COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE.

CLICHY. — Impr. Maurice LOIGNON et Cie, rue du Bac-d'Asnières, 12.

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE,

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

JOS. MAX. PERONNE

CANON. DIŒCESIS SUESSIONENSIS, OLIM SCRIPTURÆ SACRÆ PROFESSOR.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT

TOMUS DECIMUS TERTIUS

IN DANIELEM, OSEE, JOELEM, AMOS.

PARISIIS

LUDOVICUS VIVÈS, BIBLIOPOLA EDITOR

VIA DELAMBRE, 9

MDCCCLXVI.

COMMENTARIUS

IN

DANIELEM PROPHETAM.

PROOEMIUM.

Daniel, nobilis propheta, partim vaticinatur de successione quatuor monarchiarum mundi, scilicet Babyloniorum, Persarum, Græcorum et Romanorum : item de septuaginta hebdomadibus, de Christo, de resurrectione, de excidio urbis et orbis, de Antichristo, de judicio. Unde Daniel apte Hebraice significat *judicium Dei*; aut, ut S. Hieronymus vertit, *judicavit me Deus* : multiplicia enim Dei judicia, præsertim circa varios reges et regna, hoc opere describit. Partim historiam sui temporis contexit : scribit enim gesta ab anno 3 Joakim, regis Juda, usque ad 3 annum Cyri : quo etiam tempore floruit Jeremias et Ezechiel. Eodem tempore Romanis imperabat Ancus Martius, et Tarquinius Priscus; Medis Astyages et Cyaxares, Babyloniis Nabuchodonosor, Persis Cyrus, Lydis Crœsus, Siculis Phalaris. Eodem tempore floruerunt septem Græciæ sapientes; et nobiles tres poetæ, scilicet Stesichorus, Alcæus et Sappho poetria : tunc etiam cœptum est coli Dodonæum oraculum. Denique tunc tria regna, Assyriorum, Judæorum et Chaldæorum, tresque eorum metropoles, scilicet Ninive, Jerusalem et Babylon, eversæ sunt. Ita Pererius. Vide dicta Præfat. *in Ezechiel.* Quæst. II, in fine.

Daniel idem est quod judicium Dei.

Daniel coævus fuit Jeremiæ, Astyagi, Cyro, et Phalaridi.

Quæstio prima, quis Daniel? Fuit ex semine regio.

QUÆRES *primo*, quis fuerit Daniel? Respondeo *primo* : Daniel ortus est ex tribu Juda, puta ex stirpe regum Juda, ut patet cap. I, 3. Patria illi fuit Bethoron superior, inquiunt Dorotheus et Epiphanius, quæ est in sorte Ephraim juxta Emmaus, distatque novem milliaribus ab Hierosolyma.

Secundo, Daniel puer captus est cum Joakim rege anno 3 regni ejusdem, qui fuit annus 1 regni Nabuchodonosoris, atque ab eodem ductus est in Babylonem. Pererius censet eum tunc fuisse decem annorum, Maldonatus viginti : idque verius est, et satis colligitur ex cap. I, 3 et seq. Unde sequitur natum esse Danielem sub annum 15 regni Josiæ regis Juda, qui fuit annus mundi 3320, ante Christum annus 630.

Natus est anno 15 Josiæ.

Tertio, Daniel cœpit prophetare juvenis : juvenis enim judicium senum peregit, in quo eos convicit, et Susannam pudicam a morte liberavit, ut patebit cap. XIII, 45. Quod enim aliqui putant duos fuisse Danieles, unum de tribu Levi, qui Susannam liberavit cap. XIII, et draconem occidit, Belumque evertit cap. XIV; alium de tribu Juda, qui reliqua hujus libri gesserit et scripserit, falsum est, uti ostendam cap. XIV, 30.

Quarto, interpretatus est Daniel somnium regis Nabuchodonosoris, tam primum cap. II, quam secundum cap. IV, annum agens 55. Visionem, cap. VII, habuit anno ætatis 63. Visionem vero, cap. VIII, vidit annum agens 65. Scripturam manus in pariete scribentis, annum natus 96, explanavit. Anno 97, qui primus fuit Darii regis Medorum, tempus Messiæ adventus et mortis, 70 illis hebdomadis cap. IX comprehensum, divinitus ei patefactum est. Visiones quæ memorantur in capitibus, X et XI contigerunt anno 3 Cyri, id est anno Danielis 101.

Visiones singulæ qua ætate Danieli contigerint.

Quinto, computat Pererius Danielem mortuum esse anno ætatis 138. Natus est enim juxta ipsum anno Josiæ 25, qui deinde adhuc regnavit sex annis, scilicet usque ad annum 31. Post Josiam regnavit Joachaz tribus mensibus; post Joachaz, Joakim 11 annis; post Joakim, Joachin tribus mensibus; post Joachin, Sedecias 11 annis; post quem secuta est captivitas Babylonica 70 annorum usque ad Cyrum : post captivitatem regnavit Cyrus 30 annis; post Cyrum Cambyses 8 annis; post Cambysem Magi uno anno; post Magos Darius Hystaspis, cujus 1 anno (si credimus Isidoro, lib. *De Vita et obitu Prophet.*) mortuus est Daniel in Babylone. Jam adde annos hos omnes, invenies 138; tot ergo vixit Daniel. Ita Pererius. Verum hæc enormis est ætas hominis, et illo sæculo inaudita. Unde alii censent Danielem non excessisse annum centesimum. Ipsi enim putant captivitatem Babylonicam 70 annorum inchoandam esse non a captivitate Sedeciæ, sed a captivitate Joachin, uti ostendi *Jerem.* XXIX, 10; et ita hic demendi sunt anni undecim regni Sedeciæ : illi enim in annis 70 captivitatis involvuntur. Rursum iidem putant Cyrum post captivitatem non regnasse 30, sed tantum tribus annis; ita ut eversa Babylone jam

Pererius putat Danielem vixisse annis 138.

factus monarcha, tantum 3 annis regnarit. Unde et Daniel tantum primi et tertii anni Cyri meminit, scilicet ab eversa Babylone : hanc enim sub finem vitæ evertit, uti docent historici. Demendi ergo sunt ex annis Cyri anni 27, quibus durante captivitate Babylonica regnavit. Jam adde 27 et 11, habebis 38, quos deme ex annis 138 (tot enim Pererius Danieli consignat), remanebunt anni 100 vitæ Danielis. Adde sacram Scripturam post 3 annum Cyri non meminisse Danielis; ex Scriptura ergo tantum elicere possumus Danielem vixisse 91 annos; tot enim sunt a 25 Josiæ ad 3 Cyri. An, et quantum ulterius vixerit Daniel, non liquet, nisi quod Isidorus eum vixisse dicat ad initium regni Hystaspis; quod si verum est, sequitur Danielem ad centesimum annum pertigisse. Hæc juxta Pererium, qui censet Danielem decennem fuisse, cum ductus fuit in Babylonem : verum verius est eum tum fuisse 20 circiter annorum : unde 10 anni vitæ ejus addendi sunt; ita ut natus sit anno Josiæ, non 25, sed 15. Id patebit *Daniel.* XIII, 45. Quare si Daniel mortuus est anno 5 Cyri, mortuus est anno ætatis centesimo primo : sin anno 1 Darii Hystaspis, mortuus est anno ætatis centesimo undecimo. Hinc patet errare Chronicum Alexandrinum, sive Fastos Siculos, dum mortem Danielis consignant anno 1 Cyri, aiuntque eum 50 annis tantum prophetasse.

Verius est Danielem centum annos vixisse.

Quæstio secunda, qualis fuit Daniel? Primo, chronologus. Secundo, vir omnium sapientissimus.

Quæres, *secundo*, qualis et quantus fuerit Daniel? Respondeo *primo*, fuit chronologus illius ævi certissimus et celeberrimus. *Secundo*, fuit vir omnium hominum illius sæculi sapientissimus, et in omni scientia, etiam Chaldæorum aliorumque Gentilium, versatissimus : adeo ut, cum tantum 38 esset annorum, Nabuchodonosor et reges omnes ejus sapientiam, quasi oraculum, suspicerent; ita ut rex Tyri, qui se sapientissimum reputabat, Danieli tamen se comparare non auderet. Hoc enim est quod irridens per sarcasmum ei objicit Ezechiel, cap. XXVIII, 3 : « Ecce sapientior es tu Daniele, omne secretum non est absconditum a te, » uti ibi ostendi. Porro hanc sapientiam meruit Daniel sua abstinentia, ut patet cap. I, 17.

Tertio, fuit Propheta.

Tertio, fuit Propheta, et somniorum omnium divinorum (id est a Deo immissorum) interpres.

Quarto, fuit gubernator imperii Babylonici.

Quarto, fuit princeps et rector totius imperii et monarchiæ Babylonicæ, ut patet cap. II, 48. Plinius, lib. VII, cap. XXVII, Catonem tribus dotibus præcelluisse asserit, quod fuerit « optimus orator, optimus imperator, optimus senator : » at pluribus præcelluit Daniel.

Quinto, fuit virgo.

Quinto, fuit cælebs, et illibatam virginitatem ad mortem usque servavit, uti omnes consentiunt : imo Damascenus, libro IV *De Fide*, cap. XXV, ait propter tantam castitatem tam Danielem a leonum sævitia, quam tres pueros ab igne Babylonio fuisse inviolabiles.

Dices : *Ezech.* XIV, 14 et 16, dicitur : « Si fuerint tres viri isti in medio ejus (Jerusalem) Noe, Daniel, et Job; ipsi justitia sua liberabunt animas suas, etc., nec filios, nec filias : » ergo Daniel habuit filios : ergo non fuit cælebs. Respondeo, *primo*, hanc propositionem esse conditionalem; ait enim : Si Daniel, Noe et Job haberent filios, et pro eis orarent, Deus tamen non exaudiret eos, essetque inexorabilis. Respondeo, *secundo*, τὸ *filios et filias* respective referendum esse ad Job et ad Noe, qui habuerunt proles, non ad Danielem, qui nullas habuit; ut sit syllepsis, qualis est apud Matthæum et Marcum, quando aiunt discipulos effuso unguento murmurasse, cum Joannes solum Judam murmurasse testetur : et apud Matthæum, quando ait latrones in cruce Christum blasphemasse, cum Lucas unum tantum blasphemasse dicat.

Sexto, fuit vir sanctissimus.

Hinc *sexto*, patet sanctitas Danielis, eo quod a Deo apud Ezechielem comparetur cum Noe et Job qui fuerunt sanctissimi. Tres ergo in orbe quasi soles justitiæ exstiterunt, Noe, Job et Daniel. Ubi nota : Cum hoc dixit Deus, Daniel vivebat, eratque tantum 34 annorum, ut dixi *Ezech.* XIV.

Septimo, fuit vir mire zelosus.

Septimo, Daniel non tantum suæ, sed et aliorum salutis et perfectionis fuit amantissimus : inde enim vocatur « vir desideriorum, » cap. IX, 23; inde orans pro populo, ei reditum e captivitate Babylonica tum a Deo, tum a Cyro impetravit. Permansit enim Daniel in principatu et præfectura usque ad Cyrum, qui 1 anno suæ monarchiæ Judæos e captivitate dimisit. Inde denique tempus Christi redemptoris, ejusque nativitatis et passionis abbreviari petiit et impetravit, cap. IX, 24.

Octavo, fuit martyr.

Octavo, fuit martyr : ob pietatem enim et invocationem Dei Hebræorum, missus fuit in lacum leonum, idque bis : esto Dei ope inde evaserit illæsus. Sic enim et S. Joannes a Patribus vocatur martyr, eo quod in dolium ferventis olei sit immissus : esto inde illæsus, Dei gratia, exierit. Quin et in vetusto illo codice Basilii Porphyrogeniti imperatoris imaginibus et litteris aureis exarato, qui exstat in bibliotheca Vaticana, Daniel cum tribus pueris sub Attalo capite plexus depingitur, et subjecta scriptura historice enarratur. Cujus rei fides sit penes ipsum : nam nullus veterum Patrum vel historicorum, quod sciam, hoc memoriæ prodidit.

Mortuus et sepultus est in Babylone.

Denique Daniel vixit et mortuus est in Babylone; noluit enim redire in Judæam cum Esdra et aliis, quibus reditum a Cyro impetraverat; tum ut Judæorum salutem et negotia apud Cyrum promoveret; tum ut Judæorum, qui in Babylone plurimi remanebant, director et protector esset, inquit Theodoretus in cap. X. De multis et miris prodigiis, quæ Daniel ante mortem prædixit Babyloniis, stupenda habent Dorotheus in *Synopsi*, et Epiphanius in *Vita Danielis*, quorum fides sit penes ipsos. Sepultus est Daniel in quadam caverna Babylonis regio honore. Relatus est ab Ecclesia in catalogum Sanctorum, ejusque dies natalis in Martyrologio notatur 21 julii. Addit Dorotheus : « Edidit et aliis regibus Persarum multa portenta, quæ scripta non sunt : mortuus est in Chaldæa, et in

sepulcro regio solus cum honore sepultus. »

Narrat Josephus, lib. X *Antiquitatum*, Danielem apud Ecbatana Mediæ turrim eximiam ædificasse, ut in ea sepelirentur reges Medorum, Persarum et Parthorum, ejusque turris custodiam uni de sacerdotibus Judæorum credi et committi. « Ædificavit, inquit Josephus lib. X, sub finem, apud Ecbatana Mediæ turrim, opus pulcherrimum et singulari admiratione dignum, quod in hodiernum usque diem durat, et spectantibus recentissimæ structuræ videtur, perinde ac si ea ipsa die qua spectatur, esset absolutum : tantam novitatis speciem, et tam integram pulchritudinem habet, nihil omnino a longo tempore læsam, præter aliorum ædificiorum consuetudinem. Mos autem durat usque in præsens tempus, ut in ea turri sepeliantur reges Medorum, Persarum et Parthorum, ejusque custodia sacerdoti Judaici generis hodie concreditur. » Ante Danielem enim regum Persarum sepultura erat Persepoli, teste Strabone, lib. XV, et Diodoro Siculo, lib. XVII. Cyrus vero sepultus fuit in Pasargide castello in loculo aureo, ait Arianus, lib. VI, cum hac inscriptione, ait Onesicritus : ἐνθαδ' ἐγω κεῖμαι Κῦρος βασιλεὺς βασιλήων.

Quæstio tertia, quæ sit hujus libri auctoritas? Semper hic liber fuit canonicus.

Quæres *tertio*, quænam est hujus prophetiæ Danielis auctoritas, obscuritas et præstantia? Dico *primo* : Semper hic liber apud Hebræos et Catholicos habitus est canonicus, demptis quatuor particulis, scilicet oratione Azariæ, hymno trium puerorum, historia Susannæ, item Belis ac draconis : de quibus suo tempore dubitavere Origenes, Eusebius, Apollinaris, qui historias has vocant fabulas, eo quod in Hebræo non exstent, teste S. Hieronymo in Prologo : jam tamen certum est hæc omnia esse canonica, ut patet tum ex Concilio Tridentino, *sess.* IV, tum ex S. Augustino, Athanasio, Cypriano, Chrysostomo, Gregorio et passim aliis Patribus, qui ea sæpe citant, perinde ac alias canonicas Scripturas : olim etiam ea in Hebræo exstitisse patet ex versione Septuaginta, Aquilæ et Theodotionis. Unde enim ipsi ea in Græcum, nisi ex Hebræo textu, qui tunc exstabat, transtulerint? Perperam ergo Lyranus et Dionysius Carthusianus dixerunt has historias esse veras, at non canonicas sacræ Scripturæ; sed illis hoc condonandum est, quia fuerunt ante Concilium Tridentinum (1).

Nota ex S. Hieronymo, Ecclesia ante S. Hieronymum in Bibliis usa est versione Septuaginta, excepto Daniele : ibi enim usa est versione non Sep-

(1) Ea est prophetiarum Danielis natura, ut facile intelligatur eas a rationalistis Interpretibus omni modo fuisse impugnatas. Et revera, nullibi futura etiam remotissima, tam clare et aperte prænuntiata sunt, ita ut rerum gestarum narrationem potius quam prædictionem legere te credas.

Porro omnibus patet hujus libri momentum et pretium ad nihilum mox redigenda esse, si, ut pro certo affirmant fere omnes recentiorum temporum rationalistæ Interpretes, post Antiochi Epiphanis mortem litteris consignatum esse, et falso Danielis nomine inscriptum fuisse verum sit. Igitur, eo majoris est momenti authenticitatem Danielis vindicare, quod a plerisque Germanicis criticis expresse negatur. Ii sunt, ut primarios tantum indigitemus, Eichornius, Bertholdtus, Bleekius, De Wette, Gesenius, Kirms, Lengerke et ipse Rosenmuller; de quibus hoc notandum sæpe alterum alterius argumenta evertere, licet totus eorum argumentationis scopus sit, Danielis authenticitatem negare. Præcipui qui pro tuenda hujus libri auctoritate steterunt et scripserunt, sunt J. D. Michaelis, qui tamen aliqua capita historica rejicienda censet, Luderwald et Stæudlin, Jahn, Dereser (ii duo catholici), et præsertim Hengstenberg in opere ex professo, cui titulus : *Die Authentie des Daniel*, et Hœvernick in *Commentario in Danielem*.

Hæ duæ quæstiones nobis breviter solvendæ sunt, ut de Danielis authenticitate nulli dubium supersit. Primo, Danielis liber sitne unius auctoris, an ex plurium scriptis sit compositus? Secundo, iste liber sitne scriptus ab eo qui ejus auctor fertur? Hic, tantum de parte protocanonica libri Danielis duodecim priora capita complectente accipienda notamus quæ sequuntur. In annotationibus ad historias Belis et Suzannæ, horum fragmentorum auctoritatem vindicare conabimur.

Quæstio prima. Liber Danielis cum partim hebraico, partim chaldaico sermone sit conscriptus, singulæque illius partes arcto vinculo non cohærere, nonnulla etiam sibi invicem repugnare videantur (veluti quod I, 21, Daniel ad annum usque Cyri primum vixisse; X, 1 vero, tertio illius regis anno Danieli visum esse objectum legitur). Eichornius et Bertholdtus in hanc delati sunt sententiam, esse librum ex variis variorum scriptis compositum. Atque Eichornius quidem, hoc quod Danielis nomen gerit volumen ex duorum potissimum auctorum monumentis conflatum judicat, quorum alter rerum vicissitudines ab inclinante ad finem regno Chaldaico usque ad mortem Antiochi Epiphanis per modum vaticiniorum a Daniele editorum exposuerit; alter quæ de Danielis ejusque sociorum satis ex narratiunculis in ore vulgi propagatis consignata reperisset in variis scriptis minoribus, collegerit et tanquam isagogen historicam capitibus sex prioribus comprehensam præmiserit fictis illis vaticiniis. Bertholdtus vero tot esse statuit libri auctores, quot sint ejus singulæ partes, *novem* videlicet; ætate diversas esse omnes, locoque, quo prodierint nonnullas.

Verum enimvero, inquit Rosenmuller cum Gesenio, De Wette, Bleek et Kirms, quicumque sine præjudicata opinione librum hunc legendum aggreditur, per totum illum unius modi suique similem orationis sonum, stylum, elocutionem deprehendet. *Secundo*, quæ Danieli accidisse et ab eo facta narrantur sibi invicem ita sunt similia, ut ab uno eodemque auctore ea conficta esse appareat. Somnia quæ Magi explicare nequeunt, Daniel interpretatur, cap. II, 4; portentosam in pariete scripturam, V, 5 et seq., quam Magi nequeunt legere, legit et explicat Daniel. Oblato prodigioso viso, aut apparente sibi angelo, Daniel animo perturbatur et tremore correptus pronus in terram concidit, VII, 15-18; VIII, 17, 18, 27; X, 4, 9, 15, 16, 17; sed ab angelo tactus reficitur et erigitur, VIII, 18; X, 10, 16, 18, 19. Explicatorum somniorum et visorum Daniel amplissima fert præmia, splendidissimisque cumulatur muneribus, II, 48, 49; V, 29; VI, 29. Socii quoque Danielis igneo fornace illæsi egressi ad majores dignitates et honores evehuntur, III, 30. Præcipuas et semper easdem partes per totum librum sustinent angeli, III, 25, 28; VI, 23; VII, 16; VIII, 13, 14, 16 et seqq.; IX, 21 et seqq.; XII, 5 et seqq. *Tertio*, unum eumdemque libri auctorem arguit porro illud, quod singulæ libri partes ita inter se cohæreant, ut posteriores sæpe respiciant ad priores, atque ex iis lucem accipiant. Ita quod

*

tuaginta, sed Theodotionis hæretici ebionitæ. Post S. Hieronymum vero usa est Ecclesia ejusdem Hieronymi versione ex Hebræo : quæ autem in Hebræo Daniele non reperit Hieronymus, ea transtulit ex Græco Theodotionis.

Dico *secundo* : Daniel cæteris prophetis antecellit Obscuri-

cap. III, 12, Chaldæi Nabuchodonosori dicunt, esse Judæos quosdam ab ipso nonnullis regni sui provinciis præfectos, eo respicit, quod II, 49, Sidrach Misach, et Abdenago legimus Danielis rogatu a rege provinciarum quarumdam gubernatores constitutos esse, cap. V, 2. Balthasar rex narratur afferri jussisse vasa quæ Nabuchodonosor ejus pater ex Hierosolymitano templo adduxerat, quod ipsum I, 2, commemoratum est, etc., etc. Idem dicendum est de visionibus quæ optime inter se concordant. Cf. cap. VIII, 1, cum cap. VII; cap. IX, 21, cum VIII, 16 et seqq.; cap. X, 12, cum IX, 23. *Quarto*, ut vere jam observavit Marshamus (*Canon chronic.* pag. 610, edit. Lips.), prophetica libri pars, sive posteriora sex capita, quatuor illius visiones continent, quibus res quidem una eademque, sed diversis modis indicatur. Idem angelus sæpius apparet, et rem eamdem iterum iterumque denuntiat. Idem pene est visionum omnium subjectum, quæ mutuam invicem lucem sibi afferunt. Quæ prius breviter, deinceps clarius et particularius explicantur.

QUÆSTIO SECUNDA. Danielem esse auctorem libri qui ejus nomine fertur, probatur ex una parte, *traditione populi Judaici* testimonio Josephi confirmata, licet illud testimonium in dubium revocare nitantur Rationalistæ; a B. de Sainte-Croix et ab Hengstenberg cæterum confutati; *insertione hujus libri in Judæorum canonem*, qui quidem, ut ab omnibus scitur, sub Esdra institutus est; *testimonio Jesu Christi et apostolorum*, qui vaticinia in hoc libro condita sub nomine Danielis in medium attulerunt; *Ecclesiæ catholicæ auctoritate*, quæ ut canonicum et divinitus inspiratum Danielis librum semper habuit. Aliunde idem evincunt congruentia hujus libri cum indole auctoris et tempore ad quod refertur, et quod nihil in eo reperiatur quod non conveniat tum Danieli, nato Hebræo, in Babylonica aula educato, lingua Chaldaica atque Magorum disciplina scientiaque, præsertim somnia interpretandi arte imbuto; tum muniis quibus ipse functus est; tum notitiis quas facile haurire potuit de regum Babylonis historia, de consuetudinibus, moribus apud illos usurpatis; tum denique linguæ qua usus est, et figuris symbolicis quæ tunc obtinebant, nec non chronologicis indiciis hoc tempore usu receptis. Quæ omnia fusius explicata in Hengstenberg *Die Authent. des Daniel*, et in opere a D. Glaire edito, *Introduction historique et critique à l'Ecriture sainte*, partim ad suum quemque locum indicabimus.

Objiciunt qui authenticitatem Danielis negant, et quos veluti resumit Rosenmuller. *Primo*, Judæi non adnumerant Danielem inter prophetas, sed inter hagiographos, cum tamen scripta prophetarum Daniele seriorum, Aggæi, Zachariæ, Malachiæ, corpori librorum propheticorum inserta sint. Quod non fecissent, si Daniel hunc librum scripsisset, cum maximus prophetarum esset. *Secundo*, Auctor Ecclesiastici, qui prophetas omnes quorum scripta hodienum exstant, enumeret, et laudibus ornet, solum Danielem silentio transit. Quis vero credat, liber tam admirandis et perspicuis vaticiniis plenus, si cognitus fuisset Siracidi, illius auctorem inter insignes gentis suæ viros tacitum ab eo prætermissum esse. *Tertio*, quod Jesus, vel potius Matthæus, inquiunt, ex recepta tunc æqualium suorum sententia locutus, librum hunc a Daniele scriptum perhibeat, *Matth.* XXIV, 5, et *Marc.* XIII, 14, in quæstione critica haud magis momenti habet, quam quod Judas apostolus, in *Epistola*, vers. 14, vaticinium de extremo judicio ex libro quodam antiquo, qui Henochi fertur, desumptum, huic patriarchæ tribuit. Quis vero librum illum ex ævo antediluviano superstitem mansisse credat? *Quarto*, legentibus nobis quæ Danieli sociisque accidisse quæque ab eo dicta et facta narrantur, multa sese nobis offerunt plane inaudita, et non modo mirabilia, sed prodigiorum similia, quæ nullum Deo dignum finem habent, qualia sunt, cap. II, somnium Nabuchodonosoris, fornax ardens, cap. III, voces portentosæ inter epulas parieti adpictæ, cap. V; Daniel in foveam leonum conjectus et per miraculum servatus, etc. *Quinto*, quæ posteriore libri parte continentur prophetiæ, hoc potissimum sibi privum et summopere admirandum habent, quod cum in antiquiorum prophetarum vaticiniis futura generalius plerumque et obscurius significentur, in hisce Danielis quæ pluribus post Danielem sæculis eventura essent tam clare, aperte et sigillatim describuntur, ut librum aliquem historicum te legere crederes. *Sexto*, quæ non ultra Antiochi Epiphanis tempora procedunt, claræ sunt et historiæ maxime convenientes; dum illæ quæ ultra illum terminum futura prædicantur, indeterminatæ sunt et aliqua obscuritate perfusæ. *Septimo*, his accedit quod quæ in hoc libro traduntur temporum notationes et regum nomina passim adversantur iis quæ ex aliis gravis auctoritatis scriptorum monumentis cognita habemus. *Octavo*, lingua Hebraica et Chaldaica tantopere variat, ut diversi auctores inde colligantur. *Nono*, tandem Daniel, inquiunt, non sibi tribuisset encomia quæ cap. I, 20; IV, 15; V, 3; VI, 11; IX, 23; X, 11, leguntur.

Summatim ad unamquamque difficultatem generalem responsionem subjiciemus, quæ cuique suo loco felicius solventur, paulisper differendo.

Ad *primam* : non semper hunc locum in canone Judæorum obtinuit liber Danielis. In versione Septuaginta inter prophetas post Ezechielem collocatur, sicut in canonibus Judæorum qui apud Josephum, Melitonem Sardicensem, S. Epiphanium et Origenem leguntur. Judæi sæculo quarto duntaxat, Danielem inter hagiographos collocarunt, majorum suorum neglecta doctrina, ut Christianis arma eriperent, quibus expugnabantur. Frivole enim prætendebant Prophetam in aula versari non debere, prout Daniel in aula versatus fuerat, et veri prophetæ (hebraice נביא, *nabi*) munia non adimplesse, etc., etc.

Ad *secundam* : Auctor Ecclesiastici non sibi animo proposuit omnes viros illustres suæ gentis laudare; tunc enim nullum omnino prætermisisset. Porro non solum Esdram, Mardochæum, sed ipsum Isaiam omittit. Illos igitur tantummodo laudibus extollere voluit, vel prophetas qui de captivitate Babylonica vaticinati fuerant, vel illos illustres viros qui inter Hebræos vitam degerant. Cæterum, si paululum urgeretur istud argumentum, ex silentio auctoris Ecclesiastici sequeretur nullum fuisse virum tempore captivitatis, qui nomine Danielis vocaretur; quod a nemine admitti potest.

Ad *tertiam* : non solent Evangelistæ suasmet inventiones vel cogitationes divinis Magistri verbis inserere; aliunde contra omnes sanioris critices regulas concluderetur, istas voces, *a Daniele propheta*, non esse authenticas, eo quod in Evangelio S. Lucæ non leguntur. Denique accommodationis systema, juxta quod Jesus ex recepta coætanorum sententia locutus fuisset, plane rejiciendum est, cum aliquis gravissimus error inde sequeretur, quod hic tum maxime eveniret, scilicet ipsummet Christum impostori, veri Dei prophetæ dignitatem vindicasse, falsa vaticinia post eventum conficta in medium attulisse ut prophetiam vere divinam, et quæ sine intelligentiæ dono comprehendi nequiret. Aliter ratiocinandum de loco S. Judæ, qui non librum citat, sed prophe-

tas Danielis unde? obscuritate et præstantia. Obscuritas, *primo*, patet ex varietate tum chronologiæ, tum historiæ tam antiquæ, et in ejus cum historicis gentilibus (qui sæpe ab his diversa, imo contraria narrant) conciliatione. Unde S. Hieronymus ad intelligentiam Danielis ait necessariam esse omnium historiarum, tam Latinorum, quam Græcorum et Chaldæorum cognitionem. *Secundo*, ex eo quod in Daniele crebra sit hysterologia, et præposterus ordo. *Tertio*, quod Deus studio voluerit scripturam Danielis esse obscuram : ait enim cap. XII, 4 : « Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum. »

tiam Enoch, quæ decursu temporum in hunc apocryphum librum inseri potuit.

Ad *quartam :* admissa semel miraculorum possibilitate, et existentia ex certis testimoniis stabilita, nec non eorum fine Deo digna, prorsus evanescit ista difficultas, cum prodigiorum quæ in libro Danielis referuntur veracitas certo demonstretur, et eo spectant tum ut Judæos in fide veri Dei confirment, hos ab idololatria ad quam tempore captivitatis proni erant, avertendo, tum ut nepotum animum corroborarent in persecutionibus Antiochi Epiphanis, tum ut Daniel maximam auctoritatem, sui populi gratia, apud reges Babylonis et præsertim apud Cyrum, sibimetipsi conciliaret.

Ad *quintam :* quod aliqua Danielis vaticinia clariora sunt multis prophetiis aliorum prophetarum, repetendum est tum ab ingenio Danielis rebus magnis et politicis assueto, quo visiones de sorte regnorum accurate perspexit, tum ex eo quod eventuum prædictorum historias accuratas et minutatim enarratas habemus, tum ex eo quod soluta oratione ista vaticinia scripta sunt, tum ex fine ipsius prophetiæ, qui semper populi Dei necessitatibus accommodari debebat. Atqui tunc temporis, ministerium propheticum jamjam ad finem vergebat, et Judæi, tum ad crudelem Antiochi Epiphanis persecutionem, tum ad proximum Messiæ adventum, per clariores prædictiones præparandi erant. Cæterum Danielis vaticinia tam clara non esse, sat liquet e varia ratione doctorum illa explicandi.

Ad *sextam:* falsum id est; prophetiæ enim de nascituro Messia multis circumstantiis vestitæ sunt. Idem dicendum est de visione quarti imperii quæ ante Antiochum Epiphanem adimpleta non fuit, sicut falso prætendunt adversarii, utpote quæ imperium Romanum, ut infra demonstrabitur, præfigurat.

Ad *septimam* respondebimus, ubi quæque hujus difficultatis partes in decursu libri cap. I, 1, cap. VI, 1 occurrent.

Ad *octavam :* hæc assertio, ut bene notat Janssens, est a veritate alienissima ; nam lingua capitum hebraicorum ubique est eadem, uti et lingua chaldaica capitum chaldaice scriptorum. Si etiam aliqua linguæ diversitas occurreret, illa provenire posset a diversitate circumstantiarum ætatis, etc., in qua Daniel scripsit. Unicum totius libri Danielis auctorem esse, sat liquet, quod ubique eadem est scribendi ratio, et quod res posterius relatæ ad res præcedentes collimant.

Ad *nonam :* si hoc argumentum valeret, inquit idem auctor, multis auctoribus profanis sua opera abjudicanda essent, in quibus refertur quid alii de illis senserint et dixerint. Daniel locis citatis simpliciter narrat qualis visus fuerit Nabuchodonosori; quid iste rex, regina, Darius Medus, etc., de illo senserint, et quomodo angelus illum appellaverit : hæc vero tam arcte colligata sunt rebus aliis, quas recenset, ut illa omittere nequiverit. Cf. *Ezechiel.* cap. XIV, 14, 18, 20, et cap. XXVIII, 3.

Dico *tertio :* Præstantia hujus libri patet *primo*, ex præstantia auctoris, de qua jam dixi. *Secundo*, materiæ præstantia, quæ *primo*, historica est; narrat enim gesta 80 annorum, scilicet ab anno 3 Joakim usque ad 3 Cyri : gesta, inquam, Chaldæorum, Medorum et Persarum. Unde S. Hieronymus, epist. 103 *ad Paulinum*, Danielem vocat omnium temporum conscium, et totius mundi polyhistorem. Daniel ergo historiam librorum Regum, quæ desinit in captivitate Babylonica, prosequitur, et continuat per totum tempus captivitatis usque ad ejus solutionem. *Secundo*, prophetica est : prædicit enim futura in monarchiis singulis, ac præsertim in regibus Syriæ, Seleucis et Antiochis, eorumque eversiones et successiones; item prædicit ortum, necem (cujus annum solus Daniel definivit, et 70 hebdomadibus determinavit), et regnum Christi : rursum Hierosolymæ et Judæorum desolationem; denique resurrectionem universalem omnium. *Tertio*, dogmatica est, itemque moralis; pulcherrima enim documenta et exempla virtutum suggerit, ut castitatis in Susanna, fidei et constantiæ in tribus pueris, abstinentiæ et devotionis in Daniele, humilitatis in Nabuchodonosore transformato in bestiam, temperantiæ in Balsasare ob ebrietatem occiso. Denique judiciorum et providentiæ Dei clara hic passim elucent testimonia. Hac de causa Hebræi Danielem non inter Prophetas, uti Latini et Græci, sed inter hagiographa referunt.

Liber hic primo, historicus est. Secundo, propheticus. Tertio, dogmaticus.

Nota : Scriptus est hic liber initio, scilicet a cap. II, 4, usque ad finem cap. VII, chaldaice : recenset enim Chaldæorum gesta et dicta. Deinceps scriptus est hebraice, idque ab ipso Daniele, ut patet cap. VIII, 1, et cap. IX, 2, et cap. X, 2, et *Matth.* XXIV, 15. Perperam ergo id negavit non tantum Porphyrius apud S. Hieronymum hic, et Anabaptistæ nunc : sed et S. Isidorus, eo argumento, quod Daniel subinde de se loquatur in tertia persona. Verum hoc argumentum frivolum est : nam Hebræis id est familiare, ut patet *Isaiæ* I, 1; *Jerem.* I, 1, et alibi.

Partim chaldaice, partim hebraice scriptus est.

QUÆRES *quarto*, quis est scopus hujus libri, et quænam ejus partitio? Respondeo : Scopus est regnum Christi describere, quod cap. VII facere incipit. Nam et historiæ regum Babylonis, Medorum et Persarum, quæ primis sex capitibus proponuntur, et reliqua, quæ cap. VII et VIII et XI, de quatuor regnorum vicissitudine dicuntur, eo pertinent, ut omnia alia regna peritura, solum Christi regnum perpetuum fore intelligamus.

Quæstio quarta, quæ libri divisio?

Hinc patet libri partitio. Tres enim sunt ejus partes : *prima* sex primis capitibus continetur, quibus res gestæ Danielis, et trium puerorum ejus sociorum, enarrantur. *Secunda* sex alia capita comprehendit, quibus de regno Christi et Antichristi agitur, de uno regno Dei, et multis regnis mundi, aliis in alia transferendis. *Tertia* est duobus extremis capitibus, ubi Susannæ et Belis historia traditur. Ita Maldonatus.

Tres ejus partes.

Porro alias Danielis de Babylonis et mundi ex-

cidio prophetias recenset Epiphanius in *Vita Danielis*, et ex eo Dorotheus in *Synopsi*. Audi Epiphanium : « Ille Propheta (Daniel) in celsis montibus Babylonis monstrum annuntiavit, dicens : Ubi cernetis montem ex parte Boreæ fumo denigratum, pro foribus Babylonis terminus imminebit. Quando vero ipsum flagrantem igne videbitis, aderit totius orbis finis. Sed, cum ad meridiem mons aquas propellet, remeabit populus in patrium solum, et condetur Jerusalem late, campoque patentiore, sicut factum est per Jesum Pontificem, et per Salathiel. Quod si denique mons iste sanguine cruentus manat, stragem portendit ipsius Beliar in toto orbe. » Beliar videtur esse Antichristus. Verum horum fides sit penes ipsum.

Daniel typus Christi. Primo. Allegorice Daniel, uti et cæteri prophetæ, fuit typus et imago Christi. Nam, *primo*, Daniel, abductus in Babylonem factusque servus, antitype repræsentavit Christum, qui e cœlo in mundum hunc confusione plenum, per incarnationem descendit, formam servi accipiens.

Secundo. *Secundo*, abstinens Daniel figuravit Christum abstinentem, pauperum cibo et modo viventem ac jejunantem per 40 dies.

Tertio. *Tertio*, Daniel propheta, somniorum interpres et mortalium sapientissimus, fuit idea Christi, qui est princeps Prophetarum et Sapientia Patris, tum increata qua Deus, tum creata qua homo, qui arcana quæ hausit in sinu Patris nobis enarravit, et eructavit abscondita a constitutione mundi.

Quarto. *Quarto*, lapis abscissus de monte conterens statuam quadriformem, quam vidit Daniel, cap. II, est Christus de Virgine natus, et virtute Spiritus Sancti quasi abscissus, qui contrivit quatuor regna idololatrarum, suumque regnum cœleste gratiæ et gloriæ induxit, et toto orbe propagavit. Rursum Daniel a rege præfectus toti Babyloniæ figurat Christum, qui a Patre qua homo præpositus est toti mundo. Unde ipse dicit, *Matth.* XXVIII : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra; » ideoque in femore scriptum habet : « Rex regum et Dominus dominantium, » *Apocal.* XIX, 16.

Quinto. *Quinto*, Angelus similis filio hominis, qui tres pueros in fornace Babylonica illæsos servavit, *Daniel.* III, figura fuit Christi, qui nos ab igne gehennæ, æque ac concupiscentiæ liberat.

Sexto. *Sexto*, Daniel cap. IV, interpretans somnium arboris succisæ, quod scilicet superbus Nabuchodonosor regno privandus, et ad bestias relegandus esset, significat Christum, qui superbos humiliat, et humiles exaltat, quique superbos imperatores Romanos, et reges toto orbe dominantes suæ fidei et cruci cervices submittere compulit.

Septimo. *Septimo*, Daniel cap. V, per *mane, tekel, phares*, intentans impio Balsasari vitæ et regni excidium, allegorice est Christus impiis intentans mortem, judicium et infernum.

Octavo. *Octavo*, Daniel cap. VI, quia adorabat Deum, ab æmulis satrapis accusatus, et missus in lacum leonum, significat Christum, qui ob Dei Patris obedientiam et cultum, a Judæis invidis et sævientibus instar leonum ad crucem et mortem adactus, in lacum sepulcri quoad corpus, et in lacum inferni quoad animam descendit. Sed sicuti Daniel e lacu eductus, et vitæ quasi restitutus est : ita et Christus tertio die a morte, sepulcro et inferno gloriosus resurrexit.

Nono, Daniel cap. VII, vidit antiquum dierum, id est Deum Patrem, in solio majestatis sedentem, filio hominis, id est Christo venienti in nubibus cœli, dare regnum et judicium, ut proterat Antichristum cum suis asseclis; utque omnes populi, tribus et linguæ ipsi serviant, ac potestas ejus sit potestas æterna quæ non auferetur : regnum autem, et potestas et magnitudo regni, quæ est sub ter omne cœlum, detur populo (christiano) sanctorum Altissimi, cujus regnum sempiternum est. Nono

Decimo, Daniel cap. VIII, vidit hircum, id est Alexandrum, Antiochum et Antichristum contra arietem, id est contra Darium, et contra Christum Christique fideles, tam Judæos quam Christianos, mites et mansuetos, cornutantem, eosque ad necem persequentem. Decimo.

Undecimo, Daniel, cap. IX, audit annum adventus Christi, scilicet quod 70 hebdomades abbreviatæ sunt usque ad Christum ducem, ut finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. Et post hebdomades 62, occidetur Christus : et non erit populus ejus, qui eum negaturus est. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una : et in medio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium; et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. Undecimo.

Duodecimo, Daniel, vir desideriorum, portendit Christum desideratum a cunctis gentibus; proinde fuit desiderium collium æternorum, quique immenso zelo sitiit et procuravit omnium hominum salutem. Duodecimo.

Decimo tertio, Angelus vestitus lineis, accinctus auro obrizo, cujus facies quasi fulguris, oculi ut lampas ardens, etc., quem vidit Daniel cap. X, repræsentat Christum, ut patet *Apoc.* I, 13. Vide ea quæ utrobique dixi. Rursum Christus est, qui ibidem Michaelem, Gabrielem aliosque angelos Ecclesiæ suæ præfecit, ac fidelium curam et tutelam eis committit. Decimo tertio.

Decimo quarto, bella inter reges Aquilonis et Austri, quæ vidit Daniel cap. XI, notant bella infidelium contra fideles, et Antichristi contra Christum : bellant enim fideles, non occidendo, sed moriendo fortiter pro Deo et Christo. Unde ait vers. 31, quod ad breve tempus auferetur ab Antichristo juge sacrificium, et dabitur abominatio in desolationem. Et docti in populo docebunt plurimos, et ruent in gladio et in flamma, et in captivitate et in ruina dierum, ut conflentur, et Decimo quarto.

eligantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, scilicet usque ad tres annos cum dimidio : quibus exactis, Christus Antichristum cum suis asseclis profligabit in Apadno, et nemo auxiliabitur ei.

Decimo quinto. *Decimo quinto,* Daniel cap. XII, vaticinatur quod per Christum omnes de his qui in pulvere terræ dormiunt evigilabunt, alii ad vitam æternam, alii in opprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.

Decimo sexto. *Decimo sexto,* Daniel cap. XIII, judicans damnansque senes, ac Susannam a calumnia absolvens, typum gerit Christi judicis, qui in die judicii justos cœlo, injustos gehennæ adjudicabit.

Decimo septimo. *Decimo septimo,* Daniel cap. XIV, destruens Bel et draconem occidens, typus est Christi, qui idola in toto mundo confregit, et diabolo vires ademit, eumque enervavit, et quasi occidit.

Tropologice, Daniel repræsentat continentes, sapientes, præpositos, Religiosos, Prophetas, contemplativos; hi enim ejus asseclæ sunt, posteri et quasi filii. Quocirca Danielis, tam in abstinentia, sanctitate, miraculis et spiritu prophetico, quam in nomine et gloria, successor et hæres fuit Daniel Stylita, qui Simeoni Magno Stylitæ quasi suppar successit. Natus est enim juxta Tigrim in Mesopotomia, non longe a Babylone in qua vitam egit et prophetavit, traductus eo ex Judæa, Daniel hic noster propheta : cumque quinquennis necdum haberet nomen, vir quidam divinus dixit, illi a Deo imponendum esse nomen. Jussus ergo ipse ita puer, ex libris qui multi erant super altare, unum afferre; Dei ductu attulit prophetiam Danielis, indeque pariter Daniel nominatus est : ac deinde instar Elisæi, qui pallium Eliæ adeptus, cum eo pariter et duplicem Eliæ spiritum hæreditavit, dum a Simeone Stylita paulo ante mortem ejus cucullum, per Sergium discipulum ad Leonem imperatorem missum, sed ab illo non acceptum, accepisset eodem die, quo Simeon mortuus est; factus est spiritus ejus, et virtutis in miraculorum editione hæres : ac columnam conscendit, jugiter in ea quasi in cruce stans, uti fecerat Simeon, idque fecit ex Dei vocatione, quam per somnium (uti Daniel hic per somnia prophetavit) intellexit. In exstasi enim vidit excelsam columnam nubis, et in capite columnæ stantem Simeonem Stylitem, sibique dicentem : Huc ad me ascende, Daniel. Cumque ille tam alte conscendere se posse diffideret, a duobus adolescentibus fulgidis sublatus, eo ascendit : quem Simeon amplexus, et in cœlum tollens, clamavit : Esto fortis, Daniel, te strenuum ac robustum præbe, et sta pulchre et generose. Hac visione roboratus conscendit columnam anno Christi 460, ibique incendium urbis Constantinopolitanæ, quod contigit anno Christi 465, prædixit, illudque suis precibus restinxit. Porro regibus, æque ac Daniel, ob prophetiam et miracula erat formidabilis : nam Leonem imperatorem a periculo mortis in equi ruina, dum se visitaret, liberavit : serpentem horridum enecavit et disrupit, æque ac Daniel draconem cap. XIV, Zenoni imperatori prædixit fore, ut instar Nabuchodonosoris ex imperio expelleretur, et in exsilio aleretur, præque cibi inopia herbis vesceretur, ac postea ab iis qui ipsum oderant revocaretur, et ad imperium reverteretur, in eoque vitæ finem acciperet. Quæ omnia ita ut prædixerat evenerunt. Basiliscum imperatorem hæreticum ad pedes suos procumbentem, sed ficte, increpavit, vocans eum novum Diocletianum, eumque imperio privandum prædixit. Obiit octogenarius, cum stetisset in columna viginti novem annos, anno Domini 489, coram multis, e cœlo visitantibus eum, Sanctis et Angelis. Cyrus præfectus, cujus uxorem et filiam a dæmone liberarat, hoc columnæ ejus epigramma insculpsit : « Hic stat vir, qui ventos quibus undique impetitur, non timet : ambrosiæ autem utitur alimento, et sitis est expers humanæ. Altis vero radicibus fundavit ædificium, columna duplici. Est enim radix Simeon, Filium prædicans matris corruptionis expertis. » Simeonis meminit, quia ejus imitator, et quasi discipulus et successor fuit Daniel. Uterque ergo orbis fuit miraculum et portentum. Quocirca Danielis Stylitæ sanctitate et miraculis, Lazorum rex ab idololatria ad christianismum est conversus, uti docet Baronius anno Christi 522. Fuit enim ipse plane instar nostri Danielis thaumaturgus, potensque tam opere, quam oratione et sermone. Quapropter super loculum ejus, dum sepeliretur, tres cruces per stellas efformatæ, cum dies esset et sol luceret clarissimus; insuper et columbæ candidissimæ apparuerunt. Rursum, illi quoque impositæ fuerunt reliquiæ trium puerorum, qui erant Babylone; cum sic jussisset Sanctus, ne tam illius reliquias, quam eos qui erant ei impositi adorarent accedentes : fugiebat enim omnem humanam gloriam. Hæc et plura habet ejus Vita 11 decembris (1).

Danielis assecla Daniel Stylita.

(1) Præcipui interpretes Danielis sunt, inter catholicos, S. Hippolytus, S. Ephrem, S. Hieronymus, Theodoretus, et ex recentioribus, præter Cornelium, Gaspardus Sanctius, Pererius, Hector Pintus, Celada, Jacobus Veldius, Dereserus, etc.; ex acatholicis, omnes quos ut authenticitatis sive impugnatores sive propugnatores supra indicavimus, quibus addere licet Christ. Bened. Michaelis *Annotationes philologico-exegeticas in Danielem;* Hermani Venema *Dissertationes ad vaticinia Danielis emblematica,* etc.; Augusti Varenii *Collegium canonicum quatuor novissimorum veteris Testamenti prophetarum, Danielis, Aggæi, Zachariæ, Malachiæ,* etc. Non sine fructu adhuc legendi erunt Rabbinorum Commentaria, v. g. Saadiæ Hag-Gaon, Salomonis Jarchi, Aben-Ezra, Isaac Abarbenel, David Jachia, Samuelis filii Judæ, Valerii, ex quibus maximi momenti testimonia ad Messiam spectantia haurire est, et qui omnes authenticitatem Danielis in dubium revocare nunquam tentaverunt.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Daniel puer cum tribus sociis in Babylonem abductus, ibi educatur et eruditur ut regi adstet. Secundo, vers. 8, *abstinet regio cibo et potu. Inde, vers.* 15, *corporis formam, sapientiam et prophetiam a Deo nanciscitur. Denique, vers.* 18, *regibus adstat usque ad Cyrum* (1).

1. Anno tertio regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, et obsedit eam : 2. et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, et partem vasorum domus Dei : et asportavit ea in terram Sennaar in domum Dei sui, et vasa intulit in domum thesauri dei sui. 3. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, et de semine regio et tyrannorum, 4. pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, et eruditos omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina, et qui possent stare in palatio regis, ut doceret eos litteras, et linguam Chaldæorum. 5. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, et de vino unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis. 6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Misael et Azarias. 7. Et imposuit eis præpositus ennuchorum nomina : Danieli, Baltassar; Ananiæ, Sidrach; Misaeli, Misach; et Azariæ, Abdenago. 8. Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque de vino potus ejus : et rogavit ennuchorum præpositum ne contaminaretur. 9. Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum. 10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielem : Timeo ego dominum meum regem, qui constituit vobis cibum et potum : qui si viderit vultus vestros macilentiores præ cæteris adolescentibus coævis vestris, condemnabitis caput meum regi. 11. Et dixit Daniel ad Malasar, quem constituerat princeps eunuchorum super Danielem, Ananiam, Misaelem et Azariam : 12. Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum : 13. et contemplare vultus nostros, et vultus puerorum qui vescuntur cibo regio : et sicut videris, facies cum servis tuis. 14. Qui, audito sermone hujuscemodi, tentavit eos diebus decem. 15. Post dies autem decem, apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores præ omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio. 16. Porro Malasar tollebat cibaria, et vinum potus eorum : dabatque eis legumina. 17. Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia : Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum. 18. Completis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur : introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor. 19. Cumque eis locutus fuisset rex, non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Ananias, Misael, et Azarias : et steterunt in conspectu regis. 20. Et omne verbum sapientiæ et intellectus, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum, super cunctos ariolos et magos, qui erant in universo regno ejus. 21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis.

Vers. 1. 1. ANNO TERTIO REGNI JOAKIM. — Dices : *Jerem.* XXV, 1 et sequentibus, dicitur id factum anno 4 Joakim, ergo non tertio. Respondeo 1 annum regni Nabuchodonosoris inchoatum fuisse anno 3 Joakim, et finitum anno 4 Joakim. Unde ea quæ gessit Nabuchodonosor anno 1 regni sui, dicuntur gesta esse nunc anno 3 nunc anno 4 Joakim : cœpit enim expeditionem contra Judæos parare anno 3, eamque perfecit anno 4. Nota : Nabuchodonosor ter cepit et vastavit Jerusalem, scilicet primo hoc anno 3 Joakim, cum eum cepit, tuncque pariter captus et abductus est Daniel; sed cum Joa-

(1) Pars historica hujus libri continet historiam Danielis sub rege Nabuchodonosore, I-IV; sub Balthasare, V; sub Dario Medo, VI.

kim Nabuchodonosori se subderet, eique tributum promitteret, ipse eum regno restituit, acceptis obsidibus, scilicet Daniele et aliis e semine regio. Ita Historia Scholastica, cap. XXXIX in lib. IV *Reg.* Verum cum post 8 annos Joakim tributum abnueret et rebellaret, venit secundo Nabuchodonosor anno 11 regni Joakim, eumque dolo cepit, occidit, et extra urbem insepultum avibus et feris devorandum projici jussit. Hæc est enim sepultura asini, quam ei comminatus fuerat Jeremias cap. XXII, 19. Tuncque Nabuchodonosor pro Joakim, regem creavit filium ejus Joachin, sive Jechoniam; sed cum is pariter post tres menses vellet jugum excutere, eum cepit, et abduxit, ejusque loco substituit patruum ejus Sedeciam, qui cum 11 annos regnasset, rebellavit. Unde tunc tertio rediit Nabuchodonosor, anno regni sui 18, et urbem cepit, templum succendit, Sedeciam excæcavit omnesque Judæos abduxit, et totum Judæorum regnum evertit.

Annus tertius Joakim an sit undecimus ejusdem?

Aliter respondet R. Saadias, Lyranus, Dionysius Carthusianus et Maldonatus, scilicet annum hunc 3 computandum esse ab anno 8 Joakim, esseque 11, et ultimum annum regni ejusdem : Joakim enim octo primis annis fuit tributarius Nabuchodonosori, ideoque non tam rex fuit quam vasallus : anno vero 8 rebellavit, et se absolutum regem constituit; inde ergo annos ejus hic numerat Daniel. Favet, quod Ezechiel et Jeremias nusquam captivitatis alicujus sub Joakim, sed tantum sub Joachin sive Jechonia meminerint, indeque suas prophetias numerent et consignent : imo, Jeremias, cap. LII, 28, primos captivos e Judæa in Babylonem traductos asserit anno 7 Nabuchodonosoris, qui coincidit cum anno 11 et ultimo Joakim. Ergo Nabuchodonosor nullos abduxit anno primo regni sui, qui fuit 3 vel 4 Joakim, cum ei ipse esset tributarius. Hæc sententia videtur probabilis; tamen communiter Eusebius et alii veteres primam captivitatem consignant anno 1 Nabuchodonosoris, qui fuit 3 Joakim; hoc enim simpliciter verba Danielis hic significant : unde tunc aliqua videtur fuisse captivitas, sed paucorum, scilicet, quod Daniel et pauci alii tunc fuerint abducti.

Respondeo negative.

Vers 2. 2. IN TERRAM SENNAAR, — in Babyloniam. Vide dicta *Genes.* XI, 2.

Vers. 3. 3. ET AIT REX ASPHENEZ PRÆPOSITO EUNUCHORUM. — Hinc Josephus, Origenes, hom. 4 super *Ezech.*, Zonaras, tom. I *Annalium,* et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian.*, putant Danielem et tres ejus socios fuisse castratos, et factos eunuchos. Hoc enim comminatus erat Deus Ezechiæ, *Isaiæ* XXXIX, 7 : « De filiis tuis, inquit, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. » Prisci enim reges gentiles principum filios adsciscebant sibi administros, eosque intimos; utque suarum uxorum et concubinarum integritati prospicerent, ne quid circa eas molirentur, illos castrabant, uti etiamnum faciunt reges Sinarum, Turcarum et aliorum infidelium. Quocirca illorum præfectus vocabatur præfectus eunuchorum. Eunuchi ergo erant regibus familiares, et principes non tantum gynæcei, sed et aulæ, ac præsides provinciarum, ducesque exercituum apud Gentiles; quin et apud Constantium, Justinianum (cujus exercitus dux fuit Narses eunuchus tot victoriis celebris) aliosque nonnullos christianos imperatores. Quapropter tunc esse eunuchum non erat probrum, sed honor et decus, gradusque ad primas aulæ dignitates. Tales itaque videntur fuisse Daniel et tres ejus socii : unde de eorum uxoribus et filiis nihil uspiam legimus. Atque hæc fuit origo plenæ eorum castitatis, tam corporis quam animi, ob quam in fornace Babylonia ab igne manserunt illæsi, uti dicam cap. III. Hac etiam de causa Daniel, licet fuerit grandævus, passim tamen in vetustissimis imaginibus, qualis est illa Vaticani, quam initio libri expressi, pingitur imberbis quasi juvenis : tales enim sunt eunuchi. Hanc picturæ ejus causam assignat vetustus Græcus anonymus auctor libri qui inscribitur : *Christianorum liber, expositio Octateuchi,* qui exstat in Bibliotheca Vaticana citaturque a Photio in *Bibliotheca*, qui asserit eum scriptum sub Justino imperatore.

An Daniel fuerit eunuchus?

Porro ex hac eunuchorum in aulis frequentia et potentia factum est postmodum, ut quilibet aulici vocarentur eunuchi. Atque ita Lyranus, Maldonatus et alii putant Danielem hic inter eunuchos, id est aulicos, collocari; non autem vere fuisse eunuchum, id est castratum. Idem asserunt S. Epiphanius et Dorotheus in *Vita Danielis*, qui et addunt eum non fuisse eunuchum, sed talem existimatum ob virginalem verecundiam et castimoniam : unde non mirum eum pingi imberbem quasi eunuchum. Hæc sententia verior videtur, et Daniele propheta dignior; eunuchi enim apud Judæos erant infames, et arcebantur Ecclesia, idque ex decreto Dei, *Deuter.* XXIII, 1. Quocirca Scriptura nusquam Danielem vocat eunuchum, nec eum gynæceo præfuisse, sed tantum regie educatum fuisse ad hoc ut regi assisteret, asseverat. Idipsum quoque magis commendat castitatem Danielis, utpote quæ non coacta fuerit, et violenta, sed voluntaria plane, et ex electione libera.

DE SEMINE REGIO. — Hinc patet Danielem et tres pueros ex Davide, Salomone aliisque regibus Juda esse prognatos. Josephus asserit Danielem fuisse ex cognatione Sedeciæ. Perperam ergo Dionysius Carthusianus asserit Danielem ex paterno genere fuisse tribus Levi, ex materno tribus Juda : Scriptura enim paternum genus consignare solet, non maternum. Cum ergo hic Danielis genus referat ad reges Juda, sequitur hoc ejus genus paternum fuisse.

ET TYRANNORUM. — Tyranni hic et alibi vocantur principes : hi enim non a tyrannide, sed a fortitudine et potentia olim vocabantur tyranni. Nam, ut ait Trogus Pompeius apud Justinum, ini-

Tyranni vocabantur principes a fortitudine.

tio *Historiæ*, primitus quæque civitas et gens, rerumpublicarum imperium penes reges habebat, quos ad hujusmodi fastigium majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat; qui et tyranni ob fortitudinem dicebantur : unde Virgilius, VII *Æneid.* :

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyrannis.

Et Horatius, lib. III, *ode* XVII : « Late tyrannus, » id est late dominans, latum habens regnum. At postea « tyranni nomen, crescente malitia, cum superbe reges regnare cœpissent, ad illos tantum translatum est, qui non jure et æquis legibus, sed vi, et quadam animi libidine dominabantur, » ait Cicero, lib. IV *De Finib.* Id ita esse patet ex Hebræo, vel potius Chaldæo פרתמים *parthemim*, quod principes, præfectos, provinciales significat. R. Joseph, et ex eo Pagninus et alii censent eos *parthemim* a Chaldæis vocatos esse a פרת *perat*, id est Euphrate, quasi Perathæos, id est Euphratæos, hoc est qui præerant locis et provinciis Euphrati adjacentibus, quomodo nos vocamus Comites Palatinos Rheni. Quocirca Theodotion in sua versione græca retinuit nomen Hebræum *Parthemim*, vertens *Phorthommin.* Audi S. Hieronymum : « Pro φορθομμὶν, quod Theodotion posuit, Septuaginta et Aquila *Electos* transtulerunt, Symmachus *Parthos*, pro verbo nomen gentis intelligens : quod nos juxta editionem Hebræorum quæ κατ' ἀκρίϐειαν legitur (sic alibi scribit solitam fuisse appellari ab Hebræis secundam Aquilæ editionem), in *Tyrannos* vertimus. » Hallucinatur Theodoretus dum πορθμὶν putat esse παρθένους, id est *virgines*.

Vers. 4. Pueri eruditi, qui? Respondeo primo.

4. PUEROS, etc., ERUDITOS OMNI SAPIENTIA. — Pro *eruditos* hebraice est משכילים *maskilim*, quod H. Pintus vertit, *erudibiles* : erant enim adhuc pueri, ideoque imperiti, sed sapientiæ capaces. Sic et Vatablus. Erant, inquit, hi pueri perspicacis et sagacis ingenii. Sic et Noster Pineda, *De Rebus Salomon.* lib. III, cap. XIII, ubi dupliciter hunc locum explicat : *primo*, per antepositionem : *Et eruditos omni sapientia, etc., ut docerent eos litteras, et linguam Chaldæorum*, hoc est, inquit, ut docerent eos litteras Chaldæorum, ut sic evaderent eruditi omni sapientia. *Secundo*, *q. d.* Requirebat rex in hisce pueris præviam sagacitatem et perspicacitatem ingenii; tum etiam facundiæ, et scientiarum rationalium eruditionem, ut sic aptiores essent ad suprema aliarum rerum sublimium et arcanarum studia, propria Chaldæis. Chaldæi enim ab astrologia et sapientia olim erant celebres.

Secundo.

Secundo, « eruditos, » id est facundos et scite loquentes, ac de qualibet materia apposite discurrentes : hæc enim fere est sapientia aulicorum.

Tertio et optime.

Tertio et magis genuine, idem Pintus, Maldonatus et alii censent hos pueros in omnibus disciplinis fuisse excultos et eruditos. Hoc enim proprie significat Hebræum *maskilim*, et Græcum συνίεντας, et Latinum « eruditos omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina. » Aliud enim est doctus, aliud docilis : aliud est eruditus, aliud erudibilis. Nec id mirum : erant enim hi regii juvenes excellenti ingenio, ac simul studiosissimi. Hinc patet hosce pueros non fuisse pusiones, uti Danielem vocant Epiphanius et Isidorus, neque Danielem trium, ut vult vir doctus; aut decem, ut vult Pererius; sed facile viginti annorum fuisse, ut docet Maldonatus. Unde Septuaginta eos vocant νεανίσκους, id est *juvenes*. Quis enim unquam vidit pueros triennes aut decennes, eruditos omni sapientia, scientia et disciplina?

Hi pueri erant 20 annorum.

CAUTOS SCIENTIA. — Pintus per *sapientiam* intelligit philosophiam rationalem, id est grammaticam, rhetoricam, dialecticam : per *scientiam* accipit physicam, metaphysicam, mathematicam : per *disciplinam* accipit ethicam, politicam, œconomicam. Verum melius per *sapientiam*, cognitionem rerum sublimium et divinarum (sic enim sacra Scriptura, S. Augustinus et passim Doctores accipere solent nomen sapientiæ) accipias; per *scientiam*, cognitionem rerum naturalium; per *disciplinam*, prudentiam. Unde ex Hebræo clare vertunt Septuaginta, συνίεντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ, καὶ γινώσκοντας γνῶσιν, καὶ διανοουμένους φρόνησιν, hoc est, *intelligentes sapientiam, scientes scientiam, cognoscentes prudentiam.* Pro *cautos* enim hebraice est יודעי *iodee*, id est *scientes*. Cauti ergo idem est quod solertes et sagaces in scrutandis abditis naturæ secretis et rerum causis, quales sunt physici et philosophi. Porro *disciplina* in Proverbiis et libris sapientialibus, qui continent ethicam sacram, passim significat prudentiam rerum agendarum, quæ proprie hebraice vocatur בינה *bina*, quod Noster vers. 20 et alibi subinde vertit, *intellectus*. Fuerunt ergo hi pueri, id est adolescentes, theologi, philosophi et politici. Noster Pineda, lib. III *De Rebus Salom.* cap. XIV, τὸ *cautos scientia*, pro cauta et captiosa dialectica positum putat, de qua Seneca, *epist.* 82 : « Verba, inquit, mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis : subula leonem excipis. »

Vera nobilitas est virtus et eruditio.

Discant hic nostri aulici a rege gentili, hisce omnibus disciplinis se expolire. Vera enim nobilitas non in genere, non in famulis, non in torquibus, non in pompa, sed in eruditione et virtute consistit, hæcque sunt monilia et decora nobilium.

Exempla et gnomæ.

Hinc Philippus Macedo, pater Alexandri Magni, eum Aristoteli erudiendum tradidit, eique in hæc verba scripsit : « Gratias ago diis, non quia natus est mihi filius, sed quia temporibus vitæ tuæ natus est. Spero enim fore, ut a te edoctus dignus existat et nobis, et tanto regno. »

Plutarchi discipulus fuit Trajanus, indeque tantus imperator evasit, ut posteris imperatoribus in exemplum cum Augusto sit propositus, quibus illud acclamari solet : Sit Augusto felicior, Trajano melior.

Scipio Panætium philosophum ita audiebat, ut eum etiam secum ad castra duceret.

Augustus Cæsar Athenodoro magistro usus est :

suosque ex filia nepotes tam litterariis quam bellicis studiis excoli curavit, filias vero lanificio cæterisque muliebribus artibus erudiri jussit. Idem fecit Carolus Magnus.

Plato dicebat beatum fore orbem, si aut reges sapere, aut sapientes regere didicerint : testis est Aristoteles lib. II *Rhetor*. Hinc olim apud Ægyptios nullus rex nisi sacerdos; nullus sacerdos nisi philosophus eligebatur.

Neque vero scientia principum tantum, sed et quorumlibet est decus. Aristoteles censuit parentes, qui liberos erudiendos curant, longe magis honorabiles esse iis qui solum gignunt : hos enim vivendi, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse.

Aristippus naufragio in Rhodum ejectus, et ab incolis ob geometriam liberaliter habitus, suis renuntiari jussit : Liberis vestris tales opes taliaque viatica parate, quæ ipsos etiam naufragium passos enatando sequantur.

S. Augustinus in *Confess*. laudat suos parentes, quod se supra vires rei familiaris Carthagine in studiis aluerint : Mater enim mea, inquit, mulier prudentissima doctrinas ipsas ad cognoscendam sustinendamque fidem catholicam magno adjumento fore existimabat.

Crates Thebanus dicebat : Si liceret, in altissimam urbis partem ascenderem, ac clamarem : Quorsum ruitis, homines, qui totum studium in opibus corrogandis ponitis : filiorum vero vestrorum, quibus illas relinquitis, erudiendorum curam non suscipitis?

Apuleius de Deo Socratis : Si, inquit, laudas aliquem, quia generosus est, parentes ejus laudas : si laudas aliquem, quia dives est, hoc fortunæ debetur : si quia validus, ægritudine fatigabitur : si quia velox, in senio id abibit : si quia formosus, exspecta modicum, et non erit; sed si laudas, quia bonis moribus et artibus instructus est, tunc ipsum virum laudas : quia hoc bonum nec a patre hæreditarium, nec a casu pendulum, nec ætate mutabile, nec cum corpore caducum est.

Vers. 7. 7. ET IMPOSUIT EIS PRÆPOSITUS EUNUCHORUM NOMINA — Chaldaica; tum quia Chaldæi nolebant eos in terra sua nomina retinere Judæorum; sed quasi jam effectos Babylonis cives et aulicos regis, volebant eos Babylonia habere nomina, inquit S. Hieronymus, tum ut Hebræi pueri cum Chaldaico nomine Chaldaicum animum et mores induerent. Sic et Pharao Josephum vocavit Ægyptio nomine *saphanat phane*, id est salvatorem mundi, *Genes*. cap. XLI, 45. Sic et Romani nomen mutabant externo quem urbe donabant. Sic Deus Saræ et Abrahæ, atque Christus Cephæ nomen mutavit, vocans eum Petrum. Unde et Cardinales facti Pontifices nomen mutant. Tradit Platina primum Pontificem qui nomen mutavit, fuisse Sergium II eo quod prius ejus nomen indecorum esset, vocareturque *Os porci*. Verius censet Baronius Pontificem primum, qui nomen mutavit, fuisse Sergium III, qui prius Petrus dicebatur : idque ad reverentiam primi Pontificis, scilicet S. Petri : unde post eum nullus Pontifex vocatus est Petrus. Ita Gentiles adulti in baptismo gentilitium nomen deponunt, et christianum assumunt, puta sancti alicujus, quem invocent et imitentur.

Pontifex qui primus nomen mutavit, fuit Sergius III.

Qua de causa Daniel Stylita nostri Danielis nomen accepit, uti dixi in Proœmio : et quinque illi martyres Ægyptii sub Diocletiano, quorum agon et triumphus celebrantur in *Vita S. Pamphilii martyris*, quæ exstat apud Eusebium libro VIII *historiæ*, cap. XXI, qui a gentilismo conversi ad christianismum, abdicatis prioribus gentilitiis nominibus, nostrorum Prophetarum nomina assumpserunt, vocatique sunt Isaias, Jeremias, Samuel, Elias, Daniel; ac simul cœlestem eorum mentem, vitam et mortem induerunt. Quocirca Cæsareæ capti professique se christianos, rogati quænam eorum esset patria, respondit primus pro omnibus : « Jerusalem cœlestis : » illam intelligens de qua dixit Paulus *Galat*. IV, 26 : « Quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. » Et : « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem. » Instante præside Firmiliano : Quæ et ubinam est illa civitas? respondit : « Ea christianorum est patria : nulli enim alii præter ipsos ejus sunt participes. Sita est autem ad Orientem, et ad ipsam lucem et solem. » Cumque præses aliam vocem ab eo extorquere non posset tormentis acerrimis, utpote quæ martyr fortiter sustinebat quasi nihil sentiens, imo quasi carnis expers et incorporeus; eum cum sociis securi percussum, in cœlestem illam Jerusalem laureatum ad Danielem cæterosque prophetas transmisit. Horum diem natalem recolit Ecclesia 16 februarii. Ita, ut alios taceam, nostri Danielis nomen accepit B. Daniel Ordinis S. Francisci, minister provinciæ Calabriæ, vir miræ sanctitatis, imo martyr, qui cum sex Fratribus sui Ordinis, ad Saracenos Septam profectus Evangelii et martyrii causa, ab eis comprehensus ad mortem damnatus, fratres suos ad martyrium exhortans, aiebat : « Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes. Adsunt enim angeli, cœli janua nobis patet : et hoc ipso die pariter accipiemus martyrii coronam in cœlesti paradiso. » Et ad judicem conversus instar nostri Danielis : « O inveterate! ait, dierum malorum, convertere a Mahomete ad Christum. » Quocirca cum sociis capite plexus, gloriosum obiit martyrium anno Domini 1221, die 8 octobris, quinquennio antequam e vita decederet S. Franciscus, quem cum sociis canonizavit Leo X, anno Christi 1519. Ita habet ejus Vita.

DANIELI BALTASSAR. A filio Nabuchodonosoris Balsasar, Daniel dictus videtur Baltassar, quasi dicas, Baal vel Beli occultus thesaurus, puta Beli sapientia. Ita Maldonatus. Ubi nota : Daniel non omnino idem nomen habuit quod filius regis :

Daniel dicitur Baltassar : unde?

hic enim dictus est *Balsasar*, ut patet ex Chaldæo et Latinis Plantinianis (quare mirum est Septuaginta et Romana Latina eum vocare Baltassar); Daniel vero dictus est *Baltassar*, vel, ut chaldaice est, *Beltetsasar*, addita littera *tet*; de qua re plura cap. IV, 5. Syriaca versio habet, *Biltsciossor*, id est idolum Bil sive Bel.

Ananias Misael, Abdenago, quid significent?

ANANIÆ SIDRACH. — Hebraice *Ananias*, idem est quod nubes, vel protectio Domini; *Misael*, quis postulans, vel quis postulatus, vel abstulit Deus; *Azarias*, adjutor Deus. Chaldaice *Sidrach*, idem est quod mamilla tenera, vel deprædatio delicata, vel missus tuus; *Misach*, prolongans vel attrahens, vel aquas vallans et sepiens; *Abdenago*, servus claritatis, vel servus anxius. Magis apposite et genuine Scholia Syriaca, quæ Romæ exstant in Bibliotheca Vaticana et Medicea, hæc nomina ex lingua Syrochaldaica sic explicant : *Sidrach*, id est missilis, quia huc illuc ad negotia mittebatur. *Misach*, id est mensor terræ, vel agri. *Abdenago*, id est servus qui ingreditur et egreditur coram rege, id est cubicularius et intimus regi. Aut, ut alii explicant, præpositus modo coquendi, vel ciborum præcipuorum regis. Unde quis colligat hæc tria officia in aula regis eis data vel destinata, ac inter eos distributa, atque ex eo officio cuique nomen inditum fuisse.

Vers. 8. Tres causæ cur Daniel recusarit cibos regios. Prima. Secunda. Tertia.

8. PROPOSUIT (cavere) NE POLLUERETUR DE MENSA REGIS. — Tum quia rex ethnicus carnem porcinam, et alia lege Mosis vetita comedebat, quæ Danielem et Judæos polluissent ; tum quia deliciæ regiæ, et copia ciborum et vinorum, ad intemperantiam et gulam ac venerem alliciunt, per eamque mentem et corpus polluunt; tum quia Judæi religiosiores mensas Gentilium vitabant ; tum denique, quod sæpe cibi hi regii Belo, et aliis ejus idolis jam ante erant oblati, aut eorum nomine benedicti : quod Judæi exsecrabantur. Blasphemat ergo hic Calvinus, dum ridet Danielis abstinentiam, ejusque metum pollutionis, quasi puerilem, illamque ejus superstitioni et zelo indiscreto adscribit.

Vers. 10.

10. CONDEMNABITIS CAPUT MEUM REGI. — Vestra petitio, abstinentia et macies occasio erit, ut rex meum caput petat, condemnet et amputet, eo quod contra ejus jussum vos abstinere et macrescere permiserim. Unde Scholiastes Græcus τὸ *condemnetis* explicat per *condemnari faciatis*.

Vers. 12.

12. DENTUR NOBIS LEGUMINA AD VESCENDUM, ET AQUA AD BIBENDUM. — Duas ob causas legumina et aquam petunt. *Primo*, ne Malasar impensas in novis cibis coemendis faciendas prætendere possit. *Secundo*, ob religionem jejunii, quo veteres sancti carne et vino abstinebant, atque leguminibus et oleo utebantur, ut patet cap. x, 3. Daniel hic suam in Deum fiduciam ostendit : sciebat enim naturaliter fieri non posse, ut ex leguminibus et aqua æque ac ex carnibus et vino pinguescerent.

Vers. 14.

14. TENTAVIT. — Scholiastes, ἐδοκίμασεν, id est *probavit*. Sic et vers. 12, pro *tenta* vertit, δοκίμασον, id est *proba*. Tentatio enim hæc fuit probatio, sive experimentum.

15. APPARUERUNT VULTUS EORUM MELIORES ET CORPULENTIORES. — Hebraice בריאי *berie*, id est *pinguiores*; Septuaginta, ἰσχυραὶ ταῖς σαρξίν, id est *fortes carnibus*. Quare, quod Epiphanius in *Vita Danielis*, ait, eum aspectu fuisse aridissimum, ac nativo squalore obsitum, sed gratiæ pulchritudine perquam speciosum, hoc de ætate ejus grandiori accipi debet, cum ipse jejuniis et laboribus nimiis succum corporis exhausit, ut patet *Daniel.* IX, 3, et cap. x, 3. Hæc sanitas, pinguedo et decor non tam naturalis, quam supernaturalis fuit, tum quia legumina et aqua saniores quidem facere poterant, sed non pinguiores; tum quia fuit hoc præmium abstinentiæ, cujus, uti et castitatis, merito divinitus sapientiam tantam sunt adepti, uti ejusdem merito Judith cap. x, 4, formositatem, et Samson fortitudinem est adeptus, *Judic.* XIII, 5. Naturaliter tamen huc quoque juvit abstinentia. Unde nota, sanitatem et longævitatem non tam ciborum copia, quam temperantia procurari. Hæc enim fovet et nutrit humidum radicale, æque ac calorem naturalem, quem intemperantia obruit et suffocat : præsertim, si accedat *primo*, moderatum exercitium. Hinc « Cyrus nunquam prandebat, nisi sudasset, » ait Xenophon. Idem faciunt nonnulli Indorum reguli, qui proinde ita vegeti et integri ad multam ætatem perdurant, ut cum sunt 70 annorum, tantum videantur esse 30. *Secundo*, animi tranquillitas et curarum vacuitas. *Tertio*, mentis lætitia et hilaritas. Audi Scholam Salernitanam : Vers. 15.

Sobrietas est longæva, cur?

Si tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Mens hilaris, requies (*somnus*) facilis, moderata diæta.

Vide Lessium in erudito, æque ac pio, hac de re libello.

Nota *secundo* : Temperantia et abstinentia plurimum prodest. *Primo*, sanitati : consumit enim noxios humores, spiritusque vitales purificat et exacuit. *Secundo*, castitati et virtuti : subtrahit enim nimium sanguinem, succum et spiritus, qui venerem, iram aliasque passiones fovent et suscitant. *Tertio*, sapientiæ. De quo plura vers. 17.

17. PUERIS AUTEM HIS DEDIT DEUS SCIENTIAM, ET DISCIPLINAM IN OMNI LIBRO. — Symmachus vertit : *Dedit eis Deus artem grammaticam* : melius Theodotion : *Dedit eis Deus prudentiam in omni re grammatica*, sive *in omni litteratura*, ut scilicet litteras et libros (hi enim hebraice vocantur ספר *sepher*, et Græce γράμματα), non tantum Hebræos, sed et Chaldæos, et quosvis alios legere, intelligere et explicare possent. Vers. 17.

Sobrietas est mater sapientiæ ob tres causas. Prima. Secunda. Tertia.

Nota : Sobrietas naturaliter confert ad scientiam, tum quia sanitatem tuetur, et vitam prolongat; tum quia caput facit serenum, spiritusque animales facit liberos ac puros, aptosque ad speculandum et meditandum; tum quia anima (quæ una est in homine, eademque simul est vegeta-

tiva, sensitiva et rationalis) limitatæ est virtutis et activitatis, ideoque quo minus occupatur cibo, cibique concoctione, digestione et egestione, eo magis intendere potest et solet studio et contemplationi, in eamque totam vim suam exerere. Hinc Salomon, *Eccles.* II, 3 : « Cogitavi, inquit, in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam; » et Isaias cap. XXVIII : « Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus. »

Exemplum fidelium. Primum. Ita homines ante diluvium carne et vino abstinentes, herbisque et fructibus victitantes, fuerunt longævi et sapientes; vixerunt enim ad 900 annos.

Secundum. Ita Nazaræi et Rechabitæ, a sapientia, æque ac abstinentia, commendantur.

Tertium. Ita Moses et Elias jejunio 40 dierum sapientiam et visionem Dei meruerunt.

Quartum. Ita Judith, Esther, Machabæi sapientiam illam et fortitudinem, qua Holofernem, Aman et Antiochum prostraverunt, jejunio adepti sunt.

Quintum. Ita Joannes Baptista abstinentia quasi Angelus evasit.

Sextum. Ita Paulus primus eremita, Antonius, Hilarion, et tot anachoretarum ac monachorum examina, vitam, quasi angeli quidam terrestres, in abstinentia, contemplatione et sapientia longævam duxerunt, vixeruntque centum et amplius annos.

Septimum. Ita cœnobitæ olim, teste S. Hieronymo, perpetuo jejunabant, aquam bibentes, et solum panem cum leguminibus et oleribus manducantes.

Octavum. Egregie S. Augustinus, lib. X *Confess.* cap. XXXI : « Hoc, ait, me docuisti, Domine, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. »

Nonum. S. Ambrosius Marcellinæ sorori, et sociabus ejus virginibus hanc legem figit, lib. III *De Virgin.* : « Potus (sit) ex fonte, fletus in prece, somnus in codice. »

Decimum. S. Bernardus, in serm. 66 *in Cant.* : « Abstineo, ait, a vino, quia in vino luxuria est : aut si infirmus sum, modico utor, juxta consilium Pauli. Abstineo a carnibus, ne, dum nimis nutriunt carnem, simul et carnis nutriant vitia. Panem ipsum cum mensura studebo sumere, ne onerato ventre, stare ad orandum tædeat; et ne improperet etiam mihi Propheta, quia panem meum comederim in saturitate; sed ne simplici quidem aqua ingurgitare me assuescam, ne distensio ventris usque ad titillationem pertingat libidinis. »

Idem *ad Robertum nepotem* : « Prudenter sobrieque conversanti satis ad omne condimentum sal cum fame. »

Idem in *Formula honest. vitæ* : « Sicut ad crucem, sic accedas ad cibum; id est, nunquam voluptate, sed necessitate pascaris; et fames, non sapor, provocet appetitum. »

Idem *De Modo bene vivendi*, cap. XXIV : « Non nutrias carnem tuam vermibus; ita manduca, ut semper esurias. »

Undecimum. S. Catharina Senensis ad alimentum quasi ad tormentum accedebat, ac vocata ad mensam dicebat : « Eamus et sumamus de peccatrice vindictam; » cum ingenti enim dolore cibum sumebat, quem mox cogebatur rejicere.

Duodecimum. S. Carolus Borromæus dicebat, non tantum fugiendas esse delicias et voluptates, sed et persequendas et enecandas quasi capitales animæ hostes. Quocirca ipse miræ fuit abstinentiæ, ut tandem solo pane et aqua viveret. Sensim enim a parvis ad magna conscendendo pervenit; docebatque hac ratione facile ad summa cujusvis virtutis pertingi, nimirum practicando hæc duo principia : *primum*, ut a parvis incipiendo, eamque sensim augendo semper proficias et crescas; *secundum*, ut in eo non languescas, sed constanter retineas quod semel obtinuisti, et in eo pergas. Ita ipse, *primo* carne, *deinde* ovis, *postea* lacte abstinens, tandem solo pane et aqua contentus fuit. Idem fecit in aliis virtutibus.

Denique Sanctus ille apud Socratem, lib. IV *Histor.* cap. XVIII : « Aridior, inquit, tenuiorque victus ratio, eaque semper æquabiliter observata, modo cum charitate jungatur, christianos brevi ad portum ἀπαθείας, id est *vacuitatis* ab omnibus animi perturbationibus, perducet. » Addit S. Hieronymus scribens contra Jovinianum ob jejunii consortium Mosen et Eliam apparuisse cum Christo in monte transfigurato, et ob jejunium tres pueros in fornace Babylonia mansisse illæsos, et Danieli fuisse revelata mysteria, eumque in lacu leonum mansisse intactum.

Exempla Gentilium. Primum. Audi et Gentiles ac Judæos. Tradit Xenophon, antiquos Persas ad panem nihil nisi nasturtium adhibere solitos : hinc apud eos turpe habitum spuere, tanquam crapulæ nota. Mucus siquidem et saliva repletionis indices sunt et signa : repletio enim est, quæ distillationes parit, ait Hippocrates lib. III *De Diæta*. Quocirca Persæ sputi materiam exercitio, et abstinenti frugalique vita consumi volebant. Hinc et Plato, lib. III *De Republica* docet tempore Homeri catharrum non fuisse cognitum, sed primo ætate sua innotuisse, cum non semel, ut olim, sed bis in die comedere, imo comessari cœperunt homines. Porro tunc Persæ ita frugales sapientia et virtute bellica floruere, orbisque imperium tenuerunt per ducentos annos, scilicet a Cyro ad Darium, qui per delicias et vina imperium cum vita perdidit. Exstat apud Xenophontem, lib. I aurea Cyri sententia. Cum enim Astyages rex Medorum, Cyro nepoti ex filia Mandane, lautum regiumque epulum instruens, diceret : « Nonne hæc cœna melior tibi videtur Persica? » respondit Cyrus : « Nequaquam, ave, sed est multo simplicior et directior via apud nos ad cibi satietatem, quam apud vos. Nam ad hanc deducit nos panis et caro. At vos eodem quidem, quo nos, tenditis; per multas

vero ambages sursum deorsum vagantes, vix pervenitis eo, quo nos dudum perrexeramus. »

Secundum. Chæredemus Stoicus tradit, et ex eo Pererius, priscos Ægyptios sacerdotes carne, vino, ovis et lacte semper abstinuisse : idque ut purius, intentius et acrius divinis rebus vacarent, ardoremque libidinis restinguerent : atque hi Ægypti fuerunt sapientes et astrologi.

Tertium. Esseni vino et carne sibi interdicebant, totique orationi et studio sacrarum Litterarum vacabant, de quibus mira narrant Josephus, Philo et Plinius : quinimo Porphyrius, in lib. *De Abstinentia ab esu animalium*, asserit plerosque ex eis divino afflatos spiritu vates exstitisse.

Quartum. Eubulus refert, apud Persas tria fuisse Magorum genera, quorum primum (qui maxime sapientes et eloquentes existimabantur) præter farinam et olera nihil esitabat.

Quintum. Bardesanes Babylonius tradit Indorum gymnosophistas solis arborum pomis, oriza et farina vivere.

Sextum. Euripides in Creta Jovis vates carne et coctis omnibus abstinuit.

Septimum. Socrates virtutis studiosos hortabatur, ut abstinentiam colerent, et delicias veluti Sirenes respuerent. Idem rogatus qua re ab aliis hominibus differret, ait : « Alii vivunt ut edant; ego vero edo ut vivam. » Ejusdem est hæc sententia apud Xenophontem, lib. I *De Dictis et factis Socratis* : « Videris, o Antipho ! felicitatem deliciis et divitiis metiri; ego autem nullis quidem rebus indigere, divinum; minimis vero, illorum esse duco, qui quam proximi superis sint : et divina quidem optima omnibus; qui vero diis appropinquant, proximos optimo existere. »

Octavum. Isæus Assyrius, teste Philostrato, interrogatus quænam essent epulæ suavissimæ, respondit : « Ista curare desii. »

Nonum. Xenocrates tria tantum præcepta in templo Eleusinæ mansisse dixit, scilicet, *primo*, venerandos esse deos; *secundo*, honorandos esse parentes; *tertio*, abstinendum esse a carnibus. Huic similis est ternarius Plutarchi, lib. *De Ratione victus* : Tria, ait, sunt saluberrima : *primo*, vesci citra saturitatem; *secundo*, non refugere laborem; *tertio*, naturæ semen conservare : puta sobrietas, exercitium, et castitas. Aureum hoc est tuendæ sanitatis dogma.

Decimum. Plinius ait, « vinum esse cicutam hominis; » et Seneca ait, « ebrietatem esse voluntariam insaniam. »

Undecimum. Epicurus, licet voluptatis patronus, asserit ad jucunde et suaviter vivendum, tenuitatem victus conferre plurimum; et in epistolis suis testatur se

Duodecimum. aqua tantum et pane vesci solitum.

Seneca, *epist.* 109, scribit se animalibus et esu carnium abstinere, ob rationes et exemplum Sextii et Pythagoræ. Rationes Sextii erant, *prima*, « quod homini satis alimentorum sit citra sanguinem; et crudelitatis consuetudo fiat, ubi in voluptatem adducitur laceratio. » *Secunda*, « quod contrahenda sit materia luxuriæ. » *Tertia*, « quod valetudini contraria sint alimenta varia, et nostris aliena corporibus. » *Quarta*, « quod carnes sint alimenta leonum et vulturum. » *Quinta* Pythagoræ erat, quod censeret animas hominum in alia et alia corpora, etiam animalium, transmigrare. « Itaque hominibus parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. » Unde Pythagoras de suæ animæ transmigratione ita censuit :

Æthalides fueram qui prisco tempore primum;
Trojano bello postea Panthoides;
Mox Hermotimus; post Pyrrhus; denique magnus
Pythagoras, Samii gloria magna soli.

Pythagoram secutus Empedocles ita de se canit :

Olim namque fui cespesque, puerque, puellaque,
Et volucris cœli, atque alti maris incola piscis.

De abstinentia Pythagoræ, Antisthenis, Diogenis, Apollonii Tyanæi mira habent Laertius, Plutarchus et Philostratus. Plura vide apud S. Hieronymum, lib. II *Contra Jovinian.*, et Plutarchum in duabus orationibus *de Esu carnium*.

DANIELI AUTEM (dedit Deus) INTELLIGENTIAM OMNIUM VISIONUM. — Hinc patet hanc sapientiam Danielis et sociorum ejus, potius supernaturalem quam naturalem fuisse; tum quia Deus dicitur illis eam indidisse quasi speciale præmium temperantiæ; tum quia eis indita fuit scientia in omni libro, id est omni scientia, ut hic dicitur; adeoque cap. II, 30, in Daniele dicitur fuisse sapientia major, quam in ullo mortalium, eamque triennali non tam studio, quam abstinentia, pietate et oratione adeptus est, ut colligitur ex vers. 5; tum quia Danieli a Deo indita fuit prophetia et scientia interpretandi somnia : hæc autem supernaturalis est, neque est habitus permanens, sed illuminatio actu a Deo, certis temporibus quibus Daniel prophetabat, vel somnia explicabat, ei immissa. Danielis sapientia fuit supernaturalis.

Nota : Hoc præmium congruum est; decet enim, teste S. Gregorio, lib. XXX *Moral.* XVIII, ut qui carnalia respuunt, sapiant spiritalia, utque qui jejunant ventre, pascantur in mente. Vis ergo delectationes haurire mentales et cœlestes, despice terrenas et brutales, sentiesque illud S. Bernardi esse verissimum : « Gustato spiritu, desipit omnis caro. » Sic vatem gentilem quasi omniscium et pammantim celebrat gentilis propheta, sed superstitiose :

Trojugena interpres divum, qui numina Phœbi
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ.

ET SOMNIORUM, — a Deo immissorum, de somniis et divinatione vide dicta *Genes.* XL et XLI, et Pererium hic.

Vers. 20. 20. SUPER CUNCTOS ARIOLOS ET MAGOS. — Quinam hi fuerint dicam cap. II, 2.

Vers. 21. 21. FUIT AUTEM DANIEL USQUE AD ANNUM PRIMUM CYRI REGIS, — *q. d.* Fuit Daniel in magna apud omnes reges Babylonis gloria et auctoritate; vixit in aula regis, Nabuchodonosori ejusque posteris, ac Balsasari, charus et familiaris; idque constanter et semper, donec Balsasar a Cyro et regno et vita spoliatus est. « Daniel, inquit S. Hieronymus, usque ad primum annum Cyri, qui Chaldæorum destruxit imperium, potens fuit in Chaldæa : postea vero a Dario in Medos translatus est. » Ita et Theodoretus. Perperam ergo Calvinus sic exponit : « fuit, » id est prophetavit, Daniel usque ad primum annum Cyri; nam et 3 anno Cyri prophetavit, ut patet cap. X, 1.

Secundo, τὸ *usque ad annum primum Cyri*, aliud hic latens innuit : nimirum, prædixerat Isaias cap. XLIV, 28, et cap. XLV, 1, Judæos per Cyrum e Babylone liberandos : significat ergo hic Daniel se tempus illud ab Isaia prædictum vidisse, non quod plus non vixerit, sed quod eo usque vixerit, ut toto captivitatis tempore Judæos et auctoritate juvaret, et vaticiniis consolaretur. Ita Maldonatus (1).

(1) Diutius Danielem vitam produxisse, patet inde quod infra cap. X, tertio Cyri anno ei visionem obtigisse legimus. Hic igitur annus hic sumitur ut singulariter celebris per solutionem Babylonicæ captivitatis. Alii ut eumdem annum ac tertium Cyri, cap. X, 1, accipiunt, eo scilicet sensu, quod Cyrus et Darius Medus junctis copiis una Babylonem expugnarunt, simulque regnarunt, donec tertio elabente anno, Cyrus, mortuo Dario, solus rex evasit.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Nabuchodonosor in somnio statuam portendentem quatuor imperia mundi, quæ a lapide de monte abscisso, id est a Christo, contrita est. Somnium hoc solus enarrare et explicare potuit Daniel, vers. 19. *Unde a rege et Chaldæis honoratur, totique Babyloniæ præficitur, vers.* 46.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo. 2. Præcepit autem rex, ut convocarentur arioli, et magi, et malefici, et Chaldæi, ut indicarent regi somnia sua : qui cum venissent, steterunt coram rege. 3. Et dixit ad eos rex : Vidi somnium; et mente confusus ignoro quid viderim. 4. Responderuntque Chaldæi regi syriace : Rex in sempiternum vive : dic somnium servis tuis, et interpretationem ejus indicabimus. 5. Et respondens rex, ait Chaldæis : Sermo recessit a me : nisi indicaveritis mihi somnium, et conjecturam ejus, peribitis vos, et domus vestræ publicabuntur. 6. Si autem somnium, et conjecturam ejus narraveritis, præmia, et dona, et honorem multum accipietis a me : somnium igitur, et interpretationem ejus indicate mihi. 7. Responderunt secundo, atque dixerunt : Rex somnium dicat servis suis, et interpretationem illius indicabimus. 8. Respondit rex, et ait : Certe novi quod tempus redimitis, scientes quod recesserit a me sermo. 9. Si ergo somnium non indicaveritis mihi, una est de vobis sententia, quod interpretationem quoque fallacem, et deceptione plenam composueritis, ut loquamini mihi donec tempus pertranseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quod interpretationem quoque ejus veram loquamini. 10. Respondentes ergo Chaldæi coram rege, dixerunt : Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implere : sed neque regum quisquam magnus et potens verbum hujuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, et mago, et Chaldæo. 11. Sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis est : nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis : exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio. 12. Quo audito, rex in furore et in ira magna præcepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. 13. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur : quærebanturque Daniel et socii ejus, ut perirent. 14. Tunc Daniel requisivit de lege atque sententia ab Arioch principe militiæ regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogavit eum, qui a rege potestatem acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa. Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, 16. Daniel ingressus rogavit regem, ut tem-

pus daret sibi ad solutionem indicandam regi. 17. Et ingressus est domum suam, Ananiæque et Misaeli et Azariæ sociis suis indicavit negotium : 18. ut quærerent misericordiam a facie Dei cœli super sacramento isto, et non perirent Daniel et socii ejus cum cæteris sapientibus Babylonis. 19. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte revelatum est: et benedixit Daniel Deum cœli; 20. et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum a sæculo et usque in sæculum; quia sapientia et fortitudo ejus sunt. 21. Et ipse mutat tempora, et ætates : transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam : 22. Ipse revelat profunda, et abscondita, et novit in tenebris constituta : et lux cum eo est. 23. Tibi, Deus patrum nostrorum, confiteor, teque laudo : quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi : et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis. 24. Post hæc Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex ut perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est : Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me in conspectu regis, et solutionem regi narrabo. 25. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem, et dixit ei: Inveni hominem de filiis transmigrationis Juda, qui solutionem regi annuntiet. 26. Respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen erat Baltassar : Putasne vere potes mihi indicare somnium, quod vidi, et interpretationem ejus? 27. Et respondens Daniel coram rege, ait : Mysterium, quod rex interrogat, sapientes, magi, arioli, et aruspices nequeunt indicare regi. 28. Sed est Deus in cœlo revelans mysteria, qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ ventura sunt in novissimis temporibus. Somnium tuum et visiones capitis tui in cubili tuo hujuscemodi sunt: 29. Tu, rex, cogitare cœpisti in strato tuo, quid esset futurum post hæc: et qui revelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. 30. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plus quam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est : sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuæ scires. 31. Tu, rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis : statua illa magna, et statura sublimis stabat contra te, et intuitus ejus erat terribilis. 32. Hujus statuæ caput ex auro optimo erat, pectus autem et brachia de argento; porro venter et femora ex ære; 33. tibiæ autem ferreæ, pedum quædam pars erat ferrea, quædam autem fictilis. 34. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus : et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos. 35. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum, et aurum, et redacta quasi in favillam æstivæ areæ, quæ rapta sunt vento; nullusque locus inventus est eis : lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram ; 36. hoc est somnium : Interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex. 37. Tu rex regum es: et Deus cœli regnum, et fortitudinem, et imperium, et gloriam dedit tibi : 38. et omnia in quibus habitant filii hominum, et bestiæ agri : volucres quoque cœli dedit in manu tua, et sub ditione tua universa constituit: tu es ergo caput aureum. 39. Et post te consurget regnum aliud minus te argenteum : et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ. 40. Et regnum quartum erit velut ferrum, quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. 41. Porro quia vidisti pedum, et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream: regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mixtum testæ ex luto. 42. Et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles : ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum. 43. Quod autem vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. 44. In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur : comminuet autem, et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. 45. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam, et ferrum, et æs, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea, et verum

est somnium, et fidelis interpretatio ejus. 46. Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam et Danielem adoravit : et hostias, et incensum præcepit ut sacrificarent ei. 47. Loquens ergo rex, ait Danieli : Vere Deus vester, Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria : quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum. 48. Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera multa et magna dedit ei : et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, et præfectum magistratuum super cunctos sapientes Babylonis. 49. Daniel autem postulavit a rege : et constituit super opera provinciæ Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago : ipse autem Daniel erat in foribus regis.

Vers. 1. 1. Anno secundo. — Dices, cap. i, vers. 1, 4 et 5, dicitur quod anno tertio Joakim, qui fuit primus Nabuchodonosoris, Daniel fuerit puer, indeque tribus annis, scilicet usque ad 4 annum Nabuchodonosoris, fuerit eruditus in litteris Chaldæorum; quomodo ergo hic dicitur, quod Daniel anno 2 Nabuchodonosoris prophetarit, eique somnium explicarit? Respondeo hunc annum 2 Nabuchodonosoris non esse 2 regni ejus, sed monarchiæ, qui regni ejus fuit 37; transmigrationis vero Joachin fuit 29, Danielis autem fuit 57. Nam Daniel anno 1 Nabuchodonosoris, quo ductus est in Babylonem, erat 20 annorum, uti dixi in *Prœmio*. Somnium ergo hoc regis, uti et illud cap. iv, interpretatus est Daniel anno ætatis suæ 57, qui fuit ante Christum annus 573.

Annus secundus monarchiæ Nabuchodonosoris fuit regni ejusdem 37.

Nota : Nabuchodonosor anno regni sui, non 27, ut vult Pererius, sed 35, qui fuit transmigrationis Joachin 27, vastavit Ægyptum, aliasque vicinas gentes, tumque factus est monarcha. Id ita esse patet : nam eo ipso anno prophetavit Ezechiel, cap. xxix, 17, et cap. xxx, 3, quod a Chaldæis mox vastanda esset Ægyptus : hic ergo annus 2 Nabuchodonosoris est secundus a vastata Ægypto, uti diserte asserit Josephus, lib. X *Antiq.* xi, ac consequenter est secundus a monarchia ejus. Ita S. Hieronymus, Pererius, Maldonatus et alii.

Chronologia vitæ Nabuchodonosoris.

Nota : Hæc est chronologia gestorum Nabuchodonosoris : Nabuchodonosor anno primo regni sui venit Hierosolymam, indeque captum et vinctum Joakim, cum Daniele et aliis duxit Babylonem : sed mox Joakim promittentem tributum et subjectionem, in regnum remisit.

Anno 8 regni, regem Joakim rebellantem cepit et occidit, eique substituit filium Joachin quem post tres menses amovit, timens ne Joachin patrem Joakim imitaretur, ejusque necem ulcisceretur, pro eoque regem creavit Sedeciam.

Anno 13 regni sui, Jerusalem evertit, templum succendit omnesque Judæos abduxit.

Anno 23, vastavit Cœlesyriam, Ammonitas et Moabitas. Ita Josephus.

Anno eodem, cœpit obsidere Tyrum, eamque obsedit per 13 annos, quibus exactis, eam expugnavit anno regni sui 35, uti ostendi *Ezech.* xxix, 17.

Anno eodem 35, expugnavit Ægyptum, et factus est monarcha.

Anno regni 37, qui fuit secundus monarchiæ ejus, vidit somnium hujus cap. et somnium arboris succisæ cap. iv, portendens suam e regno ejectionem, et transformationem in bestiam.

Anno regni 38, regno ejectus est, et mutatus in bestiam, atque per septem annos ut bestia inter bestias vixit.

Anno 45, sibi et regno est restitutus, ac paulo post mortuus.

Quoad nomen, nota : Nomen prolixum et terrificum Nabuchodonosor, ut et pleraque alia Chaldæorum, compositum est ex tribus, scilicet Nabo, qui fuit Deus Chaldæorum, Chad et Netzar. Sic Nabopolassar componitur ex Nabo, Phul et Assar. Rursum, nunc vocatur Nabuchodonosor, nunc Nabuchodretsar, nunc Nabuchodletsar : quia Chaldæi sæpe litteras quæ vocantur liquidæ, inter se commutant, ut pro Letsar, dicunt, Retsar et Netsar. Sic Nabonitum aliquando vocant Labonitum. Sic pro Belial Græci dicunt Beliar. Ita Scaliger, lib. *De Emend. temp.*

Vidit Nabuchodonosor somnium. — Somnium hoc fuisse divinum, et a Deo immissum ad res futuras regi repræsentandas, patuit tum ex instinctu divino, qui hoc suggerebat regi, eumque urgebat ad somnii hujus declarationem investigandam, tum ex assertione Danielis somnium hoc explicantis. Apte imperia mundi per somnium hic regi repræsentantur : quia quid sunt regna, omnesque res et spes mortalium, nisi somnia vigilantium? ait ex Platone Philo. Hinc et Theodoretus notat hanc statuam non in se, sed per imaginem (unde Septuaginta pro statua vertunt, *imago*) et phantasma regi esse ostensam, ut Deus doceret superbum regem, quanta sit humani supercilii vanitas, quamque variabiles sint res humanæ, et regnum regno succedat, cum Dei regnum sit constans et perenne. Imago, ait Theodoretus, figura rei est, non ipsa res : ostensæ ergo sunt Nabuchodonosori monarchiæ in somniis : quia nihil amplius sunt, quam phantasmata ludicra, nihil rei habentia, præter fictitiam pompam : unde et imago hæc speciem habet giganteam, et prorsus chimæricam. Quocirca Philo, lib. *Quod Deus sit immutabilis*, hominem vocat « somniorum ludum : » talia sunt et regna, imo magis. Nam, ut ait S. Basilius, a veritate ad figuram magnus est delapsus : hic autem monarchiæ sub hac hominis imagine decidunt et delabuntur ab homine ejusque vanitate : vaniores ergo sunt quam ipse homo; sunt enim instar hominis non realis, sed phantastici, et in

Spes mortalium sunt somnia vigilantium.

somnio repræsentati gigantis, ejusque ex variis rerum figuris quasi centonibus, conflati et consuti, ut ait Tertullianus.

Denique sicut metalla visa in hac statua hominis, in terræ visceribus a Deo vi solis efformantur : ita regna omnia terrena sunt, sed a Deo efformata, disposita et ordinata, ut ait Apostolus, *Rom.* XIII, 1. Deus ergo quasi auriga frenat et regit reges et regna. Mystice in hoc somnium regis scripsit pium et eruditum tractatum *De eruditione interioris hominis*, Richardus Victorinus.

Vers. 2. 2. UT CONVOCARENTUR ARIOLI, ET MAGI, ET MALEFICI, ET CHALDÆI. — Arias Montanus et alii varie
Arioli qui? hæc distinguunt. Verum S. Hieronymus : « Arioli, inquit, dicuntur qui verbis rem peragunt, » aut ex characteribus (hoc enim innuit hebræum חרטמים *chartummim*, a radice חרט *charat*; unde græcum χαράττω et χαρακτὴρ) divinant, et, ut Septuaginta
Magi. vertunt, sunt ἐπαοιδοί, id est *incantatores*. « Magi sunt, qui philosophantur, » radix enim הגה *haga*,
Malefici. significat *meditari* et *speculari*. « Malefici sunt, qui sanguine utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum. » Malefici ergo ex extis et cadaveribus futura divinant, et manes animasque mortuorum invocant. Rursum, malefici hebraice vocantur מכשפים *mecassephim*, i. e. *præstigiatores* qui incantationibus et præstigiis suis oculos hominum perstringunt, ut eis videantur rem unam in aliam mutare, quales fuerunt magi Pharaonis in Exodo. Ita R. Abraham Maldonatus et
Chaldæi. alii. « Chaldæi erant astrologi et genethliaci, quos vulgus mathematicos vocat, qui ex inspectione siderum et diei natalis futura homini prædicebant. »

Quæres : Cur cum his non fuit vocatus Daniel, cujus sapientia tum erat celeberrima? Respondeo : Quia Chaldæi sibi suisque sapientiam arrogabant, atque Danielis famæ invidebant, eique hanc gloriam somnium hoc regis interpretandi præripere volebant. Ita Pererius et Pintus. Adde, rex jam pene oblitus erat Danielis : fluxerant enim jam 34 anni a primo Danielis ad regem adventu.

Aliter respondet Maldonatus, scilicet regem existimasse Danielem quidem esse sapientissimum in omni sapientia humana, non autem in divinatione, et arte ariolandi, vel somnia exponendi : sciebat enim Judæis per Mosen vetitos fuisse magos, ariolos et divinantes per somnia, *Levit.* XIX, 31, et *Deuter.* XVIII, 10 et 11.

Nota hæc omnia facta esse consilio Dei, ut hac ratione rex agnosceret suorum sapientium et dæmonum vanitatem, atque Danielis et Dei veritatem. Hanc enim eum tandem agnovisse patet cap. III, 96 et 100. Ita S. Augustinus, tract. XI *in Joannem*, S. Hieronymus, Rupertus et alii.

SYRIACE, — id est chaldaice, quæ ipsorum nativa lingua erat, quæque olim dicta est Syriaca, ad distinctionem linguæ Hebrææ. Erat tamen hæc lingua diversa a moderna Syriaca, et a Syriaca illa qua conscriptum exstat Novum Testamentum, diversa, inquam, non tam verbis et vocibus, quam dialecto, uti Græca Attica differt ab Æolica et Dorica.

Sed cur ait Daniel eos syriace esse locutos? Respondeo : Ne quis miraretur si eorum verba recitaret syriace, uti ab eis prolata sunt, quod facit ab hoc versu et deinceps, usque ad initium cap. VIII; quare nulla est hic paraphrasis Chaldaica, uti est in aliis Prophetis, eo quod ipse textus hic sit Chaldaicus.

4. REX, IN SEMPITERNUM VIVE (1). — Hinc videtur Vers. 4.
quod Chaldæi, id est gentiles, habuerint cognitionem immortalitatis animæ et vitæ æternæ. Gentilium hac de re testimonia fuse hic recenset Hector Pintus.

5. SERMO RECESSIT A ME. — « Sermo, » id est res Vers. 5.
quam somniavi, *q. d.* Scio me somniasse ex generali quadam somnii umbra et specie, quæ in me remansit, atque ex phantasiæ et mentis conturbatione; sed in particulari quid somniaverim oblitus sum, illudque a vobis mihi refricari et enarrari volo.

Exstat pulchrum ænigma somnii, estque hoc :

> Sponte mea veniens varias ostendo figuras,
> Fingo metus varios, nullo discrimine veri.
> Sed me nemo videt, nisi qui sua lumina claudit.

NISI INDICAVERITIS, etc., PERIBITIS. — Chaldaice est הדמין תעבדון *haddamin teabdun*, *frusta fietis, in frusta concidemini*. Minatur illis mortem nisi vere rem indicent, tanquam seductoribus : sic enim magos et divinos, tanquam fallax et perniciosum hominum genus, Moses, Constantinus, Theodosius et alii imperatores morte mulctaverunt. Nota : Hoc postulatum et decretum regis a parte rei erat injustum : nec enim est homo, licet solertissimus et sapientissimus, qui somnia secreta, præsertim jam præterita, multo minus qui eorum significationem revelare possit. Angelis tamen ea nota esse possunt : ipsi enim vident nostra phantasmata, utpote corporea. Ex parte tamen magorum et Chaldæorum non erat injustum : quia ipsi, utpote astrologi judiciarii et genethliaci, profitebantur se ex siderum inspectione, et ex magia nosse occulta, et futuros rerum eventus, etiam liberos. Non enim injustus est, qui a professore exigit idipsum quod profitetur. Ita Antonius Fernandius, *visione* XXI, cap. II (2).

8. TEMPUS REDIMITIS, — hoc est, ut Scholiastes, Vers. 8.
prorogationem venamini.

9. QUOD INTERPRETATIONEM QUOQUE FALLACEM, Vers. 9.
etc., COMPOSUERITIS, — *q. d.* Nisi ipsum somnium meum enarraveritis, dicam ego etiam vos somnii

(1) Litteraliter, precamur tibi vitam longævam cum perpetua felicitate. Formula votiva, qua Orientales, imprimis Chaldæi et Persæ, in compellandis regibus suis uti solebant, vide infra cap. III, 9; V, 10; VI, 7, 22; *Nehem.* II, 3; I *Reg.* I, 31.

(2) Cæterum, nihil mirandum si, ut rem maximi momenti istud somnium Nabuchodonosor habeat, ejusque interpretationem vehementissime optet, cum, veluti omnes veteres, e cœlo somnia venire existimabat : ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. (*Iliad.* A, 63.)

interpretationem (quam de more scio vos daturos, ut opinionem vestræ sapientiæ tueamini) comminisci et fingere, itaque vestris figmentis me fallere, donec tempus vel in somnio præfinitum, vel a vobis interpretatum (aut potius interpretandum: necdum enim somnium, utpote ignotum, interpretati erant; sed illud a rege sciscitantur, ut, cum audierint interpretentur) pertranseat, idque eo consilio, ut, si videatis vestra commenta, quæ nunc mente fabricatis, ex eventu redargui, illa novo commento et fallaci interpretatione tueamini. Ita S. Hieronymus.

Vers. 13. 13. SAPIENTES INTERFICIEBANTUR. — Hinc colligitur aliquos interfectos fuisse. Hanc regis sententiam, utpote generalem, præfecti etiam ad Danielem et socios, utpote eruditos et sapientes, extenderunt, eosque ad necem quæsierunt, esto forte rex de iis non cogitaret.

Vers. 18. 18. UT QUÆRERENT MISERICORDIAM A FACIE DEI COELI SUPER SACRAMENTO ISTO. — *Sacramentum* vocat arcanum somnii regis : idem vers. seq. vocat *mysterium* : *misericordiam* vocat somnii patefactionem, tum quia eam sibi non ex meritis, sed ex Dei gratia dari petebant; tum quia ex hac Dei gratia et misericordia ipsorum vita pendebat, *q. d.* Orabant Deum ut sibi patefaceret mysterium somnii, itaque ipsorum vitæ misereretur, eamque a certo mortis periculo, imo decreto liberaret.

Vers. 19. 19. TUNC DANIELI MYSTERIUM PER VISIONEM NOCTE REVELATUM EST. — An visio hæc Danieli vigilanti an dormienti a Deo sit objecta incertum est. Maldonatus putat Danielem somniasse, quod rex vidisset talem statuam qualem postea eum vidisse dicit, simulque quid singulæ ejus somnii partes significarent, quod nobis etiam somniantibus subinde accidit. Alii idem eum somniasse dicunt, sed postea in vigilia revelatum ei esse, hæc omnia esse vera et certa, non somnia. Verum non necesse est dicere aliam visionem, vel certificationem Danieli vigilanti oblatam esse, qua certior fieret hoc somnium sibi immissum esse a Deo, esseque idem cum somnio regis. Prophetæ enim sive in somnis, sive in vigilia acciperent oracula a Deo, hoc ipso simul a Deo reddebantur certi hæc esse oracula Dei, non visiones phantasticas, nec somnia. Significationem autem harum visionum, vel symbolorum, aliquando simul, aliquando postea, præsertim in vigilia accipiebant. Ita enim contigit Danieli, cap. VII, 16, et cap. VIII, 15, et cap. X, 11, et Zachariæ, cap. IV, 5, et cap. VI, 5.

Quæres uter hic fuerit propheta, an rex somnium futurorum præsagum videns, an Daniel illud ex spiritu Dei refricans et explicans? Respondeo, Danielem fuisse proprie dictum prophetam, eumque perfectum, non regem, nisi inchoate et materialiter. Audi S. Augustinum, lib. XII *De Genesi ad litter.* cap. IX : « Quibus, ait, signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erant prophetæ; magisque propheta erat qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset : itaque magis Joseph propheta, qui intellexit quid significarent septem spicæ et septem boves, *Genes.* XXXI, quam Pharao qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est ut videret, hujus mens illuminata est ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia : quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta, qui rerum quæ significantur sola ipsa signa in spiritu, per rerum corporalium imagines videt; et magis propheta, qui solo earum intellectu præditus est : sed et maxime propheta, qui utroque præcellit, ut et videat in spiritu corporalium rerum significativas similitudines, et eas vivacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata et probata, qui regi et somnium quod viderat dixit, et quod significaret aperuit : quippe et ipsæ imagines corporales in spiritu ejus expressæ sunt, et earum intellectus revelatus in mente. » Sic et S. Gregorius, lib. XI *Moral.* XII, qui tamen in eo discrepare videtur a S. Augustino, quod in sola visione imaginum in mente, negat esse prophetiam, perfectam intellige; cum S. Augustinus eamdem vocet prophetiam, scilicet inchoatam, materialem et informem, quod non negat S. Gregorius : in re ergo consentit cum S. Augustino, licet in phrasi et modo loquendi dissentiat. Symbola ergo visa, sunt quasi materia prophetiæ; forma est eorumdem interpretatio, et per ea futurorum prænotio et prædictio : in hac enim prophetiæ ratio et natura consistit.

20. QUIA SAPIENTIA (qua futura prævidet) ET FORTITUDO (qua tam suaviter quam fortiter eadem disponit, regit et mutat ad libitum) EJUS (Dei) SUNT. — Unde explicans, subdit : Vers. 20.

21. ET IPSE MUTAT TEMPORA ET ÆTATES : TRANSFERT REGNA ATQUE CONSTITUIT, — *q. d.* Deus singulis monarchiis, regnis et regibus suum tempus, vicissitudinem, terminum et translationem constituit, ut v. g. Assyriorum monarchia tot annis staret, et deinde transferretur ad Babylonios : hæc staret in Nabuchodonosore et Baltasare; inde transferretur ad Medos et Persas : hæc ad Græcos: hæc ad Romanos : hæc ad Christum. Vers. 21.

22. IPSE REVELAT PROFUNDA, ET ABSCONDITA, ET NOVIT IN TENEBRIS CONSTITUTA. — Tria genera rerum, inquit Pererius, soli Deo per se cognoscibilia sunt : *primo,* « profunda, » id est supernaturalia, uti sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ. *Secundo,* « abscondita, » id est arcanæ cordium cogitationes et intentiones. *Tertio,* « in tenebris constituta, » id est futura contingentia : hæc enim præsentiam et lucem adhuc fugiunt. Vers. 22. Tria rerum genera a solo Deo cognoscuntur.

ET LUX CUM EO EST, — *q. d.* Deus est ipsa lux et sapientia increata et immensa, omnia cognoscens et illuminans, estque fons omnis lucis et cognitionis angelicæ et humanæ. Vide S. Dionysium, *De Divin. Nom.* cap. IV et VII.

23. SAPIENTIAM ET FORTITUDINEM DEDISTI MIHI. — Vers. 23.

« Dedisti, » non realiter, sed mentaliter, hoc est, dedisti ut cognoscerem, sive declarasti. Dare enim hic significat actum mentalem, juxta *Can.* XXIX, *q. d.* Revelasti mihi tuam sapientiam et fortitudinem, quam ostendis in dispositione et commutatione regnorum et imperiorum, uti dictum est vers. 20. Unde explicans subdit: « Et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis. »

Vers. 29. 29. COGITARE COEPISTI, etc., QUID ESSET FUTURUM POST HÆC, — quem exitum regnum tuum, puta regnum Chaldæorum, esset habiturum, an quando, et in quos foret transferendum. Nota : Daniel hic revelat regi secretas cogitationes cordis ejus, item præterita ejus somnia, quæ ipse erat oblitus. Actus enim prophetiæ late sumptæ varii sunt, scilicet, *primo*, absentia, et quæ in locis remotis fiunt revelare; *secundo*, cordis arcana præsentia pandere; *tertio*, præterita arcana vel cogitationum vel somniorum enarrare; *quarto*, eadem, si divina et symbolica sint, explicare; *quinto*, futura prædicere; *sexto*, Dei consilia decreta, minas et promissa patefacere; *septimo*, Angelorum cogitata, dicta et acta explicare. Hæc omnia hoc libro præstat Daniel.

Prophetiæ actus septem.

Vers. 30. 30. MIHI QUOQUE NON IN SAPIENTIA, — non per sapientiam, *q. d.* Hoc somnium tuum, o rex, per nullum habitum, vel actum scientiæ, aut sapientiæ naturalis, sed per solam Dei revelationem sciri et cognosci potest, et per eam solam ego id scio. Dicit hoc Daniel, tum ut Deo prophetiæ donum acceptum referat, tum ut regem ad unius Dei veri hæc revelantis cognitionem, fidem et cultum pelliciat.

IN SAPIENTIA QUÆ EST IN ME PLUS QUAM IN CUNCTIS VIVENTIBUS — hoc ævo et sæculo. Non enim Daniel sapientior fuit Adamo in paradiso, aut Salomone : multo minus Christo, B. Virgine, Apostolis, etc. Porro dixit hoc de se Daniel, non ex spiritu vanitatis, nec ex se, sed motus et compulsus a Spiritu Sancto, cujus ipse fuit quasi os, æque ac calamus.

Moraliter hic disce non esse præter vel contra humilitatem, agnoscere in se et confiteri dona Dei, sed potius esse actum humilitatis et gratitudinis. Humilitas enim est veritas : ergo vere agnoscit dona quæ habet, sed ita ut pariter agnoscat se ea non habere ex se, sed a Deo, cujus est omne datum optimum, et omnis sapientia : hæc enim descendit a Patre luminum. Quocirca ea agnoscens in se Sanctus, inde non superbit, sed potius fit humilior, magisque gratias agit Deo, ac magis se fundat in timore Dei. Nam, ut ait S. Gregorius hom. 9 *in Evangel.*: « Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. » Sic Paulus de se ait I *Cor.* xv, 10 : Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi : non ego autem, sed gratia Dei mecum. » Et S. Joannes sibi dat hunc titulum : « Discipulus ille, quem diligebat Jesus. » Et : « Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc : et scimus quia verum est testimonium ejus, » *Joan.* cap. ult. 24. Ecclesia enim probavit hoc ejus testimonium et Evangelium. Sic Moses de se ait : « Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, » *Numer.* XII, 3. Sic S. Franciscus agnoscebat in se miram Dei gratiam et sanctitatem; sed simul agnoscebat se ex se esse maximum mundi peccatorem. Quocirca hæc ejus erat crebra oratio : « Domine, quis tu? quis ego? tu abyssus essentiæ, sapientiæ, sanctitatis et bonorum omnium; ego abyssus nihili, ignorantiæ, concupiscentiæ, peccatorum, et malorum omnium. » Unde cum accepisset a Christo crucifixo sacra stigmata, velletque ea occultare, jussus fuit ea pandere. Nam ut ait Angelus Tobiæ cap. XII, 7 : « Sacramentum regis abscondere bonum est : opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est. »

31. STATURA SUBLIMIS — Chaldæus *splendor ejus præstans*; vel, ut Pagninus vertit, *gloria ejus sublimis*; Leo Hebræus, *forma ejus eximia*, scilicet propter radians aurum, argentum, æs et ferrum, ex quibus conflata erat statua. Habebat enim caput aureum, pectus argenteum, ventrem et femora ænea, pedes ferreos et fictiles (1). Unde Arabicus vertit : *Caput ejus aurum; pectus ejus et brachia argentum; venter, femora et crura ejus ferrum; et pedum quoddam* (quædam pars) *ferrum, et quoddam testa figuli* : et Syrus : *Caput ejus auri boni : pectus ejus et brachia argenti : venter ejus et femora æris : tibiæ ejus ferri.* « Auri, » id est ex auro, argento, etc. Significabat hæc statua vicissitudinem quatuor imperiorum maxime florentium (quæ vulgo monarchias vocamus, sicut regem Hispaniæ, et imperatorem Turcarum vocamus monarchas ob amplitudinem regnorum : esto toti orbi non dominentur), quorum unum alteri immediate successit, prius evertendo, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum. Præ- Vers. 31.

Statua quadriformis est symbolum quatuor monarchiarum.

(1) Varia metalla, sicut diversi colores, in antiquo systemate hieroglyphico certis horizontis regionibus respondebant. Flavus vel aureus color, centrum vel caput significabat; rubeus vel cupreus, Meridiem; albus vel argenteus, Occidentem; niger vel ferreus, Aquilonem. Itaque ista metalla quatuor imperia magna, quoad Babylonem diverse sita, figurabant. Hodiedum omnes Asiaticæ regionis vulgo dictæ *le Tonkin*, habent ad Orientem viridem portam; ad Meridiem, rubeam; ad Occidentem, albam; ad Aquilonem, nigram; quod etiam explicat cur quatuor maria Semiramidis tempore juxta geographicum situm, Assyria ut centrum habita, vocentur : Persicus sinus, mare viride Arabum, ad Orientem; Arabicus sinus, parvum mare rubrum ad Meridiem; mare Mediterraneum, album mare ad Occidentem, ut Græci et Arabes illum usquedum vocant; Pontus Euxinus mare nigrum ad Septentrionem. (De Paravey, *Annales de Philosophie chrétienne*, tom. XI, pag. 216.)

terit ergo hic alia regna humilia, angusta et obscura, sicut fuit regnum Sicyoniorum, Atheniensium, Lydorum, etc.

Cur una est, non quatuor? Nota : Quatuor hæc regna comparantur uni statuæ, non quatuor : quia unum alteri successit, et ex eo quasi natum est, sicut in statua una pars alteri succedit, et inseritur. Rursum, quia respectu orbis terræ, et respectu temporis in quo fuerunt, unum quid fuerunt : quia unus est orbis, et unum continuum tempus, sed maxime respectu summi monarchæ, puta Dei, qui orbem regit; et Christi, in quem desierunt, unum quasi regnum fuerunt : unum, inquam, *primo*, continua successione; *secundo*, loco; *tertio*, fine et termino, uti jam explicui.

Cur alia regna præterit Daniel? Quæres : Cur hic aliorum regnorum æque potentium, imo potentiorum, ut Assyriorum, Medorum, Parthorum, Scytharum, Tartarorum, Chinensium, Turcarum, non meminit Daniel?

Causa prima. Respondeo : Causa *prima* et præcipua est, quod Nabuchodonosor tantum cogitabat de suo regno, quidque post illud futurum esset, et an, sicut ipse successerat Assyriis, ita Medi, Persæ, Ægyptii, vel aliqui alii ipsi succederent, et imperium ad aliam gentem transferrent. Hoc enim eum cogitasse patet vers. 29. Huic autem ejus cogitationi per hoc somnium, perque hanc statuam respondit Deus, scilicet illi et Babyloniis successuros Persas, Persis Macedones, hisce Romanos, et hosce in Christum, qui est Rex regum, desituros. Itaque de hisce solis agit, reliqua vero regna, ut ad cogitationem Nabuchodonosoris, et ad rem propositam impertinentia, præterit et prætermittit. Porro Medi hic sub Persis intelliguntur : utrique enim everterunt imperium Babyloniorum. Rursum sub Babyloniis intelligi possunt Assyrii : Babyloniorum enim monarchia, pars et propago quædam fuit monarchiæ Assyriorum.

Secunda. *Secunda* causa est, quia volebat Deus regis animum ab omni cupiditate terrenorum regnorum abducere, et ad Christi regnum erigere : quod illa omnia caduca sint et mortalia; hoc sempiternum, ut docet vers. 44. Propterea de illis tantum monarchiis similitudinem proposuit, quæ recta et continua serie et successione Christi regnum erant præcessuræ, in eoque terminandæ, *q. d.* Frustra, o rex, superbis et gloriaris in tuo regno caduco, et instar somnii evanido; aspira ad Christum, de quo ait Gabriel : « Regni ejus non erit finis, » *Luc.* I, 33.

Tertia. *Tertia*, quia Daniel et Judæi hæc quatuor imperia fere tantum cognoverunt, eorumque potentiam et tyrannidem experti sunt, quando *primo*, a Babyloniis, mox a Persis, deinde a Græcis, puta ab Antiochis, denique a Romanis afflicti, subacti et in captivitatem abducti fuerunt. Horum ergo tantum seriem pertexit hic Daniel, utpote quæ sola ad se, et ad historiam suæ gentis, puta Synagogæ Dei, pertinerent.

Vers. 33. 33. PEDUM QUÆDAM PARS ERAT FERREA, QUÆDAM FICTILIS. — Tibiæ hujus statuæ totæ erant ex ferro, sed pedes partim ex ferro, partim ex testa. Non quasi unus statuæ pes esset ferreus, alter fictilis : aut una pedis pars esset mere ferrea, altera mere fictilis, sed quod pedes conflati essent ex ferro non puro, sed mixto cum terra, ut explicatur vers. 43; quale est rubrica, ex qua conflatur ferrum. Idque probatur *primo*, quia diserte ait hic Daniel ferrum testæ in pedibus fuisse permixtum. *Secundo*, quia vers. 43 hæc permixtio ferri cum testa explicatur per commixtionem seminis variorum Romanorum. *Tertio*, quia si altera pars pedum tota fuisset ferrea, alia tota testea, non diversos imperii status, sed diversa imperia potius significaret : tam enim testa a ferro, quam ferrum ab ære, auro et argento distat. Ita Antonius Fernandius *visione* XXI. sect. VI, Maldonatus et alii. Favet et Syrus dum vertit, *pedes ejus, ex eis ferri, et ex eis fictilis*, id est partim ferrei, partim fictiles.

35. REDACTA QUASI IN FAVILLAM ÆSTIVÆ AREÆ. — Vers. 35. Chaldæus : *Fuerunt quasi paleæ æstivarum arearum quas ventus rapit*, dum scilicet segetes in areis excussæ agitantur et ventilantur, *q. d.* Omnia hæc quæ tam splendida et solida videbantur, instar paleæ in auras evolarunt et evanuerunt. Talia sunt regna terræ : sic transit gloria mundi.

38. TU ES CAPUT AUREUM. — Nota hic, *primo*, Vers. 38. metonymiam qua rex ponitur pro regno : « tu, » id est tuum regnum, est caput aureum. Unde sequitur : « Consurget regnum aliud. » Ita Theodoretus. *Secundo*, regnum Chaldæorum metaphorice vocatur *caput*, tum quia primum fuit et antiquissimum, ut patet *Genes.* X, 11; tum quia in eo viguit sapientia, ut patet *Isai.* XLVII, 13.

Quæres : Cur imperium Babyloniorum vocatur aureum? nam Persarum postea videtur fuisse æque opulentum, vel opulentius. Respondet Maldonatus per aurum, argentum, æs et ferrum significari quatuor horum regnorum non opes, potentiam aliasve qualitates, sed tantum seriem et ordinem temporis, *q. d.* Sicut inter metalla, *primum* dignitate est aurum, *secundum* argentum, *tertium* æs, *quartum* ferrum : ita inter hæc regna *primum* tempore erit Babyloniorum, *secundum* Persarum, *tertium* Græcorum, *quartum* Romanorum. Regnum ergo Persarum minus fuit Chaldaico, non magnitudine, non potentia, non divitiis, sed diuturnitate et antiquitate. Fuit enim *primum*, et ab ortu suo sub primo rege Nino, usque ad ejus interitum sub Baltasare, stetit annos 1500, cum Persarum imperium tantum steterit annos 230. Ita et Antonius Fernandius *vis.* XI, sect. IV; ubi pro eo quod Noster vertit : *Consurget regnum aliud minus te*, verti posse ait : *Consurget regnum aliud post te*, sive *posterum* : dici tamen *minus* allusione ad argentum, quod minoris est pretii quam aurum. *Minus* ergo, id est minus antiquum, et minus diuturnum, aurum enim argento est durabilius, et ipsa longinquitate temporis fit pretiosius,

Cur imperium Babyloniorum vocatur caput aureum? Responsio Maldonati.

ait Plinius, lib. XXXIII, cap. III. Verum Chaldæum ערע *ara* non significat *posterius*, sed *minus*, humilius, inferius, ut vertunt Septuaginta, Noster, Vatablus et alii passim. Unde ab *ara* Chaldaice *pavimentum* vocatur ערעית *arit*, quia in domo est infimum et imum : et terra vocatur ערעא *ara*, quia in mundo est infima ejusque centrum.

Quocirca hic sensus, si solus sit, *primo*, frigidus est et jejunus. *Secundo*, in eo non satis apta est similitudo, nam aurum et argentum non tempore, sed pretio et dignitate sunt priora ære et ferro; imperia vero Chaldæorum et Persarum, auro et argento significata, non dignitate, sed tempore tantum in hoc sensu priora esse dicuntur imperio Græcorum et Romanorum. *Tertio*, non tantum temporis, sed et qualitatis ac præstantiæ ordinem hic spectari patet ex eo quod de quarto ferreo Romano ait Daniel vers. 40 : « Quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. »

Secundo, Alcazar in *Apocal.* cap. IX, vers. 5, not. 3, pag. 529, docet sæculum monarchiæ Chaldæorum fuisse aureum, si cum sequentibus comparetur; Persarum argenteum; Græcorum æneum; Romanorum ferreum; quia sensim declinarunt, et in declive abierunt hæc imperia. Nam in *prima* Chaldæorum monarchia, effloruit sapientiæ pretium et æstimatio, uti liquet tum ex honore amplissimo, et præfectura imperii Danieli delata; tum ex sapientum Magorum frequentia; tum ex astrorum peritia et astrologia judiciaria, quæ ex ea ad alias gentes dimanavit : unde et astrologi dicti sunt Chaldæi. In *secunda* Persarum, viguerunt deliciæ et corporis blandimenta. In *tertia* Græcorum, excelluerunt opes atque divitiæ. In *quarta* Romanorum, dominata est ambitio, sive honoris, nominis et gloriæ cupido. Verum sapientiæ studium æque, imo magis floruit apud Græcos et Romanos, quam apud Chaldæos : vice versa opibus tam excelluerunt Romani et Persæ quam Græci : nec minor fuit ambitio apud Græcos Seleucidas, Alexandri posteros, quam apud Romanos.

Tertio, idem Alcazar, tract. *De Ponder. et mens.* pag. 63, censet per hanc metallorum distinctionem Spiritum Sanctum significare, non discrimen in divitiis (hoc enim in hac visione minoris est momenti), sed in vi et robore; scilicet significari semper subsequentis monarchiæ violentiam futuram majorem : et quia res humanæ plerumque in pejus ruunt, *primam* monarchiam, si cum *secunda* comparetur, auream posse appellari, et blandiorem ac suaviorem visum iri; *secundam* autem respectu *tertiæ* argenteam; *tertiam* æream et magis humano generi adversam; *quartam* porro minus sibi cohærentem (sicut ferrum et lutum ægre miscentur), sed validiorem cæteris omnibus, et omnia regna violente admodum contrituram. Hæc sententia apposita videtur, expedita et plana; cui tamen quædam addenda sunt.

Responsio vere Prima. Dico ergo Babyloniorum imperium vocari aureum, vel, ut ait Jeremias cap. LI, 7 : « Calix aureus, » quia non tantum opulentum fuit et splendidum, sed et felicissimum, gloriosissimum, famosissimum et amplissimum. Sic enim explicat hic Daniel dicens : « Tu rex regum es : et Deus cœli regnum, et fortitudinem, et imperium, et gloriam dedit tibi, etc. Tu es ergo caput aureum. » Nam brevissimo tempore subjugatis Syris, Judæis, Ammonitis, Moabitis et Ægyptiis, qui tunc erant potentissimi, atque a tempore Josiæ cum Assyriis et Babyloniis de imperio et summa rerum decertarant, amplissimum evasit. Unde Jeremias omnes gentes, scilicet tunc cognitas et celebres, Nabuchodonosori fore subjectas et servituras prædicit cap. XXVII, 7, et Habacuc cap. I, 10 : « Ipse, inquit, de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt, » *q. d.* Erunt ei risui et contemptui. Et Daniel cap. IV, 19 : « Tu rex, ait, magnificatus es, et magnitudo tua pervenit usque ad cœlos, et potestas tua ad terminos universæ terræ. » Quocirca Isaias cap. XLVII, 7, Babylonem vocat dominam regnorum, et cap. XIV, 19, gloriosam in regnis et inclytam, et a Jeremia cap. L, 21, eadem vocatur terra dominantium, et vers. 23, malleus universæ terræ, de quo plura cap. IV, 26. Quinimo, tota fere prophetia Jeremiæ et Ezechielis est de Nabuchodonosore, deque ejus in Judæos omnesque gentes dominatu, idque ex voluntate Dei. A Deo ergo ipse videtur quasi creatus monarcha. Hinc et Megasthenes, lib. IV *De Rebus Indicis*, tradit Nabuchodonosorem præter Orientis provincias, Ægyptum quoque et Africam, atque Hispaniam subjugasse, eumque asserit virtute animi, et rerum gestarum præstantia Herculem superasse : et Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, ait eum regnasse ab India usque ad Æthiopiam. Sic ergo ipse Persis fuit major et felicior : unde et Magnus cognominatus est, ac ut talis in Scriptura et historiis est celeberrimus. Quocirca hic a Daniele vocatur « rex regum : » ac, *Isai.* XIV, 12, comparatur Lucifero, qui fuit summus inter angelos : et *Ezech.* X, 3, assimilatur aquilæ grandi magnarum alarum : et *Jerem.* IV, 7, vocatur leo, et prædo gentium. Hic ergo est caput aureum : quia Cyro, Alexandro Magno (qui brevi tempore fuerunt monarchæ, et misere perierunt) et aliis, si non opibus et fortitudine, certe felicitate, fama, splendore et gloria antecelluit. Adde aureum dici comparatione tum sequentium regnorum, tum potius eorum quæ illud præcesserunt, vel cum illo fuerunt. Præsens enim Nabuchodonosori et Judæis erat Babyloniorum imperium, opes, potentia et gloria, eaque majorem nec ipsi nec parentes viderant; nec posteriorum, puta Persarum, opes et gloriam visuri erant. Unde ipsis Babylonis gloria videbatur esse aurea. Quæ enim *prima* sunt in aliquo genere, ob novitatem rapiunt in sui admirationem omnium oculos; ac posteriora, licet præstantiora sint, suo nomine et fama obscurant.

Nomen enim et famam, quam semel habuerunt, retinent semper, illamque ad posteros et ad futura sæcula transmittunt. Ita hoc sæculo sunt viri in mathesi, theologia, philosophia, aliisque artibus et scientiis præstantes, qui veteres superant, et tamen veterum nomen et famam, utpote ab illis jam tanto tempore præscriptam, non obtinent : usu enim et copia res omnis vilescit. Sic ergo Babylon, quia *prima*, aurei regni nomen obtinuit, posterisque quasi exemplar gloriæ mundanæ statuta est : unde et Roma vocatur Babylon, *Apoc.* XVIII, 2.

Secunda. *Secundo*, vocatur aurea, quia Babylonii auri erant studiosissimi, illudque a gentibus subactis exportabant et coacervabant, uti ex Judæa abstulerant omnia vasa aurea et argentea, etiam templi, eaque plurima et maximi pretii. Hucque respicit hic Daniel utpote Judæus, significans Salomonis thesauros, et Judæorum aurum et opes in Babylonem esse translatas.

Tertia. *Tertio*, quia Babyloniorum potentia et gloria, non tam armis, laboribus et fortitudine bellica, uti Persarum, Græcorum et Romanorum (qui cum gentibus fortioribus et in armis jam exercitatis dimicarunt), quam hostium in bellando inexperientia et ignavia, æque ac opibus et luxu crevit, fuitque hoc nomine orbi illustris, splendida et inclyta. Unde Jeremias, cap. V, 7, de Babyloniis ait: « Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram : de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotæ sunt. » Quo alludit S. Joannes, *Apoc.* XIV, 8 : « Calix » enim « aureus » significat opes et luxum, ac consequenter idololatriam, quam Babylonii aliis gentibus triumphantes invexerunt. Quocirca hoc regnum et sæculum vocatur aureum : quia sub eo gentes vivebant quiete et feliciter in magna pace opibus et rerum omnium abundantia : hæc enim pacem consequi solet. Unde regnum hoc cap. IV, 17, ipsi regi a Deo repræsentatum fuit per « arborem sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, et aspectus illius in omnem terram : et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri et in ramis ejus commorantes aves cœli. » Vere Ovidius, XIV *Metamorph.* :

Invia virtuti nulla est via, dixit, et auro.

Cyaxaris imperium quan tum, et quando. Dices : Tempore Babyloniorum etiam dives fuit et inclytum regnum Medorum sub Cyaxare, quem Herodotus Assyriis et toti Asiæ dominatum esse asserit. Respondet Pererius regnum Medorum hoc tempore angustum et afflictum fuisse : nam Cyaxares cœpit regnare anno 14 Nabuchodonosoris, et regnavit 40 annis ; jam primis 28 ejus annis, Scythæ invaserunt et obtinuerunt Asiam, scilicet usque ad finem pene vitæ et regni Nabuchodonosoris : ipse enim 44 annis regnavit. Cyaxares ergo tantum ultimis 12 regni sui annis, quibus superstes fuit Nabuchodonosori, dolo interfectis fere omnibus Scythis, imperium proferre et illustrare cœpit, ut ait Herodotus.

Ex hac Danielis visione, gentiles fabulam acceperunt de *primo* sæculo aureo, *secundo* argenteo, *tertio* æneo, *quarto* ferreo, quam ita Ovidius, lib. I *Metamorph.* graphice depingit :

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat.
Non galeæ, non ensis erat ; sine militis usu
Mollia securæ peragebant otia gentes.
Ver erat æternum. .....
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat.
Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

Pergit deinde ab aurea ad argenteam :

Postquam Saturno tenebrosa in tartara misso,
Sub Jove mundus erat, subiitque argentea proles
Auro deterior, fulvo pretiosior ære ;
Tum primum siccis aer fervoribus ustus :
Tum primum subiere domos, domus antra fuerunt :
Semina tum primum longis cerealia sulcis
Obruta sunt, pressique jugo gemuere juvenci.

Mox transit ad æream et ferream :

Tertia post illam successit ahenea proles,
Sævior ingeniis, et ad horrida promptior arma,
Non scelerata tamen ; de duro est ultima ferro.
Protinus irrupit venæ pejoris in ævum
Omne nefas : fugere pudor, verumque fidesque.
In quorum subiere locum fraudesque dolique,
Insidiæque et vis, et amor sceleratus habendi.
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat, prodit bellum, quod pugnat utroque.
Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus.
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.
Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

VOLUCRES QUOQUE COELI DEDIT IN MANU TUA. — Est auxesis, exaggerat enim regis sui potentiam : nam qui terræ dominatur, suo modo etiam bestiis et avibus dominatur : quia eas venari et capere potest. Vers. 38.

39. REGNUM ALIUD MINUS TE. — Chaldaice ארע מנך *ara minnach*, id est inferius et humilius te, quod scilicet, te regnante, jam est inferius, sed paulo post crescet in Cyro, fietque superius, tuumque imperium in Balsasare evertet. Hoc est regnum Persarum et Medorum, quod ideo, vers. 32, designatur per duo brachia : quia duo quondam regna fuerunt, quæ postea copulata sunt in unum, cujus rex fuit Cyrus, qui matre Meda, et patre Persa natus est ; atque, ut Theodoretus ait, per dexteram paternum genus, per sinistram maternum significatur. Rursum, quia brachiis, id est fortitudine et labore multo, Cyrus tota vita sua regnum hoc sibi suisque Persis peperit. Vers. 39.

Quæres : Cur vers. 32 regnum hoc comparatur argento? Respondeo : Quia argento abundavit, fuitque opulentissimum : unde præter thesauros Cur imperium Persarum

comparatur argento? Opes Persarum. obvios et apertos, Deus promittit Cyro thesauros absconditos, *Isai.* XLV, 3. Hæ opes patent. Nam *primo*, Plinius, lib. XXXIII, cap. III, ait Cyrum ex debellata Asia extulisse « quingenta millia talentorum argenti, » id est trecentos milliones.

Secundo, eædem patent ex sumptuosissimo convivio Assueri, mariti Esther, *Esther* cap. I.

Tertio, ex innumerabili exercitu Xerxis, quo terram et maria stravit : erant enim in eo plusquam duo milliones hominum.

Quarto, quia rex Persarum in suo conclavi ad caput semper habebat triginta milliones auri, quod cervical regis dicebatur; et ad pedes octodecim milliones argenti : testis est Athenæus sub initium lib. XII.

Quinto, quia gaza Persica qua potitus est Alexander, fuit 180 millium talentorum, teste Strabone, id est centum et octo millionum.

Fuit tamen hoc Persarum imperium felicitate et gloria inferius Chaldæorum imperio, sicut argentum inferius est et cedit auro. Hoc est enim quod diserte ait Daniel, vers. 39 : « Post te consurget regnum aliud minus te. » Nabuchodonosor ergo regno et gloria superavit Cyrum et posteros. Nam ut alia taceam, Cyrus illius conditor infelicissime cæsus est a Tomyri regina Scytharum. Xerxes, in Græcia a paucis cæsus et fugatus, infamem cladem accepit, ita ut solus in scapha fugere debuerit. Darius Codomannus, miserrime ab Alexandro sæpius fusus, tandem regno et vita spoliatus est.

Et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ. — Hoc est regnum Alexandri et Græcorum : Alexander enim pene universæ terræ nostrati dominatus est, ita ut sub eo ipsa se curvans siluerit, quasi tacite agnoscens eum dominum. Dico nostrati : non enim Alexander adiit et devicit Chinenses, Peruanos, Mexicanos, etc. Ita S. Hieronymus et passim alii. Perperam ergo Osorius, et ex eo Prosper, lib. *De Prædict. et promiss.*, part. II, cap. XXXIII, per ventrem et femora ærea acceperunt Carthaginense imperium.

Cur Græcorum æri. Quæres PRIMO : Cur vocatur æreum? Respondet S. Hieronymus, quia æs non tantum forte est et durum, sed et vocalissimum et sonantissimum. Talis fuit Alexandri et Græcorum fama et gloria, non tantum ob potentiam et bella fortiter gesta, sed etiam ob sapientiam et eloquentiam, quæ apud Græcos floruit. Æs ergo, *primo*, significat æneas tubas, galeas, loricas et arma Alexandri, puta clangorem tubarum, et armorum æneorum strepitum et fragorem, inter quæ assidue ipse versabatur, iisque quasi musica suavissima delectabatur : fuit enim ipse pugnacissimus, non nisi arma et Martem spirans. Nam veteres armis æreis pro ferreis utebantur : æris enim usus est antiquior quam ferri. Unde Hesiodus :

> Ære laborabant nondum noscentia ferrum
> Sæcula.

Sic et Homerus Achillis et Græcorum tela et arma docet fuisse ærea : quæ Combe puella in Eubæa primum invenit, indeque cognominata est Chalcis : χαλκὸς enim græce significat *æs*. Ita ex Eustathio et aliis docet Cælius Rhodiginus, lib. X *Antiq.* L, ubi et addit Comben fuisse Æsopi filiam. Hinc et Gabriel archangelus, *Daniel.* X, 6, brachia, femora et tibias habuit instar æris candentis : quia hac specie repræsentabat Machabæorum fortitudinem et armorum splendorem. Sic et Deus, in curru cherubico pugnaturus contra Judæos, induit corpus ex electro, id est aurichalco, quod est æs optimum et fulgidissimum, uti dixi *Ezech.* I, 27. *Secundo*, æs resonans significat facundiam et eloquentiam Græcorum. *Tertio*, æs sonorum significat famam et gloriam gestorum Alexandri, quæ subito toto orbe insonuit, adeoque omnes perculit, ut certatim cuncti ei se subderent, aut cum eo fœdus inirent. Fuit ergo ipse æs sonans, et cymbalum toto orbe tinniens; unde et Lysippus eum ex ære sculpsit, uti mox dicam. De fama Curtius : « Tantus, ait, nominis ejus (Alexandri) terror universum orbem invaserat, ut cunctæ gentes velut jam destinato sibi regi adularentur. » Hinc et lib. I *Machab.* I, 3, dicitur, in conspectu ejus siluisse universam terram, ac si audisset fragorem ruentis mundi. Quocirca vere dixit de eo Tertullianus, lib. *De Pallio*, « sola ipsum fama sua fuisse minorem. » De sapientia et eloquentia solæ Athenæ, quæ ab omnibus epithetum *doctæ* sortitæ sunt, locupletes sunt testes. Cicero, Orat. *pro Flacco* : « Adsunt, ait, Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur. » Plato *in Protagora* Athenas « sapientiæ prytanæum » appellat. Mirum vero est quod scribit Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. XX : « Thebis, ait, hebetes et brutos nasci relatum est; Athenis sapiendi dicendique acutissimos, ubi penes Colytum pueri mense citius eloquuntur præcoce lingua. Siquidem et Plato in *Timæo* Minervam affirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam. » Hodiernus Platonis interpres sic vertit : « Dea vobis habitationem designavit delecto loco in quo geniti estis, temporum anni temperiem in eo conspicata quod sapientissimos viros producturus esset. »

Æris vero hujus tinnitum, id est Alexandri famam et gloriam, sigillatim audi.

Duodecim fere in Alexandro eluxerunt dotes eximiæ et elogia rara, quæ ejus nomen apud omnes gentes celebrarunt. Collegi ea ex Plutarcho in ejus *Vita*, Q. Curtio, lib. X, et Justino. PRIMUM, fuerunt magnitudinis ejus præsagia et portenta : nam *primo*, Olympiadi matri ejus ante noctem qua eum concepit, visus est Jove tonante venter suus de cœlo tangi, atque ex ictu largum succendi ignem, qui mox erumpens in flammas passim dispersas dissipabatur. *Secundo*, Philippus pater vidit in somnis uxorem obsignatam sigillo, habente Duodecim dotes Alexandri. Prima.

effigiem leonis, quo Aristander portendi dixit, eam concepisse infantem animosum, et leoninum. *Tertio,* visus est draco ad dormientis Olympiadis corpus exporrectus. *Quarto*, natus est Alexander eo die quo Dianæ Ephesiæ templum conflagravit: unde magi exclamaverunt ingentem pestem et perniciem eo die editam ad Asiæ incendium. Hegesias vero Magnesius edixit: « Merito arsisse templum Dianæ, dum ipsa in Alexandri enixu obstetricando fuit districta. » *Quinto*, Philippus pater eodem die tres faustissimos nuntios accepit, *primum* fusos a Parmenione Illyrios; *alterum,* Olympiis se equi pernicitate vicisse; *tertium*, natum Alexandrum. Unde vates affirmarunt infantem, in cujus nativitate tergemina concurrerat victoria, fore invictum. Hæc omnia Plutarchus. *Sexto,* addit Justinus, lib. XII: « Ea die, ait, qua natus est, duæ aquilæ tota die præpetes supra culmen domus patris ejus sederunt, omen duplicis imperii: Europæ Asiæque præferentes. » *Septimo,* cum contra Darium pergeret, aquila supra caput ejus volare visa, cursumque dirigere in hostes, aiunt Plutarchus et Curtius. *Octavo*, dum Tyrum obsideret, Tyriis in somnis visus est Apollo dicere se ad Alexandrum transire: neque enim sibi cordi esse quæ in urbe agerentur. *Nono*, ibidem visus est Alexandro Satyrus alludens, quem cum corripere vellet, ille se subduxit, sed tandem post longas cursitationes venit in ejus manus. Unde vates, dissecto nomine *Sa tyrus,* responderunt: *Tua Tyrus erit,* nam σὰ græce significat *tua.*

Secunda. SECUNDUM, fuit ejus complexio fervida, et indoles ignea. Ex hoc igneo corporis temperamento non tantum illi animus similis, sed et odoris fragrantia, quam ex ore, cute, totoque corpore afflabat. Hac enim de causa in locis calidis thura, odores et aromata generantur, quod æstus solis ibi ea percoquat, ut ignescant, et igneos halitus exspirent. Hinc etiam corpus ejus septimo die a morte, nulla tabe, nullo livore corruptum, sed integrum et vivido vultu repertum est, teste Curtio.

Tertia. TERTIUM, fuit in Alexandro mira celeritas: cœpit enim ipse anno ætatis vigesimo, et omnia subegit anno ætatis trigesimo tertio, quo mortuus est. Hinc Apelles Alexandrum pingebat quasi fulmen, celerrime omnia pervadens et afflans.

Quarta. QUARTUM, fuit in eo constans felicitas. Vix enim habuit quadraginta millia militum, nec nisi septuaginta talenta in eorum stipendium, et commeatum ad triginta dies; et tamen nullam gentem, hostem aut urbem adiit quam non expugnarit, ipsumque tandem Darium, qui habebat decies centena millia militum, prostravit. Unde tantam fiduciam suis militibus fecit, ut, illo præsente, nullius hostis arma nec inermes timuerint, ait Justinus. Curtius vero, lib. X, sic de eo scribit: « Fatendum est tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum a morte revocavit? quoties temere in pericula vectum perpetua felicitate protexit? vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ statuit. Exspectavere eum fata, dum Oriente perdomito, aditoque Oceano quidquid mortalitas capiebat, impleret. » Ipse Alexander, a vate Apollinis Delphici quærens oraculum, ab eo audivit: « Invictus es, fili. »

QUINTUM, fuit in eo amplitudo imperii. Subegit enim totam Asiam, Ægyptum, Syriam, Indiam, et bonam Europæ partem. Hinc Lysippus statuarius, ut amplitudinem imperii Alexandri significaret, finxit ex ære Alexandrum supina facie cœlum suspicientem, subjectis hisce versibus: Quinta.

> Æreus in cœlum suspectans fare quid aiat:
> Jupiter, asserui terram mihi, tu assere cœlum.

Quocirca Alexander, accepto imperio, regem terrarum ac mundi appellari se jussit, ait Justinus, lib. XII. Esto revera multas gentes nec adierit, nec subjugaverit; quinimo audiens Democritum de infinitate mundorum disserentem, ingemuit quod ne unum quidem totum sibi subjugasset.

SEXTUM, fuit in eo incredibilis mentis vigor, ingenii solertia, animi fortitudo ad quævis ardua, atque periculorum et mortis contemptus. « Superabat fortunam audacia, et vires virtute, nihilque censebat audentibus inexpugnabile, vel munitum esse animosis, » ait Plutarchus. « Periculosissima quæque aggrediebatur, et ubi confertissimos hostes acerrime pugnare conspexisset, eo se semper ingerebat, periculaque sua esse, non militum volebat, » inquit Justinus. In Mallis Indorum bellicosissimis primus scalis in murum evasit, ubi, librato corpore, in medios hostes saltu se immisit. Cujus vibrantibus armis jubar aliquod aut spectrum se videre putantes barbari fugerunt. At ubi eum solum cum duobus armigeris conspexere, in eum irruere, eumque convulnerarunt: ipse ad murum incumbens, et in gyrum pugnans omnium impetum sustinuit, barbarumque gladium sibi intentantem confodit, donec Macedones succurrerent. Sexta.

SEPTIMUM, fuit ejus temperantia. Missis ei optimis ferculis et cocis, respondit: « Nihil sibi his opus esse, meliores sibi cocos donatos a pædagogo Leonida, scilicet ad prandium iter antelucanum, ad cœnam angustum prandium. Idem ille, inquit, stragulorum meorum repositorium solitus erat adire, vestiariumque inspiciens, numquid mihi ad mollitiem mater, vel ad luxum addidisset, ea tollebat. » Notent hoc pædagogi principum. Quocirca otii inimicus, si non bellaret, venabatur: qua in re leonem grandem confecit; quod videns quidam exclamavit: « Macte, Alexander, ista cum leone de regno est pugna. » Videns ipse Darii jam victi ampullas, alabastros, lectos, mensas, domusque odorum et unguentorum, oculos ad suos intendens: « Hoc nimirum, ait, erat regnare? » Septima.

Octava. OCTAVUM, fuit ejus continentia. « Temperare sibi, ait Plutarchus, magis regium ducebat quam hostes vincere : speciosissimas Darii filias et conjugem nec attigit, nec mulierem ante nuptias cognovit, excepta Barsene. » De aliis feminis pulchris joco dicebat : « Quam magni oculorum dolores sunt Persides! » Ad æmulationem vero formæ illarum, ostentans se victorem concupiscentiæ, sicut inanimatas signorum imagines transmittebat eas. Audiens quasdam a suis vitiatas, scripsit Parmenioni, ut eos tanquam belluas natas ad corruptelam hominum puniret et interficeret : « Ego enim, ait, non solum non vidi Darii uxorem, aut videre cogitavi; sed nec verba facientes de ejus decore sustinui audire. » Dicebat : « Cognosco me mortalem esse ex somno et concubitu; quod ab eadem imbecillitate naturam incessat lassitudo et voluptas; » quodque concubitus videatur esse parva epilepsia, ut aiebat Democritus. Sane hoc in Alexandro præ aliis fuit admirandum.

Nona. NONUM, fuit magnanimitas : fuit enim ipse « supra humanam potentiam magnitudine animi præditus, » inquit Justinus. Puer, tentatus a ministris, quia pernix erat pedibus, an Olympiis certare curriculo vellet? « Sane, ait, si habiturus sim adversarios reges. » Dolebat de Philippi patris victoriis, quasi ipse illarum laudem sibi præriperet. Bucephalum equum ferum et indomitum, qui sessorem non admittebat, insidens perdomuit; tum ei pater : « Quære, ait, fili, par tibi regnum : siquidem non capit te Macedonia. » Gloriam regno et vitæ anteferebat. In summa sit oblatam sibi in galea aquam respuit : « Nam ego ait, si solus bibero, hi (milites monstrans) elanguescent. » Dario pacem petenti rescripsit : « Concedo ea lege, si secundus mihi, non par haberi velis. Proinde aut deditionem hac die, aut in crastinum aciem para. » Gaudebat se cum omnibus Darii copiis confligere, veritus longam belli moram, si is exercitum divisisset.

Decima. DECIMUM, fuit justitia, æquitas et liberalitas in suos. Inter judicia dum diceret accusator, manum admovebat alteri auri, dicens, « eam integram reo servari. » Moriens rogatus quem regni faceret hæredem, respondit : « Dignissimum. Tanta magni illius animi fuit æquitas, ut, cum Herculem filium, cum Aridæum fratrem, cum Roxanem uxorem prægnantem relinqueret, oblitus necessitudinum, dignissimum nuncuparet hæredem : prorsus quasi nefas esset, viro forti alium quam virum fortem succedere, aut tanti regni opes aliis quam probatis relinqui, » ait Justinus. Iturus ad bellum suis prædia distribuit. Cui Perdiccas : « Tibi, ait, rex, quid reliquum fecisti? » Respondit ille : « Spes meas. » Tum Perdiccas : « Nos quoque qui tua auspicia sequimur, harum erimus consortes. » Uxor Darii capta cum Hephæstionem putans Alexandrum, quasi regem salutasset, et, cognito errore, erubesceret, Alexander eam animans : « Non errasti, ait, nam et hic Alexander est. » Æs alienum militum creditoribus de suo dissolvit; erat id decem millia talenta demptis 103. Parentum demortuorum stipendia filiis attribuit.

UNDECIMUM, fuit in eo insignis in victos clementia, et in omnes, etiam hostes, fides. Mazæus Darii præfectus olim, et pro eo pugnans contra Alexandrum, victo Dario, ampliori ab eo præfectura auctus : « Rex, ait, olim unus erat, Darius, nunc tu multos fecisti Alexandros. » Porum Indiæ regem victum et captum rogavit Alexander, « qua ratione tractari vellet? Regaliter, » ait Porus. Adjiciente Alexandro, nihilne aliud vellet : Omnia, inquit, verbum *regaliter* complectitur. Igitur regnum ei sub satrapiæ nomine restituit, et novam insuper ei regionem adjecit. Taxiles pariter in India rex timens bellum ab Alexandro, cum hæc ad eum diceret : « Quid bellis inter nos opus est? si ego opibus abundantior sum, impertiar tibi libens : sin inferior, non recuso accipere abs te grato animo beneficium. » Delectatus hac oratione, eumque complexus Alexander : « An tu, ait, pugnam hac comitate evades? Nequaquam; quippe contendam tecum, et depugnabo beneficiis, ne me superes beneficentia. » Quare muneribus acceptis, datisque pluribus, denique mille talenta argenti ei elargitus est. Porro Darii matrem, uxorem, filias adeo benigne et magnifice habuit, ut Darius moriens ei gratias egerit, sibique de tali successore gratulatus sit. Unam ejus filiam ipse uxorem duxit, alteram Hephæstioni, intimo suo nuptui dedit. Quocirca, Alexandro mortuo, omnes ejus mortem, æque ac parentis deplorarunt, ipsaque Darii mater inedia se interemit, de quo plura cap. VIII, 8. Undecima.

DUODECIMUM, fuit ejus eruditio, et in litteratos amor ac favor. Præter alios Aristotelem quinquennio habuit magistrum, ad quem postea scribens : « Ego, ait, optimarum rerum scientia mallem me, quam potentia præcellere. » Aristotelem coluit non secus quam parentem, « quod hujus beneficio viveret, illius honeste viveret. » Xenocrati misit quinquaginta talenta. Iliadem Homeri semper cum pugione repositam habebat sub pulvino; adeoque inter gazam Darii inveniens scrinium pretiosissimum, illam in eo reposuit. Diogenem veneratus est, de eoque dixit : « Ego nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem. » Insuper coluit Anaxarchum, Dandanum, Calanum philosophos. Ex quibus Calanus hoc imperii sui speculum ei ob oculos posuit. Conjecit in medium corium siccum et retorridum, cujus oram calcavit. Id uno loco pressum, cæteris extulit se. Idem, circulans undique, et pedibus premens in quàlibet parte, evenire ostendit, donec medium pedibus occupavit : tunc enim omnes partes quieverunt. Eo symbolo significavit, media regni maxime premenda, neque pro- Duodecima.

cul ab iis vagandum esse Alexandro. Illustris vero fuit ejus dissertatio cum Gymnosophistis decem, quos quasi hostes bello ceperat. Proposuit hisce quæstiones obscuras, necem denuntians ei qui male respondisset : unum natu maximum dedit judicem. *Primum* interrogavit, « vivosne plures censeret an mortuos? Vivos, ait, neque enim jam esse eos qui mortui sunt; » *secundum* interrogavit : « Terra an pelagus grandiores gigneret belluas? Terra, ait, quippe cujus portio est pelagus; » *tertium* : « Quod animal callidissimum esset? Quod hactenus, ait, homo non cognovit; » *quartum*: « Cur Sabam ad rebellionem contra me concitasti? Ut honeste, ait, viveret, aut male periret; » *quintum*: « An diem, an noctem putaret fuisse priorem? Diem, ait, uno die. » Rege mirante, adjecit implicatarum quæstionum necesse esse ut implicatæ essent responsiones. *Sextum* : « Qua ratione quis maxime se charum efficiat? Si potentissimus, ait, ille, nec formidabilis sit; » *septimum*: « Quomodo ex mortali quis evadat Deus? Si quid fecerit, ait, quod denegatum sit homini; » *octavum*: « An vita, an mors esset valentior? Vita, ait, quæ tam multa tolerat mala; » *nonum*: « Quousque hominem vivere deceat? Quousque, ait, censeat satius esse vivere quam mori. » Ita tandem versus ad judicem, qui *decimus* erat, pronuntiare eum jussit sententiam. Qui cum alium alio segnius dixisset respondisse : Ergo tu, inquit, primus moriere qui ita decernis. Minime vero rex, ait ille, nisi tu mentiaris, qui primum dixisti te interfecturum illum, qui pessime respondisset. Hos ergo muneribus honoratos dimisit. Ita Plutarchus.

His adde externa, nam *primo*, fuit in eo ingens nominis terror, indeque ingens omnium erga eum reverentia, admiratio et subjectio, quæ omnes gentes, etiam remotissimas, compulit, ut ad eum legatos mitterent pacis causa. *Secundo*, barbarorum mores correxit, eosque humanos et civiles effecit. *Tertio*, Alexandriam, atque alias civitates, usque ad septuaginta condidit. *Quarto*, formavit et post se reliquit duces præstantissimos, quasi alumnos suos, scilicet Seleucum, Antigonum, Ptolemæum, Aridæum, Cassandrum, etc., atque gestorum suorum scriptores habuit plurimos gravissimos et disertissimos.

Fuit ergo Alexander quasi miraculum et portentum naturæ, videturque Deus in eo ostendere voluisse quousque se porrigere possit natura : hæc enim in Alexandro quasi exseruit extremum potentiæ suæ. Quod si hæc natura pari gratia fuisset decorata, et ab ea directa, quid non fecisset? Verum non hos elegit Dominus, sed infirma mundi, ignobilia, et ea quæ non sunt, ut fortia et gloriosa confundat, ut non glorietur in conspectu ejus omnis caro. Nunc ergo sæpe virtus divinæ gratiæ in infirmitate naturæ nostræ perficitur. Altius enim per Christum elevavit nos Deus, voluitque nos uti et niti viribus gratiæ magis quam naturæ, ut ductum Spiritus sequamur, non sensus, non animi, non instinctus naturalis. Quocirca videmus in christianismo infirmas et teneras virgines ac pueros per gratiam Christi fuisse fortiores Alexandro, ac superasse non tantum reges et tyrannos, sed et equuleos, gladios, ignes, leones, et quidquid in mundo erat vel specie amabile, vel acerbitate terribile.

Rursum voluit Deus Alexandrum fidelibus statuere in speculum, et cotem virtutis. Si enim Alexander solis naturæ viribus tanta præstitit, quanta nos viribus gratiæ, naturam longe superantis, instructos facere oportet? Si gloriæ vanæ et caducæ cupido Alexandrum ad tam heroica facinora impulit, quam ardua nos capessere et designare decet, quibus cœlestis et immortalis regni bravium, atque æternum gloriæ pondus jugiter ob oculos proponitur? fuit hoc Alexandri axioma, teste Curtio, lib. VII et VIII : « Nihil tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. » Quocirca in Sogdiana regione rupem inaccessam, et a triginta armatorum millibus insessam obsidens, irrisus ab Arimaze rupis præfecto, rogatusque : « An Alexander volare possit? Faciam, ait, proxima nocte ut credas Macedones volare. » Itaque trecentos juvenes fortissimos ingentibus promissis excitatos, per prærupta saxa et invia a tergo in rupis verticem clam conscendere fecit; itaque rupem occupavit, et Arimazem cruci affixit. Quid jam arduum, quid difficile, quid impossibile censeat generosus Christi miles, cui hoc axioma a Christo proponitur : « Nihil tam alte natura constituit, quo gratia Christi non possit eniti? Confidite, nolite timere : ecce ego vobiscum sum, » etc.; cum Alexandrum christianum, Paulum inquam, intuetur et audit : « Omnia possum in eo qui me confortat; » et : « Quis nos separabit a charitate Christi? Certus sum quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, nec creatura alia, » etc.

Quæres SECUNDO : Cur regnum hoc vers. 33, comparatur ventri et femoribus? Respondeo *primo* : Quia, sicut venter subjacet pectori et brachiis, sic regnum Alexandri proxime successit regno Persarum. *Secundo*, sicut venter omnem cibum ad se trahit, sed eum statim per membra dispergit et dispertit : ita Alexander plurima regna subegit, sed statim moriens eadem suis ducibus divisit. *Tertio*, notatur in ventre insignis Alexandri intemperantia et ebrietas, de qua Curtius, lib. V, quæ ei mortis fuit causa. Cum enim Alexander Proteæ, bibacissimo Macedoni, poculum ingens (duos capiebat congios) propinans exhausisset, Proteas illud accepit, ac vicissim idem Alexandro propinavit, qui rursus illud ebibit, sed perferre non potuit : nam mox poculo e manibus lapso in pulvinar reclinatus, ac morbo correptus succubuit, decubuit, interiit, sui homicida. Testis est Athenæus, lib. X, XI. *Quarto*, in femoribus significatur luxuria non tam Alexan-

Cur regnum græcorum comparatur ventri? Causa prima. Secunda. Tertia. Alexander potando se occidit. Quarta

dri, quam successorum ejus Ptolemæorum in regno Ægypti, qui solemne habebant sorores suas ducere in uxores. Alexander enim luxuriosus adeo non fuit, quia ebriosus : ebriosi enim sicut vino sopiunt sensus, ita et sopiunt hebetantque orexin ad venerem : rursum, semen prolificum vino diluunt et dissipant.

Ebriosi non sunt luxuriosi, cur?

Vers. 40. Quarta monarchia Romanorum comparatur tibiis ferreis, cur?

40. Et regnum quartum erit velut ferrum. — Hoc est regnum, ait S. Hieronymus et alii passim, Romanorum, armis et fortitudine inclytum, quod vers. 33, assimilatur tibiis : quia ultimum fuit et firmissimum, idque duabus : quia imperium hoc apud plures fuit, scilicet *primo*, apud duos Consules; *secundo*, apud Duumviros; *tertio*, apud duos imperatores, unum in Oriente, alterum in Occidente; unum Constantinopoli, alterum Romæ, vel in Germania agentem. Hinc ejus insigne est aquila biceps, sive duorum capitum : inde in castris vexillifer dictus est *aquilifer*, et vulgo voce contracta *alfiero*. Recte Poeta :

Aquila biceps imperii Romani insigne, cur?

Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hæ tibi erunt artes, pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos.

Porro in ferro notatur tum bellica vis, tum duritia Romanorum in continuis laboribus, vel agrorum, vel armorum, quibus sibi invictum robur corporis et animi parabant. Audi quæ de priscorum Latinorum exercitiis canit Virgilius, lib. IX *Æneid.*:

Durum a stirpe genus : natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus et undis,

puta gelidis undis.

Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant :
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta : nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem :
Canitiem galea premimus, semperque recentes
Convectare juvat prædas, et vivere capto.

Scipio Africanus, ut habetur *Epitome* LVII : « Duo millia scortorum a castris rejecit : omnia deliciarum instrumenta recidit : militem omni die in opere habuit : triginta dierum frumentum, ac septenos vallos ferre coegit. » Spartianus de Pescennio scribit, eum jussisse ut in expeditione nemo vinum biberet, sed aceto omnes essent contenti. Idem pistores sequi castra vetuit, buccellato jubens omnes vivere. Quisque ergo miles et arma, et cibum saltem dimidiati mensis portabat. Insuper Romani milites erant fabri tignarii, navicularii, etc.; neque minus apte gladios et hastas, quam secures, dolabras falcesque tractabant. Testes hujus rei sunt milites Cæsariani, qui, ut ipse ait Cæsar, materiam cædebant, unde pontes, naves, machinasque urbibus oppugnandis ædificarent. Frumentum ipsi ex agris metebant, et in castra deportabant. Lecti erant e stramine, unde segestria appellata vult Varro lib. IV. Ludos gladiatorios instituebant, ut, cum in arena pugnas et ferrum et vulnera tractassent, imo excepissent, in acie dimicantes, hostes non timerent, neque vulnera et sanguinem perhorrescerent, inquit Capitolinus in *Vita Maximi*. Plura vide apud Lipsium, *De Militia Rom.*, et nostrum Valtrinum *De Re militari Rom.* lib. I, cap. III et IV.

Comminuet et conteret omnia hæc, — per exercitus, quos ad continendos in obedientia populos in singulis provinciis alebant. Unde Tertullianus, lib. I *Contra Judæos*, cap. VII : « Quid de Romanis, ait, dicam, qui de legionum suarum præsidiis imperium muniunt ? » Itaque sparsas per gentes alebant continuo triginta duas legiones, ex quibus octo erant in Germania, aliæ in Hispania, Asia, Africa, etc., uti docent Cardinalis Baronius et alii. Hæ enim gentes apud quas residebant, aliasque vicinas pessumdabant et comminuebant. Has autem legiones alebant tributis, quæ provinciis indicebant; et ad ea colligenda, atque provincias in officio continendas, mittebant in eas Prætores et Proconsules. Unde et Cicero Quinto fratri in præfectura Asiana duo commendat, scilicet publicanorum curam ad exigenda tributa, et militum præsidia ad continendos provinciales. Hisce duobus Romani omnia regna contriverunt, sibique subjecerunt, ut magnifice sed vere dixerit Martialis :

Terrarum dea gentiumque Roma,
Cui par est nihil, et nihil secundum.

Et Livius, lib. I : « Nulla, ait, unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit. » Et Claudianus :

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Cujus nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox ulla capit; quæ luce metalli
Æmula vicinis fastigia conserit astris :
Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium.

Hinc illa vulgata : « Romanos rerum dominos; Romam mundi caput, mundi miraculum, mundi compendium, arcem nationum ac regum, lumen gentium. » Denique Propertius :

Omnia Romanæ cedant miracula terræ,
Natura hic posuit, quidquid ubique fuit.

Et Plutarchus : « Romanum imperium, ait, velut anchoram fuisse fluctuanti mundo. »

41. Regnum divisum erit. — Rabbini putant hic significari quintum imperium, nimirum Turcarum. Sed errant : Daniel enim tantum quatuor hic consignat, et de quarto ait, quod in eo ferrum permiscebitur testæ. *Rursum* cum de eodem ait : « Regnum divisum erit, » plane significat idem regnum fore, sed in se divisum. *Tertio*, cum de Vers. 41

eodem ait vers. 42 : « Ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum, » clare indicat se non aliud novum imperium, sed ejusdem imperii varios status significare. Facessant ergo Judæi qui divisum Romanum imperium interpretantur in Romanos et Turcas : nec enim Turcæ sunt pars, sed hostes jurati imperii Romani. Dico ergo imperium Romanum prædici hic fore « divisum, » id est differens viribus, item dissidens et discors, ut cum plebs in senatum, Sylla in Marium, Cæsar in Pompeium, Augustus in Antonium, et alii deinceps in alios insurrexerunt : multi etiam imperium invaserunt. Unde digiti pedum significant inæqualitatem principum, cum plures sunt, dum alii majores, id est potentiores, opprimunt minores : hi deinde potentioribus invident. Potissimum vero divisum fuit hoc regnum, ideoque enervatum, cum variæ gentes ab ejus obedientia se subduxerunt, sibique proprios reges crearunt, uti fecerunt Hispani, Poloni, Angli, Franci, etc. Porro hæc regna fuerunt et sunt inæqualia, alia majora, alia minora, sicuti digiti pedum inæquales sunt, alii majores, alii minores. Rursum ex duabus tibiis oriuntur decem digiti pedum, et in eis tota statua desinit : quia Romanum imperium in fine mundi dividetur in decem reges, quorum nullus erit rex Romanorum, sicut nullus digitus est tibia. Digitorum enim extremitas finem continet imperii deficientis et quasi exspirantis (1).

Hinc initio hoc regnum fuit ferreum et validum, deinde fictile et « contritum, » id est facile contritu, scilicet cum Romani bellis civilibus se atriverunt; et cum Gothi, Alani, Wandali illud impetierunt ita valide, ut sæpius Romani ab eis pacem flagitare, imo opem contra alios imperii hostes poscere coacti fuerint. Ita S. Hieronymus. Vide Paulum Orosium, lib. VII *Histor.* cap. XXII. Atque in fine mundi a decem regibus plane evertetur.

Nota : Hæc divisio orta est « ex plantario » ferri : Vatablus vertit, *ex firmitate*, id est ex planta pedis statuæ, quæ ferrea erat. *Secundo* et melius vertas, *ex plantario*, id est ex radice, *pedis ferrei*, ita Græca : ῥίζη enim significat *radicem* : et Chaldaice נצבת *nitsebet*, plantationem significat. Unde Biblia Complutensia hic legunt, *de plantatione ferri*. Melius Romana, *de plantario ferri* : sic enim plantaria, teste Servio, vocantur ipsæ plantæ, quæ e semine ortæ, cum radicibus et terra propria transferuntur de uno loco in alium, *q. d.* Ex fortitudine et divitiis, quæ erant quasi ferrum, id est robur Romanorum, tanquam e radice pullulabit eorum ambitio, indeque discordia, dum nec Cæsar Pompeium superiorem, nec Pompeius Cæsarem parem patietur, et ut Alexander legatis Darii pacem et regni divisionem offerentibus, respondit : Sicut mundus non fert duos soles, sic nec duos monarchas; aut Cæsar, aut nihil. Sic ergo Romæ, ex aristocratia nata est tyrannis. Hoc est quod canit Petronius Arbiter in *Satyr.* :

Plantaria, quid?

Mundus non fert duos monarchas, uti nec duos soles.

> Orbem jam totum victor Romanus habebat,
> Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque.

Mox imperii vires lacerasse discordiam docet :

> Namque omnis regia cœli
> In partes diducta ruit.
> Infremuere tubæ, ac scisso Discordia crine
> Extulit ad superos Stygium caput,

jubens factionibus discindi Romam. Ac concludit :

> Factum est in terris, quidquid Discordia jussit.

Quocirca Junoni, quæ regnorum præses habebatur, malum punicum dedicaverunt veteres, quod in ejus manu Mycenis spectabatur, cum altera sceptrum gestaret. Sicut enim in malogranato, sub uno exterius cortice multa interius grana uniuntur : sic plurimos cives unitas politiæ continet, quos intus diversitas familiarum distinguit. Malogranatum ergo est symbolum unionis et concordiæ, quæ reipublicæ est basis et fulcrum, imo anima et vita. Hinc et pontifex Mosaicus in tunica ima gestabat tintinnabula mixta malogranatis, quæ unitatem Ecclesiæ significabant, teste Eucherio et S. Gregorio, in *Cant.* IV, quod scilicet multæ gentes conspirarent in eumdem sonum, hoc est, in eamdem fidei professionem, Deique laudem quasi tintinnabula; et in eamdem animorum unionem ac charitatem, quam notat malogranatum in mira illa, et, ut S. Hieronymus ait, in *Aggæi* II, quasi geometrica compositione granorum in diversis mansiunculis uno cortice comprehensorum. Ita Prado in *Ezech.* XIX, 10.

43. COMMISCEBUNTUR QUIDEM HUMANO SEMINE. — Notat Daniel democratiam, vel aristocratiam Romanorum, *q. d.* Romani ad sedandas discordias jungent potentium connubia, facientque eos affines et cognatos; sed hæc conjunctio et affinitas instabilis erit et infirma, uti est mixtio ferri cum testa; nam « summa potestas impatiens consortis Vers. 43.

(1) Tres versus 41, 42, 43 referendi sunt ad divisionem posterius factam, imperii Romani in imperium Occidentale et in imperium Orientale (duo pedes), et rursum ad divisionem hujusce duplicis imperii in tot partes quot fuere in Europa regna, a migratione populorum (decem pedum digiti, ubi decem pro rotundo numero sumitur). Istorum imperiorum basis est ferrea, eo quod ex imperio Romano oriunda sunt, juxta Romanum jus instituta, et proxime aliquod Romanum imperium sub variis formis semper subsistat. Testa ferro permixta est. Porro testa Germaniæ populos, et singularem horum politici status naturam præfigurat, quorum inconstantia et mutabilitas nunquam aliud imperium Romanum quod toti orbi dominetur, emergere sinet. Præterea tales sunt Romanorum populorum cum Germanis permixtio et consociatio, ut nunquam ita arctissime inter se conjungantur, ut alia universalis monarchia exsurgat, licet omnes Romano-Germanici principes inter se propinquitatis vel affinitatis vinculis vinciantur. (D'Allioli.)

erit. » Hujus rei veritas patuit in connubio Pompeii cum Julia Cæsaris filia, et Marci Antonii cum Octavia sorore Octavii Augusti, atque aliis. Nam hæc connubia ambitiosos fœderare non potuerunt, quin in cædes et bella erumperent. Sic et hodie videmus regum connubia late regnandi aviditatem, indeque orta litigia et bella non tollere : major enim et potentior est vis ambitionis quam cognationis. Aliqui sic explicant, *q. d.* Imperium Romanum multas gentes, alias fortiores, alias imbecilliores continebit (semina enim pro gentium et hominum varietate posuit); sed non cohærebunt sibi, nec sociabuntur, sicut nec testæ ferrum permisceri potest, ideoque totum tandem imperium dissolvetur. Verum hæc divisio provinciarum fuit etiam tunc, cum maxime floreret imperium Romanum : nec hæc fuit causa ruentis imperii, quod in eo ferrum testæ, id est fortiores gentes infirmioribus sociarentur. Prior ergo expositio verior est.

Hæc ergo est statua una, sed quadrifida, ob quatuor regna : unde *Zachar.* cap. VI, 4, eadem quadrigis disparibus comparat.

Imperia omnia quam imbecilla, et quam parvo tempore durarint. Vide hic rursus regnorum et regum vanitatem et inconstantiam : statua hæc bases, id est pedes habet testaceos : quid testa, quid luto vilius, mollius, fragilius? *Primum* Babylonis imperium cœpit a Nabuchodonosore, finitum est in Balsasare, eversum a Cyro; stetit annos tantum 70.

Secunda Persarum monarchia cœpit a Cyro; desiit in Dario, eversa est ab Alexandro; stetit annos ducentos.

Tertia Græcorum cœpit ab Alexandro, inde mox divisa fuit in regna Ægypti, Syriæ et Macedoniæ : stetit in Ægypto usque ad Augustum Cæsarem, qui Cleopatram cum Antonio ad spontaneam mortem adegit, regnumque Ægypti evertit; stetit, inquam, annos 288.

Quarta Romanorum, quæ cœpit a Julio Cæsare et Augusto, adhuc durat; sed quam divisa et debilitata! Imperium tamen Romanorum et Romani senatus fuit longe antiquius, illudque labascere cœpit sub Cæsare et Augusto ob discordias et bella intestina. Unde horum discordiæ et connubia recte comparantur hic pedibus statuæ mixtis ex ferro et testa. Pedes enim sunt extrema statuæ, in quibus ipsa finitur et desinit : ita hoc imperium interire et desinere cœpit sub Augusto, ac per Christum tunc nascentem eversum, uti subdit Daniel.

Moraliter, speculum hoc intuemini, o filii Adæ! ac discite, quia « omnis potentatus vita brevis. » Ubi nunc est Nabuchodonosor ille inclytus? ubi Cyrus? ubi Darius? ubi Pompeius? ubi Augustus? vixit, valedixit, valete et plaudite. Ubi Cæsar? ubi Antiochus? ubi Alexander?

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit : mors sola fatetur
Quantula sint hominum corpuscula.

Alexandrum heri totus orbis capere non potuit, hodie urna sex pedum capitur : heri Alexander orbi, jam lumbrici dominantur, imo depascuntur Alexandrum. An non « in imagine (instar umbræ et umbratilis imaginis) pertransit homo, et frustra conturbatur? Et nunc, reges, intelligite : erudimini qui judicatis terram : servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. » Alexander transiit, mortuus est, et comestus a vermibus et vos transibitis, moriemini, et a vermibus comedemini. Alexander in inferno sepultus est : cavete ne et vos ibidem sepeliamini.

Ubi jam Babylon? ubi Ninive? ubi Hierosolyma? ubi Roma orbis domina, arx totius mundi, domus fortitudinis, imperii majestas, terror universi, triumphorum gloria? an non testacea fuit, fragilis, caduca? Vere noster Lipsius, lib. III *De Magnitud. Romana*, cap. II : « O spes et res humanæ! quid estis? quo itis? huc flectite. En potens et superba illa Roma, quæ urbs æterna audiebat, quæ victura cum sæculis, quæ deorum opus et cura, tota periit, condita in ruinis suis jacet, et laboramus eruere et astruere magnitudini ejus fidem. »

Certe vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Quid est vita nostra? quid regnum? quid gloria? vapor est, somnium est, folium est. Homerus, lib. VI *Iliad.*, homines comparat cum arborum foliis, quæ modo virescunt, modo arescunt; nunc pulchritudine decorantur, nunc a vento rapiuntur. Euripides hujus sæculi felicitatem asseruit tantum durare per unum diem; Demetrius vero Phalereus per unum duntaxat temporis punctum. Quid ergo est rex? quid monarcha? homo est. Homo quid est? est umbræ somnium, inquit Pindarus. Quid est homo? « est animal quo nullum est debilius et inconstantius, » inquit Menander : nullum enim animal est quod crebrius ac velocius modo surgat, modo cadat, quam homo. Quid est homo? « Est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, temporis spolium, corruptionis exemplum. » Quid est homo? « Est universa vanitas, » ait Psaltes *Psalm.* XXXVIII, 6; « Deum ergo time, et mandata ejus observa : hoc est enim omnis homo. » Cœlum cogita, æterna cogita.

Quid regnum. Quid rex, quid homo?

Vers. 44. 44. IN DIEBUS AUTEM REGNORUM ILLORUM, — cum scilicet quatuor regna jam dicta suum tempus, sua spatia regnandi habuerint, eaque evoluta fuerint usque ad ultimum, hoc est, Romanis jam regnantibus.

Quintum regnum Christi spirituale est et æternum. SUSCITABIT DEUS COELI REGNUM, QUOD IN ÆTERNUM NON DISSIPABITUR. — *Quintum* hoc regnum est Christi, quod alia omnia regna evertit, non quoad temporale regimen, sed quoad idololatriam, aliaque vitia, omniaque sibi et suæ fidei ac obedientiæ subjecit. Unde hoc regnum non temporale est, sed spirituale et æternum, quod inchoatur hic per fidem et gratiam, atque in cœlo consummabitur per gloriam. Licet enim Christus, qua homo, ob gratiam et dignitatem unionis hy-

postaticæ cum Verbo, esset etiam temporalis rex orbis, imo rex regum et monarcha mundi; tamen ipse hoc regno et hac potestate regali uti noluit, sed tantum regno et potestate sua spirituali. Unde hoc spirituale ejus regnum tantum inculcat Daniel, aliique Prophetæ.

ojectio idæo-rum. Perperam ergo hoc loco abutuntur rabbini, ut probent Messiam necdum venisse. Objiciunt enim: Hic lapis dicitur contrivisse aurum, argentum, æs et ferrum statuæ, id est imperia Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum; atqui imperium Romanorum videmus necdum esse contritum, sed adhuc stare; ergo lapis hic, id est Messias, qui illud conteret, necdum venit. Respondet *primo* Theodoretus hic, et Tertullianus lib. extremo *Contra Judæos*, Christum non nunc, sed in fine mundi, puta in die judicii, destructurum omnia regna mundi, nimirum plane et perfecte. Verum amplius aliquid vult Daniel, scilicet id eum facturum in primo suo adventu, mox a sui ortu.

spon- re- num risti spi- uale, cor- rale. Respondeo ergo Messiam contrivisse hæc omnia imperia, non quoad temporale et terrenum dominium, quod parvi est momenti; sed quoad mysticum et spirituale, quo per gentilismum et idololatriam dominabantur tam mentibus, quam corporibus hominum, eosque dæmoni, inferno et pœnis æternis mancipabant; quæ tyrannis erat acerbissima, sub qua duram servitutem serviebant omnes gentes, gementes sub ejus jugo. Hanc tyrannidem evertit Christus, hominesque hoc eorum servitutis jugo liberavit, dum eos suæ fidei subjiciens, in Dei gratiam, libertatem, et salutem æternam asseruit. Regnum ergo Christi non est caducum et terrenum, sed stabile et cœleste; regbatur mo. num enim Christi est Ecclesia. Id ita esse patet, *primo*, quia lapis hic quem vidit Daniel, cum esset parvulus, non poterat tantam statuæ molem ex ære, ferro, auro et argento compactam prosternere physice et corporaliter : ergo mystice et spiritaliter, ac symbolice (est enim hæc visio tota symbolica) id accipiendum est, nimirum ut significet, quod Christus humilis et pauper sua humilitate, mundique contemptu dejecturus esset in mentibus fidelium per totum orbem, omnem ambitionem, pompam et fastum humanæ gloriæ et concupiscentiæ, quam ingens hæc statua, ostentatione, mole et pretio metallorum repræsentabat.

undo. *Secundo*, quia imperium Romanorum stabit ad finem mundi, scilicet usque ad Antichristum, qui illud destruet, ac mox ipse destruetur a Christo judice, qui evertens omnia regna terrena, inducet regnum beatum et gloriosum in cœlis, uti docet Daniel, cap. VII, 13. Ergo frustra Judæi exspectant Messiam, qui Romanorum imperium destruat, ac pro eo regnum hic terrenum et longævum instar Salomonis inducat : stabit enim, ut ait Daniel, Romanorum regnum usque ad finem mundi. Ergo Messias suum regnum triumphans et gloriosum non habebit in hoc mundo, sed in cœlo. Quocirca ait Daniel hic : « In diebus regnorum illorum, » *q. d.* Stante adhuc regno temporali Romanorum, orietur regnum spiritale Christi.

Tertio, spiritale fore regnum Messiæ, non terrenum et corporale, docet diserte Daniel cap. IX, ubi definiens tempus Messiæ, nimirum eum venturum post 70 hebdomades annorum, id est post 490 annos, ait de eo : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam (non ut reducatur regnum Salomonicum et Judaicum, sed) ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. » Vides, o Judæe! regnum Christi non fore in exercitibus, pompis et triumphis, sed in abolitione prævaricationis et peccati, ut pro eo inducantur sanctitas et justitia, eaque in christianis toto orbe regnet. Insuper, Daniel et Prophetæ aiunt Christi regnum fore æternum : ergo intelligunt cœleste; nullum enim regnum in terris potest esse æternum. Hoc est quod Christus Pilato roganti an rex esset, respondit : « Regnum meum non est de hoc mundo. » Licet ergo pontifices jam habeant dominium temporale, id tamen non habent qua vicarii Christi, sed quasi accessorium ex donatione Constantini, Caroli Magni, Machtildis et aliorum piorum principum. Tertio.

Quarto, quia Daniel et prophetæ docent Messiam in hac vita adeo non fore potentem et splendidum, ut plane significent eum fore pauperem, abjectum, passurum, moriturum et crucifigendum, ut sua cruce et morte satisfaciat Deo pro peccatis nostris, eaque in suo corpore luat et expiet. Audi Danielem, cap. IX, 26 : « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus; et non erit ejus populus, qui eum negaturus est, » ut Judæi eum negarunt coram Pilato, dicentes : « Non habemus regem nisi Cæsarem. » Audi Isaiam, cap. LIII, 2 : « Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti; non est species ei, neque decor, etc., vidimus eum despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. » Et vers. 7 : « Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum. » Et vers. 5 : « Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. » Similia habet David *Psal.* XXI : « Foderunt manus meas et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa mea, » etc. Et Jeremias cap. XI, 19 : « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi, quia cogitaverunt super me consilia, dicentes : Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium. » Quarto.

Quinto, quia regnum Christi non fore in carne, sed in spiritu rebusque spiritualibus docent omnes prophetæ. Isaias, cap. XI, 2 : « Requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus Quinto.

scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Judicabit in justitia pauperes. » Et cap. XLII, 1 : « Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet. » Et vers. 6 : « Dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, ut aperires oculos cæcorum, » etc. Et cap. XLIX, 6 : « Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. » Et cap. LXI, 1 : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, etc., ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, et ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocabuntur in ea fortes justitiæ. » Talia passim habet Isaias. Et Jeremias cap. XXXI, 33 : « Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel, etc. Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, dicens : Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me; quia propitiabor iniquitatibus eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. » Et cap. XXXIII, 15 : « In diebus illis germinare faciam David germen justitiæ (Christum), et faciet judicium et justitiam in terra : et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. » Et Zacharias cap. IX, 9 : « Ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator; ipse pauper, et ascendens super asinum, et super pullum filium asinæ, » etc.

Quod ergo subinde prophetæ dicunt, Christi regnum fore potens, et abundans auro, argento, vino, oleo, etc., id mystice accipiendum est. Gratias enim, et dona spiritualia Christi vocant metaphorice aurum, argentum, vinum et oleum; quia Judæi carnales hæc tantum bona norant et adamabant; nec spiritualia, nisi per corporalia mystice repræsentata, capiebant.

Denique ita docent S. Augustinus, tract. CXV *in Joan.* Tertullianus, Cyprianus et alii in libris quos contra Judæos scripserunt, S. Bernardus, serm. 3 *super Missus,* et alii passim, ac interpretes orthodoxi omnes.

Porro hæc eversio gentilismi, et hoc regnum spirituale Christi cœpit mox a Christo per S. Petrum, Paulum, et alios Apostolos; unde et tunc Claudius imperator multa sacrificia, multaque deorum festa abrogavit, hoc titulo, quod magni sumptus, multique dies cum damno publico in iis insumerentur : sed altiore Dei consilio dirigebatur ad abolendam sensim idololatriam, et ad viam Christo, Christique regno sternendam. Testis est Dio, lib. VI, et ex eo Baronius, tom. I *Annal.* Paulatim deinde crevit hoc regnum Christi, adeo ut sub Constantino totum imperium pervaserit, ipsumque imperium Romanum eousque gentilitium, cum suis imperatoribus factum sit christianum. Nam, ut ait S. Gregorius, *epist.* 60 : « Constantinus piissimus imperator rempublicam a perversis idolorum cultibus revocans, omnipotenti Domino Jesu Christo se subdidit, et cum subjectis populis tota ad Deum mente convertit. » Quocirca imperatores a Pontifice confirmantur, consecrantur et coronantur. Et S. Hieronymus *ad Lætam* : « Deposuit, inquit, pharetras Armenius, Hunni discunt psalterium, Scythiæ frigora fervent calore fidei. Getarum rutilus et flavus exercitus Ecclesiarum circumfert tentoria, » etc. Christus ergo nascens verius fuit Augustus, quam ipse Augustus Cæsar : auxit enim suos augusta gratia, salute, omnique bono. Ita Venerabilis Beda in illud *Lucæ* cap. I : « Exiit edictum a Cæsare Augusto, » ubi docet Augustum, quasi egentem et angustum, ab hominibus exegisse censum et tributum; Christum vero quasi divitem et augustum illud ei dedisse, eumque ac multo magis fideles suos ditasse. Quocirca Christo nato Augustus noluit amplius vocari imperii dominus, imo, ut multi tradunt, Christum sibi in visione ostensum in Capitolio adoravit : inde enim locus dictus videtur *Ara cœli*, qui etiamnum hoc nomine a multis colitur et visitur, insigni templo, quod Religiosi S. Francisci obtinent, illustris. Ita ex Suida, Cedreno et Nicephoro Baronius in *Prolegom. Annal.*

45. DE MONTE ABSCISSUS EST LAPIS SINE MANIBUS. — Hoc Christi regnum comparatur lapidi duro, quia Christus est petra supra quam fundata est Ecclesia, quæ est regnum ejus æternum; et quia Christus instar Davidis percussit Goliath, id est dæmonem lapide, id est humilitate et duritie passionis et crucis suæ.

Vers. 45. Christi regnum comparatur lapidi, cur?

Nota : Lapis hic « abscissus est de monte, » id est de dæmone, aiebat Vigilantius, cui humana natura per peccata et vitia adhæserat; sed hanc ejus blasphemiam refutat S. Hieronymus, *epist.* 75. « De monte » ergo, id est de populo et Ecclesia Judaica, quæ inter gentes quasi mons eminebat, ait S. Augustinus, tract. IX *in Joann.* Vel potius « de monte, » id est de B. Virgine, quæ quasi mons habuit omnium virtutum et gratiarum sublimitatem. Ita idem Augustinus in concione *ad catechum.*, et S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus et alii.

Abscissus fuit de monte, id est de B. Virgine.

Nota *secundo* : Lapis hic « abscissus est sine manibus; » tum quia Christus, qua Deus, a Patre genitus est sine manibus creationis, ait S. Ambrosius, *serm.* 70. Tum potius, quia Christus, qua homo, a Spiritu Sancto formatus est in utero B. Virginis sine opera virili. Unde S. Hieronymus, epist. *ad Eustochium de custodia virginit.* cap. XXII, notat hic, uti et *Cant.* VI, manus sumi pro opere nuptiali. Sic et Irenæus, lib. III, cap. XXVIII, Justinus, *Dialogo contra Tryphon.* Epiphanius, serm. *De Laudibus virginis,* S. Augustinus, tract. IX *in Joannem.* Theodoretus, Rupertus et passim alii hic. Porro Theodoretus, solerter notat ortum supra

Sine manibus, id est sine opera virili.

naturam solere lapidis excisionem nominari : petra enim ex se naturaliter aliquid producere aut generare nequit. Hinc *Isaiæ* LI, 1, dicitur : « Attendite ad petram unde excisi estis, et ad cavernam laci de qua præcisi estis, » quod explicat, dum subdit : « Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos. » Isaac enim et Hebræi ex sterili Sara prognati sunt supra naturam, perinde ac si de petra præcisi essent. Ita S. Hieronymus ibidem. Itaque in conceptu et nativitate lapis Christus sponte sua, nullisque intervenientibus manibus in mundum descendit, eodem modo in uterum Virginis illapsus, et ex eodem elapsus, ait Proclus Cyzicenus, homil. *De Christi nativit.* Simile dat ex Dioscoride, lib. V, cap. CXIV, et S. Epiphanio, lib. *De 12 gemmis,* Nicolaus Causinus, *Parallel. Histor.* lib. XI, cap. LIII : « Sicut, ait, sapphiri visceribus innascitur lapis sane pretiosus, et ipso qui genuit pretiosior, lucidus et splendens carbunculus : ita ex virginum gemma Maria natus est ille lapis angularis excisus de monte sine manibus, matre nobilior, et matri totius nobilitatis auctor. »

O Virgo insignis, mater pia, nobile semen,
  Quam Deus implevit totius orbis ope!
In te habitans mundi lumen statione corusca,
  Floruit interius per tua membra Deus.
Nunc vivax fulgor penetrans, et ad ima profundi,
  Orbem alit, astra regit, tartara luce replet.

Porro Gentiles hæc ad deorum suorum superstitiones transtulisse, docet S. Justinus, *Contra Tryphon.* : « Jam, inquit, quando Mithragyrtæ suum Mithram aiunt saxo progenitum, et speluncam vocant locum ubi discipulos initiant, nonne hic licet agnoscere saxum illud, quod Daniel dicit excisum sine manibus? nimirum his quoque oracula effingere conantibus. »

COMMINUIT TESTAM, ET FERRUM, ET ÆS, ET ARGENTUM, ET AURUM. — Lapis hic fuit conjectus in statuam, eamque comminuit et confregit, uti lapide solet statua dejici et confringi. Hoc symbolice significabat, quod regnum Christi spirituale everteret omnia regna mundi, omnesque gentes subderet Christo et Ecclesiæ.

[Christi regnum alia superat, primo, duratione;] Nota : Christi regnum alia omnia regna superat octo prærogativis, scilicet *primo,* duratione : quia stetit jam 1600 annos, et stabit in æternum.

[Secundo, amplitudine;] *Secundo,* amplitudine : quia omnes mundi plagas, etiam Indos et Sinas, sibi subjecit, aut subjiciet; hinc dicitur vers. 35 : « Lapis factus est mons magnus, » id est Ecclesia magna; hæc enim est mons domus Dei, *Isaiæ* II, 1.

[Tertio, efficacia;] *Tertio,* vi et efficacitate, qua non solum corporibus in resurrectione, sed etiam animis mentibusque hominum intime dominatur, atque ex obduratis, superbis, obscœnis, rebellibus, facit molles, humiles, castos, obsequentes.

[Quarto, fructu;] *Quarto,* fructu : quia eos qui se illi subjiciunt liberat a dæmone, peccatis et inferno, facitque eos filios Dei, et hæredes cœli.

[Quinto, modo;] *Quinto,* modo quo partum et acquisitum est : quia scilicet non armis, sed paupertate, humilitate, cruce, domandis cupiditatibus, patientia, martyriis, contemptu honorum, opum et voluptatum, atque amore rerum cœlestium, Christus monarcha, ejusque Apostoli et sequaces illud constituerunt et propagarunt.

[Sexto, sanctis legibus;] *Sexto,* excellentia sanctissimarum legum, quæ omnem castimoniam, innocentiam, sanctitatem et perfectionem præscribunt.

[Septimo, fine;] *Septimo,* fine : quia sibi subditos facit et creat reges in cœlo.

[Octavo, rege Christo.] *Octavo,* quia regem habet ipsum Christum Deum ac Dominum omnium. Ita Pererius.

[Vers. 46.] 46. TUNC REX NABUCHODONOSOR CECIDIT IN FACIEM SUAM. — Agnovit enim ex somnio Danielem non fingere, sed vere apteque illud interpretari. Cum enim Daniel somnium quod ipse oblitus erat ei refricavit, mox ipse ejus recordatus est, sibique dixit : Vere hoc somniavi, vere hoc fuit somnium meum. Unde ex eo prudenter collegit : Si Daniel tangit ipsum somnium, tanget et ejus significationem; neutrum enim naturaliter, sed sola Dei revelatione sciri potest. Deus ergo qui revelavit Danieli meum somnium, eidem quoque revelabit somnii interpretationem. Ad hoc enim somnium ipsum ei revelavit, ut scilicet per hoc futura quæ significat, cognoscerem : alioqui enim frustra somnium ipsum revelasset.

DANIELEM ADORAVIT — adoratione, id est veneratione quæ viris magnis et sanctis exhibetur, qua Abraham adoravit filios Heth, *Genes.* XXIII, 7. Ita Vasquez et alii. *Secundo* et verius, adoravit proprie : hoc enim significat Chaldæum סגד *segid;* unde בית סגדתא *bet sigdeta,* vocatur domus orationis, id est templum in quo adoratur Deus. Id mox clarius patebit.

[Sacrificium soli Deo offertur, non sanctis, cur?] ET HOSTIAS, ET INCENSUM PRÆCEPIT UT SACRIFICARENT EI. — Nota : Sacrificium Sanctis, imo Christi humanitati offerre non licet, sed soli Deo : sacrificium enim est protestatio numinis, et divinitatis ejus, cui offertur. Ita S. Augustinus, lib. X *Contra Faustum,* cap. XXI.

[Quomodo rex Danieli sacrificari jussit? Primo.] Quæres, quomodo ergo Nabuchodonosor jussit Danieli offerri sacrificium? Respondet *primo,* S. Hieronymus regem hoc sacrificio non tam Danielem, quam in Daniele Deum venerari et colere voluisse; unde ait : « Vere Deus vester Deus deorum est. » Sic Alexander adoravit Jaddo pontificem, id est Deum cujus pontifex erat Jaddo.

[Secundo.] *Secundo,* idem Hieronymus respondet regem hujus prophetiæ magnitudine perturbatum et attonitum, id ex stupore inconsiderate jussisse.

[Tertio.] *Tertio,* Gabriel Vasquez, lib. I *De Ador.* disp. 6, cap. III, cui favet Cardinalis Bellarminus, respondet pro *hostias* hebraice esse מנחה *mincha,* id est oblationes (ut vertunt Syrus et Arabicus) et munera, scilicet odorum et suffituum. Hæc enim etiam Sanctis, imo imaginibus, offerri possunt, ut definit Synodus VII, *act.* VII. Unde et Septua-

ginta pro *mincha* vertunt μαννὰ, id est *munera*, ut vertit Græcus Scholiastes, puta thus, ut explicat Theodoretus, καὶ εὐωδίας, id est, *et suaves odores*. Non ergo victimas carneas, sed thus et suffitus jussit rex adoleri Danieli, uti eadem Sanctis, imo regibus adolentur. Verum hæc nunquam a principibus usurpata videntur, nisi cum insanientes adversus numen divinos honores affectaverunt, uti recte observavit noster Pineda, lib. *De Rebus Salomon.* cap. XIII, § 9.

Quarto, et genuine, *Quarto*, verius videtur regem proprie adorasse Danielem, et jussisse veras victimas sacrificari illi, tanquam Prophetæ divino, habenti in se numen et spiritum Dei. Sic enim Gentiles suos reges, et homines sapientia aut virtute excellentes, quasi deorum filios adorabant, et sacrificiis colebant. Audi Lycaonios, *Actor.* XIV, 10, de Paulo et Barnaba loquentes : « Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos, etc., sacerdos quoque Jovis tauros et coronas afferens, cum populis volebat sacrificare. » Quin et Plato præter unum Deum summum posuit alios minores deos pariter adorandos : et sic adorari voluit ipse Nabuchodonosor in statua quam erexit, cap. III, 5. Sic ergo proprie rex adoravit Danielem, quasi hominem, imo deum aliquem, de cœlo lapsum : præsertim, quia ipsimet ejus sapientes ei dixerant, vers. 11, non esse hominem qui somnium hoc regi enarrare posset, « exceptis diis quorum non est cum hominibus conversatio. » Daniel autem illud regi enarravit; ergo ex eorum sententia, quasi unus e diis haberi et coli debebat. Hunc sensum exigere videtur *primo*, vox *hostia*, quæ victimas proprie dictas si-
Probatur gnificat; *secundo*, vox *sacrificarent*, et Chaldæus
primo. Secundo. לנסכה *lenassecha*, id est *libarent; tertio*, vox *ado-*
Tertio. *ravit*, nam Chaldaice est *segid*, ut dixi; *quarto*,
Quarto. vox Chaldaica ניחוחין *nichochin*, quæ non significat quoslibet odores et suffitus, sed sacros et religiosos, puta incensum et thymiama. Ad verbum enim, *nichochin* significat placamina, scilicet sacrificia et thurificationem quibus placatur Deus : radix enim Hebraica et Chaldaica נוח *noach*, in Cal significat quiescere, et in Hiphil, sedare, placare, propitiare.

Denique licet Hebraice *mincha*, subinde quodlibet donum aut munus significet, tamen quando jungitur cum incenso et sacrificio, ut hic fit, non nisi victimam significat. Nec aliud voluerunt Septuaginta; ipsi enim retinuerunt Hebræam vocem *mincha*, sed molliendo pro *mincha* posuerunt *manna*. Sic enim gutturalem *chet* solent emollire, eamque in *e*, vel in *a* convertere, ut pro *pesach* vertunt *phase*, pro *Corach Core*, pro *Tharach Thare*, etc.; *manna* ergo est idem quod *mincha*, scilicet hostia et victima. Id ita esse patet ex *Baruch* I, 10, ubi dicitur : « Emite holocautomata, et thus, et facite manna, et afferte pro peccato ad aram Domini Dei nostri. » Ubi certum est *manna* esse idem quod *mincha*, et significare hostiam proprie dictam, puta sacrificium.

Dices : Ergo idololatriam admisit hic rex, eique consensit Daniel : tacuit enim, et permisit eam sibi impendi. Objecit hoc olim Danieli Porphyrius, cui respondet hic S. Hieronymus. Porphyrium sequitur Calvinus, dum ait Danielem aulicis moribus fuisse corruptum. Ita Aristarchus ille philolœdorus. Sed apage blaspheme, qui ex Propheta sanctissimo et sapientissimo facis Luciferum, Dei æmulum, et divini honoris cupidum.

Dico ergo Danielem nullo modo consensisse, sed omni modo institisse et impedivisse executionem mandati regii, ut restiterunt Paulus et Barnabas *Actor.* XIV. Etsi Scriptura idipsum, uti et alia multa, hic taceat : satis tamen illud innuit eo ipso, quo mandatum hoc executioni datum esse, et Chaldæos reipsa sacrificasse Danieli, non commemorat; præsertim cum mox subdat Danielem a rege alio honore fuisse affectum, scilicet toti Babyloniæ fuisse præpositum. Ita Lyranus, Dionysius Carthusianus, Maldonatus et alii.

49. SUPER OPERA — super negotia, *q. d.* Præfe- Vers. 49.
cit eos administrationi et regimini Babyloniæ.

DANIEL ERAT IN FORIBUS REGIS. — Græce est, *Daniel erat in atrio regis*, id est Daniel erat in aula princeps regi proximus et intimus ; ita ut nemo sine ejus auctoritate ad regem ingrederetur. Ita S. Hieronymus.

Aliter Vatablus : Daniel, inquit, in porta regis sedit, ut redderet jus, id est fuit judex. Judices enim olim sedebant in portis urbium quasi in loco publico et omnibus obvio. Sed prior sensus est verior. In Daniele ergo verum est illud Aristidis tom. III, *orat.* 1 *Platonica :* « Maxima quæque in paucissimos cadunt. » Et : « Maximum reipublicæ commodum in proventu virorum bonorum consistit. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nabuchodonosor erigit statuam, in eaque adorari vult : recusant id, vers. 8, tres pueri, Sidrach, Misach et Abdenago : unde, vers. 19, jubet rex eos mitti in fornacem ardentem : ibi, vers. 24, orant Deum. Deus, vers. 49, mittit angelum qui eos servat illæsos : hinc, vers. 51, canunt Deo canticum, unde, vers. 91, rex celebrat hoc miraculum Dei, ejusque potentiam et in suos providentiam.

1. Nabuchodonosor rex fecit statuam auream, altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, et statuit eam in campo Dura provinciæ Babylonis. 2. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, et judices, duces, et tyrannos, et præfectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. 3. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus, et judices, duces, et tyranni, et optimates, qui erant in potestatibus constituti, et universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex : stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex: 4. et præco clamabat valenter : Vobis dicitur populis, tribubus, et linguis : 5. In hora, qua audieritis sonitum tubæ, et fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et universi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex. 6. Si quis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. 7. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et omnis generis musicorum : cadentes omnes populi, tribus, et linguæ adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex. 8. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldæi accusaverunt Judæos : 9. dixeruntque Nabuchodonosor regi : Rex, in æternum vive : 10. tu, rex, posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et universi generis musicorum, prosternat se, et adoret statuam auream : 11. si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis. 12. Sunt ergo viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach et Abdenago : viri isti contempserunt, rex, decretum tuum : deos tuos non colunt, et statuam auream, quam erexisti, non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore et in ira præcepit ut adducerentur Sidrach, Misach et Abdenago : qui confestim adducti sunt in conspectu regis. 14. Pronuntiansque Nabuchodonosor rex, ait eis : Verene, Sidrach, Misach et Abdenago, deos meos non colitis, et statuam auream, quam constitui, non adoratis? 15. Nunc ergo si estis parati, quacumque hora audieritis sonitum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, omnisque generis musicorum, prosternite vos, et adorate statuam quam feci : quod si non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis : et quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea? 16. Respondentes Sidrach, Misach et Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor : Non oportet nos de hac re respondere tibi. 17. Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, o rex ! liberare. 18. Quod si noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus. 19. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore : et aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach et Abdenago, et præcepit ut succenderetur fornax septuplum quam succendi consueverat. 20. Et viris fortissimis de exercitu suo jussit, ut ligatis pedibus Sidrach, Misach et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis. 21. Et confestim viri illi vincti cum braccis suis, et tiaris, et

et calceamentis, et vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis; 22. nam jussio regis urgebat : fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos, qui miserant Sidrach, Misach et Abdenago, interfecit flamma ignis. 23. Viri autem hi tres, id est Sidrach, Misach et Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis, colligati. 24. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, et benedicentes Domino. 25. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio ignis, ait : 26. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et gloriosum nomen tuum in sæcula : 27. quia justus es in omnibus, quæ fecisti nobis, et universa opera tua vera, et viæ tuæ rectæ, et omnia judicia tua vera. 28. Judicia enim vera fecisti, juxta omnia quæ induxisti super nos, et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem : quia in veritate, et in judicio, induxisti omnia hæc propter peccata nostra. 29. Peccavimus enim, et inique egimus recedentes a te : et deliquimus in omnibus : 30. et præcepta tua non audivimus, nec observavimus, nec fecimus sicut præceperas nobis ut bene nobis esset. 31. Omnia ergo, quæ induxisti super nos, et universa, quæ fecisti nobis, in vero judicio fecisti : 32. et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum iniquorum, et pessimorum, prævaricatorumque, et regi injusto, et pessimo ultra omnem terram. 33. Et nunc non possumus aperire os : confusio et opprobrium facti sumus servis tuis, et his qui colunt te. 34. Ne, quæsumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, et ne dissipes testamentum tuum : 35. neque auferas misericordiam tuam a nobis, propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum : 36. quibus locutus es pollicens quod multiplicares semen eorum sicut stellas cœli, et sicut arenam, quæ est in littore maris : 37. quia, Domine, imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie propter peccata nostra. 38. Et non est in tempore hoc princeps, et dux, et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, 39. ut possimus invenire misericordiam tuam; sed in animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur. 40. Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium : sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi : quoniam non est confusio confidentibus in te. 41. Et nunc sequimur te in toto corde, et timemus te, et quærimus faciem tuam. 42. Ne confundas nos : sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiæ tuæ. 43. Et erue nos in mirabilibus tuis, et da gloriam nomini tuo, Domine : 44. et confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, et robur eorum conteratur : 45. et sciant quia tu es Dominus Deus solus, et gloriosus super orbem terrarum. 46. Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem, naphtha, et stuppa, et pice, et malleolis; 47. et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem : 48. et erupit, et incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldæis. 49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria, et sociis ejus in fornacem : et excussit flammam ignis de fornace, 50. et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit. 51. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, et glorificabant, et benedicebant Deum in fornace, dicentes : 52. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum : et laudabilis, et gloriosus, et superexaltatus in sæcula : et benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum : et laudabile, et superexaltatum in omnibus sæculis. 53. Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ : et superlaudabilis, et supergloriosus in sæcula. 54. Benedictus es in throno regni tui : et superlaudabilis, et superexaltatus in sæcula. 55. Benedictus es qui intueris abyssos, et sedes super Cherubim : et laudabilis, et superexaltatus in sæcula. 56. Benedictus es in firmamento cœli : et laudabilis, et gloriosus in sæcula. 57. Benedicite, omnia opera Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 58. Benedicite, Angeli Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 59. Benedicite, cœli, Domino : laudate et superexaltate eum in

sæcula. 60. Benedicite, aquæ omnes, quæ super cœlos sunt, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 61. Benedicite, omnes virtutes Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 62. Benedicite, sol et luna, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 63. Benedicite, stellæ cœli, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 64. Benedicite, omnis imber et ros, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 65. Benedicite, omnes spiritus Dei, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 66. Benedicite, ignis et æstus, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 67. Benedicite, frigus et æstus, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 68. Benedicite, rores et pruina, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 69. Benedicite, gelu et frigus, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 70. Benedicite, glacies et nives, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 71. Benedicite, noctes et dies, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 72. Benedicite, lux et tenebræ, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 73. Benedicite, fulgura et nubes, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 74. Benedicat terra Dominum : laudet et superexaltet eum in sæcula. 75. Benedicite, montes et colles, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 76. Benedicite, universa germinantia in terra, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 77. Benedicite, fontes, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 78. Benedicite, maria et flumina, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 79. Benedicite, cete, et omnia quæ moventur in aquis, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 80. Benedicite, omnes volucres cœli, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 81. Benedicite, omnes bestiæ et pecora, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 82. Benedicite, filii hominum, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 83. Benedicat Israel Dominum : laudet et superexaltet eum in sæcula. 84. Benedicite, sacerdotes Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 85. Benedicite, servi Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 86. Benedicite, spiritus et animæ justorum, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 87. Benedicite, sancti et humiles corde, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. 88. Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. Quia eruit nos de inferno, et salvos fecit de manu mortis, et liberavit nos de medio ardentis flammæ, et de medio ignis eruit nos. 89. Confitemini Domino, quoniam bonus : quoniam in sæculum misericordia ejus. 90. Benedicite, omnes religiosi, Domino Deo deorum : laudate et confitemini ei, quia in omnia sæcula misericordia ejus. 91. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis : Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi, dixerunt : Vere, rex. 92. Respondit, et ait : Ecce ego video quatuor viros solutos, et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis filio Dei. 93. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait : Sidrach, Misach et Abdenago, servi Dei excelsi, egredimini, et venite. Statimque egressi sunt Sidrach, Misach et Abdenago de medio ignis. 94. Et congregati satrapæ, et magistratus, et judices, et potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, et capillus capitis eorum non esset adustus, et saraballa eorum non fuissent immutata, et odor ignis non transisset per eos. 95. Et erumpens Nabuchodonosor, ait : Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach et Abdenago, qui misit angelum suum, et eruit servos suos, qui crediderunt in eum : et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua ne servirent, et ne adorarent omnem deum, excepto Deo suo. 96. A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, et lingua, quæcumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach et Abdenago, dispereat, et domus ejus vastetur : neque enim est alius Deus qui possit ita salvare. 97. Tunc rex promovit Sidrach, Misach et Abdenago in provincia Babylonis. 98. NABUCHODONOSOR rex, omnibus populis, gentibus, et

linguis, qui habitant in universa terra, pax vobis multiplicetur. 99. Signa, et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare 100. signa ejus, quia magna sunt; et mirabilia ejus, quia fortia : et regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus in generationem et generationem.

Vers. 1. 1. FECIT STATUAM AUREAM. — Quo anno? Respondeo, paulo post somnium cap. præced., puta anno regni sui 37, qui fuit annus mundi 3379. Id patet ex eo quod jam Sidrach, Misach et Abdenago erant ab eo præfecti Babyloniæ, ut dicitur vers. 12; hoc autem factum est post explicationem somnii a Daniele factam, anno eodem 37, ut patet cap. præced. vers. 48. Quod vero ulterius in annum regis 38, vel 39, hæc rejici non possint, patet ex eo quod tunc rex ejectus regno cum bestiis habitabat, ut dicetur cap. sequenti, vers. 2.

Statua a rege erecta fuit anno regni 37.

Ubi nota inconstans et volubile superbi regis ingenium : « Velox oblivio est veritatis, inquit S. Hieronymus, ut qui dudum servum Dei quasi Deum adoraverat, nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse quasi Deus in statua adoretur. »

Non Beli, sed ut ipse in ea adoraretur. Probatur primo.

Hinc patet statuam hanc non fuisse Belis, vel aliorum deorum Babyloniorum, sed ipsius Nabuchodonosoris. Idem confirmatur *primo*, ex versu 14, ubi ait rex : « Deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis : » ergo dii regis inter quos erat Bel, alii erant ab hac statua : hæc enim nova fuit et recens, cum statua Belis esset antiquissima. *Secundo*, ex *Isaiæ* cap. XIV, 13, ubi Isaias describens superbiam regis Babylonis, quasi alterius Luciferi, ait eum se Deum facere voluisse. « Dicebas, inquit : In cœlum conscendam, etc. similis ero Altissimo. »

Secundo.

Tertio.

Tertio, quia ob hanc superbiam Nabuchodonosor summe a Deo est humiliatus, ut qui voluerat esse deus, fieret bestia, ut patebit cap. sequenti. Ita S. Hieronymus hic, licet ipse in cap. I *Habacuc*, contrarium doceat. Verum ibi, ut solet, non suam, sed aliorum refert sententiam. Ita et Pererius, Maldonatus, Pintus et Theodoretus, qui addit regem hanc statuam sibi erexisse, ex eo quod in statua quam viderat cap. II, Daniel ei dixerat : « Tu es caput aureum. » Inde enim intumuit, ut similem sibi statuam erigeret, in eaque adorari vellet. Simili modo Alexander Magnus, Augustus Cæsar, Caligula, Antiochus Epiphanes, rex Tyri, ut patet *Ezech.* XXVIII, 2, et alter Nabuchodonosor, qui misit Holofernem, *Judith* VI, 2, tanquam dii coli voluerunt, etiam dum adhuc viverent.

Verisimiliter conjicit Maldonatus hanc statuam erexisse regem suggestu Chaldæorum, qui invidebant præfecturam Babylonis tribus Judæis, puta Sidrach, Misach et Abdenago; ideoque ut eos regi invisos facerent, et gradu dejicerent, suggessisse ei hanc statuam, quam scirent eos neutiquam adoraturos; itaque regem in eos exarsurum, uti et contigit. Simili enim modo Medi, cap. VI, 13, Danieli tetenderunt insidias apud Darium regem. Additque Maldonatus eos in odium Danielis, ejusque statuæ cap. II, hanc ei contrariam statuam regi suasisse, ut per eam, illa quæ prædixerat Daniel de Persis Babylonem eversuris refutarent et everterent; ideoque eam non ex quatuor metallis, sed ex puro auro fabricari jussisse, ut significarent regem, cujus hæc erat statua, non tantum esse caput aureum, uti dixerat Daniel; sed et toto corpore esse aureum, solumque fore perennem orbis monarcham. Ad hæc, Chaldæos murmurasse contra regem, quod Danieli Judæo omnia crederet, ita ut videretur factus esse Judæus, uti fecerunt cap. XIV, 17. Regem ergo levem et mobilem, ut hoc murmur compesceret, utque suspicionem judaismi a se amoveret, atque ut Chaldæos sibi conciliaret, hanc statuam sibi erigi jussisse, ut non Deum Judæorum colere, sed ipse ut deus coli velle videretur.

Hæc conjectura non caret veri specie, cui favet et Theodoretus, dum ait regem voluisse facere statuam præstantiorem ea, quam ipse viderat in somno, et magnitudine, et nobilitate materiæ.

Symbolice, statua hæc est hæresis, quam hæretici auro, id est eloquentia et testimoniis S. Scripturæ exornant, inquit S. Hieronymus. Rursum est mundana felicitas et pompa, inquit Irenæus, lib. V, in fine : hæc enim habet aurum divitiarum, atque altitudinem honorum et potentiæ, sed fallacem et mendacem.

Symbolice, statua est mundana felicitas.

Denique tres hi pueri fuerunt primitiæ martyrum, ac typus martyrum quos Nero flammis in circo, aliique tyranni iisdem vel aliis tormentis occiderunt. Neronis enim, qui primus persecutionem contra christianos movit, figura fuit Nabuchodonosor : sicut Romæ ethnicæ, et sanguine martyrum cruentæ figura fuit Babylon, ut patet *Apoc.* cap. XVII et XVIII. Ita Rupertus in *Daniel.* cap. VII.

AUREAM. — Statua hæc cava erat, non solida, alioqui immensi fuisset pretii; erat enim sexaginta cubitorum (1).

(1) Hæc sunt quæ contra hujus statuæ erectionem Rosenmuller, post Bertholdtium, Eichornium, Bleekium, ut incredibilia objicit. *Primo*, quod non dicitur quem in finem hæc statua erecta fuerit, aut quemnam repræsentaverit. *Secundo*, statuam sexaginta cubitos altam, et sex cubitos latam, sive crassam, justa proportione caruisse, et formæ plane monstrosæ fuisse apparet. *Tertio*, cum aurea fuerit hæc statua, eæ construendæ, si vel maxime cava fuerit, tantam vim auri insumptam fuisse oportet, quantum tota Asia vix præbere poterat. *Quarto*, tam ponderosus colossus nulla humana vi erigi potuisset. *Quinto*, dedicationi prædictæ statuæ ex Judæis soli Ananias, Mi-

Proportio partium in corpore humano. ALTITUDINE CUBITORUM SEXAGINTA. — Ergo facies hujus statuæ longa erat sex cubitos, nasus duos cubitos, pectus decem cubitos, pedes decem cubitos, manus sex cubitos ; nam hæc est proportio partium in corpore et statura humana, ut facies sit ejus pars decima, nasus trigesima, pectus sexta, pes sexta, manus decima. Ita ex Vitruvio et Cardano Pererius. Quanquam ministri regis vel ex ignorantia, vel ex avaritia, vel alia de causa, non videntur in hac statua exactam proportionum symmetriam observasse : juxta illam enim longitudo sexaginta cubitorum exigebat decem cubitos latitudinis : hæc enim est sexta pars longitudinis : non sex duntaxat, uti habebat statua. Unde dices tropologice, mundum et mundanos magis spectare celsa, quam solida; ut enim suam pompam ostentent, alta quærunt, sed justis fundamentis destituta, quæ proinde cito corruunt et evanescunt.

Vers. 2. 2. AD CONGREGANDOS SATRAPAS. — Suggesserunt hoc regi Chaldæi, tum ut major esset dedicationis solemnitas, tum ut ad eam venire cogerentur Sidrach, Misach et Abdenago (utpote satrapæ regni) in quos hæc faba cudebatur. Unde et propter eosdem, pœnam ignis statuam adorare recusantibus constitui, et per præconem promulgari, curaverunt : nam Babylonios, utpote in idola proclives, hac pœna cogere non erat opus. Ex hoc tamen facto et mandato Nabuchodonosoris derivatum videtur, quod scribit Philostratus, lib. I de *Vita Apollonii*, cap. XIX, nimirum in Babylone fuisse morem, ut satrapa portæ urbis præsidens neminem in urbem ingredi permitteret, nisi prius regis statuam adorasset. Porro satrapa vox est Persica, quæ latine præfectum significat, sicut satrapia præfecturam. Quare ridiculum est, et illatino illi sæculo condonandum, quod ait Lyranus : « Satrapa dicitur quod sat rapiat. » Præfecti enim avari solent esse rapaces.

ET TYRANNOS, — ærarii præfectos, qui tributa exigebant. Unde Vatablus, Arias et alii vertunt, *quæstores*. Vere S. Hieronymus : « Principes, ait, congregantur ad adorandam statuam, ut per principes seducantur et gentes. Qui enim divites sunt et potentes, dum timent carcere divitiis et potentia, facilius supplantantur : seductis autem magistratibus, subditi populi majorum exemplo pereunt. » Quis enim e plebe statuam non adoret, quam a suo principe adorari videt? Quam multi hodie auream opum et honorum statuam, quasi idolum colunt!

8. STATIMQUE. — Τὸ *statim* confirmat suspicionem jam dictam, scilicet hæc omnia conflata esse a Chaldæis in odium trium puerorum, quos rex præfecerat Babyloniæ; hocque ipsi refricant regi, vers. 12, dum aiunt : « Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis, » *q. d.* Judæos præfecisti Babyloniæ, eosque in hac re nobis popularibus tuis prætulisti : ecce hi ipsi miseri, peregrini, captivi, et Judæi, quos ita evexisti, te spernunt, tibi ingrati et rebelles sunt. Vers. 8.

12. SIDRACH, MISACH, ET ABDENAGO CONTEMPSERUNT. — Cæterorum Judæorum, utpote plebeiorum, mentionem non faciunt, quia horum trium caput et statum petebant. Danielis non meminerunt, quia Daniel aberat, forte a rege alio ad negotia missus, ut vult Lyranus. Vel, si aderat, quasi primus a rege, regi astabat : unde sicut rex suam statuam non adoravit, ita nec Daniel. Porro Nazianzenus, *orat.* 47 (si tamen est ejus) : « Feruntur, ait, tres pueri in Babylone in fornacem conjecti, Ezechiæ filii fuisse : » « filii, » id est nepotes : erant enim ex semine regio, ut patet cap. I, 3; proprie enim filii Ezechiæ esse nequiverunt : nam a morte Ezechiæ usque ad hunc annum regni Nabuchodonosoris 37 fluxerunt anni 133. Vers. 12.

Nota : Hi tres viri erant hoc tempore circiter 57 annorum : erant enim coævi Danieli, qui hoc tempore erat 57 annorum, ut dixi cap. II, 1. Non ergo erant pueri, aut juvenes, quia præerant toti Babyloniæ ; vulgo tamen vocantur tres pueri, quia pueri abducti erant e Judæa in Babylonem, cap. I, vers. 4. Sic enim et hodie multi viri vulgari lingua vocantur Johanniculi, quia pueri ita vocati fuerunt.

15. SONITUM, etc., SAMBUCÆ. — *Sambuca*, sive sambyx erat genus instrumenti musici trianguli, quod nervis longitudine et crassitudine inæquali- Vers. 15. Sambuca quid?

sael et Azarias interfuerunt. Cur alii Judæi non interfuerunt ? Quomodo Daniel, qui ut aulicus ei interesse debuisset, a jussu regio exemptus fuit ?

Quibus breviter respondemus : Ad *primum*, vide ipsum Cornelium istam difficultatem solventem quoad duas partes.

Ad *secundum*, notandum est cum doctissimo Munter, *Religion der Babylonier*, seit. LIX, Babylonios in observanda justa et apta partium proportione non excelluisse. Igitur si ista statua humanam figuram repræsentabat, ut aliqui volunt, propter vocem hebræam צלם *tselem*, *imaginem*, II, 31 (licet alii dicant simplicem fuisse columnam ad instar obeliscorum Ægypti erectam), cur non dicamus vel in hoc Babylonios rudi suo et parum intelligenti judicio paruisse, vel in ingenti stylobata istam statuam collocatam fuisse, ut ab omni populo conspiceretur, hujusque columnæ altitudinem ipsiusque statuæ proceritatem simul sexaginta cubitos adæquasse.

Ad *tertium*, idem Munter in opere supra citato, diserte statuit pag. 60, veterum idola colossica non ex auro solida, sed ex alia materia, ut puta argilla, ligno, confecta, quæ deinde exterius inaurabant, vel laminis aureis cooperiebant, ut ex ipso Daniele, cap. XIV, 6, et Jeremia, cap. X, 3, 4, constat. Hæc igitur statua vocatur aurea, eo quod extrinsecus aurea erat ; sic etiam *Exod.* XXXIX, 37, vocatur altare aureum, quod juxta *Exod.* L, 1-3, ex ligno confectum, et laminis aureis coopertum erat.

Ad *quartum*, eadem ratione hanc statuam vel columnam erexerunt, qua alias incredibilis altitudinis columnas vel obeliscos erigere solebant.

Ad *quintum*, ex parte respondet Cornelius ad vers. 12. Cui responsioni adjicere libet, juxta Nabuchodonosoris edictum, omnes officiis regiis fungentes huic dedicationi interesse debebant, non vero alii Judæi. Quoad vero Danielem, quacumque de causa absens erat, et hinc pro tribus amicis suis, qui in fornacem ardentem illico conjecti fuerunt, intercedere non valuit.

bus constabat : solebat leviori carminum generi adhiberi : unde proverbium, «Sambucam aptare cothurno, » id est levia aptare gravibus.

Sympho-nia quid? SYMPHONIÆ. — Symphonia græce est consonantia et concentus musicus : hic tamen videtur esse instrumentum musicum (uti et alia hic) quod ferro in orbem traducto agitatur, editque suavem concentum, quale est illud quod hodie cæci mendici circumagendo pulsant.

Vers. 16. 16. NON OPORTET NOS DE HAC RE RESPONDERE TIBI. — Nota : Hi tres pueri, interrogati de sua fide et religione a rege, debebant ei respondere, suamque fidem et religionem profiteri, uti de facto hic respondent et profitentur. Aliter ergo hic τὸ *respondere* accipitur. Itaque sensus est, *q. d.* « Non oportet, » id est non opus est, « respondere, » id est cogitare et deliberare quid respondeamus. Est metalepsis, *q. d.* Non est opus ad tibi respondendum de hac re, utpote facili et certa, aliaque deliberatione, quam videris, o rex! nobis offerre, dicens : « Si estis parati ; » certum enim fixumque nobis est, unum Deum cœli et terræ colere, nec statuam tuam adorare, uti sequitur : non ergo negant opus esse responso, cum continuo respondeant, sed deliberatione.

Secundo et planius, *q. d.* In re tam stolida, impia et indigna, quam nobis proponis, non est opus responso. Clarum enim est unum tantum esse Deum quem colimus, eumque posse nos a tuis manibus liberare : quod si nolit, eum tamen solum colemus, non tua idola. Unde Septuaginta vertunt : *Non necesse habemus nos de verbo isto respondere tibi* (1).

Nota hic intrepidam libertatem, resolutionem, fortitudinem et animos horum trium puerorum, quos graphice depingit S. Chrysostomus, hom. 4 et 6 *ad Populum*.

Tertio, Vatablus et alii vertunt : *Non est nobis curæ*, vel *non sumus solliciti super hac re tibi respondere* : quia Deus curam gerit nostri, ille potens est nos liberare, si velit; si nolit, et hoc nobis placet : tam enim mors, quam vita nostra illi curæ est; sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus.

Hic sensus non est incommodus, prior tamen est commodior. Nam Chaldæum חסח *chasach* significat *esse opus*, vel *esse necesse*, ut vertunt Septuaginta, non autem, *esse sollicitum* : nisi dicas illud ex hoc consequi : ideo enim aiunt non esse opus responso, quia de eo non erant solliciti. Pulchre et pie S. Zeno Veronensis Episcopus et martyr sub Galieno imperatore, serm. 1 *De tribus hisce pueris* : « Tres, inquit, pueri in illo sacro certamine præ oculis Deum sibi proposuere non flammas : præmium futurum, non pœnam. Sicque inter tetros undantis incendii globos triumphantes, barbarum regem, minas omnes, ipsum quoque supplicium docuerunt, ignes sanctis hominibus non esse fortiores. » Et *serm.* 6 : « Vindicantur de incensoribus suis, Deum vident : mors transit in vitam, metus in gloriam. Sic quis non optet ardere ? » Hi ergo heroes sunt, in quos competit aurea illa Ptolemæi sententia, quæ habetur in *Præfat. Almagesti* : « Ille altior est mundo, qui non curat in cujus manu sit mundus. »

Similis fuit resolutio et responsio S. Cypriani, ad similem propositionem proconsulis : « Aut sacrifica diis, aut peribis. » Respondit enim Cyprianus : « Christianus sum, et diis sacrificare non potero ; tu vero quod tibi præceptum est, fac. In re enim tam justa, nulla consultatio est. » Deinde morti adjudicatum se audiens dixit : « Gratias ago Deo omnipotenti, qui me a vinculis hujus corporis dignatur absolvere. » Ita Pontius Diaconus in ejus Vita. Martyrum constantia et gloria.

Ita quoque paulo ante mortem S. Cypriani, ferunt a præside clibanum calcis accensum, et in ore illius prunas cum thure exhibitas, et præsidem dixisse christianis : Eligite e duobus unum, aut thura hic offerre Jovi, aut in calcem demergi. Tunc trecenti viri fide armati, se ictu rapidissimo, Christum Dei Filium confidentes, conjecerunt in ignem, et inter vapores calcis pulvereæ sunt demersi, quos sibi Christus consecravit. Testis est Pontius ibidem.

Ita Liberius Pontifex, cum Constantius Imperator mandasset ut, nisi intra biduum sententiam mutaret et ad arianos inclinaret, relegaretur, respondit : « Mihi, o Imperator! die ad deliberandum non est opus. Jam enim olim ista et deliberata sunt a me, et decreta. Itaque jam ad hinc discedendum paratus sum. » Testis est Sozomenus, lib. III, cap. x.

Ista communis olim martyrum fuit sententia, cujus causam assignat Tertullianus, *Apolog.* ult. : « Cruciate, inquit, torquete, damnate, atterite nos. Probatio est enim innocentiæ nostræ iniquitas vestra; crudelitas vestra illecebra est sectæ nostræ, plures efficimur quoties metimur a vobis, semen est sanguis christianorum. Omnia huic operi delicta donantur ; cum damnamur a vobis, a Deo absolvimur.

Idem in lib. *Ad Martyres*, christianas in carcere alloquens : « Bonum, inquit, agonem subituræ estis, in quo agonothetes, Deus vivus est : xistarches, Spiritus Sanctus; corona, æternitatis bravium; angelicæ substantiæ, politia in cœlis ; glo-

(1) Prorsus inverisimilis ista responsio visa est quibusdam interpretibus ut superbiæ et arrogantiæ plena. Talem esse judicat Kirms, *Commentatio historico-critica, exhibens descriptionem et censuram recentium de Danielis libro opinionum*. Sed notandum est *primo*, pueros non hunc loquendi modum quem illis Kirms attribuit, usurpasse : *Ista quidem sollicitatio tua ne responso quidem digna est*. Sed simpliciter dicunt : Non necesse habemus tibi respondere, quia ipso facto declaramus, nos non posse adorare simulacrum, quod pro Deo non habemus. *Secundo*, similiter responderunt septem fratres Machabæi, *Machab.* VII, 2 : « Quid quæris et quid vis discere a nobis ? parati sumus mori, » etc. Iisdem fere verbis multa post sæcula S. Cyprianus : « In re tam sancta, nulla deliberatio. »

ria in sæcula sæculorum; epistates vester, Christus Jesus, qui vos spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit. » Deinde allatis exemplis Gentilium, Lucretiæ, Didonis, uxoris Asdrubalis, meretricis Atheniensis, Mutii, Heracliti, Empedoclis, Reguli et puerorum Spartanorum : « Si illi, inquit, gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contempserunt sub præmio laudis humanæ, quidni modicæ sint istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis, et divinæ mercedis ? »

S. Cyprianus, lib. I *De Laude martyrii* : « Martyrium, inquit, est delictorum finis, periculi terminus, dux salutis, iter patientiæ, magister domus vitæ. Si justus es, et Deo credis, quid pro eo sanguinem fundere metuis, quem pro te toties passum esse cognoscis? In Isaia sectus, in Abel occisus, in Isaac immolatus, in Joseph venumdatus, in homine crucifixus est. Martyrii inæstimabilis est gloria, infinita mensura, immaculata victoria, triumphus immensus, velut socio Christi cruore decoratus. »

Idem, epist. *ad Martyres* : « Steterunt, inquit, torti torquentibus fortiores; inexpugnabilem fidem superare non potuit sæviens diu plaga repetita, quamvis rupta compage viscerum, torquerentur in servis Dei jam non membra, sed vulnera. Pretiosa est hæc mors, quæ emit immortalitatem pretio sanguinis sui : quam lætus illic Christus fuit, quam libens in talibus servis suis et pugnavit, et vicit! » Denique generose dixit ille athleta : « Pœnæ sunt pennæ queis super astra vehor. »

Vers. 17. 17. Ecce enim Deus noster quem colimus. — Alludunt, inquit Maldonatus, ad verba regis, ejusque in Deum contumeliam contrariis verbis diluunt, atque Deo suum honorem asserunt. Dixerat rex vers. 15 : « Et quis est Deus, qui vos eripiet de manu mea? » Respondent illi : « Ecce Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis, et de manibus tuis, o rex! liberare. »

Vers. 18. 18. Quod si noluerit. — Nota horum puerorum prudentiam et resignationem : « Pulchre, inquit S. Hieronymus, illi juvenes dixerunt : Sed, si noluerit, ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint. » Et Theodoretus, *q. d.* : « Nos pro mercede aliqua Domino nostro non servimus, sed amore ejus omnibus rebus cultum ipsius præferimus, ipsi omnem nostram gubernationem et providentiam permittimus; quamlibet judicii ejus sententiam, tanquam meliorem, nobisque utiliorem, libenter accepturi. » Nam, ut de iisdem ait S. Cyprianus, epistola 56 *ad Thibaritanos* : « Hoc est robur virtutis et fidei, credere et scire quod Deus a morte præsente liberare possit; et tamen mortem non timere, nec cedere, ut probari fortius fides possit. » Hæc puerorum resolutio, pietas, fortitudo, et resignatio meruit et obtinuit, ut illæsi in igne permanerent. Idem multis virginibus et martyribus novi Testamenti contigit. Hosce imitemur, et similia experiemur.

21. Tiaris. — Tiara genus est pilei, quo Chaldæi et Persæ utuntur. Ita S. Hieronymus. Vers. 21.

24. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum. — Est hysterologia. Hoc enim posterius contigit, scilicet postquam angelum viderunt se tutantem, et ignes abigentem; ita ut certi essent se in igne fore illæsos. Tunc enim, solutis ab angelo vinculis, ambularunt laudantes Deum, dicentesque : « Benedictus es, Domine, » etc., vers. 52. Et forte hic versus eo pertinet, et olim in Hebræo eo loco positus erat; in laciniis enim hisce ex Theodotion insertis, non ubique servatus est ordo, qui erat in Hebræo. Idem videre est in laciniis additis ad librum Esther, cap. I, 11 et seq. Unde Vatablus hæc verba omittit. Hic ergo fuit ordo rei gestæ : *primo*, hi pueri colligati conjecti sunt in fornacem. Descendit cum eis angelus tutans eos ab igne, sed ab eis necdum visus : unde orant Deum ut se ab igne tutetur, vers. 26. Mox angelus se eis ostendit ignem abigens : unde, solutis vinculis, ambularunt cum eo laudantes Deum, vers. 52. Vers. 24.

25. Stans autem Azarias. — Nota : Azarias nomine suo et sociorum hanc orationem protulit in medio flammarum, antequam angelus ei appareret, cum adhuc incertus esset an ex flammis eripiendus esset, nec ne. Unde ex iis eripi orat, vers. 43, dicens : « Erue nos in mirabilibus tuis, » idque oratione hac impetravit : unde mox, vers. 49, apparuit angelus liberans eum cum sociis. Ita solet Deus suos initio in tentatione relinquere, ut eum invocent, et invocatus mox succurrit. Quocirca in Vitis Martyrum passim legimus eos, dum cruciarentur, semper ad Deum se convertisse, ac vires et fortitudinem ab eo postulasse et impetrasse : sciebant enim se suis viribus tam acria et varia tormenta sustinere non posse, sed eas a Deo petendas. Hinc nonnulli in equuleis titubantes, dum orarent, a Deo confortati sunt : alii sibi fidentes, a Deo relicti, ciderunt. Vers. 25.

Nota : Hæc oratio, et cætera usque ad vers. 91, jam non exstant in Hebræo, sed ea ex Theodotione se transtulisse fatetur S. Hieronymus.

26. Benedictus es, Domine. — Docet hic Azarias orationem inchoandam esse a laude Dei : laudandus enim est Deus, etiam cum adversa nobis immittit, etiam in morte et martyrio, uti hi tres in igne laudant Deum, Deique justitiam sua suorumque peccata castigantem. Vide dicta I *Tim.* II, 1. Vers. 26.

27. Universa opera tua vera, — id est integra sunt, æqua et perfecta. Opera et judicia Dei tripliciter vera sunt, inquit Pererius. *Primo*, veritate entis : quia sunt conformia suæ regulæ, scilicet sapientiæ Dei. *Secundo*, veritate justitiæ : quia per ea juste Deus punit impios, et præmiat pios. *Tertio*, veritate fidei : quia respondent Dei promissis et comminationibus. Vers. 27. Opera Dei vera sunt tripliciter.

28. In veritate et in judicio, — hoc est in ve-

ritate judicii, sive in vero, id est justo judicio. Est hendyadis. Sensus est, *q. d.* Juste, o Domine! Jerusalem, Judæos et nos tradidisti Chaldæis; quia peccavimus tibi. Nota humilitatem Sanctorum et martyrum, qui publicas clades, quin et suas in iis mortes et martyria, suis suorumque peccatis adscribunt, quia videlicet ad cumulum peccatorum, ob quem Deus tam graves clades immittit, aliquid cujusque, etiam Sancti et martyris, peccata addunt et conferunt, licet parvum id sit et exiguum. Pari modo peccatis suis stragem Antiochi, suamque in ea necem et martyrium adscribunt septem fratres Machabæi, II *Machab.* VII. Alioqui certum est Sanctos sæpe tantas clades suis peccatis non esse promeritos. Sic enim Job suas afflictiones non esse promeritum, ipsemet toto libro contra amicos suos docet et protestatur, id que approbat Deus, c. XLII, 7. Sic David in psalmis sæpe protestatur se esse innocentem, nec meruisse tantas Saulis et hostium persecutiones. Denique articulus hic : « Omnes Sanctorum afflictiones esse pœnas peccatorum ipsorum, » est damnatus a Gregorio XIII et Pio V. Pari modo hi pueri ignem hunc suis peccatis non erant promeriti, sed totus populus, cujus ipsi erant pars.

Vers. 32. 32. PESSIMO ULTRA OMNEM TERRAM, id est pessimo supra omnes terræ reges et tyrannos. Ita Juventius et Maximianus milites christiani, cum Julianus Apostata in foro non alios cibos vendi permitteret, quam idolis immolatos, aut eorum aqua lustrali aspersos, dixerunt : « O Deus! tradidisti nos regi iniquo, qui te deseruit supra omnes gentes terræ. » Quare graviter a Juliano excruciati, enecati sunt. Ita Theodoretus lib. III *Hist.* cap. XIV. Ita Deus christianos, ob peccata, tradidit Decio et Valeriano tyrannis, idque visione quadam præmonstravit. Refert eam S. Cyprianus lib. IV *epist.* 4 : « Nec venissent, inquit, fratribus hæc mala, si in unum fraternitas fuisset animata. Nam illud ostensum est, quod sederet paterfamilias sedente sibi ad dexteram juvene, qui juvenis anxius, et cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu tenens mœsto vultu sedebat. Alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur quid hoc esset, dictum est ei qui hoc vidit : Juvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere quod præcepta sua non observarentur : illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio ut a patrefamilias potestatem sumeret sæviendi. »

Vers. 33. 33. CONFUSIO ET OPPROBRIUM FACTI SUMUS SERVIS TUIS, — puta Judæis, fidelibus tuis : hisce enim objectant hostes nostri et nominis tui, puta gentiles idololatræ, calamitates nostras, qui te eadem cum illis fide colimus; dicuntque : Vosne estis socii et gentiles istorum reorum qui vivi in ignem sunt conjecti? vosne Deum illum colitis, qui vestros hosce populares ita affligi et cremari permittit? qui vos non potest, aut non vult, e captivitate et tantis ærumnis liberare?

34. NE, QUÆSUMUS, TRADAS NOS — gentibus et Vers. 34.
igni huic devorandos.

ET NE DISSIPES TESTAMENTUM (id est pactum) TUUM : 35. PROPTER ABRAHAM DILECTUM TUUM. — Nota : Abraham vocat « dilectum » Dei : quia ab eo ex Chaldæa et idololatria electus et eductus, factus est pater Christi et credentium. Isaac vocat « servum » Dei, propter obedientiam, qua se Deo per manus patris victimam tradidit. Jacob vocat « sanctum, » *primo*, ob innocentiam; *secundo*, quia ipse se Deo obtulit, primusque ei vovit decimas; *tertio*, quia Spiritu Sancto plenus Azarias prædixit futura, et respexit in Christum, qui est Sanctus sanctorum, ex Jacob nasciturum. Vers. 35. Abraham dilectus, Isaac servus, Jacob sanctus, cur?

38. ET NON EST IN TEMPORE HOC PRINCEPS, ET DUX, ET PROPHETA. — Quia Daniel potius somniorum regiorum erat interpres, quam propheta populi : Ezechiel autem propheta aberat, agebatque in Chobar aliisque chaldææ locis, eratque is unus et captivus. Itaque « non est, » id est vix ullus est (1). Vers. 38.

NEQUE SACRIFICIUM. — Templum enim et altare cum Jerusalem erat eversum : et licet postea Judæi novum altare erexerint, ut patet *Baruch* I, 1, tamen pauperrime, rarissime et tenuissime in illis urbis ruinis eo utebantur.

40. SICUT IN HOLOCAUSTO ARIETUM. — Multi codi- Vers. 40.
ces hæc ita dispungunt, ut hic inchoent sententiam, quæ per antapodoton, hoc est similitudinis redditionem, expleatur cum subditur : « Sic fiat sacrificium nostrum. » Verum sic dicendum fuisset : « Sic holocaustum (non *in holocausto*) arietum, sic fiat sacrificium nostrum. » Dico ergo hæc verba esse referenda ad id quod præcedit, sicque esse ordinanda et dispungenda cum Septuaginta et Romanis : « In animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum, » etc., *q. d.* Sicut suscipis holocaustum arietum, sic suscipe animum contritum et spiritum humilem, quo nos tibi ad expianda nostra nostræque gentis peccata, per martyrium offerimus in sacrificium.

Aliter vertit et dispungit Vatablus, nimirum sic : *Instar holocaustorum arietum, etc., sit coram te sacrificium nostrum.*

SIC FIAT SACRIFICIUM NOSTRUM. — Martyrium suum vocant « sacrificium, » non proprie dictum, sed mysticum. Licet enim Christi martyrium in cruce fuerit sacrificium proprie dictum, idque unicum legis novæ, quod in Eucharistia quotidie repræsentamus et iteramus; eo quod ad hoc (puta ut esset sacrificium expiatorium peccatorum hominum) a Deo fuerit institutum et ordinatum, ideoque omnibus Judæorum victimis figuratum et adumbratum; tamen martyrium fidelium non est sacrificium proprie dictum : quia ad hoc non est a Deo institutum et ordinatum, sed est metapho-

(1) Non ignorare poterat Daniel, regem Jechoniam, se, Baruch et Ezechielem existere. De sola igitur Judæa intelligenda sunt ista verba, ubi revera Hebræi tum nec regem, nec prophetam, etc., habebant.

ricum et mysticum; quod tamen omnibus veterum victimis, utpote irrationalibus, est nobilius, Deoque gratius. Sensus ergo est, *q. d.* Instar holocaustorum arietum, et multorum agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum holocaustum, et pingue, pinguedine spiritus et devotionis, ut placeat tibi, utque hoc, sicut illa, suscipias, scilicet sacrificium hocce orationis, confessionis, pœnitentiæ, laudis et martyrii, quod tibi in igne hoc offerimus.

Sacrificia martyrum. Pari modo martyres qui sub Diocletiano Nicomediæ, ipso festo nativitatis Christi in templo cincti, cum tyrannus eis incendium intentaret, proponeretque ut, si quis ex eis sibi consulere vellet, egrederetur, et thus Jovi in ara proxima adoleret, unus pro omnibus libere respondit : « Omnes nos christiani sumus, unum eumdemque solum Deum et Regem credimus esse Christum; et ipsi, Patrique ejus, et Spiritui Sancto sacrificare, atque omnes nos una offerre parati sumus. » Vix ille hæc dixerat, cum ignis succenditur, qui quasi in momento templum omne complexus, illos omnes (erant autem viginti hominum millia) quasi holocausta combussit, et in cinerem redegit, uti refert Nicephorus lib. VII *Hist.* cap. VI.

Similiter nobilis illa virago et martyr, quæ sub Dunaan tyranno, in Nagran Arabiæ civitate, tempore Justini Imperatoris, anno Christi 522, cum duabus filiabus passa est, cum eas ense confodi videret, earumque sanguinem sibi a carnifice propinari; eum accipiens et gustans, ac in cœlum suspiciens : « Tibi, inquit, Christe Domine, hoc meum offero sacrificium, et tibi martyres exhibeo virgines castas, quæ egressæ sunt ex utero meo, cum quibus quoque me connumeratam introduc in tuum thalamum, et, ut dicit divinus David : Ostende matrem propter filios lætantem. » Quare et ipsa martyrio laureata est. Ita ex Procopio Baronius, tom. VII, anno Christi 522, pag. 91.

Ita et S. Barlaam martyr, cum tortores dexteram ejus foco incenso immitterent, thusque ei imponerent, sperantes quod vi ignis expugnata manus illud in aram excuteret, itaque videretur ipse in ara thus idolo adolevisse; stetit corpore et manu immotus, cineris instar flammam ferens ac superans, dicensque : « Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. » Testis est S. Basilius, oratione in S. *Barlaam.*

Ita et duo illi nobiles juvenes Antiocheni sub Diocletiano, de quibus Eusebius, lib. VIII *Hist.* cap. XII, cum simulacris immolare cogerentur, dixerunt : « Ducite nos ad aras. Et cum fuissent adducti, manus suas ardenti igni superponentes : Si subtraxerimus, inquiunt, sacrificasse nos credite. Et quoadusque caro omnis in ignem deflueret, immobiliter perdurarunt. »

Ita S. Getulius martyr in tormentis : « Gratias, ait, ago Deo et Jesu Christo, eique meipsum sacrificium mundum offero : » ejusque uxor Symphorosa, cum ei diceret Adrianus Imperator : Aut sacrifica diis, aut te cum filiis sacrificari faciam; respondit : « Unde mihi tantum boni ut merear cum filiis offerri hostia Deo? »

Ita S. Vitus puer cum sociis Modesto et Crescentia a Diocletiano (cujus filiam a dæmone liberarat) ingrato imperatore missus in fornacem ardentem plumbo, resina et pice, cum diceret Diocletianus : Nunc videbo si Deus tuus possit te de manu mea liberare; Vitus, facto signo sanctæ crucis, fornacem ingressus, instar trium horum puerorum stetit ab igne illæsus, cantans cum duobus sociis hymnos et laudes Deo, atque purior inde exiit, perinde ac si in suavissimo balneo stetisset. Ita habet ejus Vita 15 junii.

Ita et S. Laurentius, quem merito tribus hisce pueris adæquat S. Augustinus, serm. 1 de eo : « Siquidem, inquit, illi in pœnarum suarum flammis ambulabant, hic et in ipso supplicii sui igne discubuit : illi vestigiis pedum conculcarunt incendia, iste laterum suorum diffusione exstinxit, » etc. Et inferius : « Ut impleretur psalmi prophetia, quæ dicit ex persona S. Laurentii : Proba me, Domine, et tenta me, ure renes meos et cor meum, duplici se postulat igne comburi. Nam si de solo mundi igne loqueretur, sufficeret renes tantum exurendos incendiis obtulisse. Cor autem nisi flamma Christi non urit. »

UT PLACEAT TIBI. — Græce, ἐκτελέσθω ὀπισθέν σου, id est *perficiatur post te;* vel, ut Complutensia, *expleat post te;* hoc est, ut Vatablus, ut plene et usque ad finem et mortem sequamur te. Est hebraismus. Hebræi enim dicunt למלא אחריך *limla acharecha,* ut impleamus post te, hoc est, ut plene te sequamur, plene tibi obediamus, plene tibi serviamus.

44. QUI OSTENDUNT (id est exhibent) SERVIS Vers. 44.
TUIS MALA. — Sic sæpe alibi *ostendere* ponitur pro *facere.*

46. SUCCENDERE FORNACEM NAPHTHA. — Naphtha Vers. 46.
est fomes et pabulum ignis, simile bitumini. Vide Plinium, lib. II, cap. CV; unde græce πυρίνη dicitur a πῦρ, id est igne. Alii, inquit S. Hieronymus, ossa olivarum quæ projiciuntur cum amurca arefacta, naphtham appellari putant.

ET MALLEOLIS. — Malleoli vitium sunt sarmenta Malleoli quid?
ad incendendum ignem, ait Theodoretus, aut potius, ut Nonius Marcellus, malleoli sunt manipuli spartei pice obliti et obducti, qui incensi in muros, aut in testudines hostium jaciuntur, ut eas succendant. Hinc patet non esse verum quod docent Albertus Magnus et Dionysius Carthusianus, scilicet, in medio fornacis hujus fuisse ignem tantum quoad substantiam, non quoad actionem, puta ustionem. Nam ignis hic egit in malleolos, eosque combussit.

49. ANGELUS AUTEM DOMINI DESCENDIT. — Jam ante Vers. 49.
descenderat cum eis angelus, ut primum in fornacem conjecti sunt, tutans eos : alioqui enim

mox ab igne combusti fuissent; sed a puerorum oculis se abscondit, ut illi, videntes suum in igne periculum, orarent Deum. Orarunt ergo, mox angelus se eis ostendit, visusque est ad eos descendere, ac ventum inducere, ut hic dicitur. Disce ab angelo, in persecutione et tribulatione unicum remedium esse orationem et refugium ad Deum : qui eo usi sunt, steterunt et vicerunt; qui non sunt usi, defecerunt et ceciderunt. Audi S. Cyprianum (vel quisquis est auctor), tract. *De Duplici martyrio* : « Novi ego ac flevi quosdam magna animi fortitudine præditos, qui jam coronæ proximi defecerunt, et quem diu professi fuerant, abnegarunt. Quid fuit in causa? Dimoverant oculos suos ab eo, qui solus robur dat infirmis; intermiserant orationem, ac cœperunt ad humana præsidia respicere. Contemplabantur suæ naturæ viriculas, considerabant ungulas, aculeos, candentes laminas, ferrum et ignem, reliquumque carnificinæ apparatum, etiam aspectu horrendum, et cruciatuum atrocitatem cum suis viribus conferebant; et ideo victoriam amiserunt e manibus. Ubi quis ita cogitat : Hoc possum, illud perpeti non possum; nunquam feliciter peraget martyrium. Sed qui se totum tradit divinæ voluntati, non alio spectans quam ad illius opem, is demum firmus est et invictus. Hoc autem fieri non potest, nisi adsit vera ac vivida fides, nihil hæsitans, nihil disquirens, nec cogitans quanta sit tyranni sævitia, quanta hominis imbecillitas, sed quanta sit Domini virtus, qui certat ac vincit in membris suis. » Et paulo post : « Nec quisquam sibi displiceat, si corpore pariter et animo sentiat gravem ac diutinam molestiam : tantum fidat ei cui certat, is non patietur quemquam tentari supra id quod potest, sed faciet etiam cum tentatione proventum. » Hinc passim martyres in tormentis assidue orasse legimus. Exstat oratio ardens S. Cypriani ante martyrium, in fine operum ejus.

Nota *primo* : Chaldæi hos tres pueros miserunt in ignem vestitos et colligatos, ut patet vers. 23; sed funes et ligamina hæc mox solvit vel ignis fornacis, ut volunt S. Hieronymus et Chrysostomus, vel angelus cum eis in fornacem descendens : unde cum eo ibidem ambulare sunt visi, vers. 92.

Tres pueri in igne illæsi tribus modis. Primo. Secundo. Nota *secundo* : Hi pueri ab igne servati sunt *primo*, quia angelus excussit ignem, eumque ab eis abegit et removit ad latera fornacis, et extra fornacem : unde ibi Chaldæos tortores et incensores succendit; tres vero pueros non tetigit. *Secundo*, quia auram « quasi ventum roris, » id est, roridum, « flantem; » vel, ut Vatablus vertit, *quasi roscidum flatum susurrantem*, loco et vice ignis supernaturaliter induxit, tum ad refrigerium eorum, tum ad respirationem : nec enim aliter vim ignis suspendere poterat angelus. Unde S. Ambrosius, lib. VI *in Lucam*, cap. II : « Cantaverunt, ait, Hebræi, cum vestigia eorum tactu flammæ rorantis humescerent, et intus extraque ardentibus omnibus, solos tamen innoxius ignis lamberet, nec adureret. » Et S. Zeno Veronensis Episcopus, serm. 8 *De tribus pueris* : « Mors, ait, refugiens mutat officium, incensores cremantur ; incensis hymnum canentibus flamma blanditur : Deus a creatura universa benedicitur. In tribus una mens, una virtus, unus triumphus. Melioratur vita supplicio. Rex inviderat pueris, si non eos præcepisset ardere. » Et S. Augustinus, serm. 240 *De Tempore* : « In fornacem, ait, missi sunt Sancti, fugiunt flammæ, cedunt ignes, incendia expavescunt. Ostendunt justorum meritum, dum tyranni contemnunt imperium. Licet Sanctis cum igne jocari, quibus cum hominibus non licuit commorari. Accipe, hostis, a suppliciis exemplum, qui humanitatis perdidisti consilium. Fugiunt ignes justos, quos injuste damnasti. Damnant hostes, et absolvunt ignes. Chaldæi adjiciunt, et pœnæ defendunt. Homines sæviunt, et supplicia venerantur, ac persequentes puniunt. » *Tertio*, Deus hujus venti actionem, scilicet refrigerationem, continuavit, valide et continuo cum ea concurrendo, ac consequenter ignis vicini, si quis erat, actionem in eam partem, ubi tres pueri erant, vel hebetavit et minuit, vel omnino suspendit, concursum suum ei subtrahendo, sine quo nec ignis ardere, nec sol lucere, nec ulla creatura quidquam agere aut facere potest, et hoc innuitur vers. 94. Tertio.

Deus martyres consolatur. Simili modo Deus S. Theclam, Agnetem, aliasque plurimas virgines et martyres in igne et tormentis recreavit et refrigeravit. Simile refrigerium præstitit Deus Theodoro adolescenti Antiocheno, qui propter psalmorum cantum a Juliani Apostatæ præfecto crudeliter excruciatus, cum a Rufino Ecclesiasticæ historiæ scriptore rogaretur, an non in illis cruciatibus maximum sensisset dolorem, respondit : « Non multum acerbitatis et tormenti mihi accidit : astitit enim mihi adolescens, et sudorem qui ex ea conflictatione oriebatur, abstersit, animum confirmavit, fecitque ut tempus quo cruciabar, voluptati potius esset, quam angori. » Unde dolebat se cruciatibus eripi, optabatque iis reddi, ut rediret illa consolatio. Ita Socrates lib. III *Histor.* cap. XVI.

Ita et S. Victor martyr sub Maximiano, cum Medoliani bullienti plumbo toto corpore perfunderetur, orabat dicens : « Domine Jesu Christe, propter cujus nomen hæc patior, adjuva me et libera me sicut liberasti tres pueros immaculatos de camino ignis, et confudisti tyrannum : ita et me quoque nunc libera, ut erubescat Maximianus cum satellitibus suis. » Mox affuit angelus Domini, plumbumque ita refrigeravit, ut esset instar aquæ e fonte manantis, nec ulla in parte corpus martyris adustum est. Unde martyr in Dei laudes erupit : ac tandem prædicens imperatorem Maximianum eo anno moriturum, capite plexus in cœlum evolavit. Ita narrat oculatus testis

Maximianus notarius in ejus Vita 8 maii. Sic et S. Polycarpus, discipulus S. Joannis, in igne mansit illæsus, flamma instar venti eum circumdante, teste Eusebio.

Quin et S. Franciscus, cum ad avertendam oculorum distillationem et cæcitatem, ei inurendum esset ferro candente cauterium, ad illudque caro ejus tenera exhorresceret : « Mi frater, ait, ignis, esto mihi hac hora propitius. Precor magnum Dominum qui te creavit, ut tuum calorem mihi temperet, quo suaviter urentem valeam sustinere. » Mirum dictu ! urente ferro, nec ignis ardorem, nec carnis dolorem sensit; quia enim caro ejus plene spiritui erat subdita, et spiritus Deo, eo ordinante, fiebat ut creatura suo creatori deserviens, ejus voluntati et imperio mirabiliter subjaceret. Quare Fratres carnificinam hanc aspicere non valentes, et fugientes increpans, ait : « Pusillanimes et modicæ fidei, quare fugistis ? nonne poterat ille temperare mihi fratris ignis ardorem, qui Babylonis pueros inter ipsas flammas servavit illæsos? »

Mystice S. Gregorius, XXX *Moral.* XIII, docet abstinentes non tangi igne libidinis : « Cum, inquit, carnem restringimus, ipsis abstinentiæ nostræ ictibus immundos spiritus verberamus : et cum hoc quod est intra nos subjicimus, extra positis adversariis pugnas damus. Hinc est quod cum rex Babylonis succendi fornacem jubet, naphthæ, stuppæ, picis et malleoli ministrari congeriem præcepit; sed tamen abstinentes pueros hoc igne minime consumit : quia antiquus hostis licet innumeras ciborum concupiscentias nostris obtutibus opponat, quibus libidinis ignis crescat, bonis tamen mentibus superni spiritus gratia insibilat, ut a carnalis concupiscentiæ æstibus illæsæ perdurent, ut et si usque ad tentationem cordis flamma ardeat, usque ad consensum tamen tentatio non exurat.

Vers. 50. Comparantur salamandræ et amianto.

50. ET NON TETIGIT EOS OMNINO IGNIS. — Recte aliqui corpora horum puerorum comparant cum salamandra, quæ sua frigiditate et humiditate prunas (nisi nimiæ sint, et nimis accensæ) restinguit. *Secundo*, S. Basilius, hom. *De laude jejunii*, eadem comparat amianto (de quo dixi *Isaiæ* XLV, 2), lapidi qui in igne ardet, sed ex eo integer et purior egreditur. Rursum integritatem eorum in igne tribuit (uti et Bernardus, *De Modo bene vivendi* cap. XXIV), virtuti jejunii, quod coluerunt tres pueri, ut patet cap. I, 16. Damascenus etiam, lib. IV, XXV, eamdem adscribit eorumdem puritati et virginitati : et recte. Ita enim virginum multarum corpora ab igne et a corruptione diu manserunt illæsa. Majus enim miraculum est animam in tentatione libidinis, quam corpus in igne manere illæsum. Hinc dæmones S. Dominico non fundatori, sed alteri ex ejus Ordine, cum gravem mulierculæ cujusdam tentationem superasset, acclamarunt : « Vicisti, vicisti ; quia in igne fuisti, et non arsisti. »

Illæsi fuerunt, quia erant virgines.

Vidi ego Tridenti corpus S. Simonis pueri innocentis et martyris a Judæis in parasceve occisi; et Bononiæ corpus S. Catharinæ virginis ante 150 annos defunctæ integrum prorsus et illæsum. Memorabile vero fuit exemplum S. Cunegundis, quæ cum Henrico II Imperatore in continentia vixit; cumque quadam vice maritus eam suspectam haberet, quasi famulo cuidam esset familiarior, illa ut virginitatem suam probaret, nudis plantis super candens ferrum ambulavit illæsa; quare moriens maritus, vocatis parentibus ejus : Accipite, inquit, vestram filiam; eam accepi virginem, virginem vobis reddo. Cunegundis deinde purpuram cum cilicio commutavit, habitumque Religionis in monasterio Confugiensi a se exstructo induit, ubi mira humilitatis, pietatis et virtutis dedit documenta; ac rursum ignem noctu paleas corripientem, signo crucis facto, exstinxit. Demum quindecim annis religiose in monasterio transactis, cilicio in quo vixerat immortua est, ac miraculis clara ad virginum sponsum Christum Dominum evolavit in cœlum. Ita habet Vita ejus, quam ex vetusto et fideli auctore edidit noster Gretserus.

Pari modo Theognia, quæ secreto cum marito Anastasio per 40 annos in continentia vixerat, prodita est a S. Basilio, qui jussit in sinum ejus carbones ardentes effundi, quos ipsa illæsa gestavit. Ita Amphilochius in *Vita S. Basilii*, quæ tamen Vita mihi æque ac Baronio, et aliis viris doctis suspecta est.

Mirabile vero est quod refert Cassianus, *Collat.* XV, cap. X, de abbate Paphnutio, qui, cum casu flamma ejus manum corripiens combussisset, indoluit quod flamma ei non parceret nec cederet, cui dæmones cedebant, quos ille ab obsessis expellebat; quare angelus, ei apparens, dixit : « Cur, Paphnuti, tristis es, quod necdum pacatus tibi sit ignis iste terrenus, cum adhuc resideat in membris tuis carnalium motuum necdum ad purum excocta commotio ? cujus radices donec in tuis vivunt medullis, ignem istum materialem nequaquam tibi pacificum esse permittent. Vade, apprehende virginem pulcherrimam, et si illam tenens, tranquillitatem tui cordis immobilem, æstusque carnales pacificos in te senseris perdurasse, hujus quoque visibilis flammæ mitis atque innoxius, in modum illorum trium in Babylonia puerorum, te allambet attactus. »

Anno Domini 530, Toleti, sub Amalarico rege, Concilium est celebratum, cui præfuit Montanus : qui, ut loquitur D. Isidorus, post Celsum fuit Toletanæ sedis metropolitanus Episcopus vita et eruditione clarus. Is antiquissima fidelique relatione narratur ad propulsandam conjugalem conversationis infamiam, candentes prunas tamdiu tenuisse veste, dum Sacrum perageret : eoque peracto, nec pruna ignem, nec vestis inventa est amisisse decorem. Ita Joannes Vazæus in *Chron. Hispan.* ad annum 530.

Consimile huic scribit Leontius in *Vita S. Joannis Eleemosynarii,* non longe a calce ejus Vitæ : Porphyria, inquit, prius fornicaria, cum ab Abbate conversa, ei quasi in quodam salutis asylo cohabitaret, incidit in suspicionem temerariæ plebi, quasi ab Abbate filium genuisset; quem nec ipsa genuerat, sed abjectum collegerat. Coram igitur centum, et eo amplius testibus Abbas in suæ ac mulieris castitatis testimonium adferri prunas jussit : evolvit autem eas in proprium vestimentum, quod nulla prorsus parte ambustum est, omnibus id admirantibus.

Insigne aliud narrat Gregorius Turonensis, *De Gloria Confessorum,* cap. LXXVI : « Simplicius, ait, perpetuam cum uxore castitatem servaverat; electus autem in Episcopum, domi virginem adhuc uxorem fovebat, uti sororem. Die igitur Natalis Domini, commotis civibus adversus virginem per inanem suspicionem, sic ad illam locuti sunt : Incredibile est mulierem viro junctam pollui non posse, sed nec vir poterit artubus mulieris junctus a coitu abstinere. His commota virgo sanctissima adit Pontificem simili castitate pollentem, arculamque tunc, ut fieri solet pro rigore hiemis, carbonibus plenam penes se habens, accita famula expansoque pallio, prunas ardentes suscipit, et fere horæ unius spatio tenens, sacerdoti postea sic ait : Accipe et tu mitiorem solito ignem, nequaquam tuis velaminibus nociturum : suscipiente vero Pontifice, nihil offensum est velamen ejus ab igne. Credidit tunc incredula gens, atque supra mille sacro baptismate sunt initiati.

Octo miracula in his pueris. Notat Pererius in his tribus pueris octo miracula: *primum,* quod ignis eis luxerit, sed eos non usserit : e contrario ignis inferni maxime urit damnatos, minime tamen eis lucet, inquiunt S. Basilius in *Psalm.* XXVIII, et S. Gregorius, lib. IX *Moral.* cap. XLIX. *Secundum,* quod ignis hic parcens pueris, quos intra se habebat, eruperit et invaserit Chaldæos extra et remote consistentes, eosque concremarit. *Tertium,* quod ignis hic vincula juvenum dissolvit, inquit S. Hieronymus, et tamen corpora et vestes eorum non attigit. *Quartum,* quod igne poterant non tantum respirare, sed et libere loqui et Dei laudes decantare. *Quintum,* quod angelus vultu radiantissimo flammas ab eis depulit, et cum eis in fornace ambulavit. *Sextum,* quod tres pueri ibidem afflati Spiritu Sancto divinissimum hymnum (qui est Scriptura Canonica) composuerunt, et uno ore concinuerunt. *Septimum,* fuit ventus roridus, qui ignis vim restinxit et pueros refrigeravit, ac mire recreavit. *Octavum,* quod rex vidit angelum in fornace cum pueris ambulantem, quem alii videre non potuerunt. Itaque in his pueris impletum est illud *Isaiæ* cap. XLIII, vers. 2 : « Cum transieris per aquas, tecum ero, etc.; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te. » Audi S. Chrysostomum, homil. 4 *ad Populum* : « Ignis murus illis factus est, et vestis flamma, et fons fornax, et ligatos capiens solutos reddidit. Mortalia excepit corpora, et tanquam immortalibus abstinuit; non agnovit naturam, sed pietati reverentiam exhibuit; vinxit pedes tyrannus, et ignis vim pedes vinxerunt. O rem mirabilem! vinctos solvit flamma, et ipsa a vinctis vincta est, etc., ut et barbari crudelitatem discas, et elementi obedientiam. » Subdit deinde diabolum non ferro, nec gladio, sed igni eos tradi curasse, ut plane consumerentur et in cinerem verterentur; sed Deum id in gloriam vertisse, ac fecisse ut de Babyloniorum deo, puta igne, quasi ejus victores triumpharent. Hæc et plura S. Chrysostomus.

(Primum. Secundum. Tertium. Quartum. Quintum. Sextum. Septimum. Octavum.)

Simile miraculum de monacho quodam, Benedicto nomine, quem Gothi tempore Totilæ cum cella comburere voluerunt, sed non potuerunt, narrat S. Gregorius, III *Dialog.* cap. XVIII.

Tropologice, fornax succensa a Chaldæis significat libidinum incentiva, quæ dæmones in homine excitant, ut animam urant et perdant, inquiunt Cassianus, lib. VI *Instit.* cap. XVII, et Origenes, in cap. VII *Levitici,* et Hesychius, lib. VI *in Leviticum*; sed casti ea superant ope angelorum. Hinc *secundo*, disce quam castitatis amatores et tutores sint angeli, utpote qui cum tribus pueris castis in caminum descenderunt, eosque ab igne tutati sunt.

Morale, angeli sunt castitatis amatores et tutores. Exempla. Ita S. Thomas Aquinas ob castitatem angelis charus exstitit, ab eisque cingulo castitatis succinctus est : ac deinceps omni libidinis sensu caruit. Ita habet ejus Vita.

Fertur Ammon vir pius, qui propter castitatem a conjuge sponte sejunctus, ac deinde monasticam vitam ejus consensu amplexus erat, nunquam sese vidisse nudum, eo quod monacho vel suum ipsius corpus nudum videre inconveniens diceret; et, cum aliquando fluvius ipsi transeundus esset, ac vestem exuere detrectaret, et ad Deum orasset, ut ita sibi transire daretur, ne propositum infringeret, ab angelo fuit ad alteram fluvii ripam translatus. Ita Socrates, *Histor. Eccl.* lib. IV, cap. XXIII.

Refert Cassianus, Collat. I *De Sereno Abbate* : « Hic, inquit, pro interna cordis atque animæ castitate nocturnis diurnisque precibus, jejuniis quoque ac vigiliis infatigabiliter insistens, cunctos æstus carnalis concupiscentiæ tandem per divinam gratiam in se exstinxisse percepit. Deinde majori zelo castitatis succensus, præfatis usus remediis a Deo petiit, ut interioris hominis castitas in corpus redundaret Dei dono. Postremo autem veniens ad eum angelus in visione nocturna, ejusque velut aperiens uterum, quamdam ignitam carnis strumam de ejus visceribus evellens ac projiciens, suisque omnia, ut fuerant, locis intestina restituens : Ecce, inquit, incentiva carnis tuæ abscissa sunt, et obtinuisse te noveris hodierna die perpetuam corporis puritatem, juxta

votum quod poposcisti, et ne in ipso quidem naturali motu, qui etiam in parvulis atque lactentibus excitatur, ulterius pulsabatur. »

De S. Equitio Abbate narrat S. Gregorius : «Hunc, inquit, cum juventutis suæ tempore acri certamine carnis incentiva fatigarent, ipsæ suæ tentationis angustiæ ad orationis studium solertiorem fecerunt. Cumque hac in re ab omnipotenti Deo remedium continuis precibus quæreret, nocte quadam, assistente angelo, eunuchari se vidit, ejusque visioni apparuit quod omnem motum ex genitalibus membris ejus abscinderet, ac si sexum non haberet in corpore. Qua virtute fretus, ex Dei omnipotentis auxilio, ut viris ante præerat, ita cœpit postmodum etiam feminis præesse ; nec tamen discipulos admonere cessabat, ne sibi ejus exemplo in hac re facile crederent, et casuri non tentarent donum quod non accepissent. » Simile de Elia trecentarum monialium Patre narrat Palladius, in *Histor. Lausiac.* cap. xxxv. Simile audi de Belgica.

Beata virgo Ermelindis ut sola Deo vacaret, relicta domo paterna, in villam concessit : ubi, cum ejus castitati ab hero pararentur insidiæ, ea nocte qua vadens ad ecclesiam ab eo rapienda erat, meruit angelicam vocem audire se monentem ex nomine : « Recede, inquiens, virgo, recede, et virginitatem quam Deo consecrasti, inviolatam custodi. » Quæ valde perterrita, obediens jussioni iter cepit. Cumque Spiritu Sancto duceretur, angelus Domini ei secundo apparuit, et viam quam ceperat ne desereret, imperavit. Venies, inquit angelus, « in villam quam Meldricem nuncupabis : ibi namque præparavit tibi Dominus locum ad perficiendum desideriii tui votum. » Pervenit igitur venerabilis virgo in locum quem prædixerat ei angelus : ibique parcimonia miræ abstinentiæ diu vivens, geminæ dilectionis implevit mandatum, inquit auctor Vitæ ejus apud Surium 29 octobris.

Illustrius est quod de S. Theophila refert S. Basilius, lib. *De Virg.*, et Baronius anno Christi 301. Quod recensui I *Cor.* vii, 35, in fine.

Vers. 51 et 52. 51 et 52. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, etc., dicentes : Benedictus es, Domine, etc. — Hinc patet hymnum sequentem dictum et compositum fuisse a tribus pueris in fornace ex afflatu Spiritus Sancti : unde et ab Ecclesia vocatur hymnus trium puerorum. Quod ergo scribit hic Polychronius : «Sciendum est hunc hymnum non haberi in Hebraicis aut Syriacis libris : fertur autem ex iis, quæ dicta sunt, a quibusdam postea compositum esse ; » prius verum est, posterius falsum (1).

Moraliter, vide hic quam verum sit illud *Psalm.* cxvii, 15 : « Vox exsultationis et salutis in tabernaculis justorum. » Et illud *Psalm.* xcvi, 11 : « Lux orta est justo, et rectis corde lætitia, » Nam, ut ait S. Bonaventura, in *Specul. discipl.* part. I, cap. iii : « Maximum inhabitantis gratiæ signum est spiritalis lætitia : fructus enim Spiritus est gaudium, » ait Apostolus *Galat.* v, 22. Quocirca merito S. Bernardus, serm. 14 *in Cantic.*: « Opus meum, inquit, vix unius est horæ, et si plus, præ amore non sentio. Lætamini ergo in Domino, et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde. » Dominus enim protector vester est, et ex omnibus tribulationibus liberabit vos, uti tres pueros ab igne liberavit.

52. Benedictus es, Domine, etc., — *q. d.* ut clare Vers. 52.
vertit Vatablus : *Prædicandus es, Domine Deus patrum nostrorum, celebrandus et laudandus in perpetuum; prædicandum item nomen tuum gloriosum illud et sanctum, perquam laudabile, et in ævum supra modum extollendum.*

53. Superlaudabilis et supergloriosus in sæcula. — Vatablus : *Sempiternis sæculis percelebrandus, et perquam gloriosus.* Unde vers. præcedenti : Vers. 53.
« Superlaudabilis et superexaltatus in sæcula, » aliqui addunt ὑπερένδοξος, id est *supergloriosus*, qui scilicet omnem laudem et gloriam, ac glorificationem omnium hominum, angelorum, et creaturarum superas, et in immensum transcendis.

55. Sedes super Cherubim, — sedes tum super Vers. 55.
angelos Cherubinos, qui sunt in cœlo; tum super effigies Cherubim, quæ sunt super arcam et propitiatorium. Vide dicta *Exod.* xxv, 23, eo enim alludit. Nam arca ante excidium urbis, a Jeremia ex urbe et templo fuit educta, atque loco incognito recondita, ut patet II *Mach.* ii, 4. Unde adhuc tempore captivitatis Deus dicebatur sedere super Cherubim.

57. Benedicite, omnia opera Domini, Domino. — Vers. 57.
Tres pueri ob tam illustrem et miraculosam Dei in se beneficentiam, ut intimum cordis sui et jubilationis sensum, atque immensum affectum gratitudinis, congratulationis, reverentiæ et laudis divinæ, quo æstuabant, testentur et ostendant, invitant hic omnes creaturas, etiam inanimes, ad Dei laudem ; præsertim quia ipsæ hujus miraculi et beneficentiæ, qua Dei potentia et providentia ita celebrabatur, fuerunt testes, aut etiam cooperatrices, uti angeli, ventus, ignis, etc.

Nota : Inanimes creaturæ benedicunt Deum Inanima

(1) Paululum differimus partes deuterocanonicas Danielis libri, inter quas hymnum trium puerorum, ut vere canonicas vindicare, et cum præterea rationalistæ, ut Bertholdtius, opponant incredibile esse, tum tres istos juvenes in fornace metro lusisse, atque omnes creaturas ad laudes Dei invitasse ; tum Nabuchodonosorem in hanc laudem vers. 95 erupisse : « Benedictus Deus eorum, » etc., quod conciliari non poterat cum sua religione et honore quem sibimetipsi deferre debebat ; respondemus, *primo*, non tres istos pueros scripsisse hunc hymnum in fornace ardente, sed Danielem post suam liberationem ; *secundo*, quid mirum si Nabuchodonosor præ tanti prodigii admiratione, verba cujus adamussim tenorem non perpendit, protulisse dicatur, cum postea de facto decretum eorum, ipsiusque veri Dei causa ediderit, et illos in provincia Babylonis promoverit ?

laudant Deum non ore, sed opere. creatorem suum, non ore, sed opere, ait S. Hieronymus. *Primo*, quia sua pulchritudine, varietate, magnitudine, situ, motu, utilitate, ministerio, perseverantia, et obedientia erga Deum, creatoris sui potentiam, sapientiam ac providentiam summa laude, gratiarum actione et veneratione dignissimam ostendunt.

Secundo, quia iisdem spectatores sui in laudem et admirationem factoris movent et excitant : itaque spectatoris lingua ad Dei laudem ipsæ quodammodo utuntur. Ita S. Hieronymus hic et Euthymius, in *Psalm*. CXLVIII.

Est ethopœia ad pathos; tribuitur enim hic sensus, vox et laus rebus inanimis, uti dixi *Isaiæ* I, 1, *q. d.* Vos, o angeli, o cœli, o ignes, o venti, o bestiæ, quæ spectastis, vel spectare potuistis hocce prodigium, naturali sensu, et muta voce obstupescite Dei in nos clementiam et potentiam; congratulamini nobis, et nobiscum benedicite Deum, quia sine dubio idipsum faceretis rationali sensu, mente et voce, si ea haberetis. Nec enim nos ad gratias agendum, et benedicendum Deum sufficimus : ideoque omnes creaturas ad ejus laudem nobiscum provocamus, cuperemusque omnium angelorum, hominum et creaturarum ore, immensam Dei in nos liberalitatem celebrare. Vos ergo cœli, sidera, ignes, etc., quæ alias semper obedistis Creatori, vestraque pulchritudine et obedientia eum laudastis, nunc magis idipsum facitis. Tu enim, o ignis! laudas Deum, dum præter naturam ad nutum Dei, a nobis quasi a servis Dei, te tuamque vim retrahis. Vos, o venti! laudatis Deum, dum in medio ignis nobis quasi servis Dei, refrigerium præstatis. Vos, o cœli, o sidera! laudatis Deum, dum vestro motu et luce Deo vestro, ejusque prodigio huic cooperamini, pergite ergo, ut cœpistis, quamdiu nos in camino hoc vivimus et vigemus, atque deinceps semper, vestra specie, actione et obedientia, tum naturali, tum supernaturali Deum laudate, hominesque omnes et angelos ad Dei laudem provocate.

Hoc ergo illustre est canticum, de quo proinde Concilium Tolet. IV, *Can*. XIII, statuit, ut publice decantetur, uti fecimus in Laudibus Horarum Canonicarum. Pulchre et floride hoc canticum exponit et dilatat Pererius toto lib. IV. Porro hoc canticum incipit a summis, puta ab angelis, quos primo ad Dei laudem invitat. Inde ordine gradatim descendit ad cœlos, solem, stellas : mox ad aerem, imbrem, rorem; inde ad terram, fontes, maria, pisces, volucres, bestias, pecora : ac tandem vers. 82, ad homines, Israelitas, sanctos ac humiles : denique hi tres pueri, vers. 88, seipsos excitant ad hanc Dei laudem concludendam, uti eamdem inchoarunt.

Vers. 59. Cœli undecim modis laudant Deum. 59. BENEDICITE, COELI, DOMINO. — Nota : Cœli enarrant gloriam Dei, quia a Deo acceperunt, *primo*, naturam incorruptibilem; *secundo*, immensam magnitudinem; *tertio*, rotunditatem perfectissimam et pulcherrimam; *quarto*, motum celerrimum et perpetuum; *quinto*, varietatem orbium, eorumque inter se miram concordiam et coaptationem; *sexto*, eorumdem motus diversissimos, et tamen ordinatissimos; *septimo*, siderum decorem, multitudinem, efficientiam; *octavo*, præsides angelos, qui orbes hos regunt et rotant; *nono*, lucem miram et variam; *decimo*, generalem vim et potentiam vivificandi, producendi, moderandi, conservandi omnes res terrestres et sublunares; *undecimo*, quod in cœlo empyreo mirus sit ornatus et rerum varietas : ipsum enim est templum, thronus et regnum Dei, estque domicilium angelorum et hominum beatorum; ubi Deus se eis clarissime cernendum, ardentissime amandum, et jucundissime fruendum in omnem æternitatem præbet. Merito ergo de cœlis peculiariter ait Psaltes, *Psal*. VIII : «Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum,» puta, qui sunt opera sapientiæ, potentiæ et magnificentiæ tuæ. Ita Pererius.

60. BENEDICITE, AQUÆ OMNES, QUÆ SUPER COELOS SUNT, DOMINO. — Quænam hæ aquæ sint, an elementares, an cœlestes, dixi *Genes*. I, 6. Vers. 60.

61. BENEDICITE, OMNES VIRTUTES DOMINI, DOMINO. — Per *virtutes* accipe *primo*, intelligentias, sive angelos cœlum moventes; unde virtutes hic inseruntur inter cœlos et solem ac stellas, quia iis omnibus præsident; *secundo*, influentias cœlorum in hæc inferiora; *tertio*, aliqui accipiunt septimum angelorum ordinem, qui dicitur Virtutes, eo quod mira in terris faciant; quasi illis hi tres pueri attribuant miram sui in igne conservationem, quodque angelus in igne eos conservans fuerit ex ordine Virtutum; *quarto*, Pererius accipit virtutes operativas lapidum, herbarum, animalium et omnium rerum naturalium, uti est virtus in magnete ad trahendum ferrum; in herbis ad calefaciendum, siccandum, purgandum, etc. Vers. 61. Virtutes quid? Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Notat Scholiastes non esse eumdem in omnibus codicibus harum benedictionum ordinem. Sic vers. 67 : «Benedicite, frigus et æstus, Domino,» in edit. Septuaginta Romana ponitur posterius, scilicet vers. 73.

65. OMNES SPIRITUS, — omnis ventus : quia is nos in igne tutatur, estque « Dei, » id est a Deo immissus. Alii per *spiritus* accipiunt angelos, sed hos nominavit vers. 58. Adde angelos in Scriptura non solere vocari *spiritus Dei*, sed absolute *spiritus*, uti recte observavit Alcazar in cap. I *Apoc*. pag. 183, in fine. Vers. 65.

Nota : Venti laudant Deum, quia magnus est eorum usus et utilitas. Nam *primo*, ventilant et purgant aerem, ne putrescat, vel inficiatur. *Secundo*, nubes et pluvias nunc adducunt, nunc abducunt. *Tertio*, arbores, plantas et sata fovent et vegetant. *Quarto*, æstum refrigerant. *Quinto*, habitum hominis et animalium renovant et reficiunt. *Sexto*, naves propellunt. Ita Seneca, lib. V *Quæst. natur*. cap. XVIII. Rursum quia solus Deus Ventorum utilitas sextuplex.

proprie ventis dat ordinem, locum, motum, tempus, impetum, vicissitudinem et vires, hinc speciatim venti invitantur ad Dei laudem.

Vers. 66. 66. LAUDATE ET SUPEREXALTATE EUM IN SÆCULA,— puta in æternum. Hoc enim significat Græcum, εἰς τοὺς αἰῶνας, quod Vatablus vertit, *sempiternis sæculis*. Est hoc hemistichium intercalare, ut, dum prius, v. g. « Benedicite, ignis et æstus, Domino, » præcinit præcentor, mox communi omnium voce applaudens et conclamans chorus ubique succinat : « Laudate et superexaltate eum in sæcula. » Sic in Litaniis uno præcinente nomina Sanctorum, cæteri respondent : « Ora pro nobis. »

Vers. 67. 67. FRIGUS ET ÆSTUS. — Græce est καύσων, id est *æstus*, et ita legunt Romana : hic enim directe opponitur frigori. Ita ergo legendum est, non *æstas*. Unde Vatablus vertit, *ardor*; alii, *cauma*; *æstas* tamen legunt Biblia Plantina, Parisina, et alia pleraque, item S. Hieronymus. Quin et versio Syra, quæ exstat antiqua in *Biblioth. Medicea*, hoc hemistichium Græcis et Latinis Bibliis addit : *Benedicite, æstas et hiems, Domino*. Sed eodem fere res redit : æstus enim est in æstate ; unde et *æstas* dicitur ab *æstu*, ait Varro lib. IV, vel, ut alii a Græco αἴθεσθαι, id est *urere*. Hinc Plinius lib. XII, cap. IX : « Austri, ait, ibi tam ardenter flant, ut æstatibus sylvas accendant. » Porro quantam laudandi Deum materiam suggerant hominibus æstus et æstas, patet ex frumento, vino, tamque vario et multiplici omnigenum fructuum genere, quod maturant et quasi pariunt; ut merito canat Psaltes *Psalm*. LXXIII, 17 : « Æstatem et ver tu plasmasti ea. » Et *Eccli*. cap. L, 7 et 8, laudans Simonem pontificem : « Ille, inquit, effulsit in templo Dei, etc., quasi thus redolens in diebus æstatis. » Rursum æstas monet hominem laboris, ut eo comparet sibi cibum, quo vivat in hieme. Quocirca Sapiens, *Proverb*. VI, 6 : « Vade, ait, ad formicam, o piger ! et considera vias ejus, et disce sapientiam : quæ, etc., parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat, » *q. d.* Sic tu, o homo ! compara tibi bona opera et merita in tempore, quibus vivas et fruaris in æternitate. Quamobrem, ut idem ait cap. X, 5 : « Qui congregat in messe, filius sapiens est; qui autem stertit æstate, filius confusionis. » Et cap. XX, 4 : « Propter frigus piger arare noluit : mendicabit ergo æstate, et non dabitur ei. »

Vers. 68. 68. PRUINA. — Græce νιφετοί, quod Vatablus vertit, *pluviæ nivales*; alii passim, *pruinæ*.

Vers. 75. 75. BENEDICITE, MONTES ET COLLES, DOMINO. — Montes enim, *primo*, nives, vapores, nebulas nubesque recipiunt et colligunt, easque in aquas resolvunt; itaque torrentium et fluminum sunt causa et origo, quibus agri rigantur et fecundantur, quique pisces gignunt plurimos et sanissimos, utpote saxatiles et viscositate carentes. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm*. CIII, 10 : « Qui emittis fontes in convallibus : inter medium montium pertransibunt aquæ. » Montes enim non tantum scaturigines, sed et aggeres sunt fluviorum et maris, illiusque fluctus et tumorem ne exundet coercent. *Secundo*, montes subjectas valles et agros a ventis et procellis, æque ac ab æstu tutantur. *Tertio*, montes continent fossilia et mineralia, uti carbones, ferrum, æs, stannum, aurum, argentum. *Quarto*, montes et rupes dant saxa et marmora, quæ ex ipsis etiam Alpibus excidi vidi. *Quinto*, montes vites alunt, uvasque maturant ob reflexionem radiorum solis. *Sexto*, proferunt maximas quercus, omnisque generis arbores. Sane nusquam abietes plures, majores aptioreque ordine dispositas conspexi quam in Alpibus, et juxta Norimbergam eundo Augustam, ubi ingentem abietum sylvam quæ ad plura milliaria extenditur, pertransii. *Septimo*, montes si excolantur proferunt triticum, et frumentum omnis generis. Hinc in Alpibus vidi opulentos pagos et oppida plurima, quæ specie et opibus cum campestribus certant. Rursum montes abundant gramine, pratis, oleribus, herbis, floribus pulchris et odoratis etiam in hieme : unde tunc elegantes florum fasciculos Alpini nobis ex hospitio exeuntibus more suo offerebant. *Octavo*, montes sunt quasi muri et valla urbium et provinciarum, ne a vicinis aliisque gentibus invadantur. Ita montes Arduennæ sunt muri Galliæ, Alpes Germaniæ, Apennini Italiæ, Pyrenæi Hispaniæ : hi enim Gallos ab Hispanis disterminant, et ne in invicem incurrant aditum præcludunt. Ita Helvetii in suis montibus consistunt quasi inexpugnabiles, adeoque Carolum Audacem principem bellicosissimum cum numeroso exercitu conciderunt. *Nono*, in montibus ob frigus, auramque puram et acrem corpora valent, vigentque homines et sunt robusti, atque tum frigore, tum fame urgentur ad laborem quo victum parent : quo fit ut nec otio, nec luxu, nec libidine et vitiis diffluant; sed modesti sint, laboriosi, probi et pii. Equidem in montoso Tirolensi Comitatu maxima pristinæ probitatis et pietatis in viis et collibus monumenta, uti sacella, cruces, imagines, vota, etc., lustravi. *Decimo*, in montibus aptissimus est locus solitudinis, cœlumque et cœlestia contemplandi. Unde ibi sunt eremitoria, et eremitæ sidera liberrime suspicientes, et terram ac terrena omnia despectantes. Hinc Christus in monte orans transfiguratus est, et sermonem illum divinum, *Matth*. cap. V, 1, habuit in monte, denique in monte Olivarum more suo obsecrans captus et vinctus est. Hæc in Alpibus inter, imo supra, nubes consistens et contemplans, identidem dixi : « Benedicite, montes, Domino. » Denique montes Alpium et Apennini cingunt et tutantur Romam, utpote Ecclesiæ et imperii caput, ut videatur esse inexpugnabilis, quasi supra petram fundata. Qua de re pulchre Rutilius :

Montes decem dant commoda.

> Si factum certa mundum ratione fatemur,
> Consiliumque Dei machina tanta fuit,
> Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
> Claustraque montanis vix adeunda viis.

Invidiam timuit natura, parumque putavit
Arctois Alpes opposuisse minis.
Sicut vallavit multis vitalia membra,
Nec semel inclusit quæ pretiosa tulit :
Jam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitosque habuit Roma futura deos.

Vers. 87. 87. BENEDICITE, SANCTI ET HUMILES CORDE, DOMINO. — Humilitas cum sanctitate jungitur, quia basis est sanctitatis, et quia vera humilitas non debet esse fucata in ostentatione exteriore, sed realis in animo : hinc additur τὸ *corde*. « Simulata enim humilitas est duplex superbia, » qua nonnulli opinionem sanctitatis apud homines aucupantur, sed hæc diuturna esse nequit : mox enim se prodit latens superbia. His applicari posset dicique illud *Nahum* cap. III, 14 : « Intra in lutum, et calca, subigens tene laterem, » nimirum intra in temetipsum, et sentiens te esse abjectum lutum, conculca illud, et animi amplectere humilitatem.

Humiles maxime laudant Deum. Nota : Præ aliis virtutibus humilitas, et humilis, laudat Deum; quia cognoscit suum nihilum, et quidquid boni habet, id se habere a Deo. Hinc ait Sapiens, *Eccli.* cap. III, 21 : « Magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur. Nihil est, inquit S. Hieronymus *ad Celantiam*, quod nos ita hominibus et Deo gratos faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate tamen infimi simus. » Ita S. Franciscus noctes integras non aliud orabat, quam : « Quis tu, Domine? quis ego? » Audi et S. Augustinum in *Sentent.* sent. 83 : « Vera, inquit, fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse, nec querulum; sed in omnibus Dei judiciis Deo gratias agere, Deumque laudare, cujus omnia opera aut justa sunt, aut benigna. »

Vers. 88. 88. ERUIT NOS DE INFERNO,—fecit ne moreremur, et iremus ad limbum patrum.

ET SALVOS FECIT DE MANU (id est potestate et imperio certæ) MORTIS.

Vers. 90. 90. OMNES RELIGIOSI, — omnes Dei cultores : hi enim sunt σεβόμενοι τὸν Κύριον.

Vers. 92. 92. ET SPECIES QUARTI SIMILIS FILIO DEI, — id est similis Christo, de quo a Daniele rex aliquid inaudisse poterat, inquiunt Rupertus et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. X, et S. Augustinus in concione *ad Catechum.* Imo multi veteres, ut Tertullianus, Justinus, Hilarius et alii, putant hunc quartum vere non angelum, sed Christum fuisse, qui jam tum ante sumptam humanam naturam, ejus similitudinem induerat, et se quodammodo ad futurum redemptoris officium exercebat. Putant enim ipsi, apparitiones, quæ in veteri Testamento factæ dicuntur per angelos, factas esse per ipsummet Filium Dei, qui est magni consilii Angelus. De qua re dixi in *Genes.* cap. XVIII. Atque ex horum sententia petita videtur Antiphona, quam huic hymno trium puerorum in Officio Ecclesiastico, ad Laudes præmittimus tempore paschali : « Surrexit Christus de sepulcro, qui tres pueros liberavit de camino ignis ardentis, Alleluia. »

Filius Dei quis? Primo.

Secundo. *Secundo*, Dionysius Carthusianus, « similis Filio Dei, » id est similis Apollini, inquit, Herculi, aut cui simili ex Jove, aliove deo genito : tales enim finxerunt et coluerunt Gentiles. Unde Symmachus vertit : *Quartus similis filiorum deorum*; et Syrus : *Aspectus quarti assimilatur filio deorum.*

Tertio. *Tertio*, «similis Filio Dei,» id est similis angelo, ut vertunt Septuaginta, teste S. Hieronymo. Erat enim revera angelus, ut patet vers. 49, habebatque vultum angelicum : nec dubium est regem de angelis inaudisse..Sic *Job* XXXVIII, 7, dicitur : « Ubi eras cum me laudarent astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei, » id est omnes angeli? Ita Vatablus, imo S. Hieronymus, qui et addit : « Hoc juxta historiam. Cæterum in typo præfigurat iste angelus, sive Filius Dei, Dominum nostrum Jesum Christum, qui ad fornacem descendit inferni; in quo clausæ, et peccatorum, et justorum animæ tenebantur, ut absque exustione et noxa sui, eos qui tenebantur inclusi, mortis vinculis liberaret. » Et sic exponi potest Antiphona paulo ante citata, quod Christus, id est angelus, typum gerens Christi, et missus a Filio Dei, liberarit tres pueros de camino ignis. Favet Arabicus uterque, Antiochenus scilicet et Alexandrinus : *Aspectus* (*visio, species*) *quarti similis est Filio Dei excelsi.*

Quarto. *Quarto*, Pererius : « Similis Filio Dei, » id est similis viro illustri, eximio et augusto supra omnes homines. Sic enim vocantur montes et cedri Dei, id est illustres, eximii; et sic vocantur filii Dei, *Genes.* VI, 2.

Ex hisce sensibus tertius maxime genuinus videtur : nam quem rex hic Filium Dei vocat, eumdem ipse, vers. 95, vocat angelum. Porro misit Deus angelum, qui appareret regi, ne rex putaret pueros in igne servari illæsos per maleficium. Quocirca rex hic tria miratus est : *primo*, quod quatuor sint; *secundo*, quod soluti; *tertio*, quod in igne illæsi.

Exclamat merito hic S. Chrysostomus, homil. *De tribus pueris* : « O quibus, inquit, triumphis te, incorrupta fides, extendis! Adest tibi amica majestas, ut innocentia liberetur : patitur se Deus cum pueris in supplicio numerari, et potest Dominum videre sacrilegus (Nabuchodonosor); sed non permittitur nosse, ut crescat gloria puerorum. »

Angeli Sanctos in tormentis corroborant. Disce hic quam angeli Sanctis in tormentis orantibus adsint, eosque tueantur et corroborent. Ita S. Theodoro martyri astitit angelus, eumque robori et sanitati restituit. Audi de eo rara et mira ex auctore Vitæ, quæ graviter scripta exstat apud Surium 7 februarii. Cum S. Theodorus dux exercitus in nomine Trinitatis draconem infensissimum interfecisset, et imperatoris Licinii deos ex auro et argento conflatos confregisset, atque pauperibus distribuisset (qua ratione plurimi Christo nomina dabant) : Imperator eum accersitum om-

Exempla.

nibus inimicorum phalangibus ridendum exposuit. Beatus autem Theodorus dixit ei : « Fremis, o Imperator! sed ego rugio : Tu stertis, at ego exsilio : Tu cum Deo pugnas, at ego de Deo dissero : Tu blasphemas, ego vero Deum hymnis laudo : Tu colis deos mortuos, ego vero Deum vivum : Tu Serapin, ego vero eum qui est super Seraphim : Tu Apollinem, ego vero Deum semper viventem : Tu es carbo Thracius, ego vero princeps Romanus : Tu Licinius ventilator, ego vero Theodorus donum Dei. Quamobrem ne ægre feras, o Imperator! neque calcitres : hæc enim faciens, tuos ostendis cruciatus : asini enim et muli tenes figuram. » Tunc multa ira plenus Licinius jussit boum nervis eum cædi, et plusquam mille plagas ei inferri. Deinde ferreis ungulis lacerari ejus carnes, et lampadibus ignis ustulari ejus ulcera, et acutis testis radi concretum sanguinem. Post hæc martyrem ligno affixerunt per manus et pedes. Arbitratus autem impius Licinius eum esse mortuum, reliquit in ligno pendentem. Circa primam vero vigiliam noctis adstans angelus Domini solvit eum, et reddidit eum sanum corpore, sicut prius, eumque salutavit, et dixit : « Gaudeas et corroboreris in sapientia et gratia Domini nostri Jesu Christi. Ecce enim tecum est Dominus Deus : et cur dixisti : Recessisti a me? Consumma ergo cursum tuæ decertationis, et venies ad Dominum nostrum Jesum Christum, accipiens coronam immortalitatis. » Hæc cum martyri dixisset angelus, ab eo recessit. Sanctus autem martyr Domino suo agebat gratias, et cœpit psallere : « Exaltabo te, Deus meus, rex meus, et benedicam nomen tuum in sæculum et in sæculum sæculi. » Audi et alterum non minus memorabile.

Cum B. Constantium Perusinæ civitatis Episcopum Danabi in tormentis, a quibusdam Marci imperatoris militibus ei inflictis vires jam deficerent, ad Deum, toto corde conversus : « Suscipe jam, orabat, spiritum meum, Domine, requiescat in te, qui pro te, te ipso juvante, omni tempore laboravit. » Vix dum pias hasce voces emiserat, cum ecce præsto est ei angelus Domini, afflictum his verbis confortans : « Noli timere, Constanti, ego sum angelus Dei : misit me Christus, ut plagis tuis curationem adhibeam, ac deinceps tibi adsim in omnibus viis tuis; » et illico omnis plaga curata est. Tunc ille angelico solatio recreatus : « Gratias tibi ago, ait, Domine Jesu Christe, qui per angelum tuum me in angustiis positum confortasti, et curasti vulnera mea; nunc vere scio te quidem nunquam deserere sperantes in te. » Ita habetur in Vita ejus apud Surium 29 januarii, Audi et tertium in virgine Itala admirabilius.

S. Christina, in Deum credens, deos aureos Urbani patris sui præfecti contrivit, et pauperibus distribuit. Ob hoc, jubente patre, alapis afflicta, verberibus dilaniata, ferro onusta, in carcerem conjecta est. Post hoc cum diutissime et crudelissime dilaniaretur, decidua carnium frusta patri in faciem projecit. Cumque alligata rotæ, igni supposito, et fuso desuper oleo torreretur, erumpens flamma mille gentiles interfecit. Iterum carceri tradita, angelo visitante, sanata est et refecta. Deinde cum magno saxi pondere in lacum Volsenum jactata, angelico præsidio liberata est. Ita Ado Trevirensis in Martyrologio 9 Calend. augusti. Lacus et locus hoc martyrio celebris, non longe a Roma visitur in via Senensi, mihique illac, dum in Urbem contenderem, transeunti ostensus est.

94. Et saraballa eorum non fuissent immutata. — « Saraballa » (male aliqui legunt *sarabara*) vox est Chaldaica, significans femoralia. Syrus et Arabicus retinent vocem *saraballa*, eamque dicunt denotare caligas superiores ex tela vel bysso, laxas et longas, scilicet porrectas ad talos, et crebro esse diversorum colorum. Sic et Hieronymus : Saraballa, inquit, significat tum crura sive femora, tum eorum tegumenta : unde Noster braccas vertit, vers. 21. Hinc Hispani vocant *saraguellas*. *Vers. 94.* *Saraballa sunt braccæ.*

Quare minus verisimile est quod Rabbini nonnulli, et eos secuti recentiores, censent saraballa fuisse vestem extimam, puta chlamydem aut pallium. Nam præter jam dicta, Symmachus, teste S. Hieronymo, vertit, ἀναξυρίδας, quæ Hesychius et Suidas in *Lexicis*, Eustathius in II *Iliad.*, S. Hieronymus *ad Fabiolam*, interpretantur feminalia, seu braccas, id est crurum et femorum operimenta : quibus vestitum fuisse Cyrum, aliosque reges et principes Persarum (æque ac Babyloniorum) docet Xenophon lib. VIII *Pædiæ Cyri*. Rursum Hesychius σκελέας interpretatur crurum et femorum tegumenta, eaque a Parthis *Sarabara* (sic enim legendum videtur) vocari tradit. Et Suidas : « Sarabara (sic enim lego) vestis est Persica, aliqui vocant braccas; » unde et « Persicam braccam » vocat Ovidius, lib. V *Tristium*, elegia XI. Insuper Persas omnes braccatos fuisse et crura feminalibus texisse docent Xenophon, lib. I, Strabo, lib. XV, Pollux, lib. VII, Onomastes, cap. XIII, Herodotus, lib. V, et Dio Chrysostomus, *orat.* 72. Hinc et « Medos braccatos » vocat Persius, *satyra* 3. Alexandrum quoque feminalibus usum tradit Plutarchus in ejus Vita. Denique Semiramidem et mulieres Babylonias crura velamentis texisse docent Curtius, lib. IV, et Isidorus, lib. XIX *Origin.* Multo magis ergo iisdem usi sunt viri Babylonii quibus præerant hi tres Danielis socii, ideoque eorum habitu, puta feminalibus, induebantur. Licet ergo regis furor urgeret, ut statim in fornacem projicerentur, tamen vestis extima, puta chlamys (si tamen ea induti erant) in momento eis auferri poterat : alioqui enim commode funibus constringi, et in fornacem conjici non potuissent. Denique Pagninus expresse *saraballa* vertit *femoralia*.

Et odor ignis non transisset per eos, — *q. d.* Ignis non perstrinxisset, nec ustulasset extima eorum. Nota : *Primo* et genuine, « odor » sumitur hic metaphorice pro afflatu incendii, *q. d.* Quod

nec ab igne vel leviter essent afflati, nec pili cutis aut vestium essent ambusti et rasi. Sicut enim res odorata remote efflat odorem, ita ignis in corpora remota suam vim exerit eaque afflat, quasi odoraretur ibi esse aliquod objectum combustibile, sibi debitum. Sic de Samsone dicitur *Judic.* XVI, 9 : « Qui rupit vincula quomodo si rumpat quis filum de stuppæ tortum putamine, cum odorem ignis acceperit, » id est cum igne fuerit afflatum. Et *Sapient.* cap. XI, 19 : « Aut vaporem ignium spirantes, aut fumi odorem proferentes. » « Odor (ergo) ignis » est vapor et exhalatio vel ab igne emissa, vel ab igne producta et elicita ex materia combustibili, dum illa ignem eminus sentit, eoque afflatur, antequam ardeat et conflagret. *Secundo*, proprie hic « odor ignis » accipi potest; adustio enim suum habet odorem; unde dicimus : Olfacio adustionem. *Tertio*, « odor ignis » sumi potest pro indicio aut vestigio incendii. Sic ait Cicero *ad Atticum*, lib. IV, *epist.* 85 : « Res fluit ad interregnum, et est nonnullus odor dictaturæ : » « odor, » id est indicium, inquit Budæus. Sic « lucri bonus est odor ex re qualibet, » ait Juvenalis, *satyra* 14. Et Cicero *pro Cluentio* : « Cannutio, inquit, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit, » etc. Hinc *odor* sæpe sumitur pro *fama*, ut cum ait Paulus : « Christi bonus odor sumus, » *q. d.* De Christo bonam famam ubique spargimus, sanctæ vitæ exemplo, æque ac sanctæ doctrinæ prædicatione, II *Cor.* II, 15.

Porro post hæc verba : « Et odor ignis non transisset per eos, » in multis Septuaginta codicibus additur : *Et adoravit coram eis rex Dominum* : quod tamen Latini codices non legunt, nec a S. Hieronymo, nec a Theodoreto agnoscitur.

Vers. 95. 95. VERBUM REGIS IMMUTAVERUNT. — Id est contra regis imperium egerunt. Ita Vatablus. Chaldaice est שניו *scanniu*, quod *secundo* verti potest, *secundaverunt, secundo loco habuerunt*, id est postposuerunt verbum regis legi Dei, scientes oportere Deo magis obedire, quam hominibus. Hinc patet hos tres pueros esse martyres, imo martyrum quasi primitias, qui cæteris præluserunt, et fortitudinis exemplar dederunt posteris omnibus, præsertim christianis : quia ipsi ante Christum, sine exemplo, primi in lege veteri, pro unius Dei cultu libentissime et constantissime ignes tyranni subierunt, seque in certissimam mortem dederunt, eamque violentissimam reipsa omnino obiissent : idque naturaliter et necessario, nisi a Deo contra naturæ cursum miraculose fuissent conservati et erepti. Simili de causa Daniel missus in lacum leonum, licet inde a Deo sit ereptus, censendus est martyr. Nec enim convenit ut miracula virtuti sint damno, ejusque meritum et præmium minuant, cum ad eam illustrandam adhibeantur, « Hæc enim meritum confessionis (martyrii) non minuunt, sed magnalia divinæ protectionis ostendunt, » inquit S. Cyprianus, epist. 58, quæ est *ad Lucium Papam*, S. Chrysostomus, hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso*; et favet S. Hieronymus in cap. XX *Matth.*, et alii; ac diserte S. Athanasius, serm. 3 *Contra Arian.*, hos tres pueros vocat martyres : Codex vero Vaticanus Basilii Porphyrogeniti imperatoris, quem initio libri citavi, eos reipsa tandem martyrium subiisse affirmat. Verum nil tale habent Epiphanius, Dorotheus et alii, nec Martyrologium Romanum, in quo hi tres quasi Sancti consignantur, nulla martyrii mentione 16 decembris; sic enim habet : « Trium puerorum, Ananiæ, Azariæ et Misaelis, quorum corpora apud Babylonem sub quodam specu condita sunt : » postea translata Romam in templo S. Adriani in foro boario sepulta, ut habet ibidem marmorea inscriptio, religiose coluntur. »

Tres pueri in igne illæsi fuerunt martyres.

Denique quod ad eorum propaginem et posteritatem attinet, sunt hic Romæ Judæi et Rabbini, qui se ab hisce tribus pueris prognatos esse jactitant, ad eosque suam genealogiam continua et longa avorum serie deducunt; ideoque ab eis nomen Ananiæ, etc., et cognomen *sforno* (ab eorum furno et fornace, in quam conjecti sunt) assumunt. Ita ipsi, fidelium, felicium et nobilium patrum infideles, infelices et ignobiles filii. Addo fabulosi; hi enim tres pueri fuerunt virgines, ideoque ab igne illæsi, uti superius ex Damasceno docui. Dices : Tum fuerunt virgines; at postea duxerunt uxores, et procrearunt liberos. Respondeo hoc gratis dici, et esse improbabile. Quis enim credat eos suam virginitatem tam nobili martyrio et miraculo decoratam conjugio corrupisse, ac tantam maculam dedisse in gloriam suam? Grandævi jam tum erant, et qui usque ad eam ætatem uxore abstinuerant, in ætate senescente, post tanta castitatis trophæa, eam servare nequiverunt vel noluerunt?

OMNEM DEUM, — ullum deum : Hebræis enim *non omnis* idem est quod *nullus*.

96. LOCUTA FUERIT BLASPHEMIAM. — Rex hoc prodigio non videtur plane fuisse conversus : nam non vetat coli idola, nec præcipit coli unum Deum Hebræorum, sed tantum vetat ne quis eum blasphemet. Vers. 96.

97. PROMOVIT SIDRACH, etc., — *q. d.* Rex non tantum tres pueros restituit in pristinam dignitatem, et in suas præfecturas; sed insuper status et præfecturas eorum adauxit. Ita S. Hieronymus; editio Septuaginta Romana addit : *Et amplificavit eos, et dignos habuit ipsos, qui præessent omnibus Judæis, qui erant in regno suo.* Vers. 97.

Vide hic quid faciant constantia, virtus et sanctum paucorum exemplum : hoc enim tres pueri hi monarcham Babyloniorum ferocissimum et potentissimum converterunt, ut Deum verum toto regno suo deprædicaret, sicut sequens ejus docebit edictum. Vis boni exempli quanta.

Ita S. Pachomius cum adhuc gentilis militaret in exercitu Constantini, videns Thebis charita-

tem christianorum erga milites afflictos, quibus omnia necessaria liberaliter suppeditabant, hoc exemplo ad Christum conversus, tantus evasit quantus in historiis celebratur. Ita Baronius, anno Christi 316.

Venerabilis Beda, lib. I *Hist. Angl.* cap. VII, refert S. Albanum a paganismo per clerici cujusdam, quem hospitio receperat, piam et sanctam vitam ad Christum fuisse conversum, ac tandem martyrem evasisse.

S. Afra, ut habet ejus Vita apud Surium, 5 augusti, a meretricia vita cum tribus suis puellis ad Christum est conversa exemplo pietatis, gravitatis et castitatis S. Narcissi Episcopi, quem, sæviente persecutione, receperat hospitio.

Rufinus, lib. XI *Histor.* cap. IX, de S. Gregorio Nazianzeno ita scribit : Nazianzi in locum patris Episcopus subrogatus, hæreticorum turbinem fideliter tulit. Reddita vero pace, Constantinopolim ad ecclesiam docendam venire rogatus, non abnuit. Ubi brevi tempore tantum ad emendandum populum vetustis hæreticorum infectum venenis profecit, ut tunc primum christiani sibi fieri viderentur, et novellam lucem aspicere, cum religionis doctor multa quidem verbis, plura tamen doceret exemplis : nec viderent ab eo discipulis aliquid imperari, quod non prius ipse fecisset.

98. NABUCHODONOSOR REX. — Est hic nova novæ Vers. 98.
rei narratio : est enim hic titulus epistolæ regis quæ sequitur cap. IV, qua narrat rex suam superbiam, humiliationem, conversionem in bestiam, et reductionem in regnum. Unde ex hoc loco Theodoretus et Lyranus et alii inchoant caput quartum; eo enim hæc pertinent. Quocirca in nonnullis Græcis codicibus ante hæc verba inscribitur quasi titulus, ὅρασις ε', id est *Visio quinta Danielis.*

100. REGNUM EJUS REGNUM SEMPITERNUM, ET PO- Vers. 100.
TESTAS EJUS IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM. — Vox *et* idem est quod *idcirco.* Prius enim est ratio, et quasi causa posterioris : quia enim Dei regnum est æternum, idcirco potestas ejus se extendit ad omnia sæcula. Nam, ut ait Trismegistus in *Asclepio*, cap. XI : « Immobilis est æternitas, in quam omnium temporum agitatio remeat, uti ex eadem sumit exordium. »

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput continet epistolam Nabuchodonosoris, qua ipse primo, narrat secundum suum somnium, de arbore magna ab angelo succisa. Secundo, vers. 16, quod Daniel illud interpretatus sit de Nabuchodonosore e regno expellendo, et in bestiam commutando. Tertio, vers. 30, se reipsa quasi bestiam regno expulsum, sed post septem annos sibi et regno restitutum, narrat. Unde, vers. ultimo, Deum agnoscit et glorificat.

1. Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo : 2. somnium vidi, quod perterruit me : et cogitationes meæ in strato meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum ut introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, et ut solutionem somnii indicarent mihi. 4. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldæi, et aruspices, et somnium narravi in conspectu eorum : et solutionem ejus non indicaverunt mihi : 5. donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar secundum nomen Dei mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso : et somnium coram ipso locutus sum. 6. Baltassar princeps ariolorum, quoniam ego scio quod spiritum sanctorum deorum habeas in te, et omne sacramentum non est impossibile tibi : visiones somniorum meorum, quas vidi, et solutionem earum narra. 7. Visio capitis mei in cubili meo : Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus nimia. 8. Magna arbor, et fortis : et proceritas ejus contingens cœlum : aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ. 9. Folia ejus pulcherrima, et fructus ejus nimius : et esca universorum in ea, subter eam habitabant animalia, et bestiæ, et in ramis ejus conversabantur volucres cœli, et ex ea vescebatur omnis caro. 10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum, et ecce vigil et sanctus de cœlo descendit. 11. Clamavit fortiter, et sic ait : Succidite arborem, et præcidite ramos ejus : excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus : fugiant bestiæ, quæ subter eam sunt, et volucres de ramis ejus. 12. Verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et alligetur vinculo ferreo et æreo in herbis, quæ foris sunt, et rore cœli tingatur, et cum feris pars ejus in herba terræ. 13. Cor ejus ab humano commu-

tetur, et cor feræ detur ei : et septem tempora mutentur super eum. 14. In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum, et petitio : donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, dabit illud, et humillimum hominem constituet super eum. 15. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex : tu ergo, Baltassar, interpretationem narra festinus : quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi : tu autem potes, quia spiritus deorum sanctorum in te est. 16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltassar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora : et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondens autem rex, ait : Baltassar, somnium et interpretatio ejus non conturbent te. Respondit Baltassar, et dixit : Domine mi, somnium his qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit. 17. Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, et aspectus illius in omnem terram : 18. et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri, et in ramis ejus commorantes aves cœli. 19. Tu es, rex, qui magnificatus es, et invaluisti : et magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad cœlum, et potestas tua in terminos universæ terræ. 20. Quod autem vidit rex vigilem et sanctum descendere de cœlo, et dicere : Succidite arborem, et dissipate illam, attamen germen radicum ejus in terra dimittite, et vinciatur ferro et ære in herbis foris, et rore cœli conspergatur, et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora mutentur super eum : 21. Hæc est interpretatio sententiæ Altissimi, quæ pervenit super dominum meum regem : 22. Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua, et fœnum ut bos comedes, et rore cœli infunderis : septem quoque tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Excelsus super regnum hominum, et cuicumque voluerit, det illud. 23. Quod autem præcepit ut relinqueretur germen radicum ejus, id est arboris : regnum tuum tibi manebit postquam cognoveris potestatem esse cœlestem. 24. Quamobrem rex consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum : forsitan ignoscet delictis tuis. 25. Omnia hæc venerunt super Nabuchodonosor regem. 26. Post finem mensium duodecim, in aula Babylonis deambulabat. 27. Responditque rex, et ait : Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria decoris mei? 28. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cœlo ruit : Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex : Regnum tuum transibit a te, 29. et ab hominibus ejicient te, et cum bestiis et feris erit habitatio tua : fœnum quasi bos comedes, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud. 30. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, et ex hominibus abjectus est, et fœnum ut bos comedit, et rore cœli corpus ejus infectum est : donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, et ungues ejus quasi avium. 31. Igitur post finem dierum, ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum levavi, et sensus meus redditus est mihi : et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi, et glorificavi : quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem. 32. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt : juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cœli quam in habitatoribus terræ; et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei : Quare fecisti? 33. In ipso tempore sensus meus reversus est ad me, et ad honorem regni mei, decoremque perveni : et figura mea reversa est ad me : et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regno meo restitutus sum : et magnificentia amplior addita est mihi. 34. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico Regem cœli : quia omnia opera ejus vera, et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.

Vers. 1. 1. FLORENS IN PALATIO MEO. — Theodoretus addit, καὶ πίων ἐν λαῷ μου, *et pinguis in populo meo.*

2. SOMNIUM VIDI. — Quæres, quo anno hoc somnium habuit Nabuchodonosor? Respondeo, anno Vers. 2.

regni sui 37; nam anno 35 regni, debellata Ægypto factus est monarcha, indeque anno 2, puta anno regni sui 37, qui fuit annus mundi 3378, vidit statuam illam quadrifidam de qua cap. II, ac mox eodem anno ob monarchiam adeptam superbia intumescens, vidit somnium hujus cap., et juxta illud deinde mense duodecimo, anno regni sui 38, regno ut bestia ejectus est, ut patet vers. 26, in quo statu septem annos permansit : octavo demum anno menti et regno redditus, paulo post mortuus videtur anno regni sui 45, qui fuit transmigrationis Joachin 37. Illo enim anno successit in regno Nabuchodonosori filius Evilmerodach, ut patet IV *Reg.* XXV, 27. Unde et deinceps nulla alia Nabuchodonosoris gesta narrantur. Qui sane tantæ mutationis et conversionis suæ, multa alioqui monumenta reliquisset, et Judæos e captivitate liberos dimisisset, utpote quorum Deum agnoverat.

Rex anno regni sui 38 mutatus est in bestiam.

Dices : Theodoretus et Chrysostomus sic legunt : Anno 18, vidit Nabuchodonosor somnium. Respondeo : Annus hic regni ejus 37 fuit 18 ab excidio templi et captivitate Judæorum. Nam anno 18 regni sui, ipse urbem Jerusalem cum templo evertit : inde usque ad annum 37 regni ejusdem sunt 18 anni. Alii nonnulli censent hæc contigisse anno regni Nabuchodonosoris 27, ita ut regno ejectus, ac post septennium restitutus, vixerit in pristina regni gloria per decem annos, scilicet ad annum regni sui 44; nec enim Deus videtur eum restituisse, ut statim e medio tolleret. Sed prius quod dixi verius est, ut patet ex dictis *Ezech.* XXVI, 1, et cap. XXIX, vers. 1, et maxime vers. 17. Nimirum voluit Deus misericorditer eum ex vitæ hujus periculis eripere, cum in bono esset statu, et ad meliorem vitam transferre; ne, si diutius viveret, rursus in tanta gloria superbiret et periret.

Vers. 5. 5. DONEC COLLEGA. — Tò *collega* non est in Græcis, ne Caraffæ quidem; sed est in Chaldæo, fuitque in versione Aquilæ, Symmachi et Theodotionis, ut testatur S. Hieronymus. Perperam apud Theodoretum pro ἑταῖρος, id est *socius*, collega, legitur ἕτερος, id est *alius*. Rex Danielem vocat collegam, quia participem eum fecerat imperii, eumque administrationi Babyloniæ præfecerat, cap. II, 20 et 48; idque ob explicationem præcedentis somnii, et ob admirabilem sapientiam et spiritum propheticum, quem in eo cernebat (1).

CUI NOMEN BALTASSAR SECUNDUM NOMEN DEI MEI. — Daniel vocatus est *Baltassar*, vel, ut Chaldæus est *Beltsasar*, non ex eo quod rex eum Balsasari, filio suo, cohæredem vellet facere, ut vult Epiphanius *De Vita Prophet.*; non etiam ex eo quod somnia regis aliaque arcana interpretatus sit, ut volunt Suidas et Joseph; nam puer a præfecto eunuchorum ita vocatus est cap. I, 7. Dictus ergo est *Beltsasar*, a בעל *Baal*, sive *Bal*, sive *Bel*, sive *Belo* (hæc enim omnia idem sunt) Deo Babyloniorum; et לטוש *latus*, id est *acutus* ; et אוצר *otsar*, id est *thesaurus*, q. d. *Belis acutus thesaurus*, id est Belis acumen et sapientia : eo quod præfectus eum, utpote regio semine ortum, et nobili ingenio præditum, ideoque regi astiturum, sapientissimum fore optaret et portenderet. Hinc nomen Baltassaris, vel Balsasaris, apud Chaldæos regale erat et divinum, ut patet ex historia hujus libri : fere enim reges Chaldæorum nomina deorum sibi adaptabant : hinc ex Nebo, Bel, Mero, vocati sunt Nabonitus, Baltassar, Merodach, Evilmerodach : Merodach enim idem est quod Mero דך *dach*, id est tenuis, vel parvus. Evilmerodach idem est quod princeps Merodach. *Evil* enim significat primum et principem. Porro sicut Chaldæi a Baal deo suos reges cognominarunt Balsasar, Baladan, Belochus : ita ab eodem Tyrii suos vocarunt Isobaal, Abibaal, Baleazar, et ab eis descendentes Carthaginenses, ab eodem suos duces nuncuparunt Hannibaal, id est castrorum dominus, sive dux; Mathumbaal, id est mortis aliquorum dominus; Hasdrubaal, etc. Ita Scaliger, lib. VI *De Emendat. temp.*, et noster Serarius in cap. II *Josue*, Quæst. XXV. Sic Hebræi suos reges, Prophetas et viros illustres nomine Dei, puta *Jehova, Ia, El,* insignierunt *Jehova,* ut Jehosue, Jehoiakim, Jehosaphat, Jehoiada : *Ia,* ut Abia, Isaias, Ieremias, Zacharias : *El,* ut Daniel, Ezechiel, Michael, Gabriel, Raphael. Huc spectat illud S. Augustini, Quæst. XVI *in lib. Judic.* tomo IV : « Baal, inquit, Punici videntur dicere Dominum : unde Baalsamen, quasi Dominum cœli intelliguntur dicere. Samen quippe apud eos cœli appellantur, » utique ab Hebræo שמים *scamaim.*

Daniel vocatur Baltassar, id est Belis thesaurus et acumen.

Chaldæi et Hebræi nomina deorum sibi indiderunt.

QUI HABET SPIRITUM DEORUM SANCTORUM IN SEMETIPSO. — Theodotion, teste S. Hieronymo, et editio Septuaginta Romana, habent : *Qui spiritum Dei sanctum habet in semetipso.* Hebræi enim *Elohim,* pro quo Chaldæi dicunt *Elahin,* tam Deum quam deos significat, esto sit plurale, uti dixi *Genes.* I, 1. Et quia pluralis est numeri, additur ei pariter epithetum plurale קדישין *kaddiscin,* quod pari modo tam sanctum quam sanctos, vel sanctorum verti potest. Porro spiritus hic Dei, vel deorum, est spiritus prophetiæ. Divinitatis enim propria est divinatio et prænotio futurorum contingentium, æque ac arcanorum cordis.

6. OMNE SACRAMENTUM NON EST IMPOSSIBILE TIBI. — Vers. 6.
Græce, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι, alii legunt σε, q. d. *Non facit te impotentem,* scilicet ad illud explicandum, *q. d.* Nihil superat tuam facultatem et intelligentiam. « Sacramentum » vocat sacrum arcanum,

(1) Cum a Chaldæis frustra quæsita esset somnii interpretatio, hic, ut supra cap. II, 13, non abs re quæritur, inquit Rosenmuller, cur Daniel, qui tantam ex interpretatione somniorum celebritatem jam esset adeptus (vid. cap. I, 20; II, 47), non primus omnium, vel saltem una cum Chaldæis, interpretandi somnii causa, ad regem vocatus fuerit? Cui responderi potest Danielem, utpote sapientum principem, non nisi in difficilioribus rebus consultum fuisse. In casibus vero quotidianis, qui vice sua coram rege fungebantur, somnia et ænigmata interpretabantur.

puta somnium a Deo sibi immissum, ejusque significationem.

Vers. 8. *Homo est arbor inversa.*

8. MAGNA ARBOR ET FORTIS. — Arbor hæc significabat hominem (1). Est enim homo arbor inversa, inquit Aristoteles; nam caput, quod est radix sensationis, intelligentiæ et motus, est sursum : rami vero, id est pedes, sunt deorsum. Unde homo a Clemente Alexandrino in *Adhort.* vocatur « planta cœlestis, » quia cœlum versus radicem habet. Hinc et Christus ait *Matth.* III, 28 : « Jam securis ad radicem arborum posita est; « arborum, » id est hominum. Et *Psalm.* I, 3, justus vocatur « lignum (id est arbor) quod plantatum est secus decursus aquarum : et folium ejus non defluet, et fructum dabit in tempore suo. » Apte arbor radices habet in terra fixas, homo vero sursum : nam arbor ex terra, homo vero sursum, scilicet ex cœlo, nutritur. Arbor ergo hæc significat Nabuchodonosoris imperium, et gloria sublime, et amplitudine longe lateque patens, et viribus robustum esse. Sic Ezechiel, XVII, 23, superbum Sedeciam, et cap. XXXI, 3, regem Assyriorum comparat arbori excelsæ; et Psaltes, *Psalm.* XXXVI, 35 : « Vidi, ait, impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani : transivi, et ecce non erat. » Nimirum tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Simili arboris eversæ schemate præsignificata est eversio Ecclesiæ Africanæ per Hunericum regem arianum. Rem narrat Victor Uticensis, lib. II *Hist. Wandal.* : « Vidit, inquit, venerabilis Paulus Episcopus arborem usque ad cœlos ramis florentibus extensam, quæ etiam dilatatione sua omnem pene Africam opacabat. Et cum universi ejus magnitudine et speciositate gauderent, ecce subito venit asinus violentus, qui defricans cervicem suam super robur radicum ejus, impulsu suo cum ingenti sonitu illam mirabilem arborem elisit ad terram. » Arbor hæc erat Ecclesia catholica : asinus eam per radices subruens erat Hunericus, eam vastans per Episcoporum et sacerdotum exsilia ac martyria.

Adam fuit arbor generis humani.

Hæc ergo arbor symbolum est prosperitatis et gloriæ humanæ, quæ mox prosternitur et ruit. Ita Lyranus. Simili modo huic arbori nostræ comparari posset Adam, parens generis humani : hic enim paradiso quasi arbor magna fuit, florens et affluens omnibus bonis; sed per superbiam et peccatum prostrata fuit in brutales concupiscentias et ærumnas, atque excisa usque ad radices, id est usque ad B. Virginem, quæ intacta germen protulit, scilicet Christum, qui arborem hanc suo flori restituit, imo florentiorem reparavit. Similis ergo fuit casus Adæ casui Nabuchodonosoris, sicut eidem similis fuit casus Luciferi : unde eidem illum comparat Isaias, cap. XIV, 12.

Tropologice Lyranus per arborem hanc intelligit hominem virtuosum : « Hæc arbor, inquit, alta est per justitiam, fortis per constantiam, frondosa per eloquentiam, magna per prudentiam quæ dirigit omnes virtutes, diffusa per misericordiam, fructifera per devotionis exuberantiam. Omnes pascuntur ex ea, per fraternam ædificationem : subter eam bestiæ, per sensuum exteriorum refrenationem : in ramis ejus volucres cœli, per motuum exteriorum moderantiam. Hic homo si in peccatum cadat, contra eum inclamat vigil, id est Christus in Evangelio, vel Prælatus prædicando : Succidite arborem, quantum ad desertionem charitatis, quæ est vita animæ : præcidite ramos, quantum ad oblationem voluntatis bonæ : excutite folia, quantum ad defectum bonæ locutionis : dispergite fructus, quantum ad subtractionem bonæ operationis : fugiunt animalia quæ subter eam sunt, quantum ad defectum debitæ subjectionis : alligetur vinculo, quantum ad generationem malæ consuetudinis, eoque ferreo, propter duritiem obstinationis : ejiciatur foras, quantum ad inverecundiam in omnibus malis, quia tunc facta est ei frons meretricis : cor ejus ab humano commutetur, quantum ad omnem modum crudelitatis : septem tempora commutentur super eum, quantum ad perversam opinionem totius legis. Hujus arboris sententias percipiunt in somniis reges, principes, nobiles, divites; quia frequenter in prædicationibus audiunt divinam sententiam, sed non curant, ac si esset tantummodo somnium. » Hucusque Lyranus.

ET PROCERITAS EJUS CONTINGENS COELUM. — Est hyperbole, *q. d.* Altissima erat. Similis est *Deut.* I, 28 : « Urbes magnæ et ad cœlum usque munitæ; » vel, ut Græca habent, *muratæ;* et apud Poetam : « Ferit aurea sidera clamor (2). »

ASPECTUS ILLIUS ERAT USQUE AD TERMINOS UNIVERSÆ TERRÆ. — Chaldæus : *Rami ejus ad finem totius terræ* protendebantur; Septuaginta, *Latitudo ejus usque ad terminos terræ.* « Sic et Theodotion, inquit S. Hieronymus, vertit κύτος, id est *latitudo* (vitiose enim in S. Hieronymo legitur *altitudo* pro *latitudo*), quod ipse explicat κυρεία, id est *dominatio,* » *q. d.* Latissime dominatur Nabuchodonosor, usque ad fines terræ. Est rursum hyperbole : nam Nabuchodonosor tantum Asiam occupavit, non Europam et Libyam.

9. ESCA UNIVERSORUM IN EA, — *q. d.* In hac arbore copiosi erant fructus, ita ut ii omnibus animantibus alendis satis essent : quod præter alia, quæ mox afferam, indicabat potentiam et opes Nabuchodonosoris et Chaldæorum esse tantas, ut iis pene omnes homines ali et vivere possent. Vers. 9.

Rex est arbor habens sua

Nota : Hujus arboris, id est Nabuchodonosoris, folia, erant pompa vestium, curruum, militum,

(1) Arborem apud Indos, Persas et Ægyptios virum excellentem significare, refert Achmedes in *Oneirocriticis*, cap. CC. Sic apud Ezechielem, cap. XXXI, 3, *arbor* est rex Assyriæ, et vers. 18, rex Ægyptius.

(2) Qua loquendi formula non Hebræi tantum, sed et Arabes ad summam rei alicujus altitudinem describendam uti solent, vide etiam *Deuter.* IX, 1. Græci quoque arborem præaltam οὐρανομήκην, ad cœlum pertingentem vocare solent.

folia, fructus, volucres, etc. aulicorum : fructus erant opes et tributa, ait Theodoretus : *Cibus omnium erat in ea,* quia omnes mercatores et agricolæ sub eo pacifice et laute vivebant; milites vero et aulici splendide ab eo alebantur : subter eam habitabant bestiæ, id est homines barbari; et in ramis ejus volucres cœli, id est homines mitiori, acriori et altiori ingenio sub illius regis imperio et favore commode et decenter vivebant, sicque « ex ea vescebatur omnis caro. »

Vers. 10. 10. VIDEBAM IN VISIONE CAPITIS MEI SUPER STRATUM MEUM, — videbar mihi per somnium videre.

ET ECCE VIGIL, ET SANCTUS DE COELO DESCENDIT.— « Vigil » hic est angelus, ut vertunt Septuaginta, qui non obruitur somno ut homo, utpote carens corpore. Angelus hic erat Babyloniæ præses et vindex, ut patet vers. 14. Nota : Τὸ *vigil* significat *primo*, angelos esse incorporeos, ideoque nunquam dormire, sed semper vigilare, operique Dei intendere. Hoc imitantur Sancti, præsertim Religiosi, qui noctu pervigilant in oratione et laudibus Dei : « Unde et nos, ait S. Hieronymus, crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia. Et de Domino dicitur, *Psalm.* CXX : Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel. » *Secundo,* eos esse continuos in actione, et infatigabiles. *Tertio,* eos nostra omnia acerrime considerare. *Quarto,* eos vigilantissimos esse gubernationis et vindictæ divinæ ministros et exsecutores : perinde ac ipsa justitia et vindicta divina vigilanlantissima est : unde ipsa, *Jeremiæ* I, 11, ostensa est quasi virga vigilans. Hinc notat S. Hieronymus Chaldæum עִיר *ir,* id est vigil, alludere ad irin, sive iridem, quæ per multicolorem arcum ad terras descendere dicitur, et per eam subinde angeli, ut *Apocal.* cap. X, 1, de angelo suo ait Joannes : « Et iris in capite ejus. » Iris enim misericordiæ et vindictæ est symbolum. Unde censet ab *ir* Hebræo, quod hic retinent aliqui interpretes, et græce et latine dictam esse irim sive iridem. Utramque ostendunt et ostendent angeli, tum alias, tum præsertim in judicio et resurrectione, cum ipsi a morte evigilare et resurgere facient homines; alios ad gloriam, alios ad gehennam. « Vita ergo angelorum est vigilia : vita mortalium vigilia sit oportet. Vigilate : nescitis enim quando Dominus domus veniat » *Marc.* cap. XIII, 35.

Angelus vocatur vigil ob quatuor causas. Prima. — Secunda. — Tertia. — Quarta. — Vita angelorum et hominum est vigilia

Vers. 12. 12. GERMEN, etc., SINITE, — stirpem ei relinquite, ut possit crescere.

ALLIGETUR (scilicet ille, qui per arborem hanc significatur, puta Nabuchodonosor) VINCULO FERREO ET ÆREO, IN HERBIS QUÆ FORIS SUNT (1).

Id est, ut ex Chaldæo vertit Pagninus : *Alligatus vinculo et æreo et ferreo, ponatur in herba agri.*

Nota : Nabuchodonosor cum primo in amentiam versus est, mox a suis, ne sibi et aliis noceret, vinculis astrictus fuit et inclusus; sed deinde monitu Danielis solutus et dimissus ivit ad sylvas, vixitque cum bestiis per septem annos, ut patet vers. 29. Ita tamen ut retinuerit vincula aliqua, puta manicas ferreas in manibus, ne illæ conjungi possent, neve iis uteretur ut homo, sed ut, iis disjunctis, reperet ad herbas agri quasi bestia. Hoc enim est quod hic dicitur : « Alligetur vinculo ferreo, etc., in herbis. » Herbas ergo comedens erat ligatus.

Lyranus, quem sequitur Fernandius, *vision.* XXII, *Comment.* II, sect. II, per vincula hæc accipit sententiam et decretum Dei infrangibile, de Nabuchodonosoris ejectione e regno. Alii accipiunt durissimam ejus pœnam et afflictionem, quæ fregit et domuit ejus superbiam. Sed hæc mystica sunt.

13. COR EJUS AB HUMANO COMMUTETUR. — Syrus : *Cor ejus ab hominibus transeat;* Arabicus Antiochenus : *Cor ejus divertatur*, vel amoveatur *ab hominibus;* Arabicus Alexandrinus : *Cor ejus auferatur ab inter homines,* et pro eo Vers. 13.

COR FERÆ DETUR EI. — Hinc Origenes cum suis docuit hanc non esse historiam, sed parabolam, qua sub nomine regis Nabuchodonosoris symbolice describatur casus Luciferi. Sed hæc est hæresis : nam historiam esse patet ex simplici narratione totius capitis, et ex cap. seq., vers. 20 et seq. Ita S. Hieronymus et alii passim.

Quæres, an ergo Nabuchodonosor vere mutatus fuit in feram aut bestiam? *Primo,* nonnulli censent Josephum id affirmare, sed falso hoc ei tribuunt.

Secundo, Dorotheus in *Synopsi*, et Epiphanius in *Vita Danielis,* censent Nabuchodonosorem interius habuisse formam hominis, scilicet animam rationalem, sed exterius mutatum fuisse in figuram bovis anterius, et leonis posterius; ac consequenter videntur ei caput et cornua bovis, caudam vero et jubas leonis dare. Probant ex eo quod hic dicitur « cor, » non bestiæ, sed « feræ detur ei : » bos autem est bestia, non fera : leo vero est fera, non bestia : ergo potius in leonis quam in bovis formam mutatus fuit rex. Rursum, quia vers. 30, Septuaginta dicunt ejus capillos crevisse in similitudinem leonum. Adde, rex hic crudelis et superbus fuit, ut leo; unde et leænæ comparatur, cap. VII, 4. Verum in explicatione somnii Daniel nullam leonis, sed tantum bovis facit mentionem, vers. 29 et 30, eum bovi similem factum esse narrat. Jam vero boves non tantum cicures sunt et domestici, sed etiam agrestes et feri, uti sunt uri et bisontes. Talis ergo factus videtur Nabuchodonosor. Sic de Gyge et Minotauro fingunt poetæ, eos partim fuisse homines, partim boves. Nam de Gyge canit Ovidius, lib. IV *Trist.* eleg. 6 :

An Nabuchodonosor vere in bestiam sit mutatus. Prima sententia. — Secunda Epiphanii, vere id factum. — Nabuchodonosor factus est instar uri vel bisontis.

> Centimanumque Gygen, semibovemque virum;

de Minotauro vero :

> Semibovemque virum, semivirumque bovem.

(1) Transit jam, ut sæpe fit in somniis, allegoricus sermo in proprium; nam vincula, ferarum victus, et immutatio cordis, seu mentis, non competunt arbori, sed Nabuchodonosori per eam significato.

Tertia, Medinæ, phantastice id factum, Lycanthropi. *Tertio,* Michael Medina, lib. II *De Fide,* cap. VII, putat non veram, sed phantasticam fuisse regis transformationem in bestiam : idque aut per præstigias, quomodo nostri lycanthropi, cum sint homines et sagi, ope dæmonis ita perstringunt oculos intuentium, ut videantur esse lupi, gregesque ovium quasi lupi invadere et occidere, ac mox strage peracta in humanam formam videntur reverti. Similis transformationis meminit S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XVIII. Aut potius, quia Deus circa corpus regis circumposuit figuram quamdam bestiæ, sub qua cum cerneretur ab aliis, bestia putabatur : sic enim mulier illa, quæ ad S. Hilarionem fuit adducta, per magicas artes apparebat esse jumentum, quæ Hilarioni mulier, uti revera erat, videbatur. Testis est S. Hieronymus, in ejus Vita. Verum hæc non sufficiunt, nec explent verba Scripturæ.

Quarta, S. Thomas id factum ait in regis imaginatione. *Quarto,* S. Thomas, lib. II *De Regimine principum* (viri docti, ut Bellarminus, lib. *De Script. Eccles.,* negant hunc librum esse S. Thomæ Aquinatis) cap. ult., ait regem transformatum esse in bestiam, non revera, sed quia sua imaginatione vitiata et corrupta, sibi transformatus videbatur. Cujus rei multa et mira exempla refert Galenus, et post eum Levinus Lemnius, lib. II *De Complexione,* sub finem: Quidam, inquit, putabat nasum sibi excrevisse in immensum, ut elephantis proboscidem circumferre videretur. Medicus hunc ei morbum et phantasiam hac arte exemit : longum farcimen naribus admovit, arreptaque novacula illud sensim abscidit, ac tandem extimam nasi partem perstrinxit, ut sanguis deflueret; itaque imaginarium ei nasum avulsit : atque, præscripta ei soporifera potione et salubri diæta eum plene curavit.

Exempla Lemnii et aliorum

Alius hypochondriacus, hoc est, cui præcordia humore melancholico ac flatibus turgebant, credebat ranas ac bufones interiora sua perterebrare. Medicus dedit ei potionem, ac subdito clystere procuravit, ut aliquot ranæ et bufones in subjectam ei pelvim conjicerentur; quibus visis, opinio illi hæc adempta est.

Tertius censebat se membra posteriora habere ex vitro; unde semper stabat, metuens ne si sederet, ea quasi vitri fragmenta dissilirent.

Quartus nuper fuit, qui ex nimia capitis fatigatione, se mortuum esse dicebat, nec comedere volebat, utpote mortuum se credens. Jamque instabat septimus dies, qui inedia confectis lethalis esse solet. Ut eum morbo et morti eriperent, quidam personati linteis obvoluti quasi mortui, conclave obscurum ingressi mensam instruere, ac liberaliter se reficere cœperunt. Æger autem, hæc conspicatus, sciscitatur quid moliantur, et quod sint genus hominum? responsum est mortuos esse se. Tum ipse : Ergone mortui comedunt? illi : Comedunt utique; veni, vide et gusta. Ille lecto exsilit, cum mortuis commentitiis large vescitur, indormit confecto ad id liquamine, experrectus sensim ad se redit et sanatur. Hæc omnia Lemnius.

Hinc multi fiunt stulti et deliri ex sola vehementi rei alicujus vel amabilis, vel odibilis, apprehensione : imo narrat Seneca Bibium Gallum Romanum imitando gestus stulti, eos ita phantasiæ impressisse, ut inde stultus factus fuerit. Huc accedit Franciscus Valesius, *De Sacra philos.* cap. LXXX, et Hieronymus Mercurialis, lib. VI *Variar. lect.* cap. XX, qui hanc regis metamorphosin non aliud fuisse censent, quam morbum quem medici melancholiam vocant, quo qui laborant insaniunt, et in aliorum subinde animalium formas mutatos se esse imaginantur, faciuntque et patiuntur omnia quasi revera ita esset : alii in canes, et latrant : alii in gallos, et cantant, et concutiunt latera : alii in lupos, et exeunt noctu domo, quæruntque sepulcra, et versantur libenter cum cadaveribus. Hinc enim Latinis vocatur melancholia canina, atque lupina, Græcis λυκανθρωπία, Arabibus *cutabut.* Sic Bellerophon, ut animi ægritudines et mentis dolores exciteret, captabat loca avia et solitudines : de quo Homerus, *Iliade* γ· Valesius id factum putat per melancholiam.

> Nam miser in sylvis mœrens errabat opacis,
> Per campos solus latos, perque avia rura.
> Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Hinc Rutilius ethnicus, monachos insulæ Capraríæ eodem morbo laborare falso æstimans, sic de eis scribit :

> Sic nimiæ bilis morbum assignavit Homerus
> Bellerophontæis sollicitudinibus.

Similis fuit Timon Atheniensis qui μισάνθρωπος est appellatus, quod genus humanum odisse videretur. Unde quadam vice in concionem ascendens, silentio indicto, dixit : Est mihi hortus, et in eo ficus, ex qua multi cives se suspenderunt. In eodem nunc ego loco ædificare volo; quare vos publice admoneo, ut, si quis se suspendere velit, maturet antequam arbor exscindatur. Ejus epitaphium hoc fuit :

> Hic sum post vitam miseramque inopemque sepultus,
> Nomen non quæras : Dii, lector, te male perdant.

Unde mare quasi perosum hoc monstrum, dicitur exundando ejus sepulcrum longe expulisse.

Hic modus verus est, sed non adæquatus; nec enim usquequaque verbis Scripturæ ipsique historiæ satisfacit : non enim potest morbus aliquis naturalis figuram hominis mutare, itaque temperamentum ejus efferare, ut per septem annos cibo ferino quasi fera cum feris vivat.

Denique Pererius asserit regem non mutavisse figuram, sed tantum phantasiam, complexionem et gestus : et Maldonatus censet in figura corporis nihil mutatum fuisse præter ungues et capillos, qui nisi sæpe resecentur, solent turpi ac ferina forma crescere. Verum : Quinta, Maldonatus putat regem tantum accepisse longiores

ungues et capillos.

Conclusio prima. Nabuchodonosor mansit homo. Probatur primo. Secundo. Tertio.

Dico PRIMO : Nabuchodonosor in hac transformatione vere mansit homo. Id patet, *primo* ex tota narratione vers. 30 et sequent. *Secundo*, quia alioqui anima rationalis debuisset ei adimi, et dari anima bovis : et sic non fuisset idem ; nec rex qui peccaverat, fuisset punitus, sed bos. *Tertio*, quia anima humana non potest informare corpus bovis; nec anima bovis corpus hominis. Mansit ergo idem omnino Nabuchodonosor, idem corpus, eadem anima; sed humanus tantum sensus quoad exercitium, puta humana sensatio, præsertim in gustu; ac rationis usus ei fuit ad tempus ablatus, et postea redditus.

Conclusio secunda. Fuit mutatus in bestiam; Primo, quia hoc ipse imaginabatur; Secundo, quia complexio ejus fuit efferata; Tertio, quia fuit amens.

Dico SECUNDO : Aliqua tamen ratione dici potest eum conversum esse in bestiam, puta in urum aut bisontem; idque patet *primo*, quia, ut ait D. Thomas, secundum vitiatam suam imaginationem in urum sibi conversus esse videbatur. *Secundo*, quia cordis et corporis ejus temperamentum ita immutatum et efferatum est, ut esset simile feræ bestiæ, quantum fieri potuit citra humanitatis, sive naturæ humanæ amissionem. *Tertio*, quia rationis usu privatus et mente captus, tantum utebatur phantasia, eaque ferina, qualis est uri; et hoc est quod hic dicitur : « Cor feræ detur ei, » *q. d.* Privetur sensu humano, fiat amens et insanus, videatur sibi non esse homo, sed bestia.

Ubi nota : Cor in Scriptura et hic tria significat. *Primo*, mentem : quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima totoque homine. Jam bestiæ non habent mentem; sed ejus vice habent imaginationem : hæc enim regit eas earumque actus, uti mens regit hominis actus; cor ergo feræ est phantasia feræ. *Secundo*, cor idem est quod appetitus et voluntas; cor ergo feræ est appetitus ferinus. *Tertio*, cor proprie hic sumitur. Cordis enim, indeque totius corporis complexio in rege mutata fuit, ut ex humana fieret ferina. Crediderim tamen cum Maldonato eum saltem per intervalla aliquem rationis et pristinæ dignitatis sensum habuisse : hoc enim proprie erat regi et homini, qua talis est, pœnale, afflictivum et contristativum. Huic sententiæ favet illud vers. 22 : « Donec scias quod dominetur Excelsus, » *q. d.* Donec ex tua pœna agnoscas Deum vindicem, ab eoque veniam poscas.

Quarto, quia habitu erat ferino;

Quarto, quia habitus ejus magis ferinus erat, quam humanus; nam incedebat semper nudus, rori, imbri, et aliis cœli injuriis ut fera obnoxius. Rursum facies ejus ab humana erat diversa et accedens ad ferinam. Deinde adeo ei creverant capilli, ut totum fere corpus contegerent; ungues quoque creverant ad similitudinem avium. Denique cute erat non molli, sed dura et ferina, pilosque habebat crassissimos, ut referrent plumas avium, qui a copiosa fuligine crassissimæ melancholiæ oriebantur, inquit Valesius.

Quinto quia reptabat utfera;

Quinto, incessus ejus et figura erat ferina ; quia non erectus ut homo, et bipes; sed curvus et pronus, manibus et pedibus reptabat ut bestia, et quadrupes : pedes ergo ejus, brachia et manus callosæ et duræ, reliquaque membra cum temperamento ferinam induerant figuram, quantum salva humana natura facere poterat Deus. Unde ipse rex jam sibi restitutus ait vers. 33 : « Figura mea reversa est ad me ; » ergo illa jam ante ei fuerat ablata.

An habuerit cornua et genua ferina?

Vidi subinde bovina cornua regi nostro appingi; sed hæc pictor ei suo adjecit privilegio : alii caudam ei adjiciunt; sed id minus necessarium est : et licet forte aliqualia cornua homini adnasci possent, nulla certe in natura vis est, quæ talem humano corpori appendicem possit adjicere. Addunt aliqui regis hujus genuum vertebras inversas fuisse, ita ut extrorsum quadrupedum more prominerent, idque ut pari cum bobus celeritate curreret, et inæqualia loca transiliret; nam si genua ejus introrsum humano modo plicata fuissent, fuisset ipse ad talem motum et saltum ineptus. Hæc opinio videtur congrua et probabilis. Nam hic situs ad incedendum more quadrupedum est naturalis, et pene necessarius ad hoc, ut talis incessus continuari, diuque durare possit, ut patet experienti.

Sexto, quia cum feris herbas comedebat.

Sexto, quia cum feris quasi fera versabatur in sylvis, earumdemque victu, scilicet herbis et radicibus vescebatur; easque ex imaginatione et appetitu ferino (hunc enim significat « cor feræ ») et bovino sibi a Deo indito appetebat. Porro feræ non læserunt eum, quia putabant esse feram, licet novam et monstrosam; et quia Deus eas avertit, illumque per septem annos mirabiliter in hoc statu custodivit et conservavit. Simile narrat Aben-Ezra de homine quodam melancholico, qui in monte Sardiniæ secessit, ibique cum cervis diu herbis victitavit. Sic Arcades glandibus, Argæi pyris sylvestribus, Æthiopes locustis, milio Sauromatæ, Persæ cardamo, Eremitæ herbis, Ophiophagi serpentibus vescebantur. Mithridatem veneno ita assuevisse, ut eo occidi non posset, testantur historiæ. Feminam quamdam Coloniæ araneis pasci vidisse se narrat Albertus Magnus. Non mirum ergo regem nostrum herbis tamdiu victitasse.

Septimo, quia mugiebat ut bos.

Septimo, quia cum mentis usu etiam oris et linguæ usum perdiderat, nec articulatas et humanas, sed inconditas et bestiales voces dabat, mugiebatque ut bos. Ratio est, quia locutio sequitur imaginativam : prout enim homo, vel animal imaginatur, sic et loquitur, id est vocem dat : ubi ergo ferina est imaginatio, uti erat in rege, ibi et ferina est vox. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus et Gregorius, V *Moral.* VI, ac diserte Ludovicus Molina I part. *Quæst.* CXI, et Delrio, lib. II *De Magia*, Quæst. XVIII.

Hujus metamorphosis vix meminerunt Gentiles, præsertim quia prisci Chaldæorum annales perierunt : insinuat tamen eam Alphæus apud Eusebium, lib. IX *De Præparat. Evang.*, dum narrat regem Nabuchodonosorem in furorem raptum, prædixisse eversionem Chaldæorum, moxque

evanuisse e consortio hominum, dum scilicet quasi bestia fugit ad bestias in sylvas.

Juste rex bestialiter vivens fit bestia.

Moraliter, nota hic justam et aptam pœnam ferinæ superbiæ, tyrannidis, gulæ et vitæ; ob hanc enim ex rege factus est quasi fera : « Et quia elocutione cogitationis se super homines extulit : ipsum, quem communem cum hominibus habuit, sensum hominis amisit, » inquit S. Gregorius, V *Moral.* VI. Ecce quam verum hic est illud *Psalm.* XLVIII : « Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Hinc finxit Homerus, quod Circe socios Ulyssis illecebris dementaverit, et converterit in porcos, boves, asinos; Ulyssem autem, eo quod ipse ejus cantus et illecebras respuisset, ab ea dementari et converti non potuisse. Hinc rursum nata est illa Pythagoræ sententia de animarum transitu in bestias, quam ipse μετεμψύχωσιν vocabat : quæ si litteraliter intelligatur, falsa est et absurda; sin symbolice capiatur et moraliter, vera est et accommoda. Vere dixit Euripides : « Cum videris in sublime quempiam elatum, splendidis gloriantem opibus, ac genere supercilioque supra sortem suam fastuosum, illius celerem divinitus exspecta vindictam. » Et Herodotus, lib. I : « Vides eximia animalia ut fulminet Deus, neque suis opinionibus uti sinat; exigua vero facile fert. Vides etiam ut in ædificia maxima semper, et celsissimas arbores cœlestia tela ingruant. Solet enim Deus eminentia quævis castigare, ideoque sæpe magni et superbi exercitus a paucis vincuntur. Non sinit enim Deus alium præter se altum sapere. » Alius : « Ambitio est elementum malorum. » Denique Socrates sapienter monet : « Quamvis rex natus fueris, audi tamen ut mortalis. Quid tum, quod procul expuis? multa abundas pituita. Vestem elegantem fers? at hanc ovicula prius habuit. Aurum geris? hæc fortunæ inconstans potentia. Opibus affluis? hæc vis est iniqua temporis. Superbis? hujusmodi est stultitiæ jactantia, vel hinnitus. At si temperantiam secteris, divinum donum est. Fit autem temperantia, si teipsum metiaris. » Denique sapienter Seneca in *Thyest.* :

> Stet quicumque volet potens
> Aulæ culmine lubrico,
> Me dulcis saturet quies.
> Obscuro positus loco,
> Leni perfruar otio.

nimirum « procul a Jove et fulmine. » Humilis ergo qui procul est a Jove, procul est a fulmine.

Septem tempora sunt septem anni.

ET SEPTEM TEMPORA MUTENTUR SUPER EUM. — Per *septem tempora* Rabbi Abraham accipit septem hebdomadas, alii septem menses, alii septem anni tempora : annus enim in quatuor tempora dividitur, scilicet in ver, æstatem, autumnum et hiemem : sic ergo septem tempora fere biennium efficerent. Alii, quibus favet Theodoretus, anni, inquiunt, duo tempora sunt æstas et hiems : septem ergo tempora, sunt tres anni cum dimidio. Verum passim Latini, Græci et Hebræi septem tempora, interpretantur septem annos : annus enim temporum mensura est communissima et vulgatissima, præsertim in chronicis regum. Sic tempora pro annis capiuntur, cap. XII, 7. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Et septem anni mutentur.*

14. IN SENTENTIA VIGILUM DECRETUM EST, ET (hic est) SERMO SANCTORUM ET PETITIO, — *q. d.* Ita decernunt vigiles, id est angeli, jubente Deo ad sermonem et petitionem Sanctorum. Ita S. Hieronymus. Arabicus vertit : *Hoc est quod decretum est in mandato angeli sancti;* Chaldaice est, *et in verbo Sanctorum quæstio, q. d.* Inferiores angeli quærent : Quare ita Deus fecit? et respondebitur illis : Ut cognoscant viventes quod dominetur Excelsus. Vers. 14.

ET HUMILLIMUM HOMINEM CONSTITUET SUPER EUM, — puta super Nabuchodonosorem; aut potius « super eum, » id est super ipsum, scilicet regnum, ut habent Chaldæus, Græca, Vatablus et alii. Porro multorum, quos Deus ex vili conditione ad regnum evexit, exempla recensui, *Genes.* XXXVIII, in fine.

16. COEPIT, etc., TACITUS COGITARE. — Græce ἀπηνιώθη, id est *obstupuit*, mansit attonitus : ita Vatablus; alii, *hæsitavit;* Polychronius vertit, ἐξεπλάγη, id est, *consternatus est super mira novitate rerum ostensarum, et cogitabundus factus est.* Nam, ut ait Ptolemæus initio *Almagesti* : « Meditatio est clavis veritatis. » Quocirca sapientes interrogati de casu, vel re difficili, non statim respondent, sed tempus petunt ad cogitandum (1). Vers. 16.

COGITATIONES EJUS CONTURBABANT EUM, — quia scilicet dolebat Daniel, regi sibi tam amico, per hoc somnium tam dira portendi.

Symbolice Rupertus in *Daniel.* cap. VIII, docet, per Nabuchodonosorem in bestiam conversum significari, *primo*, quod Deus, stulta mundi eligens, stultam fecit sapientiam hujus mundi per Evangelium Christi. *Secundo*, victoriam regni Dei, cujus potestatem rex, recepto sensu, confessus est. « Propriam, inquit, reprobandæ sapientiæ hujus mundi imaginem superbi regis dementatio prætulit, in eo maxime quod fœnum ut bos comedit. Quidnam est fœnum bovis hujus pabulum, nisi multitudo carnalium, mane virentium, cito florentium, et cito nihilominus, flore perdito, arescentium? Omnis enim caro ut fœnum, et omnis gloria ejus tanquam flos fœni. Ergo descendente sancto et vigile, ad clamorem ejus ex hominibus ejectus est Nabuchodonosor, fœnum ut bos comedit : quia descendente in hunc mundum virtute et sapientia Dei Christo, ad prædicationem ejus stulta facta est sapientia hujus mundi, et

(1) Somnii veram significationem Deus Danieli statim patefecit; igitur non ut rei intelligentiam assequeretur intra semetipsum cogitavit; sed quia, ut infra dicit Cornelius, quia nolebat cito procedere ad denuntiandum regi tanta mala.

ejecta ex hominibus divinam rationem recipientibus : solummodo fœnum, id est homines superfluos, et super numerum pullulantes ex vitio carnis devorare potuit. »

Vers. 24. 24. Rex, consilium meum placeat tibi. — Chaldaice מלכא מלכי *malca milki*, id est *rex, rex meus*, vel *regnum meum placeat tibi*, ubi *rex* vel *regnum* vocatur consilium; idque eleganter, ait Marinus Brixierdis in *Lexico*, quia consilium est instar regis, et deliberationis ac sententiæ est rex : et quia reges regere et regi debent consilio, ut regis rex sit consilium. Unde Pagninus in *Appendice vocum Chaldaic. Lexici, milki*, id est consilium, æque ac *malka*, id est rex, deducit a מלך *malach*, quod יעץ *iaats*, id est consulere, notat. Idem tradunt, et multis exemplis confirmant Lexica Chaldaica et Syriaca. Sic ergo Chaldæi et Hebræi regem vocarunt a consilio, ut idem sit rex qui consultor, et regnare sit idem quod consulere et pollere consilio, juxta illud Platonis : « Beatæ sunt respublicæ quas philosophi et sapientes regunt, aut ubi reges philosophantur. » Hinc illud *Prov.* LI, 3 : « Ne dederis mulieribus substantiam tuam et divitias tuas ad delendos reges. » Septuaginta juxta Romanam editionem vertunt : *Et vitam tuam in seram consilii mutationem*; Theodotion, *in pœnitentiam*. Et mox : *Noli regibus, o Lamuel! noli regibus dare vinum*. Septuaginta pro אל *al*, id est *non*, legentes, אל *el*, id est *ad, cum*, vertunt : *Cum consilio omnia fac, cum consilio bibe vinum*, quasi idem sit consilium quod reges, aut potius eadem vox *melachim* et reges et consilium significet : Noster enim vertit, *reges*; Septuaginta, *consilium*. Hinc Emmanuelis regis nostri, cujus « principatus super humerum ejus, » Isaias, cap. IX, 6, cognomen assignat « consiliarius : » quin et Homerus Agamemnonem regem cognominat βουληφόρον, id est *consilio pollentem*, puta principem qui multis consulere debeat. Audi eum *Iliade* α, Εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω, id est, *Unus vero princeps vir consiliarius esto*. Præclare Cicero : « Bonum ducem efficiunt, inquit, labor in negotiis, industria in agendo, in providendo consilium, et celeritas in conficiendo. »

Peccata tua eleemosynis redime. — Pro *redime*

Peccatorum satisfactio per eleemosynam contra Calvinum. Chaldaice est פרק *peruc*, id est, abrumpe, *q. d.* Resipisce, inchoa novam vitam mutando crudelitatem in clementiam et misericordiam, inquit Calvinus, additque : Ergo male Papistæ ex hoc loco probant actus suos pœnitentiæ et satisfactionis. Verum S. Hieronymus, Theodotion, Vatablus omnesque alii vertunt, *redime*, et Chaldæum *peruc* non tantum abrumpere, sed et redimere significat : inde enim פריק *peric*, vocatur redemptor; et פרקן *purkan*, redemptio. Vide Lexicon Regium : idque patet ex serie orationis Danielis. Vult enim ipse non futura, sed præterita regis peccata ab eo ita dirumpi, frangi (*parac* enim et litteris et significatione idem est quod *frago* et *frango*) destrui et redimi, ut pro iis ipse Deum placet per pœnitentiam et eleemosynas. Unde Calvinus, veritate convictus, tandem concedit posse sic verti : « Peccata tua eleemosynis redime; » sed excipit, hanc redemptionem apud homines intelligendam esse, non apud Deum, *q. d.* Redde pauperibus, quæ illis per vim et injuriam eripuisti, ut illis damnum sarcias et restituas. Verum hic est actus justitiæ : Daniel autem suadet actum misericordiæ; subdit enim : « Et iniquitates tuas misericordiis pauperum. » Rursum Daniel non vult hominibus, sed Deo a rege satisfieri. Demum enim Excelsum illi hanc plagam inflixisse, ideoque ab eo timendum et placandum esse docuit vers. 22, dicens : « Donec scias quod dominetur Excelsus super regnum hominum. »

Eleemosynis. — Chaldaice est בצדקה *betsidca*, id est justitia. Nota : Misericordia et eleemosyna hic et alibi vocatur justitia, quia est causa, pars et signum illustre justitiæ et sanctitatis, uti dixi II *Corinth.* IX, 9.

Moraliter, docet hic Daniel consiliarios, confessarios, concionatores principum, quam vere et sincere eorum vitia carpere, et contra ea sana consilia et remedia suggerere debeant. Videmus enim multos iis adulari, crimina excusare, itaque se et ipsos perdere. Præclare Seneca, lib. VI *De Benef.* cap. XXX : « Monstrabo tibi, inquit, cujus rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit; scilicet, ille qui verum dicat, et hominem inter mentientes (adulatores) stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum vindicet a consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, et fides in obsequium servile submissa; dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque; sed adulandi certamen est, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quibus blandissime fallat? » Et mox : Hinc « perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se casura regna fregerunt; nec intellexerunt in illa scena, et vanis et cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non adversi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt. » Subdit exemplum Xerxis, cui Græcos invasuro omnes assentabantur, quasi mox eos tantis copiis obrueret; solus Demaratus dixit : « Illam ipsam qua sibi placeret multitudinem indigestam et gravem, metuendam esse ducenti; non enim vires, sed pondus habere; immodica nunquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest : » paucos Græcos occupaturos Thermopylarum angustias, et Persis omnibus restituros. Itaque accidit, « stratusque per totam Græciam passim Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret, a pudore quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit petere quod vellet; petit ille, ut Sardeis maximam Asiæ civitatem curru vectus intraret, rectam

capite tiaram gerens. » Et Augusti Cæsaris, qui filiæ suæ Juliæ stupra indignans publicavit; inde pudore suffusus et gemens : « Horum, ait, nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixisset. » Concludit : « Plenas aures adulationibus aliquando vox vera intret. Da consilium utile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, ut sciat illam multis et fidis manibus continendam; mobilia esse quæ dedit casus, et majore cursu fugere quam veniunt, sæpe inter fortunam maximam et ultimam nihil interesse. »

Redime.—Arabicus Antiochenus vertit : *Peccata tua eleemosynis involve*, vel *operi*. Arabica vox proprie dicitur de sindone, qua sepeliendi involvuntur, ut peccata cum cadavere, eleemosynæ cum sindone conferantur. Arabicus Alexandrinus vertit : *Remissionem pro peccatis tuis postula eleemosynis, et operi, et miseratione super* (erga) *infirmos pro iniquitatibus tuis*. Hinc S. Augustinus, lib. XI *De Civit.* XXXVII, ait quosdam sine eleemosynis non posse salvari, quia peccatis aut cupiditatibus suis ita irretiti sunt, ut nisi pauperum precibus ordinaria gratia majorem et potentiorem obtineant, ab iis se expedire non possint.

Quidam sine eleemosyna non possunt salvari, cur?

Pari modo Zeno Imperator per eleemosynam punitionem Dei evasit. Audi Joannem Moschum in *Prato spirit.* cap. CLXXXV : « Narravit, inquit, nobis quidam Patrum de Zenone Imperatore dicens, quod mulierem quamdam in filia ipsius injuriose tractaverit. Hæc autem vacabat in templo Dominæ nostræ S. Dei Genitricis, orans et deprecans, et cum lacrymis dicens : Vindica me de Zenone Imperatore. Cum ergo multis diebus hoc faceret; apparuit ei sancta Dei genitrix, dicens : Crede mihi, mulier, ultionem tuam sæpe facere volui, sed manus ejus prohibet me. Erat enim valde misericors, et eleemosynas faciens. » Merito ergo ait *Eccli.* cap. III, 33 : « Ignem ardentem exstinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis. » In quem locum scribens S. Ambrosius comparat eleemosynam aquæ baptismi : « Eleemosyna, inquit, quodam modo est aliud animarum lavacrum, ut, si quis forte post baptismum humana fragilitate deliquerit, supersit ei ut iterum eleemosynis emundetur. » Concionator ergo, quasi alter Daniel, crebro peccatoribus suadeat et inculcet eleemosynam. Nam, ut ait S. Augustinus, *homil.* 29 inter 50 : « Sacrificium christianorum est eleemosyna in pauperes; hinc enim Deus fit peccatis propitius. » Vide ea quæ de eleemosyna annotavi *Deuteron.* XXVI, sub finem capitis.

Audi testamentum Petri Domini Soræ et Arpini, ejusque conjugis Dodæ anno Domini 1030, apud Baronium : « Cœpimus, inquit, cogitare intra nosmetipsos qualiter in peccatis concepti et nati sumus, et qualiter ab infantia nostra, die noctuque horis et momentis innumerabilia peccata commisimus, et qualiter in illo terribili judicio de omnibus factis nostris et cogitationibus Deo rationem reddituri sumus, et qualiter ab illo æquissimo judice unusquisque recipiet secundum opera sua; et rursus dum cogitare cœpimus, qualiter impii et peccatores, qui hic peccata redimere negligunt, in illam pavendam pœnam perpetuo cum diabolo damnabuntur, et qualiter justi et electi Dei in illa æterna beatitudine cum Domino gloriabuntur; subito respexit nos divina pietas, et compunctum est cor nostrum cum tremore et æstuatione cordis; et cœpimus cogitare et quærere consilium a sacerdotibus, et religiosis viris, qualiter innumerabilia peccata nostra redimere potuissemus, et ab ira æterni Judicis et a pœna æterna evadere. Accepimus consilium ab eis; præterquam renuntiare sæculo, nihil esse melius quam eleemosynarum virtutem, et de propriis rebus et substantiis monasterium construere, et ibidem cœtus monachorum Deo famulantium coadunare, et ibi secundum regulam et normam beati Benedicti laudem Deo resonare, et vota persolvere, et omni tempore pro animabus nostris incessanter orare. Hoc consilium ab eis lubenter et ardentissimo amore accepimus. Igitur construximus ecclesiam in honorem Domini nostri Jesu Christi, et sanctæ Dei Genitricis et Virginis Mariæ, et tradidimus eam in manus viri venerabilis Domini Dominici sacerdotis, et Abbatis, et ibi eum Abbatem constituimus ubi, monasterium construxisset, et cœtus monachorum Deo famulantium eo advocasset, etc.

Nota sanctum consilium sacerdotum.

Nota : Eleemosyna redimit peccata. *Primo*, quia peccatorem disponit ad gratiam, et ad peccati remissionem, eamque instar orationis a Deo emeretur et impetrat.

Eleemosyna redimit peccata tripliciter. Primo. Secundo. Tertio.

Secundo, quia remissa culpa, meretur ex condigno remissionem pœnæ reliquæ.

Tertio, etiamsi non mereatur semper culpæ et pœnæ æternæ, tamen temporalis pœnæ remissionem fere meretur, ut scilicet Deus plagas suas talibus in hac vita non immittat : idque hic etiam appositum est. Nam S. Hieronymus et alii putant Nabuchodonosorem fecisse eleemosynas, ideoque ad duodecim menses dilatam esse Dei contra eum sententiam, donec rursum bonum clementiæ amisit malo superbiæ, vers. 27. Unde pro eo quod nos habemus : *Forsitan ignoscet delictis tuis*; Chaldaice est : *Forsitan prolongatio erit paci et prosperitati tuæ*.

26. Post finem duodecim mensium. — Distulit Deus sententiæ suæ in regem latæ exsecutionem ad duodecim menses, ut ei daret spatium pœnitentiæ. Ita Theodoretus. Vers. 26.

27. Ait : Nonne hæc est Babylon? — Dixit hæc rex ingenti fastu, cum oblivione et contemptu Dei, unde ait : « Quam ego ædificavi, » non Deus. Videtur ergo somnium et somnii interpretationem oblitus esse, aut parvipendisse, ac rediisse ad ingenium suamque arrogantiam. Nota : Turris Babel, et Babylon urbs condita fuit a Nemrod, sive Belo, qui fuit pater Nini; aucta est a Semiramide, Vers. 27.

sed postea eversa, restituta est a Nabuchodonosore et magnificentissimis operibus adornata. Habebat enim Babylon, teste Herodoto, lib. I, in ambitu murorum stadia 480, muri crassi erant 50 cubitos, alti 200 cubitos : in his erant centum portæ æreæ. Addit Diodorus, lib. III, urbis Babylonis muros adeo latos fuisse, ut per eos sex currus simul procedere possent, et Aristoteles, lib. III *Polit.* cap. II, tantam ait fuisse Babylonem, ut urbe ab hostibus capta, per triduum incolæ alterius partis urbis eam esse captam non senserint : Babylon ergo habita fuit orbis miraculum, et unum ex septem mirabilibus mundi, de quo Martialis in *Amphitheatro*, epigram. 1 :

Babylonis amplitudo.

> Barbara pyramidum sileat miracula Memphis,
> Assiduus jactet nec Babylona labor.

Vers. 28. 28. CUMQUE SERMO ADHUC ESSET IN ORE REGIS, VOX DE COELO RUIT. — Vide hic quam Deus exsecretur superbiam, quamque subito superbos e cœlo sideret et fulminet. Ita Saulus tumens et sæviens in christianos percussus et perculsus cœlesti voce : « Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare; » victus manus dedit Deo, *Actor.* IX. Sic superbis Judæis a Deo prosternendis ait Isaias, cap. LXVI, 6 : « Vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. » Et de superbo Sennacherib, cap. XXX, 31 : « A voce Domini pavebit Assur virga percussus. » Et cap. XXXIII, 3 : « A voce angeli fugerunt populi. » Et *Joel.* cap. II, 11 : « Deus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui : magnus enim dies Domini, et terribilis valde, et quis sustinebit eum? » cum scilicet in die judicii superbos sua voce : « Ite, maledicti, in ignem æternum, » adiget in tartara. Nam, ut ait David II *Reg.* XXII, 14 : « Tonabit de cœlo Dominus, et Excelsus dabit vocem suam. » Sic Joannes, *Apoc.* VIII, audivit vocem angeli, quasi « aquilæ volantis per medium cœli, dicentis voce magna : Væ, væ, væ, habitantibus in terra! »

Vers. 30. 30. EX HOMINIBUS ABJECTUS EST. — Cum Nabuchodonosor tanquam amens et insanus ejectus fuit, tunc regnum Chaldæorum per septennium administravit Evilmerodach ejus filius, vel optimates, qui juxta vaticinium Danielis per septennium exspectaverunt, ut Nabuchodonosorem menti restitutum reciperent, ut indicatur vers. 33 (1).

DONEC CAPILLI EJUS IN SIMILITUDINEM AQUILARUM CRESCERENT. — Pro *aquilarum* Septuaginta habent λεόντων, id est *leonum;* unde Epiphanius et Dorotheus hauserunt suam sententiam de rege in leonem transformato, ut dixi vers. 13. Verum Chaldæus et Latina habent *aquilarum*, non *leonum*.

Quæres, quomodo capilli ejus « in similitudinem » non bovis, sed aquilarum creverint? *Primo*, Maldonatus censet in rege nihil præter ungues et capillos fuisse immutatum, sed hæc sola ferinum in morem excrevisse. Verum contrarium est verius, ut dixi vers. 15.

Secundo, Lyranus, τὸ *in similitudinem aquilarum*, exponit, *q. d. In longitudinem alarum aquilæ.*

(1) Quæ hoc versu narrantur facta, ita incongrua et incredibilia visa sunt pluribus recentioribus Germaniæ interpretibus, ut hujus narrationis summam omnino in dubium revocare maluerint, quam quamlibet hujus interpretationem admittere. Cæterum, cum nonnisi veteres et a tempore S. Hieronymi jam factas et solutas difficultates refricent rationalistæ Bertholdtius, Bleekius, Kirms, Rosenmuller, illis expediendis immorari prorsus inutile existimamus. Hæc tantum notanda : *primo*, voces *septem tempora*, vers. 22, hic non necessario septem annos significant, sed possunt indicare septem menses, aut, cum Orientales annum in sex partes seu tempora dividerent, quatuordecim menses. S. de Saulcy, *Chronolog. Bibliq. des empires de Ninive*, etc.; *Annales de Philosoph. chrét.* tom. XXXVIII, pag. 262, asserit septem tantum dies morbo laborasse, quem febrim ardentem vocat, et non septem annos, ut primus Josephus scripsit. Cui tamen sententiæ plene accedere non audemus. Si autem vox *tempus* pro *anno* accipienda esset, determinatus numerus *septem* hic pro indeterminato adhibetur, atque aliquos annos significare posset, prout vox *septem* usurpatur *Gen.* cap. XXXIII, 3; *Prov.* cap. XXIV, 16; XXVI, 25; *Isai.* cap. IV, 1; *Jerem.* cap. XV, 9, etc., etc.

Secundo, cæterum, si etiam Nabuchodonosor septem annis integris cum feris fuisset, an Deus qui superbum hunc impiumque regem in exemplum aliorum insigniter punire voluit, illum gramina comedentem, rore pluviaque irrogatum, vivum servare a feris incolumem præstare, eique regnum conservare nequivisset? Perdurante hujus regis insania, imperii habenas tenuere magnates usquedum sanaretur, in quo suis commodis inserviebant, nam regis mutatio in Oriente fere semper muneris privationem pro optimatibus importabat.

Tertio, credimus cor Nabuchodonosoris ab humano commutatum fuisse (13), in eo sensu quod desivit esse humanum, ut ferinæ indolis fieret; et cor feræ significare mentis stupiditatem et sævitiam.

Communiter creditur, ait Calmetus, Nabuchodonosorem per effectum potentiæ divinæ in hunc morbum qui lycanthropiæ dicitur, incidisse : hic princeps itaque firmiter credens se bovem esse factum, manibus pedibusque incedere, herbas comedere, capite ut cornibus petere, rure commorari, societatem hominum fugere, atque cæsariem, barbam et ungues ut animal nutrire incœpit. Ejus aulici hoc portento attoniti illum ceperunt et ligaverunt, ut Daniel (cap. IV, 12) observat : Alligetur vinculo æreo et ferreo. Cum illo egerunt ut cum insanis et furibundis agi solet..... Tandem Nabuchodonosor fuga evasit, et rure ut bestia vixit. Hujusmodi morbi medicis minime ignoti sunt, paucique libri medicorum de illis silent. Vide *Dict. Bibl.*, art. *Lycanthropia.*

Quarto, nihil mirum si historia profana hujus facti non meminit, quia nulla historia regni Babylonici Nabuchodonosori coæva ad nos pervenit. Cæterum vestigia illius occurrunt in auctoribus profanis posterioribus, ut ex Beroso Fl. Josephus, *Contra Apion.* lib. I, cap. XX, expressis verbis dicit, Nabuchodonosorem, cum celebres Babylonis muros construere cœpisset, *in morbum incidisse*, et postquam quadraginta annis regnasset, vita functum fuisse. Abydenus apud Eusebium (*Præpar.* lib. IX, cap. XLI, ex Megasthene) refert Nabuchodonosorem palatium suum conscendisse, ibi prædixisse Babylonem a Medis et Persis expugnandam esse, atque illico disparuisse. E quibus veritatem de Nabuchodonosoris ob morbum lycanthropiæ a Deo immissum inter feras recessu satis clare educere licet.

Verum alarum hic nulla est mutatio, nec recte capilli hominis alis, sed capillis aquilæ comparantur.

Tertio, melius Vatablus explicat et vertit : *Ut pilorum copia aquilis, et unguibus similis evaderet volucribus* : Chaldæa enim ad verbum habent : *Donec pili ejus multiplicarentur instar aquilarum.* Pilis ergo aquilæ potius quam bovis (cui incessu et forma similis erat) comparantur ejus pili, *primo*, ob copiam et densitatem : aquila enim toto corpore pilis est densa, iisque quasi involuta, uti leo suis jubis, præsertim ea quæ dicitur Ossifraga : sic erat et rex. *Secundo*, ob colorem : sicut enim pili aquilæ sunt nigri admodum, ita erant et regis : idque fiebat ex copia melancholiæ, quæ crassissimam fuliginem exhalat, ex qua pili hi generabantur, uti ex Valesio dixi vers. 15. *Tertio*, ob prolixitatem et formam. Sicut enim pili in capite aquilæ, puta cristæ, sunt prolixæ, erectæ, crispæ, horridæ et minaces : sic erant et capilli regis semper crescentes, et nunquam detonsi.

Porro apte pilos habuit aquilæ rapacis, et ungues avium rapacium: quia hæc fuit pœna et symbolum ejus rapacitatis, qua omnes gentes, earumque regna et opes diripuit; unde a Jeremia, cap. IV, 7, vocatur « prædo gentium; » et ab Ezechiele, cap. XVII, 3, « aquila grandis magnarum alarum, » etc. Rapacitas autem hæc notatur in pilis. Nam aquilæ pilos et pennas esse rapaces et voraces docet Ulysses Aldrovandus, lib. I *Ornitholog.* cap. *De aquila*, pag. 24, ubi de aquila sic scribit : « Pennas habet firmitate ac duritie insigni, quæ (ut experientia multorum et auctoritate didici) pennas aliarum avium, præsertim anserum et columbarum, permixtæ absumunt, idque forsan ob latentem quamdam, qua præditæ sint, vim. Avis enim ipsa dum vivit, reliquis omnibus volucribus infesta est, itaque derivari vim illam animalem in res quoque ejus exanimes, per sympathiæ contagionem, non improbandum est; ut rei eventus docuit etiam in interemptis, super quos patrator sceleris vel casu, vel ad testandam conscientiam adductus fuerit : » præsente enim homicida, corpus ab eo occisum cruorem emittit, de quo dixi *Deuter.* XXI, 1 et sequent.

Vers. 31. 31. VIVENTEM IN SEMPITERNUM LAUDAVI. — Chaldæus, *viventem sæculorum*, quem Syri vocant, *gigantem sæculorum*, ut dixi *Isaiæ* LVII, 15. Huc alludit S. Joannes, *Apoc.* cap. X, 6, et alibi, ubi Deum vocat viventem in sæcula sæculorum.

Vers. 32. 32. IN VIRTUTIBUS COELI. — Chaldaice בחיל *bechel*, id est in exercitu, vel robore, scilicet stellarum et angelorum cœli.

Vers. 33. 33. IN IPSO TEMPORE SENSUS MEUS REVERSUS EST AD ME. — Dorotheus in *Synopsi*, et Epiphanius in *Vita Danielis*, tradunt septem annos supplicio regis a Deo præfinitos, per preces Danielis contractos fuisse ad septem menses : ergo septem mensibus eum vixisse ut bestiam, reliquis vero sex annis et quinque mensibus, eum menti restitutum fuisse, non tamen regno; sed egisse pœnitentiam, eaque meritum fuisse ut restitueretur in regnum, Verum ex hoc versu patet hanc esse fabellam; hic enim dicitur quod eodem tempore rex simul restitutus sit menti et regno; scilicet postquam septem annos egisset cum bestiis. Idem comminatus ei fuit Deus vers. 22.

Moraliter Tertullianus, lib. *De Pœnitentia*, in fine ex hoc loco hortatur peccatores ad pœnitentiam, dicens : « Mutæ animæ medicinas sibi divinitus attributas agnoscunt. Cervus sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia. Peccator, restituendo sibi institutam a Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? Diu enim pœnitentiam Domino immolarat, septenni squalore exomologesin operatus, unguium aquilinum in morem efferatione, et capilli incuria horrorem leoninum præferente. Proh malæ tractationis! Quem homines perhorrebant, Deus recipiebat. » Rursum disce hic prospera hominibus, præsertim principibus, eripere mentem, adversa reddere. Hinc Zeno dicebat, « se tum prospere navigasse posteaquam naufragium fecerat; » lapsus enim casusque docent cautelam et sapientiam. Ita videmus homines opibus et luxu diffluentes ad frugem redire, si Deus illis opes eripiat, et ad manticam redigat. Sapienter Artabanus, suadens modestiam Xerxi : « Gaudet, inquit, Deus eminentissima quæque deprimere; quia neminem alium quam seipsum, sinit de se magnifice sentire. » Sic Deus, ait Claudianus in *Epigr.* :

Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Et Seneca in *Agamemn.* :

Turris pluvio vapulat Austro,
Quidquid in altum
Fortuna tulit, ruitura levat.

Sic aquila in altum levat testudinem, ut eam ex altiori loco saxo illidens, magis frangat et exenteret. In Nabuchodonosore vera extiterunt tria illa aurea Ptolemæi axiomata, quæ in ejus Vita habentur, initio *Almagesti*. *Primo* : « Insipiens est, qui sui ipsius ignorat quantitatem. » Rex enim hic multo majorem se æstimabat, quam revera erat. *Secundo* : « Cum aliquis sibi placet, ad hoc deductus est, ut ira Dei sit super ipsum. » *Tertio* : « Qui in dignitate sua multum extollitur, in amissione ejus multum deprimitur. » Pulchre et vere auctor serm. *ad Fratres in eremo*, serm. 12, apud S. Augustinum, tom. X : « O sancta, ait, humilitas, quam dissimilis es superbiæ! Ipsa superbia, fratres mei, Luciferum de cœlo dejecit; sed humilitas Dei Filium incarnavit. Ipsa superbia Adam de paradiso expulit; sed humilitas latronem in paradisum introduxit. Superbia gigantum linguas divisit et confudit; sed humilitas cunctas

congregavit dispersas. Superbia Nabuchodonosorem in bestiam transmutavit; sed humilitas Joseph principem Ægypti constituit. Superbia Pharaonem submersit; sed humilitas Moysen exaltavit. » Et Sapiens, *Prov.* XI, 2 : « Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia. » Et Christus : « Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. » Narratur de S. Francisco in *Chron. Ord. Min.* part. I, lib. VII, cap. V, quod, cum S. Ægidius narraret lapsum fratris Eliæ, qui vir doctus, fuerat minister generalis Ordinis sui, et jam erat apostata, et excommunicatus, quia adhærebat Frederico II imperatori hosti Ecclesiæ; projecerit se in terram, illamque arcte stringens dixerit : « Volo descendere quantum possum, quia Elias cecidit, eo quod altius æquo voluit ascendere. »

Vers. 34. Nabuchodonosor conversus et salvatus videtur.

34. NUNC IGITUR EGO NABUCHODONOSOR LAUDO, etc., REGEM COELI. — Hinc probabile est Nabuchodonosorem hac septennali pœna serio ad Deum verum fuisse conversum, totoque corde fuisse contritum et humiliatum, ac proinde justificatum esse, et cum paulo post obierit, salvatum videri. Ita Josephus Dorotheus in *Synopsi*, Epiphanius in *Vita Danielis*, Lyranus, Carthusianus, et favent Theodoretus et S. Augustinus, *epist.* 122. Audi Dorotheum in *Vita Danielis* : « Cum, inquit, Nabuchodonosor peccatorum suorum remissionem adeptus esset, dedit Prophetæ regnum suum, et nec panem, nec carnem comedit, nec vinum bibit, Domino confessus. Nam hoc illi Daniel præceperat, ut leguminibus et herba vescens Dominum placaret. » Additque : « Volebat eum (Danielem) cohæredem constituere filiorum suorum. Sed vir sanctus dicebat : Propitius sis mihi, Domine, ne deseram hæreditatem patrum meorum, et adhæream hæreditati incircumcisorum. » Eadem habet Epiphanius in *Daniele*, scilicet quod post pœnitentiam, veniam et restitutionem in regnum, carne et vino abstinuerit, ac leguminibus vixerit. Secus fuit de Pharaone, qui per flagella et miracula Dei magis obduruit, et in sua obduratione mortuus est, ac mersus in mari Rubro, ideoque damnatus. Hæc sunt disparia judicia Dei : nam, ut ait S. Paulus, Deus, « cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Rursum ecce Nabuchodonosor rex, qui tota vita impiissime vixerat, in fine vitæ convertitur et salvatur : e contrario Salomon, qui a puero pie et religiose vixerat, in senio a mulieribus depravatus idola coluit, ideoque multi putant eum esse damnatum.

Objectio.

Dices : De rege Babylonis dicitur, *Isaiæ* XIV, 11 : « Detracta est ad inferos superbia tua : » ergo Nabuchodonosor est damnatus in inferno. Respondeo *primo*, Isaiam loqui de excidio Babylonis, ac proinde loqui non tam de Nabuchodonosore, quam de Balsasare (sub eo enim et cum eo excisa est Babylon), idque sub specie et typo Luciferi : Lucifero enim qui voluit in cœlum conscendere, proprie competit : τὸ *detracta est ad inferos superbia tua.* Respondet *secundo*, Pererius, ista de Nabuchodonosore dici non absolute et prophetice, sed comminatorie : aut si quis absolute ea dici velit, quod verius videtur, symbolice accipienda esse, ac tantum significare summam regis abjectionem et miseriam; sicut per ejusdem ascensum in cœlum non proprie ascensus iste, sed symbolice summa ejus gloria et fastum significatur.

Responsio prima. Secu[nda].

Objectio secunda.

Dices *secundo* : Hic vers. 5, Nabuchodonosor jam conversus Belum adhuc vocat suum deum; ergo non videtur plane abjecisse Belum, nec plane fuisse conversus. Respondeo : Rex ibi narrat tantum quod Danieli puero olim dederit nomen Baltassar, secundum nomen dei sui, puta quod a Baal, vel Bel, quem tunc colebat, vocarit eum Baltassar, non autem dicit se etiamnum Belum colere. Similiter quod ibidem Danielem spiritum sanctorum deorum habere asserit, tantum commemorat sua verba, quibus ipse compellavit Danielem ante suam conversionem, puta ante somnii interpretationem. Fateor tamen hæc argumenta dubiam facere conversionem et salutem Nabuchodonosoris, præsertim cum non legatur idola abjecisse, Judæos e captivitate dimisisse, tyrannice occupata restituisse, aliaque veræ pœnitentiæ signa edidisse : illud tantum legimus, quod Evilmerodach mox ut regnum successit, exaltavit Joachin regem Juda in Babylone captivum, idque forte quia pater moriens hoc et alia ei commendavit. Denique vis simile somnium? Accipe.

Responsio.

Somnium Constantis Imperatoris ominosum.

Constans Imperator nepos Heraclii Imperatoris monothelita, qui Martinum Romanum Pontificem per Calliopam Romæ dolo cepit, et in exilio ærumnis confecit, persequente eum Dei vindicta, anno Christi 654, bello navali cum Mahuvia Saracenorum principe decertaturus, nocte vidit visum. Nam cum esset in Lycia, visus est sibi esse Thessalonicæ. Expergefactus narravit somnium conjectori cuidam. Qui ait : O Imperator, utinam nec dormisses, nec somnium aspexisses! Nam esse Thessalonicæ, θὲς ἄλλῳ νίκην, innuit, quod interpretatur, *alteri cede victoriam*, id est, ad inimicum tuum victoria vertitur. Ita factum : nam inito prælio Constans succubuit, et vix mutata veste effugit, inquit Theophanes, anno 13 Constantis Imperatoris.

Idem Constans, sceleribus scelera jungens, fratrem suum Theodosium interfecit : interfectus ipsi Constanti crebro per quietem visus est habitu diaconi, poculum sanguine plenum porrigens, atque dicens : « Bibe, frater; » ac si diceret : Inebriare fraterno sanguine quem fudisti. Quare quasi alter Cain cogitavit Constans in Siciliam fugere : fugit, atque Syracusis in balneo occisus est a quodam Andrea Troili filio, uti ex Anastasio, Paulo Diacono et Theophane narrat Baronius, anno Christi 660.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Balsasari temulento, et sacra vasa profananti apparet manus scribens in pariete. Secundo, vers. 13, *vocatus Daniel scripturam legit :* mane, tekel, phares; *docetque per ea exitium regi portendi. Tertio, vers.* 30, *occiditur Balsasar, succedit ei Darius.*

Nota : Hoc caput secundum ordinem temporum ponendum erat post cap. VII *et* VIII; *sed Prophetæ, ut dixi* Can. III, *sæpe non servant ordinem. Nectit ergo Daniel hoc caput præcedenti, ut historiam, et finem similem regum Babyloniorum, scilicet Nabuchodonosoris patris, et Balsasaris filii, pertexat. Daniel enim hic primo historias omnes simul enarrat usque ad caput septimum : inde usque ad cap.* XIII, *visiones suas et prophetias simul ordine prosequitur.*

1. Balsasar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille : et unusquisque secundum
suam bibebat ætatem. 2. Præcepit ergo jam temulentus ut afferrentur vasa aurea et argentea,
quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod fuit in Jerusalem, ut biberent
in eis rex et optimates ejus, uxoresque ejus, et concubinæ. 3. Tunc allata sunt vasa aurea et
argentea, quæ asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem : et biberunt in eis rex, et
optimates ejus, uxores et concubinæ illius. 4. Bibebant vinum, et laudabant deos suos au-
reos et argenteos, æreos, ferreos, ligneosque et lapideos. 5. In eadem hora apparuerunt di-
giti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ :
et rex aspiciebat articulos manus scribentis. 6. Tunc facies regis commutata est, et cogita-
tiones ejus conturbabant eum : et compages renum ejus solvebantur, et genua ejus ad se in-
vicem collidebantur. 7. Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldæos,
et aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus Babylonis : Quicumque legerit scripturam
hanc, et interpretationem ejus manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, et torquem auream
habebit in collo, et tertius in regno meo erit. 8. Tunc ingressi omnes sapientes regis, non
potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem indicare regi. 9. Unde rex Baltassar
satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est : sed et optimates ejus turbabantur.
10. Regina autem, pro re quæ acciderat regi, et optimatibus ejus, domum convivii ingressa
est; et proloquens ait : Rex, in æternum vive : non te conturbent cogitationes tuæ, neque
facies tua immutetur. 11. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se :
et in diebus patris tui scientia et sapientia inventæ sunt in eo; nam et rex Nabuchodonosor
pater tuus, principem magorum, incantatorum, Chaldæorum et aruspicum constituit eum,
pater, inquam, tuus, o rex : 12. quia spiritus amplior, et prudentia, intelligentiaque et in-
terpretatio somniorum, et ostensio secretorum, ac solutio ligatorum, inventæ sunt in eo, hoc
est in Daniele : cui rex posuit nomen Baltassar. Nunc itaque Daniel vocetur, et interpretatio-
nem narrabit. 13. Igitur introductus est Daniel coram rege. Ad quem præfatus rex ait : Tu
es Daniel de filiis captivitatis Judæ, quem adduxit pater meus rex de Judæa? 14. Audivi de
te quoniam spiritum deorum habeas : et scientia intelligentiaque ac sapientia ampliores in-
ventæ sunt in te. 15. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, ut scriptu-
ram hanc legerent, et interpretationem ejus indicarent mihi : et nequiverunt sensum hujus
sermonis edicere. 16. Porro ego audivi de te, quod possis obscura interpretari, et ligata dis-
solvere : si ergo vales scripturam legere, et interpretationem ejus indicare mihi, purpura
vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps
eris. 17. Ad quæ respondens Daniel, ait coram rege : Munera tua sint tibi, et dona domus

tuæ alteri da : scripturam autem legam tibi, rex, et interpretationem ejus ostendam tibi.
18. O rex, Deus altissimus, regnum et magnificentiam, gloriam et honorem dedit Nabucho-
donosor patri tuo. 19. Et propter magnificentiam, quam dederat ei, universi populi, tribus,
et linguæ tremebant et metuebant eum : quos volebat, interficiebat : et quos volebat, percu-
tiebat : et quos volebat, exaltabat : et quos volebat, humiliabat. 20. Quando autem eleva-
tum est cor ejus, et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni
sui, et gloria ejus ablata est : 21. et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis
positum est, et cum onagris erat habitatio ejus : fœnum quoque ut bos comedebat, et rore
cœli corpus ejus infectum est, donec cognosceret quod potestatem haberet Altissimus in regno
hominum : et quemcumque voluerit, suscitabit super illud. 22. Tu quoque filius ejus Baltas-
sar, non humiliasti cor tuum, cum scires hæc omnia : 23. sed adversum Dominatorem cœli
elevatus es : et vasa domus ejus allata sunt coram te : et tu, et optimates tui, et uxores tuæ,
et concubinæ tuæ, vinum bibistis in eis : deos quoque argenteos, et aureos, et æreos, ferreos,
ligneosque et lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti : porro Deum,
qui habet flatum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti. 24. Idcirco ab eo
missus est articulus manus, quæ scripsit hoc quod exaratum est. 25. Hæc est autem scriptura,
quæ digesta est : MANE, THECEL, PHARES. 26. Et hæc est interpretatio sermonis, MANE : nume-
ravit Deus regnum tuum, et complevit illud. 27. THECEL : appensus es in statera, et inventus
es minus habens. 28. PHARES : divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.
29. Tunc jubente rege, indutus est Daniel purpura, et circumdata est torques aurea collo
ejus : et prædicatum est de eo quod haberet potestatem tertius in regno suo. 30. Eadem
nocte interfectus est Baltassar rex Chaldæus. 31. Et Darius Medus successit in regnum annos
natus sexaginta duos.

Vers. 1. 1. BALSASAR REX FECIT GRANDE CONVIVIUM, — anno ultimo regni sui, quo et eversa Babylone, ut monarcha cœpit regnare Cyrus : fuit ergo hic annus primus monarchiæ Cyri, quo etiam ipse Judæos e Babylone liberos dimisit.

Quis fuit Balsasar? Responsio prima S. Hieronymi. Quæres, quis fuit hic Balsasar? S. Hieronymus ex Beroso apud Josephum, Eusebio et Megasthene, putat in Babylone post Nabuchodonosorem regnasse filium Evilmerodach, post hunc filium Niglissar, post hunc filium Labosordach : deinde hujus filium Balsasar. Verum non potuerunt esse tot generationes tam paucis, puta 34 annis : tot enim tantum interfluxerunt a morte Nabuchodonosoris, usque ad mortem Balsasaris. Falsum ergo est quod scribit Josephus, lib. XI *Antiq.* XII, Nabuchodonosorem, cum post eversam Jerusalem regnasset annos 25, reliquisse regnum filio Evilmerodach, eumque regnavisse annis octodecim : post hunc Niglissar filium annis 40, post hunc Labosordach filium novem mensibus : huic successisse Balsasarem, cujus anno 17 Cyrus expugnarit Babylonem, Judæosque inde liberarit. Collige enim horum annos, invenies centum, quibus necesse est dicere duravisse captivitatem Babylonicam; cum ex Jeremia, cap. XXVII, et ex Daniele, cap. IX, 2, constet eam tantum durasse 70 annis.

Secunda Pererii. *Secundo*, Pererius, Maldonatus, Hugo et alii censent Balsasarem fuisse filium Evilmerodach, qui fuit filius Nabuchodonosoris, cujus proinde nepos fuerit Balsasar. Probant id, *primo*, quia Nabuchodonosori successit Evilmerodach, sicut patet IV *Reg.* XXV, 27; ergo Balsasar post Evilmerodach regnavit, ac consequenter fuit ejus filius. *Secundo*, quia *Jerem.* XXVII, 7, dicitur, quod Nabuchodonosori « servient omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus. » Quis est filius ejus, nisi Evilmerodach; quis filius filii, nisi Balsasar (1)? Unde Franciscus Ribera et alii sic computant annos 70 captivitatis Babylonicæ : Nabuchodonosor, inquiunt, regnavit 45 annis; Evilmerodach 22, Balsasar tribus, qui simul juncti faciunt 70. Verum dici posset ad *Jerem.* XXVII, 7, ibi patrem esse Nabuchodonosorem seniorem, filium esse Nabuchodonosorem juniorem, qui et Magnus est dictus; filium filii esse Balsasarem : nam hæc verba dicta sunt Jeremiæ initio regni Joakim, quando adhuc regnabat Nabuchodonosor senior;

(1) Hanc sententiam probabiliorem esse satis clare demonstrat Rosenmuller, *Alterthumsk.* vol. I, part. II, pag. 87, not. 135; et optime Quatremere in opere cui titulus : *Mémoire sur Darius le Mède et Balthasar, rois de Babylone* (*Annales de Philosophie chrétienne*, XVI, 317-336). De Saulcy e contra in opere : *Chronolog. Biblique des empires de Ninive*, etc., asserit Balsasar esse filium Nabuchodonosoris, cui immediate successit.

Quod si, ut objiciunt, historia profana nullum regem Babyloniorum Balsasarem vocatum commemorat, ea ratio est, quod reges Orientales frequenter plura nomina habuerint. Auctor recentior profecto nomen ignotum omnibus suo libro haud inseruisset.

nam junior regnare cœpit anno quarto Joakim.

Tertia et verior, Balsasar fuisse Evilmerodach. Probatur primo. *Tertio*, alii censent Balsasarem hunc esse filium, non nepotem Nabuchodonosoris, esseque eumdem cum Evilmerodach. Hæc sententia valde conformis est verbis Danielis : *primo*, quia Daniel in chronicis hisce regum Babyloniorum, post gesta Nabuchodonosoris, transit statim ad Secundo. Balsasar; ergo hic ei proxime successit. *Secundo*, quia semper hic vocat eum filium Nabuchodonosoris, ut patet vers. 11, 13 et 18. Idem facit Baruch, cap. I. 11. Tertio. *Tertio*, quia a Jeremia, cap. L, 2, Balsasar vocatur Merodach, qui idem esse videtur cum Evilmerodach : idem a Beroso et Josepho vocatur Labonitus et Nabonitus : nam litteræ *L* et *N* commutantur, sicut *L* et *R*, utpote affines et liquidæ. Hinc pro Belial alii dicunt Beliar, pro Nabuchadneser (id est Nabuchodonosor) in Hebræo legitur Nebuchadreser. Juxta hanc sententiam Balsasari, sive Evilmerodach, dandi sunt anni regni 34 (anni enim quos alii seorsim dant Evilmerodach adjungendi sunt annis Balsasaris, cum fuerit unus idemque rex); hos enim si addas annos 36 Nabuchodonosoris, explebis annos 70 captivitatis, qui incipiunt ab anno 11 Joakim, qui fuit 8 Nabuchodonosoris, et terminantur in ultimo anno Balsasaris, qui fuit primus Cyri. Nabuchodonosor enim universim regnavit annos 44.

CONVIVIUM. — Chaldaice לחם *lechem*, id est *panem*, hoc est epulum. Sic enim panis in Scriptura per synecdochen significat quoslibet cibos et epulas. Græce δεῖπνον, id est *cœnam*. Veteres enim non prandebant, sed cœnabant, ut patet ex Athenæo in *Dipnosophistis*, sive *De Cœnis sapientum*. Hinc convivium quodlibet vocatum est cœna. Nota hic Balsasaris miram vecordiam, vel præfidentiam, quod hoste vicino, et urbe ab eo circumsessa, crapulæ indulgeat cum omnibus suis; unde juste in pœnam ebrietatis et sacrilegii, quo sacra vasa mensæ suæ adhibendo profanavit, eadem nocte et regno et vita spoliatus est. Multi censent Balsasarem, præfisum suis viribus et copiis, ac urbis munitioni, obsessum a Cyro et Persis indulsisse genio, et agitasse convivia, ut ostenderet se Persas non timere, nec curare : quomodo Epaminondas, obsessus ab hostibus sibi insultantibus, jussit milites conviviis et ludis vacare, ut ostenderet se hostium sannas contemnere : testis est Diodorus, lib. XII. Idem fecisse Viriatum Lusitanum a Romanis obsessum narrat Florus.

UNUSQUISQUE SECUNDUM SUAM BIBEBAT ÆTATEM. — Quia quisque secundum ætatem accumbebat, et cyathum prius vel posterius accipiebat, puta digniores et seniores prius, juniores posterius. Erant enim ordine per mensas et classes ita distributi, ut rex singulis classibus ordine præbibere et propinare posset. Videntur enim hi satrapæ officio et dignitate fuisse pares, ita ut inter eos dignior tantum esset is qui erat senior. Simili enim modo Darius regnum divisit in 120 satrapias, et satrapas æquales, ut videtur. Nam eis omnibus tres tristatas præfecit, cap. VI, 1 et 2. Septuaginta, Pagninus, Vatablus et alii vertunt : *Coram mille* (magnatibus et ducibus) *bibebat vinum*; erat enim rex solus in una mensa, e regione illorum mille qui in altera mensa accumbebant. Nam Chaldæum אלפא *alpha*, et mille significat, et eum qui melior est, dignior, præcipuus, et sic accepit Noster. Unde sic ad verbum vertas : *Bibebat quisque secundum quod erat alpha*, id est senior et dignior. Porro Scholiastes explicat, *q. d.* « Cujusque ipsorum mille erat crater vini, et pincerna proprius. Hoc enim apud Persas solemne est. »

2. PRÆCEPIT ERGO JAM TEMULENTUS. — « Tradunt Vers. 2. Hebræi, ait S. Hieronymus, hujusmodi fabulam : usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitatem Judæorum dixerat esse solvendam, imperio suo timuit Balsasar; sed eo expleto irritam putans Dei pollicitationem, versus in gaudium, fecit grande convivium, insultans quodammodo spei Judæorum, et vasis templi Dei; sed statim ultio consecuta est, » dum in hoc convivio peremptus est Balsasar, et Babylon capta.

Vide hic quonam Balsasarem deduxerit temulentia. Audi S. Basilium, homil. *De ebrietate* : Aqua Morale, de damno ebrietatis. ignem exstinguit, vinum exstinguit rationem : aqua maris naves, vinum vitis homines submergit : ebriorum animæ vino submersæ sunt. Vigi- Primo. lantia et sobrietas faciunt homines, ebrietas ex hominibus facit belluas. Hinc ait Isaias, cap. XXVIII, 7 : « Absorpti sunt a vino. » Absorbent ebrii vinum, sed absorbentur a vino. Et Sapiens, *Proverb.* XXIII, 34 : « Eris quasi sopitus gubernator, amisso clavo. » Ebrius enim rationis clavum amittit.

Secundo, ebrietas uti rationis usum exstinguit, Secundo. ita pravas animi cupiditates excitat. *Isaiæ* v, 11 : « Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis ! » Septuaginta vertunt : *Vinum enim succendet* vel *comburet eos*. Vide ibi dicta. Unde S. Basilius ebrium vocat dæmonem voluntarium. Dæmone ergo pejor est ebrius, quia voluntarius est dæmon, cum dæmon involuntarie sit dæmon. A dæmone torquentur dæmoniaci, sed inviti et coacti : at ebrius ebrietate torquetur, quia placet.

Tertio, ebrietas os, oculos, nares, omniaque Tertio. sensuum organa facit amarissimas et fœdissimas voluptatis cloacas, ita ut ebrii non homines, sed sues sint, imo suibus tetriores. S. Augustinus, serm. 231 *De Tempore*, ebriosos ait similes esse paludibus sordidis, in quarum aqua sordida serpentes, ranæ vermesque nascuntur.

Quarto, S. Paulus ad *Ephes.* v, 18 : « Nolite, Quarto. ait, inebriari vino, in quo est luxuria. » S. Hieronymus, lib. II *Contra Jovinianum*, cap. VI : « Esus, ait, carnium, et potus vini, ventrisque saturitas, seminarium libidinis est; » nam « sine Cerere et Baccho friget Venus. » Audi exemplum horribile,

quod refert auctor serm. *ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, serm. 33 : « Ecce, inquit, hodie ebrietatem perpessus matrem prægnantem nequiter oppressit, sororem violare voluit, patrem occidit, duas sorores vulneravit ad mortem. »

Quinto. *Quinto*, quo magis repletur venter, eo magis sensus mentis obtunditur, homoque hebescit. Nam ex crasso ventre subtilis sensus gigni non potest. Rursum, ut ait S. Chrysostomus hom. 1 *ad Popul.* : « Non ita terræ natura vexata aquarum superabundantia continue dissolvitur, ut corporis vis mollescit, diffluit, et exilis redditur vini potu continuo ingurgitata. »

Sexto. *Sexto*, S. Augustinus supra : « Considerent, inquit, ebriosi, si non pejores animalibus judicandi sint. Cum enim animalia amplius quam eis opus est bibere nolint, illi et duplum et triplum quam expedit eis potum accipiunt. »

Septimo. *Septimo*, ebrii ex crapula continuo dormitant, capite gravantur, oscitant, oculis caliginem, stomacho nauseam præ se ferunt. Et, ut ait S. Basilius : « Eos videre licet oculis liventibus, cute subpallida, spiritu gravi, lingua balbutiente, voce demissa et confusa, pedibus puerorum more infirmis et titubantibus. » Quare Anacharsis censuit optimum remedium ebrietatis esse ebriorum indecoros et fœdos mores intueri, qui tales sunt, ut S. Chrysostomus, homil. 1 *ad Popul.*, ebrietatem vocet humani generis opprobrium. Hinc Lacedæmones pueris ostendebant servos temulentos, ut viderent quam deforme sit spectaculum homo ebrius, quamque is insanienti sit similis.

Octavo. *Octavo*, Athenæus, lib. XI, magnum poculum appellat argenteum puteum, in quem scilicet cadit ebrius, animam et rationem suffocans, seque et sua omnia demergens. Et S. Augustinus supra ebrietatem vocat puteum inferni. Vide plura de ebrietate notata *Genes.* XIX, in fine.

Vers. 5. 5. In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis. — Lyranus ex voce *quasi* autumat manum hanc vere non exstitisse, sed tantum in phantasia regis, unde ab aliis non esse visam. Verum utrumque falsum est. Nam Scriptura ait hanc manum scripsisse in pariete *mane, tekel, phares*; ibique hæc scripta legisse Danielem; cum cæteri litteras viderent, sed eas legere et interpretari nequirent. Dicit ergo « quasi manus hominis, » quia vere non erat manus hominis, sed ei similis formata ex aëre condensato, et assumpta ab angelo, qui per eam scribebat in pariete.

Scribentis contra candelabrum, — ut scilicet ex lumine vicini candelabri legi posset hæc scriptura : in cœna enim nocturna, candelabro et lumine erat opus. Ita S. Hieronymus. Porro manus scribentis apparuit, non ipse scribens, ut rex videret sibi parari insidias, et necem strui; at auctorem omnino ignoraret : et sic articulos tantum videret, manum non agnosceret, ait Pineda in *Job* cap. XVII, 10.

Aulæ regiæ, — ut sciret rex, et convivantes hanc scripturam ad se pertinere, inquit S. Hieronymus. Hic verum fuit illud vulgare proverbium : « Ubi uber, ibi tuber; ubi mel, ibi fel; » quod Plautus in *Amphytrione* hisce verbis declarat : « Ita diis placitum est, ut ab eodem culmine voluptas et ei comes mœror sequatur. » Ubi uber ibi tuber.

8. Non potuerunt nec scripturam legere. — Quæres, cur? Respondent aliqui Hebræi, quia hæc scriptura erat Hebraica, non Chaldaica, unde a Chaldæis legi non poterat : sed ut demus fuisse Hebraicam, quis credat neminem Chaldæorum scivisse hebraice? præsertim cum Hebraica et Chaldaica tantum dialecto differant, sicuti Attica et Dorica. *Secundo*, respondet Rabbi Saadias, non potuisse eos legere, quia litteræ erant mutatæ, aut transpositæ : sed hoc uti fingitur, ita rejicitur. *Tertio*, alii respondent peregrinas hasce fuisse litteras extraordinarias et insolentes. Ita Pineda, lib. V. *De Rebus Salom.* cap. XIII. *Quarto*, alii, a Deo fuisse impeditos Chaldæos, ut Danieli hæc gloria servaretur. *Quinto*, verisimilius Maldonatus et Antonius Fernandius, *vision.* XXIII, sect. I, censent tantum litteras initiales singulorum verborum fuisse scriptas, scilicet M. T. P. Sic enim typographi hebræi initio operis versiculum aliquem psalmi, per litteras tantum initiales ascribunt, et sic conflatum est *Machabi*, id est Machabæus, ex initialibus litteris *Exodi* XV, 11 : *Mi camocha baelim Jehova*, id est : *Quis similis tui in fortibus, Domine?* Hoc enim emblema, quasi insigne belli et victoriæ, castris suis prætulerunt Machabæi. Vers. 8. Cur Chaldæi non potuerint scripturam legere? Respondeo primo, Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

Ita et Valens Imperator sciscitatus a necromantico, quis post se regnaturus esset? Respondit magus fore illum cujus nominis primæ litteræ sunt Theod. (indicabat dæmon Theodosium Imperatorem). Quare Valens omnes qui Theodori, vel Theodosii, vel Theoduli vocabantur, occidi jussit, ait Socrates, lib. IV, cap. XV.

Ita et Mauricio Imperatori (eo quod S. Gregorio restitisset, eique et Romæ ab Aistulpho obsessæ non succurrisset) divinitus revelatum est eum occidendum fore, et privandum imperio ab eo cujus nomen a Ph. inchoabatur. Qua de causa Philippicus, sororis Mauricii maritus, in suspicionem affectati imperii adductus est. Sed mox in somnis per visionem intellexit Mauricius, se cum uxore et filiis a Phoca occidendum esse. Phocas ergo, ex milite creatus imperator, trucidavit Mauricium; sed patientem et gratias agentem Deo, quod se in hac vita potius quam in altera castigaret. Unde ad singulorum filiorum in conspectu suo trucidationem, exclamabat : « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. » Ita Cedrenus, Nicephorus, et ex iis Baronius, anno Christi 602.

Sic urbi cum gentilis esset, quasi prophetice inditum est nomen Roma, in signum quod avaritia a Christo esset destruenda. Roma enim, si

per singulas litteras explicetur, idem est quod radix omnium malorum avaritia, inquit Alexander Angelus, doctor theologiæ, in *Summa*, part. VI, cap. XXXIII. Christus enim urbem et orbem gentilem, et bonis et terræ inhiantem evertens et convertens, docuit et inspiravit contemptum terrenorum, et amorem cœlestium, fecitque nos cives cœli, hospites et advenas terræ.

Sexto et genuine. *Sexto* et genuine, Chaldæi et Hebræi scribebant solas litteras consonantes sine punctis, sive vocalibus. Unde Chaldæi nesciebant quæ puncta hic essent substituenda, scilicet an legendum esset *mane*, an *mina*, an *meno*, an *tekel*, an *tokel*, an *takal*. Rursum, licet possent singulis puncta aliqua substituere, itaque ea legere; tamen non poterant ea inter se connectere, ut sensum aliquem commodum et certum elicerent, præsertim quia singula verba per integram sententiam explicanda erant, uti ea explicat Daniel, vers. 26.

Vers. 10. 10. REGINA, etc., INGRESSA, — puta mater Balsasaris, sive Laboniti, quæ sapientissima fuit femina, inquit Herodotus. Ita Origenes, Theodoretus et alii. *Secundo*, Josephus ait reginam hanc fuisse aviam regis. *Tertio*, alii censent reginam hanc fuisse uxorem regis. Loquitur enim quasi regina, id est quasi uxor.

Dices : Uxor assidebat regi in convivio vers. 2; quomodo ergo hic ingressa dicitur domum convivii? Respondeo separata fuisse in hoc convivio de more triclinia feminarum et virorum. Uxor ergo hæc non assidebat regi, sed ex triclinio feminarum surrexit, et ingressa est in triclinium regis et virorum, in quo apparuerat manus scribens in pariete.

Prima sententia videtur verior. Loquitur enim de gestis Danielis sub Nabuchodonosore, quasi senior et sapientior Balsasare, et quasi eorum testis et conscia. Nam ut ait S. Hieronymus : « Novit præterita quæ rex ignorat. Erubescat ergo Porphyrius, qui eam Balsasaris somniat uxorem; et illudit eam plus scire quam maritum. » Porro matres regum, quæ ante eos fuerunt reginæ, etiam filiis regnantibus, vocari solent reginæ.

Vers. 11. 11. EST VIR IN REGNO, — scilicet Daniel. Dices : Daniel hic quasi incognitus inducitur. Hoc autem non videtur verum. Nam erat notissimus ipse ex oraculis et somniis declaratis cap. II, III, IV, imo a Nabuchodonosore præfectus fuerat toti Babyloniæ. Respondeo : Jam ab eo tempore elapsi erant 34 anni, quibus oraculorum illorum irrepsit oblivio : præsertim, quia mortuo Nabuchodonosore, Balsasar succedens alios sibi familiares provexit, præfecitque Babyloniæ. Unde Daniel tunc videtur hac præfectura fuisse defunctus. Id colligimus ex vers. 16, ubi rex promittit Danieli, quod faciet eum tertium in regno principem, si scripturam legere possit : ergo tum non erat princeps. Fuit tamen Daniel ob sapientiam, et ob statum quem sub Nabuchodonosore habuerat, apud Balsasarem in honore, fuitque ejus conviva, et honoratus super omnes amicos ejus, ut dicetur cap. XIV, 1; huic tamen ultimo et fatali regis convivio non interfuit : quia se subduxit prævidens hanc manum, et infelicem ejus exitum. Itaque disposuit res suas, deditque se orationi, ut cladem quam avertere non poterat, saltem mitigaret : atque ad excidium Babylonis, novorumque regum, scilicet Darii et Cyri adventum se comparavit. Notus itaque erat Daniel Balsasari, non ut propheta, sed ut vir prudentissimus, qui sub Nabuchodonosore patre suo rexisset totum imperium. Hic ergo regina eum ut prophetam regi innotescere facit.

12. LIGATORUM — secretorum, et explicatu difficilium : quæ enim ligata sunt, cognosci et perviderі nequeunt, nisi dissolvantur et explicentur. Hinc S. Chrysostomus in *Psalm.* XCV, Danielem vocat « spiritualem scripturarum librum, » eo quod ad litteras et res occultas explicandas non indigeret studio et lectione librorum; sed ipse in se ea contineret, et legeret quasi in libro. Vers. 12.

17. MUNERA TUA SINT TIBI. — Ita Sancti munera, et omnia terrena contempserunt, ut ostenderent se non nisi Deum et divina spectare. Ita Elisæus noluit accipere munera Naaman, quem a lepra curarat, IV *Reg.* V, 16. Vers. 17. Sancti munera contempserunt. Exempla.

Ita captiva mulier christiana inter Iberes, cum Christi virtute Iberum reginam a morbo curasset, a rege donis remunerari jussa, se divitiis minime indigere respondit, pietatem se habere pro divitiis asserens, regemque munus amplissimum recepturum, si Deum quem illa colebat, vellet agnoscere. Hæc locuta, dona remittit. Ita Socrates, lib. I *Histor.* cap. XVI.

Ita fecit S. Hilarion; Orionus enim vir primarius, et ditissimus urbis Ailæ, possessus a legione dæmonum, post aliquot menses a S. Hilarione, non sine miraculo curatus est : non post multum temporis cum uxore et liberis venit ad monasterium, plurimam quasi gratiam redditurus, dona afferens. Cui Sanctus : « Non legisti, inquit, quid Giezi, quid Simon passi sint? quorum alter accepit pretium, alter obtulit, ut ille venderet gratiam Spiritus Sancti, hic mercaretur? » Cumque Orionus flens diceret : Accipe et da pauperibus; respondit : « Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, et nosti pauperes; ego qui mea reliqui, cur aliena appetam? multis nomen pauperum occasio avaritiæ est; misericordia vero artem non habet. Nemo melius erogat, quam qui sibi nihil reservat. » Tristi autem et in terra jacenti : « Noli, inquit, contristari, fili; quod facio, pro me et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego offendam Deum, et ad te legio revertetur. » Alius dæmoniacus ab Hilarione curatus, simplicitate rustica decem auri libras offerens, ab eo panem hordeaceum accepit, dicente : « Qui tali cibo aluntur, aurum pro luto ducunt. » Ita D. Hieronymus in *Vita S. Hilarionis*.

Cum in Sicilia de primoribus quidam, tumens morbo intercutis, eodem die quo ad Hilarionem

venerat, sanatus esset, postea ei offerens infinita munera, audivit ab Hilarione dictum Salvatoris ad discipulos : « Gratis accepistis, gratis date. » Ita D. Hieronymus ibidem.

Cum Eusebius eunuchus auri summam vim Liberio Pontifici Romano, a Constantio Cæsare exsulare jusso, ejusdem Cæsaris mandato, causa commeatus attulisset, recusavit Liberius, addens : « Tu ecclesias orbis terræ expilasti, et jam mihi ut damnato et egenti affers eleemosynam? Abi primum, et christianus ipse fias. » Ita Theodoretus, lib. II *Eccles. Histor.*, cap. XVI.

Cum Christi virtute domum quamdam a peste liberasset S. Martinus, centum argenti libras pro honorario munere obtulerunt : quas cum recipere detrectaret, discipuli ejus, id ægre ferentes, suæ dicebant inopiæ ea pecunia succurri potuisse, nec temere tantum munus egenis fuisse abjiciendum. Ad quæ respondit ille : « Ecclesia Christi nos vestit, et pascit. Gratis accepistis, gratis date. » Ita Severus Sulpitius, *Dialog.* III.

Rursum Daniel hic exemplum dedit consiliariis principum, ut munera contemnant. Felices principes qui tales vel habent, vel asciscunt consiliarios. Plato nullum præstantius prædiorum genus principibus esse dicebat, quam familiaritates eorum qui cauponari nescirent.

Vers. 21. 21. COR EJUS CUM BESTIIS POSITUM EST, — habuit cor, id est phantasiam, et appetitum non tam humanum, quam bestialem; ideoque fugiebat homines, et appetebat versari cum bestiis; unde de facto ad eas exivit, cum iisque versatus est.

Vers. 23. 23. QUI HABET FLATUM (halitum, spiritum vitalem, ipsamque vitam) TUUM IN MANU SUA. — Quis ergo non timeat Deum, in cujus manu est halitus vita, anima, æternitas, salvatio et damnatio nostra?

Vers. 24. 24. IDCIRCO AB EO MISSUS EST ARTICULUS MANUS, — hoc est manus cum digitis et articulis se moventibus et scribentibus, ut dicitur vers. 5.

Nota : Chaldaice est פסא די ידא *pasa di ieda*, id est particula, vel, ut Pagninus vertit, palma manus, scilicet truncata a brachio. Ita Vatablus. Alii per *articulum manus* accipiunt digitum, quasi in pariete non tota manus, sed solus digitus apparuerit scribens. Unde Syrus vertit : *In eadem hora egressi sunt digiti manus hominis, et scribunt contra lucernam*; et Arabicus Alexandrinus : *In illa hora egressi sunt digiti manuum e pariete contra lucernam super calice, rege vidente ad palmam hominis scribentem.* Ubi tamen ultimis verbis indicat fuisse integram palmam et manum, idque uti concinnius, ita et verius videtur, idque diserte asserit Arabicus Antiochenus : *In illa hora*, inquit, *exiit palma manus, et digiti hominis e pariete, scribens ex adverso lucernæ.* Idipsum clare dicitur vers. 5 : « Et rex aspiciebat articulos manus scribentis. » Nota quod Syrus et Arabicus dicunt hos digitos et manum egressos e pariete aulæ et cœnaculi, in quo rex in sacris vasis potabat : inde enim egreditur pœna, ubi committitur culpa. Unde et Arabicus Alexandrinus addit, *super calice*, etc., *scribentem.*

Nota : Hæc manus significat justitiam Dei, quæ vigil cuique peccatori intendit et incumbit, atque Balsasarem vita, viribus et regno truncavit : hæc enim omnium operum hominis est conscia, judex et vindex, nihilque inultum relinquit, et tarditatem supplicii gravitate compensat. Symbolice, manus est synderesis, per quam Deus in cujusque conscientia propria peccata et pœnas ita describit, ut velit nolit ea videat. Quam verum fuit in Balsasare et Nabuchodonosore illud : « Fortuna vitrea est, dum splendet frangitur! » Manus symbolum justitiæ et vindictæ Dei.

25. QUÆ DIGESTA EST. — Chaldaice, *quæ exarata est*, ac consequenter *ordinata*, ut vertunt Septuaginta. Vers. 25.

MANE, THECEL, PHARES. — Syrus vertit : *Mno, Tekal, et Pharsin. Hæc est interpretatio verbi* (sermonis) *Mno : numeravit Deus ipsum regnum tuum, et tradidit illud. Tekal, appendit; appensus es in statera, et inventus es deficiens; Phras, divisit; divisum est* (scissum est) *regnum tuum, et datum est Mediæ et Persidi.* Posset quoque verti, *phras*, id est expandit, et prædæ hostium exposuit. Vaticanus codex legit, *mno mne*, id est numeravit numeratum, quod Hebræi dicunt, numerando numeravit, id est plene planeque numeravit regnum tuum, ita ut ipsum omnino sit numeratum, nihilque ex eo numerandum supersit. Sic etiam hæc vox *mno*, in Arabico textu semper duplicatur et repetitur. Unde Arabicus Antiochenus sic habet : *Computu numeratum est, et pondere appensum est, et divisum est. Et hæc modo est interpretatio : Numerando computatus est numerus, quia Deus comprehendit regnum tuum et tradidit illud. Et pondere appensus es in statera, et inventus es deficiens. Divisum est; divisum est regnum tuum, et datum est Mediæ et Persidi.* Arabicus Alexandrinus sic habet : *Numeravit, numeravit Deus regnum tuum, appensum, numeratum. Et hæc est modo interpretatio : Numeratum equidem jam Deus tulit regnum tuum, et tradidit illud aliis præter te. Appensum vero : quia appensus es in statera, et inventus es minus habere de bono. Divisum est regnum tuum, et datum est Mediæ et Persidi.* Porro ipsa originalis scriptura Chaldaica, sive ipsissima scripturæ verba sic habent : מנא מנא תקל ופרסין *mene mene, tekel, upharsin : numeravit, numeravit* (id est exactissime et certissime numeravit), *appendit, et dividentes*, scilicet sunt, id est dividunt regnum tuum Persæ et Medi. Pro *upharsin*, vers. 28, habetur פרס *peres*, id est divisit, hoc est jamjam certo dividet Deus regnum tuum, hocque aptius respondet duobus aliis præteritis. Notat Fernandius, *vision.* XXIII, τὸ *numeravit*, innuere breves fore dies regis : ea enim quorum est copia, non solemus numerare, sed ea quorum est paucitas et inopia. Hinc illud : « Pauperis est numerare pecus. »

Secundo, verti potest per imperativum : *nume-*

ra, numera; appende, et dividentes, scilicet sint. Hæc enim manus dictat sententiam Dei. Unde imperat dicens : *Numera, appende, divide.* Verum quia sententia Dei est efficax, et mox sua jussa exsequitur; hinc numera idem est quod numeravit; appende, id est appendit; divide, id est divisit.

Nota : *Upharsin* verti potest primo, *et dividentes;* secundo, *et Persæ; Pharsin* enim sunt Persæ, *q. d.* Persæ instant tibi, o Balsasar! qui cum Medis divident regnum tuum. Ita Arias Montanus. Sic filius Judæ, frater gemellus Zaræ, ab obstetrice vocatus est Phares. Dixit enim eo nascente ante Zaran : « Quare divisa est propter te maceria? » *Gen.* cap. XXXVIII, 29.

Vers. 26. 26. NUMERAVIT DEUS REGNUM TUUM (annos scilicet regni tui et imperii Chaldæorum, eosque numerando) COMPLEVIT, — id est *primo,* deprehendit esse completos : hic enim est septuagesimus et ultimus annus imperio Chaldæorum præstitutus a Deo, per Jeremiam, cap. XXIX, 10. *Secundo,* « complevit, » id est suo decreto statuit ut jam compleantur et finiantur.

Audi similia portenta. Judex quidam Antiochenus, pridie quam periret Julianus Apostata, juxta prætorium excubans, vidit congeriem stellarum, quæ litteras in hanc sententiam exprimebant : « Hodie Julianus in Perside occiditur. » Ita Zonaras.

Supra limen Adrianopolitani palatii inter alia signa hieroglyphica, inventus est versiculus, qui significaret quemdam ex Palæologorum familia brevi moriturum. Michael, Andronici imperatoris filius, paulo post ibidem mortuus est. Ita Gregoras, lib. VII.

Rursum, quod huc proprie pertinet, Dario Hystaspis Babylonem obsidenti, cum eam expugnare non posset, Zopyri mula peperit. Unde Zopyrus omen capiendæ urbis accepit : audierat enim a quodam Babylonio urbem expugnandam, cum mula pareret. Mutilavit ergo se fœde, itaque transfugit ad Babylonios, mentiens se a Dario ita mutilatum; quare dux exercitus et murorum custos ab eis creatus, urbem Dario tradidit. Ita Herodotus, lib. III.

Xerxe cum tot copiis Græciam invadente : « Equa leporem enixa est, quod facile erat ad conjectandum ; fore enim ut Xerxes exercitum adversus Græciam cum maximo strepitu, et ambitiosissime duceret, rursusque pro seipso sollicitus ad eumdem locum fuga recurreret. Alterum ei quoque prodigium Sardibus exhibitum est : mula enim mulum edidit, » inquit Herodotus, lib. VII.

Ita Nero in Œdipode fabula, quam novissimam recitavit, in hoc versu decidit :

Θανέειν μὲ ἄνωγε σύνγαμος, μήτηρ, πατήρ.
Jussit mori me mater, uxor, et pater.

Nam et Œdipus patrem occiderat insciens, matrem uxorem duxerat : ita Nero sciens Claudium patrem occiderat, matrem constupratam interfecerat, et Octaviam uxorem indignis modis tractaverat. Ita Suetonius in *Nerone.*

Simile est, sed felicius quod narrat Plutarchus in *Reg. Apophth.* de Dionysio tyranno, quod, cum magistratus per litteras sorte crearentur, et ipsi contigisset littera μ : dicenti cuidam per jocum μωρολογήσεις, id est *stulta efferes, Dionysi;* imo, inquit, μοναρχήσω, monarcha ero, et adeptus magistratum protinus electus est Imperator a Syracusanis. Magni animi erat, quod illo joco non offenderetur, contentus omen litteræ secus interpretari, hocque viam ei ad imperium stravit.

Simili modo, sed significatione et sorte meliore, S. Henrico Bavariæ duci, marito S. Cunegundis apparuit S. Wolfgangus, ac in pariete ei scriptum ostendit, *Post sex.* Henricus putans post sex dies, deinde post sex hebdomades, deinde post sex menses, demum post sex annos se moriturum, parabat se ad mortem. Verum eventus declaravit felicius aliquid ei portendi, scilicet imperium : nam post sex annos creatus est imperator. Ita habet *Vita S. Henrici,* cap. II, quam edidit noster Gretserius in *Sanctis Bambergensibus.* Visio S. Henrici *post sex.*

27. TEKEL. — Hebræi dicunt *sakal,* id est appendit, ponderavit : unde dictus est siclus. Veteres enim monetam appendebant ad pondus, uti siclus habebat pondus quatuor drachmarum. Chaldæi enim in multis nominibus Hebraicis pro *schin* substituunt *tau,* scilicet pro σ ponunt τ : ut pro *sekel* dicunt *tekel,* pro *schelas telas.* Vers. 27.

APPENSUS ES IN STATERA, ET INVENTUS ES MINUS HABENS, — « Minus » scilicet dierum, quam ætas naturaque tua postulabant : ante diem enim naturalis mortis, in robore ætatis violenta morte abripieris, inquiunt S. Hieronymus et Maldonatus. Verum hæc ætas juvenilis non solet a Deo appendi in statera.

Dico ergo : Alludit ad monetam levioris ponderis, quæ rejici solet, *q. d.* Appensa sunt in statera, et, ut Chaldaice est, in bilance divinæ justitiæ et examinis, opera tua, bona et mala, o Balsasar ! atque inventus es habere minus probitatis et bonorum operum ; plurimum vera habere superbiæ, crapulæ, et iniquitatis ; ergo non mereris amplius regnare, aut vivere. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Inventus es minus habere de bono.*

Notat Theodoretus nihil esse apud Deum, quod non ponderetur, adeoque Dei misericordiam et lenitatem certò pondere et mensura hominibus adhiberi. Unde dicitur *Sapient.* XI, 21 : « Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti. » Proprie vero Deus in statera judicii sui, bene et male facta appendit. Unde *Job* cap. VI, 2 : « Utinam, ait, appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas quam patior, in statera ! » Vide et *Matth.* cap. XXIII, vers. 32. Sic Virgilius, lib. XII *Æneid.*, Jovem de Æneæ et Turni

fatis ac sortibus ita juste judicantem inducit :

Juppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, et fata imponit diversa duorum :
Quem damnet labor, et quo vergat pondere lethum.

In statera Dei sola virtus habet pondus.

Jam in statera hac Dei sola virtus habet pondus : neque enim Deus ponderat, vel æstimat aurum, argentum, principatus, prælaturas, etc., quæ apud homines sunt in pretio, ab iisque ponderantur ; sed solum ponderat justitiam, id est virtutes et bona opera : hæ enim æternum gloriæ pondus operantur. Unde *Proverb.* VI, 2, dicitur : « Spirituum ponderator est Dominus. » In hac appendi optabat S. Job, dicens, cap. XXXI, 6 : « Appendat me in statera justa, » hebr. *justitiæ*, « et sciat Deus simplicitatem meam. » Quocirca Balsasar, carens justitia et virtutibus, in statera Dei cum omni sua pompa et gloria appensus, inventus est minus habens, id est levis et vanus. Hinc regno et vita exclusus audit : « Divisum est regnum tuum, » quia ipse per impietatem a Deo se diviserat. Unde *Psalm.* LXI, 10, dicitur : « Mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum ; » vel, ut alii vertunt : *Mendaces filii hominum si ponantur in stateris, ipsi pariter leviores sunt vanitate, q. d.* Illa est mortalium et mundanorum vanitas et fallacia, ut si in altera lance constituantur ipsi, in altera vero ipsissima vanitas et inanitas, ea sine dubio præponderabit.

Æquitatis hieroglyphicum.

Rursum statera hæc symbolum est exactæ æquitatis et justitiæ : hinc apud veteres Romanos æquitatis imago erat virgo quædam, tenens sinistra hastam, dextera justam stateram, ut videre est in nummis Galbæ, Vitellii et Vespasiani. Hi enim imperatores, ut significarent se esse æquitatis studiosos, eam in nummis suis sculpi curarunt. Sic ante Romanos Græci veteres pingebant justitiam quasi virginem, quæ sinistra bilancem, dextra gladium tenebat, quasi violatæ justitiæ vindicem. Unde Orpheus in hymnis apud Stobæum sic eam alloquitur : « O justissima dea mortalibus, beata, optabilis ! quæ semper justis hominibus propter bonitatem gaudens, veneranda, felicissima, gloriosa justitia, quæ pura semper mente digna cuique distribuis, ut integra conscientia fruens ; semper autem comminuis omnes, quotquot stateram tuam non subeunt, sed ultra ipsam lancibus duris inexplebiliter declinant.» Hoc est quod ait Sapiens, *Prov.* XVI, 11 : « Pondus et statera judicia Domini sunt. » Et Isaias cap. XXVIII, 17 : « Ponam in pondere judicium, et justitiam in mensura. » Et cap. XXVII, 8 : « In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam. »

Deus ergo justissimam et fidelissimam habet stateram, in qua Balsasaris vitam et merita ponderavit, atque omnium nostrum ponderabit. Hinc Abbas Georgius apud Sophronium in *Prato spirituali* : « Væ, ait, nobis, fratres ! quia nullam habemus compunctionem ; sed in negligentia vivimus, cum ira Dei comprehendat nos, et in trutinis simus ut judicemur ; ac sequenti die apparuit ignis in cœlo, » index et minax hujus trutinæ.

Petri Telonarii actus appensi in statera.

Sic Petrus Telonarius æger in somnis vidit omnes actus suos in statera appendi a Mauris et Candidatis ; cumque Mauri in unam lancem omnia ejus peccata, quæ a juventute commiserat, et quorum erat ille oblitus, imponerent ; Candidati nihil invenientes aliud, unum panem, quem ipse indignans pauperi dederat, in alteram lancem imposuerunt : itaque æqualitas facta est ; tuncque dixerunt ei : « Vade et auge ad panem hunc ; nam vere Æthiopes isti apprehendent te. » Unde evigilans mutavit vitam, et ex avaro factus est summus eleemosynarius, ut etiam proprio corpori non parceret. Ita habetur in *Vita S. Joannis Eleemosynarii* scripta a Leontio.

S. Henrici merita appensa in statera.

Sic merita S. Henrici Imperatoris qui fuit maritus S. Cunegundis, cum eaque cælebs vixit, post mortem appensa sunt in statera inter angelos et dæmones, cumque lances alternatim attollerentur et deprimerentur ejus meritis et demeritis, supervenit S. Laurentius, qui litem diremit. Nam domo ab Henrico accepta, et suæ ecclesiæ collata, in lancem alteram meritorum ejus imposuit : quo factum est ut illa gravior effecta, alteram in altum efferret, eique præponderaret, atque hoc modo angeli victores evaserunt, animamque Henrici dæmonibus ereptam in suum consortium abduxerunt. Res hæc fuse narratur in *Vita S. Henrici*, cap. XXVIII.

Et Caroli Magni.

Sed audi Caroli Magni merita in statera appensa. Rem narrat Joannes Turpinus, Archiepiscopus Rhemensis, in *Vita Caroli*, cap. XXXII : « Cum, inquit, apud Viennam in ecclesia ante altare, die quadam raptus in exstasi, precibus insisterem, tetrorum agmina innumerabilia militum ante me præterire, ac versus Lotharingiam tendere agnovi. Qui cum omnes pertransirent, intuitus sum quemdam illorum Æthiopi consimilem, retro lento gradu alios insequentem. Cui dixi : Quo tenditis ? Aquisgranum, inquit, ad Caroli mortem tendimus, ut ejus spiritum ad tartara rapiamus. Cui dixi : Adjuro te per nomen Domini Dei nostri Jesu Christi, ut peracto itinere tuæ dispositionis, ad me reverti non renuas. Tunc modicum commorati, vix expleto psalmo, eodem ordine ad me redierunt, et dixi novissimo, cui prius locutus fueram : Quid egistis ? Et dæmon : Gallicianus, inquit, sine capite, tot ac tantos lapides ac ligna basilicarum suarum in statera suspendit, quod magis appenderunt bona, quam ejus mala, et idcirco ejus animam a nobis abstulit. Et, his dictis, dæmon evanuit ; itaque intellexi eadem die Carolum ex hac luce migrasse, et subsidiis B. Jacobi, cujus ecclesias multas ædificaverat, ad superna merito regna subvectum. » Subdit deinde visionis confirmationem : « Transactis post ejus mortem diebus quindecim, per

nuntium didici, ab ipso tempore, quo ab Hispania recesserat, usque ad diem mortis suæ illum assidue ægrotasse, atque eadem die et hora, qua visionem ego videram, scilicet quinto Kalendas februarii, anno Domini 814, ab hac vita migrasse, et apud Aquisgranum in B. Mariæ basilica rotunda, quam ipse ædificaverat, honorifice sepultum fuisse. » Ita auctor hic, penes quem sit fides; nam inscribit se Turpinum Rhemensem Archiepiscopum, utpote quem constat ante Carolum Magnum esse defunctum. Quocirca Papyrius Massonus censet libellum hunc ab homine otioso esse conscriptum in gratiam juventutis paulo post Carolum Calvum : ejus tamen versio servatur in Bibliotheca regia in Gallia. Hinc et Cardinalis Baronius, anno Christi 814, agens de morte Caroli Magni, Antonius Possevinus in *Biblioth.*, in nomine *Turpinus*, et alii, eum vocant fabulosum, imo mendacii insimulant.

Vers. 28. 28. Divisum est regnum tuum, — jam jam, puta hac nocte : regnum tuum a te separatum et ablatum, dividetur inter Medos et Persas. Audite hæc, ebrii, audite, temulenti, qui assidetis mensis, gaudetis, ridetis, canitis, potatis; omnia vobis læta sunt, omnia jucunda : at non videtis extentam Dei manum super vos. « Mane, » numeravit Deus vitam tuam, et brevi complebit illam, forsan in hac hora, forsan in hac ebrietate tua. Deus ab æterno decrevit tibi diem et horam mortis : dixit : Ista hora, isto momento morieris : forte hæc ipsa est hora tua fatalis. « Tekel, » appensus es in statera, et inventus es habere minus sobrietatis, minus rationis, minus virtutis ; multum vero crapulæ, multum amentiæ, multum vitiorum. « Phares, » divisum est regnum tuum, divisus es ipse tu ; corpus tuum dabitur vermibus devorandum, anima dæmonibus : bona tua rapient vel hæredes perversi, vel exsecutores cupidi, vel superiores iniqui. Vide quibus corpus tuum saginasti; vide quibus tanto labore opes per fas et nefas coacervasti.

Tropologice, *mane* est mors, *tekel* judicium, *phares* infernus.

Tropologice, hæc tria, inquit Pererius, sunt peccatoribus horrenda : *primo,* « mane, » scilicet numerus vitæ, id est mors ; *secundo,* « tekel, » id est judicium ; *tertio*, « phares, » id est infernus, quo a Deo, cœlo, Sanctis et vita æterna in æternum dividimur et separamur.

Hæc tria imminent cervici cujusque : interim cæci homines comessantur, luxuriantur, saltant, tripudiant ; et hunc gladium capiti suo incumbentem non timent, quia non vident. Narrat Gregorius Turonensis, lib. V *Histor. Franc.* in fine, S. Salvium sibi dixisse : « Videsne super hoc tectum quæ ego suspicio? cui ego : Video super tegulum quod nuper rex poni præcepit. At ille, alta trahens suspiria, ait : Video ego evaginatum iræ divinæ gladium super domum hanc dependentem. Nec eum visio fefellit; nam post dies viginti duo filii regis, quos superius mortuos scripsimus, obierunt. »

Gladius Damocli incumbens.

Refert Cicero, V *Tuscul.*, quod Dionysius tyrannus Damocli assentatori illius beatam fortunam sæpe commemoranti, declaraverit quantus terror semper regibus et tyrannis, etiamsi felicissimi esse videantur, impendeat, hac ratione : collocari jussit hominem in aureo lecto et pulcherrimis stragulis, abacosque complures ornavit argento auroque cælato : tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque illi ad nutum ministrare : aderant unguenta, coronæ, incendebantur odores, mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Tum ille expavescere, et totus in gladium intendere : jam nec pulchros ministros aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam ; jam ipsæ coronæ defluebant. Demum exoravit tyrannum ut abire liceret, quod jam beatus esse nollet. Hoc sibi applicent omnes voluptuarii, cumque in mediis sunt epulis et luxuriis, rhomphæam divinæ justitiæ ac gehennæ sibi impendentem intueantur : itaque discant voluptates noxias aspernari et frenare.

Denique ex eo quod Daniel « mane, tekel, phares, » sic est interpretatus, ut singula verba per singulas exponeret sententias, videntur Rabbini prisci cabalisticum interpretandi et scribendi modum adinvenisse, quo non tantum integras S. Scripturæ sententias explanant, sed etiam syllabas, et singulas quasque litteras separatim expendunt, quasi in singulis lateat aliquid mysterii; ita ut cabala sensim in superstitionem et odium abierit. Rursum modum scribendi per *rasce tebot*, id est per initia dictionum, ut v. g. בבא *bbe*, idem sit quod *berescit bara elohim*, id est *in principio creavit Deus.* Hinc ab Hebræis idem accepisse Romanos, scilicet modum scribendi per notas (quibus notarii in tribunalibus scribebant singula dicta judicum et martyrum) censet noster Raderus in lib. XIV Martial. *epigr.* 202, et alii : non ergo Cicero, nec Mæcenas, ut aliqui volunt, sed longe ante eos Hebræi hujus scriptionis fuere inventores.

29. Indutus est Daniel purpura. — Purpura et torques aurea erant olim insignia regum, ut patet ex libris *Machab.* Honorat adeo Danielem rex, licet mali diei nuntium, vel quia putabat hanc cladem remotam, et diu differendam esse; vel ut per Danielem Deum placaret, clademque averteret. Ita S. Hieronymus. Vers. 29.

Quod haberet potestatem tertius in regno. — Scilicet *primus* in regno erat rex, *secundus* regina, *tertius* Daniel, inquit Maldonatus (1). Aliter S. Hieronymus, *q. d.* Fecit ut Daniel esset tristata, sive triumvir, puta ut esset unus e tribus regni prin-

(1) Vel potius primus locus regis, alter filii regis, tertius primi satraparum.

cipibus : sic enim paulo post Darius Medus tres toti regno præfecit, ut patet cap. VI, 2.

Vers. 30. 30. EADEM NOCTE. — Non anni ejusdem, sed sequentis, inquit ex Guevara Alcazar in *Apoc.* XVI, vers. 12, not. 2. Quippe eadem nocte quotannis convivari consueverant Chaldæi, pervigilium agentes cuipiam deorum; quale Livius, lib. XXIII, Campanos celebrasse commemorat, cum Gracchus eos invasit simul omnibus portis. Verum contextus ipse innuit, mox eadem nocte ejusdem anni captam esse Babylonem. Τὸ enim *eadem nocte* referendum est ad « Mane, Tekel, Phares, » *q. d.* Eadem nocte ejusdem convivii, qua rex vidit manum vindicem, contra se scribentem sententiam mortis, interfectus est. Nec enim solet sententia, præsertim adeo efficax et miraculosa, ad annum differri : nec verisimile est Cyrum cum tantis copiis per totum annum et amplius obsedisse Babylonem. Nec obstat, quod « prædicatum sit de eo (Daniele), quod potestatem haberet tertius in regno suo » (Balsasaris). Id enim inter magnates, qui mille in convivio aderant, ibidem eadem nocte jussu regis prædicatum et proclamatum est. Solent enim exemplares castigationes Dei, præsertim circa sacrilegos (qualis hæc erat), esse subitæ et repentinæ.

INTERFECTUS EST BALSASAR, — capta a Cyro Babylone. Falsum ergo est quod ex Beroso scribit Josephus, lib. I *Contra Apion.*, Cyrum, capta Babylone, regem Balsasarem (quem ipse Nabonnedum vocat) benigne accepisse, eique ad habitandum Carmaniam assignasse.

Tradunt Xenophon lib. VII, et Herodotus lib. I, et ex eis Rupertus hic cap. XVIII, S. Thomas, Opusc. *De Regim. princip.* lib. III, cap. VII, Pererius hic, Guevara in *Habacuc*, cap. II, 7, Alcazar, *Apoc.* cap. XVI, 12, et passim Interpretes, Cyrum obsidentem Babylonem circa eam multas fossas fecisse, et eo die quo sciebat Babylonios festum acturos, et se inebriaturos, subito de nocte, compotantibus et bacchantibus Chaldæis, in eas fossas derivasse Euphratem, qui Babylonem interfluit, itaque per siccum jam Euphratis alveum Persas in urbem penetrasse. Non præcaverunt id Babylonii, putantes hoc factu esse impossibile. Nam, ut ait Xenophon, « Euphratis latitudo est plusquam ad duo stadia, et profunditas tanta, ut nec duo viri alter super alterum stantes, super aquam emineant. » Ex alia parte Babylone innumerabilis erat propugnatorum multitudo : muri autem ipsi quinquaginta cubitos in latitudinem, ducentos in altitudinem patebant. Videns ergo Cyrus urbem terra esse inexpugnabilem, per flumen eam aggressus est die festo et convivali. Quocirca potantes Chaldæos prævidens et irridens Isaias, cap. XXI, vers. 5, ait : « Pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes, surgite, principes, arripite clypeum, » hostis adest, Cyrus urbem ingreditur. Addit Xenophon duos fuisse transfugas Babylonios apud

Cyrus cepit Babylonem divertendo Euphratem.

Cyrum, Gadatam et Gobriam, quorum ductu Cyri milites in regiam noctu ducti sint, interfectis quicumque occurrebant, iis tantum servatis, qui syriace loquerentur (Judæis) trucidatisque primum regis custodibus, ipsum deinde regem interemisse. Ita cecidit Babylon illa inclyta : fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens gloria Teucrorum.

Capta est Babylon anno primo monarchiæ Cyri, qui fuit annus mundi 3417. Illo ergo anno Balsasar fecit hoc convivium, vidit manum scribentem, occisus est, etc. Porro Cyrus ob hanc Danielis de se prophetiam præsentem, et aliam præcedentem ab Isaia, cap. XLV, 1, ante 200 annos de se editam, inquit Josephus, Judæos e Babylonica captivitate liberavit, I *Esdræ* I, 1.

Cyrus favit Danieli et Judæis ob ejus de se vaticinia.

Nota : In hac urbis clade servatus est Daniel, tum Dei providentia, tum quia ejus virtus et sapientia jam ubique erant celebres, ut patet *Ezech.* cap. XXVIII, 3 (sic enim M. Marcellus in Syracusarum expugnatione, Archimedem nobilissimum mathematicum servari præcepit); tum quia illico percrebuit ejus vaticinium de nece Balsasaris, nec dubium quin id statim Darius et Cyrus intellexerint : jusserunt ergo eum quasi vatem suum servari, sicut Nabuzardan jussit servari Jeremiam, cap. XL, eo quod Judæorum excidium per Chaldæos prædixisset.

Denique Aristoteles in *Politicis*, lib. III, cap. II, sic ait : « Capta cum esset ab hostibus Babylon, ferunt partem aliquam ejus civitatis tertia die nondum aliquid sensisse. » Idem accidit Cayro, sive Memphi, sæculo præcedenti, cum a Selymo Turcarum rege expugnata est : quin et Selymus eam, licet captam, ingredi non est ausus.

Vide hic quantum peccatum sit sacrilegium, quamque Deus puniat profanatores rerum sacrarum, et cultui suo dicatarum : ob hoc enim Balsasarem hic punivit vitæ, urbis et monarchiæ excidio.

Quocirca pie et sancte S. Stephanus Papa (qui vixit tempore S. Cypriani, et sub Valeriano gloriosum obiit martyrium anno Domini 260), sanxit ut vasa et vestimenta sacrata non nisi a sacratis hominibus ferantur, idque confirmat hoc Balsasaris exemplo. Sic enim decernit, *De consecr.* dist. 1, cap. *Vestimenta* : « Vestimenta Ecclesiæ, in quibus Domino ministratur, et sacrata debent esse et honesta; quibus aliis usibus non debent frui, quam ecclesiasticis et Deo dignis officiis; quæ nec ab aliis debent contingi aut offerri, nisi a sacratis hominibus; ne ultio quæ Balsasar regem percussit, super hoc transgredientes veniat, et corruere faciat eos ad ima. »

Allegorice, Rupertus in *Daniel.* cap. IX, docet, quod per Babylonis excidium significetur destructio totius civitatis diaboli, futura in die judicii, de qua dicitur *Apocal.* XVIII : « Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio dæmoniorum, etc. : quia de vino iræ fornicationis ejus

biberunt omnes gentes, et reges terræ cum illa fornicati sunt. »

Vers. 31. 31. Et Darius Medus successit in regnum. — « Darius, » scilicet cum Cyro nepote suo. Ita omnes græci historici; Daniel tamen hic, et Isaias, cap. XIII, 17, et Jeremias, cap. LI, 11, id tribuunt uni Dario et Medis : quia Darius erat dignior, eratque avunculus Cyri, tuncque Medi erant potentes : Cyrus autem sub eo Persis præerat, sed ætate, animo et viribus pollens. Ita S. Hieronymus. Perperam Massoretæ, historiarum gentilium imperiti, pro *Darius*, punctaverunt *Dariaves*, et pro *Cyrus Cores*. Darius persice idem est quod ἑρξείης, id est *coercitor*, ait Herodotus, lib. VI.

Quis Darius Medus? Prima sententia. Secunda. Tertia. Quarta.

Quæres, quis fuerit hic Darius Medus? Respondet, *primo*, Theodoretus fuisse Nabuchodonosoris ex filia nepotem. *Secundo*, Joannes Annius et Joannes Lucidus post suum Megasthenem, putant fuisse Darium Hystaspis. *Tertio*, alii dicunt fuisse Cyrum. *Quarto*, Scaliger, lib. VI *Emend. temp.*, putat fuisse Nabonitum, qui, inquit, ex communi principum consensu suffectus fuit Labosordacho, nepoti Nabuchodonosoris ex filia Nitocride. Hunc enim Labosordach censet fuisse Balsasar, quo interfecto, a populo electum creatumque esse regem Nabonitum, huncque esse Darium Medum, qui 17 annis regnarit, donec Cyrus eum regno Babyloniæ exutum, in Carmaniam relegavit. Verum Darium Medum una cum Cyro expugnasse Babylonem, et occidisse Balsasarem, ac consequenter Medos et Persas non per successionem, nec per electionem, sed per vim simul occupasse imperium Babylonis, docet Daniel hic vers. 28 : « Divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis. » Et vers. 30 : « Eadem nocte interfectus est Balsasar, » utique a Medis et Persis paulo ante nominatis. Unde mox subdit : « Et Darius Medus successit in regnum. » Idem docet Isaias, cap. XIII et cap. XXI, 2 : « Ascende, ait, Ælam; obside (Babylonem), Mede. » Et vers. 7 : « Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, » puta Cyrum regem Persarum, et Darium regem Medorum. Et vers. 9 : « Ecce iste venit ascensor vir bigæ equitum (puta Cyrus Medo-Perses), et respondit et dixit : Cecidit, cecidit Babylon. » Idem docet Jeremias

Quinta.

cap. LI, et communiter Interpretes. *Quinto*, Eusebius putat fuisse Astyagem, avum Cyri : huic sen-

Sexta et vera fuisse filium Astyagis, et Cyri avunculum.

tentiæ favet cap. XIII, vers. ult. Verum dico hunc Darium fuisse filium Astyagis : nam Astyagem præter filiam Mandanem, quæ fuit mater Cyri, etiam filium habuisse, licet Herodotus et alii negent (forte quia eum non habuit ex regina, sed ex secundaria uxore; aut quia, ut vult Torniellus, adoptivus ejus, non naturalis fuit filius); docet tamen idipsum Xenophon in *Cyripædia*, qui hunc filium vocat Cyaxarem, aitque eum ultimum fuisse regem Medorum (1). Hic sane videtur esse Darius Medus, dictus a Xenophonte Cyaxares; a Septuaginta Artaxerxes. Ita Torniellus in *Chronol.*, Pererius, Maldonatus et alii passim, sequentes S. Hieronymum et Josephum lib. XI *Antiq.* cap. XII. Consequenter verius est, quod ait Xenophon, Astyagem naturaliter obiisse, Cyro adhuc existente puero, quam quod Herodotus asserit, eum a Cyro victum et regno expulsum esse. Ex hoc enim loco patet Cyrum cum avunculo Dario, ac consequenter cum familia Astyagis valde fuisse conjunctum. Porro Darius, vel, ut Ctesias, Δαριαῖος, quod propius accedit ad nomenclaturam Persicam, idem est quod ἐρξείης, id est *coercitor*, qui alios premit et coercet; sicut Xerxes, idem est quod bellator : Artaxerxes, magnus bellator, ait Herodotus lib. VI, et ex eo Scaliger, lib. VI.

Annos natus sexaginta duos. — Tradunt Hebræi in *Seder olam*, id est in *Chronologia mundi*, et ex eis Genebrardus in *Chronol.*, hunc Darium natum esse eodem anno quo Nabuchodonosor vastavit Jerusalem et templum, ut hujus sceleris esset ultor et vindex, ac Babylonem cum monarchia everteret. Quod intellige de anno quo Nabuchodonosor cœpit obsidere Jerusalem, qui fuit annus regni ejus 16; biennium enim illam obsedit, ac tandem eam expugnavit anno regni sui 18, ut patet *Jerem.* cap. LII, 4 et 29. Id ita esse patet. Nam annus 62 Darii fuit pariter 1 Cyri, quo soluta est captivitas Babylonica, ac proinde idem ejusdem captivitatis fuit 70 et ultimus. Porro hi 70 anni inchoantur ab anno 8 Nabuchodonosoris, quo ipse occidit Joakim, eique substituit Joachin filium, quem post tres menses abduxit in Babylonem, uti dixi *Jerem.* cap. XXV et XXIX. Jam ab anno 8 Nabuchodonosoris usque ad 16 ejusdem, quo natus est Darius, intercedunt anni octo, quos adde ad 62 Darii, et præcise habebis annos 70 captivitatis Babylonicæ.

Ubi nota quam oculus divinæ Providentiæ sit sublimis et pervigil, ut delinquenti illico tortorem creet et destinet. Ita notarunt chronologi, eodem die quo in Anglia natus est Pelagius hæresiarcha, in Africa natum esse S. Augustinum, qui Pelagio a Deo parabatur antagonista et debellator. Ita eodem anno 1521, quo Lutherus publice hæresin professus est, S. P. N. Ignatius Pompeiopoli vulneratus nuntium sæculo remisit, sacramque militiam inchoavit, quem Deus ducem Societatis Jesu contra Lutheranos decertaturæ destinabat. Ita Ribadeneira in ejus Vita, XII, XVIII.

(1) Et revera Darius ille Medus, qui infra IX, 1, vocatur « Darius Assueri filius, » de semine Medorum, alius intelligi nequit, quam Cyaxares II Xenophontis, Medorum rex, filius Astyagis, Cyri avunculus, et mox socer, cujus auspiciis bellum gestum erat contra Assyrios qui dicuntur, sive Babylonios. Cyaxares hic, hujus nominis secundus, successit Balsasari. Alias de Dario Medo Danielis sententias minus probandas expenderunt. Campeg. Vitringa in *Observatt. S. Script.* lib. VI, cap. IV et V, et Bertholdtius in *Excursu* IV de Dario Medo, interpretationi suæ hujus libri vernaculæ adjunctæ.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Satrapæ invidentes Danieli præfecturam, ei dolum struunt per edictum regis. Unde Daniel, vers. 16, quia Deum adorat, in lacum leonum mittitur, sed manet illæsus : hinc rex, vers. 24, accusatores Danielis in eumdem lacum conjici jubet, sancitque ut omnes paveant Deum Danielis.

1. Placuit Dario, et constituit super regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo. 2. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat : ut satrapæ illis redderent rationem, et rex non sustineret molestiam. 3. Igitur Daniel superabat omnes principes et satrapas : quia spiritus Dei amplior erat in illo. 4. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum : unde principes et satrapæ quærebant occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis : nullamque causam et suspicionem reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, et omnis culpa et suspicio non inveniretur in eo. 5. Dixerunt ergo viri illi : Non inveniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. 6. Tunc principes et satrapæ surripuerunt regi, et sic locuti sunt ei : Dari rex, in æternum vive : 7. consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus, et satrapæ, senatores, et judices, ut decretum imperatorium exeat, et edictum : Ut omnis qui petierit aliquam petitionem a quocumque deo et homine, usque ad triginta dies, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc itaque, rex, confirma sententiam, et scribe decretum, ut non immutetur quod statutum est a Medis et Persis, nec prævaricari cuiquam liceat. 9. Porro rex Darius proposuit edictum, et statuit. 10. Quod cum Daniel comperisset, id est constitutam legem, ingressus est domum suam : et fenestris apertis in cœnaculo suo contra Jerusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo suo, sicut et ante facere consueverat. 11. Viri ergo illi curiosius inquirentes invenerunt Danielem orantem et obsecrantem Deum suum. 12. Et accedentes locuti sunt regi super edicto : Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis et hominibus usque ad dies triginta, nisi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex, ait : Verus est sermo, juxta decretum Medorum atque Persarum, quod prævaricari non licet. 13. Tunc respondentes dixerunt coram rege : Daniel de filiis captivitatis Juda, non curavit de lege tua, et de edicto quod constituisti : sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. 14. Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est : et pro Daniele posuit cor ut liberaret eum, et usque ad occasum solis laborabat ut erueret illum. 15. Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei : Scito, rex, quia lex Medorum atque Persarum est, ut omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari. 16. Tunc rex præcepit, et adduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli : Deus tuus, quem colis semper, ipse liberabit te. 17. Allatusque est lapis unus, et positus est super os laci : quem obsignavit rex annulo suo, et annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem. 18. Et abiit rex in domum suam, et dormivit incœnatus, cibique non sunt allati coram eo, insuper et somnus recessit ab eo. 19. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit : 20. appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum : Daniel, serve Dei viventis, Deus tuus, cui tu servis semper, putasne valuit te liberare a leonibus? 21. Et Daniel regi respondens, ait : Rex, in æternum vive : 22. Deus meus misit angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi : quia coram eo justitia inventa est in me; sed et coram te, rex, delictum non feci. 23. Tunc vehementer rex gavisus est super eo, et Danielem præcepit educi de

lacu : eductusque est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in eo, quia credidit Deo suo. 24. Jubente autem rege, adducti sunt viri illi, qui accusaverant Danielem : et in lacum leonum missi sunt, ipsi, et filii, et uxores eorum : et non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. 25. Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus, et linguis, habitantibus in universa terra : Pax vobis multiplicetur. 26. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo, tremiscant et paveant Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, et æternus in sæcula : et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in æternum. 27. Ipse liberator, atque salvator, faciens signa, et mirabilia in cœlo et in terra : qui liberavit Danielem de lacu leonum. 28. Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persæ.

Vers. 1. 1. Ut essent in toto regno suo — distributi per suas satrapias et provincias. Notat S. Hieronymus ex Josepho Darium, victa Babylone, rediisse in Mediam cum Daniele, ibique hæc quæ sequuntur esse gesta : eodem anno mortuus est Darius; unde Daniel ex Media mox videtur remigrasse Babylonem, et ad Cyrum jam monarcham factum, se contulisse.

Vers. 2. 2. Et super eos principes tres. — Olim apud Medos et Babylonios, Ægyptios et alios, summi post regem erant שלישים *schaliscim*, id est tristatæ, sive triumviri, puta tres principes, qui omnibus aliis minoribus principibus præerant : inter eos unus a Dario Medo constitutus fuit Daniel, æque ut a Balsasare constitutus fuerat, cap. v, 29, ut esset tertius in regno.

Vers. 3. 3. Spiritus Dei amplior erat in illo. — « Spiritus, » tum sapientiæ, tum prudentiæ, tum prophetiæ, tum orationis, tum justitiæ, tum zeli, aliarumque virtutum. Tales quærant reges et principes, quos provinciis præficiant : præses enim et « rector sine sapientia et spiritu, est quasi sol sine luce, » quasi avis sine pluma, quasi gubernator navis sine gubernaculo. Hinc Sapiens, cap. vi, 22 : « O reges populi, inquit, diligite sapientiam, ut in peerpetuum regnetis; » et paulo post : « Rex sapiens populi stabilimentum est. »

Vers. 4. 4. Ut invenirent Danieli ex latere regis. — Ita
Esse ex latere quid? legunt Romana; sed Chaldæa habent מלכותא *malcuta*, id est regni. Jam *primo*, Hebræi crasse,
Primo. latus regis, inquiunt, est regina quæ ad regis latus recumbit, quasi hi satrapæ Danielem apud regem suspectum de adulterio cum regina efficere conati sint. « Quærebant ergo occasionem, si in sermone, tactu, nutu, internuntio accusare possent Danielem. Sed nullam causam et suspicionem reperire potuerunt, quia eunuchus erat; unde eum in re stupri arguere non potuerunt, » inquit ex mente Hebræorum S. Hieronymus. Qui et subdit : « Pro *suspicionem* Theodotion et Aquila ἀμβλάκημα interpretati sunt, quæ chaldaice dicitur *essattha*, aut potius *scetita* : cumque ab Hebræo quærerem quid significaret? respondit vim verbi sonare δέλεαρ, quam nos illecebram, sive σφάλμα, hoc est errorem dicere possumus. Porro Euripides in *Medea* ἀμπλακίας per π et non per β, ἁμαρτίας, id est *peccata*, appellat. »

Secundo, Hector Pintus sic exponit, *q. d.* Quæsierunt occasionem ut Danielem removerent, et ejicerent a latere regis. Unde aliqui codices hic legunt: *Quærebant occasionem ut auferrent Danielem ex latere regis.* Secundo.

Tertio, Vatablus : Ex latere, inquit, id est ex parte regni, ut scilicet accusarent Danielem, ut reum læsæ majestatis, quasi male administrasset regnum, et edicta regia violasset, ita S. Hieronymus ; aut quod mala fide regiam pecuniam tractasset, inquit Maldonatus. Tertio.

Verum dico esse hebraismum : nam *esse ex latere*, idem est quod *insidiari;* ex insidiis, quasi a latere, aliquem aggredi et prosternere : qui enim insidiantur alteri, ad latus se collocant, ut alterum non advertentem occulte feriant, capiant, vel supplantent, *q. d.* Hi satrapæ quærebant occasionem, ut invenirent modos insidiandi Danieli, eumque apud regem calumniandi, et præfectura hac regni dejiciendi. Vide hic quam virtutis comes sit invidia, feriantque summos fulmina montes. Rursum quam verum sit illud : « Omnes qui pie volunt vivere, persecutionem patientur. » Quarto et genuine.

5. Non inveniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. — Nota hic miram integritatem Danielis, qua ita circumspecte fideliter et perfecte regni gubernacula tractabat, ut ejus æmuli nihil in eo vel in speciem possent calumniari. Quare Abbas Pastor in *Vitis Patrum* rogatus a quodam : « Quomodo debet homo conversari? » respondit : « Vidimus Danielem, quia non est inventa accusatio ejus, nisi de servitio quod exhibebat Deo suo. » Rursum vide hic in Daniele, quam in aulis regnet æmulatio, præsertim in eos quos princeps evehit. Exempla hoc sæculo multa vidimus, imo hoc anno 1618, apud omnes fere reges, principes summos gratia et gradu suo excidisse cernimus. Quocirca recte Pythagoras hoc suis documentum dedit : « Quæcumque invidiam pariunt, vitanda putato. » Ita habent aurea ejus carmina, quæ edidit et explicuit Hierocles ejus discipulus. Rursum in Daniele verum est illud Publii : « Fortunam citius reperias quam retineas. » Vers. 5.

Sapientes sunt, qui præstant illud S. Hieronymi *ad Heliodorum* : « Nepotianus, ait, primam curam habuit, ut humilitate superaret invidiam; inter coæquales primus in opere, extremus in ordine. » Aulicus ille rogatus : « Quomodo in aula consenuisset? Omnibus, » « ait, cedendo, et injurias quaslibet tolerando, imo gratias injuriantibus agendo. » Præclare monet Ausonius, *Exhort. ad modestiam* :

Fortunam reverenter habe quicumque repente
Dives ab exilii progrediere loco.

Quocirca sapiens ille dicebat accedendum esse ad reges et principes, sicut accedimus ad ignem, moderate nimirum. Si enim propius ad ignem accedas, ab eo adureris : si remotius consistas, non calefies. Hac de causa Ptolemæus mathematicorum princeps, invitatus a rege ad prandium, excusavit se, dicens : « Regibus contingit fere quod considerantibus picturas, quæ cum videntur eminus, placent, propinque vero, non dulcescunt. » Ita refertur in ejus Vita, quæ habetur initio *Almagesti.*

Vers. 6. *Regas* Chaldaice significat quatuor. 6. Surripuerunt regi, — רגשׁ *regas* hebraice significat *tremere;* chaldaice vero, significat primo, *astare, congregari;* unde Septuaginta et Vatablus vertunt : *Congregati sunt ad regem;* Syrus et Arabicus : *Accesserunt ad regem;* secundo, *tumultuari;* tertio, *fremere :* unde Joannes et Jacobus vocantur Boanerges, id est filii fremitus, sive tonitrui, *Marci* III, 17; quarto, *persuadere,* præsertim dolose et insidiose, quod est surripere. *Surripuerunt* ergo, id est insidiose suggesserunt regi. Perperam ergo Pintus pro *surripuerunt,* corrigendum vult *surrepserunt.*

Morale, de consiliariis. Discant hic reges et principes bene examinare, penetrare et pervidere, tum suorum consiliariorum animos, consilia et intentiones; tum leges et decreta, quæ illi suggerunt, an sint justæ et utiles bono, non suggerentis, sed publico; nec credant iis, qui ob privata commoda vel odia, suggerunt ea, quibus regi dedecus, aliis perniciem creant. Discant vicissim consiliarii malum consilium consultori esse pessimum. Ita hi satrapæ in Danielem hanc fabam cudentes in seipsos eamdem cuderunt. Discant viros probos et quietos non impune tangi. « Cave quiete sedentem in aulæis, » inquiebat Sfortia, qui et hoc in insigni gestabat : « Quietum nemo impune lacessit. » Aurea est Plinii vox in *Panegyr. Trajani:* « Discimus, inquit, experimento fidissimam esse custodiam principis ipsius innocentiam. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qui septus charitate non fuerit; armis enim arma irritantur. » Denique audiant consiliarii id quod Alfonsus Aragoniæ rex dicebat, si sibi contigisset nasci temporibus Romanorum, se constructurum fuisse contra curiam templum *Jovi positori,* in quo priusquam venirent in senatum Patres conscripti, odium, amorem, ac privatos omnes affectus deponerent: hi enim sunt qui urbes, reges et regna evertunt ac pessumdant. Ita Panormitanus in *Alfonso.*

Quietum nemo impune lacessit.

7. Ut omnis qui petierit aliquam petitionem a quocumque deo, etc., nisi a te, rex. — Nota adulationem, ut injustum et impium decretum a rege extorqueant. Suadent enim regi, ut Divinitatis nomen et munus sibi arroget, ut, deo omni excluso, ipse quasi deus solus supplicum vota excipiat, nec patiatur alium deum adiri vel invocari. Juris enim naturæ est, ut quisque, præsertim egens vel afflictus, Deum invocare possit, imo debeat; et barbarum, imo diabolicum esset hoc vetare. Dum ergo alium deum hic invocari prohibent, ipsum regem pro deo colendum et invocandum censent. Sic deus haberi voluit Domitianus Imperator, quem irridens Philostratus : « Cum, ait, alius propterea se accusatum quereretur, quod Tarenti, ubi dominabatur, sacrificans, publicis precibus non addidisset, Domitianum Palladis filium esse : At enim, inquit, arbitraris fortasse Palladem non peperisse, cum semper habita sit virgo. Ignorabat autem (ut opinor) deam ipsam draconem quandoque Atheniensibus peperisse. Nimirum draco erat Domitianus. Idem narrant Quintilianus, lib. III, cap. IX; Suetonius, in *Domitiano,* cap. III; Martialis sæpe, et alii, cum illud ejus solitum programma irrident : « Edictum domini deique nostri (1). » Vers. 7.

10. Contra Jerusalem. — Hoc, ait S. Hieronymus, est Dei præceptum, *Deuter.* XII, 11, et Salomonis consilium, III *Reg.* VIII, 44, qui contra templum orandum esse admonuit. Sic Ezechias, *Isaiæ* XXXVIII, 2 : « Convertit faciem suam ad parietem (qui erat versus templum), et oravit ad Dominum. » Sic David, *Psalm.* LXII, 3 : « In terra, ait, deserta, et invia, et inaquosa : sic in Sancto (sicut in sanctuario et templo) apparui tibi, » *q. d.* Ego David in deserto profugus, ex eo te, Domine, in templo habitantem contemplor, et ad templum conversus te in eo præsentem et præsidem adoro. Ergo videtur Salomon fabricans templum in Jerusalem (quæ in medio terræ habitatæ erat sita, ut ait Ezechiel, cap. v, 5), Deum quasi centrum mundialis sphæræ, et omnium animorum constituisse, ut lineæ et orationes ab hominibus ducerentur in Vers. 10.

(1) Si quibusdam incredibile videtur sensatum regem Darium tale edictum dedisse, advertant hoc edictum ab aulicis callide obtentum fuisse Danielis perdendi causa. Prætexebant aulici hoc edictum necessarium esse ad regiam Darii auctoritatem apud Babylonios firmandam, volebantque ut novus rex tanquam divinitas haberetur, quo Babylonii ejus legibus facilius obtemperarent. Darius vero dolum sub aulicorum consilio latentem haud perspexit. Unum ex pulcherrimis Persarum institutis est, aiebat Artabanus Themistocli, quod rex ut imago omnia conservantis Dei *honoretur et adoretur* (Plutarchus in *Themistocle).* Vide etiam Heeren, *De la politique et du commerce des peuples de l'antiquité,* trad. de W. Suckau, pag. 457 et suiv. Ex quo quisque videt edictum Darii Medi omnino credibile esse (Janssens, *Herm. sacr.).*

templum, ubicumque ipsi existerent; et Deus in templo tanquam in centro præsentem se exhibens, singulorum precibus intendebat, audiebat, exaudiebat, uti notavit noster Pineda, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. v, num. 35. Templum ergo erat quasi centrum orbis, uti Deus centrum est mundi, hominum et angelorum. Vide hic et imitare constantem pietatem et libertatem Danielis, qui pro ea statum et vitam periculo fidenter exposuit. Merito Aristoteles, I *Ethic.* x, hominem constantem vocat quadratum, quia ad omnem fortunæ jactum impulsumque firmus solidusque in sapientia et virtute consistit, cum alii leves rotentur ut globi.

Tribus temporibus in die flectebat genua. — Tria tempora quibus Deo flectenda sunt genua, tertiam, sextam et nonam Ecclesiastica traditio

Tertia, sexta et nona orationis, unde?

intelligit, eaque colliguntur ex *Actor.* ii, 15, et cap. iii, 1 et cap. x, 9. Tribus horis, inquit Pintus, orabant Judæi in die, scilicet hora tertia, sexta et nona. Tertia, quia tunc data est lex in Sina : et eadem hora orat Ecclesia, quia tunc datus est Spiritus Sanctus in Pentecoste. Sexta, quia tunc erectus fuit serpens æneus in deserto : eadem orat Ecclesia, quia tunc crucifixus est Christus. Nona, quia tunc petra dedit aquas in Cades; uti et Christi latus in cruce tunc perforatum, sanguinem dedit et aquam.

Addit noster Lorinus in *Actor.* iii, 1, Judæos orasse hora sexta, quia tunc lapsus est Adam, ut colligitur ex eo, quod Dominus post meridiem venisse dicitur, ut puniret Adamum. Addunt Hebræi, quia tunc perambulat dæmonium meridianum, quod hominem ad intemperantiam et choleram fervente sole sollicitat, unde in meridie Judæi solent contra illud recitare, *Psalm.* xc : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, » ut ab illo liberentur, scilicet « ab incursu et dæmonio meridiano, » ut dicitur vers. 6 illius psalmi.

Audi et S. Hieronymum : « Daniel regis jussa contemnens, et in Deo habens fiduciam, non erat in humili loco, sed in excelso; et fenestras aperit contra Jerusalem, ubi erat visio pacis. Tria autem sunt tempora, quibus Deo flectenda sunt genua : tertiam, sextam et nonam Ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertia hora descendit Spiritus Sanctus super Apostolos. Sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum. Nona Petrus et Joannes pergebant ad templum. » Verum de his alibi. Audi et S. Augustinum in *Sententiis*, num. 203 : « Vigor, ait, fidei christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane, meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione : unum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam majestatis in Patris dextera considentis. » Et S. Cyprianus, tract. *De Orat. Domin.*, per ternarium horarum putat designari SS. Trinitatem, quam totidem horis colimus et adoramus.

Porro tertia, sexta, nona, computantur ab ortu solis : Hebræi enim diem, uti Romani noctem, dividebant in quatuor horas, et quasi vigilias. Prima erat ab ortu solis usque ad tertiam : durabant ergo hæ horæ tres nostras horas. Prima enim incipiebat ab hora quinta vel sexta (sequor hic computum Belgarum et Transalpinorum), et durabat ad horam nostram nonam : hora nostra nona incipiebat earum tertia, et durabat usque ad nostram duodecimam : tunc enim incipiebat eorum sexta, quæ durabat usque ad nostram tertiam pomeridianam, a qua incipiebat nona eorum, et durabat usque ad vesperam. Unde Lyranus per tria tempora intelligit mane, meridie et vespere.

15. Intelligentes regem, — regis voluntatem et Vers. 15.
intentionem; Chaldaice est : *Congregaverunt se supra regem*, id est quasi facta manu omnes simul regem aggressi sunt, ac pene tumultuati contra eum : hoc enim est *regas*, de quo dixi vers. 6.

Moraliter vide hic in Daniele, quam difficile sit servire aulæ terrestri simul et cœlesti, placere principi et aulicis, et non displicere Deo et angelis : « Nemo, ait Christus, potest duobus dominis servire. » Et : « Non potestis Deo servire et mammonæ, » *Matth.* vi, 24. Scripsit Æneas Sylvius, qui, postea creatus Pontifex, vocatus est Pius II, ad quemdam aulicum librum *De Miseria curialium*, id est aulicorum, in quo ostendit quanta in aulis sit vanitas, ambitio, invidia, hypocrisis, impuritas : quot curæ, distractiones, servitutes, sollicitudines, metus : quanta inconstantia, mutabilitas, casus, ruinæ, pericula corporis et animæ. Ac tandem ita concludit : « Quæ cum ita sint, relinquamus hoc pelagus inquietum, nosque in aliam vitam redigamus. Nam si pacem cupimus, si otium diligimus, si nobis vivere volumus, si salutem animæ quærimus, fugienda nobis sunt atria regum, et aulici tumultus, in quibus nec requies, nec bonarum artium exercitatio, nec virtutis amor aliquis regnat; sed avaritia tantum, libido, crudelitas, crapula, invidia et ambitio dominantur. Quibus vitiis qui sit deditus, nullo se poterit argumento tueri, quin apud viros doctos malus esse convincatur et stultus. Vale, vir, nisi ex curialibus unus esses, meo judicio prudens. Anno salutis 1445. » Præclare Polybius, lib. V : « Sicut, ait, calculi modo ærei sunt, modo aurei : sic et aulici ad nutum regis nunc beati sunt, nunc miseri. »

Quocirca Agrippa de duobus admonebat virum, qui in aula salvus vivere cuperet. *Primo*, ut difficultatem rerum ipse susciperet. *Secundo*, ut gloriam aliis concederet. Ita Dionysius, lib. XLIX.

Notissima est vox ejus, qui rogatus, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset senectutem : « Injurias, inquit, accipiendo et gratias agendo. » Ita Seneca, lib. II *De Ira*, cap. xxxiv.

Diogenes, audiens Callisthenem beatum dici quod esset amicus Alexandri : « Imo, ait, infelix

est qui tum prandet ac cœnat, cum Alexandro videtur. »

Constantinus Imperator eunuchos similesque aulicos vocabat « tineas et sorices palatii, » ait Nicephorus, lib. VIII, cap. XIV. Sicut enim muscæ ad mel, ita isti ad opes et delicias aularum advolant.

Quocirca sapienter Horatius, lib. II. *Carminum*, ode X :

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Et Ovidius, lib. III *Tristium*, eleg. IV :

Vive tibi, quantumque potes prælustria vita;
Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

Seneca in *Hippolyto* :

Fraus sublimi regnat in aula.

Et in *Thyeste* :

Stet quicumque volet potens
Aulæ culmine lubrico;
Me dulcis saturet quies.
Obscuro positus loco,
Leni perfruar otio.

Martialis, *Epigram.* lib. IX :

Nemo suos (hæc est aulæ natura potentis),
Sed domini mores Cæsareanus habet.

Prudenter ergo monet Æneas Sylvius, lib. I *De Gestis Alfonsi* : Illi, ait, aulici plurimum sapiunt, qui, accepto aliquo beneficio vel mediocri, aulæ valedicunt. Ostendunt enim animum suum expletum esse, et periculo se subducunt, in quod curiales frequenter incidunt, qui veluti sues, ubi saginati sunt, in cœnam domini mactantur. « Est apud Indos, inquit Plinius, herba quædam præcipui odoris, referta minutis serpentibus, quorum ictu protinus moriendum sit. Ita habent principum aulæ quod allectet, sed occultant lethale venenum ni caveas. » Rursum : « Indicæ testudines, meridiano tempore blandiente, gaudent toto dorso per tranquilla fluitare, donec oblitæ sui, solis vapore siccetur cortex, ut mergi nequeant, jamque invitæ natent opportunæ venantium prædæ. Ita quidam, spe rerum magnarum allecti, in principum aulas sese conjiciunt, et adeo deliniuntur aulæ deliciis, donec imprudentes eo redigantur, ut non possint, etiamsi velint, in suum otium se recipere. » Ita Plinius, lib. IX, cap. X.

Exstat emblema Alciati, numero 86 :

Vana palatinos quos educat aula clientes,
Dicitur auratis nectere compedibus.

Ita lusus et ludibrium fortunæ fuerunt in aula Davidis Joab, Saulis Abner, Artaxerxis Aman, Tiberii Sejanus, Constantini Ablavius, Theodosii Ruffinus, Arcadii Eutropius, Honorii Stilico. Denique Antonius in *Melissa*, serm. 59 : « Sicut, ait, qui valde febricitant, appetitum et robur amittunt : sic qui principum aulas inhabitant, mentem et bonos mores perdere solent, nisi frequenter animo repetant hoc dictum : Nosce teipsum. »

16. LIBERABIT TE. — Dicit hoc rex Danieli, tum ut eum consoletur, tum ut se excuset : sperabat ergo Deum illi affore, ut affuerat tribus ejus sociis in fornace Babylonia. Quocirca Rabbini in *Midras Tehillim* in illud *Psalm.* LXIII : « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor : a timore inimici eripe animam, » de hac Danielis tutela dicunt : *Venit leo, et liberavit leonem de ore leonis.* Leo enim est Deus, de quo *Amos*, III, 8 : « Leo rugiet, quis non timebit? » Hic liberavit leonem, id est Danielem, qui descendit ex Juda, de quo dixit Jacob, *Gen.* XLIX : « Catulus leonis Juda. » Ita refert Galatinus, lib. V, cap. VIII. Vers. 16.

17. QUEM OBSIGNAVIT REX ANNULO SUO, ET ANNULO OPTIMATUM SUORUM, NE QUID FIERET CONTRA DANIELEM. — Chaldæus et Septuaginta, *ne mutaretur res in Danielem*; Vatablus, *ne mutaretur voluntas in Danielem*, id est ne rex, mutata voluntate, Danielem e lacu extraheret. Utrumque videtur verum, scilicet *primo*, quod rex obsignarit lapidem annulo suo, ne optimates, mutata voluntate, Danielem occiderent, præsertim si viderent leones ei parcere, quod futurum timebant. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. *Secundo*, quod optimates quoque obsignarint lapidem annulo suo, ne rex Danielem e lacu eriperet. Vers. 17.

22. CONCLUSIT ORA LEONUM. — Notat ex Aristotele, Plinio et Gellio Pererius, leonem naturaliter homini non nocere, *primo*, si leoni irruenti caput aut oculos pallio aut veste cooperiat. *Secundo*, si leo sit satur. *Tertio*, si sit cicur. *Quarto*, si in eum fueris beneficus. *Quinto*, si supplex et prostratus jaceas. Adde *sexto*, si ei ignem aut flammam ostentes : hisce enim percellitur leo. Causam affert Nicolaus Leonicus, *Quæst. natural.* Quæst. XX : « Leonum, ait, vis omnis in oculis esse creditur : quamobrem levi etiam cujusque panni conjectu, operto capite, tanta illa feritas torpescit illico, devinciturque non repugnans. Quo etiam modo a Lysimacho Alexandri jussu simul incluso strangulatum fuisse leonem ferunt. Ignis autem splendore suo, cum omnium peculiariter perstringit et hebetat oculos, tum eorum maxime qui eos calidiores sicccioresque habent, cujusmodi sunt leones. » Denique leonem « terrent rotarum orbes circumacti, currusque inanes, et gallinaceorum cristæ cantusque, » ait Plinius lib. VIII, cap. XVI; perinde ut, visa vipera fugit cervus, audita voce porci fugit elephas, ait Horus, *hieroglyph.* 82 et 83, lib. II. Hinc Megarenses porcos pice oblitos, et mox igne flammatos, in Antipatri elephantos immiserunt, ait Ælianus, lib. XVI, cap. XXXVI. Ita res magnæ a parvis percelluntur, humiliante eas Deo, et ferinam phantasiam edomante. Verum Vers. 22. Leo non nocet homini in sex casibus.

quod Danieli non nocuerint leones, fuit miraculum, quia, ut hic dicitur : « Angelus conclusit ora leonum,» et rictum, ait S. Hieronymus, et ungues; scilicet *primo*, vi sua ea continendo et comprimendo, ne Danielem mordere possent. Sicut Raphael ligavit in deserto Ægypti Asmodæum, scilicet vim aliquam detentivam ei imprimendo : sicut enim corpori aut dæmoni imprimi potest vis motiva, quæ eum e loco suo protrudat et expellat; sic et detentiva, quæ eum in loco suo detineat, eique quasi alliget et affigat. *Secundo*, continuit angelus ora leonum, adimendo eis famem, et cibi Danielisque fastidium in eis concitando. *Tertio*, mutando leonum phantasiam, ut apprehenderent Danielem quasi amicum, vel ut quid formidabile : sicut Aristoteles et Plinius docent leones terreri ad rotas et sonitum curruum, ad galli cristas et cantum; et maxime ad fulgentes ignes. Ecce hic in Daniele verum est illud *Hebr.* XI, 33 : « Obturaverunt ora leonum. » Hoc miraculum castitati Danielis adscribunt, et acceptum referunt S. Hieronymus *Contra Jovinian.*, Epiphanius et Dorotheus in *Vita Danielis*, et Damascenus, licet S. Basilius, illud attribuat ejus jejunio, ut dixi in Proœmio. Danielis corpus virginitate ita obduratum est, ut ferarum dentes ei infigi nequiverint, inquit Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XXV.

Angelus conclusit ora leonum tripliciter. Primo. Secundo. Tertio.

Ita leæna S. Malcho ejus speluncam ingredienti, ob pudicitiam pepercit, imo pro eo dimicavit contra ejus herum et servum, eum persequentes, utrumque occidendo. Testis est S. Hieronymus in *Vita S. Malchi*, qui ait eum pudicitiæ tantum conscientia pro muro fuisse septum, ne a leæna læderetur : « Ut sciant virgines et casti, inter gladios, et inter deserta, et bestias, pudicitiam nunquam esse captivam; et hominem christianum posse mori, non posse superari. »

Ita hyæna Pachonem castum servavit et circumlinxit. Testis est Palladius in *Lausiaca*, cap. XXIX.

Ita S. Daria, uxor S. Chrysanthi, in lupanar detrusa, a leone propugnata est, ut habet ejus Vita 25 octobris.

Ita S. Thecla tauris, serpentibus aliisque feris objecta, ab omnibus illæsa permansit, tutante eam, et feras mansuefaciente ejus castitate. Ita plurimæ aliæ virgines, leonibus et feris objectæ, intactæ ab iis evaserunt. Castitas ergo leones, æque ac ignem, domat et cicurat. Quocirca merito de B. Thecla virgine ignes et leones superante, ita canit S. Gregorius Nazianzenus in *Præcept. ad virtutem* :

> Quis Theclam necis eripuit flammæque periclo?
> Quis validos ungues vinxit rabiemque ferarum?
> Virginitas. O res omni mirabilis ævo!
> Virginitas fulvos potuit sopire leones.

Et S. Ambrosius, lib. II *De Virgin.*: « Thecla, inquit, copulam fugiens nuptialem, et sponsi furore damnata, naturam etiam bestiarum, virginitatis veneratione mutavit. Namque parata ad feras, cum aspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sævo offerret leoni, fecit ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent. Cernere erat lingentem pedes bestiam, cubitare humi muto testificantem sono, quod sacrum virginis corpus violare non posset. » Audi majora : « Adorabat ergo prædam suam bestia; et propriæ oblita naturæ, naturam induerat quam homines amiserant. Videres quadam naturæ transfusione, homines feritatem indutos, sævitiam imperare bestiæ : bestiam exosculantem pedes virginis, docere quid homines facere deberent. Tantum habet virginitas admirationis, ut eam etiam leones mirentur! Docuerunt religionem, dum adorant martyrem; docuerunt etiam castitatem, dum virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur, demersis in terram oculis, tanquam verecundantibus ne mas aliquis vel bestia virginem nudam videret. »

Denique, missus est Daniel in lacum leonum, anno primo Darii; ergo Daniel tunc erat annorum 98. Patet ex dictis cap. I, 1 et 4.

QUIA CORAM EO (Deo) JUSTITIA INVENTA EST IN ME. — Nota hic in Daniele fuisse justitiam veram : talis enim est quæ est coram Deo, sive in oculis Dei, qui lucidissimi sunt; non falsam et imputatam, qualis est Novantium. Respondent illi justitiam hic non generalem, sed particularem accipiendam esse, *q. d.* Daniel : Ego nihil defraudavi, sed summa fide pecuniam et negotia regis tractavi. Verum hanc justitiam non hisce, sed sequentibus verbis statuit Daniel; ait enim : « Sed et coram te, rex, delictum non feci. » Huc alludit Ezechiel, cap. XIV, 16, cum ait quod Noe, Job et Daniel in justitia sua liberabunt animas suas.

23. QUIA CREDIDIT DEO SUO, — quia confisus fuit Vers. 23.
Deo, ejusque providentiæ et omnipotentiæ se totum commisit. Alii, quia fidelis fuit Deo suo. Vere S. Augustinus, tract. 8 *in Epist. S. Joann.* tom. IX : « Subdere, inquit, ei qui supra te est, et infra te erunt illa quibus præpositus es. Quia vero per peccatum homo deseruit eum sub quo esse debuit, subditus est eis supra quæ esse debuit. Intendite quid dicam, Deus, homo, pecora : supra te, Deus, infra te pecora. Agnosce eum qui supra te est, ut agnoscant te quæ infra te sunt : ideoque, cum Daniel agnovisset supra se Deum, agnoverunt illum supra se leones. Si autem non agnoscis illum qui supra te est, superiorem contemnis, subderis inferiori. Propterea superbia Ægyptiorum unde domata est? de ranis et muscis, *Exodi* VIII. Sed Danielem agnoverunt leones, quia ille subditus Deo erat : agnovit ignis servos Dei, tres viros, quos non ussit, quorum nec vestimenta corrupit, » *Daniel.* III.

Ita S. Pontianus martyr sub Antonino Imperatore, Spoleti objectus leonibus rugientibus, orans cum Christo illud *Psalm.* XXI : « Salva me ex ore leonis, ut enarrem nomen tuum, » eos cicuravit, ut ei blandirentur : ac deinde equuleos, flagra,

carceres, longam inediam, ignes illæsus superavit, dicens : « In Domino confido, non timebo quid faciat mihi homo. » Ita habent ejus Acta 19 januarii. Hac de causa Gentiles olim contra Christianos judicibus succlamabant : « Ad lenonem, non leonem » damnetur virgo christiana : sed illæ eadem spe et ope Dei qua leones, etiam lenones superarunt, teste Tertulliano in *Apolog.*, et testes sunt S. Agnes, Lucia, Dorothea, Susanna aliæque plurimæ.

Vers. 24. 24. JUBENTE REGE. — Rex hic exercet talionis pœnam, quæ omni jure æquissima est. Re enim examinata, intellexit rex hostes Danielis sibi imposuisse, et dolose edictum extorsisse, ut Danielem sibi fidissimum et utilissimum e medio tollerent.

Et FILII, ET UXORES.—Quia illi parentes et hæ maritos ad scelus excitarant, adjuverant, aut consenserant, inquit Pintus : alias enim barbarum hoc fuisset regis edictum. Solus enim Deus filios innoxios, ob peccata parentum morte punire potest : unde solos barbaros id olim fecisse, et etiamnum facere legimus.

Addit Josephus, X *Antiq.* XI, Danielis accusatores regi dixisse leones fuisse saturos, ideoque a Daniele abstinuisse ; regem vero, cum plurimum carnis leonibus datum esset, præcepisse ut illi eis objicerentur, ut non alieno, sed suis corporibus experirentur, an leones saturitate retardati, an divina potentia impediti, a Daniele abstinuissent. Verum nil tale habet Scriptura. Unde videtur Josephus more suo, suæ gentis historiam narratione, si non vera, verisimili saltem exornare voluisse, inquit Maldonatus.

DONEC, — id est priusquam. Ita Chaldæus, Vatablus et alii.

Vers. 25. 25. LINGUIS, — nationibus : singulæ enim nationes singulas habent linguas.

Vers. 26. 26. PAVEANT DEUM DANIELIS. — Hinc videtur Darius vere ad Deum fuisse conversus : plus enim præcepit, quam præceperit Nabuchodonosor, cap. III, 98. Ille enim tantum vetuit, ne quis Deum Hebræorum blasphemaret. Ita Maldonatus.

Vers. 27. 27. IN COELO ET IN TERRA. — Qui enim miracula facit in terra, potest similia facere in cœlo : hoc enim miraculo ostendit se esse Deum, ideoque Dominum cœli et terræ.

Vers. 28. 28. PERSEVERAVIT USQUE AD REGNUM DARII.— Chaldaice est הצלח *hatslach, prospere egit*, id est in magno honore fuit, quamdiu Darii et Cyri regnum duravit, quamdiu regnaverunt Darius et Cyrus. Ita Chaldæus, Septuaginta, Vatablus et alii. Dicit hoc Daniel, ut historiæ finem faciat, ordiaturque prophetiam : nam hæc sex prima capita magis historica sunt quam prophetica; quæ vero cap. VII et deinceps sequuntur, proprie prophetica sunt.

Moraliter quam gloriosa sit constantia in Dei cultu. Vide hic quam felices et gloriosos efficiat constantia in fide et cultu Dei. Ita enim felix et gloriosus evasit hic Daniel et tres pueri, cap. III, Eleazarus, et Machabæi, II *Machab.* cap. VI et VII.

Exempla S. Basilii. Inter Christi athletas eminuit S. Basilius. Cum enim præfectus quidam Valentis Imperatoris eum hortaretur, ut tempori cederet, neque tot Ecclesias adduceret in discrimen tenui exquisitione dogmatis, promittens illi amicitiam, et multa beneficia, divinus ille vir : « Adolescentulis congruere tales sermones, respondit, nam hos et his similes inhiare hujusmodi rebus; qui vero essent innutriti divinis litteris, eos nullam syllabam illarum in discrimen venire pati posse, solereque, si res poscat, nullum genus mortis pro illis subeundum recusare; Imperatoris quidem amicitiam magni se pendere cum pietate; qua remota, perniciosam esse. » Ferebat hoc ægre præfectus, aiebatque eum desipere. Tum Magnus Basilius : « Utinam sempiterna, inquit, hæc mea sit desipientia! » Post hoc colloquium occurrit imperatori præfectus, exponitque regi quid dixisset Basilius, et qua esset virtute, ac animi præstantia. Sed Imperator tacuit, et veniens in urbem comperit divinitus inflictas domui suæ plagas. Ita Theodoretus, lib. IV *Histor. Eccles.* cap. XIX. Alia vice præfectus mortem ei minatus est : at Basilius gratiam se illi eo nomine habere dixit, quippe qui discedere ex tali rerum statu non gravate cuperet. Et cum præfectus amplius eam rem deliberare juberet, Basilius : « Ego quidem, inquit, et hodie et cras idem futurus sum; utinam tu te ipsum non mutasses ! Creatura enim cum sim, creaturam adorare, Deumque esse profiteri in animum non inducam meum; sed neque religioni vestræ me aggregari sustinebo. Tametsi enim vos regi charissimi, et non minima orbis pars esse existimamini; me tamen minime decet hominibus gratificari, et propterea fidem in Deum parvipendere : quam ego proditurus non sum, etiamsi mihi bonorum publicationem, et exsilium, et aliud quidquam gravium ærumnarum, mortemque adeo ipsam mineris : nihil enim rerum talium mœrorem mihi afferre potest. Quod si facultates meas expetis ; pannos hosce, et cilicia, atque libros paucos, qui in mundo mihi sunt, si hos, inquam, adamasti, recipe. Sin ut exsilii causa solum vertam mavis, paratus ad id sum. Exsul vero quomodo ero, qui semper terram quasi peregrinus pererro, et ad regionem aliam vehementer aspiro? Corpus porro hoc, vel post primam plagam, sensus omnino expers, et cruciatibus superius prorsus futurum est. » Victus hac Basilii libertate et constantia Imperator quievit. Ita Nicephorus, lib. XI *Histor.* cap. XVIII. (Insignis Basilii adversus Valentinum libertas)

Œniandi Episcopi in fide catholica constantia. Anastasius Imperator Episcopum Œniandum hortatus est, ut ad suam factionem descisceret, pollicens eum quidquid petiisset illico accepturum. Cui Episcopus : « Tu, inquit, potius ad orthodoxos transi, ne, dum opiniones impiorum hominum Severi, Eutychetis et Dioscori amplecteris, æterno igni addicaris. » Simulque apprehendens Imperatoris chlamydem : « Hæc, ait,

vestis nequaquam te post mortem sequetur, o Imperator! sed sola comitabitur pietas ac virtutum habitus. Missam fac Ecclesiam, quam Christus suo redemit sanguine. Indoctus es et ratiocinandi ignarus, neque ullum Ecclesiæ decretum perfecte intelligis; tantum imposturis et scurrilibus calumniis fatuos terres. Satis tibi sit dignitatis, quod Imperator es : Antistites Ecclesiæ vexare noli. » Ad hæc Imperator pudore suffusus obmutuit. Pauperrimus autem cum esset ille Episcopus, ne obolum quidem ab Imperatore voluit accipere : adeo liber erat, et solius in Deum fidei ac pietatis rationem habens, terrena calcans omnia. Ita Cedrenus et Zonaras, tom. III *Annal.* in *Anastasio*.

B. Cæsarii libertas coram Juliano Apostata. Julianus Imperator Cæsarium (ut ejusdem frater Gregorius Nazianzenus scriptis prodidit) iis reipublicæ muneribus præfecit, quibus auctoritas et amplitudo inessent : quem nunc verborum lenociniis ac ingentibus promissis, nunc terroribus et minis, omnique machinarum genere in suum obsequium erroremque trahere conatus est : sed strenuus Christi athleta superior semper e lucta excessit, crucis opprobrio imperii posthabens majestatem. Cum enim non simulatum christiani hominis figmentum, sed verus esset christianus, certo sciebat quam ampli gloriæ laudisque thesauri sub crucis ignominia delitescerent. Ita S. Gregorius Nazianzenus, orat. *in Funere fratris Cæsarii*.

Publiæ constantia. Publia præfecta monialium, transeunte Juliano Apostata, canebat cum suis : « Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. » At postquam versus, qui illa sensus omnis expertia esse pronuntiant, recitaverant, istum adjungebant : « Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. » His Julianus cum maxima animi ægritudine auditis, jussit ut, eo progrediente, conticescerent. At Publia, ejus leges parvi æstimans, majori cum alacritate chorum virginum in unum coegit, et illo prætereunte, denuo cantare mandavit : « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, » etc. Itaque tyrannus, graviter commotus, jubet eam quasi magistram chori ad se adduci : quam licet anum propter ætatem ingravescentem cum primis venerandam cerneret; tamen satelliti cuidam dat mandatum, ut utramque malam verberet, et genas cruentet manibus. Illa, hanc contumeliam pro summo honore ducens, domum revertitur, et tyrannum, ut solebat, spiritualibus cantilenis perstringit. Ita Theodoretus, lib. III *Hist. Ecclesiast.* cap. XVII, et Baronius, tom. IV, anno 362.

Quocirca allegorice Rupertus, in *Daniel.* cap. XI, docet Danielem hic fuisse typum Christi patientis: sicut enim Danieli insidiati sunt satrapæ, ita Christo Judæi et scribæ, idque ex invidia. *Secundo*, sicut satrapæ Danielem ad necem adigere conati sunt per edictum Darii Medi, ita Judæi Christum per sententiam Pilati et Romanorum. Sed sicut Daniele per angelum liberato, gavisus est Darius : ita Christo a mortuis suscitato, et toto orbe prædicato, gavisus est orbis Romanus : « mutavit leges, convertit edicta Romani imperii majestas, » Christumque « prædicari præcepit. » *Tertio*, sicut Danielis accusatores in lacum missi, mox a leonibus devorati sunt : ita Judæi Christi hostes a Tito eversi sunt.

Anagogice, Daniel e lacu leonum redivivus typus fuit resurrectionis, ejusque quasi prælibatio, ac velut primitiæ. Quocirca mos priscus christianorum fuit, ut in suis sepulcris inter alia resurrectionis symbola, Danielem in lacu inter leones stantem sculperent : exstant ejus rei in veteribus lapidibus complura exempla. Causa fuit, tum quod Daniel cap. XII, resurrectionem omnium clare descripserit; tum quod ipse e lacu leonum liber egrediens, quasi ideam hominis e tumba resurgentis expresserit; ideoque assumptus sit in hieroglyphicum resurrectionis. Ita Baronius, in *Martyrol.* julii die 21.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hactenus Daniel res suas, et gesta ac somnia regum Babyloniorum enarravit : hic vero et deinceps visiones suas enarrat. Itaque hic proprie incipit prophetia Danielis. Hoc ergo capite videt Daniel quatuor bestias, quæ significant quatuor monarchias, et regnum Antichristi. Secundo, vers. 9, videt Deum Patrem, quasi senem, judicantem de Antichristo et de Christo, qui Christo causam et regnum adjudicat. Tertio, vers. 21, describit regnum Antichristi Quarto, vers. 27, describit regnum Christi et Sanctorum, quod omnibus aliis succedet, eritque gloriosum et æternum.

1. Anno primo Baltassar regis Babylonis, Daniel somnium vidit : visio autem capitis ejus in cubili suo : et somnium scribens, brevi sermone comprehendit : summatimque perstrin-

gens, ait : 2. Videbam in visione mea, nocte, et ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno. 3. Et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diversæ inter se. 4. Prima quasi leæna, et alas habebat aquilæ : aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso in parte stetit : et tres ordines erant in ore ejus, et in dentibus ejus, et sic dicebant ei : Surge, comede carnes plurimas. 6. Post hæc aspiciebam, et ecce alia quasi pardus, et alas habebat quasi avis, quatuor super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei. 7. Post hæc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta terribilis, atque mirabilis, et fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans : dissimilis autem erat cæteris bestiis, quas videram ante eam, et habebat cornua decem. 8. Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum : et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus : et ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia. 9. Aspiciebam donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit : vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda : thronus ejus flammæ ignis : rotæ ejus ignis accensus. 10. Fluvius igneus, rapidusque egrediebatur a facie ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei : judicium sedit, et libri aperti sunt. 11. Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur : et vidi quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus, et traditum esset ad comburendum igni : 12. aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas, et tempora vitæ constituta essent eis usque ad tempus et tempus. 13. Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit : et in conspectu ejus obtulerunt eum. 14. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum : et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient : potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur : et regnum ejus, quod non corrumpetur. 15. Horruit spiritus meus, ego Daniel territus sum in his, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 16. Accessi ad unum de assistentibus, et veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, et docuit me : 17. Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor sunt regna, quæ consurgent de terra. 18. Suscipient autem regnum Sancti Dei altissimi : et obtinebunt regnum usque in sæculum et sæculum sæculorum. 19. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis valde ab omnibus, et terribilis nimis : dentes et ungues ejus ferrei : comedebat, et comminuebat, et reliqua pedibus suis conculcabat, 20. et de cornibus decem, quæ habebat in capite : et de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua ; et de cornu illo, quod habebat oculos, et os loquens grandia, et majus erat cæteris. 21. Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et prævalebat eis, 22. donec venit Antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. 23. Et sic ait : Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod majus erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit, et comminuet eam. 24. Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt : et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Excelsum loquetur, et sanctos Altissimi conteret : et putabit quod possit mutare tempora, et leges, et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. 26. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem. 27. Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum Altissimi : cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. 28. Hucusque finis verbi. Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me : verbum autem in corde meo conservavi.

Vers. 1. 1. ANNO PRIMO BALSASAR. — Ergo hæc visio Danieli objecta est in captivitate Babylonica, anno 27 ab eversa Jerusalem et templo, ut patet ex dictis cap. V, 1.

Vers. 2. Mare est mundus. 2. QUATUOR VENTI COELI PUGNABANT IN MARI. — Per *mare* accipe mundum, qui agitatur, et salsis amarisque fluctibus abundat ut mare, in quo superbia tumidi tolluntur in altum, ut profundius ruant. Ita S. Hieronymus et Rupertus. Per quatuor ventos, vel cum S. Hieronymo, accipe angelos quatuor regnorum, de quibus sequitur, præsides; sunt enim angeli ut venti, invisibiles et celeres. Unde ait Psaltes : « Qui facit angelos suos spiritus. » Quomodo inter se pro suis regnis pugnent angeli, videbimus cap. X, 13. Vel potius cum Theodoreto accipe tumultus, commotiones et perturbationes, quæ in exordio singulorum horum quatuor regnorum exstiterunt. Porro eæ omnes simul hic in visione Danieli repræsentantur, uti et quatuor monarchiæ, licet reipsa illæ non simul, sed vicissim et successive exstiterint. Venti etiam notant horum regnorum inconstantiam, fugacitatem et vicissitudinem. Hinc sæpe singulis sæculis, sive centum annis, videmus singula regna in aliam familiam aut gentem transferri, vel valde immutari. Cum angelis ergo e cœlo despice hos ventos.

Venti sunt tumultus.

Denique Orosius, lib. II *Hist.* cap. I, et lib. VII, cap. II, censet quatuor hasce monarchias fuisse sitas in quatuor ventis, id est plagis mundi. Ait enim Romanum imperium esse occidentale; Babylonicum orientale; Macedonicum septentrionale; Carthaginense (hoc enim cum Africano pro Persico substituit, aitque durasse septingentos annos) meridionale : subditque Romanum ab Occidente consurgens hæreditate Orientis fuisse nutritum, et Macedonicum ac Carthaginense partes tutoris et curatoris tenuisse : omnia enim imperia in Romanum desierunt et transierunt. Verum de Carthaginensi nulla hic est mentio.

Vers. 3. 3. QUATUOR BESTIÆ. — Hæ significant quatuor regna, ut patet vers. 17. Notant Durandus, Pighius, Driedo, et ex iis Ludovicus Molina, *De justitia*, tract. II, disp. XXIV, hæc imperia assimilari bestiis, non hominibus, quia magna ex parte fuerunt injuste et tyrannice acquisita, æque ac gubernata : « Commune enim vitium monarchiæ est tyrannis, » ait Elias Cretensis in *Apolog. Nazianz.* orat. 1. Et S. Augustinus, lib IV *De Civit.* cap. IV et VI, talia regna vocat magna latrocinia. Monarchæ ergo olim erant magni latrones. Unde piratæ capti ab Alexandro Magno, et rogati quidnam agerent, responderunt se una navi agere cum paucis in parte maris, quod Alexander cum multis agebat in toto mundo; se esse parvos latrones, Alexandrum esse magnum latronem, uti ibidem refert Augustinus. Dicuntur tamen subinde hæc imperia a Deo fuisse data et concessa: *primo*, quia Deus ea permisit; *secundo*, quia iis usus est ad Judæorum, et aliarum gentium punitionem; *tertio*, nominatim de Cyro dicitur, quod eum Deus creaverit regem; quia eum direxit ad imperium hoc fine, ut ille Judæos e Babylone liberaret.

Vers. 4. Chaldæorum regnum comparatur leænæ. 4. PRIMA QUASI LEÆNA. — Hæc significat primam monarchiam, scilicet Chaldæorum; et præsertim regnum Nabuchodonosoris, qui mire illud auxit: hic dicitur leæna ob potentiam et ferociam. Leæna enim leone est ferocior, maxime cum catulos nutrit. Item ob libidinem : leæna enim, testibus Aristotele et Plinio, semper gestit ad coitum; nec leone contenta, etiam cum hyena et pardo miscetur : inde enim nascuntur leopardi. Sic Jeremias eumdem vocat leonem, cap. IV, 7 : « Ascendit, inquit, leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit; » et Isaias, cap. V, 29 : « Rugitus, inquit, ejus ut leonis. » Huc spectat elegans et acutum ænigma, vel potius epigramma asini :

Ungue equus, aure lepus, leo voce, lupusque colore
Censetur, toto sed capite est asinus.

ET ALAS HABEBAT AQUILÆ. — Rex hic fuit quasi monstrum; partim enim fuit leo ob sævitiam, partim aquila ob celeritatem in bellis conficiendis : nam leo fortissimus est, sed aquila velocior; aquila velocissima est, sed leo fortior. Sic Jeremias cap. IV, 13, de eodem ait : « Velociores aquilis equi illius, » et cap. XLVIII, 40 : « Ecce quasi aquila volabit. » Ita Maldonatus.

EVULSÆ SUNT ALÆ EJUS. — *Primo*, S. Hieronymus et Theodoretus hæc tribuunt Balsasari. Huic enim evulsæ sunt alæ, cum occisus est, tumque apparuit non esse leo, sed habere cor hominis, id est esse imbecillis ac mortalis. *Secundo*, genuine et proprie hæc referenda sunt ad Nabuchodonosorem : huic enim evulsæ sunt alæ, cum ipse spoliatus imperio ad bestias missus est; sed sibi restitutus, rursumque factus homo debilis, stetit erectus, qui ante curvabatur ut bestia : habuitque cor hominis, quia suam agnovit infirmitatem; humanamque egit vitam, cum antea instar feræ ageret, et sæviret ut leo. Licet enim Nabuchodonosor jam esset mortuus (hoc enim somnium habuit Daniel anno primo Balsasaris, qui fuit ejus filius), tamen sub ejus persona vaticinatur de futura regni translatione; eo quod illi primum regni translatio per statuam quadriformem, cap. II, et per arborem succisam, cap. IV, præsignificata fuerit (1).

(1) « Et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit, » ut cum ferarum quadrupedumque more, vultu in terram depresso, prius incederet, jam duobus pedibus humano more insisteret. Porro, quod animal illud, cum antea aquilinis alis volitaret, nunc, alis suis privatum, hominis instar duobus pedibus quietum stare cogitur et mitescens, significatur, ut satis recte notat Rosenmuller, Chaldæos, a Medis Persisque domitos, mansuetius ac humanius agere cœpisse, amissa ferocia illa belluina, quæ in alias nationes antehac desævierant. Quod ipsum et verba quæ subjunguntur indicant : « Et cor hominis da-

Vers. 5. Secundum regnum Persarum comparatur urso quatuor ob causas. Prima.

5. Et ecce bestia alia similis urso. — Secunda hæc monarchia est Persarum; et, ut Syrus ac Arabicus vertunt, *Medorum*. Illa comparatur urso: *primo*, quia ursi patientissimi sunt laborum, et tolerantissimi inediæ; nam, ut docet Aristoteles, lib. VIII *Histor. animal.* cap. xvii, ursi magnam hiemis partem sine ullo pastu cibatuque transigunt, et solo suctu priorum pedum vivunt. Idem ab ursa fieri, quoties plus nimio pinguescit, tradit Ælianus, quo, pinguedine concocta, fiat agilior. Unde illa, auctore Eustathio, in Athenienses emissa fames ab irata Diana, quod ursam quæ in Munichio ejus sacello nata fuerat, occidissent, ut ita per inediam affligerentur, quia animal inediæ patientissimum sustulissent. Tales quoque fuerunt veteres Persæ, teste Xenophonte, et S. Hieronymo hic, scilicet laboriosi, et solo pane ac cardamomo victitantes.

Secunda. *Secundo*, quia ursus est infirmo capite et visu: hinc si urgente vi eum præcipitare se ex rupe contingat, capite pedibus cooperto se dejicit: sæpe autem in arena colapho impacto capiti ursorum, eos exanimatos fuisse tradit Plinus, lib. VIII, cap. xxxvi. Ubi et addit oculos in ursis sæpe hebetari; ideo eos alvearia expetere, ut convulneratum os ab apibus levet sanguine gravedinem. Insuper eos somno ita gravari interdum, ut ne vulneribus quidem concisi excitentur; mire autem eo veterno pinguescere, uti et glires dormiendo pinguescunt. Ita et Persæ, non tam prudentia, solertia, vigilantia aut robore, quam innumerabili hominum turba, aut ex ignavia hostium eis prævaluerunt.

Tertia. *Tertio*, ursi fœtus, inquit Plinius, deformis est, videturque tantum esse caro alba et rudis, sine pilis, sine oculis, sine cruribus; sed mater lambendo sensim eum ita conformat, ut perfectum et formosum reddat. Sic Cyrus, Persas viles et rudes exercendo, per suam prudentiam et artem militarem eos sensim ad imperium provexit.

Quarta. *Quarto*, ursus sævus est, uti omnes norunt: tales fuerunt et Persæ, utpote barbari. Negat hoc Pererius, sed asserunt S. Hieronymus et Theodoretus. Idque patet ex eorum suppliciis in reos, et in hostes. Nam vel ipsa coria hominibus detrahebant, et membratim corpora secando, lenta et acerba morte necabant. Quam crudeles fuerint Sapores, Isdegerdes, et alii Persarum reges in christianos, docet Theodoretus, lib. V, cap. xviii, et Socrates, lib. VII, cap. xviii. Denique Tomyris, Cyro occiso, exprobravit aviditatem sanguinis, uti mox dicam.

In parte stetit. — Clare Syrus: *Ad unum latus stetit*, *q. d.* Ad latus unum tantum irruit, scilicet in Babylonios: iis enim a Cyro superatis Persæ potiti sunt imperio. Ita Vatablus. Jam etiam a pluribus sæculis Persarum regnum in parte stat, quia tantum Persidem, Mediam, Assyriam, et pauca alia imperio suo continet. Aliter Hebræi, *q. d.* Cyrus stetit, id est benignus fuit in unam gentem, puta Hebræos, cum in alias ferox irrueret. Aliter et Theodoretus, *q. d.* Regnum Persarum ab Alexandro eversum est; stetit tamen in parte, quia postea sub Romanis caput erexit, stetitque in sola Perside. Verum hæc hoc loco sunt impertinentia. Agitur enim de exordio et incremento regni Persarum (1).

Tres ordines erant in ore ejus. — S. Hieronymus vertit, *tres versus*; Theodotion, *tria latera*; Theodoretus, *tres alæ*; alii, *tres costæ in ore inter dentes ejus*: ita Syrus et Arabicus; Vatablus, *tres boli*. Significat enim hunc ursum tres ordines non dentium, ut aliqui putant, quasi per eos significetur maxima potentia; sed carnium vel escarum habuisse in ore, quas dentibus (unde Chaldæus, Græca et Vatablus habent, *inter dentes*), manderet. Unde sequitur: « Surge, comede carnes plurimas. » Hebræi putant hic significari tres fore reges Persarum, sed falluntur; multo enim plures fuerunt. Dico ergo, hi tres ordines sunt tria imperia, scilicet Babylonicum, Medicum, Persicum, quæ in secunda monarchia a Cyro conjuncta, et in unum redacta sunt. Ita S. Hieronymus (2). Hinc et Theodoretus tres mundi plagas hic intelligit: Cyrus enim domuit Orientem, Cambyses Austrum, puta Ægyptum et Æthiopiam, Darius Hystaspis Septentrionem, puta Scythas.

Comede carnes plurimas, — plurimos interfice. Hinc Tomyris regina Scytharum, cæso Cyro, caput ejus in saccum sanguine plenum injiciens, insultansque dixit: « Satia te, Cyre, sanguine, quem sitiisti, et cujus insatiabilis fuisti. » Tomyris insultat Cyro.

Symbolice, et quasi allegorice, Optatus Milevitanus, lib. III *Contra Parmen.*, per leonem accipit persecutionem fidelium sub Decio et Valeriano imperatoribus, per ursum eam quæ fuit sub Diocletiano et Maximiano: « Omnibus, ait, notum

tum est ei.» Bertholdtius non nisi hoc significari existimat, regnum, quod animalis illius imagine sistitur, esse regnum *humanum*, non divinum, ut illud quod infra, vers. 12, 13, 27, describitur. Verum si id vates humana statura, in quam animal erigendum fuit, designare voluisset, id ipsum et descriptione trium reliquorum quæ sequuntur animalium subjunxisset

(1) Verius nobis videtur his verbis « in parte, » εἰς μέρος, ut Septuaginta, vel potius εἰς ἓν μέρος, *ad latus unum*, *ad unam partem*, uti Theodotion reddidit, nonnisi hoc significari, Medos ac Persas Babyloniis ad latus unum, hoc est ad Orientem, habitasse, eosdemque imperium proxime a Babyloniis, quos debellarunt, adeptos esse. Ita et ipse Hieronymus sentit: « Primum erexit se atque invasit unam partem sibi viciniorem, id est regnum Chaldaicum, quo acquisito facile fuit cætera suo imperio subjungere. »

(2) Negat quidem Hengstenberg (*Die Aechtheit des Daniel*, pag. 199 et seqq.), regnum Medorum tanquam regnum peculiare sisti, cum inde a Cyro regnum Medico-Persicum pro *uno* regno habitum esset. Sed fuerat Medorum regnum tamen per aliquod tempus, etiamsi breve, peculiare regnum.

est quid eorum operata sit artificiosa crudelitas. Omnis locus templum erat ad scelus (idololatriæ), inquinabantur prope morientes, ignorans polluebatur infantia, a matribus parvi liberi portabantur ad nefas, parentes incruenta parricidia facere cogebantur, alii cogebantur templa Dei vivi subvertere, alii Christum negare, alii leges divinas incendere, alii thura ponere. »

Tropologice, ursus, qui mellis est avidus, effigiem habet libidinis, quæ voluptates corporis consectatur. Carnes comedit plurimas, id est carnales homines plurimos. Tres habet dentium ordines, quoniam adolescentes, viros et senes dilaniat, quorum cani sunt, non sensus, sed capilli tantum. Comedit laniatque carnales, molles luxu, non asperos pœnitentia, non castitate et pudicitia armatos. Hi enim dentes ejus non metuunt.

Vers. 6. Tertium regnum Græcorum comparatur pardo.

6. Et ecce alia quasi pardus. — Tertia hæc est monarchia Græcorum et Alexandri, qui pardo comparatur. Nota : Licet Solinus, cap. xxi, pardum et pantheram censeat esse duas et diversas animalium species, tamen Aristoteles, Plinius, Dioscorides, Gaza et alii dicunt esse eamdem speciem, idemque animal. Pardus ergo est panthera aut potius πανθήρ (panthera enim sæpius feminam, pardus et panther marem significant), id est *plane ferus* et *sævus*. Unde et aconitum παρδαλιαγχὲς vocatur, eo quod pantheras enecet. Pardus ergo *primo*, est maculosus et varius, ut ait Jeremias cap. xiii, 23. *Secundo*, ait hic S. Hieronymus, est « velocissimus, præcepsque fertur ad sanguinem. » *Tertio*, est astutus, et oculis ac tota pelle distinctus; itaque partim pellis varietate et pulchritudine, partim odore, ut ait Plinius, animalia ad se allicit (occultans interim caput turpe et horridum) ac devorat, præsertim hinnulos, simias, dorcades et capras sylvestres. Ita Ælianus, Aristoteles, Volaterranus et Gesnerus in *Panthera*. *Quarto*, pardales vino delectantur : unde forsitan Poetæ fabulantur, eas olim mulieres Bacchi nutrices fuisse; quocirca vino inebriatæ etiam capiuntur. Ita Oppianus et Gesnerus. *Quinto*, pardus est superbus, aliasque bestias præ se contemnit. Plutarchus, in *Moral.*, refert apologum de pardo : Cum, inquit, pardus aliquando vulpem præ se contemneret, quod ipse pellem haberet omnigenis colorum maculis variegatam; respondit vulpes sibi id decoris in animo esse, quod illi esset in cute : neque vero paulo satius esse ingenio præditum esse vafro, quam cute versicolore. *Sexto*, esto pardi sint sævi et celeres, ac, ut Claudianus ait *Panegyr.* viii, fulminei, tamen ubi venatorem aut hostem sentiunt viribus sibi parem, sunt meticulosi. Unde pantheræ cor maximum (qui enim parvum habent cor, sunt animosi; qui magnum, timidi) est proportione, ut et reliquis timidis, propter metum maleficii, inquiunt Aristoteles, Plinius et Gesnerus. Animalia enim furacia et rapacia, esto sint audacia in prædam, tamen in venatores sunt timida, ob maleficii, puta furti et rapinæ, conscientiam.

Talis per omnia fuit Alexander, nimirum pardus, sive pardalis, ut vertit Theodotion, *primo*, varius et maculosus, vitiis et virtutibus; *secundo*, sævus et acer in prœliis; *tertio*, sagax et astutus; *quarto*, vinolentus; *quinto*, arrogans; *sexto*, mixtum audaciæ habuit pudorem et timorem, mixtos quoque habuit fortunæ casus. Nam vivens victoriis fuit felix, moriens vero infelix; utpote qui a suis cum tota sua stirpe sit exstinctus (1).

Alexandri ambitio, virtutes et vitia.

Quatuor alæ significant tum celeritatem victoriarum : nam ipse sex annis totam Asiam, magnamque Africæ et Europæ partem subegit; tum animi magnitudinem, vigorem et ingenium quasi ignivolucre, quod Julio Cæsari dat Plinius, lib. VII, cap. xv; tum ambitionem, qua ut deus quasi filius Jovis Hammonis, coli voluit. Unde et a sacerdote Jovis Hammonis per adulationem, salutatus est, ὦ παὶ Διός, id est *o fili Jovis!* pro eo quod dicere debuisset, ὦ παιδίον, id est *o filiole!* ait Plutarchus. Qui et addit eum, cum sagitta saucius ingenti dolore cruciaretur, exclamasse : « Hic sanguis, amici, qui fluit est humanus, non talis diis ut solitus manare beatis. » Adulabantur ei in hac sua ambitione Hages et Cleo, inquit Curtius, lib. VIII, qui cœlum illi aperiebant, Herculemque et Liberum, et cum Polluce Castorem novo numini cessuros esse jactabant. Obstitit eis Callisthenes dicens : « Hominem consequitur aliquando, nunquam comitatur divinitas. Prius ab oculis mortalium amolienda est natura, quam in cœlum fama pervehat. Fac aliquem regem, si deum potes facere : facilius enim est imperium dare, quam cœlum. » Quocirca tandem Callisthenes ab Alexandro occisus est. Quin et moriens Alexander hunc divinitatis fumum ambivit, uti dicam cap. viii, 8.

Porro Alexandri virtutes cum vitiis ita describit et comparat Curtius, lib. X : « Liquet bona naturæ ejus fuisse vitia vel fortunæ vel ætatis; vis incredibilis animi; laboris patientia propemodum nimia; fortitudo non inter reges modo excellens, sed inter illos quoque, quorum hæc sola virtus fuit; liberalitas sæpe majora tribuentis quam a diis petuntur; clementia in devictos, tot regna aut reddita quibus ea dempserat bello, aut dono data : mortis, cujus metus cæteros exanimat, perpetua contemptio : gloriæ laudisque ut justo major cupido, ita ut juveni, et in tantis admittenda rebus : jam pietas erga parentes, quorum Olympiada immortalitati consecrare decreverat, Philippum ultus erat : jam in omnes fere amicos benignitas, erga milites benevolentia; consilium par magnitudini animi, et quan-

(1) Præterea, ut pardus statura parvus est, sed animo et robore maxime præstans, ita ut cum leone et procerissimis quibusque feris congredi non vereatur; sic Alexander pene regulus, et cum exiguo apparatu regem regum aggredi ausus est.

tam vix capere poterat ejus ætas, solertia : modus immodicarum cupiditatum : veneris intra naturale desiderium usus ; nec ulla nisi ex permisso voluptas, ingentes profecto dotes erant. » Vitia ejus deinde subnectit : « Vitia fortunæ, diis æquare se, et cœlestes honores accersere, et talia suadentibus oraculis credere ; et dedignantibus venerari ipsum vehementius quam par esset irasci : in externum habitum mutare corporis cultum : imitari devictarum gentium mores, quas ante victoriam spreverat. Nam iracundiam et cupidinem vini sicuti juventa irritaverat, ita senectus mitigare potuisset. Fatendum est tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ. » Annon ergo pardus varius et maculosus fuit Alexander ? Annon chamæleon qui colorem, habitum et mores gentium a se victarum induit ? Pulchre Tertullianus, lib. *De Pallio* : « Vicerat, ait, Alexander Medicam gentem (Persas), et victus est Medica veste : triumphalem cataphractem amolitus, in captiva sarabara processit : pectus squamarum signaculis desculptum, textu pellucido tegendo nudavit, anhelum adhuc ab opere belli, et ut mollius ventilante serico exstinxit. Non erat satis animi tumens Macedo, nisi illum etiam vestis inflatior delectasset. » Hinc purpureum diadema albo distinctum, quale Darius gestaverat, capiti circumdedit, et vestem Persicam induit, ait Curtius.

Denique in pardo notatur ingens gloria Alexandri, quam sibi ex tot gentium subjugatione comparavit : hanc enim figurat variegata, et ocellis quasi interstincta pardi pellis, « quæ facit eas bestias memorabiles, » ait Solinus cap. XXI. Sicut ergo inter aves pavo ob caudam versicolorem et ocellatam, inanem mundi gloriam mire exprimit : ita inter feras eamdem optime repræsentat pardus ocellis variegatus. Et sicut pavo in pennis superbit, in pedibus se dejicit : ubi enim suos despicit pedes, speciosum plumarum orbem deprimit, expansumque contrahit : sic et pardus in ocellis superbit ; at ubi pedes bestiales intuetur, fastum ponit. Ita et Alexander animos et cristas dejecit, cum pedes hominis intuitus, fragilem sese et mortalem in morte agnovit. Ita Alcazar in *Apocal.* cap. III, 12, pag. 685.

ET QUATUOR CAPITA. — Hi sunt quatuor præcipui Alexandri duces, quibus et imperium divisit, scilicet Philippus, cui cessit Macedonia ; Antigonus, cui cessit Asia Minor ; Seleucus, cui Syria ; Ptolemæus Lagi, cui Ægyptus. Ita S. Hieronymus et passim alii.

ET POTESTAS DATA EST EI. — Indicat Alexandrum non tam suis viribus, quam Dei dono suam monarchiam constituturum.

Vers. 7. Quartum regnum Romanorum comparatur bestiæ incognitæ.

7. ET ECCE BESTIA QUARTA TERRIBILIS ATQUE MIRABILIS. — Est hæc quarta Romanorum monarchia. Vidit Daniel certam bestiam, sed nobis incognitam, quia eam non exprimit, idque ut significet incomparabilem potentiam et ferociam Romanorum, cui significandæ nulla species bestiæ nobis cognitæ satis idonea reperiretur. Quare more suo divinant, imo nugantur Rabbini, dum hanc bestiam volunt fuisse aprum illum de quo *Psal.* LXXIX, 14 : « Exterminavit eam aper de sylva, et singularis ferus depastus est eam. » Quo loco prædici putant excidium Judææ per Romanos sub Vespasiano, ut is ipse sit aper ; sylva autem sit Roma, quam ante conversionem ad Christum recte S. Leo in serm. *De S. Petro*, vocat sylvam frementium bestiarum. Verum errant : nec enim aper sævior est leæna, urso et pardo (1).

(1) Sententiam quæ per quartam bestiam imperium Romanum significari perhibet, refutavit Jo. Christoph. Becmanus in *Dissert. de Monarchia quarta* ; quam primum prodiit Francofurti ad Oderam, 1671, et quartum in ejusdem *Dissert. Academ.* volumine uno, 1674. Subjuncta quoque legitur ejus *Meditationibus politicis*, 1679. Observat Becmanus, intelligenda esse in hoc Danielis vaticinio imperia talia, quæ Ecclesiæ veteris, id est reipublicæ Judaicæ, statum in protectione sua habuerint : quia, inquit, sicut Spiritus Sanctus per totum sacrum Codicem intentio est, Ecclesiam suam informare, ita eadem in his vaticiniis præsumitur fuisse, ut futuræ Ecclesiæ suæ fata prædiceret. Nec abludit Cornelii a Lapide ratio, addit Rosenmuller, quam in suo ad Danielis cap. II commentario reddit, cum quæsivisset, cur aliorum regnorum æque potentium, uti Tartarorum, Chinensium, Turcarum, non meminerit Daniel : « quia Daniel, inquit, et Judæi quatuor imperia fere tantum cognoverunt, eorumque potentiam et tyrannidem experti sunt. » Et mox : « Horum tantum seriem pertexit hic Daniel, utpote quæ sola ad se et ad historiam suæ gentis, puta synagogæ Dei, pertinerent. » Romanum imperium autem non esse monarchiam quartam, animali vers. 7 descripto significatam, Becmanus probat *primum* inde, quod Romani prioribus tribus monarchiis non successerunt. Euphrates enim ut plurimum imperii eorum terminus fatalis fuit, quem prudentiores imperatores ipsi statuerunt. Jam vero trans Euphraten magna pars imperii priorum monarchiarum sita erat, quam quia in suam ditionem Romani reddere non potuerunt, nec novam monarchiam condidisse dici possunt. Ut enim imperio alicui novum successisse dicatur, non sufficit ut novum istud in amplitudinem aliquam diffundatur, sed oportet etiam ut prius ab hoc vincatur, cedatque victæ nationis et nomen et imperium in nationem victricem, tanquam prædominantem. Ideo Babylonii, cum monarchia exciderent, cesserunt victi victoribus Persis, nationi prædominanti, et Persicum imperium non ante deletum dici poterat, quam Alexander Magnus, subjugata natione Persica, illud in græcam nationem transferret. Parthi autem e contrario orbem quasi ex æquo cum Romanis tenuerunt, ac proinde a Romanis nec victi, nec hi in locum eorum successisse, eoque nec jus monarchiæ ibi olim fundatæ in se transtulisse dici possunt. *Deinde*, pergit Becmanus, Romanorum imperio nequaquam quadrat, quod de animalis hic descripti decem cornubus, quæ totidem significant reges (vers. 24), dicitur. Quinam vero decem illi reges in Romano imperio fuerint, nequaquam demonstrari poterit.

Cuinam igitur regno congruant quæcumque de quarto animali, sive imperio dicuntur, alii regno successorum Alexandri Magni, ut Rosenmuller in annotatione ad vers. 24 hujus cap., et Calmetus in *Comment.* ad hoc caput, satis probabiliter explicant. Alii de imperio Turcarum, inter quos venerabilis Holzhauzer in *Interpret. Apocalyps.* cap. XIII, ubi S. Joannes Danielem imitatur in descrip-

Porro Daniel quartæ hujus bestiæ speciem et nomen non exprimit, quia varia fuit et monstrosa: ut significaret Romanorum regimen fore novum et varium. *Primo* enim reges illud administrarunt; *secundo*, consules; *tertio*, decemviri; *quarto*, rursus consules, additusque dictator; *quinto*, imperatores, consulibus et tribunis remanentibus. Itaque una monstrosa respublica ex monarchia, aristocratia et democratia conflata est, quæ non unum imperium, sed omnia orbis imperia complexa est, ita ut « Roma esset quasi compendio mundus, » ut ait S. Cyprianus, *epist.* 45. Talis bestia, sed fabulosa est illa apud Lucretium, lib. V :

> Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.

Et illa apud Virgilium, IV *Georg.*:

> Aut ubi fit subito sus horridus, atraque tigris,
> Squamosusque draco, et fulva cervice leæna.

Talis fuit et sphinx, cujus speciem triformem, æque ac ænigma ab ea propositum ita describit Ausonius in *Grypho ternario* :

> Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens,
> Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes, omnia solus :
> Terruit Aoniam volucris, leo, virgo triformis :
> Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Porro hoc sphingis ænigma Œdipus solvit : Homo, ait, significatur, qui primum infans manibus pedibusque repit, ut quadrupes : firmior deinde et grandior, incedit bipes : demum senex et imbecillis, tanquam tripes, baculo innixus graditur. Homo ergo mane est quadrupes, meridie bipes, vesperi tripes.

Septem epitheta Romanorum.

Nota : Daniel hanc bestiam, puta Romanorum monarchiam, vocat *primo*, terribilem; *secundo*, mirabilem, id est stupendam et horribilem; hoc enim est Chaldæum אמתני *emtani;* unde et Theodotion vertit, φοβερὸν καὶ ἔκθαμβον; *tertio*, valde fortem; *quarto*, ait eam habuisse dentes ferreos et magnos, id est magnos fortesque exercitus : bestiæ enim arma sunt dentes. *Quinto*, vocat bestiam comedentem, atque comminuentem, id est discerpentem; quod homines quasi devorare videretur. *Sexto*, dicit eam reliqua quæ non comedit et discerpsit, pedibus conculcasse, ut faciunt bestiæ, quæ homines non comedunt, nec occidunt, sed conculcant : quo significat fore ut Romani, quos non occiderint, tributis subigant. *Septimo*, dicit eam decem cornua habuisse, id est decem reges potentes (uti ait angelus vers. 24, et S. Joannes, *Apocal.* XVII, 12), qui erunt sub finem mundi ante judicium, uti innuit angelus, vers. 26 et vers. 9 ac 13. Vide dicta *Apocal.* XVII, 12.

Vers. 8. Cornu modicum quod? Prima sententia esse Antiochum Epiphanem.

8. Et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum. — *Primo*, Porphyrius apud S. Hieronymum, censuit hoc cornu fuisse Antiochum Epiphanem; sed hic in tertia fuit Græcorum monarchia : Daniel vero modo agit de quarta Romanorum.

Secunda, esse Christum.

Secundo, Judæi volunt hoc cornu esse Christum, qui tribus annis cum dimidio prædicavit : hic bellum fecit cum Sanctis, inquiunt, quia legem Mosis et Judæorum evertit. Sed hæc blasphemia est, stolida æque ac impia. Nam si ita est, cur ergo post mortem Christi non regnant Judæi? hoc enim de Sanctis contra quos cornu illud pugnavit, asserit hic Daniel, vers. 18 et 27. Imo vero cur post necem Christi Judæi a Tito sunt excisi? Cur Christi regnum post ejus necem magis floruit, totumque orbem sibi subegit? contrarium enim plane prophetat de cornu hoc Daniel.

Tertia, esse Papam.

Tertio, Lutherani per hoc cornu accipiunt Romanum Pontificem; sed insulse et absurde, ut fatetur ipse Calvinus : necdum enim decem cornua, et multo minus hoc undecimum, nata sunt; sed adhuc nascitura exspectantur.

Quarta, esse Turcam.

Quarto, per hoc cornu Vatablus et alii intelligunt Turcam, qui parvis initiis crescens, duo cornua, id est duo regna, puta Constantinopolitanum, et Ægypti, superavit; superest tertium cornu ei superandum. Aut tria hæc regna sunt Asiæ, Africæ et Ægypti, quæ ipse jam occupavit. Huc pertinet Joannis Anni et Hectoris Pinti sententia, cornu hoc esse Mahometem. Verum nec Turca, nec Mahomet decem cornua evertit, nec tantum tribus annis cum dimidio regnavit, sed pluribus; nec adhuc nasciturus, sed jam pridem natus est.

Quinta, et vera esse Antichristum.

« Ergo dicamus, ait S. Hieronymus, quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnum Romanorum destruendum est, decem futuros reges, » quasi decem cornua, qui orientur quidem ex Romano imperio, sed non erunt Romani imperatores « qui orbem Romanum inter se divident, » tumque « undecimum » cornu parvum, id est « regem parvulum surrecturum » (scilicet Antichristum) obscuro loco natum, et plebeium, « qui » sensim crescens, « tres reges de » illis « decem superaturus est, » scilicet « regem Ægypti, regem Africæ, et regem Æthiopiæ, quibus interfectis etiam reliqui septem reges illi victori colla submittent, » ut dicitur vers. 24. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Irenæus, lib. V, et Lactantius, lib. VII, cap. XVI, Josephus Acosta, lib. II *De Tempor. noviss.* cap. IX, Ribera, et passim Interpretes tam hic quam *Apocal.* XIII et XVII. Unus dubitat S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* XXIII, an decem reges non vocentur omnes reges, ut numerus finitus ponatur pro indefinito; eo quod suo tempore distinctio et divisio imperii, tantum

tione animalis, quod e mari ascendere vidit. Sententiæ quæ hic regnum Seleucidarum et Lagidarum significari credit, libenter adstipularemur, si non paululum retraheret nos communis interpretatio, et ea tantum conditione, ut vers. 24 de Antiocho Epiphane aliquo modo sumptus ut de Antichristi præcursore non nisi de ipso Antichristo, in sensu proprio et proximo intelligatur.

Orientis et Occidentis, a Cæsaribus facta esset : erant enim duo tantum orbis imperatores, et quasi reges. Unde verebatur Augustinus ne forte in hisce decem regibus eos exspectantes fallere-mur; quia videbatur ei Antichristus non longe abesse; nec videbat quomodo tam cito duplex regnum in decuplex scinderetur. Verum hoc jam vereri non debemus, cum de facto idipsum videamus, atque in orbe facile decem, imo plures reges absolutos, nullique subjectos numeremus. Hinc rursum sequitur errare eos, qui per decem reges accipiunt decem imperatores romanos, qui olim persecuti sunt Ecclesiam, scilicet Neronem, Domitianum, Trajanum, Antoninum, Severum, Aurelianum, Decium, Maximianum, Valerianum et Diocletianum. Nam hi decem reges erunt in fine mundi, et tres ex eis occidet Antichristus, mox reliqui septem territi ei se subdent. Explicari enim nequit quomodo Nero, Decius, Severus, aut quis alius illorum decem primorum imperatorum ab Antichristo conterendus sit. Jam, an Roma a decem regibus evertenda sit ante Antichristum, an sub Antichristo, disserui et resolvi *Apocal.* cap. XVII, 16.

Oculi hominis, quid? Porro dicitur rex ille habiturus « oculos hominis, » ne diabolum fore putemus, uti aliqui putarunt; sed hominem, in quo totus Satanas habitaturus est corporaliter. Ita S. Hieronymus. *Secundo* et melius, oculi hominis significant humanam sapientiam et prudentiam Antichristi, qua multos seducet, inquit Theodoretus; item humanitatis virtutisque simulationem, qua multos alliciet. Maldonatus vero putat per oculos notari superbiam antichristi : hæc enim in oculis maxime apparet. Habebit etiam « os loquens ingentia, » quia erit homo peccati, filius perditionis, ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum. Mystice vide S. Gregorium, lib. XXXII *Moral.* cap. XII.

Hinc patet Antichristum nondum venisse, tum quia hæc decem cornua, quorum tria a cornu parvulo contrita sint, nondum visa sunt; tum quia Angelus, vers. 26, indicat eum venturum in fine mundi, et per Christum occidendum esse, « ut auferatur potentia, et conteratur, et disper-eat usque in finem. » Unde S. Paulus ait quod Christus eum interficiet spiritu oris sui. Vide dicta II *Thessal.* II, 3 et sequent.

Vers. 9. Quinta, regnum Christi gloriosum. 9. ASPICIEBAM DONEC THRONI POSITI SUNT. — Nota : Post quatuor monarchias Daniel hic, æque ut cap. II, 44, describit regnum Christi, quod illis succedet in fine mundi : depingit ergo Daniel hic Dei majestatem, quasi de Christo et Antichristo judicantem, causamque Christo adjudicantem, illique regnum tradentem : regnum, inquam, non tantum spirituale, uti cap. II, 44, sed et corporale, puta gloriosum, quando post quatuor monarchias, et regnum Antichristi eversum, Christus in die judicii hostibus, puta reprobis, in ignem æternum retrusis, accipiet a Patre regnum stabile, quo in cœlo et in terra in omnem æternitatem regnabit.

Symbolice, thronus significat Dei *primo*, majestatem; *secundo*, regnum et imperium; *tertio*, potestatem judiciariam; *quarto*, immobilitatem et immutabilitatem, uti docet S. Dionysius, *De Divin. Nomin.* cap. IX.

Nota : Hi throni ponuntur Deo Patri; ipse enim est hic judex : plures autem sunt, ut ipse in aliis Christum regem quasi inaugurandum, ejusque Apostolos constituat; aut potius, ut per plures thronos major sanctiorque majestas Dei judicis repræsentetur : hoc enim fit cum judex multos, quasi consiliarios, aut rex plures principes circumsedentes habet, quam cum ipse solus sedet. Simile est *Apoc.* IV et V. angeli ergo quasi consiliarii Dei hic in thronis consident, ut regna inter homines distribuant. Sic enim cap. IV, 17, angeli quasi judices in causa Nabuchodonosoris, de regno ei auferendo inducuntur : « In sententia, inquit, vigilum decretum est. » Ita Maldonatus.

ANTIQUUS DIERUM SEDIT, — non Christus, ut vult S. Hieronymus, sed Deus Pater : Christus enim hic potius est judicandus, quam judex. Sedet ergo hic Deus Pater in tribunali, Filius vero ad eum quasi causam acturus adducitur (simile est *Apoc.* cap. IV et V). Certat enim cum Antichristo de regno, quod Pater illi attribuit. Unde patet, directe et proprie non agi hic de ultimo judicio (uti nonnulli censent), quo Christus corporaliter et visibiliter judicabit vivos et mortuos; sed de alio spirituali et invisibili, quo Deus Pater sub idem tempus Antichristum, omnesque ejus asseclas Christi hostes conteret Christoque subjiciet : sicuti simili judicio sibi subjecit et prostravit Antiochum, Nabuchodonosorem, aliosque tyrannos. Recte tamen hæc omnia adaptes diei judicii : ejus enim præludium et inchoatio hic describuntur. Erit enim hoc Dei judicium, extremo judicio Christi simile, vicinum et prævium, ad illudque viam sternet, creando Christum judicem.

Nota : Majestas Dei Patris hic describitur, dicendo *primo*, quod sit Antiquus dierum, tum quia ipse plenus est dierum; tum quia fuit ante omnes dies et tempora; tum quia conditor est omnis temporis, atque in se, suaque æternitate eminenter continet omnem temporis antiquitatem. Unde S. Dionysius, cap. X *De Divinis Nom.*: « Dierum, ait, antiquus laudatur Deus, propter hoc quod omnium ipse est et ævum, et tempus, et ante dies, et ante ævum, et tempus et diem; sicut existens intransmutabilis et immobilis, et in hoc quod semper movetur manens in seipso, et sicut ævi et temporis et dierum causa. » Tum quia Filio suo antiquior est, id est prior origine, qua Filius est Deus; et etiam prior tempore, qua Filius est homo; tum denique quia immensam habet sapientiam et experientiam : hæc enim in judice maxime requiritur, estque in senibus; nam, ut dicitur *Eccli.* cap. XXV, vers. 8 : « Corona senum Antiquus dierum est Deus Pater, cur?

multa peritia; » et *Job* XII, 12 : « In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia. » Aliqui, teste Theodoreto, pro *Antiquus dierum*, vertunt, *antiquans dies*; quod videlicet sua æternitate transcendat omnes dies et tempora, eosque quasi se inferiores antiquet, abroget, aboleat; cum ipse stabilis maneat et vegetus, expers omnis mutabilitatis, successionis et defectus.

Sic veteres, poetæ præsertim, finxerunt Saturnum, Jovis deorumque patrem, esse senem, anisque saturum, indeque vocari Saturnum. Audi Ciceronem, lib. II *De Natura Deorum*: « Saturnum eum esse voluerunt, qui cursum et conversionem spatiorum ac temporum contineret; qui Deus græce idipsum nomen habet. Κρόνος enim dicitur, qui est idem χρόνος, id est spatium temporis : Saturnus autem est appellatus, quod saturetur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus; quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur. » Alii Saturnum censent dici Cronon, velut a satietate intellectus : græce enim κόρος est satietas, νοῦς mens et intellectus. Saturnus ergo, inquiunt, est nomen compositum ex prima parte Latina, posteriore Græca, estque idem quod saturitas mentis, quam solus præstat Deus.

Secundo, dicitur sedisse, per catachresin, id est summa tranquillitate, auctoritate et majestate exercuisse judicium, quo Filio traderet meritum ab eo regnum.

Capilli ejus candidi. *Tertio*, capillos habet candidos, id est comas, « quasi lana munda, » id est alba, quæ nullo nisi nativo colore est tincta, quia senum est canities. Rursum capilli lanæ similes innuunt, in divinis judiciis, etiam in extremo illo die, multum mollitudinis et clementiæ admixtum iri : Deus enim fæcem rigoris sui nunquam exhaurit, ait Antonius Fernandius, *visione* XXIV, comment. II, sect. II.

Et vestes. *Quarto*, vestimenta habet candida; quia purissimus est : est enim ipsa æterna et increata lux; unde *Psalm.* CIII, 2; dicitur : « Amictus lumine sicut vestimento : » quia enim candor inter omnes colores maxime refert lumen, et plurimum habet lucis; hinc alba vestis semper Deo tribuitur, quæ ejus claritatem et gloriam significat.

Ænigma. Exstat hac de re priscorum magorum ænigma : « Est res undique lucida, est res undique obscura; est partim lucida, partim obscura, » scilicet in ordine corporum, res undique lucida est stella quælibet supra lunam : obscurus est undique aer : partim lucet, partim obscuratur luna. In ordine vero spirituum, res undique lucida est Deus et mens divina : anima irrationalis est undique obscura : partim lucida, partim obscura est intellectus et ratio. Hinc Apostolus, I *Corinth.* III, 13, ait quod dies Domini (puta dies extremi judicii) in igne revelabitur, in igne, inquam, tum proprio, quo mundus conflagrabit; tum metaphorico, qui erit clarum et exactum, ac quasi igneum examen operum cujusque. Unde Cajetanus ibidem ait : « Erit dies ille claritas omnium operum; quia in igne metaphorico rigorosi examinis revelabitur. »

THRONUS EJUS FLAMMÆ IGNIS, — thronus ejus est flamma, imo flammæ multæ. Flammeus thronus Dei Patris significat *primo*, ejus gloriam inaccessam et immensam; *secundo*, sinceritatem et manifestationem publicam divini ejus judicii; *tertio*, ejusdem efficaciam, et Antichristi ac reproborum punitionem per ignem gehennæ. Hinc a Paulo Deus vocatur ignis consumens. Ita S. Hieronymus. Thronus flammeus.

ROTÆ EJUS IGNIS ACCENSUS. — Septuaginta, *ignis ardens*; Vatablus, *ignis flagrans*. Thronus hic habet rotas, sive quia tales erant olim regum throni; unde Vatablus : Solia, inquit, regum olim erant versatilia, et uti currus triumphales exstruebantur : sive ut significet Dei tum gloriam, tum providentiam, quæ quasi curru rotisque vecta per omnia discurrit. De qua re dixi in curru Cherubim, *Ezechiel.* I, 15. Significatur ergo hic, quod Deus Pater quasi immobilis secundum naturam quidem in throno consideat; secundum tamen rotas suæ potestatis et efficacitatis per omnia quæ in cœlo et in terra sunt, permeet efficacissime et celerrime, ideoque rotæ sunt igneæ. Confirmatur ex hoc loco usus ecclesiasticus pingendi Deum : cur enim quem Scriptura verbis pingit, imo qui seipsum imagine hac sui in phantasia Danielis depinxit, nobis simili imagine et coloribus pingere non liceat? non enim per imaginem conamur Dei naturam exprimere, utpote quæ neque coloribus, neque verbis, neque cogitatione pingi potest; sed ut ejus effecta et proprietates hac ratione, qua una id possumus, exprimamus, quemadmodum angelos, justitiam, prudentiam cæterasque virtutes pingere solemus. Ita Maldonatus. Quod enim describitur, idem et pingitur, cum sit eadem ratio utriusque, styli nimirum et penicilli. Hinc Spiritus Sanctus pingitur specie columbæ, quia hac descendit in Christum; et specie linguarum ignearum, quia hac illapsus est in Apostolos die Pentecostes. Rotæ igneæ. Deus hic suam imaginem pinxit in mente Danielis.

Allegorice Rupertus : Thronus, inquit, Dei est Ecclesia et singuli Sancti, perinde ut inter angelos ordo Thronorum dicitur ex eo, quod ipsi sint quasi throni Dei. Thronus ergo Dei est S. Petrus, S. Paulus, S. Franciscus, etc. Nix et lana munda est gratia et remissio peccatorum. Fluvius igneus est Spiritus Sanctus, datus in Pentecoste : tunc Ecclesia habuit rotas igneas, id est prædicatores amore Dei succensos. Hi enim vocantur rotæ igneæ : « Quia cum ex Dei desiderio per varia loca discurrunt, unde ipsi ardent, alios accendunt, » inquit S. Gregorius, hom. 5 *in Ezechiel.* Unde tunc millia millium hominum, id est innumerabiles, cœperunt ministrare Deo per vitam activam, et alii eidem assistere per vitam contemplativam. Allegorice.

10. FLUVIUS IGNEUS RAPIDUSQUE. — Quasi ex igneo fonte (instar Ætnæ) Deo, fluvius igneus emanat, qui significat sententiam ejus, utpote summi Vers. 10. Fluvius igneus.

judicis efficacissimam et celerrimam, inquit S. Hieronymus. Hic ergo fluvius est gladius anceps utrinque acutus et scindens, quem procedere de ore Christi judicis vidit Joannes, *Apocal.* I, 16, de quo et Moysi dixit Deus, *Deuter.* XXXII, 41 : « Si acuero ut fulgur gladium meum, et arripuerit judicium manus mea. » Idem ergo est fluvius igneus rapidusque, quod gladius fulgurans, ac rapide vibratus in judicium, qui instar citatissimi fluminis Antichristum aliosque hostes Christi prosternet, afflabit et in tartarum præcipitabit. Alii per hunc fluvium igneum accipiunt ignem conflagrationis mundi, de quo dicitur *Psalm.* XCVI, 3 : « Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. » Verum hic judicium non Christi, sed Dei Patris pro Christo contra Antichristum describitur, ut dixi vers. 9. Prior ergo sensus est genuinus.

Symbolice. Symbolice S. Dionysius, lib. *De Cœlest. Hierarch.* cap. ult., has rotas, currus et flumen adaptat angelis Dei : « Ignea, inquit, flumina divinos significant latices, largissimam angelis atque indeficientem inundationis copiam largientes, vitalisque fecunditatis altores : currus autem conjunctam similium et æqualium societatem signant : rotæ vero quæ altæ quidem sunt, cæterum in anteriora semper absque ulla conversione, in nullam partem declinando, incedunt, vim profecto actionis angelicæ, quæ rectam semper viam atque arduam pergunt, insinuant. Quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus, ad viam illam erectam atque arduam cœlesti intentione dirigitur. » Deinde alium rotarum affert sensum : « Est enim, inquit, eis, ut Propheta (Daniel) ait, cognomen inditum *galgil*, quod Hebræorum voce revelationes ac revolutiones significat : igneæ namque et divinæ rotæ regyrationes quidem habent, quod sempiterno motu circa summum idem versentur bonum : revelationes autem, quod occulta sacramenta revelent, et humiliores quosque promoveant, sublimesque divini fulgoris radios in inferiora agmina descendendo transfundant. »

Millia millium. — Septuaginta, χίλιαι χιλιάδες, id est *millies millia*, id est millio, puta decies centena millia. *Secundo* et melius, millies millia, id est plurima millia Angelorum ministrabant Deo : non enim certum ministrantium numerum designat, sed tantum significat eum esse maximum. Tertullianus, *Contra Praxeam*, legit : « Millies centies centena millia assistebant ei, et millies centena millia apparebant ei. » Præclare S. Sophronius Archiepiscopus Hierosolymæ, tomo II *Biblioth. SS. Patrum*, orat. 6 *De Angelorum excellentia*, eos ita compellat et invocat : « Vos omnium regis estis administri, vos venti, et spiritus, et aquæ, et principes, et equi, et exercitus, et diaconi, et apostoli, et prædicatores, et prophetæ, et evangelistæ, et rerum divinarum interpretes, et custodes, et præsides, et conservatores, et abactores, et conductores, et viæ duces, et inquisitores, et libripendes, et calculatores, et curatores, et illuminatores, et opum datores, et luminaria, et lampades, et montes, et colles, et nubes, et judices, et susceptores, et relatores, et defensores, et decertatores, et propugnatores, et divina specula, et simulacra, et imagines, et nautæ, et naves, et gubernatores. Vos ii estis qui cœlum cursu expeditissimo transmittitis, qui Creatoris voluntatem indefesse perficitis, qui mentes Deique tabernacula appellamini, qui carbones, et turbines, et flammæ nominamini; conservate vitam meam inoffensam, spem infractam, dilectionem erga Deum et proximum integram. »

Et decies millies centena millia, — id est mille milliones. Errant ergo in computu, qui putant esse tantum centies centena millia, id est decem milliones, cum sint mille. Syrus et Arabicus : *Myriades myriadum stant coram eo.* Sic et græce est μύριαι μυριάδες, id est *decies millies dena millia*, id est centum milliones. Verum, ut dixi, non significatur hic numerus certus, sed indefinitus, isque maximus. *Myriades* ergo *myriadum*, idem est quod plurimæ myriades. Unde Cyrillus Hierosolymitanus, *catechesi* 15, notat longe plures esse angelorum myriades; Danielem tamen has tantum consignare, quia majorem numerum, quem homines mente concipere possent, exprimere nequibat. Sensus ergo est, *q. d.* Plurimi, et quasi innumerabiles angeli assistebant ei. Hinc S. Dionysius et theologi docent numerum angelorum proprie quidem non esse infinitum, sed limitatum et finitum; eumdem tamen esse plurimum, et hominibus incomprehensibilem, ac superare numerum rerum corporearum, adeo ut S. Dionysius, *Cœlest. Hierarch.* XIII et XIV, asserat eum soli Deo esse cognitum. S. Ambrosius explicans parabolam ovis centesimæ perditæ et reductæ a Christo, *Lucæ* XV, innuit omnes homines esse centesimam portionem numeri angelorum. Vide Gabrielem Vasquez, I part., *Quæst.* LIII, disp. 180. Angelorum numerus est maximus.

Rursum, ex hoc loco S. Dionysius, D. Thomas, I part., *Quæst.* CXII, art. 2 et 3, et ejus asseclæ ibidem, distinguunt angelos ministrantes, qui scilicet a Deo in terram, et ad homines mittuntur, ab assistentibus, qui Deo semper assistunt; adduntque quatuor supremos ordines, scilicet Seraphim, Cherubim, Thronos et Dominationes esse assistentium, reliquos quinque inferiores esse ministrantium, illosque his longe esse numerosiores. An alii angeli sint ministrantes, alii assistentes?

Verum ad *Hebr.* I, 14, docui omnes angelos esse ministrantes. Nam, ut ait Apostolus, « omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi : » esto alii, ut inferiores, crebrius mittantur; alii, ut superiores, rarius, Deoque fere semper assistant : et hac ratione hi assistentes, illi ministrantes dici possunt.

Adde hoc loco non esse diversa angelorum officia, assistere, et ministrare; sed unum idemque : est enim posterius prioris repetitio, juxta *Canon.* XXV; solent enim qui ministrant astare Domino,

intentosque in illum oculos habere; nec aliter eos omnes ministrare videre potuit Daniel. Ita Gabriel, qui est ex assistentibus, ut patet *Lucæ* I, 19; est etiam ex ministrantibus qui foras mittuntur; nam missus est ad Danielem, cap. VIII, 16, et ad B. Virginem, *Lucæ* I, 26. Ita Michael, qui angelorum, et consequenter Seraphinorum, Deo assistentium est primus, ministrat, et pugnat pro Ecclesia et fidelibus, *Daniel.* X, 13, et cap. XII, 1. Ita septem spiritus, id est principes angeli, qui in conspectu throni Dei sunt, *Apocal.* I, 4, ideoque sunt ex assistentibus, dicuntur « missi in omnem terram, » cap. V, 6. Iidem ergo sunt assistentes, qui et ministrantes : quia quocumque mittantur, semper vident faciem Patris, ut ait Christus, *Matth.* cap. XVIII, 10. Proprie tamen dicuntur assistere, cum Deo astant in cœlo empyreo; ministrare vero, cum foras mittuntur. Ita Molina, I part., *Quæst.* CXII.

Quod vero numerus posterior major sit priore, id tantum confirmationis et auxesis causa fit, ad declarandam angelorum innumerabilitatem. Sic enim cum maximum numerum militum vidimus, dicimus nos vidisse decem millia, moxque resumpto spiritu, cum putamus nos nimis parum dixisse, addimus, dicimusque nos vidisse viginti, imo triginta millia. Ita Maldonatus. Tropologice, S. Clemens, lib. V *Constit. Apost.* cap. XIV, hunc numerum refert ad homines fideles et electos. Hi enim, inquit, sunt « plenitudo numeri eorum qui salvi fiunt, millia millium, et decies millia centena millium. »

Moraliter, dum psallis cogita : « In conspectu angelorum, » imo cum angelis, « psallam tibi; » dum oras, hæc tibi sit compositio loci, ut cogites te coram Deo consistere, cui tot myriades angelorum ministrant : dum doces, dum studes, dum operaris, cogita : Illi, et in ejus præsentia doceo, studeo, operor, cui milla millium ministrant, et decies millies centena millia assistunt. « Quanta ergo cum reverentia, quanto timore, quanta illuc humilitate accedere debet a palude sua procedens et repens ranuncula vilis (qualis est omnis homo, etiam reges, ut Alexander et Darius, cap. VIII, 3)! Quam tremebundus, quam supplex, quam denique humilis et sollicitus, et toto intentus animo majestati gloriæ, in præsentia angelorum, in concilio justorum, et congregatione assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multa opus est animi vigilantia, sed præcipue in oratione, » ait S. Bernardus, serm. *De quatuor modis orandi.*

JUDICIUM SEDIT. — « Judicium, » id est judex, vel judices, sive tota judicum corona et ordo, ut ait Glossa, scilicet Deus Pater, ejusque assessores angeli visi sunt mihi sedere in thronis. Sic dicimus : Magistratus sedit, vel decrevit hoc aut illud, id est ii qui sunt e magistratu sederunt vel decreverunt. Congruum est ut judices sedeant, tum ad auctoritatem, tum ad tranquille et sedate judicandum. Nam, ut ait Aristoteles, lib. VI *Physic.*: « Sedendo, et quiescendo, anima fit prudens; » quia hoc situ anima quiescit, nec distrahitur mens ad alia agenda, aut cogitanda. Porro judicium hoc est Dei Patris, ut dixi, quod tamen perficiet et complebit Christus in die judicii, damnando impios.

ET LIBRI APERTI SUNT. — Per libros accipe non hominum conscientias, « quæ scriptæ sunt non atramento, » sed « flagitiorum inquinamento, » inquiunt S. Ambrosius in *Psalm.* I, et Theodoretus (nec enim Antichristus, ejusque conscientia in hoc Dei Patris judicio comparuit); neque librum vitæ et mortis, ut S. Hieronymus; neque Vetus et Novum Testamentum, ut alii; sed accusatorum objectiones, et defendentium patronorum responsiones. Tria enim librorum genera in Dei judicio sunt : unus liber est angelorum, aut dæmonum accusantium; alter angelorum defendentium; tertius liber vitæ, ex quo judex profert quodammodo sententiam. Id colligitur ex *Apoc.* cap. XX, 12 : « Libri, inquit, aperti sunt, et alius liber apertus est qui est vitæ. » Vide ibi dicta. Significat ergo hic Daniel, in divino judicio astantibus angelis, de quarta bestia, deque ejus undecimo cornu, id est de Romano imperio, et Antichristo disputatum esse, librosque tam accusantium quam defendentium apertos fuisse, id est expositas fuisse in utramque partem rationes, ac præsertim quod jam impleta esset mensura peccatorum Antichristi, omniumque ejus asseclarum. Denique examine adhibito pronuntiatam esse sententiam, quartam bestiam de medio tollendam, regnumque æternum Christo tradendum esse. Est catachresis. Ita Maldonatus. Dogmatice libris hisce apertis significatur, judicis esse diligenter jura, causæque acta evolvere, ne parti faciat injuriam. Nam « ignorantia judicis plerumque est calamitas innocentis, » ait S. Augustinus, lib. XIX *De Civit.* VI.

Triplex liber in Dei judicio.

Moraliter, vide quid hic agas : quidquid enim egeris, in libris hisce scribitur, qui hic clausi sunt, sed pandentur et legentur in die judicii. Audi S. Basilium, lib. *De Vera virg.* : « Quæ prius corpore, quasi veste contecti, minime habere putabamur, ea nudata se omnium oculis ingerent, nullusque jam vel negationi, vel defensioni erit locus, quando ipsa cernentur opera in suo auctore conspicua. Non enim confuse, sed singula per partes, ut sese habeant, velut in pictura noscentur. » Et S. Ephrem, lib. *De Vera pœnit.* cap. IV : « Unusquisque cernet ante faciem suam exposita opera sua, sive bona illa, sive mala præmisit. Formidabiles libri aperientur, in quibus scripta sunt opera nostra, et actus, et verba, et quæcumque egimus in hac vita : nec solum actus, sed et cogitationes et intentiones cordis. » Et S. Chrysostomus, hom. 5 *in epist. ad Rom.* : « Quid, inquit, tunc nobis miseris fiet, cum omnia orbi universo palam facta in tam aperto, tamque illustri theatro denudata, hominum partim nobis cognitorum,

partim incognitorum oculis subjicientur? » Tunc, ut ait Isaias, cap. XXIV, 23 : « Erubescet luna, et confundetur sol. » Et S. Ambrosius in *Apologia David* : « Væ, ait, mihi, quia latere cupio, et latere non possum : quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore meo gero meorum indicia peccatorum? » Et S. Augustinus in *Psalm.* XLIX, 21, ad illa verba : « Arguam te, et statuam contra faciem tuam : Ordinabuntur, ait, ante infelicem animam peccata sua, ut et eam convincat probatio, et confundat agnitio. » Et S. Bernardus in tract. *De Convers. ad Cleric.* cap. II : « Aperitur, ait, conscientiæ liber, revolvitur misera vitæ series, tristis quædam historia replicatur, illuminatur ratio, et evoluta memoria velut quibusdam ejus oculis exhibetur. Utraque vero non tam ipsius est animæ, quam anima ipsa, ut eadem sit et inspiciens et inspecta, contra suam statuta faciem, et a violentis quibusdam apparitoribus, immissarum utique cogitationum, judicanda cogitur assistere tribunali. »

Symbolice S. Gregorius, XXXIII *Moral.* VI, Christum visum in judicio vocat librum vitæ : « Liber, inquit, vitæ est ipsa visio advenientis judicis, in quo quasi scriptum est omne mandatum; quia quisquis eum viderit, mox, teste conscientia, quid non fecit intelliget. » Et S. Anselmus in *Elucidario*, librum vitæ ait esse vitam Jesu, quæ omnibus est norma vivendi, et quasi lex per quam omnes judicabuntur.

Vers. 11. 11. ASPICIEBAM PROPTER VOCEM SERMONUM GRANDIUM, — *q. d.* Spectabam quem exitum habitura essent verba illa, superbiæ et contumeliæ in Deum plena, quæ quartæ bestiæ cornu undecimum, puta Antichristus, loquebatur; ac paulo post vidi bestiam ipsam interimi et igni tradi, id est vidi Romanum imperium prorsus aboleri, et quasi in cinerem redigi.

Vers. 12. 12. ALIARUM QUOQUE BESTIARUM ABLATA ESSET POTESTAS, — *q. d.* Vidi etiam tria priora imperia, puta Babyloniorum, Persarum et Græcorum periisse.

ET TEMPORA VITÆ CONSTITUTA ESSENT EIS USQUE AD TEMPUS, ET TEMPUS. — Chaldæus עד זמן ועדן *ad zeman veiddan*, id est usque ad tempus, et definitam periodum a Deo; qua evoluta, vidi ea occidere et everti : nec enim positos a Deo terminos excedere potuerunt.

Vers. 13. 13. CUM NUBIBUS COELI QUASI FILIUS HOMINIS VENIEBAT. — Nota τὸ *quasi*, *q. d.* Visus sum mihi videre in somnis aliquem instar hominis, vel habentem formam et speciem hominis, advenientem ad judicem, scilicet Deum Patrem, qui sedebat in throno : non enim videbat verum hominem, sed tantum hominis speciem, et phantasma a Deo sibi objectum. *Adde* : Christus, qui notatur, necdum factus erat, sed adhuc futurus erat homo; hoc innuit τὸ *quasi*. *Tertio*, Maldonatus censet τὸ *quasi*, non significare Christum non fore verum hominem, sed eum fore plusquam hominem, itaque in tempore præstituto demissam fuisse divinitatem in illo, ut cum verus sit Deus, sic tamen appareret quasi tantum esset homo. Unde S. Paulus, *Philip.* II, 7, ait : « Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. » Hic sensus sublimior est, prior vero planior et solidior. Unde Cyrillus, lib. II *in Joan.* cap. LXXIII, ex hoc loco probat Christum non qua Deus, sed qua homo est, fore judicem hominum.

Nota *primo* : Pro *quasi filius hominis*, chaldaice est כבר אנש *kebar enos*, id est quasi filius hominis miseri, ærumnosi, mox morituri, obliviosi, et oblivioni tradendi : hæc enim omnia significat *enos*. Unde Psaltes admirans Dei in homines benignitatem : « Quid est, inquit, homo (hebraice *enos*), quod memor es ejus? » Hic ergo titulus, *filius enos*, est titulus summæ dignationis, quem in incarnatione assumpsit Christus, dum noster frater et consanguineus ita arcte fieri voluit, ut simul nostras ærumnas suscipere et sentire voluerit, ut eas in se expiaret, itaque eas in nobis curaret et aboleret. Hæc est philanthropia (id est singularis et mirificus ille in homines amor), quam admirans Apostolus ait ad Titum, cap. III, 4 : « Apparuit benignitas et humanitas (græce φιλανθρωπία) Salvatoris nostri Dei. » Hoc est « magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, » etc., I *Tim.* cap. III, 16, nimirum quod « Verbum factum est caro : » Verbum, inquam, illud æternum, omniscium, omnipotens, Deo consubstantiale, ipseque Deus, de quo paulo ante dixerat Joannes, cap. I, 1 : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. » Hoc Verbum factum est caro, id est homo carneus, fragilis, vilis et miser. Rursum « filius hominis, » id est homo. Dicitur tamen filius, ut nova significetur dignatio ipsius, qua non a Deo creari, uti creati sunt Adam et Eva; sed ex homine, puta ex virgine, nasci dignatus est, ut idem esset virginis et Dei filius, virgini quasi matri subditus et obediens. Quocirca merito exclamat S. Bernardus, serm. 1 *super Missus est* : « Utrinque stupor, utrinque miraculum; et quod feminæ Deus obtemperat, humilitas absque exemplo; et quod femina principatur Deo, sublimitas sine socio. Erubesce, cinis : Deus se humiliat, et tu te exaltas? » Atque ob hanc Christi immensam demissionem Deus in immensum exaltavit illum, fecitque eum qua homo est, regem angelorum, hominum et totius mundi, principem et judicem omnium, ut ait hic Daniel; et S. Joannes, cap. V, 27 : « Potestatem, ait, dedit ei judicium facere, quia filius hominis est. »

Nota *secundo* : Loquitur hic Daniel non de Christi ascensu ad cœlum, ut volunt aliqui, sed de adventu ejus ad judicium. Veniet enim in nubibus cœli, *Matth.* XXIV, 30, sed antequam descendat ad judicium, ducitur hic ad Patrem, ut subjiciat

illi hostes, puta Antichristum, aliosque infideles et improbos, utque illi omnem potestatem judicandi tradat. Porro nubes lucida et gloriosa symbolum est et velamentum Divinitatis. Qua de re dixi *Ezech.* I, 4.

Obtulerunt eum. — Chaldaice est הקרבוהי *hacrebuhi*, id est adduxerunt eum : hæc verba ergo non vim, sed honorem significant; scilicet quod Christus accinctus ad judicium, multis angelis comitantibus ac deducentibus, adierit Patrem; indeque, accepta potestate, cum eis descenderit ad judicium, ut dicitur *Matth.* XVI, 27. Angeli ergo obtulerunt Christum Patri. Unde Tertullianus, lib. III *Contra Marc.* VII, et S. Justinus, *Contra Tryphon.*, legunt : *Et qui assistebant ei, adduxerunt eum;* et S. Cyprianus, lib. II *Testim.* : *Et qui assistebant ei, obtulerunt eum.*

Vers. 14. 14. Et dedit ei potestatem — judicandi et regnandi : licet enim eam habuerit Christus a primo instanti conceptionis suæ in actu primo, tamen in die judicii eamdem a Patre accipiet in actu secundo, sive quoad exercitium, ut scilicet eamdem actu exerceat, et reipsa judicium peragat.

Et omnes populi, tribus et linguæ ipsi servient. — S. Justinus et S. Cyprianus loco jam citato legunt : *Omnes reges terræ per genus, et omnis claritas* (omnes clarissimi) *servient ei.*

Vers. 15. 15. Horruit spiritus meus. — Chaldaice est *excisus*, vel *abbreviatus est spiritus meus*, Danielis, inquam, *in medio vaginæ ejus.* Vagina animæ est corpus, *q. d.* Deliquium animi passus sum præ turbatione, et animo fui destitutus, ac quasi exanimatus. Quis non horreat hæc omnia, ac præsertim rigidum Dei judicium considerans, in quo impiis omnia erunt terribilia? A dextris erunt peccata, a sinistris dæmonia, subtus horrens infernus, supra judex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia urens : ubi justus vix salvabitur, miser impius quid faciet? latere erit impossibile, apparere intolerabile, inquit S. Bernardus, tract. *De Inter. domo*, cap. XXXVIII : « Judicaturo Domino, inquit S. Hieronymus *ad Heliodorum,* lugubre mundus immugiet, tribus ad tribum pectora ferient, potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. » Merito ergo monet S. Bernardus, serm. 55 *in Cant.* : « Time scrutinium judicis, time illum qui per Prophetam dicit : Scrutabor Jerusalem in lucernis; acuto visu est, nihil inscrutatum relinquet oculus ejus. » Audi voces judicatorum et damnatorum, *Sap.* V, 3 : « Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam : ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter Sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, et Sol intelligentiæ non est ortus nobis. » Quid hic consilii? audi et fac quod suggerit S. Bernardus loco citato : « Unum est, si nosmetipsos dijudicaverimus, non utique dijudicabimur : bonum judicium, quod me illi districto divinoque judicio subducit et abscondit. Prorsus horreo incidere in manus Dei viventis; volo vultui iræ judicatus præsentari, non judicandus. Judicabo proinde mala mea, judicabo et bona : scrutabor vias meas, et studia mea, quo is, qui scrutaturus est Jerusalem in lucernis, nihil inscrutatum in me, nihil indiscussum inveniat. » Idem consilium dat S. Augustinus, serm. 181 *De Tempore*. Hac de causa Jacobus patriarcha Hierosolymorum, qui deinde Pontifex, Urbanus IV est appellatus, symbolum præferebat, cor hominis palpitans in spineto, cum epigraphe : « Recordare novissimorum, » uti refert Sadoletus in *Symbol.* tom. II, pag. 78.

17. Quatuor sunt regna. — Chaldaice, *quatuor sunt reges;* sed reges pro regnis accipit : non enim Vers. 17.
hic de personis, sed de rebus et regnis agitur.

Consurgent — tria ultima; nam primum, scilicet Chaldæorum, regnum jam surrexit.

18. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi. — Ita vertunt et Septuaginta, Vatablus et Vers. 18.
alii. Perperam ergo vertit Calvinus, *suscipient*, scilicet quatuor regna jam dicta, *regnum Sanctorum,* id est Sanctis debitum, *q. d.* Hæc quatuor regna in terra regnabunt, et occupabunt regnum, quod occupare deberent Sancti. Perperam, inquam; nam quatuor hæc regna non regnarunt in sæculum, et in sæculum sæculorum; quod tamen hic dicitur. Significatur ergo hic regnum felix et beatum, quod post quatuor regna inibunt Sancti in die judicii, qui tum resurgent, et tam corpore quam animo beabuntur, regnabuntque cum Christo in æternum. Hinc patet Sanctos omnes in cœlo fore reges cœlestes et æternos, qui cœlo totique orbi dominabuntur. Unde *Apocal.* V, 10, canunt : « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram. » Idque meruerunt tum sua humilitate, qua in hac vita fuerunt viles, despecti, et vexati ab impiis et antichristianis; unde Christus id eis promisit, dicens, *Matth.* cap. V : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum; » tum sua fortitudine, qua sensibus, concupiscentiis, membris, opibus, honoribus, crucibus et morti dominati sunt.

Sancti Dei altissimi. — Chaldaice est קדישי עליונין *kaddisce elionin*, id est Sancti altissimorum, id est Sancti Dei altissimi : intelligitur enim *elohim*, quod quia est plurale, hinc etiam ejus epithetum *elionin*, id est altissimorum, est plurale. Aliter Maldonatus; censet enim Beatos vocari Sanctos altissimorum, eo quod locorum et bonorum altissimorum in cœlis hæredes sint, habitatores et possessores; eo quod hic altiorem in terris vitam egerint, dicentes cum Paulo : « Nostra conversatio in cœlis est; » et cum Isaia : « Sustollam te super altitudines terræ. »

19. De bestia quarta. — Hæc est quarta mo- Vers. 19.
narchia Romana. Cornua decem sunt decem reges futuri; cornu undecimum erit Antichristus, uti dixi vers. 7; hoc prævaluit Sanctis, donec venit

Antiquus dierum, ejusque tyrannidem condemnavit, atque regnum tradidit Christo, et Sanctis ejus, uti in sequent. explicat Daniel.

Vers. 22. 22. Judicium dedit Sanctis. — « Judicium, » id est potestatem et auctoritatem judicandi; quia Sancti, præsertim Apostoli, eorumque sequaces, judicabunt cum Christo, I *Cor.* vi, 3; *Matth.* xix, 28.

Aliter Maldonatus : « Judicium dedit Sanctis, » id est, inquit, sententiam protulit secundum Sanctos, aut in favorem Sanctorum, adjudicavit Sanctis regnum cœleste, sicut dicitur *Psalm.* LXXXI, 3 : « Judicate pupillo et viduæ, » id est in favorem pupilli et viduæ.

Vers. 25. (1) 25. Et sanctos Altissimi conteret.—Chaldaice est יבלא *ieballe*, id est veterascere faciet, atteret, consumet, ut vestes vetustate consumuntur. Unde Septuaginta vertunt, πλανήσει, id est *veterascere faciet* : pro quo alii corrupte legunt πλανὴσει, id est *seducet*; S. Augustinus, *Contra Tryph.* καταστρέψει, id est *evertet*; alii, ταπεινώσει, id est *humiliabit.*

Et putabit quod possit mutare tempora et leges. — « Tempora » Chaldaice זמנין *zimnin*, quod idem est cum Hebræo מועדים *moedim*, id est statuta tempora, puta stata festa, ut Paschæ, Pentecostes, Dominicæ, etc.; « et leges, » Chaldaic. ודת *vedat*, id est, *et legem*, scilicet Evangelicam, *q. d.* Antichristus abolebit festa omnia, omnemque legem tam Christi, quam Mosis, novamque suam sectam et religionem in mundum inducet.

Aliter Maldonatus : « Tempora, » ait, sunt præscripti a Deo singulis regnis termini : « leges » sunt Dei decreta, quibus constitutum est ut hoc regnum tantum, illud tantum temporis duret : quia, inquit, hic agitur de regnis et de judiciis divinis. Verum hoc remotius et obscurius est : prior ergo sensus est planior et germanior.

Usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. — Hic non est *zimnin*, vel *zeman*, ut paulo ante, sed עדן *iddan*, quod respondet Hebræo עת *et*, id est tempus. Calvinus vult per hæc non certum, sed incertum tempus, quo regnabit Antichristus, id est Pontifex Romanus, significari. Verum S. Hieronymus, Theodoretus, Vatablus hic, S. Augustinus, lib. XX *Civit.* xxv, Irenæus, lib. V, cap. xxx, Cyrillus, *catecheს.* 25, Hippolytus, *De Consummat. sæculi*, et passim veteres, per *tempus* accipiunt annum, per *tempora* duos annos, per *dimidium temporis* dimidium annum; indeque communiter docent Antichristum ut monarcham regnaturum tres annos cum dimidio. (Anti-christus regnabit monarcha tres annos cum medio.) Probatur id *primo*, quia ita se explicat Daniel cap. xii; cum enim vers. 7, dixisset desolationem Antichristi duraturam in tempus, et tempora, et dimidium temporis, mox ea vers. 1 explicat, dicens : « A tempore quo ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta, » qui circiter tres annos cum dimidio efficiunt. (Probatur Primo.) *Secundo*, quia ita explicat S. Joannes, *Apocal.* xii, 6, cum ait mulierem, id est Ecclesiam, tempore Antichristi fugisse in solitudinem per dies 1260, qui faciunt tres annos cum dimidio; et rursus vers. 4, ait datas esse mulieri alas, ut volaret in solitudinem usque ad tempus et tempora, et dimidium temporis; et cap. xiii, vers. 5, datam esse ait potestatem Antichristo per menses 42, qui pariter tres annos cum dimidio efficiunt. (Secundo.) *Tertio*, quia erit tunc acerrima persecutio : unde Deus illi breve tempus constituit, ne in errorem inducantur electi, qui utique caderent, si illa diutius duraret, ut ait Christus, *Matth.* xxiv, vers. 22. (Tertio.) *Quarto*, quia decet ut Antichristus non permittatur diutius regnare et prædicare quam Christus, qui tres annos cum dimidio evangelizavit. (Quarto.)

Hinc patet perperam nonnullos hos tres annos cum dimidio referre ad persecutionem Antiochi; præsertim quia post hos annos mox « judicium sedebit, ut regnum detur populo Sanctorum » in cœlis, uti subdit Daniel. Pejus alii referunt hos annos ad tempus, quo Nero aliique Imperatores Romani persecuti sunt Ecclesiam.

Nota : Pro Chaldæo עדנין *iddanin*, id est tem-

(1) Vers. 24. « Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt; et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit. » Decem illis regibus, qui regno quarto Romanum significari existimant, quibus nuper accessit Hengstenberg (*Die Authentie des Daniel*, pag. 208), non singulos reges, sed decem regna, e regno Romano, in partes scisso, exoritura designari volunt. Et Vitringa quidem in *Comment. in Apocalypsin*, pag. 788, regna quæ Romæ religionis causa se subjecerunt, hæc decem numerat : regnum Galliarum seu Franciæ, Hispaniarum, Germaniæ, Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueciæ, Hungariæ, Bohemiæ et Poloniæ. Neque tamen hæc regna e regno Romano exorta recte dicuntur. Quare et C. B. Michaelis vere monet : « Sed determinatio hæc nondum ita evicta est, quin suis implicita maneat difficultatibus. » Hinc Michaelis, qui et ipse quarto regno Romanum intelligit, scissionem imperii Romani incomplura regna jam factam esse ait, at ut certus fixusque regnorum numerus iniri, ac nominatim determinari queat, quænam illa sint, vel non sint, hoc demum ex futuro olim regnorum statu, quo proxime ante adventum Antichristi erunt, clarius certiusque evasurum esse.

Qui vero, ut Rosenmuller et alii, hic regnum Seleucidarum præfigurari putant, aiunt decem reges qui ex tertio regno surrecturi sunt, non nisi intelligendos esse eos qui Palæstinam tenuerunt, et populo Judaico imperarunt, scilicet : Antigonus, Demetrius Poliorcetes, Ptolemæus Lagi, Ptolemæus Philadelphus, Ptolemæus Evergetes, Ptolemæus Philopator, Ptolemæus Epiphanes, Ptolemæus Philometor, Antiochus Magnus, Seleucus Philopator; decem hosce reges continua serie ab obitu Alexandri Magni usque ad Antiochum Epiphanem Palæstinam tenuisse, constat ex historiarum scriptoribus fide dignis, Justino, Plutarcho, Diodoro Siculo, Polybio, Josepho et Appiano. Porro « alius qui consurget post eos, est Antiochus Epiphanes, qui tres istos qui regnum Syriæ ambiebant, Heliodorum, Ptolemæum Philometorem et Demetrium Seleuci fratris filium, regni successione arcuit. Franciscus Junius tres reges ab Antiocho depressos, Ptolemæum Philopatore, quem ille Syria exegit, Antiochum Magnum, cui necem procuravit, et Seleucum Philopatora esse putat.

pora, forte legendum est in duali עִדָּנַיִן *iddanain*, id est duo tempora, quanquam *iddanain* plurale etiam pro duali ponatur : quia Chaldæi rarius duali, plerumque vero plurali, etiam pro duali, utuntur, uti docet Guido Fabricius in *Grammat. Syrochaldæa.*

Vers. 26. 26. Judicium sedebit. — Judices sedebunt, puta Deus Pater ejusque angeli, qui auferent potentiam Antichristi, et dabunt regnum æternum populo Sanctorum, uti dixi vers. 10, ibi enim figuram, sive symbolum a se visum narravit; hic vero illud explicat.

Vers. 27. 27. Magnitudo regni, quæ est subter omne coelum, detur populo sanctorum. — Est hæc quinta monarchia, sive regnum Sanctorum. Quæres, quodnam erit hoc regnum? Respondet Porphyrius fuisse regnum Machabæorum : hi enim vocantur Sancti, quia pro Deo et lege pugnaverunt. Verum errat : nam illorum regnum non fuit æternum, sed tantum stetit in Juda, Jonatha et Simone, per 32 annos; deinde in posteris Simonis stetit usque ad Herodem per annos 126.

Regnum sanctorum quod? Prima sententia esse Machabæorum.

Secundo, alii, ut Papias et Chiliastæ, per regnum hoc accipiunt mille annos, quibus ipsi putant Sanctos post resurrectionem in terra regnaturos cum Christo, ex *Apocal.* xx, 4. Verum hoc regnum est fabulosum; et esto esset verum, non tamen erit æternum.

Secunda, esse sanctorum, qui post resurrectionem in terra regnabunt.

Dico ergo, certum est hoc regnum fore Christi et Sanctorum : illudque non tantum spirituale, quale fuit in terra, cum ipsi persecutionibus, martyriis et morti essent obnoxii : sed etiam corporale ac gloriosum, quo scilicet Sancti et corpore et anima beati, cum Christo in cœlis gloriose regnabunt in sæcula sæculorum. Porro hoc regnum inchoabunt Christus et Sancti in terra, mox post necem Antichristi; tunc enim Antichristi regno everso, Ecclesia ubique terrarum regnabit, et fiet tam ex Judæis quam ex Gentibus unum ovile, et unus pastor : et hoc innuitur hic, cum ait, non, « quæ est super, » sed, « quæ est subter omne cœlum, » id est in omni terra, sive in omni plaga cœlo subjecta. Deinde paulo post hoc regnum confirmabitur et glorificabitur in cœlis per omnem æternitatem.

Tertia et vera, esse beatorum in cœlo.

28. Hucusque finis verbi, — scilicet angeli, *q. d.* Hic finem dicendi fecit angelus, hic finita est visio quam hoc cap. enarravi. Hactenus Daniel scripsit chaldaice, reliqua vero deinceps scripsit hebraice. Vers. 28

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Anno 1 Balsasaris vidit Daniel visionem cap. præced. de quatuor monarchiis; hic anno tertio Balsasaris videt ea, quæ in secunda et tertia monarchia futura sunt. Hæc ergo visio, licet sit alia, est tamen reipsa pars superioris prophetiæ : describit enim hircum cum ariete, id est, Alexandrum cum Dario, Græcos cum Persis de Imperio decertantes. Secundo, vers. 9, describit unum cornu hirci, id est, unum e successoribus Alexandri, puta Antiochum Epiphanem, ejusque potentiam et impietatem in Judæos. Tertio, vers. 15, Gabriel eo modo quo jam dixi, visionem Danieli interpretatur.

1. Anno tertio regni Baltassar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod videram in principio : 2. vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Ælam regione : vidi autem in visione esse me super portam Ulai. 3. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce aries unus stabat ante paludem, habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Postea 4. vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentem, et contra Aquilonem, et contra Meridiem, et omnes bestiæ non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus : fecitque secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego intelligebam : ecce autem hircus caprarum veniebat ab Occidente super faciem totius terræ, et non tangebat terram : porro hircus habebat cornu insigne inter oculos suos. 6. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. 7. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, et percussit arietem; et comminuit duo cornua ejus, et non poterat aries resistere ei : cumque eum misisset in terram, conculcavit, et nemo quibat liberare arietem de manu ejus. 8. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis : cumque crevisset, fractum est cornu magnum, et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos cœli. 9. De uno autem ex eis egressum est

cornu unum modicum : et factum est grande contra Meridiem, et contra Orientem, et contra fortitudinem. 10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem cœli : et dejecit de fortitudine, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est : et ab eo tulit juge sacrificium, et dejecit locum sanctificationis ejus. 12. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata : et prosternetur veritas in terra, et faciet, et prosperabitur. 13. Et audivi unum de Sanctis loquentem : et dixit unus sanctus alteri nescio cui loquenti : Usquequo visio et juge sacrificium, et peccatum desolationis, quæ facta est : et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur? 14. Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti : et mundabitur sanctuarium. 15. Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam : ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. 16. Et audivi vocem viri inter Ulai : et clamavit, et ait : Gabriel, fac intelligere istam visionem. 17. Et venit, et stetit juxta ubi ego stabam : cumque venisset, pavens corrui in faciem meam, et ait ad me : Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio. 18. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram : et tetigit me, et statuit me in gradu meo, 19. dixitque mihi : Ego ostendam tibi quæ futura sunt in novissimo maledictionis : quoniam habet tempus finem suum. 20. Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Porro hircus caprarum, rex Græcorum est, et cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo : quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus. 23. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, et intelligens propositiones. 24. Et roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis : et supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur, et faciet. Et interficiet robustos, et populum Sanctorum 25. secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus : et cor suum magnificabit, et in copia rerum omnium occidet plurimos : et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. 26. Et visio vespere et mane, quæ dicta est, vera est : tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. 27. Et ego Daniel langui, et ægrotavi per dies : cumque surrexissem, faciebam opera regis, et stupebam ad visionem, et non erat qui interpretaretur.

Vers. 1. 1. EGO DANIEL, POST ID QUOD VIDERAM IN PRINCIPIO, — *q. d.* Post primam visionem quatuor bestiarum, de qua cap. præced. Innuit hanc visionem pertinere, et quasi continuare præcedentem, ut dixi.

Vers. 2. 2. CUM ESSEM IN SUSIS CASTRO. — Daniel non erat Susis, sed in Babylone apud Balsasarem : sed per visionem videbatur sibi esse Susis. Ita Theodoretus. Unde ex Hebræo ita vertit Vatablus : *Et in visione circumspiciens, visus sum mihi esse in Susis castro.* Sic Ezechiel cap. XI, 1, in spiritu fuit in Jerusalem, ibique multa vidit. Visus est autem sibi esse Susis : quia inde Cyrus, qui Babylonem caperet, et Balsasarem occideret, erat venturus. Susæ enim fuerunt regia Persarum. Ita ex Aben-Ezra Maldonatus.

Nota : *Susæ* non est vox Græca, uti censuit Aristobulus, et Chares ; sed Hebræa, Chaldæa et Persica, ita dicta a liliorum fertilitate et copia, ut habet Etymologicum magnum. Susan enim et Susanna hebraice significat lilium, a radice שש *sces*, id est sex : lilium enim est hexaphyllon, hoc est sex habet folia. Sic Rhodus, id est rosa, dicta est insula, quia habet speciem rosæ.

Nota *secundo* : Susæ fuit urbs maxima, hic tamen dicitur castrum ; quia undique validissimis mœnibus et turribus instar castri erat munita. Ita S. Hieronymus (1).

(1) Objecerunt Rationalistæ qui Danielis authenticitatem negaverunt, præsertim Bertholdtius, Griesinger, De Wette, *primo,* regionem Ælam regibus Babylonis Nabuchodonosore posterioribus duntaxat subjectam fuisse ; *secundo,* tempore Balsasaris nec palatium nec aulam regiam fuisse in Susis ; *tertio,* non nisi sub Dario Hystaspis filio hanc urbem *Suzan* nomen accepisse.

Ad quæ breviter respondemus : ad *primum,* juxta *Jerem.* cap. XXV, 25 ; XLIX, 34-39, et *Ezechiel.* cap. XXXII, 24, regio Ælam a Nabuchodonosore monarchiæ Babylonicæ adjecta fuit. Ad *secundum,* Plinius, quem ut testem invocant, dicit equidem : « In Susiana est vetus regia Persarum, a Dario Hystaspis filio condita ; » sed non dicit antea nullam regiam exstitisse, quæ sententia eo minus credibilis est, quod ex Herodoto et Strabone Suzan urbs est antiquissima a Titone Memnonis patre condita, et in ea, propter amplitudinem et magnificentiam, Græcorum reges delectam sedem habuerunt. Præterea, expressis verbis Herodotus, Strabo et Stephanus Byzantinus de ista regia loquuntur, quam τὰ μεμνονεῖα vocant, ex urbis conditore,

*

In Ælam. — Ælam regio est Persidis : unde Ælamitæ sunt dicti. Planius respondet noster Antonius Fernandius tract. *De Vision. veter. Testam. visione* XXV, tempore Danielis Susan tantum fuisse castrum : sed postea amplificatas adeo esse res Susianorum, ut Susan fuerit metropolis Persiæ. Unde Plinius, lib. VI, cap. xxvii, Susianos ab Ælamitis disterminat intermedio Euleo flumine. Sicut ergo tunc una provincia erat Ælamitica, ita altera erat Susiana.

Super portam Ulai, — super portam urbis Susarum, quæ dicebatur Ulai. Vatablus et Pagninus vertunt, *super*, id est juxta, *flumen Euleum* : hoc enim Susas præterlabitur, de quo Plinius lib. VI, cap. xxvii, et forte ab hoc flumine porta urbis dicta est Ulai; unde et Symmachus vertit : *Super paludem Ulai* : et sic noster Interpres vertit vers. 3. Utrumque est probabile : nam Daniel super portam, juxta fluvium positus in spiritu, vidit hircum in campo adjacente cum ariete pugnantem. Septuaginta, Theodotion, Aquila retinent vocem Hebræam, vertuntque : *Super Ubal Ulai*, quasi *Ubal* sit nomen proprium ; cum Noster vertat, *portam*; alii, *fluvium*; Scholiastes græcus censet *Ubal* esse nomen montis Persici, ad quem in spiritu raptus Daniel.

Vers. 3. 3. Ecce aries unus. — Hic est rex Medorum et Persarum, uti explicat angelus vers. 20. Causa est : *Primo*, quia aries, dux ovium, suo ductu et incessu magnifico refert ducem et regem. Unde ait Sapiens *Proverb.* xxx, 29 : « Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter. Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum, gallus succinctus lumbos, et aries : nec est rex qui resistat ei. »

Secundo, quia aries repræsentat pugnas et prælia Cyri et successorum. Aries enim simul ut cornua creverunt, fit pugnacissimus. Quocirca Romani, cuipiam bellum illaturi, arietem per fæcialem præmittebant, quem in hostium fines immitteret, qui eos quasi capite et cornibus impeteret et arietaret. Inde et machina bellica muros olim quatiens dicta est aries. Trabs enim erat aduncum in capite habens ferrum, instar cornu arietis, quod vi in muros adigebatur, ac more arietum retrocedebat, ut cum impetu vehementius feriret, inquit, Vegetius lib. IV, cap. xiv. Hac forte de causa, inquit Pererius *hierogl.* 10, cap. xxix, cœlestis aries Marti est dedicatus; et si qua planetis in humano corpore vis, fel (quod et iræ et bilis est sedes) a Marte regi dicitur. Unde Origenes, in *Levitici* cap. ii, docet Hebræos immolasse Deo arietes, ut per eos significarent nos iracundiam jugulare debere. Hinc Ammianus celebrat Saporis regis gestamen, aureo capitis arietini figmento elaboratum : et Belgæ insigne militaris nobilisque sodalitatis, a Philippo cognomento Bono, Burgundiæ duce, habent aureum arietis caput. Unde vocatur vulgo *l'Ordre de la Toison d'or*, id est ordo aurei velleris, et capitis arietini.

Tertio, et magis apposite ad hunc locum, aries notat Darium Codomannum, ejusque regnum : quia, ut ait Theodoretus, sicut aries et propter lanam et propter carnes neci datur; ita ipse, et cum eo regnum Persarum ob nimiam opum et deliciarum abundantiam quasi prægravatum, tandem corruit, et a Græcis occupatum est. Fassus est id ipsum Darii legatus apud Alexandrum, qui ut ei pacem persuaderet, utque cum Dario imperium divideret : « Periculosum, ait, est prægrave imperium, difficile est continere quod capere non possis. Videsne ut navigia, quæ modum excedunt, regi nequeant? Nescio an Darius ideo tam multa amiserit, quia nimiæ opes magnæ jacturæ locum faciunt. Facilius est quædam vincere quam tueri. » Ita Curtius, lib. IV. Aries est rex Persarum duplici de causa.

Porro lana significari opes docet Plinius, lib. IX, cap. xlvii; veterum enim opes erant in ovibus earumque lanis et velleribus, ut patet in Absalone, II *Reg.* cap. xiii, 23, et in *Job.* cap. i, 16, et in muliere illa prudente quam describit Sapiens, *Prov.* xxxi, 13 : « Quæsivit, inquit, lanam et linum. » Addit Fernandius, *vis.* XXV, sect. ii, arietem significare Medos et Persas, eo quod in illis regionibus insignes gignantur arietes, prægrandibus ac pinguibus caudis; cruribus autem ita præcelsis, et toto corpore sic obeso et forti, ut ephippiis impositis, frenisque adhibitis, pueri iis inequitent.

Stabat ante paludem. — Hebraice, stabat ante לאבח *haubal*, id est ante portam, aut ante fluvium, ubi Daniel se fuisse dixit vers. præcedenti.

Habens cornua excelsa, et unum excelsius altero, atque succrescens. — Hebræa : *Et unum excelsius secundo, et excelsius ascendebat in novissimo.* Sic et Septuaginta : *Et quod excelsius ascendebat super novissima.* Aries hic habet duo cornua (ut habent Hebræa, et patet ex sequent.), id est duos fundatores, Darium Medum, et Cyrum, qui fuit excelsior, inquit S. Hieronymus. Aut, ut Theodoretus, duas regales familias, scilicet unam Cyri, quæ duravit usque ad Cambysem; alteram Darii Hystaspis, quæ amplior et excelsior duravit usque ad ultimum Darium qui victus est ab Alexandro. Aut potius duo cornua sunt Medi et Persæ; Persarum autem cornu, id est imperium, fuit excelsius, et utrumque contrivit Alexander, ut dicitur vers. 7. Ita Pererius, Fernandius et alii.

4. Ventilantem contra Occidentem. — Quia Cyrus ejusque successores, in Babylonia, Asia minore, Græcia, aliisque regionibus, quibus Persia orientalis est, gessit bella : et ad aquilonem, Vers 4.

et quam usque ad Persarum dominationem exstitisse asserunt. Ad *tertium*, nedum probari possit a Dario urbem istam Suzan nomen accepisse, Herodotus, lib. V, cap. liii; Xenophon, *Cyropæd.* lib. VIII, cap. vi, 22, e contra affirmant, isto Suzan nomine ab antiquissimis temporibus hanc urbem vocatam fuisse.

quia Ponticas gentes : et ad meridiem, quia Ægyptum, Æthiopiam et Libyam Cambyses aliique invaserunt.

Vers. 5. Hircus est Alexander et Græci ob decem analogias.

5. HIRCUS. — Nota *primo*, cum S. Hieronymo et aliis passim : Hircus hic est rex Græcorum, ut patet vers. 24, maxime Alexander, qui et cornu insigne dicitur; nam post eum plura, sed minora cornua, id est reges Græcorum, regnaverunt. Hircus enim quasi dux præit et ducit capras, uti aries ducit oves, nimirum « dux gregis ipse caper, » puta hircus.

Prima. Nota *secundo* : Vocatur hircus, *primo*, quia hircus fortior est ariete; sic Alexander vicit Darium. Equidem hircus barba et villis hirsutus, longis cornibus armatus, capite erectus, fronte torvus, oculis acer, ad vivum repræsentat Alexandrum animosum, acrem, hirsutum, pugnacem et cataphractum. Hircipili, ait Festus, vocantur densorum pilorum homines. Et Plautus in *Pseudol.*: « Deus tu, ait, qui cum hirquina stas barba, responde quod rogo. » Talis hircipilus fuit Alexander ob fervidam et igneam complexionem : hæc enim non tantum os et barbam, sed et totum corpus facit hirsutum. Addunt Hermolaus, Gesnerus in *Hirco*, et alii, hircino sanguine, utpote calidissimo, emolliri duritiem adamantis, utpote frigidi et sicci, ut scalpi et sculpi possit, etsi gemmarii nostri id falsum et ridiculum existiment : ita nil tam forte et durum fuit, quod non fregerit Alexander. Hisce de causis, heroibus hirco, æque ac tauro et ariete olim litabant, ut id ex Homero docent Giraldus et Gesnerus in *Hirco*. Hircus ergo notat Alexandrum qui heroum fuit heros et princeps.

Secunda. *Secundo*, Alexander vocatur hircus, quia princeps erat Græcorum, qui capris comparantur ob animi mobilitatem et sagacitatem, atque ob acumen ingenii. Nam, ut docet Plinius, lib. VIII, cap. L, capræ sagacioris sunt ingenii, acutioris visus, et ad motum agiliores, quam sint oves. Tales fuere Græci præ Persis. Acumen probet vel unus Aristoteles ingeniorum apex, quem Plinius, lib. XVIII, cap. XXXIV, vocat immensæ subtilitatis virum : « Græcis ingenita levitas animorum est, et erudita vanitas, » ait Cicero *pro Flacco*.

Tertia. *Tertio*, Alexander vocatur hircus ob fœtorem vinolentiæ suæ, et ob libidinem Græcorum, inquit Rupertus, Græcorum dico, successorum Alexandri. Nam Alexander ipse in venerem non adeo fuit proclivis, eo quod esset vinolentus : idque Theophrastum dixisse narrat Athenæus lib. X. Docet enim Aristoteles immodicam vini potionem facere ineptos ad venerem : eo quod per illam diluatur vis seminalis, ac sensus appetitusque obruantur et hebetescant. Ita Aristoteles, in *Quæstion. physic.* Quæst. XI et XXXII, sect. III.

Quarta. *Quarto*, vocatur hircus caprarum, tum quia juvenis erat, puta annorum viginti, cum cœpit regnare : solent enim Hebræi animalia juvenilia exprimere per genitivum matris. Sic ergo hircus caprarum vocatur hædus, qui adhuc sequitur et sugit capram matrem suam. Sic vocantur agni ovium, id est agni teneri et novelli. Tum potius, quia, sicut hircus dux est caprarum, sic Alexander princeps fuit Græcorum. Tum denique quia « hircus caprarum » notat Alexandri natales spurios, scilicet eum ex matre adultera fuisse genitum. Hircum enim olim vocabant, et etiamnum vocant eum, qui conjugem habet adulteram. Hircus ergo fuit Philippus : hircus vero caprarum, sive hædus, fuit Alexander spurius. Unde adagium ferebatur in spurios, ut, si de patre eorum quispiam quæreret, responderent eum esse filium matris instar capræ; eo quod matrem haberet certam, patrem incertum. Caprarum enim natura instabilis, lubrica et mobilis admodum est, ac variis cum maribus congrediuntur : quare hædus in caprilibus a matre tantum dignosci potest. Ita Pierius *hierogl.* 10. Quamobrem Alexander, ut patris adulteri nomen et probrum tegeret, imo in decus verteret, finxit se filium Jovis Hammonii.

Hinc *quinto*, Alexander vocatur hircus, quia voluit haberi et coli ut filius Hammonis, qui hirci specie figurabatur : Hammon enim ægyptiace hircum significat. Unde et Pyrrhus rex in galea gestabat cornua hirci, uti mox dicam, quia ipse quoque jactabat se filium Jovis Hammonii. Esto enim Diodorus Siculus, lib. IV, in fine, Servius in IV *Æneid.*, Herodotus, Festus, et alii, Hammoni arietis formam et cornua (quibus significabatur; involuta esse ejus responsa, ait Servius) attribuant; alii tamen ei dant speciem et cornua hirci, sive quia cornua ejus retrorsum erant reflexa, non anterius arcuata, uti sunt bovis), ut eminus aspiciens, an hircina essent, an arietina, distinguere non posset : sive potius quod Ægyptii suum Jovem, id est Hammonem, colebant tam specie hirci, quam arietis : tam enim caprum, quam arietem adorabant. Nam a pastoribus, qui tam capras quam oves pascunt, Hammon in deum consecratus est, teste Pausania in *Messeniacis*, adeoque Ægyptii hircum deificarunt, ait Diodorus Siculus, qui et addit Hammonis uxorem fuisse Amaltheam, ex qua Proverbium : « Amaltheæ cornu, » significans cornucopiam, et rerum abundantiam. Hæc autem Amalthea fuit capra nutrix Jovis, uti omnes Gentiles asserunt. Si Hammonis uxor fuit capra; ergo ipse fuit caper, vel certe capri speciem assumpsit. Quinta.

Hinc *sexto*, in hirco alluditur ad Panem deum Ægyptiorum, qui universam mundi machinam repræsentabat, uti docet Giraldus in *Pane*. Pan enim erat specie hirci, teste Suida, Herodoto et Diodoro. Erat enim capripes, hirsutus et cornutus ut hircus. Unde Propertius in *Tertio* : Sexta.

Capripedes calamo Panes hiante canent.

Et Ovidius in *Fastis* :

Sunt oculis Nymphæ semicaperve deus.

Hircus ergo hic notat Alexandrum instar Panis fore mundi dominum, ac ut deum colendum.

Septima. *Septimo*, hircus brevis est ævi; nam ante sex annos consenescit, quia libidine vires exhaurit, uti tradunt Columella, Palladius, et ex iis Gesnerus in *Hirco*: significat ergo brevem vitam, et breve regnum Alexandri. Rursum hircorum oculi ob libidinem, in transversum aspiciunt, indeque hircus nomen accepit. Nam hirci vel hirqui, teste Suetonio, Isidoro et Gesnero, vocantur oculorum anguli. Unde Virgilius: « Transversa tuentibus hircis. » Transverso obtutu fuit quoque Alexander, eo quod capite esset, non directo, sed in humerum sinistrum inclinante, et sursum aspiciente, ut si quem coram se consistentem intueri vellet, limis et transversis oculis eum intueri deberet. Ita Plutarchus, Curtius et alii. Unde priscam Alexandri statuam Romæ in Quirinali, hunc ejus situm repræsentare videmus.

Octava. *Octavo*, hircus notat Alexandri gulam et aviditatem tum bibendi, tum carpendi, et prædandi gentes et regna. Capri enim et capræ omnia depascuntur, indeque caper græce vocatur τράγος a voracitate. Nam τρώγνμι et τραγεῖν edere significat. Hinc Ovidius, I *Fastor.*:

> Rode, caper, vitem, tamen hinc cum stabis ad aras,
> In tua, quod spargi cornua possit, erit.

Quod acute et salse Romani in Domitianum Imperatorem, teste Suetonio in ejus Vita, transtulerunt: « Vel si me ad radicem comederis, tantum tamen vini producam, quantum immolando Cæsari posset infundi. » Quod enim supra vitis capro minitabatur, hoc eadem nunc minitatur Domitiano tyranno, vites succidi jubenti. Hinc et capri vocantur, quasi carpi, quod omnia carpant. « Capra, inquit Varro lib. *De Lingua Latina*, quasi carpa » : a quo scriptum « omnicarpæ capræ. » Hinc Baccho, vini præsidi, litabatur caper, quasi vitis vastator. Unde Virgilius, II *Georg.*:

> Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
> Cæditur.

Nona. *Nono*, solent hirci cum arietibus cornutare et duellare; uti Alexander cum Dario decertavit. Qui ergo hinc duelli exemplum sumpserit, sciat se hircum esse et hircizare. Nec Alexander cum Dario duellum iniit, sed bellum. Prudenter et magnanime Antigonus, rex Macedoniæ, Pyrrho regi Epiri per caduceatorem provocanti ad singulare certamen, ut eo secum de regno decerneret, respondit, « dictum suum non armorum magis quam temporum esse; Pyrrho, si vitæ pœniteret, multas ad interitum patere vias. » Sic et Fabius Maximus Cunctator provocatus ab Annibale ad pugnam respondit, « se pugnam initurum cum sibi, non hosti, commodum videretur: se pugnæ tempus dare, non ab hoste accipere. » Et Augustus Cæsar Antonio provocanti ad duellum respondit: « Si Antonius perire velit, habet sat multos necis modos. » Idem respondeant, qui hodie a stultis duellatoribus ad duellum provocantur, hosce imitentur. Hi enim fuerunt prudentes, generosi, magnanimi, et rerum domini, qui hoc suo prudenti responso hostem fregerunt et supplantarunt. Auctor est Plutarchus in eorum Vita.

Denique Eusebius in *Chron.* olymp. 47, anno mundi 4610: Hoc, inquit, tempore « certantibus in agone τράγος, id est *hircus*, in præmio dabatur; unde aiunt Tragœdos nuncupatos. » Ita et Alexander certans cum Dario, eumque vincens hirci nomen quasi victoriæ præmium, vel omen accepit. Decima.

Porro hircus hic venit ab occidente; quia Macedonia, unde venit Alexander, occidentalis est respectu Persiæ et Asiæ, quas sibi subjecit. Rursum, « non tangebat terram, » id est, summa utebatur celeritate in conficiendis bellis et victoriis, instar fulminis, quod cito penetrat ab ortu ad occasum, sed et cito disparet. Nullam, ait Curtius, lib. V, virtutem regis istius magis quam celeritatem laudaverim. Sex enim annis Persas, Medos, Babylonios, Ægyptios et vicinas gentes debellavit; ut cum Cæsare, imo præ Cæsare, dicere potuerit: « Veni, vidi, vici. » Nota: Sicut bos figens in terra pedem symbolum est tarditatis, ita non tangere terram symbolum est agilitatis. Hinc Virgilius Camillæ celeritatem describens, ita canit: Non tangere terram est esse velocissimum. Exemplum Camillæ.

> Cursuque pedum prævertere ventos;
> Illa vel intactæ segetis per summa volaret
> Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
> Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
> Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Eadem phrasi Homerus, *Iliad.* XX, utitur, ut exprimat velocitatem equorum regis Erichthonii, et Ovidius de Atalanta ita canit, lib. X *Metamorph.*: Et Atalantæ.

> Signa tubæ dederant, cum carcere pronus uterque
> Emicat, et summam celeri pede libat arenam.

Simile de Lada veloci cursore narrat Solinus, cap. VII; adeo ut in arenis nulla indicia relinqueret vestigiorum. Porro in Alexandro verum fuit istud: « Quod cito fit, cito perit. » Et istud Senecæ in *Consol. ad Marciam*: « Non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas. » Et merito Paulus Orosius Alexandrum vocat magnum miseriarum gurgitem, et totius Orientis atrocissimum turbinem.

PORRO HIRCUS HABEBAT CORNU INSIGNE. — Hircus sunt reges Græcorum in confuso: cornu hoc proprie est Alexander. Erat hoc inter oculos, quia animalia unicornia cornu habent inter oculos, idque ut significet Alexandri ingenium, prudentiam, sagacitatem. Ita Theodoretus.

Nota: Cornu fuit insigne regum; reges enim gestabant cornu quasi symbolum regni. Hinc Plutarchus de Pyrrho: « Agnitus, inquit, fuit ipse Cornu est symbolum regni.

eximia crista et cornibus hircinis. » Sic et Virgilius, *Æneid.* XII, Æneæ quasi regi dat,

Ensemque clypeumque et rubræ cornua cristæ.

Sic imago Tryphonis habet galeam, cui infixum est cornu, uti videre est in effigie quam edidit Vilalpando in *Apparat. templi*, pag. 337. Hinc *Psalm.* CXXXI, 17, de rege David dicitur : « Illuc producam cornu David. » Cornu enim est symbolum roboris, significatque decus et majestatem regiam. Hinc illud ænigma (cujus meminit Srabo) Demetrii Phalerei ad Philippum patrem hujus Alexandri : « Utroque cornu bovem continebis, » hoc est, occupabis duas arces, scilicet Acrocorinthum et Ithomen; his enim occupatis, facile totam Peloponesum occupabis; duas ergo arces duo cornua, Peloponesum vero bovem nuncupabat.

Vers. 6. 6. (1) IN IMPETU FORTITUDINIS SUÆ, — impetu fortissimo et vehementissimo : Hebraice est בחמת כחו *bechemat cocho, in ira roboris sui*, id est in ira robusta et forti, ira robur augente, aut robore ira accenso.

Vers. 7. 7. ET PERCUSSIT ARIETEM (Alexander occidit Darium regem Persarum), ET COMMINUIT DUO CORNUA (duo regna, scilicet Persarum et Medorum), ET CONCULCAVIT, — id est subjecit et vectigalia fecit, uti dixi cap. præced. vers. 7.

Vers. 8. 8. MAGNUS FACTUS EST, — et re et nomine; nam a rerum gestarum gloria vocatus est Alexander Magnus.

CUMQUE CREVISSET. — Alexander enim mortuus est, cum ad summum ætatis et imperii robur pervenisset, cum nec mori, nec vinci posse videretur. Nam paulo ante mortem pro deo habitus est : subornarat enim Jovis Hammonis sacerdotes, ut rogati cujus filius esset Alexander (erat enim ex adulterio natus) responderent, Jovis Hammonis. Ita Justinus lib. XI.

Alexandri gloria et casus.

FRACTUM EST CORNU MAGNUM. — Τὸ *fractum* significat violentam mortem Alexandri, quia Alexander in flore ætatis, scilicet cum vixisset 32 annos, et octo menses; atque 12 annos, et octo menses regnasset in summa felicitate et gloria, violenta morte vel crapula, ut vult Athenæus, vel veneno, ut volunt alii, Babylone decessit, anno 1 olymp. 114, ut docent Curtius, Josephus et alii.

Chronologia vitæ et gestorum Alexandri.

Nota : Natus est Alexander anno 1 olymp. 106, et anno urbis Romæ conditæ 395, die 6 mensis Hecatombæonis, quo die deflagravit Ephesi templum Dianæ, vaticinatique sunt magi magnum eo die natum esse Asiæ incendium, is fuit Alexander.

Alexander, annos natus quindecim, a patre in disciplinam Aristoteli traditur, ab eoque per quinquennium in litteris et doctrinis rege dignis institutus est. Patre occiso annum agens vigesimum, regnum adiit.

Anno 1 regni sui, Illyricum, Thraciam et Græciam perdomuit.

Anno 2, primum prælium cum ducibus Darii ad Granicum flumen inivit, victorque Asiæ rapuit imperium.

Anno 3, ipsum Darium cum exercitu profligavit.

Anno 4, venit in Phœniciam, Ægyptum et Judæam, atque Tyrum expugnavit, et Alexandriam condidit, Jerusalem quoque venit, et pontificem Jaddo adoravit, Deoque sacrificavit, atque vaticinium hoc Danielis ante ducentos annos ab eo de se editum, quod scilicet ipse Persarum imperium everteret, lætus gaudensque audivit, et fidens certusque de victoria perrexit contra Darium. Audi Josephum, lib. XII, cap. VIII : « Alexander, ait, solus ad eum (Jaddum pontificem) accedens, nomen illud (tetragrammaton Dei, quod pontifex in lamina tiaræ affixa incisum gestabat) adoravit, et primus salutavit pontificem. Syriæ reges et reliqui obstupuerunt; solus Parmenio propius accedens rogavit quid ita, cum ipse adoraretur ab omnibus, nunc adoraret pontificem Judæorum? At ille non hunc se adorasse respondit, sed Deo, cujus pontifex esset, honorem eum exhibuisse. Hunc enim, inquit, vidi, et antea hoc ipso habitu, cum adhuc essem in Dio Macedoniæ, qui me deliberantem quomodo Asiam possem subigere, hortatus est forti esse animo, et sine mora exercitum trajicere : nam suo ductu potiturum me Persarum imperio. Quapropter quia nunc primum talem habitum vidi, agnoscens hunc, et visionis memor, quæ me ad hanc expeditionem impulit, puto me non sine numine in Darium exercitum ducere, et brevi fore victoriæ compotem. Hæc locutus ad Parmenionem, et comiter complexus pontificem, deducentibus sacerdotibus in urbem pervenit; et cum ascendisset in templum, immolavit Deo ex sacerdotis præscripto, ac pontifici quoque suum honorem exhibuit. » Subdit deinde de hac Danielis prophetia illi exhibita : « Ostensoque sibi Danielis libro, in quo Græcum quemdam Persas debellaturum significabat, hunc ipsum se esse interpretatus, lætus dimisit multitudinem. Sequenti vero die vocatis eis, jussit ut quidquid vellent peterent. Pontifice autem petente ut patriis legibus vivere sibi liceret, utque septimo quoque anno concederetur eis tributorum immunitas, concessit omnia. Et cum fecisset eis potestatem, si qui vellent, salvis suis ritibus, sequi ejus militiam, multi in eam expeditionem dederunt nomina. »

Anno regni sui 6, Alexander tertio prælio plane cecidit Darium Calendis octobris, Darioque a suis occiso, Persarum imperium adeptus, atque Asiæ imperator salutatus est. Ubi nota cum Ruperto exemplum illustre, quam instabilis sit status hujus sæculi, et infida fiducia mundi : Darius ecce

(1) « Et venit usque ad arietem illum cornutum quem videram... » Significatur Alexandri Darium Codomanum bello aggredientis ad Persici regni fines adventus.

Darius moriens ad Alexandrum quid? victus, et a suis derelictus, imo sauciatus ad mortem, sitibundus et moribundus, oblatam a milite aquam hausit, eumque misit ad Alexandrum ut hæc ei referret : Felicius te hostem, quam cognatos, propinquosque meos sortitus sum : matri quippe et liberis meis a te hoste vita data est, mihi a cognatis erepta, quibus et vitam dedi et regna. Audiens hæc Alexander, visoque corpore defuncti, tam indignam illo fastigio mortem lacrymis prosecutus est, corpusque regio more sepeliri jussit.

Reliquis sex regni vitæque annis, Alexander plurimas gentes usque ad Gangem fluvium et Indicum Oceanum subjugavit. Ita ex Justino, Curtio, Diodoro et aliis Pererius.

Alexandri mors et præsagia. Præsagia mortis Alexandri hæc recenset Plutarchus. *Primum*, Chaldæi monebant Babylone ut abstineret. *Secundum*, cum ad muros Babylonis pervenit, corvorum examen vidit certantium, et se mutuo cædentium, quorum aliquot juxta ipsum sunt delapsi. *Tertium*, aruspex in hostia trunca exta deprehendit. *Quartum*, leonem grandissimum et speciosissimum eorum qui ibi alebantur, domesticus asinus adortus calce interfecit. *Quintum*, hominem contemplantur tacitum in solio sedentem, diademate et amictu regio ornatum, qui rogatus diu non reddidit vocem. Vix tandem, cum ad se redisset, dixit ita sibi jussum a Serapi.

Porro mortem ejus ita describit Justinus, lib. XII : « In comessatione, accepto poculo media potione, repente veluti telo confixus ingemuit. Quarto die indubitatam mortem sentiens, agnoscere se fatum domus majorum ait; nam plerosque Æcidaram intra trigesimum annum defunctos. Tumultuantes deinde milites, insidiis perire regem suspicantes, sedavit, osculandamque dexteram suam flentibus porrexit. Cum lacrymarentur omnes, ipse non sine lacrymis tantum, verum etiam sine ullo tristioris mentis argumento fuit, ut quosdam impatientius dolentes consolaretur. Quibusdam mandata ad parentes eorum dedit, adeo, sicut in hostem, ita et in mortem invictus animus fuit. Dimissis militibus, amicos circumstantes percunctatur, videanturne similem sibi reperturi regem? Tacentibus cunctis, tunc ipse, ut hoc nesciat, ita illud scire vaticinarique se, ac pene videre oculis dixit, quantis cædibus mortuo sibi sit parentatura Macedonia. Ad postremum corpus suum Hammonis templo condi jubet. Cum deficere eum amici viderent, quærunt quem imperii faciat hæredem? Respondit : Dignissimum. Hac voce veluti bellicum inter amicos cecinisset, aut malum discordiæ misisset, ita omnes in æmulationem consurgunt. Sexto die, præclusa voce, exemptum annulum digito Perdiccæ tradidit. »

Eadem habet Curtius, lib. X, in fine, qui addit eum mœrentibus militibus dixisse : « Invenietis cum excessero, dignum talibus viris regem. Rursus, Perdicca interrogante quando cœlestes honores haberi sibi vellet? dixit tum velle, cum ipsi felices essent. Suprema hæc vox fuit regis, et paulo post exstinguitur. Ac primo ploratu tota regia personabat, quin et indignantium voces audiebantur, tam viridem et in flore ætatis fortunæque invidia deum ereptum esse rebus humanis. » Subdit deinde ingentia lamenta matris, uxoris et filiarum Darii, imo matrem se inedia confecisse : « Magnum profecto indulgentiæ in eam Alexandri documentum, quæ, cum sustinuisset post Darium vivere, Alexandro esse superstes erubuit. Septimo demum die in summo æstu, curare corpus exanimum amicis vacavit, nulla tabe, nec livore quidem corruptum videre, qui intraverant. Vigor quoque non deseruerat vultum. Itaque Ægyptii jussi corpus curare, primo non sunt ausi admovere velut spiranti manus. Deinde precati ut jus fasque esset mortalibus attrectare eum, purgavere corpus, repletumque est odoribus. Aureum solium, et capiti adjecta fortunæ ejus insignia. »

Vide hic in Alexandro quam sit verum illud Sapientis : « Omnis potentatus vita brevis. » Tantum enim duodecim annis regnavit, in ipso flore ætatis et regni exstinctus. « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas omnes gentes? » Habuit hic ipse, uti et Salomon; suas opes, delicias, veneres, victorias, et quidquid mortalis optare potest; sed quam modico tempore! habet nunc suas miserias, inopiam, vermem et ignem gehennæ; sed quanto tempore! Habuit ea jam per duo millia annorum, habebit ea per centum millia, per mille milliones annorum, habebit ea in omnem æternitatem. O quam male, quam misere divisa fuit sors Alexandri! Sors hujus vitæ felix fuit ad momentum; sed alterius vitæ est infelicissima in æternum. Vide ergo quisquis hic dives, potens, felix es et deliciaris, ne et tibi tua felicitatis sors hic detur, et in futuro sors altera infelicitatis tibi obveniat, ne audias illud Abrahæ ad Epulonem : « Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala : nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. »

Et orta sunt (loco insignis illius cornu jam fracti, ut habent Hebræa) quatuor cornua subter illud, — puta quatuor Alexandri duces : scilicet Antigonus, qui imperavit Asiæ; Philippus sive Aridæus, qui Macedoniæ; Seleucus, qui Syriæ; Ptolemæus, qui Ægypto. Licet enim Arianus et Curtius numerent decem Alexandri successores : hi tamen quatuor fuerunt omnium principes. Ita S. Hieronymus.

Vide hic novam Alexandri miseriam, et mundi fallaciam. Nam ab iis quos ipse aluerat et evexerat, stirps ejus funditus excisa est. Curtius enim, cum eum veneno necatum ab Antipatro, ejusque filiis Cassandro et Jolla narrasset, subdit : « Hæc utcumque sunt tradita, eorum, quos rumor asperserat, mox potentia exstinxit. Regnum enim Macedoniæ Antipater, et Græciam quoque invasit. Soboles deinde excepit, interfectis omnibus qui-

cumque Alexandrum etiam longinqua cognatione contigerant. » Clarius id narrat Justinus, qui, cum lib. XII narrasset venenum ei datum a Cassandro, lib. XV, tradit ab eodem Cassandro Alexandri matrem Olympiadem, et filium Herculem quatuordecim annorum, item alterum ejus infantem cum matre Roxane interemptos esse. Ita libido dominandi cædibus sibi regnum parare putat, sed parat interitum. Pari enim modo Cassander ab aliis regni æmulis interemptus est, nimirum :

> Ad generum Cereris (Plutonem) sine cæde et
> sanguine pauci.
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Per quatuor ventos coeli, — per quatuor
Vers. 6. mundi plagas.

9. De uno autem ex eis (de Seleuco) egressum est cornu unum modicum. — Hoc cornu est Antiochus Epiphanes, qui octavo loco descendit a Seleuco.

Anni Græcorum incipiunt ab anno 12 Seleuci.

Nota : Post mortem Alexandri anno duodecimo Seleucus imposuit sibi diadema Syriæ, ac consequenter Judææ, et victo Antigono, totius Asiæ. Hinc ab anno hoc 12, qui fuit primus Seleuci, numerat auctor libri *Machabæorum* annos Græcorum, sive Seleucidarum, qui præ aliis in Judæos imperium usurparunt. Unde eis fortissime restiterunt Judas, Jonathas et Simon Machabæi.

Antiochus Epiphanes quis et qualis ?

Porro Antiochus Epiphanes vocatur « cornu modicum; » quia minor natu fuit filius Antiochi Magni (1), qui cum Annibale contra Romanos dimicans, sed victus fususque pacem cum Romanis iniit, obsidemque Romanis misit filium hunc Antiochum Epiphanem, qui paulo post, mortuo fratre Seleuco Philopatore, qui patri in regno successerat, Roma fugiens, ejecto fratris filio Demetrio, per vim regnum Syriæ invasit, quod contigit post mortem Alexandri, anno 150. Itaque hic Antiochus dictus Epiphanes, id est illustris, a rerum gestarum gloria, *primo*, ad orientem Artaxiam regem Armeniæ devicit, *mox* ad meridiem profligavit Ptolemæum Philometorem regem Ægypti, atque Alexandriam obsedit, eamque obtinuisset, nisi a Romanis coactus fuisset abscedere. Missus enim ab eis Popilius Lænas, Antiochum virga per circulum circumscripsit, dicens : « Non excedes hoc circulo, nisi respondeas : Jubet populus Romanus te Ægypto, utpote eis amica, abscedere. » Respondit Antiochus : « Parebo ; » unde fremens frendensque discessit, omnemque deinde iram suam in Judæos vicinos effudit, ut patet ex libris *Machab.* Porro Antiochus hic regnavit 12 circiter annos, ut patet I *Machab.* I, 11, collato cum cap. VI, vers. 15.

Et factum est grande. — Hebræus, *crevit valide*, vel excellenter; Septuaginta, ἐμεγαλύνθη περισσῶς, *magnificatum est valde* (2).

Tsebi est res tumida, pulchra, amabilis, uti est capreolus, talis fuit Judæa.

Et contra fortitudinem. — Hebraice est צבי *tsebi*, quod Noster vertit, *fortitudinem*; et vers. 12, *robur*; cap. vero XI, 16 et 45 vertit, *terram inclytam*. Alii vertunt, *militiam*, ut *tsebi* sit idem quod צבא *tseba*, id est exercitus. Proprie *tsebi* significat rem tumidam, plenam, turgidam, eminentem, crassam, pinguem, quæ alios in sui amorem et desiderium allicit. Hinc ulterius per catachresin *tsebi* significat id quod est pulchrum, amabile et inclytum, puta decus, gloriam, decorem, jucunditatem, delicias et capreolum, qui homini est in deliciis. Unde *tsebi* vel *tsebia*, et syriace *tabita*, vocatur δορκάς, id est *dama*, vel caprea; quomodo vocata est illa pia matrona quam S. Petrus a morte suscitavit, *Actor.* IX, 30. *Tsebi* ergo est epithetum Judææ et Jerusalem. Sensus ergo est, *q. d.* Antiochus pugnabit contra *tsebi*, id est contra Judæam, quæ est terra Deo amabilis, decora, excellens, fertilis et desiderabilis : et contra Israel, qui est *tsebi*, id est populus præstans et charus cœlitibus, eorumque decus et gloria, quique Dei et angelorum vallatur præsidio, ideoque est fortissimus. Ita S. Hieronymus.

10. Et magnificatum est usque ad fortitudi- Vers. 10.
nem coeli. — Pro *fortitudinem* Hebraice non est *tsebi*, sed *tseba*, id est exercitus, militia, fortitudo militaris. Ad verbum ergo Hebraice est : *Et magnificatum est usque ad militiam cœli*, id est usque ad Judæos : hi vocantur militia, vel fortitudo cœli; quia, Deo duce invocato et adjuvante, feliciter bella gerebant, ut patet ex libris *Machab.* Ita ut de illis dici potuerit, quod de Theodosio Eugenium, ope Dei devincente, cecinit Claudianus :

> O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
> Et conjurati veniunt ad classica venti !

Significat ergo Daniel, quod Antiochus Judæos devicerit, idque ob eorum peccata, qui antea erant invincibiles; cum Hierosolyma ob templum esset quasi arx Dei, et cœli cœlitumque.

(1) Vel ideo quod ejus ditio minor esset quam eorum qui præcesserunt, regum Syriæ, quia pater ejus, Antiochus Magnus, a L. Scipione ad Magnesiam victus, ea demum conditione pacem a Romanis impetravit, ut Asia mulctatus infra Taurum regnaret; vel ratione personæ, utpote obses olim Romanis a patre Antiocho datus (cf. I *Machab.* I, 11), contemptus item, et talis, ut si res pene regni ordines stetisset, dignitatem regiam, quam ille dolis et scelere consecutus est, neutiquam in eum collaturi fuissent, ut infra cap. XI, 21 dicitur.

(2) « Contra meridiem, » significatur Ægyptus, quæ Syriæ ad austrum est sita, et in hisce vaticiniis sæpius sic vocatur, uti contra Syria, ad Ægyptum relata septentrionis nomine aliquoties venit, veluti cap. XI, 5, 6, 9, 11, 14, 15. Cf. I *Machab.* I, 18 et seqq., et plura de bellis, quæ Antiochus adversus Ægyptum gessit. « Et contra orientem ; » suscepit Antiochus expeditionem contra Persidem, et regiones ultra Euphraten sitas, I *Machab.* III, 31, 37; VI, et seqq. Porro, cum cœli plagas, quas versus cornu illud crevit, commemorare cœpisset, exspectandum erat, jam vel occidentis, vel septentrionis vatem mentionem facturum esse. Sed pro alterutra addit : « et contra fortitudinem, » vel *contra decus, contra terram decoris* (vide cap. XI, 16, 41), id est contra terram Israeliticam, quæ ita vocatur, ob fertilitatem et præstantiam.

Et dejecit de fortitudine. — Hebraice *de exercitu*, scilicet Judæorum, multos prostravit. Est hoc loco gradatio hyperbolica, *q. d.* Antiochus non solum prævalebit contra *tsebi*, id est contra Jerusalem pulcherrimam et potentissimam; sed etiam *tsaba*, id est exercitus non terrestres, sed cœlestes, ipsumque cœlum et ejus militiam lacesset et invadet; dejiciet stellas et sidera, eaque dejecta pedibus proteret. Unde sequitur :

Et de stellis. — *Stellas* vocat Judæos illustres nobilitate, doctrina et pietate, quos Antiochus vel minis a patria lege abduxit, vel constantes in ea necavit. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Vatablus et S. Gregorius, XXXII *Moral.* xii, ubi totum hunc locum explicat. Unde huc alludens S. Joannes, *Apocal.* cap. xii, 4, dicit quod draco, id est diabolus, per Antichristum (cujus præcursor et typus fuit hic Antiochus) trahet post se in fine mundi tertiam partem stellarum, id est Sanctorum illustrium, quos vel per falsa miracula, vel per promissa opum et honorum, vel per tormenta et minas a Christo ad se apostatare faciet Antichristus. Sic cap. xii, 3, audiemus : « Qui ad justitiam erudiunt multos, » fulgebunt « quasi stellæ in perpetuas æternitates. » Et *Apocal.* i, 16, de Christo dicitur : « Habebat in dextera sua stellas septem. » Et I *Corinth.* xv, 41, ait Paulus : « Stella a stella differt in claritate; sic erit et resurrectio mortuorum. »

Vers. 11. 11. Et usque ad principem fortitudinis. — Ausus est Antiochus pugnare contra Deum ipsum, eumque bello lacessere, et quasi ad duellum provocare : Deum, inquam, qui erat princeps militiæ et fortitudinis populi sui Judaici : Antiochus enim idolum Jovis Olympii in templo Hierosolymitano collocavit, et ab eo illud nominari voluit, itaque Deum quasi de loco suo dejecit, aliumque deum in ejus possessionem induxit : imo ipse præ fastu deum quasi se reputabat. Nam « sibi videbatur fluctibus maris imperare, et montium altitudines in statera appendere, et sidera cœli contingere, » (et hac de causa hic stellas dejecisse dicitur) uti habetur II *Machab.* ix, 8 et 10.

Et ab eo tulit juge sacrificium. — Vetuit Deo sacrificari agnum mane et vespere, quod erat juge sacrificium; sub quo cætera omnia intelligit : omnia enim sustulit Antiochus.

Et dejecit locum sanctificationis ejus. — Antiochus non combussit, nec diruit templum : sed illud « dejecit » de suo gradu et honore, ne esset templum Dei, quia illud profanavit et Jovi dedicavit : unde in altari carnes suillas, in legis et Judæorum opprobrium immolari jussit : prohibuit circumcisionem, sacros libros combussit, Judæos ad Græcorum religionem compulit; Eleazarum, septem fratres, aliosque id recusantes occidit. Hinc Nazianzenus, orat. 22 *De Machabæis*, Antiochum vocat dæmonem, eumque comparat dæmoni, qui adolescentes tentat, et impellit ad peccata.

12. Robur autem datum est ei (Antiocho data est potestas et exercitus, ut habent Hebræa) contra juge sacrificium (non ob ejus merita aut vires, sed) propter peccata — Judæorum : Deus enim eligit locum propter gentem, non gentem propter locum : unde et modo permittit templa ab hæreticis violari, et sanctam Eucharistiam conculcari, idque ob peccata ibidem admissa. Unde Vatablus hic vertit : *Exercitus* (scilicet Judæorum, ut dicitur vers. 13) *traditus est ei* (Antiocho) *cum perenni sacro per scelus*; vel : *Exercitus traditus est ei propter sacrificium juge ob iniquitatem*, id est propter iniquitates quas admiserant Israelitæ in juge sacrificium, venerunt in potestatem Antiochi. Et hoc videntur velle Septuaginta dum vertunt : ἐγεννήθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *Factum est super sacrificium peccatum.* Et paulo ante : *Sacrificium turbatum est.* Theodoretus addit παραπτώματι, id est *delicto*, hoc est, propter delicta sacerdotum et populi. Porro noster Interpres in Hebræo videtur legisse *tsebi*, de quo vers. 9, aut *tsaba* accepit pro *tsebi* : Hebræi enim sæpe commutant litteras quiescentes אהוי. Aut certe pro *robur* intelligit exercitum : hanc enim significat *tsaba*, et hic dat regi robur. Vers. 12.

Et prosternetur veritas in terra. — « Veritas, » puta vera Dei fides, cultus, religio : hæc enim sustulit Antiochus. Septuaginta pro *veritas* vertunt, *justitia* : conculcata enim religione, conculcatur et justitia.

Et faciet, et prosperabitur. — Antiochus faciet quidquid volet, idque prospero eventu. Est hendyadis.

Dices : עשׂתה *aseta*, id est *faciet*, est feminini generis; ergo non refert Antiochum, sed veritatem, *q. d.* Veritas in terram, quasi semen dejecta, fructum faciet, magisque multiplicabitur : nam sanguis martyrum semen est fidelium, ut inquit Tertullianus. Ita explicant Maldonatus et Fernandius. Verum respondeo, *aseta*, id est *faciet*, respicit קרן *keren*, id est cornu, quod est feminini generis : Antiochus enim est cornu modicum, de quo a vers 9 egit huc usque; quia ergo *keren* est femininum, hinc femininum verbum ei attribuit hic, et vers. 9. Verum, quia per *keren* intelligit Antiochum, hinc vers. 11, utitur verbis masculinis.

13. Et audivi unum de sanctis. — Audivi angelum unum superioris ordinis, ex iis qui Deo Vers. 13.
assistunt, cap. præced. vers. 10 (1).

Alteri nescio cui loquenti, — cuidam cujus nomen ignoro, loquenti : hebraice enim est פלוני

(1) Quæ iis qui proxime antecedunt versibus Daniel narravit de abolendo sacrificio jugi, de vastatione templi, et de populo Judaico impiorum vexationibus permittendo, cum ex sola visione percipere non potuerit; jam subdit, unde hauserit quæ de regis illius impii, quem cornu significavit, rebus gerendis proxime antea dixit. Innotuisse sibi illa ait ex duorum angelorum colloquio, cujus testis fuerit.

peloni, quem Hispani vocant *fulano*, Galli *un quidam*. Unde Aquila, Theodotion et Septuaginta retinuerunt hebræam vocem, verteruntque φελμωνὶ : quam minus recte Eudoxius transtulit, *amicissimo, præsidi præcipuo*. Indicat Daniel se tres ut minimum angelos vidisse, vel potius audivisse. Nam vidit unum loquentem cum aliquo alio, et unum alterum ab eo qui loquebatur sic interrogantem : « Usquequo visio ? » Ex his patet vera esse ea quæ de angelorum locutione et illuminatione quam inferiores a superioribus accipiunt, tradit S. Dionysius lib. *De Cœlest. Hierarc.* Vide dicta I *Corinth.* XIII, 1, ubi disserui de lingua angelorum. An hi angeli fuerint diversi ab illis vers. 15, an vero iidem, non liquet. Potuit enim unus hic eminus loquens, mox vers. 15 ad Danielem advolare, eique viri specie spectandum se præbere, ac visionem exponere. Unde noster Fernandius, *vis.* XXV, sect. V, censet eum qui hic loquitur, nec nominatur, esse illum ipsum qui vers. 16, vocatur Gabriel.

Quidquid de hac re sit, certum est angelos hos locutos esse inter se de persecutione Antiochi Epiphanis, ejusque terminum optavisse, ut ostenderent se esse angelos præsides et tutelares Judæorum, sive fidelium, et populi Dei, eorumque res curare et cordi habere, ac tantæ eorum calamitati condolere et misereri, eique tempore a Deo præstituto finem imposituros.

USQUEQUO VISIO, ET JUGE SACRIFICIUM (*et* significat *id est*, *q. d.* Quamdiu sacrificium juge quod Daniel ab Antiocho sublatum vidit, sublatum manebit?), ET PECCATUM DESOLATIONIS (id est desolatio urbis) QUÆ (propter Judæorum peccatum) FACTA (id est facienda) EST (repete *usquequo*, scilicet, durabit?), ET SANCTUARIUM (templum), ET FORTITUDO; — hebraice צבא *tsaba*, id est exercitus populusque Dei, usquequo conculcabitur?

Vers. 14. 14. ET DIXIT EI : USQUE AD VESPERAM ET MANE, DIES DUO MILLIA TRECENTI. — « Usque ad vesperam et mane, » id est a dolore ad lætitiam, inquit Theodoretus, juxta illud *Psalm.* XXIX, 6 : « Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia. » Sed hoc est mysticum.

Secundo, Maldonatus et Vatablus : « Usque ad vesperam et mane, » id est secundum noctium dierumque successionem, *q. d.* Dies naturales (quorum quisque constat vespere et mane, id est nocte et die) hujus desolationis erunt 2300.

Tertio et aptissime, Pererius et Pintus : « Usque ad vesperam et mane, » id est usque ad diem illam, qua scilicet finietur desolatio Antiochi, erunt dies 2300. Dies enim naturalis per vesperam et mane quasi per sui finem et principium, describitur *Genes.* I, 5. *Secundo*, alludit ad juge sacrificium, quod ait hoc die restituendum : illud enim offerebatur tam vespere quam mane; ideo dicit : « Usque ad vesperam et mane, » potius quam « usque ad diem illum. »

DIES DUO MILLIA TRECENTI, — id est anni sex, menses quatuor, dies 20; cœpit enim hæc Judæorum per Antiochum desolatio anno 143 Græcorum, ut habetur I *Machab.* I, 21, et duravit usque ad annum 149 quo mortuus est Antiochus, I *Machab.* VI, 16. Licet enim, anno præcedente 148, Judas Machabæus mundaverit templum ab Antiocho pollutum, ut patet I *Machab.* IV, 52; tamen quia adhuc vivebat Antiochus, nondum desolatio et persecutio cessabant, nondum libere agere et sacrificare poterant Judæi : eo vero mortuo anno sequenti 149, omni metu et persecutione soluti, libere sacrificare suaque festa et sacra publice et intrepide celebrare cœperunt : unde illum annum quasi restitutæ libertatis, sacrificii et religionis notat hic angelus. Perperam apud Septuaginta legitur, *dies* 2400, apud alios, teste S. Hieronymo, *dies* 2200. Hebræa enim et Latina constanter habent *dies* 2300.

15. QUASI SPECIES VIRI. — Angelus hic fuit, spe- Vers. 15
cie viri apparens Danieli, quem Hebræi censent fuisse Gabrielem. Ille enim mox jubetur visionem exponere Danieli : angelum vero alterum qui illi acclamavit, jussitque visionem exponere, Michaelem fuisse censent veteres Hebræi, inquit S. Hieronymus, qui et addit : « Quia visio de præliis erat, regumque certaminibus, imo regnorum successionibus, Gabriel, qui præpositus est præliis, huic officio mancipatur. Gabriel enim in linguam nostram vertitur, *fortitudo*, vel *robustus Dei*. Unde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus, et indicturus bellum dæmonibus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Zachariam et ad Mariam, *Lucæ* I. Et postea in psalmis legimus de Domino triumphante : Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens : Dominus fortis in prælio, ipse est rex gloriæ. Ubicumque autem medicina et sanatio necessaria est, Raphael mittitur, qui interpretatur *curatio*, vel *medicina Dei* : hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit medicina vera. Porro ubi populo prospera promittuntur, et εἰλασμός (quod nos vel propitiationem, vel expiationem possumus dicere) necessaria est, Michael dirigitur, qui interpretatur : *Quis sicut Deus?* ut scilicet intelligatur, quia propitiationem vel expiationem nullus possit afferre nisi Deus. »

16. INTER ULAI, — inter portas, vel inter ripas Vers. 16
Ulai, ubi in spiritu consistebat Daniel, ut dictum est vers. 2.

17. IN TEMPORE FINIS (id est tempore definito et Vers. 17
constituto a Deo) COMPLEBITUR VISIO. — Unde ex Hebræo clare sic vertas : *In tempore* (a Deo definito) *erit finis visionis*, id est complebitur hæc visio. Sic enim se explicat vers. 19, dicens : « Ego ostendam tibi quæ futura sunt in novissimo maledictionis, » id est iræ Dei, quando scilicet impleta mensura peccatorum, tum Persarum, tum Judæorum, Deus ea puniet per Alexandrum et per Antiochum. Quod enim ibi subdit : « Quoniam habet tempus finem suum, » idem videtur esse

cum eo quod hic dicit : « In tempore finis. » *Tempus* ergo *finis* est *novissimum maledictionis*, id est iræ Dei. Hinc *secundo*, per hypallagen sic explicari potest : « In tempore finis, » id est in fine temporis, scilicet a Deo, et Dei ira decreti et destinati. Ita Septuaginta. *Tertio*, longius abit Vatablus, dum vertit : *Visum eveniet post finitam captivitatem* Babylonicam, quasi tempus finis sit illud, quo finientur 70 anni captivitatis Babylonicæ. Verum ejus nulla hic præcessit mentio : et hæc diu post captivitatem contigerunt. *Quarto*, alii sic explicant : « In tempore finis, » quo scilicet Antiochi persecutio finietur, complebitur hæc visio, præsertim ea parte qua dixit vers. 14 : « Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, » quasi eo respiciat angelus. Verum hoc arctius est, neque satis consentit cum vers. 19, quod dicit in novissimo maledictionis hæc futura, puta regnante Alexandro et sæviente Antiocho, uti in sequentibus explicat, ubi clare docet visionem hanc finiendam et implendam esse per utrumque hunc regem, illum Persas, hunc Judæos invadentem et proterentem. Licet enim Judæi jam affligerentur et protererentur a Chaldæis, tamen longe gravius affligendi erant ab Antiocho. Hic enim non corpora, ut Chaldæi, sed corpora et animas protrivit, cogendo omnes ad idololatriam, et sacra omnia vel abolendo, vel profanando. *Quinto*, alii : « In tempore finis, » inquiunt, id est in tempore brevi finiendo : excitat enim attentionem Prophetæ, et simul confirmat prophetiam adeo veram esse, ut brevi tempore complenda sit. Sed obstat vers. 26; ibi enim ait eam fore post multos dies : persecutio enim Antiochi contigit pene 400 annis post Danielem. Esto enim hoc tempus breve sit respectu Dei et æternitatis, tamen nobis longum est, et vers. 26, longum vocatur : cur ergo hic illud vocaret breve? pariformiter enim et uniformiter loqui solent Prophetæ. Quocirca melius Vatablus contrarie exponit hoc modo : « In tempore finis, » id est in tempore tandem finiendo, hoc est, post longum tempus complebitur hæc visio.

Vers. 18. 18. Collapsus sum. — Hinc videtur quod Daniel bis collapsus sit in terram, *primo*, ad præsentiam; *secundo*, ad vocem angeli. Ita Maldonatus.

Vers. 19. 19. Quæ futura sunt in novissimo maledictionis. — Hebræus : *Quæ futura sunt in extremo iræ*, cum scilicet ira Dei, quam ipse jam cohibet, peccatis Persarum, et Judæorum irritata, ad summum pervenerit, et in ultionem erumpet.

Quoniam habet tempus finem suum, — id est suam periodum, suum spatium, suam ætatem, sibi a Deo præstitutam et definitam, ut in ea adveniat, adducatque secum omnia quæ in tempore illo futura sunt, quæque hic futura prævidentur et prædicuntur. Vide dicta vers. 17.

Vers. 21. 21. Hircus. — Hebraice sunt duæ voces הצפיר השעיר *hattsaphir hassair*, *q. d. Hircus, hircus*; sed quem vers. 5, chaldaice vocavit *hattsaphir*, eumdem hic hebraice explicans vocat *hassair*. Hircum enim chaldaice vocari *tsaphir*, hebraice *sair*, idque a pilis et villis quibus abundat, docent Vatablus, Marinus Brixiensis in *Lexico*, et alii.

22. Quatuor reges (quos nominavi vers. 8) de Vers. 22.
gente ejus consurgent (erunt enim Græci et Macedones, qualis fuit Alexander), sed non in fortitudine ejus, — id est nequaquam illi viribus pares erunt. Vere Paulus Orosius, lib. III *Hist.* cap. xxiii : « Alexander, inquit, per duodecim annos trementem sub se orbem ferro pressit : principes vero ejus quatuordecim annis dilaniaverunt, et velut opimam prædam a magno leone prostratam avidi discerpsere catuli, seque ipsos invicem in rixam irritatos prædæ æmulatione fregerunt.

23. Et post regnum eorum, — quatuor primo- Vers. 23.
rum, qui Alexandro proxime successerunt.

Cum creverint iniquitates — Judæorum, ita ut earum mensura completa Deus permittat sævire Antiochum in Judæos. De peccatis hisce vide I *Machab.* i, 12 et seq.

Consurget — non proxime, sed remote : sex enim reges medii intercesserunt, regnaveruntque per annos centum et sex.

Rex impudens facie, — puta Antiochus Epiphanes, rex impiissimus, qui nec Deum, nec homines reverebitur : unde in multis erit ipse typus Antichristi. De quo vide S. Gregorium, XXXII *Moral.* xii.

Et intelligens propositiones, — abstrusas scilicet, et vix ulli hominum cognitas. Hebraice חידות *chidot*, id est ænigmata, strophas et versutias, *q. d.* Antiochus erit acutus et astutus, sagax et callidus. Alii sic exponunt : *Intelligens propositiones*, id est intelligere faciens hanc de se prophetiam : ipse enim suis factis eam adimplebit, itaque eam omnibus conspicuam faciet. Sed hoc remotius et alienius videtur.

24. Non in viribus suis, — sed permissu Dei, vo- Vers. 24.
lentis punire per eum peccata Judæorum, ut dixit vers. 12.

Et faciet, — perficiet scelera quæ animo destinat, parem habebit manum ingenio, et opera paria suis strophis.

25. Et in copia rerum omnium, — cum omnibus Vers. 25.
rebus ad male agendum abundaturus sit; erit enim ei copia opum, militum, armorum, principum, etc. Hebraice est : *Et in pace multos occidet*, id est multos innoxios et pacificos occidet : aggredietur enim eos nihil tale suspicantes, utpote in otio degentes : ita Vatablus, aut, ut Maldonatus, *in pace*, id est impune, sine ullo suo detrimento occidet eos. Verum pax Hebræis non tantum quietem, sed et prosperitatem ac copiam rerum, quæ in pace esse solet, significat. Unde Noster plenius vertit, « in copia rerum, » cum scilicet tam Judæi, quam Græci pace et copia rerum abundabunt : sed Judæi otio et luxu diffluent, Græci vero eodem ad arma et bella utentur; tunc ipse Epiphanes Græcus occidet multos.

Et contra principem principum, — contra Deum

qui est Rex regum, et Dominus dominantium. Vide vers. 21.

Et sine manu conteretur. — Antiochus Epiphanes uti pugnavit viribus, non tam suis quam Dei : ita cadet telo, non hominum, sed Dei, ab eo percussus fœtore et vermibus anno regni sui duodecimo, ut moriens intelligat se non viribus hominum, sed divino judicio puniri. Sic Antichristum Christus occidet spiritu oris sui, II *Thessal.* ii, 8; solo enim flatu et jussu suo occidet eum sine armorum et militum strepitu. Vide ibi dicta. Mirum est Septuaginta vertere : *Et quasi ova manu conteret*, scilicet Judæos Antiochus.

Nota : Licet ad morbum et mortem Antiochi concurrerint variæ causæ naturales, ac præsertim gravis ejus mœror et melancholia, concepta tum ex nuntio fusi sui exercitus in Judæa, tum ex turpi sua fuga e Perside, tamen præcipua causa fuit vindicta Dei, quæ blasphemum et superbum persecuta est, et cladibus jam dictis aliisque gravioribus afflixit. Hoc enim clare dicitur II *Machab.* cap. ix, 5 : « Qui universa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili et invisibili plaga. Ut enim finivit hunc ipsum sermonem (quo dixerat Antiochus, se Hierosolymam congeriem sepulcri Judæorum facturum), *primo*, apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorum tormenta : et quidem satis juste, quippe qui multis et novis cruciatibus aliorum torserat viscera; » *secundo*, cum superbia et ira furens in Judæos juberet celerrime agitari currum, « contigit illum impetu euntem de curru cadere, et gravi corporis collisione membra vexari. Isque qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatario portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans; » *tertio*, membra ejus computruerunt; « ita ut de corpore impii vermes scaturirent, ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius et fœtore exercitus gravaretur : et qui paulo ante sidera cœli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare. » Hinc *quarto*, « cœpit ex gravi superbia deductus ad sui agnitionem venire, divina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus. Et cum nec ipse jam fœtorem suum ferre posset, ita ait : Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire. Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus. » Hoc Antiochi exemplum ob oculos sibi ponant superbi et blasphemi, præsertim tyranni, et Ecclesiæ ac fidelium persecutores, ac similem Numinis vindictam, cœlesti eos judicio perurgente, ni resipiscant, exspectent.

Hisce de causis in duello arietis et hirci, quod hoc capite describitur, hic Antiochus notatur per hircum, æque ac Alexander. Conditiones enim hirci, quas recensui vers. 5, tam illi, quam huic conveniunt. Fuit enim Antiochus versutus, arrogans, libidinosus, rapax, pugnax etiam in arietem (id est, in Persas, ut patet II *Machab.* ix, 1), brevis ævi et regni, ac fœtidus in vita et morte ut hircus. Id magis patebit cap. xi, 20 et seq.

26. Et visio vespere et mane (id est vespertini Vers. 26.
et matutini temporis, sive quæ complebitur in vespera et mane diei 2300) vera est, — ut dictum est vers. 14.

Tu ergo visionem signa, — apud te reserva et annota; quia nemo jam plene eam intelliget : eveniet enim post multa tempora, scilicet post 400 pene annos. Hac enim de causa cum remota est prophetia, jubet Deus Prophetis, ut eam signent et claudant. *Secundo*, Origenes, hom. 13 *in Num.*: « Signatus, inquit, liber dicitur, pro eo quod figuris perplexus est, et ænigmatibus involutus. » Et Pineda lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. xiii, « Signa, » inquit, id est scribe prophetiam notis arcanis, sicut Ægyptii scribebant per notas et characteres hieroglyphicos; uti etiamnum scribunt Sinenses. Sic signatus fuit liber ostensus S. Joanni, *Apoc.* v, « sigillis septem, » quasi septem characteribus arcana quædam mysteria continentibus, quæ capite vi reserantur et explicantur.

27. Langui et ægrotavi, — perculsus et consternatus admiratione visi, puta angeli loquentis, et Vers. 27.
desolationis tantæ genti meæ imminentis, quam prædicebat angelus.

Non erat qui interpretaretur, — in particulari nomina, tempus aliasque circumstantias visionis meæ, quæ erat de rebus futuris : eam enim in generali tantum angelus interpretatus erat Danieli, vers. 20.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Daniel orat pro liberatione Judæorum e captivitate Babylonica, unde, vers. 21 *mittitur ad eum Gabriel, significans non tantum solvendam captivitatem Judæorum, sed et totius generis humani, per Christum post* 70 *hebdomades annorum* (1).

1. In anno primo Darii filii Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldæorum : 2. Anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni. 3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare et deprecari in jejuniis, sacco, et cinere. 4. Et oravi Dominum Deum meum, et confessus sum, et dixi : Obsecro, Domine Deus magne et terribilis, custodiens pactum, et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua. 5. Peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, et recessimus, et declinavimus a mandatis tuis, ac judiciis. 6. Non obedivimus servis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omnique populo terræ. 7. Tibi, Domine, justitia : nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Juda, et habitatoribus Jerusalem, et omni Israel, his qui prope sunt, et his qui procul, in universis terris ad quas ejecisti eos, propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te. 8. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, et patribus nostris, qui peccaverunt. 9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia, et propitiatio, quia recessimus a te : 10. et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus, quam posuit nobis per servos suos prophetas. 11. Et omnis Israel prævaricati sunt legem tuam, et declinaverunt ne audirent vocem tuam, et stillavit super nos maledictio, et detestatio, quæ scripta est in libro Moysi, servi Dei, quia peccavimus ei. 12. Et statuit sermones

(1) Quænam rerum futurarum eventa præsignificaverit Gabriel in hac insigni prophetica revelatione, non solum inter catholicos et heterodoxos interpretes, sed et inter ipsos catholicos magna controversia est, cum eo tamen discrimine, ut catholici omnes de quibusdam punctis in diversas sententias abeuntes (vid. infra Cornelii Comment. in vers. 24, 25, 26, 27), in unum coeant ut fateantur, tum vaticinium Danielis ad Messiam pertinere, tum epocham ipsius adventus determinatam in eo esse, tum denique jam diu elapsam esse ejusmodi epocham.

Tria hæc variis modis denegant interpretes sive Judaici, sive Rationalistæ recentiores. Sic Bertholdtius et Rosenmuller aliique cum ipsis asserunt : cum quo tempore hujus libri auctor scripsit, septuaginta illi anni, quibus elapsis Jeremias nuntiavit feliciora tempora futura, jam dudum effluxissent, et Hierosolyma quidem restaurata esset, res Judæorum vero tantum abessent, ut in meliorem reverterentur statum, ut potius misere afflictæ jacerent, visum est ei, qui hunc librum conscripsit, veteris prophetæ honori ita consulere, ut septuaginta illos annos non simpliciter tales, sed totidem annorum hebdomadas intelligendas esse doceret (Rosenmuller, *Append.* ad cap. IX; Bertholdtius, *Danielis Comment.).* Insuper probare conantur incertum esse utrum auctor hujus prophetiæ loquatur de Cyro, an de Antiocho Epiphane, ut contendit Marshamus in *Canone chronico,* pag. 610 et seqq., vel de Alexandro Magno, ut cum Bertholdtio vult Rosenmuller (Oper. supra citatis), aut de Seleuco IV Philopatore. fratre et immediato antecessore Antiochi Epiphanis, qui veneno sublatus est, aut etiam de Seleuco II.

Ea mens nobis non est longiori jam et in plerisque sufficienti nostri interpretis expositioni longam ipsi difficultatum, quas recentioribus annis opposuerunt, solutionem subjicere, sed paucas tantum annotationes passim subtexere. Operæ pretium potius judicamus studiosioribus Scripturæ lectoribus præcipuas Dissertationes de hoc vaticinio editas, inter quas *Chronologia veteris Testamenti* P. Hardouini, et quam Calmetus præmisit suo Commentario in hunc Prophetam, sub hoc titulo : ***Dissertation sur les septante semaines de Daniel;*** de quibus tamen notandum quod, licet non excludant relationem vaticinii ad Messiam, ex parte tamen concesserunt in expositionem Marshami, imprudenter ac levibus momentis inducti; Scholl, *Comment. de septuaginta hebdomadibus Danielis* (Francof. ad M. 1831), ubi expresse, inter alia non eadem luce veritatis fulgentia, docet Messiam in hac prophetia haud dubie designari; Hengstenberg, *Christologia veteris Testamenti,* tom. II, part. I et II; *Prælectiones Theolog.;* J. Perrone, *Tract. de Incarnat.* part. I, cap. II, ubi invictis argumentis tria supra posita demonstrantur, et omnium rationalistarum et antimessianorum expositio confutatur. Vide insuper opus D. Nicolai, *Etudes philosophiques sur le christianisme,* tom. IV, pag. 245 et suiv., et insuper accuratam prophetiæ Danielis chronologiam, quam apparavit Court de Gibelin, *Dissertation sur l'histoire orientale,* pag. 34 et suiv., in qua demonstrat laudabilis auctor, narrationem sacram in omnibus cum historia profana convenire.

suos, quos locutus est super nos, et super principes nostros, qui judicaverunt nos, ut superinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit sub omni cœlo, secundum quod factum est in Jerusalem. 13. Sicut scriptum est in lege Moysi, omne malum hoc venit super nos : et non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam. 14. Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos : justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ fecit : non enim audivimus vocem ejus. 15. Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, et fecisti tibi nomen secundum diem hanc : peccavimus, iniquitatem fecimus, 16. Domine, in omnem justitiam tuam : avertatur, obsecro, ira tua, et furor tuus a civitate tua Jerusalem et monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, et iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem et populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum. 17. Nunc ergo exaudi, Deus noster, orationem servi tui, et preces ejus : et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est, propter temetipsum. 18. Inclina, Deus meus, aurem tuam, et audi : aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, et civitatem, super quam invocatum est nomen tuum : neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. 19. Exaudi, Domine, placare, Domine : attende et fac, ne moreris propter temetipsum, Deus meus : quia nomen tuum invocatum est super civitatem, et super populum tuum. 20. Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel, et prosternerem preces meas in conspectu Dei mei, pro monte sancto Dei mei : 21. adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. 22. Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque : Daniel, nunc egressus sum ut docerem te, et intelligeres. 23. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo : ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es : tu ergo animadverte sermonem, et intellige visionem. 24. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum. 25. Scito ergo, et animadverte : Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt : et rursum ædificabitur platea, et muri in angustia temporum. 26. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus : et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo : et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. 27. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una : et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium : et erit in templo abominatio desolationis : et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.

Vers. 1. 1. In anno primo Darii, — quo scilicet, expugnata Babylone, Darius cœpit regnare ut monarcha, qui fuit annus 70 et ultimus captivitatis Babylonicæ, idemque fuit annus mundi 3420; ante Christi vero nativitatem fuit annus 529. Hoc ergo anno Daniel cognovit hasce 70 hebdomades usque ad Christum ducem, id est usque ad Christi baptismum, superesse. Darius hic fuit Medus filius *Assueri*. Nota : Assuerus, vel, ut Chaldaice est, אחשורוש *achasueros*, componitur ex אחש *achas*, id est *magnus*, et ורוש *veros*, id est *caput*, *q. d.* Magnus capitaneus, magnus princeps. Sic suum imperatorem Turcæ vocant Magnum Dominum, et Tartari Magnum Cham. Itaque *Assuerus* non tam fuit nomen proprium, quam agnomen commune, quod illustribus aliquibus regibus Medorum et Persarum appropriatum fuit. Unde *primo*, maritus Esther vocatur Assuerus. *Secundo*, Cambyses filius Cyri, vocatur Assuerus, I *Esdræ* IV, 6. *Tertio*, hic Assuerus pater Darii Medi, fuit Astyages, avus Cyri, ut dixi cap. V, 31.

Assuerus quid et quis ?

2. Anno uno, — anno primo : ponitur enim more Hebræo numerus cardinalis pro ordinali. Vers. 2.

Nota : Darius Medus 70 et ultimo anno Babylonicæ captivitatis, cum Cyro, qui erat ei nepos ex sorore, vel potius per Cyrum, expugnavit Babylonem, et in ea unico anno regnavit : nam, eodem anno labente, successit ei Cyrus solus, qui eodem anno solvit captivitatem Judæorum, ut patet I *Esdræ* I, 1. Hoc ergo eodem anno, paulo

antequam Cyrus Judæos liberaret, Daniel videns jam impleri 70 annos captivitatis a Jeremia prædictos, vidensque instare finem et solutionem ejusdem, orat ut Deus promissa compleat, ac hoc ipso anno 70 Judæos e captivitate liberet. Audiit Deus vota Prophetæ sancti, et viri desideriorum; atque non tantum postulata concedit, sed et insuper novam, et omni spe majorem ei consolationem et revelationem impertit, scilicet de Christo duce et liberatore venturo post 70 hebdomadas. Ita enim Deus, qui magnificus est in misericordia, pias suorum preces superat, dum sua gratia et beneficentia merita supplicum excedit et vota.

INTELLEXI IN LIBRIS, — intellexi ex lectione *Jeremiæ*, cap. XXV, 11, et cap. XXIX, 10; non enim tantus Propheta dedignatus est alium legere. Credibile est Judæos, maxime Danielem, studiose in captivitate legisse Jeremiam, et anhelantes ad liberationem, solitos fuisse singulos annos, imo dies et horas numerare et supputare usque ad 70 annum quo solvenda erat captivitas. Cum ergo Daniel videret jam adesse annum septuagesimum, nec tamen Judæos adhuc liberari, timuit ne Deus ob nova Judæorum peccata tempus liberationis prorogaret, ideoque peccata sua et suorum confitetur, atque ex intimis præcordiis obsecrat et implorat Dei misericordiam, ut veniam et libertatem suis impetret.

SEPTUAGINTA ANNI. — De hisce annis, ubi inchoandi, ubi finiendi sint, dixi *Jerem.* XXIX, 10.

Vers. 3. 3. ET POSUI FACIEM MEAM AD DOMINUM, — Converti faciem ad Jerusalem, et ad templum, in quo habitare solet Dominus.

ROGARE ET DEPRECARI, — ut rogarem et deprecarer.

IN JEJUNIIS, SACCO ET CINERE. — Daniel hic pro causa gravi, armatas jejuniis et ciliciis Deo preces offert. « Hæc vis Deo grata est, » ait Tertullianus.

Vers. 4. 4. CONFESSUS SUM, — tum peccata mea et populi, tum Dei misericordiam, eamque imploravi. Sic pauperes confitentur suam miseriam, et divitum misericordiam, eamque celebrant, ut stipem impetrent : hæc est enim ars orandi et mendicandi.

PACTUM ET MISERICORDIAM, — id est pactum misericorditer initum; vel misericordiam pactam, id est pacto promissam : est hendyadis.

Vers. 5. 5. PECCAVIMUS. — Nota hic affectum pœnitentiæ et humilitatis, quo se propheta sanctus quasi peccatorem populo peccatori adjungit, suaque et suorum peccata ex intimo animi sensu confitetur. Hinc Concilium Milevitanum, *can.* VII, definit etiam Sanctos habere et confiteri peccata sua, non tantum populi : « Noluit, inquit, Daniel sanctus et justus dicere peccata nostra ; sed populi sui dixit, et sua : quia futuros istos (Pelagianos) qui tam male intelligunt, tanquam Propheta prævidit. » Rursum S. Augustinus apposite in *Sententiis*, num. 161 : « Melior, ait, est animi æquitas quam corporis sanitas, et convenientius justus dolet in supplicio, quam lætatus est in delicto. »

7. TIBI, DOMINE, JUSTITIA (scilicet competit, tu Vers. 7.
es justus, et justissime nos ob peccata punis); NOBIS AUTEM (competit et debetur) CONFUSIO FACIEI, — pudore suffundimur, totaque facie erubescimus, dum intuemur scelera æque ac flagella nostra. Septuaginta vertunt : *In te est justitia nostra, nobis autem confusio faciei* (1).

SICUT EST HODIE, — sicut hodie res ipsa demonstrat, nos captivitate hac scelerum pœnas dare. Vide *Can.* XXX.

Moraliter, disce hic Ecclesiam et fideles, sæpe persecutiones pati ab infidelibus ob peccata sua : quia scilicet in pace existentes defluxerunt ad luxum, ambitum, avaritiam, quæ Deus per tyrannos castigat et vindicat. Ita sub duobus Philippis imperatoribus christianis, virtus et vigor fidelium in pace elanguit : hinc Deus immisit Decium et Valerianum, qui sua persecutione eam suscitarent et acuerent. Hanc enim causam hujus persecutionis exstitisse docet S. Cyprianus, serm. *De lapsis* : « Quia, inquit, traditam nobis divinitus disciplinam pax longa corruperat, jacentem fidem, et pene dormientem censura cœlestis erexit. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. » Imo idipsum revelatione divina didicit, uti ipse narrat lib. IV, *epist.* 4 : « Illud, ait, ostensum est, quod sederet pater familias sedente sibi ad dexteram juvene : qui juvenis anxius, et cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu tenens mœsto vultu sedebat : alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur quid hoc esset, ille qui vidit, dictum est ei : » Juvenem « qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere, quod præcepta sua non observarentur : illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio ut a patre familias potestatem sumeret sæviendi. Et videmus impletum

(1) « His qui prope sunt, et his qui procul in universis ad quas ejecisti eas. » Hæc a Daniele scribi potuisse, negat Bertholdtius, et in *Isagoge* ad suum in hunc librum commentarium, pag. 31, et in Nota ad hunc locum, propterea quod Seleucidarum demum ævo dispersorum in omnes terras Judæorum mentio fieri potuit. Verum jam diu ante Danielis tempora Hebræorum multos ab Assyriis in regiones remotissimas translatos fuisse, Danielis vero ipsius tempore in gentem Judæorum multitudinem in pluribus vasti Babyloniorum imperii provinciis consedisse satis constat. Et Jeremias loquitur de popularibus suis per omnes terras dispersis, eadem quæ hic exstat, phrasi usus, cap. XXIII, 3, 8 ; XXXII, 37. Quare quæ hic et infra vers. 16, inquit et ipse Rosenmuller, haud suspectus in hac re testis, iis hujus libri locis, quæ seriorem Daniele ætatem arguant, sine ratione idonea accensentur. Cf. Hengstenberg, *Die Authentie des Daniel*, pag. 151.

quod fuerat ostensum. Et hoc nobis per visionem, fratres charissimi, exprobratum sciatis, quod dormitemus in precibus, nec vigilanter oremus. » Et infra : « Dic illi, securus sit, quia pax ventura est. Sed et de victu parco et sobrio potu divinis dignationibus admonemur, scilicet ne vigore cœlesti sublime jam pectus illecebra sæcularis enervet, vel ne largioribus epulis mens gravata, minus ad preces evigilet. » Simili modo Eusebius, lib. VIII *Histor.* I, causam persecutionis Diocletiani assignat vitiatos Ecclesiasticorum et laicorum mores, ex longa pace et libertate : « Dum alter alteri, inquit, invidemus, dum principes cum principibus, populi cum populis seditiones et certamina concitamus, dum simulatio in vultu, dolus in corde, fallacia profertur in verbis, etc., obscuravit Dominus in ira filiam Sion, et dejecit de cœlo gloriam Israel. »

Vers. 9. 9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia et propitiatio, — tibi scilicet competit, te decet nostri misereri ; quia tu es plenus miserationibus, et nos sumus miserrimi, egentes omni miseratione : quare abyssus miseriæ nostræ invocat abyssum misericordiæ tuæ. Eia ! effunde abyssum misericordiæ tuæ in abyssum miseriæ nostræ ; ut tua illa abyssus ab omnibus celebretur.

Quia recessimus a te. — Hebraice, *quia rebellavimus tibi.* Refert hæc ad superiora vers. 5 ; dat enim causam, cur ipsis sit confusio faciei. Vere S. Augustinus, *sententia* 187 : « Bene, ait, currit ad remissionem peccatorum, qui displicet sibi : apud enim justum judicem et misericordem qui se accusat excusat. »

Vers. 10. 10. Non audivimus, — non obedivimus voci Domini.

Declinaverunt (aures suas) ne audirent vocem tuam, — *q. d.* Legem tuam noluerunt audire, nec ei auscultare.

Vers. 11. 11. Et stillavit (hebraice תתך *tittach*, id est effusa est) super nos maledictio (quam nobis comminatus es, *Levit.* XXVI, 16) et detestatio, — id est execratio, quam violantibus legem imprecatus est Moses, *Deuter.* XXVII, 14. Noster vertit, « stillavit, » quia Deus iram suam misericordia temperans, guttatim effudit, juxta *Can.* XLVIII.

Vers. 12. 12. Et statuit sermones suos. — « Statuit, » id est confirmavit, implendo et immittendo plagas, quas comminatus est.

Vers. 13. 13. Et cogitaremus veritatem tuam, — ut studeremus justitiæ, id est legi tuæ : hæc enim est veritas practica ; sive veritas, id est justitia, vitæ.

Vers. 14. 14. Et vigilavit Dominus super malitiam, — super afflictionem, ut nos affligeret et castigaret. Nota pulchram antithesin : Judæi in peccatis suis obdormierant ; sed Deus vigilat, ut pœnas quas comminatus est, acceleret. Sic *Jerem.* cap. I, 11, vidit virgam vigilantem ; et *Thren.* I, 14, dicitur : « Vigilavit jugum iniquitatum mearum, » id est cito venit captivitas ; quam peccatis meis commerui.

15. Et nunc, Domine. — Est secunda orationis pars qua misericordiam Dei implorat per veterem ejus in Judæos beneficentiam. Vers. 15.

Secundum diem hanc, — sicut hodie videmus te tale habere et retinere nomen, quod gloriose patres nostros ex Ægypto liberaris.

16. Domine, in omnem justitiam tuam. — Supple, Vers. 16.
peccavimus, quia omnes tuas justitias ; id est justas leges, violavimus. *Secundo*, « in, » id est secundum, « omnem justitiam tuam, » supple, punimur ; et patimur juste hæc mala captivitatis, ut referantur hæc ad præcedentia.

Verum, quia incipit hic novus versus, potius ad sequentia hæc referenda sunt, *q. d.* Secundum misericordiam et fidelitatem tuam nobis pœnitentibus et culpam et pœnam remitte. *Justitia* ergo hic idem est quod misericordia. Sic *Psalm.* CXLII, 1, dicitur : « Exaudi me in tua justitia, » id est misericordia. Unde Septuaginta hic vertunt : *In misericordia tua avertatur furor tuus.* Rursum *justitia* idem est quod fidelitas, qua Deus non ob merita, sed ob suam clementiam pœnitentibus veniam promisit. *Quarto*, Vatablus sic exponit : Sicut justus es, sic sis et clemens, et averte iram tuam a nobis. Verum tertius sensus est genuinus.

17. Ostende faciem tuam. — Hebraice est : *Illustra faciem tuam,* id est lucida, serena, benigna et amica facie respice templum tuum, ut illud restaures. Vers. 17.

Propter temetipsum, — propter tuam immensam bonitatem et clementiam, non propter merita nostra, quia tu optimus es et clementissimus, non quia nos meremur hanc gratiam

18. Et civitatem super quam invocatum est nomen tuum. — Benigne respice Jerusalem, quæ erat et vocabatur civitas tua, in qua scilicet habebas templum, quasi domum et palatium tuum, in quo colebaris et invocabaris. Vers. 18.

21. Adhuc me loquente. — Nota hic vim orationis : « Orationibus Danieli visa panduntur, sopiuntur flammæ, feræ hebetescunt, cadunt hostes, inimici vincuntur, » inquit S. Chrysostomus, serm. *De Mose*, tom. I. Vers. 21.

Porro vis ut oratio tua sit efficax, utque Deus faciat voluntatem tuam, tu prior cum Daniele time Deum, et voluntatem Dei perfice : ipse enim voluntatem timentium se faciet. Oravit multoties Dominum Moyses, ut amoveret plagas ab Ægyptiis, et exaudiebatur, licet illi mali essent, *Exodi* VII, VIII, IX et X. Quare ? quia Moyses faciebat voluntatem Dei.

Post adorationem vituli, videbatur velle Dominus populum delere ; sed Moyses per orationis instantiam obtinuit ei veniam, *Exodi* XXXII.

Cum in Moysem et Aaron turbæ insurgentes, incendio divinitus excitato disperirent, Moysis monitu Aaron obtulit thymiama, processit in medium, et cum orasset, flamma substitit, internecio cessavit, *Num.* XI.

Cum filii Israel in deserto in Deum murmurantes passim serpentium ictibus sternerentur, supplicante pro eis Moyse, Deus placatus æneum serpentem in ligno suspendi præcepit; quem percussi dum aspicerent, sanabantur, *Num.* XXI. Pugnaturi filii Israel contra Philistæos, dixerunt Samueli : « Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum Deum nostrum, ut salvet nos de manu Philistinorum. » Qui clamavit ad Dominum, et exauditus est, I *Reg.* VIII.

S. Wilfridus Episcopus Eboracensis, teste Beda, lib. V *Hist.* cap. XX, anno Domini 705, suorum precibus a morte liberatus est. Nam cum extremo morbo laboraret, astitit ei S. Michael, dicens : « Ob hoc missus sum, ut te a morte revocem. Donavit enim tibi Dominus vitam per orationes ac lacrymas discipulorum et fratrum tuorum, et per intercessionem suæ beatæ genitricis semperque virginis Mariæ. Quapropter tibi dico : Quia modo quidem ab infirmitate hac servaberis : sed paratus esto, quia post quadriennium revertens visitabo te. In patriam vero perveniens, maximam possessionum tuarum, quæ tibi ablatæ sunt, portionem recipies, atque in pace tranquilla vitam terminabis. »

Decanus quidam Galliæ Romam iter habens, B. Dominicum Mutinæ concionantem vidit. A concione eum adit, de salute animæ suæ cum illo confert: inter alia dolenter commemorat ceu quoddam inevitabile naufragium quod non possit carnis libidinem frenare : quæ res cogat eum, ceu desperatum, ab aliis bonis operibus abstinere. Misertus ejus vir Dei, fide, qua plenus erat, eum confirmat, dicens : « Abi, deinceps age viriliter, nihil de Dei immensa misericordia desperans. Ego tibi carnis continentiam impetrabo. » Dixit ille, et ita factum est. Qui enim antea immundus et lubricus fuerat, castus et pudicus effectus est. En quantum potest deprecatio justi. Ita habetur in Vita ejus, lib. IV, cap. VI.

S. Catharina Senensis suis precibus effecit, ut resipiscerent duo latrones blasphemi et obstinati. Eadem Palmerinæ calumniatrici suæ veniam et salutem precibus apud Deum impetravit, viditque ejus animam miro decore ornatam, ac Christum dicentem : « Quis non omnem merito perferat laborem, ut possit lucrari tantæ pulchritudinis creaturam? Si ego tanto animarum amore captus fui, ut pro iis sanguinem fuderim, quanto magis vos curare debetis, ne pereant tam speciosæ creaturæ? » Ita habet ejus Vita.

VIR (habens speciem viri) GABRIEL, QUEM VIDERAM IN VISIONE A PRINCIPIO. — Puta in prima visione qua quatuor bestias vidi, quas ille mihi exposuit, cap. VII, vers. 15 et 16; licet enim illic eum non nominarit, hic tamen eum nominat.

Nota *primo* : Idem est Gabriel qui missus est ad Danielem, et qui missus est ad B. Virginem, *Lucæ* I, 26; quia hæc legatio ejus de 70 hebdomadibus, uti et cæteræ ejusdem, ordinabatur ad mysterium adventus et incarnationis Christi, cujus ipse fuit nuntius, *Lucæ* I; S. Hieronymus, in *Daniel.* VIII; Irenæus, lib. V, cap. XXV; S. Ambrosius, serm. 63; Andreas Hierosolymitanus, serm. *De Annunt.*; Suarez, III part., *Quæst.* LXXXII, art. 1, disp. 9, sect. I.

Secundo, Proclus Cyzicenus in homil. quæ habetur *in Concilio Ephesino*, *Gabriel* interpretatur *Deus homo*; Theophylactus in *Lucæ* I, *homo Dei*, vel *vir Dei*, גבר *geber* enim virum significat, אל *el* Deum. S. Hieronymus vero, Bernardus et passim alii, *Gabriel* interpretantur, *fortitudo* vel fortis *Dei* : quia fortia Dei bella et gesta, præsertim incarnationis Dei, cujus nomen est *fortis*, *Isaiæ* IX, 6, quique fortissime nos e manu diaboli, peccati et inferni liberavit, annuntiavit.

Tertio, licet S. Gregorius, homil. 34 *in Evang.*; S. Bernardus, lib. V *De Consid.*; Abulensis *in Matth.* XVIII, Quæst. LX; S. Thomas, Cajetanus et ex iis Suarez loco citato; Barradius et Toletus in *Lucæ* I, 26, et Vasquez, I part., disp. CCXLIV, cap. II, num. 11, censeant Gabrielem non esse Seraphinum, sed infimæ hierarchiæ, esseque caput et principem secundi ordinis in ea, qui dicitur Archangelorum: quorum ratio hæc est, quod ex S. Dionysio, cap. IX et XIII *Cœlest. Hierarch.*, putent angelos astantes, quales sunt primæ hierarchiæ, nunquam mitti, sed semper assistere Deo; ministrantes vero quales sunt ultimæ hierarchiæ, mitti : tamen alii censent Gabrielem esse Seraphinum. Omnes enim angeli « sunt administratorii spiritus in ministerium missi, » ut ait Apostolus, *Hebr.* I. Si Seraphini aliquando mittuntur, sane Gabriel est Seraphinus, tum quia suprema legatio de incarnatione Verbi illi commissa est, tum quia missus est ad instruendam Virginem, quæ dignitate et gratia erat omnibus angelorum ordinibus superior. Unde S. Gregorius, *homil.* 34 : « Ad hoc, ait, ministerium summum angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat. » Quocirca Hesychius, homil. 2 *De B. Virgine*, Gabrielem vocat principem angelorum, Andreas Hierosolymitanus, angelum unum e primis. Expresse vero Seraphinum eum fuisse docent Magister *Sententiarum* in II, dist. X; Scotus ibid., *Quæst.* unica; Durandus, *Quæst.* I; Molina, I part., *Quæst.* CXII; Gregorius de Valentia, I part. *De effectu divinæ provid.* disp. VIII, *Quæst.* VI, puncto 2; Salmeron, tom. III, cap. III, ubi asserit Gabrielem esse primum a Michaele, et secundum inter Seraphinos summos a Deo mitti, cum ipse Dei Filius missus sit ad homines, imo eorum carnem assumens, cum eis versatus sit 34 annis. Additque *Gabriel* significare *primum, fortitudo Dei*, quia fortia Persarum, Medorum et Græcorum prælia et victorias Danieli annuntiat; et quia Zachariæ partum ex sterili Elisabeth, ac B. Virgini conceptum ex Spiritu Sancto nuntiaturus erat. *Secundo*, Gabriel idem esse quod *vir meus Deus*, ut nomine ipso declaret quid veniat nuntiaturus, scilicet partum ejus quæ virgo pareret, ac pro viro Deum, id est Spiritum Sanctum,

qui conceptum hunc operaretur, haberet. Accedit Franciscus Lucas in *Lucæ* I, qui asserit Gabrielem esse ex primis angelis, Deo familiarissimis, eique proxime astantibus, ac idem significare quod גברי *gabri*, id est *vir, dominus princeps meus;* אל *el*, id est *Deus*, vel *fortis meus Deus*. Sic et Maldonatus asserit eum esse e primis angelis : quin et Damascenus, serm. *De dormit. Deiparæ*, ait eum esse primum inter angelos, et Cedrenus in *Compendio*, esse principem angelorum, id est esse unum e primis. Hoc ergo verius videtur quam id quod S. Bonaventura et aliqui alii dicunt, Gabrielem esse e media hierarchia, puta ex ordine Principatuum, qui regnis præsunt, quia mediatorem Christum annuntiavit.

Porro licet aliqui, ut Toletus in *Lucæ* cap. I, censeant Gabrielem esse ex ordine penultimo, qui est Archangelorum, eo quod vocetur Archangelus : verius tamen videtur eum esse ex primo ordine, qui est Seraphim, adeoque esse unum e primis aulæ cœlestis principibus : imo non desunt, qui censeant eum inter Seraphinos esse omnium primum. Ita censet Marcus Viguerius Cardinalis in *Decachordo Christiano*, chorda I, cap. II; idque probat octo rationibus, vel potius congruentiis. Decebat enim, inquit, eum esse primum et summum, qui summum incarnationis Christi mysterium tam B. Virgini quam Danieli nuntiaret. *Primo*, ut, sicut primus angelus olim, nunc primus diabolus, puta Lucifer, decepit Evam, fuitque causa ruinæ generis humani; ita pariter reparationis et restaurationis ejusdem nuntius esset angelus omnium primus et princeps. *Secundo*, ut quanto opus hoc incarnationis Filii Dei minus credibile, magisque impossibile videbatur, tanto magis nuntii supremi auctoritate ejus possibilitas et fides roborarentur. *Tertio*, ut maximam gratiam (talis enim est Verbi incarnatio) gratissimi Deo nuntii ministerio non tantum genus humanum, sed orbis terrarum universus assequeretur. *Quarto*, ut maxime inter se distantia extrema, puta Deus et homo, per medium Deo maxime propinquum, puta per Gabrielem legatum, copularentur et cogerentur in unum. *Quinto*, ut summum charitatis Dei affectum et effectum, charissima Deo creatura nuntiaret. *Sexto*, ut opus hoc annuntiaret legatus ille, qui ejus fructum ardentissime desiderabat. *Septimo*, ut rem tantam, insolitam plane et inauditam, is, qui utrique parti maxime erat familiaris, aptius pertractaret. *Octavo*, ex nomine : Gabriel enim hebraice idem est quod *virtus mea Deus*, vel *fortitudo Dei*, vel *confortavit me Deus*, vel *homo Deus*. Gabriel ergo est fortissimus, potentissimus ac primus Dei angelus, ita ut inter eum et Deum nullus sit medius, vel mediator. Hæ rationes omnes hac una concluduntur : Ad opus summum decebat mitti summum angelum : atqui opus summum Dei est Verbi incarnatio; ergo Gabriel ad id nuntiandum missus, est angelorum summus. Verum hæc ratio non omnino convincit. Nam reges sæpe ad summa negotia cum Pontifice vel Imperatore tractanda, mittunt legatum non absolute summum, sed aliquem e majoribus et primis aulæ suæ principibus. Adde, Gabriel missus est non tantum ad summum negotium cum B. Virgine, sed et ad minora negotia; de nativitate S. Joannis cum Zacharia, *Lucæ* I, et ad bella Machabæorum cum Daniele, cap. X, pertractanda. Denique communis sententia est, non Gabrielem, sed Michaelem esse primum angelorum omnium, de quo plura cap. XII.

Gabrielem esse primum Seraphinorum probant aliqui octo rationibus.

Dices : Gabriel vocatur *Archangelus* a S. Athanasio in Evangelio *De S. Deipara;* Irenæo, lib. V, cap. XXI; Ambrosio, lib. I *De Spiritu Sancto*, cap. VII; Leone, serm. 2 *De Nativit.;* Augustino, serm. 18 *De Tempore;* Gregorio, homil. 34 *in Evangelia :* ergo est ex ordine Archangelorum. Respondeo : Vocatur Archangelus, id est Angelus primarius et princeps, quia est unus e primis et summis angelis. Unde Gabriel vocatur *Angelus princeps* ab Hesychio, *homil.* 2, et Cedreno supra citato. Ita Gabriel Vasquez, I part., tom. II, disp. CCXLIV, num. 10, ubi et num. 3 probabiliter censet angelum qui confortavit Christum in agonia Passionis, fuisse Gabrielem; Gabriel enim uti nomen habet a fortitudine, ita et officium habet confortandi. Additque eum confortavisse Christum non corroborando ejus infirmitatem, sed eximiam ejus fortitudinem collaudando.

CITO VOLANS. — Habebat ergo alas, uti angeli solent : tantum valent preces ferventes, ut angelos advolare cogant.

TETIGIT ME, — ut me ad attentionem excitaret.

IN TEMPORE SACRIFICII VESPERTINI, — vespere, sub illud tempus quo solebat in templo offerri sacrificium juge vespertinum. Vide hic quam sacrum tempus respiciat Deus. Sic Josaphat cum suis in summa exercitus siti per Elisæum aquas miraculose obtinuit, « mane quando sacrificium offerri solet, » IV *Reg.* III, 20. Simile exemplum narrat S. Gregorius, homil. 37 *in Evangel.*, de quodam captivo cujus vincula solvebantur, quoties uxor pro eo, quasi mortuo sacrificium offerri curabat. Aliud prorsus simile habet Venerabilis Beda, lib. IV *Histor. Anglor.* cap. XXII, et aliud habet Metaphrastes in *Vita S. Joannis Eleemosynarii.*

23. EGRESSUS EST SERMO, — exiit a Deo præceptum, ut ad te venirem, teque docerem tempus adventus Christi. Vers 23.

QUIA VIR DESIDERIORUM ES. — *Primo*, active, *q. d.* Quia pro tuo desiderio gloriæ Dei, et salutis hominum, ac liberationis populi tui e captivitate mereris audire de ea secreta Dei decreta. *Secundo*, passive, *q. d.* Quia amabilis es, et Dei amore dignus : sicut Salomon appellatus est *Idida*, id est dilectus Domino, II *Reg.* XII, 25; res enim desiderii vocat Scriptura res quæ amantur, et habentur in pretio. Hebraice, *quia tu es* חמודות *chamudot*, id est *desiderium*, vel *desideria*, id est

Daniel fuit vir desideriorum dupliciter.

quia tu es multum desiderabilis et amabilis, tu totus es expetitio et amor : Deus te Sancti te unice expetunt, amant et desiderant. Sic Christus vocatur desiderium collium æternorum, *Gen.* XLIX, 26. Unde Symmachus vertit, ἀνὴρ ἐπιθυμητής, *vir amabilis.*

Vers. 24. 24. SEPTUAGINTA HEBDOMADES ABBREVIATÆ SUNT. — Nota *primo* : Hebdomas, id est septenarius, aliquando est dierum, aliquando annorum, uti erant septem hebdomades, id est 49 anni ante jubilæum, *Levit.* cap. XXV, vers. 8. Sic et hic capitur, uti omnes Hebræi, Græci et Latini consentiunt (1).

Septuaginta hebdomades sunt 490 anni.

Septuaginta ergo hebdomades sunt 490 anni : multiplica enim 70 per 7, invenies 490. Errat ergo Origenes tractatu 29 *in Matth.*, dum ait hebdomadem esse non septem, sed decem annorum.

Gravius errant nonnulli Rabbini, qui per septimanam accipiunt jubilæum, id est 49 annos. Hi enim, inquiunt, faciunt septem jubilæa parva 7 annorum : septies enim septem faciunt 49. Ergo 70 hebdomades hæ, cum sint jubilæorum, faciunt 3430 annos, quibus expletis veniet Messias. Nam *primo*, nusquam in Scriptura septimana accipitur pro jubilæo, sive pro 49 annis, sed ut summum pro septenario annorum. *Secundo*, quia Daniel ait abbreviatas, id est breves et modici temporis, esse has hebdomades, uti et cæteri Prophetæ, ac in primis Aggæus, cap. II, 7, ait post modicum tempus venturum Messiam. Atqui 3430, non modicum, sed longissimum est tempus. *Tertio*, quia Daniel vers. 26 ait, in fine harum 70 hebdomadum destruendum templum cum urbe. Atqui hoc jam factum est a Tito : ergo expletæ sunt jam pridem 70 hebdomades. Rursum ergo hæ hebdomades sunt septem annorum, faciuntque universim 490 annos. Nam paulo post eos expletos, eversum est templum cum urbe a Tito, manetque et manebit desolatum. Unde et Rabbini constanter docent secundum hoc templum stetisse tantum 420 annis. *Quarto*, quia 70 hebdomades conficere 490 annos duntaxat docet Thalmud, cui Judæi omnes credunt, tractatu *Sanhedrin*, cap. *chelec*, ex R. Saadia et aliis Rabbinis. Denique ait Daniel vers. 27, quod in dimidio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, quæ durabit ad finem mundi.

Symbolice notat Alcazar in *Apoc.* XI, vers. 2, notat. 4, numerum 490 Hebræis fuisse celebrem et quasi sacrum, eo quod sit denarius jubilæi, sive decimum jubilæum. Jubilæum enim inchoabatur et promulgabatur quolibet anno 49 (hic enim est septies septimus) : multiplica 49 per decem, habebis 490. Significabatur ergo hoc numero quod Christus hoc anno allaturus sit plenum et perfectum jubilæum. Denarius enim symbolum est perfectionis.

Abbreviatæ, id est breves, id est paucæ, decretæ.

Nota *secundo* : Hæ 70 hebdomades dicuntur abbreviatæ, et, ut Septuaginta, concisæ, id est præcisæ et definitæ (hoc enim significat Hebræum נחתך *nectach*), non quod ad preces Danielis et Prophetarum decurtatæ sint, et breviores factæ, quam fuerant antea a Deo decretæ, uti aliqui volunt : neque etiam quod hæ hebdomades sint annorum non solarium, sed lunarium (annus enim lunaris brevior est solari 11 diebus), uti volunt Theodoretus, Beda et Pererius : sed quod breves, id est paucæ, definitæ sint usque ad Christum, cum Deus longe plures statuere potuisset, idque ob preces et suspiria Danielis, et Isaiæ, cap. XLV, vers. 8, et aliorum a Deo prævisa. Sic *Matth.* XXIV, 22, dicuntur breviati, id est breves, hoc est pauci, decreti a Deo, dies persecutionis Antichristi.

Hinc plerique Doctores etiam scholastici docent Danielem, Isaiam aliosque Prophetas et Patriarchas meruisse de congruo, non quidem ipsam incarnationem in substantia, sed ejus accelerationem, et alias circumstantias, v. g. quod a Davide et posteris ejus progigneretur Christus. Ita censent Bonaventura in III, dist. IV, art. 2, *Quæst.* I; Gabriel, art. 4, dub. 3; Richardus, art. 3, *Quæst.* I; Almainus, *Quæst.* I, dub. 3; Marsilius, *Quæst.* V,

(1) Hebdomades vero hoc loco, inquit Rosenmuller, non sunt intelligendæ *dierum*, utpote quæ spatium sedecim tantummodo mensium efficientes, amplitudini rerum illarum quæ versu hoc et tribus qui sequuntur, prænuntiantur, haudquaquam sufficerent. Accedit quod auctor infra, cap. x, 2, 3, *hebdomadas dierum* exprimere volens, vocem ימים *iamim, dierum,* semel iterumque adjecit, quo non obscure indicat, hoc loco alias hebdomadas intelligendas esse. Nec vero hebdomades septenniorum seu jubilæorum significantur, propter rationes infra a Cornelio allatas. Reliquum igitur est ut intelligantur hebdomades annorum ; hujusmodi hebdomades commemorantur *Levit.* XXV, 8, nec aliis antiquis populis annorum hebdomades incognitæ fuerunt. Marcus Varro, auctore Gellio, *Noct. Attic.* lib. III, cap. x, in primo librorum qui inscribuntur *Hebdomades*, scribit, se jam undecimam annorum hebdomadam ingressum esse, et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse. Porro motivum præcipuum cur Daniel usurpaverit septuaginta annorum hebdomadas, desumitur ex relatione ad septuaginta annos Jeremiæ, ita ut singulis eversionis annis responderent totidem annorum hebdomades, usque ad novum et postremum urbis excidium, quod post expletionem 70 hebdomadum reipsa contigit. Et ut per transennam dicamus, ex hac relatione jam probatur Danielem non aliter quam Jeremias has septuaginta hebdomadas posuisse pro tempore indeterminato. Jahn, *Appendix hermeneuticæ*, fasc. 1, pag. 125 et seq. (Viennæ 1813), contendit post Dathium, minime legendum esse שבעים שבעים *schabeim schibeim, septuaginta hebdomades;* sed *schibeim schibeim*, eamdem vocem duplicando, id est septuaginta septuaginta anni, etc., ac si angelus vehementi asseveratione cohærenter ad fervidas Danielis preces ei dixerit : *Septuaginta,* ita prorsus, *septuaginta anni decurrunt,* seu *deproperant,* id est vergunt ad finem, etc., ellipsin *anni*, שנים *schanim*, ex versu secundo supplendo. Verum plura sunt quæ arbitrariam hanc, nec non et temerariam lectionem evertunt : quippe quæ, juxta ipsum Rosenmuller, contraria est omnibus codicibus, in quibus nullo excepto, legitur *hebdomades,* nec non et veteribus omnibus versionibus, et traditioni Hebræorum tum antiquiorum, tum recentiorum.

art. 1, concl. 3; Alensis, III part. *Quæst.* VIII, memb. III, art. 2. Huc etiam inclinat D. Thomas; Scotus, et ex iis Franciscus Suarez, III part. *Quæst.* II, art. 10, disp. 10, sect. VI, idque colligunt ex hoc loco. Ait enim Gabriel : « Ab exordio precum tuarum egressus est sermo. Ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es, etc. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, ut finem accipiat peccatum, et adducatur justitia sempiterna. » Oraverat enim Daniel, vers. 2, 4 et sequent., in jejuniis, sacco et cinere, non tantum pro reditu Judæorum e Babylone, sed et pro peccatis populi abolendis : hæc autem nonnisi per Christum abolenda sciebat. Ita Rupertus in *Daniel.* cap. XVI.

Alii dicunt hebdomades has abbreviatas fuisse, quia ultima concisa fuit, non plena : nam in medio ejus occisus est Christus : in Christi enim nece videntur omnes finiri.

UT CONSUMMETUR PRÆVARICATIO. — Sensus est, *primo*, *q. d.* Donec impietas ad summum crescat, ita ut amplius augeri nequeat, donec scilicet occidatur Christus noster, quod summum fuit peccatum. Unde Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, legit : « Quoadusque inveteretur delictum. » Ita Theodoretus, Eusebius, lib VIII *Demonstr.*, et S. Chrysostomus, orat. 2 *Contra Judæos.* Sic medicus exspectat crisin morbi, ut is totum se exerat, crescatque ad summum; tumque curationem incipit, cum morbus plane cognitus decrescere incipit.

In Christo finem accepit peccatum, quomodo?

Secundo, simplicior et verior sensus, *q. d.* Ut veniat Christus, qui quasi agnus in ara crucis omnia peccata hominum consumat, et prorsus deleat. Unde sequitur explicationis causa : « Et finem accipiat peccatum. » Pro *consummetur* hebraice est להתם *lehatem*, id est ut finiatur. Aliqui, ut Pagninus, pro ה legentes ח, pro *lehatem* legunt לחתם *lachatom*, id est, ut signetur vel sigilletur, hoc est, inquiunt, ut abscondatur, et quasi sigillo concludatur, ut ultra non appareat, quod ipsum est, finem accipere peccatum. Ita Pineda in *Job* XXXVII, 7. Verum Hebraice germana lectio habet *lehatem*, non *lachatom*. Nota : Licet post Christum multa committantur peccata, hic tamen dicitur ea finem accepisse, *primo*, quia Christus pro omnibus satisfecit, et sic omnibus nostris debitis quasi finem imposuit, eaque quantum est ex parte sua abolevit. *Secundo*, quia Christus nobis cœlum aperuit, sustulit idololatriam, diabolum superavit, tamque efficacem gratiam et sacramenta nobis contulit, ut, si velimus, facillime omne peccatum superare possimus, uti viri sancti omnesque veri christiani illud superant. Est enim Christianismus « mors criminum, vita virtutum, » ut ait Cyprianus, lib. III, epist. 2 *ad Donatum.*

Christus justitiam sæculorum adduxit tripliciter. Primo.

ET ADDUCATUR JUSTITIA SEMPITERNA. — Hebraice est צדק עולמים *tsedec olamim, justitia sæculorum*, id est Christus, qui quasi sol justitiæ suæ radios in omnium sæculorum, tam ante quam post se, homines effudit, et Ecclesiam quasi regnum æternum justitiæ, id est juste et pie viventium, instituit. Ita Interpretes, quin et Thalmudistæ ac Rabbini passim, per justitiam hanc intelligunt Messiam. Vide eos apud Finum, lib. V *Flagelli*, cap. V.

Secundo.

Secundo, justitia sæculorum, id est æterna, est nostra justificatio et justitia per Christum accepta : Christus enim « factus est nobis justitia, » I *Cor.* I, 30. Hæc enim justitia in genere, directe opponitur iniquitati quam delevit. Hæc justitia dicitur æterna, quia hic inchoatur per gratiam, et in cœlo perficietur a Christo per gloriam æternam.

Tertio.

Hinc *tertio*, Pintus : Justitia æterna, inquit, est Evangelium, quod docet omnem justitiam; unde ait Isaias, cap. XLV, 23 : « Egreditur de ore meo justitiæ verbum. » Hic sensus non est directus, sed derivatus ex primo et secundo.

ET IMPLEATUR VISIO. — Christus enim, nascens et moriens, implevit hanc Danielis et omnium aliorum Prophetarum visiones, id est prophetias. Hebraice est לחתם *lachtom*, id est *ad signandum visionem*. Ita Septuaginta, Vatablus et alii. Sed *signare* significat *implere*. Ita S. Chrysostomus, orat. 2 *Contra Judæos* : « Sistere, ait, oportuit prophetias post Christum : hoc enim est signare, id est sistere visionem. Unde Christus dixit : Lex et Prophetæ usque ad Joannem. » Ita et Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, qui et causam addit, dicens : « Ipse (Christus) enim fuit signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia quæ retro de eo Prophetæ nuntiaverant. Post adventum enim Christi et passionem ipsius jam non visio, neque Propheta est, qui Christum nuntiet venturum, etc. Unde verissime dicit adventum ejus firmare visum et prophetiam. » *Signare* enim hic idem est quod *sigillare* : res enim dum completa est et perfecta, solet sigillari : sigillum enim signum est complementi et perfectionis rei. Ita sigillantur diplomata, litteræ, testamenta, panni aliæque res dum sunt perfectæ, ne quid eis a quopiam addatur vel detrahatur. Hinc per catachresin *signare*, vel *sigillare*, idem est quod *implere, complere, perficere.* Quocirca Aquila vertit, καὶ τοῦ τελέσαι ὁραματισμὸν καὶ προφήτην, *ad consummandum visionem et prophetam.*

ET UNGATUR SANCTUS SANCTORUM, — ut scilicet Spiritu Sancto consecretur Christus in sanctissimum sacerdotem, regem, prophetam, doctorem, legislatorem et redemptorem orbis. Hebræi, ut mox dicam, vertunt : *Et ungatur sanctitas sanctitatum*, vel *Sanctum sanctorum*; vel *sanctuarium sanctuariorum*, qui *non est alius quam ipse Messias sanctificatus de filiis David*, ait R. Barnahaman apud Finum, lib. V *Flagelli*, cap. V, et R. Moses Gerundensis : « Messias, ait, vocatur Sanctuarium sanctuariorum, quia futurum erat ut in eo secundum humanitatem, omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei requiescerent; eratque ipse super omnem creaturam oleo gratiæ ac beneplaciti Dei ungendus. Unde merito hebraice dictus est Messias; » græce χριστὸς, latine *unctus*. Ita ipse apud Gala-

tinum, lib. IV, cap. XVIII. Quocirca Aquila vertit, *ad ungendum Sanctificatum sanctificatorum*; Syrus : *Septuaginta hebdomades requiescent super populum tuum, et ad perficiendum visionem et Prophetas, et ad Christum Sanctum sanctorum.* Ubi vox *sanctum* non est adjectiva, sed substantiva, *q. d.* Qui est sanctum, vel sancta sanctorum. Unde Arabicus uterque vertit : *Ad Christum, qui est puritas puritatum*, vel *sanctitas sanctitatum.* Hinc Romanus Pontifex vocatur Sanctissimus Dominus noster, vel Sua Sanctitas, tum quia repræsentat Christum, qui est Sanctus sanctorum; tum quia hoc titulo admonetur qualis esse debeat is qui est pastor et Episcopus tot millionum animarum, ut eas omnes ad sanctitatem et salutem a Christo partam perducat (1).

Nota : Sanctitatis ratio consistit in adæquatione et conformitate voluntatis et operum cum lege æterna, quæ est in mente Dei : ille enim sanctus, id est justus et perfectus est, qui huic legi suos mores conformat. Hinc sanctitas est ab omni labe puritas, ait S. Dionysius, cap. XII *De Divin. Nom.* Item amor et conjunctio cum Deo; quo enim quis magis a rebus terrenis et impuris mentem avocat, eamque attollit ad Deum, eo fit sanctior. Jam Christus qua Deus, est ipsa increata, immensa et essentialis sanctitas : qua vero homo, est sanctissimus non tantum per gratiam animæ ejus infusam, qua longe omnes angelos et homines sanctos superat et transcendit, sed etiam per gratiam unionis hypostaticæ, per quam in humanitate Christi inhabitat plenitudo, uti divinitatis, ita et sanctitatis corporaliter : quæ admirabilis et incomprehensibilis est sanctificatio, utpote quæ expiationis et sanctificationis humano generi a Deo constitutus est fons. Ab hujus plenitudine omnes accepimus, et quod superest, adhuc mille mundorum peccatis abluendis et infinitis animabus sanctificandis sufficit. Hinc ab æterno prædestinati sumus in Christo, ut simus sancti et immaculati in conspectu Dei, *Ephes.* I. Christi ergo sanctitas est omnis hominum sanctitatis causa efficiens, meritoria, exemplaris et finalis. Omnis enim sanctitas nostra sanctitati Christi quasi exemplari suo conformari debet, ad ejusque gloriam quasi ad finem suum dirigi, ut scilicet ipse in omnibus a se redemptis et sanctificatis honoretur, laudetur et glorificetur in æternum. Porro hac gratia unionis unctus, id est sanctificatus et consecratus est in incarnatione, sed eadem unctus est publice, id est toti mundo declaratus et promulgatus est in baptismo. Hinc omnes Christo debemus summam reverentiam, gratitudinem, amorem, obedientiam, sequelam et obsequium.

Vers. 25. 25. AB EXITU SERMONIS, UT ITERUM ÆDIFICETUR JERUSALEM, — ab eo tempore quo ab Artaxerxe exibit sermo et edictum quo permittet, dabitque Nehemiæ et Judæis veniam reædificandi Jerusalem. Ecce hic tacite annuit angelus exauditam esse orationem Danielis : dum enim ait reædificandam esse Jerusalem, insinuat Judæos e captivitate in Jerusalem redituros; atque insuper ab hoc anno usque ad Christum (qui erat desiderium desideriorum Danielis et Prophetarum omnium) fore septuaginta hebdomades prædicit. Unde hebraice ad verbum est : *Ab exitu sermonis ad reverti faciendum* (vel, *ad reducendum*) *et ædificandum*, id est ad reverti faciendum ædificationem, hoc est, ad faciendum ut redeatur ad ædificationem Jerusalem; quod Noster clare vertit, « ut iterum ædificetur Jerusalem. » De qua phrasi plura inferius. Fecit enim Nehemias impetrato diplomate Artaxerxis, ut Judæi secum e Perside libere et secure redirent in Judæam ad Hierosolymæ reædificationem et restaurationem.

HEBDOMADES SEPTEM, HEBDOMADES SEXAGINTA DUÆ ERUNT, — hoc est, hebdomades sexaginta novem : adde unam, de qua in seq. agit, habebis septuaginta (2).

Est hic locus illustris de adventu Messiæ, cujus hic ortus, baptismus, passio et mors per singulos præcise consignantur. Quocirca ex hoc loco manifeste convincuntur Judæi, clareque demonstratur Messiam jam pridem venisse, esseque Jesum Christum, quia in eo finiuntur hæ 70 hebdomades.

Thalmudici, R. Salomon et passim Hebræi, ut hoc telum tam acutum et certum effugiant, afferunt hic expositionem plane contortam et violentam, imo implicantem contradictionem, et seipsam ipsosque Judæos jugulantem. Censent enim hic non agi de Christo, sed de templo : nam pro *Sanctus sanctorum* in Hebræo est *Sanctitas sanctitatum*, id est templum. Dicunt ergo hasce hebdomades dividendas esse in duas partes, iisque significari statum et durationem duplicis templi Hierosolymitani : nimirum priorem earum partem esse decem priores hebdomades quæ conficiunt 70 annos, quos dicunt inchoari ab excidio templi Salomonici, quod peregit Nabuchodonosor, et terminari in reædificatione templi secundi, quæ peracta est per Zorobabel, permittente Dario Hystaspis, anno regni ejus sexto, ut dicitur I. *Esdræ* VI, 15; ab illo enim excidio templi primi usque ad reædificationem templi secundi sub

Expositio Rabbinorum.

(1) Scholl in *Comment. de septuaginta hebdomadibus Danielis*, pag. 12, abstracto hic posito pro concreto optime censet Messiam designari, de quo Gabriel, ejus nativitatem Mariæ prænuntians, *Luc.* I, 35, eadem appellatione usus loquitur : « Quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. » Cf. Hengstenberg opere citato, pag. 444 et seq.

(2) Septuaginta illud hebdomadarum spatium, de quo vers. 24 generatim dixerat, jam in tres partes seu epochas dividit, et quænam singulis hisce temporis partibus sint eventura exponit : *primo*, in hebdomades septem in quibus Jerusalem reædificatio perficietur; *secundo*, in sexaginta duas, quibus elapsis apparebit Messias; *tertio*, in unam, cujus in medio morietur Messias dux, pactumque cum Deo confirmabit.

Dario, aiunt fluxisse decem priores hebdomades, id est 70 annos. Posterior earum pars, inquiunt, sunt 60 hebdomades reliquæ, quæ conficiunt annos 420, quibus asserunt durasse templum secundum, scilicet sub regno Persarum 43 annis : inde sub regno Græcorum 180 annis; inde sub Machabæis 103; inde sub Herode et posteris ejus annis 103, qui omnes simul juncti faciunt annos 420, id est hebdomades 60, jam dictas. Itaque ipsi incipiunt has 70 hebdomades in excidio primi templi, et finiunt illas in excidio secundi templi. Ita ipsis Thalmu udicorum et R. Salomonis verbis referunt Finus lib. V *Flagelli*, cap. V, et Petrus Galatinus, lib. IV *De Arcanis fidei*, cap. XIV et seq.

Refellitur primo. Verum hæc frivola esse, falsa et contradictoria patet *primo*, quia hæ hebdomades ab angelo inducuntur ad dimetiendum, non durationem templi, sed tempus adventus Messiæ; nimirum quod post 70 hebdomades, id est post 490 annos nascetur, morietur, et pro salute mundi immolabitur Christus; hoc enim clare verba ejus significant, dum ait : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, etc., et ungatur Sanctus sanctorum. » Et rursum : « Scito ergo et animadverte, ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt. » Occurrit et respondet R. Salomon pro *ungatur Sanctus sanctorum*, hebraice esse, *ungatur* קֹדֶשׁ קָדָשִׁים *kodes kadascim*, id est *Sanctitas sanctitatum*, hoc est templum sanctissimum. Ergo hic agi de templo, non de Christo. Respondeo, id dici non posse, *primo*, quia templum in fine 70 hebdomadum non fuit unctum, id est consecratum, sed profanatum et combustum a Romanis, uti ipse R. Salomon fatetur : ergo hæc de templo accipi nequeunt, sed de Christo, qui est sanctitas sanctitatum, id est Sanctus sanctorum, id est sanctissimus, et suprema sanctitas, ut vertit Leo Hebræus. Sic Pontificem vocamus, Sua Sanctitas, id est Sanctissimus Dominus. Sic principi dicimus, Sua Celsitudo; regi, Sua Majestas. Id ita esse patet, quia ita explicat Daniel, dum subdit : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ. » *Secundo*, melius in Hebræo aliis punctis legitur קְדֹשׁ קְדֹשִׁים *kedos kedoscim*, id est Sanctus sanctorum, uti legit Noster, quod soli Christo, non templo convenit. Pari modo si legas, *Sanctitas sanctitatum*, certum est Christum intelligi, non templum. Christus enim adduxit justitiam, abolevit peccatum, illudque quasi hostia expiavit. Unde pro *deleatur iniquitas*, hebraice est *lecapper avon*, id est ad propitiandum pro peccato, et, ut Aquila vertit, *ad expiandum peccatum*, instar hostiæ pro peccato, quæ peccati est expiatrix, qualis fuit Christus; hæc enim vocatur כופר *copher*. *Tertio*, nec templum, nec Cyrus, nec Nehemias, nec Zorobabel, nec Agrippa, nec quis alius tunc fuit unctus, quia oleum illud in secundo templo defuit secundum Rabbinos. Unde in lib. *Sanhedrim Hierosol.* cap. *Elluben haggolim*, id est *Isti sunt captivi*, ait R. Samuel : « Quinque res defuerunt in secundo templo quæ fuerunt in primo, scilicet ignis, arca, urim et tummim (id est Rationale judicii cum ephod) oleum unctionis, et Spiritus Sanctus. » Idem habetur in *Midras sir hassirim*, id est in *Expositione Cantici Cantic.*

Dices : Hebraice קדש *kodes*, significat templum vers. 26, ubi dicitur : « Et civitatem, et sanctuarium (hebraice *kodes*) dissipabit populus cum duce venturo ; » ergo et hic significat templum, non Christum. Respondeo, nego consequentiam; hic enim jungitur civitati, diciturque cum ea dissipandum a Tito, quod de templo accipi debere liquet; præsertim, quia ante urbis et templi excidium occidendum esse Christum jam prædixit angelus : unde clarum est de templo eum loqui, non de Christo, secus est hic, ubi prædicit ungendam sanctitatem sanctitatum, quæ adducat justitiam sempiternam, et aboleat peccatum, ac impleat visiones Prophetarum : hæc enim fecit Christus, non templum.

Denique R. Moses Gerundensis, R. Ozia in *Seder Olam*, R. Josue ibidem, R. Barnahaman, R. Barachias, R. Moyses Tironensis, R. Hioces, R. David, R. Abraham, R. Chaldias, qui fuerunt auctores Thalmud, quos citant Finus et Galatinus supra : esto putent hisce 70 hebdomadibus denotari tempus durationis templi; tamen omnes uno ore asserunt, in fine harum hebdomadum 70 venturum Messiam, eumque intelligunt per justitiam sempiternam.

Secundo, quia angelus hic Danielem afflictum, et obsecrantem pro liberatione populi consolatur dicens, post 70 hebdomades populum ab omni captivitate liberandum per Christum : ergo non definit hic tempus durationis utriusque templi, scilicet quod prioris desolatio durabit 70 annis; posterius vero 420 annos durabit, ac deinde exscindetur in perpetuum; hæc enim tristia sunt, non læta et consolatoria. Constat autem angelum hunc consolari Danielem, eique lætum afferre nuntium, quod exauditæ sint preces ejus. Probatur secundo.

Tertio, hæ 70 hebdomades inchoandæ sunt ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, jam a Chaldæis eversa, uti ait angelus : ergo male, imo, contrarie verbis angeli, Judei eas inchoant ab excidio templi, jam pridem facto a Chaldæis. Non enim dicit angelus : Ab exitu destructionis, sed ædificationis Jerusalem eas inchoandas esse. Tertio.

Quarto, eversio templi, quæ hic prædicitur futura, ut Judæi volunt, in fine 70 hebdomadum, non fuit ablatio peccati, adductio justitiæ sempiternæ, unctio Sancti sanctorum, quod tamen hic de iisdem asserit angelus, sed potius illa horum omnium, totiusque religionis et gentis Judæorum fuit eversio. Quarto.

Quinto. *Quinto*, errant Rabbini in supputatione annorum. Nam Thalmudici in *Megilla*, cap. I, docent ab excidio templi primi usque ad fabricam templi secundi fluxisse annos 78. Secundum vero templum stetit non tantum annis 420, sed ut minimum annis 583; tot enim sunt ab anno sexto Darii Hystaspis, quo hoc templum perfectum est, ut dicitur I *Esdræ* VI, 16, usque ad annum 72 a morte Christi, quo illud ipsum eversum est a Tito. Rursum ex Judæorum sententia 70 hebdomades, id est 490 anni, incipiunt ab excidio templi prioris, quod contigit anno ultimo Sedeciæ, qui fuit annus 18 Nabuchodonosoris, et finiuntur in excidio templi secundi, quod peregerunt Titus et Romani 38 anno post necem Christi, a Judæis occisi. Atqui ex Josepho, et ex aliis omnibus historicis constat contrarium, scilicet non tantum 490, sed longe plures annos interfluisse, puta 668. Imo Josephus plures numerat. Nam lib. VII *De Bello Judaico*, cap. XVIII, ait : « A rege David usque ad Titum (a quo eversa est Jerusalem) anni mille centum septuaginta novem. Ex quo autem condita est (Jerusalem) usque ad excidium annorum duo millia centum septuaginta septem. » Jam a Davide usque ad ultimum annum Sedeciæ, quo a Nabuchodonosore eversa est Jerusalem cum templo, sunt anni 470, ut patet ex annis Davidis, Salomonis, et posterorum, qui consignantur in libris *Regum* : supersunt ergo anni 709 ad explendum numerum annorum 1179, quos Josephus ait fluxisse a Davide ad excidium Hierosolymæ. Itaque ex Josephi sententia, a Sedecia ad Titum non 490, ut volunt Judæi, sed 709 anni fluxerunt. Et ne dicas errorem esse in numeris Josephi, eumdem numerum per partes colligit et supputat idem Josephus lib. XX *Antiquitatum*, cap. VIII.

Sexto, consentiunt Judæi has hebdomadas terminari in destructione templi secundi, facta per Titum et Romanos : atqui ex angeli sententia hæ hebdomades terminantur in Christo ejusque nece; hoc enim clare verba significant : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ : et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus. » Ergo ex Judæorum sententia sequitur quod Messias, puta Christus, jam venerit, vixeritque sub tempus destructionis Jerusalem per Titum, ac proinde fuit Jesus Christus. Nec enim alius fingi potest, nisi quis dicat Titum, in quo desinunt hæ septimanæ, esse Messiam. Sed hunc nec ipsi Judæi recipient, utpote quem quasi templi et gentis suæ eversorem exsecrantur.

Christum non esse Cyrum probatur. Respondet R. Salomon per Christum hic accipi Cyrum, qui solvit captivitatem Babylonicam. Hunc enim Isaias cap. XLV, vocat Christum, dicens : « Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro. » Verum hoc implicat : *primo*, quia Cyro non competit quod de Christo ait hic Daniel; nimirum eum fore Sanctum sanctorum, consummaturum prævaricationem, finem daturum peccato, et adducturum justitiam sempiternam, ideoque fore *nagid*, id est ducem populi fidelis et christiani; נגיד *nagid* enim ab Hebræis vocatur is, qui antestat populo in rebus vel politicis, vel Ecclesiasticis, puta antistes, præsul, dux, princeps; sive qui præit et ducit agmen, uti capitaneus et ductor exercitus. Dicitur enim *nagid*, a נגד *neged*, id est *ante*; unde *nagid* idem est quod antecessor, dux, ductor : et hoc significat græcum ἡγούμενος, uti vertunt hic Septuaginta. Talis autem in populo fideli fuit Christus, non Cyrus, utpote infidelis. Sic *Jerem.* cap. XXI, 1, Phassur vocatur *nagid*, id est *princeps in domo Domini*. Et *Nehem.* cap. XI, 11, Saraia pontifex vocatur *nagid*, id est *princeps domus Dei*, id est summus *Antistes*, ut vertit Marinus Brixiensis in *Lexico*. Et Salomon rex, III *Reg.* I, 13, vocatur *nagid*, id est *dux super Israel*. Et Saul, I *Reg.* IX, 15, a Samuele ungi jubetur in *nagid*, id est regem et ducem, ut salvet populum de manu Philistinorum.

Secundo, hæ hebdomades incipiunt multis annis post Cyrum, scilicet ab Artaxerxe : hic enim, non Cyrus, Judæis potestatem urbis reædificandæ fecit, ut patet *Nehem.* II, 5. Inde enim eas incipiendas esse docet angelus, dicens : « Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, hebdomades, » etc. Adde : Cyrus jam regnabat, cum hanc visionem accipit Daniel, et hoc eodem anno Judæos e Babylone dimisit. Falsum ergo est usque ad Cyrum numerandas esse 70 hebdomades, id est 490 annos, quas usque ad Christum numerandas esse asserit hic angelus. Quocirca Aben-Ezra fatetur per Christum hic non accipi Cyrum, sed Nehemiam. Alii accipiunt Zorobabel, alii Herodem Agrippam juniorem, qui Judæorum fuit fautor et protector. Sed hæc iisdem argumentis confutantur. Adde, nemo horum fuit occisus, quod de Christo ait hic Daniel (1).

(1) Perperam et ipse Bertholdtius in *Danielis Comment.*, cum Rosenmuller et reliquis antimessianis interpretibus conatur evincere per משיח נגיד *maschiach nagid*, quod est *Messias princeps*, aut *Christus dux*, principem extraneum designari. Etenim, *primo*, ut bene notat J. Perrone loco citato, bona prædicta (vers. 24) ubique in prophetis de tempore Messiano dicuntur; si igitur, ut et ipsi fateri coguntur, ibi est sermo de rege qui circa exitum LXIX hebdomadæ venturus erat, patet eum paulo ante effusionem bonorum illorum venire debuisse, nec proinde his verbis quidquam significari præter illorum bonorum auctorem. *Secundo*, nexus causalis inter personam et distributionem bonorum indicatur per vocabulum *maschiach, Messias,* seu *Christus,* relate ad *Kedos kedoschim,* Sanctus sanctorum, vers. 24. Porro per *sanctissimum* significari Messiam pluribus ostenditur. *Tertio*, quemadmodum *nagid, dux* seu *princeps,* non excludit relationem ad Messiam, cum de illo pariter dicatur, *Isai.* LV, 4, sicut שר *schar*, *Isai.* IX, 6; מושל *moschel*, *Mich.* V, 1; נשיא *nasci*, *Ezech.* XXXIV, 24; ita nec *maschiach*, quod se habet ad *nagid*, sicut speciale ad generale, et aperte Messiam respicit. Inservit namque ad hoc, ut per *nagid* designetur princeps theocraticus : cf. I *Reg.* X, 1. Nun-

Alii Rabbini respondent agi hic de Christo, sed hisce 70 hebdomadibus non definiri tempus adventus ejus, quasi ipse in septuagesima et ultima sit venturus, sed quod in iis Judæi merebuntur ut ipse suo tempore veniat. Verum ut taceam illos tunc potius meruisse excidium, quod eis intulerunt Romani, idipsum ipsa verba angeli excludunt; ait enim : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus. » Ergo hebdomades definiunt tempus adventus Christi. Unde R. Salomon fatetur, quod Judæi hunc Messiæ adventum non meruerint in tempore 70 hebdomadarum; sed iis finitis tempore hujus diuturnæ et interminabilis captivitatis eum mereantur. Sed et hoc absurdius dicitur : nec enim per annos 1500 fructus hujus meriti apparuit, ut vel Messias, vel Propheta aliquis Messiæ prænuntius se ostenderet. Adde Judæos usuris, fraudibus, sortilegiis addictos nunc tam, vel magis sceleratos esse, quam fuerint olim, ut non Messiæ adventum, sed ejus odium, reprobationem et desolationem extremam mereri videantur.

Responsio R. Salomon.

Perperam ergo R. Salomon verba angeli sic exponit, « ut consummetur prævaricatio, » id est ut Judæi desistant a prævaricationibus suis, et per hoc mereantur apud Deum, ut eorum iniquitas deleatur per captivitatem modernam. Similiter, « ut adducatur justitia, » id est, inquit, ut veniat Messias, per quem in sempiternum justificentur Judæi, et tunc finaliter impleantur visio et prophetia, ut per merita Judæorum impleantur promissiones per prophetas factæ de Christo. Perperam inquam; nam Hebræa ad verbum habent : *Præcisum est, determinatum et definitum* (fore scilicet) *super populum tuum, et super urbem sanctuarii tui hebdomades septuaginta ad consummandam prævaricationem, et ad finiendum peccatum, et ad delendum iniquitatem, et ad adducendam justitiam sæculorum, et ad complendam visionem et prophetiam, et ad ungendum Sanctum sanctorum.* Ita vertunt Septuaginta, Leo Hebræus, Galatinus et alii; quibus verbis clare significatur decretas esse a Deo præcise 70 hebdomades usque ad consummationem peccati, et adductionem justitiæ, ita ut iis finitis statim consummetur peccatum, et adducatur justitia, et ungatur Sanctus sanctorum. Hisce enim omnibus angelus 70 hebdomadarum tempus constituit : ergo illa omnia intra 70 hebdomades necessario implenda sunt : ad hoc enim (ut scilicet illa omnia fiant) decisæ et definitæ sunt hæ hebdomades, uti habent verba Hebræa. Unde angelus, idipsum explicans, subdit : « Scito ergo et animadverte, ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem hebdomades septem, hebdomades sexaginta duæ, » etc.

Refellitur. Primo.

Secundo, in medio hebdomadæ 70, ait angelus defecturam hostiam et sacrificium, quæ offerri solebant pro peccato; ergo multo magis merita et satisfactiones privatas Judæorum defecturas supponit : hæ enim a publico Dei cultu, sacrificiis et sacramentis pendent. Jam cum constet hostiam et sacrificium defecisse in excidio Titi, sequitur tunc quoque completas fuisse 70 hebdomades, omneque Judæorum meritum et omne bonum. Quid enim apud Deum mereantur nunc Judæi, qui ab eo oblivioni traditi, abjecti, et omnium gentium servituti jam per sedecim annorum centurias expositi sunt? Secundo.

Tertio, angelus ait hic 70 hebdomades præcise a Deo esse decretas et definitas; quæro ad quid, sive cui rei sunt definitæ ? Utique ut iis expletis, « ungatur Sanctus sanctorum, » ut ait angelus, puta Messias; ac simul, ut per eum consummetur prævaricatio, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia, et impleatur visio. Hæc enim in Hebræo pari tenore et syntaxi, per copulam *et*, sine articulo ullo (ut patet ex verbis Hebræis jam citatis) ponuntur et conjunguntur, ut ab invicem divelli nequeant. Statuuntur hic ergo tempus et terminus, scilicet 70 hebdomadæ, quibus exactis veniat Christus, qui hæc tria præstet; scilicet *primo*, propitiationem, expiationem et abolitionem peccati; *secundo*, adductionem justitiæ sempiternæ; *tertio*, impletionem omnium visionum et prophetiarum, uti Thalmudici et Rabbini alii jam citati fatentur. Unde ait angelus : « Super populum tuum, et urbem sanctam; » quia Judæis proprie, non gentibus, a Deo uti per Prophetas promissus, uti et missus est Messias in fine hebdomadarum. Tertio.

Objicit R. Salomon hebdomades 62 dividi a Daniele ab hebdomadibus septem; ait enim : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, » *q. d.* Septem hebdomades Objiciur primo.

quam paganus rex ita vocatur, qua talis. De Cyro solum, *Isai.* XLV, 1, *maschiach* legitur, tum ob specialissimas relationes ejus ad theocratiam, tum ob dona a Deo ipsi collata ad Judæorum salutem, tum ob initia cognitionis veri Dei, ex suo decreto (cf. II *Paralip.* cap. ult.; *Esdr.* I, 2), tum ob typicam relationem ad Christum Messiam. Imo ut rex theocraticus considerari potest, et pro tali sumitur, *Isai.* XLV, 1. *Quarto*, ex contextu, in quo opponitur *maschiach nagid* τῷ נגיד הבא *nagid aba, duce venturo,* vers. 26; *nagid* utrique commune, ast *maschiach theocraticus, aba extraneus.* Atqui a tempore Danielis nemo rex theocraticus, juxta *Ezech.* XXI, 32; ergo unus Messias designatur. *Quinto*, tandem terminus *ad quem* hujus vaticinii estne Christi nativitas, an ejus publica manifestatio? Hoc posterius communius. Cf. Petavii *Doctr. temp.* lib. XII, cap. XXXIII. Jam vero hebdomades LXIX, ut inferius ostendetur, desinunt in Christum. Post LXX hebdomadas opus salutis debet esse completum, usque ad Messiam hebdomadæ LXIX, qui media LXX hebdomada exstirpabitur. Ergo remanent anni tres cum dimidio. Hinc illud *ad Maschiach* tantumdem valet ac : *usque ad publicam manifestationem Messiæ.* Sane vel ipse Bertholdtius hæc verba ad Christum proxime referri fatetur, scribens: « Si non necessarium absolute, attamen valde naturale est, ad hæc verba *maschiach nagid* cogitare de Messia Jesu et de ipsius morte in cruce. » Cf. Hengstenberg loco citato, pag. 460 et seqq.

erunt usque ad Cyrum, qui Judæis erit favens, et quasi Christus : inde 62 hebdomades erunt, quibus ædificabitur et stabit Jerusalem; sed in angustia, quia a Persis, Græcis et Romanis vexabitur : unde in fine earum occidetur alter Judæorum Christus a Romanis, scilicet Herodes Agrippa.

Responsio prima. Verum hoc dici nequit : nam falsum est, « ab exitu sermonis, » id est ab edicto reædificandi Jerusalem, usque ad Christum ducem fuisse tantum septem hebdomades; mox enim angelus numerat 70. Quin et ipse R. Salomon dividens has hebdomades in duas partes, priori parti non septem, sed decem dat hebdomades : tot enim ait fluxisse ab excidio primi templi, usque ad fabricam secundi templi, puta usque ad annum sextum Darii Hystaspis, uti initio dixi. Rursum alibi ipse, et alii Rabbini passim dicunt fluxisse, non 70, sed 78 annos usque ad hunc annum Darii : ergo sibi contradicunt hic, uti et in multis aliis.

Secunda. *Secundo,* falsum est quod 62 hebdomadibus ædificata sit platea, et muri Jerusalem in angustia temporum. Nam hi muri paucis diebus, puta 52, a Nehemia restaurati sunt, ut dicitur *Nehem.* VI, 15. Hæc enim angustia temporum paucis diebus duravit, scilicet usque ad mortem Sanaballat, qui hanc murorum fabricam impediebat, uti ibidem dicitur.

Tertia. *Tertio,* has 62 hebdomades non spectare fabricam templi, sed Christum, patet ex eo quod statim subdit : « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus. » Ubi plane intelligitur Christus, de quo dixit paulo ante : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ. » Ut patet tum ex nomine Christi, tum ex eodem numero hebdomadum sexaginta duarum.

R. Salomon fingit duos Christos. Figmentum ergo est et paradoxum quod R. Salomon duos hic comminiscitur Christos, scilicet *primum,* de quo dicatur : « Usque ad Christum ducem, » et hunc esse Cyrum; *secundum,* de quo dicatur : « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, » et hunc esse Herodem Agrippam, qui vocatur Messias, quia Judæorum fuit fautor et protector. Nam hunc Herodem non fuisse occisum, ut fingit R. Salomon, sed cum Romanis fuisse confœderatum, et ab iis exaltatum, docet Josephus, lib. III *Belli Judaici,* cap. III, V et seq. Et Cornelius Tacitus, lib. V, ait Agrippam in bello Judaico secutum esse partes, non Judæorum, sed Romanorum, ideoque apud Romanos magno in honore et gratia fuisse. Adde, ipsa hebdomadarum et verborum connexio, idemque numerus plane arguunt de una et eadem re, de uno et eodem Christo hic agi.

Itaque cum certum clarumque sit, illud quod sequitur : « Et rursum ædificabitur platea, et muri in angustia temporum, » non posse jungi cum eo quod immediate præcessit, scilicet : « Et hebdomades sexaginta duæ erunt : » sed paulo anterius debere referri ad « hebdomades septem » priores, quibus Judæi sub Nehemia ædificarunt Jerusalem magno labore, paupertate et metu hostium; hinc sequitur has hebdomades, septem et 62, non esse divellendas, nec dividendas, sed conjungendas. Nec est quod quis suspicetur in Hebræo aliter haberi. Sic enim ad verbum habet : *Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ. Revertetur ipsa, et ædificabitur* (non *stabit,* non *durabit,* ut perperam exponit R. Salomon) *platea, et fossatum,* sive *fossa et murus, idque in angustia temporum.* Ita vertunt Septuaginta, Leo Hebræus, Galatinus et alii passim, et patet intuenti textum. Porro cur seorsim numeret angelus hebdomades septem et 62, dicam inferius.

Itaque ex textu Hebræo liquet non divellendas esse hebdomades septem a 62, sed iis jungendas; cum iis enim junguntur per copulam *ve,* id est *et,* et utræque carent articulo, quo casus mutationem significare solent Hebræi. Si enim diceretur id quod vult R. Salomon, addendus fuisset articulus *lamed,* vel præpositio *beth,* hoc modo לששים *lescissim,* vel *bescissim,* id est, *in sexaginta duabus hebdomadibus revertetur,* hoc est rursum ædificabitur platea, et pro *ædificabitur,* dicendum fuisset, *stabit,* vel *durabit.*

Objiciunt *secundo,* initio versus hujus aliter ex Hebræo vertendum esse; nimirum, pro *ab exitu sermonis,* ipsi vertunt, *de exitu sermonis,* quasi hic non denotetur terminus a quo inchoandæ sint 70 hebdomades, sed tantum denotetur materia de qua angelus loquebatur. Dixerat enim superius : « Ab exordio precum tuarum egressus est sermo, » ut sit sensus : Tu Daniel, scito et animadverte de exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, hoc est, adverte et intellige qualiter sermo egressus a Domino de ædificatione Jerusalem sit intelligendus : quia, scilicet ad Christum ducem, id est ad Cyrum, erunt hebdomades septem. Objicitur secundo.

Responsio prima. Verum id falsum esse clare convincitur. *Primo,* quia angelus hic designat, non materiam, sed initium et finem 70 hebdomadarum, ut sciamus ubi eas inchoare, ubi terminare debeamus. Alioqui enim ridiculum, et nugatorium quid diceret, scilicet, 70 hebdomades fore, si non indicaret quando eæ futuræ essent, quando nimirum inchoandæ, quando terminandæ. Quocirca nugaces et ridiculi sunt R. Salomon et Judæi, qui ut hoc telum de adventu Christi effugiant, hasce 70 hebdomades truncant capite et cauda, initio et fine, ut in tenebras illas retrudant, nec sciatur ubi eas ordiri, ubi finire debeamus.

Secunda. *Secundo,* cum ait angelus : « Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, » clare designat finem hebdomadum, scilicet eas finiendas in Christo duce. Ergo anterius vertendum est, « ab exitu sermonis, » non « de exitu, » ut indicet earum caput et exordium : alioqui enim frustra Danieli revelaret Christum venturum in fine 70 hebdomadum. Diceret enim Daniel : O angele! nihil mihi de tempore Christi re-

velas, æque jam illud mihi obscurum est, ac ante; quid enim scio, an post aliquot millia annorum hæ septuaginta hebdomades futuræ sint, cum mihi earum initium non indices. Rursum, si vertas, « de exitu, » verba non cohærent; cohærent autem si vertas, « ab exitu. » Quis enim sensus est, de exitu sermonis usque ad Christum ducem? Hæc enim verba conjungit angelus, licet Judæi sua prava interpretatione ea disjungant, sed perperam. Si vertas : « Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt; » verba optime cohærent, suntque clarissima : indicant enim ubi 70 hebdomades Daniel ordiri debeat, scilicet ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem; et ubi eædem sint finiendæ, scilicet in Christo duce, ut quisque ab earum exordio eas per annos singulos numerando usque ad 70 et ultimam, habeat et noscat præcise tempus quo veniet Messias, adeo ab omnibus desideratus : quod incognitum erat et occultum ante hanc prophetiam. Id enim angelus hic Danieli, et per eum omnibus pandit, et cognitum facit.

Tertia. *Tertio*, ita vertunt Septuaginta, ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι. Ἱερουσαλὴμ ἕως χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο, id est *ab egressu sermonis ut respondeatur, et ut ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ductorem, hebdomades septem, et hebdomades* 62. Sic et Leo Hebræus, Galatinus, Pagninus, et alii Hebræi passim. Quin et ipsi Thalmudici, ac recentiores Rabbini veritate coacti, tandem fatentur vertendum esse, « ab exitu sermonis, » non « de exitu, » ac hic indicari exordium hebdomadum; quod ipsi dicunt esse annum Sedeciæ vel ultimum, quo eversa est a Chaldæis Jerusalem cum templo, et inde numerant septem hebdomades, quas seorsim nominat angelus, id est annos 49, usque ad Cyrum, vel quartum quo Jeremias, cap. XXIX, prædixit, et ex ore Dei egressus est sermo, quod post 70 annos captivitatis Babylonicæ rursum ædificaretur Jerusalem, et inde usque ad secundi templi fabricam sub Dario, numerant suas priores hebdomades decem, id est annos 70, cum illi ipsi fateantur fuisse 78. Sic dum ad Cyrum numerant annos 49, illi ipsi fatentur fuisse plures, scilicet 52. Nam 49 aiunt fuisse usque ad Balsasarem, qui Cyrum præcessit. Itaque Judæi hic in angustias redacti, ut hoc christianorum argumentum effugiant, torquent se in omnem partem, sed non extorquent; ac multis modis sibi ipsis contradicunt, et seipsos jugulant, uti mendaces facere solent.

Quocirca vere Lyranus hic in fine capitis : « Non remanet, inquit, Judæis excusatio ex diversitate computationum, cum tempus septuaginta hebdomadarum, de quo hic agitur, qualitercumque computetur, tam per mille (imo 1600 annos) transierit in præteritum, et amplius. Sola ergo obstinatio malitiosa tenet eos in perfida exspectatione Messiæ. »

Denique, Judæos fore Christi adversarios, imo occisores prædicit hic Daniel, dum ait : « Et non erit ejus populus qui eum negaturus est » (quæ verba quomodo ex Hebræo educantur, ostendam inferius), ideoque « in dimidio hebdomadæ (70 et ultimæ, qua occident Christum) deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio, » uti vertunt Septuaginta, Noster, Galatinus, Leo Hebræus et alii. Quid clarius? Frustra ergo templi et gentis suæ restaurationem per suum Messiam exspectant Judæi : ideoque videmus eos graviorem pati captivitatem jam per 1600 annos, quam unquam vel parentes eorum, vel gentes aliæ perpessæ sint. Jugiter enim carent urbe, republica, templo, sacrificiis, Prophetis; ac videntur plane a Deo oblivioni traditi, neglecti, projecti et reprobati, donec Christum nostrum et suum agnoscant. Refert Hector Pintus in *Ezech.* XVI, 27, se Romæ disputasse cum Judæis, cumque clare illos convinceret, ita transisse obstinatos ac si fuissent insensibiles et mente capti : quin imo tam fuisse pertinaces, ut unus eorum illi diceret : Etiamsi luce meridiana clarius ostendas mihi Christum esse Messiam, tamen non credam.

Jam difficilis quæstio est apud Interpretes, quomodo hæ 70 hebdomades præcise computandæ sunt. Novi virum nobilem, catholicum et litteratum, qui in hac quæstione perscrutanda plures annos insumpsit, cumque se expedire non posset, magisque in dies intricaret, infelix incidit in amentiam et amentem judaismum. Potissima difficultas est de harum hebdomadarum exordio, quo scilicet anno præcise eas ordiri debemus. Variæ admodum hic variorum sunt sententiæ, quas omnes ad pauca capita contraham. *Primo*, aliqui eas ordiuntur ab anno 13 Josiæ, quo cœpit Jeremias, cap. I, II, prophetare de excidio et casibus Hierosolymæ. *Secundo*, Lyranus, Burgensis, Vatablus et Galatinus, lib. IV, cap. XVI, secuti Hebræos, censent eas inchoandas esse ante captivitatem Babylonicam, puta ab anno 4 Sedeciæ, quo exiit verbum et promissio Domini per os Jeremiæ, cap. XXIX, de restauranda Jerusalem. *Tertio*, alii alios Hebræos secuti, eas inchoant ab anno undecimo Sedeciæ, quo eversa est Jerusalem a Chaldæis. *Quarto*, S. Hippolytus, teste S. Hieronymo hic, inchoat eas ab anno 20 captivitatis Babylonicæ, puta quinquaginta annis ante Cyrum, qui in septuagesimo anno ejusdem illam laxavit. *Quinto*, Origenes, teste S. Hieronymo hic, et Tertullianus lib. *Contra Judæos*, inchoant eos a primo anno Darii Medi, uno anno ante Cyrum. *Sexto*, Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, et Eusebius, lib. VIII *Demonstr.*, inchoant eas ab anno primo Cyri. *Septimo*, Cyrillus Hierosolymitanus, *catech.* 12, inchoat eas a Dario Hystaspis, sub quo templum est reædificatum. *Octavo*, Severus Sulpitius, lib. II *Historiæ*, quem sequitur Scaliger, lib. VI *De Emend. temp.*, inchoat eas a Dario Notho, quem

Quæstio ubi inchoandæ 70 hebdomades.

ipse vocat Ochum; hunc enim censet templum restaurasse, non Darium Hystaspis. Vide S. Hieronymum et Pererium, qui hæc omnia fuse confutat toto lib. XI.

Unde inchoandæ 70 hebdomades?

Verum omissis multiplicibus hisce sententiis utpote vel manifeste falsis, vel improbabilibus, ex iis quæ jam contra Judæos disputavi et demonstravi, suppono cum communi omnium Interpretum, Patrum et Doctorum orthodoxorum sententia, ex hisce 70 hebdomadibus satis convinci Judæos, quod Messias, sive Christus, jam pridem advenerit, fueritque Jesus, quem christiani colunt: quia omnium sententia finiuntur et finitæ sunt hæ hebdomades sub illud tempus, quo vixit Christus, licet ob tam priscæ chronologiæ obscuritatem et varietatem, difficile sit primum et ultimum earum annum præcise consignare, in eoque varient Interpretes: nam 70 hebdomades faciunt 490 annos, qui jam diu expleti sunt eo tempore quo vixit Jesus. Rursus consecratio, ducatus, prædicatio et occisio Christi, per annos hic a Daniele distributa et consignata, in alium neminem, quam in Jesum Christum conveniunt. Denique desolatio Jerusalem post cædem Christi, eversio templi, Judæorum perenne excidium, aliaque quæ hic ultima hebdomade futura prædicit Daniel, sub tempus passionis Jesu Christi, adimpleta sunt; uti ex historiis tam sacris, quam profanis notissimum est. Vide Franciscum Suarez, III part., disp. 1, sect. II. Nunc

Certum est eas impletas esse tempore Christi.

Conclusio prima. Probabile est eas inchoandas esse anno 20 Artaxerxis Longimani.

Dico PRIMO: Probabile est has 70 hebdomades inchoandas esse ab anno vigesimo Artaxerxis Longimani. Probatur: nam hoc solo anno legimus ab eodem exisse mandatum, et potestatem Nehemiæ esse factam ad reædificandam Jerusalem, ut patet *Nehem.* II, 5 et 6.

Objectio.

Dices: Annus hic 20 Artaxerxis fuit 4 olympiadis 83; Christus autem passus est anno 4 olympiadis 202. Ergo ab hoc anno 20 usque ad passionem Christi fluxerunt tantum anni 477, aut excludendo utrinque ultimos annos imperfectos 475, tot enim invenies, si olympiades intermedias multiplices per quatuor; quæque enim olympias quatuor continet annos: 70 hebdomades autem efficiunt annos non 475, sed 490. Ergo hæ hebdomades 13 annis citius, puta non a 20, sed a 7 anno Artaxerxis inchoandæ sunt.

Respondeo hos annos esse lunares.

Respondeo Judæos usos fuisse annis lunaribus, quorum quisque continet 12 lunationes, sive menses lunares: mensis autem lunaris constat 29 diebus cum dimidio: tot enim sunt ab uno novilunio ad aliud. Unde sequitur quod annus lunaris minor sit solari 11 diebus: habet enim dies 354, cum solaris habeat dies 365; quare 475 anni solares faciunt 490 annos lunares, et de his loquitur Daniel; unde et hebdomades has abbreviatas esse dicit. Ita Julius Africanus, lib. V *Annalium*, Chrysostomus, Rupertus, Pererius, Torniellus, Gordonus et multi alii.

Refellitur.

Verum, quia Scriptura passim non lunaribus, sed communibus et solaribus utitur annis; et quia, licet Hebræi uterentur annis lunaribus, tamen tertio quoque anno ex diebus, qui excreverant, mensem addebant, et sic per embolismos annos lunares æquabant solaribus, tum ut chronicis et chronologiæ aliarum gentium se suaque accomodarent, tum propter Pascha et Pentecosten, ut illa congruo tempore a lege statuto, puta post æquinoctium vernum 14 die primi mensis, semper celebrarent: alioqui enim, cum annus lunaris minor sit solari, sæpe Pascha celebrare debuissent vel ante æquinoctium vernum, vel alio mense quam primo. Unde Lyranus, qui origine fuit Hebræus, et in Hebræorum rebus versatissimus: « Falluntur, inquit, qui putant Hebræos talibus (lunaribus) annis usos aliquando; alioquin tota veteris instrumenti series vacillat. » Idem asserit Galatinus, lib. IV, cap. XIV, qui cap. XV conatur per annos solares hos annos computare, incipiendo ab anno 20 Artaxerxis Longimani, et prosequendo eos per annos singulorum regum usque ad Christum; hinc

Conclusio secunda. Verius est 70 hebdomades inchoari anno septimo Longimani.

Dico SECUNDO: Probabilius est hos 490 annos esse communes, sive solares, et cum a Christo retro computando secundum hos annos, primus incidat in annum 7 Artaxerxis Longimani; dico a posteriori certum videri ab hoc anno 7 Artaxerxis inchoandas esse has 70 hebdomades; nam si aliunde incipias, non explebis numerum 490 annorum communium sive solarium, uti omnes consentiunt. Itaque cum annus hic 7 Artaxerxis concurrat cum anno 4 olympiadis 80, et cum anno Urbis conditæ 297; Christi vero baptismus inciderit in annum 15 Tiberii, qui annus concurrit cum anno 4 olympiadis 201, et cum anno Urbis 781; hinc sequitur ab anno hoc Artaxerxis usque ad ducem Christum, id est usque ad tempus hoc baptismi Christi, quo Christus constitutus et declaratus est dux populi Dei, sive ductor et doctor Ecclesiæ (dicente Deo Patre: « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite ») fluxisse 69 hebdomades, id est annos 483. Deinde in medio, ut ait angelus, septuagesimæ et ultimæ hebdomadæ, id est anno 487, qui fuit 18 Tiberii Cæsaris, occisum esse Christum, et tribus annis post Christi mortem finiri hebdomades 70, id est annos 490. Hoc enim verius est, quam id quod censent Africanus, Rupertus et Beda, scilicet 70 hebdomades præcise finiri ipso anno passionis Christi. Sic enim dicere debuisset Gabriel: In fine (non *in dimidio*) hebdomadæ, occiso Christo, deficient hostia et sacrificium. Computo per olympiades, quia hæc computatio est certissima, præcisa et expeditissima; cum per reges sæpe sit interrupta et incerta, æque ac varia et prolixa.

Objectio.

Dices: Anno 7 Artaxerxis nullus exiit sermo de reædificanda Jerusalem; ab hoc autem sermone hebdomades has inchoandas esse asserit angelus: ergo illæ ab hoc anno septimo non sunt inchoandæ.

Responsio aliquorum annum 7 Artaxer-

Respondent aliqui insignes chronologi ingeniose et apposite, quod annus ille 20 Artaxer-

...it ejus-lem reg-nantis ...um pa-tre. xis, quo ipse dedit Nehemiæ facultatem reædificandi Jerusalem, *Nehem.* II, 1, non sit 20, ab eo tempore quo ipse solus regnavit post patrem; sed ab eo quo ipse, vivente patre Xerxe, simul cum eo regnare cœpit, cum scilicet Xerxes ad bellum contra Græcos proficisceretur, quod videtur fuisse anno Xerxis quinto : tum enim bellum in Græcos exarsisse videtur. ...robatur ...x Josepho. Hæc sententia colligitur ex Josepho : ipse enim asserit, anno 25 Xerxis, id est anno 25 ab eo tempore quo Xerxes regnare cœpit, missum esse Nehemiam, eumque perfecisse mœnia Jerusalem, anno Xerxis 28, id est anno Artaxerxis 23, ex quo scilicet ipse regnare cœpit cum patre Xerxe, qui annus fuit septimus, quo solus post patrem regnavit Artaxerxes : nam pater ejus Xerxes non nisi 20 annos regnavit. Itaque licet anno 20 Artaxerxis, ut ait Nehemias, exierit sermo, id est mandatum de ædificanda Jerusalem, tamen anno ejus 23 (quem Josephus vocat 28 Xerxis, id est 28 ab initio regni Xerxis), ex quo scilicet regnare cœpit cum patre Xerxe, qui fuit Artaxerxis solius regnantis annus septimus, exitum, id est effectum, habuit hic ejus sermo et mandatum; quia tunc juxta ejus præscriptum mœnia Jerusalem restaurata et perfecta sunt a Nehemia. Unde patet hunc exitum, id est effectum, incidisse in annum 7 Artaxerxis, a quo inchoandas esse 70 hebdomades in conclusione asserui.

Refelli-...ur pri-...o. Hæc sententia subtiliter adinventa est, eique favet S. Chrysostomus, sed difficultate non caret; nam *primo*, tota nititur Josepho : Josephus autem hic, uti et alibi manifeste errat, dum regno Xerxis tribuit annos 28, et dum in fine capitis, hæc omnia gesta esse, regnante Xerxe, asseverat. Si regnante, ergo et vivente Xerxe : nam Eusebius, Orosius, Diodorus Siculus, Severus Sulpitius, Beda et alii Xerxi tantum tribuunt annos 20 vel 21. Rursum Esdras, cap. VII, et Nehemias, cap. I, asserunt non Xerxem, ut vult Josephus, sed Artaxerxem misisse tam Esdram quam Nehemiam in Jerusalem. Causa erroris Josephi videtur fuisse, quod historici subinde confundant nomina hæc, Xerxes et Artaxerxes, quasi sit unum idemque. Unde Thucydides et Charon apud Plutarchum in *Vita Themistoclis*, Cicero, lib. XX, epist. *ad Attic.*, Philostratus, lib. I *De Vita Apollonii*, et Probus in *Vita Themistoclis*, tradunt Themistoclem capitis damnatum a Græcis fugisse ad Artaxerxem; cum Ephorus, Dimon, Clitarchus, Heraclides apud Plutarchum supra, asserant eum fugisse ad Xerxem. Xerxes enim persice significat bellatorem. Quocirca idem est nomen hebraice *Achasueros*, latine *Assuerus*; persice *Ochos oarces*, *Axurxes*, *Artaxerxes*, græce Ὀξυάρης, id est *acer Mars*, ut dixi cap. XIX *in Pentateucho*.

...ecundo. *Secundo*, quia hæc sententia videtur nonnihil torquere τὸ *ab exitu sermonis*. Hæc enim phrasis Hebræis significat non finem, nec exsecutionem, sed initium loquendi, puta ipsum loquentis et mandantis imperium, maxime quia sequitur : « Ut ædificetur, » vel, ut hebraice est, *ad ædificandum Jerusalem*. Sic enim passim Prophetæ dicunt, « exiit sermo, » vel « verbum a Domino, » id est Dominus cœpit loqui et mandare. Sic exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur orbis, cum scilicet ipse jussit eum describi.

Tertio, quia Scriptura videtur annos Artaxerxis solius regnantis numerare, atque per ejus annum septimum, vigesimum et trigesimum secundum consignare chronologiam in Esdra et Nehemia : ergo annus hic 20 Artaxerxis, est ejus non cum patre, sed solius regnantis, et ita ejus annos hosce consignat Eusebius, et alii. Tertio.

Quarto, quia valde incertum est an tam cito Artaxerxes regnare cœperit cum patre, scilicet anno Xerxis quinto : tum enim Artaxerxes videtur puer fuisse, et ad regendum ineptus; imo post mortem patris ægre et vix regnum paternum adiit. Artabanus enim præfectus post mortem Xerxis regnum invasit, illudque septem mensibus tenuit. Adde, Artaxerxes erat minimus natu filiorum Xerxis; senior erat Darius, quem proinde potius quam Artaxerxem regni administratorem in bellum abiens reliquisset Xerxes. Unde et Artabanus primo necavit Darium, deinde Artaxerxi insidiatus est, ut eo sublato invaderet regnum, uti refert Justinus, lib. III. Quarto.

Denique cum Scriptura velit ab hoc exitu sermonis Artaxerxis inchoari 70 hebdomades, omnino annum hunc exitus alicubi consignare debuit. Unde enim alioqui sciemus initium harum hebdomadarum? voluit ergo exitum hunc non a profano homine, et dubiæ fidei, puta Josepho, sed a se peti. Quare expeditius et facilius ad argumentum responderi potest; atque Quinto.

Dico TERTIO : Exiit sermo Artaxerxis de reædificando Jerusalem anno ejus septimo; nam illo anno, ut patet *Esdræ* VII, 6, Artaxerxes misit Esdram in Jerusalem, cum multis Judæis in Babylone captivis, deditque, ait Scriptura, illi omnem petitionem : non est autem dubium quin Esdras vel maxime, templo jam ædificato, petierit etiam urbem reædificari, ut a vicinis hostibus Judæi essent tuti, tum in urbe, tum in cultu Dei in templo. Unde et Esdræ in Jerusalem abeunti ad hanc rem, ut videtur, Artaxerxes jussit dari centum talenta argenti, et annonam copiosissimam : permisit enim ea voluntati Esdræ et Judæorum, ut dicitur vers. 18. Esdras autem et Judæi non aliud magis optabant, quam urbem restaurari. Conclusio tertia. Artaxerxes dedit Esdræ copiam reædificandi Jerusalem anno regni sui septimo. Probatur primo.

Secundo, quia ex edicto Artaxerxis, Esdras ex Babylone omnino reduxit Judæos cives in Jerusalem : cur, nisi ut civitatem reædificarent? ubi enim sunt cives, ibi debet esse et civitas. Adde, quod his civibus rex suo edicto immunitatem dederit, et leges civicas ac magistratus et judices per Esdram constitui jusserit, ut dicitur ibidem vers. 25; hæc enim sunt civitatis et civium. Secundo.

Tertio, quia ante Nehemiam, qui perfecit mœnia Jerusalem, cœptam fuisse ejus reædificatio- Tertio.

nem, patet ex eo quod Nehemias scribit se, anno vigesimo Artaxerxis, audisse et invenisse murum Jerusalem dissipatum, ejusque portas igni combustas, *Nehem.* I, 3, et II, 13, non utique a Nabuchodonosore: hoc enim a 70 et amplius annis audierat; sed a Sanaballat, et similibus Judæorum hostibus sub tempora Esdræ. Et ubi, quæso, ante Nehemiam per tot annos habitassent in Jerusalem tot levitarum, sacerdotum, et Judæorum millia, quæ Nehemias veniens ibi invenit? quomodo Judæi ibidem, cum hostes haberent vicinos, eosque infensissimos, sine mœnibus ab iis illæsi manere potuissent?

Objectio. Dices : Hæc sententia est nova, nec ullum habet auctorem. Responsio. Respondeo : Hanc sententiam docent diserte multi recentiores chronologi, ut Angelocrator, Funccius, Capellus, Bucholzerus, Helvicus et alii in suis Chronologiis, esto in fide heterodoxi. Eamdem tenet Cedrenus in *Artaxerxe*, pag. 119, ac insinuat Theodoretus, dum ait Artaxerxem misisse Esdram et Nehemiam, ut muros Jerusalem reædificarent. Eamdem reipsa docent Eusebius et passim alii chronologi, dum præcise 490 annos, id est 70 hebdomades, numerant a 7 anno Artaxerxis, usque ad passionem Christi: ex hoc enim evidenti annorum calculo, necessario sequitur initium horum 490 annorum sumendum esse ab anno 7 Artaxerxis.

Hæc disputanda proposui; lector ex tribus hisce sententiis eligat quam volet: omnes enim probabilibus nituntur vel conjecturis, vel fundamentis. Porro hebdomades hæ incipiunt anno mundi 3497, a diluvio anno 1840, a templo Salomonis 564, a Roma condita 298, a libertate sub Cyro, anno 78. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Genesi. Unde sequitur eas incipere anno pariter 78 ab hac visione et prophetia Danielis : hanc enim habuit anno 70 et ultimo captivitatis, qui fuit annus libertatis Hebræorum sub Cyro.

USQUE AD CHRISTUM DUCEM, HEBDOMADES SEPTEM, ET HEBDOMADES SEXAGINTA DUÆ. — Id est 69 hebdomades. Est Hebraismus : solent enim Hebræi summam alicujus numeri per partes enuntiare, et minores numeros præponere majoribus, uti videre est *Ezech.* XLV, 12, et alibi, præsertim septenarium; eo enim gaudent, tum ob religionem sabbati; tum ob decursum septimanæ et temporis, quod omne septem diebus decurrit, et jugiter recurrit. Hac de causa potius septenarium assumpsit angelus, quam novenarium, vel quem alium numerum. Ita S. Hieronymus. Nam non legimus aliquod insigne mysterium peractum esse in 62 hebdomade, id est 19 annis, ante navitatem Christi. Torniellus tamen probabiliter conjicit septem primas hebdomades seorsim nominari, et a 62 distingui, eo quod illis septem præter muros (uti mox subdit angelus, ibique dicam), etiam aliæ partes urbis Jerusalem ædificatæ et restauratæ fuerint tempore Nehemiæ. Nam solos muros paucis diebus, puta 52, perfecit, uti dicitur *Nehem.* VI, 15. Addit Pererius sub finem harum septem hebdomadarum claruisse reginam Esther et Mardochæum, qui Judæos exitio destinatos ab Aman liberarunt, quod contigit sub annum 12 Artaxerxis Mnemonis, quem Pererius censet fuisse maritum Esther, licet alii censeant fuisse Artaxerxem, alii Xerxem, alii Darium Hystaspis : quod decidendum est in lib. *Esther*. Addit Scaliger, lib. VI *De Emend. temporum*, 62 hebdomades incipere ab anno 5 Artaxerxis Mnemonis : ab eo enim missum esse Esdram et Nehemiam in Jerusalem. Sed errat, nam communis sententia est eos missos esse ab Artaxerxe Longimano, ita cognominato, quod manum unam altera longiorem haberet.

Porro intra 62 hebdomades quatuor res illustres contigerunt. *Primo*, quod Alexander venerit Jerusalem, ibi sacrificaverit Deo vero, et Jaddo pontificem adorarit. *Secundo*, persecutio Antiochi Epiphanis, ac Machabæorum contra eum bella et victoriæ. *Tertio*, translatio sceptri et regni Judaici in Herodem alienigenam. *Quarto*, nativitas Christi.

Jam per Christum ducem omnes passim accipiunt Jesum Christum, qui anno ætatis 30, dum baptizaretur constitutus est a Deo dux populi fidelis. Quare mirum est unum Eusebium, lib. VIII *De Demonstr.*, cui favet Theodoretus, hic per ducem hunc accipere Joannem Hyrcanum, qui ultimus fuit Judæorum pontifex legitimus : nec enim Hyrcano conveniunt ea quæ de Christo hic ait Gabriel, scilicet quod per eum finem accipiet peccatum, et adducetur justitia sempiterna. Rursum Christus contitutus est dux 69 hebdomade, quæ incidit in olympiadem 201. Hyrcanus autem a Pompeio constitutus est pontifex olympiade 179; ergo non est is quem hic designat Daniel. Stolidius errant Judæi, qui per Christum hunc accipiunt Cyrum, aut Herodem Agrippam juniorem. Hisce enim longe minus quam Hyrcano competunt ea quæ hic dicuntur de Christo, ut superius ostendi. Eusebius errat, dum per ducem accipit Joannem Hyrcanum. Et Judæi, qui accipiunt Cyrum.

Ex dictis sequitur Christum natum esse hebdomade 65, ut habet Romanum Martyrologium (perperam ergo Onuphrius eum natum ponit 66 hebdomade), puta anno ejusdem 5 exeunte, inde enim computa duos annos reliquos ejusdem hebdomadis et 4 sequentes hebdomades usque ad 69, in cujus fine Christus baptizatus est, et constitutus dux doctorque fidelium, habebis annos 30, quos agebat Christus cum baptizaretur: quatuor enim hebdomades faciunt annos 28. His adde duos reliquos ex 65 hebdomade, habebis annos 30 ducis Christi. Quare mirum est prisca quædam Martyrologia 25 decembris consignare Christi natalem hebdomadi 63. Sic enim Christus baptizatus esset, factusque dux hebdomade 67, et occisus 68, quod falsum est.

ET RURSUM ÆDIFICABITUR PLATEA, ET MURI. — Refer hæc non tam ad proxime præcedentia, quam paulo superius ad illud : « Ut iterum ædificetur

Jerusalem, » ejusque plateæ et muri : esto jam sint plane diruta et desolata. Tὸ enim *et* est causale, idemque valet quod *quia*. Duo enim hic prophetat Daniel : *primo*, tempus quo veniet Messias ; *secundo*, restaurationem Jerusalem, quæ sui temporis erat, quamque petierat tam instanter Daniel. Sic enim Prophetæ, elevati in Deum, volant ab uno tempore in aliud, juxta cap. IV. Hebræa ad verbum habent : *Revertetur ipsa, et ædificabitur platea, et fossa;* scilicet circum murum, id est *murus; revertetur ipsa*, hoc est, revertentur e Babylone cives ipsius, puta Hierosolymæ, scilicet Hierosolymitæ et Judæi. Verum sic potius dixisset : *Revertentur ipsi*. Melius ergo : *Revertetur et ædificabitur*, id est iterum ædificabitur. Est hebraismus frequens in Scriptura, quo verbum ponitur pro adverbio : *revertetur* pro *iterum, denuo*. Ita Septuaginta, Leo Hebræus et alii. Vide nostrum Riberam *Osee* V, num. 7. Iterat hoc et confirmat angelus, tum quia Daniel idipsum summis votis expetierat et obsecraverat; tum ut indicet causam, cur septem hebdomades seorsim ante 62 nominarit, videlicet ut indicaret in iis reædificandam esse urbem. Porro « platea, » id est plateæ Jerusalem, licet Galatinus putet ipsam urbem Jerusalem vocari plateam ob sui latitudinem.

Angustia temporum duplex. Prima. IN ANGUSTIA TEMPORUM. — Ita vertunt et Septuaginta Complutensia, sed Romana legunt : *Et evacuabuntur tempora;* Tertullianus : *Innovabuntur tempora*. Idque *primo*, quia Judæi reædificantes Jerusalem tot angustiis ab hostibus sunt pressi, ut una manu gladium ad se tuendum, alia trullam ad ædificandum gestare cogerentur, *Nehem.* IV, 17. Idem factum fuisse sub Esdra patet ex eo, quod usque ad Nehemiam impedita fuerit urbis fabrica; et ex eo, quod Nehemias dicat se invenisse murum dissipatum, et portas combustas.

Secunda. *Secundo*, quia ob hostes lacessentes assidue Judæos, Nehemias et Judæi angustissimo et brevissimo tempore, scilicet 52 diebus, mœnia raptim perfecerunt.

POST HEBDOMADES SEXAGINTA DUAS. — Repete per hebraismum, post hebdomades 7, et hebdomades 62, id est post 69 hebdomades occidetur Christus; alioquin enim hic versus pugnaret cum præcedenti. Fallitur ergo Driedo, qui lib. III *De S. Scriptur.* cap. V, docet Christum occisum esse hebdomade 62. Loquitur enim Daniel de hebdomadibus 62, quas paulo ante cum aliis septem conjunxit, *q. d.* Post hebdomades 62 jam dictas, quæ septem aliis conjunguntur.

OCCIDETUR CHRISTUS. — Insulse Rabbinus quidam apud Finum vertit, *abscindetur*, id est a Synagoga rejicietur, separabitur, et quasi excommunicabitur Christus; et R. Levi, *abscindetur*, id est truncabitur Messias, quia pontifici et pontificatui finis dabitur a Tito. Hebræum enim כרת *carat* significat exscindere, succidere, occidere, et ita vertunt hic Leo Hebræus et Rabbini cæteri. Unde R. Osea apud Galatinum, lib. IV, cap. XVIII, flens dicebat : « Væ illis, væ illis, væ illis iniquis et impiis homicidis Israel, ob quorum amorem, ut peccatum eis dimittat Deus, mittet filium sanctum suum, et carnem humanam induet ! væ illis, quia propter pravas suas actiones rebelles erunt huic Messiæ ! nec respicient dicta quibus imperabit, ut mundentur aqua mundationis ad expianda peccata sua; nec incedent in viis Deo gratis, nec facient ejus voluntatem; sed ingenti iracundia perciti illum occident. » Quare mirum est Septuaginta vertere, *destruetur unctio*, id est pontificalis dignitas in Hyrcano pontifice, qui occidetur, ait Theodoretus. Hebraice enim est *Masiach*, id est Christus in concreto, non *mesech*, id est unctio in abstracto ; et ita legunt ipsimet Thalmudistæ et Rabbini. Forte Septuaginta mysterium occisionis Christi non intellexerunt, aut potius apud Judæos illud non credituros tegere voluerunt.

26. ET NON ERIT EJUS POPULUS, QUI EUM NEGATURUS EST. — Hebraice ואין לו *veen lo*, id est *non ei*, quod R. Salomon exponit, *q. d.* Christus, id est rex Agrippa, occidetur, et non erit ipse, aut alius rex (Judæorum), donec veniat Messias. Verum sic dicendum erat : *Et non ipse* ; jam autem dicit : *Et non ei*. Adde falsum esse, quod Agrippa a Romanis sit occisus, cum ab iis toparchiis et opibus sit auctus, uti superius ex Josepho et Tacito ostendi. Septuaginta vertunt : *Et non erit ei judicium*, *q. d.* Sine judicio, injuste et tumultuarie a Scribis et Judæis occidetur Christus; aut potius, *q. d.* Cum unctione, id est pontificatu, peribit principatus (hujus enim est judicare) et respublica. Vatablus : *Et non erit*, scilicet qui opem ferat ei, ut eum a morte et manibus Judæorum liberet. Unde Arabicus : *Et non est illi defensor* ; Syrus : *Non est ei*, scilicet in tantis malis remedium, vel evasio. Galatinus, lib. IV, cap. XVIII : *Et non erit ei*, scilicet id quod Judæi putant, nimirum ut Christus ab eis crucifixus occumbat, et plane intereat : nam tertio die, iis invitis, a morte resurget. Melius Noster : *Et non erit ei*, vel *ejus*, scilicet populus ille Judaicus qui eum negabit et occidet. Hoc enim est quod de eodem clare ait Osee, cap. I : « Voca nomen ejus, Non populus meus, quia vos non populus meus, et ego non vester Deus. » Hinc ipsi coram Pilato volente Christum liberare, negarunt eum, et contra eum acclamarunt : « Non habemus regem nisi Cæsarem, crucifige, crucifige. » Hinc Finus, lib. V *Flagelli*, cap. V, suspicatur hæc hic excidisse ex textu Hebræo, vel a Judæis esse expuncta. Non enim, ait, verisimile est nostrum Interpretem hæc ex se addidisse. Veteres Hebræi, teste S. Hieronymo, verterunt et explicarunt, *q. d. Non erit illius imperium quod putabat se redempturum*, hoc est, Christus regnum Judæorum deseret, et plane abjiciet, ad quod tamen spiritualiter reparandum et restaurandum præcipue venerat : quod in re idem est cum eo, quod vertit Noster :

« Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. »

ET CIVITATEM, ET SANCTUARIUM DISSIPABIT POPULUS CUM DUCE VENTURO, — « Populus, » id est exercitus Romanus, duce Tito et Vespasiano, in ultionem necis Christi civitatem Jerusalem, et sanctum, quod in ea erat, templum destruet et funditus evertet; ita ut nunquam reædificetur, sed in æternum maneat desolatum; hæc enim est plena « vastitas et statuta desolatio, » de qua sequitur.

Nota : Eversionem templi angelus tribuit populo et exercitui Romano, quia ipse dux, puta Titus, volebat illud servare, teste Josepho. Ita Vatablus.

ET FINIS EJUS VASTITAS. — Hebraice, *succidentur*, scilicet Judæi, *sicut in diluvio;* Tertullianus, *sicut in cataclysmo,* ut pauci, instar Noe, tantæ cladi supersint. Ita Septuaginta. Vatablus vertit : *Finis ejus erit per diluvium,* vel cum inundatione, *q. d.* Romani tota vi et turba irruent in Jerusalem. Comparat vim et impetum belli diluvio. Ita Theodoretus.

ET POST FINEM BELLI. — R. Salomon vertit : *Usque ad finem belli, q. d.* Licet omnes Judæorum adversarii tandem sint per Messiam venturum perdendi et vastandi, tamen statuta est a Deo et determinata suæ civitatis, puta Hierosolymæ, devastatio et desolatio per Titum usque ad finem belli Gog et Magog, de quo *Ezechiel.* XXXVIII, qui per Messiam devincentur, et restituentur sibi (id est Judæis) Jerusalem, puta civitas, templum et regnum; utique in fine mundi: tunc enim venient Gog et Magog cum Antichristo, quem Judæi pro Christo recipient. Verum non agitur hic de bello Gog et Magog, sed ducis venturi paulo post 70 hebdomades, id est Titi. Septuaginta obscure vertunt : *Et usque ad finem belli concisi ordinabit* (Romana legunt *ordine* : Græcum enim τάξει potest, *primo*, accipi ut nomen, et tum significat *ordine; secundo,* ut futurum verbi τάττω, et tum significat *ordinabit*) *desolationibus.* Forte est mendum, et pro συντετμημέναι τάξει ἀφανισμοῖς, legendum est, συντετμημέναι τάξεις ἀφανισμῶν, id est *decreti sunt ordines,* sive *series desolationum.* Pagninus vertit : *Et usque ad finem belli decisæ sunt desolationes, q. d.* Jerusalem obsessa continuis stragibus et cædibus sensim exhaurietur et desolabitur usque ad finem belli, quo plane exscindetur et desolabitur : quæ desolatio durabit ad finem mundi, ut sequitur. Vatablus vertit : *Ad finem belli consummata vastitudo,* vel *destruetur desolationibus*, sive seditionibus et cædibus, *q. d.* Toto tamen obsidionis tempore vires ejus erunt labefactæ propter civilia bella, et intestinas seditiones. Nam Joannes et Simon duces seditionis plurimos in urbe occiderunt.

Ad verbum Hebræa habent : *Ad finem belli decretæ sunt desolationes, ad finem,* id est sub finem, in fine : unde Noster clarissime et optime vertit, « post finem, » tum quia non in bello, sed post finem belli secuta est hæc Hierosolymæ desolatio et solitudo, occisis vel abductis ex ea Judæis; tum quia sequitur : « Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio, » quam etiamnum patitur Jerusalem : hæc ergo post finem belli contingit, et etiamnum perdurat, et durabit ad finem mundi. Pro *desolatio* hebraice est שממות *scomemot*, id est desolationes, afflatus, siderationes : cum enim res fulmine afflatur, vel igne, aut halitu serpentis, dicitur *scomem*, id est afflari, siderari, desolari; radix enim *scamam* alludit ad נשם *nascam*, id est spirare, flare, afflare. Significatur ergo hic quod Jerusalem ob suas abominationes a Deo quasi afflabitur, et e cœlo quasi fulmine siderabitur, ut instar Sodomæ in cineres et favillas a Romanis redigatur et evanescat. Ita Josephus describens stragem Hierosolymæ, non Tito, sed Deo eam ascribit, uti inferius ex verbis ejus patebit.

Excidium Jerusalem contigit non in sed post 70 hebdomades

Nota : Hæc vastatio Jerusalem non continetur intra spatium 70 hebdomadum; illæ enim finiuntur tertio anno post mortem Christi, vastatio autem hæc contigit anno 38 post necem Christi : diu ergo post 70 hebdomades contigit hæc vastatio. Quod enim Origenes, Eusebius et Hippolytus hanc 70 hebdomadam cum aliis non continuant, sed iis 60 aut 70 annis posteriorem faciunt, repugnat earum connexioni et contextui apud Danielem. Vastationis ergo Jerusalem meminit hic Daniel, ut ostendat quam gravi ultione Deus in Judæos vindicarit necem Christi, utpote qui propter eam exciderit plane Jerusalem, totamque Judæorum gentem et rempublicam.

Desolatio Judæorum extrema quinque de causis

Nota *secundo*, gravissimam hanc esse Judæorum vastationem, *primo,* quia carent templo a 1600 annis; *secundo*, carent Prophetis; *tertio*, carent viris doctis; *quarto*, toto orbe sunt vagi; *quinto*, perpetua erit hæc eorum desolatio, uti prædicit hic Gabriel, et Isaias aliique Prophetæ, idque docet ipsa experientia.

27. CONFIRMABIT (ita lege cum Romanis, non *confirmavit,* uti legunt nonnulli) AUTEM PACTUM (Septuaginta, διαθήκην, id est *testamentum*, scilicet novum) MULTIS HEBDOMADA UNA. — Redit Gabriel ad Christum, de quo egit vers. 25 et 26. Perperam ergo R. Salomon sic exponit, *q. d.* Titus, dux populi venturi contra Jerusalem, faciet inducias cum Judæis, quas Judæi non servabunt; hinc ab eo exscindentur et desolabuntur. Hoc enim ejus figmentum clare redarguitur. Nam nec Josephus, nec Josippus filius Gorionis, nec Hegesippus, nec quis alius enarrans cladem Hierosolymæ, harum induciarum meminit; sed potius ex adverso unanimiter omnes asserunt Judæos obstinatissime omnes pacis a Romanis oblatæ conditiones respuisse, usque ad extremum urbis excidium. Adde : Titus Hierosolymam non anno integro, sed dimidio tantum obsedit : cœpit enim obsidionem in aprili, puta in Paschate; et occupavit urbem octobri sequenti : non ergo « confirmavit pactum multis hebdomada una, » quæ plures annos com- Vers. 27

plectitur. Certum ergo est ex communi Interpretum sententia hæc de Christo Salvatore dici. Christus enim ultima hebdomade, scilicet septuagesima, tribus primis ejus annis cum dimidio prædicavit, ut habet vetus traditio, teste Eusebio, VIII *Demonstr.* (de qua re tractandum est in Evangeliis. Interim vide Baronium, anno Christi 34, Pererium hic *Quæst.* VII, et Suarez, III part., *Quæst.* L, art. 6, dist. 40, sect. I.), tuncque pactum et testamentum inter Deum et homines præsertim in ultima cœna condidit, suaque morte sancivit; ac ejus symbolum, pignusque perpetuum dedit Eucharistiæ sacrificium et sacramentum.

Christus confirmavit suam doctrinam multis. Porro Christus hoc testamentum *confirmavit multis*, id est quam plurimis hominibus, cum quibus hoc fœdus iniit. Unde Vatablus vertit, *erga multos:* et hoc significat Hebræum לרבים *larabbim*, scilicet *multis* in dativo. Verum melius τὸ *multis*, accipias in ablativo, *multis*, scilicet rationibus et argumentis (articulus enim *lamed*, qui est in *larabbim*, sæpe servit ablativo, uti norunt hebraicæ periti), nimirum *primo*, miraculis, iis præsertim, quæ Prophetæ eum, ad hoc confirmandum, facturum prædixerant. Unde Christus rogatus a Joanne nomine discipulorum ejus: « Tu es qui venturus es (Messias), an alium exspectamus? » respondit: « Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis; cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur. » Hæc enim miracula facturum Christum sigillatim prædixerat Isaias, cap. XXXV, 5, et cap. LXI, 1. Itaque ex hisce convicti fuerunt Judæi, ut crederent, vel credere deberent ipsum esse Messiam. Unde et dixerunt *Joann.* VII: « Numquid Christus, cum veniet, plura signa faciet, quam quæ hic facit? » Christus enim hæc signa faciebat ad hoc, ut iis probaret et demonstraret Judæis se esse Messiam a Prophetis promissum. *Secundo*, prophetiis: Moses enim omnesque Prophetæ prædixerunt hoc Christi testamentum, et quæcumque ab eis prædicta sunt, hæc Christus præstitit et adimplevit, uti S. Petrus et Paulus in *Actis Apostolorum* crebro ostendunt. *Tertio*, testimoniis angelorum, qui eum nascentem pastoribus annuntiaverunt, eumdemque magis per stellam quasi cœlorum linguam, ait S. Augustinus, serm. 2 *De Epiphania*, indicarunt; qui et eum a morte resurrexisse testati sunt, *Matth.* XXVIII, 2 et sequent. Quin et dæmones ejecti a Christo e corporibus hominum, clamabant ipsum esse Christum Deique Filium. *Quarto*, testimonio S. Joannis Baptistæ, quem Judæi, ut prophetam virumque divinum colebant: Joannes enim non aliud prædicabat, quam hunc esse Messiam, eumque digito demonstrans: « Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. » *Quinto*, testimonio Mosis et Eliæ, qui in transfiguratione coram Petro, Jacobo et Joanne testificati sunt ipsum esse Messiam. *Sexto*, vita æque ac doctrina integerrima et sanctissima. Christus enim vitam egit angelicam, imo divinam, ut eum veracem esse, veraque prædicare, nemo prudens dubitare posset: prædicavit enim verbo et exemplo contemnere terrena, amare cœlestia, beatos esse pauperes spiritu, mites, castos, pacificos, patientes, etc. *Septimo*, passione, morte et redemptione sua: hac enim implevit Christus Davidis, *Psalm.* XXI, *Isaiæ* cap. LIII, *Jeremiæ* cap. XI. Danielis hoc loco, cum ait: « Et post sexaginta duas hebdomades occidetur Christus, » et aliorum prophetias, qui Christum passurum, crucifigendum, suaque morte homines redempturum, ante 500 et 600 annos prædixerant. *Octavo*, prodigiis quæ in morte ejus acciderunt. Nam sol obscuratus est, terra contremuit, velum templi scissum est, mortui resurrexerunt; ut omnia elementa ejus quasi Creatoris sui mortem sentire, conturbari ac plangere viderentur; unde ea videns Centurio dixit: « Vere Filius Dei erat iste. » *Nono*, ex ipsius Christi prædictionibus, quas omnes vere adimpletas videmus. Nam, *primo*, prædixit suam mortem et crucem, ac deinde resurrectionem et ascensionem; *secundo*, excidium Hierosolymæ; *tertio*, prædicationem sui Evangelii per totum orbem, gentium conversionem, Judæorum incredulitatem; *quarto*, miracula quæ facturi erant ipsius ope Apostoli, item persecutiones quas erant passuri; *quinto*, Ecclesiam suam, licet tyrannorum et hæreticorum armis et machinis undique impetendam, perstituram tamen et duraturam usque ad finem mundi, aliaque plura, quæ omnia adamussim completa cernimus. *Decimo*, sua a morte post triduum gloriosa resurrectione, et quadragesimo die ascensione publica in cœlum, ac 50 die missione Spiritus Sancti in suos discipulos, denique Deus ipse, omnes creaturæ, totusque mundus eum esse Messiam, orbis redemptorem, et novi testamenti conditorem proclamavit. Nam in ejus baptismo dixit ei Pater æternus: « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite, » et Spiritus Sanctus in eum specie columbæ descendit. Angeli et dæmones idem testificati sunt, uti jam ostendi, et cœlum, cum stellam ejus indicem magis dedit; et aer, cum per illum gloriosus in cœlum ascendit; et mare, cum ei quasi domino calcandum se præbuit, ejusque pedibus se subjecit; et terra, cum in ejus morte concussa est; et mors, cum mortuos reddidit, quos Christus ad vitam revocavit; et infernus, cum animas Patrum restituit; et sol ac luna, cum in ejus morte obscurata luxerunt; et aqua, cum in nuptiis ab eo in vinum mutata est; et panis, cum ab eo multiplicatus est, item cum ab eo in corpus suum est conversus, uti multis miraculis ipse comprobavit; et lux, cum in ejus transfiguratione eum vestivit, ut facies ejus resplenderet, quasi sol, et vestimenta ejus quasi nix; et saxa, cum in ejus morte fissa sunt; et ignis, cum linguas igneas immisit in Apostolos in Pentecoste; et venti, cum eos in mari compescuit, ita ut de eo dicerent: « Quis est hic, quia venti et mare obediunt ei? » Insuper omnis sexus, om-

nis ætas, omnis status idem protestata sunt. Nam et senex Simeon, et Anna vidua, et Nicodemus Pharisæus, et gentiles multi, ac ipsi etiam pueri et infantes idem proclamarunt. Infantes, qui in Bethlehem ab Herode occisi sunt (hi enim propter Christum occisi, ut et inter eos occideretur quoque Christus), quid aliud sua cæde et martyrio professi sunt, quam Christum jam natum esse, a quo regno spoliari timebat Herodes? Pueri, qui ei quasi Messiæ cum pompa invecto Jerusalem in die Palmarum, communi voce ex Dei instinctu acclamarunt : « Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini! »

Dices : Christus prædicavit tantum per mediam hebdomadam 70, puta per tres primos ejus annos cum dimidio, quibus exactis, occisus est a Judæis; quomodo ergo hic ait angelus : « Confirmabit autem pactum multis hebdemade una, » cum non una integra, sed dimidia duntaxat illud prædicando confirmarit? Respondet Theodoretus, Christum per se prædicando confirmasse pactum per dimidium hebdomadæ 70, reliquum vero dimidium ejusdem hebdomadæ explendum commisisse Apostolis. Apostoli ergo idcirco manserunt Jerosolymæ per triennium, prædicando Judæis fidem Christi, ut explerent dimidium hebdomadæ 70 a Christo inchoatæ, quo facto, impleta jam hac Danielis prophetia de confirmatione pacti, puta novi Testamenti, apud Judæos, jussu Christi transtulerunt se ad gentes, ut illis idem testamentum prædicarent et confirmarent, quibus conformia scribunt S. Hieronymus hic, et Eusebius, lib. VIII *De Præparat. Evangel.*

Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. — In hujus rei signum Christo tunc patiente, seque Deo pro hominum salute immolante, itaque typos omnium veterum victimarum et sacrificiorum adimplente, velum templi scissum est, ac Sancta eousque clausa patuerunt, uti docet Apostolus, *Hebr.* IX; omniaque quæ in templo erant admiranda, finem acceperunt. Perperam Apollinarius Laodicensis, Hilarius, Can. XXV *in Matth.*, et Hippolytus hæc referunt ad Antichristum in sensu litterali (nam allegorice et typice eum hic figurari non est dubium, et fatentur omnes) ipse enim auferet sacrificium Eucharistiæ, et in templum ponet abominationem desolationis, puta seipsum, suique idolum, ut ibidem adoretur quasi Deus. Apollinarius enim, teste S. Hieronymo hic, censuit esse duplices 70 hebdomades, ac priores compleri in primo adventu Christi; posteriores in secundo, puta in fine mundi et tempore Antichristi. Verum hic exploratus est error : Daniel enim unas tantum 70 hebdomades consignat, easque terminari asserit in morte Christi, unde temere ipse fingit secundas quæ terminentur in Antichristo. In Christi ergo morte omnia sacrificia, et hostiæ legis veteris, cunctaque cæremonialia in totum abrogata et antiquata defecerunt fueruntque mortua, licet non statim mortifera; quia ut ait S. Leo, homil. 8 *De Passione* : « Nunc omnes differentias hostiarum una corporis et sanguinis Christi implet oblatio. » Sic ergo Christus sua morte cessare fecit (hoc enim significat Hebræum ישבית *iasbit*) et abolevit, ut vertit Vatablus, omnes legales victimas et ritus. Ita S. Hieronymus et passim Hebræi, Græci et Latini. Quocirca minus recte recens chronologus putat Christum in fine 70 hebdomadæ prædicavisse; sic tamen ut per suam resurrectionem, ascensum in cœlum, et prædicationem Apostolorum, suam legem et pactum confirmarit hebdomadæ 71; nam sic non 70, sed 71 essent hebdomades, et non in medio, ut hic dicitur, sed in fine 70 hebdomadæ defecisset hostia.

Male aliqui hæc referunt ad tempus Antichristi.

Aliqui numerant 71 hebdomades.

Et erit in templo abominatio desolationis. — Pro *desolationis* hebraice est משומם *mescomem*, desolare faciens, desolans, vel etiam obstupescere faciens, *q. d.* Stupenda abominatio. Refer hæc ad finem vers. 26; commiscet enim hic Gabriel necem Christi cum excidio et vastitate Jerusalem, quia illa hujus fuit causa. Arabicus Antiochenus vertit : *Et super latera abominationis destructio* (desolatio). Arabicus Alexandrinus : *Cessabunt victimæ et oblationes, et superveniet corruptio et profanatio*; Syrus : *Et super latera immunditiæ* (inquinamenti, abominationis) *corruptio* (subversio, confusio).

Abominatio desolationis, quæ?

Nota *primo* : Per *in templo* hebraice est על כנף *al kenaph*, id est *ad alam*. Pro *alam* denotat templum, uti vertunt et Septuaginta et Christus, *Matthæi* XXIV : « Stantem, inquit, in loco sancto. » Tum quia templum habebat pinnas quasi pennas; unde Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, legit : *Et destruet pinnaculum usque ad interitum.* Aliqui enim græce verterunt πτερύγιον, quod alam, indeque pinnaculum *Lucæ* IV, 9, significat, tum quia templum utrinque habebat latas longasque porticus, quasi alas expansas, ita ut videretur esse alatum, vel avis expandens alas ; tum denique, quia Zelotæ scelerati et abominabiles, primo insederunt unum latus, et unam porticum quasi unam alam templi, ibique fecerunt abominationem desolationis, de qua agit hic Daniel, ac in suos cives grassati sunt, uti mox dicam. Unde ad verbum sic exponas, *ad alam*, scilicet sanctuarii et civitatis, de quibus paulo ante dixit : « Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo. » Eo enim respicit, eoque hæc pertinent. Aliter vertunt nonnulli scilicet : *Et super alam abominationum stupefaciet;* et Vatablus : *Propter alam abominationum destruetur,* hoc est, inquit, Jerusalem destruetur propter magnas Judæorum abominationes, quas committent crucifigendo Christum : alam enim, sive extensionem abominationum, vocat longam seriem abominationum, sive multiplices abominationes.

Nota *secundo* : Hebræa ad verbum habent, *et ad alam* (id est ad templum, in templo) *abominationes desolantes*, vel *desolatio*, id est desolantium

Judæorum et Romanorum; vel *desolantis*, id est *desolationis;* ponitur enim participium, vel nomen participiale *mescomem*, i. e. desolantis, pro abstracto *scomem*, i. e. *desolationis*, uti notant eruditi Hebræi. Unde et Septuaginta et Christus, *Matth.* XXIV, et alii vertunt, *abominatio desolationis*, vel afflatus et siderationis, uti paulo ante explicavi.

Nota *tertio* : Est hic duplex hebraismus. Nam *primo*, ponitur *abominatio* pro re fœda, turpi, execrabili et abominabili. *Secundo, desolationis*, id est desolans, et extremum exitium templo urbique et Judæis afferens; vel per hypallagen, *abominatio desolationis*, est desolatio abominabilis, inquit Vatablus.

Abominatio desolationis, quæ? Prima sententia.

Gravis hic est quæstio, quænam sit hæc abominatio desolationis? *Primo*, Irenæus, lib. V, cap. XXV, Hilarius et Auctor *Imperfecti* apud Chrysostomum, in *Matth.* XXIV, 15, putant esse Antichristum, qui in tempore adorabitur ut Deus; de illius enim tempore hic agi videtur ex eo quod sequitur : « Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio : » hoc enim congruit Antichristo. Et ex eo quod scribit S. Marcus, cap. XIII; cum enim vers. 14 dixisset : « Cum videritis abominationem desolationis, » etc., subdit vers. 25 : « Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cœli erunt decidentes, et virtutes quæ in cœlis sunt, movebuntur. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus. » Hæc enim omnia spectant tempora Antichristi, et finem mundi. Verum Daniel agit hic de excidio non orbis, sed urbis, et templi Hierosolymitani; quod fiet mox post finem 70 hebdomadum, et post necem Christi a Judæis occisi, ut patet ex ipsis ejus verbis, et consentiunt cæteri Interpretes : ac proinde de eodem agit et Christus, *Matth.* XXIV; ibi enim alludit, imo citat hunc locum Danielis, dicens : « Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto. » Perperam ergo id negat Calvinus. Itaque non agitur hic de Antichristo ad litteram; allegorice tamen hæc abominatio quæ fuit tempore Titi, typus fuit et præludium abominationis quam faciet Antichristus. Unde Christus, *Matth.* XXIV, et *Marci* XII, utramque convolvit, cum ab excidio urbis Jerusalem subito transit ad excidium orbis, et hoc cum illo ita commiscet, ut unum idemque esse videatur, sicut typus idem est cum antitypo, non physice, sed typice et repræsentative.

Secunda.

Secundo, alii accipiunt hic abominationem templi quam fecit Antiochus Epiphanes, collocando in eo idolum, eique indendo nomen Jovis Olympii, teste Josepho, XII *Antiq.* Sed errant; nam hic Antiochus duobus sæculis Christum antecessit : ergo ejus abominatio jam erat facta et præterita. Christus autem de hac abominatione loquitur quasi adhuc futura, dicens : « Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes, » etc.

Tertio, S. Hieronymus et Theodoretus in *Matth.* cap. XXIV, per abominationem accipiunt idolum positum in templo sub tempora Christi : idolum enim in Scriptura vocatur שִׁקּוּצִים *scikkutsim*, id est abominationes, id est res summe abominabiles ; « et additur desolationis, quod in templo desolato et destructo idolum positum sit, » ait S. Hieronymus, qui cum Theodoreto idolum hoc censet fuisse imaginem Cæsaris, quam Pilatus noctu clam in templum intulit. Verum hoc contigit 40 annis ante excidium, eratque jam factum cum Christus hæc diceret, *Matth.* XXIV. Adde : Pilatus, repugnantibus Judæis, mox statuam hanc e templo eduxit. Lege Josephum, XVIII *Antiq.* cap. IV et sequent. Quocirca S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius censent hoc idolum fuisse statuam Titi. Verum de ea, quod scilicet posita sit in templo, nihil habet Josephus, nec veteres historici : et si fuit, fuit post excidium, non ante. Hinc rursum S. Hieronymus accipit statuam Adriani Imperatoris quæ posita est in Bethlehem, et Adonidis quæ posita est in monte Calvariæ. Verum hæc non fuerunt in monte Sion et templo, atque contigerunt diu post excidium urbis et templi factum a Tito : hæc autem abominatio contigit ante excidium. Nam, ea visa, monet Christus ut fugiant ad montes, ut imminens excidium evadant. Tertia.

Quarto, Maldonatus in *Matth.* XXIV, censet hanc abominationem esse excidium Jerusalem, *q. d.* Christus : Cum videritis vastatam Jerusalem, scitote et intelligite Danielis de ea prophetiam esse impletam. Verum obstat quod Christus hanc abominationem dat signum futuri excidii, ut, eo viso, fideles fugiant, illudque effugiant; erit ergo prævia excidio. Quarta.

Quinto, alii per abominationem intelligunt peccata sacerdotum, præsertim in templo commissa. Verum hæc olitana erant, et omnibus sæculis commissa : nisi quis dicat pontificatus tempore Christi fuisse venales; itaque impios pontifices pecunia ementes pontificatum, et a Romanis præsidibus intrusos, fuisse abominationem hanc, ideoque dici de ea : « Stantem in loco sancto; » in eo enim erat statio pontificis. Verum amplius significat abominatio desolationis : potest tamen hoc accipi ut pars istius abominationis. Quinta.

Sexto, Historia Scholasticæ hic, cap. X, per abominationem accipit sacrificia Aaronica, quæ Christus abolevit, ideoque mox futura erant abominanda, desolanda et abolenda, ac consequenter, ut Carthusianus ait, in templo futurus erat, « non verus Dei cultus, sed ludus diaboli. » Hoc est enim quod præcessit : « In dimidio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium. » Verum hæc nec Judæis, utpote Christo non credentibus, nec Christianis poterant esse signum instantis excidii, tum quia excidium hoc futurum erat post Sexta.

38 annos; tum quia Judæi conversi ad Christum adhuc servabant legalia et sacrificia Aaronica usque ad sufficientem Evangelii promulgationem. Idque ad Synagogam cum honore sepeliendam, et ad cavendam offensam Judæorum; erant enim illa in nece Christi mortua, sed non statim mortifera, nisi post plenam Evangelii divulgationem.

Septimo. *Septimo*, S. Augustimus, epist. 80 *ad Hesychium*, et Origenes, hom. 29 *in Matth.*, Cajetanus et Salmeron in *Matth.* xxiv, Pererius hic, et Suarez, III, part. *Quæst.* LIX, art. 6, disp. 54, sect. v, censent abominationem desolationis esse exercitum Romanum Jerusalem obsidentem, qui mox urbem erat occupaturus et desolaturus. Hic vocatur abominatio, tum quia erat gentilis : Gentiles enim abominabantur Judæi; tum quia adorabat et colebat idola abominanda, eaque in vexillis præferebat. Probatur hæc sententia ex eo quod pro abominatione desolationis quam ponit S. Matthæus, cap. xxiv, 5; Lucas, cap. xxi, 20, eumdem Christi sermonem enarrans, ait : « Cum videritis ab exercitu circumdari Jerusalem ;» ergo hic exercitus est abominatio de qua S. Matthæus. Responderi posset cum Euthymio, Christum duo assignasse signa instantis excidii : prius abominationem desolationis, et hoc enarrare S. Matthæum; posterius exercitum Romanorum, et hoc enarrare S. Lucam : hæc enim duo eodem tempore contigerunt.

Rursum huic sententiæ objici posset, quod hic exercitus non fuerit « in templo, » sed circum urbem : Daniel autem ait hanc abominationem fore in templo. Si tamen hæc sententia commode exponatur, atque exercitus hic accipiatur ut partialis abominatio a Daniele hic prædicta, est probabilis et admittenda, uti mox declarabo.

Octava. *Octavo* ergo, valde probabiliter Sebastianus Barradius, Abulensis, Jansenius et Hesselius *in Matth.* cap. xxiv, ac Baronius, anno Christi 68, tom. I *Annal.*, censent hanc abominationem esse profanationem templi, factam a seditiosis, homicidis et sceleratis Judæis, qui ex impio zelo patriæ et legis, se Zelotas nuncupabant : sive abominationem esse ipsosmet Zelotas, qui templum occuparunt et profanarunt, dum illud castrorum more munierunt, indeque in cives suos excurrentes, rapinis et cædibus grassati sunt. Seditiosos, inquam, et Zelotas, tum tempore Titi, tum potius alios paulo priores sub Cestio præside Judææ, qui Judæis rebellare incipientibus primus Hierosolymam obsedit anno Christi 68, Neronis 12. Hoc enim fuit signum et causa excidii : cum enim Cestius a Judæis fusus fugatusque esset, Nero, ut Judæos domaret et puniret, statim ejus loco misit Vespasianum, qui mox vastavit ac subjugavit totam Galilæam et Judæam, ac tandem Jerusalem per Titum filium obsedit, eamque cepit et vastavit, ac templum incendit anno Christi 72, qui fuit Vespasiani imperii primus. Probatur hæc sententia, *primo*, quia hæc abominatio proprie fuit in templo, uti ait hic Daniel; et in loco sancto, ut ait Christus, *Matth.* xxiv, ac de templi profanatione et desolatione, ac desitione sacrificiorum proprie agit hic Daniel; ergo hæc est abominatio desolationis. *Secundo*, nisi ad hoc tempus referamus, verba hæc Christi : « Cum videritis abominationem, » etc., non cohærent cum sequentibus : « Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. » Nam cum Titus Jerusalem obsedit, nec ex Jerusalem fugere quis potuit; fuit enim arctissima ejus obsidio, adeo ut Titus spatio tridui totam urbem muro cinxerit, quod erat instar miraculi : nec ex Judæa, quia illa cum Galilæa jam vastata et subacta erat a Vespasiano. *Tertio*, quia Josephus, lib. V *Belli*, cap. ii, ait : « Vetus sermo erat tunc urbem capiendam, cum in ea seditio fuisset exorta, templumque Dei propriæ Judæorum manus violassent, » ideoque subdit, mox a clade Cestii et Romanorum, multos instantis Judæorum cladis conjectores, urbe elapsos in alias regiones migrasse. Ex his autem christianos fuisse testis est S. Epiphanius, *hæres.* 29 et 30, et Eusebius, lib. III *Hist.* cap. v, qui eos divinitus admonitos, in urbem Pellam secessisse ait. Idque patet de S. Simeone Episcopo Hierosolymorum : hic enim S. Jacobo fratri Domini, qui a Judæis occisus est anno Christi 63, Neronis septimo, ut recte ex Josepho probat Baronius, successit, mansitque usque ad tempora Trajani, sub quo martyrium obiit; imo et cathedram ejus (non dubium quin et cætera Ecclesiæ supellectilia) a christianis in tuto collocatam esse docet Eusebius, lib. VII *Histor.* xiv, ubi eam ad sua usque tempora servatam esse docet. Quæ omnia optime respondent monitis Christi, ut fugiant, visa abominatione, quod ea signum, imo causa, futura sit instantis desolationis et cladis.

Nona et plena. *Nono*, plena et perfecta erit explicatio, si utrumque sensum, scilicet septimum et octavum, conjungas. Abominatio enim desolationis significat profanationem templi, propter quam, et per quam illud desolatum est et eversum, nimirum abominanda scelera Judæorum, quæ ipsi in templo patraverunt : quibus ipsi abominandam stragem et vastationem Romanorum in se, urbem et templum provocarunt. Non enim concipi potest exercitus oppugnans (uti est Romanorum), nisi concipiatur et propugnans (uti est Judæorum) sicuti nominato agente, intelligitur et patiens; et vice versa, nominato patiente, intelligitur agens : hæc enim sunt correlativa. Quod ergo ait Christus : « Cum videritis abominationem, » etc., sensus est, *q. d.* Cum, vel mox ut videritis urbem et templum ab hoc abominando exercitu foris obsideri et oppugnari; nec minus ab abominando exercitu intus occupari et defendi, uno ob idola, altero ob scelera palam abominando; utroque nihil nisi desolationem minitante; illo superba sua animositate, hoc suis sceleribus, seditionibus et cædibus : « Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad

montes. » Hinc hebraice vocatur abominatio desolationis, id est desolantium, tam Judæorum quam Romanorum; tam enim illi, quam hi urbem æque ac templum vastarunt et desolarunt. Hinc et Daniel, vers. 26, vocat *scommemot*, id est desolationes in plurali, et Lucas ὑπὸ στρατοπέδων, id est *ab exercitibus*, in plurali.

Dices : Exercitus Romanorum non erat in templo, in quo abominationem hanc ponit Daniel, Respondeo *primo* : Erat in loco sancto, ut ait Christus, id est circa Jerusalem urbem sanctam et templum. *Secundo*, proprie erat in templo, vel ad templum; nam Romani oppugnando Judæos suffoderunt templum, in quod quasi in arcem se receperant Zelotæ, uti docet Josephus. Christus dicere maluit, « in loco sancto, » ut cum templo comprehenderet et urbem; quod enim hebraice ait hic Daniel : *Super alam*, intelligi potest et de urbis et de templi ala sive extremitate. Opponitur autem locus sanctus abominationi, quia si ab ullo loco, certe a sancto procul abesse debet abominatio. Ita Franciscus Lucas, *Matth.* XXIV.

Abominatio triplex. Porro hæc abominatio desolationis, puta templi profanatio, cœpit sub Cestio, crevit sub Tito, perfecta est a Romanis, excisa urbe et templo. Tunc enim ipsi in templo Judæos trucidarunt, ibique collocarunt sua vexilla insignita imaginibus Jovis, Martis, aliorumque suorum deorum et idolorum, quæ in Scriptura vocantur abominationes, ut docet Josephus, lib. VII *Belli*, cap. XIII. Hæc enim fuit summa templi et urbis desolatio, scilicet tanta, quantam et Judæorum culpa (puta sacrilegia in Christum et templum admissa), et Romanorum ira poscebat. Daniel hæc omnia complectitur per abominationem desolationis : Christus vero tantum primum, puta initium ejus respicit : monet enim ut, eo viso, fugiant, utpote signo instantis cladis et excidii urbis et templi. Quis enim vir prudens non ominaretur, rejici a Deo locum, ejusque desolationem instare, qui hactenus habitus erat sanctissimus, cum jam eum cædibus et sceleribus hominum exsecrandorum pollui cerneret? Licet enim jam a Christi nece locus ille non amplius a Deo haberetur sanctus, tamen quia talis a multis sæculis habitus erat, et etiamnum talis a Judæis habebatur, quin et a Christianis : illi enim (ut patet de S. Petro et Joanne, *Actor.* III, 1), oraturi ascendebant in templum, ibique Deus per eos faciebat miracula; hinc etiamnum Sanctus vocatus, sic ut hæc scelera illum profanare censeantur, illique desolationem et exitium allatura ominentur, idque a Christo prænuntietur. Judæi enim suis armis et stragibus, etiam Romanorum, ibidem patratis, provocaverunt Romanos in urbis et templi excidium. Christus ergo maxime, ut notant Baronius et Franciscus Lucas, loqui videtur de initio rebellionis Judæorum, cum Cestius Syriæ præses, audiens quod Judæi præsidiarios milites Romanorum interemissent, coacto exercitu, Judæos cecidit, Joppen aliaque oppida cepit, ac Jerusalem obsedit : cumque seditiosi Judæi in interiorem templi partem refugissent, Cestius illud oppugnavit per milites mœnia suffodientes, et templi portas succendere conantes. Verum cum Cestius temere militem revocaret, ac turpi fuga discederet, Judæi prudentes, præsertim christiani, ex Christi monitu, fuga sibi consuluerunt. Unde Josephus, lib. VIII *De Bello*, cap. XXV : « Post Cestii, inquit, casus adversos, nobilium Judæorum multi, tanquam e navi pessum itura ex civitate enatabant. » Idque consulte. Nam mox Nero Imperator Cestii fugam intelligens, post sex menses submisit Vespasianum, qui primum Galilæam, mox Samariam, et totam Judæam, excepta urbe Jerusalem, vastavit et cepit : ac, Nerone interempto, creatus Imperator Romanus abiit, relicto Tito filio, qui ex improviso Jerusalem obsedit in Paschate, ac post sex menses occupavit, templo primo omnium expugnato, et a militibus, renitente Tito, incenso, uti docet Josephus, lib. VI et VII *De Bello*. Unde tunc e Jerusalem fugere, et res suas efferre non licuit, præsertim, quia Galilæa occupata a Vespasiano, Zelotæ ita Jerusalem custodiis arctarunt, ut nulli facultas esset effugiendi, nisi qui, pecunia custodibus data, eam redemisset. Adde, novæ tum conspirationis et seditionis Judæorum princeps exortus, Simon Gerasenus, Jerusalem obsedit, ac a civibus spe auxilii contra Zelotas accipiendi intromissus nihilo minus quam Zelotæ grassatus est, civesque afflixit, donec Titus urbem obsideret. Ita Josephus, lib. V, cap. VI et seq. Quocirca Christus præmonuit ut, visa hac abominatione, statim fugiant; hoc enim significant illæ phrases : « Qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam. » Hæ enim phrases sunt proverbia, non aliud significantia, quam celerrime esse fugiendum, ne fugæ aditus intercludatur, uti hic factum est.

Porro quam hi Zelotæ fuerint impii, homicidæ et scelesti, templi profanatores, inter se depugnantes, tamque se invicem, quam cives et hostes mactantes, fuse narrat Josephus tum lib. VI, I et seq., tum lib. VII, IV : « Cadaveribus, inquit, non civitas tantum, sed et omne templum repletum est, » etc. Unde ibidem narrat Titum obsidentem urbem et templum, ob illud violatum Zelotas arguisse, ac dixisse : « Quid in templo etiam mortuos conculcatis, o nocentissimi ! Aut cur templum externi et gentilis sanguinis confusione polluitis? Testor deos patrios, non ego vos violare hæc compellam. Servabo autem vobis etiam templum, si locum acies vestra mutaverit. » Zelotæ enim ex templo quasi ex arce tela jaciebant in Romanos. Idem, lib. VI *Belli*, cap. I : « Missilia, ait, machinarum vi ad aram usque templumque pervenientia, in sacerdotes sacra celebrantes cadebant, ac multi qui ad templum ab ultimis terræ finibus venissent, ante ipsas hos- Zelotarum impietas.

tias procubuerunt, aramque sanguine imbuerunt. Indigenis autem mortuis alienigenæ, ac sacerdotibus profani miscebantur; perque atria divina stagnum fecerat diversorum cadaverum sanguis. Quid tantum passa es a Romanis, o miserrima civitas! qui tua intestina scelera purgaturi flammis introiere! Jam enim Dei locus non eras, neque manere poteras, domesticorum funerum facta sepulcrum, et quæ fanum civili bello tumulum constitueras. » Idem, lib. VI, XVI : « Puto, inquit, quod si Romani contra tam noxios nostræ gentis homines venire tardassent, aut hiatu terræ devorandam fuisse civitatem, aut diluvio perituram, aut fulminum instar Sodomæ incendia passuram. Multo enim magis impiam progeniem tulit, quam ea fuit quæ illa supplicia pertulerat. » Ecce hæc est abominatio desolationis.

Moraliter. Moraliter, abominatio desolationis et hæresis, præsertim iconoclasmus, ac sacrilegia. Hæresis enim est idolum abominabile Deo, ob quod desolationem regnis et gentibus, ac jugum Turcicum inducit, uti jam Africæ, Græciæ, Syriæ, Asiæ, etc., inductum videmus. Vide Barradium, tom. III, lib. IX, cap. VIII, in *Morali*. Cum enim hæretici, præsertim iconoclastæ, sacra et templa violant, Sanctorum imagines confringunt, et loca sacra profanant, tunc certa imminet reipublicæ clades et desolatio. Ut omittam Scotiam, Angliam, Germaniam, Galliam, etc., exemplo sit Belgium nostrum quod, post iconoclasmum anni 1566, sexaginta et amplius annos assiduis bellis ita vastatum est, ut iis plusquam vicies centena millia, sive plusquam duo milliones hominum interempti sint, ac ipsum Belgium, quod olim erat paradisus, et orbis deliciæ, jam non nisi ærumnarum et lacrymarum vallis esse videatur. Ita Deus ulciscitur sacrilegia, et violatam Numinis majestatem, cultum et religionem.

Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. — Septuaginta : *Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem.* Videntur ipsi pro תתך *tittach*, de quo mox, legisse תתן *titten*, id est dabitur; *nun* enim et *caph finale* eodem pene charactere scribuntur. Hebræa ad verbum habent, *et usque ad finem perseverabit*, vel conflabitur, vel liquefiet (hoc enim significat Hebræum *tittach*) *ipsa* (Jerusalem, vel desolatio et ira Dei) *super desolationem* Hierosolymæ. Ita Galatinus supra, *q. d.* Sicut in Ætna, et olla Vulcania perpetuo conflatur et bullit ignis, sulphur, saxa, cineres, aliæque res igne Ætnæ afflatæ et exustæ : ita in ira Dei Jerusalem conflabitur, ut quasi jugiter ebulliat et ostentet suos cineres suæ desolationis, qua afflata est a Deo per Romanos, et perget afflari usque ad finem mundi, uti fit in Sodoma et Pentapoli.

Perperam ergo R. Salomon vertit et exponit, *q. d.* Titus ponet desolationem, id est sui idolum, in templo, et usque ad consummationem et constitutionem ipsius desolantis per Messiæ manus faciendam, perseverabit desolatio, *q. d.* Donec Messias in fine mundi consumat et perdat hostes Judæorum, qui Judæam desolarunt, durabit hæc Judæorum desolatio. Nec enim Titus vixit ad finem mundi, nec tunc a Christo perimendus est. Vatablus vertit et explicat, *q. d.* Destruet Titus Jerusalem, donec consumptio, et quidem certa, descendat super attonitum vel stupentem populum, propter desolationem urbis et templi.

Quam vera sit hæc prophetia docet experientia 1600 annorum, quibus Judæi sæpius se et templum erigere sunt aggressi, sed irrito conatu et frustra; ut inde certo conjicere liceat, perennem hanc fore eorum desolationem usque ad finem mundi, uti prophetat hic Daniel. Ut alia exempla omittam, Julianus Apostata, volens sacrificia idolorum restituere, hortatus est Judæos, ut similia sacrificia, more majorum, peragerent : responderunt illi sibi ex lege non licere extra Hierosolymam, ejusque templum sacrificare. Ergo Julianus jussit templum eis reædificari, deditque ad hoc ex suo ærario sumptus et operas, magna Judæorum lætitia, et Christianorum luctu et metu. Sed eos animavit Cyrillus Hierosolymitanus Episcopus, ostendens ex hoc Danielis oraculo et ex verbis Christi, *Matth.* XXIV, Deum non permissurum ut hoc templum restauretur. Verus fuit vates, imo doctor. Nam Deus eos a fabrica tribus ostentis deterruit. *Primo*, cum jacerent fundamenta, ingentem terræ motum excitavit, qui fundamenta disturbavit. *Secundo*, igne de cœlo misso, omnia fabrorum instrumenta, omnia ligna et lapides, omnemque fabricæ materiam absumpsit : duravit hoc incendium per diem integram. *Tertio*, nocte sequenti effigies crucis, radiorum lumine insignitas, illorum vestibus impressit, quas cum dies illucesceret, cernentes Judæi, eluere ac delere cupientes, nullo modo potuerunt. Ita referunt Socrates lib. III, XVII, et Rufinus, lib. 1, cap. LVII, et Chrysostomus, orat. 2 *Contra Judæos* : « Hujus, ait, rei omnes nos testes sumus; nostra enim ætate ante annos viginti hæc contigerunt; considera ergo insignem victoriam veritatis. » (Juliani fabrica templi cœlitus disturbata.)

Prædicit ergo hic Daniel perpetuam desolationem, tam templi quam urbis, faciendam a Tito; ita ut urbs Jerusalem non sit amplius regia Davidis et posterorum, ac Judæorum; sed serva et quasi mancipium Gentium, puta Romanorum, ac deinde Christianorum, ac postea Turcarum, uti jam est eritque usque ad finem mundi, quando Antichristus rex Judæorum Hierosolymæ sedem regni constituet, ut patet *Apoc.* XI, 8. Quocirca Adrianus Imperator 64 anno post excidium Titi, puta anno Christi 104, Gentium coloniam in Jerusalem deduxit, eamque Æliam Capitolinam nuncupavit, ac in ea templum Jovi ædificari curavit : cumque Judæi hoc ægre ferentes arma moverent, ita ab eo cæsi sunt, « ut pauci evaserint, » inquit Dionis *Epitome in Adriano*, « et

quinquaginta eorum arces munitissimæ, vicique celeberrimi et nobilissimi 985 funditus eversi sint. Cæsa sunt in excursionibus præliisque hominum quingenta octoginta millia; eorum autem qui fame, morbo et igni interierunt, infinita fuit multitudo, ut omnis pene Judæa deserta fuerit.» Addit portenta quæ id præsignificarunt : « Namque monumentum Salomonis, quod illi summa religione colunt, sua sponte divisum corruerat; lupi præterea et hyænæ multæ in urbes eorum rugientes atque ululantes introierant.» Templum ergo Judæorum non reparabitur nisi in fine mundi ab Antichristo, qui in illo sedebit et adorabitur, uti dixi II *Thessalon.* II, 4. Unde etiam tunc manebit in templo abominatio et desolatio, puta idolum Antichristi : licet enim Antichristus initio forte apud Judæos simulaturus sit, se templum hoc velle reparare Deo eorum, tamen revera illud non Deo, sed sibi ædificabit : intendet enim hoc templum facere sedem suam, in qua ut numen sedeat et colatur. Ita Franciscus Suarez, et passim alii supra citati.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput duorum quæ sequuntur præfatio est : nihil enim aliud Propheta facit, quam in genere præponere visionem, quam illi particulatim, cap. XI *et* XII, *Angelus exponit : ita Maldonatus. Daniel ergo lugens et jejunans ob interruptam templi fabricam, videt Angelum mire fulgidum a quo audit, vers.* 12, *exauditas esse preces suas, dicitque, vers.* 13, *pugnam angeli Judæorum cum angelo Persarum et Græcorum*

1. Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danieli cognomento Baltassar,
et verbum verum, et fortitudo magna : intellexitque sermonem : intelligentia enim est opus
in visione. 2. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus, 3. panem de-
siderabilem non comedi, et caro et vinum non introierunt in os meum, sed neque unguento
unctus sum : donec complerentur trium hebdomadarum dies. 4. Die autem vigesima et quarta
mensis primi, eram juxta fluvium magnum, qui est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vi-
di : et ecce vir unus vestitus lineis, et renes ejus accincti auro obrizo : 6. et corpus ejus quasi
chrysolithus, et facies ejus velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens : et brachia
ejus, et quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis, et vox sermonum
ejus ut vox multitudinis. 7. Vidi autem ego Daniel solus visionem : porro viri, qui erant me-
cum, non viderunt : sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum. 8. Ego
autem relictus solus vidi visionem grandem hanc : et non remansit in me fortitudo, sed et
species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. 9. Et audivi vo-
cem sermonum ejus : et audiens jacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus
hærebat terræ. 10. Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articu-
los manuum mearum. 11. Et dixit ad me : Daniel, vir desideriorum, intellige verba, quæ ego
loquor ad te, et sta in gradu tuo : nunc enim sum missus ad te. Cumque dixisset mihi ser-
monem istum, steti tremens. 12. Et ait ad me : Noli metuere, Daniel : quia ex die primo,
quo posuisti cor tuum ad intelligendum ut te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt
verba tua, et ego veni propter sermones tuos. 13. Princeps autem regni Persarum restitit
mihi viginti et uno diebus : et ecce Michael unus de principibus primis venit in adjutorium
meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum. 14. Veni autem ut docerem te quæ ven-
tura sunt populo tuo in novissimis diebus, quoniam adhuc visio in dies. 15. Cumque loque-
retur mihi hujuscemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, et tacui. 16. Et ecce quasi
similitudo filii hominis tetigit labia mea : et aperiens os meum locutus sum, et dixi ad eum
qui stabat contra me : Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, et nihil in
me remansit virium. 17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo?
nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur. 18. Rursum ergo tetigit

me quasi visio hominis, et confortavit me, 19. et dixit : Noli timere, vir desideriorum : pax tibi : confortare, et esto robustus. Cumque loqueretur mecum, convalui, et dixi : Loquere, Domine mi, quia confortasti me. 20. Et ait : Numquid scis quare venerim ad te? et nunc revertar ut prælier adversum principem Persarum. Cum ego egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens. 21. Verumtamen annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis : et nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester.

Vers. 1. 1. Anno tertio Cyri. — Anno 1 monarchiæ suæ eversa Babylone, Cyrus ex ea liberaverat Judæos, eosque in Judæam dimiserat : anno 2 Cyri, Judæi post reditum cœperunt templum reædificare; sed statim vicinæ gentes illud impediverunt, Esdræ iv, 4. Intelligens hoc Daniel luxit et oravit Deum, ut hæc impedimenta tolleret. Unde Deus illi hæc visa objicit, quibus ejus votis satisfacit. Tradunt Hebræi Cyrum tres tantum annos regnasse ut monarcham, unde et Daniel in tertio anno finit regnum Cyri.

Et verbum verum : — visio quam vidi, fuit vera, non ficta, non illusoria. Rursum, visio hæc non fuit somnium, nec in somnis ostensa, uti fuerunt præcedentes cap. vii et viii, quas vere non vidi, sed in somnis visus sum mihi eas videre? hanc vero vigilans et reipsa vidi, ut patet vers. 7. Porro hæc visio, id est visum, sive res visa, fuit species augusta angeli, quam describit vers. 5, cum suo exercitu, puta cum angelis ei subditis (1).

Et fortitudo magna. — Hebraice est צבא *tsaba,* quod alii capiunt pro צבי *tsebi*, id est voluptas, *q. d.* Ex hac visione magna me incessit lætitia et voluptas. Sed obstat quod vers. 8, Daniel se hac visione non delectatum, sed exterritum dicat.

Secundo, Maldonatus sic explicat, *q. d.* Visio hæc mihi visa fuit valde fortis, id est vehemens, terribilis et tremenda.

Tertio et genuine, *tsaba*, est exercitus, *q. d.* Militia, vel exercitus magnus fuit objectum visionis meæ; partim enim vidi, partim ab Angelo audivi exercitus angelorum cum suis principibus inter se depugnantes. Licet enim unus angelus apparuerit Danieli, tamen non dubium est eum, utpote principem, suos habuisse asseclas, suasque copias, idque satis innuit vox « eorum ; » hæc enim erat vox multitudinis, ut dicitur vers. 6. Hoc enim cap. narrantur prælia angelorum, sequenti vero prælia hominum.

Vers. 2. 2. Lugebam, — eo quod viderem multos Judæos servitutem libertati præferentes malle in Chaldæa manere, quam in patriam redire, inquit Theodoretus. *Secundo* et genuine : « Lugebam, » eo quod ob peccata populi urbs Jerusalem esset desolata, et templi fabrica a Cyro concessa, per Judæorum hostes et dolos impediretur, neque possem apud Cyrum hac de re agere, novumque edictum ad continuandam fabricam impetrare ; eo quod Cyrus ab bellum Scythicum, in quo et hoc eodem anno periit, profectus erat : et Cambyses ejus filius, qui regnum, absente Cyro, administrabat, Judæos non amabat, ut patet *Esdræ* iv, 6 et 7. Luget ergo et flet hic Daniel per tres septimanas pro salute populi, quem, ut vir desideriorum, unice exoptabat. Nam, ut ait S. Augustinus, XX *Civit.* xvii : « Quanto quis est sanctior, et sancti desiderii plenior, tanto est ejus in orando fletus uberior. » Dum ergo orat, lacrymatur Daniel, quia cor quasi liquefactum, per oculos et lacrymas Deo effundit, Deoque vim quasi affert, ejusque pietatis viscera commovet. Violentæ enim sunt piorum preces lacrymis armatæ et jejuniis. Est hysterologia ; hic enim vers. 2 et 3 præponendi sunt versui primo : illa enim visio vers. 1, contigit post jejunium Danielis, explicaturque vers. 4 et sequentibus.

3. Panem desiderabilem, — id est panem delicatum, regium, candidum non comedi, sed cibarium, atrum et siligineum. Ita S. Hieronymus. Notat S. Chrysostomus, hom. 3 *De Incomprehensibili Dei natura*, Danielem per abstinentiam meruisse celebrem illam visionem, et revelationem angeli, quæ hoc cap. et seq. enarratur : cum per jejunium, inquit, mens ejus facta esset levior et spiritualior. Vers. 3. Daniel jejunio impetrat visionem angeli.

Caro et vinum non introierunt in os meum. — Nota hic Danielem in jejunio usum fuisse delectu ciborum, et abstinuisse carne et vino : cur ergo Novantes hunc delectum taxant? præsertim, cum veteres christiani eum adhibuerint, usique sint xerophagia, id est cibis aridis, uti testantur Tertullianus, Cyprianus, Basilius et alii. Idque faciebant triplici de causa, *primo* ad pœnitentiam : sicuti enim potus, quia liquidus et subtilis ac penetrans intima, intimius singulas corporis partes afficit et recreat : ita abstinere a potu et a liquidis, vescique aridis, major est pœnitentia quam vesci liquidis, et abstinere aridis. Sic sitis magis affligit hominem quam fames ; ac proinde facilius est esurienti abstinere a cibo, quam sitienti abstinere a potu. *Secundo*, ad castitatem : cibi

(1) Cæterum non est cur Danielem quæ dehinc enarrat, non conspexisse vigilantem suis oculis, sed fuisse ei illa per somnium oblata putemus. Quod quidem Bertholdtius colligit inde quod vers. 7 Danielis socios nihil eorum quæ ipse viderit conspexisse narratur. Sed si somnianti hæc accidissent, quid opus fuit adjicere, quod soli Danieli hæc fuerint conspecta? An præter somniantem vicini etiam quid solent percipere de somnii visione? Præterea, vers. 7 additur, Danielis socios panico terrore correptos aufugisse. Nec inest in tota ea quæ sequitur narratione quidquam quod nos de somnio cogitare debeat.

enim aridi arefaciunt corpus, et humorem venereum consumunt. *Tertio*, ad sapientiam, studium et orationem; qui enim liquidis abstinet, caret vaporibus et fumis, qui caput, rationem et judicium offuscant, obscurant et hebetant. Hinc vetus dictum : « Anima sicca est sapientissima. » Huc spectat illud S. Bernardi, serm. 4 *De Quadragesima* : « Jejunium gratiam promeretur orandi, » qua scilicet grate Deo oretur, ideoque impetretur, in quo consistit tota orationis vis et felicitas. S. Chrysostomus, orat. 1 *Contra Judæos*, putat Danielem hic omni omnino carne et cibo abstinuisse, ac proinde non comedisse phase, quod tamen lege præceptum erat : hæc enim contigerunt mense primo die 14 (ut patet vers. 3 et 4), quando comedendum erat phase. Hæc sententia vera est : quia Judæi in Babylone non celebrarunt phase ; illud enim celebrandum erat Hierosolymæ, juxta legem *Deuteronomii*, capite XVI, vers. 6.

SED NEQUE UNGUENTO UNCTUS SUM. — Orientales utebantur unguentis et balneis, sed jejunantes et pœnitentes iis quasi deliciis abstinebant : hinc monet Judæos Christus, ut, cum jejunant, ungant caput suum, ne videantur hominibus jejunare, *Matth.* VI, 16. Sic Magdalena Christum in convivio unxit, *Luc.* VII, 46. Hujus unctionis originem vide apud Plinium, lib. XIII.

Vers. 4. Tigris idem est quod sagitta; ita dicitur a celeritate.

4. TIGRIS, — dictus est Tigris a tigre fera, eo quod ejus celeritatem in fluxu imitetur. Ita aliqui. Verum Q. Curtius, et Plinius, lib. VI, VII, asserunt Tigrim esse vocem Medorum, et significare sagittam ; eo quod Tigris fluvius in suo cursu celeritatem sagittæ videatur pene adæquare.

5. ECCE VIR UNUS, — Angelus unus specie viri. Notant, *primo*, Theodoretus, Carthusianus et Pererius angelum hunc fuisse eumdem qui, cap. VIII et IX, apparuit Danieli, scilicet Gabrielem. S. Gregorius autem, lib. XVII *Moral.* cap. VIII, et Cassianus, *Collat.* VIII, cap. XIII, suspicantur angelum hunc peculiarem habuisse curam Hebræorum qui in Babylone erant captivi (1). Notat Antonius Fernandius, *visione* XXVI, sect. I, tres angelos destinatos a Deo ad custodiam Hebræorum : *primum* Michaelem, qui illorum erat custos, quatenus ipsi erant populus et Ecclesia Dei : hujus enim olim, et etiamnum præses est Michael. *Secundum*, angelum peculiarem, qui Hebræos, ut gens quædam erat, sicut cæteræ per orbem sparsæ, custodiebat : omnium enim communis opinio est cuilibet regno unum præesse angelum. *Tertium*, Gabrielem, cui specialem curam Hebræorum captivorum mandarat Deus. Apte autem vocatur Gabriel, id est *virtus Dei*, vel *Deus fortis*; ac specie non juvenis alati, uti alias, sed viri fortis apparuit : quia ejus visio spectabat, ut Daniel agnosceret Dei virtutem ac robur; cujus eximia documenta Deus ipse erat editurus in populi sui liberatione per Machabæos, juxta illud *Psalm.* LXVII : « Mirabilis Deus in Sanctis suis, ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ. »

Gabriel augusta forma significat victorias Machabæorum Christi et Christianorum.

Pro quo adverte : Angelus hic novam et mire augustam habet formam, quia venit nuntiare Machabæorum victorias, atque gloriam et majestatem, quam per ea bella populus Dei erat adepturus. Porro bella hæc, et victoriæ Machabæorum typus et figura fuerunt bellorum et victoriarum, quas christiani adepturi erant de idololatris, aliisque infidelibus Ecclesiam persequentibus. Unde S. Joannes, *Apoc.* I, 13, Christum vidit simili specie et ornatu, qualis fuit hic Danielis, qui sua et suorum christianorum patientiæ bella et triumphos ei prædixit.

Porro etsi alia fuerit visio Joannis, alia Danielis, tamen in multis hæc illi fuit persimilis, ut patet ex hisce utriusque parallelis :

Ex Daniele.	*Ex Apocalypsi.*
1. Levat oculos Daniel, et ecce vir unus,	1. Convertitur Joannes, et videt similem Filio hominis,
2. Vestitus lineis, seu byssina;	2. Vestitum podere,
3. Renes ejus accincti auro obrizo,	3. Præcinctum ad mamillas zona aurea,
4. Oculi ei ut lampas ardens,	4. Oculi ejus tanquam flamma ignis,
5. Brachia ejus, et quæ deorsum usque ad pedes, quasi species æris candentis,	5. Pedes ejus similes aurichalco sicut in camino ardenti,
6. Vox sermonum ejus ut vox multitudinis,	6. Vox illi tanquam vox aquarum multarum,
7. Facies ejus velut species fulguris.	7. Facies ejus sicut sol lucet in virtute sua.
8. Consternatur Daniel, et vultus ejus hæret in terra;	8. Cadit Joannes tanquam mortuus;
9. Tangitur manu, et erigitur super genua, et super articulos manuum.	9. Imponitur super eum dexteram, et mirifice confirmatur.

Plura vide apud Alcazar in *Apocalyp.* I, 18, notat. 17, pag. 244 et sequentibus.

Secundo, Linea vestis significat Machabæorum sacerdotium et labores.

Hinc nota *secundo* : Linea vestis significat angelorum puritatem et innocentiam; item sacerdotium et religionem Machabæorum. *Tertio*, labores et ærumnas, quibus ipsi pro ea instar lini carminati et probati fuerunt : hæc enim prædicet Angelus, cap. XI, ideoque eadem suo habitu repræsentat. Porro hæc linea vestis fuit tenuis admodum

(1) Ejus qui hoc versu et proximo describitur viri lineis induti, et infra XII, 6, fit mentio, tanquam duobus aliis

et subtilis, uti sunt telæ Cameracenses pretiosæ (quæ veterum fuit byssus) : nam Daniel per hanc vestem introspexit ipsum angeli corpus, viditque simile esse chrysolitho.

Tertio, zona aurea significat charitatem, bella et regnum Machabæorum.

Nota *tertio :* Zona angeli erat ex auro obrizo, hebraice *ophaz,* de quo dixi *Jerem.* x, 9. Fuit ergo accinctus, quasi promptus, expeditus et armatus ad bellum : nuntiat enim cap. seq. bella in quibus ipse Machabæos aliosque fideles adjuturus erat. Ex adverso molles, inermes et desides apud veteres vocabantur discincti. Hinc proverbium : « Ne glorietur accinctus æque ut discinctus, » *q. d.* Ne canat dux vel miles epinicium ante victoriam, et, ut clare Chaldæus vertit : *Ne laudet se expeditus, et descendens in prœlium* (hic enim est accinctus), *sicut vir qui vincit et ascendit ex eo :* hic enim, bello confecto, arma ponit seque discingit. Quod usurpat rex Israel contra superbum et insolentem Benadad regem Syriæ, III *Reg.* xx, 11. Porro zona aurea symbolum est charitatis : hæc enim est quæ angelum promptum et expeditum faciebat, impellebatque ad pugnandum pro populo Dei : illum ergo quasi zona militari accinxerat. Mystice significatur quod charitas cæteras virtutes, sicut zona vestes, stringat et complectatur, eisque emineat quasi omnium corona et complexio. *Secundo,* zona aurea significat charitatem Dei, quæ renes, id est omnem concupiscentiam, delectationem et amorem succingit, atque in Deum trahit. Rursum mystice significat homines qui hac charitate Dei circumcincti, carnis mundique amorem et concupiscentiam frenant, dignos esse angelorum consortio, colloquio et consolatione. *Tertio,* zona est custodia sui et aliorum jugis, stabilis, eademque semper recurrens, inquit Dionysius, cap. xv *Cœlest. Hierarch. Quarto*, zona aurea significat regale sacerdotium Machabæorum, qui contra Antiochum, et christianorum, qui contra Antichristum, quasi milites Dei et Christi, fortissime depugnabunt. Balteus enim aureus olim fuit insigne regum : et Machabæi non tantum sacerdotes fuerunt, sed et principes ac reges. Tales quoque mystice sunt omnes christiani, auro charitatis, quasi gladio invicto, succincti : hos enim, ut dixi, repræsentat hic angelus. Ita « S. Stephanus charitatem pro armis habebat, et per ipsam ubique vincebat. Per charitatem Dei sævientibus Judæis non cessit : per charitatem proximi, pro lapidantibus intercessit : charitatis virtute subnixus, vicit Saulum crudeliter sævientem : et quem habebat in terra persecutorem, in cœlo meruit habere consortem, » ait S. Fulgentius, serm. *De S. Stephano.*

Quarto, corpus ejus erat quasi chrysolithus, id est aureus lapis : gemma enim hæc aureo colore translucet, eoque ita ardente, ut aurum cum eo collatum albicare videatur, ait Plinius lib. XXXVII, cap. IX. Hinc chrysolithi nomine subinde comprehenduntur topazii et hyacinthi, qui et ipsi aureo sunt colore. Anselmus Boetius insignis gemmarius Rudolphi II Imperatoris, lib. II *De Gemmis,* cap. LXV : « Chrysolithus, inquit, est naturæ solaris, cujus speciem aureo suo colore refert. » Hinc chrysolitho in Rationali pontificis insculpta erat Ephraim, utpote aurea, id est regia tribus regni Israel. Chrysolithus ergo hic significat angelorum naturam præcellentem, cœlestem et spiritalem, quæ aliis creaturis eminet, uti sol astris, aurum metallis. Adhæc, licet Alcazar in *Apocal.* XXI, 20, censeat chrysolithum non alium quam aureum habere colorem, verius tamen est eum habere aureum cum marino permixtum; inde enim Hebraice vocatur *tharsis*, id est marinus. Unde Isidorus : « Chrysolithus, ait, auro similis est cum marini coloris similitudine : » quia enim in eo aureus color non opacatur, sed pellucet, idcirco quasi vitreus est et marinus, eoque refert cœlestem Jerusalem, de qua ait S. Joannes, *Apocalyp.* XXI, 18 : « Ipsa civitas aurum mundum simile vitro mundo; » et vers. 21 : « Platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum pellucidum. » Quocirca opinantur multi chrysolithum esse illum, qui vulgo a gemmariis vocatur chrysolica, cujus color est viridis dilutus, quique multis angulis lævigari ac poliri solet, ut excitatus fulgeat. Verum in chrysolica vix apparet color aureus. Adde, viridis color non est marinus. Quocirca Anselmus Boetius loco citato : « Chrysolithus, inquit, aureum habet colorem et aquam reubarbaro vel croco tinctam refert. Orientales purissimi auri instar rutilant : Europæi crystalli instar molles cum aureo colore, vel multum, vel parum nigricant. Inter hos nonnulli parum flavedinis habent, ut, nisi nigredine a crystallis distinguerentur, ab iis secerni non possent. » Chrysolithus ergo translucens et marinus congruit Gabrieli, qui lucem suam transfundere, et illuminare venerat Danielem. Plinius, lib. XXXVII, cap. IX, asserit chrysolithum esse optimum, « qui in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogit. » Sic Gabriel aurum, id est sapientiam, argento, id est sermone sonoro, puro et sincero albicantem, Danieli communicat. Quare Hugo Victorinus, et ex eo Pererius et Fernandius, *visione* XXVI : « Chrysolithus, inquit, fulget quasi aurum, et emittit ex se scintillas ardentes; quocirca significantur hoc lapide

illic vers. 5 commemoratis, qui in utraque fluvii ripa stabant, superior. Sane illum in tota hac quæ tribus hisce capitibus describitur visione, principis quasi partes agere, colligitur et inde, quod alter eorum quæ cap. XII, 5, commemorantur, ex illo quærit, quando finis sit futurus rerum tam mirabilium, et ab eo responsum fert; et hinc quod hoc in quo versamur loco, viri illius majestas et splendor Danielis oculos animumque ita præstrinxit, ut deliquium passus vocem quidem loquentis audiret, sed verba ejus non perciperet (vers. 7, 8, 9); unde ille per interpretem cum Daniele egit, vers. 11 et seqq. Michaelem, populi Judaici principem et defensorem, hic describi est interpretum nonnullorum sententia, C. B. Michaelis quoque et Hengstenbergii, *Die Authentie Daniels,* pag. 165 et seqq. His qui virum lineis indutum pro Gabriele habent respondit Hengstenberg opere citato, pag. 166 et seqq.

illi, qui intelligunt divinam Scripturam, et id quod intelligunt, aliis demonstrant opere et sermone; et quasi scintillas boni operis et verbi jactant ex se, quibus alii illuminantur et accenduntur. »

Quarto, chrysolithus est gloria et triumphus Machabæorum.

Porro Boetius, Rueus et alii gemmarii chrysolitho has dant virtutes : Valet, inquiunt, contra asthma et pectoris angustias, ac contra pusillanimitatem, melancholiam, molestias et timores nocturnos, uti se expertum scribit Rueus, Cardanus, et ex eo Boetius, cap. LXVI. Addit Abulensis in *Exod.* XXVIII, 20, valere eum contra dæmones; quia scilicet valet contra melancholiam, per quam homines vexare et tentare solent dæmones. Chrysolithus ergo hic notat Gabrielem, qui a Machabæis et Christianis depellit metum Antiochi, et Antichristi ac dæmonum, eosque animat et corroborat ut omnia dura amore Dei fortiter superent. In Machabæis vero et Christianis notat eorum invictam constantiam et virtutem in tot adversis resplendentem. Chrysolithus enim ejus est naturæ, ut « eum lux celet, prodat obscurum. Hæc enim in illo est diversitas, ut nocte igneus sit, die pallidus, » aiunt Solinus Polyhistor. cap. XXXIII, Isidorus et Abulensis. Sic de chrysolampi scribit Plinius, libro XXXVII, cap. X : « Chrysolampis in Æthiopia nascitur pallidi coloris die, noctu ignei. » Quocirca chrysolithus notat pœnitentes (est enim marini coloris : unde lacrymas pœnitentes repræsentat) æque ac patientes, qui Christi amore ardentes omnia adversa generose superant, et fulgent quasi aurum in fornace. Hinc *Apocal.* XXI, 20, chrysolithus notat S. Matthæum apostolum et evangelistam qui sua pœnitentia et evangelio quasi ignea fax noctem hujus sæculi et Ecclesiæ illuminavit : ita hic Machabæis et fidelibus in persecutione positis, significat immortale decus et cœlestem gloriam, quam sua tolerantia et fortitudine adipiscuntur. Audi Mathathiam I *Machab.* II, 64 : « Vos ergo, filii, confortamini, et viriliter agite in lege, quia in ipsa gloriosi eritis; » et I *Machab.* V, 63 : « Viri Juda magnificati sunt valde in conspectu omnis Israel, et gentium omnium. » Maldonatus per chrysolithum accipit crystallum, qui cœlesti albicantique colore est. Verum Hebræum תרשיש *tharsis*, non crystallum, sed chrysolithum proprie dictum significat.

Quinto, facies fulgurans significat zelum violentum in hostes.

Quinto, erat Gabriel facie fulgurante. Hæc significat *primo*, gloriam angelorum quæ divinæ cognitionis fulgore coruscat. *Secundo*, zelum, terrorem et iram eorum contra impios, hostesque Dei. Idem significat in Machabæis aliisque fidelibus Dei militibus, qui instar fulguris in tenebris idololatriæ et peccatorum emicuerunt, hostesque fidei zelo suo afflaverunt et prostraverunt. Denique fulgur notat gloriam resurrectionis, quam cap. XII, Gabriel Machabæis et fidelibus viriliter pro Deo certantibus proponit et promittit : corpora enim Christi et Sanctorum in resurrectione coruscabunt ut fulgura. Unde et de angelo qui Christi resurrectionem annuntiavit et repræsentavit dicitur *Matth.* XXVIII, 3 : « Erat autem aspectus ejus sicut fulgur. » Sic et hic Gabriel facie fulgurabat, id est, inquit Theodoretus, splendor illuminans et coruscans a facie ejus emanabat; sicut enim fulguris est scintillare, ita e vultu Gabrielis ita illustrato, emicabant radii quaquaversum. Hæc tria facie fulgurante repræsentat angelus, sed præsertim secundum. Fulgur enim est symbolum belli acris et celeris, ac bellatorum acrium et ardentium; fulgur enim jungitur cum tonitru, ex eoque quasi flamma erumpit. Audi Plinium, lib. II, cap. XLIII : « Si in nube luctetur flatus, aut vapor, tonitrua edi; si erumpat ardens, fulmina; si longiore tractu nitatur, fulgetra, his findi nubem, illis perrumpi. » Ibidem cap. LIV : « Fulgetrum prius cerni quam tonitrum audiri (cum simul fiant) certum est. Nec mirum, quoniam lux sonitu velocior. » Rursum, fulmen omnia sternit; et Jupiter, ait Virgilius, I *Georg.*, « disjecit fulmine montes. » Hinc trisulca fulmina, ac fulminantes acies et aquilæ. Sicut ergo dixit Poeta : « Duo fulmina belli Scipiadæ, » puta Cnæus et P. Scipiones : ita fuere « duo fulmina belli Mathathiæ, » puta Judas et Jonathas, filii Mathathiæ. Ita et Joannes et Jacobus a Christo vocati fuere Boanerges, id est filii tonitrui, hoc est, tonantes et fulminantes. Hac de causa angeli optime depinguntur quasi fulgura et corpore fulgureo : nil enim eos ita nobis repræsentat ut fulgur.

Sexto, oculi ut lampas ardens significant prudentiam et vigilantiam.

Sexto, « oculi » Gabrielis erant « ut lampas ardens, » Hebræus et Septuaginta, *ut lampades ignis.* Hi significant claritatem intellectus angelici, tum naturalem, tum beatificam, puta lumen gloriæ, ex quo oritur summus Dei visi amor et fruitio. In Machabæis vero hi oculi significant prudentiam, industriam, vigilantiam, quæ in bellis plurimum valent; dux enim belli callidior, quam fortior sit oportet, inquit Vegetius. Sed utrumque habent et indicant oculi fulgurantes, scilicet et calliditatem et acrimoniam pugnandi, percellendique hostes.

Mira S. Franciscæ cum angelo familiaritas.

Ita legimus in *Vita S. Franciscæ viduæ Romanæ* (cap. IV) quæ mira sanctitate Romæ vixit, et vitam angelicam simili morte conclusit, anno Domini 1440, atque a S. D. N. Paulo V Pontifice in Sanctorum catalogum relata est, quod ipsa continuo cernebat angelum suum, quasi juvenem elegantissimum, acribus oculis, et vultu in cœlum semper suspiciente, ac manibus in formam crucis ad pectus cancellatis (unde et tali figura angelus appingitur ejus imagini) facie ita coruscante, ut ipsa vix in eam intendere posset, ita ut in hoc ejus lumine sine candela noctu per domum ambularet, recitaret divinum Officium aliaque exercitia sua perageret. Si ipsa morbo laborabat, aut a dæmonibus verberabatur, vel terribilibus spectris percellebatur, vel quasi ab angelo lucis tentabatur; Angelus dabat ei signum movendo crines suos, iisque spargendo magnam lucem, ex qua illa miram accipiebat consolationem, illuminationem et robur, ita ut dæmones confusi abscede-

rent. Quod si quid ipsa verbo, opere aut cogitatione peccasset, subducebat se, et disparebat angelus; unde ipsa pœnitens culpam indagabat, eamque agnitam lacrymis abluebat, itaque angelus rursum ei suam præsentiam exhibebat. Quocirca hic angelus erat *primo*, quasi ejus pædagogus, eam in omnibus actionibus dirigens. *Deinde*, erat ei instar scuti ad repellendas omnes tentationes et scrupulos, quibus quadam vice graviter cruciata inter orandum, aspiciens angelum lætam et serenam frontem exporrigentem, itaque reipsa dicentem istas diaboli suggestiones esse res leves et nullius momenti; adeo mox mente serenata fuit, ut nullam deinceps senserit anxietatem. *Tertio*, erat ei socius orationis, omnisque gustus et consolationis spiritalis : quocirca colloquens cum angelo, tantam ex ejus cœlesti voce percipiebat dulcedinem, ut omnis humana vox et harmonia ei aspera et absona videretur, atque cum sponsa diceret : « Sonet vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis, et facies tua decora. » *Quarto*, hic angelus mirum afflabat ei spiritum : unde meditans de hac angelica specie, loquebatur cum incredibili efficacia de virtutibus omnibus, maxime de innocentia et puritate, qua præ hominibus cernebat pollere angelum. Eadem postea Religionem instituens, superiorem habuit Angelum ex quarto ordine, majori fulgore coruscantem, uti habetur cap. XVI Vitæ ejusdem. Hinc S. Basilius virgines exhortatur ut in cubiculis, in lecto, in mensa, etc., decore se gerant, quia habent spectatorem angelum oculatissimum.

Septimo, brachia et crura ænea significant fortitudinis et armorum splendorem.

Septimo, brachia significant fortitudinem actionis, quæ est in angelis; crura et pedes significant motus celeritatem. Ita S. Dionysius supra. Porro hæc erant ex « ære candente » sive albicante, id est, ut Hebræus, *polito et terso*, ideoque *fulgente*, ut vertunt Septuaginta, ob fortitudinem, quam perpetuo exacuunt angeli, quaque nulli cedunt, sed subito omnia frangere et conterere possunt. In Machabæis vero, et fidelibus, hæc significant tum fortitudinis, tum armorum splendorem, quantamque per ea cædem facturi sint. Machabæi enim in hostes irruerunt acerrime, perinde ac si brachia et crura habuissent ænea. Plura de ære candenti dixi *Ezech.* I, in fine cap.

Octavo, vox multitudinis significat exercitum et phalanges tam angelorum quam Machabæorum.

Octavo, vox sermonum ejus erat vox ut multitudinis, id est magna et confusa, *q. d.* Visus tibi esses illum Angelum audiens, audire multam hominum inter se colloquentium turbam; talis erat ejus vox, qualis esse solet multitudinis : et aquarum murmur; huic enim comparari solet vox Dei et angelorum, ut patet *Ezech.* I, 24; *Apoc.* I, 15, et alibi. Ratio erat *prima*, quia angelus hic non erat solus, sed veniebat comitatus multis angelis sui ordinis, erat enim princeps. *Secunda*, quia hæc magna vox significabat copiam scientiæ, et docendi, et illuminandi vim, quam habent angeli. Ita Theodoretus. In Machabæis hæc vox significabat eorum exercitus et phalanges.

7. Terror nimius irruit super eos. — Quia licet angelum non viderent, ejus tamen vocem et strepitum, aut certe lumen mirabile, et quasi fulgurans persentiscebant. Simile contigit sociis S. Pauli, cum ipse vidit Christum *Actor.* XXII, 9. Causa, cur solus Daniel viderit angelum, non socii, non fuit ἀορασία qua socios percusserit angelus, uti percussit Sodomitas, *Genes.* XIX, 11; sed quod angeli in corpore assumpto, æque ac homines beati, species visivas sui corporis gloriosi habeant in potestate, faciantque ut ad libitum corpus sui speciem emittat in oculum unius, v. g. Danielis, non in aliorum ei adstantium, quo fit ut unus eum solus videat, non alii adstantes. Ita docent Scholastici in dist. XLVIII et seq. Vers.

8. Emarcui, — elangui : olim enim in lege veteri, quæ erat timoris et terroris, Deus per angelum se hominibus, etiam Sanctis et Prophetis, augustum et terribilem exhibebat, uti dixi *Deut.* IV, 33. Secus facit in lege nova, quæ est lex amoris. Vers.

Mystice, « emarcui; » quia, ut ait S. Gregorius, lib. III *Dialog.* XXIV : « Caro ea quæ sunt spiritus capere non valet, et idcirco cum mens humana ultra se ad videndum ducitur, necesse est ut hoc carneum vasculum, quod ferro talenti pondus non valet, infirmetur. » Rursum mens humana dum in Deum conscendit, ejus fortitudinem conspicit, itaque ejus quasi desiderio absorbetur et liquatur.

10. Et super articulos.— Hebraice, *super palmas manuum*, *q. d.* Angelus me collabentem erexit, atque genibus et manibus niti fecit, ut surgerem. Vers.

Nota hic : Angeli boni primo terrent, deinde consolantur suos, eosque corroborant, itaque sensim et gradatim eos a terrenis ad cœlestia abducunt. Unde S. Gregorius, lib. XXII *Moral.* cap. XIV, aut juxta aliam editionem XXII, docet quod Daniel hic *primo* prostratus, *secundo* erectus, *tertio* tremens, « in semetipso nobis omnem ordinem nostri profectus innotescit. Verba enim Dei in terra jacentes audivimus, cum in peccatis positi, terrenæ pollutioni conjuncti, Sanctorum voce spiritualia præcepta cognoscimus. Ad quæ præcepta quasi super genua et super manuum nostrorum articulos erigimur, quia a terrenis contagiis recedentes, quasi jam ab infimis ventrem levamus. Ad extremum vero voce Dominica erecti quidem, sed trementes assistimus, cum a terrenis desideriis perfecte sublevati, verba Dei quo plenius cognoscimus, plus timemus. » Subdit paulo post : « Ubi apte divina voce subjungitur : Noli metuere; quia cum plus ipsi quod timeamus agnoscimus, plus nobis de Deo per internam gratiam infunditur quod amemus, ut timor transeat in charitatem. »

11. Sta in gradu tuo (1), — sta rectus, uti sta- Vers.

(1) « Et dixit ad me, » etc. Sunt qui putant non esse virum lineis indutum, sed illum cujus manus exanimatum erexerat (vers. 10), qui deinceps usque ad cap. XII, 4, cum Daniele loquitur, vicem viri lineis induti in se sus-

bas ante visionem, in qua perculsus corruisti.

Vers. 12. 12. POSUISTI COR TUUM (adjecisti animum) UT TE AFFLIGERES, — per jejunia, preces et gemitus. Nam τὸ *affligeres* referendum est ad *posuisti, q. d.* Posuisti cor tuum ut te affligeres, et per istam afflictionem impetrares intelligentiam, qua cognosceres an et quando ista impedimenta fabricæ templi, et plenæ Judæorum libertati, ab hostibus objecta, ob quæ luxisti, et te afflixisti vers. 2, disjicienda forent. Ecce enim ego a Deo ad te missus sum, ut tibi significem exauditas esse preces tuas; ac proinde brevi, uti postulasti, templum reædificandum esse, nimirum post Cambysem, qui septem tantum annis regnabit, sub initium regni Darii Hystaspis, tumque multos Judæorum e Babylone eo convolaturos. Rursum Artaxerxem anno septimo regni missurum Esdram, et anno vigesimo missurum Nehemiam, qui reliquos in Babylone Judæos secum abducant in Jerusalem, ejusque muros et domos reædificent et perficiant : id enim reipsa præstabit Nehemias. Verisimile est hæc vel horum partem, Gabrielem revelavisse Danieli, etiamsi id ipse hic non enarret, quia ad alia festinat.

Nota hic rursum : Jejunio et maceratione corporis, atque precibus impetrarunt Sancti a Deo intelligentiam, imo prophetiam. Ita S. Thomas jejunio impetrabat explicationem locorum difficilium S. Scripturæ. Unde S. Gregorius, lib. XXX *Moral.* IX, vel juxta aliam editionem XVIII : Daniel, inquit, deliciis abstinuit, ut « tanto avidius gustum sapientiæ intus acciperet, quanto saporem carnis pro eadem sapientia foris robustius repressisset. Si enim a carne hoc quod libet abscindimus, mox in spiritu quod delectet, invenimus. Intentioni quippe animæ, si exterior evagatio clauditur, interior secessus aperitur. Nam quo extra se spargi propter disciplinam mens non potest, eo super se tendere per profectum potest : quia et in altum crescere arbor cogitur, quæ per ramos diffundi prohibetur : et cum rivos fontis obstruimus, fluenta surgere ad superiora provocamus. » Atque hos censet a S. Job vocari ibices, quæ in petris fœtus ponunt cap. XXXIX, 1.

PROPTER SERMONES TUOS, — propter preces tuas jam exauditas a Deo.

Vers. 13. 13. PRINCEPS AUTEM REGNI PERSARUM. — Nota τὸ *autem* : occurrit enim angelus tacitæ objectioni, *q. d.* Dices mihi, o Daniel : Si oratio mea die primo fuit exaudita, ut dixisti vers. 12, cur ergo illico ad me non advenisti? cur exspectasti tres septimanas, ut dicitur vers. 2, puta 21 dies, ut dicitur hoc versu? Respondeo, me tot diebus fuisse impeditum, quia restiti principi Persarum, qui contrariis precibus et rationibus tua postulata, si non in totum, certe ex parte evertere conabatur.

cipiens, cum Daniel nec illius splendentem et magnificum aspectum sustinere, nec verba ejus terribili sono prolata intelligere potuerit. Hunc esse Gabrielem, ut verisimile existimant post Theodoretum, etc.

Quæres, quisnam fuit hic princeps Persarum? Respondent Judæi et hæretici fuisse Cyri filium Cambysem, Judæis infensum, aut principes ejus, qui templi restaurationem apud eum impediebant : hi enim Judæis et consequenter angelo protectori Judæorum resistebant. *Quisnam princeps Persarum? Prima sententia, fuisse Cambysem.*

Secundo, Rupertus et Cassianus, *Collat.* VIII, XIII, putant fuisse malum angelum, sive dæmonem : hic enim pugnat cum angelo bono. Idem sentit Prosper in *Dimidio temp.* cap. IV, ubi docet hoc prælium idem esse cum prælio draconis contra Michaelem, *Apocal.* cap. XII, vers. 7. Sicut enim cuilibet homini a nativitate, assignatur a Deo angelus bonus ad custodiam; ita eidem a Lucifero assignatur angelus malus ad tentationem : et sicut cuilibet regno assignatur a Deo angelus bonus ad tutelam, quasi præses; ita a Lucifero eidem assignatur angelus malus præses, qui regni statum turbet et evertat. Dæmon ergo assignatus præses Judæis a Lucifero, vocatur hic princeps Persarum, qui ex odio Dei valde obsistebat, ne Judæi, utpote populus Dei, e captivitate liberarentur. Hoc autem faciebat quatuor modis : *Primo,* instigando et inducendo Judæos ad gravia crimina, ut liberatione indignos se redderent. *Secundo,* suggerendo Judæis amorem Babyloniæ ob libertatem et rerum copiam; odium vero Judææ, quasi sterilis et plane vastatæ. *Tertio,* persuadendo Cyro et Cambysi id quod olim suaserat Pharaoni, *Exodi* I, scilicet Judæos regno esse utiles, ac proinde retinendos. *Quarto,* allegando apud Deum scelera Judæorum, quæ necdum satis captivitate vindicata et expiata erant. Ita Rupertus, lib. IX *De Victoria Verbi Dei,* cap. VI. *Secunda, fuisse dæmonem.*

Verum dico hunc angelum fuisse bonum, qui a Deo præfectus fuit datusque custos regno Persarum. Sic enim Deus cuique genti et regno suum præficit angelum, uti docent S. Basilius, lib. III *Contra Eunomium,* Clemens Romanus, S. Dionysius, Gregorius Nazianzenus et alii, quos citat Ludovicus Molina I part. *Quæst.* CXIII, in fine, idque patet hic ex angelo Græcorum, qui nominatur vers. 20. Et ita intelligunt Patres illud *Deuter.* XXXII, 8, juxta Septuaginta : *Constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei.* Confirmatur *primo,* ex eo quod statim subdit : « Ecce Michael unus de principibus primis, venit in adjutorium meum; » ubi cum Michaelem unum de principibus vocet, innuit se aliquem alium angelum bonum principem regni Persarum appellasse. *Secundo,* ex vers. 21, ubi ait : « Nemo adjutor meus est in omnibus his, nisi Michael princeps vester : » hic enim opponit principem Judæorum principi Persarum, quasi angelum angelo. *Tertia et vera, fuisse angelum præsidem Persidis. Probatur primo. Secundo.*

Hæc est sententia S. Hieronymi (qui tamen etiam contrariam sententiam refert, sed ut alienam, non ut suam more suo), Theodoreti, S. Gregorii XVII *Moral.* cap. VII, S. Thomæ I part. *Quæst.* CXIII, art. VII, Lyrani, Carthusiani, Pererii, Fernandii et aliorum. *Tertio.*

Principatus præsunt regnis, Archangeli provinciis, Angeli hominibus.

Notat Molina, I part. *Quæst.* CVIII, angelos infimæ hierarchiæ esse tutelares gentium ac hominum; scilicet Principatus tutelares esse regum et regnorum : inde enim videtur hic vocari princeps Persarum; Archangelos vero esse tutelares provinciarum; Angelos hominum singulorum.

Angelorum pugna qualis? Primo.

Restitit mihi. — Dices : Ergone inter se pugnant angeli, et quomodo angelus princeps Persarum restitit Gabrieli? Respondet Maldonatus hos duos angelorum principes apud regem Persarum, puta Cambysem, inter se pugnasse, dum contraria illi pro sua quisque gente et provincia suggerere et persuadere nitebantur. Ideo enim ait : « Ego remansi ibi juxta regem Persarum. »

Secundo.

Secundo et potius, hæc pugna angelorum apud Deum peracta est : adierunt enim ipsi ipsum fontem, puta Deum, ex quo tam animum regis Persarum, quam Judæorum libertatem et captivitatem pendere sciebant, atque coram eo disceptarunt. Licet enim angeli summa charitate se invicem ament, sintque summe concordes (quod enim dicitur *Job* xxv, 2 : « Qui facit concordiam in sublimibus; » et cap. xxxviii, 37 : « Concentum cœli quis dormire faciet? » de cœlis et stellis; longe verius est in angelis : « Omnium enim una victoria est, sui super se creatoris voluntas summa : quam dum semper aspiciunt, quod obtinere non valent, nunquam volunt, » ait S. Gregorius superius citatus) : tamen in quibusdam rebus, in quibus Deus necdum patefecit suam voluntatem, sibi invicem contraria velle possunt, non absolute et efficaciter, sed conditionate, si videlicet Deo placuerit id quod ipsi optant et desiderant. Itaque hæc eorum pugna conditionata est, non absoluta : absolute enim utraque pars, licet invicem adversa, resignat se in voluntatem et sententiam Dei. Ita Gregorius de Valentia, I, part. disp. viii, *de quinto Effectu gubernat. divinæ,* Quæst. VI, punct. iv. Sic ergo Gabriel hic pro suis Judæis orabat Deum, ut omnes e Babylone in patriam reduceret, ne Babyloniorum idololatria et vitiis inficerentur, uti aliquos infici videbat, atque urbem et templum restaurari curaret, juxta promissa sua; ut ibi pie, secure et quiete Deo servirent : quod tam instanter postulaverat, et assidue postulabat Daniel, cum templi fabricam anno primo Cyri inchoatam, sed anno secundo ejusdem propter hostes interruptam et inhibitam fuisse audisset. Addebat Judæos esse populum Dei, et gentem ex omnibus ab eo electam et dilectam, ex qua nasciturus erat Messias. Allegabat merita Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis, etc., preces Jeremiæ, Ezechielis, Nehemiæ, Jesu, et aliorum tum viventium, præsertim Danielis. E contrario angelus Persarum orabat ut Deus aliquos Judæos in Babylone relinqueret ad Babyloniorum et Persarum conversionem, utque illi a Judæis unum verum Deum, ejusque cultum discerent; illudque Judæis esse utile, utpote qui adversis meliores fierent. Ita Theodoretus et S. Gregorius supra. Verum est enim illud Senecæ, lib. III *De Ira,* cap. viii : « Quantum consuetudo possit intelliges, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere, nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium passa est. » Tantum valent conversatio, exempla, consuetudo, ut merito angelus Persarum convictum Judæorum suis Persis tam acri bello depoposcerit. Qui Patres et aliam causam addunt, scilicet principem Persarum restitisse Gabrieli et Judæis ex zelo justitiæ, quod diceret Judæos, qui tot a Deo beneficia acceperant, iisque male vivendo tam ingrati exstiterant, debere adhuc magis puniri et purgari.

Tertio.

Nota : Hæc pugna Gabrielis cum angelo Persarum peracta est non digladiando, nec verberando, sed *primo,* contraria volendo; *secundo,* contra antagonistam disputando; *tertio,* Michaelem, et alios angelos ad idem contra eum advocando et concitando; *quarto,* Deum ardenter orando contra vota alterius, ejusque rationes solvendo, et suas perurgendo.

Viginti et uno diebus, — scilicet toto tempore trium septimanarum, quo jejunavit Daniel, vers. 2. Tamdiu duravit hæc pugna, non propter ipsos angelos : eorum enim actus sunt instantanei, et perficiuntur in instanti; sed *primo,* ut interim acueretur Daniel ad magis orandum pro Judæorum plena libertate; *secundo,* ut Judæi scirent pugnæ hujus et liberationis suæ difficultatem.

Moraliter, si inter angelos, imo principes angelorum, sunt dissidia, quid mirum inter homines sanctos subinde oriri dissensiones, vel opinionum, vel voluntatum, salva utrinque charitate. Ita dissensio orta inter Paulum et Barnabam, causa fuit ut pluribus gentibus prædicaretur Evangelium, *Actor.* v, 39. Ita S. Paulus a S. Petro dissensit, *Galat.* ii, 11. Ita et S. Cyprianus a S. Stephano Pontifice, S. Chrysostomus a S. Epiphanio, S. Hieronymus a S. Augustino : quos tamen charitas una cum Deo, et cum sese invicem nexos vinctosque jungebat.

Michael ex ordine S. Hieronymus ait esse ex Archangelis. Secundo S. Thomas e ex Principatibus.

Et ecce Michael unus (id est primus : sæpe enim Hebræi numerum cardinalem capiunt pro ordinali) de principibus primis, — *q. d.* Michael primus principum, scilicet Archangelorum. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Unde a S. Juda in sua epistola, et ab Ecclesia Michael vocatur Archangelus; videtur ergo quod Michael sit princeps ordinis Archangelorum duntaxat. *Secundo,* alii sic exponunt, « unus de principibus, » id est primus in ordine Principatuum, qui regnis præsunt : ex quo sequitur Michaelem esse principem ultimæ hierarchiæ duntaxat. Ita S. Thomas I part. *Quæst.* CXIII, art. 3, et innuit S. Dionysius cap. ix *Cœlest. Hierarch.* Idem sentiunt Ægidius Romanus in II dist. dub. i, Toletus in *Lucæ* cap. i, 26, annot. 45, Gabriel Vasquez, I part. disp. ccxliv, num. 14, ubi ait S. Michaelem esse ex Principatibus

qui toti orbi præsunt. *Tertio*, multi jam valde probabiliter censent Michaelem tum naturæ, tum gratiæ et gloriæ dignitate esse absolute primum et principem omnium omnino angelorum. Idque probatur *primo*, quia hac de causa, *Apocal.* XII, 1, Michael cum Lucifero et angelis ejus pugnasse dicitur, dum ejus superbiæ restitit, dixitque humillime מי כ אל *mi ca el, quis ut Deus?* Sicut ergo Lucifer dæmonum, sic Michael angelorum, pro Deo est imperator, estque primus inter Seraphinos. *Secundo*, quia Ecclesia Michaelem vocat Primatem cœlestis exercitus, præpositum paradisi, atque ejus nomine festum omnium angelorum colit. *Tertio*, quia Michael, uti olim Synagogæ, ita nunc Ecclesiæ totius præses et custos a fidelibus colitur. Hinc Ecclesia in Missa pro defunctis vocat eum Signiferum Christi. Rursum, Ecclesia vocat eum præpositum animabus suscipiendis. Hac de causa S. Franciscus licet singulari amore et cultu prosequeretur omnes angelos, adeo ut in honorem eorum « a festo Assumptionis B. Virginis quadraginta diebus jejunans orationi jugiter insisteret; tamen S. Michaeli Archangelo, eo quod animarum repræsentandarum habet officium, spirituali erat amore devotior, propter fervidum quem habebat zelum ad salutem omnium salvandorum, » inquit S. Bonaventura in ejus Vita, cap. IX.

Ita anno Domini 1087, moriente S. Arnulfo Episcopo Suessionensi, cella ejus contremuit, eique apparuit S. Michael cum multis angelicis spiritibus, pollicens se ei fore ducem ad beatam vitam. Ita habet Lisiardus in ejus Vita.

Ita anno Domini 705, ægrotanti S. Wilfrido Archiepiscopo Eboracensi apparuit S. Michael, eique sanitatem restituit, addens se post quadriennium reversurum, tumque eum in pace tranquilla vitam terminaturum. Ita Beda, lib. V *Hist. Anglic.* cap. XX.

Ita anno Domini 922, in morte Sisinandi Episcopi Compostellæ audita est vox angelorum canentium : « Veni, electe Dei, et intra in gaudium Domini tui, » inquit Vasæus in *Chronic.*

Ita S. Antonio morienti angelos occurrisse, eumque contra diaboli calumnias defendisse testatur S. Athanasius.

Ita S. Germani Capuani animam in cœlum ab angelis ferri vidit S. Benedictus, teste S. Gregorio, lib. II *Dialog.* cap. XXXV. Idem contigisse animæ S. Radegundis reginæ docet Gregorius Turonensis, *De Gloria Confess.* cap. CVI, et animæ S. Hildæ Abbatissæ, docet Beda, lib. IV *Histor. Anglic.* cap. XXIII.

Denique S. Michaelem esse principem angelorum omnium, ideoque primum inter Seraphinos, sentit S. Basilius hom. *De Angelis* : « Tibi, inquit, o Michael, duci supernorum spirituum, qui dignitate et honore prælatus es cæteris omnibus spiritibus supernis, tibi, inquam, supplico. » Et Pantaleon Diaconus apud Lipomenum in hom. *De S. Michaele* : « Primum, inquit, locum obtinet inter mille millia, et decies mille myriades angelorum, et proxime ac citra ullum stuporem (cum cæteri angeli ad Dei majestatem obstupescant) canit ter sanctum et admirabilem hymnum Michael, qui est maxima et clarissima stella angelici ordinis.» Idem censent B. Laurentius Justinianus, serm. *De S. Michaele*, Rupertus, in cap. VIII *Apoc.* Ambrosius Catharinus, in cap. I *ad Hebræos*, Molina, I part. *Quæst.* CVIII et CXII, Viegas in cap. XII *Apoc.*, Salmeron, tom. III, cap. III, Bellarminus, tom. I, *Controv.* III, cap. IX, et alii. Unde Joannes Molanus Doctor Lovaniensis, lib. III *De Pictur. et imagin.* cap. XXXIX : « Michael, ait, dicitur Archangelus, non quod sit de ordine Archangelorum, sed quia omnium Angelorum caput et dux est. » De Michaele plura dicam cap. XII, 1. Porro quod vir doctus scripsit, duos esse Michaeles, unum Seraphinum victorem Luciferi, alterum Archangelum custodem Ecclesiæ, novum est et hactenus inauditum, ac sine auctoritate æque ac necessitate assertum.

VENIT IN ADJUTORIUM MEUM. — Michael venit in adjutorium Gabrielis, tum quia ipse præpositus erat Hebræorum, tum quia Gabriel meliorem causam tuebatur : jam enim effluxerant 70 anni captivitatis, quibus elapsis promiserat Deus se Judæos Babylone liberaturum. Ita S. Gregorius supra.

ET EGO REMANSI IBI JUXTA REGEM PERSARUM, — ut scilicet Cyrum, et Cyro ad bellum Scythicum abeunte, Cambysem ejus filium flecterem, eosque Judæis benevolos redderem. Ita Rupertus. Docet hic angelus se ita causam Judæorum apud Deum egisse, ut eamdem quoque egerit apud regem Persarum, a quo post Deum Judæorum liberatio pendebat. Discamus et nos ita Deo niti, ut tamen humana non negligamus media et auxilia. Hanc prudentiam docuit nos S. P. N. Ignatius, dum monuit in rebus conficiendis ita fidendum esse Deo, ac si ipso solo res tota penderet; ac deinde in exsecutione ita sedulo rei incumbendum esse, omniaque humana auxilia accersenda esse, ac si iis solis res conficienda foret.

14. QUONIAM ADHUC VISIO IN DIES, — scilicet plurimos, *q. d.* Post multos annos implenda est visio sequens, quæ cap. proximo enarratur.

15. DEJECI VULTUM, — non ex metu : nam eum jam absterserat angelus; sed ex reverentia, et ex debilitate contracta ex consternatione prioris visionis angeli, utpote terribilis et augustæ.

16. QUASI SIMILITUDO FILII HOMINIS. — Videtur hic idem fuisse angelus quem viderat Daniel, quique cum ipso loquebatur; mox enim illi ait : « Domine, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ; » et : « Loquere, Domine, quia confortasti me. » Angelus ergo hic primo formam et vocem tam augustam et splendidam induit, ut supra hominem esse videretur : ex ea enim perculsus Daniel elanguit, et corruit in terram. Unde

angelus aliam formam, puta vulgari homini similiorem, et familiarem induit, itaque comiter Danielem affatus, eum sibi restituit. Adde hunc angelum fuisse typum Christi hominis, eaque quoque de causa dicitur similis filio hominis.

TETIGIT LABIA MEA, ET APERIENS OS MEUM, — *q. d.* Os meum, quod antea præ reverentia obmutuerat, angelus tangendo aperuit, ut libere, fidenter et prompte cum eo loquerer. Sic Seraphim tetigit labia Isaiæ, cap. VI, 7. Loquitur ergo Daniel, aitque :

Vers. 17. 17. ET QUOMODO POTERIT SERVUS DOMINI MEI LOQUI CUM DOMINO MEO? — Daniel vocat se servum, angelum vero Dominum : erat enim augusta et terribili forma, quæ Danielem perculit et plane consternavit. Unde subdit : « Nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur, » uti fit ingenti pavore et consternatione. Unde Vatablus sic explicat, *q. d.* Actum est de me, vidi angelum. Olim enim putabant Judæi se morituros, si vidissent angelum, adeo tunc apparebat terribilis. Unde Manue pater Samsonis, viso angelo, ait ad uxorem : « Moriemur, quia vidimus Dominum, » *Judic.* XIII, 22. Verum sapientior erat Daniel, et jam metum ei absterserat aut temperarat Gabriel. Itaque verius est quod dixi, Gabrielem tam fulgida specie apparuisse, ac verberasse oculos Danielis, ut ille viribus pene deficeret, et animo linqueretur, vixque posset respirare. Quocirca angelus, hunc splendorem moderans, ait ei : « Pax tibi, » quod licet Vatablus explicet, *q. d.* Incolumitas est tibi, non morieris, nihil detrimenti tibi accidet : tamen verius est angelum imprecari pacem, id est animum, vires et robur Danieli. Subdit enim : « Confortare, et esto robustus. »

Vers. 18. 18. TETIGIT ME QUASI VISIO HOMINIS. — Tetigit me angelus in specie humana apparens, et a me visus ut homo. Vide dicta vers. 16.

Vers. 20. 20. NUMQUID SCIS? — *q. d.* Non videris nosse cur ad te venerim, sed ego tibi dicam : Veni ut dicerem tibi, *primo*, preces tuas esse exauditas, quoad plenum Hebræorum reditum in patriam. *Secundo*, quid sit populo Persico eventurum. *Tertio*, quid futurum sit in fine mundi, sed revertar cito, ut in conspectu Dei resistam angelo Persarum : nec enim omnino sum securus, gravius enim certamen mihi instare vereor ex angelo Græcorum, de quo vers. 20. Nihilominus priusquam abeo, et ad pugnam redeo, breviter tibi futura nuntiabo : quæ expressa sunt in scriptura veritatis, id est in libro præscientiæ et prædestinationis Dei, quæ verissima et certissima est, ac fallere nequit. « Scriptura » ergo « veritatis » vocatur hic Dei decretum, eo quod instar scripturæ fixum ac firmum sit, nec oblivione aut tempore mutetur. Porro hæc futura sunt tria illa paulo ante dicta, quæ angelus Danieli enarrat duobus cap. sequent., licet S. Hieronymus putet ibi narrari alias visiones; sed quod dixi, videtur verius.

ET NUNC REVERTAR UT PRÆLIER (ut disputem et rationibus decertem) ADVERSUM PRINCIPEM PERSARUM. — Sic grammatici suum habent bellum grammaticale, quo non verberibus, sed verbis inter se confligunt de vocibus, et ad ravim usque decertant. Sic philosophi sua habent prælia scholastica, dum suam sententiam hic propugnat, et alter oppugnat. Sic, quod plane huic loco est simile, advocati apud judicem forense agunt bellum, dum unus reum capitis ad necem adigere, alter eripere et defendere conatur. Sic Cicero se oratione et verbis præliatum asserit, lib. I *ad Attic.* epist. 11 : « Ego, inquit, quamdiu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer præliatus sum, ut clamor concursusque maxima cum laude mea fieret. » Licet enim Gabriel, vers. 12, dixerit Deum exaudivisse preces Danielis, eisque annuisse; tamen verebatur, ne angelus Persarum eas contrariis rationibus et precibus, saltem ex parte subverteret. Festinat ergo, ut contra eum disceptet, et a Deo auditis utriusque rationibus, definitivam sententiam pro Daniele et Hebræis impetret. Unde Arabicus vertit : *Nunc ego revertar certare* (ad certandum) *cum rege Persidis.*

CUM EGO EGREDERER, APPARUIT PRINCEPS GRÆCORUM VENIENS. — Cassianus, *Collat.* VIII, cap. XIII, putat hosce principes fuisse angelos malos; unde concludit dæmones non tantum cum angelis bonis, sed et inter se dissidere ac confligere : « Legimus, ait, Græcorum quoque principem similiter alium nuncupari, qui utique favens genti sibi subditæ tam populo Israel quam nationi Persarum videbatur adversus. Ex quo liquido pervidetur, quod discordias gentium, et conflictus, ac simultates, quas inter se istis instigantibus gerunt, etiam contra se adversæ exerceant potestates, et illarum vel victoria gaudeant, vel diminutione crucientur : et ob hoc non possunt inter se esse concordes, dum unusquisque pro his quibus præest, contra alterius gentis præsulem inquieta semper æmulatione contendit. Verum jam ostendi omnes hosce principes fuisse angelos bonos, non malos; et certe si mali fuissent, non procurassent commoda gentis suæ, uti vult Cassianus, sed ejus exterminium agitassent. Flagrant enim dæmones ingenti odio hominum omnium. Hunc ergo Græcorum angelum suspectum habuit angelus Danielis, timuitque ne ipse faveret angelo Persarum contra se et Hebræos, aut ne quasi tertius tragulam aliquam injiceret, qua retardaret, aut diverteret liberationem Hebræorum : ideo enim maturat reditum ad prælium. Id confirmatur ex eo quod mox subjicit : « Nemo est adjutor meus, nisi Michael princeps vester : » ergo angelus Græcorum non erat ei adjutor. Unde et Biblia regia, atque alia sic legunt : *Cum enim egrederer, apparuit princeps Græcorum.* Ubi τὸ *enim* dat causam præcedentium, *q. d.* Illico revertor; ecce enim novum video venire mihi antagonistam, scilicet

principem Græcorum. Unde et Vatablus vertit : *Sed princeps Græciæ advenit, me egrediente.*

Cur venit angelus Græcorum? Cur princeps Græcorum, id est Macedonum, venerit, quidque egerit aut postularit a Deo, incertum est. Non dubium est eum Græcorum sibi commissorum causam egisse; ac proinde verisimile est eum petiisse ut aliqui Hebræi in Græciam mitterentur, aut Græcis in Perside et aula regis existentibus miscerentur, ibique detinerentur, ut Græcos sensim unius Dei cognitione et cultu imbuerent; itaque ex parte restitit Gabrieli sollicitanti ut omnes in Judæam redirent, ne inter gentes ad idola et gentium vitia deflecterent. (Responsio prima.)

Secunda. *Secundo*, S. Hieronymus putat angelum hunc Græcorum restitisse Angelo Persarum, eorumque tyrannidem et peccata accusasse, ac petiisse ut Persis imperio dejectis, regnum Alexandri et Macedonum succederet : quod et factum est, ut patet cap. sequenti. Verum hoc factum est post multa tempora, scilicet post ducentos annos : unde non videtur hoc tempore angelus pro eo orasse et sollicitasse. Sed responderi potest angelum ignorasse decretum Dei de tot annis dandis regno Persarum; aut, si illud scivit, putasse illud non esse absolutum, sed conditionatum : nam et angelus Danielis ei, cap. seq. vers. 2, tres tantum reges Persarum numerat, qui in Perside regnaturi sint. Forte ergo hic angelus ex hisce aliisque argumentis opinatus est instare finem regno Persarum, petiitque illud ad Græcos transferri, tempusque accelerari, ac proinde Hebræos non dimitti, ut Græcis mox regnaturis prodessent, uti dixi in responsione prima.

Tertia. *Tertio*, S. Gregorius, XVII *Moral.* cap. VII, putat angelum Græcorum restitisse Hebræis, eo quod Hebræi contra Græcos aliquid ante commisissent, eosque læsissent. Hæc mera est conjectura : nam nil tale indicat Scriptura.

Quarta, improbabilis. *Quarto*, Maldonatus censet angelum Græcorum, æque ac alios omnes, excepto Michaele, impedivisse Judæorum libertatem, eo quod peccata eorum nondum essent expiata : maxime vero post angelum Persarum id fecisse angelum Græcorum, eo quod sciret regnum Persarum transferendum ad Græcos, ideoque nollet Judæos inde in patriam redire, ut major esset Græcorum præda, atque hac de causa eum in auxilium angeli Persarum venisse. Verum quis credat hoc de angelo bono, cujus est tueri fideles, nec favere tyrannidi?

Angeli suis in bello dant opem et victoriam. Nota : Deus voluit hanc angelorum pugnam fieri, ut scirent homines quantam angelorum quisque suæ gentis providentiam et curam gerat. Vide hic ergo ut Gabriel et angeli fortiter suos adjuvent, et in præliis dent victoriam. Elesbaan, rex Æthiopum, cum Dunaan tyranno Homeritarum pugnaturus, cum ejus castra et fame laborarent, et ab hoste valde premerentur, supplicatione facta, et sacra communione percepta, cum lacrymis Domini invocavit auxilium. Ipse autem eos audivit; et statim vox quædam fuit de cœlo audita; quæ dicebat : Gabriel, Gabriel, Gabriel. Confidentes itaque Æthiopes cum descendissent de navibus, et manus conseruissent cum hostibus, eos fuderunt, et omnes interfecerunt, etiam regem ipsum catena vinctum. Vide Baronium, anno Christi 523, ex *Actis Aretæ martyris.*

Anno Domini 601, qui numeratur quintus regum . Francorum Theodeberti atque Theodorici fratrum, conflatum est civile bellum inter eos atque Clotharium, filium regis Chilperici, hæredem vero Guntheramni, magnaque facta utrinque cæde, cessit tandem victoria Theodeberto atque Theodorico, fugiente Clothario. In qua pugna, ait Aimoinus, *De Gestis Franc.* lib. III, cap. LXXXVII et LXXXVIII, angelus Domini adstans evaginatum visus est tenuisse gladium.

Tradit Luitprandus, lib. II *Hist.* cap. XIV, Wenceslaum, Bohemiæ regem, occurrisse in finibus Duci Carinensi, qui fines regni hujus vastabat, eique obtulisse singulare certamen, ut multorum cædibus parceret. Ubi ventum est ad manus, angeli apparuere, qui Wenceslaum protegentes arma ministrabant. Quo viso, Dux petiit veniam, eaque obtenta discessit.

Congense regnum, anno Domini 1484, Lusitanorum classibus est exploratum. Cumque Christo rex nomen dedisset una cum multis suorum, victoriam mirabiliter de quibusdam rebellibus, vexillo crucis educto in prælium, reportavit. Joannes nomen huic regi fuit. Eo defuncto, filius natu major Alfonsus fidem patris sequebatur, minor erat omnino alienus : quocirca in certamen acquirendi regni venerunt. Innumeri qui nondum Christum colebant, natu minorem sequebantur, et maximas copias adversus alterum paucis stipatum militibus conficiebant. Ventum tandem ad pugnam : vix initum prælium, Christi hostes in fugam se protinus, subito pavore correpti, dederunt. Dux exercitus hostilis captus palam confessus est, se magnam militum copiam in equis insidentem, et crucibus insignitam tantaque luce splendentem, ut oculos omnium perstringeret, in prælio conspexisse, ejus metu perterritum cum suis se fugæ commisisse. Ita Hieronymus Osorius, lib. III *Hist.*

Beato Moysi abbati quodam tempore tam vehementem intulit impugnationem fornicationis dæmon, ut quietus in cella sua nequiret diutius permanere. Contulit se itaque ad S. Abbatem Isidorum, ac violentiam insultus hujus acerrimi magna cum animi mœstitudine narravit. Cumque e Scripturis sanctis Abbas Isidorus testimonia proferens eum consolaretur, eumque ut in suam cellulam reverteretur rogaret, isque ut id faceret, non posset induci; tunc illum Abbas Isidorus ad suæ mansiunculæ superiora perduxit, eique dixit : « Respice ad Occidentem, et vide. » Vidit autem versus illam mundi plagam innumerabilem dæmonum multitudinem vehementer cum furore perturbari, et quasi ad prælium præpa-

ratos in conflictum turmatim ruere et pugnare. Dixit ei iterum Abbas Isidorus : « Respice ad Orientem. » Cumque eam in partem attentius oculos conjiceret, vidit innumerabilem sanctorum angelorum frequentiam, splendentemque super lumen solis copiam cœlestium virtutum. Ait tum ei Abbas Isidorus : « Ecce quos in Occidente vidisti, illi ipsi sunt, qui etiam Sanctos Dei impugnant. Quos vero versus Orientem conspexisti, hi sunt quos in adjutorium servis suis mittit Dominus exercituum Deus. Cognosce igitur quod plures nobiscum sint quam cum illis, sicut dixit Elisæus propheta, ut et S. Joannes ait : Quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo. » His auditis confortatus in Domino, Abbas Moyses reversus est ad cellulam suam, gratias agens, et glorificans Domini Jesu Christi potentiam et bonitatem. Ita habet ejus Vita in *Vitis Patrum*. Plura recenset noster d'Aurout in *Catechis*. cap. *De Angelis*.

IN SCRIPTURA VERITATIS.— Quænam hæc sit, dixi vers. 20, initio.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Angelus prædicit Danieli bella posterorum Alexandri Magni, puta Seleucidarum, regum Asiæ, et Ptolemæorum regum Ægypti; ac tandem, vers. 21, descendit ad Antiochum Epiphanem, in quo Antichristum, ejusque tyrannidem describit.

1. Ego autem ab anno primo Darii Medi stabam ut confortaretur, et roboraretur. 2. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes : et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Græciæ. 3. Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit ei. 4. Et cum steterit, conteretur regnum ejus, et dividetur in quatuor ventos cœli : sed non in posteros ejus, neque secundum potentiam illius, qua dominatus est; lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos, exceptis his. 5. Et confortabitur rex Austri : et de principibus ejus prævalebit super eum, et dominabitur ditione : multa enim dominatio ejus. 6. Et post finem annorum fœderabuntur : filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus : et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam, adolescentes ejus, et qui confortabant eam in temporibus. 7. Et stabit de germine radicum ejus plantatio : et veniet cum exercitu, et ingredietur provinciam regis Aquilonis : et abutetur eis, et obtinebit. 8. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa argenti et auri, captiva ducet in Ægyptum : ipse prævalebit adversus regem Aquilonis. 9. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram suam. 10. Filii autem ejus provocabuntur, et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum : et veniet properans, et inundans : et revertetur, et concitabitur, et congredietur cum robore ejus. 11. Et provocatus rex Austri egredietur, et pugnabit adversus regem Aquilonis, et præparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. 12. Et capiet multitudinem, et exaltabitur cor ejus, et dejiciet multa millia, sed non prævalebit. 13. Convertetur enim rex Aquilonis, et præparabit multitudinem multo majorem quam prius : et in fine temporum annorumque veniet properans cum exercitu magno, et opibus nimiis. 14. Et in temporibus illis multi consurgent adversus regem Austri : filii quoque prævaricatorum populi tui extollentur ut impleant visionem, et corruent. 15. Et veniet rex Aquilonis, et comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas : et brachia Austri non sustinebunt, et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo. 16. Et faciet veniens super eum juxta placitum suum, et non erit qui stet contra faciem ejus : et stabit in terra inclyta, et consumetur in manu ejus. 17. Et ponet faciem suam ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo : et filiam feminarum dabit ei, ut evertat illud : et non stabit, nec illius erit. 18. Et convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas : et cessare faciet principem opprobrii sui, et oppro-

brium ejus convertetur in eum. 19. Et convertet faciem suam ad imperium terræ suæ, et impinget, et corruet, et non invenietur. 20. Et stabit in loco ejus vilissimus, et indignus decore regio : et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio. 21. Et stabit in loco ejus despectus, et non tribuetur ei honor regius : et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia. 22. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur : insuper et dux fœderis. 23. Et post amicitias, cum eo faciet dolum : et ascendet, et superabit in modico populo. 24. Et abundantes et uberes urbes ingredietur : et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus : rapinas, et prædam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit : et hoc usque ad tempus. 25. Et concitabitur fortitudo ejus, et cor ejus adversum regem Austri in exercitu magno : et rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis : et non stabunt, quia inibunt adversus eum consilia. 26. Et comedentes panem cum eo, conterent illum, exercitusque ejus opprimetur : et cadent interfecti plurimi. 27. Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient : quia adhuc finis in aliud tempus. 28. Et revertetur in terram suam cum opibus multis : et cor ejus adversum testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. 29. Statuto tempore revertetur, et veniet ad Austrum : et non erit priori simile novissimum. 30. Et venient super eum trieres et Romani : et percutietur, et revertetur, et indignabitur contra testamentum sanctuarii, et faciet : reverteturque, et cogitabit adversum eos qui dereliquerunt testamentum sanctuarii. 31. Et brachia ex eo stabunt, et polluent sanctuarium fortitudinis, et auferent juge sacrificium : et dabunt abominationem in desolationem. 32. Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter : populus autem sciens Deum suum, obtinebit, et faciet. 33. Et docti in populo, docebunt plurimos : et ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. 34. Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. 35. Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum : quia adhuc aliud tempus erit. 36. Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem deum : et adversus Deum deorum loquetur magnifica, et dirigetur, donec compleatur iracundia : perpetrata quippe est definitio. 37. Et Deum patrum suorum non reputabit : et erit in concupiscentiis feminarum, nec quemquam deorum curabit : quia adversum universa consurget. 38. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur : et Deum, quem ignoraverunt patres ejus, colet auro, et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. 39. Et faciet ut muniat Maozim cum Deo alieno, quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito. 40. Et in tempore præfinito præliabitur adversus eum rex Austri, et quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis, in curribus, et in equitibus, et in classe magna, et ingredietur terras, et conteret et pertransiet. 41. Et introibit in terram gloriosam, et multæ corruent : hæ autem solæ salvabuntur de manu ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon. 42. Et mittet manum suam in terras : et terra Ægypti non effugiet. 43. Et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti : per Libyam quoque et Æthiopiam transibit. 44. Et fama turbabit eum ab Oriente et ab Aquilone : et veniet in multitudine magna ut conterat et interficiat plurimos. 45. Et figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum et sanctum : et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.

Vers. 1. 1. EGO AUTEM AB ANNO PRIMO DARII STABAM UT CONFORTARETUR. — Non sunt hæc verba Danielis, ut vult S. Hieronymus, sed angeli cum Daniele loquentis : angelus enim orationem cap. præced. cœptam hic continuat, ut patet ex ipsa serie contextus, maxime ex fine cap. præced. et ex vers. 2, hic aliisque seq. (1). Ita Theodoretus et Hebræi,

Agitur de bellis inter Seleucidas et Ptolemæos.

(1) Ea de causa quidam notant distinctionem capitum hoc loco minus concinnam esse, quippe divellentem, quæ

q. d. Ego angelus qui Judæorum sum custos, ab initio procuravi, ut regnum a Chaldæis, et Balsasare ad Medos et Persas, puta ad Darium et Cyrum, transferretur. Sciebam enim eos Judæis fore benevolos magis quam Babylonios reges, quodque ipsi Judæos e Babylone in patriam dimitterent, ideoque ab initio ego Darium adjuvi, ut in regno Babylonis confirmaretur et roboraretur.

Vers. 2. 2. ECCE ADHUC TRES REGES STABUNT IN PERSIDE. — Imperite Judæi ex hoc loco numerant tantum

Reges Persarum 14. quinque reges Persarum : nam, ut docent S. Hieronymus, Eusebius, Josephus, Thucydides, Diodorus, Herodotus et alii, universim fuerunt 14, scilicet :

I. Cyrus, qui regnavit annos 30.

II. Cambyses, filius Cyri, regnavit annos 7 et menses 6.

III. Smerdes magus, tyrannus, regnavit menses 6.

IV. Darius Hystaspis regnavit annos 36.

V. Xerxes, Darii filius, regnavit annos 20.

VI. Artabanus præfectus, qui Xerxem occidit, menses 7.

VII. Artaxerxes, dictus Longimanus, eo quod altera manus ei esset longior, filius Xerxis, regnavit annos 40.

VIII. Xerxes secundus, tyrannus, regnavit menses 2.

IX. Sogdianus, tyrannus, regnavit menses 7.

X. Darius Nothus, scilicet filius Artaxerxis Longimani, regnavit annos 19.

XI. Artaxerxes, dictus Mnemon a præstantia memoriæ, regnavit annos 43.

XII. Artaxerxes Ochus regnavit annos 23.

XIII. Arses regnavit annos 4.

XIV. Darius Codomannus, qui ab Alexandro victus est, regnavit annos 6.

Stetit ergo regnum Persarum per annos 230, licet monarchia eorum tantum steterit annos 203. Nam Cyrus anno 27 regni sui cepit Babylonem et Balsasarem occidit, tumque factus est monarcha, tantumque per tres annos regnavit ut monarcha, uti ostendi I *Esdræ* I, 1.

Dices : Qui sunt ergo hi quatuor, quos solos post Cyrum hic numerat Daniel? Cyrum enim hic non numerat, quia Cyrus jam regnabat. Nam Cyri anno tertio hanc prophetiam ab angelo accepit Daniel, ut patet cap. X, 1. Respondeo : Sunt primi quatuor qui proxime Cyro successerunt, scilicet Cambyses, Smerdes, Darius et Xerxes. Nam Xerxes est ultimus horum quatuor, qui, ut ait Daniel, fuit opulentissimus, quique bellum movit Græcis. Præterit ergo hic angelus alios novem reges, quia, ut ait S. Hieronymus, spiritui prophetico non fuit curæ ordinem historiæ prosequi, sed tantum ea attingere, quæ ad ejus scopum pertinent. Scopus autem ejus hic est, describere regnum Græcorum, puta Alexandri, ejusque successorum Seleucidarum et Ptolemæorum. Transit ergo a Xerxe ad Græcos, quia cum ipsi Xerxem tam infami clade ceciderunt, tum cœperunt se erigere, atque Xerxis et Persarum opibus et regno inhiare.

QUARTUS DITABITUR OPIBUS. — Hunc esse Xerxem omnes consentiunt, cujus tantæ fuerunt opes et copiæ, ut flumina ab exercitu ejus siccata ferantur, naves quoque decies centum millia numero habuisse dicatur, inquit Justinus, lib. II.

3. SURGET VERO REX FORTIS. — Hic est Alexander Vers. 3.
Macedo, qui in summa fuit gloria, sed brevi : nam post duodecim regni annos Babylone decessit, regnumque ejus divisum fuit in quatuor, « non posteros, » id est filios (etsi duos moriens reliquerit : nam hos regno exclusit, doloque occidit Cassander), sed duces ejus, scilicet Aridæum fratrem Alexandri, Seleucum, Antigonum et Ptolemæum : atque præter hos partem imperii tenuerunt Perdiccas, Craterus, Lysimachus; insuper et exteri, ut Arsaces apud Parthos; atque Macedones, aliique Græci paulo post alios sibi reges crearunt. Angelus hic agit de Alexandro, tum quia Judæis cum eo fuit negotium, ut patet ex Josepho, XI *Antiq.* VIII; tum ut ex eo quasi capite descendat ad Seleucidas et Ptolemæos; de quibus ex professo agere intendit, ut per eos descendat ad Antiochum Epiphanem, et ad Antichristum, ut patebit vers. 5.

4. DIVIDETUR IN QUATUOR VENTOS, — ad quatuor Vers. 4.
mundi plagas, uti ostendi cap. VIII, 8. Comparantur regna ventis, uti et somnio cap. II, 28, quia transeunt et evanescunt ut venti. *Secundo*, quia inter se pugnant ut venti. Porro tanta fuit gloria Alexandri, ut multi imperatores eam affectarint, esto stolide. Antoninus Caracalla, teste Spartiano in ejus Vita, dicebat Alexandri animum in corpus Augusti Cæsaris, ac deinde in se transmigrasse, ut quoniam illi brevis fuerat vita, in Augusto viveret diutius, ac deinde in se. Quocirca ipse se Alexandrum Orientalem Augustum vocabat. Sic et Julianus Apostata credi voluit Alexandrum in se transmigrasse, ac se non minorem de Persis, quam Alexander, victoriam reportaturum, idque credebat ex persuasione Maximi philosophi, uti ex priscis historicis narrat Baronius anno Christi 636; sed fefellit, et falsus est : nam Julianus in Perside victus et occisus est.

Alexander Severus Imperator, teste Lampridio in ejus Vita, Alexandri nomen accepit, eo quod in templo dicato Alexandro Magno apud Arcenam urbem natus esset, cum casu illuc pater ejus cum uxore patriæ solemnitatis causa venisset : et quod eadem die natus esset, qua Alexander Magnus excessit e vita. Alter ergo Alexander esse voluit.

arctissime connexa sunt. Cum enim angeli sermo, cap. X, 20, 21, cœptus hic continuetur, is admodum incommode per novi capitis initium abrumpi videtur. Debuisset saltem primus hic versus ad caput superius adhuc referri, utpote qui insequentis narrationis propheticæ præfationem absolvit.

Vers. 5. 5. ET CONFORTABITUR REX AUSTRI. — Hic est Ptolemæus, non Philopator, ut vult Theodoretus, sed Lagi, primus post Alexandrum Ægypti rex, ejusque filius Ptolemæus Philadelphus, secundus Ægypti rex. Ita S. Hieronymus. Ptolemæus enim Lagi vir fortissimus, non tantum Ægyptum, sed et Cyprum, Phœnicem, multasque alias insulas et regiones occupavit, quin et Pyrrhum Epirotarum regem expulsum in regnum restituit. Idem fecit Seleuco Antiochi filio, quem Antigonus Asiæ rex ejecerat.

Ptolemæus, Lagi filius.

Nota : Angelus his omissis duobus aliis Alexandri successoribus, scilicet Aridæo et Antigono, cæterorum duorum tantum gesta hic enarrat, scilicet regum Austri, id est Ptolemæorum qui regnarunt in Ægypto, quæ Judææ est ad austrum ; et regum Aquilonis, id est Seleucidarum, id est posterorum Seleuci, qui dominati sunt Asiæ et Syriæ, quæ ad aquilonem sunt Judææ, per 270 annos, ait Appianus. Id facit angelus : quia Judæa inter Syriam et Ægyptum media interjacet, ideoque bellorum inter Seleucidas et Ptolemæos gestorum fuit particeps ; perinde ac isthmus inter duo maria interjacens, utriusque maris fluctibus utrinque tunditur. Ita S. Hieronymus. Hoc ergo hic fixum sit, reges Austri, esse reges Ægypti, reges Aquilonis esse reges Syriæ.

Reges Austri, id est Ægypti et Aquilonis, id est Syriæ.

Recenset ergo hic bella, quæ inter hos reges per 140 annos gesta sunt, scilicet a tertio rege Syriæ, qui dictus est Antiochus Theos, usque ad octavum, scilicet Antiochum Epiphanem, et a secundo rege Ægypti, qui fuit Ptolemæus Philadelphus, usque ad sextum, scilicet Ptolemæum Philometorem. Ponam hic hosce reges ordine.

Seleucidæ.

Reges Aquilonis, sive Seleucidæ.

I. Rex Syriæ, qui anno 12 post mortem Alexandri, victo Antigono, cœpit regnare, fuit Seleucus Nicanor ; hic regnavit annos 3. Dictus Nicanor, vel, ut alii, Nicator, a cæso Nicatore, vel potius a multis et illustribus victoriis, quas habuit. Ita Appianus, in *Syriaco*.

II. Antiochus Soter, filius Seleuci Nicanoris, regnavit annos 19.

III. Antiochus Theos, filius Soteris, regnavit annos 15. Hunc describit angelus, vers. 5.

IV. Seleucus Callinicus regnavit annos 20. Hunc describit angelus, vers. 7.

V. Seleucus Ceraunius, id est fulmineus, quod audaci et veloci ingenio præditus videretur esse quasi fulmen ; hic regnavit annos 3. Hunc describit angelus, vers. 10.

VI. Antiochus Magnus regnavit annos 37. Hunc describit angelus, vers. 10.

VII. Seleucus Philopator regnavit annos 12. Hunc describit angelus, vers. 20.

VIII. Antiochus Epiphanes regnavit annos 12. Hunc describit angelus, vers. 21 et sequent. Hic Epiphanes Christi ortum 170 annis antecessit.

Ptolemæi.

I. Post Alexandrum primus rex Ægypti fuit Ptolemæus, Lagi filius, vir prudentissimus et fortissimus ; hic regnavit annis 40.

II. Ptolemæus Philadelphus, qui curavit septuaginta interpretes vertere Biblia Hebræa in Græcum idioma ; hic regnavit annis 38. Hunc describit angelus, vers. 5.

III. Ptolemæus Evergetes regnavit annis 26. Hunc describit angelus, vers. 7.

IV. Ptolemæus Philopator regnavit annis 17. Hunc describit angelus, vers. 10.

V. Ptolemæus Epiphanes regnavit annis 24. Hunc describit angelus, vers. 13.

VI. Ptolemæus Philometor regnavit annis 35. Hunc describit angelus, vers. 22.

Hinc patet Danielem horum inter se prælia prædixisse, 260 annis ante eorum inchoationem. Prædixit enim ea sub finem regni Cyri, qui 200 annis Alexandrum Magnum præcessit. Prælia autem hæc cœperunt sub Antiocho, cognomento Theos, qui Alexandro 69 annis fuit posterior.

Quæres, cur reges hos clare non exprimit et nominat Daniel ? Respondeo, quia prophetiam scribit, non historiam : historia enim clara est ; prophetia vero symbolica et obscura. *Secundo*, id voluit Deus, ne turbaret causarum secundarum, et providentiæ suæ suavem dispositionem, quæ res, præsertim humanas, sinit agi suis motibus, easque permittit suæ libertati. Hic enim ordo, et hæc libertas multum impediretur, si homines præscirent ea quæ a se, vel aliis facienda : aut quæ eis eventura sunt. Sicut, si homo sciret in particulari tribulationes omnes sibi per vitam obventuras, earumque ordinem, numerum et gravitatem unico intuitu conspiceret, deficeret animo, et desperaret : nunc autem cum sensim singulæ prodeunt, unaque tantum præsens est, cæteræ latent, facile quælibet toleratur et carpitur. Hoc est quod angelus in fine hujus visionis ait Danieli, cap. VIII, 4 : « Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa usque ad tempus statutum. »

ET DE PRINCIPIBUS EJUS PRÆVALEBIT SUPER EUM. — Theodoretus putat hic significari Scopam, Ptolemæi Philopatoris ducem ; quasi hic describatur bellum inter Philopatorem et Antiochum Magnum : verum de hoc agit angelus vers. 11. *Secundo*, Maldonatus intelligit Antiochum Epiphanem : verum de hoc agitur vers. 21. *Tertio*, S. Hieronymus intelligit Ptolemæum Philadelphum, qui patrem suum Ptolemæum Lagi gloria et opibus superavit : verum quia Angelus eum non filium, sed principem vocat, « ejus » scilicet regis fortis, puta Alexandri Magni, de quo egit vers. 3 et seq. ; hinc melius intelligemus Antiochum, qui Theos, id est Deus, cognominatus est a Milesiis, eo quod Limarchum eorum tyrannum expulisset, inquit Appianus. Hic Theos « prævalebit super eum, » scilicet regem Austri,

Antiochus Theos quis ?

Ptolemæum Philadelphum superat.

id est Ægypti, puta contra Ptolemæum Philadelphum : nam contra eum feliciter et fortiter totis Asiæ et Orientis viribus dimicavit. Causa belli fuit, quod Theos ad illud sollicitatus fuerit a genero suo Magas, qui erat frater Ptolemæi Philadelphi : hic enim Magas duxerat filiam Antiochi, et oderat fratrem suum Philadelphum, atque contra eum Antiochum concitavit, ait Pausanias in *Atticis*. Porro Philadelphus, videns se inferiorem Antiocho, cum eo fœdus iniit, eique filiam

Berenice.

suam Berenicem uxorem dedit, cum maxima dote : sed « non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus, » id est Berenice non diu

Laodice.

permanebit in regno Syriæ. Nam Laodice prior Antiochi uxor non ferens Berenicem sibi prælatam, dolo Berenicem cum ejus filio et fautoribus, quin et Antiochum maritum suum veneno interemit, atque pro eo regem creavit filium suum ex Antiocho, Seleucum Callinicum. Ita Justinus, lib. XXVII, S. Hieronymus et alii.

Nota : *Brachium* vocat robur regni Syriæ, quod per hoc connubium a rege Ægypti corroborabatur : per connubium enim, quasi brachium ab uno regno in aliud porrectum fuit, quo dexteræ duorum regum ad firmandam amicitiam dabantur; itaque utrumque regnum quasi jungebatur et corroborabatur. Ita Maldonatus.

Vers. 7. Ptolemæus Evergetes pugnat contra Seleucum Callinicum.

7. Et stabit de germine plantatio.— Hæc « plantatio, » id est planta, fuit Ptolemæus Evergetes successor Ptolemæi Philadelphi, qui fuit ex eodem germine, quia fuit frater ejus; hic enim ultus est injuriam fratri suo Philadelpho illatam, simulque mortem neptis suæ Berenices. Nam ingressus provinciam regis Aquilonis, scilicet regnum Syriæ, in quo regnabat Callinicus, eam occupavit, simulque totam fere Asiam, atque Laodicem Berenices æmulam interfecit. Sed cum audisset in Ægypto seditionem moveri, diripiens regnum Callinici, ex eo quadraginta millia talentorum auri abstulit, simulque vasa pretiosa et simulacra deorum ad duo millia et quingenta, inter quæ erant et illa quæ Cambyses, cum caperet Ægyptum, inde in Persas asportarat. Hæc, inquam, retulit Evergetes, itaque in regnum suum, et in terram suam, puta in Ægyptum, reversus est, ut ait hic angelus : atque hac de causa (ob deos, scilicet patrios, ab eo relatos in Ægyptum) Ægyptii Ptolemæum hunc Evergetem, id est benefactorem, nuncuparunt. Ita S. Hieronymus.

Abutetur eis. — Hebraice, *faciet de illis*, supple pro voluntate sua, *q. d.* Ad libitum eos capiet, spoliabit, vexabit, occidet.

Vers. 10. Seleucus Callinicus.

10. Filii autem ejus. — « Ejus, » scilicet regis non Austri, sed Aquilonis, id est Syriæ, puta Seleuci Callinici, qui cum Ptolemæo Evergete infeliciter dimicaverat, et tandem amisso regno equo præcipitatus interiit, teste Justino, lib. XXVII. Hujus enim Callinici filii duo fuerunt, Seleucus Ceraunius et Antiochus Magnus, qui ut cladem et injuriam parenti illatam ulciscerentur, collegerunt exercitum contra Ptolemæum quartum, qui fuit filius Evergetis, dictusque est Philopator per antiphrasin, quod patrem, matrem, fratrem, uxorem et sororem occidisset. Sed cum Seleucus Ceraunius, senior Callinici filius, dolo a suis interfectus esset, solus Antiochus Magnus rem aggressus, totam Syriam, proditione Theodoti, Ptolemæo Philopatori parricidæ, et libidinibus vacanti ademit. Ita ex Justino et Polybio S. Hieronymus; unde in singulari ait angelus : « Et veniet properans, » scilicet Antiochus, « et inundans, » id est quasi fluvius terram operiens multitudine militum.

Ptolemæus Philopator quis?

Ejus bellum cum Seleuco Ceraunio.

Vers. 11. Et cum Antiocho Magno.

11. Et provocatus rex Austri. — Cum enim Antiochus recuperasset Syriam, et usque ad Raphiam urbem, quæ est in foribus Ægypti, pervenisset; excitatus Philopator, collegit maximas copias, præsertim ex Græcia, atque juxta Raphiam cum Antiocho conflixit eodem anno, quo Annibal Romanos apud Trasimenum lacum cecidit, quo in prælio Antiochus succubuit, amisitque exercitum, atque per deserta fugiens pene captus est. Nam, ut narrat lib. III *Machabæorum*, initio, commisso acri prælio, cum fortius pugnaretur ab Antiocho, Arsinoe Ptolemæi Philopatoris soror, copias obambulans cum lacrymis obsecrabat milites, uti sibi opem fortiter et audacter pugnando ferrent, binas auri minas se singulis, si vincerent, daturam promittens; itaque milites, resumptis animis, Antiochi copias ceciderunt, multosque ex iis ceperunt.

12. Sed non prævalebit, — Philopator : quia hostem suum Antiochum capere, aut regno exuere non poterit; nam Antiochus fuga elapsus, cum Ptolemæo Philopatore, pacis et voluptatum amante, fœdus iniit, ea conditione, ut tota Syria cederet, eamque Philopatori traderet. Hic enim Philopator, inquit Justinus, Eurydicem sororem pariter et uxorem suam occidit, atque adhæsit Agathocleæ meretrici, noctes in stupris, dies in conviviis consumens. Agathocles ergo frater Agathocleæ, qui et ipse regis erat concubinus, regem et regnum regebat, qui, Philopatore mortuo, cum ærarium regium regnumque invadere vellet, cum Agathoclea sorore, ambo a populo concurrente tenti et suspensi sunt. Vers. 12.

13. Convertetur enim rex Aquilonis (quia Antiochus Magnus, videns luxuriam et ignaviam Philopatoris, exercitum reparavit; et Philopatore interim mortuo) in fine temporum annorumque, — id est revoluto aliquot annorum tempore, contra filium ejus Ptolemæum Epiphanem, quatuor annorum puerum, castra movit, adjutus a Philippo Macedonum rege, ea conditione, ut inter se dividerent regnum Ægypti, et hoc est quod subdit angelus : « Multi consurgent adversus regem Austri, » id est Ægypti. Ita Justinus, lib. XXX et XXXI. Qui et addit Alexandrinos misisse legatos Romam, ut pupilli pueri, puta Ptolemæi Epiphanis tutelam susciperent, quod et fecerunt Romani, Vers. 13.

Antiochi Magni bellum contra

Ptolemæum Epiphanem et Romanos

indeque ortum est bellum inter Romanos et Antiochum, quo victus Antiochus Romanis Asiam cessit, de quo vers. 18.

Vers. 14. 14. Filii quoque prævaricatorum, — *q. d.* Multi Judæi prævaricatores legis Dei, occasione horum bellorum inter vicinos reges, desciscent et deficient alii ad Ptolemæum, alii ad Antiochum; ac tandem mortuo Antiocho, contra legem, quæ jubet in solo templo Hierosolymitano Deum coli, extollentur in superbiam, atque ædificabunt templum Heliopoli in Ægypto, quod sua habeat sacrificia et sacerdotes, æque ac Hierosolymitanum, idque ut impleant visionem *Isaiæ* xix, 19, quæ habet: «Erit altare Domini in medio terræ Ægypti;» impleant, inquam, secundum pravam et perversam suam intelligentiam. Nam Isaias ibi non loquitur de templo Judaico, quod unicum esse voluit Deus, idque Hierosolymis tantum; sed de templis christianorum in Ægypto, et passim toto orbe ædificandis. Horum dux fuit Onias, filius Oniæ pontificis, qui fugiens Antiochum Epiphanem Judæam invadentem, perrexit in Ægyptum ad Ptolemæum Philometorem, templumque hoc Heliopoli ab eo impetravit, quod stetit annos 250 usque ad Vespasianum, qui illud cum urbe, et Judæis funditus evertit. Et hoc est quod ait hic Daniel, dicens: « Et corruent. » Ita S. Hieronymus. Vide Josephum, lib. XIII *Antiq.* cap. vi, et lib. VII *Belli*, cap. xxx. Ubi nota Josephum errare in numero annorum: ponit enim annos 333 a Philometore ad Vespasianum, cum tantum fluxerint 250, teste Eusebio.

Templum Heliopoli, cujus pontifex fuit Onias.

Vers. 15. 15. Et veniet rex Aquilonis. — Antiochus Magnus, defuncto Ptolemæo Philopatore, contra filium ejus Ptolemæum Epiphanem, maximo exercitu venit in Syriam, volens illam superiori bello amissam, cum Judæa sibi subjicere; et Scopam ducem Ptolemæi juxta fontes Jordanis, ubi postea Paneas, id est Cæsarea Philippi, condita est, inito certamine fugavit, eumque cum decem millibus militum obsedit in Sidone, ob quem liberandum misit Ptolemæus duces electos et inclytos, Eropum, Menoclem et Damoxenum; sed obsidionem solvere non potuit: sic tandem fame superatus Scopas, manus dedit Antiocho, et cum sociis dimissus est. Mox et aliæ plurimæ urbes captæ sunt ab Antiocho, et hoc est quod ait hic angelus: «Et faciet» Antiochus « veniens super eum, » id est contra Scopam et Ptolemæum, « juxta placitum suum, quin et stabit in terra inclyta » (hebraice est צבי *tsebi*, de quo dixi cap. viii, 9), id est in Judæa, quæ fertilissima est et Dei cultu ac templo inclyta. Unde Syrus et Arabicus vertunt: *Et stabit* (manebit, vel durabit) *in terra Israel.*

Vers. 16. 16. Consumetur in manu ejus, — id est vastabitur et affligetur ab Antiocho Judæa, eamque sibi subjiciet, et faciet ibi quidquid volet; nimirum Judæis ultro se ipsi dedentibus, ipsumque honorifice excipientibus, et omni ope ac studio adjuvantibus, maxime in arce Hierosolymorum a Ptolemæo insessa expugnanda. Ita ex Josepho et Polybio S. Hieronymus.

17. Et recta faciet cum eo, — id est Antiochus simulabit se bona fide amicitiam velle cum Ptolemæo, sed dolose id faciet, ut eum evertat. Unde sequitur: Vers. 17.

Et filiam feminarum. — Quia Antiochus volens non tantum Syriam, Ciliciam, Lyciam et alia, sed et Ægyptum Ptolemæo Epiphani, puero septenni, adimere, Cleopatram suam filiam feminarum, id est pulcherrimam, ei despondit, et post sex annos tradidit, data ei nomine dotis Cœlesyria et Judæa, quod speraret fore, ut filia incautum adolescentem aut falleret, aut occideret, itaque regnum ejus ad se perveniret. Sed «non stabit,» id est non succedet ei dolus: nam Ptolemæus Epiphanes, ejusque duces advertentes dolum Antiochi, cautius se gesserunt; et Cleopatra magis mariti quam patris sui partes fovit. Ita ex Josepho et Appiano S. Hieronymus.

18. Convertet faciem suam ad insulas. — Antiochus, dolum suum in Ægypto discussum videns, alio se vertit, cepitque Rhodum, Samum, Colophonem, Phocæam et multas alias insulas; sed occurrit ei L. Scipio cum fratre suo P. Scipione Africano, qui Annibalem vicerat; tandemque victus Antiochus a L. Scipione, qui propterea Asiaticus dictus est, annuum tributum mille talentorum Romanis promisit, obsidemque dedit filium juniorem Antiochum Epiphanem, qui postea Judæam vastavit. Ita Livius lib. XXXVII, Plutarchus in *Vita Scipionis*, Appianus in *Syriaco*, lib. XXXI, et ex iis S. Hieronymus. Unde sequitur: Vers. 18.

L. Scipio vincit Antiochum.

Et cessare faciet principem opprobrii sui. — Pro *principem*, Septuaginta vertunt, ἄρχοντας, id est *principes*, *q. d.* Antiochus cessare faciet, id est principatu suo deponet et dejiciet principes opprobrii sui, id est principes hostiles, quos ipse vicit, atque probro et ludibrio exposuit, dum eos in triumphum duxit; sed opprobrium ejus in ipsummet conversum recidit, cum ipse pari modo ad Thermopylas a Romanis victus, annuum eis tributum mille talentorum pendere coactus, orbi ludibrio fuit. Verum quia hebraice est קצין *katsin*, id est principem, in singulari; et quia Syrus et Arabicus vertunt: *Cessare faciet principem, qui eum opprobrio afficiebat* vel *conviciabatur*; hinc melius per *principem opprobrii* accipias Scipionem Africanum: hic enim sua ope et consilio dirigens L. Scipionem, fratrem suum, belli ducem, vicit Antiochum, spernentem prudentissimum Annibalis consilium, eumque probrose fugere compulit. Annibal enim prudenter suadebat Antiocho, ut, vicinis relictis, Italiam invaderet, se auxilia Carthagine eo mittenda curaturum. Scipio et Romani, ut Annibalis sana consilia disturbarent, crebro et familiariter agebant cum eo, ut eum Antiocho facerent suspectum, quasi ambien-

tem amicitiam Scipionis et Romanorum. Unde inter alia, quæsivit Scipio ab Annibale, quem censeret inter belli duces fuisse vel esse primum? Respondit Annibal : Alexandrum Magnum. Intulit Scipio : Quem secundum? Respondit : Pyrrhum, Epiri regem, ob animos et audaciam. Rursum Scipio : Quem tertium? Cui Annibal : Meipsum. Sensit id Scipio, ægre ferens se postpositum, addiditque : Quid ergo si me vicisses? Annibal sentiens Scipionem tactum, ut eum titillaret et celebraret : Anteferrem, inquit, me Alexandro, tacite significans Scipionem extra comparationem esse et majorem Alexandro. Intellexit hæc Antiochus, et Annibalem quasi Scipioni adulantem, suspectum habuit : simul, ne gloria victoriæ Annibali tribueretur, non sibi, ejus sana consilia aspernatus est; ideoque a Romanis cæsus et superatus est. Ita Plutarchus in *Vita Scipionis*, Appianus in *Syriaco*, et Justinus, lib. XXXI, qui et addit Annibalem hanc sui consilii de Italia invadenda rationem Antiocho evidentem dedisse : « Cum Romano, inquit, seu occupaveris prior aliqua extera, seu viceris, tum etiam cum victo et jacente luctandum erit. Quamobrem si quis eos in Italia lacessierit, suis eos opibus, suis viribus, suis armis posse vinci, sicut ipse fecerit. Sin vero quis illis Italia velut fonte virium cesserit, perinde falli, ac si quis omnes non ab ipsis fontium primordiis derivare, sed concretis jam aquarum molibus avertere, vel exsiccare velit. » Antiochus ergo victus Scipionem placare et conciliare studuit, ut ab ulteriori bello cessaret. Tò enim *cessare faciet*, idem est quod conabitur et studebit, ut eum cessare faciat : significatur enim actus inchoatus, non perfectus.

Et opprobrium ejus convertetur in eum. — Victus enim Antiochus, ut opprobrium suum tegeret opprobrio hostis victoris, filium Scipionis Africani, quem captivum tenebat, ad patrem remisit, pacemque petiit. Sed hoc opprobrium in eum recidit; nam Africanus reipublicæ commoda suis præposuit, dixitque, ait Justinus, lib. XXXI : « Alia esse patris officia, alia patriæ jura, quæ non liberis tantum, verum etiam vitæ ipsi præponantur. » Denique « ut majestate ejus dignum erat, armis se recepturum filium » asseruit. Et Livius lib. XXXVII : Cum, inquit, Antiochi legatus Scipioni ingens auri pondus esset pollicitus, et nomine tantum excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset, respondit Scipio : Pro filio privatam gratiam rependam; publice nec habebo quidquam ab Antiocho, nec dabo. Has ergo Antiocho pacis leges dixit, ut Asia Romanis cederet, ipse vero contentus regno Syriæ esset, naves universas, captivos et transfugas, Annibalem belli incentorem Romanis traderet; sumptumque omnem belli Romanis restitueret, ac tributum penderet. Quæ cum nuntiata essent Antiocho, nondum ita victum se esse respondit, ut spoliari se regno pateretur. Itaque, reparato iterum bello, iterum vincitur, cæsis ex ejus exercitu quinquaginta millibus, captis undecim millibus : tunc coactus est pacem iis conditionibus, quas ante recusaverat, postulare : nihilque ad eas propter novam victoriam a Romanis est additum, Africano prædicante : « Neque Romanos si vincantur, animis minui; nec si vincant, secundis rebus insolescere, » inquiunt Justinus lib. XXXI, et Livius lib. XXXVII. Peperit tamen hæc res calumniam Scipioni. Nam ipse Romam rediens, ab æmulis accusatus est, quod largitionibus corruptus publicam utilitatem vendidisset : cumque dictus ei esset dies, comparuit non ut reus, sed quasi festum acturus; ac, accusatione dissimulata et contempta, magna conscientiæ confidentia : « Hoc die, ait, Quirites, ego olim Carthaginenses vici : æquum ergo est ut diis gratias agamus. » Ergo, acclamantibus universis, sacrificaturus, festumque acturus Capitolium magna pompa ascendit, itaque accusatores confudit. Ita Appianus in *Syriaco*, et Plutarchus in *Scipione*, qui et addit Antiochum non tantum filium remisisse Scipioni, sed et Scipioni regnum suum, titulo ejus tantum sibi reservato, obtulisse, si ejus partes tutari vellet; sed Scipionem gratiis regi actis, in fide Romana perstitisse : inde tamen æmulos eum accusandi occasionem sumpsisse, diemque ei dixisse, sed Africanum accusationem elusisse, eo modo quo recensui : verum post eum diem urbe excessisse, ut rure vitam ageret procul ambitione et foro; itaque Linternum se contulisse, ibique defunctum esse anno ætatis 54. Ejus epitaphium Cajetæ in marmoreo sepulcro exstat :

> Devicto Annibale, capta Carthagine, et aucto
> Imperio, hos cineres marmore tectus habes.
> Cui non Europa, non obstitit Africa quondam,
> (Respice res hominum) quam brevis urna premit.

Hic nimirum est, cui paulo ante acclamatum : « Neque Roma cadet, Scipione stante; neque Scipio vivet, urbe cadente. »

P. Scipio Africanus leges pacis dat Antiocho Magno.

Tertio, sic apposite ex Hebræo cum Vatablo vertas : *Princeps cessare faciet*, sive *compescet ejus probra, retorquens in eum sine omni suo dedecore*, id est Scipio Africanus coget Antiochum desistere a probro, quo afficiebat populum Romanum invadendo socias insulas, imo in ipsummet ejus probra retorquebit, dum eum bello subiget, pacisque leges ei præscribet : qua ratione omne dedecus absterget, quod ei ex captivitate et remissione filii afflare potuerat Antiochus. In Antiocho ergo verum fuit istud : « Ipsus se lædit, alium qui lædere quærit. » Et illud elegans Italorum : *Ben venuto, vien per battere, fu battuto.*

Quarto, Lyranus vertit : *Et reducet princeps*, vel *dominus*, *opprobrium ejus super eum*; ac per principem, vel dominum, intelligit Deum, *q. d.* Deus cessare faciet blasphemias et probra contra se jactata ab Antiocho, eaque absque suo opprobrio et dedecore, retorquebit in eum. Unde et

Pagninus vertit : *Et cessare faciet princeps probris afficientem Deum, ne quispiam probrum suum inferat ei.* Verum vox *Deum* non est in Hebræo, nec legimus hunc Antiochum blasphemasse Deum.

Quinto, Glossa et ex ea Pererius explicant, *q. d.* Antiochus, convertens se ab Ægypto ad Asiam et insulas, quiescere fecit principem, id est Ptolemæum Epiphanem, a quo probro est affectus, ademptis sibi per Scopam ducem ejus multis urbibus, maxime vero a patre ejus, Ptolemæo Philopatore, a quo juxta Raphiam victus est cum dedecore. Sed « opprobrium ejus convertetur in eum, » *q. d.* Probra et damna quibus gentes a se victas afficiebat, vertentur in eum : similibus enim malis ipse victus a Romanis afficietur. Verum hæc probra Ptolemæorum jam deleverat Antiochus Scopam capiendo, uti dixi vers. 15, et filiam suam dando conjugem Epiphani, uti dixit vers. 17. Adde hæc non fuisse probra ejus, id est quæ ipse gentibus victis imposuit.

Vers. 19. 19. CONVERTET FACIEM SUAM AD IMPERIUM TERRÆ SUÆ. — Antiochus victus a Romanis, ab iis intra Taurum montem regnare jussus est, et inde fugit Apamiam, Susam aliasque ultimas regni sui urbes; cumque adversus Elymæos pugnaret, ab eis cum omni suo deletus est exercitu. Ita S. Hieronymus. Licet alii aliter eum mortuum narrent, scilicet oppressum fuisse ab accolis, cum Beli, ut Strabo, vel Jovis Dodonæi, ut Justinus, templum spoliare vellet. Porro Antiochus, inquit Plutarchus in *Scipione,* regno spoliatus Asiæ a Romanis : « Benigne sibi a populo Romano factum dixit, quod magna cura liberatus, modicis regni terminis uteretur. Ampla enim imperia et nimiæ quæ expetuntur opes, tot tamque varias, et undique circumfusas molestias habent, ut vere dixerit Theocritus :

Antiochus occiditur.

Non mihi sint nec opes Pelopis, nec multa talenta :
At vacuo curis liceat cantare sub antro,
Et procul e specula mare prospectare profundum. »

Vers. 20. 20. ET STABIT IN LOCO EJUS VILISSIMUS. — Non Antiochus Epiphanes, ut vult Theodoretus, de eo enim agitur vers. seq.; non etiam Ptolemæus Epiphanes, ut vult Porphyrius apud S. Hieronymum: hic enim non successit Antiocho Magno. Non etiam Tryphon, qui fuit tutor Antiochi, filii Alexandri Velis, eoque occiso invasit regnum, ut volunt Hebræi; Tryphon enim diu post, scilicet post Seleucum, Epiphanem, Eupatorem, Demetrium, Alexandrum, et filium ejus Antiochum, sexto ordine occupavit regnum : sed Seleucus Philopator, senior Antiochi Magni filius, qui patri in regno successit, regnavitque per 12 annos, sed absque ullis præliis inglorius, inquit S. Hieronymus, avarus et sacrilegus; unde hebraice est : *Stabit in loco ejus transire faciens exactorem decoris regni,* id est, qui toto regno exactores discursare faciet, ut ejus opes decoremque deprædentur. Hic enim Seleucus, ut alia taceam, licet initio sumptus suppeditaret sacrificiis templi Judæorum, uti dicitur II *Machab.* cap. III, 2; tamen postea misit Heliodorum in Jerusalem, ut ærarium templi expilaret. Verum Heliodorus, ab angelo flagellatus, vix Oniæ precibus servatus est, uti narratur II *Machab.* III, 33. Quare justo Dei judicio Seleucus jam sacrilegus, ideoque « indignus decore regio, in paucis diebus, » ab eodem Heliodoro occisus est; cumque, eo mortuo, Heliodorus regnum invadere conaretur, Eumenes et Attalus reges eum pepulerunt, atque Antiochum Epiphanem juniorem Antiochi Magni filium fratri defuncto in regnum substituerunt. Ita Appianus in *Syriaco.*

Seleucus Philopator Antiochi filius.

Per Heliodorum expilat templum. Ab Heliodoro occiditur.

21. ET STABIT IN LOCO EJUS DESPECTUS. — Hic est Antiochus Epiphanes, filius junior Antiochi Magni, et Seleuci Philopatoris frater : qui cum sine spe regni obses Romæ teneretur, inde furtim, vel, ut alii volunt, conscio senatu, elapsus, regnum Syriæ invasit, excluso legitimo hærede Demetrio, qui erat ei ex fratre nepos. Erat enim Demetrius filius Seleuci Philopatoris : atque hinc inter posteros hujus Demetrii et Antiochi perpetua fuerunt bella pro regno, per 200 annos, alio alium vicissim obtruncante, et pro eo regnante. De hoc Antiocho maximo Judæorum persecutore, deinceps usque ad finem capitis agit angelus, ac sub ejus nomine partim allegorice, partim symbolice agit de Antichristo. Hic enim Antiochus fuit typus et præcursor Antichristi. Sicut enim Antiochus persecutus est Ecclesiam Judaicam, sic Antichristus persequetur Christianam. Unde angelus hic sub finem capitis multa dicit, quæ magis competunt Antichristo, quam Antiocho : vide *Canon.* IV. Hinc etiam veteres, teste S. Hieronymo, hæc omnia interpretati sunt de Antichristo, non de Antiocho. Vers. 21.

Antiochus Epiphanes fuit typus Antichristi.

ET NON TRIBUETUR EI HONOR REGIUS. — Quia Antiochus Epiphanes initio non fuit acceptus ut rex; quippe ab iis, qui in Syria favebant Ptolemæo, non ei dabatur honor regius. Porro Antiochus hic a rerum magnarum molitione potius quam effectione, dictus est Epiphanes, id est Illustris. Fuit enim ingenio inquieto, versatili, turbido, vago et vario : unde multa machinatus est, pauca ad felicem exitum perduxit. Ut indolem hujus Antiochi, de quo multa hic Daniel, et plura libri *Machab.* magis perspicias, audi quæ de eo scribit Leonicus, lib. III *Variæ Histor.* cap. XCI : « Profusissimum regum omnium, et genio voluptatibusque incontinenter et immodice deditum fuisse Antiochum cognomento Epiphanem, Polybius in historiis suis refert; quem cognomine paululum immutato, aliquando Epimanem pro Epiphane, id est furibundum et mente captum appellat. Hunc namque scribit immensos pecuniarum thesauros in comessationibus et symposiis prodegisse, et brevi profudisse, solitumque esse ludibundum interdum et ebrium grandiusculos nummorum sacculos in viis publicis abjicere, et sub-

inde dictitare : Isthæc accipiant ii, quos sors fortunave huic commodo jampridem destinavit. Nonnunquam etiam rosis coronatum, aureaque indutum chlamyde vagari solitum dicit, lapides sinu gestantem, quibus obvios quosque impeteret. Publicis quin etiam (ut ait) balneis iste cum populo promiscue lavari consueverat, pretiosissimisque unguentis inungi. Unde cum quidam aliquando illi e populo dixisset : Beatus es, o rex, qui adeo bene oles! Ast ego, inquit, hac tibi in re continuo satisfaciam, et perquam saturum reddam : quo dicto, bicongium vas pretiosissimi plenum unguenti, super illius effundi caput jussit, ex quo vehemens adeo odoris fragrantia est exorta, ut plerosque a foro ipso et longinquis etiam urbis partibus excitos ad eum statim locum contraxerit, ut impellentium sese studio hinc inde et crassi lubricitate unguenti, et plurimi balneatorum humi caderent, et rex ipse profusissimo pene enectus cachinno pronus corruerit, et, ut in turba solet, non belle etiam acceptus et conflictatus fuerit. Hunc aliquando ferunt in certaminibus quæ Antiochiæ celebravit, omnes qui aderant Græcos invitasse, pretiosissimisque unguentis ex aureis guttis peruunctos omnes, amaracino videlicet, et telino, et cinnamomino, crocinoque insuper et nardino celeberrimo, mille et quingentorum tricliniorum convivio suscepisse, in quo ipse invicem discubuisse, et discumbentibus ministrasse dicitur, cum mimis, quin etiam et histrionibus licenter adeo et impudenter saltasse, ut omnes convivas præ pudore oculos a se avertere cogeret. Is est Antiochus qui Romæ aliquando pro obside fuerat, et inde ad regni evectus apicem, ad has insaniæ notas regali licentia sine respectu turpiter declinavit. » Hucusque Leonicus. Porro de Antiochi hujus superbia, avaritia, crudelitate, impietate et sacrilegiis, vide I *Machab.* I, 11 et seq., ac lib. II, cap. V, 11 et seq., cap. VI, cap. VII, cap. IX.

ET VENIET CLAM, — clanculum fugiens Roma venit in Syriam.

ET OBTINEBIT REGNUM IN FRAUDULENTIA. — Hebraice בחלקלקות *bachalaclaccot*, id est blandimentis, puta simulatione benevolentiæ et clementiæ : simulans enim se velle agere tutorem pupilli nepotis sui Demetrii, eum regno exclusit, regnumque occupavit adjuvantibus eum Attalo et Eumene Asiæ regibus, ut dixi. Talis erit et Antichristus, scilicet maximus hypocrita. Audi Hippolytum, tract. *De Consummat. sæculi* : « Antichristus, inquit, in primordiis suis clemens erit, quietus, religiosus, odio habens injustitiam, detestans munera, idololatriam non admittens, amans Scripturas, observans sacerdotes, honorans senes, scortationes et adulteria repudians, non dans aures obtrectatoribus, hospitalis, studiosus pauperum, pupillos et viduas defendens, dissidentes inter se pacificans, nullum divitiarum studium præ se ferens : atque hæc omnia faciet

Antichristus erit hypocrita.

consilio simulato ac fraudulento, quo circumveniet omnes, ut se regem creent. »

22. ET BRACHIA PUGNANTIS EXPUGNABUNTUR A FACIE EJUS. — « Brachia » vocat vires et copias eorum, qui contra Antiochum pro Demetrio regni hærede pugnaverunt; sed ab Antiocho oppressi sunt. Unde hebraice est : *Et brachia inundationis inundabuntur*, id est auxilia Demetrii, quæ tanquam rivuli undique confluent, ab Antiocho, tanquam majore quodam flumine, obruentur. Ita Maldonatus. Vers. 22.

INSUPER ET DUX FOEDERIS. — « Dux fœderis, » inquit Theodoretus, fuit Onias pontifex, qui veteris Testamenti dux erat : hic enim ab Antiocho pontificatu privatus est, procurante id Jasone fratre Oniæ, qui pontificatum ambiebat, ut patet II *Machab.* IV, 9. *Secundo*, S. Hieronymus : « Dux fœderis, » inquit, fuit Judas Machabæus, qui fuit dux populi Judaici, Deo per fœdus astricti, quem Antiochus fraudibus superavit. *Tertio* et optime, Ptolemæus Philometor vocatur hic « dux fœderis, » tum quia cum Antiocho Epiphane avunculo suo fœdus iniit, tum quia filius fuit Cleopatræ sororis Antiochi Epiphanis, quam Antiochus Magnus Antiochi Epiphanis pater, Ptolemæo Epiphani, Philometoris patri, jungendi fœderis causa desponderat. Itaque Ptolemæus Philometor ex eo fœdere natus, velut vinculum et dux fœderis erat. Ita S. Hieronymus. Hic ergo Philometor ab Antiocho Epiphane contritus est, quia duces Philometoris ab Antiocho Epiphane inter Pelusium et montem Casium prælio victi sunt.

Ptolemæus Philometor superatur ab Antiocho Epiphane.

23. ET POST AMICITIAS, CUM EO FACIET DOLUM. — Quia Antiochus post victoriam parcens Philometori puero, et amicitiam simulans, ascendit Memphim, et ibi ex more Ægypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modico populo omnes uberes et mercatorias Ægypti urbes (quod nemo patrum suorum fecerat) otio, pace et opibus abundantes, ut habent Hebræa, ideoque securas subegit, earumque divitias occupavit et dissipavit; atque tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum, qui duces erant regis pueri, sua fraude subverteret. Deinde, ut ait angelus : « Contra » munitas et « firmissimas, » scilicet urbes Ægypti, « cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus, » id est observato idoneo eas capiendi tempore : aut potius, ut Maldonatus, *q. d.* Cogitationes et consilia sua animo premet, quoad opportunum tempus advenerit : tunc enim, aperto marte, regnum Ægypti invadet, et hoc est quod sequitur : Vers. 23.

25. ET CONCITABITUR FORTITUDO EJUS (scilicet Antiochi Epiphanis) ADVERSUM REGEM AUSTRI, — contra Ptolemæum Philometorem, regem Ægypti, ut jam non fraudibus, sed aperto bello eum invadat. Bellum hoc describitur lib. I *Machabæorum*, cap. I, vers. 19. Vers. 25.

ET NON STABUNT, — scilicet copiæ et auxilia regis Austri, puta Philometoris : quia Antiochus suis

fraudulentis consiliis omnia subvertit, et Ægyptios quosdam regis Philometoris aulicos, qui comedebant cum ipso panem, magnis promissis ad defectionem et regis sui perniciem induxit, ut sequitur :

Vers. 27. 27. DUORUM QUOQUE REGUM COR ERIT, — *q. d.* Antiochus et Philometor, vel potius Philometoris pueri principes, sancient fœdus, sed utrumque fictum : uterque enim cogitabit de alterius exitio; sed neuter poterit alterum penitus delere, quia « adhuc finis in aliud tempus, » id est, quia nondum venit tempus fini utriusque regis et regni a Deo præstitutum. Hæc omnia de Antichristo ad litteram accipit S. Hieronymus. Verum ex antecedentibus et sequentibus patet hæc omnia primario dici de Antiocho.

Vers. 28. 28. ET REVERTETUR IN TERRAM SUAM CUM OPIBUS, — cum prætextu tutelæ pueri regis Ægyptum expilaverit, ut dictum est vers. 21 et 24.

ET COR EJUS ADVERSUM TESTAMENTUM SANCTUM, — cogitabit Antiochus vastare quoque Judæam, Jerusalem et templum, ubi divina lex, quæ « sanctum Dei Testamentum » dicitur, servabatur.

ET FACIET, ET REVERTETUR, — *q. d.* Compos factus voti, scilicet expilata Judæa, Jerusalem et templo, « revertetur » in Syriam.

Vers. 29. 29. STATUTO TEMPORE REVERTETUR. — Significat angelus quod historici et S. Hieronymus docent, Antiochum Epiphanem bis intravisse in Ægyptum : cum enim prima vice doli non omnino ei ex voto cessissent, secundo reversus maximis copiis Alexandriæ Philometorem regem obsedit. Hoc est enim quod sequitur : « Et veniet ad Austrum, » id est in Ægyptum; sed « novissimum, » id est secunda hæc ejus expeditio, « non erit simile priori. » Nam

Vers. 30. 30. VENIENT SUPER EUM TRIERES ET ROMANI, — *q. d.* Venient contra eum legati Romanorum vecti triremibus. Publius enim Popilius Lenas legatus Romanus, qui Romæ Antiocho Epiphani familiaris fuerat, navibus appulsus Alexandriam, Antiochum virga circumscribens circulo in arena, illi dixit : « Senatus populusque Romanus præcipiunt ut Ægypto recedas, nec pugnes in Ptolemæos; et isto in loco respondeas quid consilii geras : an pacem, an bellum cupias. » Quibus ille perterritus, ait : « Si hoc placet Romanis, recedendum est. » Itaque statim movit exercitum. Ita Josephus, lib. XII *Antiq.* cap. VII, Livius, lib. V, dec. 5, Appianus in *Syriaco*, Justinus et alii. Vide hic in Antiocho quam verum sit istud : « Omne sub regno graviore regnum est. »

Popilius Antiochum Epiphanem virga circumscripsit, jussitque eum Ægypto excedere.

Nota : Pro *Romani* Hebraice est כתים *kittim*; Septuaginta vertunt, *Citii*. Citium urbs est in Cypro; et Vatablus vertit, *naves Cypri*. Unde Theodoretus putat hic significari, quod Antiocho pugnanti contra Ptolemæum Philometorem auxilia missa sint ex Cypro et Græcia. Verum hoc non consonat historicis, et repugnat nostro Interpreti. *Kittim* ergo Cyprum significat, indeque quasvis insulas, et transmarinas gentes, quales erant Romani et Itali : sic etiam accipitur *Num.* XXIV, 24, et *Ezech.* XXVII, 6. Hinc et Syrus ac Arabicus vertunt : *Venient super eum turmæ e Macedonia*, vel *de insulis Italiæ*.

PERCUTIETUR — Antiochus, non ferro, sed metu Romanorum. Unde hebraice est נכאה *nicha*, id est *infirmabitur*, et, ut Vatablus vertit, *consternabitur*, dolore et ira afficietur, quam mox evomet in Judæos. Unde sequitur :

ET INDIGNABITUR CONTRA TESTAMENTUM SANCTUARII, — *q. d.* Iram quam non potuerat in Ægyptios effundere, effundet Antiochus in Judæos, templumque eorum, quod hic vocatur « Testamentum sanctuarii, » id est sanctuarium Testamenti, seu sanctum templum, in quo servabatur Testamentum, id est lex et tabulæ legis. Est hypallage.

Moraliter disce hic in Antiochis et Ptolemæis, quam regna sint varia et mutabilia. Ita Fortuna principum est aurea, sed vitrea. Hinc Fortuna aurea olim servabatur in Imperatorum cubiculis, quasi regni fatum. Hanc Severus Imperator moriens in duos filios ita dividi jussit, ut alternis esset apud utrumque. Ita Spartianus in *Severo*. Ita Antoninus Pius moriens, ait Capitolinus, « M. Antonino rempublicam et filiam præsentibus præfectis commendavit, Fortunamque auream quæ in principum cubiculo poni solebat, transferri ad eum jussit. » Merito Tacitus, lib. XIII : « Nihil, ait, rerum mortalium tam instabile et fluxum est, quam potentia non sua vi nixa. » Nam « fortunam citius reperias quam retineas. » Quocirca Romani coluerunt Fortunam Viscatam, ut visco glutinove eam illigarent, sibique firmam et constantem efficerent. Sed frustra vagam alliges. Nam, ut ait Philo, lib. *Quod Deus sit immutabilis* : « Umbra, aut aura est, antequam subsistat prætercurrens. Accedit et recedit, Euripis et æstibus maris similis. » Fortunæ obsequentis pullus fuit Servius Tullius, ex servo factus rex Romanorum, qui prædicabat sibi familiarem esse deam Fortunam, eamque per fenestram in cubiculum ad se delabi, ideoque in Capitolio Fortunam Primigeniam et obsequentem dedicavit, ait Plutarchus in *Fortuna Rom.*; sed « Fortuna nimium quem fovet stultum facit, » ait Epictetus.

ET COGITABIT ADVERSUM EOS, QUI DERELIQUERUNT TESTAMENTUM SANCTUARII. — Nota : Judæi nonnulli proditores Antiochum contra cives, et patriam ac legem suam accersiverunt; sed illos postea fœdifragos, fœdifrage pariter in exsilium egit vel sustulit Antiochus : tales fuerunt Simon, Jason, Menelaus, de quibus II *Machab.* IV et sequent.

31. ET BRACHIA EX EO STABUNT. — « Brachia » Vers. 31.
hæc sunt duces et principes, quos Antiochus post biennium ingressus sui in Jerusalem, misit in Judæam, ut tributa exigerent, qui magis afflixerunt Judæos quam Antiochus afflixerat, I *Machab.* I, 30 et 53; hi profanarunt « sanctuarium fortitudi-

nis, » id est templum Dei omnipotentis et fortissimi. Vide cap. VIII, vers. 10 et 11. *Secundo*, « fortitudinis, » quia templum munitissimum erat instar arcis; et quia contra hostes invisibiles orantibus in eo, Deumque invocantibus, firmissimum erat asylum, pariter et præsidium.

ET DABUNT (id est ponent) ABOMINATIONEM (id est simulacrum Jovis Olympii) IN DESOLATIONEM, — id est in templo desolato et profanato, ad omnimodam ejus desolationem. Vide II *Machab.* VI, 1 et 2. Hebraice est : *Dabunt abominationem desolationis*, id est ponent in templo idolum Jovis, quod desolati suisque sacris destituti templi erit signum pariter et causa. Vatablus vertit : *Dabunt abominationem vastatoris*, id est Antiochi, vel *stupefacientem*, hoc est, quæ reddet homines stupentes et attonitos.

Nota : Hebræi idolum vocant *abominationem*, id est rem summe abominabilem.

Vers. 32. 32. ET IMPII IN TESTAMENTUM SIMULABUNT FRAUDULENTER, — *q. d.* Nonnulli ex perfidis Judæis simulantes se divini cultus et Testamenti, id est legis, amore flagrare, populum, patriam et religionem Antiocho prodent, uti paulo ante dixi. Vide I *Machab.* I, 12.

POPULUS SCIENS DEUM, SUUM OBTINEBIT, ET FACIET. —Hebraice est : *Populus sciens Deum roborabit*, scilicet cor suum; *et faciet*, id est viriliter aget, atque constanter ad ultimum vitæ halitum avitam religionem retinebit, vincetque tyrannum, non pugnando, sed moriendo : ita enim Antiochus se a septem illis fratribus, cum jam morerentur, irrisum esse indoluit, II *Machab.* VII, 24 et 39.

Vers. 33. 33. ET DOCTI IN POPULO. — Quos vers. præced. vocavit populum scientem Deum suum, nunc doctos appellat; qui enim Deum bene novit, sancteque colit, is doctissimus est : callet enim scientiam Sanctorum, *q. d.* Pii Judæi, quales præ cæteris fuerunt Mathathias, Eleazarus, aliique, præsertim sacerdotes et scribæ; hi resistent Antiocho, suosque docebunt tum verbo, tum potius exemplo, fortiter stare in lege patria, ideoque extrema quæque ab eo patientur, adeo ut solo triduo occisa sint ab Antiocho Judæorum 80 millia, 40 millia vincta, totidem venumdata, ut dicitur II *Machab.* V, 14; unde sequitur :

ET RUENT IN GLADIO, ET IN FLAMMA, ET IN CAPTIVITATE, ET IN RAPINA DIERUM. — *Rapinam dierum* vocat deprædationem bonorum, quam per aliquot dies, id est annos, ab Antiocho passi sunt Judæi. Audi Josephum, XII *Antiq.*: Quotidie, ait, necabantur crudelissimis torti cruciatibus. Nam flagris vehementer cæsi, et corpore lacerati, vivi etiamnum spirantesque suffigebantur crucibus; uxores item, et circumcisos liberos strangulabant et suspendebant a crucifixorum parentum cervicibus.

Vers. 34. 34. CUMQUE CORRUERINT (Judæi), SUBLEVABUNTUR AUXILIO PARVULO, — parvula manu, parvis copiis Judæ Machabæi, et fratrum ejus, qui maximos Antiochi exercitus, Dei ope, sæpe prostraverunt, cui tamen multi fraudulenter se junxerunt; hoc est enim quod sequitur : « Et applicabuntur eis (Judæis) plurimi fraudulenter ; » multi enim Judæi Machabæis liberatoribus suis invidentes gloriam, eis insidias tetenderunt. Hinc patet perperam aliquos Hebræorum apud S. Hieronymum hæc referre ad Julianum Apostatam, qui Judæos ficte adjuvit, ut per eos deprimeret Christianos. Sed auxilium hoc fuit parvulum et parvi temporis : nam ex contextu totius orationis liquet hæc pertinere ad Antiochum et Machabæos, non ad Julianum.

Vers. 35 35. ET DE ERUDITIS (scientibus Deum, ut dixi vers. 32) RUENT. — In Hebræo pulchra est paronomasia inter משכילים *maskilim*, id est doctos, et יכשלו *iichscelu*, id est corruent : doctorum enim est cadere, non animo, sed corpore; non peccando, sed fortiter pro lege Dei moriendo. Quare minus recte vertit Arabicus : *Et de sapientibus subvertentur, cum perquisierint eos.*

ET CONFLENTUR (id est tanquam aurum in igne coquantur, ut probentur et purgentur : hoc enim est Hebræum צרף *tsaraph*), ET ELIGANTUR. — Hebræum לברר *lebarer*, apte vertas, *et purgentur;* sequitur enim, *et dealbentur.* Noster vertit, *eligantur :* quia quæ purgata sunt, ab impuris seligi et eligi solent; uti aurum in fornace eligitur a scoria. Unde Hebræum *barer*, et purgare, et purgatum seligere, significat. Sicut ergo aurum in fornace vi ignis *primo*, conflatur et coquitur; *secundo*, purgatur et seligitur; *tertio*, nitescit et splendescit : sic justus in tribulatione per eam *primo*, agitatur et coquitur; *secundo*, probatur, purgatur et seligitur; *tertio*, albescit et splendescit. Itaque.

ET ELIGANTUR, — scilicet ad martyrium, et insignem gratiam ac gloriam, *q. d.* Deus permittet tantam Antiochi persecutionem et stragem, ut electi ejus in divinis rebus eruditi, in ea quasi fornace bulliant, purgentur, enitescant et glorificentur : « Quod enim est ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixivium panno, sal carni; hoc viris justis est tribulatio. » Videtur cauterium esse vulnus, sed est remedium vulneris : ita vexatio malum esse videtur, sed revera malorum est remedium. Hoc est quod ait *Malach.* cap. III, 3 : « Deus, inquit, quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum : et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Tradunt alchymistæ mira de suo lapide philosophico, scilicet ejus ac ignis virtute argentum vivum et metalla in aurum converti. Malim id credere speculative, quam practice experiri. Scio enim alchymiam multos divites olim ad pauperiem redegisse. Verum mystice id verissimum est : lapis enim philosophicus est patientia, quæ tribulationes omnes convertit in aurum, id est in consola-

Tribulatio est animæ dealbatio, purgatio et electio.

Moraliter, de constantia fidelium in persecutione

tiones, opes, et gloriam præsentem et æternam. Rursum tribulatio in justo consumit omnes affectiones carnales, et quidquid in eo terrenum est et fæculentum, ut fiat purus, subtilis, spiritalis, cœlestis et divinus : « Ad hoc excoquuntur homines tribulationibus, ut vasa electionis evacuentur nequitia, et impleantur gratia, » ait S. Augustinus in *Sentent.* num. 204. Ita « pauperem Lazarum provexit ad philosophiam paupertas, ad virtutem dolor, contemptus ad patientiam, » inquit Chrysologus, *serm.* 124. « Tria, inquit Ausonius, commendatione non indigent, ut probentur vel improbentur : sapiens oratio cum profertur, bonum vinum cum bibitur, vir bonus in calamitatibus. » Pulchre S. Augustinus in *Psalm.* LII : « Quo pungeris, inquit, inde nascitur rosa, qua coroneris. » Sicut ergo e spinis rosa, sic e tribulationibus oritur consolatio. Quocirca idem Augustinus in *Sententiis*, num. 23 : « Justo, ait, Dei judicio datur plerumque peccatoribus potestas, qua sanctos ipsius persequantur, ut qui spiritu Dei aguntur, fiant per laborum exercitia clariores. » De tribulationum utilitate multa dixi *Genes.* XXXIII, in fine.

Allegorice, hæc Antiochi persecutio, et Machabæorum patientia et constantia, typus fuit persecutionum decem Imperatorum, Persarum, Gothorum, et hæreticorum; ac christianorum in eis constantiæ et triumphorum.

Exempla. Persecutio prima Neronis. Prima fuit Neronis circa annum Domini 68, quo Roma incensa est et exusta : cujus occasionem Nero Imperator in peregrinos, christianos et judæos rejecit, et repente quæstione habita ejus jussu crudeliter in eos sævitum est. Addebantur pereuntibus ludibria, ut ferarum tergis tecti canum laniatu interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis iis uterentur. Persecutio hæc prima in christianos fuit Romæ : deinde per omnes provincias pari sævitia grassata est. Ita Baronius, tom. I, ann. 68, ex Severo, lib. II *Histor.*

Domitiani. Domitianus Imperator in sceleratam Neroniani in Deum odii et impietatis hæreditatem successit. Secundus namque fuit, qui contra christianos persecutionis incendium excitavit. Ipse enim Joannem Evangelistam de Epheso adduci jussit in Urbem, et in dolium ferventis olei mitti præcepit ante Portam Latinam : ex quo cum illæsus exiret, eum in Pathmon insulam relegavit. Ita Eusebius Cæsar., lib. III *Eccles. Hist.* cap. XIII, Joannes Nauclerus, vol. II *Chron. gener.* III, Baronius, anno Christi 93, tom. I.

Diocletiani. Anno Christi 300, Diocletianus in Oriente, Maximianus vero Herculeus in Occidente, persecutionem decimam post Neronem exercuerunt in christianos, quæ cæteris omnibus severior per decem annos et amplius Ecclesiam afflixit incessanter : et quamvis antea semper christianos persequerentur, tamen 19 anno imperii Diocletiani tam crudelis, tam sæva persecutio flagravit, ut intra unum mensem 17 millia martyrium inveniantur perpessa. Exiit enim edictum, ut cunctæ quæ erant in orbe ecclesiæ ad solum diruerentur, et sacræ Scripturæ ubique igni comburerentur, omnesque qui ecclesiis præessent, in vinculis ponerentur, ac deinde exquisitis suppliciis immolare diis cogerentur. Rapiebant itaque, ut ait Eusebius, omnes ecclesiarum principes et sanctos clericos, nobiles et ignobiles, viros ac mulieres una cum pueris : et variis, inauditis ac crudelioribus, ut excogitare poterant, suppliciis excruciabant : ex quibus nonnulli fatigati cedebant, alii usque ad finem patientiam servabant. Ita Joannes Nauclerus, volum. II *Chronograph. gener.* XI, ex Eusebio. Ex hisce tribus persecutionibus disce quales fuerint cæteræ septem.

Isdegerdis. Anno Christi Domini 420, Isdegerdes, Persarum rex, persecutionem contra Ecclesiam concitavit, occasione ex re gesta, quam sum narraturus, arrepta. Audas Episcopus, vir multis virtutis generibus ornatus, zelo non opportuno ille quidem accensus, Pyreum demolitus est. Templa enim, in quibus πῦρ, id est ignis eorum deus colitur, Pyrea vocant Persæ. De quo rex per magos certior factus, Audam accersit : ac primum placide eum coarguit, ac Pyreum denuo ædificare jubet. Qui cum ei contradiceret, negaretque se illud facturum; rex omnes ecclesias christianorum se diruturum minatur, atque reipsa perfecit. Nam ut primum Audam divinum illum virum trucidari mandaverat, ecclesias deturbari jussit. Quæ procella triginta annos continuos, a magis velut a quibusdam turbinibus agitata, duravit.

Gororanis. Porro Gororanes filius Isdegerdis, ut regni paterni, sic belli contra pietatem a patre commoti successor exstitit, quippe pater moriens hæc duo conjuncta filio reliquit. Tormentorum autem genera, et nova cruciamenta piis hominibus ab illis inflicta, vix enarrari possunt. Nam quorumdam manibus, aliorum autem tergis corium detrahunt : aliorum capita a fronte exorsi ad barbam usque cute exuunt : deinde robustis vinculis a capite usque ad pedes circumligant, et singulos calamis vi arcte constringunt, ut partem cutis, ad quam motæ erant arundines, eo pacto graviter lacerantes, acrioris doloris morsus efficerent. Quin etiam lacus effodiunt, eos summa cum diligentia jungunt, deinde ingentem soricum numerum in eos concludunt : postremo pietatis athletas, eorum manibus pedibusque constrictis, ne bestias abigant, soricibus velut alimentum objiciunt; sorices autem fame oppressi sensim carnes Sanctorum absumunt, sicque diuturnum et acerbum cruciatum illis afferunt. Sed tamen ne eo quidem modo athletarum fortitudinem et constantiam retundere potuerunt. Nam sua sponte accurrebant magno desiderio mortis oppetendæ, per quam aditus ad vitam immortalem patefit, inflammati. Ita Theodoretus, lib. V *Eccles. Hist.* cap. XXXIX.

Arianorum. B. Fulgentius Episcopus Ruspensis, cujus opera doctissima exstant, cum prius Mauros fugisset persequentes, incidit in Arianos, quorum crudelitatem immanem expertus, ad vicina provinciæ suæ loca regreditur, eligens Mauros potius paganos habere vicinos, quam molestissimos Arianos. Ita habet auctor Vitæ ejus.

Constantini Copronymi. Circa annum Domini 770, sub Constantino Copronymo iconomacho, monachi quadraginta duo truncatis naribus, barbisque illitis pice combustis, in balnei fornice clausi, ibique fame consumpti martyrio coronati sunt, ut habet Chronicum Sigeberti, anno Domini 770, et Martyrologium Romanum 12 januarii.

Macedonii. Macedonius hæresiarcha sub Constantio Imperatore Catholicos inaudito tormentorum genere cruciatos occidit. Inter cætera, fidelium mulierum ubera inter labra arcarum compressa dissecuit, et candenti ferro combussit. Ita Martyrologium Romanum 30 martii.

Eutychiani. Eutychistæ Alexandrini statim post mortem Marciani Imperatoris catholici, Proterium Episcopum et Patriarcham suum Catholicum cum aliis clericis tanta crudelitate occiderunt, ut viscera ejus gustarent, et crudas carnes comederent, reliquum corpus per plateas urbis trahentes. Ita Evagrius, lib. II *Histor. Eccles.* IX. Plura vide apud nostrum d'Aurout in *Catech.* cap. *De fidel. persec.*

Calvinistarum. Hæc veteres, quibus non cessere nostri hoc ævo vel in crudelitate carnifices, vel in constantia martyres Angliæ, Galliæ et Belgii, ut patet ex Theatro hæreticæ crudelitatis. Audi unum illustre e multis.

Delphis Bataviæ urbe Cornelius Musius captus est, et jussu Guilielmi principis Auriaci sic varie est excruciatus : altissimæ scalæ manibus vinctis est appensus, et ad pedes intolerabile pondus alligatum, ut compages omnes laxarentur : inde ardentibus tædis ambustæ axillæ. Mox resupinus constringitur, aqua fervens ori infunditur, eaque totus venter oppletur, quem sic fustibus deinde tundunt, ut ex omnibus corporis foraminibus illa tota efflueret. Postea capite deorsum verso ex duobus pedum majoribus digitis appenditur : inde truncatis manuum pedumque digitis, per nivem sanguine proprio cruentatam in urbem Lugdunum Batavorum raptatur, atque ita demum post tot supplicia laqueo suspenditur. Ita Annales Belgici, et ex iis Thomas Bozius, tom. I *De Signis Eccles.* lib. XI, cap. I.

USQUE AD TEMPUS PRÆFINITUM (donec transeat hæc tempestas, cessetque tempore a Deo præfinito) : QUIA ADHUC ALIUD TEMPUS ERIT, — scilicet quietis et gaudii post tot luctus et funera, *q. d.* Agite, sperate, post nubila Phœbus. Hebraice est, *usque in finem temporis, quia adhuc in tempus constitutum* (persecutio durabit), *q. d.* Hæc persecutio non prius cessabit, quam tempus puniendis, probandis, et purgandis Judæis a Deo præscriptum præterierit.

Moraliter hic multa docemur. *Primo*, hasce afflictiones Judæis, aliisque fidelibus non timere, sed Dei judicio et consilio evenire. *Secundo*, Deum non sine modo et fine homines in hac vita punire, sed certum iræ suæ terminum ponere. *Tertio*, homines cum a Deo judicantur, ut ait S. Paulus, a Domino corripi, ne cum hoc mundo damnentur. *Quarto*, homines non solum in altera, sed etiam in hac vita purgari. Ita Maldonatus.

Præclare S. Basilius, hom. 11 *De Patientia*: « Sicut, ait, gubernatorem navis tempestas, athletam stadium, militem acies, magnanimum calamitas, sic christianum hominem tentatio probat. Et sicut athletas certaminum labores coronis ad se alliciunt; ita etiam homines christianos probatio, quæ ex tentationibus descendit, ad perfectionem ducit, si cum decenti tolerantia, ac omni gratiarum actione, ea quæ a Domino ordinantur susceperimus. Pauper es? ne animum abjicias, sed omnem spem tuam in Domino ponito. Non enim ille non cernit angustiam, est illi cibus in manibus; sed tamen exhibitionem producit, ut constantiam tuam probet. » Et paulo inferius : « In morbo es? læte ferto : quia quem Dominus in oculis fert, eum castigat. Pauper es? exsulta : quoniam ea bona in te conferentur, quæ quondam in Lazarum. Ignominia afficeris ob nomen Christi? o beatum te! quia ignominia tua in angeli gloriam commutabitur. Servus es? gratias tamen et sic agito : habes enim longe te inferiorem; gratias, inquam, agito, quod unum prætereas, quodque in pistrinum conjectus non sis, deinde quod flagris non cæderis. Injuste tibi compedes inditæ sunt? spe rerum futurarum te sustenta. Juste condemnatus es? etiam sic gratias habeto. » Subjicit exempla : Periclis, qui verberantem se domum cum lumine deduxit; Socratis, qui cædentis se nomen fronti suæ inscripsit; Euclidis, qui minanti sibi mortem, juravit se eum placaturum, et ex hoste amicum effecturum.

36. ET FACIET. — Hæc et quæ deinceps sequuntur usque ad finem capitis, Illyricus accipit de Papa Romano, utpote quem ipse asserit esse Antichristum : sed hoc ita insulsum est, ut etiam Calvino displicuerit. *Secundo*, Calvinus accipit hæc de rege, id est, regno Romanorum, quod fuit ante et usque ad Christum : Romani enim gentiles in imperio illo suo amplo et superbo deos et idola non nisi ad speciem, revera autem tantum unum Deum Maozim, id est, virtutem suam, prudentiam et fortunam bellicam coluerunt : uti etiamnum faciunt reges et principes infideles et politici, qui dicunt : Vers. 36.

Dextra mihi Deus est, telum et quod missile libro.

Vide dicta *Ezech.* XXIX, 3. Mars ergo et arma fuerunt eis Deus Maozim : sensim enim ab imperiis et regibus ad Christum, Regem regum, de quo cap. sequenti, suo more descendit Daniel. Verum

hoc quoque tortum et violentum est, ut patet: non enim agit hic angelus de Romanis, sed de Antiocho et Antichristo. *Tertio*, ergo Catholici, et jam et olim, teste S. Hieronymo et Theodoreto, docent hic agi non de Antiocho, sed de Antichristo, Antiochi antitypo : ad Antichristum enim more prophetico avolare hic angelum; nam de eo agit diserte cap. sequenti, vers. 1 et 2.

Verum dico cum Chrysostomo et Maldonato : Angelus hic uti cœpit, ita et pergit in gestis Antiochi recensendis, ut patet ex ipsa horum versuum connexione et contextu; sed ita, ut ea tantum obiter et leviter perstringat, potiusque ad ea, quasi ad typum parabolice alludat, quam ea exacte describat : revera autem sub specie Antiochi describit Antichristum, ejusque mores. Sic Christus, *Matth.* XXIV, 25, ab excidio Jerusalem per Titum, transit et avolat ad excidium orbis. Sic Isaias, cap. XIV, agit de rege Babylonis, quasi de Lucifero : unde quædam affert quæ magis regi, quædam quæ magis ipsi Lucifero conveniunt. Vide *Can.* IV. Id ita esse patebit in sequenti.

ET DIRIGETUR. — Hebraice ויצליח *vaiatsliach*, id est *et prosperabitur*, *q. d.* Deum ipsum quodam modo vincet Antiochus, et post eum Antichristus, non suis viribus; sed quia Deus se, propter peccata populi, vinci patietur, ut dictum est cap. VIII, 10. Vide et II *Machab.* VI, 12.

DONEC COMPLEATUR IRACUNDIA (donec ira Dei, populi sui peccatis offensi, satietur, donec Deus compleat indignationem et vindictam suam; quo facto incipiet vicissim sævire in tam immania tum Antiochi, tum magis Antichristi, cujus is fuit typus, scelera. Nam) PERPETRATA (id est facta et decreta) EST (apud Deum hæc) DEFINITIO, — id est, hæc certa temporis præscriptio, *q. d.* Hoc tempus in præscientia et prædestinatione Dei, ejus punitioni præfinitum est.

Vers. 37. 37. ET DEUM PATRUM SUORUM NON REPUTABIT. — Non quod Antiochus deos patrios non coluerit, ad eos enim colendum compulit Judæos; sed quod Judæorum Deum spreverit et persecutus sit, quem tamen majores ejus Syriæ reges ita venerati fuerant, ut, quamvis adhuc idola retinerent, tamen Hierosolymitanum templum multis donis ornarent, et sumptus ad sacrificia suppeditarent, ut patet II *Machab.* III, 2. Ita ex Polychronio et Hugone cardinale Maldonatus.

Secundo et proprie, Antiochus, utpote superbissimus, parvi fecit deos patrum suorum, ut mox dicam. Verius hoc erit in Antichristo, qui in templo sedebit, voletque coli ut deus. De Antichristo, ejusque doctrina, moribus, imperio, miraculis, etc., multa dixi II *Thessal.* II. Ea ergo hic non repetam.

Antiochus mulierosus.

ET ERIT IN CONCUPISCENTIIS FEMINARUM. — Antiochus enim publice mimis et scortis miscebatur, inquit S. Hieronymus, adeoque uni concubinæ suæ dono dedit Mallotas et Tarsenses populos, ut patet II *Machab.* IV, 30. Ita Theodoretus.

Nota : In Hebræo hæc sequentibus jungi possunt, itaque contrarie verti cum Septuaginta : *Et in concupiscentiam feminarum, et super omnem Deum non intelliget* (Syrus, *non considerabit*); *quia super omnes magnificabitur.* Possunt etiam præcedentibus jungi, itaque verti cum Vatablo : *Non curabit etiam deos patrum suorum, nec mulierum concupiscentiam.* Quod *primo* sic S. Hieronymus et alii exponunt, *q. d.* Antichristus licet occulte spurcissimus sit futurus, exterius tamen magnam præ se feret castitatem, et simulabit se abominari concupiscentiam feminarum, scietque illud : Si non caste, saltem caute.

Antichristus mulierosus simulabit tamen se castum.

Secundo et aptius, *q. d.* Antiochus et Antichristus, etsi mulierosi erunt, tamen ambitio eorum et crudelitas superabit luxuriam, adeo ut nec mulieres, nec deos sint curaturi, quando agetur de honore et imperio dilatando, uti dixi de Pompeio, Cæsare et Antonio, cap. II, 43. Quin imo adeo crudeles erunt, ut ne feminarum quidem, quibus in bello parci solet, rationem habeant : ita enim mulieres Judæas æque ac viros necavit Antiochus, ut patet II *Machab.* cap. V, 13. Ita Maldonatus.

Verum noster Interpres aptius et verius hæc disjungit et dispungit, vertitque affirmative : *Et erit in concupiscentiis feminarum*; quia certum est Antiochum fuisse mulierosum etiam publice; et magis mulierosum fore Antichristum. Unde et Judæi inter alia terræ bona, etiam multitudinem uxorum ab hoc suo Messia exspectant. Hinc et Arabicus uterque vertit : *Et faciet secundum voluntatem suam cum mulieribus.*

Quare insulse, vel ipso Calvino assertore, Illyricus hæc refert ad cælibatum clericis ab Ecclesia indictum, quasi hoc sit dogma et sanctio Antichristi, id est Papæ, ut ipse fingit.

NEC QUEMQUAM DEORUM CURABIT. — Hæc verba tenuiter conveniunt Antiocho, tum quia ipse Deum Judæorum, qui solus vere est Deus, non curavit, sed hostiliter persecutus est : ita Maldonatus; quasi angelus hic opponat omnes falsos deos Deo vero, ut qui eum non curat, nullum Deum curare dicendus sit; tum potius, quia ipse superbia tumens parvi deos suos fecit, plusque sibi suisque viribus, quam diis ipsis attribuit, putans se a nemine pendere, atque instar Dei posse ad libitum dominari, non tantum hominibus, sed etiam mari et montibus, uti dicitur II *Machab.* IX, 8; sic enim politici et athei nullum Deum curant, imo negant omne Numen. Quod ergo Antiochus in templo Judæorum poni jussit statuam Jovis Olympii, id non tam religione et studio Jovis, quam ad profanandum Judæorum templum, Deique cultum evertendum fecit.

Verum plene et perfecte hæc competunt Antichristo, uti mox dicam.

38. DEUM AUTEM MAOZIM IN LOCO SUO VENERABITUR. — Imperite Porphyrius, ait S. Hieronymus, *Maozim* putavit esse Modin, quæ fuit patria Matha- Vers. 38. *Maozim*, quid?

thiæ et Machabæorum. Nota : *Maozim* hebraice significat fortitudines, arces, præsidia, uti vertunt Theodotion, Aquila, Syrus, Arabicus, Vatablus et alii : itaque accipit Noster vers. sequent. Symmachus vertit, *confugia*. Antiochus ergo in Jerusalem exstruxit arcem, in eaque et aliis civitatibus valida posuit præsidia, quæ hebraice vocata sunt *Maozim* : indeque Jovem Olympium, illorum tutelarem, vocavit deum Maozim, quasi dicas, deum munitionum, quem ab omnibus Judæis coli voluit : Jupiter enim apud Gentiles erat deorum princeps et potentissimus.

Antichristus colet diabolum suum Maozim.

Clarius hoc et verius erit in Antichristo : ille enim licet cæteros deos contemnet, tamen unum diabolum sibi familiarem privatim venerabitur, nomine *Maozim*, quasi fortem et potentem deum, qui omnia sibi subjiciat : huic ipse imperium suum acceptum referet. Unde Theodotion vertit : *Glorificabit Maozim*, id est, nominabit et celebrabit Deum Maozim, quasi fortem et potentem suum in bellis ducem, victorem et triumphatorem. Antichristus ergo colet Maozim uti Romani Martem ; imo Marinus in *Lexico* censet Maozim esse Martem. Dæmon ergo nomine et titulo Maozim vel Martis volet coli ab Antichristo, idque ut hoc nomen quod in Scriptura Deo tribuitur, sibi arroget, Deoque adimat. Deus enim in Scriptura a Sanctis vocatur et invocatur *Maoz*, id est robur, fortitudo, vis, ut *Psalm.* XLII, 2 : « Quia tu es, Deus, fortitudo mea, » hebraice *Maozi*, II *Reg.* XXII, 33 : « Deus qui accinxit me fortitudine, » hebraice *maoz*. *Prov.* X, 29 : « Fortitudo (hebraice *maoz*) simplicis via Domini. » Et cap. XVIII, 10 : « Turris fortissima (hebraice *oz*, idem quod *maoz*) nomen Domini : ad ipsum currit justus, et exaltabitur. » *Psalm.* XXVI, 1 : « Dominus protector (hebraice *maoz*) vitæ meæ, a quo trepidabo ? » *Psalm.* XXXVI, 29 : « Salus autem justorum a Domino : et protector (hebraice *maoz*, id est fortitudo, fortis defensor) eorum in tempore tribulationis. » Porro honoris causa Antichristus suum dæmonem, non in singulari *Maoz*, sed in plurali *Maozim*, vocabit : quia ab eo plurimum roboris, plurimas vires, imo omnes opes, omnem sapientiam, omnes dolos, omnem blandiloquentiam, omnem pompam, omne suum bonum accipiet. Hæc enim omnia hebraice vocantur *Maoz*, vel *Maozim* ; quia ea possidentem faciunt fortem et potentem. Sic Deum ob excellentiam, Hebræi in plurali vocant *Elohim*, et *Adonai*, et *El Sabaoth*, id est Deus virtutum vel exercituum.

Aliter Theodoretus : Deum enim Maozim putat vocari Antichristum, qui se ut fortem et potentem (hoc enim est Maozim) ab omnibus adorari faciet.

Antichristus atheus ut deus coli volet

Ex hoc ergo vers. et ex vers. præced. colligitur *primo*, Antichristum fore atheum, eumque cum pleno potietur imperio, non tantum Christum et idola, sed et Dei veri nomen et cultum ablaturum ; *secundo*, quod ipse solus publice coli volet ut deus : idem patet II *Thessal.* II, 4, ut ibi dixi ; *tertio*, quod tamen occulte dæmonem suum colet, nomine Maozim. Unde patet quam insulse Novantes calumnientur, dum asserunt Papam Romanum esse Antichristum : nil enim horum fecerunt, aut faciunt Papæ.

Tradit Hippolytus, lib. *De Consum. sæculi*, quod Antichristus suos legatos, tum homines, tum dæmones toto orbe mittet, qui dicent : « Magnus rex natus est super terram : venite, omnes, ad eum adorandum : properate, omnes, ad spectandas vires potentiæ ejus. En vobis ille præstabit frumentum, vinum largietur ; opes pretiosas, et sublimes dignitates præstabit. Ejus namque imperio omnis terra mareque obtemperat ; ad illum, omnes, accedite. » Quibus venientibus eadem confirmabit Antichristus sua blandiloquentia : « Assistent, inquit, præterea ipsi dæmones, splendentium angelorum speciem referentes, eumque divinis laudibus et honoribus celebrantes, et aliquando in cœlum evehentes, deinde ingenti pompa, et spectantium stupore, de cœlo in terras deducentes. » Hæc singula ex Antichristi fastu et familiaritate cum dæmonibus probabiliter suspicari et conjicere licet : at certo asserere non possumus. Nihil enim de his expressum et revelatum habemus.

Ex dictis patet minus recte Arabicum vertere contrarie, repetendo *nec*, quod præcessit, hoc modo : *Nec Deum fortem in habitaculo suo honorabit.*

ET DEUM QUEM IGNORAVERUNT PATRES EJUS (Deum Maozim jam dictum), COLET AURO. — Licet enim patres ejus coluerint Jovem Olympium, tamen non coluerunt eum hoc nomine *Maozim*, quo eum colet Antiochus ; *Maozim* enim loco Dei veri substituet, quasi proprium Judææ templique Deum.

Aliter ex Hebræo vertunt, explicantque de Judæis S. Hieronymus et Maldonatus, sic, *q. d.* *Deum quem non cognoverunt patres ejus* (Judæi scilicet prisci, et Patriarchæ), *unumquemque colere faciet*, hoc est, coget Antiochus omnes Judæos adorare novum deum, et patribus incognitum, scilicet Jovem Olympium.

39. ET FACIET UT MUNIAT MAOZIM, — ut muniat arces et præsidia sua. *Maozim* enim hic est appellativum nomen, non proprium, quanquam et proprium esse possit. Verisimile enim est Antichristum habiturum occultum aliquem locum idoli sui, quem ab idolo et a munitione vocabit Maozim. Vers. 39.

CUM DEO ALIENO. — *Primo*, sensus est, *q. d.* Ope dei alieni, puta diaboli *Maozim*, id est fortitudinum. *Secundo* et aptius, *q. d.* Antiochus, ut præsidia Judææ magis firmet, sibique assecuret, ponet in singulis urbibus deos alienos, puta idola, ut scilicet hac ratione Judæi cum religione legem et regem mutent, fiantque gentiles, et gentilem Antiochum ament et colant : id enim eum fecisse

patet I *Machab.* I, 57. Sic in templo Hierosolymitano posuit statuam Jovis Olympii, quo voluit urbem caput regni, perinde ac Romam Jove Capitolino muniri. Ita Maldonatus. Ita Jeroboam, timens ne populus ad templum et ad Roboamum rediret, vitulos aureos constituit in Dan et Bethel. Ita qui primi tumultus hos Belgicos suscitaverunt, hæresim induxerunt, ne populus religione et conscientia motus, ad suum principem rediret. Huic sensui favet versio Arabica Alexandrina : *Et incumbens in imagine forti super deos fortes*, vel *gloriosos;* aliter Syrus : *Et transibit in oppida fortia super deos alienos, ut videat, et dominetur in multos.*

Et multiplicabit gloriam, — Judæis scilicet, qui eum sequi ac Jovem Olympium a se erectum colere volent : unde clare vertit Vatablus : *Quem* (Deum Maozim) *qui agnoverit, eum honoribus augebit, et dominum multorum faciet,* tam Antiochus quam Antichristus.

Et terram dividet gratuito. — Hebraice est : *Terram dividet pretio,* id est in mercedem iniquitatis et idololatriæ, dividet eam suis asseclis.

Vers. 40. 40. Et in tempore præfinito præliabitur adversus eum rex Austri. — Pro *præliabitur* hebraice est יתנגח *iitnaggach,* id est *cornutabit,* cornu petet, uti cornutant arietes, *q. d.* Irritabit Antiochum Ptolemæus Philometor rex Ægypti. Redit hic angelus ad bellum Antiochi cum Ptolemæo Philometore, quando scilicet secundam expeditionem in Ægyptum Antiochus suscepit, eamque invasit magno exercitu, uti dictum est vers. 29; eo enim redit, ibique dicta refricat et confirmat. Ita ex Polychronio et Hugone Maldonatus.

Anti- christi egia erit Jerusa- lem. Verum S. Hieronymus et veteres passim hæc plenius et verius accipiunt de Antichristo : ipse enim erit rex Aquilonis, id est Judææ et Syriæ tyrannus : regia enim ejus erit Jerusalem; quare in eodem loco regnabit, in quo regnavit ejus præcursor Antiochus : unde per eum, quasi in eodem regno successorem, hic continuat et terminat angelus historiam Antiochi et Seleucidarum. Porro Antichristus regem Austri, id est regem Ægypti, Æthiopiæ et Libyæ (sic enim se explicat angelus, et hosce nominat vers. 42 et 43), primum debellabit : qua strage territi reliqui reges septem ex decem tunc futuris, Antichristo se subdent, uti dixi cap. VII, 8 et 20. Cur Aquilo notet Antichristum et impios, dixi *Jerem.* I, 13 et 14.

Anti- christus res re- es de- ellabit, nox reli- ui se ei ubdent.

Vers. 41. 41. Et introibit in terram gloriosam, — puta in Judæam, quæ hebraice dicitur צבי *tsebi,* id est terra gloriosa et inclyta. Causam dedi cap. VIII, 9.

Hæ autem solæ salvabuntur. — Perperam Arabicus habet, *non salvabuntur* : quia, ut ait S. Hieronymus : « Antiochus festinans contra Ptolemæum regem Austri, Idumæos, Moabitas et Ammonitas, qui ex latere Judææ erant, non tetigit, ne occupatus alio prælio Ptolemæum redderet fortiorem. Antichristus quoque Idumæam et Moabitas, et filios Ammon, id est Arabiam relinquet intactam; quia illic sancti ad deserta confugient, » et ad montes, et ad speluncas.

Principium filiorum Ammon. — Pro *principium* græce est ἀρχή, id est *principatus, q. d.* Principes, vel præcipui, sive potior et optima pars (Syrus, *reliquum,* vel *reliquiæ*) Ammonitarum, etiam effugiet et salvabitur. Similis catachresis est *Psalm.* CIX, 3 : « Tecum principium (id est principatus) in die virtutis tuæ. » Sic et Hebræum ראשית *rescit,* non tantum principium, sed et primitiva, præcipua et electa significat, ut patet libro I *Regum,* cap. XV, vers. 21, et *Amos,* cap. VI, 6. Theodoretus putat Antichristum hasce gentes præteriturum, eo quod sint futuræ sceleratissimæ, et Antichristo addictissimæ : ac mystice, Edom, inquit, significat *rufum;* Moab, *de patre;* Ammon, *populum ejus.* Ergo significari hic, quod sæviente Antichristo stabunt in fide constantes, ideoque salvabuntur illi, qui virtute sanguinis Christi purpurati, et in populum ejus cooptati, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati fuerint. Verum hic mysticus sensus ejus litterali sensui contrariatur. Prior ergo S. Hieronymi explicatio verior est.

42. Et mittet manum suam in terras. — Antiochus enim non tantum Syriam, sed et multas alias regiones occupavit. Vers. 42.

43. Et dominabitur thesaurorum. — Antiochus Ægyptum spoliavit, ut dixit angelus, vers. 24, et patet I *Machab.* XX. Vers. 43.

Per Libyam quoque et Æthiopiam transibit, — quasi victor et triumphator eas calcando. Unde Hebræa habent : *Libyes et Æthiopes in gressibus ejus,* id est gradietur super illos, illos gressibus suis premet et percalcabit. Sic *Habacuc* III, 12, dicitur : « In fremitu conculcabis terram. » Et *Job* XVIII, 14 : « Calcet super eum, quasi rex, interitus. » Ubi alii vertunt : *Calcet super eum, quasi rex mortis,* vel *rex terrarum.* Hinc videtur quod Antiochus, spoliata Ægypto, in Libyam quoque et Æthiopiam Ægypto vicinas, prædandi causa excurrerit. Hæc veriora erunt in Antichristo. Unde S. Hieronymus, Theodoretus et alii ex hoc loco colligunt tres reges ex decem ab Antichristo superandos et occidendos fore, regem Libyæ, regem Ægypti, et regem Æthiopiæ.

44. Et fama turbabit eum ab Oriente. — « Fama, » puta rumor de Judæorum defectione et rebellione, turbavit Antiochum; Judæa enim est quasi ad orientem Ægypti. Audi II *Machab.* V, 11 : « Suspicatus est rex (Antiochus) societatem deserturos Judæos : et ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit. Jussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, et per domos ascendentes trucidare. » Ita ex Polychronio Maldonatus. Vers. 44.

Verius hoc erit in Antichristo, qui cum Ægyptios, Libyes et Æthiopes expugnaverit, audiens in Oriente et Aquilone contra se bella consurgere, eo se convertet, inquit S. Hieronymus. Esto fama

hæc, ut solet, vero major, et viribus ejus minor sit futura. Nam, ut ait Ovidius lib. IX *Metamorph.*, Fama est,

> quæ veris addere falsa
> Gaudet, et e minimo sua per mendacia crescit,

præsertim in belli et hostium rumoribus; ubi verum est illud :

> Pejor est bello timor ipse belli.

Vers. 45. 45. Et figet tabernaculum suum Apadno. — Porphyrius censuit Apadno fuisse in monte Elymæo, qui situs est in Elymaide inter duo maria, id est flumina magna, puta inter Tigrim et Euphratem : ibi ergo posuisse tabernaculum suum Antiochum; cumque templum Dianæ ibidem spoliare vellet, ab incolis fugatum, mœrore interiisse. Verum merito hoc rejicit S. Hieronymus. Hic enim mons non est sanctus, nec in Judæa, nec inter duo maria : flumina enim non sunt maria. Iisdem rationibus refellitur quod alii quidam suspicantur, Apadno esse פדן *padan*, id est Mesopotamiam, ita dictam, quod sit in medio duorum fluminum, Tigris et Euphratis; *padan* enim hebraice idem est quod par, vel geminum. Aut certe esse Babylonem, quæ vicina est Mesopotamiæ, ubi confluunt Tigris et Euphrates. Censent enim Antichristum Babylone vel nasciturum, vel regnaturum. Melius S. Hieromus : Apadno, inquit, non est nomen proprium, sed appellativum, significans palatium suum, vel solium aut thronum suum, ut vertit Chaldæus, *Jerem.* XLIII, 10. Unde Vatablus vertit : *Et plantabit tabernacula palatii sui inter duo maria*; Symmachus vero et Septuaginta, τὸ *Apadno* omittunt. Significat ergo angelus, non quod Antiochus in Jerusalem aut Judæa palatium ædificaturus sit, sed quod eam bello sit capturus : ponere enim tabernaculum suum in aliqua urbe, est bello eam capere; nomen enim tabernaculi castrense est. Ita Maldonatus. Huc accedunt Syrus et Arabicus, qui pariter *Apadno* accipiunt ut nomen appellativum, deductum a Syro פדן *padan*, id est duo, par. Inde enim Mesopotamia hebraice vocatur *Padan Aram*, *q. d.* Syria quæ inter duo flumina, scilicet Tigrim et Euphratem, interjacet. Unde posset quis suspicari Apadno esse in Mesopotamia. Porro Syrus et Arabicus sic hunc locum vertunt : *Et figet tabernaculum suum in loco plano* (pari, æquali) *inter mare et montem, et custodiet sanctitatem suam, et veniet tempus finis ejus, et non erit illi adjutor.*

Apadno erit locus solii Antichristi. *Secundo* et potius, Apadno videtur esse proprium nomen loci in Judæa, a solio Antichristi, quod ibi ipse collocabit, sic appellandi; unde non tantum S. Hieronymus, sed et Theodotion et Aquila vertunt *in Apadno*; omnesque scribunt Apadno per majusculum A, quasi proprium sit loci. Marinus Brixiensis in *Lexico* putat Apadno alludere ad Ephod (ab eadem enim radice utrumque derivatur), *q. d.* Ad instar Ephod pretiosum, ephodinum; fiet enim ex purpura, bysso, hyacintho, cocco et gemmis, uti factum erat Ephod pontificis : quod Itali simile voce vocant : *Padiglione di seta e d'oro*. S. Hieronymus Apadno ponit juxta Nicopolim, quæ prius Emmaus dicebatur, ubi incipiunt montana Judææ, et ibi Apadno consignat Adrichomius in suis *Tabbulis Geographicis*.

Verum ipsi videntur non ex veterum historia, aut chorographia, sed ex eo quod Daniel hic Apadno ponit inter duo maria, ibidem Apadno consignare : quare si cum iis qui de solo Antichristo hæc intelligunt, Apadno accipias ut nomen proprium; aptius veriusque dicas hæc nomina Maozim et Apadno, necdum esse indita suis locis, sed indenda fore tempore Antichristi ab eventu, quo ibi ipse collocabit, vel solium suum, vel idolum dæmonis sui Maozim. Pari modo locus ubi cædetur Antichristus cum suis, necdum vocatur; sed tum vocabitur ab eventu, puta a clade Antichristi, Armageddon, id est excidium excidii, hoc est plenum excidium, horma, sive anathema, *Apoc.* XVI, 16. Nomen Apadno necdum est inditum loco, sed indetur tempore Antichristi.

Inter maria. — Ita Hebræus, Septuaginta, Aquila, Symmachus, Theodotion, et Biblia Latina Romana licet Complutensia legant *inter duo maria*, videlicet in Judæa, et forte in Jerusalem, quæ sita est inter duo maria, scilicet inter mare Mortuum et mare Mediterraneum. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Significat angelus Antiochum, et multo magis Antichristum, toti Judææ, ab uno mari ad alterum dominaturum.

Super montem inclytum et sanctum. — Hic enim mons vel est templi, puta Sion et Moria; vel Oliveti, inquit S. Hieronymus, ex quo putatur conscensurus in cœlum Antichristus; sed ab angelo deturbabitur et occidetur, nemoque ei auxiliari poterit. Hinc videtur quod Apadno, et tabernaculum Antichristi non erit juxta Nicopolim, ut vult S. Hieronymus, sed potius in Sion, vel monte Oliveti. Apadno erit juxta Sion.

Et veniet usque ad summitatem ejus (montis Sion et templi), et nemo auxiliabitur ei, — scilicet monti et templo, inquit Maldonatus, *q. d.* Antiochus, et multo magis Antichristus, capiet Jerusalem et montem Sion; neque eum Deus vel homines defendent; uti fecisse Antiochum patet ex lib. *Machab.* Verum alii passim τὸ *ei* exponunt Antiocho, vel Antichristo : Antiochus enim, capta et profanata Sion, a Deo ultore lethali morbo percussus est, nec ullus ei auxiliari potuit : multo magis Antichristus capiet Jerusalem et Sion, ibique regiam et solium suum constituet, ut patet *Apoc.* XI, 8; atque juxta eam cædetur, nec aliquis ei auxiliari poterit, ut paulo ante dixi. Prophetæ enim concise loquuntur quasi in raptu, ideoque multa subticent : sic hic tacentur clades et cædes Antichristi. Unde Vatablus vertit : *Cum venerit finis ejus*, scilicet regni et vitæ Antichristi : *Nemo ei auxiliabitur.*

Nota : *Apocal.* XIX, 11 et seq., vidit S. Joannes Christum equo albo insidentem, et ore vibrantem Quæsti... an glad...

fulmi- occide- r Antichris- tus? gladium, ac in capite habentem diademata multa, et vestem aspersam sanguine, cœlo egredi cum turmis cœlestibus, ac Antichristum cum suo pseudopropheta apprehensum vivum deturbare in tartara; Gog vero et Magog, omnesque Antichristi milites occidere gladio qui procedebat de ore ejus. Lactantius, lib. VII, cap. XVII et XVIII, hunc Christi descensum, gladium, pugnam, etc., plane ad litteram, ut sonant, eventura asserere videtur. Audi eum : « Cum hæc, ait, ita gerentur, justi et sectatores veritatis segregabunt se a malis, et fugient in solitudines. Huc impius rex inflammatus ira veniet cum exercitu magno, et admotis omnibus copiis circumdabit montem in quo justi morabuntur, ut eos comprehendat. Illi vero, ubi se clausos undique atque obsessos viderint, exclamabunt ad Deum voce magna, et auxilium cœleste implorabunt. Quorum ancipiti periculo, et miseranda comploratione commotus Deus mittet protinus liberatorem. Tunc aperietur cœlum medium intempesta nocte et tenebrosa, ut in orbe toto lumen descendentis Dei tanquam fulgur appareat. Qui priusquam descendat, hoc signum dabit : cadet repente gladius de cœlo, ut sciant justi ducem sanctæ militiæ descensurum : et descendet ille comitantibus angelis in medium terræ. Virtus autem angelorum tradet in manus justorum multitudinem illam quæ montem circumsederat, et concidetur ab hora tertia usque ad vesperum, et fluet sanguis more torrentis, deletisque omnibus copiis impius solus effugiet, et peribit ab eo virtus sua. Hic est autem qui appellatur Antichristus : sed se ipse Christum mentietur, et contra verum dimicabit, et victus effugiet, et bellum sæpe renovabit, et sæpe vincetur, donec quarto prælio confectis omnibus impiis, debellatus et captus tandem scelerum suorum luet pœnas. »

Respondeo fulmine. Probatur primo. Verum verius videtur hæc symbolice ostensa Joanni, tantum significare imperium, dominium et mandatum Christi, quo ipse manens in cœlo per Michaelem, quasi ducem suum, comitatum aliis angelis, ingenti luce quasi fulmine siderabit et afflabit Antichristum, itaque eum omni vi, robore et vita privabit, ac deturbabit in tartara. Id ita esse patet *primo*, quia certum est quod ea quæ ibi dicuntur de cœlo aperto, de albis equis, de Christi diadematibus et veste aspersa sanguine, de titulo in femore scripto : « Rex regum, et Dominus dominantium, » non realiter evenient, sed tantum symbolice per visionem ostensa sint Joanni ad repræsentanda mysteria Christi, quæ explicui *Apocal.* XLIX; ergo et cætera, cum sint his similia, symbolice accipienda sunt, non ut realiter eventura. Simili schemate Psaltes, *Psalm.* XVII, symbolice et poetice describit Deum nubibus vectum, armatum grandine, tonitru, fulmine, etc., descendere ad proterendum impios hostes suos.

Secundo. *Secundo*, quia Apostolus ait II *Thess.* II, 8, quod Christus occidet Antichristum, non gladio, sed spiritu, id est imperio oris sui, et « illustratione, » id est fulgore prævio et prænuntio « adventus sui. » Hoc enim fulgore quasi fulmine e cœlo emisso, sive per se, sive potius per Michaelem, siderabit et consumet Antichristum.

Tertio, quia Daniel, cap. XII, 1, ait quod tunc consurget Michael in prælium pro Christo et christianis. Sicut ergo rex per ducem bellum gerit, et conficit hostem : ita Christus per Michaelem conficiet Antichristum, hic enim est præses Ecclesiæ, ideoque dux Christi. Unde et *Apocal.* XII, ponitur dux belli christiani, quo scilicet in fine mundi cum Lucifero et Antichristo confliget pro Christo et christianis, ac Antichristum profligabit. Tertio.

Quarto, quia S. Petrus, *Actor.* cap. III, 21, docet Christum post ascensum in cœlum, ibi mansurum, nec visibiliter ex eo descensurum, nisi in die judicii quo restituet omnia : ergo non descendet ut occidat Antichristum. Hic enim occidetur multis diebus, et forte septimanis ac mensibus, ante diem judicii, uti ostendam cap. sequent. vers. 11 et 12. Quarto.

Quinto, subordinatio recta divinæ providentiæ id exigit. Solet enim Deus sua judicia exercere per angelos; hi enim sunt administratorii ejus spiritus, *Hebr.* I, 15. Contrarium enim nec deceret Christum, nec Antichristum; ut quid enim Christus Deus, et Dominus omnium, cum tot legionibus angelorum et sanctorum cœlo descenderet ad conficiendum Antichristum, qui miser et vilis erit homuncio, quem solo afflatu, imo nutu, potest occidere, imo annihilare? Ut quid tot legiones angelorum, quasi militum ei astant paratæ ad omnem ejus nutum, et ex quibus unus sufficit ad delenda plurima hominum millia? Quinto.

Sexto, quia Sibylla, lib. III, igne cœlesti, puta fulgure, afflandum Antichristum prædicit, cum ait : « Cum potestas ardens (puta ignis et fulmen validum) inundans in terram veniet; et Belier incendet, et superbos homines, omnes quicumque ei fidem præstiterint. » *Belier* enim (id est Belial : subinde enim littera *l* in *r* convertitur) hoc est homo impiissimus, sine jugo, sine Deo et lege, est Antichristus. Sexto.

Nota *secundo* : Antichristus ut probet se esse Christum, quasi simia Christi finget se mori, et post mortem ad vitam resurgere, ut patet *Apoc.* XIII, 12. Audi S. Gregorium lib. XI, *epist.* 3 : « Veniens in mundum Antichristus, diem sabbati et diem Dominicum ab omni jubebit opere custodiri. Nam quia simulaturus est mori se ac resurgere, ideo diem Dominicum in veneratione haberi præcipiet : quia vero judaizare populum compellet (ut videatur esse Messias Judæis promissus) ut ritus Mosaicæ legis revocet, et Judæorum sibi subdat perfidiam, diem sabbati observari coget. » Post fictam hanc et hypocriticam resurrectionem, coram toto populo ascendet in montem Oliveti (uti hic significat Daniel), volet-

que instar Christi in cœlum ascendere, ex quo primitus se descendisse mentietur : et tollent eum in aere dæmones, sumentes speciem angelorum, cunctis admirantibus, et divinitati ejus acclamantibus, inquit Pererius. Sed mox a Christo per Michaelem deturbabitur in tartara. Unde Haymo in *Isaiæ* XI : « Occidetur, ait, Antichristus, sicut doctores tradunt, in monte Oliveti, in papilione ac solio suo, in loco illo contra quem Dominus (Christus) cœlos ascendit. »

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite aperte transit angelus ad tempora novissima (in iisque finit pariter suum oraculum) Antichristi, de quo cap. præced. vers. 36 *et sequent., tecte sub nomine Antiochi loqui cœperat. Duo ergo tempora distinctissima, puta tempus Antiochi, et tempus Antichristi, in unum propter similitudinem conjungit; sicut Christus conjungit excidium urbis cum excidio orbis,* Matth. XXIV, 25, *vide* Can. IV. *Primo ergo, prænuntiat angelus Michaelem fideles adjuturum contra Antichristum : mox edocet resurrectionem piorum et impiorum, denique gloriam doctorum. Secundo, vers.* 7, *docet Antichristi monarchiam, et persecutionem duraturam tres annos cum dimidio, sive dies* 1290.

1. In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui : et veniet tempus quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. 2. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt : alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, ut videant semper. 3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti : et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. 4. Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum, usque ad tempus statutum : plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia. 5. Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant : unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis. 6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis : Usquequo finis horum mirabilium? 7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram et sinistram suam in cœlum, et jurasset per viventem in æternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur universa hæc. 8. Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi : Domine mi, quid erit post hæc? 9. Et ait : Vade, Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones usque ad præfinitum tempus. 10. Eligentur, et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi : et impie agent impii, neque intelligent omnes impii, porro docti intelligent. 11. Et a tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. 12. Beatus qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Tu autem vade ad præfinitum : et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.

Vers. 1. 1. In tempore autem illo, — in tempore Antichristi, de quo paulo ante egi.

Consurget Michael, — id est Michael exsurget in prælium contra regem Aquilonis, id est contra Antichristum, ut tueatur fideles et sanctos in tantis persecutionibus contra eum et contra Luciferum. Vide de hoc prælio Michaelis et draconis, id est Luciferi, *Apoc.* XII, 1 et seq.; ibi enim ad hunc locum Danielis alludit S. Joannes. Unde S. Thomas et alii docent in hoc prælio occidendum esse Antichristum a Michaele. Sic enim explicat illud II *Thessal.* II, 8 : « Quem (Antichristum) Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, » id est mandato suo : « Quia, inquit, Michael interfecturus est eum in monte Oliveti, unde Christus in cœlum ascendit. » Christus ergo executionem suæ sententiæ contra Antichristum committet Michaeli, qui post Christum supremus est judex, et præses divinæ justitiæ.

Michael occidet Antichristum.

Hæretici, ut sanctorum et angelorum patrocinia elidant, per Michaelem accipiunt Christum; sed insulse, ut patet, certum enim est quod angelus eumdem Michaelem hic intelligat, quem intellexit cap. x, vers. 13 et 21; ibi autem intellexit

Michaelem Archangelum : vocat enim eum principem Judæorum. Simili modo nuncupat eum, hic dicens : « Qui stat pro filiis populi tui, » qui scilicet præest tueturque Judæos tanquam fideles, populumque Dei, ac filios Patriarcharum; ideoque curabit ut Judæi in fine mundi ad Christum convertantur et salventur.

Aliqui per Michaelem intelligunt Mathathiam.

Alcazar in cap. XII *Apocal.* pag. 645, Polychronius hic, et R. Josue apud Aben-Ezra putant hic adhuc agi de Antiocho Epiphane, contra quem surrexit Michael, id est, inquit, Mathathias, cum filiis stans pro populo suo. Verum obstant sequentia : « Et multi de iis, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, et alii in opprobrium. » Quod ad litteram de resurrectione non morali ad patrum et avorum virtutem et constantiam, ut ipse intelligit, sed naturali ad vitam æternam, accipi debere clarum est, uti accipiunt S. Hieronymus, Theodoretus et passim veteres ac recentiores : ac S. Hieronymus acriter perstrinxit hic Porphyrium, quod hæc acceperit de Antiocho. Sic et Theodoretus. Nam Machabæi, inquit, etiam post victoriam occisi, vitam præsentem perdiderunt : et quia omnes pii fuerunt, ad vitam omnes resurrexerunt, non ad opprobrium.

S. Michaelis elogia ex Pantaleone.

Hunc locum multis illustrat Pantaleon diaconus et chartophylax Ecclesiæ magnæ, in suis de S. Michaele homiliis, quæ exstant apud Aloisium Lipomanum in Festo S. Michaelis. In iis enim ipse illustrissimas quasque angelorum apparitiones, quæ olim patribus acciderunt, Michaeli attribuit, ac *primo*, de Michaele accipit illud *Psalm.* XXXIII, 8 : « Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos, » « immittet, » scilicet præsidium : hebraice enim est חונה *chone*, id est *castrametabitur*, et ut S. Hieronymus vertit, *circumdabit in gyro*, ut opponatur Michael dæmoni, qui etiam dicitur tanquam leo rugiens circuire. Itaque significat Psaltes quod Michael angelos in morem castrorum instruat et ordinet ad fidelium defensionem. Quod enim instar militum in acie angeli nos tueantur, patet *Genes.* XXXII, 2, ubi cum Jacob angelos vidisset, dixit : « Castra Dei sunt hæc, » et IV *Reg.* VI, 17 : Erat « mons plenus equorum et curruum igneorum in circuitu Elisæi. » Et Christus, *Matth.* XXVI, 53 : « An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum? » Nam quod etiam dæmones in morem castrorum et acie ordinentur contra homines, probat Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* XX, ex *Lucæ* VIII, 30, ubi dæmon, rogatus a Christo quod sibi esset nomen, respondit : « Legio. »

Primum.

Secundum. *Secundo*, Michael fuit qui Adamum paradiso ejectum direxit, et terram ligone docuit colere, seminare, metere omnemque agriculturam.

Tertium. *Tertio*, Michael fuit qui Abrahæ gladium continuit, ne filium occideret, et in eo benedixit omnes gentes, *Genes.* XXII.

Quartum. *Quarto*, Michael legislatori Mosi pascenti oves apparuit totus igneus in medio rubi, eumque ussit, sed non combussit; itaque B. Virginis partum, generationemque Dei hominis adumbravit, *Exodi* III.

Quintum. *Quinto*, Michael fuit qui apparuit Balaam in via, eumque pergentem ad maledicendum Israeli corripuit, et benedicere compulit, *Numer.* XXII.

Sextum. *Sexto*, Michael vice Dei dedit legem Hebræis in Sina, *Exodi* XX. Quocirca Turcæ venerantur S. Michaelem. Nam in libro, cui titulus : *Doctrina Mahumet*, pag. 190, sic habetur : *Michael, Gabriel, Saraphiel* (id est *sar*, hoc est princeps, *Raphael*) *Archangeli, secretarii deitatis.* Et Rabanus, lib. I *De Cruce*, cap. VII, sic de eo canit :

> At Michael princeps habitantum dux et in alto,
> Te memorat virtute Dei simul æthera cuncta,
> Et regere et tegere.

Et Ecclesia in Festo S. Michaelis, ita eum invocat : « Princeps gloriosissime Michael Archangele, esto memor nostri : hic et ubique semper precare pro nobis Filium Dei. »

Septimum. *Septimo*, Michael apparuit stricto gladio Josue, cum is aciem contra hostes dirigeret, eumque animavit ad prælium, *Josue* V. Michael est « angelicarum copiarum dux, » ait S. Basilius, hom. *De Angelis.* Quocirca quod gentilibus fuit Mars, scilicet dux et præses bellorum, christianis est S. Michael. Qua de causa templa et oratoria, quæ olim gentiles Marti dedicaverant Antuerpiæ, Leodii, Luneburgi, Bonnæ, Coloniæ, et alibi, christiani exploso Marte in honorem S. Michaelis dedicarunt et cognominarunt, ut annotavit D. Braunius, tom. V *Urbium*, et ex eo noster Serarius in *Josue* cap. V, Quæst. XIV, in fine. Hinc S. Michael a Græcis vocatur Archistrategus; quin et exstat Imperatorum vexillum S. Michaelis imagine insignitum, ab eoque cognominatum, apud Curopalatam, pag. 93.

Octavum. *Octavo*, Michael Gedeoni apparuit ab ipsoque fuit adoratus, et extensa virga quam manu tenebat, tangens carnes, quas sibi Gedeon obtulerat, igne excitato consumpsit, et in flamma ignis ascendit ad cœlum. Idem eum adjuvit ut cum trecentis militibus innumeros Madianitas profligaret, *Judic.* VI et VII.

Nonum. *Nono*, Michael fuit qui 185 millia Assyriorum in castris Sennacherib una nocte occidit, IV *Reg.* cap. XIX.

Decimum. *Decimo*, Michael cum Azaria et sociis descendit in fornacem, flammam instar roris effecit, tresque pueros illæsos conservavit, *Daniel.* III.

Undecimum. *Undecimo*, Michael Danielem in lacu leonum servavit, oraque leonum frænavit, *Dan.* VI et XIV. Similiter S. Ephrem, orat. *De* 40 *Martyr.* tom. III : « Ne conturbaret, inquit, martyres Christi inimicus, angeli spatium stagni custodiebant : hinc quidem Gabriel, illinc vero Michael, et ab alto Christus universorum inspector. » Exstat in S. Pro-

copii, qui olim Nicias dicebatur, historia, insigne miraculum, quo ille ad christianismum impulsus est. Nam cum Scytopoli auream crucem dux illustris fabricari curaret, in ea divinitus absque aurifabri opera et scitu, tria insculpta sunt nomina : *Emmanuel, Michael, Gabriel;* sed ita ut summum locum teneret *Emmanuel*, inferiorem instar brachiorum, *Michael* et *Gabriel*. Vide Gretserum, lib. II *De Cruce*, cap. XIII.

Duodecimum. *Duodecimo*, Michael apprehendit Habacuc cincinno capitis, eumque cum prandio ex Judæa in Babylonem subito transtulit ut pasceret Danielem, atque eumdem rursus repente in Judæam reposuit, *Daniel.* XIV.

Decimum tertium. *Decimo tertio*, Michael fuit qui Probaticæ piscinæ aquas commovebat, et sanctificabat in figuram baptismi : ita ut qui primus in eam descenderet, ab omni ægritudine curaretur, *Joan.* V.

Rursum S. Michael Constantino Magno apparuit, indicans se olim Argonautas ad vellus aureum direxisse, eique dixit : « Ego sum Michael archidux Domini sabaoth, christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios tyrannos belligeranti, fideli et germano illius ministro, auxiliaria arma contuli. » Unde Constantinus fanum ab Argonautis erectum Numini quod ipsis salutem attulerat, indeque Sosthenium dictum, in Michaelium, id est S. Michaelis templum, convertit, in quo S. Michael sæpius deinde apparuit. Ita Nicephorus, lib. VII, cap. L.

Decimum quartum, Michael canet tuba novissima. *Decimo quarto*, Michael canet tuba novissime, eaque excitabit mortuos ut veniant ad judicium, I *Thessalon.* cap. IV, 16. Et de animabus mortuorum canit Ecclesia : « Signifer tuus S. Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, et semini ejus. » Quocirca S. Michael pingi solet cum statera, quasi librans animas, earumque opera bona et mala. Nam, ut ait Viegas in *Apoc.* XII : « Creditur Michael animarum e corpore discedentium particulare judicium exercere ; indeque est, quod cum gladio et statera depingitur, ut summa ejus potestas, justitiæque æqualitas declaretur in nostris, sive meritis, sive demeritis ponderandis. » Reprehendit hanc picturam Joannes Molanus in lib. *De Picturis*, sed eam defendit Serarius in cap. V *Josue*, Quæst. XLV, pag. 551. Addit Viegas Michaelem vocari Signiferum, quia signum sive vexillum crucis præferet Christo venienti ad judicium extremum. Idem docet Eckius, homil. 8 *De S. Michaele*.

Decimum quintum. Denique Michael est, inquit Pantaleon, « qui fidelium populorum Ecclesias exhilarat, Romanorum custodit rempublicam, Imperatorem armat adversus barbaros, christianos reddit victores, ab ingentibus maris fluctibus eos qui invocant eum liberat, fertilitates fructuum terræ suppeditat, consolatur pusillanimes, ægrotos visitat, fidejubet pro peccatoribus, dæmonum impetum propulsat, vitiorum flammam restinguit. » Rursum : « Per hos duos, inquit, Michaelem et Gabrielem descendit omnis datio bona, et omne donum perfectum, quod desuper mittitur in terram a Deo omnipotente. Hæ enim sunt duæ maximæ, et paris momenti lucernæ divinitatis, quæ est una et trina. » Hæc sunt præconia, quæ juxta Pantaleonis sententiam de Michaele in Scriptura memorantur : Scriptura enim ea expresse Michaeli non appropriat ; quanquam et ea quæ alii angeli gesserunt, recte Michaeli attribuuntur. Sic enim gesta militum duci tribuimus. Addit Pantaleon quod S. Joannes apostolus, magnus fuerit S. Michaelis in Asia prædicator, quodque in ejus honorem templum exædificari curarit : uti et « Justinianus Imperator militiæ cœlestis summo principi Michaeli pluribus in locis erexit ecclesias : probe sciens se, si talem tantumque ducem sibi conciliaret, qui rebelles angelos cientes in cœlo prælium superasset, certam securamque de vincendis Wandalis posse habere fiduciam, » inquit Procopius, lib. I. *De Bello Wandal.* S. Joannes celebravit in Asia Michaelem et Justinianus.

Refert Nicephorus, lib. VII, cap. L, Constantinum Magnum in loco qui Sosthenium dicitur, duas ecclesias construxisse in honorem S. Michaelis, ibique S. Michaelem illi apparuisse, ac dixisse : « Ego sum Michael archidux Domini sabaoth, christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios tyrannos belligeranti, fideli et germano illius ministro, auxiliaria arma contuli ; » itaque e somno excitatus Constantinus regionem eam pulcherrime excoluit, et ara imperiali, magnificaque manu et liberalitate in parte Orientali constructa, celeberrimum id templum civibus simul et advenis reddidit. Porro mire sacram eam ædem apparitionibus suis illustravit Archangelus. Nullus enim gravi quopiam casu, aut ineluctabili periculo, aut ægritudine incognita, morbo denique incurabili circumventus, qui ibi Deum orans imploraverit, non facile opem et auxilium invenit. Et certo satis creditur D. Michaelem Archangelum apparere ibi solitum, salutiferum efficere locum : cujus rei gratia ab antiquis etiam Michaelium est vocatus, hucusque Nicephorus. Et Constantinus.

Narrat Cromerus, lib. X *Histor.*, Lescum, Polonorum principem, cum parva manu insecutum multa Lithuanorum millia, qui Poloniam divexabant, cumque ex labore itineris paululum requievisset, Michael Archangelus illi adstitit et suum illi auxilium promisit, ac de victoria certum reddidit : qui victor rediens eidem angelo Lublini templum exstruxit.

Nota est dedicatio ecclesiæ S. Michaelis, ejusque apparitio in monte Gargano sub Gelasio Pontifice, quam recolimus die 8 maii. Paulo post Bonifacius Pontifex ecclesiam nomine S. Michaelis constructam dedicavit die 29 septembris in summitate circi, quæ ab altitudine, *Inter nubes* vocatur. Ita Addo et Baronius anno Domini 531. Celebre quoque fuit templum S. Michaelis Conis sive Colossis, quod quia violare ausus est Alexius

iconoclasta, hinc post largiorem compotationem a sacerdote quodam suo gladio jugulatus est, inquit Nicetas Coniata, lib. III *Annal. Isacii Imperatoris.*

Et veniet tempus. — Hebraice עת צרה *et tsara*, id est tempus afflictionis : erit enim tunc « tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, » ut ait Christus *Matth.* xxiv, 21. Quam atrox et varia futura sit persecutio Antichristi, explicui II *Thess.* ii, 10, Quæst. V, et *Apoc.* xiii.

Salvabitur populus tuus. — « Tuus, » o Daniel! puta Judæi in fine mundi salvabuntur, præsertim cum viderint Antichristum, in quem crediderant, a Christo profligari, et detrudi in tartara. Judæos vocat populum Danielis, quia Daniel vir desideriorum eorum salutis erat studiosissimus ac si eorum fuisset mater. Sic enim Galatis, cap. iv, 19, ait Apostolus : « Filioli mei, quos iterum parturio. »

Plerique Judæi occiso Antichristo convertentur ad Christum: Omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. — Plerique enim Judæi, occiso Antichristo, convertentur ad Christum, itaque salvi fient; quia brevi tempore quod restabit ad diem judicii, in fide et gratia Christi persistent, ideoque scripti sunt in libro præscientiæ Dei et prædestinationis ad gloriam. Novit enim Dominus qui sunt ejus. De hoc libro multa dixi *Exodi* xxxii, 32, et *Philipp.* iv, 3.

Non omnes. Nota : Tὸ *omnis qui inventus fuerit*, significat non omnes Judæos, qui erunt in fine mundi, scriptos esse in libro vitæ, ac proinde non omnes convertendos esse et salvandos; sed aliquos mansuros in sua infidelitate et damnandos : quamplurimi tamen convertentur et salvabuntur, hoc est enim quod ait Apostolus *Rom.* xi, 26 : « Et sic omnis Israel salvus fieret : » « omnis, » id est plerique, et pene omnes. Ita Theodoretus et S. Gregorius, hom. 12 *in Ezech.*

Vers. 2. 2. Et multi de his qui dormiunt, etc., evigilabunt, — hoc est multi dormientium, ut vertunt Septuaginta. Hebræi enim ablativum cum præpositione ponunt pro regimine genitivi. Jam multi dormientium, hoc est multi dormientes, puta omnes dormientes. Dicit tamen « multi, » ut notet hos omnes non fore paucos, sed multos, *q. d.* Omnes dormientes, qui erunt multi, et pene innumeri, resurgent, sive tota multitudo dormientium, quæ plurima est, resurget. Sensus est, omnes qui mortui sunt resurgent. Sic τὸ *multi* capitur pro omnes, *Rom.* v, 15 : « Unius delicto multi mortui sunt; » et *Matth.* xxvi, 28 : « Qui pro vobis et pro multis effundetur. » Ita S. Augustinus, XX *De Civit.* xxi, Theodoretus et alii. Licet ergo quidam opinati sint non omnes homines morituros, ac consequenter nec omnes a morte resurrecturos, nimirum eos qui vivent sub diem judicii : hos enim sine morte immutandos, et vivos transferendos ad vitam immortalem, cum obviam rapientur Christo judici in aera, uti videtur dicere Apostolus, I *Thessal.* iv, 16. Idem docent S. Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius, Theodoretus, S. Epiphanius, *hæres.* 64; S. Hieronymus, *epist.* 148, Quæst. III; Tertullianus, *De Resurrect.* cap. xli et xlii; Origenes, lib. V *Contra Celsum* : tamen hi, omnesque alii Patres et Doctores consentiunt omnes qui mortui sunt, a morte resurrecturos in die judicii. Ita S. Hieronymus *ad Pammachium*, epist. 61, S. Augustinus, *Enchir.* lxxxiv, S. Gregorius, XIV *Moral.* xxxi, et alii passim. Ergo mortuos omnes homines esse resurrecturos est de fide. Id enim diserte asserit Christus alludens ad hunc Danielis locum, *Joan.* v, 28 : « Venit, inquit, hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei : et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii, » id est damnationis et gehennæ, ad quam justo Dei judicio damnabuntur. Et S. Paulus, I *Cor.* xv, 22 : « Sicut, ait, in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. » Et mox vers. 51 : « Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. » Denique si aliqui resurgent, ergo omnes. Non est ratio cur hic resurgat, non ille, cum omnium eadem sit conditio. Cum ergo angelus hic ait : « Multi evigilabunt, » non negat omnes, sed potius omnes comprehendit.

Nota : Dicit hic *multi* potius quam omnes, tum ad sermonis copiam, ne vocem *omnis* iteret; dixit enim : « Omnis qui inventus fuerit scriptus in libro; » tum propter sequentem distributionem, *q. d.* Multi ex mortuis resurgent ad gloriam, multi ad opprobrium æternum. Ita Maldonatus. *Secundo*, dicit *multi*, quia opponit hos multos paucis Judæis, qui tunc vivent et salvabuntur, uti dixi versu præcedenti, *q. d.* In fine mundi omnis fere populus tuus, o Daniel, id est plerique omnes Judæi tunc victuri convertentur ad Christum, salvabuntur, et resurgent ad gloriam : at hi omnes erunt pauci; multi vero, imo plurimi erunt, qui ab omni sæculo in toto mundo mortui, tunc resurgent, alii ad gloriam, alii ad gehennam. Quocirca huc alludit S. Joannes, *Apocal.* vii. Ubi cum dixisset ex Judæis in fine mundi convertendos et salvandos fore 144 millia, puta 12 millia ex qualibet tribu, subdit vers. 9 : « Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, etc., stantes ante thronum, et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum. » Quod enim ibi dicit Joannes ex Judæis salvandos fore 144 millia, hoc Daniel hic dicit : « In tempore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. » Rursum, quod Joannes ibi dicit : « Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat; » hoc Daniel hic dicit : « Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt : alii in vitam æternam, alii in opprobrium. » Alludit, dico, non citat : nam Joannes de solis salvandis in die judicii loquitur, Daniel vero tam de reprobandis, quam de salvandis. Rursum, Joannes Judæis paucis in fine mundi salvandis, opponit multas gentes tum pa-

riter victuras et salvandas; Daniel vero paucis Judæis tum victuris et salvandis, opponit innumeram multitudinem hominum omnium prius mortuorum, qui tunc resurgent.

Hinc patet Judæis a Deo et angelis revelatam fuisse resurrectionem mortuorum. Quod enim Rabbini aliqui putant Judæos ab Antiocho oppressos hic vocari mortuos, eorumque liberationem vocari resurrectionem, insulsum est : nec enim Judæi tunc resurrexerunt ad vitam æternam; quod tamen de mortuis hisce dicitur. Sic et animæ immortalitatem, ac ex ea consequentem resurrectionem corporum per umbram cognoverunt gentiles. Demosthenes, cum fugeret Antipatrum, Architæ blande ei pollicenti vitam, si rediret, respondit : « Absit, ut vivere turpiter malim, quam honeste mori, postquam Xenocratem et Platonem audivi de animi immortalitate disserentes. » Ita refert Cardinalis Bessarion in *Apologia Platonis.*

Trismegistus in *primo Dialogo Pimandri,* ex animantibus ait solum hominem esse duplicis naturæ, mortalis propter corpus, immortalis propter animam : additque « animum justi harmoniæ motione exutum ad cœlum ascendere, ubi una cum cœtu mentium beatarum laudat Deum, quo omnes illic fruuntur. » Eadem fuit sententia Ciceronis in *Somnio Scipionis.* Hinc fluxit opinio Elysiorum Camporum quos canit Virgilius, VI *Æneid.* Didymus ille inter Brachmanas princeps ita scribit ad Alexandrum Magnum : « Non sumus hujus mundi incolæ, sed advenæ, nec ita in orbe terrarum venimus, ut in eo libeat consistere, sed transire : properamus enim ad larem patrium. » Plures citavi *Genes.* xxxvii, 35.

Mors æterna vocatur opprobrium, cur?

In opprobrium, — in mortem æternam : opponitur enim vitæ æternæ. Mors hæc vocatur opprobrium, quia ignominiosissima erit æque ac molestissima. « Gravissima pœnarum pudor est; impii enim resurgent ad pudorem et opprobrium æternum, » ait S. Chrysostomus, homil. 6 *in Epist. ad Ephes.* Si enim ingens pœna est, cum dux coram rege proditionis convincitur; cum latro reus publice in furcam agitur; cum regia conjux publice ut adultera capite plectitur : quis erit pudor, cum reprobi coram toto mundo, quia læsæ majestatis divinæ rei, infames, incesti, proditores, damnabuntur ad æternas pœnas, ut cum teterrimis dæmonibus in gehennæ carcere, pice, fumo et flamma vitam perennem agant? Qualis erit illa exprobratio Christi in die judicii ad reprobos? Ego vos pavi, lavi, vestivi, redemi meo sanguine : vos me esurientem, sitientem, nudum, afflictum non pavistis, non potastis, non vestistis, nulla re juvistis; ego pro vobis flagellatus, concisus, occisus sum : vos iterum vestris sceleribus me flagellastis, concidistis, occidistis; ite ergo, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.

Exprobratio Christi

Audi Christum judicem exprobrantem apud S. Augustinum, serm. 67 *De Tempore* : « Ego te, o homo, de limo manibus meis feci; ego terrenis artubus infudi spiritum, ego tibi imaginem meam conferre dignatus sum; tu vitalia mandata contemnens deceptorem sequi, quam Deum maluisti. Cum expulsus de paradiso mortis vinculo propter peccatum tenereris, carnem assumpsi, in præsepio expositus, et pannis involutus jacui, infantiæ contumelias, humanosque dolores pertuli, irridentium palmas et sputa suscepi flagellis cæsus, vepribus coronatus, cruci affixus. En clavorum vestigia, quibus affixus pependi. En perfossum vulneribus latus. Cur quod pro te pertuli, perdidisti? cur ingrate redemptionis tuæ munera renuisti? cur habitaculum, quod mihi in te sacraveram, luxuriæ sordibus polluisti? cur me graviore criminum tuorum cruce, quam illa in qua quondam pependeram, afflixisti? gravior enim apud me peccatorum tuorum crux est, in qua invitus pendeo, quam illa in quam tui misertus, mortem tuam occisurus ascendi. Et quia post omnia mala ad medicamenta pœnitentiæ confugere noluisti, ab auditu malo non mereberis liberari : despexisti enim in judice veniam. »

Judicis ad reprobos.

Tunc dicent impii præ pudore et timore montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos. Vide et exprobrationem Christi judicis ad Elpidophorum, quam ei intentat Muritta diaconus apud Victorem Uticensem, lib. III *Persecut. Wandal.* recitavi eam, *Rom.* vi, 4. Errat ergo R. Saadias, qui solos justos et sanctos resurrecturos putat; et Judæi, qui solos Judæos a Messia resuscitandos putant.

Ut videant semper. — Hebraice est לדראון אולם *lediron olam,* quod Septuaginta, Vatablus et Pagninus vertunt, *in contemptum æternum;* Marinus in *Lexico*, *in reprobationem et abominationem æternam,* ut Deus, angeli et sancti eos exsecrentur et abominentur perpetuo. Syrus et Arabicus vertunt : *in perditionem et ignominiam sociorum suorum in sæculum*, forte pro ראון *reon,* legerunt רעים *reim,* id est sociorum amicorum. *Secundo*, alii vertunt, *In durationem doloris æternam,* quasi *diron* conflatum sit ex דור *dor,* id est duratio, et און *on*, id est dolor. *Tertio*, alii vertunt, *in durationem concupiscentiæ*, vel *peccati æternum*, *on* enim non tantum dolorem, sed et concupiscentiam, et peccatum (quod omnis doloris est causa) significat. *Quarto*, Noster hic et *Isaiæ*, cap. ult., vers. ult., cum Chaldæo *diron* vertit *satietas visionis*, quasi *diron* conflatum sit ex די *de,* i. e. sufficientia, satietas, et ראון *raon,* i. e. visio : visionem tam activam quam passivam intellige, hoc est, ut videant et videantur. Activam hic accipit Interpres noster, *q. d.* Resurgent alii in mortem et opprobrium, ut videant, id est ut sentiant et experiantur semper supplicia, opprobria et dolores mortis æternæ, ut semper moriantur, semper agonizent, et nunquam sint mortui. Passivam accipit *Isaiæ*, cap. ult., vers. 24, quia ibi additur « omni carni. » Ait enim : « Erunt (damnati) usque ad satietatem vi-

Diron quid? Primo. Secundo.

sionis omni carni, » *q. d.* Videbuntur, eruntque probro et ludibrio omnibus hominibus; aut, ut Forerius, R. David et alii, *q. d.* Erunt nauseæ et detestationi omnibus videntibus, ne videlicet velint eos videre ob multitudinem vermium quibus scatebunt. Putat enim R. David *diron* deduci a דרא *dara*, quod ipse interpretatur *vermem*. Unde hic *diron olam* vertit, *vermem sempiternum*. « Vermis enim eorum non moritur, et ignis non exstinguitur, » *Isaiæ* LXVI, 24.

Hæc ruminans B. Isaias abbas, tom. II *Biblioth. SS. Patrum*, orat. 29, ita lamentatur : « Væ nobis, qui hic sine timore nos peccatis obstringimus! quoniam illic nos ignis æternus excipiet, et tenebræ exteriores, et vermis qui non dormit, et luctus, et stridor dentium, et coram angelis et creaturis omnibus dedecus sempiternum.

« Væ nobis, quorum animæ confusæ, et a pœnitentia alienæ in resurrectione et horrendo illo gentium omnium judicio assumptis corporibus suis, cum fletu et stridore dentium in gemitus, et luctus, et cruciatus conjicientur acerbissimos ac sempiternos!

« Væ nobis, qui in isto peregrinationis exsilio detestandas oblectationes consectamur, et paradisi deliciarum obliti, contemnimus regnum cœlorum!

« Væ illis, qui aliis laborant, et sibi ipsis non prosunt.

« Væ nobis, qui cum assiduos conscientiæ nos reprehendentis stimulos sentiamus, non erubescimus, nec rationem actionum omnium nostrarum redditturi, Dei judicium formidamus! »

Vers. 3. 3. QUI AUTEM DOCTI FUERINT, FULGEBUNT, etc. — Ex hoc loco docent Doctores corpora Beatorum tota fore lucida exterius et interius, ut tota luce penetrentur, sintque transparentia. Sic enim lux penetrat firmamentum et stellas, facitque eas totas et omnino lucidas : hocque erit ingens Beatorum gaudium, quod seipsos suique partes intimas, æque ac sociorum perspicere poterunt, ita ut nihil lateat quod non videant. Ita docent D. Thomas, Richardus, Paludanus, Sotus Major, atque alii quos citant et sequuntur Franciscus Suarez, III part., tom. II, disput. 48, sect. II, et Joannes Salas, I II *Quæst.* V, art. 5, tract. II, disput. 14, sect. XV. Neque lux hæc colori corporum officiet. Sic enim vitrum varios colores suscipit, et tamen lumine intime penetratur : quin et alia corpora crassa colorata sunt et lucida; ac ratione coloris videntur in die, et ratione lucis in nocte, ut patet de noctiluca, nitedula, cicindela, lampyride, qui est vermiculus noctu lucens ut margarita, quo exemplo ad rem hanc confirmandam utitur Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 8, dum ait : « Justi splendebunt ut sol, et tanquam luna, sicut et splendor firmamenti : et prævidens istam hominum incredulitatem Deus, vermibus parvulis lucidum dedit corpus, ut eo splenderent, ut ex apparentibus crederetur id quod exspectamus : qui enim partem potuit præstare, poterit et totum; et qui fecit ut vermis lumine splenderet, multo magis hominem justum splendidum efficiet. »

Corpora Beatorum tota erunt lucida, et tamen colorata.

Quæres, an alii hic sint justi, et alii docti : an alius splendor firmamenti, alius stellarum?

An doctores præ aliis justis lucebunt? Prima sententia.

Primo, Dionysius Carthusianus : Docti, inquit, sunt omnes justi. Hi enim sunt scientes Deum, ut dixit cap. præced., vers. 32; hique docti sunt a Spiritu Sancto pie et sancte vivere; sæpe tamen non sufficiunt ut alios doceant : unde his in sequenti hemistichio præponit doctores. Huc facit illud S. Leonis, serm. *De Epiphania* : « Quicumque, ait, in Ecclesia pie vivit et caste; qui ea quæ sursum sunt sapit, non quæ super terram, et cœlestis quodam modo instar est luminis. Et dum ipse sanctæ vitæ nitorem servat, multis viam ad Dominum quasi stella demonstrat. »

Verum obstat vox *autem*, cum ait : « Qui autem docti fuerint, » qua distinguit doctos ab aliis justis et sanctis, qui omnes, uti præcessit, evigilabunt in vitam æternam. Unde S. Hieronymus *ad Paulinum* : « Vides, inquit, quantum inter se distent justa rusticitas, et docta justitia; alii stellis, alii cœlo comparantur. » Hinc et Averroes dixit hominem doctum et hominem indoctum ita differre, ut de iis homo, sive natura hominis, non prædicetur æqualiter.

Secundo, alii melius putant hic distingui doctos tam a doctis, quam a Doctoribus. Hos enim esse tres gradus Sanctorum, uti sapientia et merito, ita et præmio dispares. Sancti ergo simplices et indocti sunt quasi cœlum cæruleum, purum et pellucidum : docti vero sunt quasi splendor firmamenti, id est sicut candor, vel nubes candida quæ resplendet in cœlo cæruleo : doctores autem aliorum sunt lucentque quasi stellæ. Hi enim sunt tres uti lucis, ita et Sanctorum gradus. Audi et Rabbinos in *Midras tehillim*, in *Expositione Psal.* XI, ad vers. : *Quoniam justus Dominus et justitias dilexit : æquitatem vidit vultus ejus* : « Hi, inquiunt, justi sunt, de quibus dictum est *Daniel.* XII : Et intelligentes splendebunt sicut splendor cœli. Futurum siquidem est ut facies justorum fulgeant tanquam sol, tanquam luna, tanquam cœlum, tanquam stellæ, tanquam fulgura, tanquam lilia, tanquam lampades. *Primo*, tanquam sol, sicut dictum est *Judicum* cap. V : Sicut egressus solis in fortitudine sua. *Secundo*, tanquam luna, sicut dictum est *Psalm.* LXXXV : Sicut luna præparata in æternum. *Tertio*, sicut cœlum, uti dictum est *Daniel.* XII : Velut splendor cœli. *Quarto*, tanquam stellæ, sicut dictum est *Daniel.* XII : Splendescent ut stellæ. *Quinto*, tanquam fulgura, sicut dictum est *Nahum* II : Ut fulgura discurrent. *Sexto*, tanquam lilia, sicut dictum est in *Psalm.* LXVIII : Super liliis. *Septimo*, tanquam lampades, sicut dictum est *Nahum* II : Visio eorum tanquam lampadarum. » Deinde totidem classes justorum hisce assignans, subdit : « *Prima* diversitas (vel classis) est eorum qui ante faciem regis habitant, et

Secunda.

Sancti indocti lucent ut cœlum, docti ut splendor firmamenti, doctores ut stellæ.

intuentur regem et faciem ejus, sicut dictum est : Habitabunt recti coram facie tua. *Secunda* est eorum de quibus dicitur : Beati qui habitant in domo tua. *Tertia*, eorum de quibus aiunt : Quis ascendet in montem Dei? *Quarta*, de quibus dicitur : Beatus, quem elegisti, et appropinquasti. *Quinta*, de quibus dicitur : Deus, quis hospitabitur in tabernaculo tuo? *Sexta*, de quibus dicitur : Quis habitabit in monte sancto tuo? *Septima*, de quibus dicitur : Et quis surget in loco sancto ejus? Quælibet autem harum diversitatum habet mansionem per se paratam in paradiso deliciarum. » Hisce totidem impiorum classes opponens, subdit : « Et e contra septem quoque habentur mansiones in gehenna pro impiis. Et sunt istæ : *Seol*, id est infernus; *Abadon*, id est perditio; *Ghe*, id est vallis, vel profundum; *Duma*, id est taciturnitas : *Zalmaveth*, id est umbra mortis; *Erets tachtich*, id est inferior; et *Erets tzia*, id est terra sitiens. Hæ sunt septem mansiones impiorum, et septem justorum. Cuilibet autem juxta opera eorum, domus mansionum ipsorum. » Ita Rabbini rabbinice.

Tertia et genuina.

Tertio et genuine, S. Hieronymus, Maldonatus, Pererius et alii per doctos intelligunt doctores, ut idem dicatur sequenti hemistichio quod dictum est priori, more Hebræo. Probatur, *primo*, quia hebræum משכלים *maskalim*, non tantum doctos, sed et docentes significat : non enim doctis, sed docentibus præmia dari convenit, ait Maldonatus. *Secundo*, quia plane alludit Daniel ad doctos tempore Antiochi et Antichristi, de quibus dixit cap. XI, 33 : « Et docti in populo docebunt plurimos; » in tanta enim persecutione doctorum omnium officium erat, docere et confirmare alios in vera fide; tunc ergo omnes docti erant et aliorum doctores, partim verbo, partim exemplo. *Tertio*, quia proprie non est alius splendor firmamenti, quam stellarum et a stellis : nubes enim candida non est splendor firmamenti, sed lux et candor. Unde Septuaginta vertunt : *Et intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, et a justis multis quasi stellæ in sæcula*. Id magis patebit in sequenti. Quanquam probabiliter censet Scholiastes in editione Septuaginta per Caraffam, Septuaginta, τὸ δικαίων, id est *justis*, posuisse pro δικαιζόντων, id est *justificantibus*, hoc est, ad justitiam erudientibus, ut habent Hebræa et Noster.

Nota *primo* : Docti sive intelligentes, puta qui veritatem intelligunt, sacrumque Dei nomen, ut ait S. Clemens, lib. V *Constit. Apost.* cap. VI, puta Deum, Deique legem, ut explicat Turrianus; hic intelliguntur non speculative tantum, sed et practice, quæ est scientia Sanctorum, *Sapient.* X, 10; et sapientia ac prudentia justorum, *Lucæ* I, 17, cujus passim meminit Sapiens in *Proverbiis*. Hi ergo docti sunt ii, qui eruditi sunt in lege Dei, ea ratione ut eam in praxin deducant et observent, ita ut, quo sunt doctiores, eo sint et sanctiores. Hi fulgebunt præ aliis justis, uti splendor firmamenti fulget præ ipso firmamento. Rursum iidem, qui actu non unico, sed crebro et continuo ad justitiam erudiunt multos, sive, ut hebraice est מצדיקי *matsdike*, id est *qui justificant multos*, id est qui sua doctrina et exhortatione, æque ac exemplo peccatores convertunt, eosque faciunt justos vel justiores; ac nominatim qui in tentatione ac persecutione alios in fide et justitia confirmant; sive publice in scholis, uti faciunt doctores; sive in templis, uti faciunt concionatores et catechistæ; sive privatim in confessione, colloquio, mensa, domo, etc.; hi fulgebunt quasi stellæ aliis præfulgentes, aliosque illuminantes, in perpetuas æternitates.

Doctores hic practici intelliguntur, non speculativi.

Angelus ergo hic proprie non loquitur de iis qui docent profana, aut humana jura, philosophiam, aut theologiam modo tantum speculativo atque scientifico; sed de iis qui ea ad praxin dirigunt, iisque quasi escis et setis, in discipulorum animos inducunt et inserunt Dei timorem et pietatem, uti faciunt viri religiosi, qui sæculares scientias hoc fine docent. Hi enim sæcularibus miscendo pia monita, documenta et exhortationes, auditores suos erudiunt et efformant ad justitiam, eosque justos et sanctos, æque ac doctos efficiunt. Nam, ut ait S. Dionysius : « Divinarum omnium perfectionum divinissima est, Dei cooperatorem esse in reductione animarum ad Creatorem; » estque angelicum opus alios purgare, illuminare, perficere. « Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest, et quantum ædificat ex vitæ merito Ecclesiam, tantum nocet si destruentibus non resistat, » inquit S. Hieronymus *ad Paulinum*. Hi ergo sunt Cherubini simul et Seraphini. Talis fuit S. Bonaventura doctor Seraphicus : tales decet esse omnes Doctores, Theologos, præsertim Religiosos. Porro Syrus vertit : *Factores bonorum, et intelligentes lucescent ut lumen firmamenti; et qui justificant multos, erunt fulgentes et stantes sicut stellæ in sæculum, et in sæculum sæculorum;* Arabicus Antiochenus : *Qui habent sensum* (rationem) *lucebunt ut lux cœli; et sicut justificant multos, erunt nitentes velut sidera, et perdurabunt in sæculum sæculorum;* Arabicus Alexandrinus : *Sensati et factores boni lucebunt ut lumen cœli; et qui justificati sunt plurimum, habebunt hoc* (lumen) *velut sidera, et perdurabunt in sæculum*. Sanctorum ergo Doctorum gloria et claritas erit instar stellarum, in quibus lux est densior et ad res alias illuminandas efficacior; sic enim et hi, uti in omnium quos erudiunt ad justitiam, meritis quodam modo merentur : ita in eorum omnium coronis et ipsi coronabuntur, ait Dionysius Carthusianus. Et sicut in terris, cæteris quasi stellæ illustres præluxerunt per sapientiam et gratiam; ita in cœlo iisdem pariter quasi stellæ radiantes prælucebunt, per illustrem coronam et gloriam.

Angelicum est alios purgare, illuminare, perficere.

Doctores maxime hic sunt qui alios

Nota *secundo* : Loquitur hic angelus de iis qui tum verbo, tum exemplo, præsertim constantiæ, in virtute, justitia, sanctitate, et lege Dei usque

excitant ad constantiam et martyrium.

ad mortem et martyrium alios docent et corroborant. Hi enim verbis et factis docent et ostendunt quam breves, viles et exiles sint omnes opes, deliciæ et pompæ terrenæ : nimirum eas esse meros fumos et bullas puerorum, quæ exterius turgidæ et magnæ videntur, cum interius sint inanes et vacuæ, nec nisi aerem et ventum contineant : pari enim modo mundanæ opes et honores, pompa sua externa quid magni ostentant, sed intus carent substantia, veritate et soliditate. Hi docent vera, solida et æterna bona esse in cœlis, quæ Deus promisit contemnentibus terrena. Hi verbis et factis S. Scripturæ docent quantum bonum sit virtus, Deique timor et amor, ac quantum malum sit peccatum, Deique immensi offensa et ira. Denique hi in persecutionibus reipsa docent tormenta omnia esse brevia et exilia præ magnitudine æternæ gloriæ, quam certo exspectant, illudque Apostoli classicum, tam fortiter patiendo omnia tristia et dura, quam exhortando, cunctis insonant : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis ; momentaneum enim et leve tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis. »

Ita fecerunt SS. Sebastianus, Vincentius, Laurentius, primique Pontifices Romani : hæc enim est vera doctrina et sapientia Sanctorum. Alludit enim angelus ad Levitas Machabæos, aliosque doctores et martyres, qui fuerunt tempore Antiochi, eruntque tempore Antichristi, de quibus dixit cap. præcedenti, vers. 33 : « Et docti in populo docebunt plurimos, et ruent in gladio et in flamma ; » et vers. 35 (utrobique enim est in Hebræo eadem vox quæ hic, puta *maskilim*) : « Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur. » Hi enim sunt doctores divini, ideoque fulgebunt ut stellæ in æternum. Imo aliqui, ut Alcazar supra citatus, vult de iis solis, puta de Mathathia et Machabæis, hic agi : et Maldonatus per doctos et doctores hos accipit eos, qui alios docent suo exemplo, præsertim martyres. Hoc est quod de iis sancit aitque Christus, *Matth.* v, 19 : « Qui fecerit et docuerit (legem et mandata Dei), hic magnus vocabitur in regno cœlorum. » Nam de aliis, qui verbo docent, vita dedocent, ait ibidem : « Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. »

Nota *tertio* : Majorem gloriam habebunt hi docti et doctores, quam plebeii, rudes et indocti, non tantum accidentalem, sed et essentialem. Ratio est, quia hæc eorum doctrina, cum sit practica et affectuosa, majorem involvit charitatem, gratiam et spiritum : hoc enim impulsi alios docent, eosque eodem, puta Dei et cœlestium cognitione et amore, imbuunt : majori autem gratiæ et charitati major a Deo promissa est, quasi merces, beatitudo et gloria essentialis. Alioqui, si quis plebeius et rudis, v. g. rusticus, majore præditus sit gratia et charitate, quam doctor et concionator (quod non raro fit in iis qui toti speculationi aridæ, aut verborum concinnitati et flosculis student) majorem pariter quam doctor consequetur gloriam essentialem, etsi accidentalem doctoris lauream non sit obtenturus. Hi ergo Danielis docti et doctores fulgebunt : *primo*, majori lumine gloriæ in anima ; *secundo*, majori gloria corporis ; *tertio*, propria aureola. Tres enim sunt aureolæ, scilicet Doctorum, Virginum et Martyrum, uti docent Doctores. Porro aureola hæc erit peculiaris gloria animæ et corporis, decor et corona instar stellæ : atque probabile est in martyribus fore, ut ait S. Augustinus, serm. 1 *De Omnibus Sanctis*, coronam in capite, et, ut Dominicus Soto docet in IV, disp. XLIX, in fine, in Martyribus claritatem toto corpore fore subrubeam et purpuream instar rosarum ; in Virginibus claritatem fore candidam instar liliorum ; in Doctoribus claritatem fore stellatam, et viridem instar lauri. Erit enim, ait Dominicus Soto, in corporibus Sanctorum color lucidus et lux colorata. Dos ergo claritatis Virginum erit albicans, Martyrum rubea, Doctorum viridis. Idem docet Josephus Anglesius, Quæst. *De Beatit.* art. VI, in fine. Similia de aureolis hisce docent Paludanus, in IV, dist. XLIX, *Quæst.* VIII, art. IV ; S. Antoninus, III part. tit. XXX, cap. VIII ; Henriquez, tract. *De Fine hominis*, cap. XXVII, § 8 ; Bonaventura in *Breviloquio*, cap. ult. ; Major, in IV, dist. XLIX, *Quæst.* XXIII, in fine. Addit Soto : Et forte Virgines gestabunt lilia, Martyres palmas, Doctores laureas aut virides ramos. Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 1 *De Omnibus Sanctis* : « Floribus cœli nec rosæ, nec lilia desunt. Certent singuli ad utrosque honores amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas : in cœlestibus castris pax et acies habent suos flores, » sed nostris præstantiores, nobisque incognitos, « quibus milites Christi coronantur. » Et S. Ambrosius, in cap. XII *S. Lucæ* : « Ubi, ait, integritas, ubi castitas, ubi religio, ubi fida sacrorum scientia, ubi claritas angelorum est ; illic Confessorum violæ, lilia Virginum, rosæ Martyrum sunt : sunt enim spinæ rosarum, quia tormenta sunt martyrum. »

Aureola Doctorum, Virginum, Martyrum quæ? Claritas Martyrum erit rubea, Virginum candida, Doctorum viridis.

Hac de causa Virgines beatæ cum liliis, Martyres cum rosis sæpe apparuerunt. Ita apparuit S. Agatha S. Dignæ, eique porrigendo rosam et lilium, eam ad martyrium et virginitatis bravium invitavit. Audi Eulogium, et ex eo Baronium, anno Domini 853. Cum Saraceni sævirent in Ecclesiam Cordubensem, inter cæteros martyres virgo quædam adolescentula, merito et nomine Digna, Deo revelante et confortante, ad palmam processit. Paulo namque ante martyrium suum assistere sibi per somnium videt puellam, habitu et specie percomptam angelica, rosas et lilia manu gestantem. Quam cum de nomine causaque sui exploraret adventus : « Ego sum, inquit,

B. Virgines cum liliis, Martyres cum rosis apparuerunt.

Agatha olim propter Christum diris attrita suppliciis, et nunc veni partem tibi purpurei muneris hujus conferre : accipe libens donarium, et viriliter age in Domino. Nam reliquias rosarum et liliorum, quas in manu servo, post te ex hoc loco datura sum migraturis. » Tali virgo sacra visu ac munere illustrata, cum e dextra colloquentis rosam susciperet, magis humiliabat sese, dicebatque cum lacrymis : « Nolite me Dignam vocare, sed magis indignam, quia cujus meriti sum, etiam nomine debeo insigniri. » Et cum a die revelationis suæ amore compuncta martyrii, tacito cogitamine, quibus ad id posset indiciis adspirare, sæpius ruminaret ; apertis silenter cœnobii claustris, cum jam beatos pendere comperisset martyres, concito gradu judicem petens, cur fratres suos, præcones justitiæ trucidaverit, assertione intrepida percunctatur : « An quia, inquit, Dei cultores existimus, sanctamque fideliter colimus Trinitatem, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, unum et verum Deum fatentes ; et omne quod ab hac credulitate dissentit, non solum negamus, verum etiam detestamur, maledicimur et confundimus, idcirco confodimur? » Hæc et his similia sancto et immaculato ore disserente puella, nihil cunctatus arbiter lictoribus decollandam committit, qui mox delicatis inferunt jugulam collis. Nec mora, consternatis corruens membris, equuleo deorsum versa suspenditur, cæterisque trans flumen adciscitur. Hoc namque ordine hi tres advocati, Anastasius scilicet presbyter, Felix monachus, et Digna virgo beata eodem die dispariter ceciderunt. Hucusque Eulogius.

Sub annum Domini 304, passa est Cæsareæ in Cappadocia S. Dorothea virgo et martyr : cui, cum duceretur ad supplicium Theophilus advocatus præsidis irridens dixit : « Eia, tu sponsa Christi, mitte de paradiso sponsi tui rosas. » Et Dorothea respondit : « Plane ita faciam. » Cum venisset ad ictum percussoris, rogavit carnificem, ut permitteretur breviter precari : absolutaque oratione, ecce puer ante eam apparuit ferens in orario tres rosas elegantissimas (erat autem hiems; passa est enim 6 februarii). Cui illa ait : « Obsecro te ut feras ea Theophilo, et dicas ei : Ecce quod a me petiisti, ut tibi de sponsi mei paradiso transmitterem. » Ipsa autem percussa gladio perrexit ad Christum. Interim puer rosas ad Theophilum defert, dicens : « Ecce sicut promisit virgo Dorothea, ita transmittit tibi hæc de paradiso sponsi sui. » Eas excipiens Theophilus exclamavit : « Vere Christus Deus est, et non est simulatio in eo. » Unde captus, equuleo tortus, et gladio cæsus, martyr ad Dorotheam in paradisum evolavit. Ita habet *Vita S. Dorotheæ.*

Similiter angelus, offerens S. Cæciliæ et Valeriano ejus sponso duas coronas e rosis et liliis contextas, eos invitavit ad virginitatem et ad martyrium, uti habent *Acta Cæciliæ.*

Doctorum stellatorum exempla. Primum, Christi. Secundum, Apostolorum duodecim.

Vis harum stellarum exempla? accipe : *primo,* Christus doctor doctorum, jam gloriosus de seipso ait *Apocal.* XXII, 16 : « Ego sum stella splendida et matutina. » *Secundo,* Ecclesia, quæ est columna et firmamentum veritatis, apparuit S. Joanni, *Apocal.* XII, 1, quasi mulier habens in capite coronam « stellarum duodecim, » puta duodecim Apostolorum, qui Ecclesiæ doctores, et quasi stellæ præfulserunt, et præfulgebunt in æternum. Audi S. Chrysostomum, hom. *De Pentecoste,* sub finem tomi III : « Quæ, ait, sunt tales stellæ sicut Apostoli? Stellæ in cœlo, Apostoli super cœlos. Quæ sursum sunt, inquit Apostolus, sapite, ubi Christus est in dextra Patris sedens. Stellæ de igne (ex sententia Platonicorum, juxta quam Poeta : Vos æterni ignes) insensibili, Apostoli de igne intelligibili. Stellæ in nocte lucent, in die obscurantur : Apostoli in die et in nocte suis radiis, hoc est virtutibus, effulgent. Stellæ, orto sole, obscurantur : Apostoli, sole justitiæ resplendente, sua claritate lucescunt. Stellæ in resurrectione cadent sicut folia : Apostoli in resurrectione rapientur in aera nubibus; et in illis quidem sideribus alius Antifer, alius Lucifer appellatur : in Apostolis autem nullus Antifer est, omnes Luciferi. Et ideo stellis majores Apostoli : et quicumque eos luminaria vocaverit mundi, non peccabit; non solum dum essent in corpore, sed etiam magis nunc quando de vita migrarunt. »

Tertium, Mosis.

Tertio, Moyses legislator et doctor veteris Testamenti præfulsit ut stella, dum facies ejus a Deo radios et quasi cornua lucis accepit, *Exodi* XXXIV, 29.

Quartum, Simeonis filii Oniæ.

Quarto, de Simeone, Oniæ filio, insigni doctore et pontifice, ait Ecclesiasticus cap. L, 6 : « Quasi stella matutina in medio nebulæ, et quasi luna plena in diebus suis lucet, et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei. »

Quintum, Episcoporum Asiæ septem. Sextum, S. Dominici.

Quinto, Apocal. I, 20 : « Septem stellæ, angeli (hoc est doctores et Episcopi), sunt septem Ecclesiarum » Asiæ. *Sexto,* S. Dominicus nobili cuidam matronæ in visu apparuit luculentam stellam in fronte gerens, cujus immodico splendore totus orbis irradiabatur, ut habet ejus Vita, lib. I, cap. I, et cap. ult. in fine.

Septimum, S. Nicolai Tolentinatis.

Septimo, S. Nicolaus Tolentinas, qui verbo et sancta austeraque sua vita multos erudivit ad salutem, in cella sua dormiens vidit sidus radiantissimum : vigilans vero vidit stellam, quæ quotidie motu recto ipsum antecedebat usque ad altare; deinde stella hæc post mortem ejus, ipso die obitus quotannis ad tumulum ejus visa est. Idem sex mensibus ante mortem, qualibet nocte ante preces nocturnas audivit angelos suavissime canentes, ipsumque invitantes ad suum in cœlis consortium; ita ut ipse ad eos aspirans diceret : Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Nimirum angeli amant doctores, utpote qui angelorum apud homines officio perfunguntur. *Octavo,* Abbas Polychronius in *Prato spirit.* cap. VI, narrat de sancto quodam monacho, super cujus defuncti caput stella, quasi comes itineris apparere non destitit,

donec ipsum sepulturæ traderent, et cap. CIV, narrat abbas Theodosius se vidisse stellam lucidissimam super caput Nonni presbyteri. Alius ibidem vidit eumdem Nonnum, extensis in cœlum manibus, orantem : « Lucebant autem manus ejus quasi lampades ignis. » *Nono*, in morte S. Thomæ Aquinatis, visa est viro cuidam religioso, stella incumbens monasterio, quæ eo animam exhalante in cœlum ascendebat : unde ipse, licet absens, S. Thomæ obitum æque ac gloriam cognovit. Ita refert Ferdinandus Castiglius in *Histor. Ordin. S. Domin.*, part. I, lib. III, cap. XXXIII. Vide dicta *Numer.* XXIV, 16 : « Orietur stella ex Jacob. » *Decimo*, B. Virgo Maria, id est domina, doctrix et stella maris, imo orbis, allegorice est mulier amicta sole, et coronata stellis duodecim, *Apocal.* cap. XII, ac toto corpore, totaque anima innumeris dotibus tam gloriæ quam gratiæ, quasi stellis lucidissimis coruscat, ut de ea vere cecinerit Poeta :

Nonum, S. Thomæ Aquinatis.

Decimum, B. Mariæ Virginis.

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cœlo.

Denique stellæ significant doctores et pastores esse oculos Ecclesiæ, sicut dux est oculus exercitus, et stella est oculus cœli. Hinc Demas insignis orator, mortuo Alexandro Magno, Macedonum doctore et ductore, eorum exercitum comparavit cum cyclope, cui effossus est oculus. Rursum stella cœlestis significat eos e cœlo a Deo doceri, duci, regi, ejusque instinctu et spiritu agi, ut auditorum corda illustrent, convertant, justificent. ad hoc enim vis humana non sufficit, sed divina requiritur.

IN PERPETUAS ÆTERNITATES. — Hebraice est, *in æternum et ultra,* id est in omnem æternitatem, et ultra eam, si quid esse aut fingi posset. Vide dicta *Exodi* XV, 18. Ecce quam modicus labor, quam modica passio, quantum parit gloriæ pondus. Quia doctores sunt « satores æternitatis beatæ, » ut ait S. Hilarius; hinc et ejusdem erunt messores. Maxima enim cæcitas et ignorantia quam homines trahunt ex Adamo, est, quod bona præsentia vilia, fluida et brevia præferunt veris, solidis et æternis : tantum enim intuentur pompam et speciem æternam rerum, non res ipsas, instar puerorum, qui ex sapone et aqua bullas inflant, easque sectantur, quæ vento turgidæ mox tenues vanescunt in auras : ac instar canis Æsopici, qui carnem ore tenens, vidensque ejus umbram majorem, carnem dimisit, ut umbram caperet : ita homines bullas et umbras rerum sectantur, non res ipsas, ac proinde utrasque amittunt. Præclare S. Augustinus, serm. 39 *de Temp.*: « Tota, ait, series Scripturarum nos a terrenis ad cœlestia erigi adhortatur, ubi vera et sempiterna est beatitudo, ad quam nisi per fidem catholicæ pacis, cooperante charitate Dei et proximi, neminem pervenire certissimum est. » O quam gloriosum est regnum in quo cum Christo doctore doctorum, regnant omnes Sancti, fulgent omnes doctores ut stellæ, ut soles in perpetuas æternitates! O Israel! quam magna, quam diuturna est domus Dei! quam ingens locus possessionis ejus qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat! O æterna sapientia Jesu amor noster! doce nos, da ut et alios doceamus ad justitiam, ac tandem duc nos in Sancta sanctorum, ut ibi fulgeamus quasi stellæ in sæcula sæculorum.

4. CLAUDE SERMONES, ET SIGNA LIBRUM. — Hæc clausura et signatio significat, *primo*, longinquitatem prophetiæ, quod scilicet ea quæ in illa prædicuntur, post multa tempora sint eventura : ideo enim jussit eam signari angelus cap. VIII, 26. Sic apud veteres liber obsignatus erat hieroglyphicum antiquitatis, ait ex Horo Pierius *hierogl.* 47, cap. XXXVI, eo quod in eo vel veteres sapientum disciplinæ, vel res gestæ, longæ posteritatis memoriæ commendentur, atque ita liber, ut ait Horatius : « Longum scriptori proroget ævum. » *Secundo*, ejusdem obscuritatem : quæ enim clausa sunt, obscura et impervia sunt. Hac de causa hæc eadem vidit S. Joannes in libro signato septem sigillis, *Apocal.* cap. V, 1. *Tertio,* ejusdem certitudinem : certa enim habentur quæ obsignata sunt, ut patet cap. VIII, 26, *q. d.* O Daniel! hæc omnia quæ capite decimo hucusque tibi revelavi, æque obscura sunt, ac longinqua et certa : quare sub figuris ea signa et claude, id est, conscribe ænigmatice, ut legentes non intelligant, *q. d.* Hæc non bene cognoscentur ante « tempus statutum, » scilicet legis novæ, ait Theodoretus, in quo mysteria sacræ Scripturæ Christus aperiet : nec plene ante « tempus statutum, » quo ea quæ hic prophetata sunt, reipsa complebuntur, præsertim ea quæ de resurrectione bonorum et malorum, deque Doctorum gloria hic prædicuntur futura in fine mundi. Unde Pagninus vertit : *Usque ad tempus finis;* Septuaginta : *Usque ad tempus consummationis.* Quocirca prius plurimi pertransibunt et perlegent hasce prophetias, earumque multiplicem scientiam, id est, interpretationem afferent. Ita nimirum cum hæc scriberet Daniel, nemo ea intelligebat : post Antiochi tempus intelligi cœpta sunt quæ ad eum ejusque antecessores pertinent : ea autem que de Antichristo dicta sunt, necdum intelliguntur; intelligentur autem tempore Antichristi. Ita Maldonatus. Nam ut ait S. Irenæus : « Omnis prophetia priusquam compleatur, ænigma est; cum autem completa est, manifestatam habet expositionem et intelligentiam. »

Vers. 4. Signatio libri significat primo, ejus longinquitatem; secundo, obscuritatem, tertio, certitudinem.

Ita veteres Ægyptii in foribus templorum pingebant sphinges, ut significarent divina dogmata, oracula et mysteria abstrusa et abdita esse; atque in arcanis duntaxat inter sapientes religionis cultores tractanda : et quia Augustus Cæsar erat silentii rerum sacrarum amantissimus, hinc sphingem ferebat sculptam in annulo quo litteras signabat. Erat enim sphinx monstrum, capite et manibus simile puellæ, corpore cani, alis avi,

Sphinx ænigma silentii rerum sacrarum.

unguibus leoni, cauda draconi, voce homini; quod homines prætereuntes difficilibus et inextricabilibus quæstionibus remorari ferebatur. Ita Pierius, *hierogl.* 1 et 7. Moraliter, docet hic Deus illud dogma Ptolemæi initio *Almagesti* : « Tuum consilium non committas nisi ei qui ipsum celaverit, » puta sapientibus et justis. « Justorum enim corda secretorum monumenta, » ut ibidem ait Ptolemæus.

Vers. 5. 5. Et ecce quasi duo alii stabant. — Censet S. Hieronymus duos hosce viros stantes adversim in utraque fluvii ripa fuisse duos angelos, scilicet, principem regni Græcorum, et principem regni Persarum, qui Judæorum liberationi adversabantur, uti dixit angelus, cap. x, 13 et 20; tertium vero eis in ripa astantem fuisse angelum Hebræorum, qui a cap. x hucusque cum Daniele locutus est, quem verisimile est fuisse Gabrielem, ut colligitur ex cap. viii, vers. 16.

Aliter Alcazar in *Apocal.* x, 1, notat. 2; censet enim ipse hos duos viros in ripa stantes significare reges Austri et Aquilonis, hoc est Ægypti et Syriæ, qui bellorum tumultu Dei populum utrinque captum in maxima pericula, calamitates et ærumnas conjecturi erant, uti audivimus cap. præcedenti. Hi duo obsistunt angelo stanti super aquas, ne ad alterutram ripam evadat, hoc est, obsistunt Judæis (hos enim repræsentat ipse eorum angelus), ne ex hoc bellorum bivio manus alterutrius evadant. Verum hæc spectant ad tempora Antichristi, uti patet ex prophetiæ decursu.

Vers. 6. 6. Et dixi (scilicet ego Daniel : ita et Septuaginta; sed Hebræa jam habent ויאמר *vaiomer, et dixit,* scilicet alter duorum angelorum stantium in ripa) viro qui erat indutus lineis (hoc est angelo Hebræorum, qui cum Daniele loquebatur, ut patet cap. x, 9), qui stabat super aquas fluminis, — puta Tigris, ut patet cap. x, 4 : ibi enim degebat Daniel; idque ut designaret, *primo,* omnia imperia celerrime decurrere, uti velocissime decurrit Tigris; *secundo,* Judæos gentem suam, fluctibus aquarum, id est, ærumnis tribulationum et persecutionum, jactari.

Usquequo finis horum mirabilium, — quando hæ res mirabiles, quas prædixisti, evenient? *Secundo* et potius, *q. d.* Quamdiu durabit, et quando finietur atrox illa persecutio Antichristi, quam tam operose et horride descripsisti? Huic enim quæstioni respondet mox angelus dicens : « In tempus et tempora, et dimidium temporis. » Brevitas enim tribulationis, si præsciatur, valde eam alleviat : unde propter electos breviabit Deus diem persecutionis Antichristi, ne illi succumbant, *Matth.* xxiv.

Vers. 7. 7. Cum elevasset dexteram et sinistram, — cum, elevata manu dextera et sinistra, jurasset. Dextra elata solemus jurare : hic vero angelus etiam sinistram levat tum ob rei gravitatem, tum ad juramenti confirmationem. Juramentum ergo hoc significat Dei decretum de hisce oraculis rebusque futuris immutabile esse et irrevocabile.

Quia in tempus. — Refer hæc ad *audivi, q. d.* Audivi angelum cum jurasset, dicentem : « Quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis, » id est per annum, et duos annos, et dimidium anni, hoc est, per tres annos cum medio durabit persecutio Antichristi, de qua quæris.

Alcazar in *Apocal.* xi, 2, not. 2, censet hic agi ad litteram de persecutione Antiochi : licet enim profanatio templi ab eo facta duraverit tantum tribus annis, ut dicitur I *Machab.* iv, 52, et testatur Josephus lib. XII *Antiq.* cap. x, alias xi, tamen profanatio urbis Hierosolymæ duravit tres annos cum dimidio. Tandiu enim ipse urbem et arcem Sion occupavit, et divinum cultum inhibuit, uti diserte docet Josephus in Prologo lib. *De Bello,* et cap. i. Consequenter quod dicitur hoc cap. vers. 12 : « Beatus qui exspectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque, » refert ipse ad arcis Sionis instaurationem, quæ ad majus templi præsidium et propugnationem fuit expiatum, uti liquet I *Machab.* iv, 60, et apud Josephum lib. XII, cap. x, alias xi. Verum passim Catholici, tam moderni quam veteres, hæc referunt ad persecutionem Antichristi, idque pluribus demonstravi cap. vii, 25.

Et cum completa fuerit dispersio manus populi. — « Manus, » id est multitudinis : quia enim de bello agebat, militari usus est vocabulo, quasi dicat : Cum plurimi christiani dispergentur in solitudines et speluncas, ut cedant furori Antichristi, *Apocal.* xii, 6, tunc ea quæ hic prædico, complebuntur; tumque Dei electi in tribulatione dealbabuntur quasi in igne, ut dixit cap. xi, et rursum hic dicit vers. 10. Theodoretus legit : *Cum perfecta fuerit dissipatio populi sanctificati, cognoscent sanctum,* scilicet Eliam prophetam, inquit, qui fideles fugientes Antichristum confortabit.

8. Et ego audivi, et non intellexi (præsertim id quod rogavi vers. 6, et quod iterum hic rogo) : Vers. 8.
Quid erit post hæc? — Id est *Quis erit finis horum mirabilium?* Ita Hebræa et Theodotion. Unde sequitur :

9. Clausi sunt signatique sermones usque ad Vers. 9.
præfinitum tempus, — *q. d.* Nemo hæc plene intelliget, donec adveniat tempus a Deo præfinitum, quo ea reipsa evenient. Vide dicta vers. 4.

10. Neque intelligent omnes impii. — Impii et Vers. 10.
Antichristiani non intelligent hanc prophetiam, etiam cum viderint ea quæ hic dicuntur, evenire; quia prospera referent in Antichristi potentiam; et in hominum consilia; adversa in casum et fortunam aliasque causas naturales.

Porro docti intelligent, — *q. d.* Pii et sapientes christiani intelligent mysteria hujus prophetiæ, cum ea viderint impleri; quia nunc agnoscentes Dei providentiam levabunt capita sua, et cognoscent redemptionem suam appropinquare, Danielisque prophetiam impleri, uti in simili a Christo moniti fuerunt, *Matth.* xxiv, 15.

Vers. 11. 11. A TEMPORE CUM ABLATUM FUERIT JUGE SACRIFICIUM, etc. — Syrus vertit : *A tempore quo transibit oblatio* (sacrificium), *dabitur profanatio* (abominatio) *in corruptionem* (desolationis), *dies mille ducenti nonaginta*; Arabicus Antiochenus : *Eta tempore in quo mutatur sacrificium, dabitur in immunditiam, in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*; Arabicus Alexandrinus : *Considerabunt in tempore quo transibit oblatio, et faciet malitiosus immunditiam et correptionem, dies mille ducenti nonaginta.*

A TEMPORE. — Porphyrius et aliqui catholici hæc intellexerunt de tempore Antiochi, qui sacra Judaica sustulit. Alius quidam putat hic designari tempus, quo Romanorum contra Judæos bellum duravit : si enim a 13 Neronis anno quo cœpit bellum hoc, usque ad secundum Vespasiani, quo debellata captaque est urbs, totaque Judæa, tempus numeres; tres annos cum medio reperies. Verum, ex vers. 2, patet hic agi de fine mundi. Sicut ergo cap. IX, 27, prædicit Daniel fore abominationem desolationis in templo, in excidio per Titum; et rursum cap. XI, 13, in excidio per Antiochum Epiphanem : ita hic ait eamdem tertio fore in excidio per Antichristum, cujus illa duo priora fuerunt typus et præludium. Triplex ergo, sive ter repetita est hæc abominatio desolationis apud Danielem, *primo*, sub Antiocho; *secundo*, sub Tito; *tertio*, sub Antichristo.

Antichristus tollet sacrificium Missæ.

Dico ergo, per *juge sacrificium* hic intelligi sacrificium Eucharistiæ. Hoc enim est juge, quia in Missa quotidie per totum orbem in Ecclesia Christi offertur, sicut olim quotidie offerebatur juge sacrificium agni, *Exodi* XXIX, 28. Unde Græca habent ἐνδελεχισμὸς, id est *continuitas*, sive continuus Dei cultus. Significat ergo, quod Antichristus, cum plenus erit monarcha, auferet sacrificium Eucharistiæ, ita ut nullus publice hoc facere audeat : ac consequenter tollet omnem publicum Dei cultum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Irenæus, lib. V; Primasius in cap. XI *Apoc.* et Hippolytus, tract. *De Consumm. sæculi.* Unde patet, cujus prodromi sint nostri hæretici Sacramentarii, qui non tantum sacrificii Missæ usum, sed et substantiam ac veritatem abolere et evertere moliuntur. Porro, faciet id Antichristus *primo*, quia solus coli volet sacrificiis, precibus, etc. *Secundo*, ut aboleat locupletissimum passionis et redemptionis Christi monumentum; hoc enim est Eucharistia. *Tertio*, ut fideles cibo hoc spiritali, qui fideles in tentatione et persecutione mire corroborat, privet; itaque eos dejiciat, sibique subdat : Quare fideles tunc privatim in speluncis et locis abditis Eucharistiam celebrabunt, eaque se contra Antichristum communient, dicentque illud *Psalm.* XXII, 5 : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me, » uti olim fecerunt sub Decio et Diocletiano.

Cur? Respondeo primo. Secundo. Tertio.

ET POSITA FUERIT ABOMINATIO IN DESOLATIONEM. — « Abominatio, » id est, idolum, puta Antichristus ipse, qui vice Christi coli volet ut Deus, idque in, id est *ad*, « desolationem, » ut scilicet omnia bona perdat et desolet. Ab hoc ergo tempore, et initio, usque ad finem persecutionis Antichristi, erunt dies mille ducenti nonaginta, id est, tres anni cum dimidio (uti dixi cap. VII, vers. 25); hi enim præcise faciunt dies 1278, sed ulterius excrescet persecutio per dies duodecim, scilicet usque ad dies 1290. Unde et S. Joannes, *Apoc.* XI, 2, docet Antichristum regnaturum per 42 menses, qui faciunt tres annos cum medio. Ita Theodoretus et Hieronymus, item Primasius, Beda, Anselmus, Aretas, Richardus, Rupertus et alii in *Apoc.* XI, de quo ibidem plura dixi.

Desolatio Antichristi durabit tres annos cum medio.

Porro S. Ambrosius, lib. X *in Lucam*, Nazianzenus in *Scholiis super quædam Script. loca*, Damascenus, lib. IV, XXVII, et alii asserunt, quod olim Julianus Apostata in odium Christi aggressus est, id Antichristum perfecturum, scilicet, ut templum Salomonis rursum ædificet, et in eo sibi deitatis solium constituat, ibique ab omnibus adoretur quasi rex orbis, quasi Christus salvator hominum, quasi Deus denique omnium. Sed sive in hoc, sive in alio templo id faciat, clarum est et certum id eum facturum. Nam de eo ait Apostolus, II *Thessal.* cap. II, 4 : « Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur : ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. » Vide ibi dicta.

Nota : Breve tempus statuit Deus huic persecutioni, ne sineret suos fideles tanta tentatione nimis diu premi et opprimi : erit enim immanis, et tanta, « ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, » *Matth.* XXIV, 24.

Aliqui censent totum tempus legis Evangelicæ vocari dies 1290, sive tres annos cum dimidio, id est dimidiam hebdomadam, quia, ut ait S. Joannes, nunc est novissima hora, cum jam venerit plenitudo temporum, nec sit jam nobis alia lex, alia Ecclesia, alius Christus exspectandus, *q. d.* Ab abominatione desolationis, id est ab eversione templi per Titum, usque ad finem mundi, erunt dies 1290, id est, explebitur ultima dimidia hebdomada ex illis 70, de quibus dixi cap. IX, 24. Verum hæc expositio nova, peregrina et hiulca videtur, tum quia angelus hic agit de tempore Antichristi, et fine mundi; tum quia hæc sententia dimidiam hebdomadam ab aliis 70 divellit, iisque omnibus longe majorem efficit; tum quia juxta eam angelus non 1290 dies, sed dimidiam hebdomadam dicere debuisset.

12. USQUE AD DIES MILLE TRECENTOS TRIGINTA QUINQUE. — Judæi aliqui diem pro anno accipiunt, sicque exponunt, *q. d.* A tempore quo vel ab Antiocho, vel ab Adriano Imperatore idolum positum fuit in templo, fluent anni 1335, quibus expletis, veniet Messias. Sed hoc figmentum redarguit chronologia : nam ab Antiocho usque ad nunc fluxerunt anni 1770 et amplius; ab Adriano vero anni 1480 et amplius : et tamen eorum Messias necdum comparet. Vers. 12.

Dies 1335 qui? Prima sententia.

Secunda. *Secundo*, aliqui catholici censent angelum per tres numeros indicare tria tempora, scilicet per 1300 dies indicare totum tempus a Christo usque ad Antichristum; per triginta indicare totum tempus, quo regnaturus est Antichristus; per quinque ultimos indicare vitæ beatæ possessionem, et quidquid post finem temporis futurum est. Verum hæc nova expositio vel mystica, vel commentitia videtur.

Tertia. *Tertio*, Theodoretus opinatur per hosce dies, interempto jam Antichristo, Eliam prædicaturum, et conversurum eos qui lapsi fuerunt sub Antichristo. Sed fallitur : nam Elias occidetur ab Antichristo, ut patet *Apoc.* XI, 7.

Huc accedit Thomas Malvenda, lib. XI *De Antichristo*, cap. XIX, qui censet tot dies, puta 1335 post mortem Antichristi superfuturos usque ad diem judicii; sicque exponit, *q. d.* Beatus erit qui post mortem Antichristi, et post elapsos 1290 dies tyrannidis Antichristi, supervixerit alios 1335 dies: nam videbit Dominum in majestate venturum ad judicium; ut angelus hic Danieli revelet et significet, quod a morte Antichristi et restitutione jugis sacrificii usque ad diem judicii, præcise fluent 1335 dies, hoc est tres anni, et septem menses cum dimidio. Hic sensus non est improbabilis, sed novus, nec satis hosce dies cum 1290 immediate præcedentibus colligat et combinat; quod tamen videtur facere angelus.

Quarta, et vera. Dico ergo angelum respicere ad dies 1290, vers. 11, quibus regnabit, et fideles persequetur Antichristus, atque fini persecutionis, puta morti Antichristi, superaddere 45 dies, *q. d.* Beati et felices erunt qui post mortem Antichristi vixerint: iis enim dabitur requies aliqua, et aliquod tempus quo possint commode animæ suæ salutem quærere, et, si sub Antichristo lapsi sint pœnitere; atque ad Deum gloriamque cœlestem aspirare. Ita Lyranus, Carthusianus, Pererius et alii. Hinc ergo non constat an a morte Antichristi usque ad diem judicii, finemque mundi præcise futuri sint 45 dies tantum : nam, ut ait S. Hieronymus, Daniel dicit post mortem Antichristi 45 diebus fore silentium et pacem; sed non negat plures fore dies, præsertim cum Ezechiel, XXXIX, 9, post cædem Gog et Magog, qui cum Antichristo cædentur, ponat septem annos. Unde Sibylla, lib. III *Oracul.*, prædixit post Antichristum feminam viduam regnaturam, quæ aurum, argentum, æs et ferrum in mare projiciet, tumque seculurum finem mundi, et diem judicii. Vide dicta *Ezech.* Quocirca aliqui per 45 dies accipiunt 45 annos, quos dandos censent post Antichristum usque ad diem judicii, ut lapsi sub eo resipiscant. Si enim post occisum Christum a Judæis, dati sunt iis quadraginta anni ad resipiscendum, puta usque ad Titum et Vespasianum; cur non totidem et plures dentur toti orbi in fine mundi? Ita illi. Verum cum vers. 11 dies 1290 proprie capiantur pro diebus, non pro annis : ergo et hic, dum iidem extenduntur ad dies 1335; porro 45 dies non sufficient ad convertendum lapsos, ad erudiendum infideles, ad restaurandas vel fundandas ecclesias toto orbe. « Beatus » ergo erit qui pervenerit ad dies 1290, non quod præcise die 1290 sit futurum extremum judicium, quo Christus Sanctos et electos suos beabit, uti videtur dicere S. Hieronymus. Sic enim certo et determinate præsciri posset dies judicii, idque statim ab exordio regni et persecutionis Antichristi; nimirum exinde computando judicium præcise fore die 1290. Hoc autem repugnat illi sententiæ Christi : « De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cœlorum, nisi solus Pater, » *Matth.* cap. XXIV. Sed « beatus » erit, eo quod tunc sacerdotes et concionatores e latebris suis prodeuntes colligent fideles, et publice concionabuntur, lapsosque sub Antichristo, per pœnitentiam Ecclesiæ restituent; infideles vero incitabunt ad fidem Christi capessendam, utpote qui tum videbunt se ab Antichristo fuisse delusos. Circa diem ergo 1290 reflorescet Ecclesia, publicusque Dei cultus; quare « beatus » erit qui tunc vixerit, quia absque timore poterit Deum colere; eique reconciliari. Nam paulo ante, puta statim a morte Antichristi, ante diem 1290 magnus erit ubique timor et pavor retardans homines a fide et religione Christi profitenda; idque vel ob tot hominum plagas, strages et clades recentes, quæ superstites ita percellent, ut attoniti et emotæ mentis videantur: vel quia metuent ne supersint Antichristi principes et asseclæ, qui ejus persecutionem promoveant et instaurent : vel quia omnium animi erunt suspensi, non enim scient quænam futura sit religionis, Ecclesiæ et reipublicæ conditio vel mutatio : qui, qualesque futuri sint reipublicæ gubernatores et principes; quonam rerum status inclinabit. Unde non audebunt se suamque fidem vel animum pandere aut profiteri : sed cum videbunt impios plane capita demittere et Episcopos et Doctores cervices erigere, ac publice et intrepide veram fidem concionari, ab eisque publicum christianæ fidei exercitium restitui (quod fiet sub diem 45 a morte Antichristi); tunc ponentes pavorem et timorem, incipient de Deo deque salute sua cogitare, eamque facile per concionatores et sacerdotes zelosos, quos Deus tunc submittet, consequentur. Vide dicta *Ezech.* XXXIX, 9.

Post mortem Antichristi dabuntur 45 dies ad pœnitendum.

Si quis malit sequi expositionem S. Hieronymi, ac dicere a nece Antichristi usque ad diem judicii et resurrectionis præcise fore 45 dies, sane apte exponet τὸ *beatus*, quia die 45 peracto, postero die qui erit Paschatis, Christus electos suos qui in persecutione constantes steterint, vel lapsi pœnitentiam egerint, beabit et glorificabit. Atque ex ea deduces aliquid arcani et miri, nimirum Antichristum occidendum esse peractis Bacchanalibus primo die Quadragesimæ, ac deinde reliquos dies Quadragesimæ (ii enim præcise sunt 45) dandos lapsis ut pœniteant, ac se præparent

ad ultimum pascha quo resurgent, judicabuntur et beabuntur. Nam die eodem quo Christus resurrexit, puta Paschatis, nos pariter resurrecturos docent Lactantius, lib. VII, cap. XIX, Anselmus in *Elucid.*, et alii quos citabo *Apocal.* XIX, in fine.

Vers. 13. 13. TU AUTEM (Daniel), VADE AD PRÆFINITUM (vade ad mortem omnibus constitutam, *q. d.* Morieris, o Daniel! antequam hæc eveniant, sed suo tempore resurges); ET STABIS IN SORTE, — electorum et prædestinatorum. *Secundo,* « in sorte, » id est in ordine et gradu tuo, puta in gradu gloriæ, qui tibi dabitur pro mensura meritorum tuorum; quod Paulus ait : « Unusquisque in suo ordine. » Sicut enim alia claritas est solis, alia stellarum : sic erit et Beatorum, I *Corinth.* XV, 23 et 41, idque « in finem, » id est sub finem; vel, ut Vatablus vertit, *in fine dierum,* puta in fine mundi, in generali resurrectione, et die judicii. Ita Theodoretus, Vatablus et alii. Aliqui sic exponunt, *q. d.* Vade, o Daniel! et usque ad præfinitum tempus æquo patientique animo feras tuam ignorationem hujus prophetiæ : cum enim tempus finitum erit, tu unus eris ex iis qui ad dies 1335 pervenient, id est qui erunt beati. Sed hic sensus, æque ut alii superius vers. 11 et 12 allati, alienior videtur. Porro Syrus et Arabicus vertunt : *Et tu, o Daniel! vade ad finem, et quiesce, et surges in tempore tuo ad finem dierum.*

Nota : Angelus cœlestem patriam vocat *sortem,* quia alludit ad ejus typum, puta ad terram Chanaan Judæis promissam, quæ eis sorte distributa est.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Susanna casta falso adulterii a duobus senibus accusata a Daniele puero liberatur et vindicatur.

1. Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joakim : 2. Et accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciæ, pulchram nimis, et timentem Deum : 3. parentes enim illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi. 4. Erat autem Joakim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suæ : et ad ipsum confluebant Judæi, eo quod esset honorabilior omnium. 5. Et constituti sunt de populo duo senes judices in illo anno : de quibus locutus est Dominus : Quia egressa est iniquitas de Babylone a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum. 6. Isti frequentabant domum Joakim, et veniebant ad eos omnes qui habebant judicia. 7. Cum autem populus revertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, et deambulabat in pomario viri sui. 8. Et videbant eam senes quotidie ingredientem, et deambulantem : et exarserunt in concupiscentiam ejus : 9. et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum. 10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum : 11. erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea : 12. et observabant quotidie sollicitius videre eam. Dixitque alter ad alterum : 13. Eamus domum, quia hora prandii est. Et egressi recesserunt a se. 14. Cumque revertissent, venerunt in unum : et sciscitantes ab invicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam : et tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent invenire solam. 15. Factum est autem cum observarent diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri et nudiustertius, cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario : æstus quippe erat : 16. et non erat ibi quisquam, præter duos senes absconditos, et contemplantes eam. 17. Dixit ergo puellis : Afferte mihi oleum, et smigmata, et ostia pomarii claudite, ut laver. 18. Et fecerunt sicut præceperat : clauseruntque ostia pomarii, et egressæ sunt per posticum, ut afferrent quæ jusserat : nesciebantque senes intus esse absconditos. 19. Cum autem egressæ essent puellæ, surrexerunt duo senes, et accurrerunt ad eam, et dixerunt : 20. Ecce ostia pomarii clausa sunt, et nemo nos videt, et nos in concupiscentia tui sumus : quam ob rem assentire nobis, et commiscere nobiscum : 21. quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseris puellas a te. 22. Ingemuit Susanna, et ait : Angustiæ

sunt mihi undique : si enim hoc egero, mors mihi est; si autem non egero, non effugiam manus vestras. 23. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini. 24. Et exclamavit voce magna Susanna : exclamaverunt autem et senes adversus eam. 25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii, et aperuit. 26. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, ut viderent quidnam esset. 27. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt servi vehementer : quia nunquam dictus fuerat sermo hujuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina. 28. Cumque venisset populus ad Joakim virum ejus, venerunt et duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam. 29. Et dixerunt coram populo : Mittite ad Susannam filiam Helciæ uxorem Joakim. Et statim miserunt. 30. Et venit cum parentibus, et filiis, et universis cognatis suis. 31. Porro Susanna erat delicata nimis, et pulchra specie. 32. At iniqui illi jusserunt ut discooperiretur (erat enim cooperta), ut vel sic satiarentur decore ejus. 33. Flebant igitur sui, et omnes qui noverant eam. 34. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus. 35. Quæ flens suspexit ad cœlum : erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino. 36. Et dixerunt presbyteri : Cum deambularemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis : et clausit ostia pomarii, et dimisit a se puellas. 37. Venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. 38. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos, et vidimus eos pariter commisceri. 39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, et, apertis ostiis, exsilivit : 40. hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis : hujus rei testes sumus. 41. Credidit eis multitudo, quasi senibus et judicibus populi, et condemnaverunt eam ad mortem. 42. Exclamavit autem voce magna Susanna, et dixit : Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, 43. tu scis quoniam falsum testimonium tulerunt contra me : et ecce morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum me. 44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus. 45. Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel; 46. et exclamavit voce magna : Mundus ego sum a sanguine hujus. 47. Et conversus omnis populus ad eum, dixit : Quis est iste sermo, quem tu locutus es? 48. Qui cum staret in medio eorum, ait : Sic fatui, filii Israel, non judicantes, neque quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel? 49. Revertimini ad judicium, quia falsum testimonium locuti sunt adversus eam. 50. Reversus est ergo populus cum festinatione, et dixerunt ei senes : Veni, et sede in medio nostrum, et indica nobis : quia tibi Deus dedit honorem senectutis. 51. Et dixit ad eos Daniel : Separate illos ab invicem procul, et dijudicabo eos. 52. Cum ergo divisi essent alter ab altero, vocavit unum de eis, et dixit ad eum : Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quæ operabaris prius; 53. judicans judicia injusta, innocentes opprimens, et dimittens noxios, dicente Domino : Innocentem et justum non interficies. 54. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait : Sub schino. 55. Dixit autem Daniel : Recte mentitus es in caput tuum : Ecce enim angelus Dei, accepta sententia ab eo, scindet te medium. 56. Et, amoto eo, jussit venire alium, et dixit ei : Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum : 57. sic faciebatis filiabus Israel, et illæ timentes loquebantur vobis : sed filia Juda non sustinuit iniquitatem vestram. 58. Nunc ergo dic mihi, sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi. Qui ait : Sub prino. 59. Dixit autem ei Daniel : Recte mentitus es et tu in caput tuum : manet enim angelus Domini, gladium habens, ut secet te medium, et interficiat vos. 60. Exclamavit itaque omnis cœtus voce magna, et benedixerunt Deum, qui salvat sperantes in se. 61. Et consurrexerunt adversus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse

testimonium), feceruntque eis sicut male egerant adversus proximum, 62. ut facerent secundum legem Moysi : et interfecerunt eos, et salvatus est sanguis innoxius in die illa. 63. Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna, cum Joakim marito ejus, et cognatis omnibus, quia non esset inventa in ea res turpis. 64. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi, a die illa, et deinceps. 65. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus.

Vers. 1. 1. Et erat vir. — Nota hoc caput et sequens non haberi jam in Hebræo, sed illa ex Theodotione se transtulisse affirmat S. Hieronymus. Olim ea exstitisse in Hebræo patet ex Theodotione et Septuaginta, qui historiam Susannæ et Belis in sua translatione posuerunt trecentis annis ante Christum. Idem facit interpres Syrus, et Arabicus uterque, Antiochenus et Alexandrinus. Perperam ergo hanc historiam impugnavit Africanus (eum sequuntur nostri Novantes), cujus octo argumenta vel potius conjecturas bene refellit Origenes epistola ad eum scripta; utriusque epistolam e Græco conversam latine edidit, et suis in Isaiam Commentariis præfixit Leo Castrius. Quare hæc historia non tantum est vera, sed et canonica Scriptura, ut ostendi in Procemio (1).

Historia Susannæ est Scriptura canonica.

Nota *secundo* : Hæc historia cæteris Danielis historiis et capitibus est præponenda, ponendaque statim post caput primum; imo in Græcis codi-

Hæc fuit prima prophetia Danielis.

(1) Diversis momentis quibus hujus secundæ partis Danielis divina inspiratio propugnatur, addere juvat brevia quædam variarum Ecclesiarum testimonia, quibus omnes Protestantium et Rationalistarum difficultates facile solvi et expediri poterunt, cum e traditione præsertim eas eruere conantur.

Primo, Ecclesia Alexandriæ. — Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, in summa veteris Testamenti, præsertimque Prophetarum, historiam Draconis ut Scripturæ partem profert. Idem infra, lib. IV, cap. xix, Suzannæ historiam historiis Esther et Judith conjungit. — Origenes, epist. *ad Africanum*, ex consensu omnium Ecclesiarum divinitatem fragmentorum Danielis sic statuit : « Scias igitur adhæc, quid nobis agendum sit, non solum de *Suzannæ historia* quæ *in Græco Græcorum exemplari per totam Christi Ecclesiam circumfertur*, licet apud Hebræos non exstet, nec solum de aliis, ut aiebas, partibus, quæ in fine libri (Danielis) sunt descriptæ, nempe *de Belo et de Dracone*, quæ pariter in hebraico Danielis textu desiderantur, sed de aliis innumeris..... » Idem in tract. *De Oratione*, num. 14, trium puerorum canticum in medium producit, et homil. 1 *in Levit.*, pro Suzannæ historia stat dicens : « Sed tempus est nos adversus improbos presbyteros uti S. Suzannæ vocibus, quas illi quidem repudiantes, *historiam Suzannæ* de catalogo *divinorum voluminum* desecarunt. *Nos autem et suscipimus et opportune contra ipsos proferimus*, dicentes : Angustiæ sunt mihi undique. » — Didymus, quem se in Scripturarum interpretatione S. Hieronymum magistrum habuisse gloriabatur, his fragmentis veluti *Scripturarum testimoniis* divinitatem Spiritus Sancti comprobat, lib. *De Spiritu Sancto.* — S. Athanasius, epist. 1 et 2 *ad Serapionem*, sicut in orat. i, num. 13, et orat. iii, num. 30, contra Arianos Spiritus Sancti divinitatem hymno trium puerorum, et Filii cum Patre coæternitatem ex Daniele, cap. xiii, 42, statuit, quod idem facit S. Cyrillus eamdem doctrinam vindicando, *Thesaur. de sanct. et consubst. Trinit.* assert. 15.

Secundo, Ecclesia Jerusalem. « Si vero quisquam, inquit S. Cyrillus Hierosolymitanus, omnes Prophetarum libros percurrerit, plurima de Sancto Spiritu testimonia reperiet... Idem (Spiritus Sanctus) sapientem effecit Danielis animam, ut seniorum judex esset adolescens. Damnata fuerat casta Suzanna tanquam impudica... Verum adstitit auxiliator, Paracletus Spiritus, qui omnem intelligentem naturam sanctificat, » Catech. 16 *De Spiritu Sancto*, num. 29 et 31. Idem hymni trium puerum divinitatem vindicat, Catech. ii *De Pœnit. et remiss. peccat.*, et Catech. ix *De Deo omnium condit.*

Tertio, Ecclesia Antiochena, Constantinopolitana, etc., etc., pro quibus stant : S. Chrysostomus, qui sæpe trium puerorum hymnum ut ad Scripturam divinam pertinentem citat, Expos. *in Psalm.* cxiii, cxxii, cxl, homil. 3 *in Matth.* num. 5, et hom. 3, num. 2; — S. Gregorius Nazianzenus, qui locum ex historia Suzannæ petitum : « Egressa est iniquitas, » etc., affert *orat.* 36, num. 3; — S. Hippolytus, qui eamdem historiam adducit his verbis : « Videamus ipsas Danielis voces, ac intelligamus nulla re nos Scripturam fallere, » *In Suzannam* vol. I; — S. Epiphanius, qui eamdem commemorat cum pluribus hymni versibus quos *afflatu Sancti Spiritus instinctos* tres pueros decantasse asserit, *Anchorat.* cap. xxiii, xxiv, xxv. — Illa prædecessorum suorum documenta confirmant alii Orientis Patres : S. Asterius Amasiæ Episcopus, serm. *in Danielem Prophetam et Suzannam*; S. Ephrem, serm. *De reprehensione sui ipsius et de recte vivendi ratione*, et *Parænes.* 44; Theodoretus, *Comment. in Daniel.* lib. III, cap. iii, etc.

In ea re omnes Occidentalis Ecclesiæ Patres cum Orientalibus conveniunt : S. Irenæus, qui contra hæreticos decertat, his opponendo plurima loca ex historiis Suzannæ et Belis excerpta, *Contra hæres.* lib. IV, cap. v et xxvi; — S. Hilarius Pictaviensis, hujus admirabilis feminæ orationem explicat, *De Trinit*, lib. IV, num. 7, 8, et tract. *in Psalm.* lii, num. 19. — His adde, Tertullianum, *De Jejuniis*, cap. vii et viii; S. Cyprianum, *De Orat. Dom.*; S. Augustinum, qui sic ait : « *Divinæ* lectiones, et *sancta oracula* Dei, quæ insonuerunt auribus nostris, nidum faciant in mentibus nostris... Audivimus *de Suzanna* lectionem..., ædificetur pudicitia conjugalis... Si de femina tentata *Scriptura* testis est, numquid viros deseruit? » serm. 343, *De Suzanna.* — S. Fulgentius, epist. 14 *ad Ferrand.* — S. Ambrosius, lib. IV *De Spiritu Sancto*, cap. vi, et *De Jacob et vita beata*, lib. II, cap. ix et passim, etc., etc.

S. Hieronymus ipse, quem arroganter acatholici interpretes ut suum in hoc puncto repetunt, hymno trium puerorum et Suzannæ historia ut Scriptura divinitus inspirata utitur, Comment. *in epist. ad Galat.*, Prolog. *in Habacuc Prophet.*, epist. 17 *ad Innocent.*, epist. 18 *ad Eustoch.* Multum insuper laudat Origenis *ad Africanum* epistolam super quæstione Suzannæ, eo quod dicunt in Hebræo hanc *fabulam* non haberi, contra quam, inquit, *doctam epistolam* scribit Origenes, *Catalog. Script. Eccles.* cap. lxxiii. Denique idem totam præcedentium Patrum traditionem complectitur et resumit, manifeste dicendo hæc fragmenta in omnibus Ecclesiis Græcorum, Latino-

cibus, et apud S. Athanasium in *Synopsi*, et in versione Arabica ipsa est cap. I Danielis, atque in multis inscribitur *Daniel*, in quibusdam *Susanna*, in aliquo Διάκρισις Δανιὴλ, *Judicium Danielis* : quia id quod narrat accidit in Babylone, Daniele existente puero vers. 45. Unde hæc videtur fuisse prima prophetia Danielis, nam ex ea Daniel a populo magni fieri cœpit vers. 64.

Nota *tertio* : Hæc historia non videtur ab ipso Daniele, saltem in hoc ejus opere, fuisse conscripta; sed a quopiam Hebræo, qui in captivitate Babylonica, vel potius paulo post eam, scripsit chronica sive diaria regum Medorum et Persarum, et maxime Cyri, qui Judæos Babylone liberavit, simulque conscripsit res memorabiles, quæ eo tempore suæ genti, puta Hebræis, contigerunt. Id patet ex vers. 66, ubi indicatur, quod historia vel Susannæ, vel Belis, contigerit ante Cyrum, sub Astyage rege Medorum, qui fuit avus Cyri. Ex illis ergo diariis translata est in hunc librum Danielis, eique addita quasi appendix, quia a Daniele gesta et peracta est: atque hæc est causa, cur ad calcem Danielis sit rejecta : quin imo historiam Belis Septuaginta adscripserunt Habacuc prophetæ, uti dicam cap. XIV, 32.

Trans-cripta est ex chronicis illius ævi.

Vers. 5. 5. Et constituti sunt duo senes. — Ex hoc loco Africanus hanc historiam impugnabat. Quomodo enim, inquit, in Babylone Judæi habuissent suos judices, cum captivi essent, et omnino Babyloniis subditi? Respondeo id factum fuisse indulgentia Chaldæorum : permiserunt enim ipsi Judæis ut eas causas, quæ ad ipsorum legem pertinerent, ipsi judicarent. Idem permiserunt eis Romani, ut patet *Joan.* cap. XVIII, 31. Sic videmus Antuerpiæ Lusitanos et Italos mercatores suos suæque gentis habere magistratus et judices.

rumque, Syriorum et Ægyptiorum, ut veram Scripturam esse recepta, *Præfat. Comment. in Daniel.*

Cur igitur hic victoriam conclamant hæretici interpretes? eo quod, inquiunt, S. Hieronymus historias Suzannæ et Belis *fabulas* vocat; quam assertionem in thesibus publicis affirmant : *Les apocryphes faisaient-ils partie du canon*, etc.? Montauban, juin 1834. Sed in hoc graviter errant, verum et nativum vocis *fabulæ* sensum ignorando, quæ quidem significat *historiam*, *sermonem*, etc. Sæpe auctores Latini in eo sensu hanc vocem usurpant : vide Rob. Stephanum, *Thesaurus linguæ latinæ;* Du Cange, *Glossarium*, verbo *Fabula;* Jacob Facciolati, *Totius latinitatis Lexicon;* Noel, Quicherat, etc., etc. Propterea S. Hieronymus eadem voce uti non dubitat, de historia Samsonis agens, quam etiam *fabulam* vocat, licet ut vere canonicam et divinitus inspiratam habeat.

Adde S. Hieronymum, cum sic loquitur contra Rufinum agendo, eum accusantem ut qui hæc fragmenta repudiasset, aperte dicere, se sensum Judæorum referre quin ullo modo illum probet : « Non enim quid ipse sentirem, inquit, sed quid illi contra nos dicere soleant, explicavi. » Qui plura desideraverit, videat *La Bible mutilée par les Protestants*, Toulouse, 1847, pag. 182-202.

Ex his testimoniis judicare licet quanta sit Protestantium et Rationalistarum interpretum temeritas, qui tam futilibus moti rationibus hanc secundam Danielis partem ex sacrorum librorum catalogo expungere audent.

Tradunt Hebræi, et ex eis Origenes et S. Hieronymus, hos duos senes fuisse Sedeciam et Achab adulteros, indeque occisos, de quibus agit Jeremias cap. XIX, 22. Pererius tamen, Maldonatus et alii id ipsum negant; qua de re dixi *Jeremiæ* cap. XXIX.

Vide hic quam luxuria sit glutinosa et usque ad senium et mortem homini adhæreseat: « Luxuria, inquit D. Thomas, I II, *Quæst.* LXXV, art. 5, est maximæ adhærentiæ, et difficile ab ea potest homo eripi : insatiabilis est enim delectabilis appetitus. » Qui ergo lapsi sunt statim resurgant, ne, si iterum iterumque relabantur, ab hoc glutine se expedire non possint. Sane hic verum est illud S. Ambrosii : « Facilius reperi qui servaverint innocentiam, quam qui veram egerint pœnitentiam. » Rursum vere dixit Poeta

> Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Quocirca tales senes leviculi et petulantes merito comparantur pappo carduorum, de quo exstat hoc Eubuli ænigma :

> Novi ego qui gravis est juvenis, cum vero senex est,
> Evolat implumis leviter, terramque lacessit.

Apposite horum duorum senum crimen adaptat Petrus Damianus, epist. *ad Cadiloum Antipapam*, Placentino et Vercellino Episcopis, qui Cadiloum Antipapam crearunt, eique Ecclesiam Romanam, quasi Susannam, invadendam et violandam tradiderunt. Sed Daniel, id est judicium et vindicta Dei eos persecuta, damnavit.

Locutus est Dominus : Quia, etc. — Ubi, et quomodo, an scripto, an viva voce Prophetæ alicujus hæc locutus sit Dominus, non liquet.

Qui videbantur, — qui erant in existimatione, in auctoritate regendi populum. Hoc enim inter alia significat δοκεῖν : unde δοκοῦντες vocantur viri honorati et illustres, *Galat.* II, 2 et 6.

6. Qui habebant judicia, — οἱ κρινόμενοι, qui judicabantur, puta litigantes. Vers. 6.

8. Et videbant eam. — Aspectus fuit causa concupiscentiæ; oculi enim sunt in amore duces. Et: « Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.» Hinc sapienter Job, cap. XXXI, 1 : « Pepigi, ait, fœdus cum oculis meis ut ne cogitarem quidem de virgine. » Audivi matronam gravem et castam monentem confessarios, ut caverent ab aspectu et colloquiis longis feminarum : Ego enim, ait, certa sum non esse virum tam sapientem, tam sanctum, tam constantem, quem non flectam quo velim, si cum eo ad quadrantem horæ colloquar, isque oculos meos intueatur. Serpentini ergo sunt oculi, facies, corpora et colloquia feminarum. Præclare S. Hieronymus, *ad Nepotianum* epist. 2 : « Hospitiolum tuum, inquit, aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige : ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec

Vers. 8. Oculi sunt in amore duces.

Samsone fortior, nec Davide sanctior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper, quod paradisi colonum de possessione sua mulier dejecerit. »

Apud eumdem tomo IX, in *Regula Monacharum*, quæ inscribitur Eustochio ficto Hieronymi nomine, cap. XVIII : « Nihil periculosius viro quam mulier, nec mulieri quam vir; uterque palea, uterque ignis. »

S. Bernardus, serm. 65 *in Cant.*: « Cum femina, ait, semper esse et non cognoscere feminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est, non potes; et quod majus est, vis credam tibi? » Vide dicta *Genes.* XXXIV, 2, et *Num.* XXV, in fine.

Audi ergo sanum consilium Poetæ christiani qui prudenter æque ac eleganter ita ludit :

> Quid facies, facies Veneris cum veneris ante?
> Ne sedeas, sed eas, ne pereas per eas.

Nam, ut canit Ovidius, XIII *Metamorph.*:

> Proh! quanta potentia regni
> Est Venus alma tui!
> Perque oculos perit ipse tuos, *et suos.*

Vers. 9. 9. EVERTERUNT SENSUM. — Amor enim cæcus est et rationem excæcat. Dixit Gentilis : « Amare et sapere vix Deo conceditur. »

UT NON VIDERENT COELUM. — Syrus : *Ut non intuerentur in cœlum*; Arabicus : *Ne suspicerent cœlum*, ac consequenter ut non revererentur Deum cœli præsidem. Imo Maldonatus per cœlum accipit Deum ipsum. Sic enim videtur accipi *Matth.* XXI, 25 : « Baptismus Joannis unde erat? e cœlo? » id est a Deo? Unde Angelus Caninius in *Nom. Hebraicis* docet Deum vocari *scamaim*, id est cœlum: est enim ipse uti mundus, ita et cœlum increatum. Hinc Atlantides, Africæ populi, primum, apud se regnasse Deum οὐρανὸν, id est *cœlum*, gloriabantur. Sic *Luc.* XV, 21, ait Prodigus : « Pater, peccavi in cœlum. » Sic Poeta : « Cœlo gratissimus amnis : » « cœlo, » id est diis, qui cœlo continentur. I *Machab.* III, 18 : « Non est differentia in conspectu Dei cœli (græce ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ, id est *coram cœlo*, id est Deo cœli rege) liberare in multis, et in paucis. » Et cap. IV, 10 : « Et nunc clamemus in cœlum, et miserebitur nostri. » Vox enim *Dominus*, quæ subditur in Latinis, non est in Græcis. Sic Rabbini sæpe dicunt : « Omnia esse in manu cœli, » id est Dei; item : « Sit timor cœli super vos; » et : « Nomen cœli frequens in ore vestro. » Sic « timor hominum excludit timorem cœli. » Sic *Jerem.* XVII, 12, dicitur : « Solium gloriæ altitudinis a principio, » *q. d.* Est Deus residens in solio cœlesti, qui puniet Sedeciam aliosque impios. Quinimo Plinius ita opus suum inchoat : « Mundum, et hoc quod nomine alio cœlum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur

Deus vocatur cœlum increatum.

cuncta, Numen esse credi par est. » Et Ovidius, VIII *Metamorph.*:

> Immensa est, finemque potentia cœli
> Non habet.

Est metonymia. Similis est, cum domus ponitur pro sobole domum incolente; ut,

> Cum domus Assaraci victis dominabitur Argis.

Sic domus Davidis, Salomonis, Ezechiæ, Josiæ, etc., vocatur ipsa eorum stirps et familia regia. Sic rursum de Susanna dicitur vers. 35 : « Quæ flens suspexit in cœlum, » scilicet ad Deum. Unde et sequitur hic :

NEQUE RECORDARENTUR JUDICIORUM JUSTORUM, — quibus Deus e cœlo occulta adulteria et scelera ulcisci solet. Hoc est quod ait Sapiens, *Eccli.* XXIII, 27 : « Non intelligit (cæcus adulter) quoniam omnia videt oculus illius (Dei), quoniam expellit a se timorem Dei. » Et vers. 26, adulter ait : « Quis me videt? tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me : quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. » Quærit insipiens : « Quis me videt? quem vereor? » Respondet ei S. Bernardus, serm. *ad Clericos*, cap. XVI : « Esto nemo te videat, non tamen nullus. Videt te angelus malus, videt angelus bonus : videt te et bonis et malis angelis major Deus; videt accusator; videt testium multitudo; videt et ipse judex, cujus te oportet assistere tribunali; sub cujus sane oculis velle delinquere tam insanum est, quam horrendum incidere in manus Dei viventis. »

Impii ergo dicunt illud *Psalm.* XLIII, 7 : « Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob. » Et illud *Job* XXII, 13 : « Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat, nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat. » Et illud *Psalm.* LXXII, 11 : « Quomodo scit Deus? et si est scientia in excelso? » Et illud *Isai.* XXIX, 15 : « Quorum sunt in tenebris opera, et dicunt : Quis videt nos? et quis novit nos? » Nam, ut ait Psaltes *Psalm.* IX, 26 : « Non est Deus in conspectu ejus; » hinc, quia caret Dei timore et pudore, « inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore. »

Pii vero dicunt illud *Eccli.* XXIII, 28 : « Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes. » Ita Moyses « invisibilem (Deum) tanquam videns sustinuit, » *Hebr.* XI, 27. Ita David *Psalm.* CXVIII, 168 : « Servavi, inquit, mandata tua, et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo. » Ita Elias : « Vivit, ait, Dominus, in cujus conspectu sto, » III *Reg.* XVII, 1. « Beatus vir, » ait Ecclesiasticus cap. XIV, 22, « qui in sapientia morabitur, et qui in justitia sua meditabitur, et in sensu (ἐν συνέσει, id est *intellectu*) cogitabit circumspectionem Dei. » Vide,

o homo! quid agas; Deus te circumspicit a capite ad talos, Deus introspicit mentem tuam et fundum cordis tui, Deus judicabit et damnabit te si pecces.

Vers. 10. 10. VULNERATI AMORE. — Septuaginta, κατανενυγμένοι περὶ αὐτῆς, *compuncti pro ea;* Scholiastes, κεκεντημένοι τῇ ἐπιθυμίᾳ σφοδρῶς, *puncti concupiscentia vehementer.*

Vers. 13. 13. ET EGRESSI. — Cum finxissent se domum ire, ut occultum vulnus concupiscentiæ invicem celarent, essentque digressi, alia iterum via in eumdem locum redierunt, ut Susannæ tenderent insidias : tumque videntes se idem cogitare, et eodem conniti, invicem suam concupiscentiam confessi sunt. Ita sæpe adulter adulterum, fur furem deprehendit, et, ut vulgo dicitur : « Laqueus laqueum capit. »

Vers. 15. 15. VOLUITQUE LAVARI IN POMARIO. — Discant hic castitatis amantes, quanta sint balneorum pericula, quamque parce et caute adeunda; in iis enim insidiantur ipsis caro, mundus et dæmon. Ecce tibi, Susanna, dum balneum adis, simul castitatis, famæ et vitæ periculum adis. Legimus in veteris historiis, sæpius virgines, dum balnea adeunt, a dæmone fuisse correptas et possessas. Ut alia taceam, memorabilis fuit illa, quæ ad balneum vadens correpta a dæmone, Romæ ad Aquas Salvias invocatione S. Anastasii martyris ibidem sepulti, liberata et curata est, ut habent Acta publica, quæ recenset Cardinalis Baronius, tom. VIII, anno Domini 713. Quocirca S. Hieronymus, epist. 7 *ad Lætam* : « Mihi, ait, omnino in adulta virgine lavacra displicent, quæ seipsam debet erubescere, et nudam videre non posse. » Et *ad Rusticum* epist. 4 : « Balnearum fomenta non quærat, qui calorem corporis jejuniorum frigore cupit exstinguere. » Hinc ipse laudat S. Paulam in *Epitaph.* quod cum aliis monialibus degens, balneis nunquam sit usa, nisi periclitans, ac necessitate coacta. Sicut enim theatra (ut ait Tertullianus, lib. *De Spectaculis*) loca esse solebant, in quibus pravus dæmon regnabat, ita et balnea. In Synodo Pictaviensi, anno Domini 593, Chrodieldis monacha e regio sanguine, fugæ suæ e monasterio causam prætexuit, balnea in monasterio permissa. Cui abbatissa respondit se nec probare quod diceret, et se nescire an factum sit : quod si ipsa vidisset, cur abbatissæ non prodidisset? S. Theodorus Siceota, sub anno Domini 608, reprehendit eorum morem, qui post S. Synaxin ad lavacra se conferebant, dicens : « Scitote Deum mihi indicasse eos valde peccare, qui post sanctam communionem ad balnea se conferunt, ut corpus lavent et curent. Quis enim unguento delibutus et aromatibus, eorum abstergit suavitatem? Quis simul ac cum imperatore pransus est, ad balneum currit? » Ita refert Eleusius in ejus Vita. Scribit Palladius in *Lausiaca*, cap. VIII, in *Vita Ammonis* discipuli S. Antonii, eum ita fuisse pudicum, ut Lycum fluvium transiturus, se exuere noluerit, ne se nudum videret, ideoque subito ab angelo in adversam ripam fuisse translatum.

22. SI ENIM HOC EGERO, MORS MIHI EST, — rea ero Vers. 22.
mortis corporalis : adulteræ enim ex lege lapidabantur. Ita S. Hieronymus et alii. *Secundo* et melius, mortem animæ hic accipias, *q. d.* Angustior undique, quia necesse est me in mortem vel corporis, vel animæ incidere : vos enim mihi minamini mortem corporis, si non fecero; Deus vero mortem animæ, si fecero, si videlicet vestræ cupiditati consentiam, vobisque sponte et volens commiscear, uti postulatis. Nam alioquin in hac vi, et metu infamiæ mortisque poterat Susana dicere : Non consentio actui, sed patiar et tacebo, ne me infametis et adigatis ad mortem, uti dicam vers. 23; quanquam forte Susanna id vel non sciebat, vel non cogitabat. Sic enim honestæ castæque virgines putant se esse reas, seque consensisse lenonibus, si non clamore, manibus totisque viribus eis reluctentur et resistant. Omne enim suum decus ponunt in virginitate, quam gemmam incomparabilem æstimant.

23. SED MELIUS EST MIHI ABSQUE OPERE INCIDERE Vers. 23.
IN MANUS VESTRAS, QUAM PECCARE IN CONSPECTU DOMINI, — *q. d.* Melius est mihi mori corpore quam animo : satius est Dei, quam hominum præsentiam et offensam revereri. Nam, ut ait Christus, et ex eo S. Bernardus, serm. 3 *De Annuntiat.* : « Homines cum occiderint corpus, animæ non habent ultra quid faciant; ille autem timendus est, qui potestatem habet et corpus et animam mittere in gehennam. » Audiant hoc virgines, audiant christiani atque imitentur, dum a sociis ad obscena, ad illicita sollicitantur. Recte Chrysostomus, hom. *De Susanna* : « Susanna, inquit, aspernabatur quod audiebat, quia timebat eum quem nihil latebat; falsi enim testes possunt lædere famam, non occidere conscientiam. » Deus autem utrumque potest. Adverte hic quam Dei omnia, etiam occultissima cernentis lucidissimos oculos revereri debeamus. Qua de re dixi *Genes.* V, 24, et *Genes.* XVII, 1.

Hinc apte vocata est Susanna hebraice, id est lilium (ut lilium enim hebraice dicitur שושן *scosan*, a שש *sces*, id est *sex*, quod sit hexaphillon : sex enim habet folia) ob castitatem; uti et Daniel, id est judex Dei : quia hosce duos senes diaboli judices convicit et morte mulctavit. *Susanna significat hebraice lilium.*

In hæc Susannæ verba ita scribit Dionysius Carthusianus : « Peccatum est infinitæ fugibilitatis, quia Deus est infinitæ honorabilitatis, » *q. d.* Homo peccatum fugere debet infinito conatu et infinita fuga; quia Deus, quem peccatum offendit, infinite est honorandus; omnis pœna, ut culpa vitetur, est subeunda; infinita fuga, ne nos peccatum comprehendat, est capessenda.

Huic Susannæ, in castitate et virtute similis fuit S. Susanna virgo neptis Caii Pontificis, æque ac Diocletiani Imperatoris, quæ maluit mori quam

violari. Dum enim matrimonium cum Maximiano Imperatore, cui eam despondere volebat Diocletianus, recusaret, eique virginitatem Deo voto promissam anteferret, ab eo occisa, nobile in fidei et virginitatis agone martyrium obiit, anno Domini 295, cujus memoriam annua celebritate recolit Ecclesia die 11 augusti. Hinc et allegorice Susanna typum gerit Ecclesiæ, ait S. Hieronymus in cap. II *Sophon.*, cujus castitatem corrumpere conantur hæretici, sed Daniel, id est Pontifex, eos convincit et condemnat.

Major fuit castitas Susannæ, quam Lucretiæ, ob tres causas. Prima.

Nota : Longe purior, fortior et excellentior fuit castitas Susannæ, quam Lucretiæ Romanæ. Hæc enim in tribus defecit, parvumque ostendit animum. *Primo*, quod libidinem Tarquinii admisit, ne macularetur infamia, quam ei Tarquinius minabatur : consensit enim in adulterium, quod postea morte voluntaria luit; necem enim sibi conscivit, ut ea ratione facinus quasi expiaret : disce, Lucretia : « Ante scelus castæ mors subeunda fuit. » *Secundo*, quo pluris fecit famam, quam pudicitiam et conscientiæ testimonium. *Tertio*, quod se occidit : hac enim ratione scelus non expiavit, sed scelus sceleri addidit. Ita S. Augustinus, lib. I *De Civit.* cap. XVIII et XIX : « Quod Lucretia, inquit, seipsam, quoniam adulterium pertulit, etiam non adultera occidit; non est pudicitiæ charitas, sed pudoris infirmitas. Unde ad oculos hominum quibus conscientiam demonstrare non poterat, illam pœnam quasi mentis suæ testem adhibendam putavit; sociam quippe facti se credi erubuit; si quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipsa patienter. Non hoc feminæ christianæ fecerunt, quæ passæ similia vivunt; nec in se ultæ sunt crimen alienum, ne aliorum sceleribus adderent sua; si, quoniam hostes in eis concupiscendo stupra commiserant, illæ in seipsis homicidia erubescenda committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis, testimonium conscientiæ; habent autem coram oculis Dei sui; nec requirunt amplius, ne devient ab auctoritate legis divinæ, cum male devitant offensionem suspicionis humanæ. » Subdit deinde, docetque sanctitatem animi non amitti, si corpus per vim violetur; sicut amittitur corporis totiusque hominis sanctitas, violata animi sanctitate, etiam corpore intacto. Sanctitatis enim propria sedes est anima, non corpus. Unde idem, *epist.* 112, docet hanc « violentiam non pro corruptionis turpitudine, sed passionis vulnere deputari. »

Secunda. Tertia.

Exempla virginum malentium mori, quam violari.

Lucretia castiores et sapientiores fuerunt virgines, tam ethnicæ, quam christianæ, quæ non post vitium, uti Lucretia, sed ne vitiarentur, seipsas necarunt, cum aliud non viderunt effugium, aut neci obtulerunt. Ita Lacæna dum venderetur, præconi quid nosset quærenti : Libera, inquit, esse novi. Cumque emptor quædam ei injungeret non decentia liberam, dixit : Flebis qui talem possessionem tibi invideris; atque mortem sibi ipsa conscivit. Ita virgines Romanæ traditæ Porsenæ regi, duce Clælia fluvium vastum, atque vorticibus profundis periculosum, magno cum labore tranarunt, invicem sese tenentes, ac tandem ad suos in alteram ripam evaserunt, manifestum mortis periculum ob castitatem ultro subeuntes. Ita Micca Philodemi filia, a Leucio duce ad stuprum appetita, dixit malle se jugulari quam violari; ac tandem renitens a Leucio verberata, et in sinu patris jugulata est, testis est Plutarchus *De Virtut. mulier.*

Inter christianas Pithomena Alexandrina Romani civis serva, cum frustra ab eo sollicitaretur ad nefas, accusata ab eo quod christiana esset, ferventi pici immersa, vitam amittere quam pudicitiam violare maluit.

S. Dympna a patre, Hiberniæ rege (quod illi nubere nollet, ut esset ei uxor, æque ac filia) obtruncata est in Geela, oppido Brabantiæ, ubi ejus reliquias olim veneratus sum. Natalis ejus dies Martyrologio Romano adscriptus quotannis recolitur die 15 maii. Sic apud Græcos S. Thomais, a socero pariter ejus nuptias ambiente dissecta, quod martyr esse mallet, quam adultera et incesta, de qua noster Raderus in *Viridar. Sanct.* die 14 aprilis.

Maxelendis, virgo Cameracensis, cum propter votum virginitatis Harduini sponsi sui recusaret nuptias, interficitur : at illi excæcato post triennium visum restituit, anno Domini 670. Ita Sigebertus, Platina in *Dono*, et alii.

Memorabilis vero fuit S. Euphrasia Antiochena, quæ a milite amasio deprehensa, cum non posset evadere, dixit se docturam eum artem qua inbellis lædi non posset, si sibi parceret, utque ejus experimentum in se sumeret. Collum ergo suum inunxit, quod feriens ille statim amputavit. Ita dolo pio castitatem redemit sua morte. Ita Cedrenus et Nicephorus, lib. VII, cap. XIII.

Insignis quoque fuit Sophronia matrona Romana, quæ a Maxentio Imperatore appetita per nuntios, cubiculum ingressa, mucrone sibi mortem conscivit, per nuntios significans tyranno : « Tales, inquit, magis placeant christianæ feminæ tyranno. » Ita Eusebius, lib. VIII *Hist.* cap. XVII.

Æque illustris fuit Digna, quæ capta Aquileia ab Attila, a barbaro ad stuprum rapta, quasi secreti cupida, in tabulatum fluvio Natisoni imminens conscendit. Inde ad Hunnum sequentem conversa : Sequere me, inquit, si vis me potiri, ac mox in flumen se præcipitavit. Ita Olaus in *Vita Attilæ*, et alii. S. Ambrosius, lib. *De Virgin.*, scribit S. Pelagiam cum matre et sororibus præcipitem se dedisse in flumen, ne a persequente milite violaretur, eamque ut martyrem ab Ecclesia coli.

Huic plane conforme est quod Nicephorus Callista, lib. XIII *Histor. Eccles.* cap. XXXV, scribit : In prima direptione urbis Romæ ab Alarico, Gothorum rege, facta anno Christi 412, mulier quædam maximum exhibuit pudicitiæ specimen. Quod

namque et ætatis flore et formæ venustate præstaret, ex Alarici militibus juvenis quidam pulchritudine ejus, cum eam vidisset, captus, ad concubitum eam sollicitavit. Cum autem illa piaculum id aversaretur, miles ense stricto mortem ei minatus, veluti cum amore concertans, per misericordiam summum tantum collum vulneravit : illa vero, cruore diffluens, jugulum ferro subdidit, melius sibi esse rata, ut cum pudica mente mortem oppeteret, quam cum alio viro concumberet. Et postquam ferocius barbarus illam aggressus est, plurimumque eam oppugnando nihil egit, ad castitatem ejus consternatus in Apostolicum D. Petri templum eam duxit, Ecclesiæque custodibus eam commendavit, sex illis aureis nummis datis, ut puellam viro suo conservarent.

Bernardus Scardeonius, lib. III *Hist. Patavinæ*, scribit quod Blanca Rubea Patavina uxor Baptistæ a Porta, in præsidium Bassiani municipii Patavini cum viro profecta, anno Christi 1233, cum Acciolinus tyrannus, Patavio amisso, omnem belli vim in Bassianum convertisset, et proditione etiam cepisset, atque in ipsis portis Baptistam obtruncasset : Blanca quoque armis induta, fortiter pugnans, a militibus circumventa, captiva ad tyrannum ducitur. Is forma ejus (quam augebant arma) motus, primo blanditiis, mox etiam vi adortus eam corrumpere tentavit : illa cum alia ratione effugere non posset, per fenestram se dedit præcipitem. Semianimis ex casu vix tandem curatur. Curatam tyrannus denuo aggreditur, et quia consentire nolebat, servorum opera ligatam constupravit. Illa dolorem dissimulans, impetravit ab amicis ut ad levandum mœrorem et desiderium, aperto sepulcro mariti fœtidum cadaver semel tantum aspicere posset. Morem illi gerunt. Aperto itaque sepulcro ubi jacebat, illa, magno emisso ejulatu, in sepulcrum sese præcipitavit, simulque tanta violentia lapidem impulit, ut una rueret, et Blancæ cervicem frangeret. Sic pudicitiam suam ulta, ex voto suo commune cum marito sepulcrum obtinuit.

Narrat Sophronius in *Prato spirit.* cap. CLXXXIX, mirum quid de muliere, quæ tentata ab adultero fidem servavit marito, ideoque ab adultero ditata est.

QUAM PECCARE. — Peccasset enim Susanna consentiendo et cooperando, puta commiscendo se senibus, quod ipsi petebant vers. 20; potuisset tamen in tanto periculo infamiæ et mortis negative se habere, ac permittere in se eorum libidinem, modo interno actu in eam non consensisset, sed eam detestata et exsecrata fuisset, quia majus bonum est fama et vita, quam pudicitia : unde hanc pro illa exponere licet. Itaque non tenebatur ipsa exclamare, uti docet Dominicus Soto, lib. V *De Just.* Quæst. I, art. 5, et Navarrus, *Manual.* cap. XVI, num. 1. Quod ergo exclamarit, nulloque modo libidinem eorum in se permiserit, actus fuit insignis et heroicæ castitatis : talis enim est malle mori, quam pollui. Proprie dicit « peccare : » nam *peccare* primitus dictum est, *quasi pellicare,* id est pellicem agere, aut cum pellice congredi.

24. EXCLAMAVIT (opem implorans contra lasci- Vers. 24.
vos senes) : EXCLAMAVERUNT ET — ipsi, utpote Susannæ clamore jam proditi, ut eam accusarent; ne rei, sed vindices sceleris esse viderentur. A Susanna discant virgines, cum a lascivis tentantur, generose iis se opponere, clamare, manibus et pedibus obluctari : quæ enim hoc faciunt, raro vim patientur : difficile enim est plane obluctantem violare. Docet hoc Ambrosius *ad Virginem lapsam,* cap. IV : « Sed dices, inquit : Nolui hoc malum, violentiam passa sum. Respondebit tibi fortissima illa Susanna, cujus tu nomen fallaciter bajulas : Ego etenim inter duos presbyteros posita, inter duos utique judices populi, sola inter sylvas paradisi constituta vinci non potui, quia nec volui. Tu ab uno ineptissimo adolescentulo, et in media civitate, quomodo vim potuisti perferre, nisi quia ultro voluisti violari? quis denique voces tuas audivit? quis obluctationes sensit? »

25. ET CUCURRIT UNUS AD OSTIA POMARII, — ut illac Vers. 25.
ingressi fuisse viderentur, aut ea juvenem, quem ibi fuisse mentituri erant, evasisse dicerent, uti dicunt ipsi vers. 39. Ita Maldonatus.

27. SENES LOCUTI SUNT. — εἶπον τοὺς λόγους αὐτῶν, id Vers. 27.
est *rationes suas exposuerunt,* puta accusationem Susannæ cum suis indiciis et probationibus.

27 et 28. ET FACTA EST DIES CRASTINA, CUMQUE Vers. 27
VENISSET, etc., — *q. d.* Cum postero die populus et 28.
ad virum illius Joakim convenisset. Ita ex Græco Vatablus et alii.

34. POSUERUNT MANUS SUAS SUPER CAPUT EJUS. — Vers. 34.
Hebræorum ritus erat, ut accusator et testes capiti Testes
rei manus imponerent, ut significarent se hoc ca- rco manus
put accusare, et ad necem deposcere. Vide dicta imponebant,
Levit. XXIV, 14. Ecce senes, qui antea pudicitiæ, cur?
nunc vitæ fiunt latrones : e contrario Susanna bis victrix, et libidinem evasit et mortem : quin et inimicorum vidit vindictam, inquit Cyprianus, lib. *De Bono pudicitiæ.*

35. QUÆ FLENS SUSPEXIT AD COELUM. — Præclare Vers. 35.
S. Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. V : « Susanna, inquit, dum tacet in judicio, melius locuta est oraculo; et ideo Prophetæ meruit defensionem, quæ proprie vocis non quæsivit auxilium. » In silentio enim et spe erat fortitudo ejus. « Suspexit ergo ad cœlum, » vultu et oculis loquens, dicensque : « Ecce in cœlo testis meus, et conscius meus in excelsis, » *Job* XVI, 20. Et : « Ad te, Domine, levavi animam meam : Deus meus, in te confido, non erubescam. Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos, » *Psalm.* XXIV. Non legimus Susannam unquam tam ardentes ad Deum preces emisisse, nec tam vehementer ad cœlum suspexisse, quam cum se vidit

in extremis hisce angustiis. Ita tribulatio docet orare efficaciter: oratio efficax impetrat Dei opem, etiam per miraculum. Rursum nota hic quod Deus sinat suos in arcta redigi, ut discant in eum sperare, eumque invocare: in arctis enim suis maxime adest Deus, eisque vicinissimus est, ut succurrat.

Deus in arctis invocatus adest.

Vers. 41. 41. CONDEMNAVERUNT EAM, — tum populus, tum judices, scilicet ut lapidaretur: lapidationis enim pœna adulteris apud Judæos statuta fuit, uti ostendi *Levit.* XX, 10.

Pœna mortis in adulteros.

Nota hic priscam legem de pœna mortis statuta adulteris. Aurelianus Imperator, militem qui adulterium cum hospitis uxore commiserat, ita punivit, ut duarum arborum ramos inflecteret, quas ad pedes militis ligaret, easdemque subito dimitteret, ut scissus ille utrinque penderet. Ita Nauclerus et alii, anno 276.

Constantinus Imperator, ad Catullinum rescribens, hanc contra adulteros legem statuit: « Oportuerat te, publici instituti respectu, confessione detectos legum severitate punire, nec frustra vitam differentium moratorias provocationes admittere, sed delatum adulterii crimen, et quæstionibus adhibitis approbatum, pari sceleris immanitate damnare. Quod deinceps in hujusmodi criminibus convenit observari, ut manifestis probationibus adulterio probato, frustratoria provocatio minime admittatur; cum pari similique ratione sacrilegos nuptiarum tanquam manifestos parricidas insuere culeo vivos, vel exurere judicantem oporteat. » Ita habetur leg. 4 *Quorum appell. Cod. Theodos.*

In Allemania Otto Comes impudentissimus adulter, et pro adulterio a Constantiensi Episcopo excommunicatus, Dei judicio turpissime decollatur a militibus Ludovici Comitis, cujus uxorem publicis nuptiis, eo vivente, sibi nefandissime copulavit. Qui apud monasterium in prædio ipsius constructum a suis sepultus, jussu Constantiensis Episcopi ejicitur, et (ut scriptum est) ad sepulturam asini deputatur, anno Domini 1089, ait Baronius.

Sub annum Domini 995, Imperatrix Maria nomine, regis Aragonum filia, Ottonis III uxor, ob adulterium publice igne crematur, inquit Crantzius, lib. IV *Histor. Saxon.* cap. XXVI. Plura recensui *Genes.* XXXVIII, 24, et *Num.* V, in fine cap.

Vers. 42. 42. ANTEQUAM FIANT. —Quanto magis hoc, postquam factum est.

Vers. 44. 44. EXAUDIVIT AUTEM DOMINUS VOCEM EJUS.—Disce hic quam efficaces sint preces reorum damnatorum ad mortem, præsertim injustam, quamque Deus orphanorum et afflictorum pater iis compatiatur et succurrat. Hac de causa rei morientes injuste, non raro suos judices citarunt ad tribunal Dei, illique intra tempus morientibus condictum e vita sublati, illi se sistere debuerunt. Exempla plura protuli *Jerem.* XVII, 12.

Vers. 45. 45. SUSCITAVIT DOMINUS SPIRITUM SANCTUM, — puta *primo*, spiritum prophetiæ, quo illustratus Daniel cognovit senes falso accusare Susannam. *Secundo*, spiritum audaciæ et industriæ, ad revincendos hosce senes, et ad Susannam liberandam. Spiritus enim hic suggessit Danieli modum falsæ accusationis detegendæ, scilicet separandi senes, eosque seorsim examinandi, ut sibi invicem contraria dicerent, itaque ipsi seipsos refutarent. Syrus vertit: *Misit Deus subito spiritum suum sanctum super puerum parvum, cujus nomen Daniel;* Arabicus: *Commovit Deus spiritum sanctum in juvene nominato Daniel.* Ex verbo *suscitavit* colligit Origenes apud S. Hieronymum jam ante Spiritum Sanctum Danielis animum occupasse, hic vero tantum excitasse eum ad heroicum hoc opus aggrediendum: hoc enim innuit vox *suscitavit.* Ex hac Susannæ liberatione et similibus, Nyssenus, lib. VIII *De Provident.* cap. I, docet esse Numen Deique providentiam, quæ gubernat mundum, pios tuetur, impios detegit et punit.

PUERI JUNIORIS, — παιδαρίου νεωτέρου, id est *puéruli junioris.* Sed certum est Danielem hoc tempore non fuisse puerulum: παιδάριον ergo diminutivum sumitur pro simplici παῖς, id est *puer,* hoc est juvenis. Hebræi enim carent diminutivis. Unde Daniel, cap. I, 3, vocatur ילד *ieled,* id est, ut Septuaginta vertunt, νεανίσκος, id est *juvenis.* Erat enim jam eruditus in omni sapientia; facile ergo erat 24 annorum: hæc enim non 1, sed 4, vel 5 anno ex quo Daniel venit in Babylonem, contigisse videntur, puta sub annum regni Joakim 7, qui fuit Nabuchodonosoris annus 4. Confirmatur: nam post annos 10, Daniel fuit sapientia et sanctitate celeberrimus, ita ut a Deo comparetur cum Noe et Job, ut patet *Ezech.* XIV, 14. Ergo erat tunc facile 34 annorum, non autem 24, uti volunt alii. Quis enim juvenis 24 annorum sanctitate cum Noe et Job comparetur?

Daniel erat 25 annorum cum Susannam liberavit.

Mirum ergo est S. Ignatium, epist. *ad Magnesianos*, et ex eo Theodoretum in cap. I *Ezech.*, ac Torniellum dicere Danielem hoc tempore fuisse duodennem: nec enim decebat puerum duodennem esse judicem, nec populus puero duodenni reclamanti, senesque ad judicium suum revocanti auscultasset. Tale est et illud quod ibidem ait S. Ignatius, Salomonem fuisse duodennem, cum judicium duarum meretricum puerperarum peregit. Constat enim Salomonem tum fuisse regem, ac proinde facile 20 annorum fuisse: jam enim genuerat Roboamum, ut patet ex eo quod moriente Salomone, anno regni 40, successerat ei Roboam filius annum agens 41, ut patet III *Reg.* XI, 42, et cap. XIV, 21.

S. Ignatius putat Danielem fuisse duodennem.

Vis mira per pueros, imo infantes veritatis indicia, et innocentiæ judicia ac testimonia exhibita? Accipe Gregorium Turonensem, lib. II *Hist. Franc.* cap. I; narrat S. Brixium Episcopum Turonensem cum falso insimularetur fornicationis, quasi pater esset infantis, quem pepererat lotrix vestium ejus, dixisse: « Afferte infantem ad me. » Cum-

Infantes judices innocentiæ.

que allatus fuisset (erat autem infans triginta dierum), ait ad eum Episcopus : « Adjuro per Jesum Christum Filium Dei omnipotentis, ut si ego te generavi coram cunctis edicas. » Et ille : « Non es, inquit, tu pater meus. » Populo autem rogante, ut quis esset pater interrogaret, ait sacerdos : « Non est hoc meum; quod ad me pertinuit, sollicitus fui; vobis si aliquid suppetit, per vos quærite. »

Sophronius in *Prato spirit.* cap. CXIV, narrat Danielem abbatem, qui rogante marito orans super uxore ejus, ei prolem impetraverat, cum impii ei detraherent, quasi ipse prolis esset pater, puerulum interrogasse : « Quis est pater tuus, infans? » cui infans : « Hic, » ostendens digito suo verum patrem. Erat autem infans 25 dierum.

Simile est in *Vita S. Brigidæ* virginis Scoticæ, quæ obiit anno 7 Justini Imperatoris senioris, hoc est anno a Christo nato 521. Femina quædam non minus impie quam impudenter se filium ex Episcopo Broone, qui S. Patricii discipulus fuit, suscepisse mentiebatur. Hanc S. Brigida cum accersiri jussisset, et ori ejus salutare sanctæ crucis signum impressisset, illico caput cum lingua procacis mulieris magno tumore inflatum est. Deinde simili modo infantis consignans linguam : « Dic nobis, ait, infantule, quis tuus pater est? » Stupenda res, aperit os infantis, qui quondam Balaam asinæ loquendi præstitit facultatem, aitque parvulus : « Nequaquam Episcopus Broon, sed deformis et vilis ille homuncio, qui in populo extremo sedet loco, parens meus est. » Itaque omnes Deum laudarunt, et mulier egit pœnitentiam.

Tropologice et symbolice S. Augustinus, serm. 118 *De Tempore* : « In sancta, inquit femina (Susanna) tacente lingua pro ea castitas loquitur. Castitas enim Susannæ affuit in judicio, quæ Evæ defuit in paradiso. Ibi enim pudori ejus consuluit, hic saluti. Ibi ne macularetur pudicitia, hic ne innocentia damnaretur. Castitas enim Susannæ et presbyteros impudicos convicit in paradiso, et in judicio falsos accusatores obtinuit, bisque victrix reos facit testimonii, quos reos facit adulterii. Atque tandem judicem meretur castitas Danielem puerum juniorem, necdum pubescentis ætatis; multum igitur de Deo pudicitia consequitur, cum judicem virginem promeretur. Secura enim est de victoria castitas, cui est judicatura virginitas. »

Vers. 46. 46. MUNDUS EGO SUM. — Ego non consentio in injustam necem Susannæ.

Vers. 48. 48. NEQUE QUOD VERUM EST COGNOSCENTES. — οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνόντες, id est non satis cognita, discussa et explorata causa.

Vers. 50. 50. VENI, ET SEDE. — Dicunt hæc senes Danieli vel per sarcasmum, vel per adulationem, ut eum sibi concilient, ne scelus eorum prodat.

HONOREM SENECTUTIS, — senile munus et dignitatem judicandi : senum enim est judicare. In eis enim est prudentia, experientia et apathia, quæ tria ad sincerum judicium requiruntur. Hinc *Eccli.* XLII, 4 : « Loquere, ait, major natu (senex), decet enim te. »

Tria judici necessaria.

Vers. 51. 51. DIJUDICABO EOS, — ἀνακρινῶ, examinabo.

Vers. 52. 52. INVETERATE DIERUM MALORUM, — plene dierum malorum, qui dies tuos a pueritia usque ad senium, in luxuria et sceleribus transegisti, *q. d.* Inveteratæ ætatis, æque ac malitiæ senex.

NUNC VENERUNT PECCATA TUA — ad cumulum et maturitatem, ut in hocce facinore prodantur et puniantur.

54. SUB SCHINO. — Schinus, sive lentiscus, est arbor magnitudine roboris, odore terebinthi, acinis dum maturescunt rufis, ubi maturuerint nigris : sudat resinam, quam in Chio insula mastichen vocant. Indeque dicta est lentiscus, quod liquore hoc sive resina lentescat. Est trifera : ter enim quotannis profert fructus. Unde Cicero, *De Divin.* ex vetusto poeta : Vers. 54.

> Jam vero semper viridis, semperque gravata
> Lentiscus, triplici solita grandescere fœtu :
> Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

Porro Hippocrates lentisci fructum vocat schinida, et arborem schinon. Ita Ruellius, lib. I, cap. XX.

Aliqui codices legunt, *sub cyno*, itaque legendum contendit Jacobus Constantius, qui ait cynum esse speciem lauri. Verum legendum esse *sub schino*, non *sub cyno*, docent S. Hieronymus, Africanus, Origenes, Romana Biblia et alia passim. Cynus enim fictitia est arbor, et Theophrasto, Plinio, Columellæ aliisque priscis incognita. Loca enim Plinii, et Ovidii, quæ pro cyno citat Constantinus, corrupta esse docet Antonius Nebrissa in *Quinquagena*, cap. XI.

55. SCINDET TE MEDIUM. — Græcum σχίζειν, pulchre alludit ad σχῖνος, *q. d.* Imminet tibi angelus, et minatur te scindere, actuque scindet, ni Deus impediat, aut populus te lapidando præveniat, uti de facto prævenit : angelum enim intentasse eis mortem patet vers. 59. Vers. 55.

56. SEMEN CHANAAN, — o homo Chananææ potius quam Hebrææ, si mores et vitia spectes. Sic ait Ezechiel cap. XVI, 45 : « Mater vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus. » Vers. 56.

57. SIC FACIEBATIS FILIABUS ISRAEL. — Opponit Daniel filias Israel filiabus Juda, qualis erat Susanna, quasi timidiores et faciliores ad consensum, fortioribus et constantioribus : Israelitæ enim, relicto Deo, ad idololatriam declinantes, proniores in venerem aliaque scelera effecti sunt. Nota : Non sola tribus Juda, sed et multi ex aliis tribubus cum ea abducti sunt in Babylonem, ibique servarunt tribuum discrimen, uti hinc liquet. Vers. 57.

58. SUB PRINO. Prinus non est prunus, uti censuit S. Augustinus, serm. 242 *De Temp.*, sed genus ilicis : ilicis enim variæ sunt species, et una ex qua nascitur coccus, de quibus Plinius, lib. XVI, cap. VI et VIII. Vers. 58.

59. RECTE MENTITUS ES ET TU IN CAPUT TUUM. — Vide hic ut mendacium mendacem, dolus dolo- Vers. 59.

sum justo Dei judicio perimat. Hoc est quod ait Christus : « Ex ore tuo judico te, serve nequam. » Quocirca justum æque ac sapiens fuit judicium Alexandri Medicei primi ducis Florentiæ. Cum enim quidam perdidisset bursam in qua erant sexaginta aurei, idque per præconem proclamari jussisset, promittens inventori eam referenti decem aureos : inventor vero pauper quidam eam referens posceret decem aureos; ille habita re sua cœpit tergiversari, dixitque in bursa fuisse septuaginta aureos, inventorem decem exemisse, sibique solvisse. Dux sententiam tulit : Bursa hæc sexaginta aureorum non est ejus, qui se dicit bursam perdidisse septuaginta aureorum : ergo inventor eam retineat, donec verus ejus dominus reperiatur. Ita juste sua bursa privatus est, qui malitiose per mendacium inventorem calumniabatur, et furti arguebat.

Vide hic rursum quam apposite sententia crimini, et pœna culpæ respondeat. Senex calumniam et necem struebat Susannæ in prino, quæ græce sectionem significat; hinc congrue a Daniele audit : « Manet angelus Domini gladium habens, ut secet te medium. » Sic Deus per ranas loquaces punivit murmur et blasphemias Pharaonis, per ciniphes ejusdem fastum, per sanguinem Nili sanguinem infantium Hebræorum ab eo effusum, uti dixi *Exodi* VII et seq. Nimirum, per quod quis peccat, per hoc et punitur, ait Sapiens.

Denique in duobus hisce perversis senibus veræ sunt duæ istæ gnomæ Ptolemæi, initio *Almagesti*, *prima* : « Qui male operando vult celari, satis discoopertus est; » *secunda* : « Qui confidit in mendacio, cito deficiet; illud enim destituet eum. » Ac vetus Hebræorum dictum : « Mendacium debiles, veritas solidos habet pedes. » Et Arabum : « Mendacium est infirmitas, veritas est stabilitas. »

Allusio est in Græco, non in Hebræo, unde?

UT SECET TE MEDIUM. — In Græco rursum elegans est paronomasia : nam a πρίνος dicitur πρίσαι, id est *secare*; perinde enim est ac si dicas alteri : Vidi te sub malo; et ille respondeat : Eas ergo in malam crucem; vel : Vidi te sub cedro; et ille respondeat : Cædat ergo te carnifex. Atque hæc causa fuit Africano et aliis suspicandi hæc esse conficta; quia Hebræi vel Chaldæi in sua lingua non potuerunt uti his allusionibus. Verum Africano respondet Origenes et alii, in Hebræo alias a schino et prino fuisse arbores, in quibus Daniel hebraice per annominationem alludere potuerit ad vocem *scindendi* et *secandi*. Sed hoc simplici veritati et narrationi historiæ, atque integritati et fidelitati Interpretis derogare videtur, ideoque liberius dicitur quam par sit; alioqui enim et noster Interpres melius in iisdem arboribus lusisset, hoc modo : Vidi te sub lentisco; non lente ergo, sed subito peribis. Vidi te sub ilice, illico ergo occideris. Hac tamen libertate in vertendo usi videntur Syrus et Arabicus. Nam pro *sub schino*, Arabicus vertit, *sub arbore terebinthi*; Syrus, *sub pistacio*. Pistacium est nucis genus instar avellanæ, de quo Plinius, lib. XIII, cap. v : « In nucum genere pistacia nota; » vulgus pharmacopolarum vocatur *phisticorum*. Rursum, pro *sub prino*, Syrus vertit, *sub malogranato;* Arabicus Antiochenus, *sub arbore mali;* Arabicus Alexandrinus, *sub arbore amygdali*.

Prima responsio.

Secunda et vera.

Dico ergo in Hebræo tunc temporis potuisse esse similem paronomasiam in iisdem arboribus, qualis jam est in Græco. Tunc enim plures erant voces Hebrææ, quam jam sint : jam enim non habemus alias præter illas quæ in Bibliis exstant. *Secundo*, esto non fuerint in Hebræo hæ allusiones, uti nec sunt in interprete Latino; potuit tamen Græcus interpres fideliter et ad verbum vertens, talem paronomasiam in Græco invenire, qualis non erat in Hebræo. Idem sæpe fieri videmus in aliis translationibus, dum historia vel res ex una lingua ad aliam transfertur. Quod enim subdit Daniel : « Recte mentitus es in caput tuum, » τὸ *recte* idem est quod *vere*, non autem idem est quod *apposite*, vel *allusive*.

61. FECERUNT EIS SICUT MALE EGERANT, — talionis pœna senes mulctarunt, juxta legem *Deuteronom.* XIX, 16. Vers. 61.

62. INTERFECERUNT EOS, — lapidibus. Adultera enim lege veteri lapidabatur, ut patet *Ezech.* XVI, 40. Vide dicta *Levit.* XX, 10 et 27. Vers. 62.

Moraliter, Deus castitatis est index et vindex. Exempla.

Disce hic quam Deus, ut rhinoceros, castitatis et innocentiæ sit index et vindex. Ita Josephi castitatem ab hera tentatam, et falso infamatam declaravit, evexit, atque per Mosen toto orbe omnibusque sæculis celebravit, *Gen.* XLIX et seq. Ita mulier falso adulterii accusata, et damnata, a carnifice occidi non potuit, Deo ictum retundente, ideoque ab eo frustra sæpius, adeoque septies fuit icta : testis est S. Hieronymus, epist. *ad Innocentium*. Ita S. Agnes, Lucia, Theophila et aliæ quam plurimæ virgines inique ad leones, vel ad lenones damnatæ, ab iis illæsæ angelo tutante permanserunt. Ita S. Cunegundis Henrici Imperatoris uxor falso adulterii insimulata, nudis plantis per candens ferrum illæsa ambulavit. Ita Narcissum Hierosolymorum Episcopum turpis et infamis criminis falso insimularunt tres perjuri testes : ac cum primus sibi incendium, secundum morbum regium, tertius cæcitatem imprecatus esset ni verum diceret; hæc singula singulis uti optarant, Deo puniente, obvenerunt, uti refert Eusebius lib. VI *Hist.* cap. VII. Ita S. Marina, cum mutato habitu quasi vir inter monachos degeret, falso accusata a filia hospitis, quasi ei stuprum intulisset, monasterio ejecta, et ad pœnitentiam perpetuam usque ad mortem damnata; cum post mortem sepelienda appareret non esse vir, sed femina, ac proinde stuprum non potuisse inferre; puella, quæ eam accusarat, a dæmone correpta accurrit, crimenque falsi confessa, non nisi septimo die ad ejus tumulum liberata est, omnibus S. Marinæ castitatem æque ac patientiam ce-

lebrantibus, uti habet ejus *Vita* in *Vitis Patrum*. Ita Fausta Constantini Magni uxor, Crispi privigni amore capta, cum ad libidinem eum sæpius provocasset, renuentem detulit ad maritum, illum sibi vim inferre voluisse. Credidit Constantinus, Crispumque necari jussit. Verum, post aliquot annos comperta veritate, Faustam capite mulctavit, filioque nomen et famam, licet sero, restituit : testis est Eutropius, Nicephorus et alii.

Verum his omnibus illustrius magisque appositum est, quod legimus in *Vita S. Elisabethæ* reginæ Lusitaniæ, quæ cum falso esset accusata apud regem Dionysium, quod pedissequum quemdam adamaret; rex credulus pedissequum neci, puta incendio, destinavit, ut in fornacem calce ardentem projiceretur. Secreto ergo jussit præfectis fornacis, ut pedissequum quem postridie mane eo missurus erat, rogaturum an perfecissent id quod rex jusserat, illico in fornacem conjicerent. Itaque mane eo pedissequum mittit : ille in via audit pulsari ad Sacrum in ecclesia vicina; eo divertit, audit Sacrum unum, alterum et tertium. Interim rex, putans eum jam in fornacem conjectum, mittit alterum pedissequum prioris æmulum, qui eum æque ac reginam falso accusarat. Venit ille, rogat num peracta sint quæ rex jusserat : præfecti ex indicio a rege dato, putantes hunc esse quem rex fornaci destinarat, subito eum arripiunt et in fornacem intrudunt. Supervenit deinde finitis Missæ sacrificiis pedissequus prior, quem rex neci designarat, rogat fornacis custodes, an regis jussa compleverint; affirmant illi : redit pedissequus ad regem, idque renuntiat. Obstupescit rex, remque investigans reperit alium quem submiserat concrematum. Rogat ergo nuntium, ubi tam longas moras traxerit. Respondet ille se audito pulsu rei sacræ interfuisse, eo quod pater moriens hoc ei monitum dedisset, ut sacrificiis omnibus quæ inchoari vidisset assisteret, donec illa finirentur. Intellexit inde rex innocentiam reginæ et pedissequi, ac calumniam æmuli, justumque Dei judicium, qui necem quam illi insonti struxerat, in ipsiusmet sontis caput intorserit. Adhuc fornax illa calcaria in rei memoriam conservatur, ut a nostris Lusitanis oculatis testibus audivi. Idem refertur in *Chron. S. Francisc.* part. II, lib. VIII, cap. XXVIII.

Vers. 65. 65. ET REX ASTYAGES. — Pererius putat hæc verba transponenda esse, et referenda ad finem cap. IX. Theodoretus vero ad finem cap. XII; hoc enim caput in Græco hic immediate præcedit. Verum hæc transpositio violenta est, et confusionem parit, atque Latino textui repugnat.

Sub Astyage non contigit historia Susannæ. *Secundo*, alii putant historiam Susannæ contigisse tempore captivitatis Babylonicæ, puta tempore Astyagis et Cyri. Verum obstat quod Daniel erat puer, cum Susannam liberavit; ergo paulo post annum 5 Joakim (illo enim Daniel puer abductus est in Babylonem) hæc historia contigit; ergo ante captivitatem Babylonicam, quæ 70 annos duravit, et soluta est per Cyrum ad finem vitæ et regni ejus, puta anno regni ejus 27 quo cepit Babylonem, et ex rege Persidis fecit se monarcham. (Minus ergo probabiliter Pererius censet Cyrum expugnavisse Babylonem anno 1 regni sui. Inde enim inter alia sequeretur Danielem vixisse 138 annos, uti ostendi in Proœmio.) Nam Astyages regnavit ante Cyrum annis 38. His adde 27 annos Cyri, tantum habebis 65, ita ut adhuc 5 anni desint ad explendos annos 70 captivitatis. Unde sequitur quod anno 5 et 6 captivitatis Babylonicæ, sive transmigrationis Jechoniæ, cœperit regnare Astyages, cum jam Daniel esset 34 annorum, ac proinde vir esset, non puer, ut hic dicitur; præsertim cum hæc non initio, sed in fine regni Astyagis contigisse dicendum sit, si hanc expositionem sequamur. Sequitur enim : « Et suscepit Cyrus Perses regnum ejus. »

Dico ergo cum Lyrano, Hugone, Dionysio Carthusiano, Torniello et aliis, hæc verba referenda esse ad initium sequentis historiæ de Belo et dracone. Id ita esse clarissime docent Græca etiam correctissima Caraffæ, quæ ab hisce verbis ordiuntur cap. XIV. Idem facit versio Arabica utraque, scilicet Antiochena et Ægyptia, sive Alexandrina. Est ergo hic quasi titulus chronologicus historiæ sequentis, ut sciamus quo tempore ea contigerit, scilicet post mortem Astyagis sub Cyro. Similis titulus capiti IV præfigitur, cap. III, vers. 98, ut ibi dixi. Porro videtur hic titulus ex diariis regum Persarum esse desumptus, et huc translatus, æque ac tota sequens historia. Τὸ enim *et rex Astyages*, quasi ex abrupto hic inseritur, nec ullam cum præcedentibus habet connexionem. Videtur enim Judæus aliquis, Cyro et Persis eversa Babylone jam plane dominantibus, in gratiam Cyri Judæis ita benevoli, et Persarum, eorum chronica sive diaria conscripsisse, atque sub eorum æra gesta tam in Perside, quam in Babylone et alibi consignasse. Titulus ergo hic non est connectendus cum primis verbis cap. sequentis, uti patebit ibidem, sed eis quasi titulus præfigendus est. Translatus enim est huc ex diariis jam dictis, in quibus claudebat præcedentes ibi historias, et simul sequentis, quæ hic ponitur, erat initium. Sed sequens Danielis et Beli.

Nota : Astyages hic non est Darius Medus, filius Astyagis, et avunculus Cyri, ut volunt aliqui : huic enim Cyrus non successit nisi eversa Babylone : hæc autem gesta sunt stante regno et rege Babylonis, ut patebit cap. sequenti, vers. 1. Astyages ergo hic fuit avus Cyri, cui in regno Medorum successit Darius filius; in regno vero Persarum successit Cyrus, nepos ejus ex filia. Licet enim Darius, utpote filius, in utrumque regnum, scilicet tam Persarum quam Medorum, jure gentium succedere debuisset; tamen cessit illi Cyro Persarum regnum, vel quia ipse adoptivus tantum erat Astyagis filius, ut vult Torniellus, vel quia ex pellice ejus erat natus, ut volunt alii; vel quia quietis amans Cyro nepoti suo animoso Astyages hic fuit avus Cyri.

et bellicoso Persidem concessit, concessurus et Mediam post mortem.

Porro Astyagis mors, et Cyri in Perside regnum, ac Darii in Media, multis annis contigit ante excidium Babylonis. Illud enim peractum est per Cyrum in Perside, et Darium in Media jam regnantes; ita Hebræi in *Seder olam*, Lyranus in cap. IX *Daniel.*, Vatablus in cap. I *Daniel.*, Torniellus et alii. Imo idipsum diserte asserit III *Esdræ*, cap. V, vers. ult., et Josephus, XI *Antiq.* II, ubi ait Cyrum post captam Babylonem, et laxatam Judæorum captivitatem, mox Massagetico bello periisse. Idipsum pluribus probavi, *Esdræ* I, 1.

Nota secundo : Tò *appositus est ad patres suos*, etc., significat Astyagem a Cyro non fuisse victum et cæsum, ut narrant Herodotus et Justinus, sed naturali morte fuisse defunctum, ita ut Cyrus quasi nepos ei jure hæreditario, non bellico, successerit. Rursum hinc patet hanc phrasim : *Appositus est ad patres suos*, non de solis salvatis et beatis dici : nec enim verisimile est Astyagem fuisse fidelem, esseque salvatum. Sic *Genes.* XXV, 17, Ismael dicitur « appositus ad populum suum : » Ismaelis tamen dubia est salus. Naturali morte defunctus.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Daniel detegit dolum sacerdotum Belis, Belemque evertit. Secundo, vers. 22, draconem occidit, ideoque in lacu leonum mittitur, sed a Deo liberatur.

1. Erat autem Daniel conviva regis, et honoratus super omnes amicos ejus. 2. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel : et impendebantur in eo per dies singulos similæ artabæ duodecim, et oves quadraginta, vinique amphoræ sex. 3. Rex quoque colebat eum, et ibat per singulos dies adorare eum : porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex : Quare non adoras Bel? 4. Qui respondens ait ei : Quia non colo idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit cœlum et terram, et habet potestatem omnis carnis. 5. Et dixit rex ad eum : Non videtur tibi esse Bel vivens Deus? An non vides quanta comedat et bibat quotidie? 6. Et ait Daniel arridens : Ne erres, rex. Iste enim instrinsecus luteus est, et forinsecus æreus, neque comedit aliquando. 7. Et iratus rex vocavit sacerdotes ejus, et ait eis : Nisi dixeritis mihi, quis est qui comedat impensas has, moriemini. 8. Si autem ostenderitis quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel, quia blasphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi : Fiat juxta verbum tuum. 9. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, et parvulis, et filiis. Et venit rex cum Daniele in templum Bel. 10. Et dixerunt sacerdotes Bel : Ecce nos egredimur foras : et tu, rex, pone escas, et vinum misce, et claude ostium, et signa annulo tuo : 11. et cum ingressus fueris mane, nisi inveneris omnia comesta a Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mentitus est adversum nos. 12. Contemnebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum, et per illum ingrediebantur semper, et devorabant ea. 13. Factum est igitur postquam egressi sunt illi, rex posuit cibos ante Bel : præcepit Daniel pueris suis, et attulerunt cinerem, et cribravit per totum templum coram rege : et egressi clauserunt ostium : et signantes annulo regis abierunt. 14. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte juxta consuetudinem suam, et uxores, et filii eorum : et comederunt omnia, et biberunt. 15. Surrexit autem rex primo diluculo, et Daniel cum eo. 16. Et ait rex : Salvane sunt signacula, Daniel? Qui respondit : Salva, rex. 17. Statimque cum aperuisset ostium, intuitus rex mensam, exclamavit voce magna : Magnus es, Bel, et non est apud te dolus quisquam. 18. Et risit Daniel : et tenuit regem ne ingrederetur intro, et dixit : Ecce pavimentum, animadverte cujus vestigia sint hæc. 19. Et dixit rex : Video vestigia virorum, et mulierum, et infantium. Et iratus est rex. 20. Tunc apprehendit sacerdotes, et uxores, et filios eorum : et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quæ ingrediebantur, et consumebant quæ erant super mensam. 21. Occidit ergo illos rex, et tradidit Bel in potestatem Danielis : qui subvertit eum,

et templum ejus. 22. Et erat draco magnus in loco illo, et colebant eum Babylonii. 23. Et dixit rex Danieli : Ecce nunc non potes dicere quia iste non sit Deus vivens : adora ergo eum. 24. Dixitque Daniel : Dominum Deum meum adoro; quia ipse est Deus vivens; iste autem non est Deus vivens. 25. Tu autem, rex, da mihi potestatem, et interficiam draconem absque gladio et fuste. Et ait rex : Do tibi. 26. Tulit ergo Daniel picem, et adipem, et pilos, et coxit pariter : fecitque massas, et dedit in os draconis, et diruptus est draco. Et dixit : Ecce quem colebatis. 27. Quod cum audissent Babylonii, indignati sunt vehementer : et congregati adversum regem, dixerunt : Judæus factus est rex : Bel dextruxit, draconem interfecit, et sacerdotes occidit. 28. Et dixerunt cum venissent ad regem : Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te, et domum tuam. 29. Vidit ergo rex quod irruerent in eum vehementer : et necessitate compulsus tradidit eis Danielem. 30. Qui miserunt eum in lacum leonum, et erat ibi diebus sex. 31. Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duæ oves : et tunc non data sunt eis, ut devorarent Danielem. 32. Erat autem Habacuc propheta in Judæa, et ipse coxerat pulmentum, et intriverat panes in alveolo : et ibat in campum ut ferret messoribus. 33. Dixitque angelus Domini ad Habacuc : Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum. 34. Et dixit Habacuc : Domine, Babylonem non vidi, et lacum nescio. 35. Et apprehendit eum angelus Domini in vertice ejus, et portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone supra lacum in impetu spiritus sui. 36. Et clamavit Habacuc, dicens : Daniel, serve Dei, tolle prandium, quod misit tibi Deus. 37. Et ait Daniel : Recordatus es mei, Deus, et non dereliquisti diligentes te. 38. Surgensque Daniel comedit. Porro angelus Domini restituit Habacuc confestim in loco suo. 39. Venit ergo rex die septimo ut lugeret Danielem : et venit ad lacum, et introspexit, et ecce Daniel sedens in medio leonum. 40. Et exclamavit voce magna rex, dicens : Magnus es, Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum. 41. Porro illos, qui perditionis ejus causa fuerant, intromisit in lacum, et devorati sunt in momento coram eo. 42. Tunc rex ait : Paveant omnes habitantes in universa terra Deum Danielis : quia ipse est salvator, faciens signa et mirabilia in terra : qui liberavit Danielem de lacu leonum.

Vers. 1. Historia Beli contigit sub Balsasar. Probatur primo.

1. ERAT AUTEM DANIEL CONVIVA REGIS. — Hic rex non fuit Cyrus, uti volunt Theodoretus et Irenæus, lib. IV, cap. XI, nec Astyages, ut videtur velle S. Athanasius, serm. 4 *Contra Arianos*; sed Evilmerodach, sive Balsasar. Probatur *primo*, quia hic fuit rex Babylonis adhuc stantis et florentis. Secundo. *Secundo*, quia hic, utpote Babylonius, coluit Bel, Cyrus vero et Persæ non coluerunt Bel, sed solem : imo Xerxes sepulcrum Beli destruxit, teste Tertio. Strabone, lib. XVI. *Tertio*, quia Babylonii voluerunt regem hunc occidere, vers. 28, nisi eis traderet Danielem : hoc autem non ausi fuissent minari Cyro, utpote jam ab eo subacti; nec etiam Nabuchodonosori, utpote potenti et terribili. Ita Torniellus, Pererius et alii.

Daniel erat tunc 72 annorum. Probatur primo.

Hinc patet quod Daniel cum Belum evertit, et cum missus est in lacum leonum, non fuerit duodennis, ut vult S. Chrysostomus, hom. 1 *in Psal.* XXX; fuit enim tunc ut minimum 72 annorum. Id patet *primo*, ex eo quod historia hæc contigerit sub Balsasare, qui cœpit regnare anno regni Nabuchodonosoris 45; illo enim anno Balsasar morienti patri successit; Daniel autem 20 erat annorum, antequam regnare inciperet Nabuchodonosor. *Secundo*, quia historia hæc contigit post regnum Astyagis, regnante jam Cyro, ut patet ex titulo, sive ex ultimis verbis capitis præcedentis; Astyages autem, ut ibi dixi, cœpit regnare anno captivitatis Babylonicæ sexto, quo Daniel erat 34 annorum, regnavit vero 38 annis : jam adde 34 et 38, habebis annos 72 vitæ Danielis. Erat ergo Daniel 72 annorum, cum mortuus est Astyages, et regnare cœpit Cyrus, sub quo hæc historia contigit.

2. BEL. — Bel, sive Beel, Baal, Bal, et Belus fuit Nemrod, fundator et primus rex Babylonis, pater Nini, uti dixi *Genes.* X, 10. De templo et idolo hoc Beli mira scribunt Herodotus, lib. I, qui Daniele vix 100 annis fuit posterior; Diodorus, lib. III, cap. IV; Strabo, lib. XVI, ubi inter alia docent statuam Jovis Beli auream fuisse longam pedes 40, ponderantem mille talenta Babylonica : cui dicatus erat crater ex auro talentorum 1200. Videtur hæc statua ex ære fuisse, sed tecta auro; aut certe ex aurichalco, id est ære aureo : Daniel enim eam vocat æream. Vers. 2. Bel fuit Nemrod.

Tropologice, Belum et idola imitantur, *primo*, qui vestibus sericis et aureis exterius se ornant,

interius terream habent vel mentem, vel conscientiam, puta in luto et sordibus gulæ, libidinis, etc. versantur. *Secundo,* hypocritæ, qui foris aurei videntur, intus sunt lutei. Audi Billium in *Antholog.* :

Bel erat externe pulcherrimus, undique et ære
Tectus ; at intus erat nil nisi vile lutum.
Qui Curium simulat, cum sit nequissimus, illum
Cur ego non Belem juro vocare queam?
Bel erit, exterius tumuli qui candidus instar,
Interius tantum vile cadaver habet.

ARTABÆ. — Artaba continet 72 sextarios, inquit Epiphanius, lib. *De Ponderibus et mensuris,* et Isidorus, lib. XVI *Etymolog.*; magna ergo copia similæ huic Beli idolo quotidie impendebatur. Artaba triplex. Triplex fuit artaba, scilicet Persica, capiens medimnum, et tres chœnices ; Medica, capiens medimnum ; Ægyptia, capiens quinque modios. Ita Pererius.

AMPHORÆ. — Amphora continebat 48 sextarios, sive scyphos majores, quorum quisque continebat viginti uncias aquæ aut vini, uti dixi in appendice Pentateuchi.

Vers. 12. 12. CONTEMNEBANT. — Corrige *confidebant* : græce enim est κατεφρόνουν, id est *despiciebant*, scilicet periculum suæ fraudis et mortis.

Vers. 13. 13. ET CRIBRAVIT, — id est cribrando sparsit per totum templum, ne, si lapilli cineri immixti spargerentur, in eos pedibus impingentes venturi noctu sacerdotes fraudem persentiscerent, cineremque everterent. Cribrando ergo fecit ut solus purus tenuisque cinis per cribrum dilaberetur in pavimentum, quem sentire pedibus non poterant. Hinc Septuaginta vertunt, κατέστρωσαν, id est *straverunt* cinere pavimentum. Ita Complutensia. Obscure ergo legit editio Caraffæ, *decusserunt templum, q. d.* Ex cribro cribrando decusserunt pulverem per totum templum, ita ut cribrum solum pulverem transmitteret; carbones vero, lapillos, et alia crassiora retineret, quod Plinius, lib. XVIII, cap. XI, et Columella lib. V, cap. VI, vocant, *cribro incernere,* vel *succernere,* hoc est cribrare. Itaque in hoc cinere nescientes vestigia pedum noctu impresserunt sacerdotes, ex iisque deprehensi sunt, quod scilicet ipsi comederent escas idolo oblatas, non Bel : ideoque rex eos occidit, et idolum Beli per Danielem evertit.

Vers. 22. 22. ERAT DRACO. — Ita Romani in peste Romam advexerunt et coluerunt serpentem Epidaurium, quasi urbis Æsculapium, de quo vide Valerium Maximum, lib. I, cap. VIII. Notat S. Augustinus, Diabolus utitur forma serpentum, cur? Causa prima. lib. XI *De Genes. ad litt.* XXVIII, diabolum uti solere forma serpentum ad decipiendos homines, permittente Deo, « ad primi facti memoriam commendandam, quod sit ei quædam cum hoc genere familiaritas, » quia scilicet in serpente decepit Adamum et Evam, ibique vidit hanc fraudem sibi bene succedere. Hinc Pherecydes Syrus dixit dæmones e cœlo a Jove fuisse deturbatos, quorum princeps dictus sit Ophioneus, id est serpentinus. Adde quod draco natura est cum monstrosa et horribili, tum forti et robusta, tum pervigili Secunda. et acerrima oculorum acie (unde draco dicitur ἀπὸ τοῦ δέρκειν, a *videndo*); quare quid divinum præ se fert. Ea de causa a priscis draconi assignata est custodia ædium, adytorum, oraculorum, thesaurorum, heroum infantiæ, uti de Hercule; imo et de Nerone fabulati sunt Poetæ. Hinc etiam draco priscis fuit symbolum prudentiæ, sapientiæ, imo et vaticinii, uti docet Carolus Paschalius, lib. IX *De Coronis,* cap. XV, sub finem. Quocirca ab Ovidio, lib. IX *Metamorph.*, draco vocatur « insomnis, » et lib. VII, « insopitus : » et a Valerio lib. II *Argonaut.* « vigil : » talis enim erat ille Colchicus custodiens vellus aureum, quod tamen rapuerunt Argonautæ. Hinc et Cicero *Philip.* XIII : « An, inquit, is non reddet, qui domini patrocinium circumplexus, quasi thesaurum draco ? » Denique dracones aliqui immanes sunt, Tertia. adeo ut boves glutire soleant, unde et boas vocant; qualis fuit ille qui armenta et pastores tractos ad se vi spiritus absorbebat, quem pyram conscendere jubens exussit S. Hilarion, teste S. Hieronymo, in ejus Vita.

Maximus Tyrius, et ex eo Pierius, *hierogl.* 16, tradunt, tempore Alexandri, draconem fuisse quinque jugerum magnitudine. Hinc et draco in somnis visus matri portendit Alexandro Magno, uti et Scipioni, Augusto, Aureliano, Severo, aliisque, imperium amplum et illustre : uti refert Pierius, *hierogl.* 15. Rursum Plinius asserit, apud Indos et Æthiopes esse dracones viginti cubitorum. Audi eum, lib. VIII, cap. XI : « Elephantes fert Africa, etc., sed maximos India, bellantesque cum iis perpetua discordia dracones tantæ magnitudinis, ut et ipsos circumflexu facili ambiant, nexuque nodi perstringant. Commoritur ea dimicatio; victusque corruens, complexum elidit pondere. » Causam pugnæ subdit cap. XII : « Elephantis frigidissimum esse sanguinem, ob id æstu torrente præcipue a draconibus expeti. Quamobrem in amnem mersos insidiari bibentibus, arctatisque illigata manu in aurem morsum defigere. » Non mirum ergo, si Gentiles et Babylonii, præ cæteris animalibus draconi inesse Numen putarint. Magis mira sunt quæ de draconibus scribit Plinius, lib. XXIX, cap. IV, scilicet: « Draco non habet venena. Caput ejus limini januarum subditum, propitiatis adoratione diis, fortunatam domum facere promittunt. Oculis ejus inveteratis, et cum melle tritis inunctos, non pavescere ad nocturnas imagines etiam pavidos. Cordis pingue in pelle dorcadum nervis cervinis adalligatum in lacerto, conferre judiciorum victoriæ. Primum spondylum aditus potestatum mulcere. Dentes ejus illigatos pellibus caprearum cervinis nervis, mites præstare dominos, potestatesque exorabiles. » Verum hæc fabulosa videntur, aut magica potius quam physica. Unde mox subdit Plinius :

« Sed super omnia est compositio, qua invictos faciunt magorum mendacia, » etc. Hisce de causis diabolus in specie draconis vel serpentis apparere, pingi et coli voluit.

Scribit Dio in *Adriano*, eumdem Imperatorem in templo Jovis Olympii, quod Athenis sumptuosissime erexerat, posuisse pro numine draconem ex India deportatum.

Alexandrum impostorem, discipulum Apollonii Tyanæi, serpentem palam adorandum exposuisse, eumque oracula dare finxisse; ideoque ad novum hoc oraculum vocale confluxisse Iones, Galatas, Cilices, quin et Romanos, uti Rutilianum qui præerat Romano exercitui, narrat Lucianus in *Pseudomante*.

Draco pingitur ad pedes S. Sylvestri, quia ipse, converso Constantino, dæmoni, quasi draconi, cultum in idolis ademit, eumque Christi cruce debellavit et calcavit. Quin et in actis S. Sylvestri mira narrantur, de dracone immani ab eo constricto et concluso, cujus memoria exstat Romæ ad radices Capitolii, in templo quod vocatur, *S. Maria, libera nos de pœnis inferni*, de quo multa Baronius, tom. III, anno Christi 324, pag. 238.

Nec tantum ab ethnicis, sed et ab hæreticis voluit dæmon coli draconis vel serpentis specie. Ophitæ inde nomen acceperunt, quod serpentem alerent et colerent quasi Christum, qui eorum Eucharistiam lambebat, itaque sanctificabat, uti refert Epiphanius, *hæres.* 37, Theodoretus, lib. I *Hæret. Fabul.*, S. Augustinus, *De Hæres.*, ubi et addit, Ophitas dixisse Christum illum fuisse serpentem, qui decepit Evam.

Porro S. Scriptura diabolum vocat et pingit quasi draconem, ob malitiam ejus et sævitiam, *Apocal.* XII, 3, 9, 13; *Isaiæ* XXVII, 1; *Job* XL, 20; *Psalm.* XC, 13; *Psal.* CIII, 26. Ita refert S. Gregorius, hom. 19 *in Evang.*, in suo monasterio dæmonem in forma draconis apparuisse juveni cuidam sæculari morienti qui licentius vixerat, sed precibus monachorum fugatum abiisse. Et lib. IV *Dialog.* cap. XXXVII, idem recensens, ait juvenem vocatum fuisse Theodorum, qui hac visione totus fuerit ad Deum conversus; eumque post longæ ægritudinis purgationem et pœnitentiam, hac vita esse defunctum.

Denique ob causas jam dictas prisci censebant serpentes esse naturæ immortalis et divinæ, ait Philo Biblius. Hinc Taautus, Ægyptiorum deus, ait: Hoc « spiritalissimum est omnium animal; et maxime igneum, longævum præterea, et senectam cum pelle deponens reviresscit, et vix naturali nece conficitur. » Hinc et Lampridius de Heliogabalo ita scribit : « Ægyptios dracunculos Romæ habuit, quos illi Agathodæmonas appellant. » Phœnices quoque « serpentem felicem » appellabant, ait Eusebius, lib. 1 *Præp. Evang.* VII. Quin et serpentibus tantum cultus tribuit gentilitas, ut *draconia* templa nominaret, teste Strabone, lib. XIV, quod prima circa serpentes exstiterint idololatriæ semina, et quod diabolus hanc speciem haberet in deliciis. Unde Horus Apollo, *hierogl.* 1 : « Ægyptii, inquit, basiliscum ex auro conflatum diis circumponunt. »

23. ECCE NUNC NON POTES DICERE. — Græca habent : *Numquid et hunc dices esse æneum? vivit ecce et bibit.* Vers. 23.

26. DIRUPTUS EST DRACO. — Non quod pix aut pili venenati sint, vimque naturalem dirumpendi habeant; sed quod boli ex ea massa dati hæserint firmiter angustissimæ gutturis et ventris viæ, eaque penitus obturata, nulloque exitu dato, neque devoratis, neque flatui, diruptus sit draco. Pix enim et adeps cum sint glutinosa et emplastrica, obturant viam cibi, implicata vero pilis multo tenacius hærent: sic ergo, impedito anhelitu et aspiratione, cibo hoc oppletus draco, crepuit. Ita Valesius lib. *De Sacra Philos.*, cap. LXXXI. Scribit enim Solinus, cap. XLIII, veris draconibus ora esse parva, et ad morsus non dehiscentia, sed arctas fistulas per quas trahunt spiritum et linguam exerunt : facile ergo hac massa picea illæ a Daniele oppleri potuerunt, itaque suffocari et crepare draco. Similli modo eversum et combustum est Mamæum, id est celebre illud Mamæ delubrum et idolium anno Domini 401, sub Arcadio imperatore a S. Porphyrio Gazæ episcopo jussu Dei, qui per os pueri Syri septennis Græca lingua, quam nunquam didicerat, loquentis edixit: « Urite templum quod est intus usque ad solum ; multa enim gravia in eo facta sunt et maxime hominum sacrificia. Hoc autem modo id adurite : Afferte picem humidam, et sulfur, et sevum suillum, miscete hæc tria, et ungite portas æneas, et ignem eis immittite, et sic templum comburetur : alias enim non potest fieri; et postquam fuerit combustum, expurgato loco statuite illic sanctam ecclesiam. Testificor enim coram Deo, non posse aliter fieri : non enim sum ego qui loquor, sed qui est in me Christus. » Cui Christi edicto obsequens S. Porphyrius, delubrum famosissimum combussit. Ita ex Actis S. Porphyrii, quæ conscripsit Marcus Diaconus Gazensis, narrat Baronius anno Christi 401.

Vers. 26. Massa picea diruptus est draco, unde?

Allegorice S. Chrysostomus, homil. 38 *in* I *ad Corinth.*: Sicuti, inquit, cibo hoc Danielis gustato, crepuit draco; ita, corpore Christi sorpto, tartarus est diffissus, corpore hoc ventrem ejus rumpente, indeque remeante gloriose cum tot Sanctorum millibus.

Allegorice.

ECCE QUEM COLEBATIS. — Ἴδε τὰ σεβάσματα ὑμῶν: *Ecce numina vestra*, puta Bel et draco quæ colebatis, quam infirma, quam fallacia sunt!

30. MISERUNT EUM IN LACUM LEONUM.— Hinc patet Danielem bis missum fuisse in lacum leonum, scilicet, *primo*, sub Evilmerodach per sex dies, hic; *secundo*, sub Dario Medo per unam noctem, eo quod contra ejus præceptum Deum suum invocasset, uti dictum est cap. VI, 16. Licet nonnulli Vers. 30.

Daniel bis missus fuit in lacum leonum.

An duo fuerint Danieles? olim, teste S. Hieronymo præfatione *in Danielem*, putarint alium esse Danielem qui Susannam liberavit, et Bel destruxit, ab eo de quo primis duodecim capitibus actum est : hic enim fuit de tribu Juda, ut patet cap. I, 3; ille vero Belis destructor videtur fuisse de tribu Levi. Hoc enim indicant Septuaginta in quorum versione olim initio capitis XIV, ita legebatur : *Vir quidam erat sacerdos nomine Daniel filius Abdæ, conviva regis*, uti testis est S. Hieronymus præfatione *in Danielem*. Respondeo unum fuisse. Verum ad hoc respondet *primo*, Dionysius Carthusianus ex Isidoro, Danielem fuisse ortum ex Levi quoad genus paternum, ex Juda quoad maternum. *Secundo*, et melius respondet Pererius, corruptam fuisse illam editionem græcam : nam jam id in ea non invenitur. Unde Ecclesia unum tantum agnoscit Danielem, eumque ex semine regum Juda prognatum. Vere Cyprianus, serm. *De lapsis* : « Quid gloriosius Daniele? Quid illo ad facienda martyria in fidei firmitate robustius? in Dei dignatione felicius? qui toties et cum confligeret vicit, et cum vinceret supervixit. » Et Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXXV : « Quam, ait, insuperabilis Daniel, qui circa latera sua rugientes non expavit leones! Fremebant bestiæ, et ille epulabatur. » Et S. Basilius, hom. *De laudibus jejunii* : « Daniel, ait, vir desideriorum, cum tres hebdomadas non edisset, nec vinum bibisset, demissus in lacum, etiam leones jejunare docuit. Neque enim leones dentes in illum impingere voluerunt, perinde quasi e lapide aut ferro concretus fuisset. Adeo sicut tinctura ferrum indurescit, ita jejunium viri corpus duraverat, ac leonibus insuperabile reddiderat. » Rursum in Daniele verum fuit illud S. Augustini, *Sentent.* 249 : « Nulla infelicitas frangit, quem nulla felicitas corrumpit. »

Vers. 31. 31. DUO CORPORA ET DUÆ OVES, — duo integra corpora duarum ovium. Est hendyadis; vel *et* ponitur pro *id est*. *Secundo*, simplicius et planius : « duo corpora, » puta vel animalium occisorum vel hominum ad mortem damnatorum, aut alias interemptorum : « et duæ oves, » vivæ. Prædam enim vivam pro esca ambit leo, ut eam unguibus suis discerpat. Nam duæ oves quotidie ad escam non suffecissent septem leonibus, ita feris et voracibus. Præter binas oves ergo data sunt eis alia duo corpora, vel cadavera. Unde Syrus vertit : *Duo corpora in die* (quotidie) *et duo arietes*; et Arabicus Antiochenus : *Et erat cibus eorum singulis diebus tauri duo e bobus, et de ovibus, duo arietes.* Sic et Arabicus Alexandrinus.

Vers. 32. 32. ERAT AUTEM HABACUC PROPHETA IN JUDÆA. — Nota : Licet tempore excidii Hierosolymæ per Chaldæos, multi Judæi abducti fuerint in Babylonem, alii fugerint in Ægyptum, vel in alias regiones; tamen nonnullos remansisse, vel rediisse in Judæam, inter quos fuit hic Habacuc.

An Habacuc hic fuerit Propheta minor? Quæres : Fuitne hic idem cum Habacuc uno e duodecim minoribus Prophetis? Affirmare videntur S. Hieronymus, præfatione *in Habacuc*, Epiphanius et Dorothæus in *Synopsi*, Pererius et Pintus hic. Verum Torniellus et alii id negant, idque verius videtur. Respondeo non. Nam noster hic Habacuc illo fuit posterior. Ille enim fuit ante captivitatem Babylonicam; nam eam prædixit : hic vero post eam vixit sub Evilmerodach, nisi dicas eum ad multam ætatem vixisse. Si enim eum ponas hoc tempore fuisse 75 vel 80 annorum; potuit esse unus idemque, unde tam hic quam ille vocatur Propheta. Hunc Habacuc historiam hanc scripsisse nonnulli autumant, eo quod olim Belis historia juxta Septuaginta hoc titulo prænotaretur : *Prophetia Habacuc filii Jesu de tribu Levi*, uti testatur S. Hieronymus, prolog. *in Danielem.*

PULMENTUM, — pultes.

IN ALVEOLO, — in cacabo similive caveo vasculo. Arabicus vocat pilam, id est vas concavum ex ligno.

33. DIXITQUE ANGELUS DOMINI AD HABACUC : FER PRANDIUM QUOD HABES, IN BABYLONEM DANIELI. — Vers. 33.
Historiam Habacuc ita narrant Epiphanius et Dorothæus in *Vita Danielis* : « Cum Nabuchodonosor postremo venit Jerusalem cum exercitu oppugnaturus, Habacuc fugit in terram Ismaelitarum; postea vero reversus est in terram suam. Et cum aliquando messoribus suis pulmentum præparasset, apud suos prophetavit, dicens : Proficiscor in terram longinquam, ac cito revertar; si autem tardavero, ferte messoribus escam. Cum autem Babylone fuisset, et prandium dedisset Danieli, astitit messoribus vescentibus, nec quidquam dixit eorum quæ ipsi contigerant. Sciebat autem brevi reversurum populum Babylone : et biennio priusquam populus reverteretur, mortuus est, ac sepultus in agro suo. » Horum fides sit penes auctores.

35. ET APPREHENDIT EUM ANGELUS, etc., POSUITQUE EUM IN BABYLONE. — Angelus subito, et quasi in ictu oculi potuit transferre Habacuc ex Judæa in Babylonem, et eadem celeritate reducere : quia angelus qui movet solem, facit ut sol qualibet hora tantum spatii conficiat, quantum quis conficeret si una hora quinquagies totum terræ globum circumcurreret. Angelus vero, movens firmamentum, facit ut quævis stella in æquinoctiali una hora conficiat 42 milliones milliarium, et amplius : hoc est, tantumdem ac si globum terræ circumvolaret bis millies, atque amplius. Vide dicta *Genes.* I, 14. Vers. 35.

36. TOLLE PRANDIUM QUOD MISIT TIBI DEUS. — Vere S. Cyprianus, tract. *De Oratione Dominica* : « Cum Dei, ait, sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse non desit. Sic Danieli in leonum lacu jussu regis incluso prandium divinitus procuratur, et inter feras esurientes et parcentes homo Dei pascitur. » « Quid ergo, inquit idem tractat. *De Opere et Eleemos.*, metuis ne operanti tibi et Dominum promerenti desit alimentum? » Vers. 36.

Vers. 37. 37. RECORDATUS ES MEI, DEUS. — Ita Græca et Romana; male ergo Plantina legunt : *Recordatus est enim mei Deus.*

DILIGENTES TE, ἐκζητοῦντάς σε, quærentes te.

Vers. 40. 40. MAGNUS ES, DOMINE DEUS DANIELIS, — quem Daniel colit, quique Danielem a leonibus liberasti. Græca addunt : *Et non est alius præter te.*

41. PORRO ILLOS. — Talionem eis irrogat, uti Vers. 41.
fecit et Darius, cap. VI, 24; lex enim talionis justitiæ et æquitati naturali maxime est consentanea. Unde eam non soli Judæi, sed et Babylonii, Persæ aliique Gentiles usurparunt.

CONCLUSIO ET VOTUM

AUCTORIS AD SS. PROPHETAS.

Prophetas docentes et tonantes audivimus; eos vestigando et explicando pari passu secuti sumus. Ad metam, Deo duce, pervenimus; Isaiam consolantem et exsultantem, Jeremiam querentem et gementem, Ezechielem terrentem et minitantem, Danielem sua symbola et monarchiarum ac regnorum ænigmata proponentem spectavimus, excussimus (quantum Dominus dedit), intelleximus, exposuimus. Patientiam Prophetarum cognovimus, finem Domini vidimus. Prophetias ipsi suas proprio sanguine obsignarunt, et martyres evaserunt. Propheta enim et in vita et in morte martyr, id est testis, imo præco veritatis usque ad martyrium sit oportet. Hoc est quod asserit princeps Prophetarum Christus Dominus : « Non capit Prophetam perire extra Jerusalem, » *Luc.* XIII, 33 ; et : « Væ vobis, Scribæ etc., qui ædificatis sepulcra Prophetarum, etc., et dicitis : Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum, etc., et vos implete mensuram patrum vestrorum, » me scilicet Christum occidite. « Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, etc. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, » *Matth.* XXIII, 29. Idem est ergo Propheta quod Martyr.

Vos itaque, o Isaia, o Jeremia, o Ezechiel, o Daniel! Domini Prophetæ fuistis, fuistis pariter et martyres; tuque, o Daniel! in lacu leonum bis martyr exstitisti. O quam fortiter bonam confessionem confessi estis, fidem servastis, cursum consummastis! O quam feliciter coronam vobis repositam, tam doctoralem quam agonalem, accepistis! Prophetiæ vestræ congruæ a Deo ab æterno decreta fuit hæc laurea, ut martyrium per doctoratum mereremini, illoque hunc confirmaretis et ornaretis. Purpurea enim laurea viridantem interpungens et vermiculans condecorat et illustrat. Merces vestræ doctrinæ et concionis fuit purpura, non regum, sed martyrum. Merces sane magna nimis, præmium ingens et invidendum.

Fecistis me prophetiæ vestræ doctoralis lauree participem : facite, quæso, et martyrii, ut et ego veritatem quam a vobis hausi, aliosque docui et conscripsi, sanguine meo obsignem. Nec enim ante perfectus et consummatus erit doctoratus hic meus, nisi hoc sigillo pariter claudatur et sanciatur. A triginta pene annis vobiscum, et pro vobis lubens volensque continuum subeo martyrium Religiosæ vitæ, martyrium ægritudinum, martyrium studiorum et scriptionis; impetrate, obsecro, mihi pro coronide et quartum martyrium sanguinis. Exhausi pro vobis spiritus vitales et animales, exhauriam et sanguinem. Omnis laboris mei per tot annos exantlati, quo vos Dei gratia explicui, illustravi, et novo sermone loquentes et prophetantes effeci, ac vobiscum quasi prophetavi, vestrum mihi quasi Prophetæ stipendium, martyrium dico, a Patre luminum æque ac misericordiarum obtinete.

Tuque, o sanctissima Dei Genitrix! a benedicto Filio tuo idem posce, idem mihi impetra. Habui illud pene in manibus Lovanii, sæpius urbe undique circumsessa ab hæreticis, eam utpote præsidio omni humano nudatam, tantum non invadentibus et occupantibus; ac præsertim apud tuam ædem Aspericollensem, tot miraculis illustrem, cum in ea degens, ut peregrinos turmatim devotionis causa adventantes per confessiones, conciones, aliaque sacra officia pro modulo meo adjuvarem, anno 1604, ipso festo Nativitatis tuæ, ab Hollandico equitatu ex improviso in eam incurrente, cunctaque ferro et flamma vastante, circumseptus, tantum non captus sum et trucidatus. Verum sacrosanctæ Eucharistiæ, quam ex tua æde (ne ab hæreticis violaretur) mecum efferebam, atque tua ope, quam voto tibi nuncupato implorabam, mira providentia servatus sum; cum periculum omne quasi per miraculum a me discussisti. Credo ad majores labores quibus hæc laurea promerenda erat, me liberasti et distulisti. Si ita est, labores auge, duplica, protende, etiam usque ad cursus Biblici consummationem, ut, eo peracto, coronam hanc adipiscar : verumtamen eadem quam mihi ad tempus abstulisti, ne me, oro, defraudes, sed eam integram, majoribusque meritis cumulatam suo tempore redde et restitue. Tibi enim, utpote matri æternæ Sa-

pientiæ, matrique meæ desudat omnis hic labor meus.

O Pater æterne, qui ante sæcula nos prædestinasti conformes fieri imaginis Filii tui; qui in tempore a te præordinato me in sanctam ejus Societatem vocasti et adoptasti, tribue, obsecro, ut ipsi æque in cruce passionis, ac in luce doctrinæ et sanctæ actionis jugiter conformer et configurer. Ipse enim est testis fidelis, Doctorum, Prophetarum, et Martyrum princeps. Exprime in me ejus exemplar, quod mihi in monte Calvariæ monstrasti.

O Domine Jesu, amor noster! per merita SS. Matris tuæ et Prophetarum, mihi largire idipsum, quod tam enixe postulo : fac ut tuas, eorumque coronas participem, quorum labores et munus participo. Dixisti et promisisti : « Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ recipiet. » Recepi Prophetas, non Prophetam, imo cum eis cucurri et prophetavi : recepi te principem Prophetarum in magistrum et sponsum animæ meæ : concede ergo et martyrii lauream prophetiæ a te decretam, quam tot annis, tot votis assidue efflagitavi et efflagito. Mille modis, quos in tuæ providentiæ thesauris reconditos habes, facillime eam mihi, etiam medios inter christianos, exhibere potes, uti pluribus exhibuisti. Theodosiana erant tempora, quando S. Joannes Chrysostomus ab Eudoxia, et æmulis Episcopis in exsilium necemque actus, aurei sui oris, liberæque increpationis præmium tulit martyrium; atque assiduis itineribus noctu diuque fame, siti, solis ardore, febri, aliisque ærumnis lenta, sed acri morte occumbere coactus, non semel, sed decies martyr, gloriose de hostibus suis, ipsaque morte triumphavit. Heracliana erant sæcula, quando S. Martinus Pontifex Paulum Constantinopolitanum Patriarcham monothelitam excommunicans, jussu Constantis Imperatoris a Calliopa exarcho in Lateranensi ecclesia perfide captus, et ad Constantem missus, ei in faciem fortissime restitit : quocirca ab eo in Chersonam relegatus, fame et ærumnis confectus, nobile pro Christo et orthodoxa fide martyrium lætabundus et glorians obiit anno Christi 654, vere suorum infelicium temporum constans et gloriosa felicitas. Justinianæa erant tempora, non Neroniana, non Diocletianæa, cum Sylverius Papa in urbe christiana, inter christianos, a christianis tulit palmam martyrii. Similia fuere, cum Joannes et Felix Pontifices eamdem obtinuerunt, te utique dante, te procurante. Romam ecce me vocasti, ut Romæ inter medios prophetas et martyres degerem. Calco assidue terram rubricatam, et pene adhuc stillantem sanguine S. Pauli, et trecentorum millium martyrum; hos quotidie oculis, auribus, animo specto, hi mihi martyrii sui sitim acuunt, hi ardoris sui flammas injiciunt; ut turpe æstimem, inter tot domesticos doctores martyres, externum doctorem, non martyrem versari. Imple ergo hoc meum votum qui imples in bonis desiderium servorum tuorum. Da, Domine, non inertem vitam, da nec inertem in lecto mortem : da potius cum Christo ut moriar ligno aut ferro, pulchramque petam per vulnera mortem. Scriptionis hujus et doctrinæ meæ unum hoc tantum sigillum restat; concede, quæso, illud, si non meis meritis, certe veritati tuæ quam conscripsi. Indidisti mihi hoc desiderium jam olim ab ipso ingressu in hanc S. Religionem ; reipsa ergo præsta et perfice in ingressu vitæ meæ, quod me tam cupide desiderare fecisti, ad tuam perennem laudem, et Ecclesiæ tuæ decus, ut verbo et exemplo sanciam tua oracula, doceamque etiam post mortem, et cum sanguine Abel posteris per omnia sæcula futura inclamem : VIVITE DEO, VIVITE CŒLO, VIVITE ÆTERNITATI. Hoc est enim omnis homo.

DOXOLOGIA

SAPIENTIÆ ÆTERNÆ

EX EPITOME GESTORUM ET VISIONUM DANIELIS.

Danielis abstinentia et sapientia.

I. Multifariam multisque modis locutus es, Domine, Prophetis : sed novissime per somnia et ænigmata locutus es Danieli, sapientissimo in filiis hominum.

Daniel cum tribus pueris in Babylone carne et vino abstinuit : ideo dedisti eis sapientiam, et Danieli prophetiam.

Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, et ventri deditis : ac revelasti ea parvulis et abstinentibus.

Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te : sic decuit ut mater sapientiæ sit humilitas et abstinentia, ut qui jejunant ventre, pascantur in mente.

Visio statuæ quadriformis, id est, quatuor monarchiarum.

II. Vidit rex statuam ex auro, argento, ære et ferro : sed lapis de monte abscissus ea comminuit.

Daniel quatuor regna hic portendi videt, iisque eversis quintum regnum regnorum : quod in æternum non dissipabitur.

Hinc rex Danielem adoravit, et in sublime extulit : eumque constituit principem super omnes provincias Babylonis.

Aurea statua regis, quam respuentes tres pueri in igne manent illæsi.

III. Rex auream statuam erexit, eamque coli jussit ut numen : tres pueri idolum abominati sunt.

Pereant simulacra gentium : quæ sunt argentum et aurum, opera manuum hominum.

Ecce enim Deus noster in cœlo, qui fecit cœlum et terram : ipse nos potest eripere de camino ignis ardentis.

Rex furens conjicit eos in fornacem succensam : orant martyres stantes in flammis.

Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium : sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie : o Domine! victima fiamus viva, placensque tibi.

Mox adfuit eis angelus, flammam ignis excussit : fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem.

Non tetigit eos omnino ignis : neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit.

Benedicite ergo, omnia opera Domini, Domino : benedicite, angeli Domini, Domino.

Benedicite, cœli, Domino : benedicite, omnis Spiritus Dei, Domino.

Benedicite, ignis et æstus, Domino : benedicite, gelu et frigus, Domino.

Benedicite, servi Domini, Domino : benedicite, Sancti et humiles corde, Domino.

Confitemini Domino quoniam bonus : quoniam in sæculum misericordia ejus.

Nabuchodonosor in bovem commutatur.

IV. Rex superbus vidit arborem proceram, audit : Succidite eam : cor ejus ab humano commutetur, cor feræ detur ei.

In sententia vigilum decretum est : donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum.

Daniel ait : Hæc est interpretatio : Ejicient te, o rex! ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua.

Fœnum ut bos comedes, et rore cœli infunderis : septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas regnum Excelsi.

Mox sermo completus est, rex ejectus septem annos fœnum ut bos comedit : inde ad se reversus prædicavit magnalia Dei.

Quia potestas ejus potestas sempiterna : et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt.

Non est qui resistat manui ejus : qui gradientes in superbia potest humiliare.

Balsasar videt *Mane Tekel Phares*.

V. Balsasar temulentus laudavit deos aureos et argenteos : mox videt manum scribentem in pariete : *Mane, tekel, phares.*

Cui Daniel : Deum qui habet statum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti : adversus Dominatorem cœli elevatus es :

Ideo *Mane*, numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud.

Tekel, appensus es in statera, et inventus es minus habens.

Phares, divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.

Daniel illæsus manet in lacu leonum.

VI. Daniel adorat Deum : ideo ab æmulis, frustra renitente Dario, conjicitur in lacum leonum.

Deus misit angelum suum, et conclusit ora leonum; quia coram Deo justitia inventa est in eo.

Regnum Dei, Christi et Sanctorum.

VII. Daniel videt quatuor monarchias, quasi bestias : leænam, ursum, pardum, et monstrum habens decem cornua.

Antiquus dierum sedit : thronus ejus flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus.

Vestimentum ejus candidum quasi nix, fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.

Millia millium ministrabant ei : et decies millies centena millia assistebant ei.

Hæ sunt myriades Seraphim et Cherubim : judicium sedit, et libri aperti sunt.

Ecce cum nubibus cœli venit quasi filius hominis : et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum : omnes populi, tribus et linguæ servient ei.

Suscipient regnum Sancti Dei Altissimi : et obtinebunt regnum usque in sæculum, et sæculum sæculorum.

Regnum, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, dabitur populo Sanctorum Altissimi : cujus regnum sempiternum est, omnes reges et creaturæ obedient ei.

Regnum Alexandri : Antiochi desolatio.

VIII. Daniel sub specie hirci sternentis arietem, vidit Alexandrum sternentem Darium.

Ab Alexandro descendit Antiochus Epiphanes : qui dejecit locum sanctificationis, abstulit juge sacrificium.

Usquequo, Domine, juge sacrificium, et sanctuarium et fortitudo conculcabitur?

Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.

70 hebdomades.

IX. Ecquando, Dominator Domine, complebuntur desolationis Jerusalem septuaginta anni?

Peccavimus, inique egimus : tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei.

Gabriel ad Danielem advolat : Audi, ait, vir desideriorum : septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt.

Pugna angeli Judæorum cum angelo Persarum.

X. Ut ungatur Sanctus Sanctorum : ut occidatur Christus, ut finem accipiat peccatum, ut adducatur justitia sempiterna.

Ecce vir vestitus lineis, accinctus zona aurea, facies ejus ut fulgur, oculi ut lampas ardens, brachia et crura ut æs candens : intellige, ait, vir desideriorum.

Ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut affligeres te in conspectu Dei : exaudita sunt verba tua.

Hoc anno Darii et Cyri primo, Judæi Babylone liberabuntur.

Princeps autem Persarum restitit mihi : et ecce Michael venit in adjutorium meum.

XI. Audi bella inter reges Aquilonis et Austri, inter Seleucidas et Ptolemæos.

Bella inter Seleucidas et Ptolemæos.

Ex Seleucidis prodibit Antiochus : qui dabit abominationem in desolationem.

Populus autem sciens Deum suum obtinebit, et faciet : ac docti in populo docebunt plurimos.

Ex eis multi ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum : ut conflentur, et eligantur, et dealbentur.

Persecutio Antiochi et Antichristi.

Antiochus, et ejus antitypus Antichristus, in altum elevabitur : adversus Deum deorum loquetur magnifica.

Erit in concupiscentiis feminarum : Deum Maozim in loco suo venerabitur.

Dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti : per Libyam quoque et Æthiopiam transibit.

Figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum et sanctum : ibi cædetur, et nemo auxiliabitur ei.

Gloria sanctorum et doctorum.

XII. In tempore illo consurget Michael, qui stat pro filiis populi Dei.

Tunc salvabitur omnis fidelis et patiens, qui inventus fuerit scriptus in libro vitæ.

Omnes enim qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium æternum.

Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.

Audite hæc, doctores; audite, martyres, hanc gloriam, has coronas ambite, docendo orbem verbo et exemplo.

Stupet Daniel et orat : usquequo, Domine, finis horum mirabilium?

Elevavit angelus manus in cœlum, et juravit per viventem in æternum : quia in tempus et tempora, et dimidium temporis.

Beatus qui exspectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque.

Tu autem vade ad præfinitum : et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.

Susannam Daniel liberat, et senes condemnat.

XIII. Susanna a senibus adulteris in arcto deprehensa ingemuit : angustiæ mihi sunt undique.

Si enim hoc egero, mors mihi est : si autem non egero, non effugiam manus vestras.

Sed melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.

Flens suspexit ad cœlum : Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, tu scis quod falsum testimonium tulerunt contra me : et ecce morior, cum nihil horum fecerim.

Exaudivit Deus vocem innocentis, suscitavit spiritum Danielis pueri qui judicavit eos.

Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua : angelus Dei scindet te medium.

Semen Chanaan et non Juda, species decepit te

angelus Domini stat, ut secet et interficiat te.

Unus sub schino, alter sub prino, se eam vidisse peccantem mentitus est.

Lapidavit ergo eos populus, et Susannam innocentem liberavit.

Daniel evertens Bel et draconem; in lacu leonum ab Habacuc pascitur.

XIV. Daniel evertit Bel, et draconem occidit; idcirco Chaldæi conjiciunt eum in lacum leonum.

Cum leonibus lusit quasi cum agnis : dederunt confessionem sancto.

Angelus transfert Habacuc cum cophino ex Judæa in Babylonem : Daniel, ait, serve Dei, tolle prandium, quod tibi misit Deus.

Confiteantur Domino misericordiæ ejus : et mirabilia ejus filiis hominum.

Qui habet potestatem omnis carnis, qui occidit et vivificat; qui deducit ad portas mortis, et reducit.

Sperate in eum omnes qui timetis eum : protector est omnium sperantium in se.

Custodit eos quasi pupillam oculi sui, illæsos per ignem et aquam deducet eos.

Dominus pars hæreditatis meæ, portio mea in terra viventium.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto : Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTISSIMÆ
TRINITATI INCREATÆ
ET CREATÆ IN CHRISTO JESU
TRINUM PROPHETARUM JUBILUM ET VOTUM.

I. En tibi, o S. Trinitas, novus et numerosus quaternorum Cherubinorum ternio, τρὶς τετραφώνως, triplici inquam quaternarum vocum choro te celebrantium, consonoque dissonarum linguarum concentu tibi cum Seraphinis jugiter acclamantium : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth. » Hi sunt duodecim Prophetæ, tui præcones et musici, duodecim scilicet Apostoli, Evangelistæ, et Choraules veteris Testamenti, qui in ternos quaterniones, quasi ternos cœlestis musices choros, distributi te ambiunt, tibique famulantes circumstant, ac in quadriga Cherubica triplicata S. Triadis nomen et gloriam toto orbe discurrentes, concinendo circumferunt. Hisce ego, eos commentando, ἀντιφώνως cum alternante Seraphinorum choro succino : « Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis : plena est omnis terra gloria tua. » Suscipe hosce meos in tuos Prophetas labores : suscipe mea, exilia licet, tuæ Celsitudinis præconia. « De ventre enim matris meæ Deus meus es tu : in te projectus sum ex utero. » Ita « S. Ignatius, » tertius a S. Petro Antiochenus Episcopus, « visionem angelorum per responsorios hymnos sanctam Triadem laudantium vidit, et modum visionis Antiochenæ Ecclesiæ tradidit; unde ad omnes Ecclesias ista traditio promanavit, et hæc est ratio hymnorum responsoriorum, » ait Socrates lib. VI *Hist.* cap. VIII, nimirum : « Felix beatorum mentium otium, juge piæ doxologiæ est negotium; quique semel in divinitatem se mersit animus, non nisi ejus deliciis et laudibus pascitur : » in quibus proinde recitandis et explicandis S. Trinitati sit omnis honor, Ecclesiæ decor, lectoribus sapor, mihi labor.

Hocce ergo Sanctissima Trinitas, et trina Unitas, unaque Deitas novum sit jubilum, quo tibi duodecim melodis Prophetarum, quasi musicorum, vocibus jubilo in novo hoc sancti anni jubilæo, quod tertium in vita hac mihi cernere agereque ad plenam culparum veniam, gratiam et sanctimoniam indulsisti : quo pariter ternos tuos, Prophetarum et Ecclesiæ hostes, inauditis pene a sæculo præliis et triumphis, per ternos reges tuis auspiciis protritos, vel subactos cernimus, gratulamur et jubilamus. Turcarum innumeras copias roburque formidabile, per Serenissimum Poloniæ regem SIGISMUNDUM III Jagellonidem, et S. Casimiri abnepotem, Moscorum et Tartarorum vindicem, tot cladibus attrivisti; ut, si cæteri principes ei suppetias tulissent, jam actum esset de Ottomanorum imperio. Porro excessit ille libens patrio et avito Sueciæ regno, ne fidem Deumque perderet : hanc tui causa exiguæ ditionis jacturam, amplis illi in Moscovia, Polonia, Livonia, Walachia, Russia, Asia triumphis et imperiis centuplo fœnore compensasti.

II. Insuper reges præcipuos arcto inter se matrimoniorum vinculo colligasti, simulque omnibus idem studium hæresis seditiosæ et rebellis exstirpandæ aspirasti. Indidisti enim eis hanc sapientiam, ut clare cognoscerent enerve et imbelle esse regnum, in quo cives inter se de religione digladiantur, ubi hæretici pro sua perfidia usque ad mortem dimicant, perfideque non tantum cives, sed et principes suos produnt perduntque; fidei enim et religionis dissidium, necessario parit Ecclesiæ et reipublicæ dissidium, idque internecinum, ut rex orthodoxus regni sui dominus et rex non sit, quamdiu in eo talis grassatur hæresis et hæretici, qui et seditiones conflare, et Turcæ aditum patefacere, et vicinos principes ad bellum sollicitare solent. Qua ratione enim regi suo

fideles sint, qui Deo sunt injurii, blasphemi, infideles? Qua ratione principi fidem servent, qui fidem Christo et Ecclesiæ datam violarunt, et assidue ac pertinaciter violant, quique suam hanc perfidiam rebellione armant et propugnant? Non id ipsorum, non naturæ, non indolis, sed phrenesis, hæresis inquam seditiosæ et infidæ, est vitium. Aperuisti regum oculos, ut id liquido cernerent, ideoque singuli in Calvinismum, ut regni sui pestem insurgerent. Ita dedisti christianissimo Galliarum regi Ludovico XIII, S. Ludovici hæredi et æmulo, supra ætatem animos et vires, ut urbes et arces plurimas quas Hugonotti insederant, armata manu eis extorqueret, cæteras pene omnes ad deditionem cogeret, quod nemo majorum cogitare, nedum aggredi ausus fuerat; ut jam ipse Franciæ totius sit rex, qui ante triennium dimidiatus et precarius ejus tantum rex esse videbatur. Ita Ferdinandum imperatorem invictum, spem et columen Germaniæ, tot tantisque victoriis, iisque continuis decorasti, ut te pro eo manifeste pugnante, illud Julii Cæsaris, imo vero propatrui sui Caroli V imperatoris jure dicere possit: « Veni, vidi, vicit Christus. » Et illud Debboræ, *Judic.* v : « Nova bella elegit Dominus, portas hostium ipse subvertit, etc. De cœlo dimicatum est contra eos : stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt. » Instar fulminis enim victor ejus exercitus, duce Bavaro, quasi redivivo Juda Machabæo, pervasit subegitque Austriam, Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Hungariam, Palatinatum utrumque, ex iisque hæreticorum patriarchas Hussitas, ac rebellionum faces Calvinistas, expulit et profligavit: qua in re suas quoque egregie præstitere partes insignes ex Italis Belgisque duces, cum validis copiis ab optimo rege catholico opportune in auxilium submissi; ut jam Germania putidis et pestiferis membris resectis libera, redintegrari, revalescere, pristinasque vires et robur queat colligere : quibus in unum collectis roborata, non tantum Turcis resistere, sed et eos bello lacessere et invadere audeat, Hungariamque hæresis dissidio perditam, unitis Germanorum et vicinorum armis repetere et recuperare valeat. Hæc eorum æterna erit gloria, hi immortales triumphi, hæc trophæa, quæ in omne ævum perennabunt. Agite, principes generosi, pergite magnis animis, opus felicibus adeo auspiciis cœptum conficite, paribus studiis rebellem Calvini hæresin pene evulsam stirpitus ubilibet eradicate.

III. Quare procul absit a christiano fidelium pectore, ut hæreticos contra orthodoxum suum principem rebellantes adjuvare, aut fovere satagat. Qui enim hæreticos juvat, hæresin juvat et propugnat, ipsamque Christi fidem et Ecclesiam oppugnat. Qui rebelles juvat, rebellionem juvat et propugnat. Quocirca justo Dei judicio reddetur ei talio, ut in quo peccavit, in eodem puniatur, et ab hæreticis bello, a subditis rebellione exagitetur; ut, quod aliis fecit injuste, idem juste a suis patiatur. Sapienter Thucydides, lib. I : « Nullus princeps, inquit, a suis subditis juste puniendis arcendus est : et qui id facit, parem in se legem statuit, ne et ipse suos puniat delinquentes. » Ita gravem non tantum censuram, sed et vindictam Dei subiit Josaphat, pius alioqui rex Juda, quando oraculo Jehu castigatus audivit : « Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeris; et idcirco iram quidem Domini merebaris, sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris lucos de terra Juda, et præparaveris cor tuum ut requireres Dominum, » II *Paral.* xix, 2. Graviorem vero excepit ab Eliezer propheta, in eum detonante : « Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis, » II *Paral.* xx, 37. Et tamen Josaphat Ochoziam adjuvarat, non in impietate, sed in re politica duntaxat, nimirum ad navigandum in Tharsis. Porro verissimum est istud, licet nonnullis paradoxum : « Christianorum de christianis parta, cadit victoria victa, » uti evidenter demonstrat in Politica pereruditus Christophorus Varsevicius in *Paradoxis*. Quamobrem sapientes consiliarii hoc suis principibus instillant principium : « Ut tuum regnum firmes et amplifices, omni studio cole pacem et fœdus cum vicinis christianis principibus. Horum enim amicitia tibi erit murus et antemurale. » Nam, ut ait rex sapientissimus : « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma, » *Prov.* xviii, 19. Quin et Atticus Orator : « Præcipuum, inquit, boni principis opus est, amicos parare. Nullum enim majus boni imperii instrumentum, quam boni amici, » Plinius in *Panegyr.* Audiant christiani saluberrimum Anchisæ apud Virgilium, Romanos a civilibus bellis dehortantis, consilium :

Ne quæso, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.

Ista ergo magnifica Dei sunt opera, qui principibus sibi fidelibus facit mirabilia magna solus; cui proinde tota Germania, tota Gallia, tota Polonia, imo totus orbis christianus ob tantas tamque recentes victorias, cum gratiarum actione canticum novum concinat, totoque hoc jubilæo cum Mose et Hebræis jubilet: « Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare, » *Exod.* xv. Eia S. Trinitas, tribus virtutis tuæ lanceis, tua inquam potentia, sapientia et gratia, trium hostium tuorum, pariter ac Prophetarum, Saracenorum inquam, Hæreticorum et Schismaticorum mentes cordaque feri et saucia, ut omnes sese tibi subdant, te agnoscant, credant, ament, glorificent: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto : sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. » Tunc tuæ Majestati et clementiæ vere et exsultanter omnium gentium jubilis, illud regii vatis oraculum jubilabimus : « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exsultationis. Psallite Deo nostro, psallite : psallite regi nostro, psallite : quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter, » *Psalm.* XLVI. « Jubilate Deo, omnis terra, psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus, » *Psalm.* LXV. « Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem : afferte Domino gloriam nomini ejus, » *Psalm.* XCV.

IV. Tu rex sæculorum immortalis, invisibilis, gloriosus, qui lucem habitas inaccessibilem, per Verbum incarnatum te mundo pandere, apparere et cerni, ac loqui, versari, et convesci nobiscum dignatus es : per illud nos tibi reconcilias et unis : in illo divitias gloriæ tuæ nobis ostendis, « ut, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur. » Christus enim dum nostram carnem assumpsit, nobisque consanguineus et cognatus, imo frater, fieri dignatus est, nos Deo concorporavit, ac S. Trinitatis affines effecit. Ipse ergo est salus nostra, honor noster, amor noster, deliciæ nostræ. Nimirum hoc « manifeste magnum est pietatis tuæ sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria, » I *Timoth.* III. Hoc divini tui consilii arcanum prioribus generationibus incognitum, et æternis temporibus tacitum revelasti Prophetis, quasi aquilis cœlestibus, ut idipsum nobis discordi vocum concordia præcinerent. Hoc est Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, Christus crucifixus, qui factus est nobis sapientia, justitia et redemptio. Hic est fidei nostræ axis, sapientiæ basis, sanctitatis apex, charitatis illicium, felicitatis centrum. Intonat de eo Michæas cap. V : « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te egredietur qui sit dominator in Israel : et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis. » Insonat Aggæus cap. II : « Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam; et movebo omnes gentes. Et veniet desideratus cunctis gentibus. » Consonat Malachias cap. II : « Statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus? Et quis stabit ad videndum eum? » Succinit Zacharias cap. III : « Adducam servum meum Orientem. » Et capite IX : « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu. » In Christo ergo, o increata S. Trinitas, tui vivam imaginem expressisti, et triadem creatam efformasti : quod admirans S. Joannes, *epist.* I, cap. V : « Tres sunt, inquit, qui testimonium dant (Verbo incarnato, Christo Jesu) in cœlo : Pater, Verbum, et Spiritus Sanctus. Et tres sunt qui testimonium dant in terra : Spiritus, et aqua, et sanguis; et hi tres unum sunt. »

Felix Bethlehem, felix Judæa, felix Jerusalem, quæ non tantum Prophetas, sed et ipsum Verbum incarnatum gignere, videre et audire digna fuisti; quæ divinis ejus pedibus calcata, ejus sermonibus, sudoribus, lacrymis, suspiriis, quin et sanguine pretioso irrigata, eum hospitem, imo civem et filium, redemptorem et salvatorem habere meruisti; scilicet, « factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Quæsivimus locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvæ. Introibimus in tabernaculum ejus : adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus, » *Psalm.* CXXXI. Ibi suam ipse fundavit Ecclesiam, ibi refulsit aurora legis novæ in splendoribus Sanctorum, Virginis Deiparæ, Apostolorum, Evangelistarum, ac primorum fidelium fide et charitate ardentium. Quocirca Christus sponsus hunc thalamum sibi adamans, indeque sponsam Ecclesiam alliciens : « Veni, inquit, de Libano (de Jerusalem et Judæa), sponsa mea : veni de Libano, veni : coronaberis de capite Amana, de ver-

tice Sanir et Hermon (utique Judææ montium), de cubilibus leonum, de montibus pardorum. » *Cant*. IV. Idipsum præcinuit Zacharias cap. XIII : « In die illa erit fons patens (gratiæ et baptismi) domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra. » Et cap. XIV : « Stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem. Et erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem, etc. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum. » Michæas vero cap. IV : « De Sion, ait, exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem. »

Infelices ergo et miseri christiani, qui a suis incunabulis exsulant, qui sanctam urbem, sanguine Christi purpuratam, qui aurora fuit Ecclesiæ, primumque ejus regnum a Turcis et Saracenis possideri, profanari et sacrilege pollui cernunt et tolerant. Non toleravit id Constantinus imperator qui loca sancta christianis restituit : cujus nutu et sumptu mater S. Helena Hierosolymam profecta, loca sancta religiose venerata in Bethlehem, monte Calvariæ et Oliveti, alibique regia magnificentia templa et basilicas exædificavit. Quare cœpit tum eo peregrinatio a fidelibus frequentari, confluentibus e toto orbe devotionis ergo christianis. Ipse S. Hieronymus, relicta Roma, in Bethlehem se transtulit, ut ad Christi incunabula viveret et moreretur; quem secuta S. Paula, magnum post se trahens nobilitatis Romanæ agmen, ibidem quatuor exstruxit monasteria, in quibus ipsa cum filia Eustochio Christi paupertatem, humilitatem et sanctitatem imitata, vitam egit religiosam et cœlestem. « Bethlehem ingressa, ait S. Hieronymus in *Epitaph. Paulæ*, et in specum Salvatoris ingrediens, me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem, pastores nocte venientes, ut viderent Verbum quod factum erat, et jam tunc Joannis Evangelistæ principium dedicarent : In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est; mixtisque gaudio lacrymis loquebatur : Salve, Bethlehem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit. Salve, Ephrata, regio uberrima, cujus fertilitas Deus est. »

Constantinum secutus Heraclius imperator anno Domini 628, cœlestibus de Cosroe Persarum rege potitus victoriis, crucem Christi ipsi ereptam, Hierosolymam victor reportavit, ac deposito regali cultu, detractisque calceis, et plebeio amictu indutus, illam propriis humeris retulit in eum montem, quo eam Salvator tulerat; ac in eodem Calvariæ loco statuit, unde a Persis fuerat asportata. Ita S. Trinitatis Christique injurias ultus Heraclius hasce de Persis vindicias dedit, imo reddidit Hierosolymæ. Jerusalem enim est civitas Dei electa, sancta et gloriosa, fundata in montibus sanctis, centrum et umbilicus mundi, urbs perfecti decoris, gaudium universæ terræ, paradisus orbis, quæ tanquam regia inter omnes urbes, velut caput in corpore, sicut sol inter astra effulget; quasi Ecclesiæ militantis Capitolium, triumphantis typus et præludium.

V. Post Constantinum et Heraclium Urbanus II Pontifex æternum decus et gloriam sibi peperit (unde et monumento ejus hoc elogium inscripserunt : « Urbanus II, auctor expeditionis in infideles »), cum Concilio apud Clarum Montem habito anno Domini 1095, ita principes Galliæ ad recuperandam Hierosolymam a Saracenis jam diu occupatam, animavit, ut non dubitarent mori pro illa civitate, in qua Christus pro nobis mortuus est. Quare effecit ut trecenta hominum millia nomen in militiam Christi dederint, signumque crucis susceperint, atque inter illos multi principes, duces et comites : in quibus eminuit Godefridus Bullonii dux, præstantis animi, religionis et fortitudinis vir : qui quam facile Terra sancta a christianis recipi possit, ostendit, dum parvis copiis residuis Hierosolymam anno Domini 1099, expugnavit, feria sexta, hora qua Christus mortuus est, ipseque primus conscensis muris urbem ingressus, primus deinde Hierosolymæ christianus rex, quasi novus David creatus, regnum in posteros sex reges, per LXXX annos propagavit, idque merito suæ virtutis, pietatis et modestiæ, qua, ut alia prætermeam, christianis principibus eum de more regio diademate coronare satagentibus, humilitatis studio restitit, dictitans : « Nolle se aurea insigniri in urbe sancta, in qua Christus Dominus pro nostra salute spineam tulisset : unde ea contentus, illique reverentiam exhibens, regiam respuit, regum optimus, lumen et speculum cæterorum, » ait Wilhelmus Archiepiscopus Tyri, lib. IX *Belli sacri*, cap. IX. Vivet, Godefride, vivet, Urbane, tua virtus et gloria, quamdiu sæculorum omnium vivet ÆTERNITAS.

Porro orationem Urbani, qua in Concilio Claromontano omnes ad bellum sacrum accendit, recitat idem Wilhelmus, in qua inter cætera ait: « Hæc igitur salutis nostræ incunabula, Domini patriam, religionis matrem, populus absque Deo, ancillæ filius Ægyptiæ possidet violenter, et captivitatis liberæ filiis extremas imponit conditiones, quibus versa vice merito servire tenebatur: Saracenorum gens impia, loca sancta in quibus steterunt pedes Domini, jam a multis retro temporibus violenta premit tyrannide, subactis fidelibus et in servitutem damnatis. Ingressi sunt canes in sancta, profanatum est sanctuarium, humiliatus est cultor Dei populus, angarias patitur indignas genus electum, servit in luto et latere regale sacerdotium, princeps provinciarum facta est sub tributo civitas Dei. Templum Domini, de quo zelans Dominus vendentes ejecit, ne domus Patris ejus fieret spelunca latronum, facta est sedes dæmoniorum. Templum Domini, inquam, ut ait Mathathias, quasi vir ignobilis, vasa gloriæ ejus abducta sunt captiva. Civitas Regis regum, quæ aliis regulas intemeratæ tradidit fidei, gentium superstitionibus cogitur invita deservire; sancta Resurrectionis ecclesia, requies dormientis Domini eorum fœdatur spurcitiis. Loca venerabilia, quæ Dominum in carne susceperunt hospitem, signa viderunt, senserunt beneficia, facta sunt gregum præsepia, stabula jumentorum. Accingimini ergo, et estote, filii, potentes, ut pugnetis adversus infideles; quoniam melius est mori nos in bello, quam videre mala gentis nostræ et sanctorum. » Audite hæc, principes, audite, christiani, summi Pastoris vestri, Christi Vicarii lamenta, imò oracula.

VI. Urbani cœpta constanter prosecuti sunt succedentes ex ordine Pontifices, Paschalis II, Gelasius II, Callistus II, Lucius II, sed maxime Eugenius III, qui anno Domini 1143, urgente Ludovico rege Francorum, et S. Bernardo, expeditionem in Terram sanctam suscitavit, ac S. Bernardum ad omnes Galliæ et Germaniæ populos (qui eum ut Prophetam, vel Apostolum suscipiebant) in eam concitandos auctoravit; quare sequenti anno omnium consensu, S. Bernardus totius belli dux et princeps militiæ electus est. Verum satis visum est Eugenio, si ille tuba sacerdotali indiceret bellum, et tam verbis, quam litteris christianos ad id excitaret: quod illum felicissime sequentibus innumeris signis et prodigiis præstitisse, testantur Acta vitæ ipsius, et Epistolæ ab eo conscriptæ, nec non et Otto Frisingensis; sed magis ipse rerum successus, dum non solum Ludovicus rex celebrato apud Verzelacum conventu, crucem, quasi belli sacri insigne, ab eodem S. Bernardo sumpsit una cum multis regni sui principibus et optimatibus, quos tam ingens populi multitudo secuta est, ut vacuarentur urbes et castella; sed et ejusdem hortatu Conradus, Romanorum rex, generali apud Spiram conventu indicto, æque crucem una cum fratre suo Henrico, duce Noricorum, aliisque principibus et nobilibus plurimis (etiam Polonis, adeoque Henrico Boleslai regis fratre, teste Cromero lib. VI *Polon.*) accepit: quibuscum etiam signati sunt nonnulli Episcopi, atque inter alios ipse Otto Frisingensis, virtutibus et meritis clarus. Qui demum addit non solum ex Romano Imperio, sed etiam e vicinis regnis, puta Francia, Anglia, Pannonia, innumeris populis ac nationibus hac expeditionis fama ad sumendam crucem commotis, repente sic totum pene Occidentem siluisse, ut non solum bella movere, sed et arma quempiam in publico portare nefas haberetur. Utinam nunc iterum S. Bernardus, vel e cœlo idem classicum fidelibus canat!

Ludovicum et Conradum æmulatus est S. Ludovicus, Francorum gloria dicam, an sanctitas, an verius utrumque? qui in Palæstinam non tantum copias transmisit, sed ipse quasi earum dux, relicto avito solo et regno, per tot terrarum mariumque spatia, maximis impendiis, laboribus et conatibus, semel et iterum trajecit, ut eam Saracenis extorqueret, et christianis pristinis hæredibus assereret: sed cum peccatis fidelium exigentibus, idipsum, quod tanto conamine, virtute et animo moliebatur, perficere non posset; mortem tamen in tam gloriosa expeditione oppetere anno Domini 1270 non dubitavit, fidensque cygnæum cecinit: « Introibo in domum tuam, Domine, adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo; » nimirum, « tendit ad astra per aspera virtus: » quin et operis tam christiani prosequendi et perficiendi decus filiis posterisque suo exemplo, æque ac testamento reliquit. Resuscita, Domine, hunc S. Ludovici zelum in catholicis regibus et principibus, præsertim Turcæ limitaneis et confinibus, ut unanimes in tantum opus conspirent; sed et remotiores excita, ut in partem tam gloriosi operis veniant, ac

nominatim S. Ludovici sequaces, hæredes, et cognomines, ut victricia arma ab hæreticis in Saracenos transferant, ac Francos, cæterosque otiari nescios opere tam sancto occupent, ne ipsorum ardor quietis impatiens in bellum vel civile, vel christianum, quo sese invicem collidant, turpemque dent maculam in gloriam suam, ac iram Dei in se concitent, erumpat; sed potius in Turcas, Tartaros et Saracenos, juratos S. Trinitatis Christique hostes, ad vitam et immortalem eorum gloriam, sese exerat. Hoc nomen christianissimum eis hæreditarium, hoc S. Ludovicus progenitor, hoc generosa indoles et animi celsitudo, hoc S. Ecclesiæ amor et fidei ardor, hoc victoriæ et trophæa contra Christi perduelles cœlitus data, hoc præsules, hoc Pontifices, hoc fideles omnes jure suo ab eis efflagitant.

VII. Sapienter S. Catharina Senensis theodidacta (uti refert Raymundus Generalis Ordinis Prædicatorum, et ex ipso Ambrosius Catharinus in ejus *Vita*) Summos Pontifices, Gregorium XI et Urbanum VI, anno Domini 1375 et sequent., acriter ad bellum Turcis inferendum exstimulavit. Cumque Pontifex regereret, illud in tot intestinis principum Italiæ, aliarumque regionum dissidiis, importunum videri, institit illa : « Imo vero, inquit, nunc maxime opportunum est, adeoque nullum efficacius remedium ad dissidia hæc tollenda suppetit, quam si fœdus sanctum sanciatur, quo omnes paribus animis in communes Christi et Christianorum hostes conspirent : ibi suos animos et impetus, suos pugnandi ardores irasque effundent, eaque ratione privatas ponent lites et odia. » Ita, ut alios taceam, Rogerius et Boemundus fratres, Siciliæ, Apuliæ et Calabriæ principes, continuo inter se de principatu digladiantes, ab Urbano II fœdere belloque sancto conciliati, arma fraterna in Saracenos verterunt. Boemundus enim occupata Melphi, cupiditate gloriæ incensus, cum duodecim millibus delectæ juventutis Italicæ in Terram sanctam profectus, sua hac virtute animique præstantia adeo fratrem Rogerium permovit, ut positis armis dixerit sibi omnia cum fratre deinceps fore communia, ac statim Tancredum filium pugnandi cupidum, belli comitem fratri tradiderit, ait Platina in *Urbano* II. Pari modo acerba Germanorum, Bavarorum, Belgarum, Polonorum dissidia sopita fuisse expeditione in Terram sanctam duce Conrado imperatore, narrat Otto Frisingensis, lib. I *De Gestis Frederici I Imperat.* cap. XXIX. Sapienter Livius lib. II : « Bella externa, inquit, sedant domesticas seditiones. Externus timor, magnum concordiæ vinculum. » Idipsum pervidet metuitque Turca, quocirca omni ratione christianos principes a sese invicem divellere, ac inter eos lites et bella serere molitur : ea de causa dum vicinum aggreditur, cum remotioribus fœdus init, imo eos in vicinum concitat, itaque eum christianorum armis expugnat ; quo facto remotiores gradatim eadem arte et fraude circumventos, ac ab aliis desertos aggreditur, occupat et subjugat. Fœdifragus enim ipse cum sit, fœdus initum, dum ei lubet, quæsita occasione abrumpit : cum ex adverso christiani, insidiosi fœderis nomine magis quam religione irretiti, vicinos ab eo invasos protegere non audeant, itaque ipsos ejus prædæ exponant, mox et ipsi ejus præda futuri. Norunt historiarum et rerum Turcicarum periti, Turcam subinde jurare super libro smegmatico, itaque imposturam christianis facere, ac juramentum violare, dictitando se super libro ficto, non vero, ac proinde ficte, non vere jurasse. Quare jure ei regerant christiani : « Frangenti fidem, fides frangatur eidem. » Nimirum fœdifragus fuit Bajazetes, qui Venetis contra pacta Coronem, Methonem et Naupactum ademit. Bajazetem imitatus nepos Solymannus, qui anno Domini 1537, totis viribus Italiam aggredi destinabat, sed temeritate cujusdam Veneti trierarchæ offensus, omnes iras et copias in Venetos sibi fœderatos effudit, Corcyra ipsorum insula longe lateque vastata, et insulis Cycladibus direptis, negotiatoribusque Venetis toto Turcico imperio cum universis eorum opibus et pecuniis in prædam datis; insuper eosdem Nauplii et Epidaurici concessione, ac duabus in Dalmatia arcibus, Nadino et Lubiana, mulctavit; Solymanni enim erat vox : « Dummodo regnem, nil moror : sicut in cœlo unus Deus, ita in terra unus Solymannus est colendus. » Solymannum patrem æmulatus Selymus, fœdus jurejurando cum Venetis initum violans, eis Cyprum extorsit; quin et eis insultans : « Barba, inquit, mihi a Venetis apud Naupactum abrasa succrevit; ego vero eis brachium dextrum capta Cypro amputavi, quod nunquam recrescet. » Annon hæc societas leonina? Pari modo facere et faciunt cæteri. Cum enim ab origine fuerint sintque orbis prædones, toti opibus regnisque christianorum per fas et nefas inhiant. Interim lethargo quasi sopiti altum dormiunt christiani; quia quis-

que longe a se Turcam, et se ab ejus jugo, abesse autumat. Qua in re errant omnes gravissime. Idem censebant olim Constantinopolitani, Trapezuntii, Thraces, Bulgari, Bosnii, Servii, Hungari, cæterique; at jam a Turca capti, errorem suum vident, et serio, sed sero lugent. Turca in limine, et pene in visceribus est christianorum omnium, et illi eum a se remotum dictitant? O cæcitas! o stupor! Nuper tempore Pii V, inhiavit Cretæ, Venetiis, totique Italiæ. Viennam semel iterumque obsedit, inhians Augustæ totique Germaniæ. Ante triennium Poloniam se unico prælio devoraturum pollicebatur. Imminet ergo, et pene incubat Italiæ, Germaniæ, Poloniæ. Nunc silet, quia domesticis distinetur dissidiis; at occasionem præstolatur, ea data illico more suo imparatos Italos, Germanos, Polonos adorietur et opprimet. Utinam periculum hoc adeo quam certum est et præsens, conspiciant, et inito contra eum communi fœdere discutiant christiani, dum res est integra! ne sero cum cæteris jam a Turca occupatis suum torporem, suaque dissidia accusent et defleant. Nunc cum domi rebellione gravi variaque agitatur: cum in Persam omne exercitus robur transmisit; cum puer est, cum ducibus, consilio et ærario destituitur; cum principes catholici tot victoriis a Deo datis ad bellum sacrum invitantur, tempus est opportunum eum invadendi et profligandi: quod si præterire neglexerimus, sero pœnitentes illud requiremus. Nihil enim tam volucre est quam occasio: nihil levius, cum se offert, penditur; nihil magis, cum abiit, desideratur; nihil periculosius amittitur: nihil difficilius recuperatur. Porro quis dubitet Turcam Italiæ et Christianis imminere, cum Tunetanum regnum ab eo occupatum a Sicilia, Epirum et Macedoniam a Dalmatia, Forojulium a Dalmatia tenuissimo tractu videat disterminari; cum Apollonia, Turcico oppido, Hydruntum regni Neapolis urbem, antea quoque a Turcis possessam, unius noctis spatio annavigari posse intueatur? Quid Hispanis, Italis, Gallis insidiosius Alligerio? Quid Fessa, Marroco, Biserta, et tota illa Afrorum vafrorum societate est infestius? An Gallia ergo expers? nequaquam. Maria quæ utramque ejus partem alluunt, adeo Turcicis sunt infesta latrociniis, ut non ora, non sinus, non portus aliquis tutus et iis non exploratus esse videatur. Quocirca Joannes ille Tarnovius Comes, qui sæpius Poloniæ exercitibus victor præfuit, dictitabat « omnia Polonica comitia perpetuam belli Turcici meditationem esse debere. » Idem dicas de comitiis Germanicis, Gallicis, Italicis, Hispanicis. Celebre est illud Græcorum apud Pachymerem, lib. V *Historiæ :* « Cum hostibus Crucis geratur bellum, ubi et victoria laudabilis est, et vinci salutare. » Item: « Pax colenda, ubi Dei jacturam non facimus: bellum gerendum, ubi religio periclitatur totaque respublica. »

Quapropter ut ad Pontifices sacri belli fæciales, imo tibicines redeam, Eugenii III pro Terra sancta zelum æmulati sunt Alexander III, Lucius III, Urbanus III, Gregorius VIII, Clemens III, Cælestinus III, Innocentius III, Honorius III, Gregorius IX, cui mox succedens Innocentius IV, testibus Platina, Onuphrio et aliis, legatos per Franciam et cæteras provincias misit, qui fidelibus suaderent militiam Christi suscipere, et S. Ludovici signa castraque in Terram sanctam sequi. Ad eamdam christianos incitavit Alexander IV, Urbanus IV, Nicolaus IV, Innocentius VI.

Eugenius IV vero Pontificatum iniens anno Domini 1431, in Turcas mari classem, terra exercitum legato Juliano Cæsarino Cardinale misit, ac duce Ladislao Poloniæ rege triginta Turcarum millia uno prælio inter Hadrianopolim et Danubium cecidit. Tunc quoque Joannes Hunniades a Ladislao Transylvaniæ præfectus, multos Amuratis exercitus delevit, Moldaviam recepit, maximam Serviæ et Bulgariæ partem victricibus armis percurrit.

Eugenio IV succedens Nicolaus V anno Domini 1447, vehementer institit, ut bellum communi omnium Christianorum consensu in Turcas decerneretur, quos jam parare arma contra Constantinopolitanos senserat: et ob eam Cardinalem Rutenum Constantinopolim miserat, qui imperatori et civibus auxilium polliceretur, si ad catholicam fidem, ut in Concilio Florentino promiserant, redire voluissent; sed illis in schismate persistentibus, justa Numinis vindicta Mahomet Turcarum imperator Constantinopolim paulo post expugnavit anno Domini 1453, ac occiso imperatore Palæologo, crudelissime urbem ferro flammaque vastavit, teste Chalcondyla, lib. VIII, et aliis. Cujus rei labem Pontificatui suo impactam, dum abolere coactis in Turcas copiis studet Nicolaus, arthriticis doloribus exstinguitur.

VIII. Nicolai studiis insistens successor Callistus III, creatus Pontifex anno Domini 1455, illico

Turcis bellum indixit. Repertum est in scrinio ipsius hac de re votum, ante pontificatum hisce verbis futuri præsagis conceptum : « Ego Callistus Pontifex Deo omnipotenti voveo, et sanctæ individuæ Trinitati, me bello, maledictis, interdictis, exsecrationibus, et demum quibuscumque rebus potero, Turcas christiani nominis hostes sævissimos persecuturum. » Ea de causa illico prædicatores per totam Europam misit, qui christianos omnes ad arma contra Turcas concitarent; quin et per legatos Usumcassanum Persarum regem contra eosdem accendit. Ipse sedecim triremes Romæ ædificatas in hostem misit Ludovico Patriarcha Aquileiensi præfecto, qui triennio maritima hostium Asianorum vexavit, insulas quasdam cepit, ac magnas clades hostibus intulit. Alfonsus autem rex et Burgundiæ dux crucis signum suscipientes, ituros se quoque in hostem profitebantur, vel armatos milites eo missuros. Jussit insuper Callistus in meridie campanæ sono fideles admoneri, ut orationibus eos juvarent qui contra Turcas dimicabant. Hac ratione parta fuit illustris illa de ipsis victoria. Christiani enim duce Johanne Vaivoda, adhortatore Johanne Capistrano Minorita apud Belgradum anno Domini 1456, sexaginta Turcarum millia ceciderunt, captis centum sexaginta bellicis tormentis; Mahometes tyrannus saucius, fuga salutem quæsivit. Ea victoria Pontifex festum, puta officium solemne, Transfigurationis Jesu Christi die sexta augusti instituit. Actum de crudelissimo hoste tunc fuisset, si christiani principes omissis intestinis odiis et bellis, terra ac mari tantam victoriam prosecuti fuissent, sicut Callistus monebat et urgebat. Verum, dum illi segniter rem agunt, Turca resumptis viribus Trapezuntem prius, imperatore interempto, Bosniam deinde rege capto atque interfecto, cepit. Prævidebat hæc e specula Callistus et gemebat, nec cessabat litteris et nuntiis principes christianos adhortari, ut in tantis malorum periculis oculos aliquando aperirent, frustra remedia deinceps quæsituros, ubi jam hostis invaluisset : Platina, Onuphrius, Genebrardus, in *Chronol.;* Suarez, tom. I *De Relig.* lib. II, cap. v; Azor, tom. II, lib. I, cap. xv. Vide hic quam Pontificibus ex officio continua, et quasi hæreditaria fuerit cura sacri fœderis contra Turcas sanciendi.

Quapropter Callisto III succedens Pius II, magni animi, sapientiæ, facundiæ et zeli vir, conventu principum e tota Europa Mantuæ indicto, nervosa et efficaci oratione iisdem persuasit, ut bellum communi omnium decreto Turcis indiceretur. Verum decretum hoc infregerunt mox intestina bella, quibus Germani, Hungari, Britanni, Hispani, Itali in se mutuo arma verterunt. Stetit tamen in sententia animosus Pontifex, dumque classem, quæ passim in portubus superi inferique maris ad tantum bellum fuerat ædificata, atque Venetorum ducem belli socium Anconæ exspectat, diutina et lenta febri afflictatus moritur anno Domini 1464, Pontificatus 6, sepultus in basilica S. Petri, cum hoc elogio: « Pius II Pontifex Maximus, natione Tuscus, patria Senensis, sedit annos sex. Brevis Pontificatus ingens fuit gloria. Oppugnatoribus Romanæ Sedis intra atque extra Italiam restitit. Conventum Christianorum Mantuæ pro fide habuit. Catharinam Senensem inter Sanctas Christi retulit, etc. Cultor justitiæ et religionis. Admirabilis eloquio. Vadens in bellum quod Turcis indixerat, Anconæ decessit: ibi et classem paratam, et Ducem Venetorum cum suo senatu commilitones Christi habuit. »

Pio II suffectus est Paulus II, anno Domini 1464, qui accepto nuntio Turcas capta Epiro in Illyricum iter parare, legatos misit ad reges et principes, eos oratum, ut, compositis rebus suis, de bello Turcis inferendo ad propulsandam injuriam cogitarent.

Paulum II excepit Sixtus IV, anno Domini 1471, qui, ut christianos principes inter se dissidentes ad concordiam revocaret, et sacro in Turcas fœdere sociaret, Bessarionem Cardinalem Nicænum misit in Galliam, Rodericum Borgiam in Hispaniam, M. Barbum in Germaniam et Panno niam; Oliverium Carafam maritimæ 24 triremium classi præfecit : hisce se junxere 50 triremes Venetorum, 24 Ferdinandi regis Aragonum, adeo ut illis Turcæ ex Bosphoro in Ægæum obviam prodire non sint ausi. Smyrna tunc in Asia capta, incolæque omnes abacti. Constans fama est, christianos eo anno magnam Asiæ partem occupaturos fuisse, si ipsi mari, sicut Usumcassanus Persarum rex terra, Turcas vexare perrexissent. Mox cum Scodra, ditionis Venetæ oppidum, a Turcis oppugnaretur, Sixtus Scodranos commeatu et pecunia instruens, ad hosti resistendum animavit. Rursum cum Turca, Hydrunte in Salentinis repente vi capta, Italiam omnem incredibili terrore complesset, Sixtus comparata classe hostem retrogredi compulit. Sub id tempus Cyprum

occuparunt Veneti, ne in Turcarum potestatem veniret : Mahometes maximis viribus Rhodum oppugnans, eam fortiter tuente magno Rhodiensium Equitum Magistro, re infecta discedere coactus est.

In Sixti IV morientis locum suffectus Innocentius VIII, anno Domini 1484, omnes christianos principes frequentibus nuntiis hortatus est ut, mutuis dissensionibus et bellis compositis, fœderibus juncti, Turcarum vires toto jam orbe formidabiles retunderent. Zizimum Sultanum Bajazetis imperatoris fratrem excepit, ac ejus opera bellum Bajazeti inferre meditabatur : qui ut illud a se averteret, quotannis Romam quadraginta aureorum millia ad alendum fratrem submisit, atque Pontifici dono dedit ferrum lanceæ, quo latus Christi in cruce perforatum est, quod religiose in Vaticana S. Petri basilica asservatur et visitur. Igitur ad unum omnes ab Eugenio IV usque ad Alexandrum VI, ex ordine Pontifices, fœderi belloque sacro totis animi viribus incubuere; nimirum Nicolaus V, Callistus III, Pius II, Paulus II, Sixtus IV, Innocentius VIII. Horum vestigiis institere Leo X, Adrianus VI, Paulus III, Pius IV, cujus opera Solymannus Melitensem obsidionem solvere coactus est.

IX. Atque ut cæteros taceam, horum, ac nominatim Pii II et IV, tam spiritus quam nominis hæres et æmulus Pius V, suis suorumque commodis neglectis, curas omnes ad publicam salutem convertens, bellum sociale cum rege catholico et Venetis iniit, ac de Turcis memorabilem illam apud Naupactum in sinu Lepantino victoriam retulit anno Domini 1571, Græciam multaque alia iis erepturus, si ducum nationumque concordia constitisset, et expeditionem feliciter cœptam constanter prosecuta fuisset; sed christianis accidit quod Maharbal a Cannensi pugna dixit Annibali : « Vincere scit Annibal, at victoria uti nescit. » Hoc ergo illustrium Pontificum Urbanorum, Eugeniorum, Callistorum, Piorum cæterorumque pene omnium ab Urbano II usque ad Gregorium XIII, illustre fuit opus, hoc decus : quorum proinde nomen et gloria in terra apud homines, æque ac in cœlo apud Deum et Angelos Sanctosque in omne ævum perennabit. Utique meminerant illi se pastores esse non urbis duntaxat, sed et universi orbis. Sciebant primas Pontificis curas esse debere, ut fidem, Ecclesiam, cultum et regnum Christi ubivis gentium propaget. Sciebant præsulis apostolici proprium esse munus, imitari S. Petrum, cæterosque Apostolos, qui vel per se, vel per suos universum mundum Christo subegerunt. Norant fideles, etiam infidelibus subditos, suas esse oves, sibi a Christo et B. Petro concreditas, ac proinde sui officii esse eas pascere, tueri, et in libertatem asserere. Quocirca muneri huic suo plene satisfacere sategerunt, esto voluntati eorum et voto exitus non semper responderit, sive Imperatorum Græcorum perfidia, sive quia promiscua, inops et imbellis fidelium turba devotione excita ad bellum concurrit; sive quod eadem acephala fuit et carens idoneo duce; sive quia inter duces concordia non constitit. Ad tantam enim expeditionem opus est uno summo, eoque insigni imperatore, lecto et veterano milite, ac ærario solido : quæ tria reges christiani hoc tempore facile præstare possunt. Auxilia deinde valida variæ provinciæ et gentes ultro præbebunt. Sane christiani qui provincias Turcæ subditas incolunt, duramque serviunt servitutem ; quin et sola christiana Turcarum mancipia multis subinde partibus ipsos Turcas numero superant, uti oculati testes referunt ; adeoque hic Turca tria, ille decem, alius viginti possidet mancipia, quæ ut tyrannicum herile jugum excutiant, decertabunt usque ad mortem ; cum servitus Turcica eis ipsa morte sit acerbior. Exemplo sit Georgius Castriotus, qui anno Domini 1443, Amuratis jugum excutiens, Epiri se principem constituit, ac solus cum suis Epirotis per omnem vitam ἄσπονδον πόλεμον cum Turca gessit, multasque et magnificas de eo victorias reportavit. Unde Turcis ita formidabilis exstitit, ut ab eis Scanderbegius, id est Alexander Magnus, sit nuncupatus, quin et solo ejus nomine audito, eum scilicet adventare, illico velut viso fulmine diffugerent : de cujus gestis plane heroicis libri tredecim exstant. Coævus et quasi ei collega fuit Joannes Hunniades, cujus paulo ante memini, cognomento Fulmineus, Turcarum terror pariter et fulmen, qui variis præliis facile millionem Turcarum cecidit, cujus hoc erat axioma : « Turcam a Christianorum provinciis, puta ab Italia, Germania, Polonia, longius esse submovendum ; nec exspectandum donec ipse Christianorum regiones invadat, sed in Thraciam et Turciam Christianis esse transeundum, ibique cum eo confligendum; perinde ac Alexander Magnus cum Dario in Asia, Annibal cum Romanis in Italia, Scipio cum

Carthaginensibus in Africa dimicarunt. » Hunniadis et Scanderbegii, æque ac Ladislai asseclæ, imo sucessores sunt reges et principes Poloni et Hungari, qui, utpote Turcis et Tartaris contermini, cum eisque assidue belligerantes et triumphantes, pene soli rem hanc conficient, si quis eis portionem pecuniæ ad tantum opus necessariæ suppeditet, imo duntaxat prænumeret : facile enim ipsi eam deinde ex victorum spoliis, et provinciarum, quas subjugabunt, tributis refundent. Atque videtur Deus idipsum nupera eorum tam insigni victoria præsignificasse, adeoque inchoasse. Sane apud Turcas in fatis est, et certum quasi oraculum, suum imperium a Polonis evertendum. Quocirca hæc præ aliis expedita viris sapientibus videtur ratio sine molestia, sine invidia, sine ambitione et discordia, quæ inter plures intercedere solet, omne hoc negotium absolvendi. Polonum enim principem ultro sequentur non solum Kosaki Turcarum terror, sed et plurimi nobiles Poloni, Hungari, Germani, Itali, Walachi, Moschi, etc., suis expensis, spe gloriæ vel prædæ illecti. Sane a Danubio ex Walachia, quæ Poloniæ adjacet, Constantinopolim usque non nisi decem dierum est iter. Quare idipsum animo designabat Stephanus Battoreus, sapiens æque ac magnanimus Poloniæ rex, eaque de causa fœdus contra Turcam cum Philippo II Hispaniæ rege pepigerat, dictitans se Philippi in hoc bello fore stipendiarium : qui si vixisset, utique unus ille Turcam profligasset et imperio exuisset, præsertim Persa ex altera parte eumdem invadente. Polono enim et Persa ex fœdere in exitium Turcæ conspirantibus, Turca resistendo non est, sed succumbat et pereat oportet. Porro Polonis Turcicum bellum pene est necessarium, tum ut Turcam longius a finibus suis submoveant; tum ut perpetuos et furtivos Tartarorum incursus a sese in Turciam avertant, ibique cum utrisque aperto marte confligant, uti nuper feliciter et gloriose fecerunt. Poloni ergo et Germani cum auxiliis Summi Pontificis et regis catholici, Walachiam, Hungariam cæterasque provincias nuper a Turcis fraude sibi ereptas, facile recuperabunt.

X. Proh pudor ! proh scelus ! christiani in christianos ob terræ angulum, ob exile honoris punctum internecinis odiis et præliis inter se decertant. A christianis effunditur sanguis christianus, Christi sanguine redemptus : madent manus christianæ christianorum sanguine, et carnem christianam carni Christi consanguineam conscindunt, mactant, discerpunt. Ubi fides ? ubi spes ? ubi charitas ? ubi philadelphia et amor fraternitatis ? Christiani uno Christo patre, una Ecclesia matre regenerati et alti; una fide, una spe, una charitate consociati; unius Dei, unius religionis vinculo et sacramento constricti, sese quasi lupi spoliant, laniant, excarnificant. Hæc videt, et in sinu ridet Turca, ac quasi tigris hinnulos de gleba graminis inter se arietantes, occupat, rapit et devorat. Nimirum christianorum dissidia perdiderunt et Turcis prodiderunt Asiam, Græciam, Hungariam, aliaque opulentissima regna. Hoc est quod queritur Michæas : « Filius contumeliam facit patri, etc., et inimici hominis domestici ejus. » Et Jeremias : « Omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici. » Et sponsa, *Cant.* I : « Filii matris meæ pugnaverunt contra me. » Prophetæ ad unum omnes non aliud pene vaticinantur, dolent et deplorant, quam exitium Terræ sanctæ, quod ipsa ob fidei, morum et animorum dissidia Chaldæis aliisque infidelibus tradenda sit; atque omnes hortantur, orant et obsecrant, ut qua vitam corrigendo, qua orando, qua armis propugnando, qua in unam fidem et sententiam conspirando, tantam Ecclesiæ et reipublicæ cladem avertant. Clamat Osee cap. V : « Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, ululate in Bethaven. » Et Jeremias cap. VI : « Confortamini, filii Benjamin, in medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina, et super Bethacarem levate vexillum. » Idipsum non solis Judæis, sed et christianis insonant : magis enim Christianis quam Judæis suas scripsere prophetias; atque Christianis Terra sancta magis propria, longeque sanctior, charior et venerabilior effecta est per Christum, B. Virginem, Apostolos, primitivos fideles, primamque Ecclesiam, quæ ibi nata adolevit, seque per totum orbem sparsit et propagavit. Quid ergo hæremus? Quid moramur? Prophetis obtemperemus, majores nostros æmulemur : satagamus terram Christi, Christo asserere; prima Ecclesiæ prædia illi restituere; domicilium S. Trinitatis, sublatis exsecrandis sacrilegiis, illi reddere ejusque laudibus consecrare.

XI. Nunquam tanta rei bene gerendæ spes affulsit, quanta nunc. Videtur Deus eam ultro christianis offerre, et in manus dare, quando, ut alia taceam, Turcas animis cadere, copiis viribusque minui, internecinis agitari discordiis, pavidos regni sectæque suæ interitum exspectare;

Christianos vero animosos hisce omnibus assurgere erigique conspicimus, quando catholicos principes oppressa vel suppressa rebellium hæresi dominari, arctoque inter se connubiorum vinculo fœderari, ac universos zelo religionis agi accendique cernimus et gratulamur. Quid enim debellata pene rebellium hæresi superest, nisi ut ejus reliquias subigant, ac deinde ejus sororem, alteram, inquam, rebellis infidelitatis speciem, Mahometismum debellent? Ille jam effœtus consenescit, et sponte sua ad interitum ruit: peregit suum ipse sæculum, suam vixit ætatem, magnam utique mille annorum, quibus stetit viguitque impia Mahometi lex, iisque elapsis occasurum olim Mahomet ipse prædixit: jam ergo decrepitus occasui vicinus est : occidentem et prolabentem impellant duntaxat, et conjunctis manibus protrudant Christiani, et acta res est; illico ejus ruinam videbunt et exsultabunt. Et sane eam jam inchoatam conspicimus, dum assidua et Vatiniana eorum inter se dissidia, tumultus et seditiones intuemur : falli enim nescit et nequit æternæ Veritatis vox: «Omne regnum in se divisum desolabitur. » Concidunt sese invicem Turcæ, concisos occupent Christiani. Evigilent ergo, et occasione tam commoda utantur. Vetus sapientum fuit estque omen, Janizerorum potentiam indomitamque audaciam Ottomanicum perdituram imperium. Id jam in procinctu est. Ipsi Turcæ dum vident se destitui principe, milite, consilio, pecunia, concordia, animo, viribus, propalam profitentur de suo jam conclamatum esse imperio: ipsi Christianis ultro se offerunt, ac tantum non advocant. Tot Christianorum millia misere sub jugo Turcico gementia, passis manibus per sacra omnia opem nostram implorant, seque et fortunas omnes offerunt, ut jugum hoc excutiant. Hæc ipsa, a tam dira tyrannide et manicis ad pileum et libertatem vocata, si duntaxat eis arma suggerantur, ac ducem qui bellum inchoet videant, illico sequentur, ac pene sola rem conficient: quia in eam immane tributum quod Turcæ pendunt, conferent. Multi etiam inter Christianos, licet in fide heterodoxi, tamen quia principibus suis fideles, et quia Christi professores, lubentes præsentem occasionem arripient, ut, si invitentur, in societatem belli ultro veniant; tum ut contra communem Christiani nominis hostem conspirent (« Commune enim periculum concordia propulsandum est, » ait Cornelius Tacitus), ejusque jugum quam longissime a se amoliantur; tum ut Christianum imperium propugnent et propagent, tum ut suas ditiones et fortunas ex opimis Turcarum spoliis augeant et locupletent.

Porro agitur hic non modo de amplissimo et ditissimo Ottomanorum imperio occupando, sed et de multorum millium, imo millionum animarum salute æterna : quæ sane sine impia crudelique socordia negligi nequit. Nunc enim magis quam unquam proclive et facile est Christianis, ut Turcæ adimant regna omnia suis majoribus per summum scelus erepta, ut Ecclesiæ sibique restituant Asiam, Hungariam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Armeniam, Galatiam, Cappadociam, Epirum, Cyprum, Bithyniam, Pontum, Syriam, Palæstinam (primas utique orbis provincias a SS. Petro et Paulo ad Christum conversas, eorumque et Ecclesiæ prima quasi prædia et patrimonia), Ægyptum, Africam, Æthiopiam, totumque Orientem. Quis hic dormitet? Quis non protinus evigilet? Quis non opes omnes et vires, omne ingenium et consilium in opus tantum tantique momenti offerat et conferat?

Quod si Persa (aut quis novus Tamerlanes, mundi terror, bellicosus et acer in armis) nobis otiantibus aut dormientibus, regiones illas præoccupet, uti cœpit, sane magno terrori evadet Christianis, eisque, utpote duplo jam potentior, in armis exercitatior, tot victoriis insolentior, formidabilius quam Turca imminebit? ut eum monarchiam Europæ ambientem, ab urbibus tectisque nostris submovere non valeamus, quem a vicinis arcere non voluimus. Sane videtur Deus optimus maximus claris suæ mentis indiciis ostendere se velle, ut bellum hoc sacrum capessamus, cum occasiones undique tam evidentes illius conficiendi, quales a mille annis non dedit, modo suggerit, ultroque offert : quas si elabi e manibus sinamus, nunquam amplius illæ redibunt : « Rerum occasiones tarditatem nostram et ignaviam non exspectant, » ait sapienter Demosthenes, *Philipp.* I; sed nisi illico prehendantur, cum sese ostentant, diffugiunt, et irrevocabiles sunt : « Fronte capillata est, a tergo occasio calva. » Earum neglectum graviter ulciscetur justus omnium judex vindexque Deus, atque illos ipsos dorso nostro dabit in flagellum, quos nunc ultro in sinum offert, ut subjiciat. Ita Chananæos Judæis dedit in flagellum perpetuum, eo

quod ipsi eos subigere et delere, sicuti jusserat Dominus, omisissent, ac pacis fœdera cum eis iniissent; uti videre est in tota Judicum historia : idque moriens eis prædixerat, et comminatus erat Josue, cap. XXIII, 13 : «Ut sint, inquit, vobis in foveam ac laqueum, et offendiculum ex latere vestro, et sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis. »

Ambabus ergo ulnis acceptemus et amplectamur præsens hoc tam liberale Dei donum; utamur occasione quam nobis in manum dat; subdamus Mahometanos nobis, ne cogamur eis colla subdere, eosque habere dominos, imo tyrannos et tortores, quos modo possumus habere subditos et supplices; Deo optimo maximo ad id tam manifestis ostentis vocanti pareamus, ne in die judicii tantæ occasionis, totque millium animarum salutis neglectæ, rigidam a nobis rationem reposcat rigidus munerum suorum, æque ac occasionum et bonorum operum exactor Christus Dominus. Si paruerimus, Prophetas honorabimus, Prophetarum votis satisfaciemus, Prophetarum oracula adimplebimus ; adeoque Prophetas, Christum Dominum, Deiparam, Apostolos, eorumque fidem et religionem, quasi exsules postliminio Terræ Sanctæ restituemus; Angelos sanctos miro gaudio afficiemus, Dei hominumque gratiam, et gloriam æternam nobis conciliabimus.

Pecunia, nervus belli, deesse non poterit, si quælibet urbs et provincia vel modicum conferat. Unus S. Ludovicus olim omnes belli sacri expensas per plures annos præstitit, nunc eas non præstabunt universi principes christiani illo longe ditiores ? Præsertim si militaris pragmatica observetur, ut milites frugales sint in victu et vestitu, nec auro vel cyathis, sed ferro et hastis depugnent, uti faciunt Turcæ et Tartari. Quin et hostiles provinciæ, utpote divites et vastæ, si subigantur, exercitus nostros alent, uti priscorum Romanorum aluerunt. Ita anno elapso Asianus Bassa copias suas contra Ottomanos aluit ex ipsis provinciarum Ottomanicarum vectigalibus et tributis, idque copiose et splendide. Ita olim Alexander Magnus non nisi septuaginta talentis bellum orsus, spoliis hostium et gaza Darii se et milites omnes locupletavit. Idem fecere Julius Cæsar, Scipio, Pompeius, Annibal, Cyrus, Nabuchodonosor, ac nuper Saladinus, Tamerlanes, Ismael Sophus, cæterique magni duces, qui hostium opibus suos ditarunt, seque vel Asiæ, vel Europæ, vel orbis monarchas effecerunt. Soli pene Cosaki, si hæc præda illis offeratur, rem feliciter a se sæpius tentatam conficient, nec aliud stipendium deposcent. Opes Asiæ offeruntur, spolia Orientis; quis ad manubias tam opimas non accurrat, imo advolet ? Bessarion Cardinalis memoriæ prodidit Mahometem, qui duo imperia, duodecim regna, et trecentas urbes ipsamque Constantinopolim expugnavit, non nisi duos milliones annui census habuisse. Quis Christianorum regum non habet longe plures ? Sed una Constantinopolis dedit ei prædam sedecim millionum. Porro facile erit Pontifici Maximo solidum belli sacri ærarium in annos aliquot erigere, si a singulis regibus et principibus Christianis corroget id quod quisque pro re tam pia, tam utili, tam sibi et toti Reipublicæ Christianæ necessaria volens lubensque conferet. Unus rex catholicus pro suo fidei zelo jam a 57 annis quotannis in Belgicum bellum, in unam inquam modicam provinciam, plures milliones expendit; quid non impendet in totum Orientem, ipsamque Jerusalem, cujus ipse se hæreditario jure regem indigitat? Rex quilibet conferat millionem, Princeps vel Respublica quælibet aliquam millionis portionem, exsurget ærarium non tantum sufficiens, sed et abundans. Omitto ultroneas mercatorum aliorumque divitum in tam pium bellum oblationes, pensiones opimis beneficiis, eleemosynas fidelibus in Jubilæo in hanc rem a Pontifice indicendas : ex quibus multorum millionum summa conflabitur. Si quilibet ditiorum vel aureum conferat, ex tot divitum per totum orbem millionibus, quot aureorum milliones consurgent ? Taceo dispensationum, privilegiorum, peccatorum aliorumque mulctas, quæ pie ad tam pium opus exigi queunt et applicari. Sane Innocentius III Pontifex quadragesimam reddituum partem Clericis omnibus in usum belli sacri indixit; regi vero Galliæ, et regi Angliæ ita scribit et præscribit, lib. II, *epist.* 239 : « Tu ipse ad defensionem Terræ Sanctæ competentem in expensis tuis dirigas numerum bellatorum, quasi decimas saltem Christo persolvens, ita quod ex hoc divinam gratiam possis plenius promereri. » Idem rursum Clericis per triennium vigesimam reddituum partem, in eumdem finem sub pœna excommunicationis indixit. Euntibus vero ad bellum sacrum tributa, quin et usuras creditoribus debitas relaxavit : ac generalem inter Christianos toto orbe

pacem per quadriennum servandam sub pœna anathematis sanxit. Paulus III, Carolo V in Africam contra Saracenos castra moventi, decimas omnium in Hispania beneficiorum attribuit. Pius V, pontificios redditus omnes in usum belli sacri, similiumque piorum operum contulit, ideoque illustrem illam de Turcis apud Naupactum victoriam retulit.

Jam vero dissensionis aut discordiæ inter nationes et principes nunquam minus fuit periculum, quam hoc sæculo. Deus enim optimus maximus nobis dedit reges et principes mire catholicos, optimos, piissimos, Sedi Apostolicæ summe addictos et devotos (ut taceam omnes affinitate arcta invicem devinctos) cujus proinde distributionem, arbitrium et sententiam omnes prompte sequentur. Sic sæculo elapso Alexander VI Pontifex Indiarum limites divisit, propriosque statuit Hispanis et Lusitanis : hinc utrorumque mira in iis concordia. Hæc ergo Sedes Apostolica sacræ hujus expeditionis, ut alias semper fuit, ita et nunc erit arbiter et judex; imo choragus, director, moderator. Hæc cuique suas operas et provincias partietur. Hæc spolia et lucra dividet. Hæc lites omnes judicabit et componet. Hæc novos principes et reges, si opus sit, instituet et creabit. Atque ista est propria hujus ævi gratia et felicitas, ad commune hoc Ecclesiæ negotium conficiendum uti maxime opportuna et accommoda, ita hoc fine a Deo provisa et donata. Denique obvia est concordiæ ratio, si quisque seorsim loco sibi commodo communem hostem invadat, et quidquid ei adimit, jure belli occupet, sibique vindicet. Achilles Tarduccius, libello *Quod Turca vincibilis*, demonstrat Turcam a solis Hungaris vinci posse, quinquaginta Christianorum millibus in aciem productis. Suffragatur Anonymus illi additus, *De statu imperii Turcici*, qui per calculum arithmeticum ostendit bellum contra Turcam geri conficique posse quotannis quatuor auri millionibus; exercitu vero quadraginta millium peditum, et bis mille equitum, addita ea classe centum triremium. Rursum fœdus Christianorum principum a Leone X Pontifice contra Selymum sancitum, ac provincias cuique ad invadendum occupandumque attributas, recenset Fr. Guicciardinus, et ex eo Lazarus Sorantius in *Ottomano*, cap. CXVIII; qui et addit Leonem decrevisse, ante omnia vim auri maximam congerendam, tum ex ordinariis principum contributionibus, tum etiam ut singulis Christianis certum aliquod tributum, hujus belli nomine imperaretur.

Porro experientia constat omnem in debellando huc usque Turca difficultatem constitisse in divisione et dissensione principum Christianorum, adeoque Reipublicæ Christianæ languorem tum prodiisse, et se prodidisse cum monarchia transiit in polyarchiam; sicut ex adverso Turcarum robur emicuit, cum polyarchiam Ottomanus in monarchiam transtulit; quocirca Turcæ, cum sit monarcha singulis regibus potentior, a Christianis resisti nequit, nisi ad monarchiam redeant, ut monarchæ infideli monarcham fidelem opponant. Et quis hic magis idoneus, quam Summus Pontifex? Bessarion Cardinalis sapientissimus asserebat, « Turcam simile esse lupo, qui cum sit pili concoloris, canes pilo discolores vel infinitos non metueret; paucis vero unius pili conspectis, fugam adornaret. » Ita prorsus Christianos principes, licet plurimos et potentissimos, si discordes sint, non metuit, sed ridet Turca; paucos si concordes sint, reformidat et fugit. Quin et Solymannus ipse, Caroli V æmulus et antagonista, ut Ferdinando imperatori Caroli fratre se potentiorem ostenderet, ejus legato insultans dixit « se esse draconem unius capitis, sed multarum caudarum; Ferdinandum vero et Christianos esse draconem multorum capitum, sed unius caudæ. » *q. d.* Christianorum imperium est polyarchicum, ideoque discors et imbecille : meum vero est monarchicum, ideoque concors et validum. Igitur in hoc bello subdant se principes Christiani, uti faciunt, Romano Pontifici; atque hac ratione monarchiam Christianam redintegrabunt, eamque Turcica longe validiorem constituent, ac mari æque ac terra Turcam invadent : quod omnino faciendum censuit Carolus V. Porro ne quis fidelis vel hæreticus ditiones principum eo tempore quo bellum sacrum capessunt, quovis titulo invaderet, Eugenius III cavit sub pœna anathematis. Idem cavit Innocentius III, quem paulo ante citavi. Cavent et Principes fœderati : fœderis enim prima conditio est, ut, si quis unum invadat, cæteri omnes eum, quasi publicum Christi et Christianæ Reipublicæ hostem et proditorem persequantur, ac regno, principatu, dominio, opibus, rebusque omnibus privent et spolient. Det Deus, ut omnes omnino ad pristinam unionem et monarchiam ab eo sancitam, hoc Jubilæo revertantur !

Quapropter de felici belli exitu optime sperandum est, et vix dubitandum, præsertim, si, uti

Mose orante, Josue vincebat Amalec, ita et nos cum Machabæis Numinis opem, precibus, jejuniis, sancta vita, bonisque operibus assidue nobis conciliemus : quarum rerum Jubilæum hoc illicium est, imo inchoatio et præludium. Sane hisce annis plures viri religiosi sanctitatis et prophetiæ opinione celebres prædixerunt certo instare ruinam Turcici imperii, ac Christianos brevi potituros Terra Sancta.

Emitte, o Sanctissima Trinitas, ex alto, per Verbi tui incarnati acerbissimos dolores, crucem et merita, Spiritum tuum Sanctum, spiritum sapientiæ, consilii, pietatis et charitatis, ut omnes fideles et principes in tua fide, cultu et amore concordes, studeant resistere, imo tuo regno subigere omnes Saracenos, paganos et infideles, ut tuum nomen et gloriam agnoscant et celebrent omnes gentes; ut omnis terra confiteatur nomini tuo sancto. Dilexisti, « Domine, portas Sion super omnia tabernacula Jacob. » Ut quid ergo, « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt nomen sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam ? » Terra in qua te laudaverunt patres nostri, tradita est alienigenis, qui assidue sacrilego ore blasphemant nomen tuum, et Christi tui. Locus in quo Christus operatus est salutem in medio terræ, possidetur ab antichristianis. Exsurge, Domine, vindica probrum tuum. Excita e Christianis Machabæos, qui gentes conterant et convertant, qui tibi tuam gloriam, Ecclesiæ suum regnum, Terræ Sanctæ avitam fidem et sanctitatem asserant, ac postliminio restituant. Excitasti nuper invictum Poloniæ regem, qui prælia hæc inchoaret tanta fortitudine, æque ac felicitate, ut unus ipse non solum omnes Turcarum vires sustinuerit, sed et assiduis præliis eos attriverit, fregerit, et ad pacem coegerit; plane utique protriturus, si auxiliariis aliorum principum copiis opibusque suffultus, bellum hoc fuisset prosecutus. Sane Christianis regibus ipse unus, Deo auspice, viam præivit stravitque, ac pariter ostendit quam facile communis ille Ecclesiæ hostis hactenus cunctis formidabilis, subigi, imo deleri et exterminari possit, si Christiani principes junctis animis malint bellum in ipsum capessere, quam inerti desidia, et privatarum rerum respectu communibus incendiis deflagrare; si communibus viribus eum impetant, diversisque copiis et locis invadant, ut non tantum eum procul a suis finibus arceant, sed et plane profligent ac exstirpent; si concordibus studiis in communi periculo quod quisque potest præsidii, id in medium conferat. Ita res Christiana beata, invicta, et æterna hac concordia est futura. Idipsum ergo ingere et persuade cæteris principibus, eosque sancto fidei et charitatis fœdere constringe, ut unanimes, læti et alacres constanter prælientur prælium Domini, prælium Christi, prælium Patris et Filii et Spiritus Sancti, ita ubique terrarum serviemus tibi humero uno, uno corde et ore; ubique tibi psallemus; ubique agemus Jubilæum, cum Terra Sancta, totusque orbis ad pristinam fidem, ad pristinum herum et dominum suum revertetur; ubique tibi in linguæ mentisque jubilo, exsultantibus animis et vocibus jubilabimus : « Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. » Hocce fidelium, hocce meum unicum est votum, quod mihi ab olim, o SS. Trinitas, inspirasti et inspirare non desinis, ut assidue desiderem, et obsecrem te pro excidio mahometismi, hæresis et paganismi. Utinam triplicem trium horum tuorum hostium ruinam, ante mortem videre contingat, ut toto orbe sit unum Christi ovile et unus pastor! Tunc utique lætus occumbam, canamque et jubilabo cum S. Simeone : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum : Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel. » Tunc pariter occinet S. Joannes suum illud : « Vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de cœlo a Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo, » *Apoc.* XXI. Tunc modulabitur Tobias illud cap. XIII : « Jerusalem civitas Dei, luce splendida fulgebis, et omnes fines terræ adorabunt te, etc. Portæ Jerusalem ex sapphiro et smaragdo ædificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus. Ex lapide candido et mundo omnes plateæ ejus sternentur, et per vicos ejus Alleluia cantabitur : Benedictus Dominus, qui exaltavit eam, et sit regnum ejus in sæcula sæculorum super eam. Amen. » Tunc rursum psallet regius Vates : « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exsultationis. Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacob, quam dilexit, » *Psal.* XLVI. « Magnus Dominus, et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exsultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam, »

Psal. XLVII. « Lætentur cœli, et exsultet terra, commoveatur mare, et plenitudo ejus, » *Psal.* XCV. « Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ : adorate eum, omnes angeli ejus; audivit et lætata est Sion. Exsultaverunt filiæ Judæ propter judicia tua, Domine, » *Psal.* XCVI. « Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri, » *Psal.* XCVII. « Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum in cymbalis jubilationis : omnis spiritus laudet Dominum, Alleluia, » *Psal.* CL. Tunc exsultabit Isaias : « Laudate, cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus : jubilate, extrema terræ, resonate, montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus : quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur, » cap. XLIV, 23. « Ecce isti de longe venient (ad Jerusalem) et ecce illi ab aquilone et mari, et isti de terra australi. Laudate, cœli, et exsulta, terra; jubilate, montes, laudem : quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur, » cap. XLIX, 12 et 13. « Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui, etc. » cap. LX, 1 et 3. Tunc buccinabit Sophonias : « Lauda, filia Sion; jubila, Israel : lætare, et exsulta in omni corde, filia Jerusalem. Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos : rex Israel Dominus in medio tui : gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, exsultabit super te in laude, » cap. III, 14, 15 et 17. Tunc jubilabit Zacharias : « Exsulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem : ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator, etc., quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus. Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines, » cap. IX, 9, 16 et 17.

Fac me voti mei, imo tui compotem, Jesu Christe Salvator, amor noster. « Hæc est enim, » sicut ipse Patrem pro nobis precando dixisti, « vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum, » *Joan.* XVII, 3. Ac vicissim Pater tibi promisit dixitque : « Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ, » *Psalm.* II, 7 et 9. Tu quoque, sancta Dei genitrix, Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus Sancti sponsa, quæ sola cunctas hæreses interemisti in universo mundo, has quoque nostri ævi interime. Assere tibi Terram Sanctam, quasi tuum natale solum; assere Hungariam, olim tibi clientem et supplicem, ideoque regnum Virginis nuncupatam; assere cæteras provincias : quia cunctarum es Regina et Domina. « Tu enim (ait S. Cyrillus, hom. 6 *Contra Nestorium*) es pretiosa margarita orbis terrarum : tu lucerna inexstincti luminis, corona virginitatis, sceptrum orthodoxæ fidei, templum indissolubile, continens Eum qui nusquam contineri potest, Mater et Virgo. Per te Trinitas sanctificatur, per te crux pretiosa dicitur. Per te exsultat cœlum, lætantur angeli et archangeli, fugantur dæmones, et homo ipse ad cœlum revocatur; omnis creatura idolorum errore detenta conversa est ad notitiam veritatis, et in toto orbe terrarum constructæ sunt Ecclesiæ. Te adjutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te unigenitus Dei Filius, vera illa lux, effulsit sedentibus in tenebris et umbra mortis. Te Prophetæ prænuntiarunt, te Apostoli summis laudibus celebrarunt. » Dirige ergo universos, o inclyta maris stella, inter æstuantes hujus sæculi fluctus et turbines, recto cursu ad orthodoxam fidem, virtutem, sanctitatem, et tandem ad portum salutis æternæ : Monstra te esse matrem monstrantium se tuos cupere esse filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE COELO, VIVERE ÆTERNITATI : DA CHRISTO FRUI, ILLI JUBILARE PER OMNIA SÆCULA. Hoc est enim omnis homo. Amen.

ANNOTATIO

ADDENDA AD MINORES PROPHETAS.

Nonnulli novitii et rudiores theologi non capientes titulum Epistolæ Dedicatoriæ, quam Prophetis Minoribus præfixi : *Sanctissimæ Trinitati increatæ, et creatæ in Christo Jesu trinum Prophetarum jubilum et votum ;* sed admirantes (ignorare enim facit admirari, ait Aristoteles) a me flagitarunt, ut illum concise obscurum fusius enucleem et explicem. Id ergo in eorum gratiam nunc facere aggredior, quia cum S. Paulo, insipientibus, æque ac sapientibus debitor sum.

Clarum est ex ipsis terminis et vocibus hic librum dedicari non uni, sed duplici Trinitati; priori increatæ, posteriori creatæ. Nec enim una eademque Trinitas potest esse increata, simul et creata, sicut idem non potest esse Creator et creatura : hoc enim implicat et contradictionem involvit.

Trinitas ergo increata est Deus in essentia unus, sed in personis trinus, scilicet Deus Pater, Filius et Spiritus Sanctus, quæ sunt tres personæ divinæ reales, et realiter a se mutuo distinctæ, quæ eamdem numero habent essentiam et divinitatem, ideoque per omnia omnipotentes sunt immensæ et æquales, eademque latria adorandæ. Quocirca Seraphini, tum angelici, tum humani, puta Prophetæ omnes, ter quaternis vocibus trisagium : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth, » jugiter illis accinunt, uti in Dedicatoria mox subjicio. Hoc augustissimum et ineffabile Trinitatis mysterium, in S. Scriptura diserte expressum, contra Sabellium, Arium et Macedonium omni ævo constanter docuit et propugnavit Ecclesia. Idem in Conciliis Œcumenicis multoties est definitum, intentato arianis et sabellianis illud negantibus anathemate. Idem tradiderunt Apostoli in Symbolo, ac Patres Syri, Græci, Latini, quolibet ævo, ut S. Justinus, S. Ephrem, S. Epiphanius, S. Athanasius, S. Damascenus, S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Ambrosius, S. Gregorius, cæterique orthodoxi ad unum omnes, uti pluribus locis demonstravi, sed præcipue in Dedicatoria Prophetarum Majorum, ubi magna et mira, sed minora longe quam meretur, S. Trinitati dedi elogia; et in *Isaia* cap. VI, 3, ad illa : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth; » ac *Rom.* XI, 33, ad illa : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! etc. Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula, Amen ; » et *Hebr.* XIII : « Qui (Filius) cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ ; » et alibi sæpius : passim enim insector arianos et ebionæos, velut hæreticos juratos S. Trinitatis, et Christi Paulique hostes, ac blasphemos atheosque.

Trinitas creata in Christo est Christi sanctissima anima, caro et sanguis : hæc enim tria creata sunt, ac a Deo creatore Christi humanitati velut partes substantiales in incarnatione inditæ, cum « Verbum caro factum est. » Alludo enim ad illud I *Joan.* : « Quoniam tres sunt qui testimonium dant (quod « Jesus est Filius Dei, » ut dixi vers. 5) in cœlo : Pater, Verbum et Spiritus Sanctus : et hi tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra : spiritus, et aqua et sanguis : et hi tres unum sunt. » Spiritus enim est sanctissima Christi anima; aqua est illa quam Christus e carne lateris sui cum sanguine moriens emisit. Ibi enim S. Joannes Trinitatem increatam assignat, Patrem, Verbum sive Filium, et Spiritum Sanctum : creatam vero, spiritum, aquam et sanguinem, quarum utraque testatur Christum esse Dei Filium et mundi salvatorem, uti ibidem fuse exposui. Simili modo Prophetæ omnes prophetant et docent Trinitatem utramque, puta mysterium S. Trinitatis et incarnationis Verbi, ut utrique prophetias suas ipsi dicasse videantur, ideoque utrique ego illas dedicavi. Idque repræsentat imago S. Trinitatis in sinu gestans Christum crucifixum, cui singuli Prophetæ circumcirca sua oracula depromunt, quam Epistolæ Dedicatoriæ præfixi. Dedicatoria enim ad imaginem respicit, illamque explicat.

Porro Trinitatis nomen licet absolute positum ex usu fidelium soli increatæ competat, si tamen addatur τὸ *creatæ*, non nisi rei in tempore creatæ, qualis est Christi humanitas, convenire potest, atque hoc modo nomen Trinitatis usurpant Patres, cum dicunt in anima humana esse imaginem S. Trinitatis, imo trinitatem participatam : quia in anima sunt tres potentiæ, scilicet memoria, intellectus et voluntas (imo hæc tria reipsa idem sunt cum anima, si Philosophis nonnullis credimus), sicut in essentia divina sunt tres personæ divinæ, scilicet Pater, Filius et Spiritus Sanctus. « Eo enim ipso, ait S. Augustinus, lib. XIV *De Trinit.* cap. VIII, imago Dei est mens, quo capax ejus est, ejusque particeps esse potest. Jam ergo in ea Trinitatem, quæ Deus est, inquiramus. Ecce enim mens meminit sui, intelligit se, diligit se : hoc si cernimus, cernimus trinitatem, nondum quidem Deum, sed imaginem Dei. Hæc enim quædam apparet trinitas, memoriæ, intelligentiæ et amoris. » Et S. Isidorus, lib. VII *Etymol.* cap. IV : « Trinitas appellatur, ait, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi trinitas, ut memoria, intelligentia et voluntas, in quibus mens habet in se quamdam imaginem divinæ Trinitatis : nam dum tria sint, unum sunt. » Et S. Bonaventura in I, *dist.* XXIV : « Trinitas dicitur, inquit, quasi *ter unitas*, vel *trium unitas.* » Hinc et S. Bernardus. serm. 11 *in Cant.*, de eadem agens : « O beata, ait, et beatificans Trinitas, ad te mea misera trinitas miserabiliter suspirat, quoniam a te infeliciter exsulat. Discedens a te quantis se intricavit erroribus, doloribus, timoribus ! Heu me, qualem pro te commutavimus trinitatem ! Cor meum conturbatum est, et inde dolor : dereliquit me virtus mea, et inde pavor : et lumen oculorum meorum non est mecum, et inde error. Et quam dissimilem trinitatem, o animæ meæ trinitas exsulans, ostendisti. » Simili phrasi Plinius, lib. II, cap. XXXI, ait in parelio visos esse sæpius trinos soles, et trinas lunas. Quid enim est trinus sol et trina luna, nisi trinitas solis et lunæ? Si latine licet dicere trinas esse animæ potentias, et trinas esse Christi incarnati partes, cur pariter non liceat dicere animam habere trinitatem trium potentiarum, et Christum trium partium.

Denique, si quis τὸ *et creatæ in Christo Jesu,* ita accipiat et detorqueat, ut velit in Christo Jesu nihil esse nisi creatum ; hic hæreticus est, arianus et ebionita, hoc est judæus vel judaizans. Christiana enim fides docet in Christo unam esse personam divinam, sed duas naturas, nimirum divinam, quam Christus ab æterno a Patre accepit, juxta quam verus est Deus Patri ὁμοούσιος et consubstantialis, ideoque in Trinitate increata secundus et medius; et humanam, quæ in tempore creata est, cum ipse qua homo, conceptus est de Spiritu Sancto, et natus ex Maria Virgine. Primus id negavit impius Ebion, primus post Simonem Magum hæresiarcha anno Christi 74. Hic enim sacrilegus judaizans, cum Cerintho negavit Christum esse Deum, eumque merum hominem esse asseruit, quia Moysem prætulit Christo, ac legem Evangelio ; ideoque S. Paulum Evangelii præconem, legis apostatam nuncupabat. Unde illi coævus S. Ignatius, epist. *ad Philadelphenses :* « Si quis, inquit, dicat unum esse Deum, et confiteatur Christum Jesum, sed eum nudum esse hominem putet, non autem Deum unigenitum, sapientiam et Verbum Dei, sed solum anima et corpore constare censeat ; hujusmodi serpens est fraudem et errorem prædicans in exitium hominum ; et est ejusmodi inops sensu cognomento Ebion. » Et S. Epiphanius, *hæres.* 30, quæ est Ebionis : « Quemadmodum, inquit, si quis copulasset sibi ornamentum ex diversis lapillis pretiosis, et vestem variegatam, et splendide se ornasset : sic hic (Ebion) vice versa quidquid horrendum est et perniciosum et abominabile, informeque et incredibile, et odio plenum, id a singulis sectis accepit, et seipsum in omnes efformavit : Samaritarum enim habet abominationem, Judæorum nomen, Ossenorum vero et Nazaræorum opinionem, Cherinthianorum formam, Carpocratianorum improbitatem, et Christianorum vult habere appellationem. » Et Eusebius, lib. III *Hist.* cap. XXVII : « Sed et alios, inquit, idem dæmon alia arte decepit, id est Ebionæos, qui interpretantur *pauperes* (Ebion enim hebraice אביון idem est quod *pauper :* Ebion enim revera fuit mentis inops et pauper, non tam ære et censu, licet id ipse jactaret, quam fide et sensu :) vere enim pauperes sunt et egeni in scientia gloriæ Christi, quoniam quidem eum solum hominem putant, communi etiam nativitate ex viro et femina procreatum. » Quocirca eum ut hæresiarcham et atheum acriter impugnant S. Irenæus, Tertullianus, S. Epiphanius, S. Augustinus, Theodoretus. Philastrius, Cardinalis Bellarminus, Hosius, Gregorius de Valentia, Stapletonus,

Alfonsus a Castro, ac cæteri doctores orthodoxi prisci et moderni, qui contra hæreses scripserunt; ut mirum sit hoc sæculo nonnullis in locis infamem et scelestum Ebionem, toties damnatum, rursum ex orco esse revocatum, et monstrosam ejus hæresim jam diu sepultam, rursus in lucem prodiisse opera Judæorum et judaizantium cum insigni probro Christiani nominis, æque ac ingenti fidelium damno. Hoc ergo est opus, hic astus Satanæ, qui transfigurat se in angelum lucis, ut per Judæos Christum et Christianos supplantet, ac homines quasi pisces decipiat capiatque, et secum trahat ad æterna gehennæ incendia. Quocirca S. Joannes Apostolus adeo detestatus est blasphemum Ebionem, ut, cum casu balneum adiisset, intellexissetque in eo lavari Ebionem, illico cum suis aufugerit, dicens: « Festinate, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, et pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem, » uti narrat S. Epiphanius, *hæresi* 30

IN DUODECIM

MINORES PROPHETAS

COMMENTARIUS.

PROOEMIUM.

Hi Prophetæ cur vocentur minores

Prolegomena hic pauciora præmitto : quæ enim Prophetis majoribus præfixi, eadem minoribus serviunt. Rem ergo aggredior : studeo enim brevitati, ut totam S. Scripturam octo vel novem tomis complectar, quod viri sapientes postulant. Notat S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. XIX, et Ruffinus, Præfat. *in Oseam*, duodecim Prophetas minores dici respectu quatuor majorum, puta Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis et Danielis, non eo quod iis sententiarum gravitate, et rerum verborumque majestate cedant; sed ob sermonis et librorum brevitatem. Potuissent et ipsi paria majoribus volumina scribere, si voluissent : per multos enim annos munere concionandi et prophetandi functi sunt, uti Oseas usque ad annum ætatis nonagesimum strenue hoc officio perfunctus est. Ex quo liquet eos multa vaticinando et concionando dixisse, quæ scriptis non tradiderunt; idque ex studio modestiæ et humilitatis, ut minores essent et haberentur, nec majoribus æquarentur. Quo studio impulsus humilis S. Franciscus se et suos fratres Minores esse et nuncupari voluit. Unde cum cardinalis Hostiensis, qui postea creatus Pontifex, Gregorius IX dictus est, ab eo quæsisset utrum sibi placeret, ut fratres sui promoverentur ad Ecclesiasticas dignitates, respondit : « Domine, Minores ideo vocati sunt fratres mei, ut majores fieri non præsumant. Si vultis ut faciant fructum in Ecclesia Dei, tenete illos et conservate in statu vocationis eorum, et ad ecclesiasticas prælationes nullatenus ascendere permittatis. » Ita refert S. Bonaventura in *Vita S. Francisci*, cap. VI. Eodem studio et spiritu actus S. Paulinus Nolæ episcopus, vir nobilis genere, ingenio, virtute, sapientia et eloquentia, quam mire extollunt S. Hieronymus et Augustinus, rogatus ut scriberet in S. Scripturam, respondit se minus peritum esse, et indignum qui tam sublimes et divinos libros interpretaretur. Quare nunquam calamum huic operi admovere voluit, sed aliis minus sublimibus, epistolis et carminibus, quæ etiamnum exstant, et viri doctrinam. æque ac modestiam, religionem, mundique contemptum testantur. Ita habet ejus *Vita*. Addit S. Chrysostomus, hom. 9 *in Matth.* : « Multa, inquit, ex Propheticis perierunt monumentis; desides enim cum essent Judæi, nec desides modo, sed et impii, alia quidem perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum conciderunt. Et de profanitate quidem tali Jeremias refert, cap. XXXVI, 32 : De negligentia vero, IV *Reg.* XXII, legimus, quoniam post multum temporis vix Deuteronomii volumen sit repertum, defossum quodam in loco, ac pene deletum. »

Itaque maluerunt hi nostri Prophetæ, multis omissis, pauca tantum, nimirum præcipua capita suorum oraculorum et concionum conscribere, quæ Judæis dictorum a se et ab iis auditorum memoriam jugiter refricarent, quæque ipsi, æque ac posteri, præsertim Christiani, ob prolixitatem non fastidirent, sed ob brevitatem avide legerent. Verbo enim paucis, scripto toti consulitur posteritati : « Zacharias (et quilibet doctor) ait Tertullianus, lib. *De Idolol.* cap. XXIII, loquitur in stylo, auditur in cera : manus omni sono clarior, littera omni ore vocalior. » In hac ergo Prophetarum brevitate magna et prægnans est rerum copia, magnus dicendi nervus, magnum pathos, densus et multiplex sensus. Audi S. Hieronymum Procœmio *in Epist. ad Philemon.* : « Sed, ait, mihi videntur dum Epistolam simplicitatis arguunt, suam imperitiam prodere, non intelligentes quid in singulis sermonibus virtutis ac sapientiæ lateat. Si autem brevitas habetur contemptui, contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, et alii duodecim Prophetæ, in quibus tam mira, et tam grandia sunt quæ feruntur, ut nescias utrum brevitatem sermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem sensuum. » Quocirca idem hic in Procœmio, Oseam vocat « commaticum, et quasi per sententias loquentem : » brevibus enim sententiis quasi per commata intercisis, multas magnasque res pathetice eloquitur; nimirum sapiens uti verum uno mentis cernit in ictu, ita idem enuntiat,

unoque dentis verbique dicit et dictat in ictu. Sed audi ipsummet S. Hieronymum : « Osee commaticus est, et quasi per sententias loquens. Joel planus in principiis, in fine obscurior. Et usque ad Malachiam habent singuli proprietates suas. » Et in *Prologo Galeato* : « Duodecim, ait, Prophetæ in unius voluminis angustias coarctati, multo aliud, quam sonant in littera, præfigurant. » Hic ergo verum est istud quod de apibus cecinit Virgilius in *Georgic.*:

In tenui labor, at tenuis non gloria.

Nam, ut ait *Eccles.* xi, 3 : « Brevis, » græce μικρὰ, id est parva, « in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius; » hinc ista vox apum:

Magna etenim est nobis in parvo corpore virtus.

Paulus corpore Tydeus, animo Hercules.

Ut Tydeo illi, pusillo mole corporea, sed mente gigantea, qui Tydeus fuit statura, sed animo Hercules, solertia Ulysses. Virtus enim compressa fit fortior, et majores impetus plagasque adversariis infligit. Apostolus uti nomine, ita corpore Paulus fuit et pusillus; sed sapientia et spiritu excelsus, imo longolius : « Tricubitalis est, ait S. Chrysostomus, et cœlos sideraque transcendit. » Ita Prophetæ minores tricubitales sunt, si verba et sententias spectes; sed sapientia et sensibus æthera transcendunt. Egregie S. Paulinus, epist. 1, inter sex quas scripsit *ad Amandum* : « Sicut mellis, inquit, gutta idem sapit, quod totus favus, sic et in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ, totum sanctæ animæ vestræ saporem refert. Nec ideo margarita vilis est quia exigua, sed ideo magis pretiosa, quia et in exiguo modo magnum pretium habet. Sed et granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olere : ideo etiam brevis sermo vester, dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet. » Sic Alanus in *Anticlaudiano* laudat Symmachum urbis præfectum sub Theodosio imperatore a nervosa styli brevitate, dicens :

Symmachus in verbis parcus, sed mente profundus :
Prodigus in sensu, verbis angustus : abundans
Mente, sed ore minor : fructu, non fronde, beatus,
Sensus divitias verbi brevitate coarctat.

Non dubitat Poeta muscam exiguam cum rege componere :

Deus in minimo eminet maximus.

An quisquam conferre negat cum principe muscam?
Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tria parva, sed efficacia :

Vipera, si memini, prima est; formica secunda;
Tertia cui proprio nectare lucet apis,
Non te parve culex formica, aut vipera, non te
Vatis Bilbilici clarior esset apis.

Porro Virgilius, lib. IV *Georg.*, apim esse, vel habere quid numinis asserit :

Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Æthereos dixere : Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, etc.

Homines statura parvi, communiter magnanimi sunt. Cor membrorum minimum, ipsum tamen est quasi focus et arx corporis, et alterum quasi animal, primum vivens et ultimum moriens, vitæ, sensus et motus fons et origo : quin et animalia generosa, ut leo, parvum habent cor; quæ vero magnum habent, ut hyæna, lepus, cervus, asinus, panthera, mustela, timida et pavida sunt, ait ex Aristotele Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Adeo Deus et natura parvos et parva amant, et in parvis vasis sua cimelia recondunt : « Nulli enim parvus est census, cui magnus est animus, » ait S. Leo, serm. 1 *De Quadrag.* Quocirca Philosophus, interrogatus quid minimum esset simul et maximum; cum unus dixisset esse oculum, eo quod membrorum sit minimum, et tamen totum mundum, qui maximus est, visu comprehendat; respondit non esse oculum, sed cor, tum ob rationem jam allatam, tum quia cor non solum mundum, sed et ea quæ supra mundum sunt, adeoque res infinitas mente, amore et affectu complectitur, nec ulla re nisi Deo, qui immensus est, repleri et satiari potest. Denique cor humilitate minimum, virtute et gloria est maximum, uti docet Christus, *Matth.* xviii, 4, et cap. xix, 26.

Præclare Sapiens, *Proverb.* xxx, 24 : « Quatuor, ait, sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientioribus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi. Lepusculus plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum. Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas. Stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. » Sapienter quoque Manilius, lib. IV *Astron.* :

Nec contemne tuas, quasi parvo in corpore vires.
Quod volat, immensum est. Sic auri pondera parvi,
Exsuperant pretio numerosos æris acervos.
Sic adamas punctum lapidis pretiosior auro est.
Parvula sic totum pervadit pupula cœlum;
Quodque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant :
Sic animi sedes tenui sub pede locata,
Per totum angusto regnat de limite corpus.

Gaudet ergo natura, æque ac Deus qui est natura naturans auctorque naturæ, magna, imo magnitudinem suam imminuere, contrahere et coarctare ad parva, ut ibi unita densetur, eoque magis resplendeat, quo in minori minor esse gestit. Quid majus microcosmo et universo? hoc tamen Deus totum collegit in homine, dum eum microcosmum effecit. Quid sublimius Verbo æterno, Dei Filio? hic tamen in infantili corpore integer inhabitare voluit, eique se adæquavit. Hoc est Verbum abbreviatum, portentum sæculorum, de quo Apostolus, *Roman.* ix, 28, ait : « Verbum breviatum faciet Dominus super terram. » Nam, ut de eodem vaticinatus est Isaias, cap. x, 12 : « Consummatio abbreviata inundabit justitiam. » Quid magnificentius Christo, vero Deo et homine, et tamen ipse in exigua Eucharistiæ hostia, imo in quolibet ejus puncto totum se sistit. Magnus ergo

esse cupis? Deum imitare : ab eo viam et modum grandescendi disce : humilia, abbrevia, coarcta te, et magnus evades, Deoque similis. Sic angelus in punctum loci se contrahit: sic et anima tota est in qualibet corporis particula. Sic Orator convolvulum florem vocavit, rudimentum naturæ, lilium facere condiscentis : pari modo humilitas convolvula est rudimentum animæ, qua ad apicem virtutum scandere condiscit. Denique aureum est istud Poetæ :

> Quidquid præcipies esto brevis, ut cito dicta
> Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Et Cicero, I lib. *De Orat.*, oratori hoc dicendi dat præceptum : « Satius est minus quam nimis. Facilius enim cujusque rei in unum contracta species, quam divisa temporibus, oculis animisque inhæret, » inquit Velleius Paterculus, lib. I. Hac de causa hi Prophetæ breves et contracti potius, quam fusi et prolixi esse maluerunt.

Argumentum minorum Prophetarum.

Argumentum minorum Prophetarum idem est quod majorum, nimirum arguunt idololatriam, aliaque Hebræorum peccata, quæ Jeroboam erigendo vitulos aureos, quasi deos in Dan et Bethel, invexerat, ad hoc, ut per schisma religionis, faceret et schisma regni decem tribuum a regno duarum, Judæ scilicet et Benjamin, ne videlicet decem tribus occasione sacrorum et cultus divini ex lege celebrandi in Jerusalem a se suoque regno ad duas tribus, et regem Roboam redirent, ut patet III *Reg.* XII, 26. Deus ergo, quasi pius pater, ad eos revocandos misit Prophetas, qui tum decem tribus, tum duas reliquas hoc quoque idololatriæ contagio, ob vicinitatem et affinitatem decem tribuum, infectas, de hisce sceleribus corriperent, comminando eis captivitatem Assyriacam et Babylonicam; itaque eas ad avitam patrum fidem et pietatem revocarent, ac ad Dei cultum et amorem accenderent: qua de causa addunt vaticinia lætaque promissa de Christo, deque Ecclesia, Sacramentis, gratia, omnique felicitate ab eo afferenda in Novo Testamento : ideoque sæpe hi Prophetæ a Christo, Paulo et Apostolis citantur. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus in *Sententiis*, num. 214 : « Stultus est qui non credit denuntiationibus Prophetarum in paucis quæ restant, cum videat tam multa completa, quæ tunc non erant, quando prædicebantur implenda. »

Porro facillimum est, mutato tantum nomine, quæ Judæis hic ob idololatriam aliaque scelera ad litteram intentant Prophetæ, tropologice applicare Christianis, atque animæ cuilibet, quæ per peccatum a Deo ad suas cupiditates abit, ac præsertim ad hæresin, cui passim hæc tropologice adaptat S. Hieronymus : nam, ut ipse ait in cap. XIV *Osee*, gulosi deus et idolum est venter, avari mammona, hæretici sua hæresis, suumque commentum et dogma, et ita de cæteris. Quocirca æque Christianis ac Judæis sua oracula dictarunt et consignarunt Prophetæ.

Sunt 12 numero.

Jam vero Prophetæ minores numero sunt duodecim, instar duodecim Patriarcharum, et duodecim tribuum ad quas mittebantur. Fuerunt enim ipsi Patriarcharum suppares, imo sui ævi, duodecim Patriarchæ, duodecim tribuum duodecim doctores, duodecim Apostolorum duodecim prodromi et antitypi, imo veri Veteris Testamenti Apostoli et Evangelistæ.

Merito ergo Ecclesiasticus celebrans heroes Hebræorum, hoc elogio duodecim hosce Prophetas celebrat et condecorat, cap. XLIX, 12 : « Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo, » *q. d.* Ossium et sepulcri, ac per consequens ipsorum duodecim Prophetarum virens semper, grata et florida sit memoria; nomen et fama eorum cum sepulcris et monumentis ipsorum perennet, ut videantur reviviscere, et magis vivere defuncti, quam cum reipsa viverent; adeo eorum laus, decus et gloria promanet ad posteros, imo permaneat in æternum, ut quoties posteri inspexerint eorum ossa et sepulcra, toties eorum virtutum et oraculorum gloriosam memoriam renovent et celebrent, dignosque prædicent, quorum ossa inter Patriarchas et Apostolos, ad gloriam cœlestem resurgant in universali hominum resurrectione. Est metalepsis : ossa enim ponuntur pro sepulcro, sepulcrum pro sepultis, puta pro ipsismet Prophetis; nimirum contentum ponitur pro continente : et pullulare idem est quod semper vigere et florere. Causam subdit : « Nam corroboraverunt Jacob » in fide et pietate unius veri Dei et Messiæ, quem prædixerunt venturum : « corroboraverunt, » inquam, tum vaticinando, tum suis meritis et precibus robur et auxilium Dei populo impetrando : « et redemerunt se in fide virtutis, » puta in fide non quali quali, sed valentissima et potentissima; vel « in fide virtutis, » id est in fidelitate maxime strenua et efficaci, « redemerunt, » id est liberarunt et immunes præservarunt « se » ab omni culpa, pœna et calumnia : quia non nisi ea quæ Deus eis revelabat, fideliter et constanter prolocuti et vaticinati sunt. Simili enim phrasi de Josue, aliisque Judicibus Israel dicit idem Ecclesiasticus cap. XLVI, 13 : « Et judices, quorum non est corruptum cor, qui non aversi sunt a Domino, ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo, » hoc est, ut explicans subdit, « et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria. » Ossa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, et pullulabunt usque ad finem mundi, dum ipsi per sua monumenta et oracula Christianis, Judæis, omnibusque gentibus assidue prædicant, et prædicabunt Messiæ adventum, ejusque fidem, mores, spiritum, omnemque virtutem et sanctimoniam.

Mystice Propheta quis?

Mystice S. Bernardus, serm. 2 *ad Fratres*, in illud : « Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Jacob, » docet om-

nes vere Religiosos, mystice esse Prophetas, eo quod perspicaci mentis acie eminus prospiciant superna, absentia et futura; quod eorum mens, cogitatio et conversatio in cœlis sit, indeque ex summo cœlorum vertice, quasi aquilæ, exiguum hoc terræ punctum respiciant et despiciant; quod in altis æternitatis montibus commorentur, indeque sub se videant et rideant inanes honorum opumque pompas, reges et principes quasi formicas intueantur, regnorum ortus et occasus, rerum omnium vicissitudines, temporum gyros et circumvolutiones, cunctosque sæculi turbines, flexus et reflexus, quasi bullas nascentes et mox denascentes, contemplentur. Hi nimirum veri videntes, veri vates, veri mystæ sunt : cæteri cæcutientes, præsentia exigua conspicantur, futura licet maxima non prævident; « in terrenis lynces, in cœlestibus talpæ. » « Magnum sane, inquit Bernardus, prophetandi genus, cui vos (Fratres suos alloquitur) deditos esse conspicio; magnum prophetiæ studium, cui vos video mancipatos. Quid illud? Nempe juxta Apostolum, non considerare quæ videntur, sed quæ non videntur, sine dubio prophetare est. Ambulare in spiritu, ex fide vivere, quærere quæ sursum, non quæ super terram, oblivisci quæ retro sunt, extendi in anteriora, ex magna parte prophetare est. Alioqui quonam modo, nisi per spiritum prophetiæ, conversatio nostra in cœlis est? Sic nimirum Prophetæ olim quasi non inter homines erant sui temporis, sed virtute et impetu quodam spiritus dies illos transilientes, exsultabant ut viderent diem Domini; et videbant et lætabantur in ea. » Talis Propheta, talis videns erat regius Vates, sibi occinens : « Credo videre bona Domini, in terra viventium. » Talis S. Hilarion, teste S. Hieronymo, « qui monebat omnes præterire figuram hujus sæculi, et eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo. » Talis Paulus, qui in tertium cœlum raptus exclamabat : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. » Et : « Fides est substantia rerum sperandarum; » ergo futurarum; « argumentum non apparentium, » ergo obscurarum et propheticarum. Fides est mente cernere bona cœlestia, quæ oculis non vides. Talis videns et videntium pater erat Abraham, qui « fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob, cohæredibus repromissionis ejusdem. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus. » Juxta fidem et prophetiam defuncti sunt Abel, Henoch, Noe, Isaac, Jacob, Joseph, « non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum : paravit enim illis civitatem. Fide Moses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem : aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum. » Quare? « Invisibilem enim tanquam videns sustinuit. » Alii fidei et prophetiæ heroes, res sperandas et futuræ gloriæ bravia speculantes, pro iis « distenti sunt, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti : quibus dignus non erat mundus, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem. » Mystici ergo Prophetæ sunt, qui vita magis quam voce, singulis inclamant : « Deorsum corpora, sursum sint corda : despice terrena, cœlestia suspice. »

Quibus prophetarint?

Jam Quæritur primo :— Ad quas gentes proprie missi sunt hi Prophetæ; quibus populis prophetarunt? Respondeo : Aliqui Prophetarum vaticinati sunt duabus tribubus tantum, puta Juda et Benjamin, alii cæteris decem, alii utrisque : idque nominibus regum, sub quibus se prophetasse scribunt; aut nomine populi Juda, vel Israel, aut aliis modis et circumstantiis subindicant, imo sæpe idipsum clare exprimunt. Ubi recte notat S. Hieronymus in *Prooemio :* Quoties, inquit, ad decem tribus prophetia tenditur, sub his nominibus fere designantur, scilicet *Ephraim, Samaria, Israel, Joseph, Jezrahel, Bethel, Bethaven,* et interdum *Jacob;* cum vero ad duas tantum, tunc notantur nomine *Juda, Jerusalem, Benjamin, Domus David,* et aliquando *Jacob.* Porro decem tribus vocantur *Ephraim* et *Joseph :* quia primus eorum rex Jeroboam, et multi deinceps oriundi fuerunt ex tribu Ephraim, qui fuit filius Joseph Patriarchæ. Dicuntur eædem *Samaria* et *Jezrahel :* quia hæ duæ erant metropoles regni earumdem. Dicuntur *Israel* et *Jacob :* quia posterorum ejus major erant pars; unde quasi plures parentis nomen sibi appropriarunt, Jacob enim alio nomine vocatus est Israel, *Gen.* XXXII, 28. Dicuntur *Bethel :* quia in Bethel a Jeroboam erecti fuerunt vituli aurei, puta idola, quæ ipsi coluerunt. Unde et Bethel dicta est per antiphrasin *Bethaven*, id est domus iniquitatis : quæ enim tempore Jacob vocabatur eratque *Bethel*, id est domus Dei, *Genes.* XXVIII, 19, a Jeroboam facta est Bethaven, id est domus idoli et peccati. Porro Prophetæ Israelitis, ob idola aliaque peccata, minantur excidium, et captivitatem Assyriacam, quam eis inflixit Salmanasar anno 6 Ezechiæ regis Juda : Judæis vero minantur excidium et captivitatem Babylonicam, quam eis irrogavit Nabuchodonosor anno 11 et ultimo Sedeciæ; sub utraque vero repræsentant captivitatem stragemque extremam, quam eisdem inflixit Titus et Romani, ob occisum ab eis Christum. Illi ergo hæc facile est adaptare, mutato tantum nomine Salmanasar

et Nabuchodonosor in nomen Titi, et Chaldæorum in Romanorum.

Cur aliqui patres suos nominent, alii taceant? Nota initio horum Prophetarum aliquibus Prophetis addi nomina patrum et avorum, aliis non addi. Causam discriminis nonnulli hanc assignant; quod ex traditione Hebræorum (quam refert S. Hieronymus initio in *Sophoniam*, et S. Basilius in *Isaiæ* cap. I) patres et avi Prophetarum, qui in titulo eorumdem nominantur, fuerint quoque Prophetæ; cæteri taceantur, eo quod non fuerint Prophetæ. Sed hæc traditio incerta est et dubia, etiam ipsi S. Hieronymo; quin imo eam rejicit et confutat Paulus Burgensis Hebræorum doctissimus, in *Osee* cap. I. Facilior ergo et magis consona S. Scripturæ ratio est, nomina patrum addi iis, quibus ad distinctionem et notitiam addere ea opus fuit. Plures enim eodem loci erant tunc viri illustres et sapientes, qui vocabantur Osee, Joel, Jonas, Sophonias, Zacharias: hinc ut Prophetæ habentes eadem nomina ab illis secernerentur, addiderunt nomen patris, dicendo: Osee filius Beeri, Joel filius Phatuel, Jonas filius Amathi, Sophonias filius Chusi, Zacharias filius Barachiæ. Hanc causam dat S. Chrysostomus initio Commentarii *in Isaiam*, Theodoretus, initio Commentarii *in Joelem*, et S. Gregorius, homil. 2 *in Ezech*. *Secunda* causa est: patres aliquorum nominantur, eo quod fuerint nobiles, vel virtute, sapientia, officio et auctoritate illustres; horum enim nominatio Prophetis aliquam dignitatem et fidem apud populum conciliabat. Ita S. Basilius et S. Hieronymus in *Isaiæ* I. Hac enim de causa regibus et regali prosapia ortis, quales fuerunt Isaias et Daniel, patrum nomina (vel certe stirps regia) adjiciuntur. Adde nomina patrum aliquando juvare ad Prophetæ intelligentiam, et ad quædam mysteria significanda, quæ eleganter aperit S. Hieronymus in cujusque Prophetæ initiis, quæque inferius ex eodem recitabo.

Eædem causæ sunt, cur in aliquibus nomen patriæ recenseatur, puta in tribus, scilicet Amos, qui oriundus fuit ex Thecua: Michæa, qui ex Morasthi: Nahum, qui fuit Elcesæus. Ex patria enim quisque facile dignoscitur, et ab aliis secernitur. Quod ergo Rabbini nonnulli, ut R. David, censent eum cui patria non additur, fuisse Hierosolymitanum, commentum est, et falsum esse patet in Jona, cui patria non additur, qui tamen fuit Gethæus, non Hierosolymitanus, ut patet IV *Reg*. XIV, 25.

QUÆRITUR SECUNDO, — de tempore et ordine duodecim Prophetarum: Quando nimirum, et quo ordine prophetarint?

Quando prophetarint? Dico *primo*: Aliqui prophetæ non notant tempus quo prophetarunt, quia generales sunt eorum prophetiæ, et ad omnia spectant tempora. Tales sunt Abdias, Joel, Nahum, Malachias, Jonas. Alii tempus prophetiæ exprimunt, quia eam aptant certo tempori, aut ut ex tempore adjecto facilius et melius ipsa materia et series prophetiæ intelligatur. Ita S. Basilius in *Isaiæ* I, et Ruffinus initio Comment. *in Osee*. *Secundo* aliqui tempus omittunt, quia brevitati student, æque ac obscuritati, ut videantur esse Prophetæ, non historici, ac lectoris studium exerceant et acuant. Ita Christophorus a Castro lib. VI *De Prophetis*, cap. VI. *Tertio*, continua est traditio, ait S. Hieronymus initio in *Osee*, et Ruffinus in cap. I *Joelis*, medios Prophetas qui tempus non præferunt in titulo, prophetasse sub illis regibus (saltem sub extremo illorum) sub quibus prophetavit præcedens Propheta, qui temporis titulum præfert, excepto fortasse Joele, qui non sub Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia, uti Osee, qui Joelem præcedit, sed sub Manasse ab Hebræis prophetasse perhibetur: et Habacuc, qui pariter sub Manasse prophetavit, non sub Joatham, Achaz et Ezechia, uti Michæas et Nahum, qui Habacuc immediate præcedunt. Id patebit ex chronotaxi, quam mox subjiciam.

Dico *secundo*: Probabile est hosce Prophetas pene omnes in Bibliis ordine temporis quo prophetarunt, esse collocatos. Hunc enim ordinem dedit eis tam Synagoga in Bibliis Hebraicis, quam Ecclesia in Bibliis Latinis. Negat id S. Hieronymus hic in Prologo; sed locum ejus vitiatum esse, liquet ex Prooemio ejusdem in *Joelem*: quare pro *apud Hebræos*, legendum est *apud Græcos*. Græci enim in ordine Prophetarum a Latinis dissentiunt, sed Hebræi consentiunt. Quocirca ultimi fuerunt Zacharias et Malachias: hos enim fuisse ultimos patet ex lib. I *Esdræ* V, 1, et ex eorum titulo, in quo asserunt se prophetasse sub Dario Hystaspis, qui post Cyrum quartus fuit Persarum rex. *Primus* ergo, qui ante omnes, etiam ante Isaiam, prophetavit, fuit Osee. Ipse enim ita orditur: « Principium loquendi Domino in Osee, » cap. I, vers. 2; ita Eusebius in *Chron*., S. Hieronymus et alii in *Osee* I, 2. Negant hoc nonnulli, ut Christophorus a Castro, censentque primum fuisse Abdiam; putant enim eum prophetasse tempore Josaphat et Achab. Hi enim exciderunt Idumæos, uti prædicit Abdias, ut patet IV *Reg*. III, 4, et I *Paral*. XX, 1. *Secundum* esse Jonam, qui prophetavit excidium Ninives, quod factum est sub Sardanapalo, anno 8 Azariæ vel Oziæ regis Juda. *Tertium* esse Osee. Verum hunc ordinem minus verum videri ostendam in Abdia et Jona. Certe in omnibus Bibliis Hebræis, Græcis et Latinis Osee primus ponitur, quin et ante Isaiam collocatur a Septuaginta, qui tamen in aliis nonnullis ordinem invertunt. Nam in Bibliis Septuaginta duodecim Prophetæ hoc ordine collocantur: *primo*, Osee; *secundo*, Amos; *tertio*, Michæas; *quarto*, Joel; *quinto*, Abdias; *sexto*, Jonas; *septimo*, Nahum; *octavo*, Habacuc; *nono*, Sophonias; *decimo*, Aggæus; *undecimo*, Zacharias; *duodecimo*, Malachias. Deinde subnectuntur Prophetæ majores, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel; idque vel quia Osee tempore fuit primus; Osee autem

in eodem libro annectuntur cæteri minores : vel quia minores majoribus oraculorum et sententiarum pondere non cedunt, eosque numero superant : sunt enim duodecim, cum illi sint quatuor. Dixi *pene omnes* : quia si initium cujusque Prophetæ spectes, puta annum quo quisque cœpit prophetare, præponendi sunt nonnullis Jonas et Nahum, et postponendus Joel. Hoc enim ordine cœperunt prophetare : *Primus* omnium fuit Osee; *secundus*, Jonas; *tertius*, Amos; *quartus*, Abdias; *quintus*, Michæas; *sextus*, Nahum; *septimus*, Joel; *octavus*, Habacuc; *nonus*, Sophonias; *decimus*, Aggæus; *undecimus*, Zacharias; *duodecimus*, Malachias. Id ita esse patebit ex harmonia, sive chronotaxi, quam mox subjungam. Unde S. Chrysostomus, Præfat. in epist. *ad Rom.*, probat in epistolis S. Pauli non servari ordinem temporis quo sunt scriptæ : Quia, inquit, is ordo non servatur in Prophetis. Jam vero voluit Deus prophetare per duodecim Prophetas, ut nemo de eorum veritate dubitare posset, utpote cum videt oraculum unius cæterorum omnium oraculis confirmari, totque habere testes, quot sunt Prophetæ. Blasphema enim et mendacissima apud Eusebium, lib. V *Histor.* cap. XIII, est Apellis vox : « Prophetias se ipsas redarguere; esse enim eas a se invicem discordes, mendaces, et sibi ipsis contrarias; » ac proinde a contrario spiritu et sibi repugnante editas.

Qui in minores Prophetas scripserint.

Porro scripserunt in minores Prophetas SS. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus, Ruffinus, non ille Aquileiensis antagonista S. Hieronymi, nam stylus dissentit, et Gennadius, qui studiose opera Ruffini Aquileiensis collegit, hujus commentarii non meminit; alius ergo fuit hic Ruffinus ab illo. Scripsit et in omnes, uno Osee excepto, Remigius Altisiodorensis, qui vixit annum Domini 880, sub Carolo Calvo imperatore. Exstat in *Biblioh. SS. Patrum*. Item Rabanus, Rupertus, Lyranus, Hugo, Dionysius. Et novissime ac exactissime Christophorus a Castro, Gaspar Sanchez, et Franciscus Ribera, qui passim post litteralem, minutim singulorum moralem sensum persequitur. Brevissime scripserunt Emmanuel Sa et Joannes Mariana, qui punctim multa tangunt. Hos omnes magno laboris et temporis impendio a capite ad calcem perlegi, discussi, et in compendium redegi : ac pene decreveram post eos non scribere, juxta illud : « In sylvam ne ligna feras; ne sidera cœlo, lucem soli, noctuas Athenis addas; ut videare Sapientum octavus, tertius Cato, quintus Evangelista. » Verum multa alia ut hæc ederem impulerunt, nimirum, ut æquabili tenore commentarium in totam sanctam Scripturam pertexerem; sua enim cuique dicendi scribendique est methodus, ab aliis omnibus diversa et dispar : rursum ut multa propria adderem : S. Scriptura enim est abyssus, quæ nullis scriptis, vel commentationibus exhauriri, imo nec penetrari potest. Insuper, quia multa docet, novaque affert ætas et tempus : proficit enim Ecclesia sapientia, ac velut aurora crescit sensim ad claram usque meridiem. Alioqui de me sentio et dico quod de se aiebat S. Bernardus, epist. 87, *ad Ogerum* postulantem a se institutionem recte vivendi : « Itane lanam quærit ovis a capra, molendinum aquam a furno, sapiens verbum a stulto? » Exstant hic Romæ in Bibliotheca Vaticana et Medicea versiones vetustæ Bibliorum duæ, Syriaca et Arabica; eaque duplex, Antiochena et Alexandrina, quas uti subinde citavi in Prophetis majoribus, ita et hic citabo. Utraque in Latinum idioma transtulit Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Sergius Risius Maronita, Archiepiscopus Damascenus, cui Arabica lingua materna est, Syriaca familiaris : ea enim utuntur Damasceni et Maronitæ in sacris. Citabo utramque in locis difficilioribus et illustrioribus ad Prophetas hosce vel illustrandos, vel locupletandos. Varietas enim hæc versionum antiquarum servit ad S. Scripturæ tum claritatem, tum copiam, quam ambiunt concionatores, quorum rogatu et commodo ad publicum bonum (cui omnes ad Dei gloriam consulere satagimus) hæc mihi edenda communicavit Illustrissimus Dominus Risius, cui proinde ea accepta referat lector. Nota est versio Pagnini, item Tigurina, quam Leo Hebræus, et Theodorus Bibliander, aliique eorum Symmistæ Zuinglii asseclæ Tiguri in Helvetia concinnarunt, eamque commentariis brevibus illustravit Franciscus Vatablus, regius Hebrææ linguæ Parisiis professor; quæ, quia ab hæreticis edita est, multaque novat, et a Vulgata studio dissidet, ut eam tacite carpat et subruat, hinc sæpe lima et censura indiget.

Denique exstat Targum, id est Chaldaica paraphrasis in Prophetas (æque ac in cæteros Veteris Testamenti libros) cujus auctor est R. Jonatham filius Uzielis; sicut Targum Pentateuchi auctor fertur R. Aquila, qui chaldaice Onkelus dicitur; cæterorum vero R. Joseph cæcus. Verum hæc paraphrasis in cæteris libris præterquam in Pentateucho (ubi tamen aliquos quoque nævos habet, ut recte ostendit Bellarminus, lib. II *De Verbo Dei*, cap. III) corrupta est aliquibus in locis, et fabulis merisque thalmudistarum nugis de duobus Messiis, de tertio templo ædificando Judæis, de liberatione a captivitate Titi et Vespasiani, de lamentatione Dei, de ascensione Mosis in cœlum, de tabulis ex sapphiro throni divini excisis, etc., conspersa. Quocirca Franciscus Ximenius Cardinalis et Archiepiscopus Toletanus, in editione Bibliorum Complutensium profitetur in Prooemio se solum Targum edere in Pentateucho (1). Verum

(1) His Prophetarum minorum interpretibus addere opportunum videtur, saltem quos perlegere plus minusve utile judicamus :

Ex catholicis : Gasparis Sanctii *Commentaria in duodecim Prophetas minores*; Sorerii *in duodecim Prophetas Commentaria* 1563; Joannis Merceri in Academia Parisiensi,

quia in cæteris libris nonnulla habet quæ valde favent Christianæ religioni, hinc illud ibidem quoque edidit Arias Montanus in editione Bibliorum Regiorum : ubi et Apologiam ejusdem scripsit Franciscus Lucas. Citabo illud frequenter ad versionis vel illustrationem, vel copiam, explosis fabulis Judaicis.

Quæritur tertio, de phrasi et objecto Prophetarum, nimirum quo stylo utantur, et quod objectum spectent, quidque ad litteram significent?

Utuntur phrasi et stylo symbolico.

Dico, *primo*, omnes quidem Prophetas, sed præcipue hosce duodecim minores, abundare parabolis, symbolis, ænigmatibus; idque tum quia Prophetæ sunt, ideoque prophetice, id est obscure et ænigmatice, loquuntur; tum quia breves sunt et concisi : tum quia hoc poscit majestas Spiritus Sancti, ne hæc ejus oracula, quasi patula et omnibus perspicua, vilescant, sed velut arcana sapientia plena, cunctis sui venerationem, æque ac studium excitent : qua de causa Pythagoras, Heraclitus, Pherecydes, Plato et Ægyptii sua dogmata per symbola et ænigmata tradiderunt. Quocirca Origenes, hom. 7 in *Exodum*, cœlestia eloquia comparat cum manna, quod cum esset minutum et rotundum, plenum tamen erat interna suavitate, et vigore admirabili; et R. Moses apud Galatinum, lib. V, cap. VI : « Scito, ait, quod clavis intelligentiæ universorum, quæ Prophetæ dixerunt, est intelligere parabolicas et metaphoricas similitudines, ac ænigmata. Scis enim apud *Oseam*, cap. XII, dictum esse : In manu prophetarum assimilabo; et apud *Ezech.* cap. XVII : Fili hominis, ænigmatiza ænigma, et paraboliza parabolam ad domum Israel. Scis rursus quod dicit Sapiens, *Prov.* XXV : Poma aurea in cancellaturis argenteis, verbum dictum secundum ambas facies suas. Cancellaturæ argenteæ sunt retiacula argentea, in quibus oculi sunt minutissimi, penetrabiles tamen visu. Est ergo sensus, quod verbum dictum secundum ambas facies suas, id est secundum interiorem et exteriorem (puta mysticum et litteralem sensum) est sicut pomum aureum in retiaculo argenteo : ac si dicat necessarium esse, ut sit sensus exterior pretiosus et bonus velut argentum, interior vero multo melior sicut aurum, necesse quoque est, ut sit aliquid in exteriori sensu quod ducat considerationem ad interiorem; quemadmodum pomum aureum vestitum retiaculo argenteo, cum procul respicitur, vel absque multo intuitu, totum videtur argenteum; cum habens visum accesserit provocatus argenti decore videbit profecto aureum pomum intus latere. Sic sunt verba Prophetarum. » Huc usque R. Moses. Exstat hic Romæ in picturis perelegantibus Bibliothecæ Vaticanæ hieroglyphicum prophetiæ. Pingitur enim ipsa quasi matrona velatis oculis; dextra tenet gladium evaginatum et tubam; sinistra catenam, quæ e sole supereminente descendit, capiti imminet columba. Velati oculi significant prophetiæ obscuritatem, tuba clangorem prædicationis, gladius minas necis, catena seriem providentiæ omnes res et eventus inter se apte connectentis, quæ a sole, id est a Deo, derivatur : columba index est Spiritus Sancti qui locutus est per Prophetas. Vere ergo dixit S. Chrysostomus, hom. 23 *in Acta* : « Abyssus quæstionum S. Scriptura est. » S. Augustinus, serm. 11, *De verb. Domin. sec. Matth.* : « Scriptura ubi aperta est, famem pascit; ubi obscura fastidium levat. » Rursum : « Scriptura ubi dilucescit, ibi dulcescit. » Vide Clementem Alexandrinum, lib. V *Stromat.*, ubi inter cætera docet, non tantum Græcos et Ægyptios, sed et barbaros hisce symbolis usos : « Aiunt, inquit, Idanthuram Scytharum regem (ut refert Pherecydes Syrus) Dario qui Istrum trajecerat bellum minitantem symbolum misisse pro litteris, murem, ranam, avem, jaculum et aratrum. Cum autem de iis exorta esset dubitatio, Orontopagas tribunus militum dicebat eos tradituros imperium, conjectans ex mure quidem domos, ex rana aquas, ex ave aerem, ex jaculo arma, ex aratro regionem. Xiphodres autem contra est interpretatus : dicebat enim : Nisi tanquam aves evolaverimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam subierimus, illorum tela non effugiemus : non enim sumus domini regionis. »

Hinc liquet quam profundum, sententiosum et elaboratum sit hoc exiguum Prophetarum opus, utpote in quo per symbola conscribendo et concinnando, duodecim Prophetæ tanto tempore desudarint : per omnem enim vitam non scripserunt aliud. Fertur Virgilius vix quindenos versus per dies singulos composuisse, ut eos toto die lamberet, relamberet, limaret et expoliret, ideoque

professoris regis, *Comment. locupletiss. in Prophetas minores quinque priores*, 1695; Pauli de Palacio Coimbrensis *Explanationes in duodecim Prophetas minores, secundum litteralem, anagogicum, allegoricum et tropologicum sensum*, 1593; Petri a Figeiro *Comment. in duodecim Prophetas minores*, 1615; Petri Four. Ackermann *Prophetæ minores perpetua annotatione illustrati*, Viennæ, 1830.

Ex heterodoxis præter Œcolampadium, Calvinum, etc., Caroli Mariæ de Veiel *Expositionem litteralem duodecim Prophetarum minorum*, etc., Londini, 1680; Jo. Schmidii Theologi Argentoratensis, *In Prophetas minores Commentarium*, cum D. Friderici Balduini, theologi quondam Wirtenbergensis, *In tres posteriores Prophetas Commentario*, Lips. 1685, 1687, 1689; Polycarpi Lyseri *Prælectiones academicas in Prophetas minores*, Lips. et Goslar. 1709, quas plurimi facit D. Calmetus, *Dictionnaire de la Bible*, tom. IV; Jo. Marckii *In Prophetas minores Commentarium, seu analysis exegetica*, etc., Amstelod. 1696-1701; *Prophetæ minores ex recensione textus hebræi*, etc., a Jo. Aug. Dathio, Hall. 1773; Joannis Tarnovii theologi Rostochiensis, *In Prophetas minores Commentarium*, Francof. et Lips. 1688 et 1706; Ern. Frid. Car. Rosenmuller *Scholia in Prophetas minores*, Lips. 1812; Francisci Jos. Valent. Dominici Maurer *Commentarium grammaticum, historicum, criticum in Prophetas minores, in usum maxime Academiarum adornatum*, Lips. 1840.

quælibet ejus verba plena sunt elegantiæ et doctrinæ. Quocirca parvo hoc suo poemate inter poetas primas tulit, jureque habetur poetarum princeps. Verum est illud Apuleii in *Floridis* : « Nulla res potest esse eadem festinata, simul et examinata; nec esse quidquam omnium, quod habeat et laudem diligentiæ, simul et gratiam celeritatis. » Idem ego in hisce meis commentariis solitaque brevitate consector, ut pauca scribam: sed succulenta, ac diu sæpiusque per annos viginti quinque, quibus tertio hosce Prophetas in scholis pertractavi, librata, discussa et expensa.

Dico *secundo*, Prophetas aliquando ad litteram loqui de Cyro, Nehemia, Zorobabele, etc., qui Judæos e captivitate Babylonica reduxerunt in patriam; aut de Davide, Salomone, Ezechia, qui regnum Israelis evexerunt tam opibus et gloria, quam pietate et Dei cultu, allegorice vero de Christo; aliquando tamen ad litteram loqui de Christo, etsi cum allusione aliqua ad Ezechiam, Davidem, Zorobabelem, etc. Negabat id Theodorus Mopsuestenus judaizans et ebionizans (contendebat enim Christum non esse Deum, sed purum hominem), qui omnia augusta de Christo oracula ad litteram referenda esse censebat ad Aaronem, Zorobabelem, Davidem et Judæos; ab Apostolis vero et Evangelistis ea accommodari Christo sensu tantum allegorico, vel accommodatitio. Quod ejus dogma generatim recensetur et damnatur in Concilio Œcumenico V, quod fuit Constantinopolitanum II, act. v, ac particulatim in Concilio Romano sub Vigilio Papa, quod exstat in Bibliotheca Vaticana, indeque illud transcripsit Antonius Augustinus, et noster Prado, Procœmio *in Ezech.* sect. III, ac Turrianus, ut ipse refert commentans in lib. II *Constitut. Apost.* cap. v. Porro Concilium Romanum hæc affert exempla. *Primum* Joel. II, 28 : « Effundam de spiritu meo super omnem carnem; » Mopsuestenus hoc interpretabatur de favore quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis, pugnantem contra Scythas. *Secundum* Michææ v, 2 : « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel : » Mopsuestenus per dominatorem hunc accipiebat Zorobabelem. *Tertium* Malachiæ III. 1 : « Ecce ego mitto angelum meum; et statim veniet ad templum suum dominator : » Mopsuestenus per dominatorem accipiebat Esdram, vel quem similem, qui olim cultum Dei in templo Judaico restituit. *Quartum* Amos IX, 11 : « In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, » etc. Mopsuestenus : « Hoc loco, inquit, Amos reditum e Babylone prædicit, quando Zorobabel ex stirpe David regem habuerunt; Jacobus vero, *Actor.* xv, 16, hunc locum ad Christum transtulit, in quo res est ad exitum verum perducta. » *Quintum* Zachariæ IX, 9 : « Ecce rex tuus veniet tibi; » Mopsuestenus hunc regem aiebat esse Zorobabel redeuntem cum suis e Babylone. Ita et alii nonnulli, quorum ratio erat : Quia, inquiebant, gloriosius est Christo et Ecclesiæ præsignari personis et rebus, quam verbis. *Sextum* Psalmi xv, 10 : « Non derelinques animam meam in inferno : » Mopsuestenus id ad litteram non de Christo, sed de populo Israel erepto ex periculis prædictum esse censebat. Rursum illa *Psalm.* XXI, 18 : « Foderunt manus meas et pedes meos. Dederunt in escam meam fel. Diviserunt sibi vestimenta mea : » Mopsuestenus aiebat hæc ad litteram non de Christo, sed de Davide esse prædicta propter tyrannidem Absalonis, qui regiam urbem substantiamque pervaserat, et in terra omnia patris sui dinumeraverat; sed Evangelistam hæc ex eventu ad Christi traxisse personam. Quibus omnibus recitatis Vigilius Papa subjungit : « Qui hæc ita sapit, docet, credit aut prædicat, anathema sit. » De fide ergo est hæc loca ad litteram non de Davide, aut Judæo aliquo, sed de Christo esse intelligenda. Similiter in Synodo V generali, *act.* v, ubi damnatur Mopsuestenus, de eo ejusque erroribus ex Ecclesiastica historia Hesychii sic dicitur : « Prima elementa doctrinæ suæ ex Judaico vaniloquio incipiens, codicem in prophetiam Psalmorum conscripsit, omnes de Domino (Christo) prædictiones abnegantem. » Quocirca jure D. Thomas, Præfatione in *Psalmos*, ait damnatum in V Synodo Theodorum Mopsuestenum, eo quod doceret in veteri Scriptura et Prophetis nihil expresse haberi de Christo, sed ex sola quadam accommodatione.

Error Mopsuesteni.

Porro cavendi hic moderni nonnulli, præsertim Concionatores, qui a Prophetis et Patribus degeneres, novum concionandi, novum Prophetas explicandi et pertractandi modum commenti sunt. Ut enim apud populum plausum inveniant, verba S. Scripturæ ad miros suos conceptus, sibi, ut videtur, ingeniosos et elegantes, violenter inflectunt et trahunt. Quapropter nec sensum litteralem S. Scripturæ et Prophetarum, nec mysticum, qui litterali quasi basi et fundamento insistere, ipsique apposite ex æquo respondere debet, sed ingenii sui speculationes parergas pro verbo Dei populo proponunt, imo supponunt. Hi enim non Dei, sed sua sensa populo pro divinis venditant, ipsamque S. Scripturam in alienas, imo in ipsi contrarias subinde expositiones detorquent, ac proinde eam temerant, illique violentas manus inferunt, quæ sane audax et gravis in Deum, ejusque sacras Litteras est irreverentia et injuria, grave probrum, et pene sacrilegium : est enim ingens sacrarum Litterarum abusus et profanatio.

De abusu S. Scripturæ.

Vis exempla? accipe. Exstat liber concionum, qui asserit Davidem uxoria difficultate, utpote re in hac vita molestissima, afflictum, quotidie pro ea, proque uxore orasse. Probat id ex verbis *Psalm.* XXXVII, 69 : « Deus, in adjutorium meum intende, » id est, inquit, Deus, in uxorem meam intende, fac eam facilem et morigeram : uxor enim vocatur « adjutorium viri, » ut patet *Genes.*

Exempla.

cap. II, 18 : « Faciamus ei (Adæ) adjutorium (puta Evam) simile sibi. » Spectatum admissi risum teneatis amici. Alterum audivi, qui docebat S. Scripturam asserere Mosen mortuum esse in osculo Domini; quia nimirum *Deuter.* XXXIV, 5, in Hebræo dicitur : *Moses mortuus super os Domini* : ergo, inquit, in osculo Domini. At quis nescit *os Domini* in Scriptura significare dictum, jussum, præceptum Domini? Quocirca Noster, Chaldæus, Septuaginta, et alii passim vertunt, *jubente Domino. Tertius* ex illo *Thren.* I, 15 : «Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda : idcirco ego plorans, » probabat B. Virginem conceptam esse sine peccato originali. Hunc enim loci sensum dabat: Christus torcular passionis præcipue subiit pro B. Virgine, eique illius merita singulariter applicavit, curando ut præservaretur a peccato originali : idcirco ego Jeremias ploro, quod conceptus sim in peccato originali, licet in utero ab eo fuerim expiatus; esto enim hac re sim superior cæteris hominibus, qui in hoc peccato nascuntur, inferior tamen sum B. Virgine, quæ in eo nec nata, nec concepta est. Hæc erat ipsi demonstratio : quasi vero hic de B. Virgine agatur, et non potius de impia Jerusalem, quæ a peccatis non fuit expiata, sed ob ea oppressa et excisa. Torcular enim hoc fuit excidii Jerusalem, non passionis Christi. At, inquies, conceptus hi lepidi populo placent, videnturque appositi et elegantes. Non audiat lepores hos Satyricus, ne subsannans exclamet : O lepidum, sed leporinum caput, quod ut plebis rudis et indoctæ aures mulceat, et se, et Sacram Scripturam facit fabulam, quod

Humano capiti cervicem jungit equinam.

Et alter :

Id sibi negotii credidit solum dari,
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Lepores hi illepidi sunt, elegantiæ inelegantes, facetiæ inficetæ, sales insulsi, fabulæ ineffabiles, imo infandæ. Quis philosophorum ferret, Aristotelem; quis oratorum, Ciceronem; quis theologorum, S. Thomam subtilibus explicationibus et commentis, in alios, et ab ejus mente alienos sensus torqueri? Qui hoc auderet, falsarius apud omnes audiret. Quis ergo ferat S. Scripturam, quæ ipsius Dei ad homines est epistola, uti ex S. Augustino ait S. Gregorius lib. IV, epist. 84 *ad Theodorum*, in proprios conceptus, qui a mente Dei alieni sunt, rapi et distorqueri? Quis rex sustineret præconem suas litteras, sua edicta, aliena a sua mente explicatione interpretantem? sane in eum ut læsæ majestatis reum animadverteret. Et Deus sustinebit verbi sui præcones illud aliena, imo sibi adversa, interpretatione pervertere et adulterare?

Damnavit Ecclesia Origenem, quod sui cerebri commenta fecerit S. Litterarum sacramenta, dum Evæ ex Adami costa formationem spiritaliter, arbores paradisi angelicam fortitudinem, tunicas pelliceas humana corpora; et plura similia mystice interpretatus est, ac litteræ veritatem fugiens ad mysticos sensus confugit, symbolicus semper interpres, ait S. Hieronymus. Atque hæc una lapsus ejus fuit occasio. Præclare Cassiodorus, lib. *De Instit. divin. lect.* « Origenes, inquit, ubi bene, nemo melius, ubi male, nemo pejus. » Quare sic legendus est, sicut Virgilius dum Ennium legeret, a quodam quid faceret interrogatus, respondit : « Aurum ex stercore quæro. »

Eadem damnat hæreticos, qui S. Scripturæ cereum nasum assuunt, eamque in sua sensa volentem nolentemve flectere et trahere conantur. Quis pariter non damnet Orthodoxos, qui eidem Scripturæ sensum attexunt quem ipsa non habet, imo non patitur? Hæresis est aliquid sacræ Scripturæ contrarium asserere : hæresis ergo est S. Scripturæ alienos ab ejus mente, et contrarios sensus affingere. Hoc enim est reipsa diserte contrarium dicere ejus, quod dicit et significare intendit S. Scriptura. Non enim S. Scriptura in syllabis et verbis, sed in sensu et sententia consistit. Quod enim est gladius ad vaginam, granum ad aristam, anima ad corpus, hoc est sensus genuinus ad ipsa verba S. Scripturæ. Si hunc sensum tollis, et alienum substituis, ipsam Scripturam exanimas, imo pro anima propria quam ei avellis, spuriam ipsi substituis. Hac de causa idipsum ne fieret, gravi sanctione vetuit S. Tridentina Synodus, cujus verba mox recitabo, omnesque Patres. Unus omnium instar sit S. Hieronymus, qui scribens in cap. XIII Isaiæ, ubi ad litteram agitur de Babylonis excidio, taxat eos qui, posthabito litterali sensu, ad allegoricos et mysticos confugiunt, qui cum litterali non cohærent, nec ei superstruuntur : « Audivimus, inquit, Medos, audivimus Babylonem et inclytam in superbia Chaldæorum. Volumus intelligere quod fuit, et quærimus audire quod non fuit. Et hoc dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quia spiritalis interpretatio sequi debeat ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in Scriptura vagantur errore. » Audiant hoc conceptuum aereorum architecti : sciant se nodum in scirpo quærere, se mente concipere quod non est in rerum natura, se fabricare chimæram : quærunt enim sensum in Scriptura quem ipsa non habet, ac proinde in ea lymphatico vagantur errore. Hic ergo eorum conceptus non est veritas, sed error fanaticorum, ideoque furor, si credimus S. Hieronymo. Monet S. Paulus Timotheum *epist.* II, cap. IV, 2 : « Prædica verbum, argue, obsecra, increpa. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus. » Pariter hi sanam doctrinam, puta sensum genuinum, non sustinent, sed eum quasi vulgarem fastidiunt, ac ut auditoribus, qui

prurientes habent aures, se accommodent, pruriunt mente pariter et lingua. Pruritus hic arguit judicium minus solidum, mentem levem, puerilem et curiosam, quæ talibus commentis et figmentis pascitur; cum solidum in S. Scripturæ germano sensu pabulum habeat, illudque nauseans rejiciat : perinde ut stomachi male sani, vento turgidi et cacochymici, solidum utilemque cibum fastidiunt, appetuntque cibos leves, fungosos, pravos et noxios. De Chrysippo argutiarum opifice vere dixit Cicero : « Chrysippi acumen in seipso frangitur et evanescit. » Ita acumina hæc aures plebis prurientes titillant, sed si discutiantur, minus vera, minus germana invenientur, et quasi fumi tenues vanescent in auras. Ubique enim verum est illud : Quæ nimis acuta et arguta, ea minus sunt solida, et non raro stolida. S. Scriptura pulcherrimas, æque ac acutissimas, difficillimas et obscurissimas habet sententias et sensus de qualibet virtute et vitio ; adeoque sensus ejus sunt conceptus ipsius Spiritus Sancti : ut quid ergo exiles homuncionum imaginationes, futiles sæpe et nugaces consectamur ? Deus per Jeremiam, cap. XXIII, acriter increpat pseudo-prophetas, qui suis somniis prætendebant visiones et verba Dei : « Audivi, inquit, quæ dixerunt Prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes : Somniavi, somniavi. Usquequo istud est in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petras ? » Arguit Deus Prophetas, qui cum sui cerebri commenta populo venditarent, dicebant : Hæc dicit Dominus, jubetque ut eo, utpote falso, omisso, dicant : Hæc ego commentus sum, hæc ego somniavi, hæ sunt paleæ meæ; Dei vero verbum est ignis, et malleus conterens petras. Itidem dicant et hi : Hic est conceptus meus, hoc commentum meum, non Dei, non S. Litterarum. Apostolus jubet Timotheo pastori et prædicatori, *epist.* II, II, 15 : « Sollicite, inquit, cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis : » *recte*, inquit, non prave, non contorte, non ficte; nimirum ut primo sensum litteralem sanctæ Scripturæ genuinum tradas, deinde mysticum et moralem apposite illi inhærentem superstruas et quasi inædifices. Unusquisque, ait idem Paulus I *Corinth.* cap. III, videat quomodo superædificet; alii enim aurum, argentum, lapides pretiosos superædificant; alii lignum, fœnum, stipulam. Sed hæc ignis in die Domini comburet : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Quocirca S. Hieronymus, in cap. XL *Ezech.*: « Eisdem, ait, lineis, et historia currit et tropologia ; sed illa humilior est, ista sublimior. » Idem, vel quisquis est auctor, in cap. III *epist.* II *ad Corinth.*: « Ille, ait, vere spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis. » Et S. Gregorius, hom. *4 in Evang.*: « Tunc allegoriæ fructus suaviter carpitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur. » Denique exstat hac de re grave justumque decretum sacrosancti Œcumenici Concilii Tridentini, *sess.* IV, quod sic habet : « Præterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, ut nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei et morum ad ædificationem doctrinæ pertinentium, S. Scripturam ad suos sensus torquens, contra eum sensum quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendæ sint. Qui contravenerint per Ordinarios declarentur, et pœnis a jure statutis puniantur. » Et inferius, agens contra eos qui sententias S. Scripturæ ad fabulosa, vana, adulationes, etc., detorquent, jubet « ut omnes hujus generis homines, temeratores, et violatores verbi Dei, juris et arbitrii pœnis per Episcopos coerceantur. » Advigilent ergo Episcopi, eorumque vicarii, et idipsum strenue exsequantur, atque effrenem hanc novos S. Scripturæ sensus effingendi, imo in ecclesiis deprædicandi licentiam, coerceant, ideoque theatrales hosce mimos, comœdos, fabulones e sacris pulpitis deturbent, vel emendent, ut auctoritatis S. Scripturæ, quæ liber est ipsiusmet Dei, sint tutores et vindices, utque ab Ecclesia scandalum hoc et monstrum adeo fœdum et infame exterminent; meminerint hujusce rei se Deo reddituros rationem, quam exactam ab eis in hora mortis ipse judex, utpote S. Scripturæ auctor et dictator, exposcet.

Dispositio ad prophetiam prima, est quies mentis.

QUÆRITUR QUARTO : — Quis fuit habitus, quæ dispositio interna Prophetarum? Respondeo : PRIMA dispositio animæ fuit quies, tranquillitas et serenitas; per hanc enim anima liberatur ab omni turbatione et tumultu passionum et cogitationum distrahentium in diversa, ac colligitur in seipsam, ut plane pleneque possit intendere revelationi divinæ, quæ est causa prophetiæ. Ita S. Basilius, procemio *in Isaiam* : « Prophetarunt, inquit, puræ ac pellucidæ animæ, veluti specula facta divinæ operationis, quæ imaginem integram et inconfusam, nullaque ex parte turbatam carnis affectibus, repræsentabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus Sanctus, verum in his qui puri sunt affectibus, peculiarem vim ostendit. » Quocirca S. Hieronymus in cap. XXVIII *Matth.* : « In veteri, ait, et novo Testamento hoc semper observandum est, quod, quando augustior aliqua apparuit visio, primum timor pellitur, ut sic mente pacata

possint quæ dicuntur audiri. » Ita Christus, se post resurrectionem revelans mulieribus, viam præmunit dicens : « Nolite timere, » *Matth.* XXVIII; et Gabriel oraculum de Joanne Baptista nascituro daturus Zachariæ, *Luc.* I, 13, animum ejus præparat abstergendo timorem, dicens : « Ne timeas, Zacharia. » Ubi Theophylactus auream dat regulam, et quasi indicem boni malive spiritus : « Si mens, inquit, primum turbatur, et statim timor solvitur et iterum quiescit, revera divina visio est; si autem timor ac turbatio magis ac magis crescat, dæmoniaca visio est. » Hinc Cassianus et alii rerum spiritualium magistri docent hoc indicio consolationem angelicam ab illusione diabolica secerni et dignosci, quod angeli primo aspectu terreant, mox terrore absterso animam sedent et consolentur; ex adverso diabolus primo animam falsa consolatione mulceat, mox eamdem multis pavoribus et angoribus implicet.

Secunda, abstractio mentis.

Secunda dispositio fuit animæ a sensibus et sensibilibus abstractio, per crebram et assiduam orationem et meditationem. Hæc enim animam a rebus terrenis avellunt, et in Deum elevant, ut [illegible] inspirationi excipiendæ tota vacet et attendat. Rationem dat S. Augustinus, lib. X *De Trinit.* cap. IV, nimirum, quod anima, cum sit limitatæ virtutis, non possit simul attendere rebus sensibilibus et divinis, præsertim cum hæ ab illis multum diversæ, et quasi contrariæ sint; quocirca cum attendit sensibilibus, parum ei restat virium, parumque attentionis quod impendat divinis; quo ergo minus attendit terrenis et corporalibus, eo magis potest attendere spiritualibus et cœlestibus. Quocirca Patriarchæ maxime prophetarunt, cum morti essent vicini, utpote quasi jam separati a curis, cogitationibus et affectibus hujus vitæ; uti prophetavit moriturus Jacob, *Genes.* XLIX, et Moses, *Deuter.* XXXIII. Vide de hac re S. Gregorius, IV *Dial.* XXVI. Ad hoc quoque juvat psalmodia; hæc enim mentem excitat elevatque ad sublimia. Unde Elisæus, IV *Reg.* III, 15, postulaturus Dei oraculum, vocavit Psaltem : « Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini; et ait : Hæc dicit Dominus, » etc. Huc quoque facit fuga voluptatum carnis et sensuum; hæc enim mentem valde deprimit, incrassat et inquinat, ut cœlestes illuminationes et influxus cernere, excipere, haurire et gustare nequeat. Quocirca Moses jejunio 40 dierum purgavit corpus et mentem, ad excipienda Dei oracula et præcepta in Sina, *Exodi* XXXIV, 28. Huc quoque confert solitudo. Quocirca Orpheus et Zoroastres multis annis vixerunt in solitudine, ut supernis intenderent. Talibus competit illud quod de Tiresia canit Homerus, et ex eo Plato in *Menone* :

Hic solus sapit, ast illi volitant velut umbræ.

Tertia, sanctitas.

Tertia est sanctitas vitæ : licet enim Deus subinde impiis det donum prophetiæ quasi obiter et per transennam; nam in die judicii, uti docet Christus, *Matth.* VII, 22, improbi nonnulli dicent : « Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? » atque talis fuit Caiphas, *Joan.* XI, 51, et Balaam, *Num.* XXII, 32, et Saul, I *Reg.* XIX, 24, qui, cum essent impii, prophetaverunt; tamen donum prophetiæ continuum, et quasi habituale non solet dare nisi Sanctis, uti videre est in hisce duodecim, qui omnes catalogo Sanctorum in Martyrologio adscripti sunt. Ratio est : *prima*, quod deceat tantum donum (Prophetæ enim sunt quasi os Dei) non dari nisi Sanctis : impii enim eo non tantum indigni, sed et ad id inepti sunt; *secunda*, quod sanctitas mentem elevet, disponatque ad Dei illustrationes hauriendas; *tertia*, quod Prophetæ mittantur a Deo ut sint concionatores, qui quasi mallei contundant saxea hominum corda. Ad hoc autem sanctitas non vulgaris, sed eximia requiritur, puta ingens zelus, tum gloriæ divinæ, tum salutis animarum promovendæ. Nam qua ratione peccator convertat peccatorem ad vitam puram et sanctam? quomodo frigidus accendat frigidum? Calore et amore opus est, [illegible] Dei amore inflammet; non aqua, sed ignis major minorem accendit. Præclare S. Chrysostomus, hom. *in titulum Psalm.* L : « Prophetæ, inquit, velut quidam pictores sunt virtutis; » virtus autem melius pingitur vita quam voce. Vivacior enim est imago morum, quam verborum. Quocirca Philo, lib. *Quis rerum divinarum hæres* : « Malum, ait, virum non est fas interpretem esse numinis, sed in solum sapientem hoc competit; quia is solus est instrumentum Dei, resonans ab eo contactum et pulsatum, invisibiliter. » Et Origenes, lib. III *Periarch.* cap. III : « Sanæ, inquit, et immaculatæ animæ, si cum omni affectu omnique puritate se voverint Deo, et alienas se ab omni dæmonum contagione servaverint et per multam abstinentiam purificaverint, et piis sacræ religionis imbutæ fuerint disciplinis; participium per hoc divinitatis assumunt, et prophetiæ, ac cæterorum divinorum donorum gratiam merentur. » Præclarius S. Basilius, procœmio *in Isaiam* : « Cum anima, inquit, omni virtutis studio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam sibi impressam servat, atque hac re primum apparat sese, ut Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementissima in Deum intentione, et arcano amore numine afflata, digna prophetiæ dono redditur, Deo divinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit speculationes. » S. Maximus, centuria I *De Charitate*, cap. XCV : « Quemadmodum, inquit, sol exoriens et mundum illuminans, cum seipsum, tum res a se illuminatas demonstrat; ita quoque sol justitiæ purgato animo exoriens, et seipsum videndum exhibet, et rerum quæ a se factæ sunt, et deinceps fient, rationes demonstrat. »

Prophetia continua non datur nisi Sanctis ob tres causas.

Prophetæ sunt pictores virtutum.

Modus assequendi prophetiam.

Quocirca S. Bernardus, lib. *De Interiori domo*, cap. LXIX, in fine : « Certum, ait, signum tibi sit,

*

quæcumque es anima, quod dilectum tuum minus diligis, vel ab illo minus diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem sequi nondum merueris. Vis nosse quia sublimitas divinarum revelationum sit manifestum divinæ dilectionis indicium? Jam non dicam, inquit, vos servos, sed amicos; quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Satage ergo Deum tuum intime, et summe diligere, et omni hora in divinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige teipsam ad temetipsam, et in solo divinitatis desiderio requiesce. » Prophetæ ergo Deo fuerunt familiarissimi, ejusque quasi secretarii, interpretes et præcones.

Humilitas ad revelationem Dei accipiendam maxime animam disponit.

Porro inter cæteras virtutes, animam disponentes ad illustrationem et revelationem Dei, prima et maxime necessaria est humilitas. Nam, ut ait S. Laurentius Justinianus, libro *De Connubio Verbi*, sub finem : « Cum humilitatis virtus animam compleverit, dejecerit, liquefecerit, tunc incipiet dilatari dilectione, irradiari veritate, repleri lumine, elevari spiritu. Hinc secretorum oritur [illegible] declaratio, futurorum cognitio, sensuum corporalium alienatio. » Humilitas enim subjicit et substernit mentem Deo, ut in eam illustrationes suas immittat. Unde S. Gregorius, lib. I *Dialog.* I : « Mens, ait, quæ divino spiritu impletur, habet evidentissima signa sua, virtutes scilicet, et humilitatem, quæ si utraque perfecte in una mente conveniunt, liquet quod de præsentia Sancti Spiritus testimonium ferant. » Hoc est quod ait Sapiens, cap. VII, 27 : « Sapientia Dei per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit. » Quinimo id per umbram vidit, gentilis licet, Aristoteles, lib. *De Divinat. per somnium*, cap. I, dicens : « Si divinatio somniorum a Deo est, inconveniens est eam immittere quibuslibet, et non optimis viris. » Hac ratione posterioribus sæculis multi anachoretæ et Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Rufinum oculatum testem, Præfatione *in Vitas Patrum*, lib. II : « Vidimus, ait, apud eos multos Patres, cœlestem vitam in terra agentes, et novos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quam vaticinandi officio suscitatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem, ac prodigiorum deerat efficacia. Cur enim hi qui nihil terrenum, nihil carnale cupiunt, non accipiant cœlestium potestatem? Nonnullos namque eorum ita ab omni malitiæ cogitatione ac suspicione vidimus defæcatos, ut nec si aliquid mali adhuc gereretur in sæculo, meminissent. Tanta in eis inerat tranquillitas animi, tantusque inoleverat eis bonitatis affectus, ut merito de eis dictum sit : Pax multa diligentibus nomen tuum, Domine; » et mox : « Tanta namque in eis fides est, quod etiam montibus ut transferantur valeat imperare, etc. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, et charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti. Ad æmulationem vero virtutum certamen ingens exercent et agones; studet enim unusquisque clementior altero, benignior, humilior ac patientior inveniri; si quis autem sapientior cæteris fuerit, hic ita communis erga omnes et mediocris existit, ut secundum mandatum Domini, omnium minimus et omnium servus esse videatur. » Ecce qua ratione, quibus virtutibus Sancti illi donum prophetiæ et miraculorum meruerunt et obtinuerunt; quin et hodie merentur et obtinent.

Quatuor signa veri Prophetæ.

Denique quatuor sunt indicia, quibus verus Propheta et prophetia a pseudo-propheta falsisque oraculis secernitur et dignoscitur : *primum* est sanctitas; Prophetæ enim erant viri sancti; pseudo-prophetæ vero erant idololatræ, hæretici, impii, superbi, vani, luxuriosi, etc., uti etiamnum sunt; *secundum* est, quod vera prophetia conformis sit verbo Dei, fidei et doctrinæ Ecclesiæ, eique quasi judici se submittat : pseudo-prophetia vero utrique difformis est; quocirca nullius judicium aut censuram admittit; *tertium* est rei eventus; nam veræ prophetiæ reipsa eveniunt, falsæ neutiquam. Hoc signum dat Deus, *Deuter.* XVIII, 22. *Quartum*, vera prophetia utilis est ad ædificationem Ecclesiæ, prodestque pietati et moribus; pseudo-prophetia inutilis est, vana, curiosa, futilis, imo noxia et pestilens. Ita S. Chrysostomus, hom. 19 *in Matth.*, et S. Petrus apud S. Clementem, lib. III *Recognit.* Accedunt non raro miracula, quæ vera et solida patrant Prophetæ, ficta vero et simulata pseudo-prophetæ.

Prophetæ an uncti oleo?

QUÆRITUR QUINTO : — Quisnam fuit habitus exterior Prophetarum? Respondeo *primo* : Nonnulli censent eodem sacro unctionis oleo ex eodem cornu, quo ex præscripto legis inungebantur sacerdotes et reges, inunctos quoque fuisse Prophetas. Verum hoc de unico duntaxat Elisæo legimus, scilicet eum jussu Dei unctum ab Elia, itaque auctoratum et quasi consecratum Prophetam. Ita enim Eliæ jussit Deus, III *Reg.* XIX, 16 : de cæteris id non legimus; imo Isaias, cap. VI, 7, ait se constitutum Prophetam tactu Seraphini carbone ignito labia sua tangentis et purgantis; Jeremias vero voce divina, cap. I, 4. Eadem cæteri constituti et auctorati sunt Prophetæ. Accedit quod aliqui remote a Jerusalem et templo, imo in Samaria et Bethel apud idololatras prophetarint, ubi non erat oleum sacrum, quo ungi possent, nec idololatræ unctionem hanc permisissent. Quare non est verisimile omnes Prophetas oleo sacro unctos et consecratos fuisse. Ita a Castro, lib. IV *Proleg.* cap. V; quin et S. Chrysostomus, hom. 1 *in Epist. ad Rom.* initio ad illa verba : « Servus Jesu Christi, » et S. Augustinus, lib. I *Retract.* cap. XXVI.

Vestiebantur sacco.

Secundo, vestis Prophetarum erat saccus, sive cilicium ex pilis hircorum, vel camelorum, vel equorum, etc., contextum. Patet id *Isaiæ* XX, 2 : « Solve, inquit, saccum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis. » Et Elias erat « vir pilosus, et zona pellicea accinctus, » IV *Reg.*

cap. XVIII. Et Zacharias, XIII, 4, loquens de falsis Prophetis habitum verorum assumentibus : « Nec operientur, inquit, pallio saccino; » Septuaginta, *veste cilicina*. Ubi S. Hieronymus asserit Prophetas, cum prophetarent, induisse cilicium, ut populum incitarent ad pœnitentiam. Idem docet Clemens Alexandrinus, lib. III *Strom.* Ita S. Joannes Baptista, pœnitentiæ præco, vestitus erat cilicio e pilis camelorum, et zona pellicea, *Matth.* III, 4. Porro sacco huic, sive tunicæ saccinæ vel cilicinæ injiciebant pallium, uti patet de Elia, qui pallium suum injiciens Elisæo, eum ad se sequendum et prophetandum vocavit, imo vi divina compulit, III *Reg.* XIX, 17. Idipsum tradit Origenes, homil. 13 *in Numer.* Incedebant ergo Prophetæ tali, vel simili habitu, quali jam Patres Capuccini, quasi contemptores mundi, et prædicatores regni vitæque cœlestis. Sic qui olim a gentilismo ad christianismum convertebantur, rejecta toga, pallium induebant, quasi modestiæ professores, et mundi contemptores, uti Tertullianus se fecisse narrat et gloriatur lib. *De Pallio.* Subinde jussu Dei alia quoque oraculis suis conformia assumebant et induebant, uti Jeremias, cap. XXVII, 2, jussu Dei induit catenas et vincula, ut repræsentaret instantem captivitatem, in qua vinciendi erant Judæi aliæque gentes a Chaldæis. Eadem de causa jussus est Ezechiel cap. XII, 3, assumere habitum transmigrantis, et incedere raso capite, cap. V, 1.

Victus et gestus Prophetarum quales?

Tertio, victus Prophetarum fuit sobrius, adeoque vilis et asper; vox gravis, oculi in cœlum suspicientes, imo suspensi, vita austera et insolita, incessus motusque omnis ad modestiam et pietatem compositus, factusque ad commovendos et compungendos duros Judæorum animos; ita ut viderentur esse homines novi et alterius sæculi, ac quasi angeli e cœlo venientes, et legati a Deo missi ad homines convertendos. Hoc est quod ait Isaias, cap. VIII, 18 : « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et in portentum Israel. » Ita Amos cibus erant sycomori, id est ficus fatuæ et insipidæ, ut patet cap. VII, 14; Ezechielis, cap. IV, 12, panis hordeaceus subcinericius et aqua; Danielis, legumina : ea enim ipse refutatis cibis regiis poposcit, ideoque meruit donum prophetiæ, ut patet *Daniel.* I, 17; Joannis Baptistæ locustæ et mel silvestre, *Matth.* III, 4. Sic filii Prophetarum victitabant oleribus, ut patet IV *Reg.* IV, 39. Similis fuit victus et vita Christi et Apostolorum, juxta illud Apostoli : « Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar, » I *Corinth.* cap. IX, 27. Et: « Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, » *Rom.* XIV, 21. Apostolus enim fuit perfectionis magister, et magis opere quam ore docuit, non solum præcepta, sed et consilia Evangelica, quale est non bibere vinum, nec edere carnem. Hinc rursum ait : « Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, » I *Corinth.* IV, 11. Quocirca abstemium fuisse Paulum, et nunquam bibisse vinum censet Baronius anno Christi 36. Porro S. Hieronymus, *Contra Jovin.*, cap. X, cum dixisset homines initio mundi, toto tempore quod diluvium præcessit, abstinuisse carnibus, æque ac vino (eas enim post diluvium primum concessas Noe, *Gen.* IX, 3, qui et primus vitem plantavit, vinumque ex ea elicuit), subdit : « Postquam Christus venit in fine temporum, et extremitatem traxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apostolo : Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare. Vinum enim cum carnibus post diluvium dedicatum est. » Sic Hegesippus, et ex eo S. Hieronymus, lib. *De Viris illustr.*, scribit de Jacobo fratre Domini : « Hic ex utero matris suæ sanctus fuit, vinum et siceram non bibit, carnes nunquam manducavit. » S. Petrum lupinis, herbis et leguminibus victitasse tradit S. Gregorius Nazianzenus orat. *De amore pauper.* Sic et S. Marcum Alexandriæ cum suis Essæis quotidie jejunasse, ita ut vespere duntaxat pane et sale, aut herbis vescerentur ac aquam biberent, tradunt Eusebius, Josephus et Philo, lib. *De Essæis.* Rursum S. Hieronymus, epist. *ad Lucinum Bæticum* : « Utinam, ait, omni tempore jejunare possemus, quod in Actibus Apostolorum, diebus Pentecostes, et die Dominico apostolum Paulum, et cum eo credentes, fecisse legimus. »

An Christus et Apostoli comederint carnes?

Ex quibus locis Vincentius Consentinus, Doctor et Provincialis Ordinis Minimorum, libello hac de re edito probare contendit Christum et Apostolos nunquam carnes comedisse, et ad illud quod objici possit ex *Luc.* XVIII, 8 : « Manducate quæ apponuntur vobis, » respondet limitando, « quæ apponuntur, » scilicet vilia et modica, inter quæ carnes numerari nequeunt. Hoc cum grano salis accipiendum, nimirum hoc sensu, quod Apostoli abstinentiæ et ædificationis studiosi, utpote perfectionis magistri, vitarint, quantum honeste poterant, delicias, carnes et vina; non tamen ea religione et voto, quo faciunt Minimi. Nam si necessitas cogeret, aut si pietas et utilitas aliud suaderet, v. g. si invitati commode alium cibum habere non poterant, libere carnibus vescebantur. Hoc enim poscebat vita illorum Apostolica, ut per totum orbem discurrere, et cum omnibus agere vivereque possent, ut omnibus omnia fierent. Unde hoc eis permissum, imo præceptum est verbis jam citatis *Lucæ* X.

Prophetæ angeli terrestres.

Denique mores, gestus et actiones omnes Prophetarum tales erant, ut viderentur esse homines cœlestes, et angeli terrestres. Ad hoc enim eos Deus mittebat in mundum, ut homines a terrenis cupiditatibus avocarent, et cœlestium desiderium eis imprimerent. Eadem de causa in mundum missus fuit S. Dominicus, qui quasi sui ævi Pau-

lus e cœlo lapsus, et verbo et vita omnes, etiam Prælatos et Cardinales, ad mundi contemptum, ac Dei amorem incitabat. Quocirca præter alia, ter singulis noctibus acriter ad sanguinem sese diverberabat, ut peccata aliorum in suo corpore lueret; multas Albigensium persecutiones sustinuit, suaque patientia eos ab hæresi ad fidem convertit; zelo martyrii, salutis animarum, et gloriæ Dei flagrabat. Orabat adeo ardenter, ut spiritu in Deum elevatus elevaret et corpus in aere pendulum. Hinc proceres et plebeii eum ut virum divinum audiebant, et ut angelum Dei sequebantur, beatosque se existimabant, si vel eum contingere possent; plurimi in ejus disciplinam se dantes, eumque moribus exprimentes, orbi admirationi et saluti fuere. Circinatus enim ad illius normam Religiosus (quod de Philosopho dixit Tertullianus, lib. *De Pallio*), dum videtur, auditur; magis enim exemplo quam verbo loquitur et concionatur. Socius ei a Deo datus est S. Franciscus, qui proinde animo oculisque in cœlum intentus, non aliud vita et voce, habitu et vultu concionabatur, quam : « Ad cœlum, ad cœlum. » Audi S. Bonaventuram, in Vita ejus, cap. IV : « Evangelicus præco, inquit, civitates circuibat et castra, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus annuntians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius sæculi; quippe qui mente ac facie in cœlum semper intentus, omnes sursum trahere conaretur. » Unde et fructum ingentem subdit : « Nam prædicationis ipsius fervore succensi quam plurimi, secundum formam a Dei viro acceptam, novis se pœnitentiæ legibus vinciebant, quorum idem Christi famulus Ordinem fratrum de pœnitentia nominare decrevit. Convertebantur etiam virgines ad perpetuum cælibatum; inter quas virgo Deo charissima Clara, ipsarum plantula prima, tanquam flos vernans et candidus odorem dedit, et tanquam stella præfulgida radiavit. Multi etiam non solum devotione compuncti, sed et perfectionis Christi desiderio inflammati, omni mundanorum vanitate contempta, Francisci vestigia sequebantur : qui quotidianis succrescentes profectibus, usque ad fines orbis terræ celeriter pervenerunt; » et cap. XII : « Erat enim verbum ejus velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniumque mentes admiratione replebat; cum non humanæ inventionis ornatum prætenderet, sed divinæ revelationis afflatum redoleret; » et mox : « Tam efficacibus subito cœpit verbis affluere, tamque potenti virtute illorum mentes virorum sublimium (Papæ scilicet, et Cardinalium) ad compunctionem inflectere, ut aperte clareret, quod non ipse, sed spiritus Domini loquebatur. Nesciebat aliquorum culpas palpare, sed pungere; nec vitam fovere peccantium, sed aspera increpatione ferire. Eadem mentis constantia magnis loquebatur et parvis, eademque spiritus jucunditate paucis loquebatur et multis; omnis ætas, omnisque sexus properabat virum novum mundo cœlitus datum, et cernere et audire. » Ejus asseclæ fuere S. Antonius de Padua, de quo auctor Vitæ ita scribit : « Videbatur quasi alter quidam prodiisse Elias, zelo Dei fervens, inflammatusque igne Spiritus Sancti ignitis sermonibus accendebat et urebat auditorum tepida, torpentia, frigida et obscura corda. » Item B. Petrus martyr, cujus hoc continuum concionis erat thema, e nostro Jona petitum : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. » Et S. Bonaventura, S. Thomas, S. Bernardinus, S. Vincentius Fererius, aliique similes oratores cœlestes. Hosce sibi imitandos proponant nostri Prophetæ, concionatores inquam et doctores, qui Clerum et populum reformare, sanctificare, ad cœlum deducere contendant.

Homonymus et suppar S. Francisco Assisio fuit nostro sæculo noster S. Franciscus Xaverius, hoc anno Domini 1622 inter cœlites relatus, qui mente oculisque in cœlum defixus, non nisi cœlum cogitabat, aspiciebat, prædicabat, ac quasi homo cœlo lapsus ad cœlum omnes traducere satagebat. Hujus enim unius rei causa a Deo in mundum missus videbatur. Cœlestia enim jugiter non tantum contemplabatur, sed et reipsa gustabat et sapiebat, ut ineffabiles illas cœlitum delicias præcipere et prælibare videretur. Hinc illæ ejus voces : « Satis est, Domine, satis est, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum. » Hinc ardens ejus vultus instar Seraphini spirans amorem, imo ardorem divinum effulgurans. Hinc illa corporis ejus in oratione a terra elevatio, ut inter cœlum et terram suspensus, spiritu secum rapiente molem corporis, in alta conscenderet, ut videretur, quod ait S. Gregorius, *homil.* 37 : « Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre, incorruptionis perpetuæ munere lætari. » Quapropter patria exsul parentibus amicisque orbus, quasi terræ hospes, et civis cœli, inter exteros, extremosque Indos vivere et mori ambivit, sciens utique eo se Deo viciniorem, quo a notis et amicis esset remotior. Deo ergo nixus, ejus unius amore instar fulguris, imo instar angeli, tanta terræ marisque spatia, totumque Orientem evangelizando, celerrime pervasit; Xaverius enim (quod de S. Paulo Prophetarum et Apostolorum patriarcha ait Chrysostomus, hom. 2 *De ejus laudibus*) « in terra gradiens sic se agebat in cunctis, quasi angelorum societate frueretur. Passibili enim colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Quippe ut pennatus totum docendo pervolavit orbem, et velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit; ac quasi jam cœlum possidens, tanquam cum ipsis jam incorporeis degeret, ita jugi mentis intentione vigilavit. Angelis

quidem diversarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita creditum sibi gubernavit populum, uti Paulus orbem,» et Franciscus «universum illuminavit » Orientem. « Quam hoc admirabile, cum ex terrena lingua sermo prosiliens, velut oraculum, mortem fugavit, peccata dissolvit, tenebras infidelitatis discussit, atque mutatione mirifica terram convertit in cœlum! Hac de causa ad confusionem et injurias, quas ob prædicandi studium sustinebat, magis quam ad bonorum oblectamenta properabat, mortem potius quam vitam appetens, paupertatem quam opulentiam, et multo magis laborem desiderans quam alii requiem post laborem; studiosius pro inimicis orans, quam alii adversus inimicos. Convertebat enim orbem terrarum, quem nos pervertimus. Hujus rei studio non tantum urbes, gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates velut arenam vitia reputavit; sed et præ Christi dulcedine non Angelorum, non Archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit. Perfrui enim Christo, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc angeli, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera. Præter hæc vero nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil asperum, nihil etiam suave reputabat. Sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni. Tyrannos vero ipsos ac populos spirantes furorem velut quosdam culices æstimabat. Mortem vero et cruciatus, et mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Hunc enim amplectebatur libenter, et decorabatur vinctus catena magis, quam diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt; dolores non minus quam præmia diligebat, cum ipsos utique dolores loco duceret præmiorum; propterea enim illos et gratiam nominabat. Denique illi vivere Christus erat et mori lucrum. » Hucusque Chrysostomus de Paulo, nos de Xaverio. Hæc apostolatus Pauli et Xaverii insignia, hæc prophetiæ decora, hæc heroica virtutum facinora, quibus infidelitatis monstra, et vitiorum portenta ubique debellavit, imo in Evangelicæ veritatis et virtutum splendorem transmutavit, ac paucorum annorum spatio seipsum meritis, Europam et Indiam beneficiis, Societatem Jesu exemplis, orbem fama, Ecclesiam gloria, cœlum civibus sanctisque quos eo transmisit, implevit et decoravit. En tibi ideam veri Prophetæ, veri Apostoli.

Cœtus et filii Prophetarum qui? *Quarto*, de cœtu Prophetarum legimus I *Reg.* x, 5, dictum Samuelis ad Saulem: « Cum ingressus, ait, fueris ibi urbem, obvium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, et ante eos psalterium, et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsosque prophetantes. Et insiliet in te spiritus Domini, et prophetabis cum eis, et mutaberis in alium virum. « Hi Prophetæ erant viri religiosi, semoti a sæculo, vacantes Dei laudibus et psalmodiæ, ideoque psalterio, tympano, tibia et cithara, tum Deum laudabant, tum se invicem ad laudes Dei concinendas provocabant. Inter eos tamen erant aliqui Prophetæ proprie dicti, ut Elias, Elisæus, etc., IV *Reg.* VI, 1. Unde S. Hieronymus, epist. *4 ad Rusticum*, Religiosos et monachos vocat filios Prophetarum. Horum enim in vita et moribus piis sunt imitatores et asseclæ, æque ac essenorum et therapeutarum, tum eorum qui apud Judæos ante Christum, tum eorum qui christiani exstiterunt, quorum parens et dux fuit S. Marcus, de quibus Eusebius, Josephus, et Philo, lib. *De Essæis*.

Porro secedebant a populo Prophetæ, tum orationis et sanctitatis, tum auctoritatis causa. Nam, ut ait Tacitus: « Major est rebus ex longinquo honor, » et ut B. Petrus Damianus in epistolis, sicut pictura si procul absistat, inhianter et cum cupiditate perspicitur; si juxta sit, contemptibilis judicatur: ita ex secessu doctis et sanctis oritur apud omnes reverentia; ex adverso « minuit præsentia famam. »

Porro, an aliqui e duodecim hisce Prophetis fuerint ex hoc cœtu Prophetarum, incertum est: certum est non omnes fuisse. Nam Amos, cap. I, 1, ab armentis raptus est ad prophetandum. Rursum eos certas non habuisse sedes et domos liquet, ex eo quod diversis in locis, urbibus et provinciis prophetarunt. Alii enim in Judæa, alii in Samaria, alii in Bethel, etc., prophetarunt. De Holda prophetissa legimus, IV *Reg.* XXII, 14, eam Hierosolymis habitasse « in secunda, » scilicet in media urbis parte; Jerusalem enim in tres partes, quasi vicos et regiones, erat distributa: scilicet in primam, secundam sive mediam, et tertiam, uti patet ex ejus chorographia. Tradunt Hebræi in secunda, utpote quietiori et securiori urbis parte, fuisse gymnasia, ibique habitasse viros litteratos et studiosos. Quocirca verisimile est ibi pariter nonnullos habitasse Prophetas.

Denique nominum Prophetarum etymologias et significata ita paucis perstringit S. Hieronymus, Præfat. *in Joelem*: « Osee, ait, interpretatur σώζων, quem nos *Salvatorem* possumus dicere; Joel ἀρχόμενος, id est *incipiens*; Amos βαστάζων, qui apud Latinos *portans* dicitur; Abdias δοῦλος Κυρίου, id est *servus Domini*; Jonas περιστερὰ, id est *columba*; Michæas ὅστις ὦν, quod apud nos sonat, *quis quasi*, aut *quis velut?* Nahum παράκλησις, id est *consolatio*; Habacuc περιλαμβάνων, id est *amplexans*, sive *luctans*; Sophonias κεκρυμμένος Κυρίου, hoc est *arcanus Domini*; Aggæus ἑορτάζων, quem nos *festivum*, sive *solemnem* possumus dicere; Zacharias μνήμη Κυρίου, id est *memoria Domini*; Malachias ἄγγελος μου, id est *nuntius meus*. Quæ omnia quo sensu accipienda sint, in suis voluminibus dissereretur.» Attexit deinde etyma quatuor majo- **Etyma Prophetarum.**

rum Prophetarum : « Isaias, ait, σωτηρία Κυρίου dicitur, id est *salus Domini*; Ezechiel κράτος Κυρίου, id est *robur Domini;* Jeremias ὑψηλὸς Κυρίου, id est *excelsus Domini*; Daniel ἔκρινέ με Κύριος, id est *judicavit me Dominus.* »

Denique mores, vitam et mortem singulorum Prophetarum scripserunt S. Epiphanius, Isidorus, et Dorotheus, quem multi censent fuisse Episcopum Tyri, et martyrem sub Juliano Apostata. Verum Baronius utrumque negat, recteque ostendit Dorotheum hunc alium esse a Dorotheo, qui fuit presbyter (non Episcopus) Tyri, martyrque a Juliano effectus est annum agens ætatis 107, de quo in Martyrologio die 5 junii. Consentit Bellarminus *De Script. Eccles.* asseritque Synopsin hanc Dorothei de vita Prophetarum plenam esse fabulis. Nam Priscam uxorem Aquilæ ponit inter 72 Christi discipulos, facitque Episcopum Colophonæ. Imo omnes quos S. Paulus in Epistolis suis nominat aut salutat, facit discipulos Christi. Vide de *Synopsi* Epiphanii et Isidori Bellarminum, libro citato; Baronium et Possevinum, in *Bibliotheca.*

Finis et fructus Prophetarum.

QUÆRITUR SEXTO : — Quis sit scopus, quis usus, quis fructus Prophetarum ? Respondeo : Finis est enarrare nobis ipsa sensa et arcana mentis divinæ : fructus, docere nos sapientiam divinam, æque ac vitam cœlestem; docere nos sapere secundum Deum, sapere divina, vivere Deo, ex Deo, cum Deo. S. Carolus Borromæus, Italiæ et nostri ævi fulgor et fulgur, asserebat hanc esse basin vitæ sapientis et sanctæ, nimirum semper et ubique tendere ad Deum, ut omnes actiones et passiones nostræ incipiant, dirigantur et desinant in Deum : Si vis, inquit, proficere in vita christiana, perfici in doctrina, virtute et spiritu Christi, hæc tria observa : *Primum,* quotidie incipere et inchoare te existima, ut scilicet eo fervore quotidie servias Deo, ac si eo die primum ei servire inciperes; *secundum,* in mente semper habeto Deum, et jugiter cogita te in ejus præsentia versari : spectaculum enim facti sumus mundo et angelis et hominibus; *tertium,* effice ut omnia tua opera tendant ad Deum. Ita habet auctor *Vitæ S. Borromæi*, lib. VIII, cap. XVIII : « Indicabo tibi, o homo, ait Michæas, cap. VI, 8, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te : utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo, » ut quasi altior terra, major homine, cœli civis, par angelis cum Deo ambules, cum Deo jugiter verseris et agas, ex Deo omnes tuas cogitationes, sermones et actiones haurias, metiaris et dirigas. Sollicitudo hæc ambulandi cum Deo multa magnaque complectitur, magnorum et heroicorum operum est parens, uti in Michæa ostendam. Prophetæ ergo sunt « os et oraculum Dei, » per quos secreta sua, sensa et placita mundo Deus revelavit, præsertim quid credere, sperare, amare, agere debeamus, ut vitam beatam assequamur. « Multifariam, ait Paulus *Hebr.* I, 1, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio. » Et Zacharias, *Luc.* I, 70 : « Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, Prophetarum ejus. »

Tria ad proficiendum in virtute media.

Prophetæ ergo non ex se, sed ex Deo locuti sunt, fueruntque os ejus et lingua. Quocirca docent ipsi nos sapientiam Dei, « scientiam sanctorum, » et prudentiam justorum, ut eamdem et alios doceamus, ac cum Joanne Baptista paremus Domino plebem perfectam. D. Thomas, I part. *Quæst.* I, art. 1, quærit an præter scientias naturales necessaria sit alia revelata et supernaturalis; ac respondet omnino eam necessariam esse, quam deinde ponit basim totius Scripturæ sacræ, et Theologiæ, totiusque doctrinæ et vitæ christianæ. Causam a priori assignat, quod finis noster et beatitudo supernaturalis sit, quam lumen naturale, ratio et scientia naturalis non cognoscunt, non attingunt; ac proinde ad eam ejusque viam demonstrandam, necessarium est lumen revelatum et supernaturale : fini enim supernaturali media supernaturalia danda et coaptanda sunt. Multa subtiliter de natura, de elementis, de animalibus, de homine, de vita œconomica et politica disseruerunt gentilium philosophi, sed hæc omnia intra naturæ fines consistunt, terræ limites non excedunt : aliis ergo doctoribus opus qui viam in cœlum, iter ad Deum nobis commonstrent : « Narraverunt, inquit Psaltes, *Psalm.* CXVIII, mihi iniqui fabulationes : sed non ut lex tua. » Quæ Plato, quæ Pythagoras, quæ Socrates, quæ philosophi omnes de mundo, de moribus, de beatitudine scripserunt, fabulæ sunt, si cum lege tua, o Domine, si cum oraculis, cum Prophetis tuis comparentur. « Vani, ait » Sapiens, cap. XIII, 1, « sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei : » hanc autem Dei scientiam enuntiant Prophetæ. Ipse enim Deus per Osee, cap. XII, 10, proclamat : « In manu (in oraculo) Prophetarum assimilatus sum. » Diserte vero Baruch veram sapientiam investigans, cap. III, 14 : « Audi, ait, Israel, disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. Ubi sunt principes gentium, etc., qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant et aurum : exterminati sunt, et ad inferos descenderunt; viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra est, negotiatores Merrhæ et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiæ et intelligentiæ : viam autem sapientiæ nescierunt. Non est qui possit scire vias ejus : sed qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua. Hic est Deus noster : hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam (per Prophetas) Jacob puero suo, et Israel dilecto suo.

Post hæc, » ut ore tenus hanc sapientiam doceret homines, « in terris visus est, et cum hominibus conversatus est, » cum scilicet « Verbum caro factum est. »

Hic ergo fuit error, hæc caligo vitæ humanæ, quod mortales quasi talpæ, terram et terrena tantum saperent, divina vero, iterque ad divinam beatitudinem ignorarent. Quin imo hic error etiamnum multos tenet christianos, qui vitam suam instituunt secundum prudentiam politicam et humanam, secundum rationes naturales et temporaneas, ut honeste, decore, honorate, sapienter inter homines vivant, ut suam ætatem commode transigant, eaque transacta cum Augusto Cæsare morituro dicant : Sat commode, sat decore personam nostram egimus : valete et plaudite. Interim non considerant, non provident, non consulunt animæ suæ, saluti suæ, æternitati suæ. Ad hunc scopulum allidit, dissilit et perit major hominum pars. Deus ergo huic malo mederi, huncque errorem dispellere volens, misit Prophetas, qui quasi videntes ea quæ remota, cœlestia, futura et æterna sunt, ex alta prophetiæ specula, quasi e cœlo, speculantes ostendant nobis viam ad salutem, erudiant nos sapere et vivere secundum rationes, non naturales, terrenas et temporaneas, sed supernaturales, cœlestes et æternas, quæ conscriptæ sunt vivuntque in mente Dei, quæque solæ mentem satiant et beant. Verissimum enim est illud Augustini, *epist.* 39 : « Vincula hujus mundi asperitatem habent veram, jucunditatem falsam : certum dolorem, incertam voluptatem : durum laborem, timidam quietem : rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem. » Hoc est quod Zacharias de filio S. Joanne Baptista, qui Prophetarum fuit ultimus, finisque legis et prophetiæ, ac Evangelii Christique lucifer, canit : « Tu puer Propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum : per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitabit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. » Quapropter Prophetæ fuerunt quasi stellæ noctem orbis illuminantes, imo quasi soles mundi. Nam, ut ait Origenes, S. Scriptura et verbum Dei, quod præferunt Prophetæ, est sol non corporalis hic et materialis, sed spiritalis et intelligibilis, mundum universum illustrans. Quantum ergo cœlum superat terram, quantum sol lumine et fulgore vincit candelam et lampadem, tantum oracula S. Scripturæ et Prophetarum superant sapientiam et dogmata omnium philosophorum. Viderat S. Petrus in transfiguratione Christi, cominus oculis corporeis gloriam Christi, vocem audierat suis auribus : « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui : ipsum audite,» et tamen hanc ipsam visionem recensens, *epist.* II, cap. I, 17, prophetiæ postponit : oculus enim perstringi potest, auris falli; sed prophetia perstringi aut falli nequit : « Hanc vocem, inquit, nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem : cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Lucifer est clarior illa Christi doctrina, puta fulgor Evangelii, succedens nocti tenebrarum gentilismi et judaismi, ducensque ad claram meridiem beatæ æternitatis et visionis Dei. « Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. »

Quocirca cœlesti luce hic opus, ut cœlestes Dei voces, cœlestes hosce doctores capiamus et intelligamus. Ea propter cum D. Thoma meditatione et oratione magis quam studio hic nitendum et utendum. Hinc S. Bernardi hoc fuit axioma : « Mens hominis sapientis qui Deum diligit, non est in terra, sed in cœlo : » quia semper cœlestia considerat et desiderat. S. vero Augustinus in *Psalm.* LXIV : « E cœlis, ait, misit ad nos epistolas Pater noster, ministravit nobis Scripturas Deus, quibus epistolis fieret in nobis redeundi desiderium; quia peregrinationem nostram diligendo ad hostes facies posueramus, et dorsum ad patriam. » Et S. Gregorius, lib. IV, epist. 84 *ad Theodorum medicum* : « Imperator, ait, cœli Dominus, hominum et angelorum, pro vita tua tibi suas epistolas transmisit; et tamen, gloriose fili, easdem epistolas ardenter legere negligis. Stude ergo, quæso, et quotidie Creatoris tui verba meditare. Disce cor Dei in verbis Dei, ut ardentius ad æterna suspires, ut mens vestra ad cœlestia regna majoribus desideriis accendatur. Tanto enim tunc major ei erit requies, quanto modo ab amore conditoris sui requies nulla fuerit. » Ita S. Bernardus, totus meditationi deditus, « confessus est aliquando sibi meditanti, vel oranti sacram omnem velut sub se positam et expositam apparuisse Scripturam, » ait auctor Vitæ ejus lib. III, III. De S. Francisco scribit S. Bonaventura, in ejus Vita, cap. XI : « Ad tantam, ait, mentis serenitatem indefessum orationis studium, cum continua exercitatione virtutum, virum Dei perduxerat, ut quamvis non habuerit S. Litterarum peritiam per doctrinam, æternæ tamen lucis irradiatus fulgoribus, Scripturarum profunde miro intellectus scrutaretur acumine. Penetrabat enim ab omni labe purum ingenium mysteriorum abscondita, et ubi magistralis scientia foris stat, affectus introibat amantis. » Unde et Doctor quidam theologus, admirans ejus responsa, dixit : « Vere theologia sancti Patris istius, puritate ac contemplatione tanquam alis in altum subvecta, est quasi aquila volans : nostra vero scientia ventre graditur super terram.

Nec absonum, si vir sanctus Scripturæ a Deo intellectum acceperat, cum per imitationem Christi perfectam, veritatem ipsarum descriptam gestaret in opere; et per Spiritus Sancti unctionem plenariam, doctorem earum apud se haberet in corde. »

Meditatio ergo, oratio et sancta vita sunt claves S. Scripturæ et Prophetarum : et hi vicissim claves sunt cœlorum. Nam Prophetarum et « Scripturarum lectio cœlorum est reseratio, » ait S. Chrysostomus, homil. 2 *in verba Isaiæ :* « Vidi Dominum, » etc. Idem, conc. 3 *De Lazaro :* « Fieri, ait, non potest ut quisquam salutem assequatur, ni perpetuo versetur in lectione spirituali. » Ex quo infert, non tantum monachos, sed et laicos conjugatos debere lectioni S. Scripturæ vacare, idque eo magis, quo majoribus quam monachi distractionibus, tentationibus et periculis implicantur. « Unde necesse est, inquit, indesinenter a Scripturis armaturam sumere. » Additque : « Ubicumque fuerint libri spirituales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multaque inhabitantibus accedit consolatio : quia ipse etiam sacrorum librorum aspectus segniores nos reddit ad peccandum. Rursum sive in sanctimonia perstiterimus, ex libris reddimur tutiores firmioresque. Quod si accesserit sacra lectio, non aliter quam in sacris adytis rebus divinis vacans anima, sic repurgatur, meliorque redditur, Deo cum ipsa per illas Scripturas colloquente. » Et inferius : « Memento eunuchi reginæ Æthiopum (*Act.* VIII) qui, cum esset homo barbarus innumerisque distentus curis, nec intelligeret quæ legebat, legebat tamen in curru sedens Isaiam prophetam : quod si in via tantam præstitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi versans. Magna adversus peccatum munitio est Sripturarum lectio; magnum præcipitium, profundum barathrum Scripturarum ignoratio, magna solutio, perditio, etc. Sicut mordent conscientiam, ita non parum afferunt utilitatis animis eorum qui mordentur. » Auctor *Imperf. in S. Matth.*, homil. 27, Prophetas nuncupat angelos et paranymphos Christi. « Ecce, ait, omnes Prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, et angeli sunt vocati; sicut scriptum est (*Act.* VII) : Qui accepistis legem in præceptis angelorum, et non custodistis. » Et superius : « Prophetæ est, de Christo prædicare. Prophetæ est, pro merito conversationis et fidei prophetiam accipere. Prophetæ est, beneficium a Deo accipere. Prophetæ est, verbum ante tempus significare de Christo. Prophetæ est, ut ipse de Deo prophetet. » Et *homil.* 41 : « Via est Christus, quæ ducit ad vitam. Et viæ dicuntur omnes Prophetæ, et omnes Apostoli : hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum : Christus autem ad Patrem; sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem : et viæ sunt omnes professiones sæculi istius, ut puta professio philosophiæ (vanæ, gentilitiæ et erroneæ) una est via : professio militiæ via altera, mundialis dignitas, altera.» Quocirca S. Chrysostomus, homil. *in tit. Psalm.* L : « Prophetæ, ait, velut quidam pictores sunt virtutis ac militiæ, qua contra peccata et diabolum decertamus. » Idem, homil. 1 in cap. I *Isaiæ*, initio, docet prophetias esse oracula divina, ac litteras e cœlis delatas. Unde, homil. 4 in cap. VI *Isaiæ*, asserit « silentium Prophetarum esse signum iræ divinæ. » Idem in cap. VIII *Isaiæ :* « Deus, ait, confecit medicamentum prophetiæ, delinquentes erudiens præscientiam pœnarum, non item doctrice experientia earum; ut si quidem resipiscerent comminationibus auditis, experimentum evitarent intentati supplicii. »

Porro, in Prophetis non est quærenda eloquentia, sed sapientia. Audi memorabilem historiam, quam in hoc argumento sibi in juventute obvenisse narrat S. Hieronymus, scribens ad Eustochium *De custodia Virgin.* : « Post noctium, inquit, crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Si quando in memetipsum reversus, Prophetas legere cœpissem, sermo horrebat incultus : et quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens illuderet, etc., raptus in spiritu ad tribunal judicis pertrahor, etc. Interrogatus de conditione, christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat : Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus. Ubi enim thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. » Subdit deinde se acriter flagellatum, donec promitteret et juraret : « Domine, si unquam habuero codices sæculares, si legero, te negavi. » Qua de causa idem S. Hieronymus procemio in lib. III *Comment. in Amos :* « In explanatione, ait, S. Scripturæ non verba composita et oratoriis floribus adornata, sed eruditio et simplicitas quæritur veritatis; » nimirum hisce sublimibus Prophetarum mysteriis congruit illud Manilii : « Ornari res ipsa vetat, contenta doceri. » Et illud Fabii : « A philosopho si afferat eloquentiam, non aspernor; si non afferat, non admodum efflagitem. Res magnæ seipsis ornatæ sunt, non indigent fuco ut amentur. » Et S. Basilius, Græcorum facundissimus, *ad Diodorum :* « Lectionis, ait, inaffectata et incomposita simplicitas decora mihi videbatur, et conveniens professioni christiani hominis, cujus est non ad ostentationem magis scribere, quam ad publicam utilitatem. » Rursum S. Hieronymus *ad Damasum*, *q. d.* « Scio, ait, hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis litteris disputantem non decet Aristotelis argumenta conquirere, neque ex flumine Tullianæ eloquentiæ ducendus est rivulus, neque aures Quintiliani flosculis, et scholarum declamatione mulcendæ : pedestris et quotidianæ similis, et nullam lucubrationem redolens oratio necessaria est, quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quæ verborum compositione frondescat. »

Flagellatur S. Hieronymus quod profanos legeret, non S. Scripturam.

Obscuritas Prophetarum.

Porro tanta est obscuritas et profunditas Prophetarum, ut singulæ pene eorum sententiæ ænigmata videantur : nimirum prophetia obscuritatem in sua ratione et essentia includit : eam ergo affectant Prophetæ. « Mira, » inquit S. Augustinus, lib. XII *Confess.* XIV, « profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris. » In iis itaque verum est illud auctoris *Imperf.*, apud S. Chrysostomum, homil. 4 : « Sicut in cœlo celatur Deus, sic in Scriptura absconditur. » Et sicut hoc cœlum omnes homines vident, Deum autem inhabitantem cernere nequeunt; sic et sacras Litteras omnes fere legunt, non tamen omnes Deum veritatis in arcanis sensibus latentem intelligunt, nisi sapientiæ lumine illustrati. Quocirca Origenes assidue versabat, meditabatur et scrutabatur S. Scripturas, indeque orbis doctor et pene oraculum evasit, qui utique major exstitisset, si minori affectu plausus orbis excipiens, minor esse voluisset. Audi de eo S. Hieronymum *ad Marcellam*, epist. 10 : « Ambrosius, quo chartas, sumptus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adamantius et Chalcenterus noster explicavit, in quadam epistola quam ad eumdem de Athenis scripserat, refert, nunquam se cibum Origene præsente sine lectione sumpsisse : nunquam iniisse somnum, nisi unus e fratribus sacris Litteris personaret : hoc diebus egisse et noctibus, ut et lectio orationem exciperet, et oratio lectionem. Quid nos ventris animalia tale unquam fecimus, quod si vel secunda hora legentes invenerit, oscitamus, manu faciem defricantes continemus stomachum; et quasi post multum laborem, mundialibus rursum negotiis occupamur. » Perdius et pernox in S. Litteris fuit Origenes; at nimis ingenio et studio suo confisus in errores justo Dei, qui excelsa deprimit sternitque, judicio prolapsus, suo malo nos docuit non altum sapere, sed cum metu et reverentia ad Deum Deique libros accedere, ipsi fidere, nobis ipsis diffidere : ab ipso humili prece assidue poscere, ut in sacra sua adyta, sensaque mentis suæ nos introducere dignetur.

Jam pene a quadraginta annis sacro huic studio incumbo, a triginta annis non aliud ago, quin et continue S. Litteras doceo : et tamen sentio quam parum in eis profecerim, longe plura me ignorare quam didicerim; imo quo profundius eas scrutor, eo majorem sapientiæ abyssum intueor. Ut clare videam verum hic esse vetus Sapientis dictum : « Cum consummaverit homo, tunc incipiet. » O æterna veritas, et vera charitas, et chara claritas, Deus meus et omnia, cui suspiro die ac nocte, illumina tenebras meas (quas in dies in me majores deprehendo) fulgore lucis tuæ, irradia menti meæ in splendoribus Sanctorum, ut in lumine tuo videam lumen; quo et alios pariter illuminem, et tui amore inflammem. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua, tu qui mentes et linguas infantium facis disertas. « Omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. » Profiteor palam dicoque cum S. Augustino, lib. I *Confess.* cap. XVI : « Ecce, tu Domine, rex meus et Deus : tibi serviat quidquid utile puer dedici; et tibi serviat quod loquor, quod scribo, et lego, et numero. » Tibi enim et tuæ gloriæ, tuæque Ecclesiæ usibus laboro, scribo, vivo, non mihi, nec meis. Fave ergo, et cœptis meis radiis tui favoris benignus aspira. Hominum judicia aut plausus non moror : tibi enim soli placere cupio, et displicere timeo, dicoque cum Apostolo : « Mihi pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die. Sed neque me ipsum judico : qui autem judicat me, Dominus est. » Et cum S. Hieronymo, Præfat. libri II *Comment. in Osee* : « Optarem illud mihi contingere, quod Titus Livius scribit de Catone, cujus gloriæ neque profuit quisquam laudando; neque vituperando quisquam nocuit; cum utrumque summis præditi fecerint ingeniis. Significat autem Marcum Ciceronem, et Caium Cæsarem, quorum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim vivimus, et in vase fragili contineamur, videntur amicorum prodesse studia, et nocere æmulorum opprobria. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit, et alia venerit generatio, primisque cadentibus foliis virens sylva succreverit, tunc sine nominum dignitate, sola judicantur ingenia, non honorum diversitate, sed operum merito. » Si quid in me meisque dictis et scriptis est veritatis, virtutis, pulchritudinis, totum quantum quantum, tuum est, o Sacro-sancta Trinitas, quæ es prima, increata et fontalis veritas, virtus, pulchritudo. Ergo non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Omnia enim nostra bona, tua sunt dona. Si quid vero in me meisque est erroris, vitii, deformitatis, uti plurimum est, totum ex me est, totum mihi deputo, in me recipio, et supplex veniam posco. Tibi itaque laus, tibi decus omnis boni; mihi dedecus omnis mali, et confusio faciei meæ : tibi benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus Deo nostro in omnia sæcula sæculorum. Amen. Dixisti, Domine, tuis Apostolis et Prophetis, eorumque asseclis et interpretibus : « Vos estis sal terræ, vos estis lux mundi, » *Matth.* cap. V, 13. Dixisti, ac dicendo sanxisti et effecisti. Nam, ut ait ibidem S. Hilarius : « Apostoli sunt rerum cœlestium prædicatores, et æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes. » Da, Domine, ut eorum adinstar simus et nos cœli prædicatores, et æternitatis satores, ut instar salis

mentes hominum terrenas et insulsas condiamus, eisque incorruptionem impertiamur; ut quicumque hæc legunt, ex sanctorum oraculorum tuorum cognitione, ex tuarum promissionum minarumque gravitate et pondere, illecebrosas terræ cupedias despiciant, ac cœlestium bonorum amore, et beatæ æternitatis desiderio studioque efficaci accendantur. Hoc unum specto, hoc unum postulo, huc omnis mea lectio et scriptio, huc omnis labor desudat, ut sanctum nomen tuum sanctificetur, tuaque sancta voluntas fiat sicut in cœlo, sic et in terra; ac sanctum tuum regnum gratiæ, gloriæ et felicitatis sempiternæ, ubi tu eris omnia in omnibus, nobis adveniat. Amen.

CANONES

IN XII PROPHETAS MINORES.

Præter canones quos majoribus Prophetis præfixi, hos minoribus pene proprios accipe.

Canon. I. Prophetæ in nominibus propriis hominum vel urbium, alludunt ad eorum significata, tum ad elegantiam, tum ad vim et energiam; quocirca Noster Interpres sæpe pro ipsis nominibus hebraicis, eorum significata reddidit. Tale est primo, *Osee* I, 6, ubi Osee, cum jussu Dei filiam ex fornicaria genuisset, a Deo audit : « Voca nomen ejus Absque misericordia, » hebraice לא רחומה *Lo rachuma*. Hoc ergo erat nomen proprium filiæ. Verum quia *lo rachuma* significat *absque misericordia*, ac significatum hoc urget hic Deus, dicens : « Quia non addam ultra misereri domui Israel; » hinc Interpres solerter vertit, « Absque misericordia.» Ibidem, vers. 9, cum Osee rursum ex ea genuisset filium, audit : « Voca nomen ejus, Non populus meus; » hebraice לא עמי *lo ammi*. Hoc ergo erat nomen proprium filii. Verum Interpres perspicax vidensque ad nominis significatum alludi, recte vertit : « Non populus meus. » Sequitur enim : « Quia vos non populus meus, et ego non ero vester. » Sic cap. x, 5 : « Vaccas, inquit, Bethaven coluerunt habitatores Samariæ. » Jeroboam enim vaccas, sive vitulos aureos colendos erexit in Bethel, quod hebraice idem est quod domus Dei, *Genes.* XXVIII, 17. Verum quia Jeroboam ibidem collocavit idola, hinc Osee et Prophetæ Bethel vocant Bethaven, id est domum idoli, *q. d.* Vos Bethel mutastis in Bethaven, id est vos ex domo Dei fecistis domum idoli et diaboli.

Secundo, tale est Michææ, cap. I, 10 : « In domo pulveris pulvere vos conspergite. » Pro *pulveris* hebraice est עפרה *Aphra*, quod est nomen proprium urbis. Verum quia *aphra* significat pulverem eoque alludit Propheta, hinc eleganter vertit Noster : « In domo Aphra, » id est « pulveris, pulvere vos conspergite. » Et vers. 11 : « Transite vobis habitatio Pulchra, » hebraice ספיר *Sapir*, quod est nomen urbis; sed significat pulchram. Et mox : « Non est egressa quæ habitat in Exitu, » hebraice in *Saanan*, quod est nomen urbis, sed exitum significat. Et vers. 12 : « Infirmata est in bonum quæ habitat in Amaritudinibus; » hebraice in *Maroth*, quod est nomen urbis; sed significat amaritudines, *q. d.* Quæ habitat in Maroth, id est in amaritudinibus, juxta nomen suum infirmata et amaricata est. Et vers. 14 : « Dabit, etc., domos mendacii in deceptionem regibus Israel, » hebraice אכזיב *Aczib*, quod est nomen urbis, sed significat mendacium, eoque alludit dicens לאכזב *leaczab*, id est ad mentiendum et decipiendum reges Israel.

Tertio, tale est *Zachar.* III, 8 : « Adducam servum meum Orientem, » hebraice צמח *Tsemach*, quod est nomen Christi; sed significat germen nascens, et oriens ex terra virgine, uti Christus ex matre virgine sine patre natus est.

Quarto, tale est *Gen.* XXVI, 20, ubi Isaac ex jurgio pastorum puteum vocavit « Calumniam, » hebraice עשק *Esec*. Hoc ergo erat nomen proprium putei. Et vers. 21, alium ob similem causam vocavit « Inimicitias, » hebraice שטנה *Sitna*. Et vers. 22, tertium vocavit « Latitudo, » hebraice רחבות *Rechobot*, « dicens : Nunc dilatavit nos Dominus. » Et vers. 33, quartum vocavit « Abundantiam, » hebraice שבעה *Sabea*. « Unde nomen urbi impositum est » *Bersabee*, *q. d.* Puteus saturitatis et abundantiæ.

Quinto, tale est II *Reg.* VIII, 1 : « Tulit David Frenum tributi de manu Philistiim; » hebraice *Tulit David Metheghamma*, quod est nomen proprium loci, vel urbis, significatque *Frænum tributi*.

Sexto, tale est II *Reg.* XXI, 19 : « Adeo datus filius Saltus; » hebraice : *El chanan ben iaare*, quod fuit nomen proprium viri unius ex fortibus Davidis : sed *El* idem est quod Deus, *chanan* dedit, *ben* filius, *iaare* saltus.

Septimo, tale est *Proverb.* XXX, 1 : « Verba congregantis filii Vomentis; » hebraice : *Verba Agur filii Iake*. Agur enim fuit vir et doctor, filius Iake, qui verba sequentia dictavit; sed *Agur* significat congregantem, *Iake* vomentem.

Octavo, tale est I *Paral.* IV, 22 : « Qui stare fe-

cit solem virique Mendacii, et securus, et incendens. » Hebraice est, *Joakim, et viri Kozba, et Joas, et Saraph* : quæ sunt nomina propria virorum; unde ea retinuerunt Septuaginta. Sequitur enim : « Qui principes fuerunt in Moab. » Sed *Joakim* idem est quod stare faciens, *Kozba* est mendacium, *Joas* securus, *Saraph* incendens. Ibidem, cap. II, 55 : « Cinæi venerunt de Calore patris domus Rechab. » Hebraice : *Cinæi venerunt de Chamath patre domus Rechab.* Ita Septuaginta, Pagninus et Tigurina; sed *Chamath* hebraice significat calorem.

Nono, tale est nomen Petrus; nam S. Petrus in Syria syriaco nomine a Christo vocatus est *Cephas*, cum prius vocaretur *Simon, Joan.* cap. I, 42; sed quia syriace *Cephas* idem est quod græce et latine *Petrus* et *Petra*, scilicet super quam Christus ædificavit Ecclesiam; hinc a S. Matthæo cap. XVI, 18, et veniens Romam a Romanis deinceps vocatus est Petrus : sicut Saulus vocatus est Paulus : *Saulus* enim est nomen Hebræum, *Paulus* Romanum.

Decimo, tale est quod Job cap. ultimo, vers. 14, de tribus filiabus Job dicitur : « Et vocavit nomen unius Diem, et nomen secundæ Cassiam, et nomen tertiæ Cornustibii. » Hebraice : *Et vocavit nomen ejus Jemima*, id est diem, aut pressius Diariam (*Jom* enim est dies; inde *Jemina* est diaria), *et nomen secundæ Retsia*, id est Cassiam, *et nomen tertiæ Kerenhaphuc*, id est Cornustibii. Hæ ergo tres filiæ proprie a Jobo vocatæ sunt *Jemima*, *Ketsia*, *Kerenhaphuc*; sed Interpres nominum earum significata reddidit, quia ad ea allusit Job. Audi Nicetam : « Ideo, inquit, primam filiam Diem nominavit, quod ab obscurissima ærumnarum nocte ad felicitatem restitutam divinitus, quasi ad diei aspiciendam lucem, esset revocatus; secundam Cassiam appellavit, quod jam similis odoris quadam suavitate bonorumque voluptate frueretur; tertiam Amaltheæ cornu (sic enim vertunt Septuaginta) vocavit, quod vitam deinde vixerit omni bonorum genere pereffluentem. » Et Olympiodorus, atque ex eo Vatablus. Filias, ait, ita vocavit in monumentum utriusque fortunæ, prosperæ et adversæ, quasi jam ex tenebris ad diem et lucem, a fœtore sterquilinii, in quo sederat, ad fragrantiam; ex sordibus saniei et ulcerum, ad nitorem et elegantiam rediisset. Unde pro *cornu stibii*, R. Abraham vertit, *cornu*, vel *robur immutatum* (hoc enim significat Hebræum *haphuc*), scilicet ex infirmitate et adversitate in hanc fortitudinem et felicitatem, priori et pristina longe majorem. Tropologice Olympiodorus : Dies sumus, inquit, cum lucifer Domini ortus fuerit in cordibus nostris; Cassia, cum suavis Christi odor progressu virtutum evadimus; Cornu stibii, vel Amaltheæ, cum spiritualium charismatum ubertate complemur, et ad perfectionem properamus. Symbolice, S. Gregorius per tres hasce Jobi filias accipit tres status generis humani. Qui enim lux fuimus conditi, et nunc redempti, inquit, sumus Cassia, id est fragrantes fortitudine, patientia et pœnitentia, erimus aliquando Cornu stibii in clangorem et exsultationem æternæ laudis assumpti. Ita ipse in verba citata *Jobi* cap. XLII.

CANON. II. Metonymia crebro utuntur Prophetæ, æque ac Poetæ (utrique enim sunt vates); metonymia enim inter omnes figuras et schemata est elegantissima. Sic civitas capitur pro civibus, Samaria pro Samaritis, Jerusalem pro Hierosolymitis, idolum pro idololatris, templum pro sacerdotibus, schola pro discipulis, Bacchus pro vino, peccatum Jeroboam pro cultu vitulorum aureorum, Isaias pro suis oraculis, Vulcanus pro igne, cœlum pro cœlitibus, terra pro terrigenis, Ceres pro frugibus, bene moratæ urbes pro bene moratis incolis, mors pallida pro mortuis pallidis, sidera pro cœlo, penates pro domo, os pro vultu, cuspis pro telo, ignis pro incendio, arx pro urbe, acies pro oculis, Mars pro bello, vertex pro capite, Tellus pro terra, Neptunus pro mari, Pluto pro inferis, unda pro flumine, oliva pro oleo, toga pro pace, merces pro merito, peccatum pro supplicio, meritum pro præmio. Juxta hoc schema Trojam in Latio consignat Virgilius, dum ita canit :

> Non Xanthus tibi, non Simois, non Dorica castra
> Defuerint, alius Latio jam partus Achilles,
> Natus et ipse Dea.

Ubi Latinum Achillem vocat Turnum, Dorica castra Rutulos, Xanthum et Simoenta, Anienem et Tiberim, etc.

CANON. III. Ablativi, infinitivi gerundia suis verbis juncta, eorumdem significationem adaugent, et actionem complent, simulque important et indicant modum, quo ea fieri et peragi solet. Sic *videndo videre*, est clare et dilucide videre; quia visio fit media luce. *Audiendo audire* est recte audire et percipere; quia auditio fit auribus excipiendo, et mente retinendo verbum quod profertur. Sic *ore loqui*, vel *loquendo loqui*, est cordate vel præmeditate loqui : quia vere verbum oris est id, quod corde, id est mente, præconcipitur et præcogitatur.

CANON. IV. Oculus corporis significat oculum mentis, puta intellectum : sic et auris significat aurem mentis, puta voluntatem, quæ jussa audit, iisque obedit. Sic *Matth.* XIII, 9, dicitur : « Qui habet aures audiendi, audiat, » *q. d.* Qui habet voluntatem obsequentem et morigeram, hisce meis dictis obsequatur et obediat. Geminatio enim ejusdem vocis, puta *auris* et *audiendi*, significat perfectionem et complementum actionis, uti dixi *Canon.* III.

CANON. V. Metalepsis est crebra apud Prophetas hosce minores, qua verbum, vel nomen sumitur, non præcise pro eo quod significat, sed pro eo quod inde consequitur : ut *Osee* cap. II, 21 : « Exau-

diam cœlos, et illi exaudient terram, » hoc est, ego respondebo cœlis in siccitate tacite petentibus pluviam, qua terram sibi subjectam irrigent, nimirum eos ipsos nubibus complendo; et vicissim cœli respondebunt terræ sitienti et petenti pluviam, illam in eam distillando. Ex responsione enim intelligitur postulatio : hanc enim illa consequi solet; nemo enim respondet nisi rogatus : « Et terra exaudiet triticum et vinum, et oleum; et hæc exaudient Jezrahel, » *q. d.* Jezrahel, id est semen et populus Dei, puta Israelitæ petunt triticum, vinum et oleum, illisque quasi dicunt : Eia, date nobis copiam vestri, cibate et pascite nos; hæc vicissim dicunt terræ : Eia, esto fecunda, parturi nos, ut satiemus Jezrahel; terra rursum invocat cœlum : Eia, da mihi pluviam, ut germinare possim triticum, vinum et oleum. Cœlum denique invocat Deum : Eia, Domine, imple me nube, rore et pluvia, ut ea distillem in terram, eamque fecundem. Deus exaudit cœlum, dando ei nubes et pluviam : cœlum exaudit terram, distillando ea; terra deinde exaudit triticum, vinum et oleum, germinando et producendo ea : hæc denique exaudiunt Jezrahel, copiose germinando et nascendo, dandoque se Jezraheli in messem et cibum. Itaque omnium votis satisfit a Deo, qui omne animal implet benedictione; sed debito ordine et gradatione jam dicta.

Canon. VI. Prophetæ minores mira quadam harmonia majoribus concinunt; quia easdem pene res prænuntiant quas majores, puta captivitatem Assyriacam et Babylonicam, adventum Messiæ, Ecclesiæ sacramenta, etc. Voluit enim Deus oraculi sui tot testes dare, ut nemo de eo dubitare possit, cum idem omnes prænuntient, ac in omnibus consonent, in nullo dissonent. Hoc enim invincibile veritatis, veræque divinationis est argumentum, quo passim utuntur S. Augustinus *Contra Manichæos*, et Tertullianus *Contra Marcionem*, ut probent auctoritatem tam novi quam veteris Testamenti, ac utriusque auctorem fuisse Deum, ex eo quod per omnia unum alteri pulchra et discordi quadam concordia, velut voces diversæ et discordes in musico concentu, consonet et consentiat. Sicut enim umbra consentit, et adamussim correspondet corpori, sic et vetus Testamentum novo. Hinc minores Prophetæ majoribus sunt quasi suppares : quod enim hi fusius et fluentius, hoc illi concisius et nervosius dicunt. Ita Michæas suppar et æmulus est Isaiæ, imo ad verbum subinde idem cum eo dicit; ut cum cap. iv, 1, ait : « Et erit in novissimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium, » et cætera usque ad vers. 4. Eadem pene ad verbum habet Isaias cap. ii. Rursum quod Michæas de castris Sennacherib ait cap. v, 1. « Nunc vastaberis, filia latronis, obsidionem posuerunt super nos; » hoc idem de iisdem ait Isaias cap. xxxiii, 1. « Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? et qui spernis, nonne et ipse sperneris? » etc. Sic quod ait Osee cap. x, 8 : « Et dicent montibus, Operite nos; et collibus, Cadite super nos; » hoc Isaias cap. ii, 19, dicit : « Et introibunt in speluncas petrarum, et in voragines terræ a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. » Sic prophetia Abdiæ contra Idumæos, eadem est cum prophetia Jeremiæ contra eosdem cap. xlix, 14 et seq., ut patet conferenti utramque. Sic quod ait Nahum cap. i, 15. « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem , » totidem verbis habet Isaias cap. lii, 7. Sic quod ait Zacharias cap. ix, 9. « Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem : ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator; » iisdem verbis recenset Isaias cap. lxii, 11. Similia sunt perplura.

Canon. VII. Apud Prophetas, præsertim minores, creber est sarcasmus, id est hostilis irrisio, vel jocus cum amaritudine : qualis est ille Pyrrhi ad Priamum jamjam occidendum apud Virgilium, *Æneid.* II :

——Referes ergo hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori : illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Talis est *Proverb.* cap. i, 25 : « Despexistis omne consilium meum, etc. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis evenerit. » Sic regem Babylonis a Cyro cæsum irridet Isaias, cap. xiv, 12 : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? » Et Ezechiel regem Tyri, cap. xxviii, 12 : « Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti, etc., donec inventa est iniquitas in te : et ejeci te de monte Dei, et perdidi te, o Cherub. » Talis est illa gentium vox de Jerusalem : « Lapidetur, et aspiciat in Sion oculus noster, » *Mich.* cap. iv, 11.

Canon. VIII. Creber quoque est mycterismus, id est subsannatio, sive irrisio cum suspensione nasi, ac risus Sardonius, de quo Cicero lib. VII, epist. 26 *ad Fabium Gallum* : « Videris, inquit, mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδώνιον, significans futurum, ut, si Cæsar rerum potiretur, multis arridere atque applaudere cogerentur quæ magnopere displicerent : μυκτὴρ enim græce significat *nasum*, qui index est iræ et irrisionis. Unde Plinius lib. XI, cap. xxxvii : « Et altior (nasus) homini tantum, quem novi mores subdolæ irrisioni dicavere. » Hinc nasum suspendere, est tacite et vafre irridere. Unde Horatius, lib. I *Serm.* satyr. 6 :

Naso suspendis adunco.

Et Persius, satyra 1 *De Horatio* :

Callidus excusso populum suspendere naso.

Idem, *satyra* 5 :

Disce, sed ira cadat naso, rugosaque sanna.

Et Martialis, lib. I, *Epigram.* 32 :

> Et pueri (dicaces) nasum rhinocerotis habent.

Hinc *nasutus* vocatur qui docte novit alios irridere. Unde Martialis, lib. XIII, *Epigram.* 2 :

> Nasutus sis usque licet, sis denique nasus.

Ita Cicero subsannat Verrem, comparans eum verri, id est porco, *act.* III : « Homines, ait, negabant mirandum esse, jus tam nequam esse verrinum. » Verres enim et hominem, et suem significat; ac jus tam civile est, quam suillum. Et *act.* VI : « Siculi, ait, Sacerdotem exsecrabantur, qui verrem tam nequam reliquisset. » Nam C. Sacerdos Siciliæ prætura abiens, successorem reliquerat Verrem; et sacerdos, id est mactator, reliquit verrem, id est suem, quam non mactavit, utpote victimam fœdam et diis ingratam. Talis est *Michææ* cap. VI, 3 : « Popule meus, quid feci tibi? aut quid molestus fui? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Mosen et Aaron, et Mariam? » *q. d.* Quid mali tibi feci, o Israel! anne summa mea beneficia quæ in te contuli, maleficia æstimas, et ut talia mihi improperas? Liberavi te ex Ægyptio carcere, deduxi per Mosen usque in Chanaan : hæccine mihi objicis? non habes aliud quod mihi objicias. Similis est *Osee* cap. VII, 16 : « Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus : cadent in gladio principes eorum a furore linguæ suæ. Ita subsannatio eorum in terra Ægypti. » Et *Amos* cap. II, 13 : « Ecce ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum onustum fœno. » Et cap. IV, 12 : « Quapropter hæc faciam tibi, Israel; postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui, » *q. d.* Occurre, si potes, Deo te invadenti, cum illo manus consere, vim vi propulsa, si vales. Et *Isaiæ* cap. LVII, 13 : « Cum clamaveris, liberent te congregati tui, » *q. d.* Reliquisti me, o Sion! vade ergo ad Deos tuos : in tribulatione eos inclama, illi liberent te.

Canon. IX. Solent Prophetæ post oracula excidii et cædium, subjungere carmen funebre, sive epitaphia, vel ad majus pathos, vel ad leniendam oraculi atrocitatem. Ita Michæas, cap. II, 4, Samariæ exscindendæ hoc pangit carmen funerale : « In illa die sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate dicentium : Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata est. Quomodo recedet a me, cum revertatur qui regiones nostras dividat? » Simile Babyloni et Balsasari pangit Isaias, cap. XIV, 4. Et Ezechiel Tyro, cap. XXVI, 17 : « Quomodo, inquit, peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta? » etc. Et Ægypto, cap. XXXII, 19. Et Jeremias Hierosolymæ in Threnis. Porro primum orbis et commune Patriarcharum epitaphium exstat, *Gen.* V, 3 : « Vixit Adam nongentis triginta annis, et mortuus est. Vixit Seth nongentis duodecim annis, et mortuus est, » etc. Ita David Sauli et Jonathæ occisis hunc planctum planxit, II *Reg.* I, 19 : « Inclyti, Israel, super montes tuos interfecti sunt : quomodo ceciderunt fortes? Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia veniant super vos, etc., quia ibi abjectus est clypeus fortium. Sagitta Jonathæ nunquam rediit retrorsum, et gladius Saul non est reversus inanis. Saul et Jonathas amabiles, et decori in vita sua, in morte quoque non sunt divisi : aquilis velociores, leonibus fortiores. » Solebant enim in hoc carmine defunctorum virtutes et victorias decantare. Unde Virgilius, *Ecloga* 5, Daphnidis, id est Cæsaris, vel Quintilii Vari, cædem deflens, hoc ejus epitaphium, imo apotheosim canit :

> Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen,
> Daphnis ego in sylvis, hinc usque ad sidera notus.

Et paulo ante :

> Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
> Interitum, montesque feri, sylvæque loquuntur.
> Daphnis et Armenias curru subjungere tigres
> Instituit (*quia Cæsar sacra Liberi patris ex Armenia Romam transtulit*), Daphnis thyasos inducere Baccho,
> Et foliis lentas intexere mollibus hastas, etc.

Nimirum epitaphia hæc duplici fine inventa sunt. *Prior* est, ut viventibus sint mortis specula, eosque moneant vitam hanc esse comœdiam, in qua quisque personam agit vel rustici, vel regis, vel Pontificis, donec finiatur actio comica, vel tragica. *Posterior*, ut iisdem sint virtutum exempla et incitamenta. Ita Virgilius, XI *Æneid.* :

Epitaphiorum quatuor causæ. Prima. Secunda.

> Ite, *ait*, egregias animas, quæ sanguine nobis
> Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
> Muneribus.

Idipsum ad vivum in seipso repræsentavit moriens Augustus Cæsar, uti refert Suetonius in ejus Vita. Nam astantibus dixit : « Satisne belle, amici, personam nostram egimus? » Illis respondentibus : « Belle : Valete ergo, inquit, et plaudite; » ac reducta cortina animam exhalavit, significans vitam hanc esse fabulam, in eaque se egisse personam Imperatoris : eam se nunc in morte ponere, ac in terram, e qua formatus erat, redire; posteris autem fortunati imperatoris effigiem relinquere, ut jure singuli ei succedentes sibi acclamari optent : « Augusto felicior, Trajano melior. » *Tertio*, epitaphia hæc sunt heroicorum facinorum decora, æque ac defunctorum monumenta, ut vivant in memoria charorum et posterorum, itaque æternitatem nominis consequantur : hanc enim ex instinctu naturæ optat et ambit homo, quod ipsum signum est immortalitatis et æternitatis animæ, ac resurrectionis; nisi enim ipsa æterna esset, non ambiret æternam sui memoriam; nam ideo in mentibus hominum semper vivere exoptat, quia in seipsa semper vivit sentitque, et gaudet se vivere in mentibus aliorum. Adde, cum natura hoc æternitatis desi-

Tertia.

derium animis hominum inseverit, sequitur ipsos æternos esse. Natura enim nihil facit frustra, nec appetitus frustraneos inserit, aut a se insertos frustrari patitur. Denique *quartam* causam assignat S. Augustinus, scilicet ut pro defunctis fidelibus oretur. Audi eum, lib. *De Cura pro mortuis*, cap. IV : « Non ob aliud, ait, Memoriæ, vel monumenta dicuntur ea, quæ insignita sunt sepulcra mortuorum, nisi quia eos qui viventium oculis morte subtracti sunt, ne oblivione etiam cordibus subtraherentur, in memoriam revocant, et admonendo faciunt cogitari. » Et mox : « Cum itaque recolit animus, ubi sepultum sit charissimi corpus, ei occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis et precantis affectus. Qui cum defunctis a fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viverent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt. » Pergit deinde ostendere hæc monumenta non tantum esse vivorum solatia, sed et mortuorum adjumenta. Iisdem de causis quotidie in Martyrologio legimus sanctorum eo die defunctorum agones et triumphos.

Quarta.

CANON. X. Prophetæ minores, quia concisi sunt et pathetici, hinc affectibus abundant, eosque alternant et miscent, ut nunc peccatoribus minentur iram Dei, nunc blandiantur, nunc terreant, nunc consolentur, nunc irascantur, nunc misereantur, nunc fulminent, nunc gemant, nunc rideant, nunc plorent; perinde ut videmus homines in ira, mœrore, gaudio, vel desperatione constitutos, hosce affectus alternare; loquuntur enim quæcumque affectus varii et inter se pugnantes, puta nunc ira, nunc spes, nunc timor, nunc mœror, vicissim exsurgentes suggerunt. Hac de causa abundant hyperbatis, aposiopesibus, emphasibus aliisque figuris patheticis, quæ vel indignationem, vel misericordiam concitant; hinc etiam sententiæ sequentes, subinde immediate præcedentibus non sunt connexæ; sed eas quæ multo ante præcesserunt, respiciunt : ut *Michææ* cap. VII, 5, τὸ *Nolite credere amico*, non cohæret cum eo quod præcessit : « Nunc erit vastitas eorum, » sed cum eo quod superius dixit, vers. 2 : « Periit sanctus de terra, etc., vir fratrem suum ad mortem venatur. »

CANON. XI. Omnes Prophetæ pro fine et scopo habent Christum, in eumque toti collimant. Quocirca sæpe ad eum avolant; et quod observatione dignum est, omnes, excepto Jona et Nahum, expresse in Christo desinunt, in eoque oracula sua finiunt, quasi ei coronidem operis sui assignantes. *Primus* enim Osee, cap. ult. vers. 6, ita Christum pingit : « Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. » *Secundus* Joel, cap. III, 18, ita concludit : « Et erit in die illa (Evangelii) : stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, etc. Et Dominus commorabitur in Sion. » *Tertius* Amos, cap. IX, 11 : « In die illa, inquit, suscitabo tabernaculum David (puta regnum et Ecclesiam Christi), quod cecidit : et reædificabo aperturas murorum ejus, etc., ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos. » *Quartus* Abdias ita desinit : « Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau, et erit Domino regnum. » *Quintus* Michæas ita finit : « Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum? etc. Revertetur et miserebitur nostri : deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis. » Christus enim est veritas et misericordia, olim promissa Abrahæ et Patribus. *Sextus* Habacuc ita clare in Christo exsultans conquiescit : « Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo, » cap. III, 18. *Septimus* Sophonias, cap. ultim. vers. 9 : « Tunc, ait, reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi. » Et vers. 14 : « Lauda, filia Sion; jubila, Israel; lætare et exsulta in omni corde, filia Jerusalem, » etc. *Octavus* Aggæus ita concludit : « Ego movebo cœlum pariter et terram. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel (in Christo ex te nascituro), fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus; et ponam te quasi signaculum, quia te elegi. » Zorobabel enim hic repræsentat Christum, quasi pater filium. *Nonus* Zacharias, cap. ult. vers. 7 : « Et erit, ait, dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illa : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum. » *Decimus* Malachias ita finit in Elia, qui secundum Christi adventum præcurret : « Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum. » *Undecimus* Daniel pari modo, cap. XII, 2, oracula sua obsignat resurrectione et judicio Christi : « Multi, inquit, de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt : alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti : et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. » *Duodecimus* Isaias simili argumento librum terminat : « Assumam ex eis, inquit, in sacerdotes et levitas, dicit Dominus : quia sicut cœli novi et terra nova, quæ ego stare facio coram me, dicit Dominus : sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato, » etc. *Decimus tertius* Ezechiel, cum novam Jerusalem, puta Ecclesiam

Prophetæ desinunt in Christo.

Christi, descripsisset, in ea desinit, dicens : « Et nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem. » *Decimus quartus* Jeremias, Threnos ita claudit, cap. IV, 20 : « Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris : cui diximus : In umbra tua vivemus in gentibus. » Ita Prophetæ, Apostoli, Sanctique omnes quodlibet opus in Christo incipiunt, in Christo finiunt et desinunt, eique quasi centro cordis sui dicunt cum S. Nazianzeno : « A te principium, tibi desinet : » uti S. Paulus omnes omnino epistolas suas orditur a Jesu Christo, et pene omnes in eodem terminat. Vides hic, ut finis legis et Prophetarum, æque ac Apostolorum et Sanctorum, sit Christus. Sicut enim is qui aliquid vehementer amat, de eo crebro cogitat, loquitur, somniat: sic et Prophetæ quasi divini amoris sauciati vulnere, quo futurum Messiam ardebant, omnes suos cogitatus, verba et facta eo flectebant, ut illum quærerent, illum sonarent; illius denique, in quo uno salus et redemptio mundi posita erat, vitam, mores et mysteria, ubicumque commode possent, repræsentarent.

Canon. XII. Verba S. Scripturæ et Prophetarum diversos, imo contrarios subinde habent sensus, idque quia a diversis, imo contraria sentientibus proferuntur; vel diversas, imo contrarias causas, effectus aut fines respiciunt. Exemplum illustre est *Joan.* cap. XI, 50, ubi Caiphas de Christo ait : « Expedit vobis ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat. » Quibus verbis Caiphas intendebat significare expedire Judæis, ut Christum neci darent, ne Romani Judæam, quæ Christum quasi Messiam regem Judæorum Cæsari oppositum colebat, invaderent; quod sane politicum, scelestum et diabolicum erat consilium. Verum Spiritus Sanctus qui movebat linguam Caiphæ, non cor, ut ait S. Chrysostomus, per hæc ejus verba longe aliud intendebat significare, nimirum expedire ut Christus pro salute populi moreretur, ac morte sua redimeret Judæos, omnesque gentes; quod non intelligebat Caiphas. Unde subdit S. Joannes : « Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex (ideoque caput Ecclesiæ veteris) anni illius prophetavit (materialiter, non formaliter) quod Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. »

Sic IV *Reg.* VIII, 10, Hazael consulens Elisæum, rogansque an Benadad rex Syriæ a morbo revalesceret, necne, ab eo audit : « Vade, dic ei : Sanaberis : porro ostendit mihi Dominus, quia morte morietur. » Si sanabitur, quomodo morte morietur? An vero jubet Propheta Hazaeli, ut regi suo mentiatur? Absit. Itaque duo contraria significat hic Propheta, quorum utrumque erat verum. Prius, morbum regis non esse lethalem; unde ait: « Sanaberis, » scilicet quantum est ex parte morbi, *q. d.* Morbus tuus non est lethalis, morbo tuo non morieris; idque erat verum : posterius, « morte » tamen « morietur, » scilicet non naturali, sed violenta : nam Hazael regnum ambiens, et invadens, vers. 15 : « Tulit stragulum, et infudit aquam, et expandit super faciem ejus, » itaque suffocavit eum prætextu refrigerationis : « Quo mortuo, regnavit Hazael pro eo. »

Similis antiphrasis est III *Reg.* cap. XXII, 15, ubi Michæas Propheta consultus ab Achab rege Israel, an oppugnatio urbis Ramoth sibi foret prospera, necne, respondet : « Ascende, et vade prospere, et tradet eam Dominus in manus regis, » *q. d.* Quia vis ascendere, ascende, optoque ut prosper hic sit ascensus, urbsque tibi tradatur : verumtamen per prophetiam scio contrarium eventurum : scio enim quia ibi occideris, uti paulo post occisus est. Est ergo ironia, ut notant ibidem Abulensis et Vatablus.

Huc facit quod scribit Ambrosius Catharinus in *Vita S. Catharinæ Senensis*, lib. II, cap. XXVIII et XXIX, ipsi a Deo revelatos esse duos sensus illius orationis Christi in horto : « Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste : verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu, » *Matth.* cap. XXVI, 39. Sensus, inquam, novos et diversos, imo in speciem contrarios vulgari expositioni. Prior est, *q. d.* Pater mi, illico da mihi bibere calicem passionis, illum enim avidissime sitio ; da ut illico patiar et moriar : ardor enim meus patiendi nullas patitur moras, ne quidem horæ, vel instantis unius : fac ergo ut illico per me transeat, ac deinde a me transeat calix iste ut, per passionem meam abolita morte et peccato, illico redimam genus humanum, itaque ad te revertar, ut te fruar, mi Pater. Hoc enim Christus optabat secundum spiritum : optabat enim accelerare et absolvere opus redemptionis nostræ, ad quod a Patre erat missus. Unde ipse ait : « Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur, » *Lucæ* cap. XII, 50. Et paulo ante passionem : « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum. » Voluit dare exemplum S. Ignatio, Laurentio, Vincentio, aliisque generosis martyribus desiderandi cruces, et ambiendi martyria. Secundum carnem tamen optabat contrarium, nimirum, « transeat, » id est auferatur a me calix passionis. Porro hi duo sensus se invicem compatiuntur : poterat enim Christus unum orare secundum carnem, alterum secundum spiritum. Si poterat, probabile est eum fecisse. Nam si Apostolus ait, I *Corinth.* XIV : « Orabo spiritu, orabo et mente; » multo magis Christus orans carne, oravit et spiritu : spiritus autem desiderium erat contrarium desiderio carnis : caro ergo hisce verbis optabat transferri a se passionem, spiritus vero optabat eam accelerari, et celeriter pertransire. Posterior sensus illius orationis S. Catharinæ revelatus est hic : Videbat, inquit ipsa, Christus Dominus mul-

tos fore ingratos suæ passioni, mansuros in peccatis, ac damnandos, hic erat ei summus dolor, huncque vocat suum calicem, *q. d.* Transeat a me calix iste, id est, amove a me hunc dolorem, hoc tormentum, puta hunc numerum damnandorum : fac ut omnes meæ passionis ita sint participes, ut salventur. Et si hoc Christus absolute et efficaciter orasset, utique impetrasset; quia Pater nil negat Filio : sed maluit Christus ex reverentia se conformare Patris voluntati et justitiæ, ideoque subjunxit : « Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. » Ita S. Catharina. Hosce S. Catharinæ Senensis sensus citat et sequitur inter alios noster Ludovicus de Ponte, *Meditatione de oratione Christi in horto.* Verum hæc sobrie accipienda sunt, nec imitanda, nisi ex Dei revelatione, vel aliunde constet illos sensus intentos fuisse a Spiritu Sancto. Qua in re peccant multi concionatores, qui ex cerebro suo fingunt sensus S. Scripturæ, sæpe ipsi litteræ et menti Spiritus Sancti contrarios, contra quos egi superius, *Quæst.* III.

Simili modo vox carnis afflictissimæ est illa Job, maledicentis diei suo, cap. III, 2 : « Pereat dies in qua natus sum; » vox vero spiritus est : « Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum, » *Job* cap. I, 21. Sic vox carnis est illa *Jeremiæ*, cap. XX, 14 : « Maledicta dies in qua natus sum, etc. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei? » Vox vero spiritus : « Cantate Domino, laudate Deum : quia liberavit animam pauperis de manu malorum. » *Ibidem*, vers. 13. Sic sæpe aliud caro nostra orat, aliud per eamdem orationem petit et impetrat Spiritus Sanctus. Nam, ut ait Apostolus, *Rom.* cap. VIII, 26 : « Quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus : quia secundum Deum postulat pro sanctis. » Pari modo in Scriptura solerter secernendæ sunt sententiæ fidelium et piorum, a sententiis dictisque infidelium et impiorum, ut *Ecclesiastæ* cap. III, 19 : « Unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua utriusque conditio, etc., et nihil habet homo jumento amplius. » Quæ verba S. Gregorius, lib. IV *Dialog.* IV, Olympiodorus et alii interpretes, censent dici a Salomone, non in persona propria, sed in persona Epicureorum, negantium animæ immortalitatem. Sic in libro Job solerter distinguenda sunt verba Job a verbis Eliphaz, aliorumque amicorum ejus : illa enim probantur a Deo, hæc improbantur, *Job* cap. ult. vers. 7. Simili modo in Evangelio S. Joannis, secernenda sunt verba Judæorum Christo credentium, a verbis incredulorum. In eadem enim turba alii credebant Christo, alii non credebant. Unde contraria sentiunt et dicunt : illi enim probant, hi improbant dicta Christi. Quare videndum quid cuique sit tribuendum. Hoc canone multas solvemus antilogias, multa loca in speciem contraria conciliabimus.

CANON XIII. Hebræum כי *ki*, id est *quia, quoniam,* sæpe non causam significat, nec rationale est, sed exceptivum, vel adversativum, vel sermonis inchoativum, vel encliticum, et ornatus duntaxat gratia additum. Hinc *primo, ki,* id est *quoniam,* ponitur pro *quamvis, Psalm.* LXXVII, 20 : « Quoniam, » id est quamvis, « percussit petram, et fluxerunt aquæ, etc. Numquid et panem poterit dare, aut parare mensam in deserto? » *Habacuc* cap. II, 18 : « Quid prodest sculptile, quia, » id est quamvis, « sculpsit illud fictor suus? »

Secundo, ki, id est *quoniam*, est nota asseverationis, et capitur pro *sane, certe, enimvero,* Psalm. XVII, 30 : « Quoniam, » id est enimvero, « in te eripiar a tentatione. » *Psalm.* LI, 13 : « Quoniam, » id est sane, « si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique. »

Tertio, ki sæpe est nota initii sermonis, et periodum inchoat, uti videre est in Psalmis. Sic *Lucæ* cap. I, 61, dicitur : « Et dixerunt ad illum : Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. » *Osee* cap. XI, 1 : « Quia puer Israel, et dilexi eum. »

Quarto, ki, id est *quia,* ponitur pro *quod*, Luc. II, 13 : « Sicut scriptum est in lege Domini, quia, » id est quod, « omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. »

Quinto, ki, id est *quia*, sumitur pro *porro*, *ad hæc, insuper,* Sophon. cap. III, 9 : « Quia, » id est insuper, « tunc reddam populis labium electum. »

Sexto, ki ponitur pro אשר *ascer*, relativo, id est *qui,* Gen. IV, 25 : « Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem (hebraice *ki*, id est *quia*) occidit Cain. » *Exodi* XIII, 17 : « Non eos duxit Deus per viam terræ Philistiim, quæ (hebraice *ki,* id est *quia*) vicina est. »

Septimo, ki, id est *quia*, est adversativum, capiturque pro *sed*, II *Reg.* XVI, 18 : « Nequaquam, quia, » id est sed, « illius ero, quem elegit Dominus. »

Octavo, ki est nota temporis, significans *quando, cum,* Gen. cap. IV, 12 : « Cum (hebraice *ki*) operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos. »

Nono, ki est exceptivum, idem valens quod *nisi.* I *Reg.* XXX, 17 : « Et non evasit ex eis quisquam nisi (hebraice *ki*) quadringenti viri. » Est apocope, כי *ki* enim ponitur pro כיאם *kiim*, id est *nisi.*

Decimo, ki, cum geminatur, est disjunctivum, significans *aut, vel,* ut III *Reg.* cap. XVIII, 17 : « Aut (hebraice *ki*) in diversorio est, aut in itinere, aut certe dormit » vester Deus Baal.

Undecimo, est negativum, significans *ne, non,* Isai. cap. XXX, 21 : « Hæc est via, ambulate in

ea, et non (hebraice *ki*) declinetis, neque ad dexteram, neque ad sinistram. »

CANON XIV. Post schisma Jeroboam et decem tribuum a duabus, earumque rege Roboam, usque ad captivitatem Babylonicam, distinguuntur hæc duo nomina, *Israel* et *Juda*. *Israel* enim decem, *Juda* duas tribus significat. Post captivitatem vero Babylonicam, *Israel* et *Juda* pro eodem accipiuntur; scilicet pro duabus tribubus, tum quia in his solis perstitit familia et nomen Israelis, id est Jacobi Patriarchæ: cæteræ enim tribus toto orbe dispersæ fuerunt, tum quia multi fideles e decem tribubus junxerunt se Judæ. Tribus ergo Juda cæteras decem, quæ Israel vocabantur, complexa est. Ita S. Cyrillus, Ribera et Arias in cap. XII *Zachariæ*, 1. Sic Zacharias, pater Joannis Baptistæ, canit: « Benedictus Dominus Deus Israel, » id est Judæorum. Sic Christus ait se missum ad oves quæ perierunt domus Israel. Sic Evangelistæ sæpe nominant *Israel*; nec alium intelligunt, quam populum Judaicum, utpote qui solus ex stirpe Israelis restabat, eratque hæres promissionum Abrahæ et Israeli, id est Jacobo, a Deo factarum.

CANON XV. Verba activa Hebræorum sæpe non actionem et effectum, sed agendi virtutem, vim et potentiam significant. Sic Christus, *Joan.* I, vocatur « agnus, qui tollit peccata mundi : lux quæ in tenebris lucet, et illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, » scilicet quantum in se est, *q. d.* Christus in se habet virtutem tollendi peccata, dispellendi tenebras, et illuminandi omnem hominem, nimirum, nisi ipse oculos claudat et lucem hanc videre nolit, uti multi infideles et impii fecerunt, et faciunt. Simili modo dicimus : Hic ignis urit; hæc aqua humectat, id est, habet vim urendi, humectandi, etc., etiamsi sæpe nil urat, nec humectet. Ita intellige illud *Marci* cap. ult. : « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, » scilicet quantum est ex natura et vi fidei et baptismi ; si nimirum is qui credidit, leges et præcepta fidei, ac spiritum baptismo acceptum sequatur, et exsequatur in servandis Christi mandatis. Et illud *Joan.* cap. VI, 55 : « Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, » scilicet quantum est ex vi Eucharistiæ; cui tamen peccator obicem suis peccatis ponere potest, eamque elidere. Sic sæpe Scriptura cum enarret opera Dei, magis significat ea quæ facere potest, quam quæ reipsa facit, ut: « Qui respicit terram, et facit eam tremere : qui tangit montes, et fumigant, » *Psal.* CIII, 32 : « Qui præcipit soli, et non oritur, et stellas claudit quasi sub signaculo, » *Job* cap. IX, 7. Et clarius vers. 6 : « Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur, » hoc est, concutere et commovere potest. Sic Zacharias, cap. XII, 12, dicit quod omnes familiæ Judæorum, videntes Christum in cruce confixum, plangent, id est jure plangere poterunt et debebunt. Quem enim ad planctum non moveat Deus in cruce fixus? etiamsi de facto multi increduli eum non planxerint, sed subsannarint. Et *Amos*, cap. VIII, 10 : « Convertam, ait, omnes festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum, et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium. » Non est necesse omnes sacco indui, aut omnia capita decalvari; sed sensus est, *q. d.* Tanta erit clades, ut merito omnes possint saccum induere, et caput decalvare. Et *Isaiæ* cap. IV, 1 : « Apprehendent septem mulieres virum in illa die. » Id factum nusquam legimus ; sed sensus est, *q. d.* Tanta erit cædes virorum, ut vix unus maritus septem mulieribus reperiatur, ac consequenter ut septem mulieres pro uno marito certare possint, vel debeant, si more gentis suæ nubere velint.

CANON XVI. Prophetæ, præsertim Zacharias, sæpe utuntur apologis, tum ad obscuritatem, quæ propria est prophetiæ, tum ad elegantiam, tum ad excitandam auditorum torpentium, imo oracula Dei aversantium iisque adversantium, attentionem : sicut Demosthenes judicum oscitantium attentionem excitavit, narrando fabulam mulionis, de umbra asini in ardente sole contendentis cum asini conductore. Ea enim curiositas hominum, ut ad fabulas et res novas aures arrigant, ad graves et serias demittant, velut iniquæ sortis aselli. Insignis apologus est Joas filii Gedeonis, dictatus ab eo contra Sichimitas qui regem sibi crearant spurium et tyrannum Abimelech, *Judic.* cap. IX, vers. 8 : « Ierunt, ait, ligna, ut ungerent super se regem : dixeruntque olivæ : Impera nobis. Quæ respondit : Numquid possum deserere pinguedinem meam, qua et dii utuntur et homines, et venire ut inter ligna promovear? Dixeruntque ligna ad arborem ficum : Veni, et super nos regnum accipe. Quæ respondit eis : Numquid possum deserere dulcedinem meam fructusque suavissimos, et ire ut inter cætera ligna promovear? Locutaque sunt ligna ad vitem : Veni, et impera nobis. Quæ respondit eis : Numquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum et homines, et inter ligna cætera promoveri? Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum : Veni, et impera super nos. Quæ respondit eis : Si vere me regem vobis constituitis, venite et sub umbra mea requiescite : si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, et devoret cedros Libani, » sensus est, *q. d.* Vos, o Sichimitæ, elegistis vobis in regem Abimelech parricidam et tyrannum, quasi rhamnum, qui proinde vos punget et cruciabit. Justo ergo Dei judicio vobis eveniet, ut lis et bellum inter vos et Abimelech concitetur, quo et vos ipsum conficiatis et ipse vicissim vos, ut utrique pereatis. Tyrannus enim in suos, etiam nobilissimos, si, ut communiter fit, ob tyrannidem ei litem moveant, exitium immittit; quo tamen et ipse afflatur pariter, interitque, uti in plerisque tyrannis visum est. Ve-

Apologis utitur Zacharias.

Et Joas.

rus Propheta fuit Joas, nam Sichimitæ et Abimelech se invicem confecerunt. Similis apologus est Joas regis Israel ad Amasiam regem Juda, se provocantem ad bellum : « Carduus, ait, Libani misit ad cedrum quæ est in Libano, dicens : Da filiam tuam filio meo uxorem. Transieruntque bestiæ saltus quæ sunt in Libano, et conculcaverunt carduum. » Apologum explicat dicens : « Percutiens invaluisti super Edom, et sublevavit te cor tuum : contentus esto gloria et sede in domo tua : quare provocas malum ut cadas tu et Judas tecum ? » IV *Reg.* cap. XIV, 9. Similis est *Zachar.* cap. XI, vers. 2 : « Ulula, abies, quia cecidit cedrus, » *q. d.* Ululate, plebeii, quia ceciderunt magnates; et vers. 1 : « Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuos, » hoc est, aperi, o Jerusalem, portas tuas Tito et Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Idem, toto cap. V, eleganti apologo describit captivitatem Judæorum in Babylone, per mulierem impositam amphoræ, et ab alis milvinis translatam in Sennaar, id est in Babylonem. Plurimi similes sunt apud Zachariam et cæteros Prophetas, quos paulo post inter Hieroglyphica, vel ænigmata, ordine recensebo.

CANON XVII. Prophetæ subinde alludunt ad fabulas gentilium et poetarum, tum quia hæ fabulæ apud Gentiles erant tritæ et celebres; tum quia subinde non tam fabulæ, quam ænigmata, aut mythologiæ sunt, ad morum informationem compositæ; quales sunt fabulæ Æsopi, quæ magnam sapientiam et prudentiam continent : ethicam enim docent per appositas rerum fictiones et fabulas. Hinc celebris fuit apud veteres theologia μυθική, id est *fabulosa* (et mythologi habiti sunt philosophi, imo theologi) de qua Fulgentius librum scripsit, ejusque meminit S. Augustinus, lib. VI *De Civit.* cap. V, et Eusebius, lib. III *Præpar.* cap. II. Sic Malachias, cap. IV, 2, dicens : « Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, » alludit ad fabulam phœnicis; quia phœnix symbolum est et ænigma solis, qui radiis suis quasi pennis vestitur, iisque vitam et sanitatem cunctis viventibus impertit. Sensus ergo est, *q. d.* Orietur Christus, qui a morte redivivus quasi phœnix, id est quasi sol salutaris, radiis gratiæ et gloriæ suæ, velut pennis contingens justos mortuos et sepultos, eos a morte ad vitam suscitabit, sanabit, beabit et glorificabit. Sic *Judith* XVI, vers. 8, dicitur : « Nec filii Titan percusserunt eum, » Holofernem. Ubi alluditur ad fabulam Titanum, quos poetæ fabulantur fuisse gigantes cœli et terræ filios, ac bellum gessisse cum Jove, ab eoque fulmine adactos in Tartara; de quibus Virgilius, VI *Æneid.* :

> Hic genus antiquum terræ, Titania pubes;
> Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.

Non quod fabulas poetarum approbet S. Scriptura, sed ut loquatur more vulgi, ejusque sermone rem veram significet; quia « non bene possumus intelligere quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ usu didicimus, et errore combibimus, » ait S. Hieronymus, in cap. V *Amos*, vers. 8, et S. Gregorius, lib. IX *Moral.* cap. VI, præsertim quando fabulæ ex S. Scriptura ortum ducunt, uti Pererius aliique viri docti censent fabulam Titanum originem accepisse ex historia et factis gigantum, *Genes.* VI, 4, et XI, 4. Filii ergo Titan, per catachresin vocantur bellicosissimi et robustissimi gigantes, quales poetæ nuncupant, censentque fuisse Titanes. Unde explicando subdit Scriptura, *Judith* cap. XVI, 8 : « Nec excelsi gigantes opposuerunt se illi : sed Judith filia Merari in specie faciei suæ dissolvit eum. » Ita S. Hieronymus, in cap. III *epist. ad Galat.* sub initium. Sic Isaias, cap. XXXIV, 14, alludit ad fabulas Onocentaurorum et Lamiarum, ut ibi dixi. Sic *Job* cap. XLII, 14, filia Job, quæ hebraice et a Nostro vocatur *Cornu stibii*, a Septuaginta nuncupatur *Cornu Amaltheæ*, quam poetæ fingunt esse capram altricem Jovis. Sic *Job* XXI, 33, dicitur : « Dulcis fuit glareis Cocyti; » glarea est terra prope fluvium, arenosa et lapidosa. Cocytus est fluvius in Arcadia, a Styge palude fluens, quem inferorum esse fluvium poetæ finxerunt, eo quod in illam paludem multa cadavera conjiciebantur, ut cito exederentur. Veterum enim sepulcra erant juxta flumina, ut cadavera flumine consumerentur, eoque purgaretur aer. Sensus ergo est, quasi dicat : Impio bene convenit cum sepulcro; nihil enim ibi mali sentit, sed in eo dulciter et suaviter quiescit, uti Poetæ fingunt defunctos quiescere in Cocyto. Mystice S. Gregorius : Impius, ait, dulcis est Cocyto id est diabolo et inferno, qui morte et pœnis improborum gaudet et pascitur. Alludit itaque Job ad fabulam tritam Cocyti : dictus enim est Cocytus ἀπὸ τοῦ κωκύειν id est *lugere*; luctus enim convenit mortuis. Hinc Cocytum fingunt vicinum Acheronti. Audi Virgilium, lib. VI *Æneid.* :

> — Tenent media omnia silvæ,
> Cocytusque sinu labens circumfluit atro.

Et Claudianum :

> — Presso lacrymarum fonte resedit
> Cocytus, Acheron tacitis obmutuit undis.

Rursum Virgilium, VI *Æneid.* :

> Acheron omnem Cocyto eructat arenam.

Ubi Servius ad physiologiam hoc figmentum pertinere ait, quod qui caret gaudio, sine dubio tristis est : tristitia autem vicina luctui est, qui ex morte procreatur; recte ergo in Cocytum per Stygem arenas eructare suas Acherontem fingit Virgilius. Quocirca jure hæc quasi fabulosa ridet Cicero, *Tuscul.* I : « Dic quæso, ait, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? » Sic Amos, cap.

v, 8, ait de Deo : « Facientem Arcturum et Orionem. » Ubi alludit ad fabulas poetarum; ex illis enim imposita sunt nomina stellis. Unde Virgilius :

> Arcturum, pluviasque Hyadas geminosque Triones;
> Armatumque auro circumspicit Oriona.

Canon XVIII. Ex titulo prophetiæ sæpe colligere licet qualis sit futura, an tristis, an læta, an mixta. Nam cum titulus ejus est משׂא *massa* id est onus, vel pondus, signum est evidens tristem fore. Onus enim significat pondus grave et importabile vindictæ et pœnæ, ex certo et irrevocabili Dei decreto inferendum impiis, ut duram eorum cervicem premat et curvet, vel frangat, qui Dei patientiam exspectantem eos ad pœnitentiam contempserunt, et in sceleribus suis obdurati perstiterunt. Unde sæpe significat plenum urbis et gentis excidium, ut : « Onus verbi Domini in terra Hadrac, et Damasci requies ejus, » *Zachar.* cap. IX, 1 : « Onus verbi Domini super Israel, » *Zachar.* cap. XII, 1. Onus domus Achab, quo excisa est ejus familia, IV *Reg.* IX, 25. Vide *Jerem.* XXIII, 33 et seq. Cum vero titulus prophetiæ est « visio, » vel certe « verbum Domini, » tunc ordinarie læta est « et prospera pollicetur, sive post comminationem meliora promittit, » ait S. Hieronymus in cap. XXIII *Jerem.* sub finem. Cum denique titulus est : « Onus visionis, » ut *Isai.* XXII, 1 : « Onus verbi Domini, » ut *Malach.* cap. I, 1, tunc partim tristis est, partim læta. Hic canon S. Hieronymi crebro verus est, non tamen semper. Nam visio exhibita Jeremiæ, cap. I, et Joeli, cap. I, et Amos, cap. I, et Nahum, cap. I, nil fere lætum habet, sed omnia tristia, ac proinde onus includit, uti recte advertit Ribera, *Ose.* cap. I, 1. Porro solus Abdias prophetiam suam inscribit, et vocat Visionem : Nahum vero, Habacuc et Malachias eam inscribunt Onus; cæteri omnes Prophetæ minores eam inscribunt Verbum Domini. In decursu tamen prophetiæ, illam subinde visionem nuncupant, ut ejus certitudinem indicent. Visus enim omnium sensuum est certissimus. Unde Theophrastes apud Rhodiginum, lib. X, cap. XXVIII, visum scite appellavit formam sensuum : quia scilicet experimenta illorum ille solus quasi actuat, perficit et certificat. Et S. Augustinus, lib. X *Confess.* cap. XXXV, experientiam sensuum, et eorum quasi fidei resolutionem, in visu sitam esse docet; quocirca omnes sensus quasi oculatos exhibentes, dicere solemus : Vide ut sapiat, vide ut sonet, etc. Et Aristotelis gnome est lib. II *Metaphys.*, finem contemplationis esse veritatem visam; unde et beatitudo nostra consistit in visione Dei : Prophetæ ergo abstracti a cæteris rebus, et mentis intuitum figentes in contemplatione unius simplicis veritatis, habuerunt prægustum quemdam et initium beatitudinis, juxta illud Apostoli, I *Corinth.* XIII : « Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, » quæ verba citans S. Augustinus, lib. I *De Trinitat.* cap. VIII : « Hic, inquit, nobis contemplatio promittitur, actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum. »

In visum fit fidei sensuum resolutio.

Exstasis differt a prophetia.

Canon XIX Differunt prophetia et exstasis. Prophetæ enim sæpe viderunt futura sine exstasi; subinde tamen fuerunt alienati a sensibus, raptique in exstasim, uti contigit Adæ, *Gen.* II, 21, Abrahæ, *Gen.* XV, 12, S. Petro, *Actor.* X, 10, et S. Joanni in *Apocalypsi* (quæ exstases ordinarie factæ sunt, fiuntque per angelos : hi enim sunt administri Dei); omnibus enim hisce locis græce est ἔκϛασις, quæ proprie est raptus mentis alienatæ a sensibus in aliquid sublimius. Unde S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. XXII, docet in exstasi mentem a sensibus avulsam dormire mundo, sed laboriosius vigilare Deo. « Est ergo extasis dormitio vigilans, seu vigilia dormiens, » juxta illud *Cant.* V : « Ego dormio, et cor meum vigilat, » *q. d.* Sensus meus dormit, sed mens vigilat. Nota : S. Thomas, Quæst. XIII *De Verit.*, art. 2, ad ult., et II II, *Quæst.* CLXXV, art. 3, ad 1, et in II *Corinth.* XII, lect. 1, docet quod excessus mentis, exstasis et raptus aliquando contingat sine alienatione mentis a sensibus, nimirum cum quis exterioribus sensibus et rebus utitur, sed tota ejus intentio divinis contemplandis et amandis vacat, qua ratione S. Dionysius, cap. IV *Divin. nom.* asserit quod divinus amor exstasim facit : amor enim transfert amantem a se in Deum amatum. Anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat; magis est ergo in Deo, quam in seipsa. Unde S. Bonaventura, tract. *De Gradibus contempl.* : « Exstasis, ait, est, deserto exteriori homine, sui ipsius super se voluptuosa quædam elevatio, ad superintellectualem divini amoris fontem. » Aliter vero et secundum magis usitatam significationem : « Fit, inquit S. Thomas, dictus excessus mentis, exstasis et raptus, cum aliquis etiam actu ab usu sensuum et sensibilium rerum abstrahitur ad aliqua supernaturaliter videnda; idque per abstractionem a sensibus externis ad imaginariam visionem, vel ab imaginatione quoque ad intellectualem; et hoc iterum aut per intelligibiles immissiones, aut secundum quod intellectus videt Deum per essentiam. » Quod S. Thomas censet concessum S. Paulo in raptu, II *Corinth.* XII, 2; sed contrarium est verius, scilicet S. Paulum non vidisse Dei essentiam, ut ibidem ostendi. Cæteris vero ut Adæ, Abrahæ, S. Petro et S. Joanni, censet exstasim contigisse per abstractionem a sensibus, sed cum imaginaria visione, quod verum est, et liquet ex locis citatis Scripturæ. Ordinarie enim mens in cognitione utitur phantasmatibus; unde licet rapiatur, habet tamen comites cogitationes phantasiæ.

Porro opera dæmonis, imo vi morbi, posse aliquem alienari a sensibus, rapique in exstasin quasi naturalem, docet noster Delrio lib. II *Disquis. Magic.* Quæst. XXV, ubi refellit Cardanum, qui asserit, « cum libeat, posse quempiam vi naturali rapi; » et Bodinum, qui censet « in ejus-

modi exstasi animam reipsa migrare de corpore. » Denique S. Augustinus, lib. XII *De Genesi ad litter.* cap. XXVI : « Cum rapitur, inquit, anima ad ea visa, quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, omnino a sensibus corporis avertitur, amplius quam in somno solet; sed minus quam in morte. » Nam in somno non ita avertitur a sensibus, quin illi levi sono, motu pulsuque evigilent; in exstasi autem nullum motum, sonum pulsumque, etiamsi acrius vellicetur aut pulsetur, sentit : in morte vero avertitur non tantum a sensibus externis, sed etiam internis, imo a toto corpore, ita ut illud amplius non informet, nec animet aut vivificet.

Lingua Dei ad animam. Jam vero linguam, qua loquitur Deus animæ, et anima Deo, pie explicat S. Bernardus, serm. 45 *in Cantic.*: « Verbum et anima, inquit, habent linguas suas, quibus se alterutrum alloquantur, præsentesque indicent. Verbi lingua, favor dignationis ejus : animæ vero, devotionis fervor. Elinguis est anima atque infans, quæ hunc non habet, et non potest illi esse sermocinatio cum Verbo : ergo cum hujusmodi linguam suam movet, volens ad animam loqui, non potest anima non sentire. Vivus est enim sermo Dei, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ. Et rursum cum suam linguam anima movet, Verbum latere multo minus potest, non solum quia ubique præsens, sed quia nisi ipso stimulante, devotionis lingua minime ad loquendum movetur. Verbo ergo dicere animæ : Pulchra es, et appellare amicam, infundere est unde amet, et se præsumat amari. » Et S. Gregorius, lib. V *Moral.* XX, explicans illud *Job*, cap. IV, 12 : *Quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus* : « Venas, inquit, superni susurri auris cordis furtive suscipit, quia subtilitatem locutionis intimæ afflata mens, et raptim et occulte cognoscit : nisi enim se ab exterioribus desideriis abscondat, interna non penetrat : occultatur autem ut audiat, et audit ut occultetur; quia et subtracta a visibilibus, invisibilia conspicit; et repleta invisibilibus, visibilia perfecte contemnit. » Cum ergo loquitur Deus animæ, et illa loquentem audit; non duæ actiones sunt, sed una eademque, quæ ut a Deo proficiscitur, vocatur *locutio*; ut recipitur in homine, vocatur *auditio*. In phantasia loquitur Deus per Angelos, in mente per se. Solus enim ipse illabi potest immediate intellectui et voluntati, quod facere nequit Angelus. Angeli autem in phantasia loquuntur, per motum humorum et spirituum animalium, in quibus deferuntur internæ rerum species : nimirum ita illos commiscendo et componendo, ut hanc illamve speciem, et consequenter rem quam volunt, phantasiæ, et per phantasiam intellectui repræsentent. Varios locutionis Dei et Angelorum modos recenset S. Gregorius, XVIII *Moral.* II.

CANON XX. Prophetia omnis cum sit supernaturalis, exposcit pariter lumen supernaturale, quod vulgo propheticum vocatur : sicut enim ad visionem corporalem tria requiruntur, scilicet *primo*, objectum emittens sui speciem in oculum; *secundo*, lumen objectum illuminans; *tertio*, ipsa visio, puta oculus recipiens speciem, et per illam objectum illuminatum inspiciens et videns, eaque ratione visionem in se eliciens et producens; ita pariter ad visionem propheticam requiruntur tria, scilicet *primo*, objectum, puta res futura quæ prævidetur; *secundo*, lumen propheticum mentem Prophetæ elevans, ut quasi ex alto eminus rem futuram videat; *tertio*, ipsa visio et cognitio rei futuræ. Porro lumen propheticum non est aliud quam ipsa Dei illustratio et revelatio, sive locutio interna qua mentem Prophetæ illustrat, eique revelat futura; quæ partim Dei est, quatenus a Deo immittitur, partim Prophetæ, quatenus in ejus mente recipitur, imo in ea, et per eam vitaliter concurrentem a Deo producitur, qua Dei est, vocatur *illustratio*; qua Prophetæ est, vocatur *visio*, auditio, cognitio, ut dixi in fine *Can.* XIX. Lumen ergo hoc, sive illustratio est instar coruscationis, vel fulguris spiritalis mentem perstringens et illustrans (juxta illud *Psalm.* LXXVI, 19 : « Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. » Et illud *Psalm.* CXLIII, 6 : « Fulgura coruscationem, et dissipabis eos »), qua mens certo cognoscit rem futuram quæ a Deo revelatur, et simul eam non a dæmone, sed a Deo revelari, uti fit in actu fidei : illius enim objectum materiale est res revelata, formale revelatio divina, vel ipse Deus revelans. Ideo enim fide credo Deum esse trinum et unum, quia Deus ipse, qui est prima veritas, quæ nec falli, nec fallere potest, id revelavit. Quocirca Prophetæ excipientes Dei revelationem, fide divina tenebantur credere tam sua oracula, quam illa sibi revelata esse a Deo. Lumen propheticum quod

Similes illustrationes, quasi coruscationes sentiunt sæpe viri spirituales, præsertim vacantes orationi et contemplationi, quibus mens eorum partim illustratur ad clarius et sublimius cognoscenda attributa Dei, vaticinia Prophetarum, aliaque mysteria fidei et Scripturæ : partim amore Dei rerumque cœlestium afflatur et accenditur. Similes sentiunt subinde peccatores, cum Deus eis immittit cogitationes et illuminationes pias de morte, de judicio, de brevitate vitæ, de vanitate concupiscentiarum, de inferno, de cœlo, quibus clare vident se male et imprudentur agere, ac in periculo salutis versari, ideoque timore et dolore percelluntur, qui eos impellit ad pœnitentiam vitæque mutationem. Porro istæ illustrationes menti non sunt liberæ, sed necessario in ea recipiuntur, cum Deus illas ei immittit : perinde ac visio fulguris aperto ac vigilanti oculo est necessaria, non libera : iis tamen receptis, libera manet mens, ut circa eas liberum fidei actum eliciat, libereque credat illa esse vera, atque exinde alios liberos doloris, pœnitentiæ, amoris, alia- Est necessarium, non liberum menti.

rumque virtutum actus in se concipiat et efformet. Illustrationes enim, quas intellectui, et pii impulsus affectusque, quos voluntati Deus immittit et indit, sunt gratiæ prævenientes, et excitantes mentem peccato vel torpore sopitam, ut evigilet, et iis libere cooperetur, itaque in se actus pœnitentiæ, timoris, amoris et heroicarum virtutum producat. Pro talibus ut scilicet crebro eas nobis immittat Deus, continue orare debemus. Ex iis enim omnis noster profectus et salus pendet. Ita pro iis orat Psaltes *Psalm.* XII, 4 : « Illumina, ait, oculos meos, ne unquam obdormiam in morte : ne quando dicat inimicus meus : Prævalui adversus eum. » *Psal.* XVII, 19 : « Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine : Deus meus, illumina tenebras meas. » *Psalm.* XXXIII, 6 : « Accedite ad Deum, et illuminamini. » *Psalm.* LXVI, 5 : « Deus misereatur nostri, et benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos. » *Psalm.* LXXV, 5 : « Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis. » *Isai.* cap. LX, 1 : « Surge, illuminare, Jerusalem : quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. » *Luc.* cap. I, 79 : « Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent. » *Joan.* cap. I, 9 : « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » *Ephes.* cap. V, 14 : « Exsurge qui dormis, et illuminabit te Christus. » *Psalm.* XXVI, 1 : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo ? » *Job* cap. XI, 17 : « Quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam : et cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer. » *Psalm.* XCVI, 4 : « Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ. » *Ezech.* cap. I, 13 : » Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens. Et animalia ibant et revertebantur in similitudinem fulgoris coruscantis. » *Job* cap. XXXVI, 29 : « Si voluerit, etc. fulgurare lumine suo desuper. » *Psal.* LXXXIX, 17 : « Sit splendor Domini Dei nostri super nos : et opera manuum nostrarum dirige. » *Isai.* cap. LVIII, 11 : « Implebit splendoribus animam. » *Habac.* cap. III, 4 : « Splendor ejus ut lux erit. » *Baruch* cap. IV, 2 : « Ambulabimus per viam ad splendorem ejus. »

Illustrationes piæ quam optandæ?

In anima moribundi, vel maniaci non est vis divinandi.

CANON XXI. Ex dictis patet errare veteres Philosophos, qui censuerunt divinationem fieri naturaliter : nam in anima inesse vim fatidicam, puta virtutem divinandi, præsertim dum ea morti vicina est, aut melancholia, mania, vel furore poetico exagitatur. Ratio eorum erat, quod anima habeat aliquid divinitatis, sitque quasi divinæ particula auræ : creata enim est ad imaginem Dei ; ergo et divinationis Deo propriæ est particeps. Ita censuit Plato dialog. *De Natura* : « Quod, inquit, dementiæ humanæ Deus divinandi vim dederit, illud argumento esse potest, quod nemo dum sanæ mentis est, divinum et verum vaticinium ullum assequitur ; sed cum vel somno prudentis vis præpedita est, vel oppressa morbo, vel divino aliquo raptu a sua sede dimota, fieri divinatio solet. » Et in *Apolog. pro Socrate*, ex ejus mente asserit eos qui proximi sunt morti solere divinare. Et Aristoteles, in *Problem.* sect. XXX, probl. I : « Multi, inquit, propterea quod ille calor sedi mentis in vicino est, morbis vesaniæ implicantur, aut instinctu lymphatico infervescunt : ex quo Sibyllæ efficiuntur, et Bacchæ, et omnes qui divino spiraculo instigari creduntur, cum scilicet id non morbo, sed naturali intemperie accidit. » Similia habet Cicero, lib. I *De Divinat.* additque rationem : « Cum est, inquit, somno sevocatus animus a societate et contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura providet. Jacet enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et vivit animus. Quod multo magis faciet post mortem, cum omnino ex corpore excesserit : itaque appropinquante morte multo est divinior. » Quocirca concludit triplicem esse divinationem ; « omnem enim divinandi vim a Deo, a fato, et a natura dimanare. » Et lib. II : « Sæpe audivi, ait, poetam bonum neminem sine inflammatione animorum exsistere posse, et sine quodam quasi afflatu furoris. » Nam

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.
Impetus ille sacræ semina mentis habet.

Idem censuit Porphyrius, uti refert Jamblicus, lib. *De Myster. Ægypt.* § *De somnis divinis.* Videtur huic sententiæ favere S. Augustinus, lib. XII *Confess.* citatus a S. Thoma, I part. *Quæst.* LXXXVI, art. 4, ad 2 : « Anima, inquit, habet quamdam vim sortis, ut ex sui natura possit futura cognoscere ; et ideo quando retrahitur a corporis sensibus, et quodam modo revertitur ad seipsam, fit particeps notitiæ futurorum. » Sed recte eum excusat, mentemque ejus explicat ibidem D. Thomas, dicendo animam separatam a sensibus fieri aptam et dispositam, ut recipiat impressiones Dei, Angelorum, vel dæmonum, ac per eas accipiat notitiam futurorum, quam non habet ex seipsa ; et hoc duntaxat velle S. Augustinum. Adde, quæsivi hæc verba studiose in S. Augustino, nec hactenus ea reperire potui. Illud tantum reperi lib. IV *Confess.* cap. III, et lib. VII, 6, mathematicos planetarios subinde divinare, et futura prædicere, non arte, sed sorte, puta casu, quod verum est, nec ad rem præsentem facit, imo ejus oppositum insinuat : inter multa enim quæ prædicunt, subinde casu verum tangunt, dicuntque ; ergo non naturæ vi, non artis certitudine, sed sortis casu conjectant verumque attingunt, quasi aleatores rei futuræ.

Hæc Philosophorum sententia est erronea, et repugnans non tantum S. Scripturæ, sed et Philosophiæ. De fide enim est prophetiam esse opus divinum, et prænotionem futurorum contingentium esse dotem propriam Deo, adeoque esse notam et indicem divinitatis. Nam, ut ait Tertullianus, *Apolog.* XX : « Testimonium divinitatis est

veritas divinationis. » Unde Deus cum idolis decertans : « Annuntiate, inquit, quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos, » *Isai.* cap. XLI, 23. Et S. Petrus, *epist.* II, cap. I : « Omnis, inquit, prophetia propria interpretatione non fit : non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirante locuti sunt sancti Dei homines. » Hinc et Prophetæ omnes passim hunc titulum oraculis suis præfigunt : « Verbum Domini : Hæc dicit Dominus, » etc. Prophetia ergo est verbum a Deo præscitum et prædictum, non ab homine. Ratio physica est, *prima*, quia futura contingentia sunt plane indeterminata : determinabuntur enim ab agente libero; cum scilicet voluntas libera in tempore futuro, libere ad alteram contradictoriorum partem se determinabit. Ergo impossibile est ut homo, dæmon, vel angelus ea determinate præsciat et præcognoscat; sed id est virtutis et omniscientiæ divinæ, quæ infinita mentis suæ acie et vi prævidet quid libera voluntas tali tempore, loco et circumstantiis sit electura et determinatura. *Secunda*, mens humana pendet a phantasia et sensibus. Nihil enim est in intellectu, quod non fuerit prius in sensu, ut ait Aristoteles. At futura contingentia nullo sensu percipi possunt : ergo nec ab homine intelligi queunt, non magis quam a cæco colores videri. *Tertia*, quod non exsistit vel in se, vel in sua causa, ab homine et angelo cognosci nequit. At futura contingentia nec in se, nec in suis causis adhuc futuris et indeterminatis, exsistunt. Ergo ab homine et angelo prænosci nequeunt. Ita S. Augustinus, lib. *De Divinat. dæmon.*, et S. Thomas, II II, *Quæst.* IV, art. I, ad 3.

Prophetia est verbum Dei revelans rem futuram.

Maniaci quomodo divinent?

Porro argumentum Platonis et Ciceronis tantum probat animam, cum morti vicina separatur a sensibus, aut cum amore, vino, igne, mania, bile, etc., incalescit, excitari et acui, ut quasi se supra se attollat, videatque et cognoscat ea quæ alias non videret et cognosceret; sed intra terminos et limites naturæ. Unde tunc præsagit ea, ad quæ vel ipsa bilis et humor inclinant, vel quorum causas et principia videt, vel quæ spiritus animales excitati et fervidi naturaliter ei suggerunt, ut patet in poetis. Quocirca viri prudentes simili praxi utuntur, cum carmen, orationem aut concionem, vel quid aliud componere volunt : curant enim ut corpus et caput igne, somno, veste, etc., incalescat, itaque calente cerebro sua componunt. Calor enim excitat spiritus animales, qui excitati multos et insignes conceptus suggerunt; sed deinde defervescente calore, ea relegunt, seligunt, judicant, digerunt. Ingenium enim in calore consistit, judicium in frigore. Unde juvenes ingenio et inventione pollent, senes judicio et censura, utpote qui habent sedatas passiones, frigidosque affectus. Adde sæpe in maniacis immiscere se dæmonem, et suggerere ea quæ remota sunt, vel futura : illa enim præsciunt ex probabili et subtili conjectura causarum præcedentium. Hac enim conjectandi vi et sagacia mens eorum acerrima, præ homine prædita est : sanctis vero in morte suggerunt subinde angeli, vel Deus oracula de futuris, uti contigit Jacobo, *Genes.* XLIX, et Mosi, *Deuter.* XXXIII. Altera Philosophorum ratio, petita ab imagine, non concludit. Anima enim est imago Dei naturalis, non supernaturalis : quocirca naturaliter tantum naturalia Dei attributa repræsentat, et participat; qualia sunt intellectus, voluntas, memoria, cognitio, amor, libertas, etc., non vero supernaturalia, qualis est prævisio futurorum contingentium, vis patrandi miracula, charitas, gratia, gloria, beatitudo, etc. Adde, anima habet aliquid divinationis uti et divinitatis, dum ex signis et causis præviis præsagit futura naturaliter, sed sagaciter.

CANON XXII. Prophetæ et scriptores hagiographi, dum ad certas provincias et gentes prophetant aut loquuntur, consuetudines, ritus, leges, merces, etc., quin et multas voces illis gentibus proprias consulto usurpant, ut eis se accommodent, utque melius res suas eis dilucidas faciant. Ita S. Hieronymus in Abdiam scribit eum usurpare vocem Assyriacam *Sepharad*, id est *terminum*, quam ipse in textu Abdiæ vertit *Bosphorum*, quia de Assyriis erat sermo. Sic Daniel, cap. II, 3 et seq., multa ponit Babylonica nomina musicorum instrumentorum, æque ac Magistratuum, uti sunt Satrapæ, Signæi, Adargazæi, Gedrebaæi, Detrabaæi, Tiphthaæi. Sic Job, quia in Arabia vixit, et arabice liber ejus primitus conscriptus fuit, hinc multas voces, æque ac consuetudines arabicas usurpat, uti testatur S. Hieronymus in ejus Prologo. Idem *ad Algasiam*, epist. 151, Quæst. X, scribit Apostolum « humanum diem » nominare ex Cilicum lingua (erat enim ipse Cilix puta Tharsensis), dum dicit I *Corinth.* cap. IV, 3 : « Mihi pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die. » Tale quoque esse καταβραβευέτω, *Coloss.* cap. II, 18. Vide ibi dicta. Additque : « Multa sunt verba, quibus juxta morem urbis provinciæ suæ familiarius Apostolus utitur. » Rursum Prophetæ sæpe alludunt ad historias et gesta sui temporis, quæ tunc omnibus erant nota; nunc autem sunt incognita, eaque de causa subinde nobis obscuri sunt.

CANON XXIII. Prophetia proprie est de tempore futuro; per catachresin tamen ad præteritum quoque et præsens sese extendit. Unde Homerus, *Iliad.* I, ait Chalcantem vatem nosse omnia, præterita, præsentia et futura. Quod imitatus Virgilius, IV *Georgic.*, ait :

> Novit namque omnia vates,
> Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Exempla dat S. Gregorius, hom. 1 *in Ezech.* : « Prophetia, ait, de futuro est : Ecce Virgo concipiet, et pariet filium, *Isaiæ* VII. Prophetia de præterito : In principio creavit Deus cœlum et terram.

De illo enim tempore dixit homo, quo non erat homo. Prophetia de præsenti, I *Corinth.* XIV : Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : occulta enim cordis ejus manifesta fiunt, etc. Quod recte prophetia dicitur, non quia prædicit ventura, sed quia prodit occulta. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore; præsens autem cogitatio absconditur in latenti corde : » utriusque ergo notitia est paris virtutis, puta non humanæ, sed divinæ. Sic Elisæus Propheta absens vidit Giezi petentem et accipientem pecuniam a Naaman : « Nonne, inquit, cor meum in præsenti erat, quando reversus est homo de curru suo in occursum tibi ? » IV *Reg.* V. Addit S. Gregorius Prophetas præteritis ventura permiscere, itaque fecisse Mosen, « ut dum implentur ea quæ de futuro prædiceret, ostenderet etiam quia de præterito vera dixisset. »

Octo modi prophetiæ.

CANON XXIV. Ex prædicto *Can.* XXIII, S. Gregorius eadem hom. 1 *in Ezech.* colligit octo prophetiæ modos et species. *Prima* est : « Aliquando, inquit, spiritus prophetiæ ex præsenti tangit animum prophetantis, et ex futuro nequaquam tangit. » Dat exemplum : « Sicut Joannes Baptista, venientem Dominum videns, ait : Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi; sed cum jam moriturus esset, missis discipulis requirebat dicens : Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? In quibus verbis ostenditur, quia in terris quidem venisse Redemptorem noverat, sed an per semetipsum ad aperienda inferni claustra descenderet, dubitabat. Ex præsenti enim prophetiæ spiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, et divinitatem ejus intelligens, confitebatur agnum qui peccata mundi tolleret. Sed tactus ex futuro non fuerat, quia adventum illius in inferno nesciebat. »

Secunda : « Aliquando vero prophetiæ spiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præsenti non tangit, sicut aperte libri Geneseos historia testatur, cum Isaac Esau filium suum ad venandum misit, cui minorem filium Rebecca ad benedicendum supposuit, qui hœdinis pellibus indutus, paterno palpatui corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio tanquam majori benedictionem dedit, quæque ei essent longe futura nuntiavit : sed quis esset qui coram se assisteret, scire non potuit. Prophetiæ ergo spiritus ex futuro animum prophetantis tetigit, atque ex præsenti non tetigit, quando caligantibus oculis pater et ventura prædicebat, et præsentem filium nesciebat. »

Tertia : « Aliquando prophetantis animum ex præsenti, pariter et ex futuro tangit; quod ex eodem libro Geneseos liquido docemur. In illo quippe scriptum est quia, cum ad vitæ jam terminum propinquaret Jacob, et duos filios Joseph fecisset assistere ante eum, ut ex benedictione illius possent longe post futura promereri, cui majorem ad dexteram, minorem vero posuit ad sinistram. Cumque ille oculis senectute caligantibus nepotes suos, quis prior, quisve esset minor, humano visu discernere nequaquam posset, ductis in obliquum brachiis, dexteram manum minori, sinistram majori imposuit. Quod dum corrigere filius vellet, ait : Non ita convenit, pater : quia hic est primogenitus; audivit : Scio, fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, et multiplicabitur; sed frater ejus junior major illo erit. Prophetiæ ergo spiritus ex præsenti, pariter et ex futuro, prophetantis animum tetigit, dum Jacob et ventura nuntiabat, et eos quos corporeis oculis videre non poterat, ante se positos per spiritum discernebat. Sic Abiæ Prophetæ animum prophetiæ spiritus et ex præsenti, atque ex futuro tetigerat, cum caligantibus oculis eam, quæ se esse aliam simulabat, et uxorem Jeroboam esse cognovit, et quidquid ei futurum esset aperuit, dicens : Ingredere, uxor Jeroboam; hæc dicit Dominus Deus Israel : Quia operatus es male super omnes qui fuerunt ante te, et fecisti tibi deos alienos et conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus tuum, idcirco ego inducam mala super domum Jeroboam. Ex præsenti ergo, atque ex futuro pariter prophetantis animus tactus fuerat, qui et ingredientem deprehendere potuit, et ei ventura nuntiare. »

Quarta : « Aliquando autem ex præterito, et ex præsenti, atque ex futuro pariter tangitur animus prophetantis : sicut Elisabeth venire ad se Mariam conspiciens, quia incarnatum Verbum gestaret in utero, agnovit, eamque jam Domini sui matrem vocavit, dicens : Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? De cujus conceptione per angelum quoque ad Joseph dicitur : Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est. Quæ videlicet Elizabeth dicit : Beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino. Dicens enim : Beata quæ credidisti, aperte indicat quia verba angeli quæ dicta ad Mariam fuerant, per Spiritum agnovit; atque subjungens : Perficientur ea quæ sunt dicta tibi a Domino, quæ eam in futuro sequerentur prævidit. Simul ergo de præterito et præsenti, atque ex futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ et eam promissionibus angeli credidisse cognovit; et matrem nominans, quia Redemptorem humani generis in utero portaret, intellexit. Et cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro sequeretur, aspexit. »

Quinta : « Aliquando vero prophetiæ spiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro; sicut in Paulo Apostolo aperte ostenditur, qui discipulis dicit : Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem : neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. Unde aliis quoque discipulis

dicit : Secundum revelationem notum factum est mihi sacramentum. Qui tamen hoc ipsum Evangelium quod per revelationem cognoverat, cum Hierosolymam prædicaturus ascenderet, ait : Ecce ego alligatus spiritu vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans. »

Sexta : « Aliquando prophetiæ spiritus tangit ex futuro, nec tangit ex præterito, sicut in Elisæi facto scriptum est quia, cum unus ex filiis Prophetarum materiam succideret, huic ferrum securis in aquam cecidit, qui exclamavit : Heu, heu, Domine mi, et hoc ipsum mutuo acceperam. Dixit autem homo Dei : Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum. Præcidit ergo lignum, et misit illud, natavitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoscitur, quia qui requirit ubi ceciderat, quid esset facturus noverat : sed tamen cum requirit, constat quia, ubi ferrum cecidisset, ignorabat. Prophetiæ ergo spiritus Elisæi mentem ex futuro tetigerat, sed ex præterito non tangebat, qui et ferrum ex profundis demersum, quia revocaturus esset ad superficiem scire potuit; sed ubi ceciderat omnino nescivit. »

Septima : « Aliquando prophetiæ spiritus in præsenti ex parte tangit, et ex parte non tangit. Quod Petri Apostoli historia testatur, cum missi ad eum a Cornelio milites, ei sunt per spiritum nuntiati. Scriptum quippe est : Et dixit spiritus ei : Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille descendens, et requirens dixit : Quæ causa est propter quam venistis? In cujus verbis ostenditur quia eamdem causam per spiritum non audierat, quam a militibus requirebat. In præsenti ergo mentem Petri spiritus ex parte tetigerat et ex parte non tetigerat, qui et adesse milites dixit, et pro qua causa venerant, tacuit. »

Octava : « Aliquando spiritus in futuro ex parte tangit, et ex parte non tangit; sicut Prophetarum filii de auferendo Elia ad Elisæum dicunt : Numquid nosti quia hodie Dominus tollet dominum tuum a te? Quo tamen ablato sese per diversa dispergunt, eumque in rupibus et vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ spiritus ex parte tetigerat, et ex parte non tangebat, quando eum quem tollendum noverant, non inveniendum quærebant. Ex parte itaque tacti sunt, atque ex parte non tacti, qui et sciebant quod tolli posset, et nesciebant quod inveniri non posset. Idem quoque Elisæus per prophetiæ spiritum de futuro ex parte tactus est, et ex parte non tactus, cum regi Israel diceret : Percute jaculo terram. Et cum percussisset tribus vicibus, et stetisset, iratus est contra eum vir Dei et ait : Si percussisses quinquies, aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui itaque noverat quia toties percuteret Syriam, quoties percussisset terram; sed cum ei diceret : Percute terram, quoties eam percussurus esset ignorabat : quippe et indignatus est terram tertio fuisse percussam; profecto constat quia de futuro ex parte tactus fuerat, et ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, sed terram amplius percuti voluit. »

Canon XXV. « Aliquando, inquit ibidem S. Gregorius, prophetiæ spiritus Prophetis deest, nec semper eorum mentibus præsto est, quatenus cum hunc non habent, et hunc agnoscant ex dono habere cum habent. Unde Elisæus cum flentem Sunamitem mulierem a suis pedibus per Giezi puerum avelli prohiberet, dixit : Dimitte illam; anima enim ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me, et non indicavit mihi. Sic quoque cum eum Josaphat de futuris requireret et prophetiæ ei spiritus deesset, psaltem fecit applicari, ut prophetiæ ad hunc spiritus per laudem psalmodiæ descenderet, atque ejus animum de venturis repleret. Vox etenim psalmodiæ cum per intentionem cordis agitur, per hanc omnipotenti Domino ad cor iter paratur, ut intentæ menti vel prophetiæ mysteria, vel compunctionis gratiam infundat. »

Canon XXVI. « Aliquando Prophetæ sancti dum consuluntur, inquit ibidem S. Gregorius, ex magno usu prophetandi quædam ex suo spiritu proferunt, et se hæc ex prophetiæ spiritu dicere suspicantur ; sed quia sancti sunt, per Spiritum Sanctum citius correcti, ab eo quæ vera sunt audiunt, et semetipsos, quia falsa dixerunt, reprehendunt. » Ita Nathan, inquit S. Gregorius, Propheta fuit, quia occultum Davidis adulterium et homicidium ei revelavit et redarguit; sed prædicens Davidi fabricam templi, quasi Deus illud a Davide vellet ædificari, erravit. Unde mox de errore admonitus a Deo, eum correxit : « Qua in re inter Prophetas falsos ac veros ista distantia est, quia Prophetæ veri si quid aliquando per suum spiritum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per Spiritum Sanctum eruditi citius corrigunt. Prophetæ autem falsi et falsa denuntiant, et alieni a Sancto Spiritu, in sua falsitate perdurant. »

Canon XXVII. Hæ voces « non amplius, non ultra, » in Scriptura et Prophetis sæpe non significant æternitatem, sed longitudinem temporis, scilicet rem illam non fore longo admodum tempore, etiamsi postea futura sit, scilicet post hominum tum viventium mortem et memoriam : tunc enim videtur fore quasi aliud novumque sæculum, ad quod non se extendit vulgaris hominum sermo, uti nec vita, vel memoria. Sic de ortu Christi ait Isaias, cap. II, 4 : « Nec exercebuntur ultra ad prælium, » quia nascente Christo fuit pax universalis in orbe, eaque duravit diu. Sic idem, cap. XXIII, 12, ait de Tyro : « Non adjicies ultra ut glorieris. » Et Ezechiel de eadem, cap. XXVI, 13 : « Sonitus cithararum tuarum non audietur amplius. » Et versu 14 : « Non ædificaberis ultra, » scilicet ad longum tempus : nam postea reædificata est, et pristinam gloriam resumpsit; unde ab Alexandro Magno rursum

vastata est. Simili modo « æternum, sæculum, generatio generationis, » sæpe non æternitatem absolutam, sed temporariam et humanam, hoc est longum tempus denotant, ut cum lex Mosis dicitur fore æterna. Vide *Can.* IV in *Pentateuch.*

CANON XXVIII. Verba Hebræorum nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc destinatum duntaxat significant; v. g. *credo,* nunc significat credere destino, nunc credere incipio, nunc credere pergo, et in fide confirmo, nunc plane et perfecte credo, ut alibi ostendi. Rursum, id fieri dicitur, quod aptum est et proclive ut fiat: atque id facere dicitur quis cujus faciendi potestatem habet, ut *facio* sit idem, quod *possum facere.* Sic *Job,* cap. IX, 7, ait : « Qui præcipit soli, et non oritur, » id est præcipere potest; et vers. 6 : « Qui commovet (id est ad nutum commovere potest) terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur. » *Amos*, cap. IX, 5 : « Qui tangit terram, et tabescet, » *tangit* id est ita tangere potest, ut tabescat. Plura vide apud Salmeronem, *Prolegom.* XX, quin. II, *Can.* XII. Sic Prophetæ dicunt sub Christo abolenda omnia peccata; justitiam, pacem, sanctitatem, omnemque virtutem toto orbe germinaturam : quia scilicet hoc natum erat fieri, atque Christus idipsum, quantum est ex parte sua, effecit. Dedit enim nobis lytrum sanguinis sui, et gratiam suam potentem et copiosam, qua quisque omnia peccata abolere, omnesque virtutes menti inserere potest, si ea uti, eique cooperari velit, esto multi ea non aboleant, nec virtutes inserant, quia Christi gratiam respuunt, vel negligunt. Rursum, non simul et semel id fit, sed sensim, crescente anima, æque ac Ecclesia, in fide et virtutibus.

CAN. XXIX. Dicitur conditor, vel auctor rei, qui illam ornavit et auxit, etsi eam primus non fecerit. Sic Alexander Magnus dicitur conditor Alexandriæ, quia eam jam diu conditam auxit et decoravit, eique nomen suum indidit. Sic Nabuchodonosor de Babylone ait, *Daniel.* cap. IV, 17 : « Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi? » id est amplificavi et decoravi : nam Babylon diu ante condita est a Nemrod, *Gen.* cap. X, 10. Sic Romulus dicitur condidisse Romam, cum tamen de Evandro, qui ante Romulum fuit, dicat Virgilius, *Æneid.* VIII :

> Tunc rex Evandrus Romanæ conditor arcis.

Sic sæpe in Scriptura dicitur ædificasse locum, vel urbem, qui eam collapsam, dirutam, vel vastatam reædificavit aut restauravit.

CANON XXX. Dativus sæpe apud Hebræos per paragogen redundat, ut *Cant.* cap. I : « Si ignoras te (hebraice, *tibi*), o pulcherrima inter mulieres, egredere; » ubi *te* et *tibi* redundant. Ibidem, cap. II, 10 et 13 : « Surge et veni : » hebraice : *Surge tibi, veni tibi.* Sic Hebræi dicunt : *Vade tibi,* id est vade, abi. Sic *Isai.* cap. VI, 8 : « Quem mittam, et quis ibit nobis? » Nonnulli censent τὸ *nobis* per paragogen addi ornatus causa; uti et τὸ *sibi, Isai.* cap. LIX, 16 : « Salvavit sibi brachium suum; » esto alius istorum locorum sit sensus magis genuinus, ut ibidem dixi.

CANON XXXI. In Prophetis sæpe est climax, id est scala, sive gradatio ad orationis tum elegantiam, tum energiam. Talis est *Ose.* cap. II, 21 : « Exaudiam cœlos, et illi exaudient terram; et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum : et hæc exaudient Jezrahel. » Talis est *Joel.* cap. I, 4 : « Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus : et residuum bruchi comedit rubigo. » Talis est illa quæ septies iteratur *Amos,* cap. I et II : « Super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum. » Similis est illa beati Petri Damiani, serm. *De S. Andrea* : « Solum cor hominis capax est rationis et mysteriorum Dei. Cor est in pectore, anima in corde, mens in anima, fides in mente, Christus in fide; et hoc esse puto quod ait Apostolus, habitare Christum per fidem in cordibus vestris. » Et illa S. Gregorii, homilia 29 *in Evang.* : « Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles : nam de cœlo venit in uterum, de utero venit in præsepe, de præsepi venit in crucem, de cruce venit in sepulcrum, de sepulcro rediit in cœlum. » Porro « Gradatio, inquit Cicero *ad Herenn.* lib. IV, « est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo : Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis et quodlibet licet, et quod licet possunt, et quod possunt audent, et quod audent faciunt, et quod faciunt vobis molestum non est. »

CANON XXXII. Paradoxa crebra sunt apud Prophetas. Tale est *Ose.* cap. I, 2 : « Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac filios fornicationum. » Et *Ose.* cap. XIII, 14 : « Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne. » Et *Jon.* cap. I, 2 : « Erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus. » Et *Michœ.* cap. V, 2 : « Ex te (o Bethlehem) mihi egredietur, qui sit dominator in Israel : et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis : » si enim egressus ejus est ab æterno, quomodo fiet in tempore? Tale est : « Qui totum cupit, totum perdit; dimidium ergo plus est toto, » de quo dixi *Habac.* cap. I, 15. Sic Zacharias, cap. V, 8, vidit impietatem quasi mulierem amphoræ inclusam, ferri in Babylonem. Et cap. IX, 17, vinum germinans virgines, cum vinum incitet ad libidinem. Maxime vero paradoxa dicunt, cum vaticinantur de Christi incarnatione, vita, passione, resurrectione, Ecclesia, missione Spiritus Sancti. Tota enim œconomia vitæ Christi plena est paradoxis, æque ac doctrina et philosophia ejusdem. Quid enim magis apud mundi sapientes paradoxum et incredibile, quam « humilitas exaltat, paupertas ditat, jejunium satiat, in luctu sita est consolatio, in cruce gaudium? » Hæc tamen Christus palam edicit : « Omnis qui se

humiliat, exaltabitur. Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, etc.; gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis, » *Matth.* cap. v, 1 et sequent. « Prophetæ » enim fuerunt « viri portendentes, » ut ait Zacharias cap. iii, 8, et « portentum Israel, » ut ait Isaias cap. viii, 18. Sic Cicero scripsit sua, aut potius stoicorum paradoxa, id est admirabilia, inquit, et contra opinionem omnium, nimirum hæc: Solum honestum esse bonum, virtute prædito nihil deesse ad beate vivendum; æqualia esse peccata, et recte facta (sed hoc non tam est paradoxum, quam error exploratus stoicorum) solum sapientem esse liberum, et omnem stultum servum; solum sapientem esse divitem.

Canon XXXIII. Pleræque omnes veteris Testamenti prophetiæ adimpletæ sunt vel ante Christum, vel per Christum. Excipio pauculas de Gog, Magog, Antichristo, judicio et fine mundi, quæ exstant *Ezech.* xxxviii et xxxix, *Daniel.* vii, 25, et cap. xi, 36 et sequent., et cap. xii. Nonnulli tamen ex iis divinarunt adhuc futura, *primo*, per accomodationem, uti Proclus Episcopus Constantinopolitanus Theodosio Juniori contra Scythas pugnanti accommodavit ea quæ Deus intentat Gog et Magog (nam hi erant Scythæ et Tartari), *Ezech.* cap. xxxiv, 42; quia ex plagis cœlitus in Scythas immissis, probabiliter conjectabat eorum excidium, uti refert Socrates, lib. VII *Histor.* cap. xlii. *Secundo*, per omen divinum, ut cum S. Antonius, S. Franciscus, S. Martinus, Clodovæus et alii, quorum exempla recensui *Isai.* cap. viii, 20, jussu vel instinctu Dei, ex lectione Prophetarum, vel S. Scripturæ primo occurrente acceperunt normam vivendi, vel didicerunt eventum belli, aut alterius rei futuræ. Dixi, *instinctu Dei*, quia alioqui id facere est superstitio, et tentatio Dei. *Tertio*, per novam prophetiam. Ita Joachim Abbas Floriacensis scribens in *Isai.* cap. xiii et seq.: Onus Babylonis, ait, tangit Romam; Chaldæorum, Allemaniam; Philistinorum, Lombardos; Moabitarum, Græcos; Tyri, Siculos; Ægypti, Francos, etc., uti dixi in fine *Prooemii in Isaiam*. Verum in omnibus ipse obscurus et ænigmaticus est, in nonnullis falsus et fallens; esto a multis habitus sit Propheta. Ita sæculo præcedenti Hieronymus Savonarola per oracula Amos, Zachariæ et Danielis, vaticinatus est adversa et prospera, quæ intra centum annos eventura erant Florentinis; quod Turcarum imperator occupaturus esset Italiam et Romam, ac futurus Christianus, æque ac cæteri Turcæ et Saraceni, quod Pontifex cathedram e Roma translaturus esset Hierosolymam; quod brevi venturus esset Papa angelicus, qui totam Ecclesiam reformaret, quæ ita asseveranter asserebat, ut diceret ea sibi revelata esse a Deo, et multos audientium visuros illa reipsa compleri. Sed experientia docuit in plerisque eum a vero aberrasse, et illusum fuisse, ac Florentiam paulo post expugnatam; unde tandem ipse misero fine vitam conclusit. Vide Ambrosium Catharinum, lib. *De Prophetiis Savonarolæ*, et Raphaelem Volaterranum lib. V *Geogr.* in fine. Similis est liber propheticus, qui circumfertur nomine Methodii Martyris, sed falso: nam libri auctor non est Methodius Martyr, Olympiæ in Lycia Episcopus, et postea Tyri; sed Methodius Cyrensis: in quo cum citetur Magister Sententiarum et alia non satis rationi consona, videri posset hic liber ab aliquo magno nebulone compositus, ait Salmeron tom. I *Proleg.* vii, sub finem. Dixi *Veteris Testamenti;* nam in Apocalypsi, quæ est prophetia Novi Testamenti, multa prædicuntur adhuc futura, uti in ea ostendam; sed in ea multi errant, dum oracula ejus generalia, et totam Ecclesiam spectantia, ad particulares homines, vel eventus detorquent. Egi Romæ cum quodam, qui integrum volumen talium divinationum, vel potius imaginationum conjecturalium in Apocalypsin conscripserat, ac nominatim quinam futuri essent Pontifices et Cardinales, ex ea se colligere jactitabat. Vere Comicus: « Amantes sibi somnia fingunt; » et sunt qui indigent helleboro.

Canon XXXIV. Multum valet ad genuinum sensum S. Scripturæ capiendum, capitum, sententiarum et vocum ejus apta vel conjunctio vel dispunctio, systole, vel diastole. Exemplis res erit clara. *Eccles.* cap. xxiv, 20, multi Codices legunt: « In plateis sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi. » Et ita etiamnum legitur *in Officio Eccles. B. Virginis* ad Nonam, sensu obscuro et difficili, quem Romana Biblia illustrant aliter dispungendo, nimirum sic: « Quasi platanus exaltata sum juxta aquam in plateis. Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi. » In plateis enim plantantur platani, non cinnamoma et balsama. Sic I *Reg.* iii, 2, multi legunt: « Oculi ejus (Heli) caligaverant, nec poterat videre lucernam Dei antequam exstingueretur. » Quid hoc? Ergone exstincta lucerna in tenebris melius videbat Heli, quam in luce, ea splendente? ergone noctuæ similis erat Heli, et noctiluca? Rem elucidant Romani Codices, dum ita legunt et dispungunt: « Oculi ejus caligaverant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam exstingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini. » Est periphrasis noctis, *q. d.* Cum adhuc arderent lucernæ, et Samuel dormiret, apparuit ei Dominus: noctu enim ardebant lucernæ in tabernaculo, mane exstinguebantur. Ita S. Hieronymus. Sic *Agg.* cap. ii, versus primus referendus est ad finem capitis primi: alioqui enim manifeste pugnat cum versu secundo, qui proxime sequitur, ut patet intuenti. Similem diastolen esse *Jerem.* cap. xxviii, 1, censet S. Hie-

ronymus et alii, ut ibi dixi. Talia nonnulla sunt, quæ suis locis annotavi.

Ubi nota : Dictinctio moderna capitum S. Scripturæ non est facta a Prophetis, nec a Patribus Græcis aut Latinis, sed iis posterior et recentior est, uti fuse docet Sixtus Senensis, lib. III *Biblioth.*, in methodo partitionis. Excipio Psalmos, qui singuli seorsim dictati et scripti sunt. Patres enim citant S. Scripturam per citationem non capitum, sed historiarum, vel materiarum. Sic S. Augustinus dicit se scripsisse Commentaria a principio Genesis usque ad ejectionem Adæ de paradiso, quod nos diceremus, in tria prima capita Genesis. S. Gregorius ait se scripsisse in librum Regum, a principio usque ad unctionem Davidis regis, quod nos diceremus, in quindecim prima capita lib. I *Regum*. Sic Elias Levita, *Præfat. in Masor.* ait olim legem totam, puta Pentateuchum, fuisse unum *Pasuc*, id est unum tractatum sine incisione, vel divisione. Hinc S. Hilarius, scribens in Matthæum, eum distinxit in Canones XXXIII, et Ambrosius S. Lucam divisit in LXIV titulos, Beda vero in XCIII capita; licet Sixtus Senensis suspicetur hanc divisionem ab aliis esse factam. Ammonius Alexandrinus, vel, ut alii volunt, Eusebius Cæsariensis aut Tatianus, pro numero materiarum concordiæ Evangelicæ, distribuit S. Matthæum in capita CCCL, Marcum in CCXXXV, Lucam in CCCXLV, Joannem in CCXXXII. Porro in interpretibus Græcis a sexcentis annis, puta Euthymio, Œcumenio, Areta, Andrea Cretensi, Suida, in Novo Testamento capitum distributio invenitur similis nostræ, sed ea paulo major. Ergo paulo post illud tempus videtur facta ea capitum divisio, quam nunc in Bibliis cernimus. Unde illa utuntur S. Thomas, Alensis, Albertus, S. Bonaventura, illisque coævi. Denique veteres libros æstimabant numero versuum, non capitum; versus autem constabat sex dictionibus. Sic S. Hieronymus, Præfat. in *Homil. Origen. super Cant.* ait Origenem scripsisse in Cantica versus fere viginta millia. Idem, *De Script. Eccles.*, ait Nazianzenum omnia opera sua conclusisse versibus triginta millibus. Et *Apolog. in Ruffinum*, ait Hilarium mutuatum ex Origene versus prope quadraginta millia, seipsum vero, dum exponeret epistolam ad Ephesios, dictasse quotidie versus mille. Ita Sixtus. Non mirum ergo si divisio hæc subinde minus apta aut commoda sit, uti suis locis annotavi.

CANON XXXV. Euphemismus Græcis est boni ominis captatio; Rhetoribus est figura, qua nomina, vel res mali ominis in boni commutant, aut certe avertunt et deprecantur; ut Terentius in *Andria* : « Si evenerit (quod Dii prohibeant) discessio. » Hæc non raro occurrit in Scriptura. Sic enim maledictionem et blasphemiam ob sui enormitatem et exsecrationem, non audent suo nomine nominare, sed per euphemismum eam contrario nomine vocant *benedictionem*, ut : « Benedixit, » id est maledixit, « Naboth Deum et regem; » III *Reg.* cap. XXI, 13. « Benedic, » id est maledic, « Deo, et morere, » *Job* cap. II, 9. Sic in juramento exsecratorio dicunt : « Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat; » sed per euphemismum silent malum quod quis sibi imprecatur, quasi rem tristem et mali ominis. Sic milites Davidis a Nabal tondente oves petunt alimoniam, dicentes per euphemismum : « In die enim bona venimus, » I *Reg.* cap. XXV, 9. Huic vicinus est *Charientismus*, id est urbanitas, lepor et festivitas sermonis; quæ figura est rhetorices, qua dura dictu gratius proferuntur, ut si interrogantibus num quis nos quæsierit, responsum detur : « Bona fortuna, » exinde intelligitur nos neminem quæsisse. Sic roganti matri : Audio filium meum in bello esse captum, estne verum? respondent amici ejus dolorem festive levantes : Non; est redemptus : quo tacite significant eum fuisse captum et male habitum, sed jam esse redemptum. Sic Cicero, *Pro lege Manilia*, ne diceret consulares fasces esse captos, dixit esse redemptos. Sic sanatum esse vulnus libentius auditur, quam illatum; instauratam esse domum, quam dirutam; supplemento novo refectas esse legiones, quam occisis militibus imminutas. Sic ait Isaias, cap. XL, 1 : « Consolamini, consolamini, popule meus, etc. : quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas ejus, » quo tacite significat eam fuisse malam et iniquam. Sic sapiens illa mulier Thecuitis, festive Absalonis scelus et fratricidium in se suosque filios transtulit, ut ei a Davide veniam impetraret, II *Reg.* cap. XIV, 6. Sic Nathan Propheta, ut regem Davidem de adulterio et homicidio Uriæ corriperet, usus est apologo divitis, qui pauperi oviculam rapuit et mactavit, ut in ejus enormitate rex videret immanitatem sui flagitii, II *Reg.* cap. XII, 2. Atque hic est modus commodissimus corripiendi magnates, qui opibus et titulis superbi, non ferunt se aperte et in fronte reprehendi. Charientismi illustres exstant in epistola Valerii ad Ruffinum, qua ei suadet ne ducat uxorem, tom. IX *Operum S. Hieronym.* Sic enim habet : « Paccuvius flens ait Ario vicino suo : Amice, arborem habeo in horto meo infelicem, de qua prima uxor mea se suspendit, postmodum secunda, jam nunc tertia. Cui Arrius : Miror te in tot successibus lacrymas invenisse. Dii boni, quot tibi dispendia arbor illa suspendit! Da mihi et de arbore surculos, quos seram. Timeo ne et te oporteat arboris illius surculos mendicare, cum jam inveniri non poterunt. Cato Uticensis dixit : Si absque femina posset esse mundus, conversatio nostra non esset absque diis. Phoroneus rex ait Leontio fratri suo : Ad summam felicitatem nihil mihi deesset, si uxor mihi semper defuisset. Metellus Mario respondit, cum ejus filiam dote divitem, forma nobilem, genere claram, fama felicem ducere noluit : Malo meus esse, quam suus. Cui Marius : Imo ipsa tua

erit. At ille : Imo virum oportet uxoris esse. Logicum est enim : Talia erunt subjecta, qualia permiserint prædicata. Lais Corinthia petivit a Demosthene centum talenta pro consensu. At ille suspiciens in cœlum, ait : Non emo tanti pœnitere. »

HARMONIA CHRONOLOGICA

DUODECIM PROPHETARUM.

Hoc est, tabula chronologica, per annos mundi et Christi consignans oracula duodecim minorum Prophetarum, conformis et subalterna illi, quam quasi probabilem tum Pentateucho, tum Prophetis majoribus præfixi. Scio varios varie hæc consignare, omnesque probabiliter : sed paucis annis, quibus una chronologia ab alia distat, additis, vel demptis, hæc tabula cuilibet computui et chronologiæ serviet.

Reges Juda sibi continuo succedentes, sub quibus prophetarunt Prophetæ.

Ozias, vel Azarias regnavit annis	52
Joatham	16
Achaz	16
Ezechias	29
Amon	2
Josias	31
Joachas mensibus	3
Joakim annis	11
A Joakim anno 11 finito, puta ab ejus cæde, et filii ejus Joachin transmigratione in Babylonem, incipiunt anni 70 captivitatis Babylonicæ, de quibus Jeremias, cap. xxv, 11. Unde hinc annos prophetiæ suæ inchoat, et consignat Ezechiel in tota sua prophetia, ut ibidem dixi.	
Joachin mensibus	3
Sedecias annis	11
Anno 11 Sedeciæ, Nabuchodonosor Jerusalem et regnum Juda evertit, anno regni sui	18
Regnavit post excisam Jerusalem Nabuchodonosor annis	26
Universim enim regnavit annis	44
Et successit ei filius Evilmerodach, sive Baltassar, qui regnavit annis	34
Baltassarem, capta Babylone, occidit Darius Medus et Cyrus.	
Itaque post Baltassarem in Babylone regnavit Darius Medus anno	1
Post Darium, Cyrus jam Monarcha regnavit annis	3
In anno 3 Cyri finiuntur prophetiæ Danielis, qui ultimus omnium quatuor majorum Prophetarum prophetavit.	
Cyro successit Cambyses regnans annis	8
Cambysi post Magos (qui paucis mensibus regnarunt) successit Darius Hystaspis, qui regnavit annis	36
Dario successit filius Xerxes, qui regnavit annis	20
Xerxi successit filius Artaxerxes, a manu una longiore altera cognominatus Longimanus, qui regnavit annis	40

Anno mundi 3136, ante Christum 814, qui fuit a diluvio annus 1479, a nativitate Abrahæ annus 1187, ab exitu Hebræorum ex Ægypto annus 682, cœpit regnare in Jerusalem et Juda Ozias sive Azarias rex, regnavitque per 52 annos sub quo prophetavit Osee, Jonas, Amos et Isaias. Itaque Osee, qui fuit primus omnium Prophetarum, cœpit prophetare sub initio regni Oziæ. Nam Isaias, qui eum secutus est, cœpit prophetare sub annum 17 Oziæ, ut habet Eusebius *in Chronico*, qui fuit annus ante Christum 797. Jonas vero cœpit ante annum 14 Oziæ, uti mox ostendam. Insuper sub Ozia rege cœperunt Olympiades. Annus enim 40 Oziæ, qui fuit ante Christum 774, fuit annus primus Olympiadis 1. Ante Olympiades autem omnia apud Gentiles scriptores et historicos sunt incerta. Ab Olympiadibus enim cœpit apud eos historiæ fides. Audi Eusebium *in Chronico* ad Olympiadem 1 : « Ab hoc tempore Græca de temporibus historia vera creditur : nam ante hoc, ut cuique visum est, diversas sententias protulerunt. » Unde Varro apud Censorinum, *De Die natali*, cap. 21, duplicem ponit sæculorum ordinem : priorem a diluvio ad primam Olympiadem, eumque vocat μυθικὸν, id est *fabulosum*; posteriorem ἱστορικὸν, id est *historicum*. Prophetæ ergo nostri antecesserunt omnem Gentilium historiam et sapientiam, æque ac Romam. Roma enim condita est anno 23, post inchoatas Olympiades, uti passim docent chronologi.

Olympiades cœperunt anno 40 Oziæ.

Osee ergo, sub initia regni Oziæ, jussu Dei duxit uxorem fornicariam, et ex ea procreavit duos filios et unam filiam; primum nominavit *Jezrahel*; secundam filiam, *Lo rachuma*, id est *Absque misericordia*; tertium, *Lo ammi*, id est *Non populus meus*; ut tam factis, quam verbis portenderet sanguinem Jezrahel brevi vindicandum super domum Jehu; ac Israelem ob forni-

Osee quando cœperit prophetare.

cationem cum idolis, aliaque scelera gravissime sine misericordia puniendum; atque cum vitulo aureo quem colebat in Dan et Bethel, transferendum in Assyriam. Post Oziam perrexit Osee prophetare sub Joatham, Achaz et Ezechia, ut ipse ait cap. I, 1; sed quid præcise sub hoc illove rege prophetarit ignoramus: quia ipse, ut et alii minores Prophetæ, sua oracula per annos regum sigillatim non consignant, uti consignant Jeremias, Ezechiel, Daniel et subinde Isaias. Porro sub hisce regibus Osee prædixit Christum, devicta morte et inferno, die tertia resurrecturum; Synagogam Judæorum, tanquam adulteram, a Deo repudiandam; Ecclesiam vero ex Gentibus, Christo per fidem sponsandam in sempiternum; denique Synagogam diebus multis fore sine rege et lege, sine sacerdotio et sacrificio, exspectantem Messiam, ad quem in fine mundi convertetur.

nas. Paulo post Osee prophetavit Jonas contra Niniven, nimirum regnante in Juda Ozia, in Israel Jeroboam, ut patet IV *Reg.* XIV, 25. Quare necesse est Jonam prophetasse primis 14 annis regni Oziæ: illis enim duntaxat cum Ozia regnavit Jeroboam. Ipse enim vita et regno decessit anno 14 Oziæ, ut colligitur ex IV *Reg.* XV, 1, juncto cum cap. XIV, 23. Eodem tempore in Latio regnabat Procas Sylvius, avus Romuli, et in Assyria Sardanapalus, qui videtur fuisse rex Ninives a Jona conversus ad pœnitentiam. Jonas ergo præcessit Amos paucis annis, Amos enim cœpit anno 25 Oziæ, ut jam dicam.

ANNO MUNDI 3161, ante Christum 789, qui fuit Oziæ
os. regis annus 25, cœpit prophetare Amos. Cœpit enim « ante duos annos terræ motus » (ut ipse ait cap. I, 1) qui contigit anno 27 Oziæ. Prophetat autem vindictam Dei in Damascum, Philistæam, Tyrum, Edom, Ammon, Moab, Judam et maxime contra Israel, id est decem tribus, quibus ob idololatriam aliaque flagitia excidium per Assyrios intentat. Adhæc, tenebras e solis eclipsi, meridie futuras per totum orbem in passione Christi; ac per eum tabernaculum Davidis collapsum restaurandum vaticinatur. Insuper in Bethel prædicat captivitatem et excidium Israelis. Quocirca ab Amasia sacerdote idolorum accusatur rebellionis, ac tandem vecte per tempora transfixus, martyr occumbit.

lias. Paulo post Amos cœpit prophetare Abdias, qui Idumæis excidium per Chaldæos prædicit, eo quod ipsi perpetui fuerint Judæorum hostes.

ANNO MUNDI 3188, ante Christum 762, cœpit regnare in Juda Joatham, filius Oziæ, sub quo cœpit
hæas. prophetare Michæas, ut ipse ait cap. I, 1. Prædicit autem initio Samariæ et Israelis excidium per Assyrios.

ANNO MUNDI 3198, ante Christum 751, qui fuit
oma regni Joatham 11, Roma condita est a Romulo,
ando qui in ea regnavit annis 29. Quocirca solerter et
dita. apposite notat S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXVII, hosce Prophetas cœpisse prophetare sub exordia urbis Romæ, quia eorum oracula Romanis, et Gentibus Christi fidem amplexuris scribebantur. Audi eum : «Ezechias quippe rex Juda eo usque regnavit, ac per hoc per ea tempora, isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Assyriorum, cœpitque Romanorum; ut scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore exstitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in ejus semine benedictionis omnium gentium; ita in Occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum, non solum loquentium, verum etiam scribentium in tantæ rei futuræ testimonium solverentur. Cum enim Prophetæ nunquam fere defuissent populo Israel, ex quo ibi reges esse cœperunt, in usum tantummodo eorum fuere, non Gentium. Quando autem ea Scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoque prodesset, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc civitas, quæ Gentibus imperaret. »

ANNO MUNDI 3220, ante Christum 730, cœpit in Juda regnare Ezechias; sub hujus annum 7 vel 8, cum jam eversa esset ab Assyriis Samaria, et Israel abductus in Assyriam anno 6 Ezechiæ, ita ut sola restaret intacta Jerusalem et Juda, Michæas, cap. III, 12, prædicit quod Jerusalem a Chaldæis exscindetur : « Sion, inquit, quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa silvarum. » Vide *Jerem.* XXVI, 18.

Sub idem tempus prophetavit Nahum excidium Nahum
Ninives, eo quod Ninivitæ post prædicationem Jonæ, in pristina scelera relapsi essent, ut dicam Proœmio in *Nahum*.

ANNO MUNDI 3230, ante Christum 720, Ezechias in regno agebat annum decimum : sub hunc annum edidit Michæas illustre illud oraculum, cap. V, 2, de Christo in Bethlehem nascituro, uti ibidem ostendam.

ANNO MUNDI 3234, ante Christum 716, Ezechias agebat annum regni 14; sub hunc annum Michæas protulit prophetiam illam, cap. IV, 1, de Ecclesia in Sion a Christo instituenda, uti ibidem demonstrabo.

ANNO MUNDI 3249, ante Christum 701, cœpit in Jerusalem et Juda regnare Manasses rex impius,
sub quo probabile est prophetasse Joel : quia Joel.
ipse soli Judæ (quasi Israele jam vastato anno 6 Ezechiæ) vaticinatur excidium ob idololatriam, et ob occisos ab eis Prophetas, quod factum est tempore et jussu Manassis. S. Hieronymus tamen, Eusebius et alii permulti censent Joelem prophetasse longe anterius, scilicet paulo post Osee, sub Ozia rege. Porro Joel prædicit Judææ instare vastitatem per noxias bestias, et hostes Chaldæos, quos sub specie locustarum, erucarum et bruchorum depingit; ideoque hortatur omnes et præsertim sacerdotes ad planctum, jejunium et orationem; et conversis magnam pollicetur prosperitatem, dandum Doctorem justitiæ, Spiritum

Sanctum effusum iri super credentes, invocantes Dominum salvos fore. Denique diem judicii prænuntiat, ac graphice describit ejus horrorem, et prodigia prævia; locum quoque significat, nimirum in valle Josaphat peragendum esse.

Habacuc. Sub Manasse etiam prophetavit Habacuc, qui pariter Manassi, ac toti Judææ ob impietatem extremam cladem per Chaldæos prænuntiat.

Anno mundi 3306, ante Christum 644, cœpit regnare in Juda Josias: sub quo prophetavit Sophonias, ut patet cap. i, 1, æque ac Jeremias : quos secuti sunt Ezechiel et Daniel, qui prophetarunt sub Joakim filio Josiæ. Quocirca hi soli Judæ, utpote Israele jam sub Ezechia vastato, comminantur Dei vindictam : « Scrutabor, » inquit Deus per Sophoniam, cap. i, 12, « Jerusalem in lucernis; » atque in typo excidii Jerusalem, æque ac Ninives, orbis excidium, diemque horribilem judicii graphice depingit. (Sophonias.)

Novem Prophetæ jam recensiti prophetaverunt ante excidium Jerusalem, et ante captivitatem Babylonicam: nam hæc contigit sub Joakim et Sedecia filiis Josiæ. Cæteri tres qui sequuntur, puta Aggæus, Zacharias et Malachias, prophetarunt post captivitatem Babylonicam, postque reditum Judæorum ex Babylone, qui contingit anno 1 monarchiæ Cyri. Quocirca,

Anno mundi 3433, ante Christum 517, qui fuit annus 2 Darii Hystaspis, Tarquinii Superbi Romanorum septimi et ultimi regis, annus 27, ait S. Hieronymus, cœpit prophetare Aggæus, ac Judæos hortari ut templum a Chaldæis combustum reædificent. Aggæi oraculis excitati Jesus pontifex et Zorobabel dux, cum populo templi fabricam ordiuntur, quibus Aggæus promittit tum frugum copiam, tum majorem fore hujus templi, quam prioris Salomonici gloriam: Christum enim ex Zorobabel nasciturum, hoc templum sua præsentia, concionibus et miraculis condecoraturum. (Aggæus.)

Eodem anno, sed bimestri post Aggæum (puta mense 8, Aggæus enim mense 6) cœpit prophetare Zacharias, Aggæi adjutor, stimulans populum ut, postpositis privatis suis commodis et domibus, fabricæ templi insistat. Unde vidit virum metientem civitatem, cap. ii, 1, et Jesum pontificem templi, cap. iii, et candelabrum templi, cap. iv. (Zacharias.)

Anno mundi 3434, ante Christum 516, qui fuit annus 3 regni Darii Hystaspis, Zacharias, cap. v, vidit amphoram, in qua sedebat mulier nomine *Impietas* per aerem raptari in Babylonem. Et cap. vi, vidit quatuor quadrigas, repræsentantes quatuor imperia, et monarchias sibi invicem ex ordine successuras, ac post eas Christum Christique regnum : « Ecce, inquit, vir, Oriens nomen ejus. »

Anno mundi 3435, ante Christum 515, qui fuit annus 4 Darii Hystaspis, Zacharias, ut ipse asserit cap. vii, 1, rogatus an pristina captivitatis jejunia, ea jam soluta, adhuc servanda forent? respondet ea commutanda in festivitates præclaras, ac Judæos hortatur, ut in fabrica templi animose pergant. Unde cap. ix, monet ne timeant Philistæos, eo quod hi ipsis a Deo sint subjugandi, ac rursum promittens Christum : « Ecce, ait, Rex tuus veniet tibi justus et salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et pullum filium asinæ. »

Anno mundi 3437, ante Christum 513, qui fuit annus 6 Darii Hystaspis, perfecta est templi fabrica; in cujus dedicatione Aggæus et Zacharias cecinerunt alleluia. Ita Epiphanius et Dorotheus in eorum *Vita.* Quocirca Zacharias, sequentibus annis, vaticinatur ea quæ cap. x, et deinceps enarrat, nimirum summam urbis et templi fore felicitatem per Machabæos pontifices, duces et vindices populi, ac præsertim per Christum qui in eo versabitur, et victimam pro hominibus se offeret Deo, ideoque a Juda vendetur Judæis 30 argenteis; percutietur ut pastor, et dispergentur oves : denique, perfossis manibus, affigetur cruci. « Qui sunt, inquit, plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me, » *Zachar.* xiii, 6. Quocirca per Christum effundendum spiritum gratiæ, et fontem baptismatis super habitatores Jerusalem omnesque gentes ad Christum et Ecclesiam concursuras prædicit et promittit.

Anno mundi 3467, ante Christum 483, qui fuit annus Darii Hystaspis 36 et ultimus, Aggæum et Zachariam diem obiisse tradunt Hebræi in *Seder Olam,* et innuunt S. Epiphanius et Dorotheus in eorum *Vita.*

Anno mundi 3487, ante Christum 463, cœpit in Perside regnare Artaxerxes Longimanus, filius Xerxis, sub cujus annum 5 vel 6 prophetat Malachias, Prophetarum omnium ultimus, contra vitia sacerdotum et populi, præsertim quod contra legem uxores alienigenas duxissent. Nam anno sequenti, puta 7 Artaxerxis, venit Esdras in Jerusalem, omnibusque persuasit ut eas repudiarent. Insuper prædicit Malachias sacrificia Judæorum a Deo repudianda, ac eorum loco oblationem mundam Eucharistiæ a Christo sanciendam, quæ ubivis gentium toto orbe offeratur et sacrificetur : denique Christum venturum ad templum quasi angelum Testamenti, ejusque præcursorem fore minorem angelum, scilicet Joannem Baptistam : Eliam vero venturum ante secundum Christi adventum, qui convertet corda patrum ad filios. (Malachias.)

Ex dictis patet hosce duodecim Prophetas vicissim et successive prophetasse per 300 annos; tot enim fluxerunt ab Ozia rege Juda usque ad Artaxerxem Longimanum. (Prophetarunt 300 per annos.)

HIEROGLYPHICA

E DUODECIM MINORIBUS PROPHETIS EXCERPTA.

EX OSEE.

Cap. I, 2. « Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac tibi filios fornicationum.» Ad litteram jubet Deus Prophetæ, ut ducat meretricem in uxorem, indeque procreet filios qui a matre infami vocentur filii fornicationum, id est filii fornicariæ et meretricis : idque ad hoc, ut repræsentet idololatriam Israelis. Osee enim repræsentat Deum, uxor meretrix Synagogam, filii Israelitas. Unde explicans subdit : « Quia fornicans fornicabitur terra a Domino, » *q. d.* Quia incolæ terræ, puta Israelitæ, a Deo apostatabunt, et colent idola quasi amasios suos.

Vers. 3 et 4. « Et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum : Voca nomen ejus Jezrahel; quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu. » Jezrahel, id est semen Dei, repræsentat Israel, qui erat populus Dei. Osee ergo jubetur a Deo primogenitum suum vocare Jezrahel, ut per eum repræsentet stragem posterorum Jehu, regum Israel, *q. d.* Succidam posteros Jehu ob idololatriam, et quia ipsi Jezrahel, id est pios Israelitas, Deum verum colentes persecuti sunt, sicut succidi stirpem Achab in Jezrahel ob idololatriam, et quia ipse in Jezrahel pium Naboth occidit. Unde subdit : « Et conteram arcum Israel in valle Jezrahel. »

Vers. 6. « Et peperit filiam. Et dixit (Dominus) ei : Voca nomen ejus, Absque misericordia. » Causam subdit, scilicet ut suo nomine repræsentet, « quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum. »

Vers. 8 et 9. « Et concepit, et peperit filium. Et dixit : Voca nomen ejus, Non populus meus, » ut hic filius suo nomine Israeli assidue in os ingerat, « quia vos non populus meus, et ego non ero vester. »

Cap. III, 1, 2 et 3. « Dilige mulierem dilectam amico et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel. Et fodi, » id est pretio conduxi, « eam. Et dixi ad eam : Dies multos exspectabis me; non fornicaberis, et non eris viro ; sed et ego exspectabo te. » Quid hoc symbolum significet, explicat subdens : « Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim ; et post hæc revertentur et quærent Dominum, etc., in novissimo dierum. »

Cap. VI, 3. « Quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ. » Christi adventum, ejusque gratiam et Evangelium recte denotat per symbolum auroræ ; sicut enim hæc post longam noctem, lucis et diei omnisque boni est initium et causa, ita et Christus : atque per symbolum imbris temporanei, qui sementem rigat ; ac serotini, qui messem impinguat et maturat ; pari enim modo Christus et semen gratiæ, et messem bonorum operum, ac gloriæ æternæ in nobis operatur.

Cap. IX, 9. « Profunde peccaverunt sicut in diebus Gabaa, » *q. d.* Sicut Gabaitæ gravissime peccaverunt, enormi stupro occidentes uxorem Levitæ, illudque insano bello contra cæteras omnes tribus defendentes, quo proinde usque ad internecionem cæsi sunt, *Judic.* XIX et XX ; ita nunc Israelitæ gravissime peccant stupro spirituali, id est idololatria : quia illam pertinacissime retinent et tuentur, ideoque exscindentur ab Assyriis.

Vers. 13. « Ephraim Tyrus erat fundata in pulchritudine, » *q. d.* Israel cum Deum coleret, erat pulcherrimus, opulentissimus et fortissimus, uti est Tyrus, quæ in rupe sita, et mari cincta, pulcherrima est, opulentissima et inexpugnabilis, omniumque gentium accolis et opibus, quasi regina coronatur. At jam cum Deum dereliquit, vastabitur et perdetur ut Sodoma.

Cap. X, 1. « Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei, » *q. d.* Israel vitis est frondibus luxurians, et in eas totam se effundens ; hinc similes parit fœtus, folia nimirum inania, non solidos fructus, *q. d.* Israel frondibus abundat, fructu vacuatur : quia opes resque externas consectatur, internum vero in mente pietatis cultusque Dei fructum negligit : fructus ergo ejus est ventris, non mentis ; carnis, non spiritus, puta opes, fruges, luxus, indeque consequens impietas et idololatria.

Vers. 11. « Ephraim vitula docta diligere trituram. » Idem dicit metaphora vitulæ, quod prius dixit per metaphoram vitis, *q. d.* Ephraim diligit trituram, id est fruges et opes, ideoque amat laborem triturandi, id est colendi idola : quia per ea se putat hasce fruges nancisci. Hinc facta est pinguis et obesa : sed ego collum ejus pingue et crassum domabo, faciamque ut Assyrii in illud inscendant, eumque frenent et regant, uti eques frenat et regit equum. Hoc est quod ait : « Ascendam super Ephraim. »

Cap. XI, 3 et 4. « Ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis : et nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. » Funiculi Adam sunt amor et

beneficentia, quibus allici trahique solent homines ad redamandum : illex enim et magnes amoris est amor.

Cap. XIII, 3. « Idcirco (quia scilicet vitulos aureos coluerunt, meque Deum ad iram concitarunt, exscindam eos per Assyrios : unde tunc) erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus præteriens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario, » id est de camino, qui in aere mox dispellitur et evanescit : pari enim modo ipsi in captivitate dispergentur.

Vers. 7 et 8. « Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum (ab Assyriis enim quasi pardis in Assyriam ducentur). Occurram eis quasi ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum. » Solent enim leones et feræ prædam findere et lacerare usque ad cor, illudque cum jecore primo devorare, *q. d.* Pari modo ego cor, id est mentem, et jecur, id est appetitum et concupiscentiam, Israelitarum tristissimis cogitationibus, anxietatibus, melancholiis, pavoribus, et mœroribus affligam, et quasi disrumpam.

Vers. 14. « Ero mors tua, o mors : morsus tuus ero, inferne. » Christus moriens fuit mors mortis, quia moriendo mortem occidit : momordit vero infernum, cum post mortem eo descendit, et patres ex ipso eduxit, ac vires inferorum et dæmonum confregit.

Cap. XIV, 6 et 7. « Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. Ibunt (diffundent se) rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. » Israelis, id est fidelis et justi, fecunditatem, gratiam et felicitatem comparat *primo*, rori et irrorationi; *secundo*, lilio; *tertio*, cedro, pino aliisque arboribus Libani proceris, latis et odoratis; *quarto*, olivæ pingui et fertili. Addit *quinto:* « Convertentur sedentes in umbra ejus; » *sexto :* « Vivent tritico; » *septimo :* « Germinabunt quasi vinea; » *octavo :* « Memoriale ejus sicut vinum Libani, » *q. d.* Israelitæ, id est fideles verique christiani, abundabunt omni annona spirituali verbi Dei et sacramentorum, præsertim Eucharistiæ; ideoque florebunt et crescent omnibus virtutibus, bonis operibus et meritis.

EX JOELE.

Cap. I, 4. « Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo, » *q. d.* Una clades alteri succedit, sequens antecedentem continua serie excipit : Assyrii assiduis incursionibus populantur et vastant terram Israel. Loquitur enim de Assyriis figurate, quasi de locustis et bruchis agros et vineas depascentibus, dicens : « Gens enim ascendit super terram meam fortis et innumerabilis : dentes ejus ut dentes leonis, et molares ejus ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit. »

Cap. II, 25. « Reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca : fortitudo mea magna, quam misi in vos, » *q. d.* Pristinam cladem et vastitatem nova pace et ubertate sarciam et compensabo.

Vers. 28. « Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ. » Id factum in Pentecoste, *Act.* II.

Vers. 30. « Et dabo prodigia in cœlo, et in terra, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi, » in fine mundi; « antequam veniat dies Domini magnus et horribilis, » puta dies judicii.

Cap. III, 2. « Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi. » In valle enim Josaphat, quæ est prope Jerusalem, fiet judicium, ac super eam sedebit in nube gloriosa Christus Judex.

Vers. 13. « Mittite falces, quoniam maturavit messis : venite et descendite, quia plenum est torcular. » Messis est consummatio sæculi : tunc enim angeli quasi falce demetent homines, impiosque prement quasi in torculari, « in valle concisionis, » id est in gehenna inferni.

Vers. 18. « In die illa stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum, » Hebraice, *torrentem Setim.* Ligna Setim erant imputribilia : unde ex eis facta erat arca, et tabernaculum; hinc significat Ecclesiam triumphantem et Beatos, *q. d.* In cœlo omnia erunt plena dulcedinis, suavitatis et gaudii, et per beatissimos rivos, id est choros laudantium Deum, aquæ voluptatum decurrent; et fons, id est lumen gloriæ, et visio beatifica de throno Dei egredietur, irrigans et beans omnes electos.

EX AMOS.

Cap. III, 3. « Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis? » *q. d.* Sic ego non ambulabo cum Israele, quia ille mecum non convenit, sed cum idolis.

Vers. 4. « Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? » *q. d.* Sic Deus rugire non desinet contra Israel, donec eum quasi prædam capiat et laniet per Assyrios.

Vers. 5. « Numquid cadet avis in laqueum terræ absque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit? » *q. d.* Sic Deus laqueum Assyriorum, quem quasi auceps tetendit Israeli, non auferet, donec eodem Israelem capiat et strangulet.

Vers. 6. « Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? » Sic Deo clangente per Amos, ac indicente prælium et stragem, merito expavescat Israel. Unde hæc omnia hieroglyphica explicans, et applicans subdit : « Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit? Quia non

facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? »

Vers. 12. « Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ : sic eruentur filii Israel qui habitant in Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato, » *q. d.* Sicut pastor leoni ex ove devorata eripit duo crura, sic pauci Israelitæ evadent manus Assyriorum, iique viles et inutiles, scilicet pauperes, et ægri macie morboque confecti, qui in plaga, id est latere et angulo, lecti decumbunt, vel in Samaria, vel in Damasco.

Cap. IV, 13. « Formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ : Dominus Deus exercituum nomen ejus. » Est hypotyposis potentiæ et magnificentiæ Dei.

Cap. V, 5. « Bethel erit inutilis. » Hebraice, *Bethel erit in Aven*, *q. d.* Domus Dei fortis fiet domus vanitatis, doloris et diaboli.

Vers. 19. « Quomodo si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus : et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber, » *q. d.* Samaritæ ex uno periculo in aliud, ex uno hoste in alium, v. g. ex Phul, in Teglatphalasar, ex hoc in Salmanasar incident.

Cap. VII, 1. « Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis. » Locustæ sunt Assyrii, fictor est Deus, imber serotinus est Jeroboam, tonsio regis est vastatio Israelis facta a Benadad, *q. d.* Post vastitatem Israeli inflictam a Benadad, res Israelis per Jeroboam regem reflorescere cœperunt : sed ecce mox Deus immisit Phul et Assyrios, qui quasi locustæ eas depascerent.

Vers. 4. « Et ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus : et devorabit abyssum multam, et comedit simul partem, » *q. d.* Post Phul, qui mille talentis a Manahen rege Israel acceptis, sine noxa abiit, Deus justo suo judicio immisit Israeli « ignem, » id est Salmanasar, qui ignito quasi ardore et impetu eum invadens, devoravit « abyssum multam, » id est magnam multitudinem populi, puta tribum Ruben, Gad, et dimidiam Manasse, trans Jordanem humili loco quasi in abysso habitantes : « Et comedit simul partem » Israelis selectam, scilicet tribum Nephtali, Aser et Zabulon, cis Jordanem commorantes.

Vers. 7 et 8. « Et ecce Dominus stans super murum litum (calce incrustatum, id est elegantem et firmum) et in manu ejus trulla cæmentarii. Et dixit Dominus ad me : Quid tu vides, Amos? Et dixi : Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus : Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel : non adjiciam ultra superinducere eum. » Trulla est cura et providentia, qua Deus murum Israelis calce illinivit, id est, speciosum, æque ac fortem et hostibus invictum effecit, quamdiu Israel Deo fidelis adhæsit. At nunc cum infidelis ad vitulos aureos deflexit, Deus deponit trullam, id est curam ejusdem, sinitque eum invadi ab Assyriis, et ruere in interitum.

Cap. VIII, 1 et 2. « Ecce uncinus pomorum. Et dixit : Quid tu vides, Amos? Et dixi : Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me : Venit finis super populum meum Israel, » *q. d.* Sicut uncino poma ex arbore carpuntur, sic per Assyrios carpam Israelitas, et in captivitatem abducam. Ita S. Hieronymus. Mystice, poma sunt homines, quos uncinus, id est mors, carpit ; nunc hunc, nunc illum, donec omnes colligat.

Vers. 8. « Ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti, » *q. d.* Sicut Nilus exundans opplet totam Ægyptum, eamque abluit et everrit secum in mare, in quod defluit ; ita Assyrii operient terram Israel, omnesque ejus opes et incolas in cumulum colligent, eosque secum abducent in Assyriam.

Cap. IX, 1. « Vidi Dominum stantem super altare, et dixit (angelo) : Percute cardinem, et commoveantur superliminaria. » Jubet hic Deus angelo, ut convulso cardine, evertat templum, ob avaritiam et scelera populi.

Vers. 11, 12, etc. « In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, etc. Ut possideant reliquias Idumææ, et omnes nationes, etc., et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt, » *q. d.* Regnum Davidis collapsum restaurabo per Christum, faciamque ut ipse per fidem possideat Idumæam omnesque gentes, tanta donorum spiritualium ubertate et felicitate, ut montes et colles vina et mella fundere videantur. Patet *Actor* cap. XV, vers. 16.

EX ABDIA.

Vers. 18. « Erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula, » *q. d.* Judæi et Israelitæ subigent sibi Idumæos, sicut ignis subigit sibi stipulam. Unde explicans subdit : « Et succendentur in eis, et devorabunt eos. »

EX JONA.

Cap. II, 1. « Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. » « Sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, et tribus noctibus, » *Matth.* XII, 40. Post triduum piscis « evomuit Jonam in aridam, » vers. 11. Sic Christus post triduum ex inferis redivivus et gloriosus resurrexit.

Cap. IV, 6. « Et præparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonæ, ut esset umbra super caput ejus, etc., et lætatus est Jonas. Et paravit Deus vermem, et percussit hederam, et exaruit, etc. Et percussit sol super caput Jonæ, » etc. Tropologice, docet Deus omnes res et spes humanas esse umbram hederæ, quam subito vermis adversitatis erodit, tumque homines in

*

ea recumbentes ferit sol angoris et tribulationis. Qui ergo sapit, non in creatura aliqua, sed in creatore spes resque suas deponat. Ille juge præbebit umbraculum, ille jugis certusque erit protector.

EX MICHÆA.

Cap. IV, 1 et 2. « Et erit in novissimo dierum, mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles : et fluent ad eum populi. Et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob : et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus : quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.» Est hieroglyphicum Ecclesiæ, quam Christus inchoavit in Sion. Hæc est enim civitas in monte posita, quam eminus intuentur omnes gentes, et ad eam confluunt, ut discant legem Dei et Christi, ac juxta eam vitam christianam et sanctam ineant in pace, concordia et gaudio Spiritus Sancti. Unde subdit : « Et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones : non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subtus vitem suam; et subtus ficum suam, et non erit qui deterreat, etc. : et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. »

Vers. 8. « Et tu turris gregis nebulosa (hebraice *ophel*, quæ erat turris altissima juxta templum, ideoque intuentibus apparebat caliginosa), filia Sion, usque ad te veniet : et veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. » *q. d.* Tu, o Sion, quæ turribus Ophel, gregis, et aliis celsis et nebulosis excelsa es, nebulosa et munita, felix eris et beata. Nam ad te primo veniet Christus, ipse primo in te regnabit, prima ejus potestas et imperium tibi ab eo communicabitur, nimirum priscum et avitum regnum Davidis, qui regnavit in Sion et Jerusalem, ipse quasi ejus filius et hæres suscipiet, et restaurabit, ac fortissimum efficiet, non corporale, sed spirituale, illudque tibi consignabit. Ecclesia enim quæ cœpit in Sion, quasi regina regis Christi, dominatur omnibus christianis toto orbe dispersis. Unde subdit vers. 13 : « Surge et tritura (hostes tuos infideles, eosque tibi subige), filia Sion : quia cornu tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam æreas, et comminues populos multos, et interficies (hebraice החרמתי *hacharamti*, id est quasi anathemata consecrabis) Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universæ terræ. »

Cap. V, 2. « Et tu Bethlehem (sita in regione) Ephrata (id est frugifera et fertili), parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur (Christus) qui sit dominator in Israel : et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. » Egressus Christi duplex symbolum est duplicis nativitatis Christi. *Prior* fuit in cœlo æterna, in qua Christus genitus est a solo Patre, fuitque ἀμήτωρ. *Posterior* est temporalis, in qua Christus natus est in Bethlehem ex Virgine Deipara, fuitque ἀπάτωρ.

EX HABACUC.

Cap. III, 4. « Cornua in manibus ejus, » *q. d.* « Manus, » id est potentia, operatio et vindicta Dei est cornuta, id est valida, acris et penetrans. Mystice, cornua sunt anguli et clavi in manibus Christi crucifixi. Nam « ibi abscondita est (divinitas et) fortitudo ejus. » Unde quasi in triumphum, « ante faciem ejus ibit mors, et egredietur diabolus ante pedes ejus, etc. Incurvati sunt colles (puta reges et principes) mundi ab itineribus æternitatis ejus. » In quemcumque enim locum pedem suum intulit Christi æternitas, et æterna Majestas circumiens orbem, et evangelizans per Apostolos, illum, ejusque principes sibi suæque fidei et cultui subjugavit.

EX SOPHONIA.

Cap. III, 1. « Væ provocatrix, et redempta civitas, columba.» Columba symbolum est stoliditatis : quia ablatis pullis e nido, ad illum tamen revertitur, *q. d.* Væ Hierosolymæ, quæ stolida est et excors ut columba : nam cum a me ex Ægypto, et alias sæpe sit redempta et liberata, ipsa tamen mei obliviscitur, ad idola pergit, itaque me ad iram provocat.

Vers. 8. « In igne zeli mei devorabitur omnis terra. » Hic ignis zeli apparuit in Pentecoste, quando Spiritus Sanctus in linguis insedit Apostolis, per quos consumpsit et devoravit omnem terram gentilium et gentilismi. « Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. » Labium electum est lingua fidelis et christiana, qua omnes gentes ab Apostolis conversæ invocant nomen Domini, eique serviunt humero uno, id est unanimiter, summa concordia et charitate. Unde de iis subdit :

Vers. 17. « Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit : gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, » id est in tui amore silenter et gaudenter conquiescet, « exsultabit super te in laude, » laudando tuam fidem, constantiam, patientiam, martyrium, etc.

Vers. 18. « Nugas, qui a lege recesserant, congregabo. » Nugas vocat nugaces, leves et viles Judæos, qui a lege recesserant, quos Christus in Sionem, id est in suam Ecclesiam, congregavit et adunavit.

EX AGGÆO.

Cap. II, 7 et 8. « Adhuc unum modicum, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus : et implebo domum istam gloria. » Desideratus est Messias, qui fuit gloria

templi secundi, dum illud sua præsentia, doctrina et miraculis condecoravit. Commota sunt cœlum et terra, dum prodigia stupenda ediderunt in ejus nativitate et morte, quibus quasi clamabant se stupere hanc creatoris sui exinanitionem et dignationem, ac homines ad similem stuporem, gratitudinem, amorem et laudem Dei provocabant. Unde explicans subdit : « Magna erit gloria domus istius novissimæ, » id est templi Zorobabelis, « plusquam primæ, » puta templi Salomonis.

Vers. 24. « In die illa, dicit Dominus exercituum : Assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus : et ponam te quasi signaculum, quia te elegi. » Signaculum, id est sigillum, vel annulus signatorius, quia hic omnia obsignat et custodit, ac litteris et edictis regiis dat fidem : unde regi est ad manum, ejusque digito inseritur : hinc symbolum est amoris, fidei, auctoritatis, honoris, excellentiæ, quæ Deus contulit Zorobabeli, dum ex ejus stirpe fecit nasci Christum, quem statuit suum in orbe Legatum, Regem, Doctorem, Prophetam, Pontificem, Redemptorem, ut legem Evangelicam, salutem et reconciliationem a Deo decretam, omnibus sibi credentibus promulgaret, et reipsa conferret : « Hunc enim Pater signavit Deus, » *Joan.* VI, 27.

EX ZACHARIA.

Cap. I, 8. « Ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta quæ erant in profundo (in valle, v. g. ad ripam Euphratis, cui adjacet Babylon) : et post eum equi rufi, varii, et albi. » Hic vir fuit S. Michael custos Synagogæ : insidet equo rufo, quasi vindex, fusurus sanguinem hostium populi Dei : stat inter myrteta, id est inter Prophetas piosque Judæos, qui in profundum captivitatis et ærumnarum in Babylone fuerant demersi. Sequuntur eum equi et equites rufi, id est angeli præsides gentium, quæ persecutæ fuerant Judæos : et albi, id est angeli præsides gentium Judæis benevolarum : et varii, id est angeli præsides gentium variantium affectum, ut nunc Judæis essent amicæ, nunc inimicæ. Omnes hi, perlustratis regionibus sibi commissis, dicunt gentes omnes in pace degere. Unde orat Michael, ut eadem Judæis detur : « Usquequo, inquit, tu non misereberis Jerusalem? iste jam septuagesimus annus est » desolationis urbis et templi.

Vers. 18, 20 et 21. « Ecce quatuor cornua, etc. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, etc. Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum : et venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quæ levaverunt cornu super terram Juda. » Quatuor cornua sunt quatuor gentes degentes ad quatuor mundi plagas, quæ vexarunt Judæos, scilicet ab oriente Ammonitæ, ab occidente Philistini, a meridie Idumæi, ab aquilone Assyrii et Chaldæi. Porro quatuor fabri, sunt quatuor angeli tutelares Judææ, qui hasce gentes et timore perculerunt, et perculsas prostraverunt.

Cap. II, 5. « Ego ero ei (Jerusalem, et magis Ecclesiæ), ait Dominus, murus ignis in circuitu, » *q. d.* Instar muri ignei cingam et tuebor Ecclesiam, ne quis hostis eam invadat : sicut Cherub flammeo gladio tuetur paradisum, *Gen.* III. Unde subdit : « Et in gloria ero in medio ejus, » *q. d.* Intrinsecus civibus ero consolationi, et gloriæ : forinsecus vero hostibus, instar muri ignei ero terrori et vastitati.

Vers. 8 : « Hæc dicit Dominus exercituum : Post gloriam misit me ad gentes. » Est vox Christi, *q. d.* Olim ego Dei Filius, gloriam meam ostendi in Jerusalem et Judæis : nunc mittor a Patre in carnem, ut majorem gloriam ostendam in Ecclesia et gentibus christianis. « Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. »

Cap. III, 3 : « Et Jesus pontifex, filius Josedec, erat indutus vestibus sordidis : et stabat ante faciem angeli. Qui respondit, et ait ad eos qui stabant coram se (angelos inferiores), dicens : Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis, » *q. d.* Abstuli a te peccata tua, et restituo tibi pontificatum, ideoque pro vestibus sordidis reddo tibi stolam pontificiam, ut deinceps templum cultumque meum instaures, in eoque pontificatu fungaris. Allegorice, Jesus filius Josedec repræsentat Jesum Christum, ob peccata nostra sputis et plagis in passione sordidatum, sed die tertia resurgentem, et stola gloriæ circumdatum.

Vers. 8. « Audi, Jesu sacerdos magne, tu, et amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt, » hebraice *viri portenti, q. d.* Tu, o Jesu, Zacharia, Aggæe, etc., estis Prophetæ, et tam verbis, quam factis portenditis Christum, ejusque Ecclesiam. Unde subdit : « Ecce enim ego adducam servum meum Orientem, » hebraice צמח *tsemach*, id est germen oriens ex Virgine et radice Jesse, puta Christum.

Vers. 9. « Quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu : super lapidem unum septem oculi sunt. Ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus. » Lapis hic angularis et fundamentalis templi, id est Ecclesiæ, est Christus. Septem ejus oculi, sunt septem angeli primarii protectores Ecclesiæ : sculpturæ, sunt vulnera et stigmata Christo in passione incisa, per quæ abstulit iniquitatem terræ, ut sequitur.

Cap. IV, 2 et 3. « Vidi, et ecce candelabrum aureum totum : et lampas ejus super caput ipsius, et septem lucernæ ejus super illud ; et septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus. Et duæ olivæ super, » id est juxta, « illud : una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus. » Candelabrum repræsentat lucidissimam Dei provi-

dentiam, qua futurum erat ut mox candelabrum materiale, id est templum a Judæis reædificaretur. Lampas est ipsa divinitas et mens divina omniscia. Septem lucernæ lucentes instar oculorum, sunt septem angeli primarii, administri et executores divinæ providentiæ, præsertim in hac templi fabrica. Sic enim eas explicat angelus vers. 10, dicens : « Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram. » Septem infusoria, id est calami concavi instar canalium et fistularum, per quos oleum e lampade derivabatur et defluebat in septem lucernas, totidem calamis insistentes, significant varias divinæ providentiæ rationes, modos et influxus, quas septem angelis administris suis communicat, ut eas exsequantur. Duæ olivæ, sunt Jesus pontifex et Zorobabel princeps, qui adstant candelabro repræsentanti Deum Deique providentiam, ut eam exsequantur, templumque reædificent, ac Ecclesiam, æque ac rempublicam Judæorum instaurent. Ita enim explicat angelus vers. ultimo dicens : « Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ. »

Allegorice, candelabrum est Ecclesia, lampas est Christus, oleum est Christi sanguis, merita et gratia. Hæc enim Christus per septem Sacramenta, quasi infusoria, influit in septem lucernas, id est in omnes fideles et Ecclesias. Duæ olivæ, sunt SS. Petrus et Paulus, qui Christo assistunt quasi primipili in fundanda et exornanda Ecclesia. Item Elias et Henoch in fine mundi, qui Judæos gentesque omnes ad Christum convertent; itaque consummationem et culmen imponent Ecclesiæ, tam militanti, quam triumphanti.

Vers. 7. « Quis tu, mons magne, coram Zorobabel? in planum, » *q. d.* Quis tu, o Sanaballat potens et superbe, ut resistas Zorobabeli in fabrica templi? complanare, deprime tuam potentiam et superbiam. Non enim valebis Zorobabelem Deo nixum impedire, quo minus templum consummet. Mystice : Quis tu, o Satan potens et superbe, ut Zorobabelis filio, id est Christo et christianis, resistas in erigenda et propaganda Ecclesia? complanare : illi enim te calcabunt, et, te invito, Ecclesiæ fabricam consummabunt.

« Et educet lapidem primarium, » qui in culmine emineat, *q. d.* Zorobabel culmen templo imponet illudque consummabit. « Et exæquabit gratiam gratiæ ejus, » *q. d.* Faciet Zorobabel ut gratia consummationis templi, gratiæ inchoationis ejusdem commensuretur, et quasi ex æquo respondeat. Unde explicans subdit : « Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam. »

Vers. 10. « Quis enim despexit dies parvos? » *Dies parvos* vocat, quibus parva et exilia templi fundamenta jaciebantur a pauperibus Judæis, ita ut non viderentur ad culmen posse deduci, multo minus æquare magnificentiam prioris templi a Salomone ædificati.

« Et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel, » *q. d.* Videbunt mox Zorobabelem perpendiculo dimetientem et perficientem fabricam templi, tumque lætabuntur quasi in die magno et mirabili. Lapis enim stanneus est, qui funem perpendiculi distendit, ut recta et ad libellam fabrica mensurari et assurgere possit.

Cap. v, 2. « Ego video volumen volans : longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum. » Volumen hoc continebat furta, perjuria et scelera impiorum, æque ac pœnas cuique pro mensura scelerum debitas, et imminentes : hinc volat et quasi involat in fures, perjuros, etc., præsertim qui opes a Dario aliisque datas pro fabrica templi, in suos usus sacrilege convertebant. Quocirca visum fuit egredi ex templo, vel circa illud volare : unde et ei in mensura fuit par. Tabernaculum enim Mosis, quod erat instar templi, longum erat viginti cubitis, latum decem; tantumdem longum et latum erat hoc volumen. Ita explicat Zacharias dum subdit : « Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ : quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur; et omnis jurans, ex hoc similiter judicabitur. »

Vers. 6, 7, 8, etc. « Hæc est amphora egrediens. Et dixit : Hæc est oculus eorum in universa terra. Et ecce talentum plumbi portabatur, et ecce mulier una sedens in medio amphoræ. Et dixit : Hæc est impietas. Et projecit eam in medio amphoræ, et misit massam plumbeam in os ejus. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi milvi; et levaverunt amphoram inter terram et cœlum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me : Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me : Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam. » Amphora est mensura peccatorum, qua impleta Deus ea castigat et vindicat. Oculus omnium impiorum in eam respicit : quia impii non nisi ad suas cupedias et scelera respiciunt, itaque eam sensim adimplent, qua impleta, talento plumbi ipsa obtegitur; quo significatur gravis Dei ultio et sententia, quæ impietatem amphoræ, id est mensuræ pœnarum, culpis parium, adæquat et includit ut eam evadere nequeat. Impietas est idololatria, aliaque crimina. Duæ mulieres sunt Nabuchodonosor et Nabuzardan, qui quasi milvi alati celerrime et rapacissime impietatem cum amphora, puta impios Judæos qui jam mensuram scelerum suorum impleverant, transtulerunt in Babylonem, ut ibi quasi in sua sede et regno commoretur impietas, tam quoad culpam, quam quoad pœnam. Vide dicta *Zachariæ*, cap. v.

Cap. vi, 1. « Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium; et montes, montes æreì. » Quatuor quadrigæ sunt quatuor mo-

narchiæ, quarum una alteri continue successit : hæ prodierunt e duobus montibus, id est e celsitudine et arcana profunditate divini consilii et providentiæ, cujus duæ sunt partes, quasi duo montes, scilicet sapientia et potentia, sive prædestinatio et executio, utraque fortis et efficax instar æris, adeo ut nemo eis reluctari potuerit, aut possit.

Vers. 2 et 3. « In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii et fortes. » Equi rufi significant primam monarchiam Chaldæorum, qui rufa veste, id est purpurea et coccinea, amiciebantur; quippe erant rufi, id est crudeles et sanguinarii, præsertim in Judæos. Nigri significant secundam monarchiam Persarum : nigror repræsentat pavorem et horrorem, quem incusserunt Judæis sub Cambyse, et sub Assuero marito Esther per dolos Aman. Albi significant Græcos, qui albati incedebant, ait Cyrillus, quique in Judæos fuerunt clementes et benevoli. Varii significant Romanos, quorum varium fuit regimen, nunc monarchicum, nunc aristocraticum, nunc democraticum.

Vers. 6. « Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis, » *q. d.* Persæ aggressi sunt et vastarunt impiam Babylonem. Unde de iis subdit, vers. 8 : « Qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum (Septuaginta, *furorem*) meum in terra Aquilonis, » puta in Babylone, quæ aquilonaris est Judææ.

« Et albi egressi sunt post eos. » Quia Alexander et Græci successerunt Persis, eosque cum suo rege Dario profligarunt juxta Babylonem. « Et varii egressi sunt ad terram Austri, » *q.d.* Augustus et Romani invaserunt Ægyptum, quæ Judææ est ad austrum, eamque devicto apud Actium Antonio et Cleopatra (quæ ultima ex Græcis, puta Ptolomæis, fuit Ægypti regina) sibi subjugavit, eaque ratione, exstinctis plane Græcis, eorum monarchiam ad se transtulit.

Vers. 11. « Sumes aurum et argentum, et facies coronas duas, » unam pontificiam, alteram ducalem; « et pones in capite Jesu filii Josedec, sacerdotis magni, » ut significes deinceps pontifices fore duces et principes Judæorum : ac magis, ut allegorice Jesus filius Josedec, id est justitiæ Dei, repræsentet Jesum Christum fore summum orbis Pontificem, æque ac regem. Unde de eo subdit : « Ecce vir Oriens (Chaldæus, *Messias*) nomen ejus : et subter eum orietur, » multitudo fidelium et sanctorum. « Et ædificabit templum, » id est Ecclesiam tam militantem, quam triumphantem, « Domino : et ipse portabit gloriam, » etc., gloriose resurgens, et ascendens cum triumpho in cœlum, ibique residens ad dexteram Patris, quasi Rex regum et Dominus dominantium.

Cap. VIII, 3. « Et habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem civitas veritatis, et mons Domini exercituum, mons sanctificatus. » Jerusalem typus est Ecclesiæ, quæ est columna et firmamentum veritatis, ac mons sanctitatis, tam doctrinæ, quam vitæ divinæ. Unde subdit :

Vers. 7. « Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis, et de terra Occasus solis. » Hoc est quod Judæis ait Christus de gentibus : « Multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum, » *Matth.* VIII, 11. Unde et subdit Zacharias, vers. 23 : « Apprehendent decem, id est multi, homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi (id est confitentis Deum, et credentis in Christum eumque prædicantis, puta Apostoli, virique Apostolici) dicentes : Ibimus vobiscum : audivimus enim quoniam Deus vobiscum est. »

Vers. 19. « Jejunium quarti (mensis), et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi, erit domui Juda in gaudium, et lætitiam, et in solemnitates præclaras. » Hæc fuerunt symbola jejunii quatuor temporum, quod usurpat Ecclesia, uti docet S. Leo. Vide dicta *Zachar.* VIII, 19.

Cap. XI, 12 et 13. « Et dixi ad eos : Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos : et projeci illos in domo Domini, ad statuarium. » Zacharias hac actione sua symbolica, per visionem ipsi, ut videtur, in mente a Deo objecta et efformata, repræsentavit venditionem Christi, qua Judas eum vendidit triginta argenteis; quod proinde per ironiam vocat decorum, id est vile et infame pretium. Unde jussu Dei projecit illud in templo, ut eo a statuario, id est a figulo, emeretur ager in sepulturam peregrinorum, *Matth.* XXVII, 3.

Cap. XIII, 1. « In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. » Fons hic est Christus in cruce lancea et clavis perforatus, ex quo scaturivit Baptismus, Eucharistia cæteraque Sacramenta, ac omnis gratia : quibus abluitur peccator, et menstruata, id est peccatrix. Peccatum enim est menstruum, id est sordes et virus animæ. Unde hunc fontem explicans subdit :

Vers. 6. « Et dicetur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus sum in domo eorum (puta in Judæa et Jerusalem) qui diligebant me, » *q. d.* Has plagas mihi inflixerunt mei cives et cognati, puta Judæi, qui erant populus colens et diligens Deum, et consequenter me. Ego enim sum Deus, et Dei Filius.

Vers. 7. « Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum. » Est vox Dei Patris, qua significat suo decreto occidendum esse Christum, *q. d.* Jubeo tibi, o framea, o gladie (sub quo claves, lanceam, flagella, et omnia mortis instru-

menta, per synecdochen intellige), ut ferias et occidas Christum, qui est vir cohærens mihi, et pastor quem dedi meis fidelibus, ut ipsi ejus morte redimantur. « Percute ergo pastorem, et dispergentur oves. »

Cap. XIV, 4. « Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad orientem : et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad orientem, et ad occidentem prærupto grandi valde; et separabitur medium ad aquilonem, et medium ejus ad meridiem. » Symbolum est Christi ex monte Oliveti ascendentis in cœlum, indeque mittentis Apostolos in quatuor mundi plagas. Anagogice, Christo ibidem considente ad judicium, findetur totus mons, ut impios, æque ac Antichristum, absorbeat, mittatque in tartara.

Vers. 6 et 7. « Et erit in die illa : Non erit lux, sed frigus et gelu. Et erit dies una quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux. » Ad litteram dies hic fuit tempus persecutionis Antiochi Epiphanis, qua Judæis afflictis dies videbatur non esse dies, sed nox. Verum vespere, id est in fine persecutionis, successit lux, id est lætitia et consolatio, per victorias Judæ et Machabæorum. Anagogice dies judicii, qui soli Deo est notus, ita erit horridus, ut sub illud tempus sol obscurandus sit, et stellæ de cœlo casuræ : sed vespere, id est in fine ejus, succedet Sanctis lux beatitudinis et gloriæ æternæ.

Vers. 8. « Et erit in die illa : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem : medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare novissimum : in æstate et in hieme erunt. » Alludit ad fontes Gihon, qui ad Occidentem; et Cedron, aliosque qui ad Orientem cingebant et decorabant Jerusalem. Per hos intelligit Machabæos, qui suis præliis et victoriis, quasi fontes aquas vivas consolationis, lætitiæ, et rerum abundantiæ attulerunt Judæis. Parabolice significantur Apostoli, qui e Jerusalem exeuntes in totum orbem emanarunt aquas gratiæ et doctrinæ Evangelicæ. Anagogice significantur gaudia Beatorum ex visione Dei, quasi ex fonte manantia. Unde huc alludens S. Joannes, *Apocal.* XXII, 1, in descriptione cœlestis Jerusalem : « Et ostendit mihi, inquit, fluvium aquæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, et agni, » etc.

Vers. 16. « Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent Regem Dominum exercituum, et celebrent festivitatem tabernaculorum. » Tenuiter id factum a Machabæis, qui Idumæos, Philistæos aliasque vicinas gentes coegerunt ad suscipienda sacra Judaica, eorumque festa colenda. Plene id factum ab Apostolis, qui omnes gentes converterunt et induxerunt ad celebranda festa Christiana, adumbrata per Judaica; ac præsertim ut mystice agant festum tabernaculorum, nimirum ut quasi peregrini degant in hoc mundo, tanquam in tabernaculo; ac fide, spe et charitate jugiter contendant ad patriam cœlestem.

Vers. 20. « In die illa erit quod super frenum equi est, sanctum Domino, » *q. d.* Machabæi phaleras equorum, aliasque manubias hostium consecrabunt Deo, quasi victoriæ auctori. Idem facient de suis spoliis et opibus principes, reges et imperatores conversi ad Christum : quorum primus fuit Constantinus, qui proinde ad litteram clavum sanctum, quo crucifixus est Christus, imposuit freno equi sui, tum ad ostendendam suam fidem et pietatem in Christum, tum ut ejus ope communitus in præliis, victoria potiretur.

« Et erunt lebetes in domo Domini, quasi phialæ coram altari, » *q. d.* Ob victorias Machabæorum, multi confluent ad sacrificandum Deo : hinc plurimos adducent lebetes ad coquendas carnes victimarum, quos deinde relinquent templo, Deoque consecrabunt : ita fiet ut tot sint lebetes sanctificati, quot phialæ; ac lebetes in nitorem et sanctitatem phialarum quasi transeant. Mystice, lebetes sunt corda fidelium, in quibus igne charitatis excoquitur quidquid carnale est, ut fiant sancta instar thymiamatis quod est in phialis, jugiter exhalantia incensum orationis et laudis Deo. Hinc de S. Magdalena canit Ecclesia :

Fit ex lebete phiala,
In vas translata gloriæ,
Ex vase contumeliæ.

q. d. Prius erat lebes concupiscentiæ, deinde facta est phiala continentiæ et pœnitentiæ.

EX MALACHIA.

Cap. I, 11. « Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus : et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda. » Hebraice מנחה *mincha*, id est sacrificium farreum, puta farinæ et panis, *Levit.* II, quod erat typus Eucharistiæ, quæ hic ad litteram significatur, et prædicitur in lege nova fore non tantum sacramentum, sed et sacrificium.

Cap. III, 1. « Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis. » Duos hic angelos prænuntiat Malachias, unum communem et priorem, qui sit præcursor posterioris. Hic est S. Joannes Baptista, qui fuit angelus, id est legatus, Christi; idque ante faciem ejus, id est coram eo : quia Christum præsentem populo ostendit, et digito demonstravit. Alterum angelum testamenti, puta Christum, qui fuit angelus, id est legatus, Patris ad sanciendum novum testamentum, id est fœdus inter Deum et homines. Hic post Joannem concionantem, et præsertim incarceratum, venit ad templum, ibique prædicavit et miracula patravit, quibus compro-

bavit se esse angelum testamenti, puta Messiam. Unde de eo sequitur : « Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus? Et quis stabit ad videndum eum? » *q. d.* Ecce ego Malachias eminus in spiritu eum adventantem conspicio. Et quis comprehendat, imo quis appendat, ponderet et penetret pro dignitate, uti meretur, ejus in carnem advenientis dignationem, charitatem, potentiam, sapientiam, majestatem, gloriam? Quis vero coram tanta majestate consistere queat? quis tantam lucem irretortis oculis intueri valeat? Quis hominum impurorum coram tanta puritate, imo igne conflante et purificante, illæsus consistat?

Vers. 2. « Ipse enim quasi ignis conflans et quasi herba fullonum, » *q. d.* Christus instar ignis conflabit, et instar herbæ saponariæ, qua fullones expurgant pannos, emundabit ab omni peccato et immunditie, suos fideles, præsertim sacerdotes.

Vers. 3. « Et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia, » *q. d.* Christus quasi aurifex igne divino excoquet suos sacerdotes, ut niteant instar argenti, et splendeant instar auri, itaque justa et sancta Deo offerant sacrificia. Aaronici enim sacerdotes fuerunt terreni, Christiani vero sunt argentei et aurei.

Cap. IV, 1. « Ecce dies veniet succensa quasi caminus : et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipula : et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem et germen. » Dies hæc est dies judicii, « succensa » igne, tum conflagrationis mundi, tum gehennæ, tum acris examinis et judicii divini, in qua impii cum omni sua gloria, opibus, deliciis et pompis funditus exscindentur, et comburentur ut stipula, cujus nulla radix superest, aut germen; ita tamen ut illæsi ipsi semper perdurent in igne, ad pœnam continuam et æternam.

Vers. 5 et 6. « Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum : ne forte veniam et percutiam terram anathemate. » Hinc patet Eliam Thesbitem, ut habent Septuaginta, cum Henoch venturum ante diem judicii, ut Judæos convertat. Elias ergo cor, id est mentem, fidem et devotionem patrum erga Christum venturum reducet, imprimetque filiis, ut cor, id est mens, fides et devotio filiorum erga Christum jam præsentem, imitetur et sequatur cor, id est mentem, fidem et spem patrum; ne veniens Christus ad judicium, incolas terræ terrenis bonis affixos perdat anathemate, id est pleno excidio et exterminio; sed credentes in se salvet beetque.

ÆNIGMATA.

EX OSEE.

Cap. I, 10 et 11. « Et erit in loco ubi dicetur (dicebatur) eis : Non populus meus vos; dicetur eis : Filii Dei viventis. Et congratulabuntur filii Juda et filii Israel pariter. Et ponent sibi caput unum, et ascendent de terra. » Est ænigma vocationis Judæorum et Gentium ad fidem et salutem per Christum. Hi enim antea non erant populus Dei, sed per fidem in Christum facti sunt populus Dei, et filii Dei, verique Judæi et Israelitæ, cum scilicet unum caput sibi posuerunt Christum, et cum eo ascendere cœperunt mente et conversatione sancta de terra in cœlum.

« Quia magnus dies Jezrahel, » *q. d.* Celeberrimus et felicissimus erit dies ille, quo Jezrahel, id est semen et filii Dei antea dispersi, per Christum unigenitum Dei Filium congregabuntur in unam Ecclesiam, nunc militantem, postea triumphaturam in cœlis.

Cap. II, 15. « Dabo vallem Achor (id est turbationis) ad aperiendam spem, » *q. d.* Turbatio et desperatio erit occasio, et initium spei : ubi omnia videbantur perdita et desperata, ibi affulgebit spes salutis. Deus enim in arctis extremisque difficultatibus maxime adesse solet, suisque aperire viam ad evadendum.

Vers. 21 et 22. « Exaudiam cœlos, et illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum : et hæc exaudient Jezrahel, » *q. d.* Dabo cœlis pluviam, quam tacite poscunt, ut eam communicent terræ, quæ per eam fecundata dabit triticum, vinum et oleum, quo alatur Jezrahel, id est populus Dei : Jezrahel enim poscit triticum, etc., triticum poscit terram fecundam, terra fecunda poscit pluviam e cœlo. Horum omnium votis satisfacit Deus, dum facit ut cœlum impluat terræ, ex eaque producat fruges, ad alendum Jezrahel.

Cap. V, 1. « Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor. » *Speculationem* vocat populum speculandum, sive speculationi et custodiæ sacerdotum et procerum commissum, *q. d.* Vestrum erat speculari, præmonere, itaque avertere pericula a populo : at vos pro specula eidem facti estis laqueus, quia verbo et exemplo eum idolis implicastis et illaqueastis, itaque in

ruinam et exitium egistis : perinde ac venatores reti capiunt et illaqueant feras et aves in monte Thabor.

Vers. 7. « Devorabit eos mensis; » Aquila, *neomenia*, id est nova luna, puta novus rex, novum imperium, quæ sub luna, cum luna, et instar lunæ mutantur et innovantur.

Cap. VI, 3. « Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. » Ad litteram *primus* dies, est captivitatis Assyriacæ; *secundus*, Babylonicæ; *tertius*, redemptionis et libertatis per Cyrum, et multo magis per Christum. Allegorice *primus* dies fuit passionis Christi, *secundus* sepulturæ, *tertius* resurrectionis, quo seipsum, nosque in seipso a morte ad vitam Christus suscitavit. Tropologice, *q. d.* Cito Deus pœnitentem sua gratia vivificat; et patientem in tribulatione cito consolatur et liberat.

Vers. 5. « Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei, » *q. d.* Judæi erant duri ut marmora : conatus ergo sum eos dolare et scalpere per Prophetas, assidue eos tundens et pulsans, nunc minando, nunc blandiendo, adeo ut Prophetas tot oraculis, verbis et concionibus fatigarim et quasi enecarim; sed frustra : scalpra enim mea hebetavi, et Prophetas meos tantum non occidi; at ipsi marmora manent, sculpi scalpique nolunt.

Cap. VII, 8. « Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reversatur, » qui non invertitur, ideoque ab igne aduritur, *q. d.* Israel, quasi panis subcinericius, manet in suo cinere et sordibus idololatriæ, nec se ab iis avertit, ut per pœnitentiam redeat ad Deum : quocirca igne Assyriaco sensim comburetur et consumetur. Unde subdit : « Comederunt alieni robur ejus, » puta, fruges et opes ejus diripuerunt et devorarunt Assyrii : « et ipse nescivit, » ipse non advertit se consumi, et tendere in ruinam.

Cap. VIII, 7. « Ventum seminabunt, et turbinem metent, » *q. d.* Sicut qui serit ventum, metit turbinem, quem causat ventus in terram jactus et conclusus : ita qui seminant idololatriam, superbiam aliaque scelera, metent turbinem calamitatum et ærumnarum, quarum causa est idololatria, superbia, etc. Unde affini adagio idem explicans subdit :

« Culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam, » *q. d.* Sicut ex vento seminato nasci nequit culmus consistens, germenque crescens in granum quod faciat farinam : ita et ex idololatria et superbia nasci nequit aliquid boni, quod operantem pascat et reficiat; sed potius omne malum, quod eum cruciet, affligat, et mille molestiis curisque exagitet.

Vers. 8. « Israel factus est in nationibus quasi vas immundum, » puta matula, in quam Assyrii aliæque gentes suas sordes conjiciant : ita S. Hieronymus.

Vers. 9. « Israel est onager solitarius sibi, » *q. d.* Israel jugum Dei et legis excussit : vult esse liber, sibique, ut lubet, vivere, instar asini feri et sylvestris.

Cap. IX, 8. « Speculator Ephraim cum Deo meo : Propheta laqueus ruinæ factus est, » *q. d.* Propheta qui debebat esse speculator populi, versarique cum Deo, et ex ejus ore loqui, hic factus est populo laqueus ruinæ : quia suis falsis oraculis et doctrinis populum induxit in exitium et ruinam.

Vers. 14. « Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia, » *q. d.* Inflige Israelitis pœnam raram et acrem, scilicet sterilitatem et orbitatem, ut vel filios non concipiant, vel si conceperint, lactare et educare nequeant, idque quia in filiis superbierunt, iisque sacrilege abusi sunt, immolando eos Moloch.

EX JOELE.

Cap. II, 20. « Eum qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis. » Scilicet Nabuchodonosorem et Holofernum, qui ex aquilonari plaga, puta Chaldæa et Assyria, veniunt, avertam ab Israele. Mystice, diabolum avertam a fidelibus. Ipse enim est frigidus aquilo, qui suo frigore omnia bona desiccat, acediam et torporem piorum operum inducit.

EX AMOS.

Cap. I, 3. « Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum : eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad, » *q. d.* Ob tria, id est multa, scelera Damasci, sed maxime ob quartum, quia scilicet crudeliter sæviit in Israelitas, puta Galaaditas, triturando eos quasi triticum, non parcam ei; sed pariter in eum sæviam, et acriter eum puniam.

Cap. VI, 13. « Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium? » *q. d.* Equi et bubali sequuntur naturæ ductum : unde nil faciunt naturæ repugnans, v. g. ut equi currant in petris, ut bubali indomiti jugo domentur, et arent. At vos, o Israelitæ, naturas rerum invertitis; quia facitis naturæ repugnantia : nam justitiam in injustitiam, virtutem in vitium, dulcedinem in amaritudinem convertitis.

Cap. IX, 6. « Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, » id est thronum, ad quem sancti e terra ascendunt; « et fasciculum suum super terram. » *Fasciculum* vocat colligationem trium elementorum, aeris, aquæ et terræ. Mystice, fasciculus Dei est Ecclesia, fide, lege et charitate Dei constricta et colligata : Ecclesia, inquam, tum mixta et militans, tum electa et triumphans.

EX MICHÆA.

Cap. I, 7. « Quia de mercedibus meretricis con-

gregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur, » *q. d.* Quia Samaria suas opes collegit ex idololatria (hæc enim est meretricatus spiritalis), hinc eædem ad idololatras, puta ad Assyrios raptores devolventur.

Vers. 15. « Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Maresa. » Est sarcasmus : *hæredem* enim vocat Assyrios, qui vastabunt et hæreditabunt Maresa cæterasque urbes Judææ. Unde subdit : « Usque ad Odollam veniet gloria Israel, » *q. d.* Gloria Israel propulsa, quasi ab Assyriis, qui ejus urbes capient, fugiet usque ad Odollam, quæ est in finibus Judææ, ibique cadet et exstinguetur, cum Odollam capiet Assyrius. Ergo tu, o Samaria, æque ac tu, o Judæa, « decalvare et tondere (in signum extremi luctus) super filios deliciarum tuarum (Septuaginta, *super filios tuos delicatos*) dilata calvitium tuum sicut aquila, » quæ senescens toto corpore deplumatur et decalvatur : « quoniam captivi ducti sunt ex te. »

Cap. VI, 10. « Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ plena, » *q. d.* Adhuc ignis cupiditatis, toties a nobis Prophetis repressus et restinctus, quasi sopitus reviviscit, inardescit et increscit, nimirum thesauri qui ex iniquitate comparantur, et usus mensurarum quæ justo sunt minores, sed ira Dei plenæ; quia quod eis deest in pondere, hoc Deus supplebit et implebit sua vindicta onereque supplicii.

EX NAHUM.

Cap. I, 10. « Quia sicut spinæ se invicem complectuntur; sic convivium (id est cœtus convivarum, sive convivæ) eorum pariter potantium : consumentur quasi stipula ariditate plena, » *q. d.* Convivantes et compotantes Assyrii, qui in symposiis instar coronæ e spinis contextæ et implexæ, sibi invicem in orbem sociantur, dum mensas et vina coronant; hi, inquam, ab angelo et a Medis, quasi stipula aridissima comburentur et consumentur.

Cap. III, 16. « Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellæ sint cœli; bruchus expansus est, et avolavit, » *q. d.* Sicut bruchus sole calente alas expandit et avolat; ita merces et opes tuæ, o Ninive, quæ numero certant cum stellis, persequente te Chaldæo, a te ad eum avolabunt.

Vers. 17. « Custodes tui quasi locustæ, et parvuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris; sol ortus est, et avolaverunt, » *q. d.* Sicut locustæ tam magnæ, quam parvæ, nocturno frigore torpentes, solis radiis excitatæ et calefactæ avolant; ita tui duces et milites, o Ninive, qui te custodiebant, veniente Chaldæo aufugient.

EX SOPHONIA.

Cap. I, 7. « Præparavit Dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos. » Hostia, pro peccato immolanda divinæ vindictæ, est impia Jerusalem. Sacerdotes, eam immolaturi, sunt Chaldæi, quos Deus ad hoc vocavit et « sanctificavit, » id est auctoravit, designavit, et quasi consecravit ministros et exsecutores suæ justitiæ et sententiæ.

Vers. 12. « Scrutabor Jerusalem in lucernis, » *q. d.* Scrutabor Judæos in speluncis se abdentes, per Chaldæos, qui eos ubique investigabunt, ut occidant, vel capiant. Unde subdit : « Et visitabo (puniendo) super viros defixos in fæcibus suis, » puta in peccatis suis, *q. d.* Sicut vinum jugiter residens in fæcibus suis fit olidum, vapidum et insipidum; ideoque ab œnopola ab iis depromitur, et in aliud vas transfertur; ita Judæi, in Judæa degentes in otio et rerum abundantia, lasciviunt et luxuriant, putent et fœtent; quocirca eos inde transferam in Babylonem.

Vers. 15 et 16. « Dies iræ, dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris. » Dies hæc ad litteram est dies excidii Jerusalem per Chaldæos. Allegorice est dies mortis et dies judicii. Unde de ea subdit : « In igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram. » Deus enim judex et vindex, quasi zelotes impulsus zelo justitiæ, honoris et amoris sui, ad vindicandum injurias sibi irrogatas, acriter puniet Judæos et fideles qui quasi sponsæ ab eo adamatæ, eo spreto, cum creaturis adulteratæ sunt.

EX ZACHARIA.

Cap. X, 4. « Ex ipso (Juda) angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul. » Hæc sunt quatuor ænigmata principis, puta Machabæorum, et mystice Apostolorum. Princeps enim, *primo,* est angulus reipublicæ, utpote qui omnia ejus latera stringit, continet et roborat; *secundo*, est quasi paxillus, quia ex ipso omnium subditorum fortunæ, res et spes pendent, quasi ex paxillo; *tertio*, est quasi arcus, hostes reipublicæ sternens et profligans; *quarto*, est exactor, id est victor qui victis leges, jura et tributa imponit.

Cap. XI, 1. « Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas, » *q. d.* Aperi, o Jerusalem, portas tuas Tito et Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Libanus enim est ænigma Jerusalem et templi, tum quia ex cedris pinisque Libani erant constructa; tum quia ut Libanus arboribus, ita Jerusalem populis abundabat.

Vers. 2. « Ulula, abies, quia cecidit cedrus. » Ululate, plebeii, quia ceciderunt magnates, qui vos protegebant; illis ergo cadentibus, cadetis et vos. Unde explicans subdit : « Quoniam magnifici vastati sunt. »

Vers. 7. « Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum : et pavi gregem. » Duæ virgæ pastorales, sive duplex

pedum significat duplex regimen Dei. Primo enim rexit Judæos amore, sceptro quasi decoris, per promissa et beneficia, deditque principes et pontifices benevolos et beneficos; quales fuerunt ante Zachariam Moses, Josue, David, etc., post eum Machabæi, et maxime Christus. Verum quia Judæi his recalcitrarunt, hinc fracto sceptro decoris assumpsit sceptrum funiculi, quo cœpit eos regere terroribus, minis, vinculis et flagellis, præsertim post Christum, ac tandem plane eos abjecit, tradiditque vastandos Tito et Romanis, uti in sequentibus docet Zacharias.

Vers. 15. « Et dixit Dominus ad me : Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti, » id est improbi, qui gregem negligit, imo expilat, ut se unum pascat et ditet. Hujus vasa, id est instrumenta, sunt machæra, vel culter ad jugulandum oves : baculus ad confringendum earum crura; laqueus ad eas strangulandum; cithara, quam neglectis ovibus pulset, ut se oblectet. Unde subdit :

Vers. 17. « O pastor et idolum, derelinquens gregem, » *q. d.* Tu, o stulte et improbe pastor, non es pastor, sed umbra et idolum pastoris. Habes nomen et pedum, sed curam et vigilantiam pastoris non habes. Tales fuere Jason et Menelaus tempore Machabæorum, atque Annas, Caiphas et scribæ tempore Christi. Talis erit Antichristus in fine mundi, qui volet adorari ut idolum et numen.

Cap. XII, 2. « Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu. » Alludit ad profanationem templi factam sub Antiocho, adeo ut in eo comessationibus et scortationibus vacarent, ut patet II *Machab.* VI. Quocirca templum jam non erat templum, sed popina, ganea et domus crapulæ, ita ut in ejus superliminari tituli loco scyphus, quasi insigne compotationis et crapulæ, exponi potuerit, et forte reipsa expositus sit, *q. d.* Græci et nonnulli Judæi ex domo Dei fecerunt domum crapulæ; ego faciam ut quasi ebrii in illam impingant, utque a Machabæis cædantur, et jam non vino, sed sanguine suo inebrientur; propinabo eis calicem tremoris, stuporis et soporis (hæc enim omnia significat hebræum רעל *raal*), ut eo consopiti æternum somnum dormiant.

Vers. 3. « Ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis; omnes qui levabunt eum, concisione lacerabuntur. » Alludit ad palæstram Gentilium, quam impius Jason in Jerusalem induxit, in qua certabant disco, id est massa plumbea, vel saxea, quis scilicet eam altius elevare, vel longius projicere posset, qua sæpe lacerabantur manus levantium, imo ipsi levantes subinde opprimebantur, *q. d.* Certant Græci, ut Judæos, quasi discum et lapidem oneris e Judæa in Græciam projiciant; sed ego faciam ut ab eodem per Machabæos lanientur et opprimantur.

EX MALACHIA.

Cap. IV, 2. « Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus; et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. » Alludit ad ænigma phœnicis; hujus enim sunt pennæ. Phœnix enim est avis solaris, quia symbolum est solis, *q. d.* Christus ex morte redivivus orietur vobis, o justi, quasi phœnix, id est quasi sol justitiæ post occasum exoriens, qui suis radiis, quasi pennis expansis, vobis irradians, a morte vos resuscitabit, ac gloria beatitudinis et dote agilitatis donabit, ut vegeti, læti et felices exsiliatis, sicut exsiliunt vituli bene pasti et saginati.

ADAGIA.

EX OSEE.

Cap. II, 6. « Sepiam viam tuam spinis, » hoc est impediam ne curras ad tuos amasios, puta ad idola.

Vers. 9. « Liberabo lanam meam et linum meum. » Auferam a te vestes laneas et lineas, quibus abuteris ad cultum idolorum. Significat creaturas invite servire impietati, ideoque ab impiis quasi captivari, quia creatæ sunt et destinatæ ad hunc finem, ut serviant piis in cultu Dei. Ab hac captivitate liberat eas Deus, dum illas impiis adimit, et transfert ad pios vel homines, vel usus.

Vers. 13. « Visitabo super eam dies Baalim. » Pecunia eum ob cultum Baal.

Vers. 14. « Lactabo eam, et ducam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. » Seducam eam ab amasiis, et solus cum sola agam, eique abblandiar.

Vers. 19. « Sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus. » Assumam te mihi in sponsam cum summa misericordia, æque ac justitia, qua te tuebor, et hostes tuos prosternam.

Cap. III, 1. « Diligunt vinacia uvarum. » Peccator relicta uva pingui et plena, id est vero summoque bono, diligit vinacia, id est folliculos uvæ passæ, puta picta et ficta bona, falsas delicias, falsos honores, falsas opes, falsa gaudia.

Cap. IV, 2. « Sanguis sanguinem tetigit. » Cædes cædibus adduntur, peccata peccatis cumulantur.

Vers. 11. « Fornicatio et vinum et ebrietas auferunt cor, » id est rationem, judicium, mentem, spiritum hominemque dementant et infatuant.

Vers. 15. « Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda, » habens Dei templum, Deoque quasi dedicatus et intimus. « Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel. » Israel ut vacca lasciviat, Juda in Dei lege consistat ut leo.

Cap. v, 3. « Ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me, » *q. d.* Ego sum cordiognostes, ideoque video intimas Israelitarum cogitationes, desideria et propensiones in fornicationem et idololatriam. Unde sequitur : « Quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel : quia spiritus fornicationum in medio eorum. »

Vers. 5. « Respondebit arrogantia Israel in facie ejus, » *q. d.* Arrogans fastus Israelis, Deique contemptus publica clade sternetur et punietur; hæcque humiliatio et pœna ostendet ejus scelera; eique interroganti : Cur adeo punior ? in faciem non voce, sed facto et reipsa respondebit : Quia tam arrogans fuisti, *q. d.* Pœna respondebit culpæ; pœna culpam prodet totique orbi demonstrabit. Unde sequitur : « Et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua. »

Vers. 12. « Ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo (Hebraice *teredo*) domui Juda, » *q. d.* Uti tinea molli lentoque, sed certo morsu corrodit vestem, ac teredo lignum; ita ego corrodam et consumam Israelitas et Judæos.

Vers. 14. « Ego quasi leæna Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda, » *q. d.* Laniabo Israelitas quasi leæna, et Judæos quasi leunculus.

Cap. vi, 6. « Misericordiam volui, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta, » *q. d.* Requiro internam pietatem, non externam; actus, non cæremonias; victimas mentis, non carnis; cordis, non oris.

Cap. vii, 4. « Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente. » Sicut adulterandi libido adulterando increscit, magisque accenditur : ita libido colendi idola in Israelitis, ipsa eorum cultura magis increvit, et incensa est instar fornacis, quam succendit pistor; ita ut viderentur in idola furere et insanire.

Vers. 11. « Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor. » Sicut columba stolida sinit sibi pullos auferri, et ad eumdem nidum redit; rursum, ob escam in retia se dat, sinitque se capi : ita Israelitæ stolidi implorant opem deorum et Assyriorum, a quibus vident se sensim spoliari et vastari, agique in exitium.

Vers. 16. « Facti sunt quasi arcus dolosus. » Videbantur Jehu et Israelitæ, everso Baal, studia sua directuri ab stabiliendum Dei cultum, sed ecce resilierunt ad colendos vitulos Jeroboam.

Cap. viii, 4. « Ipsi regnaverunt, et non ex me : principes exstiterunt, et non cognovi, » *q. d.* Reges Israel fecerunt schisma a domo David, et regnarunt in Israel non me auctore, sed populo tumultuante, et deficiente a Roboam. Ego enim unum institui regnum, puta Juda, non Israel; ego sum auctor unius Synagogæ et regni, non duplicis; odi enim divisionem et schisma, præsertim tendens ad idololatriam.

Cap. ix, 4. « Sacrificia eorum quasi panis lugentium, » *q. d.* Israelitæ idololatræ, et mœrentes in captivitate offerunt et comedunt victimas immundas et illegitimas, æque ac lugubres et funestas, quale est epulum funebre.

Vers. 10. « Facti sunt abominabiles, sicut ea (idola, et meretrices Beelphegor, id est Priapi obscenissimi) quæ dilexerunt. »

Cap. x, 12. « Seminate vobis in justitia (Hebraice, *justitiam,* id est opera pia, justa et sancta), et metite (id est certo metetis) in ore misericordiæ. » Hebraice, *juxta os misericordiæ*, scilicet Dei. *Os* symbolum est capacitatis et amplitudinis, *q. d.* Amplissimam a Deo recipietis mercedem, gratiam et misericordiam, tantam scilicet, quanta decet os, id est amplitudinem misericordiæ Dei.

« Innovate ergo vobis novale, » *q. d.* Cor vestrum, evulsis vitiorum spinis et loliis, quasi novale, id est, novum agrum Deo præparate, ut in eo ipse serat copiosa suæ gratiæ et misericordiæ semina.

Vers. 13. « Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, » *q. d.* Hactenus arastis, et seminastis impietatis semina et opera, ideoque pœnas iniquitati debitas messuistis : « Ac comedistis frugem mendacii, » *q. d.* Paucas tenuesque comedistis fruges, ideoque mendaces et fallaces; quia spem magnæ segetis, quam dabant in germine, in messe non præstiterunt.

Cap. xi, 9. « Deus ego et non homo, » *q. d.* Homo regitur ira, ego iram moderor et rego; homo offensus spirat vindictam, ego misericordiam; hominis cogitationes sunt naturales, terrenæ et depressæ; meæ sunt supernaturales, cœlestes et transcendentes omnem angelorum intellectum; homo est inconstans et mutabilis, ego constans et immutabilis.

Vers. 12. « Circumdedit me in negatione Ephraim, Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis, » *q. d.* Cum Ephraim, id est decem tribus, abnegavit Dei cultum, et coluit vitulos aureos, tunc Judas, id est duæ tribus, Deo fideliter, cum sanctis sacerdotibus aliisque fidelibus adhæsit, ac quasi descendit cum Deo; Deus enim parte sui regni et Ecclesiæ ab Ephraim quasi spoliatus, descendere et deprimi videbatur; illi tamen in hoc descensu et contumelia, fidelis comes et assecla fuit Judas. Judas ergo fidem et amicitiam suam stabilem Deo in hac persecutione et tribulatione probavit. Vulgo enim fieri solet illud Poetæ :

Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Cap. xii, 1. « Ephraim pascit ventum et sequitur æstum, » *q. d.* Israel facit rem futilem, perinde ac si quis ventos vellet pascere et regere, quasi oves; imo rem noxiam, perinde ac si quis persequeretur æstum; eum enim non comprehendet, nec lædet, sed potius ab eo læditur et uretur. Colit enim idola vana et noxia, in iisque spes suas reponit; ob quæ vastabitur et comburetur.

Vers. 7. « Chanaan in manu ejus statera dolosa, » *q. d.* Israel jam non est Israel, sed Chanaan, id est mercator fraudulentus; in manu enim ejus est statera dolosa; quia per iniqua pondera et mensuras decipit ementes et vendentes, ac iniqua lucra aucupatur.

Vers. 11. « Si in Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes, » *q. d.* Si Galaaditæ, id est Israelitæ, experti sunt suos deos esse « idolum, » id est rem vanam et noxiam, ideoque se cum iis excisos esse, et in vanum abiisse; ergo frustra eosdem colunt Judæi in Galgal: pariter enim sentient eos esse idolum, id est rem vanam et noxiam, cum eoque exscindentur et evanescent.

Cap. xiii, 9. « Perditio tua, Israel: tantummodo in me auxilium tuum, » *q. d.* Excidium tuum tibi tuisque sceleribus ascribe, non mihi meæque sævitiæ; ego enim tantum tibi auxiliari possum, idque desidero, si pœnitere et ad me redire velis. Tuum ergo exitium habes ex te, ex me vero non nisi auxilium.

Vers. 11. « Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea, » *q. d.* Non est quod speres auxilium a regibus tuis, Jeroboam et posteris ejus; quia sicut eos tibi iratus dedi, ita et iratus auferam, tradamque una tecum Assyriis. Id fecit Deus in Hosee ultimo rege Israel.

Cap. xiv, 3. « Dicite ei (Deo quem offendisti): Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum, » id est da veniam, gratiam omneque bonum, quod rursum per gratiarum actionem a nobis accipias. Unde subdit : « Et reddemus vitulos labiorum nostrorum, » puta laudem et hymnodiam labiis nostris expressam. Præscribit Propheta Israeli pœnitenti formulam confessionis et deprecationis.

Vers. 10. « Quis sapiens, et intelliget ista ? intelligens, et sciet hæc ? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis, » *q. d.* Soli sapientes, id est fideles et justi, intelligunt vias legesque Domini, ac in eis ambulant recte in cœlum; cæteri, infideles scilicet et impii, insipientes sunt : quia vias Dei practice non cognoscunt, nec in eis ambulant, sed in eis impingunt, corruuntque in scelera, ac deinde in supplicia, puta in gehennam.

EX JOELE.

Cap. i, 15. « A a a, diei, quia prope est dies Domini, » puta dies excidii Samariæ, et typice totius mundi, *q. d.* Instat extrema clades urbi et orbi, « et quasi vastitas a potente veniet. » Unde de eodem ait cap. ii, 1 : « Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini; quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis ; quasi mane expansum super montes, populus multus et fortis, » *q. d.* Sicuti summo mane sol expandit spargitque radios in montes, eosque præoccupat; ita Assyrii summa celeritate advolarunt, et præoccuparunt montes Israelis, antequam eos adventare scirent et sentirent Israelitæ.

Cap. ii, 3. « Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma; quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum, » *q. d.* Exercitus Assyriorum ita omnia vastabit, ac si ignem cuncta afflantem ante se præferret, et post se exhalaret, ita ut terram, quæ antea erat florens quasi paradisus, redigat in solitudinem et vastitatem. Hinc

Vers. 10. « A facie ejus contremuit terra, moti sunt cœli : sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. » Hæc proprie fient in fine mundi; sed improprie facta sunt in excidio Israelis; quia scilicet Israelitis pavore perculsis, cœli et terra inverti, concuti et obscurari visa sunt. Est hypallage.

EX AMOS.

Cap. v, 7. « Qui convertitis in absinthium judicium. » Qui injustas, amaras et acerbas fertis sententias in pauperes et innocentes, itaque eos quos juvare et consolari debebatis, exacerbatis et mœrore conficitis.

Vers. 9. « Qui subridet vastitatem super robustum. » Qui ludens et quasi subridens immittit plagas in robustos, quibus eos vastat et conculcat.

Vers. 11. « Pro eo quod diripiebatis pauperem, et prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, et non habitabitis in eis ; vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum. »

Vers. 13. « Prudens in tempore illo (excidii, considerans justum Dei judicium et vindictam) tacebit, quia tempus malum est. »

Vers. 23. « Aufer a me tumultum carminum tuorum, et cantica lyræ tuæ non audiam. » Quia Deus quærit cantica cordis, non oris; planctum mentis, non vocis.

Vers. 24. « Et revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis, » *q. d.* Dei justa vindicta vos obruet, instar torrentis longe lateque exundantis, qui omnia secum convolvit et abripit.

Cap. vi, 1, 4 et 5. « Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ! optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Is-

rael. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris. Qui comeditis agnum de grege. Qui canitis ad vocem psalterii. Bibentes vinum in phialis, etc., et nihil patiebantur super contritione Joseph (populi sui). Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium (in captivitatem Assyriacam), et auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, » etc.

Vers. 12. « Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem (decem tribus) ruinis (excidio pleno et perpetuo), et domum minorem scissionibus, » id est duas tribus scindet et carpet; sed non delebit : quin imo post 70 annos captivitatis Babylonicæ, eas sibi et patriæ restituet.

Cap. VII, 14 et 15. « Non sum Propheta, et non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros. Et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit Dominus ad me : Vade, propheta, ad populum meum Israel. » Ita stulta et ignobilia mundi eligit Deus, impletque suo spiritu, ut confundat nobiles et sapientes.

Cap. VIII, 11. « Et mittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini, » *q. d.* Redigam Israel in obsidione Samariæ ad tantas angustias, ut Prophetas, quos antea sprevit, undique conquirat, ut ex iis sciscitetur oraculum de futuro obsidionis eventu, an et quomodo manus Assyriorum possit evadere.

Cap. IX, 7. « Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi filii Israel. » Quia sicut Æthiopes colore, ita vos moribus atri estis, deformes, obdurati et immutabiles.

EX ABDIA.

Vers. 3 et 4. « Dicis (o Edom) in corde tuo : Quis detrahet me (ex rupe in qua securus habito) in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. »

EX JONA.

Cap. II, 9. « Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt, » *q. d.* Qui colunt idola, quique voluptates suas a Deo vetitas sectantur, derelinquunt Deum, a quo omnem misericordiam et omne bonum exspectare debent.

Cap. III, 4. « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. »

EX MICHÆA.

Cap. I, 5. « Quod scelus Jacob? nonne Samaria? et quæ excelsa Judæ? nonne Jerusalem? » *q. d.* Samaria quasi metropolis, quæ decem tribubus debebat esse dux fidei et religionis, facta est eisdem dux idololatriæ, æque ac Jerusalem Judæ, sive duabus tribubus.

Vers. 8. « Super hoc plangam, et ululabo : vadam spoliatus et nudus; faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum, » *q. d.* Miserabiliter et inconsolabiliter plangam excidium Samariæ.

Vers. 10. « In domo Pulveris (hebraice *in Aphra*) pulvere vos conspergite, » *q. d.* Aphra, urbs Samariæ, recte vocatur Aphra, id est pulvis; quia in pulverem ab Assyriis est redigenda. In ea ergo quasi in domo pulveris, vos, o Samaritæ, pulvere vos conspergite, et lugete excidium ejus et vestrum.

Cap. II, 13. « Ascendet pandens iter ante eos : divident et transibunt portam, et ingredientur per eam : et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum, » *q. d.* Christus præibit pandetque viam fidelibus suis in Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem.

Cap. III, 6. « Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebræ vobis pro divinatione : et occumbet sol super Prophetas, et obtenebrabitur super eos dies, » *q. d.* Quia vos, o pseudoprophetæ, non lucem, id est veritatem, sed noctem et tenebras, id est mendacia, prophetastis, prædicendo impiis pacem, id est prospera; idcirco puniam vos, faciamque ut visiones, id est prophetiæ vestræ, vertantur in noctem, tum falsitatis, ut omnibus appareat eas fuisse tenebras, id est errores et figmenta; tum calamitatis et excidii. Redigam enim vos in eas angustias, ut sol vobis pavidis et attonitis occumbere, diesque in meridie obtenebrari videatur.

Vers. 8. « Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio et virtute, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum. » Doctori et concionatori necessaria sunt hæc tria : *primo,* fortitudo, id est libertas, et constantia docendi et arguendi peccata et peccatores potentes; *secundo,* judicium, id est veritas, æquitas et discretio; *tertio,* virtus, id est efficacia dicendi.

Vers. 10. « Qui ædificatis Sion in sanguinibus. et Jerusalem in iniquitate, » *q. d.* Qui domos magnificas in Jerusalem ædificatis ex injustis vectigalibus, donis, usuris, contractibus, fraudibus, rapinis et oppressionibus pauperum. Unde explicans subdit : « Principes ejus in muneribus judicabant, » etc.

Vers. 12. « Propter hoc causa vestri (ob vestras rapinas et scelera), Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum, » *q. d.* Demoliar Sionem, et in ea domos vestras; quia eas ædificatis ex rapinis et sanguine pauperum. Urbs enim plectitur propter cives; et templum igni destinatur propter impios et sacrilegos indigenas. Satius enim est illud dari igni, quam sceleri; excidio, quam sacrilegio; hosti Chaldæo, quam idololatræ et homicidæ Judæo.

Cap. VI, 3 et 4. « Popule meus, quid feci tibi, aut

quid molestus fui tibi? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientium liberavi te : et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam? » *q. d.* Estne hoc maleficium quod mihi imputas, nimirum beneficium, quo te e carcere Ægyptiaco redemi, et ex mancipio effeci ingenuum et liberum? Est mycterismus.

Vers. 8. « Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te : utique facere judicium (justitiam), et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. » Sicut reus supplex et sollicitus ambulat cum judice, a quo veniam et vitam petit : et sicut famuli solliciti ambulant cum dominis suis, a quibus victum et omnia bona sperant.

Vers. 14. « Humiliatio tua in medio tui. » In te residet tam culpa, quam pœna afflictionis tuæ.

Cap. VII, 1. « Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ ! non est botrus ad comedendum, » *q. d.* Heu mihi : nam ego Michæas prædicatione mea excolui vineam Juda; sed oleum et operam perdidi : vix unum alterumve converti : diabolo et idolis cedunt botri grossi et plurimi, Deo et mihi pauculi acini. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Vers. 4. « Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe, » *q. d.* Optimus inter Judæos, nocens est et aculeatus, pungitque et lædit ut paliurus et spinæ : cogitate ergo quales sint cæteri, quales pessimi.

Vers. 5. » Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui, » *q. d.* Uxori ne reveles secreta tua; prodet enim te, utpote infida et garrula : « Nam inimici hominis domestici ejus. »

Vers. 8 et 9. « Ne læteris, inimica mea (o æmula Idumæa), super me (Jerusalem, quæ vastata sum a Chaldæis), quia cecidi; consurgam, cum sedero in tenebris. Dominus lux mea est. Iram Domini (captivitatem 70 annorum in Babylone) portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet : educet me in lucem (in libertatem per Cyrum, et magis per Christum), videbo justitiam ejus, » justam vindictam in Chaldæos, aliosque fidelium tyrannos.

Vers. 18 et 19. « Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Revertetur et miserebitur nostri : deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis, » *q. d.* Tu, o Domine Deus, vere et fideliter præstabis libertatem per Cyrum et magis per Christum, Jacobo, id est Jacobæis, sive Judæis, quam misericorditer olim promisisti, et jurasti Abrahæ cæterisque Patriarchis, te daturum posteris eorum.

EX NAHUM.

Cap. I, 9. « Non consurget duplex tribulatio, » id est, ut Septuaginta : *Non vindicabit bis in idipsum in tribulatione, q. d.* Deus idem scelus non punit bis; ita S. Cyrillus et Theophylactus.

Vers. 15. « Ecce super montes pedes (gressus, adventus : hujus enim symbolum et causa sunt pedes) evangelizantis et annuntiantis pacem : celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua : quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial, universus interiit. » Belial hic ad litteram est Sennacherib : allegorice est diabolus : tropologice est peccatum : anagogice est mors, quæ tolletur in resurrectione, qua sublata Beati in cœlo celebrabunt perenne festum et jubileum.

Cap. II, 11. « Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum? » Ubi est Ninive, quæ erat lustrum leonum, id est tyrannorum, qui prædabantur omnes gentes, earumque spolia et opes distribuebant suis catulis, id est filiis et optimatibus? *q. d.* Eversa est et expilata a Chaldæis, sicut ipsa evertit et expilavit alias.

Cap. III, 1. « Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena! non recedet a te rapina, » *q. d.* Væ civitati Ninive, quæ tota est sanguinaria, mendax, plena rapinis et prædis! quia sicuti prædata est, et laceravit alias gentes, sic pariter ipsa lacerabitur, eritque prædæ Chaldæis.

Vers. 4. « Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, et familias in maleficiis suis, » *q. d.* Exscindetur Ninive ob idololatrias suas, superstitiones et veneficia, quibus infecit et imbuit omnes gentes sibi subjectas.

Vers. 8. « Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu ejus : cujus divitiæ, mare : aquæ, muri ejus : Æthiopia, fortitudo ejus, » *q. d.* Ne fidas tuis viribus et opibus, o Ninive : nam Alexandria quæ te est fortior et opulentior, utpote adjacens mari et aquis cincta, iis se tutari non poterit, sed capietur a Chaldæo : pariter ergo ab eo capieris et tu.

EX HABACUC.

Cap. I, 6 et 8. « Ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, etc. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis, etc. Volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. » In pardo notatur Chaldæorum sævitia, in lupo voracitas, in aquila rapacitas, in omnibus velocitas.

Vers. 13 et 14. « Quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem? » *q. d.* Cur permittis, o Domine, Nabuchodonosorem quasi balænam impune grassari, nosque quasi pisciculos tyrannice opprimere et deglutire? Cur nos quasi lumbricos sinis ab eo injuste calcari et proteri?

Vers. 16. « Propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo : quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus. » *Sagenam* et *rete* vocat arma, vires et castra Nabuchodonosoris, quibus quasi retibus ipse illaqueabat, et capiebat gentes instar piscium, *q. d.* Ipse sibi suisque viribus, non Deo, ascribit suas victorias. Unde eas habet pro numine : quocirca ipse ut Deus, in statua aurea quam erexit, *Daniel.* cap. III, coli et adorari voluit.

Cap. II, 1. « Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem, et contemplabor ut videam quid dicatur mihi, » *q. d.* Ego disputans et argumentans cum Deo, cur sinat impios Chaldæos vastare populum Dei : ut meam thesin quasi munitionem propugnem, stabo vigil in excubiis, ut argumenta Dei excipiam, eaque aliis argumentis, si possim, repellam et refellam.

Vers. 2 et 3. « Et respondit mihi Dominus, etc. Apparebit in finem, et non mentietur : si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit : justus autem in fide sua vivet, » *q. d.* Tandem Deus puniet Chaldæos, et e Babylone liberabit Judæos, scilicet post 70 annos : quare si moram fecerit, exspectate eum, quia certo veniet, idque brevi. Nolite ergo in ista mora esse impatientes, increduli, et diffidentes de hisce Dei promissis ; sed in eorum fide et spe vestram captivitatem, et ærumnas generose sustentate, alacresque vivite.

Vers. 6. « Væ ei qui multiplicat non sua ! usquequo et aggravat contra se densum lutum? » *q. d.* O miser Nabuchodonosor, cur rapis alienas opes? quid enim hæ sunt aliud quam densum lutum, quo te opples et aggravas?

Vers. 11. « Quia lapis de pariete clamabit, » *q. d.* Lapides, ligna et tigna quæ rapuisti, vel ex rapto emisti, ad superba tua palatia exstruenda, propalam omnibus inclamabunt tuam avaritiam et rapinam, ideoque te juste a Deo puniri, vastari et disperdi.

Vers. 18. « Quid prodest scuptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginem falsam? » *q. d.* Quid in idolo tui Beli confidis? Hoc enim non est numen, sed numinis imago falsa, quam plastes finxit : « Dominus autem in templo sancto suo : sileat a facie ejus omnis terra. »

Cap. III, 16. « Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat, ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum, » *q. d.* Veniant in me omnes ærumnæ, omnes morbi, omnes afflictiones, ut in die illa horrenda excidii Babylonis, communem Chaldæorum cladem evadam, et ascendam ad populum accinctum ad iter, cum eoque sospes redeam in Judæam. Allegorice, ut in die excidii mundi, dieque judicii sim securus, et ascendam ad populum electorum, jam accinctum ad iter in cœlum.

Vers. 18. « Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo, » id est liberatore et salvatore meo, tum e Babylone, tum mystice a peccato et gehenna : « Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum, et super excelsa mea deducet me victor, » in Jerusalem tum terrestrem, tum cœlestem, « in psalmis canentem. »

EX SOPHONIA.

Cap. II, 9. « Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, et acervi salis, et desertum usque in æternum. » Est periphrasis extremæ vastitatis et desolationis, qua Moab et Ammon regiones olim florentes per Chaldæos convertendæ erant in spineta, et acervos salis instar Sodomæ. Causam subdit, vers. 10 : « Hoc eis eveniet pro superbia sua ; quia blasphemaverunt, et magnificati sunt super populum Domini, » hebraice *magnificarunt*, scilicet os et linguam, subsannando Judæos cum vastarentur a Chaldæis, et blasphemando, ac dicendo quod Deus eorum non potuisset eos contra Chaldæos tutari. Quocirca « horribilis, » hebraice *terribilis*, erit « Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ, et adorabunt eum viri de loco suo omnes insulæ gentium. » Hoc impletum est per Evangelium Christi et prædicationem Apostolorum.

Vers. 13, 15, etc. « Ponet speciosam (Niniven) in solitudinem, etc. Hæc est civitas gloriosa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo : Ego sum, et extra me non est alia amplius : quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? » *q. d.* Ninive, urbs illa inclyta, superba et gloriosa, orbis domina, a Chaldæis vastabitur, ita ut in ea deinceps non habitent homines, sed bestiæ et feræ.

EX AGGÆO.

Cap. I, 6. « Seminastis multum, et intulistis parum ; comedistis, et non estis satiati ; bibistis, et non estis inebriati ; operuistis vos, et non estis calefacti ; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. » Causam dat, vers. 9 : « Quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam, » *q. d.* Quia vos prætulistis vestras domos et commoda Deo, indeque neglexistis fabricam templi, ut illud maneret desertum ; hinc Deus punit vos sterilitate et penuria, ut agri, horrea, vineæ et cellaria vestra sint arida, deserta et squalida, nec vos satient aut reficiant. Unde, vers. 11 : « Vocavi, inquit, siccitatem super terram, et super montes et super triticum, et super vinum, » etc.

EX ZACHARIA.

Cap. I, 12. « Et respondit angelus Domini, et

dixit : Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? iste jam septuagesimus annus est. » Hi 70 anni sunt desolationis, sive excidii Jerusalem et templi, qui inchoantur anno 18 Nabuchodonosoris, et finiuntur anno 2 Darii Hystaspis, quo hæc dixit angelus : ac proinde diversi sunt ab annis 70 captivitatis Babylonicæ. Hi enim finiuntur anno 1 Cyri, et inchoantur anno 11 Joakim, vel, ut alii, anno 3 ejusdem.

Cap. II, 6. « O, o, fugite de terra Aquilonis, » puta de Babylone, quæ est confusio errorum et vitiorum, ideoque rursum brevi capietur et vastabitur a Dario Hystaspis. Tropologice, fugite de mundo, qui plenus est pompis, vanitatibus, erroribus, concupiscentiis, ærumnis, periculis.

Cap. III, 2. « Numquid non iste torris est erutus de igne? » *q. d.* Jesus filius Josedec, rediens a captivitate, est quasi torris ustulatus et fuliginosus, e fornace Babylonia erutus, id est miser, squalidus et pauper. Cur ergo tu, o Satan, ei adversaris, ut eum plane comburas et disperdas, ne templum cultumque meum quasi pontifex restauret?

Vers. 10. « In die illa, etc., vocabit vir amicum suum subter vineam, et subter ficum, » *q. d.* Tempore Christi et Evangelii erit summa pax, lætitia et communicatio, ut fideles inter se bona habeant communia, in iisque conviventur, tum corporaliter, tum potius spiritualiter in Eucharistia, vita, doctrina et gratia Christi. Ipse enim est nostra vitis et ficus.

Cap. VII, 13. « Et factum est sicut locutus est (Deus), et non audierunt : sic clamabunt, et non exaudiam, » *q. d.* Lege talionis par pari referam : ipsi me vocantem noluerunt audire, vicissim ego quoque eos in necessitate me invocantes non exaudiam.

Cap. IX, 1. « Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel, » *q. d.* Deus est « oculus, » tum activus, et videns omnes gentes, æque ac tribus Israel, iisque providens : tum passivus et visus, *q. d.* Deus est objectum oculi : Deus est in quem oculum intendunt omnes homines, ab eo sperantes opem et omne bonum. Sic Ægyptii Deum et numen, sive providentiam, pingebant quasi oculum baculo insistentem. Baculus significat sceptrum, puta dominium et potestatem regiam; oculus, vigilantiam et providentiam Dei.

Vers. 9. « Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem. Ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator : ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. » Rex est Christus, qui in die Palmarum, quasi rex certo debellaturus dæmones, peccata et mortem, triumphans ingressus est Jerusalem, vectus asina, *Matth.* XXI, 5.

Vers. 11. « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua, » *q. d.* Tu, o Christe, merito et pretio sanguinis tui, quo sancivisti novum fœdus inter Deum et homines, liberasti Patres in limbo detentos, ut tecum resurgerent, et ascenderent in cœlum.

Vers. 13. « Et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, o Græcia, et ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur, et exibit ut fulgur jaculum ejus : et Dominus Deus in tuba canet, et vadet in turbine Austri, » *q. d.* Apostoli ex Sione, id est e Judæa oriundi, erunt quasi gladius fortis, arcus, jacula fulgurantia, lapides fundæ, tubæ et turbines Dei, quibus Græcos, id est omnes gentes, clangore et potenti virtute Evangelii prosternet, sibique subjiciet. Unde de iisdem subdit :

Vers. 16. « Quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus, *q. d.* Apostoli erunt quasi lapides sancti, in titulum et trophæum victoriæ, de toto mundo partæ, erecti et elevati; ut quisquis eos viderit, vel nominari audierit, cogitet et stupeat tantam eorum gratiam et vim, qua pauci totum orbem Christo subegerunt.

Vers. 17. « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » *q. d.* Apostoli eorumque asseclæ tantæ erunt virtutis, tantaque patrabunt, non vi sua, sed ope Dei, qui omne suum bonum et pulchrum eis communicabit, scilicet S. Eucharistiam, quæ eos quasi frumentum alet, roborabit; et velut juvenes, agiles, electos et validos reddet; ac quasi vinum cœleste, eos virgines, cœlestes et angelicos efficiet.

Cap. X, 3. « Posuit eos quasi equum gloriæ suæ. » « Eos » scilicet Machabæos pugnaces et victoriosos. Mystice Apostolos. Sic equus gloriæ Christi fuit S. Paulus; unde de iis subdit, vers. 5 : « Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio : et bellabunt, quia Dominus cum eis. » Et vers. 12 : « Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt. »

Cap. XII, 6. « In die illa ponam duces Juda sicut caminum ignis in lignis, et sicut facem ignis in fœno : et devorabunt ad dexteram et ad sinistram omnes populos in circuitu, » *q. d.* Ponam Machabæos quasi caminos et faces, qui omnes gentes in circuitu succendant, sibique subjiciant. Allegorice, dabo Apostolos, qui instar ignis totum mundum amore Dei inflammabunt.

Vers. 8. « Et erit qui offenderit ex eis in die illa, » ut resurgat fortior, « quasi David : et domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum, » *q. d.* Judæi qui metu Antiochi a fide apostatarint, videntes Machabæorum victorias, animos resument, et fortiores resurgent instar Davidis post lapsum. Rursum proceres et posteri Davidis erunt validi quasi angeli Dei. Hoc verum in Machabæis, verius in Apostolis et Christianis.

Vers. 10. « Effundam super, etc. Jerusalem spiritum gratiæ et precum, et aspicient ad me quem

confixerunt. » Est prophetia de Christo in cruce spinis, clavis et lancea confixo, quem Iudæi pii aspexerunt cum intimo dolore et compassione, precantes Deum, ut tam indignam Filii sui et Messiæ necem averteret, et ulcisceretur.

Vers. 11. « In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon, » *q. d.* Magno planctu plangent mortem Christi; sicut olim planxerunt necem Josiæ, qui occisus est in Mageddo, juxta Adadremmon urbem, ita dictam a copia malogranatorum.

EX MALACHIA.

Cap. I, 3. « Dilexi Jacob, Esau autem odio habui. » Quia scilicet Jacobæos e Babylone in patriam reduxi, Idumæos autem in captivitate reliqui. Unde explicans subdit : « Posui montes ejus in solitudinem, et hæreditatem ejus in dracones deserti. » Et vers. 4 : « Isti ædificabunt, et ego destruam, et vocabuntur termini iniquitatis, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum. » Allegorice Jacob, id est sanctos et electos, dilexi, et elegi ad vitam æternam : Esau, id est impios et reprobos, odio habui, et damnavi ad gehennam. Vide dicta *Rom.* IX, 13.

Vers. 6. « Filius honorat patrem, et servus dominum suum : si ergo pater ego sum, ubi est honor meus; et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? »

Vers. 14. « Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino : quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus. » Deo enim summo et optimo, summa et optima sunt danda, præsertim quæ illi voto promissa sunt.

Cap. II, 7. « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. » *Angelus*, id est nuntius et legatus, ut vertit Vatablus, quem scilicet Deus legat ad homines, ut eis suam voluntatem et legem enuntiet.

Cap. III, 6. « Ego Dominus, et non mutor. » Sum immutabilis, ideoque non revoco mea decreta, promissa et minas.

Vers. 14 et 15. « Dixistis : Vanus est, qui servit Deo; et quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? Ecce nunc beatos dicimus arrogantes : siquidem ædificati sunt facientes impietatem. » Est vox impiorum negantium numen et providentiam Dei, eo quod videant pios in hoc mundo deprimi, impios exaltari. Hisce respondet Propheta : « Et attendit Dominus, et audivit » hosce sermones impiorum providentiam Dei impugnantium, et piorum eam defendentium : « Et scriptus est liber monumenti, » id est memoriæ, « coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus, » *q. d.* Deus in memoria et mente sua, quasi in libro conscripsit omnium hominum dicta et facta, eaque in die judicii leget, et cuique pro merito præmium vel pœnam decernet : præmium, scilicet timentibus et assidue cogitantibus Dominum. Nam « hi erunt mihi, ait, Dominus exercituum, in die qua ego facio, » id est faciam, scilicet judicium, « in peculium, » hoc est populus peculiaris, peculiariter a me electus, dilectus et exaltatus; quem omnibus meis bonis beabo et glorificabo, « et parcam, » id est miserebor, indulgens et munificus ero « eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi. » Quocirca in die judicii, « videbitis quid sit » differentiæ « inter justum et impium, et inter servientem Deo et non servientem ei. »

COMMENTARIA

IN

OSEE PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Osee idem quod Josue, Jesus, uti et Isaias. Osee uti oraculis, factis et moribus, ita et nomine præfigurat, imo repræsentat Christum, uti notat S. Hieronymus et Leo Castrius hic. Osee enim idem est quod Josue et Jesus, id est salvator : unde Josue ante vocatus est Osee, ut patet *Numer.* XIII, 17. Sicut ergo Josue in ducatu et regimine populi, Isaias in prophetia et gestis, ita pariter et Osee sua voce et vita repræsentavit Christum : ac proinde hi tres idem nomen, puta Jesu, prætulerunt. Ab eadem enim radice ישע *iasca*, id est salvavit, deducitur nomen Josue, vel Jesus, id est salvator, et nomen Isaias, id est salus Dei : et nomen Osee, id est salvans populum, nimirum sanctitate doctrinæ suæ, æque ac precum et morum vitæque exemplo. Ubi nota *Osee* proprie hebraice significare *salva* : hebræum enim הושע *hoscea* est imperativus *hiphil*, a radice *iasca*, significans *salva*. Apposite, Osee enim optat oratque Dominum, dicens : Salva nos, Domine, ab Assyriis, Chaldæis, et præsertim a peccato et morte per Messiam, quem missurus es. Huic optioni respondit Deus mittendo Jesum, id est Salvatorem postulatum.

Prophetat Judæ et Israeli. Fuit ergo ipse juxta nomen suum Osee, id est salvator, quia salutem populi sui qua orando, qua prædicando, qua sanctæ vitæ exempla dando procuravit, æque ac Josue pugnando : de quo ait *Eccles.* cap. XLVI, 1 : « Qui fuit magnus secundum nomen suum in salutem electorum. » Ac proinde uterque typus fuit Jesu Christi. Hinc et noster hic fuit filius *Beeri*, id est *putei mei;* quia ex Deo quasi puteo hausit aquas doctrinæ cœlestis, quas in Judæos, velut agros aridos effunderet, juxta illud *Isaiæ* XII : « Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris. » Ita S. Hieronymus hic, et epist. 131 *ad Ruffin.*

Porro Osee tam ad Juda quam ad Israel, sive decem tribus prophetat : unde utriusque reges in titulo præfigit.

Synchronos Isaiæ, imo Prophetarum primus. Osee fuit synchronos Isaiæ, ait S. Hieronymus, imo ante Isaiam Prophetarum primus, ut patet cap. I, 2; Osee ergo cœpit prophetare sub initium regni Oziæ vel Azariæ, ante Olympiades, et ante Romam conditam, cum Albæ regnaret Procas Sylvius, avus Romuli. Itaque Osee prænuntiat Israel, id est decem tribus exscindendas ab Assyriis, quod primum regnum suum Jeroboam, ejusque posteros in idololatria vitulorum aureorum secuti sint : Judam vero ab hac Assyriorum clade immunem servandum, quod Prophetarum vocibus obtemperans resipuerit, secutusque suum regem Ezechiam idola abjecerit, templumque purgarit, licet postea ad eam redierit; ideoque sub Sedecia a Chaldæis vastatus sit. Quocirca Christum salvatorem et consolatorem ei aliisque fidelibus miseris et afflictis, qui sunt veri Israelitæ in spiritu, esto non in carne, promittit. *Primo* ergo prædicit Israelitarum carnalium excidium et reprobationem, ac spiritualium Israelitarum, præsertim Gentilium, vocationem et electionem; idque reipsa repræsentat, dum Dei jussu ducit uxorem meretricem, ex eaque gignit proles, quibus dat nomina, *primo,* « Jezrahel; » *secundo,* « Absque misericordia; » *tertio,* « Non populus meus : » « quia, inquit, vos non populus meus, et erit in loco ubi dicetur eis : Non populus meus vos; dicetur eis : Filii Dei viventis. » *Secundo,* continua oratione idololatriam aliaque peccata populi acriter insectatur, minando ei Dei plagas et excidium tantum, ut « dicant montibus : Operite nos; et collibus : Cadite super nos. » *Tertio,* Dei clementiam, gratiam et gloriam pœnitentibus promittit. Hinc ait, cap. XIII, 14 : « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne. » Et cap. XIV, 6 : « Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, » etc. (1).

(1) Duæ commodissime hujus libri partes constituuntur, quarum prior capitibus tribus parabola continua uxoris adulteræ populi Israelitici defectionem a cultu Dei perfidiæque pœnas sistit; altera vero, reliquis undecim capitibus, plura continet minora oracula, quæ parum inter se cohærentia videntur (attamen Maurer, *Hosea*, cap. I, diversis et continuis regni Israelitici vicissitudinibus, satis feliciter accommodare tentat). In hac posteriori parte, nullo allegoriæ involucro Israelitarum scelera castigantur, intermixtis mox pœnarum comminationibus, mox etiam feliciorum temporum promissionibus. Juxta

An angelus de quo Apocal. v?

Censet Alcazar, *Apoc.* v, 2, angelum fortem, qui ibi inducitur, ad litteram esse Osee prophetam. De angelo enim hoc ibidem ita legimus : « Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna : Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula ejus? » Quibus verbis alludit Joannes ad illud, *Osee* XIV, 10 : « Quis sapiens, et intelliget ista? intelligens, et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis : prævaricatores vero corruent in eis. » Liber enim ille signatus, *Apoc.* v, continet vias tam piorum, qui legem Domini sequendo beantur, quam impiorum, qui eam spernendo damnantur. Jure autem Oseas nuncupatur angelus fortis, tum ob robur animi, quo primus concionando perfregit glaciem duricordium Judæorum, et profligavit idola ac vitulos aureos; tum quia Epiphanius in ejus Vita scribit eum verborum suorum vi, ingentem quercum in duodecim partes divisisse, ut probaret Dominum venturum cœlitus in terram, hocque fore signum adventus ejus : « Si quercus, inquit, in Selom findatur a seipsa in portiones bis senas, et fierent totidem quercus. Et accidit ita. » Hæc apposite dicuntur, veraque sunt in sensu non litterali, sed mystico. Nam ad litteram angelus ille, *Apocal.* v, non fuit homo, sed verus et proprie dictus angelus, uti ibidem ostendi.

Est commaticus, quia patheticus.

Porro patheticus est Osee, ideoque commaticus, ut ait S. Hieronymus, hoc est concisus. Agit enim personam Dei, qui quasi sponsus sponsam Synagogam deperiens, eamque in adulterio deprehendens, gravissimos concitat affectus, hinc indignationis et minarum; inde amoris et zeli. Inde pariter obscurus est, tum quia affectus plene non eloquitur, sed per aposiopesin ob pathos incidit; tum quia verum est illud Poetæ : « Brevis esse laboro, obscurus fio; » tum quia profundus est. « Osee propheta quanto profundius loquitur, tanto operosius penetratur, » ait S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXVIII (1).

Denique Osee obedientia et vitæ sanctitate illustris ab Ecclesia Sanctorum catalogo adscriptus est 4 julii. Vide Epiphanium, Dorotheum et Isidorum, in *Vita Osee.*

(1) Dicendi genere utitur gravi et pathetico, pleno fervoris et audaciæ. Quanquam vero sermonum suorum argumentum universum sit satis apertum, vix tamen alius vates Hebræorum æque est difficilis et involutus, quod tunc ex ipsa rerum natura, inquit Rosenmuller, utpote qui multum a nostra cognitione remotas historias, parumque ex monumentis illorum temporum exploratas innuat, cum etiam ex ipsa styli indole derivatur. Cum enim ex antiquissimis sit Hebræorum vatibus, stylus quoque ejus incorruptam sermonis vetustatem exprimit, pristinam generis sententiosi brevitatem retinens, a qua prophetæ inferiores aliquid, judice Lowthio, remiserunt. Sæpe ex uno in aliud argumentum, ex uno in aliud tempus personamve, non per viam, sed veluti per saltum transilit. Obtruncata sententia lectorem suspensum, ejusque prudentiæ, quod deest, supplendum relinquit. Res quidem quas tractat, magna lectissimarum imaginum varietate illustrat; sed cum similitudines usurpatas vel auditoribus explicandas relinquat, vel statim significatas deserat, multum de illarum elegantia et concinnitate lectorem nunc fugere necesse est. Vide de stylo poetico Oseæ Lowthium, *De Poesi sacra Hebr.* prælect. XXI, et Eichorn *(Einleit.* IV, § 555), qui ex omnibus recentioribus criticis Oseæ poeticam indolem magnificentius extulit.

Præter illos interpretes qui minores Prophetas omnes vel ex ipsis plures commentariis illustrarunt, sunt etiam qui seorsim et data opera Oseæ illustrando incubuerunt; quorum potissimos accipias ex acatholicis interpretibus : Joannis Brentii *Commentarius in Hoseam,* Hagenoæ, 1560, Tubing. 1580; Hieronymi Box *Commentar. in Hoseam Prophet., christianæ philosophiæ præceptis accommodata,* etc., 1581-1587; Jacobi Matthæi *Prælectiones in Hoseam,* 1590; Amandi Polani a Polansdorf *Analysis libri Hoseæ Prophetæ,* 1599; Hieronymi Zanchii *Commentarius in Hoseam,* 1609; Salom. Gesneri *Hoseas illustratus,* 1601-1614; Balthasaris Meisner *Hoseas novo commentario per textus analysi in ejusdem exegesin,* etc., 1620; Andr. Riveti *Comment. in Hoseam,* 1625; Sebast. Schmidt *Comment. in Hoseam,* etc., 1687; Joannis Henrici Ursini *Hoseas commentario litterali enucleatus,* 1677; Joan. Henr. Manger *Comment. in Hoseam,* 1782; Lud. Jos. Uhland *Annotat. historico-exeget. in Hoseam,* 1785-1787; Christ. Theoph. Kuinoel *Hoseæ oracula hebraice et latine perpetua annotatione illustravit,* 1792; *Hoseas Propheta. Introductionem præmisit, vertit et commentatus est* Joh. Christ. Stuck. Lips. 1828.

Rosenmuller *(Procem. in Hoseam),* et Hengstenberg *(Christologie,* th. III, s. 6, 7), ea oracula delecta, uti credibile est, ex multo pluribus per satis longum annorum spatium edidit vates, compendii modo ipse extrema vitæ ætate scripsit. Porro, cum sint inter se sine ullis temporum notis, aut argumenti distinctione connexa; minime mirum est, inquit Lowthius, « si Hoseam perlegentes nonnunquam videamur in sparsa quædam Sibyllæ folia incidere. » Verumtamen cujuslibet oraculi veros limites, initia et fines, ex ipsius argumenti diversitate, sollicite comparata cum diversis itidem rerum Israeliticarum vicissitudinibus, elicere conabimur.

Ne quis vero miretur nostrum vatem potissimum versari in severis comminationibus gravique castigatione scelerum, præ oculis habere necesse est quam maximam perversitatem hominum quibuscum viveret, et quidem per omnes tunc ordines turpiter grassantem. De qua vide Calmeti *Dissertat. minorum Prophetarum Commentar. prœviam : Sur l'état de la religion des royaumes de Juda et d'Israël, depuis leur séparation;* Rosenmuller, *Procem. in Hoseam;* Maurer, *In Hoseam Commentarium,* cap. I, pag. 2-7.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubetur Osee uxorem ducere fornicariam, et fornicationis ex ea filios procreare, ut hoc suo facto et connubio repræsentet Synagogam, puta Israelitas, religionem et fidem uni Deo datam violasse, et ad idola quasi adulterinos deos declinasse. Obedit Propheta, et meretricem ducit, ex eaque gignit tres proles, quarum primæ dat nomen Jezrahel, *id est, Semen Dei; secundæ,* Lo rachuma, *id est, Absque misericordia; tertiæ,* Lo ammi, *id est, Non populus meus, quibus Israelis impietatem, ideoque punitionem et repudium, velut in quotidiana imagine Judæis objicit; quæ deinde fusius per sequentia capita prosequitur. Denique, vers.* 10, *promittit spiritualem Israelem innumerabilem fore populum Dei et filios Dei viventis* (1).

1. Verbum Domini, quod factum est ad Osee filium Beeri, in diebus Oziæ, Joathan, Achaz,
Ezechiæ regum Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. 2. Principium loquendi
Domino in Osee : et dixit Dominus ad Osee : Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac
tibi filios fornicationum : quia fornicans fornicabitur terra a Domino. 3. Et abiit, et accepit
Gomer filiam Debelaim : et concepit, et peperit ei filium. 4. Et dixit Dominus ad eum : Voca
nomen ejus Jezrahel, quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, et quiescere faciam regnum domus Israel. 5. Et in illa die conteram arcum Israel
in valle Jezrahel. 6. Et concepit adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei : Voca nomen ejus
Absque misericordia; quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar
eorum. 7. Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo : et non salvabo eos
in arcu et gladio, et in bello, et in equis, et in equitibus. 8. Et ablactavit eam, quæ erat
absque misericordia. Et concepit, et peperit filium. 9. Et dixit : Voca nomen ejus Non populus meus; quia vos non populus meus, et ego non ero vester. 10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur. Et erit in loco ubi
dicetur eis : Non populus meus vos; dicetur eis : Filii Dei viventis. 11. Et congregabuntur
filii Juda, et filii Israel pariter : et ponent sibimet caput unum, et ascendent de terra; quia
magnus dies Jezrahel.

Vers. 1. 1. VERBUM DOMINI QUOD FACTUM EST AD OSEE FILIUM BEERI. — Est hic titulus prophetiæ, præfixus non ab Esdra (uti alii putarunt) qui post captivitatem restituisse et restaurasse dicitur codices S. Scripturæ; sed ab ipsomet Osea, uti et tituli cæterorum Prophetarum ab ipsismet, prophetiis eorum præfixi sunt, quibus testabantur se esse earum auctores, seque eas a Deo per revelationem accepisse, cui proinde omnes credere et fidem adhibere debeant. « Verbum » ergo idem est quod oraculum, prophetia, sermo Domini, ut vertit Chaldæus. Addit Cajetanus in illud *Lucæ* III : « Factum est verbum Domini super Joannem : »

(1) In hac prima actione ænigmatica, proposita signo, PRIMO, turpitudo idololatriæ exhibetur sub figura matrimonii cum fornicaria initi : ubi occurrit, *primo*, præceptum Prophetæ datum de ducendo scorto in uxorem, et applicatio fit ad scortationem spiritualem Synagogæ, 2; *secundo*, exsecutio præcepti, 3.

SECUNDO, gravitas et successio pœnarum exhibetur sub schemate prolium ex hoc matrimonio natarum, ubi repræsentatur, *primo*, sub schemate filii, *Jezrahel* appellati, exstinctio stirpis regiæ Israelitarum, seu familiæ Jehu, et secuta tum perturbatio, tum depopulatio sub Teglathphalassare, 4, 5; *secundo*, sub schemate filiæ, Absque misericordia nuncupatæ, exstinctio regni et translatio populi Israelitici in captivitatem sub Salmanasare, salvo tamen Judæ regno contra Sennacherib defenso, 6, 7; *tertio*, sub schemate filii, Non populus meus, nominati, juxta quosdam excidium regni Judæ et captivitas Babylonica; sed probabilius juxta alios arctissimum illud communionis vinculum, quo Deus cum populo Israelitico fuerat conjunctus, penitus esse disrumpendum, simulque plenam gentis stragem et regni excidium.

TERTIO, reparatio damni per Ecclesiam Christi exhibetur sub figura Israelis, etiam Gentiles in Deum credentes complexi : ubi opponitur, *primo*, paucitati, multitudo filiorum, 10; *secundo*, exhæredationi, adoptio in prolem, 10; *tertio*, divisioni Judæ et Israelis, adunatio sub uno capite Christo, 11.

Divina, inquit, inspiratio, instructio et missio, vocatur verbum Domini : verbum ergo non tantum prophetiam, sed et missionem sonat. Hoc enim Dei verbo mittebantur ad populum, eique hæc Dei oracula edicere jubebantur. Hoc ergo constituebantur legati Dei, prophetæ, doctores et præcones ad populum. Cur prophetia nunc vocetur *verbum*, nunc *visio*, dixi Can. I *in prophetas majores*.

AD OSEE FILIUM BEERI. — Hebræi, et ex eis Lyranus, Arias et Guadalupensis censent hunc Beeri esse Beera, qui fuit princeps tribus Ruben, ac a Teglathphalasar captus ductus est in Assyriam, I *Paral.* v, 6. Verum obstat ratio temporum, nam Osee et pater ejus Beeri diu præcesserunt Teglathphalasar. Osee enim cœpit prophetare initio regni Oziæ : Teglathphalasar vero invasit Samariam, ex eaque captivos abduxit anno Oziæ 52, ut patet IV *Reg.* xv, 27 et 29. Accedit quod S. Epiphanius, Dorotheus et Isidorus, in *Vita Osee*, asserunt Osee fuisse oriendum ex tribu Issachar, non Ruben. Quare fabulosum est quod tradit R. David, et ex eo Vatablus, Osee et cæteros Prophetas, qui nomen patriæ non præferunt, fuisse Hierosolymitas (1).

Allegorice, Allegorice S. Hieronymus : Osee, inquit, id est Jesus, est filius Beeri, id est putei mei, hoc est Dei Patris. Deus enim Pater non est cisterna nunc aquis plena, nunc vacua et sicca; sed est quasi puteus perennes vivasque scaturiens aquas, tum generationis Filii, tum sapientiæ, et bonorum omnium, quæ suo Filio communicavit et jugiter communicat, quibus ipse per Osee aliosque Prophetas et Apostolos, Judæorum et Gentium siccitatem rigat, humectat et fecundat.

(1) Non solum temporis ratio id non admittit, ut Beeri idem fuerit ac Beera, sed nec nominis consentit terminatio, nec ulla probabilis suadet causa, nec refutationem meretur, inquit Rosenmuller, quod itidem Hebræi tradunt, Osee patrem et ipsum prophetam fuisse, ex regula nimirum inter illos pervulgata quidem, sed precaria prorsus, qua prophetam patrem habuisse judicatur, cujus pater in ipso exordio memoratur; opinantur enim vaticinandi facultatem hæreditario quodam jure a majoribus in posteros passim derivari. Nullo firmiori argumento nititur, quod vatem nostrum produnt Hierosolymis esse oriundum, eo quod natale solum ipsius in libro suo silentio prætermittatur. Rosenmuller illud vix in dubium recte vocari posse existimat, Osee gente Israelitam fuisse, et in regno Samariæ sive decem tribuum vixisse, eo quod perpetuus sit scelerum et superstitionis Ephraimitarum insectator. Verum e contra satis probabiliter asserit Maurer, nec gente Israelitam fuisse, nec si fuerit oriundus a Judæis, patriæ fines identidem transgressum Israelitas adiisse, aut saltem sedem stabilem inter illos constituisse : « Reperiuntur enim, inquit, in aliis quoque Judæis genere prophetis orationes multæ dictæ in populos exteros, quos nunquam illi adierunt. » Credit idem Maurer genus a Judæis duxisse Hoseam, et in probationem affert et evolvit indignam et sæpe idololatricam agendi rationem Israeliticorum vatum qui principibus addicti, ad omnia paucissimis exceptis, erant parati : vide *Commentar. in Hoseam*, cap. I.

Aliter Leo Castrius : Beeri, inquit, idem est quod *in lumine meo*. Significat ergo Jesum, qui quasi lumen de lumine, est Verbum a Patre et in Patre existens. Verum sic dicendum fuisse באורי *Beori*, non *Beeri*, uti recte advertit S. Hieronymus.

IN DIEBUS OZIÆ, JOATHAN, ACHAZ, EZECHIÆ REGUM JUDA, ET IN DIEBUS JEROBOAM FILII JOAS REGIS ISRAEL. — Nominat reges tam Juda quam Israel, quia tam contra Judam, quam contra Israel, id est decem tribus, prophetat, magis tamen contra Israel; unde toties nominat Ephraim, Israel, Bethel, Bethaven, quæ non nisi Israel, id est decem tribus, significant. Ita S. Hieronymus, Athanasius in *Synopsi*, et Eusebius in lib. *De Appellationibus librorum propheticorum*. Hinc patet *primo*, has prophetias, licet breves, successive tamen et per longum tempus fuisse dictas, deinde scriptas; *secundo*, Osee fuisse primum Prophetarum, uti mox ostendam, ac diutissime prophetasse, nec tantum prædixisse, sed etiam vidisse excidium decem tribuum a se prædictum; hoc enim contigit anno 6 Ezechiæ. Ita S. Hieronymus et Ruffinus. Quocirca tradunt Hebræi Osee prophetando superasse annos 90, quibus multa dixit quæ non scripsit; multa etiam a populo rebelli perpessus, confessionis, id est lenti, sed longi martyrii palmam obtinuit. Annis 90 prophetavit Osee.

JEROBOAM. — Hic non fuit primus rex Israel, qui schisma fecit sub Roboam, III *Reg.* XII, 20; sed eo longe fuit posterior, nimirum fuit pronepos Jehu regis Israel, cui Deus, IV *Reg.* x, 3, promiserat regnum usque ad quartam generationem, itaque præstitit. Nam Jehu successit filius Joachas, huic Joas, huic Jeroboam hic, huic Zacharias, quem regno ac vita spoliavit Sellum : in quarto ergo rege suæ prosapiæ, puta in Zacharia, defecit stirps regalis Jehu, IV *Reg.* xv, 10.

Nominat Osee præter reges Juda etiam Jeroboam regem Israel, ut significet se tam, imo magis contra Israel, quam contra Judam prophetare. Sed cur e regibus Israel solum nominat Jeroboam, omittens Zachariam, Sellum, Manahem, Phacee, Phaceam et Osee, qui in Israel regnarunt eo tempore quo in Juda regnabant Ozias, Joathan, Achaz et Ezechias? nam anno 6 Ezechiæ, qui fuit annus 9 Osee, eversum est ab Assyriis regnum Israel. Respondeo : Varii varias dant causas, sed vera et genuina est, ut Propheta indicet se non extremo, nec medio tempore regni Oziæ vel Azariæ (utpote qui 52 annos regnavit), sed ejus initio prophetare cœpisse. Nam anno Jeroboam regis Israel 27, cœpit in Juda regnare Ozias; Jeroboam autem regnavit 41 annis : unde sequitur ultimos tantum 14 annos Jeroboam concurrere cum primis 14 annis Oziæ, quibus simul regnarunt, Jeroboam in Israel, Ozias in Juda, quibus necesse est prophetasse Osee; cœpit enim cum uterque simul regnaret. Vide IV *Reg.* XIV, 23, et IV *Reg.* xv, 1. Tunc quoque, puta paulo post Osee, prophetare cœpit Amos sub utroque hoc rege, ut ipse ait cap. I, 1. Ita Arias, Ribera et a Castro. Ex dictis sequitur Osee pro-

Cœpit 90 annis ante excidium Samariæ, et 224 ante excidium Jerusalem.

phetasse excidium Samariæ et regni Israel fere nonaginta annis (tot enim sunt ab initio regni Oziæ usque ad 6 Ezechiæ (1), quo capta est Samaria) antequam illud contingeret : excidium vero Jerusalem et Juda prædixit circiter 224 annis (tot enim sunt a 1 anno Oziæ usque ad ultimum Sedeciæ, quo eversa a Chaldæis est Jerusalem) antequam eveniret. Nam excidium Jerusalem posterius fuit excidio Samariæ 134 annis. Ita tempestive Deus peccatores præmonet de imminenti plaga, datque significationem ut fugiant a facie arcus, eumque pœnitendo evadant, ne querantur se serius esse monitos. Ita centum annis ante diluvium jussit Noe fabricare arcam, et monere homines de instante diluvio. Hinc rursum sequitur Osee cœpisse prophetare paulo ante Isaiam. Nam Isaias cœpit anno 17 Oziæ, uti habet Eusebius in *Chronico*.

Vers. 2. 2. Principium loquendi Domino in Osee. — Duplex hic est sensus litteralis : *Prior*, q. d. *Primo* omnium ante Isaiam, Joelem aliosque Prophetas locutus est Dominus ipsi Osee, vel ad Osee. Unde sequitur Osee fuisse primum omnium Prophetarum. Negat hoc Christophorus a Castro; sed asserunt S. Hieronymus, Rupertus, Haymo, Vatablus, Albertus, Hugo Cardinalis, Dionysius hic, et S. Basilius ac Rufinus in *Isaiæ* cap. i. Idque confirmant Hebræa, prout nunc punctantur. Sic enim habent : *Principio locutus est Dominus per Osee*, ut vertit Vatablus. Jam enim punctant דבר *dibber*, id est *locutus est*, in præterito, cum Noster et Septuaginta legerint in infinitivo *dabber*, id est *loquendi*. Favet insuper nostra versio. Nam « principium loquendi Domino (subaudi *fuit*) in Osee, » idem est quod, principium loquendi Dominus sumpsit fecitque in Osee, sive primo loqui cœpit in Osee.

Secundus sensus est, *q. d.* Hoc est principium quo Dominus cœpit loqui cum Osee, scilicet illud quod sequitur : « Sume tibi uxorem fornicationum, » etc. Ita quoque explicat S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Hugo, Lyranus, a Castro et Vatablus, qui rursum sic vertit : *Initio quo locutus est Dominus per Oseam, dixit ad ipsum Oseam : Vade, sume tibi uxorem*, etc., *q. d.* Adverte, o lector, et admirare quare principium oraculis suis dederit Deus, nimirum jubendo Osee ducere meretricem, ut hoc ipso meretricios populi mores repræsentaret et carperet.

Verum hoc sensu cæteri omnes Prophetæ idem principium usurpare potuissent, ac pari modo dicere : Principium loquendi Domini in Isaia, Abdia, Joel, etc. Jam autem nemo alius hoc dicit, sed solus Osee. Signum ergo est eum non tantum hunc sensum, sed vel maxime priorem, qui soli ei competit, exposcere (2).

Domino, — id est *Domini*; utrovis enim modo ex Hebræo vertas, significantius tamen *Domino* : τὸ enim *Domino* significat causam et auctorem principii loquendi, *q. d.* Dominus principium et quasi fundamentum oraculorum suorum dedit, et jecit in Osee.

In Osee, — interius inspirando illi ea quæ faceret et diceret populo. *Secundo*, « in, » id est *ad Osee*, ut vertunt Septuaginta, Vatablus et alii. *Tertio*, « in, » id est *per* Osee ad populum. *Quarto*, « in, » id est *cum* Osee. Hæc enim omnia significat Hebræum *beth* præpositionis.

Vade, sume tibi uxorem fornicationum, — id est multis fornicationibus deditam et infamem, insignem fornicariam, publicam meretricem vel in taberna, vel in lupanari, vel alio loco corpus pro turpi lucro cuilibet prostituentem. Simili hebraismo vocatur vir sanguinum, vir dolorum, vir misericordiæ, vir virtutis, is qui valde est sanguinolentus, valde dolens, insigniter misericors, insigni virtute præditus. Jubetur ergo Osee ducere famosam meretricem, eamque sibi legitimo copulare matrimonio, ac filios ex ea procreare, ut hoc symbolo quasi verbis et sermone reali, carpat apostasiam et idololatriam populi sui. Propheta enim hic Deum refert, uxor fornicaria Synagogam, id est populum Israel sive decem tribuum, ut patet ex sequenti; fornicatio enim hic, et passim apud Prophetas significat peccata, præsertim idololatriæ; qua Israelitæ, relicto Deo sponso suo, licentioris vitæ desiderio, idolis voluptatibusque suis quasi amasiis adhærebant. Ita enim explicat Propheta, dum mox causam hujus sui connubii a Deo præcepti subnectens, subdit : « Quia fornicans fornicabitur terra, » id est quia Israelitæ valde addicent se idololatriæ, prono et communi impetu proruent ad colenda idola, *q. d.* Ego Deus te, o Osee, habere volo uxorem fornicationi hactenus addictissimam, ut designem uxorem meam, puta Synagogam, mystice fornicariam, id est idololatram esse et fore, ut quod cœpit esse sub Jeroboam, deinceps sit magis. Ita S. Hieronymus, Chaldæus et alii.

Errant ergo illi qui censent hoc loco juberi Prophetæ ut fornicetur, ut scilicet accedat ad meretricem manentem meretricem ; ita ut eam non ducat in uxorem. Unde colligunt fornicationem esse licitam. Hic enim est error manifestus, quem Græcis attribuit Alfonsus a Castro, lib. VII *Contra* — Primus error, Osee non jubetur fornicari.

(1) Juxta Rosenmuller, quem sequitur d'Allioli, probabilius est Osee prima oracula edidisse extremis imperii Jeroboamici annis, ultima autem ineunte Ezechiæ regno, et consequenter per quadraginta fere annos Prophetam illum egisse, et æquales sibi in regno Judæ Isaiam Michæamque habuisse. Ab hac computandi ratione discedit tamen Maurer : « Nam, inquit, si extremis Jeroboami annis provinciam Hosea accepit, posuit ineunte Hiskiæ imperio, sequitur eum sexaginta circiter annos (ab anno 784 ad annum 722 ante Christum) partes suas egisse (alii annos quadraginta numerant, nescio quem computandi modum secuti). »

(2) Verum Jonam nostro anteriorem fuisse, inquit Rosenmuller, evicerit II *Reg.* xiv, 25 ; neque dubium est Joelem et Amosum suorum vaticiniorum plura ante Hoseam edidisse. Cf. Aurivillii *Dissert.* pag. 597.

Hæres. verbo *Fornicatio*; fornicatio enim non tantum in novo, sed et in veteri Testamento jure naturali et divino fuit prohibita, uti ostendi in fornicatione Thamar, *Genes.* cap. XXXVIII, 16, ex communi Patrum et Interpretum sententia. Et fusius, I *Corinth.* VI, 9.

Denique jubet Deus Prophetæ : « Sume tibi uxorem; » ergo jubet ut eam matrimonio sibi copulet, non ut cum ea fornicetur. Ita passim Patres et interpretes.

Dices : S. Thomas, I II, *Quæst.* C, art. 8, ad 3, et II II, *Quæst.* CLIV, art. 2, ad 2, Cajetanus et nonnulli Thomistæ dicunt Osee fornicatum esse, et tamen non peccasse, quia Deus matrimonii rerumque omnium dominus cum eo dispensavit, eique dedit potestatem et jus in corpus meretricis. Hæcque omnia putant significari verbis Dei ad Prophetam, quibus ait : « Sume tibi uxorem, » non matrimonii, sed « fornicationum. »

An Deus possit dispensare ut fornicatio sit licita?

Respondeo : Disputant theologi an Deus dispensare possit in lege naturæ, puta in *Decalogo*: ac varii varie respondent. *Primo*, Occam in II, *Quæst.* XIX, ad 3, et 4 dubium, Gerson in tract. *De Vita spiritali*, lect. I, coroll. 10, in Alphabeto 61, litt. E, et Almainus, tract. III *Moral.* cap. XV, asserunt Deum in omni omnino præcepto Decalogi et legis naturæ posse dispensare; imo Occam ait Deum posse præcipere odium Dei, facereque ut illud non sit malum, sed bonum. Ratio eorum est: Omne peccatum, inquiunt, ideo est peccatum, quia voluntate Dei prohibitum est. Si ergo Deus velit ut aliquid non sit peccatum, hoc ipso non erit peccatum.

Secunda est S. Bonaventuræ in I, disp. XLVII, *Quæst.* IV, Scoti in III, disp. XXXVII, *Quæst.* I, § *Hic dicitur*, et Gabrielis in III, disp. XXXVII, *Quæst.* I, art. 2, conclus. 1, Deum posse dispensare in præceptis secundæ tabulæ, non vero primæ, puta posse in iis quæ tangunt proximum, non vero in iis quæ tangunt Deum.

Tertia est Durandi in I, disp. XLVII, *Quæst*, IV, num. 16, Deum posse dispensare in præceptis affirmativis secundæ tabulæ, non vero in negativis.

Verum dico Deum in nullo præcepto legis naturæ directe et formaliter posse dispensare. Ratio est, quia lex naturæ continet et præcipit id quod natura sua et intrinsece bonum est : quocirca quæ contra eam fiunt, natura sua et intrinsece mala sunt, non quia voluntate Dei prohibita, sed quia suapte natura contraria et dissentanea sunt naturæ et rationi naturali. Sicut enim res possibiles sunt possibiles, non quia Deus voluit eas esse possibiles, sed quia ex se non implicat contradictionem ut esse possint; eodem modo opera contra legem naturæ suapte natura sunt mala, non quia Deus voluit ea ut mala prohibere, sed quia ex seipsis naturæ rationali, ut rationalis est, contraria sunt et repugnantia. Cum ergo Deus non possit pro voluntate sua mutare naturas rerum, non poterit etiam mutare legem naturæ, ut, quod illa dictat esse conveniens rationi esseque bonum, Deus decernat non esse conveniens esseque malum. Quocirca nullus, ne Deus quidem, facere potest ut odium Dei sit bonum, vel licitum (hoc enim repugnat non tantum rationi et naturæ, sed et ipsi divinitati), ut furari, mœchari, mentiri liceat : furari enim est accipere rem alienam, invito Domino; mœchari est turpiter uti femina non sua, sed aliena; mentiri est contra mentem loqui et fallere. Hæc autem intrinsece et natura sua ita mala et prava sunt, ut nequeant esse bona et honesta. Quocirca Deus uti hæc non potest suadere, ita nec facere, nec præcipere, multo minus velle et efficere ut sint honesta et licita. Hinc patet falsam esse primam sententiam, ejusque fundamentum. Non enim ideo fornicatio est mala, quia Deus ita vult, eamque odit; sed potius ideo eam odit, quia ipsa in se suaque natura est inhonesta et turpis. Sicut ergo creaturæ suam existentiam habent a voluntate Dei, suam vero possibilitatem habent ab ipsa natura Dei; posito enim quod sit Deus omnipotens, naturaliter sequitur et quasi resultat quod possit creare hominem, equum, etc., ac consequenter quod illæ creaturæ sint possibiles, quæ sine Deo essent impossibiles : ita pariter lex positiva, tam divina quam humana, pendet et fit a voluntate Dei, lex vero naturalis derivatur a lege æterna, quæ est in mente et ratione Dei. Ita S. Thomas, Cajetanus, Richardus, et ex iis Gabriel Vasquez, I II, disp. CLXXIX, num. 12. Indirecte tamen et materialiter potest Deus in iisdem dispensare, nimirum mutando materiam rei præceptæ, itaque eam subtrahendo legi naturæ et obligationi Decalogi. Hoc autem fere fit in præceptis duntaxat secundæ tabulæ, non vero primæ, uti dixerunt auctores secundæ sententiæ. Explico : Potest Deus mihi dare jus in bona, corpus et vitam alterius, et tunc licite potero illi eripere bona, quod alias fuisset furtum; uti corpore alterius, quod alias fuisset mœchatio; occidere alterum, quod alias fuisset homicidium. Sic Deus jussit Hebræis, *Exodi* XII, 36, ut spoliarent Ægyptios, quia hoc ipso eis dedit bona Ægyptiorum, fecitque ut illa jam non essent Ægyptiorum, sed Hebræorum; quocirca Hebræi ea occupantes, non aliena, sed sua occuparunt; sua, inquam, ex donatione Dei, qui est summus omnium, imo vitæ necisque dominus. Sed hic dedit Osee jus in corpus fornicariæ, et hoc ipso fecit ut illa esset sua uxor, non aliena. Quocirca utens ea Osee non est fornicatus, sed actu materiali in conjugio illi quasi suæ uxori est copulatus. Sic si Deus alicui præciperet, vel permitteret ire ad lupanar, ibique copulari meretrici semel duntaxat, ad prolem ex ea suscitandam, illa copula jam non esset fornicatio, sed esset actus conjugii temporarii; copularetur enim non alienæ, sed suæ, ac consequenter uxori saltem temporariæ ex dispensatione Dei. Deus enim potest remittere obligationem, qua se uxor ma-

rito in conjugio ad perpetuam fidem obligavit, ideoque potest dispensare in matrimonii vinculo, ac facere ut non sit perpetuum, sed temporarium, quamdiu scilicet ei libuerit; præsertim quia potest educationem prolis, ob quam matrimonium requirit perpetuitatem, vel negligere tanquam ejus dominus, vel aliis modis procurare. Ita olim dispensavit cum Judæis in matrimonio, cum eis permisit dare uxoribus libellum repudii, quo vere solvebatur matrimonium, ita ut uterque conjux quasi liber et solutus posset cum alio aliud conjugium contrahere. Sicut ergo tunc maritus quolibet tempore, imo post primam copulam poterat uxorem repudiare; ita posset et nunc copulari semel cum una, ac mox illam dimittere, si Deus pari modo nunc cum illo dispensaret.

Censet ergo S. Thomas, Osee jussu et dispensatione Dei cum fornicaria copulatum fuisse tantum copula temporali (ideoque eam copulam per catachresin vocat fornicationem), non vero matrimonio stabili et perpetuo. Itaque opinatur hanc Osee uxorem fuisse temporariam, et matrimonium cum ea temporarium, scilicet ad aliquos actus generationis, et ad tres proles ex ea generandas; deinde dimisisse illam, itaque solutum fuisse temporarium cum ea matrimonium. Ergo docet S. Thomas Osee accessisse ad fornicariam, non tanquam ad concubinam, sed tanquam ad uxorem, licet temporariam tantum; censet enim Deum cum eo dispensasse, ut ad tempus duntaxat cum ea contraheret, eaque uteretur ut sua; censet ergo Osee non esse fornicatum, sed usum matrimonio licet temporali tantum. Verba ejus sunt : « Osee accedens ad uxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non est mœchatus, nec fornicatus; quia accessit ad eam quæ sua erat secundum mandatum divinum, qui est auctor institutionis matrimonii. » Quomodo vero hic ejus actus matrimonii vocetur *fornicatio*, explicat II II, *Quæst.* CLIV, art. 2, ad 2 : « Osee, ait, non peccavit fornicando ex præcepto divino, nec talis concubitus proprie fornicatio debet dici, quamvis fornicatio nominetur (dum dicitur : Sume tibi uxorem fornicationum) referendo ad cursum communem, » quo scilicet communiter a vulgo vocatur *fornicator*, qui cum fornicaria ad tempus copulatur, et expleta libidine eam deserit. Unde liquet D. Thomam docere quod Osee hic non sit fornicatus, sed cum fornicaria quasi sua uxore, concedente et dispensante Deo, ad tempus sit copulatus. Verum verius est quod passim censent alii Doctores et Interpretes, scilicet Osee non temporarium, sed stabile et perpetuum cum fornicaria iniisse conjugium. Ideo enim jubetur eam ducere uxorem; atque ex sequentibus patet eum per quatuor, imo plures, annos illi cohabitasse; nam dicitur ex ea tres proles genuisse, easque deinde per eam lactasse et educasse. Quo fit ut nulla hic fuerit dispensatio, sed sola jussio Dei; licite enim poterat Osee fornicariam in uxorem accipere, sed non tenebatur; ut ergo teneatur, jubet et obligat eum Deus.

Instabis : Uxor hæc fornicaria repræsentat Synagogam idololatrantem : atqui hæc post connubium cum Deo initum rediit ad sua idola; ergo et hæc fornicaria post connubium cum Osee rediit ad suas fornicationes; alioqui enim non ex æquo repræsentaret Synagogam, nec typus responderet antitypo. Respondeo : Simile per omnia non est simile; sed in eo tantum, in quo collocatur similitudo; quocirca non est necesse in allegoriis et typis, ut omnes circumstantiæ temporis, modi, actionis, etc., respondeant rei significatæ, sed eæ tantum in quibus fit repræsentatio, et comparatio significantis cum significato, puta typi cum antitypo. Ita hic jubetur Propheta ducere fornicariam, ut per hoc repræsentet Synagogam esse fornicariam. In eo ergo tantum ponitur hic comparatio et similitudo, quod, sicut Propheta ducit fornicariam, ex eaque gignit proles, quæ a probro matris vocantur filii fornicationum, id est fornicariæ : ita Dei uxor, id est Synagoga, sit fornicaria, id est idololatra, similesque sibi gignat et educet filios, puta idololatras. Nec enim hæc res licite aliter repræsentari potuit. Non enim potuit Deus præcipere Prophetæ fornicationem, ut ad fornicariam accederet tanquam non suam, sicut Synagoga idola colebat et deos, non suos; aut ut post copulam et proles remitteret eam ad lupanar et ad sua stupra; hoc enim fuisset peccatum. Erat ergo hic matrimonium Osee cum fornicaria (etiam ex sententia S. Thomæ, saltem temporarium), ac consequenter filii fornicationum vocantur filii ex matrimonio hoc nati; ideoque vere non erant filii fornicationum, sed tantum hoc nomine vulgo censebantur et nominabantur, ob præcedentes ante connubium matris fornicationes. Simpliciter ergo et in genere jubetur hic Propheta per uxorem fornicariam repræsentare Synagogæ idololatriam, abstrahendo a tempore et loco, ubi et quando; an ante connubium cum Deo, an post eam perpetraret. Adde Judæos post hanc Osee prophetiam, puta post punitionem et excidium a Chaldæis illatum, postquam puniti et pœnitentes connubium cum Deo per Esdram renovarunt, amplius non rediisse ad sua idola, sicut uxor hæc Osee post connubium cum eo, non legitur rediisse ad suas fornicationes. Verum est majorem esse speciem fornicationis, et consequenter similitudinis, si cum D. Thoma quis dicat non stabile, sed temporarium fuisse matrimonium; sed ex altera parte, res ipsa turpior et magis inhonesta apparet, videtur enim revera esse fornicaria copula, et simulatum tantum matrimonium.

Errat, *secundo*, Haymo, qui uxorem fornicationum interpretatur uxorem, quæ post matrimonium ex priori fornicandi habitu rursum cum aliis procis fornicetur, id est adulteretur, ex eisque gignat filios, qui proinde vocantur filii fornica-

Secun dus, Os non asc vit sil filios adulteri

nos, sed suos procreavit. tionis, id est ex adulterio nati, quos Propheta jubeatur sibi asciscere et educare, æque ac matrem retinere et alere. Hoc enim fuisset non tantum infame, sed et scandalosum, ideoque illicitum; visus enim fuisset Propheta uxorem in adulteriis fovere, eisque consentire. Unde edicit Sapiens: « Qui tenet adulteram, stultus est et impius, » *Proverb.* xviii, 22. Vide Sanchez, lib. X *De Divortio*, disput. xiii. Quocirca infamis, et publicum orbis probrum fuit Claudius Imperator, eo quod ejus uxor Messalina publice scortaretur. Ita Suetonius in *Claudio*, et M. Antoninus Philosophus ob Faustinam conjugem, quæ in continuis stupris versabatur; cumque de ea re moneretur, amicique suaderent ut eam repudiaret, si nollet occidere, effeminate respondit: « Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem, » dotis nomine significans Imperium, quod ab Antonino Pio patre Faustinæ, ita volente Adriano Imperatore, adoptatus acceperat. Ita Julius Capitolinus in *Antonino*.

Tertius, Osee non duxit idololatram. Errant, *tertio*, Lyranus et Burgensis, qui fornicationem hic mystice accipiunt pro idololatria, putantque Osee hic juberi ut ducat uxorem fornicationum, id est gentilem et idololatram. Ratio eorum est, quia hæc uxor repræsentat Synagogam idololatrantem: ergo ipsa quoque uxor fuit idololatra. Respondeo negando consequentiam. Idem enim non repræsentatur per idem, sed per simile: atque Prophetæ solent repræsentare idololatriam per fornicationem; quia hæc illius aptissimum est symbolum, speculum et imago. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Hugo et passim interpretes. Quocirca cum Deus Prophetæ ait: « Sume tibi uxorem fornicationum, » fornicationem litteraliter ut sonat accipit; cum vero hujus jussionis causam et symbolum subdit, explicatque dicens: « Quia fornicans fornicabitur terra, » fornicationem mystice accipit pro idololatria; quia illam symbolice per veram et realem fornicationem uxoris Prophetæ repræsentari jusserat.

Quæres, an vere et realiter hæc gesta sint, an vero tantum per visionem imaginariam; sive, an revera Osee duxerit fornicariam, ex eaque genuerit filios fornicationum, an vero Deus idipsum tantum in imaginatione illi repræsentarit, ut videretur sibi eam ducere, et ex ea gignere; quomodo somniantes videntur sibi facere ea quæ somniant? Visionem tantum fuisse censent Chaldæus et Rabbini nonnulli, quos sequuntur Origenis sectatores, teste Rufino, Haymo, Isidorus, Burgensis et Vatablus. Imo S. Hieronymus idipsum censet scribens in *Ezech.* iv. Et hic in *Prooemio*: « Osee, ait, audiens a Domino: Accipe uxorem fornicariam, non frontem rugat, non mœrorem pallore testatur, non verecundiam mutato genarum rubore demonstrat; sed pergit ad lupanar, et scortum ducit ad lectulum. Et non initiat illam pudicitiæ matronali, sed se luxuriosum et nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur. Quis sapiens, et intelliget ista? » ac post ea respondet, infertque hæc typice et singulariter esse interpretanda. Ratio ergo fundamentalis hujus sententiæ est hæc, quia res turpis et indigna fuisset, si vir sanctus et Propheta duxisset scortum (1).

Verum longe verius est quod communiter censent alii omnes Patres et Interpretes, rem hanc non per visionem, sed realiter esse peractam. Ita Theodoretus, Cyrillus, Hebræi, Arias, Hugo, Dionysius et alii hic, ac S. Augustinus, libro III *De Doctrina Christ.* cap. xii, et lib. XXII, *Contra Faustum*, cap. xxiii, S. Basilius in *Isaiæ* viii, Irenæus lib. IV *Contra hæres.* cap. xxxvii, S. Thomas loco citato et alii passim; imo idem censet hic S. Hieronymus, uti videbit qui verba ejus accurate expenderit. Ait enim more suo historiam hanc ad antitypum esse referendam, id est Osee duxisse fornicariam, non ex ejus amore et libidine, sed ut Christi et Ecclesiæ conjugium repræsentaret. Hoc ergo, non aliud voluit, cum dixit, hoc Osee factum typice et figuraliter esse interpretandum.

(1) Interrogantibus utrum vates proferat rem gestam, an fictam, recte Rosenmullerus respondet, ait Maurer, « nos minime ignoramus nihil fuisse priscis hominibus familiarius, quam ut animi cogitata et consilia factis et actionibus declararent, gestibusque pro verbis uterentur; qua de re nemo subtilius doctiusque disseruit Guil. Warburton in opere quo divinam Mosis legationem demonstravit (*The divine legation of Moses demonstrated*, lib. IV, sect. iv, vol. III); » et in probationem adducit exemplum Idanthuræ Scytharum regis, non litteras, sed symbolum ad Darium mittentis, ut significaret se exercitum contra eum ducturum. « Ejusmodi vero actionem symbolicam, pergit Rosenmuller, simplicem esse oportere, brevissimo temporis spatio absolvendam, et paucissimis signis gestibusque circumscriptam, quis non videt? Longe diversa est ratio eorum quibus Hoseas populi Israelitici scelera et pœnas adumbrasse legitur. Fac enim, quæ hoc capite memorantur, vere gesta esse, fieri profecto per rei naturam non potuit, ut ea singula, matrimonium a Propheta initum, trium liberorum unius post alterum ortus, filiolæ ablactatio, eodem tempore contingerent. Illa autem per plurium annorum spatium producenda signa nihil sane apud populum effecissent, nec ad eum erudiendum admonendumque quidquam valuissent. » Unde concludit adumbrari populi Israelitici mores ac fata narratione allegorica matrimonii cum uxore adultera initi. Nihil enim usitatius esse prophetis, quam rationem quæ Deo cum populo Israelitico intercedebat, *conjugii* imagine sistere, quis nescit? Dei amorem et curam pro isto populo comparant cum amore, quo maritus fertur in conjugem a se amatam; illius vero impietatem et idolorum studium cum scortatione et adulterio, quo fidem marito datam ac debitam fallat libidinosa uxor: vide *Isai.* liv, 5; *Ezech.* xiii et xvi.

Hanc sententiam amplectitur Ackermann, *Osee* i, post Petrum de Figueiro, qui dicit, S. Hieronymum non attente legisse qui ipsum in hac re varie locutum fuisse ferunt. Nam quæ fuerit ipsius hac de re sententia, tum in Prooemio hujus libri apertissime docet, tum *in Ezech.* cap. iv, ad illa verba: « Et dixit Dominus: Sic comedant, » etc.; et *Isai.* cap. viii, ad illa verba: « Ecce ego et pueri mei, » et in *Comment.* ad vers. 8.

Ratio hujus sententiæ est, quia hoc exigit simplex narratio præcepti divini et facti, puta obedientiæ Prophetæ; alias enim cum visio est, solet id exprimere, vel signo aliquo indicare Scriptura, ut patet *Apocal.* I, 4; *Ezech.* XL, 1, et alibi. Adde: Nominatur hic maritus, scilicet Osee; uxor, scilicet Gomer; uxoris mater, scilicet Debelaim; tres ejus proles, scilicet *Jezrahel*, *Lo ammi*, *Lo rachuma*, quæ omnia significant non esse parabolam, sed veram historiam. Causa est, quod populus in idolis et peccatis suis obdormierat, itaque ordinarias increpationes et monitiones Prophetarum spernebat, imo non audiebat; voluit ergo Deus reali et portentosa prophetia, jubendo scilicet Prophetæ ducere fornicariam, ex eaque proles procreare, populum in peccatis dormientem a somno scelerum excitare, et commovere ad pœnitentiam. Eadem de causa jussit Isaiæ, cap. XX, ut ipse, cum esset vir nobilis et magnæ auctoritatis, nudus per urbem Jerusalem media luce discurreret, ut hoc portento omnium oculos in se converteret, ac reipsa daret eis typum et speciem imminentis spoliationis et excidii, itaque populum ad lamenta converteret. Eadem de causa jussit Ezechielem, cap. IV, stercore boum vesci, ut eo instantem urbi famem et cladem præmonstraret (1).

Ad argumentum respondeo Dei jussionem et auctoritatem abstersisse ab hoc Prophetæ connubio omnem infamiæ et turpitudinis maculam, præsertim quia assumebatur ad prophetiam et rei futuræ sacramentum. Adde non esse turpe, sed sanctum et honestum, fornicariam ducere hoc fine, ut ipsa vitam turpem cum honesta, fornicationem cum matrimonio commutet; imo confessarii solent et debent concubinariis suadere ut concubinatum in connubium vertant.

Ita S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faust.* cap. LXXX, respondet manichæis impugnantibus vetus Testamentum, et objicientibus illi quod in eo fornicatio Prophetæ sit imperata. Respondet enim S. Augustinus: Non imperata est fornicatio, sed meretrix relicta fornicatione in castum et sanctum conjugium assumpta est, de quo mox plura.

Idem gentilibus respondet hic S. Hieronymus, eisque similia gentilium exempla opponit: « Qua ratione, inquit, prædicent virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum juvenem, et inter psalterias atque tibicines et impudicas mulieres ebrium, et hedera coronatum fecit obedire sapientiæ, et adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum philosophum? Cur Socratem ad cœlum levent, qui Phædonem, ex cujus nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem et avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam transtulerit? Et quidquid illi de philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referemus. »

Filii for- nicatio- num qui

ET FAC TIBI FILIOS FORNICATIONUM. — Tò *fac* non est in Hebræo, nec in Septuaginta, nec in Syro, nec in Arabico. Sic enim habent: *Accipe tibi matrem fornicationum, et filios fornicationum.*

Prima expositi

Unde primo, aliqui « filios fornicationum » proprie accipiunt filios ex fornicatione procreatos, quos velut testes fornicationis maternæ, Osee cum matre jubeatur ut suos recipere, alere, et quasi adoptare, quæ ingens erat ignominia et pœna Prophetæ, idque ad hoc, ut per hæc repræsentaret pari modo Synagogam peperisse filios idololatras, quos tamen Deus quasi Patriarcharum suosque filios, cum ignominia et dolore alat in Jerusalem. Ita explicant Theodoretus, Hugo, Lyranus et Arias.

Verum hos filios non fuisse adoptivos, sed naturales; nec antea genitos, sed a Propheta ex fornicaria generandos, patet ex seq. Ait enim: « Et abiit (Osee), et accepit Gomer filiam Debelaim, et concepit et peperit ei filium, » etc. Vox ergo *fac*, licet expresse non sit in Hebræo, tamen subauditur; imo includitur in voce *accipe*. Accipere enim ex uxore filios, Hebræis idem est quod suscipere et procreare. Verbum enim לקח *lacach*, id est accipio, sumo, tollo, apud Hebræos est amplissimæ significationis. Ita S. Hieronymus, Augustinus, Basilius, Vatablus et alii superius citati.

Secunda

Secundo, Ribera censet vocari « filios fornicationum, » id est fornicariæ, quia erant filii matris idololatræ. Verum hoc superius refutavi. Idololatria enim est fornicatio mystica, non litteralis, de qua hic agitur.

Tertia e genuina

Dico ergo, filii procreandi ab Osee ex legitimo cum fornicaria conjugio, vocantur *filii fornicationum*, id est filii matris, quæ antea tota fornicationibus fuit dedita. Hanc enim suam turpitudinem et infamiam prolibus afflabat mater, quæ fuerat publica meretrix; nec eam matrimonium subsequens apud populum detergere et delere poterat. A matre ergo proles infamiæ notam et fornicationis nomen sortiuntur. Ita S. Hieronymus et alii jam citati.

Adde, vocantur hi *filii fornicationum*, quod et ipsi in fornicationem futuri sint proclives, hoc-

(1) Interpretes qui veram historiam a vers. 1 ad vers. 9, narrari asserunt, provocant: *primo*, ad textus perspicuitatem, ex eo enim nihil aliud conspicitur, quam veram narrari historiam: exponitur præceptum Dei, Prophetæ obsequium, nomen mulieris cum nominibus filiorum, quæ omnia sensum historicum comprobant. Adde cum Maurer verbo ותלד *oueteled, peperit*, vers. 3, oppositum est לו *lo, ei*, ex quo perlucere videtur, intelligendos esse liberos procreatos a vate. *Secundo*, ad repetitionem præcepti, cap. III, 1 et seqq. *Tertio*, ad scopum et intentionem Dei, volebat enim turpitudinem idololatriæ, non modo verbis exaggerare, sed facto etiam repræsentare, ut eo magis percellerentur obstinati animi. *Quarto*, ad obsequium Prophetæ, qui statim obediit Domino, nec ullum apposuit indicium, sola prædicatione hæc fuisse a se expedita. Hæc posterior sententia nobis etiam longe probabilior videtur. Cæterum, inquit Ackermann, optime nobis de hac controversia pronuntiasse videtur J. Mariana in not. ad vers. 4: « Utrumvis sequi liberum est lectori. »

que vitium, hancque libidinosam indolem una cum natura a matre fornicaria sint hausturi et sucturi. Hoc enim apte respondet rei significatæ. Hi enim filii libidinosi significant Judæos mystice libidinosos, id est in idola proclives, unde iis æque ac matri exitium intentat cap. II, 4, dicens: « Filiorum ejus non miserebor, quia filii fornicationum sunt. » Ita Emmanuel Sa, Mariana et Pineda, lib. I *De Rebus Salomon*, cap. IV, num. 3. Simili enim phrasi in Scriptura, vocantur filii obedientiæ, diffidentiæ, superbiæ ii qui in obedientiam, diffidentiam, superbiam sunt valde propensi, adeo ut ex ipsa obedientia, diffidentia, superbia geniti et procreati videantur. Unde Syrus vertit : *Sume tibi mulierem quæ fornicatur, et filios qui fornicantur; quia fornicando fornicabitur terra de post Dominum*, a Domino.

Meretrices indolem suam proli communicant. Ubi moraliter nota vitia parentum, præsertim matrum, transfundi in filios; vitiata enim matre, vitiatur semen, quod vitiat prolem quæ ex semine formatur. Quocirca sponsis qui quærunt sponsas, valde inquirendum est, non tam an sponsæ sint opulentæ et pulchræ, quam an sint castæ, honestæ, virtuosæ, ne, si sint incestæ, inhonestæ, vitiosæ, similes generent proles. « Justi ergo mores, ait Antiphanes philosophus, sunt peculium præstantissimum, et dos omni auro nobilior. »

Id ita esse docent physici et medici, ipsaque ratio et experientia. Hac enim de causa passim in libris Regum, Salomonis, Abiæ, Josaphat, Manassis aliorumque regum matres studiose nominantur, quia a matre pendet indoles et educatio prolium vel in bonum, vel in malum; et qualis est mater, talis est et proles; præsertim quia proles sequitur affectum et amorem, quem magis in matre, quam in patre experitur. Causam dat Aristoteles, lib. IX *Ethic.* VII. Magis, inquit, a matribus amantur proles, quia generatio earum laboriosa est, et magis sciunt eas esse suas. Ita Spartani, teste Plutarcho in *Apophthegm. Lacon.*, continentes fuerunt, fortesque in bellis et laboribus, quia matres habebant viragines, quæ ex institutione Lycurgi continentiæ, laboribus et duritiei tam se, quam proles assuefaciebant. Unde Gorgonius, Leonidæ uxor, cuidam sibi exprobranti : « Vos Spartanæ solæ viris vestris imperatis; » respondit : « Quia solæ viros parimus. » Hinc filius meretricis vocatur is, qui habet mores meretricios. Ita Saul Jonathan filium suum pro Davide intercedentem, vocat filium « mulieris ultro virum rapientis, » I *Regum*, cap. XX, 21, id est filium meretricis, *q. d.* Meretricius es, quia mater tua fuit meretrix. Aut *q. d.* Non videris filius meus, sed filius adulteræ, quia Davidem hostem meum magis amas quam me; quasi mater tua non ex me, sed ex Davide te genuerit, ideoque Davidis amorem tibi ingeneraverit. Ita Agrippina Neronis mater in libidines fuit effusa, adeo ut et Neronem ad sui incestum provocaret, ideoque quale libidinis et crudelitatis monstrum, Neronem, orbi dedit? Ita ex Cornelio Tacito Sabellicus, lib. II *Enn.* VII.

Heliogabalus Imperator, græcæ meretricis filius ab ea suam spurcitiem et obscœnitatem hausit. Ita Lampridius et Rhodiginus, lib. XI, cap. XIII.

Quin et Salomon, trecentarum uxorum maritus, et septingentarum pellicum concubinus, matrem habuit Betsabee adulteram.

Semiramis Ninum filium ad stuprum compellavit, ideoque ab eo interfecta est, si credimus Cresiæ, quem citat Sabellicus, lib. I *Enn* I.

S. Aphra martyr, antea meretrix (quæ a Narcisso Hierosolymorum Episcopo a turpi et immundo quæstu revocata fuit), matrem habuit Hilariam, quæ solis lenociniis sibi victum comparabat. Ita habet ejus Vita.

Venus incesta incestuosissimi Jovis fuit filia, ait Ovidius lib. X *Metamorph.*

Julia, Cæsaris Augusti filia, libidinum paternarum fuit æmula, teste Suetonio in *Augusto*. Hac de causa, æque ac ob ignominiam, spurii jure canonico arceantur sacerdotio, suntque irregulares; sacerdotium enim angelicam puritatem requirit.

Simili modo infantes dum sugunt, nutricum indolem, affectus, et vitia una cum lacte sugere et imbibere, multis exemplis ostendi *Gen.* XXI, 7.

Denique filios matribus quam patribus similiores naturam efficere solere, tum corpore, tum moribus, docent Aristoteles, lib. *De Gener. anim.* cap. IV, et in *Probl.* lib. X, cap. XII, ac Hippocrates, *De Genitura*. Quocirca pium æque ac prudens est nonnullarum urbium institutum, ut impudicarum matrum spuriæ proles per magistratum a matribus avellantur, ne matres vitiatam in semine filiorum indolem, magis vitiata educatione pravoque exemplo corrumpant; ac gravibus matronis alendæ traduntur, quæ depravatam nativitatem gravi severaque institutione castigent et reforment; quales videmus Romæ in hospitali Sancti Spiritus et in monasterio Sanctæ Catharinæ de Funariis. Simili modo in aliis urbibus spuriotrophia erecta et dotata sunt.

Quæres, quibus de causis voluit Deus ut Propheta fornicariam duceret, ex eaque filios procrearet? Respondeo : Litteralis causa *primaria* est ea, quam paulo ante dedi, ut nimirum hoc quasi vivum speculum daret Judæis, in quo clare conspicerent et contemplarentur suam turpitudinem et idololatriam. *Secundaria* fuit charitas, ut scilicet fornicariæ pudori et conscientiæ consuleret, dum eam commutat in uxorem. Ita S. Augustinus lib. XXII *Contra Faustum*, cap. LXXX : « Quid, ait, adversum clementiæ Veritatis (qua Christus, qui est veritas, dixit Pharisæis : Meretrices et publicani præcedent vos in regno cœlorum)? quid inimicum fidei christianæ, si meretrix relicta fornicatione in castum conjugium commutetur? Et quid tam incongruum et alienum a fide Prophe- Cur Osee jussus ducere fornicariam? Prima causa. Secunda.

tæ, quam si non crederet omnia peccata impudicitiæ dimissa esse in melius commutata? Itaque cum meretricem Propheta (Osee) fecit uxorem, et ad vitam corrigendam mulieri consultum est, et figuræ sacramentum, de quo mox loquemur, expressum. » Subdit deinde ibidem, et fusius cap. LXXXIX, manichæos carpsisse hoc factum Osee, non quia infame, sed quia ipsi matrimonia damnabant, malebantque liberi fornicari, quam prole gravare uterum uxoris, et se onere illam alendi; ideoque fingebant Deum, sive divinæ substantiæ partem, in prole quasi ligari et vinculis constringi.

Tertia. Insuper voluit hic Deus Prophetæ obedientiam exercere æque ac patientiam, « ut quanto illa (uxor) sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem uxorem duxerit, » ait S. Hieronymus, præsertim quia Osee erat juvenis, virgineus, sanctus, et in flore ætatis, æque ac puritatis et virtutis, dum meretricem duxit; fuit enim hæc prima ejus prophetia quam habuit initio regni Osiæ, ac deinde prorogavit vitam per annos 52 Osiæ 16. Joathan, totidem Achaz, pervenitque ad tempora Ezechiæ. Juvenis ergo, dum duxit fornicariam, fuerit oportet.

Allegorice. Allegorica causa est, ut Osee per connubium cum fornicaria repræsentaret simile, sed mysticum, idque duplex, Christi conjugium : *Prius* cum carne nostra, quæ erat fornicaria, id est caro peccati, quam depuratam sibi univit, et despondit per incarnationem. Ita S. Ambrosius, lib. II *Apolog. David.* cap. X, mystice explicat non tantum hoc Osee connubium, sed et Davidis adulterium. « Ad Prophetam, inquit, dictum est: Vade, accipe tibi uxorem fornicariam. Dominus jubet cum ea quæ fornicaria fuerit, esse conjugium, cujus conjugii fructus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione (id est ex uxore Osee quæ antea fuerat fornicaria) est natus, a Domino nomen impositum est Jezrahel, quod est divina generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, etiam ista utique pia societas adulteræ copula est, » etc. Et mox : « Ex disparibus copulis contubernium pium factum est, quando scilicet Verbum caro factum est, non sunt legitima consortia divinitatis et carnis. Suscepit carnem Deus, assumpsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum, ut sit Deus omnia in omnibus. » Unde nomen filii est Jezrahel, id est semen Dei, vel brachium Dei. Christus enim est brachium, id est virtus, Dei, uti eum vocat Isaias cap. LIII, 1. Christus etiam est semen Dei, quia non ex semine viri, sed ex Spiritu Sancto conceptus et natus est. Quocirca Tertullianus, lib. *De Carne Christi,* cap. XVIII et XIX : « Dei Filius, inquit, ex Patris Dei semine, id est Spiritu, ut esset hominis filius, caro ei sola erat ex hominis carne sumenda sine viri semine, vacabat enim viri semen apud habentem Dei semen. » Et cap. XIX : « Quid est ergo? Non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. » Ita et Leo Castrius, qui tamen perperam contendit hunc sensum solum esse litteralem, et alios omnes excludit. Obiter hic nota Spiritum Sanctum proprie non esse semen Dei. Deus enim nullum ex se semen decidit, uti facit homo; improprie ergo et per catachresin Tertullianus Spiritum Sanctum vocat semen Dei, quia scilicet ipse, divina virtute a Patre et Filio accepta, fecit in Virgine, quod in uxore facit semen viri : vocatur ergo « semen, » quia fuit loco et vice seminis : formavit enim et organizavit corpus Christi in Virgine, uti embryonis corpus in utero matris ex ejus semine et sanguine coagulat, coagmentat, format et organizat semen virile.

Posterius Christi connubium est cum Ecclesia, quod Osee suo hic repræsentat. Ita S. Ambrosius, lib. *De Salomone,* cap. V : « Meretrix, inquit, ista Ecclesiæ typus est, aliquando in gentibus constituta, idolorum cultibus vitiata, quam vanæ superstitionis stupra polluerant, quam falsorum deorum adulteram fecerat multitudo; lascivosque ac turpes incompositis motibus saltus, nemorum et lucorum inculta lustrabat, dedita luxuriæ, pompæ gentilium mancipata. Hanc posteaquam Dominus noster Jesus Christus puro baptismatis fonte perfudit, ablutionem et criminis accepit et nominis. » Ita et S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum,* cap. LXXXIX, ac S. Prosper, lib. *De Prædictionibus et promissis,* XV, part. II, imo S. Paulus, *Rom.* cap. IX, 24. In hujus rei typum Moses duxit uxorem Æthiopissam, *Num.* XII, 1, « contra quam, inquit S. Hieronymus in Proœmio, Aaron et Maria, carnale sacerdotium Judæorum et prophetia litteræ serviens, mussitant, et offendunt Deum. Quæ dicit in *Cantico cantici :* Fusca sum et formosa, filiæ Jerusalem. » Christo ergo venienti in mundum dixit jussitque Pater: « Sume tibi uxorem fornicariam, » puta Ecclesiam ex gentibus, ex eaque procrea filios, qui sint filii fornicationum, id est matris gentilis; sed ex patre, utpote Filio Dei, sint et ipsi filii Dei, ex quibus multi ad pristinam matris fornicationem sunt redituri, id est concupiscentias suas secuturi et peccaturi, ideoque a Deo puniendi et rejiciendi.

Mira sane misericordia et dignatio fuit Osee ducentis fornicariam, sed longe major Christi carnem et Ecclesiam nostram arctissime sibi unientis et despondentis, ut eam depuraret, sanctificaret et glorificaret, et quasi divinam redderet, tumque Osee, id est Jehu et salvatoris nomen adeptus est. Ita Osee æmuli et Christi sectatores sunt, qui ad dura, vilia et abjecta quævis sese demittunt, et quoslibet labores et dolores subeunt, ut animas cum concupiscentiis fornicantes, sordidas et horridas convertant, purasque efficiant, et ad Deum sponsum reducant.

Unde tropologica causa est, ut hoc exemplo doceret Deus Osee, id est prædicatores, confes- Tropologice.

sarios, aliosque zelo proximorum flagrantes abducere animas a Satana, carne et peccato, easque per pœnitentiam et castimoniam despondere Christo, uti Paulus Corinthios despondit, *epist.* II, cap. XI, 2. Anima enim peccatrix est fornicaria, imo adultera, gignitque filios fornicationum, id est opera luxuriæ, gulæ, superbiæ.

Unde S. Hieronymus in Proœmio, per fornicariam hanc tropologice accipit S. Magdalenam, quam pœnitentem sibi Christus despondit : « Hæc, inquit, est meretrix et adultera, quæ in Evangelio pedes Domini lavit, crine detersit, et confessionis suæ honoravit unguento. » Et inferius : « Hæc est meretrix de qua loquitur Dominus ad Judæos : Amen dico vobis, meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei. Ista meretrix (Rahab, *Josue* II) exploratores meos duos, fortissimos juvenes, quorum alterum in circumcisionem misi, alterum ad gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, levavit in tectum, operuit lini stipula. Quæ cæsa persecutionibus, et lota in baptismate immutat colorem, et de tetro in album vertitur. »

QUIA FORNICANS FORNICABITUR TERRA. — Hoc est, impense et continuo fornicabitur Israel, id est decem tribus. De his enim loquitur, non de Juda, ut patet ex seq. Nam futurum junctum participio vel gerundio ejusdem verbi, Hebræis significat actus vehementiam et continuationem, sive consuetudinem. Fornicationem hic mysticam intellige, puta idololatriam; hic enim Deus symbolum sive parabolam applicat, et explicat, *q. d.* Jussi te, o Osee, ducere fornicariam, et ex ea generare filios fornicationum, ut per hoc Judæis repræsentem, quod ipsi pari modo mystice fornicabuntur, id est amabunt colentque idola, me vero Deo relicto.

Vers. 3. 3. ET ABIIT, ET ACCEPIT GOMER FILIAM DEBELAIM.— Perperam Hugo et Dionysius per diastolen legunt *de Belaim*, quasi *Belaim* sit nomen proprium loci, ex quo oriunda fuerit Gomer. *Debelaim* enim unam esse vocem, eamque Hebræam patet ex Hebræo. *Debelaim* ergo est nomen matris Gomer, ait S. Hieronymus, et Rupertus, licet aliqui velint esse nomen patris ejusdem. Notat uxorem ex nomine et stirpe, ut sciamus hanc esse historiam, non visionem. Suspicatur Sanchez Debelaim quoque fuisse fornicariam, tum quia tacetur nomen mariti ejus, tum quia talis fuit ejus filia Gomer; nam, « sicut mater, ita et filia ejus, » ait Ezechiel cap. XVI, vers. 44. Apposite uxor vocata est Gomer, et parens Debelaim; Gomer enim hebraice idem est quod consummatio vel consumptio; Debelaim idem est quod duæ massæ ficuum aridarum; quo significatur consumendam et vastandam esse Synagogam : « Quæ consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus suavis videtur et dulcis, » ait S. Hieronymus, eo quod animo et corpore idolis et voluptatibus servierit. Debelaim enim, id est ficus geminæ, symbolum est voluptatis et dulcedinis geminæ. Unde Vatablus : « Gomer, ait, significat consumptionem, et Debelaim palatas duas, quibus animi et corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt consumptionem et interitum, » juxta illud Apostoli : « Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. » Potest quoque hæc gemina voluptas accipi, spiritus et carnis, sive ambitionis et ventris, puta gulæ et libidinis. Ex his enim duabus oritur omnis concupiscentia, omne peccatum, omnis ruina hominum. Est ergo elegans hic gnome : Gomer est filia Debelaim, id est corruptio est filia ficuum, puta est filia voluptatis, pœna est filia culpæ; hæc enim quasi mater illam parit : uti enim ficui et pomo vermis, ita et amori ac voluptati dolor, putor et pudor innascitur. Præclare Valerius, lib. IX, cap. 1 : « Campana ait, luxuria invictum armis Hannibalem, suis illecebris amplexata, vincendum romano militi tribuit. »

Tropologice, corruptio est filia voluptatis.

Denique Arias per geminas ficus ad litteram accipit geminum regnum Hebræorum, scilicet Israel et Juda, utrumque enim idolis et cupediis suis erat deditum, ideoque excidio a Deo addictum. Licet enim hæc prophetia capitis primi proprie et primario ad Israel (hunc enim vocat Jezrahel, vers. 4) dirigatur, tamen secundario et consequenter ad Juda Israelis æmulum et asseclam quoque dirigitur.

4. VOCA NOMEN EJUS JEZRAHEL. — Osee jubetur a Deo primum filium suum ex fornicaria uxore genitum vocare Jezrahel, ut per eum Hebræis repræsentet cladem imminentem Jezraheli, id est Israeli, sive decem tribubus. Vers. 4.

Jezrahel hebraice quadruplex habet etymon, et quatuor significat. *Primo*, Jezrahel dicitur quasi זרע אל *zera el*, id est semen Dei. *Secundo*, quasi זרוע אל *zeroa el*, id est brachium Dei. *Tertio*, quasi יזרה רע אל *iizze ra el*, asperget malum vel contritionem Deus. *Quarto*, quasi זרע אל *zara el*, id est sparget vel disperget Deus, scilicet Israelitas, ut captivi eant in Assyriam, et spargantur per totum orbem. Rursum Jezrahel notat Israel, imo idem est cum Israel, si litteram ז commutes in ש, et ע in א affine.

Jezrahel significata quatuor.

Nota : Jezrahel erat urbs regalis, et metropolis decem tribuum, ait S. Hieronymus, eratque terminus tribus Manasse et Issachar, sita in pede montis Gelboe ad Occidentem, insigni turri et specula, qua per totam Galilæam usque ad Carmelum, Thabor, Libanum, ac ultra Jordanem patebat prospectus illustris. Juxta hanc urbem erant campi amœnissimi et fertilissimi, ac vallis vastissima, quæ plusquam decem millibus passuum tendebatur, quæ ab urbe vicina, vallis Jezrahel dicebatur; sicut vicissim urbs a valle fertilissima dicta est Jezrahel, id est semen Dei, quod semen in messe uberrimum, puta centuplum redderet, ut videretur esse semen Dei, et a Deo benedictum. Ante urbem erat vinea et ager

Nabot, qui adhuc temporibus Borchardi et Bredembachii ostendebatur, ut ipsi scribunt in *Descriptione Terræ sanctæ*. Porro Deus jubet Osee, ut suum primogenitum ab hac urbe et valle vocet Jezrahel, ut per eum repræsentet Israel. Unde causam nominis subdit dicens :

Quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu. — « Jehu » nominat, quia ejus posteri tum regnabant in Israel, erantque propagatores idololatriæ. Regnabat enim tunc Jeroboam, qui fuit tertius a Jehu : Jehu enim successit Joachas filius, huic Joas, huic Jeroboam, huic Zacharias, qui occisus est a Sellum, in eoque stirps Jehu excisa est.

Ex verbis Osee liquet, et omnes fatentur alludi hic ad historiam Achab, Jezabel, Nabot et Jehu. Jezabel enim, uxor Achab, per calumniam curavit occidi Nabot in Jezrahel, ut ejus vineam ibidem sitam invaderet et possideret. Quocirca Deus per Eliseum unxit Jehu in regem, jussitque ei ut hoc scelus eodem in loco vindicaret. Jehu ergo occidit Jezabel, et curavit eam sepeliri in agro Jezrahel. Insuper omnes filios Achab jussit occidi in Samaria, eorumque capita ad se mitti in Jezrahel, IV *Reg.* cap. IX et seq.

Prima explicatio. Jam *primo*, Arias verba textus sic explicat, *q. d.* Voca, o Osee, filium tuum Jezrahel, id est brachium Dei, quia sicut ego Deus brachio meo in Jezrahel effudi sanguinem Jezabel et filiorum ejus, ita eodem effundam sanguinem posterorum Jehu, quia Achabo et Jezabeli similes sunt in scelere. Hic sensus alienior videtur. Sanguis enim Jezrahel in genitivo hic accipiendus est, quasi sanguis Jezrahelis, velut personæ cujus sanguis effunditur; non in dativo vel ablativo, quasi sanguis Jezrahele ut brachio, vel instrumento effusus.

Secunda. *Secundo*, Theodoretus quem sequitur noster Emmanuel : Jezrahel, inquit, id est semen Dei, est Israel, qui est populus Dei, puta decem tribus. Sanguis autem in Scriptura vocatur homicidium, et per catachresin quodvis enorme peccatum et scelus, quale hic est idololatria, præsertim quia idololatræ non raro fundebant sanguinem occidendo pueros, aliosque homines, eosque immolando Moloch, Baal, aliisque idolis: atque semper occidebant animas tum suas, tum suorum. Hic sensus mysticus potius videtur, quam litteralis.

Tertia. *Tertio*, Rupertus, Vatablus et Antonius Fernandius in *visione* I, lect. 3, exponunt, *q. d.* Puniam sanguinem Jezabelis et filiorum ejus a Jehu effusum in Jezrahel, quia licet, me jubente, id fecerit, tamen ipse in illa cæde non tam studuit meæ voluntati quam suæ ambitioni servire : ut scilicet, occiso semine regio, ipse regnum invaderet, et quasi tyrannus regnaret. Hic sensus non satis respondet Scripturæ, quæ ob hoc factum laudat Jehu, eique regnum promittit usque ad quartam generationem, IV *Reg.* IX et seq.

Quarta. *Quarto*, Christophorus a Castro : Jezrahel, inquit, est Israel, ejusque primus rex Jeroboam, cæterique ejus reges : *q. d.* Vindicabo sanguinem Jezrahel, id est Israelitarum, effusum per Jeroboam et cæteros reges, præsertim oriundos e familia Jehu, eo quod ipsi pios Israelitas renuentes ire in Dan et Bethel ad adorandos eorum vitulos aureos, occiderunt. Id enim fecisse Jeroboam patebit cap. V; quocirca evertam domum Jehu, totumque regnum Israel. Verum hoc incertum est: nusquam enim legimus quod Jehu renuentes adorare idola occiderit. Hic tamen sensus uti et alii jam recensiti, quasi accessorii et partiales locum habere et admitti possunt, suntque probabiles. Sed quærendus est sensus principalis et genuinus.

Quinta et genuina. Dico ergo, quia verba Prophetæ manifeste alludunt ad stragem domus Achab editam a Jehu in Jezrahel, eique similem minantur; hinc primus et principalis sensus hic est, *q. d.* Ego Deus, o Jehu, elegeram te ut idololatriam invectam a Jeroboam, et promotam ab Achab et Jezabel in Israel, everteres; ideoque te regem constitui, jussique ut occideres et sepelires omnes posteros Achab, idque in valle Jezrahel, eo quod ipse in eadem fidelem meique cultorem Nabot interemerat. Quod si id non faceres, sed eis occisis foveres nihilominus eorum idola, scires te similem horribilem, imo horribiliorem, Dei vindictam experturum. At tu quasi vecors et temerarius, hujus severæ ultionis Dei contra Achab, cujus ipse minister et carnifex fueras, oblitus, in eumdem lapidem impegisti, eadem idola coluisti. Hoc est enim quod dicitur, IV *Reg.* cap. X, 29 : « Delevit itaque Jehu Baal de Israel; verumtamen a peccatis Jeroboam, qui peccare fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos. Visitabo » ergo « sanguinem Jezrahel super domum » tuam, hoc est, domui tuæ similem plagam et stragem inducam, qualem tu meo jussu induxisti super domum Achab in Jezrahel. Itaque, sicut tu filiorum ejus omnium sanguinem effudisti, ita et omnium tuorum effundetur, omnesque posteri tui regno et vita spoliabuntur; ac paulo post puta post quadraginta annos, totus Israel qui te in idololatria secutus est, vel occidetur, vel captivus abducetur in Assyriam. Quocirca ut hoc Israelitis, o Osee, repræsentes, jubeo ut filium tuum voces Jezrahel, eisque explices ideo eum vocari Jezrahel, ut meminerint Jezabelis, et filiorum Achab occisorum et sepultorum in Jezrahel ob idololatriam, sciantque se ob eamdem causam pari modo occidendos, ut quoties nominarint vel audient nominari nomen filii tui Jezrahel, toties eis recurrat et redeat in mentem strages domus Achab, facta in Jezrahel, et eorum similis propediem facienda, quam ego hic per te eis intento. Ita Mariana et alii. Unde Jezrahel, æque ac Sodoma, proverbialiter significat ingentem vindictam, ingens excidium, ait Sanchez.

Ubi nota : Pro *visitabo* Syrus vertit, *ulciscar*, hebraice est פקדתי *pakadti*, quod valde generalis et angustæ est significationis; nec tantum vindicare, ulcisci et punire significat, sed in genere idem est quod requirere, recensere, imponere, inducere. Sensus ergo est, *q. d.* « Visitabo, » id est requiram, « sanguinem Jezrahel super domum Jehu, » dicamque : Cur tu, o Jehu, effudisti sanguinem domus Achab in Jezrahel? nonne id fecisti meo jussu, quia idololatræ erant, et idololatriæ duces in Israel? Quare ergo tu non es veritus eadem idola colere et propugnare? Esto ergo eis similis in pœna, quibus fuisti similis in culpa, illorum sanguis a te effusus est; tuus quoque effundatur : stirps illorum excisa est, et tua exscindatur. « Visitabo » ergo, id est requiram et recensebo ac annumerabo supplicia domus Achab domui tuæ, dicamque : Ecce Achab peccavit in tot tantisque idolis et sceleribus, tu, o Jehu, in totidem peccasti. Quocirca sicut Achab tot plagis, omniumque (puta septuaginta) filiorum strage punivi, ita et totidem plagis te puniam : ac sicut numerum culparum, ita et plagarum Achab, tibi tuæque domui annumerabo et accensebo, hoc est, inducam et infligam.

Hic est sensus principalis, cui tamen cæteri annexi et connexi sunt. Itaque secundam Theodoreti expositionem et quartam Christophori a Castro hic jam addas; hoc modo, *q. d.* Quia tu, o Jehu, instar Achab, piorum Israelitarum Deum verum colentium, tuosque vitulos aureos spernentium, qui erant Jezrahel, id est semen, hoc est populus, Dei, sanguinem effudisti; et quia omnes Israelitas ad sangninem, id est ad enorme scelus idololatriæ, compulisti, ideo instar Achab sanguis tuorum omnium effundetur. Et sicut sanguinem Nabot ab Achab effusum, in Achabi domo omnem ejus stirpem occidendo ultus sum, ita et sanguinem fidelium a te et tuis effusum in tua familia, eam evertendo, ulciscar : grave enim crimen, et in cœlum clamans vindictam est occisio innocentis, præsertim fidelis et sancti. Nam, ut ait S. Augustinus in *Psalm.* IX, explicans illud : *Sedet in insidiis*, etc., *ut interficiat innocentem*, « innocentem interficere est ex innocente facere nocentem, » quæ est perversio tam justitiæ, quam naturæ.

Dices : Sanguis posterorum Achab effusus est in Jezrahel, non ob ejus idololatriam, sed quia ipse ibidem effuderat sanguinem Nabot, ut ejus vineam occuparet. Ergo hæc non recte adaptantur sanguini posterorum Jehu effundendo ob idololatriam. Respondeo antecedens esse falsum. Hæc enim strages inducta est domui Achab ob idololatriam, uti diserte dicitur, IV *Reg.* cap. XXI, 22, 26; determinatio vero loci, quod scilicet fieret in Jezrahel, facta est ob occisum ibidem Nabot, qui erat idolorum hostis, et unius veri Dei cultor.

Nam ad idololatriæ pœnam hæc omnia spectare, patet ex eo quod ea de causa jubeatur Osee ducere fornicariam, et gignere filios fornicationum, ut idololatriam Israelitarum repræsentet. Unde ait : « Quia fornicans fornicabitur terra, » mystice scilicet cum idolis; ideoque ei sanguinem et exitium intentat.

Huc pertinet explicatio quam ex Chaldæo afferunt Haymo, Hugo et Albertus, quæ talis est : Visitabo, id est imputabo sanguinem domus Achab a Jehu effusum in Jezrahel, ipsi Jehu ejusque domui, eo quod ipse eadem idola coluerit, ob quæ filios Achab occidit, ejusque stirpem evertit; ac proinde opere ipso ostendit se inique et injuste occidisse idololatras; nec tam paruisse Dei jussui, quam secutum esse suam ambitionem et tyrannidem, uti dixit Vatablus, cum ipse æque ac illi fuerit idololatra. Itaque sanguis Jezrahel contra ipsum revertetur, et in ejus domum recurret; meruit enim ipse qui inique idololatras occidit, ut ejus, utpote pariter idololatræ, domus et stirps tota similiter exscindatur, ut, sicut ipse idololatras gladio punivit, ita et ejus idololatria gladio puniatur et succidatur. In Jezrahel pulchra est annominatio ad ejus etymon, *q. d.* Visitabo sanguinem Jezrahel, id est seminis et populi Dei, puta piorum Israelitarum, quos afflixerunt et occiderunt Achab (ut patet IV *Reg.* cap. IX, 7), et Jehu, super eorum domum et familiam, eroque eis Jezrahel, id est יזרע אל *iizza ra el*, id est inducens malum et contritionem Deus, puta conteram et evertam eos.

Denique Septuaginta et post eos Arabicus, plane aliter vertunt, nimirum : *Ulciscar sanguinem Israel super domum Juda*. Suspicor cum S. Hieronymo in eis typographicum esse mendum, et pro *Israel* legendum esse *Jezrahel*, ac pro *Juda Jehu*. Sic enim habent Hebræa, Chaldæa, Latina et Syrus. Perperam ergo Leo Castrius ex versione Septuaginta et ex eo quod non dicit Propheta : *Visitabo vitulos Jeroboam*, sed : « Visitabo sanguinem Jezrahel super domum Juda, » contendit hæc ad litteram accipienda esse de excidio Judææ et Hierosolymæ per Titum. Sensum enim esse, *q. d.* Sanguinem Jezrahel, id est Christi (hic enim dicitur Jezrahel, id est semen Dei, quia non ex semine viri, sed ex Spiritu Sancto est conceptus) a Judæis occisi ulciscar super Juda; evertendo Jerusalem et Judæam per Romanos. Perperam, inquam : nam ex toto contextu liquet hic agi de idololatria Israel, ejusque punitione per Assyrios, non de excidio Judæ per Titum. Hic ergo ejus sensus mysticus est et allegoricus, isque congruus, non litteralis. Allegorice.

Moraliter disce hic, quam severe puniat Deus illos, qui Dei judicia et castigationes impiorum non æstimant, nec propter eas ad Dei timorem et vitæ mutationem inducuntur, sed eadem peccata perpetrant, ob quæ vident alios a Deo castigari, imo se jussu Dei alios castigasse, quales sunt impii principes, judices, prætores, prælati, præ- Moraliter.

dicatores, etc., qui ea quæ in aliis puniunt, ipsimet perpetrant. Hac enim de causa excidium minatur Deus domui Jehu, quod peccata Achab, quæ per eum castigaverat, non devitarit. Qui enim tam manifestis et acribus divinæ vindictæ exemplis non emendantur, merentur ut eamdem subeundo, aliis statuantur in exemplum.

Simili modo et sensu dixit Lamech, *Genes*. cap. IV, 24 : « Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies, » *q. d.* Si Cain qui unum occidit, septuplum, id est multipliciter, punitus est, ergo ego Lamech, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab ejus peccato abstinui, septuagies septies, id est longe gravius et multiplicius puniendus sum. Ita S. Chrysostomus ibidem. Sic et Ezechiel, cap. XVI, ut et alii Prophetæ, Judæ intentat excidium, eo quod habuerit legem et tabernaculum Dei (ideoque vocat illum Oolla, ac consequenter debuerit castigare idololatriam Israelis sive decem tribuum (quas proinde vocat Ooliba), et tamen hoc adeo non fecerit, ut etiam dum videret Israelem puniri et exscindi a Deo, nihilominus in ejus scelere et idololatria perstiterit. Talibus merito intonat Apostolus, *Rom.* cap. II, 1 : « Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ judicas. Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei? » Et vers. 21 : « Qui ergo alium doces, teipsum non doces, qui prædicas non furandum, furaris : qui dicis non mœchandum, mœcharis, qui abominaris idola, sacrilegium facis, » etc.

Et quiescere faciam regnum domus Israel. — Id est, abolebo et evertam regnum Israel, sive decem tribuum. Ita Vatablus. *Domum* vocat tribum et gentem; Hebræi enim sub Roboam in duas quasi tribus et gentes fuerunt divisi, scilicet in Israel et Juda. Præstitit id Deus paulo post hanc prophetiam, sed sensim et paulatim. Hæc enim prophetia facta est ultimis annis Jeroboam, qui fuit pronepos Jehu, et pater Zachariæ. Zacharias autem tantum sex mensibus regnavit, occisus a Sellum : ac paulo post regnum Israel invasit Phul rex Assyriorum, eique tributum indixit : deinde Teglathphalasar, qui cepit et transtulit in Assyriam tribum Ruben, Gad, et dimidiam Manasse. Denique Salmanasar, qui anno 9 Hosee ultimi regis Israel (qui erat annus 6 Ezechiæ regis Juda) Samariam cepit, totumque regnum Israel evertit. Post Jeroboam ergo et Zachariam circiter 40 anno (mendose codex S. Hieronymi habet 49), eversus et captus est Israel. Vide historiam, IV *Reg.* XV et seq.

Vers. 5. 5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel. — *Arcum* vocat robur, vires, arma, milites Israelitarum, sive decem tribuum. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Haymo, Lyranus, Hugo et alii. Male ergo Arias per *Israel* accipit duodecim tribus, puta tam Juda quam Israel.

Quæres, quando et quomodo in valle Jezrahel contritum sit regnum Israel? nihil enim de eo in Scriptura legimus. Aliqui per Jezrahel accipiunt Samariam : ad illam enim confluxit totus populus, imminente Assyrio, ibidemque ab eo victus et captus est. Verum nusquam « vallis Jezrahel » capitur pro Samaria, præsertim quia Samaria sita erat in monte, non in valle. Melius ergo alii censent ex hoc loco Prophetæ, ante excidium Samariæ et gentis, Israelitas de more collatis signis conflixisse cum Assyriis in vicina valle Jezrahel. Hæc enim longissime patet, et aptissima erat conflictui. Ibi ergo superati et cæsi sunt Israelitæ ab Assyriis, qui deinde victoriam prosecuti Samariam obsederunt, et everterunt cum toto regno. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo et alii interpretes. Unde Borchardus, Breidembachius, et ex eis Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ*, de hac valle ita scribit : « Vallis Jezrahel lata duobus milliaribus (sed multo longior) quæ et planities Galilææ. In valle hac seu planitie intermedia magni et multi habiti sunt conflictus. Hic enim pugnavit Gedeon contra Madianitas, *Judic.* VI et VII. Et Saul contra Philistæos, I *Reg.* XXXI. Item Achab contra Syrios, III *Regum* XX, et postea Tartari ibi conflixerunt contra Saracenos. »

Porro apte Deus statuit ut Israel in Jezrahel cæderetur. Est enim magna vis et emphasis in verborum et rerum tum vicinitate, tum allusione, *q. d.* Olim, o decem tribus, eratis Israel, id est populus dominans Deo, cum pietatem vestri patris Jacobi secuti uni Deo servientes, ab eo impetrabatis benedictionem et omne bonum quod petebatis, qua de causa Jacob vocatus est Israel, *Genes.* cap. XXXII, 28. Eratis pariter tunc Jezrahel, id est semen et populus Dei. At nunc Deo rebelles et apostatæ : cum ad idola deflexistis, non estis Jezrahel, id est semen Dei, nec Israel, id est dominantes Deo; sed Deus jamjam dominabitur vobis, quasi hostis dominans, sæviens et grassans in urbe quam capit et vastat.

Ipse ergo cædet vos per Assyrios in valle Jezrahel, tum quia ibidem cæsa est stirps Achab idololatræ, quem vos imitati estis; tum quia huic loco apte convenit triplex etymon Jezrahel, quod recensui initio capitis. Eo enim alludit, quasi dicat : In hac valle sentietis Jezrahel, hoc est : *primo*, זרוע אל *zeroa el*, hoc est brachium Dei, vos feriens et occidens; *secundo*, quia ibidem erit Jezrahel, hoc est יזרה רע אל *iizza ra el*, id est asperget in vos malum et contritionem Deus; *tertio*, ibidem erit Jezrahel, id est זרה אל *zara el*, hoc est dispergens vos Deus in Assyriam omnemque ventum et plagam orbis. Alium sensum affert Leo Castrius : Vallis, inquit, Jezrahel, id est seminis Dei, puta Christi, est Jerusalem; quia Christus in Jerusalem docuit, vixit, crucifixus et mortuus est : *q. d.* Adhuc modicum, id est post parvum tempus, scilicet 40 post Christi crucem anno, « visi-

tabo sanguinem Jezrahel, » hoc est Christi a Judæis crucifixi, « super domum Jehu, » id est super decem tribus, « et conteram Israel, » id est Judæos omnes tam ex decem, quam ex duabus tribubus, « in valle Jezrahel, » id est in Jerusalem per Titum. Succreverant enim post captivitatem decem tribus ex residuis captivitatis, itaque tam regnum Israel, quam Juda deletum est a Tito et Romanis. Verum hic sensus non est litteralis, ut ipse contendit, sed allegoricus et mysticus isque appositus. Si enim Deus sanguinem Jezrahel, id est Israel, vindicavit tam atrociter in domo Jehu; quidni atrocissime vindicaret sanguinem unigeniti Filii sui in gente Judaica, tam perfide et scelerate ab ea trucidati?

Tropologice, pari modo vindicabit Deus et puniet christianos impie viventes, qui, ut ait Apostolus, *Hebr.* cap. x, 29 : « Filium Dei conculcaverint, et sanguinem testamenti pollutum duxerint, in quo sanctificati sunt, et spiritui gratiæ contumeliam fecerint. Horrendum est incidere in manus Dei viventis. »

Vers. 6. Secunda proles Osee quid significet?

6. Et concepit adhuc, et peperit filiam. — Quia Israelitæ duri erant et obstinati, hinc multis Prophetarum ictibus tundendi erant. Priori ergo filio et oraculo tristi additur hic secundum oraculum et portentum, æque triste et minax, imo tristius et minacius; quasi secundus aries, qui ferrea eorum pectora feriat et quatiat. Audi S. Cyrillum, lib. VI *Glaphyrorum* : « S. Oseas, inquit, meretricem duxit uxorem, neque infames deprecatus est nuptias, et passus est se esse patrem infamium liberorum, quorum nomina fuerunt, Non populus meus, Non consecuta misericordiam. Prophetarum prædictionibus adversabantur Israelitæ, neque recipiebant, neque legebant legem Dei. Jubebat ergo Deus facere ea quæ velut picturæ essent rerum futurarum, ut velut in tabula quadam futura plane et aperte depingerentur, ut in aures et in oculos vel nolentium incurrerent, ut qui saperent diligerent potiora : ut quos possent ab impietate abducerent. » Quoties enim Israelitæ has proles prophetæ, toties seipsos quasi in imagine intuebantur; et quoties eas nomine suo compellabant, toties seipsos suaque fata sibi a Deo decreta nuncupabant et recensebant; v. g. cum vocantes hosce pueros dicebant : Veni huc *Lo rachuma*, id est *Absque misericordia*; adesdum *Lo ammi*, id est *Non populus meus*, tacite sibi ipsis dicebant et cogitabant : « Mutato nomine de te fabula narratur. » Tu es quem puer hic repræsentat, tui ille personam gerit. Tu ergo es non populus Dei, tu es absque misericordia, quem Deus rejecit et reprobavit.

Filiam. — Filia hæc idem repræsentat quod primus Osee filius Jezrahel, scilicet Israelis sive decem tribuum vastationem. Sed cur primus est filius, secunda filia? Respondeo, causa physica est, quia solent conjuges nunc filios, nunc filias generare. Causa symbolica est *prima*, ut repræsentet tam viros, quam feminas, utpote idololatriæ participes, hac clade involvendas; *secunda*, filia repræsentat infirmitatem et debilitatem Israelitarum, qua ob peccata non tam viri, quam feminæ facti, Assyriis non potuerunt resistere : ita S. Hieronymus, Chaldæus, Cyrillus, Haymo, Hugo et Rabbini; *tertia*, hi tres filii repræsentant idem, scilicet Israelitarum cladem et excidium, sed simul repræsentant hujus cladis tres quasi partes et gradus. Itaque *primus* Jezrahel repræsentat stragem stirpis Jehu, uti expresse dicitur vers. 4 : nam regnante ea stirpe validum adhuc et quasi masculum erat regnum Israel. Jehu autem stirps excisa est in Zacharia abnepote, quem occidit Sellum tyrannus. *Secunda* filia repræsentat statum debilem et infirmum, quem habuit regnum Israel post Zachariam sub Sellum, Manahen et Phacea regibus Israel, quando Salmanasar multis rapinis, cladibus et captivitatibus ita attrivit et attenuavit regnum Israel, ut jam inclinaret ad ruinam. *Tertius* filius repræsentat plenam gentis stragem et regni excidium sub Phacee penultimo, et sub Hosee ultimo rege Israel. Ita Isidorus Clarius et R. David. Phacee enim rex impius et crudelis centum Judæorum millia occidens, et Jerusalem cum Rasin rege Syriæ obsidens, concitavit in se suumque regnum Israel iram Dei, ejusque excidium acceleravit, uti prædixit Isaias, cap. viii, 6 et seq. Possent quoque tres hæ proles repræsentare tres reges Assyriorum, scilicet Phul, Teglathphalasar et Salmanasar, qui vastarunt et carpserunt regnum Israel, donec Salmanasar, capta Samaria, illud plane evertit.

Cur filia, non filius?

Et dixit (Deus) ei (Osee) : Voca nomen ejus, Absque misericordia, — ut per hanc prolem significes Israelitas misericordia Dei indignos et incapaces, justo Dei decreto certo exitio esse destinatos; unde explicans subdit : « Quia non addam ultra misereri domui Israel; » Septuaginta : *Non addam ultra ut diligam eos*, *q. d.* Sæpius antehac Israelitis ob peccata afflictis et pœnitentibus misertus sum, dum eis misi Gedeonem, Samsonem, Davidem, aliosque reges et judices, sive vindices populi : at nunc quia peccandi et idololatrandi finem nullum faciunt, et quia in sceleribus suis sunt obstinati et impœnitentes, eorum amplius non miserebor, sed sine ulla spe veniæ aut misericordiæ, tradam eos gladio et igni Assyriorum.

Hebraice pro *Absque misericordia* est לא רחמה, *Lo rachuma*. Hoc ergo fuit nomen proprium filiæ Osee. Censet Arias τὸ *lo*, id est *non*, scilicet *miserebor*, ad Israel sive decem tribus spectare; τὸ vero *rachuma*, id est *misericordiam consecuta*, spectare ad Juda; de quo subdit : « Et domui Juda miserebor : » quia Juda ex captivitate rediit, non Israel. Verum hoc subtilius est, quam solidius; τὸ enim *lo rachuma* unicum est nomen, unumque significat, scilicet Israelis derelictionem a Deo : quare τὸ *lo* a *rachuma* divelli nequit. De Israele

enim proprie hic agitur, non de Juda; obiter vero tantum additur illud : « Et domui Juda miserebor, » ut per hoc Israelis pœna augeatur, dum se solum exitio destinatum, sibique vindictam, Judæ vero vicino et fratri suo misericordiam parari audit.

Sed oblivione obliviscar eorum. — Hebraice כי נשא אשא להם *ki nasa essa lahem,* quod varie vertitur : Hebræum enim נשא *nasa* varia significat, scilicet portare, tollere, elevare, parcere.

Quocirca *primo,* Chaldæus vertit : *Si resipuerint parcendo parcam eis.* Sed hæc versio repugnat nomini, *Absque misericordia.*

Secundo, Vatablus vertit : *Tollendo tollam eos a facie mea.*

Tertio, R. David : *Elevando elevabo super eos,* scilicet, hostes Assyrios.

Quarto, Septuaginta non verbo tenus, sed sensum reddentes vertunt : *Adversans adversabor eis,* vel potius, ut alii legunt, *aversans aversabor eos.*

Quinto, alii : *Exportando exportabo eos* in captivitatem.

Sexto, alii : *Decipiendo decipiam eos,* vel *seducendo seducam eos.* Hebræum enim *nasa,* si *scin* habeat punctum in dextro cornu, significat seducere, decipere.

Septimo, Noster et alii vertunt : *Obliviscendo obliviscar eorum,* id est plane et omnino obliviscar eorum; eradam eos ex mea memoria, ut nunquam amplius velim de eis cogitare aut loqui. Hebræum enim *nasa* per *he* significat oblivisci. Litteræ enim *aleph* et *he* apud Hebræos sunt commutabiles, et sæpe una pro alia ponitur.

Nota catachresin. In Deo enim proprie nullius rei est oblivio, utpote qui summa pollet sapientia, cuique omnia et præterita et futura objective semper præsentia sunt : dicitur tamen oblivisci, cum abjicit, negligit, et derelinquit aliquem, ita ut hominibus videatur ejus esse oblitus. Sicut ergo irasci dicitur, cum punit; recordari, cum benefacit; dormire, cum differt vel pœnam, vel præmium : ita oblivisci, cum negligit et abjicit. Pulchre S. Augustinus, lib. I *Confess.* cap. IV : « Amas, inquit (o Domine), nec æstuas, zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles, irasceris et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium. »

Moraliter, oblivio Dei quantum malum.

Moraliter ingens est pœna peccatoris, cum Deus illius obliviscitur : quia signum est ejus impœnitentiæ et obstinationis, æque ac derelictionis et reprobationis divinæ. Talis ergo nihil gratiæ, nihil sapientiæ, nihil boni exspectare potest a Deo, a quo, quasi a sole, omnis lux et omne bonum dimanet necesse est. Causa hujus oblivionis Dei est, quod peccator prius obliviscatur Dei; quæ ei omnium malorum est causa. Unde ut hanc sui oblivionem Deus populo excutiat, clamat per Jeremiam, cap. II, 32 : « Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris. » Et Isaias, cap. XVII, 10 : « Oblita es Dei Salvatoris tui. » Et cap. LI, 13 : « Oblitus es Domini factoris tui. » Et cap. XLIV, 21 : « Memento horum Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu : formavi te, etc., ne obliviscaris mei. » Ex adverso orat Psaltes, *Psalm.* XII, 1 : « Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem ? » Et *Psalm.* XLI, 10 : « Quare oblitus es mei? et quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? » Porro hanc pœnitentiam infligit Deus peccatori juste et congrue : qui enim obliviscitur Dei, lege talionis meretur vicissim ut Deus ejus obliviscatur.

Vis ergo ut Deus tui non obliviscatur, sed jugiter recordetur? noli ejus oblivisci, sed jugiter ejus recordare, semper eum ante oculos et in mente habe. Hinc beatæ Catharinæ Senensi hoc dogma dedit Christus : « Filia, recordare mei, et ego recordabor tui. De me semper cogita, et ego de te pariter cogitabo; » ita habet ejus Vita. Quocirca S. Dominicus suis edicebat, « ut continuo cum Deo, vel de Deo loquerentur. » Et S. Thomas Aquinas dicere solebat : « Religiosus non est, qui non semper in mente habet Deum. » Hoc est quod clamat Propheta, *Isai.* LXIII, 7 : « Miserationum Domini recordabor. » Et Jeremias, cap. LI, 50 : « Recordamini procul Domini. » Ita Jonas in ventre ceti, cap. II, 8 : « Cum angustiaretur, ait, in me anima mea, Domini recordatus sum, ut veniat ad te oratio mea : » et mox Deus vicissim ejus recordatus, « dixit pisci, et evomuit Jonam in aridam. » Rursum Psaltes fructum hujus memoriæ significat, dum ait *Psalm.* LXXVI, 4 : « Memor fui Dei, et delectatus sum. » Et *Psalm.* CXIII, 12 : « Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis. » Ergo cum Isaia, cap. XXVI, 8, assidue dicamus : « Domine, nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desideravit te in nocte : sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te. »

7. Et domui Juda miserebor. — Quia Juda licet aliquos habuerit impios reges, et nonnullos e populo, multos tamen habuit fideles et pios reges, quos secutus est populus : ut Josaphat, Oziam, Ezechiam, Josiam et præsertim David, cui Deus promisit et juravit, *Psalm.* LXXXVIII, misericordiam et regnum stabile, ac Christum ex ejus semine nasciturum. Israel vero cum omnibus suis regibus a primo Jeroboam, usque ad ultimum Hosee per annos 256, continue coluit idola, puta vitulos aureos in Dan et Bethel, ideoque Deus ejus misereri noluit, sed eum funditus excidit; *secundo,* quia ex Juda nasciturus erat Christus, ita enim decreverat Deus; unde subdit : « Et salvabo, » etc. Nota : In Deo nulla est passio, sed sola omnisque virtus. Misericordia ergo qua virtus, est in Deo, non qua passio. Misericordia enim in Deo est affectus benevolentiæ, quo cupit succurrere miseriæ nostræ, eamque levare et tollere, vel certe mitigare. In ho- Vers. 7

Misericordia qua virtus, est in Deo, non qua passio.

minibus vero est virtus, et simul est passio, concitans teneritudinem animi, compassionem et sensum miseriæ alienæ, lacrymas, planctum, etc., quæ in Deo esse nequeunt. Deus enim est ἀπαθὴς et impassibilis. Quocirca vere Lactantius, lib. *De ira Dei*, cap. XVI, reprehendit eos qui nullum animi motum, nullum affectum putant esse in Deo, ac subdit: « Et quia sunt aliqui affectus qui non cadunt in Deum, ut libido, timor, avaritia, mœror, invidia, omni prorsus affectu eum vacare dixerunt; his enim vacat, quia vitiorum affectus sunt; eos autem qui sunt virtutis, id est ira in malos, charitas in bonos, miseratio in afflictos, quoniam divina potestate sunt digna, proprios, et justos, et veros habet. »

Unde et Ecclesia orat: « Deus cui proprium est misereri semper et parcere, » etc. In Deo ergo est verus et proprius actus misericordiæ, æque ac charitatis, sapientiæ, aliarumque virtutum. Deus enim cum sit vita, habet hosce actus vitales virtutum; sed hi non sunt in eo accidentia, uti sunt in nobis, sed sunt idem cum ejus essentia. Hæc enim cum sit immensa, et infinitæ virtutis, perfectionis et activitatis (est enim ipsa actus quidam immensus et efficacissimus), in se continet et absorbet omnes actus virtutum, qui in angelis et hominibus sunt divisi et discreti, quia finiti et terminati. Sicut ergo mare absorbet omnia flumina, nec iis augescit vel intumescit, quia vastum est et quasi immensum, ut ejus respectu flumina sint instar guttæ, quam illico sorbet; ita et divinitas est mare, quod omnes dotes et perfectiones sorbet, aut potius in se continet. Rursum, sicut divina essentia ob sui immensitatem eadem est cum Patre, et eadem cum Filio, et eadem cum Spiritu Sancto, quæ sunt tres personæ distinctissimæ et realiter diversæ, ita multo magis eadem essentia divina identificatur cum intellectu, voluntate, amore, aliisque potentiis et actibus divinis, tum circa se, tum circa creaturas. Cum enim ipsa quaquaversum plene et plane sit infinita, hinc nihil prorsus ei addi potest; quia quidquid cogites vel optes, jam ante in ipsa exstitit, illudque ipsum communicat creaturis sine ulla sui imminutione vel mutatione. Tanta enim est in ipsa omnis boni plenitudo, ut nulla fingi possit accessio; tanta firmitas, ut nulla diminutio. Quidquid ergo in tota multitudine angelorum, hominum, et creaturarum omnium sparsim habetur boni; id totum in Deo est collectum in simplicem unitatem, idque sine limitatione et infinite. Hinc fit ut Deus per simplicissimam suam essentiam formaliter sit sapiens, justus, misericors, etc., adeoque sit ipsa sapientia, bonitas, justitia, misericordia, etc. Ipsa ergo essentia Dei per se præstat sola, quod in creaturis præstant bonitas, sapientia, misericordia, aliæque plurimæ et diversissimæ virtutes, sed modo eminentissimo et illimitato. Quis jam non amet hoc bonum in quo omne bonum? imo quis amet aliud bonum, quod cum eo comparatum umbra est, et potius privatio boni quam bonum?

Et salvabo eos in Domino Deo suo. — Id est per Dominum, ope et viribus non ipsorum, sed Domini. Nota hebraismum: Hebræi enim de se loquuntur in tertia persona, ac si de aliquo alio loquerentur. Sic dicitur *Genes.* cap. XIX, 24: « Dominus pluit super Sodomam ignem a Domino, » id est a se ipso. Et *Num.* cap. XII, 7: « At non talis servus meus Moses, qui, etc., palam Dominum, » id est me, « videt. »

Chaldæus vertit: *Salvabo eos per verbum Domini Dei sui*, id est per Dei promissionem fidelem et firmam, qua salutem a se promissam reipsa præstabit. Mystice per *verbum*, id est per filium suum, qui ex Judæis carnem assumet et homo nascetur, *q. d.* Salvabo eos per Jesum, id est salvatorem mundi. Ita S. Hieronymus et S. Hilarius, lib. IV *De Trinit.* sub finem. Imo Leo Castrius ad litteram putat Prophetam hic loqui de Christo, qui salutem attulit Judæ, id est credentibus, et repulit Israel, id est incredulos. Verum patet ex dictis, hæc allegorica esse, non litteralia. Porro licet hæc verba sint generalia et communia toti Sanctæ Trinitati, tamen mystice appropriari possunt Filio: illi enim appropriatur salus, liberatio et redemptio. Quæres, de qua salute Judæ ad litteram loquitur hic Propheta? *Primo*, S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Hugo et Vatablus putant eum loqui de ea qua liberavit Ezechiam, et duas tribus a manu Sennacherib, occidendo in ejus castris una nocte per angelum 185 millia Assyriorum, lib. IV *Reg.* cap. XIX.

Secundo et potius, loquitur Propheta de salute, quam Judæis attulit Cyrus liberans eos e captivitate Babylonica. Hæc enim longe major magisque optata, jucunda, plena, et universalis omnium fuit salus: et in hac recte Juda opponitur et anteponitur Israeli, qui nunquam ex captivitate Assyriaca rediit. Ita iidem auctores paulo ante citati (1).

Nota: Duas tribus, scilicet Juda et Benjamin, sub Cyro eos laxante ex Babylone rediisse in Judæam, certum est ex I *Esdræ*, cap. I. Idem de decem tribubus quæ ante duas abductæ erant in Assyriam, scilicet eas inde rediisse in Samariam, censent S. Cyrillus in *Osee* XI, Theodoretus et Theophylactus in *Osee* III. Verum contrarium, scilicet has ex Assyria nunquam rediisse, patet ex hoc loco, et ex III *Reg.* cap. XVII, 23, et ex Josepho lib. XI *Antiq.* cap. V. Estque communis

(1) Quam sententiam illa ratio videtur confirmare, quod cum dixisset Deus vers. 4, regnum Israel esse delendum, et quidem absque misericordia, nunc opponit regni Judæ meliorem conditionem, qua post exsilium fruituri sint cives ejus. Illam vero populus non est consecutus strepitu militari, sed Cyri atque Darii benevolentia, quorum Deus mirifice affecit animos in Judaicum populum.

S. Hieronymi hic et in *Malach.* II, Catholicorum æque ac Hebræorum omnium sententia.

An decem tribus ex Assyria redierint? Dices, eas redituras prædicit hic Osee, vers. 11, et cap. XI, 8 et seq., et cap. XII, 9, et cap. XIV, 6, ac Ezechiel cap. XXXVII, 16 et 22, et Jeremias cap. L, 4, ac Tobias cap. XIV, 6, dicens : « Prope erit interitus Ninive : et fratres nostri qui dispersi sunt a terra Israel, revertentur ad eam. » Respondeo : Osee, Jeremias, Ezechiel loquuntur de reditu et libertate spirituali (non corporali) quam multi ex Israelitis, æque ac ex Judæis, adepti sunt per fidem in Christum, de quo plura inferius. Tobias vere loquitur de reditu Judæorum non in Samariam, sed in Jerusalem. Ait enim : « Domus Dei, quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur : ibique revertentur omnes timentes Deum, et relinquent gentes idola sua, et venient in Jerusalem, et inhabitabunt in ea. » Fateor tamen non paucos ex Israelitis sive Samaritis, excisa Ninive ubi detinebantur captivi, fugisse in Jerusalem, ibique cum Judæis in templo coluisse Deum ; et hoc videtur innuere Tobias, cum post excisam Niniven statim subjungit : « Et fratres nostri, qui dispersi sunt a terra Israel, revertentur ad eam. » Verum hæc reversio fuit privata paucorum fugientium, non communis et publica, quia nec auctoritate publica Assyriorum vel Chaldæorum, nec communi consilio et conspiratione Israelitarum peracta est (uti Judæorum reversio e Babylone facta est auctoritate Cyri, et communi populi consensu, duce Nehemia et Esdra) ; sed quisque vel mansit in Ninive, vel rediit in Judæam, vel alio migravit, prout cuique libuit, vel commodius fuit. Simili modo anterius non pauci Israelitæ fideles et pii, fugientes idololatriam Jeroboam et cladem Israeli instantem, ex Samaria fugerunt in Judæam, ibique sedem fixerunt, ut patet II *Paral.* XI, 56, et cap. XV, 9, et cap. XXX, 1, et ex Josepho lib. VIII *Antiq.* cap. III. Hi cum Judæis in Babylonem abducti, indeque cum iis reducti, postea valde multiplicati sunt. Multi etiam in ipso excidio Samariæ profugerunt in vicinam Judæam. Multi etiam pauperiores relicti sunt in Samaria, ad eam colendam, cum cæteri ducerentur in Assyriam ; sicut in excidio Judææ et Hierosolymæ, Chaldæi in ea reliquerunt aliquos Judæos, ut essent vinitores, agricolæ, etc., ut patet IV *Reg.* cap. ult. 12. Unde his, puta ex Zabulon et Nephtalim prognatis, prædicavit Christus *Matth.* IV, 13, et ex his plerosque Apostolos elegit, ut patet *Psalm.* LXVII, 28, et *Isaiæ* IX, 1. Hinc et Anna prophetissa, quæ erat ex tribu Aser, habitabat in Juda et Jerusalem, *Luc.* cap. II, vers. 36.

Vers. 8. 8. ET ABLACTAVIT EAM. — Hæc ablactatio filiæ typice significabat pari modo Israelitas privandos esse lacte, id est doctrina, oraculis, promissis, lege, gratia, omnique favore et consolatione Dei ; ita S. Hieronymus, Haymo, Lyranus et Vatablus, ac jugi captivitati tradendos, in qua Gentilium cibis, moribus et ritibus sustentarentur. Ita Rupertus et a Castro.

8 et 9. ET CONCEPIT, ET PEPERIT FILIUM (puta tertiam prolem). ET DIXIT EI (scilicet Deus Osee, ut patet vers. 4) : VOCA NOMEN EJUS, NON POPULUS MEUS. — Nomen ergo tertiæ prolis erat לא עמי *Lo ammi*, id est *Non populus meus*. Jam primo, Ruffinus et Albertus putant hanc prolem significare duas tribus, puta Judæos in Babylonicam captivitatem a Deo abjectos ; Vatablus et Arias eosdem a Tito et Romanis plane excisos. Verum hoc cap. vaticinatur Propheta excidium Israelis, sive decem tribuum ; non duarum, sive Judæorum. De his enim paulo ante contrarium dixit vers. 7, nimirum : « Domui Juda miserebor, et salvabo eos. » *Secundo,* alii putant hic significari Cuthæos, id est Assyrios, qui ex Cuth aliisque locis a Salmanasar translati sunt in Samariam, cum ipse inde Israelitas in Assyriam abduceret. Cuthæi enim non fuerunt populus Dei, quia cum Deo Israel coluerunt idola Assyriorum, uti dicitur IV *Reg.* XVII, 41. Verum Cuthæi non fuerunt Israelitæ, sed Gentiles. Pergit ergo Propheta prophetare de excidio et vastitate Israelis, sive decem tribuum, earumque omnimodam abjectionem et reprobationem a Deo, tertiæ hujus prolis nomine repræsentare jubetur, quod scilicet Israel amplius non sit futurus populus Dei, sed gentium et idolorum, atque inter gentes victurus, ibique prole et robore crescens, quasi puer masculus in gentilismo vir fortis et robustus sit evasurus. Ita S. Cyrillus, S. Hieronymus, Theodoretus, Chaldæus, Rupertus, Haymo et alii. Sic ex adverso Isaias, cap. VIII, 3, a Deo jubetur vocare filium suum, *Sear Jasub*, id est reliquiæ convertentur ; ut significet reliquias Judæorum ad Deum et Christum convertendas, uti ibidem dixi. Talia nomina prophetica, et quasi omina a Deo indita, crebra sunt in Scriptura, ut : « Tu es Petrus, et super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam, » *Matth.* XVI, 18. Sic Christus Jacobum et Joannem vocavit *Boanerges*, id est filios tonitrui, tonantes scilicet et fulminantes. Sic Isaias, cap. VIII, 1, nomen pueri Emmanuelis dicit fore : « Accelera spolia detrahere, festina prædari. » Simili schemate dixit Poeta :

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones.

Et Virgilius, *eclog.* IV, Julium Cæsarem 23 vulneribus in curia confossum vocat Daphnidem, ejusque apotheosin canit :

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes, et sidera Daphnis.
Ipsa sonant arbusta : Deus, Deus ille Menalca.

Porro gentiles sæpe ab eventu vel præsenti, vel futuro nomina accipiebant, vel commutabant. Sic apud Græcos, teste Cicerone, lib. *De Orat.*, Tyrtamus, postea ab eloquentia Euphrastes, tandem a divinitate loquendi Theophrasti nomen invenit.

Philosophorum Homerus, qui ab avo Aristoclis nomen acceperat, a pectoris latitudine, vel potius a latissima felicissimi ingenii ad disputandum copia, Plato fuit appellatus, teste Plutarcho in *Platon.* Apud Romanos ille Tyrius, qui prius Malchus (quod prisca Hebræorum et Phœnicum lingua regem sonat) dicebatur, demum Longino Cassio præceptore suo id volente, a regum purpura Porphyrium se transnominavit. Ita Porphyrius in *Vita Plotini.* Ita et Imperatores recens creati nova accipiebant vel nomina, vel cognomina. Severus Afer, ut populo Romano placeret, Pertinacis; Julianus, ut militibus voluptuariis satisfaceret, Commodi cognomen accepit. Ita Herodianus, lib. II. Sic nunc in sacramento Confirmationis cuique licet nomen suum permutare; quin et in ingressu Religionis multi illud permutant, ut v. g. apud Franciscanos Francisci, apud Dominicanos Dominici, apud Benedictinos Benedicti nomen accipiant, ut fundatorum Ordinis sui virtutes cum nomine semper ante oculos ponant, easque æmulari et moribus exprimere conentur.

Plato prius vocatus Aristocles.

QUIA VOS NON POPULUS MEUS, ET EGO NON ERO VESTER. — Hebraice, *ego non ero vobis*, scilicet, Deus, gubernator, tutor, provisor, nutritor, pater, mater, uti hactenus fui. Quanta sit felicitas et benedictio esse populum Dei, Deumque habere patrem; ex adverso quanta sit infelicitas non esse populum Dei, Deumque habere hostem, fuse describit Moses in *Levitico*, toto cap. XXVI, et in *Deuter.*, toto cap. XXVIII. Mystice hæ tres proles significant tres gradus peccati, et tres gradationes peccatoris, quibus sensim ruit in gehennam. Prima enim proles Jezrahel, id est semen Dei, scilicet perditum et effusum, ac quasi occisum, uti dixit vers. 4, significat *primum* gradum peccati, quo peccator suis illecebris intentus negligit et non curat monitiones, conciones, inspirationes Dei, ideoque Deus illas suamque gratiam sensim ei subtrahit. Hinc descendit ad *secundum* gradum, qui est impœnitentia et obstinatio, ut sit absque misericordia. Inde ruit ad *tertium*, ut non sit e populo Dei, sed a Deo reprobatus trudatur in gehennam.

Mystice tres proles sunt tres gradus peccatorum.

Vers. 10. 10. ET ERIT NUMERUS FILIORUM ISRAEL QUASI ARENA MARIS, QUÆ SINE MENSURA EST, ET NON NUMERABITUR. — Hic alio transit Propheta, et a tristibus ad læta de more se convertit. Unde Hebræi et Lyranus hic inchoant caput secundum. Quocirca minus recte Theodoretus et Cyrillus hæc connectunt præcedentibus per exaggerationem hoc sensu, *q. d.* Firmum manet manebitque meum decretum de excidio Israelis, etiamsi ille cresceret ut arena maris, fieretque innumerabilis. Nam contrarium significat τὸ *et erit,* et quæ sequuntur. Itaque hoc loco assurgit Propheta ab Israele carnali ad spiritualem, a bonis terrenis ad cœlestia et divina. Ne quis enim objiciat, dicatque : Quomodo, o Propheta, prædicis Israel perdendum et exscindendum, cum Deus Abrahæ promiserit semen ejus, puta Israelem, fore instar arenæ maris innumerabilem, *Genes.* XXII, 17; occurrit et respondet, id verum ratumque esse et fore, sed in Israele spirituali, non carnali.

Quæres, quando et per quem impleta sit hæc prophetia? *Primo*, Hugo censet impletam esse per Ezechiam, qui II *Paral.* XXX, undequaque Israelitas evocavit ad colendum Deum in Jerusalem; item per Josiam, qui instituit solemne pascha, ad quod tam Israelitæ quam Judæi undique confluxerunt. Hi ergo tunc caput unum sibi constituerunt, scilicet pium regem Josiam, vel Ezechiam.

Israelitæ quando salvati, et qui?

Verum Ezechias convocavit Israelitas initio regni sui, cum nondum esset excisa Samaria, nec dispersi Israelitæ. Osee autem loquitur hic de Israelitis jam dispersis, imo rejectis, a Deo rursum congregandis; Josias vero post excisam Samariam eos dispersos quidem congregavit, sed paucos; at Osee ait eos fore innumeros.

Secundo, Ruffinus, Theodoretus et Hugo putant impletam esse sub Cyro; tunc enim Israelitæ mixti Judæis, duce Zorobabele, e Babylone redierunt in Jerusalem. Verum et hi perpauci fuerunt.

Dico ergo PRIMO prophetiam hanc impleri cœptam esse a Christo, qui tam Israelitis quam Judæis per se evangelizavit; prædicavit enim in Galilæa et Samaria, ac nominatim in terra Zabulon et Nephtali, ut ait S. Matthæus, cap. IV, 15; indeque suos evocavit et collegit Apostolos. Rursum paulo post Samaria per Philippum recepit verbum Dei, quocirca eo missus est S. Petrus et S. Joannes, *Act.* cap. VIII. Adde, in dies plures ex Israel convertuntur. Denique omnes Israelitæ convertentur in fine mundi, ut ait Apostolus *Rom.* XI, 26, tuncque perfecte implebitur hæc Osee prophetia. Ita S. Hieronymus et Christophorus a Castro hic. Verum quia hi Israelitæ sunt eruntque pauci, nec possunt dici innumerabiles, hinc

Dico SECUNDO, sub Israelitis intelligi quoque gentiles conversos ad Christum, in iisque perfecte impleri hanc prophetiam. Hi enim sunt innumerabiles, et hi sunt veri Israelitæ secundum spiritum, non secundum carnem; quia secundum fidem sunt filii Abrahæ et Israelis, et consequenter benedictionis et bonorum a Deo utrique promissorum hæredes. Per fidem enim cooptantur in familiam Abrahæ et Israelis; ideoque vocantur et coram Deo sunt filii Israel, sicut filii adoptati civiliter, vocantur et sunt filii et hæredes adoptantis. Sensus ergo est, *q. d.* Licet dixerim Israelitas secundum carnem exterminandos et projiciendos a Deo, tamen promissio Abrahæ facta, *Genes.* cap. XXII, 17, qua ait : « Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli et velut arenam, quæ est in littore maris ; » non excidet nec erit irrita, quia eorum loco in familiam

Abrahæ succedent et adoptabuntur alii qui ex gentibus credent in Christum, eruntque filii Abrahæ secundum fidem et spiritum; hi enim erunt instar arenæ maris quasi innumerabiles. Id ita esse patet primo, quia Apostolus, *Roman.* IX, 25, diserte hunc Osee locum explicat de gentibus, ex eoque contra Judæos probat non solum Judæos, sed et gentes Christi vocationis et gratiæ participes fore : « Quos et, inquit, vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit : Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis : Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.» Deinde Israelitas, sive Judæos quoque vocandos et salvandos per Christum, sed paucos, non innumerabiles, probat ex Isaia dicens: «Isaias autem clamat pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient, » etc. Quid clarius?

Dices : Osee verba ad litteram intelligenda sunt de Israelitis naturalibus, Apostolus vero per analogiam et similitudinem tantum accommodat ea gentibus; quia uti Israelitæ, ita et Gentiles non erant populus Dei, sed a Christo vocati facti sunt populus Dei, uti explicant S. Chrysostomus, Theophylactus et Christophorus a Castro. Verum hoc dici nequit. Nam *primo* Apostolus didactice loquitur, et contra Judæos scholastice argumentatur, probatque ex hoc loco Osee gentes vocandas a Christo; ergo de gentibus vere et proprie locutus est Osee. Alioqui enim respondissent Paulo Judæi, hocque ejus argumentum elusissent dicendo : Osee loquitur de Israelitis tantum, non de gentibus; ergo tu, o Paule, perperam et falso trahis, imo detorques ejus verba ad gentes.

Secundo, quia Apostolus clare alibi docet benedictionem Abrahæ et Israeli promissam, ac bona quæ Israelitis eorum posteris per Christum promittunt Osee aliique Prophetæ, non pertinere ad carnales Israelitas, sed ad spirituales, id est ad credentes tam ex Gentibus, quam ex Israelitis; optimus autem interpres Prophetarum est S. Paulus. Audi eum clare id pronuntiantem, *Rom.* IX, 6, itaque solventem et explicantem similia veteris Testamenti loca a Judæis objecta : « Non autem quod exciderit verbum (promissio posteris Abrahæ et Israelis facta) Dei; non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine, » etc.; et *Galat.* III, 6 : « Abraham credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ (dicens): Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.» Ergo hæc Osee promissio pertinet ad gentes Israelis fidem imitantes et credentes in Christum.

Tertio, hæc est communis Patrum expositio; scilicet, per Israel hic tam intelligi gentes, quam Israelitas naturales ad Christum conversos. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus, Haymo, Hugo, Albertus et alii hic, ac S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. LXXXIX; et sæpe alibi, Cyprianus, lib. I *Testimon. contra Judæos*, cap. XIX; Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.* cap. XVI; Irenæus, lib. II, cap. IV; Prosper, lib. II *De Vocat. Gentium*, cap. XVIII; Primasius, Anselmus et S. Thomas in *Rom.* IX.

Denique id ipsum verba sequentia plane significant, quibus ait eos qui aliquando non erant populus Dei, vocandos filios Dei viventis, congregandos in unam Ecclesiam sub uno capite Christo, ascensuros de terra, foreque hunc magnum diem Jezrahel; quæ omnia magis gentibus fidelibus, quam Israelitis conveniunt.

ET ERIT IN LOCO UBI DICETUR (id est dicebatur tam a Deo, quam ab hominibus, ita Vatablus; unde Septuaginta vertunt, *ubi dictum est*) EIS : NON POPULUS MEUS VOS; DICETUR EIS : FILII DEI VIVENTIS. — Locum hunc intellige non Chaldæam, in quam abducti erant Judæi, uti vult Albertus; nec Jerusalem et Judæam, uti censent Haymo et Hugo; sed quemcumque locum in toto orbe ubi fuerint fideles et credentes Christo. Ita ex Chaldæo S. Hieronymus et S. Augustinus, lib. I *ad Simplic.* Quæst. II, imo S. Petrus, *epist.* I, cap. II. Scribens enim christianis dispersis per Bithyniam, Pontum, Galatiam, Asiam, etc., quibus ipse evangelizaverat, graphiceque explicans hæc Osee verba, ait : « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. » Locus ergo hic est Ecclesia Christi ubivis gentium et toto orbe dispersa. Vers. 10.

FILII DEI VIVENTIS. — Maxima est hæc hominis dignitas et sublimatio, per quam fimus divinæ consortes naturæ, ait S. Petrus. Vere S. Leo, serm. 6 *De Nativit.*: « Omnia, inquit, dona excedit hoc donum, ut Deus hominem vocet filium, et homo Deum nominet patrem. » Quocirca idem, serm. 1 *De Nativit.*: docet hominem debere imitari Deum Patrem, ejusque mores induere, ut vitam agat divinam, non terrenam, non animalem: « Agnosce, inquit, o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conversatione redire; » et *serm.* 6 : « Genus electum et regium regenerationis suæ respondeat dignitati : diligat quod diligit pater, et in nullo ab auctore suo dissentiat, ne iterum dicat Dominus illud *Isaiæ* cap. I : Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me; » sed sequatur illud Christi, *Matth.* V : « Estote perfecti sicut et Pater vester cœlestis perfectus

Filiatio Dei quæ et quanta?

est. » Hi ergo « non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt; » similes unigenito Dei, cui Pater ab æterno dixit : « Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Porro τὸ *viventis* habet emphasin, *q. d.* Non sunt deorum mutorum et mortuorum, non idolorum; sed Dei veri et viventis filii, qui est ipsa vita divina et increata, eamque illis aspirat et communicat.

Nota : In hac generatione et filiatione pater est Deus, semen est gratia præveniens, mater est voluntas ei consentiens et cooperans, proles est homo justus, anima est charitas. Rursum exemplar hujus filiationis est filiatio Verbi Dei; sicut enim Deus Pater ab æterno genuit filium sibi consubstantialem et æqualem per omnia, ita illius adinstar in tempore gignit filios, qui per gratiam sint id quod Filius Dei est per naturam. Nostra ergo filiatio est imago filiationis divinæ. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom.* VIII, 29 : « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus; » et vers. 14 : « Quicumque spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, Pater. » Idipsum probat subdens : « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur. »

Fit per Spiritum Sanctum qui personaliter datur filiis Dei.

Porro, ut hanc Dei adoptionem profundius inspiciamus, ambiamus et suspiciamus, notandum est in ea non tantum animæ infundi gratiam, charitatem, aliaque dona Spiritus Sancti, sed etiam ipsum Spiritum Sanctum, qui est primum et increatum donum, quod Deus donat hominibus. Potuisset Deus in justificatione per gratiam et charitatem infusam nos tantum facere justos et sanctos, illaque magna fuisset Dei gratia et beneficentia, etiamsi nos in filios suos non adoptasset; sed hac non contentus, voluit nos ita facere justos, ut simul faceret et adoptaret in filios. Rursum hanc adoptionem facere potuisset, dando nobis solam charitatem, gratiam et dona creata; gratia enim est participatio divinæ naturæ in summo gradu, quantum scilicet deitas a creatura non tantum naturaliter, sed et supernaturaliter participari potest. Majus itaque priori fuisset hoc Dei beneficium. Verum eo non contenta immensa Dei bonitas, voluit simul nobis dare seipsam, ac per se nos sanctificare et adoptare. Quocirca Spiritus Sanctus sponte sua se annexuit suis donis, gratiæ et charitati, ut quandocumque ea infundit animæ, simul cum eis et per ea infundat seipsum personaliter ac substantialiter, juxta illud Apostoli : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis, » *Rom.* V, 5. Quocirca Apostolus eum vocat *spiritum adoptionis* : « Non enim, inquit, accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; Si autem filii et hæredes, hæredes quidem Dei. cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur, » *Rom.* VIII, 15; et : « Quicumque spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei, » *ibid.* vers. 14; et : « Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, Pater, » *Galat.* IV, 6. Hæc ergo est summa Dei nostri dignatio, æque ac nostra summa dignitas et exaltatio, qua recipientes charitatem et gratiam, simul recipimus ipsam personam Spiritus Sancti, quæ se sponte charitati et gratiæ inserit et annectit, ac per ea nos inhabitat, vivificat, adoptat, deificat, agitque ad omne bonum. Vis majora? Accipe. Spiritus Sanctus, descendens personaliter in animam justam, secum adducit cæteras divinas personas, Patrem et Filium, utpote a quibus separari nequit. Tota ergo Trinitas personaliter et substantialiter venit ad animam quæ justificatur et adoptatur, in eaque quasi in suo templo manet et inhabitat, quamdiu illa in justitia perdurat, juxta illud I *Joan.* IV, 16 : « Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo; » et I *Cor.* VI, 17 : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est. » Hoc est quod Christus moriturus in divinissima illa oratione ad Patrem rogavit et impetravit, dicens : « Ut omnes unum sint, sicut tu Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, » *Joan.* XVII, 21, ut scilicet Spiritum Sanctum unum et eumdem participent, et in ipso uniantur, et per ipsum cæteris personis divinis; itaque in ipso omnes unum sint, quia Spiritus Sanctus, qui ab omnibus participatur, et qui in omnibus est, unus et idem est. Unde omnes in unica re individua unum sunt, scilicet in Spiritu Sancto, sicut tres personæ divinæ unum sunt in una natura divina, eaque singulari et individua. Ita explicat S. Cyrillus, lib. XI *in Joan.* cap. XXVI, S. Athanasius, orat. 4 *Contra Arian.*, et ex eis Toletus. In justificatione ergo, et adoptione animæ infunditur gratia et charitas, ac cum iis Spiritus Sanctus, totaque deitas, et SS. Trinitas, quæ se hisce suis donis substantialiter quasi annexuit et inclusit, ut nos sibi substantialiter uniat, sanctificet, deificet et adoptet; qua adoptione *primo* accipimus summam dignitatem filiationis divinæ, ut reipsa non tantum accidentaliter per gratiam, sed et quasi substantialiter per naturam simus filii Dei, et quasi dii : Deus enim suam naturam realiter nobis communicat et donat; *secundo*, per eamdem quasi filii accipimus jus ad hæreditatem cœlestem, puta ad beatitudinem omniaque Dei Patris nostri bona : *tertio*, per eamdem nanciscimur miram dignitatem operum et meritorum, ut scilicet opera nostra quasi filiorum Dei substantialium, ut ita dicam,

maximæ sint dignitatis, valoris et pretii, ac plane commensa et condigna suo præmio, puta æternæ vitæ et gloriæ cœlesti, utpote quasi procedentia ab ipso Deo spirituque divino, qui nos inhabitat, ad eaque nos impellit, iisque cooperatur.

Ex dictis sequitur *primo*, quod justitia inhærens, sive gratia justificans, per quam sanctificamur et adoptamur in filios Dei, non sit una simplex qualitas, ut quidam imaginantur, sed multa complectatur, scilicet remissionem peccatorum, fidem, spem, charitatem, aliaque dona, ac ipsum Spiritum Sanctum donorum auctorem (ac consequenter totam S. Trinitatem). Hæc enim omnia in justificatione infusa accipit homo, ut ait Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. VII.

Deum substantialiter novo modo inesse justo.

Sequitur *secundo*, falli eos, qui in justificatione et adoptione censent dari Spiritum Sanctum duntaxat quoad sua dona, non autem quoad suam substantiam et personam. Contrarium enim docet S. Bonaventura in I *Sent.* dist. XIV, art. 2, *Quæst.* I, qua tota ostendit Spiritum Sanctum non tantum in effectu, sed etiam in propria persona, quasi donum increatum justis dari, ut sit eorum perfecta possessio. Idem docet Magister Sententiarum, lib. I, dist. XIX et XV, ex S. Augustino et aliis. Et Scotus, Gabriel, Marsilius ibidem. Idem clare asseverat S. Thomas, I part. *Quæst.* XLIII, art. 3 et 6, et *Quæst.* XXXVIII, art. 8, ubi ostendit Spiritus Sancti nomen proprium esse donum, quia ipse donatur omnibus justis. S. Thomam sequuntur ejus discipuli, ac nostri PP. Vasquez, Valentia, et maxime Suarez, lib. XII *De Deo trino et uno*, cap. V, num. 8, 11, 12, qui inde infert, quod Spiritus Sanctus novo modo secundum substantiam suam incipiat præsens esse in anima justi, quo ante non erat, citatque pro hac sententia S. Leonem; S. Augustinum, S. Ambrosium, adeoque eam certam esse asserit, ut contrarium dicere censeat esse errorem. Probatque ex S. Scriptura : I *Cor.* VI, 19 : « Membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, quem habetis a Deo. » *Rom.* V, 5 : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. » I *Joan.* IV: « Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. » *Joan.* XIV : « Quem mittet Pater in nomine meo. » Et vers. 17 : « Apud vos manebit, et in vobis erit. » Et vers. 23 : « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Et *Joan.* XVI, 7 : « Si abiero, mittam eum ad vos. » Rationem dat Suarez, num. 12 : « Quia, inquit, dona gratiæ vi sua et quasi connaturali jure, postulant realem ac personalem præsentiam Dei in anima, per talia dona sanctificata : quia si per impossibile fingamus, Spiritum Sanctum non esse alias realiter præsentem intra animam, eo ipso quod anima talibus donis afficeretur, ipsemet Spiritus Sanctus veniret ad eam per præsentiam personalem, et maneret quamdiu gratia in illa duraret. » Simili modo, inquit, Verbum præsens est humanitati Christi, ut, si per impossibile antea non fuisset illi præsens, jam per unionem hypostaticam illi fieret personaliter et intime præsens. Addit deinde rationem moralem, quod scilicet per gratiam fiat perfectissima amicitia inter Deum et hominem, quæ postulat præsentiam amici, puta Spiritus Sancti, qui manet in anima amici sui, ut illi intime uniatur, in eaque tanquam in templo suo resideat, colatur, ametur et adoretur.

Ex hac communicatione ipsiusmet personæ Spiritus Sancti et divinitatis, sequitur animæ summa cum eo unio, elevatio, et quasi deificatio, ac consequenter adoptio perfectissima, scilicet non tantum per gratiam, sed et per substantiam divinam : quia per eam non tantum jus ad hæreditatem Dei Patris, sed et naturæ divinæ participationem, ipsumque Spiritum Sanctum ac Dei filiationem, non tantum accidentaliter, sed quasi substantialiter, eo sensu quo paulo ante dixi, adipiscimur. Sicut enim apud homines proprie pater dicitur, qui naturam suam filio communicat, sic Deus, dando nobis cum donis et per dona Spiritum Sanctum, naturam suam divinam communicat, eoque modo proprie et perfecte nos facit et adoptat in filios. Unde S. Basilius, hom. *De Spiritu Sancto*, ait Sanctos propter inhabitantem Spiritum Sanctum esse Deos. Dictum enim est illis a Deo : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes, » indeque probat Spiritum Sanctum esse Deum. « Necesse est enim, inquit, divinum esse Spiritum, et ex Deo esse, qui diis divinitatis est causa. » Jam sicut prioris adoptionis per gratiam causa formalis est ipsa gratia, ita hujus secundæ adoptionis, quæ fit per communicationem ipsius Spiritus Sancti, causa formalis est ipse Spiritus Sanctus animam justi inhabitans, medium vero est ipsa gratia.

Sequitur *tertio*, quod adoptio nostra licet in se una sit, virtute tamen sit duplex. *Prior* est, qua adoptamur in filios Dei per charitatem creatam, et gratiam animæ infusam. Hæc enim est summa participatio divinæ naturæ. *Posterior* est, qua per gratiam adipiscimur ipsum Spiritum Sanctum ejusque naturam divinam; ac per eum quasi deificamur, et in filios Dei adsciscimur. Porro utraque hæc adoptio hic inchoatur per gratiam, sed in cœlo perficietur et solidabitur per gloriam æternam, qua hæreditatis Dei possessionem reipsa nanciscemur (idque firme et immobiliter, sine ullo timore vel periculo eam unquam amittendi), Deoque intime uniemur et fruemur per visionem beatificam, qua novo modo Deus seipsum substantialiter animæ beatæ communicabit, illique intime et suavissime illabetur, seque insinuabit. De hac ait Apostolus, *Rom.* VIII, 23 : « Ipsi intra nos gemimus adoptionem (id est adoptionis, puta hæreditatis ad quam adoptati sumus, possessionem) filiorum Dei exspectantes. » Et S. Joannes, *Apoc.* XXI, 3 : « Ecce, ait, tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum

Deus. » Et vers. 7 : « Qui vicerit, possidebit hæc, et ero illi Deus, et ille erit mihi filius. »

Sequitur *quarto*, quod; sicut Christus est Filius Dei naturalis, tum qua Deus per generationem æternam; tum qua homo per unionem hypostaticam; ita nos simus filii Dei adoptivi, sed longe nobilius, quam sunt filii adoptivi hominum. Illi enim nihil physicum recipiunt a patre adoptante, sed tantum denominationem moralem, per quam jus ad ejus hæreditatem consequuntur : nos vero recipimus a Deo gratiam, et cum gratia ipsam Dei naturam, ut sicut apud homines pater proprie dicitur, qui alteri communicat suam naturam humanam, generatque hominem; ita Deus dicatur pater non tantum Christi, sed et noster : quia naturam suam nobis communicat per gratiam, quam Christo communicavit per unionem hypostaticam, ut ejus fratres nos efficeret, juxta illud *Rom.* VIII, 29 : « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. » Et *Joan.* I, 12 : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus : qui non ex sanguinibus, etc., sed ex Deo nati sunt. »

Moraliter, de dignitate filiorum Dei.

Moraliter, ex his disce quantum et quam inæstimabile sit filiationis et adoptionis divinæ beneficium. Pauci illud tantæ dignitatis esse sciunt, quantæ jam esse ostendi : pauciores illud ponderant eo pondere quod meretur. Sane quisque in se illud venerabundus admirari deberet, ac doctores et prædicatores illud populo, eo modo quo jam exposui, explicare et inculcare, ut fideles et sancti sciant se esse templa animata Dei, seque Deum ipsum in corde portare : ac proinde divine cum Deo ambulent, et digne cum tanto hospite conversentur, qui ubique eos comitatur, ubique adest, ubique intuetur. Merito Apostolus, I *Cor.* VI, 19 : « An nescitis, ait, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? Empti enim estis pretio magno : glorificate et portate Deum in corpore vestro. » Et S. Leo, serm. 1 *De Nativit.* : « Agnosce, ait, o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conversatione redire. Memento cujus capitis et cujus corporis sis membrum. Reminiscere quia erutus de potestate tenebrarum, translatus es in Dei lumen et regnum. Per baptismatis sacramentum Spiritus Sancti factus es templum. Noli tantum habitatorem pravis de te actibus effugare, et diaboli te iterum subjicere servituti; quia pretium tuum sanguis est Christi, qui in veritate te judicabit, quia misericordia te redemit. » Et S. Augustinus, serm. 24 *De Tempore*, tomo X : « Prima, ait, nativitas ex masculo et femina : secunda nativitas ex Deo et Ecclesia. Ecce ex Deo nati sunt. Unde factum est, ut habitaret in nobis. Magna mutatio : ille factus caro, iste spiritus. Quid est hoc? qualis dignatio fratres mei? Et erigite animum ad speranda et capienda potiora, nolite adjicere cupiditatibus sæcularibus. Pretio empti estis : propter vos Verbum caro factum est, propter vos qui erat Filius Dei, factus est filius hominis, ut qui eratis filii hominum, efficeremini filii Dei. » Idem in *Psalm.* LII : « Filii, ait, hominum sunt, quando male faciunt; quando bene, filii Dei. Hos enim facit Deus ex filiis hominum filios Dei, quia ex Filio Dei fecit Deus filium hominis. Videte quæ sit illa participatio divinitatis! Filius enim Dei particeps nostræ mortalitatis effectus est, ut mortalis homo fiat particeps divinitatis suæ. Qui tibi promisit divinitatem, ostendit in te charitatem. »

Audi et S. Cyrillum Hierosolymitanum, *catech.* 7 : « Hoc itaque, ait, cognoscentes spiritaliter conversemur, ut adoptione Dei digni efficiamur. Qui enim spiritu Dei ducuntur, isti sunt filii Dei, etc. Ne forte et illud nobis dicatur, si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Si enim eum patrem vocamus, qui opus cujusque sine personæ acceptione judicat, non sine timore, incolatus seu peregrinationis nostræ tempus transigemus, non diligentes mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non est dilectio Patris in illo. Itaque dilectissimi Patrem cœlestem per opera glorificemus, ut videant opera nostra bona, et glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est. Omnem sollicitudinem nostram in illum projiciamus : scit enim Pater noster, quibus opus habeamus. »

Audi et S. Ambrosium, lib. V *De Fide*, cap. III : « In quibus, inquit, Deus Filium suum ad imaginem suam cernit, eos per Filium adsciscit in gratiam filiorum : ut quemadmodum per imaginem ad imaginem sumus, sic per generationem filii in adoptionem vocemur. » Et mox : « Estote perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est. Quod si ille secundum plenitudinem majestatis suæ perfectus est, nos autem perfecti secundum virtutis accedentis profectum. »

Hoc est quod admirans stupensque christianis inculcat S. Joannes, *epist.* I, cap. III, 1 : « Videte, ait, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus. Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus : quoniam videbimus eum sicuti est. » Cogita in humanis quanta sit dignitas esse filium principis, regis, imperatoris (hic enim filius hoc ipso dignior est cæteris omnibus totius regni hominibus), et scito idem in divinis esse, censeri filium Dei. Esse ergo filium Dei in immensum amplius est, quam esse regem, pontificem, imperatorem, dominum cœli et terræ; imo quam esse angelum, archangelum, cherubinum, seraphinum. Quam ergo hæc filiatio Dei ambienda, quam suscipienda, quam sollicite conservanda, et, si amissa sit, recuperanda! Quantæ pro ea a quolibet justo gratiæ Deo agendæ? Quanta fiducia, amore et reverentia ipse justus cum Deo, quasi

filius cum patre, jugiter agere et versari debet? Nimirum cum Noe, Enoch, Abraham, in generatione sua sit perfectus, ambuletque cum Deo; et angelis potius sit familiaris, quam hominibus. Vere S. Cyprianus, lib. *De Spectaculis* : « Nunquam, inquit, humana opera mirabitur, quisquis se cognoverit filium Dei. Dejicit se de culmine generositatis suæ, qui admirari aliquid post Deum potest. » Idem, tract. *De Orat. Nomin.*: « Quando, ait, Deum Patrem dicimus, quasi filii Dei agere debemus; ut quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, ut Deum in nobis constet habitare, ut qui cœlestes et spiritales esse cœpimus, non nisi spiritalia et cœlestia cogitemus et agamus. ».

Vers. 11. 11. CONGREGABUNTUR FILII JUDA ET FILII ISRAEL. — Tum naturales, puta Judæi et Israelitæ, qui convertentur ad Christum, ait S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Vatablus, Arias et a Castro; tum filii Juda et Israel secundum spiritum, puta gentiles, qui familiæ Judæ et Israelis accensebuntur, in eamque transibunt, imitando Abrahæ fidem in Christum, itaque erunt ejus filii adoptivi : « congregabuntur, » inquam, in unam Christi Ecclesiam. Scio S. Augustinum locis citatis et Lyranum hæc duo distinguere, et per Israel accipere gentes, per Judam Judæos : ex adverso S. Hieronymum et Rupertum per Judam accipere gentiles, per Israel Judæos ad Christum conversos. Sed puto hac distinctione opus non esse; cum enim per Israel et Juda fundamentaliter intelligantur veri Israelitæ et Judæi, qui ad Christum convertentur; symbolice vero et mystice gentiles ad Christum convertendi, qui tam Judæis quam Israelitis conversis in una eademque Ecclesia associabuntur; non video ad quid, vel quomodo in Gentibus fidelibus ea distinguere debeamus, aut possimus. Quocirca censeo in gentibus Israel a Juda non secerni; sed gentes tam Judæ, quam Israeli fideli et credenti in Christum associari et accenseri, ac proinde eas tam Juda, quam Israel vocari.

ET PONENT SIBIMET CAPUT UNUM. — Puta Christum ducem et ductorem, ejusque vicarium Romanum Pontificem (1).

ET ASCENDENT DE TERRA. — Alludit ad reditum e captivitate Babylonica, uti notant Chaldæus, Theodoretus et Hugo, *q. d.* Uti olim Judæi in Babylone depressi, et quasi mancipia curvato collo et capite incedentes, dum per Cyrum liberi effecti sunt, inde erecto capite exsultabundi exierunt et ascenderunt in Jerusalem : ita e simili captivitate spirituali, qua sub peccato et dæmonis potestate incarcerati, tenebantur Judæi, Israelitæ et gentes, per Christum liberabuntur, indeque exibunt, et alacres ac lætabundi ascendent pergentque in terram promissam, puta in Jerusalem, id est in Ecclesiam tum militantem in terris, tum per eam ad triumphantem in cœlis.

Vocatur hic transitus ab infidelitate, gentilismo et judaismo, ad fidem et Ecclesiam ascensus, *primo*, quia fuit e tenebris et carcere in lucem et civitatem, puta in Ecclesiam sublimem, et in admirabile lumen Dei, ut ait S. Petrus; *secundo*, quia fuit transitus a servitute in libertatem; servi enim curvi, depressi et quasi descendentes; liberi vero cervice erecta, et quasi ascendentes incedunt.

Tertio, vox *ascendere* notat christianorum vitam non esse terrenam, uti est infidelium; sed cœlestem, eosque a terris mente et conversatione conscendere in cœlum : « Nostra enim conversatio in cœlis est, » ut ait S. Paulus.

Quarto, addit Lyranus et Ribera, voce *ascendendi* significari incrementum et propagationem fidei et Ecclesiæ, *q. d. Fideles ascendent de terra*, id est crescent sensim, lateque se per universum orbem spargent et propagabunt instar fontis, qui e terra exsiliens eructat aquas, sed modicas, quæ tamen partim continua fontis eructatione, partim aliorum fontium et rivulorum confluxu ita crescunt, ut ingentem lacum vel flumen efficiant. Sic *ascendere* pro *crescere* capitur, *Jerem.* XLVI, 7, ubi de Pharaone, ejusque copioso exercitu dicitur : « Quis est iste qui quasi flumen ascendit, et velut fluviorum intumescunt gurgites ejus? Ægyptus fluminis instar ascendit, et velut flumina movebuntur fluctus ejus, et dicet : Ascendens operiam terram. » Et de Nabuchodonosoris copiis, cap. XLVII, 2 : « Ecce, inquit, aquæ ascendunt ab Aquilone, et erunt quasi torrens inundans, et operient terram. » Sic Ezechiel, cap. XIX, 3, ait : « Eduxit unum de leunculis suis, et leo factus est; » pro *eduxit* hebraice est *ascendere fecit*, id est exaltavit eum et promovit in regem. Et Psaltes, *Psalm.* XCVI, 9 : « Nimis exaltatus es, » hebraice *nimis ascendisti* (o Domine) *super omnes deos*, hoc est præ omnibus gentium diis tuum robur et gloriam exaltasti et dilatasti.

QUIA (hebraice כִּי *ki*, quod sæpe non est causale, sed assertivum et admirativum, idemque valet quod *sane*, *equidem*, *profecto*) MAGNUS EST DIES JEZRAHEL. — « Magnus, » id est celeberrimus, jucundissimus et felicissimus. Sic Romani magnos dies vocabant eos qui magnis molestiis, longisque laboribus et miseriis finem dabant, ideoque erant lætissimi, optatissimi et faustissimi. Sic de hoc eodem Osee die, puta de diebus Messiæ, cecinit Sibylla apud Virgilium, *ecloga* IV : Magnus dies Jezrahel quis?

Incipient magni procedere menses.

Sic Mathematici Magnum annum vocant eum,

(1) Intelligit ipse Rosenmuller cum Hebræis per *caput unum* Messiam : « Hoc principe, inquit, et noster vates et Ezechiel, cap. XXXVII, 22, et Michæas, cap. II, 13, non Serubabelem, ut quidam nugantur, sed *regem* eumque longe potentissimum sapientissimumque a Davidica stirpe oriundum innuere non est cur dubitemus. Nec aliter Hebræi. »

quo septem planetæ, expletis propriis cursibus, sibi concordant, de quo Cicero, lib. II *De Natura Deorum* : « Magnus, inquit, annus est, qui tenet duodecim millia quingentos quinquaginta quatuor annos, post quos Platonici dicebant omnium rerum fore reditum et revolutionem. » Ita Christus reduxit magnum annum, dum omnia reparavit, et ad primævam originem et felicitatem reduxit. Ex adverso dies parvi vocantur dies humiliationis, paupertatis et angustiæ, *Zachar.* IV, 10 : « Quis, inquit, despexit dies parvos? » quibus scilicet Zorobabel parva et exilia jecit novi templi fundamenta.

Jam *Jezrahel*, id est semen Dei, vocatur populus Dei, sive Ecclesia ex Judæis, Israelitis et gentibus congregata, cujus caput est Christus, quem Apostolus, *Galat.* VI, 16, vocat « Israel Dei. » Sensus ergo est, *q. d.* Equidem magnus, illustris, faustus, admirabilis, et terque quaterque beatus erit ille dies, illud sæculum, quo Israelitæ et Judæi tum naturales, tum mystici et adoptivi, puta gentiles conversi ad Christum, antea dispersi et errabundi, congregabuntur in unum, ut fiant *Jezrahel*, id est unus populus, una Ecclesia, puta filii Dei viventis, ut ponant sibi unum caput Christum, et ascendere incipiant de terra in cœlum. O quam felix, quam novus et nunquam visus, quam clarus et gloriosus erit, quantamque mutationem singulis fidelibus totique orbi inducet dies ille, quo *lo ammi* fiet *ammi*, id est non populus meus, fiet populus meus; quo *lo rachuma* fiet *rachuma*, id est ea quæ erat absque misericordia, plena erit gratia et misericordia Dei. Ita Albertus, Haymo, Hugo, Lyranus et Vatablus. O quam salutaris, augustus, cœlestis et beatus erit dies ille, sæculum illud quo nascetur, prædicabit et regnabit *Jezrahel*, id est Filius Dei, puta Christus Dominus, qui *Jezrahel*, id est semen benedictum, puta plurimos filios fideles, sanctos et gloriosos Deo pariet per prædicationem et cœlestem vitam, tum suam, tum Apostolorum suorum! Ita S. Hieronymus, Rupertus, Albertus, Leo Castrius, Emmanuel et Mariana.

Hinc dies hic *Jezrahel* accipi potest dies Incarnationis, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis, Ascensionis Christi, ac Pentecostes, sive missionis Spiritus Sancti, et prædicationis Apostolorum per totum orbem. Hisce enim omnibus Christus operatus est et operatur indies salutem nostram, nosque Deo generavit et generat; unde Haymo magnum diem Jezrahel interpretatur totum tempus christianismi, puta totum quod fluxit a Christo, fluetque ad finem mundi; toto enim hoc tempore generatur et propagatur Jezrahel, id est Ecclesia, sive populus Dei.

Hinc *primo*, Leo Castrius hic, et S. Cyrillus in *Glaphyris*, lib. V, hæc intelligunt de die Incarnationis et Nativitatis Christi : Magnus, inquiunt, dies Jezrahel, quia de Jezrahel, id est de semine Dei, puta de Spiritu Sancto conceptus est Filius Dei; de quo dixit Psaltes : « Hæc dies quam fecit Dominus; » et Paulus : « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; » et Jeremias, cap. XXXI, 22 : « Creavit Dominus novum super terram, femina circumdabit virum; » et Isaias, cap. IX, 6 : « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus : et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. » Quin et Sibylla apud Virgilium, *ecloga* IV, de eo ita canit :

> Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo :
> Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,
> Jam nova progenies cœlo demittitur alto,
> Chara deum soboles, magnum Jovis incrementum.
> Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
> Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
> Casta fave Lucina.

Secundo, magnus erit dies Jezrahel, quo scilicet in cruce dirissima passurus et moriturus est Filius Dei « pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum, » ait S. Joannes, cap. XI, 52. Hi enim sunt *Jezrahel*, id est, « semen cui benedixit Dominus, » *Isaiæ* LXI, 9, de quo idem Isaias ait cap. VI, 13 : « Semen sanctum erit id, quod steterit in ea. »

Tertio, magnus erit dies Jezrahel, quo scilicet semen Dei, id est Christus, resurget et reviviscet. « Magnus, inquit Rupertus, erit dies, et magna illustratio seminis Dei, quod est Christus; seminis, inquam, resurgentis ex mortuis, cum quo consurgentes utique ascendunt de terra, faciendo quod ait Apostolus : Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Sic nimirum prima ascensione facta, quæ est resurrectio prima, tandem ascendent corpora quoque de terra, quæ erit resurrectio secunda; et sequentur caput suum sicut membra capiti conjuncta, et sicut ipse Christus expressit dicendo : Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ. »

Hinc *quarto*, magnus dies Jezrahel erit dies judicii et resurrectionis, quo Christus judex discernet semen Dei a semine diaboli, puta electos a reprobis, illosque ad beatam et gloriosam vitam evocabit, secumque ducet in cœlum ad triumphum æternum. Ita Cyrillus : « Magnus, ait, revera dies Christi, quo omnes vita functos excitabit, et descendet quidem de cœlo, sedebit autem super throno gloriæ suæ, et reddet unicuique juxta opera sua. » Unde de hac die ait Joel, cap. II, 11 : « Magnus dies Domini, et terribilis valde : et quis sustinebit eum? » et vers. 31 : « Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem : antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, quia in monte Sion et in Jerusalem

erit salvatio, sicut dixit Dominus et in residuis, quos Dominus vocaverit. » Hi ecce adsunt dies Jezrahel.

Rursum Jezrahel significat brahium Dei. Ita hi omnes dies sunt Jezrahel, id est dies et opera magni brachii, id est magnæ virtutis et potentiæ divinæ: ita Arias. Simili modo magnus fuit dies Madian, quo scilicet Gedeon contrivit Madianitas, et ab eorum jugo Hebræos liberavit, qui dies fuit typus hujus diei Christi redemptoris nostri, de quo proinde canit Isaias, cap. IX, 4 : « Jugum oneris ejus et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus (puta diaboli, o Christe) superasti, sicut (Gedeon) in die Madian. » Ubi nota : In hac eadem valle Jezrahel Gedeon Madianitas prostravit, ut dicitur *Judic.* VI, 33, ut plane eo alludere videatur hic Propheta. Vide quæ de die Madian dixi *Isaiæ* IX, 4.

Hic est ergo magnus dies Jezrahel, quo per Christum incarnatum magnum illud mysterium vocationis et adoptionis fidelium peractum est, quod in omnibus suis epistolis Apostolus ita stupet et admiratur. Unde *Ephes.* II, 11, gentes ad gratiarum actionem et jubilum excitans : « Memores, inquit, estote quod aliquando vos gentes, etc., eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, et promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. » Et mox : « Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei. » Hinc rursum attonitus exclamat : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus? » *Rom.* XI, 33.

Tropologice. Tropologice : Magnus dies Jezrahel Ecclesiæ est, quo multi ad illam conversi facti sunt Jezrahel, id est semen, hoc est filii, Dei. Talis fuit dies quo Constantinus Magnus conversus convertit orbem sibi subjectum. Magnus dies genti vel urbi est, quo ab hæreticorum vel Turcarum jugo liberata, transiit in libertatem filiorum Dei, et in regnum Christi, ut illum jugiter recolere debeat, ac gratulabunda cum Psalte canere : « Hæc dies quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in ea. » Sic magnus dies fideli animæ est, quo baptizata et fidelis effecta est; quo relapsa in peccatum per pœnitentiam ad Dei gratiam rediit; quo e sæculi turbinibus ad statum perfectionis a Deo evocata est, quo professionem emisit; quo sacerdotio initiata est, etc. Hisce enim diebus vel simpliciter, vel excellentius facta est Jezrahel, id est semen sive filia Dei, ut merito illos quotannis recurrentes cum ingenti gratiarum actione, laude et jubilo celebrare debeat, ac canere cum B. Virgine : « Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. Fecit potentiam in brachio suo. »

Sic magnus dies Jezrahel fuit, quo Judith occidens Holofernem, patriam liberavit, quem proinde Hebræi annuo festo celebrarunt, ut patet *Judith* cap. ult., vers. 31. Sic magnus fuit dies Jezrahel, quo Esther Judæos neci destinatos eripuit, quem proinde annuo festo phurim, id est sortium, recoluerunt posteri, *Esther* cap. IX, 26 et 31. Sic magnus fuit dies Encæniorum, id est dedicationis templi, tum factæ primitus per Salomonem, III *Reg.* VIII, tum restauratæ per Esdram, I *Esdræ* VI, et postea per Judam Machabæum, I *Machab.* IV, 52. Sic magnus fuit dies cæsi a Juda Nicanoris, annuumque festum, I *Machab.* VII, 49. Sic magnus fuit dies cœlitus dati Aaroni, et sub Juda Machabæo recuperati ignis sacri, quo comburendæ erant victimæ, II *Machab.* I, 18. Sic magnus dies, imo annus, fuit quinquagesimus, puta jubilæus, *Levit.* XXV.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus argui Israelem de idololatria et ingratitudine : quod nimirum vinum, frumentum, linum, etc., quæ acceperat a Deo, accepta tulerat idolis, unde se ea ablaturum minatur, quodque visitabit super eum dies Baalim. Hinc secundo, prædicit Israelis pœnitentiam; ac consequenter, vers. 14, *promittit quod eum lactabit, ducet in solitudinem, et loquetur ad cor ejus, eritque vir ejus. Denique, vers.* 18 : Percutiam, *inquit,* cum eis fœdus, etc. Et sponsabo te mihi in sempiternum. Et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus, quæ fuit Absque misericordia.

1. Dicite fratribus vestris : Populus meus; et sorori vestræ : Misericordiam consecuta.
2. Judicate matrem vestram, judicate : quoniam ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus,

(1) Persistit Propheta in imagine supra proposita, quam tamen, ut recte observat Maurer, aliter exprimit, quandoquidem quæ Deum inter et populum intercedebat ratio in superiore capite, conjugii imagine adumbrata erat

auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum. 3. Ne forte exspoliem eam nudam, et statuam eam secundum diem nativitatis suæ : et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam velut terram inviam, et interficiam eam siti. 4. Et filiorum illius non miserebor : quoniam filii fornicationum sunt : 5. quia fornicata est mater eorum, confusa est quæ concepit eos : quia dixit : Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, et linum meum, oleum meum, et potum meum. 6. Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet. 7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos : et quæret eos, et non inveniet, et dicet : Vadam et revertar ad virum meum priorem : quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. 8. Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei, et aurum, quæ fecerunt Baal. 9. Idcirco convertar, et sumam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam et linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus. 10. Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus : et vir non eruet eam de manu mea : 11. et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus. 12. Et corrumpam vineam ejus, et ficum ejus : de quibus dixit : Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei : et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri. 13. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua, et monili suo, et ibat post amatores suos, et mei obliviscebatur, dicit Dominus. 14. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem : et loquar ad cor ejus. 15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem : et canet ibi juxta dies juventutis suæ, et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. 16. Et erit in die illa, ait Dominus : vocabit me : Vir meus ; et non vocabit me ultra Baali. 17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum. 18. Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri, et cum volucre cœli, et cum reptili terræ : et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra : et dormire eos faciam fiducialiter. 19. Et sponsabo te mihi in sempiternum : et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in miserationibus. 20. Et sponsabo te mihi in fide : et scies quia ego Dominus. 21. Et erit in die illa : Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, et illi exaudient terram. 22. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum : et hæc exaudient Jezrahel. 23. Et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus, quæ fuit absque misericordia. 24. Et dicam non populo meo : Populus meus es tu; et ipse dicet : Deus meus es tu.

Vers. 1. 1. Dicite fratribus vestris. — Hæc videntur pertinere ad finem capitis primi; unde S. Hieronymus, Lyranus, Vatablus et alii hæc connectunt cum cap. I, et caput secundum inchoant a verbis proxime sequentibus : « Judicate matrem. » Plane enim alludit ad tres proles Osee, scilicet, *Jezrahel*, *Lo ammi*, et *Lo rachuma*, quasi *Jezrahel*, id est Semen Dei, loquatur fratri suo *Lo ammi*, id est Non populus meus, et eum consoletur, eique congratuletur de tam felici mutatione, qua a Deo jam factus sit *Ammi*, id est populus meus; itemque sorori suæ *Lo rachuma*, id est Absque misericordia, quod jam sit *rachuma*, id est misericordiam consecuta : unde ex Hebræo si pro puncto *tsere* substituas *chiric*, ut pro אחכם *achechem* legas אחיכם *achichem* vertas : *Dic fratri vestro*,

vatis, hic vero conjugii imagine sistitur ipsius Dei. Adde quod in his sæpius leguntur figuratis admixta propria.

Primo ergo, ut adulteram conjugem ab amentia revocet, justitia pœnæ imminentis ostenditur, proportione indicata, *primo*, inter personas delinquentes, scilicet Synagogam, tanquam matrem, 2, 3 ; et Israelitas tanquam filios, 4 ; *secundo*, inter delictum et pœnam, quia succedet, *primo*, evagationi ad idola et idololatras velut amasios, interruptio viæ, 5, 6 ; *secundo*, procationi alienæ, repulsa data ab amasiis et a Deo, 7 ; *tertio*, possessioni bonorum a Deo datæ, sed perperam idolis ascriptæ, ablatio eorumdem et cultus simul publici religionis, 8-12 ; *quarto*, diuturnitati idololatriæ, longinquitas pœnæ, 13.

Secundo, affert jam novam rationem, qua velit perfidos ad officium reducere, velle se inquiens post severitatem blanditias et beneficia adhibere, promissis, *primo*, singulari cura Dei tum per se, tum per legatos, 14, 15 ; *secundo*, conversione ad Deum et abjectione idololatriæ, 16, 17 ; *tertio*, immunitate ab omnibus malis, 18 ; *quarto*, inito et confirmato matrimoniali fœdere cum Deo, 19, 20 ; *quinto*, benedictione uberiore, maledictionem convertente in bonum, 21-24

æque ac *dic sorori vestræ;* sed eodem res redit, sive in singulari, sive in plurali vertas, fratri, vel fratribus; sorori, vel sororibus; tuæ, vel vestræ : singula enim hæc filiorum nomina, licet voce sint singularia, significatione tamen et repræsentatione sunt pluralia; significant enim semen Dei, et populum Israeliticum, in quo hominum erat multitudo et pluralitas.

Hinc patet fratres et sorores hic vocari eos, quos cap. I, 10, vocavit filios Israel, et filios Dei viventis. Jam cum ex dictis cap. I, pateat hos tres Osee filios significasse *primo*, Israelem, sive decem tribus, ob impietatem a Deo desertas; *secundo*, gentes paris impietatis et idololatriæ; sed quæ æque ac Israelitæ postea per gratiam Dei ad Christum conversæ, factæ sunt populus Dei, et misericordiam consecutæ; hinc sensus hujus loci est, *q. d.* O vos viri Juda, qui estis fidelis Dei populus, nolite abjicere decem tribus et gentes, qui fratres vestri sunt per Dei prædestinationem, vocationem et gratiam, per quam ad Christum sunt conversi; vocate ergo eos, Populum meum, et Misericordiam consecutum, qui olim erant et vocabantur : Non populus meus, et Absque misericordia. Nam τὸ *dicite fratribus,* scilicet Israelitis, est vox Judæ. Hic enim fuit frater Israel; quia duæ tribus erant fratres duodecim tribuum : aut, si mavis, est vox Jezrahelis; hic enim fuit frater *Lo ammi* et *Lo rachuma.* Jam per Juda aut Jezrahel intelligit primos fideles Christo credentes. Hi enim fuerunt ex Juda et ex Israel : hi enim mire gavisi sunt, cum viderunt Samaritas, Galilæos et gentes ad Christum converti : iisque quasi jam fratribus suis in Christo et Ecclesia applaudebant, eosque vocabant fratres et populum Dei, ac misericordiam consecutum, uti eos vocat S. Petrus, *epist.* I, cap. II, 10, et S. Paulus, *Rom.* cap. IX, 25.

Hunc sensum exposcunt nomina *Ammi,* id est Populus meus; et *Rachuma,* id est Misericordiam consecuta; his enim plane alludit ad finem capitis primi, ubi Israelitis jam conversis ad Christum hæc nomina indidit. Ita censent S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Haymo, Lyranus, Isidorus, Vatablus et Arias. Audi S. Hieronymum, qui ita explicat, *q. d.* « O homines tribus Juda, nolite desperare decem tribuum salutem; sed eam quotidie et sermone, et voto, et litteris ad pœnitentiam provocate; quia frater vester appellatur et soror; frater, ex eo quod dicitur : Populus meus; soror, ex eo quod appellatur : Misericordiam consecuta. » Deinde aliter explicat, hæc applicando Judæis : « Qui, inquit, in Christum creditis, et estis tam ex Judæis, quam ex gentibus, dicite fractis ramis et priori populo, qui projectus est : Populus meus, quia frater tuus est; et : Misericordiam consecutæ, quia soror tua est; cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet. » Additque tropologice : « Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus desperemus; sed provocemus ad pœnitentiam, et illorum salutem germanitatis optemus affectu. »

Verum quia in Bibliis Latinis et Græcis hæc divelluntur a fine capitis primi, ita ut ab his incipiat caput secundum, hinc juxta hanc distinctionem aliter hæc explicanda sunt, cum Chaldæo et Christophoro a Castro, nimirum ut spectent ad sequentia : « Judicate matrem, » quasi Propheta hic redeat ad initium cap. I, ac per eum jubeat hic Deus Prophetis, et piis quibuslibet viris Israelitis, ut, dum adhuc retinent nomen populi Dei, et misericordiam consecuti, plebem Israeliticam matrem suam, cujus singuli ipsi sunt membra ac filii, judicent, id est moneant, et coarguant; ne, si in sua impietate perseveret, et sibi et filiis interitum pariat. Unde Chaldæus vertit : *Prophetæ, dicite fratribus vestris : Popule mi, convertimini ad legem meam, et congregationis vestræ miserebor.* Sensus ergo est, quasi dicat : Vos, o Prophetæ, dicite fratribus vestris, scilicet iis qui sunt veri Israelitæ, id est Dei cultores, qui proinde sunt et vocantur *Ammi,* id est Populus meus; et sororibus vestris, scilicet mulieribus quæ sunt veræ Israelitides, ideoque sunt et vocantur *Rachuma,* id est Misericordiam consecuta; ut judicent, id est arguant, et increpent matrem suam, scilicet Synagogam, sive cœtum Israelitarum colentium idola; eique denuntient ex me et meo nomine, quod ipsa jam non sit uxor mea, nec ego maritus ejus : auferat ergo fornicationes, id est idololatrias suas, ut mereatur ad me redire, et in gratiam thorumque recipi. Unde Syrus vertit : *Vocate fratres vestros, Populum meum, et sorores vestras Misericordiam consecutas, inite judicium* (judicate) *cum matre vestra;* et Arabicus Antiochenus : *Dicite, Popule meus, fratri vestro et sorori vestræ dilectæ, et judicium decernite ad matrem vestram;* et Arabicus Alexandrinus diversis verbis, sed eodem sensu : *Dicite fratribus vestris* (Judæis infidelibus) : *Vos non populus meus; et sorori vestræ, quod non est Misericordiam consecuta : inite judicium cum matre vestra.*

SORORI VESTRÆ. — Hebraice est *iod* plurale, לאחותיכם *laachotechem;* unde Vatablus, Pagninus et alii recentiores vertunt, *sororibus vestris.* Sed eodem res redit, sive in singulari, sive in plurali vertas, ut paulo ante ostendi. Congruentius tamen noster Interpres vertit in singulari, quia una erat filia Gomer, nomine *Lo rachuma,* soror *Jezrahel* et *Lo ammi,* filiorum Osee : ad illam enim alludit. Porro *iod* istud additur voci huic etiam in singulari, ut patet *Cant.* VIII, 8 : « Quid faciemus sorori nostræ? » hebraice לאחותינו *laachotenu.*

2. JUDICATE MATREM VESTRAM. — Hic proprie Vers. 2. juxta S. Hieronymum et alios permultos, quos paulo ante citavi, incipit caput secundum. Hic enim redit Propheta a sæculo Christi de more ad suum, et ad suos Israelitas, puta ad sui sæculi depravatos mores, scilicet ut Israelitas qui toti idololatriæ dediti ruebant in exitium, increpet et ab ea revocet.

Quæritur, quænam hæc mater? Aliqui accipiunt Judam et Jerusalem, sive Synagogam duarum tribuum, quasi hic Propheta increpet duas tribus, sicut primo cap. increpavit decem; ita Ribera, ut sensus sit, *q. d.* Vos, o pii Judæi, qui pios Israelitas vocatis fratres, et pias Israelitides sorores; arguite Jerusalem et Synagogam, sive cœtum populi, qui in ea est, quæ est quasi mater vestra (ad vos enim loqui cœpi), arguite, inquam, eam, eo quod jam cœperit imitari decem tribus, et cum esset uxor cultrixque Dei, iterum se adulteriis, id est idolatriæ sordibus inquinarit: ne idem illi faciam quod feci decem tribubus; scilicet ut eam repudiem et abjiciam. Hoc enim facere plane cogito et destino.

Melius alii per matrem accipiunt Samariam, sive Synagogam Israelitarum. Alludit enim ad Gomer uxorem Osee, quæ fornicando repræsentabat idololatriam Israel, uti dixi I, 2. Jubet ergo Propheta ut *Ammi* et *Rachuma*, id est fratres et sorores, puta fideles Israelitæ et Israelitides, arguant hanc matrem suam de infidelitate et idololatria; unde vers. 4, ait: « Et filiorum illius non miserebor, quia filii fornicationum sunt: quia fornicata est mater eorum, » ubi plane notatur Gomer ejusque filii, id est, Israelitæ impii. Denique vers. 13 et 14, expresse nominantur ejus filii, scilicet *Jezrahel, Lo ammi, Lo rachuma.* Pergit ergo Propheta hic insectari Israelis idola. Jam sensus est idem quem paulo ante dedi; illum ergo repete et applica, mutato tantum nomine Juda in Israel. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Albertus, Hugo, Arias et alii. Hinc patet Prophetam hic increpare Israelitas idololatras sui ævi, non autem Judæos qui erant futuri tempore captivitatis Babylonicæ, ut vult Theodoretus; multo minus Judæos futuros tempore Christi. Allegorice tamen hæc recte iis adaptes hoc sensu, quasi scilicet hic veri Israelitæ, puta Apostoli, jubeantur increpare Synagogam, eo quod Christum sponsum suum non recipiat nec agnoscat. Ita Haymo et Vatablus.

Judicare pro accusare.

Nota: Pro *judicate*, alii vertunt *litigate*, id est judicio contendite, litem ei intentate; Vatablus, *expostulate.* Judicare ergo hic non est sententiam ferre, sed accusare, sive partes accusatoris agere; hoc enim significat hebræum ריבו *ribu.* Est catachresis, vel metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente; scilicet accusatio pro judicio, sive lata sententia: hæc enim certo ferenda est in reum certum et confessum, puta in publicos idololatras Israelitas, sicut ex lege *Deuter.* cap. XIII, 6, certa et lata erat sententia mortis, puta lapidationis, in adulteram. Sententia ergo de jure lata, et per judicem certo ferenda, habetur moraliter quasi jam lata.

Septuaginta vertunt κρίθητε, id est *judicamini cum matre vestra,* eodem sensu; qui enim judicio contendit cum parte adversa, uti facit actor sive accusator cum reo, hic dicitur cum eo judicari, id est in judicio disceptare, in judicio agitari et ventilari, ut a judice sententiam vel favorabilem, vel adversam excipiat. Aliter a Castro: *judicamini,* inquit, id est vos invicem arguite et increpate. Sed prior expositio est genuina, eamque exposcit vox hebræa *ribu,* et consensus cæterorum interpretum.

UT AUFERAT FORNICATIONES SUAS A FACIE MEA, ET ADULTERIA. — Tritum est in Scriptura apud Prophetas, fornicationes et adulteria vocari idololatriam, ejusque actus, præsertim sacrificia, quia per hæc anima, vel gens, relicto Deo sponso suo, copulatur idolo et dæmoni, quasi fornicario et adultero. Fornicatio ab adulterio distinguitur quasi genus a specie: fornicatio enim est copula tam cum soluta, quam cum conjugata; adulterium, cum conjugata tantum. Aliter S. Hieronymus. « Fornicaria, inquit, est quæ cum pluribus copulatur; adultera, quæ unum virum deserens, alteri jungitur. » Hinc *Psalm.* LXXII, cum Psaltes dixisset vers. 25. « Quid mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? » pro quo Hebræus, S. Hieronymus et Aquila habent: *Quid mihi est in cœlo? et tecum nolui in terra,* scilicet habere alium sponsum, amicum et adjutorem, ut exponit Theodoretus, et, ut Chaldæus, socium; Arnobius legit: *Quid mihi restat in cœlo, et a te quid volui super terram? q. d.* Ego Christus in terra positus, ita cœlestem vitam egi, ut cum in cœlum ascendero, nihil mihi supersit, quod in terra positus non impleverim: nil enim præter te, o Deus meus, volui super terram; nihil ergo in terra relinquo nisi obedientiam et adimpletionem voluntatis tuæ; nihil in cœlo nisi amorem et cultum tui: tu enim es omne quod in cœlo et in terra volo et adamo. Subdit vers. 27: « Quia ecce qui elongant se a te peribunt: perdidisti (perdes) omnes, qui fornicantur abs te, » qui scilicet a te sponso suo, tuaque fide, amore et cultu desciscunt adhærendo idolis vel creaturis, quasi adulteris. « Quorum anima, inquit Arnobius, alterum ducit Deum (quasi maritum), aut a veritatis et sanctitatis conjugio se falsitate et iniquitate commiscet. » Quocirca subdit et infert Psaltes vers. 28: « Mihi autem adhærere Deo bonum est, » græce προσκολλᾶσθαι, id est, mihi agglutinari Deo bonum est. Triplici vinculo, inquit S. Bernardus, anima colligatur Deo: *primo,* honestate et promissione, quasi fune; *secundo,* timore inferni, quasi clavis, de quo dicitur *Psalm.* CXVIII, 120: « Confige timore tuo carnes meas: a judiciis enim tuis timui, » *tertio,* amore, quasi glutino.

A FACIE MEA, — est emphasis, *q. d.* Non pudet te, o impudens meretrix et adultera, quod me vidente, et in oculis meis forniceris. Scis me zelotypum, et non metuis ne te in flagranti delicto confodiam, siderem aut fulmine afflem?

ET ADULTERIA DE MEDIO UBERUM SUORUM. — Per hæc grammatice intelligit illecebras et signa adulterii: puta omnem ornatum et gestum meretri-

cium. Solent enim meretrices nuda ostentare ubera, eaque onerare floribus, gemmis, bullis, unguentis, philtris et amatoriis carminibus, ut amasios in sui concupiscentiam illiciant. Denique contrectatione uberum inchoatur, accenditur et expletur libido. Jam per hæc litteraliter intelligit ornamenta faciei, capitis, pectoris, bullas, annulos, torques, aliaque quæ ad ubera gestabant in honorem idolorum, ac præsertim medallia et imagines idolorum, quas e collo suspensas, vel in lamina cælatas ad pectus deferebant. Idipsum poscit sponsus a sponsa, sed sancto et casto amore dicens, *Cant.* VIII : « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » *q. d.* O sponsa, cor tuum æque ac brachium mei imagine obsigna, mei imaginem cæla et gesta tam in bullis appensis ad cor, id est ad pectus, quam in armillis appensis ad manus et brachia, ut hæc tibi jugem mei memoriam et amorem refricent et ingerant, ut assidue non aliud quam me cogites et ames.

Vers. 3. 3. NE FORTE EXSPOLIEM EAM NUDAM, ET STATUAM EAM SECUNDUM DIEM NATIVITATIS SUÆ. — *Diem nativitatis* Israelis vel Synagogæ, vocat ortum vel propagationem primam gentis Israeliticæ in Ægypto : in Mose enim et cum Mose quasi orta est Synagoga, crevit et adolevit, ac quasi pubes desponsata est Deo, quando in Sina per Mosen a Deo legem, et cæremonias, et ritum sacrorum, quibus Deum coleret, accepit. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Haymo, Hugo et alii. Paulo aliter Arias : censet enim ortam Synagogam in Chaldæa, cum Abraham ejus parens ibidem ortus est. Verum ibi non tam gens ipsa, quam gentis pater, puta Abraham, ortus est.

Nuditatem vocat, tum inopiam et paupertatem Israelis in Ægypto, ubi affligebatur, vivebat et victitabat quasi mancipium Ægyptiorum; tum infirmitatem et impotentiam ejusdem, qua quasi inermis et imbellis, carensque duce, se tutari non poterat, ideoque Pharaoni erat in prædam et rapinam; tum quod destitutus lege, religione, tabernaculo, Prophetis, a Deo quasi derelictus et nudus, omnique veste tam corporali, quam spirituali destitutus videretur. Sensus ergo est, *q. d.* In Ægypto Israel natus est nudus, miser, pauper, imbellis, abjectus, informis; carens rege, duce, lege, religione, synagoga, republica, imo Deo, omnique bono, expositus prædæ et neci, ac infanticidio Pharaonis. Ego ejus miserrimi commiseratus, eum per Mosen collegi, liberavi, eduxi, armavi, spoliis Ægyptiorum ditavi, manna pavi, lege et sacris instruxi, in synagogam et rempublicam efformavi, mihique eam despondi. At illa jam dives facta, luxuque abundans, lascivire et recalcitrare cœpit, fornicari et idola colere, me aspernari. Itaque moneo ut pristinæ suæ conditionis, meæque beneficentiæ memor resipiscat, alioqui eam derelinquam, sinamque revolvi in primævam infantiæ suæ miseriam et nuditatem; ut sit sine opibus, sine rege, sine lege, sine Deo; ut vastetur et spolietur ab Assyriis, omnibusque bonis et rebus suis nudetur. Hoc est quod subdit : « Ponam eam quasi solitudinem; » « eam, » scilicet terram, et consequenter gentem Israel : desolatio enim gentis est desolatio terræ; et vicissim desolatio terræ est desolatio gentis. Quocirca Osee aliique Prophetæ de Israele nunc loquuntur quasi de gente, nunc quasi de regione et terra. Unde subdit : « Et statuam velut terram inviam; » Hebræa et Septuaginta, *terram sine aqua ;* Chaldæus, *terram desertam :* hæc enim est invia. « Et interficiam eam siti, » *q. d.* Faciam eam arentem et siticulosam, ita ut siti enecetur tam terra, quam gens quæ eam incolit. Cum enim agri et prata carent aqua, itaque sitiunt et arescunt, nullas dant fruges, nullam segetem, nullos fructus, nulla germina, ac consequenter jumenta et homines tunc suo pabulo potuque destituti, sitiunt et tabescunt (1). Hoc idem schema Synagogæ, quasi puellæ recens natæ, nudæ et miseræ, a Deo vestitæ, ditatæ et desponsatæ, ac deinde lascivientis, adulterantis et idololatrantis; ideoque a Deo rursum derelinquendæ, ac per Chaldæos denudandæ et vastandæ, graphice et fuse proponit Ezechiel, cap. XVI, et Jeremias, cap. II. Vide ibi dicta. Tropologice, pari modo Deus gentes et animas sui olim cultrices, si eo spreto ad hæresin aliaque scelera deflectant, omnibus suis gratiis, beneficiis et donis denudat; itaque facit ut incultæ et inutiles jaceant ac redigantur in solitudinem; punitque eas siti, id est desiderio voluptatum, quas obtinere nequeant; ut instar Tantali sitientes aquas videant et tangant, sed eas ore contingere et haurire nequeant. Rursum siti, id est desiderio felicitatis, quam assequi non possunt : vera enim et solida felicitas solis justis a Deo destinatur et obtingit.

Secundo, sicut in locis aridis sunt feræ, quæ venenum ab immodico æstu trahunt virulentissimum, uti sunt serpentes et dracones, eorumque variæ species; ita anima arida et sitiens non parit nisi cupiditatum feras et vitiorum venena.

Tertio, terra arida generat monstra; unde de Libya dicitur : « Semper Libya aliquid mali af-

(1) Durior videtur Rosenmuller et Ackermann transitus a *matre* ad *terram,* cum ארץ *arets* non expresse legatur, et sequens, *interficiam eam siti,* non conveniat terræ, quæ non occiditur, sed homo in ea constitutus. Quare, inquiunt, sicut præcedens כיום *keoum, sicut dies,* vertendum est *sicut in die,* subintellecta præpositione ב, *be, in,* ita etiam eadem præpositio subintelligenda videtur in vocibus כמדבר *camidbar, sicut desertum,* et כארץ ציה *keerets, tsea sicut terra arida.* Accedit Prophetam perstare in metaphora mulieris, quam tunc, cum primum nata esset, in deserto versatam innuit. Itaque verte : *Ne ponam eam tanquam in deserto, collocemque eam veluti in terra arida, quam siti,* quæ fame acerbior esse solet, *interficiam.* Quam tamen interpretationem minus rectam judicat Maurer, eo quod יום *iom* adverbialiter sumitur in multis Scripturæ locis.

fert; » et de Africa : « Semper Africa aliquid novi parit. » Rationem dat Aristoteles, lib. II *De Gener. animal.*, cap. v, quod, cum regio sit æstuans et arida, paucos habeat fontes, ad quos sitis levandæ causa congregantur animalia et feræ, ibique inter se commiscentur, itaque e commixtione diversarum specierum generentur monstra; et e monstrorum commixtione nova rursum procreentur monstra, fœtusque biformes, imo triformes et quadriformes. Ita anima, cum relicto sponso Deo, vagatur per opum, honorum, deliciarum amores, innumera parit peccatorum monstra, uti videre est in aulis, civitatibus, imo et collegiis clericorum et monachorum, in quibus dominatur ambitio, avaritia, gula, libido, etc. Ita Sanchez.

Vers. 4. 4. ET FILIORUM ILLIUS NON MISEREBOR (Notat parabolice filios Gomer, puta *Jezrahel*, «Non populus meus, Absque misericordia, » et per eos ad litteram intelligit Israelitas idololatras, Synagogæ idololatrantis filios, uti dixi cap. I. Horum dicit Deus se non miserturum; sed eos per Assyrios excisurum) : QUONIAM FILII FORNICATIONUM SUNT,— id est quia imitati sunt matrem suam in idolorum cultu, quem ab ea didicerunt et imbiberunt. Alioqui enim si sola mater peccasset, filiique innoxii fuissent et pii, sola mater merita fuisset supplicium, non filii : « Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur; et filius non portabit iniquitatem patris, » uti sancit Deus *Ezech.* cap. XVIII, 20. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Theodoretus et Lyranus. Nota: Per matrem intelligit Synagogam, id est primores et senes Synagogæ; hos enim quasi duces, juniores et populus in idolorum cultu sequebantur. Unde subdit: « Quia fornicata est mater eorum, » *q. d.* Principes suo exemplo, institutione et jussu docuerunt, imo compulerunt populum secum fornicari et idola colere.

Vers. 5. 5. CONFUSA EST QUÆ CONCEPIT EOS. — *Primo*, Rupertus et Albertus : « Confusa est, » inquiunt, confusione non verecundiæ, sed ignominiæ; quia in peccato (adulterii, id est idololatriæ) deprehensa est.

Secundo et melius, confusa est, quia spe sua frustrata est; quia id quod sperabat non obtinuit. Sperabat enim luxuriari cum suis amasiis, id est idolis et idololatris, ab iisque ditari : sed Deus ei iter ad illos interclusit. Hoc est enim quod subdit : « Quia dixit : Vadam post amatores meos; » sed a Deo viam intercipiente audit: « Sepiam viam tuam spinis. » Sic ait Apostolus : « Spes non confundit, » id est non frustratur hiantem et sperantem; sed eum certo deducit ad rem speratam. Sic sæpe Psaltes orat, dicitque : « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum; » id est spe mea non excidam, sed certo a te assequar quod a te spero. Spes enim et sperans pudefit et confunditur, cum spe sua deluditur, nec rem speratam assequitur.

QUIA DIXIT : SEQUAR AMATORES MEOS. — Meretrix hæc, ait S. Hieronymus, « in tantam venit impudentiam, ut audiret per Jeremiam : Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu. An non est hoc duræ frontis, et meretriciæ impudentiæ, ut in suo scelere glorietur, et dicat : Sequar amatores meos, vadam ad idola, quæ mihi et ad victum, ut ad vestitum necessaria præbuerunt? » Ita quoque Theodoretus, Haymo et Vatablus.

Alii per *amatores* intelligunt ipsos gentiles, quorum idola Israel colebat, sperans ab eis protectionem et auxilium contra hostes; ut suis agris et bonis secure frui, indeque honeste, imo laute vivere posset. Ita Chaldæus, Haymo, Hugo et Isidorus nec male. Nam Prophetæ *amatores* vocant tam idololatras, quam eorum idola, ut patet *Ezech.* cap. XVI, 36. Sed eodem res redit : ab idolis enim, quasi diis, alimoniam, ab idololatris amicitiam et subsidia sperabant Israelitæ.

QUI DANT PANES MIHI (Hebraice, *panem meum* : per panem Hebræi significant quemlibet cibum, quodlibet obsonium, quasvis delicias), ET AQUAS MEAS (tum fontium, tum pluviarum, ad irrigandam et fecundandam terram : nam de potu mox sequetur), LANAM MEAM ET LINUM MEUM (ex quibus vestes laneas et lineas mihi meisque conficiam), OLEUM MEUM (quo utar ad cibum, ad lumen et ad unctionem), ET POTUM MEUM, — tum vini, tum siceræ, quæ fiebat nunc ex aqua in farina tritici et hordei elixa et cocta (qua etiamnum utuntur Transalpini, vocantque *cerevisiam*); nunc ex contusis pomis, pyris, cerasis aliisque fructibus ; quin et ex herbis, salvia, cichorea, origano, etc., et ex radicibus, atque ex incisione arborum : inde enim lacryma copiosa stillans potum dat, uti fit in Brasilia, quæ proinde multis in locis alio non utitur potu.

6. PROPTER HOC. — Hic versus et proxime se- Vers. 6.
quens recto ordine collocandi essent immediate ante vers. 14 : « Propter hoc, ecce ego lactabo eam. » Sic enim omnia optime cohærent. *Primo* enim Deus, sponsæ scelera recensens, ei pœnam infligit; illa afflicta de more confugit ad suos deos; sed Deus viam sepit et intercludit : illa ergo pœnitens ad Deum revertitur : Deus misericors eam pœnitentem et revertentem excipit, dicitque: « Propter hoc, ecce ego lactabo eam. » Hic enim est rectus ordo, quem passim videmus servari in reconciliatione conjugum. Quocirca nonnulli hos duos versus, sextum scilicet et septimum, parenthesi intercludendos censent. Est enim hic vehemens pathos sponsi Dei, indignantis sponsæ ob adulteria; in quo proinde affectus ex vehementia et copia inciduntur, miscentur et turbantur.

SEPIAM VIAM TUAM SPINIS. — Syrus : *Sepiam viam tuam spina*, scilicet Arabica, quæ acuta, densa et multa est in Palæstina. Sensus est, *q. d.* Quia tu, o Synagoga, confugis ad deos gentium; quia frumentum, lanam, linum omneque bonum petis, non a me, sed a tuis amasiis, puta idolis et

idololatris; idcirco ego tibi viam ad eos intercludam, nimirum tot calamitatibus te premam, tanta hostium incursione et obsidione te cingam, ut ad tuos amasios egredi, opemque ab eis poscere non valeas. Fecit hoc Deus, cum in Samariam immisit Phul, Teglathphalasar et Salmanasar reges Assyriorum. Hi enim suis copiis omnes vias ita obsidebant, ut Israelitæ neque in Syriam, neque in Ægyptum, neque in Ammonitidem, Damascum, Idumæam profugere possent (1).

Moraliter Deus obstruit vias peccatorum.

Moraliter, Deus sepit et obstruit vias peccatoribus, cum eos a peccatis, morbo, ærumnis, odiis, persecutionibus (hæ enim sunt sepes et maceria, quibus Deus iter eis ad peccata intercludit) cohibet, vel ipsas occasiones peccatorum aufert: quæ ingens est Dei misericordia, licet peccatori suas delicias concupiscenti, ingrata et exosa. Ita Adamo superbienti, et ex ligno scientiæ boni et mali ambienti omniscientiam atque divinitatem, Deus sepivit viam, ponens ante paradisum Cherubim, cum flammeo et versatili gladio, qui eum aditu paradisi prohiberet, ne ad lignum scientiæ boni et mali posset accedere. Ita sepit viam libidinosis, dum occultas eorum libidines orbi pandit et prodit; percutiens eos lue Gallica, ut publice confundantur, subeantque gravem cruciatum æque ac ignominiam et infamiam : hæc enim est sepes et maceria, qua a peccatis cohibentur, vitamque emendant. Sic sepivit viam Israelitis fornicantibus cum filiabus Moab, occidendo 24 millia, *Num.* xxv, 9; et Sodomitis, afflando eos igne cœlesti, *Gen.* xix. Ita sepit gulosis viam ad delicias et vina, dum eos paupertate vel morbo affligit, ut ad omnem cibum nauseent; uti fecit filiis Israel, desiderantibus carnes pro manna, *Num.* xi, 20 et 34. Sic sepit avaris viam ad lucra, dum merces per naufragium perdit, aut per piratas et latrones diripit. Sic ambitiosis sepit viam ad honores, dum eis patronorum, per quos promoveri sperabant, favorem et gratiam aufert; ut eis sint odio, quibus antea erant in deliciis; dum eis æmulos opponit, dum eis alios majori pollentes dexteritate, prudentia, gratia anteponit, uti quotidie in aulis et sæcularium, et Ecclesiasticorum principum fieri videmus. Hæ sunt sepes, hæ maceriæ, quæ assidue eis inclamant : « Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium, » imo spinas et cruces?

Audi S. Gregorium, lib. XXXIV *Moral.* cap. II, et hom. 36 *in Evang.* : « Spinis electorum viæ sepiuntur, dum dolorum punctiones inveniunt in hoc quod temporaliter concupiscunt. Quasi interposita maceria vis eorum obviat, quorum nimirum desideria perfectionis difficultas impugnat. Horum profecto animæ amatores suos quærunt, et non inveniunt; dum sequendo malignos spiritus, nequaquam eas quas appetunt, hujus sæculi voluptates apprehendunt. Tunc dicit: Vadam ad virum meum priorem (id est ad Deum), quem tunc mens uniuscujusque desiderat, cum multiplices amaritudines, velut quasdam spinas invenit in iis delectationibus, quas temporaliter concupiscit. Nam dum adversitatibus mundi, quem diligit anima, morderi cœpit, tunc plenius intelligit quanto illi cum priori viro melius fuit. Eos ergo quos voluntas prava pervertit, plerumque adversitas corrigit, » uti correxit filium prodigum fame pereuntem, *Lucæ* cap. xv, 17.

Et semitas suas (quibus ad idola et idololatras currebat) non inveniet, — utpote spinis a me obseptas. Est enallage personæ, crebra apud Prophetas. Transit enim a secunda persona in tertiam, a *tuas* in *suas*. Unde explicans subdit :

7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, — *q. d.* Implorabit opem idolorum et gentium, quibus religione et fœdere se devinxit; sed non obtinebit, tum quia ipsæ vias medias spinis a me interclusas transire non poterunt; tum quia sine me imbelles sunt, et invalidæ ad opitulandum. Quocirca Synagoga, omni eorum spe destituta, ad se et ad Deum redibit et dicet : « Vadam et revertar ad virum meum priorem (ad Deum), quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. » Comparat deos gentium amatoribus, eo quod Synagogam comparaverit meretrici (2). Vers. 7.

Tropologice, hoc dicit et sentit anima pœnitens, dum videt se a suis amasiis, id est sociis, voluptatibus, applausibus derelictam et deceptam. Tunc enim damnat illas, et ad Deum, in quo antea veram experta est requiem et gaudium, recurrit. Ita ad Christum recurrit Magdalena, filius prodigus, S. Paulus et S. Matthæus, et alii. Pulchris apologis fallaciam harum amasiarum declarat Damascenus in *Historia Barlaam et Josaphat*, cap. XII et XIII. Tropologice

8. Et hæc nescivit, — redit ad vers. 5; eo enim hæc pertinent, uti dixi initio vers. 6, *q. d.* Synagoga coluit deos, dicens : Hi dant mihi panes, aquas, lanam, linum, oleum, et tam impudens fuit, ut nesciret, id est non recognosceret, me illi hæc dedisse, quin et argentum et aurum, quod ipsi dedi, consecravit Baal, ex eisque fecit simulacra Baal. In voce *nescivit*, est catachresis : sciebat enim Synagoga se habere hæc a Deo; sed *nescivit*, id est scire noluit, non agnovit, ita se gessit ac si nesciret. Ita Vatablus. Sic Terentius in *Andria* ait : « Tu ædepol si sapis, quod scis nescies, » id est nescire te simulabis. Vers. 8.

Tropologice S. Hieronymus : Panis, inquit, hæ- Tropologice.

(1) Est in hac sententia subita personæ mutatio stylo poetico usitatissima. Præcedenti versu de scortatione Israelis in tertia persona loquebatur, nunc per apostrophen illum ipsum compellat: « Sepiam viam, » etc. Imago desumpta est a vineis, quæ obstruebantur sepe viva et macerie e lapidibus congestis. Vide eamdem imaginem, *Job* xix, 8; *Thren.* III, 7 et 9.

(2) Ex quo intelligimus, inquit S. Hieronymus, quod providentia Dei sæpe nobis accidant mala, ne habeamus ea quæ cupimus, et variis calamitatibus hujus sæculi ac miseriis ad Dei servitutem redire cogamur.

reticorum est luctus perpetuus; aqua, cœnosa doctrina, qua etiam baptizatos suffocant; lana et linum, simulata sanctitas et munditia, quia veniunt in vestimentis ovium; oleum est adulatio, unde dicitur : Oleum peccatoris non impinguet caput meum; potus, S. Scriptura, quam illi pervertunt.

QUÆ FECERUNT BAAL. — « Baal » est dativi casus, ut patet ex articulo hebræo, *lamed*, לבעל *lebaal*, *q. d.* Quæ fecerunt, id est obtulerunt, et accepta tulerunt ipsi Baal, quasi eorum auctori et datori; vel quæ dedicarunt ipsi Baal. Sic *facere* Latinis idem est quod *sacrificare*; unde τὸ *quæ*, non tantum ad argentum et aurum, sed et ad frumentum, vinum et oleum referri potest; hæc enim faciebant, id est offerebant et libabant Baal; vide *Ezechiel.* cap. XVI, 17. *Secundo*, « quæ fecerunt, » id est ex quibus fabricarunt et ornarunt « Baal. » Unde ex Hebræo verti potest, *aurum fecerunt Baal*, *q. d.* Ex auro Dei, et a Deo accepto, fabricarunt idolum Baal (1); facere enim aurum, vel argentum, est illud cælare, polire, aut in vas vel effigiem aliquam efformare : infectum enim dicitur, quod rude est et impolitum. Audi Isidorum, lib. XV, cap. XVII : « Tria sunt genera argenti, et auri, et æris : signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum est quod in vasis et signis; infectum, quod in massis, quod et grave dicitur, id est massa. »

Tropologice, peccatores suas cupiditates faciunt suos deos. Unde S. Hieronymus in *Psalm.* LXXX, 10 : *Non erit in te Deus recens* : « Cui Deus, ait, venter est, Deus ei recens est : quotcumque vitia habemus, quotcumque peccata, tot recentes habemus deos. Iratus sum, ira mihi Deus est : vidi et concupivi mulierem, libido mihi deus est. Unusquisque enim quod cupit et veneratur, hoc illi deus est. » Ita fornicatores corpus, vires, opesque quas a Deo acceperunt, mancipant suis veneribus. Unde Syrus vertit, *ex eo* (auro et argento), *fecerunt Baal;* Arabicus, *conflavit ea Baal.* Porro Baal, sive Baalim, sive Bel, Bal, Belus, erat Jupiter Belus, qui fuit deus primus Chaldæorum, de quo plura dixi *Genes.* cap. X, 9, et *Daniel.* cap. XIV, 2.

Tropologice Origenes, hom. 2 *in Cant.*, per aurum accipit sensum et intellectum; per argentum facundiam et gratiam sermonis; quæ dum ad vanam gloriam, vel ad lucra sectanda, non vero ad Dei gloriam et animarum salutem expendimus, tunc ea Baalim offerimus. « Dedi, inquit Origenes, vobis sensum et rationem, qua me Deum et sentire possetis, et colere : vos autem sensum et rationem, quæ in vobis est, ad colenda dæmonia transtulistis. » Simile est *Ezech.* cap. VII, 20, vide ibi dicta. Glossa vero ex Haymone : « Per vinum, inquit, lætitia spiritualis signatur, quam non in hoc sæculo, sed in Deo habere debuerunt; per oleum, sensus illuminatio; per argentum, nitor eloquii; per aurum, præceptum dilectionis Dei et proximi : in quibus omnibus non Deum, sed dæmones venerabantur. » Similia habet S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 25.

(1) Ut sic hæc verba intelligamus suadet, inquit Maurer, qui infra cap. VIII, 4, legitur locus parallelus : « Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent.

9. IDCIRCO CONVERTAR, ET SUMAM FRUMENTUM MEUM. Vers. 9.
— Convertar ab amore in odium, a beneficentia in vindictam; convertar, inquam, ab alimonia, qua tam liberaliter eam alui, dedique frumentum, vinum, etc., ad puniendum eam sterilitate et fame; ut ex prophetia hac, et ipsa ejus experientia discat, sciatque meum esse frumentum et vinum, illaque a me dari, non ab idolis : « Sumam » ergo, « et auferam frumentum meum in tempore suo, » puta in tempore messis, « et vinum meum in tempore suo, » puta in tempore vindemiæ, *q. d.* Faciam ut parum frumenti in messe, et parum vini in vindemia colligant, aut si multum collectum sit, evanidum sit, parumque det panis et vini; aut certe incendio, grassatione hostili, aliove modo illud disperdam.

ET LIBERABO LANAM MEAM ET LINUM MEUM. — « Liberabo, » scilicet, quasi e captivitate, qua detinentur ab iniquo vel injusto possessore. Unde Chaldæus vertit : *Detraham vestem sericam et byssinam, quam dederam ei ad operiendum ignominiam suam*; Septuaginta : *Auferam linteamina et vestimenta mea, ne tegant ignominiam ejus: ignominiam*, id est nuditatem; hanc enim significat Hebræum ערוה *erva*, et hæc est turpis et ignominiosa, *q. d.* Spoliabo et nudabo eam vestibus, nudamque ignominiose ad ludibrium exponam, ut ab omnibus rideatur et illudatur. Est prosopopœia; tanquam enim lana et linum invite servirent ingratis et impiis idololatris, quasi injustis possessoribus; inde ea dicit se liberaturum. Ergo τὸ *liberabo* significat quod creaturæ coacte serviant impiis, superbis et ingratis; Deus enim eas creavit ad hunc finem, ut homini servirent ad cognoscendum et amandum Deum, earum creatorem et largitorem. Quocirca dum hoc suo fine, ad quem conditæ sunt, privantur, imo contra Deum assumuntur ad superbiam et luxum, naturaliter idipsum aversantur, captivantur, et vim patiuntur, ac reipsa dolerent, gemerent, et de injuria protestarentur, si sensum haberent. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom.* cap. VIII, 20 : « Vanitati enim creatura subjecta est, non volens; sed propter eum qui subjecit eam in spe. » Et mox : « Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc. »

Creaturæ invite serviunt impiis.

Deus ergo creaturas ita gementes sub hac servitute liberat, dum impiis eas aufert, et piis eas tradit, aut facit eas sibi suoque obsequio, ad quod conditæ sunt, et ad quod naturaliter propendent, totoque naturæ pondere feruntur, impendi.

Audivi in Belgio celebrem concionatorem, qui

calumniatoribus nonnullis objectantibus Clericos et Religiosos quosdam laute vivere, pro concione respondit, *primo*, hanc esse calumniam et mendacium; *secundo*, esto id verum esset, non esse iniquum, sed secundum ordinem rerum : Deus enim creavit creaturas ut servirent piis, non impiis; famulis, non hostibus. Quocirca, inquit, si panis, si vinum, si ova, si perdices loqui possent, clamarent : Comedant nos viri sancti, servi Dei nostri, non comedamur ab inimicis Domini nostri. Substantia nostra, caro nostra incorporetur sanctis, ut in iis ad gloriam resurgat, non peccatoribus : in illis enim resurget ad gehennam. Quæ enim creatura non malit esse in cœlo et gloria, quam in inferno et igne?

Hac de causa in fine mundi, et maxime in die judicii, omnes creaturæ, quasi vindices creatoris sui, insurgent in impios, eosque disperdent. Hoc est enim quod ait Sapiens, cap. III, 21 : « Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulguris, et tanquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur. Et a petrosa ira mittentur grandines, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tanquam turbo venti, dividet illos. »

Vers. 10. 10. Et nunc revelabo stultitiam ejus; — Septuaginta, *immunditiam*; Vatablus, *turpitudinem*; Pagninus, *spurcitiam*; Chaldæus, *ignominiam ejus* (1). Proprie hebræum נבלות *nablut* significat rem stolidam et stultam : unde de Nabal marito stolido apposite dixit Abigail uxor David : « Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor suum super virum istum iniquum Nabal; quoniam secundum nomen suum stultus est, et stultitia est cum eo, » I *Reg*. cap. XXV, 25.

Porro *stultitia* Israelis sive decem tribuum (de his enim loquitur, ut ante dixi) erat hæc, quod relicto Deo optimo patre et provisore, a quo percipiebant frumentum, vinum, linum, omniaque bona, colerent muta et surda idola, eisque suum frumentum, vinum, etc., ascriberent, et accepta referrent : quæ sane ingens erat stoliditas, ingratitudo et impietas. Hanc revelaturum se toti orbi minatur hic Deus, idque reipsa præstitit, cum Israelem bonis omnibus nudavit; eumque prædæ, captivitati et irrisioni Assyriorum (quorum deos Israel colebat) exposuit.

Similis est stultitia cujusque peccatoris, utpote qui creaturam Creatori, terram cœlo, diabolum Deo, infernum paradiso, peccatum sanctitati, malum bono præfert.

Vers. 11. 11. Et cessare faciam omne gaudium ejus. — Quia cessare faciam omnes fruges ejus; item omnia sabbata, omnesque dies festos ejus, ut sequitur; in his enim feriari, gaudere, et recreare se solent Judæi æque ac Christiani.

12. Et corrumpam (Vatablus, *devastabo*, tum per grandinem et procellas, tum per Assyrios) vineam ejus et ficum (*q. d.* Non tantum uvas et ficus, sed et ipsas vineas, ipsasque ficuum arbores exscindam et demoliar (2). Causam subdit) : Vers. 12.
de quibus dixit : Mercedes (meretricatus, id est culturæ idolorum) hæ, meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei, — *q. d.* Exscindetur, quia fruges et opes quas ego ei dedi, ipsa ingrate et stolide acceptas retulit suis idolis.

Et ponam eam in saltum. — Ribera ex Hebræo, Chaldæo et Septuaginta contendit legendum, *ea*, scilicet vineam et ficum; Romana vero legunt, *eam*, scilicet Synagogam, et terram Israel; hæc enim ab Assyriis vastata, data est bestiis terræ devoranda; huic enim continue loquitur, eamque peccati coarguit. Minus ergo genuine S. Hieronymus, Theodoretus et Lyranus Jerusalem ejusque excidium hic significari volunt; nam, ut dixi, agit hic Propheta de decem, non de duabus tribubus. Septuaginta pro יער *iaar*, id est saltum, vel sylvam, legentes יעד *iaad*, id est testimonium, vertunt, *ponam eam in testimonium*, ut scilicet toti orbi attestetur quanta sit Dei in sceleratos ira, justitia, potentia et vindicta.

13. Et visitabo super eam dies Baalim, — *q. d.* Vers. 13
Puniam « dies, » id est peccata illis diebus, puta idolorum festis, commissa, quibus ornabat se, coluitque Baalim, id est varios gentium deos, festivis sacrificiis et vestibus, uti sequitur. Ita Chaldæus, Haymo, Hugo et Vatablus. Nota : Baal hebraice, *primo*, significat dominum a radice בעל *baal*, id est dominatus est : inde *secundo*, significat sponsum et maritum; maritus enim est caput et dominus uxoris suæ, I *Cor*. cap. XI, 3; hinc *tertio*, gentiles suum Jovem vocabant Baal, quasi dominum cœli et terræ. Baal in plurali habet *Baalim*, quasi dicas, multi domini, multi mariti, multi dii : hos multos opponit solitudini, et singulari *Baal*, uti mox dicam.

Aliter S. Hieronymus, *q. d.* Faciam ut illis ipsis festis diebus, quibus colebat Baalim, puniatur et exscindatur. Sic tropologice, dies Baalim sunt, quibus quis servit Veneri, Mammonæ, spiritui superbiæ et ambitionis, quasi Baalim, id est amasiis, dominis et heris, imo diis suis. Hos Deus visitat, cum peccatorem punit lue venerea, paupertate, amissione honoris et status. Mystice dies Baalim qui

Rursum visitat dies Baalim, cum peccatorem

(1) Alii vertunt, *fœditatem ejus*, et explicant de fœditate nudati corporis. Quidquid sumas, notatur summa ignominia, qua afficiendi sint Israelitæ, sumpta imagine a marito, qui uxorem suam adulteram denudat, et sic abominationi et risui omnium exponit.
(Ackermann.)

(2) *Ficus* et *vitis* mentionem facit, sive, inquit Rosenmuller, quod ficus et uvæ gratissimus sunt hominibus post frumentum cibus; sive, inquit Ackermann, quia vineta et ficeta, quorum fructus ceu regioni Palæstinensi familiares et nobiles, per synecdochen pro reliquis suavibus et amœnis hoc loco connumerantur. Aliqui non sine verisimilitudine putant, hic in comminatione mentionem fieri vitis et ficuum, quia in aliis Scripturæ locis deliciis promissis aut concessis addi solent. Cf. *Isai*. XXXVI, 16.

licet pœnitentem punit tribulationibus, rebus adversis, desolationibus, et præsertim tentationibus pristinorum peccatorum, ad eum quasi ad veterem amicum recurrentium; uti S. Maria Ægyptiaca totidem annos, puta 17, quod peccarat, obscœnis cogitationibus tentata fuit. Idem passim aliis contingit. Vide S. Bernardum, serm. 3 et 4 *in Cantic.*

QUIBUS ACCENDEBAT INCENSUM (scilicet Baalim, puta idolis) : ET ORNABATUR INAURE SUA ET MONILI SUO, — quasi meretrix, quæ se adornat et fucat amasiis suis. Judæi autem in festis cultiores induebant vestes, ad cultum festi et idoli sui; uti et faciunt christiani, sed in honorem Dei et Sanctorum quorum festa colunt.

Vers. 14. 14. PROPTER HOC, ECCE EGO LACTABO EAM.— Difficile est τὸ *propter hoc* : quæ enim est causa, imo quæ consequentia et connexio dicere : Uxor adulterata est, ideoque puniam et perdam illam, propterea lactabo eam. *Primo,* aliqui sic connectunt et exponunt, *q. d.* Quia Israel tam graviter peccavit, quia tam graviter errat et delirat, quia in tantis versatur animæ miseriis et periculis salutis, ut mihi miserationem potius moveat, quam iram et bilem; hac de causa ego post ejus castigationem, iram in misericordiam vertam; et ostendam ei divitias potentiæ et misericordiæ meæ; nimirum lactabo eam, et loquar ad cor ejus; itaque eam ad me convertam et reducam : ita Ribera; *secundo,* Lyranus hæc connectit cum initio capitis : « Dicite fratribus vestris, Populus meus; et sorori vestræ, Misericordiam consecuta. »

Verum dico esse hic hysterologiam, uti ostendi versu 6. Hæc ergo verba, « propter hoc ecce ego lactabo eam, » referenda et connectenda sunt cum vers. 6 et 7. Sic enim omnia ordinate cohærent et fluunt. Sensus ergo est, *q. d.* Dixi, vers. 6 et 7 : « Sepiam viam ejus spinis, » vexabo et castigabo eam; ne scilicet sponsa mea Synagoga, gentes et deos alienos adire et colere possit; unde ipsa in se revertetur, pœnitensque vitæ prioris, dicet : « Vadam et revertar ad virum meum priorem. Propter hoc, » quia scilicet ipsa pœnitens ad me redit : « ecce ego lactabo eam, » *q. d.* Ego priorum ejus scelerum oblitus, eam redeuntem excipiam, quasi sponsus amantissimus, et in ejus amplexus ruam, ut ruit pater in amplexus filii prodigi ad se redeuntis, *Lucæ* cap. xv (1).

Præclare S. Bernardus, serm. 83 *in Cant.* docet tantum esse sponsi Dei nostri amorem, ut anima quantumcumque vitiis corrupta, adhuc per amorem castum et sanctum possit redire ad nuptias et thalamum sponsi : « Magna, inquit, res est amor, sponsæ res et spes unus est amor. Hoc sponsa abundat; hoc contentus est sponsus; nec is aliud quærit, nec illa aliud habet. Hinc ille sponsus, et sponsa illa est. » Et inferius : « Quidni amet sponsa, et sponsa amoris? Quidni ametur amor? » Vide sequentia.

ECCE EGO LACTABO EAM. — Ruffinus : « Lactabo, » inquit, id est dabo manna Hebræis in deserto; manna enim dicitur *lac*, quia lacti erat simile in colore et sapore. Verum hoc manna olim dederat Deus; hic autem ait, « lactabo, » in futuro. Rursum, *lactare* hic non significat lac dare, vel lacte nutrire; sed est verbum frequentativum, derivatum a primitivo lacio; cujus significatio patet ex compositis allicio, illicio, pellicio, et ex frequentativis lacto, illecto, delecto : lactare ergo idem est quod allicere, suadere, pellicere, et velut lacte dato inescare, decipere et capere, uti docet Festus Pompeius, lib. X. Sic vulgo dicimus : Herus meus hac spe me lactat, magnis promissis lactor, etc. Sic *Prov.* I, dicitur : « Si te lactaverint, » id est pellicere et seducere voluerint, « peccatores, ne acquiescas eis. » Et hoc significat hebræum פתה *patha;* unde græcum πείθω, id est *suadeo,* persuadeo. Quocirca Septuaginta vertunt, ἐγὼ πλανῶ αὐτὴν, *ego seduco eam, et ponam eam quasi desertum;* Vatablus, *ego pelliciam eam;* Syrus, *ecce decipio eam;* Arabicus Antiochenus, *errare faciam eam;* Arabicus Alexandrinus, *perdam eam;* alii, *ego inescabo eam,* sicut pisces et aves data esca inescantur, itaque capiuntur. Jam primo, Theodoretus et Theophylactus hoc in malam partem accipiunt, atque ex Septuaginta hunc dant sensum, quasi dicant : *Ecce ego faciam eam seduci, et erroribus implicari, ac labi; ut ducatur in captivitatem* (in Assyriam), *et captivam factam his omnibus bonis faciam destitui.* Verum hæc in bonam accipienda esse, et significare læta promissa, non tristia et minas, docent passim alii interpretes; et patet ex sequentibus. Ait enim : « Loquar ad cor ejus; dabo ei vinitores ejus; canet ibi juxta dies juventutis suæ; vocabit me, Vir meus : auferam nomina Baalim : percutiam cum eis fœdus : sponsabo te mihi in sempiternum. » « Lactabo ergo eam, » id est suadebo, alliciam, et quasi pio dolo inescabo, et decipiam eam; ut ultro idola sua contemnat, et mihi quasi sponso Deo suo se totam addicat et mancipet. Unde Chaldæus vertit : *Ecce ego subjiciam eam legi, et operabor illi miracula, et grandia facinora, qualia edidi illi in deserto.* Hoc est quod ait Ezechiel cap. XXXVI, 26 : « Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. »

Tropologice, ita Christus lactabat S. Magdalenam, ut opes, delicias, veneres, et quidquid est Moraliter, quo-

(1) Sic verisimilius Maurer statuit ordinem sententiarum : Quod populus meus deos alienos sectatur, iisque se debere opinatur, quæ mihi debet, quibus fruitur bona, *propterea* depellam eum ad calamitatem, vers. 7-9; *propterea* eum omnibus quæ dedi bonis nudabo, civitatem ejus subvertam, terram vastabo, vers. 10-15; *propterea,* adhibita in eo severitate, clementiam quoque adhibebo, a miseria vindicatum ad me denuo colendum invitabo, volentem pristinis ac multo majoribus ornaturus beneficiis. Falluntur igitur qui לָכֵן *laken*, hoc loco *verumtamen* significare putant. Debet idem profecto significare quod significat vers. 9, id est *idcirco, propterea.*

modo lactet Deus suos? in mundo fastidiret; ut famam et judicia Pharisæorum contemneret, qui putabant eam non tantum deceptam, sed et insanam, cum in publico convivio Christi pedes lacrymis lavit, et capillis tersit. Sic lactavit Deus SS. Antonium, Hilarionem, Franciscum, Claram, totque nobiles et divites, qui, spretis sæculi oblectamentis, religiosam et austeram pœnitentiæ vitam amplexi sunt, et in dies amplectuntur, quos mundani deceptos, imo fatuos æstimant. Ita lactatus S. Paulus dicebat : « Domine, quid me vis facere? » *Actor.* IX. Et : « Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Et : « Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus. » Ita lactavit primos christianos et martyres, ut dulcedine divinæ consolationis, et amore Christi pro eis crucifixi illecti, imo ebrii procurrerent ad martyria, ambirent ignes, bestias, cruces; ac in ipsis catastis, craticulis et ignibus exsultarent, tyrannisque et tortoribus insultarent, uti videre est in *Vita S. Ignatii, Laurentii, Vincentii, Agathæ,* et aliorum plurimorum.

Israel ductus in solitudinem, quam? ET DUCAM EAM IN SOLITUDINEM. — Alludit, *primo,* ad sponsam adulterantem, quæ turbis sese inferens, et per multorum adulterorum cubilia et lupanaria divagata, tandem pœnitens a marito domum reducitur, quasi in solitudinem; ut ibi sola cum solo marito degat. *Secundo,* alludit ad Synagogam Hebræorum, quæ in Ægypto turbis Ægyptiorum et idolorum, puta Apis, Isidis, Osiridis, Canopi, Hammon, et aliorum plurimorum commixta, jussu Dei a Mose educta est in desertum Sina; ibique a Deo legem, tabernaculum et religionem accipiens, in sponsam, id est Ecclesiam et rempublicam ab eo electa et assumpta est. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut olim te, o Israel, vagantem, et meretricantem cum turba gentilium et deorum Ægypti, inde eduxi in solitudinem; ita pariter nunc ex turba Assyriorum, Medorum, Chaldæorum, Persarum, Parthorum, inter quos captivus et dispersus divagaris, nunc horum, nunc illorum deos colens, ducam te in solitudinem, qua itur in Judæam et in Jerusalem, ut per illam te in patriam sedem et religionem, quasi in solitudinem reducam. Erant enim Judæi in Judæa a gentibus separati; imo post excidium, Judæa erat solitudo. Hoc est quod ait Ezechiel cap. XX, 34 : « Educam vos de populis, et congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis, etc. Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem; sicut judicio contendi adversum patres vestros in deserto terræ Ægypti : » qui locus huic nostro persimilis est, eumque explicat. Ita Chaldæus, Haymo et alii.

Tertio et potius, ducam eam in solitudinem, hoc est, ducam Synagogam, puta Israelitas, ab idololatria Ægyptia et Assyria, æque ac a superstitione Judaica, ad Ecclesiam Christi, in qua quasi sponsus solus cum sola segregata jam a pristinis amasiis et peccatis, et a multitudine ac tumultu sæculi, cum illa agam blande et secrete; illam protegam, illi miracula faciam, qualia olim feci Hebræis in deserto.

Nota : Hunc locum R. Salomon et Judæi accipiunt de solo reditu ex captivitate Babylonis : tunc enim multi Israelitæ cum Judæis redierunt in Jerusalem, nec deinceps nominarunt aut coluerunt Baalim : sed quieti et læti Deo vero servierunt. Christiani vero permulti, ut Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus, Theodoretus, Theophylactus, Lyranus, Vatablus, Arias, Ribera et alii hæc accipiunt de redemptione hominum e captivitate diaboli, facta per Christum.

Verum mediam sententiam ego sequor, dicoque Prophetam alludere ad reditum e captivitate Babylonica, eumque obiter perstringere; sed sub eo quasi tenui typo, potius significare reditum e captivitate diaboli, per redemptionem Christi. Ita Theodoretus : « Hæc, inquit, typice et adumbrate sub Zorobabel acciderunt : expresse vero, et veritate ipsa, ubi Christus se hominem fecit. » Idque patet ex verbis et promissis Prophetæ, quæ augustiora sunt, quam ut Israelitis, iisque paucis e Babylone cum Judæis redeuntibus, conveniant. Talia sunt : « Arcum et gladium, et bellum conteram de terra, et dormire eos faciam fiducialiter. » Nam Judæi, Babylone redeuntes, mox servierunt Persis, Græcis, Romanis. Et : « Sponsabo te mihi in sempiternum. » Et : « Dicam non populo meo : Populus meus es tu; et ipse dicet : Deus meus es tu. » Quod Apostolus, *Rom.* cap. IX, 25, et S. Petrus, II *epist.* cap. I, 10, de populo christiano explicant.

Quæres, cur Ecclesia vocetur *solitudo,* cum in ea sit gentium multitudo? Respondeo, *primo,* quia ipsa coluit unum Deum, qui solus verus est Deus, ideoque est Baal, vel Baali, vers. 16. Hunc enim opponit Baalim, id est multis amasiis, dominis, et diis quos Israel coluit in Ægypto et in Assyria. In Ecclesia ergo est solitudo Dei, et consequenter solitudo fidei, et solitudo religionis, cum apud idololatras et hæreticos sit multitudo et confusio uti deorum, ita et errorum et sectarum. Hoc est quod ait Apostolus, *Ephes.* cap. IV, 5 : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma. » Hinc consequenter Ecclesia est sola, id est una, cum hæretici et idololatræ plurimas, sibique invicem contrarias habeant synagogas et congregationes. Ecclesia vocatur solitudo, cur? Prima causa.

Secundo, quia, sicut Deus Hebræos duce Mose deduxit per mare Rubrum mersis Ægyptiis, in desertum Sina; ibique eos in suam Synagogam efformavit, dando legem et sacerdotium; ita et christianos per mare Rubrum sanguinis Christi in baptismo, mersis peccatis et vitiis, deducit in Ecclesiam; ibique eis dat suas leges et sacra. Secunda.

Tertio, sicut Hebræos in deserto aluit manna, et aqua ex petra; ita christianos in Ecclesia alit Eucharistia, aliisque sacramentis et gratiis, ac consolationibus spiritualibus. Tertia.

Quarto, sicut Hebræis in deserto dedit victo- Quarta.

riam contra Amalec, Og, Sehon aliosque hostes; ita christianis in Ecclesia dat victoriam contra dæmones, carnem et mundum.

Quinta. *Quinto,* sicut Hebræos per desertum duce columna ignis per noctem, et nubis per diem, protexit ab æstu et procellis, eosque illuminavit et deduxit in terram promissam : ita christianos in Ecclesia per desertum hujus vitæ deducit, duce Spiritu Sancto, qui in adversis eos illuminat et inflammat, in prosperis protegit et humiles facit, ut securi tendant in terram viventium, promissam in cœlis.

Moraliter, de bono solitudinis. Tropologice, Deus vere pœnitentes deducit ad solitudinem, ibique eos divinis donis exercet et perficit, ubi scilicet separati sunt ab omni sæculi, illecebrarum, et hominum turba et tumultu. Ita Magdalenam separavit a turba, fecitque ut se sequeretur in solitudinem; ac post mortem et resurrectionem deduxit eam in solitudinem, montemque vicinum Massiliæ, ubi in Bauma peccata pristina deflens, cum Christo et angelis versabatur, vitam angelicam magis quam humanam agens. Sane, qui e peccatis emergere, vitamque serio emendare et mutare volunt, necesse est ut a turba declinent, et in solitarium locum, saltem ad tempus se recipiant; ubi et pristina vitia dediscant, et occasiones peccatorum distractionumque declinent; et meditationibus sanctis, piisque exercitiis insistentes, discant qua ratione et modo vitam corrigere debeant; denique ubi a Deo visitentur, illuminentur et corroborentur in hoc melioris vitæ proposito. Nam, ut ait Job cap. IV, 22 : « Ad me dictum est verbum absconditum, et quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus. » Loquitur enim Deus, ait S. Dionysius lib. *De Divin. nom.*, aut per lumen quoddam, aut per inspirationes internas, raro vero per vocem sensibilem. Ut quis ergo eum audiat, recipiat se in solitudinem et silentium, ubi mentem et aures a rebus aliis avulsas introvertat, et ad Deum qui in centro cordis est reflectat : ibi silentem ejus sibilum et susurrum excipiet. Quæ causa movit Carolum V Imperatorem, ut abdicatis tot regnis in solitarium locum se reciperet, ubi liber a curis et turbis, totus sibi et Deo vacaret, atque ad instantem mortem vitamque beatam se compararet, uti reipsa præstitit perstititque usque ad vitæ finem. Quocirca Franciscus Borja, olim sub eo dux Gandiæ, in ejus funere rogatus ut oratione funebri illi parentaret, hoc thema proposuit, Caroloque adaptavit : « Elongavi fugiens, et mansi in solitudine, » ostendens quam pie et sapienter egisset, qui mundum prius reliquisset quam mundus ipsum, quod propediem futurum erat. Novum hoc et orbi nostro sæculo inauditum fuit tanti viri exemplum. Major fuit Carolus in sua eremo quam in imperio : quia major mundo æque ac seipso. Ita noster P. Sacchinus, tom. II *Annal. Societatis Jesu,* ad annum Domini 1558.

Caroli avi sui sensa animi secutus est Philippus III, Hispaniæ rex, moriens hoc anno Domini 1621; licet enim vitam juste, innocenter et pie traduxisset, adeo ut hoc obfirmatum haberet, malle se omnibus regnis privari, quam scienter Deum vel venialiter offendere; tamen in mortis agone penitius rationem regni administrati Deo mox reddendam considerans, et expavescens, in has voces et vota erupit : « Utinam nunquam fuissem rex! utinam annos quos in regno egi exegissem privatus in eremo! utinam vitam solitariam cum Deo duxissem in Thebaide! Quam nunc securius morerer! quam fidentius ad Dei tribunal pergerem! » Ita habet ejus mors typis vulgata, et testantur quotquot ei interfuere. Audit Lot in Sodomorum incendio : « Salva animam tuam : noli respicere post tergum, neque stes in omni circa regione; sed in monte salvum te fac, » *Gen.* XIX. Ita S. Joannes Baptista secessit in desertum, ut ibi verbo et exemplo prædicaret pœnitentiam, eoque ab urbium strepitu sevocans turbas, omnibus inclamabat : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. » Ita Christus Dominus inchoaturus opus suæ prædicationis et nostræ redemptionis, sibi a Patre impositum, a Spiritu Sancto ductus est in desertum, ibique ad illud quadraginta dierum meditatione, oratione et jejunio se comparavit, *Matth.* cap. IV; eodemque prædicaturus turbas eduxit, uti et Apostolos in montem, apicem Evangelii eos docturus, *Matth.* cap. V, 1. Solitudo enim facit mentem quietam, sibi præsentem, collectam, eamque compungit cogitatione rerum cœlestium et æternarum. Ita S. Hieronymus pœnitens abiit in solitudinem Syriæ, et ad illam invitans Heliodorum, epistolam hoc epilogo quasi celeusmate concludit : « O desertum Christi floribus vernans! o solitudo in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas regis magni exstruitur! O eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis, frater, in sæculo qui major es mundo? quamdiu te tectorum umbræ premunt? quamdiu fumosarum urbium carcer includit? » Tertullianus, lib. *De Pallio,* cap. V : « Secessi, inquit, de populo, imo unicum mihi negotium est, nec aliud nunc curo quam ne curem. Via meliore in secessu fruare, quam in promptu, » id est in publico. « Nemo alii nascitur, moriturus sibi. » Ex S. Hieronymo.

S. Basilius, cum S. Gregorio Nazianzeno in eremo orationi et studio sacrarum Litterarum vacans, scripsit tractatum *De Laudibus eremi,* quem sic inchoat : « Solitaria vita cœlestis doctrinæ est schola, ac divinarum artium disciplina. Illic Deus est totum, quod dicitur : via, qua tenditur; totum, per quod ad summæ veritatis notitiam pervenitur. Eremus est paradisus deliciarum, ubi spirant ornamenta virtutum : ibi rosæ charitatis igneo rubore flammescunt; ibi lilia castitatis niveo candore candescunt, cum quibus etiam humilitatis violæ : ibi myrrha mortificationis, non solum carnis; sed, quod gloriosius est, pro- Ex S. Basilio.

priæ voluntatis exundat : et thus assiduæ orationis indesinenter emanat. » Et paulo post : « O eremus sanctarum mentium delectatio, et intimi gustus inexhausta dulcedo! Tu caminus ille Chaldaicus, ubi sancti pueri ferventis incendii vires orationibus reprimunt et exstinguunt. Tu fornax, ubi superni regis vasa formantur, et ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percussa, ac lima salutiferæ correctionis erasa perveniunt. O cella negotiatorum cœlestium apotheca! Felix commercium, ubi terrenis cœlestia, transitoriis mutantur æterna. » Et inferius : « O cella spiritalis exercitii mirabilis officina, in qua humana anima Creatoris sui imaginem in se restaurat, et ad suæ redit originis puritatem. Tu das ut homo mundo corde Deum conspiciat, qui suis obvolutus tenebris, Deum et seipsum prius ignorabat. Tu facis ut homo in mentis arce constitutus, cuncta sub se videat terrena defluere, semetipsum quoque prospiciat in ipsa rerum labentium decursione transire. O cella castrum Dei, turris David, angelorum spectaculum, palæstra fortiter dimicantium! O eremus mors vitiorum, fomes et vita virtutum! Tibi Moyses dedit bis acceptæ legis decalogum. Per te Elias novit Domini pertranseuntis adventum. Per te Elisæus duplicem magistri sortitus est spiritum. Tu scala illa Jacob, quæ homines vehis ad cœlum, et angelos ad humanum deponis auxilium. O vita eremitica, balneum animarum, purgatorium sordidorum! cella nempe est conciliabulum Dei et hominum. » Et sub finem : « O eremus mundi persequentis felix effugium, laborantium quies, mœrentium consolatio, ab æstu sæculi refrigerium, peccandi repudium, reclusio corporum, libertas animarum, exedra gemmarum cœlestium, curia cœlestium senatorum! ubi victor dæmonum, socius efficitur angelorum : exsul mundi, hæres est paradisi; abnegator sui, sectator est Christi. »

Ex S. Bernardo. S. Bernardus, epist. *ad Fratres de monte Dei:* « Cellæ, ait, et cœli habitatio cognatæ sunt; sicut enim cœlum et cella ad invicem videntur habere aliquam cognationem nominis, sic et pietatis. A *celando* enim cœlum et cella nomen habere videntur : et quod celatur in cœlis, hoc et in cellis. Quod quæritur in cœlis, hoc et in cellis. Quidnam est hoc? vacare Deo, frui Deo. Quod cum secundum ordinem pie et fideliter celebratur in cellis, audeo dicere : Sancti angeli Dei cellas habent pro cœlis, et æque delectantur in cellis, ac in cœlis. » Et paulo post : « A cella in cœlum sæpe ascenditur; vix autem unquam a cella in infernum descenditur : quia vix unquam nisi cœlo prædestinatus, in eo usque ad mortem perstitit. » Et inferius : « Cella terra sancta, et locus sanctus est, in qua crebro fidelis anima cum Verbo Dei conjungitur, sponsa sponso sociatur, terrenis cœlestia, humana divinis uniuntur. Siquidem sicut templum sanctum Dei, sic cella est servi Dei. » Et : « In templo enim et in cella divina tractantur, sed crebrius in cella. » Idem, tract. *De Modo bene vivendi ad sororem,* cap. LVIII : « Si, ait, propter Deum in terra vitaveris societatem virorum, per Deum in cœlo habebis societatem angelorum. »

Porro hic secessus maxime quærendus est ei qui deliberat de vitæ statu, dubitatque quem capessere debeat. Docet id S. Bernardus, *epist.* 107, in fine, Thomam præpositum, ut, si cupiat cœli vocem audire, secedat : « Huic, ait, voci Dei tui, dulciori super mel et favum si præparas aurem interiorem, fuge curam exteriorem, ut expedito et vacante interno sensu, dicas et tu cum Samuele : Loquere, Domine, quia audit servus tuus. Vox hæc non sonat in foro, sed nec auditur in publico; secretum consilium, secretum quærit auditum. Auditui tuo gaudium pro certo dabit et lætitiam, si sobria aure perceperis. » Hoc modo se præparabat David, cum dixit : « Audiam quid loquatur in me Dominus, quia loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad cor : » id significans, quod Deus non loquatur iis qui extra cor sunt in res externas effusi, sed iis qui se recipiunt ad interna cogitanda. B. Petrus Damianus, epist. *ad Teuzonem,* ait se quemdam sanctum eremitam consuluisse de se suoque statu, an sibi expediret, scilicet Ecclesiæ et proximis servire in Cardinalatu et Episcopatu Ostiensi; an vero iis abdicatis recipere se ad monasterium, eo quod vitam illam activam sentiret spiritum suum distrahere et minuere, ejusque profectum impedire. Cui eremita : « Quid prodest lucernæ, si aliis luceat, et ipsa se flamma vorax absumat? » Quocirca Petrus, relicto Episcopatu et Cardinalatu, ad suum monasterium rediit, ibique totus suæ saluti et perfectioni vacavit. Hæc enim erat prima ejus vocatio, puta monastica.

Jam vero non sufficit solitudo corporis, si desit solitudo mentis, ad quam illa ducit, si nimirum mens per ea quæ vidit vel audivit, divagetur, totumque mundum cogitando oberret. Deus, inquit S. Bernardus, serm. 40 *in Cant.*, est Spiritus; requirit ergo a nobis solitudinem spiritualem magis quam corporalem : « Sola, inquit, indicitur tibi mentis et spiritus solitudo. Solus es, si non communia cogites, si non affectes præsentia, si despicias quod multi suspiciunt, si fastidias quod omnes desiderant, si jurgia devites, si damna non sentias, si non recorderis injuriarum. Alioquin nec si solus corpore es, solus es. » Et paulo superius docens quomodo anima fiat sponsa Dei : « Omnino, inquit, supra te est angelorum Domino desponsari. Annon supra te, adhærere Deo, atque unum spiritum esse cum eo? Sede itaque solitarius sicut turtur, nihil tibi et turbis : etiam ipsum obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum. O sancta anima! sola esto, ut soli omnium serves teipsam, quem ex omnibus tibi elegisti. Fuge publicum, fuge et ipsos domesticos. An

nescis te verecundum habere sponsum, et qui nequaquam suam velit tibi indulgere præsentiam præsentibus cæteris? Secede ergo, sed mente, non corpore, sed intentione, sed devotione, sed spiritu. »

S. Gregorius, lib. XXX *Moral.* XII, explicans illud *Job* XXXIX, 5 : *Quis dimisit onagrum liberum in solitudinem, et vincula ejus quis solvit?* « Viri, inquit, contemplativi quasi onagri solitudinem mentis inhabitant, et liberi a sæcularium negotiorum tumultibus, Deum sitiunt. Quid enim prodest solitudo corporis, si solitudo defuerit cordis? Itaque bene conversantibus primum solitudo mentis tribuitur, ut exsurgentem intrinsecus strepitum terrenorum desideriorum premant; ut ebullientes ab infimis curas cordis, per superni gratiam restringant amoris, omnesque motus importune se offerentium levium cogitationum, quasi quasdam circumvolantes muscas, ab oculis mentis abigant manu gravitatis, et quoddam sibi cum Domino intra se secretum quærant, ubi cum illo, exteriori cessante strepitu, per interna desideria silenter loquantur. »

Denique scripsit Cornelius Musius, illustris nostro ævo Delphis in Hollandia Christi martyr, carmen doctum in laudem vitæ solitariæ, cui hanc patheticam dat clausulam :

Vive ut vis; sed cum ægrotabis,
Justis lacrymis damnabis
Omnes mundi infulas.
Et cum morti propinquabis,
Tunc, sed sero, provocabis
Ad beatas cellulas.
O beata solitudo,
O sola beatitudo,
Piis secessicolis!
Quam beati candidati,
Qui ad te volant alati,
Porro a mundicolis!

Notatu dignum est quod scribit Joannes Mauburnus abbas Liuriacensis in *Roseto* I, cap. III, sub finem, nimirum varios Ordines variis de causis a primæva sanctitate et splendore decidisse, ut Cluniacenses propter otium, Cistercienses propter negotia nimia ruralia, Præmonstratenses ob nimia Missarum et chori onera; Mendicantes ob nimiam cum sæcularibus familiaritatem, quia nimis se populo immiscuerunt, juxta illud *Psalm.* CV, 35 : « Commixti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum : et factum est illis in scandalum; » Benedictinos ob nimias opes, juxta illud : « Filia amplæ dotationis suffocavit matrem devotæ religionis. » Addit præ cæteris in suo nitore et vigore stetisse Carthusienses ob studium solitudinis et silentii, ac ob strenuam observantiam visitationum. Unde hæc tria carmine complexus ait :

Per tria, si, so, vi, Carthusia permanet in vi (id est vigore).

Si est silentium, *so* solitudo, *vi* visitatio. Episcopus enim, rector, superior, visitans subditos, corrigit eos, si prolapsi sint; si stent integri, vigiles et constantes eos conservat. Silentium et solitudo faciunt, *primo*, ne subditi suas murmurationes et tentationes invicem communicent et affricent; *secundo*, ne mentem terrenis et vanis phantasmatibus, quæ concupiscentiarum sunt excitamenta, impleant; *tertio*, disponunt animum ut satus divinos excipiat. Deus enim hoc suum balsamum non infundit nisi animo libero, puro, et fæcibus terræ secreto, et soli Deo attendenti; hoc enim dignum et justum est. Audi Thomam Theodidactum, lib. I *De Imitat. Christi*, cap. XX : « Dixit quidam : Quoties inter homines fui, minor homo redii. Nemo secure apparet, nisi qui libenter latet. Nemo secure loquitur, nisi qui libenter tacet. Nemo secure præest, nisi qui libenter subest. Qui se abstrahit a notis et amicis, appropinquabit illi Deus cum angelis sanctis. Maximi sanctorum humana consortia, ubi poterant, vitabant, et Deo in secreto vivere eligebant. »

Idipsum gentiles per umbram viderunt, suaserunt, et reipsa præstiterunt. Scipio Africanus, teste Plutarcho in ejus Vita, dicebat « nunquam se minus esse solum, quam cum solus esset; nec unquam minus otiosum, quam cum otiosus esset. » Alius ex adverso aiebat « nunquam se minus hominem esse, quam cum inter homines versaretur. » Ptolemæi, ut habetur in ejus Vita, in prologo *Almagesti*, hæc erat gnome : « Securitas solitudinis dolorem removet, pavor multitudinis consolationem aufert. » Cicero senescens, forensis vitæ pertæsus, Tusculum secessit, ibique philosophatus est, ac Tusculanas quæstiones, quibus alterum Senecam se exhibet, conscripsit. Seneca, epist. 1 *ad Lucilium*, dans ei præcepta honestæ et beatæ vitæ : « Quid tibi, inquit, vitandum præcipue existimes, quæris? Turbam. Nondum enim illi te tuto committeris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur; aliquid ex his quæ fugavi, redit. » Et mox : « Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, imo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. » Et inferius : « Socrati, Catoni et Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset; adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Convictor delicatus paulatim enervat et emollit; vicinus dives cupiditatem irritat; malignus comes quamvis candido et simplici, rubiginem suam affricuit. » Et paulo post : « Recede in teipsum quantum potes : cum his versare qui te meliorem facturi sunt; illos

Ex Gentilibus.

admitte, quos tu potes facere meliores! Mutuo ista fiunt, et homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis. Cui ergo, inquis, ista didici? Tibi didicisti. Democritus ait: Unus mihi pro populo est, et populus pro uno. Alius cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventuræ: Satis, inquit, mihi sunt pauci, satis est unus, satis est nullus. Epicurus cum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. » Et *epistola* 8 « Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a meis. Durius tractandum est corpus, ne animo male pareat. Contemne omnia quæ supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. » Nonne hæc aurea sunt? nonne quot sententiæ, tot margaritæ?

Qui ergo ad vitam solitariam vel monasticam a Deo vocantur, hac solitudine jugiter gaudeant, vitamque angelorum agant in Dei laudibus, ac ea utantur non tantum ad suam, sed et ad aliorum salutem, orando, docendo, concionando, scribendo, etc., pro suo quisque talento. Non enim sibi solis sunt nati, sed et aliis. Atque ea est perfecta contemplatio, quæ in actionem dimanat; hæc enim illam fovet, oblectat, perficit et consummat. Qui vero ad vitam activam destinantur, subinde ad solitudinem hanc se recipiant, mentemque a curarum tumultu revocent, et se sibi reddant, ut interquiescat tam corpus, quam spiritus; utque errata sua multiplicia introspiciant et corrigant; utque Deo se uniant, ab eoque ad cor loquente novum lumen, novas vires et animos hauriant, ad labores vitæ illius molestæ sustinendos, et difficultates omnes fortiter superandas, propter Ecclesiæ et reipublicæ publicum bonum.

Memorabilis hac in re fuit Thomas a Kempis, auctor libri *De Imitatione Christi*, anno Domini 1441, qui inter fratres sui Ordinis occupatus, cum iisque colloquens, quoties sentiebat cœlestis sponsi vocem et inspirationem, se quasi sponsam ad colloquium evocantem, humiliter, sed libere fratribus valedicens et secedens, aiebat: « Charissimi fratres, oportet me secedere: est enim qui in cella me exspectat. » Illico ergo in cellam se proripiens, devote instar Samuelis inquiebat: « Loquere, Domine, quia audit servus tuus. » Ita habet ejus Vita a viro gravi ipsi coævo conscripta. Lege cap. XX, lib. I, et videbis profunda ejus sensa de amore solitudinis et silentii, ac asseres eum in cella ex Dei instinctu hausisse illum cœlestem spiritum, quem ipse cuique ejus libellum legenti jugiter exhalat et afflat. Denique Hugo de S. Victore, lib. IV *De Arca Noe*, cap. IV: « Scrutemur, ait, Scripturas, et inveniemus vix aut nunquam Deum locutum fuisse in multitudine; sed quotiescumque innotescere voluit aliquid hominibus, non gentibus et populis, sed vel singulis, vel admodum paucis, et a communi hominum frequentia segregatis, vel per nocturna silentia, vel in campis et solitudinibus, et montibus et vallibus se manifestavit. Sic locutus est cum Noe, cum Abraham, cum Isaac, cum Jacob, et Mose, Samuele, David et omnibus Prophetis. » Ac paulo post: « Quid est quod semper loquitur in secreto Deus, nisi quod nos ad secretum vocat? Et quid quod cum paucis loquitur, nisi ut nos colligat sive uniat? »

ET LOQUAR AD COR EJUS. — Sensus est *primo, q. d.* Loquar ei interius, non exterius; loquar ei in mente et voluntate, non in aure, ingerendo ei suæ ingratitudinis et peccatorum pudorem, terrorem, odium, ac spem veniæ, et desiderium et amorem melioris vitæ; ut ad sponsum suum Deum pœnitens redeat.

Secundo, q. d. Cor ejus verbis meis mulcebo, flectam, et ad me meique amorem et cultum convertam. Unde Leo Hebræus vertit: « Loquar in cor ejus » Hoc est quod ait *Ezech.* cap. XXXVI, 26: « Dabo vobis cor novum et spiritum novum. » Vide ibi dicta.

Tertio, ex Hebræo proprie vertas: *Loquar secundum cor*, id est affectum *ejus, q. d.* Alloquar eum blandis verbis et plenis consolatione, quasi sponsus sponsam ad me revertentem; quibus ejus cor, id est amorem et affectum, lactabo, ut præcessit, mulcebo, et ad me rapiam. Sicut Isaias cap XL, vers. 2, ait: « Loquimini ad cor Jerusalem, » id est *consolamini eam*, uti præcessit. Unde Syrus vertit, *demulcebo cor illius*; Arabicus: *Loquar in corde ejus, et detrimentum non ingredietur intellectum illius*, uti fit ab amasiis carnalibus et fallacibus. Sic *Genes.* XXXIV, 3, de Sichem consolante Dinam a se violatam dicitur: « Tristemque delinivit blanditiis, » Hebraice, *locutus est ad cor puellæ.* Sic Booz consolatus est Ruth: « Et locutus est ad cor ejus, » *Ruth* II, 13. Fecit hoc Deus Synagogæ per Esdram, ut patet lib. II, cap. VIII, 10, ubi Esdras legens populo legem, illi flenti dixit: « Ite, comedite pinguia, et bibite mulsum, etc., quia sanctus dies Domini est, et nolite contristari; gaudium enim Domini est fortitudo nostra. » Sed maxime fecit id Ecclesiæ per Christum et Apostolos, præsertim in Pentecoste mittendo Spiritum Sanctum quasi paracletum, id est consolatorem fidelium; in quo, ut ait Apostolus *Rom.* VIII: « Clamamus: Abba Pater. » Unde ipse hoc spiritu plenus et exsultans, in omnibus suis laboribus et tribulationibus jubilabat dicens: « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Et cap. XII, 9: « Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi: propter quod placeo mihi in infir-

mitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum. » Ita Deus eremitas in sua austera vita, Magdalenam et pœnitentes in suis lacrymis, martyres in tormentis consolatus est; adeo ut illa omnibus epulis præferrent. Hoc est quod ait Isaias cap. x, vers. 27 : « Computrescet jugum a facie olei ! » Vide ibi dicta.

Mystice, loquitur Deus ad cor sanctorum, qui se totos illi despondent, imo consecrant, dum student illi per omnia placere, illi jugiter inhærere, cum illo ambulare et colloqui. His enim præsentem se sistit quasi sponsus, loquitur, erudit, consolatur : « Quo præsente, » ait Richardus Victorinus *in Cantica* (explicans illud cap. III, 4: *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*), « innovatur anima, et quasi ei adhærens sentit interni gustus dulcedinem, intelligentiam spiritualem, fidei illuminationem, spei augmentum, charitatis incentivum, compassionis affectum, justitiæ zelum, delectationem virtutum. Habet in oratione cum Deo familiare colloquium, audiri se sentiens, et plerumque exaudiri, facie ad faciem cum Deo loquens, et audiens quid loquatur in ea Dominus Deus, in oratione Deum cogens, et interdum convincens. » Ecce hæc loquitur ad cor sponsæ sponsus, facitque eam loqui, ut ei postulanti eadem largiatur.

Idem docet S. Bernardus serm. 57 et 58 *in Cant.*, ubi explicans illud : « En dilectus meus loquitur mihi : Surge, propera, amica mea, » ait Deum in anima devota loqui humilitatem, patientiam, fraternam charitatem, obedientiam, pacem, mortificationem vitiorum, compunctionem omnemque sanctimoniam. « Porro, inquit, hoc igne consumpta omni labe peccati, et rubigine vitiorum, si jam emundata ac serenata conscientia, sequatur subita quædam atque insolita latitudo mentis, et infusio luminis illuminantis intellectum, vel ad scientiam Scripturarum, vel ad mysteriorum notitiam, quorum alterum propter nos oblectandos, alterum propter proximos ædificandos reor dari, oculus procul dubio respicientis est iste, educens quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem. » Subdit sponsum hortari sponsam, id est viros perfectos ad regimen imperfectorum, ut ex eis vitia exstirpent et virtutes inserant, dicendo : « Surge, propera, amica mea. » Idem, *serm.* 74 : « Vivum, ait, et efficax est Dei verbum, moxque ut intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, movit et mollivit et vulneravit cor meum, quoniam durum lapideumque erat, et male sanum. Cœpit quoque evellere et destruere, ædificare et plantare, rigare arida, tenebrosa illuminare, clausa reserare, frigida inflammare, nec non et mittere prava in directa, et aspera in vias planas, ita ut benediceret anima mea Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus. »

15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco. — Vers. 15.
Ita et Chaldæus, qui proinde in Hebræo legit cum Nostro כרמיה *koremeha*, id est vinitores ejus. Jam aliis punctis legunt כרמיה *kerameha*, id est vineas ejus : unde et Septuaginta vertunt, *possessiones ejus*, *q. d.* Vineta quæ in terra Chanaan *eodem loco*, puta in solitudine, de qua præcessit, incipiunt; quæque Israelitis abstulerunt Assyrii, vers. 12, restituam eis ibidem. Ita Vatablus. Et mystice, per Christum restituam eis gratiam et dona Spiritus Sancti, qui est pignus hæreditatis æternæ, *Ephes.* I, 23. Hæ enim sunt vineæ, quas fideles hic possident inchoate, sed plane possessuri sunt in cœlo. Ita Arias. Verum eodem redit sensus, sive *vineas* legas, sive *vinitores* : ubi enim est vinea, ibi est et vinitor, et vice versa. Quocirca Sanchez censet hic alludi ad ritus nuptiales, in quibus dos sponsæ data, erat dotalis ager : ita enim Deum hic suæ sponsæ, puta Synagogæ, in dotem dare vineam fertilissimam Engaddi : illam enim vel eamdem, vel vicinam esse valli Achor. Unde eo alludi *Cantic.* I, 13 : « Dilectus meus in vineis Engaddi. » Et *Cantic.* VIII, 11 : « Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos; » hebraice, *in Baal hamon*. Idem enim videtur locus qui hic vocatur *Vallis Achor*, et ibi *Engaddi*, ac *Baal hamon*. Vallis Achor hic ergo præ cæteris Judææ locis meminit Osee, quia hæc fuit velut prima dos a Deo data Synagogæ, per quam quasi accepit spem et arrham totius Chananææ brevi possidendæ.

Aptius tamen Noster legit, *koremeha*, id est vinitores ejus : vinea enim Dei erat olim Synagoga, nunc est Ecclesia, ut patet *Isaiæ* V, 7 : « Vinea Domini exercituum domus Israel est. » Et *Matth.* XXI, 33, vinitores sunt Prophetæ et Apostoli. Unde Chaldæus vertit : *Constituam ei inde gubernatores ejus*. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut olim vineæ meæ, id est Synagogæ, puta Israeli exeunti ex Ægypto dedi curatores et cultores, puta Mosen, Josue et Aaron; ita postea eidem redeunti ex Assyria et ex Babylone dabo similes, puta Esdram, Nehemiam, Aggæum, Malachiam, etc.; ac tempore Christi dabo ei Apostolos, Evangelistas, aliosque pastores et doctores, qui primi erunt « ex eodem loco, » puta oriundi ex Israele æque ac Moses, Esdras, etc.; nam postea eorum successores erunt alieni et peregrini, uti prædicit Isaias cap. LXI, 5, puta gentiles conversi ad Christum; cum scilicet Ecclesia per gentes sparsa et propagata fuerit. Hi ergo erunt vinitores maxime seduli et strenui, qui assidue Ecclesiam, puta fideles, custodient, dirigent, corrigent; excitabunt, ut fructus bonorum operum, quibus vitam æternam mereantur, proferant, perinde ac vinitores vineam solent plantare, dirigere, putare, ablaqueare, etc., ut uvarum copiam proferat. Ita S. Hieronymus, Emmanuel, Mariana et alii passim. Moraliter discant hic pastores et prælati se esse vinitores suæ parochiæ vel diœceseos, illam-

que tanta cura et assiduitate excolere debere, quanta vinitor excolit vineam.

Et vallem Achor ad aperiendam spem. — Vallis Achor sita est juxta Jericho : dicta est *Achor*, id est turbationis, eo quod Hebræis duce Josue ingredientibus terram promissam, ob sacrilegium Achan, ibidem Israel turbatus sit et cæsus ab hostibus. Nam Josue, cap. VII, 25, dixit ad Achan : « Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac, indeque vocatum est nomen loci illius, Vallis Achor usque hodie. » Erat hæc vallis amœna, compascua et fecunda, ut patet *Isaiæ* LXV, 10. Unde Israel ingrediens in Chanaan, in ea primum ex longa quadraginta annorum peregrinatione conquievit, seque refecit et recreavit.

Vallis Achor aperit spem, quomodo? Pro *ad aperiendam spem*, hebraice est *ad*, vel *in ostium spei*, ut vertit Vatablus, Pagninus, R. David et alii. Sic Latini dicunt, *aperire fores amicitiæ*, cum cui ad eam aditum vel occasionem præbent. Theodotion vertit : *Ad aperiendam* ὑπομονήν, id est *sustinentiam* et *exspectationem ejus*. Hebræum enim תקוה *ticva* significat filum, lineam et extensionem, indeque per metaphoram longam spem et exspectationem : spes enim est quasi linea, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat. Hoc spectasse videtur Chaldæus dum vertit, *ad delicias animæ*. Anima enim, rem speratam adipiscens, ea deliciatur. Mirum est Septuaginta et Syrum vertere, *ad aperiendam intelligentiam*, vel, ut Syrus, *sensum suum*; quod tamen Theodoretus et Theophylactus congrue sic exponunt, *q. d.* Sicut ex pœna Achan et conturbatione Israel in valle Achor, ob furtum Achan, intellexit et didicit Israel timere Deum, ejusque plagas et vindictam; ita pariter ex captivitate Babylonica didicit eumdem revereri, eique obedire; multo magis exinde christiani timent Christum, ejusque legi parent, ne in vallem Achor, id est perturbationis et gehennæ, ubi nullus est ordo, sed sempiternus horror inhabitat, detrudantur, sicut Achan in valle Achor lapidatus et combustus est. Ita moraliter ex adversis eruditur anima, et devenit ad consolationem speratam.

Porro nostræ versionis multiplex est sensus. *Primo*, a Castro explicat, *q. d.* Sicut in valle fertilissima, quæ postea a peccato et punitione Achan, dicta est Achor, Israel ex longo itinere recreatus est, et uberrimos terræ promissæ fructus prælibare et gustare incœpit; indeque intellexit quanta esset totius terræ illius ubertas, eamque certa spe concepit et quasi devoravit; ita pariter eadem vallis Achor, prima eidem ex Babylone redeunti occurret, in qua requiescat, et primitias fructuum terræ cum gaudio prælibet : ac tempore Christi Israelitis ex captivitate diaboli redeuntibus, et ingressis terram Evangelicam prima occurret eadem vallis, puta Ecclesia Hierosolymitana, omni virtutum genere florens : indeque aperietur janua spei, simili modo totum orbem subjiciendi Christo et Evangelio, ex eoque uberrimos virtutum fructus colligendi. Nam ex ubertate vallis illius, tanquam ex ungue leonem, et ex filo glomum eruerunt, collegerunt et intellexerunt ubertatem terræ reliquæ, quam involute cognoverant et sperabant. Unde Chaldæus vertit : *Vallem Achor, ad delicias animæ.* Illas enim gustarunt primi christiani, qui cum Apostolis primitias spiritus hauserunt. Idem experiuntur qui vitam malam in bonam, aut bonam in meliorem et perfectiorem commutant : sentiunt enim miram animæ quietem, suavitatem, consolationem; ac ex illa conjiciunt longe majorem sentire eos qui provecti sunt; et maximam, qui post luctam in cœlis coronantur; « ubi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas, » ait S. Augustinus, *Enchir.* XXIII, ex quo spem concipiant idem sibi eventurum, si perseverent.

Hic sensus appositus est; sed non plenus, nec adæquatus : non enim explicat, nec applicat cur hæc vallis dicatur Achor : in voce enim *Achor* magna est emphasis, uti omnes interpretes docent. Quocirca

Secundo, Vatablus putat hic esse antithesin vallis Achor et Ecclesiæ, *q. d.* Non erit in ista mutatione, puta in Ecclesiæ fundatione, tale initium, quale fuit in ingressu terræ sanctæ : illic enim fuit turbatio; hic, nempe initio Ecclesiæ, læta et prospera erunt omnia.

Tertio, optime S. Hieronymus, quem sequuntur Haymo, Rupertus, Lyranus, Ribera et alii, censent hic alludi ad factum Josue, qui Achan sacrilegum occidit, omniaque quæ ejus erant, igne consumpsit; indeque potitus est urbe Hai totaque Chananæa. Significat ergo quod « in prima Israelis victoria, inquit S. Hieronymus, mœror in gaudium commutatus sit : ibique aperta est spes, ubi fuerat desperatio; ut punitis his qui peccavere in Christo, et commisere sacrilegium, salventur ex eis qui blasphemantes Judæos fuerint detestati, et quantum in se est, interfecerint, » *q. d.* Olim in valle Achor punito Achan conturbatio in quietem, et in spem conversa est desperatio Israelis. Ita et tempore Christi punientur Judæi sacrilegi et Christicidæ; tumque salutis spem concipient veri Israelitæ, qui eorum incredulitatem et scelus fuerint detestati; et quantum in se est, sustulerint : Josue enim fuit typus Jesu Christi; Achan, Judæorum incredulorum; vallis Achor, Judææ et Jerusalem. Quocirca Beda, et ex eo Haymo : « Sicut, inquit, occiso Achan populi perturbatore, omnis Israel spem concepit hostes suos devincendi, eorumque urbes capiendi; ita destructa Jerusalem per Romanos, Apostolis cæterisque credentibus aperta est spes victoriæ de universo mundo reportandæ, » ut scilicet gentes subjicerentur Christo et Ecclesiæ.

Moraliter hic significatur *primo*, Ecclesiam ob scelera impiorum, præsertim sacrilegorum, pu-

niri et turbari; ideoque illam impios plectere et expellere debere, tumque fore ei omnia prospera: sic enim punito Achan, Israel habuit maximas victorias contra Chananæos. Sic ergo ait S. Augustinus, Quæst. VIII *in libr. Josue*: « Disciplina sancitur, ut non se solum quisque curet in populo, sed invicem adhibeant diligentiam, et tanquam unius corporis et unius hominis, alia pro aliis sint membra sollicita. » Sicut enim manu furis peccante et furante, totum ejus corpus plectitur: ita fit et in corpore politico, puta in Ecclesia, ut scilicet Deus eam castiget ob membrorum, id est fidelium paucorum, et subinde unius enormia peccata. Vallis ergo Achor est vallis justitiæ et vindictæ, ac consequenter spei.

Secundo, hic docemur pœnitentiam aperire ostium spei et salutis: pœnitentia enim est vallis Achor, qua mens timore Dei percellitur. Nam, ut ait Albertus et Dionysius: « Interfecto Achan, debilitas populi versa est in fortitudinem, paupertas in abundantiam, tristitia in gaudium, et hæc omnia in valle pœnitentiæ seu contritionis promittuntur: in ea enim aperitur ex perceptione præsentium bonorum spes futurorum. »

Tertio, discimus hic Deum permittere Ecclesiam et fideles tentari, vexari, turbari extreme, et ad restim quasi adigi; tuncque si ipsi in spe, et invocatione Dei persistant, celerem et admirabilem afferre opem: vallis enim Achor est humiliatio et tribulatio, quæ est janua spei. Ita Christo crucifixo et occiso, turbati sunt Apostoli et Ecclesia, illaque videbatur peritura, sed mox tertio die Christus resurgens, eam in miram lætitiam et spem erexit. Ita sub Diocletiano summa erat fidelium persecutio: juraverat enim ipse se illos exstirpaturum, aut imperium depositurum, quod proinde de facto deposuit; et ecce subito Deus affuit, ac per Constantinum Ecclesiæ libertatem et triumphum dedit. Idem passim in particularibus Ecclesiis, congregationibus, Ordinibus et fidelibus quibusque semper fuit, et etiamnum est videre. Qui ergo est in valle Achor, id est in turbatione, tentatione et persecutione, stet in fiducia Dei, sciatque certo vicinam esse consolationem, Deumque mox aperturum ostium spei et salutis. Hoc est Dei paradoxum: « Vallis Achor aperit ostium spei, » nimirum desperatio (res desperata) parit spem, turbatio quietem, tentatio gaudium, tribulatio coronam, lucta triumphum. Sic sæpe desperatio victis est stimulus et causa victoriæ. Hinc ait Abner ad Joab in conflictu nimis se suosque urgentem: « An ignoras quod periculosa sit desperatio? » II *Reg.* I. Hinc illud in præliis aureum præceptum: « Hosti fugienti aureum sterne pontem. » Qui enim desperant de vita et salute, extrema tentant, et in rabiem acti, ne inulti moriantur, victores secum in exitium trahunt. Talibus enim « una in audacia est spes salutis, » ait Tacitus, lib. IV.

Unde Ovidius, libro III *De Ponto*, eleg. VII:

> Proximus huic gradus est bene desperare salutem,
> Seque semel vera scisse perisse fide.

Et Seneca in *Medea*:

> Qui nihil potest sperare, desperet nihil.

Et alius:

> Unica spes victis est desperare salutem.

Vere Triverius, *apophtheg.* 50: « Qui in summo, ait, periculo omnem liberationis spem abjicit, Deum cum malo duce comparat, qui militis oblectatur interitu, aut exercitum in præcipitio collocat. »

Quocirca abbas Isidorus apud Sophronium, in *Prato spirit.* cap. CX, dicebat: « Dæmonum opus est ut, cum animam in peccatum dejecerint, tunc nos in desperationem præcipitent, ut perfecte nos perdant; semper enim dæmones dicunt animæ: Quando morietur et peribit nomen ejus? At pœnitens e contra clamabit: Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. Ipsi impudentes rursum clamant: Transmigra in montem sicut passer. Idcirco et nos ad illos dicere debemus: Nam et ipse Deus meus et salvator meus, adjutor meus, non emigrabo. »

Idem Isidorus dæmoni suggerenti ei desperationem, ac dicenti: « Quoniam post hæc omnia iturus es in tormenta, » respondebat: « Quamvis ego in tormenta mittar, tamen vos subtus me invenio, » teste Ruffino in *Vitis Patr.*, lib. III, num. 101, qui similia refert, num. 102 et seq.

Porro causa cur Deus suos permittat ad extrema adigi, est, ut plane diffidant sibi omnique opi creatæ, ac toti fidant Deo, in eumque se totos conjiciant; quod dum faciunt, non potest non succurrere. Ipse enim promisit dicens: « Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum, » *Psalm.* XC, 14. Hoc est quod Propheta ait ad Josaphat regem hostibus circumsessum, II *Paral.* XX, 15: « Nolite timere, nec paveatis hanc multitudinem; non est enim vestra pugna, sed Dei. Non eritis vos qui dimicabitis, sed tantummodo confidenter state, et videbitis auxilium Domini super vos. » Sic et Moses, Hebræos a Pharaone cinctos ac pavidos animans, ait *Exodi* XIV, 13: « Nolite timere: state et videte magnalia Domini, quæ facturus est hodie. Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis. » Hoc est quod canit Psaltes, *Psalm.* XXI, 5: « In te speraverunt patres nostri: speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi. » Et Ecclesiasticus cap. II, 11: « Respicite, filii, nationes hominum, et scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est. » Et Job, XIII, 15: « Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo, » *q. d.* Dum spiro spero, et vivens et moriens spero in Deo meo. Et Josue cæsus ab hostibus, cap. VII, 9: « Quid facies, ait, nomini tuo magno? » Et Psal-

tes rursum, *Psalm.* CXIII, 9 : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. » Idem securus et exsultans in Deo : « Dominus, ait, illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? » *Psalm.* XXVI, 1. Vide sequentia. Hoc est quod Græci dicunt : Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς ; et Latini : « Deus ex machina, Deus ex improviso apparens. » Et Euripides in *Oreste* : « Apollo in mediis tumultibus apparens, res turbatissima subite componit. » Sic Priamus apud Homerum, *Iliade* ω :

Numen adhuc aliquod dextram mi obtendit amicam.

Et adagium vetus :

Adhuc aliquis deus respicit nos.

Allegorice Leo Castrius (licet ipse id putet esse litterale) : Vallis Achor, id est passio et turbatio Christi, ac nominatim vallis Getsemani, ubi orans captus est Christus, turbatique sunt et fugerunt Apostoli, facta est credentibus spes et janua vitæ æternæ : per illam enim redempti et salvati sumus.

ET CANET IBI JUXTA DIES JUVENTUTIS SUÆ. — Septuaginta et Syrus : *Et humiliabitur ibi*; Symmachus : *Et affligetur ibi*; Theodotion : *Respondebit ei*; Aquila : *Et audiet*; Chaldæus : *Dedent sese ibi verbo meo*; Noster, Vatablus et alii melius vertunt : « Et canet ibi; » licet enim Hebræum ענה *ana* et humiliari, et affligi, et respondere, et audire et canere significet; et licet Israel in Ægypto a Pharaone afflictus sit : tamen hic non agitur de afflictione, sed de liberatione, et ob eam lætitia et cantu, *q. d.* Sicut olim Synagoga Israelis liberata a Pharaone merso in mari Rubro, cecinit alternis choris Deo carmen eucharisticum dicens : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem projecit in mare, » *Exod.* XV; ita pariter canet, cum ex Assyria et ex Babylone liberata a Cyro redibit in patriam; ac multo magis cum e captivitate peccati et diaboli liberata a Christo redibit in Ecclesiam, ut tendat in patriam et Jerusalem cœlestem : canet, inquam, quasi alternis choris, his præcinentibus, aliis succinentibus, tanquam exsultans de tanto dono, tripudians et triumphans. Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii. Simili modo anagogice Beati in cœlo qui mare hujus sæculi feliciter quasi victores transierunt, canunt canticum Mosis et Agni, *Apoc.* XV, 3.

Nota : « Dies juventutis » Synagogæ vocat tempus Mosis, quo illa recens nata, evocata a Deo ex Ægypto, et educta per Mosen, lætabunda cecinit, gratiasque egit Deo, *Exodi* XV; unde explicans subdit : « Et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. » Vox enim *et* est διηγητικὴ, idemque valet quod *id est.*

Vers. 16. 16. ET ERIT IN DIE ILLA, AIT DOMINUS : VOCABIT ME, VIR MEUS, ET NON VOCABIT ME ULTRA, BAALI. — Ita legendum cum Hebræo, Romanis et Septuaginta, non *Baalim.* Nota : *Baali* idem est quod dominus meus, habens vel possidens me, maritus meus. Et sic vocabant uxores Hebrææ maritos suos, dicentes : *Baali*, id est domine et marite mi, peto hoc vel illud abs te; unde idem est *Baali* quod אישי *isci*, id est vir meus : quo sensu Arabicus vertit : *Vocabunt me Baali, et non Baalim.* Verum quia Baal in plurali addita littera *m*, puta Baalim, significat deos et idola, et quia Baal, sive Bel, et Belus, deus erat gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, et ad ejus exstirpationem, nomen hoc abolet Deus, « ne, dum Israel aliud loquitur, alterius recordetur; et virum nominans idolum cogitet, » ait S. Hieronymus, *q. d.* Esto sim vester Baal, id est dominus et maritus : nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar esse Baal, vel Baalim, id est deus Chaldæorum, Tyriorum et aliarum gentium. Simile esset si diceret : Nolo a vobis vocari Jehova, vel Jova (uti Calvinus, Castalion et alii Novantes vertunt vocantque Deum), ne me Jovem æstimetis, *q. d.* Israelitæ Babylone redeuntes, et multo magis credentes in Christum, adeo Baalim, id est idola, detestabuntur, ut nec nominare ea velint, nec memores eorum futuri sint per labia sua. Ita Rupertus, Haymo, Dionysius, Vatablus, Emmanuel et alii. Unde Syrus vertit : *Vocabit me, Vir meus, et non, Baal meus.*

Aliter R. Salomon, Lyranus, Leo Castrius, Mariana, Isidorus et Arias exponunt, *q. d.* Israel in lege nova compellabit me *Isci*, id est Vir meus, quod amoris est nomen : sponsum enim amantissimum significat; non Baali, quod timoris et dominatus est nomen : Baal enim significat herum, sive dominum imperiosum, uxori et aliis herili jure dominantem. Sic Augustus Cæsar noluit vocari Dominus, eo quod domini ad servos referantur, ut tyranni, non ut reges in subditos, qui eis sint id quod est pastor ovibus. Dominus enim et servus correlativa sunt. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom.* VIII, 15 : « Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. » Judæis ergo Deus fuit Baal, id est Dominus : Christianis est *isç*, id est vir et sponsus. Verum priorem sensum exigit id quod sequitur : « Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum. » Potest tamen hic secundus sensus ut accessorius et allusivus admitti. Ad varia enim alludunt hebrææ voces.

Unde voce *isci*, id est vir meus, allusio esse potest ad אש *esç*, id est ignis, *q. d.* Deum invocabis nomine *Isci*, id est Vir meus, quasi *esci*, id est ignis meus, amor meus; Deus enim noster ignis consumens est, totus amor, totus ardor : ardet enim amore nostri. Quocirca Hebræi dicunt virum vocari *isç*, ab אש *esç*, id est ignis, eo quod calidæ sit naturæ et igneæ complexionis, cum femina sit aqueæ et phlegmaticæ. Ita in Pentecoste Deus ostendit se esse *esci*, id est ignem nostrum, quando in specie ignis et linguarum

ignearum descendit in Apostolos, eisque dedit cor igneum et linguam igneam.

arto. Alii, ut Forsterus, censent virum dici hebraice *isç,* a verbo יש *iesç,* id est *est,* vel *existit;* eo quod vir prior sit essentia seu existentia femina; femina enim ex viri costa formata est, indeque dicta est אשה *isça,* quasi virago, aut potius vira a viro. Utut est, sicut Latinis vir dicitur a *virtute,* Græcis ἀνὴρ ab ἀνδρείας, id est *fortitudine;* ita Hebræis *isç* significat virum, qui ætate, auctoritate, dignitate, virtute, robore, judicio et gloria non tantum feminis, sed et juvenibus, omnibusque plebeiis præstat et anteponitur. Vir ergo idem est quod virilis, præstans, illustris. Sicut ergo homo dicitur *Adam* ab *adama,* quasi terrenus a terra, luteus a luto, et אנוש *enosc* ab infirmitate, quasi desperatæ vitæ, et brevi moriturus : ita ex adverso dicitur *isç* a robore, præstantia, virtute. Quocirca apposite hic jubet Deus se a Synagoga vocari *isç,* utpote qui omnibus rebus præstet et tempore, et dignitate, et potentia, et providentia. Ipsius enim nomen est Jehova, sive : « Ego sum qui sum. » Et : « Qui erat, et qui est, et qui venturus est, » *Apoc.* I, 4. Et sic apposite opponitur Baalim, id est idolis, quæ non habent esse verum, sed fictum; suntque dii non veri, sed mendaces : « Idolum » enim « nihil est in mundo, » ait Apostolus I *Cor.* VIII, 4. Vide ibi dicta.

Et percutiam cum eis foedus in die illa, cum bestia agri. — Pro *cum eis* Hebræus et Septuaginta habent *eis.* Unde S. Hieronymus in *Comment.* legit : *Percutiam fœdus inter eos et bestias.* Loquitur de Synagoga sive Israele nunc in singulari, nunc in plurali : quia in populo sunt multi. Theodoretus et Theophylactus putant hæc præstita Israelitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus et pacem habuerunt cum bestiis, id est cum barbaris, puta cum Persis, Græcis et Romanis : item proprie cum bestiis, inquit Theophylactus, quia Deus effecit ut feræ et bestiæ fruges eorum non consumerent aut læderent. Verum hæc levia et exilia fuerunt : quare plenius et perfectius hæc eis præstita sunt per Christum.

Ubi nota : Symbolice hic *bestiæ* significant homines barbaros et truces : *volucres* significant timidos et ambitiosos : *reptilia* denotant vafros et ventri deditos, *q. d.* Hi omnes per Christum et Apostolos contrariis virtutibus exculti et mansuefacti, pacem inibunt et colent tam cum Deo, quam inter se. Hoc est quod prædixit Isaias cap. XI, 6 : « Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit, » etc. Hinc et S. Petrus, *Act.* X, 13, mittendus ad Cornelium aliosque gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, serpentibus et volatilibus, audiitque : « Occide, et manduca : » ex quo intellexit gentibus esse prædicandum Evangelium, easque convertendas ad Christum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Albertus, Hugo, Vatablus, Ribera et alii. Vide dicta *Isaiæ* XXIV.

Insuper Apostoli aliique nonnulli illustres Sancti, ut S. Antonius, Franciscus, vere et proprie acceperunt a Christo potestatem in serpentes, scorpiones, pisces, aves et bestias terræ, *Lucæ* X, 9. Ita Rupertus, Isidorus et Arias. Verum hoc paucorum fuit privilegium : prius vero omnibus fidelibus est commune. Prior ergo sensus est genuinus et plenus.

19. Et sponsabo te mihi in sempiternum, — *q. d.* Vers. 19. Israelem olim ob adulteria, id est idololatriam, repudiavi, et Assyriis in prædam dedi; at jam Babylone reduces, et longe magis tempore Christi veros Israelitas, eos scilicet qui ex Israele et ex gentibus ab infidelitate et impietate convertentur, credentque in Christum, adsciscam mihi in sponsam, puta in Ecclesiam, quam nunquam repudiabo, sed mihi copulabo in æternum; ideoque ut sponsalia hæc et connubium confirmem sanciamque in æternum, dotem ei excellentem et multiplicem dabo, qua exornata non possit non mihi jugiter placere, ut eam cogar semper amare et ut conjugem retinere. Dotes hæ sunt justitia, judicium, misericordia et fides. Recte Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Arias et alii passim ex τὸ *in sempiternum* inferunt hic agi de Ecclesia Christi; nam Synagoga est repudiata, et esse desiit. Sensus ergo est, *q. d.* Synagogam mihi desponsabo usque ad Christum, tuncque per Christum vertam eam in Ecclesiam, quæ erit mihi sponsa æterna. Hinc patet Ecclesiam nunquam in fide defecisse, nec posse deficere.

Et sponsabo te mihi in justitia et judicio. — *Primo,* Sanchez explicat, *q. d.* Regam te, et in officio (hoc enim est justitia et judicium) continebo, ac vivendi leges præscribam, quasi maritus uxori, quomodo filia in officio continetur a patre, a quo leges accipit, quas sequatur, utpote qui illius pudori et honori consulit, deque rebus omnibus necessariis providet. Cui per patrium nomen ac potestatem licet admonere libere, atque etiam severe, si quando in eo quod jus exigit conjugale, peccaverit. Maritus enim succedit in locum patris, quem sponsa relinquit; ut totum amorem et studium in maritum transferat. Unde *Jerem.* III, 4, a Deo sponso audit Synagoga : « Amodo voca me, Pater meus, dux virginitatis meæ. » Hæc ergo est mutua inter sponsum et sponsam justitia, sive officium. Rursum, *q. d.* Justificando te et judicando, sive vindicando te in sponsam accipiam. *Justitia* enim hic, *primo,* significat justificationem Ecclesiæ et fidelium, qua Deus eis infundit justitiam, id est gratiam, charitatem cæterasque virtutes, quibus abolentur peccata, et constituuntur justi gratique Deo, Deique filii et hæredes; imo uxores et sponsæ, ut hic ait Propheta. *Judicium* significat jus et sententiam judicialem, quam pro Ecclesia tulit Deus contra diabolum, qui ut tyrannus eam injuste possidebat, eique dominabatur. *Secundo, justitia* et *judicium* cum junguntur in Scriptura, signifi-

cant duas partes, sive duo officia justi judicis et judicii. Judex enim per justitiam justos defendit, eisque dat et conservat, id quod est ipsorum; per judicium vero judicat et condemnat impios, qui justos injuste vexant et persequuntur, *q. d.* Ego te, o Ecclesia, o sponsa, te tuaque semper tuebor, ego hostes et persecutores tuos puniam et disperdam.

Et in misericordia et in miserationibus. — Est hendiadys, *q. d.* In misericordia summæ miserationis, in misericordia maxima, utpote profecta ex intimis visceribus, et ex viscerali commiseratione; hanc enim significat hebræum רחמים *rachamim.* Est hæc secunda arrha et dos sponsæ, qua Deus eam in æternum sibi despondet; nimirum intima miseratio et summa misericordia illi a Deo exhibita, et jugiter exhibenda. Hoc est quod ait Paulus *Tit.* III, 5 : « Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum. » Hæc sunt viscera misericordiæ Dei, quæ in nos effudit per Christum, *Luc.* I, 78.

Vers. 20. 20. Et sponsabo te mihi in fide. — Tertia dos sponsæ est fides; unde tertio repetit τὸ *sponsabo,* ut certam, plenam, perfectam, et in æternum duraturam desponsationem sanciat et significet. Quocirca Chaldæus vertit : *Consolidabo et stabiliam sedem meam in te.* Sicut enim in matrimonio est mutua corporum traditio, ita hic sponsa se tradit Deo, ac vicissim Deus se tradit sponsæ, ut in ea thronum sibi æternum constituat, in quo quasi rex et judex habitet et sedeat, ac judicium exerceat justos tuendo, impios puniendo. Unde thronus hic Dei quatuor virtutibus quasi columnis fulcitur : nimirum justitia, judicio, misericordia et fide. Sic *Psalm.* LXXXVIII, 15 : « Justitia et judicium præparatio (id est fulcimentum : hoc enim significat hebræum מכון *mechon*) sedis tuæ. » Et *Proverb.* XX, 28 : « Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus.» Porro fides hæc in Deo est fidelitas et constantia in promissis, quæ in Scriptura vocatur *veritas.* Per hanc enim Deus sponsæ assecurat nuptias has cum illa fore perpetuas, nec ullo repudio divellendas. Ita a Castro. In sponsa vero accipi potest, tum eadem fidelitas, qua sponsa se fidelem promittat et præstet suo sponso, ut nil præter eum amet; tum fides christiana, quæ est initium justitiæ et gratiæ, per quam despondemur Deo. Hæc enim Christi fides initio Ecclesiæ maxime inculcanda fuit, ut homines crederent in Deum incarnatum et crucifixum, itaque fierent fideles, et sponsæ Dei ac Christi. Vide de desponsatione animæ cum Deo quæ dixi II *Cor.* I, 2, ad illa verba : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Intuere hic amorem et zelum sponsi Dei in sponsam Synagogam. Merito S. Bernardus, serm. 5 *De Dedicat. Eccles.* citans hæc Osee verba, subdit : « Si non fecit ille quod sponsus, si non tanquam sponsus amavit, si non zelatus est tanquam sponsus, noli acquiescere sponsam te arbitrari. »

Porro Philo Carpathiorum Episcopus ordinatus a S. Epiphanio, tempore Arcadii et Honorii Imperatoris scribens *in Cantica Cant.* tom. I *Biblioth. SS. Patrum,* explicans illud *Cant.* III, 11 : « Egredimini, et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, » docet Christum ter, sive tribus diebus, sibi despondisse Ecclesiam. *Primo,* dum incarnatus est : tunc enim sibi carnem nostram, et per eam hominum Ecclesiam cœtumque hypostatice copulavit. *Secundo,* in passione : tunc enim suo sanguine Ecclesiam lavit, sibique in sponsam emit. *Tertio,* in Pentecoste : tunc enim desponsationis arrham Ecclesiæ dedit, nimirum Spiritum Sanctum.

Denique hac Osee sententia, quasi formula sponsaliorum, Christus Dominus S. Catharinam Senensem in sponsam assumpsit, eamque sibi visibiliter despondit. Rem miram narrat Auctor gravis Vitæ ejusdem P. Raymundus, qui generalis fuit Ordinis S. Dominici magister, S. Theologiæ doctor, et S. Catharinæ confessarius. « Ut posset, inquit, sponso cœlesti, immutabili quodam modo et inviolabili fidelitate semper manere subjecta, valde aspirabat ad perfectum fidei gradum, dicens cum Apostolis : Domine, adauge mihi fidem, eamque adeo in me perfice, ut nulla possit vi adversantium concuti vel prosterni. Cumque sæpe illi id oranti, sæpe etiam responderet Dominus : Desponsabo te mihi in fide : tandem in Bacchanalibus, aliis ventris festa celebrantibus, ipsa se inclusit in suam cellulam, non respiciens in vanitates et insanias falsas, sed ardentissime petens a Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem. Et quia verissime dixit Propheta : Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui : Christus ei apparuit cum sanctissima matre sua et aliquot Sanctis, et eam mirabili modo sibi despondit, hortatusque est eam, ut deinceps ageret viriliter et incunctanter ea, quæ ex divina providentia ipsi facienda incumberent. Post eam autem desponsationem cœpit Dominus eam sensim trahere ad hominum convictum et consuetudinem. Volebat enim ejus opera uti ad multorum hominum promovendam salutem. » Ex hac desponsatione secuta est mira virginis cum Christo familiaritas et unio. Nam etiamsi familiæ et ægris serviret, « nihil ab æterni sponsi castis amplexibus recedebat. Versa enim prope modum ei in naturam videbatur incredibilis quædam habilitas, et promptitudo mentem suam cum Christo conjungendi, etiam quovis loco et tempore, ne ab hac felicissima conjunctione ullo actu externo impediatur, semper et ubique tendens ad cœlestia. Unde fiebat, ut prope innumeris vicibus extra se raperetur. »

Porro causam desponsationis et quasi meritum, hanc dedit Christus : « Quia tu, inquit, sprevisti vanitates mundi, amplexa es crucem et pœnitentiam, quæris summum et æternum bonum, atque hisce diebus Bacchanalium, quibus mundani vacant gulæ et luxuriæ, tu studes mortificationi et orationi, idcirco ego te mihi desponsabo. » Modus ritusque fuit hic : « B. Virgo accipiens dexteram Catharinæ, extendendo ejus digitum annularem petebat a Filio, ut illam sibi desponderet. Matri annuit Christus, ac accipiens Catharinæ dexteram, digito ejus annulum sponsalitium (qui etiamnum Romæ servatur in monasterio Virginum Dominicanarum in Magnanapoli, ubi eum clare intuitus sum) inseruit dicens : Ecce ego qui sum creator et salvator tuus, te mihi despondeo in fide, quæ perdurabit in te ex hac hora semper immutabilis, donec nuptiis æternis tibi in cœlo conjungar, ubi videbis me facie ad faciem, meque perfrueris. Superest ergo, ut viriliter decertes et in robore fidei, quam tuo cordi infixi, superes omnes illecebras et angustias mundi, omnes stimulos carnis, et omnem tentationem inimici. » Ita Raymundus in *Vita S. Catharinæ Senensis,* quam in Italicum idioma transtulit Ambrosius Catharinus, lib. I, cap. XXIII.

Vers. 21. 21. EXAUDIAM COELOS, — nimirum mandando id quod mando per Ezechielem, cap. XXXVIII, 8 : « Vos montes Israel, ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel. »

Nota *primo,* ad emphasin et elegantiam hic in cœlis, etc., proponi prosopopœiam per gradationem, *q. d.* Cœli appetitu naturali, quo terræ, hominum, totiusque universi, cujus ipsi pars sunt, bonum et commoda desiderant, videntur a me Deo poscere nubes et pluviam; ego illam eis annuam, statimque dabo ; et sic consequenter cœli respondebunt votis terræ sitientis, et pluviam fœcundam desiderantis, eam distillando; et terra satisfaciet votis tritici multipliciter crescere cupientis, et triticum explebit vota Jezrahel, id est seminis et populi Dei, qui hasce fruges exoptat. Hæc gradatio significat tum miram fertilitatem bonorum, etiam temporalium, quam populo suo pollicetur Deus; tum subordinationem congruam, et ordinatam causarum secundarum seriem a Deo institutam, qua infimæ a mediis, mediæ a summis, summæ a Deo pendent et reguntur, quam gentiles fatum, fideles harmoniam mundi appellarunt, de qua *Job* cap. XXXVIII, 37 : « Concentum cœli quis dormire faciet? » Sic hic Israelis, id est populi Dei, vita pendet et sustentatur a tritico, hoc a terra, hæc a cœlo, hoc a Deo ; unde pro *exaudiam* hebraice est ענה *ana*, quod, ut dixi, inter alia significat respondere, et canere alternis. Unde hic vertas, *respondebo cœlis,* vel *illis præcinentibus succinam*, et accinam ; cœli enim postulando canent Deo : Domine, da nobis pluviam ut terra producat triticum, vinum et oleum, quo alatur Jezrahel, id est populus tuus, cui nos et omnia creata servire decrevisti. Respondebit et succinet Deus : Æquum mihique gratum postulatis; idipsum præstabo : amo enim Jezrahel, id est Israel, quasi sponsam charissimam (1).

Unde moraliter hic advertit Pineda in *Job* XXXVII, 11, num. 3, quod universitas creaturarum cum suo Creatore conspirans in commoda hominum, præsertim fidelium et sanctorum, videatur mirabilem concentum efficere, et, ut Sapiens ait cap. XIX, 17 : « Sicut in organo suum sonum custodire, » *q. d.* Sicut cum in musico instrumento sonus unius chordæ ex variatione modulationis et toni, aliam et aliam efficit harmoniam in gratiam audientium; ita, Deo ludente in elementis Ægypti, elementum suam naturam et ordinem retinens, junctum alteri, in ejus conditionem et usum transisse visum est, ad punitionem Ægyptiorum, in gratiam Hebræorum. Nam jumenta Hebræorum terrestria transeuntia mare Rubrum a Deo divisum, videbantur piscium naturam induisse, et natantia, puta ranæ, in terra degentia Ægyptios affligebant, ac si fuissent terrestria. Simili schemate ait Euripides, apud Aristotelem, lib. VIII *Ethic.* cap. I : Concentus creaturarum.

Cum est sicca tellus, ipsa certe tunc imbrem amat,
Cum turget æther imbre, cum cœlum tumet,
Affectat, ut telluris in sinus cadat.

Tollit hic Deus prius maledictum, quod Israeli adulteranti cum idolis intentavit, vers. 9 : « Sumam frumentum meum in tempore meo. » De Jezrahel dixi cap. I, 4. Chaldæus censet Jezrahel hic significare populum Dei antea dispersum, nunc a Deo in Ecclesia collectum et benedictum.

Nota *secundo*, hic esse continuam allegoriam. Alludit enim ad Israelem ex Assyria et Babylone redeuntem in Judæam, cui Deus dedit pluviam, triticum, oleum et vinum, uti notant S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Albertus et Hugo : sed sub his allegorice significat Deum tempore Christi pro votis fidelium eis abundantiam gratiæ, sacramentorum, concionum, omniumque donorum spiritualium daturum. Ita S. Hieronymus et Rupertus. Uterque sensus est litteralis; sed prior est quasi typus et umbra posterioris; unde ad illum tantum alludit, eumque obiter perstringit; intendit vero per eum significare posteriorem, in eoque hæret, seseque explet, uti fieri solet in allegoria. Deus enim et populus Dei, puta veri christiani, parvi æstimant omnia bona temporalia et caduca. Hi enim didicerunt Christo calcare terrena, et amare cœlestia, eisque toto affectu inhiare, ut vivant æternitati. Hinc symbolice ex Theophylacto Leo Castrius : Vinum,

(1) « Et hæc exaudient Jezrahel. » Respondebunt votis, qui olim malo omine : ***disperget Deus*** (I, 4) vocati, nunc eodem nomine, sed fausto sensu : ***Seminabit Deus***, vel ***plantabit Deus*** (cf. vers. seq.) appellantur.
(Rosenmuller.)

ait, et frumentum, id est Eucharistia, aliaque sacramenta exaudient Jezrahel, id est semen vel brachium Dei, puta Christum, qui conceptus est de Spiritu Sancto, quique est virtus et brachium Patris, ut scilicet ipsa sacramenta faciant opus suum, quod est fideles Christi purgare, sanctificare, pascere, roborare : Christus enim est qui per ea hæc operatur in fidelibus. Rursum Deus Pater Christi causa e cœlo depluit in Ecclesiam ubertatem bonorum spiritalium. Idem Castrius ex S. Augustino : Exaudiam, inquit, cœlos, id est cœlites, puta angelos et sanctos, qui pro Jezrahel, id est fidelibus militantibus, Deum precantur; et cœli, id est sancti, exaudient terram, id est Ecclesiam, ut a Deo pluvias cœlestium bonorum Jezraheli, id est fidelibus, impetrent. Ante Christum enim ejusque sanctos, jussum erat cœlis ne pluerent : Mandabo, inquit Deus, nubibus cœli ne pluant super terram. Ita ipse ad litteram, ego symbolice. Hinc et anagogice Cyrillus : « Exaudiam cœlum, ait, id est munerum meorum largum dispensatorem faciam cœlum, sive cœlicolas, ut et ipsi misericordiam consecutos exhortari possint. Et tunc plane terra exaudiet frumentum, vinum et oleum, id est fructum ferent, qui sunt in terra, spem vitæ, lætitiæ, hilaritudinis. Et typus quidem vitæ frumentum est, vinum autem lætitiæ, oleum hilaritatis et bonæ habitudinis. »

Vers. 23. 23. Et seminabo eam mihi in terra. — « Seminabo, » id est instar seminis spargam ipsam, ait Vatablus, *q. d.* Ego Ecclesiam, ejusque apostolos et principes spargam per totam terram, ut illi per semen doctrinæ et martyrii sui multam fidelium et sanctorum segetem producant. Ita Haymo et Rupertus.

Nota : Vox « eam » grammatice non refert « Jezrahel, » utpote masculinum; sed « matrem ejus, » puta Synagogam : de ea enim egit hoc capite. Alludit et obiter perstringit, uti jam dixi, Israelitas e Babylone redeuntes in Judæam, ubi, instar seminis jacti in terram, ubertim creverunt et propagati sunt. Ita Chaldæus, Theodoretus, Theophylactus et alii. Simile est *Jerem.* cap. xxxi, vers. 27. Vide ibi dicta. Nota : Τὸ *seminabo* significat actionem et mortificationem seminis, puta Apostolorum et posterorum. Nam, ut ait Christus, *Joan.* cap. xii, 14 : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. « Non minuitur, ait S. Leo serm. 1 *De SS. Petro et Paulo*, Ecclesia persecutionibus, sed augetur, et semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. » Idem fit in qualibet anima fideli et sancta.

Et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia. — Hæc explicata sunt cap. i, 6. Tantum nota : Pro *miserebor*, etc., Vaticana Biblia legunt *diligam non dilectam*. Hebræum enim רחם *racham*, significat intimum affectum tam dilectionis, quam miserationis et misericordiæ. Unde S. Paulus, citans hunc locum *Rom.* cap. ix, 25, utrumque ponit. Ait enim : « Sicut in Osee dicit : Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. » Quod enim Paulus dicit : « Vocabo non plebem meam, plebem meam; » Osee dicit : « Dicam non populo meo : Populus meus es tu. » Præponit enim ea Paulus, quæ Osee postponit. Porro quod addit Paulus : « Et erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis, » non ex hoc cap., sed ex cap. i, 10, desumpsit. Ibi enim dixit Osee : « Et erit in loco ubi dicetur eis : Non populus meus vos; dicetur eis : Filii Dei viventis (1). »

(1) Quæri hic potest, inquit Ackermann, utrum (*ad Rom.* ix, 25, 26) contineatur prophetia, respiciens novum Testamentum, et statum Judæorum tempore Christi? — Respondeo, nullam videri necessitatem eam statuendi. Nam non apparet, Apostolum his textibus probare velle indurationem Judæorum, et eorum reprobationem; verum pro scopo habuisse videtur, ostendere quod hæc partis populi Judaici rejectio promissionibus divinis, Abrahamo factis, non repugnet; cum his non obstantibus, jam sæpius pars magna populi perierit. Notandum tamen in hoc laudatissimum interpretem a communi interpretatione discedere.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubetur Osee adulteram domum suam abducere, cum eaque pacisci ut ibi multo tempore cœlebs sedeat, nec fornicetur, nec ad virum suum redeat, ac per hoc repræsentat Israel multo tempore fore sine Deo, sine idolis, sine lege, sine rege, sine theraphim; sed in novissimo dierum reversurum ad Dominum (2).

1. Et dixit Dominus ad me : Adhuc vade, et dilige mulierem dilectam amico et adulteram,

(2) An de captivitate et de tempore reditus ex ea, quo multi Israelitarum, qui ab Assyriis captivi abducti fuerant, cum Judæis in patriam reversi sunt; an vero de moderno exsilio Judæorum, et de conversione eorum ad

sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt ad deos alienos, et diligunt vinacea uvarum. 2. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei. 3. Et dixi ad eam : Dies multos exspectabis me; non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego exspectabo te : 4. quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim. 5. Et post hæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum : et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in novissimo dierum.

rs. 1. 1. ADHUC VADE, — jubetur hic Osee amare et pretio conducere, inque domum suam inducere adulteram : quia prior fornicaria Gomer non plene repræsentabat Israelis adulteria, id est idololatrias cum diis gentium quasi adulteris commissas, spreto vero amico, puta Deo.

Quæres, contra quos hoc signum assumitur sive quosnam repræsentat hæc adultera? Duodecim tribus repræsentare censent S. Hieronymus et Lyranus. Duas tantum, puta Juda et Benjamin, significare censent alii, ut, sicut Ezechiel, cap. XXIII, per duas sorores meretricantes notavit omnes Hebræos idololatrantes, puta per Oolla decem tribus, per Ooliba duas; ita hic Osee per Gomer fornicariam, cap. I, significet decem tribus, per adulteram vero hoc capite significet duas, quæ decem in idolorum cultu secutæ et imitatæ sunt. Ita Haymo, Rupertus, Albertus, Hugo, Vatablus, Ribera et Sanchez.

Verum melius Chaldæus, Theodoretus, Theophylactus et a Castro censent hic eosdem notari, qui cap. I notati sunt : puta Israelem, sive decem tribus. Hisce enim comminatur ob idololatriam plenum excidium et desolationem, ut sint sine rege, sine lege, Deo, republica, etc., quod ita evenisse post Samariæ excidium anno 6 Ezechiæ regis peractum cernimus : cum ex adverso duæ tribus Babylone redeuntes habuerint duces, legem, et rempublicam, usque ad excidium per Titum, quod non ob idololatriam, sed ob occisum Christum perpessæ sunt, et etiamnum perpetiuntur.

DILIGE MULIEREM DILECTAM AMICO. — Ita et Chaldæus, S. Hieronymus, et alii passim : legunt enim in hebræo, רֵעַ *rea*, id est amico. Verum Septuaginta aliis punctis legentes רָע *ra*, id est malum, vertunt : *Dilige mulierem diligentem mala*, scilicet adulteria : et ita legunt Theodoretus et Theophylactus utpote Græci, qui proinde Græcam versionem Septuaginta sequuntur, sed eodem redit sensus.

Quæres, quænam hæc? an Gomer quam duxit Osee, cap. I, an quæ alia? *Primo*, Ruffinus, Ribera et aliqui alii censent fuisse Gomer : quæ, inquiunt, post conjugium cum Osee, tresque proles ex eo susceptas, adulteris se miscuerat : unde Osee ejus repudium cogitabat. Sed Deus eam recipi, diligi et retineri, renovato et redintegrato per novum contractum cum ea matrimonio, jubet; ut hoc facto repræsentet Synagogam Deo desponsam, licet adulterantem, diligi a Deo, eamque ipsum post adulteria idololatriæ amare, et retinere sibi sponsam. Ratio est, quia Osee non potuit aliam adulteram, quæ alterius esset uxor, in uxorem ducere : fuisset enim hoc novum adulterium : debuisset ergo illa ad priorem verumque maritum remitti (ejus enim erat uxor), non ab Osee duci. Quænam sit mulier dilecta amico

Secundo, Chaldæus, S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Hugo, Isidorus, Paulus a Palatio, a Castro, Emmanuel et alii censent hanc mulierem non fuisse Gomer, sed aliam (uti verba textus innuunt; præsertim τὸ *adhuc* et *fodi*, id est emi : ergo hactenus non erat empta nec comparata) quæ a viro suo discedens adultera effecta sit, quam Osee jubetur a scelere avocare, et emere non in uxorem, sed in ancillam, ac domi retinere castam, ut nec cum viro, nec cum adultero copuletur; donec post multum tempus ad virum suum revocetur, et in ejus gratiam thorumque redeat. Audi S. Hieronymum : « Propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copula-

Christum in fine sæculorum, quam Paulus, *ad Rom.* XI, 24, 25, prædicit, hæc dicta sint intelligenda, variant interpretes. Ast plurimi ultimam amplectuntur sententiam, inter quos est Sanctius, qui tamen priorem sententiam nullo modo condemnat, quia in toto capite nihil videt, quod tempori captivitatis et reditus ex ea convenire non posset. Calmetus hoc nostrum vaticinium de diutina Israelitarum captivitate exponit. Ad vers. 1 hæc habet : «Mulier hæc est alia ab ea quam antea duxerat in uxorem. Prima illa designabat Israelitarum nationem, ac Dei cum illa divortium. Eam derelinquebat hostibus suis, ac permittebat ut in captivitatem abduceretur. Hæc autem designat sponsæ hujus repudiatæ, ac jam pœnitentis, nondum tamen cum priori viro in gratiam reversæ, ac nec inter flagitia versantis conditionem, vers. 1-4, David, de quo vers. 5 est sermo, ipsi est Zorobabel, typus Christi.» Hæc illi. Nobis, inquit Ackermann, argumento hujus capitis, et argumentis pro utraque allata sententia perpensis, hoc statuendum videtur. Hoc capite subjungitur symbolum secundæ uxoris, quam æque adulteram sibi desponsat, ea tamen lege, ut longiori tempore honestam et pudicam sponsæ vitam vivat, nec alterius fiat sponsa aut uxor, neque ipse eam per nuptias domum deducat, ut ita adumbretur futura Israelitarum diuturna conditio, nempe captivitas, in qua etsi deos alios non colent, tamen Deum non experientur maritum faventem, donec futuro aliquando tempore sequatur reditus, ipsique Dei gratiam quærant et consequantur. Huic reditui jungit Noster, ut alii prophetæ, promissionem Messiæ (cf. *Jerem.* XXX, 9; *Ezech.* XXXIV, 23; XXXVII, 24), quin tempus adventus definiat, aut ullum ejus characterem præter originem ex prosapia Davidis tangat. Quam sententiam nostram facere non dubitamus.

tur, neque fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem. » Hoc enim verba Osee significant, vers. 7 : « Et dixi ad eam : Dies multos exspectabis me : non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego exspectabo te. » Quod deinde explicans et ad scopum per eam prophetice repræsentatum applicans subdit : « Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, etc., et post hæc revertentur, et quærent Dominum Deum suum. »

Tertia sententia, quam Theophylactus, Rupertus (qui vult hanc fuisse sororem Gomer), Vatablus, Sanchez et alii sequuntur, media est, nimirum mulierem hanc aliam fuisse a Gomer, emptamque ab Osee in sponsam et uxorem, non in ancillam. Hoc enim significat τὸ *dilige mulierem, q. d.* Duc in uxorem et ut uxorem dilige. Rursum τὸ *exspectabis me, sed et ego exspectabo te,* unde liquet eam ab Osee fuisse desponsatam, ut fieret uxor; sed Osee consummatione conjugii et copula abstinuisse ad longum tempus, quo expleto, ei copulatus est, ut repræsentaret pari modo Synagogam multo tempore fore sine rege, lege, Deo, eoque expleto, ad Dei amplexus redituram. Osee enim videtur hic personam Dei gerere, mulier Synagogæ, conjugium et copula religionis et cultus Dei. Ergo fuit hæc uxor Osee, sicut Synagoga erat uxor Dei. Unde sequitur virum ejus priorem, sub quo adulterata erat, jam fuisse mortuum, aut certe per libellum repudii ei a viro ob adulteria datum, scissum et solutum fuisse prius cum eo conjugium, ita ut jam soluta potuerit nubere Osee prophetæ.

Hæ sententiæ probabiles sunt, sed secunda probabilior, ob nostram versionem, quæ vertit, « dilectam amico, » id est marito; sequitur enim : « Sicut Dominus diligit filios Israel, » *q. d.* Sicut hæc mulier, licet multum dilecta a marito, tamen adulteratur, ita filii Israel, licet multum dilecti a Deo, tamen copulantur idolis. Amicus ergo hic non potest accipi adulter, sed maritus : talis enim erat Deus respectu Synagogæ. Hinc sequitur mulierem hanc habuisse amicum, id est maritum superstitem, ac proinde non potuisse appeti ab Osee in uxorem, sed tantum in ancillam, aut potius Osee eam perditam et profugam adamasse ex charitate, ut proximam, eique dedisse pretium et hospitium, ut adulterare desineret. Ita auctores citati, ac nominatim per amicum hunc accipiunt maritum, non adulterum, Chaldæus, Lyranus, Isidorus, Paulus a Palatio, Arias, Guadalupensis, Vatablus et alii multi; licet S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus ex Septuaginta intelligant adulterum. Et sic *rea*, id est amicus vel socius, significat maritum, *Jerem.* III, 20 : « Quomodo si contemnat mulier amatorem suum, » hebraice *rea,* id est amicum, puta maritum. Hic ergo amicus gerit typum Dei, non Osee, qui tantum mulieris hujus est conductor.

Porro Chaldæus, Isidorus et Vatablus censent hæc facta esse in Osee non realiter, sed tantum in spiritu per visionem imaginariam. Melius Theodoretus, a Castro et alii censent reipsa ab eo esse facta et patrata. Vide dicta cap. I, 1.

Et adulteram. — Septuaginta Complutensia et Regia legunt, καὶ μοιχαλίδας, id est *et adulteras,* sed corrupte; legendum enim cum Codice Vaticano, Sanchez, Hieronymo et Theophylacto, καὶ μοιχαλάδα, id est *et adulteram.* Patet ex Hebræo, Syro, Arabico et aliis. Vide hic tenerum Dei cor, quo amat et sequitur peccatores a se aversos.

Moraliter S. Augustinus, *homil.* 38, inter 50 : « Evelle, ait, cor tuum ab amore creaturæ, ut inhæreas Creatori, quia si amas illa quæ fecit, adulter es, et quæris iram, quia amicitia hujus sæculi inimica est Deo. Quicumque ergo voluerit esse amicus hujus sæculi, inimicus constituitur Dei. Anima, deserto Creatore, amans creaturam, adultera est. Illius enim amore nihil castius, nihil delectabilius. O anima, ut illius amplexibus digna sis, dimitte ista, et illi inhære gratis! Nam inde dixit Psaltes, *Psalm.* LXXII : Mihi adhærere Deo bonum est, ideoque versum priorem præmisit dicens : Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. »

Et diligunt vinacea uvarum. — Pro *vinacea,* hebraice est אשישי *asçisçe,* quod Chaldæus, Lyranus, Marinus, Forsterus, R. David, et ex eo Vatablus et Pagninus vertunt, *œnophora,* vel *lagenas uvarum,* quasi notetur hic idololatrarum gula et ebriositas. Solebant enim idololatræ in suis sacrificiis et festis solemnioribus epulari et potare, imo præsentibus certam vini et cibi mensuram distribuere, uti et fecit David, cum arcam transtulit in Sion, II *Reg.* VI, 19. Hinc et Septuaginta vertunt πέμματα, id est *bellaria,* panes ex simila factos et placentas, quæ idolis offeruntur, ait S. Hieronymus et Theophylactus (1).

Verum melius S. Hieronymus, Vatablus et alii vertunt *vinacea.* Nam et Aquila vertit, παλαιὰ, id est *vetusta;* et Symmachus, ἀκάρπους, id est *infrugiferos,* sive aridos et steriles uvarum folliculos; vinacea enim sunt folliculi sive pelliculæ uvarum, quæ in torculari expressa, uva vinoque defluente remanent. Unde hebraice vocantur אשישים *asçisçim,* quasi dicas *ima,* seu *fundamenta,* quæ in torculari subsidunt; a radice אשש *asçasç,* id est fundavit. Ita Columella, lib. VI, cap. III (ubi vocat *siccata vinacea*), et Varro, lib. III *De Re rustica,* XI, et Cato, cap. X, et Plinius, lib. XVII, cap. XXII. Eadem vocantur « *lora,* quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme, » ait Varro, lib. I, cap. LIV. Et Plinius, lib. XIV, cap. X : « Non possunt, ait, jure dici vina, quæ Græci deuterias appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis; sed

(1) « Istiusmodi placentarum mentionem hoc loco » scite observat Rosenmuller, perquam aptam esse, unusquisque intelligit ipse. Magnus autem illarum usus erat in sacris, et diversa exstabant earum genera. In Phœniciorum sacris, quæ præsertim imitabantur Israelitæ, id constat ex *Jerem.* cap. VII, 18.

tamen inter vina operaria numerantur. » Audi et Hugonem : « Vinacea, inquit, sunt pelliculæ, botrus plures racemi, racemi plures uvæ, acinum granum, glarea liquor. » Significat ergo hic Propheta idololatras idolis suis obtulisse hæc vinacea, inquiunt Theodoretus et Theophylactus, aut potius acri sarcasmo perstringit eos, quod, relicto domi vino puro et præstanti, adirent idola et idolothyta, ubi ob advenarum turbam singulis dabatur lora ex vinaceis aqua dilutis, non vinum.

Unde tropologice vinacea et inanes uvarum folliculi significant res vanas et futiles, in quibus nihil est succi, nihil medullæ, nihil boni, quales erant idola et idolothyta, aliaque quæ amabant Israelitæ, relicto Deo; omnis enim peccati voluptas inanis est, insipida et exsucca, non solida, non satians. Hinc Hugo : « Vinacea, inquit, sunt dæmones, qui creati in magna pinguedine Spiritus Sancti, sed per superbiam arefacti, projecti sunt de cœlo. Nam Deus in eis, ait S. Augustinus, fuit simul et largiens gratiam, et condens naturam; » sed, effusa gratia per peccatum, mansit natura vacua, quasi vinaceum. Sic, o peccator, cum sectaris honores et dignitates, vina et veneres, vinacea sectaris, folliculos inanes, et mero aere aut vento turgidos sectaris. Vescebaris in domo Dei pane cœli, pane angelorum; nunc vagus et profugus cum filio prodigo ambis siliquas porcorum. Quod enim in tritico sunt siliquæ, hoc in uvis sunt vinacea. Itane, o stolide, mundo te credis, qui pro tritico siliquas, pro vino loram tibi propinat? Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua, imo aqua est mera, eaque putrida. Quin ad Patrem, ad Deum tuum redis? invitat te ille ad mensam suam vino et deliciis instructissimam, ac clamat : « Venite, comedite panem meum, et vinum quod miscui vobis, » *Proverb.* cap. IX, 5. « Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi : Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, » *Joan.* cap. VI, 51. « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » *Zachar.* cap. IX, 17. « Comedite amici, et bibite, et inebriamini, charissimi, » *Cantic.* V, 1. Quin accedis, quin accurris? ut sentias dicasque cum sponsa : « Introduxit me rex in cellaria sua : exsultabimus et lætabimur in te. » Pulchre S. Bernardus in *Sentent.* : « Vinum, ait, gratiæ est, quod ex botro Cypri, id est conditoris largitate decurrit : et hoc est mustum quo sponsi filii inebriantur, quod mittitur etiam in utres novos. » Et rursum : « Triforme vinum est in scypho Dei : rubicundum in longanimitate sanctorum, quod lætificat Isaac in ægritudine; album in remuneratione justorum, quo ebriatur Noe; nigrum et acidum in damnatione pravorum, quod Jesus gustat, sed non vult bibere. » Et ex hoc vino, ait idem, tract. *De Diligendo Deo,* « sobria illa ebrietas vero, non mero, ingurgitans; non madens vino, sed ardens Deo. » Et serm. 18 *in Cantic.* : « Orando bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum spiritus quod inebriat, et carnalium voluptatum infundit oblivionem. »

2. ET FODI EAM. — Id est conduxi, comparavi eam. Ita Septuaginta, Chaldæus, S. Hieronymus, Hugo, Lyranus, Vatablus, Arias et alii passim. Unde Syrus vertit, *emi eam ;* Arabicus, *conduxi eam.* Nota : Hebræum כרה *cara* proprie significat fodere, exscindere, excavare; inde per metalepsin significat comparare vel emere. Olim enim quisque fodiebat sibi cryptas ad habitationem et ad sepulturam, ac multo magis vineas, agros, puteos et cisternas, quibus maxime in Mesopotamia locisque vicinis (ubi habitarunt Patriarchæ Israelis) ob terræ siccitatem et calorem indigent, indeque tot et tanta jurgia pastorum Isaac cum pastoribus Abimelech ob hosce puteos, *Genes.* XXVI, 17, 20, 22, adeo ut etiamnum viatores ibidem ad puteos communes anhelent et divertant, æque ac in Europa anhelant ad hospitia, ut mihi retulit oculatus testis R. P. Marietus. Puteos ergo olim *fodiendi* sibi comparabant, ut patet *Genes.* L, 5, et alibi. Hinc *fodere* significat *emere, comparare,* ut *Deuter.* II, 6, pro *aquam emptam haurietis,* hebraice est, *aquam fodietis ab eis argento,* id est emetis argento, emptamque haurietis. Addit S. Hieronymus, Haymo et Lyranus, Osee uti hoc verbo fodiendi, quia alludit ad vinacea jam dicta; Israel enim erat quasi vinea quæ fodi solet. Unde cap. II, 15, dixit : « Dabo ei vinitores ex ea. » Quocirca Leo Castrius : Fodi, inquit, et pastinavi vineam, impendens in fossores quindecim argenteos. *Secundo,* Forsterus : *Cara,* inquit, significat fodere et scindere, indeque emere : quia ementes et vendentes dexteras invicem percutiendo quasi discindunt, earumque discissione et divisione stipulantur venditionem utriusque esse factam, ratamque emptionem significant. *Tertio,* Arias, *fodi eam,* id est emi in servam perpetuam; huic enim fodi et perforari solebant aures, juxta legem *Exodi* cap. XXI, 6; *Deut.* cap. XV, 16.

Vers. 2. Fodi, id est emi, cur?

Unde nota : Licet Ruffinus et Ribera paulo ante citati censeant hanc feminam ab Osee fuisse emptam in uxorem; apud veteres enim, etiam Hebræos, sponsi et mariti emebant sponsas et uxores, tum ab earum parentibus, tum ab ipsismet, dando eis pro dignitate cujusque munera; ac sponsæ vicissim dotem dando, ea sibi maritos coemebant. Ita David emit Michol centum præputiis Philistinorum, Jacob Rachelem emit servitio septem annorum, *Genes.* XXIX, 18. Sephora emit Mosem sanguine filii, quem circumcidit, *Exodi* IV, 25; vide ibi dicta. Idem mos fuit apud Romanos, ut patet ex Cicerone, oratione *pro Murena,* et Gellio, lib. XVIII, VI, atque apud Græcos : unde *Iliad.* IX, Agamemnon Achilli offert filiam sine ἕδνοις, id est *donis,* quæ sponsi solent dare sponsis. Unde ab Ovidio dona jugalia vocantur, ab aliis sponsalia. Sic ergo Osee hic videtur emisse uxorem. Tamen verius est ipsum eam non emisse in

conjugem, sed conduxisse in ancillam, ad hoc ut adulteris et adulteriis abstineret. Unde Septuaginta vertunt : ἐμισθωσάμην αὐτὴν, id est *mercede et pretio conduxi eam;* μισθὸς, enim est merces. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo et alii supra citati.

QUINDECIM ARGENTEIS, — scilicet siclis. Siclus autem pendebat quatuor drachmas Atticas, id est semiunciam, puta 4 regales Hispanicos, sive quatuor julios Italicos, uti dixi *Exodi* XXX, 13. Ergo siclus argenteus erat florenus Brabanticus, et 15 sicli 15 floreni Brabantici.

CORO HORDEI. — Corus, hebraice חומר *chomer* (diversus est ab גמר sive *gomor*, quæ mensura erat victus diurni, *Exodi* XVI, 16), erat mensura continens 30 modios. Ita S. Hieronymus et Epiphanius, lib. *De Mensuris*, qui ait corum continere 30 modios, esseque cameli onus. Addit Paulus a Palatio, corum sive chomer esse onus asinarium, quod scilicet fortis asinus ferat, indeque dici *chomer* a חמור *chamor*, id est asinus. « Antiquissimum, ait Plinius, lib. XVIII, cap. VII, in tucis hordeum, sicut in Atheniensium ritu apparet; et gladiatorum cognomine, qui Hordearii vocantur. »

ET DIMIDIO CORO HORDEI. — Hebraice לתח שורים *letch seorim,* quod mirum est Septuaginta vertere νέβελ οἴνου, id est lagenam vini : *seorim* enim hordeum significat, non vinum. Et cæteri Interpretes verterunt ἡμικόρον, id est medium corum, hoc est quindecim modios hordei. Ita S. Hieronymus, Epiphanius et alii.

Porro empta fuit hæc uxor dimidio coro hordei; quia olim confarreatione nuptiæ contrahebantur, cum certis verbis coram testibus solemni sacrificio, in quo panis farreus adhibebatur, in manum conveniebant, ait Ulpianus : quod a Romulo institutum fuisse testatur Dionysius; nam farreatio illa significabat vitæ communionem; quocirca diffarreatio apud Festum est dissolutio matrimonii confarreatione contracti. Ita Ulpianus, leg. IX *Instit.*; Plinius, lib. XVIII, cap. III, et ex iis Pineda, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. II (1).

Quæres, quidnam hæc significant? *Primo*, Chaldæus, S. Hieronymus, Hugo, Lyranus et alii censent quindecim argenteis significari decimam quintam diem primi mensis Nisan, puta Pascha, quo Hebræi sanguine agni paschalis a morte, quam inferebat angelus percutiens primogenita Ægyptiorum, redemerunt suos primogenitos, ideoque deinceps eosdem quinque siclis redimere sunt jussi. Corus et dimidius, id est 45 modii, significant 45 dies quibus ex Ægypto pervenerunt ad montem Sina, ubi legem acceperunt, in qua sanxit Deus primitias hordei sibi offerri altera die Paschatis, inquit Chaldæus. Verum esto eo alludi possit, tamen hæc jam pridem transacta erant; hic autem est prophetia de futuro, quæritur ergo quid in futurum portendant?

Secundo, Arias censet quindecim argenteis significari quindecim Prophetas tam majores, quam minores, qui Israeli prædicarunt eumque conduxerunt ad pœnitentiam : corus, sive chomer, inquit, est cumulus; *seorim* est hordeum, item turbo et tempestas, 45 modii sunt 45 pœnæ, quas Deus Judæis, *Levit.* XXVI, intentavit, si legem violarent, quas Propheta hic Judæos subituros significat. Alii alia afferunt, sed impertinentia, quæ vide, si lubet, apud Christophorum a Castro.

Simplicius dicendum videtur, hoc pretium taxatum fuisse huic mulieri ad annuum victum; ad hunc enim Romani designabant modios suos 48, quos efficiunt Hebræorum modii 45, puta corus cum dimidio. Unde Terentius in *Phormione* docet, quod servi quatuor modios in mense accipiebant pro victu : jam multiplica quatuor per duodecim (tot enim sunt menses in anno) habebis modios 48, quæ erat mensura annui victus Romæ. Porro hordeum et hordeaceus panis erat cibus servorum, ancillarum et pauperum ; apud Hebræos etiam adulterarum; unde mulieri de adulterio accusatæ, ait S. Hieronymus, jubetur accipere gomor farinæ hordeaceæ, *Num.* LI, 5. Per hæc ergo omnia significat Propheta, quod Deus Israelitis ob peccata servituti destinatis, et quasi jumentis terrenis (horum enim pabulum est hordeum) dabat bona terrena; sed cum labore et pauca, puta tanta quanta ad victum sufficiunt; tale enim est corus cum dimidio hordei ad victum annuum ac quindecim sicli ad vestitum et cætera necessaria; idque ad hoc, ne cogantur gentes et idola sequi sicut olim faciebant; sed sciant se non omnino a Deo esse derelictos, quinimo ejus in se curam, alimoniam et bonitatem agnoscant, et spe majorum donorum ad Deum revertantur, quod fiet in novissimo dierum, ut dicitur vers. 5. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom.* XI : « Non repulit Deus plebem suam quam præscivit : » sed exspectat donec in fine « omnis Israel salvus fiat. » Ita Ribera, a Castro et alii. Moraliter, de pretio hoc vide S. Hieronymum hic, et S. Ambrosium, lib. IV, *epist.* 39, et lib. VIII, *epist.* 77.

3. ET DIXI. — Propheta conduxit adulteram pretio quindecim argenteorum, et sesquicoro hordei; nunc conductionis pacta et conditiones quas ab ea exigit, illi proponit. Vers. 3

Prima est : « Dies multos (puta annum integrum; hunc enim Hebræi vocant ימים *iamim*,

(1) Quod Propheta dicit se quindecim siclis Chomere et Letheclo hordei sponsam emisse, explicant aliqui ex more apud Persas vigente, quo certæ summæ pecuniæ addunt certam mensuram tritici, si ducunt uxorem ad tempus definitum; alii, coll. *Exod.* XXI, 32, putant Hoseam uxorem servilis conditionis emisse, ideoque quindecim siclos argenteos solvisse, iisque totidem ephas addidisse, ut reliquam triginta siclorum summam hac ratione perficeret. (Ackermann.)

id est dies, quia annus est omnium dierum complexio et revolutio : et ad annuum victum dederat ei pretium, uti jam dixi) exspectabis me, » hebraice, *sedebis mihi,* vel mecum, *q. d.* Per annum apud me habitabis et desidebis, nec vagaberis per domos et hospitia tuorum amasiorum. Ita Theodoretus, Theophylactus, Pagninus, et alii. Unde Isidorus et Vatablus exponunt, *q. d. Multos dies in luctu sedebis quasi vidua.* Osee hic repræsentat non Deum, sed Salmanasar, qui Israelitas in Assyria quasi in hospitio captivos detinuit. Noster vertit, « exspectabis me, » quia respicit rem significatam : ad hoc enim sedebat domi Prophetæ, ut exspectaret tempus quo ab eo reconciliaretur, et reduceretur ad maritum. Ita S. Hieronymus, Haymo et alii.

Secunda est, « non fornicaberis; » hic enim fuit præcipuus scopus Prophetæ, nimirum ut avocaret eam a fornicatione. Ubi nota insignem ejus charitatem et zelum animarum. Ita S. Ephrem celebrat zelum et solertiam Abramii eremitæ (in ejus Vita), qui Mariam neptem suam in fornicationem lapsam, indeque publice in hospitio meretricantem, re cognita insecutus, magno labore æque ac industria inde abduxit, et in eremum ad pristinam vitæ sanctitatem perennemque pœnitentiam reduxit. Ita S. P. N. Ignatius Romæ monasterium S. Marthæ exstruendum curavit, ut in eo reciperentur mulierculæ, quæ a turpi quæstu abductæ vitam in melius mutare vellent, ipseque existens Generalis illas eo deducebat. Cumque ei objiceretur in illis operam perdi, quod facile ad vomitum redirent : « Minime sane, inquit Ignatius, sed si omnibus vitæ meæ curis atque laboribus id possim efficere, ut vel unam noctem peccato vacuam præterire istarum aliqua velit, omnes ego quidem nervos contendam, ut vel illo tam exiguo tempore Deus et Dominus noster non offendatur, etiamsi sciam illam statim ad ingenium redituram. » Ita Ribadeneira, lib. III Vitæ ejus, cap. IX. Nimirum clare perspiciebat quantum malum, quanta Dei offensa et injuria sit unum peccatum mortale, una fornicatio, ad quam proinde avertendam quilibet Dei zelotes omnes vires corporis et animi contendere et impendere debeat.

Tertia est : « Et non eris viro, » id est nulli viro nubes, aut copulaberis, et consequenter nec ad tuum virum (ille enim te ob adulteria negligit et spernit) redibis, eive copulaberis; multo minus mihi, qui sum merus tui custos, hospes et conductor.

Quarta est : « Et ego exspectabo te; » hebraice, *et ego ad te,* scilicet respiciam et veniam : ut suo tempore, puta post annum, te ex hoc meæ domus hospitio educam, et ad maritum reducam. Noster vertit, « exspectabo, » quia respicit rem significatam, *q. d.* Exspectabo, ut tu pœnitens convertaris, tumque ego te marito restituam. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Haymo, Hugo et Lyranus. Aliter Ribera : Exspectabo, inquit, te ut tecum copuler, et ex te rursum liberos procreem. Censet enim hanc fuisse Gomer uxorem Osee, a qua ipse ad tempus jussu Dei abstinuerit, jusseritque eam domi sedere quietam, nec fornicari; sed exspectare se, suumque thorum, ad quem denuo eam revocaturus erat, ut repræsentaret quod Deus, qui Synagogam Judæorum jam quasi dereliquerat, data interim frugali sustentatione bonorum temporalium, exspectaret eam usque in finem mundi, ut tunc ei rursum desponsetur, eique liberos procreet. Aliter quoque Vatablus, Pagninus et Arias; vertunt enim : *Non eris viro, nec etiam ego ad te,* supple, ingrediar, ut tecum copuler. Significationem et causam harum conditionum explicat Osee, et applicat Israeli dum subdit :

4. QUIA DIES MULTOS SEDEBUNT (desolati et dispersi, ideoque lugentes, afflicti et squalidi) FILII ISRAEL SINE REGE, etc. — *Primo,* Rabbini, Ruffinus, Albertus et Hugo hæc accipiunt de captivitate Babylonica duarum tribuum, usque ad ejus laxationem per Cyrum. Verum obstat quod in illa captivitate habuerint hæ tribus pontificem, scilicet Josedec, item legem et judices, ut patet *Daniel.* XV, 5, quin et regem Joachin, et principes Zorobabel et Salathiel, insuper altare, ut patet *Baruch.* I, 10, et sacerdotes ac prophetas, ut Danielem, Ezechielem, etc., atque Deum colebant, quæ tamen omnia hic eis defore prædicitur. Rursum Zorobabel aut Salathiel non potest dici David rex. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Rupertus, et S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXVIII. Vers. 4.

Secundo, R. David hæc contigisse putat tempore Machabæorum et Herodis : tunc enim subacti fuerunt Judæi ab Antiocho Epiphane ejusque posteris, qui sacra Judæorum profanarunt, et pontificatum vendebant; ac licet tunc Machabæi essent principes, non tamen erant legitimi, quia oriundi ex tribu Levi, non Juda, cui sceptrum dedit Deus, *Gen.* XIX, 10. Verum errat; tunc enim sub Machabæis maxime floruit religio, virtus et fortitudo Judæorum; erantque ipsi legitimi principes, utpote a toto populo electi. Nec obstat locus *Gen.* XIX, 10, ut ibi ostendi.

Tertio, S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Hugo, Lyranus, Paulus a Palatio, Vatablus, Ribera, Sanchez et passim alii, ac S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXVIII, censent hæc pati Judæos nunc, puta post Christum, et passuros eadem usque ad finem mundi. Jam enim carent rege, sacerdotio, altari, etc. Verum hoc patiuntur Judæi ob occisum ab eis Christum, non ob idololatriam; quod tamen asserit hic Propheta. Rursum hucusque Propheta egit de Israelitis, id est decem tribubus, non de duabus, puta Judæis : Judæorum enim dixit se miserturum, cap. I, 7; fateor tamen a pari ad eos hæc posse extendi. Unde

Quarto, dico cum Theodoreto, Theophylacto, Chaldæo et a Castro, Prophetam pergere loqui de

Israelitis, id est decem tribubus, ac prædicere earum excidium, et desolationem duraturam usque ad finem mundi. In Assyriam enim abducti, inde nunquam redierunt, nisi perpauci mixti Judæis; sed sparsi et incogniti vagantur etiamnum toto orbe: unde carent rege, lege, republica, sacerdotio, etc., serviuntque viles, pauperes et miseri aliis gentibus et principibus, uti mulier illa (quæ horum erat typus) sedebat apud Osee desolata, quasi vidua, carens marito, omnique alia ope divina et humana, habens solam tenuem sustentationem quam dabat illi Osee. Hoc est quod eis pariter prædixit Azarias propheta, II *Paralip.* XV, 3 : « Transibunt multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote doctore, et absque lege, » *q. d.* Excisa Samaria ab Assyriis anno 6 Ezechiæ regis Juda, Israelitæ captivi erunt et profugi, carebuntque tam republica quam Ecclesia, tam rege quam pontifice, tam curia quam templo, tam civili jure quam sacro.

Sine altari. — Hebraice est מַצֵּבָה *matseba*, id est statua. Unde Leo Hebræus, Isidorus, Arias, Pagninus et alii vertunt, *sine idolis*. Verum melius vertit Noster, *sine altari*, ita enim vertunt Septuaginta; altare enim directe et correlative respondet sacrificio, quod antecessit. Hinc et Chaldæus vertit: *Neque erit in Samaria excelsum*, scilicet altare. *Matseba* enim significat omne id quod erigitur, statuitur, firmatur, quale in primis est altare, a radice יצב *iatsab*, id est *stetit*, et in hiphil הציב *hitsib*, id est *statuit*, erexit, firmavit.

Sine ephod. — *Ephod*, sive superhumerale, erat primaria vestis pontificum, ut dixi *Exod.* XXVIII, 6. Unde significat pontificatum et sacerdotium Israeli auferendum, uti jampridem ablatum est. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Hugo et Lyranus; quocirca Septuaginta vertunt, *sine sacerdotio*. Verum quia in τὸ *sine sacrificio*, et *sine altari*, sat significavit auferendum pariter sacerdotium, hoc enim sine altari et sacrificio esse nequit; hinc pressius et melius per ephod accipiemus oracula et prophetiam, quæ fiebat per urim et thummim posita in ephod, uti dixi *Exod.* XXVIII, 30; significat ergo ab Israele auferendos Prophetas et pontifices, qui per urim et thummim dent oracula, et consulti respondeant de futuris. Ita S. Cyrillus, Theodoretus et Theophylactus.

Theraphim quid? Prima sententia.

Sine theraphim. — Quæres, quid est *theraphim? Primo,* Judæi censent fuisse sacras imagines, quibus privandæ erant decem tribus in Assyriaca captivitate; unde Aben-Ezra et alii Rabbini ex hoc loco colligunt sacras imagines non fuisse Judæis vetitas, sed tantum profanas et idololatricas. Sileat ergo Lutherus et hæretici, qui volunt theraphim fuisse sacras imagines similes imaginibus Catholicorum, unde eas esse vetitas, quia alibi passim Scriptura vetat et damnat theraphim. Legant hi fabulones Bellarminum, lib. II *De Sanctis.*

Secundo, Arias et Cajetanus *in Judic.* XVII, et Oleaster *in Genes.* XXXI, 19, censent esse imagines quas certo astrorum situ conficiebant astrologi, ut ex iis loquentibus, responsaque dantibus cognoscerent futura. Unde R. Eliezer in suis *Capitulis,* cap. XXXVI : « Quare, inquit, vocantur theraphim? » ac respondet : « Adducebant hominem primogenitum et mactabant, eique caput abscindebant, atque hoc sale et aromate condiebant, ac inscribebant super laminam nomen cujusdam spiritus immundi. Porro supponebant nomen illud sub lingua ipsius, eamque reponebant in pariete, atque coram eo accendebant lucernas, et adorabant eum, ipse vero alloquebatur eos. » Et Aben-Esra in *Genes.* XXXI : Theraphim, ait, erant hominum imagines, ad superiorum virtutum et cœlorum influxum suscipiendum. Sic et Lyranus *in Judic.* XVII.

Tertio, alii Rabbini censent esse instrumenta quædam ærea, ad horarum partes internoscendas, seu esse horologia, cylindros, astrolabos. Tertia.

Quarto, Monceius, lib. I *De Vitulo aureo,* XVIII et XX, putat theraphim fuisse Cherubim, alii Seraphim. Unde Cedrenus, referens historiam *Judic.* XVII, pro *Theraphim* habet *Seraphim.* Chaldæi enim ita dicunt; nam pro littera *s,* ponunt *t,* ut pro *scalos,* id est tria, dicunt *thelath;* pro *sces,* id est sex, dicunt *scet;* pro *mescalim,* id est proverbia, dicunt *methalim;* pro *matseca,* id est fusile, *matheca;* pro *sçaar,* id est janua, dicunt *therah,* cum metathesi, e qua Græcorum θύρα, et Germanorum *thur,* inquit Serarius *in Judic.* XVII, Quæst. V. Hinc et S. Hieronymus : Theraphim, ait, sunt Cherubim et Seraphim, sive alia quæ in templi ornamenta jussa sunt fieri; hæc enim omnia per synecdochen significantur in sui parte, puta in theraphim, hoc est Cherubim et Seraphim. Ita et Haymo, Albertus, Hugo et Dionysius. Quarta.

Quinto, Christophorus a Castro, Sanchez et Leo Castrius censent theraphim esse urim et thummim, quæ erant duo lapides, vel duo simulacra, ut putat Christophorus a Castro, in Rationali pontificis, dantia oraculum et responsa consulentibus. Probant, quia Septuaginta et Aquila vertunt, *illuminationes,* vel *manifestationes;* sic autem iidem vertunt urim et thummim, *Exod.* XXVIII, 30. Verum hoc uti novum, ita parum verisimile videtur, præsertim quia hoc periculosum valde fuisset apud Judæos, si imagines vidissent, vel audissent loquentes et vaticinantes. Erant enim ipsi in imaginum adorationem et idololatriam propensissimi. Quinta.

Quocirca dico *primo,* « theraphim » significat imagines sive simulacra. Patet, quia ita vertit Noster, I *Reg.* XIX, 16, in statua quam pro Davide profugo supposuit uxor Michol, ubi Septuaginta vertunt κενοτάφια, id est statuas repræsentantes mortuum hominem, sed inanes et evanidas, cum ipsum corpus hominis non adsit, sed absit. *Secundo,* quia Aquila vertit μορφώματα, id est figuras Sexta et genuina.

seu imagines : Chaldæus צלמניא *tsalmenaia*, id est similitudines et simulacra.

Dico *secundo*, hinc consequenter theraphim, sicut et simulacra sumuntur pro idolis, quia priscæ imagines, præsertim apud Judæos, vix fiebant nisi diis et idolis. Patet, quia Noster interpres et alii, *Genes.* XXXI, 19; *Judic.* XVII, 5; *Ezech.* XXI, 21, et alibi passim, *theraphim* vertunt idola. Hæc dicuntur *theraphim*, vel a radice רפא *rapha*, id est demittere, ut volunt Marinus et Forsterus, quod idololatræ coram iis se demitterent et humiliarent, ea adorando; vel a Chaldæo תרף *theraph*, id est putrescere, exprobrare, et probris afficere. Unde Chaldæi *beth hatturpha*, id est domum turpitudinis, vocant fanum idoli, et forte inde manavit latina vox *turpis* et *turpitudo*, ait Serarius loco citato. *Theraphim* ergo idem est quod turpe, probrosum, immundum, putridum et putrefactione dignum : tale enim est idolum, quod proinde hebraice vocatur stercus et sordes, vel potius *theraphim* dicta sunt a Seraphim et Cherubim, de quo mox plura.

Porro *theraphim* hic, uti et alibi, significare idola, ex eo colligitur, quod per τὸ *sine theraphim*, explicat illud quod de muliere dixit vers. 3 : « Non fornicaberis, et non eris viro, » *q. d.* Volo te, o mulier, domi meæ degere solam, ita ut nec adulteris, nec marito tuo copuleris; ut repræsentes quod Israelitæ post excidium pari modo sedebunt sine sacrificiis et altari; ut non colant Deum verum, quasi maritum suum, et sine theraphim, ut non colant deos alienos, quasi adulteros; significat ergo Israelitas longo tempore non colituros Deum verum, nec theraphim, id est idola.

Dico *tertio*, « theraphim » significat idola, tum qua deos, tum qua dabant oracula, et consulentibus respondebant de futuris eventis. Patet, quia *Ezech.* XXI, 21, de rege Babylonis dicitur : « Interrogavit idola (hebraice, *theraphim*), exta consuluit; » et *Zachar.* X, 2 : « Quia theraphim locuta sunt inutile, et divini viderunt mendacium; » unde et Chaldæus vertit : *Non erit qui responsum reddat;* idem patet *Judic.* cap. XVII, 5, et cap. XVIII, 20, in theraphim, Michæ. *Secundo*, quia Septuaginta pro *theraphim* vertunt δήλωσιν, id est, *manifestationem;* et Aquila φωτισμὸν, id est *illuminationem*, hoc est prophetiam et oraculum : denique Rabbini : *Theraphim*, inquiunt, « sunt imagines futura prænuntiantes. »

Theraphim ergo erant simulacra et idola, quæ idololatræ domi habebant, invocabant, et in omnibus difficultatibus dubiisque consulebant, quasi Lares et Penates suos. Sic Rachel furata est theraphim, id est, idola et Lares, patris sui, *Genes.* XXXI, 19. Sic Micha habuit theraphim, quasi Penates suos, *Judic.* XVII, 5. Itaque significatur hic quod Israel in captivitate carebit theraphim, id est diis patriis, Laribus et Penatibus suis, puta vitulis aureis, et Baalim, quos colebat in Samaria; licet enim mixtus gentibus coluerit earum idola, tamen hi non erant ejus theraphim, id est dii patrii, Lares et proprii Penates quos coluerat in Samaria. Ita Hebræi, Lyranus, Vatablus, Pagninus, Isidorus, Arias, Serarius loco citato, et alii. Simili modo Gentiles coluerunt suos Lares, adeo ut etiam post excidium domo et urbe fugientes, eos secum peregre asportarent, uti Æneas, excisa Troja, extulit secum idola patria, quasi Lares suos, quod tacite irridens Virgilius ait :

> Ilium in Italiam portans victosque Penates.

Hinc narrant Gentiles, quod cum Trojæ in honorem Palladis arx, et in ejus summo templum illi ædificaretur, e cœlo ceciderit Palladium, id est Palladis simulacrum ligneum movens oculos et hastam quam manu gestabat, ut scribit Servius. Hoc Palladium sibi locum in eo templo delegit, moxque oraculum ab Apolline datum est, Trojam exscindendam, si Palladium hoc ex urbe efferretur. Quocirca Diomedes et Ulysses clanculum, occisis custodibus, illud extulerunt; ac paulo post a Græcis capta est Troja. Ita Ovidius, V *Fastor.*, et Virgilius, II *Æneid.* :

> Fatale, *inquit*, aggressi sacrato avellere templo
> Palladium, etc.

Palladium enim erant Penates Trojæ. Et S. Augustinus in lib. *De Civit.*, ridet hosce deos urbiumque tutores, qui oculos habent et non vident, pedes et non ambulant, manus et non possunt opitulari. « Tales, inquit, fuerunt præsides et custodes Capitolii, qui cum seipsos non possent defendere, quanto minus valebant civitatem tueri? » De his ait Plautus :

> Ego Lar sum familiaris ex hac familia,
> Unde exeuntem me aspexisti.

Inde Lararium vocabatur locus sive oratorium, in quo theraphim, id est Lares, et dii domestici servabantur et colebantur. Scribit Lampridius Alexandrum Severum Imperatorem in Larario rem divinam mane factitasse ad effigies deorum, in quibus habebat Abrahamum et Christum, in secundo autem Larario habebat simulacrum Virgilii et Ciceronis. Iidem dicti sunt Penates, « sive a penu ducto nomine (est enim omne quo vescuntur homines penus), sive ab eo quod penitus insident, ex quo etiam penetrales a poetis vocantur, » inquit Cicero lib. II *De Natura deorum.* Et Macrobius, lib. III *Saturn.*, cap. IV : « Penates, ait, esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus. » Unde Plautus in *Mercat.* : « Ego mihi alios Penates deos persequar, alium Larem. » Et Terentius in *Phormione* : « At ego deos Penates hinc salutatum domum divertar. »

Hinc rursum suspicari quis potest theraphim ortum habere a Cherubim et Seraphim, uti su-

perius dixi. Cum enim gentes viderent Judæos tanta veneratione prosequi Cherubim et Seraphim, tum post fabricam arcæ et Cherubim per Mosem, tunc ante eam. (Nam ante eam, *Genes.* cap. XXXI, Rachel dicitur furata theraphim, id est idola patris sui, atque ab initio mundi Cherubim positi erant ad custodiam paradisi; denique ex traditione Adæ, Noe, Abrahæ, filii et nepotes eorum ante Mosem cognoscebant et venerabantur angelos, seraphim et cherubim); inde Gentiles suspicati sunt hæc esse eorum numina et deos tutelares; unde ipsi pariter suos Lares et Penates nonnihil immutata et corrupta voce (uti fieri solet, cum voces e primæva lingua in aliam peregrinam transferuntur) pro seraphim et cherubim vocasse videntur theraphim, præsertim Chaldæi, qui littera *t* gaudent, et *s* in *t* commutant, ut initio dixi. Hinc et theraphim sæpe junguntur cum ephod, uti hoc loco, et *Judic.* XVII, 5, et cap. XVIII, 4, 17 et 20; constat enim ephod vestem fuisse sacerdotalem Judæorum (1).

Vers. 5 5. ET QUÆRENT (Israelitæ, sive decem tribus, tot centenorum annorum desolatione et derelictione afflicti, pœnitentes et resipiscentes) DOMINUM SUUM, ET DAVID REGEM SUUM. — « David, » id est Messiam, sive Christum Davidis filium, et in regno (non temporali, sed spiritali Ecclesiæ) successorem. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Hugo, Vatablus, Isidorus, Arias et alii passim. Ita Christus vocatur David, *Ezechiel.* cap. XXXIV, 23 : « Suscitabo super servum meum David; » *Jerem.* cap. XXX, 9 : « Servient Davidi regi suo, quem suscitabo eis. » Et alibi, ut docet S. Augustinus, tom. IV, lib. *De Octo Dulcitii quæstionibus*, Quæst. V et ultima, ac fuse Galatinus, lib. III, cap. XXIII; nomina enim parentum apud Hebræos sæpe patronymice sumuntur pro filiis et posteris.

ET PAVEBUNT AD DOMINUM ET AD BONUM EJUS. — Pavor in Scriptura, cum Deo et rebus divinis tribuitur, significat summam venerationem et reverentiam, *q. d.* Summa reverentia prosequentur et colent Dominum. Septuaginta vertunt : *Stupebunt in Domino et in bonis ejus.* Porro « ad Dominum, » id est audito nomine Domini, *q. d.* Solo nominis divini auditu perculsi et attoniti, eum reverebuntur. Bonum autem hic significat Dei erga Israelitas largitatem et beneficentiam, quam Deus fidelibus per innumeras gratias, dona et beneficia demonstrat, et testatissimam facit, ita ut fideles iis visis in Dei tam liberalis et benefici admirationem et stuporem rapiantur, *q. d.* Israelitæ mira devotione et reverentia venerabuntur Dei bonitatem et magnificentiam; quia videbunt tam magnifica dona et beneficia ab ea sibi, licet tam diu rebellibus post tot sæcula exhiberi, juxta promissa Abrahæ et patribus facta. Unde *primo*, particulatim, S. Hieronymus, Albertus et Hugo per *bonum* accipiunt Jesum Christum, quem unigenitum suum (ac consequenter omnia dona per eum et cum eo) nobis donavit Deus Pater. *Secundo*, Haymo, Albertus et Arias per *bonum* accipiunt Spiritum Sanctum; hic enim est primum et increatum bonum et donum Patris et Filii, qui omnia creata dona in se complectens, ea ubertim in nos effundit. *Tertio*, alii per *bonum* accipiunt Eucharistiam; in hac enim summam bonitatem, opes et gratias nobis in dies ostendit, et communicat Deus Pater, et Christus Dominus, juxta illud *Zachariæ* capite IX, vers. 17 : « Quid est bonum ejus, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines ? »

IN NOVISSIMO DIERUM, — in fine mundi, quando sub adventum Antichristi, maxime post eum occisum, Israelitæ et Judæi, qui ei viventi et regnanti adhæserant, partim memores concionum et miraculorum Eliæ et Enoch, partim aliorum concionatorum exhortatione, convertentur ad Christum, uti dixi *Apocal.* cap. XI; tunc enim omnis Israel salvus fiet, *Roman.* cap. XI, 25. Ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus et alii passim. *Secundo*, Isidorus et a Castro hæc facta putant in incarnatione, et primo adventu et prædicatione Christi, scilicet inchoate, tunc enim pauci ex Israel converti cœperunt. Errant alii, qui hæc præstita putant in laxatione Judæorum e Babylone facta per Cyrum.

(1) Sensum recte enarrasse Rosenmuller merito videtur Kimchi : Israelitæ neque deos colent alienos, neque patrium et verum, *q. d.* quia utriusque religionis participes esse voluerunt, futuros utriusque expertos. Hanc interpretationem etiam Pet. de Figueiro suam facit.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Causas iræ Dei et vindictæ in Israelem recenset, maledictum, mendacium, homicidium, furtum, adulterium, etc., quorum omnium origo fuit, quod in eo non esset scientia Dei. Rursum horum omnium causam vers. 8, *assignat ignorantiam et malitiam sacerdotum, qui peccata populi adulando fovebant ut pro iis hostias ab eo acciperent. Tertio, vers.* 19, *arguit Israelis lasciviam et libidinem, ideoque ei ignominiosum excidium et captivitatem comminatur* (1).

1. Audite verbum Domini, filii Israel, quia judicium Domino cum habitatoribus terræ :
non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. 2. Maledictum,
et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sangui-
nem tetigit. 3. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia
agri, et in volucre cœli : sed et pisces maris congregabuntur. 4. Verumtamen unusquisque
non judicet; et non arguatur vir : populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti.
5. Et corrues hodie, et corruet etiam Propheta tecum : nocte tacere feci matrem tuam.
6. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam : quia tu scientiam repulisti,
repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi : et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuo-
rum et ego. 7. Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi : gloriam eorum in
ignominiam commutabo. 8. Peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum subleva-
bunt animas eorum. 9. Et erit sicut populus, sic sacerdos : et visitabo super eum vias ejus,
et cogitationes ejus reddam ei. 10. Et comedent, et non saturabuntur : fornicati sunt, et non
cessaverunt : quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo. 11. Fornicatio, et vi-
num, et ebrietas auferunt cor. 12. Populus meus in ligno suo interrogavit, et baculus ejus
annuntiavit ei : spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo. 13. Su-
per capita montium sacrificabant, et super colles ascendebant thymiama : subtus quercum,
et populum, et terebinthum, quia bona erat umbra ejus : ideo fornicabuntur filiæ vestræ,
et sponsæ vestræ adulteræ erunt. 14. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ,

(1) Incipit ab hoc capite, ut recte observat Rosenmuller, alter ille sermonum Osee ordo, quo sine imaginis involucro, nudis verbis, crimina decem tribuum graviter reprehendit, et pœnas divinitus immittendas denuntiat. Hoc enim generale est tam hujus capitis quam reliquorum argumentum, in quo tractando vates plerumque ita versatur, ut sententias proponat breviores, concisas et abruptas, quarum una alteram confirmat, amplificat, et id quod causæ caput est, nova identidem luce perfundit : quare partes horum sermonum fere totidem possunt distingui, quot sententiis, sive versiculis, sunt compositi.

Concionem hanc tempore interregni 12 annorum post obitum Jeroboami usque ad Salumum editam esse a Propheta recte statuitur; quia dirigitur ad Israelitas in genere, et mox ad sacerdotes quoque, populumque in specie, nulla regis mentione facta. Idem evincunt, inquiunt Rosenmuller et Maurer, quæ vers. 2 notantur, quæque non possunt nisi ad bella civilia commode referri, et talibus temporibus, quibus nulla legum esset et magistratuum auctoritas, maxime sunt propria, ut iteratæ et promiscuæ cædes, latrocinia occupata a sacerdotibus tyrannis, et id generis alia turbatæ reipublicæ documenta.

Primo igitur, in genere varii generis flagitia, quibus Israelitæ dediti essent, castigat, scilicet veritatis, misericordiæ et scientiæ defectum, 1; et commissum maledictum, mendacium, homicidium, furtum et adulterium, 2; *secundo,* comminatur pœnas, terræ, hominibus et animabus imminentes, 3; *tertio,* eos inemendabiles declarat, 4; *quarto,* indicit extremum supplicium populum, pseudoprophetas et synagogam oppressurum, 5.

Secundo, in sacerdotes potissimum invehitur, quibus exprobrat, *primo,* neglectam populi instructionem, 6; *secundo,* multitudinem peccatorum, officii conditionem dehonestantium, 7; *tertio,* officii abusum ad scandalum perversum, 8; *quarto,* iisdem indicit pœnas æquales cum populo infligendas, et quæ facient ne bona acquisita eos satient, nec cessent mala commissa, 9, 10.

Tertio, ad totam gentem rediens, præmissa brevi sententia de effectu fornicationis et ebrietatis, quæ sunt idolomaniæ adjuncta, accusationem Israelis cœptam persequitur, *primo,* de idololatrica divinatione, 12; *secundo,* de superstitioso cultu, 13; *tertio,* de lascivia feminarum, impune ad idololatriam sequente, 14.

Quarto, interponit ad Judam monitum, ne *primo,* is loca sacrilega aut ritus profanos frequentet, 15; *secundo,* ne sceleribus et pœnis Israelis participet, 16, 17; *tertio,* ne communes cum eo cibos, protectores et sacrificia habeat, 18, 19.

et super sponsas vestras cum adulteraverint : quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulavit. 15. Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda : et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis : Vivit Dominus. 16. Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel : nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine. 17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. 18. Separatum est convivium eorum, fornicatione fornicati sunt, dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus. 19. Ligavit eum spiritus in alis suis, et confundentur a sacrificiis suis.

Vers. 1. 1. Audite verbum Domini, filii Israel. — Hinc patet Prophetam adhuc alloqui decem tribus. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Hugo, Vatablus et alii; hæ enim vocantur Israel et Ephraim; vers. 17, licet aliqui, ut Haymo et Arias, hæc accipiant de duabus tribubus, eo quod vers. 15 nominet Juda; sed id facit obiter, per subitam depressionem, imo per comparationem et oppositionem ad Israel, id est ad decem tribus. Alii denique, ut Ribera, hæc accipiunt, tam de Israel quam de Juda, id est de duodecim tribubus, quod non est improbabile; licet primum quod dixi sit probabilius, magisque proprium et connexum.

Quia judicium Domino cum habitatoribus terræ. — « Judicium, » id est accusatio et expostulatio; unde Chaldæus vertit, *disceptatio*, *q. d.* Habet Deus quod in judicio accuset, justeque expostulet cum incolis Samariæ. Ita Vatablus et alii.

Non est enim veritas, — id est fidelitas, sive fides promissorum et factorum, *q. d.* Israelitæ non servant fidem, sed dolosi sunt et fraudulenti; decipiunt enim et fraudant proximos suos. Ita passim Interpretes. Solus Albertus, quem sequitur Dionysius, accipit veritatem morum et vitæ, qua scilicet vita dicitur vera, id est recta, justa et conformis suæ regulæ, puta rectæ rationi.

Non est misericordia, — *q. d.* Non est qui misereatur, et miserendo subveniat egenti et afflicto. Ita Haymo, Hugo, Vatablus, Arias ac S. Cyprianus, epist. *ad Demetrianum*, ubi et addit : « De sterilitate aut fame quereris, quasi famem majorem siccitas quam rapacitas faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis et pretiorum cumulis flagrantior inopiæ ardor excrescat. Quereris cludi imbribus cœlum, cum sic horrea cludantur in terris. Quereris minus nasci, quasi quæ nata sunt, indigentibus præbeantur. Pestem et luem criminaris, cum peste ipsa et lue detecta sint, vel aucta crimina singulorum, dum nec infirmis exhibetur misericordia, et defunctis avaritia inhiat ac rapina; iidem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii, fugientes morientium funera et appetentes spolia mortuorum; ut appareat in ægritudine sua miseros ad hoc forsitan et derelictos esse, ne possint, dum curantur, evadere. » Ita sane et hodie sæpe immisericordia est causa miseriarum privatarum et publicarum.

Et non est scientia Dei in terra. — *Et*, id est *quia* (hoc enim significat Hebræum *vau*), *q. d.* Defectus scientiæ Dei, quasi luminis practici, est causa cur deficiant misericordia et veritas, sive fidelitas. Porro *scientiam* Dei accipe non speculativam, sed practicam, qua cognoscimus, æstimamus et reveremur Dei numen, providentiam, justitiam, vindictam, etc., ideoque hæc Dei scientia cum ejusdem timore, amore, cultu et obedientia conjuncta est. Hæc enim est scientia, sapientia et prudentia, quam passim commendat Scriptura, præsertim in Proverbiis, Ecclesiastico et aliis libris sapientialibus, *q. d.* Non est qui Deum practice cognoscat, puta qui ejus majestatem et providentiam apprehendat et æstimet uti par est, qui eum timeat, colat et revereatur; ut cogitans ejus providentiam qua punit impios, et præmiat pios, studeat ei placere; ideoque vacet operibus piis, et abstineat ab impiis, de quo ait S. Joannes, *epist.* I, cap. II, 4 : « Qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est; » unde Chaldæus vertit : *Non est qui ambulet in timore Domini.* Sic et S. Cyrillus, et S. Cyprianus, lib. *ad Demetrianum.* Quod enim homines a peccato absterret; et ad bonum impellit, est Numinis metus et reverentia; hoc si tollas, homines impune frena laxabunt suis concupiscentiis, et ruent in omnia scelera. Hoc est quod queritur Psaltes *Psalm.* XIII : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus, » hac de causa « corrupti sunt, et abominabiles facti. »

Ex adverso S. Augustinus, serm. 112 *De Tempore* : « Cognitione, ait, Dei nihil melius est, quia nihil beatius est, et ipsa vera beatitudo est. Unde et Salvator ad Patrem ait : Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum et quem misisti Jesum Christum. » Et mox : « Beata siquidem vita est cognitio divinitatis; cognitio divinitatis, virtus boni operis est; virtus boni operis, fructus est æternæ beatitudinis. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare et legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur. » Idem scripsit lib. *De Beata vita*, quo toto docet non aliud esse beatam vitam, quam perfectam Dei cognitionem. S. Bernardus, tractat. *De Interiori domo*, in fine : « Deum, ait, cognoscere, plenitudo est scientiæ; plenitudo autem hujus scientiæ, plenitudo est gloriæ, consummatio gratiæ, perpetuitas vitæ. At hujus vero scien-

Beatitudo est nosse Deum.

tiæ plenitudinem, opus est potius intima compunctione, quam profunda investigatione; suspiriis, quam argumentis; lacrymis, quam sententiis; oratione, quam lectione; cœlestium potius contemplatione, quam terrestrium occupatione. » Idem, lib. *De Conscientia*, docet multos quærere scientiam, paucos conscientiam, cum vera scientia consistat in pura et sancta coram Deo conscientia.

ers. 2. 2. Maledictum et mendacium. — Chaldæus vertit : *Perierant incolæ hujus terræ, mentiuntur*, etc., *committunt adulteria, perfringunt* (scilicet sepem mandatorum Dei), *et sanguis sanguinem tangit; cædes cædem excipit*. Sic et Vatablus. Alii vertunt et explicant : *Maledictis, calumniis, conviciis et exsecrationibus insectantur proximos*. Ita Theophylactus, Haymo, Lyranus et Hugo. Utrumque significat hebræum אלה *ala*, sed magis prius; ostendit enim non esse veritatem in terra ex contrario, quia scilicet in ea regnat *ala*, id est perjurium exsecratorium, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Exsecrantur, dicuntque : Dispeream, terra mihi dehiscat, si hoc non sit verum, vel si hoc non fecero, et mentiuntur fidemque fallunt: ideoque sunt perjuri (1).

Inundaverunt. — Chaldæus et Vatablus, *eruperunt instar diluvii*, quod omnes aggeres et sepes sua vi diffringens et disrumpens, campos implet et opplet aquis. Hoc enim est hebræum פרץ *parats;* pari enim modo Israelitæ suis sceleribus plurimis et maximis diffringebant omnia jura jussaque Dei, atque omnia replebant furtis, fraudibus, adulteriis, cædibus, etc.

Et sanguis sanguinem tetigit. — Septuaginta, *Sanguines in sanguinibus miscent*. Sic enim legit Codex Vaticanus. Hebraice ad verbum est : *Sanguines in sanguines tetigerunt*. « In sanguines, » id est « sanguines; » verba enim contactus apud Hebræos construuntur cum *beth*, id est *in*. Dicunt enim percutere in manu, pro percutere manum; occidere in anima, id est occidere animam. *Sanguis* in Scriptura significat *primo*, homicidium, per metonymiam, qua objectum ponitur pro actu; puta sanguis, pro effusione sanguinis, indeque extenditur per catachresin ad quamvis vim, fraudem et injuriam proximo illatam; hæc enim viam sternit ad homicidium, ejusque est quasi inchoatio; unde prohibetur quinto Decalogi præcepto : « Non occides. » *Secundo*, significat omnem contaminationem, pollutionem et immunditiem; sanguis enim effusus omnia contaminat, polluit, cruentat et fœdat. *Tertio*, per synecdochen significat quodlibet scelus; quia enim maximum scelus in proximum est homicidium, hinc ab eo utpote famosiori sumitur denominatio, ut quodlibet aliud facinus a pari vel simili vocetur sanguis. Hisce omnibus modis hic accipitur.

Primo ergo Vatablus exponit : *Sanguis sanguinem tetigit;* id est cædes cædi fuit continua, vel cædes cædem tetigit, *q. d.* Sunt continuæ cædes in Samaria, mutuis vulneribus sese passim interficiunt. Sic Latinis priscis alternum dare sanguinem dicebantur, qui se invicem vulnerabant. Unde Seneca in *Thyeste :*

> Quis vos exagitat furor
> Alternum dare sanguinem
> Et sceptrum scelere aggredi?

Unde Syrus vertit : *Sanguinem sanguine miscuerunt;* Arabicus : *Sanguinem super sanguinem effuderunt*. In Hebræo major est emphasis. Habet enim in plurali : *Sanguines tetigerunt sanguines, q. d.* Tanta est effusio sanguinis, ut non guttatim is stillet, sed instar rivi et torrentis decurrat, atque ad sanguinem alibi effusum confluat, efficiatque quasi lacum sanguineum, et campos sanguinantes. Inde *vir sanguinum* vocatur homicida et latro, uti David vocatur a Semei, II *Reg.* cap. xvi, 7.

Secundo, Rupertus sanguinem accipit pro commixtione seminis et sanguinis (semen enim est sanguis optimus et plane percoctus) consanguineorum, *q. d.* Consanguinei invicem sanguinem, id est semen, commiscent, invicem incestant et polluunt.

Tertio, plenissime, Chaldæus, S. Cyrillus, S. Hieronymus, Haymo et Hugo *sanguines* accipiunt pro peccatis, *q. d.* Addunt peccata peccatis, scelera sceleribus accumulant. Audi S. Gregorium, hom. 11 *in Ezech.* : « Sanguis sanguinem tangit, quando peccatum peccato additur; ut ante Dei oculos adjunctis iniquitatibus anima cruentetur. Paulus Apostolus ait : Ut impleant peccata sua semper. Joanni quoque per angelum dicitur : Qui nocet, noceat adhuc; et qui in sordibus est, sordescat adhuc, » *q. d.* Domus, vici, fora, templa, muri, agri peccatis inundant et exundant.

Quæres, cur sanguis est symbolum peccati? Peccatum vocatur sanguis ob quatuor analogias.
Respondeo *primo*, quia effusio sanguinis, puta homicidium, inter homines censetur gravissimum esse peccatum. *Secundo*, quia sanguis est sedes et instrumentum concupiscentiæ, quæ est causa peccati. Sanguis enim subministrat materiam tam libidini, quam iræ et superbiæ, eaque accendit et inflammat. Unde sanguis est symbolum carnalis sensus et cupiditatis, uti ex Theodoreto docui, *Levit.* cap. xvii, 11. *Tertio*, quia sanguis Judæis ex lege erat immundus et abominabilis, nec eo licebat vesci, idque in odium et detestationem homicidii, *Levit.* cap. xvii, 10. Rursum, sanguis menstruatarum et naturaliter et ex lege immundissimus erat, *Levit.* cap. xv, 19 et seqq. Tale est peccatum quod est menstruum, et teterrimum virus animæ. *Quarto*, quia peccatum occidit animam, ejusque quasi sanguinem et vitam effundit.

Allegorice Theophylactus et ex eo Leo Castrius (qui hunc sensum affert quasi litteralem) : Judæi

(1) Alii vertunt, *pejerare*, et *mentiri*, et *occidere*, et *furari*, et *adulterare*, et dicunt infinitivos positos loco substantivorum, ac continuos actus indicare.

sanguini Prophetarum miscuerunt sanguinem Christi, Apostolorum et Martyrum, dum eos æque ac Prophetas occiderunt, uti Christus eis objicit, *Matth.* cap. XXIII, 34. Rursum iidem, ait Castrius, Christum inter duos latrones crucifixerunt, ut crederetur esse latro. Sic ergo sanguinem Christi sanguini latronum miscuerunt.

Vers. 3. 3. PROPTER HOC LUGEBIT TERRA. — Hic pœnam tot tantisque sceleribus debitam intentat. Ait ergo, « lugebit, » id est, ut Chaldæus, *vastabitur et desolabitur, terra,* ut metaphorice lugere videatur; sicuti ex adverso prata ridere dicuntur, cum germine, floribus et fructibus vernant. Ita Lyranus, Arias et Vatablus. *Secundo,* « lugebit, » metonymice, quia vastata luctum incolis inducet. Ita Haymo et Hugo. Quocirca hujus luctus terræ effectum subdit, dicens :

ET INFIRMABITUR, — id est languebit, fame conficietur, tabescet et morietur. Ita Chaldæus. Est metonymia; ponitur enim antecedens pro consequente, puta infirmitas pro morte.

OMNIS QUI HABITAT IN EA, IN (id est cum) BESTIA AGRI, ET IN (id est cum) VOLUCRE COELI, — *q. d.* Desolata terra non tantum homines, sed et bestiæ avesque, quin et pisces morientur, tum quia hæc omnia ex terræ frugibus vivunt : iis ergo sublatis emoriuntur; tum quia per hæc omnia punitur a Deo homo peccans, qui est eorum dominus.

ET PISCES MARIS CONGREGABUNTUR, — id est deficient et morientur. Ita Septuaginta et Chaldæus (1).

Congregari id est, mori. Quæres, cur defectus animalium et mors vocatur *congregatio?* Respondeo *primo,* quia animalia, etiam fera, ut leones, cervi, lupi, apri sparsi per agros et sylvas, dum periculum mortis sentiunt, naturæ instinctu solent congregari in unum agmen, ut simul juncta validius periculo resistant. *Secundo,* quia pisces cum ob vitium aquarum, aeris, aliave de causa (ut ob fœturam, vel cum balæna gravida onus ventris sentiens agitat seipsam totumque mare, et consequenter omnes pisces) alio migraturi sunt, solent congregari in unum agmen, itaque simul proficisci; unde tunc piscatores, qui id præsentiunt, eos piscari solent; uti quotannis stato tempore videmus fieri piscationem halecum, mugilum, salmonum. *Tertio,* Ribera et alii exponunt : « Congregabuntur, » scilicet ad multitudinem et congregationem mortuorum, id est tabescent et morientur. Hinc enim illa trita phrasis : « Apponi vel congregari ad patres, » id est mori. Est metalepsis, vel metonymia : ponitur enim consequens pro antecedente, scilicet descensus in sepulcrum et limbum, pro morte prævia. *Quarto* et genuine, quia hebræum אסף *asaph* significat congregare, colligere, auferre. Sic enim poma dicuntur congregari vel colligi, dum carptim auferuntur. Sic pisces congregantur in sagenam, dum expiscando auferuntur. Unde Lucilius :

Ruis huc, et colligis omnia furtim.

Congregare ergo vel colligere, idem est quod auferre.

Porro hæc mors vel descensus piscium in desolatione terræ contingit partim naturaliter : siccitas enim et combustio terræ arefacit torrentes et rivos, qui alebant pisces; partim et potius justo Dei judicio, qui hominum impiorum terra et aqua, bestiis et piscibus abutentium castigat, omnium defectu et desolatione. Hoc est quod minatur Isaias Ægyptiis, cap. XIX, 5 : « Arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur atque siccabitur; et deficient flumina, et mœrebunt piscatores. » Ita in historiis legimus, et hoc sæculo vidimus, in Francia, Scotia, Hollandia urbes olim piscatione et piscibus divites, postquam hæresim admiserunt, piscibus emorientibus, vel alio commigrantibus sterilitate et paupertate a Deo vindice punitas. Refert Platina sub Victore III Pontifice, ob peccata illius ævi pisces tam in mari quam in fluminibus defecisse. Idem Hiberniæ contigisse, sed precibus S. Malachiæ correctum esse, in hujus Vita scribit S. Bernardus. Sic ex adverso Christus semel et iterum ingentem copiam piscium adduxit in retia S. Petri, utpote fidelium principis, *Luc.* cap. V, vers. 6, et *Joan.* cap. XXI, vers. 6. Theodoretus per aves accipit divites, qui in pisces, id est pauperes, grassantur eosque consumunt; sed hoc mysticum est, non litterale.

4. VERUMTAMEN UNUSQUISQUE NON JUDICET (id est Vers. 4.
non expostulet, ut vertit Vatablus, non increpet), ET NON ARGUATUR VIR, — *q. d.* Nemo increpet et arguat homines hujus regionis; frustra enim id faciet, nam monenti obstrepunt et contradicunt. Ita S. Hieronymus, Lyranus et Vatablus. Loquitur quasi desperans de eorum emendatione, simulque significat eos plane indignos esse monitione et correptione, ait Rupertus. Audi S. Hieronymum : « Provocati erant ad judicium Dei filii Israel, ut causas Dominicæ indignationis audirent, et præterita peccata cognoscerent, propter quæ hostibus traderentur. Nunc quia in scelere perseverant, et impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt : Non necesse est ut veniatis ad judicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantæ estis impudentiæ, ut nec convicti quidem, pudorem habeatis et verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro, sacerdoti plebecula contradicat. »

POPULUS ENIM TUUS SICUT HI QUI CONTRADICUNT SA-

(1) « Cum captivitas decem tribuum venerit habitatore sublato, inquit S. Hieronymus, bestiæ quoque et volucres cœli, et pisces maris deficient, iramque Domini etiam multa elementa sentient. Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam, atque Pannonias, omnemque terram quæ a Propontide et Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, et probabit cum hominibus et animantia cuncta deficere, quæ in usus hominum a Creatore prius alebantur. »

CERDOTI. — Vatablus, *sicut hi qui litigant cum sacerdote, q. d.* Israelitæ contradicunt mihi et Prophetis, sicut improba et impudens plebs contradicit sacerdoti, cum eoque litigat. Ita S. Hieronymus. Allegorice, Judæi contradixerunt Christo, qui est summus sacerdos, dicentes : Non habemus regem nisi Cæsarem, ait Leo Castrius. *Secundo,* τὸ *sicut* potest accipi ut nota non similitudinis, sed veritatis, uti est, *Joan.* cap. I, 14, *q. d.* Populus tuus est obstreperus et vitilitigator, uti decet eum qui litigat et jurgatur cum suis sacerdotibus. Quocirca Arias sic exponit, *q. d.* Nemo est qui arguat populum. Nam sacerdotes quorum est eum arguere, æque improbi sunt. Unde si hi populum increpent, ille recalcitrat, et scelus sceleri regerit illud occinens :

Væ tibi tu! nigræ dicebat cacabus ollæ.

Vers. 5. 5. ET CORRUES HODIE, — id est brevi, *q. d.* Jamjam tibi, o Israel, imminent ruina et calamitas captivitatis Assyriacæ; tibi, inquam, et tuis pseudoprophetis, qui tibi quasi nunquam vastandæ falso abblandiebantur. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus et Isidorus.

Alii pro *hodie* vertunt, *interdiu,* aliterque sequentia dispungentes, sic transferunt : *Corrues igitur interdiu,* id est palam, media luce, non per tenebras et insidias, *corruet et propheta tecum nocte,* id est in sua calamitate et strage, æque ac ignorantia, imprudentia, et inopia consilii. Ita Chaldæus, Vatablus, Pagninus, Isidorus et Arias : unde sequitur (1) :

NOCTE TACERE FECI (præ pudore et confusione) MATREM TUAM, — puta Synagogam, sive Samariam, *q. d.* Puniam ejus obstreperam contradictionem silentio, ut se excusare, imo loqui nec audeat, nec possit : « Nulla flendi major est causa, quam flere non posse, » vel metu tyranni fletum prohibentis, vel præ gravitate mali, quæ oculis mentique stuporem inducit : « Cum miserrimum sit flere, quam infelix sum, cui ne hoc quidem licet! » ait Seneca lib. I *Controv.* I. *Noctem* vocat tempus calamitatis et excidii, puta captivitatis, cædis et spoliationis Samariæ, forte etiam quia noctu capta est ab Assyriis. Unde Hebraice est, *nocte, et tacere feci,* vel compescui *matrem tuam, q. d.* Cum nox erit, tunc tacebit. Rursum hebræum דמיתי *damiti* verti potest cum Vatablo, Pagnino et aliis, *succidi, q. d.* Nocte succidi matrem tuam. *Tertio,* verti potest cum Septuaginta : *Nocti assimilavi matrem tuam, q. d.* Ita cladibus obruetur, ut dies videatur esse nox, utque ipsa nocti tenebrosæ et horridæ similis esse videatur.

6. CONTICUIT POPULUS MEUS.— Vatablus, *ad silentium redactus est* vel *succisus est, populus meus, eo quod non habuerit scientiam Dei,* de qua vers. 1. Vers. 6.

QUIA TU SCIENTIAM REPULISTI, REPELLAM TE, NE SACERDOTIO FUNGARIS MIHI. — *Scientiam* vocat Dei legisque divinæ studium et cognitionem, non tantum speculativam, sed et practicam, uti dixi versu 1. Unde Chaldæus vertit : *Quia tu repulisti timorem Dei, repellam te,* etc. Nota *primo :* Alloquitur Synagogam sive populum Israel; unde de ea loquitur, nunc in genere masculino, nunc in feminino, dicens : « Oblita es legem Dei tui, » *q. d.* Repellam te, o Israel, ne ullus ex filiis tuis, aut ex cœtu tuo sit mihi sacerdos. Maxime tamen alloquitur ipsos sacerdotes, ut patet ex sequentibus. Nam vers. 8 ait : « Peccata populi mei comedent, » scilicet sacerdotes ; ita Chaldæus et Arias (2). Jam sacerdotium intelligit non falsum et idololatricum, institutum a Jeroboam, ut vult Albertus, hoc enim non « mihi, » id est Deo, sed vitulis aureis fuit dicatum ; sed verum et divinum. Sensus ergo est, *q. d.* Quia tu, o Israel, et maxime vos, o sacerdotes sparsi per Israelem, ut eum Dei cultum et timorem doceretis, repulistis studium meæ legis; hinc ex lege et pœna talionis vobiscum agam ; nimirum quia vos legem meam adeo neglexistis, ut nec eam legeritis, nec ipsos legis libros haberetis, ego vicissim vobis ipsam legem, scientiam, sacerdotium, omnemque mei cultum et religionem auferam, ut quasi ad atheismum et paganismum redigamini. Ex sacerdotio enim pendet totius populi fides, cultus et religio. Eo ergo ablato necesse est ut hæc pariter auferantur et pereant. Ingens ergo pœna quam Deus Israeli hic socordi in sui cultu comminatur, est sacerdotii ablatio. Videant nunc respublicæ hæ-

(1) *Interdiu* et *noctu* multi explicant eo modo ut sensus sit : Tu brevi corrues, et statim post te corruet pseudopropheta, quemadmodum diem sequitur nox. Ast certe præferenda est, inquit Ackermann, interpretatio quam et Rosenmuller sequitur : Manifesta est in hoc hemistichio oppositio diei et noctis : in qua tamen unum alterum non excludit, sed magis explicat, et utrumque ad utrosque pertinere docet, ut significetur nullum tempus a strage tam singulorum e populo, quam pseudoprophetarum vacuum esse.

(2) His verbis Prophetam alloqui sacerdotes, clarum est. In singulari vero loquitur ad *sacerdotem,* quia totum sacerdotum ordinem alloquitur, et vocem collective sumit. Ast recte quæri potest, ad quales sacerdotes Deus per Prophetam verba sua dirigat, quia nulli in regno Israelis fuisse videntur veri sacerdotes ; cum Jeroboam pridem sacerdotes Aaronicos repudiaverit, et ex ima plebe sacerdotes fecerit, I *Reg.* XII, 31. Verum tempore Jeroboami multi Aaronici sacerdotes abierunt, in quorum locum surrogaverunt alios de ima plebe ; plures autem procul dubio manserunt (cf. *Ezech.* XLIV, 10), et defecerunt ad cultum impurum (nam, ut observat Maurer, quanquam non est probabile, omnes omnino Jovæ sacerdotes et levitas a Jeroboamo patria expulsos esse (cf. I *Reg.* XII, 31 ; *Chron.* II, 14 et seqq.), tamen quid putabis potuisse efficere paucos Jovæ sacerdotes inter medios sacrificulos deorum fictorum ?) Jeroboami. Hos non statim Deus repudiavit, sicut nec ipsas decem tribus, sed pro longanimitate sua exspectavit, ut et ipsi pœnitentiam agerent, legis scientiam sectando, et Israelitas docendo ad pœnitentiam adducerent. Quod quando constanter contempserunt et repudiarunt, Deus eos in totum cum populo repudiavit, et sacerdotio eos privavit, quod per legem familiæ paternæ promissum et datum fuit. (Ackermann.)

reticæ, quæ sacerdotes et sacerdotium christianum exterminant, quam non tantum illis et Christo, sed et sibi ipsis sint injuriæ; hoc enim ipso auferunt sibi Dei fidem, Dei Ecclesiam, Dei cultum veramque religionem. Denique Arabicus vertit : *Quia tu es qui dilexisti sæculum, et consolationem ejus, et ego repellam te, ne fungaris mihi sacerdotio.* Quod notent sacerdotes, ne se implicent rebus sæcularibus, ut monet Apostolus, si Deo servire et frui velint. Rursum ex hac Osee sententia, Synodus VII generalis probat arcendos esse episcopatu indoctos, qui carent sacræ Scripturæ scientia, ut habetur dist. XXXVIII, cap. *Omnes.*

Vers. 7. 7. SECUNDUM MULTITUDINEM EORUM SIC PECCAVERUNT MIHI. (« Eorum, » scilicet, « filiorum, » ut præcessit, *q. d.* Multiplicavi Israelitas sicut stellas cœli, sed quo plures fuerunt, eo plures peccarunt et gravius; ut quot Israeli filios dedi, tot mihi videar hostes genuisse; ipse enim eos educat in mei odio, et in idolorum amore cultuque (1). Quocirca) GLORIAM EORUM IN IGNOMINIAM COMMUTABO,— *q. d.* Auferam eis filios (hi enim sunt gloria parentum, præsertim in lege veteri) quod eis erit valde probrosum et ignominiosum. Ita S. Cyrillus, Theodoretus et Theophylactus. *Secundo,* S. Hieronymus explicat, *q. d.* « Quot homines habuit Israel, tot aras exstruxit dæmonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, cum Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo; ut et sacerdotes capiantur et populi. Siquidem sacerdotes peccata populi mei comedunt, quia cum eum peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant, atque sustollunt, ac beatos prædicant. » *Tertio,* Chaldæus τὸ *eorum* ad opes et proventus refert; vertit enim : *Sicut multiplicavi eis proventus, sic ipsi multiplicaverunt contra me peccata.* Ita sæpe videmus non tantum laicos, sed et sacerdotes ex opibus insolescere et luxuriari, juxta illud *Deuter.* cap. XXXII, 15 : « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit. » Quocirca apposite, ait S. Ambrosius : « Divitiæ de vitiis nomen acceperunt, » quia divitiæ vitiorum sunt fomes.

Vers. 8. 8. PECCATA POPULI MEI COMEDENT. — « Comedent, » id est comedere solent; futurum enim Hebræis sæpe significat morem, consuetudinem actionis. *Peccatum* in Scriptura tripliciter sumitur : *primo,* pro peccato proprie dicto; *secundo,* metonymice pro pœna peccati; *tertio,* pro hostia pro peccato; ut, cum ait Apostolus I *Cor.* cap. v, 21 : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum, » id est hostiam pro peccato, « fecit. »

Peccat popul comedu sacerd tes trip citer.

Triplex ergo hic affertur sensus. *Primus, q. d.* Sacerdotes comedent, id est luent pœnas peccatorum populi, quorum causa fuere sua dissimulatione; efficiam ergo ut quæ comederunt peccata, et quorum ipsi fuerunt causa, evomant cum visceribus, inquit Christophorus a Castro. Unde et Theodoretus sic exponit, *q. d.* « Metent quæ severunt, et suorum peccatorum fructum vindemiabunt. » Verum cum hac explicatione non recte cohæret id quod sequitur : « Et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum. »

Secundus, q. d. Peccata, id est hostias pro peccato a populo oblatas comedunt sacerdotes, in iisque convivantur et epulantur. Unde S. Bernardus, serm. 77 *in Cant.* : « Peccata, inquit, populi mei comedent, *q. d.* Peccatorum pretia exigunt, et peccantibus debitam sollicitudinem non impendunt. Quem dabis mihi de numero præpositorum, qui non plus invigilet subditorum vacuandis marsupiis, quam vitiis exstirpandis! » Unde Prosper, lib. II *De Vita contempl.* cap. x, ex hoc loco docet graviter peccare eos qui ex bonis Ecclesiæ locupletari volunt : « De clericis, inquit, dicit Spiritus Sanctus : Peccata populi mei comedunt; sed sicut nihil habentes proprium, non peccata, sed alimenta quibus indigere videntur, accipiunt : ita possessores non alimenta quibus abundant, sed aliena peccata suscipiunt. »

Tertius : « Peccata populi comedunt, » qui precibus et victimis suis ea abolent et consumunt. Ita Ruffinus et alii. Verum hæc est laus sacerdotis, non probrum, de quo hic agitur.

Dico ergo, sensus est, *q. d.* Sacerdotes « peccata populi mei comedent, » non ea consumendo per orationes et oblationes, uti par erat (hoc enim eorum officium, æque ac oblationes fidelium poscunt et exigunt), sed ea laudando, dissimulando, et in se suamque conscientiam ac caput ea suscipiendo. Ita enim agendo quasi hauriebant et absorbebant peccata populi, erantque causa ut illa multiplicarentur, idque ad hoc ut « peccata, » id est hostias pro peccato plurimas a populo acciperent et comederent. Dicebant enim adulando, et extenuando peccata populi : Illud nullum, vel leve est peccatum; Deus scit nos esse fragiles et infirmos : tales ergo sciens tolerat, iisque compatitur; non ergo sitis anxii, ego illud in me suscipio, ego pro te satisfaciam Deo, et, ut ait Theophylactus, « super nos sit condemnatio, » uti Judæi dicentes Pilato : « Sanguis ejus sit super nos et super filios nostros. » Ita S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Et S. Gregorius, homil. 17 *in Evang.* : « Cur, ait, peccata populi comedunt, nisi quia peccata delinquentium fovent, ne temporalia stipendia amit-

(1) Ob numerum pluralem, mutatamque personam hæc verba non de sacerdotibus, sed de universo populo quidam capienda existimant, veluti S. Hieronymus. Verum quam sit familiare vatibus Hebræis, ab una persona subito ad alteram transire, nemo ignorat, inquit Rosenmuller, neque quod de iis quos vers. 6, collective in singulari appellaverat, jam in plurali loquitur, mirum cui videri potest. Præterea, dictum erat in plurali de filiis et successoribus sacerdotum sub finem versus præcedentis. Neque dubium est, quin in tertia plurali iniquitas sacerdotum mox vers. 8 describatur. Generale jam adhibetur verbum חטאו *chateou, peccaverunt*, ut in universum omnis generis peccata ab iis peracta esse indicetur.

tant? » Et Arias : « Optant, inquit, magnam peccatorum esse copiam, quæ suam illis mercem cum quæstu compendioque suppeditent. » Sic apud Japones peccata populi comedunt sacerdotes, quos ipsi Bonzios vocant, qui cuilibet omnium scelerum impunitatem spondent, dummodo eis largas det oblationes et eleemosynas; hujusque sponsionis suæ dant syngraphas, quas morituri secum deferunt ad sepulcrum, quasi eas exhibituri judici et vindici Deo; ita habent epistolæ Japonicæ.

Duo ergo hac phrasi significat Propheta, adeoque peccatum accipit dupliciter : scilicet proprie, et metaphorice, pro hostia pro peccato : hanc enim offerebant, et ex parte comedebant sacerdotes juxta legem *Levit.* cap. VII, 7; eo ergo alludit, *q. d.* Hi sacerdotes ex lege comedunt peccata, id est hostias pro peccato a populo oblatas; et quia avari sunt et gulosi, inhiant hisce oblationibus et hostiis, ideoque ipsa peccata populi extenuando et adulando sorbent et deglutiunt, et ut ait S. Job, bibunt quasi aquam iniquitatem. Ita sorbebat peccata Henrici VIII regis Anglicus ille palpo, qui regi volenti ducere Annam Bolenam, quæ putabatur regis esse filia ex pellice, ac roganti quantum peccatum esset cognoscere matrem et filiam, respondit : Tantum, quantum si quis devoret pullum cum matre, puta cum gallina, uti refert Sanderus, lib. I *De Schismate Anglicano.* Hunc sensum poscit id quod sequitur :

ET AD INIQUITATEM EORUM SUBLEVABUNT ANIMAS EORUM. — Hebræa ad verbum præcise sic habent : *Peccata populi mei comedent* sacerdotes, *et ad iniquitatem eorum* (scilicet sacerdotum, id est suam) *elevabunt*, vel *portabunt animam ejus*, scilicet populi, in quo quia sunt multi, hinc Noster vertit in plurali, *eorum*, scilicet populorum, *q. d.* Sacerdotes, respuentes Deum Deique scientiam, epulantur in hostiis et oblationibus populi, indulgent genio et ventri; et ad hanc similesque iniquitates suas imitandas invitant, erigunt, et inducunt animas populi verbo et exemplo. Unde subdit : « Et erit sicut populus sic sacerdos, » *q. d.* Sacerdos, qui populum præire debebat virtute, par est ei, imo præit eum, in scelere. Hinc *secundo*, R. David, Vatablus, Arias sic explicant, *q. d.* Inhiant, et avide exspectant iniquitates populi, sive ut contra legem peccet populus, ut exinde ab eo hostias pro illis peccatis expiandis accipiant, quibus epulentur : inhiant ergo peccatis populi, quasi inde toti pendeant et vivant; nam sublevare animam hebraice significat erigere animam in spem, sperare, inhiare, ut patet *Ezechiel.* cap. XXIV, 25, et alibi. *Tertio*, Haymo : « Sublevant, inquit, dicentes : Quoniam populus Dei estis, ex genere Abraham descendistis, propter illius amicitiam parcet vobis Deus, si peccaveritis ei. » Et Ribera sic explicat, *q. d.* Sacerdotes addunt animos popularibus ad hoc ut magis peccent, dum peccatis eorum connivent, ea palpant, iisque adulantur. *Quarto*, alii *sublevant* exponunt per *exonerant*, *q. d.* Sacerdotes animas oneratas peccatis adulando sublevant, alleviant, exonerant; ita S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Hugo, Lyranus et alii. *Quinto*, pro *sublevabunt* Septuaginta vertunt, *accipient*, *q. d.* Sacerdotes pro iniquitatibus populi accipiunt, id est offerunt Deo animas suas, seipsos devovendo iræ Dei pro populo. Ita Cyrillus. Verum primus sensus maxime genuinus est, ac deinde secundus et tertius. Porro Cyrillus pulchre docet sacerdotes debere se orando et sancte vivendo, hostiam Deo pro peccatis populi offerre : « Talis enim, ait, potest populum qui in offensam Dei incurrit, legemque Dei violavit, in gradum pristinum restituere. »

9. ET ERIT SICUT POPULUS, SIC SACERDOS.—Hebræus : Vers. 9.
Et erit (vel *et est*) *sicut populus, sicut sacerdos.* Est Hebraismus. Hebræi enim similitudinem exprimunt nota similitudinis, puta τὸ *sicut* apponendo utrique rei comparatæ, vel simili, quod Latinus Interpres apte latina phrasi reddidit uni apponendo τὸ *sicut*, alteri τὸ *sic*, quod respondet voci *sicut*, estque redditio similitudinis. Sensus est, *q. d.* Similis est eritque populus sacerdoti, et sacerdos populo; qualis populus, talis sacerdos, et vice versa. Hoc enim exigit non tantum ipsa notæ similitudinis reciprocatio, ut vult Martinus Martines lib. VIII *Hypotyp.* cap. VIII, sed et ipsa similitudinis ratio; simile enim est simili simile, et vice versa, simile enim est relativum æquiparantiæ. Sive ergo dicas : *Sicut populus sicut sacerdos*, sive dicas : *Populus est sicut sacerdos*; idem dicis, idemque significas; similis, inquam, est in culpa. Unde Vatablus vertit : *Hinc fit ut sit talis populus, qualis sacerdos*; ac consequenter similis erit in pœna. Hanc enim sententiam infert tum ex eo quod proxime præcessit, scilicet : « Peccata populi mei comedent (sacerdotes), et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum; » quibus verbis sacerdotes æquantur, imo præferuntur, populo in culpa; tum ex eo quod paulo ante dixit : « Gloriam eorum in ignominiam commutabo, » *q. d.* Nulla erit differentia inter sacerdotes et plebeios, nam omnes erunt captivi citra delectum; et ob id omnes afficientur ignominia et contumelia : « Eximiorum enim et magnatum rationem hostes habere non solent, » ait Procopius in *Isaiæ* cap. XXIV, 2. Unde et sequitur : « Et visitabo super eum vias ejus. » Nam sacerdotes erant decus et gloria Israelis, utpote consecrati Deo, et mediatores inter Deum et populum. Debebant ergo hanc suam gloriam tueri antecellendo populo, tum in legis scientia, tum in sanctitate Deique cultu. At quia neutrum præstiterunt, sed populo tam in ignorantia, quam nequitia fuerunt pares, imo superiores; hinc iisdem pares, imo superiores fuerunt in pœna et ignominia. Ita S. Hieronymus, Haymo et Hugo. Simili modo dicas de indisciplinatis clericis et Religiosis : Qualis laicus, talis clericus; qualis

sæcularis, talis Religiosus. Tolle habitum, hunc ab illo non discernes; quia eadem utriusque est lingua, sermo, actio, vita et mores.

Præclare urget hunc locum S. Gregorius, hom. 17 *in Evangel.*, et II part. *Pastor.* cap. VII. Vere S. Chrysostomus : « Sacerdotes multi, sacerdotes pauci : non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus est sacerdos; » scilicet mysticus, qui mysticas laudis, orationis et sanctorum operum hostias Deo offert. Audi et Gilbertum Abbatem in appendice ad serm. S. Bernardi *in Cant.* serm. 13 : « Factus est sacerdos sicut populus, ut licentius populus sicut sacerdos fiat. Mundo se monachi studio conformant, et qui in mundo sunt errorem suum nostrorum satis versute et nimis vere tuentur exemplo. Mutuis ad vitia sese aut informant aut fovent exemplis pastores, populi, sæculares et Religiosi; promptuaria plena sunt hujusmodi, eructantia ex hoc in illud, aut turpis, aut tepidæ conversationis spiritum pestilentem. Heu ! quam avido cordis ore pravum hunc attrahimus spiritum, et corrumpentem haurimus auram! Jesu bone, quando erit, si tamen aliquando erit, sicut fides integra, sic et incorrupti mores. »

ET VISITABO SUPER EUM VIAS EJUS, — *q. d.* Puniam ejus actus et peccata. *Viæ* enim in Scriptura vocantur actus, modus vivendi, tenor vitæ, conversatio; per hæc enim mens incedit, sicut per vias corpus.

ET COGITATIONES EJUS REDDAM EI. — Hebræum מעלליו *maalalav* significat studia, machinationes, molitiones, opera. Hæc ergo vocantur hic *cogitationes*, scilicet ipsæ machinationes scelerum; has reddit Deus peccatori, cum illum propter easdem ex æquo punit et affligit.

Vers. 10. 10. ET COMEDENT, ET NON SATURABUNTUR. — Pauperes spiritu, qui esuriunt et sitiunt justitiam, saturabuntur, ideoque beati prædicantur a Christo, *Matth.* cap. V, 6. At hi avari sacerdotes et epulones, qui peccata populi comedunt, iisque inhiant inexplebili aviditate, justo Dei judicio ad tantam famem redigentur in captivitate Assyriaca, ut eam saturare et explere nequeant. Ita Theophylactus et Arias, qui addit : « Qui hostias captant, ipsi in hostias convertuntur, » ut spolientur et mactentur ab Assyriis.

Secundo, Ribera et Arias, *q. d.* Licet gulæ, ventri et sceleribus se immergant, nunquam tamen desiderium suum explebunt. Nam, ut ait S. Hieronymus et ex eo Haymo : « Voluptas insatiabilis est, et quanto magis capitur, tanto plus utentibus se famem creat. E contrario beati esurientes et sitientes justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sicut justitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, vana comedentes fraude deludit, et uteros devorantium vacuos derelinquit. »

Voluptas est insatiabilis.

Alienius Theodoretus : Comedent, inquit, pœnas et supplicia, at nunquam iis saturabuntur, id est nunquam illa desinent, quia unum alteri continuo succedet.

FORNICATI SUNT, ET NON CESSAVERUNT. — Chaldæus, Vatablus, Pagninus, Arias et Isidorus hæc accipiunt de corporali fornicatione, de qua sequitur : « Fornicatio, et vinum et ebrietas auferunt cor; » unde vertunt : *Scortabuntur, et non prorumpent*; Syrus, *non sunt multiplicati*, id est non crescent, non augebuntur filiis, *q. d.* Quærunt liberos, ideoque non tantum uxoribus, sed et meretricibus copulantur; sed Deus puniet eos sterilitate, ut filios non procreent; sicut paulo ante eosdem, quia epulones punivit fame, ut eam saturare nequeant. Congrua enim et justa pœna fornicantium est ἀτεκνία et sterilitas illiberis, ut qui ex matrimonio ad proles a Deo instituto eas procreare nolunt, ex meretricibus eas procreare cupientes non possint, aut si procreent, pravæ sint et miseræ, brevisque ævi, uti hodierna sæpe docet experientia. Hoc est quod dicitur *Sapient.* cap. IV, 3 : « Spuria vitulamina, » græce μοσχεύματα, id est *propagines*, et novi surculi, « non dabunt radices altas ; » quod clare explicans cap. III, ait : « Filii adulterorum in inconsummatione erunt, » id est inconsummati erunt, nec pervenient ad perfectam ætatem. « Et ab iniquo thoro semen exterminabitur. »

Secundo et melius, S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus, Theophylactus, Haymo, Hugo et Lyranus hæc accipiunt de fornicatione mystica, id est de idololatria : de hac enim continue agit hic Propheta, de eaque statim, causam hujus sui dicti dans, subdit : « Quoniam dereliquerunt Dominum. » Sensus ergo est, *q. d.* Comedent, et non saturabuntur, quia fornicati sunt cum idolis, et non cessaverunt, nec sua fornicatione saturati sunt; sed inexplebili libidine fornicari, id est idololatrare, continue perrexerunt. « Vires, inquit S. Hieronymus, in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit; » unde pro *non cessaverunt*, hebraice est לא יפרצו *lo iiprotsu*, id est *non sunt divisi*, scilicet a sua fornicatione, suisque amasiis, puta idolis; sed iis jugiter copulati sunt; radix enim פרץ *parats* significat dividere. Inde locus in quo Deus, pro Davide pugnans, divisit et dispersit Philistæos, dictus est *Baal Pharasim*, id est habens divisionem, *q. d.* Planities divisionum, vel campus fracturæ et rupturæ, dicente Davide : « Divisit Dominus inimicos meos coram me, sicut dividuntur aquæ, » II *Reg.* cap. V, 20. Uterque sensus verus et genuinus est. Fornicatio enim hic et in sequent. tum proprie pro scortatione, tum mystice pro idololatria capitur. Ratio est, quia illa hujus erat non tantum imago et symbolum, sed comes quoque et assecla, imo et instrumentum. Idola enim, præsertim Beelphegor, sive Priapum, colebant fornicatione, omnique obscenitate, etiam infanda et Sodomitica cum effeminatis, ut patebit versu 14.

QUONIAM DOMINUM DERELIQUERUNT IN NON CUSTO-

DIENDO, — scilicet ejus legem et præcepta. Ita S. Hieronymus, Hugo, Albertus, Lyranus et alii. Hebræa habent : *Quia deseruerunt Dominum ad custodiendum*, id est quia deseruerunt custodire Dominum, sive custodiam Domini. *Custodia Domini* hebraice vocantur leges, præsertim cæremoniales Domini. Hæ vocantur *custodia* per metonymiam, quia summe observandæ et custodiendæ sunt, ut qui eas custodit, Deum ipsum qui eas sanxit, quique iis colitur et honoratur, custodire videatur. Unde Chaldæus vertit : *Quia cultum Domini dereliquerunt et non custodierunt;* et Vatablus : *Quia deseruerunt Dominum, quo minus eum* (id est ejus jussa) *observarent.* Sicut ergo aulici et stipatores, puta Helvetii, summa cura jugiter custodiunt principem, et omnia quæ eum tangunt, nec faciunt aliud tota vita; ita nos, præsertim sacerdotes, custodire decet cultum ritusque sacros Dei. Sic *Sapient.* cap. VI, 19, dicitur : « Cura disciplinæ dilectio est, et dilectio custodia legum illius est; custoditio autem legum consummatio incorruptionis est. » Alludit ad Levitas, qui dicuntur in tabernaculo excubare, et custodire custodias Domini, id est tabernaculum, vasa ritusque Domini, *Levit.* cap. VIII, 33; *Numer.* I, 53; cap. III, 32, 36, 38 : cap. VIII, 26; cap. XVIII, 4, 5, 8, et alibi.

Custodia, id est lex, cur?

Quocirca minus recte Cyrillus et Theophylactus sic exponunt, quasi dicat : Dereliquerunt Dominum, ut custodirent vias suas malas, ebrietatem, fornicationem, etc. Rupertus qui ex adverso : *Non custodierunt se,* inquit, *ne servirent peccatis.*

Vers. 11. 11. FORNICATIO, ET VINUM, ET EBRIETAS AUFERUNT COR. — « Fornicatio, » tum corporalis, jungitur enim vino et ebrietati; tum quæ inde consequi solet spiritalis, id est infidelitas et idololatria, aufert cor, id est mentem, rationem, judicium, animum, ac hominem dementat, facitque vecordem. Ita Theodoretus, Theophylactus et alii. Idque tum quia ipsa fornicatio est fœda et vesana, ac repugnans rectæ rationi; tum quia corporalis subjicit hominem meretriculæ, quæ vesanis cupiditatibus agitur; spiritalis vero subjicit hominem idolo et dæmoni, qui est juratus ejus hostis; tum quia exhaurit et perdit ejus opes, famam, sanitatem, conscientiam. Ita Dalila Philistina cor, vires et vitam eripuit Samsoni. Ita septingentæ concubinæ Salomonis dementarunt regem sapientissimum, eumque ad sua idola colenda pertraxerunt et perdiderunt, III *Reg.* cap. XI, 1. Porro fornicario et peccatori excordi cor restituit timor Dei, judicii et gehennæ; Deus enim per timorem cor pulsat, et ad vitam spiritalem excitat. Nam, ut ait Sapiens, *Eccli.* XXI, 7 : « Qui timet Dominum, convertetur ad cor suum. » Justos vero et generosos, sed dormitantes vel incogitantes, excitat Deus per amorem et beneficia; ut Davidis cor excitavit, II *Reg.* VII, 27, cum dixit : « Revelasti aurem servi tui dicens : Domum ædificabo tibi : propterea invenit servus tuus cor suum, ut oraret te oratione hac. »

Moraliter, disce hic quam bruta sit libido, quæ præ aliis vitiis homini, etiam sapienti et principi, cor et mentem eripit. Quocirca Diogenes, teste Laertio, lib. VI, dicebat « scorta esse regum reginas; » quod reges dementarent, ac ab illis quidquid collibuisset, peterent et impetrarent, ideoque in ipsos reges quasi regnum, imo tyrannidem exercerent; reges enim a populo non semper obtinent quod exigunt, at scorto nihil negatur. Idem Diogenes dicebat scorta similia esse mulso lethalibus venenis temperato, eo quod afferrent quidem initio voluptatem, sed quam perpetuus dolor consequeretur.

Moraliter, libido eripit luxurioso cor.

Quocirca Demosthenes Corinthi postulans a Laide famosa meretrice corporis copiam, cum illa pro nocte stipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretii, mutavit sententiam dicens : « Non emo tanti pœnitere, » significans inhonestæ voluptati comitem esse dementiam, æque ac pœnitentiam.

Xerxes iratus Babyloniis quod a se defecissent, postquam illos in suam potestatem redegit, vetuit ne ferrent arma ; sed psalteriis tibiisque canerent, scorta alerent, cauponas haberent, quo voluptatibus evirati et excordes, non molirentur denuo defectionem. Testis est Plutarchus in *Apophthegm. regum.*

Demetrius Phalereus, cum vidisset juvenem luxuriosum : « Ecce, ait, quadratam statuam habentem syrma, ventrem, pudenda et barbam. » Ita Brussonius, lib. III, cap. XXXIII.

Hæc Gentiles; quid jam dicant Christiani, quibus major a Christo puritas et sanctitas indicitur, quibusque magis nota est libidinis turpitudo, noxa, et vindicta æternorum ignium ?

Præclare Salomon sua experientia et periculo (ideo enim forte damnatus est, ejus enim salus est dubia) edoctus : « Vinum, inquit, et mulieres faciunt apostatare sapientes; » nam, ut ait Poeta :

> Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent :
> Illa pudore caret, Liber amorque metu.

Præclare S. Ambrosius, lib. IV *in Lucam,* cap. IV : « Nec minorem, ait, febrem amoris esse dixerim quam caloris. Itaque illa animum, hic corpus inflammat. Febris enim nostra avaritia est, febris nostra libido est, eo quod ignitæ sint cupiditates; » et mox : « Vehementior tamen est animi quam corporis febris, et ideo pro animi voluptate corporis salus plerumque contemnitur, nec a periculis abstinetur. » Affert exemplum illustre : « Theotimus cum gravi oculorum incommodo laboraret, et amaret uxorem, interdicta sibi a medico facultate coeundi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus : Vale, ait, amicum lumen. » In æstu ergo cupiditatis sciens se oculos amissurum, maluit illos amittere, quam libidine abstinere. An non libido ei cor mentemque eri-

puerat? Utique, idque sensit, cum libido deferbuit et oculos amisit; tunc enim errorem cæcitatemque suam deflens, sed sero, nec libidinis voluptatem retinere, nec oculos perditos recuperare valuit.

Apposite quoque tres illi heroes custodes Darii regis, cum inter se quærerent et disputarent quidnam esset fortissimum? primus eorum respondit: « Forte est vinum; alius : Fortior est rex; tertius Zorobabel : Fortiores sunt mulieres : super omnia autem vincit veritas, » III *Esdræ* III, 10. Mulieres ergo sunt Sirenes, quæ socios Ulyssis sua forma et cantu inescarunt, dementarunt et perdiderunt. Vis remedium? Unicum est in fuga. « Fugite fornicationem, » ait Apostolus, fugite aspectum vocemque mulierum. Illustre hac de re exemplum exstat in *Vita* S. *Martiniani* apud Surium, qui graviter et crebro tentatus a mulieribus, ut eas effugeret toto orbe factus est profugus, cujus hic jugis erat stimulus : « Fuge, Martiniane. »

Denique fornicatio eripit homini cor, id est mentem et cerebrum : quia in ipso ejus actu homo videtur esse impos sui, æstuare et furere instar epileptici. Unde philosophi nonnulli dixerunt actum venereum esse meram epilepsiam; præsertim quia ille si frequentetur, realiter hanc inducit, uti experientia vidi, et ratio physica clare id demonstrat. Quocirca Alexander Magnus, licet ab adulatoribus audiret se esse filium Jovis, tamen hominem se fateri coactus : « Ex usu, ait, Veneris, et ex somno manifeste me esse hominem convincor. » Ita Plutarchus in ejus Vita.

VINUM ET (*et* capitur pro *id est* : ita Emmanuel) EBRIETAS AUFERUNT COR. — Septuaginta, hæc aliter dispungunt et vertunt, nimirum : *Fornicationem, vinum et ebrietatem suscepit cor populi mei*; verum alii passim dispungunt et vertunt, uti noster Interpres. Hebraice ad verbum est : *Fornicatio, vinum et mustum* vel, (ut Vatablus vertit, *potus inebrians*) *capiunt*, vel accipiunt, vel eripiunt, *cor*. Alludit hebraice תירש *tirosç*, id est mustum sive vinum recens expressum, ad radicem ירש *iarasç*, id est possedit et occupavit; eo quod cum crassum sit, turbidum, bulliens et fumosum, statim occupet et possideat cor, id est arcem mentis, faciatque hominem ebrium et amentem. Notat originem idololatriæ omnisque mali fuisse comessationes et compotationes : hæ enim eripiunt mentem, et judicium rectæ rationis, simulque libidinem inflammant, itaque hominem præcipitant in fornicationem aliaque scelera, ac tandem in infidelitatem et idololatriam; ejus enim Deus est venter. Id ita esse patet ex prima hominum post diluvium propagatione. Cum enim vinum inventum fuit a Noe, mox ipsi et multo magis ejus posteris cor ad se rapuit, et mentem eripuit, adeo ut plerique omnes ad vitia, imo ad idololatriam deflexerint. Noe enim moriens, gemens fremensque vidit pene totum orbem, id est omnes suos posteros impios et idololatras, uti dixi *Genes.* IX, sub finem capitis. Hinc nonnulli notarunt vinum a Noe inventum, adeo avide citoque ab omnibus arreptum tentumque fuisse, ut ipsum ejus nomen in omnes linguas transierit, idemque quod prius, apud omnes, licet jam linguis divisos, remanserit. Vinum enim hebraice, dicitur יין *iain*, vel *ien* : inde Janus (puta Noe) vini inventor : inde Græcum οἶνος; inde Latinum *vinum*; Gallicum *vin*; Italicum, Sclavonicum et Hispanicum *vino*; Germanicum, Anglicum et Belgicum *wiin*, et ita de cæteris gentibus et linguis. Porro quam vinum et deliciæ eripiant cor, non tantum Prophetæ, sed et gentium philosophi docuerunt.

Antisthenes, quodam prædicante delicias, « Hostium, ait, filiis contingat in deliciis vivere, » ut rem amentem et pestilentem detestans delicias, quas plerique pro summo bono complectuntur. Ita Laertius, lib. VI *De Vitis Philos.* cap. I.

Morali-ter, vi-num eri-pit cor

Diogenes, apud Laertium eodem libro, distomachabatur in eos qui pro bona valetudine diis munera offerrent, et in ipso sacro omnibus voluptatibus se obruentes perderent. Idem eos qui per luxum in coquos, nepotes, scorta et adulatores facultates suas profunderent, similes dicebat arboribus per præcipitia nascentibus, quarum fructus homo non gustaret, sed a corvis et vulturibus ederentur : sentiens eos qui gulæ ventrique serviunt, non esse homines.

Socrates, apud Laertium, lib. II, cap. V, aiebat esse turpe, si quis sua sponte serviens voluptatibus talem se faceret, quales nemo domui suæ vellet habere servos. Talibus autem nullam salutis spem reliquam esse, nisi si pro eis deos comprecarentur alii, ut bonos dominos nancisci possent, quando prorsus decretum esset servire : indicans nullos fœdiorem et miseriorem servire servitutem, quam qui et animo et corpore servirent voluptatibus. Idem admonebat voluptates non aliter quam Sirenas esse prætereundas, obturata aure instar Ulyssis ei qui properat ut Ithacam, id est virtutem veluti patriam, conspiciat.

Plato cum videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, eodemque modo cœnare : « Agrigentini, ait, ædificant quasi semper victuri, et comedunt quasi semper morituri. » Ita Ælianus, lib. XII.

Arcesilaus Scytha percunctanti qui fieret ut ab aliis sectis multi deficerent ad Epicureos, ab Epicureis nulli desciscerent ad alios : « Quoniam, ait, ex viris Galli fiunt, ex Gallis viri nequaquam. » Gallos dixit sacerdotes Cybeles eviratos, quasi diceret : In voluptatem proniores sumus, quam in virtutem, cum tamen hæc ex feminis viros, illa ex viris feminas efficiat. Ita Laertius, lib. IV, cap. VI. Idem respondit B. Thomas Morus cuidam roganti cur tam multi ad Lutheri hæresin voluptuariam deficerent.

Cato senior vinoso cuipiam et guloso ejus familiaritatem ambienti abnuit, causamque addidit : « Quia, inquit, vivere non possum cum eo qui melius et subtilius palato, quam corde sentit. » Ita Brussonius, lib. III, cap. VII.

Tiberius Cæsar Attilio Butæ viro prætorio, cum ad inopiam per luxum redactus eam deploraret : « Sero, inquit, experrectus es. » Dormiunt nimirum temulentiæ ac luxui dediti verius quam vivunt; nam « vita mortalium vigilia est. » Ita Seneca in *epistol.*

Scipio Æmilianus Censor declaratus, audiens juvenem placentam ex melle in urbis formam compactam, Carthaginemque nuncupatam convivis diripiendam dedisse, equo privavit. Rogatus cur? « Quia, inquit, me prior Carthaginem diripuit. » Quo dicto militem damnavit ignavum et vecordem, qui gulæ deditus cum placentis potius melle conditis, quam contra hostes pugnaces belligeraret. Ita Brussonius, libro III, cap. I.

Sed accipe propria vini et crapulæ. Pythagoras dicere solebat « ebrietatem esse insaniæ meditationem. » Ita Maximus, *serm.* 30.

Leontichidas Spartiata rogatus cur parum bibant Spartiatæ? « Ne, inquit, alii pro nobis consultent, » *q. d.* Nequit prudenter de rebus consultare, cui sanum judicium a vino ablatum est. Ita Plutarchus in *Lacon.*

Astyages cum rogasset Cyrum cur vinum non hausisset? « Quia, ait, metuebam ne in cratere mixta venena forent. Etenim cum tu in natalitiis amicum adhibuisti, perspicue didici eum vobis venena infudisse. » « Et quo pacto, » inquit ille, « o fili, hoc dignovisti? » « Quod videbam vos, » respondit, « neque corporis esse, neque mentis compotes. » Ita Xenophon in *Pædia.*

Androclides vir sapiens ad Alexandrum Magnum vino deditum dixit : « Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem : cicuta homini venenum, cicuta est vinum. » Ita Brussonius, lib. I, cap. XIX.

De Bonoso bibacissimo, qui postea Imperator creatus est, dixit Aurelianus : « Non ut vivat, sed ut bibat natus est. » Ita Vopiscus in *Aureliano.* Idem Bonosus se suspendit : ac roganti cuipiam quis esset suspensus, respondet alter non hominem esse, sed amphoram. Æschines dicebat : « Speculum formæ est æs (olim enim specula fiebant ex ære polito), vinum autem animi : » nihil enim tam occultum in corde, quod ebrius non effutiat. Ita Maximus, *serm.* 30.

« Luxuriosa res est vinum, et tumultuosa ebrietas. » *Proverb.* XX, 1.

« Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus, ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. » *Proverb.* XXIII, 29.

« Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum : quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas. » *Proverb.* XXXI, 4.

S. Basilius et Ambrosius dicunt ebrietatem esse voluntariam insaniam. Amplius ait S. Bernardus, lib. *De Modo bene vivendi*, cap. XXV : « Multi, ait, per vinum a dæmonibus capti sunt, nec est aliud ebrietas, quam manifestissimus dæmon. » Et paulo ante : « Ebrietas corpus debilitat : ebrietas generat perturbationem mentis : auget furorem cordis ; ita alienat mentem, ut homo nesciat seipsum. »

Monachus quidam Ægyptius, interrogatus cur assidue sibi voluptates subtraheret, respondit : « Subtraho eas mihi, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare. » Ita Nicephorus, lib. XI *Hist.* cap. XLIII.

12. POPULUS MEUS IN LIGNO SUO INTERROGAVIT. — Vers. 12.
Probat quod fornicatio et ebrietas auferunt cor, ex eo quod homines deducant ad idololatriam, ut idola lignea, surda, cæca, muta et inania interrogent quasi deos suos, et consulant de futuris rerum eventis. Aut potius sensus est, *q. d.* Adeo luxus et libido tam fornicandi, quam idololatrandi dementavit eos, ut a lignis et baculis oracula poscant.

Quæres, quodnam sit hoc lignum? *Primo*, Chaldæus, Rupertus et Lyranus respondent esse ligneum idolum; *secundo*, Isidorus esse pseudoprophetas quos consulebat populus : hi metaphorice vocantur *lignum*, quia eis quasi ligno et scipioni innitebatur vulgus; *tertio*, melius S. Hieronymus, Haymo, Hugo et Vatablus, per *lignum* hoc accipiunt baculum divinatorium : eo enim quasi instrumento divinabant. Unde Septuaginta vertunt : *In symbolis eorum interrogabant*; erant enim hi baculi superstitionis et divinationis symbola. Hinc et subdit : « Et baculus ejus (ab eo interrogatus) respondit ei. »

Nota : Veteres Chaldæi, eosque secuti Hebræi, utebantur ῥαβδομαντεία et βελομαντεία, id est *divinatione per virgas et sagittas.* Ita Nabuchodonosor dubitans an Jerusalem, an Philadelphiam oporteret bello appetere, accepit duas sagittas, quarum uni inscripsit nomen Jerusalem, alteri nomen Philadelphiæ; deinde sorte eas commiscuit, unamque eduxit, qui cum videret inscriptum nomen Jerusalem, conjecit illam sibi primo esse expugnandam, *Ezech.* cap. XXI, 21. Vide ibi dicta. Rursum sagittam jaciebant in altum, et aspiciebant quo illæ caderent; an antrorsum, an retrorsum; an ad dexteram, an ad sinistram, eoque sibi pergendum esse conjectabant. Ita Theophylactus. *Tertio*, Moses Samsonis filius, in explicatione præcepti negativi 52, commemorat hujusmodi ritum : Decorticabant baculum ligneum uno

tantum ex latere, tum in aerem projiciebant; si primo jactu apparuisset superior pars decorticata, at secundo jactu superior pars adhuc vestita, prosperum successum augurabantur : sin e contra primum pars vestita, infelicem : si utroque jactu vestitum vel nudatum latus superius fuisset, mixtum eventum sibi pollicebantur; et hoc ab Osee hic notari et carpi. Vide Rhodiginum lib. IV, cap. XXIX, et Delrio, lib. IV *Disquis. Magic.* cap. II, Quæst. VI, sect. I, sub finem, et sect. III, sub initium (1).

SPIRITUS ENIM FORNICATIONUM DECEPIT EOS. — Aliqui per hunc *spiritum* accipiunt stimulum carnis, puta vehementem inclinationem et impulsum ad fornicandum. Huc accedit Cassianus, *Collat.* VII, cap. XXXII, qui ex Sereno abbate docet spiritum fornicationis esse dæmonem incitantem ad fornicationem : licet enim dæmones sint incorporei, et quisque eorum homines ad quælibet vitia sollicitet, tamen ut sit inter eos aliquis ordo, utque ordinatius, ideoque potentius et efficacius homines oppugnet, ipsimet inter se operas et vitia distribuerunt; ita ut hi præsint huic vitio, ad illudque sollicitent, isti illi, alii alteri, inde enim in Scriptura vocari videntur spiritus iræ, superbiæ, gulæ, luxuriæ, etc. Sic Moabitides puellæ deceperunt Hebræos, dum eos primo induxerunt ut secum fornicarentur, deinde ut idolum suum Beelphegor colerent, itaque Dei iram et plagam eis acciverunt, *Num.* XXV.

Secundo, « spiritus fornicationum » est ardor et impetus animi, incitans eum ad idololatriam; ita Theodoretus, Theophylactus, Arias et alii. Hoc spiritu quasi œstro acti vesani Israelitæ ruebant ad idola colenda, uti fornicator ruit ad scorta; uti patet ex Prophetis, qui passim in hunc ardorem invehuntur et detonant. Unde sequitur : « Et fornicati sunt cum Deo suo, » *q. d.* Fornicando, id est idololatrando, desciverunt a Deo Deique cultu. Uterque sensus huic loco congruit, uti dixi vers. 10; sed posteriorem magis intendit Spiritus Sanctus (2).

Vers. 13. 13. SUPER CAPITA MONTIUM SACRIFICABANT. — Hæc capita sunt quæ a loci altitudine *excelsa* vocantur passim in libris Regum.

ET SUPER COLLES ACCENDEBANT THYMIAMA, — id est incensum, suffitum. Græcum enim θυμιᾶν significat suffire, suffumigare, adolere incensum, et hoc significat hebræum קטר *katar* : thymiama ergo hic non tantum est illud compositum ex stacte, onyche, galbano et thure, quod Deus jussit adoleri in altari thymiamatis, *Exod.* XXX, 34; sed etiam thus, ambra, et quodlibet incensum, edens suffitum.

QUIA BONA (amœna, jucunda) ERAT UMBRA EJUS. — Idem de arbore populo candida (hanc enim significat hebræum *libne* : sunt enim et populi nigræ) ait Virgilius, *ecloga* IX :

Hic candida populus antro
Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.

IDEO FORNICABUNTUR FILIÆ VESTRÆ, — *q. d.* In pœnam vestræ fornicationis, tum corporalis, tum spiritalis, scilicet idololatriæ, Deus permittet ut filiæ vestræ corporaliter fornicentur, tum cum amasiis suis, tum cum hostibus vestris, puta Assyriis; qui eis abutentur, cum eas captivas abducent, nec eas impediet aut puniet : quo fiet ut magis et magis fornicentur, ac majori dolore et ignominia vos afficiant, animosque vestros vulnerent. Ita Theodoretus, Haymo, Albertus et Hugo.

Secundo, Chaldæus, Vatablus et Pagninus vertunt in præsenti, *ideo fornicantur filiæ vestræ, q. d.* Quia vos fornicamini, hinc vestro exemplo fornicantur et filiæ ac sponsæ vestræ, præsertim quia absunt ab ædibus et oculis vestris, ac versantur apud excelsa in locis sylvosis et amœnis, quæ scelus illectant, ut, sicut vos fidem frangitis Deo, ita justo Dei judicio frangant et sponsæ fidem vobis datam. Lex enim est talionis :

Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Pro *sponsæ* hebraice est כלות *callot,* quod verti potest cum Chaldæo, Theophylacto et Vatablo, *nurus,* id est uxores filiorum vestrorum, *q. d.* Hæ fidem frangent datam filiis vestris, fornicando cum adulteris; sicut vos fidem fregistis Deo datam, fornicando cum idolis : itaque tam vos quam filios vestros, maritos suos pudore et mœrore afficient et conficient.

14. NON VISITABO (id est deseram, negligam, Vers. 14.
peccare impune permittam : ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo, Lyranus, aut, ut Isidorus et Vatablus, *q. d.* Non puniam tam severe ut vos, filias et sponsas vestras, cum adulteraverint (3). Causam subdit) : QUONIAM IPSI CUM MERETRICIBUS CONVERSABANTUR. — Est enallage personæ : ex indignatione enim quasi avertens faciem ab ipsis, mutat secundam personam in tertiam, dicens : « Ipsi, » id est vos ipsi, *q. d.* Quia vos, relictis filiabus et uxoribus, aditis meretrices, cum eisque scortamini; hinc ipsæ vestro exemplo irritatæ, et a vobis derelictæ, pari modo et jure relictis vobis adibunt amasios et adulteros, cum eisque fornicabuntur. Hebræa habent : *Quoniam ipsi cum meretricibus separabantur,* id est, separatim relictis filiabus et uxoribus conversabantur

(1) Vide *Ezech.* XXI, annotat. ad vers. 21.

(2) Cæterum observandum cum Rosenmuller et Ackermann : Etsi non dubium esse possit scortationem hic accipiendam esse de superstitioso simulacrorum cultu, includi tamen sordes scortationis, quæ proprie dicitur, profluentes ex impudicis ritibus cultus illius suadet versus proximus.

(3) Nonnulli interrogative capiunt לא *lo, non,* pro הלא *alo, annon* : *Annon visitabo super filias vestras,* etc. Sic d'Allioli et alii. Id vero non convenire satis cum scopo serieque contextus, adeoque cum veteribus omnibus *indicative* sive *indictive* hæc verba capienda esse, *non visitabo,* etc., et quæ sequuntur, monet Gatacker, *Adversar. Miscellan. posth.* cap. XVIII, pag. 624.

et scortabantur : licet Marinus in *Lexico* hebræum יפרדו *iipparedu*, id est separabuntur, derivet a פרד *pered*, id est mulus (qui sic dicitur, quod sit generatione separatus), *q. d.* Mulos, id est spurios gignent; vel, *q. d.* Adinstar mulorum abutuntur matrimonio, non generandi causa, sed explendæ libidinis ergo duntaxat. Porro meretrices hæ erant sacerdotissæ Beelphegor, id est Priapi, et sua prostitutione eum colebant, ait S. Hieronymus, Cyrillus et Theodoretus, de quibus III *Reg.* XV, 12, aut Veneris cultrices, ut vult Albertus, quæ sedentes ad ejus templum adventantibus se prostituebant, uti dixi *Baruch* VI, 42.

Moraliter, Deus punit peccata patrum peccatis filiorum et uxorum.

Moraliter disce hic proles et uxores imitari parentes et maritos in scelere, Deumque horum peccata, prolium et uxorum peccatis et ignominia ulcisci. Ita ultus est adulterium Davidis scelere Absalonis, qui uxores Davidis patris sui incestavit, II *Reg.* XII, 11. Præclare Juvenalis, *satyra 4*:

> Et quod majorum vitio sequiturque minores,
> Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus,
> Quæ monstrant ipsi pueris traduntque parentes,
> Si damnosa senem juvat alea, ludit et hæres
> Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.
> Sic natura jubet.

Quocirca illud in mente recordant parentes :

> Et peccaturo obsistat tibi parvulus infans.

Et illud Plauti in *Pseudol.*:

> Probum patrem esse oportet, qui gnatum suum
> Probiorem, quam ipsus fuerit, postulet.

Denique illud Verini :

> Et verbo et facto parvis sit regula natis,
> Optima sitque omni tempore norma pater.

Sane pueri, dum circa mores inconditos monentur vel arguuntur, illam quasi natura insitam excusationem regerunt : A patre hoc didici : Id mater me docuit : Sic faciebat mater mea, sic pater; vulgo dicitur : « Mali corvi, malum ovum. » Audivi non raro parentes graviter querentes de filiis, quod essent spurci, vinosi, maledici, cervicosi, inobedientes, intractabiles. Quibus ego : Parentes horum sæpe sunt causa; quia ipsi iisdem vitiis addicti filiis pravo exemplo præeunt, illosque eadem verbis et factis docent. Si ergo cuperent filios mores corrigere, ipsi prius suos corrigerent, quibus illos dedocerent ea quæ ante docuerant.

Ita Augusti Cæsaris libidines et sordes imitatæ sunt duæ Juliæ, filia et neptis; quæ proinde publicum illi probrum exstiterunt : unde ipse tertiam adoptavit Agrippinam, sed et hanc mox ob sordes abdicavit : nec aliter tres illas, quam tres vomicas, seu tria carcinomata sua appellare solebat : quin et testamento cavit, ne mortuæ in sepulcrum suum inferrentur. Denique exclamare solebat illud Homericum :

> O utinam cælebs vixissem, orbusque perissem !

Ita Suetonius in ejus Vita.

Eadem, imo major est ratio uxorum quam filiorum. Nam, ut ait Seneca *epist.* 95 : « Improbus est, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum; » uxor enim mariti adulteri exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicare, ait Quintilianus. Quocirca de multis dici potest quod de Clytemnestra ait Ovidius, lib. I *De Arte amandi* :

> Dum fuit Atrides una contentus, et illa
> Casta fuit : vitio est improba facta viri.

Et illud Euripidis de eadem :

> Stultæ quidem sumus mulieres, non nego :
> Cum autem insit hoc animis, peccat maritus
> Fastidiens connubia, imitari vult
> Mulier virum, et alium parare amasium.

Denique Aristoteles in *Œconom.* : « Primum itaque, ait, leges sint viro ad uxorem, ut injuria cesset; sic nec ipse injurias patietur, » alioqui talionem rependet ei uxor, et lege talionis se tuebitur.

ET CUM EFFEMINATIS. — Hi erant viri sive scorta mascula, ut sunt pueri pathici, sacerdotes Priapi, qui mollitie et venere succuba Sodomitis serviendo, ex viris quasi feminas se efficiebant, ideoque vocantur *effeminati*. Unde Aquila vertit, ἐνηλλαγμένους, id est *mutatos*, scilicet ex officio virili, in femineum; Septuaginta, τετελεσμένους, id est *consecratos*, scilicet Priapo aut Veneri; Theodotion, κεχωρισμένους, id est *separatos a vulgo*, quasi sacerdotes Priapi. Ita Cyrillus qui ait : Erant viri, sed in feminas mollitie mutati, qui muliebri vociferatione et cymbalis utentes, facesque ferentes circumcursabant. Sic et Theodoretus, Rupertus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii, qui et addunt aliam causam cur vocentur *effeminati*; quia, inquiunt, multi ex illis castrabantur, fiebantque eunuchi; ut ad venerem tantum passivam valerent, quasi feminæ, non activam. Porro hosce viros succubos Beelphegor, id est Priapo, consecratos fuisse in Israel et Juda, patet III *Reg.* XIV, 24, et IV *Reg.* XXIII, 7. Sed audi S. Hieronymum : « Nos, ait, effeminatos vertimus. Hi sunt quos hodie Romæ matri non deorum, sed dæmonum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys (quem eunuchum meretrix fecerat) sacerdotes illius mancipârint : propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romam ceperant, hac feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beelphegor, ob obsceni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare. »

Secundo tamen, non minus apte pro effeminatis vertas meretrices. Has enim proprie significat

hebræum קדשות *kedesçot*, quod est femininum; viri enim et mares masculine vocantur קדשים *kedesçim* (possunt tamen et hi feminine vocari *kedesçot* per catachresin, quia erant effeminati, uti jam dixi). Favet S. Hieronymus: «Sciendum, inquit, quod in præsenti *kadesçot*, meretrices ἱερείας, id est sacerdotes Priapo mancipatas vocet.» Verum recte suspicatur Ribera in codice S. Hieronymi esse mendum librariorum, et legendum esse ἱερεῖς, «sacerdotes Priapo mancipatos vocet,» ne secum pugnet: nam paulo ante eos «viros» vocavit. Erant ergo virili sexu, sed meretrices et feminæ abusu libidinis et naturæ. Favet et Symmachus, qui ἑταίρας, id est socias, amicas, amasias, proprie meretrices appellavit. Sic et Theophylactus: «Initiatos, inquit, hujusmodi vocat sacros mystas, dignos jam arcanis apud illos sacris judicatos, ceu perfectiores: qui mares esse visi femellæ fuerunt, cymbalis utentes, femineisque ululatibus circumibant trivia, Beelphegor sacramenta perficientes.» Et Chaldæus qui vertit: *Cum scortis comessantur et potant*. Ubi nota: Hebræis plus est *kedesça*, quam זונות *zona*: *zona* enim significat quamlibet meretricem, *kedesça* vero famosam, publicam, quasi lupanari jam auctoratam et consecratam: hæc enim dicitur *kedesça*, id est sancta, per antiphrasim, quia spurcissima et fœdissima, ac spurcitie sua infamis et celebris. Rursum *kedesça*, id est sancta, vocabatur meretrix, quæ Priapo aut Veneri erat consecrata quasi sacerdos, quales hæ erant.

Et (id est *idcirco*, scilicet ob scelera jam recensita) POPULUS NON INTELLIGENS VAPULABIT. — Cum scilicet tandem a me punietur, exscindetur, et in captivitatem, puta in Assyriam, ducetur. Ita S. Hieronymus. Tigurina vertit: *Et populus, qui intelligere noluit, variis jactabitur malis*; Vatablus: *Populus non intelligens, peribit*, vel *corruet*, *q. d.* «Populus, ignorans Deum, corruere solet. Aut stupore afficietur cum scilicet sentiet tanta Dei flagella, qui, licet sit misericors, est tamen et justus in puniendis peccatis,» et tarditatem supplicii gravitate compensat.

Hebræum לבט *labath* proprie significat impingere, offendere, ruere, vapulare; R. David vertit, *pervertetur*; R. Joseph, *claudicabit*; Thargum, *capietur*; R. Salomon, *laborabit, fatigabitur*; Pagninus, *festinabit, anceps erit et dubius, nesciens quo se vertat*.

Vers. 15. 15. SI FORNICARIS TU, ISRAEL, NON DELINQUAT SALTEM JUDA. — Ab Israel sermonem convertit ad Juda, eumque monet ut memor templi et regni Dei (in Juda enim regnabat Deus per posteros Davidis, ibique suam habebat domum et templum) non imitetur Israel fornicando, et fornicatione sua honorando et colendo Beelphegor aliosque deos, id est dæmones.

Galgala ubi et qualis? ET NOLITE INGREDI IN GALGALA. — Galgala locus erat et civitas inclyta, distans a Jordane stadiis quinquaginta, a Jericho stadiis decem: miraculis et religione patrum sancta et illustris. Nam primo hic transito Jordane castra longo tempore posuerunt filii Israel, ibique prima publica facta est gentis circumcisio. Ibi enim Josue circumcidit omnes masculos Hebræorum, qui per 40 annos peregrinationis nati erant in deserto, ibique primum in Chanaan Pascha celebravit: unde in Galgala Hebræi adierunt quasi possessionem terræ promissæ. Nam deficiente manna, ibidem primum comederunt de frugibus terræ. Inde locus nomen accepit, dictusque est Galgala, *Josue* v, 9, ubi sic legimus: «Dixitque Dominus ad Josue (peracta circumcisione): Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis,» quia hodie vos a vita et moribus incircumcisorum Ægyptiorum, per circumcisionem transtuli in sanctam meam legem et gentem; ideoque «vocatum est nomen loci illius Galgala.» Galgala enim, vel Gilgal, vel Galgal, vel, ut S. Hieronymus vocat, Golgol, hebraice idem est quod amotio et ablatio; scilicet præputii, et consequenter opprobrii, et gentilismi Ægyptiorum: radix enim גלל *galal* significat devolvere, removere, auferre: inde geminata *ghimel* littera, *ghilghal*, vel *galgal*, idem est quod devolutio, remotio, ablatio.

Secundo, in Galgala Josue accepit omen victoriæ et possessionis Chananææ; videns enim angelum evaginatum habentem gladium, perrexit ad eum, et ait: «Noster es, an adversariorum?» audivitque ab eo: «Nequaquam, sed sum princeps exercitus Domini, et nunc venio,» ut tibi Chananæam subjugem: «Solve calceamentum tuum de pedibus tuis; locus enim in quo stas sanctus est,» *Josue* v, 13.

Tertio, in Galgalis Josue reposuit duodecim lapides, quos tulerat de medio Jordanis alveo, idque ut ibi essent in perpetuum monumentum transitus miraculosi, quo duodecim tribus sicco pede per Jordanem transierant in Chananæam, *Josue* IV, 20. Unde S. Hieronymus in *Epitaphio S. Paulæ*, ait hosce lapides ibidem visos a S. Paula. Hi duodecim lapides repræsentant duodecim tribus et patriarchas; ac consequenter duodecim Apostolos, quasi duodecim petras et fundamenta Ecclesiæ, *Apoc.* XXI, 14. Ita Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XIII.

Quarto, in Galgalis per multos annos constitit tabernaculum Dei, cum arca et propitiatorio; unde ibidem Samuel judicabat populum, ibique Saulem secundo in regem unxit, I *Reg.* x, 8. Ibi quoque Agag regem Amalec occidit, I *Reg.* cap. XV, 33.

Quinto, Elias et Elisæus frequenter versabantur in Galgalis, ibique prophetabant, et faciebant miracula, IV *Reg.* II, 1, et IV, 38.

Hac de causa idololatræ idola sua jam inde ab initio statuerunt in Galgalis, utpote loco sancto adeo, et celebri. Nam tempore Aod, qui tertius a Josue fuit judex Israelis, erant idola in Galgalis, ut patet *Judic.* III, 19.

Ubi nota dæmonem esse simiam Dei, ideoque coli velle ubi cultus fuit Deus, tum ut Deum possessione sua excludat, tum ut celebrior sit ejus honos et veneratio. Idcirco Antichristus sedem regiam constituet in Jerusalem, uti ostendi *Apocal.* XI, 8; ibique in templo sedebit et coletur ut Deus, tum ut habeatur verus rex Sionis, id est Messias, successor Davidis et Salomonis, tum ut profanet urbem olim sanctam, et pro templo Dei suum constituat, tum ut evertat monumenta omnia passionis, resurrectionis et ascensionis Christi, cujus ipse erit hostis, et Antichristus. Sic experientia constat dæmonem maxime insidiari monasteriis tum virorum, tum feminarum, ut magum vel magam, lubricam, turbulentam, etc., aliquam in illud inducat, quæ cæteras omnes vel turbet, vel inficiat, ut ibi maxime cultus fuit Deus, colatur ipse, itaque Deum suo templo quasi expellat, de eoque se vindicet.

IN BETHAVEN. — *Bethaven* urbs fuit Judææ, sed ignobilis, sita juxta Bethel, de qua *Josue* VII, 2, et de ea hic loqui Prophetam censet a Castro. Verum S. Cyrillus, S. Hieronymus, Theophylactus, Theodoretus, Haymo, Lyranus et alii passim putant ipsam Bethel vocari *Bethaven;* tum quia ei erat vicina; tum quia Bethel erat celeberrima, primo sanctitate et pietate, postea idolis et idololatria. Jeroboam enim vitulos aureos collocavit in Dan et Bethel, quasi in duobus regni limitibus, ibique hisce vitulis per se sacrificavit. Nota: Bethel prius dicta est Lusa, ob copiam nucum et amygdalarum (hæc enim hebraice vocantur לוז *luz*); a Jacobo vero patriarcha, qui ibi vidit Deum scalæ innixum, et angelos per scalam ascendentes et descendentes, vocata est Bethel, id est domus Dei, *Genes.* XXVIII, 19. Eadem a Prophetis per antiphrasin vocatur *Bethaven,* id est *domus iniquitatis,* ut vertit Theodotion, aut *domus nihili,* ut vertunt Symmachus et Aquila. Septuaginta pro און *aven* per crasin legentes אן *on,* vertunt, *domus doloris,* vel *domus idoli*, quia in ea erat templum, in quo colebantur vituli aurei Jeroboam. Id ita esse patet *Amos* V, 5, ubi Propheta eadem pene verba, quæ hic habet Osee, usurpat, aitque: « Nolite quærere Bethel, et in Galgalam nolite intrare, etc., quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis, » hebraice *aven;* Bethel ergo est Bethaven. Monet itaque Judam, puta duas tribus, ne adeant idola vicina posita in Galgalis et in Bethel. Dico *vicina*, quia Galgala et Bethel erant in sorte tribus Benjamin, ut patet *Josue* XVIII, 12 et 22; ideoque ea potius nominat, quam Dan aut Samariam. Dicit autem: « Ne ascenderitis in Bethaven, » quia Bethel sita erat in loco alto. Ita Vatablus.

Bethel est Bethaven, id est domus idoli.

Tropologice, Bethel fit Bethaven, cum regnum, populus, urbs, uti Anglia, Scotia, Dania, a fide et cultu Dei ad hæresin desciscit, cum templa in stabula, monasteria in armamentaria, hospitalia in tabernas et ganeas convertuntur, quibus competit illud Jeremiæ et Christi: « Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum, » *Matth.* XXI, 13. Rursum sancta anima fit Bethaven, cum a Dei gratia per peccatum excidit; tunc enim a regno et dominio Dei transit in jus et potestatem diaboli.

Nota Prophetam hic et deinceps usque ad finem capitis, maxime loqui duabus tribubus; ad illas enim convertit sermonem vers. 15, dicens: « Si fornicaris in Israel, non delinquat saltem Juda. »

NEQUE JURAVERITIS: VIVIT DOMINUS, — *q. d.* Ne juretis per vitam idoli, quod est in Galgalis, vel in Bethel, ei attribuendo nomen *Dominus*, hebraice *Jehova*, quod est nomen incommunicabile, et proprium Deo vero. Juramentum enim est actus latriæ: jurando enim per aliquem, testabantur eum esse infallibilem, primam et increatam veritatem; ac consequenter esse numen et Deum: eum enim jurantes in testem suæ assertionis vocabant dicentes, v. g. Vivit Dominus, quod hoc illudve fecerim, aut faciam, quasi dicerent: Juro per Deum vitamque Dei, quod hoc illudve feci, aut faciam. Sicut ergo paulo ante vetuit cultum idoli, ita hic vetat juramentum per idolum: hoc enim est protestatio et invocatio numinis Deique veri. Ita Theodoretus, Albertus, Hugo, Lyranus et alii.

Alii exponunt, *q. d.* Ego Deus et Dominus, sive Jehova vester, nolo ut per me meamque vitam amplius juretis, cum sitis idololatræ; nolo ut ore, quod invocatione idolorum polluistis, juretis, nominetis et invocetis, itaque polluatis nomen sanctum meum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus, Haymo, Isidorus, Vatablus et alii. Verum hæc expositio non recte cohæret cum eo quod præcessit: « Nolite ingredi in Galgalam, et ne ascenderitis in Bethaven; » huic enim annectit: « Neque juraveritis: Vivit Dominus, » hæc enim tria pari casu, tenore et nexu dicuntur, ut patet ex Hebræo. Eodem ergo spectant; scilicet ad hoc ne colant idola in Galgalis et Bethaven, neve per ea jurent. Alioqui quæ esset connexio dicere: Nolite colere idola in Galgalis et Bethaven, et nolite jurare per nomen meum. Contrarium enim potius dicendum esset, hoc modo: Nolite colere nec jurare per idola, quæ sunt in Galgalis, sed potius colite me, et jurate per nomen meum.

16. QUONIAM SICUT VACCA LASCIVIENS DECLINAVIT ISRAEL. — Proponit Judæ petulantiam et lasciviam Israelis, quasi rem fœdam, indignam, et Dei indignationem exitiumque gentis provocantem; ut Juda aliena insania et periculo sapiat, illudque declinet, *q. d.* Israel carens cerebro lasciviat ut vacca; at tu, o Juda, persta in Dei lege, quasi leo: huic enim te assimilavi, *Genes.* XLIX, 10. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Haymo et alii. Vers. 16.

In Hebræo est elegans paronomasia: *Sicut*

vacca, vel *vitula*, שררה שרר *sarera sarar, Israel*, *q. d.* Sicut vacca rebellis rebellavit Deo Israel. Ita Vatablus. *Sarera* enim significat vaccam quæ lascivia vel œstro agitatur, ideoque indomita et rebellis jugum omne excutit, et quasi furens huc illucque discurrit.

Quocirca Septuaginta vertunt : *Sicut vacca asilo percussa insanivit Israel*; asilo, id est œstro, uti ex Virgilio docet S. Hieronymus; sic enim canit Virgilius, lib. III *Georg.*:

> Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
> Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asilo
> Romanum est, Œstron Graii vertere vocantes;
> Asper, acerba sonans; quo tota exterrita sylvis
> Diffugiunt armenta.

Asilum significat furorem Hebræorum, quo impetu insano ferebantur et ruebant ad cultum idolorum. Noster generalius magisque proprie et adæquate vertit, « lasciviens; » non enim solo œstro, sed et pastu, amore, aliisque de causis lasciviunt vaccæ. Unde Chaldæus vertit : *Sicut bos qui saginatur et recalcitrat, sic rebellat Israel propter multitudinem bonorum*, juxta illud *Deuter* XXXII, 15 : *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit*, etc. Noster vero melius vertit *vacca*, quam *bos*, tum quia hebræum פרה *para* vaccam significat, non bovem; tum quia feminæ omnium pene animantium magis lascivæ sunt, petulcæ et deliræ, quam mares, uti docet Aristoteles, lib. *De Physiognomia*, et ex eo Augustinus Niphus, qui hujusce rei physicas rationes adducit : « Magis malefica, inquit Aristoteles, sunt feminea masculis, et proterviora, et minus defensiva; » rursum : « Masculina natura sunt fortiore et justiore genere; feminina autem sunt timidiora et injustiora natura. » Feminina tamen quia minus habent cerebri, judicii, animi et virium, hinc natura id aliunde compensante, plus habent affectus, passionum, procaciæ et impudentiæ : hisce enim illa supplet.

Denique Propheta comparat Israelem vaccæ, non cani vel asino. *Primo*, quia coluit vaccas, puta vitulos aureos; vocatur vacca potius quam vitulus, ad majorem confusionem, quia sic miro fornicationis modo a vitulis subigebatur, quibus visibiliter adorando se substernebat; invisibiliter vero suam animam tauro, id est dæmoni, prostituebat. *Secundo*, quia Deus ejus erat venter, et, ut ait David : « Prodiit quasi ex adipse iniquitas eorum. *Tertio*, quia ejus lascivia commutanda erat in jugulationem, jubilus in mugitum et planctum. Ita Ruffinus, Rupertus et ex iis Delrio, *adagio* 977. Denique quia vitulabatur et lasciviebat, uti vaccæ et vituli quos colebat.

Nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine, — id est in loco lato et spatioso, *q. d.* Sicut agnus, qui saginatur, latissime in pascuis uberrimis pasci sinitur, ut impinguatus statim mactetur; ita Deus sinit Israelem bonis affluere et lascivire, ut sit prædæ Assyriis, ab eisque spolietur et juguletur. Ita S. Hieronymus, Vatablus et Lyranus (1).

Secundo, alii, *q. d.* Israel captivus ibit in Assyriam, ubi non lasciviet ut vacca; sed ducetur quo hostes volent, ageturque ad nutum Assyriorum tanquam agnus mansuetus. Ita Haymo, Hugo et a Castro. Aut sicut agnus mansuetus ubique matris ubera requirit; ita Israel in captivitate domitus et mansuefactus, me meaque ubera requiret. Ita Theodoretus et Theophylactus.

Tropologice, S. Hieronymus per Israel hæreticum, per Juda fidelem et Ecclesiasticum accipit : « Si semel, ait, fornicaris, hæretice; saltem tu, Ecclesiastice, non delinquas; nec ingrediaris in Galgalam, hæreticorum conciliabula, ubi peccata omnia revelantur, et instar porcorum volutantur in cœno (alludit enim Galgala ad גלה *gala*, id est revelavit, et ad גלל *galal*, id est revolvit, volutavit), ne te ascendere putes ad superbas et arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Sicut enim vacca percussa asilo, percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, et legis notitiam reliquerunt : ideo pascentur in lata et spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum. » Idem, mutato nomine hæretici, adaptes ambitioso, luxurioso, avaro et cuilibet peccatori.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum,— Vers. 1
q. d. O Juda, dimitte Ephraim, id est Israel, puta decem tribus, quæ sunt participes cultus et mensæ idolorum; comedunt enim idolothyta, scilicet carnes et cibos idolis immolatos : noli ergo eum imitari, noli cum eo participare in idolis et idolothytis. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Hugo, Lyranus et alii. Minus recte Rupertus et Vatablus censent hæc esse verba Dei ad Prophetam, *q. d.* Luseris operam, si ad pœnitentiam invitaris Ephraim; dimitte ergo eum cum suis cupidinibus et idolis. Gravissima enim est pœna dimitti a Deo, et tradi sibi suisque concupiscentiis.

18. Separatum est convivium eorum.— Dat causas Vers. 1
Judæ, cur Israelis commercium et societatem vitare debeat. *Prima* est hæc, *q. d.* Quia illorum cultus, religio et convivium a tuo, o Juda, separatum et diversum est : tu enim abstines cibis lege *Levit.* XI vetitis; illi sine scrupulo iis vescuntur, tu participas ex hostiis pacificis Deo immolatis; illi participant et comedunt idolothyta. Ita S. Hieronymus, Albertus et Hugo; tu post epulas castum te conservas; illi epulis distenti ardent in libidines. Hoc est quod sequitur : « Fornica-

(1) Quibus verbis, ut scite notat Maurer, cum in campo minus lato et probe obsepto agnus imbecillis a feris sit tutus, contra in campo spatioso atque aperto a grege facile aberret ac præda fiat lupo, minatur vates, nullam jam curam populi sui Deum habiturum, sed passurum esse, ut ejecti patriis sedibus Israelitæ dispergantur præda futuri hostibus.

tione fornicati sunt. » Pro *separatum est convivium*, hebraice est סר סבאם *sar sobeam*, id est recessit potatio vel compotatio, id est convivium eorum. Hebræi enim vocant *miste*, id est compotationem, uti et Græci συμπόσιον, a communione potus, quod Latini a communione victus et cibi vocant *convivium*. Est metaphora a vinis acidis. Nam recedere venuste ab Hebræis usurpatur de vino, quando in vappam resolvitur. Unde et Græci tale vinum ἐξεστηκὸς, Cicero, *vinum fugiens*, Flandri *afgaenden wiin* vocant. Chaldæus, R. David, Vatablus, Pagninus et alii recentiores vertunt: *Dutruit* vel *fœtuit potus eorum*, *q. d.* Vinum eorum erat olim vinum *cos*, id est coloratum, odoratum, sapidum; jam per scelera eorum recessit a suo colore, odore, sapore; factumque est decolor, putidum, acidum, *q. d.* Lætitia eorum in tristitiam versa est, gaudia in luctum, epulæ in absinthium.

Mirum est Septuaginta vertere : *Provocavit Chananæos* : quod sic explicat S. Hieronymus, *q. d.* « Tantum studium habuit Israel in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananæos, id est ethnicos, sed ad imitationem sui eos provocaverit erroris. »

Denique Isidorus vertit : Recessit ebrietas et crapula eorum, quasi Israelitis hic tacite objiciatur, quod usque ad crapulam et vomitum sese ingurgitarent.

Dilexerunt ignominiam protectores ejus. — Altera ratio qua urget Propheta Judam, ut recedat ab Israel; quia, inquit, «protectores,» id est dii quos colunt, vel, ut Chaldæus, Hebræus, Pagninus et Vatablus, principes ejus, qui sanciunt idololatriam, fornicationem, crapulam, illumque ad ea inducunt verbo et exemplo, iisdem non nisi ignominiam et probrum ipsi accersunt. Itaque per ignominiam intellige probrosam et ignominiosam tam idololatriam, cum S. Hieronymo, Haymone, Hugone et Lyrano, quam gulam et fornicationem, cum Aria et Chaldæo, qui vertunt : *Fornicationem dilexerunt, ut venirent sibi in ignominiam proceres eorum.*

Legit Interpres הבו *habo*, id est afferre; jam aliis punctis legunt, הבו *habu*, id est afferte, date. Unde vertunt : *Diligunt, date ad ignominiam, clypei ejus*, id est protectores ejus qui eum tuentur ut clypei, *q. d.* Protectores et principes Israelis diligunt munera, dicuntque : Date, date nobis dona, quod est illis, æque ac populo ignominiosum. Ita Vatablus, Pagninus, Isidorus, Rabbini. Aut, ut Arias, *date*, scilicet vina et delicias, *q. d.* Assidue postulant vina et delicias, quasi Epicurei, quæ est summa ignominia. Verum hæc versio obscurior est, ac textui nonnulla addit et supplet; nostra vero clarior, planior, magisque adæquata est, ideoque verior et germanior.

ers. 19. 19. Ligavit eum spiritus (id est ventus, sive turbo) in alis suis. — Septuaginta : *Turbo spiritus sibilabit in alis ejus*, *q. d.* Turbo divinæ indignationis et vindictæ, quasi alis suis colligabit Israelem, sive Synagogam, eamque auferet in captivitatem Assyriacam; ibique celerrime disperget in omnes mundi plagas, sicut turbo contorquere, jactare et dispergere solet paleas. Aut, *q. d.* Quocumque ventus perflaverit, eo secum deferet alligatum Israelem; quare celerrime hinc avolabit quasi impulsus velocissimo et rapidissimo vento. Ventis enim dantur alæ per metaphoram, ob velocitatem; unde et pinguntur alati æque ac angeli, ait Isidorus, lib. VII *Etymolog.* cap. v. Hinc Ovidius, I *Metamorph.* :

Emittitque Notum, madidis Notus evolat alis.

Sic aquæ pluviæ dicuntur in nubibus, non tantum includi, sed et ligari, *Job* xxvi, 8, ut nisi simul cum nubibus moveri et discurrere non possint; nubes enim sunt pluviæ vehiculum. Ita Pineda *ibidem.* Unde Syrus vertit : *Colligabitur spiritus in alis eorum* ; Arabicus Antiochenus : *Venit spiritus inflexus* (retortus) *in alis ejus* ; Arabicus Alexandrinus : *Flaverunt venti ex alis ejus.*

Est poetica descriptio captivitatis. Ita Ruffinus, Theodoretus, Theophylactus. Pro *ligavit* hebraice est צרר *tsarar*, id est ligavit, constrinxit, contorsit, arctavit, afflixit, tribulavit. Cyrillus et Theophylactus pro אותה *ota*, id est *eam*, aliis punstis legunt אתה *atta*, id est *tu*; unde vertunt : *Turbo spiritus tu es in alis ejus*, quasi Propheta loquatur Deo, dicatque eum esse ipsum turbinem, qui auferet Israelem; aut, ut Cyrillus, *q. d.* Tu, Juda, fuisti Israeli quasi turbo spiritus in alis volucris : cum enim Israel vidit te, qui habes templum, jam inertem et supinum, iisdemque peccatis illigatum, magis citiusque apostatavit.

Ex adverso S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo et Lyranus per spiritum hunc accipiunt diabolum, *q. d.* Diabolus est qui impellit Israelem ad idololatriam aliaque scelera; adeo ut videatur ei mentem et voluntatem colligasse, eaque astrinxisse idolis. Sic dæmon peccatorem alligat amasiæ, vino, ambitioni, itaque ligatum agitat et raptat, quasi mancipium, quocumque vult, uti magas et sagas tam corpore quam spiritu raptat ubilibet.

Secundo, Leo Hebræus vertit : *Ligavit ventum in alis suis*; quod Vatablus exponit, *q. d. Ventus constrictam tenebat illam congregationem* (hanc enim significat hebræum אותה *ota*, quod est femininum) *Israelitarum in alis suis, et ita eos alio transferet*, puta in captivitatem Assyriacam; alas enim vocat oras et sinus vestium, quasi Israel in iis ligatum habeat ventum sive turbinem, qui eum ita alatum celerrime transfert in Assyriam. Unde et Symmachus vertit : *Ligavit ventum in alis venti*; quod explicans S. Hieronymus : « Ligavit, ait, eos diaboli spiritus in alis suis, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, et stabili in Ecclesia pede permanere non possunt. »

Secundus hic sensus coincidit cum primo : sive enim dicas Israelem in Assyriam abreptum alis

turbinis iræ Dei, sive alis turbinis sui, eodem res redit; turbo enim Israelis non est alius quam turbo iræ Dei, quem scilicet ei ira Dei indidit et impressit, ut eum auferat in Assyriam; sicuti vis jacientis lapidem, et vis jacti lapidis, eadem est. Jaciens enim vim suam lapidi jacto imprimit, ut eum projiciat quo vult : vis ergo hæc tam est hominis jacientis, quasi efficientis, quam lapidis jacti, quasi recipientis et patientis. Denique hebræum *ota*, id est eam, aliqui referunt ad ignominiam, *q. d.* Turbo iræ Dei ligavit ignominiam in alis Israelis, ut illam excutere nequeat; unde subdit : « Confundentur a sacrificiis suis, » id est ob sacrificia quæ idolis obtulerunt.

Tropologice, disce hic peccata creare turbinem qui peccatores ignominiose dispergat, et tandem deturbet in tartara. Quocirca Zacharias, cap. v, 7, vidit mulierem, cui nomen erat impietas, amphoræ insidentem, a duabus mulieribus habentibus alas milvi, et spiritum in alis, rapi in Babylonem, quæ est symbolum gehennæ. Vide quæ de funibus et vinculis peccatorum dixi *Isai.* v, 18.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vocat Deus ad judicium sacerdotes et primores, eosque accusat quod laqueus fuerint populo, eumque suis idolis et sceleribus implicarint : Quia spiritus, *inquit,* fornicationum in medio eorum. *Hinc eis cum populo, et cum Juda, quia Israelis scelus secutus est, hostile excidium intentat, dicens vers.* 5 : Respondebit arrogantia Israel in facie ejus; ruet etiam Judas cum eis. *Denique, vers.* 12, *ait se eos quasi tineam et cariem corrosurum, ac vers.* 14, *quasi leænam discerpturum* (1).

1. Audite hoc, sacerdotes, et attendite domus Israel, et domus regis auscultate : quia vobis judicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor. 2. Et victimas declinastis in profundum : et ego eruditor omnium eorum. 3. Ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me : quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel. 4. Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum; quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt. 5. Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus : et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis. 6. In gregibus suis et in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, et non invenient : ablatus est ab eis. 7. In Dominum prævaricati sunt, quia filios alienos genuerunt : nunc devorabit eos mensis cum partibus suis. 8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama : ululate in Bethaven, post tergum tuum Benjamin. 9. Ephraim in desolatione erit in die correptionis : in tribubus Israel ostendi fidem. 10. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum : super eos effundam quasi aquam iram meam. 11. Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio : quoniam cœpit abire post sordes. 12. Et ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda. 13. Et vidit Ephraim languorem suum, et Juda vinculum suum : et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem ultorem : et ipse non poterit sanare

(1) Hoc caput ita in decem tribus tonat ac fulminat, ut tamen interdum duas, Judam et Benjamin, respiciat, admoneatque, ne, si idem infortunium declinare velint, illarum mores aut studia sequantur.

Primo ergo reprehendit sacerdotes et principes, *primo,* ex scandalo aliis dato, 1; *secundo,* ex hypocrisi religionis Deum haud latente, 2, 3; *tertio,* ex obstinatione in malo, vers. 4.

Secundo, indicit pœnas utrique regno communes; cujusmodi sunt, *primo,* confusio depressionis arrogantiam secutura, 5; *secundo,* derelictio a Deo in vanum quæsito, 6; *tertio,* filiorum corruptio et exterminium repentinum, 7.

Tertio, hypotyposi eleganti hostis jam imminens sistitur, 8; cujus adventum sequetur *primo,* Israelis desolatio, 9; *secundo,* effusio iræ in Judam, 10; *tertio,* utriusque destructio, 11, 12; *quarto,* denegatio vel potius impotentia humani auxilii contra Dei vindictam et derelictionem, 13-15.

Edita videtur hæc prophetia, juxta Rosenmuller, cui adstipulantur Ackermann, Maurer, d'Allioli, uti e vers. 13 colligi potest, Achazi regis Juda temporibus, postquam non solum Manahem, tyrannus Israelis, Assyrio regi in clientelam sese dedisset (IV *Reg.* xv, 19), sed etiam Achaz ab Assyrio auxilium quæsivisset, IV *Reg.* xvi, 7, 8; *Isai.* vii, 17; II *Paralip.* xxviii, 16. Et revera, inquit Maurer, quæ vers. 5, 8, 12, 14, de Judæis dicta sunt, in Uziæ, Jothami, Hiskiæ tempora nullo modo cadunt, contra in Achasi puerile imperium optime conveniunt. Videtur itaque Pechaco et Achaso regnantibus oratio edita esse.

vos, nec solvere poterit a vobis vinculum. 14. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda : ego, ego capiam et vadam : tollam, et non est qui eruat. 15. Vadens revertar ad locum meum : donec deficiatis, et quæratis faciem meam.

rs. 1. 1. AUDITE HOC, SACERDOTES. — Increpat primo sacerdotes, deinde populum, præsertim primores populi, demum regis aulicos et principes Israelis de idololatria : hanc enim sacerdotes et primores abolere, et populum dedocere debebant, eumque docere verum Dei cultum. Per sacerdotes S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Ribera et alii accipiunt pseudosacerdotes idolorum in Israel : hi enim non erant veri et legitimi, tum quia non erant ex tribu Levi; tum quia erant idolorum; tum quia non a Deo, sed a Jeroboam idololatra rege constituti, III *Reg.* XII, 28. Possunt tamen accipi veri Dei sacerdotes. Hi enim sparsi erant per Israel, ut eum in Dei cultu continerent; sed cum Jerobam vitulos suos induxit, non tantum populus, sed et sacerdotes regis sui imperium secuti, vitulos hosce et Baalim coluerunt, aliosque colere docuerunt, imo compulerunt.

QUIA VOBIS (Septuaginta, *ad vos*) JUDICIUM EST. — *q. d.* Vos Deus vocat ad judicium et condemnationem; ut scilicet vos ob idololatriam in justo judicio accuset, et condemnet ad excidium inferendum ab Assyriis. « Judicium » ergo hic *primo*, proprie sumi potest; *secundo*, improprie, per catachresin pro disceptatione, accusatione, redargutione, increpatione, quæ fieri solet in judicio; *tertio*, metonymice pro condemnatione, *q. d.* Adeste in judicio Dei, ut vestram sententiam et condemnationem audiatis. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Hugo, Ribera et alii. Aliter Chaldæus et Isidorus, *q. d.* Quia vestrum est judicium, id est quia ad vos spectat judicare, quia polletis auctoritate in judiciis; hinc adeste in hoc Dei judicio, verum non ut judices, sed ut rei.

QUONIAM LAQUEUS FACTI ESTIS SPECULATIONI, ET RETE EXPANSUM SUPER THABOR. — Pro *speculationi* hebraice est *mistpha*, vulgo *maspha*, quod Vatablus, Arias, Pagninus et passim hebraizantes ac novantes accipiunt ut nomen proprium urbis. Maspha enim fuit urbs sita in monte, eaque celebris; nam in ea fuit arca testamenti, unde eo conveniebat populus ad orationem. Hinc et Samuel in Maspha judicabat populum, I *Reg.* VII, 20. In Maspha quoque habitavit Godolias et Jeremias, *Jerem.* XL, 41. Vertunt ergo hebraizantes : *Nam laqueus facti estis in Maspha, et rete expansum super Thabor*; idque dupliciter exponunt. *Primo*, Vatablus, Kimchi et Pagninus, subaudiendo vocem *sicut*, exponunt, *q. d.* Vos scandalo et offendiculo estis populo, ut eum capiatis et inducatis ad idololatriam, indeque in exitium et ruinam; sicut venatores laqueos extendunt in Maspha, et retia in Thabor, ad capiendas aves et feras. *Secundo*, Arias exponit, *q. d.* Jeroboam in Maspha et Thabor statuit speculatores et custodes, qui capiebant Israelitas euntes Jerusalem ad templum, eosque cogebant ire in Dan vel Bethel, ibique adorare vitulos aureos Jeroboam. Verum, ut alia omittam, huic versioni obstat, quod Maspha non erat in Israel, ubi regnabat Jeroboam; sed in Juda, ubi regnabat Roboam, uti docet S. Hieronymus in *Locis Hebraic.*, Adrichomius, et passim alii.

Quocirca noster a Castro censet urbem hanc Maspha aliam fuisse ab ista Maspha Judææ, ac fuisse sitam in Israel, puta in monte Galaad. Mons enim Galaad dictus est Mistphe vel Maspha, id est specula; vel, ut Septuaginta vertunt, ὅρασις, id est *visio*, ex eo quod Laban sanciens fœdus cum Jacob, ibi Deum, quasi speculatorem, in testem et vindicem sui fœderis per juramentum vocaverit, uti dixi *Genes.* XXXI, 48. Itaque censet a Castro, Jeroboam speculatores constituisse in Galaad, qui populum averterent a templo, et cogerent adorare in Dan et Bethel. Hic sensus probabilis et plausibilis videtur.

Verum obstat *primo*, quod de his speculatoribus in libris *Regum*, et in tota Scriptura nulla fiat mentio, aliquid tamen de iis innuitur *Osee* cap. VI, 9, uti eo loco dicam. *Secundo*, quod Galaad nusquam vocetur Maspha, nisi *Genes.* XXXI, 48, idque tantum in Hebræo. *Tertio*, quod *Mistpha* hic in Hebræo habet articulum dativi casus; sic enim Hebræa ad verbum habent : *Quia laqueus fuistis ipsi Matspha, et rete expansum super Thabor*. Male ergo recentiores vertunt, *in Mitspha*, vel *super Mitspha; Mitspha* enim hic est dativi casus. *Quarto*, quia Septuaginta, Chaldæus, S. Hieronymus plane consentiunt nostræ versioni, vertuntque : *Quia laqueus facti estis speculationi*, vel speculæ. Itaque *Mitspha* hic est nomen non proprium urbis, sed appellativum significans speculationem, vel speculam.

Quæres, quænam est hæc *speculatio? Primo*, S. Hieronymus exponit, *q. d.* Facti estis laqueus pro speculatione, eo sensu quem mox afferam. Hebræum enim *lamed* in *lemitspha*, subinde significat *pro*. *Secundo*, abstractum hic accipi potest pro concreto, more Hebræo : *speculatio* ergo accipi potest pro populo speculato, seu vestræ, o sacerdotes et principes populi, curæ et speculationi commisso, *q. d.* Vos, o primores (hos enim alloquitur), qui debebatis speculari, excubare et custodire populum in cultu Dei, eumdem verbis et exemplis pertraxistis ad idololatriam. Sic Ezechiel a Deo constitutus est speculator populi, cap. III, 17 : vide ibi dicta. Ita Cyrillus, Albertus, Hugo, Emmanuel, Mariana et Lyranus. Aut certe *speculationi*, id est prophetiæ, hoc est Prophetis, *q. d.*

Speculatio quæ?

Vos, o Israelitæ, facti estis laqueus prophetis et doctoribus, quia eis insidias tenditis, eosque capitis et occiditis. Ita Chaldæus, Theodoretus, Theophylactus. *Mitspha* ergo, id est speculatio, significat vel *mitsphe*, id est speculatum, scilicet populum; vel *tsophim*, id est speculatores, scilicet prophetas; perinde ac si dicas : Laqueus facti estis episcopio, id est Episcopo, et subditis Episcopo; unde Syrus vertit : *Laquei enim facti estis speculatori.*

Quocirca allegorice Cyrillus hæc accipit de Judæis Christo (hic enim est speculator et Episcopus animarum nostrarum, ut ait S. Petrus *epist.* I, cap. II, vers. ult.) ejusque verbis et factis ubique insidiantibus, ut eum in necem et crucem agerent, uti tandem fecerunt. Sic et Leo Castrius, qui putat hunc esse sensum litteralem, adeoque de Christo totum hoc caput, imo totum prophetam explicat ad litteram, in quo hallucinatur. De Christo enim propheta loquitur allegorice, non litteraliter.

Nota : In Hebræo pulchra est paronomasia inter משפט *mispat*, id est judicium, et מצפה *mitspha*, id est speculationem, *q. d. Vobis mispat*, id est *judicium, est*, hoc est, cito vos ad judicium, quia fuistis laqueus *lemitspha*, id est speculationi. Rursum inter פח *pach*, id est laqueus, et מצפה *mitspha*, id est specula, *q. d.* Pro specula facti estis laqueus : vestrum enim erat speculari, et præmonere ac custodire populum : sed vos ipsi eum illaqueastis, et in laqueum, id est in captivitatem hostium induxistis, juxta expositionem S. Hieronymi primo loco assignatam (1). Perinde ac si latine ludas, ac dicas : Vos speculatores facti estis expilatores aut spiculatores; vos tutores traditores; vos curatores proditores; vos defensores direptores; vos pastores perditores : vos Episcopi apostatæ. Ita Synodus generalis V, *actione* V, ex verbis S. Cyrilli, hunc Osee laqueum dicit esse Theodorum Mopsuestenum, et similes hæresis et falsitatis doctores.

ET RETE SUPER MONTEM THABOR. — Subaudi voculam *sicut*, *q. d.* Sicut venatores rete tendunt avibus et feris in Thabor, ita vos insidias tetendistis vel populo, vel prophetis et prædicatoribus. Porro Thabor, vel, ut Septuaginta et Josephus vocant, Itabyrius, mons est pulcherrimus in medio Galilææ campo, mira æqualitate ex omni parte rotundus : in vertice viginti sex stadiorum campestris planities patet : cœli temperie est saluberrimus : vineis, olivis, aliisque arboribus fructiferis undique consitus : rore perpetuo uvidus, arborum frondibus, et versicoloribus herbis semper viridis, atque suavi omnigenum florum odore fragrantissimus. Hinc magna ferarum, maximeque avium in eo est frequentia, quarum et grato concentu amœnissimus est, et venatu celebris : unde in eo venatores retia tendebant, ut ait hic Osee. Denique totus hic mons pascendis oculis, reficiendisque animis natus factusque videtur : ideoque eum Christus Dominus merito delegit tum orationi, tum transfigurationi suæ, in quo sole lucidior et nive candidior refulgens coram Mose et Elia, cœlestis beatitudinis et gloriæ specimen aliquod discipulis suis dedit. Ita Bochardus, Bredembachius et Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ.*

Thabor qualis?

Tropologice Theophylactus : Speculatores, id est Episcopi, Pastores et Prælati, quorum erat invigilare saluti subditorum, eis fiunt rete, cum vel falsa doctrina, aut pravis consiliis, vel moribus et exemplis eos secum implicant, trahuntque ad scelera et in ruinam; idque in Thabor, quod nomen hebraice significat, vel puritas, vel veniens lumen, ait S. Hieronymus, quia in ipsa sacerdotii pulchritudine animis fœditatem afferunt; in ipsa puritate inquinant; in ipso lumine tenebras effundunt; in ipsa celsitudine in profundum plebem præcipitant, ait Sebastianus Barradius, lib. VII, cap. V. Unde Arabicus Antiochenus vertit : *Quia facti estis laqueus in offensionem, et quasi rete expansum super abyssum*; et Arabicus Alexandrinus : *Jam facti estis sicut laquei in locis insidiarum, et sicut cibus qui ponitur in venationem in nemoribus animalium* (2).

2. ET VICTIMAS DECLINASTIS (scilicet a Deo, ejusque templo, et altari Hierosolymitano, ad idola eorumque aras erectas in Dan et Bethel : idque) IN PROFUNDUM, — scilicet impietatis. Unde Chaldæus vertit : *Sacrificant idolis largissime.* Hebræi enim sumunt verba pro adverbiis. Ita Ribera. Hebræa ad verbum habent : *Victimam declinantes profundaverunt*, id est in profundum scelerum abierunt, profunde descenderunt, in fundum idololatriæ prolapsi sunt, et, ut ait Osee, cap. IX, 9 : « Profunde peccaverunt. » Eadem phrasi utitur Isaias cap. XXXI, 6 : « Convertimini sicut in pro- Vers.

(1) Hunc sensum ita probat et exponit Maurer : Cum *Mitspha* et *Thabor* proprie significent *speculam, locum editum*, ideoque utroque nomine locus indicetur et custodibus et venatoribus aptus; vates pro more suo lusisse videtur verbis, atque hoc sibi voluisse : nam in alto in quo vos ego constitui loco, cum custodes populi esse debuissetis, illius venatores (corruptores, perditores) potius exstitistis. Apposite vero duo isti loci commemorantur propterea quoque, quod unus mons *Mitspha* situs erat in orientali, alter, *Thabor*, in occidentali terræ parte.

(2) « Et victimas declinastis, » etc. Ut nullus ageret pœnitentiam, nec occisus elevaret caput, inquit S. Hieronymus. Prohibuerunt et reges et sacerdotes ire ad templum in Jerusalem, idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur. Quam interpretationem, ut observat Rosenmuller, vix dubium est, Hieronymum accepisse a magistro suo Hebræo. Tradunt enim Jarchi et Abarbenel doctores veteres hunc locum ita interpretari : *et ad jugulandum*, illi qui declinant, profunde sua abscondunt, id est, callidissime sic consilia sua premebant tegebantque, ut impedimenta injicerent, quo minus ad anniversaria lege præscripta festa celebranda proficisci Hierosolymam populo daretur, quia et jugulabant atque interimebant, si quis ire in domum Dei deprehenderetur.

fundum recesseratis (hebraice *sicut profundastis*) filii Israel. » Et cap. XXX, 33, dicitur Tophet, id est gehenna, profunda et dilatata; hebraice *profundavit et dilatavit se*. Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, Arias, Ribera et alii. Aliter Vatablus et Clarius, qui per profunditatem intelligunt calliditatem et versutiam, *q. d.* Apostatæ qui declinant a vera religione, rationem subtilem et callidam invenerunt immolandi diis alienis : dicunt enim se colere idola in honorem Dei. Sic Galli dicunt : *Voilà un homme profond*, cum callidum et astutum denotare volunt.

Septuaginta hæc referunt ad rete quod præcessit, vertunt enim : *Qui cupiunt venationem confixerunt*; ut Hebræum *profundaverunt*, idem sit quod profunde vel retia in terram, vel lanceas et venabula in corpora defixerunt, scilicet venatores : legendum enim *confixerunt*, ut habet editio Romana Caraffæ, S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus; non *timuerunt*, ut habent Complutensia et Regia. Syrus vertit : *Et venatores qui venantur operuerunt laquei*, *q. d.* Capti sunt laqueis suis, quos aliis tetenderunt; *ego autem erudiam* (corripiam) *eos omnes, ego scio*. Mystice S. Gregorius, homil. 4 *in Ezech.* : « Sunt, ait, nonnulli qui idcirco se in prece lamentis afficiunt, ut aut terrena commoda acquirant, aut hominibus sancti videantur. Quid hi nisi victimas in profundum deferunt? qui per hoc quod in imo sunt quæ requirunt, orationis suæ sacrificium deorsum deponunt. »

Et ego eruditor omnium eorum, — *q. d.* Profunde peccant, cum tamen ego nunquam destiterim eos corripere per prophetas et erudire, ne tantum scelus patrarent. Ita S. Hieronymus et Septuaginta qui vertunt, *ego magister eorum*. Minus recte vertit Lyranus, *et ego cognitor eorum*, *q. d.* Non pudet eos peccare in mea præsentia; ego enim omnium eorum scelera cognosco et video. Nam Hebræum *musar*, non significat cognitionem, sed correptionem, objurgationem, castigationem : unde disciplina et castigatio puerorum vocatur *musar*. Quocirca Chaldæus vertit : *Ego adduco correptiones*, vel *castigationes super omnes illos* : quod Theodoretus et Theophylactus exponunt per futurum, *q. d.* Ego castigabo eos excidio, puniam eos captivitate.

Vers. 3. 3. Ego scio Ephraim (id est, ut rhythmice more Hebraico quasi per carmen antistrophum explicat, dum subdit) : et Israel non est absconditus a me. — Aut potius Ephraim vocat tribum regiam et capitalem; Israelem vero reliquas novem, quæ Ephraim idololatriam et imperium secutæ sunt; distinguit enim Ephraim ab Israel, vers. 5, *q. d.* Novi ingenium et indolem Israelis, quod scilicet in idola sit propensissimus, et a me maxime aversus, quodque idololatriam et vitulos Jeroboam, qui fuit primus eorum rex ex tribu Ephraim, mox prono animo secutus sit, adeoque alte animo suo impresserit, ut eum quasi contribulem suum totus populus, omnesque deinceps reges in scelere imitati et assectati sint, nec ullis Prophetarum monitis aut minis ab eo revocari possint, nisi excidio conterantur, et captivitate dura eorum corda frangantur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Albertus, Arias, Lyranus et Vatablus.

Tropologice, hic nota Deum cognoscere et prævidere intimas et secretissimas mentium cogitationes, desideria, propensiones, intentiones. Unde in Scriptura vocatur cardiognostes, quia scrutatur renes et corda. Quocirca Isaias, cap. XXIX, 15, graviter redarguit impios, qui putant se Deum latere dicentes : « Quis videt nos, et quis novit nos? » quod tantumdem est, ac si « figmentum, inquit, dicat fictori suo : Non intelligis, » non me cognoscis, quod impium est; Dei enim est creaturas suas, quas ex nihilo creavit et finxit, regere et conservare : ergo qui eas creavit, eas pariter intime cognoscit, penetrat et pervidet. Præclare Sapiens, *Proverb.* XV, 11 : « Infernus, ait, et perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum : » *perditio*, id est damnatio æterna, *q. d.* Novit Deus ima inferni; et qui, quot, quantumque ob scelera sua sint damnandi, aut damnati; ergo multo magis novit secreta cordium cujusque. Ita valet, stringitque hoc argumentum a majore ad minus, *q. d.* Cum in cubili, imo in corde occultissime peccas, cum te latere credis, adeo Deum non lates, ut simul ipse videat pœnas, quas præcise mereris, quasque ipse tibi in gehenna pro illo crimine præparavit. Tu peccas, et inanem concupiscentiam exples, interimque non cogitas gehennam et ignes æternos, qui tibi a Deo parantur. Hoc est quod graviter et significanter ait Apostolus, *Hebr.* IV, 12 : « Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus. » Vide ibi dicta. Atque hæc est causa cur Deus prævideat et præcognoscat omnia contingentia futura, omnesque actus voluntatis liberos futuros, vel absolute, vel conditionate, si videlicet in tali, vel tali rerum serie, talibusque circumstantiis voluntas poneretur, quid ipsa factura et electura esset; quia scilicet ipse prævidet, et plane comprehendit totam voluntatem, omnesque ejus occultas affectiones et propensiones, uti et circumstantiarum rerumque omnium, itaque videt ipsam positam et compositam cum tali gratia, tentatione, aliisque circumstantiis certo et infallibiliter, sed libere ad hoc illudve se determinaturam. Qui enim causam comprehensiva cognitione cognoscit et comprehendit, comprehendit et omnes ejus effectus actusque, etiam liberos.

4. Non dabunt cogitationes suas ut revertan- Vers. 4.

TUR AD DEUM SUUM.— Aliter verti potest ex Hebræo, scilicet: *Non permittent opera eorum* (impia et idololatrica, quibus assidue vacant) *ut revertantur ad Dominum.* Ita Chaldæus et Vatablus, cui apte cohæret quod sequitur :

QUIA SPIRITUS FORNICATIONUM IN MEDIO EORUM. — *q. d.* Ita dediti sunt idololatriæ, ut videantur spiritu et œstro idololatrandi agi et furere, uti vaccæ actæ œstro furentes discurrunt, et a bubulco revocari compescique nequeunt. Aliter Vatablus; intelligit enim spiritum pseudoprophetarum, *q. d.* Decepti sunt a pseudoprophetis, illorumque doctrina et spiritu idololatrico imbuti in idola insaniunt.

Vers. 5. 5. ET RESPONDEBIT ARROGANTIA ISRAEL IN FACIE EJUS. — *Arrogantiam* vocat superbiam Israelis, qua spernens Deum, sequebatur idola : rursum *arrogantia* hic sumitur pro pœna culpæ arrogantiæ debita, *q. d.* Punietur hæc arrogantia Israelis, ita ut pœna respondeat culpæ, eique publice, quasi in faciem dicat : Ecce, quia, o Israel, tam arrogans fuisti et rebellis in Deum tuum, hinc merito nunc ab eo humiliaris et plecteris. Hinc Vatablus et Pagninus vertunt : *Testificabitur fastus Israelis contra eum,* idque *in faciem ejus.* Unde explicans subdit : « Et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua. » Quocirca Septuaginta pro *respondebit,* vertunt, *humiliabitur injuria* (injuriosa in Deum arrogantia) *Israel in faciem ejus;* Chaldæus, *deprimetur gloria Israel ipsis videntibus.* « Respondebit » ergo, id est ex æquo punietur et humiliabitur, ut conquerenti juste respondere possit, eum ita puniri, quia fuit tam arrogans. Nam pœna debetur et commensuratur, itaque ex æquo respondet culpæ ac peccanti, sicut præmium virtuti, merces labori, fructus agricolæ, uti ait Jacob ad Laban, *Genes.* XXX, 33, quo hic alluditur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Hugo, Lyranus et Ribera.

IN FACIE. — Id est palam, publice, ipsis aliisque omnibus videntibus, et justum Dei judicium ac vindictam approbantibus. Ita Chaldæus, Theophylactus et alii jam citati. Aliter Arias, qui τό *in facie,* putat significari impudentiam, *q. d.* Arrogantia et fastus Israelis cernitur et relucet in facie ejus, oculis et superciliis inflatis, altis et tumidis, juxta illud *Isaiæ* III, 9 : « Agnitio vultus eorum respondit eis. » Vide ibi dicta. Vere dixit B. Cæsarius Episcopus Arelatensis, *homil.* 23 : « Quisquis superbus est, dæmone plenus est. »

Moraliter, libido est pœna superbiæ. Moraliter S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.* cap XIII, ex hoc Osee loco docet luxuriam esse pœnam arrogantiæ : « Occultam, inquit, culpam sequitur aperta percussio; ut malis exterioribus interiora puniantur, et cor publice corruat, quod latenter tumebat. » Probat id ex eo quod Osee hic dixit : « Spiritus fornicationum in medio eorum. » Ejus causam assignans subdit : « Et respondebit arrogantia Israel in faciem ejus; ac si diceret : Culpa quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit. Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis. Si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit jura legitimæ servitutis. Nam si auctorem suum superbiendo contemnit, jure et a subjecta carne prælium suscipit. » Probat id exemplo Adæ, qui mox ut inobediens contra Deum superbivit, stimulum carnis sensit; ideoque erubescens nuda membra foliis ficus contexit : « ut superatus disceret, quid elatus amisisset. »

ET ISRAEL ET EPHRAIM RUENT IN INIQUITATE SUA. — Hæc est responsio realis, non verbalis; de qua jam dixit : « Et respondebit anarrogtia Israel in facie ejus. » Distinguit Israel ab Ephraim, uti corpus a capite, regnum a metropoli. Tribus enim Ephraim dedit primum regem Jeroboam, multosque deinde ejus successores Israeli : unde Ephraim continebat imperium et regnum Israelis, sive decem tribuum, earumque erat quasi caput et metropolis. Sensus ergo est, *q. d.* Decem tribus ruent cum suo capite, puta cum suo imperio, cum sua tribu regali Ephraim, ejusque rege et regno, idque « in iniquitate sua, » id est merito iniquitatis, propter iniquitatem suam. Sic enim præpositio *in,* Hebræis sæpe significat meritum vel demeritum, idemque valet quod *propter,* uti legenti Psalmos notissimum est (1).

RUET ETIAM JUDAS CUM EIS, — *q. d.* Etiam duæ tribus, sive regnum Juda ruet, quia Israelis idololatriam secutum est.

6. IN GREGIBUS SUIS ET IN ARMENTIS,—*q. d.* Positi Vers. 6.
in calamitate, et ab hoste circumdati, quærent Deum per victimas gregum et armentorum; sed frustra : nec enim eum invenient, utpote qui derelinquentes se pariter dereliquerit. Ita S. Hieronymus. Hoc est enim quod subdit : « Ablatus est ab eis; » Chaldæus : *Subduxit se majestas ejus ab eis.* Allegorice, *q. d.* Judæi post Christum volent Deo offerre pristinas gregum victimas, iisque Deum placare; sed frustra : ipse enim recessit ab eis ad Christianos, et gregum victimas, in Eucharistiam corporis Christi commutavit. Ita Theophylactus et Leo Castrius.

7. QUIA FILIOS ALIENOS GENUERUNT. — « Alienos, » Vers. 7.
scilicet a Deo, Deique cultu; sive quos ab infantia in idololatria educarunt, aut Moloch aliisque idolis per ignem consecrarunt. Hi enim me non cognoscunt, nec ego illos ut meos cognosco, sed

(1) Alii, inquit Ackermann, statuunt hanc prædictionem eventum nactam esse regnante Achazo idololatriam Jerosolymæ introducente, cujus regno per Phacaen (Phekachun), et regem Syriæ Razinum insignes clades illatæ fuerunt, quodque Philistæi et Idumæi eodem tempore invadebant, quo Teglathphalasar rex Assyriæ ab Achazo in auxilium vocatus Razinum occidebat, Damascumque expugnabat, et Phacaen magna regni Israelitici parte privabat.

ut alienos æstimo. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Albertus, Hugo et Clarius. Huc accedunt Rupertus et Lyranus, qui per *filios alienos* intelligunt discipulos, familiares, aut subditos, quos ipsi docebant suam idololatriam.

Secundo, Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus, Clarius, Emmanuel et Mariana censent vocari *filios alienos,* quos ex alienigenis, puta ex filiabus gentium, quarum connubia eis erant a Deo vetita, *Exod.* XXXIV, 16, et *Deuter.* VII, 3, procreabant. Unde Chaldæus vertit : *In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentium sibi statuerunt.*

NUNC DEVORABIT EOS MENSIS, — *q. d.* Per singulos menses irruet in eos hostis et plaga, eosque percutiet et vastabit. Unde Chaldæus vertit: *Nunc adducam adversus eos populos per singulos menses, qui populabuntur fructus terræ eorum;* et Arabicus Antiochenus : *Nunc devorabunt eos latrones, et gentem eorum;* et Arabicus Alexandrinus : *Comedet eos Assur, et omnia bona eorum.* Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Vatablus, Emmanuel et alii : et patet ex IV *Reg.* XV, 19 et 29, sub Phul, Teglathphalasar, et Salmanasar crebras fuisse irruptiones Assyriorum in Samariam. Rursum Deum plagas alias et alias successive et continue in Israelitas immisisse, significat illud *Joel.* I, 4 : « Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo. »

Secundo, Clarius et Vatablus per mensem, synecdochice accipiunt breve tempus. Declarat, inquiunt, illud *nunc,* quod dixerat, cum dicit *mensis, q. d.* Post tempus menstruum, id est brevissimum, perituri sunt cum suis facultatibus : aut, hoc mense vastabuntur et devorabuntur. Videtur enim Propheta hæc dixisse jamjam imminente hoste et clade; unde subdit : « Clangite buccina in Gabaa. » Hic sensus plenus videtur et facilis.

Tertio, Lyranus, Mariana et Arias ex R. Salomone, per mensem accipiunt *Ab,* id est julium : censent enim in julio captam et excisam esse Samariam cum regno Israel. Sed hoc incertum est : certum est eodem mense julio combustam esse Jerusalem cum templo a Chaldæis, totumque regnum Hebræorum, sive posterorum Israelis, IV *Reg.* XXV, 8; illi ergo certius hæc attribuas.

Denique Septuaginta pro *mensis* vertunt *rubigo;* videntur ergo pro חודש *chodesç,* id est mensis, legisse חסיל *chasil,* id est rubigo; Aquila vero vertit *neomenia,* forte quia censuit primo die mensis excisam esse Samariam. Hæc Aquilæ versio illustrem dat allegoriam et tropologiam. Neomenia enim, sive novilunium, quod erat Hebræis prima dies mensis (hunc enim inchoabant a nova luna), symbolice repræsentat novum imperium, ac consequenter mutationem status gentis et regni, *q. d.* Brevi veniet neomenia, id est novus monarcha, puta Salmanasar, et Nabuchodonosor, ac novum eorum imperium, quod devorabit Israelitas et Judæos, veteremque eorum gentem, mores et regnum. « Novus enim rex, nova lex, nova plebs, » ut vulgo dicitur. Et hoc significat Hebræum חודש *chodesç,* scilicet innovationem, novitatem, a radice חדש *chadasç,* id est innovavit, novum fecit : inde enim neomenia, sive calendæ vocantur *chodesç,* eo quod tum fiat innovatio lunæ, et consequenter mensis lunaris, quo utebantur Hebræi. Itaque omnes res humanæ, omnes gentes, omnia imperia sub luna sunt, et reguntur a luna, id est a vicissitudine, mutabilitate, et quasi a fortuna. Sunt ergo lunatica, ac instar lunæ, et cum luna cito decurrunt, transeunt, et finiuntur in novilunio, dum scilicet novus rex, novumque imperium assurgit.

Quocirca mulier illa cœlestis, *Apocal.* XII, 1, Ecclesiam et fideles repræsentans, lunam habet sub pedibus, quia fideles et sancti terra sunt altiores et luna, id est omni rerum temporalium mutabilitate, ac cum S. Paulo mentem et conversationem habent in cœlis.

CUM PARTIBUS SUIS. — Septuaginta, *et cleros eorum : cleros,* id est sortes, puta terras et agros, quæ sortito cuilibet tribui et familiæ obvenerant, *Josue* cap. XV; unde Leo Hebræus vertit, *cum agris suis.*

8. CLANGITE BUCCINA IN GABAA, TUBA IN RAMA. — Vers. 8.
Buccina erat e cornu cornea : *tuba* ex ære ærea, subinde ex argento argentea, *q. d.* Adest hostis, imminet prælium, vel obsidio; ergo clangite et convocate populum ad arma, ut hosti resistat. Nota : *Gabaa* et *Rama* urbes erant celebres in tribu Benjamin, vicinæ, et in monte sitæ : unde et nomen acceperunt. *Rama* enim significat excelsum, *Gabaa* collem. Quocirca Septuaginta vertunt : *Clangite tuba super colles, resonate in excelsis.* Porro Benjamin Judæ adhæsit, fueruntque hæ duæ tribus unitæ sceptro et familiæ Davidis tempore Roboam, cum ab ea decem reliquæ tribus fecerunt schisma, electo rege Jeroboam. Hisce ergo post Israelem exitium denuntiat, explicat enim illud quod dixit : « Ruet etiam Judas cum eis, » *q. d.* O duæ tribus, ne putetis vos immunes fore a clade et excidio Israelis; quin potius tubis clangite : video enim in spiritu imminere bellum et excidium decem tribubus, quæ colunt idola in Bethel et Bethaven : video pariter quod, iis abductis, in vos quasi vicinos sese convertet hostis, vosque pariter vastabit et exscindet. Ita S. Hieronymus, Hugo, Lyranus, Ribera, a Castro et alii. Hac de causa cum dixisset : « Ululate in Bethaven, » quæ urbs erat decem tribuum, subdit : « Post tergum tuum Benjamin, » *q. d.* Post Bethaven, quæ tibi a tergo est, o Benjamin, te hostis quasi flamma proserpens pariter invadet et corripiet :

> Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Aliam causam cur in Gabaa et Rama clangere ju-

beat, dat Chaldæus dum vertit : *Buccinate, prophetate venturos contra eos populos interfectores, eo quod crearunt regem super se Saulem, qui erat de Gabaa Benjamin*, etc., *et eo quod minime susceperint verba Samuelis prophetæ, qui erat de Ramatha*. Verum esto hæc de Saule et Samuele vera sint, tamen remotiora sunt; nec de iis hic agitur, sed de præsenti idololatria, ob quam Israelitæ puniendi erant excidio ab Assyriis, et Judæi a Chaldæis.

Ululate. — Hebraice הריעו *hariu*, id est vociferamini, conclamate, scilicet ad arma, eo quod hostis adsit. Unde Vatablus vertit, *clangite;* Septuaginta, *prædicate in domo* ὢν; aut *vociferamini*, quasi de re jam desperata et conclamata, quod scilicet hostis jam expilet et incendat urbem, omnesque trucidet : tunc enim solet audiri clamor et ululatus puerorum et feminarum : et hoc videtur voluisse Noster, dum vertit, « ululate. » Ita Rupertus, Haymo et Albertus. Porro Septuaginta vertunt, *in domo* ὢν, in quo Græci interpretes se torquent; sed dico Septuaginta pro בית און *beth aven*, per crasin legisse בית און *beth on*. Idem ergo est *Bethaven*, id est domus iniquitatis, puta idoli, quod *Bethon*, id est *domus doloris;* idolum enim et scelus hebraice vocantur *labor* et *dolor*, quia ejus est causa. Ex *Bethaven* ergo, id est ex domo peccati, itur in *Bethon*, id est in domum doloris, tum præsentis, tum æterni, puta in gehennam.

Post tergum tuum Benjamin, — *q. d.* A tergo tibi instat et imminet hostis, o Benjamin; jam enim expugnat Bethaven, quæ tibi a tergo adjacet; ita Clarius, Vatablus et alii. Hebraice est, *post te Benjamin*, scilicet est hostis in Bethaven. Mirum Septuaginta vertere ἐξέστη, id est *mente excessit*, vel in mentis stuporem et exstasin raptus est Benjamin.

Vers. 9. 9. In die correptionis (punitionis, vindictæ et excidii. Refer hæc verba tum ad id quod præcedit : « Ephraim in desolatione erit. » Ita Hebræus, Chaldæus, Septuaginta et Latina Romana, *q. d.* O quantum desolabitur Ephraim in die excidii ! tum ad id quod sequitur) : In tribubus Israel ostendi fidem, — *q. d.* In die excidii « ostendi, » id est ostendam fideles et veras fuisse meas minas, quibus per Prophetas eis hoc excidium intentavi et prædixi; ostendam ergo eis meam fidem, id est veritatem seu fidelitatem : fiet enim excidium quod prædixi et comminatus sum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Arias et Ribera. Alii tamen hæc a sequentibus dirimunt, ac tantum ad id quod præcedit referunt. Unde id quod sequitur « ostendi, » proprie accipiunt in præterito, *q. d.* Sæpius fideliter admonui decem tribus de excidio futuro, nisi resipiscerent : liberavi ergo fidem meam per fidelem admonitionem : ideo me accusare seque excusare non possunt, quod a me non fuerint præmonitæ. Hisce ergo verbis occludit eis os : fidem enim vocat sinceram, amicam et fidelem præmonitionem. Ita Chaldæus, Clarius, Vatablus et a Castro. Hic sensus appositus est magisque respondet dispunctioni Bibliorum Hebræorum, Chaldæorum, Græcorum et Latinorum Romanorum.

10. Facti sunt principes Juda quasi assumen- Vers. 10.
tes terminum, — scilicet alienum, puta alieni agri et fundi, id est *transferentes*, ut vertunt Septuaginta ac Syrus, et promoventes terminum, id est lapidem, stipitem, vel columnam terminalem (quo agri proprii limitantur, et ab alienis dividuntur), scilicet ad hoc, ut eos, vel eorum partem suis agris et fundis adjungant : quod est peccatum injustitiæ et furti, vetitum lege Dei, *Deuter.* cap. xix, 18. Solebant enim veteres vel lapide in terram defosso, uti etiamnum fit, vel erecta columna, aut titulo fundos suos limitare, ut constaret quousque eorum fundus porrigeretur, ne ab alio invadi aut occupari posset. Hic lapis limes, et signum dividens agrum ab agro, vocabatur terminus. Hinc Terminus Gentilibus erat deus, in cujus tutela credebant esse fines agrorum, cujus festa dicebantur Terminalia. Tales deos Terminos passim Romæ, quasi antiquitatis monumenta, in hortis magnatum asservari et exponi videmus. Jam sensus hic est multiplex. *Primo*, *q. d.* Principes Judæ transferunt terminos agrorum, et alienos agros invadunt, suisque contra jus et fas adjiciunt. Ita Chaldæus, Arias et a Castro. Verum esto huc alludat, et quasi obiter hoc eorum scelus perstringat, tamen omnia præcedentia et sequentia alio, scilicet ad idololatriam, spectant.

Secundo, S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus, Mariana et alii exponunt, *q. d.* Principes Juda, ipsique Judæi gaudent decem tribus esse abductas ab Assyriis, ut ipsi suos terminos prorogare, eorumque terram occupare possint. Verum hoc parum credibile est et de Ezechia pio rege, sub quo decem tribus abductæ sunt. Rursum, esto id fecisset, licite fecisset : juste enim potuisset Judas, Israele abducto, ejus terram occupare : erat enim ejus proximus hæres, eique ut frater fratri succedere poterat et debebat. Tota enim Chananæa data erat a Deo Jacobo, et posteris ejus; unde si qui ex eis moriebantur, vel abducebantur, fratres in eorum possessiones succedebant. Denique obstat ratio priori sententiæ opposita.

Tertio, ergo melius sic exponemus, *q. d.* Principes Juda similes sunt raptoribus, qui terminos suos transferunt, ut alienos invadant. Pari enim modo ipsi terminos fidei et cultus mei, meæque Ecclesiæ transferunt, voluntque sibi adjungere et copulare deos gentium, eorumque cultus, templa et aras, ipsasque gentes et Synagogam infidelium. Ita Theophylactus, Theodoretus et Theodorus Antiochenus qui ait : « Transferunt terminos meos et jura, honorem, qui mihi debetur, in idola transferentes, more eorum qui contra

jus alienos terminos transferunt. » Hoc enim exigit vox *quasi* : hæc enim significat eos non esse proprie translatores terminorum ; sed tantum illis esse similes (1). Addit Ribera, *q. d.* Judæi non contenti adorare idola, quæ erant in Judæa, transierunt quoque in alienos terminos, ut in Bethaven, quæ erat decem tribuum, imo in Assyriam, ut earum idola colerent, templaque et aras victimis suis implerent, imo ut idola hæc ex Assyria traducerent in Judæam, uti fecit Achaz, IV *Regum* cap. xv, 10 et 18. Hunc sensum exposcunt sequentia, sequitur enim : « Quoniam cœpit abire post sordes, » id est idola. Et clarius vers. 13 : « Et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem ultorem. » Judæi enim, æque ac Israelitæ, pressi ab hostibus, ad vicinas gentes opem postulantes confugiebant; utque eam impetrarent, eis in fide et religione se sociabant, eorumque idola colebant, imo transferebant in Judæam : unde hæc passim redarguit Jeremias, Ezechiel, Osee hic, aliique Prophetæ. Hac de causa Noster vertit, non *transferentes,* sed *assumentes terminum* : quia idola hæc gentium assumebant sibi Judæi, quasi deum suum tutorem et terminalem, qualis Romanis erat deus Terminus. Prophetæ enim minores loquuntur concise, ænigmatice, parabolice, ideoque obscuri sunt, quia paucis verbis multa significant, et ad multa alludunt.

Denique Arabicus Alexandrinus vertit : *Tanquam qui immutati sunt in funibus suis* : olim enim agros et fundos demetiebantur funibus; Arabicus vero Antiochenus : *Facti sunt principes Juda, tanquam qui dimissus est cum alis suis.* Videtur respicere ad id quod dictum est cap. iv, 19 : « Ligavit eum spiritus in alis suis. »

Tropologice, « assumentes terminum » in fide, sunt hæretici, qui transgredientes terminos religionis a Patribus sancitos, assumunt sibi quasi idolum hæresin Lutheri, Calvini, etc. In moribus vero, qui transgredientes justitiæ aut charitatis terminos Decalogo sancitos, assumunt sibi concubinas, usurpant fundos, domos et prædia aliena. Rursum qui actionum suarum scopum et finem sibi præfigunt, non Dei honorem, sed suum; qui ambiunt dignitates et prælaturas; qui nomen et famam non in cœlis, sed in terris aucupantur; qui familias suas præter jus et fas evehere et extollere moliuntur.

Super eos effundam quasi aquam iram meam, — *q. d.* « Hostium multitudine velut inundatione quadam fluminis (aut torrentis) occupabo eos, » ait S. Hieronymus et Theodoretus. Unde a Castro : « Effundam, ait, super eos quasi diluvium indignationem meam. » Videtur alludere ad diluvium Noe, quo Deus omnes impios obruit. Verum quia ait, « aquam, » non flumen, non torrentem, non diluvium; hinc *secundo,* simplicius cum Vatablo et Ribera accipiemus de aqua, quæ e vase everso et inverso tota effunditur, ita ut vix gutta hæreat aut restet; aqua enim tota est liquida et fluida, quia nihil habet glutinosum aut viscosum, quod vasi adhæreat, uti habent oleum, lac, mel, etc., quæ proinde si effundantur, sui partem vasi adhærentem relinquunt, *q. d.* Sicut aqua ex vase inverso universa simul effunditur, ita ego meam excandescentiam totumque furorem meum, simul et semel in eos effundam. Sic Christus, *Psal.* xxi, 15, ait : « Effusus sum sicut aqua, » *q. d.* Omnes vires, spiritus, et sanguinem effudi instar aquæ effusæ. Sic Israelitæ cincti a Philistæis, pœnitentes invocarunt Dominum : « Hauseruntque aquam et effuderunt in conspectu Domini, » quasi dicerent : Sumus coram te, Domine, ut aqua ista effusa; unde sequitur : « Atque dixerunt : Tibi peccavimus, Domine. » Quocirca Chaldæus vertit : *Et impleverunt aquas, et effuderunt cor suum in pœnitentia.* Et S. Gregorius in illum locum : « Quid enim, ait, est aquam haurire, nisi de profunda animi pœnitentis confusione fluenta lacrymarum producere ? » etc.

11. Calumniam patiens est Ephraim (*Calumniam.* Hebræi vocant oppressionem, sive ab hoste, sive ab accusatore fiat, sive a quo alio, vim aut injuriam faciente; hanc enim significat עָשׁוּק *oscec, q. d.* Israel opprimetur ab Assyriis injuste, utpote tyrannis, juste tamen respectu suorum scelerum, Deique justi vindicis : unde) fractus (est) judicio, — tum justo Dei, tum injusto Assyriorum. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo et Lyranus. Alludit ad judicium in quo quis per calumniam falsorum testium, aut injusti judicis opprimitur, damnatur, plectitur. Unde pro *fractus* hebraice est רְצוּץ *retsuts,* id est concussus, oppressus, conculcatus, stratus, prostratus est. Sic enim hic quasi judex erat tyrannus Salmanasar, qui Israelitas injuste concussit, oppressit, spoliavit, occidit. Judicium ergo hic est vindicta et supplicium per judicium quasi irrogatum, quod ex parte Dei erat justum justaque scelerum ultio, ex parte Salmanasar injustum : ei enim non nocuerant Israelitæ. Vers. 11.

Secundo, Vatablus *judicium* proprie accipit, *q. d.* Israel vi opprimetur et iniquis judiciis apud gentes, inter quas erit captivus. Sic enim fieri solet peregrinis, præsertim captivis. Cum ergo Israelitæ oppressi ab Assyriis judicio cum eis contenderent, suumque jus et res in eos repeterent, ab Assyrio judice quasi exteri et captivi repellebantur, et causa Assyrio oppressori adjudicabatur.

Tertio, Septuaginta censent hic denotari crimen Ephraim, ob quod Deus in eum iram effundere decrevit. Unde vertunt : *Oppressit Ephraim adversarium suum, conculcavit judicium; quia cœpit abire post vana,* puta post idola. Injuria enim in

(1) Et revera *transferre terminum* proverbiali sermone dictum videtur de illis qui leges majorum, quibus homines in officio continentur, temere immutant (vide *Deut.* xix, 14; xxvii, 27; *Proverb.* xxii, 28; cf. *Psal.* xi, 3), qui leges divinas impudentissime violant, et bona civium vi ac fraudibus ad se rapiunt.

Deum per idololatriam, est origo injuriæ, oppressionis et injustitiæ in proximum : sicut ex adverso qui fideles sunt Deo, fideles sunt et proximo. Nimirum pro עָשׁוּק asçuc, id est calumniam patiens, Septuaginta alio puncto legerunt עָשׁוֹק asçoc, id est opprimere, calumniam facere; sic pro רָצוּץ retsuts, id est fractus, legerunt aliis punctis רָצוֹץ ratsots, id est frangere, hoc est oppressit, fregit : Hebræi enim infinitivis utuntur pro præterito.

QUONIAM COEPIT ABIRE POST SORDES, — id est post idola. Hæc enim Scriptura vocat sordes et stercora, quia sunt numina vilissima et putidissima, ut ea adducat in odium et contemptum. *Secundo*, Chaldæus vertit : *Quia abiit ut erraret post mammona iniquitatis*, *q. d.* Ideo Ephraim vim patitur et judicio opprimitur, quia ipse pari modo pro muneribus in judicio oppressit pauperes, insontesque damnavit. *Tertio*, Clarius, Arias, Vatablus et Pagninus vertunt : *Quia cœpit abire post præceptum;* sicque exponunt, *q. d.* Ephraim volens et ultro secutus est præceptum Jeroboam de adorandis vitulis, quos proinde adoravit. In Hebræo enim jam legitur צַו *tsau*, id est præceptum. Verum aliter legerunt prisci, Septuaginta, Chaldæus, S. Hieronymus et alii, nimirum צוֹא et eliso א quiescenti, צו *tso*, id est sordes, stercora, puta idola. Hæc enim Septuaginta vocant
Vers. 12. *vana*.

12. ET EGO QUASI TINEA EPHRAIM (*q. d.* Sensim per Assyrios carpam, corrodam, consumam et perdam decem tribus :) ET QUASI PUTREDO (hebraice רקב *rachab*, id est teredo (et sic aliqui hic legendum censent cum R. David : teredo enim respondet tineæ, quæ præcessit), vel caries (hæc enim est putredo ossium et lignorum, quæ ea corrodit et consumit) DOMUI JUDA, — *q. d.* Decem tribus per Assyrios consumam citius, uti tinea pannum, utpote mollem, cito exedit; duas vero tribus tardius, uti caries lignum, utpote durum, tardius erodit (1). Ita S. Hieronymus, Lyranus, Vatablus. Porro Septuaginta, vertunt : *Ego quasi conturbatio Ephraim, et quasi stimulus domui Juda;* Syrus : *Ego ero quasi commotio Ephraim, et commotio domui Juda;* Arabicus Antiochenus : *Ego qui perturbavi Ephraim, et ego tanquam mordens domum Juda;* Arabicus Alexandrinus : *Et ego deturbabo Ephraim.* Ita et hodie Deum videmus, instar tineæ familias, urbes et provincias sceleratas sensim sine sensu corrodere, depauperare et consumere. Idem tropologice sentit fidelis, clericus, et religiosus in anima, dum peccat, aut in Dei obsequio suoque officio intepescit : nunc enim hanc gratiam, virtutem et fortitudinem, nunc illam, nunc aliam sibi auferri persentiscit.

Nota : Apposite Deum comparat tineæ et teredini, quia Israelem ejusque idololatriam vocavit sordes : tinea enim et teredo invadunt vestem aut lignum, non sanum et elimatum, sed vetustate, pulvere, aliisque sordibus obsitum, squalidum, et quasi emaciatum. Nam tineas ex pulvere, situ et putredine nasci docet experientia. Unde Plinius lib. XI, cap. XXXV : « Idem, ait, pulvis in lanis et veste tineas creat, præcipue si araneus una includatur; sitit enim, et omnem humorem absorbens, ariditatem ampliat. » Et Horatius, lib. II *Serm.* satyr. III :

> Cui stragula vesi,
> Blattarum ac tinearum epulæ, putrescat in arca.

Hinc homini sordido tineas minatur Martialis, lib. II :

> Non metuas mortem, Nevole, sed tineas.

Quocirca tropologice, tinea apte repræsentat homines carni et voluptati deditos : hos enim ipsa voluptas quasi tinea consumit. Unde S. Gregorius explicans illud *Job* cap. IV, 19 : « Qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea, » sic ait : « Tinea quippe damnum facit, et sonitum non facit : ita iniquorum mentes, quia damna sua considerare negligunt, integritatem quasi nescientes perdunt. Amittunt namque a corde innocentiam, ab ore veritatem, a carne continentiam, et per accessum temporis ab ætate vitam. » Sed id non sentiunt, « dum toto desiderio curis temporalibus implicantur. Quasi ergo a tinea consumuntur, quia sine sonitu culpæ morsum tolerant, dum quanta detrimenta vitæ et innocentiæ patiantur, ignorant. » Rursum tinea, ait idem Gregorius, lib. XVIII *Moral.* XI, « sibi domum corrumpendo ædificat, » ita gula et luxuria carnem in qua exoritur, corrumpit. Insuper tinea chartas et pannos sine ullo cujusquam fructu, ac tandem seipsam consumit; itidem facit gula et luxu-

Voluptas est tinea ob quatuor analogias.

(1) Cum tinea vestes tacito morsu conficiat atque exedat, caries lignum morsu tacito ac lento corrodat et perdat, *lenta* Dei judicia hic describi interpretes plurimi autumant. Sic post Bochartum, Rosenmuller, Ackermann : Prædicit Deus, inquit, utriusque regni Israelitici et Judaici consumptionem lentam et intestinam, paulatimque exedentem, donec tandem computrescant per longam malorum seriem, qua lenta veluti quadam tabe essent conficienda. Complementum hujus comminationis passim in historia sacra legimus, si consideremus statum regni Israelitici a Jeroboamo I usque ad hujus eversionem : se ipsos enim plurimi reges insidiosis et hostilibus conjurationibus perdiderunt, donec tandem ab exterorum bellis sunt consumpti. Ita etiam lentis malis afflictum fuit regnum Judaicum, priusquam in captivitatem abducerentur Judæi, ut e libris *Regum* et *Paralipomenon* videre est.

Attamen, juxta Maurer, quæ subjiciuntur (cf. etiam *Psalm.* XXXIX, 12) ostendunt, tertium comparationis in *conditione desperata* potius quærendum esse, ut hoc dicat Jova : Quemadmodum certo perit quam tinea exedit vestis, quod caries corrodit lignum, sic ego Ephraimitis et Judæis vulnera infligo, quæ sanari a nemine possint, nisi a meipso. Cf. imprimis vers. 13, 14, et cap. VI, 1.

ria. Exstat hac de re elegans ænigma tineæ :

Littera me pavit, nec quid sit littera novi.
In libris vixi, nec sum studiosior inde.
Exedi Musas, nec adhuc tamen ipsa profeci.

Denique tinea clanculum rodens pannos, significat occultum Dei judicium, indeque occulta damna et strages, uti notat Pineda in locum Job citatum.

Vers. 13. 13. Et vidit Ephraim languorem suum. — Puta suum imperium infirmari, languescere, deficere, et ad occasum tendere.

Et Juda vinculum suum (Hebraice מזור *mazor*, id est colligationem suam, hoc est plagam suam pannis obvolutam et obligatam. Significat plagam et cladem quam accepit Juda a Rasin rege Syriæ, et a Phacee rege Israel, qui multos Judæos abduxerunt, IV *Regum*, cap. xv, 38, et cap. xvi, 5 et 6; ita S. Hieronymus, qui secundo addit, per vinculum hoc posse accipi colligationem et consociationem, qua Juda Israeli in idololatria et scelere fuit colligatus; aut potius conspirationem et conjurationem, qua Rasin et Phacee contra Achaz et Judam conjurarunt. Porro) Ephraim (ut hanc plagam suam sanaret) abiit ad Assur, — quasi ad medicum et chirurgum, hoc est, misit legatos ad regem Assyriorum, petens ab eo opem et protectionem. Id fecit Manahem rex Israel, mittens ad Phul regem Assur mille talenta argenti, ad hoc ut suum regnum confirmaret et protegeret, IV *Reg.* cap. xv, 19. Ita S. Hieronymus, Haymo et Hugo. Rursum id fecit Hosee ultimus rex Israel, qui se quasi vasallum subdidit Salmanasar, pendens ei annuum tributum, ut sub ejus alis tuto et quiete viveret et regnaret, IV *Regum*, cap. xvii, 3. Ita Theophylactus et Arias.

Et misit ad regem ultorem. — « Misit, » scilicet Judas, ut solveret vinculum suum, de quo paulo ante dixit. Alterne enim Propheta hic loquitur de Israel et de Juda, ut patet ex antecedentibus et Rex ultor quis? sequentibus. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo. Dionysius, Arias, Ribera et alii, qui sic exponunt : Judas, inquiunt, id est Achaz rex Judæ, pressus et quasi obsessus a Rasin rege Syriæ et Phacee rege Israel, misit legatos et munera opis petendæ causa ad Teglathphalasar regem Assur, IV *Regum*, cap. xvi, 7. Hunc ergo vocat Propheta « regem ultorem; » Aquila et Theodotion, *judicem;* Symmachus, ὑπερμαχοῦντα, id est *defensorem* (vindicare enim, vel ulcisci, apud veteres significabat *defendere*, et ita subinde capitur in Scriptura, ut dixi *Roman.* cap. xii, 19), quia erat monarcha potentissimus, ita ut ad eum quasi tutorem et vindicem omnes principes et reguli confugerent. Hebraice est ירב *iareb*, id est qui ulciscetur, id est ultor; Chaldæus, *ut adventaret ultum eos*; Septuaginta, Syrus, Arabicus, Vatablus, Pagninus, Arias et Clarius retinent Hebræum *iareb;* sed falluntur in eo quod putent illud nomen esse urbis Assyriæ in qua rex regnarit. Sic Gedeon a *iareb* dictus est *Jerobaal*, id est ultor vel vindex Baal, eo quod destructo ab eo altari Baal, Joas pater ut eum contra vim vicinorum tueretur, dixerit : « Ulciscatur se de eo Baal, qui suffodit aram ejus, » *Judic.* cap. vi, 31. Videtur ergo alludere ad Gedeon, æque ac ad Jeroboam; uterque enim fuit *iareb*, id est ultor, judex et vindex Israelis; ille contra Madianitas, hic contra Roboam; ab eo enim oppressus Israel, misit ad Jeroboam, postulans eum libertatis suæ vindicem et principem, III *Regum*, cap. xii, 20.

Minus recte Chaldæus, Theodoretus et Lyranus per *regum ultorem* accipiunt Sua regem Ægypti, ad quem confugit Hosee rex Israel, pressus a Salmanasar, ideoque ab eodem cum toto regno captus et eversus est, IV *Reg.* cap. xvii, 4; hæc enim pertinent ad Juda, non ad Israel, ut dixi. Adde, Sua impotens erat, nec potuit Israelitas tutari. Unde non recte vocatur rex *Iareb*, id est judex et vindex.

Mystice aliqui, ait S. Hieronymus, per regem *Iareb*, id est ultorem, accipiunt Christum, qui peccatores salvare non poterit in die judicii, sicut scriptum est : « In inferno quis confitebitur tibi? » Allegorice, Theophylactus et Leo Castrius per *regem ultorem* accipiunt Romanos, quorum opem invocavit Hyrcanus pontifex et Judæi, sed ab eis per Titum excisi sunt; aut certe Julianum Apostatam, qui Christianis infensissimus, in eorum odium se fecit Judæorum vindicem, eisque templum restaurare aggressus est; sed frustra : Deus enim, immisso in fabricam igne, opus consumpsit. Ita Socrates, lib. III, cap. xx.

14. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, — *q. d.* Vers. 14.
Rex ultor non poterit vos ab hoste liberare, quia Ira Dei
ego Deus sum, qui hostes immitto et roboro, imo comparatur leænæ, cur?
ego sum vester hostis, qui quasi leæna invado Ephraim. Apte Dei vindicta comparatur leænæ : quia hæc fortissima est et ferocissima, præsertim cum peperit alitque catulos; ad quos, omnibus invitis et frustra obsistentibus, prædam quam cepit et discerpsit, domum asportat. Docent physici, et ex eis Gesnerus in *Leone*, leonem tam esse ferum, ut ad retundendam ejus feritatem indita ei sit a natura febris quartana, qua jugiter laborat, quamque abstinentia superat. Hæc enim ei est medicina, cui horologium est fames et venter. Hebræum שחל *sçachal* significat bestiam quamvis trucem et efferatam, qualis est leo; Septuaginta vertunt, *pardalim*, quæ velocissima est et sævissima. Ita S. Hieronymus, qui addit: « Ut quidquid sævum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Assyrios regni Samariæ significatur interitus, et in leone fortissimum contra Jerusalem et Judam aliquanto post tempore ostenditur regnum Chaldæorum, etc., ut fiat (Deus) quasi panther, ver-

tatur in leonem, mutetur in bestias. » Unde subdit : « Ego, ego capiam et vadam : tollam, et non est qui eruat. »

Nota : Sicut vers. 12, Deum quasi tineam opposuit sordibus Israelis, ita hic apposite Deum quasi leænam opponit regi ultori, ad quem recurrebat Israel; hoc enim fortior est leæna ; sic et Deus fortior erat Teglathphalasare. Symbolice, Deus in hac vita peccatores castigat leniter ut tinea, at in die judicii et in gehenna sæviet et lacerabit eos quasi leæna. Tunc horrendo sonitu in eos rugiet : « Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth.* xxv.

Et quasi catulus leonis domui Juda. — Hi enim catuli solent esse audaciores, utpote ignari periculorum et insidiarum : ac ferociores, utpote avidiores sanguinis, quem recens degustarunt, præsertim quia fervet et bullit in juventute sanguis. Quocirca Judas, aggrediens hostes, comparatur catulo leonis; quiescens vero, leoni, *Gen.* cap. xlix, vers. 9 : « Catulus leonis Juda. Ad prædam, fili mi, ascendisti : requiescens accubuisti ut leo. » Justi quoque confidentia comparatur catulo leonis, *Prov.* cap. xxviii, 1 : « Fugit impius nemine persequente : justus autem quasi leo (hebraice כפיר *kephir*, id est leunculus) confidens absque terrore erit. » Leunculus enim animosus est et sævus, quia jugiter ei latrat stomachus; ac fame, æque ac specie et forma, orisque rictu et rugitu, videtur esse quasi latrator Anubis, præsertim cum grandescit, fitque leo.

Vers. 15. 15. Vadens revertar ad locum meum. — Uti solent leænæ, laniata fera raptaque præda, in speluncam reverti, eamque ibi cum catulis devorare : ita ego per Assyrios et Chaldæos tam Israelitas quam Judæos prædabor, eosque in captivitatem abducam, ibique eos servitute, tributis et oneribus consumam et quasi devorabo. Ita Haymo, Arias et Vatablus. Chaldæus vertit : *Auferam majestatem meam, et in locum sanctitatis meæ revertar, qui est in cœlis, donec norint se peccasse, q. d.* Deseram Judæos cum templo, et quasi oblitus eorum tradensque eos hostibus, abibo in cœlum : hic enim est locus solii et gloriæ Dei, ex quo eminus spectat reorum carceres et supplicia. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus et alii. Vatablus hæc refert ad cap. sequens, hicque inchoat cap. vi; cum eo enim cohærent, eoque spectant, uti mox patebit.

Donec deficiatis. — Hebraice עד יאשמו *ad iescemu*, id est donec peccatum suum et culpam agnoscant. Ita Chaldæus, Vatablus, Clarius, Arias et alii; אשם *ascam* enim peccare et peccatum significat. Verum *ascam* subinde ponitur pro שמם *scamam*, id est desolavit; ordines enim verborum imperfectorum sæpe apud Hebræos inter se commutantur, v. g. defectiva *Pe aleph*, quale est *asçam*, commutantur cum duplicantibus secundam, quale est *sçamam.* Unde Septuaginta vertunt, *donec dispereant;* Noster, *donec deficiatis.* Hic sensus priori subservit, eumque antecedit. Judæi enim per cladem et excidium excitati peccata sua agnoverunt, et pœnitentes ad Deum redierunt, uti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes a Deo in urbes, gentes, familias et homines immissæ, ut scilicet iis sternat eorum superbiam, utque cor concupiscentiis obstructum et obduratum aperiat, cruciet et sauciet, quo afflicti sua scelera Deumque vindicem agnoscant, ad eumque pœnitentes recurrant; cum videant non esse alium qui plagas hasce depellere, malisque tantis succurrere possit, juxta illud *Psalm.* xv : « Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. » Dum ergo flagellaris a Deo, non ad Assyrios, id est non ad principes et potentes, qui te e manibus Dei eripere non possunt, sed ad Deum ipsum cum Davide et Ninivitis recurre, ac supplex dicito : « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. » Ita mulcebis iram Dei, ac flagellum ex manibus irati extorquebis, pristinumque ejus favorem, gratiam et opem tibi conciliabis et restitues.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promitttit afflictis Christum redemptorem, qui eos vivificabit tertia die, quique orietur quasi diluculum et quasi imber temporaneus et serotinus. Inde, vers. 4, redit ad sua tempora, et accusat duritiem Ephraim, quod eum per Prophetas dolare voluerit, sed ipse omnes dolabras respuerit : item immisericordiam, cum Deus misericordiam velit, non sacrificium. Denique, vers. 8, invehitur in Galaaditas, qui cultores Dei euntes in Jerusalem in via occidebant (1).

1. In tribulatione sua mane consurgent ad me : venite, et revertamur ad Dominum,

(1) Loquentes jam inducuntur Israelitæ ut ad meliorem frugem revertantur sese invicem cohortantes.

Primo igitur, docet, quodnam consilium capturi sint Israelitæ tribulationum stimulis compuncti, scilicet,

2. quia ipse cepit, et sanabit nos : percutiet, et curabit nos. 3. Vivificabit nos post duos dies : in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum : quasi diluculum præparatus est egressus est, et veniet quasi imber nobis temporaneus, et serotinus terræ. 4. Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens. 5. Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei : et judicia tua quasi lux egredientur. 6. Quia misericordiam volui, et non sacrificium : et scientiam Dei, plusquam holocausta. 7. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi prævaricati sunt in me. 8. Galaad civitas operantium idolum supplantata sanguine. 9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem : quia scelus operati sunt. 10. In domo Israel vidi horrendum : ibi fornicationes Ephraim; contaminatus est Israel. 11. Sed et Juda pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei.

Vers. 1. 1. In tribulatione sua consurgent ad me. — Hæc pertinent ad finem capitis quinti, unde eo hæc referunt Hebræi, Chaldæus et Pagninus, et caput sextum inchoant ab illis verbis : « Venite, et revertamur ad Dominum. » Vatablus vero caput sextum inchoat a vers. ult. cap. v, uti ibi dixi. Sed eodem omnia recidunt, indicantque initium hujus capitis connexum esse cum fine cap. præcedentis, hoc modo et hoc sensu : Revertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti et deficientes Israelitæ culpam suam agnoscant, et quærant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, mane consurgent ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam quam passi sunt Israelitæ in captivitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Judæi in captivitate Babylonica. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus; utramque enim utrisque comminatus est cap. præced. vers. 5, dicens : « Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis; » et vers. 12 : « Ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda. » Unde ejus remedium quærens tam Israel, quam Juda, « abiit ad regem ultorem, et ipse, inquit Propheta, non poterit sanare vos; » quocirca opem humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurretis ad me Deum vestrum, ut hic dicitur.

primo, tempus, consilium, incitationem ad pœnitentiam suscipiendam, 1; *secundo*, motiva desumpta tum ex reparatione damni et mali, 2; tum ex proventu bonorum ex Christi resurrectione nascentium, 3.

Secundo, finita denuntiatione, Deum favore suo non prosecuturum esse Hebræos donec se reos agnoscant, atque resipiscant, iterum ad abruptam redit redargutionem. Queritur igitur Deus, quasi deliberando de meritis Israelis et Judæ, de defectibus pœnitentiæ ab utroque susceptæ, qui sunt : *primo*, levitas et inconstantia resipiscentiæ, licet a Deo omni ratione procuratæ, 4, 5; *secundo*, minor misericordiæ ac obedientiæ cura, quam cæremoniarum, 6; *tertio*, violatio fœderis cum Deo initi, 7; *quarto*, vis et insidiæ contra veros Dei cultores exercitæ, 8, 9; *quinto*, fornicatio spiritualis seu idololatria, 10.

Tertio, prædicit, ubi legitimam scelerum pœnam Israelitæ persolverint, Judam etiam facinorum suorum pœnam daturum esse, 11.

Aliter Arias, qui per *tribulationem* accipit captivitatem Judæorum, quam passi sunt a Tito et Romanis. Verum illius nulla cap. præced. facta est mentio : nec in illa Judæi conversi sunt sincere ad Dominum, nec Deus tertia die illos vivificavit : quin potius eos excidit et internecione delevit.

Mane, — id est cito, mature, festine petentes a me ut eos tribulatione liberem; puta mane hoc symbolicum fuit, cum transacta nocte captivitatis, impletisque ejus septuaginta annis a Deo decretis, Judæi, excitante eos in spem Daniele, Esdra, Aggæo aliisque Prophetis, ad vicinam sub Cyro liberationem anhelantes, supplices a Deo eam postularunt et impetrarunt : mane enim et aurora Judæis captivis fuit spes vicinæ liberationis, mox expletis 70 annis præstandæ per Cyrum.

Mystice S. Hieronymus : « Mane, » inquit, id est cum ortum fuerit eis lumen pœnitentiæ per facem fidei. Allegorice Lyranus : « Mane, » ait, id est in prædicatione Joannis Baptistæ, qui quasi lucifer et aurora præivit Christum solem justitiæ, exhortans homines ad pœnitentiam, ut per eam illos ad Christi gratiam et justitiam præpararet. Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. xliii, hæc accipit de mulieribus piis, quæ afflictæ ob mortem Christi, venerunt mane ad monumentum ut eum ungerent; unde meruerunt primæ videre eum resurgentem, qui mire eas consolatus est. Verum hic sensus est accommodatitius.

Venite (subaudi, dicentes, et se invicem ad- Vers. 1
hortantes), et revertamur ad Dominum, quia ipse et 2.
cepit. — Hebraice טרף *taraph*, id est rapuit, vel abripuit nos, *q. d.* Non Salmanasar, non Nabuchodonosor, sed Deus vindex fuit, qui ob scelera nostra, per Salmanasar et Nabuchodonosor nos vinctos abripuit in Assyriam et Babylonem : unde ipse solus potest nos liberare, et plagam hanc sanare, uti se sanaturum promisit, ideoque brevi reipsa sanabit. Respicit ad illud quod dixit cap. præced. vers. 14 : « Ego quasi leæna Ephraim, ego capiam et vadam; tollam, et non est qui eruat; » et vers. 13 : « Ipse (rex ultor, puta Assyrius) non poterit sanare vos, nec solvere poterit a vobis

vinculum, » sed ego solus qui illud vobis induxi; unde subdit :

Percutiet, et curabit nos. — Hebraice יחבשנו *iachbescenu*, id est obligabit nos, puta fasciis vulnera nostra alligabit, itaque curabit. Unde Septuaginta vertunt, μοτώσει : μότα enim, ait S. Hieronymus, appellantur linteola quæ inseruntur vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias; artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo nos Dominus, et curat nos; quia quem diligit corripit, et non solum curat, sed et vivificat post duos dies. » Sic et *Isagoge* Galeno adscripta, ubi μότος dicitur esse quadruplex : στρεπτὸς, id est *tortilis*; ξιστὸς, id est *rasilis*, quod de rasa linteorum materia formaretur : τιλτὸς, id est *concerptilis*, a concerptu vellicatuque materiæ : ἐλλυχνιωτὸς, quod ex ellychnio conflaretur. Interpres Bibliorum Regiorum μοτώσει vertit, *turbabit nos*; quia chirurgus ut vulnus curet et pus eximat, penicillo illud expurget, turbet et radat oportet; ut deinde μότον, sive ellychnium sanans inserat. Eleganter S. Augustinus in *Psalm.* L : « Illa, ait, est vox Domini : Ego percutiam, et ego sanabo. Percutit putredinem facinoris, sanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medici, secant, percutiunt et sanant : armant se ut feriant, ferrum gestant et curare veniunt. »

Moraliter, tribulatio est telum Dei, quo fugientes ad se retrahit.

Moraliter, disce hic tribulationem esse telum Dei, quo Deus homines a se fugientes et abeuntes in ruinam, ad se et ad salutem revocat. Tribulati enim hoc telo confixi, prostrati et humiliati, ponunt fastum, culpam agnoscunt, et pœnitentes poscunt a Deo veniam; qui mox supplicibus parcit, eosque ulnis maternis amplectitur. Hoc est quod ait Psalmista : « Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam, » *Psalm.* XXXVII, 3. Ita S. Augustinus in *Psalm.* XXI, serm. 2, docet Deum esse medicum, qui tribulatione quasi medicamento curat vitia nostra : « Sub medicamento, inquit, positus ureris, secaris, clamas, non audit medicus ad voluntatem, sed ad sanitatem. » Et lib. I *De Verbis Domini*, serm. 18 : « Bibe, ait, amarum calicem; tu enim tibi fecisti. Præcepta illa mea quæ sano data sunt tam dulcia, tam levia, contempta sunt : cœpisti laborare, sanari non potes, nisi amarum bibas calicem tentationum, tribulationum, angustiarum et passionum. Bibe ut vivas. Et ne responderet ei languidus : Non possum, non fero, non bibo : prior bibit medicus sanus, ut bibere non dubitaret ægrotus. Quid enim amarum est in tali poculo quod ille non biberit? Si contumelia, prior audivit cum dæmones expelleret : In Beelzebub ejicit dæmonia. Si dolores amari sunt, ligatus, et flagellatus, et crucifixus est. Si mors amara est, etiam mortuus est. Si genus mortis exhorrescit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominiosius quam mors crucis. » Idem, sermone 3 *De Machabæis* : « Totus mundus fornax aurificis est. Ibi justus tanquam aurum, impii tanquam palea. Ibi tribulatio sicut ignis, ibi Deus sicut aurifex. Pius Deum laudat, aurum rutilat; impius Deum blasphemat, palea fumat; iste purgatur, ille vastatur eodem igne; Deus in utroque laudatur. » Idem in *Psalm.* XL : « Patitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, ne viator tendens ad patriam, stabulum amet pro domo sua. » Idem, lib. *De Vera innocentia* : « Cum Dominus permittit, aut facit ut aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc misericors est : qui exercitans fidem, et differens adjutorium, non auxilium negat, sed desiderium movet. » Idem, *epistola* 87 : « Res prospera donum est consolantis, res autem adversa donum est monentis Dei. » S. Gregorius, in *Moral.* : « Aurem cordis, inquit, tribulatio aperit, quam sæpe prosperitas hujus mundi claudit. » S. Chrysostomus, homil. 4 *De Pœnitentia*, tribulationem vocat aratrum : « Illo ergo, inquit, corda scindamus, ut si quæ dolosa herba, et improba cogitatio nobis inest, radicitus eam evellamus, ut puras pietatis seminibus terras exhibeamus. » Idem, hom. 4 *De Divite et Paupere* : « Nisi tentatio, inquit, nec corona; nisi certamina, nec bravia; nisi stadia, nec honores; nisi tribulatio, nec remissio; nisi hiems, nec æstas. Et hoc non tantum in hominibus, sed et in seminibus intueri licet. In his enim multam pluviam, multam nubium collisionem, multam glaciem fieri oportet, si vernans spica exsurgere debet. Cum ergo ingruit hiems animarum, seramus et nos in hac hieme, ut in æstate metamus. » Hic fuit sensus, hæc praxis Sanctorum omnium : Saræ, *Tobiæ* cap. III, vers. 21 : « Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur; si autem in tribulatione fuerit, liberabitur; » Job, cap. V, 17 : « Beatus homo qui corripitur a Deo : increpationem ergo Domini ne reprobes : quia ipse vulnerat, et medetur : percutit, et manus ejus sanabunt; » Psaltis, *Psalm.* XV, 4 : « Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt; » Salomonis, *Proverb.* cap. III, 11 : « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corriperis : quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi; » Jeremiæ, cap. XXXI, 18 : « Castigasti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus; » Jonæ, cap. II, 8 : « Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum; » Danielis, cap. XI, 35 : « Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur; » Zachariæ, cap. XIII, 9 : « Uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum; » Malachiæ, cap. III, 2 : « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum : et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum. » Quin et Philo cum aliis Judæis apud Caium Caligulam accusatus ab Appione, quod Cæsari divinos honores non tri-

bueret, ejectus ex aula, sociis Judæis respondit: « Bono animo nos esse oportet, quibus iratus est Caius; quia necesse est adesse divinum, ubi humanum cessat auxilium. » Ita Eusebius, lib. II *Histor.* cap. v. Denique S. Bernardus in *Sententiis*: « Tribulatio, ait, tria confert: exercitium, ne virtus amoris, otii tepore frigescat; probationem, ut nostræ constantiæ fortitudo, ad exemplum hominibus innotescat; præmium, ut juxta tribulationis modum, immensum gloriæ pondus accipiat. » Subdit deinde totidem remedia. « Adversitati, ait, tria sunt opponenda : electorum agones et angustiæ, quas patiuntur qui pie vivunt; redemptoris afflictiones et molestiæ, quas ei sævissimi principes intulerunt; dispositio moderatricis justitiæ, cujus altitudinem, quasi virgæ Joseph summitatem, non discutere, sed adorare debemus. »

Vers. 3. 3. VIVIFICABIT NOS POST DUOS DIES. — *Primo*, Hebræi sic exponunt, *q. d.* Post duos, id est paucos, dies, Deus liberabit nos Babylone, in qua captivi, afflicti, et quasi mortui, et, ut ait Ezechiel cap. XXXVII, quasi ossa arida in sepulcro degimus; liberans ergo nos ab hac morte civili, puta captivitate, « vivificabit nos, » ut videamur nobis resurgere in libertatem, quasi in novam vitam. Sicut enim servitus, carcer, mœror, sunt mors quædam civilis et moralis; ita libertas, lux et lætitia est vita moralis et civilis : « nec enim vivere, sed vigere et valere est vita, » ait Poeta. Verum id locum habet in solis Judæis, non in Israelitis: hi enim ex Assyria nunquam liberati sunt. De utrisque autem egit et agit Propheta. Adde Catholicos omnes hæc referre ad Christum. Fateor tamen ad liberationem Judæorum e Babylone per Cyrum hic alludi, eamque obiter et allusive perstringi. Loquitur enim Israelitis, quorum primus dies fuit tempus captivitatis Assyriacæ, et Judæis, quorum fuit secundus æque miser dies captivitatis Babylonicæ : post quos successit tertius dies lætus et faustus redemptionis et liberationis, quam inchoavit Cyrus, perfecit Christus.

Secundo ergo, Patres et Interpretes orthodoxi omnes docent hic prædici Judæis et Israelitis adventum Christi redemptoris. Hunc enim eis in captivitate afflictis identidem ingerebant Esdras, Zorobabel, Aggæus, Zacharias, Jesus filius Josedec, aliique sacerdotes et Prophetæ. Sensus ergo est, *q. d.* Sustinete, o Hebræi, modicum, sperate, invocate Deum : quia post duos dies, id est post breve tempus, ipse vos liberabit, inchoate per Cyrum, sed plene et perfecte per Christum (a Cyro enim ad Christum assurgere, et subito quasi avolare solent Prophetæ, uti dixi *Isaiæ* cap. LXV, 8), qui Abrahæ nobisque a tot sæculis promissus est salvator et redemptor. Ipse enim nos a peccato, morte et inferno liberabit, ac gratiæ, vitæ et cœlo restituet; itaque vivificabit nos vita sancta, cœlesti et divina. Sic *duo dies* sumuntur pro paucis et brevibus, *Numer.* IX, 22 : « Si vero biduo (id est pauco tempore) aut uno mense, vel longiori tempore fuisset (columna nubis) super tabernaculo. » Sic et cap. XI, 19; *Isaiæ*, cap. XVII, 6, et alibi. Tempus ergo 591 annorum (tot enim fuerunt a captivitate Babylonica, usque ad nativitatem Christi) vocatur hic *duo dies*: quia Deo (et Prophetis in lumine Dei elevatis) respectu æternitatis suæ, et respectu æternæ et cœlestis salutis afferendæ per Christum, « mille anni sunt sicut dies hesterna quæ præteriit, » ut ait Psaltes, *Psalm.* LXXXIX, 4. Hinc eodem respectu et sensu ait de Christo Aggæus, cap. II, 7 : « Adhuc unum modicum est, etc., et veniet desideratus cunctis gentibus. » Ita Cyrillus, Arias, Vatablus, a Castro et alii. Itaque tempus nativitatis et primi adventus Christi, puta tempus gratiæ, novi Testamenti et Christianismi, vocatur hic *dies tertia*, tum quia brevi erat adventura; tum quia plenam vitam, lætitiam, lucem, cumulumque (hunc enim significat ternarius) bonorum omnium erat allatura; tum quia post primam diem legis naturæ, et secundam diem legis Mosaicæ, immediate quasi tertia erat successura; proprie vero post primam diem captivitatis Assyriacæ, et secundam captivitatis Babylonicæ, quasi tertia erat hæc dies liberationis futura, uti paulo ante dixi; tum quia alludit hic Osee ad diem tertium quo Christus a morte resurrexit. Unde dico

Tertio, plane respicit hic Propheta ad resurrectionem Christi, quæ tertio die a passione ejus facta est, eamque hic significat et prophetat. Liberatio enim et redemptio Israelitarum et Judæorum, æque ac nostra, facta per Christum, completa et plane perfecta fuit in ejus resurrectione : hæc enim ejus fuit terminus et coronis. In ea ergo Christus plene nos vivificavit, tum quia in ea plene nos redemit et sanctificavit; tum quia ipsa nostræ resurrectionis est causa tam exemplaris, quam efficiens : unde in ea Christus nos secum quasi vivificavit, et suscitavit ad vitam beatam et immortalem. Unde Arabicus Antiochenus vertit : *Sanabit nos post duos dies, et in tertia surgemus, et manebimus* (habitabimus) *in conspectu ejus*, coram eo; et Arabicus Alexandrinus : *Ipse est qui sanabit nos, et liberabit nos post duos dies, et in tertia stabimus vivi coram eo.* Hoc est quod ait Apostolus *Rom.* cap. IV, 25 : « Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Et *Ephes.* cap. II, 5 : « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo (cujus gratia estis salvati), et conresuscitavit, et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu. » Ex resurrectione enim Christi tam certam habemus fidem et spem nostræ resurrectionis, ac si jam cum ipso de facto resurrexissemus; vide ibi dicta. Ita hunc locum passim intelligunt Patres, qui ex hoc loco probant resurrectionem Christi et nostram, ut S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Hugo, Lyranus, Emmanuel, Mariana et alii hic; Origenes, homil. 5 *in*

Exod.; Tertullianus, lib. *Contra Marc.* cap. XLIII; Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. XXV; Lactantius, lib. IV, XIX; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 14; Augustinus, lib. XVIII *Civit.* XXVIII; Ruffinus in *Expos. Symbol.;* Gregorius, hom. 20 *in Ezech.;* Nyssenus, lib. *De Cognitione Dei*, qui tres putant hæc dici in persona Sanctorum qui resurrexerunt cum Christo Hierosolymis, ibique multis apparuerunt, *Matth.* cap. XXVII, 53. Idem docuerunt veteres Hebræi apud Galatinum, lib. VIII, cap. XXII. Et R. Moses in *Beresith rabba*, id est *Genesi magna*, explicans illud *Gen.* XXII: « Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul, » dicit: « Multæ sunt in S. Scriptura dierum trinitates, quarum una est resurrectio Messiæ. » Unde illud I *Corinth.* cap. XV, 4 : « Et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas. » Anselmus ibi, et Dorotheus, in *Vita Osee*, exponunt de hac Scriptura Osee; nec enim alibi dies tertius resurrectioni Christi præscribitur. Accedit Isidorus Pelusianus, qui lib. II, *epist.* 112, sic legit : « Tunc mors lugebit fortiore morte devicta. Sanabit nos post duos dies : in tertio resurgemus, ac vivemus cum eo ; » atque explicat de resurrectione Christi, in qua et suam et nostram mortem ipse superavit et profligavit.

Porro hos tres dies ita consignant Origenes loco jam citato, S. Augustinus serm. 90 *De Tempore*, et alii : *primum* diem numerant eum, quo passus et crucifixus est Christus ; *secundum*, quo sepultus est et descendit ad inferos ; *tertium*, quo resurrexit. Aliter Ribera : *Primus*, inquit, dies fuit decima quarta luna, qua post celebrationem Paschæ et institutionem Eucharistiæ, in horto orans captus est, patique cœpit Christus. *Secundus* est luna decima quinta, puta parasceve, qua passus et occisus est. *Tertius* est luna decima sexta, qua resurrexit. Verum sic sabbatum esse, luna decima sexta; hoc enim succedit lunæ 15, sive parascevæ; cum tamen constet Christum non sabbato, sed Dominico die resurrexisse. Vide Interpretes in *Matth.* cap. XII, 40.

Tertia die Christus resurrexit ob sex causas.

Porro Christus resurrexit præcise tertio die, variis de causis. *Prima* est, quia Jonas cap. IX, tribus diebus fuit in ventre ceti, et hoc facto portendit Christum tribus diebus fore in sepulcro, ac tertio die resurrecturum, uti ipse tertio die vivus e ventre ceti prodiit. Hanc causam dat Christus *Matth.* cap. XII, 40. *Secunda*, quia Christus idipsum prædixerat *Joan.* cap. II, 19 : « Solvite, ait, templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » *Tertia*, quia, si caro ejus diutius mansisset in sepulcro, fuisset corrupta. Hoc autem non decebat, juxta illud *Psalm.* XV, 10 : « Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » *Quarta*, ne videretur quis alius resurrexisse. *Quinta*, quia Christus moriendo mortem destruxit; decebat ergo ut in morte diu non teneretur, sed mox quasi ejus domitor et triumphator gloriose resurgeret. *Sexta*, quia vita Christi hominis fuit divina, et inter res omnes creatas nobilissima : decebat ergo eam, peracta redemptione et satisfactione nostra, illico restaurari, præsertim quia divinitas semper, etiam in morte, mansit tam corpori, quam animæ Christi conjuncta. Quod enim semel assumpsit, hoc nunquam dimisit. Audi S. Leonem, serm. 1 *De Resurrect.* : « Ne turbatos discipulorum animos longa mœstitudo cruciaret, denuntiatam tridui moram tam mira celeritate breviavit, ut dum ad integrum secundum diem, pars primi novissima, et pars tertii prima concurrit, et aliquantum spatio temporis decideret, et nihil dierum numero periret. » Et mox : « Tam velox incorruptæ carnis vivificatio fuit, ut major ibi esset soporis similitudo, quam mortis. Quoniam Deitas, quæ ab utraque suscepti hominis substantia non recessit, quod potestate divisit, potestate conjunxit. » Moralis causa fuit, ut doceret crucem et mortem fidelium brevem fore, et quasi triduum respectu beatæ æternitatis. Ergo quasi animat eos ad crucem et mortem, quod ex ea quasi ex somno secum mox resurrecturi sint ad vitam æternam.

Mystice tres dies qui?

Mystice, varii varie tres hosce dies annumerant. *Primo*, S. Augustinus, serm. 90 *De Tempore* : « Tres, ait, dies non incongrue possumus dicere, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, quia et Pater dies est, et Filius dies est, et Spiritus Sanctus dies est, et hi tres, unus dies. » Vivificavit nos Pater, creando et dando naturam; Filius, redimendo et dando suum sanguinem; Spiritus Sanctus sanctificando et dando gratiam et justitiam. *Secundo*, Fulgentius apud Albertum, *primum* diem numerat, quo ab æterno a Deo Patre genitus est Filius ; *secundum*, quo in tempore ex Virgine natus est homo ; *tertium*, quo e sepulcro resurrexit. *Tertio*, alii : *Primus*, inquiunt, dies est nativitatis Christi ; *secundus*, passionis ; *tertius*, resurrectionis. *Quarto*, Lyranus et R. Salomon, per tres dies tria templa eorumque tempora accipit : *Primus*, inquit, dies fuit tempus templi Salomonici, cui successit nox captivitatis Babylonicæ ; *secundus* templi Zorobabelis, cui successit nox excidii Titi et Romanorum ; *tertius* templi Christi, id est Ecclesiæ semper duraturæ.

Tropologice.

Tropologice S. Bernardus : Tres dies, ait, significant triplicem vitam : *primam* naturæ et culpæ, puta peccati originalis ; *secundam* gratiæ ; *tertiam* gloriæ ; nam serm. 72 *in Cant.* explicans illud *Cant.* II : « Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ, » sic in fine ait : « Cum igitur duo in nobis præcedant dies, unus quidem inspirans pro corporis vita, alter vero respirans in sanctificationis gratia, porro tertius supersit in resurrectionis gloria ; claret profecto aliquando implendum in corpore quod præcessit in capite, magnum utique pietatis sacramentum, et Prophetæ testimonium, qui ait : Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus

in conspectu ejus. » Et fusius, serm. 2 *in Vigilia Nativit.*: « Tres, ait, dies sunt de quibus legimus : Vivificabit nos post duos dies, in die tertia resuscitabit nos : unus sub Adam, alter in Christo, tertius cum Christo. Unde et ibi subditur : Sciemus sequemurque ut cognoscamus Dominum. Et hic dicitur : Cras egrediemini, et Dominus erit vobiscum. His enim dicitur, qui dimidiaverunt dies suos, in quibus perit dies in qua nati sunt, quæ est dies Adæ, dies peccati, cui Jeremias quoque maledicebat : Maledicta dies in qua natus sum : omnes enim in illa nascimur. Utinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ et caliginis, dies tenebrarum et turbinis, quam nobis fecit Adam ! » Deinde agens de secundo die gratiæ Christi : « Ecce, ait, illuxit nobis dies redemptionis novæ, reparationis antiquæ, felicitatis æternæ. Hæc est dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea ; quia cras egrediemur. Unde, nisi de conclavi hujus sæculi, de ergastulo hujus corporis, de compedibus necessitatis, curiositatis, vanitatis, voluptatis. Quid enim spiritui nostro cum terrenis, etc. Agite diem istum in Christo, ut ambuletis sicut et ipse ambulavit. » Tertium deinde explicans ait : « O Juda et Jerusalem, nolite timere, cras egrediemini, id est quam cito a corpore exierit anima, omnes simul affectiones, omnia desideria, quibus per universum interim mundum dispersa et ligata tenebatur, dissolventur, et egredietur de visco hoc, et Dominus erit vobiscum, » etc. Idem rursus, *serm.* 5 inter parvos : « Vivificabit, ait, nos post duos dies, scilicet cognitionis et conversionis ; in die tertia suscitabit nos voce Verbi incarnati per primam suam resurrectionem ; et vivemus in conspectu ejus vivificati per passionem, serenius illuminati per miraculorum cognitionem ; sequemurque ut cognoscamus Dominum, instructi per doctrinæ conversionem. »

Anagogice S. Hieronymus, quem sequuntur Albertus, Hugo et Clarius, putat hic notari tres Christi adventus : *primum* « in humilitate, » cum natus est homo ; *secundum* « in gloria, » cum resurrexit ; *tertium* « in habitu judicantis ; » itaque dies tertia erit dies judicii et resurrectionis universalis, qua Sancti resurgent ad vitam et gloriam æternam. Unde Chaldæus vertit : *Vita donabit nos in diebus consolationis qui venturi sunt, et in die resurrectionis mortuorum suscitabit nos, et vivemus cum eo.*

In die tertia suscitabit nos. — Explicat quod dixit « post duos dies ; » hoc enim idem est quod *die tertia*. Unde Lactantius loco jam citato. « Vivificabit, inquit, nos post biduum die tertio. » Sic et Tertullianus, Theodoretus, Clarius, Arias et a Castro hic, et S. Gregorius ac Origenes superius citati. Quis sit hic dies tertius, jam dixi. Pro *suscitabit* hebraice est יְקִמֵנוּ *iekimenu*; quod Hebræi et Chaldæus vertunt, *stare faciet, fulciet, sustentabit nos*. Sed alii passim vertunt, *suscitabit nos* ; sequitur enim, « et vivemus ; » et præcessit, « vivificabit nos. » Agitur ergo hic de suscitatione ad vitam, non de sustentatione in vita.

Et vivemus in conspectu ejus. — *Primo*, Theodoretus, Theophylactus et Rupertus exponunt, *q. d.* « Vivemus, » scilicet vita gloriæ et beatitudinis, præsertim cum post generalem resurrectionem in corpore glorioso resurgemus ; tunc enim non tantum Deum oculis mentis videbimus facie ad faciem, sed et Christum oculis corporeis. Verum quia sequitur : « Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum, » hinc melius hæc accipiemus de vita gratiæ, *q. d.* Vivemus in ejus (Dei et Christi) gratia et cura quam habet de nobis, imo in ejus conspectu ; videbimus enim eum facie ad faciem, et vicissim videbimur ab eo, ac proinde illi ut nos intuenti semper placere conabimur, itaque eum ejusque leges et doctrinam sequemur in sancta conversatione, ut in dies eum magis magisque cognoscamus, amemus, colamus, donec eum assequamur, et videamus facie ad faciem in cœlis. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Ubi nota : Τὸ *in conspectu ejus* tripliciter exponi potest : *Primo, q. d.* Viventes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatablus, puta Christum in carne natum.

Secundo, q. d. Ita sancte vivemus, ut semper simus memores nos in ejus præsentia oculisque versari, ac proinde ei per omnia placere et obsequi studebimus ; quomodo Henoch, Noe aliique viri sancti et perfecti dicuntur ambulasse cum Domino, *Genes.* cap. v, 22, et cap. vi, 9. Vide ibi dicta.

Tertio, q. d. Securi et felices vivemus in conspectu ejus, scientes eum jugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cum viveremus in peccatis, oculos mentemque et curam a nobis averterat ; τὸ enim *in conspectu ejus* opponit ei quod dixit cap. v, vers. ultimo : « Revertar ad locum meum donec deficiant, et quærant faciem meam ; » sive, ut ait Jeremias cap. vii, 15 : « Projiciam vos a facie mea, sicut projeci fratres vestros, universum semen Ephraim ; » sicut enim Deus Cainum, *Genes.* cap. iv, 14, omnesque impios projicit a facie sua, ita ex adverso pios jugiter in oculis et mente habet. Quocirca id sibi suisque exposcens David orabat *Psalm.* cxxii, 2 : « Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ : ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec » ipse vicissim oculos suos benigne convertat ad nos, et « misereatur nostri. » Sicut enim sol quæcumque luce sua, quasi oculo aspicit, ea illustrat, calefacit, vivificat, lætificat, fecundat ; ita prorsus facit et Deus, qui est sol increatus et immensus. Hinc rursum Psaltes passim orat dicens : « Respice in me et miserere mei ; » respiciendo enim misereris et benefacis : « Ne avertas faciem

tuam a me : ne projicias me a facie tua; ostende mihi faciem tuam; faciem tuam, Domine, requiram. » Item : « Illustra faciem tuam super servum tuum, » *Psalm.* XXX, 17. « Dominus illuminet vultum suum super nos, » *Psalm.* LXVI, 2. « Faciem tuam illumina super servum tuum, » *Psal.* CXVIII, 135, *q. d.* Lucidam, id est serenam, lætam, hilarem, benignam, amicam et beneficam mihi faciem vultumque ostende, non atram, severam, tristem, iratam, minacem.

Quarto, « vivemus, » id est erimus vivaces, sani, vegeti, alacres, fortes, gloriosi. Hæc enim omnia complectitur vita, quasi mater et radix omnium : nam, ut ait Martialis, lib. IX, *epigram.* LXIX :

Non est vivere, sed valere, vita.

Et Seneca :

Mortis habet vices
Lentis quæ trahitur vita gemitibus.

Hinc gloria Beatorum vocatur vita æterna.

QUASI DILUCULUM PRÆPARATUS EST EGRESSUS EJUS, — *q. d.* Christi nativitas et ortus quo e cœlo in terram nascendo et conversando egredietur, a Deo paratus est instar auroræ; quia ut aurora depellet tenebras ignorantiæ et peccati, ac Israelitas omnesque homines luce suæ doctrinæ et sanctæ vitæ collustrabit. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom.* cap. XIII : « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. » Pro *præparatus est* hebraice est נָכֹן *nachon*, id est firmiter et certissimo præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus est, puta in Dei prædestinatione, adventus Christi. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Lyranus et Vatablus.

Anagogice, Isidorus hæc accipit de gloria resurrectionis, qua Christus cœpit toti orbi velut aurora coruscare, suamque vim et fortitudinem exerere, juxta illud *Psalm.* CIX, 3 : « Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, » *q. d.* Princeps eris, o Christe, in die, non humilitatis et crucis, sed in die virtutis, id est potentiæ et regni tui, cum splendore, gloria et majestate sanctissima et sacratissima, quæ apparebit in tua divina resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris, missione Spiritus Sancti, et conversione omnium gentium.

Christi generatio est quasi aurora ob quinque analogias. Prima. Nota : Christi ortus tum divinus, tum humanus, recte comparatur auroræ. *Primo*, quia, sicut aurora est prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æterna Filii; per auroram ergo significatur ejus antiquitas et æternitas, juxta illud *Psalm.* CIX, 3 : « Ex utero ante luciferum genui te; » pari modo primum opus redemptionis nostræ fuit ejus generatio humana, sive incarnatio. Unde S. Augustinus, et Justinus *Contra Tryphon.*, illud : « Ex utero ante luciferum genui te, » sic exponunt : Quia, inquiunt, ex solo utero Virginis, sine viri semine, ante luciferi ortum, post mediam noctem genitus et natus est Christus. Addit Tertullianus, lib. V *Contra Marcion.* cap. IX : Sicut in diluculo apparent stellæ, sic in diluculo quo natus est Christus, stella nova magis apparuit, indicans eis Christi quasi auroræ ortum.

Secundo, sicut aurora solem tegit, et quasi parit; ita caro Christi nascens tegebat ejus divinitatem, eamque nobis secum afferebat, et quasi pariebat. Secunda.

Tertio, sicut aurora est lux exigua, quæ crescit usque ad meridiem; ita et crevit Christus infans ætate, sapientia et gratia apud Deum et homines usque ad crucem. Tertia.

Quarto, sicut in aurora producitur ros ex aere, qui herbas et plantas irrorat, vegetat et fecundat; ita et Christus ex cœlo per Virginem opera Spiritus Sancti prodiit, qui animas peccato mortuas sua gratia irrorans vivificat, et bonis operibus meritisque fecundat. Unde pro *ex utero ante luciferum genui te*, Hebræa, Symmachus, Aquila et Quinta Editio habent : *Ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ*; alii vertunt : *Ab aurora rorem genui te.* Sic Isaias comparat Christi generationem rori, cap. XLV, 8, dicens : « Rorate, cœli desuper. » Vide ibi dicta. Rursum, ros adolescentiæ Hebræis idem est quod flos et decor adolescentiæ. Ros ergo *primo*, designat suavitatem, hilaritatem et dulcedinem Christi; *secundo*, ejus generationem cœlestem ex Virgine, sicut ros nascitur ex aurora virtute cœlesti, ait R. Hadarsan : unde ex Hebræo verti potest : *Ex utero auroræ ros juventutis tuæ*; *tertio*, gratiarum copiam, quæ instar roris in Christum effusa est. Hinc Chaldæus vertit : *Misericordiæ Dei præsto erunt tibi tanquam ros, sedebunt confidenter nati tui.* Unde ex hoc loco probant Vatablus et Suarez, III part. tom. I, disp. XVIII, sect. III, plenitudinem gratiæ animæ Christi infusam esse in utero, puta in primo conceptionis ejus instanti. Sic ergo Christus, genitus ut ros, fuit filius auroræ, id est Patris æterni qua Deus, et matris Virginis qua homo. Hinc sumpsit Trismegistus suum illud : « Deus cum maris et feminæ vim haberet, peperit Verbum; » atque ex eodem Lactantius, lib. IV, cap. XIII, docet quod Deus est ἀπάτωρ et ἀμήτωρ, ac proinde oportuisse ut bis nasceretur filius, in *prima* spirituali nativitate ἀμήτωρ, in *secunda* carnali ἀπάτωρ. Insuper, per rorem significatur filium esse tam patri quam matri consubstantialem : ros enim ejusdem substantiæ est cum materia ex qua fit. Ita Molina, I part. *Quæst.* XXVII, art. 1, disp. II. Denique noster Maldonatus (cui favet Cajetanus et versio Chaldæi jam recitata) commentans *in Psalm.* CIX, sic exponit : Ex utero, id est ex baptismo, tibi, o Christe, nascetur ros pueritiæ, id est multitudo puerorum, vel ros adolescentiæ et juventutis, id est multitudo adolescentium et juvenum, puta fidelium et christianorum : ros enim in copia gignitur, totamque terram quasi operit : est enim instar Quarta. Christus genitus quasi ros.

minutissimæ pluviæ, sivæ stillarum, quæ frequentissime et creberrime cadunt. Rursum ros significat gratiam largam fidelibus hisce Christi filiis datam. Sensus ergo est, *q. d.* Generatio, progenies et posteritas tua, o Christe, non erit carnalis, sed spiritualis, eaque copiosa tum numero, tum gratia, qualis est roris.

uinta. *Quinto*, sicut auroræ lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatissima est, gratissima et jucundissima; ita et hominibus sedentibus in tenebris et in umbra mortis exoptatissimus et faustissimus fuit Christi ortus. Hinc enim est illud quod ait Job, cap. XI, 17: « Cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer. » Et S. Petrus Christum Christique Evangelium vocat luciferum, *epist.* II, cap. I, 19: « Donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. »

Et veniet quasi imber nobis temporaneus, et serotinus terræ. — Imber temporaneus, vel tempestivus in Palæstina est, qui cadit in autumno jactis in terra seminibus, ut ea radices figant in terra, et germinare incipiant; serotinus, qui cadit in vere, ut segetem incrasset, impinguet et maturet. Dicitur ille tempestivus, quia est sementis; hic serotinus, quia est segetis et messis. In Syria enim tota æstate vix pluit, sed sudi serenique sunt dies. Ita S. Hieronymus et Vatablus. Utrique Christum comparant Prophetæ; quia æque ut illi optatus advenit, terramque, id est hominum animas fecundavit et vivificavit.

rs. 4. 4. Quid faciam tibi, Ephraim? — « Parentis in perditos filios monstrat affectum, » ait S. Hieronymus, juxta illud *Isai.* V: « Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, et non feci ei? » et *Mich.* VI: « Popule meus, quid feci tibi? » Redit hic Propheta ad sua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum sui ævi, ob quos a Deo destinati sunt excidio, uti ait in sequentibus. Hic ergo ostendit ipsos suæ perditionis esse causam, non Deum, qui de ea dolet, eamque omnibus modis avertere conatus est, pulsando assidue animos eorum duros et rebelles per Prophetas, nunc minis, nunc promissis, nunc flagellis; ita ut ex parte sua omnia adhibuerit, quæ eos sanare, et ad salutem tam animæ quam corporis perducere poterant. Quocirca moraliter Dionysius Carthusianus: « Hæc, ait, possunt esse verba clementissimi Dei ad christianos peccatores, temporalia congregantes, et labiis tantum confitentes, vel aliis vitiis implicitos, quos Deus ad pœnitentiam indesinenter invitat, eorum damnationi velut compatiens. De quo dicit Apostolus, quod vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Hinc et S. Petrus, *Epist.* II, cap. III, ait: Patienter agit Dominus propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti. Cui consonat Isaias cap. XXX: Propterea, inquit, exspectat Dominus ut misereatur vestri. Non ergo divitias bonitatis et longanimitatis ejus contemnamus. Mallet etiam Christus animarum amator denuo crucifigi, quam sineret quempiam (quantum in se est) condemnari. » Hæc ergo voluntas in Deo sincera est, seria et, quantum est ex ejus parte, efficax; est ergo voluntas non signi tantum, ut quidam volunt, sed beneplaciti; alioqui enim ficte et simulate Deus ageret, dum invitat peccatores ad se tanto dolore et affectu, si eum tantum in ore et verbis haberet, non in mente et corde, quod cogitare est nefas, de quo plura cap. XI, 9.

Misericordia vestra. — Hebræum חסד *chesed* significat pietatem et misericordiam, indeque sanctitatem; hujus enim signum et causa est misericordia. Unde *chasidim* vocantur viri misericordes et pii. Sensus est, *q. d.* Quid faciam vobis, o Hebræi? obstinati enim estis in vestris sceleribus, nec pia mea monita et inspirationes in mentem admittitis; licet enim aliquando aliqua pietatis et misericordiæ in proximos egentes et miseros vos tangat cogitatio et sensus, tamen is instar nubis et roris matutini, qui statim ad ortum et calorem solis evanescit, subito præterit et pertransit, *q. d.* Pietas et misericordia vestra inconstans est, instabilis et evanida. Ita Chaldæus, Rupertus, Lyranus, Vatablus et Arias. *Secundo*, alii hic accipiunt *misericordiam* Dei, non Judæorum, *q. d.* Ego Deus cuperem vestri, o Judæi, misereri, idque assidue et continuo; sed vos hanc meam voluntatem et misericordiam vestra nequitia dispellitis, æque ac ventus subito dispellit nubes, et sol oriens subito sorbet rorem. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Hugo et Ribera. Priori sensui magis favet id quod sequitur: « Misericordiam volo, et non sacrificium. »

5. Propter hoc dolavi in Prophetis. — Pro Vers. 5.
dolavi hebraice חצבתי *chatsabti*, id est excidi, succidi, occidi, ac tribuitur lignis et lapidibus, dum cæduntur ut dolentur et quadrentur; unde Septuaginta vertunt: *Propterea succidi* (Syrus, *dilaceravi;* Arabicus, *messui*) *Prophetas vestros*, quod S. Hieronymus, Haymo, Rupertus et Hugo exponunt de falsis prophetis, *q. d.* Occidi pseudoprophetas, qui vos a me et a pietate vera abducebant ad impietatem et superstitionem, ut qui causa erroris fuerunt prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis, ait S. Hieronymus. Ita Deus per Eliam occidit 450 prophetas Baal, III *Regum.*, cap. XVIII. Leo Castrius vero, uti et Theophylactus, accipiunt veros Prophetas, sicque exponunt, *q. d.* Occidi, id est occisioni et neci certæ exposui meos Prophetas, dum eis jussi ut assidue vestram impietatem redarguerent; sciebam enim ideo illos a vobis occidendos. Aut, ut Vatablus et a Castro, *q. d.* Obtudi Prophetas meos, et quasi enecavi; nam eos fatigavi assiduis stimulis, adeo ut eos quasi ad necem redegerim; jugiter scilicet eos impellendo et pulsando, ut vos assidue monerent et pulsarent, nunc minis, nunc promissis.

Verum, quia Hebræa habent, *in Prophetis*, ita-

que vertit Noster, Chaldæus et alii; hinc melior et illustrior sensus erit, si hanc dolationem ad populum referamus. Unde S. Hieronymus, quem sequuntur Haymo, Albertus et Hugo, sic exponit: « Dolavi vos in Prophetis (id est per Prophetas), et verbis terribilibus comminatus sum; scalpellum, ignes et cauteria protuli, ut quem clementem contemnebatis, timeatis offensum. » Explicat et probat id quod dixit: « Quid faciam tibi, Ephraim? » tua enim pietas et misericordia levissima est, impietas solidissima et durissima instar marmoris et adamantis; propterea eam frangere et dedolare conatus sum per Prophetas, sed frustra; nam dum marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetavi dolabras et scalpra mea; scilicet ministros et Prophetas meos; nam « occidi eos in verbis oris mei, » *q. d.* Continuis oraculis, monitis et jussis eos fatigavi et confeci; hæc enim magno eis stabant; oportuit enim illos sæpius cum sermone omnia bona et vitam ipsam simul exponere et profundere: sed obduruerunt marmora, cælari recusant, nihil profecimus tanto labore, tantis impendiis, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipsius figmenta. Similis est querela et pathos Dei per Jeremiam, cap. VI, 27: « Probatorem dedi te in populo meo robustum, etc., æs et ferrum; universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos. » Vide ibi dicta. Ita Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. XXIV, 12, Emmanuel, Mariana et alii.

Occidi eos in verbis oris mei. — S. Hieronymus hoc æque ac præcedens refert ad Judæos, *q. d.* « Occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret, » *q. d.* Occidi eos, non reipsa, sed verbis et minis. Melius et efficacius alii τὸ *dolavi* ad *Judæos*, τὸ vero *occidi* ad Prophetas referunt. Ita Lyranus, Arias, a Castro et Prado jam citatus. Sensus est, quem paulo ante dedi.

Et judicia tua quasi lux egredientur, — *q. d.* Dolavi et occidi vos ad hoc, ut « judicia, » id est justitiæ vestræ, instar lucis orirentur ac splendescerent. Sicut enim sol per radios splendet, ita judicia et leges Dei per opera emicant, ait a Castro. *Secundo*, Vatablus, *q. d.* Res tuæ feliciter et prospere tibi cesserunt. Sicut enim tenebræ infausta, ita lux prospera et fausta significat, *q. d.* Propter Prophetas quibus te dolavi, cumulavi te beneficiis meis. Verum « judicia » non significant beneficia. *Tertio* ergo aptissime, *q. d.* « Et, » id est idcirco, « judicia tua, » id est condemnatio tua velut in luce clara videbitur, et apparebit omnibus esse justa, tuumque scelus esse inexcusabile, utpote obstinatum post tot Dei monita, dolationes et verbera. Ita S. Hieronymus, Theodoretus,
Vers. 6. Hugo, Lyranus, Arias et alii.

6. Quia misericordiam volui, et non sacrificium. — S. Hieronymus hic, et S. Chrysostomus, Hilarius et Euthymius, *in Matth.* cap. IX, 13, accipiunt misericordiam non hominum, sed Dei, quasi dicat: Jucundius mihi est misereri vestri, quam a vobis sacrificia recipere; magis delector vestra conversione et salute quam victimis. Favet Christus *Matth.* cap. XII, 7. Cum enim Pharisæi carperent Apostolos, quod sabbato vellerent spicas, ut fami suæ succurrerent, Christus eis hæc Osee verba objicit dicens: « Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes, » *q. d.* Si sciretis quanta sit Dei misericordia, sciretis pariter gratius ei esse, ad famem pauperum sublevandam, velli spicas in sabbato, quam sabbatum tam rigido ab operibus otio, cum tanta meorum fame observari. Verum sic non recte cohærent hæc cum præcedentibus, quibus minatus est eis judicia; id est condemnationem; nec cum sequentibus: « et scientiam Dei plus quam holocausta. » Hæc enim scientia est hominum; ergo et misericordia. Adde non congrue misericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Melius ergo hæc accipiemus de misericordia, id est eleemosyna et beneficentia hominum in proximos egentes et miseros. Ita Chaldæus, Theodoretus, Theophylactus, Haymo, Albertus, Lyranus, Arias, Vatablus et Augustinus, X *De Civit.*; S. Cyprianus, lib. III *Contra Judæos*, V, et alii, imo Christus *Matth.* cap. XII, 7. Sensus enim ejus est, *q. d.* Permisi discipulos meos famentes sabbato vellere spicas, quia misereor eorum, cupioque ut fami suæ succurrant. Scio enim Deo gratiorem esse misericordiam quam otium sabbati, imo sacrificium: hoc ergo a me discite, mecumque misericordiam hanc in discipulos meos famentes induite et exercete, ut eos non accusetis ob sabbatum violatum, sed ob famem levatam excusetis, eisque compatiamini

Nota *primo*: Vox *quia* dat causam præcedentium, præsertim eorum quæ dixit vers. 4, ubi accusavit eorum misericordiam, qua una scelera sua expiare, Deumque placare poterant, quod esset instabilis et fallax, eo quod mox in solitam immisericordiam et crudelitatem (idololatria enim crudelis est, æque ac hæresis) relaberentur, *q. d.* Commendavi vobis misericordiam, et immisericordiam accusavi, quia illa Deo gratissima est, hæc exosa et ingratissima; misericordiam enim Deus mavult et præfert sacrificio. Erant enim Judæi, uti immisericordes in proximos, ita misericordes et propensi ad sacrificia et oblationes externas, quasi in illis tota pietas Deique reconciliatio consisteret, putantes, si illa præstarent, omnia sibi fore secura, Deumque eorum scelera dissimulaturum, quem errorem eis hic Deus adimit, asserens contrarium, nimirum: « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Et Christus *Matth.* cap. XXIII, 23: « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum et

cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem ! »

Nota *secundo* : Ex eo quod ait, « non sacrificium, » putarunt aliqui vetera sacrificia Deo non placuisse, imo ei exosa fuisse. Sed hic est error : erant enim ab eo instituta et præcepta toto Levitico, erantque actus religionis et latriæ Dei. Itaque τὸ *non sacrificium* idem est quod *quam sacrificium,* uti vertunt Septuaginta, Chaldæus et alii. Hebræi enim quia carent comparativo, hinc eum exprimunt per negationem ejus quod minus est. Itaque quod Hebræi dicunt, *misericordiam volo* (id est amo, cupio, diligo, opto ; hoc enim est hebræum חפץ *chaphats*), *non sacrificium,* hoc Latini dicunt : Misericordiam malo quam sacrificium, vel misericordiam præopto, præeligo, præfero, præpono sacrificio. Unde S. Augustinus, lib. X *De Civitate,* cap. v : « Ubi scriptum est, inquit : Misericordiam volo magis quam sacrificium, nihil aliud quam sacrificium (mysticum misericordiæ) sacrificio (proprie dicto) prælatum oportet intelligi. »

Misericordia præstat sacrificio, cur ? Quæres, quomodo revera misericordia præstet sacrificio ? Respondeo et dico *primo* : Actus sacrificii, uti manat a religione et devotione interna, melior et nobilior est actu misericordiæ. Patet, quia ille Deum, hic hominem spectat ; ille est actus religionis et latriæ ; hic misericordiæ, quæ est virtus moralis : religio autem præstat omnibus virtutibus moralibus : est enim cultus ipsius Dei. Ita S. Thomas, II II, *Quæst.* LXXXI, art. 6.

Dico *secundo* : Misericordia tamen præstat sacrificio externo, quia illud in lege veteri secundum se, sive ex opere operato Deo non placebat, sed tantum ex devotione offerentium : misericordia autem per se placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta ; Judæi enim immisericordes summam sanctitatem, pietatem et placationem Dei ponebant in externis hisce sacrificiis, quasi per se Deo placerent, eumque placarent victimæ ovium et boum. Hoc Deus hic reprehendit per Osee, uti per Isaiam cap. I, 11 : « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum ? etc., quiescite agere perverse, etc., subvenite oppresso. » Et Jeremias cap. VII, 21 : « Holocautomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris, et non præcepi eis, etc., de verbo holocautomatum et victimarum. » Et *Psalm.* XLIX, 13 : « Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ? » Et *Psalm.* L, 18 : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. » Simili modo dicitur I *Reg.* cap. XV, 22 : « Melior est obedientia quam victimæ. » Et *Psalm.* L, 19 : « Sacrificium Deo spiritus contribulatus. » Simili ergo modo vero dici posset : Charitatem, humilitatem, obedientiam, pœnitentiam internam volo, non sacrificium, id est præfero sacrificio externo. Rursum, licet sacrificium nobilius sit ratione objecti, quod est honor Dei, tamen ratione necessitatis sæpe nobilior est misericordia, ideoque præferenda, adeo ut tunc malum esset sacrificare, v. g. cum ægroto est ministrandum. Sic Christus reprehendit filios, dicentes parentibus egentibus *corban,* hoc est, munus illud Deo offerre præstat, quam dare tibi, o pater, *Matth.* cap. XV, 6. Sic S. Augustinus damnat parentes, qui bona sua dant monasterio, cum habeant filios indigentes, adeoque talium oblationes ipse refutare solebat, uti refert Possidonius in ejus Vita, cap. XXXIV. *Tertio,* quia misericordia sæpe imperatur a charitate, eamque includit ; constat autem actus charitatis nobiliores esse actibus religionis. Ubi nota per sacrificium hic omnem cultum externum, ut cultum sabbati, *Matth.* cap. XII, 7, intelligi ; per misericordiam vero, omnia opera charitatis et pietatis internæ ; hanc enim significat hebræum חסד *chesed,* idque patet ex eo quod subdit : « Et scientiam Dei plus quam holocaustum. » Unde Pineda, lib. VIII *De Rebus Salom.* cap. I, sic explicat : « Misericordiam, » id est animum bene erga me affectum, « volo, non sacrificium. » *Quarto,* misericordia præstat sacrificio, si misericordia referatur ad cultum Dei, et imperetur a virtute religionis ; tunc enim sunt duo actus, unus elicitus a misericordia, alter imperatus a religione, qui duo præstant uni religionis et sacrificii.

Moraliter, de præstantia misericordiæ. Moraliter, disce hic quanta sit excellentia misericordiæ, quamque ea grata sit Deo, qui eam præfert suis sacrificiis. Ratio est, quia ipse est virtus divina et propria Deo ; summum enim bonum summe est misericors et beneficum. Hinc ait Psaltes : « Miserationes ejus super omnia opera ejus ; » et Ecclesia orat : « Deus cujus proprium est misereri semper et parcere. » Præfert ergo Deus ea quæ per misericordiam homini conferuntur, iis quæ ipsi per sacrificium donantur, tum quia iis non indiget, iisque nihil honoris aut gloriæ ei accrescit ; tum quia plus quærit hominis utilitatem quam suam, quod puri est amoris, quodque gloriosius est et summe magnanimum, planeque regium et divinum. Hinc B. Nazianzenus, orat. *De Cura pauperum* : « Esto, inquit, calamitoso Deus. » Et S. Cyprianus, tract. *De Oratione Dominica* : « Quando, ait, quis miseretur pauperis, Deo fœnerat ; et qui dat minimis, Deo donat, spiritaliter Deo suavitatis odorem sacrificat. » Neque enim, ait idem tract. *De Opere et Eleemosyna*, « promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit. » Unde inferius docet in fame misericordiam esse cibo præponendam, exemplo viduæ, quæ primo fecit panem Heliæ, deinde sibi et filiis, III *Reg.* cap. XVII : « Esurientibus, ait, liberis alter prius pascitur ; neque in penuria et fame cibus ante quam misericordia cogitatur. » S. Chrysostomus, homil. 36 *ad Popul.* : « Misericordia, ait, major est gratia, quam mortuos suscitare. Idem, hom. 51 *in Matth.*, docet pluris esse misericor-

diam facere, quam templa magnifica condere: « hoc enim templum (vivum, puta pauperum) illo (materiali) est multo præstantius; » et *homil.* 23 : « Misericordia, ait, ars quædam liberalis est, in cœlis habens officinam, et non hominem, sed Deum magistrum possidet. Hæc nobis mansionem in cœlo ædificat, et æterna tabernacula præparat. » S. Augustinus, libro *De Eleemosyna*: « Hæ, ait, sunt hostiæ gratissimæ, misericordia, humilitas, confessio, pax et charitas. » Idem, lib. IX *De Civit.* cap. V : « Cicero, ait, in Cæsaris laude locutus est, dicens : Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior est misericordia. » Idem, serm. 34 *De Resurrectione Domini*: « Vide, ait, si non magnam Deus tibi dat misericordiæ mercedem. Si dimittis homini in quo te læsit homo hominem, et Deus tibi ignoscet in quo offendisti homo Deum. » Idem, tract. *De Avaritia et Luxuria*: « Ego, inquit, Dominus accepi, ego reddam. Esurivi, et dedistis mihi manducare, etc. Terram accepi, cœlum dabo; temporalia accepi, æterna restituam; panem accepi, panem dabo, sed cœlestem et æternum; hospitium accepi, domum dabo; æger visitatus sum, salutem dabo; in carcere visitatus sum, libertatem dabo, » etc. Idem, serm. 203 *De Tempore*: « Multa, ait, sunt genera miserationum, quæ cum facimus adjuvamur, ut dimittantur nobis nostra peccata; sed ea nihil est majus, qua ex corde dimittimus quæ quisque peccavit. » Auctor serm. *ad Fratres in eremo*, serm. 5 : « Sola, ait, misericordia ad Deum deducit hominem, sola Deum deducit ad hominem, sola Deum humilians, nos sublimat. » Quocirca Josaphat rex apud Damascenum, in *Hist.* XXXVI, relicto regno, tendens ad vitam anachoreticam, Barachiæ, quem sibi in regno susbtituerat, valedicens, hoc ei primum dedit præceptum, non suum, sed Christi: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur; » et rursum: « Estote misericordes, sicut et Pater vester cœlestis misericors est. Hoc enim præceptum, inquit, potissimum ab eis exposcitur, qui in summo imperio constituti sunt, ut eum imitentur a quo potentiam acceperunt. Hac porro in re maxime quis Deum imitabitur, si misericordia nihil potius antiquiusque habeat. Huc accedit, quod subditos nihil æque ad benevolentiam alliciat, ut beneficii gratia egentibus concessa. »

Joannis Eleemosynarii misericordia in pauperes.

S. Joannes, qui a misericordia, Eleemon, id est misericors, vel Eleemosynarius est dictus, omnes miseros juvabat, et vespere lacrymabatur, si nemo afflictus eo die opem ejus postulasset. Hinc ditatus a Deo est bonis tam temporalibus quam spiritalibus. Porro originem hujus suæ virtutis ita ipse aliis enarrat apud Leontium: « Mihi, ait, cum essem quindecim annos natus et versarer in Cypro, quadam nocte puella quædam apparuit in somnis eximia pulchritudine, splendide vestita, et oleagina corona in capite redimita. Cum vero prope me stetisset, et manu latus pupugisset, me territum e somno excitat. Rogavi autem eam quænam esset, et unde veniret, et quomodo ausa esset accedere ad me dormientem. Illa autem subridenti et læto vultu me hilariter et placide intuens : Sum, inquit, prima ex filiabus magni Regis. Si tu me tibi amicam paraveris, potero te ei efficere familiarem: nulli enim major est apud eum, quam mihi, fiducia, quoniam ei, ut e cœlo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. Ego vero cum ad me rediissem, et id quod visum fuerat mente versarem, judicabam eam esse misericordiam; statim ergo surgens, ivi solus ad ecclesiam; et fio obviam pauperi, qui erat nudus, et valde affligebatur frigore. Ei, cum me mea veste exuissem, eum trado, apud me dicens : Sciam an sit verum et non deceptio, id quod a me est visum; et priusquam venissem in ecclesiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi auri centum nummos, qui mox evanuit. Tunc intellexi visionem non esse phantasiam, sed apertam visionem. » Unde ipse deinceps in misericordiæ opera ita se effudit, ut in iis fuerit exemplum et portentum orbis. Dictitabat autem se, cum quid erogaret, mox a Deo duplum, imo centuplum recipere. Proinde ejus hæc erant axiomata :

Ejus axiomata. Primum.

« Non est justum ullius alterius rei curam nos gerere prius quam Christi. Ite ergo per urbem, et sigillatim describite dominos meos. » Cumque rogarent sui quos suos vocaret dominos? « Quos vos, inquit, pauperes et mendicos soletis appellare, eos ego dominos meos et adjutores nomino. Nam ii soli mihi possunt opem ferre, ut a Christi regno non excidam. »

Secundum.

« Si nobis qui homines sumus, licet omnino ad Deum accedere absque ullo intercessore, et de quibus volumus eum rogare; quomodo non ipsi quoque nostris conservis portas aperuerimus, absque ullo impedimento? et non cuilibet, cui est opus, benignam aurem præbuerimus? » Scimus enim qua mensi fuerimus mensura, eadem nobis remetiendum.

Tertium.

Sophronius videns eum quadam die tristem, causam rogans, audivit : « Hodie miserandus Joannes non ab aliquo ullam accepit mercedem, neque ullum vel minimum piaculum potuit offerre Christo pro multis et magnis suis delictis. » Quid hoc minus illo Titi Imperatoris : « Hodie non regnavimus, quia neminem affecimus beneficio? »

Quartum.

« Christus jubet dari cuivis petenti; si autem dicitis vos esse alicujus alterius, qui imperat ut examinetis vitam et statum mendicantium, sciatis quod neque Christus, neque humilis Joannes opus habet curiosis ministris. »

Quintum.

« Si nostra essent quæ dantur, et ea a nobis illata essent in mundum, forte aliqua venia danda esset ei qui parce uteretur. Si autem Dei sunt om-

nia quæ sunt, ejus omnino jussum in iis quæ sunt ejus servare oportet. »

tum. « Si subit vos timor ex incredulitate, ne forte multitudo impensarum superet Ecclesiasticos reditus, ego ne tantillum sustinebo esse socius vestræ modicæ fidei. Persuasum enim habeo quod, etiamnum totus mundus veniret simul Alexandriam, egens beneficentia, hos Dei thesauros nequaquam in angustum redigeret. » Hæc omnia narrat Leontius in ejus Vita. Palladius in *Lausiaca*, cap. CXV, narrat Eleemonem monachum adeo in omnes fuisse misericordem, ut etiam libros venderet, eorumque pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret, dixit : « Qui possum meo persuadere magistro, me ejus artem accurate didicisse, nisi illo ipso usus fuero ad artem recte exercendam? »

Et cap. sequenti Bisarionem ab eadem virtute commendat, quod nudum pauperem vestiret suo habitu, ipse interim nudus; quin et Evangelium vendiderit ut pauperi subveniret, dicens : « Ut illic habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipsum sermonem, qui mihi semper dicebat : Vende quæ habes, et da pauperibus. »

Et cap. CXVIII, celebrat Melaniam Romanam, quod in totum orbem fuerit benefica; et Olympiadem neptem Abblavii præfecti, cap. CXLIV, quod omnia sua in pauperes erogaret.

Denique ut alia omittam, vivum et ardens misericordiæ speculum, æque ac spiculum nobis est Christus Dominus, qui per viscera misericordiæ suæ visitavit nos oriens ex alto, ut nostris miseriis, quæ plurimæ erant et gravissimæ, subveniret. Quamobrem hæc ipsa tota in nos effudit, tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, ut vere dixerit Isaias cap. LIII, 4, de eo : « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Vis ergo vivam misericordiæ effigiem? intuere Christum in cruce, ubi totus est miseria, quia totus est misericordia nostra. Nec tantum in cruce, sed et post mortem per omnia sæcula, imo in æternum totum se per misericordiam in suos effundit : « Se nascens enim dedit socium, convescens in edulium, se moriens in pretium, se regnans dat in præmium. » Nascendo enim curavit miserias nativitatis et vitæ nostræ, eas in se suscipiendo, moriendo curavit miserias peccatorum nostrorum, pro iis satisfaciendo; convescendo dandoque se in Eucharistia ad manducandum, curat singulorum infirmitates et passiones animæ, cibando eam alimonia cœlesti; regnando curat miseriam mortis et mortalitatis, dando corpus suo conforme, puta immortale et gloriosum. Sane qui miserias infinitas animæ suæ, æque ac corporis clare perspicit, videtque eas per singula momenta a Christo curari novis et infinitis miserationibus, non potest non eos admirari, æmulari, in easque transformari, ut jugiter canat cum Psalte : « Misericordias Domini in æternum cantabo. »

ET SCIENTIAM DEI PLUS QUAM HOLOCAUSTA. — Scientiam Dei practicam intellige, puta conjunctam cum interna Dei reverentia, pietate, charitate, misericordia. Opponit enim internam pietatem externæ, puta holocaustis. Unde sequitur hebræum חסד *chesed* hic non tantum misericordiam, sed quoslibet veræ et internæ pietatis actus denotare et comprehendere, uti superius dixi. *Chesed* enim proprie significat pietatem tum in Deum, tum in homines, puta pium et propensum affectum, benignitatem, beneficentiam, gratiam, charitatem, benevolentiam, gratitudinem, sanctitatem sive bonitatem. Inde enim חסיד *chasid*, id est pius, vocatur vir bonus et sanctus, et *chasida* vocatur ciconia, avis pia in parentes, ideoque pietatis symbolum. Ita a Castro hic et Marinus, Forsterus, Pagninus et alii in *Lexicis*. Sic *Jonæ* cap. II, 9, dicitur : « Qui custodiunt vanitates (idola) frustra, misericordiam suam (hebraice חסדם *chasdam*, id est pietatem suam erga Deum, et consequenter erga homines) derelinquunt; » ubi *chesed* proprie significat Dei timorem et cultum.

7. IPSI AUTEM SICUT ADAM (primus parens in paradiso violans pactum cum Deo, ejusque conditionem et legem de non comedendo pomo vetito) TRANSGRESSI SUNT PACTUM, — *q. d.* Imitantur parentem suum, puta primum legis et pacti Dei prævaricatorem; ideoque sicut ille paradiso expulsus est, ita et ipsi terra sua quæ instar paradisi est, puta Judæa, expellentur. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Rupertus, Hugo et Lyranus. Addit Clarius : Sicut Adam non fame pressus, non concupiscentia incitatus, sed mera sua lubentia pomum vetitum comedit : ita hi peccant ex mera petulantia (1). Vers. 7.

Secundo, Septuaginta τὸ *Adam* acceperunt ut nomen commune, non proprium, significans hominem; unde vertunt : *Ipsi vero sunt sicut homo prævaricans testamentum*, vel *fœdus*. Sic et Vatablus et Clarius; sed hi duo cum Theodoreto vertunt in genitivo : *Ipsi autem transgressi sunt fœdus meum sicut hominis*, id est ut fœdus ictum cum homine, *q. d.* Non pluris fecerunt fœdus mecum initum, quam si cum homine inivissent; unde ex levitate mox illud resciderunt et violarunt. Aut,

(1) Sic connectit hunc versum cum præcedentibus Arias Montanus : « Cæteras omnes criminis effugiendi vias utrique populo jam Deus intercluserat; unum autem eis reliquum erat, scilicet azylum quo se reciperent, unum perfugium, a quo etiam excluduntur; nam qui suam causam alia ratione defendere non valebant, in terræ, quam incolerent, sanctitate et dignitate salutis suæ præsidium collocabant; nimirum asserentes terram, quæ ab ipsis coleretur, sanctam atque Deo gratam, ipsorum etiam majoribus promissam, desertam, et cultoribus suis vacuam relinqui posse non esse timendum.

שם *scham, ibi*, inquit Ackermann, est quasi digito monstrantis, *ibi*, in terra quam illis dederam, *prævaricati sunt in me*, sicut Adam in paradiso; ergo supplendum relinquitur auditoribus et lectoribus, e terra ipsis data, quamvis sancta pellendi sunt, sicut Adam e paradiso pulsus est.

ut Arias, *q. d.* Ipsi externis victimis me colunt, quasi cum hominibus agerent, qui non vident cor; falluntur, ego enim sum cardiagnostes, ideoque internam pietatem et misericordiam volo, non sacrificium.

IBI PRÆVARICATI SUNT IN ME.— Τὸ *ibi* quadrupliciter exponi potest. *Primo,* «ibi,» scilicet in Adamo, *q. d.* Ex eo tempore quo Adam peccavit, cœperunt prævaricari in me; insigniter ergo hanc Adæ prævaricationem imitati sunt, imo continuarunt; *Secundo,* «ibi,» scilicet in paradiso, *q. d.* In terra sua, puta in Judæa, quæ amœna et fertilis erat instar paradisi terrestris, in qua ego eos benigne collocaveram, uti Adamum in paradiso, «ibi,» inquam, paradiso hoc suo, meaque benignitate abusi et lascivientes recalcitrarunt. Ita S. Hieronymus, Chaldæus et Vatablus. *Tertio,* «ibi,» scilicet in suo sacrificio et holocausto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impia mente et conscientia scelerata offerunt. *Quarto* et genuine, «ibi,» scilicet in transgressione qua pactum meum transgressi sunt : sicut Adam «prævaricati sunt in me,» quia hoc pactum mecum, non cum angelo, non cum homine inierunt.

Vers. 8. Galaad quæ? 8. GALAAD CIVITAS OPERANTIUM (id est fabricantium, ornantium et colentium) IDOLUM. — Galaad erat mons celebris terræ sanctæ, ita dictus a fœdere inito inter Laban et Jacob, *Genes.* cap. XXXI, 48, qui cessit in sortem tribubus Ruben et Gad. Inde civitas in eo ædificata dicta est pariter Galaad, et ab altitudine Ramatha, ex qua ortus est Jephte, *Judic.* cap. XI, 1, et Ramoth Galaad, in qua unctus fuit Jehu in regem, IV *Reg.* cap. IX, 1. Hæc erat civitas refugii, ut patet *Josue* cap. XXI, 36, et I *Paral.* cap. VI, 78; ideoque in ea erat multitudo sacerdotum. Quocirca ob urbis celebritatem idololatræ posuerant in ea sedem idololatriæ, templumque et aras idolis exædificarant, uti hic significat et taxat Propheta, *q. d.* Galaad, civitas sacerdotalis et sancta, facta est metropolis idololatriæ et iniquitatis, adeo ut ad eam tota composita factaque videatur. Ita S. Hieronymus. Chaldæus vertit : *Galaad civitas vim inferentium.* Hebræum enim אָוֶן *aven* significat iniquitatem, indeque violentiam, uti et idololatriam. Utraque enim insignis est iniquitas.

SUPPLANTATA SANGUINE, — *q. d.* Galaad supplantabitur, capietur et vastabitur ob sanguinem piorum Deum colentium; quem ipsa idololatra copiose et injuste effudit. Est emphasis in verbo *supplantata, q. d.* Ipsa supplantavit, et per dolos ac insidias dejecit Dei cultores; hinc ipsa pari modo supplantabitur, decipietur et dejicietur in ruinam. Unde Hebraice, est *supplantata a sanguine*; et ita latine legendum hic contendit Ribera. Ita reipsa factum est ut Galaad, quæ prima erat in scelere, prima pariter esset in clade et excidio. Nam quia Syris erat vicina, hinc prima expugnata est ab Assyriis tempore Phacee, IV *Regum,* cap. XV, 29. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Ribera et alii.

Hinc *secundo,* pro *supplantata a sanguine,* Leo Hebræus vertit, *oppressa sanguine;* Hebræi et Pagninus, *fœdata sanguine;* Chaldæus, *dolose effundens sanguinem;* Lyranus, *insidiatrix sanguinis, q. d.* Galaad ita dedita fuit insidiis et cædibus piorum et innocentium, ut eorum sanguine quasi supplantata, oppressa et submersa videatur; natavit in sanguine alieno et innocenti, jam natabit in sanguine suo et innocenti.

Tertio, Septuaginta pro מדם *middam,* legentes מים *maim,* vertunt, *perturbans aquas,* id est sanam doctrinam, uti faciunt idololatræ et hæretici, inquit Theodoretus.

Allegorice *Galaad,* id est tumulus testimonii, est Jerusalem polluta sanguine Prophetarum, Christi et Apostolorum, aliorumque ejus testium, quos ipsa cum suis scribis et sacerdotibus occidit et tumulavit, uti eis objicit Christus, *Matth.* cap. XXIII, 29. Ita Leo Castrius ad litteram, ego allegorice.

ET QUASI FAUCES VIRORUM LATRONUM, — *q. d.* Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam instar latronum, imo luporum; sitiunt enim sanguinem et cædem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius, lib. III :

Immani fauces diducit hiatu.

Legit Interpres in hebræo חכי *chicke,* id est fauces, jam legunt alio puncto חכי *chacke,* id est exspectare, inhiare; unde vertunt : *Sicut latrones qui exspectant virum,* ut eum occidant vel spolient, puta qui prædæ inhiant. Ita R. David, Pagninus, Vatablus et alii. Alio casu et syntaxi, sed eodem redeunte sensu, vertit Chaldæus : *Sicut observat vir latrunculos, consociati sunt ipsi et sacerdotes eorum, q. d.* Deicolæ, euntes ad templum in Jerusalem, ita timebant et cavebant Galaaditas eorumque sacerdotes, ut viator timet et cavet latrunculos.

Aliter Haymo et Albertus; per fauces enim metaphorice accipiunt strictos ingressus vallium aut collium, in quibus latere solent latrones, et insidiari viatoribus, eosque inopinantes repente aggredi. Sic enim vocantur fauces terræ, fauces portus, fauces scopuli, fauces Orci, de quibus Virgilius, VI *Æneid.* :

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero exspectarunt Xerxem cum innumeris copiis ad fauces Thermopylarum, ibique eum ceciderunt. Sic ergo sensus est, *q. d.* Galaaditæ insidebant fauces montium, ut euntes Hierosolymam caperent, spoliarent, occiderent. Unde Symmachus vertit : *Fauces tuæ quasi viri insidiatoris.*

Verum hebræum *chicke,* fauces hominis, non terræ significat; a radice enim חכה *chaka,* id est exspectare, anhelare, inhiare, deducitur nomen חך *chec,* id est palatum, gula, fauces, eo quod

cibo inhient; sunt enim ipsæ quasi os stomachi, scilicet interior pars gulæ, ubi os angustatur tenditque in stomachum, quam partem Græci et Latini *laryngem*, vel *pharyngem* vocant. Unde de ea Plinius, lib. XI, XXXVI : « Summum gulæ, inquit, fauces vocantur, extremum stomachus. » Hæ enim fauces magis significant aviditatem inexplebilem cædis et sanguinis, quam illæ montium et vallium. Sic Cæsar apud Lucanum, Pompeium comparat tigridi, quæ, assueta sanguini ferarum, semper eum sitit :

Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum,
Durat Magne sitis : nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.

Porro Septuaginta pro כְחַכֵּי *kechicke*, aliis punctis legentes כֹּחֲכִי *kochachi*, vertunt : *Fortitudo tua quasi viri piratæ*, *q. d.* Summa vi et fortitudine invadis transeuntes in Jerusalem, uti faciunt piratæ; כוח *coach* enim est vis, virtus et fortitudo.

PARTICEPS SACERDOTUM (puta Galaad, habens fauces latronum, particeps et socia fuit sacerdotum, qui in via interficiebant) PERGENTES DE SICHEM, — *q. d.* Galaaditæ fuerunt socii sacerdotum Bethel, puta idolorum et vitulorum aureorum, qui Deicolas euntes a Sichem in Jerusalem in Paschate, Pentecoste et Scenopegia, ut juxta legem Deum in templo adorarent, trucidabant vel per se, vel per submissos a se sicarios. Ita S. Hieronymus.

Hebræa jam ad verbum habent : *Sicut latrones qui observant virum, ita conspiratio sacerdotum in via qua itur Sichem, trucidant,* scilicet viatores. Pro *conspiratio* Vatablus vertit, *congregatio*; Pagninus, *collegium*; alii, *societas*. Notatur hic sceleris atrocitas et imperium. Nam ubi in illud multi conspirant, nihil non perficiunt; armata enim tot manibus totque consiliis impietas omnia perfringit et sternit.

PERGENTES DE SICHEM. — Hebraice שכמה *schema*, id est in Sichem; hoc enim significat ה locale. Ita Vatablus et Arias. Verum dico ה hic non esse locale, sed terminativum nominis proprii. Urbs enim hæc dicta est *Sichem*, vel addito ה *Sichima*. Unde Septuaginta et Symmachus vertunt, *interfecerunt Sichima*, id est *Sichimitas*. Noster vero, quia hic fit mentio viæ in Jerusalem, recte subaudiens præpositionem מן *min*, id est *de*, vertit *pergentes de Sichem*. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Sichem, sed ex *Sichem* euntes in Jerusalem. *Sichem* enim urbs, dicta a Sichem principe, qui vitiavit Dinam Jacobi filiam, *Genes.* cap. XXXIV, 2, tempore Christi dicebatur *Sichar*, quam Christus per mulierem Samaritanam convertit, *Joan.* cap. IV, 5; deinde dicta Neapolis, hodie Napoloza. Errant qui putant ad has insidias allusisse Christum, *Lucæ* cap. X, in parabola euntis e Jerusalem in Jericho, qui incidit in latrones. Nam Jericho erat ad orientem Hierosolymæ, Sichem vero ad septentrionem. Quare nulla erat via, quæ ex Jerusalem per Sichem tenderet in Jericho. Nominat Sichem præ aliis urbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem tribuum, recta erat via in Jerusalem per Sichem; tum quia Sichem religione erat celebris, in ea enim habitarunt Abraham et Jacob, cujus et puteus ibidem ostenditur; in ea quoque sepultus est Joseph, *Josue* cap. XXIV, 32. Rursum Sichem erat juxta montes Hebal et Garizim, in quibus Moses proclamavit legem, et benedictiones eam servantibus, et maledictiones eam prævaricantibus, *Deuter.* cap. XXVII, 4. Hinc multi Sichimitæ in cultu Dei perstiterunt, cum alii declinarunt ad vitulos Jeroboam. Hinc quoque peregrini, visentes loca sancta, visebant (ut etiamnum visunt) Sichem et Jerusalem, sicut christiani in Italia visitant Lauretum et Romam; tum denique quia juxta Sichem erant Dan et Bethel, ubi Jeroboam posuit vitulos aureos. Ibi ergo erat sedes idololatriæ, ac consequenter ibi vigebat persecutio in pios et fideles euntes in Jerusalem, quos in via intercipiebant et male mulctabant (1).

Porro Chaldæus, Aquila, Theodotion, Vatablus, Clarius et Pagninus τὸ *Sichem* accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, significans humerum. Unde vertunt : *Turma*, vel *conspiratio sacerdotum in via interficit humero uno*, id est consensu unanimi, pari studio et conatu. Sic enim fures et milites dum conspirant in domus vel urbis expilationem, uno quasi humero ferunt scalas, trabes aliaque instrumenta quibus turres conscendant, aut ostia sternant ad irrumpendum et prædandum. Aquila vertit in accusativo: *Participatio sacerdotum in via occidebant*, id est amputabant, *humeros* viatorum euntium in Jerusalem.

QUIA SCELUS OPERATI SUNT, — *q. d.* Insidiantur Galaaditæ Deicolis eosque occidunt, quia totos se sceleribus dediderunt. Pro *scelus* hebraice est זמה *zimma*, id est piaculum, nefas, abominatio, puta scelus horrendum et exsecrabile.

Disce hic moraliter quantum scelus sit impedire opera pietatis, ac remorari eos qui tendunt ad salutem et ad Dei cultum, v. g. ad statum perfectionis. Unde S. Hieronymus, hæc applicans hæreticis : « Nos dicamus, inquit, hæreticos (tu dic libertinos, alias catholicos, ut irrisores et sanniones operum piorum) intercludere viam, ne de Sichem, id est de bonis operibus, pergamus

(1) Verbis *in via cædes committunt Sichemum versus*, videtur jus azyli spectari, quo ex constitutione Dei, *Num.* XXXV, 9, Sichemum refugio erat committenti homicidium fortuito casu, sicut et ipsa hæc civitas sacerdotibus fuit assignata, *Jos.* XXI, 21. Quare emicat clarius Israelitarum, sacerdotum maxime, in latrociniis scelus, quod et refugium homicidii datum, et sacrum quodammodo sacerdotum habitationi, cædibus insontium perfunderent. (Rosenmuller.) Rectius ac planius Dathius, inquit Maurer: videntur sacerdotes illo tempore abusi esse suis privilegiis et jure azyli, ut vel ipsi cædes patrarent, vel aliis commissas occultarent.

in Jerusalem, id est in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces latronum, et interficiunt eos qui per hujus sæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur ὦμοι, id est *humeri* : in humeris opus intelligimus, et omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, et occidunt homines malis operibus, ne perveniant Jerusalem. Quod autem humerus opus significet, illud ostendit, *Jerem.* cap. XXXI, juxta Septuaginta, *Da cor tuum in humerum tuum,* hoc est, quæ intelligis, verte in opera. Et de Issachar legimus, *Genes.* cap. XLIX, quod supposuerit humerum suum ad laborandum, et vir agricola sit. » Quocirca S. Chrysostomus, lib. III *Contra Vituper. vitæ monast.*, hunc ponit nonum et summum malitiæ gradum : *primus*, ait, malitiæ et impietatis gradus est, jumenta et pecora ipsa inimicorum errantia, vel lapsa negligere; *secundus* et major, inimicis ipsis, si qua re egeant, non subvenire; *tertius*, proximos ignotos aspernari; *quartus*, despicere familiares; *quintus*, non solum corpora, sed etiam animas fratrum pereuntes negligere; *sextus*, ipsos filios pereuntes negligere; *septimus,* nec alios qui curent comparare; *octavus*, prohibere insuper eos qui sponte juvare illos velint; *nonus*, non modo eos a salute arcere, sed etiam eorum salutem ultro oppugnare. Hoc est quod tam sedulo monet et præcipit Apostolus, I *Thessal.* cap. V, 19 : « Spiritum nolite exstinguere. » Vide ibi dicta, ac præsertim mirum hac de re exemplum Prætextatæ, quod refert S. Hieronymus epist. 7 *ad Lætam.*

Novem gradus impietatis.

Vers. 10. 10. IN DOMO ISRAEL (puta in regno decem tribuum) VIDI HORRENDUM (puta) FORNICATIONES EPHRAIM, — scilicet idola et vitulos aureos, quos induxit Jeroboam rex oriundus ex Ephraim, quemque tribus Ephraim quasi civem et regem suum secuta est, et mox totus Israel, hoc est quod ait : « Contaminatus est Israel. » Pro *horrendum* hebraice est שערוריה *scaaruria*, idem quod *scaarurit*, sed per auxesin quid amplius et majus significat, uti notat Marinus in *Lexico*. Vatablus vertit, *pollutiones*, inquinamenta; Pagninus et Marinus, *turpitudinem*, fœditatem ; Noster, *Jer.* cap. V, 30, *mirabilia.* « Stupor, inquit, et mirabilia facta sunt in terra. » Hic vero proprie vertit *horrendum*, quod horripilationem excitet, faciatque ut pili et crines audientium ex horrore erigantur : שער *sear* enim pilum significat, et inde *seirim* vocantur satyri pilosi et hirsuti. Talis est idololatria, præsertim communis totius gentis, Deo olim addictæ et devotæ, quæ unum hominem, puta Jeroboam, secuta est, Deo omnium Domino relicto et spreto.

Vers. 11. 11. SED ET JUDA. — Hæc verba connectenda sunt cum præcedentibus hoc modo : « Contaminatus est Israel, sed et Juda. » Ita Hebræus, Chaldæus et Septuaginta. Juda enim secutus est idola Israelis.

PONE MESSEM TIBI. — « Pone, » scilicet, o Israel, vel potius tu, o Juda, *q. d.* O Juda, tu etiam capieris, æque ac Israel, quia ejus scelera imitatus es : nec tu, ut putas, pones et recondes messem tuam, quia eam hostis Chaldæus vastabit; is enim metet ea quæ tu seminasti : pones tamen et recondes tibi messem, quæ ex spicis deciduis per tot annos captivitatis tuæ sponte et copiose succrescet, cum te e captivitate reduxero per Cyrum, *q. d.* Ante ne ponas, quia hostes id non permittent; tunc vero pones : tu enim redibis e captivitate, non Israel, qui in ea jugiter manebit. Osee enim concise loquitur; et paucis multa complectitur, uti dixi in Proœmio. Ita Hugo, Dionysius, Ribera et Lyranus, qui sic breviter et plane exponit : Relinque messem tuam in tempus quo convertam captivitatem tuam, et nunc ei ne impliceris; tunc enim messem colliges, licet nunc captiva ducaris. Simili schemate Virgilius in persona pastoris Mantuani, finibus suis a milite veterano pulsi, ait *eclog.* I :

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!

Secundo, Haymo et Hugo per messem intelligunt filios, *q. d.* Pone messem, id est genera filios, quos demetat, id est capiat, vel occidat hostis Chaldæus. Sed huic expositioni non consentiunt, nec cohærent sequentia : « Cum convertero captivitatem populi mei. » Licet enim id Ruffinus sic exponat, *q. d.* Tu quoque, o Juda, demeteris, cum captivitas populi mei Israel convertetur ad te, ut tu similiter capiaris; tamen id non respondet hebraismo, quo convertere captivitatem significat liberare e captivitate, non vero in captivitatem ducere.

Tertio, Arias hæc refert ad tempora Christi, *q. d.* Demetetur Judæa a Tito et Romanis, cum captivitatem generis humani e potestate diaboli solvam per Christum. Hoc allegoricum est. Adde, ponere messem significat *metere*, non *demeti* : est enim actus ejus qui metit, non qui metitur; unde Septuaginta vertunt τρυγᾷν, id est *vindemiare.*

Recentiores aliter vertunt, ideoque aliter explicant : pro *pone* enim legunt שת *scat* in præterito, id est posuit; unde vertunt : *Etiam Judas posuit*, vel *ponit messem,* vel plantarium. Quod *primo* aliqui sic explicant, *q. d.* O Juda, tuis sceleribus continuis paras tibi demessionem, id est excidium, cum convertenda erat captivitas populi mei, id est dum ego cogito de captivitate tua evertenda. Unde Theodoretus et Theophylactus ex Septuaginta legunt : *Sed et Judas dimisit messem suam*, puta suas segetes et opes, quia secutus est idola Israelis, ideoque a Chaldæis spoliatus et excisus est.

Secundo, Clarius vertit et explicat, *q. d.* Etiam, o Juda, Ephraim posuit plantulam tibi, vel contra te. Nam plantavit tibi lucos, et docuit idolo-

latriam, qua re effecit ne te converterem, sed a me abjectus abires in captivitatem.

Tertio, Vatablus putat hic notari factum Jeroboam, quo restituit Damascum et Emath Judæ, IV *Reg.* cap. XIV, 25 et 28, *q. d.* Ephraim, id est Jeroboam filius Joas, rex in Ephraim, posuit tibi, o Juda, plantarium in Damasco et Emath; ipse enim has urbes tibi restituit, in iisque Judæos incolas plantavit tunc, cum convertit captivitatem populi, cum scilicet jugum regis Syriæ a populo suo, puta ab Israele, depulit et excussit: et tamen tu, o Juda, cum accepisses tantum a Deo beneficium, ei ingratus fuisti, eum sprevisti, et deos gentium tibi adscivisti.

CUM CONVERTERO (usque dum convertam: Hebraice enim est בשובי *besçubi*, id est *in*, vel ad conversionem captivitatis) POPULI MEI, — id est tuam, o Juda. Est hebraismus: Hebræi enim cum quem alloquuntur, sæpe compellant in tertia persona, uti faciunt et Germani, dum honoris causa dicunt: Dominus hoc dicat, vel faciat, id est, tu, o Domine, hoc dicas, vel facias.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit nequitiam et malitiam Jehu, et Israelis idololatrantis, comparando eam primo, furno succenso; secundo, fermento, vers. 4, *et pani subcinericio, vers.* 8; *tertio, columbæ seductæ non habenti cor, vers.* 11; *quarto, arcui doloso, vers.* 16 (1).

1. Cum sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium: et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. 2. Et ne forte dicant in cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suæ, coram facie mea factæ sunt. 3. In malitia sua lætificaverunt regem: et in mendaciis suis principes. 4. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum. 5. Dies regis nostri:

(1) Quæ hoc capite leguntur et ea quæ proxime sequuntur, usque ad finem libri, edita esse sub ultima Hosee, regis Israelitarum, et sub initiis regni Hiskiæ, colligit Lightfoot (in *Chronol. vet. Testam.* pag. 105, *Opp.* tom. I) ex hisce observationibus: « Primo, inquit, communis et perpetuus sermo, quem in illis habet Propheta ad *Ephraimum*, ostendit, hæc annuntiata fuisse decem tribubus antequam abductæ fuerunt in captivitatem, quæ jam futura erat intra quadriennium. Deinde, dicta hæc fuisse, postquam Hoseas rex ab Assyria defecisset, et fœdus cum Ægypto junxisset, cujus mentio fit II *Reg.* XVII, 4. Observa enim quomodo cap. VII, 11, et XII, 2, tale quid innuatur. Denique prolata hæc esse post expeditionem Salmanasaris primam (II *Reg.* XVII, 3), qua destruxit Arbelitida (*Hos.* X, 14), et ante expeditionem ejus secundam, quando Bethlehem erat destructurus. »

Maurer e contra, ad bellum civile, post mortem Pecachi exortum, hanc orationem referendam esse putat. Versu enim 7, Hosea cædes videtur respicere Zachariæ, Schallumi, Menachemi, Pecachiæ; versu 8 autem, vati ob oculos fuisse videntur Menachem, Pecachia et Hosea reges, quorum ille, ut tueretur imperium ad se raptum, Phuli tributa solverat, iste cum Rezino fœdus inierat, hic durante adhuc interregno, Assyriorum vel bello illigatus, vel præsidio usus esse videtur; cf. ad II *Reg.* XVII, 3. Sed nescio, addit Maurer, an rectius referatur ad tempus, quod primam inter et alteram expeditionem Salmanasaris interfuit. Versu enim 11 ob auxilium ab Ægypto petitum Ephraimitas acriter reprehendit vates (de Assyriis eodem loco et eadem in re commemoratis vide supra); vers. 9 vero ad extrema ventum esse queritur. Juxta hanc ultimam sententiam quam Ackermann ut probabiliorem habet, habitus videtur hic sermo sub ultima tempora regni Israelitici, si conferuntur dicta Prophetæ cum iis quæ in ultimo libro *Regum* de hoc regno narrantur. Huic igitur sequentem analysin accommodare conamur.

PRIMO, Deus acriter perstringit tum omnium, tum regis maxime procerumque corruptissimum statum, quem cum voluit in melius mutare, perditissimum invenit, 1; quod ipsum nunc probat gravissimorum vitiorum seriem quibus illi serviant enumerando, *primo*, eorum mendacium et fallaciam, 1; *secundo*, expilationes tum occultas, tum manifestas, 1; quæ quidem facinora non sunt vetera, sed in præsens grassantia eos circumdant ceu testes pravitatis, plane nota et perspecta Deo, 2; *tertio*, studium placendi regibus et principibus reprobis, qui flagitiis populi delectabantur, 3; *quarto*, intensum Israelitarum studium, quod cum ardore clibani a pistore succensi comparatur; sive juxta alios, inconstantiam et perfidiam Israelitarum erga reges quos ipsi per seditionem adoptaverant, in novis vero conjurationibus interfecerunt, 4; *quinto*, luxum et petulantiam aulicorum, 5, 6; *sexto*, furorem seditiosum in occidendis regibus et dejiciendis magistratibus, 7; *septimo*, commixtionem omnium et confirmationem morum cum gentilibus, 8.

SECUNDO, plagas tantis flagitiis infligendas minatur, *internas* quidem, quæ sunt, *primo*, stupor mentis, plagas has lethales non sentientis, 9; *secundo*, pertinaciam voluntatis, ad Deum non redeuntis, 10; *tertio*, stultitiam consilii, remedium malorum ab homine quærentis, 11; *externas* autem quæ sunt: *primo*, deceptio et proditio facta ab auxiliariis, 12; *secundo*, vastitas et deprædatio illata ab hostibus, 13; *tertio*, prosperitatem et adversitatem frustratam fructu ab Israelitis, 14, 15; *quarto*, imperii auctoritas a rebellibus, securitas ab insidiatoribus et conspirantibus, fama a subsannantibus læsa, 16.

cœperunt principes furere a vino : extendit manum suam cum illusoribus. 6. Quia applicuerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis : tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ. 7. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt judices suos : omnes reges eorum ceciderunt; non est qui clamet in eis ad me.
8. Ephraim in populis ipse commiscebatur : Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reversatur. 9. Comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit : sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit. 10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus, nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. 11. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor : Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt. 12. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum : quasi volucrem cœli detraham eos, cædam eos secundum auditionem cœtus eorum. 13. Væ eis, quoniam recesserunt a me : vastabuntur, quia prævaricati sunt in me, et ego redemi eos; et ipsi locuti sunt contra me mendacia.
14. Et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis : super triticum et vinum ruminabant, recesserunt a me. 15. Et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum : et in me cogitaverunt malitiam. 16. Reversi sunt ut essent absque jugo; facti sunt quasi arcus dolosus : cadent in gladio principes eorum, a furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Ægypti.

Vers. 1. 1. CUM SANARE VELLEM ISRAEL, REVELATA EST INIQUITAS EPHRAIM. — Multi hæc accipiunt de tempore Jeroboam, qui fecit schisma a Roboam, factusque rex decem tribuum induxit idola, puta vitulos aureos in Israel, *q. d.* Cum sanare vellem Israel a sceleribus et idololatria, quam induxit Salomon colens deos concubinarum suarum alienigenarum, III *Regum*, cap. XI, 31, tunc erupit Jeroboam ortus e tribu Ephraim, qui vitulos aureos erexit in Dan et Bethel, quem secuta est tota Samaria operans mendacium, id est colens idola vitulorum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Hugo, Lyranus, Clarius et Ribera. Huc accedunt Theodoretus, Theophylactus, Arias et Sanchez, qui hæc accipiunt de Jeroboam cæterisque omnibus regibus Israel; hi enim Jeroboam ducem in scelere et idololatria sunt æmulati. Verum obstat quod tempore Jeroboam necdum erat Samaria, quia illa condita est post 60 annos ab Amri patre Achab, III *Regum*, cap. XVI, 14. Rursum, Deus tunc sanare volebat non solum Israel, sed magis Juda, qui erat fons mali et idololatriæ; nec tunc revelata est, quasi antea latuisset abscondita iniquitas Ephraim, sed esse et existere cœpit.

Dico ergo Prophetam loqui de tempore Jehu : sub Jehu enim cœpit prophetare; unde eum nominat initio prophetiæ, dicens cap. I, 4 : « Adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu. » Per Jehu enim Deus volebat sanare et exstirpare idololatriam : unde jussit ei, IV *Reg.* cap. IX, 6, evertere Baal et domum Achab, ejusque prophetas 450 occidere; quod et præstitit Jehu initio regni. Verum mox metuens idem quod Jeroboam, ne scilicet, si populus ad Deum ejusque templum in Jerusalem rediret, pariter ad regnum regemque Juda rediret; hac de causa in idololatriam relapsus est, populoque vitulos aureos Jeroboam colendos proposuit. Quocirca in eum hic detonat Deus.

Porro Deus hic personam medici induit, qui chirurgum sibi adscivit Jehu ad resecanda putida membra Israelis, et reliqua sananda. Alludit enim ad Ramoth Galaad, ubi rex creatus est Jehu, IV *Regum*, cap. IX, 1 et seq. In Galaad enim erant aromata et pharmaca optima, æque ac chirurgi et medici. Unde de ea ait Jeremias cap. VIII, 22 : « Numquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei? » Vide ibi dicta. Sensus ergo est, *q. d.* Cum per Jehu quasi chirurgum meum in Galaad sanare vellem vulnus idololatriæ Israelis, ideoque per eum resecassem Achab et Jezabelem (quæ, utpote Tyria, fuerat fax et incentrix cultus Baal dei Tyri) ejusque prosapiam, puta septuaginta filios, videbatur jam eversum regnum idololatriæ, omnesque idololatræ timentes Jehu quasi vindicem et excisorem Baalitarum, diffugiebant aut latitabant; sed ecce Samaria, quæ erat metropolis in Ephraim, puta consiliarii regii aliique politici in Samaria, fraudulenter suggesserunt et suaserunt Jehu stabilire cultum vitulorum in suo regno, si illud statumque suum conservare vellet. Hoc enim exigere politiam; alioqui enim populum, si permittatur redire ad Dei cultum in Jerusalem, pariter rediturum ad pristinum ejus sceptrum et regnum, puta ad stirpem Davidis. Hoc consilio politico et satanico ictus captusque Jehu, in eorum sententiam concessit, cultumque vitulorum restituit et sanxit. Tunc ergo revelata est malitia Samariæ, a Jehu paulo ante compressa, ideoque latitans, postquam scilicet Samaritæ subdole pertraxerunt Jehu in suam idololatriam, idque paulo ante hanc Osee prophetiam; ipse enim prophetavit sub Jeroboam pronepote Jehu, ut patet ex Proœmio.

Ita etiamnum videmus politicos suadere principibus hæresin, ut statum et principatum suum tueantur, vel adaugeant. Ita hæresis invecta est in Hollandiam; qui enim in ea dominari cupiebant, hæresin induxerunt hoc prætextu, quod, si Hollandi catholicam fidem permitterent, certo jugum Hispanicum essent subituri : Catholici enim, aiebant illi, scrupulo conscientiæ adacti ad suum avitum et legitimum principem, puta ad regem Hispaniæ, redire volent; ut ergo excludamus Hispanum, excludamus fidem catholicam oportet. Idem fuit paralogismus Elizabethæ reginæ Angliæ. Cum enim ipsa ob natales spurios, et a Pontifice Romano damnatos, incapax esset regni, ut fulmen Pontificis et Pontificiorum averteret, regnumque sibi stabiliret, schisma fecit a Pontifice et fide, ac hæresin invexit, ideoque Deus illico succidit ejus regnum stirpemque, uti olim succidit domum Jeroboam, Achab, Jehu, aliorumque regum, qui cultum Dei abjecerunt, et cultum idolorum sanxerunt. Idem evenit Hollandis, qui, cum caput sibi præciderint, acephali sunt, ac inter se hæresibus odiisque internecinis digladiantur, quibus sese consument, nisi ad unitatem priscæ religionis, æque ac reipublicæ et ad caput avitum redeant. Det eis Deus idipsum sapere.

Veritas triplex. QUIA OPERATI SUNT MENDACIUM. — In Scriptura uti triplex est veritas, mentis, oris et operis : mentis, cum ejus cognitio adæquatur et conformis est suo objecto, puta cum mens res cognoscit, prout vere a parte rei sunt; oris, cum verba conformia sunt menti; operis, cum opera conformia sunt suæ regulæ, puta rectæ rationi, officio et legi : ita ex adverso triplex est mendacium, scilicet mentis, oris et operis : mentis, est error quo mens difformis est suo objecto, puta quo falso judicat de re; oris, est mendax locutio, qua contra quam in mente sentit, proloquitur; operis, est scelus quo homo deviat a suo officio, a recta ratione et lege. Tribus hisce modis hic accipi potest. Samaritæ enim invehentes idololatriam et falsam religionem, invehebant menti errorem in fide; blasphemiam in lingua, qua spernebant Deum et laudabant idola ; scelus in opere, puta in sacrificio et externo cultu idolorum.

Proprie ergo « mendacium » significat hic cultum falsum et mendacem idolorum, ipsumque idolum. Idolum enim est numen et deus mendax; cum enim sit lapis vel lignum, mentitur se esse Deum, seque opponit Deo, qui est veritas verumque numen. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Theodoretus, Theophylactus et alii. Quocirca Socrates dicebat « se malle adorare canem quam idolum, » eo quod canis cum sit opus naturæ, idque vivum, dignior sit idolo, quod est opus artis, idque inanime. Idem aiebat se mirari quod, cum simulacrorum artifices id summo studio conniterentur, ut lapis quam simillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipsi lapidibus similes et viderentur, et essent. Hoc est quod ait Propheta, *Psalm.* CXIII, 4 : « Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum : oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audient, etc. Similes illis fiant qui faciunt ea : et omnes qui confidunt in eis. » Diogenes, teste Laertio lib. VI, solebat subinde adire simulacra, et aliquid ab eis petere. Demirantibus cur id faceret : « Ut consuescam, inquit, non commoveri, si quando ab hominibus non impetro quod peto. » Idem rogatus a tyranno, e cujusmodi ære potissimum oporteret fieri simulacra : « Ex eo, inquit, ex quo fusi sunt Harmodius et Aristogiton, » innuens illa cum ipso esse tollenda, quod illi tyrannicidæ fuerint. Idem dicebat « bonos viros esse deorum simulacra. » Deorum, cum sint optimi, naturæ proprium est benefacere omnibus, nocere nemini. Hæc imago melius relucet in sapientibus ac bonis viris, quam in statuis, cum dii sint incorporei. Fabius Annibalis domitor, capto direptoque Tarento, scribæ percunctanti quid de statuis templorum statuisset : « Relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. » Ita Plutarchus in *Apophth. Roman.*

Secundo, ut Clarius et Arias, sicut *facere veritatem* in Scriptura est facere id quod officium cujusque requirit, ita *facere mendacium* est facere contra officium et debitum. Sic diabolus mendax « in veritate, » id est in officio, subjectione et fide quam Deo debebat, « non stetit, » *Joan.* VIII, 44. Sensus ergo est, *q. d.* Consiliarii et primores Samariæ transgressi sunt officium suum, fidemque quam Deo et reipublicæ debebant. Debebant enim regi Jehu suadere veram religionem, verumque unius Dei cultum; at ipsi induxerunt eum in idololatriam, indeque in excidium et ruinam, tum suam, tum gentis totius et regni. Mentiebantur enim regnum Jehu stabile fore, si populum domui in cultu vitulorum contineret, ut non iret in Jerusalem. Mentiebantur, inquam, nam omne regni firmamentum est vera religio, vera fides, verus Dei cultus. Docet hoc S. Augustinus, in lib. *De Civit.*, quos hoc argumento conscripsit, ubi lib. I, cap. XXXIII, ait : « Scipio non censebat felicem esse rempublicam stantibus mœnibus, ruentibus moribus, » inter quos primas tenet religio et pietas. Et lib. II, cap. XVIII, enarratis vitiis quæ Romam gentilem invasere et pene perdidere, addit ejus imperium cruce Christi firmatum esse et stabilitum. Ait enim : « In ista colluvione morum pessimorum, maxime venire ac subvenire debuit cœlestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, continentiam et benevolentiam, justitiam atque concordiam, veramque pietatem persuaderet, cæterasque vitæ luminosas validasque virtutes, non tantum propter istam vitam honestissime gerendam, non tantum propter civitatis terrenæ concordissimam societatem, verum etiam propter adipiscendam salutem sempiternam, et sempiterni cujusdam populi cœlestem divinam-

que rempublicam, cui nos cives adsciscit fides, spes, charitas. » Et mox : « Deus enim sic ostendit in opulentissimo et præclaro imperio Romano, quantum valerent civiles etiam sine religione virtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homines cives alterius civitatis, cujus rex veritas, cujus lex charitas, cujus modus æternitas. »

Tertio, aliqui vertunt : *Quia sibi mutuo non servant fidem;* qui enim fidem Deo non servant, nec servant homini : quocirca ubi est hæresis, ibi pariter grassantur fraudes et doli. Castrius hoc refert ad Samaritas, qui contra fidem Achab regi datam, occiderant 70 ejus filios, cum Jehu id juberet, IV *Reg*. cap. x, 7. Verum hos occidi jusserat Deus; ergo magis ob idololatriam, quam ob hanc cædem eos per Prophetam hic redarguit, præsertim quia periculum erat, ne impii parentis idola impiæ proles sequerentur. Taxat tamen quoque Propheta hanc cædem ob perfidiam, uti inferius dicam.

Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. — Τὸ *et* explicat *mendacium*, idemque valet quod *id est*, aut certe *et*, id est *ideo*, quasi dicat: Quia Samaritæ fraudulenter et mendaciter suaserunt cultum vitulorum regi Jehu (S. Hieronymus cum aliis, uti dixi initio capitis, hæc attribuit regi Jeroboam); idcirco ipse Jehu, secutus eorum fraudulenta consilia, clanculum in regni gubernacula ingressus est ut fur, dissimulans occultam suam nequitiam et idololatriam; at ubi rerum plane potitus est, quasi latro publice grassatus est, cogens omnes ad sua idola et nolentes spolians, vel occidens. Sic Nabuchodonosor vocatur « latro, » *Jerem*. cap. xviii, 22. Vide ibi dicta (1).

Secundo, sic exponas, *q. d. Et*, id est *idcirco*, fures et latrones tum domestici, tum externi, invadunt urbes et agros Israelitarum, eosque vastant et expilant. Nam dum in republica eliminatur vera religio, subintrant furta, latrocinia omniaque scelera, uti hæc in Galaad et Samariam subintrasse dixit cap. præced. vers. 9. Ita Chaldæus, Lyranus et Arias. Rursum, Deus in eos Syros et Assyrios, qui eos vastarent, immisit, uti dicitur IV *Reg*. cap. x, 32. Ita Theodoretus, Theophylactus, Dionysius et Ribera. Hi enim in libris Regum vocantur « latrunculi, » id est prædones, grassatores, quos Belgæ vocant, vrybuyters. Septuaginta vertere solent, μονοζωμένους, id est unius, scilicet eximiæ, zonæ, quasi dicant, excellentes bello, et qui cingulo eximio a cæteris differunt, egregieque sunt accincti et armati. Ita Suidas. Hebræum enim גדיד *gadid* significat accinctum et expeditum militem. Sic et olim milites vocabantur *latrones*, vel ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, id est a *serviendo*, ut vult Festus, lib. X; vel a *latendo*, quia ex insidiis more latronum hostes adoriuntur. Nota : Jehu hic *primo*, comparatur furi et latroni; *secundo*, vers. 4, pistori succendenti furnum idololatriæ, ejusque fermento fermentanti populum; *tertio*, columbario seducenti et capienti columbas, vers. 11; *quarto*, arcui doloso, vers. 16, quia evertendo Baal, videbatur idola eversurus, et mox ea restituit.

2. Et ne forte dicant, — *q. d.* Ne cogitent et Vers. 2.
querantur me in memoriam revocare præterita parentum suorum peccata, ac propterea filios plectere ex vindicta magis quam ex desiderio sanandi eos, enumerabo illis modernas eorum machinationes impias, quas hisce diebus coram facie mea impudenter perpetrarunt, ut eas negare vel excusare non potuerint. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus, Ribera et Arias.

Septuaginta hæc referunt ad præcedentia, vertuntque : *Ut concinant quasi canentes in corde suo*, id est, ut S. Hieronymus, ut quasi socii consentiant cum fure et latrone, et cum eis quasi canant eamdem cantilenam; vel, ut Theodoretus, ut videntes tantas suas clades gemant canantque threnos, non publice, ne hostis eos subsannet, vel acrius puniat, sed tacite in corde suo.

Tertio, Chaldæus vertit: *Nec interim reputant in cordibus suis omnia ipsorum maleficia manifesta esse coram me; mox circumvenient eos opera eorum mala* (id est vindicta et supplicia operum malorum), *quæ coram me aperta sunt*, *q. d.* Brevi fiet ut videant me opera eorum cognoscere et videre, cum scilicet sentient mea verbera et flagella. Ita Vatablus.

3. In malitia sua lætificaverunt regem. — Je- Vers. 3.
roboam, ait S. Hieronymus, vel potius Jehu, *q. d.* Sua mala et impia voluntate applauserunt Jehu, ejusque principibus, deficiendo a suo rege Achab, ejusque familia regia, ac in gratiam Jehu colendo vitulos pro Baal; item perfide occidendo 70 filios Achab fidei suæ commissos, et 40 fratres Ochoziæ; hanc enim defectionem et perfidiam vocat mendacia. Licet enim Jehu a Deo per Prophetam unctus et creatus rex, mandante Deo, eos occidi jusserit, tamen Samaritæ ignorabant Dei jussu hæc fieri. Secreto enim unxerat Propheta Jehu in regem : quocirca non Dei jussu, seu metu Jehu tyranni eos occiderunt, ideoque injuste et perfide. Septuaginta vertunt, *reges;* non enim soli Jehu, sed et antecessoribus et successoribus ejus in idololatria consenserunt. Ita solet vulgus mobile adulari regibus, et ad eorum libitum mutare fidem et religionem instar arundinis, uti hodie in Germania fieri videmus. Quam verum est illud :

Regis ad exemplum totus componitur orbis !

Quocirca melior esse nequit oratio, quam illa qua oratur pro regibus et principibus, tum Ecclesiasticis, tum sæcularibus, ut eos prudentes, pios et strenuos vel largiatur, vel efficiat Deus.

(1) Juxta Ackermann et Maurer, hic probabilius reprehenduntur expilationes tum occultæ, tum manifestæ Israelitarum, *q. d.* Omnes inhiant alienis bonis, quidam occultis artificiis ut fures domos ingrediuntur et aliena rapiunt; alii omni pudore abjecto palam sæviunt et prædantur, et sic omnes in fraudes et latrocinia conspirant.

Hoc est quod inculcat Apostolus, I *Timoth.* cap. II, 1 : « Obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, etc., pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate. »

Viderunt idipsum Gentiles. Euripidis est hæc vox : « Gubernari oportet malos a bonis, et parere se melioribus ; si vero impios in civitate promoveris, sursum atque deorsum vita nostra inopinato tota pervertetur. » Platonis ista : « Satores, si pravi et perditi sint, quanquam dissimulent, nihil inde periculi civitati imminet ; custodes vero legum et civitatis, si non revera sint, sed videantur tantum, urbem totam funditus perdunt. » Velleii Paterculi : « Princeps optime faciendo docet; cumque sit imperio maximus, exemplo est major. » Neoptolemi apud Sophoclem in *Philoct :*

Principibus omnia, quos penes rerum fuit
Summa, imputo ; nam urbs a magistratu, a duce
Exercitus dependet : exemplum ducum
Peccant frequenter milites.

Hoc est quod clamat Ecclesiasticus cap. x, 2 : « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus : et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. Rex insipiens perdet populum suum. » Hinc Arabicus hoc loco vertit : *Lætati sunt reges eorum in iniquitate, et principes eorum in mendacio; et fiduciæ eorum sicut sues grunniunt, et sicut qui pastam conficit, et exspectat eam donec fermentetur, sic erunt dies regum ipsorum*; et Syrus : *In malitia sua lætificaverunt reges, et in malitia sua omnes principes eorum : exardescunt quasi clibanus ardens in decoctionem.*

Vers. 4. 4. Omnes adulterantes, — id est omnes idololatrantes. Est metaphora a pistore furnum accendente, *q. d.* Israelitæ instar furni accensi æstuant libidine et ardore colendi idola. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Vatablus. Unde Hebræa habent : *Omnes illi adulterio* (idololatria) *incalescunt, uti fornax succensa a pistore.* Hebræi enim coquentem vocant *pistorem*, uti et veteres Latini. Unde Festus Pompeius : « Cocum, ait, et pistorem apud veteres eumdem fuisse accipimus. » Grammatice significat libidinem et concupiscentiam adulterandi, ipso adulterii actu non exstingui, sed quasi fornacem injectis sarmentis magis accendi. Unde Salonius, in *Parabol. Salomon.*, qui exstat tomo I *Biblioth. SS. Patrum*, sic explicat illud *Proverb.* xxx : « Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer, et nunquam satiantur. » Sanguisuga diabolus est qui semper sanguinem sitit, id est ad peccata homines trahere cupit, et sitim peccandi incessanter accendit : duæ filiæ sunt luxuria et avaritia, quæ diaboli sitim et ardorem imitantur, dicentes : Affer, affer; quia sicut ille nunquam peccando satiatur, sic nec luxuria et avaritia. Nam quanto quisque magis luxuriatur et fornicatur, tanto amplius delectatur. Similiter quanto quisque divitias sibi accumulat, tanto magis eas semper augmentat. Hinc et S. Gaudentius Episcopus Brixiensis tempore S. Ambrosii, tomo II *Biblioth. SS. Patrum*, tract. 13 *ad Neophytos :* « Stupri, inquit, assiduitas luxuriam carnis non cohibet, sed accendit, dicente Propheta : Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda eorum. Prædatoris quoque rapacitas non comprimit avaritiam, sed irritat. Scriptum est enim : Qui amat pecuniam, non satiabitur pecuniis, » *Eccles.* v. Sic gulosus gula, iratus ira, superbus honore, etc., magis inflatur et accenditur. Nam

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, — *q. d.* Sicut pistor fermentum indit massæ farinæ, ac deinde succensa fornace quiescit; mox enim fermentum quiete et tacite proserpit per totam massam, eamque suo acore inficit et fermentat : quo facto pistor in fornacem succensam massam infert, in eaque coquit panem (unde Syrus vertit : *Cessabit de civitate conficiens pastam donec fermentetur*); ita Jehu noluit vim facere populo. « Quidquid enim necessitate fit, cito solvitur; quod voluntate arripitur, perseverat, » ait S. Hieronymus. Jehu ergo non coegit populum ad colendos vitulos, sed permisit idololatras sensim et occulte fermentum idololatriæ suæ per populum spargere, donec ejus permissione et conniventia, imo benevolentia, totus populus hoc scelere inficeretur et corrumperetur : tunc eo convocato suo decreto cultum vitulorum sanxit, quod populus avide excepit, faustaque regi acclamavit. Ita totus ab eo in clibanum succensum, id est in impetum et ardorem, imo furorem idololatrandi conjectus est, atque idololatria publica ardensque instar fornacis ab eo succensæ exarsit. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Albertus, Hugo, Lyranus et Ribera (1).

Eleganter hunc Osee locum tractat Petrus Abbas Cellensis, anno Domini 1181, lib. *De Panibus*, cap. iv, in fine, tomo VIII *Biblioth. SS. Patrum :*

(1) Sic hunc versum vertit Maurer : *Omnes isti sunt mœchi*, id est deorum fictorum sectatores, sunt *ut furnus* ardens, id est incensus *a pistore*, id est vehementissimo cupiditatum ardore, id est deorum falsorum studio flagrant; *desinit* furnus *fervere inde a depsendo massam usque ad fermentationem ejus*, id est, continuo fervet nec desinit fervere nisi per exiguum tempus, quod interest inter depsendum et fermentationem; nam furnus pistoris quovis mane incenditur, et qui mane (vers. 6) accenditur furnus per totum diem calidus manet, ita ut defrigescat sub illud demum tempus, quo novam massam parat pistor, maneatque refrigeratus ab illo fere tempore usque ad fermentationem, ubi ligna denuo solent incendi. Sic igitur isti homines perpetuo deorum commentitiorum studio flagrare, nec nisi per breve tempus, aliis distenti occupationibus, illo desistere hic dicuntur, ut quemadmodum prius hemistichium vehementissimum idolorum studium pingit, posterius ejusdem studii pingat perpetuitatem. Interpretationem Ackermann et plurimorum qui hæc de perfidia Israelitarum erga reges in analysi prævia indigitavimus.

« Etiam quiescens Ægyptius ab operatione exteriori, inquit, dum non animadvertit, fermentatur. Sicut pasta, non solum cum ei admiscetur fermentum, fermentatur; sed multo magis cum a commixtione cessat qui commiscuit, et ipsa pasta bene cooperta quasi quiescens obdormit sic animo concepta malitia, etsi videatur aliquanto tempore (forte, quia deest occasio) a malo opere cessare : eo tamen quasi acrius sævit in corde, quo non transit in opere. Unde Oseas : Paululum civitas cessavit a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, *q. d.* Ut studiosius cogitatum perpetret malum, callidius pro tempore retrahit manum. Confotum enim stuparum superinjectione incendium, non dormit, sed serpit; non exstinguitur, sed reficitur : sic voluntas mala, velut flamma latens, vorat tandem superpositos necessitatis, et rejicit, velut torrens, dilationum obices. » Unde infert : Ergo religionem professus periculose gustat sæculi fermentum. Audit Novitius verbum sæculare, ambitiosum, illecebrosum, non movetur; sed phantasia excepit fermentum, quod in cella menti recurret, eamque ad sæculum repetendum, ad ambitionem, ad nuptias sollicitabit, et forte expugnabit. Idem videmus in pueris et puellis innocentibus.

Ad hanc Osee sententiam pertinet illud Œdipi : « Ab inquieto sæpe simulatur quies. » Sic tropologice hæretici, ait S. Hieronymus, initio quiescunt et omnia pacifica promittunt, sed occulte sua docent, itaque cancer paulatim serpit in populos. Addit S. Hieronymus ex Hebræorum traditione, Jeroboam (de eo enim ipse hæc accipit, uti dixi : ego de Jehu) cum subito religionem novare non auderet metu seditionis et rebellionis, occulte quosdam submisisse, qui populum excitarent, ut a rege peteret deum domesticum, puta Lares et Penates, scilicet vitulum quem coluerant in Ægypto : id ita factum libentibus illis, sed maxime rege Jeroboam : « Ergò, inquit, similes erant clibano ardenti, parato ad coquendum si quid immittas; ardebant enim cupiditate. » Ita Elisabetha regina Angliæ, teste Sandero, lib. *De Schism. Anglic.*, restitutam a Maria sorore sua regina fidem catholicam in Anglia, succedens ei primo anno regni sui subvertit, constituens magistratus hæreticos, qui in Parlamento hæresin restitui peterent, imo decernerent. Politice, principes sapientes et boni hoc Jeroboam vel Jehu consilium imitentur, sed in bono. Ita Alphonsus Aragonum rex, teste Guicciardino, cum cogitaret bellum, aut quid aliud moliretur, priusquam deliberationes animique sui cogitata intelligerentur, tacite per suos rumorem spargebat, regem his illisve de causis merito talia moliri debere. Hinc fiebat ut magno omnium applausu et laude consilia et molimina ejus probarentur, cum publice proponebantur ea quæ jam omnium calculis, et quasi præjudiciis justa aut necessaria habebantur.

Hebraice est hendiadys : *Quievit a civitate, a commixtione*, id est quievit rex a commixtione, id est depravatione civitatis, quod in re idem est cum eo quod vertit Noster : « Quievit civitas, » rege videlicet quiescente, et tacite dissimulante « a commixtione, » id est a corruptione et depravatione regis aperta. Ita Ribera. Hebræum enim מעיר *meir* idem est quod *a civitate*. Recentiores vertunt, *ab excitando*, scilicet, quievit furnarius, ut furnum accendat, huncque dant sensum : Quibus in locis furni sunt publici, solent furnarii noctu vicatim inclamare mulieres et excitare, ut pastam subigant : quas postquam excitare quieverunt, furnum interim accendunt, tamdiuque vehementer calefaciunt, donec fermentatam pastam et in panes conformatam ipsæ afferant, ut coquatur in furno vehementissime calido, cujus calori comparat hic Propheta ferventissimum idololatrarum studium in colendis idolis. Sunt, inquit, ut fornax a furnario accensa, quam accendere solet statim, postquam cessavit excitare mulieres subigendæ pastæ causa, quæ tantisper vehementissime æstuat, donec a mulieribus inferatur panis. Ita Vatablus et Clarius ex R. David. Hæc versio consentit cum eo quod præcessit : « Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente; » illudque explicat.

Verum juxta nostrum Interpretem est hic alia similitudo, eaque valde apposita; sicut enim prius ardorem idololatrandi Jehu et Israelis comparavit fornaci succensæ : ita hic comparat fermento, quod totam massam illico pervadit. Unde eadem comparatione utitur Apostolus, I *Cor.* cap. v, 6 : « Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio. » Quanquam eodem res redit, et secundus sensus primum continet et includit, Jehu ergo fuit quasi furnarius, qui fornacem idololatriæ accendit, tum permittendo vitulos aureos, tum sua conniventia excitando alios, qui fermentum idololatriæ in massam, id est in cœtum populi spargerent, qui dum totus eo infectus fuit, Jehu eam publico decreto, templo et cultu in hanc idololatriæ suæ fornacem intulit et percoxit.

Denique Pagninus vertit : *Cessavit pistor a civitate*, id est, ut Chaldæus vertit : *Migrabunt cito a civitatibus suis.*

Allegorice Leo Castrius (licet id ipse putet esse litterale) hæc refert ad Judæos, qui fermento iræ et superbiæ tumidi, cum plebem corrupissent, Christum cruci affigi a Pilato postularunt et impetrarunt. Sic ait Plautus : « Mea uxor propter illam tota in fermento jacet, » id est præ ira tumet et turget, uti fermentum elevat et tumefacit pastam.

5. DIES REGIS NOSTRI (Est mimesis : imitatur Vers. 5.
enim et exprimit vocem populi applaudentis, et congratulantis tam regi quam diis suis, puta vitulis a rege sancitis et erectis, *q. d.* Populus cum jam omnino fermento idololatriæ esset corrup-

tus, acclamavit regi Jeroboam, ait S. Hieronymus, vel potius regi Jehu, dicens : Hæc est dies regis nostri, scilicet regalis, læta et fausta (sic ait Psaltes : « Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea »), tumque et ipsi principes cœperunt furere quasi ebrii et comessantes, Deique obliti idola colere : tumque ipse rex) EXTENDIT MANUM SUAM (ad calices) CUM ILLUSORIBUS, — id est cœpit agere idem quod illusores jam dicti, puta principes eorumque asseclæ, qui Deo, aut potius regi vanis laudibus et acclamationibus illudebant, *q. d.* Libenter cœpit cum eis potare, illudere, scurram agere, laudare idola, spernere Deum. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Vide hic, ut magis adulatio, quam hostis reges et principes perdat. Ita Mariana (1).

Nota : Hebræum לץ *lets*, quod Noster illusorem vertit, significat hominem superbum, irrisorem, qui omnia divina et humana irridet, plane corruptum, pestilentem, qui quasi pestis alios inficit et corrumpit, quales sæpe sunt in aulis, qui principes etiam bonos omnino immutant et depravant. Aliter Chaldæus, Arias, Pagninus et Vatablus; exponunt enim, *q. d.* Die illo quo regem inaugurarunt, cœperunt principes cum eo compotare, indeque jugiter vacant compotationi, non reipublicæ; aut, ut Clarius, ægrotare eum fecerunt, propinantes ei lagenam vino plenam, ut eum assuefacerent potationi, itaque enervarent, mentemque et consilium ei adimerent, ut cum potatoribus assidue potaret, cum nugatoribus nugaretur, cum illusoribus aliis illuderet. Hebræum enim החלו *hechelu*, significat tam ægrotare quam incipere. Rursum pro חמת *chamat*, id est furere (est enim infinitivus a radice יחם *iacham*, id est incaluit, iratus est, furit) ipsi legunt חמת *chemet*, id est utrem, lagenam.

Vers. 6 et 7. 6 et 7. QUIA APPLICUERUNT QUASI CLIBANUM COR SUUM, CUM INSIDIARETUR EIS. (Τὸ *quia* causam dat cur Jeroboam, vel potius Jehu tam facile populum totum, puta omnes Israelitas induxerit ad cultum idolorum, scilicet vitulorum. Causa est hæc : quia Israelitæ in corde et mente erant corrupti, et libidine, id est amore idololatriæ, æstuabant : unde cum rex Jehu insidiaretur eis, ut eos pelliceret ad idololatriam, ipsi ei mox applauserunt, corque suum quasi clibanum idololatria æstuantem aperuerunt et applicuerunt, ideoque totius populi communi consensu et decreto vitulorum cultus receptus, sancitus et stabilitus est. Quocirca rex Jehu prius anxius et timens, ne alii qui ex populo voluntati et idololatriæ suæ resisterent, cognita populi mente et consensu, dormivit, id est securus fuit instar hominis qui tota nocte dormit), COQUENS EOS (id est permittens eos per se coqui, hoc est fermentari plane, massamque impietatis efficere : unde sicut pistor, per noctem fermentata massa, mane eam infert in furnum, quem eadem nocte calefacit, quemque rursum eodem mane extremo igne et flamma calefacit : ita Jehu populum in idololatriæ furnum consentientem et volentem injecit; imo) MANE IPSE SUCCENSUS QUASI IGNIS FLAMMÆ (*q. d.* Ipse Jehu non tantum quasi pistor flammam idololatriæ, qua idololatras percoqueret, succendit; sed et quasi conversus in ipsam flammam, inflammavit omnes Israelitas. Quocirca hac flamma) OMNES CALEFACTI SUNT QUASI CLIBANUS (summo ardore, quo instar ignis) DEVORAVERUNT JUDICES SUOS (alliciendo et cogendo eos, ut et ipsi furentem populum sequerentur, cum eoque idola colerent, imo suo decreto colenda præciperent : hinc et) OMNES REGES EORUM (qui Jeroboam, aut potius Jehu secuti sunt, in eumdem impietatis furnum) CECIDERUNT; — ita S. Hieronymus, Albertus, Haymo, Hugo et Lyranus. Nota : Amor ardens vocatur ignis, et clibanus succensus : quia amor ciet motum cordis vehementem qui causat calorem in homine, imo fervorem et æstum. Unde *Job* XXXI dicitur : « Ignis est usque ad perditionem devorans. » Et istud Sapientis : « Qui non zelat, non amat (2). » Amor est ignis et ardor.

Quocirca Epictetus rogatus ab Adriano imperatore : « Quid est amor? » respondit : « Otiosi pectoris molestia, in puero pudor, in virgine rubor, in femina furor, in juvene ardor, in sene risus. » Cur Venus Vulcano nupta dicitur? « Ut ostendat amorem ardore incendi. » Hinc Virgilius de Didone amante Æneam, *Æneid.* IV : « Et cæco carpitur igne. Uritur infelix Dido. Ardet amans Dido. » Et alibi :

Est mollis flamma medullas
Interea, et tacito vivit sub pectore vulnus.

Porro amor, quia ignis est et calor, hinc emollit

(1) Per *diem*, ut recte notat Ackermann, intelligitur dies natalis, aut inaugurationis regis, qui conviviis epulisque celebrabatur. « Extendit manum suam cum illusoribus, » id est familiariter versatur cum iis qui ludibrio habent regem, qui quidem in ipsa festivitate a partibus regis esse videbantur voce et vultu blandientes, sed eadem abutebantur ad maturandam seditionnem, animo regis insidias parantes, et alii jam faventes.

(2) Juxta Ackermann et Aurivillium, perstat Propheta in similitudine vers. 4 incœpta, et ardens eorum studium insidias struendi comparat clibano ardenti. Adscribi merentur, inquit, interpretationes Christophori a Castro et Car. Aurivillii. Posterior sic habet in *Sylloge dissertationum ad SS. Litteras*, etc., Gœtting. 1790 : « Inhæret Propheta similitudini *ardentis furni*, quam induxerat vers. 4. *Corda*, animos hominum, qui hic accusantur, comparat cum *furno ardente*, ipsos illos cum *pistore*, qui furnum igne accendit. Insidiosas machinationes, harum veluti *pistores* clam habebant initio, lætis indulgentes compotationibus, quales memorantur vers. 5, mox data occasione plenam in flammam educebant, haud aliter ac dormiens per noctem latens ac quiescens pistor, primo dein mane, in furnum immisso igne, patulum suscitat incendium. In his æque ac vers. 7, seditiones continuas, et cæsum per insidias, unum post alterum regem spectat Propheta, id est intestinas turbas, quibus post Jeroboam II laceratum fuisse Israelitarum imperium, historia testatur.

et liquefacit partes corporis : et quia eo calore resolvuntur spiritus vitales et animales, adjuvante ad eam resolutionem et consumptionem vehementi cogitatione, quæ fixa est in re amata; hinc ex amore vehementi sequitur deliquium et languor, totiusque corporis infirmitas: ad quam juvat tristitia, et ægritudo animi de absentia rei amatæ. Vide Richardum de S. Victore, lib. *De Gradibus charitatis*, cap. IV, et lib. *De Gradibus violentæ charitatis*, ubi fuse explicat quomodo amor vulneret, liget, liquefaciat, deliquium et languorem adducat. Hos amoris æstus et effectus sentiebat sponsa dicens, *Cant.* II, 5 : « Fulcite me floribus, stipate me malis : quia amore langueo. » Et cap. VIII, 6 : « Lampades ejus lampades ignis atque flammarum. »

Secundo, Chaldæus et alii hanc flammam censent esse insidiarum, injuriæ et violentiæ in proximos, quæ ex flamma idololatriæ proserpere et exoriri solet; Chaldæus enim sic vertit : *Instar clibani ardet cor eorum in insidiis suis : tota nocte protrahitur furor eorum, usque mane æstuat in morem ignis flammigeri*, *q. d.* Uti pistor noctu, succenso furno, dormit usque mane, tumque rursum ignem furni suscitat et auget, quo furnus succensus novas et scintillantes evomit flammas : ita Israelitæ noctu quiescunt, cogitantes et meditantes modos insidiandi et nocendi proximo, usque mane : tum enim quisque surgit, ut quasi ignis succensus insidias et noxas noctu meditatas in proximum evomat, et opere consummet: quocirca Israelitæ « omnes calefacti sunt » hac malignitate « quasi clibanus, » ut regi Jehu placerent, ideoque « devoraverunt, » id est occiderunt, « judices suos : » et « omnes reges, » id est 70 filii Achab regis « eorum, » manu ipsorum cæsi « ceciderunt : non est qui clamet in eis ad me, » *q. d.* Nullum eis spatium dederunt ante mortem convertendi se ad Dominum, eumque invocandi, sed subito omnes trucidarunt : itaque tam animas quam corpora eorum perdiderunt. Ita Theodoretus, Theophylactus, Arias et Vatablus.

Tropologice, rex impius, qualis fuit Jeroboam, est pistor cacodæmonis; regi enim omnes subditi applicant cor suum quasi clibanum succendendum : videat rex quem ignem injiciat, cœlestemne divini amoris, an tartareum vitiorum. Rex impius tartareum injicit, eoque panes suavissimos, id est peccata, coquit cacodæmoni, qui parem illi gratiam referet : nam in inferno clibanum ei succendet, quo in æternum ardeat. Ita Sebastianus Barradius, lib. IX, cap. XII *Concord. Evang.*

Vers. 8. 8. EPHRAIM IN POPULIS IPSE COMMISCEBATUR. — Dat causam tantorum scelerum, *q. d.* Causa cur Ephraim, id est Israel, succensus fuerit ut fornax impietatis, est, quod fœdus et amicitiam inierit cum vicinis populis et gentibus, cum iisque conversans eorum impietatem et scelera imbiberit, juxta illud *Psalm.* CV, 35 : « Commixti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum, » etc. Ita Theodoretus, Vatablus et Arias (1).

EPHRAIM FACTUS EST SUBCINERICIUS PANIS, QUI NON REVERSATUR, — *q. d.* Sicut pasta quæ sub cineribus juxta ignem coquitur, si non vertatur, insensibiliter exuritur et consumitur ; ita et Israel in cineribus et sordibus idololatriæ manens, nec per pœnitentiam se convertens ad Deum, exuretur ab hostibus. Nam « comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit, » *q. d.* Assyrii paulatim vires Israelis atterent, eumque expilabunt, quod tamen ipse non advertet, puta se in ruinam et exitium tendere, seque a Deo puniri ob eum derelictum per cultum vitulorum. Ita Cyrillus, Theodoretus et Theophylactus. Vel « nescivit, » id est non sapuit, non resipuit. Unde Chaldæus vertit : *Similis est domus Ephraim subcinericio pani, qui antequam versetur comeditur*, vel a famelico, vel potius ab igne quo coquitur; *diripuerunt populi substantias eorum.*

Nota : In pane subcinericio multas notat Israelis conditiones. *Primo*, pertinaciam, scilicet eum cinere, id est sordibus, undique esse circumdatum, in iisque perdurare, nec ab iis recedere et reverti ad Deum, etiam dum ab eo igne tribulationis excoquitur. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus et Theophylactus. Unde tropologice S. Gregorius, lib. XXXII *Moral.* VII : « Factus est, ait, Ephraim quasi panis subcinericius qui non reversatur. Ex natura quippe bene condita est nobis intentio, quæ surgat in Deum, sed ex conversatione nequiter assueta inest voluptas, quæ præsens premat in sæculum. Panis autem subcinericius ex ea parte mundior est, quam inferius occultat; atque ex ea parte sordidior, qua desuper cinerem portat. Quisquis ergo intentionem qua Deum debuisset quærere negligit, quasi more panis subcinericii mundiorem partem inferius premit : et cum curas sæculi libenter tolerat, quasi congestum cinerem superius portat. » Et lib. XI, cap. VI : « Si terrenarum cogitationum cinerem a mente excutimus, quasi panem subcinericium reversamus. »

Israel subcinericius panis, cur?

Tropologice.

Secundo, celerem vindictam et exitium; panis enim sub cinere coquitur, non in furno, a pauperibus et famentibus, ut statim ab eis comedatur : rursum panis ille si non vertatur, mox exuritur : sic et Israel statim ab Assyriis devoratus et exustus est. Ita Chaldæus, Albertus et Vatablus.

Tertio, imprudentiam, quod scilicet Israel in cupidinibus suis sordidis et exitiosis residens, non verterit se in alteram partem, ut videret clades

(1) Alii hæc verba pro comminatoriis habent : Miscebitur in populis, id est inter gentes a patria sua expulsus in exsilium mittetur. Quod male statuunt, inquit Maurer, qui putant התבולל בעמים *itbolall baamim*, hic idem esse atque *exsulare inter populos*. Esse potius societatem habere cum populis exteris, docent vers. 9 et 11.

et exitium ob illas sibi imminens. Ita Clarius. Cupiditates enim et peccata sunt instar panis subcinericii, qui duas habet facies, sive superficies; inferiorem, qua terræ; superiorem, qua igni et cineribus adhæret : ita peccati facies inferior est voluptas terrena, quam intuetur et arripit peccator; superior est cinis, id est mors et ignis, hoc est pœna et gehenna quæ voluptatem peccati certo quasi a tergo sequitur, eique connexa est : hanc non intuetur peccator : unde ab ea imprudens et incautus, cum minime putat, comprehenditur et exuritur. Quocirca Syrus vertit : *Ephraim factu est placenta parvuli, decocta est, comesta est, q. d.* Mox ut facta et cocta, comesta quoque est. Sic enim pueri placentam mox ut cocta est comedunt. Arabicus Alexandrinus : *Ephraim factus velut locus combustus, et ipse non mutatur;* Arabicus Antiochenus : *Ephraim erat succensus, non revertens.*

ers. 9 9. Comederunt alieni (Assyrii) robur ejus. — « Robur, » id est fruges et opes eum roborantes : « Panis enim cor hominis confirmat, » *Psalm.* ciii, 15. Mystice, alieni sunt dæmones, qui vires animæ, suggerendo cupiditates, enervant, eo non advertente. Unde ait : « Et ipse nescivit, adversarios amicos putans, et devoratores suos arbitrans esse convivas, » ait S. Hieronymus. Sic et S. Gregorius lib. XXXIV *Moral.* cap. iii. Quocirca recte S. Bernardus, serm. 2 *De Quadrag.*, id adaptat Religioso, qui in exteriora cor effundit, itaque ejus robur spirituale dissipat et perdit. « Miser, ait, homo qui totus pergens in ea quæ foris sunt, et ignarus interiorum suorum, putans aliquid se esse cum nihil sit, ipse se seducit. Sicut aqua effusus sum (ait Psalmista in persona hominis), et dispersa sunt omnia ossa mea. Et alius quidam Propheta : Comederunt, inquit, alieni robur ejus, et ignoravit. Exteriorem quippe superficiem intuens, salva sibi omnia suspicatur, non sentiens vermem occultum, qui interiora corrodit. Manet tonsura, vestis necdum mutata est, jejuniorum regula custoditur, statutis psallitur horis; sed cor longe est a me, dicit Dominus. Attende solerter quid diligas, quid metuas, unde gaudeas aut contristeris : et sub habitu religionis animum sæcularem, sub pannis conversionis invenies cor perversum. »

Sed et cani effusi sunt in eo (*q. d.* Jam Israel captivitati et excidio proximus est, uti homo senex et canus morti : Israel canescit, senescit, tendit ad interitum. Est catachresis), et ipse ignoravit, — se excidio proximum, multo magis ignoravit se ob derelictum Deum, et ob idola excindendum. Ita S. Hieronymus. Aliter Haymo, Hugo et Lyranus, *q. d.* Israel pervenit ad canitiem, mortem et excidium : itaque tunc cœpit sapere, et agnoscere suam culpam, causamque excidii. Nemo enim tam insipiens est, qui non in morte sapiat. Sic Ptolemæus, ut habetur in ejus Vita præfixa *Almagesto,* dicere solebat : « Ultimæ promissiones hominis canæ sunt, » id est sapientes, seriæ, æque ac seræ et ultimæ. Verum cum hac explicatione non recte cohæret τὸ *et ipse ignoravit.*

Tropologice, S. Hieronymus hæc referens ad hæreticos, aliosque impios : « Comederunt, inquit, alieni, id est dæmones, robur ejus; sed et cani effusi sunt in eo, imo effloruerunt, id est multo erravit tempore, et nihilominus ignoravit senectutem et vetustatem suam, de qua scriptum est *Hebr.* iv : Quod veteratur et senescit prope exterminium est. Etsi ad justum virum, et ad Ecclesiasticum dicitur *Sap.* iv. : Cani hominis sapientia ejus; quare non dicatur ad iniquum et hæreticum : Cani hominis stultitia ejus? De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum : Inveterate dierum malorum. Unde et in libro *Pastoris* (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite : deinde adolescentula et sponsa crinibus adornata. » Tropologice.

Apposite ergo hæc Osee verba Pelagio hæresiarchæ seni, et inveterato malorum dierum, cum jam ipse hæresim antea occultatam detegeret, ac instar Cain vagabundus eamdem per Ægypti monasteria spargeret, adaptat et intorquet B. Isidorus Pelusiota, scribens ad eum sub annum Domini 405, lib. I, *epist.* 314 : « Cani, inquit, effusi sunt in Ephraim, et ipse ignoravit, vitiosis nimirum affectibus juvenescens. Eodem modo tibi quoque ingens annorum turba canitiem invexit, et tamen rigidum et inflexum animum habes, ex alio monasterio in aliud migrans, atque omnium mensas perscrutans et explorans. »

10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus. — Hebraice, *respondebit ergo fastus Israelis ei faciem,* id est, testificabitur contra eum palam et aperte, quod scilicet juste ob superbiam deprimatur et evertatur. Vide dicta cap. v, 7. Vers. 10.

11. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. — « Cor, » id est mentem, sensum, prudentiam. Simile adagium est apud Suidam : « Columba sedens; » hæc enim simplex, facile seducitur et capitur vel a milvo, vel ab aucupe. Pro *seducta* hebraice est פותה *potha,* id est flexilis, facilis, seductilis : Septuaginta ἄνους, id est insipiens, *umens,* uti legit Isidorus Pelusiota, lib. IV, *epist.* 137; Aquila et Symmachus, *decepta*; Leo Hebræus, *stolida*, quæ scilicet facile se sinit capi et decipi, quia simplex et carens corde, id est intelligentia et sagacitate : rursum corde, id est cordato animo et memoria. Unde Syrus vertit : *Factus est Ephraim quasi columba puella* (parvæ ætatis, ideoque ignara, inexperta et seductilis, *cui non est cor,* animus, animique fortitudo; Arabicus Alexandrinus : *Factus est Ephraim ut aves insipientes, et non est illi intelligentia;* Arabicus Antiochenus : *Factus est Ephraim sicut columba non habens intellectum, neque cor.* Vers. 11.

Nam *primo,* columba cum singulis mensibus ova pariat et pullos excludat, videatque singulos Columba excors. Primo.

e columbario et nido continue auferri, ad eum tamen obliviosa et stolida iterum iterumque, et millies redit; ibique rursum ova fovet, pullos excludit, qui iterum auferantur. Secus faciunt aliæ aves, quæ, ovis aut pullis sublatis, aufugiunt, nidumque mutant : ita Israel licet videret se spoliari, suasque proles capi nunc a Phul, nunc a Teglathphalasar, nunc a Salmanasar regibus Assyriorum, tamen identidem ad Assyrios recurrebat opem postulans. Nota : Aristoteles, lib. *De Generat. et part. animalium,* docet nec columbam, nec ullum animal quod sanguinem habeat posse vivere sine corde : cor hic ergo non physice, sed symbolice accipiendum pro sensu et sapientia, qua præ reliquis avibus carent columbæ. Id maxime verum est in columbis Syriæ, quæ ita nidum et columbarium suum adamant, ut etiamsi per centum milliaria et amplius ab eo abducantur, et in peregrina ignotaque regione constituantur, tamen vel ex odoratu, vel ex sagacitate et instinctu naturæ cognoscentes ubi sit suum columbarium, si libere ex alto avolare sinantur, mox ad illud directe paucis horis contento volatu revolent : unde Syri columbis pro nuntiis et veredariis utuntur, uti oculati testes mihi retulerunt, de quo plura cap. XI, 11. Tales erant Israelitæ in Syria, qui opes suas in idola stolide profundebant, quin et filios proprios idolo Moloch comburendos quasi insani tradebant, atque ob hæc vastabantur ab Assyriis : ipsi tamen spoliati opibus et orbati filiis, sine ullo quasi doloris aut dispendii sensu redibant ad sua idola, æque ac ad Assyrios, eorumque opem et amicitiam ambiebant, quod æque vecors et stultum erat, ac si quis lupo ovem aut prolem committeret. Erat ergo Israel excors, ingens sine medulla pepo, et cucurbita. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Theodoretus, Hugo, Arias, Theophylactus, Ribera, Mariana et alii.

Secundo. *Secundo*, columba est vecors et excors, quia, ut ait Arias, cum reliquæ aves retia caveant et aucupem fugiant, columba tamen adeo stupida est, ut propter objectam escam, præsertim tempore nivis, sponte in retia incurrat; mox enim ut videt abeuntem eum qui retia tetendit, in illa ad escam devolat. Rursum S. Basilius, epist. 175 *ad Julittam* : « Ars, ait, quædam est aucupandi columbas, videlicet talis : ubi unam ceperunt qui capiendis illis student, cicurem illam reddunt, et ad humanum convictum assuefaciunt. Deinde unguento alas illius perungunt, sinuntque conjungi agrestibus; illa vero per unguenti fragrantiam agrestem illum ac liberi passus gregem, ad possessionem transfert ejus, cujus ipsa domestica est. Bene olentes autem sequuntur et reliquæ, atque ita in potestatem columbarii veniunt. » Prudentius quoque in *Hamartigenia* luculenter omnes modos enumerans, quibus ab aucupibus columbæ decipiuntur, ostendit totidem fere illusionibus hominum animas a dæmone in tartara detrudi. Hinc et Christus, *Matth.* X, 16, monet ut simplicitatem columbæ cum serpentis prudentia copulemus, eaque illam acuamus et custodiamus, ut scilicet ita simus simplices, ne aliis noceamus; sed et prudentes, ne aliorum insidiis capiamur, prudentia enim sine simplicitate calliditas est; simplicitas sine prudentia, stultitia est. Hinc Prudentius Evam a serpente deceptam columbæ comparat :

> Eva columba fuit tam candida, nigra deinde
> Facta per anguinum malesuada fraude venenum.

Insuper columba domestica a columbis alterius columbarii, sibiloque aucupis illecta, in illud sponte se infert, seque capi permittit. Denique solent aucupes exoculatam columbam in reti ponere, quæ subsultans et in reti ludens, eoque se illaqueans, ad idem cæteras columbas alliciat. Ea Græcis παλεύτρια, teste Suida, dicitur a παλεύειν, quod est seducere, seu in laqueum inducere. Unde Aristophanes in *Avibus* loquens de columbis ait : « Et cogit paleutriam agere (columbas) alligatas in reti. » Similes paleutrias anates vidi in Belgio, quæ in lacubus et paludibus jungentes se anatibus sylvestribus, eas abducebant in retia, magna herorum voluptate et quæstu. Ita Israelitæ sponte in laqueos et aucupes, puta in Assyrios et Ægyptios incurrebant, se suaque illis dedebant, hostesque suos æstimabant amicos. Hoc est quod explicans subdit Osee : « Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum, et quasi volucrem cœli detraham eos. » Id maxime verum fuit in Hosee ultimo rege Israel : hic enim cum esset tributarius Salmanasar regis Assyriorum potentissimi, stolide rebellavit, ac contra eum imploravit opem Sua regis Ægypti; quare indignans Salmanasar, Samariam cum rege et regno evertit, IV *Reg.* cap. XVIII, 10.

Moraliter, tales sunt qui occasiones peccatorum, v. g. societatem puellarum, aut pravorum sociorum non vitant, imo ambiunt, unde corruunt in peccata et gehennam. Quid stolidius quam sponte Assyrio, id est dæmoni, se dedere, quam sponte in ruinam æternam se præcipitare? Ita Theophylactus. Vere S. Augustinus, lib. I *Confess.* cap. XIII : « Quid est miserius misero non miserante seipsum? » Sapienter monet S. Ephrem, ode *In eos qui assidue peccant et raro pœnitent,* tom. 1 : « Fuge, ait, scorpionem, cujus nosti stimulum : fuge serpentem cujus exploratam habes perniciem. Qui secundo in eumdem impegerit lapidem, cæcus est aut mente captus. »

Terti[o]. *Tertio*, columba notat ingratum erga bene de se meritum. Nam mas ubi robustior evaserit, ex consortio matris patrem expellit, itaque ei connubio jungitur, ait Horus, *hierogl.* 54, et Aldrovandus in *Columba,* pag. 418. Sic Israel ingratus fuit Deo optime de se merito, eumque expulit e throno matris suæ, puta Synagogæ, quam

sua idololatria constupravit, et conspurcavit.

Quarto. *Quarto*, columba est vecors, quia, ut docet Plinius lib. X, cap. XXXVI, et ex eo Sanchez, sibi in colorum varietate mire placet; unde ut eam columbæ in pennis suis alisque ostentent, inani quadam jactantia eas inter se collidunt et implicant, ut resonent strepitumque edant. Ad strepitum excitantur accipitres, qui advolant, easque implicitis alis avolare non potentes, facile capiunt. Ita dum vanæ gloriæ, suæque pulchritudini indulgent, ultro sibi mortem adsciscunt : sic et Israel sua superbia, jactando suas opes, suæque terræ fertilitatem et amœnitatem, illexit Assyrios ad eam invadendam et capiendam. Sic et hodie multis venustas et ostentatio est causa ruinæ et interitus. Vere Poeta :

> Sed tacitus pasci si posset corvus, haberet
> Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque.

Denique Israelem imprudentem comparat columbæ seductæ et insipienti, quia est et columba sapiens, de qua dicitur : « Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ, et volabo, et requiescam? etc., cujus pennæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri, » *Psalm.* LVII. Ita S. Hieronymus.

Symbolice. Symbolice, cor est bulla pectoris, et bulla est cordis symbolum. Bullam enim gestabant nobiles in pectore, ut eam inspicientes se homines et rationales cogitarent, si corde et mente excellerent. Rursum cor arcano sermone notat consilium, ait Pierius *hieroglyph.* XXXIV, et vicissim bulla Macrobio dicitur ἀπὸ τῆς βουλῆς, id est consilio : tam ergo bulla, quam cor, symbolum est, monitor, indexque consilii. Hinc Salomon orat III *Reg.* III, 9 : « Dabis servo tuo cor docile, » id est sapiens plenumque consilio, « ut populum tuum judicare possit. » Ex adverso carent corde principes et subditi, qui sine ratione et consilio regunt aut reguntur, qui non animadvertunt quid eligant, quid faciant, quem finem sit res habitura, in quas difficultates et ærumnas se conjiciant; sed temere objecta voluptatis, opum aut honorum esca, eam invadunt cum jactura vitæ, status et animæ. Sic Judæis ait Jeremias, cap. V, 21 : « Audi, popule stulte, qui non habes cor. » Et Sapiens, *Prov.* cap. VI, 32 : « Qui autem adulter est, propter inopiam cordis perdet animam suam. » Et cap. XI, 12 : « Qui despicit amicum, indigens corde est. » Et cap. X, 13 : « Virga in dorso ejus qui indiget corde. » Sic Plautus ait de muliere : « Cui pectus sapiat; nam cor non potest : » quia nullum habet. Sic Tertullianus, lib IV, cap. X *Contra Marcionem*, ait, eum nec cor, nec cerebrum habere.

Videtur ergo peccator, qui stulte et imprudenter parva præ magnis, caduca præ solidis, momentanea præ æternis ambit et amplectitur, non habere cor; quia illud ei eripuit Plutus, Venus, fastus, etc. Exempla ad litteram illustria suppetunt. Narrat ex Prospero Gabriel Inchino, Canon. Eccles. Lateran. serm. 1 *De puritate cordis*, rem miram de divite avaro, qui cum mortuus esset, hæredes aperuerunt corpus, ac singula lustrantes, non invenerunt cor : quod undequaque requirentes, tandem in cumulo nummorum ejus aureorum reconditum et sepultum invenerunt; quin et dæmonem specie draconis cordi assidentem, illudque discerpentem viderunt, eumque sibi dicentem audierunt : « Hoc aurum et argentum est pretium cordis, quod mihi vendidit amicus vester, ideoque jure meum est, eoque pro arbitratu uti possum. » Simile est quod in *Vita S. Antonii de Padua* legimus : cum enim ipse orationem funebrem haberet in funere divitis cujusdam avari, urgeretqus verba Christi : « Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum, » enthusiasmo actus : Inspicite, ait, mortui thesaurum, videbitis quam hoc Christi dictum sit verum : ibi cor divitis invenietis; quare illud in eo quæsiverunt, et invenerunt.

Eleganter verbisque nervosis docet S. Bernardus, lib. *De Natura et dignitate amoris*, cap. I, impios et carnales non habere cor hominis, illudque in ventrem eorum diffluxisse, et mutatum esse in brutum. Applicans enim eis illud *Psalm.* XXI : « Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei, » subdit : « In angusta quippe corporis parte cor locatum est, ubi quasi medium superiorum sensuum arcem, et corporis inferioris sicut populi humilioris, quasi quamdam regeret et dispensaret rempublicam, totamque circumquaque cogitatuum et actionum regionem; sed ad concupiscentiæ carnalis ignem degeneri quadam mollitie liquescens, totum diffluxit in ventrem, et in medium ventris, videlicet non sapiens nisi ea quæ ventris sunt, et de ventre in ventris inferiora omnia confundens, omnia degenerans, omnia adulterans, amoris naturalem affectum pervertens in brutum quemdam carnis appetitum; non solum quæ non licet appetentem cum contumeliis corporis in passionibus ignominiæ, sed adeo oblitum suæ antiquæ generositatis, ut qui creatus erat Deo soli, a corruptis et corruptoribus suis æstimetur esse potius luxuriæ naturale domicilium, et vitiorum omnium prostibulum. Infelices qui tantum natura reclamante sibi viluerunt, ut animæ suæ locum, qui proprius Dei creatoris erat, et nulli creaturæ communicabilis, sedem Satanæ; sedem spurcitiarum et omnis immunditiæ constituerent. »

11 et 12. ÆGYPTUM INVOCABANT, AD ASSYRIOS ABIERUNT (*q. d.* Nunc Ægyptiorum, nunc Assyriorum opem invocare solent Israelitæ. Unde mox de more rursum eam invocabunt) : ET CUM PROFECTI FUERINT, EXPANDAM SUPER EOS RETE MEUM, — ut ab Assyriis reti quasi capiantur, a quibus opem sperabant, patet IV *Reg.* XV, 29, et cap. XVII, 24; ita Theodoretus : *rete* vocat exercitum Assyriorum. Hinc *secundo*, *q. d.* Cum Hosee opem Sua regi Vers. 11 et 12.

Ægypti invocabit, « abierunt, » id est abibunt et captivi ducentur Israelitæ « ad Assyrios. » Ita S. Hieronymus. Verum sic τὸ *abierunt*, non respondet τὸ *cum profecti fuerint expandam super eos rete*. Nam hoc sensu rete expansum erat a Deo, antequam abirent et proficiscerentur in Assyriam, quia hoc reti capti et abducti sunt.

Tropologice. Tropologice, Ægyptios et Assyrios invocant, qui non Dei, sed hominum favorem ambiunt, iis adulantur, dant munera, ut præbendam, vel statum ad quem aspirant assequantur, sed Deus super eos expandit rete; puta fastidia, molestias, æmulationes, ignominias, morbos, mortem, etc., quibus illaqueantur, et misere vivunt, et contabescunt.

Quasi volucrem coeli detraham eos, — *q. d.* Detraham Israelitas ex altissima et munitissima urbe Samariæ (hæc enim ædificata erat in monte Somer, indeque vocata est Samaria, IV *Reg.* xvi, 24), quam dabo expugnandam et vastandam Assyriis, perinde ac aves arte aucupum, puta per immissos falcones, ex altissimis arboribus detrahuntur, capiuntur et occiduntur.

Secundum auditionem, — *q. d.* Sicut olim audivit et monitus est Israel a Mose, *Deuter.* cap. xxvii et cap. xxviii, scilicet se puniendum a Deo, si ab eo deflecteret ad deos gentium, ita nunc ab eo punietur et cædetur. Ita Vatablus, Clarius et a Castro. Aliter alii, *q. d.* Sicut totus eorum cœtus auditus est inclamare et poscere opem deorum et gentium, ita totum pariter cædam et plectam. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo et Lyranus.

Vers. 13. 13. Ego redemi eos (liberavi eos tum ex Ægypto, tum ab aliis hostibus, puta Madianitis per Gedeonem, Philistæis per Samsonem, Ammonitis per Jephte, etc.) : et ipsi locuti sunt contra me mendacia, — *q. d.* Ipsi tamen hanc redemptionem non mihi, sed vel idolis, vel aliis gentibus mendaciter adscripserunt, mentiti sunt quod dii gentium eos salvassent; non ego : ita S. Hieronymus, Chaldæus, Theodoretus, Cyrillus, Vatablus et alii. Sic Hebræi educti ex Ægypto, cum Moses abesset, acciperetque legem a Deo in Sina, fabricarunt sibi vitulum, puta Apin, eique acclamarunt : « Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti, » *Exod.* xxxii, 8.

Ululabant, — *q. d.* Israelitæ ululabant præ miseriis et ærumnis, puta præ defectu tritici et vini, præ fame, siti, etc., nescientes aliud quam gemere et plorare, nec memores tunc opem meam esse implorandam. Ita Arias, Ribera et a Castro. *Secundo*, S. Hieronymus, Theophylactus, Hugo et alii, *q. d.* Ululabant more Gentilium bacchantium aut furentium, qui ululatu et horrendis clamoribus deorum opem exposcunt, putantes quod iis aures deorum ferient et pertundent, uti fit apud homines.

Vers. 14. 14. Super triticum et vinum ruminabant. — Non dicit, *comedebant*, sed *ruminabant*, ut eos similes bestiis ostenderet, ait S. Hieronymus, quæ non faciunt aliud quam comedere et ruminare, id est cibum comestum in os regerere, rursumque mandere, itaque jugiter cibum ex ore in stomachum, et ex stomacho in os mittere et remittere, *q. d.* Non aliud cogitant, non aliud somniant, quam escas et ventrem, modumque ea comparandi, ob hoc plorant, ob hoc ululant, dicentes cum patribus suis : « Quis dabit nobis ad vescendum carnes? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis : in mentem nobis veniunt cucumeres et pepones, » *Num.* xi, 4. De cætero non cogitant a quo ea petere; aut si eis donentur, cui gratias agere debeant, quia « recesserunt a me. » Hinc omnia tribuunt fortunæ, aut diis suis, non meæ providentiæ. Ita Vatablus, Clarius et Arias (1).

Aliter S. Hieronymus et Chaldæus, quasi dicant : Præ copia tritici et vini, quæ ruminant quasi bestiæ, recalcitrarunt et recesserunt a me. Verum quia ululabant præ fame hinc potius inopia laborabant, quam copia. Pro *ruminabant* hebraice est יתגררו *iitgoraru*, quod et recentiores vertunt, *conveniebant*, *congregabant se;* Septuaginta vero, *concidebant se*, scilicet cultris ad placandos deos, ut ab iis impetrarent triticum et vinum. Sic enim fecerunt sacerdotes Baal ad eliciendum ignem e cœlo, III *Reg.* xviii, 28. Ita Cyrillus et Theophylactus qui addit : Virilia sibi amputabant, ut sanctius diis ministrarent, ut faciebant cultores Rheæ matris. Noster optime vertit, « ruminabant, » quia hoc recte significat gulam Hebræorum, ob quam murmurare et ululare solebant; et *iitgoraru* id proprie significat. Nam גרון *garon* est guttur; inde גרר *gorer* idem est quod gargarizo, guttur mulceo, vel proluo, uti Philoxenus, teste Aristotele in *Ethicis*, optabat sibi guttur gruis, ut diutius cibi potusque voluptatem et delicias sentiret. Et Alciatus hoc dat emblema gulosi :

> Gurgulione gruis, tumida vir pingitur alvo,
> Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum.

Ita Forsterus, Marinus, et passim Hebræi in *Lexicis*, docent quod גרה *ghera* significet pabulum præmansum, quod animal ex imo trahit et denuo ruminat, quasi dicas, trahenda, seu rumen; radix enim *gor*, vel *gorer*, vel *gara*, significat *trahere*, *attrahere*, quod in bestiarum stomacho et ore est ruminare, indeque deducitur *garon*, et גרגרת *garghera*, id est guttur, gurgulio, eo quod gutture trahitur et retrahitur cibus æque ac halitus, instar serræ, quæ proinde ab eadem radice a continuo tractu et retractu hebraice dicitur

(1) Sensus textus hebraici hic nobis videtur esse : *Nec clamant ad me in corde*, animo *suo*, sed alios deos invocant, quando *ejulant in cubilibus suis*, insomnes, mœrore confecti, *propter frumentum et mustum*, cum messis et vindemia non respondet eorum votis, *avertunt se, recedunt a me*, suos deos placaturi, petituri triticum et vinum ab illis, non a me; cf. cap. ii, 7 et seqq. — Inopia frumenti et musti pro quavis calamitate commemorata est. Sic Ackermann et Maurer.

מגרה *meghera*, quasi dicas, traha : gulonibus enim terra, æque ac horologium, est gula et venter.

Vers. 15. 15. Et ego erudivi eos (docui eos legem viamque salutis per Mosen. *Secundo*, « erudivi, » id est, reprehendi et castigavi pravos eorum mores per Prophetas : hoc enim significat Hebræum יצרתי *iitsarti*. Ita Leo Hebræus. *Tertio*, Arias : « Erudivi, » inquit, id est instar medici dedi doque eis sana consilia et remedia. *Quarto*, « erudivi » eos ad bellum, puta constrinxi et accinxi eos gladio, inquit Vatablus; sequitur enim) : Et confortavi brachia eorum) ut hostes suos debellarent. Sic ait David *Psalm.* cxliii, 1 : « Qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. » Erudivi ergo eos, et roboravi tot tantisque modis); et (id est *at* ipsi) in me cogitaverunt malitiam, — ut mihi rebellarent, ac deos gentium sequerentur et colerent.

Vers. 16. 16. Reversi sunt (ad pristinum suum ingenium, pravamque indolem et mores) ut essent absque jugo, — ut scilicet essent filii Belial, effrenes, exleges, rebelles, qui omne legis Deique jugum, quasi vaccæ indomitæ, excutiunt. Unde Chaldæus vertit : *Aversi sunt ut deficerent a lege.* Legit interpres cum Chaldæo על *ol*, id est jugum, jam legunt על *al*, quod Rabbini, Vatablus, Pagninus et Clarius vertunt, *excelsus, altissimus*, a radice עלה *ala*, id est ascendit in altum. Vertunt ergo : *Revertuntur, at non ad Altissimum*, sed ad vitulos aureos. Videtur notare Jehu, qui cum evertisset Baal, videreturque Deum verum culturus, mox rediit ad vomitum, iterumque cultum vitulorum, quos Jeroboam erexerat, restituit. Septuaginta vertunt : *Reversi sunt in vanum*, id est ad idola. Tropologice, ad vanas opes et honores sæculi. Allegorice, Christus erudivit Judæos; sed ipsi ab eo aversi, ejus legem excusserunt, et sagittis linguæ suæ eum confixerunt clamantes : « Crucifige, crucifige eum. » Ita ex Cyrillo Leo Castrius.

Arcus dolosus quis? Facti sunt quasi arcus dolosus. — Qui scilicet, cum suam sagittam mittere et jaculari videatur in unam partem, in quam a jaculante dirigitur, eam divertit, et in aliam partem, imo in ipsum jaculantem, eam reflectit et retorquet, vel ex se, vel quia collimat et jaculatur in materiam duram, aut validam, quæ missam sagittam resilire facit in jacientem, uti accidit militibus Eugenii tyranni, pugnantibus contra Theodosium Imperatorem, quod miraculum ita celebrat Claudianus in ejus *Panegyr.* :

> Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
> Obruit adversas acies, revolutaque tela
> Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas.

Pari modo Israel et Jehu, cum a me dirigeretur ad excidium Baal et idolorum, reflexus est in me, meumque cultum excidit, et statuit aras vitulorum, easque suo arcu propugnavit. Proprie « arcus dolosus, » sive pravus, distortus et obliquus est, qui inter jaculandum alio mox vertitur (vel a vafro jaculatore, vel ob fabricam arcus ita compositam, vel casu, vel ob defectum arcus) quam in directum quo tenditur et respicit, sicque alium, vel etiam ipsum jaculantem nec opinantem, dimissa ferit sagitta. Unde Illyrica versio, *Psalm.* lxxvii, vers. 57, habet : *converterunt se in arcum inversum*, quales arcus arte fiunt, in quibus semicirculus cum sagitta in adversam partem levi ferri motu reflectitur, insciumque jaculantem configit. Ita Fenella Kemethum regem Scotorum occidit, porrigens ei pomum aureum, ita fabrefactum, ut quicumque illud tetigisset, statim multis telis e pomo prosilientibus transfigeretur, uti narrat Cardanus, lib. XII *De Rerum variet.* cap. lvi.

« Arcus dolosus, ait S. Hieronymus, est qui percutit dirigentem, et vulnerat dominum. » Ita Israel qui contra gentes, earumque deos se armare debebat, adversus se suumque Deum armatus est. Seipsum enim lædit, qui Deum offendit. Unde tropologice S. Gregorius, lib. XXVII *Moral.* xxvii : Convertitur, ait, in arcum pravum arrogans doctor, quia dum contra elationem verba facit, in seipso sagittas figit, sicut arcus perversus ipsum a quo intenditur, percutit, quod vulgo dicitur : « Cornicum oculos configere. » Addit S. Cyrillus : Deus, ait, tetendit Israelem, pugnans cum tyrannide diaboli, quasi proprium arcum adversus idololatriam, quæ universum mundum occupaverat; verum ipsi conversi sunt in contrarium, scilicet in Dei contumeliam et contemptum, ait Ruffinus. Alludit ad *Psalm.* lxxvii, 9 : « Filii Ephrem intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli; » et ad arcum Jehu, quo dolose occidit Joram regem Israel, clamantem : « Insidiæ Ochozia, » IV *Reg.* ix, 23.

Rursum Israel est arcus dolosus, quia alio mittit sagittas fiduciæ et orationis suæ, scilicet ad idola, me relicto, ad quem eas mittere debebat, ait a Castro. *Secundo*, arcus dolosus est, qui videtur tensus et paratus ad jaculandum, cum sit remissus et ineptus. Unde Theodoretus legit ex Septuaginta : *Facti sunt ut arcus non contentus*, sed laxatus, qui nullam perniciem hostibus infert; quanquam versionis Septuaginta vera lectio sit contraria, scilicet : *Facti sunt quasi arcus intensus.* Quod S. Hieronymus sic tropologice de hæreticis explicat : « Quia, inquit, semper parati sunt ad pugnas et contentiones in perniciem audientium. » Iidem sunt arcus dolosus, ut habet nostra versio, « quia, sicut eorum patriarchæ Judæi, instructi de Scripturis sanctis, adversus Dominum legis et Prophetarum et Evangelii verba vertunt; » depravant enim Scripturas, eisque Deum earum auctorem, ipsamque ejus fidem et veritatem impugnant, quibus recte competit illud *Psalm.* lxxvii, 57 : « Conversi sunt in arcum pravum. » Ubi S. Augustinus : « Arcus, inquit, perversus non

*

pro nomine Domini, sed contra nomen Domini, juxta illud : Non erunt tibi dii alii præter me. Per arcum autem significat animi intentionem (1). »

Tropologice. Hinc tropologice, arcus pravus vel dolosus sunt, qui intentionem quam in Deum dirigere debebant, dirigunt ad creaturas, v. g. qui jejunia, orationes, eleemosynas, quæ dirigere debebant in Dei honorem, dirigunt ad auram popularem. Ita Guadalupensis.

Rursum arcus dolosus sunt, qui per immanem ingratitudinem opibus et potentia sua abutuntur adversus illos, quorum opera fuerunt ea consecuti ; uti de Eutropio et Habundantio narrat Claudianus, lib. I *in Eutrop.* Ita Delrio, *adagio* 949. Sic maledicus lingua ferit Deum, qui eam dedit ad sui laudem. Sic homicida manu quasi ferit Deum datorem, dum Dei imaginem, puta hominem, occidit. Sic omnis qui peccat, vel ingenio suo, vel facundia, vel opibus, vel aliis naturæ aut fortunæ dotibus a Deo datis, contra Deum pro dæmone pugnat.

Cadent in gladio (Assyriorum) principes eorum (Israelitarum) a furore linguæ suæ. — Quia scilicet furente et indignante insana lingua, blasphemias in me, pro suis idolis certantes evomuerunt, cum ab iis opem contra hostes peterent, me spreto. Ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo et Lyranus. Unde Chaldæus vertit : *Propter pravitatem linguæ eorum;* Septuaginta, *propter imperitiam* (id est stoliditatem) *linguæ eorum,* qua dicunt ligno : Deus meus es tu, et lapidi : Tu me genuisti, ait Cyrillus. Aliter Vatablus et Arias : Furorem enim Dei accipiunt, *q. d.* Cadent, quia maledica sua lingua concitarunt furorem Dei, qui eos disperdet.

Ista (est) subsannatio eorum in terra Ægypti,— *q. d.* Hic est mos olitanus, hæc avita indoles eorum; sic enim me deriserunt et subsannarunt olim habitantes in Ægypto, colentesque Apin. Unde Chaldæus vertit : *Ista sunt opera eorum, dum essent in terra Ægypti.* Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Albertus et Hugo. Aliter Clarius et Vatablus. *Subsannationem* enim passive capiunt, *q. d.* Ridebuntur ab Ægyptiis, cum ab eis opem poscent; dicent enim : Ite ad Dominum Deum vestrum, ite ad vestros Assyrios, illi vos juvent. Aut, ut Lyranus, ridebuntur ab ipso Deo, juxta illud *Psalm.* II, 4 : « Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos (2). »

(1) Rosenmuller : « *Sunt ut arcus remissus*, id est qui nervo rumpente, fatiscit, nec ferit jaculando. Quæ comparatio optime quadrat. Israelitæ enim, si aliquando ad meliorem frugem redire cœperunt, mox remiserunt, et in priorem relapsi sunt impietatem. » Non male inquit Maurer, sed quæ *Psalm.* LXXVIII, 57, est simillima imago, suadet ut de arcu fallaci intelligas verba hebraica, sensumque facias hunc : Deum invenire nesciunt.

(2) Hac prophetia, inquit Paulus de Palacio in *Comment. in XII Prophet. minor.*, indicavit Propheta finem regni Israelis. Historiam habes IV *Reg.* XVII. Duo ergo docet Oseas, alterum, quod lingua principum furebat contra Assyrium, cum tamen melius esset servire ei, quam ab eo vastari; alterum, quod rogata Ægyptus ab Osee rege Israel, ut opem ferret, rogantes subsannavit. At rogatus Deus non subsannasset, sed opem præsentem attulisset.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur Deus Israeli excidium, quod Jeroboam posterosque ejus, se inconsulto crearit reges, cum eisque vitulos aureos coluerit. Unde ait : Ventum seminabunt, et turbinem metent. *Secundo, taxat quod amicitiam Assyriorum ambierit, et dato tributo emerit; ideoque ab illis ipsis exscindendum prædicit, excisis pariter urbibus et delubris, quæ magnifice ædificaverat tam Judas quam Israel. Nota : Israelem, ejusque opera et idola comparat primo, vers.* 6, *aranearum telis; secundo, vers.* 7, *vento et turbini, ac culmo evanido; tertio, vers.* 8, *vasi immundo, id est matulæ; quarto, vers.* 9, *onagro* (1).

1. In gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini : pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, et legem meam prævaricati sunt. 2. Me invocabunt : Deus meus, cogno-

(1) Etiam hic sermo Prophetæ ad ultimam regni Israelitici ætatem referendus est. Ad quodnam vero tempus præcise pertineat, sic explicat Maurer : Versu 14 vates Judæis oppidis munitis iisque recens exstructis confidere dicit; vers. 7, 8, 9, Israelitas cum maxima reipublicæ jactura ad Assyrios confugisse queritur. Vides igitur hanc orationem in Menachemi ætatem optime convenire. Ea enim ætate Usia, qui fuit æqualis Menachemo, oppida et castella exstruxit (II *Chronol.* XXVI, 6, 9, 10), Israelitæ autem ad Assyrios se converterunt, eamque suam inconsiderantiam luerunt mille talentis argenti.

Primo, excitatur Propheta ad denuntianda Israeli mala, quæ, *primo*, probantur justa, ob legem ab Israelitis violatam, 1 ; *secundo,* impugnantur ab his, exceptione fidei suæ opposita, 2 ; *tertio,* confirmantur repetitione culpæ et indicatione pœnæ, 3 ; *quarto*, specificantur commissa, scilicet creatio regum et principum, Deo inconsulto facta, 4 ; *quinto,* cultus vitulorum aureorum cœptus, continuatus, inveteratus, 4-6.

Secundo, plagæ hinc immissæ recensentur, *primo*, fructificatio vana vel direpta, 7; *secundo,* despectio ignominiosa apud gentes vicinas, quarum opem amicitiamque

vimus te Israel. 3. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. 4. Ipsi regnaverunt, et non ex me : principes exstiterunt, et non cognovi : argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent. 5. Projectus est vitulus tuus Samaria, iratus est furor meus in eos. Usquequo non poterunt emundari? 6. Quia ex Israel et ipse est : artifex fecit illum, et non est Deus : quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. 7. Quia ventum seminabunt, et turbinem metent : culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam; quod et si fecerit, alieni comedent eam. 8. Devoratus est Israel : nunc factus est in nationibus quasi vas immundum. 9. Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi : Ephraim munera dederunt amatoribus. 10. Sed et cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos : et quiescent paulisper ab onere regis et principum. 11. Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum : factæ sunt ei aræ in delictum. 12. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt. 13. Hostias offerent, immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas : nunc recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum : ipsi in Ægyptum convertentur. 14. Et oblitus est Israel factoris sui, et ædificavit delubra : et Judas multiplicavit urbes munitas : et mittam ignem in civitates ejus, et devorabit ædes illius.

ers. 1. 1. In gutture tuo, — *q. d.* Admove tubam ori tuo, aut potius maxima voce et clamore tubali, ac si tubam haberes in gutture, proclama et expectora id quod sequitur, scilicet : Veniet hostis « quasi aquila super domum Domini. » Sic *Isaiæ* lviii, 1, ait jubetque Deus : « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. » Septuaginta vertunt : *In sinu eorum quasi terra.* Cur ita verterent nescire se fatetur S. Hieronymus, nec enim quid tale est in hebræo. Suspicor pro שפר *scophar*, id est tuba, eos legisse עפר *aphar*, id est, pulvis terræ; et pro חכך *chickecha*, id est in gutture tuo, legisse חיקך *chekecha*, id est in sinu tuo. Theodoretus refert istud ad finem capitis præcedentis, hoc sensu : *Subsannatio ista recidet in sinum eorum; fient enim quasi terra invia; nam* hostis veniet *quasi aquila.* Porro Theodoretus miscens versionem Theodotionis versioni Septuaginta, legit, *quasi terra in via sicut tuba;* Syrus vertit : *Tonitruum tuum velut tuba* (sit), *et quasi aquila super domum Domini;* Arabicus : *Et erat in foraminibus eorum quasi terra, et quasi aquilæ in domo Domini.*

Quasi aquila super domum Domini. — Subaudi, veniet, advolabit, insiliet hostis. Hunc enim comparat aquilæ, quæ in sublime elata, ex improviso instar tormenti involat in prædam, puta in agnos, capras, lepores. Per *aquilam* multi intelligunt Nabuchodonosor : hic enim domum Domini, id est templum, vastavit et incendit, idemque ab Ezechiele, cap. xvii, 3, Jeremia, cap. xlviii, 40, et Habacuc, cap. i, 8, comparatur aquilæ. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Hieronymus, Theophylactus, Albertus, Hugo, Lyranus, Vatablus et Ribera. Verum Nabuchodonosor evertit regnum Juda, non Israel, de quo continue hic agitur.

Secundo, Arias accipit Sennacherib, qui post excisos Israelitas invasit Jerusalem et templum. Alii accipiunt Salmanasar, qui evertit « domum Domini, » id est Israel, qui erat populus quem inhabitabat Dominus.

Tertio, a Castro hic explicat, *q. d.* Veniet Salmanasar tantis copiis et animis, ut videatur non tantum Samariam, sed et Jerusalem templumque excisurus; unde ex Hebræo vertas : *Quasi aquila usque ad domum Domini,* puta usque ad Judam et templum veniet, sed Deo adhuc parcente Judæis et templo, eumque ab illis avertente, Judam et templum reipsa non invadet. Denique aliqui per *domum Domini* accipiunt fanum vitulorum : hoc enim idololatræ vocabant domum, id est templum Domini.

Quarto et melius, jungendo primam expositionem cum secunda, per aquilam intelligas hostem in genere, tam Chaldæum, quam Assyrium, puta Nabuchodonosorem, qui Judam et templum, ac Salmanasar, qui Israelem evertit. Loquitur enim Propheta brevis confuse et concise, miscetque subinde Judam cum Israele, et utrique hostes excidiumque intentat : esto crebrius vaticinetur Israeli, uti hic mox ad eum resilit. Israelis enim excidium fuit prævium, vicinum et affine, ac quasi præludium excidii Judæ : eo quod tam Judæ, quam Israelitæ transgressi sint fœdus legemque Dei, ut sequitur.

Porro *domus Domini* hic vocatur templum, quod ex sui origine, Deique institutione commune erat Judæ et Israeli; hinc symbolice tam Israel, quam Juda, erat domus Domini : quia in utroque populo a se electo per sui cultum et templum habitabat Deus. Sic *Jeremiæ* xii, 7, dicitur : « Reliqui domum meam; dimisi hæreditatem meam; »

ambierunt, 8-10; *tertio,* damnum tum ex malis, scilicet aris idololatricis erectis, tum ex bonis, scilicet legibus a Deo datis, sed contemptis, natum, 11, 12; *quarto,* aversio Dei a sacrificiis, et conversio ad punienda peccata Israelitarum, 13; *quinto,* vastatio utriusque regni decreta, 14.

id est reliqui Judæam. Et cap. XI, 15 : « Quid est quod dilectus meus in domo mea (in terra sancta) fecit scelera multa? » Sic passim apud Prophetas, populus Dei vocatur domus Jacob, domus Israel, domus Juda. Sensus ergo est, *q. d.* Veniet hostis Assyrius et Chaldæus cum magno impetu, feritate et velocitate advolans quasi aquila ad prædam, ut domum Domini, id est terram sanctam, tam duarum, quam decem tribuum diripiat, imo ipsum Dei templum succendat. Cur Chaldæi comparentur aquilæ, dixi *Ezech.* XVII, 3.

Quinto et optime, totus hic versus sic connecti (ut in Bibliis passim sine dispunctione media connectitur) explicarique potest : « In gutture tuo sit tuba quasi aquila : » supple, clange et exalta vocem tuam « super domum Domini. » Clangor enim proprie aquilarum vox esse dicitur. Unde auctor Philomelæ :

Dum clangunt aquilæ, vultur pulpare probatur.

An clangant aquilæ? Et Homerus *Iliad.* μ. « ipsa vero (aquila) clangens volabat flatibus venti. » Quidam aquilæ vocem vocarunt reboatum, propter strepitum gravem avibus alterius speciei, maxime nocentibus, tam inimicum adeoque terribilem, ut earum feratur tardare motum et obtundere, qualis sane regiam avem decebat : quin et draco ipse clangorem aquilæ audiens, terrore perculsus intra latebras suas mox se abscondere dicitur. Verum hoc verum est tantum in degeneri aquila, quam vulturinam, vel subaquilam vocant. Nam vera aquila tantum abest ut vocem aliquam edat, aut canat, ut mutam pene physici tradant, aut vix vocalem, idque ex animi magnitudine, qua fame et siti superior, animæ affectus et cupiditates regere et moderari novit : voces enim hujusmodi plerumque intemperantis impotentisque animi affectus, puta inopiam, aut cupiditatem, aut timorem, aut lætitiam indicant. Ita ex Plinio et Æliano Aldrovandus in *Aquila*, pag. 33. Quin et Aristoteles, lib. IX *Hist. Anim.* cap. XXXII, melanætum, sive pullam aquilam, quam liberalem vocat, invidiæque expertem, ideo non clangere nec murmurare autumat, quia modesta minimeque petulans, affectus moderari ac cohibere melius possit quam cæteræ. Hic sensus planus et appositus videtur. Jubetur enim Propheta tuba clangere instar aquilæ, ut repræsentet clangorem tubarum Chaldæorum et Assyriorum, qui quasi aquilæ feroces involabunt in Samariam, Judæam et templum. Unde huc videtur alludere Joannes, *Apocal.* VIII, 13 : « Et vidi, et audivi vocem unius aquilæ volantis per medium cœlum, dicentis voce magna : Væ, væ, væ habitantibus in terra ! » Hæc enim aquila erit Propheta, prædicens orbi calamitates imminentes sub tempora Antichristi, uti Osee hic prædicit clades Israeli instantes : vide dicta *Apoc.* VIII. Porro in Scriptura non raro aquila vocatur subaquila, ut *Matth.* XXIV, 28 : « Ubicumque fuerit corpus (cadaver), illic congregabuntur et aquilæ, » scilicet vulturinæ, sive subaquilæ; vera enim aquila, quia generosa, non cadaver quærit, sed prædam vivam : nec comedit nisi quod ipsa necaverit, teste Aristotele, Plinio aliisque physicis. Allegorice Leo Castrius : Aquila, ait, significat Titi et Romanorum exercitum ac vexilla ; in his enim præferebant aquilas, *q. d.* Romani vastabunt Jerusalem et templum, in eoque sua vexilla, puta aquilas, collocabunt ob cæsum a Judæis Christum.

2. ME INVOCABUNT (cum sibi exitium imminere Vers. 2
sentient, dicentque) : DEUS MEUS, COGNOVIMUS TE ISRAEL, — *q. d.* Nos qui sumus Israel, id est Israelis, puta Jacobi patriarchæ filii et hæredes, invocamus opem tuam : quia cognovimus et coluimus te, o Deus noster ; tu enim nobis tui cognitionem et cultum per Mosem et patres nostros indidisti. Vere Lactantius, lib. I, cap. I : « Nullus, ait, suavior est animæ cibus, quam cognitio veritatis, » præsertim primæ increatæ. Dicit *meus* in singulari pro *noster;* quia respicit nomen *Israel,* quod pariter est singulare quoad vocem, sed plurale quoad significatum : significat enim totum populum. Unde ait : « Invocabunt » in plurali. Hic a toto cœtu Hebræorum, tam duarum quam decem tribuum, descendit ac salit Osee ad unam ejus partem, puta ad Israel, id est decem tribus; contra has enim maxime prophetat, eo quod ipsæ idololatriæ et schismatis fecerint initium eo ipso tempore, quo vivebat et hæc prædicabat Osee ; cum duæ tribus post mortem Osee, sub Achaz et Manasse regibus ad idola deflexerint. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo, Hugo, Ribera et alii. Chaldæus vertit : *Omni tempore in quo adduco super eos angustiam erant coram me dicentes : Nunc certo cognoscimus quod non sit nobis Deus præter te : redime nos, quia sumus populus tuus Israel.* Sed frustra clamabunt, meque invocabunt; causam subdit, dicens :

3. PROJECIT (enim) ISRAEL BONUM, — Deum scilicet, Vers. 3
ejusque fidem et religionem. Deus enim est omne bonum, tam suum quam nostrum, ut ei singuli merito dicere debeamus cum S. Francisco : « Deus meus, amor meus, et omnia. » *Secundo,* « projecit Israel bonum » virtutis et pietatis, æque ac divinitatis meæ. Idcirco ego pariter a me abjiciam et projiciam eum, quo facto « inimicus persequetur eum. » Causam primam et fontem mali subdit, dicens :

4. IPSI REGNAVERUNT, ET NON EX ME. — *Primo,* Vers. 4
taxatur hic populus, quod inconsulto Deo reges sibi crearit proprios, eosque schismaticos : unde et statim cum eis a Deo ad idola vitulorum defecit, tamque schisma a fide, quam a domo Davidis fecit, III *Reg.* XII. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Theodoretus. Ubi nota : Pro *regnaverunt* hebraice et chaldaice est המליכו *himlichu,* id est regnare fecerunt, reges sibi constituerunt. Quocirca Origenes, hom. 4 *in lib. Judic.*, et Cyprianus *epist.* 55, legunt : *Sibimet regem constituerunt, et*

non per me; principem, et non per consilium meum; clarius Chaldæus : *Regem sibi crearunt, et non ex sententia mea; constituerunt sibi principes, sed non ex voluntate mea.* Porro Origenes et S. Hieronymus putant hic notari Saulem, cum populus a Samuele regem peteret. Tunc enim Deus dixit Samueli : « Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos. » Verum hoc factum jam exoletum erat, et emendatum per Davidem, quem Deus ipse Sauli substituit, regemque a Samuele ungi jussit : nec Saul fuit causa schismatis et idololatriæ, sed tam Judam, quam Israelem, in unius Dei cultu continuit.

Melius ergo idem S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo, Lyranus, Hugo, Ribera, cum Rabbinis, censent hic notari Jeroboam; hic enim ab Israele creatus fuit rex, fecitque schisma tam a Roboam et stirpe Davidis, quam Deo, ejusque cultu et templo, erigendo vitulos aureos in Dan et Bethel.

An Jeroboam fuerit rex, an tyrannus? Dices : Jeroboam a Deo per Ahiam Silonitem prophetam designatus fuit rex. Scisso enim pallio in duodecim partes, dixit ei Ahias : « Tolle tibi decem scissuras. Hæc enim dicit Dominus : Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus. » Quocirca Abulensis, in III *Reg.* XII, Quæst. VIII et IX, censet decem tribus licite fecisse schisma a Roboam, et elegisse Jeroboam in regem. Ratio ejus est : Quia, inquit, ipsæ tribus liberæ erant populusque liber; Roboam autem volebat eas in servitutem redigere, easque regere ut tyrannus, non ut rex : poterant ergo ab eo recedere, et novum regem sibi creare. Populus enim vel respublica principibus et regibus dedit imperium in se, puta potestatem et jus regendi populum, sed certis justisque conditionibus : unde et potest illud iisdem auferre, vel imminuere, si ipsi eo abutantur et tyranni evadant. Non enim populus absolute se dedit regi, ut quis dat aurum vel equum amico, ita ut omne suum jus in eum transferat, nec unquam illud revocare possit; sed certis pactis intervenientibus, inter quæ primum est, ut juste ab eo regatur, utque contra hostes ab eo defendatur; quod si id negligat aut violet rex, potest populus revocare potestatem quam illi dedit, eumque regno deponere. Ita Abulensis.

Regem fuisse censet Abulensis.

Pro responsione nota : Duplex de Jeroboam est sententia, utraque probabilis. Prior asserit eum creatum esse regem tam a Deo, quam a populo; posterior censet eum creatum a solo populo, non a Deo.

A Deo creatum censet Pineda. In primis ergo Pineda, lib. II *De Rebus Salomonis*, cap. II, ita respondet : Jeroboam, inquit, accepit a Deo jus regni super decem tribus ministerio Ahiæ Prophetæ, dicentis III *Reg.* XI, 37 : « Te autem assumam, et regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israel. » Sed postea suffragiis populi non tam cepit jus regni, quam possessionem, III *Reg.* XII, 20 : « Cum audisset omnis Israel, quod reversus esset Jeroboam, miserunt et vocaverunt eum congregato cœtu; et constituerunt eum regem super omnem Israel. » Quod non tam pertinet ad jus regni, quam ad solemnitatem quamdam inaugurandi regis, atque regii muneris exercendi. Qua ratione Origenes, Cyprianus, Theophylactus et Theodoretus docent accipiendum hoc *Osee* VIII, 4 : « Ipsi regnaverunt, et non ex me, » id est me inconsulto, suo tantum libito et cupiditatis temeritate regem constituerunt Jeroboam. Queritur enim Deus non de ipso Jeroboam, cui divinitus jus regni collatum fuerat; sed de decem tribubus, quæ ira potius et animi impatientia, quam idonea aliqua ratione ductæ a domo David defecerant, et alteri se regi regendas permiserant. Unde in Hebræo, pro *regnaverunt*, est המליכו *himlichu*, id est regnare fecerunt, regem creaverunt. Ita ipse.

Alii ex adverso, et forte probabilius, censent Jeroboam non a Deo, sed a populo creatum esse regem, idque Deum tantum prædixisse, III *Reg.* cap. XI, 37; nam illa verba : « Regnabis erisque rex, » prædictio sunt tantum et promissio regni, non vero ejus donatio regisque creatio : regni, inquam, dandi a populo per ejus schisma et defectionem a Roboam, quod tamen permittere et non impedire intendit Deus, quia per illud punire volebat idololatriam Salomonis, ut ipse eidem prædixerat III *Reg.* XI, 11. Quod ergo ait : « Te autem assumam, » idem est quod : Te autem assumi faciam, ita animos populi resque omnes disponam, meaque providentia dirigam, ut assumaris in regem tu, non alius. Idipsum, non aliud, nec amplius significat Deus, dum ait III *Reg.* XII, 24 : « A me factum est verbum hoc, » puta schisma Israelis, quo novum regem sibi creavit. Huic sententiæ plane favet nostra versio hic, quæ habet : « Ipsi (scilicet Jeroboam, et posteri ejus reges Israel) regnaverunt, et non ex me. » Hebræum enim *himlichu* tam significat *regnaverunt*, quam *regnare fecerunt* : sæpe enim sumitur in significatione *kal*, esto sit *hiphil*. Favet et historia lib. III *Regum*; nam cum cap. XI Dominus tantum prædixerit et promiserit Jeroboam regnum dandum per populum, nusquam autem de facto ipsum unxerit aut crearit regem, sed cap. XXIII, solus populus faciens schisma a Roboam per se inconsulto Deo eum regem constituerit; plane videtur a solo populo, non a Deo, ipse creatus fuisse rex. Populus autem creando eum regem peccavit; quia temere, sine consilio et consensu Dei id fecit. Debebat enim in re tam gravi ex prisco more consulere Deum per Pontificem, vel per Prophetam. Deus enim instituerat regnum Hebræorum per Samuelem, volueratque unum esse, non duo : Hebræi enim erant populus et regnum Dei : ac proinde regnum hoc non tantum humanum erat, uti est aliarum gentium, sed et spirituale et divinum. Peccarunt ergo Israelitæ qui inconsulto Deo hoc regnum immuta-

Alii, a populo.

runt, et mere humanum effecerunt, ac diviserunt, novumque regem sibi crearunt. Sic peccarent populus et clerus, si Pontificem, etiam tyrannice regentem, deponerent: Pontifex enim a Deo auctoritatem accipit et potestatem, non ab Ecclesia, ideoque a solo Deo deponi potest. Jeroboam quoque peccavit: quia licet sciret a Deo prædictum et promissum sibi regnum, tamen illud iniit sine Deo, neque unctus fuit a Pontifice, aut Propheta, sed solius populi tumultuantis vocibus et acclamationibus creatus, illud acceptavit et usurpavit. Secus est de Jehu, qui schismate jam facto, et regno Israelis jam instituto, a Deo creatus et unctus est rex per Prophetam, IV *Reg.* IX, 6. Quod ergo Deus per Ahiam dicit Jeroboam, III *Reg.* XI, 31: « Scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus, » intellige non active per me, sed objective et permissive per Israelem, puta per populum. Objiciam enim ejus oculis et animis imprudens et tyrannicum responsum et regimen Roboam, quo fiet ut ipse ab eo aversus convertat se ad Jeroboam, eumque creet: quod ego permittam, ut puniam peccata tam Salomonis, quam Roboam. Sicut ergo Christus ait, ob hominum malitiam et infirmitatem necesse esse ut fiant scandala, væ tamen homini illi per quem scandalum venit! ita posita duritie Roboam, et aversione populi ab eo, necessum quasi erat alium, puta Jeroboam, a populo regem creari: væ tamen illi, qui hujus creationis fuit causa et scandalum! Deo enim irato, ideoque invito ea facta est; unde Israelitæ non leguntur Deum consuluisse, nec ex ejus oraculo aut directione, sed motu proprio et temerario regem sibi subito creasse. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus, Vatablus, Ribera, a Castro et alii. Prædixit ergo Deus Ahiæ et Jeroboam, eum regem futurum per tumultum populi, non vero ipse per se eum regem constituit. Taxat itaque Deus hic primo populum, quod sine suo nutu regnum Davidis unum a se constitutum, in duo diviserit, quodque ab eo fecerit schisma, ac novum sceptrum et regnum sibi erexerit, creando sibi regem Jeroboam; præsertim quia per hoc schisma prævidebat eum inducturum schisma in fide, et idololatriam. Itaque peccavit populus contra jus non humanum, sed divinum, ac consequenter contra religionem, non contra justitiam. Jure ergo queritur Deus, quod reges in Israel non regnarunt ex se, uti regnarunt reges Juda; quia ipse non instituit regnum Israel, uti instituit regnum regesque Juda.

Secundo, taxat ipsos reges Israel, quod non ex Deo, sed ex se regnarint: quia scilicet aliqui ex eis tyrannice regnum invaserunt, ut Zamri, Amri, Sellum, Manahem, Phaceia, Phacee et Hosee, sub quibus hæc prophetavit Osee, IV *Reg.* XV et sequent. Alii vero, ut Jeroboam, Jehu, etc., licet a Deo viderentur designati vel electi, tamen non tam ex divina auctoritate et voluntate, quam ex propria cupiditate et regnandi libidine regnum iniverint: unde et statim ad idola defecerunt, ut sequitur. Quocirca Septuaginta vertunt: *Ex semetipsis regnaverunt, et non ex me, principes exstiterunt, et non indicaverunt mihi.* Denique regnarunt, id est regnum administrarunt, non ex me, id est non juxta meam legem et voluntatem, sed juxta suam tyrannidem et impietatem, præsertim quia per leges et edicta sua sanxerunt idololatriam. Ita Sanchez.

Tropologice, hæc facile est adaptare tyrannis, qui regnum vel invadunt, vel legitime adeptum tyrannice administrant, præsertim qui hæresim, schisma, sacrilegia in regnum invehunt; rursum iis qui ex ambitione potius, quam virtute imperium regimenque ambiunt, et capessunt principatum vel prælaturam, contra quos ait S. Gregorius, I part. *Pastor.* cap. I: « Dominus per Prophetam queritur dicens: Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes exstiterunt, et ego ignoravi. Ex se namque, et non ex arbitrio summi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus, nequaquam divinitus vocati, sed sua cupidine accensi, culmen regiminis recipiunt potius, quam assequuntur. Quos tamen internus judex et provehit, et non cognoscit; quia quos permittendo tolerat, profecto per judicium reprobationis ignorat. » Et S. Bernardus, *De Convers. ad cleric.* cap. XXVII, taxans clericos ambientes prælaturas: « Tollitis, inquit, et non accipitis claves. De quibus Dominus queritur per Prophetam: Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes exstiterunt, et ego non vocavi eos. Unde tantus prælationis ardor, unde ambitionis impudentia tanta, unde vesania tanta præsumptionis humanæ? Audeatne aliquis vestrum terreni cujuslibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo, occupare ministeria, præripere beneficia, negotia dispensare? Nec tu Deum putes, quæ in magna domo sua a vasis iræ aptis in interitum sustinet, approbare. Multi quidem veniunt, sed considera quis vocetur. »

Tropologice, ambitiosi non regnant ex Deo.

Aptius hæc adaptat S. Cyprianus Fortunato et Felicissimo, aliisque schismaticis, qui cathedram Pontificiam S. Cornelii legitimi Papæ convellere et invadere moliebantur. Unde scribens *ad Cornelium*, epist. 3, lib. I, habet hanc auream sententiam: « Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus judex vice Christi cogitatur, cui si secundum magisteria divina (notent hoc hæretici) obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret: nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post Coepiscoporum consensum, judicem se jam non Episcopi, sed Dei faceret; nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsim foris novam hæresin conderet. » Et inferius: « Plane Episcopi (schismatici) non de voluntate Dei fiunt; sed qui extra Ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositio-

nem et traditionem Evangelii fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim Prophetis ponit et dicit : Sibimet regem constituerunt, et non per me. »

Reges a Deo dantur. Viderunt idipsum per umbram Gentiles, qui reges et principes legitimos a Deo dari creari que asserunt. Ita Callimachus : « Ex Jove sunt reges. » Et Homerus passim reges vocat διογενεῖς, *Jove genitos*, et διοτρεφέες, quasi *Jovis alumnos*. Romulus quoque, primus Romanorum rex, hanc legem sanxit : « Ut nemo regnum magistratumque iniret, nisi auctor fieret Deus ipse, » uti refert Pomponius Lætus, *De Magistr. Rom.* Titus Imperator, teste Suetonio in ejus Vita, cap. IX, duos patricios in necem suam conjurantes non occidit, sed monuit ut desisterent; « principatum fato dari, inquiens, frustraque tentari facinus potiundi spe, vel amittendi metu. » Plinius in *Panegyrico Trajani* : « Principem, ait, dat Deus, qui erga genus humanum vice sua fungitur. »

NON COGNOVI — practice, id est non approbavi principes Israelis. Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii paulo ante citati. Sic dicet Christus reprobis : « Nescio vos, » id est adversor vos, *Matth.* XXV, 12. Similes phrases plures recenset S. Gregorius, lib. II *Moral.* IV.

ARGENTUM SUUM ET AURUM SUUM FECERUNT SIBI IDOLA (*q. d.* Ex auro et argento suo conflaverunt sibi idola) UT INTERIRENT, — id est ad interitum eorum; vel, unde interibunt. Τὸ enim *ut* eventum et effectum significat, non causam (1). Hebræa habent in singulari, *ut exscinderetur*, id est ut interiret, scilicet argentum et aurum eorum, cum ab hoste Assyrio vel rapietur, vel incendio consumetur. Quare minus recte hoc aliqui ad homines referunt eo sensu, *q. d.* Totam copiam auri et argenti contulerunt in fabricam idolorum; ita ut multum de suis opibus detraxerint. Hebræum enim כרת *carat* significat *exscindere, succidere, perdere;* et ad hostes pertinet. Unde sequitur : « Projectus est vitulus tuus, » quem ex auro tuo fabricasti.

Moraliter, proprie avari aurum et argentum faciunt suum idolum; quia illud præ rebus omnibus adamant, quærunt, tuentur, Deoque sæpe præferunt : unde avaritia ab Apostolo vocatur « idolorum servitus, » *Ephes.* V, 5. Vide ibi dicta.

Vers. 5. 5. PROJECTUS EST VITULUS TUUS, SAMARIA. — Hebraice *projecit* (scilicet Deus) *vitulum tuum, o Samaria!* quia fecit ut tecum caperetur ab Assyriis. Septuaginta legentes aliis punctis זנח *zenach*, in imperativo, vertunt : *Projice vitulum tuum, o Samaria!* R. David et Arias vertunt : *Elongabit se a te*, vel, *projiciet te vitulus tuus*, puta Apis quem colis, quem amas, et in quo omnem spem tuam reponis. Hebræi enim carent casibus : unde עגל *eghel* tam est *vitulus* in nominativo, quam *vitulum* in accusativo. Porro præterita accipe pro futuris : *projectus est*, id est projicietur; *projecit*, id est projiciet. Est enim prophetia (2).

USQUEQUO NON POTERUNT EMUNDARI? — *q. d.* Quamdiu durabit ista obstinata voluntas vitulos et idola colendi? utique usque ad excidium et captivitatem Assyriacam : « Quæ tanta insania, ait S. Hieronymus, me dante locum pœnitentiæ, illos ad sanitatem nolle reverti? » Chaldæus nectit hæc præcedentibus, itaque vertit : *Exarsit furor meus in eos, quamdiu non potuerunt* (quia obstinate noluerunt) *se purgare ab idololatria.* Hebraice est, *usque quando non poterunt innocentiam*, supple comparare sibi Israelitæ, id est quamdiu impuris et immundis animis erunt propter idololatriam? Ita Vatablus.

6. QUIA EX ISRAEL ET IPSE EST, — *q. d.* Israelis Vers. 6.
opus et figmentum est hoc idolum vituli, puta Apis Ægyptii, uti et alia idola aliarum gentium stulta figmenta sunt. Patet ex seqq. Hunc enim vitulum primo finxerunt Ægyptii : inde Hebræi exeuntes ex Ægypto eumdem formaverunt in deserto, *Exodi* XXXII, 4. Hos imitatus Jeroboam eumdem conflavit, cum fecit schisma a Roboam et Juda. Sensus est, *q. d.* Apis non est deus, non est numen, nil ex se habet divinitatis aut potentiæ; sed deus effectus et formatus est a stultis Ægyptiis et Israelitis.

QUONIAM IN ARANEARUM TELAS ERIT VITULUS. — Probat Apin non esse deum, quia ab Assyriis disperdetur, *q. d.* Licet aureus hic vitulus quasi deus jam magni fiat ab Israelitis, tamen brevi ab hostibus exterminabitur, et difflabitur, ut tela araneæ, sive ut fila in autumno per aerem volantia, quæ per ventum in atomos et in auram dis-

(1) Denotatur particula למען *lemaan*, non quidem finis ab idololatris intentus, nec simplex eventus, sed reatus et eventus necessarii causa, ut *Mich.* VI, 14, docetur, improba opera ipsis cedere improbis in perniciem. (Rosenmuller.)

(2) Variant antiqui et recentiores interpretes in explicando hoc versu, cujus tota difficultas pendet a subjecto primi membri. Nonnulli enim : *Projecit* Deus *vitulum tuum*, Samaria, Deum facientes subjectum. Alii subjectum faciunt vitulum in hanc sententiam : *Projecit vitulus tuus, Samaria, eos*, Israelitas, id est, in causa est cur rejiciantur (cf. cap. X, 15), quo eodem redit ratio eorum, qui זנח *zanac*, absolute accepto sic interpretantur verba: Rejectionem affert, efficit, creat vitulus tuus, Samaria. Primo loco posita interpretatio durior, inquit Maurer, quod in præcedentibus et subsequentibus in prima persona loquitur Deus; altero et tertio loco prolata justo artificiosior est. Mallem igitur, quod miror adhuc nemini in mentem venisse, subjectum membri primi facere idem quod est membri secundi, אפי *aphi*, *ira*, inquam, in hunc sensum : *Rejecit vitulum tuum, Samaria, exarsit ira mea in eos.* Simplicior tamen eademque aptior sententia prodit, pergit idem, si *zanac* per *fœtet* vertas, seu *detestabilis est vitulus tuus.* Quem sensum haud admittendum censemus; hanc enim significationem verbi *zanac*, quæ est N. G. Schrœderi, veteres interpretes plane ignoraverunt, unde eam in usu unquam fuisse merito dubitatur, nec poscit eum locorum, quibus verbum illud occurrit, ullus. E contra, ut ipse observat Maurer, non potest negari, commendari primam significationem eo quod vers. 3, sub hoc verbo subest eadem, eaque hic admissa haud inelegans nascitur oppositio verborum : *Projecit Israel bonum, Projecit vitulus tuus*, etc., vel *Projecit vitulum*, etc.

solvuntur et abeunt. Vult dicere : Idolum est opus inutile, evanidum, ac proinde se suosque cultores adjuvare impotens planeque infirmum et invalidum.

Pro *telas aranearum* hebraice est שבבים *scebabim*, quod R. David, Arias et Vatablus vertunt, *scissilia, fragmenta, frusta;* Chaldæus, *asseres;* Symmachus, *instabile;* Quinta Editio, *vagus et fluctuans;* Septuaginta, πλανῶν, id est *seducens* vel *decipiens, q. d.* Assyrii confringent et captivum abducent Apin, qui Israelitas seducit. R. David, R. Abraham, et ex eis Pineda in *Job* XVIII, 5, vertunt *scintillas, q. d.* Samaritæ fecerunt vitulum æreum, splendentem et scintillantem; sed scintillæ splendoris in suos cultores desævient, velut scintillæ ignis. Insuper ipsi velut levissimæ scintillæ statim peribunt et exstinguentur. Moraliter peccator per usuras, fraudes, etc., parans sibi opes, præbendas, dignitates magnis laboribus et molestiis, quid nisi telas aranearum texit? quæ mox vento casuum humanorum, ac præsertim mortis, difflabuntur et evanescent; nec eum in Dei judicio tegere aut vestire poterunt; imo quæ quasi scintillæ ignem gehennæ illi succendent : vide dicta, *Isaiæ* cap. LIX, 6.

Vers. 7. 7. VENTUM SEMINABUNT, ET TURBINEM METENT, — *q. d.* Frustra laborarunt colendo Apin; nullum enim ex eo fructum capient, nisi turbinem excidii et captivitatis. Nota pulchram metaphoram, ab agricola seminante et metente mutuatam, quæ crebra est in Scriptura; nam seminare significat operari; metere, mercedem operis recipere; ventus, opus inane, sterile, futile; turbo, calamitatem, scilicet captivitatem. Ita Mariana et alii. Rursum, alluditur ad ventum, qui quasi semen intra terram ex exhalationibus conceptus et genitus, cum in lucem et aerem eruperit, ciet pulverem, turbinemque infestum excitat. Significat ergo hoc adagium, laborem idololatrarum et impiorum in colendis suis idolis non tantum esse frustraneum, sed et noxium. Quid enim fructus speret qui ventum seminat, nisi terræ motum et pulveris nubem? horum enim causa est ventus in terra conclusus. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Seminaverunt ventum, et in perditione auferentur; non implebitur manipulus de hordeo;* Arabicus Antiochenus vero : *Seminaverunt planities majores eorum, ut pasceretur* (vitulus Samariæ, de quo præcessit) *eas; non fuit autem illis arundo, neque virtus ad faciendum.*

Notat Antonius Fernandius in *vision.* XIII, sect. IV, quod turbo pulverem dissipans apposite quadret in tribulationes quibus homo jactatur, homo, inquam, qui est pulvis et cinis a primæva illa maledictione peccati. Unde est illud *Psalm.* I, 4 : « Non sic impii, non sic : sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ. » Ubi S. Hilarius : « Ut sit, inquit, pœna ludibriosa; levissimus quippe terræ pulvis, paleæ, et hujusmodi aliæ quisquiliæ nihil aliud sunt quam rapidis ludibria ventis. » Et quid est homo post peccatum, nisi merum ludibrium tentationum et calamitatum undique ingruentium, eumque huc illucque raptantium? Hoc est quod ait Isaias, cap. XXI, 1, excidium Babyloni miserrimum denuntians : « Onus deserti maris. Sicut turbines ab Africo veniunt de terra horribili. »

Quærit S. Gregorius in illud *Job* XXXVIII, 1 : « Respondens autem Dominus Job de turbine dixit, » cur Deus de turbine sit locutus? ac respondet, quia flagellato loquebatur : durabat nempe illa adhuc tempestas malorum, qua Deus flagellabat Job : idcirco non alius flagellanti e quo loqueretur conveniebat thronus, quam turbo.

Tropologice, ventum seminant, et turbinem metunt, qui bonum operantur ut inanem gloriam, vel quæstum sordidum aucupentur : hæc enim ut turbo, mille curarum, sollicitudinum et dolorum flatibus æstibusque eos exagitat. Ita Cyrillus. Sic fere et Theophylactus quem audi : « Seminans in carne, et ex carne corruptionem metens, ventis corrumpenda, levia et vacua seminat, a spiritu, seu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec jam robore præstat, ut faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum D. Paulo potest : Omnia possum in eo qui me confortat, Christo. Si unquam quidquam operetur boni, non juxta divinum hoc scopum faciens, sed ad humanam quamdam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus istud impertit. » Ubi nota Theophylactum de more sequi versionem Septuaginta. Septuaginta enim sic vertunt : *Corrupta vento seminaverunt, et subversio eorum suscipiet ea,* quod tropologice de hæreticis explicans S. Hieronymus : « Isti, inquit, ventum seminant sive ἀνεμόφθορα, quæ a vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant; et idcirco vacua seminantes, inania vacuaque recipiunt; imo seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, et circumferuntur omni vento doctrinæ. » Ita sementi seges respondet. Tropologice.

CULMUS STANS NON EST IN EO, GERMEN NON FACIET FARINAM. — Ex Septuaginta S. Cyrillus legit et explicat, *q. d. Similes erunt manipulo spicarum carentium granis, quæ inutiles sunt ad conficiendum panem.* Adagium est simile priori, imo prioris pars et explicatio, *q. d.* Idololatræ ventum seminant, et turbinem metent; quia ex semine eorum non nascetur culmus et germen, quod crescat et maturescat in grana et segetem, ut ex ea fiat farina et panis edulis; sed totus culmus in germen et inanem spicam abibit, *q. d.* Omne opus eorum, puta cultus, idolorum, nullum eis afferet fructum, nil opis divinæ, nil consolationis, nil boni pariet; ac nominatim culmum, et germen faciens farinam, id est messem et segetem, rerumque copiam et opes, quas ab hisce suis diis sperant, eis non dabit. Unde Chaldæus vertit : *Omnes eorum opes et segetes deprædabitur hostis,* vel disperdet

Deus, ut fiant extreme pauperes. Est synecdoche : ex culmo enim et germine segetem, omnesque opes intelligendas relinquit. Ita S. Hieronymus et Ruffinus quem audi : « Apud te, inquit, nihil fertilitatis firmitatisque remanebit, ut solet in culmo, cujus proceritas per aliquam aeris injuriam, spicæ plenitudinem non creaverit. Ita igitur et tu nihil emolumenti consequeris, nec ulla culturæ respondebit industria (1). »

Tropologice. Loquitur, ut dixi, de idolis et idololatris : a pari tamen et simili hoc adagium adaptes, ait Delrio *adagio* 948, ostentationi virtutis non solidæ, rebusque modice duraturis, nec ad felicem exitum perventuris; quales esse solent divitiæ male partæ, immodicæ diligentiæ, studia intemperata, præcocia puerorum ingenia, conciones, disputationes et scriptiones supra vires, supra doctrinam et ingenium. De quibus verum est illud Ptolemæi dictum prolog. *in Almagest.* : « Qui scientiam suam ultra astutiam quæ in ipso est extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus; » has enim regere, pascere et impinguare nequit. Quocirca S. Gregorius, lib. VIII *Moral.* cap. XXVIII, tropologice hæc Prophetæ verba hypocritis adaptat : « Culmus, inquit, germen non habet, cum vita virtutum meritis caret. Farinam culmus non facit, cum is qui in præsenti sæculo proficit, nil subtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit. Sed sæpe et cum fecerit, hanc alieni comedunt; quia et cum bona opera hypocritæ ostendunt, de his malorum spirituum vota satiantur. Qui enim per hæc placere Deo non appetunt, nequaquam agri dominum, sed alienas pascunt. Fecundo itaque hypocrita et neglecto palmiti similis, servare fructum non valet; quia botrus boni operis in terra jacet. Sed tamen hac ipsa vecordia sua pascitur (ut ait Job), quia pro bono opere a cunctis honoratur, cæteris præeminet, subjectas hominum mentes tenet, majoribus locis attollitur, favoribus nutritur; sed tunc se stulte egisse intelliget, cum pro delectatione laudis sententiam divinæ correptionis acceperit. »

Denique Leo Castrius, per culmum et germen non faciens farinam, accipit diram famem, qua a Deo puniti sunt Judæi ob occisum Christum, quando obsessi a Tito fame extabuerunt, adeo ut et matres comederent filios.

Vers. 8. 8. DEVORATUS EST ISRAEL, (hoc est, opes Israelis, vires, fama et gloria attrita et absumpta sunt ab Assyriis, *q. d.* Israel mixtus idolis et gentibus, proprium et nobile Israelis nomen amisit), FACTUSQUE EST QUASI VAS IMMUNDUM, — sordibus et fæcibus plenum, puta matula, ut omnium gentium sordes, ignominiam et probra unus exciperet; matulam enim verterunt alii interpretes, teste Ruffino. Idem recte dicas de quovis fideli peccatis inquinato et polluto. *Immundum vas sive inutile,* ut vertunt Septuaginta : « Hebræi matulam vocant, ait S. Hieronymus, quo ad projicienda stercora uti solemus. » Et Ruffinus : « Nunquam, ait, Israel honesto delegatus officio est, ut post libertatis ac dominationis insignia, saltem inter servos liberaliter censeretur; sed quasi vas ad naturæ requisita compositum, ita contumeliarum sordibus implebatur, » Sic Varro, Plautus et alii hominem vilissimum et sordidum vocant *matulam*, dicuntque : « Non homo est, sed matula. » Unde et Martialis :

> Dispeream si tu Pyladi præstare matellam
> Dignus es, aut porcos pascere Pirithoi.

Ita Judæi ob cæsum Christum a Romanis capti, et ad stercora exportanda damnati, stabularii et matularii effecti sunt. Unde Juvenalis, *Satyra* III :

> Judæi, quorum cophinus fœnumque supellex.

Quin et fœtorem genti toti proprium contraxerunt, quem non nisi baptismo eluere possunt, si convertantur ad Christum. Unde a Poetis *fœtentes* appellantur, et tales experientia sentimus. Ita Martialis, lib. IV, *epigr.* IV, fœtentem Judæorum halitum conjungit cum exhausta palude, cum aqua sulphurea, cum fumante lychno, cum vulpino stercore, cum viperino cubili. Et Fortunatus, lib. V *Carm.*, epist. *ad Gregorium* :

> Abluitur Judæus odor baptismate divo,
> Et nova progenies reddita surgit aquis.
> Vincens ambrosios suavi spiramine rores,
> Vertice perfuso chrismatis efflat odor.

Pari modo peccatores, præsertim scorta, sunt hominum, imo diaboli, matulæ, ait Delrio *adagio* 949; venter enim gulosi et luxuriosi quid aliud est, quam matula, quam latrina, quam cloaca? Dum ergo hanc per diem sæpe visere, inspicere et olfacere cogitur, cogitet talem esse ventrem, et multo magis talem esse animam suam. Huc pertinet illa meditatio S. Bernardi : « Cogita, o homo, quid fuisti, quid es, quid eris. Fuisti sperma fœtidum; es vas stercorum : futurus esca vermium. » Ita tentationes gulæ superavit B. Jacoponus, carnes putidas identidem applicando ori et naribus; ac libidinis ignem superavit odorando cadaver purulentum mulieris adamatæ monachus ille in *Vitis Patr.* lib. V, tract. 5 *De fornicatione,* § 22. Scorta matulæ diaboli.

Porro quam hoc nomen et obsequium matulæ vile et infame sit, docuit adolescens Spartanus, qui, ut refert Plutarchus in *Apophthegm. Lacon.*, ab Antigono captus ac venditus, paruit quidem in omnibus emptori, quæ non essent indecora ingenuis : cæterum jussus afferre matulam, detrectavit obsequium, addens : Non serviam. Surgente domino puer : Senties, inquit, quem eme-

(1) Ackermann perstat in metaphora incœpta... Cæterum observatur gradatio. Culmus, inquit Deus, aut non germinabit, et florebit; vel si floreat, ad maturitatem tamen non perveniet, ut faciat farinam; vel si aliquando perveniat eo usque, tamen etiam fraudabuntur, extranei enim omnia devorabunt.

ris, simulque conscenso tecto sese præcipitem dedit, malens mori, quam tam viliter servire.

Vers. 9. 9. QUIA IPSI ASCENDERUNT AD ASSUR, ONAGER SOLITARIUS SIBI, — *q. d.* Israel petiit opem ab Assyriis ad hoc, ut quasi onager, id est asinus sylvester, omne jugum legis Dei excuteret, viveretque liber, ac faceret quidquid libet more onagrorum, et more gentium, quibus idola hanc peccandi dant licentiam. Ita Theodoretus, Theophylactus, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Hinc justo Dei judicio Israel derelictus, solus erit ut onager, destitutus tam Assyriorum, quam Dei quem dereliquit, auxilio. Idem dicas de hæresi et hæretico. Aliter S. Hieronymus, et ex eo Haymo, Hugo et Lyranus : « Ascenderunt, inquit, id est ascendent, imitantes onagrum solitarium, nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, et educti in captivitatem, » *q. d.* Ascendent Israelitæ captivi in Assyriam, quia voluerunt vivere ut onagri liberi, et absque jugo disciplinæ; ideoque Assyriorum amicitiam et opem magnis muneribus et tributis coemerunt. Unde Chaldæus vertit : *Ascendent ad Assyrios pro eo quod ambulaverint in voluntate animæ suæ, tanquam onager efferus* : Septuaginta vertunt : *Germinavit* (fructificavit, fœtus produxit) *apud semetipsum Ephraim* (1). Tradit enim Oppianus onagrum marem ita esse zelotypum, ut pullos suos dentibus exsecet, ne generare queant, ut ipse solus onagra sua fruatur. Unde et vocatur *solitarius;* licet enim feminarum agmine stipatus incedat, tamen eis solus imperare et frui vult, nec alium marem rivalem, vel æmulum patitur. Incedit ergo solus non ab onagrarum, sed ab onagrorum convictu. Audi Solinum, *Polyhist.* cap. XXX : « Africa onagros habet, in quo genere singuli imperitant gregibus feminarum; æmulos libidinis suæ metuunt. Inde est quod gravidas suas servant, ut in editis maribus, si qua facultas fuerit spem generandi morsu detruncent; quod caventes feminæ in secessibus partus occulunt. » Idem tradit Plinius, lib. VIII, cap. XXX.

Allegorice Leo Castrius : Israel, ait, post occisum Christum est onager solitarius, quia solus in suo errore et perfidia Judaica pertinaciter persistit; nec cum cæteris gentibus omnibus in religione cultuque Dei communicat.

Tropologice, hæc facile adaptes superbis, præsertim apostatis a fide, vel Ordine; unde Rupertus : « Onager, ait, id est agrestis asinus, hominem stultum atque superbum significat, sicut in *Job* cap. XI, 12, scriptum est : Vir vanus in superbiam erigitur et quasi pullum onagri liberum se natum putat; » et inferius : « Onager ergo dicitur, id est asinus, sed superbus, asinus per stultitiam, sed infrænis, et præsepii dominici contemptor, vel ignarus præ superbia; solitarius, a rectore Deo profugus, et solus, utpote Dei desertor, et a Deo desertus. » Vide et S. Gregorium in citatum S. Job locum, lib. X *Moral.* cap. XV.

EPHRAIM MUNERA DEDERUNT AMATORIBUS, — Assyriis, quorum opem et amicitiam ambiebant, ideoque eorum idola colebant. Sic enim Phul regi Assyriorum in tributum dederunt mille talenta, ideoque Manahem rex Israel singulis indixit tributum quinquaginta siclorum, IV *Regum*, XV, 19 et 20.

10. SED ET CUM MERCEDE CONDUXERINT NATIONES Vers. 10. (*q. d.* Quia muneribus et mercede conduxerunt Assyrios, hinc ne frustra conducti videantur), NUNC (contra ipsosmet Israelitas, in excidium Samariæ) CONGREGABO EOS. — Ita Arias, Clarius, Vatablus et Pagninus. Dicit *eos*, et non *eas* (uti dicendum erat; respicit enim *nationes*), quia hebræum גוים *goim*, id est *nationes*, est masculinum. *Secundo*, planius per *eos* accipias Ephraim, id est Israelitas. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo et Lyranus, *q. d.* « Nunc congregabo eos, » scilicet Israelitas in Samariam aliasque urbes, ut in iis præsidiis Ægyptiorum adjuti contra Assyrios se muniant, ibique quiescant paululum a tributo et muneribus, quæ pendebant regi Assyriorum et principibus, sed modica erit hæc quies; nam mox sequitur, ut ab Assyriis ob rebellionem indignantibus obsideantur, expugnentur et vastentur : vide IV *Reg.* XVII (2).

(1) Sic aliter versum partitur et vertit Maurer : *Nam proficiscuntur*, nuntios, legatos mittunt *illi in Assyriam*, fœderis faciendi, auxilii petendi causa (cf. cap. V, 13; VII, 11); *onager solitarius sibi est*, manet, *Ephraimitæ* vero jubent (nuntios suos) *donis ambire amores*, id est amasios, id est populos quibuscum fœdera faciunt exteros. Sensus : Onager, animal brutum, prudentior est Ephraimitis; is enim aliorum congressum vitat, libertatis amantissimus; Ephraimitæ vero perniciosam ipsis societatem aliorum ambiunt donis. Singulare est quod, cum II *Reg.* XVII, 3, et alias, *ascendere* dicitur, qui *in terram Israeliticam* Assyria, hic dicitur *ascendere*, qui *in Assyriam proficiscitur ex terra Israelitica.* Causa esse videtur, quod utrique interjectas regiones montanas transire debebant.

(2) Varie a variis hic versus explicatur, alii ex sensu et serie orationis colligunt, comminationem, alii promissionem hic contineri. Rursum, alii de Israelitis, hoc sensu : Colligam Israelitas, ut huc illuc eos inter Assyrios dispergam; alii de gentibus, ut sensus sit : Colligam gentes ad bellum contra Israelem. Quam posteriorem interpretationem ita connectit Maurer cum præcedentibus : *Quod donis ambiunt inter populos*, quod aliorum populorum amicitiam et præsidium muneribus emunt Israelitarum reges, impares imperio tenendo propriis viribus, *etiam* ego *jam congregabo illos*, populos, ad quos confugiunt, et *liberabunt* illi populi eos, Israelitarum reges, *brevi ab onere regis, principum*, regis et principum, ab imperio regio, principum munere, quod tam grave est hisce regulis, ut sustinere illud non possint nisi ope adjuti populorum exterorum ! Quod facile intelligis per irrisum dictum esse pro : Et deturbabunt eos de statu suo, finem facient eorum imperio.... Possunt tamen ultima verba sic quoque intelligi : *Et liberabunt* illi populi eos, Israelitas, *brevi ab onere regis et principum*, id est a rege et principibus molestis, ab imperio regis et principum molesto Israelitis. Nam reges Israelitarum eo ipso molesti civibus fuerunt, quod societatem jungebant cum populis exteris, quandoquidem

Ita hæretici, ut excutiant jugum fidei et catholicorum principum, implorant opem Turcarum; itaque paululum videntur quiescere a jugo et onere; sed mox longe gravius jugum Turcicum subeunt, uti in Hungaria factum et fieri videmus et lugemus.

Et quiescent paulisper. — Nota : Pro *quiescent*, uti vertit Noster et Septuaginta, hebraice est ויחלו *vaiachelu*, quod si a חיל *chul* deducatur, significat *dolere, cruciari;* si a חול *chol*, in *hiphil* significat *incipere*. Unde Arias et Pagninus vertunt : *Dolebunt et cruciabuntur paululum propter onus regis et principum, q. d.* Modicum dolebunt ob tributum quod pendunt Assyriis, sed paulo post longe magis dolebunt, cum ab eisdem vastabuntur. Alii vero vertunt : *Incipient paululum ab onere regis et principum*, (puta a tributo quod eis pendunt, supple), *liberi esse et quiescere*, ut vertit Noster. Rursum Clarius vertit : *Incipient eos onerare* (tributis) *tam rex quam principes;* et R. David, Vatablus et Pagninus : *Incipient conqueri et murmurare paululum propter onus regis et principum*, puta propter tributum, *q. d.* Jam incipiunt gravari et queri ob tributa, sed multo magis querentur, cum mox exscindentur et abducentur in captivitatem. Ita impii, inquit a Castro, incipiunt degustare in oneribus quibus gravantur, æterni exsilii instantis, et carceris gehennalis angustias et supplicia.

Vers. 11. 11. Quia multiplicavit, — *q. d.* Habuit Israel sat idolorum et altarium, quid opus fuit ea ad insaniam multiplicare, et cumulare peccata peccatis, ut sibi iram Dei, vindictam et excidium accelerarent? Quocirca multipliciter punietur. Vere S. Ephrem, tract. *De Timore Dei*, tom. III : « Cui, ait, non placet ministrare Domino uni, serviet multis; et qui non vult subesse præfecto uni, subjicietur multis. »

Vers. 12. 12. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt. — Hic expletur sensus prioris sententiæ alias pendentis, *q. d.* Quia multiplicavit Israel altaria, idcirco et ego multiplicabo leges capitales contra eum. Nota : Alludit ad scripturam legis in lapidibus factam a Mose, jussu Dei, *Deuter.* xxvii et xxviii; idque ad perpetuam legis memoriam apud Israelitas, ut eam ejusque præmia, si eam observarent; ac pœnas, si eam negligerent, cordi imprimerent, ac jugiter præ oculis haberent. Sensus ergo est, *q. d.* Leges meas earumque pœnas multiplices olim scripsi per Mosen in lapide; ac jam scribam eas in dorso Israelitarum virga et stylo ferreo, nimirum multiplices illas plagas a Mose descriptas, infligam eis gladio hostili, eo quod leges meas, quasi alienas, obliti neglexerint et contempserint. Leges ergo hic pœnales intellige, puta pœnas lege decretas iis qui eam violent : est metonymia. Ita Ruffinus. Sicut enim vir pius est quasi lex viva, quæ suis moribus clamat quid facto opus, quid lex, quid Deus, quid religio poscat, ut docet S. Augustinus lib. *De Mendacio*, cap. xv, et S. Gregorius, hom. 10 *in Ezech.*: « In sanctorum, ait, vita cognoscimus quid in Scriptura legere debeamus. » Et Philo, lib. *De Abraham*, ait legem scriptam esse commentarium vitæ sanctorum; ita impius a lege punitus, est lex viva, inclamans cæteris ut impietatem fugiant, ne in easdem pœnas incurrant. Sic fur suspensus, e patibulo reipsa omnibus inclamat : Cavete a furto, ne suspendamini sicut ego. Tradit Herodotus, lib. II, Assyrios depinxisse regis Sennacherib cladem et cœlestem vindictam cum hoc lemmate ? « In me intuens pius esto. » Et Virgilius, VI *Æneid.* :

> Phlegyasque miserrimus omnes
> Admonet, et magna testatur voce per umbras :
> Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Aliter Vatablus et alii recentiores vertunt, nimirum : *Præscripseram eis* רבי *rubbe*, id est *multiplicitates* vel *excellentiora*, vel *axiomata legis meæ, sed reputarunt ea ceu quid alienum, q. d.* Dedi legem Israeli quasi margaritam, eamque digito meo conscripsi; at ipse quasi alienam eam respuit, tanquam ad eum non pertineret. Quid ergo ultra ei faciam? scribam aliam legem? Nequaquam, quia pari modo eam spernet. Ita S. Hieronymus et Syrus, qui vertit : *Scripsi illi multitudinem legum mearum, et velut aliena computavit ipsa verba mea.*

Verum hic sensus non cohæret cum τῷ *quia*, nec cum versu præcedenti; additque notam interrogationis, qua carent Biblia; legunt enim hæc assertive, non interrogative. Verisimilius Sanchez hæc accipit quasi ironice dicta a Deo, ac si Deus suum consilium reprehendat, quod laboret de corrigendis Israelis moribus, cum tamen ipsi nihilo idcirco futuri sint meliores, *q. d.* scilicet : Scribam Israeli novas leges, quas æque ut veteres contemnet; non scribam. Similis ironia est *Isaiæ* xxvi, 10 : « Misereamur impio, et non discet justitiam » facere. Et apud Virgilium :

> En queis consevimus agros !
> Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.

Sic vulgo dicitur : « Ale luporum catulos, et canes qui te lanient. »

13. Hostias (victimarum et *oblationum mearum*, Vers. 13.
ut addunt Hebræa) offerent, et Dominus non suscipiet eas. — Hebraice, *Dominus non volet illa*, vel *non delectabitur illis, q. d.* Si quando mihi sacrificaverunt, non idolis, hoc fecerunt ut vescerentur sacrificatis, non ad me placandum. Ita Vatablus. Nota : Samaritæ cum idolis colebant quoque Deum verum et avitum, eique subinde sacrificabant, ut patet IV *Reg.* xvii, 33. Verum quia id faciebant, non propter Deum, ut eum

illam vi magna pecuniæ redimere necesse habebant, populique in auxilium vocati non tam Israelitarum, sed suis ipsorum rebus consulebant, e turbis commoda capientes.

colerent, sed ad hoc; ut inde epularentur et opipara instruerent convivia, hac de causa reprehendit hic eos Deus, eisque minatur excidium. Ita S. Hieronymus, Vatablus, Ribera, a Castro et alii.

Ipsi in Ægyptum convertentur, — *q. d.* Cogentur fugere et reverti in Ægyptum. Ita factum; nam post excidium Samariæ multi Israelitæ, ex illo elapsi, ut se salvarent fugerunt in Ægyptum, ibique mortui sepulti sunt in Memphi, ut patebit cap. ix, 3. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Theodoretus, Arias et Vatablus. Idem fecerunt Judæi post excidium Jerusalem, ut patet *Jeremiæ* cap. xliv, 12. Ægyptus enim erat juge et commune Israelis refugium et asylum. Secundo, S. Hieronymus sic quoque exponit, *q. d.* Ipsi revertentur ad eum vivendi modum, quem tenuerunt in Ægypto; colent enim idola, et vitia gentium induent, sicut fecerunt in Ægypto. *Tertio*, Lyranus et Sanchez, *q. d.* Revertentur in Ægyptum, hoc est, talia brevi apud Assyrios patientur, qualia ipsorum patres passi sunt ab Ægyptiis, scilicet duram servitutem, ministeria sordida, pauperiem, famem, etc., ut more Hebræo subintelligatur nota similitudinis *sicut, velut*. Ipsi ibunt in Assyriam, velut in novam Ægyptum, hoc est novum carcerem. Primus sensus planissimus est, eique favet vers. 6 cap. sequentis : « Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos. »

Vers. 14. 14. Oblitus est Israel factoris sui, — Dei creatoris sui, qui eum sibi populum peculiarem fecerat, et selegerat ex omnibus gentibus, uti eidem prædixit et exprobravit Moses in *Deuter.* toto cap. xxxii, præsertim vers. 18 : « Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. »

Et ædificavit delubra, — puta templa, vel fana idolis, spreto Deo; spes enim suas omnes collocavit in idolis. « Delubra » dicta sunt loca ante aras, quod in iis essent labra, id est conchæ et vasa ad abluenda mortuorum cadavera, inquit Asconius in *Divinat.*, vel, ut alii, a diluendis tum cadaveribus, tum manibus sacerdotum ante sacrificium. Quocirca delubra erigebant juxta magnatum sepulcra, ibique captabant in somnis oracula per necromantiam. Unde Isaias, cap. lxv, 4: « Qui habitant, inquit, in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt, » ad captandam divinationem. Festus vero *delubrum* dici putat quasi delibratum, id est decorticatum fustem, quem pro Deo venerabantur. Servius autem : Delubrum, inquit, dictum est, quod uno tecto plura complectitur numina, ut est Capitolium, in quo est Minerva, Jupiter, Juno.

Et Judas multiplicavit urbes munitas (Iis, non Deo, confidens se fore tutum ab hoste Chaldæo, idcirco ego) mittam ignem in civitates ejus, et devorabit ædes (hebraice ארמנות *armenoth*, id est palatia, ædes magnificas) illius. — Fecit id Deus per Nabuchodonosor. Ita S. Hieronymus, Hugo, Lyranus et alii, licet Haymo et Hugo hæc quoque facta putent per Sennacherib, qui cepit omnes urbes munitas Juda, excepta Jerusalem, civitates et palatia, tum Juda, tum a pari Israelis intellige; sicut enim utrumque culpavit de oblivione et neglectu Dei : ita utrumque pariter reum damnat ad excidium et incendium urbium et ædium. Minus ergo recte aliqui *civitates* referunt ad Israel, palatia ad *Judam*; quia, inquiunt, Osee usurpat Hebræum Israel in genere masculino, Juda in feminino; subaudit enim terram Juda. Verum hæc ratio non subsistit; nam Osee hic Judam usurpat in genere masculino, dicens : *Judas* הרבה *hirba*, id est *multiplicavit urbes*, *hirba* enim verbum est masculinum; feminine enim dicendum fuisset הרבתה *hirbeta*, uti norunt hebraice periti. Rursum cum ait : « Mittam ignem in civitates, » plane intelligit eas de quibus paulo ante dixit : « Judas multiplicavit urbes; » in hebræo enim utrobique est eadem vox ערים *arim*. Ergo civitates intelligit Judæ. Si quis tamen hæc distinguere velit, melius cum Aria vice versa, *civitates* ad Judam, *ædes* vel palatia ad Israel referet : ארמנות *armenot* enim, id est palatia, vel domus augustæ et templa, sunt היכלות *hechalot*, id est basilicæ, delubra, templa, quæ paulo ante dixit ædificasse Israel.

Verum, uti dixi, verius est eodem pertinere civitates, et ædes sive palatia, scilicet primo ad Judam, deinde a pari ad Israel. Unde et Septuaginta vertunt : *Mittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta illius*, fundamenta enim sunt civitatum, quæ cum civitatibus devorabit immissus ab hoste ignis. Porro de Juda, æque ac de Israele, loquitur Propheta nunc in genere feminino, intelligens terram, uti cum dicit ארמנותה *armenoteha*, id est ædes illius feminine; nunc masculine, intelligens populum, ut cum dicit הרבה *hirba*, id est multiplicavit; et אריו *arau*, id est urbes ejus, cum affixo, sive pronomine masculino.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Israeli in frugibus et opibus lascivienti, deosque Gentium quasi earum datores ludis et festis colenti, minatur captivitatem, in qua panem lugentium et pollutum comesturus sit. Secundo, vers. 9, *docet quod imitentur parentes suos, qui coluerunt Beelphegor,* Numer. xxv, *et Gabaitas, qui uxorem Levitæ stupro enecarunt. Hinc, vers.* 14, *minatur eis cædem filiorum, vulvam sine liberis, et ubera arentia, quodque eos in perpetuum deserens et abdicans tradet hostibus, ut plane excindantur, fiantque toto orbe vagi et profugi* (1).

1. Noli lætari, Israel, noli exsultare sicut populi : quia fornicatus es a Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici. 2. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis. 3. Non habitabunt in terra Domini : reversus est Ephraim in Ægyptum, et in Assyriis pollutum comedit. 4. Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei : sacrificia eorum quasi panis lugentium; omnes qui comedent eum, contaminabuntur : quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini. 5. Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini? 6. Ecce enim profecti sunt a vastitate : Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos : desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum. 7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis : scitote Israel stultum Prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, et multitudinem amentiæ. 8. Speculator Ephraim cum Deo meo : Propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias ejus, insania in domo Dei ejus. 9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa : recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum. 10. Quasi uvas in deserto inveni Israel : quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum; ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. 11. Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu. 12. Quod et si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus : sed et væ eis, cum recessero ab eis. 13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine : et Ephraim educet ad interfectorem filios suos. 14. Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia. 15. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos : propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea ejiciam eos : non addam ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes. 16. Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam facient. Quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. 17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum : et erunt vagi in nationibus.

(1) Sic cum præcedenti hocce caput connecti potest. Cum notasset Propheta, cap. viii, 13, 14, Ephraimi in suis sacrificiis voluptates, ac quod intentus modo exstruendis in idololatriam templis securus ageret veri Numinis, in Juda deinde, quod validis fretus munitionibus tutum se haberet adversus hostium vim; pergit nunc ostendere vanam ex his et decem tribuum et Judæ lætitiam, ac frustra esse cum populis eos aliis, quorum commerciis fuerunt contaminati (vii, 8), sese componere in festivitatum aliisque solemnibus gaudiis. Id comprobat ex idololatriæ *primum*, cujus maculam sibi tam avide contrahebant, fœditate, *tum* ex tristissimis pœnis ideo perferendis.

Porro hanc concionem eadem qua tres primæ orationes compositæ videntur ætate editas cum Maurer et Ackermann putamus, scilicet circa tempora Jeroboami II, sub quo Israelitæ insignem victoriam de hostibus reportarunt, unde in spem erecti fuerunt, se ab omnibus calamitatibus in posterum liberos fore.

Israelitas igitur monet Propheta, ne aliis populis similes ludis ac festis dent hilares operam, quia lætitiæ et abundantiæ ab idololatria captatæ succedet :

Primo, conversio bonorum fortunæ, scilicet *primo*, fames et defectus vini, 1, 2; *secundo*, exsilium spontaneum aut captivitas, 3; *tertio*, turbatio cæremoniarum, pollutio sacrificiorum et cessatio festorum, 4, 5; *quarto*, interitus gentis et vastitas terræ instans, 6.

Secundo, conversio bonorum animæ et corporis : commutabitur, *primo*, sapientia et prophetia Israelis in stultitiam et deceptionem, 7, 8; *secundo*, sanctitas singularis in gravissima et turpissima peccata, 9, 10; *tertio*, fecunditas et gloria in sterilitatem et ignominiam, 11-14.

Tertio, conversio bonorum status transferetur, *primo*,

Vers. 1. 1. Noli lætari, Israel (*q. d.* Ne exsultes, o Israel, ne publica festa, ait Chaldæus, tripudia et ludos instituas, uti instituunt gentes in honorem deorum, quorum cultum nunquam dereliquerunt, cum ab eis abundantiam opum, victoriam, aut aliud insigne beneficium accipere se putant; quia tu) fornicatus es (id est coluisti idola, itaque aversus es) a Deo tuo; — ergo tibi lugendum est jugiter, non exsultandum. Ita Chaldæus, Hugo, Clarius et alii. Aliter Arias, *q. d.* Noli lætari, o Israel, ut cæteri populi; quia tu jam dispersus per captivitatem, non amplius es populus, sed mancipium et fæx populorum omnium.

Dilexisti mercedem (scilicet meretriciam, ut nimirum pro mercede idola coleres) super areas (id est pro areis) tritici. — Merces ergo fuerunt areæ tritici, *q. d.* Fornicatus es cum idolis, quasi meretrix, pro pretio et mercede tritici, ut scilicet idola darent tibi ejus copiam. Unde Chaldæus vertit: *Dilexisti servire idolis pro omnibus areis frumenti, q. d.* Ubicumque erat spes frumenti, lucri, aut copiæ rerum, ibi quasi meretrix, illarum spe idolis te substernebas, eaque colebas, sperans te ab eis ditandum; ideoque juste a Deo hac mercede, puta frugibus et opibus privaberis, ut sequitur. Ita S. Hieronymus.

Secundo, « super, » id est *apud,* « omnes areas tritici fornicatus es, » puta coluisti idola; quia in ipsis areis, æque ac in torcularibus, vel juxta eas, tripudia et ludos instituebant in gratiarum actionem, laudando deos suos, quod copiosam messem aut vindemiam dedissent. Ita S. Hieronymus, Hugo, Lyranus et Arias, *q. d.* Plena horrea, et copiosam messem, quam Deus tibi dederat, tu non Deo, sed idolis acceptam tulisti, iisque festa et ludos instituisti, quæ summa est ingratitudo, æque ac impietas. Ita Theodoretus et Theophylactus, ac S. Cyrillus quem audi: « Solebant, ait, Gentiles, cum incipienda erat aratio, sacrificare dæmonibus, petentes fertilitatem; item cum metendum erat et vindemia calcanda, libabant et sacrificabant canentes odas ἐπιληνίους (vindemiales) in summa lætitia. Accusat ergo nunc Dominus Israel, qui hoc idem faciebat quod gentes, quæ Deum non cognoverant. Fornicatus es ergo, inquit, dilexisti munera, etc., petisti non a Deo, sed ab idolis fertilitates agrorum, quas tibi non dederunt; hoc enim significat: Area non cognovit eos, » etc.

Vers. 2 et 3. 2 et 3. Area et torcular non pascet eos (*q. d.* Quia Israel dilexit areas et horrea messis, eaque petebat et accepta referebat, non mihi eorum datori, sed idolis, qui nihil in ea juris et potestatis habent; idcirco ego hæc Israeli ingrato et impio auferam, faciamque ut nec area det frumentum, nec torcular vinum quod pascat eos; quocirca) vinum mentietur eis (1) (*q. d.* Vineæ quæ eis multas uvas, multum vini promittere videbantur, fallent eos, et parum vel nihil uvarum et vini proferent, itaque spe sua eos frustrabunt, quinimo faciam ut vastentur ab Assyriis: unde) non habitabunt in terra Domini (et Chananæa, quam Deus eis promisit et dedit; sed) reversus est (revertetur) Ephraim (puta Israel, excisus et profugus) in Ægyptum (2), et in Assyriis (captivus) pollutum comedit. — Hoc est comedet idolothyta, ac cibos lege *Levit.* xi, vetitos, ideoque immundos. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Theophylactus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Vide dicta cap. viii, 8. Erat ingens probrum ac pœna, æque ac peccatum apud Judæos, pro pane sancto comedere pollutum. Unde Machabæi excarnificari maluerunt, quam suilla carne lege vetita vesci, II *Machab.* vi, 18. Sic et Daniel, cap. i, 8, et S. Petrus, *Actor.* xi, 8, exhorruerunt cibos Gentilium immundos. Simile est illud Horatii, lib. II, *epist.* 2:

Verum ubi oves furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita seges, bos est enectus arando.

4. Non libabunt Domino vinum, — *q. d.* Non Deo, Vers. 4
sed idolis et dæmoni sacrificabunt et libabunt; et, ut ait Apostolus I *Corinth.* x, 20, bibent « calicem dæmoniorum » (id est dæmonibus oblatum), non Domini. Ita S. Hieronymus, Haymo, Arias et Vatablus. *Secundo* et potius, *q. d.* Puniam eos sterilitate et fame, ut ne quidem habeant vinum quod Deo in sacrificiis libent. Patet ex paulo ante dictis.

Nota: Deus in *Levit.* et *Numer.* xv, sanxit ut in omni sacrificio carneo, puta ovis, capræ et bovis, adhiberentur libamina, quasi condimenta, puta panis, vel simila oleo conspersa, sal et vinum. Sacrificium enim erat quasi convivium Dei. Unde victimæ in Scriptura vocantur *panis*, id est cibus Dei. In convivio autem requiritur tam cibus, puta panis et caro cum sale, quam potus, puta vinum; quod in honorem Dei vel in terram ef-

(1) Hebraice est, יכחש בה *iekaches ba,* mentietur ei; בה *ba, ei,* nonnulli referunt ad יקב *ieqeb, torcular.* Sed melius dicimus cum Maurer: Quemadmodum in priori hemistichio ם pertinet ad Israelitas, sic probabile est in posteriore ה pertinere ad eorumdem terram. Vulgata pro בה *ba, ei,* legit בם *bam, eos.*

(2) Non uno modo accipitur: « Reversus est Ephraim in Ægyptum; » præter interpretationem a Cornelio allatam, nonnulli sic sensum enarrant: Quamvis reversi fuerint Israelitæ in Ægyptum ad accersenda auxilia, nihilominus in Assyriam, quo nolunt, abducentur. Alii, inter quos Christophorus a Castro, Petrus de Figueiro, Paulus de Palacio, quibus adstipulari videtur Ackermann, locum istum explicant de fuga Israelitarum multorum in Ægyptum ad evitandam captivitatem Assyriacam. His consentit Rosenmuller sic scribens: Sed *revertetur Ephraim in Ægyptum*, contra ac promissum a Mose, *Exod.* xiv, 13. Sed inter minas intentas eis qui leges divinas sunt transgressuri, *Deuter.* xxxviii, 68, reducet eos Dominus in Ægyptum. Partem igitur in Ægyptum exsules discessuros minatur vates, partem in Assyriam.

dilectio populo impensa in aversionem Dei et odium, 15; *secundo,* multiplicatio gentis in paucitatem hominum, 16; *tertio,* amicitia et conjunctio in abjectionem et dispersionem omnimodam, 17.

fundebatur, vel a sacerdotibus bibebatur, hocque vocabatur *libare* et *libamen*. Unde et Christus in sacrificio Eucharistiæ instituit speciem panis, quasi cibum; et speciem vini, quasi potum libandum, id est hauriendum a sacerdote in honorem Dei. Vide dicta in *Levit.* et *Num.* XV.

Nota *secundo :* Videntur Israelitæ, saltem sapientiores, errorem et dementiam suam in cultu vitulorum agnovisse et damnavisse; ac voluisse Deo vero sacrificare, cui sacrificaverant patres eorum. Unde de eis ait Deus cap. VIII, 2 : « Me invocabunt : Deus meus, cognovimus te Israel. Verum, quia non ex toto corde ad Deum se convertebant, sed partim Deo in occulto, partim vitiis et idolis in publico, et communi populo se accommodarent, serviebant : hinc Deus eos eorumque victimas respuit et reprobat; ita fere Sanchez. Unde sequitur :

ET NON PLACEBUNT EI, — *q. d.* Hostiæ et sacrificia Israelis, deficiente libamine, puta vino, non placebunt Deo, quia imperfecta et illegitima, et quia ab idololatris oblata extra Jerusalem et templum in Assyria, ubi captivus detinetur Israel. Hebraice, *non dulcescent ei*, id est non erunt Deo dulcia et jucunda; sicut injucundum et ingratum est epulum, in quo deest vinum, in quo editur tantum, non bibitur. Unde subdit :

SACRIFICIA EORUM, QUASI PANIS LUGENTIUM.— Supple, immunda erunt, æque ac tristia et insuavia, uti sunt prandia lugentium, tum quia carentia vino, tum quia ab idololatris oblata inter idola et idololatras, sæpe etiam ipsis idolis, uti censent S. Hieronymus et Cyrillus, estque valde verisimile; tum quia contra legem, extra templum et Jerusalem in Assyriaca captivitate oblata, in qua Israel degit mœrens et lugens, ac proinde festa et sacrificia sua læte et festive celebrare nequit, uti fecit in Jerusalem et templo.

Nota : Explicat hic cibum Israelis *pollutum*, de quo dixit vers. 3, per panem lugentium, qui scilicet comedi solet in exsequiis et funeribus quæ Græcis νεκρόδειπνα, id est *lugentium cœnæ* dicuntur : Latinis *parentalia*, quod parentibus mortuis immolentur, ait S. Hieronymus, iisque hæc quasi ultima justa et pietatis officia solvantur. Porro hic panis et cibus Judæis immundus erat, nam *Num.* XIX, vers. 11, 14 et 16, sancit Deus, ut omnes contaminentur, sintque immundi per septem dies, qui mortuum tetigerint, aut funeri interfuerint, aut ex pane epulove funebri comederint. Panis ergo luctus, sive domus funestæ, tangentes et comedentes funestabit et contaminabit. Significat ergo totam vitam Israelis in Assyriaca captivitate, fore continuam quamdam quasi funebrem et feralem cœnam : in qua squalens et mœrens comedet cibos gentium pollutos, ejusque oblatio non feriis, sed inferiis erit aptior, inquit Ruffinus, Albertus, Hugo, Vatablus et Arias.

Tropologice S. Hieronymus : Hæretici, ait, qui nonnisi lucra et symposia aucupantur, omniaque deliciarum causa faciunt, ut populum decipiant, et domos devorent viduarum, habent panem lugentium, id est verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum, qui panis non ingreditur in domum Domini. Sic omnis peccator comedit panem lugentium, quia ei nihil est lætum, etiamsi epuletur et tripudiet; non enim potest esse vera lætitia, ubi est mala conscientia : hæc enim vermem rodentem et remorsum pungentem semper secum defert.

QUIA PANIS EORUM ANIMÆ IPSORUM (scilicet erit, *q. d.* Animæ, id est concupiscentiæ et gulæ suæ consulunt et satisfaciunt sacrificando, non autem sacrificant ut Deum, vel idola colant; ac propterea indigni sunt ut panis, id est victimæ eorum) IN DOMUM DOMINI, — id est ad templum deferantur; quod proinde, me puniente, a Chaldæis igne succendetur; in Assyria autem et Chaldæa « ad domum Domini » deferri non poterunt, quia nulla erit ibi domus Domini. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Hugo, Arias, Ribera et alii (1).

Tropologice, hæc recte adaptes sacerdotibus indigne sacrificantibus, non pietatis, sed lucri et gulæ causa : horum enim sacrificium, licet ex parte hostiæ, puta Filii Dei, sit Deo gratissimum; tamen ex parte offerentium est quasi qui patri filium necat, ipsumque se offerentem occidit. Est ergo panis lugentium. Unde Chaldæus vertit : *Sacrificia eorum erunt instar panis abominabilis.* Ita Delrio, *adagio* 951. Rursum Theophylactus hæc adaptat sacrificio quod fit ex injuste partis; hoc enim est panis lugentium, quia est de bonis oppressorum, ideoque lugentium.

Symbolice hic disce, Deo non placere oblatio- Tristis oblatio displicet Deo.
nes et victimas, quæ tristi, lugubri et melancholico animo ei offeruntur, sed hilarem datorem diligere, ut ait S. Paulus, II *Cor.* IX, 7.

Hermes episcopus et martyr, S. Pauli discipulus, in libro *Pastoris*, quem probavit S. Dorotheus, Damasus et multi veterum, *visione* V, mandato 10, narrat sibi apparuisse angelum in figura pastoris, et inter alia dixisse : « Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessimus servus Dei, et omnium spiritus exterminat et contribulat Spiritum Sanctum, et oratio tristis non habet virtutem ut ascendat ad altare Dei. Quoniam tristitia sedet in corde ejus. Cum ergo mixta fuerit oratio viri cum tristitia, hæc non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem suavita-

(1) « Panis eorum animæ ipsorum. » Nostram facimus, inquit Ackermann, eam interpretationem, quæ לנפשם *lenaphescham*, vertit pro animabus suis, id est pro se, hoc sensu : *Nam panis ipsorum*, id est oblatio eorum, quam pro se Deo offerunt, *non veniet*, deferetur, *in domum Jehovæ*, quia abducentur captivi ex terra Jehovæ, in qua templum, unicus legitimus sacrificiorum locus, erat. Sic et Rosenmuller; Maurer e contra, cui hæc interpretatio otiosa videtur, ita intelligit cum d'Allioli : *nam panis eorum ipsis erit*, id est ipsorum tantum usibus, vitæ eorum sustentandæ solummodo inserviet, *non veniet*, etc.

tem non habet; sic et tristitia Spiritui Sancto mixta eamdem orationem mundam non habet. » Hoc est quod ait Aaron, lugens in strage filiorum : « Quomodo potui placere Domino in cæremoniis mente lugubri? » Quocirca Cassianus, *Collat.* IX, cap. III, docet quod ad recte orandum, iræ præ omnibus, ac tristitiæ perturbatio funditus ex animo sit eruenda.

Vers. 5. 5. QUID FACIETIS IN DIE SOLEMNI, IN DIE FESTIVITATIS DOMINI? — *Primo*, sensus est, *q. d.* In captivitate non poterit Israel celebrare festum Paschæ, Pentecostes et similia, quæ cum gaudio celebrabat in Jerusalem. Ita Theodoretus, Arias et Lyranus (1).

Secundo et nervosius, S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo, Clarius et alii exponunt, *q. d.* Festa pristina non celebrabitis, o Israelitæ, in templo, utpote positi in captivitate; sed facietis perenne festum et solemnitatem vindictæ meæ, quo scilicet publice puniam vos captivitate, paupertate et gladio. Hæc enim dicitur solemnitas Domini, quia in ea solemnis Dei justitia et gloria toto orbe splendebat, et ab omnibus gentibus celebrabatur. Sic ait Jeremias, *Thren.* II, 22 : « Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu. » Ex eadem phrasi et tropo, impii exscindendi et occidendi in hac Dei solemnitate vocantur hostiæ et victimæ, quæ immolantur justitiæ divinæ : ac Assyrii et Chaldæi, qui eos occidunt et immolant, vocantur sacerdotes Dei. Sic ait Isaias XXXIV, 6 : « Victima Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom, etc. Quia dies ultionis Domini, annus retributionum judicii Sion. » Hinc bellum contra impios vocatur sanctum, militesque sancti, quasi auctorati et consecrati a Deo sacerdotes. Sic ait Jeremias, cap. VI, 4 : « Sanctificate, o Chaldæi, super eam (Jerusalem) bellum. » Vide ibi dicta.

Anagogice S. Cyrillus, lib. IV *in Joannem*, cap. XXXV, *q. d.* Vos, o impii, qui sprevistis viam arduam, laboresque virtutis, non poteritis ingredi solemnitatem cœnæ et beatitudinis cœlestis. Dicet enim vobis paterfamilias : Quomodo intrastis huc absque veste nuptiali?

Vers. 6. 6. ECCE ENIM PROFECTI SUNT A VASTITATE, — id est proficiscentur et fugient in Ægytum, propter excidium et vastitatem Samariæ. Vide dicta cap. VIII, vers. 8.

ÆGYPTUS CONGREGABIT EOS, MEMPHIS SEPELIET EOS. — Memphis, nunc Cairus, vulgo *Alcairo* dicitur, aut potius Memphis vetus fuit e regione Cairi, ab alia parte fluminis Nili. Vide dicta *Jerem.* XLIV, 1. S. Hieronymus, Haymo, Albertus et Hugo hæc accipiunt de Judæis, qui occiso Godolia, quem Chaldæi præfecerant Judææ, timentes eorum vindictam, fugerunt cum Jeremia, cap. XLIII, 7, in Ægyptum. Verum hic non agitur de Judæis, sed de Israelitis, id est Samaritis : eorum ergo excidium et fuga in Ægyptum hic prædicitur, quodque morituri et sepeliendi sint in Memphi.

DESIDERABILE ARGENTUM EORUM URTICA HÆREDITABIT. — Per *urticas* significat longam fore captivitatem et Samariæ vastitatem, *q. d.* Domos splendidas, quas Samaritæ magno argento comparaverant, vasisque argenteis et pretiosis exornaverant, ac in quibus suos thesauros argentumque condiderant, vastabit et radet Assyrius usque ad solum; adeo ut in eo tribuli, lappæ et urticæ germinent. Ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Arias. Unde Chaldæus vertit : *In domo desiderabili argenti eorum urticæ degent.*

LAPPA IN TABERNACULIS EORUM (2). — Pro *lappa* Septuaginta vertunt, *spina*; alii, *tribuli*. Est enim lappa spinosa, teste Dioscoro lib. III, cap. XCVIII, flosculum habens aculeis plenum, qui injectus in vestem tenaciter adhæret, quo ludo solent pueri delectari. Cujus tria sunt genera, ait Perottus. Nam *quædam* dicitur canaria, quæ est exigua, canibus adhærens. *Altera* major est, et philanthropos appellatur, quod vestibus hominum adhærens, eos amare videatur. *Tertia* appellatur personata, et maxima est, nasciturque juxta rivos et flumina. Folia habet ampliora cucurbitis; ideoque veteres ea utebantur ad personatos faciendos. Porro Plinius, lib. XXI, cap. XVII : « Notabile, ait, est in lappa quæ adhærescit, quoniam in ipsa flos nascitur non evidens, sed intus occultus, et intra se germinat, velut animalia quæ in se pariunt. » Hebræum חוח *choach*, proprie hamum significat, indeque omnem plantam spinosam, quæ instar hami tenet et capit id cui applicatur. Unde noster Interpres nunc lappam, nunc carduum, nunc tribulum, nunc paliurum vertit.

7. VENERUNT DIES VISITATIONIS (id est punitionis Vers. 7.
et excidii, qui erunt) DIES RETRIBUTIONIS. — Quibus Deus rependet eis supplicia pro sceleribus. Ita Syrus.

SCITOTE. — Legit interpres ודעו *udeu* in imperativo, jam legunt ידעו *iedeu* in futuro, id est scient. Septuaginta vero legerunt ירעו *iaroa*, id est *affligetur Israel sicut Propheta insaniens.* Sensus est, *q. d.* Nemo vobis aduletur, nemo vos decipiat; nam instant dies castigationis et supplicii vestri : proinde scitote nunc, vel tunc ipsa experientia scietis stultos fuisse et insanos prophetas, qui vos non capiendos nec exscindendos, sed secure et

(1) Recte Calmetus : « Cum solemnitatum vestrarum dies aderunt, ac procul eritis a patria, a templo, quinam erunt sensus vestri? — Licet decem tribuum Israelitæ schismate laborarent, et in templum Jerusalem non confluerent, non deerant tamen, quo minus pro modulo suo dies Domini festos in terra sua celebrarent, cumque has solemnitates semper exciperent convivia, ac summa hilaritas, non modica illis erat mœroris occasio, non posse amplius in terra aliena, ubi captivi erant, celebrare. »

(2) Eadem sententia *Isai.* XXXII, 13; XXXIV, 13, et in Virgiliano illo, *Eclog.* V, 39 :

Carduus et spinis surget paliurus acutis.

læte victuros, omniaque prospera pollicebantur; me vero, Isaiam, Joelem, et similes fuisse veros prophetas, qui cladem hanc et stragem vobis prædiximus.

Secundo, S. Hieronymus et Lyranus censent hic ipsummet Israel vocari « Prophetam stultum, » *q. d.* Scitote, vel tunc scient omnes, Israel fuisse Prophetam stultum et insanum, hoc est multa effutientem temere, instar insani et furore quodam aut spiritu perciti : quia ipse securitatem et fausta omnia sibi promittebat, cum ecce jam captus et vastatus sit.

Tertio, S. Hieronymus rursum, Haymo, Albertus et Hugo hæc intelligunt de veris Prophetis, *q. d.* Scitote et advertite nunc, vel tunc scietis et advertetis, Prophetas qui excidium minabantur, quos vos stultos vocabatis, an insani fuerint, an potius viri spirituales, id est afflati Spiritu Sancto. Primus sensus et secundus aptiores et planiores sunt : comparant enim populum aviculis, pseudoprophetas aucupibus, prædicationem eorum laqueo. Ita Vatablus (1).

VIRUM SPIRITUALEM, — id est Prophetam ; hunc enim Hebræi vocant *virum spiritus*, id est spiritu Dei afflatum. Pro *virum spiritus*, vertas, *virum venti*, et pro *spiritualem*, *ventosum*, id est vanum et mendacem. Sic Jeremias, cap. V, 13, ait : « Prophetæ fuerunt in ventum locuti, et responsum (oraculum, prophetia) non fuit in eis. » Syrus : *Cognoscet Israel stultus Prophetam insanum, virum qui amictus est spiritu stoliditatis*; Arabicus : *Consumetur Israel ut vespera perturbata, aut sicut homo indutus spiritu malo*.

PROPTER MULTITUDINEM INIQUITATIS TUÆ, ET MULTITUDINEM AMENTIÆ, — *q. d.* Habuisti falsos stultosque Prophetas, qui te deciperent, et in exitium agerent; quia id merebatur multa tua iniquitas et amentia, qua Deum tuum ejusque veros Prophetas semper sprevisti : aut ut Hieronymus Prado in *Ezechiel.* XIII, 3, *q. d.* Propheta quidem vester stultus fuit; sed in hanc amentiam præcipitarunt eum iniquitates vestræ, atque odium Dei, vestris impietatibus conceptum. Pro *amentiæ* Hebraice est משטמה *mastema*, quod R. David, Vatablus et alii recentiores vertunt, odium, iram, furorem (nam ira furor brevis est); radix enim שטם *satam* significat *odisse, inimicari, adversari* : odium ergo est amentia, et odire Deum summa est amentia. Sensus est, *q. d.* Adhæsisti idolis, eorumque falsis Prophetis; quia odisti Deum, ejusque Prophetis adversatus es, quæ summa est vesania et dementia.

8. SPECULATOR EPHRAIM CUM DEO MEO : PROPHETA LAQUEUS RUINÆ (Hebraice *aucupis*, qui avem capit agitque in ruinam) FACTUS EST SUPER OMNES VIAS EJUS, INSANIA (Hebraice *mastema*, id est *odium*, uti jam dixi) IN DOMO DEI EJUS. — *Primo*, Theodoretus sic explicat, quasi dicat : Ephraim per legem et Prophetas, quos a Deo accepit, constitutus est quasi speculator et doctor gentium omnium, ut eas doceret verbo et exemplo Dei cultum, viamque virtutis et salutis. At ipse factus est eis laqueus, dum insane coluit idola et vitia idololatrarum. Vers. 8.

Secundo, Vatablus, *q. d.* Ephraim fecit sibi speculatorem, id est pseudoprophetas, eosque vult audire simul cum Deo suo, *q. d.* Vult audire et colere tam idola quam Deum, tam falsos quam veros Prophetas, quæ est mera insania.

Tertio, Chaldæus et Lyranus, *q. d.* Speculator Dei, id est verus Propheta, est in Israel; at Israel ei laqueum tetendit, ut eum interficiat; itaque concitat sibi odium Dei, qui hunc speculatorem in domo, id est Ecclesia sua, constituit.

Quarto et genuine, *q. d.* : « Speculator cum Deo meo, » id est Propheta qui debuerat secundum Deum, et quasi a Deo auctoratus et constitutus Propheta, aut qui dicebat se Deo familiarem et ab eo missum, ideoque debebat Israeli vera prædicere et docere, ac hostes et imminentia mala ex alta providentiæ suæ specula prospicere, præmonere et avertere, hic eum illaqueavit, et quasi laqueus aucupis eum decepit sua falsa prophetia et doctrina, qua inter alia prædicabat quasi acceptum ex ore Dei, Israeli nihil timendum esse ab hoste et vastitate; itaque causa fuit cur Israel perduraret in suis viis, id est impiis actionibus, ac præsertim in sua idololatria, quæ summa est « insania : » nam « in domo Dei ejus, » id est in templo idoli ejus, quod ipse coluit ut Deum suum, incitat eum ad adorandum idolum, id est ligna et lapides : ex his enim compactum est idolum. Speculator ergo hic est pseudopropheta, et falsus fallaxque doctor. At quis ? S. Hieronymus, Haymo et Hugo accipiunt Jeroboam. Hic enim creatus rex illaqueavit populum, eumque coegit adorare vitulos aureos a se erectos in Dan et Bethel. *Secundo*, Albertus et Dionysius Carthusianus accipiunt Ahiam Silonitem, qui licet esset verus speculator, id est Propheta Dei, tamen per accidens factus est laqueus Israeli, quia prædixit, et quasi promisit regnum impio Jeroboam, qui causa fuit idololatriæ et ruinæ Israelis. *Tertio*, planius et plenius accipias quosvis falsos prophetas; hi enim mentiebantur se a Deo missos,

(1) Prior expositio magis contextui et seriei orationis convenit. Nam, inquit Rosenmuller, quem sequitur Ackermann, mens Prophetæ in hoc versu est, certitudinem denuntiare pœnarum, sic ut earum securi hactenus Israelitæ hujus certitudinis ipso forent eventu convincendi. Id vero astruit ἀνασκευαστικῶς, destruendo spem habitam lætis pseudoprophetarum vaticiniis, qui, veritatem docente eventu, pro stolidis et amentibus erant agnoscendi. Deinde et κατασκευαστικῶς probat, prope esse istam retributionem debere, cum eam iniquitatum multitudo et odium Dei provocaret.

Sententiæ duæ istæ : « Scitote, Israel, stultum prophetam, insanum virum spiritualem, » velut in parenthesi interpositæ sunt juxta Maurer; nam quæ subjiciuntur : *Propter multitudinem*, etc., pertinent ad verba versus priora, ut quorum rationem reddant.

itaque illaqueabant et decipiebant populum. Hi quoque sunt stulti Prophetæ et insani, de quibus dixit vers. præced.

Tropologice. Tropologice, hæc recte adaptes Tertulliano, Lucifero Calaritano, Origeni, aliisque viris sapientia et virtute illustribus : hi enim fuerunt quasi oraculum Dei, et quasi speculator cum Deo conversans; sed per apostasiam et lapsum facti sunt laqueus in Ecclesia, multosque fideles secum traxerunt in ruinam, quibus recte competit versio Arabica vers. 11 : *Ephraim quasi avis volavit, et eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quasi vallis, et quasi vada* (1).

Vers. 9. 9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa. — Hebraice est, *profundarunt;* Syrus, *profundum petierunt*, id est in profundum, puta in barathrum scelerum, prolapsi sunt, et, ut Vatablus, profundam fecerunt defectionem, ex qua scilicet emergendi vix videtur ulla esse spes, aut possibilitas, et, ut Prado in *Ezechiel.* xiii, 3, *q. d.* Ex profundo et imo corde, ex toto affectu recesserunt a Deo, et coluerunt idola. Porro *dies Gabaa* S. Hieronymus, Haymo et Hugo referunt ad tempus, quo Saul creatus est rex in Gabaa, cum populus invito Deo a Samuele regem sibi postularet, *q. d.* Uti Israel olim Saulem, ita nunc Jeroboam me invito regem sibi constituit. Melius idem Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus, Lyranus, Vatablus, Ribera et alii hæc referunt ad enorme stuprum a Gabaitis commissum in uxorem Levitæ, ob quod omnes cæsi sunt. Vide historiam *Judic.* cap. xix et xx. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut profunde, id est gravissime, peccaverunt viri Gabaa, et Benjaminitæ, fœdo et insano stupro occidentes uxorem Levitæ, illudque deinde contra alias omnes tribus pertinacissime defendentes stolido bello, quo omnes pene usque ad internecionem totius tribus Benjamin occisi sunt : ita nunc Israelitæ gravissime peccant stupro spirituali, id est idololatria publica, et communi omnibus decem tribubus, illamque pertinacissime tuentur et defendunt, nec ullis Prophetarum monitis aut minis ab ea avocari se sinunt : quin potius pseudoprophetarum vocibus et oraculis in ea confirmari et perfici gaudent : quocirca a Deo exscindentur ut Gabaitæ.

10. Quasi uvas in deserto, inveni Israel (*q. d.* Vers. 10.
Elegi Israel, eduxique per Mosen ex Ægypto in desertum, fuitque ipse mihi charissimus et in deliciis, uti solent esse viatori in deserto fame, siti et fatigatione afflicto, uvæ repertæ, et) prima poma ficulneæ, — id est primæ et præcoces ficus (*pomum* enim Latinis significat fructus omnes qui molliori sunt cortice), quæ *Jeremiæ* xxiv, 2, vocantur *præcoquæ*, alibi *primitivæ*, vel *primi temporis.* Septuaginta, *Isaiæ* xxviii, 4, vertunt, *præmaturas.* Hæ enim, quia post longam earum carentiam avide expetuntur, in proverbium abierunt, significantque rem valde desiderabilem, diuque expetitam : primos enim fructus, præsertim ficus, mire concupiscimus; quia iis, utpote immaturis, diu, puta toto anno, abstinuimus. Immaturitas enim et mora cupiditatem acuit, ut ubi primum maturuerint, aut sese ostenderint, cupide arripiantur. Simili modo ego Israelem inopem et famelicum in deserto manna de cœlo alui. At ipse ingratus et recalcitrans, me spreto defecit ad Beelphegor, id est Priapum, eumque adoravit, *Num.* xxv, 1; vide ibi dicta. Sensus ergo est, *q. d.* Israel colens nunc vitulos, imitatur parentes suos, qui primitus coluerunt Beelphegor. Ita Chaldæus, Albertus et Arias. Ita quoque explicant S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Rupertus, Haymo, Hugo et Lyranus, nisi quod ipsi per *patres* accipiant Abraham, Isaac, Jacob, non Mosen. Verum hi non fuerunt in deserto.

Nota : Pro *quasi prima poma ficulneæ*, Septuaginta vertunt : *Sicut scopum in ficu temporaneum.* Sicut enim scopus, id est speculator, rem longe venientem annuntiat, ita præcox ficus maturitatem, uti erudite annotavit Billius in *orat.* 32 Nazianzeni.

Abalienati sunt in confusionem, — *q. d.* Converterunt se ad colendum pudendum idolum Priapi, quod uti obscœnum, ita per obscœnas libidines et fornicationes colebant. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus et Lyranus.

Et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. — Puta, sicut idolum Priapi erat fœdissimum et abominandum, ac sicut abominandæ erant meretrices Madianitæ quas dilexerunt, et cum quibus fornicabantur, quæ eos ad cultum Priapi illexerunt; unde Arias et Vatablus vertunt :

(1) Locus iste difficilior est quam vulgus existimat, inquit Drusius; qui facilem esse putat, næ ille nescit, quid sit arduum in hoc Propheta. Secundus sensus a Cornelio propositus nobis eo magis placeret, quod falsi prophetæ, quorum magnum numerum reges Israelitarum sæpius alebant, decipere et corrumpere studebant populum omni, quæ se præbebat, occasione. Attamen hunc etiam sensum recipere posset hic versus juxta Maurer : *Si speculatur Ephraim apud Deum meum, vates laqueus aucupis* est *in omnibus viis ejus*, Ephraimi, *defectio*, causa defectionis *in domo Dei ejus*, Ephraimi, id est in civitate Ephraimitarum. Sensus : Si quando consulunt Israelitæ prophetas Jovæ, horum salutaria consilia suis artibus irrita reddunt prophetæ falsi, præcipua illi communis omnium defectionis causa. Cf. cap. v, 1. *Speculari apud Deum* est eum consulere ejusque exspectare responsum : cf. *Habac.* ii, 1.

Lackemacher in *Observatt. philolog.* P. V. *Observ.* III, pag. 223, sic vindicare studet hanc interpretationem : *Ephraim prophetas sibi suos ipsi constituit :* « Quemadmodum sæpe fieri observamus sacris in litteris, ut pro causa actionis efficiente effectus ponatur, sive ipsa actio, ita et hic puto factum. Itaque *Ephraim speculans* mihi est Ephraim qui efficit, ut speculentur sive vaticinentur alii qui prophetas constituit, hoc est, rex mercede vates constituens, ut ad ipsius mentem atque voluntatem oracula confingant, eademque pro divinis plebi imprudenti obtrudant. »

Facti sunt abominabiles secundum amorem earum, scilicet meretricum, id est sicut meretrices hæ, amorque earum et fornicatio erant abominabiles. Sicut ait Psaltes, *Psalm.* CXIII, 8 : « Similes illis (simulacris et idolis) fiant qui faciunt ea, » *q. d.* Idoloplastæ et idololatræ fiant trunci, stipites, stupidi ingenio, omnique sensu homine digno, ac viribus destituti, clausis et mortuis mentibus, ait S. Augustinus et Hieronymus, tales enim solent esse idololatræ, idolis suis similes. Hinc scholastice recte docet D. Thomas, I II, *Quæst.* XVIII, art. 2, actus humanos sumere speciem ex objectis, ut si objectum sit bonum, actus sit bonus; si objectum sit malum et abominandum, actus sit malus et abominandus, idque in tali specie virtutis vel vitii, cujus est objectum : objectum enim a voluntate amatum et concupitum, suam bonitatem vel malitiam in eamdem transfundit. Arabicus vertit : *Illusi sunt in operibus suis, et assimilati sunt amenti*. Peccator ergo est stultus et amens.

Voluntas est chamæleon. Moraliter, disce hic quod voluntas nostra natura sua sit quasi chamæleon : sicut enim ille rerum omnium quibus se applicat, colorem induit, præter rubrum et candidum, inquit Plinius lib. VIII, cap. XXXIII, ideoque in omnes formas et species se transmutat : sic et voluntas omnium rerum speciem et faciem quasi induit, quibus se per amorem jungit et applicat. Hinc dixit vir sapiens : « Quod per voluntatem resolute et efficaciter vis, hoc absolute es. » Vis resolute esse humilis, hoc ipso humilis es : vis esse temperans, castus, obediens, patiens; si id efficaciter vis, de facto es temperans, castus, obediens, patiens. Hoc est quod ait S. Augustinus, epist. 52 *ad Macedonium* : « Non faciunt bonos vel malos mores nisi boni vel mali amores. » Sicut ergo facti sunt abominabiles, qui dilexerunt peccata : ita facti sunt, fiuntque speciosi et gratiosi, qui diligunt Deum speciosissimum et gratiosissimum. Nam, ut ait S. Augustinus, tract. 2 *in epist. S. Joann.* : « Talis est quisque, qualis est ejus dilectio : terram diligis? terra es : Deum diligis? quid dicam? Deus eris. » Amor enim transformat amantem in rem amatam. Unde « anima, ait S. Augustinus, magis est ubi amat, quam ubi animat. » Et vicissim res amata magis est in amante, quam in animante. Quocirca Cato Censorius amantis animum dicebat in alieno corpore vivere, uti refert Plutarchus in ejus Vita. Et Plato asserebat omnes qui perdite amarent, in suo et proprio corpore mortuos esse, eo quod in alieno viverent, uti refert Fulgosius lib. VII, cap. II. Et Panætius philosophus amorem turpem aiebat esse rem impotentem alteri emancipatam, vilem sibi, uti refert Brussonius, lib. I, cap. II. Ejus enim officium non est aliud quam corpus proprium et creaturas alias, puta carnes, panes, vina, delicias, etc., in putredines devorando, vel voluptuando convertere. Hæc ejus utilitas, imo vilitas : hæc ejus potestas, imo infirmitas, ut per eum nostra sanies transeat affluenter : non enim facere valet, ut maneat. Hoc ejus studium, hæc ejus beatitudo, ut voluptatum creatarum sordibus affluat, quibus votive succumbit, corrumpente eum per illas diabolo : qui mire gaudet de hominis deceptione et interitu, cum rei creatæ quam turpiter homo adamat, imago ei maneat impressa, tanquam simulacrum in templo suo; cui non bovem, non hircum, sed animam rationalem et corpus, id est seipsum totum peccator immolat, cum ea fruitur. An non ergo abominabilem se facit, cum se pro vili delectatione, eaque momentanea, putri carni, imo teterrimo dæmoni mancipat, et servum addicit? quando creaturas quas fœde diligit, ac cum eis seipsum in putidas vomicas, carcinomata, aliasque sordes et putredines transmutat.

Ex adverso anima amans Deum fit spiritalis, angelica, divina, et in Deum illi inhærendo transit. Unde S. Ambrosius, lib. *De Isaac et anima*, cap. III : « Tunc, ait, nos osculatur Dei Verbum, cum cor nostrum lumine cognitionis illuminat, et amore bonitatis inflammat, ut adhæreat ipsi, et unus cum ipso spiritus efficiatur. » Nervosius S. Gregorius explicans illud *Cant.* I, 1 : *Osculetur me* : « Cum ejus (sponsi, ait sponsa) osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor. » Amor enim est motus et impulsus, quo amans fertur in rem amatam, eique se unit, et in eam se transformat. Secus est in intellectu et intellectione. Hic enim non tendit extra se, sed res intellectas per species et cognitionem, ad se trahit, sibi imprimit et incorporat, ut docet S. Thomas, I II, *Quæst.* XXII, art. 2. Denique ex hoc loco et similibus, recte probant theologi, quod actus peccati transiens, post se relinquat in anima peccantis maculam habitualem peccati, per quam ipsa formaliter sit exosa et abominabilis Deo. Ita Joannes Salas, I II, *Quæst.* LXXXVI, initio.

11. EPHRAIM QUASI AVIS AVOLAVIT, GLORIA EORUM A Vers. 11.
PARTU. — Est hebraica metathesis, sive verborum transpositio : sic enim illa ordinanda sunt : Gloria Ephraim quasi avis, id est velocissime, avolavit a partu, etc. Gloriam vocat filios : hi enim sunt parentum decus et gloria, uti dicitur *Prov.* X, 8. Sensus ergo est, *q. d.* Filii Ephraim in quorum multitudine, specie et robore ipse gloriabatur, cito morituri sunt; alii « a partu, » cum scilicet primum prodierint in lucem; alii « ab utero, » quia scilicet abortivi erunt, *q. d.* Faciam ut matres patiantur aborsum, fœtusque suos abortiant; alii « a conceptu, » quia semen conceptum mox diffluet, ut ex eo embryo formari nequeat, *q. d.* Puniam uxores vestras sterilitate et vitio matricis, faciamque ut fœtum non concipiant, aut conceptum abortiant, aut natum mox perdant (1). Hunc esse sensum patet ex sequentibus : « Quod etsi

(1) A partu ad graviditatem, a graviditate ad ipsum conceptum descenditur, ut quævis spes fœtus præcidatur.

enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam,» *q. d.* Quod si filios aliquos procreaverint et educaverint, illos vel gladio hostili, vel peste, aut morbo occidam, ut ad ætatem maturam non perveniant, nec computentur « in hominibus. » Idem patet ex vers. 14, ubi dicit : « Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia. » Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Vatablus, Arias et alii. Aliter Theodoretus, Haymo et Lyranus, quasi dicat : Ephraim cito quasi avis avolabit in captivitatem Assyriacam, qui gloriabatur de sobole copiosa, de utero conceptuque fecundo. Aliter quoque Theophylactus, *q. d.* Ephraim cito quasi avis avolavit, et recessit a viis et moribus patrum suorum : quia gloriam suam non in me, sed in prole, partu et conceptu ubere constituit. Hinc ego illam ei adimam et succidam.

Arabicus Antiochenus vertit : *Ephraim quasi avis volavit, et eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quasi vallis, et quasi vada;* Arabicus Alexandrinus : *Ephraim velut avis volans, et quasi dolor parturientis : sic gloria eorum; quia enutrit filios suos ut exteros e filiis hominum; væ illis, quia recesserunt a viis meis.*

Tropologice. Tropologice, « Gloria Ephraim a partu, ab utero, a conceptu transit, » inquit Julianus Archiepiscopus Toletanus, qui in *Nahum* exstat tom. II *Biblioth. SS. Patrum*, « quando mens prius honore, gloriæ quasi semidea, pro fama infamiam, pro gloria miseriam, odium pro gratia, contemptum pro reverentia, lucrum pro jactura, inediam pro copia justo Dei judicio recipit : partus est operatio, venter intentio, conceptus cogitatio. Gloria igitur Ephraim avolat a partu, a conceptu, ab utero, quando prius splendide forinsecus viventium, et de vitæ extrinseca honestate in se gloriantium inhonestatur actio, corrumpitur intentio, fœdatur cogitatio, » de quo plura vers. 14.

Vers. 12. 12. Sed et væ eis cum recessero ab eis.—Est gradatio : *primo*, enim minatus est eis, quod sobolem impediret ne nasceretur; *secundo*, quod natam occideret; et hic *tertio*, minatur eis omnimodam desolationem, indeque vastitatem et excidium, *q. d.* Væ eis cum eos orbabo non tantum filiis, sed et mea cura et providentia, atque a me abdicabo; tunc enim invadent eos perdentque Assyrii.

Nota : Est hic duplex lectio : *prior* בשורי *besuri*, per *sin*, quod idem est cum *samech*, id est *cum recessero*. Ita legunt et vertunt Noster, Aquila, Symmachus, Jonathan Chaldæus Paraphrastes (quem Galatinus, lib. I *De Arcan. fidei*, cap. v, asserit 42 annis præcessisse Christum) qui vertit : *Væ eis cum sustulero majestatem meam ab eis;* R. David, R. Abraham, R. Salomon, Vatablus et alii. *Posterior* בסרי *besari*, id est caro mea; unde vertunt : *Væ his cum caro mea ex eis.* Ita Septuaginta et Theodotion, quos sequuntur Græci, ut Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus, Dorotheus in *Synopsi*, Cyrillus Hierosolymitanus, *catech.* 12. Quocirca Theodoretus et Theophylactus putant hic esse prophetiam de incarnatione Christi : imo Raymundus quem citat Lyranus sic legit : *Væ eis, incarnatio mea ex eis, q. d.* Væ nunc Israelitis cum exscindentur ab Assyriis, sed longe magis væ cum ex eis carnem ego Christus assumam : tunc enim ipsi me, licet cognatum suum, persequentur et occident, ideoque a Tito et Romanis funditus delebuntur, et in æternum desolabuntur. Sic et Lyranus, Burgensis, Mariana, Galatinus, lib. I, cap. viii, et Leo Castrius, qui contendunt Judæos hunc locum corrupisse, ac pro *besari*, id est *caro mea*, scripsisse *besuri*, id est *cum recessero*; idque, quia Verbum incarnatum oderunt et repudiarunt. Verum id perperam dicitur, *primo* : nam Christus carnem sumpsit ex Judæis, non ex Israelitis; *secundo*, quia passim in Bibliis scribitur בסורי *besuri*, per *vau*, quod nequit esse in בסרי *besari*, id est caro mea, ut patet intuenti. *Besuri* ergo, id est *cum recessero*, legendum est, non *besari*, id est *caro mea*; *tertio*, quia versionem hanc Vulgatam, qua legimus, *cum recessero*, recepit et probavit Ecclesia a mille annis : impium autem est dicere, Ecclesiam vitiata et falsa versione uti.

Quocirca Cyrillus et Theophylactus aliam meliorem et Vulgatæ editioni viciniorem hujus versionis Septuaginta dant interpretationem, scilicet hanc : « Auditis, inquit Theophylactus, Propheta minis Dei adversus Israelem precatur, ne vel ipse, vel sui contribules, et secundum carnem cognati sint participes futuræ istius iræ. Idcirco inquit : Caro mea ex ipsis, hoc est extra ipsos. Longe quæso ab ipsis removear, et ego, et caro mea, sive cognati et contribules. » Sic Apostolus Judæos vocat *carnem suam*, id est cognatos, secundum carnem, *Roman.* xi, 14. Simili modo Cleones in tragœdia apud Senecam, Jasonem a communi culpa cœtuque eximit, dicens :

Proculque vestro purus a cœtu stetit.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat, — *q. d.* Ephraim, prout ego ipse vidi, par erat Tyro in opibus, prosperitate, fortitudine, munitione, copia prolium, omnique decore et gloria, cum Deum coleret ejusque legem servaret, inquit Chaldæus; quia sic vallabatur Dei auxilio, sicut Tyrus mari, ait S. Hieronymus. At quia nunc Deum relinquit, sibi suisque idolis præfidens, hinc omnem ei gloriam Deus adimet, ac præsertim filios, in quibus ipse adeo solet gloriari, dabit tum in bello pugnantes, tum post bellum victos et captos, occidendos Assyriis eorumque regi. Hunc enim vocat « interfectorem. » Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, Vatablus et alii. Tyrus olim erat quod nunc Venetiæ. De gloria Tyri dixi, *Isaiæ* xxiii, et *Ezech.* xxvi. Huc accedit Vatablus, qui sic vertit et explicat : Vidi Ephraim sicut Tyrum, puta primo florentem pace rerum- Vers. 1[3]. Ephraim ut T[y]rus, qu[o]modo

que copiam, mox ob idololatriam vastatum (1).

Secundo, Arias putat esse antithesin Ephraim et Tyri, *q. d.* Esto Tyrus ad Ephraim, puta ad tribum Aser, pertineret, ut patet *Josue* XIX, 29; tamen vidi Ephraim a Tyro toto cœlo differre : vidi enim Tyrum florentissimam opibus et prolibus, Ephraim vero ei vicinum vidi utrisque orbatum et desolatum (2).

Tertio, Aquila, Symmachus et Theodoretus pro *Tyrus* vertunt, *petra;* hanc enim significat Hebr. צור *tsor*, indeque urbs in petra fundata dicta est hebraice *Tsor*, chaldaice *Tor*, græce et latine *Tyrus*, *q. d.* Ephraim erat ut arx munitissima, puta ut petra et scopulus durissimus, qui fixus in terra omnes contemnit procellas, turbines et ventos, puta omnes hostium incursus; sed quia in Deum peccavit, Deus ei vires roburque adimet, ut filios cogatur tradere Assyriis mactandos. Ita S. Hieronymus.

Quarto, Septuaginta pro ר legentes ד, puta pro צור *tsor*, id est Tyrus, צוד *tsud*, id est venatio vel captura, vertunt : *Ephraim, sicut vidi, in* θήραν, id est *venationem* vel *captionem præbuit filios suos, ut educeret ad interfectionem.*

Nota : Deus Ephraim, id est Israeli, intentat filiorum necem et orbitatem præ cæteris ærumnis, tum quia ipse in iis gloriabatur et præfidebat, quasi ob eorum et civium copiam esset inexpugnabilis; unde eos vocavit gloriam Ephraim, vers. 11; tum quia Ephraim filiis suis abusus erat non tantum ad fastum, sed et ad idololatriam; eos enim immolaverat idolo Moloch : jure ergo iisdem a Deo spoliatur et orbatur; tum quia imitabatur fornicationem et idololatriam Gabaitarum, et parentum colentium Beelphegor. Fornicationis enim congrua et propria pœna est ἀτεκνία, sive liberorum orbitas, uti dixi cap. IV, 10.

Vers. 14. 14. Da eis, Domine (pœnas et supplicia quæ merentur. Sed quas?) Quid (inquam) dabis eis? (quas pœnas in particulari decet me iis imprecari, et te, o Domine, iis infligere? Utique ut filios, quos perdite amant, quibusque abutuntur, perdant, itaque summe crucientur). Da (ergo) eis vulvam sine liberis et ubera arentia, — *q. d.* (3) Puni uxores Ephraim sterilitate, ut liberos non concipiant, aut si quos conceperint et pepererint, lactare et nutrire nequeant; ubera enim arentia sunt, quæ lacte carent. Sic nimirum eis occasionem fastus et idololatriæ, quam per filios committunt, præcides, o Domine; sic pariter tolles stirpem tibi invisam. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Chaldæus, Theophylactus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Solus Arias hæc in bonum accipit, quasi Deus hic pœnam Israelitis decretam moderetur et imminuat, ut sensus sit : Ne Israelitæ nimis crucientur, videndo filios jam maturos ab Assyriis capi et interfici; fac, o Domine, ut illi vel non concipiantur, vel concepti et nati mox tabescant et moriantur. Paulo aliter quoque Vatablus vertit, nimirum sine interrogatione, sic : *Da eis, Domine, quod daturus es, da eis vulvam abortientem, et ubera arentia;* Arabicus Alexandrinus : *Da eis, o Domine, secundum retributionem eorum; et da eis non parturientes, et mammam arentem;* Arabicus Antiochenus : *Ephraim vidi in statu quo vidi sterilem. Da eis, Domine, vulvam non parturientem, et uber siccum;* Syrus : *Da eis, Domine, id quod das* (dabis) *eis; da illis matricem illiberem, et ubera arida.*

Moraliter, impii sunt illiberes.

Moraliter, disce hic Deum punire parentes orbitate filiorum, dum ipsi matrimonio turpiter vel prolibus superbe vel impie abutuntur ad Dei offensam; ex adverso Deum pios parentes, sæpe donare egregia multaque sobole. Exemplum est pia Anna, ejusque æmula Phenenna; hæc enim in filiis superbiens, Annamque sterilem irridens, ab ea supplantata est; Deus enim Annæ filium dedit Samuelem prophetam, ac insuper quinque alias proles, I *Reg.* cap. II, 1; unde ipsa gratias agens Deo carmen eucharisticum cecinit, dicens : « Exsultavit cor meum in Domino, et exsaltatum est cornu meum in Deo meo; dilatatum est os meum super inimicos meos (Phenennam, ejusque filios et asseclas, mihi sterili insultantes), etc., donec sterilis (uti ego) peperit plurimos, et quæ multos habebat filios, infirmata est. » Tradunt Hebræi, et ex eis S. Hieronymus, Abulensis, Vatablus et alii, Phenennæ tot mortuos esse filios, quot nascebantur Annæ. Celebris est apud Gentiles Niobe, quæ septem filiis totidemque filiabus pulcherrimis superbiens, seque Latonæ præferens, ab Apolline Latonæ filio, filiis et filiabus omnibus interfectis, orbata præ dolore attonita obmutuit, ac velut lapidescens malis diriguit, uti describit Ovidius lib. VI *Metamorph.*, et Statius, lib. V. Sic Augustus, Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Trajanus, Adrianus, cæterique pene omnes Imperatores gentiles, ob libidines et fastum sobole caruerunt, neque ullum ex se tanti imperii reliquerunt hæredem.

Sic et anima Dei donis superbiens.

Mystice id verius est in anima, quæ ob virtutes Deique gratiam et dona, vane gloriatur et superbit, quasi illa sua sint opera, non Dei munera. Hæc enim cum humilis agnosceret Deum datorem, eique gratias ageret, pulchra erat et florens rerum spiritualium copia, ut Tyrus; at jam superbiens, sibique præfidens deseritur a Deo sponso; itaque

(1) לצור *letsor, sicut Tyrus. Lamed* est hic index qualitatis. Nempe Hebræis est usitatissimum appellare aliquid ejus rei nomine, cum qua confertur omisso *chaph* similitudinis, idque cum accusativus qualitatis per *lamed* exprimitur.

(2) Maurer vertit : Ephraim, quousque prospicio Tyrum versus, plantata est in vireto, id est, pulcherrime floret terra Ephraimitarum, quousque oculi mei prospiciunt, quo longissime oculi conspectum ferunt Tyrum versus; et tamen educendi sunt filii ejus ad interfectorem, etc.

(3) Propheta reassumit quod supra jam prædictum de orbatione liberorum, ut causam novam subjiciat, et demum in pœnarum annuntiatione pergat.

ab eo semen et lac gratiæ non accipit, ut opera bona parturiat; aut si acceperit et pepererit, ea lactet et nutriat : ubera enim animæ arent, id est succo gratiæ et spiritus destituta sunt : unde proles, id est opera bona grandescere nequeunt, sed tabescunt et evanescunt. Idem maxime locum habet in Prædicatoribus, Prælatis, Confessariis, aliisque qui animas Deo parere satagunt. Dum enim puro zelo gloriæ Dei et salutis animarum id faciunt, florent filiorum spiritualium copia et fructu : dum vero se, puta plausum, lucra, aut commoda aucupantur, mox matrix eorum sterilescit, et ubera arescunt, ut nec filios in spiritu gignere, nec si quos genuerint, alere et promovere possint. Hoc est quod ait Christus : « Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis. » Et mox : « Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet, » *Joan.* XV, 6. Omnis enim succus vigorque gratiæ, qua spiritualiter vivimus, vegetamur, crescimus, et fructificamus, derivatur a Christo quasi a radice et humo. Vide S. Gregorium, hom. 17 *in Evang.*

Præclare S. Bernardus, serm 31 *in Cant.* : « Ingratitudo, inquit, inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ. » Idem, tract. *De Interiori domo,* cap. XLI : « Superbia, inquit, sicut est origo omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Sola superbia contra cunctas animi virtutes se erigit, et quasi generalis ac pestifer morbus omnes corrumpit. » Idem, serm. 54 *in Cant.* : « Argumentum superbiæ, privatio est gratiæ. » Ex adverso, argumentum humilitatis, est copia gratiarum. Si quem ergo videris privari gratia et donis suis, scias eum esse superbum : si vero aliquem videris iis abundare et crescere, scito eum esse humilem. Humilitas enim est mater et conciliatrix donorum, quorum dissipatrix est superbia : Deus enim humilibus dat gratiam, quam superbis aufert.

Vers. 15. 15. OMNES NEQUITIÆ EORUM IN GALGAL (1). — In Galgal enim Israelitæ abjecerunt omne regimen Dei, tam politicum quam sacrum. Politicum, quia a Deo regi nolentes, in Galgal petierunt a Samuele dari sibi regem, qui proinde dedit eis Saulem. Sacrum, quia in Galgal statuerunt idola, quæ, spreto Deo, coluerunt. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo, Lyranus, Vatablus et alii. De Galgal vide dicta cap. IV, 20.

QUIA IBI EXOSOS HABUI EOS. — Hebræum כי *ki*, id est *quia*, sæpe non causam significat, sed encliticum est, et ornatus causa additur, imo subinde effectum significat. Ita capitur hic, *q. d.* « Quia, » id est idcirco, ibi cœpi eos odio habere et aversari. Ita Ribera, a Castro et alii.

DE DOMO MEA EJICIAM EOS. — Puta de templo, ut explicat Chaldæus, vel potius de terra sancta, quæ tota erat quasi una domus et familia Dei, in qua sub ejus alis et protectione securi et felices degebant Israelitæ, quasi filii sub parentis cura, unde in ea habebant nomen Israelis et populi Dei : ibi quoque Deus suos Prophetas, quasi paterfamilias ad eos erudiendos et formandos mittebat. « De domo ergo mea ejiciam eos, » ut alieni a me abeant captivi ad gentes, et idola quæ coluerunt. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Lyranus, Arias et alii.

NON ADDAM UT DILIGAM EOS. — Id est, *non amplius diligam eos*, ut vertit Vatablus. Nam, ut sequitur, et ut ait S. Hieronymus : « Abjecit eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum; et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non principem, donec ad Christum convertantur. »

OMNES PRINCIPES EORUM RECEDENTES, — *q. d.* Omnes reges Israel a primo Jeroboam usque ad ultimum Hosee, a Deo ad vitulos aureos recesserunt.

16. PERCUSSUS EST EPHRAIM, RADIX EORUM EXSICCATA EST. — Comparat Ephraim arbori, prius frondibus et fructibus luxurianti, postea percussæ aurugine et arescenti, quod radix ejus siccata sit, ideoque fructum producere non valenti, *q. d.* Ephraim, id est populus Israel, instar arboris percussæ et arescentis in radice, paucos vel nullos proferet fructus, id est filios. Patet ex sequenti. Unde Chaldæus vertit : *Domus Israel similis est arbori, cujus radix uredine percussa est deorsum, et siccatur folium ejus sursum, fructum non faciet.* Porro radix Israel accipi potest fecunditas illi a Deo indita, cum Ruffino et Lyrano, vel regia potestas, sive reges et principes, cum Theodoreto et Theophylacto. Hi enim instar radicis sustentabant, et vegetabant totum populum. Unde Arias apposite : Radix, inquit, est rex, truncus est regia tribus Ephraim, folia et rami cæteræ novem tribus, *q. d.* Ultimus Samariæ rex (qui est quasi radix), puta Hosee, cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quæ est quasi truncus arboris, vastabitur a Salmanasar : unde ab eodem mox vastabuntur cæteræ omnes (quæ sunt quasi rami) ut plane arescat, utpote siccata radice, regnum et respublica Israel; adeo ut, etiamsi aliquos « genuerint, interficiam amantissima, » vel, ut Vatablus et alii vertunt, *desiderabilia, uteri eorum,* id est charissimos filios, qui erant eorum desiderium et deliciæ; unde Chaldæus vertit : *Interficiam viscerum eorum pulchritudinem.* Proles enim sunt parentum pignora, et quasi viscera. Vers. 16.

Mystice, radix regni et reipublicæ est Deus; hic enim regnum et rempublicam sustentat, auget, florere et fructificare facit. Ita S. Hieronymus, qui rursum per radicem accipit Patriarchas Israelis,

(1) Post interlocutionem Prophetæ Dominus ipse loqui pergit, et ne cum Ephraimo nimis severe agere videatur, causam subjicit gravissimam, qua inductus tam graviter in eum animadvertat. (Ackermann.)

puta Abraham, Isaac et Jacob. Hi enim licet in se vivi, aridi tamen, et quasi mortui erant suæ soboli degeneri, puta Israelitis idololatris; quia eos aversabantur, nec eos merito et prece sua juvabant.

Vers. 17. 17. Abjiciet eos Deus meus (non illorum) : quia non audierunt eum : et erunt vagi in nationibus. — Hoc est quod deplorat Jeremias *Thren.* I, 8 : « Peccatum (fornicationis spiritualis, puta idololatriæ : loquitur enim de Jerusalem quasi de virgine meretricante) peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est, » *q. d.*

Ætherei scelus hoc ægre tulit ira mariti,
Inque suam vetuit te remeare domum.
Inde vaga, huc illuc incertis sedibus erras :
Nulla tibi domus est, cum sit ubique domus.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, comparat Israelem viti frondosæ, sed fructibus vacuæ, quod Dei opibus abusus sit ad augendum cultum idolorum, ideoque minatur ei excidium, quodque idolum ejus, puta vitulus aureus, deferetur munus regi ultori, scilicet regi Assyriorum; tantasque strages et ærumnas, ut dicturi sint montibus : Operite nos; et collibus : Cadite super nos. *Additque id jure fieri, quia priscum est hoc Israelis peccatum, puta ex diebus Gabaa, in quo pertinaciter persistit, quod non nisi excidio exstirpari potest. Secundo, vers.* 11, *comparat eum vitulæ amanti trituram, id est, fruges et opes, unde ait : Hactenus arastis impietatem, iniquitatem messuistis; nunc sapite, ac seminate in justitia, ut metatis in ore misericordiæ. Deinde hortatur ut novale cordis sui innovent, et præparent ad gratiam quam afferet Christus, justitiæ doctor ac dator. Denique, vers.* 14, *si in impietate perstent, minatur quod Bethel, id est, idola Bethel perdent eos sicut Beth Arbel, id est, domus Gedeonis, perdidit Salmana cum Madianitis* (1).

1. Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei : secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris. 2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt : ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum. 3. Quia nunc dicent : Non est rex nobis : non enim timemus Dominum : et rex quid faciet nobis? 4. Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fœdus : et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri. 5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ : quia luxit super eum populus ejus, et æditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. 6. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori : confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua. 7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ. 8. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel : lappa, et tribulus

(1) Totum hoc caput, ut recte observant post Sanctium Rosenmuller et Ackermann, in enumerandis peccatis Ephraimitarum, illorumque propterea supplicium amplificando versatur. Vaticinium regnante Hosea, vel saltem sub ultima regni ejus tempora editum esse, videntur probare vers. 3, 5, 15 (in *Hebr.* XIV). Maurer tempore quod primam inter et alteram in terram Ephraimitarum a Salmanasare susceptam expeditionem interfuit, compositum putat. In quam sententiam venimus hac moti ratione, inquit, quod qui vers. 14 vocatur Salman, vix dubium est quin sit Salmanasar, et quod ibidem memoratur בית ארבאל *beit Arbel*, oppidum maxime probabile est esse *Arbela Galilææ*, diruta a Salmanasare, cum primum in regiones Israelitarum invasionem fecisset. Quid? quod ex vers. 6 colligi potest, in lucem orationem emissam esse tum demum, cum Hosea rex in auxilium Soo, Ægyptiorum regem, vocasset : cf. etiam vers. 4 et 13.

Primo, queritur Deus, quod quidquid facultatis et virium, in idolorum cultum et honorem effuse contulerunt, scilicet *primo*, abusum prosperitatis in multiplicationem idololatriæ, 1 ; *secundo*, hypocrisin et discordiam, 2 ; *tertio*, contemptum Dei et regis, 3 ; *quarto*, pravitatem consiliorum, et fraudes potissimum et perfidiam in ipsis etiam fœderibus solemnissime sancitis, 4.

Secundo, prædicit pœnam culpæ correspondentem, *primo*, destructionem idololatriæ, per vitulum abductum, sacerdotem et populum afflictum, 5, 6 ; *secundo*, ablationem regni et regis, 7 ; *tertio*, eversionem et vastitatem sacrorum, ac populi desperationem, 8.

Tertio, comparationem facit operis cum pœna : *primo*, refertur indulgentia facta Gabaitis, quorum reliquiæ remanserant in populo et regione, nec nisi post duplicem victoriam subactæ fuerant, 9 ; *secundo*, statuitur pœna gravior Israelitis, qui cum præ Gabaitis pejus, duplici scilicet corporali et spirituali scortatione, peccaverint, primo hostili incursu victi, Deo urgente, omnes sine exceptione deportabuntur, 10 ; *tertio*, addit quod hactenus Israel vel facilia tantum et proficua opera obibat ; sed nunc una cum Juda, imposito etiam gravi jugo, subibit difficilia et sterilia, 11 ; *quarto*, inhærens tropo ab agricultura sumpto, pergit Propheta in adhortatione ad rite operandum, exposita fructus spe, et vigente adhuc temporis opportunitate, 12; *quinto*, sed cum ne ad meliorem frugem redirent, quoties ad pœnitentiam et pietatem eos hortatus est, toties quasi de

ascendet super aras eorum : et dicent montibus : Operite nos ; et collibus : Cadite super nos. 9. Ex diebus Gabaa peccavit Israel, ibi steterunt : non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis. 10. Juxta desiderium meum corripiam eos : congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas. 11. Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus : ascendam super Ephraim, arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. 12. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ, innovate vobis novale : tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam. 13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii : quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. 14. Consurget tumultus in populo tuo : et omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana a domo ejus qui judicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa. 15. Sic fecit vobis Bethel, a facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

Vers. 1. 1. VITIS FRONDOSA ISRAEL. — Pro *frondosa* hebraice est בקק *bokec*, id est evacuans; quia scilicet se totam in frondes effundit, in easque succum suum exhaurit et evacuat, ut nil, vel parum supersit quod in fructus et uvas transferat. Unde Chaldæus et Vatablus vertunt : *Vitis vacua*, vel *dissipata*, id est *succo carens et humore*. Sic *Nahum* II, 2, dicitur : « Vastatores dissipaverunt eas; » hebraice eleganter *bekakim bokekim*, id est evacuatores evacuarunt eos, hoc est prædatores prædati sunt eos. Hinc et « Aquila, » ait S. Hieronymus, *bokec* interpretatus est ἔνυδρον, quam nos aquosam vel ἔξοινον possumus dicere, eo quod vini perdat saporem : Symmachus, ὑλομένουσαν, quæ tota in frondibus creverit: vites enim quæ putatæ a vinitore non fuerint, in flagella (id est palmites) frondesque luxuriant, et humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt. Talis fuit Israel crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolæ Deo. »

Addit deinde aliam, imo contrariam interpretationem : « Vitis, inquit, frondosa, sive juxta Septuaginta, εὐκληματοῦσα, id est bonas habens propagines et flagella fructifera, multos botros attulit; et uvarum fecunditas ramorum magnitudinem coæquavit, sed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensæ multitudinem; ut quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria, et abundantiam terræ numero vinceret idolorum (1). » Hæc deinde more suo tropologice apposite adaptat hæreticis : hi enim similes, imo pejores sunt idololatris.

Ratio hujus diversæ, imo contrariæ versionis et explicationis est, quod *bokec* idem sit quod *evacuans se*. Jam autem vitis se evacuare potest in frondes solas (ita ut nil, vel parum possit suppeditare fructibus et uvis), aut partim in frondes, partim et magis in uvas, itaque erit frondosa, simulque fructifera. Sic Israel olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id est affluebat tum uvis et fructibus, æque ac hominibus, juxta illud *Psalm.* LXXVIII : « Extendit palmites suos a mari usque ad mare, » tum pietate, Dei cultu, bonisque operibus : ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Sic ait Isaias cap. v, 7 : « Vinea Domini exercituum, domus Israel est : et vir Juda germen delectabile ; » unde « fructus adæquatus est ei, » id est fructus ejus respondit palmitum, id est familiarum, multitudini; tot tulit fruges, quot numero incolarum alendo sufficerent.

Verum prius verisimilius est; *bokec* enim proprie evacuantem se, id est vacuam et evanidam significat, ut vertit Symmachus, Aquila, Chaldæus et Vatablus, quin et Septuaginta. Nam εὐκληματοῦσα idem est quod bonos habens palmites, surculis luxurians : κλήματα enim a Theophrasto, Columella et aliis vocantur palmites et pampini vitis, vel fasciculus sarmentorum vitis; unde ex eo fiebant κλήματα, id est virgæ centurionales, quibus scilicet centuriones cædebant milites delinquentes. Hinc Macrobius vocat vitem centurionalem : lege enim Romana sancitum erat, ut cives non virgis cæderentur, sed sarmentis vitium, teste Livio lib. LVII. Huc facit quod Plutarchus in *Apophthegm.*, et ex eo Valerius Maximus, lib. VI, cap. IV, scribunt, Popilium Lenam a Romanis missum ad Antiochum Epiphanem, ut eum juberet recedere ab Ægypto, nec pugnare in Ptolemæos, cum Antiochus moram faceret, deliberans quid esset responsurus, Antiochum κλήματι, id est virga, circumscripsisse, eique dixisse : Non exibis hoc cir-

novo incœperunt pejores esse quam prius, prædicit eos spe sua frustrandos esse, propter duplicem rationem : *primam*, quia in cultu et religione sequuntur sua consilia; *alteram*, quia confidunt in multitudine militum suorum, 13; scilicet sicut munitiones dejectæ, et Salmana cum matre ac prolibus a Gedeone occisus ac deletus fuit, 14; sic Israeli propter peccata fiet, et quidem fato celerrimo, 15. (Alia hujus versus interpretatio datur, quam supra ex Maurer indicavimus, et ad vers. 14 indigitabimus.)

(1) Respicitur juxta hunc sensum, inquiunt Rosenmuller et Ackermann, florens reipublicæ Israelitarum status sub Jeroboamo II, qui fines imperii dilatavit, terminos ejus restituit, ejus partem a Syris ablatam recuperavit, et rempublicam victoriis suis in felicem statum reduxit, IV *Reg.* XIV, 25.

culo, nisi responsum des mihi et Romanis; εὐκληματοῦσα ergo idem est quod frondosa et pampinosa.

Itaque de hac vinea in frondes evanescenti, id est de Israele in opes bonaque terræ effuso, ait : « Fructus adæquatus est ei, » id est eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum et sarmentorum lascivia, scilicet nullum verum et solidum, quia totus abiit in frondes et surculos, totus terrenis bonis inhians, iisque et prolibus luxurians, atque ea idolis accepta referens sprevit Deum, itaque nullum pietatis, timoris Dei et sanctitatis fructum dedit; non uvas religionis, sed labruscas protulit idololatriæ; ita S. Hieronymus, Vatablus, Arias, Prado in *Ezech.* cap. xv, 2; fructus enim respondens et adæquatus viti frondosæ, sunt frondes et labruscæ. Unde Vatablus vertit : *Ponetne* vel *afferetne fructum? q. d.* Non, nisi foliatum et futilem; alii vertunt : *Fructus mentietur illi,* id est fallet eum et frustrabit sua spe. Hebræum enim ישוה iesçavue, id est *adæquatus est,* si a שוא *sçave,* id est mendacium, deducatur, significat *mentietur.* Aliter Arabicus Alexandrinus vertit : *Vitis florida habens ramos est Israel : multi sunt fructus ejus in templis eorum,* puta multæ in idolis victimæ et impietates; Arabicus Antiochenus : *Israel quasi vitis fertilis, et fructus ejus facilis est ei;* Syrus : *Vitis pampinorum* (pampinosa) *Israel, quæ fecit fructus secundum multitudinem fructuum ejus, multiplicaverunt altaria.* Juxta hoc Sanchez sic explicat, *q. d.* Israel quasi vitis, uti frondes, ita et fructus multos protulit, et opibus abundavit, sed has omnes suis idolis impendit, plures impensurus, si plures habuisset. Alii, *q. d.* Vitis evacuat, id est dementat Israelem. Nam « fornicatio et vinum auferunt cor, » cap. iv, 11. Sic Jeremias, cap. li, ait, *iebokeku,* id est evacuabunt terram ejus. Chaldæus hæc ad captivitatem refert; vertit enim : *Vitis vastata est Israel, quæ erat plantata cum legem exsequeretur; et fructus respondet ei. Nam opera ejus mala facient ut exsulet.* Vitis ergo vastata similem fructum feret, scilicet exsilium et captivitatem.

Vinea est Ecclesia et anima ob varias analogias.

Allegorice, vinea est Ecclesia, et tropologice anima quævis fidelis, idque *primo*, quia antiquis, præsertim Patriarchis, potissimum prædium erat vinea. Ita Noe mox a diluvio plantavit vineam, *Gen.* cap. ix, 20. Sic Deus Israelitis in terra promissa promisit vineta, *Deuter.* cap. vi, 11. Sic sponsa, *Cant.* viii, 12, hæreditatem suam vocat vineam : « Vinea, ait, mea coram me est, » *q. d.* Mihi carissima est et vicinissima, in ea vel juxta eam dego, illa oculis meis semper obversatur. Solebant enim veteres, uti et moderni, in atrio domus ad januam plantare vineam, ad umbram et ad amœnitatem. Est enim vinea quid medium inter hortum et agrum : nam hic quæstuosus est, ille deliciosus; vinea est quæstuosa et deliciosa.

Secundo, quia vinea maxime fructifera est, tum quia vinum fert, quod Deum lætificat et homines, *Judic.* cap. ix, 13; tum quia nulla arbor vite feracior, si ejus tenuitatem spectes; tum quia multæ vineæ bene excultæ copiosum dant fructum, uti fuit illa de qua Cato, quæ ex singulis jugeribus dabat decem vini culeos. « Efficaci exemplo, ait Plinius lib. XIV, cap. iv, non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum littus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem. » Hinc Sapientia sese deprædicans : « Ego, ait, quasi vitis fructificavi, » *Eccli.* cap. xxiv, 23. Talis vitis fuit S. Polycarpus, discipulus S. Joannis Apostoli, christianorum in Asia doctor, pater, et dux ad martyrium, de quo proinde vere Poeta :

> Fructificas, Polycarpe, Deo, more, ore et amore :
> A fructu merito nomen et omen habes.

Nimirum polycarpos poscit, amat et provehit Deus, non polyphyllos; fructiferos, non frondosos. Denique vinum quod profert vitis, ita vires hominis reficit et recreat, ut non tantum lac senum, sed lignum vitæ, imo vita hominis dici possit.

Tertio, quia vinea jucundissima est, sive ordines vitium, sive pampinos, sive botros vernantes et rubescentes spectes. Quocirca sponsa sponsum ad ambulandum per vineam invitat in Canticis. Denique musti ex uvis recens expressi tanta est vis, ut lagenas et vasa sæpe diffringat, ut homines non tantum ebrios, sed et mentis impotes, et quasi amentes efficiat.

Ita Ecclesia et anima fidelis, *primo*, est prædium Deo charissimum; *secundo*, fertilissimum bonorum operum; *tertio*, amœnissimum; *quarto*, efficacissimum : licet enim exterius instar ligni vitis sit vilis et despecta, interius tamen habet succum vivificum, puta spiritum Christi, quo languidi et quasi emortui reviviscunt, incalescunt, aliosque Dei amore inflammant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo est vinum germinans virgines, id est castos et immortales : virgo enim, vivido roseoque colore florescens, juventæ nunquam senescentis et immortalis vitæ est symbolum; ita Prado loco citato. Et S. Bernardus, serm. 63 *in Cant.*: « Viro sapienti, ait, sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia : nil quippe incultum desertumve in se sapiens derelinquet. » Et mox : « Cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis, sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth? » Vinea ergo hæc non tantum frondosa, sed et florens, fructifera et vinosa est. Idem, *serm.* 65, Ecclesiam vocat « vineam grandem nimis, » Domini plantatam manu, redemptam sanguine, rigatam verbo, propagatam gratia, fecundatam spiritu. Et *serm.* 60 : « Si vineæ animæ flos, opus, odor opinio est, fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est martyris. Quidni mustum rubens, probatum, pretiosum, plane de vinea Sorec, torculari

passionis expressum? » Denique vide eumdem lib. *De Passione Domini*, qui totus est de mystica hac vite et vinea. Explicans enim illud *Joan.* cap. XV : « Ego sum vitis vera, » docet Christum esse veram vitem, cujus proinde præcisionem, circumfossionem, vincula, culturam et speciem Christo accommodat. Deinde, cap. VIII et seq., septem vitis hujus folia mystica recenset; mox cap. XVI, ejusdem flores : « Habuit, inquit, vitis ista vera non unius, sed omnium florum speciem, violam humilitatis, lilium castitatis, rosam patientiæ et charitatis, et florem abstinentiæ, quem crocum appellamus. » De his dicitur in *Cant.* : « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. » Et: «Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi. »

SECUNDUM MULTITUDINEM FRUCTUS SUI MULTIPLICAVIT ALTARIA. — *Fructus* vocat frondes; non enim uvas, sed frondes proferebat hæc vitis, uti paulo ante dixi : per frondes intelligit filiorum frugumque copiam, *q. d.* Quanto plures habebat cives et opes Israel, tanto plura adificavit idola et altaria; quia instar vitis frondosæ, in ea totus effluxit; ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Chaldæus, Lyranus et Vatablus. In Hebræo est elegans paronomasia inter טוב *tob*, et הטיבו *hetibu*, *q. d.* Secundum bona terræ fecerunt bona idolis, quasi earum largitoribus, ut quo plus bonorum ab iis se accipere putabant, eo plus iis impenderent. Sic ait de deo frugum Virgilius, *eclog.* VII :

> Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
> Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

Hoc est quod subdit hic Propheta : « Juxta ubertatem terræ exuberavit simulacris. » Ita impii Deo reddunt mala pro bonis, et beneficia vertunt in maleficia, ac fruges in gladios, divitias in vitia, quibus contra auctorem eorum pugnant pro diabolo.

Vers. 2. 2. DIVISUM EST COR EORUM. — Hebræum, *divisit cor eorum;* Septuaginta, *divisit corda sua*, quia scilicet Israel, puta Samaritæ, separarunt mentem suam, *primo*, a Deo Deique lege, ait Chaldæus et Theophylactus; *secundo*, a sese invicem, *q. d.* Animis et odiis inter se dissident, dum hi hæc, illi illa idola, alii alia inducere conantur. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Albertus et Hugo. Simili modo inter hæreticos perpetua videmus schismata et jurgia, quæ parit superbia. Cum enim fastu tumeant, nolunt aliorum hæreses sequi esseque eorum discipuli; sed ipsi novorum dogmatum auctores et magistri esse satagunt. Porro Hugo putat hic notari schismata inter Juda et Israel, sive inter Roboam et Jeroboam, ac consequenter inter Deum et vitulos aureos : hos enim coluit Israel, illum Juda. Verum hoc remotius est : vicinius S. Hieronymus, Haymo et Albertus putant hic significari schisma inter Hosee ultimum regem Israel, et populum, dum populus vitulos, rex Deum colendum censeret : sed hujus schismatis in Scriptura nulla est mentio, imo de Hosee rege dicit IV *Regum*, cap. XVII, 2 : « Fecitque malum coram Domino, » quia, ut videtur, coluit vitulos aureos, non Deum. *Tertio* : « Divisum est cor eorum in seipsis, » dum partem ejus Deo, partem idolis dare volunt. Cupiunt enim tam Deum, quam idolum colere, ut utrumque habeant propitium, ut patet IV *Regum*, cap. XVII, 33. Ita Lyranus. Sic Romani colebant deos omnium gentium, ut omnes haberent propitios et faventes, ne, si quem negligerent, eum contra se concitarent; uti Trojani, colendo Venerem, concitarunt contra se Junonem, uti narrat Virgilius, I *Æneid.* Putabant enim inter deos esse lites et bella, uti sunt inter homines.

NUNC INTERIBUNT, — *q. d.* Idcirco jamjam exscindentur et desolabuntur, ut vertunt Septuaginta; divisio enim et schisma est causa ruinæ et interitus. Verum enim est illud Christi : « Omne regnum in se divisum desolabitur. » *Secundo*, cum Chaldæo, Aria et Vatablo verti potest : *Nunc delinquent*, *q. d.* Insigne delictum et enorme flagitium est, hæc cordis eorum divisio a Deo et proximis, imo a seipsis. Hebræum enim אשם *ascam* et delinquere, et desolari, sive exscindi et interire significat.

IPSE, (scilicet Deus), CONFRINGET (per Assyrios) SIMULACRA EORUM — Israelitarum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Albertus et Vatablus. Hebræi enim sæpe suppositum subticent, et ex circumstantiis subintelligendum et supplendum relinquunt. *Secundo*, « ipse, » id est *ipsum*, scilicet cor divisum : לב *leb* enim, id est *cor*, Hebræis est masculini generis, æque ac *ipse* : vel certe *ipse*, scilicet Israel, qui divisit cor suum, ut habent Hebræa, *q. d.* Ipse dissensus animorum, ipsa discordia, ipsa schismata et factiones perdent eos, tradentque hosti, qui simulacra, æque ac domos et urbes eorum evertet. Ita a Castro. Unde sequitur :

3. QUIA NUNC DICENT : NON EST REX NOBIS, etc. — Vers. 3
q. d. Cum viderint adventare Assyrios, ac Samariam obsidere, nec Hosee regem suum posse eis resistere, tunc dicent : Non est rex qui nos possit tueri; rex noster perinde est, ac si non esset rex, idque juste accidit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, sed idola. Deo enim, qui est Rex regum et Dominus dominantium, irato, quis mortalis rex juvare et salvare poterit? Ita Lyranus et Vatablus. Unde *secundo*, S. Hieronymus, Theodoretus et Albertus exponunt, *q. d.* Cum Hosee rex capietur ab Assyriis, dicet Israel : Jam orbati sumus rege, quia Deum regem regum reliquimus (1). *Tertio*, a Castro, *q. d.* Deus

(1) Mangerus hæc verba, ad præsens tempus, et ipse refert, et « non est rex nobis, » de Hosea rege a Salmanasare in vincula conjecto intelligit : *Jam enim dicunt : Non est...* et *hic* noster *rex quid poterit facere pro nobis*, utpote captus et in carcerem abductus? Quæ interpretatio

qui solet nos regere, esseque rex noster, nos deseruit, quia non coluimus eum : quid ergo opis nobis conferet Hosee rex miser, et ruinæ proximus? Denique Hugo et Arias exponunt, *q. d.* En regnum Israel quod invito Deo instituimus, jam succisum est, quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis profuit, aut proderit, quod nos secum trahit in ruinam?

Moraliter, vis regni sine Deo est invalida. Moraliter, discant hic respublicæ et reges omnem eorum potentiam esse imbellem et invalidam, nisi Dei cultu et ope fulciatur. Hoc professus Salomon, III *Regum*, cap. II, 24 : «Vivit, ait, Dominus, qui firmavit me, et collocavit me super solium David patris mei. » Et Davidi ait Deus, *Psalm.* LXXXVIII, 36 : « Semel juravi in Sancto meo, si David mentiar : semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo. » Quocirca David moriens Salomoni hæc ultima dedit monita : « Observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, etc., ut confirmet Dominus sermones, quos locutus est de me, dicens : Si custodierint filii tui vias meas, et ambulaverint coram me in veritate in omni corde suo, et in omni anima sua, non auferetur tibi vir de solio Israel. » Quinimo Moses moriturus, ex ore Dei de regibus ita sanxit, *Deuter.* cap. XVII, 18 : « Postquam sederit (rex) in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium, etc., legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba, et cæremonias ejus, etc., ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus. » Hoc ipsum æterna Sapientia edicit, *Prov.* VIII, 15 : « Per me reges regnant. » Hinc de Josaphat pio rege dicitur II *Paral.* XVII 3, : « Fuit Dominus cum Josaphat, quia ambulavit in viis David patris sui, etc. Confirmavitque Dominus regnum in manu ejus, etc., factæque sunt ei infinitæ divitiæ et multa gloria. » Hac de causa Agapetus recte monuit Justinianum Imperatorem, uti refert Baronius tom. VII *in Justin.* : «Sceptrum, inquit, imperii cum a Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit, cumque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festina. »

Viderunt idipsum Gentiles. Scribit Plinius *De Viris illustr.* cap. II, Numam Pompilium, secundum Romanorum regem, ferum populum « religionis institutione et utilibus legibus domuisse, suumque regnum ita firmasse, ut pendente ejus regno nemo illi bellum moverit. » Apud Livium, lib. XLIV, est illa vox Caii Marcii : «Favere pietati fideique deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigii pervenit. » De Agesilao Spartanorum duce ita scribit Xenophon in ejus laudibus : « Existimabat divina auxilia non minus in hostili, quam amico in solo imploranda esse. »

Vers. 4. 4. Loquimini verba visionis inutilis. — Legit Interpres דברו *dabberu* in imperativo, id est *loquimini;* jam legunt דברו *dibberu* in præterito, id est locuti sunt. Chaldæus vertit in præsenti, *loquuntur verba violenta;* quia Hebræi carent præsenti, et pro eo utuntur præterito. Rursum pro *visionis inutilis*, hebraice est אלות שוא *aloth scau*, id est *juramenti mendacis*, vel futilis et *inutilis*. Solebant enim Prophetæ suas visiones, sive prophetias confirmare juramento, dicendo : «Vivo ego, dicit Dominus, » id est, juro per vitam meam; aut potius se diris devovendo, dicere : « Hæc mihi faciat Deus, et hæc addat, si mentior. » Hebræum enim *alot* significat juramentum exsecratorium, maledictionem et imprecationem tristium. Talis ergo visio et prophetia vocatur *ala*, id est exsecratio, quia fiebat cum exsecratione. Sensus est ergo, *q. d.* Loquimini sane, et jactate verba pseudoprophetarum, qui afferunt suas visiones, easque jurando et pejerando confirmant, sed mendaces et futiles. Pollicentur enim omnia prospera, nec timendos esse Assyrios, sed mentiuntur et decipiunt vos, aguntque in ruinam. Est ironia : ridet enim et subsannat eos, quod falsis prophetis et seductoribus fidem habeant in suam perniciem : loquuntur enim visiones, sed futiles et mendaces, puta non Dei oracula, sed cerebri sui somnia. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo et alii.

Ferietis foedus. — Hæc sunt « verba visionis inutilis,» seu oracula pseudoprophetarum. Dicebant enim : « Ferietis, » vel ferite « fœdus, » scilicet cum diis vestris, æque ac regibus, jurando et devovendo vos diris, si unquam eos eorumque schisma deseratis, et ad Deum domumque David in Jerusalem et templum redeatis : ita Vatablus, Arias et Clarius; *secundo*, ferite fœdus cum Assyriis, aut cum Ægyptiis (1) : si hoc feceritis, omnia erunt vobis secura et prospera. Ita ipsi. At fallunt : nam instat vobis amaritudo captivitatis. Unde de ea subdit :

Et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri. — Pro *amaritudo* hebraice est ראש *rosç*, quod significat venenum, amaritudinem, resque venenatas et amarissimas, uti est fel, virus serpentum (unde Chaldæus vertit : *Caput serpentum maleficorum*), colocyntides, absinthium, etc. Septuaginta vertunt, *germen*, scilicet amarum et noxium. Sensus ergo est, *q. d.* « Judicium, » id est supplicium Israelis, « germinabit, » et prodibit « quasi amaritudo, » id est amaræ et noxiæ herbæ, v. g. absinthium, « super sulcos agri, » ubi copiosius germinant, utpote terra sulcata et elaborata, *q. d.* Uti noxiæ herbæ copiose germinant in terra culta; ita copia suppliciorum ger-

duabus de causis rejicienda est, quarum una est, quod nondum ad extrema ventum esse ostendunt vers. 10, 15, et alii; altera, quod quemadmodum quæ vers. 2 leguntur, « nunc interibunt, » sunt *minantis* minantis esse debent et hæc quæ vers. 3 habentur. (Maurer.)

(1) Commode, inquit idem, hæc verba ad fidem Salmanasaris non servatam et fœdus cum Soo rege Ægypti factum possunt referri. (Maurer.)

minabit in Israel, qui in agro tam terræ quam cordis duxit sulcos non pietatis, sed impietatis : hisce enim cor suum sulcavit, id est studiose et data opera peccavit, sculpendo et colendo idola, ac Deum Deique legem et minas spernendo; idque ex eo quod credidit pseudoprophetis dicentibus eum, si id faceret, fœdusque cum idolis feriret, tutum et securum fore. Ita Theodoretus, Theophylactus, Arias, Vatablus et S. Hieronymus, qui et addit de hac amaritudine supplicii : « Ut qui seminaverunt copiose in gaudio, copiose metant in lacrymis; qui riserunt, fleant; qui habuerunt consolationem, lugeant. » Alludit ad minas et exsecrationes Mosis, *Deut.* cap. XXIX, 18 : « Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino: ut vadat et serviat diis illarum gentium, et sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem. Cumque audierit verba juramenti hujus, benedicat sibi in corde suo, dicens : Pax erit mihi, et ambulabo in pravitate cordis mei. Et Dominus non ignoscat ei : sed tunc quam maxime furor ejus fumet. » Imo hasce minas in Israele jam implendas Osee hic prædicit. *Secundo*, « judicium, » id est vindicta, « super sulcos agri, » accipi potest sterilitas inducta agris, *q. d.* Deus puniet vos agrorum sterilitate, ut, licet sulcati et seminati, non proferant segetem, sed potius spinas, tribulos, lolia, herbasque amaras et venenatas (1).

Vers. 5. 5. VACCAS BETHAVEN COLUERUNT HABITATORES SAMARIÆ. — « Bethaven » est Bethel. Bethel enim, id est domus Dei, dicta est, ob visum ibi a Jacobo Deum scalæ innixum. Eadem deinde dicta est *Bethaven*, id est domus iniquitatis, vel idoli, ob vitulos aureos quos ibi adorandos proposuit Jeroboam. *Vaccas* ergo, sive juvencas, vocat hosce vitulos. Unde Septuaginta hic vertunt, *vitulum;* et de eo mox sequitur : « Quia luxit super eum (vitulum) populus. » Pro quo nota : Vitulus hic fuit Apis, sive Serapis, deus Ægyptiorum. Hunc enim cum Ægyptiis coluerunt Hebræi degentes in Ægypto, ideoque Deus, ut eos ab hoc idolo avelleret, jussit Mosi ut eos educeret ex Ægypto in Sina : ubi cum Moses, accepturus legem, diutius cum Deo hæreret in monte, mox populus volens redire in Ægyptum, Apin, puta vitulum aureum, quasi ducem viæ sibi conflavit, *Exod.* cap. XXXII, 4. Eumdem renovavit et revocavit Jeroboam, faciens schisma a Deo et a domo David : lege historiam III *Reg.* cap. XII, 28. Porro Jeroboam non unum, uti videtur velle S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Hugo et Lyranus, sed plures erexisse vitulos patet, tum, lib. III *Reg.* cap. XII, 28, tum quia hic eos vocat *vaccas* in plurali. *Vaccæ* ergo *Bethaven*, sunt duo vituli aurei, quos fecit Jeroboam, unumque posuit in Bethel, alterum in Dan. Dan ergo; æque ac Bethel, vocatur hic *Bethaven*, id est domus idoli.

Nota : Scriptura hos deos nunc vocat *vitulos*, nunc *vitulas*, vel *vaccas*. *Primo*, quia Patres quos citavi *Exod.* cap. XXXII, vers. 4, docent eos non fuisse integros vitulos, sed tantum capita vitulina, ita ut Aaron Hebræis tantum conflaverit caput vituli : unde an is mas esset, an femina, puta an vitulus, an vitula, vix dignosci poterat. *Secundo*, quia valde verisimile est, si e capite sexus dignosci poterat, fuisse vitulas potius quam vitulos, tum quia Herodotus lib. II id docet : « Boves mares, inquit, eosdemque mundos, ac vitulos universi Ægyptii immolant; feminas eis immolare non licet, utpote Isidi consecratas. Nam Isidis simulacrum muliebre est bubulis præditum cornibus, quemadmodum Iô Græci describunt, bovesque feminas omnes itidem Ægypti venerantur ex ominibus pecudibus longe plurimum; » tum quia hebraice vocantur עגלות *eglot* feminine, id est vitulæ, uti vertunt Septuaginta, III *Reg.* cap. XII, 28, ac Josephus, lib. VIII *Antiq.* cap. III ; sive vaccæ, uti vertit Noster hic. *Vaccas* ergo novellas accipe, id est vitulos adultos, aut potius adultas; vitulus enim, uti et bos, asinus, equus, ovis, camelus, et cætera animalium nomina utrumque sexum, puta tam feminam quam marem significant. Hæc sententia valde probabilis est : contraria tamen, scilicet fuisse vitulum potius quam vitulam, non est improbabilis, eamque videntur sequi S. Hieronymus, Rupertus, Vatablus et Arias. Ratio est, quia passim vocatur *vitulus;* hic tantum vocatur *vacca* ad irrisionem. Apis ergo, sive Serapis, erat bos, vel vitulus corpore nigro, candida fronte, habens in tergo albam notam vel maculam, uti dixi *Exod.* cap. XXXII, 4 (2).

Tropologice, peccator qui carni, abdomini, ventri et veneri indulget, colit vitulos et vaccas Bethaven, cum iisque vitulatur, fitque quasi vitulus. Sicut enim vituli et vaccæ stupidi sunt, petulci, jugum subeunt, terram aratro subigunt, et collum oneri supponunt; ita et carnales stupidi fiunt mente, lasciviunt, labores maximos subeunt, ut suis deliciis fruantur, onera gravissima

(1) Notatur pœna et divinum judicium contra impietatem istam, imagine desumpta a semine in terram conjecto, quod suo tempore simile sibi producit. Seminarunt Israelitæ in sulcis suis sua a Deo defectione herbas venenatas, quæ fuerunt horrenda peccata, inde necesse fuit, ut etiam erumperet germen venenatum, scilicet extrema calamitas et miseria, quæ justo Dei judicio peccati fructus est. Cf. *Deuter.* XXIX, 8.

(2) Quod a sequiore sexu *vitulæ* vocantur Jeroboami vituli, inquit Bochartus, *Hieroz.* tom. I, pag. 369, putant ad contemptum pertinuisse, ut illud Romani (Virgilii) : « O vere Phrygiæ, nec enim Phryges; » neque dubium quod illud ἐξουθενισμοῦ (contemptus) genus multum valuerit apud Hebræos, qui deorum sexus nesciunt. Proinde in *Diis* censentur *Berith, Judic.* VIII, 33, et *Astarte*, I *Reg.* XI, 5, 33, quamvis revera apud cultores suos pro deabus habitæ fuerint. Feminino igitur genere *vitulæ* vocantur idola Jeroboami, ut eo magis constet, illa non posse haberi pro vero Deo, cujus decem nomina omnia masculina sunt. Hæc tamen ratio parum probabilis Maurer videtur.

et pene importabilia suscipiunt, fœno pascuntur, totique in terram et terrena projecti sunt.

Coluerunt. — Hebraice est יגורו *iaguru*, id est timuerunt, hoc est coluerunt et venerati sunt, ut vertit Noster, Chaldæus et alii ; nam « primus in orbe deos fecit timor. » Hinc in Scriptura timor Dei significat venerationem et cultum Dei. Timor ergo hic est reverentia Dei. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo et alii.

Aliter Vatablus, Arias, Pagninus et Clarius, *q. d.* Samaritæ, videntes ab Assyriis vastari Bethel et vitulos suos, pavebunt, timentes quod et ipsimet propediem simili clade vastabuntur. Septuaginta vertunt, *morati sunt* : גור *gur* enim significat proprie *peregrinari, morari, degere*; inde גֵר *gher* est peregrinus, et quia peregrini peregre, apud exteros et incognitos sunt timidi et pavidi, hinc *gur* significat quoque *timere, pavere.* Vertunt ergo Septuaginta : *Apud vitulum domus* ὢν (pro און *aven* enim legunt ipsi per crasin און *on*) *morabuntur habitatores Samariæ.* Hinc et Vatablus vertit : *Ad vitulas Bethaven concurrent Samaritæ.*

Quia luxit super eum populus ejus (« Eum » scilicet vitulum , ut vertunt Septuaginta. Itaque quas ante *vaccas* vocavit hic, *vitulum* vocat, ob causas jam dictas : et quia voluit substantiam tantum idoli, non sexum, non numerum significare, scilicet quod esset bos, sive vitulus, non equus, non hircus, non aries (1). Sensus ergo est: « Luxit, » id est lugebit, populus super vitulum deum suum, cum scilicet videbit eum ab Assyriis capi, et captivum avehi in Assyriam. Lugebunt), et æditui ejus, (puta sacerdotes et custodes vituli ejusque templi, qui antea) exsultaverunt in gloria ejus (cum ipse ab omnibus coleretur), quia (gloria hæc vituli) migravit ab eo.

6. Siquidem et ipse (vitulus) in Assur (Assyriam) delatus est, munus regi ultori. — Septuaginta : *Et ipsum vinciendum duxerunt xenia regi, q. d.* Vitulum hunc captivum, quasi munus et xenium insigne obtulerunt Assyrii regi suo. Nota *primo* : Τὸ *quia* hic non causam significat, sed eventum; hebræum enim כי *ki* sæpe tantum consequentiæ et ornatus causa additur, idemque valet quod *hinc, hac de causa, idcirco. Secundo,* post τὸ *æditui,* more Hebræo subauditur relativum אשר *ascer,* id est *qui. Tertio*, regem Assyriorum vocari *ultorem,* id est vindicem; Symmachus, ὑπερμάχοντα, id est *præsulem* et defensorem, ob causam quam dedi cap. v, 13. Allegorice Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. xlii : « Oseas, inquit, de Christo prophetavit : et vinctum eum ducent xenium regi ; » nempe cum Pilatus eum misit ad Herodem. Sed perperam ; donum enim hoc fuit idolum) puta vitulus aureus, qui nequit esse typus Christi.

Confusio Ephraim (Ephraimitas , id est Israelitas, sive Samaritas) capiet, et cunfundetur Israel in voluntate sua. — Hebraice מעצתו *meatsato*, id est *a consilio suo*, ut vertunt Septuaginta, Vatablus et alii.

Quæres, quænam hæc confusio, quæ voluntas, quodnam consilium ? *Primo*, S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Haymo et Hugo : « Tradunt, inquiunt, Hebræi vitulos aureos a sacerdotibus furto esse ablatos, et pro his æneos et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiæ, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus, et maxime regi Sennacherib, ab Israel esse directos; exsultabant æditui quod fraus eorum nequaquam posset argui et deprehendi. Et hoc est quod ait : Æditui ejus, scilicet vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo quem habebant pro gloria, quia migrasset ab eo, id est a populo, et translatus esset ad Assyrios. Siquidem ipse delatus est munus regi ultori, statimque sequitur : Confusio capiet eos, etc. Deprehensa enim fraus vitulorum deauratorum, regi Israel litteris indicatur ; unde se placere existimaverunt, inde vel maxime cunfunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, existimantium non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. » Additque S. Hieronymus : « Legimus IV *Reg.* cap. xv, 19, regem Israel Manahem regi Assyriorum Phul mille talenta argenti misisse, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse directos. » Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suaserint regi Israel, ut vitulos deauratos mitteret dono regi Assyriorum, ut sic fraus eorum lateret, qua ipsi furati vitulos aureos, supposuerant æneos deauratos : confusio et pudor eorumdem fuit, cum fraus eorum detecta per regem Assyriorum, redundavit in caput regis Israel, et tandem in caput ipsorummet sacerdotum. Aliter Theophylactus ; opinatur enim sacerdotes suasisse principibus, ut vitulos hosce mitterent in Assyriam, quod sperarent eos ab Assyriis adorandos : sed confusi sunt; nam Assyrii eos confregerunt. Aliter et Theodoretus : Consilium, ait, hoc fuit de mittendo vitulo in donum Sua regi Ægypti, ut is Israelitas tueretur contra Salmanasar : sed confusi sunt; nam et vitulum perdiderunt, et a Sua adjuti non sunt.

Verum hæc omnia incerta sunt, et fabulas Rabbinicas olent, præsertim quia Osee satis significat vitulum hunc non datum, sed captum ab Assyriis, cap. viii, 5 : « Projectus est, inquit, vitulus tuus, Samaria. » Et hic vers. 2 : « Ipse confringet simulacra eorum. » Et vers. 8 : « Disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel.

(1) Pro לְעֶגְלוֹת *leegelot, vitulis,* nonnulli לְעֶגְלַת *leegelat* singularem legi jubent, quod unus tantummodo vitulus exstiterit in Bethel urbe, et suffixa sequantur singularia. Sed facile vates ab initio de omnibus Israelitarum vitulis, qui cum facti essent instar vituli Bethelensis, recte dicebantur vituli Bethelenses, in sequentibus vero de ipso primario vitulo, vel de uno loquens generatim de omnibus cogitasse putatur. (Maurer.)

Dico ergo : Voluntas hæc et consilium Israelis fuit, quod vitulum quasi numen suum elegerint, et Deo vero prætulerint, eique, non Deo, servire voluerint, sperantes ejus ope se tutos fore ab Assyriis : sed confusi sunt; nam vastati sunt cum vitulo, qui ab Assyriis captus et irrisus, in donum oblatus fuit regi ultori, puta Salmanasar, qui ultus est defectionem Israelitarum tam a Deo quam a se, quod scilicet contra fœdus secum initum confugissent ad Sua regem Ægypti. Ita Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera, a Castro et alii.

Tropologice, S. Gregorius explicans illud S. *Job* cap. XXI, 16 : *Consilium impiorum longe sit a me* : « Quod est, inquit, iniquorum consilium, nisi terrenam gloriam quærere, æternam negligere : salutem temporalem cum damno interiori appetere, et dolores transitorios ad æternos gemitus commutare. »

Vers. 7. 7. TRANSIRE FECIT SAMARIA REGEM SUUM. — Hebraice נדמה *nidme* : quod *primo* verti potest, *exscindetur in Samaria rex ejus*, scilicet rex Samariæ, puta Hosee occidetur in ea. Ita Vatablus. *Secundo : Similis est cum Samaria rex ejus spumæ, quæ est in superficie aquarum, q. d.* Rex cum regno instar spumæ dissipabitur et evanescet. Ita Arias. *Tertio : In silentium redacta est,* vel *obmutefacta est,* id est periit, disperiit, *Samaria cum rege suo.* Ita Forsterus. *Quarto,* Noster passivum *nidme* accepit pro activo דמה *dama,* vel *dimma,* id est excidit. Unde vertit, *transire fecit;* Septuaginta *abjecit;* forte pro נדמה *nidme,* legerunt נדפה *niddepha,* id est impulit, propulit, propulsavit Samariam regem suum quasi spumam ; spuma enim ab unda et fluctu proprie propelli dicitur, *q. d.* Samaria idola colendo transire fecit, impulitque in exitium regem suum quasi spumam. Suo enim scelere apud Deum meruit et effecit, ut regnum suum cum rege ab eo exscinderetur, et transiret celerrime, evanesceret ut spuma aquæ propulsa et dispulsa a fluctibus. Rursum, *q. d.* Cum rex populo in idololatriam propenso obsecundaret; et hic sceleris avidus regi assentiretur et assentaretur, fecit populus, quem aquæ multæ repræsentabant, regem suum perire quasi spumam ex se natam ; eam scilicet in seipso, velut in aqua consumens, perdens et evanescere faciens. Aliter Sanchez, qui per regem accipit idolum, puta Moloch, vel vitulos aureos, quos secum perdiderunt Samaritæ.

Nota : Pro *spumam* hebraice est קצף *ketseph*, quod proprie significat ebullitionem et effervescentiam ; inde iram ebullientem, inde bullam et spumam. Septuaginta vertunt, φρύγανον, quod Interpres *cremium* vertit, puta sarmenta, stipulæ, omniaque ignis fomenta ad cremandum facilia, quibus fornax incenditur, vel torretur aliquid atque frigitur : a *frigendo* enim vocatur φρύγανον. Ita ex Columella et Plinio S. Hieronymus. Hæc enim sarmenta, vel stipulæ, instar spumæ ab aqua propelluntur, et si accensa sint, ab ea mox exstinguuntur, ait Theodoretus. Symmachus vertit, ἐπίζεμα, *volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, et in spumam bullasque surgentes, quas Græci* πομφόλυγας *vocant,* ait S. Hieronymus. Syrus vertit : *Rejecit Samaria regem suum quasi paleam,* vel *quasi testudinem* (pro *ghelo* enim aliis punctis legi potest *golo*) *super faciem aquæ;* Arabicus Antiochenus: *Despexit Samaria regem suum quasi herbam super aquas,* v. g. algam ; Arabicus Alexandrinus : *Sustulit Samaria regem suum sicut spumam, quæ est super faciem* (superficiem) *aquarum.*

8. ET DISPERDENTUR EXCELSA (altaria, sacella et Vers. 8 templa : hæc enim Judæi more Gentilium erigebant in montibus, locisque excelsis) IDOLI (puta vituli aurei in Bethel erecti, quod est) PECCATUM ISRAEL. — *Peccatum* vocat non actum, sed objectum peccati, puta idololatriæ.

ET DICENT (Israelitæ in excidio Samariæ per Salmanasar), MONTIBUS : OPERITE NOS, — *q. d.* Tanta erit clades et cædes Israelitarum, tantus clamor, pavor et horror Assyriorum, ut qui poterunt, abdant se in speluncas et cavernas : qui non poterunt, optent montibus et collibus operiri et contegi, ne hanc stragem videant et sentiant; « ut nemo futurus sit, ait Theophylactus, qui non malit obrui aut terra discedente, aut repentino montium casu, quam mala ab hostibus admissa sustinere. » Et S. Cyrillus : « Dicent, inquit, montibus, in quibus idola colebant : Cadite super nos, et anticipate crudelitatem Babyloniorum, et captivitatis extremam miseriam. »

Nota ad litteram, ut patet ex antecedentibus et sequentibus, hæc intelligi de excidio et calamitate extrema ac desperata decem tribuum, cum ab Assyriis excisa est Samaria. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus et alii. Allegorice vero hic dari typum calamitatis et excidii, tum Jerusalem per Titum et Romanos, quæ tanta fuit, ut in cryptas et cloacas se abderent Judæi, teste Josepho; excidium enim Samariæ fuit typus et præludium excidii Jerusalem; unde eidem hæc accommodat Christus, *Lucæ* cap. XXIII, 30 : ita S. Hieronymus, Haymo, Theophylactus et Hugo. Imo Rupertus vult hunc esse sensum litteralem; sed perperam. Tum totius orbis in fine mundi; unde eidem hæc adaptat S. Joannes, *Apocalyp.* VI, 16. Simile est *Isaiæ* cap. II, 19 : « Introibunt in speluncas petrarum, et in voragines terræ a facie formidinis Domini. » Sic apud Senecam in *Troadibus* vidua Hectoris, occultans filium in sepulcro, ait ei :

> Fata si miseros juvant,
> Habes salutem : fata si vitam negant,
> Habes sepulcrum.

Quod Malchus monachus, teste S. Hieronymo in ejus Vita, herum insequentem fugiens, abdensque se in speluncam, sibi adaptans : « Si, inquit, Dominus miseros juvat, habemus salutem; si despicit peccatores, habemus sepulcrum. »

Anagogice, hæc plane pleneque congruunt

damnatis in gehenna, qui optant mortem, ut pœnas evadant, et mori nequeunt. De quibus S. Bernardus, lib. V *De Consid.* cap. XII : « Horreo, ait, vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in æternum? Qui dicunt montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos, quid nisi mortem mortis beneficio aut finire, aut evadere volunt? Denique invocabunt mortem, et non veniet, » ait S. Joannes *Apocal.* IX. Unde Arabicus vertit : *Et dicent montibus, et rupibus, et collibus : Cadite super nos.*

Vers 9. 9. EX DIEBUS GABAA PECCAVIT ISRAEL, — *q. d.* Priscum et inolitum est hoc idololatriæ Israelis peccatum, olitana et pertinax hæc in eo est labes et macula, quæ proinde non nisi igne et excidio purgari et evelli potest.

Quæres, quinam sunt dies Gabaa? *Primo,* Chaldæus hæc refert ad Saulem, qui creatus est rex in Gabaa : peccavit enim Israel petendo regem contra voluntatem Dei, *q. d.* A tempore Saulis peccavit Israel, et Deo rebellare cœpit : in Gabaa ergo tam populus quam rex steterunt coram Domino, imo contra Dominum; et tamen non comprehendit eos prælium susceptum « super, » id est contra, « filios iniquitatis, » puta Philistinos incircumcisos et infideles, *q. d.* Licet Israel peccaverit creando regem Saulem, tamen Deus eum non deseruit, nec tradidit Philistæis, sed potius eos illi subjugavit. Nam, ut dicitur I *Reg.* cap. XIV, 52 : « Erat bellum potens adversus Philistæos omnibus diebus Saul. » At Israel, tantæ Dei clementiæ immemor et ingratus, ab eo descivit ad idola. Ergo acriter ab eo punietur. Hoc est enim quod subdit : « Juxta desiderium meum corripiam eos. » Verum in creando Saule rege non peccavit solus Israel, de quo hic agitur, sed et Juda; nec sub Saule, aut post Saulem sub Davide et Salomone a Deo descivit ad idola, sed sub Roboam.

Secundo ergo, melius alii hæc referunt ad tempora Judicum, puta ad tempus quo stuprum in Gabaa est commissum a Benjaminitis in uxorem Levitæ, ob quod omnes pene in prælio deleti sunt, *Judic.* cap. XIX, 20. Sensus ergo est, *q. d.* Ex eo tempore, quo viri Gabaa et Benjaminitæ scelus in Levitam ejusque uxorem admiserunt, peccavit Israel, scilicet idololatria publica, puta colendo idolum a Micha erectum in urbe Dan, *Judic.* cap. XVII, 5, et cap. XVIII, 30. Nam utramque historiam, puta stuprum Gabaa et idolum Michæ eodem tempore contigisse patet, *Judic.* cap. XVII, 1; nimirum statim post tempora Josue, vivente adhuc Caleb, sub Othoniele, ut docent Hebræi, S. Hieronymus, Ruffinus, Rupertus, Theodoretus, Theophylactus, Lyranus, a Castro et alii. Unde et Josephus utrumque morti Josue illico subnectit, ante historiam Judicum. Idque demonstratur ex eo quod Phinees filius Eleazari, filii Aaron jam tum vivebat, uti ibidem dicitur cap. XVII, 6, et cap. XVIII, 1, et cap. XX, 27; et ex eo quod Jonatham filius Gersam, filii Mosi, consecratus fuerit sacerdos idoli Michæ, uti dicitur cap. XVIII, 30; rursum, quod tum necdum ab Israelitis expugnata esset Jerusalem, uti dicitur cap. XIX, 11. Cum igitur Jerusalem expugnatio narretur initio libri *Judic.* cap. I, sequitur stuprum Gabaa et idolum Michæ contigisse ante tempora Judicum, et historias eorum libro *Judicum* esse præponendas. Vide Abulensem *ibid.* Porro nominat scelus et stuprum Gabaa, potius quam idolum Michæ, quia illud enorme erat, infame et exsecrabile, non tantum coram Deo, sed et coram hominibus; et quia stuprum hoc mystice repræsentabat idololatriam : hæc enim in Scriptura vocatur *fornicatio, adulterium*, etc. Denique, quia hæc duo vicina et conjuncta sunt : libido enim est mater idololatriæ, æque ac hæresis; et vice versa idololatræ sunt libidinosi; ac Gabaitæ utrumque fuisse videntur, et ex uno vitio in alterum prolapsi.

Tertio, pro *ex diebus* hebraice est מִימֵי *mime,* quod verti potest, *præ diebus Gabaa* peccavit Israel, *q. d.* Gravius peccavit Israel colendo idola, quam Gabaitæ violando uxorem Levitæ; gravius ergo punientur quam illi; cumque illi pene ad internecionem deleti sint, multo magis Israel internecione delebitur. Ita Vatablus et Sanchez. Aliter Clarius, *q. d.* O Israelitæ, gravius nunc peccastis colendo vitulos Jeroboam, quam in diebus Gabaa per stuprum; illud enim pauci Gabaitæ commiserunt, totus vero reliquus Israel illi restitit, scelusque publico bello vindicavit; hic autem nullus est qui idololatriæ vitulorum resistat, sed omnes in eam conspirant. Ego ergo Deus, sceleris æque ac honoris mei vindex exsurgam, omnesque vos sontes plectam per Assyrios (1).

(1) Hanc ultimam interpretationem aliis anteponendam judicamus. Nam, ut recte observat Sanctius, apud Hebræos non sunt comparativa nomina, sed eorum loco adhibent plerumque מִן vel מ, quod *præ* sæpe vertit Vulgata; sed quia interdum idem valet quod *ab, de, ex*, fit ut hæ etiam particulæ in Scriptura (Vers. Vulg.) comparationem significent et excessum. Juxta hæc ista sententia sic statuitur : peccavit Israel supra peccata, quæ viguerunt olim in diebus fama nempe atque exitio notis Gabaitarum; cum illorum mores maxime essent profligati ac perditi. In hanc interpretationem inducit, *primo,* quia hic agitur de peccato totius Israel, at in Gabaa tantum peccarunt, qui civitatem illam incolebant; aut si plures velis in illorum scelerum societatem cogere, nulli videntur alii fuisse, præter eos qui cum Gabaitis contra reliquas tribus arma sumpserunt; hi vero fuerunt Benjaminitæ. *Secundo*, in vindicanda Levitæ injuria non videntur peccasse reliquæ familiæ : neque prius aggressi sunt prælium, quam Deum consulerent, qui illorum probavit promovitque consilium. Ad hanc vero sententiam omnia quæ sequuntur, accommodari possunt. « Nos haud dubitamus, ait ex sua parte Rosenmuller, particulam מ *in* מִימֵי *mime*, capiendam esse pro *magis ac*, ut sæpe; unde hunc versum sic interpretamur : *Magis quam diebus Gibeæ peccasti, o Israel*, id est, majora a vobis scelera sunt commissa, quam olim Gibeæ a Benjaminitis. »

Ibi steterunt, — *q. d.* A diebus Gabaa, in idololatria Michæ immobiles perstiterunt, ut patet *Judic.* cap. XVIII, 30 et 31, æque ac Gabaitæ in defensione stupri. Ita Theodoretus et Theophylactus. Perstiterunt, inquam, usque ad Jeroboam, qui idololatriam in vitulis suis renovavit et auxit. Aliter Rupertus et Lyranus, *q. d.* Cum Israelitæ vindicassent stuprum Gabaa, ibi steterunt, nec perrexerunt vindicare gravius scelus, puta idolum Michæ, uti facere debebant. Aliter et Clarius, *q. d.* In Gabaa unanimiter steterunt Israelitæ ad ultionem sceleris, et conspirarunt ad vindicandum stuprum.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium (est hebraismus : cum enim ait, « in Gabaa, » subauditur particula similitudinis *sicut, q. d.* « Comprehendet » Israelitas « prælium, » at « non » tale quale fuit Gabaitarum, vel sicut fuit « in Gabaa, ») super (id est contra) filios iniquitatis, — puta Gabaitas, qui abusi erant uxore Levitæ; sed longe gravius, quo scilicet plane exscindetur tam Samaria, quam rex et regnum totum Israel.

Aliter a Castro, *q. d.* In Gabaa filios iniquitatis, id est Gabaitas, non comprehendit prælium Israelis; quia primo et secundo prælio Israel a Gabaitis victus et cæsus est. Verum obstat quod ait, « comprehendet » in futuro : loquitur ergo de futuro, non de præterito. Adde sensum illum videri extra propositum, et difficulter toti sententiæ adaptari.

Vers. 10. 10. Juxta desiderium meum corripiam eos (*q. d.* Cum omnes stent et conspirent in prisca idololatria, quam cœperunt a tempore Michæ, desidero et aveo eos insigniter corripere et castigare. Meo ergo nutu et providentia) congregabuntur super eos populi (Assyrii), cum corripientur (id est punientur) propter duas iniquitates suas, — puta duos vitulos (est metonymia : idololatria enim ponitur pro ipso idolo) quos coluit, scilicet unum in Bethel, quam vers. 1 vocavit « Bethaven; » alterum in Dan, ubi primitus fuit idolum Michæ in diebus Gabaa, uti innuit vers. 9 : ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus et Clarius; qui *secundo,* « duas iniquitates » accipiunt duplicem idololatriam, scilicet unam priscam idoli Michæ in diebus Gabaa, alteram recentem vitulorum Jeroboam. *Tertio,* Arias exponit, *q. d.* Gabaitæ unam stupri iniquitatem admiserunt; hi vero duas, puta fornicationem et idololatriam. *Quarto,* S. Hieronymus addit *unam* iniquitatem esse, quod non coluerit Deum; *secundam,* quod coluerit vitulos. Simile est *Jeremiæ* cap. II, 13. Interpres noster hebræum אסרם *asram* accepit quasi derivatum a יסר *iasar,* id est corripere. Ordines enim verborum imperfectorum, qualia sunt אסר *asar,* et יסר *iasar,* sæpe commutantur, ita ut unum ab alio modos et tempora mutuetur. Recentiores vero proprie *asram* ab אסר *asar,* id est vincire, ligare, derivant; unde vertunt : *Cum colligarint,* vel conjunxerint *se in duobus jugeribus,* vel *sulcis;* huncque dant sensum, ut sit metaphora a jugo, vel a pari boum arantium, *q. d.* Sicut duo boves uno jugo constringuntur ad arandum, et ad sulcandos agros, v. g. duo jugera; ita Israel et Juda conspirabunt in eamdem idololatriam, puta ad colendos duos vitulos aureos. Cum ergo uterque sic conspiraverit, tunc utrumque, quasi duos boves colligatos, cædam et mactabo. Addit Chaldæus, *q. d.* Sicut Israelitæ laborarunt in cultu duorum vitulorum, ita ipsimet capti et constricti ab hostibus, quasi duo illi vituli arabunt; damnabit enim eos hostis quasi boves et mancipia ad aratrum et ad agricolationem. Ubi adverte : Pro *iniquitates* hebraice est עֹנוֹת *onoth,* quod Chaldæus, R. David, Vatablus et alii vertunt, *jugera,* vel *sulcos.* Verum aliis punctis legendum est עֲוֹנוֹת *avonoth* : aut certe *onoth* per crasin ponitur pro *avonoth,* id est iniquitates; ita enim vertunt Septuaginta, Noster, Arias, Pagninus, Forsterus in *Lexico,* et alii; nusquam enim alibi *ona* significat jugerum aut sulcum.

11. Ephraim vitula docta diligere trituram. — Vers. 11. Sicut vers. 1 Israelem comparavit viti frondosæ, sed fructibus vacuæ; ita hic eumdem comparat vitulæ, quæ aravit impietatem, et messuit iniquitatem : in eaque metaphora persistit usque ad finem capitis (1). Porro alludit ad multa : *primo,* in voce « Ephraim, » id est frugifer, fertilis, ad fertilitatem terræ Ephraim; *secundo,* in « vitula » ad aureos vitulos, vel potius vitulas, sive vaccas, ut dixi vers. 5, quas colebat, *q. d.* Ephraim colendo vitulas vitulatur, œstroque insaniæ agitur quasi vitula. *Tertio,* « docta, » id est assueta, ut vertit Vatablus et alii. Unde Lyranus vertit, *stimulata,* quod eodem reduci potest : consuetudo enim illi erat pro stimulo. Alludit ad Apim, id est vitulum, quem Israel in Ægypto coluit; indeque ejus cultui se assuefecit, eique pertinaciter adhæsit in Chanaan. Rursum ad fruges copiosas Ægypti, quibus Israel inescatus in Ægypto, ad eas earumque triturationem, æque ac ad Apim, quasi earum datorem jugiter anhelabat. *Quarto,* pro *trituram* hebraice est לדוש *ladusc,* id est ad triturandum, puta ad excutiendum grana e segete. In Palæstina enim, æque ac in Italia, Canariis aliisque regionibus grana excutiunt, non homines ligneis flagellis, uti faciunt Germani et Galli, sed boves et vaccæ, sive pedibus et ungulis segetem calcando et terendo, sive, ut ait S. Hieronymus, ferreos orbes super acervum segetum trahendo. *Quinto,* in voce « docta » et « diligere, » significatur vitulas ad hanc laboriosam trituram condoceri per pabulum, quod ex area capiunt, sed sensim : sæpe enim laxantur; itaque spe pabuli discunt sponte ad aream, et ad triturandum

(1) Hujus comparationis talis est summa : sub priori imaginis membro Israelitas huc usque libere vixisse et genio indulsisse vates docet; posteriore vero jamjam futurum dicit, ut amissa libertate opera servilia facere cogantur.

redire; eo quod dum triturant, subinde segetem ore carpere, ex eaque edere sinuntur, juxta legem *Deuter*. cap. xxv, 4.

Sensus ergo hujus allegoriæ est, *q. d.* Ephraim instar vitulæ amantis trituram et triturationem, eique assuefactæ, didicit idola colere, et idololatriæ se assuefecit; ac licet subinde ea dimiserit, tamen mox ad ea recurrit : quia per ea sibi frugibus ditari, divesque fieri et prosperari videbatur. Unde labores et molestias, quas in idolorum cultu sustinet, vel non sentit, vel facile superat, quia ex eo putat se frui libertate, opibus rerumque copia. Ita Rupertus, Haymo, Lyranus, Hugo. Notat S. Hieronymus, τὸ *docta* significare consuetudinem et amorem. « Ephraim, inquit, similis est vaccæ, vel vitulæ, quæ a juventute sua didicit aream terere, et ferreos orbes super acervum segetum trahere, ut paleæ a tritico separentur; et non solum didicit, verum nimia eonsuetudine cœpit amare quæ didicit, » etc.

Aliter explicat Vatablus, *q. d.* Ephraim mavult triturare quam arare, id est mavult comedere quam laborare; unde est instar vitulæ saginatæ pinguis et obesus. Et alii : Ephraim, inquiunt, amat trituram, id est regnum, quo trituret, id est sibi subdat, et tributis exhauriat alias tribus et gentes. Hinc

Tertio, Septuaginta pro *trituram* vertunt, *contentionem* et vexationem : *Ephraim*, inquiunt, *vitula docta diligere* νεῖκος, id est *contentionem;* sicut enim tritura affligit et vexat segetem, ita contentio vexat homines, præsertim subditos. Aut potius, ut Theodoretus, Cyrillus, Theophylactus et S. Hieronymus, contentio hæc est cum Deo. Sicut enim vitulus triturans contendit cum segete, ut ei grana adimat et excutiat; ita Israel contendebat cum Deo, nec ejus jugum suscipere volebat, sed illud excutiebat; quocirca ego, inquit Deus, collum ejus obesum et superbum premam et subigam per Assyrios. Versioni Septuaginta consentit Chaldæus, qui vertit : *Similis est domus Israel vitulæ quam arare docent, et non discit.* Perperam Leo Castrius pro νεῖκος legit νῖκος, id est *victoriam, q. d.* Ephraim assuetus fuit non domari et vinci, sed vincere, ut ait S. Cyrillus. Sensus tamen eodem redit.

Verum prima expositio est genuina. Est enim adagium, significans indolem, usumque et morem Israelis, quo assuetus libertati, gulæ et ventri, ardenter et constanter diligebat idola, quasi per ea libertatem et gulam suam expleret. Alludit ad ingenium meretricum; hæ enim sunt et vocantur *vitulæ* lascivientes. Meretrices enim assuetæ amasiis, scortationi et symposiis, ad ea jugiter redeunt, nec ullis vel amicorum monitis, vel amasiorum contumeliis, vel lue venerea, dolore et sordibus, vel infamia, etc., ab illis avocari se sinunt, sed ad illa semper revertuntur velut canis ad vomitum, etiamsi cum dolore, labore et confusione turpitudinem suam expleant. Sic et Israel assuetus idolis, et idololatrarum gentium commerciis, cum quibus epulabatur, quibusque se ditari putabat, nullis Dei minis, plagis, aut probris ab eis vocari poterat; sed quasi vitula et meretrix lasciviens, cum iis comessabatur et scortabatur assidue. Ita Martinus de Roa, lib. III *Singul.* cap. XIII, et Delrio, *adagio* 954.

Moraliter, de vi consuetudinis.

Moraliter, hinc disce quanta sit vis consuetudinis, præsertim meretriciæ. Vulgo et vere dicitur : « Consuetudo est altera natura. » Et Sapiens, *Prov.* cap. XXII, 6 : « Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. » Unde S. Gregorius, lib. XX *Moral.* cap. XVI : « Vitula, ait, trituræ laboribus assueta, relaxata plerumque ad eumdem laboris usum, etiam non compulsa revertitur. Ita pravorum mens hujus mundi servitiis dedita, et rerum temporalium fatigationibus assueta, etiamsi sibi libere vacare liceat, subesse tamen terrenis sudoribus festinat, et usu miseræ conversationis trituram laboris quærit, ut a jugo mundanæ servitutis cessare non libeat, etiamsi liceat. » Et hom. 10 *in Ezechiel.* : « Nonnulli, ait, ut in hoc mundo aliquid esse videantur, terrenis laboribus insudant, insistunt causis, permiscentur jurgiis. Et quamvis se corpore deficere inter labores sentiant, amore tamen terrenarum rerum devicti, delectabiliter fatigantur. Quibus per Prophetam dicitur : Ephraim vitula docta diligere trituram, etc. Rogant ut premantur, grave se incurrisse periculum quietem putant. » Talibus congruit illud *Jobi* XXX, 7 : « Qui inter hujuscemodi lætabantur, et esse sub sentibus delicias computabant. » Et illud *Isaiæ* cap. V, 18 : « Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. » Vide ibi dicta. Vide et S. Augustinum, lib. VIII *Confess.* cap. V, ubi se a concubinatu, cui assueverat, non potuisse expedire narrat, etiamsi is displiceret, ideoque gemeret et suspiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo concubinæ alligabatur discidit. Sic et hodie qui tractant animas, audiunt sæpe concubinarios, usurarios, ebriosos, etc., suam infelicitatem plangentes, sibique indignantes, quin et vere pœnitentes, qui tamen data occasione ad vomitum statim redeunt. Nam, ut ibidem ait S. Augustinus : « Ego suspirabam ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. »

Peccator non est homo, sed bestia.

Nota *secundo*, Israelem vocari *vitulam*, quia vitulando cum vitulis, vitula potius erat quam homo. Pulchre Boetius, lib. IV *Consol. philos.* prosa 3, ostendit quomodo vitium hominem sua humanitate dejiciat, et in bestiam transformet :

« Avaritia, inquit, fervet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus linguam litigiis exercet? Cani comparabis. Insidiator occultus surripuisse fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum gestare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat? Cervi similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? Asinum vivit. Levis atque inconstans studia permutat? Nihil ab avibus differt. Fœdis immundisque libidinibus immergitur? Sordida suis voluptate detinetur. Ita fit ut qui probitate deserta, homo esse desierit, cum in divinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam. »

Et ego transivi super pulchritudinem colli ejus. — Vatablus : *Et ego transivi cervicem ejus pinguem*, *q. d.* Quia Ephraim, id est Israel, pertinaciter diligit trituram idolorum, ex eaque facta est pinguis et obesa, uti ipsa putat; « et, » id est *idcirco,* ego transivi, id est transibo super pulchrum, pingueque collum ejus, et tumentes ejus cervicum toros jugo imposito edomabo, ait S. Hieronymus, scilicet per Assyrios. Nota : Transit Deus, cum plagas infligit; hinc *transire* in Scriptura significat punire. Ita transivit per domos Ægyptiorum, occidens primogenita eorum, indeque sancitum et nuncupatum est Pascha, *Exod.* cap. XII, 12. Ita S. Hieronymus.

Ascendam super Ephraim, — uti solet eques ascendere super equum; hoc enim est hebræum ארכיב *arkib, q. d.* Deinceps omnino Israelem mihi subjugabo, faciamque ut Assyrii inscendant in collum ejus, perinde ac Sapores Persarum rex conscensurus equum, Aureliani imperatori dorsum quasi scabellum prius inscendebat. Idem fecit Tamberlanes Bajazeti Turcarum imperatori. Simili schemate ait Jeremias cap. XLVI, 20 : « Vitula elegans atque formosa Ægyptus; stimulator (hostis et vastator Nabuchodonosor) ab Aquilone veniet ei. »

Arabit Judas (Nota hebræam metaphoram, qua *arare* significat operari et colere. Hebræum enim חרש *charasę* significat *operari*, *arare* et *fabricare.* Dicit ergo quod, cum Deus ultor ascendet super Ephraim, id est cum decem tribus subjugabit Assyriis, trahetque eas captivas in Assyriam, tunc Judas, id est duæ tribus, hanc Israelis cladem videntes, sibique de eadem metuentes, resipiscent, et sub Ezechia pio rege aratrum legis resument, ideoque persistent in terra sua, ibique colent Deum verum : ac) confringet sibi sulcos (id est opera et idola) Jacob, — puta Israelis, sive decem tribuum. Ita Theodoretus et Theophylactus. Aut, *q. d.* Jacob, id est reliqui ex decem tribubus, profugi ex Samaria, confugient ad Judam, cum eoque in unum populum coalescent et conspirabunt in verum unius Dei cultum, uti in agricolatione conspirant agricolæ, dum unus arat, alter sulcos et glebas confringit. Ita S. Hieronymus; Haymo, Albertus, Lyranus et alii. Huc accedit Vatablus, vertit enim : *Juda arabat, Jacob confringebat ei glebas;* quod tamen alii paulo aliter accipiunt, *q. d.* Ephraim, id est Israel, dilexit trituram, id est regnum : at Deus subjiciet illum tribui Judæ, et Judas arabit tanquam paterfamilias; Jacob vero, sive Israel, confringet ei glebas, quasi minister et famulus. Duo ergo hic significantur : *prius,* quod Israel profugus conspirabit cum Juda in unum sceptrum unamque religionem; *posterius*, quod in hac re minor erit Juda, eique subditus subserviet; Juda enim tenuit sceptrum, juxta promissa Jacobi patriarchæ, *Genes.* cap. XLIX, 10.

12. Seminate vobis in justitia, et metite (id est metetis certissime. Imperativum enim usurpant Hebræi pro futuro, cum ejus certitudinem, quasi illa sit in manu nostra, denotare volunt) in ore misericordiæ. — Hebraice, *ad os misericordiæ*; et ita legit Origenes, tract. 12 *in Matth.*, et S. Ambrosius lib. *De Naboth.*, cap. VII. Jam *misericordia* tripliciter accipi potest : *Primo,* ut idem sit quod justitia, et significet opera pia, justa et sancta, *q. d.* Date operam justis, piis et sanctis operibus : metetis enim et recipietis præmium in ore, id est secundum mensuram misericordiæ, hoc est eorumdem sanctorum operum. Ita Chaldæus, Theophylactus, Haymo, Hugo, Dionysius et alii. *Os* enim hebraice sæpe significat *capacitatem*, *proportionem*, *mensuram;* unde לפי *lephi,* id est *ad os,* idem est quod *secundum*, *juxta*, *pro ratione*, *mensura* vel *merito* operum, cum de iis agitur, uti norunt hebraice periti, et docent Marinus, Pagninus et alii in *Lexicis.* Sic *Exodi* XII, 4, dicitur : « Assumet vicinum, etc., juxta (hebraice *lephi*) numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni. » Et cap. XVI, 16 : « Colligat unusquisque ex eo (manna) quantum sufficit ad vescendum; » hebraice *lephi achlo*, id est *secundum os cibi ejus,* hoc est juxta edacitatem ejus, quantum os ejus potest capere et comedere. Sic et *Genes.* cap. XLVII, 12, de Joseph dicitur : « Alebat eos, omnemque domum patris sui, præbens cibaria singulis; » hebraice לפי הטף *lephi hattaph,* id est *secundum os parvuli*, hoc est, quantum quisque, etiam parvulus, comedere poterat. Porro *misericordia* in Scriptura sæpe sumitur pro sanctitate et justitia, puta pro operibus sanctis et piis; quia propria sanctorum virtus et index est misericordia, uti ostendi *Daniel.* cap. IV, 24, et II *Corinth.* cap. IX, 8. Sensus est, *q. d.* Exercete vos in actibus misericordiæ et justitiæ, id est quarumlibet virtutum, et referetis mercedem amplissimam, *secundum os*, id est amplitudinem misericordiæ et piorum operum, quæ exercuistis. Explicat enim id quod dixit versu præcedenti : « Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob; » unde persistens in metaphora arationis et agricolationis, explicans subdit : « Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ, » *q. d.* Quantum justitiæ, id est pietatis, misericordiæ cæterarumque virtutum

Vers. 12.

Misericordia triplex.

quasi arando seminaveritis, tantum messis et præmii ex iis percipietis. Huic Prophetæ adagio simile est illud S. Ephrem in serm. *ad Fratres*, tom. II : « Post formicam apis, post laborem requies » et fructus, post tribulationem refrigerium, *q. d.* Post labores formicæ colliges mel et favos apis. « Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium. » Sic Christus « favos post fella (crucis et passionis) gustavit, » ait Tertullianus lib. *De Corona militis*, cap. XIV.

Secundo, planius *misericordia* hic proprie accipi potest, et ad Deum referri, *q. d.* « Seminate in justitia, » hebraice *justitiam*, vel *ad justitiam*, hoc est, justitiæ et sanctitatis semina, puta pia de Deo rite colendo desideria et proposita cordi vestro inserite, ut inde opera justa et sancta germinent, sicque metetis eorum segetem, id est mercedem amplissimam, quam Deus « in ore misericordiæ, » id est juxta misericordiam suam immensam, quæ merita nostra superat et vota, vobis promittit, et reipsa præstabit. Ita Vatablus qui vertit : *Seminate vobis ad justitiam, metite beneficentiam*, scilicet Dei; et Septuaginta : *Seminate vobis in justitia, vindemiate fructum vitæ.* Huc accedit explicatio Riberæ : *Seminate*, inquit, *opera justa, et metetis in ore misericordiæ*, id est quantum misericordia voluerit, hoc est largissime. *Os* enim subinde pro voluntate capitur, ut cum dicitur : « Percussit eos in ore gladii, » id est quantum gladius percutere et occidere valebat et volebat, *q. d.* Omnes occidit, nemini pepercit. Hæc explicatio subtilior videtur; planius et solidius dixerimus *os* significare *amplitudinem, capacitatem, quantitatem, mensuram, q. d.* Seminate opera pia et sancta, et metetis secundum os, id est secundum capacitatem et amplitudinem misericordiæ Dei, hoc est, amplissimam ab eo mercedem recipietis, tantam scilicet, quanta decet Deum Deique misericordiam, quæ amplissima est, utpote divina et immensa. Quocirca ex Hebræo verti potest cum Marino : *Metite ori misericordiæ; ori*, id est amplitudini, hoc est amplissime. Unde Syrus vertit : *Seminate vobis justitiam, et metite os misericordiæ, q. d.* Ex semine justitiæ metetis os ipsius misericordiæ et gratiæ, ut illud totum, quantum quantum est, metatis et capiatis. Porro misericordia hæc est remissio culparum præcedentium, et pœnarum eis debitarum, ac præsertim instantis excidii et captivitatis, *q. d.* Parcet vobis Deus, nec sinet vastari, quin et bonis temporalibus ac spiritualibus vos cumulabit, ut iis cumulatus est Judas sub Ezechia pio rege, ac liberatus de manu Salmanasar et Sennacherib.

Tertio, S. Ambrosius, lib. *De Naboth.*, cap. VII, *justitiam* accipit pro misericordia, uti accipitur *Psalm.* CXI, 9 : « Justitia, » id est misericordia et eleemosyna, « ejus manet in sæculum sæculi, » et alibi. Et *misericordiam* proprie capit pro eleemosyna, *q. d.* Studete misericordiæ et eleemosynæ, et amplam ejus mercedem recipietis, juxta illud II *Corinth.* IX, 6 : « Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. » Sed audi Ambrosium : « Bonorum enim fructus munerum in eos ipsos qui contulerunt convertuntur, et gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique scriptum est : Seminate vobis ad justitiam. Esto spiritalis agricola, sere quod tibi prosit. Bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberiores quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multipliciora quam dederis? » Deus enim liberalior est, quam sit terra vel natura. Si ergo terra ex uno semine dat centum, imo subinde trecenta grana; multo magis Deus pro una eleemosyna dabit centum, trecentas, imo mille. Rursum, bonum opus semen est melioris. Humilias te, inde incitaris ad magis te humiliandum. Oras, magis cupis orare. Das eleemosynam, plura dare exoptas. Nam uti somnus somnum, ita virtus virtutem adescat : labor laborem, vigiliæ vigilias pariunt, uti aiebat S. Dominicus Loricatus.

Quarto, pro *misericordia* hebraice est חסד *chesed*, quæ vox tam pietatem quam misericordiam significat. Unde vertit Marinus : *Metite ori pietatis.* Proprie enim hic agitur de operibus piis, quibus colitur Deus, quæ contraria sunt operibus impietatis, quibus Judæi coluerunt idola, de quibus subdit vers. 13 : « Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, » *q. d.* Estote justi et pii in Deum, et Deus vicissim pius, fidelis ac beneficus erit in vos; sicut antea cum impii eratis in Deum, Deus pariter quasi iniquum, id est minus humanum et maleficum, se vobis exhibuit. Primus sensus, et magis secundus, planissimus et plenissimus est, huncque quartum in se complectitur. Quarto favet Arabicus, dum vertit : *Inquirant Dominum, et veniat fructus justitiæ eorum.*

Symbolice S. Hieronymus, Haymo, Arias et Hugo sic exponunt : Seminate in lege, et metetis in gratia, *q. d.* Studete legi, o Israelitæ, ita præparabitis vos ad gratiam Christi. Lex enim Mosis fuit lex justitiæ et rigoris, lex vero Christi est lex gratiæ, amoris et liberalitatis; unde subdit : « Tempus autem requirendi Dominum. »

Anagogice S. Bernardus, *De Convers. ad Clericos*, cap. XV : Seminate in gratia, et metetis in gloria; seminate in terra cum labore, et metetis in cœlo cum jubilo. « Nec enim, ait, opera nostra transeunt, ut videntur, sed temporalia quæque velut æternitatis semina jaciuntur; stupebit insipiens, cum ex hoc copioso semine copiosam videbit exsurgere messem. » Nota opera bona esse semina beatæ æternitatis. Idem, serm. *De S. Benedicto* : « Seminemus, inquit, hominibus exemplum bonum per aperta opera; seminemus angelis gaudium magnum per occulta suspiria. Seminate et vos, quia tam multi ante vos seminaverunt : fructificate, quia vobis seminaverunt. O genus Adam,

quam multi seminaverunt in te, et quam pretiosum semen, quam male peribis, et quam merito: si perierit in te tantum semen, simul et seminantium labor! Seminavit in terra nostra Trinitas, seminaverunt Angeli pariter et Apostoli, seminaverunt Martyres, Confessores et Virgines, etc. Seminavit Pater panem de cœlo, Filius veritatem Spiritus Sanctus charitatem. Apostoli ibant, et flebant mittentes semina sua : venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos. Duo manipuli sunt quos quæris, honoris scilicet et quietis. Qui seminaverunt laborem et utilitatem, metent honorem pariter et quietem. »

INNOVATE VOBIS NOVALE. — « Novale » est ager novus, cum scilicet is excisis spinis, loliis herbisque noxiis, primo colitur et seritur, *q. d.* Evellite e corde vestro lolia cupiditatum et spinas vitiorum, quæ crebro repullulant, ut innovati, velut novus ager, semen divinum gratiæ et virtutum excipiatis. Vatablus vertit : *Arate vobis arationem*, sicque explicat, *q. d. Interim præparate corda vestra ad adventum Christi.* Septuaginta vertunt : *Illuminate vobis lumen scientiæ*, id est, ut Theophylactus : illustrate lucernam mentis vestræ lumine cogitationis Dei, deficientes ab idolis, eorumque tenebris et erroribus. Hebræum enim ניר *nir* sulcum et derivationem tam luminis, quam fluminis, æque ac agrorum significat. Quocirca recte S. Clemens Romanus, lib. II *Constit. Apost.*, cap. v : « Habe, inquit, curam verbi, Episcope, ut possis omnia secundum verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuum copiose nutrias, et illustratione legis illumines. Accendite vobis, ait Dominus, lumen cognitionis, dum tempus est. »

Moraliter, cognitio sui est via ad cognitionem Dei.

Moraliter, ex hac versione Septuaginta docet S. Ambrosius, cognitionem sui debere præcedere cognitionem Dei, nec nisi per illam, perque bona opera ad hanc perveniri. Audi eum in *Psalm.* CXVIII, octonario primo : « Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis : non prius illuminate, sed seminate : nec solum prius seminate ad justitiam, sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ, et sic illuminate lumen cognitionis, ut perfectio non solum consitis, sed etiam receptis fructibus approbetur. » Per lumen enim cognitionis, S. Ambrosius hic et clarius, lib. *De Isaac* cap. IV, accipit perfectionem charitatis. Plenius vero et pientius S. Bernardus, serm. 37 *in Cant.*: « Seminate, ait, vobis ad justitiam, metite spem vitæ, et tunc demum illuminate vobis ait, lumen scientiæ. Ultimam posuit scientiam tanquam picturam, quæ statum habere nequeat super inane; et inde illa duo præmisit et subjecit illi, tanquam si solidum aliquid picturæ substerneret. Securus jam intendam scientiæ, si vitæ prius per beneficium spei securitatem accepero. Tu ergo seminasti tibi ad justitiam, si ex vera notitia tui evigilasti timere Deum, temetipsum humiliasti, fudisti lacrymas, eleemosynas profudisti, jejuniis et vigiliis afflixisti corpus, si pectus tunsionibus, cœlos clamoribus fatigasti. Hoc siquidem seminare est ad justitiam. Semina sunt bona opera, bona studia, semina lacrymæ sunt. Ibant, inquit, et flebant mittentes semina sua. » Idcirco metent manipulos gloriæ, quin et statim metunt spem vitæ et gloriæ futuræ. Et *epist.* 108 : « Veram scientiam, inquit, soli Christi discipuli, id est mundi contemptores Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet, sed unctio : non littera, sed spiritus; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad justitiam, metite spem vitæ : illuminate vobis lumen scientiæ; vides, quia non recte proditur ad lumen scientiæ, nisi justitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, et non palea gloriæ. »

Huc accedit S. Hilarius, qui in *Psalm.* CXVIII sic legit et explicat : « Serite in justitia (alii legunt, *in justitiam*) vosmetipsos, et metite vos in fructu (alii, *in fructum*) vitæ, et illuminate vos in lumine scientiæ. Non illuminatio primum, sed satio nostra præcepta est, ut cum ante nosmetipsos, id est vitæ nostræ usum, in spem fructuum severimus, deinde cum quæ sata sunt messuerimus, tunc nos in lumine scientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo est sationis, messis et illuminationis. Plures enim nostrum illuminari se priusquam serere ac metere festinant, cum satio atque messis quædam consequendi luminis præparatio sit. »

TEMPUS AUTEM REQUIRENDI DOMINUM, CUM VENERIT QUI DOCEBIT VOS JUSTITIAM, — *q. d.* Cum venerit Christus doctor justitiæ, tunc erit tempus inquirendi ea quæ Dei sunt et salutis : illud ergo observate, o Israelitæ, et ne sinatis illud vobis elabi et effluere; ita S. Hieronymus; Haymo et Hugo, qui censent Prophetam hic de more avolare ad Christum.

Secundo, Lyranus hæc de Ezechia explicat : hic enim reduxit populum ad Dei cultum, itaque fuit doctor justitiæ, sed inchoate et imperfecte, ac quasi in typum Christi, qui plene et perfecte idipsum præstitit.

Tertio, pro *cum venerit*, ex Hebræo, Septuaginta, Vatablus et alii vertunt : *Donec veniat, et depluat super vos justitiam*, *q. d.* Nunc est tempus quærendi Dominum, vosque præparandi ad adventum Messiæ; ille enim veniens docebit vos, imo dabit veram justitiam, qua coram Deo justi sitis, filii et hæredes regni ejus. Unde Chaldæus vertit : *Recipite vos ad timorem Domini : nunc enim revelabitur, et afferet vobis justitiam;* ita veteres Hebræi apud Galatinum, lib. III, cap. XXIX; Theophylactus, Vatablus et alii.

Moraliter, de usu temporis.

Moraliter, disce hic uti tempore gratiæ et salutis, dum datur : nam post hoc tempus non erit aliud gratiæ, sed justitiæ. Pulchre S. Ephrem, tract. *De Morte*, tom. I : « Nemo, ait, finitis nun-

dinis mercaturam exercet : neque ille qui post certamina accedit, coronatur ; neque qui jam confecto bello venit, laudem consequitur. Merito ergo nec is qui vita jam exacta post mortem pietatem exercet, pius esse censendus est. » Ponderent hoc temporiperdæ.

Vers. 13. 13. ARASTIS IMPIETATEM (Hebræum חרש *charas* significat primo, *arare;* secundo, *fabricare;* tertio, *machinari;* unde *primo* exponas, *q. d.* Ager quem arastis hactenus, et semen quod seminastis, fuit impietas, acconsequenter seges non fuit alia quam impietas, *q. d.* Nihil cogitastis aliud, quam impietatem impietati addere, scelera sceleribus cumulare. *Secundo, q. d.* In corde vestro exstirpastis sulcos et semina pietatis, cognitionis cultusque Dei, ac duxistis et seminastis semina impietatis et idololatriæ : idcirco) INIQUITATEM MESSUISTIS, — puta fraudes, dolos omneque nefas in Deum et proximum operati estis. Ex corde enim impio et iniquo, non nisi impietatis et iniquitatis fructus et opera proveniunt. Rursum, *q. d.* Ex impietate in Deum prodiit omnis iniquitas in proximum, uti docet Apostolus, *Roman.* I, 28 et 29. Ita S. Hieronymus. *Tertio, iniquitas* accipi potest pro pœna iniquitatis, puta pro deprædatione et captivitate, *q. d.* Perpetrastis culpam iniquitatis, hinc ejus pœnam, puta spoliationem ab Assyriis et captivitatem, luitis et sustinetis; ita Theophylactus. Opponit enim Propheta hunc versum 13 versui 12, *q. d.* Hactenus arastis et seminastis impietatem, ideoque iniquitatis hujus pœnas messuistis : deinceps ergo sapite, et seminate in justitia, ut metatis misericordiam et beneficentiam Dei; alioqui si persistatis in scelere, certo vastabimini et exscindemini, ut sequitur.

COMEDISTIS FRUGEM MENDACII, — id est mendacem et fallacem. Nota : Fructus et fruges dicuntur mentiri, cum tantum non reddunt, quantum in germine promittebant, puta cum seges siccitate vel aurugine in agro deperit, aut in horreis a vermibus, aut vento aereve corrupto atteritur, consumitur et evanescit, *q. d.* Simili modo vos, o Israelitæ, ex vestra impietate et idololatria non percipietis pacem, prosperitatem, rerum copiam, quæ sperabatis, quæque pseudoprophetæ vobis promittebant.

Omnis impius edit fructum mendacii. Tropologice, omnis gulosus, omnis avarus, omnis luxuriosus, omnisque impius comedit fructum mendacii. Nam, ut ait S. Hieronymus, « gulosus cor habet in ventre, lascivus in libidine, cupidus in lucro. » Lucrum autem mendax est, libido mendax, gula mendax : nec enim satiant appetitum, nec veram afferunt delectationem, sed fucatam, umbraticam et evanidam; unde Psaltes *Psalm.* III : « Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium ?

Præclare S. Gregorius, homil. 36 *in Evang.*, docet hoc distare inter delicias corporis et cordis, quod « corporales, inquit, deliciæ cum non habentur, grave in se desiderium accendunt; cum vero avide eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spiritales deliciæ cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, in desiderio, tantoque a comedente amplius esuriuntur, quanto et ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet : in istis appetitus vilis est, et experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat : in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spiritales deliciæ desiderium in mente, dum satiant : quia quanto magis earum sapor percipitur, tanto amplius cognoscitur quod avidius ametur : et idcirco non habitæ amari non possunt, quia earum sapor ignoratur; » vide eumdem lib. XX *Moral.* cap. XVI. Accedit quod carnales deliciæ spiritales et veras excludant, iisque viam obstruant; dum ipsæ omnes sensus occupant, totumque hominem possident. Quocirca asserit vere S. Hieronymus, « animas in nimio sanguine et adipibus quasi luto involutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnalibus eructare, et ventris ingluviem cogitare. » *Tertio,* deliciæ et divitiæ sunt mendacium, quia pro delectatione ingerunt, desinuntque in fastidium et cruciatum tam animæ, quam corporis. Ita Cicero, *Pro Cœlio :* « Amores, ait, et deliciæ mature et celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est. » Et Boetius, lib. III, *metro* 7 :

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit foventes,
Apiumque par volantum
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Quocirca Epictetus, art. 120 : « Dignus est, inquit, deorum conviva, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitas etiam voluptates contemnit, non jam conviva Dei est, sed consors. »

QUIA CONFISUS ES IN VIIS TUIS, — in operibus tuis impiis, ac præsertim in cultu idolorum. Est enallage numeri : transit enim a plurali numero ad singularem, quia loquitur populo, qui singularis est, si cœtum spectes; pluralis, si capita et homines.

IN MULTITUDINE FORTIUM TUORUM, — tum civium, tum amicorum gentilium, tum idolorum; idcirco

14. CONSURGE TTUMULTUS IN POPULO TUO (cum te Vers. 14
invadent hostes Assyrii), ET OMNES MUNITIONES TUÆ VASTABUNTUR, SICUT VASTATUS EST SALMANA A DOMO (a familia, servis et militibus) EJUS QUI JUDICAVIT (ita legendum cum Hebræis et Romanis, non *vindicavit*, uti legunt nonnulli codices Latini) BAAL, — puta a domo Gedeonis. Comparat enim excidium Israelis futurum per Salmanasar regem Assyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps

erat Salmana, facto per Gedeonem *Judic.* VIII, 2, et *Psalm.* LXXXII, 12. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus, Theodoretus, Rupertus, Albertus, Hugo et alii passim. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut Gedeon cecidit Salmana idololatram, hostem populi Dei; ita et Salmanasar cædet Israelem, ob idola quæ coluit in Bethel.

Nota *primo* : *Salmana* quem occidit Gedeon scribitur per *tsade*, hic vero *Salmana* scribitur per *scin* : unde hunc esse diversum ab illo contendit Lyranus cum Chaldæo, qui proinde *Salmana* hic accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum significans *pacificum*, idemque quod Salomon. Sic enim Turcarum Imperator vocatus est Solymannus, id est Salomon : utrumque enim nomen ab eadem radice שלם *scalam*, id est pacificus fuit, deducitur. Unde vertunt : *Sicut vastari solet pacificus per insidias belli*, vel *ab insidiatore in bello*; sic vastabitur Israel. Verum auctores jam citati asserunt unanimiter hunc *Salmana* esse eumdem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clarius patebit. Nec obstat quod hic per *scin*, ille per *tsade*, scribatur : quia hæ duæ litteræ vicinæ sunt et commutabiles; utraque enim includit σῖγμα, licet illud in *tsade* addito *t*, roboretur et durescat, idemque valeat quod *ts*.

Arbel quid? Nota *secundo* : Pro *qui judicavit Baal*, hebraice est una vox ארבאל *arbel*, quod varie a variis explicatur. *Primo*, Chaldæus et Lyranus, uti jam dixi, vertunt *insidias* vel *insidiatorem*, a radice ארב *arab*, id est insidiatus est. *Secundo*, alii censent esse nomen proprium principis, vel urbis, de qua I *Machab.* IX, 2, dicitur : « Castra posuerunt in Masaloth, quæ est in Arbellis, » huncque dant sensum : Sicut Salman, id est Salmansar, 1 anno Hosee regis Israel, vastavit urbem Arbel crudelissime, ita ut infantes coram matribus, et matres coram infantibus collideret : sic Deus vastabit Israel et Samariam. Licet enim hæc historia in Scriptura non narretur, tamen tempore Osee erat apud omnes vulgata et celebris. Porro urbs hæc dicta est *Arbel*, aut ab ארבע *arba*, id est quatuor, et אל *el*, id est *Deus*, vel *fortis*, quod in ea celebres exstarent et colerentur quatuor dii, vel quatuor heroes; sicut dicta est *Cariat arbe*, id est civitas quatuor, scilicet Gigantum, *Josue* XIV, 15, aut ab ארב *arab*, id est insidiatus est, et אל *el*, id est Deus, vel Deo. Ita Arias, Vatablus et Marinus in *Lexico*. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id est Deus, unde vertit : *Sicut vastatio Salmana de domo El in die prœlii*.

Verum dico *Arbel* idem esse per crasin quod *Ierobaal* (ut vertunt Septuaginta; unde perperam in Complutensibus æque ac in Arabico utroque legitur *Ieroboam*, pro *Ierobaal*), id est Gedeon. Ita auctores jam citati. Audi S. Hieronymum : *Arbel idipsum significat quod et Ierobaal, sed breviori disertiorique sermone*; *Arbel* enim idem est quod litigator, vel judex Dei, puta Baal : idem significat *Ierobaal* : רוב *rub* enim idem est quod litigavit, contendit, judicavit : *Baal*, est deus Baal. Ex eo enim quod Gedeon judicavit, id est damnavit, et infirmum convicit esse Baal, dum ejus aram evertit, dictus est Jerubbaal, dicente Joas patre Gedeonis : « Ulciscatur se de eo Baal (si est deus) qui suffodit aram ejus, » *Jud.* VI, 31. Rursum Gedeon dicitur *Arbel*, id est insidiator Dei : quia deum Baal clanculum noctu per insidias evertit (1).

MATRE SUPER FILIOS ALLISA. — Quæres, unde hoc petitum? Respondet S. Hieronymus scriptum esse *Judic.* VIII : « Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua. » Verum id non reperitur *Judic.* VIII, sed I *Reg.* XV, 33; sunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cum eum occidi mandaret. Lapsus ergo memoria videtur S. Hieronymus. Dico ergo id in libro Judicum et historia Gedeonis non narrari, reipsa tamen accidisse, uti hic asseritur : nimirum fuit tantus pavor, consternatio et confusio in castris Madian, dum Gedeon et socii ejus clangerent tubis trecentis, et faces trecentas ardentes ostentarent, ut vel gladiis Madianitarum in sese invicem conversis, vel

(1) Hebraicum exemplar sic habet : ***Sicut vastavit Salman domum Arbeel in die prœlii.*** Qua in lectione Salman belli imperator et dux proponitur; domus vero Arbeel locus et populus cui bellum illatum est. Quod autem quidam ad Salmanasar referunt, quem primo Oseæ filii Ela regis Israel anno, Arbelam trans Jordanem crudelissime vastasse dicunt, id si temporum ratio pateretur, inquit Paulus de Palacio, facile nominum similitudo admitteret; namque Salman, et Salmanazar, ut hebraice vocatur, ejusdem hominis nomina esse nihil prohibet.

Salmanasar (ut hoc loco doceret Osee) crudelissime vastavit urbem Arbelis, matres et filios occidendo; ita ait vastandum Israelem. Sed cum hæc historia non habetur in S. Scriptura, ideo S. Hieronymus hæc verba Osee transtulit ad historiam Gedeonis. Recentiores interpretes plerique, coll. II *Reg.* XVII, 3, ***Salman*** per apocopen pro Salmanasar regis Assyrii nomine scriptam, ***domus Arbeel*** vero haud diversum arbitrantur ab Arbele urbe Galilææ superioris in tribu Nephtali sita, cujus mentio facta est I *Machab.* IX, 2. « Minatur ergo, ut scribit Rosenmuller, locis munitis terræ Israeliticæ eadem quæ prius ab hostibus passa fuerat Arbela, tempore belli notissimi tunc, quo hostis Assyrius in regnum Israeliticum irrupit, regemque sibi tributarium fecit. » Et revera, cum vates hic usque ad Ezechiam Juda regem, munus suum propheticum fuerit exsecutus, fieri potuit, ut hoc vaticinium in illo primo Oseæ anno, quo Arbela vastata est, ederetur, et vates præsenti, et adhuc in oculis sermoneque omnium recenti imagine timendam cladem proponeret.

Quænam vero sint illa Arbela, quæ hoc loco commemorantur? Plerique, inquit Maurer, cogitant de urbe Assyriæ. Sed pro altera urbe primum pugnat id, quod בית ***beit, domus***, vocabulum earum tantum urbium oppidorumque nominibus junctum reperitur, in quibus hebraice aut aramaice loquebantur. Deinde, non est verisimile stragem tam longinquam, qualis Arbelorum in Assyria fuisset, Judæis, rerum externarum imperitioribus et parum quoque curiosis, a vate exempli causa proponi potuisse. Contra si statuis, sermonem esse de Arbelis Galilææ, exemplum ex propinquo petitum ad audientium animos non potuit non efficax esse.

festinatione et trepidatione fugientium, matres cum filiis alliderentur. Ita Ribera, Emmanuel, Mariana et alii.

Vers. 15. 15. SIC FECIT (id est faciet) VOBIS BETHEL, — *q. d.* Sic vos punient et cædent non tam hostes Assyrii, quam *Bethel*, id est peccata a vobis commissa, puta idola adorata in Bethel, sicut Salmana punitus et cæsus est a *Beth Arbel*, id est a domo et exercitu Gedeonis. In Hebræo est elegans paronomasia, et antithesis inter *Beth Arbel* et *Bethel*, *q. d.* Sicut cecidit et prostravit Madianitas idololatras *Beth Arbel*, id est domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id est judex et vindex *El*, id est dei falsi, puta Baal; ita cædet vos *Bethel*, id est domus Dei veri, quam vos violastis et fecistis *Bethaven*, id est domum idoli: propter sacrilegia enim commissa in Bethel exscindemini. Unde subdit: A FACIE MALITIÆ NEQUITIARUM VESTRARUM, — id est propter pessimas nequitias vestras, quibus polluistis Bethel, id est domum Dei. Hac de causa ait Isaias cap. XXXI, 9 : « Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem. » Vide ibi dicta.

Simili elegantia et tropo Isaias Jerusalem vocat *Ariel*, in eaque voce varie ludit cap. XXIX, 1 et 2, dicens: « Væ Ariel, Ariel! civitas quam expugnavit David, etc. Et circumvallabo Ariel, etc. Et erit mihi quasi Ariel. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Inculcat Deus, et in os injicit Israeli amorem et beneficia a se ei jugiter præstita, ut ostendat ejus ingratitudinem, quod a se ad vitulos aureos desciverit. Puer, *inquit*, Israel, et dilexi eum : et ex Ægypto vocavi filium meum. Et ego quasi nutritius Ephraim, et portabam eos in brachiis meis. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. *Quocirca ingrato captivitatem et iram intentat, quam tamen ita misericordia temperat, ut ei reditum in patriam spondeat. Ab hac clade eximit Judam, quia ipse fidelis a parte Dei stetit cum sanctis Levitis* (1).

1. Sicut mane transiit, pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, et dilexi eum : et ex Ægypto vocavi filium meum. 2. Vocaverunt eos, sic abierunt a facie eorum : Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant. 3. Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis : et nescierunt quod curarem eos. 4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis : et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum : et declinavi ad eum ut vesceretur. 5. Non revertetur in terram Ægypti, et Assur ipse rex ejus : quoniam noluerunt converti. 6. Cœpit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum. 7. Et populus meus pendebit ad reditum meum : jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. 8. Quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? Quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim? Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. 9. Non faciam furorem iræ meæ : non convertar ut disperdam Ephraim : quoniam Deus ego, et non homo : in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem. 10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet : quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris. 11. Et avolabunt quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum : et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. 12. Circumdedit me in negatione Ephraim, et in dolo domus Israel; Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis.

(1) Ea oratio habita videtur, quo tempore res Israelitarum ad finem vergebant, ea de causa, quod vates intimo commiserationis affectu moveatur erga cives, utpote brevi ultima passuros.

PRIMO, Deus Israelitis beneficiorum abusum exprobrat, *primo*, eductus fuit populus ex Ægypto, et ad cultum Dei vocatus, sed aversus et conversus ad idololatriam, 1, 2; *secundo*, deductus fuit per desertum, ex amore et pro medela, sed non agnovit, 3; *tertio*, cumulatus fuit beneficiis charitatis, libertatis et commeatus, sed noluit converti, 4, 5.

SECUNDO, comminatur supplicia beneficiis opposita, *primo*, populus non revertetur in Ægyptum, sed in Assyriam migrabit, 5; *secundo*, dura patietur ab hostibus, a quibus terram vastandam prædicit, 6; *tertio*, frustra invocato Dei auxilio, deducetur captivus, 7.

TERTIO, mitigationem vindictæ promittit, *primo*, deliberat Deus inter severitatem et misericordiam, 8; *secundo*, decernit non penitus perdere populum, 9; *tertio*, promittit beneficia cum conversione sub finem mundi, 10, 11 (vers. 12 melius referetur ad cap. XII).

Vers. 1. 1. SICUT MANE TRANSIIT, PERTRANSIIT REX ISRAEL. — Chaldæus, Arias, Pagninus et Vatablus hæc verba referunt ad finem præcedentis capitis, quia eo pertinere videntur. Verum Noster, Septuaginta et passim veteres Græci et Latini ab hisce verbis inchoant caput undecimum. Hebraice est, *in aurora* (vel *instar auroræ* : ב enim, id est *in*, sæpe sumitur pro כ, id est *instar, sicut*) *plane excisus est rex Israel, q. d.* Sub initium regni Hosee rex Israel cum Samaria et regno exscindetur ab Assyriis. Comparat Hosee auroræ, quia sicut aurora medium quid est inter noctem et diem, lucem et tenebras, estque post noctem initium diei et lucis; ita post longas ærumnas et spoliationes, quas Israel sustinuerat ab Assyriis, sub Hosee rege respiravit, et in spem melioris sortis se erexit, præsertim cum Sua rex Ægypti videretur illi opitulaturus : sed hæc spes velociter instar auroræ, sole oriente et auroram fugante, pertransiit et evanuit. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus, Theodoretus et Theophylactus. Simili modo Israelis regem comparavit spumæ cap. præced. vers. 7, cum ait : « Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ. » Ubi pro *transire fecit* in Hebræo est idem verbum quod hic, scilicet נדמה *nidme,* quod, ut ibi dixi, varie exponi potest.

Secundo, S. Cyrillus per *mane* accipit experrectionem Dei ad vindictam, qui ante dissimulans peccata Israelis, dormire videbatur : « Cum, inquit Cyrillus, Deus nondum peccata aliquorum punit, dormire dicitur, ut ait Jeremias : Ne, inquit, sis, Domine, tanquam somno dormiens, aut tanquam vir non potens salvare; et David : Surge, Domine. Et alias videns auxilium Domini : Surrexit, inquit, tanquam dormiens. Mane itaque vocat hic tempus ipsius velut evigilationis in eos : mane enim solemus evigilare. » Verum prior sensus et allusio est aptior; mane enim hic tribuitur regi pertranseunti, non Deo evigilanti : quanquam hoc cum illo conjunctum est. Ideo enim rex mane pertransiit et excisus est, quia Deus in ejus excidium evigilavit.

Tertio, nonnulli ex eo quod sequitur : « Ex Ægypto vocavi filium meum, » id est Christum, uti explicat S. Matthæus cap. II, 15, hæc omnia de Christo ad litteram accipiunt, *q. d.* Christus in mundo nascetur quasi aurora, sed et cito transibit ut aurora : post tres enim prædicationis annos redibit ad Patrem. Ergo, o Israelitæ, venientem studiose excipite, ejusque tempus diligenter observate. Ego enim vos, quasi Abrahæ amici mei filios, dilexi, ideoque ex Ægypto vocavi filium meum, ut vos ejus præsentia, doctrina et gratia frueremini.

Verum ad Hosee regem hæc pertinere ad litteram, non ad Christum, patet ex eo quod ait : « Pertransiit rex Israel. » Idem patebit ex sequentibus : toto enim capite agitur de judicio et excidio Israelis. Unde moraliter disce reges terrenos similes esse auroræ, quæ aurea videtur, sed mox evanescit : eorum enim « vita » est quasi « vapor, » ut ait S. Jacobus, *epist.* cap. IV : « ad modicum parens; » vapor, inquam, aurea quadam honoris regiæque pompæ luce perfusus. Somnia sunt hominum regna, ideoque merito in somnis a Nabuchodonosore, Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum imperia visa sunt, *Daniel.* II. Quid ergo sunt dignitates, status et sceptra? nonne aureus quidam nubium color, temporis momento evanescens?

QUIA PUER ISRAEL, ET DILEXI EUM. — Vox *quia* more Hebræo redundat, uti dixi cap. X, 17; unde Leo Hebræus vertit : *Quando Israel adhuc puer erat, dilexi eum,* cum scilicet in Ægypto degeret, et quasi oriretur cresceretque populus Israel, essetque parvus, imbellis, ignorans, afflictus quasi puer, ex tunc dilexi eum, curamque ejus egi, et quasi puerum per Mosen inde liberavi et eduxi. Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii (1).

Secundo tamen, τὸ *quia* proprie ut causale accipi potest, *q. d.* Quia Israel in Ægypto erat puer tenellus, sui impos, se regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Ægyptiis oppressus et neci destinatus, opisque indigus : hac de causa eum dilexi, et enutrivi quasi mater. Solet enim puerorum parvitas, imbecillitas et pericula, matres allicere ad eorum amorem et curam. Ita Theophylactus.

Adde, « dilexi eum, » quia « puer » erat, quod esset filius Jacobi patriarchæ, quem puerum, imo in utero adhuc existentem dilexi, dicens *Malach.* I, 2 : « Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Et *Genes.* XXV, 23 : « Major serviet minori, » puta Esau Jacobo, nimirum Idumæi servient Jacobitis, id est Israelitis. Sicut ergo Jacobum puerum, ita et filium ejus Israelem puerum dilexi. Denique τὸ *quia* connectit hæc præcedentibus, *q. d.* Rex Israel cum suo populo transiit, id est brevi transibit et interibit, quia Israel, quem a puero dilexi, ex Ægypto eduxi, alui et nutrivi ut mater, huic meæ dilectioni et beneficiis ingratus et rebellis, me sprevit, et ad Baalim declinavit.

ET EX ÆGYPTO VOCAVI FILIUM MEUM.— « Et, » id est *idcirco, q. d.* Quia Israel puerum dilexi, idcirco eum quasi filium meum, ex Ægyptia servitute per Mosen evocavi et eduxi. Ita Septuaginta et Chaldæus, qui vertunt : *Ex Ægypto vocavi filios ejus,* scilicet Israelis; licet enim in Hebræo sit בני *beni,* id est *filium meum,* tamen hoc in re idem est quod *filios ejus* : filii enim Israelis erant filii Dei; et quia Israel, ut ait S. Hieronymus, « singulariter dicitur, sed pluraliter intelligitur, » utpote populus :

(1) Equidem ut homines, ita reipublicæ ætates habent, inquit Drusius. Cf. cap. II, 5, 17; *Jerem.* II, 2; *Ezech.* XVI, 4; et supra cap. VII, 9. Populus Israeliticus ratione ortus, progressus et durationis cum homine comparatus, in prima quasi ætate sua in Ægypto ex paucis patribus in populum excrevit, donec in terram Chanaan perductus rempublicam ibi constitueret. (Rosenmuller.)

forte etiam Septuaginta et Chaldæus pro *beni* legerunt בנו *banau*, id est filios ejus, uti opinatur Maldonatus in *Matth.* II, 15. Porro populum suum Deus vocat « filium, » dicens *Exodi* IV, 22 : « Filius meus primogenitus Israel. » Et : « Dimitte filium meum ut serviat mihi. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus hic, Jansenius, Maldonatus, Barradius, et alii in *Matth.* II, 15. Et patet ex iis quæ hic antecedunt et sequuntur : hæc enim spectant populum Israel. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit ut primogenitus, et solus primo electus ex omnibus gentibus, ut esset Dei peculium, respublica, regnum, sacerdotium.

Dices : Quomodo ergo S. Matthæus, cap. II, 15, ait hoc Osee oraculum impletum esse in Christo puero, cum ex Ægypto revocatus est in terram Israel? Julianus Apostata, teste S. Hieronymo, hoc objiciebat Christianis, ut S. Matthæum vel falsitatis, vel inscitiæ argueret. Respondet *primo*, Jansenius in *Matth.* II, id impletum esse in Christo per accommodationem, quia quod dictum est de populo Israel, recte Christo quasi simili aptari et accommodari potest : perinde atque si quis de filio qui patri percharus est, diceret :

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Verum hoc liberius dicitur, et pene temerarie, inquit Suarez loco mox citando : nec enim prophetiæ impleri dicuntur, nisi cum eveniunt ea quæ per eas prophetata sunt. Quare aliud est accommodari, vel aptari Scripturam, aliud eam impleri. Igitur prophetia proprie impleri dici nequit, nisi cum fit quod ipsa in sensu vel litterali, vel allegorico futurum prædicit, uti docent communiter Interpretes.

Secundo, Eusebius, lib. IX *Demonstrat. Evang.* cap. IV, Lyranus et Dionysius censent hunc locum ad litteram intelligi de Christo. Verum ex antecedentibus et sequentibus patet hic agi de populo Israel. Dices duplicem hic esse sensum litteralem, unum de populo, alterum de Christo : ita Prado, Procemio *in Ezech.* sect. VIII et IX. Respondeo id minus congrue dici, tum quia cætera non spectant Christum, sed populum : in sensu enim litterali omnia et singula congruere debent rei de qua agitur; secus est in allegorico ; tum quia populus Israel fuit typus Christi. Ergo ad litteram sermo est de populo, typice de Christo; sensus enim litteralis non est typicus, sed typici figura et imago : populus enim Israel exsulans in Ægypto, Christi ibidem exsulaturi figura fuit, sicut nunc corpus mysticum Ecclesiæ, corporis naturalis Christi figura est.

Tertio ergo, melius dicemus ad litteram hanc sententiam impletam esse in populo Israel per Mosen educto ex Ægypto, allegorice vero et typice in Christo puero reducto ex Ægypto : licet autem hic sensus sit allegoricus, tamen est priore litterali dignior, potior et magis intentus a Spiritu Sancto : populus enim Israel in hoc reditu ex Ægypto gessit typum Christi, præsertim quia Christus illius populi fuit pars et propago, eaque nobilissima. Hac de causa ait, *filium meum*, non *filios meos*, ut denotet Christum. Neque hoc mirum aut novum est : nam magis nova et insolens videtur allegoria, qua Sina et Sion, item Sara et Agar significant duo Testamenta, vetus et novum, uti explicat Apostolus *Galat.* IV, 24. Ita S. Hieronymus, Ribera et alii initio citati, ac S. Chrysostomus et Theophylactus in cap. II *Matth.*, atque Franciscus Suarez, III part. *Quæst.* XXXVII, art. 4, disp. 7, sect. I; et Gabriel Vasquez, I part. *Quæst.* I, art. 10, disp. 14, cap. IV (1).

Objicit Osiander in cap. II *Matth.* : Fieri nequit ut populus Israel innumerabilis, unius hominis sit figura : ergo in sensu allegorico hic locus nequit accipi de Christo. Respondeo negando antecedens. Si enim unus homo potest repræsentare totum populum ex se generandum, uti Patriarcha; sicut de Jacob et Esau dicitur Rebeccæ matri, *Genes.* XXV : « Duæ gentes sunt in utero tuo, » etc., vel sibi subditum, uti rex repræsentat regnum; cur vice versa unus populus unum ho-

(1) Memoratu dignum est, quod scripsit Dr. Lud. Jos. Uhland, in *Annot. historico-exeget. in Hoseam*, part. X, Tubingæ, 1794, pag. 14 et seqq. — Tertia sententia quæ inter duas extremas (primam, locum nostrum *litteraliter* de Christo explicantem, et alteram statuentem, locum nostrum Christo tantum *accommodari* per Evangelistam) media est eorum (et ipsius Uhlandi), qui vaticinium nostrum *litteraliter* de Israele, *mystice* vero, et quidem *ex intentione Spiritus Sancti*, de Christo agere statuunt. Habet namque *liber Scripturæ* hoc *speciale*, quod Deus ejus auctor non tantum utatur *vocibus* ad aliquod significandum, sed etiam *rebus*, per voces significatis, ad significandas *res alias*. A significatione quæ *vocum* est, accipitur sensus *litteralis* vel *historicus*; a significatione vero quæ *rerum* est, accipitur sensus *mysticus*. Sensus *litteralis* in loco Hoseano respicit populum Israeliticum, sed qua *typum*, adeoque *mystice* simul Christum innuit ; quem interpretandi rationem ipsimet *Judæi* in multis locis admittere coguntur. Fatentur ipsi, multa ex. gr. de *Davide* ejusque regno dici, quæ pertineant ad *Messiam*, — multa quæ de *liberatione* populi Dei dicuntur, *historice* quidem et *littteraliter* de gestis in veteri Testamento intelligenda esse, quæ simul ad *Messiæ tempora* referenda sint. Uti ergo *Hoseas*, vel *Spiritus Sanctus* saltem *per Hoseam* sub *typo* eductionis Israelitarum ex Ægypto simul indicatum voluit *mysterium futurum evocationis Messiæ ex Ægypto* : sic Matthæus eodem Spiritus Sancti ductu verba Prophetæ eo retulit. — Neque per hanc sententiam *duplex unius dicti sensus* statuitur. Aliud enim est plures sensus *ejusdem generis* seu *litterales* statuere ; aliud vero *diversi generis* : *litteralem*, qui ex Spiritus Sancti intentione *immediate* per ipsa verba Scripturæ insinuatur, et *mysticum*, qui non proxime per ipsa verba, sed per *res* verbis designatas a Spiritu Sancto intenditur. Potest etiam *sensus Scripturæ* revera dici *unicus* tantum, si vocem *sensus* accipias in significatu *latiore* pro omni eo quod a Spiritu Sancto intenditur. Sic nostro loco reapse *unus* est sensus litteralis, sed *bis impletus*, in *typo* primum, deinde in *antitypo*. Vide etiam Maldonatum in *Comment. in quatuor Evangelist. ad Matth.* II, 15; et Sanctium *ad Hos.* XI, 1.

minem, quasi patriarcham et regem, ac præsertim Christum Dominum, repræsentare non possit? ita Patres passim et Doctores. Porro qua ratione populus Israel fuerit figura Christi peregrinantis in Ægypto, et inde redeuntis, fuse explicat Rupertus in locum citatum *Matth.* II.

Ex hoc loco ostendit S. Hieronymus quædam non haberi in Versione Septuaginta quæ habentur in Hebræo, ideoque se novam ex Hebræo versionem cudisse, idque ei obtrectantibus objicit : « Qui, ait, detrahunt nostræ translationi, videant Scripturam de qua Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus est de Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus est in terram Israel : et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare. »

Vers. 2. 2. VOCAVERUNT EOS (ex Ægypto et idololatria Moses, Aaron aliique Prophetæ, ut eos ad avitum Dei cultum reducerent; sed ipsi licet) SIC (id est adeo et toties vocati et invitati) ABIERUNT A FACIE EORUM, — id est obverterunt eis terga, euntes ad Baalim. Unde plane vertunt Septuaginta : *Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea;* Hebræi enim sæpe subaudiunt voculam *sicut*, et similes, quasi dicant : Uti ego eos vocavi, ita ipsi impudentes averterunt se a me : quanta fuit mea benignitas et assiduitas in vocando, tanta fuit eorum durities et contumacia in resistendo, et respuendo meam vocationem. Ita Chaldæus, Cyrillus, Hieronymus et alii. Potest secundo *sic* accipi *propterea, q. d.* Quia ego vocavi eos toties, propterea abierunt, uti solent facere pueri protervi et refractarii, qui eo quod vocentur a parentibus, ut hoc illudve faciant, idcirco rebelles avertunt faciem et abeunt, qua expositione significatur Israelis major plenaque obduratio et pervicacia. Sic Hebræum כן *ken*, id est *sic*, sumitur pro עלכן *alken*, id est *super sic*, hoc est *propterea. Psalm.* LX, 9 : « Misericordiam et veritatem ejus quis requiret? sic (id est propterea, idcirco) psalmum dicam nomini tuo. » *Joan* IV, 6 : « Jesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic (id est idcirco, quia scilicet fatigatus) super fontem, » uti exponunt Toletanus et Maldonatus *ibidem*. Sic enim vulgo dicimus : « Venit fessus, et ita (id est ideo) consedit. » Quin et Cicero, IV *Tuscul.* : « Sic, inquit (id est idcirco), tot simul virtutes, continentiæ, gravitatis, justitiæ, fidei defecerunt. »

Aliter Arias : Vocaverunt, ait, id est invocaverunt Israelitæ « eos, » scilicet deos gentium : « sicque abierunt, » videlicet ut non tantum eos invocarent, sed et iis sacrificarent. Unde sequitur : « Baalim immolabant. » « Abierunt, » inquam, « a facie, » id est ante faciem, « eorum, » uti solet grex ovium ire ante faciem pastoris, populus ante Episcopum, milites ante ducem, filii ante parentes. Verum de diis gentium nulla hic præcessit mentio.

BAALIM (id est diis gentium, puta idolis, nimirum vitulo aureo, *Exodi* XXXII, 4, et Beelphegor, sive Priapo, *Numer.* XXV, 1) IMMOLABANT. — Quia enim Deus primarius Chaldæorum, Tyriorum, Carthaginensium, etc., erat Baal, vel Bel, sive Belus; hinc quoslibet deos vocaverunt *Baalim* in plurali.

3. ET EGO QUASI NUTRITIUS EPHRAIM, PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS. — Legit Interpres זרועתי *zerootai*, id est *in brachiis meis* : jam addito *vau* legunt זרועתיו *zerootau*, id est *brachiis ejus*. Pro *nutritius* hebraice est תרגלתי *tirgalti*, quod Rabbini, Vatablus, Arias et alii hebraizantes dicunt poni pro הרגלתי *hirgalti*, id est incedere feci, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, uti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docentque incedere. Unde vertunt : *Ego Ephraim* (id est Israelem), *puerum deduxi, et ambulare docui per desertum.* Aut, ut Vatablus, ego sensim et pedetentim eum deduxi, ne conficeretur labore viæ. Alii vertunt : *Ego dedi pædagogum Ephraim* (puta Mosen) *qui portaret eos super brachia sua,* quasi alludat ad illud Mosis : « Ut dicas mihi : Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, » *Numer.* XI, 12.

Verum melius magisque præcise vertit Noster, « nutritius, » id est nutritor, vel nutrix. Hoc enim proprie significat תרגלת *tirghelet*, et addito *iod* paragogico תרגלתי *tirgalti* (quod plane diversum est ab *hirgalti*, id est incedere feci : hoc enim verbum est, illud nomen : deducitur enim a רגל *regel*, id est pes. Unde Marinus in *Lexico* vertit, *pedatio*, q. d. *Itio*, vel *ambulatio mea erat ad Ephraim*); *tirghelet* ergo est nutrix, quæ pedes infantium format et firmat, eosque deducit, docet et assuefacit incessui. Unde Septuaginta vertunt, συνεπόδισα, id est *colligavi pedes*, scilicet fasciis infantilibus, quod etiam est nutricum, ait Theophylactus. Jam sensus est is quem dat S. Hieronymus : « Narrat, ait, Deus quo Israel amore dilexerit, secundum illud *Deuter.* I, 31 : Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via per quam ambulasti, donec veniretis ad locum istum. Et in alio loco *Deut.* XXXII, 11 : Expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. Et *Psalm.* LXXIX, 2 : Qui deducis velut ovem Joseph. Ego, ait, qui pater eram, nutritius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, et ne vel æstu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna, ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine : cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi eis locum pœnitentiæ, et ignoraverunt quod curarem eos, ut vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, et pristinæ redderem sanitati. » Quod ergo subdit : « Et nescierunt, » idem est ac si dicat : Et tamen post tot beneficia, quibus quasi nutrix eos educavi, ipsi hæc officia providentiæ et maternæ curæ meæ erga se non agnoverunt, sed me spreto dixerunt vitulo : « Hi sunt dii tui

Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti, » *Exod.* cap. XXXII, 4.

PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS. — In deserto enim per Mosen, per columnam ignis et nubis, per manna, per vestium eorumdem conservationem, etc., tam suaviter et benigne Deus Judæos tractavit et deduxit, ac si quasi nutrix eos brachiis suis portasset.

ers. 4. 4. IN FUNICULIS ADAM TRAHAM EOS, IN VINCULIS CHARITATIS. — « Adam » hic accipi potest vel ut nomen proprium protoplasti, vel ut commune, significans *hominem*. Si ut proprium, sensus erit quem dat S. Hieronymus, *q. d.* Sicut ex amore Adamum natura simul ac gratia, et amicitia mea donavi, ita et vos posteros ejus donabo. Adam enim ex mea gratia est vester protogenes et archigenes, id est humanæ generationis princeps. Aut, ut noster Prado in *Ezech.* cap. VI, 9 : Funiculi, inquit, sunt dolores : illis enim quasi funibus homo arctatur et constringitur, juxta illud *Psalm.* XVII, 6 : « Dolores (hebraice חבלי *chable*, id est funes) inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. » Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum, indeque dolorem, quasi ligantem et vincientem significat. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Israelitas per dolores et afflictiones, quos ab Adamo parente suo hæreditarunt, ad me traham, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. Unde sequitur : «In vinculis charitatis,» id est, in vinculis quibus soleo ad me allicere charissimos filios, quæ sunt castigationes et flagella.

Secundo, alii passim « Adam » accipiunt ut nomen commune, vertuntque *hominis*. Ita Aquila, Syrus, Symmachus, Theodotion et Septuaginta, *q. d.* In funiculis, quibus solent homines ligari et trahi, nempe amore et beneficiis, traham illos ad me. Unde Chaldæus vertit : *Sicut moris est trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis;* Arabicus : *Attraxi eos pugillo protractionis meæ.* Alludit ad cap. X, 11 : « Ephraim vitula docta diligere trituram, » *q. d.* Vitulæ lascivientes, qualis est Israel, trahuntur funibus canabinis vel ferreis; at ego Ephraim, licet subinde mihi renitentem, nolo ut bestiam tractare, trahereque invitum fune verberum et terrorum; sed ut hominem (non servum, sed filium) traham eum funiculis amoris : illis enim trahi solent homines, præsertim ingenui, et filii. Ita S. Hieronymus, Vatablus, Emmanuel, Mariana et alii. Porro S. Hieronymus per *hominem* specialiter accipit Patriarchas, Abraham, Isaac et Jacob : « Curavi, inquit, eos propter funiculos et vincula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac et Jacob astrinxeram. » Hi enim fuerunt parentes Israelis, ob quos Deus Israelem amabat et curabat. Verum planius quilibet homines accipi possunt : omnes enim trahuntur amore.

Tertio, nonnulli funiculos Adam, id est hominis, active accipiunt, non passive, id est, non quibus homo trahitur a Deo, sed quibus homines sancti, puta Abraham, Isaac et Jacob traxerunt Deum in sui, suæque familiæ et gentis amorem, ut eam diligeret, et eligeret ex omnibus gentibus in suam Ecclesiam et regnum. Verum prior sensus est magis genuinus.

Quarto, Hebræum חבל *chebel* verti potest, *corruptio, vastatio.* Unde Septuaginta vertunt : *In corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ, q. d.* Esto sint peccatis infecti et corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ex charitate, sicut medicus ægro, v. g. contracto, volens mederi, extendit membra ejus contracta, alligans ea vinculis, non ut eum affligat et torqueat, sed ex charitate ut sanet.

Nota *primo* : « Traham » potest proprie accipi ut futurum, *q. d.* Licet Israel me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verum melius accipias pro præterito : « traham, » id est traxi; clarius enim liquet quod Deus traxerit eos in deserto, quam quod post tempora Osee eos tracturus sit : paulo enim post eos vastavit, et tradidit Assyriis; et quia sequitur : « Declinavi ad eum, » etc., in præterito. Ita S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldæus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Dionysius, Arias et Sanchez. Præcessit enim præteritum : « Portabam eos in brachiis meis. » Recte S. Augustinus in *Psalm.* III, 6 : « In prophetia, ait, bene miscentur futura præteritis, quo utrumque significetur. »

Nota *secundo :* Tractus et funiculi significant copiam, æque ac suavitatem amoris, qua Deus homines ad se trahit : « Magnes enim amoris est amor. » Hoc est quod ait S. Augustinus de sua ad Deum conversione et tractu, lib. IX *Confessionum,* cap. I : « Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me tu vera et summa suavitas, ejiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior. » Idem Augustinus, serm. 2 *De verbis Apostoli,* tom. X : *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum :* « Non dixit, inquit, duxerit, sed traxerit. Ista violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, et venis; ama, et traheris. Non arbitreris istam asperam molestamque violentiam; dulcis est, suavis est; ipsa suavitas te trahit. Nonne ovis trahitur, cum esurienti herba monstratur? Et puto quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur : sic et tu veni ad Christum. Ad illum enim qui ubique est, amando venitur, non navigando. »

Nota *tertio :* Ruffinus funiculos Adam censet esse beneficentiam, qua Deus Adamum post peccatum prosecutus est, dans ei cibos illaboratos, et sponte nascentes; sic vice versa funiculos Israelis esse manna, et aquam de petra, quæ ei sine satione et fossione in deserto Deus dedit, quibus quasi charitatis vinculis eum alligavit : quæ fuerunt typus Eucharistiæ. Unde

Allegorice. Allegorice, traxit nos Christus in funiculis Adam, cum pro nobis factus est Adam, id est homo, caro nostra, et frater noster, ut docendo, patiendo, et moriendo pro nobis, nos ad se et ad Deum traheret, ac terrenum Adam redimeret, transformaret, faceretque cœlestem; cumque hominum morbos, tam corporis quam animæ curavit, inquit Theophylactus et Rupertus, ac præsertim cum quasi nutritius Ephraim, corpus et sanguinem suum nobis dedit in Eucharistia. Hic enim est funiculus Adam, quo nos sibi Deoque astrinxit. Est enim Christus in Eucharistia «amor amorum,» ut ait S. Bernardus, serm. *De Cœna Domini*. Ita Delrio, *adagio* 956. Audi et S. Hieronymum: « In tantum dilexi, et tam demens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem : ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem, et qui amator sum hominum omnium, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis. »

Symbolice. Symbolice, Paulus a Palatio : Funiculi Adam, ait, sunt leges veteres datæ Judæis, et multo magis novæ datæ Christianis : hæ enim ligant, id est obligant populum quasi funiculi, suntque Adam, id est hominum, non bestiarum : quia humanæ sunt, et rectæ rationi ac æquitati conformes. Eædem sunt vincula charitatis : quia finis legis est charitas, ut scilicet nos ducat ad amorem Dei et proximi. Tales et debent esse leges humanæ, scilicet vincula charitatis, non tormina cupiditatis : quia publicæ utilitati, non propriæ aviditati serviant oportet.

Tropologice, amor est telum violentissimum. Tropologice, disce hic amorem esse telum violentissimum, quod hostes expugnat, imo immutat, et ex inimicis facit amicos. Errat hic mundi sapientia, quæ hostem odiis, maleficiis et plagis vult vincere, cum iis magis accendatur odium et hostilitas. Vera ratio vincendi hostem est, eum vincere amore, et vincere beneficiis. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, ut testatur Plutarchus in ejus Vita, cum capitaneum quemdam haberet, qui jugiter illi ejusque famæ detrahebat, censerentque amici eum terrore et minis compescendum, Philippus, aliis armis utens, misit ad eum magnam pecuniæ vim, addens, si plura cuperet, se plura daturum. Hoc dono vincta est ejus lingua, victa maledicentia, ac qui primo Philippum carpebat, nunc eum laudabat, et in cœlum evehebat. Mirabantur amici doni ignari tantam in calumniatore mutationem; quibus Philippus : « En, ait, in mea manu est facere, ut detractores mei sint laudatores. » Idem obsessurus arcem in rupe sitam, cum sui dissuaderent, dicerentque eam esse inaccessam, ideoque inexpugnabilem, rogavit num asinus onustus auro eo ascendere posset ? asserentibus viam patere asino : Ergo, inquit, accessu et expugnatu facilis est. Quare submissa ingenti auri vi arcis præfectum sibi devinxit, fecitque ut arcem sibi dederet. Nimirum « validius et facilius aureis hastis pugnatur, quam ferreis. » Norunt hoc sapientes principes et duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo consultus respondit :

Si telo ex auro pugnaveris, omnia vinces.

Seneca, epist. 9 *ad Lucilium* : « Si vis amari ama. » Et Poeta :

Ut præstem Pyladen, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis : Marce, ut ameris, ama.

Præclare S. Chrysostomus, hom. 13 *ad Popul.*, explicans illud Christi : *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, ait : « Vis beneficia capere? confer beneficium alteri : vis laudari? lauda alium : vis amari? ama : vis partibus primis potiri? cede illas prius alteri. »

Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum. — « Ero, » id est *eram* : sicut paulo ante « traham, » id est traxi. Sequitur enim, « et declinavi» in præterito. Jam quoad sensum, Albertus explicat, *q. d.* Faciam ut maxillæ eorum premantur jugo Assyriorum. Unde Symmachus vertit : *Putaverunt quod imponerem jugum super maxillas eorum*. Jugum scilicet, vel hostis, vel legis meæ, quam ipsi æstimant durissimum esse jugum. Melius, alii contrarie exponunt, *q. d.* Exaltabo, id est auferam ab eis jugum aliarum gentium. *Tertio*, Septuaginta vertunt : *Ero eis quasi dans alapas homo super maxillas ejus*. Quod explicans S. Hieronymus : « Quia, inquit, non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberavi, non puniens, sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat : qui autem pater est, lascivientem filium palma percutit manus. » Sic et Cyrillus et Theodoretus per alapam hominis accipiunt castigationem levem, qua Deus quasi pater leniter castigat suos, quasi pueros : « quem enim diligit Deus, castigat. » Imo aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quasi applaudens ei poppysmo blandientis, ut doceant Dei alapas non esse aliud quam plausus quosdam, et manuum collisiones, quibus equisones, seu poppyzontes voce simul et manuum tractatione equos animare solent, et indomitos cicurare, uti Deus hic cicuravit Israelem. Ita Delrio, *adagio* 957. Quare minus recte Leo Castrius hæc refert ad alapam a milite datam Christo in passione, coram Caipha pontifice; præsertim quia ipse contendit in Hebræo pro *exaltans* עול *ol*, id est *jugum*, legendum esse *exaltans*, יד *iad*, id est *manum*, scilicet ad dandam alapam. Quod est contra omnes codices.

Sed quæres qua ratione et qua allusione ad rem rusticanam in nostra Versione dicatur : « Ero eis quasi exaltans jugum super maxillas? » Nec enim rustici exaltant jugum super maxillas, sed super collum, vel cornua boum. *Primo*, Ruffinus censet alludi ad boves qui trahunt currus : « In quibus,

inquit, juga cum solvuntur, eriguntur ; » cum enim boves e curru solvuntur et abeunt, elevatur currus temo, qui pariter secum elevat jugum. Verum solutis bobus solet et jugum eorum solvi, nec dimitti alligatum temoni. Adde hic magis ad boves arantes, vel triturantes, quam ad currum trahentes respici. Alludit enim ad id quod paulo ante dixit cap. x, 11 : « Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus : ascendam super Ephraim, arabit Judas, » etc.

Secundo, alii censent respici ad morem rusticorum, qui ad singulos sulcos elevant jugum boum ad caput et cornua, ne eo collum nimis incalescat et gravetur. De eo enim sic præcipit Columella lib. II, cap. II : « Sulcum longiorem facere quam pedum centum viginti contrarium est pecori, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellat, et boves inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quia celeriter conflagrant, nisi assidue refrigerentur; et ex eo tumor, ac deinde ulcera invadunt. » Ita Figuerius. Verum hæc spectant elevationem jugi ad caput et cornua, non vero ad maxillas, quod quærimus.

Tertio, verisimilius Sanchez censet per *jugum* hic significari capistrum, quod os boum et maxillas tegit et stringit, ne inter arandum germina carpant : hoc enim capistrum alligatur jugo, ne boves caput demittant, sed eo erecto incedant. Hoc enim faciendum esse docet Columella loco citato : « ut boum colla, inquit, minus labefactentur, jugumque melius aptatum cervicibus insideat. » Cum enim boves ab arando vel triturando cessant, elevatur et aufertur jugum, unaque capistrum quod erat ori et maxillis alligatum; imo subinde inter arandum et triturandum agricolæ laxant elevantque capistrum a maxillis, ut boves caput demittere, et germina vel grana quæ triturant carpere et edere possint. Sub jugo ergo hic intellige frenum sive capistrum : hoc enim proprie tangit maxillas, et elevatur super eas, ut boves comedere possint. Unde et sequitur : « Et declinavi ad eum cibum, ut vesceretur, » *q. d.* Israel quasi traxit jugum meum peregrinans per desertum 40 annis; sed cum aliquid laboris et modestiæ subivit, in tam diuturno et difficili itinere, ego sic eum relevavi et refeci, sicut agricola solet laborantem bovem, a quo jugum et laborem amovet, ut suis se temporibus pabulo reficiat et restauret.

Quocirca optime Hebræa vertit Chaldæus : *Verbum meum fuit sicut bonus agricola, qui allevat humerum boum, et relaxat* (frenum) *in maxillas eorum.* Alludit enim ad vitulos vel boves arantes et triturantes; his enim comparavit Israel cap. x, 11, quibus jugum cervici, capistrum ori imponitur, ut assidue arent vel triturent, nec ab hoc opere divertere possint os segeti vel cibo admovendo : hos agricola, si clemens et benignus sit, subinde a jugo solvit aut laxat, ut quiescant et comedant, *q. d.* Pari modo ego cervicem Israelis jugo, maxillas capistro liberavi, dum in deserto hostium arma et jugum ab eo averti, fecique ut a labore itineris sæpe interquiesceret, « et declinavi, » id est demisi e cœlo manna, quo « vesceretur. » Ita S. Hieronymus. Exaltatur ergo jugum super maxillas, cum ab illis attollitur et aufertur, aut, ut Vatablus, cum more rusticano e collo boum aufertur, et in cornibus eorum suspenditur, ut per maxillas dependeat et defluat. Sic enim respirant boves, et refocillantur aliquantulum in mediis arandi et triturandi laboribus. Allegorice, Christus exaltat et aufert a nobis jugum peccati, dæmonis et concupiscentiæ, dicens : « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Matth.* XI, 28. Aut enim tentationes et difficultates tollit, aut sua gratia ita eas emollit, ut hoc earum jugum non videatur maxillas stringere, neque collum arctare.

Et DECLINAVI AD EUM UT VESCERETUR, — id est, ut Symmachus et Vatablus, *declinavi ad eum cibum* : hunc enim significat hebræum אוכיל *ochil* : quod alii vertunt, *comedere faciam*, puta tum bona terræ Chanaan, tum manna, quo Israelem alui in deserto. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Haymo, Albertus, Lyranus et alii. Allegorice per manna accipe Eucharistiam, qua Christus suos alit, de qua ait S. Hieronymus : « Declinavi (ego Christus) ad eos, deserens regna cœlorum, ut cum eis vescerer assumpta forma hominis : sive dedi eis esum corporis mei ipse et cibus et conviva. »

Pro *declinavi*, hebraice est אט *at*, quod per apocopen ponitur pro אטה *atte* futuro *hiphil*, a radice נטה *nata*, id est declinavit. Aliqui *at* accipiunt ut adverbium, significans *quiete*, quasi dicat : Exaltavi jugum gentium, abstulique a maxillis Israel, fecique ut quiesceret a bellis in Chananæa per Josue, utque quiete ejus frugibus vesceretur. Sed hæc significatio et versio dubia est et incerta. Docti enim Hebræi censent *at*, cum adverbiascit, significare *abscondite, clam, tecte*, a radice לאט *laat*, id est *abscondit*.

5. NON REVERTETUR IN TERRAM ÆGYPTI. — Est hic oratio pathetica, ideoque confusa, in qua multa supplenda sunt : Deus enim hic induit pathos parentis, vel nutricis zelotypæ, *q. d.* Ego tanta charitate, tot beneficiis affeci et allexi ad me Israelem; sed ille cor habet algidum, et a me aversum, ad me reverti non vult, sed reverti cogitat in Ægyptum, ut ejus opem imploret contra Assyrios. Quid ergo? impune hoc feret? Non feret : sepiam viam ejus spinis, faciamque ut viis ab hoste obsessis in Ægyptum reverti nequeat, utque Assyrius eas ex improviso præoccupet, et in Assyriam captivum abducat, sitque « Assur ipse rex (imo tyrannus) ejus. » Unde Chaldæus vertit : *Non revertentur in terram Ægypti, sed Assur* (puta Salmanasar) *dominabitur eis.* Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, et Hugo. Aliter Arias, *q. d.* De- Vers. 5.

bebant ire et opem implorare, non Ægypti, nec Assur, sed Domini Dei, ut τὸ *revertetur* non rem futuram, sed debitum et obligationem significet, idemque sit quod *reverti debet* : sic enim Hebræi subinde loquuntur dicentes : *Hoc non fiet*, id est hoc fieri non debet (1).

Vers. 6 6. COEPIT GLADIUS, — *q. d.* Jam Assyrii per crebras excursiones cœperunt vastare, et occidere Israelitas, nec desistent donec « electos et capita, » id est consiliarios (ut habent Hebræa) et principes eorum cum tota gente consumant. Id ita factum esse patet ex historia lib. IV *Reg.* XV et sequent. (2).

7. ET POPULUS MEUS (Israel) PENDEBIT AD REDITUM MEUM (*q. d.* Israel animo pendulus sperabit et exspectabit, ut ego de more rediens liberem eum ab Assyriis, qui velut recedens jam eum deserueram, sed falletur : quia enim ipse in sua contra me rebellione et vitulorum cultu persistit faciam, ut) JUGUM (Assyriorum) IMPONATUR EIS (omnibus) SIMUL (nemine excepto), QUOD NON AUFERETUR, — sed erit perpetuum. Ita S. Hieronymus, Albertus, Haymo, Clarius et alii. Vers. 7

Secundo, q. d. Israel pendet et hæsitat an ad me converti et redire velit, necne. Ita Leo Hebræus et Chaldæus qui vertit : *Populus meus hæsitat se convertere ad legem meam.* Accedit Arias, qui explicat, *q. d.* Israel superbus et pervicax non vult prior me de reconciliatione compellare, sed exspectat ut ego prior ei reconciliari postulem, quasi ego sim offendens et reus, ille offensus et actor.

(1) Hunc versum Rosenmuller sic intelligit, inquit Maurer : *Non revertetur ultra*, ut nuper fecit, Ephraim *in terram Ægypti* ad auxilia petenda; *nam Assyrius*, cui inde a temporibus Menachemi tributarii fuerant, II *Reg.* XV, 19; sed nuper, Ægyptiorum auxiliis freti, ab eo defecerant, II *Reg.* XVII, 4, *hic* erit *rex ipsius* solus, ut proprium regem non habeant, nec auxiliarem Ægyptium. Quam eamdem sententiam jam secutus est Hieronymus, qui quando dicit, *non revertetur in terram Ægypti*, ostendit quod reverti cupiat, sed ire non possit. Eamdemque sententiam recentiore ætate post plures alios nuper fecit suam Hesselbergus. Quanquam vero, pergit Maurer, hos si sequeris interpretes, verba sensum fundunt historiæ convenientem, ut mirari satis non possim Dathium ad cap. XI, 4 et seqq., coactam dicentem hanc explicationem et historiæ contrariam; tamen eam damnandam duco, et לא *lo*, vocula cum Kuinælio et aliis pro לא *lo*, interrogantis sumpta (cf. *Jon.* IV, 11) locum ita existimo interpretandum : *Nonne igitur redibit*, id est, proinde redibit in terram Ægypti, patria expulsus iterum projicietur in Ægyptum, pristinum servitium passurus, *et Assyrius, is* erit *rex ejus*, pars in Ægyptum exsules discessuri sunt, pars in Assyriam, *quia noluerunt redire*, se convertere ad me. Quam interpretationem ut sequar, primum me movet membrorum parallelorum cap. VII, 11; IX, 3; XI, 11; XII, 2, natura atque indoles; deinde significatus quem cap. VIII, 13, et IX, 3, sub שוב *schoub*, vocabulo subjecit vates; denique, quod verba hunc in modum intellecta mirifice concinunt cum iis quæ supra vers. 1 dicta sunt, et dicentur infra vers. 11. Ac primum quidem quatuor quæ laudavimus paria parallelorum ita comparata sunt, ut singulorum membrorum nulla appareat oppositio, sed perfecta sensus æquabilitas. En ipsa (textui hebraico suffecimus Vers. Vulgat.) :

Cap. VII, 11, Ægyptum invocabant;
Ad Assyrios abierunt.
XII, 1, Fœdus cum Assyriis iniit,
Et oleum in Ægyptum ferebat.
IX, 3, Reversus est Ephraim in Ægyptum,
Et in Assyriis pollutum comedit,
XI, 11, Avolabunt quasi avis ex Ægypto,
Et quasi columba de terra Assyriorum.

Igitur facile tibi persuadeas, verba ejus quem tractamus loci ita capienda esse, ac si scripsisset vates :

Nonne revertetur in terram Ægypti
Et Assyrius ipse erit rex ejus?

Deinde præter illa quæ leguntur cap. IX, 3, etiam quæ cap. VIII, 13, habentur verba, *ipsi in Ægyptum convertentur*, exsilium minari Israelitis, minime vero auxilium ab Ægypto petitum respicere vidimus ad illa ipsa verba. Itaque si usus loquendi proprius aliquid ponderis habet, שוב *schoub, reverti*, verbo hic idem quo gaudet, illis in locis tribuendus erit significatus. Denique si verba hoc modo accipimus, eorum cum vers. 1 et 11 summus erit concentus. Sic enim *vocati* olim *ex Ægypto*, vers. 1, hic dicuntur *in Ægyptum redituri*; sic promissæ vers. 11, *revocationi ex Ægypto et Assyria*, hic respondet in easdem terras ejectio. Eumdem loci sensum faciunt Mangerus et Eichornius (Maurer). Hanc equidem explanationem, licet paulo longiorem referre utile nobis visum est, eo quod forsan magis hujus loci genuinum sensum exponit

(2) Versus posterius membrum juxta hebræum textum sic plurimi vertunt : *Confici et vectes ejus*, quod Vulgata vertit : « Consumet electos ejus » vectes, inquit Lackemaker (*Observatt. philol.* part. VI, Observ. III), repagula hic sunt, quæ portis ab interiori parte obducuntur, ut nisi summa vis adhibeatur, aperiri nequeant. Portæ olim præ cæteris urbium partibus munitione instrui solebant valida, quod per eas facillimus alioquin hosti ad urbem esset aditus. Hinc factum, ut *portæ* in sacris litteris pro tota ponantur *urbe*, et *portam* is *possidere* dicatur, qui ipsam tenet urbem, quia portis occupatis nihil erat, quod ipsius urbis occupationi impedimento esset. Itaque portæ tum aliis rebus, tum pessulis præsertim et repagulis firmis diligentissime muniebantur. Hæc Propheta confectum iri, absumptumque nuntiat, id est hostem illa convulsurum, excussurum, ferro rescissurum, vel et igne destructurum.

Alii בדיו *badau vectes ejus*, nonnulli tropici *de viris fortibus*, seu *principibus* Israelis intelligendos putant. « Quos equidem minime reprehendo, inquit Lackemaker, cum viri animo forti ac imperterrito apposite *vectes* dici possint ac *repagula* populi, quod corpora sua, veluti pessulum quemdam hosti urgenti objicientes, progressum ejus impediunt, Horatii instar Cocletis, qui solus in ponte Tuscorum sustinuit impetum, hoc ea propter Livius (II, 10) : id *munimentum* illo die fortuna urbis Romanæ habuit. Sed quia tropo tali usos Hebræos esse nusquam alias reperio, ac præterea commate præcedenti de obsidione agitur urbium, quibus munimentum quoddam præcipuum portæ præstabant repagulis probe obstructæ, proprium sensum præferendum duco.

Attamen simillimum tropum, inquit Maurer, habes in hoc ipso scriptore, supra cap. IV, 18, ubi מגני ארץ *magenei arets, clypei terræ*, poetice vocantur *principes eam protegentes*. Eumdem vide *Psalm.* XLVII, 10. Licet igitur ipse Maurer nihilo secius proprie accipiendum *badau* putet ea de causa, quod præcedit בעריו *bearau, in urbes* ejus, nos cum Rosenmuller tropicam interpretationem illud existimamus commendare quod *gladio* aptius *homines* confici et absumi quam *vectes* dicantur. Adde quod *capita* in secunda parte posterioris hemistichii rectius significant *consilia*, seu *consiliatores* eorum.

Huc quoque accedit R. David, quem sequuntur Pagninus et Vatablus, qui hebræum משובתי *mesçubati*, quod Noster vertit, *reditum meum*, vertunt, *aversionem*, vel *rebellionem meam*, huncque dant sensum : Israel in sua a me aversione undique pressus angustiis et hostibus hæsitat quid agere, quo confugere, cujus opem implorare debeat.

Nota : Pro *jugum imponetur ei* hebraice est, *ad jugum vocabunt eum*. Legit Interpres עֹל *ol*, id est jugum, æque ac Chaldæus qui vertit : *Infirmitatem gravem incurrent simul*. Jam legunt alio puncto עַל *al*, id est altus, excelsus, puta Deus. Unde vertunt : *Ad Altissimum vocabant eum*, *q. d.* Prophetæ vocabant Israelem ut ad Deum rediret. Septuaginta vertunt : *Deus super pretiosa ejus irascetur*.

Rursum pro *non auferetur* hebraice est, *non exaltabit*, vel *non exaltabitur*, scilicet jugum, id est non auferetur a maxillis Israelis, uti exposui vers. 4. Alii aliud suppositum verbi subaudiunt, scilicet Theodotion, *non exaltabit*, puta *eos Deus*; Chaldæus, *non exaltabit*, supple *caput*, Israel depressus ab Assyriis; Vatablus, *non exaltabit*, supple *Israel Deum*, id est non laudabit, nec celebrabit Deum, quia ab eo avertit se ad idola, *q. d.* Hæsitat Israel an mecum in gratiam rediturus sit; et licet Prophetæ eum crebro vocent, ut ad Altissimum redeat, nemo tamen est qui ad Deum redeat, eumque exaltet et colat.

Vers. 8. 8. QUOMODO DABO TE EPHRAIM, PROTEGAM TE ISRAEL. — Pro *protegam* hebraice est אמגנך *amagghen*, quod si a radice גנן *ganan*, id est tegere, obtegere deducas, significat *obtegam*, *protegam*, et, ut Septuaginta ac Aquila vertunt : *Scuto circumdabo te*. Nonnulli tamen censent *amagghen* esse contrariæ significationis (talia enim sunt multa Hebræorum verba, quæ aliquando unum, aliquando ejus contrarium significant); unde Theodotion vertit, ἀφοπλίσω σε, id est *nudabo te*, et *auferam a te* ὅπλον, id est *scutum*, quo te ante protexeram, ait S. Hieronymus, et Chaldæus, *exterminabo te*.

Secundo, si *amagghen* a radice מגן *magan*, id est tradere, deducas, significat *tradam te*, scilicet hostibus Assyriis. Ita Symmachus, Leo Hebræus et Pagninus. Hi sensus licet verbotenus diversi, imo contrarii, in eumdem tamen sensum, quasi finem et scopum, collimant. Deus enim hic duas personas et duos affectus alternantes induit, scilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex amore refugit, et severi judicis, qui eum ut reum plectere destinat. Est enim in hac Dei interrogatione ingens pathos, in quo quasi luctatur amor cum dolore et ira, puta summa Dei misericordia cum ejusdem justitia et vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hic, quasi pendulus se versat utrinque, hæsitatque an protegere, an perdere debeat Israelem tam perditæ et profligatæ vitæ, ut ostendat quam ejus misereri cupiat, si resipiscere velit, quamque invitus ad ejus impœnitentis excidium descendat. Sensus ergo est, *q. d.* « Quomodo dabo, » id est quid de te, vel tibi faciam, o Israel? protegamne te more solito ut pater? at tua obstinata a me aversio et rebellio obsistit : tuaque scelera atrocia clamant in cœlum, et vindictam a me efflagitant. Perdamne te per Assyrios, ut Sodomam, Adamam, Seboim, urbes Pentapoleos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cum Sodomam perdidi, tactus fui dolore cordis intrinsecus : at nunc si te filium meum perdam, magis cor meum quam tuum, dolore sauciabo. Cor enim mihi findi, convelli et dissecari (anthropopathῶς) videtur, si te, quem amavi ut filium, ut viscera mea, abjiciam, tradam Assyriis, vastem et disperdam. Quid ergo faciam? quo me vertam? vincet amor, an dolor? misericordia, an justitia? Vincat amor, vincat misericordia. Ait ergo :

CONVERSUM EST IN ME COR MEUM, PARITER CONTURBATA EST POENITUDO MEA. — Leo Hebræus vertit : *Inversum est in me cor meum, simulque accensæ sunt in me pœnitudines meæ*, *q. d.* Dum ita mecum luctor, misericordia et pietate paterna vincor. Itaque cor meum converto et inverto, muto sententiam, revoco decretum de exscindendo prorsus Israele; ac quasi pœnitens conturbor intimo animi sensu, percellorque quod eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum exscindam ut Sodomam, sed castigabo ut filium; puniam, non ut perdam, sed ut emendem.

9. NON FACIAM FUROREM IRÆ MEÆ (ut eum exterminem, prout scelera ejus postulabant. Denique) Vers. 9.
NON CONVERTAR UT DISPERDAM EPHRAIM. — Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Albertus, Hugo et alii. Causam subdit :

QUONIAM DEUS EGO (sum), ET NON HOMO. — *q. d.* Non sum ego similis hominibus, qui in inferendo supplicio plerumque ex ira transiliunt metas justitiæ : Deus sum, qui in puniendo non solum metas justitiæ æquare non soleo, sed citra illas me contineo, ait Antonius Fernandius, *visione* XXIX, sect. III. Nimirum homo furore ebrius naturæ moderari nescit, ego scio; homo in vindictam se effundit; ego vindictam misericordia tempero, imo supero, in me enim misericordia superexaltat judicio : quantum ergo Deus homini, cœlum terræ eminet, tantum magnifica et divina clementia mea eminet justitiæ et vindictæ, ipsisque omnibus hominum omnium sceleribus, quæ tam facile absorbet, quam mare sorbeat guttam aquæ. Ita S. Cyrillus, Theodoretus et alii.

Aliter Chaldæus et R. David, *q. d.* Homo offensus revocat promissa; at ego, licet offensus ab Israele, promissa tamen, quæ Abrahæ, Isaac et Jacob patribus ejus feci, servabo et opere præstabo.

Omnes ergo hæc in bonum accipiunt; unus Arias hoc in malum accipit, *q. d.* Fixum maneat decretum meum de exscindendo Israele : « quia Deus ego sum, non homo, » *q. d.* Quia sum Deus immutabilis, non homo, qui facile flectitur mutatque sententiam. Verum perperam : cætera enim

omnia hic non vindictam et odium, sed summum amorem et clementiam spirant.

Moraliter, quam decorum sit prævenire offensum.

Moraliter, disce hic quam in offensis condonandis dispar sit sensus Dei et hominum. Homo offensæ vindictam machinatur, Deus reconciliationem. Homo punit ut perdat, Deus punit ut emendet. Homo passione et ira, Deus ratione et justitia movetur. Homo stulte reputat sibi fore dedecus, si prior reconciliationem postulet: Deus idipsum sibi honori ducit. Est hæc mundana, imo diabolica hominum magnanimitas, ut pertinaces sint in offensis et litibus; eaque de causa multi juges alunt inimicitias, quia neutra pars vult prior reconciliationem, multo minus veniam, etiamsi offenderit prior, postulare. Concionatores eos dedoceant hanc mundi sapientiam, imo stultitiam et dementiam, ostendantque non dedecus, sed decus et laudem esse eximiam, si quis prior de reconciliatione adversarium interpellet. Hoc enim signum est animi liberalis, iræ potentis, mansueti, humani, imo divini: Deum enim ducem imitatur, qui prior nos peccatores sua gratia prævenit, et invitat ad reditum in gratiam. Vide S. Chrysostomum, homil. *De simultate et ira*, tom. V, ubi præclare docet honorificum esse prævenire partem adversam, eamque invitare ad reconciliationem; eo quod hæc reconciliatio et præventio sit heroica virtus, ingensque bonum utrinque, cujus causa et auctor est non rogatus, sed rogans. « Qui enim prior venit, is, inquit, totum lucrum anticipat. Si enim ab alio exoratus iram relinquis, illi imputatur, cujus precibus impetratum est. Non enim Deo obtemperans, sed illi gratificans legem adimplevisti. » Christus prior e cœlis descendit ad nos, ut nos ad se revocaret. Christianus ergo est, et Christi assecla, qui idipsum imitatur. Pusilli et arcti animi est fovere injurias, ampli et celsi eas abolere. Unde Moses postulans a Deo veniam rebellionis a populo admissæ: « Magnificetur ergo, inquit, fortitudo Domini, sicut jurasti, dicens: Dominus patiens et multæ misericordiæ, auferens iniquitatem et scelera, » *Num.* XIV, 17. Sic Theodosius Imperator, teste S. Ambrosio, serm. *De ejus obitu*, beneficium se accepisse dicebat, cum ignosceret; quin et Hadrianus, licet gentilis, Imperator creatus dixit sibi jam ereptam esse facultatem injuriæ privatæ ulciscendæ: quod imperatorem deceat non nisi publicas reipublicæ injurias vindicare, privatas vero condonare; ejus enim dotem propriam esse clementiam. Ita Sanchez, ad vers. 7.

IN MEDIO TUI SANCTUS, ET NON INGREDIAR CIVITATEM, — *q. d.* Hostes crudeles, dum civitatem obsessam capiunt, eam ingrediuntur, et vastant: non ita ego, non ingrediar urbes tuas ut eas vastem, quia sanctus sum, et in medio tui habito, ideoque cupio te corrigere et correctum salvare. Ita Ruffinus, Rupertus et S. Hieronymus. Non ergo ponam te ut Sodomam, sed tui reliquias conservabo imo te totam, o Jerusalem, sub Ezechia pio rege a Sennacherib tutabor et protegam. Hoc est enim quod prædixit Isaias cap. XXXVII, « 33: Non intrabit civitatem hanc, et non jaciet ibi sagittam. » Licet enim hæc spectent ad Ephraim, tamen spectant quoque ad Juda et Jerusalem, uti jam dicam; magis tamen spectant ad Ephraim. Unde recte noster Prado in *Ezech.* IV, 3, sic explicat: « In medio tui sanctus, » id est, hucusque a te cultus et honoratus fui, « et non ingrediar civitatem, » *q. d.* Non ergo decet me civitatem Sichem (vel Samariam, quæ erat metropolis Ephraim) idolorum sentinam ingredi, quia decrevi ejus cives servare. Sustinet enim Deus personam judicis, qui advertere animum non vult ad ea quæ plectere recusat; ac proinde non ingreditur loca sceleratorum, ne videns scelera, urgente justitia, cogatur ea punire.

Secundo, Hebræi, Haymo, Albertus et Hugo exponunt, *q. d.* Ego in medio tui, o Israel, moror et color, nec te sedemque meam derelinquam, ut ingrediar aliam civitatem vel gentem. Hinc R. Salomon, R. Abraham, R. David, et etiamnum Judæi deliri existimant Deum tantum apud Judæos habitare. Huc accedit Chaldæus, qui de Jerusalem explicat, *q. d.* Jerusalem est mea civitas, ibi habeo templum, in medio ejus habito; non ergo illud deseram, ut aliud templum vel urbem ingrediar. Licet enim hæc spectent ad Israel, id est ad decem tribus primario, secundario tamen spectant ad Judam; utrisque enim prophetat Osee, præsertim quia decem tribus priscum ex Dei institutione jus habebant ad Jerusalem, et ad templum, nec illud a se abdicare poterant, quantumvis ad idola deflecterent.

Tertio, *q. d.* Ego Deus dignor in medio tui habitare, o Israel, esto nullam ingrediar civitatem aut locum, tum quia omnibus locis sum præsens, tum quia loco non egeo, nec capior: sum enim toti orbi infusus, effusus, et circumfusus. Ita Theodoretus et Lyranus.

Quarto, aliter Sanchez; *q. d.* In te, o Ephraim, sunt aliqui sancti (ut Osee, Joel, Amos aliique Prophetæ) qui in Sodoma totaque Pentapoli non fuerunt; qui si non omnino cohibere, obtundere tamen possint districtum gladium vindicis iracundiæ. Quare non ingrediar civitates Ephraim eo modo, quo olim per angelos sum ingressus Sodomam, ad ejus scelera videndum, et incendio vindicandum.

Moraliter, vide hic viscera charitatis, clementiæ et dignationis Dei nostri, qua peccatores sceleratissimos, quales erant Israelitæ, ad se trahere conatur in funiculis Adam; dolet et pœnitet, gemit et suspirat ex intimo corde, quod eos castigare debeat, mutat et revocat sententiam de eorum excidio. Audi S. Hieronymum: « In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem, hoc est, non sum unus de his qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam. Jus summum summa malitia

est; mea autem lex, meaque justitia est salvare correptos (1). »

Neminem Deus reprobat ex se, ante prævisa demerita.

Considerent hæc penitius theologi illi, qui ponunt in Deo reprobationem, vel positivam, vel negativam damnandorum, non ob eorum demerita, sed ex mero Dei beneplacito; censent enim Deum ante omnem prævisionem operum, imo ante prævisionem lapsus Adami et peccati originalis (uti illorum nonnulli volunt) ex hominibus hos, puta electos, absoluta et efficaci voluntate elegisse ad gloriam, illisque solis destinasse media et auxilia congrua et efficacia ad salutem; cæteros vero omnes, utpote damnandos, neglexisse, reprobasse negative, et posuisse in serie damnandorum; ex quo infallibiliter fiet, ut hi ad unum omnes damnentur; ideoque Deum negare eis auxilia congrua, imo (ut aliqui volunt) etiam sufficientia ad salutem, utpote qui statuerit eos relinquere in massa peccato originali damnata, ideoque permittere eos labi in peccata actualia, in iisque obdurari et mori, itaque damnari.

Probatur primo.

Quomodo, quæso, hæc consentiunt cum verbis Prophetæ nostri, et cæterorum omnium, in quibus protestatur, imo jurat Deus, se ex animo cupere omnium hominum, etiam peccatorum et obstinatorum (quales erant hi Samaritæ) salutem, nolle se eorum mortem et perditionem; de eaque ex intimis visceribus dolet et ingemiscit, ideoque assidue per Prophetas eorum scelera arguit, minatur pœnas, hortatur et invitat ad pœnitentiam, promittens eis veniam et gratiam? Si quis rex aut princeps hæc omnia præstaret populo rebelli, nonne diceretur ab omnibus sincere summeque cupere, ut populus ad se sibique reconcilietur, itaque mortem rebellibus debitam evadat, vivat et salvetur? At Deus longe melior, benignior et clementior, longe sincerior, longe veracior est quovis rege aut principe.

Sane qui aliter sentiunt, videntur *primo*, Deo fucum vel hypocrisin ascribere, ut exterius dicat et promittat, quod interius non putat, vel vult. Si enim Deus damnandos omnes ante prævisionem demeritorum rejecit et reprobavit negative, ergo interius in animo suo noluit eos salvare, imo voluit derelinquere ut perirent et damnarentur; ergo cum exterius per Prophetas dicit se velle eorum salutem, nolle mortem; simulate, et quoad speciem et apparentiam externam tantum id dicit: non enim revera et ex animo potest velle contradictoria, nimirum velle eorum salutem, eamdemque simul nolle. Ficta ergo et simulata (quod cogitare horret mens christiana, imo humana) erit illa Dei per Isaiam cap. v, 4, ad Judæos vox: « Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, et non feci ei? » Et *Jerem.* cap. II, 5: « Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem? » Et vers. 12: « Obstupescite, cœli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas. » Similibus querelis Dei plenus est Jeremias. Talia quoque sunt *Prov.* I, 24: « Vocavi, et renuistis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. » *Ezech.* cap. XVIII, 30: « Convertimini, et agite pœnitentiam, etc., facite vobis cor novum, etc.; et quare moriemini, domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus; revertimini, et vivite. »

Secundo, hæc sententia valde coarctat Dei clementiam et bonitatem, scilicet ad solos electos, qui pauci sunt; circa alios vero omnes, qui plurimi sunt, facit eum rigidiorem quam sit ullus rex Turca aut Tartarus in populum suum. Absit crudelitas a Deo benignissimo. Insuper reprobationem, damnationem, obdurationem, et consequenter peccatorum patrationem, quæ inde sequitur, ascribit Deo optimo et sanctissimo, ejusque providentiæ et curæ; cum et Scripturæ et rei natura doceat ea ascribenda esse peccatori. Cur Deo clementissimo illa tribuunt, a quo sunt alienissima, et non homini, cujus ea sunt propria? Clamat Osee cap. XIII, 9: « Perditio tua, Israel: tantummodo in me auxilium tuum. » Quam ergo perperam dicunt nonnulli: Perditio tua, non tua, sed ex Deo est reprobante! Quid enim est reprobatio, etiam negativa, nisi perditio, eaque extrema et æterna? Clamat Ecclesiasticus cap. XV, 11: « Non dixeris: Per Deum abest » a me sapientia et scientia salutis: quæ enim odit ne feceris, » *q. d.* Non per Deum, sed per te stat quod non capessas viam salutis, quia facis ea quæ Deus odit, ac proinde a via ista recedis. Si enim non facias illa quæ Deus odit, accedet ad te Deus et sapientia, sive scientia sanctorum. « Non dicas: Ille me implanavit, » id est in errorem impulit: « Non enim necessarii sunt ei homines impii. » Jam si Deus ex se, ante prævisionem operum impios reprobavit, nonne recte dicere poterunt impii: Non per me, sed per Deum stat, quod primitus sim reprobatus ab eo; huic autem ejus decreto resistere ego non potui, nec reprobationem ejus eva-

Secundo.

(1) Hanc Hieronymi explicationem sequitur quoque Rosenmuller, qui addit: « Quæ explicatio scitum defensorem nacta est Lowthum, *De sacra poesi Hebræor.* prælect. XIX. Est nimirum, inquit, in posteriori membro τὸ *non ingrediar civitatem*, parallelum et synonymum τῷ *non homo* in priori. Futurum *ingrediar* אבוא *abo* habet vim frequentativam, *non soleo urbem intrare*, non sum urbicola. Est etiam in singulis membris pulchra inter se oppositio partium: *Sum Deus, et non homo*; est auxesis in sequenti, et paulum variatur ratio oppositionis: sum Deus tuus tecum habitans, sed peculiari modo, extra ordinem, nec more hominum. Nihil opinor clarius, nihil elegantius. » De quo Maurer: Sed artificiosior ille mihi quam elegantior sensus videtur. Cum עיר *ir* verbum in hoc ipso scriptore significet *fervere, æstuare* (VII, 4), fervendi autem notio facillime sæpissimeque transferatur ad *fervorem iræ*, nos non dubitavimus עיר *ir* nomini hoc loco tribuere *iræ* significationem aptissimam ad nexum *non ingrediar, non veniam cum ira*

dere : illi ergo imputanda est prima mei reprobatio, omnesque ejus effectus, non mihi. Quis enim ego sum, qui resistam Deo, ejusque providentiæ seriem frustrer et evertam ?

Adde, reprobare, punire, damnare sunt actus justitiæ vindicativæ ; ergo non præcedunt, sed sequuntur et præsupponunt peccatum, et culpam reprobandi et damnandi. Princeps enim esset injustus et tyrannus, si subditos impelleret vel induceret ad peccata eo fine, ut eos posset punire, damnare et occidere.

Tertio. *Tertio*, Christi Filii Dei unigeniti redemptionem et œconomiam valde hi doctores extenuant, ejusque gratiam et gloriam imminuunt : nam eam ad paucos electos restringunt, atque cæteros ab ea reipsa excludunt, etiamsi nomine tenus partem ejus aliquam, aut potius apparentem aliquam umbram ad eos extendere videantur. Jam ex adverso, ex S. Scriptura et ex doctrina Patrum et Ecclesiæ constat, quod Christus hac de causa incarnatus sit, laboraverit, sudaverit, passus, crucifixus, et atrocissima quæque perpessus sit, ut omnes omnino homines, etiam eos qui sua culpa damnantur, redimeret, ut omnibus gratiam non tantum sufficientem, sed et copiosam ad salutem impetraret, pro eaque assidue Patrem oravit, atque ad eam omnes toto Evangelio ex animo invitat. Hinc amare flevit super Jerusalem, dicens : « Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti ? » Hac de causa per totum orbem misit Apostolos, quia scilicet, ut ait Apostolus I *Tim.* II, 4 : « Omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. » Idcirco rursum singulis sæculis, imo singulis annis per urbes singulas, vicos et castella mittit prædicatores, qui doceant et invitent omnes ad ejus gratiam et salutem : ergo neminem ab ea exclusit vel excludit, nisi nolentem venire.

Quarto. *Quarto*, multi ex iis qui damnabuntur sunt baptizati, pœnitentes et justi, in quibus omne peccatum, etiam originale, plane deletum et abolitum est. Ergo Deus eos tunc odisse, reprobare, negligere aut deserere nequit; sed amat, juvat, protegit et destinat ut fiant hæredes gloriæ et regni sui, ut docet S. Scriptura, et Concilium Tridentinum, quod inter cætera ait, *sessione* VI, art. 11, Deum gratia sua non deserere justum, nisi prius ab eo deseratur.

Quinto. *Quinto*, ex hac sententia Deus videtur insidiari saluti omnium eorum qui damnantur. Nam ante omnem prævisionem decrevit eos reprobare, utque hoc decretum sit infallibile et efficax, debet procurare illis passim offendicula et gratias inefficaces et incongruas, ut peccent justeque damnari possint, uti recte argumentatur Gregorius de Valentia. Hoc enim involvit id quod dicunt auctores illius sententiæ, scilicet Deum ante omnem prævisionem ponere reprobos in serie damnationis et damnandorum.

Quocirca viri sapientes non pauci aversantur ista dogmata, et præsertim reprobationem tam negativam, quam positivam ante prævisionem operum et finis vitæ cujusque, eamque e cathedris et pulpitis eliminandam censent, tanquam Dei æquitati, sanctitati, bonitati et clementiæ, æque ac Christi redemptioni, meritis et charitati injuriam, quæque hominibus teporem ad bona opera, et pronitatem ad peccata ingerat, ad eaque sollicitet. Sane novi plures, qui ex illius sententiæ prædicatione et doctrina, vel in desperationem, vel in insaniam acti miseri vixerunt; aliquos etiam qui se occiderunt. Semper enim decretum Dei de sua salute vel damnatione, quasi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium et incertum, capiti suo impendens phantasiæ suæ objicientes, nec illud excutere valentes, succubuerunt tandem, ac in diffidentiam, vel amentiam prolapsi sunt. Denique hæc sententia impulit Calvinum et hæreticos ad hoc, ut dicant Deum esse auctorem operum malorum, æque ac est bonorum.

Itaque sentiamus, dicamus, doceamus et prædicemus quod Prophetæ et Apostoli prædicarunt, scilicet Deum benignum esse in omnes, velleque et optare ex animo omnium salutem, ideoque reprobationis cujusque causam esse peccata propria, non quæcumque, sed ea tantum in quibus quis vitam finit; Deumque neminem reprobasse, nisi quem in peccatis moriturum prævidit, uti docet S. Augustinus lib. *De Corrept. et Gratia*, cap. XIII, et Prosper in *Resp. ad* cap. II et III *Gallorum*. Deus enim cuique hanc vitam dedit quasi stadium, in quo usque ad mortem decurrat et decertet : si rite decertarit, eum eliget, coronabit et glorificabit; si nequiter, eum reprobabit et damnabit. Quamdiu ergo in hac vita sumus, in via, stadio et agone sumus, id est in statu merendi gloriam, vel demerendi gehennam : in morte erit terminus, uti vitæ, ita et meriti vel demeriti. Quocirca in cujusque arbitrio est quamdiu vivit, vel bene agere, itaque mereri et eligi ad gloriam; vel male, itaque reprobari. Hoc est quod per Mosen *Deut.* XXX, 15, Deus Hebræis edixit : « Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum, ut diligas Dominum, etc., et vivas. » Et *Eccli.* cap. XV, 14 : « Deus initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et præcepta sua : si volueris mandata facere, conservabunt te. Apposuit tibi aquam et ignem : ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi. » Ita fecisse Deum cum angelis et Adamo clarum est, et fatentur auctores illius sententiæ; ergo et idem facit cum hominibus post lapsum : per Christum enim homines lapsos erigere, et in pristinum, imo altiorem gradum restituere decrevit, et de facto restituere dignatus est, uti manifestissimum

est in iis qui baptizati et justi, imo magni sancti evaserunt, e quibus tamen postea nonnulli sua superbia, aliave culpa perierunt, et etiamnum pereunt et damnantur.

Hic sensus dignus est Deo, dignus Christo, dignus Ecclesia. Sentiamus ergo cum Sapiente de Deo in bonitate, a quo, ut ait Isaias cap. XXVIII, 21, mala infligere vel inferre alienum est et peregrinum, proprium vero misereri et parcere. Nam, ut ait Psaltes : « Miserationes ejus super omnia opera ejus. » Et Sapiens, cap. XI, 27 : « Parcis autem omnibus : quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas; » græce significantius, δέσποτα φιλόψυχε. Ipse ergo est φιλόψυχος, et, ut ait Apostolus, *ad Tit.* III, 4, φιλάνθρωπος, qui ex mero amore animas creavit, easque perditas Christi sui sanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, sed salvari, ideoque singulis gratias et media ad salutem sufficientia, imo copiosa et abundantia, ex immenso hoc amore quo eas prosequitur, suppeditat; ut qui pereunt, non Deo, sed suæ ignaviæ, vel malitiæ id tribuere debeant, uti ait hic Propheta. Vide inter alios Gregorium de Valentia, I part. *Quæst.* XXIII, disp. I, puncto 3.

Dices : Deus elegit hanc rerum seriem, in qua prævidebat hosce, puta reprobos omnes, peccaturos, ideoque damnandos : ergo voluit et intendit eos negligere, et reprobare ante omnem prævisionem operum. Cur enim eos posuit in hac serie rerum, in qua infallibiliter damnandi erant, nisi quia voluit eos abjicere? alioqui enim posuisset eos in alia serie, in qua prævidebat illos salvandos. Respondeo negando consequentiam : inde enim a pari sequeretur Deum intendisse peccata reproborum, quia ea pari modo prævidit in tali serie, in qua eos posuit, certo futura; hoc autem dicere est impium et blasphemum. Causa ergo cur eos posuerit in tali serie, non fuit illa, quod intenderet eos reprobare aut damnare; sed quia liberum ei fuit eligere seriem quamcumque voluit, præsertim quia prævidebat Deus quod quamcumque seriem eligeret, semper aliqui cum communibus gratiæ auxiliis (noluit enim omnibus dare extraordinaria et potentissima; hoc enim quasi privilegium paucis reservavit) ex arbitrii libertate, facilitate et fragilitate deficerent et peccarent, ideoque reprobarentur et damnarentur. Quod ergo hanc seriem de facto elegerit, in qua prævidebat hosce defecturos et damnandos; non illam, in qua prævidebat hosce in gratia perstituros et salvandos, sed alios defecturos et damnandos; hoc liberæ ejus electionis et potestatis fuit : est enim ipse summus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias hujus electionis causas, quas pluries in mente sua habuit et habet : has enim homini scrutari nec possibile, nec fas est; sufficiat nobis non fuisse hanc causam, quod hos præ aliis vellet reprobare ante prævisionem operum, uti jam ostendi. Nam dedit eis, æque ac aliis, communia gratiæ auxilia, cum quibus facile bene vivere et salvari poterant et debebant (hocque volebat et intendebat Deus), sicut multi alii iisdem bene vixerunt, et salvati sunt. Tribuant ergo suæ libertati, fragilitati et negligentiæ, non Deo, nec Dei reprobationi, quod gratiæ Dei cooperari strenue, prout res tanta poscebat, noluerint, ideoque reprobati sint.

10. POST DOMINUM AMBULABUNT (quia Dominus) Vers. 10.
QUASI LEO RUGIET, — suoque metu percellet cogetque omnes ut se sequantur, et post se ambulent. Id reipsa factum est *primo*, cum Deus in vastitate et captivitate Isaelitarum rugiit et sæviit quasi leo. Tunc enim multi ex iis plagis fracti, et pavore Dei perculsi, ad Deum redierunt, eumque in captivitate Assyriaca coluerunt et invocarunt, petentes veniam et liberationem. Ita S. Hieronymus, Haymo et alii.

Secundo, cum Ezechias convocavit et invitavit Israelitas in Jerusalem ad Dei cultum, II *Paral.* cap. XXX. Rursum et potius, cum Judæi e Babylone redierunt in Judæam : tunc enim multi ex Israel, id est e decem tribubus, Judæis permixti, cum eis redierunt in Jerusalem, ibique in templo Deum coluerunt. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Chaldæus, Albertus et Hugo.

Tertio et maxime, Christo incarnato et prædicante, ac rugiente quasi leone, tum per se, tum per apostolos, multi Israelitæ tam ex Samaria et Judæa, quam ex Ægypto, Assyria omnique mundi plaga ad eum conversi sunt, et quasi columbæ advolarunt, quos ipse collocavit in domibus suis, puta in particularibus Ecclesiis, ubi pie sancteque Deo servierunt, serviunt et servient. Ad Christum enim avolare hic Prophetam censent Hebræi, S. Hieronymus et alii passim.

Nota : Christus per se et apostolos evangelizans comparatur leoni : *primo*, quia ipse ut leo terrore et minis judicii et gehennæ terruit peccatores, et reipsa in judicio terrebit damnatos infligendo illis ignem æternum; *secundo*, quia uti leo quasi rex dominatur cæteris feris et animalibus, ita Christus dominatus est philosophis, sectis et erroribus, tam Gentilium quam Judæorum; *tertio*, quia summa auctoritate et majestate loquebatur quasi leo; *quarto*, quia summa et leonina fortitudine e captivitate peccati, diaboli et gehennæ veros Israelitas eduxit.

QUIA IPSE RUGIET, ET FORMIDABUNT FILII MARIS, — id est homines marini, v. g. insulani. Sic *Isaiæ* cap. XXIII, 10, Tyrus dicitur « filia maris, » quia insula; aut « filii maris, » id est Occidentis (mare enim Mediterraneum est ad occidentem Judææ; hinc *mare* in Scriptura significat Occidentem), hoc est occidentales populi, *q. d.* Remotissimi quique Israelitæ, qui in Occidentem profugerant, æque ac gentes occidentales, audito hoc leonis, id est Dei et Christi, rugitu, « formidabunt, » hebraice יחרדו *iecherdu*, id est trepidabunt, eique se subdent. Nam, ut ait Amos cap. III, 8 : « Leo rugiet, quis non timebit? » Significat quod ad remotis-

simos quosque Israelitas, æque ac nationes, perveniet vox, terror, potentia et dominans gratia Christi.

Aliter Theodoretus; nam per *filios maris* accipit pisces, quasi dicat : Tam horrendus erit Dei rugitus, ut pisces etiam fugituri sint, et in maris imo se abdituri.

Mystice, *mare* est sæculum hoc varium, æstuans et tempestuosum : filii ergo maris sunt filii hujus sæculi, quos Christus rugiens perculit et convertit.

Vers. 11. 11. ET AVOLABUNT QUASI AVIS EX ÆGYPTO, ET QUASI COLUMBA DE TERRA ASSYRIORUM. — Cum scilicet ego Deus rugiam per Cyrum proclamando libertatem, ut Judæi Babylone redeant in patriam, et multo magis cum rugiam per Christum, proclamando libertatem a peccato et gehenna, tunc Israelitæ inter gentes dispersi undique ad me confluent, scilicet a mari, id est ab occidente; ab Ægypto, id est a meridie; et ab Assur, id est ab aquilone et oriente, ut me duce redeant per Esdram in Judæam, et multo magis per Christum redeant ad Ecclesiam, quæ est prima veraque eorum patria, ubi « eos in domibus suis » et sedibus, puta in localibus Ecclesiis, « collocabo. » Ita Chaldæus, qui vertit : *Post Dominum ambulabunt, et verbum ejus sicut leo erit qui rugit : statim enim ac rugiet congregabuntur exsules ab Occidente. Sicut avis quæ aperte venit, sic venient qui in exsilium acti fuerunt in terram Ægypti : et sicut columba quæ revertitur ad columbare suum, sic redibunt qui deportati sunt in terram Assur, q. d.* Israelitæ, æque ac gentes, leonis, id est Dei et Christi, augusta voce territi et exciti, ad eum ejusque fidem et sequelam confluent.

Nota : Per Assyrios et Ægyptios, quaslibet regiones et gentes accipit per synecdochen : hos tamen præ aliis nominat, quia eo fugerant, vel abducti erant Israelitæ tempore captivitatis, indeque quasi columbæ revolarunt.

Avis Ægypti quæ? Quæres, PRIMO, quænam sit avis Ægypti, et cur ei comparetur Israel rediens e captivitate? Respondeo esse ibin, vel accipitrem; utraque enim Ægyptiis erat in honore, et sacra, imo divinis honoribus colebatur. Per eam ergo significat Israelis, non tantum celerem reditum, sed et indemnitatem, ac dignitatem, honorem et reverentiam, quibus ab hostibus ipsis dimissus honorifice et gloriose in patriam sit reversurus. Ægyptii enim, ait Strabo, e terrestribus tria coluerunt, scilicet bovem, canem et felem : e volatilibus duo, accipitrem et ibin : ex aquatilibus duo, sepidotum piscem et oxyrynchum. Accipiter avis est rapax, ab *accipiendo* dicta, ideoque celerrima. Unde Æthiopes, rem cito factam significaturi, pingunt accipitrem; quod hæc aliarum ferme omnium avis sit velocissima, ait Diodorus, lib. IV, cap. I. Eadem a Virgilio, XI *Æneid.*, *sacra* vocatur, dum ita canit :

> Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto,
> Consequitur pennis sublimem in nube columbam.

Porro accipiter Ægyptiis erat in honore et veneratione. *Primo*, quia accipiter est hieroglyphicum solis, tum ob vim prolificam qua præditus est; est enim inter aves fecundissimus; tum quia vivacissimus est; tum quia jubar radiosque solis firmiter intuetur; tum quia oculos et visum habet acutissimum : unde Plutarchus accipitrem interpretatur Osirim et solem; Origenes eumdem vocat Apollinis nuntium; tum quia trigesimo quoque die feminæ solet conjungi æque ac sol lunæ. Hinc et Zoroastres, teste Eusebio, dixit Deum accipitris habere caput; Deus enim est sol justitiæ, *Malach.* IV, 2. *Secundo*, quia cæteræ aves dum in sublime tendunt, non recto, sed obliquo feruntur tractu : solus autem accipiter sublimipeta recto meatu volat. *Tertio*, quia accipiter symbolum est animi alati, ac in altum cœlumque evolantis, ac consequenter sacerdotis et sacerdotii; quod verum et legitimum solus Israel possidebat. *Quarto*, quia accipiter symbolum est gloriæ et victoriæ, tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet; tum quia avis est pugnacissima et solertissima, quo fit, ut dimicans alias aves semper vincat, vincatur nunquam. Quocirca Darius, Persarum rex, qui sibi totius orbis victorias promittebat, pallam gestabat auro distinctam, in qua accipitres tres velut rostris inter se concurrebant, inscripta hac voce, νικητικώτατος, id est *victoriosissimus*. Et Antiochus, tot victoriis illustris, accipitris cognomine vocari gestiebat. Hæc et plura tradit Pierius, *hierogl.* 21. cap. II, VI et XIX.

Ibis vero ita propria est Ægypto, ut alibi non reperiatur. Ibis autem est ciconiæ species, excelsa, rigidis cruribus, procero rostro. Hinc Ægyptus in obeliscis et nummis repræsentatur per ibin, tum quia ibis alibi quam in Ægypto vivere nequit; tum quia Ægyptus habet speciem Δ; unde et *Delton* vocatur; eamdem habet ibis, tum in rostro, si illud patefaciat; tum in incessu, quo pedes ad æquales trianguli lineas deducit. Porro ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis et sermocinationis dominus habebatur : hinc et cordis est symbolum, præsertim quia ibis mirifice cordi confert, uti asserunt medici : et quia ibis duas æque drachmas ponderat, teste Plutarcho; quod utique pondus est cordis pueri recens nati. Insuper ibis, rostro purgans alvum, docuit homines usum clysteris; hinc sanitatis et salutis est symbolum, præsertim quia, ut ait Cicero lib. I *De Natura deorum* : « Ibes maximam vim serpentum conficiunt, itaque avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque consumunt : ex quo fit ut illæ nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ. » Unde Poeta vocat « saturam serpentibus ibim. » Hinc et scribit Josephus, lib. II *Antiq.* V, Mosen copiis Ægyptiorum a Pharaone præfectum, cum in Æthiopas castra moveret, quia per loca serpentibus plena profecturus erat, vim ibum ingentem papyraceis arcis inclusisse,

iisque in serpentes immissis, ab iis illæsum in Æthiopiam penetrasse, eamque subjugasse. Hæc Pierius, *hieroglyph.* 34.

Columba cur vocetur avis Assyriæ? Quæres, SECUNDO, cur «avem Assyriorum» vocat columbam, potius quam aquilam, et cur Israelem reducem comparat columbæ, non alteri avi? Respondeo primo. Respondeo *primo,* quia volatus columbæ directus est, æque ac constans. Secundo. *Secundo,* quia apud Assyrios columbæ sacræ habebantur, et nefas erat eas occidere : unde tanta ibi crevit harum volucrum copia, ut accedentium mercatorum ora pervolarent. Hac de causa ait hic Osee : « Et avolabunt quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum. » Hinc et Tibullus, lib. I :

Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes,
Alba Palæstino culta columba Syro?

Testatur Eusebius, lib. VIII *Præparat.* v, se, cum ad Ascalonem Syriæ civitatem appulisset, miratum esse multitudinem columbarum, cumque causam rogaret, audivisse lege apud eos columbarum usum esse prohibitum. Causa fuit, quod adulatores Semiramidis, reginæ primæ Assyriorum, finxerint eam commutatam in columbam, eaque specie eam quasi deam coluerint. Quocirca Martialis, lib. XIII, de columba ita canit :

Ne violes teneras præduro dente columbas,
Tradita si Gnidiæ sunt tibi sacra Deæ.

Tertio. *Tertio,* quia columba timida ad umbram etiam accipitris celeriter avolat. Nam, ut ait Poeta :

Terretur minimo pennæ stridore columba.

Ita Israelitæ timidi, data licentia a Cyro, statim e Babylone aufugerunt, et deinceps ad solum Babylonis et idolatrarum nomen trepidarunt, juxta vetus proverbium :

Timeo naufragus omne fretum.

Et :

Vitaret cœlum Phaeton, si viveret.

Quarto. *Quarto,* quia columbæ unice amant suum columbare, æque ac nidum et pullos; unde etiamsi alio abducantur, mox ut liberæ evadunt, eo statim revolant : quocirca columbis uti solent in obsidione urbium, quasi tabellariis. Obsessi enim per eas ad amicos ultro citroque litteras transmittunt et recipiunt. Columba tabellaria. Ita iis usus est Brutus in obsidione Mutinensi, de quibus Poeta :

Quid vigil obsidio, quid arces
Aut valla prosunt, per spatia invii
Eunte cœli nuntio?

ait Plinius, lib. X, cap. XXXVII. Ita Christiani, Ptolemaidem obsidentes, per columbam tabellariam eam miro stratagemate obtinuerunt. Cum enim per columbam Sultanus misisset litteras, quibus se brevi obsidionem soluturum significabat, Christiani eam intercipientes, contrarias fictasque, Sultani nomine inscriptas litteras, per eamdem in urbem miserunt, quibus significabatur Sultanum aliis districtum urbi succurrere non posse; ergo cum hoste optimis conditionibus componerent. Ita obsessi urbem Christianis dediderunt, uti narrat Egnatius, et ex eo Aldrovandus, Prolegom. *in Ornithol.*

Quin et patresfamilias, ut docet Lipsius lib. II *Saturn.* cap. VI, qui in theatrum aut circum ibant, unde non tam cito dabatur reditus, columbas secum in sinu ferebant, easque emittebant cum tabellis nuntias domum quid vellent, idque probat ex Varrone, lib. *De Re rustica,* qui ait : « Columbas redire solere ad locum licet animadvertere, quod multi in theatro e sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ nisi reverterentur non emitterentur. » Id maxime verum in columbis Syriæ et Palæstinæ, quæ etiamsi ad centum milliaria a columbari abducantur, si e loco alto libere avolare sinantur, statim directe mira vel odoratus vel naturæ sagacitate, ad columbare suum paucis horis revolant : quibus proinde etiamnum mercatores et cives, ut merces advectas aliaque nuntient, pro tabellariis utuntur. Nam eas secum deferentes ad portus, vel ad alias urbes, inde cum litteris domum remittunt, uti mihi Romæ narrarunt viri graves, qui in Syria vixerunt oculisque idipsum conspexerunt.

Idipsum fuse narrat et confirmat R. P. Stephanus Mantegazza Ordinis S. Dominici, in suo *Hierosolymæ Itinerario,* lib. II, cap. XXII et XXIII, ubi narrat se id vidisse Cairi in Ægypto, additque in toto Oriente, incolas columbis uti pro nuntiis et veredariis, quibus carent, magno et pretii et temporis compendio, easque ad id edoceri : atque Godefridum Bullonium, qui terram sanctam ante sexcentos annos recuperavit, primusque e Christianis creatus est Hierosolymæ rex, in obsidione Hierosolymæ intercepisse columbam quæ a Sultano cum litteris ad obsessos mittebatur : ipsum vicissim columbam cum litteris misisse ad obsessos in castello Hesaræ.

Hisce ergo columbis suis recte Israelitas comparat Propheta, *q. d.* Avolabitis e captivitate ad patriam, uti columbæ vestræ alicubi detentæ avolant ad suum columbare et nidum.

Tropologice, fidelis amet Ecclesiam, Religiosus suum Ordinem, uti columba amat suum columbare, et si quo casu inde abducatur, mox ut potest eo revolet, ut dicat cum Job, cap. XXIX, 18 : « In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. » Et cum Psalte, *Psalm.* LXXXIII, 4 : « Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum, sibi, ubi ponat pullos suos ; » mea autem domus est templum, meus nidus altare, de quo subdit : « Altaria tua, Domine virtutum, Rex meus et Deus meus, » *q. d.* Altaria tua sunt ad quæ anhelo, uti avis ad nidum suum. De his ait Isaias, cap. LX, 8 : « Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas? » vide ibi dicta.

Vers. 12. 12. Circumdedit me. — Hic redit Osee ad sua tempora et ad pristinas minas. Unde Lyranus, Arias, Pagninus et Vatablus hinc inchoant cap. xii. Sensus ergo est, *q. d.* Cupitis scire causam cur non obstante mea tanta miseratione et amore, Ephraim æterna captivitate, uti jugiter inclamo, damnandus sit? Ea in promptu est, quia scilicet circumvenit me suo mendacio (negavit enim cultum mihi debitum), et reliquas tribus dolo : nam dolose eas seduxit ad colendos vitulos aureos, quos mihi astute substituit.

Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis, — *q. d.* Judas autem non fecit sic, quia eodem tempore sub Ezechia pio rege, sua fide, cultu et vita Deo adhæsit, ad ejusque partes ab Israele neglectas, ideoque quasi inferiores, « descendit testis » veritatis, puta divinitatis Dei; itaque « cum sanctis » tum patriarchis et prophetis, tum potius sacerdotibus et levitis (hi enim in schismate Jeroboam retinuerunt cultum Dei, ideoque ex Israel ad Judam et Jerusalem confugerunt, ut patet II *Paral.* xiii, 9), « fidelis » Deo fuit, veramque ejus religionem et obedientiam fideliter, stabiliter et constanter (hoc enim significat Hebræum נאמן *neemann*) conservavit; ideoque cum exscindetur Ephraim et Samaria, tunc Judas et Jerusalem stabit et florebit. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Emmanuel, Mariana et alii. Perperam Complutensia pro *fidelis* legunt *fidelibus*. Nota : Noster interpres legit עֵד *ed,* id est testis; jam legunt עֹד *od,* id est adhuc. Rursum רד *rad* accepit ut infinitivum a ירד *iarad,* id est *descendit* : jam accipiunt ut præteritum verbi ירד *rud,* id est dominatus est; unde vertunt : *Judas autem adhuc dominatur cum Deo.* Ita Chaldæus, Leo Hebræus, Lyranus et Pagninus, quasi alludat ad luctam Jacobi cum angelo vices Dei gerente, cui cum prævaleret Jacob, vocatus est *Israel,* id est dominans Deo, *Genes.* xxxii, 28. Verum eodem redit sensus, *q. d.* Cum Ephraim vastabitur, Judas suum retinebit dominatum et sceptrum, quia cum Deo consentit et conspirat; retinet enim ejus fidem et cultum, quasi testis ejus fidelis; unde regnat adjutus et protectus a Deo, adeoque a Deo et cum Deo regnare videtur : Dei enim regnum terrenum erat in Juda, uti cœleste est in cœlo. Unde Chaldæus vertit : *Proles vero Juda validæ fuerunt in cultu Domini;* et Arabicus Alexandrinus : *Judas testis cum Deo remotus ab eis, et factus est fidelis et sanctus* (1).

Aliter Arias et Albertus, *q. d.* Judas stetit in cultu Dei quasi testis ejus fidelis, etiam cum descendit de splendore regni, dum scilicet Ephraim, id est Jeroboam, potiorem regni partem occupavit, eamque ad vitulos aureos abduxit.

Rursum Vatablus et Lyranus censent hic innui mysterium SS. Trinitatis. Nam pro *fidelis* vertit in dativo, *et cum sanctis fideli :* ac per τὸ *sanctis,* accipit Deum qui præcessit, in personis trinum, in essentia unum, *q. d.* Judas descendit cum Deo; cum Deo, inquam, qui sanctissimus est, ac ter sanctus in tribus personis (ut pluraliter vocari possit קדשים *kedoscim*, id est sancti, tum quia sanctissimus est, tum quia in eo sunt tres personæ sanctissimæ) æque ac fidelissimus. Simili enim modo et causa Deus vocatur *Elohim* in plurali. Verum primus sensus uti planissimus, ita maxime genuinus est. Porro Septuaginta hæc aliter dispungunt, itaque vertunt : *Circumdedit me in mendacio Ephraim, et in impietate domus Israel et Judas : nunc cognovit eos Deus, et populus sanctus vocabitur Dei;* Septuaginta sequitur Syrus : *Circumdedit me Ephraim in mendacio, et domus Israel et Juda dolo, donec descendit cum ipso Deo populus sanctus et fidelis;* et Arabicus Antiochenus : *Considerate* (reperite modum) *quomodo removeatis mendacium, o domus Ephraim, et iniquitatem, o domus Israel et Juda : quoniam jam cognovistis Dominum, et vocabimini Deo populus sanctus.*

Denique Hebræi hæc referunt ad transitum maris Rubri, de quo historiam vel fabulam hanc narrant, ait S. Hieronymus : « In exitu Israel ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebatur exercitu, et inclusus populus tenebatur; cæteris tribubus desperantibus salutem, et aut reverti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare; unde et regnum meruit accipere; et hoc esse quod nunc dicitur : Judas testis sermonum Dei, et astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. »

Verum quidquid sit de hac historia, certe de ea hic non agitur (esto eo alludi possit), sed de schismate Israelis facto per Jeroboam, in quo Judas fideliter perstitit in cultu veri Dei.

Moraliter, Judas, id est confessor et testis fidelis Dei, cum eo descendens in apostasia Israelis, est verus christianus, qui cæteris a fide, pietate, castitate vel justitia metu pœnarum, vel spe opum et honorum deficientibus, in iis cum Deo et pro Deo constans usque ad mortem persistit, eum jactura bonorum, famæ et vitæ. Sic toto pene orbe arianizante, unus pro fide Homousii invic-

Moraliter, testes fideles De sunt apostoli doctores et martyres.

(1) In alium sensum abit N. G. Schræder, qui in *Observatt. ad orig. Hebr.* cap. i, § 11, Judæos minime a vate laudari, sed potius accusari, ut supra cap. v, 5, cap. vi, 4, et mox vers. 3, existimat. Quam sententiam parum profecto concinnam, inquit Rosenmuller, probatam fuisse miror Dathio aliisque recentioribus, qui ita vertunt: *Etiam Juda adhuc ultro citroque vagatur cum Deo, et cum sancto fido.* Hanc tamen sequitur Maurer, qui verbum hebraicum רוד *roud* vertit, *ultro citroque ire, vagari,* prorsus ut in Jeremiæ verbis, cap. ii, 31, *cur dicit populus meus: Vagamur* (רדנו *radenou*), non amplius venimus ad te. Qui locus, inquit Maurer, cum verbis præsentis cap. clarissimam lucem accendat, est quod mireris, ad aliena delapsos esse interpretes : longissime omnium a vero aberrant qui verba in bonam partem accipiunt. Quæ quam falsa sint, vel tertius ostendit versus (cap. xii) ubi Judæi minime laudantur, sed accusantur potius.

tus stetit S. Athanasius, quasi Atlas Ecclesiæ, hæresimque profligavit, ac de ea triumphum egit. Horum dux et antesignanus est Christus; de quo ait S. Joannes, *Apoc.* I, 5 : « Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ : qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. » Tribunus est Moses, dicens *Deuter.* IV, 26 : « Testes invoco hodie cœlum et terram, cito perituros vos esse, » si a Deo ad idola desciscatis. Chiliarchæ sunt Apostoli, a Christo ad id deputati, *Act.* I, 8 : « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ. » Signifer est S. Paulus, ad id a Christo electus, *Actor.* XXII, 15 : « Eris testis illius (Christi) ad omnes homines, eorum quæ vidisti et audisti. » Hinc ipse ait *Rom.* I, 9 : « Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio. » Et *Philip.* I, 8 : « Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi. » Et I *Thessal.* II, 10 : « Vos testes estis, et Deus, quam sancte et juste, et sine querela vobis, qui credidistis, fuimus. » Primicerius est S. Stephanus, ut patet *Actor.* VII, de quo proinde ait Paulus *Actor.* XXII, 20 : « Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam et consentiebam. » Prodromus est *Josue* cap. XXIV, 22 : « Testes, inquit, vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviatis ei. » Propheta est Samuel, I *Reg.* XII, 5 : « Testis, ait, est Dominus adversum vos, et testis Christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam » muneris, oppressionis, vel injustitiæ aut criminis. Milites sunt christiani, qui aliis ad hæresim, libidinem, aliave scelera deficientibus, perstant in fide, continentia et virtute. Triarii sunt martyres, qualis fuit Antipas, qui bovi æneo includi et cremari maluit, quam Christi fidem negare, *Apoc.* II, 13 : « In diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos. » Agmen claudent Elias et Henoch, martyres Christi futuri, et occidendi ab Antichristo, *Apoc.* XI, 3 : « Dabo, inquit, duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.

Testium Dei acies.

Atque ut veteres prætercam, illustre, idque recens et domesticum habemus exemplum quadraginta martyrum e Societate nostra, quorum Provincialis et dux fuit P. Ignatius Azebedo, qui anno Domini 1570, die 15 julii, missi in Brasiliam ad docendum et convertendum barbaros, juxta Palmam insulam intercepti a pirata Calvinista, Jacobo Soria, segregati a cæteris omnibus laicis et Ecclesiasticis, qui eadem navi vehebantur, quia Jesuitæ, ad unum omnes pro fide Christi proque constanti professione religionis suæ confossi pugionibus, sclopis et lanceis, in mare præcipitati sunt; cum Ignatius quasi dux, elata in altum imagine B. Virginis, hortaretur omnes ad mortem et martyrium animose obeundum : qui proinde capite gladio diffisso, immotus mortem operiens, tribus confossus lanceis vociferando cecidit : « Testes, inquit, appello mortales et angelos, me pro fidei catholicæ Romanæ professione occumbere, a qua ne latum quidem unguem resiliendum censeo; » sociosque respiciens : « Filioli, inquit, mei, mortem ne expavescite, præliate fortiter prælium Domini; Deus vires suggeret, qui coronas ostentat. Illi gratias agite, qui vos ad eas vocat. » Ei proximus Didacus Andrada, cum pugionibus confossus in mare præcipitaretur : « Pugnemus, inquit, socii fortiter, sanguinis prodigi : Christi enim sanguine redempti sumus. » Quocirca duo e sociis infirmi, qui facile latere potuissent, in pedes ultro e lectulo desiliunt, injectaque veste seminudos se jugulumque offerunt. Quin et Joannes Sanctius, cum e Societate non esset, cæteris tamen sociis se adjunxit, ut hanc martyrii palmam aucuparetur; quam et obtinuit. Denique Emmanuel Alvarez martyrii ardore incensus, increpans hæreticos, multis plagis et vulneribus acceptis, contritis manibus, pedibus et ossibus, longa duraque nece emoriens : « Mihi, inquit, o fratres, nolite compati, sed potius invidete : profiteor enim palam me nunquam tantum bonum, tam gloriosam mortem promeritum; quindecim annis servivi Deo et Societati; oppido quam liberaliter Deus omnia obsequia mea, labores omnes hac nobili martyrii laurea compensat et remuneratur! » Ita Petrus Ribadeneira in *Vita P. Francisci Borgiæ*, lib. III, cap. XI : « Nimirum sanctorum vita est interpretatio Scripturæ, » ait S. Hieronymus, imo viva concio, lectorem delectans, docens et movens.

Præclare S. Clemens, lib. V *Constit. Apost.* cap. I : « Qui, inquit, propter nomen Domini Dei nostri damnatus est, hic est sanctus martyr, frater Domini, filius Altissimi, receptaculum Spiritus Sancti, per quem illuminationem gloriæ Evangelii singuli fideles acceperunt, cum digni habiti sunt immortali corona, et testimonio passionum ejus, ac societate sanguinis ipsius, ut conformarentur morti Christi in adoptionem. » Et S. Cyprianus ad Fortunat. *De Exhort. Martyr.* : « Martyrium, ait, est baptisma in gratia majus, in parte sublimius, in honore pretiosius : baptisma, in quo angeli baptizant; baptisma, post quod nemo peccat; baptisma, quod fidei nostræ incrementa consummat; baptisma, quod de mundo recedentes statim Deo copulat. » Et in fine : « Clauduntur oculi in persecutionibus terræ, sed patet cœlum : minatur Antichristus, sed Christus tuetur; mors infertur, sed immortalitas sequitur; occiso mundus eripitur, sed restituto paradisus exhibetur; vita temporalis exstinguitur, sed æterna reparatur. Quanta est dignitas, et quanta securitas exire hinc lætum, exire inter pressuras et angustias gloriosum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur et mundus, et aperire eosdem statim ut Deus videatur et Christus? » Sicut balsami frutex incisus balsamum stillat sua-

Martyrii elogia.

vissimum, quo vulnera sanantur; ita martyres, secti et cæsi, virtutis suæ odorem et exemplum toto orbe sparserunt, quo infirmorum animi sanantur et ad idem decus excitantur; de quibus S. Chrysostomus, homil. *De SS. Martyribus* : « Flamma, ait, illos undique obsidente, ac scintillis in ulcera prosilientibus, et quavis fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde atque si essent adamantini, et in alienis ista corporibus fieri cernerent, ita generose, ac cum ea quæ illos decebat fortitudine, in confessionis verbis constantissime perseverabant; et in omnibus his malis durantes, simul et animi sui robur invictum, et Dei gratiam egregie præ se ferebant. » Deinde eos comparans soli : « Dum, ait, velut crocei quidam radii rivi sanguinis undique illis diffluerent, eorumque corpus multo quam cœlum sol ipse splendidius illustrarent. » S. Gregorius Nazianzenus, uti citat S. Maximus, serm. *De Patientia*, apologum narrat arboris, quæ resecta pullulat, et cum ferro certat; et tantum abest ut moriatur, ut potius morte ipsa vivat, sectione germinet, ac decerpta succrescat. Arbor hæc, ait Nazianzenus, est « vir philosophus, qui infortuniis illustratur, et molesta quæque in virtutis materiam transfundit, ipsisque adversis venustatur. » Hunc Horatius, *ode* IV, lib. IV, ita pingit :

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

Ita « nimirum juvat ire periclis ad Deum. »

Scribit Plinius, lib. XXXVII, cap. IX, et Isidorus, lib. XIII, cap. XVI, alectoriam gemmam esse crystallina specie magnitudine fabæ, quæ invenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eaque usum Milonem Crotoniatem, in certaminibus invictum fuisse. Utut hoc sit, talis alectoria est animi constantia, quæ omnia hostium tela illæsa excipit et retundit, de qua Chrysostomus apud Nicetam : « Beatus, ait, ille undique petitus, firmius stetit, et sexcenta tela clypeo excipiens deditionem non fecit, exhausit dæmonis pharetram, nec concidit, imo nec de gradu quidem tantisper motus est. » Sic est amianthus lapis, qui impositus igni ignescit, sed exemptus candidatus apparet et purior, teste Plinio lib. XXXVI, cap. XIX. Sic est salamandra, quæ in igne vivit : proinde eam pro insigni assumpsit Franciscus I Galliarum rex, subscripto hoc disticho :

Ursus atrox, aquilæve truces, et tortilis anguis
Cesserunt flammæ jam salamandra tuæ.

Sed audi ipsos martyres e carcere scribentes et buccinantes ad S. Cyprianum, lib. V, *epist.* 12 : « Quid gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices interitum confiteri Dominum Deum? quam inter sævientia sæcularis potestatis varia et exquisita tormenta, etiam extorto, et excruciato, et excarnificato corpore Christum Dei Filium, et si recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo cœlum petiisse? quam desertis hominibus inter angelos stare? quam impedimentis omnibus sæcularibus ruptis, in conspectu Dei jam se liberum sistere? quam collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis et sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quam veritatem publica voce contestatum fuisse? quam ipsam quæ ab omnibus metuitur moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus sævitiæ instrumentis excarnificatum et extortum, ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse? quam supplicia sua post fidem amare cœpisse? quam detrimentum vitæ suæ putare, non exisse? » O robora, o nobiles triumphi!

Quid superest? nisi ut classicum Apostoli *Hebr.* cap. XII, 1, audientes, eorum virtutis æmuli, cum Juda quasi testes fideles cum Deo descendamus in arenam, ac generose pro Christo, religione et justitia decertantes, eamdem, vel similem martyrii palmam consequamur : « Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. » Nemo se excuset, dicatque : Felicia ista martyrii tempora jam transierunt, desierunt persecutores, transiit Nero, Decius, Diocletianus; nam hostis nulli deest : persecutor jugiter te infestat, nunc dæmon, nunc caro, nunc mundus : cum his acriter conflige, hos supera, martyr eris. Si socios, si mulierculas ad obscena te sollicitantes fortiter repudies, et cum Joseph effugias, martyr eris pudicitiæ : si bonorum rapinas, fraudes, injurias patienter sustineas, martyr eris patientiæ : si tui contemptum, depressionem, opprobria hilariter feras, martyr eris humilitatis : si Superioris jussa varia et ardua strenue capessas et adimpleas, martyr eris obedientiæ.

Martyrium est obedientia, constantia, mortificatio, castitas etc.

Ita B. Petrus Faber, primus S. Ignatii fundatoris nostri socius, ab eo per omnem vitam variis jussionibus mandatisque exercitus, tandem Romam revocatus, licet medici ob intensos calores iter dissuaderent, maluit obedire quam vivere : vitam ergo quam in obedientia traduxerat, in obedientia posuit, ideoque inter alias in cœlo laureas hanc unam præcipuam obtinuit, quod sit hostia obedientiæ. Post mortem enim apparens ipse cuidam personæ sanctæ, ostendit ei suam gloriam, cum lætissimus sæpius diceret se

obedientiæ nomine mortem oppetivisse, ideoque miris in cœlo gaudiis perfrui. Ita in ejus Vita, lib. II, cap. XXVIII, narrat Nicolaus Orlandinus, idque se accepisse ex litteris R. P. Andreæ Oviedo patriarchæ Æthiopiæ asseverat.

Hoc est quod ait S. Bernardus, serm. 2 *in Festo omnium Sanctorum* : « Martyrii veri genus est paupertas voluntaria, » multo magis castitas et obedientia. « Quid mirabilius, aut quod martyrium gravius, quam inter epulas esurire, inter vestes multas et pretiosas algere, paupertate premi inter divitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster ille appetitus? An non merito coronabitur, qui sic certaverit mundum abjiciens promittentem, irridens inimicum tentantem, et (quod gloriosius est) de semetipso triumphans, et crucifigens concupiscentiam prurientem? » Idem, serm. 1 *in Octava Paschæ* : « Memento, ait, et unicum, et quotidianum esse baptismum, similiter et martyrium. Est enim et martyrii genus, et quædam effusio sanguinis in quotidiana corporis afflictione. Est et baptismus aliquis in compunctione cordis et lacrymarum assiduitate. » Idem, serm. *De B. Virgine,* in illud *Apoc.* XII : « Mulier amicta sole, et in capite ejus corona stellarum duodecim, » duodecimam ejus stellam et gemmam assignat «martyrium cordis.» Ipsa enim, ut idem ait serm. 4 *in Cœna Domini*, fuit « martyr non ferro carnificis, sed acerbo dolore cordis : quam amare flebat, quam amare dolebat, » astans Christo crucifixo ! Idem in *Sententiis* : « Martyrium sine sanguine triplex est : parcitas in ubertate, quam habuit David et Job : largitas in paupertate, quam exercuit Tobias et vidua : castitas in juventute, qua usus est Joseph in Ægypto. » Idem docet S. Augustinus, serm. 250 *De Tempore* : « Contra mortifera, inquit, blandimenta luctemur, scientes in eo etiam quotidiana martyria Christianis non deesse. » Et S. Gregorius, homil. 35 *in Evang.* : « Ferre, ait, contumelias, odientes diligere, martyrium est in occulta cogitatione. » Et S. Hieronymus in *Epitaphio S. Paulæ,* eam vocat martyrem : « Nam, inquit, non solum effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed et devotæ quoque mentis servitus immaculata, quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et de violis texitur, ista de liliis. »

Quocirca sapienter S. Pachomius (ut habet ejus Vita) cuidam monacho volenti claustris egredi ad captandum martyrium : « Frater, inquit, monachi certamen fortiter et strenue sustine, et cum vitam tuam nulli reprehensioni affinem ita gesseris, ut Christo placeas, habebis in cœlis communicationem martyrii. » Vide S. Cyprianum (vel quisquis est auctor), tract. *De Duplici martyrio,* passionis scilicet, et actionis, puta sanctæ vitæ : hac enim testimonium perhibemus Deo, illumque glorificamus æque ac illa : « Fidelis, inquit, tota vita martyrium, hoc est testimonium, reddat Deo : quod adeo negligendum non est, ut, nisi ea præcesserit, martyrium, quod sanguine perhibetur, non sit martyrium. Frustra enim cervicem præbueris carnifici, nisi prius occideris membra, quæ sunt super terram, hoc est, affectus qui militant adversus spiritum, odium, invidiam, superbiam, libidinem, » etc. Quisquis ergo satagit esse Judas et testis, cum Deo descendat in arenam, et persistat cum sanctis ejus fidelis. Huic enim utraque corona promissa est, et debetur dabiturque. Congruit enim ut qui cum Deo et Sanctis ejus fidelis descendit in arenam, cum eis pariter gloriosus ad palmam ascendat in cœlum.

Denique præ cæteris, Ecclesia martyribus annumerat eos qui, morbo laborantibus ministrantes ex charitate, eodem afflantur et emoriuntur. Exemplum illustre est in Martyrologio Romano, die 28 februarii, ubi sic legimus : « Alexandriæ commemoratio SS. Presbyterorum, Diaconorum, et aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imperatoris, cum pestis sævissima grassaretur, morbo laborantibus ministrantes, libentissime mortem oppetiere, quos velut martyres religiosa priorum fides venerari consuevit. » Ubi Baronius ex Eusebio, lib. VII *Histor.* cap. XVI et seq., citat S. Dionysium Alexandrinum Episcopum, epist. *ad Hieracem,* de iisdem sic loquentem : « Ex Patribus qui virtute erant præstantissimi, in hunc modum mortem oppetierunt, quorum nonnulli erant presbyteri, alii diaconi, quidam e populo, virtutis ergo multum laudati : adeo ut istud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem et robustam fidem suscipiebatur, nihil a martyrii splendore abesse videretur. »

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Disceptat, litemque intentat Judæ et Israeli : Primo, quod pascat ventum implorando opem, non Dei, sed Ægyptiorum et Assyriorum. Secundo, quod ingratus sit Dei beneficiis, tam Jacobo patri præstitis, ut quod eum præelegerit et prætulerit Esau, quod eum fecerit Israel, id est dominantem Deo, etc., quam sibi; ut quod per Mosen eductus sit ex Ægypto. Tertio, quod Judas videns vanitatem et punitionem idololatriæ in excidio Israelis, eam tamen non caverit; unde offensus minatur ei necem ei opprobrium (1).

1. Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum : tota die mendacium et vastitatem multi-
plicat : et fœdus cum Assyriis iniit, et oleum in Ægyptum ferebat. 2. Judicium ergo Do-
mini cum Juda, et visitatio super Jacob : juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet
ei. 3. In utero supplantavit fratrem suum : et in fortitudine sua directus est cum angelo.
4. Et invaluit ad angelum, et confortatus est : flevit, et rogavit eum : in Bethel invenit eum,
et ibi locutus est nobiscum. 5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus.
6. Et tu ad Deum tuum converteris : misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo
semper. 7. Chanaan, in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit. 8. Et dixit Ephraim :
Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi : omnes labores mei non invenient
mihi iniquitatem, quam peccavi. 9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc sedere
te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis. 10. Et locutus sum super Prophetas, et
ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum. 11. Si Galaad idolum,
ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes : nam et altaria eorum quasi acervi super
sulcos agri. 12. Fugit Jacob in regionem Syriæ, et servivit Israel in uxorem, et in uxorem
servavit. 13. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto : et in propheta servatus
est. 14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus
super eum veniet, et opprobrium ejus restituet ei Dominus suus.

(1) Vulgata versum primum hujus capitis refert ad caput præcedens, ceu vers. 12, ad quem notat Paulus de Palacio : « Commode apud multos hoc loco incipit cap. XII. Est enim materia nova, superiori minime connexa. » Hunc ordinem sequuntur recentiores interpretes versus notando.

Hoc capite, inquit Rosenmuller, ex quorumdam sententia nova concio incipit, sequenti capite continuata, finita vero XIV, 1, duabus partibus constans, quarum *prior* contra Judam, *altera* (vers. 12 et seqq.) contra Ephraimum sit directa; itaquidem ut in priori parte, oppositione inter Judæos et Israelitas facta, Judam de præterita laudet constantia in pietate (1, 2) : eumdem vero de præsenti corruptione arguat (3), et duabus rationibus, quarum prima a justissima retributione Dei secundum bona vel mala cujusque (3), id quod exemplo Jacob, patriarchæ probatur (4, 5); altera a Dei immutabilitate petita, ad pœnitentiam revocet (7), tandemque opposito exemplo impii et pertinacis Ephraim (8, 9), doceat, Jovam futuris temporibus Judam singulari favore prosecuturum esse (10, 11), unde demum transeat ad alteram partem hujus concionis adversus Ephraimum directam (12 et seq.). Alii vero et plerique interpretes totum caput directe ad Ephraimum referunt, qui cum Juda comparatus deterior sit (1, 2), et corruptionis illi etiam auctor (3), adeoque degener prorsus a Jacobi patriarchæ pietate (4, 5), cum contra Deus ex sua parte semper sit idem (6), frustra tamen ob ejus pertinaciam in admittendis et defendendis sceleribus (8, 9). Unde Deus semper sibi constans, ex mente nonnullorum interpretum, ipsis exsilium minatur, secundum alios vero, ex mera misericordia promissionem de futura reipublicæ Israeliticæ restauratione confirmat (10), ut qui non solum adhuc officio suo non defuerit, per prophetas variis modis locutus, sed etiam in posterum doctores et prophetas missurus sit (11 et seq.). J.-H. Mersner in *Progr.* quod inscribitur : *Sistitur œconomia* cap. XII *Hoseæ* (Lips. 1788, 4), vatem vicissim et mutuo utrumque regnum, tam Judaicum quam Israeliticum, ab uno ad alterum transeundo, unum alteri implicando, graviter taxare et vituperare observat; quorum enim criminum reos sese fecerant cives unius regni, eorumdem nomine accusari quoque poterant alterius regni cives.

Ex hac expositione constat quantopere dissentiant interpretes, cum de nexu singularum hujus capitis partium, tum de sensu phrasium et sententiarum. Hanc connexionem instituere sic aggredimur.

Primo igitur collationem instituit Propheta inter utrumque populum, et *primo*, reprehendit Israelis inobedientiam et hypocrisin, laudat fidelitatem Judæ, cap. XI, 12; *secundo*, exaggerat continuatam Israelis nequitiam, et ad homines perfugium, XII, 1; *tertio*, insinuat Judæ defectum a pristina fidelitate, eique judicium minatur.

Secundo, jam Propheta Jacobi exemplum proponit popularibus suis, cujus fidem et pietatem imitentur. Simul

Vers. 1. 1. EPHRAIM PASCIT VENTUM. — *Primo*, S. Hieronymus, Albertus, Clarius et Dionysius exponunt, *q. d.* Ephraim perdit oleum et operam, facitque rem inanem, inutilem et futilem, imo noxiam et impossibilem, dum, relicto Deo, ad idola et ad idololatras in afflictione et vastatione confugiens, ab eis sperat opem et salutem : perinde enim facit, ac si pastor ventum, velut gregem suum vellet pascere, ut eo se aleret et sustentaret : hoc enim futile est et noxium (ventus enim homine est potentior, eique flando noxam infert), imo impossibile. Pari enim modo Ephraim colit idola saxea, quæ juvare nequeunt, imo nocent : provocant enim iram et vindictam Dei. *Secundo*, ex Hebræo vertas : *Ephraim pascitur vento*. Unde R. David explicat, *q. d.* Ephraim colens vitulos, similis est homini aperienti os suum vento, et pascenti illum ex quo non vivit. *Pascor* enim est verbum deponens, tamque accusativum regit, quam ablativum. Unde Virgilius, lib. IV *Georg.*, ait : « Apes pascuntur arbusta. » Et lib. III : « Pascuntur vero sylvas. » Sic dicimus : Equus pascitur gramen, æque ac pascitur gramine. Itaque « Ephraim pascit ventum, » partim potest accipi active, ut *pascit* sit idem quod pascitur vento; sic Ovidius ait lib. II *Fastor.*:

Pascit ovis pratum, verbenas improba carpsit;

partim passive, ut *pascit* sit idem quod facit se cibum ventis, ut venti, puta Assyrii, eum devorent. Sic S. Augustinus, lib. V *Contra Crescent.*, explicans illud *Proverb.* cap. VI, 10 : « Qui nititur falsis, hic pascit ventos : id est, inquit, fit esca malis spiritibus. » Potius active accipiendum hic videtur. Sic enim qui vana spe lactatur, aut seipsum lactat, dicitur pasci vento, aut pascere et comedere ventum.

Tropologice, ambitiosi pascuntur vento. Quid enim est honor, nisi popularis aura, et ventus in omnem partem mobilis, statimque evanescens? Sunt ergo quasi chamæleontes qui feruntur vivere et nutriri vento. Ita Sanchez. Similia huic proverbia sunt : Reti ventos venaris : cribro aquam hauris : in arena ædificas : in saxis seminas : ignem dissecas : littus aras : Æthiopem lavas : lapidem elixas : laterem abluis : aranearum telam texis : surdo canis : undas numeras : arenam metiris : ferrum natare doces : aquam in mortario tundis : asinum sub freno currere doces.

ET SEQUITUR ÆSTUM. — Idem dicit alia similitudine. Pro *æstum* hebraice est קדים *kadim*, id est ventus orientalis, qui urens est et noxius, puta subsolanus, qui collaterales habet duos, scilicet Vulturnum ad septentrionem, Eurum ad meridiem. Unde R. David intelligit Euroaustrum. Chaldæus vertit, *turbinem : Israel*, inquit, *seminat ventum, et metit turbinem.* Quin et S. Hieronymus alibi sæpe *kadim* vertit, *Notum*, sive *Austrum;* imo *Genes.* cap. XLI, 6, vertit, *uredinem. Kadim* ergo significat omnem ventum urentem, ipsamque uredinem et æstum, quem Septuaginta vertunt καύσωνα, qui febres, inflammationes, aliosque morbos causare, frugesque adurere et consumere solet; sic enim vertunt Septuaginta : *Spiritus malus* (id est voluntas mala, ait Theodoretus) *persecutus est* καύσωνα, id est *æstum*. « Israel, inquit Cyrillus, appetivit causonem, cum posset se sub meam umbram recipere. Causonem, id est æstum, vocat calamitates incendentes et inflammantes dolore. » Causon quid? Causon, inquit Aristoteles, morbus est, quo pars extima corporis levicula febri calet, intima tamen ferventissimo calore æstuant. Et ab Hippocrate *causon* vocatur febris, quam ardentem et tertianam exquisitam vocamus. Et Celsus, lib. II, cap. VIII : « Febrem, inquit, ardentem quam Græci καυσώδην vocant, subitus horror exoluit. » Sic sæpe in animi morbis, ait Delrio *adagio* 958, æstus venis alitur, et in anima immane incendium est luxuriæ, avaritiæ, vel iræ, vix se foris prodens, sed suo tempore lethale foventi, et in publicam tandem urbis et reipublicæ erumpens conflagrationem.

Talis est hæresis, præsertim Calvini, quæ suos asseclas zelotas facit erroris, atque quasi causon occulte serpens, in publicum tandem civitatis vel

commemorat Dei favorem erga eum : *primo*, jam in utero materno præferebatur fratri, 3 ; *secundo*, postea feliciter luctatus cum angelo, ab eodem benedicebatur, 4 ; *tertio*, deinceps Dei memor et cultor perennavit, 5 ; *quarto*, ad ejus exemplum opus præstandum a posteris declaratur, scilicet adhæsio ad Deum, misericordiæ et justitiæ custodia, ac spei perpetuitas, 6.

TERTIO, ab his virtutibus quam fuerint alieni Ephraimitæ, declaratur, *primo* : tantum abest ut exhortationi hunc locum concedant Ephraimitæ, ut potius Chananæos referant, 7 ; *secundo*, ne putaremus, inquit S. Hieronymus, Chanaan alium quempiam sentiendum, ponit manifestius, qui sit iste Chanaan, scilicet Ephraim qui gloriatur se divitem esse, et de opibus fraude partis sibi gratulatur, tanquam de divini favoris argumento, 8; *tertio*, huic impiæ agendi rationi opponit Deus promissionem divinæ quietæ et lætissimæ commorationis in patria, 9 ; et probat exemplis quo animo et modo sit, et ante fuerit in populum, tam mandatorum suorum atque beneficiorum immemorem, ut se facinorosum et impium se ostentarit, 9-11.

QUARTO, revertitur Propheta ad Jacobi historiam, et comparat Jacobi servitutem tunc temporis cum servili conditione Israelitarum in Ægypto : Jacobum liberabat ac felicem reddebat Deus, item Israelitas, 12, 13 ; sed cum Deus Ephraim tanta præstiterit, illum deseruit Ephraim et ad iracundiam provocavit, quam injuriam sibi illatam Deus per eorum perniciem repensurum esse pronuntiat.

Istud vaticinium, inquit Ackermann, Hosea regnante editum est. Ad tempus interregni prioris pertinere arbitrantur Kuinœlius, Eichornius et alii. Maurer cum Mangero, Uhlando et aliis existimat, versum 2 (primum in Vulg.) tempus depingere, quo Ephraimitæ, quamvis facta nuper cum Assyriis pactione, cum Soo Ægyptio, missis per legatos muneribus fœdus junxerant. Quod tempus etiam vituperatio prodere videtur, quam vers. 3 (2 Vulg.) subeunt Judæi, utpote quorum mores ea ætate impii culpa Achasi admodum depravati essent, II *Reg.* XVI, 3 et seqq.

provinciæ grassatur incendium, uti in Gallia, Scotia, Belgio aliisque regnis hoc sæculo vidimus. Hoc est quod ait S. Hieronymus : « Secundum tropologiam omnes hæretici pessimo dæmonum spiritu continentur, de quo *Ephes.* VI : Adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenerit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, et pristinam revertitur ad domum. Spiritu ergo pessimo sequuntur καύσωνα, id est ariditatem, sive ventum urentem, qui contrarius est floribus, et germinantia cuncta (virtutum opera) disperdit : tota die inania vacuaque sectatur; nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, imo comites suæ vanitatis errorisque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, ut quæcumque finxerit, sapienter simulasse videatur ea sapientia quæ destruitur a Deo. Hinc et Theophylactus, et ex eo Leo Castrius, per causonem accipit zelum Judæorum contra Christum. Ho allegoricum est, non litterale, ut ipsi volunt.

Tota die mendacium et vastitatem multiplicat, —*q. d.* Israel jugiter concinnat res et spes fallaces, quæ ei vastitatis et excidii erunt causa. S. Hieronymus hæc refert ad Manahem regem Israel, qui tributo emebat opem Assyriorum, IV *Reg.* cap. XV, 19. Melius Lyranus et alii referunt ad Hosee ultimum regem Israel : hic enim primo fœdus iniit cum Assyriis, deinde contra eos imploravit opem Sua regis Ægypti, missis ei muneribus, IV *Reg.* cap. XVII, 4. Porro Lyranus hæc ita apte distribuit : *Ephraim*, ait, *pascit ventum*, tribuendo tributa Assyrio : *sequitur æstum*, dum opem petit ab Ægyptio : *mendacium multiplicat*, dum fœdus cum Assyrio abrumpit, negans ei pactum tributum : *et vastitatem;* hanc enim illi attulit violatio et negatio tributi.

Et oleum in Ægyptum ferebat. — Sub oleo per synecdochen cæteras fruges et munera intellige, quæ Israelitæ mittebant regi Ægypti, ut ejus favorem et opem contra Salmanasar sibi conciliarent. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Arias et alii : *oleum*, præ cæteris notat, quia illo excellebat Samaria (uti Romæ excellit oleum Tybure allatum), carebat Ægyptus.

Vers. 2. 2. Judicium ergo Domini cum Juda (« Judicium » id est justa querela, justa expostulatio; hebraice est ריב *rib*, id est lis, disceptatio, accusatio judiciaria, *q. d.* Quia Juda secutus est Israelem in apostasia a Deo et cultura vitulorum, idcirco litem ei intentat Deus, reumque impietatis in judicio peragit). Et visitatio super Jacob. — Per *Jacob* accipe Israel, sive decem tribus, *q. d.* Deus litem intentat Judæ, sed Israeli visitationem, id est certam punitionem, qua eum visitet, id est puniat et plectat : uterque enim est reus idololatriæ, sed Israel magis. Ita Lyranus, Vatablus, Arias, licet S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et alii per *Jacob* accipiant Judam, ut idem dicatur et repetatur alio nomine. Porro Lyranus τὸ *cum Juda* exponit *pro Juda*, *q. d.* Litigat Dominus pro Juda contra Jacob, ut ex pœna qua plectetur Jacob, sapiat Judas, nec ejus scelera imitetur, sed resipiscat. Melius Arias, *q. d.* Litigat Dominus cum Juda, eumque objurgat, ne miretur Jacob, qui longe gravius peccavit, quod a Deo visitetur et plectatur. Optime, *q. d.* Judicium sive litem intento Judæ, quia ejus scelus necdum liquidum est, quia necdum publicum et commune : eget ergo inquisitione et examine, antequam sententiam in eum pronuntiem, eumque condemnem et plectam. « Visitationem » vero, id est condemnationem, supplicium et excidium intento Jacob, quia ejus scelus est clarum, universale et inexcusabile.

Similem differentiam et gradationem ponit Christus inter judicium et visitationem, puta gehennam, dum hanc et illud diversis iræ gradibus, quasi pœnam commensam assignat. « Qui, inquit, irascitur fratri suo, reus erit judicio : qui autem dixerit fratri, raca, reus erit concilio : qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis, » *Matth.* cap. V, 22. Similis gradatio fuit in trina voce Doctoris Parisiensis defuncti, qui in vita vulgo habitus sanctus, in exsequiis, cum ad illam lectionem ventum esset : « Responde mihi, quantas habeo iniquitates et peccata? » e feretro exsurgens, *primo* die exclamavit : « Justo Dei judicio accusatus sum; » *secundo* die : « Justo Dei judicio judicatus sum; » *tertio* die : « Justo Dei judicio condemnatus sum. » Qua voce perculsus S. Bruno cum sociis, mundo rebusque omnibus valedicens, in eremum secessit, et ordinem Carthusiensem instituit.

3. In utero supplantavit (Jacob) fratrem suum Vers. 3.
Esau. — Jacob enim nascens tenebat plantas Esau : quo significabat Deus se Jacobum præeligere et prædiligere, ac prælaturum Esau primogenito, quodque Jacob prærepturus esset Esau jus primogenituræ et patris benedictionem, itaque eum supplantaret, indeque vocandus esset Jacob, id est supplantator : vide dicta *Gen.* cap. XXV, 25. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Chaldæus, qui ita vertit : *Nonne de Jacob patre vestro antequam natus esset prædictum est, quod major evaderet fratre suo?* Commemorat hic Propheta beneficia Jacobo olim in utero, ante omne meritum ex mera Dei gratia præstita, itemque Jacobi sanctitatem, ut Israelitæ posteri ejus patrem imitentur, Deoque serviant, et gratias agant. Hæc enim præelectio Jacob, qua a Deo prælatus est Esau fratri, magis ad posteros ejus spectabat, puta ad Israelitas, quos Deus præelegit et prætulit Idumæis posteris Esau. Nam alioqui Esau, dum viveret, potentior et ditior fuit Jacobo.

Et in fortitudine sua directus est cum angelo. — « Directus, » id est, feliciter luctatus est cum angelo, quia, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus, *prævaluit angelo* vicem Dei gerenti. Unde angelus

hic in Hebræo vocatur *Elohim*, indeque Jacob vocatus est Israel, id est dominans Deo, *Genes.* cap. XXXII, 28. Vide ibi dicta. Hinc et Tigurina versio habet : *Prævaluit Deo, prævaluit, inquam, angelo.* Verum hebræum ישר *iasçar*, proprie significat *directus est*, indeque congrue sequitur : « Et invaluit, » id est prævaluit, « ad angelum, » id est angelo, vel contra angelum : licet in Hebræo hæc verba transposita sint. Est hoc *secundum* Dei erga Jacobum et Jacobæos insigne beneficium. Nota : *Dirigi* in Scriptura est prospere agere, ut *Psal.* CXXXIX, 12 : « Vir linguosus non dirigetur in terra, » et sæpe alibi. « Directus est » ergo Jacob cum angelo, id est prospere egit, recte ei successit lucta cum angelo, quia vicit. Rectius forsan, « directus est cum angelo, » id est non succubuit angelo, sed recto et imperterrito vultu et pectore aggressus est eum, latus lateri quasi commiscens, ac fortiter stringens, juxta illud Poetæ :

Hæsit pede pes, densusque viro vir.

Vers. 4. 4. ET INVALUIT, — id est superior evasit et vicit, ut vertit Chaldæus; nam angelus quasi victus dixit *Gen.* cap. XXXII, 26 : « Dimitte me. » Et Jacob arctius eum stringens respondit : « Non dimittam te, » etc.

In voce *directus* alludit ad nomen *Israel*, quod deduci potest dicique quasi ישר אל *iescar el*, id est rectus Dei, vel cum Deo, vel apud Deum, et si hæc non fuerit nominis origo, nec proprium etymon. Israel ergo dicitur hic directus, vel dirigens se cum Deo, quia non quomodolibet, sed recto et imperterrito vultu ac pectore adorsus est angelum, eumque luctando vicit, ut per hoc significaretur eum intrepidum fore contra Esau et omnes hostes, eosque superaturum. Hinc *Sap.* cap. X, 12, de eo dicitur : « Certamen forte dedit illi ut vinceret. » Ita Antonius Fernandius, *visione* II, in Præfatione, et *visione* XXII, sect. II. Unde Syrus vertit : *Et potuit fortitudine angeli* (ut angelus|) *fortitudine congressus est cum angelo;* Arabicus Alexandrinus : *Et corroboratus est in angelo;* Arabicus Antiochenus : *Restitit angelo, et potuit,* id est prævaluit.

FLEVIT ET ROGAVIT EUM, — puta angelum, *q. d.* Jacob timens fratrem suum Esau contra se venientem cum quadringentis armatis, luctans cum angelo, supplex et flens petiit ab eo benedictionem, ut hoc fratris periculum ope angeli evaderet. Hæc de lacrymis et precibus Jacob in Genesi non habentur expressa, sed hic ea supplet Osee quasi ex traditione, vel ex revelatione Dei accepta (1). Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo et Hugo. Unde Aquila, Theodotion et Symmachus vertunt : *Flevit et deprecatus est me,* quasi Deus loquatur. Aliter R. Salomon, et ex eo Lyranus et Vatablus; ipsi enim hæc de angelo, non de Jacob accipiunt, *q. d.* Flevit angelus, et suppliciter rogavit Jacobum, qui eum luctando tenebat, ut sineret se abire, quia aurora ascendebat. Verum prior expositio est verior : flendi enim occasio erat in Jacobo, non in angelo. Jacob enim nolebat eum dimittere, nisi sibi benediceret, flensque petebat hanc ejus benedictionem : poterat ergo angelus ei benedicere, itaque dimisisset eum Jacob, ac liber abiisset angelus, uti de facto data ei benedictione ab eo dimissus liber abiit.

IN BETHEL INVENIT EUM, — puta Jacob angelum, vel etiam angelus Jacobum. Eodem enim res redit : significatur enim reciprocatio occurrentium, puta mutuus occursus Jacobi et angeli.

Est hoc *tertium* Dei in Jacob et Jacobæos beneficium, quod scilicet Deus Jacobo, ob fratris iram profugo et misero, apparuerit scalæ innixus, eum consolans et confortans : indeque locus vocatus est Bethel, id est domus Dei, dicente Jacobo : « Vere non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cœli, » *Genes.* cap. XXVIII, 13 et sequent. Qua visione significabat Deus se Jacobi et posterorum ejus Deum fore, tutorem et provisorem in omnibus adversis, æque ac prosperis; seque Jacobo, id est posteris ejus, terram illam lacte et melle manantem daturum in hæreditatem. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus, Dionysius et alii (2).

Nota *primo* : Pro *invenit eum* hebraice est ימצאנו *iimtsaennu* : pro quo Aquila, Symmachus et Theodotion, aliis punctis legentes ימצאנו *iimtsanu*, vertunt, *invenit nos*, scilicet non in persona nostra, sed in persona patris nostri Jacob, in cujus lumbis continebamur, dum ei in Bethel apparuit Deus. Septuaginta vero legentes ימצאני *iimtsauni*, vertunt *in domo on* (id est idoli et vitulorum, puta in Bethaven : hæc enim est Bethel, uti jam sæpius dixi) *invenerunt me.* Perperam Lyranus legit *inveniemus eum.*

(1) Cæterum fletus facile colligi potest, sive ad eum compulerit summus angor, sive intimus culpæ multiplicis sensus, et intentum divinæ gratiæ divinæ et benedictionis desiderium. Suppliciter enim et vehementer contendentes cum precibus lacrymas miscere solent. (Ackermann.) Recte insuper ad hunc locum observat Sanctius, esse in Scriptura sacra non infrequens, ut cum aliquid ex antiqua historia repetitur, addatur interdum aliquid, quod tamen eo loco, ubi res illa fusius tractatur, non reperitur. Exempla non pauca suppeditabit, cap. XI et XXII *Epist. ad Hebr.*, et multo plura in libro *Sapient.* a cap. XVI.

(2) J. Lackemacher in *Observat. de victoria Jacobi, virium et felicitatis regni Israelitici symbolo, ad Hosæam,* cap. VII, 4, 5, Jacobi exemplum duplici consilio hoc loco a vate in medium allatum arbitratur, primum, ut doceret regnum Israeliticum in se ipso satis habere roboris atque virium, quo tueri sese possit ac defendere, si modo Deo confidat, nec necesse proinde fuisse, ut aliorum, nominatim Ægyptiorum, efflagitaret opem. Deinde, pessime egisse Israelitas culto superstitioso Bethele constituto, quippe in loco, ubi singulari prorsus ratione conditori gentis Deus olim se patefecerit, et beneficia posteritate ejus promiserit eximia. Prius illud vatem significare rectius exemplo Jacobi, in duplici certamine superioris; posterius autem ex illustri illa concludi velle visione, quæ Jacobo obtigisset Bethele

Nota *secundo* : Jacob bis invenit et vidit Deum, puta angelum Dei vicarium in Bethel. *Primo* enim vidit eum scalæ innixum, uti jam dixi. *Secundo*, dum e Mesopotamia rediens cum tota familia, jussu Dei ascendit in Bethel, ibique erigens altare, se suosque omnes obstrinxit ad jugiter colendum Deum, ac proinde a Deo accepit promissionem terræ Chanaan, et magnæ longæque posteritatis, audivitque : « Cresce et multiplicare, » *Genes.* cap. XXXV. De hac secunda apparitione hic vel maxime agitur. Sequitur enim :

ET IBI LOCUTUS EST NOBISCUM, — scilicet Deus per angelum, promittens nobis in patre nostro Jacob Chananæam, et posteritatem jam dictam (1).

Aliter Vatablus ex Chaldæo, *q. d. Ibi locutus est* Deus *nobiscum*, id est mecum (puta cum Osee propheta) et cum Amos, jubens nobis ut prædicatione nostra invitaremus populum Israel ad pœnitentiam. Nam Amos, cap. VII, 12, dixit Amasias pseudosacerdos Bethel ad prophetam Amos : « Gradere, fuge in terram Juda : in Bethel non adjicias ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis est. »

Vers. 5. 5. ET DOMINUS DEUS EXERCITUUM, DOMINUS MEMORIALE EJUS. — Hebraice est : *Et Jehova Elohim* (id est Deus) *exercituum*; *Jehova* (inquam) *est memoria*, vel *memoriale ejus*. Est hic multiplex sensus, isque congruus et illustris. *Primo, q. d.* Deus in Bethel locutus est nobiscum, invitans et jubens ut eum coleremus : sed videte, o Israelitæ, ne ab idololatris decipiamini; ne, inquam, erretis in Deo falso (quales pseudoprophetæ et gentiles multos vobis obtrudunt : mihique per fraudem supponunt; uti diabolus pro Deo, perinde ac simia pro homine se supponit, seque Deum ementitur) pro vero colendo. Ecce dico et repeto, nomen meum proprium est Jehova : Deum ergo colite, qui est Jehova, id est ipsum Ens, et esse tam suum quam creaturarum omnium, puta qui est plenitudo Entis, creator rerum omnium, pelagus essentiæ, sapientiæ, gloriæ, omnisque boni immensum. Alludit ad *Exod.* cap. III, 14 : « Qui est (id est Jehova), misit me ad vos, etc. Hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem, » *q. d.* O Israelitæ, ne colatis Apin Ægyptium pro Deo : iste enim est vitulus, non Deus; sed colite me, qui sum Jehova, id est, « sum qui sum, » vel « qui est, » fuit et erit. Hoc nomen mihi est æternum : hoc ergo nomine mei memoramini, mihique invocate. Ita Chaldæus, Arias et Lyranus. *Secundo, q. d.* Deus qui Jacob prætulit Esau, aliaque beneficia ei et posteris præstitit, non est Baal, sed Jehova; hoc est nomen et memoriale ejus, quo coli et nominari vult. Ita a Castro.

Tertio, q. d. Jacob Deum verum, puta Jehova, semper in mente et memoria quasi præsentem habebat, vel actu, vel virtute. Ergo et tu, o Israel, patrem tuum imitare, jugemque Dei memoriam conserva; ideoque ad Deum tuum convertere : « Misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo semper. » Ita Theodoretus et Lyranus. Quod ut facilius præstes, voluit Deus nomen suum patri tuo tibique imponere, vocando eum et te Israel, id est dominans Deo, ut in hoc nomine jugiter Dei memoria apud te perseveraret, nec posses ejus oblivisci, sicut tui nominis non potes oblivisci; ac proinde quoties patrem tuum vel te nominas, aut nominari audis, memoreris et recorderis *El*, id est Dei tui, qui ita includitur in nomine *Israel*, ut ab eo separari nequeat; quam ergo *El* includitur in *Israel*, tam Deum in te tuaque mente include, ut ab eo nunquam oculos vel mentem avertas. Ita S. Hieronymus et Haymo : licet enim hic in Hebræo nomen Dei sit *Jehova*, non *El*, tamen reipsa *Jehova* idem est quod *El*.

Moraliter, hic disce quam Dei jugiter memorari debeamus, utpote qui nobis est præsentissimus ubique et intimus, magis quam anima et spiritus vitalis, quo respiramus et vivimus. Ipse enim est in quo vivimus, movemur et sumus. Ipse est qui halitum nostrum manu sua continet. Ipse est qui mortem et vitam nostram tam præsentem quam æternam in potestate habet, a quo pendemus ut radii a sole, ut umbra a corpore, qui semper nos aspicit, semper in nobis operatur; denique est omnia in omnibus. Præclare S. Augustinus, epist. 3 *ad Fortunatianum* : « Deus, ait, totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt; totus manus est, quia omnia operatur; totus pes est, quia ubique est. » Quocirca idem in *Soliloq.* cap. XIII, enumeratis perennibus Dei beneficiis : « Hæc, ait, et multa alia beneficia fecisti mihi, Domine Deus meus, vita animæ meæ, de quibus dulce esset mihi semper loqui, semper cogitare, semper tibi gratias agere, ut possim te pro omnibus bonis tuis laudare et amare. » Idem, lib. I *De Verbis Domini*, serm. 6 : « Sicut, ait, vita corporis anima est, sic vita animæ Deus. Sicut exspirat corpus, cum animam emittit : ita exspirat anima, cum Deum amittit. » Merito ergo Psaltes, *Psalm.* LXXVI, 4 : « Memor, ait, fui Dei, et delectatus sum. » Causam delectationis dat S. Bernardus, tractat. *De Diligendo Deo*, dicens : « Justum quippe est ut quos præsentia non delectant, præsto eis sit memoria futurorum; et qui de rerum fluentium qualibet affluentia despiciunt consolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum. Dei ergo quærentibus et suspirantibus præsentiam, præsto interim et dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant unde satientur. » Hoc sapiebat Isaias

Moraliter, præsentia Dei.

(1) Recte idem Lackemacher : « Diligenter, inquit, animadverti velim dici Deum non cum solo Jacobo, sed cum omni simul ejus posteritate Bethele collocutum. Scilicet quæ a Jacobo hic dicuntur gesta, eidemque obtigisse, non ad illum ipsum spectant unice, sed ad totam simul gentem ex eo ortam, atque hujus etiam res fortunamque, qua vel usura sit, vel uti certe possit, præsignificarunt. »

cap. XXVI, 8 : « Domine, nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desideravit te in nocte, sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te. » Et Jeremias, *Thren.* cap. III, 20 : « Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. » Vide ibi dicta.

Vers. 6. 6. Et (id est idcirco) tu ad Deum tuum converteris, — id est convertaris, vel convertere. Est hebræa enallage; ponitur enim futurum pro imperativo, *q. d.* Tu ergo, o Israel, ad Deum patris tui Jacob ab idolis redi et convertere, quasi genuina Jacobi proles, hæresque pacti ab eo cum Deo initi.

Judicium (id est justitiam) custodi. — Transit enim a Deo ad proximum, ut ex honore et amore Dei id jubentis, proximo suum jus, æque ac misericordiam debitam præstet; veram enim fidem cultumque Dei sequitur fides, id est fidelitas erga proximum; sicut ex adverso infidelitatem in Deum, sequitur infidelitas et injustitia in proximum. Unde subdit :

Vers. 7. 7. Chanaan, in manu ejus statera dolosa. — Hoc est, ut Syrus, *statera dolosa* (Arabicus, *statera oppressionum*) *est in manu Chanaan.* Hebræi enim repetunt relativum, ponuntque cum suo antecedente, *q. d.* Ephraim est Chanaan, id est mercator fraudulentus; in manu enim ejus est statera dolosa et injusta. Nota hic Ephraim, id est Israel, sivi decem tribus, ut sequitur, vocari *Chanaan* per catachresin : *primo*, quia Israelitæ impii erant ut Chananæi, ut potius filii Chanaan quam Jacob viderentur. Sic ait Daniel, cap. XIII, 56, seni Susannæ castitati insidianti : « Semen Chanaan, et non Juda. » Et Ezechiel, cap. XVI, 3 : « Radix tua et generatio tua de terra Chanaan. » Sic Isaias, cap. I, 10, Scribis et Judæis ait : « Audite verbum Domini, principes Sodomorum. » Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Dionysius, Emmanuel et Mariana. *Secundo*, quia *Chanaan* hebraice significat *mercatorem*, uti vertunt hic Leo Hebræus, Chaldæus, Pagninus, Lyranus et Arias. Unde *Proverb.* cap. XXXI, 24, dicitur : « Cingulum tradidit Chananæo, » id est mercatori. Chananæi enim terreni et avari, ob maris viciniam mercaturæ, et in ea fraudibus, dolis, furtis et rapinis vacabant; inde hebraice כנעני *kenaani*, id est Chananæus, significat *mercatorem.* Alludit ergo Osee hic ad dolos et fraudes mercatoris, *q. d.* Jacob pater tuus ob sanctitatem meruit vocari Israel, id est dominans Deo; tu vero, o Ephraim, non mereris hoc nomen, sed potius vocandus es Chanaan, quia habes mores Chananæorum, et quia defraudas proximos in pondere, uti facit mercator, præsertim Chananæus, qui dolosa statera defraudat ementes, utens majori pondere dum merces emit, minori dum eas vendit. Unde Chaldæus vertit : *Ne sitis sicut mercatores, in quorum manibus sunt bilances dolosæ, rapinæ studentes;* sicut ergo servi vocantur *Phryges*, fures *Lacones*, gulosi et deliciosi *Sybaritæ*, infames *Ambrones;* ita impii et injusti mercatores vocantur *Chananæi*, quorum unicum est studium decipere, et quæstu injusto ditescere, ideoque bilances habent fallaces, sive, ut ait Sapiens *Proverb.* cap. XX, 10 : « Pondus et pondus, mensuram et mensuram, » id est duplicia pondera, duplices mensuras. Tales etiamnum multi sunt inter Judæos, qui meri lucriones nil nisi fœnerari norunt, quos proinde in spiritu prævidens Propheta, merito Chananæos steteræ dolosæ vocavit; adeo ut si institorem avarum et fraudulentum pingere velis, pingas Judæum instar Chananæi, cum bilance et ponderibus injustis.

Tales pariter sunt non pauci mercatores, qui toti lucro inhiant. Fieri enim nequit quin hujusmodi ex tanta lucri aviditate sæpe extra metas juris et justitiæ ferantur. Quocirca de talibus ait S. Chrysostomus, homil. 38 *in Matth.*, et habetur cap. XI *Ejiciens*, distinct. 88 : « Ejiciens Dominus vendentes et ementes de templo, significavit quod mercator nunquam potest Deo placere; et ideo nullus christianus debet esse mercator. » Loquitur enim de lucrionibus qui finem ultimum summumque bonum in lucro constituunt, parati peccare mortaliter ut lucrentur, uti exponit S. Thomas II II, *Quæst.* LXXVII, art. 7, quique fraudibus et perjuriis negotiationem exercent, uti exponit noster Lessius, lib. II *De Justitia*, cap. XXI, dub. 1. Sic Thales Milesius assidue in ore habuisse fertur : « Noli ditari nequiter; lucrum enim fraude partum, damnum est, non lucrum. » Ita Laertius, lib. I *De Vitis Philos.* cap. I. Chilon Lacedæmonius dicere solebat : « Damnum turpi lucro præferendum est; illud enim semel dolet, hoc autem semper. » Jactura facta sarciri facile potest addita industria, infamia autem ex lucro iniquo contracta nunquam apud viros bonos diluitur; et sic lucrum scelere partum, damnum est, non lucrum. Ita Laertius, lib. I, cap. IV. Antiphanes dictitabat « usuram quæstumque breves habere delicias, longam autem calamitatem. » Agesilaus fœneratorum chirographa publice in foro combussit, dicens « nunquam se puriorem ignem vidisse. » Ita Plutarchus in *Lacon.* Alfonsus, rex Aragoniæ, teste Panormitano in ejus Vita, « fœnus, » non aliud esse dixit, quam « animæ funus. » Musonius : « Jupiter, inquit, non fœneratur, multo minus fœnerat, » *q. d.* Deus non accipit ad usuram, multo minus dat. Divinius Psaltes, *Psalm.* LXX, 15 : « Quoniam non cognovi litteraturam (hebraice ספרות *siphrot*, id est ciphras, numeros, ut vertit Symmachus et Rabbini, ac Septuaginta, γραμματείας, vel ut S. Augustinus, Arnobius et Chrysostomus legunt, πραγματείας, id est *negotiationem*, uti habet Romanum Psalterium), « introibo in potentias Domini. » Vide ibi S. Augustinum, qui et in *Psalm.* CXXIII : « Lucrum, ait, fecisti, sed ut lucrum faceres Deum offendisti; acquisivisti aurum, fidem perdidisti. De arca gaudes, de corde non plangis? plus perdidisti quam acquisivisti,

Moraliter, de nimia lucri aviditate.

et perdidisti quod nec naufragio tibi potuisset auferri. » Et inferius : « Ille habet aurum, qui novit uti auro ; qui autem auro uti non novit, habetur et non habet, possidetur, et non possidet. Estote domini auri et non servi auri, quia et aurum Deus fecit, et te super aurum ipse fecit. Aurum fecit ad subsidium tuum, te ad imaginem suam. Vide quod super te est, et calca quod infra te est. Quid ergo acquisivisti ? Tolle tecum ad inferos quod acquisivisti. Cor tuum inane fidei ad pœnas exit, quod plenum fide ad coronam exiret. »

Mercator ergo hoc lucri studium temperet, et moderetur timore Dei, et desiderio opum majorum et cœlestium, aureamque illam Sapientis sententiam menti inscribat : « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles, » *Proverb.* cap. xv, 16. Et : « Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate, » *Proverb.* cap. xvi, 8; *secundo*, jugiter audiat sibi intonantem Apostolum : « Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis abunde omnia ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam, » I *Timoth.* cap. vi, 17; *tertio*, crebro ruminet illud *Job* cap. xx, 26, de divite impio et iniquo : « Divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus. » Et quod vulgo dicimus et cernimus :

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Denique illud Christi : « Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te ; quæ autem parasti, cujus erunt ? » *Luc.* cap. xii, 10.

Chananæus est primo, hæreticus. Tropologice, *primo*, Chananæus est hæreticus : Chanaan quippe, ait S. Hieronymus, interpretari potest *quasi moventes.* Et nota quod dixerit, *quasi moventes*, et non, *moventes. Moventes* sunt eos, quos deceperint; *quasi moventes sunt* eos, quos movere tentaverint; sed quia fundati sunt supra petram, nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chananæi manu, id est operibus, est « statera dolosa » et iniqua; quidquid enim hæreticus loquitur, Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudum. Hinc et eques equusque niger, *Apocal.* cap. vi, 5, denotans hæresim, « habebat stateram in manu. » Vide ibi dicta.

Secundo, ambitiosus. *Secundo*, statera dolosa est prava intentio, ambitio et cupido primatus. Audi Theodoretum : « Tu, o Ephraim, imitans malitiam Chanaan, iniquam mentis stateram habes. Justitiam semper vilipendis, iniquam potentiam exoptas, in divitiis elato spiritu es, et plurimum tibi arrogas in earum rationibus perscribendis. » Et Prosperum, part. II *De Prædict.* cap. xxiv, qui admonens reges et principes : « Ipsi, inquit, caveant qui has accipiunt potestates, si cupiditate dominantis, nec consulentis affectu suscipiunt; si ministrari eligunt, ac non potius ministrare, quod Dominus per seipsum, et per prophetam Osee increpat dicens : Chanaan in manu ejus statera injustitiæ, dominationem enim elegit. Et in Evangelio ipse : Qui voluerit major esse in vobis, erit vester servus : sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. »

Tertio, Rupertus : « Statera dolosa, inquit, est malitiosa terrenæ cupiditatis duplicitas. » Tertio, avarus hypocrita.

Quarto, statera dolosa ipsa malitia, et propositum deliberatum peccandi. Hoc enim, ait Ruffinus, « cum suspensis ab utraque parte ponderibus nefanda committat, dicitur peccasse sub trutina, de quo David, *Psalm.* lxi, 10 : Verumtamen mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Cum ergo sit præcipuum hujusmodi munus ingenii, ut quid obire debeat, quid vitare, perpendiculo rationis et momentis collationis examinet, profanatus populus veritatem in mendacio detinens, admovit quidem stateram negotiis, sed dolosam, melioribus videlicet deteriora præponens, et noxiis magis quam utilibus acquiescens. »

Calumniam dilexit.— Leo Hebræus : *Gaudet vim facere* ; καταδυναστεύειν ἠγάπησεν, id est, *opprimere per potentiam dilexit.*

8. Et dixit Ephraim : Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi. — *Idolum* vocat suas opes et divitias, quasi dicat : Obstrepunt mihi Prophetæ, meque ob stateras dolosas culpant et arguunt : at ego has voces non moror, sed ut garritus graculorum despicio ; habeo enim penes me idolum, id est Deum fortissimum (puta Mammonam, id est divitias, quas mea unius industria mihi peperi) quo præsente, neminem timeo, quia omnibus bonis abundo. Ita S. Hieronymus. Vers. 8

Nota : Pro *idolum* hebraice est און *on*, quod proprie significat *iniquitatem* et *rapinam*, ut vertit Chaldæus, aut *vim* et *robur*, ut vertit Arias et Vatablus. Porro Lyranus et Pagninus vertunt, *divitias*, scilicet inique partas; Septuaginta, *requiem* : opes enim avaro sunt *primo*, idolum; *secundo*, rapina; *tertio*, omne ejus robur; *quarto*, ejus divitiæ; *quinto*, omnis ejus spes et requies; sed futilis, fallax et evanida. Ex Chaldæo aliqui sic vertunt et explicant : *Inveni vim mihi*, scilicet pecuniam, quæ quasi dominus mihi vim inferat, meque violenter opprimat. Ita S. Gregorius Nazienzenus, *orat.* 24, initio : « Aurum, inquit, est occultus tyrannus, per quem multa sursum deorsumque velut in talorum ludo jactantur. » Quæ verba sic explicat Elias Cretensis : « Tyrannum vocat, quod auri cupidis vim afferre, eosque velut tyrannide opprimere possit; invisibilem vero, propterea quod tacens minimeque conspectum avaros subjiciat, ab eisque quæ decreverit, per vim abducat. »

Omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi, — *q. d.* Non poterit inveniri in meis

negotiis, contractibus, ponderibus (esto scrutetur ea quisquis volet) ulla injustitia qua peccaverim. Nota hic vocem divitum, quos cæcavit cupiditas et avaritia, qui deo suo, puta Mammona, et opibus superbientes et tumidi omnia justa et licita sibi putant. Uni enim intendunt lucro ; hoc eorum idolum est, hoc eorum jus, sive per fas, sive per nefas illud conquirant. Ita Arias et Vatablus.

Tales etiamnum sunt inter Christianos, qui cum jugiter usurarios, aliosque illicitos contractus ineant, nullum tamen sibi movent scrupulum, imo in confessione sacramentali etiam hac de re rogati respondent, se nullos nisi licitos inivisse. Ita in lucro et avaritia occalluerunt et obsurduerunt.

Secundo, lucra mea « non invenient iniquitatem, » id est judicem, qui ea iniquitatis et injustitiæ damnare audeat; quia enim dives sum et potens, nullum judicem timeo, aut si quem timeam, muneribus oculos ejus excæcabo; ego enim nullius, omnes mea ope indigent, *q. d.* Non refert quomodo habeam opes, dummodo habeam. Ita S. Hieronymus et Albertus.

Tertio, Septuaginta passive et contrarie vertunt: *Omnes labores ejus non invenientur ei, propter iniquitates quibus peccavit, q. d.* Male parta cito dilabuntur; et Chaldæus: *Omnes divitiæ vestræ non permanebunt vobis in die retributionis peccatorum,* juxta illud *Psalm.* LXXV, 6: « Nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. »

Huic versioni nostram accommodat Lyranus, quasi sit hic correctio Prophetæ, *q. d.* Vos, o divites, divitiis vestris velut idolo confiditis et præfiditis; attamen scitote ex me, quod ipsæ, quantumvis labore vestro partæ, non « invenient » vobis « iniquitatem » id est, expiationem iniquitatis.

Vers. 9. 9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, *q. d.* — Ex eo tempore quo ex Ægypto te eduxi, fui jugis tui custos, dux, Deus, pater.

Adhuc sedere te faciam in tabernaculis, — *q. d.* Exspectabo an pœnitere velis, ac proinde differam pœnam captivitatis, quam tuis sceleribus decrevi, faciamque te in tuis sedibus et urbibus lætum habitare, et idcirco lætam festivitatem Scenopegiæ, ea de causa olim institutam, *Levit.* cap. XXIII, 39, quotannis de more celebrare, sicut hactenus illam celebrasti. Ita S. Hieronymus. Quare minus recte Theodoretus hæc accipit ut minas, ac contrarie exponit, *q. d.* Quia immemor es liberationis tuæ, qua te eduxi ex Ægypto, e domo tua expellam te in Assyriam, ubi quasi exsul in tabernaculis habitabis, ac mœrens recordaberis Paschatis, quo te ex Ægypto exsultantem eduxi, aliarumque festivitatum, quas in patria festive celebrare solebas.

Secundo, Albertus et a Castro hæc referunt ad reditum e captivitate Babylonica; ex ea enim multi Israelitæ cum Judæis mixti redierunt, *q. d.* O Israel, ibis in captivitatem ob tua scelera; at faciam ut inde redeas, tuncque in memoriam reditus et transitus felicis per desertum, celebrabis festum Tabernaculorum, sicut olim illud celebrasti in memoriam exitus ex Ægypto, et transitus per desertum, quando scilicet Deus ipsos quadraginta annos te, duce columna ignis et nubis, per horridam solitudinem deduxit usque in Chanaan.

Allegorice, *q. d.* Tempore Christi faciam te habitare in tabernaculis, id est in Ecclesiis, primo militantibus in terra, deinde triumphantibus in cœlo, ubi continuas et perennes ages festivitates, longe lætiores, quam olim egisti celebrando Pascha, Pentecosten, Scenopegiam, etc. Ita Lyranus et Clarius, qui putant hunc esse sensum litteralem.

10. Et locutus sum super (id est *ad*, sicut vertunt Septuaginta, Vatablus et alii) Prophetas (ut Vers. 10.
te ad pœnitentiam, et consequenter ad festivitatem hanc tabernaculorum invitarent, ideoque) visiones (prophetias et correptiones tibi ingerendas, eis) multiplicavi, et in manu Prophetarum assimilatus sum, — *q. d.* Per Prophetarum facta et verba varias formas et similitudines assumpsi, nunc monendo, nunc minando, nunc blandiendo. Rursum assimilavi me nunc pastori, nunc aurigæ, nunc patri, nunc regi, nunc sponso, etc. Denique jussi Prophetis, ut varias figuras et similitudines induerent, quibus te permoverent ad emendationem. Sic *Osee*, cap. I, jussi ut suo matrimonio assimilaret me sponso, ambienti sponsam fornicariam. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus et alii.

Nota hebraismum : « In manu Prophetarum, » id est per Prophetas, quasi per meum organum et instrumentum: manus enim est organum organorum, ait Aristoteles. « In manu » ergo, id est ministerio, opera, sermonibus « Prophetarum assimilatus sum, » *q. d.* Quis ego sim et qualis, quid velim, quid exigam, ex prophetarum dictis et factis cognosci potest; Prophetæ enim suis me actionibus gestisque, æque ac verbis repræsentarunt; ac meæ non tantum mentis voluntatisque, sed et indolis ac ingenii quamdam quasi similitudinem et imaginem oculis hominum subjecerunt. Ita Pineda, lib. VII *De Rebus Salomon.* cap. XXIII, Emmanuel et Mariana hic. Sic legatus repræsentat suum principem, Apostolus Christum.

Allegorice, *q. d.* Ego Christus meam incarnationem, humanitatem, passionem, etc., variis Prophetarum figuris adumbravi, assimilavi, et repræsentavi. Ita S. Chrysostomus, homil. 58 *in Genes.* : « Tunc, ait, quoniam initium et principia erant, in figura unicuique illorum apparebat, sicut ipse per alium Prophetam dicit : Ego visiones multiplicavi, etc.; quando autem dignatus est Dominus humanam formam suscipere, et primitias nostras recipere, non putativam tantum, neque apparentem, sed veram carnem induit. » Sic de Cyro ait Deus, *Isaiæ* LIV, 4: « Assimilavi te, et non cognovisti me, » *q. d.* Feci te similem Christo, ejusque typum; sicut enim tu Judæos

Babylone liberabis, ita Christus homines inferno liberabit; sed tu hoc non cognoscis. Hoc est quod ait Paulus, *Hebr.* I, 1 : « Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio ; » ubi pro *multisque modis*, græce est πολυτρόπως, id est multis modis, formis, figuris, similitudinibus.

Vers. 11. 11. SI GALAAD IDOLUM, ERGO FRUSTRA ERANT IN GALGAL BOBUS IMMOLANTES. — Nota : « Galaad » erat urbs et regio trans Jordanem, pertinens ad decem tribus, puta ad Ruben et Gad ; unde primo occurrit Assyriis invadentibus terram Israel, et ab eis expugnata est, IV *Reg.* XV, 29. Galgal vero cis Jordanem erat, et spectabat ad tribum Juda, ait S. Hieronymus. Porro tam Galaad fuit celebris idolis, ut patet cap. VI, 9, quam Galgal, ut patet cap. IX, 15. Sermo est ad duas tribus, puta ad Judam, *q. d.* Vos, o duæ tribus, agnoscitis Galaaditarum vitulos esse idolum, id est rem vanam, numen fictum et pictum, ideoque iniquum et impium (hoc enim significat אָוֶן *aven*), eaque de causa vidistis aras illius dirui ab Assyriis, vertique in acervos lapidum, terramque ejus desolari, ac desolatam aratro et sulcis subigi. Cur ergo simile idolum, puta vitulos, sive boves frustra colitis, iisque immolatis in Galgal? Idcirco enim terra vestra in similes acervos lapidum redigetur ac desolabitur, et aratro sulcisque a bobus subigetur. Ita S. Hieronymus, Lyranus, Clarius et alii. Unde ex Hebræo expressius sic verti potest cum Vatablo : *Si in Galaad iniquitas*, vel *vanitas*, puta idolum iniquum et vanum, *fuit utique, vani facti sunt*, id est idcirco in vanum abierunt, excisi sunt et evanuerunt; cur, *in Galgal bobus* (vel boves) *sacrificarunt?* Hoc est « judicium Juda, » de quo dicit vers. 2 : « Judicium ergo Domini cum Juda, et visitatio super Jacob, » *q. d.* Si Galaaditis idolum non profuit, sed obfuit, pariter et tibi, o Juda, idolum in Galgalis non proderit, sed oberit. In Hebræo est nervosa paronomasia in vocibus אָוֶן *aven*, אוֹן *on*, עָוֹן *avon*. Respicit enim ad vers. 8, *q. d.* « Dixit Ephraim : Dives effectus sum, inveni idolum ; » hebraice *on* : « Omnes labores mei non invenient iniquitatem, » hebraice *avon*. Huic respondet hic Galaad esse *aven*, id est iniquitatem, vanitatem et *idolum*, ideoque laborem et dolorem, idque probat ex eo quod ejus aræ in acervos et sulcos redactæ sint. Videtur ergo hæc prophetia edita ab Osee post vastatam ab Assyriis urbem Galaad in tribu Gad, antequam ab eisdem vastarentur Samaria et Galgala, quæ erant trans Jordanem, cum cis eum esset tribus Gad et Galaad. Ita Sanchez.

Secundo, pro *ergo* hebraice est אַךְ *ach*, id est certe, utique, ergo, verumtamen, *tamen*, uti legunt Biblia Plantiniana et Haymo, qui proinde exponit, *q. d.* Si Galaad, id est Israel, colit idolum, ei ex parte condonandum est, quia templo et altari Dei caret; tibi tamen, o Juda, colenti eadem idola in Galgalis, condonandum non est; quia tu possides Dei templum, altare, sacerdotes, scribas, etc.

Tertio, alii, *q. d.* Si vultis idola colere, ite in Galaad; ibi enim est sedes idololatriæ : nolite ergo ea colere in Galgalis; quia hic locus pertinet ad Judam, et consequenter ad Deum, Deique templum (1).

NAM ET ALTARIA EORUM QUASI ACERVI SUPER SULCOS AGRI, — *q. d.* Ne mihi negetis idolum Galaaditis fuisse vanum, frustraneum et noxium; en appello ipsa altaria idolorum. Hæc enim redacta sunt in acervos et terram arabilem, uti jam dixi. Aliter Clarius, *q. d.* Miseri ubique acervos lapideos colligunt, ut ex eis altaria idolis construant, et diis terminalibus immolent, relicto Deo vero. Prior sensus est verus et genuinus. Sic enim in terris saxosis, qualis est Judæa, solent eximi saxa, ut possint arari et sulcari, quod rustici vocant exossare agros; saxa enim sunt in agris, quod ossa in homine. Sic Persius *satyra* ultima ait :

Exossatus ager juxta est.

12. FUGIT JACOB IN REGIONEM SYRIÆ. — « Fugit, » Vers. 12.
scilicet a facie Esau fratris sui, indignantis ob erepta sibi ab eo primogenita, *Genes.* XXVIII. Redit Propheta ad ostendendam Dei providentiam et curam, quam habuit de Jacob patre Israelitarum, et per consequens de ipsismet Israelitis, ut demonstret eorum ingratitudinem, utque eos ad Deum redamandum rursumque colendum revocet.

SERVIVIT ISRAEL IN UXOREM (*q. d.* Jacob pro uxore Rachel servivit Laban septem annis) : ET

(1) Certe versus hic, inquit Ackermann, quoad nexum, æque ad sensum difficilior est. Sed si meminerimus, concionem capitis nostri habitam fuisse sub ultimo Samariæ rege Hosea, ob cujus defectionem obsidio Samariæ per Salmanasarem, IV *Reg.* XVII, 1-4, proxime instabat ; quo vero tempore in recenti memoria erat facta per Teglathphalassarem, IV *Reg.* XV, 29, coll. I *Paralip.* V, 26, incolarum Galaaditidis et Galilææ ex patria expulsio, et in captivitatem Assyriacam abductio ; et nexus, et sensus verborum facilior erit.

Sic hunc versum vertit Maurer, quem secutus est Bodin in sua versione Gallica (*Les Livres prophétiques*, etc., Parisiis 1855) : *Num sit Galaad scelus?* num sceleste agant Galaaditæ ? *nil nisi nequitia sunt*, nil nisi nequam, prorsus nequam, nequissimi sunt : *Galgale boves sacrificant*, *etiam eorum* Galgalensium *aræ* sunt *ut acervi lapidum in sulcis agri*, etiam eorum tot sunt aræ, quot acervi lapidum in sulcis agrorum. Sunt duo membrorum paria, quorum prius perstringit Transjordanenses, posterius Cisjordanenses, ita ut perditissimi dicuntur utrique : conf. cap. VI, 8, et IV, 15. Observa etiam, ita conformata esse singula membra, ut tertium respondeat primo, quartum secundo. אִם *im*, oblique interrogantis est. Interrogat autem vates, non quasi dubitet, verum ut eo fortius affirmet. Sæpe enim, ut firmissime aliquid asseveremus, asseverationi præmittimus interrogationem... Ad verba *ut acervi lapidum in sulcis agri*, cf. simillimam comparationem cap. X, 4. Cogitandum de acervis lapidum, quos congerere solent ii qui lapidosos agros expurgant. Est vero eo aptior comparatio, quod istorum acervorum species eminus intuentibus haud absimilis est aræ.

IN UXOREM (id est pro uxore altera, scilicet Lia), SERVAVIT, — id est custodivit et pavit oves Labani. Hic enim *servavit* legendum cum Hebræo, Septuaginta et Romanis, non *servivit*, uti paulo ante.

Sensus est, *q. d.* Deus sua providentia effecit ut Jacob serviens Laban ditaretur, tam in ovibus, quam uxoribus ac prolibus, puta duodecim Patriarchis, ex quibus vos prognati estis. Nota hebraismum : Hebræi enim per *beth*, id est *in*, significant pretium; dicunt enim : Emi domum in argento, id est argento : Comparavi mihi opes in labore, id est labore : Servivi in uxore, id est pro uxore; hoc ergo est *beth* pretii, vel *in uxorem*, id est *ad*, propter uxorem sibi comparandam.

Vers. 13. 13. IN PROPHETA (id est per Prophetam, puta Mosen) EDUXIT DOMINUS ISRAEL DE ÆGYPTO, ET IN PROPHETA (per eumdem Mosen) SERVATUS EST, — a Pharaone aliisque hostibus (1). Quocirca

Vers. 14. 14. AD IRACUNDIAM ME PROVOCAVIT EPHRAIM (id est Israel, quia tot beneficiis meis ingratus me sprevit, et vitulos adorat) IN AMARITUDINIBUS SUIS, — id est in peccatis suis, præsertim idololatriæ, quæ mihi amaritudinem, id est dolorem et bilem, movent. Loquitur anthropopathῶς. Nota hic peccata et idola vocari *amaritudines* Dei : quia maxime Deum offendunt, adeo ut, si dolor, mœror, anxietas, imo mors et interitus in Deum cadere possent; hæc non aliunde, nec alia sagitta, quam peccato ei obvenirent.

SANGUIS EJUS SUPER EUM VENIET. — « Sanguis » in Scriptura vocatur homicidium, et metonymice pœna homicidii, uti hic, *q. d.* Occidetur ut reus, ac pœna suæ necis et sui interitus ipsi obveniet, ipsique imputabitur.

ET OPPROBRIUM EJUS (id est pœnam opprobrii) RESTITUET EI DOMINUS SUUS, — scilicet pro opprobrio quo ipse Deum affecit, adimens ei divinitatem, eamque sacrilege transcribens idolis. Deus enim peccatum nullum, præsertim tam enorme, sinit inultum. Nam, ut ait S. Augustinus in *Psalm.* XLIV : « Peccatum puniturus est (Deus), quia virga directionis est virga regni ipsius. Puniendum est peccatum : si puniendum non esset, nec peccatum esset. Præveni illum : non vis ut ipse puniat? tu puni. » Et mox : « Puniendum ergo erit aut a te, aut ab ipso. Tu agnosce, ut ille ignoscat. » Idem in *Psalm.* LVIII : « Quid est, inquit, operantem æquitatem? quia hoc in te odisti quod et odit ille, ut incipiat placere Deo, dum hoc in te punis quod displicet Deo. Nam non potest impunitum relinqui peccatum, quia verum est : Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem. » Idem in *Psalm.* L, explicans illud : *Ecce enim veritatem dilexisti*, id est, inquit : « Impunita peccata eorum, etiam quibus ignoscis, non reliquisti : veritatem dilexisti, sic misericordiam prærogasti, ut servares et veritatem. Ignoscis confitenti, ignoscis, sed seipsum punienti. Ita servatur misericordia et veritas : misericordia, quia homo liberatur : veritas, quia peccatum punitur. » Vide eumdem, epist. 122 *ad Victorianum*, ubi docet Deum nemini peccanti, ne sancto quidem, parcere; ideoque permisisse Barbaris Italiam et Hispaniam invadentibus affligere etiam sanctos viros, et violare sacras virgines.

Deus nullum peccatum impunitum relinquit.

(1) « In Propheta servatus est. » Eleganter utitur Propheta verbo שמר *schamar, servavit,* cum paulo ante adhibuerit de pastore, gregem imbellem et errabundum curante, vers. 12 : « Et servavit in uxorem, » scilicet greges Labani.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Israeli minatur excidium, eo quod homines immolaverit vitulis, ut dispergatur, et evanescat quasi nubes, ros, gluma et fumus : quia Deus invadet eum quasi leæna, pardus, et ursa raptis catulis. Ergo perditio tua, id est ex te, est Israel : in me vero auxilium tuum. Secundo, vers. 14, *avolat ad Christum, docetque quod Christus moriens eos omnesque credentes a morte liberabit, et ex inferno educet : erit enim quasi ventus urens, qui per ignem conflagrationis perdens mundum impium in die judicii, cuique sortem pro meritis dividet et retribuet* (2).

1. Loquente Ephraim, horror invasit Israel, et deliquit in Baal, et mortuus est. 2. Et nunc addiderunt ad peccandum : feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem

(2) In hoc capite et in sequenti, quod arcte cum præsenti cohæret, pergit Propheta reprehendere peccata Israelitarum et pœnas eis denuntiare : ita ut quod cap. XII, 15, generalius dixerat, quod Ephraim Deum ad iram provocaverit, nunc et deinceps per specialia explicet.

In definiendo tempore, quo edita fuerit oratio per hæc duo capita decurrens, mirifice inter se dissentiunt interpretes, inquit Maurer, qui ad tempus posterioris interregni illam refert propter locos cap. XIII, 11, et cap. XIV, 4. Horum enim primo vates aut frequentes illas atque cruentas regum vicissitudines respicit, quas tempora viderunt inde a Jeroboamo II ad Hoseam usque (lib. II *Reg.* XV, 10, 14, 25, 30), aut regnum Israelitarum brevi interiturum dicit. Versu autem 4 cap. XIV, ab omni cum Assyriis

idolorum, factura artificum totum est : his ipsi dicunt : Immolatè homines vitulos adorantes.
3. Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus præteriens, sicut pulvis tur-
bine raptus ex area, et sicut fumus de fumario. 4. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra
Ægypti : et Deum absque me nescies, et salvator non est præter me. 5. Ego cognovi te in
deserto, in terra solitudinis. 6. Juxta pascua sua adimpleti sunt, et saturati sunt : et levave-
runt cor suum, et obliti sunt mei. 7. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyrio-
rum. 8. Occurram eis quasi ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum : et
consumam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos. 9. Perditio tua, Israel : tantummodo in
me auxilium tuum. 10. Ubi est rex tuus? maxime nunc salvet te in omnibus urbibus tuis; et
judices tui, de quibus dixisti : Da mihi regem et principes. 11. Dabo tibi regem in furore
meo, et auferam in indignatione mea. 12. Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum
peccatum ejus. 13. Dolores parturientis venient ei : ipse filius non sapiens, nunc enim non
stabit in contritione filiorum. 14. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos : ero
mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne : consolatio abscondita est ab oculis meis.
15. Quia ipse inter fratres dividet; adducet urentem ventum Dominus de deserto ascenden-
tem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasis
desiderabilis.

Vers. 1. 1. Loquente Ephraim (1) (« Ephraim » vocat Jeroboam, qui ortus fuit ex tribu Ephraim, primusque ex ea creatus est rex Israelis, *q. d.* Dum loqui cœpit Jeroboam Ephraimita, ac incitare plebem ad idola, puta ad vitulos aureos colendos), horror (vel, ut Symmachus et Theodotion, *tremor*) invasit Israel (ut regi idololatræ resistere non auderet, sed ejus metu quasi tremore perculsus, Baal, id est idola, puta vitulos aureos ab eo propositos coleret : itaque) mortuus est, — tam ipse quam rex ejus, id est captivitati, et morti temporali fuit addictus, ac multo magis spiritualem animæ mortem incurrit, perdens eum qui dicit : « Ego sum vita, » *Joan.* xiv, 6, juxta illud *Ezech.* xviii, 20 : « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. » Ita S. Hieronymus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Emmanuel et Mariana. Ad litteram Baasa occidit Nadab filium Jeroboam, ejusque stirpem evertit, ac regnum ad se transulit, III *Reg.* xv, 29. Aliter Arias : *horrorem* enim accipit aversionem a Roboam, quam populo impressit Jeroboam, proponens ei illius tyrannidem, et tributorum immanitatem; itaque a populo, aversante Roboam, creatus est rex Jeroboam (2).

Secundo, pro *invasit* hebraice est נשא *nasa*, quod inter alia significat *extulit, alienavit.* Unde Chaldæus et Vatablus sic vertunt et explicant : Olim cum ipse Ephraim Deum coleret, tremebant omnes dum ipse loqueretur, tuncque extulit ca-

Ægyptiisve ineunda societate cives dehortatur; id quod rursus in posterius interregnum valet.

Primo, gravitas sceleris Israelitarum exponitur, *primo,* in suo progressu : quem initiavit vitulorum erectio Jeroboam, promovit Baalis adoptio, amplificavit promiscua idolorum conflatio, et humanorum sacrificiorum immolatio, 1, 2; *secundo,* in suo demerito, quod secuta hinc prosperitatis instabilitas et conversio, atque auxilii divini subtractio ostendit, 3, 4; *tertio,* in sua ingratitudine, quæ ex beneficiorum collatorum oblivione et abusu patet, 5, 6.

Secundo, vindicta divina additur, prædicendo, *primo,* excidium vi ac insidiis domi forisque, a Deo inferendum, 7, 8; *secundo,* auxilium divinum subtrahendum, humanum autem insufficiens ad frustrandum, 9-11; *tertio,* conditionem doloribus afflictissimam, natam ex Dei dissimulatione, et populi ad pœnas stupore, 12, 13.

Tertio, promissio subjicitur salutis et redemptionis futuræ, *primo,* per Christi resurrectionem, et victoriam de morte ac inferno adhuc revelandam, 14; *secundo,* per peccati et pœnæ abolitionem, 15.

(1) Quia mox *Ephraim* ab Israele distinguitur, et quasi ei opponitur, non sumitur quidem Ephraim hoc loco pro decem tribubus, ut supra cap. xii, 1, 2, et sæpius apud Nostrum; nec tamen reliqui prorsus excluduntur, sed *Ephraim* tanquam *primus et præcipuus* notatur.

(Rosenmuller.)

(2) Sunt qui hunc versum in diverso sensu intelligunt : *Ut locutus est Ephraim, terror* fuit, id est, simul atque vocem suam edidit Ephraimita, perculsæ sunt tribus reliquæ; tantopere olim potentia et dignitate eminuit Ephraimita, ut ad vocem ejus omnes circumcirca exhorrescerent, *sustulit ille se,* in summum potentiæ ac dignitatis fastigium evectus est in *Israele,* inter reliquas Israelitarum tribus; *et,* sed *culpam contraxit Baalo,* id est instituendo Baali cultu, *et mortuus est,* id est cœpit inde ab illo ipso tempore interire. In primo et secundo membro cogitat vates de antiquioribus temporibus quæ fuerant ante triste inter Judæos et Israelitas dissidium; in tertio autem de eo tempore, quo Ephraim regnum sui juris est factum, quoque introductus est inter illos deorum fictorum cultus. Ita Maurer, quem sequitur Bodin. alii vero interpretes secundum accentuationem nomen רתת *retet,* protasi jungunt, illudque abstracto pro concreto posito per *rem horrendam,* institam, scilicet a Jeroboamo I vitulorum cultum, exponunt, ideoque ad idem tempus, quo Ephraim a Juda divisus fuit, referunt. — Hanc expositionem commendare videntur, inquit Ackermann, *primo,* parallelismus membri sequentis : *Et deliquit in Baale,* qui requirit, ut reatus in priori quoque membro intelligatur; *secundo,* quia Ephraimus loquens, de alio tempore intelligi nequit, quam quo Ephraim a Juda divisus est, adeoque tempus notatur Jeroboami I, qui cultum vitulorum primus instituit.

put, factusque est rex; sed postquam deflexit ad Baal, mortem incurrit, vitaque et regno privatus est. Per *Ephraim* intellige Jeroboam, vel ipsammet tribum regiam : tribus enim Ephraim in Jeroboam et posteris, regnum in cæteras tribus obtinuit.

Vers. 2. 2. Et nunc addiderunt ad peccandum (*q. d.* Insuper peccata pèccatis, idola idolis addunt et accumulant : nam) fecerunt sibi conflatile (conflaverunt idolum) de argento suo (vel auro, aliove metallo) quasi similitudinem idolorum. — Hebraice, *juxta intelligentiam*, vel *conceptionem suam idolorum*, sive quam habebant de idolis, hoc est, prout cuique in mentem venit, prout quisque phantasia sua concepit, prout cuique visum fuit, vel libuit effingere aut formare hoc vel illud idolum tali vel tali specie, forma et figura; quod clare Noster vertit, « similitudinem idolorum. » Hæc enim eorum mentis conceptio vel idea non erat aliud quam idea et similitudo idolorum. Unde subdit :

Factura artificum totum est, — *q. d.* Idolum nil habet numinis, vel divini, sed totum est artificis idea conceptum, et ejusdem manu fabricatum; dum ergo idolum adoras, ideam et phantasiam fabri adoras : illius enim est opus et imago, nec aliunde quam ex hac ejus officina prodiit; sicut enim artifex mente prius concipit ideam domus quam fabricare cogitat, ac deinde juxta eam domum construit et fabricat; ita et idoloplastes, sive artifex idoli, prius format sibi ideam idoli in mente, ut verbi gratia talem habeat mensuram, talem vultum, tales oculos, talem situm, etc., ac deinde juxta eam illud ex argento vel auro conflat et efformat. Hebræum ergo תבונה *tebuna* proprie intelligentiam significat, non ideam, a radice בן *ban*, id est intellexit; sed in re, intelligentia architecti, artificis et fabri non est aliud quam exemplar et idea rei ædificandæ et fabricandæ, quam Hebræi proprie תבנית *tabnit* vocant, a radice בנה *bana*, id est ædificavit.

Hinc patet, magis subtiliter quam solide et genuine, aliquos per *similitudinem idolorum* accipere *imagines idolorum*, *q. d.* Quanta est Israelitarum vanitas et stultitia, quod non tantum ipsa idola, sed et eorum effigies ac imagines expingant et exsculpant, easque colant quasi deos.

His ipsi dicunt : Immolate homines vitulos adorantes. — Vox *homines* est accusativi casus, non vocativi. Patet ex Hebræo זבחי אדם *zobeche adam* : et ex Septuaginta, θύσατε ἀνθρώπους, id est *immolate homines*, v. g. filios quasi victimas; vituli enim defecerunt. Sensus est, *q. d.* De idolis dicunt idololatræ, præsertim eorum sacerdotes : Vos, o Israelitæ, qui vitulos aureos Jeroboam adoratis, immolate eis non tantum oves et boves, sed et homines; quia id faciunt gentes, et quia id fecit Abraham, immolans Isaac filium suum, *Genes.* xxii. Sed vera causa erat, quia dæmon sitit cruorem humanum, eorumque necem sibi deposcit. Est nervosa antithesis inter vitulos et homines, *q. d.* Quanta stupiditas est vitulis immolare homines, cum vituli quasi bestiæ homini servire debeant, non homo vitulis? Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Hugo et alii. Aliqui tamen, ut Lyranus, Pagninus, Vatablus et Arias, τὸ *homines* accipiunt in vocativo, *q. d.* Vos, o homines, immolate victimas vitulis aureis, eos adorantes.

Nota : Pro *adorantes* hebraice est ישקון *iissakun*, id est *osculantes*. Unde Vatablus vertit : *Vos, o homines, qui sacrificatis vitulis, osculamini eos.* Solebant enim idololatræ, in signum venerationis et adorationis, osculari idolum, aut, si id non possent, manum propriam loco idoli. Hoc est quod ait Job cap. xxxi, 26 : « Si vidi solem cum fulgeret, etc., et osculatus sum manum meam, » hoc est, si solem fulgentem adoravi osculando manum meam. Et *Ezech.* viii, 17 : « Ecce applicant ramum ad nares suas, » quasi adorantes et osculantes Deum, cui ramus hic sacer erat. Vide ibi dicta. Hinc *adoro* idem est quod ad ora applico, scilicet manum osculando. Ita Plinius, lib. XXVIII, cap. ii.

3. Idcirco erunt quasi nubes matutina. — Culpæ intentat pœnam excidii, eamque celerem, Vers. 3.
acrem et plenam, quam proinde quatuor parabolis explicat et exaggerat. *Prima* est : « Erunt, inquit (scilicet Israelitæ qui vitulos adorarunt) quasi nubes matutina, » quæ cito a sole oriente dissoluta, vel dispulsa interit.

Secunda, sicut « ros matutinus præteriens, » quem scilicet sol matutinus statim sorbet, siccat et aufert.

Tertia, « sicut pulvis turbine raptus ex area : » pulverem intellige, non arenæ, nec terræ, sed palearum frumenti triturati, puta glumam et quisquilias palearum (has enim significat hebræum מוץ *mots*) quas ventus turbinis rapit ex area, et huc illucque difflat. Pari enim mòdo Israelitæ, excisa Samaria, ex ea quasi area sua abrepti sunt ab Assyriis in captivitatem, indeque quaquaversum dispersi.

Quarta, « sicut fumus de fumario, » puta de fumibulo, vel camino, exit et propellitur; qui statim tenues vanescit in auras : ita e Samaria expellentur Israelitæ in Assyriam. Pro *fumario* hebraice est ארבה *arubba*, quod Aquila, *cataractam;* Symmachus, *foramen*, Theodotion, καπνοδόχον, id est *fumibulum*, vertit. Cataractam autem proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur, ait S. Hieronymus. Verum Septuaginta aliis punctis legentes ארבה *arbe*, vertunt, *locustam;* quod explicans S. Hieronymus : Audiat, ait, Ephraim se ἀτμῷ, id est *vapori*, sive auræ et spiritui, comparari, qui ita tenuis de ore locustæ egreditur, ut non sentiatur.

4. Ego autem Dominus Deus tuus (fui continuo) Vers. 4.
ex terra Ægypti (1) (*q. d.* Ex olitano tempore, quo

(1) Sic cum præced. connectitur hic versus : Ne pœna

ex Ægypto te per tot portenta eduxi, jugem tui curam gessi, te protexi, alui, prosperavi quasi Deus, imo pater tuus. Quocirca dixi, et mandavi tibi vicissim id quod sequitur, scilicet) : DEUM ABSQUE (id est præter) ME NESCIES (*q. d.* Non agnosces, nec coles, alium Deum quam me), ET SALVATOR NON EST PRÆTER ME. — Hebræum *vau*, significans *et*, est causale. *Et* ergo, id est *quia*, *q. d.* Coles me, quia redemptor et salvator tibi non est alius quam ego, qui ex Ægypto aliisque hostibus te salvavi et liberavi. Ita Cyrillus, Theodoretus, Lyranus et alii.

Vers. 5. 5. EGO COGNOVI (practice, id est amavi, benefeci, rexi et direxi) TE IN DESERTO. — Ita S. Hieronymus. Unde Septuaginta vertunt : *Ego te pavi in solitudine,* nempe dans manna de cœlo quotidie. Vere Psaltes, *Psalm.* XXII, 1 : « Dominus, ait, regit me (hebraice, *pascit me,* vel *est pastor meus*), et nihil mihi deerit : in loco pascuæ ibi me collocavit. »

Vers. 6. 6. JUXTA PASCUA SUA ADIMPLETI SUNT, — *q. d.* Cum tam largiter et miraculose eos per manna, coturnices, et aquam de petra pascerem in deserto aridissimo, ac si in pascuis uberrimis eos collocassem, ipsi saturi mihi recalcitrarunt. Ita Chaldæus; itaque impleverunt illud Mosis de se vaticinium : « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit : incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, » *Deuter.* XXXII, 15. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Hugo, Lyranus et alii.

Vers. 7. 7. ET (id est idcirco, *q. d.* Quia ipsi mihi, se tam affluenter pascenti, ingrati et rebelles fuerunt, idcirco) EGO ERO IIS QUASI LEÆNA. — Deum vindicem acrem et terribilem, ac consequenter Assyrios, quibus ad hanc vindictam usus est Deus, comparat *primo*, leænæ, quæ sævior est leone, præsertim dum catulos nutrit; *secundo*, pardis « in via Assyriorum (1), » qui scilicet solent grassari in deserto, per quod ex Judæa et Samaria itur in Assyriam. Notat captivitatem per Assyrios factam : Assyrii enim quasi pardi, per hoc desertum Israelitas vexando, onerando, et verberando quasi mancipia, deduxerunt in Assyriam. Hebraice est אשור *Assur*, id est Assyrius : verum Chaldæus, Rabbini, Clarius, Arias, Pagninus et Vatablus pro Assur legunt אשור *asur*, id est aspiciam, accingar ad prædam, insidiabor, a radice שור *sur*, id est aspexit, insidiatus est. Unde vertunt : *Sicut pardus ad viam aspiciam, et insidiabor eis,* ut eos depræder et dilaniem.

vers. 3 denuntiata, severior videatur, sed ut potius crimen perfidiæ Ephraimitarum, in admisso cultu idolorum, eo magis pateat : regreditur Dominus ad summa beneficia, populo inde ab antiquissimis temporibus exhibita.

(1) Sunt in pardo, præter robur et sævitiam, celebria quoque cursus velocitas atque insidiosa astutia. Cf. Plinium, *Hist. nat.* lib. X, cap. LXXIII : Insidunt pardi condensa arborum, occultatique eorum ramis in prætereuntia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur.

Tertio : 8. OCCURRAM EIS QUASI URSA RAPTIS CATULIS, — sæviens in raptorem, et consequenter in obvios quosque. Mira est sævitia ursæ raptis catulis : quia mirus illius in eos amor. Ursa enim catulos informes gignit, eosque deinde lambendo sensim format et perficit, quod non faciunt alia animalia. Unde B. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysostomi, lib. III, *epist.* 267, legit : « Occurram eis ut ursa anxia, » aitque hoc simili significari vim Dei ultricem. Vers. 8.

Tropologice, si tantus est ursæ amor in fœtus informes, tantusque furor in eum qui illos sibi eripit; quantus est amor Dei in suos fideles et filios, quantusque furor in eos, qui illos malo exemplo, vel pravis consiliis, illecebris, etc., a Deo avertunt, et in venerem aliaque scelera pelliciunt? Sane in tales sæviet Deus magis, quam ursa in raptorem catulorum. Vide de ursæ in catulos studio Plinium, lib. VIII, cap. XXXVI, et Ælianum, lib. II, cap. XIX.

ET DIRUMPAM INTERIORA JECORIS EORUM. — Hebræus, Chaldæus et Septuaginta : *Dirumpam clausuram cordis eorum* ; Leo Hebræus : *Lacerabo pertinax cor eorum.* Alludit ad leones aliasque feras, quæ solent captæ prædæ corpus scindere et findere usque ad cor, ipsumque cor primo devorare. Porro Hebræum לב *leb,* id est cor, in Scriptura per synecdochen significat interiora omnia, puta jecur, præcordia, aliaque viscera. Itaque noster Interpres maluit vertere *jecoris* quam *cordis,* quia jecur est sedes amoris et concupiscentiæ ; ac proinde juste a Deo punitur, et dirumpitur. Hac de causa in hymno sabbati, ad matutinas Horas, orat Ecclesia :

Lumbos jecurque morbidum
Adure igni congruo.

q. d. Concupiscentiam adure, quæ in lumbis et jecore maxime residet.

Ita sentiunt quoque et loquuntur Philosophi et Poetæ, ut Plato et Horatius, lib. I, *ode* XXV, cum ait :

Cum tibi flagrans amor et libido
Sæviet circa jecur ulcerosum.

Et lib. IV, ode I *ad Venerem* :

Si torrere jecur quæris idoneum.

Et lib. I, *epist.* 18 :

Non ancilla tuum jecur ulceret.

Rursum dirumpet Deus jecur, id est vitam, felicitatem et gloriam Israelitarum; horum enim symbolum est jecur, ut dixi *Thren.* II, 8.

ET CONSUMAM EOS IBI QUASI LEO, BESTIA AGRI SCINDET EOS. — « Ibi, » scilicet « in via Assyriorum, » ipsaque Assyria. Ita S. Hieronymus, Lyranus et Vatablus. Aliter Arias : *Ibi,* inquit, *id est in corde, q. d.* Sicut leo cor prædæ petit et vorat, adipemque et sanguinem circa cor diffusum exsugit, cæ-

tera vero membra permittit ursis, lupis, aliisque bestiis devoranda : ita ego corda Israelitarum immissis assiduis curis, mœroribus, anxietatibus et terroribus exedam et consumam : sed bestia agri, id est Assyrii, reliquas corporis partes scindent et laniabunt. Hæc expositio apposita est, æque ac erudita.

Moraliter, Deus credentibus et pœnitentibus est mater, aitque : « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Matth.* XI, 28. « Incredulis vero et nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, ursa, et leo efficitur,» ait S. Hieronymus.

Vers. 9. 9. PERDITIO TUA, ISRAEL, TANTUMMODO IN ME AUXILIUM TUUM. — « Tua, » id est ex te, tuisque peccatis et demeritis tibi obvenit, *q. d.* Tu, o Israel, tibi es causa perditionis, id est captivitatis et excidii, non ego : quia in me non est perditio, sed auxilium tuum : nullus enim est qui tibi auxiliari possit et velit nisi ego. Tu vadis te perditum, ego non nisi tibi auxiliari, teque salvare opto et conor. Hinc Leo Hebræus, Pagninus et Vatablus pro שחת *sçachet,* id est perdere, perditio, legentes שִׁחֵת *sçichet,* id est perdidit, excidit, delevit, vertunt, *perdidit te* vitulus tuus, quem, me relicto, coluisti, *sed in me auxilium tuum.* « Perditio » ergo hic non significat peccatum et culpam, sed peccati pœnam et excidium : hoc enim significat Hebræum *sçachet.* Ita Septuaginta, S. Hieronymus, Lyranus, Vatablus, a Castro, Mariana et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Israel, semper tua rebellione, idolis et sceleribus adscivisti tibi clades, ruinas, et mille calamitates : ego ex adverso, quantum in me est, curavi et curo tuam salutem mittendo Prophetas, qui te ad pœnitentiam, qua clades imminentes evaderes, hortarentur tibi : ergo tuum excidium imputa, non mihi; esto enim tandem occursurus sim tibi per Assyrios quasi leo, pardus, et ursa sæviens; tamen tu ad hoc me cogis tua obstinatione et impœnitentia, quæ tanta est, ut ipsa volenti mihi tui misereri et parcere, quasi invito flagellum quo castigeris extorqueat. Hinc Chaldæus vertit : *Cum vos depravatis opera vestra, o domus Israel, dominantur in vos populi; sed quoties conversi estis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præsidio;* Syrus vero : *Corrupi* (perdidi) *te, Israel; quis adjuvabit te?* Arabicus Alexandrinus : *In perditione tua, o Israel, quis est qui te adjuvet?* Arabicus Antiochenus : *Corrumpent te* (hostes, v. g. Assyrii), *quis est qui te adjuvet?*

Ubi nota : Vox *tantummodo,* licet expresse non sit in Hebræo, tamen per antithesin intelligitur, duoque significat. *Prius,* Israelem nec ab Assyrio, nec ab Ægyptio, nec ab Hosee rege suo, nec ab ullo alio sperare debere auxilium, nisi tantum a Deo. *Posterius,* Dei tantum esse auxiliari, non perdere, *q. d.* Sicut tibi proprium est te perdere, ita Dei proprium est tibi auxiliari, teque salvare : per accidens enim ei est, et quasi alienum ab eo, si ob peccata cogatur te punire. Ita noster Emmanuel Sa.

Secundo, S. Hieronymus ex Hebræo hunc quoque dat sensum : « Dispereas, Israel, quia nihil tibi reliquum est, nisi ut mea solum clementia conserveris. »

Tertio, Septuaginta vertunt : *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur?* id est captivitati tuæ, *et ultimæ servituti quis eorum, quos tibi præsules æstimasti, poterit ferre auxilium?* ait S. Hieronymus. Unde sequitur : « Ubi est rex tuus? »

Loquitur Propheta de perditione et de auxilio primo corporeo et temporali, deinde spirituali et æterno. Hoc enim illo longe gravius maximique momenti est. Unde sequitur perditionem, reprobationem, obdurationem et damnationem non esse proprie et per se ex Deo perdente, reprobante, obdurante et damnante; sed ex homine peccante, seque in peccatis usque ad finem vitæ obdurante. Ex adverso prædestinationem, vocationem et gratiam non esse ex præviis prædestinatorum meritis; sed ex Deo prædestinante, vocante, et gratia sua prædestinatos præveniente. Hæc enim sunt auxilium Dei. Ita Theologi, I part. *Quæst.* XXIII.

Reprobatio est ex homine, prædestinatio ex Deo.

Quocirca licet in prædestinatis non sit causa vel ratio cur prædestinentur, tamen in non prædestinatis est ratio seu causa cur non prædestinentur. Si enim Deus, ex seipso motus, aliquos excluderet a beneficio prædestinationis, ipse esset prima causa perditionis illorum, cum certum sit perituros qui non sunt prædestinati, ait Gregorius de Valentia, I part. *Quæst.* XXIII, puncto 4, disp. 1.

Est ergo hæc sententia : « Perditio tua ex te, Israel, tantummodo in me auxilium tuum, » generalis et universalis, quam sic quasi per partes et parallela explices :

Captivitas tua, Israel, ex te : redemptio tua ex me.
Interitus tuus ex te : salus tua ex me.
Mors tua ex te : vita tua ex me.
Malum tuum ex te : bonum tuum ex me.
Reprobatio tua ex te : prædestinatio tua ex me, qui semper ad ostium cordis sto et misericorditer pulso.
Derelictio tua ex te : vocatio tua ex me.
Miseria tua ex te : felicitas tua ex me.
Damnatio tua ex te : salvatio et beatificatio tua ex me.

Nam, ut ait S. Augustinus in *Sententiis,* num. 311 : « Multa bona facit Deus in homine, quæ non facit homo; nulla vero facit homo, quæ Deus non facit ut faciat homo. »

Quod ergo nonnulli Doctores sic exponunt : « Perditio, » id est peccatum et culpa tua, qua te perdis, o homo reprobe, est ex te tuaque mala voluntate : perditio vero, id est reprobatio et permissio peccati, ex qua infallibiliter sequitur peccatum et damnatio, est ex Deo reprobante : hæc, inquam, expositio, huic loco est imperti-

nens; quia perditio, uti ostendi, hic pœnam significat, non culpam. Est et falsa, ut videtur : prima enim permissio primi peccati hominis in Deo, non est effectus reprobationis, nec a Deo reprobante : sed est effectus communis providentiæ, qua Deus causas secundas et liberas permittit suæ libertati, ut libere bene faciant aut male, prout voluerint; hoc enim exigit hominis libertas, et suavis divinæ providentiæ dispositio. Nam reprobatio non est causa peccati, sed potius ejus effectus. Deus enim neminem reprobat ideo, ut peccet; sed omnem reprobum ideo reprobat, quia peccavit et reproba gessit; ideoque se reprobum et damnatione dignum effecit. Reprobatio enim est actus justitiæ vindicativæ, quæ necessario peccatum vindicandum et puniendum, quasi objectum proprium præsupponit, non facit, nec causat. Vide dicta cap. XI, 8 et 9.

Præclare S. Bernardus, serm. 8 *in Natali Domini* : « Recte, inquit, Deus, non pater judiciorum vel ultionum dicitur, sed pater misericordiarum, eo quod miserendi causam et originem sumat ex proprio, judicandi vel ulciscendi magis ex nostro. » Et S. Augustinus, *Sententia* 379 : « Neminem, ait, Deus ad peccandum cogit; prævidet tamen omnes qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet justus, quæ fieri non cogit præscius? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quæ prætereunt, sic Deus præscientia sua non cogit facienda quæ futura sunt. Et sicut homo quædam quæ fecit meminit, nec tamen omnia quæ meminit fecit; ita Deus omnia quorum ipse auctor est præscit, nec tamen omnium quæ præscit ipse auctor est : quorum autem non est auctor malus, justus est ultor. » Clarius idem, *epist.* 106 : « Si Deus, inquit, quemquam immeritum damnare creditur, immunis ab iniquitate non creditur. » Et lib. *De Bono persever.* cap. VIII : « Qui liberatur, gratiam diligat : qui non liberatur, debitum agnoscat. » Et cap. XI : « Investigabilis ergo est misericordia Dei, qua cujus vult miseretur, nullis ejus præcedentibus meritis; et investigabilis veritas (id est justitia), qua quem vult indurat, ejus quidem præcedentibus meritis; sed cum eo cujus miseretur plerumque communibus. » Et *epist.* 105 : « Quærimus causam prædestinationis, nec invenimus; reprobationis autem causam quærimus, et invenimus. Nam quibus Deus misericordiam non impertit, ut non impertiatur merentur. » Et lib. I *ad Simplician.* Quæst. II : « Ille cui subvenit, et ille quem deserit, ex eadem massa sunt peccatorum. Et quamvis debeat uterque supplicium, ab uno tamen exigitur, alteri donatur. » Ibidem asserit Esau odio habitum a Deo propter peccata. Cum ergo reprobatio sit odium, Deus autem nihil odiat in homine nisi peccata, ut ait S. Augustinus, *epist.* 105, sequitur Deum neminem reprobare nisi propter peccata.

S. Augustinum sequitur S. Prosper *ad Capitula Gallor.*, in sententia super cap. VII, ubi dicit : « Gratia Dei non prius eos (reprobos) deseruit, quam ab eis desereretur. Et quia hoc ipsos voluntaria facturos defectione prævidit, ideo in prædestinationis electione illos non habuit. » Utrumque secutus S. Fulgentius, lib. I *ad Monimum* : « Quæso, inquit, Monime charissime, ut hunc locum Apostoli diligenter attendas. Notum namque est iram Dei dici non posse, nisi ubi creditur hominis iniquitas præcessisse. » Deus enim, cum reprobat, dicitur ab Apostolo velle « ostendere iram, » *Rom.* IX, 22. Idem docent Scotus, Herveus, Cajetanus Ferrariensis, Joannes Major, Sylvester, Dominicus Soto, et alii quos citat et sequitur Ludovicus Molina, I part. *Quæst.* XXIII, art. 4 et 5, disp. III, Vasquez, Bellarminus, Suarez et Gregorius de Valentia *ibid.* Hi omnes asserunt Deum neminem reprobare nisi ob ejus peccata, in quibus vitam finit.

Tropologice, « perditio tua, Israel, » non hostium, non infecti aeris, non concursus siderum, non virium accensi ignis, non armorum, non ducum, non hostium, nec exercituum validissimorum : hæc enim omnia imbellia et evanida forent, nec te perdere possent, nisi tu tuis peccatis iram Dei in te concitares, eamque in tui perditionem lacesseres et evocares; tibi ergo eam adscribe, tibi imputa, non hosti. Idem dicat quælibet respublica, civitas et anima peccatrix, quæ suis sceleribus Dei vindictam sibi accersit, suosque hostes in suum exitium concitat et armat.

Rursum idem S. Augustinus, lib. II *De Peccat. merit. et remiss.* cap. V, pulchra similitudine idipsum explicat : Sicut, inquit, corporis oculus non adjuvatur a lumine, si oculum claudas, aut si eum a luce avertas; ita si avertas a Deo, qui lumen est quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut si claudas mentis oculos, incurres in laqueos dæmonum, et peribis; si vero te convertas ad Deum, ille tuam mentem illustrabit, et te ad se convertet. Itaque, o Israel, tua perditio ex te est, quia te avertis a Deo; salus tua tantummodo ex me, quia conversio ad Deum ex peccato a Deo incipiat necesse est. Hinc D. Thomas, I II, *Quæst.* CXII, art. 3, ad 2, sic explicat : « Defectus gratiæ prima causa est ex nobis; sed collationis gratiæ prima causa est a Deo, secundum illud Osee : Perditio tua ex te, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. »

Simili schemate de excidio Trojæ cecinit Poeta :

> Non tibi Tyndaridæ facies invisa Lacenæ,
> Culpatusve Paris; verum inclementia Divum
> Has evertit opes.

10. UBI EST REX TUUS ? MAXIME NUNC SALVET TE, Vers. 10.
— *q. d.* Reges, quos tibi petivisti et creasti, non possunt te ab instante Assyriorum excidio eripere et salvare, sed ego solus quem tu negligis et spernis. Probatio, quod dixit vers. præcedenti :

« Tantummodo in me auxilium tuum, » *q. d.* Reges et principes tui non possunt tibi in hac clade auxiliari, disce ergo ipsa experientia quod ego solus tibi opitulari possim.

Pro *ubi* hebraice est אהי *ehi,* quod Septuaginta, Chaldæus, Noster, Leo Hebræus et alii vertunt, *ubi.* Aliqui tamen vertunt *ero*, quasi *ehi* sit futurum ab היה *haia,* id est *fuit,* ut sensus sit : *Ero rex tuus nunc, q. d.* Nunc regam et frenabo te quasi equum rebellem et indomitum. Verum huic versioni repugnant sequentia : « Salvet te, » etc., quæ de rege, non de Deo, accipienda esse liquet.

Et judices (consiliarii et principes, ut sequitur) tui de quibus dixisti (I *Reg.* viii, 5) : Da mihi regem et principes. — Hinc videtur quod populus petens regem a Samuele (qui ei annuens jussu Dei, dedit Saulem) simul ab eo petierit judices, quasi regis consiliarios; licet hoc in historia lib. *Regum* non exprimatur.

ers. 11. 11. Dabo tibi regem in furore meo. — « Dabo, » id est dedi tibi Saulem, iratus quod regem alium a me peteres; item Jeroboam, cæterosque reges Israel, quos proinde mox abstuli, eo quod impie viverent. Simili modo brevi auferam ultimum regem Hosee pariter impium, et in eo ac cum eo regnum tuum evertam. Vere S. Augustinus in *Sententiis,* sententia 252 : « Deus, ait, cum male aliquid poscitur, dando irascitur, non dando miseretur. »

Unde S. Hieronymus et Lyranus sic explicant : Dedi tibi Saulem primum regem in furore, et ultimum regem Sedeciam auferam pariter in furore. Aut potius, dedi Jeroboam primum regem tuum, o Israel, in furore (de eo enim hic agitur, non de Sedecia et Juda), et auferam ultimum regem tuum Hosee in furore (1).

Nota : Jeroboam cæterosque reges sequentes Israeli dedit Deus in ira, quia offensus peccatis populi, voluit eum abjicere a Jerusalem, temploque ac regno suo, quod erat in Juda; unde in pœnam peccatorum ejus, dedit ei reges qui schisma facerent a Juda et Deo, populumque ad vitulos aureos abducerent.

Iorali- r, Deus impiis impios at re- ges. Probat quod dixit, Israelem a regibus suis non debere exspectare tutelam contra Assyrios et salutem; quia, inquit, ego reges hosce dedi Israeli, non ex amore, sed ex ira, ac proinde pariter auferam eos cum regno et populo ex ira. Quocirca ipsi non tam sunt sceptrum, quam flagellum Dei; quia sunt virga, qua Deus non regat gregem suum, sed castiget hostes suos. Vere dixit Livius lib. IX : « Imperia male parta, male gesta, male retenta obruuntur. » Hoc est quod ait Job xxxiv, vers. 30 : « Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. » Quæ verba explicans S. Gregorius, lib. XXV *Moral.* xiv, docet subditos non debere conqueri de regum et principum vitiis, sed de suis propriis, quia ob ea Deus iniquos eis dat principes. « Culpam ergo, inquit, proprii magis accuset operis, quam injustitiam gubernantis. Scriptum namque est : Dabo reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præesse despicimus, quorum super nos regimina ex Domini furore suscipimus ? » Unde concludit : « Sic ergo secundum merita subditorum, tribuuntur personæ regentium. Sic pro qualitatibus subditorum, disponuntur acta regentium, ut sæpe pro malo gregis etiam vere boni, delinquat vita pastoris. » Idem, lib. VI, *epist.* 7 : « Ita, ait, sibi regentium merita connectuntur et plebium, ut sæpe ex culpa præcedentium deterior fiat vita subjectorum, et sæpe ex merito plebium delinquat vita pastorum. » Probat id exemplo Davidis : « Ille enim Deo attestante laudatus, ille supernorum mysteriorum conscius, tumore repente elationis inflatus, populum numerando peccavit, et tamen vindictam populus David peccante suscepit. » Cur hoc ? « quia videlicet secundum meritum plebium, disponuntur corda regentium. » Unde infert subditos maxime debere orare tam pro regibus, quam pro toto populi cœtu. Sic Deus Judæis et improbis, in fine mundi, dabit Antichristum regem in furore suo, uti docet ibidem S. Gregorius, imo S. Paulus, « eo quod charitatem veritatis, inquit, non receperunt, ut salvi fierent; ideo mittet illis operationem erroris, ut credant mendacio, » II *Thess.* ii, 10, *q. d.* Quia Judæi noluerunt recipere Christum veracem, ideo mittet eis Deus Antichristum mendacem. Scelera ergo impiorum, quæ in fine mundi erunt maxima, parturient quasi Antichristum, eumque a Deo regem extorquebunt.

Præclare Plutarchus, lib. *De Sera numinis vindicta,* cap. iv, docet impios principes et tyrannos dari a Deo, quasi carnifices, ad sumendum de impio populo pœnas; sicut enim fel hyænæ utile est ad morbos sanandos, sic et sævitia tyranni, vel magistratus, valet ad expurganda vitia populi : « Tale medicamentum, inquit, Agrigentinis fuit Phalaris, Marius Romanis, Orthagoras Myro, Clisthenes Sycioniis. » Hinc Theognides, cum videret urbem fastu et luxu tumentem :

> Uterum, *inquit,* fert civitas hæc; timeo autem ne pariat
> Virum correctorem malæ insolentiæ vestræ.

Anastasius Nicenus, Quæst. XV *in Script.*, duo illustria refert exempla. *Primum,* cum Phocas, inquit, Imperator quasi tyrannus sæviret in innocentes, monachus quidam sæpe cum Deo expostulabat : « Cur, Domine, eum fecisti Imperatorem? » Cui responsum est cœlitus : « Quoniam non inveni pejorem. » *Secundum,* monachus quidam hypocrita, sed scelestus, angeli monitu crea-

(1) Horum verborum sensus hic esse potest, inquit Maurer : Iratus delictis vestris sino vos per seditiones ac cædes mutare reges pro lubitu. Nescio tamen an accommodatior ad ea quæ proxime præcesserunt, hic sit sensus : Iratus concedo tibi regem, id est regiam dignitatem, eamdemque iratus tibi aufero. Cf. cap. x, 15.

tus Thebaidis corruptissimæ Episcopus, cum ex sacro honore insolesceret, audivit ab angelo : « Cur superbis, o infelix? non es creatus Episcopus, quod dignus sacerdotio sis, sed quod civitas tali digna erat Episcopo. » Quin et S. Ambrosius in *Apolog. David*, agens de ejus lapsu : « Regum, ait, lapsus pœna populorum est; sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur. » Porro inter alia peccata, quæ impios principes merentur, Deumque ad eos dandum provocant, excellit contemptus sacerdotum et sacrorum : hunc enim Deus tyrannide principum castigat, inquit S. Cyprianus, epist. 67 *ad Rogatianum*, idque probat exemplo Samuelis. Huic enim dixit Deus : « Non te spreverunt, sed me, atque ut hoc ulcisceretur, excitavit eis Saul regem, qui eos injuriis gravibus affligeret, et per omnes contumelias et pœnas superbum populum calcaret et premeret; ut contemptus sacerdos, de superbo populo ultione divina vindicaretur. »

Vers. 12. 12. Colligata est iniquitas Ephraim (*q. d.* Scelus Israel repositum et reconditum est in scrinio memoriæ meæ, uti pecunia in arca et loculis colligatur et reconditur : colligatur, inquam, ne excidat, ideoque in mente mea) absconditum (est) peccatum ejus, — quia in ea reservatur ad tempus ultionis, quod brevi aderit, ut puniatur. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Theodoretus, Vatablus et alii. Alludit ad *Deuter.* xxxii, 34 : « Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis (1)? »

Moraliter, de confessione. Tropologice, nonnulli hæc referunt ad fideles, qui ex verecundia aut superbia nolunt Confessario sua peccata confiteri; et ad Religiosos, qui nolunt Superiori detegere suam conscientiam, animæque infirmitates et malas inclinationes. In his enim colligata est lingua, et consequenter iniquitas; sicut enim morbus ægri curari nequit, nisi ipse eum detegat medico; ita nec vitia animi, quibus hoc proprium est, ut sola humilitate confessionis et charitate, consolatione et instructione Patris spiritualis, vel sanentur, vel mitigentur, uti docet Cassianus, Vitæ Patrum, ipsaque experientia. Unde sequitur : « Dolores parturientis venient ei, » quo enim diutius quis silet peccatum, eo difficilius illud pandit et expellit, sicut puella quæ fœtum mortuum utero gestat, quo diutius eum tacet et dissimulat, eo difficilius parturiet; quia in dies magis is corrumpitur, ut a matrice et virtute pariendi ejici nequeat. Audi Cassianum, *Collat.* II, cap. x : « Illico ut patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit, et antequam discretionis judicium proferatur, serpens teterrimus velut e tenebroso et subterraneo specu, confessionis virtute protractus ad lucem, et traductus quodam modo, ac dehonestatus abscedit. Tamdiu enim suggestiones ejus noxiæ dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde. » Confirmat deinde idipsum exemplo Serapionis, qui solitus furari panem ad famem satiandam, furtum confitens, mox tentatione et fame omni liberatus est. Vide et Dorotheum, *serm.* 5. Huc spectat illud *Psalm.* xxxi, 3 : « Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea. » Et *Eccles.* iv, 24 : « Pro anima tua ne confundaris dicere verum. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam et gloriam. » Et S. Augustinus, lib. *De Decem chordis* : « Melior est modica amaritudo in faucibus, quam æternus cruciatus in visceribus. »

13. Dolores parturientis venient ei, etc.; nunc enim non stabit in contritione filiorum, — *q. d.* Israel dolebit ut parturiens, dum cernet filios suos ab Assyriis occidi et conteri. Pro *in contritione filiorum*, Pagninus et Vatablus vertunt, *in confractione fœtuum*, id est in ipso partu, et partus angustiis; per confractionem enim intelligit angustias uteri materni, ab effectu, eo quod fœtus illic confringantur, *q. d.* Gravissimas de Israele sumam pœnas, et tamen non resipiscet; nam est tanquam fœtus insipiens, qui non conatur statim egredi ex angustiis uteri materni et prodire in lucem; sed illic diu moratur in confractione. Tam stolidi sunt peccatores, qui, cum sint sæpe in extremis angustiis, in illis hærent, ab iisque confringuntur et conteruntur, nec ad pœnitentiam et ad Deum recurrunt : quod si facerent, mox ab iis se expedirent; a Deo enim liberarentur. Aliter Rupertus et Arias, *q. d.* Ephraim non agnoscit suam culpam et scelus, « dicitque : Cuncti labores non invenient mihi iniquitatem; » facit ergo sicut stolida puella, quæ cum fornicata sit, scelus occultat; sed dum ei partus angustiæ obveniunt, illud cum summo dedecore et dolore prodit : nam non stabit in contritione filiorum, id est tantos in pariendo cruciatus et contritiones patietur, ut sustinere et dissimulare nequeat; sed se parere vultu et voce prodat, imo proclamet. Pari modo accidet Israeli in excidio; tanta enim erit ejus clades et dolor, ut omnes agnoscant ejus scelus fuisse enorme, ob quod adeo punitur; licet illud nunc neget et occultet. Ita Rupertus, Arias et Sanchez quem vide. Vers. 13

Tropologice, sicut puella fœtum, sic peccator peccatum concipit cum modica et brevissima voluptate; sed illud parturit et parit cum magno et longo dolore, præsenti et æterno. Vide S. Hieronymum hic ad vers. 15.

14. De manu mortis liberabo eos. — Chaldæus vertit in præterito, *liberavi eos*, *q. d.* Hactenus sæpius Israelitas pœnitentes, et me invocantes liberavi ab hostibus, morte et excidio : at jam impœnitentes mihique rebelles tradam hostibus et morti : imo ipse ero eis mors, ut sequitur. Verum Hebræus, Septuaginta et alii passim legunt in futuro : *Liberabo et redimam. Secundo*, Leo Hebræus et Clarius subaudiunt conditionalem voculam *si*, Vers. 14

(1) Imago desumpta est a rebus pretiosis, quæ colligantur et diligenter asservantur, et in vers. seq. describitur effectus istius ligationis et reconditionis peccatorum Ephraimi.

vertuntque per subjunctivum, *q. d.* Si populus Israel esset filius sapiens, et resipisceret a peccatis, ac ad me rediret, de faucibus inferni et mortis liberarem eum : at quia manet insipiens et impœnitens, morti a me tradetur (1). Ubi nota : Pro *mortis* hebraice est שאול *sceol*, id est *inferni*, ut vertit Syrus, sed eodem res redit : quia hæc duo tunc erant conjuncta. Nam ante resurrectionem Christi, qui ibant in mortem, ibant pariter in infernum.

Verum nec Hebræus, nec Septuaginta, nec Chaldæus, nec alii habent voculam *si*, sed legunt absolute : *Liberabo et redimam.* Hæc ergo est vera et genuina lectio.

Quæres, quis ejus sit sensus, et de qua liberatione hic agatur ? *Primo*, Ruffinus hæc accipit de liberatione urbis Hierosolymæ e manu Sennacherib eam obsidentis, quæ facta est per angelum cædentem 185 millia Assyriorum, IV *Reg.* XIX, 35. Verum illa fuit liberatio Judæ et Hierosolymæ; hic vero agitur de liberatione Ephraim, id est decem tribuum, ut patet vers. 1.

Melius Theodoretus et a Castro censent hic agi de liberatione e captivitate Babylonica : licet enim ea primario fuerit Judæorum, tamen secundario fuit quoque Israelitarum : multi enim ex iis miscentes se Judæis, cum iis e captivitate in Judæam redierunt. In captivitate enim erant quasi in morte et in inferno, erantque ibi morituri et in infernum descensuri, nisi Deus inde eos liberasset. Typice autem agi hic de liberatione et redemptione Christi, qui moriens et resurgens Patres e limbo et morte liberavit, vitæque restituit. Simili schemate Ezechiel, cap. XXXVII, 1, per ossium aridorum vivificationem, repræsentat liberationem Judæorum e captivitate, et typice resurrectionem mortuorum.

Verum alii passim hæc non typice, sed ad litteram accipiunt de Christo, qui sua resurrectione Patres inferno et morte liberavit, secumque resurgere fecit; ac in fine mundi omnes pariter a morte ad vitam revocabit in universali resurrectione. Tunc enim perfecte hoc oraculum implebit Christus, qui inchoate illud implevit in sua resurrectione : in ea enim nos simul cum eo quasi resurreximus per fidem et spem. Ita censent S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Rupertus, Lyranus, Vatablus, Arias, Ribera et alii passim hic, et S. Augustinus, serm. 157 *De Tempore*; Eusebius, lib. IV *Demonstrat.*, cap. XII; S. Gregorius, homil. 22 *in Evang.*, et veteres Rabbini apud Galatinum, lib. VIII, cap. XXI, ubi refert verba R. Mosis Hadarsan, dicentis : « Ibat mecum Messias filius David, quousque perveni ad portas gehennæ, cumque viderent captivi, qui in gehenna erant, lumen Messiæ, gavisi sunt eum recipere dicentes : Hic educet nos de his tenebris, sicut dictum est, *Osee* cap. XIII : De manu inferi redimam eos, de morte liberabo eos. » Probatur hæc sententia, *primo*, quia ita de Christo hæc explicat Apostolus, I *Cor.* XV, 54, dicens : « Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem (in communi resurrectione), tunc fiet sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus ? » Ubi manifeste citat verba Osee hoc loco, uti mox plenius dicam. *Secundo*, quia id arguunt ipsa verba sequentia : « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne : » quæ umbratice tantum et tenuiter admodum conveniunt Cyro Judæos e Babylone liberanti; proprie vero competunt Christo victori et triumphatori mortis et inferni, ut liquet ex ipsis verbis, et passim docent Patres et Interpretes, adeo ut hic videatur communis esse fidelium et Ecclesiæ sensus, cui contradicere est nefas; *tertio*, quia Israelitæ, de quibus hic agi nonnulli censent, e captivitate Assyriaca nunquam sunt liberati, sed in ea manserunt. Ergo de iis dici nequit : « Liberabo et redimam eos; » licet enim aliqui cum Judæis e Babylone redierint, tamen id per accidens fuit, illique fuere perpauci. Hæc autem sententia et promissio : « De manu mortis liberabo eos, » est generalis et universalis : ergo omnes spectat, et ad paucos arctanda non est.

Dico ergo Prophetam hic de more ab Israelitis sui temporis avolare ad Christum : solent enim Prophetæ tristibus læta subjungere, ne populi animos in desperationem adigant, sed ad spem meliorem erigant. Illa autem læta sunt, liberatio et redemptio facienda per Christum. Cum enim hic Propheta plenum Israelis prædixisset excidium, quæ erat res tristissima, et extremæ desperationis occasio, ut hoc leniat, consolatione melioris sortis, utque hoc quasi fel melle jucunditatis dulcoret, subdit eos non tantum e captivitate, sed et a morte ac inferno liberandos per Christum; Christum enim eos, si in ipsum credant, æque ac alios omnes sibi credentes a morte et inferno liberaturum.

Fateor tamen alludi hic ad liberationem e captivitate Babylonica, juxta sensum ex Theodoreto paulo ante allatum : ita tamen ut in ea non sistat Propheta, sed eam obiter tantum, quasi umbram perstringat et prætervolet, ac mentis suæ aciem scopumque figat in Christo, quem unum ad litteram significare intendit. Simili modo Isaias a Cyro avolat ad Christum, dicens cap. XLV, 8 : « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum. » Vide *Can.* IV et V, quos præfixi Prophetis majoribus (2).

(1) Hanc interpretationem sequuntur Rosenmuller Maurer, etc.

(2) Circa nexum æque ac sensum verborum hujus versus dissentiunt interpretes. Hæc tantum ad expositionem Cornelii annotanda duximus. Communis sententia apud catholicos est hæc ad Christum, spiritualemque vitam, et libertatem pertinere; qui de morte liberat, æterna videlicet, quæ peccatum sequitur, et de manu mortis, quæ peccatum est. Porro, inquit Sanctius, observandum est,

ERO MORS TUA, O MORS; MORSUS TUUS ERO, INFERNE. — Rupertus, lib. VI *in Joannem*, post medium, *morsum* passive accipit pro cibo qui mordetur et comeditur, ac talem fuisse Christum, qui descendens ad inferos, seipso pavit, creavit, et vivificavit Patres in limbo : « Quem, inquit, agnum in cruce torridum, illa sacratissima vespera simul omnes in inferno positi velociter comederunt, impleta prophetia quæ dicit : O mors, ero mors tua; morsus tuus, inquit, ero, inferne : quem, inquam, agnum mortui in inferno comederunt, nos eumdem manducamus (in Eucharistia) ut in æternum vivamus. » Verum hoc mysticum est, non litterale, nec genuinum. Potius enim morsus hic active capitur, æque ac mors, quo scilicet Christus momordit infernum, æque ac mori fecit mortem, eamque moriendo occidit. Hoc enim significat vox Hebræa, ut mox dicam. Unde et pro *morsus* Septuaginta vertunt, *aculeus*, per quem Rupertus, rursum hic et I *Cor*. xv, accipit divinitatem Christi. Ait enim : « Libera eos a morte. Sed quomodo id fiet? Mordebis me, o inferne, et ut hamum devorabis; sed postea hamo divinitatis meæ disrumpam ventrem tuum, et exibo, ac simul exibunt Patres. Christus est de quo ait Job cap. xl, 23 : An extrahere poteris Leviathan hamo? » Hoc accommodatitium est et elegans : nam ad litteram stimulus hic est mortis, non Christi; vertunt enim Septuaginta : *Ubi est, mors, stimulus tuus?* Ergo quoad sensum litteralem, Theodoretus et a Castro per mortem et infernum accipiunt captivitatem Babylonicam, *q. d.* E Babylone, quasi e faucibus mortis et inferni, Israelitas liberabo, itaque ipsis quasi mortem interficiam, et infernum destruam. Chaldæus contrarie vertit : *Erit*, inquit, *verbum meum contra eos in necem, et verbum meum ad disperdendum*, *q. d.* Verbo et jussu meo per Assyrios occidam Israelitas, trudamque in infernum. Huc accedit Clarius; vertit enim : *Ero pestes tuæ ad mortem, ero excidium tuum ad sepulcrum*, *q. d.* Consumam te, o Israel, usque ad internecionem, usque ad mortem et sepulcrum.

Verum ex definitione Ecclesiæ, et Concilii Tridentini, *sess*. IV, sancientis Vulgatam versionem esse genuinam S. Scripturam, de fide certum est hanc hujus loci esse sententiam : « Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, o inferne; » sic enim habet Vulgata versio. Certum pariter est de Christo victore mortis et inferni hic esse sermonem, uti paulo ante probavi. Mors enim et infernus significant regnum mortis et inferni, quo mors per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus ejus posteris dominabatur, uti docet Apostolus, *Rom*. cap. ix, 12 et sequentibus, ac in omnes mortuos jus et imperium exercebat, eosque inferno, quasi asseclæ et carcerario suo, dedebat et mancipabat usque ad Christi adventum. Est prosopopœia : mors enim et infernus hic quasi duæ personæ et duo reges inducuntur late dominantes, quos regno et vita spoliavit Christus e morte et inferno resurgens, ac de utroque triumphavit : mortem quidem, quia post resurrectionem mors nulla erit; infernum vero, quia post eamdem nullum amplius poterit capere et devorare.

Hinc resurrectionis Christi et nostræ symbolum est *primo*, phœnix, qui fertur emori, resurgere et juvenescere : moriendo ergo occidit mortem, et suscitat vitam. Unde illud Job, cap. xxix, 18 : Dicebant : « In nidulo meo moriar, et sicut palma (Tertullianus, lib. *De Resurrect*. cap. xiii, Vatablus, R. Salomon et alii vertunt, *et sicut phœnix*) multiplicabo dies. » Hic enim longævus est, et in nidulo moritur. Symbolum resurrectionis phœnix et hydrus.

Secundo, sicut hydrus crocodilum interficit, sic Christus mortem et tartarum. Audi B. Petrum Damianum, lib. II, epist. 18 *ad Cardin.* : « Hydrus, ait, animal est habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraliter inimicum. Hic itaque cum viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, provolvitur in limo luti, ut faucibus illius lubrico corpore facilius possit illabi. Tunc in os crocodili dormientis perniciter insilit, quem ille desuscitatus repente deglutit. Hydrus vero viscera ejus cuncta dilaniat, donec eo jam prorsus exstincto, de cadavere illius vivus et victor erumpat. Quid hic crocodilus, nisi figuram tenet mortis et tartari? Quid hydrus, nisi victoriam innuit Salvatoris? Limo ergo hydrus obvolvitur, dum Redemptor noster humanæ carnis luto vestitur. Hic ventrem ingreditur crocodili, quia Dominus claustra penetravit inferni. Hic demolitur intima viscerum, et Dominus mortis evertit imperium. Ille, corroso ac penetrato cadavere, post victoriam redit, quia Salvator noster postquam infernum moriendo momordit, cum triumphali de

quia hæc quæ de novo Testamento et Evangelii tempore dicuntur, aliena quodammodo videntur ab instituto filoque prophetiæ, a quo ad altiora sacratioraque mysteria spiritus propheticus abripitur, qui deinde se ad inchoata, atque interrupta recipit, ideo hæc quasi aliena claudenda esse parenthesi; quod si ita fiat, non erit obscurus textus ipse verborum, cum parenthesis tota eximenda sit a textu, et quæ a parenthesi videntur esse disclusa, sublata e medio parenthesi conjungenda sint. (Cf. *Jesaj*. xi, 1, 16; *Mich*. i, 2; v, 14; *Ezech*. xxxvii, 15-28; *Zachar*. ix, 1-11 et seq., etc. Hinc credo vera sese prodet hujus loci obscura et impedita sententia. Præcesserat dura populi calamitas parturientis dolore significata, quæ instar erat mortis. Ex hoc statu plane misero, ex quo non videbatur sperari posse libertas, excitatus est propheticus spiritus a Deo ad contemplationem illorum captivorum, quorum Deus posterioribus sæculis incolumitati atque saluti per Servatorem Christum providebit.

Car. Aurivillius in *Dissertat*. in hunc locum (inter dissertationes ad sacras litteras et philolog. orient. pertin. cum præfat. J. D. Michaelis, Gœttingæ et Lipsiæ, 1790), hanc catholicam sententiam firmis argumentis vindicavit; quod miratur Rosenmuller dicens : « Multo sanius ea de re Calvini est judicium, » qui hanc interpretationem ut argutias habet, in qua catholici inscite et turpiter abusi sunt Prophetæ testimonio. Tantæ sunt Rationalistarum et præjudicata opinio et a vera fide abalienatio !

sepulcro gloria resurrexit. Unde morti per Prophetam victor insultat : Ubi est, inquit, o mors, victoria tua? Ubi est stimulus tuus? Et iterum : O mors, ero mors tua : morsus tuus ero, inferne. »

Citat hunc Osee locum S. Paulus, I *Cor.* cap. XV, 54; sed ex versione Septuaginta hoc modo : « Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? » Unde patet hic duplicem esse ex Hebræo versionem, utramque canonicam : tam enim nostra hic in Osee, quam Septuaginta, quos sequitur Paulus, est canonica.

Ubi nota *primo* : Hebræum אהי *ehi* significat *ero*, uti vertit Noster hic vers. 14; *secundo*, ut R. Jona, *ehi* per metathesin sumitur pro איה *aïe*, id est *ubi*, uti vertunt Septuaginta et Paulus, I *Cor.* cap. XV, 55, et ita τὸ *ehi* vertit Noster, Septuaginta et Chaldæus hic, vers. 10.

Nota *secundo* : Pro *mors tua* hebraice est דבריך *debarecha* : quod si a דבר *deber* deducas, significat *pestes tuæ*, *q. d.* O mors, ero plenissima pestis et mors tua; et, ut Symmachus vertit : *Ero plaga tua.* Sin a דבר *dabar*, id est verbum, deducas, significat, *ubi verba tua*, vel *sermones tui?* ut vertit Aquila et Vetus Editio. Septuaginta vertunt δίκη, hoc est *causa*; pro quo Paulus hic habet νῖκος, id est *victoria.* Unde putant aliqui Paulum apud Septuaginta legisse νῖκος, vel νίκη, pro δίκη : sed omnia vetera exemplaria Septuaginta interpretum, teste Hieronymo, habent δίκη, id est *causa.* Melius ergo dicemus Apostolum immutasse verba, non sensum, cum pro *causa* posuit, *victoriam*; Græcum enim δίκη quatuor significat : *Primo*, causam forensem, et, ut Hieronymus in *Osee* cap. XIII, vertit, *contentionem*, *q. d.* Ubi est, o mors, causa tua contentiosa, qua in Dei judicio homines ob peccatum mortis reos peragebas et vincebas? *Secundo*, significat δίκη sententiam, *q. d.* Ubi est, o mors, sententia tua? scilicet omnes tibi, id est morti, adjudicati sunt. *Tertio*, significat *jus*, *q. d.* Ubi est jus quod olim habebas in omnes? *Quarto*, significat *pœnam*, *q. d.* Ubi est pœna illa durissima qua homines puniebas et perdebas? et hoc quartum alludit ad Hebræum *deber*, id est pestis; priora tria alludunt ad *dabar*, id est verbum. Ex quibus patet in re causam idem esse quod victoriam.

Nota *tertio* : Pro *morsus tuus* hebraice est קטבך *katabcha*, quod Symmachus *occursum* vertit; Theodotion et Vetus Editio, *plagam* et *conclusionem*; Septuaginta, κέντρον, id est *stimulus*, aculeus, quo scilicet mors homines confodiebat et occidebat. Proprie *katabcha* significat *excisionem*, qua Christus mortem omnia succidentem succidit. Hoc enim est *katob*, scilicet evulsio, excisio, excidium, seu exitium, hoc est lues subito evellens et exscindens : qualis est febris valida, pestis, apoplexia, quæ subito mortem adfert, ipsaque mors subitanea, quæ hominem avellit et exscindit.

Noster apte vertit *morsum.* Ubi adverte : *morsus* hic tam passive, quam active sumi potest, *q. d.* Ego Christus mordebor a te, o mors, et o inferne; sed ita ut a te morsus te vicissim mordeam, ita ut a te quasi absorptus viscera tua disrumpam, itaque fideles electos educam e ventre tuo.

Nota *quarto* : Pro *inferne*, ut habent Hebræa, et Noster, et Græca, I *Cor.* cap. XV, 55 : Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος, *ubi est, o inferne, victoria tua?* Interpres noster hic vertit : « Ubi est, mors, victoria tua? » eodem sensu : infernus enim et mors significant statum mortuorum : omnes olim ante Christum post mortem in limbum descendebant. Sic *Act.* cap. II, 24, et alibi, Græcum θανάτου, id est *mortis*, noster Interpres vertit, *inferni.* Eodem ergo redit versio Septuaginta, quam sequitur Paulus, cum nostra et Hebræo. Sensus ergo est : Ubi est, mors, victoria et stimulus tuus, quo soles homines occidere, eisque dominari? *q. d.* Periit, confractus est a Christo, qui est mors tua, o mors, et morsu suo te, o inferne, disrupit et absorpsit.

Ubi adverte : hoc cœptum est impleri cum Christus resurrexit, et animas sanctorum e limbo reduxit, sicque ex inferis quasi morsu hanc partem abstulit. Ita Anselmus et Origenes, homil. 22 *in Evang.*, et S. Augustinus, serm. 137 *De Tempore* : perfecte autem implebitur in communi resurrectione, ut docet Apostolus. Pulchre S. Hieronymus, in *Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum*, mortem alloquens, illique cum Paulo insultans : « Qui, inquit, per Osee quondam tibi rigidus minabatur : Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne, illius morte tu mortua es, illius morte nos vivimus? devorasti, et devorata es, dumque assumpti corporis Christi sollicitaris illecebra, et avidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente (vel, ut alii legunt, *unco*) confossa sunt. Gratias tibi, Christe Salvator, tua agimus creatura, quod tam potentem adversarium nostrum, dum occideres, occidisti. »

Denique Syrus secutus Septuaginta vertit : *Ubi est igitur victoria tua, o mors? aut ubi est aculeus tuus, inferne?* Et Arabicus Alexandrinus : *Ubinam scientia tua, o mors, et ubi spina tua?* puta stimulus tuus. Et Arabicus Antiochenus : *Ubi est causa tua* (lis tua, jus tuum), *o mors? Et ubi telum* (vel gladius) *tuum, o inferne?*

Audi S. Augustinum, serm. 137 *De Tempore*, et ex eo S. Gregorium, homil. 22 *in Evangel.* : « Ero, ait, mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne; id namque quod occidimus, agimus ut penitus non sit : ex eo enim quod mordemus, partem abstrahimus, partemque relinquimus. Quia ergo in electis suis funditus occidit mortem, mors mortis exstitit : quia vero ex inferno partem abstulit, et partem reliquit, non occidit funditus, sed momordit infernum. Ait ergo : Ero mors tua, o mors, ac si aperte dicat : Quia in electis meis te funditus perimo, ero mors tua. Ero morsus tuus, inferne, quia, sublatis eis, te ex parte transfigo. » Celebrant veteres robur, victorias et

Moraliter, per Christum Christiani insultant morti.

triumphos Achillis, Herculis, Samsonis, Alexandri, Julii Cæsaris, et similium, quibus nemo in hac vita resistere valuit; sed hi omnes a morte victi sunt, et ad inferos descenderunt. Solus Christus domitor est mortis et inferni. Unde ait ipse, *Apocal.* cap. I, 18 : « Habeo claves mortis et inferni. » Et cap. XX, 13 : « Mors et infernus dederunt (Christo judici) mortuos suos. Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. » Itaque in die judicii mors et infernus in triumphum ducentur a Christo, ejusque currum triumphalem sequentur, juxta illud *Habac.* cap. III, 5 : « Ante faciem ejus ibit mors. Et egredietur diabolus ante pedes ejus. » Insuper fecit Christus ut non tantum ipse, sed et omnes ejus milites et sequaces infernum et mortem vindicent, de iisque triumphent.

Præclare S. Bernardus, sermone 26 *in Cantic.*, describens mortem lætam et felicem Gerardi fratris sui : « Non, inquit, dubium quin ad illos ieris, quos circa medium extremæ noctis tuæ invitabas ad laudem, cum in vultu et voce exsultationis subito erupisti in illud Davidicum, stupentibus qui assistebant : Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Jam tibi, frater mi, nocte adhuc media diescebat, nox sicut dies illuminabatur. Prorsus illa nox illuminatio tua in deliciis tuis. Accitus sum ego ad id miraculi, videre exsultantem in morte hominem, et insultantem morti : Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Jam non est stimulus, sed jubilus. Jam cantando moritur homo, et moriendo cantat. Usurparis ad lætitiam mater mœroris, usurparis ad gloriam gloriæ inimica, usurparis ad introitum regni porta inferi, et fovea perditionis ad inventionem salutis, idque ab homine peccatore. » Causam subdit : « Juste nimirum, quia tu inique in hominem innocentem et justum potestatem temeraria usurpasti. Mortua es, o mors, et perforata hamo quem incauta glutisti, cujus illa vox est in Propheta : O mors, ero mors tua, morsus tuus ero, inferne. Illo, inquam, hamo perforata, transeuntibus per medium tui fidelibus, latum lætumque exitum pandis ad vitam. Gerardus te non formidat, larvalis effigies. Gerardus per medias fauces tuas transit ad patriam, non modo securus, sed et lætabundus et laudans. »

Ita SS. Vincentius, Laurentius, Sebastianus, aliique martyres, tortoribus, tormentis et morti per Christi gratiam et robur insultarunt. Ita sancti Confessores, Anachoretæ, Religiosi in morte exsultarunt, et etiamnum exsultant : quia mortem moriendo superant, et ad beatam immortalitatem transeunt, uti multis demonstrat noster Hieronymus Platus, lib. I *De Bono status religiosi*, cap. XXXI. Neque Religiosi tantum, sed et fideles quique. Hinc illæ eorum voces : « Mors Christianis ludus est. Maturus ævi est, qui pro Christo potest mori. Vita mihi in tædio, mors in desiderio. Vita mihi non eripitur, sed in melius commutatur. Nunc mori desino, et vivere incipio. » In hac enim vita « propter te, » o Domine, « mortificamur tota die. » S. Cyprianus audiens sententiam mortis : « Gratias, inquit, ago Deo omnipotenti, qui me a vinculis hujus corporis dignatur absolvere. » Idem, epist. 1 *ad Cornelium*, laudans ejus et populi Romani in fidei confessione constantiam : « Intellexit adversarius, inquit, milites Christi vinci non posse, mori posse, et hoc ipso invictos esse, quia mori non timent. » Nam, ut ait S. Bernardus, tractat. *De Natura et dignitate divini amoris*, cap. XV : « Hunc transitum ad vitam miseri infideles mortem appellant, fidelis autem quid, nisi Pascha? quia moritur mundo, ut perfecte vivat Deo : ingreditur locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. »

Denique ex hoc loco, et ex I *Petr.* cap. III, 19, ubi dicitur Christus prædicasse inferis, Origenes et nonnulli alii opinati sunt Christum aliquando omnes damnatos ex inferno liberaturum, ac consequenter omnes damnatos aliquando salvandos. Ita censuit Marcion, Christum in suo ad inferos descensu omnes animas damnatas liberasse, uti referunt Irenæus, lib. I, cap. XXIX, et Epiphanius *hæres.* 24. Sic multi putant animam Trajani Imperatoris precibus S. Gregorii ex inferno fuisse liberatam. Et in nonnullis Patrum historiis (teste Niceta in *orat.* 42 Nazianzeni) refertur Platonem apparuisse cuidam christiano, qui ei sæpe maledicebat, ac dixisse : « Ego quidem peccatorem me esse non inficior; verum cum Christus in infernum descendit, nemo ante me ad fidem accessit. » Verum hæc apocrypha sunt, fabulosa et hæretica, uti docet Bellarminus, lib. II *De Purgat.* cap. VIII; Suarez, III part. *Quæst.* LII, art. 8, disp. 33, sect. III, et alii.

Christus in limbo primum dedit jubilæum.

Christus ergo descendens ad inferos, solum Patres e limbo, et animas purgatas, vel purgantes e Purgatorio liberavit. Pie enim multi censent Christum triumphatorem in suo descensu ad inferos, omnibus in Purgatorio existentibus dedisse jubilæum, et primas indulgentias, nimirum plenariam culparum ac pœnarum remissionem. Sic enim solent reges, cum alicubi inaugurantur, reos omnes e carceribus liberare. Hoc enim decet beneficentiam et magnificentiam novi principis, ut felix sit regni auspicium, utque opinionem clementiæ sibi conciliet. Unde S. Gregorius, lib. XIII *Moral.* XX, asserit Christum descendendo ad inferos liberasse omnes electos. Et S. Augustinus, serm, 137 *De Tempore* : « De electis suis, inquit, nullum apud inferos reliquit. » Et S. Anselmus in *Elucidario* : « Omnes absolvit, et in gloriam duxit rex gloriæ, » juxta illud *Isaiæ*, cap. XLIX, 9 : « Dices his qui vincti sunt : Exite; et his qui in tenebris sunt : Revelamini. » Huc quoque inclinat Marsilius in III, *Quæst.* XIII, art. 2, dub. 3; Major in III, dist. XXII; Gabriel ibid., dub. ult.; Dominicus Soto in IV, dist. XLV, *Quæst.* I, art. 1. Gerson, alphabeto 83, litt. F, dicens Christum forte Pur-

gatorium evacuasse : licet D. Thomas, III part., *Quæst.* LII, art. 8, et ibidem Suarez suspicentur Christum non omnes Purgatorio liberasse, sed aliquibus tantum hanc gratiam indulsisse, nimirum illis solis, qui ad illam magis dispositi erant, v. g. qui singularem aliquam perfectionem fidei ac devotionis erga Christum, vel passionem, aut gloriam ejus habuerunt dum viverent. Durius est quod censent Durandus in III, dist. XXII, *Quæst.* IV, Richardus, ibid. art. 3, *Quæst.* II; Abulensis, *paradoxo* V, cap. CXVIII, Christum nil penitus indulsisse animabus Purgatorii, sed tantum illas liberasse, quæ jam omne debitum pœnæ exsolverant.

orali-, mors con- piscen- tia. Mystice S. Augustinus, libro LXXXIII *Quæst.*, Quæst. LXX, et epist. 57 *ad Dardanum,* per mortem accipit concupiscentiam, sive fomitem peccati : hæc enim concupiscit et contendit contra spiritum : hanc enim mortem, inquit ipse, peccato meruimus. Hæc mors et contentio auferetur in resurrectione et gloria cœlesti : nulla enim erit contentio inter carnem et spiritum, cum mortale hoc induerit immortalitatem : « Mortem, inquit, significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem, quæ resistit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur : Ubi est contentio tua? si non restitisset et repugnasset... Ipsius contentio etiam illo loco describitur : Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc enim sibi invicem resistunt et adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, ut omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato et vivificato, id est bonæ voluntati subjiciatur. Hanc autem mortem meruimus. » Et mox : « Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ jam possit resistere bonæ voluntati, et cum dolore cohiberi : quam delectationem, quia in defectu est animæ deterioris effectæ, jure mortem vocamus. Tunc itaque absorpta erit mors in victoriam, cum per sanctificationem in omni parte hominis perfectam delectatione spiritualium delectatio carnalis obruitur. »

Consolatio abscondita est (hebraice *abscondit se*) ab oculis meis. — Ita Hebræus, Septuaginta et alii passim. Perperam ergo Chaldæus et Theodotion vertunt, *ab oculis ipsorum,* puta Israelitarum cum exscindentur, *q. d.* Auferam ab illis omnem consolationem, auferendo meam præsentiam et majestatem, et consequenter omne bonum ab eis. Jam « abscondita est, » id est brevi certoque abscondetur.

Rursum pro *consolatio* hebraice est נחם *nocham,* quod tria significat, consolationem, commiserationem, et pœnitentiam. *Consolationem* vertit Noster et Septuaginta; at recentiores, ut R. David, et ex eo Leo Hebræus, Pagninus et Arias vertunt, *pœnitudinem, q. d.* Abscondetur, id est, non veniet in conspectum meum pœnitudo, hoc est, non mutabo sententiam meam de Israelis excidio pœnitentia ductus, ut sæpe hactenus feci, sed sine ulla commiseratione certo et obfirmate eum disperdam. Verum quomodo hæc cohærent cum consolatione summa, quæ præcessit : « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne? » Rursum hæc ad Christum spectant, non ad Israelem, uti paulo ante demonstravi.

Dico ergo, sensus est quem dat S. Hieronymus : « Dum video et considero, inquit, duram mortis necessitatem (eo quod nullus sit hominum qui vivat, et non moriatur), non valeo consolari; quidquid mente concepero, dolorem meum non potest mitigare, cernentis charissima inter se nomina morte sejungi : ipse, inquit, infernus inter fratres dividit, » *q. d.* Dum contemplor omnes homines mori, et ad infernum descendere, dum video mortem omnia depasci, et fratres a fratribus separare, valde contristor, sed me consolor, dum ad Christum mortis domitorem oculos reflecto. Ille enim id quod promisit : « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne, » sine dubio reipsa præstabit. Huc accedit Lyranus, qui hanc accipit quasi vocem a morte per Christum suscitandorum, sed anxiorum, eo quod nesciant suam sortem, an scilicet in die judicii inter electos ad dexteram, an inter reprobos ad sinistram collocandi sint, donec Christus judex inter fratres dividat, et cuique suam sortem, locum et mercedem pro meritis attribuat. Hæc expositio huic loco congrua est et apposita.

15. Quia ipse inter fratres dividet. — « Ipse, » Vers. 15.
scilicet « infernus, » non captivitatis Assyriacæ, ut vult Theodoretus et Arias, *q. d.* Quia Ephraim fecit schisma, et divisit se a fratribus, puta a duabus tribubus, idcirco adducet Deus ventum urentem, puta Salmanasar, qui eum in captivitate dividat et dispergat : sed infernus proprie dictus; hic enim dividit fratres vivos a mortuis, quos absorbet : ipsos etiam mortuos dividit, dum unus hoc loco, alius alio in inferno pro operum diversitate collocatur. Ita Hieronymus et Haymo. Aliter Lyranus. Ipse, inquit, scilicet Christus, dividet in judicio homines justos ab injustis, puta electos a reprobis.

Nota : Pro *dividet,* uti vertunt Noster et Septuaginta, legentes in Hebræo יאפריד *iaphrid,* jam in Hebræo legitur יאפרי *iaphri,* id est multiplicabit, crescet, fructificabit; unde deducitur nomen Ephraim, id est frugifer, crescens, multiplicans. Inde enim Joseph filium sibi natum vocavit Ephraim, dicens : « Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ, » puta in Ægypto, in qua fui incarceratus, pauper et miser, *Gen.* XLI, 52. Quam nomenclaturam confirmans et extendens Jacob, pater Joseph, benedicens Ephraim dixit : « Semen illius crescat in gentes, » *Gen.* cap. XLVIII, vers. 19. Alludit ergo *iaphri* ad *Ephraim,* de quo est sermo, *q. d.* Ephraim juxta etymon suum erat Ephraim,

id est frugifer : crevit enim et germinavit in multam sobolem, juxta benedictiones avi sui Jacob, quamdiu in cultu et lege Dei stetit : at quia jam ab eo descivit, adducam ventum urentem, qui omnia hæc ejus germina arefaciat. Ita Clarius et Pagninus. Aut, ut Chaldæus : *Quia*, inquit, *multiplicaverunt opera corrupta, ideo adducam regem fortem*, puta Salmanasar, qui eos puniat et perdat. Melius Vatablus et alii hoc de Christo accipiunt, *q. d.* Christus est Ephraim, qui *iaphri*, id est multiplicabit electos suos in die judicii, tum numero, tum gloria, uti in hac vita multiplicavit eos gratia, meritis et virtutibus. Optime de inferno accipias, hunc enim demonstrat pronomen *ipse*, *q. d.* Quia infernus in immensum crevit, itaque dilatavit os suum, ut majorem hominum partem absumpserit, idcirco adducet urentem ventum Dominus, etc.

ADDUCET URENTEM VENTUM DOMINUS. — Per *ventum urentem*, Theodoretus accipit Cyrum, Arias et Clarius Salmanasar : hic enim Israelitarum, ille Babyloniorum terram, venasque opum, omniaque desiderabilia et pretiosa quasi ventus urens siccavit, perdidit et rapuit.

Verum dico « ventum urentem » esse Christum, *q. d.* Quia infernus fratres a fratribus divisit, idcirco Deus Pater Christum quasi austrum urentem in orbem induxit, cum eum de inculto hujus mundi deserto, æque ac de inarato B. Virginis utero, quasi de deserto suscitavit, ut venas mortis, puta peccata quibus ad mortem et infernum, quasi ad communem plenumque malorum fontem tendimus, siccaret et aboleret, ipsumque fontem, puta mortem et infernum, desolaret, ac diriperet animas SS. Patrum et Sanctorum, quas mors et infernus, ut supellectilem maxime pretiosam et desiderabilem, in thesauris suis habebat, et arcte retinebat. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Rupertus, Haymo et alii.

Rursum non incongrue Lyranus et Vatablus per *ventum urentem* accipiunt ignem conflagrationis mundi, quem Christus quasi administrum præmittet, ut omnes mortis et inferni venas, puta peccata et peccatores, omnemque mundi concupiscentiam perdat et comburat. Hic enim ignis admixtum habebit ventum, quo propelletur per omnes mundi partes, ut universa quaquaversum consumat. Ad Christum enim hæc omnia spectant, ad eum enim avolare cœpit vers. 14, de eoque loqui pergit usque ad finem capitis. Hisce enim omnibus describit Christi de morte et inferno victoriam, spolia et triumphum, ita tamen ut alludat ad Cyri, vel Salmanasar victorias, spolia et triumphos. Sicut enim hi impios perdiderunt, ita et Christus; et sicut Cyrus pios Babylone, ita Christus credentes in se a morte et inferno liberavit. Quare accommodatitium est, non litterale, quod S. Hippolytus episcopus et martyr, tract. *De Consummat. mundi*, initio, per ventum hunc urentem intelligit Antichristum : « Ecquis, inquit, alius ventus uredinis a deserto, quam Antichristus, qui temporibus suis deleturus est et desiccaturus venas aquarum, et fructus arborum, propterea quod homines amplexuri sunt opera ejus? Itaque delebit eos, ipsique servient in impuritate ipsius. »

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Samariæ excidium, eo quod toti Israeli fuerit dux idololatriæ. Hortatur ad pœnitentiam, eique formulam pœnitentiæ, confessionis et deprecationis præscribit, qua postea usi sunt Israelitæ conversi ad Christum, quibus proinde, vers. 5, veniam omnemque Dei gratiam et benedictionem pollicetur, quam variis promissis et parabolis explicat et exaggerat; versu enim 5, avolat ad Christum, indeque usque ad finem capitis felicitatem Israelis, id est populi fidelis et christiani, ample fuseque describit (1).

1. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum : in gladio pereant, parvuli eorum elidantur, et fœtæ ejus discindantur. 2. Convertere, Israel, ad Dominum

(1) Cum arcte cohæreat versus primus hujus capitis cum superioribus, recte a plerisque interpretibus capiti præcedenti accensetur, quod fieri potest sive de certo interitu Israelis ob scelera ejus imminentis; sive in sensu mystico de peccati et pœnæ per Christum abolitione intelligatur. Totum igitur hoc ultimum Oseæ caput est adhortatio ad pœnitentiam ad avertendas pœnas gravissimas ob rebellionis fœdum crimen, populo in superioribus indictas.

Primo, hujus pœnitentiæ ratio datur, 2; *secundo*, formula confessionis præscribitur, 3, 4; *tertio*, fructus enumerantur, scilicet remissio peccatorum per charitatem gratuitam concessa, 5; status florens et gloriosus inde proventurus præclaris similitudinibus illustratur, 6-9; *quarto*, epiphonemate claudit Propheta sermones suos, præcipue eum qui cap. XIII, XIV, continetur, et non solum veræ sapientiæ defectum in plerisque auditoribus suis deplorat, sed omnes et singulos adhuc semel ad seriam salutis suæ curam et piam concionum suarum meditationem excitat, 10.

Deum tuum : quoniam corruisti in iniquitate tua. 3. Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum : et dicite ei : Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum ; et reddemus vitulos labiorum nostrorum. 4. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra : Dii nostri opera manuum nostrarum : quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli. 5. Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee : quia aversus est furor meus ab eis. 6. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. 7. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. 8. Convertentur sedentes in umbra ejus; vivent tritico, et germinabunt quasi vinea : memoriale ejus sicut vinum Libani. 9. Ephraim quid mihi ultra idola? ego exaudiam, et dirigam eum ego ut abietem virentem : ex me fructus tuus inventus est. 10. Quis sapiens, et intelliget ista? intelligens, et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis : prævaricatores vero corruent in eis.

1. 1. Pereat Samaria. — Τὸ *pereat* potest proprie accipi ut optativum, quasi Propheta conformans se voluntati Dei vindicis, ex zelo justitiæ justæque vindictæ ad sarciendum Dei honorem a Samaria violatum, optet ut ipsa dispereat. Melius tamen accipias optativum pro futuro, scilicet *pereat* pro *peribit*, ut sit propheticum. Ita Hebræa et Septuaginta. Sic et alibi optationes extremorum malorum in viris sanctis, pro prophetiis et prædictionibus eorumdem accipiuntur, ut *Psalm.* LXVIII, 29 : «Deleantur,» id est delebuntur, «de libro viventium, et cum justis non scribantur, » id est non scribentur. Sensus ergo est, *q. d.* Prima peccavit Samaria inducendo vitulos aureos, prima ergo et ultima puniatur : prima in suis contribulibus, quos videbit ab Assyriis jugulari et vastari; postrema in seipsa, cum ab iisdem ipsa ejusque populus jugulabitur et vastabitur, itaque disperibit.

Pro *pereat* hebraice est תאשם *tescam*, quod et desolari sive perire, et peccare significat, quia sæpe peccatum est causa desolationis et perditionis. Unde Chaldæus vertit : *Peccati rea est Samaria;* Leo Hebræus et Pagninus, *delinquet*, vel peccabit, id est peccavit, Samaria. Utrumque sensum nexuit Symmachus dum vertit, *pœnitebit*, id est, pœnam peccati luet « Samaria, » ideoque proprie pœnitebit eam peccati, sed sero.

Quoniam ad amaritudinem concitavit (Leo Hebræus, *exacerbavit*) Deum suum. — Septuaginta : ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν Θεόν, *quia restitit contra Deum.* Mira ergo est peccati acerbitas, utpote quæ Deum benignissimum et dulcissimum amaricet et exacerbet.

Parvuli eorum elidantur, — id est elidentur, ut habent Hebræa, puta ad saxa et muros, itaque occidentur.

Et foetæ (id est, matres gravidæ et prægnantes : ita Hebræa, Septuaginta et Chaldæa) ejus discindantur, — id est, discindentur una cum fœtu quem utero gestant. Utrumque notat extremam iram, furorem et sævitiam barbaram hostium Assyriorum, ac consequenter gravissimum scelus Samariæ, quod hanc in se Dei iram concitavit. Quocirca Elisæus prædicens Hazaeli quod futurus esset rex Syriæ, quodque parvulos Israelis elideret, et prægnantes divideret, conturbatus est usque ad suffusionem vultus et flevit, IV *Reg.* cap. VIII, 11. Ita accidisse reipsa Samariæ certum est ex hoc oraculo, etiamsi in libris *Regum* id non narretur.

2. Convertere, Israel, ad Dominum. — Nota hic alternantes Dei et Prophetæ affectus. A minis enim subito transeunt ad blanditias, ut ostendant pietatem et clementiam Dei, quæ minatur non ut perdat, sed ut corrigat, salvet et ad se reducat Israelem. Vers. 2.

Moraliter, nota hic veram et plenam conversionem esse, qua mens a venere, vino aliisque cupediis, quas prius adamabat, aversa, tota convertitur ad Deum, illique tota copulatur et adhæret. Conversio, ait Albertus et ex eo Sanchez hic, est mutatio situs, ut quæ sinistra sunt, dextra fiant; et contra sinistra, quæ dextra fuerant; quæ anteriora, posteriora; quæ superiora, inferiora. Ad quem locum et gradum nisi pervenerit qui sibi in pœnitentiæ nomine gratulatur, sane ad Dominum usque non perveniet. Avarus dextras, anteriores et superiores habuit opes terrenas et caducas; sinistras, posteriores et inferiores habuit opes spirituales et cœlestes; necesse est ut harum situm et ordinem convertat, si Deo perplacere velit, ut scilicet ad dexteram, ante et superiori loco constituat opes cœlestes; ad sinistram vero, posterius et inferiori loco terrestres. Unde S. Gregorius, in lib. I *Reg.* cap. VII, lib. III : « Perfecte, inquit, convertitur, qui quod semel prave egerat, plangit; quod rursum plangat, ultra non repetit. » Et S. Augustinus, serm. 3 *in Domin.* I *Quadrag.*, docet illum non esse conversum, qui priorum vulnerum cicatrices aperit et resauciat. Idem, lib. VIII *De Gen. ad litter.* cap. XII : « Tota, inquit, hominis actio bona est, converti ad eum a quo factus est, et ab eo justus, pius, sapiens beatusque semper fieri, non fieri et recedere, sicut a corporis medico sanari et abire. » Cum enim quis sanatus est, recedit a medico, et manet sanus : cum vero quis a peccato sanatur, et convertitur ad Deum, debet semper illi adhærere, ac dicere : « Mihi autem adhærere Deo bonum est : quia ejus præsentia justificatur, et illuminatur, et beatificatur, operante

Moraliter, de plena ad Deum conversione.

et custodiente Deo, dum obedienti subjectoque dominatur, etc.; eo autem absente, continuo tenebratur. » S. Bernardus, serm. 1 *De S. Paulo*, eum statuit exemplar perfectæ conversionis : « Hæc plane, fratres, inquit, perfectæ conversionis est forma. Paratum, inquit, cor meum Deus, paratum cor meum. Domine, quid me vis facere? O verbum breve, sed plenum, sed vivum, sed efficax, sed dignum omni acceptione! Quam pauci inveniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui suam ita abjecerint voluntatem, ut ne ipsum quidem cor proprium habeant, sed quid Dominus velit, omni hora requirant, dicentes sine intermissione : Domine, quid me vis facere? etc. Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam a te, sed a me tuam quæri et fieri voluntatem. »

Corruisti in iniquitate tua, — *q. d.* Per, et propter iniquitatem tuam corruisti in tot ærumnas.

Vers. 3. 3. Tollite vobiscum verba (scilicet mollia et lacrymosa, æque ac pia et sancta, quasi dona et munera gratissima, quæ Dei irati et exacerbati cor mulceant, leniant et ad misericordiam inflectant, puta verba humilitatis, pœnitentiæ, confessionis, deprecationis et laudis Dei, nimirum) dicite ei : Omnem aufer iniquitatem, — pœnitet nos peccasse, condona ergo, et condonando aufer, quæsumus, iniquitatem nostram.

Accipe bonum, — tam animum nostrum, quam verbum, *q. d.* Accipe cor nostrum contritum, accipe bonum pœnitentiæ et deprecationis nostræ.

Secundo, « accipe bonum, » id est, effice ut malitia et iniquitate nostra sublata, per te bono gratiæ tuæ cum vita et salute donemur, ut sic deinceps bona nostra tum opera, tum sacrificia, nosque totos quasi tibi deditos, tuosque in gratiarum actionem accipias. Unde Chaldæus vertit : *Accipe nos jam bonos*, et tibi devotos, simul et bona opesque quas tacite a te petimus, ut ea tibi reddamus, tuque ea a nobis in sacrificium vel oblationem eucharisticam accipias. « Accipe » ergo, id est « da bonum, » quod vicissim a nobis accipias. Est metalepsis : ad blandiendum enim artificiosi mendici dicunt : Accipe, non Da, *q. d.* Da non tam nobis, quam tibi; quia nos illud tibi reddemus, tuque illud rursum a nobis in oblationem et gratiarum actionem accipies. Simili schemate dicitur *Psalm.* LXVII, 19 : « Ascendisti in altum, etc., accepisti dona in hominibus; *accepisti*, id est *dedisti*, mittens Spiritum Sanctum ejusque dona in Apostolos in Pentecoste, rursus ab eis illa accepturus per laudem et eucharistiam, uti explicat Apostolus, *Ephes.* cap. IV, 8. Vide ibi dicta. Est ergo antithesis, *q. d.* « Aufer iniquitatem : » et pro ea « accipe bonum, » id est confer gratiam, da justitiam. Rursum aufer iniquitates, pœnas et mala ob eam nobis inflicta, vel infligenda, et pro eis confer bonum, puta tuum favorem, beneficentiam, omniaque bona, tum corporalia, tum spiritualia, quæ tuis amicis conferre soles, uti patribus nostris nobisque olim, dum te coleremus, ea contulisti.

Et reddemus vitulos labiorum nostrorum. — Hic explicat quod dixit : « Accipe bonum; » bonum enim hoc, aut boni hujus effectus et fructus sunt vituli, id est hostiæ, « labiorum, » puta Dei laudes et gratiarum actiones, quas pro venia bonisque a te acceptis, labiis nostris tibi offeremus loco vitulorum. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Vatablus, Arias et alii, vel, ut alii, reddemus tibi vitulos, quos tibi labiis nostris vovimus et oblaturos promisimus. Ridicule hæc accipiunt Judæi, *q. d.* Cum ob vastatum templum non possimus Deo offerre vitulos veros et reales, offerimus ei vitulos labiales, puta lectionem Levitici de sacrificiis in Synagogis, itaque satisfacimus Deo et legi, uti prædixit Osee. Septuaginta vertunt, *fructus labiorum*. Hebræum enim פרים, si punctes פָּרִים *parim*, significat *vitulos*; si פריים *periim*, significat *fructus*. Huc allusit Apostolus, *Hebr.* cap. XIII, 15, cum ait : « Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructus labiorum confitentium nomini ejus; » vox enim *id est* significat eum alio, scilicet huc, alludere. Præscribit hic Propheta Israeli, et cuivis pœnitenti formulam confessionis, pœnitentiæ et deprecationis, nimirum, ut dicant Deo, *primo :* « Omnem aufer iniquitatem; » *secundo :* « Accipe bonum; » *tertio :* « Reddemus vitulos labiorum nostrorum; » *quarto*, « Assur, » etc. Hac utamur in culpis et cladibus tum privatis, tum publicis. Unde S. Ambrosius, epist. 28 *ad Theodosium*, per vitulos labiorum accipit confessionem peccatorum : « Erant, inquit, tunc (tempore Davidis) sacrificia pro delictis; hæc nunc sunt sacrificia pœnitentiæ, » qua quasi cultro occidimus priores iniquitates et cupiditates, hominemque veterem cum dolore et pudore, ut novus homo incipiat vivere Deo, legi et virtuti.

4. Assur non salvabit nos, — *q. d.* Posthac non confidemus Assyriorum potentiæ, nec equitatui et equis gentium, præsertim Ægyptiorum, uti hactenus fecimus, *Isaiæ* cap. XXXI, 1. Spem salutis non in hominibus, nec in gentibus, sed in te, Domine, collocabimus. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Chaldæus et alii. Ægyptii enim valebant equorum copia et robore; unde ex Ægypto equos accivit Salomon, II *Paral.* cap. I, 16. Porro equitatus et equorum copia vetita fuit Judæis, eorumque regibus *Deuter.* cap. XVII, 16; tum ne illis præfiderent et superbirent, tum ne equorum emendorum causa in Ægyptum redirent, itaque sensim in Ægyptiorum idololatriam et vitia relaberentur. Vide dicta *Deuter.* cap. XVII, et *Isaiæ* cap. II, 8 (1). Vers.

(1) Commemorantur duo flagitia, quibus imprimis Israelitæ indulgere solebant, loco reliquorum omnium; nempe nimia fiducia in alios populos, neglecto Deo, et idolorum cultus.

Quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli, — *q. d.* Misereberis, o Domine, Israelis, qui quasi sine patre et matre, ac ab omnibus derelictus, quasi pupillus « est in te, » id est tuus est, ac tuæ curæ relictus et creditus, ideoque in te uno omnes spes suas reponit : « Tibi enim derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Sic I *Petri*, cap. v, 2, dicitur : « Pascite qui in vobis est, » id est qui vobis creditus, et vestræ quasi pastorum curæ commissus est, « gregem Dei. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus et alii.

Secundo, pupillus « est in te, » o Domine, per memoriam, miserationem et curam : sicut enim objectum amatum est in amante per amorem; ita miser, v. g. pupillus, est in Deo miserante per misericordiam. Hebræa enim habent : *Quia in te est miseratio pupilli*; Septuaginta, *in te misereberis pupilli*, *q. d.* In te tuisque visceribus, o Domine, intimam et visceralem compassionem, miserationem et misericordiam habet pupillus; hoc enim significat ירוחם יתום *ierucham iatom.* Hæc ergo est ingens consolatio pupillorum et miserorum, quod in Deo, Deique memoria, miseratione et providentia, quasi in Dei visceribus sint, in eaque securi vivant et habitent, juxta illud *Psal.* xc, 1 : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. » Hucusque formula precationis Israelis pœnitentis. Huic occurrit benignus Dominus ac respondet :

ỷ. 5. 5. Sanabo contritiones eorum. — Hebraice משובתם *mescubatam*, id est aversionem eorum, puta apostasiam, qua a me ad idola desciverunt. « Sanabo, » inquam, cum pœnitebunt, dicentque : « Omnem aufer iniquitatem, » etc., uti præcessit : quod fiet umbratice et typice, cum e captivitate dimittentur per Cyrum, inquit Ruffinus; plane vero et plene fiet per Christum, *q. d.* Per Christum evangelizantem sanare incipiam, et sub finem mundi per eumdem judicantem et beantem perfecte sanabo contritiones, id est vulnera, Israelitarum, quæ ex contritione vel confractione fieri solent, vulnera, inquam, animæ, puta aversionem a Christo et Deo. Faciam enim ut videant suas ærumnas esse pœnas aversionis suæ a me, indeque pœnitentes convertantur ad me, Christumque meum salvatorem et Messiam suum agnoscant. Sequentia enim sublimiora sunt, quam ut Cyro conveniant. Ergo ad Christum transit hic de more Propheta, suaque oracula concludit læto de Christo ejusque redemptione nuntio. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo, Vatablus et alii passim. « Diligam eos spontanee, » puta sine eorum meritis, gratuite et ex mera benevolentia. Hebraice est נדבה *nedaba*, id est animo liberali, regio, magnifico. Unde Leo Hebræus vertit, *liberalissime.*

ỷ. 6. 6. Ero quasi ros, Israel, etc. — Syrus : *Ero quasi ros Israeli, et germinabit quasi lilium;* Arabicus uterque : *Ero quasi ros Israeli, germinabit autem ut rosa, q. d.* Sicut ros herbas leniter humectat et fecundat, ita ego lege, doctrina et gratia mea suaviter irrorans Israeli, eum virtutibus et bonis operibus fecundabo. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Vatablus. Hinc Ægyptii, ait Horus Apollo, lib. I, *hierogl.* 35, doctrinam indicantes, cœlum pingebant rorem fundens, innuentes quod sicut ros mollit herbas, non saxa, sic doctrina molliat et imbuat dociles, non stupidos, duros et indociles.

Secundo, q. d. Sicut ros e cœlo in terram noctu occulte descendit, ita ego Christus qui sum Filius Dei, e cœlo in uterum Virginis Israeliticæ occulte descendam, ex eaque carnem assumam, ut Israelem salvem : perinde ac ros in vellus Gedeonis descendit, significans Gedeonem liberaturum Israelitas de oppressione Madianitarum, *Judic.* cap. vi, 37. Hoc est quod ait Isaias cap. xlv, 8 : « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » Ita Rupertus, Lyranus et veteres Rabbini apud Galatinum, lib. III, cap. xvii, et lib. IX, cap. xi. Cur Christus comparetur rori et irrorationi varias rationes et analogias assignavi, *Isaiæ* cap. xlv. 8.

Tertio, aliqui per rorem accipiunt Eucharistiam, in quam Christus silenter et latenter instar roris illabitur, germinatque lilia virginitatis, de quibus mox; præsertim quia manna, quod fuit expressus typus Eucharistiæ, erat quasi ros concretus et conglaciatus. Imo Hebræi tradunt cum manna depluisse rorem, qui manna tegeret, sicut species panis in Eucharistia tegunt velantque corpus Christi, de quo plura dixi *Exodi* cap. xvi, 13 et sequent. Est ergo hic proportio analogica primi ad secundum, qualis est tertii ad quartum. Sicut enim se habet ros ad terram cui illabitur, eam fecundando; sic se habet divinitas, sive Verbum ad humanitatem tum Christi, cui per gratiam unionis hypostaticæ; tum nostram, cui per gratiam creatam et Eucharistiam illabitur, eam omnibus donis et bonis operibus fecundans.

Germinabit (Leo Hebræus, *florebit*) sicut lilium, — *q. d.* Israel, rore gratiæ meæ irroratus, crescet et florebit ut lilium : *primo*, amplitudine et propagine. Sicut enim lilium mirifice crescit seque propagat (2); ita Israel, id est populus fidelis, per Christum et Apostolos toto orbe propagatus est. *Secundo*, candore castitatis et puritatis vitæ. *Tertio*, odore et fragrantia bonæ famæ. Ita Cyrillus et Theophylactus : Lilium, inquit, odoris fragrantiam habet, magnitudinem non habet, *q. d.* Sic vir doctus et sanctus quo humilior est, eo majorem virtutis et sapientiæ exhalat fragrantiam. *Quarto*, admirabili splendore virtutum; nam, ut ait Theodoretus : « Admirationem concitat lilii splendor. » Et Theophylactus : « Cum, ait,

Moraliter, fidelis est lilium ob septem analogias.

(2) Lilio enim nihil fecundius esse, ait Plinius, una radice quinquagenos sæpe emittente bulbos, *Histor. natur.* lib. XXI, cap. v. Qui et addit : Lilium rosæ nobilitate proximum est, nec ulli florum excelsitas major.

in Ecclesia videris aliquem bene vivere, et luce virtutum coram hominibus splendere, illum vocato lilium. » *Quinto,* sicut lilium folia sursum erigit, etiam inter nimbos et grandines; ita Israel, id est sanctus, cor in cœlum ad Deum erectum habet tam in adversis, quam in prosperis. Ita Hebræi apud Galatinum, lib. III, cap. XVII. Israel ergo, id est fidelis et justus, similis est Christo, qui, ut ait S. Hieronymus *Cant.* cap. II, 1 : « Ego flos campi, et lilium convallium ; sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. » Sicut enim Christus in mundi hujus campo quasi lilium æstibus in imbribus laborum, persecutionum et dolorum, in medio spinarum, id est Judæorum, expositus fuit, inquit S. Ambrosius, lib. *De Instit. virg.* cap. XIV ; ita et justus. *Sexto*, lilium symbolum est spei. Hinc in Romanorum Imperatorum nummis ab altera parte visitur Deus, dextera lilium protendens, cum hac inscriptione, *spes publica*, vel *spes Augusta*, vel *spes P. R.*, teste Pierio *hierogl.* 55. Unde et Virgilius significans spem de Marcello conceptam, sic de eo canit VI *Æneid.* :

> Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
> In tantum spe tollet avos.

Et mox :

> Tu Marcellus eris : manibus date lilia plenis.

Sicut enim lilium convallium expositum est radiis solis corporei, ab iisque exspectat et haurit spiritum, vitam, decorem, et omne bonum; illis enim vegetatur et vivificatur; ita et vir bonus, præsertim si sit excellens, radiis divinæ providentiæ jugiter irradiatur, iisque alitur et augescit; ideo ab iis omne bonum sperat et postulat. *Septimo,* Gregorius Nyssenus, homil. 4 *in Cant.*, et S. Ambrosius, lib. *De Virgin.* : « Lilium, inquiunt, inter spinas significat, castitatem et virtutem spiritalium nequitiarum sentibus obsideri; unde nemo fructum referat, nisi qui cautus incedat. » Idem Ambrosius, lib. III *De Virgin.*, explicans illud : *Lilium inter spinas* : « Nonne, ait, inter asperitates laborum contritionesque animorum boni flos odoris assurgit? quia contrito corde Deus placatur. » Vide S. Bernardum, serm. 48 *in Cant.*, ubi inter cætera ait : « O candens lilium, o tener et delicate flos! increduli et subversores sunt tecum ; vide quomodo caute ambules. Plenus est mundus spinis, in terra sunt, in aere sunt, in carne tua sunt; versari in his, et minime lædi, divinæ potentiæ est, non virtutis tuæ. » Idem, serm. 70 *in Cant.* : « Quot, ait, virtutes, tot lilia. Hinc Christus se lilium appellavit, quod totus versetur in liliis; et omnia quæ ipsius sunt, lilia sunt; conceptio, ortus, conversatio, eloquia, miracula, sacramenta, passio, mors, resurrectio, ascensio; quid horum non candidum, et non suavissime redolens? Porro ortum candidavit incorrupta virginitas matris, conversationem innocentia vitæ, eloquia veritas, miracula puritas cordis, sacramenta pietatis arcanum, passionem patiendi voluntas, mortem libertas non moriendi, resurrectionem fortitudo, ascensionem exhibitio promissionum.»

ET ERUMPET RADIX EJUS UT LIBANI, — id est jaciet Israel et fidelis radices suas ita profundas, ut cedri aliæque arbores Libani, quæ cum sint excelsæ et vastæ, ac ventorum flatibus agitentur, profunde jaciunt radices, nimirum quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole diu consistant, ait S. Hieronymus, *q. d.* Pari modo Israel in Dei præsidio tutus firmusque per multa, imo omnia sæcula consistet, nec ullo hostium vel adversæ fortunæ vento loco suo demoveri poterit. Ita S. Hieronymus, Vatablus et Chaldæus, qui ita vertit : *Habitabunt in robore terræ suæ, sicut arbor Libani quæ diffundit suam propaginem.*

Secundo, Libanus hebraice significat *thus*. Unde de thure sic explicat Cyrillus : « Erit Israel sic tutus et firmus, uti est thuris planta, quæ alte jacit radices; talis est mens credentium, qui non moventur ventorum impulsu. » Talis fuit, et est constantia martyrum.

Tertio, Sanchez radicem metonymice sumit pro germine e radice pullulante, quomodo Christus vocatur « radix David, » id est germen e Davide quasi radice prognatum, *Isaiæ* cap. XI, et *Apocal.* cap. XXII. Germen enim proprie erumpere dicitur, non radix quæ sub terra se abscondit. Germen autem hoc Libano familiare esse cedrum, quæ est arbor procera et firma, ideoque immortalitatis et æternitatis symbolum. Unde Persius : « Et cedro digna locutus; » quin et Plinius, lib. XVI, cap. XL, cedrum et cupressum vocat « arbores æternas, » eo quod vetustatem et cariem non sentiant. Sensus ergo erit, *q. d.* Israel pene emortuus revirescet ut germen cedri, ut ejus adinstar in magnam celsitudinem et gloriam, eamque æternam excrescat. Verum primus sensus videtur genuinus : *primo*, quia Hebræa et Septuaginta habent, *mittet*, vel *projiciet radices suas*; mittere autem vel jacere radices, est profunde eas in terra quaquaversum spargere et firmare. *Secundo*, quia si radices proprie accipias, habebis hic causam propriam ejus quod sequitur : « Ibunt rami ejus; *ibunt*, id est, spargent sese longe lateque. Nam quantum arbor deorsum in profundum et latum mittit radices, tantum sursum in altum et latum spargit ramos, juxta illud Virgilii IV *Æneid.*, de quercu :

> Ipsa hæret scopulis, et quantum vertice ad auras
> Æthereas, tantum radice ad tartara tendit.

Tertio, quia ita seipsum in *Comment.* interpretatur S. Hieronymus; ipse enim est auctor versionis Vulgatæ. Unde huic sensui non obstat vox *erumpet*, quia radix non tantum in germina, sed et in fibras suas erumpere dicitur; cum enim

ipsa quæ prius videbatur arida et emortua, vim vitalem et vegetantem in se latentem foras emittit, et in fibras, quibus se in terra spargat et figat, exerit, erumpere dicitur.

[Ver]s. 7. 7. IBUNT (id est promovebunt se, crescent, diffundent se) RAMI EJUS. — Per ramos accipit sobolem et liberos, præsertim spirituales, *q. d.* Israel magnam habebit sobolem filiorum, puta fidelium, quos ad Deum convertet, æque ac virtutum et bonorum operum. Unde Chaldæus vertit: *Israelitæ crescent filiis et filiabus.*

ET ERIT QUASI OLIVA GLORIA EJUS, — *q. d.* Erit Israel fecundus, speciosus et gloriosus instar olivæ frondibus, et fructibus undique circumdatæ et quasi coronatæ; hæc enim est gloria oleæ. Hoc est quod dicitur *Psalm.* CXXVII : « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. »

[M]orali- [ter] sanc- [tu]s est [o]liva, [c]ur? Nota Ecclesiam et sanctum quemlibet vocari *olivam*, ob fecunditatem bonorum operum, ob præstantem charitatem, misericordiam, lenitatem et splendorem virtutum, horum enim symbolum est oleum. Sic de Elia et Henoch dicitur *Apocal.* cap. XI, 4 : « Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. » Et *Jerem.* cap. XI, 16, de Israele dicitur : « Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum. » Vide ibi dicta. Addit Martinus de Roa, lib. IV *Singular.* cap. VI, olivam pacis, deditionis et obedientiæ esse symbolum : ramos enim olivæ victoribus prætendunt deditititii, uti fecerunt Judæi Christo, dum in die palmarum quasi rex, victor et triumphator ingressus est Jerusalem; sicque explicat illud *Psalm.* CXXVII : « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ, » *q. d.* Filii tui tibi se submittent, eruntque obedientes, atque inter se non rixabuntur; sed concordes erunt et pacifici quasi olivæ novellæ. Chaldæus vertit : *Splendor eorum sicut splendor candelabri sanctitatis.* Candelabrum enim templi habebat lucernas septem ardentes oleo olivarum.

ET ODOR EJUS UT LIBANI. — Per *Libanum*, montem, vel etiam thus accipe : לבונה *lebona* enim hebraice vocatur thus; inde mons thure, cedro, pino, aliisque resinosis et odoriferis arboribus abundans, vocatus est Libanus. Hinc Chaldæus vertit : *Odor eorum velut odor incensi aromatum.* Et Cyrillus : « Odor, inquit, ejus ut thuris, odoris optimi est. Idcirco lex Mosis eum sacravit Deo. Odoratus itaque est fructus electorum et vocatorum. » Et Theophylactus : « Significatur, ait, eum qui seipsum offert Deo mente et spiritu orans, instar Libani fragrantiam suavis odoris habere. »

[Ve]rs. 8. 8. CONVERTENTUR SEDENTES IN UMBRA EJUS, — *q. d.* E captivitate revertentur Israelitæ, ut sedeant plane securi, stabiles et fortunati in umbra, id est tutela, Christi. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Rupertus, Lyranus, et alii passim. Pronomen enim « ejus, » respicit Christum ; ipse enim est dux Israelis, id est populi fidelis : de Christo enim continuo agit hic Propheta a vers. 5 usque ad finem capitis.

Aliter a Castro : « Ejus, » inquit, id est Israelis, *q. d.* Qui sedent in umbra Israelis, id est qui se conjungunt Ecclesiæ et populo fideli, « convertentur » a vita carnali ad Christum, ejusque mores puros et sanctos induent.

Aliter et Arias : « Ejus, » inquit, id est Libani, *q. d.* Fideles convertentur ut sedeant semper sub umbra Libani, ejusque suavissimo odore etiam recreentur.

VIVENT TRITICO, — *q. d.* Israelitæ, id est fideles tempore Christi abundabunt annona spirituali, qua affluenter et deliciose pascant recreentque animas; annona, inquam, tum verbi Dei, ut ait Chaldæus, S. Hieronymus et Theodoretus; tum Eucharistiæ, ut ait Emmanuel. Hæc enim panem cœlestem, puta corpus Christi vivificum manducandum nobis exhibet sub specie panis triticei; et sanguinem ejusdem potandum præbet sub specie vini, de quo hic subditur : « Germinabunt quasi vinea, memoriale ejus sicut vinum Libani. » Hoc est « frumentum electorum, » de quo *Zachar.* cap. IX, 17, et panis vitæ, de quo Christus, *Joan.* VI, 50 : « Hic est panis de cœlo descendens : ut si quis ex ipso manducet, non moriatur. » Et vers. 59 : « Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. » Ita Haymo, Albertus et Lyranus. Hinc et Septuaginta vertunt, *bibent* (vel, ut Romani codices Caraffæ legunt, *vivent*), *et inebriabuntur* (licet Complutensia legant στηριχθήσονται, id est *firmabuntur*, vel *confortabuntur*) *tritico.* Triticum enim bibitur in potu ex eo confecto, puta in cerevisia, qua Transalpini ut vino delicientur et inebriantur. Triticum ergo eis est cibus et potus, æque ac Eucharistia fidelibus. Unde S. Hieronymus exponens Septuaginta: « Bibent et inebriabuntur tritico, » hoc est, ait, « rerum omnium abundantia. Quod autem ebrietas hic non eversionem mentis, sed copiam rerum omnium significet, versiculus ille declarat dicens : Visitasti terram, et inebriasti eam, *Psalm.* LXIV; et Joseph convivium, in quo inebriasse dicitur fratres suos, *Gen.* cap. XLIII : Et Dominus loquens ad Apostolos : Comedite, amici mei, et bibite, et inebriamini fratres, *Cant.* V. Sive quia Dominus noster ipse est frumentum, et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur : Et efflorebit quasi vinea, memoriale ejus sicut vinum Libani. » Eucharistiæ ergo effectus unus e multis est, ut ex ea fideles fiant spiritualiter ebrii, juxta illud *Psalm.* XXII : « Calix tuus inebrians quam præclarus est! » Et *Psalm.* XXXV : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ; » ubi S. Augustinus : « Hoc calice, ait, inebriati erant martyres, quando ad passionem euntes, suos non agnoscebant. Quid tam ebrium, quam non agnoscere uxorem flentem, non filios, non parentes? Nolite mirari, ebrii erant. Ubi ebrii erant? Videte,

acceperunt calicem unde inebriarentur. » Idem in *Psalm.* CIII, ad vers. 15 : *Et vinum lætificet cor hominis:* « Videbitur, inquit, ista ebrietas in operibus vestris, videbitur in sancto amore justitiæ, videbitur postremo in alienatione mentis vestræ, sed a terrenis in cœlum. »

Quin et Rabbini ex hoc similibusque locis agnoscunt Messiam mutationem quamdam miram in frumento facturum, puta transsubstantiationem panis in corpus suum; hocque prædici *Psalm.* LXXI, 16 : « Erit firmamentum in terra in summis montium, superextolletur super Libanum fructus ejus : *firmamentum* enim idem est quod panis cor hominis confirmans. Nam hebraice est פִּסַּת בַּר *pissat bar*, quod Burgensis vertit, *placentula frumenti;* R. Emmanuel, *vola*, id est manus plena *frumenti :* proprie *pissat bar* est particula, libum, vel pugillus frumenti. S. Hieronymus vertit : *Erit memoriale triticum;* Chaldæus : *Erit substantificus panis;* Jonathan clare : *Erit placenta tritici in vertice sacerdotum.* Denique veteres Rabbini verba hæc Psaltis exponunt de sacrificio panis delicatissimo, tempore Messiæ offerendo et comedendo. Leo Hebræus hic pro *vivent frumento*, vertit, *reviviscent ut frumenta;* quod Vatablus exponit, *q. d.* Fideles Christi gratia fortissime ferent afflictiones et persecutiones, iisque quasi vivificabuntur, uti triticum fert frigora hiemis, ex iisque vegetius et copiosius resurgit. Tribulationes ergo non enecant, sed vivificant fideles, eosque in vita spirituali corroborant, ut magnum in ea faciant incrementum, æque ac fructum in proximis. Unde Arabicus Antiochenus vertit : *Et vivent, et permanebunt sine peccato, et permanebit memoria ejus sicut vitis, et sicut ligna* (arbores) *Libani, quæ sunt Ephraim : quid illi est cum idolis? Et ego qui corroboro eum velut arbores platani uberis*, quæ scilicet ramis et frondibus luxuriat. Et Arabicus Alexandrinus : *Et vivent, et saturabuntur de tritico, et germinabit quasi vinea, et erit sicut incensum.* Denique de hoc vino quod germinat virgines, æque ac de frumento juvenum, sive electorum, plura dicam *Zachar.* IX, 17.

GERMINABUNT QUASI VINEA, — *q. d.* Fideles latissime, uberrime, felicissime instar vineæ felicis et fertilis propagabunt se ad hanc, non upupæ, sed cycneam Dei vocem et promissionem. Nam upupa, ait Horus Apollo, lib. II, *hierogl.* 88, canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem et copiam prænuntiat. Unde Ægyptii, præsagium copiæ vini significantes, pingebant upupam.

MEMORIALE EJUS (hebraice זִכְרוֹ *zichro*, id est *memoria ejus*) SICUT VINUM LIBANI. — Ita Syrus, *q. d.* Memoria et commemoratio Israelis erit gratissima et suavissima, uti erat vinum crescens in Libano. Nam hoc præstantissimum fuisse, æque ac odoratissimum ex afflatu arborum odoratarum, quibus abundabat Libanus, docent geographi Terræ sanctæ. Audi Burchardum in *Antilibano :* « Antilibanus, ait, distat ab illa civitate (Sidone) per leucam et dimidiam, et ibi habetur vinum delicatissimum, de quo dicit Propheta (Osee hoc loco) : Memoriale tuum ut vinum Libani. » Quocirca Arabicus Alexandrinus vertit : *Et erit sicut incensum;* vinum ergo Libani est vinum incensi, puta odoratum sicut thus vel incensum : *Libanus* enim hebraice significat *thus*, vel *incensum.* Unde R. David ex libro Asaph medici docet vinum Libani fuisse vinum *cos*, id est colore, odore, sapore, imo et vi medica excelluisse. Certe Byblus urbs est ad Libanum sita, quæ nomen dedit Byblino vino, quod ab Hesiodo, Achæo, Theocrito et aliis celebratur. Denique Patres Societatis nostræ oriundi e Libano, puta Maronitæ, Romæ mihi asseverarunt vinum Libani etiamnum esse valde generosum et præstans, ideoque vim suam per multos annos conservare. Ad hæc, botros et uvas, e quibus exprimitur, esse ingentes, similes illis quas exploratores e Terra sancta in vecte extulerunt, *Num.* XIII, 14. Idem suadet situs loci : Libanus enim est in regione calida, frugifera, montosa et vitifera. Bacchus enim amat colles calidos. Quocirca Theodoretus sic explicat : « Israelitæ similiter ut vinum odoratum in Libano cultum, virtutis fragrantiam possidebunt; atque illinc manantem bonam existimationem quasi fructum percipient. » Et S. Cyrillus : « Talis, inquit, est omnis Christi sermo et doctrina, » item vitæ ejus mysteria et sacramenta, præsertim Eucharistiæ, quæ sub specie panis et vini corpus et sanguinem Christi nobis exhibet. Hæc enim est memoria, et memoriale juge Christi, de quo Psaltes, *Psalm.* CX, 4 : « Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors et miserator Dominus : escam dedit timentibus se; » et Christus ipse : « Hoc facite in meam commemorationem, » *Matth.* XXVI, 26. « Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis : mortem Domini annuntiabitis, » ait Paulus I *Corinth.* XI, 26. Sic de Josiæ piissimi regis fama dicitur, *Eccli.* XLIX, 1 : « Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria, et ut musica in convivio vini. »

Aliter aliqui apud S. Hieronymum; nam per *vinum Libani* accipiunt vinum thure conditum. Verum hoc insuave est. Aliter et Chaldæus, S. Hieronymus et Haymo; nam per vinum Libani accipiunt vinum templi, quod sacrificiis adhibebatur ut libamen, diciturque Libani, quia ex uvis Libani confectum. Unde Chaldæus vertit : *Erit memoriale bonitatis eorum fructificans et indeficiens, juxta ac memoria tubarum clangoris super vino veteri, quod libari solet in domo sanctuarii.* Primus sensus uti simplex et planus, ita et germanus est; cui adde alium valde appositum, quem tradit Sanchez, nimirum vinum Libani vocari vinum aromatibus Libani conditum, ideoque odoratum. Libanus enim adeo odoratis guttis, her-

bis et aromatibus abundat, ut pro ipsis odoribus usurpetur. Tale est vinum myrrhatum, foliatum, nardinum. Addit Sanchez, vinum condiri solitum non solum ad suavitatem gustus, et ad salubritatem corporis, sed etiam ad vim odoris et unguenti. Sic vinum in quo spica Cilissa, id est crocus, incoquitur, pro unguento pretioso spargebatur in theatris. Sic ait Martialis, in *Amphith.* epigr. III :

Et Cilices nimbis hic maduere suis.

Nimbi enim Cilicum sunt vina, quæ sibi odorem ex croci coctione traxerunt. Sensus ergo est, *q. d.* Israelis nuper apud omnes gentes exosi, jam ad Deum conversi tam grata erit memoria, ejusque nomen et commemoratio tantam audientibus suavitatem inhalabit, quantam inhalat vinum aromate Libani conditum, sive unguentum fragrantissimum.

Vers. 9. 9. EPHRAIM (supple, tot a Christo affectus beneficiis dicet, ut habent Hebræa et Chaldæus) QUID MIHI ULTRA IDOLA? — quid mihi cum idolis? abeant in malam crucem : mihi deinceps solus Deus pastor et director erit, Christus amor meus. Septuaginta vertunt : *Ephraim, quid ultra et idolis?* » Huc allusit Apostolus II *Corinth.* VI, 15 : « Quæ conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei vivi. »

Aliter S. Hieronymus et Albertus accipiunt hæc verba, scilicet, non ut Israelis, sed ut Dei, *q. d.* Quid mihi, o Ephraim, objectas idola? vides esse idola, id est res umbraticas et vanas; ea ergo desere, me unum sequere et cole (1).

EGO EXAUDIAM ET DIRIGAM EUM (Ephraim, sive Israelem), EGO UT ABIETEM (Arabicus, *ut platanum*) VIRENTEM. — Abies enim semper viret, nec hieme folia amittit, ut docet Plinius lib. XVI, cap. XXI, *q. d.* Ut abies arbor enodis, procera, semper virens, recta, semper directe in altum ascendit; ita ego Israelem virtutibus semper virentem dirigam in cœlum ad me, et ad vitam beatam. Ita Rupertus. Abies, inquit Plinius lib. XVI, cap. X, « e cunctis amplissima est, et femina etiam prolixior (est enim abies mas et femina) materia mollior viliorque, arbore rotundior, folio pinnato densa, ut imbres non transmittat, atque hilarior in totum. » Talis est et Israel, id est fidelis, quem Deus facit virere semper, densari, et hilarescere gratia et virtutibus. Ita S. Hieronymus.

Septuaginta pro *abies* vertunt, *juniperus.* Hebræum enim ברוש *berosç,* et abietem, et juniperum, et cupressum significat. Vertunt ergo : *Ego sicut juniperus condensa cooperiens* (2). Juniperus enim, ait Cyrillus, adeo frondibus densatur, ut nec solis radios, nec imbres, quantumvis vehementes, transmittat : sic et Deus Christusque fidelibus suis in omni tentatione et tribulatione densam præstat umbram et protectionem : licet enim Virgilius juniperi umbram vocet *gravem*, nimirum dormienti sub ea; eadem tamen suavis est et tuta confugienti, ut imbrem vitet vel æstum, ait Delrio, *adagio* 965. Addit Theodoretus : « Juniperus, inquit, semper viridis existit, nec putrescit, et coma redimitur aculeata. His ostendit, quod omni studio te curabo, ab omnique pernicie tutum efficiam, et invadentem quasi quibusdam aculeis perterrefaciam. » Aculeos hosce, sive spinas aliter interpretatur Theophylactus; nimirum Deum esse spinam, quia suis fidelibus, qui secundum Deum cupiunt vivere, imperat vitam asperam, quæ eos pungat et compungat ex consideratione judicii extremi.

EX ME FRUCTUS TUUS INVENTUS EST, — *q. d.* Dixi quod faciam te pulchrum et virentem ut abietem, et ne putes te frondosum tantum fore, non fructiferum, uti est abies, addo me insuper fructus bonorum operum, gratiæ et gloriæ tibi daturum. Eris ergo abies frondibus, vitis et oliva fructibus. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Lyranus et alii.

Moraliter, fidelis in verbis et præceptis sanctis sit abies, sed simul in operibus et fructibus sit oliva. Ita Jesus erat potens in opere et sermone. Cur? quia ejus verba et dicta erant facta : quod docebat verbo, monstrabat exemplo. Phocion, teste Plutarcho in ejus Vita, dicentes et docentes bona, sed non facientes, aiebat similes esse cupressis, quæ, cum sint sublimes et pulchræ, nullum tamen edunt fructum. Ita hic Osee ait eos similes esse abieti virenti.

10. QUIS SAPIENS, ET INTELLIGET ISTA? — scilicet Vers. 10.
oracula mea : illa enim profunda et remota sunt a sensu hominum carnalium et impiorum, solisque justis pervia. Ita S. Hieronymus et Rupertus. Aut potius « ista, » scilicet mysteria et promissa Christi, *q. d.* Quam pauci erunt Judæi qui hæc Christi, qui est via, veritas et vita, mysteria credant, sapiant, ament et faciant!

QUIA RECTÆ (sunt) VIÆ DOMINI (rectaque ducunt in altum ad Deum rectissimum : unde a solis rectis cognosci terique possunt. Soli enim) JUSTI AMBULABUNT IN EIS (sed depressæ et curvæ in terras animæ, ac cœlestium inanes, quales sunt Judæo-

(1) Licet utraque explicatio magni nominis interpretes patronos habeat, præstare videtur, ut statuamus sermonem Dei ad Ephraimum continuari, quo eum obtestatur, quid Ipse cum idolis commune habeat in beneficiis collatis et conferendis, qui omnia solus largiatur. Priori enim interpretationi obstat quod statim sequitur אני *ani, ego,* ad Deum referendum.

(2) Sic etiam de Deo accipit Jarchi apud Rosenmuller : « Et me demittam illi, ut prehendere me ejus manus possit, sicuti abies viridis sese in terram flectit, quo ramos ejus homo prehendat, ut sensus sit : Facile ei inveniar. » Quia vero abies etsi semper viret, non tamen fert fructum, ideo addit : *Ex me fructus tuus* quo indigebis *inventus est.* Per *fructum* omnia necessaria indicari, res ipsa docet.

rum, has sapere et ingredi nequeunt; quin vero impingent et) CORRUENT IN EIS, — præsertim cum detrudentur ruentque in gehennam, eo quod eas agnoscere noluerint, nec per eas ambularint.

Secundo, ex Hebræo sic verti potest cum Leone Hebræo, Vatablo, Lyrano et Aria : « Si quis sapiens est, intelligat ista; si quis prudens, cognoscat ea, quod rectæ sint viæ Domini, et justi in eis ambulabunt, prævaricatores vero corruent in eis, » *q. d.* Qui sapiens est, intelligit et videt justa esse opera et judicia Domini, tam circa justos, quam injustos; dum illos dirigit, fovet et præmiat, hos negligit, rejicit et punit : justum enim est quidquid a Deo fit. Unde justi qui soli sapiunt, ambulant, id est observant vias Domini, laudantque Deum in omnibus operibus suis : peccatores vero insipientes eas negligunt, spernunt, vituperant, ideoque corruent in eis.

Censet Alcazar ad hæc Osee verba alludere S. Joannem, *Apocal.* v, 2, ubi ait : « Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna : Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula ejus? » imo censet hunc angelum fortem esse ipsummet Osee, de qua re quid sentiendum sit dixi in Procemio.

Moraliter, pauci viam in cœlum cognoscunt.

Moraliter : Pauci sunt qui viam in cœlum, iterque ad beatitudinem cognoscant et capessant. Merito ingemuit Moses : « Gens absque consilio est, et sine prudentia. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent! » *Deuter.* XXXII, 28. Et Christus : « Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam! » *Matth.* VII, 13. « Sequamur ergo, Domine Jesu, te, per te, ad te; quia tu es via, veritas et vita : via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio, » ait S. Bernardus serm. 2 *De Ascensione*.

Porro sapientum, puta fidelium, qui Christum sequuntur, felicitatem hic quatuordecim partim promissis, partim phrasibus et parabolis graphice depingit, omnibusque spectandam et amplectendam proponit Propheta. Nam *primo*, iis promittit, vers. 5 : « Sanabo contritiones eorum; » *secundo* : « Diligam eos spontanee; *tertio* : « Ero quasi ros; » *quarto* : « Israel germinabit sicut lilium; » *quinto* : « Erumpet radix ejus ut Libani; » *sexto* : « Ibunt rami ejus; » *septimo* : « Erit quasi oliva gloria ejus; » *octavo* : « Odor ejus (erit) ut Libani; » *nono* : « Convertentur sedentes in umbra ejus; » *decimo* : « Vivent tritico; » *undecimo* : « Germinabunt quasi vinea; » *duodecimo* : « Memoriale ejus sicut vinum Libani; » *decimo tertio* : « Ego exaudiam, et dirigam eum ego ut abietem virentem; » *decimo quarto* : « Ex me fructus tuus inventus est. »

O stulti ergo filii Adæ, utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? utquid instar chamæleontis aere de aura inani vos pascitis? o stolidi, utquid caduca solidis, exilia immensis, terrena cœlestibus, humana divinis, momentanea æternis anteponitis? utquid creaturam Creatori, amasiam Christo, Mammonam Deo antefertis? utquid vilissima, brevissima et fœdissima voluptate sempiternos gehennæ ignes, dolores et angores emitis? Pœnitebit vos, et in æternum pœnitebit; sed sero, et frustra. Sapite dum licet, operamini dum lux est, capessite gratiam dum offertur, ne cum fatuis virginibus in morte eam cum lacrymis requiratis, nec inveniatis; ne cum iis nuptiis cœlestibus exclusi, audiatis a Christo : « Nescio vos. Suspicite in cœlum, » despicite in tartara, Deum vindicem cogitate. Vivite

ÆTERNITATI.

« Appende mille annos contra Æternitatem, imo millia millium; quid appendis cum infinito quantumcumque finitum? » ait S. Augustinus *in Psalm.* XXXVI.

COMMENTARIA
IN
JOELEM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Joel, ait Epiphanius lib. *De Vita et obitu Prophet.*, natus est in agro Bethor, de tribu Ruben; sic et Dorotheus in *Vita Joelis*, nisi quod agrum nuncupat Bethomeron in Ruben. R. Salomon putat Joelem fuisse filium Samuelis prophetæ, qui unxit Davidem in regem; eo quod ejus filius vocetur Joel a Josepho, lib. VI *Antiq.* III. Sed alius est iste Joel a nostro; noster enim eo longe posterior fuit tempore, ut mox patebit. Censent nonnulli Joelem æque ac Osee, prophetasse tam contra decem, quam contra duas tribus, puta tam contra Samariam, quam contra Judam. Ita S. Hieronymus ex sententia Hebræorum, epist. 103 *ad Paulinum* : « Joel, ait, filius Phatuel describit terram duodecim (licet Albertus legat duarum) tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam, et post eversionem prioris populi effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei et ancillas, id est super centum viginti credentium nomina, et effusum iri in cœnaculo Sion. » Ita et Theodoretus, Remigius, R. Salomon, Lyranus, Vatablus et alii recentiores Hebræi, qui putant Joelem vixisse, et prophetasse cum Elisæo sub Joram rege, ideoque cap. I, prophetare famem, quæ illo tempore tam Samariam quam Judam afflixit, ut patet IV *Reg.* VI, 25.

Joel prophetat soli Judæ. Verum melius idem S. Hieronymus, Præfat. *in Joelem*, censet Joelem solis duabus tribubus, Judæ scilicet et Benjamin, prophetasse : « Quomodo, inquit, in Osee propheta sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israel sæpe nominatur; sic in Joel omne quod dicitur, ad tribum Juda et ad Jerusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est decem tribuum, in hoc fieri mentionem. » Ita et Epiphanius lib. *De Vita Prophetarum, in Joele*, Hugo, Albertus, Haymo, Ribera, Dionysius a Castro, Sanchez et alii; et patet ex verbis *Joelis*, cap. I, 13 : « Plangite, sacerdotes, ululate, ministri altaris; » et cap. II, 1, 15 et 17 : « Canite tuba in Sion. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes, » etc. Altare enim erat in Jerusalem, non alibi.

Quando? Porro Joel prophetavit eodem pene tempore quo Osee, sub Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia regibus Juda, ait S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Ruffinus, et S. Augustinus XVIII *De Civit.* cap. XXVII (1), licet Hebræi in *Seder Olam*, et ex eis R. David, Genebrardus in *Chronol.*, Arias et a Castro hic putent eum prophetasse sub Manasse, ac consequenter post excidium Samariæ et decem tribuum : hoc enim contigit anno sexto Ezechiæ, qui fuit pater Manassis : idque verisimile fit ex eo, quod Joel solis duabus tribubus prophetet, non reliquis decem; eo quod illæ jam essent excisæ et abductæ. Rursum ex eo quod Scriptura dicat Deum misisse Prophetas, qui Judææ clades nomine Dei intentarent ob scelera Manassis, IV *Reg.* XXI, 10, et cap. XXIII, 26. Videtur ergo ex

(1) Nos vero, inquit Rosenmuller, nulli dubitamus, Joleem Hoseæ et Amoso fuisse æqualem, non sane regula illa moti, quam a Judæis acceptam tradit Hieronymus, *in quibus* Prophetarum scriptis, *tempus non profertur in titulo, sub illis eos regibus prophetasse, sub quibus et hi, qui ante eas habent titulos, prophetaverunt*, in qua parum esse roboris, vel unius Jonæ exemplum demonstrat; sed rationibus convicti, quas pro illa sententia Campegius Vitringa produxit : « Nostra, inquit, sententia eadem est, quæ Abarbenelis, vixisse Joelem eodem tempore cum Amoso, et paulo ante eum hanc edidisse prophetiam. Argumenta nostra sunt, *primo*, quod inter hostes Judæorum *Ægyptii* et *Idumæi* tantum occurrant (adde Philistinos et Phœnicios), cap. III, 4, 19, Assyriorum vero aut Babyloniorum nulla fit mentio. Locus enim cap. II, 20, æque ac superiora ad *plagam locustarum* pertinet. *Secundo*, quod eadem plane exprobret crimina *Tyriis, Sidoniis* et *Idumæis* (qui captivos ex Judæa omnis sexus et ætatis multos abduxerant, inclementer habuerant et vendiderant exteris, et agros illorum invaserant atque occupaverant), quæ Amosus; et simile iis denuntiet judicium, cap. IV, 2-7 (Vulg. III), coll. *Amos*, I, 9-11. *Tertio*, quo tempore Joel concionatus est, sacra adhuc apud Judæos suo stabant ordine, cap. II, 15, 16, 17. *Quarto*, lætiora etiam tempora in *Judæa* cum omnium rerum ubertate pollicetur, cap. II, 18, 19. *Quinto*, quam Joel prædicit Judæis instantem calamitatem famis et sterilitatis, Amos demonstrat Israelitas modo pressisse et adhucdum premere, cap. IV, 6, 7. *Sexto*, Amos incipit suam prophetiam ea sententia, cap. I, 2, qua suam fere claudit Joel, cap. IV, 16 : *Jova e Sione rugiet*, et quæ sequuntur.

his fuisse Joel; ipse enim Judææ clades hasce comminatur, æque ac Jeremias cap. xv, 4, qui ob scelera Manassis eas irrogandas diserte asserit. Hæc sententia est valde probabilis; unde in editione Septuaginta Romana, Joel post Michæam ponitur. Hinc et diem excidii Hierosolymæ ita vive et horrifice depingit, ut quasi instantem et pene præsentem oculis eum cernere videatur.

Ex dictis sequitur Joelem comminari captivitatem non Assyriacam, qua vastata est Samaria; sed Babylonicam, qua vastata est Jerusalem et Judæa a Chaldæis.

Argumentum. Argumentum ergo Joelis est, prædicere Dei vindictam et captivitatem Babylonicam, indeque ejus antitypum judicium extremum, in quo reprobi gehennæ, probi cœlo adjudicabuntur.

Primo ergo, cap. I, Judæis excidium per Chaldæos comminatur, utque hoc evadant, hortatur omnes ad lamenta et ad pœnitentiam.

Secundo, cap. II, pergit atrocitatem hujus diei et excidii describere, indeque excitat omnes ad luctum et publicas supplicationes. Deinde pœnitentibus reditum e captivitate et Babylone pollicetur. Adhæc promittit adventum Christi, qui Spiritum Sanctum in suos fideles effundet. Inde transit ad secundum Christi adventum, ejusque signa prævia enarrat.

Tertio, cap. III, docet Christum in valle Josaphat quasi judicem judicaturum omnes gentes, ac damnaturum impios ad gehennam; pios vero translaturum in cœlestem Jerusalem, cujus delicias, gloriam et felicitatem describit.

Joelis etymon. Tropologice *Joel* hebraice idem est quod *volens, incipiens*, vel *Domini descensus*; *Phatuel* vero pater ejus, hebraice idem est quod *latitudo*, aut *ostium*, aut *suasio Dei*, vel *aperiens Deus*; ut moraliter significetur quod, qui ostium, suasionem et scientiam habuerit Dei, recte incipit prophetare, ut cum Paulo possit dicere : « Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est; » quia audiebat a Domino : « Dilata os tuum, et implebo illud. » Ipsa enim oris adapertio non in hominis, sed in Dei potestate est, dicente eodem Paulo : « Ostium mihi apertum » est magnum et evidens, II *Corinth.* II, 12. Ita S. Hieronymus, qui in cap. I *Osee* ait : *Joel* idem est quod *Dominus Deus*; ut Joel per crasin idem sit quod *Jehova el*, vel *Ja el*, quæ omnia sunt nomina Dei. Denique Joel relatus est inter Sanctos, ac Romano Martyrologio inscriptus legitur 13 julii (1).

(1) Tribus capitibus prophetiæ Joelis in Vulgata continentur; aliter dividuntur in textu hebræo, ubi quatuor reperiuntur capita, scilicet, tertium incipit vers. 28 cap. II in Vulgata, et absolvitur vers. 32 ejusdem capitis. Quod retinendum pro locis et citationibus ab interpretibus qui textum hebræum sequuntur, extractis.

Hujus libri divinitas nulli speciatim difficultati locum dedit, quod et ipse Carpzovius notans ait : Canonica libri auctoritas et fides adeo firmis nititur fundamentis, ut adversariorum, quem sciam, nemo sigillatim illam subruere fuerit ausus.

Stylus hujus Prophetæ est poeticus, vehemens, elegans ac sublimis. Descriptiones locustarum, ingentis luctus, ætatis aureæ, vallis Josaphat, fontis e templo orituri, etc., sunt pulcherrimæ. Sublimis ingenii poeta, inquit Rosenmuller, cui præter Isaiam et Habacucum in omni vatum Hebræorum numero vix invenias parem. Mirum in modum Joelis indolem poeticam extulere De Wette, Jahn, Eichornius et Lowthius *De Poesi sacra Hebræor.* prælect. XXI.

Subjicimus nomina eorum, saltem præcipuorum qui Joelis vaticinia seorsim scriptis illustrarunt, *inter catholicos :* Sebastianum Tuscanum, 1556; Gilbertum Genebrardum, 1563; Mathurinum Quadratum, 1576; Simonem Simonidem, 1593; Joannem Quinquarboreum, 1687: *inter heterodoxos interpretes :* Benjaminum Bonerum, 1597; Joannem Leusden, 1657; Cornelium Hasæum, 1697; Jo. Jac. Schurmannum, 1703; Samuelem Chandler, 1735; Christ. Frid. Bauer, 1741, 1742; Gottlob. Henric. Richter, 1747; Siegm. Jac. Baumgarten, 1756; Carol. Phil. Conz, 1783; Joann. Buttnerum, 1784; Carl. Wilh. Justi, 1792; A. Svanborg, 1806; Holzhausen, 1829; Credner, 1831.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judææ excidium per erucam, locustam, bruchum et rubiginem, puta per varias hostium Chaldæorum populationes, prædicit. Hinc, vers. 13, sacerdotes et populum hortatur ad pœnitentiam et supplicationem, ut iis Deum sibi reconcilient, plagasque ab eo hic comminatas avertant (1).

1. Verbum Domini, quod factum est ad Joel filium Phatuel. 2. Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ : si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum? 3. Super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum generationi alteræ. 4. Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo. 5. Expergiscimini, ebrii, et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine : quoniam periit ab ore vestro. 6. Gens enim ascendit super

(1) Præmisso exordio, in quo Propheta excitat auditores ad attentionem, 1 ; exaggerat rem proponendam, 2 ; et commendat eamdem in memoriam servandam, 3 ; diem et judicium Domini populo Judæ imminentia prænuntiat.

Primo, ut antecedens seu præsagum symbolum judicii futuri describit vastatam per insecta Judæam, *primo*, referens insecta secundum speciem quadruplicem, 4; et secundum multitudinem innumerabilem et vim nocendi maximam, 6 ; *secundo*, enarrans mala illata vineis et ficubus, 7 ; agris et oleis, 10 ; arboribus omnibus, 12 ; *tertio*, recensens varios damna perpessos, scilicet ebrios et vini amantes, 5 ; Hierosolymæ incolas, 8 ; sacerdotes, 9 ; agricolas et vinitores, 10, 11.

Secundo, adhortatur sacerdotes, *primo*, ad agendam pœnitentiam, ob defectum sacrificiorum et oblationum, 13 ; *secundo*, ad eamdem prædicandam, ob imminens Dei judicium, 14, 15 ; *tertio*, ad considerandam regionis afflictionem hinc apparentem, 16.

Tertio, ut orationibus et pœnitentia studeant avertere mala quæ impendebant, novam siccitatis calamitatem priori additam exaggerat, utpote ex qua *primo*, jumenta computrescunt, ob ruinam stabulorum et defectum necessariorum, 17 ; *secundo*, greges concidunt et pereunt ob penuriam alimentorum, 18 ; *tertio*, herbæ et frutices arescunt, 19 ; *quarto*, fontes exsiccantur, et bestiæ sylvestres enecantur siti.

Porro quæ primo et secundo capite continetur locustarum calamitas, ejus Crednerus hanc fuisse rationem putat. Exeunte æstate locustas in Judæam ingruisse perlucere judicat ex loco cap. II, 20 : ibi enim advenisse locustas cum vento aquilone dici ; aquilonem vero illis in regionibus flare ab exeunte junio ad finem usque septembris : convenire in illud anni tempus, quod mustum ac poma a locustis vastata dicantur cap. I, 5, 7 ; sed vastatas dici segetes quoque, cap. I, 10 et seq. Itaque novam locustarum pestem incidisse in æstatem ineuntem anni sequentis, eamque alteram pestem, cum locustæ non vivant in annum sequentem, ortam esse ex fœtu relicto a locustis anni superioris (cf. Plinium, *Hist. nat.* lib. II, cap. XXIX : « Locustarum ova durant hyeme sub terra ; subsequente autem exitu veris emittunt parvas, ») mirifice aucto orta siccitate, I, 12, 17, 19, et descriptam a vate cap. II, usque ad vers. 11, quippe in quo non volare, sed repere, currere, subsilire, scandere dicantur locustæ, utpote recens natæ, necdum satis compotes alarum. Sic si res se habeat, demum intelligi, cur vates, cap. II, 25, utatur plurali שנים *schanim*. Cæterum, prius locustarum agmen periisse in mari Mortuo, posterius anno sequenti in mari medio, cap. II, 20, tum vero segetes, vites et arbores pluvia a Deo demissa fecundatas, novos illo ipso anno tulisse fructus, cap. II, 19 et seqq.

Hanc Credneri interpretationem expugnat Maurer, satisque verisimiliter probat, uno eodemque anno duas fuisse locustarum e septentrionali plaga venientium in Judæam irruptionem fecisse, unam æstate ineunte, alteram exeunte æstate, utramque aut locustarum allatarum e terris vicinis aut domesticarum, vel si magis placet, unam domesticarum, alteram alienigenarum. Narrant qui istas regiones peragrarunt, apparere, si tempestas faveat, quovis anni tempore locustas. Favet autem tum maxime tempestas, cum ver siccum exstitit. Fuerat autem istius anni ver maxime siccum, I, 12, 17, 19, 20. Sed ne opus est quidem, ut aliam locustarum pestem appropinquante tempore messis, alium vindemiæ tempore fuisse credas. Ineunte vel media æstate si irruerunt locustæ, periit una cum spe agricolæ spes vinitoris. Deinde quod ibi repere, currere, subsilire, scandere dicuntur locustæ, eo nullo modo efficitur, cogitandum esse de locustis recens natis necdum satis alatis. Repunt enim, currunt, saliunt, scandunt alatæ quoque, simul atque ex aere descendunt ad vorandum. Nihil clarius, certius nihil, quam primo capite calamitatem inflictam a locustis, secundo ipsum adventantium locustarum agmen voluisse depingere vatem. Tum falsissimum est, quod quæ cap. II, 19 et seq., habentur ad tempus præteritum refert Crednerus, quasi ibi narrentur facta. Obstat enim totius descriptionis natura atque indoles, quæ talis est, ut scriptorem *omnia coram spectare, inter mediam calamitatem versari* intelligas ; obstat quod semel atque iterum cives hortatur, ut animo pœnitentia commoto Jovam placare studeant, I, 14 et seq. ; II, 12 et seq. — Equidem, addit Maurer, ut paucis comprehendam sententiam meam, cum, cap. II, 20, de uno tantum agmine sermo sit, cum, cap. I, 4, variæ numerentur locustarum species, quarum una absumpserit relicta ab altera, cum, cap. I, 5 et seqq., in describenda a locustis inflicta calamitate ita versaretur vates, ut vastatas segetes, vites, arbores simul queratur, modo has, modo illas commemorans : puto certo quodam anno locustarum immensæ magnitudinis agmen aliis post alias accedentibus turmis in Judæam irruisse ineunte vel media æstate.

terram meam, fortis et innumerabilis : dentes ejus ut dentes leonis : et molares ejus ut catuli leonis. 7. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit : nudans spoliavit eam, et projecit : albi facti sunt rami ejus. 8. Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ. 9. Periit sacrificium et libatio de domo Domini : luxerunt sacerdotes ministri Domini. 10. Depopulata est regio, luxit humus : quoniam devastatum est triticum, confusum est vinum, elanguit oleum. 11. Confusi sunt agricolæ, ululaverunt vinitores super frumento et hordeo, quia periit messis agri. 12. Vinea confusa est, et ficus elanguit, malogranatum, et palma, et malum, et omnia ligna agri aruerunt : quia confusum est gaudium a filiis hominum. 13. Accingite vos et plangite, sacerdotes, ululate, ministri altaris : ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei : quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio. 14. Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum. 15. A a a, diei : quia prope est dies Domini, et quasi vastitas a potente veniet. 16. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia et exsultatio? 17. Computruerunt jumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ : quoniam confusum est triticum. 18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis : sed et greges pecorum dispe- rierunt. 19. Ad te, Domine, clamabo : quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis. 20. Sed et bestiæ agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te : quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.

Vers. 2. 2. Audite hoc, senes. — Initio Propheta hisce verbis sibi attentionem conciliat, quod res (puta clades) graves, novas, et ab hominum, quantumvis senum, memoria inauditas sit dicturus, quæ tamen Judæos maxime tangant, ut eorum plane intersit hæc nosse, posterisque tradere, ut ipsi hisce patrum suorum flagellis moniti resipiscant, unique Deo toto corde serviant, cujus providentiam et vindictam in parentibus suis aspiciunt, itaque eamdem evadant, ejusque gratiam et beneficentiam sibi concilient.

Si factum est istud, — quod sequitur, quodque mox enarro.

Vers. 3. 3. Super hoc (de hoc) filiis vestris narrate, — juxta præceptum Mosis, *Exod.* x, 2 : « Narres in auribus filii tui et nepotum tuorum, quoties contriverim Ægyptios, et signa mea fecerim in eis : et sciatis quia ego Dominus; » et Psaltis, *Psalm.* lxxvii, 5 : « Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis : ut cognoscat generatio altera. Filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt filiis suis, ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus exquirant. »

Vers. 4. 4. Residuum erucæ comedit locusta. — Quatuor hic pestes et plagas recenset et comminatur. *Prima* est *eruca;* Septuaginta, κάμπη; Chaldæus, זחלא *zachala*, id est vermis qui post pluviam nascitur, ac per caules, olera arborumque folia repit, eaque pigro et lento, sed exitiali morsu arrodit et depascitur. Unde hebraice vocatur גזם *gazam*, id est tonsor, rasor, rosor, excisor. Sic et *eruca* latine ab eodem erodendo dicitur, ait Isidorus, lib. XII *Orig.* cap. v, licet Apuleius erucam ab *hærendo* dictam velit, quod brassicis, aliisque herbis quas occupat tenaciter adhæreat. Unde Columella, lib. XI *De Re rustica,* cap. iii : « Erucæ, ait, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti : sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non iterum amplius in superiorem partem prorepunt. »

Quatuor plagæ. Prima est eruca.

Secunda est *locusta*, quæ erucam superat acrimonia, volatu et numero. Unde hebraice dicitur ארבה *arbe,* id est *plurima,* a radice רבה *raba,* id est *multus fuit :* ita Arias et Pagninus; tanta est enim locustarum copia, ut volando solem cœlumque operiant, cubando vero integras provincias obtegant, ut nil nisi locustas videas; quin et maria volando tegant et transeant, ut unam regionem depastæ, aliam invadant et aliam, singulas ex ordine devorantes. Unde locustarum plaga fuit una ex plagis gravissimis Ægypti, *Exod.* x, 4. Vide ibi dicta. Quocirca *locusta* dicta est quasi *loca urens*, vel exustulans, inquiunt grammatici : licet Isidorus et Lyranus ita dictam velint, quod *longis sit pedibus;* Albertus Magnus vero : « Locusta, » inquit, dicitur quasi « loco stans. » Ita Aldrovandus in *Locusta.* Secunda, locusta.

Residuum locustæ comedit bruchus. — *Tertia* est hæc plaga, puta *bruchus*, pro quo hebraice est ילק *ielec* : quod septies reperitur in Scriptura, et ubique Noster *bruchum* vertit. *Psalm.* civ, 34 : « Dixit, et venit locusta (hebraice *arbe*) et bruchus » (hebraice *ielec*). *Jerem.* li, 14 : « Replebo te hominibus quasi brucho. » Et vers. 27 : « Adducite equum quasi bruchum. » Eodem modo vertit hic, et cap. ii, 25, et *Nahum* iii, 15 : « Devorabit Tertia, bruchus.

te ut bruchus : congregare ut bruchus, multiplicare ut locusta ; » et vers. 16 : « Bruchus expansus est, et avolavit. »

Dicitur *ielec*, id est *ligurio*, quod herbas lingat, lambat et rodat : radix enim לקק *lacac* significat *lingere, lambere :* unde Aquila, teste S. Hieronymo, in *Nahum* cap. III, vertit *comestor*.

Quæres, quid sit *ielec* et *bruchus? Primo*, Suidas et Scaliger, *exerc.* XXXVI : Bruchus, inquiunt, est κάμπη, id est *eruca*, quam Lombardi *bruch*, Galli *bruyére* vocant ; verum erucam hic Joel distinguit a brucho. *Secundo*, Ambrosius Calepinus ex Sipontino, et nonnulla Lexica Latina et Græca : Bruchus, inquiunt, est vermiculus similis locustæ, herbas erodens, sine alis. Verum Nahum, cap. III, brucho dat alas. *Tertio*, R. David hic censet bruchum esse animalculum alatum instar crabronis, sed minoris quantitatis, quod arborum folia depopuletur, et in maxima multitudine vastet : unde aliqui putant bruchum esse insectum illud rubea tunica vestitum (quod statis annis humidioribus turmatim enascitur) quam dum expandit, alas ostentat, quibus volat in arbores, earumque folia depascitur : solent id rustici colligere et, fossa facta, sepelire, uti de brucho ait Isaias cap. XXXIII, 4. Verum hoc insectum genus est scarabæi, non bruchi, nec ab ullo classico auctore vocatur bruchus, etiamsi pueri in Gallia bruchum, vel *bruyant* vocent a bombo, quem volando edit, a quo et Flandri eum vocant *prædicantem*.

Bruchus est pullus locustæ. Dico ergo bruchum esse parvam locustam, sive pullum locustæ ; varii enim sunt locustarum gradus, et, ut ita dicam, species, secundum earum ætates et incrementa distinctæ. *Primo, locusta* relinquit semen : ex eo nascitur parva locusta instar vermis, qui vocatur *bruchus*, qui, dum crescit et grandescit, ac modicis alis vestitur, vocatur *attacus* vel *attelabus*. Hic rursum, dum increscit corpore et alis, vocatur *ophiomachus*, qui, dum mole corporis et alis perficitur, vocatur *locusta*. Unde apposite ait Propheta : « Residuum locustæ comedit bruchus. » Locustæ enim, cum grandiores sint, grandiora tantum depascuntur, sed post se relinquunt pullos parvos, qui residuum et minima germina quæque usque ad radices stirpitus depascuntur. Id ita esse patet *primo*, quia Septuaginta, *Jerem.* LI, 14, et alibi, pro *ielec*, id est brucho, vertunt ἀκρίδας, id est *locustas*. *Secundo*, quia omnes physici et classici scriptores dicunt bruchum esse speciem locustæ, vel locustam inchoatam et imperfectam. Unde in Scriptura passim bruchus jungitur cum locusta, quasi proles cum matre. Et Aristoteles, lib. V *Histor. animal.* cap. XXIX, bruchum nectit et subjungit locustæ. Sic et S. Hieronymus in *Nahum* cap. III : « Bruchus, ait, est animal nihil volare valens, ventri tantum studens : attelabus saltans potius quam volans parvis alis : locusta jam perfectas alas habens. » Albertus Magnus, lib. XXVI *De Animal.:* « Bruchus, inquit, est primus partus locustæ, et cum efficitur major, vocatur archilabus (corrige *attelabus ;* et quando perficitur, est locusta. Bruchus autem eo quod immobilis est, totum depascitur usque ad radices, nihil viroris relinquens. » Lyranus bruchum et locustam differre scribit, sicut perfectum et imperfectum in eadem specie. « Bruchus, ait Glossa, vocatur fœtus locustæ antequam alas habeat : deinde cum incipit parum volare, attelabus dicitur : cum vero plene volat, locusta dicitur ; multoque gravior est bruchus quam locusta, vel attelabus, quod jacens in uno loco, radicitus comedit fructus. »

S. Chrysostomus in illud *Psalm.* CIV, 34 : « Venit locusta et bruchus : » Locusta, inquit, et bruchus non simul existere solent ; aut enim præcedens locusta bruchum parit, aut bruchus auctus in locustam tandem evadit. Βροῦχος, inquit Varinus, est εἶδος ἀκρίδος, παρὰ τὸ βρύκειν, ἢ τὸ ἐσθίειν : τὸ αὐτὸ δὲ καὶ μάσταξ καλεῖται, παρὰ τὸ μασᾶσθαι : καὶ βροῦχος ἡ κάμπη ἡ νεογενὴς, καὶ ἄπτερος ἀκρίς : « Bruchus, inquit, est species locustæ, ita dicta a *vorando*, quæ et mastax dicitur, a *mandendo*. Item, bruchus eruca primum nata, et locusta carens alis. » Sic et Hesychius in Lexico ait bruchum esse locustarum speciem, ac Cyprios viridem locustam vocare bruchum, Tarentinos attelabum.

Bruchus ergo dicitur vel a βρύκω, id est *comedo*, vel a βρύχω, id est *dentibus strido* et *frendeo*, vel a βρόχω, id est *sorbeo*, deglutio, voro ; inde βρόγχος est guttur, quia bruchus non videtur habere aliud quam guttur et ventrem : pedes enim licet oblongos, graciles tamen habet : unde forte Italorum *broccare* pro *vorare ;* et Germanorum *bruchen*, quod *consumere* et *conficere* significat, et Belgarum *brocken*, quod est minutim conscindere, ait Aldrovandus. Hoc etymon verius est quam illud quod dat Anonymus in *Psalm.* CIV, dicens : Bruchus dicitur quasi βραχὺς, id est *brevis* et *parvus ;* est enim parvus vermis a locusta generatus. Denique bruchos esse genus locustæ censent Remigius, Pagninus, Forsterus, Marianus (qui illud *gryllum* vocat : gryllus autem est parva locusta cinerei vel grisei coloris) in *Lexicis*, Cælius, lib. III, cap. XXV, Aldrovandus, lib. *De Insectis* in *Locusta*, qui et pag. 414, omnes locustarum species, ac nominatim bruchum depingit, ejusque formam in imagine spectandam exhibet. Accedit Syrus, qui vertit : *Quod reliquit locusta non alata* (vermis corrodens frumentum in agro), *comedit locusta volans; et quod reliquit locusta volans, comedit locusta parva* (vel locusta quæ vocatur *separata*) ; *et quod reliquit locusta separata, comedit sarsvr*, quæ etiam est locustæ species, ut mox dicam. Unde patet Syrum per has quatuor Joelis plagas accipere quatuor locustæ species. Syro plane consentit Arabicus uterque.

Dices : Si bruchus est pullus locustæ instar vermis carens alis, quomodo ergo Jeremias cap. LI,

vers. 14, dat ei aculeum, eumque vocat aculeatum, et Nahum cap. III, 16, dat ei alas, eumque vocat alatum?

Respondeo, nomen bruchi subinde extendi ad alias locustarum species, ac complecti attelabos et ophiomachos. Opponitur enim locustæ: ergo sicut locusta omnem perfectam, ita bruchus omnem imperfectam locustam (quales sunt attaci, attelabi, ophiomachi, qui alati, et pedibus, dentibus et cauda aculeati sunt) significat. Sic agnos, hædos, vitulos subinde vocamus, non tantum pullos recenter natos, sed adultiores etiam et grandiores, puta juvencos anniculos, vel biennes, usque dum generare incipiant: imo Hebræi vaccas novellas dum primo pariunt vocant עגלות *eglot*, id est vitulas. Id ita esse patet ex S. Hieronymo, qui est auctor Versionis nostræ: ipse enim scribens in *Nahum* cap. III, per *ielec*, quem hic vocat bruchum, accipit attelabum: « Attelabus, ait, quem significantius comestorem interpretatus est Aquila, parva locusta est inter locustam et bruchum, et modicis pennis reptans potius quam volans semperque subsiliens, et ob hanc causam ubicumque orta fuerit, usque ad pulverem cuncta consumit, quia donec crescant pennæ, abire non potest. » Et mox: « Confertur exsilienti attelabo, » etc. Hinc Aldrovandus, lib. *De Insectis*, cap. *De brucho*, pag. 406: « Bruchus, inquit, S. Scripturæ differt a brucho profanorum, sicut perfectum ab eo quod suam perfectionem necdum est consecutum. » Et Cælius, lib. III *Variar. Lect.* cap. XXV, docet locustas quaslibet rodentes sata, vocari bruchos, et attacos, et mastacas, uti est apud Nicandrum. Et Quinquarboreus in cap. IV *Amos* censet bruchum esse locustæ genus, quod præter numerum et copiam, volatu etiam præstet celeriore, et latius quam cætera extenditur, pluresque agros celerius conficit et consumit, ideoque a Jeremia vocari aculeatum. Quocirca Chaldæus hic pro *ielec*, sive brucho vertit פרחא *pircha*, id est motitans, cursitans, volitans (radix enim פרח *perach* significat motitavit se, volitavit, cursitavit), eo quod huc atque illuc vastando fruges cursitet et subsiliat. Ex dictis patet vocem *bruchus* significare infimam et minimam speciem locustæ, cum cæteræ omnes species numerantur; cum vero illæ subticentur, pro illis substitui, ut bruchus jam sit attelabus, jam ophiomachus, jam quælibet alia locustarum species. Quocirca cum Jeremias bruchum vocat aculeatum, et Nahum alatum, nomen bruchi extendunt ad attelabum, ophiomachum, aliasque locustæ majoris species: hasce species enarrat Moses, *Levit.* XI, ubi earum esum Hebræis concedit.

Quarta plaga est rubigo. ET RESIDUUM BRUCHI COMEDIT RUBIGO. — *Quarta* est hæc segetum et germinum pestis et plaga, scilicet *rubigo*. Hebraice est חסיל *chasil*, id est perditor, depastor, absumptor, a radice חסל *chasal*, id est assumpsit, eo quod omnia vastet et perdat, ac nil reliquum faciat. Recentiores, Pagninus, Arias et alii censent esse tertiam locustæ speciem, eamque voracissimam: *primam* enim vocavit Joel bruchum, *secundam* locustam, *tertiam chasil*: itaque pro *chasil* vertunt *locustam* Septuaginta et Noster, *Isaiæ* XXXIII, 4, et II *Paral.* VI, 28. Unde nonnulli per rubiginem hic accipiunt animal: rubigo, inquiunt, est vermis qui maxime rorem sequitur. Hinc Aldrovandus in *Locusta*, citans S. Hieronymum: Rubigo, inquit, rorem noxium sequitur, qui cum in folia depluit, sole superveniente animatur et vivit, varieque plantis nocet.

Suffragatur Syrus, qui pro *chasil* vertit *sarsur*: de quo Illustrissimus Dominus Sergius Risius, Archiepiscopus Damascenus, natione Syrus, hæc mihi Romæ asseveravit: Sarsur, inquit, est animal in Syria parvulum ut locusta, imo e genere locustarum; sed a locustis vulgaribus differt, quod locustæ interdum, et certis quibusdam annis pro cœli et auræ temperie proveniunt; hoc autem continuum et perpetuum est. Estque duplex: ejus enim unum genus domesticum est, aliud sylvestre. Quatuor prorsus ut locusta pedes habet, et alios duos parvulos quibus cibum ad se trahit et comedit. Colorem habet nigrum et dorsum planum. Differt etiam a locustis; quod sylvestre valde nocet frumento et herbis, non autem arboribus ut locustæ, quæ ficuum et aliarum arborum corticem omnino corrodunt. Permolestum est ob sonum et strepitum, quem ingentem præcipue noctu excitat, præsertim apud aquas in Ægypto, ubi post Nili inundationem una cum ranis procreatur et remanet; adeo ut ibi horum animalium copia fuerit, homines ob eorum strepitum et damna quæ inferunt, habitare nequeant. Aliud ejus genus est domesticum, habitans cum hominibus, quod in trabibus degit, earumque pulvere et excrementis vesci perhibetur, molestum quoque ob rumorem et strepitum.

Verum pro hebræo *chasil*, hic vertunt *rubigo*, non *locusta*, Septuaginta, Chaldæus, Vatablus et alii, æque ac *Psalm.* LXXVIII, 4, et alibi; Hebræa enim nomina, præsertim animalium, arborum, gemmarum, lapidum, etc., sunt amplæ et variæ significationis, nuncque unum, nunc aliud significant. Quocirca *chasil* vertunt nunc locustam, Quid?
nunc bruchum, nunc rubiginem: rubigo enim non minus quam locustæ segetes absumit. Porro rubigo, vel robigo Latinis significat vitium segetum, non locustam. Est enim rubigo, sive aurugo, vel ærugo vitium segetum ex corrupto aere, et quasi earum morbus regius, quo scilicet culmi pallescunt in modum auri vel æris, itaque paulatim arescunt et evanescunt. « Rubigo, inquit Albertus hic, est ros incensus ab aere defluens, qui primo ad minii colorem, postea in fuliginem convertit segetes marcidas, et in pulverem fœtidum versas ac friabiles. » Agricolæ *nebulam* vocant. Dicitur *rubigo* a *rubedine*: quia rubras facit segetes, uti et metalla, cum situm contrahunt. Hinc Apuleius, lib. III *Florid.*: « Profecto, ait, ut

gladius usu splendescit, situ rubiginatur, ita vox in vagina silentii, condita diutino torpore hebetatur. » Et Plinius, lib. XVIII, xvii : « Rubigo maxima segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis, transit in earum folia ex arvis. » A rubigine dicta sunt Rubiginalia, id est festi dies et sacra ad amoliendam rubiginem instituta a gentilibus, quales sunt supplicationes amburbiales in diebus Rogationum apud Christianos, quæ eadem de causa peraguntur. Hinc Plinius, lib. XVIII, xix : « Rubiginalia, inquit, Numa constituit, quæ nunc aguntur ad septimum Calendas maii : quoniam tunc fere rubigo segetes occupat. » Hæc de littera. Jam

Quæritur, quid eruca, locusta, bruchus et ærugo significent? Respondeo primo, sterilitatem.

Quæritur, quid hæ quatuor plagæ, puta eruca, locusta, bruchus et ærugo significent; et an litteraliter ut sonant, an symbolice sint accipiendæ? Multi eas ut sonant accipiunt, ut significet Joel vere ab hisce animalculis ob scelera sua vastatam fuisse Judæam, indeque sterilitatem ac famem ei inductam. Unde censent hic prædici famem septem annorum, quam Elisæus quoque prædixit sub Joram, IV *Reg.* viii, 1 et 2. Hanc enim famem aiunt fuisse inductam per erucas, locustas, bruchos et rubiginem per quatuor annos sibi invicem succedentes, ac insuper durasse tres alios annos, quibus Deus clausit cœlum ne plueret. Ita Remigius, Ruffinus, Lyranus, Vatablus, Arias, R. Salomon et alii Rabbini. Theodoretus vero putat prædici hic sterilitatem et famem biennalem, quam prædicit Amos cap. iv, 9, ubi minatur Israelitis auruginem, sive rubiginem et erucas, æque ac Joel hic. Verum Joel diu post Elisæum et Joram prophetavit cum Osee, sub Ozia et posteris ejus, uti dixi in Prooemio. Amos autem prophetat Samariæ, id est decem tribubus, ut patet *Amos* i, 1, non duabus, uti facit Joel : nec meminit locustæ et bruchi, quæ nominat Joel. Quare si ad litteram hæc accipias uti sonant, de ipsa eruca, brucho, locusta et rubigine, alio tempore in Judæa illa contigisse necesse est. Multa enim comminantur Prophetæ, quæ omnia reipsa accidisse credimus, etiamsi illa alibi non narrentur. Unde Joel, cap. ii, 24, consolans suos hisce plagis afflictos, spe melioris sortis et fertilitatis : « Implebuntur, inquit, areæ frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus et rubigo, et eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos, » etc. Ergo vere eis immisit erucas, locustas, bruchum et rubiginem. Adde hasce et plures alias plagas comminatus est Hebræis Moses *Levit.* xxvi, 22, et *Deuter.* xxviii, 22, si ipsi Deum desererent eumque offenderent. Ergo cum eum tempore Joelis offenderint, ideoque excisi sint, verisimile est illas plagas Deum eis irrogasse, ac minas suas explesse. Insuper, naturale et ordinarium Dei flagellum est sterilitas et fames invecta per erucas, locustas, bruchos et rubiginem.

Præclare S. Chrysostomus, homil. *Quod nemo læditur nisi a se ipso* : « Omne, inquit, quod est in rebus, habet aliquid quo corrumpi possit ac lædi : lanam tinea, ovium greges lupus, vinum aceti permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpit : lolium segetibus nocet, grando vineam lædit; virgulta ac diversa plantaria locustæ ac bruchi exercitus vastant, et singulis quibusque corporibus variæ morborum species inferunt corruptelam. » Plinius, lib. XI, xxix, cum ostendisset quam ingenti copia locustæ vento sublatæ gregatim maria volando tranent : « Tanquam, inquit, parum sit maria transisse, immensos tractus permeant, diraque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes, et fores quoque tectorum. » Quanta damna locustæ variis provinciis intulerint, multis exemplis et historiis docet Aldrovandus in *locusta*, pag. 422 et seq. Exstat emblema Alciati cum lemmate : « Nihil reliqui, » his carminibus explicatum :

> Scilicet hoc deerat post tot mala, denique nostris
> Locustæ ut raperent quidquid inesset agris.
> Vidimus innumeras Euro duce tendere turmas,
> Qualia non Atilæ, castraque Xerxis erant.
> Hæ fœnum, milium, farra omnia consumpserunt :
> Spes et in angusto est, stant nisi vota super.

Hinc Ægyptiis locusta erat hieroglyphicum famis, ait Pierius, lib. XXVIII. Porro refert Theodoretus in *Philotheo*, S. Aphraatem agrum cujusdam supplicis sibi, aspersione aquæ benedictæ ab exercitu locustarum, qui Persidem vastabat, tutatum esse, ita ut eum tangere non auderent. Idem fecisse S. Vincentium Fererium in agro Murisiæ, civitatis in Hispania, testatur auctor vitæ ejus, lib. III, sub finem. Sic S. Theodorum prece sua locustas agros populantes enecasse scribit Georgius presbyter in ejus Vita, lib. II.

Verum esto hæ plagæ ad litteram accipi possint ut sonant, tamen per eas symbolice et potius significantur hostes vastaturi Judæam. Sic enim eas explicat ipse Joel, 6 : « Gens enim ascendit super terram meam, fortis et innumerabilis : dentes ejus ut dentes leonis. » Et vers. 15 : « A a a, diei, quia prope est dies Domini, et quasi vastitas a potente veniet ! » Et cap. ii, 1 et 2 : « Venit dies Domini, dies tenebrarum, etc., quasi mane expansum super montes, populus multus et fortis. » Et vers. 4 : « Quasi equites sic current, » etc. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Hugo, Ribera, Emmanuel, Sanchez et Mariana, qui ait : Utrumque, scilicet fames et bellum, hic significatur. Est ergo hic ænigma, sive allegoria et parabola continua, significans hostem hosti successurum, cladem cladi usque ad excidium et internecionem Judæorum (1). Simile est *Isaiæ* xxiv,

Hostes, et clades alias aliis successuras.

(1) Sensum allegoricum qui a multis magni nominis interpretibus propugnatur non excludimus; sed licet litteralis interpretatio quæ de locustis proprie dictis hanc prophetiam intelligendam censet, fere omnes rationalistas

vers. 17 : « Formido, et fovea, et laqueus super te, qui habitator es terræ. Et erit : Qui fugerit a facie formidinis, cadet in foveam : et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo. » Et *Jerem.* XLVIII, 43 : « Pavor, et fovea, et laqueus super te, o habitator Moab. Qui fugerit a facie pavoris cadet in foveam; et qui conscenderit de fovea, capietur laqueo. » Et cap. XV, 2 : « Qui ad mortem, » scilicet destinati sunt a Deo, « ad mortem, » supple ibunt : « et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus : gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia

interpretes defensores habeat, v. g. Eichornium, Justum, Rosenmuller, De Wette, Crednerum, Maurer, etc., etc., illam cum Ackermann præferendam in primo sensu putamus : *Primo*, ob hanc potissimum rationem, quod omnia quæ de locustis dicantur, in proprie dictas locustas conveniant, ut ex singularum partium consideratione liquebit, nec certa figurati sensus occurrunt indicia et criteria. *Secundo*, si sub locustarum figura populum aliquem hostilem descripsisset Propheta, talia procul dubio immiscuisset, quæ hanc ejus mentem clare indicarent. Imo quando cap. II, 4 et seqq., cum equitibus et exercitu hostili, etc., eas comparat, satis clare significat eas ab illis diversas esse, ita, inquit Maurer, ut plano suo ac simplici sensu accipienda esse videbit, quicumque sola quæ cap. II, 4-9, habentur, legerit ab opinione præjudicata liber. *Tertio*, nihil in universo sermone hoc de hominum strage, cæde aut exilio; sed calamitas consistit in summa frugum fructuumque inopia et sterilitate, cujus causæ sunt locustæ, tum æstus et aquæ penuria, nulla prælia, nullæ urbium expugnationes, cædes, etc., qualia commemorari solent, ubi hostiles impetus et grassationes narrantur. *Quarto*, beneficia quoque his calamitatibus opposita promittuntur, cap. II, 22 et seqq., pluvia copiosa ad terram fecundandam, indeque orta magna frugum fructuumque ubertas. Qui plura desideraverit de sententia opposita quam præter veteres supra nominatos, tuentur Sanctius, Theiner, Grotius, Ecchermann, Bertholdtius, Hengstenberg et alii, videat Glaire, *Introduct. à l'Ecrit. sainte*, lib. IV, pag. 430 et seqq.

De complemento prophetiæ quoque diversæ vigent sententiæ. Calmetus, cum quo fere convenit Rosenmuller, Maurer, etc., non prædictionem sed descriptionem esse putant. Ast Joel, inquit Ackermann, luctuosam Judææ per quatuor species locustarum sese insequentium vastationem describit, quæ ut cap. I, 15; II, 1, 2, 13, 14, disertis verbis annotatur, *futuro ævo*, imminet. Cæterum prædicta Judææ per locustas vastatio non est illa sterilitas, quæ ætate Elisei contigit, neque ea penuria pluviæ, quæ *Jerem.* XIV legitur; sed est illa fames quæ tempore Machabæorum accidit, I *Mach.* IX, 23-27. Nam Propheta non regem, sed seniores et sacerdotes memorat; de idololatria, quæ ante captivitatem nullo unquam tempore prorsus desiit, altum silet : regni Israel non meminit, sed nonnisi Judam et Jerosolymam commemorat, atque cap. IV, 1, 2, Hebræos omnes *Israel* compellat, ut solent Prophetæ de temporibus post captivitatem loquentes; imo cap. IV, 1, 2, captivitatem, dispersionem populi, occupationem regionis, per alias gentes, atque etiam reditum jam dudum contigisse ponit. Hostibus Hebræorum, cap. IV, 4, accenset Tyrios et Sidonios, qui Hebræos vendunt Græcis. Hæc manifeste produnt ætatem Machabæorum, I *Mach.* IX, 23-27; V, 14, 15. Huic sententiæ Ackermann, licet aliqua veri similitudine gaudenti astipulari vix auderemus.

cœli et bestias terræ ad devorandum et dissipandum : et dabo eos in fervorem universis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem. » Quo forte alludit hic Joel. Simile est illud Homeri *Odyss.* ε :

> Tradebat Notus hunc Boreæ quandoque vehendum :
> Nunc rursum Zephiro jactandum tradidit Eurus.

Et *Iliad.* τ :

> Tristia perpetuo mihi tristibus excipiuntur.

Sic Ausonius in *Epigram.* eleganter hosce vocat « labores (et dolores) catenatos, » cum labor ex labore, dolor ex dolore seritur. Hinc adagium : « Malorum panegyris, » quo utitur Pisides apud Suidam : « Omnes, inquit, simul malorum ut in panegyre, alios tenebat aliud infortunium. » Huc spectat illud Diogenianum : « Mali thripes, mali rursum ipes, » de duplici ac multiplici malo dici solitum. Thrips enim vermiculus est, qui lignis innascens ea vitiat : ips item cornis et vitibus est infestus. Et illud Socratis apud Athenæum, lib. IX : « Malis ter mala eveniunt. » Et illa : « Ilias malorum; thesaurus et lerna malorum; agmen et mare malorum, » cum malum malo velut unda undæ, fluctus fluctui succedit eumque protrudit; quibus utitur Euripides in *Ione* dicens : « Me miseram, ut ingens panditur thesaurus, ac penus malorum. » Et Æschylus in *Supplicibus* :

> Tantum malorum pelagus aspicio miser,
> Unde enatandi nulla spes alluceat.

In hoc pelago volutantur damnati in gehenna. Causa adagii est quod sæpe erucis succedant locustæ, locustis bruchi, brucho ærugo, eaque ingentes calamitates afferant, idque agminatim instar exercitus et aciei hostilis. Hinc castra Madian, quæ prostravit Gedeon, comparantur locustis, *Judic.* VI, 5, uti et *Apocal.* IX, 1, exercitus dæmonis, in fine mundi afflicturus impios, turmis locustarum assimilatur. Adde locustas, bruchos et erucas non raro præire et prænuntiare hostium adventum, et bellorum strages, ut liquet ex historiis. Inde locusta ab Hesychio, Nicandro, Suida, Theocrito, *idyll.* 10, et aliis vocatur μάντις, id est *vates*, vel divinatrix et prænuntia, quod semper famem prænuntiet et inferat, sæpe etiam hostium incursus et clades, licet aliam quoque causam det Cælius lib. XXX, XXII : « Mantis, inquit, locustæ genus est, quæ in stipulis enascitur, virens colore, corpore prælongo, pedibus item prælongis, quos et agitat assidue. Aristarchus in commentario Lycurgi scribit locustam hanc, si quod inspexerit animal, protinus illi quippiam prædicere mali : unde mantis vocatur, quæ noxii molestique aspectus est : vel dicitur mantis, quod locustis adventantibus præsagium sit ingruentis penuriæ. » Locust[æ] porte[n]dunt bella

Exempla pauca, sed rara e multis accipe, quæ recenset Aldrovandus pag. 425 : Anno, inquit, Do-

mini 1534, locustæ illæ quæ ab Oriente per Illyricum stupendis agminibus in Italiam convolarunt, maximaque passim damna dederunt, Turcarum adventum portendere visæ sunt. Nam et Turca Rhegium occupavit, Romæque trepidatum est, dum Hostiæ subsedisset; Niccam cepit, Christianorum multa millia in servitutem abduxit. Tamberlanes, referente Crantzio, Hierosolymam expugnare statuerat, sed cum bruchi exercitum ejus vexarent, admonitum se interpretatus a Deo, ea de re temperavit. Primam expeditionem sacram (ut Sigonius testatur) Hierosolymitanam anno Domini 1096 Claramonte institutam, locustarum repente nata vis tanta præcessit, ut nubium instar solis lucem adimerent. Mirum quod scribit Gregorius Turonensis, duas acies locustarum per Arvernum atque Lemovicum transeuntes Romaniacum campum ingressas, ibidem prælio inter se conflixisse, ingentemque stragem edidisse, cum Clotarius cum Chramno filio suo esset pugnaturus : quem deinde victum una cum uxore et filiis comburi jussit.

Quinam hi quatuor hostes, et clades Judæorum? Prima sententia.

Sed quinam fuerunt hi hostes et vastatores Judææ, quos per erucas, locustas, bruchos et rubiginem denotat et repræsentat Propheta? Hebræi et eos secuti S. Hieronymus, Rupertus, Haymo, Hugo, Lyranus et Dionysius censent hic significari quatuor orbis monarchias sibi invicem succedentes, quæ afflixerunt Judæos : scilicet, per erucas significari Assyrios et Babylonios; per locustam, Medos et Persas; per bruchos, Græcos, ac præsertim Antiochum Epiphanem, contra quem pugnaverunt Machabæi; per rubiginem, Romanos. Has enim quatuor monarchias simili modo recenset et depingit Daniel cap. II et cap. VII, per quatuor bestias, ac Zacharias cap. I et cap. VI, per quatuor quadrigas. Verum Persæ et Medi, ut Cyrus et Darius, Judæos non afflixerunt, quin potius e Babylone eos liberarunt : afflixit tamen eos Cambyses, impediens fabricam templi, I *Esdræ* II. Per rubiginem vero non intelligi Titum et Romanos, qui Hierosolymam exciderunt, patet ex eo quod hisce plagis Propheta, cap. II, 18, remedium afferendum dicit a Christo : Christus autem cladem Hierosolymæ per Titum illatam non reparavit, imo eam antecessit ac prædixit.

Secunda.

Secundo, Theodoretus per quatuor hasce plagas accipit solos Assyrios et Babylonios, qui Israelitas vastarunt : scilicet, per erucam accipit Teglathphalasar, per locustam Salmanasar, per bruchum Sennacherib, per rubiginem Nabuchodonosor. Verum primi duo tantum vastarunt decem tribus, non duas, de quibus hic agitur. Joel enim Judæ duntaxat et Jerusalem vaticinatur cladem que minatur, uti ostendi in Procemio, ac, ut ibidem dixi, videtur id fecisse sub Manasse, quando jam excisæ erant decem tribus.

Tertia et genuina.

Tertio ergo, aptius et verius S. Hieronymus, per quatuor hasce plagas accepit Nabuchodonosorem, qui in suis castris habebat varias gentes quasi erucas, locustas et bruchos, quæ populatæ sunt ita Judæam, ut quod una relinquebat, altera raperet vel vastaret. Aut potius, magisque particulatim, apposite et genuine, per quatuor hasce plagas intellige quatuor expeditiones Nabuchodonosoris, quibus sensim magis et magis carpsit Judæam et Jerusalem, donec eam exscinderet, nimirum *prima* fuit anno 1 regni ejus (qui fuit annus 3 Joakim regis Juda), quo ipse instar erucæ terram perrepentis, leviter tantum Judæam rasit et perstrinxit; nam duntaxat Joakim regem cum Daniele et sociis Babylonem abduxit, *Daniel.* I, 1. *Secunda* fuit anno 8 ejusdem (qui fuit 11 et ultimus Joakim), quo turmas suas instar locustarum alatarum et validarum in Judæam immisit, ac summa germina carpsit. Nam regem Joakim rebellantem cepit et occidit, eique substituit filium Joachin, quem post tres menses Babylonem abduxit, surrogans ei patruum Sedeciam. *Tertia* fuit anno 18 ejusdem, qui fuit 11 Sedeciæ, quo instar bruchi residua germina, etiam minima, erosit. Nam totum populum vel occidit, vel cepit, urbem excidit, regem Sedeciam excæcavit, filios ejus necavit, regnumque Judæorum evertit. *Quarta* fuit, cum post quatuor menses submisit Nabuzardan, qui ut rubigo templum incendit, æque ac regiam, domosque principum, omniaque in favillas et cineres convertit.

Huc accedit, imo in re pene eadem est expositio Christophori a Castro, qui hasce quatuor plagas adaptat quatuor Josiæ filiis, scilicet Joachaz, Joakim, Joachin et Sedeciæ, qui ob scelera Manassis vastati et occisi, vel in captivitatem abducti sunt : nimirum, ut eruca, quæ leviter tangit terram, significet Pharaonem Nechao, qui Joachas abduxit in Ægyptum, relinquens Judæam intactam, imo præficiens illi Joakim, fratrem Joachas; locustæ significent latrunculos Chaldæorum, Syrorum, Moab et Ammon, qui instar locustarum turmatim invaserunt Judæam, et Joakim occiderunt : bruchus significet Nabuchodonosorem, qui post eos quasi pullus locustarum, puta bruchus, cepit Jerusalem, ac Joachin pullum, id est filium Joakim, avexit in Babylonem; rubigo sit idem Nabuchodonosor, qui post undecim annos rursum Jerusalem cum rege Sedecia cepit, templumque ac palatia combussit, et quasi rubigo in favillas redegit, regnumque et rempublicam Judæorum funditus evertit.

Allegorice Hugo de S. Victore, scribens in hunc Joelis locum, per quatuor has plagas accipit quatuor persecutiones Ecclesiæ, quarum *prima* fuit gentilium imperatorum, Neronis, Domitiani, Decii, Diocletiani, etc. *Secunda* Arii et hæreticorum, qui elati saliunt in alta quasi locustæ, quæ priori cessanti, per imperium Constantini, mox successit. *Tertia* malorum christianorum, qui carnales sunt et ventres, ut bruchi. *Quarta* Saracenorum et Antichristi, quæ quasi rubigo ferro et flamma omnia vastat et vastabit. Unde easdem pene qua- Allegorice.

tuor equis, scilicet primo albo, secundo rufo, tertio nigro, quarto pallido repræsentat S. Joannes *Apocal.* VI, 2 et sequentibus, ut ibi dixi.

Tropologice. Tropologice, plagæ hæ sibi succedentes significant quod unum vitium alteri, imo subinde virtuti ipsi succedat, quodque, uno abeunte, aliud nos oppugnet, ut residuum, quod prius reliquit, posterius depascatur et destruat : nimirum post erucam, quæ toto corpore repens in terra, repræsentat libidinem, superatam vel recedentem, succedit et invadit nos volans locusta, id est vana gloria et superbia. Locusta enim pedibus ambulare nescit, et cum alas vix habeat, volare nititur, ideoque inanes dat saltus. Sic et Lucifer ambiit æqualitatem Dei, ad quam assurgere non potuit, sed corruit. Idem facit superbus. Post hanc sequitur ventrosus bruchus (totum enim ejus corpus pene in ventrem colligitur), id est gula. Post hanc succedit ignea rubigo, quæ quidquid tangit incendit, puta ira et impatientia, cujus flamma omnes virtutum fructus tabescunt. Quare residuum erucæ, id est libidinis, est castitas; residuum locustæ, id est vanæ gloriæ, est humilitas; residuum bruchi, id est gulæ, est sobrietas; residuum rubiginis, id est iræ, est patientia. Residuum ergo erucæ comedit locusta, et locustæ bruchus, et bruchi rubigo : quia sæpe accidit ut e continentia et castitate oriatur inanis gloria, humilitatem sequatur ebrietas et crapula, sobrietatem excipiat ira et impatientia. Ita Hugo loco citato, et S. Gregorius lib. XXXIII *Moral.* cap. XXVII. Alii per rubiginem vel æruginem accipiunt avaritiam, quæ versatur in illis quæ ærugo et tinea demolitur : ærugo enim aurum et argentum depascitur. Porro *primum*, puta luxuriam, docuit corrupta natura; *secundum*, puta superbiam, invenit Lucifer; *tertium*, scilicet gula, parentes nostros perdidit, Adamum et Evam; *quartum*, gigantes et tyranni a Cain prognati adinvenerunt.

Symbolice, sunt quatuor passiones animi. Symbolice, sive physice, S. Hieronymus per hæc quatuor accipit quatuor passiones et ægritudines animi, puta gaudium, tristitiam, spem et metum, quæ faciunt quasi quadrigam cursus et volubilitatis vitæ nostræ : mox enim gaudio succedit tristitia, tristitiæ spes, spei metus, hisque quatuor affectionibus, continua successione agitatur et jactatur anima hominis, præsertim mundani et peccatoris.

Eruca repræsentat ægritudinem tristitiæ, locusta gaudium, bruchus metum, rubigo spem. Audi S. Hieronymum: «Has perturbationes uno, et nec pleno versiculo illustris Poeta comprehendit : Hi metuunt, cupiuntque (hoc de futuro), dolent, gaudentque (hoc de præsenti); neque auras, inquit, respiciunt, clausi tenebris et carcere cæco. Qui enim perturbationum tenebris obvolvuntur, clarum sapientiæ lumen non valent intueri. Cavendum est igitur ne ægritudo quasi eruca nos comedat, ne locusta vastet in gaudio, huc illucque volitans, et gestiente lætitia per diversa se jactans : ne bruchus, id est pavor et futurorum metus, radices sapientiæ devoret : ne rubigo et desiderium futurorum res inutiles concupiscat, et nos perferat ad ruinam : sed ut in omnibus quatuor quadrigas, et quatuor cornua, et quatuor equos, rufos, et varios, et albos, et nigros, id est vel adversa, vel prospera, vel ex utroque sociata frenis sapientiæ gubernemus.» Subdit deinde : «Ego reor erucam esse insipientem in animo passionem; quæ tarda est et discurrere non potest, et mora ipsa ac pertinacia ebibit, et exsugit omnem virorem, quam si non occiderimus, in nobis crescit et avolat, et nunc devorat quidquid attigerit, nunc semesa dimittens pergit ad alia, revertensque ad pristinam sedem bruchus efficitur, ut non solum fruges, et folia, et cortices, sed et ipsam medullam devoret tarditate. » Hisce verbis, ut hoc obiter notem, indicat S. Hieronymus erucam esse vermiculum, qui crescens fiat bruchus, ac deinde evadat locusta. Sic et alii nonnulli pullum locustæ vocant vermem atque erucam.

Audi S. Paulinum, epist. 30, quæ est *ad Aprum* secunda : « Vide, inquit, qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam (verbi gratia) si quid vetitum concupiscam, et mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, et cœperit abjici, et redire crebrescat, locusta est avolans et revertens. Quod si cœperit immorari, et majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur : quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima nunquam, aut difficile expellitur. »

Qui ergo mentis quietem et celsitudinem ambit, has passiones inter se jugiter conflictantes supprimat et edomet : sic erit imperturbabilis, quietus, excelsus, felix : vide dicta *Apocal.* III, 21, in fine.

5. EXPERGISCIMINI EBRII (proprie *a vino*, ut habent Septuaginta), ET FLETE, QUI BIBITIS VINUM IN DULCEDINE (Chaldæus, *vinum merum;* Pagninus et Vatablus, *mustum* jam expressum : hoc enim est עסיס *asis*, a radice עסס *asas*, id est pressit, expressit) : QUONIAM PERIIT (hebraice, *excisum est*, id est brevi exscindetur) AB ORE VESTRO, — per erucas, locustas, bruchos et rubiginem, id est per Chaldæorum turmas, incursus et populationes, quas Deus vinetis agrisque vestris immittet. Ita Chaldæus, Lyranus et Arias. Vers. 5.

Moraliter quatuor passiones mentem dementet. Tropologice, voluptates omnes, æque ac passiones et perturbationes mentem inebriant, id est dementant, recto judicio privant, sopiunt, excæcant, ac insensibilem suique impotem efficiunt, perinde ac ebrietas hæc eadem causare solet in corpore et capite. Ita S. Hieronymus, Remigius, Theodoretus, Albertus, Hugo. Audi S. Hieronymum:

« Nulla res ita inebriat, ut animi perturbatio. Est ira quæ justitiam Dei non operatur, et furori proxima, mentis suæ impotentem facit, in tantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur; recteque illud laudatur Architæ Tarentini, qui cum villico suo esset iratus : Jam te, inquit, occiderem, nisi iratus essem. Quid referam de gaudio et voluptate, et maxime de amore, qui excæcat cordis oculos, et nihil aliud amantem nisi id quod amat, cogitare permittit? An non est dicenda ebrietas, cum propter vile scortum, et ignominiosam corporis partem, animæ libertas in serviles blanditias inclinatur? cum laborem suum alterius facit esse delicias? cum furto, scelere atque perjuriis opes futuræ præparat voluptati, et cum videatur ab omnibus, se æstimat non videri, dummodo potiatur eo quod desiderat. Sed et avaritia excæcat animum ejus cui nihil satis est, et muliebris amor, et dulcium cupido vitiorum. » Addit S. Hieronymus, Deum peccatori non raro auferre hæc dulcia, quæ eum deceperant, « ut qui, inquit, Deum non cognoverunt in prosperis, cognoscant in adversis; et qui divitiis male usi sunt, ad virtutes penuria corrigantur, » imo cogantur. Sicut ergo virtus est animæ sobrietas et sapientia, ita vitium quodlibet est animæ ebrietas et insania, quam causat vinum malitiæ expressum ex uva cupiditatis, quod ei propinat dæmon. Audi et S. Gregorium, XXXIII *Moral.* cap. XXVII : « Ebrii vocati sunt, qui mundi hujus amore confusi, mala non sentiunt quæ patiuntur. » Quid est ergo dicere : « Expergiscimini, ebrii, et flete, nisi somnum vestræ insensibilitatis excutite, et in devastatione cordis tot sibi succedentibus vitiorum pestibus, vigilantibus lamentis obviate ! »

Vers. 6. 6. GENS ENIM. — S. Hieronymus per *gentem* metaphorice accipit locustas. Simili enim tropo de iis dixit Sapiens, *Prov.* XXX, 25 : « Formicæ, populus infirmus : lepusculus, plebs invalida. » Et vers. 27 : « Locusta regem non habet, et egreditur universa per turmas suas.» Et *Apoc.* IX, 1 et seq., myriades exercitus dæmonis immittendi in impios in fine mundi, vocantur *locustæ*. Sic et Theodoretus, Rufinus, a Castro, Mariana, Emmanuel et alii. Unde cap. II, 4, Joel locustas hasce comparat equis, equitibus et quadrigis : « Quasi aspectus, ait, equorum, aspectus eorum : et quasi equites sic current, etc. Velut populus fortis præparatus ad prælium. » Est ergo hic continua metaphora, sive allegoria. Nam toto hoc cap. et seq. loquitur de exercitu Chaldæorum Judæam populantium, sub allegoria locustarum, quæ agros vastare solent et omnia obvia, quacumque eunt; « ut, cum locustas legeris, hostes cogites; cum hostes cogitaveris, redeas ad locustas, » ait S. Hieronymus. Unde consequenter populum Judæorum comparat vineæ et ficui, quas arrodere solent locustæ, juxta illud *Isaiæ* V, 7 : « Vinea Domini exercituum domus Israel est : et vir Juda germen ejus delectabile. » Locustæ ergo sunt Chaldæi : ficus et vinea sunt Judæi et Judæa. Hinc et Christus, *Lucæ* XIII, 6, Judæorum impiorum excidium significavit per ficum sterilem, quam paterfamilias jussit exscindi; et Jeremias, cap. XXIV, per ficus bonas et malas significavit Judæos bonos et malos. Sic Virgilius de formicis ait, *Georg.* IV :

> It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
> Convectat.

DENTES EJUS (gentis, puta locustarum, hoc est Chaldæorum) UT DENTES LEONIS, — *q. d.* Chaldæi numero innumeri, robore fortissimi, gladiis quasi dentibus omnia lacerabunt et succident, ac si leones essent, et leoninis dentibus prædam avide, celeriter, audacter et crudeliter discerperent. Sic S. Joannes locustis, id est exercitui dæmonis in fine mundi, qui omnia vastabit, dat dentes leonum, *Apocal.* IX, 8, utique alludens ad has Joelis locustas, quasi præambulas et antitypas.

ET MOLARES (dentes) EJUS UT CATULI LEONIS. — Ita et Septuaginta et Chaldæus. *Catulum* intellige grandiorem et provectum (hunc enim significat hebræum לבים *labim*), qui ut juvenis ferox et robustus, dentibus suis omnia molit, frangit et comminuit. Habet enim dentes acutiores et firmiores, utpote non attritos, sed recentes et integros. Unde Scriptura dentes leunculorum celebrat, ut *Job* IV, 10 : « Rugitus leonis, et vox leænæ, et dentes catulorum leonum contriti sunt.» Horum enim dentes valentiores et violentiores sunt : nam ob ætatem et continuam prædæ lacerationem leonibus grandævis dentes sæpe comminuuntur, vel excidunt, uti docet noster Pineda *ibidem.* Notat Theodoretus quod, sicut locusta post se ducit bruchos minores et graciliores, et sicut leo post se ducit catulos; sic Chaldæi bellicosi et strenui secum ducunt alias gentes minus fortes, minusque in bello expertas, non minus tamen feroces et noxias, ad vastandam Judæam. Rursum, sicut per dentes, Chaldæorum gladios : sic per molares, balistas, arietes, aliasque machinas, quibus concusserunt Hierosolymam, intellige. Ita a Castro.

Tropologice, Rupertus notat per locustas hic nos doceri, quod etiam infirmi, viles et abjecti, uti sunt locustæ, contra eos quibus Deus irascitur, robusti sint, invicti et sævi, Deo dante illis robur, animos et iras : unde Deum per tales solere contundere fastus arrogantium, uti per locustas, ciniphes, muscas et ranas contudit arrogantiam Pharaonis tempore Mosis. Rursum, detractor vocatur *locusta* : blandus enim et gracilis videtur in narratione lepida, sed habet linguam et dentes leonis, uti docet noster Viegas, *Apoc.* IX, 8, com. II, sect. IX. Denique de peccato quolibet dicitur *Eccli.* XXI, 3: « Dentes leonis dentes ejus, interficientes animas hominum. »

7. ET FICUM MEAM DECORTICAVIT. — Solent lo- Vers. 7.
custæ arrodere cortices arborum, qui arborum succum et calorem quasi vestes fovent et conti-

nent. Unde iis arrosis vel ablatis, rami quasi tunicis suis exuti, virore deperdito, albi fiunt et exsucci, et arescunt, ac quasi projecti in terram corruunt (1). Ita S. Hieronymus. *Ficus* significat sacerdotes et principes, qui in populo Judaico eminebant, sicut ficus in vinea, quique populum S. Scripturæ sapore divino, et legum sanctarum dulcedine, quasi ficus pascebant et recreabant, quos Chaldæi vel vita, vel libertate, vel opibus, quasi corticibus spoliaverunt. Ita Ribera.

Tropologice. Tropologice, cortex et tegmen virtutum est humilitas, quam si tollas, peribunt omnes. Ita S. Gregorius, cujus mox verba recitabo.

Et projecit, — tum fructus, cortices et folia, quæ arrosit; tum surculos et ramos teneriores: hos enim arrodendo succidit et dejicit locusta: ipsamque denique ficum omni sua veste spolians, et arefaciens talem efficit, ut a colono succidi, et in focum projici debeat. Tales fuere Judæis Chaldæi, æque ac Christianis Hunni, Alani, Gothi, Wandali, et etiamnum sunt Turcæ, qui quasi erucæ, bruchi, locustæ et rubigo, sibi ordine succedentes, orbem christianum populati sunt, et etiamnum populantur.

Tropologice. Tropologice, idem in animabus fidelium faciunt dæmones, ait S. Hieronymus, item hæretici, ut Lutherus, Calvinus : ac lenones, parasiti et morum corruptores. Hi enim omnes pietatis fructus, omnes cæremonias, quasi folia, omnem sacramentorum efficaciam, quasi corticem arrodunt, omnemque Ecclesiæ, æque ac animæ ornatum, opes, felicitatem et gloriam evertunt et dissipant, eamque faciunt inopem, aridam, desolatam et mortuam, instar ficus et vineæ a locustis erosæ, ac in desertum redactæ.

Vana gloria bona opera decorticat. Rursum, id in bonis operibus facit vana gloria. Audi S. Gregorium, VIII *Moral.* xxx : « Insidiantibus spiritibus (dæmonibus) Dei vinea in desertum ponitur, cum plena fructibus anima humanæ laudis cupiditate dissipatur. Ficum Dei gens ista decorticat, quia seductam mentem in favoris appetitum rapiens, quo hanc ad ostentationem pertrahit, tegmen (quasi corticem) quo vestitur, ei humilitatis tollit, eamque nudans exspoliat, etc. Albi facti sunt rami ejus : quia ostensa humanis oculis ejus opera candescunt; de sanctitate nomen sumitur, cum recta actio divulgatur; sed subducto cortice rami arescunt : quia facta arrogantium humanis oculis ostensa, unde placere appetunt, inde siccantur. Mens itaque quæ per jactantiam proditur, decorticata recte ficus vocatur : quia et candida est, per hoc quod cernitur; et siccitati proxima, per hoc quod tegmine corticis nudatur. Intus ergo servanda sunt quæ agimus, si ab interno arbitro vicem recipere nostri operis exspectamus. »

Vers. 8. 8. Plange quasi virgo accincta sacco, — *q. d.* O Jerusalem, dire plange et lamentare, quod a Deo sponso tuo, cui in adolescentia et virginitate tua (scilicet cum primum nascereris in Ægypto) nupsisti, sis deserta, et tradita hostibus Chaldæis; sicut virgo quæ recens nupta fuit, amarissime solet plangere, cum perdit virum suum, cui primo pubes effecta nupserat, quem proinde intime et tenerrime diligebat. Unde Septuaginta vertunt, ἄνδρα παρθενικὸν, id est *virum virgineum* cui scilicet se virginem in uxorem tradiderat. *Plange*, inquiunt, *super virginem* (id est, præ virgine magis quam virgo) *præcinctam cilicio, quæ plangit super virum suum virgineum*, quem mors ei abstulit. Ubi adverte hebræum *sac*, id est saccum, Septuaginta vertere *cilicium*. Erat enim saccus vestis aspera et lugubris lugentium et pœnitentium, qua utebantur in funere suorum luctus ergo, vel in publica calamitate pœnitentiæ causa, ad Deum propitiandum, ut is cladem averteret. Simili modo *Ezech.* cap. xvi, 8, hortatur Synagogam ad pudorem et dolorem, quod Deum sponsum suum dereliquerit, qui eam juvenculam, et miseram ac projectam in Ægypto sibi despondit, ut reginam vestiens subtilibus, armillis, torquibus, ac corona in capite eam coronans. Sic et *Jerem.* ii, 2 : « Recordatus, ait, sum tui, miserans adolescentiam tuam et charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur. » Et cap. iii, 4 : « Saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitatis meæ tu es. » Porro cubabant in sacco non solum noctu, sed et per diem in gravi calamitate, cum Deo fiebant supplices, ut eum ad commiserationem hoc habitu commoverent. Vide Sanchez hic.

Moraliter, de pœnitentia. Tropologice, plangat anima quæ per peccatum deseruit Deum, cui in baptismo se desponderat, juxta illud Apostoli, II *Cor.* xi, 2 : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Hæc enim a Deo vicissim deserta, omni gratiæ et virtutum dulcore et decore spoliata, quasi vinea et ficus comesta a locustis, mancipata et prostituta est dæmoni, qui ea quasi scorto vilissimo abutitur pro sua libidine et tyrannide ad omnem malitiam, injuriam, opprobrium et miseriam. « Anima enim, inquit Hugo de S. Victore, est virgo conditione naturæ, virgo privilegio gratiæ, virgo quoque præmio gloriæ. Animam siquidem meretricem facit inordinata concupiscentia : castitatem ei reddit virilis pœnitentia : virginitatem sapiens innocentia. Fornicaria est igitur anima in prostibulo : conjugata in atrio : continens in domo : virgo in thalamo. In primo exponitur concupiscentia : in secundo opera facit pœnitentiæ : in tertio plangens virum, desiderio afficitur justitiæ; in quarto virgineis jucundatur amplexibus et osculis sapientiæ. Fornicaria igitur est anima

(1) De incredibili locustarum voracitate sic ait Ludolfius, *Histor. Æthiop.* lib. I, cap. xiii, § 16 : « Non herbæ, non frutices, non arbores intactæ manent; quidquid herbidum aut frondosum arroditur, quasi igne tostum esset. Etiam cortices arborum dentibus mandunt. » Cæterum vitibus locustas maxime perniciosas esse, tradiderunt omnes qui locustarum pestes viderunt.

per concupiscentiæ iniquitatem : casta per continentiæ humilitatem : continens per justitiæ puritatem : virgo per contemplationis sublimitatem. Vir ejus pubertatis Christus est desponsator virginitatis. »

Pœnitentia S. Fabiolæ. Ita peccatum suum planxit S. Fabiola Romana matrona prænobilis, quæ, marito adultero repudiato, alteri nubens, putans id sibi licere, eo mortuo errorem suum et culpam agnoscens, publicam egit pœnitentiam, ac omnibus suis in pauperes erogatis, seipsam in nosocomio ægrorum ministerio mancipavit. Audi de ea S. Hieronymum in ejus Epitaphio *ad Oceanum* : « Quis hoc, ait, crederet, ut post mortem secundi viri in se reversa, etc., saccum indueret, errorem publice fateretur, et, tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium, Episcopo, presbyteris, et omni populo collacrymantibus sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret? » Et inferius : « Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundet in cœlo. Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatricem flens Roma conspexit; descendit de solio deliciarum suarum, et discalceatis pedibus transivit fluenta lacrymarum : sedit super carbones ignis. Faciem per quam secundo viro placuerat, verberabat : oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat. » Et mox : « Omnem censum quem habere poterat (erat autem amplissimus, et respondens generi suo), dilapidavit ac vendidit, et in pecuniam congregatum in usum pauperum præparavit, et prima nosocomium instituit. Quoties morbo regio et pædore confectos humeris suis ipsa portavit! quoties lavit purulentam vulnerum saniem, quam alius aspicere non valebat! Præbebat cibos propria manu, et spirans cadaver sorbitiunculis irrigabat, etc. Angusta misericordiæ ejus Roma fuit. Peragrabat ergo insulas et totum Hetruscum mare, imo Hierosolymam navigavit, » etc. Quare merito S. Hieronymus eam nuncupat « laudem Christianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, solatium monachorum. »

S. Paulæ. Quin et S. Paula post conversionem in Bethlehem commigrans, ita delicias vitæ prioris castigavit et planxit, ut jejuniis, lacrymis aliisque pœnis pene se conficeret. « Mollia, ait S. Hieronymus in ejus Vita, etiam in gravissima febre lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum stratis ciliciolis quiescebat; si tamen illa quies dicenda est, quæ jugibus pene orationibus dies noctesque jungebat, illud implens de Psalterio : Lavabo per singulas noctes lectum meum, et lacrymis meis stratum meum rigabo : in qua fontes crederes lacrymarum : ita levia plangebat peccata, ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Cumque a nobis crebrius moneretur, ut parceret oculis, ut eos servaret Evangelicæ lectioni, aiebat : Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso et stibio sæpe depinxi; affligendum corpus, quod multis vacavit deliciis : longus risus perpeti compensandus est fletu : mollia linteamina asperitate cilicii commutanda : quæ viro et sæculo placui, nunc Christo placere desidero. » Vere S. Gregorius, hom. 10 *in Ezech.* : « In sanctorum vita cognoscimus, inquit, quid in Scriptura legere debeamus. »

9. Periit sacrificium et libatio de domo Domini. — Pro *sacrificium* hebraice est מנחה *mincha*, id est sacrificium ex farre vel pane, de quo *Levit.* II. *Libatio* erat oblatio libaminis, puta vini et olei, quo sacrificia tum farrea, tum carnea condiebantur, *q. d.* Quia locustæ, puta Chaldæi, vastaverunt agros, vineas et oliveta Judæorum, hinc periit frumentum, vinum et oleum, quod Domino de more sacrificaretur et libaretur. Quocirca « luxerunt sacerdotes, » tum quia periit cultus et oblatio Dei in templo; tum quia deficientibus oblationibus quibus vivunt (nec enim aliam habent hæreditatem) non habent unde se sustentent. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Ribera, a Castro et alii. Vers. 9.

10. Confusum est vinum. — Est prosopopœia, *q. d.* Erubuit vinum et quasi pudore suffusum est, videns se non respondere votis et laboribus vinitorum, nec spei a se datæ. Unde Septuaginta vertunt : *Aruit vinum, aruerunt vites.* Hebræum enim הוביש *hobisç* proprie est præteritum *hiphil*, a radice יבש *iabasç*, id est aruit : sed quia ordines verborum imperfectorum apud Hebræos sæpe commutantur, hinc *hobisç* potest deduci a בוש *bosç*, id est confusus est, pudefactus est. Adde, si legas aliis punctis הובש *hubasç*, proprie significabit : *Confusum est gaudium*, hoc est periit, defecit, ut jam dixi (1). Vers. 10.

13. Accingite vos (scilicet saccis, sive ciliciis, ut dixit vers. 8), et plangite, sacerdotes. — Vestrum enim est pro populo Deum propitiare planctu, precibus et pœnitentiis. Vers. 13.

14. Sanctificate jejunium. — Nota : *Sanctificare* Hebræis proprie est segregare ab usibus profanis, et addicere sacris, *q. d.* Vos, o sacerdotes et pontifices, ac principes, segregate, designate et indicite tempus aptum jejunio, illudque cum toto populo pure et sancte obite, et celebrate, ut placetis Deum peccatis vestris offensum. Ita Theodoretus, Arias et alii. Unde Chaldæus vertit : *Decernite jejunium*; Vatablus : *Indicite jejunium*; Tertullianus, lib. *De Jejuniis*, cap. XVI : *Sancite jejunium.* Vers. 14. Sanctificatur jejunium dupliciter. Primo.

(1) Rosenmuller : « Frumentum, mustum et oleum memorantur potissimum respectu ad templum habito, vers. 9, quia ex illis primitiæ, decimæ, et festa cum libaminibus danda erant. »

Notat Bochartus ex Muffeti *Theatro Insectorum*, non morsu solum locustas segetibus, pascuis, hortis pomariisque nocere, sed stercore item nigro, viridi, mordaci, gravi, biliosaque imprimis atque acri saliva, quam mul tam ex ore interrodendum fundunt.

Secundo. *Secundo*, S. Hieronymus, Haymo, Hugo et Lyranus : « Sanctificate, » inquiunt, id est sanctum facite, et condite jejunium per eleemosynas, preces aliaque pia opera, ut v. g. quod jejunando subtrahitis ventri, detis pauperibus. Unde S. Gregorius, homil. 16 *in Evangel.* : « Jejunium, ait, sanctificare, est adjunctis bonis aliis dignam Deo abstinentiam carnis ostendere. Cesset ira, sopiantur jurgia. Incassum enim caro atteritur, si a pravis voluptatibus animus non refrenatur, cum per Prophetam Dominus dicat : Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra. » Et superius : « Illud ergo jejunium Deus approbat, quod ad ejus oculos manus eleemosynarum levat, quod cum proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire, ut unde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur. »

VOCATE COETUM.—Symmachus, *synodum*; Aquila, *diem collectæ*, scilicet populi, quod fiebat in die festo, ut in die octava Paschæ, et festi Tabernaculorum. Unde dies hæc octava vocabatur hebraice עצרה *atsara*, id est cœtus, sive collecta populi. Septuaginta, κηρύξατε θεραπείαν, id est *prædicate curationem*, id est jejunium quo curantur peccata, ait S. Hieronymus; aut potius *curationem*, id est orationem et supplicationem publicam, qua curentur Dei cultus, invocatio et propitiatio: θεραπεία enim significat *famulatum, obsequium, cultum*. Unde S. Dionysius, *Eccles. Hierar.* cap. X, monachos vocat θεραπευτάς, id est cultores et famulos, qui jugiter assistunt et obsequuntur Deo. Quocirca Tertullianus, lib. *De Jejuniis*, cap. XVI, vertit : *Prædicate officia curantia Deum*, additque : « Unde, et qui in idolis comendis, et in hac re (alii melius legunt, *in aris*) ornandis, et ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. » Curatio ergo idem est quod cultura, et curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur a vulgo Curati, vel Curatores, quia curant cultum Dei geruntque curam Ecclesiæ et Parochianorum. Ita ex Platone Leo Castrius hic, et Pamelius *in Tertullianum*. Sic apud Gentiles, ait Tertullianus : « Cum stupet cœlum, et aret annus, nudipedalia denuntiantur: magistratus purpuras ponunt, fasces retro avertunt, preces invitant, hostias instaurant. »

Cultores et curatores, qui ?

Vers. 15. 15. A A A DIEI! — *q. d.* Væ diei quo Jerusalem vastabitur a Chaldæis! væ Hierosolymis, væ Judæis in illo die! Hebraice est unica dictio dissyllaba אהה *ahah*, quæ est interjectio dolentis et desperantis. Noster vertit unica dictione, sed trisyllaba, *A a a*, tum quia hæc apud Latinos et Europæos est vox et suspirium summe afflicti; tum quia Hebræa aspiratio *h* sæpe per *a* vertitur, ut docet S. Hieronymus in *Tradit. Hebr. in Genesim* : sic enim pro Hebræo *Aharon* vertunt, Aaron, pro *Habel* Abel, pro *Halleluia* Alleluia.

Jam quia in Hebræo *ahah* duplex est h, et secundum est mappicatum in ventre, ac forte, quod proinde sonare et audiri debet, ita ut *ahah* licet vox sit dissyllaba, virtute tamen sit trisyllaba; hinc enim per duplex A Noster vertit, cui adde primum A in *ahah*, habebis triplex *a a a*. Quocirca Septuaginta trinam pariter pro *ahah* habent vocem, ac ter repetunt, οἴμοι οἴμοι οἴμοι, id est *oime, oime, oime*, vel *hei mihi, hei mihi, hei mihi in diem!* Syrus et Arabicus uterque, *heu, heu, heu huic diei, quia proximus est dies Domini, et direptio a Deo veniet! q. d.* O tristem diem excidii, qui nobis imminet! Hinc Hugo de S. Victore per tria *a a a* putat significari trinam calamitatem et cladem Judæis a Deo per Chaldæos infligendam : « Tria siquidem, inquit, Babylonicæ captivitatis fuerunt infortunia : templi scilicet eversio, urbis destructio, populi transmigratio, *q. d.* A civitas destruetur, sed miserere civitati sanctificationis tuæ; A templum evertetur ; sed audi, Domine, orationem quam servi tui orant coram te hodie, ut sint oculi tui aperti super domum hanc die ac nocte; A populus tuus in captivitatem ducetur; sed miserere, Domine, plebi tuæ super quam invocatum est nomen tuum. »

Allegorice. Allegorice, idem pathetice et eleganter refert hæc ad ruinam Judæorum tempore Christi, et ad excidium eorum per Titum et Romanos, ob repudiatum, imo occisum ab eis Christum, *q. d.* « A veniet qui avertet iniquitatem a Jacob, et eripiet jugum ab Israel. A et non est ei species, neque decor, et vidimus eum, et non erat ei aspectus. A et quasi absconditus vultus ejus et despectus : unde nec reputavimus eum, et putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. A quia vidimus, et non cognovimus. A quia audivimus, et contempsimus. A quia operantem bona accepimus, et pro nobis orantem interfecimus. Audivimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, sed A verba contempsimus; A beneficiis ingrati fuimus; A miraculis detraximus. Audivimus docentem in monte; sed A surda aure transivimus : inde dolor. Vidimus eum turbas pascentem; sed A non curavimus : inde mœror. Vidimus eum pendentem in cruce; sed A contempsimus : et inde terror. Audivimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem. Doctrina illius nostram cæcitatem illuminavit : A cui non obtemperavimus. Vita ejus nostram informavit : A quam non recepimus. Mors ejus mortem nostram captivavit : A quam contempsimus, imo quam fecimus. » Idem concionator facile accommodet animæ quæ damnanda est in judicio, tum particulari, tum universali.

Tropologice. Symbolice et tropologice idem : « A a a, quia sunt mala quoque tria » Judæorum, æque ac quorumlibet peccatorum : « Ignorantia, concupiscentia et miseria. Legis naturalis prævaricatio attulit ignorantiam; legis scriptæ transgressio inordinatam propagavit concupiscentiam ; prophetiæ contemptus ministravit miseriam. A prævaricata est lex naturalis : inde dolor; sed vindicatum est in

ea captivitate Ægyptiaca. A prævaricata est lex scripta : inde mœror; sed vindicatum est in ea captivitate Assyriaca. A contemnitur prophetia : inde terror; sed et hoc disponis vindicare captivitate Babylonica. A incidimus in miseriam quam vindicasti; A decidimus in concupiscentiam quam punisti; A incidimus in miseriam horrendam quam disposuisti. » Unde causam doloris fusius explicans Joel subdit, aitque Synagogam, æque ac animam, peccando perdidisse omnes suas opes et delicias : « Periit, inquit, sacrificium, id est mortificatio carnis; et libatio, id est fletus compunctionis; et regio , id est serenitas conscientiæ : humus, humilitas cognitionis propriæ : triticum, amor justitiæ : vinum, fervor sapientiæ : oleum, odor misericordiæ : ficus, dulcedo contemplationis, et æternorum suavitas : hordeum, abjectio pœnitentiæ : agricolæ, tum efficaces concionatores et pastores, tum gemitus et motus confessionis : vinitores, desideria compunctionis et suspiria contemplationis : palma, contemptus terrenorum : malogranatum, tum charitas unionis fraternæ, tum ardor et sitis præmiorum : malum simplex; boni affectus : ligna alia, cæterarum virtutum sunt desideria : vel potius opera et profectus. His amissis, confusum est gaudium; quibus possessis, ordinatum et gloriosum disponitur præmium. »

QUIA PROPE EST DIES DOMINI (puta dies judicii, et vindictæ Domini, quam in Jerusalem exeret per Chaldæos), ET QUASI VASTITAS A POTENTE VENIET. — Hebraice est pulchra et nervosa paronomasia כשוד משדי *kesçod missçadai*, id est, quasi vastitas potens a vastante potente veniet; *sçadai* enim est nomen Dei, et Deum vel misericordem, vel potentem et vastantem significat, uti dixi *Genes.* cap. XVII, 1.

Vers. 16. 16. CORAM OCULIS VESTRIS (Ita et Septuaginta, licet Hebræus et Chaldæus habeant : *Coram oculis nostris;* sed eodem redit sensus, *q. d.* Vobis et nobis spectantibus, vastabitur Judæa, ideoque) ALIMENTA (scilicet sacerdotum, puta sacrificia et oblationes) PERIERUNT (id est peribunt) DE DOMO (templo) DEI NOSTRI (ac consequenter peribit) LÆTITIA ET EXSULTATIO, — qua in festis et sacrificiis exsultare solebant, Deumque festive colere psalmis, hymnis, organis, tympanis, etc.

Vers. 17. 17. COMPUTRUERUNT JUMENTA IN STERCORE SUO, — *q. d.* Hæc Chaldæorum strages non tantum homines, sed et jumenta affliget. Nam illa ob metum hostium Jerusalem obsidentium, educi non poterunt ad pascua, sed in stabulis et stercore suo, deficiente herba et fœno, fame morientur, contabescent et computrescent. Ita Remigius, Lyranus, Albertus, Ribera et a Castro. Pro *computruerunt* hebraice est עבשו *abesçu*, quod verbum hic tantum reperitur. Septuaginta vertunt : *Subsultaverunt vitulæ in præsepibus suis*, non præ lascivia, sed præ fame corruentes, pedesque ad terram allidentes, ait Theodoretus. Arabicus Antiochenus: *Vox animalium super præsepibus, et non saltant animalia, et greges boum plorant præ carentia pabuli*; Arabicus Alexandrinus : *Non gustant animalia, et armenta boum boant præ defectu pascuorum*; Syrus : *Dormierunt vitulæ jejunæ* (incœnatæ) *in præsepibus suis.* Melius Noster, R. Jonathan, R. David et Aben-Ezra vertunt, *computruerunt*, id est putredine corrupta sunt.

Pro *jumenta* hebraice est פרדות *perudot*, aut potius aliis punctis פירדות *pirdot*, id est *mulæ*, a radice פרד *parad*, id est divisit, separavit; muli enim a patre et matre, puta ab equo et asina, specie distinguuntur, nec enim sunt equi, nec asini, sed tertia species, puta mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Judæos (adeo ut filii regum iis uterentur, ut patet II *Reg.* XIII, 29), equos, asinos, boves cæteraque jumenta per synecdochen intellige. Septuaginta vertunt, *vituli;* Chaldæus vertit, *dolia. Computruerunt*, inquit, *dolia vini sub operculis suis.* Tigurina vertit, *semina* sparsa et sata in agro. *Computruerunt*, inquit, *semina dispersa subter glebas suas*, ac proinde ex tali semente nulla sperari poterat messis (1).

Tropologice, in stercore et fœtoribus libidinis suæ computrescunt luxuriosi, inquit Remigius, Albertus et Hugo, ac S. Gregorius, lib. XXIV *Moral.* cap. VI, vel juxta aliam editionem, cap. VIII : « Jumenta, ait, in stercore suo computrescere, est carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire. Non enim esse homines, sed jumenta declarantur, de quibus per Prophetam (Jeremiam, cap. V) dicitur : Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Et de quibus Propheta alius (Ezechiel, cap. XXIII), dicit : Ut carnes asinorum carnes eorum, et fluxus equorum fluxus eorum. » Idem ad verbum habet Rupertus, censetque id impletum in Jasone aliisque apostatis, II *Machab.* IV, æque ac hoc ævo in Luthero, Calvino, Petro Martyre, Bucero, aliisque ab Ordine ad nuptias transvolantibus, completum vidimus. Et S. Bernardus, serm. 10 *in Psalm.* XC : « Quomodo, ait, dicunt nobis carnales homines : Crudelis est vita vestra, non parcitis carni vestræ? Esto non parcamus semini, in quo ei magis parcere poteramus? Annon melius est illi renovari et multiplicari in agro, quam in horreo putrefieri? Heu! computruerunt jumenta in stercore suo, sic vos parcitis carni vestræ? Simus nos crudeles interim non parcendo, at vos plane parcendo crudeliores, si quidem etiam nunc caro nostra requiescit in spe; videritis vos ipsi quid ignominiæ interim vestra sustineat, quid miseriæ eam maneat in futurum. »

(1) Corrumpitur autem semen sub glebis, inquit Rosenmuller, non solum cum nimis sunt imbres, sed etiam ex summa siccitate, qua si proprie loqui velimus, semina non tam putrescere, quam *vanescere* dicuntur. Plinius, *Hist. nat.* XVIII, XXIV : « Sationem locis humidis celerius fieri, ratio est, ne semen imbre putrescat; siccis serius, ut pluviæ sequantur, ne diu jacens atque non concipiens evanescat. »

Denique S. Hieronymus : « Computrescit, inquit, in stercore cujus Deus venter est, et qui dicit : Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. » Sicut enim luxuriosus in morbo Gallico; ita gulosus in phlegmonibus, vomitu et sordibus suis putrescit, et sic accipi potest versio Chaldæi : *Computruerunt dolia vini*, id est ebriosi et gulosi ventripotentes, utpote quorum venter dolium est. Ita Delrio, *adagio* 679.

Demolita sunt (vastata vel combusta a Chaldæis) horrea.

Dissipatæ sunt apothecæ, — *q. d.* Apothecæ in quibus grana et annona recondebantur, eversæ sunt ab hoste, vel collapsæ ex incuria colonorum, eo quod non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac consequenter nec sumptus ad earum sarta tecta restauranda : « quoniam confusum est (exaruit, periit, ut dixi vers. 10) triticum. »

Vers. 18. 18. Quia non est pascua eis. — Veteres Latini usurpaverunt *pascuum* in genere neutro, et in plurali *pascua* substantive; sed adjective vocabant sylvam, vel regionem pascuam, æque ac agrum pascuum, et rura pascua. Hinc vox *pascua* adjectiva, scilicet regio, vel terra, transiit in substantivum. Scriptura enim tam usurpat pascua pascuæ in singulari, quam pascua pascuorum in plurali, ut *Psalm.* XXII, 2 : « In loco pascuæ ibi me collocavit. » *Job*, XXXIX, 8 : « Montes pascuæ suæ. » I *Paral.* IV, 40 : « Inveneruntque pascuas uberes. » *Psalm.* LXXVIII, 13 : « Oves pascuæ tuæ. » *Isaiæ* XXXVII, 27 : « Gramen pascuæ. » *Ezech.* XXXIV, 18 : « Reliquias pascuarum. » Denique Antonius Nebrissensis in *Dictionario* notat tam dici pascua pascuæ, quam pascua pascuorum. Desinant ergo novantes nostrum Interpretem quasi illatinum suggillare, eique barbarismum impingere.

Vers. 19. 19. Ad te, Domine, clamabo. — In tantis tamque immedicabilibus malis unum superest confugium, ut scilicet tuam, o Domine, opem implorem; tu enim solus potes et soles extremis malis mederi, cum a tuis toto corde invocaris.

Quia ignis (succensus ab homine) comedit speciosa deserti, — *q. d.* Chaldæi succenderunt speciosas villas, hortos, arbores, segetes, etc., Judæorum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Ribera et alii (1).

Causam doloris et planctus, ait Hugo de S. Victore, « subdit magna detrimenta. Detrimenta vero sunt hæc, putredo fœtida jumentorum, anxietas animalium, interitus pecorum, demolitio horreorum, apothecarum dissipatio, pascuæ inanitio, quorum causa hæc est, speciosorum combustio, lignorum succensio, fontium exsiccatio. »

Mystice idem : Quatuor sunt « speciosa deserti, » puta bona spiritualia Ecclesiæ et animæ sanctæ, quæ ipsa peccando deperdit, scilicet, « præcepta, exercitia, virtutes, charismata. Præcepta sunt ad sanitatem : exercitia ad fortitudinem : virtutes ad formam : charismata ad audaciam. Lætitia est de transitoriis : exsultatio de æternis. Hæc autem alimenta, quæ sunt exsultatio et lætitia, perierunt de domo Dei, id est de Ecclesia; quia præcepta calcantur, virtutes contemnuntur, exercitia perierunt, charismata recesserunt. »

20. Sed et bestiæ agri, — *q. d.* Non solus ego, Vers. 20.
nec soli homines, sed et bestiæ esurientes et sitientes, uti solet area sicca imbrem sitire, v. g. oves suo balatu, boves et vaccæ mugitu, asini ruditu, etc., ad te, o Domine, suspiciunt et vociferantur, diversis, ait Ruffinus, faucium sonis, velut dissona consonantia, et musico concentu, taciteque opem tuam implorant, postulantes a te in tanta fame et siti pabulum et potum; fontes enim « exsiccati sunt » a Chaldæis, qui eos vel obturaverunt, vel rivos eorum interruperunt et averterunt, ne in urbem influerent. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Lyranus.

Tropologice Rupertus : Homines, ait, brutis similes sunt, qui ingemiscere nesciunt, nisi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis suis, et solum esse miserum sive dolendum reputantes, si ventri quippiam desit.

Rursum Hugo de S. Victore : « Jumenta, ait, sunt luxuriosi : armenta, curiosi : pecora, gulosi : animalia, petulantes et cupidi : bestiæ, simplices et idiotæ : horrea, authentica eloquia : apothecæ, expositorum volumina : pascua, passiones sanctorum et gesta : stercora sunt vitia et peccata : fontes aquarum, doctores populorum : ignis, cupiditas : flamma, luxuria. »

(1) Describitur summa siccitas, quæ et ipsa causa fuit cur locustæ uberius provenirent. De iis enim ita Plinius, *Hist. nat.* lib. XI, cap. XXIX : « Vernis aquis intereunt ova, sicco vere major proventus. » Siccitatem favere locustarum proventui, docet etiam multis exemplis Ignatius de Asso in libro *De Locustis*.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit horrorem diei excidii Jerusalem per Chaldæos, et sub ejus typo allegorice horrorem diei judicii describere et comminari. Inde, vers. 12, hortatur omnes ad pœnitentiam et planctum, ut Deum sibi reconcilient, itaque has ejus minas evadant. Tertio, vers. 18, pœnitentibus promittit salutem per Cyrum, et multo magis per Christum Doctorem justitiæ, per quem effundet Spiritum Sanctum in fideles. Denique, vers. 30, dat signa prævia judicio et judici Christo (1).

1. Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores
terræ : Quia venit dies Domini, quia prope est. 2. Dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et
turbinis : quasi mane expansum super montes populus multus et fortis : similis ei non fuit
a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. 3. Ante faciem
ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma : quasi hortus voluptatis terra coram eo, et
post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum. 4. Quasi aspectus equorum, aspectus
eorum : et quasi equites sic current. 5. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium
exsilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad
prælium. 6. A facie ejus cruciabuntur populi : omnes vultus redigentur in ollam. 7. Sicut
fortes current, quasi viri bellatores ascendent murum : viri in viis suis gradientur, et non
declinabunt a semitis suis. 8. Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo
ambulabunt : sed et per fenestras cadent, et non demolientur. 9. Urbem ingredientur, in
muro current : domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur. 10. A facie ejus con-
tremuit terra, moti sunt cœli : sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendo-
rem suum. 11. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui : quia multa sunt
nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus : magnus enim dies Domini, et terri-
bilis valde : et quis sustinebit eum? 12. Nunc ergo dicit Dominus : Convertimini ad me in
toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu. 13. Et scindite corda vestra, et non
vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum : quia benignus et miseri-
cors est, patiens et multæ misericordiæ, et præstabilis super malitia. 14. Quis scit si conver-
tatur, et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium et libamen Domino Deo

(1) Descriptam terram siccitate et locustis vastatam, sequitur jam in sensu primo litterali ut in præced. cap. ipsius irruentium locustarum agminis descriptio elegantissima, quam quidem locustarum et hostium irruptionem ut diem Domini futurum prædicit.

Primo, ad incutiendum terrorem, notat Propheta hujus diei, *primo,* proximam instantiam, 1; horrorem, universalitatem et excessum, 2; comitatum violentum et vastatorem, 3; *secundo,* speciatim enumerat exsecutorum armaturam, impetum et vim nocendi, 4-6; irruptionem, et ordinatam et omnia perstringentem, 7-9; robur ac multitudinem, omnia confusione ac terrore complentem, 10, 11.

Secundo, ad excitandam pœnitentiam, *primo,* requirit tanquam proprietatem, sinceram cordis conversionem et dolorem, 12, 13; *secundo,* promittit tanquam effectum remissionem culpæ et commutationem pœnæ; *tertio,* suadet, tanquam adjumentum, communem omnium Judæorum exercitationem, 15, 16; *quarto,* præscribit, tanquam formulam deprecationis, orationem a sacerdotibus faciendam, 17.

Tertio, consequens est secuturæ ad populi conversionem felicitatis promissio :

Primo, promissio generalis de zelo Dei pro terra et benignitate pro populo Judæ, 18.

Secundo, promissio specialis, pertinens ad Testamentum vetus, *primo,* de fecunditate et abundantia fructuum, 19; *secundo,* de malorum et hostium propulsatione, exterminatione et ignominia, 20; *tertio,* de regni securitate, splendore et magnificentia, 21; *quarto,* de felicitate terræ, 22.

Tertio, promissio specialior, pertinens ad Testamentum novum, *primo,* de doctore justitiæ et opportunitate gratiæ, 23; *secundo,* de donorum et virtutum supernaturalium abundantia, 24-26; *tertio,* de præsentia Dei et singulari tutela, 27; *quarto,* de effusione donorum Spiritus Sancti, 28, 29.

Quarto, datur veluti prævia synopsis de die et judicio Domini gentes olim exspectante, quam in capite seq. prosequitur Propheta; et *primo,* recensentur signa judicium præcedentia, 30; *secundo,* indicatur dies judicii, 31; *tertio,* prædicitur fidelium salus et evasio ex periculis, 32

vestro? 15. Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate cœtum, 16. congregate populum, sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos, et sugentes ubera : egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo. 17. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent : Parce, Domine, parce populo tuo : et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis : Ubi est Deus eorum? 18. Zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo. 19. Et respondit Dominus, et dixit populo suo : Ecce ego mittam vobis frumentum, et vinum, et oleum, et replebimini eis : et non dabo vos ultra opprobrium in gentibus. 20. Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis, et expellam eum in terram inviam et desertam : faciem ejus contra mare Orientale, et extremum ejus ad mare novissimum : et ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit. 21. Noli timere, terra, exsulta et lætare : quoniam magnificavit Dominus ut faceret. 22. Nolite timere, animalia regionis : quia germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, ficus et vinea dederunt virtutem suam. 23. Et filii Sion, exsultate, et lætamini in Domino Deo vestro : quia dedit vobis doctorem justitiæ, et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum, sicut in principio. 24. Et implebuntur areæ frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo. 25. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca : fortitudo mea magna, quam misi in vos. 26. Et comedetis vescentes, et saturabimini : et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum : et non confundetur populus meus in sempiternum. 27. Et scietis quia in medio Israel ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius : et non confundetur populus meus in æternum. 28. Et erit post hæc : Effundam spiritum meum super omnem carnem; et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. 29. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. 30. Et dabo prodigia in cœlo, et in terra sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. 31. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem : antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. 32. Et erit : omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis, quos Dominus vocaverit.

Vers. 1. 1. Ululate, — non tam voce, quam buccina : hebraice enim est תעריו *tariu*, id est *taratantara insonate*; Tigurina : *Classicum canite*, scilicet triste et horrisonum, quale solet cani in adventu hostium; in prælio, in strage et excidio, *q. d.* En adventat hostis, adest Chaldæus, instant urbi obsidio et vastitas; personate ergo tubis, tum ut ad arma, tum potius ut ad Deum in templum omnes confugiant, Deique opem implorent et impetrent; acibihabeant aut asylum, aut sepulcrum.

In monte sancto meo, — in templo et arce montis Sion.

Conturbentur (Tigurina, *contremiscant*) omnes habitatores terræ — nostræ, puta Judææ; ac tremuli et consternati Dei auxilium unanimes una voce omnes inclament.

Vers. 1 et 2. 1 et 2. Quia venit dies Domini (puta dies judicii et vindictæ Domini, quam Dominus in Judæos exercebit per Chaldæos. Unde hæc dies a Joele mox vocatur) dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, — id est summe funesta, tristis, nubila et calamitosa, in qua præ mœrore Judæi caligabunt oculis, ut videatur meridies eis esse caligo, omniaque videantur sibi videre tenebrosa et atra. Sicut enim lux est symbolum et causa lætitiæ et prosperitatis; ita tenebræ sunt symbolum tristitiæ, adversitatis, et carceris ac captivitatis. Ad litteram ergo loquitur de die excidii Jerusalem; tropologice de die mortis, judicii et excidii orbis, cum Archangelus canet tuba novissima, I *Corinth.* xv, 52. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Hugo, Arias, Ribera et alii (1).

Quasi mane, — *q. d.* Uti mane quaquaversum

(1) Sunt qui tenebrarum mentionem hic non figurate, sed proprie capiendam censent, inquit Rosenmuller, cum in descriptione locustarum plagæ Ægypto immissæ, ingens illarum multitudo *terram obscurasse* dicatur *Exod.* x, 15. De illis Plinius quoque *Hist. nat.* XI, xxix : «Solem obumbrant, sollicitis suspectantibus populis, ne suas operiant terras. » Shaw. Anglus, præstantissimis itinerum Commentariis celebris, de locustarum agminibus, quæ dum ipse in istis oris versaretur, terras populabantur, haud multo aliter quam vates noster, pag. 331, vers. gall. : « Vers le milieu d'avril, elles s'étaient si prodigieusement augmentées, qu'au plus fort du jour, elles formaient des espèces de nuées qui obscurcissaient le soleil. »

se spargit aurora, et prima lux solis, qui statim ut oritur omnia suis radiis illustrat, omniaque sua luce occupat; ita populus multus et fortis, nimirum locustæ hæ, de quibus dixi cap. I, 4, puta Chaldæorum agmina, celerrime omnes Judææ montes occupabunt. Persistit enim in parabola et allegoria locustarum : « Hoc autem, inquit S. Hieronymus, « de locustis dicitur, ut de hostibus intelligatur; ut dum locustas legimus, Babylonios cogitemus. » Ita et Theodoretus, Remigius, Hugo, Clarius et alii; et patet ex sequent., ubi eos comparat equis et equitibus. Hisce enim similes sunt locustæ, non Chaldæi, qui non similes, sed ipsimet erant equites (1).

Aliter Arias, *q. d.* Sicut mane luce oriente et occupante montes, tenebræ coguntur in valles; ita venientibus Chaldæis montesque occupantibus, tenebræ calamitatis et vastitatis cogentur in Judæam et in Jerusalem. Illi ergo erit « dies tenebrarum et caliginis, » ut præcessit; cum Chaldæis aliisque gentibus erit mane lucidum, lætum et felix.

SIMILIS EI NON FUIT A PRINCIPIO, ET POST EUM NON ERIT USQUE AD ANNOS GENERATIONIS ET GENERATIONIS, — *q. d.* Per duas, vel per multas generationes et sæcula, nullus hostis nocentior fuit, aut erit Judææ, quam Chaldæi. Nam post plura sæcula, Romanos sub Tito et Vespasiano magis illi nocuisse, planeque eam evertisse et desolasse liquet ex Josepho, et ex moderna Judæorum per totum orbem dispersione. Ita Theodoretus.

Vers. 3. 3. ANTE FACIEM EJUS IGNIS VORANS (2), — *q. d.* Quidquid attigerit hic populus locustarum, puta Chaldæorum, idipsum totum ipse quasi flamma vorax consumet; ita ut ignem manibus præferre, eoque omnia afflare et concremare videatur, adeo ut omnia in solitudinem redigat, et post se non nisi carbones et cineres relinquat. Ita S. Hieronymus. Est catachresis.

Aliter Sanchez : Ignis hic, inquit, est is qui præferebatur regibus et castris Chaldæorum, quasi comes et dux viæ; ignem enim ut Deum colebant Chaldæi. Ignis ergo erat eis quasi militare signum, minans et portendens incendia, cædes et strages. Idem a Chaldæis, iis eversis, acceperunt Persarum reges, quibus prælatum fuisse ignem docet Xenophon, lib. VIII *Cyripædiæ*, Curtius, lib. III, et alii. Sic et Holoferni præferebantur lampades ardentes et ignitæ, *Judith* X, 17, juxta Septuaginta. Hunc ergo hujus loci sensum dat : Præcedet castra hostilia in Judæam properantia ignis vorax, proprium insigne Chaldæorum; subsequetur alius quem sparget hostis, ut Judæam, quæ prius erat hortus voluptatis, comburat et desolet. Simili modo et causa vidit Jeremias, cap. I, ollam accensam, qua portendebatur adventus Chaldæorum, qui omnia ferro et flammis erant vastaturi. S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 15, ex Septuaginta sic legit : *Anteriora ejus, hortus voluptatis; posteriora autem, campus exterminii;* sicque explicat : « Joel, inquit, hisce verbis deplorat terræ corruptionem, et famis cruciatum, tragice pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens, » *q. d.* Terra, quæ prius erat florida et frugifera, postea effecta est arida et squalida, ac quasi exterminata.

4. QUASI ASPECTUS EQUORUM, ASPECTUS EORUM, — *q. d.* Hæc castra locustarum, quæ repræsentant Chaldæorum agmina, erunt similia equis et equitibus. Ita S. Hieronymus. Locusta enim speciem habet equi armati, et equitis cataphracti; unde italice vocatur *cavalleta,* id est equulus. Huc alludit S. Joannes in suis locustis futuris sub finem mundi *Apoc.* IX, 7 : « Similitudines, ait, locustarum similes equis paratis in prælium; » et vers. 9 : « Et habebant loricas sicut loricas ferreas, et vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum. » Vers. 4.

5. SICUT SONITUS (strepitus et crepitus) FLAMMÆ IGNIS DEVORANTIS STIPULAM, — quasi dicat : Sicut flamma stipulam allambens et succendens strepit et crepat; sic strepent hæ locustæ, id est Chaldæi, cum arva Judææ instar stipularum arrodent et adurent (3). Vers. 5.

6. OMNES VULTUS REDIGENTUR IN OLLAM. — Chaldæus : *Nigrescent quasi ollæ,* scilicet præ timore et pavore. Timor enim sanguinem reducit ad cor, ut illi quasi arci in periculo consulat; unde extremæ partes velut exanimes et exsangues pallescunt, mox, metu ingravescente, nigrescunt. Levis enim metus pallorem; gravis, uti est mortis nigredinem inducit, ut facies, inquit Ruffinus, « futuræ mortis lurido vestiantur : hinc non solum pallescent, sed etiam penitus atrabuntur » (sic enim lego cum Delrio, *adagio* 969, non *attra-* Vers. 6.

(1) Verbis *quasi mane,* seu *ut aurora,* locustarum agmina late et cito se diffundentia depingi putant interpretes nonnulli, inquit Maurer, nescio an rectius illa referas ad flavescentem splendorem, qui appropinquantibus locustarum agminibus in cœlo apparet, quique oritur ex repercusso alis locustarum sole.

(2) « Ante faciem ejus, » scilicet populi locustarum venientis, omnia fere consumit ignis, summa siccitas, et post eum, postquam migrarunt locustæ, *exuret flamma* reliqua. Rosenmuller : « Hæc Œdmann, *Fasc.* VI, cap. VIII, eo refert, quod loca locustis vastata vere tanquam igne adusta appareant, referente Mariti in itineris per Cyprum insulam facti, *Comment.* part. I, pag. 258, cum locustæ non segetes tantum et gramina, sed radices etiam consumant.

(3) Forskal in *Descript. animal.* pag. 81, apud Rosenmuller : « Transeuntes grylli super verticem nostrum sono magnæ cataractæ fervebant. » *Sicut sonitus flammæ ignis,* etc. Alia similitudine, ut bene notat Ackermann, strepitum illarum exprimit, desumpta ab igne strepente, quo stipulas in agris exurunt Orientales. Plinius, *Hist. nat.* lib. XI, cap. XXIX : « Tanto volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur. » Cyrillus apud Rosenmuller : « Eas non citra strepitum in agros decidere dicunt, sed et tenuem quemdam sonum dentibus edere, dum prostratas fruges mordendo comminuunt, tanquam venti flammam agitantis.

hentur). Sic Isaias, cap. XIII, 8, de Babyloniorum clade, ait : « Facies combustæ vultus eorum, » id est nigrescunt pavore et mœrore : sicut enim lætitia vultus fit serenus et splendidus, ita tristitia et metu fuscatur et obnubilatur, ait S. Hieronymus et Theophylactus. *Secundo*, Theodoretus hæc refert ad famem, quasi ad causam, *q. d.* Præ fame fient luridi et atri; item solis ardore, cum in Chaldæa quasi mancipia cogentur laborare in luto, et aliis sordidis ministeriis, ait Sanchez, præsertim cum fient ollarii, cacabarii, ferrarii, furnarii, carbonarii; qui quam atri sint, videre est in fodinis Leodiensibus.

Tropologice hic est typus, hic color decolor, hæc species, hæc facies peccatorum omnium coram Deo et angelis ejus.

Vers. 7. 7. ASCENDENT MURUM — Chaldæi. Nota : In parabolis miscetur res cum parabola; unde quædam dicuntur in iis quæ magis proprie rei quam parabolæ ipsi conveniunt. Tale est hic, ascendere muros Jerusalem, et per eos in urbem obsessam irrumpere, quod magis Chaldæis, quam locustis eorum antitypis, convenit. Talia sunt et quæ sequuntur : « Urbem ingredientur, in muro current, in domos conscendent; » et vers. 11 : « Multa sunt nimis castra ejus, quia fortia : viri in viis suis gradientur. » *Viri*, id est singuli quasi viri fortes more exercitus, in acie et ordine suo procedent. Hebræum enim *vir* duo significat : primo, *vir*, id est unusquisque; secundo, *vir*, id est fortis et virilis.

Ita locusta « egreditur universa per turmas suas, » ait Sapiens *Proverb.* XXX, 27. « Hoc nuper, inquit S. Hieronymus, in hac provincia (Judæa) vidimus. Cum enim locustarum agmina venerint, et aerem qui inter cœlum et terram est occupârint, tanto ordine et dispositione jubentis Dei volitant, ut instar tesserularum, quæ in pavimentis artificis figuntur manu, suum locum teneant, et ne puncto quidem, ut ita dicam, ungue transverso declinent ad alteram. » Hoc est quod subdit Joel : « Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt; » Syrus : *Singuli in semita sua ibunt, de pondere* (gravitate) *judicii sui cadent, et non ascendent ad summum.* Per has locustarum acies, ordinatam Chaldæorum aciem intellige.

Vers. 8. 8. SED ET PER FENESTRAS CADENT. — « Nihil enim locustis invium est, cum et agros et sata, et urbes et domos, et cubiculorum secreta penetrent, » ait S. Hieronymus, uti fecerunt locustæ a Mose immissæ in Pharaonem et Ægyptios, *Exodi* X, 14. Notat Chaldæorum impetum, impudentiam et audaciam; quod quasi locustæ per fenestras, portis clausis, in domos Judæorum irruituri sint.

ET NON DEMOLIENTUR — passive, id est non lædentur, non sauciabunt se in hoc saltu per fenestras, *q. d.* Molem corporis sui armis gravati ad humum non allident, de mole et robore suo nihil hoc casu decerpent. Hoc signo notat eorum dexteritatem et exercitationem in pugnando, saltando, etc., æque ac audaciam, qua in ipsos hostium gladios intrepidi irruent; quin et illæsi, ex usu et habitu saliendi et digladiandi. Ita Sanchez. Posset quis suspicari, pro *demolientur*, legendum esse *demorientur*, id est vulnerabuntur adeo ut moriantur. Hoc enim significat hebræum יבצעו *iibtsau*. Verum codices Latini, etiam antiquissimi, quos Romæ inspexi, constanter legunt *demolientur*, id est destruentur, et, ut Septuaginta apud S. Hieronymum, *consumentur;* idque latinum est, non barbarum. Veteres enim active dicebant *demolio, demolivi*, pro *destruo, destruxi ;* ac consequenter, passive *demolior, demolitus sum*, pro *destruor, destructus sum*. Sic cap. I, 17, dicitur : « Demolita, » id est destructa, « sunt horrea, » Ita Alphenus in leg. *Qui insulam*, in prin. ff.: « Dominus, ait, insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam. » Et Ulpianus in leg. *Quid tamen*, §. 1, ff. *Quibus modis ususfructus amitt.*: « Si demolitis, ait, ædibus testator alias novas restituerit; » et : « Ædificium demolitum, » in leg. *Qui insulam*, in prin. ff. *Locat.* Sensus ergo est, *q. d.* Audaces Chaldæi prædæ avidi, clausis ostiis, per fenestras irrumpent in domos, et non demolientur, id est non concidentur, non lædentur, vel a se suisque armis in hoc saltu, vel ab incolarum, puta Judæorum, se suasque domos defendentium, gladiis; tam enim fortes et dexteri erunt, ut saliendo in arma sua non impingant; tam terribiles, ut Judæi eos invadere non audeant, sed in latebras se abdant.

Nota : Pro *fenestras* hebraice est שלח *scelach*, id est immissio et emissio, puta fenestra, per quam lux et aer in domum emittuntur, sordes vero in plateam emittuntur et ejiciuntur. Rursum, *scelach* significat missile, puta telum, vel jaculum. Unde Septuaginta vertunt : *In jaculis cadent, et non consumentur;* Pagninus et Vatablus : *Super gladium dejicient se, et non sauciabuntur, q. d.* Chaldæi irruent in gladios Judæorum, iisque non lædentur, sed eos sternent, suisque ipsorum gladiis eos confodient. Rursum, pro *demolientur* hebraice est יבצעו *iibtsau*, quod significat vulnerare, item esse avarum, ambire pecuniam. Unde Chaldæus vertit : *Ad locum ad quem missi sunt vadunt trucidantes, et non recipient pecuniam, q. d.* Chaldæi vitam Judæis eripient, nec aurum ab eis pro lytro oblatum recipient. Arias et Tigurina vertunt : *Lucro non inhiant.* Sic et tropologice dæmones animas quærunt, non aurum. Denique disce hic avaritiam apposite hebraice vocari בצע *betsa*, id est vulnus, quia lædit et vulnerat proximum per usuras, fraudes, contractus, etc. Nam, ut ait Philosophus : « Pecunia est anima et sanguis mortalibus. »

Vers. 10. 10. A FACIE EJUS (populi, de quo vers. 2) CONTREMUIT TERRA, MOTI SUNT COELI. — Est poetica hyperbole, in qua partim alludit Propheta ad locustas, partim ad Chaldæos, per eas significa-

tos, *q. d.* Tanta tamque numerosa et densa erit hæc locusta, id est exercitus Chaldæorum; tantus pariter erit ejus horror et pavor in Judæis, ut ipsis hoc metu perculsis et attonitis, per locustas hasce quasi nubes, perque pulverem ab eis excitatum, sol et luna obvelari et obtenebrari videantur (solent enim agmina locustarum ita densari subinde, ut dum volant expansis alis, solem cœlumque obtegant), quin et præ horrisono tubarum clangore, tympanorum et tormentorum sonitu, equorum fremitu et cursu ungularum ad saxa collisione, militum clamore et furore, « cœlum ruere, terra fluctuare videatur, » ait S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Ribera et alii. Simili modo Isaias, cap. XIII, 10 et 13, ait in excidio Babylonis solem, lunam et stellas retraxisse suum lumen, cœlum fuisse turbatum, et terram motam de loco suo. Sic Psaltes, *Psalm.* XVII, poetice pingit Deum descendentem ad vindictam impiorum, quasi cœlos, aera, terram totamque mundi machinam quatientem, et, ut Poeta ait : « Qui nutu concutit orbem. » Vide Can. XXXII *in Prophet. Majores* (1).

Secundo, Theodoretus et Arias hæc non hyperbolice, sed proprie accipiunt. Censent enim Deum ante exercitum Chaldæorum præmisisse procellas, fulgura et tonitrua ad percellendum Judæos. Hisce enim cœlum, id est aer totus, æque ac terra commovetur et quatitur, juxta illud Virgilii, *Æneid.* IV :

Tonitru cœlum omne ciebo.

Rursum procellis hisce sol cœlumque obducuntur et obtenebrantur. Unde sequitur :

ET STELLÆ RETRAXERUNT SPLENDOREM SUUM; — Syrus et Arabicus uterque : *Occidit lumen* (fulgor) *stellarum.*

Vers. 11. 11. ET (id est quia) DOMINUS DEDIT VOCEM SUAM ANTE FACIEM EXERCITUS SUI, — id est ante exercitum suum, puta ante Chaldæos. Vox enim Dei est tonitru, ut patet *Psalm.* XXVIII, 2 et seq. Alludit ad vocem ducis, qui suos milites ad instans prælium ingenti animo et voce cohortatur et acuit, *q. d.* Deus quasi dux belli milites suos, puta Chaldæos venientes in Judæam, per tonitru animabit ad bellum; Judæos vero per idem percellet et perterrefaciet, quia ejus benignam vocem et invitationem ad pœnitentiam audire noluerunt, ejusque legatos, puta Prophetas, contempserunt; tonitru ergo Dei audient et sentient, qui ejus blandiloquia audierunt et spreverunt. Nota : Chaldæi hic vocantur milites et exercitus Dei, quia quasi lictores fuerunt justitiæ et vindictæ divinæ exercitæ in Judæos aliasque gentes. Licet enim ipsi dominandi libidine, et spoliis ditandi se cupidine Judæos gentesque tyrannice invaserint, ac proinde ad hoc directe a Deo excitari et positive immitti non potuerint; Deus tamen hanc eorum tyrannidem, libidinem et cupidinem directe permittere decrevit, reque ipsa permisit ad hoc, ut per eam Judæorum gentiumque luxum, idololatriam aliaque peccata castigaret. Vide Can. XXXVI *in Majores Prophetas.*

Allegorice, hæc veriora et majora erunt in die mortis, et magis in die judicii, cujus hic viva imago datur in excidio Hierosolymæ per Chaldæos. Itaque hæc dies erit tenebrarum et caliginis, qua locustæ, id est dæmones innumeri armati peccatis nostris quæ in vita commisimus, animam invadent, percellent, lancinabunt, et in extremas anxietates redigent, ut terra, aer ac cœlum nimis ei angustum videatur.

12. CONVERTIMINI AD ME (qui aversi eratis a me, Vers. 12.
et conversi ad varias illicesque vestras cupidines) : CONVERTIMINI (inquam) IN TOTO CORDE, — tota mente, tota anima, toto spiritu, toto affectu. Ego enim cordis et mentis sum creator et dominus, ideoque totum illud mihi dedi, imo reddi volo, nec patior ex eo partem aliquam quæ idolis, veneri aut ventri detur, mihi suffurari. Vide S. Gregorium, lib. VII *Moral.* cap. XII, ad illud *Jobi :* « Involutæ sunt semitæ gressum eorum, » ubi docet peccatores sæpe facere bona proposita, sed, occurrente tentatione, illico ad sua vitia relabi, quia cor non mutant, nec serio et ex toto corde se ad Deum convertunt : « Esse quippe humiles, inquit, sed tamen sine despectu; esse contenti propriis, sed sine necessitate; esse casti, sed sine maceratione corporis; esse patientes, sed sine contumeliis volunt : cumque adipisci virtutes quærunt, sed labores virtutum fugiunt, quid aliud quam exhibere belli certamina in campo nesciunt, et triumphare in urbibus de bello concupiscunt. » Cum ex adverso, ut ait S. Bernardus, humiliatio sit via ad humilitatem, passio ad patientiam, mortificatio ad castitatem, jejunium ad abstinentiam. Vera ergo conversio fit per solidum, serium et efficax voluntatis propositum de mutanda vita, si illud crebro innovetur, et in opus conferatur. « Aversio a Deo, inquit Hugo de S. Victore, fit tribus modis : vanitate mundi, voluptate sui, curiositate proximi. At conversio fit confessione oris, compunctione mentis, mortificatione carnis; ut scilicet in ore veritas, in mente puritas, in carne pudica sit sobrietas. » Porro internam hanc cordis conversionem, et compunctionem ostendite « in jejunio, » quo puniatis peccata carnis et gulæ, « et in fletu et in planctu, » quo non tantum lacrymis profusis defleatis, sed et cum gemitibus, suspiriis, tunsione pectoris, complosione manuum, etc., ploretis et plangatis pristina scelera

(1) Crednerus et Hesselbergus et alii, quæ hoc et vers. 11 habentur, non amplius ad locustas, verum ad Dei adventum, præsentiam referri volunt, coll. *Nahum* I, 5. Cum vero, inquit Maurer, cui consentit Ackermann, quæ vers. 11 memorantur *exercitus Jovæ* et *castra Jovæ* et *exsecutores jussorum Jovæ,* manifeste sint *agmina locustarum*, nec quidquam reperiatur in vers. 10, quod in locustas non conveniet, equidem non dubito ad locustas referre hæc quoque.

et cæcitatem vestram, ac ingratitudinem et injurias mihi illatas.

Recte enim Tertullianus, lib. *De Pœnit.* cap. IX, pœnitentibus hosce actus et gestus ex prisco Ecclesiæ more præscribit: « Exomologesis, inquit, prosternendi et humilificandi hominis disciplina est, conversionem injungens misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu ac victu mandat, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere, illa quæ peccavit tristi tractatione mutare; cæterum pastum et potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animæ causa; plerumque vero jejuniis preces alere, ingemiscere, lacrymari, et mugire dies noctesque ad Dominum. » Idem, lib. III *Contra Marc.* cap. XVIII, ait afflictos « in rebus attonitis, genibus positis et manibus cædentibus pectus, et facie humi voluntate orationem commendare debere. »

« Convertimini ergo ad me in toto corde, » ut scilicet omnes affectiones in unum Deum referatis. Audi S. Bernardum, serm. 2 *De Quadrag.* : « Attende solerter quid diligas, quid metuas; unde gaudeas, aut contristeris, et sub habitu religionis animum sæcularem, sub pannis conversionis invenies cor perversum. Totum enim cor in his quatuor affectionibus est, et de his accipiendum puto quod dicitur, ut in toto corde tuo convertaris ad Dominum. Convertatur proinde amor tuus, ut nihil omnino diligas nisi ipsum, aut certe propter ipsum. Convertatur etiam ad ipsum timor tuus, quia perversus est timor omnis, quo metuis aliquid præter eum, aut non propter eum, sic et gaudium tuum et tristitia æque convertatur ad ipsum. Hoc autem ita fiet, si non nisi secundum eum doleas, aut læteris. »

Vers. 13. 13. SCINDITE CORDA VESTRA. — Solebant enim Judæi in blasphemia et simili atroci scelere, æque ac in gravi luctu scindere vestimenta a capite usque ad pectus, ait Arias, ut hac scissione ostenderent internum animi dolorem et displicentiam. Sed in multis hæc scissio erat mera cæremonia, hærens tantum in veste, nec ex corde promanans. Jubet ergo Deus hic cor scindi, potius quam vestem.

Quinque epitheta clementis Dei. QUIA BENIGNUS. — Quinque epithetis declarat immensam Dei pietatem et clementiam erga peccatores pœnitentes. *Primum* est, quod in eos sit « benignus, » hebr. חנון *channun,* id est misericors, gratiosus, benignus; *secundum* est, quod in eos sit « misericors, » hebr. רחום *rachum,* id est miserator visceralis, sive commiserans ex intimis visceribus; *tertium* est, quod sit « patiens, » hebr. ארך אפים *erech appaim,* hoc est *longis,* id est latis, *naribus,* hoc est longanimis, patiens, tardus ad vindictam, facilis ad veniam; qui enim latas habent nares, tarde irascuntur et cito placantur, quia iræ fumos naribus efflant : ex adverso קצר אפים *ketsar appaim,* id est *angustis naribus,* significat facilem ad iram, et tardum ad veniam; quia iræ spiritus et fumos efflare nequit, sed reservat, et in corde menteque continet, uti dixi *Exodi* XXXIV, 6; *quartum* est « multæ misericordiæ, » id est *multus pietate* et bonitate; *quintum* est, « præstabilis, » id est placabilis et pœnitens, « super malitia, » id est afflictione et punitione, quam comminatus est peccatoribus, ut scilicet, pœnitente homine, pœniteat et Deum, nec minarum decreta iis infligat, sed ea revocet et aboleat. Ita Hebræus, Chaldæus, S. Hieronymus et alii. Hebraice enim est ניחם *nicham,* id est *pœnitens super malitia,* ut vertunt Septuaginta et Vatablus. « Deus, ait Hugo Victorinus, benignus est, quia iram inimicorum vertit in mansuetudinem; misericors, quia sævitiam in pietatem; patiens, quia contemptum in compunctionem; multus misericordia, quia odium in dilectionem; præstabilis super malitia, quia barathrum desperationis in gratiam provehit contemplationis. » Unde Arabicus vertit : *Multæ misericordiæ potentia ejus, et gratia ejus, et avertens malum;* Syrus : *Convertens malitiam.* Præstabilis, id est placabilis, cur?

Nota hic rursum latinitatem, imo elegantiam nostri Interpretis. Nam « præstabilis super malitia, » latine ad verbum idem est quod præstans, vel qui præstat, excellit et eminet malitiæ, hoc est iræ et vindictæ; qui major et melior est malitia, nec sinit se ab ea vinci aut regi, sed eam ipse ut dominus vincit et regit. Ita Ribera. Ira enim est quasi fera tigris, et quasi indomabilis leæna; quis enim hominum furens ira et cholera, eam domet et regat? Ira ergo dominatur irato, eique habenas rationis et imperii excutit, imo vero eum quasi mancipium sibi servire et obsequi facit. Unde Poeta :

Ira furor brevis est.

Et Cicero, *Tuscul.* IV : « An, ait, est quidquam similius insaniæ, quam ira? Quam bene Ennius initium dixit insaniæ : color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in jurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. » Deus autem tam potens, tam sanctus, tam mansuetus est, ut iræ et vindictæ suæ ad nutum imperet; tam præstans et excellens est ejus bonitas, ut omnem malitiam culpæ, quam pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi sententiam in eos latam, si pœniteant, mox revocet et deleat. Unde Hebræum *nicham* verti potest, *consolabilis super malitia, q. d.* Deus malitiam, id est iram et vindictam, quantumvis trucem, amarissimam et acerbissimam consolari, flectere et dulcorare potest, imo ipsam iram vertere in consolationem et benevolentiam summam. Quanta esset vis et dulcedo mellis, quod fel, imo mare felleum dulcoraret! Longe major est vis bonitatis Dei, dulcorantis omnem malitiam et amaritudinem. Hanc sibi proponant irati, in eaque quasi abysso iras suas mergant et sepeliant.

Porro *præstabilis* Latinis idem esse quod præstans, excellens, eximium, patet ex Cicerone lib. *De Amicitia*, ubi ait : « Nihil amicitia præstabilius esse putetis, » et lib. II *De Natura deorum* : « Nihil melius mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius; » et lib. II *De Orat.* : « Sumendæ autem res (oratori) erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent; » et Gellius : « Chilo, ait, præstabilis homo sapientiæ. » Sic Deus « præstabilis, » id est præcellentis, eminentis et transcendentis est misericordiæ, quæ oritur partim ex ejus celsitudine et magnitudine animi immensa. Verum enim est illud Ovidii, lib. III *Tristium*, eleg. 5 :

> Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
> Et faciles motus mens generosa capit.
> Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
> Pugna suum finem, cum jacet hostis, habet.
> At lupus et turpes instant morientibus ursi,
> Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Partim ex ejus infinita bonitate. Boni enim viri proprium est, ait Plato, opus suum non destruere, sed perficere; perficitur autem pœnitentia ex parte destructi, et remissione ex parte Dei. Quod videns Moses inter alia arcana sibi ostensa in Sina, dum Deum corpore vestitum a tergo intueretur, exclamavit : « Dominator Domine, Deus, misericors et clemens, patiens et multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia, » id est in mille generationes, etc., « qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem. » Quantum ergo mille excedit quatuor, tantum bonitas et clementia Dei excedunt justitiam. Hoc est quod Ecclesia profitetur dicens : « Deus cui proprium est misereri semper et parcere. » Vide dicta *Exodi* XXXIV, 6.

Moraliter, de imitando Deo in quindecim attributis.

Moraliter, fidelis hæc Dei sui, ad cujus imaginem creatus et per Christum recreatus est, attributa jugiter consideret, eaque imitari, induere, et moribus exprimere studeat. Scripsit S. Thomas hac de re, *Opusc.* LXII, quod inscribitur : *De divinis moribus*, quo docet quomodo quindecim attributa Dei æmulari debeamus, itaque fieri divini.

Primum. *Primum*, inquit, est immutabilitas. « Apud » Deum enim « non est mutatio, nec vicissitudinis obumbratio, » *Jac.* I, 17; et ideo immutabilia sunt opera ejus secundum essentiam, scilicet angelus, anima, cœlum et quatuor elementa; mutat quidem multa in mundo, sed omnis hæc mutatio est in creaturis, non in Creatore. Sæculares assidue mutantur, et constantes sunt in sua inconstantia; Sancti vero tendunt jugiter ad mentis constantiam, ut nec adversis fracti, nec prosperis illecti a via recta deflectant; insuper eumdem semper in statu, incessu omnique conversione vitæ piæ tenorem servant.

Secundum. *Secundum*, omne bonum Deo placet, omne malum displicet; ita et Sanctis placet omne bonum semper et ubique, et in qualibet creatura, omnibusque bonum, id est gloriam Dei et salutem proximi impugnantibus fortiter resistunt, multo magis omni malo, id est peccato.

Tertium. *Tertium*, Deus prævidet et providet omnia; ita Sancti prævident tentationes, contra easque se muniunt; item novissima, puta mortem, judicium, itaque suis rebus et saluti æternæ prospiciunt.

Quartum. *Quartum*, Deus patiens est, quin et solem suum oriri facit super bonos et malos, ac pluit super justos et injustos; ita et Sanctorum propria virtus est patientia, qua inimicos non tantum tolerant, sed et amant, eosque benefactis obruere et amicos reddere student. Rursum, patienter sustinent tot scelera, tot rapinas, tot oppressiones, tot strages et clades publicas et privatas, quæ in hoc mundo fiunt; sicut Deus eadem sustinet. Hoc enim commendat omnipotentiam Dei : non enim est magnæ potentiæ iniquum in foveam inferni demergere, sed misericordiam suam parcendo maxime et miserendo manifestare.

Quintum. *Quintum*, Deus est justus, adeo ut quantum est ex parte ipsius, nullus ex alterius malitia recipiat detrimentum. Nihil enim nocet S. Michaeli casus Luciferi, nec Judæ malitia Petri charitatem imminuit : secus faciunt mundani, qui unius, v. g. religiosi aut clerici peccatum, in totum ordinem et statum Ecclesiasticum refundunt; at Sancti Dei justitiam imitantur.

Sextum. *Sextum*, Deus est rectus, nihil facit ex privato amore vel odio, nunquam propter justitiam misericordiam deserit, nec propter misericordiam justitiam derelinquit; idem facere student Sancti.

Septimum. *Septimum*, Deus est liberalis, et communicat ex suo quidquid communicabile est, etiam iis qui id non petunt, imo negligunt et contemnunt. Ita angelis communicavit suam beatitudinem, apostolis suam potestatem ligandi et solvendi, prophetis suam præscientiam, doctoribus suam sapientiam, martyribus suam fortitudinem, confessoribus suam constantiam inter læta et tristia, virginibus suam puritatem, ac speciatim Mosi suam mansuetudinem, Josepho suam providentiam, Eliæ suum zelum, Samsoni suum robur, Salomoni suam prudentiam, Davidi suam misericordiam, B. Petro suam charitatem, S. Joanni suam castitatem, S. Paulo suam magnanimitatem : sic et Sancti oculos habent ad videndum pro aliis, aures ad audiendum confessiones, os ad prædicandum, pedes ad ambulandum, cor ad meditandum pro aliorum salute.

Octavum. *Octavum*, Deus est placabilis : nam pœnitentibus ita offensas etiam gravissimas condonat, ut nunquam illarum recordetur, eosque ita diligit, imo magis quam ante; ita et Sancti injuriæ obliviscuntur, familiaritatem suam lædentibus non subtrahunt, imo omnia probra condonant, et pro exprobrantibus orant.

Nonum. *Nonum*, Deus est benignus iis qui eum gravissime offenderunt, imo suis irrisoribus et crucifixoribus, quos gratia sua prævenit, vocavitque ad pœnitentiam, gratiam et

gloriam; ita nihil facit Deo sic similem, ait S. Chrysostomus, atque malignis et lædentibus esse benignum et clementem, cum sit cumulus perfectionis inimicos diligere, et pro ipsis orare, uti fecit Christus in cruce. Rursum, Deus a nemine exigit quidquam supra vires in pœnitentiis, jejuniis, orationibus, eleemosynis omnique disciplina; sed paucis lacrymis et gemitu, imo corde dolente et contrito contentus, omnia scelera indulget : sic Sanctus neminem gravat supra vires, sed tantum exigit id quod facile præstare potest. (Decimum.) *Decimum*, Deus est verax in dictis et promissis, ut patet in oraculis hisce Prophetarum : ita Sanctus verax et fidelis est, tum Deo in fide, cultu, obedientia ac votis; tum proximo in omnibus dictis et factis, quia « qui veritatem odit, odit Christum, » et, ut ait S. Chrysostomus : « Veritatis proditor est non tantum ille qui mentitur, sed etiam qui libere veritatem non pronuntiat aut defendit, cum opus est. » (Undecimum.) *Undecimum*, Deus non est acceptor personarum, ut divites et potentes præferat pauperibus et miseris, imo hos illis anteponit et evehit, uti evexit Davidem, Saulem, Gedeonem, Josue, etc., ad regnum et principatum, et in donis gratiæ non respicit naturæ dotes, atque in donis gloriæ nil nisi merita intuetur; denique æqualis est ei cura de omnibus; ita et Sanctus tam amat et curat pauperes quam divites, tam peregrinos quam cives, tam, imo magis, afflictos quam felices; nam æque omnes juvare, et ad salutem dirigere satagit. (Duodecimum.) *Duodecimum*, Deus nulla re turbatur, sed in omnibus rebus et eventis est æquanimis : ita Sanctus vitat omnem turbationem, quia modica, vel potius nulla gratia quiescere potest in anima turbata. Hinc maledicta et malefacta proximorum dissimulat, et cum Davide quasi surdus ea non audit, et quasi cæcus ea non videt, quia totus in Deo Deique voluntate et dilectione defixus est et conquiescit. (Decimum tertium.) *Decimum tertium*, Deus non quærit commodum suum, sed in omni opere creationis, conservationis, gubernationis, redemptionis, etc., spectat bonum hominum et creaturarum : sic et Sanctus non quærit quæ sua sunt, sed pure Dei gloriam, et proximorum utilitatem in omnibus actibus suis procurat; quia quanto magis et purius Deum respicimus, et quanto minus nostram, magisque proximi utilitatem attendimus, tanto acceptabilius est Deo, et tanto universitati fructuosius est opus nostrum. (Decimum quartum.) *Decimum quartum*, Deus omnia bene et perfecte facit in operibus naturæ, æque ac gratiæ, sive sit ventus, sive pluvia, sive calor, sive frigus, sive sterilitas, sive ubertas, etc., pro illo tempore nil melius fieri potest, quia immensa sua sapientia singula perfecte suo tempore operatur : sic et Sanctus studet esse in singulis operibus suis perfectus, quia tota salus ejus et omnis laus Dei, ac universitatis utilitas ex uno opere penderet; et quasi nunquam ad illud esset reversurus, neque aliud opus incœpturus : unde in eo conquiescit, donec illud absolvat et compleat. Qui enim cupit avetque absolvere, ideoque festinat, ut ad aliud se transferat, minuit affectum et conatum operis, lassescit, et facile ab incœpto desistit. (Decimum quintum.) *Decimum quintum*, Deus non punit bis idipsum : idem facit Sanctus, qui in hoc, et in reliquis universis studet se per omnia conformare sanctissimæ Dei voluntati. Hæc summatim, quæ fuse D. Thomas, *Opusc.* LXII.

14. QUIS SCIT SI CONVERTATUR? — Ita vertunt et Septuaginta, Vatablus et alii passim; licet enim τὸ *si* non sit in Hebræo, tamen de more ex phrasi Hebræa subintelligitur. Vox *si* significat dubitationem Prophetæ de venia Judæis, etiam pœnitentibus apud Deum impetranda; licet enim certo sciret Deum pœnitentibus semper remittere offensam, id est culpam et pœnam æternam; tamen sciebat pariter Deum non semper pœnitentibus remittere pœnam temporalem, qualis hic erat excidium Judææ per Chaldæos a se decretum et comminatum. De illa ergo dubitans Propheta, ait : « Quis scit si convertatur, et ignoscat? » id est an forte ignoscat, quasi dicat : Spero eum ignosciturum, at asserere et promittere non audeo. Simili modo Deus Davidi pœnitenti culpam homicidii et adulterii remisit, non pœnam; nam eum punivit morte filii, et privatione regni in persecutione Absalonis, II *Reg.* XII, 10. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Ruffinus, Rupertus et alii. Chaldæus ex Hebræo, omisso *si*, vertit assertive et paraphrastice hoc modo : « Qui scit apud se esse peccata, discedat ab eis, et misericordia applicabitur ei; et quicumque pœnitentiam egerit, remittentur ei peccata sua, et recipiet benedictiones, ac consolationes, et erit ejus oratio sicut viri qui offert oblationes et libamina in domo sanctuarii Domini. » Vers. 14

ET IGNOSCAT. — Hebr. ונחם *venicham*, id est *et pœniteat*, hoc est, revocet sententiam, non vastando Judæam per Chaldæos, uti decreverat.

ET RELINQUAT POST SE BENEDICTIONEM. — Est prosopopœia : loquitur enim de Deo, quasi de homine offenso, qui pœnitentia amici a quo offensus est placatus, iram et offensam ponens, ad amicum redit blandus et serenus, imo cum munusculis et donis, quæ deinde abiens illi relinquit, tanquam symbola amicitiæ redintegratæ, *q. d.* Simili modo Deus vobis, o Judæi, relinquet benedictionem, id est frugum et bonorum omnium copiam, ex qua illi in gratiarum actionem « sacrificium et libamen » crebro et large offerre possitis. Paulo aliter τὸ *post se* explicat Christophorus a Castro, *q. d.* Post suam vindictam, puta post 70 annos captivitatis Babylonicæ.

15. CANITE TUBA IN SION, — ut sono tubæ omnes convocetis ad publicam supplicationem et litaniam ad tantam cladem avertendam. Judæi enim ad populum convocandum utebantur tubis, ex præscripto Dei, *Numer.* X, 1, non campanis : hæ enim propriæ sunt Christianorum, et initio qui- Vers. 15

dem fuerunt minores, sed pace Ecclesiæ reddita per Constantinum, paulatim grandiores factæ, nomen autem campanarum acceperunt a loco, ubi primo majores factæ sunt, nempe a civitate Nola in Campania; unde et minores campanulæ dicuntur Nolæ. Ita *Ration. divin. Offic.* lib. I, cap. IV, num. 1, Cardinalis Baronius, tom. I, anno Christi 58, Judocus Lorichius in *Thesaur. Theolog.*, verbo *Campana*.

Morali-r, de ublicis itaniis. Ex hoc loco refellitur Lutherus, et eum secuti Magdeburgenses, *Centuria* III, cap. X *in Tertull.*, qui processiones et litanias publicas referunt ad Montani hæretici cæremonias, et Tertulliani errores. Nam illas hoc loco Deus indici jubet per Prophetam, uti et *Josue* cap. VI, 4, ubi per illas corruerunt muri Jericho. Easdem indixit David, I *Paral.* XIII, 2, et Josaphat, II *Paral.* XX, 21; imo eas sanxit Christus suo facto et exemplo, dum publica populi processione ingressus est Hierosolymam in die Palmarum, *Matth.* XXI, 8. Ita Gregorius Magnus in publica lue et peste publicas litanias indixit, quibus aversa est ira Dei et plaga, ut ipse testatur lib. XI, *epist.* 2. Et Carolus Magnus imperator, lib. VI *Legum*, cap. LXXIV : « Litania, inquit, major more Romano septimo Calendas maii celebretur. » Eamdem sanxit Concilium Moguntinum habitum anno Christi 813, cap. XXXIII. Ita anno 36 imperii Theodosii Imperatoris, cum Constantinopolis terræ motu quateretur, totus populus supplicans inclamavit : « Kyrie, eleison, » ac puer raptus in cœlum jussus est Episcopo et populo nuntiare, ut litanias facerent, dicerentque : « Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis. » Proclus ergo Episcopus, hac suscepta litania, præcepit populo sic facere, et statim terræ motus cessavit, inquit Paulus Diaconus, lib. XIV *Var. Hist.* Plura vide apud Judocum Coccium in *Thesauro Cathol.* part. II, lib. III, art. 7. Vere S. Leo, serm. 3 *De jejunio septimi mensis*, cap. III : « Plenissima, ait, peccatorum obtinetur abolitio, quando totius Ecclesiæ una est oratio, et una confessio; si enim duorum vel trium Sanctorum pio consensui, omnia quæ poposcerit, Dominus præstanda promittit, quid negabitur multorum millium plebi unam observantiam pariter exsequenti, et per unum spiritum concorditer supplicanti? » Et Tertullianus in *Apologetico* : Publica, ait, omnium oratione, « quasi manu facta expostulamus, et vim facimus Deo. Sed hæc vis grata est Deo. »

SANCTIFICATE JEJUNIUM (indicite sanctum jejunium. Vide dicta cap. I, 14), VOCATE COETUM. — Mystice S. Bernardus, serm. 4 *De jejunio Quadrag.* : « Sint, ait, jejunio nostro, ut facile cœlos penetret, duæ alæ, orationis scilicet et justitiæ, » ut reddas fratri unitatem et pacem quam debes. Unde ait : « Vocate cœtum. Quid est enim cœtum vocare? Unitatem servare, diligere pacem, fraternitatem amare. Superbus ille Pharisæus jejunium habuit, jejunium sanctificavit, qui nimirum et jejunavit bis in sabbato, et gratias egit Deo, sed non vocavit cœtum, dicens : Non sum sicut cæteri hominum, ideoque ala una nitens jejunium ejus, non pervenit in cœlum. Vos ergo, charissimi, lavate manus vestras in sanguine peccatoris, et omnino solliciti estote ut alas duas habeat jejunium vestrum, sanctimoniam scilicet, et pacem, sine qua nemo videbit Deum; sanctificate jejunium ut pura intentio et devota oratio divinæ illud offerat Majestati. Vocate cœtum, ut congruat unitati; laudate Dominum in tympano et choro, ut concors sit mortificatio carnis. »

16. SANCTIFICATE ECCLESIAM, — *q. d.* Facite qua Vers. 16.
monendo, qua exhortando, qua minando, qua sanctæ vitæ exemplo præeundo, ut totus Ecclesiæ populus se Deo suo sanctum præstet, itaque ejus offensam placet, eumque sibi reconciliet. Ita S. Hieronymus.

COADUNATE SENES, — *q. d.* Congregate omnis ætatis, ordinis et sexus homines, ut omnes clament in cœlum, flagitentque misericordiam, eamque communi omnium voce, quasi armata manu, a Deo extorqueant. Nominat præ cæteris « senes, » quia hi effœta ætate solent esse puriores a vitiis carnis, et ob affectam debilemque valetudinem proniores ad preces et vota. Item « parvulos et sugentes ubera, » ut hi innocentes suo miserabili vagitu aures Dei pulsent flectantque ad misericordiam. Sic de parvulis ab Herode occisis ait S. Augustinus, serm. 1 *De Innocentibus* : « Miserebatur lamentatio matrum, et ad cœlum transibat oblatio parvulorum, » Deum concilians matribus totique Judææ. Sic pullos corvorum lamentabili crocitatione, quasi naturali prece, poscere cibum a Deo docet Psaltes, *Psalm.* CXLVI, 9 : « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Et leunculos suo rugitu : « Catuli leonum, inquit, rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi, » *Psalm.* CIII, 21. Et vers. 27 de omnibus animalibus ait : « Omnia a te exspectant, ut des illis escam in tempore. » Hæ enim sunt quasi naturales animalium obsecrationes, quibus tacite ab auctore naturæ postulant cibum et potum sibi congruum. Unde Deus illorum conditor eas audit et exaudit, dum cuique escam providet et largitur. Adde parvulos hos suo ploratu excitare parentes et vicinos, ut ferventius orent et plorent.

EGREDIATUR SPONSUS, — *q. d.* Sponsi et sponsæ complexibus et voluptate thalami abstineant, ac dent se pœnitentiæ et lacrymis, adeantque ecclesiam, ut una voce omnes vociferentur in cœlum, flagitantes veniam. Docet hic Propheta, tempore publicæ calamitatis, pœnitentiæ et supplicationis, conjugibus abstinendum conjugio, ut melius se dent orationi; quod et docet Apostolus I *Cor.* VII, 5. Et Rituale Romanum jubet ut pastores hac de re moneant conjuges, dum eos matrimonio conjungunt. Ita Nicolaus I, in *Respons. ad quæst. Bulgar.* cap. L, scribit ut toto tempore Quadragesimæ,

utpote orationis et jejunii, usu conjugii abstineant. Ita Noe eo abstinuit toto tempore diluvii, degens in arca, idque volente Deo, uti ex S. Ambrosio dixi, *Gen.* VIII, 16.

Symbolice Hugo Victorinus : Sponsus, inquit id est sapiens, « egrediatur de cubili suo, id est de studio sapientiæ; et sponsa de thalamo suo, id est de privilegio descendat contemplativæ gratiæ, et squalorem subeant pœnitentiæ, obtentu quærendæ veniæ. »

Vers. 17. 17. INTER VESTIBULUM ET ALTARE. — Nota ex lib. III *Regum*, VI, templum Judæorum proprie tantum duas continuisse partes, scilicet Sanctum, et Sanctum sanctorum, sed ante se habuisse vestibulum, sive porticum, quam Aquila vertit πρόδρομον, quasi præviam templo. Hebraice vocatur ולאם *ulam*, id est colligatum et connexum templo; Symmachus vertit προπύλαιον, q. d. *Antefores, proforium,* idque duplici de causa : prior, ad dignitatem Basilicæ et ad majestatem incolarum. Hac enim de causa palatiis addi solent vestibula, ut docet Vitruvius lib. VI, cap. VIII. Sic Romæ ante basilicam S. Petri, S. Laurentii, S. Clementis, S. Crucis, etc., videmus vestibula, sive porticus suis columnis subnixas. Posterior, ad adventantium stationem. Unde Macrobius, lib. VI, cap. VIII, *vestibulum* dici putat quasi *ve stabulum,* vel *ve statio; ve* autem tum intensionem significat, tum munitionem. Nam *vetus* dicitur ab ætatis magnitudine, quasi *ve,* id est magna ætas; *vehemens* quasi vi mentis instructum. *Vecors* autem et *vesanus* privationem significant sanitatis et cordis. Ergo locum ante fores relictum dici putant vestibulum a stationis excessu, quia in eo diu stabant adventantes, domus dominum salutaturi, exspectantes audientiam. Et Gellius, lib. XVI, cap. I, vestibulum dici putat, quasi venientium statio : Servius vero, quod januam vestiat : vel quod Vestæ consecratum esset. Unde nubentes puellæ limen non tangunt. Hinc Lucanus, lib. II :

Vestibulum quod ejus etymon?

> Translata vetuit contingere limina planta.

Porro vestibulum hoc templi ad magnificentiam habebat in altitudine 120 cubitos, uti docet Villalpando lib. III *De Templo,* cap. XLVI. Erat ergo instar ingentis turris: unde in ejus pinnaculo, hoc est culmine, statuit diabolus Christum, eum tentans et dicens : « Mitte te deorsum, » *q. d.* Si tu es Filius Dei, ergo hoc tuum est templum : mitte ergo te deorsum, ut illæsum te sistas inter vestibulum et atrium sacerdotum; illique æque ac laici, hoc miraculum videntes, te ut templi dominum, Deique Filium agnoscant et colant. Ita Franciscus Lucas *in Matth.* IV. Nam ante hoc templi vestibulum, erat atrium sacerdotum sub dio, et in eo erat altare holocaustorum; post hoc atrium sacerdotum sequebatur atrium extimum laicorum, quod ab atrio sacerdotum dividebatur muro trium cubitorum altitudinis, teste Josepho lib. VIII *Antiq.* cap. II; ita ut populus spectare posset sacerdotes, holocausta cæteraque quæ fiebant in atrio sacerdotum, non autem illud ingredi.

Jubet ergo hic Propheta sacerdotibus, ut inter templi vestibulum et altare holocaustorum, id est in atrio suo, sed proxime ad vestibulum et templum, supplices orent et plorent; idque *primo,* quia decebat eos proxime ad templum, in tanta populi necessitate supplicare ; *secundo,* ut populus eos spectare posset, et eorum exemplo accendi ad communes preces et complorationes : ita S. Hieronymus, Lyranus, Ribera, a Castro, Vilalpando et alii; *tertio,* quia sacerdotes prius sacrificabant, et per victimas pro peccato et holocausta parabant sibi aditum ad Deum, ut deinde accedentes ad vestibulum templi, sua vota precesque Deo supplices offerrent. Quare tropologice significabatur accedenti ad orationem præmittendam esse mortificationem : altare enim holocaustorum symbolum erat mortificationis, templum orationis.

Denique in hoc loco a Joele hic designato occisus est et martyr occubuit Zacharias propheta, de quo Christus, *Matth.* cap. XXIII, 35, ait : « Usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare, » quod hic dicitur : « Inter vestibulum et altare. » Vestibulum enim templo erat connexum, et quasi pars extima templi: quare nomine templi comprehendit illud Christus. « Plorabunt, » id est prostrati, cinereque et sacco operti plorent et dicant : « Parce, Domine. » Hebræi enim sæpe futurum capiunt pro imperativo vel subjunctivo. Ita S. Hieronymus.

Nota hic sacerdotum esse flere et plorare peccata populi. Ita olim pii sacerdotes fluebant lacrymis in sacrificio. Hac de causa sudario utebantur, uti etiamnum utuntur. Audi Amalarium lib. III *De Eccl. Offic.* cap. XXIV : « Propter effusionem lacrymarum tergendam fertur sudarium, ut in Martryologio Bedæ legitur 19 julii, quod Pater noster Arsenius propter redundationem lacrymarum tergendam, semper sudarium in sinu vel in manu habuerit. In manu sinistra portatur, ut ostendatur in temporali vita tædium nos pati superflui humoris, hoc est carnalis delectationis. » Porro Beda, in *Collectan.*, agens de vestibus sacerdotum, tom. III, hoc sudarium vocat mappulam, sive amapham, ita dictam a mundando sudore et humore; eamque ait sacerdotem gestare in sinistra. Unde videtur quod mappula hæc fuerit manipulus : nam et manipulus videtur dici quasi manus mappula; quodque in locum mappulæ, deficiente devotione et lacrymis sacerdotum, successerit noster manipulus. Quocirca Amalarius inter vestes sacerdotis non nominat manipulum, sed ejus loco ponit sudarium. Hinc et sacerdos induens manipulum ait : « Merear, Domine, portare manipulum fletus et doloris, ut cum exsultatione recipiam mercedem laboris. » Manipulus ergo eum moneat compunc-

Mani[...] sace[...] tum [...] go usu[...]

tionis, devotionis et lacrymarum priscorum sacerdotum.

Ne des hæreditatem tuam (populum tuum, de quo dixisti : « Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus, » *Deut.* xxxii, 9; et: « Eritis mihi in peculium de cunctis populis, » *Exodi* xix, 5) in opprobrium, ut dominentur eis nationes, — Chaldæi.

Quare dicunt (id est dicent; Septuaginta, *ne dicant*) : Ubi est Deus eorum ?— *q. d.* Si nos tradis Chaldæis, gentes et nos, et te, o Domine, subsannabunt et blasphemabunt dicentes : Deus Hebræorum suos Judæos deseruit, quia infirmus eos contra Chaldæos tutari non valuit; aut, si valuit, immisericors et crudelis noluit. Averte hæc probra a te, a nomine tuo glorioso.

Vers. 18. 18. Zelatus est (zelabitur, id est amore et zelo prosequetur) Dominus terram suam (Judæam), et pepercit (id est parcet) populo suo, — cum Cyrum flectet, ut eos e Babylone in Judæam liberos dimittat, scilicet postquam eos captivitate septuaginta annorum punierit, in eaque contritos, pœnitentes sibique supplicantes, uti præcessit, audierit. Consolatur de more Propheta suos post minas et supplicia. Vide *Canon.* XII. Ita S. Hieronymus et alii passim. Unde Arabicus vertit : *Zelatus est Dominus terræ, et pepercit populo suo.*

Tropologia pœnitentiæ. Tropologice, vide hic fructum contritionis et pœnitentiæ, quæ Deum non tantum ad misericordiam et amorem, sed et ad zelum parcendi, et tuendi pœnitentes excitat et accendit. Quare merito exclamat hic Hugo Victorinus : « O fructuosa et virilis pœnitentia ! O virago amplectenda, mediatrix peccatorum fidelissima ! O secunda naufragii tabula ! O refugium pauperum, miserorum auxilium ! exsulum spes, debilium fomes, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum serra, virtutum apotheca : quæ sola judicem flectis, conditorem arguis. Omnipotentem sternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras sanas, dum salubriter succumbis gloriose triumphas. Tu sola, cæteris silentibus, thronum gratiæ audacter conscendis. » Probat id et illustrat exemplis : « David, inquit, manu ducens reconcilias, Petrum restituis, Paulum illuminas, Publicanum sumptum de telonio Apostolorum fidenter inseris choro, Mariam de prostibulo levas in æthera, et jungis Christo : latronem affixum patibulo adhuc vernantem sanguine inseris paradiso. Quid plura ? Tui juris est cœlestis curia.» Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta, cap. i, 10, bonis (quæ sequuntur vers. 22) pœnitentiæ opponens, et emendans : « Contra terræ vastitatem, inquit, ipsius opponit ubertatem; contra famem, saturitatem; contra opprobrium, gloriæ securitatem; contra crudelitatem et incursionem hostium, ipsorum fœtorem et interitum; contra sterilitatem fructuum, et arborum ariditatem, ipsorum germina et ubertatem; contra famem verbi et sitim doctrinæ, fontem vitæ inducit, et doctorem justitiæ; contra tristia gaudium, contra confusionem solatium, contra convicium gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.»

19. Respondit Dominus (per me Joelem hoc loco): Vers. 19.
Ecce ego mittam vobis frumentum,— quod abstuli per erucam, locustam, bruchum et rubiginem, cap. i, 4.

Et non dabo vos ultra opprobrium. —« Ultra, » id est in longum tempus, puta hoc sæculo, vel quamdiu durabit vestri memoria. Sic τὸ *non ultra*, non perpetuum, sed longum, et immemoriale tempus significat, III *Reg.* x, 10; IV *Reg.* vi, 23, et alibi.

20. Et eum qui ab Aquilone est (Aquilonarem Vers. 20.
tyrannum), procul faciam a vobis (1).

Quæres, quisnam hic Aquilonaris ? S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus et Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longe fecit a Jerusalem; quia dum eam obsideret, angelus Domini una nocte percussit centum octoginta quinque millia militum, itaque eum fugere compulit, IV *Regum*, xix, 35. Veniens ab Aquilone quis?

Verum Joel tota prophetia agit de vastitate Judæis imminente, non a Sennacherib, sed a Nabuchodonosore et Chaldæis, uti jam sæpius dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id est Chaldæa, cepit et vastavit Jerusalem, ac Judæos in captivitatem Babylonem abduxit. Unde Jeremias, cap. i, 14, comminans ejus cladem, eumdem vocat aquilonem : « Ab Aquilone, inquit, pandetur malum super omnes habitatores terræ. » Hunc Deus procul fecit et abegit a Judæis, dum ejus filium, vel nepotem Balsasarem cum urbe Babylone, totoque regno per Cyrum evertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Judæa degebant, illique præsidebant, ut patet *Jerem.* xl, 10, audita hac Balsasaris domini sui clade, perterriti fugerunt in invias solitudines, partim versus mare Mortuum situm ad orientem Judææ, partim versus mare Mediterraneum situm ad occidentem ejusdem, multique ex illis a Judæis et Persis cæsi sunt, ita ut occisorum fœtor

(1) Intelligendum esse (saltem in primo sensu litterali) agmen locustarum a septentrionali cœli plaga in Judæam illatum docet nexus. Hac potissimum voce nituntur, inquit Maurer, qui quæ duobus hosce capitibus continentur, ad populos hostiles, Assyrios maxime et Chaldæos, referenda putant. Negant enim a plaga septentrionali venire locustas. Sed frustra. Res nota quidem est, pleraque locustarum agmina in Palæstinam venire a plaga cœli meridiana. Ratio est, quod vera ac propria locustarum patria sunt deserta calida et arenosa : cf. Hieronymum *advers Jovin.* lib. II, cap. vii : « Orientales et Libyæ populos, quia per desertum et calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. » Aliquando tamen etiam ex septentrionali plaga in Palæstinam locustas inferri, testis est, qui locustarum agmina suis ipse oculis vidit Hieronymus, qui ad hunc locum : « Greges locustarum, inquit, magis auster quam aquilo consuevit adducere; » testes sunt itinerum a recentioribus susceptorum commentarii, ut qui doceant, diversissimis itineribus ferri locustas. Cogitandum haud dubie de locustis ex deserto Palæstinæ ad Orientem sito illatis in Syriam, ex Syria in Palæstinam.

et putredo aerem compleret, sicque punita est eorum superbia et tyrannis, qua populum Dei superbe opprimebant. Ita Theodoretus et a Castro.

Secundo, S. Hieronymus et alii multi mox citandi per hunc venientem ab Aquilone, melius et plenius intelligunt Holofernem, qui missu alterius Nabuchodonosoris regnantis in Ninive Judæos Babylone reversos invasit, sed eversus et cæsus est a Judith. De eo enim dicitur : « Venit Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis suæ, » *Judith* XVI, 5. Cæso enim Holoferne, milites Assyrii fugerunt in invia, dispersique sunt versus mare Occidentale et Orientale. Judæa enim ab occasu habet mare Mediterraneum, quod hic novissimum dicitur; ab oriente vero habet mare Galilææ, quod et Genezareth et Tiberiadis dicitur; e regione cujus erat Bethulia, ubi fugati sunt Assyrii, *q. d.* Exercitum immensum Holofernis, qui videbatur pertingere a mari Galilææ usque ad mare Mediterraneum, quaquaversum in omnem mundi plagam dispergam. Probatur hæc explicatio ex eo quod post reditum populi e Babylone in Judæam, in eaque pacem et copiam frugum, Deus promittit hanc de tyranno ab Aquilone venturo victoriam : at nec in Scriptura, nec apud Josephum, alium tunc ex Aquilone venisse legimus, nisi Holofernem. Adde, huic magis congruit, quod hic dicitur de fuga militum ad mare Galilææ et Mediterraneum, quam Nabuchodonosori et Chaldæis. Ita Ribera. Licet enim Pererius in cap. I *Danielis*, Genebrardus lib. II *Chronol.*, Canus lib. XI *De Locis*, cap. VI, a Castro hic, Serarius in cap. I *Judith*, et nonnulli alii putent historiam Judith contigisse ante captivitatem Babylonicam sub Manasse rege Juda; tamen Suidas, verbo *Judith*, et Julius Africanus apud eumdem, S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXVI, Eusebius in *Chron.*, Beda, *De Tempor.*, Rabanus, Hugo Cardinalis, Dionysius in *Judith* cap. I, Gerardus Mercator in *Chronol.*, Ribera et alii multi putant post eam contigisse, regnante vel Cambyse, vel Dario Hystaspis, vel ejus filio Xerxe, de quo jam plura dixi in libro *Judith*.

Est Holofernes.

Allegorice, Aquilonaris hic tyrannus est diabolus, qui quasi Boreas frigus, id est acediam et torporem, mentibus hominum immittit, hiememque virtutum et bonorum operum inducit : sed hunc fugavit Christus, qui quasi Auster, calorem et fervorem mentibus Apostolorum et fidelium aspiravit. Unde de eo dicitur, *Cant.* cap. IV, 16 : « Surge (transi, abi), Aquilo, et veni, Auster : perfla hortum meum, et fluant aromata illius, » puta aromata virtutum, ait ibidem Theodoretus et Nyssenus. Unde Richardus de S. Victore ibidem addit : « Per Aquilonem enim colliguntur aquæ ne fluant; inde dictus est Aquilo quasi aquas ligans. » Hinc et « Deus ab Austro veniet, » ait Habacuc cap. III, 3. Porro Hugo Victorinus singula ita adaptat : Is qui ab Aquilone est « apostata angelus, qui per incarnationem Christi, per verbum fidei, per gratiam baptismi expulsus est in terram inviam, id est in ariditatem gentilis et judaici populi. » Unde Christus : « Cum, ait, immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, » *Matth.* cap. XII, 43. Pergit Hugo : « Mare Orientale sunt electi, novissimum reprobi, facies intentio, extremum inclusio, vel mare Orientale sunt primitiæ electionis gentium, novissimum crudelitas Judæorum : fœtor ejus est mors Antichristi : putredo super eum, sententia judicii. » Unde de his ait Isaias, cap. ult. vers. ult. : « Egredientur (beati), et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me : vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur : et erunt usque ad satietatem visionis omni carni. » Vide ibi dicta. Arabicus uterque vertit : *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam a vobis.* Sub Aquilone enim intelligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi : diabolus enim eos trahit in occasum; sicut sub Austro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt Sancti et Beati.

Christus est auster, diabolus est aquilo.

Moraliter : « Terra est reproba anima; invia est, quia sine visitatione angelorum : deserta, quia sine fructu virtutum, et semine morum : dæmonis expulsio est peccati confessio : mare Occidentale est mens per compunctionem amara, per devotionem contemplationis Oriens facta : mare novissimum est mens fœtore conscientiæ amara, desperatione veniæ absorpta : facies ejus, astuta intentio nocendi : extremum ejus, furor et insania triumphandi : fœtor est odium peccati, putredo contemptus mundi. » Hucusque Hugo.

Mare Orientale. — « Mare Orientale » est mare Galilææ, vel potius mare Mortuum, sive lacus Asphaltites, in quem versa est Sodoma et Pentapolis, dum cœlesti igne conflagravit, quod proinde vocatur mare salsissimum, et ponitur limes Judææ, sive terræ Judæis promissæ ab Oriente, *Numer.* cap. XXXIV, 3. Sicut *ibid.* vers. 9, limes ejusdem ab Occidente ponitur mare magnum, sive Mediterraneum. Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus. Minus recte ergo aliqui, per *mare Orientale*, accipiunt Oceanum. Hic enim non tangit Judæam, atque tam versus meridiem aliasque mundi plagas, quam versus orientem porrigitur.

Loquitur hic jugiter Propheta de exercitu Assyriorum, vel Chaldæorum sub allegoria locustarum, atque alludit ad plagam locustarum, Ægypto a Mose inflictam. Has enim, orante Pharaone, tollens Moses, induxit ventum occidentalem, puta Zephyrum, qui « arreptam locustam projecit in mare Rubrum, » *Exod.* cap. X, 19. Simili enim modo Deus Assyrios dispersit ex Judæa, ut fugerent versus ejus limites, puta versus mare Mortuum, et ad mare Mediterraneum in exteras regiones.

Ascendet putredo ejus. — Hebraice צחנתו *tsachanato*, quod S. Hieronymus, Tigurina et ali

vertunt, *putredo ejus;* Septuaginta vertunt, βρόμος αὐτοῦ, quod Romani vertunt pariter, *putredo ejus.* Sed Complutensia vertunt, *sonitus ejus* : quia βρόμος et putredinem sive fœtorem putidum, et sonitum sive crepitum, fremitum et mugitum significat. Hic tamen potius *putredinem* et *fœtorem* vertas : hunc enim significat hebræum *tsachanato,* ut vertunt S. Hieronymus, Tigurina et alii (1).

Vers. 21. 21. Noli timere, terra — Judææ scilicet; Judææ enim, id est ejus incolis, puta Judæis post reditum e Babylone, promittit bona quælibet temporalia, eaque per antithesin malis singulis, quæ iisdem comminatus est cap. 1, vers. 4 et seqq. opponit. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et alii. Mystice, sub hisce temporalibus intelligit bona spiritualia per Christum danda, ad quæ sensim assurgit : « Omnibus, ait S. Hieronymus, quibus supra comminatus fuerat, nunc contraria pollicetur, et lætis tristia mitigat, et lacrymas vertit in risum. »

Quoniam magnificavit Dominus ut faceret. — Hoc est, magnifice Deus tecum fecit, id est faciet : magnifica tecum facturus est, magna tua rerum damna majore copia et magnificentia sarciet, imo obruet. Est hebraismus : repetitur enim τὸ *ut faceret*, quod continetur in voce *magnificavit.*

Vers. 22. 22. Nolite timere, animalia regionis (præ fame et defectu pascuorum squalentia et tabescentia, ut dixit cap. i, vers. ult.) : quia germinaverunt speciosa deserti, — *q. d.* Post reditum e Babylone faciam ut germinent loca amœna, antea desolata et deserta, faciam ut prata, imo et steriles ericæ proferant pinguia pascua, et agri lætas segetes, quibus vos, o animalia, pascamini et impinguemini.

Ficus et vinea dederunt virtutem suam, — id est fructum vigoris sui, ait Chaldæus, puta vigorosas, sapidas et succulentas uvas et ficus. Est metonymia : ponitur enim causa pro effectu, *virtus,* sive vigor pro fructu vegeto et vigoroso (2).

Vers. 23. 23. Et filii Sion, exsultate et lætamini in Domino Deo vestro. — Qui licet omnium sit communis Dominus, tamen proprie se vestrum duntaxat Deum ostendit, dando vobis tanta et tam magnifica dona, ac si vester tantum esset pater, provisor et procurator; cæteras vero gentes præ vobis negligeret. Porro « Sion, » non carnalem, sed spiritualem hic accipit. « Filii » ergo « Sion » sunt omnes filii Ecclesiæ Christi, omnes fideles et christiani. Ad Christum enim salit et avolat Propheta : hic enim est Doctor justitiæ, ut jam dicam. Solent enim Prophetæ a solutione captivitatis Babylonicæ, et libertate data per Cyrum quasi a typo salire ad antitypum, puta ad solutionem captivitatis humanæ e potestate diaboli; et libertatem filiorum Dei datam per Christum.

Quia dedit vobis doctorem justitiæ. — Pro *doctorem* hebraice est מורה *more*, quod aliqui vertunt *pluviam*, sicque hunc locum transferunt : *Quia dedit vobis pluviam propter justitiam.* Unde apposite sequitur : « Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum. » Favet versio Septuaginta : *Quoniam dedit vobis escas* (triticum ex pluvia fecundante agros) *in justitiam, q. d.* Post reditum e Babylone dabit vobis Deus pluviam, indeque messem et annonam copiosam, in præmium vestræ pietatis et justitiæ, utque studiosius ei serviatis in justitia. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Hinc et Syrus, et Arabicus uterque vertit : *Dedit vobis cibum justitiæ.*

Verum melius *more* vertas *doctorem. Primo,* quia ita vertunt S. Hieronymus, Chaldæus, Vatablus, Clarius, Arias et passim alii. *Secundo,* quia de pluvia mox subdit : « Et descendere faciet ad vos imbrem; » ergo hic *more* non imbrem, sed doctorem significat : alioqui esset tautologia, et idem bis diceretur. *Tertio,* quia hebraice est : *Dedit vobis more ad justitiam*, quod proprie de doctore accipi debet, non de pluvia : nec enim pluvia, sed doctor datur ad docendam justitiam. *Quarto,* quia *more* semper alibi a Nostro, Septuaginta et aliis vertitur *doctor*, aut *legislator :* pluvia enim hebraice non *more*, sed יורה *iore*, vocatur. Ita *Psalm.* lxxxiii, 8 : « Etenim benedictionem dabit legislator; » Hebr. *more:* licet R. David ibi vertat : *Piscinas operiet pluvia. Isai.* xxx, 20 : « Et non faciet avolare a te ultra doctorem tuum, » hebraice מורך *morecha.* Et alibi passim. Unde a *more* dicitur Syrum *mara* (unde *maranata*, id est *dominus noster venit*), Arabicum *mir,* id est magister, dominus : unde *maria* idem est quod magistra, domina. Alludit tamen *more* ad תורה *thora,* id est lex, et ad יורה *iore*, id est pluvia : quia Hebræi doctrinam vocant *rorem* vel *pluviam,* eo quod illam doctor instar pluviæ suaviter, sensim et guttatim instillet auribus et mentibus discipulorum, easque sapientia irriget, lætificet et fecundet. Unde Moses, *Deuter.* cap. xxxii, 2 : « Concrescat, ait, ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina. » Quocirca in Hebræo hic est pulchra paronomasia inter *more,* id est doctorem, *iore*, id est pluviam, et יורד *iored*, id est descendere faciet, *q. d.* Deus dabit vobis *more*, id est doctorem, qui *iored,* id est descendere faciet, et quasi e cœlo stillabit in vos *iore,* id est pluviam cœlestis doctrinæ. Sic Isaias Christum comparat rori e cœlis descendenti

(1) « Quia superbe egit, » hebraice, *quia nimium fecit,* ad locustas refertur a pluribus, scilicet magnam edidit stragem frugum. Alii exponunt de Deo : *Nam magna Deus facit ;* addita autem hæc esse putant ad fidem faciendam liberationi inexspectatæ, quemadmodum sub finem seq. vers. eumdem in finem repetuntur, *nam magnificavit,* etc. (Ackermann.)

(2) « Hæc autem, inquit S. Hieronymus, quia a Domino repromissa sunt, credimus juxta litteram accidisse, et sterilitatem præteritam novis frugibus compensatam, ut quidquid locusta, bruchus, et rubigo, et eruca consumpserat, annis sequentibus impleretur. »

et terram irroranti, cap. XLV, 8 : « Rorate, ait, cœli desuper, et nubes pluant justum. » Vide ibi dicta.

Doctor justitiæ quis? Quæres, quisnam hic « doctor justitiæ? » Rabbini, quos sequitur Ruffinus, asserunt esse Ezechiam regem, qui populum excitavit ad pietatem Deique cultum, II *Paral.* cap. XXX, ideoque Jerusalem ab obsidione Sennacherib liberavit. Alii volunt esse Josiam, pium pariter regem, qui aras idolorum evertit. Verum hic non agitur de Sennacherib, sed de Nabuchodonosore, vel Holoferne : hunc enim doctorem promittit post captivitatem Babylonicam, ut dixi versu 20. Adde, hic augustus titulus « doctor justitiæ, » in Scripturis non datur Ezechiæ, Josiæ aut Prophetis, sed soli Messiæ, ut patet *Isaiæ* cap. XXX, 20, et cap. LV, 4 : « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus; » quo hic alludit Joel, præsertim quia hic doctor in Hebræo habet articulum, et vocatur המורה *hammore,* id est ille eximius et singularis orbis doctor, puta Doctor doctorum et Prophetarum omnium, quem singuli avide exspectamus, utpote a Prophetis omnibus promissum. Unde Jeremias, cap. XXIII, 6, loquens de Messia : « Hoc, ait, est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster. » Et Daniel cap. IX, 24 : « Et adducatur justitia sempiterna, et ungatur Sanctus sanctorum, » puta Christus. *Tertio,* quia sequentia vers. 28 : « Effundam spiritum meum super omnem carnem : et prophetabunt filii vestri. Et dabo prodigia in cœlo, etc. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem : antequam veniat dies Domini magnus et horribilis, » ad nullum nisi ad Christum pertinent.

Iisdem rationibus confutatur sententia recentiorum Rabbinorum, quos sequuntur Lyranus, Hugo et Dionysius, qui per *doctorem* accipiunt doctores, id est prophetas Judæorum post captivitatem Babylonicam, quales fuerunt Zacharias, Aggæus et Malachias : fateor tamen ad eos alludi, eosque quasi obiter perstringi (alludit enim Joel ad felicitatem populi Babylone redeuntis, cui dedit Deus frugum copiam. Unde subdit : « Et implebuntur areæ frumento. Et reddam vobis annos quos comedit locusta »); sed ita ut acies Prophetæ primario et directe figatur, finiatur et expleatur in Christo : sicut Moses, *Deuter.* XVIII, 18, promisit post se Prophetam, id est Prophetas, et inter eos unum eximium et singularem, puta Christum; Christus enim est unus noster magister et rabbi per excellentiam, uti ipse ait *Matth.* cap. XXIII, 8. Ita Remigius, Rupertus, Haymo, Albertus, Arias, Vatablus, Ribera, a Castro et alii.

Imber matutinus et serotinus quis? ET DESCENDERE FACIET (Dominus) AD VOS IMBREM MATUTINUM ET SEROTINUM. — Apud Prophetas *imber matutinus* vocatur, qui in autumno depluit, cum sementis fit in Judæa, ut illius grana solvantur, et radices figant in terra. *Serotinus*, qui maturescente segete, descendit in aprili aut martio. Ita Chaldæus, Rabbini et passim Interpretes. In Judæa enim calida et sicca regione, tota æstate, id est a maio usque ad octobrem, per quinque menses non pluit, sed sudum jugiter et serenum est cœlum, tam nocte quam die : unde noctu in tectis sub dio dormiunt, uti a viris gravibus qui ibi habitarunt accepi. Quocirca duplex ibidem est tempus pluviæ, prius post æstatem cum jaciuntur semina, illudque dicitur mane, sive matutinum respectu segetis, quæ tunc e terra erumpit, uti mane in aurora exurgit sol : posterius, ante æstatem, quod segetes incrassat et maturat, illudque dicitur serotinum respectu matutini jam dicti. Segetes enim suum quasi habent diem, cujus aurora est germen et germinatio : vespera, seges et messis, cum scilicet in horrea conduntur.

Nota : Per hunc imbrem significat messem, et fruges temporales copiose dandas Judæis post reditum e Babylone. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus, Hugo et Lyranus. Verum sub his tropice et metaphorice, longe magis intendit significare fruges et bona spiritualia danda per Christum, *q. d.* Christus doctor justitiæ talem vobis doctrinam et tantam ubertatem bonorum spiritualium dabit, qualis et quanta olim in veteri Testamento, imbre illo matutino et serotino adumbrabatur. Ita Rupertus, Haymo, Arias, Ribera, a Castro et alii. Id ita esse patet ex rationibus paulo ante allatis, et ex eo quod hæc bona promittat *in æternum ;* æterna autem sunt bona spiritualia Christi, non temporalia Judæorum. Quocirca imber matutinus est prædicatio prima, sive doctrina, illustratio et gratia præveniens, quæ primo peccatorem convertit, facitque justum : serotinus, est illustratio, et gratia consequens, quæ justum in justitia promovet, et ad perfectionem deducit, ac præsertim est donum perseverantiæ; hoc enim justum ad gratiam consummatam, id est, ad gloriam et beatitudinem cœlestem perducit. Ita S. Hieronymus, Arias, a Castro et alii.

Symbolice, imber matutinus fuit vetus Testamentum, quod prima pietatis semina pullulare fecit : serotinus est novum, quod veteris semina maturavit, et ad messem virtutum perduxit. Ita S. Hieronymus et Haymo.

Rursum Rupertus : Matutinus, ait, imber fuit Vers. 24
prædicatio Evangelii facta Judæis a Christo et Apostolis : serotinus erit, quæ fiet ab Elia et Henoch in fine mundi, cum omnis Israel salvus fiet.

24. ET IMPLEBUNTUR AREÆ FRUMENTO. — Perstringit obiter fertilitatem Judææ post reditum e Babylone, sed per hanc intelligit præcipue copiam charismatum et virtutum datam agris, et areis, ac olivetis et vinetis, id est Ecclesiis particularibus per Christum. Porro « torcularia, » in quibus exprimitur vinum et oleum, sunt tum gymnasia, monasteria, collegia aliaque asceteria ; tum persecutiones et tribulationes, quibus vinum sapientiæ et fortitudinis, ac oleum consolationis divinæ exprimitur et hauritur.

Torcular est cor pressum. Tropologice : « Torcularia, ait Hugo Victorinus, sunt ipsa corda inter spem et timorem posita, constantiam superius, patientiam inferius habentia : constantiam in tentatione, patientiam in tribulatione. Constantia siquidem premit, et desuper arcet; patientia inferius jacet et pondus sustinet. Inter hæc duo mens sancta quasi in torculari posita premitur, defæcatur, eliquatur. Premitur flagellis, defæcatur vitiis, eliquatur ab otiis. Premitur a calamitate, defæcatur ab iniquitate, eliquatur a vanitate. Hinc namque elicitur gemitus puræ confessionis : hinc fluunt lacrymæ anxiæ compunctionis : hinc manant suspiria jucundæ devotionis : hinc liquefiunt desideria suavissimæ dilectionis : hinc eliciuntur stillicidia limpidissimæ contemplationis. Frumentum est perfectio justitiæ; vinum claritas spiritualis intelligentiæ, oleum suavitas purissimæ conscientiæ. »

Vers. 25. 25. ET REDDAM VOBIS ANNOS, QUOS COMEDIT LOCUSTA, BRUCHUS, etc. — *q. d.* Præteritam inopiam, quam vobis intulerunt Chaldæi, tum litterales, tum potius mystici, id est dæmones et vitia, compensabo gratiarum et opum cœlestium ubertate. Unde Chaldæus vertit : *Reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos populi, gentes et reges;* Chaldæi enim fuerunt *fortitudo mea magna;* hebraice et chaldaice, *exercitus meus robustus.* Alludit ad id quod de locustis significantibus castra Chaldæorum dixit versu 11 : « Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui; quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia, et facientia verbum ejus. »

Porro, per locustas et Chaldæos intelligit exercitum spiritualium hostium, *q. d.* Ego Deus tentationes, peccata, dæmones, carnem et mundum, quasi hostes et prædones vestros immisi in vos (eo sensu et modo quo dixi Can. XXVII *in Prophetas Majores*) ad puniendam vestram superbiam, aliaque peccata priora. Hi vastarunt agros Ecclesiarum et animarum vestrarum, ac depasti sunt omne germen virtutum et bonorum operum. At jam idem ego placatus et reconciliatus vobis, omnia hæc damna sarciam, vobisque pristinam bonorum cœlestium copiam restituam, imo majori fœnore cumulabo, ut dicatis cum Psalte, *Psalm.* LXXXIX, 15 : « Lætati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti : annis, quibus vidimus mala. »

Tropologice significatur hic vis pœnitentiæ, quæ lapso, sed pœnitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita restituit, ut docet S. Hieronymus hic, ac S. Thomas et theologi, tract. *De Pœnitentia,* ideoque facit ut homo lapsus semper ad majorem gratiam resurgat : præter enim gratiam præteritam, quam omnem reducit, addit insuper propriam, tum virtuti, tum sacramento pœnitentiæ commensam. Vide Franciscum Suarez Opusc. V *De Reditu bonorum operum,* ubi, disp. 2, sect. III, cum Joanne Majore, Gabriele, Ockam, Medina et Henrico a Gandavo docet hunc reditum fieri vi pœnitentiæ non in altera vita, uti censuit Scotus et Durandus; sed in præsenti, adeoque in eodem pœnitentiæ instanti; nec tantum per actus pœnitentiæ prioribus virtutum actibus intensiores, uti censuit D. Thomas et Paludanus, sed etiam per actus ejusdem remissiores.

Symbolice Hugo Victorinus : « In adventu, ait, Christi redduntur nobis anni quos præfata pestis devoraverat; quia in eo nobis contra locustam veram, id est contra fastum, dedit humilitatem, dicens : Discite a me quia mitis sum et humilis corde : contra bruchum, id est gulam, perfectam sobrietatem, dicens : Videte ne graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ : contra rubiginem, id est iram, perfectam patientiam, dicens : Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi et alteram : contra erucam, id est luxuriam, perfectam castitatem, dicens : Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris. Locustam igitur exterminavit, dicens : Beati pauperes spiritu : beati qui lugent. Bruchum, dicens : Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam : beati misericordes. Rubiginem, dicens : Beati pacifici : beati mites. Erucam, dicens : Beati mundo corde. » Vides hic quatuor hæc animalia et pestes octo beatitudines depasci, easque reduci per Christum et per pœnitentiam.

26. ET COMEDETIS VESCENTES, ET SATURABIMINI : ET LAUDABITIS NOMEN DOMINI. — Ille enim dedit vobis escam, eamque talem tamque succulentam et copiosam, ut vos abunde saturaret, fortesque vegetos et alacres efficeret. Vers. 26.

Moraliter, disce hic fruges, escas, omniaque bona naturalia, et multo magis supernaturalia, esse dona Dei, eorumque laudem et gloriam non nostro labori, sed Deo, ejusque beneficentiæ adscribendam. Qui secus facit, Deo quod suum est suffuratur, et se Dei donis indignum facit, iisque spoliari meretur. Deus enim est zelotes suæ gloriæ, utpote quæ ei omni jure debetur; unde ait ipse : « Gloriam meam alteri non dabo, » *Isaiæ* cap. XLVIII, 11. Quocirca S. Franciscus hoc mire suis inculcabat, ac inter alia illud documentum dabat : « Quando, inquit, servus Dei orans visitatur, divinitus dicere debet : Istam consolationem mihi peccatori et indigno de cœlo misisti, Domine, et ego illam tuæ committo custodiæ, quia thesauri tui me sentio esse latronem, » dum ejus laudem et gloriam tibi suffuror, et mihi adscribo. Ita S. Bonaventura in ejus Vita, cap. XVIII.

28. ET ERIT POST HÆC : EFFUNDAM SPIRITUM. — Hebræi hinc inchoant novum caput. Jam iidem, et ex iis Ruffinus, sicut per doctorem justitiæ versu 23 acceperunt Ezechiam; ita spiritum a Deo effusum censet in ejus nuntios, quos ipse misit per totam Judæam, ut omnes ad avitam fidem Deique cultum revocaret : S. Petrum vero in concione sua, *Actor.* II, tantum hæc accommodasse suo tempori, eo quod illi quoque congruerent; ac Ruffinus audaces vocat eos qui contrarium censent. Vers. 28.

Sed audacior est hæc ejus censura, utpote repugnans SS. Patribus et interpretibus pene omnibus, ipsique S. Petro, *Actor.* cap. I, 17.

Alii sicut per doctorem accipiunt doctores, puta prophetas qui fuerunt post reditum e Babylone, v. g. Aggæum, Zachariam, Malachiam; ita per eosdem ardenter concionantes, putant effusum spiritum pietatis in populum. Verum cum superius probatum sit doctorem justitiæ intelligi Christum, sequitur ad illius tempora hæc pertinere, præsertim quia nunquam alias effusum Spiritum Sanctum legimus. Adde, pro *et erit post hæc*, S. Petrus, *Act.* II, vertit : « Et erit in diebus novissimis, puta in diebus Messiæ. Illius enim ætas lex et tempus in Scriptura vocatur « novissimum : » quia illi nulla alia lex, religio vel Ecclesia succedet. De fide ergo est hæc ad litteram non de Ezechia, Aggæo, aut quovis alio, sed de Christo esse intelligenda. Ita enim definit Vigilius Papa in Concilio Romano contra Theodoretum Mopsuestenum, uti dixi in Procemio.

Ait ergo et promittit dicens : « Post hæc, » id est post Christum doctorem, ejusque mortem et ascensum in cœlum, ego Deus effundam Spiritum Sanctum in Pentecoste, ac deinceps : primo Ecclesiæ sæculo visibiliter in Apostolos, et Christi discipulos; sequentibus vero sæculis, invisibiliter eumdem effundam in omnes, quotquot per baptismum in Christo renascentur, ejusque Ecclesiæ incorporabuntur. De Pentecoste enim hunc locum explicat S. Petrus, *Actor.* cap. II, 17, quem sequuntur omnes Patres et interpretes orthodoxi, ut S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Albertus, Haymo, Lyranus, Hugo uterque, scilicet Cardinalis, et Victorinus, Dionysius, Vatablus, Arias, Clarius, Ribera, a Castro hic, Chrysostomus, Œcumenius et alii in *Act.* II, Didymus et Ambrosius, lib. I *De Spiritu Sancto*, cap. VII, Justinus *Contra Tryph.*, Hilarius lib. VIII, *De Trinit.*, et alii. Quin et Rabbini, ut Chaldæus, R. Salomon, R. David, R. Jesua apud Lyranum et Galatinum, lib. VIII, cap. ult., et alii, hanc missionem Spiritus Sancti ad tempus Messiæ referunt. Porro cum ait : « Effundam, » loquitur idem qui dixit : « Mittam doctorem justitiæ, » scilicet Deus Pater; esto ipse simul cum Filio uti spirat, ita et mittat Spiritum Sanctum. Ita Chrysostomus in *Act.* II. Hinc Cyrillus Hierosolymitanus, *catech.* 17, censuit hic loqui Christum, cui, inquit, Pater omnia dedit in manus, ac potestatem dandi Spiritum Sanctum, quem non ad mensuram accepit.

Nota : Vox *effundam* significat ubertatem et copiam donorum Spiritus Sancti, tum gratum facientium, ut gratiæ, charitatis, fortitudinis aliarumque virtutum; tum gratis datorum, ut prophetiæ, etc., effundendam in Apostolos et fideles. Unde in Scriptura hæc effusio vocatur *baptismus*, ut, *Matth.* cap. III, 11, ait Joannes Baptista de Christo : « Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni, » *q. d.* Ipse vos replebit Spiritu Sancto, in eumque ejusque ignem quasi immerget, uti homo immergitur in aquam, dum baptizatur. Et Christus ascensurus in cœlum, *Act.* cap. I, 5, ait : « Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies. » Quocirca pro *effundam* Arabicus Antiochenus vertit : *Inundare faciam spiritum meum super universos homines;* et Arabicus Alexandrinus : *Inundabo de spiritu meo super omnes homines.* Sicut ergo flumen, vel mare turgidum exundat in agros, ita Spiritus Sanctus in homines. Ita S. Chrysostomus et Theophylactus, *Act.* II. Audi Hugonem Victorinum : « Christus, ait, spiritum suum effudit, non Mosi abstulit, nec Eliæ rapuit, sed suum largiter distribuit. »

Nota τὸ *effudit.* « *Primo* enim fudit, *secundo* infudit, tertio *effudit.* Fudit in paradiso, infudit in deserto, effudit in cœnaculo. In paradiso legem dando naturæ; in deserto præcepta et cæremonias legis scriptæ; in cœnaculo plenitudinem gratiæ. Fudit ergo *primo*, rigando aream naturæ; *secundo*, infudit torrentem doctrinæ; *tertio*, effudit fluvium gratiæ, *q. d.* In exordio mundi rigavi aridam naturam; in squalore deserti Mosi in sinum stillavi legis doctrinam; in plenitudine temporis ubertatem gratiæ effundam. » Et paulo post necessariam docet fuisse hanc effusionem : « Tria namque, inquit, erant hominis mala : ignorantia boni, concupiscentia mali, malitia impœnitendi. Venit ergo Filius, sapientia Dei et virtus; missus est Paraclitus, benignitas ipsius. Sapientia fusa nævum sustulit ignorantiæ; virtus infusa sordes purgavit concupiscentiæ; effusio Spiritus mundavit fæces malitiæ, siquidem sapientia illuminavit, virtus sanavit, benignitas sedavit. Quod Psalmista prævidens ait : Secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me, Domine, ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me, *q. d.* Dele fundendo, lava infundendo, munda effundendo; fundendo sapientiam ab oculis dele ignorantiam; infundendo virtutem ab intimis lava concupiscentiam; effundendo benignitatem a toto corpore extermina malitiam. »

Nota *secundo :* Pro *effundam spiritum meum*, S. Petrus, *Actor.* cap. II, 17, ait : « Effundam de spiritu meo, etc. ; » ubi particula, *de* significat hanc communicationem gratiæ et donorum Dei provenire a Spiritu Sancto, tanquam Patre luminum. Rursum Spiritum Sanctum partiri inter fideles sua dona, ut uni det gratiam docendi, alteri exhortandi alteri miraculorum, etc., uti docet Apostolus *Roman.* cap. XII, 6.

Nota *tertio :* Didymus et S. Ambrosius, lib. *De Spiritu Sancto*, ex hoc loco probant Spiritum Sanctum esse Deum : quia, inquiunt, non dicitur effundi a Deo, nisi quod de ipso participabile est. Angelus enim non dicitur effundi, quia cum sit creatura, non est participabilis. Licet enim

charitas donaque Spiritus Sancti dicantur effundi quoque a Deo, tamen nulla substantia, vel persona (qualis est Spiritus Sanctus) dicitur effundi in animam mentemque, ita ut eam possideat, illuminet, sanctificet, satiet et impleat, nisi Deus : solus enim Deus menti illabi potest, eamque docere, ignire, implere, flectere et movere quocumque vult; hoc enim nequit angelus. Ubi nota, cum anima fit justa et sancta, aut justior et sanctior, non tantum gratia et charitas, vel ejus incrementum, sed ipse Spiritus Sanctus, adeoque tota Trinitas realiter per sanctificationem menti nostræ illabitur, in eaque inhabitat quasi in throno et templo suo; perinde ac Verbum, assumens humanam naturam, eidem illapsum est personaliter, ita ut in illa habitaret plenitudo divinitatis corporaliter, ut ait Apostolus, *Coloss.* cap. II, 9. Hoc est quod ait Christus, *Joan.* cap. XIV, 23 : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Sicut ergo Beatis Deus realiter est præsens, cum illis suam essentiam per visionem beatificam, et lumen gloriæ ostendit, eamque eis fruendam et possidendam communicat : sic et idem ipse est in anima sancta, ac proinde in ea suam gratiam, charitatem aliaque dona divina diffundit; perinde ac sol ubi oritur, mox suam lucem, radios et calorem spargit. Posita ergo ultima dispositione ad justitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam quasi in templum suum, Spiritus Sanctus totaque S. Trinitas, eam sanctificans, sibique quasi dedicans et consecrans; ac deinde eodem instanti temporis, sed posterius natura, eidem suam charitatem et gratiam communicat. Hoc significat τὸ *ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Est enim hæc summa Dei unio cum anima sancta, qua nulla puræ creaturæ major dari potest; nam per eam fimus divinæ consortes naturæ, ut ait S. Petrus, *epist.* II, cap. I, 4. Vide hic, o Christiane, dignitatem sanctitatis ad quam vocatus es, eamque omni studio consectare, conserva et adauge.

Denique Nazianzenus, *orat.* 49, sub finem, probat Spiritum Sanctum mitti a Filio de propria ipsius substantia, ex hoc loco : « Effundam de spiritu meo; » et ex illo *Joan.* XVI, 14 : *De meo accipiet, et annuntiabit vobis :* « Ex eo utique, inquit, quod est Filius, quia et filius de eo, quod Pater est, » *q. d.* Spiritus ex eo quod a Filio accipit, annuntiabit; sicut Filius annuntiat Spiritui Sancto, ex eo quod accepit a Patre.

Super omnem carnem, — id est super omnem hominem; per synecdochen enim pars capitur pro toto, caro pro homine, ut cum dicitur : « Verbum caro factum est; » *caro*, id est homo; poterat dicere pariter : Verbum anima, id est animatus homo factum est; sed maluit dicere, *caro*, tum ut significaret summam dignationem Verbi, qua, ut ait S. Augustinus *epist.* 120, cap. IV, se humiliavit ad nostram carnem, quæ inter omnes animalium carnes miserrima est et infirmissima; tum quia morbus noster, puta concupiscentia, residet in carne; hanc autem curare venit cœlestis medicus, puta Christus, æque ac Spiritus Sanctus; unde Græcis σάρκωσις vocatur *incarnatio*, et, ut Tertullianus ait lib. *De Carne Christi*, cap. I, incorporatio, id est vivificatio carnis corruptæ, ait S. Thomas; tum denique, quia per eam pro corde lapideo et duro, accepimus cor carneum, id est molle, flexile, obediens, II *Corinth.* cap. III, 3. Sensus ergo est, *q. d.* Super omnem hominem Christo credentem, cujuscumque ætatis, sexus et status sit, effundam Spiritum Sanctum in Pentecoste, et deinceps. Simpliciter itaque et plane capitur vox *omnem;* loquitur enim de fidelibus tantum, credentibus et obedientibus Christo. Quocirca arctius nonnulli vocem *omnem* accipiunt, non pro singulis generum, *q. d.* Effundam spiritum super omne hominum genus, puta super aliquos viros, aliquas feminas, aliquos juvenes, aliquos senes, aliquos servos, aliquos nobiles; non autem super omnes, id est singulos. Nam super singulos discipulos suos effudit, et effundit jugiter Christus Spiritum Sanctum.

Nota : Sicut Joel et Prophetæ solis Judæis proprie et directe promittunt doctorem justitiæ, puta Messiam; ita iisdem solis Joel hic promittit Spiritum Sanctum. Ita Chrysostomus, *Actor.* II. Unde sequitur : « Et prophetabunt filii vestri. » Verum quia ex misericordia Dei gentes ascitæ sunt per fidem in familiam Abrahæ, puta in Ecclesiam et congregationem fidelium, hinc pariter benedictionum et promissionum Abrahæ a Deo factarum (inter quas prima est effusio Spiritus Sancti, justificatio et adoptio) sunt participes et hæredes, uti docet Apostolus *Rom.* cap. IX, 10 et 11. Et hoc significat τὸ *super omnem carnem.* Quocirca in Cornelium Centurionem aliosque credentes ex gentibus effusus est Spiritus Sanctus specie visibili, æque ac in Apostolos et Judæos, ut patet *Act.* cap. X, 44. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Lyranus et alii passim.

Moraliter, Spiritus Sanctus ostendit suam munificentiam animumque regium, dum in omnes indifferenter beneficus et liberalis est, nec privatos habet amores et amicitias, sicque omnem excludit æmulationem et invidiam, ait Chrysostomus in *Actor.* II.

Et prophetabunt filii vestri, — tum proprie futura prædicendo, uti fecerunt Apostoli, B. Virgo, *Luc.* cap. I, 46; Zacharias, Anna et Elizabeth, *Luc.* cap. II, 38; Philippus, *Actor.* cap. XXI, 9; Agabus, *ibid.* vers. 10; S. Joannes in *Apocalypsi,* et alii in primitiva Ecclesia. Vide Bozium, lib. VI *De Signis Ecclesiæ*, cap. XII; tum ex Spiritus Sancti afflatu loquendo, et celebrando variis linguis Deum, quod *Actor.* cap. II, 11, dicitur : « Audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. » *Prophetare* enim in Scriptura ample capitur pro docere,

exhortari, orare, canere Dei laudes, miracula facere, etc., uti dixi I *Cor.* cap. XIV, initio capitis; sub prophetia ergo hic donum linguarum aliaque Spiritus Sancti charismata intellige.

SENES VESTRI SOMNIA SOMNIABUNT, ET JUVENES VESTRI VISIONES VIDEBUNT. — « Somnia » intellige divina et a Deo immissa, ideoque rerum arcanarum, vel futurarum præsaga, qualia fuerunt Pharaonis, *Genes.* cap. XL et XLI, et Nabuchodonosoris, *Daniel.* cap. II et IV. Pari modo « visiones » accipe divinas et propheticas. Apposite senibus ætate fessis, et in somnum propensis tribuit somnia; juvenibus vero excitatis et vigilibus visiones, quæ in vigilia hominibus a Deo immittuntur. Deus enim sæpe se suaque oracula attemperat conditioni hominum, et cuique pro suo statu et gradu accommode et opportune apparet; alioqui et senex Joannes in Apocalypsi multas habuit visiones, et Paulus juvenis somnia, ut patet *Actor.* cap. XVI, vers. 9. Per *visiones* ergo et *somnia*, quaslibet revelationes et prophetias accipe. Addit D. Thomas II II, *Quæst.* CLXXIV, art. 3, quod, licet visio quæ fit vigilanti, in se sit perfectior somnio, quod fit dormienti; tamen quando in visione solum videtur species et imago prognostica futurorum, nec auditur vox aut verbum illam explicans, quæ audiri solet in somnio (juxta illud Mosis, *Num.* cap. XII, 6 : « Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum »), tunc somnium divinum est perfectius quam visio. Unde moraliter aliqui per *filios* ac *filias* accipiunt incipientes in fide et virtute; per *juvenes*, proficientes; per *senes*, perfectos. *Primi* prophetant, dum bona indole dant spem frugis; *secundi* vident, dum meditando et orando clarius divina hauriunt; *tertii* somniant ob passiones sedatas, mentemque pacatam. Hos tres gradus distinguit S. Joannes, *epist.* I, cap. II, 12, primisque assignat condonationem peccatorum, secundis victoriam in agone, tertiis Dei cognitionem. « Scribo, ait, vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. Scribo vobis, adolescentes et juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis. Scribo vobis, Patres, quoniam cognovistis eum qui ab initio est. » De visione plura dixi, *Can.* I *in Proph. Major.*; de somnio *Genes.* XL, et *Dan.* II.

Vers. 29. 29. SED ET SUPER SERVOS MEOS ET ANCILLAS, etc., EFFUNDAM SPIRITUM MEUM. — Hebræus, Chaldæus et Septuaginta : *Et etiam super servos et ancillas effundam de spiritu meo, q. d.* Non tantum super vos, Judæi, sed et super servos et ancillas vestras, æque ac meas, effundam spiritum meum. Ne quis enim putet solos heros et dominos Spiritum Sanctum accepturos, addit illius participes fore quoque servos et ancillas. Nullum enim quantumvis vilem et abjectum aspernatur Spiritus Sanctus; non enim est personarum acceptio apud Deum, *Rom.* II, sed omnes promiscue ad gratiam et salutem vocat : omnibus enim dedit animam æque nobilem, puta rationalem ad imaginem sui creatam, eamque ad suam gratiam, gloriam et felicitatem ab æterno destinavit. Ita Hebræi, Cyrillus Hierosolymitanus, *catechesi* 17, Ruffinus et a Castro. Alii per servos et ancillas accipiunt gentes; Judæi enim in lege veteri erant quasi filii Dei, gentes quasi servi; sed per Christum in filios sunt adoptati. Ita Rupertus, Ribera et alii.

Moraliter, illustris et perhonorificus titulus est, *Servus Dei*; servire enim Deo regnare est. Hinc Psaltes, *Psal.* CXV, 16 : « O Domine, quia ego servus tuus : ego servus tuus et filius ancillæ tuæ. » Sic Abraham, *Gen.* XXVI, 24, vocat se servum Dei. Ita vocatur et Moses *Num.* cap. XII, 7, *Job*, I, 8. Quin et Christus *Isaiæ*, cap. XLVIII, 3. Sic *Abdias* hebraice idem est quod *servus Dei*, quo nomine vocatur unus e duodecim Prophetis. Sic Paulus initio epistolarum hoc titulo gloriatur : « Paulus servus Jesu Christi. » Sic B. Virgo vocat se ancillam Dei : « Ecce, ait, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, » *Lucæ* I. Et B. Agatha præsidi sibi objectanti : Cur tu, cum sis nobilis, servilem vivis christianorum vitam ? respondit : « Christianorum humilitas et servitus longe præstat regum opibus et superbia. » Denique B. Damasus, epist. 2 *ad Stephanum*, S. Gregorius et alii deinceps Pontifices hoc titulo : « Servus servorum Dei, » humilitatem, imo dignitatem suam significant.

30. ET DABO PRODIGIA. — Prodigium est id quod Vers. 30.
porro dicit, id est futura prædicit, ait Cicero lib. I *De Divin.* et ex eo S. Augustinus, lib. XXI *De Civit.* VIII : « Signum quo significatur aliud : illudque in magnis est, et in cœlo; hoc in parvis, et in terris, » ait Hugo Cardinalis. Origenes vero in *Joan.* : Τέρατα, ait, id est *prodigia*, « vocantur, quæ præter opinionem sunt, et humanam consuetudinem excedunt : » σημεῖα, id est *signa*, « quæ aliquid significant, » et, ut Ammon ait in *Catena Græc. in Joannem*, « quando non fit aliquid præter naturam. » Verum sæpe hæc duo confunduntur, idemque significant. Jam quoad sensum, Rabbini, qui hæc referunt ad Ezechiam, censent prodigia hæc revera uti sonant accidisse in cœlo et terra, cum angelus percussit castra Sennacherib, etsi in libris Regum id non narretur. Verum hæc prodigia sunt Judæorum commenta et figmenta : nec enim Scriptura, nec Josephus, nec Josippus, nec quis alius, tunc prodigia aliqua in cœlo exstitisse commemorat.

Prodigia hæc quo modo acciderint.

Secundo, Catholici nonnulli putant hæc prodigia contigisse, *primo*, in Christi nativitate, cum stella apparuit Magis, et angeli cecinerunt : « Gloria in excelsis Deo. » *Secundo*, in Christi resurrectione, cum angeli fulgurantes perculerunt milites custodes sepulcri Christi, ac consolati sunt Magdalenam ejusque comites. *Tertio*, in passione Christi, cum sol universali eclipsi toto orbe obscuratus est, terra contremuit, lapides scissi sunt, monumenta aperta, etc.; tunc enim e latere Chri-

sti mortui lancea militis aperto; exivit sanguis et aqua, quæ ignem charitatis in discipulis et fidelibus accenderunt, idque ante diem resurrectionis Christi, qui Judæis fuit horribilis. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo. *Quarto*, in Pentecoste; tunc enim Spiritus Sanctus in igne et linguis igneis apparuit et insedit Apostolis. Ita S. Hieronymus. Et videtur favere S. Petrus, *Actor.* cap. II, 17, ubi agens de missione Spiritus Sancti in Pentecoste, allegat hæc prodigia Joelis : ergo illa circa tempus Pentecostes videntur edita, puta tempore passionis et resurrectionis Christi. Hæc expositio probabilis est, sed incompleta; tunc enim cœperunt hæc prodigia, sed complebuntur sub diem judicii, uti mox dicam.

Tertio, S. Chrysostomus et Œcumenius hæc prodigia patrata putant paulo ante excidium Hierosolymæ per Titum; hic enim dies fuit Judæis horribilis. Tunc enim plurimus Judæorum fusus est sanguis, urbs et templum igne combusta in fumum et vaporem abierunt. Et P. Prado in *Ezech.* cap. X, 2 : « Dabo, inquit, Hierosolymæ tria supplicia, » scilicet, « sanguinem, et ignem, et vaporem fumi, id est cædem civium, ædificiorum incendium, et quod gravius est, veritatis ignorationem excæcationemque oculorum, quæ eadem tria in *Psalm.* LXVIII, 25, Judæis vaticinatus est Christus : Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, obscurentur oculi eorum ne videant. » Hanc autem cladem soli Christiani evaserunt, invocantes nomen Domini : quia divinitus præmoniti de urbe exscindenda, ex illa fuga se proripuerunt in alias regiones et urbes, uti docet Eusebius lib. III *Hist.* cap. V.

Quarto et genuine, certum est hic agi de signis et prodigiis quæ præibunt diem judicii extremi; hic enim erit dies magnus et horribilis. Et de eo hic agi patet ex sequentibus initio cap. III, cui hæc connectenda sunt (imo Hebræi hæc referunt ad caput III, ut dixi vers. 28) : « Quia ecce in diebus illis, etc., congregabo omnes gentes, et deducam illas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis. » Hoc autem fiet in die judicii. Porro ante diem judicii prodigia existent quæ prædixit Christus *Matth.* cap. XXIV, 29, et *Luc.* cap. XXI, 25, dicens : « Erunt signa in sole, et luna, et stellis; nam sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo. » Rursum luna videbitur sanguinea, *Isaiæ* cap. XXIV, 23; item mare videbitur sanguineum, *Apocal.* cap. VIII, 8. Multus etiam fidelium ab Antichristo, et tandem ipsius Antichristi, ejusque exercitus Gog et Magog sanguis effundetur. Ignis erit fulgurum et stellarum cadentium de cœlo : rursum ignis conflagrationis mundi, quo omnia mundana in fumum et vaporem abibunt. Unde Syrus et Arabicus fumum a vapore distinguunt, et quatuor prodigia assignant; vertunt enim : « Dabo sanguinem, et ignem, et vaporem, et fumum. » Vapor enim est exhalatio subtilior et albior, fumus vero densior et nigrior. Hæc signa prædicta sunt a S. Joanne *Apoc.* cap. VIII et IX. Ita Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Vatablus, Arias, Ribera, a Castro hic, S. Chrysostomus et Œcumenius in *Actor.* II, Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIX, Origenes, tract. 30 *in Matth.*, S. Thomas in cap. XXIV *Matth.*, et alii passim. Quin et S. Hieronymus huc tandem inclinat, censetque hæc signa magis ad diem judicii quam ad passionem Christi esse referenda. Causam horum signorum dat S. Chrysostomus in *Matth.* cap. XXIV : « Moriente, ait, patrefamilias domus turbatur, familia plangit, et nigris se vestimentis induit; sic humano genere, propter quod facta sunt, circa finem constituto, cœli mysteria lugent et candore posito, tenebris induuntur. »

Dices : Quomodo ergo S. Petrus hæc prodigia refert ad Pentecosten, *Act.* II. Respondeo : S. Petrus recenset ea, non quasi tunc contigerint, sed hoc sensu, *q. d.* Ne miremini, o Judæi, hæc Spiritus Sancti et linguarum ignearum prodigia, quæ cernitis in hac Pentecoste; videbitis enim majora dari a Christo in vindictam infidelium in fine mundi, *q. d.* Aut ergo nunc in Christum credite, aut terribilem ejus manum et vindictam tunc exspectate. Ideo enim Propheta, post doctorem Christum et effusionem Spiritus Sancti, statim subjungit hæc prodigia futura in fine mundi, ut significet post Christi legem, nullam aliam esse exspectandam, ideoque illam ab omnibus qui salvi esse velint, capessendam. Ita Ribera. Adde hæc prodigia inchoari cœpisse tempore Christi : nam in ejus passione obscuratus est sol et luna, in Pentecoste et deinceps Spiritus Sanctus in specie ignis apparuit, etc.; perfecte vero et complete fient in fine mundi, *q. d.* Joel : O Judæi, cum veniet Christus, licet humilis et pauper, eum recipite; quia ipse effundet Spiritum Sanctum in vos, dabitque prodigia benefica credentibus, malefica et horrifica incredulis, eaque inchoabit vivens, sed perficiet in fine mundi, quando pro igne Spiritus Sancti, quem increduli respuerunt, dabit eis ignem conflagrationis mundi, indeque flammas gehennæ. Simili modo Jacob benedicens filiis suis ante mortem, *Genes.* XLIX, quædam prædicit quæ paulo post, quædam quæ post longum tempus sub Christo evenerunt, quædam in fine mundi eventura.

Symbolice Hugo Victorinus : « Sol, ait, est Christus, luna Ecclesia : sol in tenebras versus, Christus cruci affixus. Unde de cæcitate Judæorum Jeremias loquens, *Thren.* III : Dabis, inquit, eis, Domine, scutum cordis laborem tuum. Luna versa in sanguinem, Ecclesia est Christi imitans passionem. Sanguis professionem designat martyrum; ignis chorum virginum ardore dilectionis æstuantium. Vapor est frequens et devota compunctio continentium. Dies magnus et horribilis, dies est passionis et resurrectionis : magnus fidelibus, horribilis non credentibus, horribilis iis Symbolice, prodigia.

qui dixerunt : Sanguis ejus super nos et super filios nostros; magnus iis qui dixerunt : Vere filius Dei erat hic. Aliter : sol in tenebras versus, Christus est in cordibus electorum in articulo mortis obscuratus. Unde et dixerunt : Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Luna in sanguinem versa, Synagoga est Christi passione cæcata. » Deinde per sanguinem accipit Judæorum stragem sub Tito; per ignem, incendium urbis et templi; per vaporem, Judæorum per maria et insulas relegationem.

Tropologice. Tropologice : « Visio est propria cognitio sui, somnium excessus animi, prophetia contemplatio sponsi, cœlum animus, terra caro : vel cœlum contemplativi, terra activi : vapor compunctio mentis, sanguis mortificatio carnis, ignis fervor dilectionis. Sol versus in tenebras, animus est in sui confusus cognitione. Luna in sanguinem, caro in sui mortificationem. » Hucusque Hugo. Et inferius : « Post data in cœlo prodigia, post lucem propriæ cognitionis, post fumum devotæ compunctionis, post sanguinem justæ mortificationis, post ignem perfectæ dilectionis, sola restat suavitas contemplationis. » Hæc est invocatio nominis Dei, de qua sequitur : « Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Hæc Hugo.

Vers. 31. 31. Antequam veniat dies Domini. — Dies hujus vitæ sunt nostri, quibus agimus quod lubet : ille dies erit Domini, id est judicis, quo aliorum dierum nostrorum omnium rationes exiget, juxta illud *Psalm.* LXXIV, 3 : « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. » Sic dies singuli hebdomadæ sunt scholarium, sed sabbatum est dies magistri : quo rationem profectus et modestiæ a singulis exigit, et negligentes petulantesque flagellat.

Dies judicii magnus cur? Magnus. — Magnus erit dies judicii, quia, *primo*, finem dabit orbi, sceleri, merito et demerito; *secundo*, quia erit horizon temporis et æternitatis; hanc enim ab illo dividet et disterminabit : nam hic dies erit ultimus temporis et primus æternitatis; *tertio*, quia magna in eo fient, nimirum Christus cum omnibus angelis descendet in vallem Josaphat, ibique in magnifico throno sedebit judex : omnes homines qui unquam fuerunt, sunt et erunt, coram eo judicandi sistentur : omnium cogitata, dicta et facta exactissime discutientur : de omnibus feretur sententia absoluta, et irrevocabilis per omnem æternitatem : sancti cœlo, impii inferno addicentur : statuetur chaos magnum et medium, quod in æternum hos ab illis secludet, ut impii nunquam Sanctos, nunquam cœlum, nunquam Deum visuri sint; sed carcere æterno conclusi igni cremabuntur, quamdiu cœlum erit cœlum, quamdiu Deus erit Deus. Sic *Osee*, cap. I, 4, vocatur « magnus dies Jezrahel. » Sic apud Romanos « magnus dies » vocabatur, qui dabat victoriam, belloque aut gravibus malis finem imponebat, ut docet Cornelius Tacitus in *Vita Agricolæ*, et Turnebus, lib. I *Advers.* cap. XXIV.

Et horribilis. — Hebraice est נורא *nora*, quod *primo* proprie deductum a radice ירא *iare*, id est timuit, significat tremendum, terribilem; et per catachresin mirabilem, gloriosum, augustum et reverendum ob summam potestatem, æquitatem, majestatem et gloriam. Hinc Chaldæus vertit, דחילא *dechila*, id est formidabilis. *Secundo*, *nora* deduci potest a ראה *raa*, id est vidit, ut *raa* mutuetur tempora a *iara* : sæpe enim ordines verborum imperfectorum apud Hebræos inter se commutantur, ut unus ab alio suam inflexionem desumat, et tunc *nora* significat illustrem et manifestum. Unde Septuaginta vertunt ἐπιφανὴς, id est *clarus*, *conspicuus*. Eos sequitur S. Petrus, *Actor.* II, dicens : « Antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. » Erit enim in die illa lux magna, et magna claritas Christi gloriosi omniumque ejus angelorum et sanctorum. Et : « Ignis in conspectu ejus exardescet, » *Psalm.* XLIX, 3, quæ omnia reis et damnandis extremum horrorem incutient. Videbunt enim se suaque in tanta luce latere non posse : videbunt se oculos et manus Judicis nusquam evasuros, videbunt excusationi, simulationi, fraudi, appellationi nullum fore locum : videbunt gehennæ incendia flammantia sibi parata et decreta in æternum, seque certissime in illa præcipitandos.

Pathetice S. Basilius in illud *Psalm.* XXXIII : « Venite, filii, timorem Domini docebo vos, » horrorem hujus diei describit, aitque : « Cum te appetitus invaserit peccandi, velim cogites horribile illud et intolerabile Christi tribunal, in quo præsidebit judex in alto et excelso throno, astabit autem omnis creatura ad gloriosum ejus conspectum contremiscens. Adducendi etiam nos sumus singuli, eorum quæ in vita gessimus rationem reddituri. Mox illis qui multa mala in vita perpetrarunt, terribiles quidam et deformes assistent angeli, igneos vultus præ se ferentes, atque ignem spirantes, noctique vultu similes, propter mœrorem et odium in humanum genus. Ad hæc cogita profundum barathrum, et inextricabiles tenebras, et ignem carentem splendore, urendique vim habentem, sed privatum lumine; deinde vermium genus venenum emittens, et carnem vorans, inexplebiliter esuriens, neque unquam saturitatem sentiens, atque intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Postremo, quod supplicium omnium gravissimum est, considera opprobrium illud et confusionem sempiternam. Hæc time, et hoc timore instructus, animam a peccatorum concupiscentia, tanquam freno quodam reprime. » Moraliter, de horrore diei judicii.

Hujus horribilis diei schema et vivam hypotyposin dedit Deus in judicio Udonis, antistitis Magdeburgensis. Cum enim ille impure et scandalose viveret, cœlitus ad eum missa est vox : Exempla Udonis.

Da finem ludo, quia lusisti satis, Udo.

Eaque tertio ab eo audita. Verum cum ille, licet

ad horam perculsus, mox ad suas veneres rediret, citatus est ad tribunal Dei. Nam S. Mauritius evaginatum tenens gladium, in ecclesia sua (cujus Udo erat antistes) valenter exclamavit : « Omnes sancti quorum reliquiæ hic habentur, surgite et venite ad judicium Dei. » Mox maxima et præfulgida apparuit utriusque sexus multitudo : Christus sole splendidior, stipatus B. Virgine, et duodecim Apostolis, regali solio consedit, jussitque Udonem adduci. Raptus ille e lecto adductus est. Accusavit eum S. Mauritius, conclamarunt omnes : « Reus est mortis. » Tulit ergo Christus in eum sententiam mortis, quam exsecutus S. Mauritius eum decollavit. Vidit hæc Canonicus quidam; simulque alius conspexit animam ejus a dæmonibus ad gehennæ incendia abripi, ibique maledicere diei nativitatis suæ suisque amasiis; ac mane clericis venientibus ad Ecclesiam, Udonem in suo sanguine tabefactum ostendit. Porro cruor Udonis etiamnum adeo indelebiliter adhæret pavimento, ut quasi de essentia marmoris esse videatur. Cumque creantur novi antistites, ibidem oraturi prosternunt se, ut videntes Udonis sanguinem, sibi caveant ne forte pereant sicut ille. Rem gestam fuse et graphice narrant Nauclerus, volum. III *Gener.* XXXIV; noster Canisius, lib. V *Marial.* cap. XX; Fulgosius, lib. IX, cap. XII et alii.

Chrysaorii. Simile judicii schema, imo exemplum reale exstat in Chrysaorio, cujus horribilem judicii sui visionem et mortem enarrat S. Gregorius, hom. 12 *in Evang.*, et in aulico Coenredi regis Merciorum, apud Bedam, lib. V *Hist. Angl.* cap. XIV, et in Mauritii. visione Mauritii Imperatoris, qui ob peccata citatus ad Dei tribunal, petiit in hac vita potius puniri, quam in futura, idque obtinuit : unde a Phoca et imperio et vita cum uxore et prolibus est spoliatus, uti narrat Eutropius lib. XVII, Zonaras lib. III, Nicephorus lib. XVIII, cap. XL; et Petri Telonarii. in visione Petri Telonarii, qui avarus et immisericors, vidit se sisti judici Christo, omniaque peccata in unam lancem reponi, in alteram vero unam duntaxat eleemosynam suam, qua a manibus dæmonum liberatus, audivit : « Recedens adde huic pani, et operare. » Quare vitam et mores mutans, totum se dedit operibus misericordiæ et charitatis, uti narratur in *Vita S. Joannis Eleemosynarii.* S. Hieronymi. Quin et S. Hieronymus, raptus ad tribunal Christi, audivit : « Ciceronianus es, non christianus; » ideoque acriter vapulavit, uti ipse refert epist. *ad Eustochium*, quæ incipit : « Audi, filia. » Ecce ut vita Sanctorum est commentarius legis scriptæ, imo ipsa est lex viva, suis moribus edicens quid formidare et fugere, quid amare et prosequi debeamus. Graphice quoque hunc judicii diem describit Daniel cap. VII, et S. Joannes *Apoc.* cap. I, et Christus, *Matth.* XXIV et XXV, et S. Petrus *epist.* I, cap. III.

Pathetice etiam S. Hieronymus *ad Heliodor.* : « Tunc, ait, ad vocem tubæ pavebit terra cum populis, tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet, et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis : Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exsultabis, et dices : Ecce judex, qui involutus pannis in præsepio vagiit, » etc. S. Chrysostomus in cap. XXIV et XXV *Matth.* : « In illo, ait, die, nihil est quod respondeamus, ubi cœlum, terra, aer, aqua et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum : et si omnia taceant, ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera specialiter stabunt ante oculos nostros ante Deum accusantes. »

S. Bernardus, serm. *De Virginibus* : « Merito, ait, dies illa dies iræ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis prædicatur, in qua :

> Judicii signum tellus sudore madescet;
> Decidet e cœlis ignisque et sulphuris amnis,
> Tartareumque chaos monstrabit terra dehiscens.

« Ignis enim ante Dominum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus, quos tunc instar Sodomitarum inveniet nudos et intectos. » Et paulo ante : « Canet tuba, ad cujus clangorem timebit mundus. Fragor igitur tubæ illius, dum tubabit angelus, dum expergiscentur homines, tartara etiam tenebrosa concutiet. Audient miseri qui ibi sunt, audient tunc qui nunc audiunt et facere nolunt : Exite obviam ei : quando Dominus advocabit cœlum desursum et terram, discernere volens populum suum ante se, et prudentes virgines ab infatuatis separare. Advocabit cœlum desursum, ut virtutes illæ cœlorum de suis sedibus moveantur, et omnes angeli cum eo ad judicandum congregentur. Tunc plangent se omnes tribus terræ. Tunc dicent montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos. » Idem in *Cant.* : « Veniet dies illa, in qua plus valebunt pura corda, quam astuta verba; conscientia bona, quam marsupia plena : quoniam quidem judex non falletur verbis, nec flectetur donis. »

S. Anselmus, lib. *De Similitud.* : « A dextris, ait, erunt peccata accusantia, a sinistris infinita dæmonia, subtus horrendum chaos inferni, desuper judex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia urens. Ibi vix justus salvabitur. Heu! miser peccator, sic deprehensus quo fugies? latere enim erit impossibile, apparere intolerabile. » Quam sapiunt, qui hunc diem semper præ oculis habent, et ad illum se suasque actiones componunt, ut nihil dicant vel faciant, quod in illo die eis periculum salutis creare possit, quodque justam Dei censuram et vindictam subeat! « Nil, ait S. Ambrosius in *Offic.*, est quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus eum judicem futurum, quem et occulta non fallunt, et indecora offendunt, et honesta delectant. » Ita S. Hieronymus. « Sive comedo, inquit, sive bibo, sive aliud facio, semper tuba illa insonat auribus

meis : Surgite, mortui, venite ad judicium. » Hoc est quod Christus serio præmonuit, *Luc.* XXI, 36 : « Vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt (in die judicii), et stare ante Filium hominis. » Hac de causa indictæ fuerunt olim nocturnæ vigiliæ et preces, quod Christus ad judicium media nocte venturus crederetur, juxta illud *Matth.* XXV, 6 : « Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei, » inquit S. Hieronymus et Hilarius ibidem, et Lactantius lib. VII, cap. XIX Vide dicta *Apoc.* VI, in fine. Quocirca S. Bernardus, *epist.* ultima, hanc regulam vitæ sanctæ præfigit : « Talis studeas vivere, qualis affectas in extremo judicio inveniri. »

Vers. 32. 32. Et erit omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, — *q. d.* In die judicii, ab hoc ejus terrore, et horribili tot reorum et damnandorum sententia, liberabuntur, evadent (hoc enim significat Hebræum פלרח *palat*), et salvabuntur veri Dei cultores, qui scilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, spe et charitate coluerint, invocarint, prædicarint et celebrarint. Hæc enim omnia significat vox *vocare*, vel *invocare* apud Hebræos, nimirum omnem tam internum, quam externum Dei cultum, publicamque veræ fidei et religionis professionem in ejus Ecclesia. Ecclesia enim dicta est Hebraice מקרא *micra*, a קרא *cara*, id est *vocavit* : græce ἐκκλησία, ab ἐκκαλεῖν, id est a *vocando* et *invocando* quod a Deo vocata sit ad sincerum et publicum ejus cultum et invocationem. Unde de ea subdit : « Quia in monte Sion, » etc. Porro nomen Domini est ipse Dominus, quem per nomen invocamus. Rursum, est ipse Christus, qui est nomen, id est notio et definitio, Patris, ait S. Cyrillus, lib. XI *in Joannem*, cap. XX.

Invocare nomen Dei quid ?

Symbolice nomen Dei est ejus virtus, gloria, potentia omnisque perfectio. Hinc *Psalm.* VIII, 2, dicitur : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum, » id est tua sapientia, potentia, clementia, etc., « in universa terra ! » Et B. Virgo canit : « Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus ; » in incarnatione enim Verbi omnis Dei sanctitas, virtus et perfectio eluxit.

Deus semper invocandus.

Moraliter, disce hic quam Deo grata sit sui invocatio, quamque invocantibus adsit, opem et salutem afferat. Causa est, quod invocans Deum fateatur suam miseriam et impotentiam, Dei vero gloriam et omnipotentiam, utpote a qua auxilium sperat et flagitat. Sibi ergo honori ducit Deus, quod quis ad se in tribulatione confugiat, et sua magis uti velit, quam aliena ope et misericordia, juxta illud *Psalm.* XLIX : « Invoca me in die tribulationis : eruam te, et honorificabis me ; » quia qui Deum invocat, fidem et spem in eo collocat, eumque quasi facit Deum suum. Unde Martialis, lib. VIII, *epigr.* 24, docet Deos non tam fieri ab idoloplastis, quam a cultoribus eos invocantibus

Qui fingit sacros auro vel marmore vultus,
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Hinc passim in Psalmis Psaltes Deum invocat, eumque in afflictione invocari jubet. Nam Deus ipse promittit, *Jerem.* XXXIII, 3 : « Clama ad me, et exaudiam te. »

Quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio. — Per « Sion » et « Jerusalem » intelligit Ecclesiam, quam Christus primo erexit in Sion et Jerusalem, *q. d.* Qui fidem et pietatem Ecclesiæ, quam Christus docuit in Judæa et Jerusalem, sectati fuerint, hi salvabuntur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Arias et alii. Alludit ad *Isaiæ* IV, 3 : « Et erit : Omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem. » Vide ibi dicta. Unde subdit Joel : « Sicut dixit Dominus, » scilicet tum mihi hic, tum *Isaiæ* cap. IV, et cap. II, 2, tum aliis Prophetis.

Et in residuis. — Repete, « erit salvatio » *q. d.* In die judicii soli salvabuntur qui in Sion, id est in Ecclesia, Deum invocarint, sancteque coluerint ; item *residui*, id est reliquiæ Judæorum, quæ in fine mundi a Deo vocatæ et electæ, Christo et Ecclesiæ aggregabuntur, itaque salvæ fient, uti docet Apostolus *Rom.* XI, 26. *Secundo*, a Castro explicat, *q. d.* Qui superioribus sæculis Deum invocantes in Christi gratia obierint, hi in die judicii salvabuntur : insuper residui, id est, ii qui in persecutione Antichristi, cæteris cadentibus, fortes steterint in fide et professione Christi, itaque superstites remanserint tantæ fidelium cladi et ruinæ.

Nota : Pro *residuis* hebraice est בשרידים *basseridim*, quod Rabbini nonnulli, teste S. Hieronymo, putant esse nomen loci, puta montis vel urbis, *q. d.* Cladem istius diei effugient qui profugerunt in Sion, in Jerusalem, aut in Seridim. Septuaginta legerunt בשרים *bassçurim*, id est, *evangelizati*, *quos Dominus vocavit*, uti legunt codices Romani : licet Theodoretus legat *evangelizantes*, vel *annuntiantes* active, et S. Hieronymus, *evangelizans*, vel *annuntians* in singulari, quod sic explicat : « Hos residuos Dominus vocavit, sive evangelizavit eos quos vocavit : sic enim Septuaginta interpretati sunt. » Omnes enim salvandi vel sunt evangelizantes, vel evangelizati ; nemoque nisi per Evangelium Christi salvatur. Hoc enim « virtus Dei est in salutem omni credenti, » ut ait Apostolus *Rom.* I, 16.

Simile huic loco est, quod pathetice proclamat Isaias cap. I, 9 : « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen (residuos et reliquias aliquas, qui proseminarent et propagarent stirpem Israel) quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus. » Ita S. Hieronymus.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit diem judicii, pœnam reproborum, et gloriam electorum. Primo ergo docet Christum in valle Josaphat judicaturum Tyrios, Sidonios aliasque gentes, quæ Judæos et fideles afflixerunt, impieque vixerunt. Secundo, vers. 15, *mittit Christus angelos cum falcibus, qui demetant omnes gentes, easque adducant in vallem concisionis, ubi Christo contra eas irato et rugiente, sol, luna et stellæ obscurabuntur, ac cœli et terra movebuntur. Tertio, vers.* 17, *docet Jerusalem cœlestem tunc fore sanctam, felicem et gloriosam in æternum* : Stillabunt, *inquit*, montes dulcedinem, et colles fluent lacte, *etc. Ita passim Interpretes. Quare minus recte Mariana, in fine capitis, suspicatur hoc capite describi ad litteram stragem castrorum Sennacherib factam ab angelo*, IV Reg. XIX, 35; *hanc enim factam esse prope Jerusalem in valle Josaphat, ac sub ejus typo depingi cladem impiorum in die judicii. Fateor tamen ad stragem Sennacherib hic alludi, eamque allusive perstringi* (1).

1. Quia ecce in diebus illis, et in tempore illo, cum convertero captivitatem Juda et Jerusalem : 2. Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi super populo meo, et hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram meam diviserunt. 3. Et super populum meum miserunt sortem : et posuerunt puerum in prostibulo, et puellam vendiderunt pro vino ut biberent. 4. Verum quid mihi et vobis Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palæstinorum? numquid ultionem vos reddetis mihi? et si ulciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. 5. Argentum enim meum et aurum tulistis : et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra. 6. Et filios Juda, et filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum, ut longe faceretis eos de finibus suis. 7. Ecce ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos : et convertam retributionem vestram in caput vestrum. 8. Et vendam filios vestros, et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venumdabunt eos Sabæis genti longinquæ, quia Dominus locutus est. 9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos; accedant, ascendant omnes viri bellatores. 10. Concidite aratra vestra in gladios et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat : Quia fortis ego sum. 11. Erumpite, et venite, omnes gentes de circuitu, et congregamini : ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. 12. Consurgant, et as-

(1) Post synopsim præviam judicii, Propheta describit in hoc capite :

Primo, *adjuncta judicii extremi, primo,* tempus, post plenam superstitum adhuc Israelitarum conversionem, et sub finem sæculi, 1; *secundo,* locus, vallis Josaphat, 2; *tertio,* rei evocandi, cum accusationis capitibus, scilicet, gentes universæ, quæ oppresserunt Ecclesiam, 2, 3; speciatim Tyrii, Sidonii et vicini Palæstinæ, hoc est hæretici, schismatici, apostatæ, 4-6; *quarto,* actores vices illis reddituri, fideles suscitandi et ut judices collocandi, 7, 8; *quinto*, præmonitio judicialis, nihil hic valituram aut multitudinem aut fortitudinem aut armaturam, 9-11.

Secundo, *judicium ipsum, primo,* mortuorum suscitatio et evocatio, 12; *secundo,* vivorum ad judicem translatio, 13; *tertio,* judicandorum multitudo ac divisio, 14; *quarto,* judicis sententia terribilis impiis, benigna et grata fidelibus, 16, 17.

Tertio, sequelam judicii, *primo*, piorum beatam et abundantem, 18; *secundo*, impiorum desolatam, perditam et vindicem scelerum, 19; *tertio,* utrorumque æternam, 20, 21.

Juxta Ackermann, in sensu primo litterali, redit Propheta in tempora Machabæorum, et grave minatur judicium gentibus quæ Judæos malis affecerunt (1-17). Tum postquam Deus gentes iis infensas puniit, Judæi Deo protegente securi, lætique agent (18, 21). Cæterum, inquit, particula כי *ki, quia,* vers. 1, multos interpretum movit, ut statuerent, caput tertium per errorem librariorum locum, quem nunc occupat, obtinuisse, et ad finem libri potius reponendum esse; atque caput quartum immediate conjungendum esse cum secundo : sic enim omnia ordine chronologico sese insequerentur; post Syro-Macedonum et aliorum hostium Judaicæ gentis cladem, et felicitatem temporis Machabæorum sequeretur suo ordine effusio Spiritus Sancti, et reipublicæ, et ecclesiæ Judaicæ, sive veteris œconomiæ dissolutio et destructio. Cum vero hæc conjectura nulla auctoritate aut codicum, aut antiquarum versionum nitatur, statuunt alii caput tertium per parenthesin esse insertum. Quæ sententia non multum differt a nostra, quam supra statuimus, nempe Prophetæ in prospectu objecta fuisse, et tempora Machabæorum, et Messiæ, eumque ordinem temporum non servasse. Particulam כי *ki* vero quod attinet, commode ut redundans respici potest. Cf. *Ruth* III, 12 · *Zachar.* III, 8.

cendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu. 13. Mittite falces quoniam maturavit messis : venite, et descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia : quia multiplicata est malitia eorum. 14. Populi populi in valle concisionis; quia juxta est dies Domini in valle concisionis. 15. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. 16. Et Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam; et movebuntur cœli et terra : et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel. 17. Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo, et erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius. 18. Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ : et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. 19. Ægyptus in desolationem erit, et Idumæa in desertum perditionis : pro eo quod inique egerint in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua. 20. Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generationem et generationem. 21. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram : et Dominus commorabitur in Sion.

Vers. 1. 1. Quia ecce in diebus illis. — In die extremi judicii, de quo præcessit in fine cap. præced. : « Cum convertero captivitatem Juda, » non Babylonicam, sed ea longe acerbiorem, eaque tantum adumbratam, scilicet captivitatem peccati et cæcitatis, qua Judæi tenentur captivi, et obcæcati sub jugo legis Mosaicæ, quam pertinacissime retinent; quod fiet in fine mundi, *q. d.* Postquam Judæos in fine mundi, a Judaismo convertero ad Christianismum, et a servitute Judaica traduxero ad libertatem Evangelii, ad sortem, inquam, et gloriam filiorum Dei, « congregabo omnes gentes » ad judicium extremum. Ita S. Hieronymus, Rupertus et alii mox citandi.

Vers. 2. Quando gentes hæ judicandæ? 2. Et deducam eas in vallem Josaphat. — Quæres *primo*, quando, et ubi id factum? *Primo*, aliqui Rabbini censent hic significari victoriam, quam Josaphat rex Juda consecutus est de Ammonitis, Moabitis et Idumæis, cum illi ipsi mutua se cæde trucidarent; idque in valle Josaphat, id est judicii et vindictæ divinæ, quam poposcit Josaphat II *Paralip.* xx, 12, dicens : « Ergo non judicabis eos? » Verum hæc vallis longe distabat a Jerusalem, eratque in Asasonthamar, quæ est Engaddi, uti ibi dicitur vers. 3. Et licet vers. 26, vocetur vallis illa « Benedictionis, » nusquam tamen ab historicis, vel chirographis vocatur vallis Josaphat. Adde, hæc victoria diu præcessit tempora Joelis, qui de futuro tempore vaticinatur hic contra Tyrios, Sidonios et Ægyptios, non contra Ammonitas, Moabitas et Idumæos. Insuper sub Josaphat nulla fuit captivitas Juda, imo Juda tunc erat hostibus suis dominans et formidabilis. Iisdem rationibus refelluntur alii, qui hæc intelligunt de clade Sennacherib, cum angelus cecidit in ejus castris 185 millia, IV *Reg.* xix, Fateor tamen hic alludi ad hanc vallem et victoriam Josaphat, *q. d.* Impii judicabuntur et damnabuntur a Christo et Sanctis ejus in valle Josaphat, sicut Moabitæ cæsi sunt a Josaphat in sua valle, hujus antitypa. Unde et in valle Josaphat, alias amœnissima, erat Tophet et gehenna, ubi cremabant filios idolo Moloch : quæ proinde erat viva imago inferni et damnatorum, qui igne æterno cruciantur, ad quem a Christo in eadem valle damnabuntur. Ita Sanchez.

Secundo, Cyrillus et Theodoretus hæc referunt ad tempora Esdræ et Nehemiæ : tunc enim Judæi redierunt e captivitate Babylonica. Verum tunc nullæ gentes hostiles a Judæis cæsæ sunt in valle Josaphat. Porro toto cœlo errant Judæi moderni, qui hæc accipiunt de captivitate et clade romana, qua ipsi a Tito et Vespasiano vastati sunt, quasi hic eis promittatur ejus solutio et liberatio, cæsis Romanis, Gog et Magog in vallè Josaphat. Nam hæc non fuit captivitas, sed excidium gentis, durabitque usque ad finem mundi, uti prædixit Daniel cap. ix, 26. Unde ipsi eamdem nunc patiuntur per 1600 annos, nec affulget, vel unquam affulsit eis ulla spes restaurationis. Adde, nullam hic Romanorum fieri mentionem, sed Tyri, Sidonis et Ægypti.

Tertio, Christiani aliqui hæc referunt ad tempora persecutorum Ecclesiæ, puta Neronis, Decii, Diocletiani, etc., a quibus liberavit eos Christus per Constantinum. Verum tunc gentes omnes congregatas in vallem Josaphat, ibique cæsas nusquam legimus.

Dico ergo, certum est hæc spectare ad diem judicii; de eo enim egit in fine cap. præced., cui hæc proxime subjicit Propheta, dicens : « Quia ecce in diebus illis et in tempore illo, » utique jam paulo ante a me designato, puta judicii extremi. Tunc enim omnes omnino gentes congregabit Deus, et judicabit in valle Josaphat : nunquam enim alias Deus congregavit omnes gentes toto orbe dispersas. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius, Haymo, Lyranus, Vatablus, Clarius, Ribera, a Castro et alii passim; quin et veteres Hebræi, quos citat S. Hieronymus, et Galatinus, lib. XII, cap. i.

Quæres, *secundo*, quænam et ubinam sit vallis

Vallis Josaphat quæ? Josaphat, in quam congregabuntur omnes homines, et ad quam e cœlo descendet Christus judex, ut in eo omnium judicium peragat? Aliqui censent nomen *Josaphat* hic non esse proprium, sed appellativum, significans *Domini judicium;* ac proinde non designare certum locum aut vallem, sed indefinite significare locum judicii, quisquis ille sit futurus. Unde vers. 14 vocatur hæc vallis « concisionis, » quod in ea Deus concidet gentes : ita Chaldæus, vertit enim : *Congregabo omnes gentes in vallem divisionis judicii.* Et S. Hieronymus hic, et epist. 142 *ad Damasum*, ait gentes congregandas in vallem judicii Domini, hoc est in judicium Domini profundum : græcum enim κατάξω idem est quod *deorsum ducam*. S. Hieronymum sequuntur Haymo et Albertus. Alii censent vallem Josaphat certam esse vallem, sed adhuc innominatam et incognitam, quæ ab eventu, puta a judicio Christi in ea peragendo, nominanda sit vallis Josaphat, id est judicii Dei : Josaphat enim idem est quod יהיה שפט *iie sçaphat*, id est *erit judicium*, scilicet tali loco quem Deus novit et decrevit. Sic locus in quo sedebit Antichristus, vocatur, id est vocabitur, *Apadno*, id est palatium regale, *Daniel.* XI, 45. Sic locus in quo cædentur reges sub finem mundi, *Apoc.* cap. XVI, 16, vocatur, id est vocandus dicitur, *Armagedon*, id est anathema excidii, sive plenum excidium. Sic locus in quo cædetur Gog, *Ezech.* cap. XXXIX, 11, nominatur, id est nominandus prædicitur, Polyandrium, vel *vallis multitudinis Gog.* Ita Rupertus, Arias et Clarius.

Verum melius, magisque genuine cum Syro, Arabico utroque et aliis, nomen Josaphat hic accipias ut proprium. Est enim vallis Josaphat sita inter Jerusalem et montem Oliveti, quam perluit torrens Cedron : « Ubi hortus erat, in quo Judas proditor tradidit Salvatorem, » ait S. Hieronymus, in *Jeremiæ* XXX. Ita Venerabilis Beda, Bochardus, Saligniacus, Adrichomius et alii in *Descriptione Terræ sanctæ* : « Vallis Josaphat, ait Adrichomius, quæ et vallis Cedron, et vallis montium vocatur, vallis est lata et profunda, inter Jerusalem et montem Oliveti interjecta, totam ab Oriente cingens urbem, quam torrens Cedron transiens suis aquis egregie fecundat. In hac valle pii ac religiosi reges Juda Asa, Ezechias et Josias templi combusserunt idola, eorumque cineres in torrentem Cedron projecerunt. Hæc vallis communis totius civitatis erat cœmeterium, ubi vulgus et ignobiles sepeliebantur : extra urbem enim Judæis sepeliri mos erat : ibique nunc Turcæ sepeliuntur. In hac quoque valle die illa cunctis mortalibus tremenda omnes undique homines ad extremum judicium sunt congregandi, ut a Christo judice recipiant debita pro meritis præmia quisque suis. Unde et vallis concisionis appellatur, quod ibi mali a bonis separabuntur. Tempore quo Christiani Palæstinam potiebantur, erat hic Abbatia quædam, in qua Domina Melisendis regina Jerusalem sepulta est. » In valle ergo Josaphat erat villa Gethsemani, et hortus, in quo Christus orans sudansque sanguinem, proditus a Juda, captus est a Judæis; et in eadem sepulta est B. Virgo Maria, ut notat Adrichomius. Porro vallis hæc nomen accepit a Josaphat rege, quod eam ipse insigni titulo et fabrica, v. g. arcu triumphali post victoriam de Ammonitis et Idumæis, ornarit : vel quod in ea mausolæum illi erectum sit, pulchra pyramide insignitum, ut tradunt Beda et Saligniacus : licet enim Josaphat sepultus sit in Sion, uti dicitur II *Paral.* XXI, 1; tamen mausolæum illi erigi potuit in hac valle, in quod forte ejus ossa translata sunt.

Hæc sententia probatur *primo*, ex eo quod Septuaginta, Noster et alii retinent nomen hebræum *Josaphat* quasi proprium. Et sane qui hebraice sciunt, ex ipsa compositione et terminatione norunt Josaphat esse nomen proprium, æque ac Josias, Joannes, Josue, etc. *Secundo*, quia in hac valle Josaphat, Ezechias et Josias idololatras et idola combusserunt, in typum quod Christus in eadem judicaturus esset infideles et impios, eosque in ignem gehennæ detrusurus. *Tertio*, quia in eadem valle erat cœmeterium Jerusalem : ergo par est ut ibidem resurgant Hierosolymitæ, id est fideles Ecclesiæ cives judicandi a Christo. Rursum in valle Josaphat erat gehenna, in qua cremabant infantes idolo Moloch : ergo par est ut illi ibidem a Christo damnentur ad gehennam ignis æterni. Addit S. Thomas in *Isaiæ* XXX, 33, Hebræos opinari ibidem esse fauces inferni, sive quædam infernalis incendii spiracula, qualia nonnulli opinantur esse in Ætna, olla Vulcania, Vesuvio, Hecla et similibus montibus qui flammas vomunt. Judicium afferunt, quod ibi duæ palmæ jugiter fument, uti fumat Ætna. Verum hujus rei fides sit penes ipsos : apud Latinos enim nil tale legi. *Quarto*, quia vallem Josaphat esse juxta Jerusalem patet ex eo quod vers. 16 subdit Joel : « Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam. » Confirmatur, quia Jerusalem censetur esse medium terræ, in quo Deus, ut ait Psaltes *Psalm.* LXXIII, 12, salutem operatus est per passionem, mortem et ascensionem Christi : ergo decet ut ibidem Sancti fructum sanguinis et passionis ejus, ac gloriam ascensionis participent. *Quinto*, quia Christus Hierosolymis vixit, docuit, miracula fecit, judicatus et occisus est : ac in monte Oliveti, qui huic valli imminet, gloriam et majestatem suam ascendens in cœlum ostendit, ibique angeli eum rediturum ad judicium prædixerunt, *Act.* I, 11, dicentes : « Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. » Ergo decet et convenit ut in eadem judicet incredulos et inobedientes sibi, qui tantæ ejus charitati, redemptioni, doctrinæ et miraculis, quibus doctrinam suam cœlestem esse, seque a Deo missum Messiam et Salvatorem probavit, credere et obe-

dire noluerunt. Justum enim est ut ibi Christus suæ gloriæ majestatem ostendat, ubi summam ignominiam sustinuit; utque ibi judicet, ubi judicatus est, et vindictam sumat de suis persecutoribus, aliisque omnibus qui suo sanguine uti noluerunt. Ita S. Hilarius, Canon. XXV *in Matth.* : « Congregantibus, ait, angelis conventum futurum in loco passionis ostendit; et digne illic claritatis adventus exspectabitur, ubi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est. » Ita et Remigius, Lyranus, Vatablus, Emmanuel, Mariana hic, D. Thomas et Albertus in cap. XXIV et XXV *Matth.*, D. Soto, Paludanus, et passim alii Scholastici in IV, disp. XLVII, aut XLVIII, ac nominatim Suarez, III part. *Quæst.* LVII, art. 6, disp. LIII sect. III.

Porro Christus judex non descendet in ipsam vallem Josaphat : sic enim a tot hominum millionibus judicandis videri non posset, sed in aerem huic valli et monti Oliveti incumbentem et vicinum. Sedebit enim in nube lucida et gloriosa. Assidebit ei Virgo Mater, quæ in hac valle sepulta est et resurrexit : item Apostoli et viri Apostolici. In valle vero locisque ei vicinis consistent homines judicandi, circumstantibus angelis : sed electi et beati rapientur in nubibus obviam Christo in aera, ut ait Apostolus II *Thessal.* IV, 16.

ET DISCEPTABO CUM EIS IBI. — Hebraice : *Et judicabo*, id est *judicio contendam cum eis*, ut vertit Syrus; Arabicus : *Et dijudicabo eas ibi pro populo meo.* Alludit per paronomasiam in voce נשפטי *nispatti*, id est *judicabor*, hoc est disceptabo, ad nomen *Josaphat*, quod hebraice significat *Domini judicium*, *q. d.* In valle Josaphat, id est judicii Domini, ego Christus, quasi Deus et judex, judicio contendam cum omnibus gentibus, omnesque infideles et impios sceleris convincam et condemnabo, quod scilicet meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, et aspernati sint. Atque inter cætera argumenta hoc proferam : Ecce ego resurgens a morte ex hoc monte Oliveti, publice coram Apostolis plurimisque discipulis in cœlum conscendi, ut ostenderem me e cœlis venisse, indeque a Patre æterno missum, ejus legem et doctrinam cœlestem vobis tradidisse, ac per vera miracula confirmasse : ideoque eo me, peracto legationis et redemptionis officio, a Patre revocari et regredi, ac consequenter vitam meam fuisse innocentem et cœlestem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritum, sed pro vestris eamdem amplexum sponte subiisse. Cur ergo mihi non credidistis? cur meam redemptionem et salutem non acceptastis? cur meæ legi non paruistis? Sane nihil habetis causæ, quod vestræ incredulitati et inobedientiæ prætendatis, inexcusabiles estis : convincit vos vestra ipsorum mens et ratio, judicat et condemnat vos vestrum ipsorum judicium, vestra ipsorum sententia, vestra conscientia vos reos et ingratos, mortem et gehennam promeritos; me vero æquum, misericordem et pium esse proclamat. Christus ergo supra vallem Josaphat in throno judiciario considens disceptabit, et indignans rugiensque dicet impiis in valle consistentibus et pavidis : Ecce ego in hoc ipso loco pro vobis laboravi, et atrocia passus sum; ecce hic in Gethsemani pro vobis sudavi aquam et sanguinem, proditus et captus sum, ligatus quasi latro, tractusque per Cedron in urbem : ecce juxta hanc vallem in domo Caiphæ, ac mox in domo Pilati, pro vobis judicatus et damnatus ad mortem, flagellatus, spinis coronatus, colaphis cæsus, irrisus et consputus sum : ecce hic totam urbem circumductus, crucem bajulans, tandem in Calvariæ monte pro vobis crucifixus sum : ecce hic nudus inter cœlum et terram suspensus, distensis manibus, pedibus, totoque corpore memetipsum pro vobis in victimam Deo Patri obtuli. Testis es, Pilate, testis Anna, testis Caipha, testis Juda, testes pontifices, testes Judæi, qui hoc ipso loco contra me contentis vocibus clamastis : « Reus est mortis : crucifigatur, crucifigatur. » Meministi, Pilate, quod quasi reus hic steterim coram tuo tribunali, et sententiam mortis a te acceperim; cum tamen tu innocentem me scires, diceresque : « Innocens ego sum a sanguine justi hujus. » Meministi, Caipha; meministis, pontifices, quod in concilio a vobis adjuratus : « Dic nobis si tu es Christus Filius Dei vivi, » responderim : « Tu dixisti; verumtamen dico vobis : Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli. » Mihi tamen non credidistis, imo subsannastis, et quasi blasphemum condemnastis et crucifixistis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi et intentavi : ecce nunc sors mea cum vestra commutata : judices sedistis, steti ego reus : nunc rei vos, judex ego. Nunc videtis me eum esse quem dixi, Messiam Filium Dei, orbis dominum et judicem : quomodo vos in me sceleratas manus immittere, quomodo sacrilege Filium Dei blasphemare et occidere ausi fuistis? Cernite manus quas fodistis, pedes quos perforastis : cernite sacra stigmata, quæ corpori meo impressistis. Hæc vos judicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnant. Ite ergo, sacrilegi, ite, deicidæ, cum Lucifero in ignem æternum. Et vos, o infideles, o Turcæ, o pravi christiani, hæc scivistis, vel scire potuistis et debuistis; et tamen neglexistis, sprevistis meos labores, sudores, dolores : sanguinem testamenti pollutum duxistis : maluistis sequi vestras concupiscentias, quam me, meamque doctrinam et legem : delicias, opes, honores momentaneos æternæ saluti a me promissæ prætulistis, gehennæ incendia minitantem me contempsistis. Ecce nunc videtis quem contempseritis : nunc cernitis minas meas non fuisse vanas, sed veras; promissa mea non vana, sed certa : nunc cernitis vanas et fallaces fuisse amasias, divitias, dignitates : nunc cernitis vos in earum amore fuisse stultos et insensatos : nunc

Disceptatio Christi cum impiis in die judicii.

gemitis et plangitis, nunc pectora tunditis; sed sero et frustra. Ite ergo, improbi; ite, ingrati; ite, increduli; ite, insensati; ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus a constitutione mundi.

Vos vero, o Apostoli, qui me hoc in loco damnari, flagellari, crucifigi, occidi vidistis, et tamen in me credidistis, me secuti estis usque ad mortem et crucem : vos pariter, o viri Religiosi et Apostolici, qui meam paupertatem, humilitatem, mundi contemptum et crucem amplexi estis; quique meam fidem, doctrinam et religionem toto orbe propagastis : vos denique, o fideles, qui me redemptorem vestrum credidistis, sperastis, amastis, coluistis; qui per omnia meæ legi paruistis, qui christianam, meque dignam vitam egistis; qui sobrie, pie et juste in hoc sæculo vixistis exspectantes beatam spem, et hunc meum adventum gloriæ magni Dei : Venite, o dilecti et electi, venite, o benedicti Patris mei, possidete regnum cœlorum vobis paratum ante sæcula, ab omni æternitate. Et ibunt illi in ignem æternum, justi autem in vitam æternam. Beatus qui hæc jugiter cogitat, prævidet et providet. Similem exprobrationem Christi judicis ad impios habet S. Augustinus, serm. 67 *De Temp.*, qui est *De Die judicii.*

Exempla S. Pelagiæ. Hæc cogitabat S. Pelagia pœnitens, quæ a vanitate mundi conversa per B. Nonnum Episcopum Heliopoleos, perpetuæ pœnitentiæ se addixit, ad eamque delegit hunc locum. Nam in monte Oliveti tugurium erexit, ex quo in vallem Josaphat despectus est, ut jugem Christi patientis, æque ac judicis venturi imaginem sibi ob oculos poneret. Ita habet ejus Vita 8 octobris, et Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ.*

B. Xaverii. Ad hanc quoque vallem B. Xaverius citavit præfectum Malacæ, qui, cupidine auri victus, iter ejus in Sinas, ac consequenter Sinarum conversionem impediebat : « Ego, inquit, nunquam posthac illum, neque ille me visurus est in hac vita, nisi cum apud summum illum Judicem in valle Josaphat eum accusaturus sum, quod improbissima turpissimaque cupiditate occæcatus, tantam animarum impedierit messem. Ita Tursellius in ejus Vita lib. V, cap. VII. Ad eamdem nos oraculo Joelis citat hic Deus, reipsa citaturus per Archangelum, cum ille tubali voce omnes e monumentis evocabit ad tribunal Christi.

Pathetice S. Cyrillus, orat. *De Animæ excessu*, quam fuse recitat noster Raderus in *Viridario Sanctorum*, pag. 186 : « Metuo, inquit, mortem, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quoniam æterna est. Metuo tartarum (ita vocat gehennam frigoris et glaciei, qua æque ac igne torqueri damnatos in inferno multi censent, moti illo *Jobi*, cap. XXIV, vers. 19 : « Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium. » Ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelmannus, Stunica et alii), quoniam nihil habet caloris. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus est. Metuo angelos judicio præficiendos, quoniam immisericordes sunt. Metuo, cum cogito illius diei terribile, et muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile, judicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimaque flamma torrens, et acutos enses. Metuo severissimas pœnas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem. Metuo inevitabiles probationes. Nihil enim accusationibus eget judex ille, neque testibus, neque demonstrationibus, neque probationibus, sed quæcumque fecimus, diximus, decrevimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus est qui adsit et pœnis eripiat, non pater, non mater, non filius, non filia, non amicus, non defensor, non pecuniarum largitio, non divitiarum abundantia, non potentiæ fastus : quin hæc omnia cineris ritu in pulverem abeunt, solusque reus ex suis factis absolventem aut condemnantem sustinet sententiam. » Et inferius : « Tunc ubi hujus mundi jactantia? ubi inanis gloria? ubi apparatus? ubi reges, ubi ornatus? ubi pecuniæ? ubi nobilitas, ubi delectatio? ubi corporis virilitas? ubi falsa illa et inutilis mulierum pulchritudo? ubi tunc vestimentorum comptus? ubi qui cum tympanis et cithara vinum potant? ubi theatra? ubi venationes? » Et post nonnulla : « Acerbum est in igne esse, et clamare, neque subveniri. Insuperabiles fauces, immensus gurges, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat : insuperabilis custodiæ murus, immites custodes, tenebricosus carcer, tetri Æthiopes, infracta vincula, inconvulsæ catenæ, diri ferique flammæ illius ministri, graves illæ quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fœtens sulphur, ignea illa cubicula : inexstincta pyra, putidus virosusque vermis : inexorabile concilium, invictus gratia judex, inexcusabilis defensio : notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti sapientes, fatui oratores, dementes divites : non auditæ falsa scribentium assentationes; manifestæ malitiosorum versutiæ, perspicuæ fraudatorum calliditates : væ improbis! profani, scelerati et impuri sunt in conspectu Dei! væ contumacibus, contentiosis et turbulentis! væ perjuris! væ helluonibus, quorum Deus venter est! »

SUPER POPULO MEO ET HÆREDITATE MEA ISRAEL. — *Populum* suum, sive *Israel,* vocat suos fideles et sanctos. Horum enim typus erat populus Israel, olim a Deo electus, fidelis et sanctus : illique in ejus a Deo et Christo apostatantis locum subrogati et adoptati sunt, ut docet Apostolus *Rom.* IX, 8; nam ut idem ait *Galat.* VI, 16 : « Quicumque hanc regulam (Christi et Evangelii quod ego prædico) secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei. » Vox *et*

significat *id est*, *q. d.* « Pax » sit « super illos, » id est super Israelitas : quia illi sunt veri Israelitæ, non carne, sed fide et spiritu : sequuntur enim fidem et virtutem Israelis, Isaaci et Abrahæ. Horum ergo dispersionem, id est persecutiones et exsilia se vindicaturum hic dicit Deus. Sensus ergo est, *q. d.* In valle Josaphat disceptabo cum infidelibus et impiis, qui populum meum Israel, id est fideles meos, et pios verosque Dei cultores afflixerunt, eosque condemnabo et puniam æterna morte.

Et terram meam (populi mei, ideoque meam, illo ejecto, inter se) diviserunt. — Persistit in typo et allegoria vastationis et excidii Judææ per Chaldæos, sed per hoc intelligit expilationes et injurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcæ Christianorum prædia et provincias invaserunt, occuparunt, diviserunt : sic Angli etiamnum orthodoxorum bona confiscant, et per mulctas exhauriunt, uti olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, etc., quibus recte competit id quod sequitur :

Vers. 3. 3. Et super populum meum miserunt sortem, — sortito inter se dispertientes tam ipsum quam ipsius bona, uti milites Christi crucifixi vestimenta, eo inspectante, sortito inter se diviserunt : quæ ingens fuit contumelia et afflictio. Alludit ad sortem quam jecit Aman super Judæos de die et mense, quo eos trucidare destinabat, *Esther* III, 7. Arguit gentium turbam « super tribus, ait Hugo Victorinus, de avaritia, de luxuria, de gula. De avaritia, quia super populum Domini sortem misit. De luxuria, quia puerum prostituit. De gula, quia pro vino puellam vendidit. »

Tropologice : « Dæmones terram Domini, id est fidelem animam, vitiis dividunt; superque populum virtutum, peccatorum sortem mittunt. Tunc puerum, id est puritatem mentis, prostituunt illicitis desideriis. Tunc puellam, id est cordis innocentiam, vendunt pro vino, id est lætitia temporali et terreno delectamento. » Hucusque Hugo.

Et posuerunt puerum in prostibulo, — *q. d.* Pueros populi mei posuerunt in lupanari, ut scilicet ex eorum corpore exposito pæderastis ad innaturalem et exsecrandam libidinem, lucrum et quæstum facerent; sic et puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad servitium, ut ex earum pretio vinum emerent, eoque gulam suam explerent. Unde Hebræa ad verbum habent : *Dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hieronymus vertere et vocare solet *prostibulum.* Unde in *Comment.* hic ait : « Posuerunt puerum in prostibulum, » hoc est, prostituerunt puerum lenonibus quasi scortum masculum, « ut eum virilem cogerent mutare naturam, » uti fecit Jason, II *Machab.* IV, 9. Sic et Theodoretus, Remigius, Rupertus, Hugo et Vatablus. Quocirca Arabicus uterque vertit : *Commutaverunt pueros in mercedem meretricum*, scilicet meretricibus substituendo pueros meritorios, ex quibus captarent turpem mercedem, qualis solet dari meretricibus. Syrus vero vertit : *Dederunt pueros in mercedem adulterarum*, ut eis servirent quasi famuli. Noster recte vertit, « in prostibulum. » *Prostibulum* enim latine non tantum lupanar, sed et meretricem significat. Audi Plautum in *Aulul.* : « Bellum et pudicum vero prostibulum populi. » Eadem dicebatur prostibula feminine. Audi Festum : « Alicariæ meretrices appellabantur, in campis solitæ ante pistrina alicariorum versari quæstus gratia; sicut hæ quæ ante stabula sedebant, dicebantur prostibula. »

Secundo, Septuaginta vertunt : *Puerum dederunt meretricibus*, scilicet pro pretio corporis earum sibi prostituti, *q. d.* Tam vili æstimarunt pueros Judæorum, ut eos loco pretii darent meretricibus pro usu corporis earum, sive pro mercede meretricandi. Ita Chaldæus, Lyranus, Pagninus, Clarius, Arias et a Castro. Huic sensui favet Hebræum בזונה *bazzona*, id est pro meretrice, sicut mox de puellis ait, eas venditas ביאין *beiain*, id est *pro vino*; utrobique enim est *beth* pretii.

Tertio, Hieronymus Prado in *Ezech.* XVI, 15 : « Posuerunt puerum in prostibulo, » hoc est, inquit, ad edulia in caupona prostituta, ut vendantur hospitibus, emenda et comparanda, *q. d.* Dederunt in pretium esculentorum puerum Judæum captivum, æque ac pro vino dederunt in pretium puellam Judæam. Hebræum enim זונה *zona*, id est prostibulum, significat proprie cauponam, quæ prostituit edulia, vel merces, vel operas suas, vel etiam corpus, et tum vocatur *meretrix.* Verum latinum *prostibulum* nunquam cauponam, nec esculenta venum prostituta significat. *Primus* ergo sensus est genuinus, eumque exigit nostra Versio latina; deinde *secundus*, qui valde congruit textui Hebræo. Pauca hic, sed enormia in innocentes pueros et puellas scelera, in die judicii judicanda et punienda recenset Propheta, atque per synecdochen sub his quævis alia subintelligit. Ita Lyranus.

4. Verum quid mihi et vobis Tyrus et Sidon, et Vers. 4.
omnis terminus Palæstinorum? — Phrasis illa : « Quid mihi et vobis est? » aversantis, indignantis, abjicientis, reprobantis et condemnantis est, quod adversus ipsum Deum bella movere, odiaque et simultates exercere præsumpserint, cum populum Dei persequebantur. Nam, ut ait S. Hieronymus : « Qui populum Dei persequitur, ipsum Deum persequitur, cujus est populus. » Unde Christus Saulo ait : « Quid me persequeris? Ego sum Jesus, quem tu persequeris, » *Actor.* IX, 4. Jam Haymo, Rupertus, Arias, Vatablus et Ribera censent Tyrum, Sidonem et Palæstinos hic ad litteram capi metaphorice, pro quibusvis impiis : ac, vice versa, per Judæos significari omnes pios et sanctos. *Tyrus* enim hebraice idem est quod coarctatio, et Tyrii idem quod coarctantes, angustiantes, affligentes; Sidonii, idem quod venantes, scilicet ad mortem : Philistini, idem quod conspergentes cinere, id est luctum afferentes, ut

notat S. Hieronymus. Alii, et melius, hæc proprie accipiunt; sicut enim Joel ex multis sceleribus in die judicii judicandis, pauca tantum per modum exempli paulo ante recensuit, ex his cætera omnia synecdochice subintelligens; ita et hic ex omnibus gentibus tum judicandis per modum exempli producit paucas et fama, et vicinia, et scelere apud Judæos insigniores, atque ex his cæteras omnes partim per synecdochen, partim per metaphoram intelligendas relinquit. Tyrii enim, Sidonii et Philistini fuere acres, et pene perpetui, populi Dei, puta Judæorum, hostes, in eosque sæpe crudeliter desævierunt spoliando, occidendo et vendendo eos Græcis, id est gentibus Asianis. Unde contra eos tonant Prophetæ uno ore, et excidium per Chaldæos eis intentant, ut Isaias cap. XIV, 29, et toto cap. XXIII, Jeremias toto cap. XLVII, Ezechiel toto cap. XXVII et XXVIII. Eadem de causa Joel hic eisdem idem per Chaldæos temporale excidium (sed obiter perstringendo id tantum), ac multo magis æternum in die judicii, puta condemnationem et gehennam, intentat. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Ribera et alii. Miscet ergo Joel litteram allegoriæ : quia mixtim loquitur de hostibus Judæorum sui temporis, et de hostibus fidelium et sanctorum quovis ævo. Sic Isaias, cap. XIV, miscet casum Baltasaris cum casu Luciferi; et Ezechiel, cap. XXVIII, miscet casum regis Tyri cum casu Cherubini. Vide Can. IV et LII *in Prophetas Majores*.

Quare minus recte aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios et Palæstinos, qui tempore Titi et Romanorum Judæos afflixerunt; alii ad eos qui Christianos et nascentem Ecclesiam Christi in Judæa persecuti sunt : præsertim cum non legamus Tyrios, sed Judæos ipsos persecutos fuisse Christum et Christianos. Sensus ergo est ad litteram, *q. d.* Quid mihi vobiscum est, o Tyrii, Sidonii et Palæstini, qui acerbi et continui fuistis hostes populi mei (Judæorum), ac consequenter mei ipsius, qui populi hujus mei tutor sum et Deus? Num ultionem de me, quod sæpe per Judæos vos ceciderim, sumere vultis hoc ipso, quod cum me non possitis, populum meum opprimitis, ejusque aurum et opes diripitis, templum meum spoliatis, ut delubra Beli et idolorum vestrorum ornetis, ac Judæos quasi mancipia venditis Græcis, id est gentilibus, uti fecit Nicanor, II *Machab.* VIII, 14. Sed agite, ecce ego vicissim ulciscar me, et hasce populi mei injurias, ac talionem vobis rependam : suscitabo enim et liberabo populum meum de manu vestra, faciamque ut ille vestri dominetur, et vicissim filios vestros vendat Sabæis, qui sunt prædones notissimi, ut patet *Job* I, 15 : licet enim hoc reipsa factum alibi non narret Scriptura, hic tamen futurum prædicit, unde factum esse, non dubium : sic enim multa a Prophetis prædicta, facta non legimus, et tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuisse vera, ac proinde reipsa impleta. Vide Can. XLI *in Prophetas Majores*. Ita Theodoretus, Remigius, Lyranus (1).

Hic est sensus primus et quasi fundamentalis, sed sub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta : nimirum per hæc Tyriorum, Sidoniorum et Palæstinorum scelera, et eorumdem punitionem, significat similia crimina tum Turcarum et Saracenorum in Christianos, tum quorumvis impiorum qui pios persequuntur, quos Deus in die judicii, cum suos fideles et pios a morte suscitabit ad vitam, et in libertatem gloriæ filiorum Dei asseret, puniet et vendet Sabæis, id est tradet cruciandos dæmonibus. Hisce enim Sabæi moribus et nomine erant similes. Sabæi enim per Sabæi etymon.
scin significat hebraice captivitatem, uti vertunt hic Septuaginta, et captivantes, quales sunt dæmones. Unde et Arabicus Alexandrinus vertit : *Venumdabunt eos in captivitate, captivitatem* (captivos abducendos) *ad gentem remotam.* Ita Rupertus, Clarius, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Rursum Sabæi per *sin* hebraice significat epulantes, saturos a radice שבע *saba*, id est saturatus est; vel potantes et ebrios, a radice שאב *sçaab*, id est potavit, ut sit metathesis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorumque carnibus, sanguine et pœnis se pascent, et quasi inebriabunt. De judicio enim extremo agit Propheta in præcedentibus, æque ac in sequentibus : unde symbolice per Tyrios, Sidonios et Palæstinos notantur hic tres, id est omnes classes impiorum. Tyrus enim superba, et instar arcis in mari eminens, notat superbos : Sidon mercaturæ dedita, venansque opes, notat avaros : Palæstini, id est cadentes, notant carnales, qui quasi porci corruunt in ventrem et venerem, ac volutantur in cœno gulæ et libidinis. Tyrii sunt superbi, Sidonii avari, Palæstini gulosi. Nam, ut ait S. Joannes *epist.* I, cap. II, 16 : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum (avaritia, sive cupiditas auri et argenti), et superbia vitæ. » Hos Deus ejusque Sancti judicabunt et damnabunt in die judicii, juxta illud *Psalm.* CXLIX : « Exsultabunt Sancti in gloria, etc.; gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis : ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis. Ut faciant in eis judicium conscriptum : gloria hæc est omnibus Sanctis ejus. »

ET OMNIS TERMINUS PALÆSTINORUM. — Ita et Tigurina et alii passim, *q. d.* Et omnes fines omnesque regiones Palæstinorum. Verum Septuaginta

(1) Sic vertit Maurer : *Et vos quid mihi tandem* vultis facere, cogitatis inferre mali, *Tyre et Sidon*, et omnes regiones Philistææ? *Num opus rependere vultis mihi,* nunc cogitatis referre malum mihi, pro eo quod hanc vobis pœnam annuntiavi, 1-3? *Si retribuitis mihi,* malum mihi refertis, *cito, celeriter, referam opus vestrum in caput vestrum,* referam vobis quod mihi intuleritis malum. Hæc sola difficilioris loci interpretatio, inquit Maurer, sententiam ad nexum aptam ita præbet, ut non vim inferat verbis.

hebræum גלילות *gelilot* retinuerunt quasi nomen proprium, vertuntque : *Et omnis Galilæa alienigenarum*, id est Philistinorum. Mirum hoc : nam nulla Galilæa fuit in Philistæa; unde in Hebræo non est alienigenarum, sed Palæstinorum. Audi S. Hieronymum : « Pro Galilæa, in Hebræo scriptum est *gelilot*, quod Aquila, θινὰς; Symmachus, *terminos* transtulit : θινὰς autem id est tumulum arenarum, referamus ad littora Palæstinæ, non ad Galilæam Philistiim, quæ omnino nulla est. » Quare credo Septuaginta, qui id sciebant, voluisse retinere hebræum nomen *gelilot*, ut Galilæa sit nomen appellativum, non proprium, significans fines, terminos : hi enim hebraice vocantur *gelilot*, indeque regio Galilæa nomen accepit, puta a revolutionibus et molibus arenarum, quibus disterminatur; quia enim mari adjacet, hinc ab eo se dividit, et tutatur in littore congestis arenarum tumulis : radix enim גלל *galal* significat *volvere, convolvere*. Ita Andreas Masius in *Josue* XIII, 2. Ubi pariter Noster vertit : *Omnis Galilæa Philistiim et Gessuri*; Septuaginta vero, Chaldæus et Rabbini vertunt : *Omnes limites* vel *littora Philistinorum et Gessuri*.

Vers. 8. Sabæi qui et ubi? 8. SABÆIS. — Sic et Aquila et Symmachus, licet Septuaginta vertant, *in captivitatem*, שבי *scebi* enim hebraice est captivitas. Sabæi autem sunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poeta : « Centumque Sabæo thure calent aræ. » Duplex enim est Saba, una in Æthiopia, altera in Arabia : utraque longinqua longeque distans a Judæa, uti docte docet P. Pineda, lib. V *De Rebus Salom.* cap. VI, num. 3 et 4; unde Preto Joannes Imperator Abyssinorum hoc titulo gloriatur : « Dominus Sabaim (id est utriusque Sabææ, et utrorumque Sabæorum) et successor reginæ Saba, » quæ cum muneribus venit ad Salomonem, III, *Reg.* X. Porro « Judæi, inquit S. Hieronymus, promittunt sibi, imo somniant, quod in ultimo tempore congregentur a Domino, et reducantur in Jerusalem. Nec hac felicitate contenti, ipsum Deum suis manibus Romanorum filios et filias asserunt tradituros, ut vendant eos Judæi non Persis, et Æthiopibus, et cæteris nationibus, quæ vicinæ sunt; sed Sabæis, genti longissimæ : quia Dominus locutus sit, et populi sui ulciscatur injuriam. Hæc illi, et nostri judaizantes (Chiliastæ) qui mille annorum regnum in Judæa sibi finibus pollicentur, et auream Jerusalem et victimarum sanguinem, et filios ac nepotes et delicias incredibiles, et portas gemmarum varietate distinctas (de quibus *Apoc.* cap. XXI) : « Nos autem dicamus quod et suscitavit Dominus post adventum suum et quotidie suscitat, et suscitaturus est eos quos varius error eduxerat de finibus suis; pulchreque : Suscitabo, ait, quasi jacentes et corruentes, ut qui jacebant in hæresi, stent in Ecclesia, reddens hæreticis quod fecerant, ut filios eorum et filias, quos in mysticis et carnalibus erudierant, tradat in manus filiorum Juda, id est in manibus eorum qui Ecclesiarum principes exstiterunt, ut ad meliora conversi, ecclesiasticis dogmatibus incipiant esse subjecti. » Hoc tropologicum est : nam ad litteram agit Joel de impiis, quos in die judicii æternæ servituti et carceri Deus mancipabit.

9. CLAMATE HOC IN GENTIBUS (proclamate hæc voce præconis apud gentes) : SANCTIFICATE (Tigurina, *indicite*; Chaldæus, *præparate*) BELLUM. — Est catachresis : quia enim festa futura solebant apud Judæos sanctificari, id est indici et præconis voce publicari, ut ad ea quasi sancta populus se sancte compararet; hinc sanctificare idem est quod indicere et proclamare. Vide dicta *Jeremiæ* VI, 4; unde Theodoretus : « Sanctificate bellum, » hoc est, inquit, « excitate pugnatores et segregate ad bellum : quoniam enim sanctus seipsum a sceleribus segregat, hinc omne quod segregatur ad aliquid, vocat sanctificare. » Vers.

Tropologice Hugo Victorinus : « Sanctificare bellum, est bellum sanctitate donare : nonne bellum sanctificatur, ubi virtus triumphat, et vitium necatur? »

Nota hæc per ironiam dici, *q. d.* Defendite vos, o Tyrii, aliæque quælibet gentes, quantum potestis; at non evadetis judicium meum, manum meam, vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldæos, tum potius per Christum et angelos in die judicii. Ita S. Hieronymus, Lyranus, Clarius et Vatablus, Addit Arias omnes impios, quasi classico evocatos, ruituros in bellum contra Christum et Sanctos, ac properaturos in vallem Josaphat, itaque instar furentium ruituros in suum exitium, quod ibidem eis inferet Christus. Verum hoc parum est verisimile : nam morientur omnes ante judicium, ac classicum Archangeli audient : « Surgite, mortui, venite ad judicium; » scient ergo se evocari ad judicium, non ad bellum. Minus etiam verisimile est quod censent Rupertus et Hugo, hæc dici concionatoribus, ut bellum indicant peccatis et peccatoribus; aut viris sanctis, ut contra impios parent arma, de iisque se ulciscantur. Patet enim ex seq. hæc ad impios in fine mundi ironice dici. Unde sequitur :

ASCENDANT, — prodeant in prælium, acies suas explicent; arma viresque suas ostentent.

10. CONCIDITE ARATRA VESTRA IN GLADIOS (Hæc Vers. 10.
phrasis significat bellandi cupidinem, æque ac necessitatem extremam, tantam scilicet, ut opus sit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam a languidis et infirmis. Hoc est enim quod subdit) : INFIRMUS DICAT : QUIA FORTIS EGO SUM, — *q. d.* Infirmus in tanta necessitate infirmitatem excutiat, vires et arma suscitet : agitur enim de ejus et omnium aliorum capite et salute. Ex adverso Isaias, cap. II, 4, significans pacem summam a Christo nascente orbi afferendam, ait : « Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. » Simili phrasi tempus belli exprimit Virgilius, I *Georg.* :

Et curvæ rigidum falces curvantur in ensem.

Et Ovidius, lib. I *Fastor.*:

> Sarcula cessabant, versique in pila ligones :
> Factaque de rastri pondere cassis erat.

Et Martialis, lib. XIV, *epigr.* 34, cujus titulus : *Falx ex ense* :

> Fax me certa ducis placidos conflavit in usus.
> Agricolæ nunc sum, militis ante fui.

Sic S. Paulum gladium persecutionis vertisse in vomerem Evangelii, cum ex lupo factus est agnus, docet Tertullianus *Contra Gnosticos*, cap. XIII : « Paulus Apostolus, inquit, de persecutore, qui prius Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stylo mutans, et convertens machæram in aratrum : lupus rapax Benjamin, deinde afferens etiam ipse escam. »

Tropologice Hugo Victorinus : « Quid, ait, sunt aratra, nisi membra mortificata? Quid est aratra in gladios concidere, nisi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi neci frequenter opponere? Ligones sunt variæ mentis compunctiones : lanceæ sunt severæ comminationes. Quid est autem ligones in lanceas concidere, nisi e varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim sententiarum concipere? Gladius est, de præsenti virilis conceptio : lancea, de futuris salubris comminatio. » Unde sequitur :

Vers. 11. 11. IBI OCCUMBERE FACIET DOMINUS ROBUSTOS TUOS (1),—*q. d.* Quantumcumque, o gentes, sitis armatæ, quantumlibet fortes et pugnaces, tamen in valle Josaphat cædemini a Domino, occumbetis, et in tartara detrudemini. Dicit « robustos tuos, » non vestros, quia loquitur collective toti gentium populo, tanquam uni. Omnes enim hi Dei hostes, et impii unus censentur reproborum cœtus, unus damnatorum populus. Sic sæpe alibi Scriptura de iisdem loquitur nunc in plurali, respiciens singulos, qui sunt plures; nunc in singulari, respiciens populum, qui est unus.

Pro *occumbere faciet* hebraice est הנחת *hanchat*, id est descendere fecit, hoc est faciet : prophetice enim præteritum capitur pro futuro. Unde Tigurina versio habet : *Ibi sternet Dominus heroes tuos.* Sic et Chaldæus et Pagninus. Rursum *hanchat* potest accipi ut imperativus. Unde Vatablus vertit et explicat : *Descendere fac, o Domine, fortes tuos, ut scilicet contra gentes pro Ecclesia tua dimicent*; vel *descendere facies e cœlis angelos tuos fortes*, juxta illud *Judic.* cap. V, 20 : « De cœlis dimicatum est contra eos. »

Septuaginta aliter hæc accipiunt; vertunt enim : *Mansuetus sit pugnator*, *q. d.* Pac, o Domine, ut tui bellatores descendant de sua ferocia, ponant animos et iras, sintque mansueti, ut vindictam clementia temperent : forte etiam pro *hanchat* legerunt הענה *haane*, id est humilia, humiles fac et mites.

Nota : Loquúntur Joel et Prophetæ de die judicii quasi de die prælii, quo Christus confliget et proteret reprobos, utpote hostes suos, calcans eos quasi in torculari, et concidens eos in valle concisionis. Idem Christi prælium describitur *Apoc.* cap. XIX, 11; *Sapient.* cap. V, 18; *Isaiæ* cap. LXVI, 15 et 24.

12. CONSURGANT ET ASCENDANT GENTES IN VALLEM JOSAPHAT. — Sunt verba Christi omnes gentes evocantis et citantis ad suum tribunal, *q. d.* Gentes, ubilibet mortuæ et sepultæ, a morte et e sepulcro resurgant, pergantque in vallem Josaphat : « Quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes. » Ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius, Lyranus, Hugo, Vatablus et alii. Dicit ; « ascendant : » *primo*, quia ascendere Hebræis idem est quod ire, pergere; *secundo*, quia Jerusalem sita est loco alto, ut aliunde venientes eo scandere oporteat : alioqui ex ipsa Jerusalem in vallem Josaphat descenditur, non ascenditur; *tertio*, quia tribunalia judicum solent esse loco sublimi et conspicuo, ut eo euntibus scandendum sit : sic Christi tribunal erit loco edito super vallem Josaphat, ut gentes ad illud euntes recte ascendere dicantur; *quarto*, ascendere Hebræis est verbum militare et forense. Milites enim dicuntur ascendere in prælium, cum pergunt contra hostem, cum eoque confligunt; ascendere enim significat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere, viresque excitare et acuere opus : tale autem est prælium, vel militare, vel judiciale, puta quo reus cum testibus et judice disceptat, et quasi confligit pro se suoque capite. Vers. 12.

13. MITTITE FALCES. — Loquitur hic Christus ad Apostolos aliosque qui secum sessuri sunt judices in die judicii, ut impios condemnent. Ita S. Hieronymus et Remigius; vel potius ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eosdem resuscitabunt, et ducent ad tribunal Christi, ab eoque damnatos detrudent in tartara, *q. d.* Vos, o angeli, demetite omnes homines viventes, ut moriantur : « quoniam maturavit, » id est matura est, « messis, » id est quia completus est electorum omniumque hominum numerus, ac mundi sæcula a Deo præstituta jam evoluta sunt; ac proinde Deus illis finem imponere decrevit. Ita Rupertus, Haymo, Lyranus et Vatablus. Proprie autem impiorum maturitas significat tempus eorum post felicem vitam decursam, cum nimirum illa in omni voluptate et turpitudine usque ad maturam ætatem est transacta : tunc enim maturitas est tam ætatis quam iniquitatis, quasi segetis quæ poscit manum et falcem messoris, ut in tartaro, velut horreo condantur. Huc allusit Christus, *Matth.* cap. XIII, 39 : « Messis, ait, consummatio sæculi est; messores autem angeli sunt. » Et mox vers. 41 : « Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia Vers. 13.

(1) Quod secunda persona subito transit in tertiam, nihil potest habere difficultatis in loco, in quo iterum iterumque mutatur persona.

scandala, et eos qui faciunt iniquitatem : et mittent eos in caminum ignis. » Huc quoque allusit S. Joannes, *Apoc.* cap. XIV, 15, ubi vidit tres angelos cum falcibus demetentes messem, et vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar censet primum angelum, qui vers. 15 dicit : « Mitte falcem tuam et mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ, » ad litteram esse Joelem, qui hic idem dicit quod angelus ille Joannis : secundum, qui vers. 17, vindemiat botros terræ, esse Mosen qui est typus sapientiæ : tertium vers. 18, qui secundum admonet ut botros vindemiet, esse Eliam, qui est typus zeli : hæc enim demessio et vindemia terræ erit opus summæ Dei sapientiæ æque ac zeli.

Porro addit Alcazar Joelem, æque ac Joannem, messi jungere vindemiam hoc sensu, *q. d.* Vos, o messores, id est prædicatores Evangelici, strenue prædicando insistite messi Dei colligendæ ; neque enim vobis laborantibus et sudantibus deerit vini copia et affluentia, quæ vos reficiat et soletur. Nam cum vos totos in messem Domini impendetis, Dominus vicissim vindemiæ curam suscipiet, imo messem vestram illico in vineam maturam convertet, et ex ea exprimet mustum delicatissimum. Nihil enim est quod prædicatores ita recreet, nullum vinum sapidius, quam copiosa seges et fructus prædicationis ipsorum. Dum enim vident tot converti, adeo sanctos evadere, imo martyres fieri, bibunt vinum consolationis suavissimum. Verum hic sensus nec est litteralis, ut patet, sed potius litterali, qui est de damnatione reproborum, adversus et oppositus : ac consequenter nec est mysticus. Hic enim fundari debet in litterali, eique congrue et ex æquo respondere, ut ei naturaliter insertus, et quasi innatus videatur.

VENITE, ET DESCENDITE, QUIA PLENUM EST TORCULAR — botris et uvis : in illud ergo vos, o angeli, descendite, ut hasce uvas prematis et calcetis, uti habent Septuaginta. Torcular hoc, sive prælum plenum uvis, id est impiis premendis et conculcandis, erit gehenna, sive infernus. Unde Chaldæus vertit : *Conculcate interfectos.* Nota metaphoram : *calcare* enim *torcular,* in Scriptura significat ulcisci, et acres pœnas de reo sumere ; quia sicuti torculari vinum, ita vindicta et supplicio sanguis, anima et vita exprimitur. Sic *Thren.* cap. I, 15, dicitur : « Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda. » Et *Isaiæ* cap. LXIII, 3 : « Torcular calcavi solus, etc., calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea. » Et *Apocal.* cap. XIX, 15 : « Ipse (Christus) reget eas (gentes infideles et impias) in virga ferrea : et ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. » Vide ibi dicta.

Vers. 14. 14. POPULI POPULI (hoc est, plurimi populi scilicet erunt) IN VALLE CONCISIONIS, — id est Josaphat, ubi concidentur, id est perdentur impii, juxta illud *Psalm.* CXXVIII : « Dominus justus concidet cervices peccatorum. » Ita S. Hieronymus, *q. d.* O quot populi, quot turbæ, o quot gentes concidentur in valle Josaphat ! Ita Vatablus. Unde Septuaginta vertunt : *Sonitus auditi sunt in valle judicii.* Hebræum enim המונים *hamonim* significat tumultus et strepitus turbarum et populi multi. Unde Syrus vertit : *Murmur* (fremitus) *clamoris in profundo cœtuum* (in valle congregationis populi) ; Arabicus : *Hic est tumultus casuum, quorum incursus in valle Josaphat.*

Nota : Hebræum חרוץ *charuts, primo,* verti potest concisionis. Ita vertunt Aquila, Symmachus, Quinta editio et Noster. Vallis *charuts* id est concisionis, multipliciter.

Secundo, charuts verti potest, *tribulationis, triturationis,* vel tribulæ, sive trahæ ferratæ et dentatæ, instar serræ ad serrandum, qua grana ex aristis quasi serrando excutiuntur, triturantur et a paleis separantur. Unde Tigurina vertit : *Turbæ, turbæ conveniunt in valle excussionis* ; alii, *in valle serrationis* ; Chaldæus, *in valle divisionis judicii* ; alii, *in valle concisionis,* id est *separationis,* in qua scilicet boni a malis, triticum a palea, agni ab hædis separabuntur. Ita Remigius et Lyranus. Ubi nota : Congrue respondet hæc tribula passiva impiorum tribulæ activæ eorumdem, qua ipsi tribularunt in hac vita pios et justos. Justum est enim ut tribulationem injustam, quam aliis intulerunt, ipsi sentiant et subeant. Rursum, tribula hæc apte respondet torculari, de quo præcessit. Tunc enim excutienda est, æque ac exprimenda omnis impiorum felicitas, et humor pristinæ felicitatis, ait P. Pineda in *Job* cap. XXIV, 24.

Tertio, Vatablus : Vallis, ait, dicitur *charuts,* id est concisionis, vel decisionis, id est *judicii definiti, determinati et concisi.* Unde Septuaginta et Theodotion vertunt, δίκης καὶ τῆς κρίσεως, id est, *causæ et judicii.* Rursum vallis *concisionis,* id est decurtationis et abbreviationis, ut vertit Syrus hic et Noster, *Isaiæ* cap. X, 23, est vallis in qua concisus, curtus, brevis et exiguus conflabitur Beatorum numerus. Ubi nota : Pulchra est antithesis inter gentium omnium immensam multitudinem, et concisionem sive abbreviationem : amputatis enim, resectis et rejectis impiis, quorum infinitus est numerus, colliget Deus brevem quamdam justorum et electorum summam et numerum, juxta illud *Isaiæ* cap. X, 23 : « Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ : » sicut in tritura, rejectis paleis, pauca restant tritici grana.

Quarto, vallis *charuts* verti potest *vallis excisionis, consumptionis, excidii,* scilicet impiorum.

Quinto, charuts significat aurum concisum, vel confusum, aut potius præcisum, discretum et separatum, id est expurgatissimum, quod obrizum vocant. Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur Mons aureus, quia in eo crucifixus est S. Petrus Apostolorum princeps : ita vallis Josaphat vocari potest Vallis aurea, tum quia sanctis et electis erit aurea et felicissima, æque ac reprobis ferrea et

infelicissima, tum quia excoctis in judicio sordibus peccatorum, purum aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hieronymus; tum quia in judicio, Christi justitia, et Sanctorum charitas et gloria fulgebit ut aurum.

Sexto, charuts, id est concisus, vel præcisus, vocatur vir acutus, sollicitus, acer et strenuus. Vallis ergo *charuts* verti potest *primo, vallis acuta* vel aspera, nimirum reprobis, uti apud Lovanium est *Asper collis,* ita dictus ab ascensu arduo olim et prærupto, in quo visitur imago miraculosa B. Virginis, quæ inde Aspericollensis nuncupatur. *Secundo : Vallis sollicitorum et anxiorum* ubi scilicet impii dicent montibus : « Cadite super nos; et collibus : Operite nos. » *Tertio, Vallis acrium, fortium et strenuorum,* ubi scilicet sancti Apostoli, virgines et martyres, qui fortiter usque ad mortem pro virtute laborarunt et certarunt, a Christo judice coronabuntur. Ita P. Pineda in *Salomon.* prævio lib. IV, cap. XVIII. Ubi nota : Hebræi non habent verba composita, sed ea per simplex significant, v. g. חרץ *charats* significat cædere cum suis compositis, puta concidere, excidere, præcidere, succidere, etc. Hinc tanta ex Hebræo sensuum varietas, et versionum multiplicitas, quæ magnam conceptuum rerumque copiam concionatoribus subministrat, uti patet hic in *charuts.*

Vers. 15. 15. SOL ET LUNA OBTENEBRATI SUNT — in die judicii tam calamitoso et horribili; non enim agit hic de signis judicio præviis : de his enim egit cap. II, 30, sed de ipso judicio, cum ad illud omnes cogentur in vallem Josaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicant solem, lunam et stellas obscurandas esse, cum significare volunt magnitudinem et atrocitatem afflictionis, timoris et horroris, *q. d.* Dies ille (judicii) tantæ calamitatis erit, ut hominibus ex illa attonitis et consternatis, ac ad vultum irati judicis expavescentibus, sol, luna et stellæ deficere et obscurari videantur. Mœstis enim et pavidis omnia videntur tristia, mœsta et atra. Similis phrasis est *Isaiæ* cap. XIII, 10, *Amos* cap. VIII, 9, et alibi. Vide Can. XXXII *in Isaiam.* Ita S. Hieronymus, Remigius et Rupertus.

Addunt aliqui revera in die judicii obscurandum esse solem, lunam et stellas, ut judici creatori suo se conforment, ejusque iram et indignationem partim induant, partim excipiant, eo quod impiis in suis sceleribus luxerint et servierint, ideoque verecundentur, et quasi sibi timentes a vultu irati judicis se abscondant. Ita S. Hieronymus. Aut quia tanta erit claritas Christi aliorumque corporum beatorum, ut suo fulgore offuscent lucem solis et stellarum. Ita Remigius et Lyranus.

Alii apud Origenem, tract. 30 *in Matth.*, censent solem et stellas obscurandas a fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alii ex defectu nutrimenti; censent enim, sicut lucerna alitur oleo, sic et solem et stellas vapore, similive re ali, eoque deficiente exstingui; sed hoc refellunt Physici.

Symbolice, Origenes ibidem : « Sicut, inquit, in dispensatione crucis (dum Christus in cruce penderet) sole deficiente, tenebræ factæ sunt super universam terram : sic signo (cruce) Filii hominis apparente in cœlo in die judicii, deficiet solis lumen, et lunæ, et stellarum, quasi consumptam a multa virtute signi illius. » Symbolice, tenebræ solis.

Allegorice Haymo : Sol, ait, est Christus, luna B. Virgo, stellæ Sancti, qui lucem, id est serenitatem et favorem vultus sui, retrahunt a reprobis. Ex adverso Origenes loco citato : Sol, ait, mundi hujus est diabolus, luna est Ecclesia malignantium, stellæ sunt pseudoprophetæ et hæretici, quasi stellæ cadent de cœlo, id est, de sua dignitate et gradu excident in die judicii, quando sententiam damnationis a Christo accipient.

Tropologice Hugo Victorinus : « Sol, ait, est mundi philosophia : luna sæcularis potentia; stellæ cæteræ potestates subditæ. Sol ergo et luna in Josaphat, id est in humilitate judicii obtenebrati sunt : quia ex quo sapientes hujus mundi, potentes hujus sæculi ad fidei claritatem accesserunt, statim sui erroris tenebras agnoverunt. Stellæ vero retraxerunt splendorem suum; quia dum discipulos Christi in causa fidei contemptum arripere mundi, et abjectionem sui agonemque sitire martyrii; dum eos fulgentes signis, ornatos prodigiis, gloriosos miraculis prospexerunt, mox ab elatione conversi, a dignitate terrena prostrati, humilitatem Christi sectati, colla fidei subdiderunt. » Tropologice.

16. DOMINUS DE SION RUGIET. — Christus judex impiis terribilis, tanquam leo de tribu Juda, *Apoc.* cap. V, 5, rugiet de Sion, uti leo rugit, cum e specula speculatur et prospicit hostem, *q. d.* Christus judex sedens in aere super vallem Josaphat, ut supra Sion et Jerusalem (hæc enim vicina sunt et contigua), spirans iras et ignes in impios quasi leo, fulmen, id est sententiam æternæ damnationis, horribili voce, et quasi rugitu in eosdem pronuntiabit et intorquebit, adeo ut hac voce cœli et terra concuti et tremere videantur, sicut ad rugitum leonis tremit tota domus. Est hyperbole. Ita Lyranus. Vers. 16.

Mystice Rupertus : De Sion et de Jerusalem, id est, inquit, de medio angelorum et hominum beatorum, quibus in die judicii cingetur, Christus rugiet in impios. Minus recte Arias vertit : *Pro Sion et pro Jerusalem,* id est pro vindicanda Ecclesia sua suisque electis rugiet Christus contra sceleratos, qui eam afflixerunt.

ET MOVEBUNTUR COELI ET TERRA. — Censent aliqui cœlos et terram, totumque orbem quasi conturbatum et indignantem ad passionem sui creatoris, in Christi cruce et morte fuisse concussum, et e suo centro convulsum, parique modo concutiendum et convellendum, cum Christus judex ejus sedebit in valle Josaphat. Pugnabit enim

cum illo orbis terrarum contra insensatos, *Sapient.* cap. v, 21. Prius probant ex *Matth.* cap. xxvii, 51, ubi dicitur quod, Christo pendente in cruce, non tantum petræ scissæ, et monumenta aperta, sed et terra (utique tota, puta globus ipse terræ) mota sit. Terra enim suo motu, et quasi sensu significabat Christum qui patiebatur esse Deum, eumque terram conquassare, terramque ob tantum scelus in Dominum suum admissum hominibus quasi indignari, in eosque vindicem insurgere.

Mystice, significabatur nova terra et novus mundus fidelium, per Christum instituendus. Insuper commovenda fore per hanc Christi necem, terrea et saxea hominum corda ad pœnitentiam. Utrumque probant ex illo *Job* cap. ix, 6 : « Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur. » Ita censet Didymus in *Catena Græcorum Job* cap. i, 9, et favet ibidem Philippus presbyter, et Hugo Victorinus hic, qui ait : « Vox Christi tam excelsa erit atque terribilis, ut cœlorum cardines et terrarum fundamenta quatiantur. »

Secundo, movebitur terra, quia dehiscet et absorbebit reprobos, mittetque in tartara; movebitur et cœlum, quia sinu suo excipiet Beatos, eisque quasi applaudet. Ita Lyranus.

Tertio, « movebuntur cœli, » id est cœlites, puta Beati, ad exsultandum et jubilandum, cum a Christo judice audient : « Venite, benedicti Patris mei, et terra, » id est reprobi terrigenæ et terræ filii; ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus et brachia, cum ab eodem rugiente audient : « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Ita Remigius et Haymo.

Et Dominus spes populi sui, — *q. d.* In illa die (judicii) rugiente Christo contremiscent cœli et terra; populus autem ejus, puta verus Israel, non carnalis, sed spiritualis, hoc est fideles et sancti, securi et confidentes stabunt; nam confident in Deo suo, ab eoque sperabunt salutem, gloriam et regnum æternum; sperabunt, et obtinebunt : Deus enim erit « spes, » id est complementum spei, sive adimplens et complens spem ipsorum. Idem erit eis « fortitudo, » corroborans eorum mentes et corpora, faciensque ea immortalia, æterna et gloriosa. Hoc est quod ait Sapiens, cap. v, 1 : « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt. »

Vers. 17. 17. Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion. — Promittit hic Deus Sioni et Hierosolymæ ingentia et multiplicia bona, quæ Judæi carnales carnalia exspectant in adventu sui Messiæ. Accedunt judaizantes Chiliastæ, qui ex hoc loco et ex *Apoc.* cap. xx, 4, putarunt post resurrectionem et diem judicii, sanctos hic in terra, puta in Jerusalem, cum Christo victuros in omnibus carnis deliciis, et in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cœlum ad æternam gloriam, ut dixi *Apoc.* cap. xx. Verum hic agi de Sione spirituali, non carnali, id est de Ecclesia et electis Dei, non de Synagoga et Judæis, deque spiritualibus ejus bonis, non carnalibus, patet *primo* ex eo quod hæc futura sint in fine mundi, cum scilicet Christus in valle Josaphat judicabit omnes omnium sæculorum gentes, uti dixit vers. 1, 2, 12. Unde vers. 13, jubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, ut ait, sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum, et movebuntur cœli et terra. Quæ omnia significant hæc futura in fine, commotione et mutatione totius mundi. Frustra ergo Judæi hæc in hoc mundo et in hac vita exspectant.

Secundo, quia Daniel, cap. ix, 26, prædixit eversionem Hierosolymæ et templi factam a Tito et Romanis fore perpetuam et duraturam usque ad finem mundi; ergo hæc non spectant ad Sionis et Jerusalem terrestris restaurationem.

Tertio, quia certum est multa hic non posse, nisi absurdissime, ad litteram carnaliter, uti sonant, accipi, sed accipienda esse mystice. Talia sunt in versu 18 : « Stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum, » etc.

Quarto, quia vers. 20, ait : « Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem; » ergo agit de Judæa et Jerusalem cœlesti, non terrestri : illa enim æterna erit, cum hæc sit temporalis.

Secunda sententia est S. Hieronymi, Remigii, Ruperti, Hugonis et Vatabli, qui hæc omnia usque ad finem capitis referunt ad primitivam Ecclesiam, et ad charismata Spiritus Sancti in Pentecoste, de qua dixit cap. ii, 28 : « Effundam Spiritum meum super omnem carnem. » « Montes » ergo, inquit Vatablus, « sunt Apostoli eorumque successores; mustum, verbum Dei et doctrina Evangelica : itidem et lac : sed vinum robustis, lac parvulis datur, *q. d.* Apostoli assidue docebunt Evangelium. Alvei et rivi sunt Ecclesiæ particulares : aqua viva, verbum Dei : fons aquæ vivæ, copia prædicationis Evangelicæ et inexhausta illa doctrina Evangelii, unde animæ fidelium irrigantur : domus Dei Ecclesia. Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Ecclesia : settim, genus cedri electi, quod ut cedrus nescit corruptionem : ita fideles vivent vita æterna. Ægyptus et Idumæa, omnes nationes quæ non receperunt Christum, quæ gratiis illis erunt vacuæ : Juda et Jerusalem, Ecclesia militans, in qua fideles sunt viri Judæi vere confitentes Deum, *q. d.* Licet Ecclesia a multis opprimatur, tamen manebit invicta. Et mundabo fonte baptismatis vel sanguine Christi, sanguinem electorum, quem non mundaveram ante passionem Christi. »

Verum etsi hæc inchoate facta sint, et fiant in Ecclesia militante, tamen plene et perfecte fient in triumphante; de ea enim proprie agit Pro-

pheta. Omnia enim hæc consequenter et connexa erunt cum die judicii, quod fiet in valle Josaphat, de quo egit toto cap. hucusque. Subjungit ergo congruo ordine judicio et damnationi impiorum gloriam piorum et electorum, quam ipsi a Christo judice in illa die accipient, ejusque copiam et magnificentiam per varias metaphoras describit. Idem rursum confirmatur ex eo quod S. Joannes alludens, imo citans et interpretans Joelem, iisdem pene verbis describat cœlestem Jerusalem, cap. XXI, uti patebit ex parallelis utriusque, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera, a Castro et alii.

Jerusalem cœlestis elogia. Primum. De hac ergo cœlesti Jerusalem, sive cœtu Beatorum triumphante, dicit Joel *primo*, quod ejus cives, puta Beati, scient, id est sentient, videbunt et gustabunt, quod in ea, et in illis ipsis, habitet Deus per gratiam et gloriam, illisque ibidem suas opes, felicitatem et magnificentiam ostendat et communicet, itaque eos beet, et ineffabili gaudio repleat. Hoc est quod huc alludens, totidem, imo pluribus verbis de eadem ait S. Joannes, *Apoc.* cap. XXI, 3 : « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. »

Secundum. *Secundo*, quod sit mons sanctus, quia sublimis est ejus felicitas, æque ac sanctitas, quod S. Joannes, *Apoc.* cap. XXI, 10, ait : « Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum. »

Tertium. *Tertio*, quod sit Jerusalem sancta; quod S. Joannes ibidem ait : « Et ostendit mihi civitatem sanctam, Jerusalem descendentem de cœlo a Deo. » Dicitur *Jerusalem*, id est visio pacis; quia in visione Dei Beati fruentur pace summa, amplissima et æterna, puta bonorum omnium affluentia : hanc enim Hebræis significat pax. Dicitur sancta, quia in cœlesti Ecclesia non est macula vel ruga, ut ait Apostolus *Ephes.* cap. V, 27; sed plena puritas, plena integritas, perfecta sanctitas. Unde de ea subdit : « Et alieni non transibunt per eam amplius. » Alludit ad alienigenas, puta Tyrios, Sidonios, Philistæos, Chaldæos, Romanos, qui profanaverunt et vastaverunt Jerusalem, *q. d.* Pari modo Ecclesiam militantem polluerunt, vexarunt et afflixerunt pagani, Saraceni, hæretici, impii; sed eam translatam in cœlum, et triumphantem non polluent, nec affligent amplius. Huic parallelum est quod S. Joannes, *Apoc.* cap. XXI, 27 : « Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens. » Tropologice Hugo Victorinus : « Jerusalem, ait, id est Ecclesia, est sancta in Sacramentis, in præceptis, in judiciis, in consiliis, in promissis. Sacramenta siquidem ejus sunt sine fæce, præcepta sine mole, judicia sine lite, consilia sine zelo, promissa sine fuco fallaciæ, sine zelo invidiæ, sine lite controversiæ, sine mole angariæ, sine fæce concupiscentiæ. Est ergo sancta, cujus est contemplativus intellectus, cœlestis affectus, spiritualis sensus, angelicus actus. »

Quarto, quod in ea « stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. » Huic respondet quod ait Joannes *Apocal.* cap. XXII, 1 : « Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni; et ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium. » Quartum.

Quinto : « Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem. » Huic æquipollet id quod ait S. Joannes cap. XXI, 16 : « Civitas in quadro posita est; » et vers. 18 : « Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide; » et cap. XXII, 5 : « Nox ultra non erit, etc., quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in sæcula sæculorum. » Quintum.

18. STILLABUNT MONTES DULCEDINEM, — *q. d.* Tunc in montibus illis cœlestibus, puta in Sione cœlesti, quæ sita est et fundata in montibus tum cœli empyrei, tum æternitatis et divinitatis SS. Trinitatis, implebitur illud toties de terra sancta lacte et melle manante promissum, ac decantatum; hoc est, tunc Beatis in cœlo vita erit jucundissima, omnibus bonis et deliciis affluens, et omnes « rivi Juda, » id est omnes potentiæ, omnes vires, omnes sensus, omnia ora, omnes linguæ Sanctorum Deo confitentium et laudantium (hos enim hebraice significat Juda) manabunt, scilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis et jubili, æque ac voluptatum et bonorum omnium. Vers. 18.

Symbolice, a Castro per *montes* accipit tres personas divinas, quæ creatis omnibus totoque mundo eminent, quasi divini montes. Ex his enim omne genus suavitatis profluet in terram illam viventium, qua inebriabuntur omnes Beati, et colles beatorum spirituum fluent candidissimum lac cognitionis et puritatis angelicæ, atque per omnes rivos, puta per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum, quia omnes affluent Dei possessione et fruitione. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm.* XXXV, 9 : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente (non scypho, non poculo, sed torrente) voluptatis tuæ potabis eos. » Torrens, ait ibidem S. Augustinus, tum impetum, tum copiam voluptatis significat : « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. »

Tropologice Hugo Victorinus : « Montes, ait, sunt contemplationum sublimia, colles innocentiæ opera, rivi pœnitentiæ exercitia : dulcedo est perfecta dilectio, lac est sancta devotio, aqua devota compunctio; in illa ergo die, hoc est, in illa unionis felicitate, sponsa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis;

a qua descendens, et ad seipsam rediens affluit lacte devotionis : unde sese præ amore supernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indeque egrediens per pœnitentiam exercetur asperam. Post hæc ad innocentiæ trahitur opera, demum ad contemplationis avolat fastigia; dicens : Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? »

Et fons de domo Domini (de throno Dei) egredietur. — Fons hic, sive, ut S. Joannes, *Apocal.* xxii, 1, vocat, fluvius procedens de sede Dei et agni, est profluvium bonorum, quod Deus emanat et effundit in Beatos per sui visionem beatificam, uti dixi *Apoc.* xxii.

Et irrigabit torrentem spinarum. — Nota *primo:* Pro *torrentem* hebraice est נחל *nachal*, quod significat vallem angustam, indeque torrentem qui per eam decurrere solet. Unde *torrens* hic metonymice pro valle tali capitur, et Symmachus vertit, *vallem;* sed maluit Interpres vertere *torrentem* quam *vallem*, ut persistat in metaphora fontis, et ejus exuberantiam ostendat. Nam, ut ait S. Bernardus in *Meditat.* cap. iv, « in torrente illius voluptatis nihil ultra appetet cumulata satietas, tanta erit felicitas. Ibi siquidem erit cumulus felicitatis, supereminens gloria, et superabundans lætitia. »

Settim et torrens spinarum quis? *Secundo*, pro *spinarum* hebraice et chaldaice est *Settim*, illudque quasi nomen proprium in latina versione retinent Lyranus et Vatablus, item Syrus et Arabicus uterque; sed Theodotion, Symmachus et Noster vertunt, *spinarum;* Septuaginta, *funiculorum;* Nazianzenus, orat. 40 *in S. Baptisma*, *juncorum.* Audi S. Hieronymum : « Septuaginta transtulerunt *torrentem funiculorum*, id est, χείμαῤῥον τῶν σχοίνων, quod aut funiculum significat, aut juxta Ægyptios mensuram certi itineris. In Nilo enim solent naves funibus trahere certa habentes spatia, quæ appellant funiculos, ut labori defessorum recentia trahentium colla succedant. » Torrens ergo funiculorum est torrens hæreditarius, quem scilicet funiculis dimetiuntur, et inter hæredes, puta cœli cives, dividunt. Porro *Settim* locus est trans lacum Asphaltitem in Moab, sex milliaribus distans a Liviade urbe, ubi filii Israel fornicati sunt, colueruntque Beelphegor, ideoque a Deo cæsi sunt, *Num.* xxv, 1. Ibi arbores nascentes a loco dictæ sunt *settim*, erantque hæc ligna settim imputribilia, et, ut vertunt Septuaginta, *Exod.* xxv, 5, ἄσηπτα. Unde Hebræi censent ea fuisse optimum cedrorum genus. Erant enim levissima, fortissima, solidissima, pulcherrima, et tam graves arbores, ut latissima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieronymus. Quocirca ex illis facta erat arca Testamenti, tabernaculum ejusque vasa, uti dixi *Exod.* cap. xxv, 5. Noster hic et *Isaiæ*, cap. xli, 10, *settim* vertit *spinam*, non quod spina sit, sed quod spinæ albæ colore et foliis sit similis. Minus ergo verisimile est quod censet Lyranus, *Settim* esse *Cettim*, id est Græciam, unde egressus dicitur Alexander Magnus, I *Machab.* cap. i, 1; nam *Settim* per *samech*, *Cettim* per *caph* scribitur, et longissime distat a Jerusalem. Nec placet quod ex R. Saadia scribit Arias, torrentem Settim esse torrentem, qui in Jordanem influit juxta urbem Settim. Nemo enim chorographorum hujus torrentis vel urbis meminit.

Ex dictis patet hæc omnia non carnaliter, ut sonant, sed mystice esse accipienda; nec enim ullus unquam fuit, vel erit fons, qui de Jerusalem egrediatur, et tanto terrarum tractu transmisso effundat se in campestria Moab, ubi est torrens et vallis Settim. Vallis ergo Settim, æque ac arca et tabernaculum, facta ex lignis Settim, significant locum Beatorum in cœlo empyreo, quem Deus in sua amœnitate, deliciis et pulchritudine in æternum conservabit; quia jugiter velut fons perennis in illum, æque ac incolas ejus, puta in Beatorum animas et corpora influet perpetuum virorem omnis gratiæ et gloriæ, ut fiant settim, id est immortalia et imputribilia, ac candicantia ut spinæ, instar fluvii irrigantis et fecundantis paradisum, qui perennem ei virorem et fructus amœnissimos afferebat, *Genes.* ii, 6. Ita Rupertus, Lyranus, Ribera, Emmanuel et alii. Vide dicta *Apocal.* xxii, 1 et 2.

Allegorice S. Hieronymus, in *Apolog. ad Pammachium*, pro lib. *Adversus Jovin.* in fine : « Christus, inquit, virgo, mater virginis nostri, virgo perpetua, mater et virgo, etc. Hortus conclusus, fons signatus, de quo fonte ille fluvius manat juxta Joel, qui irrigat torrentem vel funium, vel spinarum; funium peccatorum, quibus ante alligabamur : spinarum, quæ suffocant sementem patrisfamilias. » B. Virgo ergo est fons, ex quo manavit fluvius, id est Christus irrigans torrentem funium et spinarum, id est peccatorum et vitiorum nostrorum.

Hinc mystice Nazianzenus loco citato, per hunc fontem accipit baptismum; S. Hieronymus hic gratiam Spiritus Sancti, quæ a Deo promanans, ex terra cordis spinas vitiorum evellit, et pro eis virtutes quasi arbores fructiferas inserit, ut spinas nostras ait S. Hieronymus : « et vitia atque peccata, quæ nullam frugem habuere justitiæ, commutent in Domini novalia, et ariditatem nostram rigent aquis largissimis, et pro spinis et vepribus flores virtutum multiplices germinemus, et in eo loco ubi quondam fornicatus est Israel, et initiatus est Beelphegor (deo obscenitatis) lilia castitatis, et rosæ pudoris ac virginitatis exuberent. » Sic et Remigius, Hugo, Arias.

Unde Hugo Victorinus : Torrens, ait, spinarum est impetus, fervor et crudelitas gentium. Porro fons de domo egressus torrentem spinarum rigavit, quando per Apostolos et eorum successores Evangelica doctrina gentilem populum a crudelitate convertit, fide initiavit, et ad baptismi gratiam perduxit.

Quæres cur *Settim* significet locum Beatorum? Settim.

fuit typus cœli ob septem analogias. Prima. Respondeo, *primo*, quia in Settim fuit ultima mansio Hebræorum in deserto, *Numer.* XXXIII, 49, ubi Settim vocatur Abelsatim, ex qua proxime ingressi sunt Hebræi in terram promissam. Unde in eam ex Settim exploratores misit Josue, cap. II, 1. Sicut ergo terra promissa typus erat cœli, sic et ei vicinum Settim.

Secunda. *Secundo*, quia in Settim, ut patet *Numer.* XXV, 1, Israel benedictus fuit a Deo per Balaam, magnificis multisque benedictionibus, quæ recensentur, *Numer.* XXIII et XXIV, qui fuit typus, simili modo Sanctos in cœlis benedicendos a Deo omni benedictione cœlesti.

Tertia. *Tertio*, quia Balaam, *Numer.* XXIV, 5, inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Israeli imprecatur, affert hanc : « Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel! ut valles nemorosæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas. Fluet aqua de situla ejus, et semen illius erit in aquas multas. » Quæ optime conveniunt mystico Israeli et Settim, id est cœlitibus et cœlo, eoque videtur hic alludere Joel, dum ait : « Per omnes rivos Judæ ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum, » hebraice *settim*. S. Gregentius Archiepiscopus Thephrensis, *Disputat. cum Herbano Judæo*, tom. IV *Biblioth. SS. Patrum*, legit : *Torrentem juncorum*; et per *fontem* hunc accipit « inenarrabile illud gaudium et lætitiam inexplicabilem, et fruitionem, et odoris suavitatem Spiritus Sancti, quæ ex ipso præpotente Deo ineffabiliter et perenniter manat, et rigabit sanctorum agmina, et cor ipsorum tremenda illa et incomparabili suavitate implebit. » Hæc comparantur juncis; quia sicut junci, utpote sicci et fungosi, sitiunt et bibunt aquam copiosam ; ita Sancti sitiunt et bibunt pelagus divinæ voluptatis, juxta illud : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos. »

Quarta. *Quarto*, ligna settim imputribilia significant corpora Beatorum impassibilia. Rursum, sicut arca et tabernaculum compacta erant ex tabulis settim; sic Ecclesia cœlestis compaginabitur ex sanctis et electis Dei : arca enim existens in Sancto sanctorum, habens super se propitiatorium quasi thronum Dei, et utrinque Cherubinos, Ecclesiæ cœlestis typum gessit.

Quinta. *Quinto*, in Settim Phinees suo zelo occidens fornicantes, placavit Deum, expiavit scelus populi, et maledictionem plagamque ei a Deo immissam vertit in benedictionem, *Numer.* XXV, 7. Ita Christi zelus, quo abolevit peccatum, et ab eo suos expiavit, in cœlo settim, id est spinas mortalitatis, et maledictionem laborum et dolorum, a Deo Adæ et posteris inflictam, *Genes.* III, 18, convertet in benedictionem gaudiorum et bonorum omnium.

Sexta. *Sexto*, in Settim Balaam dixit et prædixit de Israele : « Orietur stella ex Jacob. » Stella est Christus, qui licet corporaliter ortus et natus sit ex Jacobæis, sive Israelitis in Bethlehem, tamen spiritualiter et gloriose orietur ex eis, imo præ eis post resurrectionem, quasi sol in cœlo, illuminans et beans omnes veros Israelitas : stellæ enim proprius locus est cœlum, non terra.

Denique juxta Settim, puta in Cades, Moses e petra elicuit fontem aquarum decurrentem per solitudinem, forte per Settim, *Numer.* XX, 11. Rursum, *Numer.* XXI, 17, Deus dedit Mosi et Hebræis puteum aquarum, cui ipsi accinuerunt : « Ascendat puteus, puteus quem foderunt principes, et paraverunt duces multitudinis in datore legis, et in baculis suis. » Ad hæc loca et aquas hasce videtur alludere hic Joel in hisce rivis Juda, et fonte Dei irrigante Settim; præsertim quia Chaldæus et alii censent petram illam Moysis, ejusque fontem aquarum comitatam fuisse Hebræos per Settim, aliaque deserti loca, illudque velle Apostolum, I *Cor.* X, 4, cum ait : « Bibebant autem de spirituali consequente eos petra. » Vide dicta *Num.* XXI, 19. Pari enim modo fons ille aquarum viventium ubique comitabitur Beatos in cœlo empyreo. Septima.

19. ÆGYPTUS IN DESOLATIONEM ERIT, ET IDUMÆA IN DESERTUM PERDITIONIS. — Nominat *Ægyptum*, quia ipsa superstitionis et idololatriæ fuit inventrix et magistra, ideoque Judæis et animo infesta, et exemplo ac vicinia sua noxia, utpote pelliciens eos ad suum Apim : hunc enim Jeroboam expressit vitulis aureis, quos in Dan et Bethel erexit, populoque quasi numina adorandos proposuit. Nominat *Idumæam*, quia perpetuo fuit æmula et hostis populo Dei, scilicet Judæorum. Unde Edom vel Idumæa hebraice idem est quod terrena et cruenta : Misraim, id est Ægyptus, idem est quod angustians, coarctans, tribulans, ait S. Hieronymus ; sed sub his per synecdochen cæteras gentes idololatras, infideles et impias intelligit, *q. d.* Ægyptii, Idumæi, et eis in impietate similes cæteræ gentes perdentur, earumque regiones tot peccatis pollutæ desolabuntur, atque ipsi ibunt in tartara in die judicii, cum Judæi, id est fideles confitentes et laudantes Deum, salvabuntur, ibuntque in Sion cœlestem. Vers. 19.

20. JUDÆA IN ÆTERNUM HABITABITUR. — Patet hoc de terrena Judæa, ut volunt Judæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter suum habebit finem, et quia S. Scriptura promittit Judæis, æque ac aliis gentibus, post hanc vitam, et post resurrectionem in fine mundi regnum æternum et gloriosum in cœlis. Ergo necesse est hæc accipere de Judæa et Jerusalem cœlesti, uti pluribus ostendit vers. 17. Cœlum ergo empyreum dicitur Judæa, id est confessio et laus Dei, quia in eo jugiter Sancti Deum laudant laudabuntque in æternum ; et, ut ait Tobias cap. XIII, 22 : « Per vicos ejus alleluia cantabitur. » Et Psaltes, *Psalm.* LXXXIII, 5 : « Beati qui habitant in domo tua, Domine : in sæcula sæculorum laudabunt te. » Hoc enim est otiosum eorum negotium, et negotiosum otium. Vers. 20.

Idem cœlum, vel potius pars et civitas cœli, in qua simul quasi cives degent Beati, fruentes Deo et Christo, vocatur Jerusalem, id est visio pacis, id est possessio bonorum omnium, totiusque æternitatis, quin et ipsius Dei ac sanctissimæ Trinitatis; hæc enim erit sors et hæreditas æterna Sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, juxta illud Sapientis :

> Te cernere finis,
> Principium, rector, dux, semita, terminus idem.

Tropologice Hugo Victorinus : « Judæa, inquit, et Jerusalem in æternum habitabuntur; Judæa confessio, Jerusalem dicitur pacis visio. Mens enim devota et perfecta, vel ad sui descendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis; vel ad Dei ascendens cognitionem, per gratiam contemplationis sublimatur ad visionem pacis; et tunc in voce exsultationis et confessionis sonus in ea fit epulantis : nunquam fidelis anima deserit Judæam, quia vel compuncta confitetur scelera; vel devota gratias agit propter gratiæ munera, vel sublimata eructat hymnum recipiens præmia. »

Vers. 21. 21. ET MUNDABO SANGUINEM EORUM, QUEM (male Complutensia legunt, *quos*) NON MUNDAVERAM. — Rabbini, ut R. Abraham et R. Kimchi, ex Hebræo sic vertunt et explicant, « et mundabo, » id est spoliabo Ægyptios suis opibus, easque dabo Judæis in adventu Messiæ : at « sanguinem eorum (ab eis injuste in Judæa effusum) non mundabo, » *q. d.* Non condonabo eis cædes et strages Judæis illatas, sed ob eas illos morte puniam. Verum hiulca et torta est hæc versio et explicatio. Nam τὸ *sanguinem eorum* pertinet ad *mundabo*, quod præcessit, non ad *non mundabo*, quod sequitur. Ergo supplendum est in Hebræo de more relativum אשר *ascer*, id est *quem*, sicque cum Nostro vertendum : *Et mundabo sanguinem eorum* (puta Judæorum et Hierosolymitanorum, de quibus proxime fuit sermo, id est fidelium et electorum meorum), *quem non mundavi*.

Jam tripliciter id exponi potest. *Primo*, *q. d.* Sanguinem, id est homicidia, et quævis alia scelera (horum enim symbolum in Scriptura est sanguis) quæ ante passionem Christi, et ante adventum Spiritus Sancti non mundavi, eo adveniente in Pentecoste emundabo : lustrationes enim et cæremoniæ veteris Testamenti corpus tantum abluebant, et conscientiam non emundabant, *Hebr.* IX, 9. Ita S. Hieronymus et Arias, qui putant Joelem redire ad effusionem Spiritus Sancti, de qua dixit cap. II, 28; aut, Haymo, *q. d.* Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plene emendarunt, ego in morte, vel post mortem in Purgatorio expiabo, ut mundati cœlum ingredi possint. Aut, ut Ribera, *q. d.* Auferam peccata, et pœnam sanguinis Christi et Apostolorum a Judæis, quem ipsi olim sibi imprecati sunt, dicentes : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros; » nam sub diem judicii convertentur Judæi ad Christum.

Secundo et melius, Lyranus et Dionysius : « Mundabo, » id est, mundum declarabo sanguinem servorum meorum, ab Ægyptiis et Idumæis, aliisque tyrannis quasi immundum, et reum damnatum et effusum, quod antea non declaravi. Hebræum enim נקה *nicka*, significat mundare, innocentem declarare, absolvere et eximere. Unde Marinus in *Lexico* hunc locum ita vertit : *Absolvam sanguinem quem non absolveram;* Syrus et Arabicus uterque : *Ulciscar sanguinem eorum, et non parcam*; qui enim non absolvit reum, ei non parcit, si sit judex, uti hic est.

Tertio et genuine, *q. d.* In die judicii « mundabo, » id est ulciscar sanguinem fidelium meorum injuste ab Ægyptiis aliisque impiis effusum, quem antea non sum ultus : quo facto « Dominus, » Christus, « commorabitur, » et gloriose cum suis fidelibus regnabit perpetim in « Sion » cœlesti. Unde Chaldæus, Septuaginta, Syrus et Arabicus uterque pro *mundabo* vertunt, *vindicabo*. Hanc enim vindictam petunt animæ Sanctorum dicentes : « Usquequo, Domine, sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum, » *Apocal.* VI, 10. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et a Castro. Plane enim respicit ad sanguinem de quo paulo ante dixit : « Pro eo quod inique egerint (Ægyptii et Idumæi) in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua. » Nec mireris *mundare sanguinem* significare vindicare sanguinem. Nam phrasi Scripturæ, terra recipiens sanguinem innocentem et injuste effusum, eo ipso censetur pollui fierique immunda, a qua pollutione et immunditie mundatur et expiatur, dum a judice et vindice puniuntur et plectuntur homicidæ qui eum effuderunt, ut patet *Psalm.* CV, 38 : « Infecta est terra in sanguinibus. » *Jerem.* II, 34 : « In alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum, » *q. d.* Ob sanguinem fusum immunda es, ergo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banaiæ, III *Reg.* II, 31 : « Amovebis sanguinem innnocentem, qui effusus est a Joab, a me, et a domo patris mei; *amovebis*, vindicando ejus homicidia, quibus occidit Abner et Amasam, eumque pari modo occidendo. *Ezechiel* VII, 23 : « Terra plena est judicio, » id est reatu « sanguinum. » *Isaiæ* XXVI, 21 : « Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum : et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos, » ad quem locum videtur alludere hic Joel : idem enim dicit. Hac de causa jubebat Deus Judæis, ut, invento cadavere alicujus occisi, magistratus urbis vicinæ pro expiatione terræ offerret vitulam, *Deuter.* XXI, 3. Vide ibi dicta. Clarissime vero Ezechiel, cap. XXIV, 6 : « Væ, ait, civitati sanguinum! etc. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidis-

simam petram effudit illum, etc. : Ut superinducerem indignationem meam, et vindicta ulciscerer : dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operiretur. » Quod explicans versu 13 : « Immunditia, ait, tua execrabilis, quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te, » donec scilicet vindictam exeram in te ; vindicta ergo sanguinis et scelerum est eorumdem emundatio et expurgatio.

Dices : Hoc sensu potius mundatur terra, quam sanguis innocentium in terram effusus. Respondeo utrumque mundari. Nam sicut terra excipiens sanguinem injuste effusum censetur polluta, ita pariter sanguis ipse injusta et impia hac sui effusione censetur violatus, maculatus et pollutus, tum quia vis ei facta est, et injuria ac læsio illata ; tum quia maculam nominis et famæ apud homines incurrit : damnatus enim et effusus est quasi noxius et reus : unde talem eum homines æstimarunt. Jam per vindictam utraque hæc macula tollitur ; nam et injuria talione sarcitur, et infamia tollitur vindicta, qua declaratur ejus innocentia hoc ipso, quo Deus juste eum vindicat. Hac enim vindicta Deus declarat nocentes esse eos qui eum effuderunt, ac consequenter ipsum fuisse innocentem, et injuste ab eis effusum.

[Vi]ndicta [ex]piatur [te]rra, et [s]anguis [in]nocens [ef]fusus.

Notent hoc principes et judices, scilicet se dum puniunt homicidas et sontes, emundare sanguinem innocentium qui clamat vindictam in cœlum, ac simul expiare terram suam eo pollutam, ejusque vindictam divinam a suo capite et domo avertere. Ad hæc se, innocentibus occisis, quasi Manibus justa persolvere et parentare, ac divinæ justitiæ et vindictæ placabilem et gratissimam hostiam offerre. Denique se imitari, imo prævenire judicium rigidum Christi, quo omnes omnino sontes plectet in valle Josaphat. Porro cogitent se non tantum sanguinem fusum, sed et fundendum emundare ; dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorumque audaciam, iras et rixas frenant, itaque multas multorum cædes inhibent. Nam, ut ait Apostolus : « Magistratus non sine causa gladium portat : Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit, » *Rom.* XIII, 4. Meminerint oraculi divini intentati Achab regi : « Quia dimisisti virum dignum morte (Benadad regem Syriæ, homicidam et hostem Israelis) de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro populo ejus, » III *Reg.* XX, 42. Quippe, ut ait Seneca : « Delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum ; » et ut Cicero, lib. III *Offic.* : « Impunitas peccandi maxima est illecebra ; » veterem enim ferendo injuriam, invitas novam. Quocirca Socrates apud Platonem, lib. II *De Legibus*, asserit « civitates optime gubernari, cum injusti dant pœnas. » Idem dixit Solon, teste Cicerone, *ad Brutum* ; Theophrastus apud Stobæum, cap. XLI, rogatus quidnam vitam humanam conservaret, respondit : « Beneficentia, honor et pœna. » Lycurgus apud Ciceronem, loco citato, censet Spartam omnesque respublicas stare pœna et præmio. Quin et Democritus duos tantum deos credidit, pœnam et beneficium, ait Plinius, lib. II, cap. XVII. Modestius Pius IV Pontifex emblema habuit laurum et virgam, hoc lemmate : « Pœna et præmium. » Denique Sapiens cap. XIV, 7 : « Benedictum, ait, est lignum, per quod fit justitia. »

COMMENTARIA

IN

AMOS PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Amos qualis et cujus fuerit?

S. Epiphanius in *Vita Amos*, et Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, censent Amos fuisse patrem Isaiæ; ipse enim cap. I, 1, vocat se filium Amos. Verum hunc Amos alium esse ab Amos patre Isaiæ docent S. Hieronymus, S. Basilius in cap. I *Isaiæ*, S. Augustinus, XVIII *De Civit.* XXVII, Isidorus in *Vita Amos*, et alii. « Amos Propheta, inquit S. Hieronymus, non est ipse quem patrem Isaiæ prophetæ legimus. Ille enim אמוץ *amots* scribitur per primam litteram *aleph* et ultimam *tsade*, et interpretatur *fortis atque robustus*; hic vero עמוס *amos* per *ain* et *samech*, et interpretatur *populus avulsus*; » et mox : «Fuit de oppido Thecue, quod sex millibus ad meridianam plagam abest a sancta Bethlehem, quæ mundi genuit Salvatorem, et ultra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, quas Afri appellant mapalia. Tanta est eremi vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque et Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum et Amos propheta fuit, imperitus sermone, sed non sapientia. Idem enim qui per omnes Prophetas, in eo Spiritus Sanctus loquebatur. » Ita S. Hieronymus. De solo arido dissentit S. Cyrillus, qui censet Thecue fuisse irriguam, ideoque compascuam : « In qua, ait, gentes quam plurimæ pascunt pecudes; est enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarumque diversitatem, ad ovium greges alendos percommoda. » Fuit ergo Amos rusticus et armentarius, indeque a Spiritu Sancto, qui humiles exaltat, evectus ad prophetiam, æque ac David, et alii quos recenset Nazianzenus, *orat.* 25, et S. Gregorius, homil. 30 *in Evang.* Hinc crebro sumit similitudines a rure. Fabulantur R. Salomon et R. David terram Thecue, utpote olivarum fertilem, progenuisse viros sapientes; regiones enim oleis abundantes gignere viros sapientes, ideoque Amos locum originis nominare Thecue, ut inde liqueat ejus sapientia. Verum hæc eorum de more fabella est, forte a Gentilibus hausta, qui Minervam, quæ dea est sapientiæ, faciunt olivæ inventricem, juxta illud Virgilii, *Georg.* I :

Thecue ubi?

> Adsis, o Tegæe pater, oleæque Minerva
> Inventrix.

In hoc deserto Thecue, ubi vixit Amos, vitam egerunt postmodum multi miræ sanctitatis monachi, qui a Saracenis sunt interfecti, uti narrat Cassianus *Collat.* VI, cap. I.

Amos apud Septuaginta et in codice Vaticano secundus est inter duodecim minores Prophetas, et proxime sequitur Osee; illi enim fuit coævus, cum eoque prophetavit : cœpit enim prophetare anno 25 Oziæ, uti ostendam cap. I, 1. Verum Hebræi, æque ac Latini, ponunt tertium; secundum enim collocant Joel.

Arg[umentum] Amo[s]

Argumentum Amos est : Directe prophetat ad Israel, id est ad decem tribus; sed obiter quoque ad Judam aliasque gentes : utrique captivitatem prænuntiat, Israeli Assyriacam, Judæ Babylonicam. Incusat Israelis scelera, ac nominatim immisericordiam, quod fratres egenos ope et opibus non adjuverit, sed vendiderit et oppresserit; ac tandem more Prophetarum læta tristibus subjungens, promissione Messiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, et quasi aureum sæculum sit allaturus, Israelitas consolatur (1).

(1) In duas partes dividi possunt prophetiæ Amos juxta Hengstenberg (*Christologie des A. T.* Th. III, seit. 197), quarum prior sermones propheticos, cap. I–VI, posterior propheticas visiones complectitur. *Prior* pars ex unica oratione usque ad finem sibi constante; *posterior* vero ex orationibus haud sibi cohærentibus constat.

Paulo aliter hunc librum dispertiuntur Rosenmuller et H. Kilber. Oracula a Nostro litteris consignata, inquit Rosenmuller, maxima quidem ex parte in *comminationibus* versantur, videlicet inde ab initio usque ad cap. IX, 10; in promissiones tamen, lætam rerum conversionem, impiis plane deletis, prænuntiantes, desinunt IX, 11, 15. *Comminationes* partim sunt *nudæ*, I, 2, usque ad VI, 14; partim vero imaginibus et emblematibus *figuratæ*, VII, 1, usque ad IX, 10. *Comminationes nudæ* quatuor absolvuntur concionibus, quarum aliæ ab aliis prooemiali forma

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus disputans contra Judæos, *Actor.* vii, 42. Isidorus in *Vita Amos* scribit eum prophetasse sub Amasia rege Juda, ab eoque percussum, et ab ejus filio Ozia vecte transfixum et occisum. Verum lapsus est memoria, et deceptus identitate nominum Amasiæ et Oziæ. Nam hic Amasias, percussor Amos, non fuit rex, sed sacerdos idolorum in Bethel, ut patet *Amos* vii, 10. Idipsum patet ex chronologia : Amos enim cœpit prophetare, non sub Amasia rege, sed sub filio ejus Ozia, ut ipse ait cap. i, 1. Ita Epiphanius in *Vita Amos*, Romanum Martyrologium, 31 martii, Torniellus in *Annal.* anno mundi 3208, et alii passim. Amos, inquit Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ*, in Bethel prophetans contra Israelem, vecte per tempora transfixus, in Thecua ex dolore exspiravit, cujus sepulcrum ibi adhuc ostendebatur ætate S. Hieronymi, uti ipse scribit hic cap. i et in *Jerem.* cap. vi, et in *Locis Hebr.* Sed audi ipsum S. Hieronymum : « Amos aliquantulum exorsus est prophetare antequam Isaias (unde et Eusebius in *Chronico*, Amos æque ac Osee, præponit Isaiæ), maxime autem contra decem tribus locutus est, pauca de duabus interserens. Hunc ablatum de numero pastorum misit Dominus, ut in Samaria prophetaret, quem Amasias sacerdos (vitulorum in Bethel) frequenter in plagis afflixit; tandem filius ejus Osee vecte per tempora transfixit. Post hæc semivivus in terram suam devectus, post aliquot dies dolore vulneris exspiravit, sepultusque est cum patribus suis. »

Martyrium.

Eadem habentur in Romano Martyrologio 31 martii, ubi Amos Sanctorum catalogo quasi martyr, adscriptus legitur, Thecuæque sepultus dicitur. Eadem habent Isidorus, Dorotheus, ac Epiphanius in *Vita Amos*, qui et causam martyrii addit, « quod ipsum (Osee) de insidiis duarum juvencarum ex auro suggillaset, » puta, quod eum ob cultum vitulorum aureorum, quibus seducebat populum, increpasset. Arias censet Amos per biennium duntaxat prophetasse, scilicet quod præcessit terræ motum, et lepram Oziæ regis, ob quam regno est amotus, de quo cap. i, 1; idque valde probabile esse censet Sanchez. Verum incertum est an illi duo anni, cap. i, 1, tantum initium prophetiæ Amos, an totam ejus prophetiam spectent.

distinguuntur. *Prima* contra gentes finitimas, i, ii, 1-3, et simul contra Judæos ipsos, deinde vero contra Israelem dirigitur, et ii, 14-16, propter singulorum tres prævaricationes, additamque his quartam, quæ præcedentium complementum est, extrema denuntiat. *Secunda* Israelitas primo in universum, deinde vero speciatim incolas regni decem tribuum, denuntiatione imminentis excidii reipublicæ denuo terret, iii, 1-15. *Tertia*, primo magnates, mox incolas regni Israelitici universos, propter injustitiam, idololatriam ac in peccatis pertinaciam, comminatione pœnæ divinitus intligendæ ad pœnitentiam excitat, iv. *Quarta* canit lamentum super instante utriusque regni excidio, sermone directo primo ad decem tribus, v, 1-17; deinde vero ad cives utriusque regni tam Judaici quam Israelitici conjunctum, vers. 18 usque ad vi, 4.

Comminationes emblematicæ tribus constant sermonibus. *Primus* imminentia Israelitis divinitus immittenda supplicia exponit, eaque primo inchoata sub imagine locustarum, vii, 1-3, et ignis, vers. 4-6; dein consummata sub symbolo perpendiculi, vers. 7-9, adjuncta narratione de actis Amosum inter et Amasiam super hac ipsa prophetia, vers. 10-17. *Secundus* finem reipublicæ Israeliticæ, diramque oraculorum divinorum in exsilio famem, prænuntiat sub imagine fructuum æstivorum, viii. *Tertius*, Judaico potissimum regno, sub emblemate percussarum a Deo columnarum templi, comminatur excidium, quod primo exaggerat, ix, 1-8; deinde restringit, additis promissionibus felicioris aliquando secuturæ ætatis, quæ totius libri partem constituunt alteram, vers. 9-15.

Porro Amosum prophetam, quæ suum nomen præ se ferunt, ipsum litteris mandasse, cur in dubium vocetur (quod factum est ab Hobbesio in *Leviathane*, cap. xxxiii), ratio idonea nulla est. Quod enim de vate nonnunquam in tertia persona sermo fit (i, 1; vii, 12, 13), inquit idem Rosenmuller, minime argumento esse, alium quemdam hunc librum composuisse, vix est quod moneamus. Nemo sane dubitaverit unquam, sintne C. Julii Cæsaris de bello quod cum Gallis gessit, *Commentariorum* lib. VII, ab ipsius Cæsaris manu, propterea quod in iis Cæsaris res gestæ in tertia narrantur persona. Sed quæ Noster sibi visa toto cap. vii, item viii, 1,2; ix, 1, edisserit, ita de se in prima persona et αὐτοπρωσωπῶς describit, ut eumdem et vaticiniorum præconem, et libri hujus scriptorem manifeste doceat... Præterea et stylus ac sermonis habitus Amosum quippe ipsum arguunt libri, qui ejus nomen gerit, scriptore quippe qui cum inter Thecuanos rusticam ageret vitam, nec haberet unde politioris sermonis facultatem sibi compararet, dictione utitur plana et simplici, solis exornata imaginibus e rure, gregibus, desertis rebusque naturalibus aliis, petitis. Quod perfecte ostendit C. G. Haase in *Dissertat.* inscripta : *Stylus Amosi Prophetæ ex illius vita erutus*, Hall. 1755. (Rosenmuller.)

Attamen stylus Amosi, de quo S. Hieronymus scripsit : « Imperitus sermone, sed non scientia, » est summe poeticus et nequaquam humilis, ut post S. Augustinum notarunt Lowthius, Eichornius, De Wette et Jahn, qui dicit : « Immerito Hieronymus Prophetam imperitum sermone vocavit. » Aliunde ex notionibus geographicis, astronomicis et historicis, quæ in hisce prophetiis occurrunt, patet Amosum pastorem cultum fuisse. Probabile est igitur, inquit De Wette (*Dictionnaire encyclopédique de la Théologie catholique*, verbo *Amos*), S. Hieronymum non tam severe styli imperitiam in Amos reprehendisse, veluti præjudicata opinione, nisi ante cognovisset Amos fuisse ovium pastorem priusquam munus propheticum obiret.

Amosus seorsim illustratus est commentariis, inter catholicos, Hieronymi Savonarola, Venetiæ, 1519; Joannis Augustini de Thou, 1588, Turoni; Joannis Quinquarborei, Parisiis, 1556 : inter heterodoxos, Eliæ Schadæi, Argentorati, 1588; Joannis Gerhardi, Ienæ, 1676; C. B. Michaelis, Hall. 1736; Christoph. Harenbergii *Amos Propheta expositus*, etc., Lugd. Batav. 1743; Ludov. Jos. Uhland, etc

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Damasco ob tria et quatuor scelera, præsertim eo quod sævierit in Judæos, excidium intentat. Idem facit Gazæ, vers. 6, et Tyro, vers. 9, et Idumææ, vers. 11, et Ammonitis, vers. 13.

1. Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue : quæ vidit super Israel in diebus Oziæ regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus. 2. Et dixit : Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam : et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. 3. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. 4. Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. 5. Et conteram vectem Damasci : et disperdam habitatorem de campo idoli, et tenentem sceptrum de domo voluptatis ; et transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus. 6. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum ; eo quod transtulerint captivitatem perfectam, ut concluderent eam in Idumæa. 7. Et mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus. 8. Et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone : et convertam manum meam super Accaron, et peribunt reliqui Philistinorum, dicit Dominus Deus. 9. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum : eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumæa, et non sint recordati fœderis fratrum. 10. Et mittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus. 11. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Edom, et super quatuor non convertam eum : eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenuerit ultra furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem. 12. Mittam ignem in Theman : et devorabit ædes Bosræ. 13. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus filiorum Ammon, et super quatuor non convertam eum : eo quod dissecuerit prægnantes Galaad, ad dilantadum terminum suum. 14. Et succendam ignem in muro Rabba : et devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis. 15. Et ibit Melchom in captivitatem, ipse, et principes ejus simul, dicit Dominus.

Vers. 1. 1. In pastoribus. — Ita legunt Romana, Chaldæa, Symmachus et Vetus Editio, *q. d.* Amos fuit unus e pastoribus Thecue. Minus recte Aquila ἐν ποιμνοτρόφοις, id est *in pastoralibus* (et ita legunt Biblia Plantini, ac textus S. Hieronymi in *Comment.*), quia tunc subaudire et supplere oportet substantivum *locis*, vel *opilionibus*. Septuaginta retinent nomen hebraicum, quasi proprium loci, vertuntque : *Qui facti sunt in Accarim*, quia pro ד legerunt ר, puta pro נקדים *nokedim*, נקרים *naccarim*. Unde in Septuaginta pro *Accarim* legendum videtur *naccarim*. Quare perperam Theodoretus et alii legunt *Cariathiarim*; Complutensia, *Accarpi*. Putant aliqui Amos non fuisse pastorem, sed mercatorem gregibus divitem, qui sub se plures haberet suorum gregum pastores, qualis fuit Abraham, Job, et Mesa rex Moab, IV *Reg.* iii, 4, qui in Hebræo vocatur נוקד *noked*, æque ac vocatur Amos hoc loco. Verum idipsum refellit Amos cap. vii, 14, dicens : « Armentarius ego sum vellicans sycomoros, et tulit me Dominus, cum sequerer gregem ; » fuit ergo Amos bubulcus, vel, ut S. Hieronymus ait, opilio. Uterque hebraice vocatur *noked* (unde *nekoda*, cap. ii, 48, *Esdræ*, id est *Nicodemus*, ait Marinus in *Lexico*), id est punctator, inustor, hoc est armentarius et pastor, qui pecudes suas propriis notis, punctis vel maculis inurit, ut eas ab alienis secernat, omnibusque constet eas esse suas. Radix enim נקוד *nakod* significat punctum, stigma, maculam, quæ pecudi inuritur vel imprimitur. Unde S. Isidorus in *Vita Amos* : « Amos, inquit, pastor et rusticus, » etc.

Moraliter, disce hic quod infirma mundi eligat Deus, ut confundat fortia; virtus enim Dei in

nostra infirmitate perficitur, I *Cor.* XII, 9. Spiritus enim Sanctus tam potens est, ut inopes, ignorantes et miseros evehat ad summam scientiam, dignitatem et gradum. Audi S. Gregorium, hom. 30 *in Evang.* : « Ecce, ait, David, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, et Sanctus iste Spiritus qualis sit artifex, considerare volo; sed in ipsa mea consideratione deficio. Implet namque citharædum puerum, et psalmistam facit. Implet pastorem armentarium sycomoros vellicantem, et Prophetam facit. Implet abstinentem puerum, et judicem senum facit. Implet piscatorem, et prædicatorem facit. Implet persecutorem, et doctorem gentium facit. Implet publicanum, et Evangelistam facit. O qualis est artifex iste Spiritus! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet; solumque tetigisse docuisse est. Nam humanum animum subito ut illustrat, immutat : abnegat hoc repente quod erat, et habet repente quod non erat. »

De Thecue. — Urbs erat Judææ, ex qua oriunda fuit mulier sapiens et diserta, quam Joab misit ad Davidem, ut Absaloni reditum ab exsilio impetraret, quæ inde dicta est Thecuitis, II *Reg.* XIV, 4. « Thecua, inquit Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ*, civitas est in monte sita, uberrimis abundat pascuis, distat a Bethlehem milliaribus (leucis, quarum quæque continet tria millia passuum; distabat enim a Bethlehem sex millibus passuum, uti initio dixi ex S. Hieronymo) duobus. Hanc Roboam munivit ædificiis: de hac fuit Amos pastor. » Ait Guillielmus Tyrius, lib. VIII *Belli sacri*, cap. I et XV, « etiam fuisse domicilium prophetæ Habacuc. Est autem nunc Thecua vicus, ait S. Hieronymus, in nono ab Ælia milliario, contra meridionalem plagam. »

Mystice, *Thecua* hebraice idem est quod clangor tubæ, vel buccinæ; quia, ut ait S. Hieronymus, verba Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ. » Amos enim hic classicum canit Chaldæis ad invadendum et puniendum Israelem; unde et nomine suo prophetat. Amos enim idem est quod populus avulsus, ut quoties Israelitæ eum nominarent, meminissent se esse Amos, id est populum a Deo et a Davidis domo avulsum.

Quæ vidit (quæ revelatione divina accepit : hæc enim revelatio et prophetia vocatur *visio*, vel verbum Domini, de quo plura *Isaiæ*, I, 1) super Israel. — Potest verti, *contra Israel;* sed melius *super Israel*, quia Amos non tantum adversa, sed et prospera Israeli prænuntiat : « *Primus* Osee, ait S. Hieronymus, prophetat ad decem tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph, et Israel. *Secundus* Joel ad Jerusalem et duas tribus, nullam omnino Israelis faciens mentionem. *Tertius* Amos nequaquam ad Jerusalem, quæ regebatur a tribu Juda, sed ad Israel et in Samaria prædicat. » Idipsum patet ex cap. VII, 10, ubi dicitur : « Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens : Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel, non potest terra sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos : In gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos : Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et prophetabis ibi, et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes. » Obiter tamen Amos etiam de aliis gentibus, ac de Juda quasi per contentionem et oppositionem prophetat : cum illis enim confert, componit et opponit Israelem.

In diebus Oziæ regis Juda, — qui alio nomine Azarias dicitur : « Quando, inquit S. Hieronymus, apud Assyrios regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator : Turpior, ait, vitiis quam nomine; et apud Latinos Procas Sylvius, cui Amulius, expulso Numitore germano, successit in regnum; quo interfecto, congregata pastorum et latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. » Ergo sub initia Romæ prophetavit hæc Amos. Porro Ozias dictus est Azarias, id est auxilium Dei; quia adjuvit eum Deus, ut occiso a rebellibus patre, regnum paternum occuparet, et victorias illustres contra Philistinos, Arabes et Ammonitas obtineret, uti narratur II *Paral.* XXVI, 7 et 16. Dictus est Ozias, id est fortitudo Dei, eadem de causa; vel quia, ut ait S. Hieronymus, fortitudine Dei percussus fuit lepra, cum usurpans sacerdotium obtulit incensum.

Et in diebus Jeroboam. — Hic Jeroboam non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel, erectis vitulis aureis; sed filius Joas, filii Joatham, filii Jehu, ac consequenter pronepos ejusdem Jehu, sub quo prophetaverunt Osee, Joel et Amos, ait S. Hieronymus (1).

(1) Quod Amos officii sui partes implevisse dicitur regnantibus Usia et Jeroboamo, id triplici modo posse accipi satis recte observat Maurer. Possit indicari, posuisse Amosum in colendo munere prophetico totum tempus, per quod regnarunt Usia et Jeroboamus, id est annos 66 effluxos ab anno ante Christum 823 usque ad annum 758; vel possit certe illud tempus, quo Usia et Jeroboamus æquales fuere, totum munus suum obiisse dici vates, id est annus 27 præterlapsos ab anno ante Christum 809, Jeroboami 151, quo imperium Judæorum ad Usiam venit, usque ad annum ante Christum 783, Osiæ 27, quo mortuus est Jeroboamus. Possit denique pars tantum significari temporis, quo duo illi reges fuerunt σύγχρονοι, atque sic sane statuendum est. Per partem tantum temporis Jeroboamici, eamque extremam, prophetiæ munus obiisse Amosum, intelligit qui vatem consulit ipsum. Ex cap. VII, 10, quidem nil nisi regnante Jeroboamo vatem provinciam suam administrasse cognoscimus. Verum ex illis quæ VII, 14, habentur, collatis cum II *Reg.* XIV, 25, 28, atque ex iis locis, quibus Israelitarum perstringitur securitas et insolentia, VI, 1-13, atque luxuries, III, 12, 15; VI, 4 et seqq., clare perlucet, vatem exstitisse Amosum, non solum post insignem illam a Jeroboamo reportatam a Syris victoriam, sed cum du-

Synchronismus annorum Oziæ et Jeroboam.

Nota ex III *Reg.* XIV, 23 : Jeroboam cœpit regnare anno 15 Amasiæ patris Oziæ, et regnavit 41 annis; Amasias vero regnavit 29 annis : desiit ergo Amasias regnare et vivere anno 15 Jeroboam. Successit Amasiæ filius Ozias; sed quia puer erat trium duntaxat annorum, per tutores administratum est regnum per 13 annos, usque ad annum 27 Jeroboam : illo enim anno per se regnare cœpit Ozias, vel Azarias, cum jam 16 esset annorum, et regnavit deinceps 52 annis, uti dicitur IV *Reg.* XV, 1. Unde sequitur ultimis 14 annis, quibus in Israel regnavit Jeroboam, regnasse in Juda Oziam; sic ut ultimi anni 14 Jeroboam coincidant cum annis primis 14 regni Oziæ, quibus necesse est prophetasse Amos. Ita Arias et Ribera hic. Melius alii, ut Torniellus in *Annal.*, Cajetanus in IV *Reg.* XV, et a Castro hic negant hoc interregnum inter Amasiam et Oziam, censentque eumdem annum Jeroboam nunc vocari 15, nunc 27; quia scilicet annus hic erat decimus quintus ab eo tempore, quo ipse post mortem patris solus regnavit; idem erat vigesimus septimus, sed ab eo tempore quo, vivente adhuc patre, ab eo creatus rex, cum eo regnare cœperat; quo fit ut hi 27 anni inchoandi sint ab anno 4 Joas, patris Jeroboam, quo ipse a patre regni consors factus, cum eo regnavit 11 annis. Ex qua sententia sequitur Jeroboam cum Ozia regnasse non tantum 14, sed 27 annis, uti fusius dixi *Isaiæ* VII, 8; unde et Amos, regnantibus Ozia et Jeroboam, prophetavit hoc anno 25 Oziæ, puta duobus annis ante terræ motum, qui contigit anno 27 Oziæ, uti jam ostendam. Favet Eusebius in *Chronico*, dum ad annum 17 Oziæ et sequentes annotat : « Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias, Joel et Jonas prophetæ. »

ANTE DUOS ANNOS TERRÆ MOTUS. — Hujus terræ motus meminit et Zacharias, cap. XIV, 5, dicens : « Fugietis sicut fugistis a facie terræ motus in diebus Oziæ regis Juda. »

Terræ motus Amos quando ?

Quæres, quis, quando et qua de causa fuit hic terræ motus? *Primo*, Lyranus secutus R. Salomonem, et Arias censent esse illum de quo in visione *Isaiæ*, cap. VI, cum scilicet ipse vidit Deum sedentem in throno, et Seraphinos illi acclamantes, « Sanctus, » dicitur : « Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantium, et domus repleta est fumo. » Verum obstat *primo*, quod hæc fuerit visio imaginaria, Isaiæ menti objecta, non autem realis terræ motus; *secundo*, quod hæc fuerit imaginaria concussio templi et cœli (in templo enim cœlesti residebat Deus) non terræ; *tertio*, quod illa visio contigerit anno quinquagesimo secundo Oziæ, quo ipse mortuus est, ut ait Isaias; tunc autem non regnabat, nec vivebat Jeroboam, utpote qui mortuus sit anno 14, vel potius 27 Oziæ, uti paulo ante ostendi. Respondet Lyranus visionem illam Isaiæ contigisse eo anno quo mortuus est Ozias morte, non naturali, sed civili, scilicet cum percussus lepra ob usurpatum officium sacerdotale, templo, et hominum convictu regnoque ejectus est, ac pro eo filius ejus Joathan regni administrationem suscepit. Unde Chaldæus vertit : *In anno quo percussus est Ozias.* Verum τὸ *mortuus*, ad litteram mortem naturalem, non civilem significat, uti cæteri omnes Interpretes docent; qui proinde communiter censent visionem illam Isaiæ exhibitam fuisse anno 52 et ultimo Oziæ.

Dico ergo hunc terræ motum contigisse anno 27 Oziæ, ac consequenter Amos hæc prophetantem biennio ante terræ motum, prophetasse ea anno 25 Osiæ. Unde ab hoc anno 25 Osiæ, et ab hac prophetia Amos, Isaias, cap. VII, 8, computat 65 annos, post quos regnum Israelis evertendum prædicit. Nam præcise 65 anni fluxerunt ab anno 25 Oziæ, usque ad annum 6 Ezechiæ, quo ab Assyriis eversa est Samaria et regnum Israel, uti ostendi *Isaiæ* VII, 8. Hæc sententia est communis doctorum et interpretum, puta Hebræorum, S. Hieronymi, Cyrilli, Remigii, Procopii, Ruperti, Hugonis, Lyrani, Clarii et aliorum. Accedit fere Torniellus et alii chronologi, qui hunc terræ motum censent contigisse anno 25 Oziæ, ac consequenter Amos biennio ante, puta anno 23 Oziæ, cœpisse prophetare.

Quat[uor] pla[gæ] Ozi[æ].

Porro iidem omnes, excepto Torniello, et uno alterove, secuti Josephum, lib. IX *Antiquit.* XI, addunt hunc terræ motum contigisse ob fastum Oziæ regis, quo ipse victoriis et secundis rebus inflatus, arrogavit sibi munus sacerdotale, obtulitque incensum in altari thymiamatis. Hunc enim regis fastum Deus tribus plagis, æque ac portentis punivit, ait Josephus. Nam *primo*, mox ut rex sacerdotibus, prohibentibus eum aditu altaris, minatus est mortem : « Ecce ibi terra vehementer concutitur; » *secundo* : « Fisso superne templo, radiis solis os regis ferit, quod e vestigio lepra contactum est; » *tertio* : « Eodem terræ motu ante urbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis revulsum, per quatuor stadia volutum, objectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, et oppressis ruina hortis regiis. » Hæc Josephus et alii jam citati ex ipso. Vide hic obiter quam acriter Deus superbos, præsertim sacrilegos et sacra invadentes, puniat. Accessit *quarta* plaga, quod rex lepra tactus templo et regno ejectus, usque ad mortem vitam privatam et separatam, juxta legem egerit; quocirca regnum administravit filius ejus Joathan. Hæc Scriptura et Josephus.

Censent ergo auctores citati anno 27 Oziæ eum adolevisse incensum, ideoque percussum lepra, et terræ motu perculsum, e templo et regia secessisse, ac vixisse privatum per annos 25, puta ad

dum pacis artes coluisset rex, et longa Israelitæ usi fuissent felicitate, id est annis Jeroboami extremis. Ejusdem temporis indicia sunt, I, 5; et V, 7, ubi jamjam Assyriorum minatur arma; item VIII, 2, ubi regni interitus appropinquare dicitur.

annum 52 quo mortuus est, successitque ei filius Joathan, qui tum erat 25 annorum. Unde sequitur Joathan natum esse eodem anno 27, quo Ozias pater percussus est lepra. Quare necesse est dicere Oziam per optimates deinceps regnum administrasse, donec Joathan adolesceret et regeret; quod quia nusquam legimus, hinc aliqui de tota hac re dubitant, putantque hunc terræ motum ad peccatum et lepram Oziæ non pertinere, sed alio tempore, aliaque de causa accidisse, præsertim quia Josephus loco citato innuit Oziam pauco duntaxat tempore fuisse leprosum. Ait enim : « Et cum aliquandiu privatus extra urbem vixisset, filio Joathamo rempublicam administrante, mœrore tandem confectus obiit anno ætatis sexagesimo tertio, regni quinquagesimo secundo. » Unde Torniellus in *Annal.* censet Oziam lepra percussum anno 48 regni sui, cum jam Joathan filius ejus 16 esset annorum, ut pro eo regnum administrare posset. Favet tamen priori sententiæ tot auctorum jam dictæ, quod ipsa apposite combinet et conciliet Amos cum Isaia, cap. VII, 8, ex eaque liquet Amos hæc prophetasse 65 annis ante excidium Samariæ, puta anno 25 Oziæ. Favet etiam quod Scriptura, II *Paral.* cap. XXVI, 16 et 21, indicet Oziam, citius lepra percussum, longiore tempore leprosum vixisse. Ait enim vers. 16 : « Cum roboratus esset (quod factum est victoriis, quas contra Philistinos, Arabes et Ammonitas primis viginti quinque, ut videtur, annis obtinuit, ut ibidem dicitur vers. 6 et seq.), elevatum est cor ejus in interitum suum, et neglexit Dominum Deum suum: ingressusque templum Domini adolere voluit incensum; » et vers. 21 : « Fuit igitur Ozias rex leprosus usque ad diem mortis suæ, et habitavit in domo separata plenus lepra, ob quam ejectus fuerat de domo Domini; » ubi verba « usque ad diem mortis; » et, « habitavit; » et, « ejectus fuerat, » indicant diutinam fuisse ejus lepram et separationem. Favet *tertio*, quod videatur Deus insolescentem jam Oziam voluisse præmonere per Isaiam et Amos, ne imitaretur scelera et sacrilegia regum Israel, qui per se et sacerdotes a se constitutos offerebant incensum suis diis, puta vitulis aureis in Dan et Bethel, III *Reg.* XIII, 1 et 33; alioqui sciret se regno ejiciendum, sicut ob idem peccatum post 65 annos exscindendum erat regnum Israel cum suo rege. Vicissim, ut reges Israel visa post biennium punitione et ejectione Oziæ ob usurpatum sacerdotium, conjicerent sibi idem eventurum, verasque esse prophetias et comminationes excidii, quas Amos et Isaias eis intentarunt. Atque hæc videtur esse causa, cur Amos et Isaias tam præcise tempus suæ prophetiæ consignent; Amos dicendo : « Ante duos annos terræ motus; » Isaias : « Adhuc sexaginta anni, et desinet Ephraim esse populus. » Favet, *quarto*, quod de alio terræ motu, et diverso ab hoc Oziæ, nec in Scriptura, nec apud Josephum, Josippum, Eusebium aliosque historicos quidquam legamus. Ergo non videtur fuisse alius quam hic Oziæ (1).

Denique Amos, ut nomine suo (Amos enim hebraice idem est quod *populus avulsus*, ut dixi), ita et hoc terræ motu significat motum animorum Israelis, quo ipse avellens se a Deo et a regno David, schisma et divortium fecerat, erigens colensque vitulos aureos; eaque de causa, tunc, uti et alias sæpe, hunc terræ motum Deus immisit, ut simul minaretur terræ et populo, ejusque exsilium et excidium portenderet. Ita anno Domini 458, Antiochia, cum Nestorii schisma et hæresim amplexa est, ingenti terræ motu conquassata est, uti narrat ex Marcellino Baronius. Eodem Pontica regio ob Eutychetis hæresim concussa est anno Domini 499, ut idem narrat ex Theodoro *Collectan.* lib. II. Ob eamdem hæresim anno Domini 518 in Dardania assiduo terræ motu viginti quatuor castella uno momento collapsa sunt, et ex iis duo cum omnibus, alia cum multis habitatoribus demersa; ac paulo post eodem anno Anastasius Imperator Eutychianus fulmine a Deo ictus interiit. Ita Marcellinus in *Chronico*. Ita cum S. Joannes Chrysostomus in exsilium pulsus est, Constantinopolis terræ motu contremuit, quo cubilis imperatorii pars collapsa est. Unde territus Imperator, misso notario, eum revocavit ut plane constiterit « propter justum suum Dominum commovisse terram, » ait Palladius in *Dial.*, et Theodoretus lib. V, cap. XXXIII. Hucusque titulus Prophetæ; nunc orditur suam prophetiam, aitque :

Terræ motus sunt pœnæ schismatis : hoc enim indicat et punit scissio terræ.

2. DE SION RUGIET (2), — quasi dicat: Deus verus, cujus in Sione (non autem in Dan et Bethel, uti vos, o Israelitæ, imo idololatræ, falso præsumitis) est templum, solium et oraculum ex propitiatorio a Cherubinis sustentato; hic, inquam, Deus potens et acer sui templi, cultusque et sanctitatis vindex, per me, perque Osee, Isaiam aliosque Prophetas, ex Sione et Judæa a se missos, instar leonis rugiet, dum horribilem vastationis et excidii sententiam contra impios Israelitas, aliasque vicinas gentes, ob varia earum scelera per nos proferet et proclamabit. Simili sensu ait Isaias, cap. XXXI, 4 : « Quomodo si rugiat leo et catulus leonis super prædam suam, etc., sic descendet Dominus exercituum ut prælietur super montem Sion. » Et vers. 9 : « Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem, » quasi Vers. 2.

(1) Quidquid sit de re satis dubia in qua varie sentiunt interpretes, dicendum est cum Sanctio, istum terræ motum rem fuisse notissimam omnibus; neque enim aliter notaretur annus ille gravi illo terræ concussu, nisi res esset inter Hebræos notissima, et ex ea annus ille maxime celebris. Quod confirmatur quoque, inquit Ackermann, ex eo quod post reditum ex captivitate, Zacharias cap. XIV, 5, ejus quoque mentionem facit tanquam eventus celeberrimi.

(2) Hoc est veluti totius vaticinii procemium, complectens quoddam quasi compendium comminationis, non modo contra Israelem, sed cæteras quoque nationes, quibus devastationem denuntiat.

dicat : Deus qui in Sione residet, ibique igne sacro et sacrificiis colitur, inde quasi leo rugiens exsiliet gravis ultor in hostes suos, puta in impios, qui ejus cultum et numen vel idololatria, vel aliis sceleribus violaverunt. Ita S. Hieronymus.

Luxerunt (id est lugebunt) speciosa pastorum,— scilicet pascua; per quæ metaphorice intelligit speciosas urbes et palatia, æque ac agros et prata Judææ, *q. d.* Sicut, leone rugiente, aufugiunt pastores cum gregibus, ideoque pascua deserta ac desolata lugere et squalere videntur, ita, Deo rugiente et per Chaldæos sæviente contra Israelitas aliasque gentes, omnes eorum speciosæ urbes et domus, æque ac agri et campi vastabuntur et desolabuntur, cæsis, vel abductis eorum incolis et cultoribus, ita ut mœrere et lugere videantur. Sicut enim metaphorice agri et prata ridere dicuntur, dum florent; ita et lugere, cum desolantur. Ita Remigius, Hugo et Vatablus, ac S. Hieronymus, qui notat Amos, utpote pastorem, apposite uti metaphoris desumptis a pascuis : « Naturale est, inquit, ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, et unusquisque in quo trivit ætatem, illius similitudinem proferat, v. g. qui nauta est et gubernator, tristitiam suam comparat tempestati, damnum naufragium vocat, inimicos suos ventos contrarios appellat. Rursum, prosperitatem et lætitiam auroram placidissimam et secundos nominat ventos, tranquilla maria et æquora. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus et victoriam sonat. In ore philosophorum semper Socrates, Plato et Aristoteles; oratores, Gracchos et Catones, Tullios et Hortensios in cœlum laudibus ferunt, etc. Sic et Amos qui pastor fuit, non in locis cultis, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum ferocitas, et interfectio pecorum, artis suæ usus est sermonibus; ut vocem Domini terribilem, rugitum leonum et fremitum nominaret, eversionem Israeliticarum urbium pastorum solitudini, et ariditati montium comparans. » Hoc est quod vulgo dicitur

Navita de ventis, de bobus narrat arator.

Et *Eccli.* cap. XXXVIII, 26 : « Qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum, » etc. Denique Arabicus Antiochenus vertit : *Contristati sunt pastores gregum;* Arabicus Alexandrinus : *Lugent pascua pastores, quia exsiccatum est caput Carmeli.*

Carmeli duo. Exsiccatus est vertex Carmeli. — « Duo, ait S. Hieronymus, sunt montes hoc nomine. Alter, in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad australem plagam, I *Regum,* XXV. Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluvias impetravit. Si ergo de Carmelo dicit in quo habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit, quia est juxta solitudinem. Sin autem de illo qui vicinus est littori, ad reges et ad superbiam pertinet regni Israel, quos imminente captivitate instar montium desertorum dicit esse vastandos. » Uterlibet ergo Carmelus hic accipi potest, et uterque fertilis in proverbium abiit, estque symbolum fertilitatis, abundantiæ et lætitiæ. Unde lingua Punica, sive Arabica, quæ Hebrææ vicina est, adhuc hodie in Bœtica, amœnissimæ et pulcherrimæ villæ vocantur *Carmenes,* ait Delrio, *adagio* 980. Commodius tamen accipias de priore, qui pascuorum et pastorum erat; ab eo enim Amos, utpote pastor, pastoritiam duxit similitudinem. Sensus ergo est, quasi dicat : Israelis, et vicinarum gentium Carmeli, id est villæ, agri, vineæ, pascua, opes, copia et gaudium disperdentur per Chaldæos. Rursum, in voce *vertex* notantur reges regumque arces, palatia, horti et villæ; et symbolice potentia, imperium et gloria destruenda a Babyloniis. Unde Chaldæus vertit : *Desolabuntur habitacula regum, et desertum fiet præsidium arcium illorum.* Accedit Theodoretus, qui per *verticem* accepit tum Jerusalem, quæ erat caput et vertex Judææ, tum Samariam, quæ erat vertex Israelis, sive decem tribuum, *Isaiæ* VII, 8 et 9. Denique Albertus et Hugo censent hic ad litteram prædici siccitatem, sterilitatem et famem Israeli et gentibus impiis immittendam et infligendam a Deo.

Porro *Carmelus* hic non tantum notat agros et opes Judææ, sed et aliarum gentium; omnis enim ager et locus fertilis, dives et speciosus, proverbialiter vocatur *Carmelus.* Id ita esse patet ex sequentibus; nam hanc propositionem : « Dominus de Sion rugiet, etc., et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli, » initio quasi thema propositum, sic in sequentibus explicat de Damasco, vers. 4, dicens : « Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. » Speciosa ergo pastorum, et vertex Carmeli Damasci, sunt domus Azael et Benadad. Et de Gaza, vers. 7 : « Mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus. » Speciosa ergo pastorum, et vertex Carmeli Gazæ, sunt murus et ædes ejus. Et de Tyro, vers. 10 : « Mittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus. » Speciosa ergo et Carmelus Tyri sunt murus et ædes ejus. Idem de Idumæa dicit vers. 12, et de Ammon, vers. 14, et de Moab, cap. II, 2, et de Juda, cap. II, 5, et de Israel, cap. II, 6, 13 et 15.

3. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Vers. 3.
(perperam Arabicus Antiochenus vertit, *regionibus,* vel *climatibus*) Damasci, et super quatuor non convertam eum. — Incipit Amos a minis, quas Deus gentibus Israeli inimicis intentat, eo quod Israelem afflixerint : *primo,* ut ex hostium suorum vindicta sciat Israel se Deo suo curæ et cordi esse; *secundo,* ut ex pœna infidelium, puta Damascenorum, Gazensium, Tyriorum, Idumæorum, Ammonitarum et Moabitarum, suam, puta fidelium,

æstimet. « Si, *enim*, in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? » ait Christus, *Lucæ* cap. XXIII, 31.

Tria et quatuor scelera Damasci quæ et quot?

Quæres *primo*, quid sibi vult τὸ *super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor?*

Vatablus, Clarius, Emmanuel et Mariana per tria et quatuor accipiunt septem, id est plurima scelera Damasci, *q. d.* Damascus nullum facit finem peccandi, sed jugiter scelera sceleribus accumulat; si tantum bis aut ter peccasset, pepercissem illi; nunc quia non cessat, sed alia aliis jugiter addit, non parcam ei. Septenarius enim in Scriptura symbolum est multitudinis et universitatis, ex eo quod septem diebus Deus omnia creaverit, *Genes.* cap. I, et septem diebus hebdomadæ jugiter recurrentibus decurrant omnes dies omniaque tempora. Sic dicitur *Ecclesiastæ*, cap. XI, 2: «Da partem septem, nec non et octo,» id est omnibus indigentibus distribue partes panum et eleemosynarum. *Proverb.* cap. XXIV, 16 : « Septies, id est frequenter, in die cadit justus. » *Zachar.* cap. III, 9 : « Super lapidem unum septem oculi,» id est multæ excubiæ. I *Regum,* cap. II, 5 : « Donec sterilis peperit septem, » id est multos filios. *Psalm.* CXVIII, 164 : « Septies in die laudem dixi tibi. » Hic sensus videtur planus; tria enim et quatuor faciunt septem, præsertim quia repetit τὸ *super*, dicens : « Et super quatuor; » ergo hæc quatuor scelera alia sunt a tribus quæ præcesserunt; si alia, ergo juncta tribus prioribus faciunt septem. Melius alii censent hic quatuor tantum Damasci scelera denotari; τὸ enim *quatuor* idem est quod *quartum,* ut vertunt Syrus et Arabicus; Hebræi enim sæpe numeros cardinales sumunt pro ordinalibus. Exempla sunt in hac eadem voce *Prov.* cap. XXX, 15 : « Tria sunt insaturabilia, et quartum (hebr. וארבע *vearba*, id est *et quatuor*), quod nunquam dicit : Sufficit. » et vers. 18: « Tria sunt difficilia mihi, et quartum (hebraice *vearba,* id est *et quatuor*) penitus ignoro. » Similia sunt vers. 21 et 29. Porro hac phrasi utuntur ad auxesin, ut significent quarti eminentiam super tribus quæ præcesserunt. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Simile est illud Virgilii, *ecloga* III :

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imber,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

q. d. Quartum et ultimum, puta iræ Amaryllidis nobis sunt tristissimæ. Et Theocritus, *idyl.* VIII, ex quo more suo id mutuatus est Virgilius : « Arboribus metuendum malum tempestas, aquis cœnum, avibus laqueus, feris agrestibus retia; viro autem teneræ virginis amor, » *q. d.* Virginis amor præ cæteris omnibus viro metuendus est; quia illi eripit cor et mentem. Tale est illud *Proverb.* cap. XXX, 16 : « Tria sunt insaturabilia, et quartum quod nunquam dicit : Sufficit. Infernus, et os vulvæ, et terra quæ non satiatur aqua; ignis vero nunquam dicit : Sufficit, *q. d.* Ignis omnium maxime est insaturabilis. Et *Proverb.* VI, vers. 16 : « Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus, *puta* eum qui seminat inter fratres discordias,» *q. d.* Hunc maxime odit Deus.

Tria sunt omnia, cur?

Sensus ergo est, *q. d.* Super tribus sceleribus Damasci, et maxime super quarto irascor, nec parcam, sed puniam illam; quodnam sit hoc quartum explicat dicens : « Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. » Similiter explicat quartum scelus Gazæ, vers. 6, et quartum Tyri, vers. 9, et quartum Idumææ, vers. 11, et quartum Ammon, vers. 13, et quartum Moab, cap. II, 1 (1).

Quæres, *secundo*, quænam sint hæc quatuor scelera Damasci? Rursum, an hic numerus scelerum sumendus sit definite, an indefinite? Definite accipiunt Rupertus, Albertus, Lyranus, Dionysius, Palacius et Arias, qui censent tria scelera esse idololatriam, incestum, homicidium; Albertus vero, esse rapinam, mulctam et gladium, quibus Damasceni persecuti sunt et afflixerunt Israelitas. Quartum vero exprimit Propheta dicens : « Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. » Verum tria priora non exprimit Propheta; quocirca illa ex cerebro interpretum conficta videntur.

Dico ergo tria et quatuor hic indefinite sumi, et significare plurima scelera Damascenorum, quæ ipsi perpetrarunt sub Asael rege, tum contra Hebræos, tum contra alias gentes, IV *Reg.* VIII. Ternarius enim familiaris est sanctæ Scripturæ, et primus est numerus multitudinis; hinc ejus est symbolum : « Tria enim sunt omnia, et ipsum ter in omnem partem se effundit, » ait Aristoteles, lib. I *De Cœlo*, cap. I. Intellige *omnia*, non sola, sed prima; nec enim unitas, nec duo, faciunt omnia, sed mox ut sunt tria, si ea singula adsint, dicimus adesse omnia. Unde S. Chrysostomus, homil. 41 *in Matth.*, explicans illud cap. XIII, 33 : « In farinæ satis tribus : » Tria, inquit, sata sunt

(1) Sic vero locus aliqua laborat difficultate, inquit Maurer. Nam si propter *tria et quatuor* delicta Deus propositum se exsecuturum dicit, enumerationem exspectas vel totidem vel plurium certe delictorum. Quotiescumque enim istiusmodi numeris res singulæ subjiciuntur, subjiciuntur aut totidem quot sunt numeratæ, aut plures certe, (ut in his supra citatis a Cornelio), hoc vero quem tractamus loco, *unum* tantum delictum subjicitur, et sic quoque reliquis, quibus repetita est ista locutio, plerisque hujus et sequentis capitis locis... Sed verum si quæris, potest, qui dicit *propter tria delicta et propter quatuor te puniam,* si voluerit delictorum afferre exempla, aut *quatuor* afferre, aut etiam *unum.* Potest enim aut totum numerum, quaternarium, inquam, respicere, aut solum id quod quartum est. Cujus rei causa in ipsa natura istius locutionis posita est, in eo, inquam, quod, ut subsistamus in exemplo quo supra usi sumus, id quod quartum est *seorsum* ponunt, nam qui *propter tria delicta et propter quatuor te puniam* dicit Hebræus, idem dicit, ut si dicat, *puniam te propter tria delicta quibus accedit quartum.* (Maurer.)

multa. Quando vero ternario unitas additur, ut fiat quaternarius, tunc maxima multitudo, quæ communem et ordinariam superat, significatur. Sic Virgilius :

O terque quaterque beati,

id est plurimum beati, imo beatissimi. Et Seneca in *Hippolyto* : « O terque quaterque prospero fato dati ! » Hinc et Deus vocatur « ter maximus, ter felix, ter sanctus. » Causa et origo hujus rei et phrasis est, increatus ternarius, puta ipsa Sanctissima Trinitas; hæc enim est sanctissima, felicissima, maxima, ac omnia, imo infinita bona in se complectitur, eaque ternariis a se creatis communicat, ideoque mentibus hominum, etiam gentilium S. Trinitatem ignorantium, inseruit hanc augustam de ternario opinionem, ut cum Aristotele, lib. I *De Cœlo* cap. I, censerent ternarium esse principium multitudinis, eoque in arcanis uterentur, quasi sacratiore, quod vehementior atque efficacior ad omnia putaretur, uti ait Plinius lib. XVIII, cap. III, et Macrobius, lib. I *Saturn.* cap. VI. Hinc priscis ternio absolutissimus et sacer erat, adeo ut quidquid ter dictum aut factum esset, id ratum et efficax haberetur. Hinc et Galli per *très*, id est ter, significant superlativum, puta summum et maximum in suo genere, ut *très-bon*, id est optimus; *très-sage*, id est sapientissimus, *très-riche*, id est ditissimus, etc. Insuper « ternarius ad quascumque controversias dirimendas maxime idoneus est, ut qui principium, medium et finem in se contineat, » ait Dionysius Halicarnassus, lib. III. Quocirca Plutarchus, tract. *De Pythag. discip.* tradit unitatem a Pythagoræis Apollinem nuncupari, dyada (id est dualitatem) litem et audaciam, triada justitiam et virtutem, quæ est medium duorum vitiorum. In ternario enim, aiebant, ipsum unum est medium, quasi centrum et numen, quo æqua distributio regitur, et ad quod quasi finem refertur; hinc ternarius est quasi circulus, et complexio omnium; in ternario enim est principium, medium et finis : unde et tria sunt omnia. Et prisci theologi ut designarent principium, medium et finem referenda esse in Deum, tria in sacrificiis offerebant. Et tria posita sunt a philosophis in cultu Dei : adoratio propter reverentiam; thus ob distributionem suavissimæ cognitionis divinæ, et cœlestium ac terrestrium virtutum; hymnus secundum Pythagoram, propter concentum cœli. Hinc Nicomachus : « Ter, ait, libant et ter sacrificant, qui vota sua petunt a Deo consummari. » Theocritus, *idyll.* II :

Mysteria ternarii.

Ter libo, ter et hæc pronuntio mystica verba.

Virgilius, IV *Georg.*, de sacrificiis Oceani :

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam :
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.

Ovidius, III *Fastor.* :

Ter caput irrorat, ter tollit ad æthera palmas.

Idem dicunt alii passim. Seraphini ter clamant : « Sanctus, sanctus, sanctus, » *Isaiæ* cap. VI.

Tres sunt virtutes Theologicæ, quibus Deum colimus : fides, spes, charitas. Tres partes pœnitentiæ, quibus eum conciliamus : contritio, confessio, satisfactio. Tria opera bona, quibus eum demeremur : oratio, jejunium, eleemosyna. Arithmetica docet ternarium in qualibet re inveniri. Mundus enim est triplex : scilicet angelicus, corporeus, humanus. Anima tres habet potentias : intellectum, memoriam, voluntatem. Tres sunt angelorum hierarchiæ, et in singulis tres ordines. Tria eorum officia : purgare, illuminare, perficere. Triplex eorum cognitio : matutina, quæ est in Verbo; vespertina, quæ est rerum in se; meridiana, quæ est aperta Dei visio. Castitas triplex : virginalis, vidualis, conjugalis. Cœlum triplex : empyreum, sidereum, aereum. In sole sunt tria : substantia, radius et lumen; sic in Deo, qui est Sol increatus, sunt tres personæ, Pater, Filius et Spiritus Sanctus. In omni re sunt tria : essentia, virtus, operatio; vel entitas, species, ordo. In compositis est materia, forma et unio. Tres sunt aeris regiones : infima, media, summa. In arbore et planta sunt tria : folia, flores, fructus. Ita in rebus omnibus SS. Trinitas sui vestigia posuit, ex quibus eam agnosceremus et contemplaremur. Tres in homine sunt spiritus : animalis, vitalis, naturalis. Tres animæ vegetativæ operationis : nutritio, augmentatio, generatio. Bonum est triplex : utile, delectabile, honestum. Tres rerum sunt ordines : naturæ, gratiæ, gloriæ. Tres præcipuæ corporis partes : venter, cor, cerebrum. Tres causæ artificiales et artificum : efficiens, formalis, finalis. Philosophia triplex : ethica, physica, mathematica. Syllogismi tres sunt propositiones : major, minor, conclusio. Triplex lex : naturæ, Mosis, Christi. Tres temporis differentiæ et partes : præteritum, præsens, futurum. Locus triplex : summus, medius, infimus. Triangulus tres habet angulos, æque ac lineas. Anguli sunt tres : rectus, acutus, obtusus. Quantitas corporis trina est : longitudo, latitudo, crassities. Denique omnia in ternario, puta in mensura, numero et pondere creavit et disposuit Deus, *Sap.* cap. XI, 21. Hæc et plura Petrus Bongus lib. *De Numer. mysteriis*, in *ternario*. Hisce ergo de causis ternarius symbolum est multitudinis, plenitudinis, perfectionis, universitatis.

Ternarium Deus cui que re inseruit.

Itaque sensus hujus loci est, ait S. Hieronymus, *q. d.* « Exspectavi multo tempore, ut Damasceni de suis sceleribus agerent pœnitentiam, et ideo nolui punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem; verum quia tertio et quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam, et plagis corrigere delinquentes. » Sic et Theodoretus : « Quod vero, inquit, super tribus et super quatuor, multitudinem significat, hoc est, ut subdit, infinitas iniquitates. » Sic et Ribera, Delrio *adagio* 971, aliique supra citati. Hic sensus appositus

est, planeque genuinus videretur, si Propheta dixisset (*super tribus et quatuor sceleribus*); sic enim dicimus : « O terque quaterque beati.» Verum quia tribus non jungit quatuor, sed potius, quatuor a tribus separat et disjungit, dicens : « Et super quatuor; » hinc magis genuinus videtur sensus, quem *Quæst.* I indicavi, nimirum ut *quatuor* sumatur pro *quarto*, sensusque sit : Quia Damascus tria, id est plurima, perpetravit scelera, nec his contenta addidit quartum, præ cæteris omnibus insigne et enorme, hac de causa indigna plane est venia, ideoque non parcam, sed plectam eam. Aut ut a Castro, *q. d.* Cum semel, iterum et tertio pepercerim Damascenis, quarto enormi sceleri, quod cæteris addiderunt, nequaquam parcam, sed puniam. Quartum hoc scelus est, quod subdit : « Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. » Cur enim inter tot scelera hoc unum exprimit et subdit Propheta, nisi quia hoc quartum erat, et enorme? Idem facit, idemque ut quartum scelus Gazæ, Tyri, Edom, Ammon et Moab nominat, et taxat vers. 6, 9, 11, 13, et cap. II. Cum enim post *quatuor*, id est quartum scelus, hoc unum subjiciat, plane significat illud ipsum esse quartum. Omnino enim enorme, cæteraque omnia superans erat hoc scelus, quod inaudita crudelitate plaustris ferreis triturarent Israelitas, puta Galaaditas.

Tropologice. Tropologice S. Hieronymus : « Primum, ait, peccatum est cogitasse quæ mala sunt; secundum, cogitationibus perversis acquievisse; tertium, quod mente decreveris, opere complesse; quartum, post peccatum non agere pœnitentiam, et in suo sibi complacere delicto. Hoc faciunt omnes hæretici, qui non solum cogitant et faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, et in morem Damascenorum, qui interpretantur sanguinem bibentes, eorum quos deceperint sanguinem bibunt. » Et Rupertus : « Primum, ait, scelus est voluntas perversa, et tunc peccator moritur interius; secundum, voluntatem opere complevisse, et hoc facto mortuus est peccator, et foras elatus; sed adhuc suscitari potest, sicut illum juvenem Dominus suscitavit, qui per portam civitatis mortuus efferebatur. Tertium scelus est, opus in consuetudinem vertisse; et tunc peccator mortuus et sepultus est; sed adhuc ad vitam suscitari potest, sicut Lazarum sepultum jam quatriduanum et fœtentem Dominus suscitavit; quartum scelus est, in suo sibi peccato complacere, Deoque ad pœnitentiam revocanti, et legi ejus redarguenti superbiæ spiritu resistere. Hoc scelus diabolicum est : est enim cor impœnitens, et rebellio, ac defensio scelerum, » ideoque plane venia indignum et pene irremissibile.

Denique Hebræi nonnulli, quos sequitur Georgius Venetus in *Problem. S. Script.* tom. V, num. 114, censent Amos hic significare quod difficile convertantur ii qui quater vel pluries in idem peccatum corruunt, *q. d.* Super tribus sceleribus convertam eos, super quarto autem non convertam; sed ipsos sibi suisque sceleribus et consuetudini voluntariæ derelinquam. Hoc tropologicum pariter est, non litterale, ut ipsi censent.

NON CONVERTAM EUM. — Aliqui codices legunt *eam*, scilicet Damascum; sed Romana, Hebræa et Interpretes passim legunt *eum*, scilicet populum : hunc enim Damascus significat; metonymice enim ponitur continens pro contento, civitas pro civibus et incolis. Hebraice est לא אשיבנו *lo ascibennu*, id est non faciam reverti eum, non reducam eum; Vatablus : *Non revocabo eum*, scilicet furorem meum, sed effundam et complebo eum in Damasco; Septuaginta : *Non aversabor eos*, id est non avertam faciem meam, inquit Theodoretus, a Damascenis, sed iratus firmiter illam convertam ad eos, ut iras meas in eos effundam. Unde Arabicus subinde vertit : *Non revertar ab eis.* Cum enim Deus scelera alicujus ulciscitur, dicitur firmare in eum vultum suum; ex adverso David petens veniam et gratiam Dei, ait : « Averte faciem tuam a peccatis meis, » *Psalm.* L, 11. Verum quia nulla furoris, nec faciei Dei præcessit mentio, hinc secundo et genuine, « non convertam eum » (Damascum, id est Damasci populum), scilicet ad me, seu ad veniam et misericordiam meam; sed eum in suis sceleribus, æque ac ira et vindicta mea, derelinquam. Unde Chaldæus et Pagninus vertunt : *Non parcam ei*, sed acriter puniam. Ita S. Hieronymus, Albertus et Hugo. Hinc Syrus vertit : *Non retraham, non reverti faciam ab eis*; Arabicus Antiochenus : *Non ero pœnitens super eo*; vel *non convertam eum in locum suum, q. d.* E captivitate non reducam eum in solum patrium. Huc pertinet expositio Sanchez, *q. d. Non convertam eum*, id est non revocabo eum a morte, quæ ex judicio et decreto Dei tam certo ei eveniet, ut judicari debeat jam advenisse. Videtur ergo jam esse mortuus, quia certæ morti destinatus : ab hac ego eum non convertam, id est non reducam, non liberabo.

Tertio, Arias *ascibennu* vertit, *retribuam ei*, hoc est scelera ejus ulciscar, sicque per interrogationem legit, et explicat : Numquid ob tria et quatuor, id est plurima, scelera non retribuam ei? omnino retribuam, et plectam eum. Arabicus Alexandrinus vertit nove : *Super tribus et super quatuor sceleribus Damasci non sum tristitia affectus*, *q. d.* Peccata me non affligunt, sed ipsum peccantem. Melius idem cap. II, 1 : *Non differam, non prolongabo*, scilicet vindictam.

Impertinens est Ruperti expositio : « Non convertam eum, » scilicet verticem Carmeli, ad pristinum suum virorem et fertilitatem. Erronea est R. Salomonis, qui ex hoc loco contendit tribus tantum vicibus peccatorem pœnitentem a Deo recipi, quarto non recipi. Quin et theologi nonnulli peccatorem quandoque adeo graviter et sæpe peccare censent, ut in pœnam Deus deneget

illi auxilium sufficiens ad pœnitendum : quo fit ut pœnitere et converti nequeat. Id autem fieri, cum implevit mensuram peccatorum a Deo determinatam, de qua accipiunt illud *Matth.* cap. XXIII, 22 : « Et vos implete mensuram patrum vestrorum. » Verum hoc de copioso et efficaci auxilio verum est; de sufficienti falsum; sic enim peccator non esset amplius viator, sed cum damnatis quasi damnatus, utpote privatus auxilio necessario ad salutem, sine quo impossibile est eum salvari, et necesse damnari.

Impunitas est ingens flagellum.

Moraliter, disce hic gravem Dei esse punitionem, cum ipse peccatores non convertit, nec a peccatis revocat, sed in iis derelinquit et obdurat, uti obduravit Pharaonem; tunc enim ruunt in interitum præsentem, et æternum, uti contigit Pharaoni, *Exodi*, cap. VII, 3. Vide ibi dicta. « Impunitas incuriæ soboles, insolentiæ mater, radix impudentiæ, transgressionum nutrix, » ait S. Bernardus lib. III *De Consider.* cap. V.

EO QUOD TRITURAVERINT IN PLAUSTRIS FERREIS GALAAD. — Quartum et summum hoc est scelus Damasci, ideoque irremissibile quoad vindictam; ob hoc enim Deus Damascum destinavit gladio et excidio Assyriorum, *q. d.* Damascus tria, id est plurima, scelera perpetravit; ea dissimulavi, iisque adhuc pepercissem. Verum quia quartum addidit, tam crudele et horrendum; hinc ulterius non parcam, sed ultor exsurgam, in eumque deseviam, uti ipse sæviit in Israelem. Certa ergo eum manet ultio, certum excidium. Nota : Perpetua a tempore Josue fuere bella inter Syros, quorum caput erat Damascus, et Israelitas, tum ob viciniam, tum ob disparitatem fidei et morum. Syri ergo sæpe afflixerunt Israelem, dissimulante Deo; sed intoleranda fuit afflictio, qua eos plaustris ferreis triturarunt, quam proinde Deus dissimulare et decoquere non potuit. Hæc afflictio contigit sub Azael rege Syriæ, illamque ei flens prædixit Eliseus, cum ei regnum promitteret : « Scio, inquit, quæ facturus sis filiis Israel mala. Civitates eorum munitas igne succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos eorum elides, et prægnantes divides, » IV *Reg.* cap. VIII, 12; itaque factum esse patet ibid. cap. XIII, 4 : « Attriverat, inquit, eos rex Syriæ; » et vers. 7 : « Interfecerat eos rex Syriæ, et redegerat quasi pulverem in trituram areæ. » Unde perspicuum est, ait Theodoretus, « quod Damasceni in aream quamdam mulieres Israelitides projicientes, rotis ferratis tanquam spicas crudeliter triturabant. »

IN PLAUSTRIS FERREIS. — Hebræum חרוץ *charuts* significat *traham*, sive *tribulam*, qua super segetem circumacta grana ex ea excutiuntur, teruntur et triturantur; unde et *tribula* a *terendo* dicta videtur. Radix enim חרץ *charats* significat stringere, excutere, concidere, excidere; Hebræi enim triturabant plaustris ferratis et dentatis, quasi tribulis. Hoc, ait S. Hieronymus, est genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in area conterat et comminuat. Unde Septuaginta vertunt : *Secuerunt in serris ferreis*; Symmachus, *in rotis ferreis;* Tigurina, *in rastris ferreis*; alii, *in carpentis ferratis*; Vatablus, *in tribulis ferreis.*

Aliqui hæc metaphorice accipiunt, ut hac phrasi tantum significetur acerbitas afflictionis, qua Azael afflixit Israelitas, ut eos « instar tribularum frumentum in areis triturantium, jugularet atque contereret, » inquit S. Hieronymus et Clarius. Verum alii passim idipsum proprie accipiunt, tum quia idipsum Azaeli prædixit Eliseus loco citato; tum quia enormis hic sævitia significatur, et punitur; tum quia olim victores victos, præsertim infideles, sævos et barbaros ita mulctabant. Sic David Ammonitas, eo quod legatos a se missos violassent et subsannassent, « serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta, divisitque cultris et traduxit in typo laterum, » II *Regum*, cap. XII, 31.

Moraliter, de crudelitate.

Moraliter, disce hic quam crudelitas Deo et hominibus sit exosa, quamque Deus par pari referat, ut crudelis sit in crudeles, imo eos simili quod aliis intulerunt tormento occumbere cogat; quia crudelitas hæc justitia est, justaque vindicta. Hac de causa hic per Amos, æque ac per Isaiam cap. XIV, 29 et seq., Jeremiam cap. XLVII et seq., Ezechielem cap. XXV et seq., aliosque prophetas, Philistinis, Idumæis, Tyriis aliisque gentibus acerrima supplicia intentat, eo quod sævierint in Israelem populum Dei. Quocirca Aristoteles ad Alexandrum hoc ei dat documentum : « Parce effunde humanum sanguinem; quia hoc illius est, qui novit secreta cordium. » Periander apud Ausonium :

Multis terribilis caveto multos.

Cassiodorus *in Psalm.* X : « Quid prodest crudelibus persequi, quos vident persecutionibus semper augeri? » Exosa et explosa fuit uxor Annibalis, ipseque Annibal, qui inspecta humani sanguinis fossa, pulchrum in ea spectaculum dixerunt. Ita Fulgentius, lib. IX, cap. XI. Crudeli Syllæ dixit Q. Catulus : « Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus? » Ita Eutropius in *Sylla.* Augustus Cæsar, audito Herodis infanticidio : « Mallem, ait, Herodis porcus esse, quam filius; » porcos enim non mactabant Judæi. Ita Macrobius, lib. II *Saturn.* cap. IV. Neroniana vox est : « Me mortuo terra misceatur incendio. » Ita Dion Nicæus in *Vita Neronis.* Quocirca mater Neronis Agrippina, cum ejus jussu occideretur, centurioni ferrum stringenti ventrem ostendens, clamabat : « Hunc percute : hic est ferro fodiendus, qui portentum istud genuit. » Ita Suetonius in *Nerone.* Hi sunt Phalarides, Mezentii, Maximini, Timones, Diocletiani. C. Caligula frequenter exclamare solebat : « Utinam universus populus Romanus unicam cervicem haberet! » scilicet ad eam uno ictu

amputandam. Ita Eutropius. Ejusdem fuit hæc vox : « Mementote mihi omnia in omnes licere. » Vitellius, occiso Othone cum suis, dum ejus asseclæ tabem cadaverum abhorrerent, dixit, « optime olere occisum hostem et melius civem. » Sed hic tandem religatis post tergum manibus, injecto cervicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus inter ludibria, tandem apud scalas Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus confectusque est, indeque unco in Tiberim tractus. Ita Fulgosius, lib. IX, cap. XI. Sic misere periit Deo vindice, imo se occidit Nero. Sic et misere perierunt Caligula, Maximianus, Diocletianus, Annibal, Herodes. Vere Thales Milesius, rogatus quid difficile unquam vidisset, respondit : Tyrannum senem. Quocirca Phalaris tyrannus dicere solebat : « Ego qui expertus utrumque sum, tyrannidi malim subesse quam præesse. Subditus enim aliorum malorum securus, unum tyrannum metuit : tyrannus autem et eos qui foris insidiantur, et illos per quos servatur. » Ita Stobæus, *serm.* 47. Quidam tyrannicidam optans, Bruti statuæ subscripsit : « Utinam viveres! » quod opera Bruti Tarquinius ex urbe pulsus esset. Et Cæsaris statuæ hos versus subscripserunt :

Brutus quia reges ejecit, primus consul factus est :
Hic quia consules ejecit, rex postremus factus est.

Nec multo post Cæsar a senatoribus viginti tribus vulneribus in curia confossus est. Mithridates una epistola octoginta millia Romanorum in Asia, per urbes negotiandi causa dispersa, interemit; tantamque provinciam injusto, sed non inulto, sanguine respersit. Nam a Romanis in eas angustias redactus est, ut veneno mortem sibi consciverit. Quocirca ipse cum maximo cruciatu, veneno repugnantem (ex longo ejus usu) spiritum suum tandem succumbere coegit. S. Cyprianus, tract. *De Oratione Domin.*, ait homines superare bestias crudelitate : leones enim pepercerunt Danieli in lacu, in quem eum conjecerant Medi; et cum Achab persequeretur Eliam, paverunt eum corvi, III *Reg.* XVII : « O humanæ malitiæ, ait, detestanda crudelitas! feræ parcunt, aves pascunt, et homines insidiantur et sæviunt. » Idem *ad Demetrianum*, sub Decio et cum Decio ac Valeriano, persecutorem christianorum : « Innoxios, inquit, justos, Deo charos domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, et simplici ac veloci brevitate pœnarum : admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia; nec feritas, neque immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis : excogitat novas pœnas ingeniosa crudelitas. Quæ hæc est insatiabilis carnificinæ rabies? quæ inexplebilis libido sæviendi? » Sed et Decio vices rependit Deus, effecitque ut a Gothis acie victus, fugiens cum equo in paludem inciderit, a qua absorptus nunquam postea comparuit. Valerianum vero Sapori Persarum regi captivum tradidit, qui conscensurus equum eo pro scabello utebatur. Denique septem illi Machabæi fratres, crudeliter ab Antiocho excruciati et frixi, eidem quasi leones insultarunt, et crudelem æque necem ei quasi Prophetæ intentarunt, II *Machab.* VII, inter quos minimus natu, vers. 31 : « Tu vero, ait, qui inventor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. » Et mox : « Tu autem, o scelestе, et omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis spebus in servos ejus inflammatus. Nondum enim omnipotentis Dei, et omnia inspicientis, judicium effugisti. Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt : tu vero judicio Dei justas superbiæ tuæ pœnas exsolves. » Verus fuit vates : nam Antiochus paulo post acerrimo viscerum dolore, et fœtore intolerabili excruciatus, corrosus a vermibus, blasphemam animam dæmoni exhalavit, II *Machab.* IX.

4. ET MITTAM IGNEM IN DOMUM AZAEL, — puta in Vers. 4.
familiam et posteros Azael. Jam enim Azael mortuus erat, et regnabat filius ejus Benadad, de quo sequitur, ut patet IV *Reg.* XIII, 22 et seq. Ignem intellige, tum proprie dictum; solent enim victores, dum urbes rebelles capiunt et exscindunt, ferro flammaque in eas grassari : tum acres pœnas et efficaces strages, ac excidium gentis et regni. Hoc enim in Scriptura per catachresin significat *ignis*, qui omnia depascitur et in cineres redigit. Porro hæc strages Damasci facta est a Teglathphalasar rege Assyriorum, qui vocatus ab Achaz rege Juda, presso et pene oppresso a Rasin rege Syriæ, et a Phacee rege Israel, in auxilium, Damascum obsedit, cepit, excidit, Rasin occidit, Damasci cives transtulit Cyrenem, ut patet IV *Regum*, cap. XV, 5. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Arias et alii. Nominat Azael, quia is vixit, et afflixit Israelem paulo ante tempora Amos, puta sub Joachas, avo Jeroboam, sub quo prophetavit Amos. Porro Deus non punivit Damascum et Azaelem statim, sed de more exspectavit, ut posteri implerent mensuram peccatorum a se vindictæ præstitutam, quod factum est tempore Rasin : unde tunc et filios, et patres in filiis punivit et evertit.

ET DEVORABIT DOMOS (palatia) BENADAD. — Benadad hic fuit filius Azaelis, IV *Reg.* cap. XIII, 24, ac proinde diversus a Benadad, qui pugnavit contra Samariam tempore Achab, III *Reg.* X, 1; illum enim occidit Azael, ejusque regnum occupavit, IV *Reg.* VIII, 7 et seq. Porro illo tempore multi reges Syriæ vocati sunt Benadad. Adad enim, sive Adarezer, fuit primus rex Syriæ, quem devicit David, II *Reg.* VIII. Ab hoc successores dicti sunt Benadad, id est filius, vel hæres et successor Adad. Jam strages hæc facta est, non sub Bena-

dad filio Azaelis, sed sub nepote ejus Rasin, ut jam dixi.

Vers. 5. 5. Et conteram vectem Damasci. — « Vectem, » id est portas : hæ enim vectibus obserari solent. Rursum « vectem, » id est robur, ut vertit Chaldæus (robur enim portarum est in vectibus : hinc vectis typus est roboris), puta duces, milites, arma, animos, munitiones, annonam, quibus quasi vectibus se communierant, et invictos putabant Damasceni : sed nil horum Deo, per Assyrios oppugnanti eos, resistere valuit; imo omnia ab eo contrita, illico prolapsa corruerunt.

Et disperdam habitatorem de campo idoli. — Damascus, eique adjacens planities, vocatur hic *campus*, isque « idoli; » quia idolis abundans, iisque addictissima, inquit S. Hieronymus et Theodoretus. Tigurina et Arias vertunt : *De valle vanitatis*. Talis et fuit Damascus : quæ vanitati dedita, ideoque, Deo puniente, excisa et evanescens, toti orbi vanitatis speculum dedit. Septuaginta et Theodotion retinent vocem hebræam, vertuntque, *de domo On;* Symmachus et Vetus Editio, *de domo iniquitatis;* Aquila, *de domo inutili*. Eadem Damascus mox vocatur *domus voluptatis*, id est deliciis affluens : in qua sceptrum tenebat rex Rasin, quando ea, illo occiso, ab Assyriis eversa est. Pro *voluptatis* hebraice est עדן *eden :* unde græcum ἡδονή, id est voluptas. Hinc pro *eden* Septuaginta vertere solent ἡδονή, hoc tamen loco vertunt, *Charran :* quia Eden regio, in qua situs erat paradisus terrestris, fuit in Mesopotamia et locis vicinis, in quibus sunt Charræ, urbs Parthorum, ubi cæsus est Crassus Romanus, ut ostendi *Genes.* cap. II, 8. Porro Theodoretus idipsum sic exponit, *q. d.* Non solum Damascum, sed et accolas omnes, et eos qui ex Charran eo habitatum commigrarunt, captivos efficiam. Complutensia retinent *Eden*, sed corrupte legunt *Adan;* vel, ut Villalpando in cap. XXVII *Ezech.* 23, legit *Adam*, eo quod Eden fuerit locus Adami; ipse enim a Deo in Eden collocatus est. Hinc et Syrus vertit, *in domo Adon*. Porro Damasci regio et ditio non longe abest a Mesopotamia, in qua fuit Eden et paradisus terrestris. Rursum, ipsa Damascus urbs et regio amœna est et fertilis : quocirca et ipsa suam habuit Eden urbem, vel regionem, ad quam hic alludit Amos. Unde de hac Damascena Eden loqui Ezechielem cap. XXVII, 23, et Isaiam cap. XXXVII, 11, censet Marinus in *Lexico*, et alii nonnulli. Alludit ergo Amos ad Eden paradisi, et ad Adam, quem nonnulli a Deo creatum censent in Damasceno agro, ex terra rubea, indeque dictum Adam. Adam enim, vel Edom, hebraice idem est quod rubeus, vel rufus, de quo dixi *Genes.* cap. II, 7, *q. d.* Sicut Adamum ob peccata expuli ex Eden paradisi, sic Damascenos ob scelera expellam ex sua Eden, id est loco voluptatis (1). Addunt alii in Damasco occisum esse Abelem a Cain, indeque nomen accepisse : Damascus enim hebraice idem est quod *sanguinem bibens* (ait S. Hieronymus in cap. XXVII *Ezech.*), scilicet Abelis. Ita Sanchez. Sic etiamnum hodie Deus gentes suis regionibus, et privatos suis ditionibus opulentis, et viridariis, ac paradisis deliciosis expellit ob eorum crimina, præsertim illis ipsis locis commissa, uti vidimus in Belgio. Denique Arabicus vertit : *Et concidam elationem* (fastum) *de virtute* (robore) *ejus*.

Et transferetur populus Syriæ Cyrenem. — Duæ urbes dictæ fuerunt hebraice קיר *kir*, et latine Cyrene. *Prima* fuit in Libya, a qua denominata est regio Cyrenaica, ait S. Hieronymus et Strabo, lib. XVII. De hoc ait Lucas, *Actor.* II, 10 : « Et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem. » *Secunda* fuit in Media. Hic agitur non de prima, ut censuit S. Hieronymus, Remigius et Hugo, sed de secunda; hæc enim Assyriis erat subjecta et vicina : unde eo Syros, expugnata Damasco, transtulerunt Assyrii, IV *Reg.* XVI, 9; idque diserte asserit Joseph, dicens lib. IX, cap. XIII : « Teglathphalasar Damascenos (a se victos et expugnatos) in superiorem Mediam destinavit. »

Dicta est Cyrene ab Hebræo et Chaldæo (lingua enim Assyria et Chaldæa vicinæ sunt, et dialecti duntaxat linguæ Hebrææ) *kir*, id est paries, murus; quod egregie murata et munita esset quasi arx et propugnaculum regionis. Id ita esse patet ex *Isaiæ* XVI, 7, ubi tertia *kir*, sive Cyrene in Moab, hebraice vocatur קיר חרשת *kir charesçet*, id est habens muros lateritios. Unde Noster vertit : « Muros cocti lateris. » Vide ibi dicta. Septuaginta pro Cyrene vertunt, ἐπίκλητος, id est nominatus : *Transferetur*, inquiunt, *populus Syriæ nominatus;* quia hebræum קיר *kir*, id est Cyrenem, acceperunt non ut proprium urbis, sed ut appellativum : rursum *kir* censuerunt idem esse quod קרא *kira* per *aleph*, id est vocatio, nominatio. Ita S. Hieronymus. Verum *kira* est femininum, non masculinum. Melius ergo Noster et alii vertunt ut proprium, *Cyrenem*.

6. Super tribus sceleribus Gazæ. — A minis et Vers. 6.
onere Damasci transit ad minas et onus Gazæ et Philistinorum, ob tria, id est plurima, eorum scelera, et quatuor, id est quartum, scilicet quod « transtulerint captivitatem perfectam, » de quo mox. Phrasim hanc jam explicui in onere Damasci, vers. 3. Porro Philistæa quinque habuit urbes et satrapias, totidem satrapis, sive principibus subjectas. Urbium nomina sunt, Geth, ex qua natus est Goliath, quem occidit David; Accaron, Azotus, Ascalon et Gaza, quæ Judæis fuerunt infensissimæ, et perenne cum eis bellum ges-

(1) *Eden* est hodienum nomen regionis et vici Libani in valles Cœlesyriæ descendere incipientis. Vide Laroque, *Voyage de Syrie et du mont Liban*, pag. 195 et seqq., et Steph. Schulzii Itinerarium, cui titulum fecit : *Leitungen des hochsten*, tom. V, pag. 458, necnon J. D. Michaelis, *Supplem. ad Lexx. hebr.* pag. 1838. Grotio עדן *eden* videtur is esse Syriæ locus qui Ptolemæo Παράδεισος nominatur.

serunt. Dicitur *Gaza* hebraice עזה *hazza*, vel *Gaza* (hebræum enim *ain*, quia gutturale, imo pectorale, solet sæpe verti per *g*, ut patet in Gomor, Gomorrha, Phegor, in quibus pro *g*, hebraice est *ain*), id est fortis a munitione. Ita S. Hieronymus et alii. Errat ergo Pomponius Mela, lib. I *De Situ orbis*, cap. XI, dum ait huic urbi inditum esse nomen persicum, dicique Gazam, id est ærarium; gaza enim persice pecuniam opesque significat, eo quod Cambyses, inquit, cum Ægyptum invaderet et spoliaret, in Gazam belli opes contulerit. Nam tempore Amos, imo Mosis et Abrahæ, qui longe præcesserunt Cambysen, hæc urbs vocabatur Gaza, ut patet *Genes.* cap. X, 19, et *Deuter.* cap. II, 23. Illud ergo etymon Gazæ, quod affert Mela, verum esse potest de Gaza Mediæ (hæc enim Persis erat vicina), de qua Ptolemæus lib. VI, cap. II, aut Æthiopiæ, de qua Ptolemæus lib. IV, cap. VII, non Palæstinæ, ut ipse habet, Gaza postea dicta est Gazara.

Contra Gazam et Philistæos prophetat quoque Jeremias, cap. XLVII, eisque excidium per Chaldæos intentat. Vide ibi dicta.

Tropologice. Tropologice S. Hieronymus : *Gaza*, inquit, hebraice idem est quod fortitudo, vel imperium. *Edom* est rufus, sanguinarius et terrenus. *Azotus*, vel, ut hebraice *asdod*, idem est quod ignis uberis, sive patrui. *Ascalon* idem est quod ignis homicida, sive appensa et ponderata. *Accaron* idem est quod στερέωσις, id est *sterilitas*; et ἐκρίζωσις, id est *eradicatio*. Hisce omnibus significantur Judæi (æque ac hæretici) qui persecuti sunt fideles. Hi enim dicuntur Gazæi, quia fortitudinem scientiæ suæ, et imperium sibi repromittunt. Vocantur Azotus, quia ubera Synagogæ jam non lacte, sed igne sunt plena; et quæ mentitur ignem habere se patrui, ejus universa generatio ignibus deputanda est. Vocantur Ascalon : sicut enim ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetraverit; sic ignis iste qui de cœlo decidit quasi fulgur, qui succendit diaboli sagittas, quoscumque afflaverit interficiet. Vocantur Accaron, quia steriles sunt et eradicati, juxta illud *Osee* IX : « Quid dabis eis? Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia. » Vocantur Geth, id est torcular, scilicet diaboli. Vocantur Philistiim, id est cadentes poculo : cum enim inebriati fuerint corruent, et in suo vomitu volutabuntur. Hucusque S. Hieronymus. Pressius Rupertus : « Gaza, ait, sonat fortitudinem, et Judæorum designat rebellionem adversus veritatem. Azotus interpretatur ignis uberis, sive patrui; et ardentem in illis significat invidiam patris eorum diaboli, quæ exuberat in eis. Ascalon interpretatur ignis homicida, et homicidialem illorum furorem designat. Accaron, sterilitatem, et inopiam illorum, quia fructum spiritus fugiunt, et paleam litteræ sectantur, significat. Philistiim, potione cadentes, et illorum vere ebriosum hoc nomine intelligimus scandalum, juxta illud *Psalm.* LXVIII : Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum : Obscurentur oculi eorum ne videant, » etc.

Eo quod transtulerint (Gazenses et Philistæi) captivitatem perfectam (id est plenam et absolutam, ita ut vix unum Judæum reliquerint, quem non captivum abduxerint), ut concluderent eam in Idumæa. — Vatablus, *et tradiderint eam ipsi Edom*, *q. d.* Philistini omnes pene Judæos abduxerunt, eosque vendiderunt Idumæis infensissimis Judæorum hostibus, ut ibi velut æterno carcere clauderentur, sine ulla spe liberationis et libertatis, ibique agerent vitam servilem et asperam in sordidis, duris et continuis laboribus, seminudi, famelici, afflicti, oppressi. Hæc enim est perfecta captivitas. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus, Arias, Ribera, Sanchez et alii. Quando hanc captivitatem ex Judæa abduxerint Philistæi, nec ex Scriptura, nec ex Josepho liquet. Nam quod Remigius et Hugo putant, eam contigisse in excidio Samariæ et decem tribuum : alii, in excidio Jurusalem et Judææ per Chaldæos : alii, tempore Achaz, II *Paralip.* XXVIII, 17 et 18, falluntur. Hæc enim omnia contigerunt post tempora Amos : ipse enim prophetavit sub Ozia, qui fuit avus Achaz : captivitas autem hæc ejus prophetiam antecessit, eratque jam præterita, uti ipse hic ait (1). Pro *perfectam* hebraice est שלמה *scelema*, id est perfecta, ut vertunt Noster, Aquila, Symmachus et Theodotion. Verum Septuaginta aliis punctis legentes שלמה *scelomo*, vertunt *Salomonis*. Jam captivitas Salomonis est captivitas Judæorum, qui fuerunt populus et posteri Salomonis : a rege enim tam præclaro et illustri, splendorem et claritatem populi demonstrat, inquit Theodoretus.

7. Et mittam ignem in murum Gazæ. — « Ignem, » Vers. 7.
id est cladem et stragem, vel etiam ignem proprie dictum. Minatur Gazæ et Philistinis excidium per Nabuchodonosor. Hic enim Philistæos vastavit, ut patet *Jerem.* cap. XXV, 20, et cap. XLVII, vers. 4. Vide dicta illis locis.

9. Super tribus sceleribus Tyri (A Philistæis Vers. 9.
transit ad Tyrios, eisque præter tria, id est plurima, scelera, idem quartum de Judæis in captivitatem abductis objicit, pœnamque eamdem subjicit et intentat) : non convertam eum, — scilicet

(1) Sæpe novimus ante Amos crudeles fuisse Palæstinos in Dei populum, at non constat nobis, quando captivum duxerint, et tradiderint Idumæis, quamvis accidisse certo credamus. Rosenmuller sententiæ a Cornelio expugnatæ astipulatur, quamvis et ante hoc, inquit, tempore Jorami, qui cum Edomitis itidem bello implicitus fuit (II *Reg.* VIII, 20 seqq.), simile quid fecisse potuerint, coll. II *Paral.* XXI, 16, 17. Cæterum, ut bene notat idem auctor, crimen auget Amos a proposito ac fine Gazæorum, sive Philistæorum : Ideo, inquit, transtulistis Judæos seu Israelitas, ut eos Idumæis, hostibus maxime infensis, proderetis. Crudele est, aliquem e solo patrio transferre; crudelius, quem transtuleris, hostibus quæ infestissimos habet, tradere.

ad gratiam et veniam, *q. d.* Non parcam Tyro, sed « mittam ignem » in eam. Eadem scelera, idemque excidium per Chaldæos intentat Tyro Isaias cap. XXIII, Ezechiel cap. XXVII, Jeremias cap. XLVII, 4. Vide dicta illis locis.

Eo QUOD CONCLUSERINT CAPTIVITATEM PERFECTAM IN IDUMÆA. — Hebraice לאדום *leedom*, id est *ipsi Edom*, q. d. Quia captivarunt omnes Judæos, eosque vendiderunt Idumæis, qui nati sunt hostes Judæorum, æque ac Philistini; cum quibus aliisque vicinis gentibus conspirarunt in excidium Israelitarum, juxta illud *Psalm.* LXXXII, 6 : « Adversum te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Gebal, et Ammon, et Amalec : alienigenæ (Philistini) cum habitantibus Tyrum. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Hugo et alii. Porro quando hanc captivitatem intulerint Judæis Tyrii ignoratur, uti de Philistinis dixi vers. 6. Albertus et Vatablus censent eam illis intulisse, quando illi fugientes e Judæa, ob invasionem Assyriorum et Chaldæorum, in Tyrum, quasi in asylum, a Tyriis capti et venditi sunt Idumæis. Remigius vero et Arias censent Judæos mercium causa venientes Tyrinna Tyriis comprehensos venditosque fuisse. Theodoretus autem : « Externi, inquit, Judææ tribui vicini, continenter cum hac bellum gerentes, quos capiebant non aliis quam Idumæis vendebant, qui illorum inimici et maximi hostes erant (1). »

ET NON SINT RECORDATI FOEDERIS FRATRUM, — quod scilicet Hiram rex Tyri pepigit cum Salomone rege Judæorum : illud enim tantum tamque arctum fuit, ut se invicem fratres nominarent, ut patet III *Reg.* cap. V et IX. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et Lyranus.

Aliter Vatablus, « fœderis fratrum, » id est quod debuerat esse inter fratres, puta inter Jacob et Esau, eorumque posteros Israelitas et Idumæos, *q. d.* Tyrii inter fratres excitarunt odia, nimirum Idumæos concitarunt contra Judæos, dum eis Judæos quasi servos vendiderunt. Hoc scelus est ingens, mihique displicens, ideoque excidio Tyri illud puniam et vindicabo.

Vers. 10. 10. MITTAM IGNEM IN MURUM TYRI. — *Ignis* synecdochice, vel catachresticῶs quamvis pœnam, stragem et calamitatem significat, uti dixi vers. 4. Hæc vastatio Tyri facta est per Nabuchodonosorem, qui post tredecim annorum obsidionem, eam expugnavit et vastavit, uti docet Ezechiel, cap. XXIX, 18, et Jeremias, cap. XXVII, 3, et cap. XLVII, 4. Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii passim.

(1) Cæterum in libris veteris Testamenti historicis hoc momentum diserte quidem non memoratur; dubitari tamen vix potest, quin ad idem tempus, quo Philistæorum, referenda sit etiam Tyriorum erga Judæos immanitas, non modo propter vaticinii ordinem, quo Tyrii Philistæis proxime subjunguntur, verum etiam propter parallelismum *Joel* IV, 4, ubi simile inhumanitatis exemplum utrique genti una exprobratur.

11. SUPER TRIBUS SCELERIBUS EDOM. — A Tyriis Vers. 1
transit ad Idumæos, idemque scelus persecutionis Judæorum in iis culpat et plectit. Cœpit enim hoc dissidium ab ipso Esau, qui ob erepta sibi primogenita a Jacobo, eum internecino odio persecutus est : unde factum, ut odium fratrum servaretur in posteris, ait S. Hieronymus; nam illud cum semine propagarunt, non tam ipse, quam nepotes ejus in posteros : quod tam acre et continuum fuit, ut *Psalm.* CXXXVI, 7; *Numer.* XX, 18, et alibi, acerbe de eo querantur Prophetæ. Porro, quam hoc scelus Deo displicuerit, declarat hic ipse dicens : « Quod persecutus sit in gladio fratrem suum (alludit ad *Genes.* XXIV, 41, et magis ad *Numer.* XX, 18, ubi Idumæi armati Israelitas ex Ægypto tendentes in Chanaan transitu prohibuerunt), et violaverit misericordiam ejus; » Tigurina : *Corrupit viscera miserationis suæ*, quibus scilicet debebat fratrem suum prosequi, ejusque afflicti misereri. Septuaginta, *quod violaverit* μήτραν, id est *matricem*, sive vulvam matris (Hebræum enim רחם *rechem*, et vulvam, et misericordiam significat, ait S. Hieronymus) *in terris*. Jacob enim et Esau fuerunt gemini, et ex eadem Rebeccæ matrice eodem tempore prodierunt : unde inter se dissidentes, videntur vulvam matris, ipsamque matrem violasse et lacerasse. Quocirca Romana editio Septuaginta habet, *quod violaverit* μητέρα, id est *matrem*; et Symmachus : *Quod violaverit viscera propria, ut oblivisceretur germanitatis, et obduraret viscera misericordiæ, fratremque se esse nesciret, et contemneret vulvam Rebeccæ, quæ uno partu geminos edidisset infantes*, ait S. Hieronymus. Et mox tropologice Idumæos, id est terrenos et sanguinarios, ait esse Judæos, qui persecuti sunt fratres, id est Christum, Apostolos et Christianos. « Hi enim violaverunt misericordiam ac jura naturæ, oblitique sunt matris suæ Rebeccæ, quæ interpretatur patientia, et simul eos generavit in Christo, et dummodo nos interficiant, volunt igne comburi. » Denique Arabicus vertit : *Et esurire fecerunt anxios in terra eorum, et furtim rapuerunt testimonium debitum animis eorum.*

Moraliter, nota hic quam displiceat Deo fratrum Moraliter,
discordia, lites et bella, quamque severe illa pu- fratrum
niat et vindicet. Arctissima enim in fratribus san- discordia.
guinis conjunctio, jure naturæ, divino et humano, summam postulat concordiam et amorem. « Frater » enim dicitur, quasi « fere alter, » ait Gellius, lib. XIII. Et Cicero, lib. III, *epist.* 7 : « Fratris, ait, officium est, erga fratrem ceu fere alterum affici. » Hinc Sallustius in *Jugurtha* : « Quis, ait, amicior quam frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? » Quocirca Antisthenes « fratres concordes » dicebat « omni pariete esse fortiores. » Ita Laertius, lib. VI, cap. I. Et Sapiens, *Proverb.* XVIII, 19 : « Frater, inquit, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma. » Cain fratrem Abel occidens, a Deo maledictus, tremulus, vagus fuit et profugus, *Genes.* IV, 14. Et Ismael,

quia persecutus est fratrem Isaac, jussu Dei ab Abrahamo domo pulsus et exheredatus est : « Ismael, » ait S. Augustinus lib. I *De Unico baptismo*, et habetur dist. LVI, Can. *Ismael*, « ut separaretur a populo Dei, non obfuit mater ancilla, Agar; sed fraterna discordia. » Pygmalion rex Tyri, quia Sichæum patruelem occidit, ut ejus opibus potiretur, orbis fuit probrum, de quo Virgilius, lib. I *Æneid.* :

Pygmalion scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat.

Romulus Remum fratrem occidit, itaque, ut ait Lucanus I *Pharsal.* :

Fraterno primum maduerunt sanguine muri.

Quocirca Horatius, *Epod.* VII :

Acerba, *ait*, fata Romanos agunt,
Scelusque fraternæ necis,
Ut immerentis fluxit in terram Remi,
Sacer nepotibus cruor.

Antiochus Epiphanes Demetrium, fratris Seleuci filium, regno paterno exclusit : hinc inter utriusque posteros, continua per ducentos annos fuerunt bella, altero alterum vicissim obtruncante, et pro eo regnante. Audi Plutarchum, tract. *De Fraterno amore* : « Antiochi, Seleuci, Gryphi, Cyziceni, cum non didicissent secundo a fratribus esse loco, sed purpuras ac diademata appeterent, seipsos invicem ipsamque adeo Græciam multis calamitatibus oppleverunt. »

Jugurtha, rex Numidarum, perfide fratres regno spoliavit, ideoque a Mario consule cæsus, captusque Romæ in carcere necatus est, ut patet ex Sallustio in *Bello Jugurthino*.

Vere etiam Petrarcha, *Dialogo* 83 : « Ut ferme nullus amor æquior fraterno, sic nullum, ubi incœperit, iniquius odium, nulla acrior invidia. Sic paritas incitat animos, atque incendit, cum cedendi pudor et amor excellentiæ ardentior, quo incunabulorum recordatio, et quæcumque benevolentiam paritura viderentur, ubi semel a recto calle deflexum est, odium et contemptum pariunt. » Et Aristoteles, lib. VII *Polit.* VII : « Fratrum contentiones et iræ sunt acerbissimæ; et qui se nimium amant, hi se nimium oderunt. » Caracalla Imperator occidit fratrem Getam : ad mitigandam invidiam parricidii, suasit ei Bassianus præfectus ut fratrem Getam appellaret divum : « Sit, inquit, divus, dum non sit vivus, » et sic fratrem in divos retulit. « Ita regnandi cupiditas nescit jura pietatis, » inquit Spartianus. Quocirca, Deo vindice, pari modo a Martiali tribuno Caracalla obtruncatus est, cum paulo ante ei in somnis apparuisset pater cum gladio, dicens : « Ut tu fratrem tuum interfecisti, ita ego te interficiam. Ita Dion Cassius, lib. LXXVIII *Histor. Romanæ*.

Ex adverso, amor fraternus Dei et hominum gratiam conciliat. Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII : « Qui, inquit, ex eodem semine sunt orti, et nutriti ab eadem matre, et in eadem domo adoleverunt, ab eisdem parentibus amati, eamdem matrem eumdemque patrem appellant; quomodo hi non sint omnium inter se conjunctissimi ? » Tales inter ethnicos fuere Agamemnon et Menelaus, Eumenes et Attalus, Ariamenes et Xerxes, Craterus et Antigonus, Cassander et Pirilaus, Castor et Pollux, ait Plutarchus loco citato : « Dulcior, ait S. Chrysostomus, ante Deum est oratio, non quam necessitas transmittit, sed quam charitas fraternitatis commendat. » Fratrum amor quantum bonum.

Hierocles, lib. *De Fraterno amore* : « Sicut oculi, inquit, manusque, si animæ et mentis per se compotes fierent, reliquas partes omni studio curarent, propter intercedentem ipsis communionem; quoniam ne ipsæ quidem functionem suam recte administrare possunt citra præsentiam aliarum partium; ita nobis etiam qui homines sumus, et animam nos habere fatemur, omnibus viribus annitendum est, ut fratribus decenter utamur. Magis enim quam partes corporis ad auxilium mutuum fratres compositi esse videntur, » *q. d.* Fratres quodammodo corporis tui partes sunt, sicut oculi tui, pedes, manus, etc.; eos ergo dilige et juva, uti pes juvat manum, manus pedem. Intaphernis uxor, Dario permittente ut unum ex suis eligeret, cujus vitam sibi deposceret, fratrem elegit. Rege admirante, et causam sciscitante : « Alius, inquit, maritus, alii liberi, si Deus volet, possunt contingere; alium fratrem, parentibus vita functis, non est quod sperem. » Ita Plutarchus loco citato, qui et addit : « Sicut, inquit, minores numeri additi majoribus eos multiplicant, et vicissim multiplicantur ipsi; sic frater obsequens fratri evecto ad honores auget illius dignitatem, et vicissim ornatur illius splendore. »

Porro Joseph abbas apud Cassianum, *Collat.* XVI, cap. VI : Fraterni, ait, amoris *primum* fundamentum est, superbiam mundi contemptui habere; injustum enim est ut supellex vilissima pretiosissimæ rei, puta dilectioni fratris, præferatur; *secundum*, ut unusquisque suas resecet voluntates, ne se sapientem et consultum esse judicans, suis malit, quam fratris definitionibus obedire; *tertium*, ut sciat omnia, etiam quæ utilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis et pacis; *quartum*, ut credat nec justis, nec injustis de causis penitus irascendum; *quintum*, ut adversus se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eo modo quo suam, curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam esse alterius tristitiam, ac si adversus alium ipse moveatur, nisi eam, quantum in se est, de fratris etiam mente depulerit. Ita Pimenius abbas in *Vitis Patr.* lib. VII, cap. XLII, jussit fratribus ut Amoris fraterni bases quinque.

idolum lacesserent injuriis; cumque idolum nulla injuria moveretur, ait : « Fratres, ecce septem sumus; si vultis ergo pariter manere, ut lucrum animæ faciamus, sit idolum istud nobis in exemplum, ne, quando injuriatur aliquis, irascatur; ne, quando ab eo venia petitur, glorietur aut extollatur : quod si non ita vultis, unusquisque vadat quo vult. » Præclare S. Hieronymus, lib. I in *Thren.* cap. III : « Ille vere et non ex parte perfectus est, qui et in eremo squalorem solitudinis, et in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate sustentat. » Fratrum ergo et sororum concordia suavissimum edit concentum in auribus Dei et hominum, adeoque sorores concordes sunt quasi Musæ. Nam ob benevolentiam et amorem sororium, Musæ quasi ὁμοῦ οὖσαι, id est simul semper degentes, nuncupantur, ait Plutarchus loco citato.

Sorores concordes sunt Musæ.

Tales Musæ divini consensus et concentus fuerunt SS. Fides, Spes et Charitas, tres filiæ S. Sophiæ, quæ tam sanguine, quam sanctitate ac martyrio sorores, sicut in vita dilexerunt se, ita et in morte non sunt separatæ, quam gloriosam pro Christo obierunt die prima augusti. Tales SS. Ruffina et Secunda die 10 julii; tales SS. Nymphodora, Menadora et Metrodora sorores, virgines et martyres sub Maximiano, 10 septembris; tales S. Tarsilla et Æmiliana materteræ S. Gregorii, de quibus ipse homil. 28 *in Evang.* Tales S. Pulcheria, Placilla, Arcadia et Marina, sorores Theodosii Imperatoris, quas S. Pulcheria in aula quasi in cœnobio educavit, secumque virginitatem Deo consecrare docuit. Ita Cedrenus, Zonaras et alii, atque ex his noster Raderus in *Aula Theodosii;* ut merito Patres omnes in concilio Chalcedonensi, Pulcheriæ jam Augustæ, uno ore acclamarint : « Nova Helena, munimen orthodoxorum, et gloria Ecclesiarum. » Tales musæ et musici cœlestes fuere SS. Joannes et Paulus sub Juliano Apostata, quos eadem fides et passio vere fecit esse germanos; tales S. Basilius et S. Gregorius Nyssenus; tales S. Gregorius Thaumaturgus et Athenagoras; tales SS. Gregorius Nazianzenus et Cæsarius cum S. Gorgonia; tales septem fratres Machabæi II *Machab.* cap. VII; tales septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Symphorosæ, quos ardens charitas et in vita et in morte conjunxit, ac simul omnes eadem martyrii laurea decoravit; tales Godefridus Bullonius et Balduinus ejus frater, qui conjunctis animis et armis terram sanctam recuperarunt, primique Hierosolymæ reges coronati sunt; tales Judas, Jonathas et Simon Machabæi, qui conspirantes, paucis copiis, sed unitis, numerosos Antiochi exercitus profligarunt. Funiculus triplex difficile rumpitur. Nota est Sciluri historia.

Et tenuerit ultra furorem suum. — Hebraice יטרף *iitroph,* id est *et rapuerit,* id est instar animalis rapacis sævierit, ait Vatablus. Septuaginta vertunt : *Et rapuit in testimonium horrorem suum, et impetum suum custodivit in victoriam,* id est, ut S. Hieronymus legit, *in æternum;* hebraice enim לנצח *lanetsach,* id est *in victoriam,* idem est quod *in finem,* ut patet in inscriptione *Psalm.* IV, V, VI, VIII. Complutensia legunt εἰς νεῖκος id est *in contentionem,* pro εἰς νίκην, id est *in victoriam.* Rursum pro לעד *laad,* id est *ultra,* vel *in sæcula,* ut vertit Syrus; vel *in æternum,* Septuaginta et Arabicus legerunt לעד *laed,* id est *in testimonium.* Noster optime *iitroph* vertit, *tenuerit;* quia rapere ultra furorem suum, Hebræis idem est, quod eum servare et retinere, nimirum ex furore rapere, sævire et lacerare prædam, vel hostem; vel rapere furorem ultra metas humanitatis, et inhumaniter sævire. Unde Marinus in *Lexico* vertit : *Eo quod lacerarit in æternum furore suo.* Denique hebræum אפו *appo,* et furorem, ut vertit Noster, et horrorem, ut vertunt Septuaginta, significat; atque עברתו *ebra,* tam indignationem, ut vertit Noster, quam impetum, ut vertunt Septuaginta, denotat. Ita S. Hieronymus.

12. Mittam ignem—per Chaldæos et Nabuchodonosorem, ut patet *Jerem.* XXV, 27, et *Ezech.* XXVII. Vers.

Theman. — Urbs est et regio Idumææ, cujus rex fuit Eliphaz, amicus Job, qui inde dictus est Themanites; distat a Petra urbe Arabiæ quinque millibus passuum. In hac urbe viguit studium sapientiæ, ut patet *Baruch,* cap. III, 22. Tempore S. Hieronymi villa erat. Ita ipse in *Locis Hebr.*, Borchardus, Bredembachius et alii in *Descript. Terræ sanctæ* (1).

Bosra. — Urbs est in Idumæa, non longe a Theman, ita dicta a firmissima munitione, vel arce. *Bosra* enim hebraice idem est quod munita. Est alia Bosra in Arabia, et tertia in Moab. Est synecdoche : a parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

13. Super tribus sceleribus filiorum Ammon. — Vers.
Ab Idumæis transit ad Ammonitas, eodem stylo et censura. Ammon fuit filius Lot, nothus ex ejus incestu cum filia; inde prognati dicti sunt filii Ammon, vel Ammonitæ : habitarunt in Arabia; metropolis eorum erat Rabba, quæ postea dicta est Philadelphia. Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

Eo quod dissecuerit prægnantes (Syrus et Arabicus, *ventres prægnantium;* Arabicus vero Antiochenus : *Quia serris ferreis secabant prægnantes*) Galaad (2). — Ne scilicet ex matribus gravidis filii

(1) Quod *Selæ,* id est *Petræ,* urbis primariæ Idumæorum, mentio facta non est, id Crednerus *in Joel,* pag. 53, non casu et fortuito, sed consilio et ratione factum esse putat. Fuisse enim tunc temporis urbem illam in potestate Judæorum, utpote expugnatam ab Amasia, II *Reg.* cap. XIV, 7.

(2) Haud abhorret a veritatis specie, inquit Calmetus, illos (Ammonitas) nactos occasionem, cum regio Galaad turbis agitaretur eo tempore quo reges Syriæ eadem potiti sunt, et cum regnum Israel trans Jordanem non levia passum esset detrimenta, in Galaaditidem irru-

nascerentur, qui terram occuparent; sed, hæredibus atque incolis deficientibus, ipsi terram eorum invaderent et occuparent. Unde sequitur : « Ad dilatandum terminos suos. » Idem avaritiæ crimen, et cupidinem dilatandi suos terminos, objicit Ammonitis Jeremias, cap. XLIX, 1 : « Numquid, ait, non filii sunt Israel? aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchom Gad : et populus ejus in urbibus ejus habitavit? » Ita Theodoretus, Remigius, Hugo et Lyranus, ac S. Hieronymus, qui censet Ammonitas dissecuisse prægnantes Israel eo tempore quo regnabat Saul, cum scilicet Naas rex Ammon vastavit Jabes Galaad, I *Reg.* XI; licet ibi dissectionis prægnantium non fiat mentio. Nota : Pro *prægnantes* hebraice est הרות *harot*; quod si ab הרה *hara*, id est concepit, deducas, significat *prægnantes*, si ab הר *har*, id est mons, significat *montes*. Unde Arias, Vatablus et Pagninus vertunt: *Eo quod dissecuerunt montes Galaad*, ut scilicet ditionem tramontanam Galaaditarum suæ conjungerent; verum Septuaginta, Chaldæus, Noster, Tigurina et alii jam citati vertunt, *prægnantes*. Hoc enim est quartum enorme scelus, ob quod Ammonitæ a Deo excidio destinantur. Dividere autem montes non est enorme scelus; sed dividere, sive secare prægnantes, uti fecit Azael rex Syriæ Israelitis gravidis, IV *Reg.* cap. XV, 16.

Symbolice, Villalpando in *Ezech.* cap. XXIV, 14: Prægnantes, ait, vocantur civitates munitæ et populosæ; has enim merito prægnantibus compares, utpote populis plenas.

Secare prægnantes Galaad mystice quid? Tropologice S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. XXV : « Galaad, inquit, id est acervus testimonii, est Ecclesia, quæ ore cunctorum fidelium de Deo quæ vera sunt testatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex divino amore concipiunt, et si ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis ostensione parituræ sunt. Terminum vero suum dilatare, est opinionis suæ nomen extendere. Secuerunt ergo prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum: quia nimirum hæretici mentes fidelium, quæ jam aliquid de veritatis intellectu conceperant, perversa prædicatione perimunt, et scientiæ sibi nomen extendunt; parvulorum quippe corda jam de verbi conceptione gravida, erroris gladio scindunt, et quasi doctrinæ sibi nomen faciunt. » Sic et S. Hieronymus : « Prægnantes, ait, sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere : A timore tuo, Domine, concepimus et parturivimus, » etc. Notent hæc illi qui pusillos scandalizant, atque eos qui parturiunt meliorem vitam, seducunt, et partum spiritualem impediunt. Hi enim sunt homicidæ, non corporum, sed animarum; ac ut tales horrende a Deo punientur, qui hanc animarum a se creatarum et redemptarum ruinam ita sentit, sicut sentit mater dolorem, cum ejus disrumpuntur viscera, ut fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipse enim de suis ait : « Qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva, » *Isaiæ* cap. XLVI, 3.

14. IN ULULATU IN DIE BELLI (Ululatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum et occisorum, æque ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit : *In classico in die belli*; Vatablus, *in vociferatione*, quæ scilicet fit sub conflictum), ET IN TURBINE. — Tigurina, *in tempestate*, id est in valido impetu, in horribili incursu hostium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit et ventilat paleas, æque ac hostes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hostes hi fuere Chaldæi, ut patet *Ezechiel.* cap. XXI, 20, *Jerem.* cap. XXVII, 6. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et alii. Postea rursum vastati sunt Ammonitæ sub Antiocho a Juda Machabæo, I *Machab.* cap. V, 6. Vers. 14.

Ubi nota ex Josepho : Nabuchodonosor anno 28 regni sui, qui fuit undecimus Sedeciæ regis Juda, cepit et vastavit Jerusalem; deinde quinto anno post, puta anno regni sui 23, vastavit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obsidere Tyrum, quam post 13 annos expugnavit, anno regni sui 35, uti ostendi *Daniel.* cap. II, initio.

15. ET IBIT MELCHOM IN CAPTIVITATEM. — Melchom, sive Melech, vel Moloch, erat idolum Ammonitarum, speciem habens regis, puta Jovis. Unde *Melchom* hebraice idem est quod *rex eorum*, ut vertunt Chaldæus et Vatablus. Quis fuerit Melchom, an Jupiter, an Saturnus, dixi *Levit.* cap. XVIII, 21. Septuaginta in Vaticano, et apud S. Hieronymum habent : *Et ibunt reges eorum in captivitatem, principes eorum, et sacerdotes eorum simul* (1). Hæc de littera; nunc tropologiam totius capitis accipe. Vers. 15.

Tropologia totius capitis. Per hasce septem gentes, quæ persecutæ sunt Judam, id est animam et populum fidelem, significantur septem vitia capitalia, puta *primo*, per Damascum (quæ hebraice idem est quod sanguinis saccus, vel sanguinem potans) gula et gulosi, qui toti in carne et sanguine volutantur; *secundo*, per Gazam, avaritia et avari, quorum totum robur est in gaza, id est in auro et argento. Idem significat *Ascalon*, id est, ut vertit S. Hieronymus in *Nomin. Hebr.* in Acta, *ignis insanus*, ubi corrige, *ignis infamis*; אש *esç* enim est *ignis*, קלון *calon* est *infamia*. Idem significat *Accaron*, id est *ste-*

pisse, ibique fanda et nefanda perpetrasse omnia, quæ ipsis hoc in loco exprobrantur. Juxta Rosenmullerum, factum hoc fuerat regnante Hazaele, II *Reg.* VIII, 12. Coll. II *Reg.* XV, 16; *Hos.* XIV, 1.

(1) Cum nostro loco nihil deprehendatur in textu, quod ad restrictam illam *idoli* notionem nos ducat, neque de idolorum cultu, sed de populi sui afflictione Deus queratur, et *regi* huic jungantur non *sacerdotes*, sed *principes*, *rex* vero hic respondeat *sceptrifero*, vers. 5-8, atque *judici*, II, 3, videtur potius intelligi homo apud Ammonitas supremæ potestatis, in Rabbath residens, qualis memoratur Nahasc, I *Sam.* XII, 2; Chanun, II *Sam.* cap. X, 1, 2, et Balis, *Jerem.* XL, 14.

vilitas (hanc enim parit avaritia), vel *eradicatio* (male in S. Hieronymo in *Nomin. Hebr.* in Josue legitur, *eruditio*) *tristitiæ*, ait S. Hieronymus hic; *tertio*, per Tyrum, superbia et superbi : Tyrus enim superba in mari eminebat quasi arx; *quarto*, per Edom, id est sanguinarium, ira et iracundi, qui in verba, verbera et cædes prorumpunt; *quinto*, per Ammon, libido et libidinosi : Ammon enim ex incestu Lot cum filia natus est; *sexto*, per Moab, de quo cap. sequenti, vers. 1, invidia et invidi; Moab enim idem est quod *de patre*, quia ipse patris sui ex filia fuit filius, simul et nepos; ac consequenter Lot ei fuit tam avus quam pater : sic invidi fratres excludunt, eorumque locum opes et nomen sibi arrogant, perinde ac nepotes non raro excludunt patruos imo fratres et parentes suos ab avita hæreditate; *septimo*, Israel sunt acedia et acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento justum, et pauperem pro calceamentis, uti de iis dicetur cap. II, 6.

Cujusque horum quatuor scelera sunt, quatuor gradus vitii cujusque; scilicet *primus* est, peccatum voluntatis; *secundus*, operationis; *tertius*, consuetudinis; *quartus*, gloriationis, uti dixi vers. 3, ex S. Hieronymo et Ruperto. Hosce omnes Deus disperdet in die judicii, mittetque in ignem gehennæ, eo quod pios persecuti sint, et fœdus fratrum ruperint, suscitando bellum inter carnem et spiritum, imo faciendo ut caro incarceraret et opprimeret spiritum, cui quasi frater, imo quasi servus obsequi et servire debuerat.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ob tria et quatuor scelera Moab, vers. 1, et Judæ, vers. 4, et Israelis, vers. 6, cladem et excidium intentat, ac deinceps Israeli pergit exprobrare ingratitudinem, eo quod cum Chananæam, expulsis Chananæis, dono a Deo acceperit, insuper Prophetas et Nazaræos, iis tamen ingrate contra Deum, Deique jussum abusus sit. Unde minans subdit, vers. 13 : Ecce ego stridebo subter vos, *etc.*

1. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Moab, et super quatuor non convertam eum : eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad cinerem. 2. Et mittam ignem in Moab, et devorabit ædes Carioth : et morietur in sonitu Moab, in clangore tubæ : 3. et disperdam judicem de medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus. 4. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Juda, et super quatuor non convertam eum : eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit : deceperunt enim eos idola sua, post quæ abierant patres eorum. 5. Et mittam ignem in Juda, et devorabit ædes Jerusalem. 6. Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum : pro eo quod vendiderit pro argento justum, et pauperem pro calceamentis. 7. Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, et viam humilium declinant : et filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum. 8. Et super vestimentis pignoratis accubuerunt juxta omne altare : et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui. 9. Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum : cujus altitudo, cedrorum altitudo ejus, et fortis ipse quasi quercus : et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. 10. Ego sum, qui ascendere vos feci de terra Ægypti, et duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi. 11. Et suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris nazaræos : numquid non ita est, filii Israel, dicit Dominus? 12. Et propinabitis nazaræis vinum : et prophetis mandabitis, dicentes : Ne prophetetis. 13. Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno. 14. Et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam. 15. Et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam. 16. Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

Vers. 1. 1. SUPER TRIBUS SCELERIBUS MOAB. — Cap. I, quatuor gentium quatuor scelera arguit, eisque punitionem meritam intentavit; nunc hoc capite tres alias gentes subnectit, puta Moab; Israel

et Juda; iisque singulis eodem schemate totidem scelera objicit, et similem pœnam comminatur.

Eo QUOD INCENDERIT (Moab) OSSA REGIS IDUMÆÆ. — R. David, Clarius et Arias censent hunc regem fuisse filium regis Idumææ, qui a Mesa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Mesa pugnabat contra Josaphat regem Juda, et contra regem Edom regemque Israel; quem tandem Mesa a tribus hisce regibus obsessus et ad extrema redactus, ex ira et desperatione mactavit et obtulit diis suis, eumque quasi catharma et piaculum cum ossibus concremavit, et in cineres redegit, in conspectu patris urbem obsidentis : quo facto, pater, puta rex Edom, indignans regi Israel, quod eum ad hoc bellum excitasset, quo in conspectu suo filius mactabatur et cremabatur, fœdus abrupit, et domum rediit, idque censent significari illis verbis IV *Reg.* cap. III, 27 : « Arripiensque (rex Moab) filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum, » ubi τὸ *filium suum*, exponunt *filium ejus*, scilicet regis Edom : Hebræum enim *vau*, quæ est nota pronominis affixi, tam eum, quam suum significat. Verum Septuaginta, Chaldæus, Hebræi, S. Hieronymus, Ruffinus, Rupertus, Lyranus, Abulensis, Burgensis, Cajetanus, Vatablus, Pagninus, quin et Philo Biblius, vetus Phœnicum historicus, apud Eusebium, lib. IV *Præpar. Evang.*, ac Josephus, lib. IX *Antiq.* cap. III, tradunt regem Moab, IV *Reg.* cap. III, immolasse filium suum, id est proprium, non alienum, puta regis Edom. Cur id fecerit, varias causas afferunt Abulensis IV *Reg.* cap. III, et Pererius tom. III *in Gen.* cap. XXII, num. 98. Melius ergo Hebræi, S. Hieronymus, Ruffinus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus et Pererius loco jam citato, Ribera et a Castro censent hunc fuisse ipsummet regem Idumææ, qui cum Josaphat et Joram pugnavit contra Moabitas, eosque obsidens in tantam desperationem coegit, ut rex Moab filium proprium diis suis immolaret, ut eorum opem in tanta necessitate imploraret et impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarsisse, ut ejus postea mortui et sepulti ossa effoderint, cremarint et redegerint in cineres. Addunt aliqui Moabitas ex his cineribus calcem fecisse, eaque domos suas oblinivisse, ut perenne odium in regem Edom testarentur. Unde Chaldæus vertit : *Eo quod combusserit ossa regis Idumææ, et oblinierit eis quasi calce domum suam.* Et hebræum לשיד *iassid*, tam *in calcem*, quam *in cineres*, verti potest. Unde et Syrus vertit : *Eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad calcem*, vel *cinerem.* Quo præcise tempore et anno id fecerint Moabitæ, non narrat S. Scriptura, nec Josephus; sufficit ex hoc loco Amos constare id contigisse, et tempore Amos fuisse rem omnibus notam et celebrem; erant enim crebra bella inter regem Moab et Edom, ob viciniam et confinia; et in aliquo horum victor Moab hanc injuriam et ignominiam intulit regi Edom.

Porro minatur hic Deus se Moabitarum odia et crudelitatem in ossa regis Edom exercitam puniturum, ut ostendat se non tantum Judæorum, sed et aliarum gentium esse Deum creatorem, provisorem et vindicem, ut quasi talis ab omnibus agnoscatur, timeatur et colatur. Porro inhumanum est et probrosum valde exhumare mortuos, et illorum insultare cineribus, tum quia honor sepulcri sunt ultima justa naturæ, quæ defunctis decrevit vivorum pietas apud omnes pene gentes ; tum quia hoc est cum mortuis dimicare, et eos rursus quasi interficere; tum quia animæ fit injuria, cum ejus corpus inhonoratur. Unde Gentiles sepulcra dicabant, et sæpe inscribebant : « Diis manibus. » Hinc pessime apud omnes audivit Cambyses, teste Herodoto lib. III, qui Amasis regis Ægypti jam defuncti effodit cadaver, illudque flagris cædi, vellicari et stimulis pungi jussit. Crudelis Sylla C. Marii ossa effossa dispersit; quod ne sibi jure talionis fieret, jussit se post mortem cremari. Idem eamdem ob causam secuti sunt Romani, ut docet Plinius lib. VII, cap. LIV. Quin et Scythæ cætera despicientes, cum Darius eis metum vel inertiam exprobraret, quod bellum declinarent, responderunt ipsum cogniturum animos et vires Scytharum, cum ad parentum suorum sepulcra venissent; pro iis enim se usque ad mortem præliaturos. Ita Valerius lib. V, cap. IV. Hac de causa Deus impio Jeroboam, aliisque regibus Israel idololatris, quasi pœnam extremam minatur, quod ossa eorum sepulcris eruta projicienda sint canibus, *Jerem.* cap. VIII, 1, et *Baruch*, cap. II, 24.

Hinc moraliter disce quantum nefas sit mortuorum famam lacerare; fama enim pluris est quam ossa; ossa laniant canes, famam detractores; canini ergo sunt, et crudeliores canibus. Ita Sanchez.

2. MITTAM IGNEM IN MOAB, — per Nabuchodo- Vers. 2.
nosorem, qui quasi flagellum gentium omnium in manu Dei, quinto anno post excisam Hierosolymam percussit et vastavit tam Moabitas, quam Ammonitas, teste Josepho lib. X *Antiq.* cap. XI.

ET DEVORABIT ÆDES CARIOTH. — Aliqui *Carioth* accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, vertuntque, *urbes;* קריה *kiria* enim in singulari est urbs, inde *carioth* in plurali vocantur urbes. Unde Septuaginta vertunt : *Fundamenta urbium suarum disperdet;* sic et Chaldæus.

Melius Noster, Tigurina et alii *Carioth* accipiunt ut nomen proprium urbis et metropolis Moab. Sic enim accipit Jeremias cap. XLVIII, 21. Forte urbs hæc ab amplitudine dicta est *Carioth*, eo quod urbes plures in se complecteretur, uti Praga, Cracovia, Leodium, Parisii, tres imo plures urbes in se continent.

Et morietur in sonitu Moab. — Tigurina, *in fremitu, q. d.* In strepitu horrisono expugnationis urbis Carioth et cæterarum Moabitidarum occidentur et morientur Moabitæ. Ita Vatablus. Unde explicans addit : *In clangore tubæ, q. d.* Tubis clangentibus, armis personantibus et hostibus vociferantibus, cædentur Moabitæ magno terrore et horrore.

Vers. 4. 4. Super tribus sceleribus Juda. — A gentibus transit ad Judam (id est ad duas tribus, Judam et Benjamin), qui gentium idololatriam et scelera imitatus est, imo superavit, ideoque ei excidium per eumdem Nabuchodonosorem et Chaldæos comminatur (1).

Tropologice S. Hieronymus : « Avarus, inquit, aurum, gulosus ventrem, libidinosus scortum et Beelphegor colit; lasciva mulier, quæ cum sit in deliciis, mortua est, adorat venereas voluptates. » Hæc sunt idola Judæ, id est, fidelium et christianorum.

Vers. 6. 6. Super tribus sceleribus Israel. — A Juda transit ad Israel, id est ad decem reliquas tribus, quarum caput erat Samaria, easque pariter arguit et plectit ob tria, id est multa, scelera et ob quatuor, id est quartum, quod est crudelitas et oppressio pauperum, nimirum, « eo quod vendiderit pro argento justum et pauperem. »

R. Samuel Marochianus, tractat. *De Adventu Messiæ*, cap. vi, et ex eo Galatinus, lib. IV, cap. xxiv, et Arianus Finus, lib. VI *Flagelli Judæor.*, cap. xlvii, censent quartum scelus fuisse, quod Christum, qui justus fuit per excellentiam et antonomasiam, vendiderint triginta argenteis : *primum*, inquiunt, scelus fuit, quod vendiderint Joseph, *Genes.* xxxvii, 28, propter quod puniti sunt captivitate Ægyptiaca; *secundum*, quod Davidem, et in eo Christum spreverint, dicentes : « Non est nobis pars in David, » atque adoraverint vitulos aureos, propter quod puniti sunt captivitate Assyriaca; *tertium*, quod filios suos immolarint Moloch et idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti sunt captivitate Babylonica; *quartum*, quod Christum vendiderint et occiderint, propter quod plane excisi, et desolatione semper duratura vastati sunt a Tito et Romanis. Verum obstat quod Christus non ab Israele, utpote jam abducto in Assyriam, sed a Juda venditus et occisus sit : quocirca potius Judæ, quam Israeli hoc scelus adscribendum fuisset. Adde quod tempore Christi nec Judæi, nec Israelitæ coluerunt idola, quæ hic vers. 4, in Juda arguit Propheta. Ad litteram ergo loquitur de quolibet justo et paupere, ab Israelitis injuste vendito et oppresso; sed quia inter hos excelluit Christus, quem Prophetæ habent pro scopo, hinc ad Christum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. *Primo* enim Prophetæ taxant scelera sui sæculi, *deinde* sub iis taxant similia posterorum crimina, maxime committenda tempore Christi contra ipsum Christum : Prophetæ enim omnibus temporibus scripserunt hæc oracula. Unde et inter septem gentium scelera, Amos hoc ponit ultimum, quasi maximum : tale enim est venditio et occisio Christi; præsertim quia non legimus Israelitas, alio tempore quam Christi, vendidisse justum et pauperem vere et proprie. Porro hoc fuit scelus tam Israelis quam Judæ, quia post vastatam ab Assyriis Samariam, Israelitæ cladi superstites fugerunt Hierosolymam, et cum Juda commixti coaluerunt in unam gentem. Nam ab olim, puta a patriarcha Jacob, Israel et Juda, id est decem tribus et duæ, fuerunt quasi fratres; quocirca scelera hic Israeli adscripta, ad Judam quoque pertinent. Quartum enim scelus Damasci, et cæterarum gentium, hic assignatur crudelitas; ergo eadem Judæ quoque assignanda videtur; cumque in oraculo Judæ, vers. 4, illa non inveniatur, ex onere Israelis hoc versu mutuanda est. Id clarius patebit cap. iii, 1, ubi S. Hieronymus et alii passim per filios Israel intelligunt tam duas quam decem tribus : Israeli tamen potius, quam Judæ adscribit eam Amos, quia ipse directe et proprie a Deo missus fuit ad Israelem, non ad Judam, ac prophetavit in Samaria et Bethel, non in Judæa et Hierosolyma; unde in sequentibus pergit prophetare contra Israelem. Israelis ergo onus ultimo ponit, illudque aggravat, ut de eo continua serie prophetet.

Sensus ergo est, *q. d.* Quartum et gravissimum scelus Israelis est : « Quod vendiderit pro argento justum, » id est justam justorum, puta pauperum innocentiam, causam et substantiam, ut eam in judicio adjudicaret divitibus propter pecunias et munera accepta ab eis qui illos illorumque bona injuste invadebant, et a judice sibi dari deposcebant. Venditio ergo hæc justorum, tempore Amos, non fuit ipsorummet justorum, ut censuit Remigius; hoc enim eos fecisse nusquam legimus, sed prædiorum et opum eorumdem, qua scilicet donis judici oblatis pervertebant judicium, ac emebant ab eo sententiam injustam, per quam ipse eis adjudicabat bona pauperum. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, Clarius, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Proprie vero quartum hoc scelus Judæ et Israelis est : « Quod vendiderit, » id est venditurus sit, « pro argento, » puta pro triginta argenteis, « justum, » scilicet Christum, qui antonomastice est justus, quia Sanctus sanctorum. Christo enim proprie singula hæc verba competunt, et non alteri; et ad Christum, quasi ad scopum et amorem suum, data vel levi occasione et similitudine, subito avolare solent Prophetæ. Est ergo hic duplex sensus, isque

(1) Cæteris supra dictis urbibus et gentibus, ut recte notat S. Hieronymus, non exprobrat, quod legem Dei abjecerint, et illius mandata contempserint; non enim habuerunt scriptam legem, sed naturalem. Judas autem... increpatur a Domino, et convincitur, et digna supplicia recepturus est, quare abjecerit legem ejus, et mandata illius non custodierit.

litteralis; vel potius prior de justis quibuslibet tempore Amos litteralis, posterior de Christo allegoricus. Denique Arabicus vertit : *Eo quod posuerunt contra veritatem pro argento et vestimentis, q. d.* Quia veritatem et justitiam vendiderunt argento et calceamentis, hoc est vilissimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis. — Hebraice est duale נעלים *nahalahim*, id est pro duobus calceis, sive pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, et ex eo Lyranus vertit, *pro clausuris, q. d.* Sepem qua pauper claudebat agrum, cogebat dives dirui; ut ejus agrum invaderet, et suo, qui vicinus erat, copularet. Nam Septuaginta, Chaldæus et alii passim *nahalahim* vertunt, *calceos.* Remigius proprie id accipit, censetque Israelitas vendidisse pauperes in servos vicinis gentibus, vel ipsis etiam Israelitis, idque vilissimo pretio, puta pro pari calceamentorum. Hoc scelus in jure vocatur *plagium,* quo scilicet homo liber rapitur vendituque in mancipium; quod proinde lege divina morte punitur, *Exod.* xxi, 16 : « Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus noxæ, morte moriatur. » Lege vero civili, puta lege Flavia, punitur verberibus et plagis, a quibus reus dictus est plagiarius, et crimen plagium. Verum hoc jam refutavi, neque verisimile est hominem liberum ab eis tam vili pretio, puta duobus calceis, venditum fuisse.

Melius ergo alii censent pauperem hic dici venditum, eo quod ejus jus, causa et substantia sit vendita. Sic enim vulgo dicimus hominem vendi, dum in judicio vel extra judicium ejus status vel jura venduntur. Ita S. Hieronymus, Clarius, Vatablus, Arias et alii paulo ante citati. Nota adagium, *pro calceamentis,* id est exiguo et vili pretio. Sic vulgo etiamnum dicitur : Non pluris eum facio quam meos calceos : tanti eum æstimo, quanti veteres calceos; pro calceis istud dabo. Ita S. Hieronymus. Sic Christus a Judæis venditus est vili pretio, puta triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, ut aliqui; vel, ut alii, dimidiam eorum partem, puta quindecim florenos Brabanticos conficiunt; florenus Brabanticus continet quatuor julios : quindecim ergo floreni faciunt sexaginta julios, puta quinque aureos. Annon hoc vile pretium, quo Dominus universorum æstimatus et venditus est? Minus recte Theodoretus sic exponit, *q. d.* Judices, advocati et procuratores ita affligebant pauperes causam suam agentes, ut cum non haberent quod pro stipendio eis solverint, sordida avaritia et tyrannide calceos eis exuerent et raperent. Et Clarius, *q. d.* Dives, invadens agrum pauperis, cogebat illum renuntiare juri suo extracto calceo, juxta morem Israelitarum, qui narratur *Ruth* iv, 7. Denique Arabicus vertit : *Fecerunt pauperem loco calceamentorum,* hoc est, vili æstimaverunt, non pluris fecerunt quam veteres calceos, ut vulgo dicitur.

Vers. 7. 7. Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum,— *q. d.* Deprimunt pauperes in judicio, ut causa cadant; quin et extra judicium eosdem dejiciunt et conculcant, æque ac conculcatur mancipium, vel bestia, quæ in pulverem dejicitur, ibique caput et capillos opplet luto et pulvere, ut videatur tota esse pulverulenta. Ita S. Hieronymus. Nota divitum fastum et sævitiam in pauperes. Nam, ut recte advertit P. Pineda, lib. VI *De Rebus Salomon.* cap. xx, num. 14, apud insolentissimos divites Israelis res non erat insolens, ut obvios pauperes pro libidine pessumdarent, et injecto opprimerent pede, ac tantum non suffocarent, animamque extorquerent. Unde Septuaginta vertunt : *Conculcabant super pulverem terræ, et pugnis percutiebant in capite mendicum;* Vatablus vero et Tigurina : *Anhelabant super pulverem terræ in caput tenuium, q. d.* Desiderant opprimere pauperes, quos libenter vident projici in terram et luto oppleri (1); Chaldæus : *Qui contemnunt quasi pulverem terræ caput mendicorum;* alii : *Qui absorbent quasi pulverem terræ caput pauperum;* hebraice enim שאף *scaaph* significat respirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, absorbere. Ita Pagninus, Marinus, Forsterus, et alii in *Lexicis.*

Et viam humilium declinant, — *q. d.* « Viam, » id est jus, rem et causam pauperum in judicio ob munera subvertunt, litemque et victoriam diviti munera danti transcribunt. Ita Theodoretus, Vatablus et Arias. Unde Chaldæus vertit : *Et jus obscuriorum pervertunt. Secundo,* generalius, *q. d.* « Viam, » id est consilia, instituta, conatus pauperum subvertunt, eosque cogunt incœpto desistere, illisque sua potentia et iniquitate omnis boni aditum et viam præcludunt. *Tertio,* simplicius et magis connexe ad præcedentia : « Viam humilium, » id est humiles et pauperes viatores, ut sit hypallage, « declinant, » id est dejiciunt, et in terram prosternunt, ac conculcant. Hoc enim apte respondet priori hemistichio, quo dixit : « Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum. » Solent enim Hebræi, in rhythmis præsertim et carminibus, posteriori hemistichio idem aut quasi idem dicere, quod dixerant priori. Simile est *Job* xxiv, 3 : « Subverterunt pauperum viam, et oppresserunt pariter mansuetos terræ. » Ubi vide P. Pinedam, qui decem expositiones illius æque ac hujus loci affert. Aliter S. Hieronymus, *q. d.* « In tantum elevantur superbia, ut nolint cum humilibus ambulare vel agere; » et Lyranus, *q. d.* Cum in via occurrunt pauperi, ex fastu cogunt eum sibi cedere, et de via declinare. Mystice Albertus, *q. d.* Pauperum

(1) Rosenmullerus adductis antiquorum et recentiorum interpretationibus, prosequitur : « Ego malim : *Qui in id anhelant* (vel, ut ait Maurer, *qui inhiant,* id est qui nihil magis cupiunt), et toti in hoc incumbunt, *ut sit pulvis in capite tenuium,* id est, ut humi eos raptent, et distrahant, ut eorum capita pulvere terræ, quam calcant suis pedibus, aspergant et compleant, ut oppressione sua vexatos in luctum conjiciant.

bona diripiunt, itaque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam a via virtutis et justitiæ declinare ad furta aliaque scelera, ut victum sibi comparent. Primus sensus est litteralis et genuinus : *via* enim in Scriptura sæpe rem, negotium, jus et causam significat.

Moraliter, ad advocatos jura pervertentes. Notent hæc judices et advocati, qui pauperes opprimunt, cum ex juramento eos tueri, imo ex officio causam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei, *Deuteron.* XXVII, 19 : « Maledictus qui pervertit judicium advenæ, pupilli, et viduæ. Et dicet omnis populus : Amen. » Recte S. Ambrosius in *sermon.*: « Juste advocato dicitur : Redde quod accepisti, quoniam contra veritatem fecisti, iniquitati adfuisti, judicem fefellisti, justam causam oppressisti, de falsitate vicisti. » Cassiodorus in *Psalm.* LXXIII : « Hi, ait, sunt in conviviis scurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad superbiendum tauri, ad consumendum minotauri. Hi sunt, quorum si nares afflaverit cujusquam rubiginosi aura marsupii, confestim videbis illic oculos Argi, et manus Briarei, et Sphyngarum ungues, et perjuria Laomedontis, Ulyssis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymnestoris, et pietatem pigri Leonis adhiberi. » Et Alanus, lib. *De Conquestione naturæ* : « Si quis armatus est pecunia, tanquam loricis argenteis, torrentis impetum Tulliani, fulgur incursus Hectorei, robur virtutis Herculeæ, versipelles Ulyssis vilipendit astutias. In tantum enim habendi fames incanduit, ut dialecticæ muta sit subtilitas, rhetoricæ languescat civilitas, ubi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat universis. » Hæc de rabulis litigiosis, avaris et iniquis : veri enim advocati juris tutores, pauperum patroni, novi Ivones sunt.

ET FILIUS AC PATER EJUS IERUNT AD PUELLAM (*eamdem*, ut habent Septuaginta. Notat Israelitarum incestum, quod filius socru, id est uxore patris, vel potius pater nuru, id est uxore filii abuteretur, inquit S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus, aut certe eamdem puellam et meretricem haberet uterque pro concubina : itaque) VIOLARENT NOMEN SANCTUM DEI, — exponendo illud infamiæ et ludibrio gentilibus dicentibus : Ecce quam spurci et obsceni sunt Israelitæ; quam spurca ergo eorum fides et religio sit oportet : et qualis eorum Deus, qui ista tolerat, nec punit ! Hujus blasphemiæ causam dabant suo incestu Israelitæ.

Vers. 8. 8. ET SUPER VESTIMENTIS PIGNORATIS ACCUBUERUNT JUXTA OMNE ALTARE. — Israelitæ cœnaturi, vel convivaturi non sedebant ad mensam, sed juxta eam discumbebant, id est jacebant in lectulis, qui inde cœnatorii dicebantur. Ita discubuit in lectulo Christus in domo Simonis Leprosi, cum a tergo ei Magdalena pedes lacrymis suis lavit. Taxat ergo eos quod immolantes victimas vitulis aureis in Dan et Bethel, ex iisque deinde juxta altare epulantes, discumberent in lectulis et vestibus, quas a pauperibus, præsertim nolentibus edere hosce vitulos, vi extorserant, quasi pignora pro debitis : aut quod iis divenditis ex pretio victimam et epulum instruerent : unde ad illud accumbentes, censebantur ad vestes pauperum pignoratas discumbere, et super iis epulari; cum tamen Deus jussisset pignus pauperi ante noctem reddi, *Deuter.* XXIV, 12. Ita Hebræi, et ex eis S. Hieronymus, Lyranus et Vatablus. Peccabant ergo dupliciter : *primo*, quod has vestes eriperent pauperi; *secundo*, quod iis colerent idola. Ita Sanchez.

Aliter Septuaginta, qui per accubitum intelligunt concubitum : *Vestimenta*, inquiunt, *eorum ligantes funibus*, περιπετάσματα, id est *velamina*, *faciebant adhærentia altari*, ut nemo eos ibi in idolio concumbentes et fornicantes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando juxta ejus idolum et altare, ut patet *Numer.* XXV, 1. Ita Septuaginta explicat S. Hieronymus et Theodoretus. Unde Syrus et Arabicus vertunt : *Colligaverunt vestimenta sua funibus, et fecerunt incessus coram templo meo, et biberunt vinum cum lusu in domo deorum suorum.*

Denique Clarius censet eos dormiendo in vestibus hisce in pignus acceptis, captasse oraculum, uti Græci dormientes in pelle arietis Jovi immolati, captabant ejus responsum, teste Herodoto, lib. VIII. Talia fuerunt lectisternia Gentilium in fano Serapidis, Æsculapii, Podalyrii et aliorum, quibus incubantes somnia captabant, de quibus P. Delrio, *Disquisit Magic.* lib. IV, cap. III, Quæst. VI. Huc accedit explicatio Martini de Roa, lib. II *Singul.* cap. IX, qui per vestes pigneratas accipit sacras, quibus se suis diis devovebant et consecrabant. Erant hæ vestes, inquit, quæ quasi pignus devotionis, aut initiationis, diis consecrabantur; aut quæ ipsi initiati devotique tanquam insigne ejus numinis, cui sese dicaverant, gestabant. Sic ait Cicero *Philipp.* XIV : « Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet, » id est tanquam suum, sibique devotum et debitum usurpare. Et Suetonius in *Claudio*, cap. X : « Primus Cæsarum, inquit, fidem militis etiam præmio pigneratus, » id est quasi pignore sibi obligans. Et Seneca, lib. III *De Benef.* cap. IV : « Nemo non victuram in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se et devotum professus est, et si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invenit, » id est quod se illi consecratum aut devotum significaret. Simili modo erant hæ vestes diis eorum oppigneratæ, per easque seipsos diis suis oppignerabant et devovebant. Subdit tamen Roa pignora hic potius judicialia significari, quæ jurisperitis ea dicuntur, in quorum possessionem quis a judice mittitur : sive quæ aliquo jure cuipiam adjudicata attributaque sunt, esto injuste, uti hic fiebat. Ergo vestis pignerata non est aliud quam vestis damnatorum,

uti vinum etiam damnatorum, de quo sequitur.

Et vinum damnatorum (quos per calumniam et vim damnarant ad spolium, vel ad mortem. Unde Septuaginta vertunt : *Vinum de calumniis bibebant;* Chaldæus : *Bibebant vinum rapinæ,* utique expressum ex oppressione et conculcatione pauperum) bibebant in domo Dei sui, — *q. d.* Pauperes, præsertim Dei veri cultores, nec in Dan et Bethel, sed in Jerusalem sacrificantes, calumniis et falsis testibus circumventos damnabant, bonisque mulctabant, ex quibus instituebant symposia, seque inebriabant in suis idoliis, quasi hac idololatria, calumnia, rapina et ebrietate deos suos, honoraturi, et Deum verum Judæorum offensuri (1). Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus et Vatablus. Paulo aliter P. Prado in *Ezech.* XXIII, 31 : Bibebant, ait, vinum damnatorum, id est vinum generosum, delicatum, pretiosum, quale propinari solet damnatis a familiaribus et amicis, ut animosius tolerent cruciatus, et supremum mortis agonem; quasi sola gula et ebrietas hic eis improperetur. Verum prior sensus simplicior, plenior et nervosior est. Simile scelus impiis improperat, *Job* cap. XXIV, 6 : « Agrum, ait, non suum demetunt, et vineam ejus quem vi oppresserunt vindemiant, » uti fecit Achab in agro Naboth, III *Reg.* XXI. Porro ex damnatorum bonis olim diis sacrificari consuevisse docet Servius in illud *Æneid.* IV :

Simul Divum templis indicit honorem.

« Indici, inquit, dicuntur, quia paupertas majorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum; unde et supplicia dicuntur. » Ac D. Isidorus, lib. VI, ex Festo : « Supplicationes, ait, quæ sunt de bonis passorum supplicia. » Hinc etiam sacer homo, sacra bona, et sacrum pro exsecrando sumptum, quia sacræ res de bonis exsecrandorum fiebant. Audi rursum Isidorum, et ex eo Martinum de Roa, lib. II *Singular.* cap. IX : « Supplicium proprie dicitur non qui quoquo modo punitur, sed ita damnatur, ut bona ejus consecrentur, et in publicum redigantur. Nam supplicia dicebantur supplicamenta, et supplicium dicitur de cujus damnatione delibatur aliquid Deo : unde et supplicare. » Vinum ergo damnatorum est, quod ex damnatorum mulcta et supplicio comparabatur; ex quo diis sacrificare, ac proinde convivari etiam peracto sacrificio veteres consuevere.

Vers. 9. 9. Ego autem exterminavi Amorrhæum, — *q. d.* Ego, duce Josue, Chananæa expuli Amorrhæos, aliasque sex gentes ejus incolas, eamque dedi vobis, o Israelitæ : hæccine ergo mihi rependitis? Recenset beneficia eis præstita, ut eorum ingratitudinem et apostasiam acrius arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris : quia hi tam statura et robore, quam sævitia et scelere superabant cæteros Chananæos : inde dicti sunt Amorrhæi hebraice, id est loquentes, sive famosi et frequenti sermone celebrati, ait S. Hieronymus. Unde subdit :

Cujus altitudo cedrorum, altitudo ejus, — *q. d.* Amorrhæi alti et proceri erant instar cedri, *q. d.* Erant gigantes. Est hyperbole : et hebraismo redundat pronomen ejus. Simile est illud Virgilii :

Abietibus juvenes patriis et montibus æquos.

Et fortis ipse (populus Amorrhæus) quasi quercus. — De qua Seneca in *Hercule Oeteo :*

Gemit illa multo vulnere impresso minax,
Frangitque cuneos, resilit excussus chalybs;
Vulnusque ferrum patitur, et truncum fugit.

Sic Lucanus, lib. I, Pompeium assimilat quercui : hæc enim est fortitudinis symbolum, ait Pierius *hierog.* 51. Sic et Philo, ait S. Hieronymus, Esau vocat δρύινον, id est *quercinum*, roboreum, quasi ex quercu excisum : imo Festus a *robore*, id est quercus, robur dictum putat. Sensus ergo est, ait Ruffinus, *q. d.* « Sylvam gentium longa jam ætate prævalidam, ita celsis verticibus comminantem, et profundis radicibus innitentem, sedulus quasi castrorum metator excidii, ne habitationis levia saltem impedimenta sentirent. Quidquid ergo roboris fuerat, stirpitus amputavi. »

Et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter, — *q. d.* Penitus hunc populum everti, instar cedri, cujus tam sursum rami quam deorsum radices succinduntur. Perstat enim in metaphora et similitudine cedri. Porro per ramos et radices accipi possunt filii et patres. Deus enim volens gentem et stirpem tam impiam radicitus delere, jusserat Mosi et Josue, ut Chananæos omnes, etiam pueros et infantes, occiderent, itaque omne eorum semen abolerent, *Deuter.* VII, 2; *Josue* VI, 21; *Sapient.* XII, 11, ubi Chananæi vocantur « semen maledictum. » Ita Theodoretus, Remigius et Arias.

11. Et suscitavi de filiis vestris in Prophetas, Vers. 11.
— *q. d.* Filios vestros implevi spiritu prophetiæ, fecique Prophetas, eaque ratione tam filios vestros, quam vos in filiis evexi et honoravi.

Et de juvenibus vestris nazaræos. — Repete « suscitavi. » Nazaræi erant quasi religiosi legis veteris, qui, ut Deo melius vacarent, ex voto abstinebant vino, et gestabant cæsariem intonsam, ideoque dicti sunt nazaræi, id est separati a mundo, et addicti Deo. Unde S. Nazianzenus, orat. *in laudem S. Basilii,* religiosos nostros vocat nazaræos. Vide dicta *Num.* VI. Nota hic nazaræatum, id est statum Religionis, et vocationem ad

(1) Veteres intra ipsum templum solebant solemnia sacrificiorum convivia agitare, uti apparet ex historia, quam refert Herodotus (I, XXXI), de Cleobe et Bitone, qui in fano post sacrificium epulati et somno se dedisse narrantur. De conviviis, quæ post sacrificia peracta celebrari solebant, ad quæ et I *Cor.* VIII, 10; X, 21, respicitur, vide plura in J. P. Pfeifferi *Antiquitt. Græc.* pag. 55 et seqq.

eam, vitamque in ea, esse opus Dei, quod nec nisi Deo auctore, suscipi, nec nisi eo adjutore, retineri potest. Insuper eamdem esse magnum Dei donum quo Deus honorat familias eisque benedicit, dum filios earum in eum sibi, quasi in suam familiam, adsciscit, eosque facit quasi aulicos aulæ suæ cœlestis, ut merito parentes hoc Dei donum in filiis impedire et evertere non debeant, nisi Deo ingrati esse, eique resistere velint; sed potius de eo sibi gratulari, Deoque gratias agere, ac filios eo impellere, eosque Deo eorum creatori offerre, imo reddere, uti docent S. Basilius in *Ascet.*, S. Chrysostomus lib. III *Contra Vituper., vitæ monast.*, S. Ambrosius lib. I *De Virgin.*, S. Bernardus, *epist.* 111. Vide P. Platum, lib. III *De Bono status religiosi*, cap. XXXV, et lib. II, cap. XII, XIII, XIV, XV, XVI, et XIX.

Vers. 12. 12. ET PROPINABATIS EIS VINUM. — Ita legunt omnes codices Latini, Græci et Hebræi in præterito. Unde in Romanis vitio typographico irrepsisse videtur : *Propinabitis et mandabitis*, in futuro. Taxat enim præterita eorum scelera, nimirum quod nazaræis contra votum et professionem eorum, propinarint vinum, et Prophetis a Deo missis ad prophetandum mandarint, dixerintque : « Ne prophetetis, » itaque nazaræis et prophetis, ipsique Deo eorum datori non tantum ingrati, sed et hostiliter obluctati fuerint. Qua de causa iratus eis vindictam et excidium horribile comminatur. Notent hæc ii qui Clericos et Religiosos ad sua vota et instituta violanda invitant et sollicitant. Audiant fulmen Dei quod sequitur : « Ecce ego stridebo, » etc.

Ex hoc loco, ait S. Hieronymus, « hæresin suam Tatianus Encratitarum princeps statuere nititur, vinum asserens non bibendum; cum et lege præceptum sit ne nazaræi bibant vinum; et nunc accusentur a Propheta, qui propinent nazaræis vinum. » Eamdem ante sexennium renovavit fanaticus quidam in Hollandia, docens christianis abstinendum esse vino et carne, quod hisce vescens nequeat servare castitatem : sed explosus ab œnopolis et lanionibus, ac a magistratu flagellatus, et in exsilium pulsus, insaniæ suæ pœnas dedit.

Vers. 13. 13. ECCE EGO STRIDEBO SUBTER (male quidam codices legunt *super* : hebraice enim est תחת *tachat*, id est *subter*; et græce ὑποκάτω, id est *subtus*) vos. — Pro *stridebo* hebraice est מעיק *meic*, quod *primo* Chaldæus vertit active : *Ecce ego adduco super vos angustiam, et angustiis afficiet vos, in loco vestro, sicut angustiis premitur plaustrum onustum manipulis*; dum scilicet manipuli fœni vel segetum laxi, ab auriga comprimuntur et stringuntur, ut currus capiat multos, itaque justum onus suscipiat. Verum Hebræi Græci et Latini codices legunt, *subter vos*, non, *super vos*, ut dixi. *Secundo* ergo, alii sic vertunt : *Coarctationem*, vel *compressionem facio subter vos*, id est coarctabo et angustiabo vos undique, subtus et supra, sicut auriga densat et coarctat manipulos in curru, tam inferiores, quam superiores, *q. d.* Multiplicabo et densabo angustias vobis circumquaque, sicut stringuntur et densantur segetes in curru, præsertim imæ, quæ subtus sunt, ut aliis fiat locus, pluresque super eos possint injici. Unde Emmanuel et Mariana ex Chaldæo sic exponunt : *Stridebo*, id est obsidione vos premam, sicut plaustrum premitur et coarctatur plenum manipulis. Hinc et Arabicus Alexandrinus vertit : *Ego devolvam vos ut plaustrum volvens. Tertio* et optime vertit Noster, cui consentit Tigurina, quæ sic habet : *En ego onustus nimium premor, strideoque sub vobis, perinde ac plaustrum onustum manipulis premitur ac gemit*; quod explicans Vatablus : *Conqueritur*, inquit, *Deus de Israelitis, quod eum onerent peccatis et sceleribus suis : hinc sequitur quod et Deus eos in angustias ducturus sit, e quibus eluctari non possint.* Et R. Abraham : *Non est robur, ut feram vos; sed gemo sub onere*, juxta illud *Isaiæ*, cap. I, 14 : « Laboravi sustinens. » Et cap. XLIII, 24 : « Servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. »

Optime S. Hieronymus : « Idcirco, inquit, sicut plaustrum stipulæ vel fœni onere prægravatum, stridore et sonitu longe exululat; sic ego peccata vestra ultra non sustinens, et quasi stipulam tradens incendio, clamabo et dicam : Peribit fuga a veloce, » etc. Hinc Syrus vertit : *Ecce ego anxius* (compressus) *sum* (ero) *subter vos, uti comprimitur* (angitur) *plaustrum plenum spicis.* Et Arabicus Antiochenus : *Ego deflectar ne sim vester judex, eo modo quo volvitur plaustrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *stridebo*, tria significat. *Primo*, Deum quasi gravatum mole peccatorum Israelitarum sub iis gemere; unde ait, « subter vos. » *Secundo*, indignari et stridere, ac diras omnes impiis cum excidio intentare; stridor enim est is qui sequitur : « Peribit fuga a veloce, » etc. *Tertio*, « stridebo, » id est stridere faciam, premam, et affligam vos ut strideatis. Hebræum enim מעיק *meic* est conjugationis *hiphil*, ac proinde plane activum. Unde Chaldæus et alii vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanasar et Assyrios, qui obsidebunt et vastabunt Samariam. Quocirca Ribera recte sic exponit : « Stridebo subter vos, » id est *in terra vestra audiri faciam magnum stridorem, et molestissimum auribus vestris sonum*; puta clamorem hostium vincentium et exsultantium, ululatum vero vestrorum civium occumbentium, vel captivorum. Ergo τὸ *stridebo*, non tam est vox et stridor Dei sub onere gementis, quam indignantis, vindicantis et punientis. Gemitus enim in Deo non est signum animi fracti, aut imbecilli; sed infensi, sese intendentis, et excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui gravius portat onus quam vires ferant; aliter gladiator aut lignator, qui tunc gemunt, cum se ad firmitatem et conatum intendunt : ille ut hostem feriat, hic ut quercum securi dejiciat. Sed in Deo videre est utrumque,

et gemitum ac stridorem ex fastidio, et ex offensione suspirium, quo se Dominus excitat ad anhelatam plagam, ait Sanchez. Rursum « stridebo» significat Deum hic comparari plaustro, non tam quatenus ipse hostes instar plaustri onusti premit et calcat, uti putant Aben-Ezra, Lyranus et Palacius, quam quatenus instar plaustri fœno onusti, quod ex fœni levitate nunc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquassatur, fremit et stridet. Ubi nota strepitum hostium, armorum, prœliorum et bellicæ vastitatis, recte comparari stridori plaustri, quod re levi, puta fœno, vel stipula onustum magis stridet, quam si lapidibus oneretur : lapides enim magis premunt, stringunt, onerant, ideoque firmiter degravant plaustrum, ejusque succussionem et stridorem impediunt : contrarium per omnia facit fœnum. Simul apposite voluptates peccatorum recte comparantur rebus levibus et vilibus, puta fœno et stipulæ, quæ statim marcescunt, arescunt, a vento rapiuntur, igne consumuntur : pari enim modo voluptates transeunt, marcescunt, et igne gehennæ comburuntur, Rursum pro *fœno* hebraice est עמיר *amir*, id est manipulus, id est manipuli, quibus significatur multitudo peccatorum : « Hoc est fœnum, ait S. Hieronymus, de quo Propheta, *Psalm.* CXXVIII : Fiant sicut fœnum ædificiorum, quod priusquam evellatur exaruit. Et : Omnis caro fœnum : stipula autem illa est, super cujus incendio flebiliter propheta Michæas, cap. VII, complorat dicens : Heu mihi! quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, etc. Hoc est fœnum, et stipula, de quo et Apostolus loquitur I *Corinth.* III : Ligna, fœnum, stipula uniuscujusque opus manifestum fiet; quoniam in die Domini in igne revelabitur. » Quocirca aliqui apud Vatablum sic vertunt : *Ecce ego gemere faciam* (vos) *sub vobis, id est in locis vestris,* vel *stridere vos faciam,* scilicet sub onere tribulationum. *Meic* enim significat ita aliquid premere, arctare, gravare tot ponderibus et angustiis, ut res pressa et oppressa sub iis gemat et strideat instar plaustri nimis onusti. Et τὸ *sub vobis,* vel *subter vos*; Hebræis idem est quod *in loco vestro,* ut patet *Exodi* XVI, 29, *Habacuc* III, 16, et alibi. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii. Consentiunt Septuaginta, qui vertunt : *Ecce ego volvo* (angustias et tribulationes) *subter vos* (in loco vestro) *sicut volvitur plaustrum plenum stipula;* ita ut eas fugere et effugere non possitis. Unde subdit : « Et peribit fuga a veloce, » etc. Ita Theodoretus. Et S. Hieronymus : « Volvere, inquit, se subter eos sicut plaustrum comminatur Deus, fœno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fœnum eorum et stipula incendio concremetur. » Simili modo « stridula plaustra » dixit Ovidius, lib. III *Trist.* eleg. 12, et Virgilius, lib. VIII *Æneid.* :

> Striduntque cavernis
> Stricturæ chalybum.

Et IV *Georg.* :

> Stridere opes utero et ruptis effervere costis.

Et *Æneid.* lib. I :

> Cardo foribus stridebat ahenis.

Moraliter S. Gregorius, lib. XXXII *Moral.* cap. VI : « Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno ; quia enim fœnum est vita carnalium, sicut scriptum est : Omnis caro fœnum, in eo quod Dominus vitam carnalium patitur, more plaustri fœnum se portare testatur. Cui sub fœni onere stridere, est pondera et iniquitates peccantium cum querela tolerare. » Addit Ruffinus : Queritur, ait, Deus, quia diu peccantem populum sustinebat, se oneratum instar plaustri, sed cui onus vilis materiæ contigisset, *q. d.* « Si plaustrum onustum haberet aliquam discernendi facultatem, indignantius sine dubio strideret, si vilia, quam si pretiosa portaret : sic et Deus noster majorem se sarcinam pronuntiat experiri, eorum peccata tolerando, in quibus nihil queat de pretiosis studiis reperire, sed qui omnes ad vile fœnum, quod facile ignibus consumitur, accesserunt. » Et Rupertus : « Fœni, ait, similitudine utitur, quia plaustrum fœni tardius progreditur, et ideo velocius comprehenditur ab insequente, et celerrime incendio absumitur. » Moraliter, strider Dei.

Allegorice, Christus stridebit contra reprobos in die judicii, dicens : « Ite, maledicti, in ignem æternum; » ibique instar ferri in igne, jugi folium flatu succenso, stridentis, stridere eos faciet; nam, ut ait S. Mathæus VIII, 12, « ibi erit fletus et stridor dentium. »

14. ET PERIBIT FUGA A VELOCE. — Hæc verba accipi possunt dupliciter. *Primo*, quasi pendentia a verbo *stridebo*, quod præcessit, quasi stridor, vox et rugitus Dei contra impios Israelitas, sit hic : « Peribit (pereat) fuga a veloce. » *Secundo*, quasi non pendeant a verbo *stridebo*, sed hujus stridoris Dei sint fructus et effectus, *q. d.* Cum stridebit Deus contra Israel, omnes communi clade involvet, a qua proinde velox eripere se non poterit velocitate sua, nec miles fortis bellica sua fortitudine, vel agilitate, etc., ut vitam suam tueatur et servet. Id ita accidisse Israeli et Samariæ, cum eam vastavit Salmanasar, patet IV *Reg.* XVII et XVIII, et II *Paral.* V. Porro S. Hieronymus (et ex eo Remigius, Albertus et Hugo) scribit Rabbinos singula hæc adaptare singulis regibus Israel, a primo Jeroboam usque ad ultimum Hosee, hoc modo : « Peribit, inquit, fuga a veloci, quem Hebræi Jeroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat, » persequente eum Salomone, III *Reg.* XI. « Et fortis non obtinebit virtutem suam, fortem Baasam interpretantur, qui fuit ad bella promptissimus. Et robustus non salvabit animam suam, hunc Amri sentiunt. Et tenens arcum non stabit, sive Vers. 14.

sustinebit, de Jehu filio Namsi, qui Joram regem Israel sagitta percussit, dictum putant. Et velox pedibus suis non salvabitur, Manahem intelligunt, qui frustra festinans, regi Assyriorum dona direxit. Et ascensor equi non salvabit animam suam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui juncto Aram, id est Syro, sub rege Achaz, Judææ multa vastavit. Et robustus corde, nudus fugiet in die illa : solus Hosee, qui ultimus rex decem tribuum fuit, et errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est, quasi nudus egreditur de incendio; nudum autem vocat, quia sub ipso decem tribus captæ sunt. » Ita Hebræi apud S. Hieronymum.

Verum priora ex his jam erant præterita : hic autem intentatur Israeli futura clades extrema, ejusque excidium, quod cœpit a Phul tempore Manahem, ac perfectum est a Salmanasar tempore Hosee, IV *Reg.* XV, 19, et IV *Reg.* XVIII, 9.

Vers. 15. 15. Tenens arcum non stabit, — *q. d.* Sagittarii Israelitarum, qui eminus jaciendo sagittas pugnant, non consistent contra adversarios, puta Assyrios. Ita Vatablus.

16. Robustus corde inter fortes nudus fugiet. Vers. 16 — Tigurina : *Qui inter heroes magnanimus est, nudus aufugiet in die illa,* puta projecto clypeo et ense, inermis, *q. d.* Viri fortes tam corpore quam animo, non sustinebunt impetum Assyriorum; sed cadent animis, et, projectis armis, terga vertentes, aufugient. Hinc Septuaginta vertunt : *Fortis non inveniet cor suum in potentatibus ;* S. Hieronymus legit : *Inter potentes nudus fugiet.* Ad litteram agitur de Israelitis fugientibus Assyrios, ut patet ex præced. Quare minus recte Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 53, ad litteram censet hic agi de passione Christi, et per *nudum* intelligi adolescentem, qui « sindone coopertus ad nudum, carnificum Domini sævitiam, relicta ipsius sindone, effugit: » Mystice censet notari hic viros religiosos, qui se terrenis nudant, ut leves et expediti a mors talium fæce, ad eam vitam quæ ab interituremota est, quasi additis alis evolent.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prophetat Israelem Assyriis, et Deo, quasi leoni rugienti, et aucupi in prædam dandum. Secundo, vers. 9, *advocat Philistinos et Ægyptios, ut videant scelera, indeque stragem Israelis, quæ tanta erit, ut ex ea vix duo vel tres, iique miseri et ægri evadant; sed tam ipse, quam ejus idola et aræ, ac palatia domusque eburneæ diruantur* (1).

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel : super omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens : 2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ : idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. 3. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis? 4. Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? 5. Numquid cadet avis in laqueum terræ absque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit? 6. Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit? 7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. 8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? 9. Auditum facite in ædibus Azoti, et in ædibus terræ Ægypti; et dicite : Congregamini super montes Samariæ, et videte insanias

(1) Pendet hujus capitis initium ex superioribus. Supra enim, ultima capitis præcedentis particula, supplicium divinum in Israelitas immittendum prædixerat Propheta; hic vero docet illud æquum esse; quod facit in isto capite, in quo videre est veluti *præparationem, convictionem* et *denuntiationem.*

Primo igitur, præparat auditores ad habendam fidem, *primo,* per anteoccupationem, qua declaratur, electionem Israelis in populum Dei non impedire, sed potius urgere vindictam divinam, 1, 2; *secundo,* per multiplicem probationem, qua ostenditur, prophetis etiam minantibus esse credendum : quia non nisi a Deo, et conjuncti cum Deo prædicere possunt certo futura, 3; quia non minantur, nisi ob crimina jam præsentia, 4 ; quia sicut non temere ac fortuito homines incidunt in mala, sic nec vates prænuntiant, 5; quia omnium afflictionum auctor est Deus, atque hinc earum prænuntia commovere debent, 6; quia futurorum revelatio est auditoribus utilis, et promulgatio prophetis necessaria, 7, 8.

Secundo, Israelem convincit de criminibus quæ a gentibus etiam reprobantur, 9, 10.

Tertio, denuntiat judicia Dei et pœnas, quæ sunt *primo,* eversio et spoliatio urbium, 11; *secundo,* translatio populi omnimoda, paucis exceptis, 12; *tertio,* destructio altarium in Bethel, 13, 14; *quarto,* subversio palatiorum et domorum nobilium.

multas in medio ejus, et calumniam patientem in penetralibus ejus. 10. Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem et rapinas in ædibus suis. 11. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Tribulabitur, et circuietur terra; et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur ædes tuæ. 12. Hæc dicit Dominus : Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ; sic eruentur filii Israel, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato. 13. Audite, et contestamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum. 14. Quia in die cum visitare cœpero prævaricationes Israel, super eum visitabo, et super altaria Bethel : et amputabuntur cornua altaris, et cadent in terram. 15. Et percutiam domum hiemalem cum domo æstiva; et peribunt domus eburneæ, et dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

Vers. 1. 1. FILII ISRAEL. — S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii per *filios Israel* accipiunt omnes duodecim tribus, ac consequenter et Judam, eo quod sequatur : « Super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti. » Verum ex seq. vers. 12 et 14, liquet Prophetam proprie loqui Israeli, id est Samariæ et decem tribubus, ita tamen ut sermonem mox dilatat et extendat quoque ad Judam, *q. d.* Vos, o Israelitæ, quin et tu, o Juda, adeoque omnes quos Deus eduxit ex Ægypto, qui cognati estis, uti sanguine, ita et scelere, futuri et similes in pœna strageque, audite ex ore meo Dei iras, minas et onus quod vobis imponit. Ita Theodoretus, Albertus, Arias et alii.

Vers. 2. 2. TANTUMMODO VOS COGNOVI EX OMNIBUS COGNATIONIBUS TERRÆ, — *q. d.* Vos, o Israelitæ, solos ex omnibus gentibus *elegi*, ut vertit Chaldæus, mihi in populum, in familiares et amicos, imo in filios, ut vos quasi pater alerem, tuerer, proveherem et exaltarem. Subaudi cum Chaldæo, Vatablo et aliis : Cur ergo a me ad vitulos aureos defecistis? « Idcirco visitabo (puniam) super vos omnes iniquitates vestras. »

Secundo, «cognovi,» id est curavi, et curo vos, resque vestras per peculiarem providentiam, qua vobis legem dedi, tot miracula et bona contuli, pœnas et præmia proposui, rexi et direxi, imo rego et dirigo, ideoque bene agentibus mihique obedientibus prospera omnia, male vero facientibus adversa immitto, ut vos quasi pater castigem, eoque quasi freno vos infrenem, et per viam virtutis ad me reducam, cum alias gentes præ vobis non cognoscere, id est non curare et negligere videar, easque ut alienas a me, dimittam sequi desideria cordis sui, in futuro acerrima et æterna pœna eas puniturus. Magnum enim indicium animi vere paterni, et de filiorum commodis solliciti est, admovere aut ægrotanti cauterium, aut pigritanti aculeos, aut erranti flagellum, ait Sanchez.

Vers. 3. 3. NUMQUID AMBULABUNT DUO PARITER, NISI CONVENERIT EIS? — Septuaginta : *Nisi cognoverint se;* Aquila : *Nisi constituerint inter se.* Quæres, quorsum dicitur, et quid significat hoc adagium, et quinque quæ sequuntur usque ad vers. 6, et quinam sunt hi duo simul ambulantes? Respondent *primo* Theodoretus, Remigius et a Castro in paraphrasi, hosce duos esse Deum et Assyrios, *q. d.* Deus et Assyrii pariter ambulant, perguntque ad vestrum excidium, o Israelitæ : Deus enim est qui Assyrios in vos immittit, ut scelera vestra puniat. Idem censent significari sequentibus quinque adagiis : putant enim omnia eo spectare, ut significent nonnisi Deo vindicante hostes immitti, sicut duo non ambulant simul, nisi prius inter eos convenerit, et sicut leo non rugit, nisi capta præda, et sicut auceps non aufert laqueum, nisi capta ave, et ita de cæteris : nihil enim eorum fit, nisi posita conditione; sic nihil fit in cladibus et excidiis, nisi annuente et puniente Deo. Probant, quia Deus hæc adagia concludens, eorumque scopum et sententiam indicans, subdit vers. 6 : « Si erit malum in civitate quod non fecerit Dominus? » quasi dicat : Hæc duo pariter parique passu ambulant, Dominus et malum, sive numen et providentia, Deus et vindicta, puta castigatio impiorum; quia nec est Deus sine providentia, sive numen sine vindicta impiorum; nec aliqua eorum vindicta exercetur sine Deo et numine. Hic sensus sublimis est et moribus congruens.

Secundo, Arias censet hos duos esse Juda et Israel, sive duas tribus et decem; rursum, esse Nabuchodonosor et Salmanasar, *q. d.* Juda et Israel schismate a se videntur divisi, sed tamen in idololatria et scelere consentiunt, et pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonosor et Salmanasar : ille ut Judam, hic ut Israelem puniat et perdat. Deus enim utrumque immittet et diriget ad idem utriusque excidium.

Tertio, Hugo, Lyranus et Vatablus, per duos hos simul ambulantes, accipiunt Deum et Prophetam, v. g. Amos, *q. d.* ait Vatablus : « Sicut duo nunquam aliquo simul proficisci solent ob aliquod negotium, nisi prius de eo conveniat inter ipsos : sic Prophetæ, per quos prædicam me visitaturum iniquitates vestras, uti jam dixi, non accedent ad vos ut hæc annuntient, nisi maxime illis mecum conveniat, ut de hoc vos admoneant. Hac enim similitudine voluit ostendere præstan-

tiam prophetiæ, magnumque esse inter Deum et Prophetas consensum. Unde paulo post vers. 7, seipsum declarat his verbis : Quia non facit Hominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas (1). »

Quarto et congruentius, magisque genuine Rupertus, Clarius et Ribera censent hos duos simul ambulantes esse Deum et populum Israel, *q. d.* Ego Deus ambulavi simul cum Israele, olim pio et obsequente, cum scilicet eum quasi manu tenens eduxi ex Ægypto, et per desertum perduxi in Chanaan : quia tunc ipse mecum conveniebat, sinebat se a me regi, meumque ductum et legem libens sequebatur. At nunc, me relicto, ambulat cum diis alienis. Quocirca ego pariter non ambulabo cum eo, quod ipse cum idolis convenit, non mecum; sed potius contra eum ut hostis incedam, uti minatus sum *Levit.* XXVI, 24; puta ambulabo cum eo, uti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; sicut leo ambulat cum præda quam discerpsit; auceps cum ave quam cepit; venator instructus laqueo cum fera quam illaqueavit. Rugiam enim in eum quasi in prædam meam, et per Amos aliosque Prophetas, certum et inevitabile ei per Assyrios exitium prædicam et intentabo.

Tres partes parabolæ. Ut hæc expositio explicetur et probetur, suppono quod, sicut in fabulis et apologis (v. g. Æsopi) sunt tres partes, scilicet μῦθος, προμύθιον et ἐπιμύθιον, id est fabula, profabulatio et affabulatio : profabulatio est ipsa prælibatio et quasi prologus, significans in quos et quorsum dicatur fabula; affabulatio est epilogus fabulæ, significans quid ex ea discere, quem fructum capere debeamus : ita pariter in adagiis, ænigmatibus et parabolis sunt tres partes, puta parabola ipsa, proparabola et postparabola. Proparabola est ipse prologus parabolæ, indicans ejus finem et scopum, qualis est illa *Luc.* XIV, 7 : « Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, » *q. d.* Scopus Christi in parabola sequenti, quæ est de invitatis, est taxare ambitiosos, qui primas cathedras et discubitus primos ambiunt : postparabola est conclusio parabolæ, significans ejus usum et fructum, qualis est ibidem vers. 11 : « Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. »

Hoc supposito, dico horum sex adagiorum sive parabolarum sensum venandum esse ex proparabola, sive prologo qui immediate præcessit; et ex postparabola, quæ immediate postea subjungitur. Prologus autem hic est : « Audite verbum quod locutus est Dominus super vos, filii Israel, super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens : Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ; » et maxime id quod mox sequitur, et immediate adagia hæc præcedit, nimirum : « Idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras, » *q. d.* Puniam vestra in me scelera, eo quod, cum ego eduxerim vos ex Ægypto et vobiscum jugiter quasi pater ambulaverim : vos tamen superbe et ingrate vertentes mihi dorsum, me spreto, ambulaveritis cum idolis et vitulis aureis. Postparabola est vers. 6 : « Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit? Quia non facit Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit? » *q. d.* Uti in proparabola dixi, ita in postparabola dico et repeto me, non alium, mala et clades vobis intentare per Prophetas, eaque mox reipsa per Assyrios inflicturos, ut in vos rugiam et sæviam, sicut leo in prædam, eo quod tanquam hostes contra me incesseritis, ambulantes cum idolis, qui sunt jurati mihi inimici. Ecce hic videmus clare tam prologum, quam conclusionem parabolæ significare, eo spectare parabolas hasce, ut per eas indicet Deus se olim cum Israele ambulasse quasi patrem cum filio, eo quod recte illi cum eo conveniret : at jam post ejus apostasiam, schisma et idololatriam, se amicam illam præsentiam, et paternam curam opemque ab eo ablaturum, et contra eum incessurum, ac per Prophetas suos, strages et exitium ei intentaturum, illudque mox illaturum per Assyrios. Ergo hic est horum sex adagiorum et parabolarum scopus et sensus.

Ubi nota : Duo hic in postparabola significat Deus : *prius*, nihil mali immitti civitati, v. g. Samariæ, nisi a Deo; *secundum*, illud ipsum malum se ei non infligere, nisi prius ipsam de eo præmoneat per Prophetas, ut vitam corrigat et malum evadat; utque sciat malum, cum id ei obvenerit, non aliunde quam a Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus est, obvenire. Propheta enim hic vult fidem et auctoritatem, æque ac certitudinem conciliare suæ prophetiæ ac minis, quæ ex Deo Israeli intentabit : auctoritatem, dicendo Deum non facturum quidpiam mali Samariæ, nisi illud prius sibi revelaverit et per se prænuntiarit : certitudinem, dicendo hæc sua minacia oracula esse sibi a Deo revelata,

(1) Hanc tertiam interpretationem ut longe probabiliorem ducimus, quia cum antecedentibus et consequentibus optime concordat. Et revera, quia dixerat supra Propheta (II, 12) Israelitas interdixisse prophetis, ne vaticinarentur; nunc vult eorum auctoritatem et consensum cum Deo asserere (ut in analysi ad synopsim adjuncta exposuimus). Ab hoc igitur versu usque ad octavum, sequuntur quæstiones seu interrogationes parabolicæ, in quibus tertium comparationis non expressum, sed lectoris acumini eruendum relictum est. Earum applicatio brevis verss. 7, 8, sequitur, omniumque harum interrogationum propositarum finis videtur esse, ut ostendatur, se aliosque prophetas non proprio instinctu, sed jussu et auctoritate divina vaticinari, quod mandatum detrectare velle temerarium est. Sic similitudine hujus versus tertii voluit demonstrare magnum esse inter Deum et prophetas consensum. Sic Rosenmuller, Ackermann, Maurer, Kilber, d'Allioli, etc.

esseque minas et verba ipsius Dei, qui est prima veritas, fallique aut fallere nequit. Credant ergo Israelitæ has non esse minas verbales et inanes, sed reales et efficaces, utpote Dei irati et sævientis instar leonis. Quocirca hic se Propheta non constituit alterum, vel secundum a Deo, sed quasi eumdem cum Deo, scilicet ut Dei os et tubam, quæ clangat et rugiat contra Israel, qui est alter, vel secundus a Deo. Duo ergo ambulantes hic sunt, Deus per Prophetam minans, et Israel minas hasce Dei excipiens. Jam secundum hæc, reliqua quinque adagia sigillatim explicanda et adaptanda sunt. Secundum ergo est quod sequitur : « Numquid rugiet leo? » etc. Ita S. Hieronymus, Emmanuel, Mariana et alii.

Allegorice S. Hieronymus : Non possunt duo, puta Gentiles et Judæi, ambulare simul, nisi convenerint in una fide unoque capite Christo. Quod si discordia separentur, statim eos leo rugiens et auceps diabolus invadet et capiet.

Tropologice, Rupertus : Non potest Deus ambulare cum peccatore, si ille peccatum defendat. « Nos duo sumus, inquit, ego qui arguo vel corripio, Deus, et Israel qui corripitur; nimirum non convenit nobis, quia me corripientem Deum correptus Israel non audit. In hoc nobis animus disconvenit : quia ego arguo, ille se defendit. » Et S. Augustinus, in *Psalm.* LXXV : « Quamdiu, inquit, non confiteris peccata tua, quodam modo rixaris cum Deo. Quomodo enim non cum illo litigas, qui quod illi displicet laudas? Psalmi vox est dicentis : Incipite Domino in confessione. Quid est : Incipite Domino in confessione? Incipite adjungi Deo. Quomodo? Ut hoc vobis displiceat, quod et illi displicet. Displicet illi vita tua mala : si placeat tibi, disjungeris ab illo; si displaceat tibi, per confessionem illi conjungeris. »

Vers. 4. 4. NUMQUID RUGIET LEO IN SALTU, NISI HABUERIT PRÆDAM? — Leo est Deus, præda est Israel, rugitus sunt minæ Prophetarum, Israeli excidium per Assyrios ex Dei jussu intentantium, *q. d.* Sicut leo famelicus rugit, dum in unguibus, vel etiam in oculis habet prædam : rugit, inquam, ut iras et animos excitet, ad feram quam prædari vult invadendam; aut, si eam ceperit, ad eam contra lupos, ursos aliasque feras et homines tutandam, ne sibi eripiatur : ita Deus rugit, indignatur et minatur per me aliosque Prophetas, vobis, o Israelitæ, quos jam invadit per Assyrios, quosque quasi jam captos in manu habet, et proximæ cladi et captivitati destinat. Sicut enim leo nunquam rugit, quin prædam capiat, laceret et devoret : ita Deus non minatur obstinatis pœnas, quin protinus illas eis infligat, eosque cædat et mactet, uti vos, o Israelitæ, mactabit per Salmanasar. Nota ex Aristotele, Plinio et aliis mox citandis. Leo solet rugire bis : *primo*, cum famet, et quærit videlque prædam; *secundo*, cum eam capit : tum enim partim ira, ne sibi eripiatur; partim fame et ingluvie frendens et murmurans rugit. Leo enim gulosus est et helluatur, ita ut partes integras ossaque deglutiat, antequam dentibus ea comminuat. Unde ita se infarcit, ut repletus ad biduum vel triduum non esuriat, nec comedat ordinarie nisi alternis diebus, puta semel in biduo, uti docet Aristoteles lib. VIII *Hist. anim.* cap. V, Plinius lib. VIII, cap. XVI, et Ælianus lib. IV *Hist. anim.* cap. XXXIII. Hinc et ex ingluvie hac, halitus ejus gravis est et fœtet : « Animæ leonis virus grave, » ait Plinius lib. XI, cap. XXXIII. Simili modo rugiit Deus tum ante excidium Israelis per Prophetas ei minando; tum in excidio Israelem per Assyrios concidendo, nec permittendo ut Ægyptii aliive eum sibi eriperent. Magis tamen hic Propheta loqui videtur de rugitu leonis ante prædam : suas enim prophetias minaces per Amos, Osee et alios editas de futuro et instante excidio, Deus hic comparat rugitui leonis. Adde, major et horribilior est rugitus leonis, cum videt hostem, ut eum invadat et prædetur, quam dum eum capit et devorat. Porro dicitur tunc eam habere, tum quia eam habet oculis suis propositam, tum quia in spe certa eam habet. Sequitur tertium adagium secundo simile :

eo ru-
it bis,
cur?

NUMQUID DABIT CATULUS LEONIS VOCEM DE CUBILI SUO, NISI ALIQUID APPREHENDERIT? — Tigurina : *Num catulus leonis vocem suam edit egressus de lustro, cum nihil prædæ cepit?* Repetitione hac Propheta Dei potentiam et oraculi certitudinem astruit, *q. d.* Si præda salvari nequit a leone et a catulo leonis rugiente, quis vestrum, o Israelitæ, evadet manus Dei irati? Leoni subjungit catulos; quia, utpote petulci et latrante semper stomacho famelici rugiunt magis, juxta illud *Psalm.* CIII, 2 : « Catuli leonum rugientes, ut rapiant et quærant a Deo escam sibi. » Unde in Scriptura ira Dei, æque ac hostium acer insultus, comparatur rugitui leunculorum, ut *Isaiæ* XXXI, 4 : « Quomodo si rugiat leo, et catulus leonis super prædam suam, etc.: sic descendet Dominus ut prælietur. »

5. NUMQUID CADET AVIS IN LAQUEUM TERRÆ ABSQUE AUCUPE — qui avi laqueum posuit? *q. d.* Non: Vers. 5.
sicut ergo avis non capitur laqueo nisi ab aucupe, ita et vos capiemini ab Assyriis, non alio id agente, quam Deo, qui Assyrios quasi laqueum vobis posuit. Hebræum מוקש *mokes* significat illaqueatorem, puta aucupem, ut vertunt Septuaginta, Noster et alii. Potest *secundo* cum Vatablo verti, *offendiculum*, *q. d.* Sicut avis non cadit in laqueum sine offendiculo, id est quin eo capiatur et stranguletur; sic nec vos cadetis in manus Dei et Assyriorum, quin ab eis capiamini et strangulemini. Verum quia illud significatur proxima parabola, hinc ut sit gradatio, simplicius Noster et Septuaginta vertunt, *absque aucupe*. Sequitur ergo quartum adagium tertio connexum :

NUMQUID AUFERETUR LAQUEUS DE TERRA, ANTEQUAM

QUID CEPERIT? — *q. d.* Sicut laqueus a venatore non tollitur, nisi eo avem vel feram illaqueaverit et ceperit, sic nec ego tollam expansum rete meum, puta Assyrios e Samaria, donec eam ceperint et vastarint, sed quasi auceps continuo assistam et intendam iis, quasi meis laqueis, nec desistam donec vos capiant et jugulent. Excludit omnia effugia impiorum et incredulorum, qui hæc ejus oracula vel elevabant, vel eludebant dicendo : Minæ hæ sunt solitæ Prophetarum, sed minæ duntaxat, sicut parentes pueris ostentant virgam, non ut feriant, sed ut minis eos percellant : veniet Assyrius, ostentabit se Samariæ; sed non audebit urbem tam potentem et munitam aggredi : nobis ergo intactis et illæsis domum redibit. Hæc effugia et has illusiones minarum et oraculorum suorum succidit hic Deus, certoque denuntiat Assyrium non recessurum a Samaria, donec eam capiat, sicut venator non tollit laqueum, donec eo avem constrinxerit. Nota minas Prophetarum et prædicatorum hic comparari rugitui leonis, reti aucupis et clangori tubæ, vers. 6. Vere Nicetas in *Vita Alexii Comneni* : « Laqueos, ait, et retia divinæ providentiæ nemo evadere potest, » uti eosdem evadere nequivit Pharao, Diocletianus, Maximianus, Julianus Apostata, Valens imperator aliique similes. Similem laqueum Judæis intentat David, *Psalm.* LXVIII, 23 : « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. » Hæc est divinæ justitiæ venatio : sicut enim principes viri apros luposque, ita Dei vindicta venatur tyrannos et impios. Sic de Sedecia ait Deus, *Ezechiel.* XII, 13 : « Extendam rete meum super eum, et capietur in sagena mea, » per Chaldæos. Sequitur adagium quintum :

Vers. 6. 6. SI CLANGET TUBA IN CIVITATE, ET POPULUS NON EXPAVESCET? — *q. d.* Sicut tuba tempore belli personante, et classico perstrepente, ac significante hostem adesse, paranda esse arma et aciem, fieri nequit quin populus metu hostis et cladis, ac horrore clangoris bellici percellatur; sic multo magis vos, o Israelitæ, deberetis pavere et percelli ad voces hasce meas, quibus ex Deo classicum cano, ac hostem, ignem et flammam vobis prædico et intento. Clangor ergo tubæ est prophetia : clangens est Deus : tuba est os Prophetæ : hostis est Assyrius : civitas, Samaria : populus, Israelitæ metu percellendi et exanimandi.

SI ERIT MALUM IN CIVITATE, QUOD DOMINUS NON FECERIT? — Hic est postparabola, sive conclusio et applicatio parabolarum præcedentium, *q. d.* Quinque parabolæ quas jam recensui, significant malum, id est afflictionem et cladem extremam afferendam Samariæ per Assyrios, non ab alio, quam a Deo a quo apostatarunt, quemque irritarunt, præponendo ei vitulos aureos. Cum ergo hæc clades vobis, o Israelitæ, advenerit, certo scitote a me illam vobis inferri : ideo enim ego solus illam per Prophetas vobis prædico et cominor, quia solus illam vobis infligam, non Baal, non Chamos, non quis alius inanium deorum. Unde explicans subdit : « Quia non facit Dominus, » etc. (1).

Moraliter, disce hic rapinarum, incendiorum, stragum et calamitatum omnium, tum publicarum, tum privatarum, quæ impiis et peccatoribus infliguntur, Deum esse auctorem : Deus enim, gubernator universi, judex est et vindex omnium. Recte Plutarchus in *Moral.* : « Ut amnes, ait, quidam repente se condunt sub terram, nihilominus eo perferuntur quo tendunt : ita numinum iræ, licet occultæ, tamen in extremas calamitates auferunt aliquando nocentes, » etiam dum non cogitant « ultorem post caput esse Deum. » Et Horatius :

Moral- ter, mali, a infig[illegible]

> Raro antecedentem scelestum,
> Deseruit pede pœna claudo.

Et Jeremias, *Thren.* III, 37 : « Quis est iste, qui dixit ut fieret, Domino non jubente? Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona? Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis? » vide ibi dicta. Et cap. XVIII, 11 : « Ecce ego fingo contra vos malum. » Et *Isaiæ* cap. XLV, 7 : « Ego Dominus, et non est alter formans lucem, et creans tenebras; faciens pacem, et creans malum. » Vide S. Basilium, hom. *Quod Deus non est auctor malorum*, ubi ostendit proprie nihil malum esse nisi peccatum, cujus auctor est voluntas creata, non Deus : cætera vero mala pœnæ, quæ vocantur, bona esse, non mala, præsertim quia per ea Deus interficit peccatum, et vivere facit justitiam, aut potius facit hominem mori peccato, ut vivat justitiæ. « Quantum enim, ait, exterior homo noster corrumpitur, tantum interior renovatur. Non igitur alium interficit, et alium vivificat; sed eumdem per ea quæ interficit vivificat. Caro igitur percutitur ut anima sanetur. Peccatum perimitur, ut justitia vivat. »

7. QUIA NON FACIT DOMINUS DEUS VERBUM, NISI RE- Vers. 7.
VELAVERIT SECRETUM SUUM AD SERVOS SUOS PROPHETAS. — Τὸ *quia* potest accipi pro verumtamen, efficacius tamen accipias proprie, ut causale ejus quod præcessit, *q. d.* Non est malum in civitate quod non faciat Dominus; quia ipse omnia mala civitati eventura prius revelat Prophetis, et per eos illa se civitati mox inflicturum comminatur : ergo cum mox illa civitati infligantur, ipse est, non

(1) Estne quidquam, inquit, in urbe quapiam mali et calamitatis, cujus non sit auctor Deus? quod ille non immiserit? ob peccata videlicet civium. Debuerat ad similitudinem postremam subdere παράδοσιν. Num a Propheta prænuntiabitur nomine Dei quidquam mali alicui civitati, et non contremiscet populus? Annon mala prænuntiante Propheta a Deo, populum par est pertimescere? Sed quia mala non prænuntiat Propheta nisi a Deo, et cum prænuntiata per Prophetam mala accidunt, accidunt a Deo, propterea id memorat, quod ex priori consequebatur : num vero fortuito quidquam mali in civitate accidit, quin potius auctor ejus est Deus?

alius, qui ea civitati quasi judex et ultor infligit, uti comminatus est. Porro Deus hanc cladem civitati Samariæ non inferet, nisi vobis, o Samaritæ, per Prophetas præmonitis, idque duas ob causas. *Prior* est, ne causari possitis vos nunquam fuisse reprehensos. *Posterior,* ut certi sitis eam ob scelera vestra vobis infligi, Deumque eorum vindicem ejus esse auctorem : qua re Propheta declarat tum dignitatem, tum necessitatem sui muneris, puta prophetiæ, utpote a Deo accepti, ut scilicet ipse esset quasi legatus Dei ad Israel, et inter eos internuntius, sequester et mediator; tum misericors Dei consilium, uti mox ostendam.

Quocirca nota : « Verbum » metonymice significat rem, puta cladem verbo significatam et prædictam. Unde mox idem vocat « secretum suum, » et, ut Theodotion, *consilium suum,* puta arcanum ejus decretum de clade hac inferenda. Septuaginta vertunt, παιδείαν, id est *eruditionem,* vel potius, ut S. Hieronymus vertit, *correctionem suam :* quo significatur minas et plagas Dei non proficisci ex odio, sed ex amore paterno erga homines. Sicut enim pater corripit et castigat filium quem diligit, ut eum erudiat; sic et Deus peccatorem. Quapropter castigationem hanc invitus, et quasi coactus infert, ideoque ut eam pœnitendo evadant homines, prius per Prophetas et prædicatores eam comminatur et prænuntiat, quæ omnia miram Dei clementiam significant, ait S. Hieronymus. Ita ante diluvium præmonuit peccatores per Noe, qui ea de causa centum annis arcam fabricavit, ut per centum annos homines sciscitantes fabricæ hujus causam, monerentur de instante diluvio, illudque pœnitendo averterent et evaderent, uti excidium evaserunt Ninivitæ præmoniti a Jona. Sic per Moysen nullam Ægypto plagam inflixit, nisi prius per eumdem de ea Pharaonem et Ægyptios præmoneret, ut patet *Exod.* cap. VII, VIII et IX. Sic clades per Syros, Ammonitas, Madianitas et Philistæos, quæ narrantur in libris Judicum, Hebræis non intulit, nisi iis præmonitis per Josue, cap. XXI, perque Debboram, *Judic.* IV, 4, et alios Prophetas. Sic excidium per Titum et Romanos Judæis non irrogavit, nisi præmonitis per Christum, *Luc.* cap. XIX, 42, et Apostolos. Sic cladem extremam orbi non inferet, nisi præmissis Prophetis et Angelis, qui septem tubis insonantes eamdem toto orbe proclamabunt, *Apocal.* cap. XVI, 1.

Vers. 8. 8. LEO RUGIET, QUIS NON TIMEBIT? (*q. d.* Quanto magis Deus rugiens et comminans ab omnibus timendus est? Unde partim explicans, partim inferens subjungit) : DEUS LOCUTUS EST, QUIS NON PROPHETABIT? — Hæc enim propositio prioris est parallela partim explicatio, partim illatio et conclusio, *q. d.* Si, leone rugiente, omnes timent; ergo multo magis, Deo fremente, omnes timeant oportet; ac imprimis nos Prophetæ, qui primi hunc Dei in nobis loquentis rugitum audimus, illius metu percellimur; ideoque trepidi tacere non possumus, sed prophetamus et inclamamus omnibus, ut sibi caveant et prospiciant, ne ejus præda fiant et ab eo discerpantur; præsertim quia ideo in nobis loquitur et rugit, ut nos eumdem rugitum prophetando aliis promamus et exprimamus, *q. d.* Cum Deus nos Prophetas mittat jubeatque prophetare, silere non possumus : ita S. Hieronymus, Emmanuel, Mariana et alii. Amolitur aliud incredulorum Israelitarum effugium, vel potius improperium. Improperabant enim jugiter Prophetis, quod ipsi tristia semper prophetantes Israeli, viderentur de ejus clade gaudere, eique insultare. Respondet Amos se invitum hæc prophetare, cogique a Deo, nec posse se illi resistere. Deo enim loquente, mandante et mittente Prophetam, quis non prophetet? quis silere, quis Dei imperium detrectare audeat? Deus enim est quasi leo rugiens, qui Prophetam inobedientem, æque ac populum rebellem discerpat : sicut per leonem discerpsit Prophetam illum in re modica inobedientem, scilicet quod contra jussum Dei cibum sumpsisset in Bethel, deceptus licet ab alio propheta, qui Deum jussum suum revocasse asserebat, III *Reg.* cap. XIII, 24. Sensus ergo est, *q. d.* Minæ meæ non sunt meæ, sed Dei : rugitus meus non est meus, sed Dei : Deus enim quasi leo rugit in mente nostra, et inde in ore nostro, ut vos percellat : ne ergo nobis hæc tristia oracula imputetis. Deo enim loquente per mentem et os nostrum, tacere non audemus, nec possumus. Rursum, si leo fame, vel, catulis raptis, tremens et rugiens e saltu incurrat in urbem, quis eum eminus videns, non inclamet omnibus : Fugite, leo fremens imminet, prospicite vobis? quin ergo ego Amos videns Deum iratum in Samariam incurrere, ut eam disperdat, omnibus inclamem, ut sibi caveant? Hoc est quod Deus Ezechieli edixit, cap. III, vers. 27 : « Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, etc., si dicente me ad impium : Morte morieris, non annuntiaveris ei, etc., sanguinem ejus de manu tua requiram. »

Simile fuit responsum S. Aphraatis eremitæ. Cum enim ipse egressus eremo Arianis grassantibus resisteret, ac Valentem imperatorem de arianismo et persecutione orthodoxorum increparet; Valens autem ei objiceret : Quid tu, monache, qui vitam solitariam profiteris, silentio et quiete relicta, urbem et forum ingrederis? respondit : Si virgo, in thalamo abscondita, videret quempiam faces domui injicientem, nonne a domo prosiliret, et inclamaret : Incendium, incendium, ut se suosque ab eo liberaret? Ne ergo me reprehendas, qui quietem reliquerim; sed teipsum reprehende, qui hanc flammam in domum Dei injeceris, et non me, qui conor exstinguere, ideoque omnibus inclamo ut caveant a te, et a tua hæresi, qua quasi igne Ecclesiam Dei succendere conaris. Ita refert Theodoretus in *Philotheo,* cap. VIII. Pari modo Amos obstrepentibus sibi Israelitis : Quid tu minaris nobis? armentarius es, non Propheta :

quid nos flagellas? vade ad tua pascua, flagella tuos boves, respondet : « Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit. » Hoc est quod in eadem causa Judæis respondit Jeremias, cap. XX, 8 : « Factus est, ait, mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. » Et mox : « Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis : et defeci, ferre non sustinens. » Et cap. VI, 10 : « Cui loquar? et quem contestabor ut audiat? ecce incircumcisæ aures eorum, etc. Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens. »

QUIS NON TIMEBIT? — Vere S. Augustinus in *Sententiis*, num. 77 : « Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur : Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum confugiatur, » scilicet ab ipso irato ad ipsum clementem et placidum.

Vers. 9. 9. AUDITUM FACITE IN ÆDIBUS AZOTI. — Advocat Deus vicinas gentes, puta Azotios et Ægyptios, in Samariam. *Primo*, ut, visis eorum sceleribus ac punitione, testes sint, uti beneficiorum multiplicium et insignium Israelitis, tum in exitu ex Ægypto, tum in deserto, tum in Chananæa a Deo collatorum; ita et vindictæ mox ab eodem exercendæ in eumdem, utpote ingratum. *Secundo*, ut magis doleant Israelitæ, videntes se gentibus hostilibus in probrum et ludibrium exponi, quodque hostes clades ipsorum videant et rideant, gaudeantque de eorum strage et excidio, juxta illud *Psalm.* CXXXVI, 7 : « Memor esto, Domine, filiorum Edom, in die (excidii) Jerusalem : qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea. » Porro hoc schemate et artificio conatur Deus Israelitas ad se revocare, dum oculis eorum objicit infamiam et probra, quæ laturi sunt a gentibus, si in apostasia pergant, ideoque a Deo per Assyrios vastentur.

Per Azotios, cæteros Philistinos accipe. Est synecdoche. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Arias et alii. Miratur, et merito, S. Hieronymus apud Septuaginta pro Azotiis legi, *in Assyriis* : videtur mendum librariorum.

SUPER MONTES SAMARIÆ. — Hi montes imminent Samariæ, quæ fuit urbs ab Amri rege ædificata in monte Somer, indeque et urbs, et ab ea, utpote metropoli, tota regio dicta est Samaria : eam postea Herodes Ascalonita nominavit Sebasten, id est Augustam, in honorem Augusti Cæsaris : perinde ut nunc vocatur Augusta Vindelicorum, Augusta Trevirorum, etc. Herodes enim eam a fundamentis instaurans, firmissimo muro per viginti stadia circumdedit, et in ejus medio templum maximum sesquistadii magnitudine, modis omnibus ornatissimum Augusto Cæsari dedicavit, et Sebasten nuncupavit. Ita Josephus, lib. IV *Antiq.* cap. X, et ex eo Adrichomius in *Samaria*.

ET VIDETE INSANIAS MULTAS IN MEDIO EJUS. — Hebraice מהומות *mehumot*, id est *tumultus* et conturbationes ingentes, ut vertit Chaldæus. Hinc Septuaginta vertunt, *admirabilia*, quæ scilicet admiraturi erant Philistini et Ægyptii, ad spectaculum hoc a Deo evocati.

Jam per *tumultus*, Arias accipit tumultus civium Samariæ, cum ea capta ab Assyriis, cives turmatim fugientes se invicem obtriverunt, et ab instantibus Assyriis obtriti sunt. Melius de culpa quam de pœna hæc accipias. Unde Noster vertit, « insanias, » scilicet in colendis vitulis aureis, ait S. Hieronymus, Rupertus, Hugo et Lyranus; aut *insanias*, id est insanos tumultus et seditiones, quibus se invicem obtruncarunt. Ita Theodoretus. Unde Vatablus vertit, *confractiones multas*; has enim significat hebræum *mehumot*. Hinc et sequitur, « et calumniam patientes, » vel, ut Vatablus, *oppressos per vim et calumniam*, supple et repete, *videte*.

Tropologice, insaniæ sunt figmenta hæreticorum, ait S. Hieronymus, « dum unusquisque fingit quod voluerit, et adorat figmentum suum : ut Marcion bonum Deum et otiosum : ut Valentinus αἰῶνας triginta, et extremum Christum, quem appellat ἔκτρωμα, id est *abortivum* : ut Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat ἀβραξας, et eumdem secundum Græcas litteras, et annui cursus numerum, dicit in solis circulo contineri. » Talia sunt hodie Calvini et Lutheri placita : hominem carere libero arbitrio, opera bona nil mereri, fidem solam justificare, omnia opera Sanctorum esse concupiscentia et peccato contaminata, Deum esse auctorem omnium operum, tam malorum quam bonorum; Christum in cruce quasi desperasse, et pertulisse pœnas damnatorum, vota castitatis Deo nuncupata esse impossibilia, nec servanda, Deum præcepisse legem impossibilem. An non hæ insaniæ lymphaticorum, quibus nihil insanius vidit hæc ætas?

10. THESAURIZANTES INIQUITATEM, — iniquas opes, Vers
scilicet partas per vim, calumniam, furta, etc. Unde Vatablus vertit : *Hi sunt qui thesaurizant rapinam et prædam in palatiis suis*, congregant opes per fas et nefas, ut dicitur.

ET RAPINAS : — Septuaginta, *et miseriam*; Syrus, *et pressuram*, angustiam. Unde videntur ipsi hæc de pœna Samariæ accipere, cum potius de culpa accipienda videantur, uti dixi.

11. PROPTEREA HÆC DICIT DOMINUS (puniens tuas Vers
rapinas et scelera) : TRIBULABITUR ET CIRCUIETUR (id est cingetur obsidione et circumcirca obsidebitur ab Assyriis) TERRA, — ne quis effugiat. Tigurina vertit : *Angustiæ tibi erunt, idque undique in terra.* Quod explicans Vatablus : *Hostis*, ait, *venturus est, et in circuitu terræ hujus castrametabitur, ne quis possit effugere.* Loquitur hic Propheta tanquam attonitus magnitudine tribulationis et stragis futuræ, quam quasi præsentem spiritu prophetico intuebatur : propterea utitur locutionibus concisis, multaque subticet et subaudit, ut admirationem et terrorem incutiat audientibus. Mirum est Septuaginta hæc de Tyro accipere; eo quod hebræum צור *tsor* significet angustias, et

petram angustam, indeque Tyrum in petra conditam. Vertunt enim : *Tyrus, et in circuitu terra tua deserta erit.* Agitur enim hic de clade Samariæ, non Tyri. Melius ergo Symmachus *tsor* vertit πολιορκίαν, id est *obsidionem;* et Theodotion, *fortitudinem.*

Detrahetur ex te fortitudo tua; — Tigurina : *Dejiciet a te robur tuum, et diripientur palatia tua ;* Vatablus : *Hostis auferet tibi opes tuas, in quibus tuum belli robur consistit, q. d.* Assyrii rapient tuas opes, quas per vim, dolum et calumniam congessisti.

Vers. 12. 12. Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, etc. — Per *pastorem,* Deum; per *leonem,* hostem; per *crura* et extremum auriculæ, paucitatem Israelis ab hoste servandam intellige, *q. d.* Sicut pastor leoni rapienti et discerpenti ovem aut bovem, aliquam ex eo partem, sed parvam et ad esum inutilem, v. g. duo crura, quæ leo non curat, eripit; sic aliqui Israelitæ, sed pauci, iique infirmi, pauperes et viles ab hac eorum strage et captivitate eruentur, ii scilicet, quos Assyrii contemnent, et ut quisquilias fæcesque plebis relinquent in Samaria ad colendum agros et vineas. Ita Theodoretus, Clarius, Arias et Vatablus. Ecce Amos, utpote pastor, crebro a re pastoritia sibi familiari petit similitudines.

Aliter, imo contrarie S. Hieronymus; censet enim hæc ironice per sarcasmum dici, *q. d.* Israelitæ præfisi robori Samariæ, et auxiliis Damasci, id est Syrorum, putant quod eruent et expedient se de manibus Assyriorum, sicut pastor ope canum de ore leonis extorquet et eripit duo crura, etc.; sed errant et falluntur. Verum prior sensus, uti communior, ita simplicior est et verior : Deus enim, post commendatam justitiam, commendat hic suam misericordiam, eaque illam temperat, *q. d.* Non omnes omnino peribunt : nam aliqui servabuntur, licet pauci. Porro per crura et ossa significat eos nudos ac spoliatos, vita vix salva, stragi communi eripiendos.

Rursum censet Theodoretus duo hæc crura a pastore eripi, ut iis fidem faciat hero, pecus a leone esse laniatum, non a se venditum, aut furto sublatum.

Symbolice notat Rupertus duo crura et extremum auriculæ ad hoc reservari, ut ex iis constet quale fuerit pecus devoratum, an ovis, an bos, an equus : sic videlicet ex parvis Judæorum reliquiis, colligi quales fuerint ipsi ante peccatum, et ante Christum, atque illas ipsas fidem christianorum confirmare, dum testimonium legis et Prophetarum nobis circumferunt, ex quibus Christum salutis auctorem cognoscimus, eumdemque Gentilibus demonstramus per Judæorum, fidei nostræ hostium, libros et monumenta.

Tropologice, S. Hieronymus hæc applicat doctoribus et prædicatoribus : « In crure, ait, via ostenditur doctrinarum, in aure sacramenta dictorum. Unde Apostoli absque calceamentis et ulla mortui animalis pellicula jubentur incedere, *Matth.* cap. x. Et ad credentes dicitur : Qui habet aures audiendi audiat, » *Luc.* viii. In corporis ergo totius strage auris eripienda est, qua monita salutis audiamus; et crura, quibus in illis et juxta illa ambulemus et conversemur. Unde Stephanus Cantuariensis in *Sylva* allegorice per duo crura accipit continentiam mentis et corporis, per extremum vero auriculæ perseverantiam in obedientia : crura vero restringit et applicat Prælatis : « Sic enim, inquit, cum multi sint Prælati, major pars peribit, et consumetur a leone, scilicet diabolo, et parvæ reliquiæ salvæ fient per illum pastorem qui dicit: Ego sum pastor bonus. »

In plaga lectuli, — id est in latere vel angulo lecti. Sic enim quatuor plagæ mundi vocantur quatuor ejus latera. Nam hebraice est פאת מטה *pea mitta,* id est in angulo, latere, vel extremitate lecti : in angulo enim utrinque corpus fulcitur; hinc melius et plenius in eo quiescit. Huc facit illud Thomæ a Kempis : « In omnibus requiem quæsivi, et non inveni, nisi in angello cum libello. » Porro *plaga* vox est desumpta a Græcis : hi enim πλάγια vocant latera et angulos transversos. Rursum *plaga* et plagulæ *tapetes* græce dicuntur, latine *stragula.* Unde Varro *De Vita populi Rom.*: «Eburneis lectis et plagis sigillatis. » Et Livius, lib. IX *in Bello Maced.* : « Luxuriæ, ait, peregrinæ origo ab exercitu Asiatico advecta in urbem : ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, etc., Romam advexerunt. » Nec hoc longe abit ab hebræo *pea,* id est angulus, extremitas : stragula enim sunt angulata, et in angulis signata et plagulis insignita. Sensus est, *q. d.* Pauci Israelitæ, ut dixi, habitantes in Samaria, in eaque secure quasi in suavi lecti stragulo, vel angulo quiescentes, eruentur a clade Assyriorum. Samariam vocat plagam, vel angulum lectuli, eo quod instar lecti elevata esset et montosa, æque ac mollis, deliciosa, opulenta, indeque culta et populosa, ut videretur esse angulus et arx decem tribuum. Unde in ea fidenter quasi in lectulo quiescebant, non timentes Assyrios. Ita S. Hieronymus et alii. Adde, per *plagam* accipi potest clima, situs et regio Samariæ : hæc enim Hebræi vocant *pea,* id est angulum terræ. Rursum, proprie Samaria sita erat in angulo respectu Judææ et montium urbi Samariæ imminentium, ut patet in tabula ejus chorographica, quam exhibet Adrichomius post paginam 24.

Jam *primo,* Chaldæus sic vertit et explicat : *Eruentur qui habitant in Samaria, in fortitudine potestatis, et in Damasco innitentes, q. d.* Eruentur qui confidunt Samariæ munitioni, et opi Damascenorum ac Syrorum, in qua pariter quasi in grabato quiescunt et securi dormiunt.

Secundo, Lyranus per *plagam lectuli* accipit Jerusalem, in qua erat templum, in quo quasi in lecto requiescebat Deus, *q. d.* Salvabuntur pauci

*

ex Israel, scilicet ii qui profugerint in Jerusalem ad alas Dei et Ezechiæ regis, vel in Damascum ad alas Syrorum.

Tertio, Vatablus, *q. d.* Cladem Assyriacam pauci effugient, scilicet ii duntaxat qui post lectum in angulo se absconderint : aut ægroti, qui in lectis decumbentes sua ægritudine movebunt Assyrios, ut iis parcant, *q. d.* Assyrii parcent solis miseris, qui adeo pauperes erunt, ut bini vel terni in lecto, aut non tam in lecto, quam in parte et angulo lecti requiescere cogantur.

Quarto, Septuaginta pro *in plaga lecti et Damasci grabato*, vertunt, *contra tribum et in Damasco*, « ut juxta tropologiam referamus tribum (Hebræum enim מטה *mitta* lectum; sed, si legas alio puncto מַטֶּה *matte*, virgam et tribum significat) ad Judam, et Damascum ad vocationem gentium, de quibus unus grex factus est Domini : cujus sæpe oves leonum feritas laniat, de quorum faucibus vix duo crura, aut extremum aufertur auriculæ,» ait S. Hieronymus.

Quinto, probabiliter P. Prado in *Ezech.* XXIV, 40, hæc accipit de lectulis mensalibus, *q. d.* Qui habitant (quiescunt) « in Samaria in plaga lectuli,» id est, qui primos habent discubitus in lectis stratisque inter convivas. Nam pro *plaga* hebraice est *in angulo lecti*, id est in capite, in loco primario. De quibus rursum dicit cap. VI, 4 : « Qui dormitis (cubatis) in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris. »

Ex his omnibus maxime genuina videtur tertia explicatio, tum quia vox *plaga*, vel angulus « lectuli » ac vox *grabato*, significant hæc ad pauperes et ægros pertinere. Hi enim jacent in grabatis et angulis; tum quia hi recte comparantur cum duobus cruribus, et extrema auricula leoni ereptis; alioqui enim non constabit similitudo Prophetæ, ejusque vis et nervus, nisi his duo crura et extremum auriculæ adaptes. Sensus ergo totius hujus versiculi est hic : Sicut pastor de vervece aut vitulo a leone devorato eripit, servatque duo crura, aut extremum auriculæ, ab illo carnibus jam satiato, utpote ossea et insipida neglecta, ut ea ad herum deferat, quo demonstret vitulum non a se subductum, sed a leone laniatum : ita ex tota Samaria quasi e corpore politico, duo vel tres, id est pauci duntaxat cladi illius eripientur, iique viles et inutiles, puta pauperes macie confecti, ut sola crura ossea habere videantur; et ægri, qui bini vel terni in ejusdem lecti et grabati lateribus decumbant, sive in Samaria, sive in Damasco. Ita a Castro. Quocirca forte idcirco Interpres pro hebræo *pea*, id est angulus, vertit *plaga*, quæ et latus, et vulnus morbumque significat, ut innueret eos in latere lectuli decumbere ex vulnere et morbo, *q. d.* Salvabuntur ii qui ex plaga vulneris et morbi decumbunt in plaga, id est in latere et angulo lectuli. Proprie plagæ, vel plagulæ sunt commissuræ, sive assumenta, quæ tapetibus, casulis, stragulis, lectis, vestibus attexuntur vel assuuntur; pretiosæ (uti sunt effigies aureæ et gemmeæ in casulis) a divitibus ornatus et splendoris ergo; rudes et viles a pauperibus necessitatis causa. Laceris enim stragulis, lectis et vestibus pauperes assuunt partes, puta plagulas, ut rupturam sarciant, præsertim ad angulos : ibi enim facilius ob affrictum parietis aliarumque rerum, franguntur. Plaga ergo lectuli est angulus lectuli pauperis, assumento resarciti, et, ut S. Franciscus dicere solet, rappeciati. Pauperes enim lectos habent non integros, sed plagulis tum majoribus, tum minoribus consarcinatos instar centonum. Quare dormire in plaga lectuli, idem est quod dormire in centone, aut potius in assumento et latere centonis, ita ut in altero lecti latere dormiat alius, vel plures. Sensus ergo est, *q. d.* In Samariæ excidio salvabuntur soli pauperes et miseri, qui in centonibus gregatim ob paupertatem dormiunt.

Et in Damasci grabato. — Sicut Samariam *lectum*, sic Damascum vocat *grabatum* : quia Israelitæ vexati ab Assyriis, miseri et afflicti confugiebant Damascum, ibique quasi ægri in lecto secure quiescebant, seque recreabant. Damascus ergo iis afflictis, fessis et ægris erat quasi lectus; ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius, Hugo et alii. « Ut quomodo qui fessus est refocillatur in lectulo, sic illi fractas vires vicinæ gentis (Damasci) auxilio roborarent, » ait S. Hieronymus (1).

Perperam recentiores, ut R. David, Pagninus et alii, hebræum דמשק *dammesçec*, id est Damasci, accipiunt non ut proprium, sed ut appellativum, quasi compositum ex ד *de*, et משק *mesçec* : *mesçec* autem significat *tibiam* vel *crus*. Unde vertunt, *in crure*, id est pede vel sponda lecti; aut, ut Arias, *in lecto mobili et agitabili*, ut ejus agita-

(1) Verba וב דמשק ערש, *oubi damesceq ares*, obscura sunt. *Dammesceq* vel pro nomine proprio, vel appellativo sumunt interpretes. Qui nomen proprium esse statuunt, in diversas partes abeunt : præferenda autem ea videtur explicatio quæ cum Vulgata *in Damasci grabato* vertit, id est in lecto Damasceni operis et artificii, vel in lecto Damascenis stragulis instrato. Huic interpretationi quidem obstat, quod Hebræi genitivos non præponere solent, nec enim dicunt, *hominis filius*, sed *filius hominis*; deinde Damascus hebraice scribitur *damesceq*, hoc autem loco scribitur *dimesceq*, ut jam monuit Petrus de Figueiro; interim tamen omnes antiqui interpretes ceu nomen proprium דְּמֶשֶׁק *demesceq* acceperunt. Qui *demesceq* ceu nomen appellativum capiunt e fontibus arabicis ita exponunt : primo *sericum*, peculiariter album, imprimis genus illud, quod ex ruptis bombycum telis loculisve in fila attenuatum; *secundo*, et ipsa bombycis tela in ovi formam neta; *tertio*, pannus sericus (*Isai.* III, 24; II *Reg.* VI, 14), quin et linum, II *Reg.* II, 18. Quamcumque vero assumas ex his interpretationem, sensus est : Israelitæ qui nihil timent, et secure ac molliter vivunt, peribunt. Usque huc Ackermann.

Addere libet cum Maurer, hic *pannus Damascenus*, in quo jacent, id est sericus artificiose textus, qui hodieque in linguis occidentalibus ab urbe Damasco denominatur (angl. et dan. *Damask*, ital. *Damasco*, gall. *Damas*, germ. *Damast*).

tione ægro somnus concilietur, uti matres agitant cunas infantium, ut hoc motu ipsi somnum concipiant. Unde ipse exponit, *q. d.* Assyrii iis solis parcent; qui ex gravi longaque infirmitate decumbentes in lectulis, seipsos movere, et ab una parte in aliam convertere non poterunt, sed instar puerorum moveri et converti ab aliis debeant. Perperam inquam : nam hebraice non est *mesçec*, sed *dammesçec*, quod non aliud quam *Damascum* significat, uti vertunt Septuaginta, Chaldæus, Noster et alii. Adde ד *de* Hebræis non esse articulum, nec solere præfigi nominibus.

Tropologice, lectus avari est mammona, lectus superbi honor, lectus gulosi mensa opipara, lectus luxuriosi cubilia et impudicitiæ, lectus acedi torpor et somnus. Nam « sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo, » *Proverb.* cap. XXVI, 14. Hi lecti varios habent angulos et stragula mollia, quæ quisque sibi fingit, captat et adaptat.

Vers. 13. 13. AUDITE, — vos, o populi, ait S. Hieronymus, vel potius vos, o Prophetæ, cladem ad quam non ego, sed Deus per os meum destinat domum Jacob, id est posteros Jacobi sive Israelis, puta decem tribus earumque aras et delubra, in quibus colunt vitulos aureos in Dan et Bethel. Ita Albertus, Hugo, Arias et Vatablus. Unde Septuaginta habent : *Sacerdotes, audite*. Sed recte notat S. Hieronymus : « Puto, inquit, Septuaginta ipsum verbum posuisse, quod quidam non intelligentes, pro ארש *aresç* legerunt ἱερεῖς, id est *sacerdotes*. *Ares* enim noster Interpres et alii ad versum præcedentem referunt, vertuntque *lectulum;* sed Septuaginta huc referunt, retinentque ut nomen proprium.

ET CONTESTAMINI, — id est contestando Deum, eumque in testem vocando prædicite et prædicate instans eis exitium, nisi ab idolis et sceleribus resipiscant.

15. ET PERCUTIAM DOMUM HIEMALEM CUM DOMO ÆSTIVA. — Ita et Aquila, Symmachus et Theodotion. Verum Septuaginta vertunt : *Domum pinnatam, eo quod ostiola habeat per fenestras, et quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam*, ait S. Hieronymus, qui hac re significari putat Israelitas deliciosos « tantarum fuisse opum, ut duplices haberent domos, hiemales et æstivas, quarum aliæ (hiemales) versæ essent ad Aquilonem, aliæ (æstivæ) ad Austrum, ut pro varietate temporum; frigoris et caloris cœlique temperiem providerent. » Sic *Jerem.* XXXVI, 22, Joakim dicitur fuisse in domo hiemali mense nono. Ita in Belgio domos æstivas in villis ad delicias comparatas, ob luxum in iis admissum, per bella hæc destruxit et rasit Deus. Vers. 15.

Mystice idem S. Hieronymus : « Domus, ait, hiemalis erat regnum Israel, in qua frigus erat religionis et cultus Dei, variique ventorum turbines et sæva tempestas : et domus æstiva, Juda et Jerusalem, in qua erat templum, et offerebantur holocausta mane et vespere, et vigebat calor religionis. »

ET PERIBUNT DOMUS EBURNEÆ. — « Legimus Achab regem Israel tantis fluxisse deliciis, ut domum sibi eburneam fecerit, » III *Reg.* XXII, 39, ait S. Hieronymus, non quod fecerit eam ex ebore solido : unde enim tantum eboris habuisset? sed quod illam ebore incrustarit; hæc enim vocatur *domus eburnea*, teste Plinio lib. XVI, cap. XLIII. Vide Sanchez.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur Deus Israelitis, quod Assyrii levabunt eos in contis, et reliquias eorum in ollis ferventibus. Deinde ob impura et sacrilega eorum sacrificia ait se eos percussisse sex plagis, scilicet fame, siccitate, vento urente, aurugine, eruca, peste : denique pene eos subvertisse sicut Sodomam, eos tamen hisce plagis nihil meliores effectos, nec rediisse ad se. Quocirca dira et extrema quæque illis intentat additque : Præparare in occursum Dei tui, *qui creat montes, ventos, nebulas, etc.* (1).

1. Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ : quæ calumniam facitis egenis, et confringitis pauperes; quæ dicitis dominis vestris : Afferte, et bibemus.
2. Juravit Dominus Deus in sancto suo : quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in

(1) Hocce caput continet sermonem secundum contra Israelitas, maximeque contra opulentos et potentes Samariæ, alternatque expositionem culpæ et pœnæ.

PRIMO, exponit, *primo*, culpam, lasciviam, et violentiam in pauperes complectentem, 1; *secundo*, pœnam, exsilium scilicet et exitium inferentem, 2, 3.

SECUNDO, rursum exponit ironice culpam, idololatriam multiplicem et cultum sacrilegum exercentem, 4, 5; *secundo*, pœnam jam illatam, sed ab obduratis Israelitis frustratam ; cujusmodi erat penuria annonæ, 6; defectus imbrium et aquarum, 7, 8; depopulatio frugum per insecta, 9; clades et vastitas ab hostibus illata, 10, 11; *tertio*, pœnæ in posterum repetendæ, nec ulla ratione devitandæ, 12, 13.

contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus. 3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus. 4. Venite ad Bethel, et impie agite : ad Galgalam, et multiplicate prævaricationem : et afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras. 5. Et sacrificate de fermentato laudem : et vocate voluntarias oblationes, et annuntiate : sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. 6. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris : et non estis reversi ad me, dicit Dominus. 7. Ego quoque prohibui a vobis imbrem, cum adhuc tres menses superessent usque ad messem : et plui super unam civitatem, et super alteram civitatem non plui : pars una compluta est, et pars super quam non plui, aruit. 8. Et venerunt duæ et tres civitates ad unam civitatem ut biberent aquam, et non sunt satiatæ : et non redistis ad me, dicit Dominus. 9. Percussi vos in vento urente, et in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum et vinearum vestrarum : oliveta vestra et ficeta vestra comedit eruca : et non redistis ad me, dicit Dominus. 10. Misi in vos mortem in via Ægypti, percussi in gladio juvenes vestros, usque ad captivitatem equorum vestrorum : et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras : et non redistis ad me, dicit Dominus. 11. Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham, et facti estis quasi torris raptus ab incendio : et non redistis ad me, dicit Dominus. 12. Quapropter hæc faciam tibi, Israel : postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel. 13. Quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ, Dominus Deus exercituum nomen ejus.

Vers. 1. 1. AUDITE VERBUM HOC, VACCÆ PINGUES. — Hebraice *vaccæ Basan.* Ita Septuaginta, Theodotion, Aquila et Hebræi passim. Verum quia regio Basan, pascuis opima, pingues alebat boves et vaccas, ut patet *Deuter.* cap. XXXII, 14; hinc recte vertit Noster, « vaccæ pingues; » et Symmachus, *boves saginatæ;* alii, *vaccæ lascivientes.* Jam Theodoretus per *vaccas* accipit mulieres Samariæ lascivas, rapaces et imperiosas. « Vaccas, inquit, Basanitides, mulieres vocat luxu et voluptatibus diffluentes. Ejusmodi enim erant vaccæ Basanitides, ob pabuli copiam exsultantes. Unde fiebat ut bona tenuiorum in rem suam converterent (uti vaccæ depascebantur prata Basan), atque viris quibus ex divina lege subditæ erant, imperare non vererentur, in ordinemque eos redigi juberent : qualis fuit Jezabel, viro (Achab) tanquam mancipio utens. » Sic et Lyranus, Arias et Vatablus. Est enim vacca muliebris ingenii, petulantiæ et salacitatis symbolum. Unde Ælianus, lib. IV, cap. XLV, scribit in Ægypto vaccam, simul et Venerem religiose coli, eo quod vacca affinitatem et convenientiam cum dea habere existimetur : quin et vacca Veneri in Ægypto immolabatur, ait Giraldus in *Syntagm.;* nam, ut ait Columella, lib. VI, XXIV, vaccæ « post vernam pinguedinem gestientes, et pabuli nimietate exhilaratæ lasciviunt. » Insuper « vacca, quamvis plena fœtu, non expletur libidine. » Quocirca Amos hic describere videtur familias et domus impiorum, quæ sunt « sicut congregatio taurorum in vaccis populorum, » *Psalm.* LXVII, 31.

Vaccæ Basan quæ?

Melius S. Hieronymus, Ruffinus, Rupertus, Albertus, Glossa, Hugo, Clarius et alii censent hæc tam, imo magis ad viros, quam ad mulieres Samariæ spectare : viri enim quia effeminati, lascivi et impudentes, vocantur *vaccæ,* vel vitulæ populorum, *Psalm.* LXVII, 31; *Osee* X, 11, et alibi. Id patet ex sequentibus : « Ecce dies venient super vos, » scilicet viri. Hebræum enim כם *chem* masculinum, viros notat : *vaccas* ergo *Basan,* vocat opulentos (unde Chaldæus vertit, *divites substantiarum*), et principes Samariæ, qui bona pauperum depascebantur, tum quia gulæ et ventri erant dediti, tum quia saginæ et mactationi destinabantur. Audi S. Hieronymum : « Loquitur ad principes Israel, et optimates quosque decem tribuum, qui deliciis ac rapinis vacabant, ut audiant sermonem Dei, et non aratores boves, sed vaccas pingues de armento se esse noverint, sive quæ nutriantur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima, ac per hoc significat eos non agriculturæ, sed immolationi et esui præparatos (1). »

Porro, cur hi vocentur *vaccæ Basan,* tres causas adfert Ruffinus. *Prima,* quod gloria ipsorum ignominia erat terminanda; *Basan* enim hebraice

(1) Maurer postquam notavit istas vaccas pingues et ferocientes, esse aulicos illos divites, luxuriosos et lascivos, de quibus dixerat Propheta cap. III, 9, seq. et 15; addit : *vaccas,* non tauros eos dicit, mollitiem et effrenatos eorum mores notans. Ubi terminatione feminina utitur, respicit vaccas; ubi masculina, eos qui vaccis significantur.

confusionem et ignominiam significat. *Secunda*, quod vox eorum humana in vaccinam, puta in mugitum, præ dolore erat commutanda. *Tertia*, quia Deus eorum erat venter, ac jugibus vacabant conviviis et symposiis, ideoque, ut ait Psaltes : « Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. » *Quartam* adde, quod vaccas, puta vitulos aureos, quasi deos coluerint. Unde Rupertus per *vaccas Basan* accipit sacerdotes Bethel, quæ visibiliter substrati vitulis quos colebant, erant instar vaccarum; invisibiliter vero suas animas tauris infernalibus, id est dæmonibus, prostituebant. Hi enim dicebant principibus : Date nobis victimas et oblationes, quas comedamus et bibamus; nos vicissim vos vestraque peccata expiabimus apud Deum, et excusabimus apud populum.

Tropologice S. Hieronymus : *Vaccæ Basan* sunt hæretici veneri et gulæ addicti, uti fuerunt Lutherus, Calvinus, Bucerus, etc. Item divites et nobiles insolentes et rapaces, qui ex aliorum, præsertim pauperum, bonis se ditant, iisque luxuriantur.

Quæ dicitis dominis (puta regibus et principibus) vestris : Afferte, et bibemus, — *q. d.* Afferte spolia pauperum, ut inde vobiscum epulemur et compotemus; vel, ut S. Hieronymus : « Date nobis, et bibemus, id est jubete tantum, et nos cuncta vastabimus, » id est *diripiemus*, inquit Chaldæus, ut lictores, vel ut ebrii absorbebimus. Nam « voce : *bibemus*, ebrietatem eorum significat in vino atque luxuria, quæ statum mentis evertunt, » ait S. Hieronymus.

Tropologice, idem dicunt iniqui advocati et procuratores judicibus; consiliarii, scabini et prætores principibus et magistratibus, æque impiis. Hi enim quasi harpyiæ inhiant bonis populi, in eaque involantes illa inter se distribuunt, atque ex iis opipara convivia et symposia instruunt. Hoc scelus enorme, uti rempublicam evertit, ita horrendam certamque Dei iram et vindictam provocat. Unde subdit :

Vers. 2. 2. Juravit Dominus Deus in Sancto suo. — Hebraice בקדשו *becodsço*, id est *in sanctitate sua*, hoc est per sanctitatem suam : Hebræum enim *beth*, id est *in*, est nota jurantis. Ita Chaldæus, Symmachus et passim Hebræi, *q. d.* Juravit Deus per semetipsum : ipse enim est summa et increata justitia et sanctitas, quam vos, o judices et principes, in terra imitari et tueri debebatis, nunc autem eamdem violastis et evertistis. Quocirca hæc Dei sanctitas jurat se hujus violationis, et, ut ita dicam, sacrilegii, acerrimum fore vindicem. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et alii, qui insuper tres alios afferunt sensus. *Primus* est, juravit Deus per sanctitatem, id est per sanctum templum suum; *secundus*, per filium suum sanctum; *tertius*, per sanctos Prophetas. Unde Septuaginta vertunt : *Juravit Dominus per sanctos suos*. Verum quod initio dixi litterale est et genuinum.

Quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis. — Septuaginta, Syrus et Arabicus, *in armis*; Symmachus, *in clypeis*; melius Theodotion, *in hastis*, *q. d.* Instant dies, quibus Assyrii vos, o Samaritæ, contis et hastis suis configent. Unde Tigurina vertit : *Auferet vos lanceis*. « Servat vaccarum metaphoram, ait S. Hieronymus, ut quas esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis vel scutis esse portandas. » Forte etiam alludit ad morem militum, puta ad feros sævosque victores, qui capita cæsorum in lanceis gestant quasi in triumphum, uti faciunt Turcæ. Contus enim vocatur sudes et hasta longior, vel pertica oblonga nautarum, qua ipsi navem protrudunt et dirigunt. Unde Virgilius, V *Æneid.* :

.....Et acuta cuspide conti.

Et reliquias vestras in ollis ferventibus. — Arabicus, *in ollis ardentibus*; Syrus, *in olla venatoris*; Hebraice בסירות דוגה *besirot duga*, id est in ollis piscium, quas scilicet piscatores servant plenas ferventi aqua, uti pisces recentes, quos e mari extrahunt, illico coquantur, *q. d.* « Sicut lebes ferventissimus minutos pisces pariter involvit, ita et vaccæ Basan absque ullo ordine captivitatis miseriis opprimentur, » ait S. Hieronymus. Aut pressius et concinnius, *q. d.* Sicut laniones capita boum et vaccarum a se mactatarum longis contis et perticis ostentant, ut inde populus cognoscat qualis quantaque vacca sit mactata, et ad ejus carnes emendum accurrat; reliquias vero, puta hepar, stomachum, intestina conjicit coquitque in ollis ferventibus : ita et milites Assyrii capita, id est optimates Samariæ a se occisos, vel captos ostentabunt, ut ex iis aliæ gentes conjiciant qualis quantusque fuerit Samariæ populus, quantaque de iis strages et victoria : reliquias vero, puta milites civesque, qui in arces, urbes domosque munitas, aut in caveas et speluncas confugient, in illis ipsis quasi pisces in ollis ferventibus comburent. Ita Lyranus et Dionysius. « Sicut enim Jerusalem, ait S. Hieronymus, habens clausos populos et obsessos, assimilatur ollæ ferventi et plenæ carnium, *Ezech.* xxiv; 2 : sic et urbes Samariæ ollis ferventibus comparantur, quæ fame et pestilentia clausos populos exire compellant, et ire in captivitatem. » Addit a Castro, *q. d.* Corpora eorum dilacerata, et in frusta concisa in ferventes ollas injicient, uti fecit Antiochus Epiphanes Machabæis, II *Machab.* vii.

Aliter Rupertus et Remigius, *q. d.* Assyrii Samaritas confuse sine ullo ordine in Assyriacam captivitatem quasi in ollam conjicient.

Secundo, hebræum *besirot duga* Pagninus, Vatablus et Clarius exponunt, *in hamis piscatoriis*, *q. d.* Sicut piscatores hamis pisces extrahunt ex mari, ita Assyrii suis armis vos extrahent ex Samaria abducentque in Assyriam (1).

(1) Imago a belluis domandis repetita, quarum naribus

Tertio, Chaldæus vertit: *Elevabunt vos in clypeis et filias vestras in scaphis*, vel navibus piscatoriis, *q. d.* Per naves quæ excavantur et orbiculantur instar clypeorum, e Samaria avehent et ablegabunt vos in Cyprum, aliasque remotas insulas.

Quarto, R. Abraham et R. David pro *ollis* vertunt *spinis*; has enim quoque significat hebræum *siroth*. Jam *spinis*, id est hamis; vel *spinis*, id est contis, et lanceis acutis instar spinarum, ut more hebræo idem dicat hemistichio posteriore quod dixit priore; vel *spinis*, id est flagellis: ex spinis enim tyranni faciebant flagella, quæ, quia suis aculeis carnes pungebant, lacerabant et discerpebant, vocabantur *scorpiones*, quos Roboam tyrannus minatus est populo, dicens: « Pater meus cecidit vos flagellis, ego cædam vos scorpionibus, » III *Reg.* XII, 14.

Quinto, Arias pro *in contis* vertit, *in frigoribus*, sensumque dat, *q. d.* Assyrii vos, o Samaritæ, quasi vaccas æstate lascivientes transferent in regiones frigidas et algentes, ubi pro cibis non aliud habeatis quam viles pisciculos, qui olim mancipiis dabantur in escam.

Denique Septuaginta vertunt: *Tollent vos in armis, et eos, qui vobiscum sunt, in ollas ferventes pestilentes*; ἔμπυροι enim *ferventes* significat; pro quo aliqui legunt, ἔρημοι, id est *desolati*, vel desolatores; Complutensia, ἔμποροι, id est *mercatores*. Unde sic habent: *Tollent vos in armis et eos qui vobiscum sunt in lebetes negotiatores pestilentes*.

Vers. 3. 3. ET PER APERTURAS (muri Samariæ, qui ab Assyriis eam obsidentibus arietibus diruetur et aperietur) EXIBITIS ALTERA CONTRA ALTERAM, — id est una cum altera, vel una post alteram, hoc est singuli, vel simul bini et terni, vel vicissim et ordine suo exibunt captivi abducti ab Assyriis: ita S. Hieronymus. Unde Chaldæus vertit: *Confringent super vos muros, et educent vos quasi mulieres, singuli ante se.* Dicit: « Altera contra alteram, » id est alter contra alterum; quia persistit in nomenclatura vaccarum, qua eos vocavit vers. 1; solent enim vaccæ gregatim educi per portas, ita ut binæ, ternæ et quaternæ simul egrediantur, aliæ pari ordine et turma sequantur. Aliter alii, *q. d. Altera*, scilicet *vacca, egredietur contra alteram*, scilicet aperturam muri, *q. d.* Quælibet egredietur per aperturam sibi oppositam, quo significat multas fore muri rupturas; sicuti de muris Jericho circumcirca corruentibus, ait *Josue*, cap. VI, 3: « Muri funditus corruent, ingredienturque singuli per locum contra quem steterint. » Unde Vatablus vertit: *Egrediemini unaquæque ante se, id est per rupturam quæ primo vobis occurret.* Sic et Clarius et Arias.

ET PROJICIEMINI IN ARMON, — *q. d.* Assyrii abducent vos in Armeniam, quæ adjacet Assyriæ. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Symmachus, Remigius, Rupertus, Hugo et Clarius. Hebræum est ההרמונה *haharmona*, quod *primo* Noster et alii jam dicti vertunt, « in Armon, » vel *in Armeniam*. Hæc enim ab Aram filio Sem, primo incola, dicta est *Aram*, vel *Harmon*; littera enim *aleph* sæpe cum *he* commutatur. *Secundo*, alii, *Harmona* per diastolen dividunt. Unde Theodotion vertit, *in montem* (*hor* enim hebraice significat *montem*) *Mona*; Aquila, Syrus et Arabicus, *in montem Armona*; Septuaginta, *in montem Remnam*, vel, ut Theodoretus legit, *Armana, q. d.* Abducemini in montes Armeniæ: hæc enim montosa est; unde in ejus montibus primum quievit et subsedit arca Noe, *Genes.* VIII, 4; imo a montibus dictam esse hebraice Aram, sive Armeniam, *q. d.* Altam, excelsam censent viri docti: eo quod cæteris provinciis omnibus excelsior et montosior sit. Vetus Editio vertit, *in montem excelsum*.

Tertio, recentiores, R. David, Vatablus, Arias, a Castro, Marinus et Pagninus, Harmon vel Armon accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, significans palatium, domum excelsam, arcem; hebræum enim רם *ram*, altum, celsum significat; unde Abram vocatus est quasi *Ab*, id est pater; *ram*, id est excelsus. Sensus est, *q. d.* Assyrius Samariam expugnando, obviosque trucidando, vel capiendo, reliquos vestrum stringet et coget confugere, et conjicere se in arces munitas, sed frustra; nam et illas expugnabit, vosque capiet et trucidabit. Aliter Pagninus; vertit enim, *Dejicietis palatium*, scilicet regis muro adhærens, ut per illud manus instantis Assyrii effugiatis.

Tropologice, vaccæ Basan, id est hæretici, projiciuntur a dæmone in montes Armeniæ, id est superbiæ; omnis enim hæreticus est superbus, quia suum judicium præfert toti Ecclesiæ. Hinc Remnam idem est quod visio alicujus, ait S. Hieronymus, quia hæretici non omnia Ecclesiæ dogmata carpunt; « sed partis alicujus scientiam sibi promittunt, ut projiciantur, eo quod scire se credunt; » sui enim ingenii et judicii lima politula limare volunt fidem et Ecclesiam.

4. VENITE. — Est sarcasmus, id est hostilis irrisio, *q. d.* Agite, sacrilegi, vitulamini cum vitulis vestris in Bethel, cum idolis in Galgalis; satiate vos eorum victimis, ingurgitate vos vestris idolothytis; at scitote vos ibidem ab Assyriis mactandos, quasi victimas Deo ultori. Ita S. Hieronymus. Quocirca hunc sarcasmum candide explicant Chaldæus et Septuaginta, dum assertive et increpando vertunt: *Ingressi estis in Bethel, et inique egistis in Galgala, multiplicastis impie agere.* Vers. 4

AFFERTE MANE VICTIMAS VESTRAS, — *q. d.* Juge sacrificium agni, quod ex lege solebatis mane et

hami et annuli injiciebantur, inquit Gesenius: cur piscatorii hami memoretur, intelligitur ex *Ezech.* XXIX, 4; *Job* XL, 26. Solebant enim pisces majores jam captos ex annulis, quibus nares perforabant, suspensos aquæ denuo immittere. Rectius forsan Rosenmuller de *hamo* proprie dicto vult cogitari, ut sensus sit: Israelitas ab hostibus ex urbibus sedibusque extrahendos esse, ut ex aqua a piscatore piscis hamo extrahatur.

vespere offerre Deo vero Hierosolymis, nunc vitulatores illud ipsum mane offerte vitulis vestris. Ita Clarius, Arias, Vatablus et alii. Quodnam et quale fuerit hoc juge sacrificium dixi *Exodi* XXIX, 38. *Secundo,* S. Hieronymus putat per *mane* significari aviditatem, celeritatem et multitudinem sacrificiorum; *q. d.* Agite quod agitis, pergite summo mane ex ardore idololatrandi offerre victimas, ut, aliis et aliis supervenientibus, ante vesperam omnia absolvere possitis, ne dies citius vos deficiat, quam sacrificia et scelera vestra. Addit S. Hieronymus, *mane* notare victimas pridie immolatas, et contra legem servatas in posterum mane, *q. d.* Vos ex lege *Levit.* VII, 15, debebatis victimas eodem die comedere quo eas immolastis; at nunc contra legem vel ex avaritia, vel ex crapula, quia scilicet tot victimas eodem die vorare non potestis, servatis multas eorum reliquias in mane sequentis diei; nam et mox taxat eos, quod contra legem fermentum offerrent in sacrificio.

TRIBUS DIEBUS DECIMAS VESTRAS. — Septuaginta, *tertio die*, vel, ut habet codex Vaticanus, *in triduum decimas vestras, q. d.* Vos contra legem *Levit.* VII, 17, servatis victimas in tertium diem. Ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo. Verum lex illa *Levit.* vetat tantum victimas servari, non decimas, de quibus hic agitur.

Secundo, Arias, Vatablus et Pagninus vertunt: *Afferte ad tertium dierum*, id est tertio die, hoc est tertio anno decimas idolis vestris, juxta legem *Deuter.* XIV, 29. Nam *dies* apud Hebræos sæpe significat *annum*, ut *Genes.* XXIV, 1: « Erat Abraham senex, dierumque (id est annorum) multorum. » Verum illa lex *Deuter.* non jubet afferri ad templum, sed tantum domi suæ servari decimas, easque tertio anno distribui in levitas, peregrinos, pupillos et viduas, uti fecit Tobias, cap. I, 7, « ita ut in tertio anno proselytis et advenis ministraret omnem decimationem. »

Dico ergo proprie hic tres dies accipi. Jusserat enim Deus Hebræis, *Exod.* XXIII, 14 et 19, ut tribus diebus, sive festis præcipuis per annum, puta in die Paschatis, Pentecostes et festi Tabernaculorum, adirent templum sacrificii et orationis causa; et tunc partim ad iter, partim ad oblationes et epulum sacrum (quo cum levitis ex victimis suis pacificis epulaturi erant coram Domino, id est in templo coram arca et Sancto sanctorum in quo residebat Deus) ferebant secum unam decimam suarum frugum et opum, quem ad hoc separare jubentur, *Deuter.* XIV, 22; itaque fecit Tobias, ut patet cap. I, 6 et 7. Idem fecisse Israelitas in Bethel, quasi simias Judæorum, docet hic Propheta, *q. d.* Agite ter in anno; sive tribus præcipue festis afferte decimas in Bethel vitulis, quas olim afferre solebatis Deo in Jerusalem. Ita Rupertus, Lyranus, a Castro et alii (1).

5. ET SACRIFICATE DE FERMENTATO LAUDEM. — Vers. 5.
« Laudem, » id est *sacrificium laudis,* ut vertit Tigurina, seu *gratiarum actionis*. Unde Aquila vertit, *eucharistiam*. Hoc enim a fine vocatur hebraice תודה *toda,* id est confessio, laus, gratiarum actio. Est ironia et sarcasmus, irridet enim eorum sacrificia fermentata, ideoque impura; nam Judæorum erant azyma et pura, idque ex præscripto Dei, *Levit.* cap. II, 11, et cap. VII, 12, et ita S. Hieronymus, Rupertus, Lyranus et Hugo. Quare imperite Græci nonnulli hunc locum citant, ut contra Latinos probent Eucharistiam celebrandam esse in pane fermentato, non azymo. Nam Amos non laudat, sed culpat et damnat hic sacrificium fermentatum.

Nota: Nihil fermentatum inferri poterat altari; poterant tamen panes fermentati afferri tanquam donaria pro sacerdotibus, ut ipsi illis vescerentur, uti ostendi *Levit.* VII, 13. Quare minus recte Vatablus et Arias censent in sacrificio laudis potuisse offerri fermentum; hoc enim diserte vetatur *Levit.* II, 11.

Mystice fermentum est symbolum corruptionis et malitiæ, I *Corinth.* V, 6; unde Chaldæus vertit: *Colligunt ex rapina sacrificium laudis. Quia de fermentato laudem immolat, qui Deo de rapina sacrificium parat,* ait S. Gregorius hom. 22 *in Evang.*

ET VOCATE (celebrate, proclamate, et deprædicate vestras victimas, quasi liberales, spontaneas et) VOLUNTARIAS OBLATIONES, — sed frustra. Nam Deus eas, uti impuras et idololatricas, abominatur. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius et Hugo. *Secundo,* « vocate, » id est, ut Vatablus, *indicite voluntaria sacrificia* et oblationes, æque ac festa vitulorum, atque in iis convocate populum, ut voluntarias oblationes iis offerat, ut fecit Aaron in fabricatione et dedicatione vituli aurei; *Exod.* XXXII, 2: « Tollite, ait, inaures aureas de uxorum, filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferte ad me. Fecitque populus quod jusserat, deferens inaures ad Aaron. Quas cum ille accepisset, etc., fecit ex eis vitulum aureum. » Ita homines in rebus divinis parci et avari sunt, sed in iis quæ spectant pompam, aut ventrem, puta in obsequio mundi et diaboli, profusi sunt, suasque opes libenter et liberaliter exhauriunt. Unde Arias vertit: *Vota nuncupate;* Pagninus: *Vocate ad solemnitatem, voluntaria congregari facite.*

(1) Qui ימים *iamim* interpretantur annum, afferunt usum Scripturæ, ex quo sæpius *iamim* pro שנת ימים *schenat iamim, anno dierum*, id est pleno, occurrit, *Gen.* XL, 4; *Exod.* XIII, 10; *Levit.* XXV, 29, etc.; porro, ut ait Cornelius, addunt hoc loco respectum haberi ad *Deut.* XVI, 28. — Qui vero *iamim* dies sensu communi interpretantur, negant *iamim*, si numerus erit additus, annos notare, atque hoc ad augendam irrisionem dictum esse existimant. Cum lex, ut observat Rosenmuller, jubeat post tres annos demum afferri decimas extraordinarias, vos, ut diligentiores et ardentiores in cultu idolorum vos ostendatis, non tertio quoque anno, sed tertio quoque die afferte, in idola vestra, et eorum ministros impendentes, quæ Jovæ et ministris ejus erant exhibenda.

Nam a קירו *kiru*, id est vocate, dicta est מקרא *micra*, id est convocatio, et cœtus populi; indeque solemnitas et festum. In festo enim convocabant *micra*, id est Ecclesiam et cœtum populi, ad celebrandam solemnitatem, et ad offerendum victimas ac alias quaslibet oblationes.

Vers. 6. 6. UNDE ET EGO DEDI VOBIS STUPOREM DENTIUM (perperam Arabicus vertit, *benedictionem*) IN CUNCTIS URBIBUS VESTRIS. — Ita et Chaldæus et Septuaginta. « Stuporem dentium » intellige ex fame; subdit enim quasi explicando : « Et indigentiam panum in omnibus locis vestris. » Nam longa fames, uti hebetat sopitque appetitum; ita pariter contrahit gingivas, itaque hebetat et stupefacit dentes. Ita Ruffinus. Unde hebræum ניקיון *nikion* significat *vacuitatem* (ut dentes vacui sint a cibo) et *munditiem dentium*, uti vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion, S. Hieronymus, Arias, Vatablus, Pagninus, Marinus et alii. Cum enim in fame et penuria dentes non habent quod mordeant et mandant, innocentes sunt et mundi; indeque arescentibus et contrahentibus se gingivis et nervis hebetantur, constipantur et obstupescunt, æque ac oculi deficientibus spiritibus caligant et obstupescunt; idcirco Noster et Septuaginta vertunt, « stuporem dentium. » Est metalepsis, nisi malis esse onomatopœiam, ut vox *nikion* suo sono repræsentet sonum et stridorem dentium stupentium. Sensus est, *q. d.* Quia vos me privatis sacrificiis mihi debitis, ego pariter privabo vos pane et cibo necessario ad vitam, faciamque ut dentes vestri ex fame et ex comestione fructuum immaturorum, qui acerbi sunt et pontici, obstupescant. Nota, « dedi, » scilicet proprie in præterito; sæpius enim Deus per Eliam et Elisæum Israelitis, ob idola et scelera, intentavit et induxit siccitatem, indeque famem, ut patet III *Reg.* XVII, et IV *Reg.* VI, 25. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo et Lyranus, licet Vatablus et Clarius prophetice accipiant *dedi* pro *dabo*, quasi Deus hic comminetur famem futuram. Plenus foret sensus, si *dedi* ample acciperes pro *do*, *dedi* et *dabo*, *q. d.* Ob idola et scelera vestra sæpius vobis induxi famem, et etiamnum induco, ac in posterum inducam, tum per me cohibendo pluvias, tum per hostes, præsertim Assyrios, populando urbes et agros Samariæ. Verum primum sensum exposcit id quod post hanc plagam aliasque quatuor sequentes singulis versibus subdit: « Et non redistis ad me. » Et illud vers. 12 : « Quapropter hæc faciam tibi, Israel; » quæ verba significant famem hanc aliasque plagas fuisse præteritas, non futuras.

Nota quod ait : « Stuporem dentium in cunctis urbibus, » significat communem et publicam fore hanc cladem et famem, ut non tam singuli, quam urbes integræ a se alienari et obstupescere videantur. Est enim stupor alienatio quædam vel mentis, vel sensuum, quod scilicet sensus constipentur. Sic ait Livius lib. V : « Privatos deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nuntiatum est. »

7. EGO QUOQUE PROHIBUI A VOBIS IMBREM, CUM ADHUC TRES MENSES SUPERESSENT. — Extraordinaria et miraculosa fuit hæc siccitatis et sterilitatis plaga, utpote qua una pars urbis innocens et pia fuerit compluta, non altera, quæ erat nocens et impia. Similiter ager heri justi fuerit complutus, cum vicinus heri injusti pluviam non senserit, idque ad hoc ut omnibus manifesto pateret hoc discrimen Dei vindicis esse opus. Sic discriminavit Deus agros Gessen, ubi erant Hebræi, ut non sentirent plagas, quas cæteris agris Ægypti infligebat Moses, *Exod.* VIII, 22. Simile contigisse Græcis per merita et preces S. Francisci, in ejus Vita, cap. VIII, commemorat S. Bonaventura. Cum enim lupi et grandines agros vastarent, S. Franciscus dixit ad indigenas : « Ad honorem et laudem omnipotentis Dei fidejubeo vobis, quod pestilentia hæc omnis abscedet, et respiciens vos Dominus multiplicabit in temporalibus bonis, si mihi credentes, misereamini vestri, ut vestra confessione præmissa, dignos faciatis pœnitentiæ fructus. Iterum hoc annuntio vobis quod, si beneficiis ingrati ad vomitum conversi fueritis, innovabitur plaga, duplicabitur pœna, majori in vos ira desæviet. Ab illa utique hora, pœnitentiam ad exhortationem ipsius agentibus illis, cessaverunt clades. Imo quod majus est, si quando vicinorum arva grando pervaderet, istorum terminis appropinquans, terminabatur ibidem, aut in partem aliam divertebat. » Porro in Palæstina tantus est ardor et siccitas, ut, si desit pluvia, hominibus et bestiis siti pereundum sit. « In his locis, ait S. Hieronymus, præter parvos fontes omnes cisternarum aquæ sunt; et si imbres divina ira suspenderit, majus sitis quam famis periculum est. » Vers. 7

Quando hæc sterilitas Amos contigerit ignoratur. Nam quod alii ad famem quæ contigit tempore Eliæ, alii ad eam quæ tempore Elisæi, hæc referunt, non satis congrue id fieri videtur : nam illa siccitas et fames Eliæ, uti et illa Elisæi, fuit universalis et æqua omnibus, sine discriminatione nocentum et innocentum; hæc autem discriminabat noxios ab innoxiis. Rursum illa Eliæ fuit trium annorum, Elisæi etiam diutina exstitit; hæc vero Amos fuit trium duntaxat mensium, illorum scilicet, qui præibant messem. Cœpit ergo hæc siccitas in fine aprilis, quando incipere solebat in Judæa pluvia serotina, maxime necessaria. Hæc enim faciebat ut germina crescerent, et culmi evaderent in spicas, spicæque turgentes conciperent grana, et parerent triticum quod sine hac pluvia exaruisset, et in fronde sola, sine granis et fructu desiisset. Erat ergo hæc pluvia serotina in aprile, messis; sicut matutina in octobri, erat seminis, scilicet ad semina sataque riganda, ut radices figerent in terra. Ita S. Hieronymus.

Notent hic agrorum domini et coloni siccitatem

et sterilitatem agris immitti peculiari Dei providentia et vindicta. Cum ergo eam sentiunt, ad Deum per pœnitentiam precesque recurrant, uti faciunt coloni Hispani, qui tempore siccitatis publicas processiones et diverberationes agricolarum indicunt; itaque sæpe pluviam a Deo reconciliato eliciunt, imo quasi vi facta extorquent.

Tropologice S. Gregorius, homil. 10 *in Ezech.*: Dominus, ait, pluit super unam civitatis partem, non super aliam, cum facit ut una pars populi prædicationis verbique Dei semina excipiat, non alia. Rursum pars una ejusdem agri compluitur, non alia, cum aliqui unum vitium edomant, non aliud, v. g. gulam, sed non iram; aut patientes sunt, sed avari remanent; aut casti sunt, sed superbi, etc.

Vers. 9. 9. Percussi vos in vento urente. — Tres hic nominat agrorum plagas, ventum urentem, auruginem, et erucam germina depascentem, quæ æque ut siccitas, sterilitatem et famem afferunt. Ventus urens, vel uredo, est Eurus æstuans, qui suo æstu, omnem succum aristarum et germinum dessiccat et adurit; vel Boreas, qui suo acerrimo frigore, nebula et pruina pariter segetes adurit et arefacit. Unde dicitur frigus urens. Audi Poetam :

> Illigat æquoream immodici vi frigoris undam,
> Et prata algenti mordet adusta gelu.

Ventus urens quis ? Quocirca Theodotion, Symmachus et Aquila vertunt ἀνεμοφθορίαν, id est *corruptionem a vento*, vel aerem corruptum; a Plinio lib. XVIII, cap. XXVIII, vocatur carbunculus in vitibus, eo quod illæ uredinis quasi carbone exustæ videantur; in segetibus ab eodem vocatur *rubigo*, a rubore quem culmis indit; a Theophrasto lib. IV, dicitur *ærugo*, quod colorem quasi æneum segetibus afflet. Pagninus et Vatablus vertunt, *ariditas*, ab effectu quem segeti inducit. Secunda plaga est aurugo, quæ proprie vitium est, et quasi morbus regius segetum, cum scilicet culmi ex nimio humore (unde hebraice vocatur ירקון *ierakon*, quasi virescens) marcescunt et pallescunt in modum auri vel æris; unde et ærugo ac rubigo dicitur; marcidæ vero arescunt et evanescunt. Hinc a Theodotione vocatur ὠχρίασις, id est *pallor*, ab Aquila, Symmacho, et Septuaginta, ἴκτερος, id est *morbus regius*; hic enim color est in ictericis. Unde, vice versa, morbus regius vel ictericus, a Cornelio Celso et Apuleio vocatur *aurugo*, a colore auri quem in homine producit. Et quia idem color ex timore oritur, hinc *Jerem.* XXX, 6, dicitur : « Conversæ sunt universæ facies (Israelitarum ex nimio pavore) in auruginem. » Ubi nota : *Ierakon*, id est aurugo, vel ærugo, aut rubigo proprie oritur ex humore, quo marcescunt segetes; quia tamen idem color, eademque corruptio et arefactio segetum oritur ex uredine et æstu (licet Plinius loco citato contendat ex solo frigore oriri), hinc pariter uredo interdum vocatur aurugo, ærugo et rubigo, uti paulo ante dixi. Tertia plaga est eruca, de qua dixi *Joelis* I, 4.

10. Misi in vos mortem in via Ægypti. — Quinta Vers. 10.
est hæc plaga, sed hominibus inflicta, scilicet *pestis*, ut habent Hebræa et Chaldæus, quam Noster vocat « mortem, » quia pestis certam mortem affert. Adde hebræum דבר *deber*, id est pestis, per catachresin significare famem, gladium, et quidquid instar pestis exitiale est et mortiferum.

Quæres, quænam et quando contigit hæc plaga? S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Lyranus et alii putant contigisse Israelitis illis qui mittebantur ad Ægyptios, ut ab iis poscerent opem contra Assyrios; Vatablus et Arias, illis qui cum milite præsidiario ibant in Ægyptum, ut ibi coemerent frumenta ad levandam famem Samariæ. Hos enim in itinere partim peste, partim a latronibus occisos, ac cadavera eorum insepulta et putida fœtorem exhalasse, qui post longam priorum moram, aliorum in eorum locum submissorum nares offenderit. Verisimilius Ribera et a Castro hæc referunt ad cladem quam Joachaz rex Israel accepit a rege Syriæ, quæ tanta fuit, ut ex toto Israelis exercitu non superfuerint nisi quinquaginta equites, IV *Reg.* XIII, 7. Tunc enim partim aer corruptus et æstuans, partim ex tot cæsorum cadaveribus orta putredo, fœtorem et pestem superstitibus afflavit.

Dices : Hæc clades contigit in Samaria, non in via Ægypti. Respondeo : Verum id est; quocirca subintelligenda videtur more hebræo particula *sicut*, sicque vertendum cum Chaldæo : *Misi in vos pestilentiam* (Arabicus : *Percussi vos febribus et malis insipientibus*, incognitis) *sicut in via Ægypti*; scilicet cum in deserto patres vestros ex Ægypto tendentes in Chanaan, ob eorum murmura, peste aliisque plagis punivi et occidi, v. g. cum misi serpentes ignitos, qui ardorem pestiferum morsu suo eis inferrent, *Numer.* XXI, 6. Adde forte hoc prælium et hanc stragem contigisse in via, qua ex Samaria tendebant in Ægyptum; sicut enim nunc strata et trita est via Romana, via Mediolanensis, via Parisina : sic tunc celebris et publica erat via Ægypti, ut patet *Jerem.* II, 18; *Isaiæ* X, 24; unde eam in tabulis chorographicis Terræ sanctæ depingit Adrichomius, et alii.

Denique per hebraismum בדרך *bederech*, id est *in via*, exponi potest per כדרך *kederech*, id est *instar viæ, secundum viam*, hoc est secundum rationem, modum et morem Ægypti, *q. d.* Puniam te peste ea ratione et acerbitate, qua punivi Ægyptios per Mosen; quinta enim plaga Ægypti fuit pestis adeo gravis, ut per eam occisi sint omnes equi, asini, cameli, omniaque animantia quæ erant in tota Ægypto, ut patet *Exod.* IX, 3, 6. Sic *bederech*, id est in via, accipitur pro *kederech*, id est secundum viam, id est morem, *Isai.* cap. X, 26 : « Suscitabit, ait, super eum Dominus exercituum flagellum, juxta plagam Madian in Petra Oreb, et virgam suam super mare, et leva-

bit eam in via Ægypti, » id est secundum viam Ægypti, hoc est secundum modum quo per virgam Mosis percussit Ægyptum, eique decem plagas inflixit, simili modo percutiet Sennacherib et Assyrios, per angelum occidens una nocte 185 millia in eorum castris.

USQUE AD CAPTIVITATEM (Chaldæus et Septuaginta, *cum captivitate*) EQUORUM VESTRORUM. — Videtur, ut dixi, alludere ad tempora Joachaz, quando Israelitæ a Syris ita attriti sunt, ut solum eis superessent quinquaginta equites, IV *Reg.* XIII.

ASCENDERE FECI PUTREDINEM. — Hebræum enim באשׁ *beosç* significat putredinem et fœtorem; sed Septuaginta aliis punctis legentes באשׁ *beesç*, id est *in igne*, vertunt : *Adduxi in igne castra vestra*. Ita Complutensia, licet Romana legant, *eduxi*.

Vers. 11. 11. SUBVERTI VOS. — *Primo*, per Teglathphalasar regem Assyriorum, inquit Arias, qui cepit et evertit omnes urbes Israelis, una excepta Samaria, IV *Reg*. XV, 29; id enim factum est sub annum 52 Oziæ, sive Azariæ regis Juda, ut dicitur *ibid*. vers. 27. Amos autem cœpit prophetare anno 25 Oziæ, uti dixi in Procemio; facile ergo fieri potuit ut idem superstes sub annum 52 Oziæ, post cladem Israeli a Teglathphalasar illatam, hæc proloqueretur; Prophetæ enim per plurimos annos prophetarunt, ut Isaias annos 96, Jeremias annos 45, Daniel annos 76 (1).

Secundo, per Syros, qui tum alias, tum maxime tempore Joachaz, uti jam dixi, ita attriverunt Israel, ut pene everterint eum instar Sodomæ, paucis duntaxat evadentibus et reliquis. Id ita esse patet ex prophetia Jonæ, quæ refertur IV *Reg*. XIV, 26 : « Vidit, ait, Dominus afflictionem Israel amaram nimis, et quod consumpti essent usque ad clausos carcere et extremos, et non esset qui auxiliaretur Israeli. Nec locutus est Dominus, ut deleret nomen Israel de sub cœlo, sed salvavit eos in manu Jeroboam filii Joas, qui restituit terminos Israel ab introitu Emath usque ad mare Solitudinis. » Quod enim hæc prophetia Jonæ ad tempora Joachaz maxime spectet, non ad alia aliorum regum, ut volunt aliqui, patet ex serie et gestis regum Israel. Nam Jehu, qui regnum Israel familiæ Achab ademit, et ad se transtulit, fuit bello potens et felix, sub eoque floruit regnum Israel. Successit ei Joachaz, sub quo a Syris attritum est, ut dixi. Joachaz successit filius Joas, cui Elisæus per trinam sagittæ percussionem prædixit trinam victoriam contra Syros, quam reipsa Joas adeptus est, ut patet IV *Reg*. XIII, 18 et 25 : sub Joas ergo floruit pariter regnum Israel. Joas successit filius Jeroboam, qui cœpit regnare ante Oziam regem Juda, et cum eo regnavit 14 ultimis vitæ suæ annis, de quo prædicit Jonas, quod ipse restituet collapsum statum Israel cunctis diebus Joachaz, idque diserte ait Scriptura IV *Reg*. XIII, 22 : « Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Israel cunctis diebus Joachaz. »

Denique Albertus hæc accipit prophetice de futuro, *q. d.* « Subverti, » id est subvertam Israel per Salmanasar; hic enim anno sexto Ezechiæ cepit Samariam, et regnum Israel plane evertit. Sic et Rupertus, qui accipit hæc de excidio Jerusalem, tum per Chaldæos, tum per Titum et Romanos. Verum patet ex dictis hæc proprie pertinere ad Israel, id est ad decem tribus; posse tamen extendi ad Judam et Jerusalem non nego. Prophetæ enim qui Judæ prophetarunt directe, indirecte quoque respexerunt Israel, et vice versa. Rursum hæc non ad futurum, sed ad præteritum tempus spectare, patet ex eo quod subdit Amos : « Et non redistis ad me. Quapropter hæc faciam tibi, Israel. » Quod enim Rupertus respondet, hæc omnia præterita exponenda esse in actu inchoato, vel destinato, hoc modo : « Percussi, misi in vos mortem, subverti, » etc., hoc est, percutere, mittere in mortem, subvertere vos decrevi, et per Prophetas comminatus sum; sed tamen vos has minas non curastis, nec redistis ad me; quocirca hæc faciam tibi, Israel. Hæc, inquam, expositio dura et contorta videtur in tam multis præteritis, quæ omnia actionem realem, non destinationem, vel minas significant. Quapropter S. Hieronymus, Remigius, Lyranus, Clarius, Dionysius, Ribera, a Castro et alii passim hæc præterita proprie ut sonant accipiunt.

SICUT SUBVERTIT DEUS SODOMAM, — *q. d.* Sicut ego subverti Sodomam. Loquitur Deus more hebræo de seipso in tertia persona, honoris causa, uti faciunt Germani. Sic dicitur *Genes*. XIX, 24 : « Pluit Dominus a Domino sulphur et ignem super Sodomam, » id est pluit a seipso : licet Eusebius, lib. V *Demonstr*. cap. XXIII, censeat Patrem hic loqui de Filio, *q. d.* Ego Pater subverti Israel, sicut Filius meus subvertit Sodomam. Sic multi ex-

(1) Recte notat Sanctius: Hyperbolicus loquendi modus, qui a Scriptura sacra alienus non est. Neque enim ab igne cœlesti conflagravit Samaria, civitatesque aliæ Israelitides, et multi mortem effugerunt immissam a Deo, quod Sodomæi et Gomorrhæi non sunt consecuti. Est autem hæc proverbialis figura, qua grave aliquod infortunium sive supplicium significatur; proverbia autem in omni lingua sæpe sunt hyperbolica.

Attamen, juxta Rosenmuller, quemadmodum in calamitatibus quatuor superioribus, quibus Israelitas ad frugem revocare studuit Deus, verba communi interpretum consensu, uti sonant, sunt accipienda, ita sensus proprius et hoc loco retinendus. Vix dubium mihi quin respiciatur ad magnum aliquem terræ motum, quo isto tempore nonnullæ regni Israelitici regiones sunt vastatæ. Addit Rosenmuller hic forsan quæstionem esse de terræ motu de quo diserta mentio fit cap. I, 1; quod omnium minime cogitari potest, asserit Maurer. Ibi enim expresso verbo vates exstitisse Amosus dicitur biennio *ante* terræ motum (illum qui incidit in Oziæ ætatem). Quid multa? sæpius accidunt in istis regionibus terræ motus. Respiciuntur, ut in his quæ præcesserunt, tempora superiora, inde ab initiis rerum Israeliticarum usque ad illud tempus prælapsa, et quæ in illis acciderant mala omnia. Cæterum ad totum hunc qui a vers. 6 usque ad præsentem versum decurrit locum, conferenda sunt quæ leguntur *Deuter*. cap. XXVII, 15-26; cap. XXVIII, 15-68.

ponunt illud *Genes.* XIX : « Pluit Dominus a Domino, » *q. d.* Pluit Filius a Patre. Vide ibi dicta.

QUASI TORRIS, — *q. d.* Pene eversi et ad internecionem consumpti estis, instar Sodomæ ; sed Deus miserens vestri, volensque servare reliquias seminis et gentis vestræ, manum suam hostesque cohibuit, et paucos hac clade eripuit, sicut ex incendio eripitur torris aliquis ambustus et fumigans.

Vers. 12. 12. QUAPROPTER (quia scilicet sex plagis jam recensitis, puta fame, siccitate, vento urente, aurugine, eruca, peste, quas tibi inflixi, non resipuisti, nec redisti ad me, sed iis instar Pharaonis magis obduruisti) HÆC FACIAM TIBI, ISRAEL. — « Hæc, » scilicet, quæ initio capitis comminatus sum, nimirum : « Levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus, et projiciemini in Armon. » Ita a Castro. Verum hæc minora videntur plagis quas jam inflixit, dicens : « Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam, » etc. Hic autem graviorem plagam se inflicturum minatur, eo quod præteritas omnes contempserint. Quocirca nervosius et efficacius alii : « Hæc, » inquiunt, scilicet dirissima et atrocissima quæ indignans mente concepi, nec eloqui præ horrore possum. Loquitur enim anthropopathõs, et ad pathos per aposiopesin verba minasque incidit, uti Virgilius, *Æneid.* I :

> Quos ego (scilicet acerrime puniam) ; sed (nunc) motos
> præstat componere fluctus.

Ita solent Hebræi in juramentis, maxime comminatoriis et exsecratoriis, uti hac formula : « Hæc faciat mihi Deus, et hæc mihi addat, » nec exprimunt quænam sibi addi vel fieri imprecentur, quasi non audeant illa nominare præ timore et detestatione, utpote mala horrenda et atrocia. Simili euphemismo, id est bona ominatione, maledictionem et blasphemiam significant voce contraria, eamque vocant *benedictionem*, ut *Job* II, 9, et III *Reg.* XXI, 10.

POSTQUAM AUTEM HÆC (has atroces plagas quas mente concepi) FECERO (facere et infligere cœpero : significatur enim hic actus inchoatus) TIBI, PRÆPARARE IN OCCURSUM DEI TUI, ISRAEL, — *q. d.* Si præteritæ plagæ tibi leves videntur, si hos contemnis satellites, si cum peditibus pugnare dedignaris ; en ego formans montes et creans ventos, etc., te invadam quasi eques cataphractus, vires exeram, hastas telaque mea omnia in te contorquebo : obfirma pectus, clypeum apta, oppone te mihi, mecum manus consere, ictum dexteræ meæ declina aut sustine, si potes. Est sarcasmus. Unde Symmachus et Aquila vertunt : *Cum hoc fecero, præparare ut adverseris Deo tuo.* Ita Albertus, Arias, a Castro, et Prado in *Ezechiel.* cap. V, 8.

Ita suo Jovi occurrit vecors C. Caligula imperator, qui iratus cœlo, quod turbidius suis pantomimis et spectaculis officeret, Jovem ad pugnam provocarit, imo ad duellum internecinum, illud Homeri exclamans : « Aut tolle me, aut ego te. »

Secundo, alii, iique plurimi contrarie hæc accipiunt, quasi Deus hic Israelem eversum, ne plane desperet, consoletur invitetque ut per pœnitentiam et conversionem se præparet ad Deum (Deique clementiam et gratiam), præsertim post aliquot sæcula nasciturum in Bethlehem : eo enim censent assurgere Amos more prophetico. Unde in sequentibus Dei omnipotentiam et magnificentiam graphice describit, ne ejus in carne paupertatem et humilitatem despiciat Israel, uti fecit. Quocirca Septuaginta, Syrus et Arabicus uterque vertunt : *Verumtamen quia sic faciam, præparare ut invoces Deum tuum, Israel.* Et in sequentibus, pro *annuntians homini eloquium suum*, vertunt, *annuntians in homines Christum suum ;* et Chaldæus : *Præpara,* ait, *te ut suscipias doctrinam legis Dei tui, Israel, q. d.* Præpara te, ut Deum carnem factum, in assumpta humanitate venientem toto mentis affectu excipias. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Vatablus et Lyranus, qui putant hanc prophetiam complendam in fine mundi : tunc enim omnis Israel convertetur ad Christum, et salvus fiet, ut ait Apostolus *Rom.* XI. Perperam ergo Theodoretus hæc refert ad Cyrum, qui Judæos Babylone liberavit. Agitur enim hic non de Judæis, sed de Israelitis in Assyriam abductis, quos inde nec Cyrus, nec quis alius unquam liberavit. Prior sensus videtur litteralis et genuinus : posterior, quia plurimorum, probabilis et accommodus est, ac vel ut litteralis, vel ut mysticus admittendus est, uti mox ostendam ; ut sit antiphrasis, *q. d.* Occurre et resiste Deo irato et vindici, si vales ; sed quia id non vales, occurre ei ut Salvatori humili et mansueto, venienti in carnem ut te redimat et salvet. Aut, ut S. Hieronymus, *q. d.* « Feci ut te corrigerem quæ præteritus sermo descripsit : et quia noluisti reverti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano. Occidisti servos meos quos ad te miseram, mittam novissime Filium meum : tu autem juxta consuetudinem tuam, qua semper voluntati Dei restitisti, præpara te ut contradicas et adverseris Deo tuo, juxta illud quod scriptum est : Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum, et in signum cui contradicetur. Loquitur non præcipiendo, sed prædicendo, quasi arguens et increpans, ut saltem correptus non faciat quod prædictum est. » Huic sententiæ favet vox *postquam*, pro qua hebraice est עקב *ekeb*, id est finis, vel merces : merces enim est finis operis et operantis. Unde ex Hebræo sic vertas, *in fine ;* vel, ut Aquila, *postea ;* vel, ut Theodotion, *novissime occurre ei.* In fine enim sæculorum incarnatus est Christus, et in fine mundi eidem occurret Israel. Aut sic : *Pro mercede,* qua ego te ut filium flagellavi, totque flagellis conatus sum te ad me reducere, pro hac, inquam, mea in te paterna cura, loco mercedis hoc saltem mihi da, ut, cum in carnem veniam, mihi occurras, meque ut tuum Messiam recipias. Unde Ecclesia in Officio Ecclesiastico hisce Amos

verbis suos excitat, ut Christo occurrant. Causam subdit Propheta, immensam ejus majestatem et potestatem : « Quia, » inquit, ecce « ipse » est « formans montes, » etc. Quod tropologice exponens S. Hieronymus : « Excelsus, ait, in excelsis est Dominus, et non habitat in humilibus qui excelsus est ; sed creator montium ascendit in montes, in his qui municipatum habent in cœlestibus, et in carne ambulantes non vivunt secundum carnem, sed secundum spiritum. » Septuaginta vertunt, *firmans tonitruum*, ne scilicet orbem conquasset, uti suo fragore minari videtur.

Vers. 13. 13. Creans ventum (1). — Hebræum רוח *ruach* significat spiritum, animam, ventum. Unde *primo* Chaldæus, Septuaginta et S. Hieronymus in *Comment.* vertunt, *creans spiritum*, quod macedoniani hæretici negantes divinitatem Spiritus Sancti avide arripiebant, indeque probabant Spiritum Sanctum non esse Deum, sed creaturam Dei : quos refutant S. Athanasius, epistola *ad Serapionem;* S. Basilius, lib. III *Contra Eunomium;* S. Hieronymus hic, et S. Ambrosius, lib. II *De Spiritu Sancto,* cap. vii; non enim agitur hic de Spiritu Sancto et cœlesti, sed de spiritu sublunari et corporeo : jungitur enim nebulæ, montibus, etc. *Secundo,* S. Hieronymus, Rupertus et Remigius vertunt, *creans animam;* vel, ut Arias, *creans spiritus* et animos militares, id est, indens militibus audaciam et virtutem bellicam. *Tertio,* Arabicus Alexandrinus vertit : *Ego sum qui formavi tonitruum, et creavi spiritum;* Arabicus vero Antiochenus : *Et reduco in homines spiritum,* halitum.

Venti ostendunt Dei magnificentiam. Verum optime Noster et Tertullianus, lib. *Contra Hermog.* cap. xxxii, ac Clarius, Vatablus, Pagninus, aliique recentiores vertunt, « creans ventum. » Recte enim venti junguntur montibus, nebulis, etc., aliisque creatis sublunaribus, quæ cum homini obviæ sint et admirabiles, ostendunt ei Dei creatoris potentiam et magnificentiam, præsertim venti, qui, cum eorum natura sit invisibilis, et tamen sensibilis, origo incognita, motus item varius, sed status et pro loco ac tempore fixus, recte demonstrant se a Deo creari, regi, mutari ad ejus nutum. Unde Deus dicitur insidere et inequitare ventis, *Psal.* xvii, 11 : « Ascendit super Cherubim, et volavit : volavit super pennas ventorum. » Et ventus turbinis vehebat Deum sedentem in solio cherubico, *Ezech.* i, 4. Quocirca angeli comparantur ventis, *Psalm.* ciii, 4 : « Qui facis angelos tuos spiritus (subtiles, celeres et fortes ut ventos); et ministros tuos, ignem urentem. » Hinc et Deus dicitur ventos educere de thesauris suis, *Jerem.* x, 12, ac proinde ex iis Job, cap. xxviii, 25, ostendit Dei potentiam : « Qui, inquit, fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. » Hinc et Sancti invitant ventos, ut opus magnificum Dei, ad laudandum Creatorem suum tam potentem, ut Psaltes, *Psalm.* cxlviii, 8 : « Laudate Dominum de cœlis, etc. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum : quæ faciunt verbum ejus. » Nam, ut ait Seneca lib. V *Natur. Quæst.* cap. xviii, « inter cætera Providentiæ opera, hoc quoque aliquis ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una causa ventos aut invenit, aut per diversa disposuit. Primum, ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque terris. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo deducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam auster impellit, aquilo in Africam rejicit; etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere : iidem totam Indiam et Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. » Et Plinius, lib. II, cap. xlvii : « Omnes venti vicibus suis spirant majori ex parte, aut ut contrarius desinenti incipiat, etc. Sol et auget et comprimit flatus, auget exoriens occidensque, comprimit meridianus æstivis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur, quia aut nimio frigore aut æstu solvuntur, » etc.

Annuntians homini eloquium suum. — Hebraice מה שיחו *ma sicho*, id est quænam sit meditatio, cogitatio, consilium, eloquium, opus suum; שיח *siach* enim significat meditationem, et rem meditatam, gravem et seriam, quam ore proloquimur et opere perficimus : ita vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion, Chaldæus et passim Hebræi. Soli Septuaginta, verbi similitudine et ambiguitate decepti, ait S. Hieronymus, nimirum pro מה שיחו *ma sicho*, legentes משיחו *mesçicho*, id est Messiam vel Christum ejus, verterunt : *Annuntians in homines Christum suum;* per quem licet Theodotion accipiat Cyrum, omnes tamen alii accipiunt Christum Dominum. Ita S. Athanasius, lib *De Fide unit. et Trinit.;* Didymus, lib. II *De Spiritu Sancto;* Tertullianus, loco citato; S. Basilius, lib. IV *Contra Eunomium;* S. Ambrosius, lib. II *De Spiritu Sancto*, cap. vii; S. Augustinus, lib XVIII *De Civit.* ii; imo Concilium Sardicense apud Socratem, lib. II, cap. xx. Quare non est credibile Septuaginta hic esse deceptos, sed consilio ita vertisse; vel quia in Codicibus Hebræis tunc erat duplex lectio, una *mesçicho*, altera *ma sicho;* vel quia per *ma sicho* intellexerunt significari *mesçicho*. Messias enim sive Christus est Patris meditatio, conceptio, dictio, eloquium et opus summum, immensum, increatum ac divinum.

Est hic ergo duplex versio, est et duplex sensus; sed prior posteriori subordinatus. Prior : « Annuntians homini eloquium suum, » *q. d.*

(1) Sic necti potest hic versus cum præcedenti : Noli putare, addit Amosus, facultatem Deo deesse ad effectum perducendi, quæ minatus est, si non eum placare studeas emendatione vitæ, et sic te præpares in occursum ejus; nam creator et rector est totius naturæ.

Et venti creator, rei montibus plane contrariæ, observat Rosenmuller, qui cum sit tenuissimus et raræ substantiæ ac levissimus, miræ tamen et incomparabilis potentiæ ac efficaciæ, ut robustissima quæque et alioqui firmissima dejiciat et prosternat.

Deus per Prophetas annuntiat hominibus sua consilia, decreta et eloquia. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et Lyranus. Quocirca Syrus vertit : *Ostendens hominibus quid sit gloria* (laus) *sua;* et Arabicus : *Mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus*. Quis enim Dei consilia et gloriam agnitam non laudet?

Posset quoque verti, ait S. Hieronymus : *Annuntians homini eloquium ejus* (quia Hebræi idem habent pronomen reciprocum et absolutum. Nam per *vau* cum *cholen* significant tam *ejus* quam *suum*), *q. d.* Deus novit secretas hominis cogitationes, quid scilicet animo meditetur et destinet, imo illas ipsi, si bonæ sint vel indifferentes, ingerit et suggerit, easque ipsi per internam inspirationem, vel aliis per Prophetas enuntiare et eloqui potest. Ita Arias et Vatablus.

Posterior est : « Annuntians homini eloquium suum, » puta Christum, qui est unicus Patris conceptus, unicum verbum, quo omnia dicit, creat, mandat et gubernat : hoc enim Dei verbum et eloquium cætera omnia complectitur. Simile est *Deuter*. cap. XVIII, 18, ubi Moses Prophetam, id est Prophetas alios post se a Deo dandos promittit; sed inter eos unum eximium et principem, qui antonomastice vocetur Propheta, puta Christus. Sensus ergo est, *q. d.* Deus Pater annuntiat per nos Prophetas, se ad homines missurum in carnem Verbum suum, ut hominibus ejus voluntatem, legem, salutem, gratiam et gloriam revelet, eamque illis reipsa conferat et impertiatur. Quocirca vos, o Israelitæ, huic Messiæ vestro venienti occurrite, in eum credite, sperate, illum amate, colite, sectamini; ipsi obedite : ita ipse vos ab ira Dei, a peccato, a morte, a gehenna, ab omni hoste liberabit. Ipse vos Dei amicos, filios et hæredes, ac beatos in æternum efficiet. Solent enim Prophetæ omnium captivitatum et miseriarum finem et liberatorem statuere Christum. Unde cum multas clades multaque tristia prædixerunt, omnia hæc mitigant et dulcorant promittendo Christum : Christus enim est finis et scopus legis et Prophetarum. Confirmatur, quia pro *eloquium suum* Aquila vertit, τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ; Symmachus, τὸ φώνημα αὐτοῦ, Theodotion τὸν λόγον αὐτοῦ; id est *sermonem et verbum ejus*. Atque ex hoc loco et similibus videtur S. Joannes sumpsisse nomen λόγος, quo jugiter vocat Christum, dicens : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Ubi pro *Verbum*, græce est λόγος; non quod vocem λόγος S. Joannes acceperit a Theodotione, qui duobus sæculis S. Joanne fuit posterior : sed quod Hebræum שיח *siach* idem sit quod λόγος, ideoque Theodotion vertit λόγος. Denique Theophanes Nicænus in *Symbolo novi et veteris Testamenti*, quem citat Turrianus, lib. II *De Hierarchiæ ordinibus*, cap. I, ex versione Septuaginta censet hic esse prophetiam de Transfiguratione Christi. *Ecce*, inquit Amos, *firmans tonitru* (id est creans nubem, ex cujus collisu erumpit tonitru) *et creans spiritum*, sive *ventum*, ex cujus verberatione, cum intentione significandi, existit vox de qua subdit : *Et annuntians hominibus Christum suum*, scilicet cum vox Patris de nube intonuit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite, » *Matth*. XVII, 5.

FACIENS MATUTINAM NEBULAM. — Ita proprie sonant Hebræa, quæ tamen alii varie vertunt. *Primo*, Septuaginta addentes *et*, vertunt : *Faciens mane et nebulam; secundo*, Pagninus : *Qui facit auroram et tenebras*, id est diem et noctem, læta et tristia; *tertio*, Tigurina : *Qui auroram facit caliginem; quarto*, Clarius : *Qui facit auroram ex caligine*, id est ex tenebris noctis, ut scilicet nocti succedat aurora et dies; *quinto*, alii ex adverso : *Qui facit ex aurora caliginem*, id est diem mutat in noctem, prospera in adversa; *sexto*, Arabicus vertit : *Creavi abyssum primo, et ascendi super altitudinem terræ, et mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus; septimo*, mystice Chaldæus : *Qui præparat lumen justis quasi lumen auroræ, et præparat tenebras impiis*. Porro matutina Nebulæ commoda quinque.
nebula ostendit magnam Dei potentiam et sapientiam. *Primo*, quia hæc nebulam post noctes serenas subito in aurora producit per solem orientem, qui vapores et exhalationes e terra educens et elevans, iis quasi nebula tegit aerem. *Secundo*, quia mane nebula maxima est et latissima, velatque, vestit et ornat totum horizontem instar tapetis. *Tertio*, quia hæc nebula cingit et fasciat solem orientem, uti infans dum oritur et nascitur, fasciatur linteolis. Sic enim de prima nebula, primisque tenebris recens creatum mundum et mare involventibus, loquitur Job, cap. XXXVIII, 9 : « Cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem. » Ubi auctor *Catenæ* : « Sicut, inquit, infanti panni sunt perquam commodi, sic etiam mari nubes ac nebulæ. » *Quarto*, quia hæc nebula Deum, quasi cum sole mane orientem, velat, ut homines eum intueri nequeant : sed eum ut invisibilem suspiciant et revereantur. Sic Virgilius, lib. I *Æneid*., ait de Ænea et Achate heroibus :

> At Venus obscuro gradientes aere sepsit,
> Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu.

Quinto, quia hæc nebula est roscida et fecunda. Quinto.
Producit enim manna et rorem, quo herbæ et sata irrorantur et impinguantur. Insuper, calorem et halitum vitalem terræ et terrestribus omnibus affert. Hinc experimur « nebulas nec æstate, nec maximo frigore existere : rores neque gelu, neque ardoribus, neque ventis, nisi serena nocte, » ait Plinius lib. II, cap. LX. Quocirca ex nebula Dei magnificentiam celebrat Jeremias cap. X, 13 : « Elevat, ait, nebulas ab extremitatibus terræ. » *Psalm*. CXLVII, 16 : « Qui dat nivem sicut lanam : nebulam sicut cinerem spargit. » *Eccli*. XXIV, 6 : « Ego (Sapientia) sicut nebula texi omnem ter-

ram. » Et cap. XLIII, 15 : Aperti sunt thesauri, et evolaverunt nebulæ sicut aves. » Et cap. L, 6, de Simeone pontifice dicitur : « Quasi stella matutina in medio nebulæ. »

GRADIENS SUPER EXCELSA TERRÆ, — puta super montes altissimos, et petras rupesque hominibus invias et inaccessas, *q. d.* Deus omnia terrena, quantumvis celsa et inaccessa, majestate sua pervadit et transcendit, suaque providentia continet et gubernat, ita ut ventos et turbines ciere, nebulas hostibus suis superbis et impiis offundere, montes transferre, et in valles dejicere possit, *q. d.* Deus est qui montes, ventos, fulgura, tonitrua, omnesque res sublunares, æque ac cœlestes producit, temperat, regit. Unde omnes creaturæ sunt exercitus Dei, qui illi ad nutum obediunt, semperque ei præsto sunt; ut ad ejus nutum ferantur, ejusque inimicos et impios invadant et sternant. Ita S. Hieronymus, Albertus, Clarius et alii. Audi S. Hieronymum : « Præpara te, inquit, in occursum Dei tui, ut venientem ad te Dominum tota aviditate suscipias. Iste est qui firmat tonitruum, sive montes confirmat : ad cujus vocem cœlorum cardines, et terræ fundamenta quatiuntur. Iste est qui creat spiritum. » Quocirca Timæus Pythagoricus Deum vocat « mundum exemplarem. » Sicut enim mundus suo complexu omnia cingit et stringit, sic et Deus. Ipse enim est maxima universalisque natura, ubique præsens, omnia videns audiensque, cuncta continens, nullius vero ambitu contenta. Ipse est mundus increatus sapientiæ, sanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum, causa, fons, creator et rector cæterorum omnium. Quocirca Ægyptii, ait Eusebius, lib. III *De Præpar. Evangel.* cap. III, Deum, quem ipsi *Eneph* vocant, pingunt humana forma, colore cæruleo, zonam tenentem et sceptrum, ac pennam gerentem in capite, ovum insuper ab ore producentem. Testa enim ovi, cœli omnia cingentis imaginem exhibet : vitellus, ignis : spiritus qui sunt in ovo, aeris : albumen, aquæ : terræ porro symbolum sunt partes magis concretæ. Addit Eusebius aliud Dei hieroglyphicum. Illud est, homo complicatos habens pedes, vestem talarem, eamque auream, pilam capite sustinens, quo mundi forma, immobilis constitutio, rotunditas, et stellarum varietas significatur, eaque omnia regi a Deo sustentarique, et in Dei cognitionem mentes hominum perducere. Nam ex ventis, nebulis, montibus aliisque creatis Deus agnoscitur, quasi ex ungue leo, quasi ex linea Apelles, quasi ex voce choraulis, quasi ex carmine poeta. Unde S. Augustinus, *epist.* 28, docet mundum hunc esse Dei carmen et canticum. « Si homo, inquit, carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur succedentibus ac decedentibus sonis, pulcherrime currat ac transeat : quanto magis Deus, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tanquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel brevius, vel productius quam modulatio præcognita et præfinita deposcit, præterire permittit? » Insuper S. Dionysius, *Cœlest. Hierarch.* cap. XV, docet Deum designari per ventum, propter naturalem vim movendi atque animandi, et celerem insuperabilemque discessum, ac nobilium principiorum et finium incognitas et invisibiles latebras. Pari modo, Eusebius, loco citato, docet Ægyptios, ut Dei providentiam significarent, pinxisse solem radiis circumfusum in navi, quæ adverso flumine rapiebatur remis velisque incitata, ac deportabatur a substernente se crocodilo. Sic enim Deus quasi gubernator regit hanc mundi navim, omniaque in eo animalia et inanima, quantumvis fera, horrenda et vasta, edomat ac regit. Rursum Deus princeps temporum est quasi sol, qui, ut ait Lucanus lib. XII :

Hieroglyphicum Dei. Primum.

Secundum.

Tertium.

> Tempora dividit ævi,
> Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
> Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.

Denique S. Paulinus, *Natali* 9 *S. Felicis* :

> Est naturæ opifex Deus omnis et artis, in omni
> Fons opere, et finis, faciens bona, factaque servans.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit et plangit Samariæ vastitatem extremam et æternam, infligendam a Deo terribili, qui facit Arcturum et Orionem, ac subridet vastitatem super robustum, ob ejus scelera, præsertim ob rapinas et oppressiones pauperum. Deinde, vers. 14, *hortatur eam ad pœnitentiam. Nam, vers.* 21, *asserit se ejus victimas et cæremonias externas non curare, imo detestari* (1).

1. Audite verbum istud, quod ego levo super vos planctum : Domus Israel cecidit, et non adjiciet ut resurgat. 2. Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. 3. Quia hæc dicit Dominus Deus : Urbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum : et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel. 4. Quia hæc dicit Dominus domui Israel : Quærite me, et vivetis. 5. Et nolite quærere Bethel, et in Galgalam nolite intrare, et in Bersabee non transibitis : quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis. 6. Quærite Dominum, et vivite : ne forte comburatur ut ignis domus Joseph, et devorabit, et non erit qui exstinguat Bethel. 7. Qui convertitis in absinthium judicium, et justitiam in terra relinquitis. 8. Facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem in noctem mutantem : qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ : Dominus nomen est ejus. 9. Qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert. 10. Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt. 11. Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, et prædam electam tollebatis ab eo : domos quadro lapide ædificabitis, et non habitabitis in eis : vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum. 12. Quia cognovi multa scelera vestra, et fortia peccata vestra : hostes justi accipientes munus, et pauperes deprimentes in porta. 13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. 14. Quærite bonum, et non malum, ut vivatis : et erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis. 15. Odite malum, et diligite bonum, et constituite in porta judicium : si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph. 16. Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator : in omnibus plateis planctus; et in cunctis, quæ foris sunt, dicetur : Væ, væ! et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere. 17. Et in omnibus vineis erit planctus : quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus. 18. Væ desiderantibus diem Domini! ad quid eam vobis? dies Domini ista, tenebræ, et non lux. 19. Quomodo si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber. 20. Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux : et caligo, et non splendor in ea? 21. Odi et projeci festivitates vestras : et non capiam odorem cœtuum vestrorum. 22. Quod si obtuleritis mihi holocautomata, et munera vestra non suscipiam : et vota pinguium vestrorum non respiciam. 23. Aufer a me tumultum carminum tuorum : et cantica lyræ tuæ non audiam. 24. Et revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis. 25. Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? 26. Et portastis tabernaculum Moloch vestro, et imaginem idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quæ fecistis vobis. 27. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen ejus.

(1) Sermo iste tertius continet admixtas adhortationi et exprobrationi prædictiones.

Primo, prædicit summarie Propheta, *primo*, ultimum Israelis excidium, 1, 2; *secundo*, paucitatem reliquiarum futuram, 3.

Secundo, hortatur ad resipiscentiam, si quo modo etiam

Vers. 1. 1. AUDITE VERBUM ISTUD, QUOD EGO LEVO SUPER VOS (Chaldæus et Septuaginta, *assumo contra vos*) PLANCTUM. — Est appositio, *q. d.* Audite verbum, id est planctum et lamentum, sive lugubre carmen quod ego pango et plango de instante excidio vestro, o cives Samariæ. Unde Tigurina clare vertit: *Audite sermonem istum, o domus Israel, quem de vobis sumo, lugubre scilicet carmen*; alii : *Audite verbum quod ego levo super vos in planctum et lamentum.* Propheta ergo prævidens suorum cladem, commiserans et ingemiscens edit hoc lugubre carmen, quo publice miseram Samariæ sortem jam imminentem deplorat. Simile carmen et lamentum de Tyro, ejusque rege et civibus excisis canit Ezechiel cap. XXVII, 2, et de Ægypto ac Pharaone eversis, cap. XXXII, 2, ac de Babylone et Balsasare a Cyro vastatis Isaias cap. XIV, 4, ac de Hierosolymæ excidio Jeremias in *Threnis*. Porro lugubre hoc carmen, et quasi epitaphium Samariæ est id, quod mox subdit Propheta dicens : « Domus Israel cecidit, » etc.

DOMUS ISRAEL CECIDIT. — Ita et Septuaginta, S. Hieronymus in *Comment.*, Remigius, Lyranus et alii. Licet enim hebræum בית *beth*, id est domus, sit masculinum; נפלה *naphela* vero, id est *cecidit*, sit femininum, tamen in re et sensu est concordantia : nam per *beth*, id est domum Israel, intelligit עדה *eda*, id est synagogam et congregationem populi, quæ est feminini generis, et recte concordat cum feminino *naphela*, id est cecidit. Comparat enim hic domum, id est populum Israel, feminæ, puta virgini afflictæ et prostratæ; immerito ergo Massoretæ et Chaldæus Hebræa aliter dispungentes, nimirum ponentes hypocolon post τὸ *domus Israel*, ita legunt : *Audite verbum istud, quod ego levo super vos, planctum domus Israel : Cecidit, et non adjiciet ut resurgat virgo Israel.* Sed quomodocumque dispungas et legas, eodem redit sensus.

CECIDIT, — id est cadet prostrata in terra sua ab Assyriis Samaria, ejusque regnum, adeo ut nunquam resurgat et reflorescat. Decem enim tribus, quarum fuit hoc regnum, abductæ in Assyriam, nunquam inde redierunt.

Vers. 2. 2. VIRGO ISRAEL. — Solent Hebræi urbes et regna, ob speciem, opes et gloriam vocare *virgines*. Hinc Jerusalem vocatur « virgo filia Sion, » et de Babylone ait Isaias cap. XLVII, 1 : « Descende, sede in pulvere, virgo filia Babylon. » Sic Ægyptus vocatur « virgo » et « filia, » *Jerem.* cap. XLVI, 11. Virgo ergo Israel est Samaria, ejusque regnum speciosum et opimum, quod defloratum et vastatum ab Assyriis, simile fuit virgini regiæ olim ornatæ, nunc spoliatæ, violatæ, prostratæ et conculcatæ. *Secundo*, vocatur « virgo, » quia intacta a jugo hostis : nunquam enim antea Samaria ab Assyriis, aliisve gentibus subacta fuerat; sed ejus regnum et respublica instar virginis liberum et illibatum efflorescebat. Ita Ruffinus, Clarius et Arias.

Addunt S. Hieronymus et Theodoretus, Samariam olim fuisse virginem, id est puram in cultu Dei, cum in suis patribus Deum verum coluit. Sed hoc accipi debet de priscis patribus, qui schisma, quo divisum et erectum est regnum Israel, præcesserunt. Nam cum schismate, adeoque cum regno Israel cœpit ejus impietas et idolatria vitulorum aureorum, quos erexit primus Israelis rex Jeroboam.

PROJECTA EST IN TERRAM SUAM. — Hebraice נטשה *nittesça*, quod Tigurina vertit : *Afflicta est ad terram suam;* Vatablus : *Derelinquetur in terra sua;* Pagninus et alii proprie : *Dimissa est in terra sua*, *q. d.* Cecidit virgo Israel, tamque valido ictu ab Assyriis prostrata est, non qualitercumque, sed usque in imam terram, ut jaceat humi toto corpore prona, plane afflicta, projecta est quasi desperata, ab omnibus derelicta dimissaque, sine ulla ope et spe resurgendi : quia nec ipsa, utpote conquassata et confracta, se erigere poterit; nec rex Ægypti, ait Theodoretus, aut quis alius : tanta est ejus clades, adeo attrita, membris luxata, et diffracta est, ut nemo eam sibi restituere possit; perinde ac olla testacea allisa ad petram, dissilit et diffringitur, ut a nullo figulo redintegrari queat. Unde sequitur :

NON EST QUI SUSCITET EAM. — Alludit ad medicos, qui videntes quem ex turri lapsum et omnibus membris confractum, ut curari et sibi restitui nequeat, eum ut desperatum et humi jacentem dimittunt et derelinqunt. Physice alludit ad virginem, quæ si lapsa et corrupta libidine virginitatem amisit, suscitari nequit, ut decus virginitatis recuperet. Unde S. Hieronymus ad Eustochium, *De Custodia virginitatis* : « Cave, inquit, quæso, nequando de te dicat Deus : Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam. Audenter loquar. Cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam : valet quidem liberare de pœna, sed non vult coronare corruptam. » Rursum τὸ *suam*, auget cladem et movet commiserationem, *q. d.* Projecta est, et afflicta in terra, non

jam latam sententiam avertere queant, *primo*, evocans Israelem ad Deum, rerum omnium conditorum potentissimum, 4, 6, 8, 9; *secundo*, avocans eos ab idololatria, vers. 5, 6.

TERTIO, causam reddit, cur excidium regno Israel præter idololatriam sit timendum, et alia exprobrat crimina, qualia erant, *primo*, violatio justitiæ et contemptus Dei, 7; *secundo*, aversio a prophetis, meliora consulentibus, 10; *tertio*, oppressio pauperum et acceptio munerum, 11-13.

QUARTO, repetit adhortationem jam positam ad vitandum malum, et faciendum bonum, maxime in administranda justitia, 14, 15; sed cum ex moribus eorum aliud deprehendat, quam ut de obedientia certa spes concipi possit, rursum prædicit excidium explicatius, *primo*, per universalitatem tum hominum, tum locorum, 16, 17; *secundo*, per frustrationem mediorum in vanum adhibitorum, 18-20; *tertio*, per ultionem divinam sacrificiis haud placabilem, 21-23; *quarto*, per commensurationem vindictæ cum præsentibus et præteritis delictis, 24-26; *quinto*, per translationem captivitatis, 27.

aliena et hostili, quod minus mirum et miserandum est; sed in sua, quam unice amabat, et a qua vicissim quasi a matre et nutrice amabatur et alebatur : sicuti res miseranda est, si filia occidatur in sinu matris.

Vers. 3. 3. URBS DE QUA EGREDIEBANTUR MILLE, RELINQUENTUR IN EA CENTUM, — *q. d.* Tot cladibus afficientur Israelitæ ab Assyriis, tum in obsidione triennali Samariæ, IV *Regum,* cap. XVIII, 10; tum ante et post eam, ut gladio, fame et peste plerique omnes absumantur, ita ut mille redigantur ad centum, et centum ad decem, adeoque ex tanto Israelitarum numero vix decimus quisque tantæ stragi superstes sit. Ita Remigius, Hugo, Arias et alii. Idem Judæ comminatur Isaias, cap. VI, 11 : « Et dixi, ait : Usquequo, Domine? Et dixit : Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine, etc. Et adhuc in ea decimatio, et convertetur, » id est rursum erit in deprædationem et ostensionem, uti ibidem explicat S. Hieronymus.

Tropologice, de fabrica et ruina animæ. Tropologice ex Origene, homil. 8 *in Josue*, Ribera : Urbs, ait, est cujusque anima, quæ ædificatur a Domino ex lapidibus vivis, id est ex virtutibus variis, de qua quisque sanctus pugnando ejicit peccatores, id est cogitationes et cupiditates pravas : ac contra eas sanctificat bellum, hoc est, iis sancto sui odio mortificatis, sanctum se efficit corpore et spiritu, ut mereatur venire in conspectum Dei viventis, et pro palma victoriæ virtutis merito coronari a Christo. Egrediebantur olim ex anima hac fervida, quæ Deo adhærebat, mille, id est omnium virtutum opera, quasi milites strenui cum diabolo et vitiis pugnaturi : at postea cum cupiditate rerum terrenarum capta, fervorem hunc remittit, profert centum, numerum decuplo minorem; et si prius centum educebat, decem in ea relinquuntur : quia hæc remissio et declinatio animæ, non unius alicujus, sed omnium virtutum opera minuit, et omnibus modis efficit imperfectiora, idque sensim magis et magis, ut tandem plane ab iis cesset, totaque a dæmone et vitiis opprimatur et possideatur, itaque in extremam ruinam et interitum abeat.

IN DOMO ISRAEL. — *Domum* vocat familiam, id est rempublicam et Synagogam Israel, in qua multæ erant urbes, oppida et pagi.

Vers. 4. 4. QUIA HÆC DICIT DOMINUS etc. : QUÆRITE ME, ET VIVETIS. — *Quia* ponitur pro *igitur*, *q. d.* Hoc quod jam dictum est, accidet domui Israel propter idololatriam : agite igitur pœnitentiam, relinquite idola, et quærite Dominum. Nam hebræum כִּי *ki*, id est *quia*, ponitur pro *igitur*, *quocirca*, vel *verumenimvero* : *ki* enim Hebræis sæpe tantum est initium et exordium orationis. Post minas enim Deus hic invitat Israelem ad pœnitentiam, ut minis territus resipiscat. Paulo aliter Vatablus; nam pro *quia*, vertit, *sic enim* dixit Dominus (quærite me) volens scilicet revocare ab idololatria, propter quam multa mala illi eventura erant, nisi resipisceret et quæreret Dominum.

5. NOLITE QUÆRERE BETHEL, — ut colatis vitulos aureos, quos in Bethel erexit Jeroboam. Vers. 5.

ET IN BERSABEE NON TRANSIBITIS. — « Bersabee » urbs erat ultima Terræ sanctæ, ejusque terminus ad meridiem, sicut Dan erat ejusdem terminus ad septentrionem (unde de tota terra sancta dicitur : « A Dan usque ad Bersabee »); ita dicta a juramento et fœdere quod ibidem juxta puteum Abraham iniit cum Abimelech, dando ei septem agnas : בְּאֵר *beer* enim hebraice est puteus; שֶׁבַע *saba* per *sin* juramentum, per *scin* septem significat. « Bersabee » ergo idem est quod puteus juramenti, vel puteus septem, scilicet agnarum. Vide dicta *Genes.* XXI, 31.

Pertinebat hæc urbs ad tribum Simeonis, sed quia Simeonis sors erat exigua, eaque intra sortem tribus Judæ continebatur, hinc *Josue*, cap. XV, 28, Bersabee ponitur inter urbes Juda. Hic multo tempore habitarunt Abraham, Isaac et Jacob : unde et vocatur oppidum Isaac. Tempore S. Hieronymi erat vicus grandis, in eoque erat præsidium Romanorum, et Vicus salutaris vocabatur : nunc Gibellina nuncupatur. Ita Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ.* Porro in Bersabee posita erant idola, æque ac in Bethel et Galgalis, ut patet IV *Reg.* cap. XXIII, 8. Unde jubet hic Propheta ne eo transeant, ad colenda scilicet idola. Quia enim Abraham in Bersabee oratorium Deo statuerat, in quo eum invocaverat, *Genes.* cap. XXI, 33, hinc posteri ejus ibidem altare statuerunt, at non Deo, sed suis idolis. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii. Unus Arias aliter explicat, *q. d.* Ne colatis idola in Bethel et Galgalis : ita fiet, ut non abducamini in captivitatem, nec per Bersabee transeatis in Assyriam. Verum sic potius dixisset : *Et in Dan non transibitis.* Nam per Dan, utpote aquilonarem, ibatur in Assyriam; per Bersabee vero, utpote meridionalem, ibatur in Ægyptum.

QUIA GALGALA CAPTIVA DUCETUR. — « Galgala » erat civitas duarum tribuum, puta sortis Juda; sed vicina decem tribubus, et cum iis excisa. In Hebræo est elegans agnominatio : *Galgal galo iigale*, id est volubilitas volvendo volvetur, vel rota rotando rotabitur, vel migratio migrando migrabit; *Galgal* enim dicitur a גלל *galal*, id est volvit, devolvit, migravit. Unde Tigurina vertit : *Galgal transmigrans transmigrabit*; Pagninus : *Gilgal demigrando demigrabit.*

ET BETHEL ERIT INUTILIS. — Septuaginta et Syrus : *Bethel erit quasi non sit*; Hebræus : *Bethel erit in Aven*, *q. d. Bethel fiet Bethaven*, id est domus fortis fiet domus vanitatis, inanitatis (*inanis et vacua,* ut vertit Arabicus) et nihili, vel domus Dei fiet domus iniquitatis, et doloris luctusque.

Tropologice, per peccatum anima quæ erat Bethel, id est domus et templum Dei, fit Bethaven, id est domus scelerum et diaboli. Rursum domus cœli fit domus gehennæ, ut in ea ardeat in

*

æternum. Hoc videt et sentit anima peccatrix in hora mortis, quando opes, honores et deliciæ, quibus illecta Deum offendit, vertentur ei in nauseam, opprobrium, miseriam, et tormentum æternum.

Vers. 6. 6. QUÆRITE DOMINUM, ET VIVITE, — id est, et vivetis, vel ut vivatis. Ita Vatablus et Pagninus.

NE FORTE COMBURATUR (id est ardeat et deflagret) UT IGNIS DOMUS JOSEPH, ET DEVORABIT (vicina), ET NON ERIT QUI EXSTINGUAT BETHEL, — hoc est, ignem immissum a Deo in Bethel, ut patet ex Hebræo et Græco. Pagninus et Vatablus vertunt: *Ne forte diffindat ut ignis domum Joseph*: diffindat, inquit Vatablus, id est perrumpat et disperdat. Ignis enim validissima quæque perrumpit et consumit. Per *Joseph* intelligit Ephraim, qui fuit filius Joseph; per Ephraim autem intelligit decem tribus: quia Jeroboam primus earum rex, et regni conditor, fuit ex tribu Ephraim. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et Vatablus. Israel ergo nunc vocatur Ephraim, nunc Joseph, nunc Jacob, nunc Samaria.

Vers 7. 7. QUI CONVERTITIS IN ABSINTHIUM JUDICIUM. — Cohærent hæc cum initio versus præcedentis, *q. d.* Quærite Dominum vos, o Israelitæ, qui ab eo aversi convertitis judicium, ejusque suavitatem et dulcedinem in absinthii amaritudinem. Ita Rupertus. Aliter Vatablus; connectit enim hæc cum verbo *devorabit*, *q. d.* Ignis hic devorabit vos qui convertitis judicium in absinthium. Jam « judicium » *primo*, accipe proprie dictum. Sæpe enim Prophetæ culpant Israelem, quod perverteret judicium adjudicando causam nocentibus, utpote amicis, vel divitibus et dantibus munera; atque innocentes, quia pauperes vel inimici, condemnando, quibus proinde æquitas et consolatio, quam quærebant ex judicio, vertebatur in amaritudinem injustitiæ et condemnationis, quæ illis acerba et amara erat instar absinthii. Ita Rupertus, Hugo et Lyranus. Unde explicando subdit Amos: « Et justitiam in terra relinquitis; » Tigurina: *Justitiam in terra affligitis;* Vatablus: *In terra jacere sinitis.*

Secundo, S. Hieronymus, « judicium » generatim accipit pro justitia et sanctitate, puta pro debito et officio virtutis, quod quisque Deo et proximo præstare debet. Sic sæpe Psaltes, *Psal.* CXVIII, ait se fecisse judicium, id est quod æquum est, debitum et gratum Deo, *q. d.* Vos qui convertitis virtutem in vitium, justam et sanctam vitam in peccati amaritudinem, eaque quasi absinthio potatis Deum. Hinc peccata in Scriptura vocantur *amaritudines*, quia amaricant, exacerbant, offendunt et ad iram concitant Deum. Ita ait Osee cap. XII, 14: « Ad iracundiam provocavit me Ephraim in amaritudinibus suis. » Rursum peccatum per catachresin vocatur, fel, toxicum, absinthium: *primo*, quia animam vellicat, lædit, occidit; *secundo*, quia qui peccat, Deo quasi fel propinat; *tertio*, quia modicum mel et voluptas peccati æternum fel et dolores amarissimos peccatori accersit. Hinc ait Moses *Deuter* cap. XXXII, 32: « Uva eorum uva fellis, et botri amarissimi. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. » Et S. Petrus ad Simonem Magum, *Actor.* cap. VIII, 23: « In felle amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. »

Peccatum est absinthium, cur?

Huc pertinet expositio Ariæ, qui per judicium accepit legem Dei. Hæc enim *Psalm.* CXVIII, et alibi sæpe vocatur *judicium*, quia secundum eam judicandum est quid sit bonum, quid malum, *q. d.* Vos legem Dei, quæ suavior est melle et favo, *Psalm.* XVIII, 11, ob vestras pravas concupiscentias et consuetudines, abominamini; quia æstimatis eam amaram ut absinthium, illamque ut talem apud alios depingitis et traducitis, itaque eos ab illa ad scelera vestra abducitis.

Tertio, Septuaginta hæc referunt ad Deum; sic enim vertunt: *Quærite Dominum, et vivite*, etc., *qui facit in excelso judicium, et justitiam in terra posuit*, *q. d.* Quærite Deum, timentes justum æque ac rigidum ejus, utpote acerrimi vindicis, judicium. Et Arabicus: *Dominus faciens judicium in altissimis, et ipse est qui fundavit justitiam in terra, et operatur omne, et parat illud.*

ET JUSTITIAM IN TERRA RELINQUITIS. — *Justitia* idem est quod *judicium*, de quo jam dixi: Hebræi enim versu posteriore explicant priorem. Aliter S. Hieronymus, Lyranus et Ribera. Hi enim per *justitiam* accipiunt Deum, qui est justitia essentialis et increata, *q. d.* Vos adoratis injusta et sordida idola; relinquitis vero, imo in terra quasi jacentem contemnitis et conculcatis ipsam justitiam, id est Deum justissimum et omnipotentem, utpote « facientem Arcturum et Orionem, » etc.; unde et Chaldæus vertit: *Desierunt timere a facie Domini, qui facit Arcturum*, etc. Sed prior sensus, uti simplicior et communior, ita germanior est.

8. FACIENTEM ARCTURUM. — Ribera ex Remigio Vers
hæc connectit cum verbo *relinquitis*: illud enim hic repetit, *q. d.* Relinquitis justitiam, quin et ipsum Deum facientem Arcturum. Unde Syrus vertit: *Dereliquerunt illum qui facit Arcturum et Orionem.* Rursum plane hæc referas ad vers. 6: « Quærite Dominum, » *q. d.* Quærite Deum creatorem, gubernatorem, judicem et vindicem, æque ac remuneratorem omnium, utpote qui facit Arcturum, Orionem, etc., cætera enim hic intermedia, quasi per parenthesim interjiciuntur. Sensus est, *q. d.* Quærite Deum, non idola: solus enim Deus creat, gubernat, judicat, vindicat, præmiat universa, non idola; unde Septuaginta vertunt: *Qui facit omnia et transformat.* Ita S. Hieronymus, Vatablus et Lyranus. Quocirca si illum quæsieritis, vivetis etiam in mediis periculis et hostibus, securi et incolumes: ille enim potens est dare suis vitam, salutem et omne bonum: sin autem, moriemini,

et ab hoste Assyrio exscindemini : Deus enim immittet ignem in domum Joseph, ut dixi versu 6; ipse enim facit Arcturum, Orionem, cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt et fiunt.

Arcturum. — Ita hebræum כִּימָה *kima* Arcturum vertunt Septuaginta, *Job.* cap. IX, 9, Pagninus, Vatablus, Arias hic. *Secundo,* Symmachus et Theodotion vertunt, *Pleiadas,* sive *Vergilias,* quæ sunt septem stellæ in cauda Arietis, aut potius in Tauro; et ita vertit Noster, *Job* cap. XXXVIII, 31. *Tertio,* Tigurina vertit, *Cynosuram,* id est ursam minorem. *Quarto,* Arabicus et alii vertunt, *suculas,* quæ sunt in capite Tauri, et a Græcis vocantur Hyadæ ab ὕειν, id est *pluere,* eo quod pluvias concitent. Alii aliter vertunt: Hebræa enim nomina arborum, animalium, stellarum plures earum species significant. Porro *Arcturus* est ursa minor puta septem stellæ quæ sitæ sunt juxta polum Arcticum, ideoque circa eas volvitur axis cœli, nobisque semper apparent et nunquam occidunt, inquit Albertus. Verius Arcturus est stella ingens in sidere Bootæ, sive bubulci post caudam majoris ursæ, indeque vocatur Arcturus, *q. d.* Ursæ cauda : ἄρκτος enim est ursa, οὐρὰ cauda. Oritur Arcturus die 5 septembris, ait Columella lib. II, cap. IV, suoque ortu, æque ac occasu, grandines et procellas ingentes concitat, ait Plinius, lib. II, cap. XXXIX. Unde Virgilius, I *Æneid.* :

Arcturus quis?

Unde imber, et ignes,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones.

Et Horatius, lib. III *Carm.*:

Stella micans radiis Arcturus nomine claro.

Et Cicero, lib. II *De Natura deorum*, ait eam sitam subter præcordia Bootis, qui et Arctophylax, id est custos ursæ dicitur, quia eam sequitur quasi custos. Unde Cicero *ibid.*:

Arctophylax vulgo qui dicitur esse Bootes,
Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arctum.

Et Ovidius, III *Fastor.* :

Sive est Arctophylax, sive est piger ille Bootes.

Horum omnium situs clare patet inspicienti globum astronomicum : in eo pingitur Arcturus ut clara stella inter femora Bootis, sive Arctophylacis, qui sequitur ursam majorem, sive plaustrum, ut vulgus vocat, eo quod septem ejus stellæ formam plaustri vel currus exhibeant. Porro Arcturus acer est et vehemens in ciendis procellis. Unde Plautus in *Rudent.*:

Arcturus signum sum omnium quam acerrimum :
Vehemens sum exoriens, occidens vehementior.

Quocirca Plinius vim ordinariam majorem et quasi divinam in concitandis tempestatibus in Arcturo agnoscit, lib. XVIII, cap. XXVIII. Et hoc innuit hic Propheta dicens : Deus est « qui facit Arcturum, » hoc est, qui vim tantam jaculandi nimbos, grandines, fulgetra ei indit, quantam quotannis cernimus et experimur. Jampridem enim Deus fecit, id est creavit, Acturum, puta ab origine mundi : quare Propheta cum ait hic, « facientem Arcturum, » in præsenti, non videtur de præterita ejus creatione loqui.

Et Orionem. — Sic et Syrus et alii passim. Arabicus vero vertit, *Geminos. Orion* sidus est meridionale ante taurum constans 28 stellis, et pingitur in globo astronomico quasi vir pede insistens lepori, inter Hyades et Syrium, sive canem majorem. Dictus est græce Orion, ἀπὸ τοῦ ὀρίνειν, id est turbare, eo quod ejus ortu oritur pariter hiems, et quia oriens nimbis et procellis aerem terramque turbat. Inde hebraice dicitur כְּסִיל *kesil,* id est inconstans, eo quod inconstans sit in micando, et inconstantiam auræ, puta serenitatis et tempestatis adducat : nascitur nono mense, puta novembri, qui inde hebraice dicitur *kasleu.* In novembri enim magna est cœli inconstantia et intemperies, quam significat et inducit *kesil,* id est Orion. Unde Virgilius, I *Æneid.* :

Orion quis?

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Hinc Poetæ fabulati sunt Orionem vel Urionem filium esse Neptuni, itaque dictum ab urina Jovis. Plautus Jugulam vocat, quod sit quasi armatorum gladius, stellarum fulgore (unde Noster, *Isaiæ* cap. XIII, 10, hebræum *kesil* vertit, *splendor*) terribilis. Idcirco ab Ovidio, lib. IV *Fastor.*, Orion vocatur *ensifer.* Hic si fulget, serenitatem; si obscuratur, tempestatem denotat. Quocirca Horatius, lib. I *Carm.*:

Notus, *inquit,* devexi rapidus comes Orionis.

Devexum vocat, quia in devexa cœli parte, id est in occasu positus : comitem vero ejus Notum facit, quia tempestatem et ventos secum fert Orion.

Sub Arcturo et Orione per synecdochen, reliquas stellas et astra omnia accipe. Unde Symmachus pro *Orione* vertit, *stellas*; Theodotion, *vesperum,* qui secum stellas omnes abducit, ut idem hic dicatur quod *Psalm.* CXLVI, 4 : « Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat. » Quamobrem Septuaginta hic vertunt : *Omnia faciens et fabricans.*

Quæres, cur hæc duo astra præ cæteris nominet Propheta? Respondet *primo* S. Hieronymus, quia hæc duo sunt celebriora et nobis notiora; *secundo,* quia grandines, procellæ, etc., ab horridis sideribus exeunt, velut Arcturo, Orione et Hædis, ait Plinius lib. XVIII, cap. XXVIII. Hæc ergo sidera cientia tempestates, iræ Dei sunt symbola : iram autem et vindictam hic Israelitis minatur Deus; ita Ribera et Pineda in *Job,* cap. IX, 9 : quæ sane ratio huic loco valde congruit; *tertio,* quia Orion præcipuum est sidus meridionale, Arcturus præcipuum septentrionale : sub his ergo duobus omnia, putà tam meridionalia quam septentrionalia comprehendit.

Addunt aliqui hæc duo juvare ad producendos flores et fructus vernos. Unde *Job.* XXXVIII, 31, pro eo quod nos legimus : *Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas* (hebr. *kima*) *aut gyrum Arcturi* (hebr. *kesil*) *poteris dissipare?* Sic transfert Pagninus : *Numquid ligare poteris manibus tuis fructus delicatos Vergiliarum, vel serotinos fructus Orionis aperire facies?* Et Tigurina : *Num prohibebis delicias Pleiadum, aut contractiones Orionis aperies?*

Quarto, Christophorus a Castro : Videntur, inquit, posse his duobus præcipuis sideribus æstatis et hiemis significari quatuor anni tempora : nam ver æstati adjungitur, hiemi autumnus, *q. d.* Qui facit quatuor anni tempora; sicut mox adjicit : « Qui facit noctem et hiemem. » Qui enim adeo facile tempora commutat ex ortu siderum, æque facile e periculis eruet, et sortes infestas in felices faustasque commutabit, et captivitatem instantem avertet.

Tropologice S. Gregorius, lib. IX *Moral.* cap. VI: « Arcturus, inquit, semper versatur, et nunquam mergitur; sic et Ecclesia persecutiones iniquorum sine cessatione tolerat, sed tamen usque ad mundi terminum sine defectu perdurat. Arcturus dum versatur, erigitur : quia tunc S. Ecclesia valentius in veritate reficitur, cum ardentius pro veritate fatigatur. Quid post Arcturum per Oriones, nisi martyres designantur? Ex Orionibus igitur hiems inhorruit, quia, clarescente sanctorum constantia, frigida mens infidelium ad tempestatem se persecutionis excitavit. Orionas ergo cœlum edidit, cum S. Ecclesia martyres misit. Qui dum loqui rudibus recta ausi sunt, omne pondus ex frigoris adversitate pertulerunt. » Subdit deinde : Post Oriones sequuntur Hyades, id est doctores, qui post martyres doctrinæ suæ pluvia rigarunt Ecclesiam : nam post tria sæcula martyrum, sub Constantino cœpit quartum sæculum doctorum.

Oriones sunt martyres.

CONVERTENTEM IN MANE TENEBRAS, — *q. d.* Qui tenebras noctis convertit in mane et lucem auroræ, qua noctem convertit in diem, ac vicissim *diem in noctem mutat*. Unde Pagninus vertit : *Est qui convertit in mane umbram mortis, et diem in noctem tenebrescere facit;* Tigurina : *Qui tenebras mortis*, id est mortiferas, *convertit in lucem matutinam, et diem nocte obtenebrat.* Nota : Tenebræ noctis hebraice vocantur צלמות *tsalmavet*, id est umbra mortis, hoc est maximæ et densissimæ, æque ac horribiles, uti est umbra mortis, in sepulcris et in inferno. Syrus : *Convertit in mane umbras mortis*, id est umbras tristissimas, et tenebras densissimas.

Porro hæc umbra et tenebræ symbolice denotant ingentia pericula, ait Theodoretus, clades et ærumnas, *q. d.* Deus consolationem in desolationem, risum in luctum, prospera in adversa, securitatem in timores, plausum in planctum commutat, et, vice versa, desolationem in consolationem, etc., prout ei libuerit, et prout merentur vel demerentur homines. Ita Chæremon abbas apud Cassianum, *Collat.* XII, cap. XII, hunc Amos locum explicat de mira mutatione cordium, quam facit sua gratia potens, æque ac misericors Deus. « Quis, inquit, plane non miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu : Quia ego cognovi quod magnus est Dominus; cum se vel alium quempiam ex rapacissimo liberalem, ex prodigo continentem, ex superbo humilem, ex delicato ac tenero squalidum hirtumque perspexerit, et egestate atque angustia præsentium rerum etiam voluntarie perfruentem? Ista sunt prodigia quæ posuit Deus super terram, quæ Propheta considerans, ad admirationem eorum cunctos populos advocat, dicens : Venite et videte opera Dei, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad fines terræ : arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni. Quod enim majus potest esse prodigium, quam sub momento brevissimo ex rapacissimis publicanis apostolos fieri, ex persecutoribus truculentis Evangelii prædicatores patientissimos reddi, ita ut eam quam persequebantur fidem, etiam effusione sui sanguinis propagarent? Ista sunt opera Dei quæ se quotidie una cum Patre operari Filius protestatur, dicens : Pater meus usque modo operatur, et ego operor, *Joan.* V. De istis operibus B. David in spiritu canens : Benedictus, inquit, Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia magna solus, *Psalm.* LXXI. De istis et Amos propheta : Qui facit, inquit, omnia, et convertit ea, et transmutat in matutinum umbram mortis. Hæc nempe est mutatio dexteræ Excelsi. »

Qui vit sanat, noctem diem co vertit.

Rursum Cassianus, *Collat.* XV, cap. XVIII, hasce mutationes mentium miraculis præfert, dicens : « Et revera majus miraculum est, de propria carne fomitem eradicare luxuriæ, quam expellere immundos spiritus de corporibus alienis. Et magnificentius signum est, virtute patientiæ truculentos motus iracundiæ cohibere, quam aeris potestatibus imperare : plusque est exclusisse edacissimos de corde proprio tristitiæ morbos, quam valetudines alterius febresque corporeas expulisse. Postremo multis modis præclarior virtus sublimiorque profectus est, animæ proprie curare languores, quam corporis alieni. » Causam dat : « Quanto enim hæc sublimior carne est, tanto præstantior ejus est salus; quantoque pretiosioris excellentiorisque est substantiæ, tanto gravioris ac perniciosioris est et ruinæ ? » Notent hoc qui in animabus convertendis desudant : sciant se tot miracula patrare quot animas convertunt, imo quot vitia exstirpant; eaque non corporalia et transitoria, sed spiritualia et in omne ævum in cœlis ad perenne trophæum mansura.

QUI VOCAT AQUAS MARIS (*q. d.* Qui calore solis evocat et attollit in aerem vapores ex aquis maris, eosque resolvit in pluviam; itaque) EFFUNDIT EAS (aquas) SUPER FACIEM TERRÆ : DOMINUS NOMEN EST

EJUS. —Pro *Dominus* hebraice est *Jehova*, id est *qui est*, vel τὸ ὤν, qui est ipsum esse, tum suum formale, tum causale rerum omnium, puta qui est plenitudo, universitas et complexus entis, essentiæ et existentiæ; qui est Oceanus essendi, et immensum pelagus existendi. Suspicatur Sanchez, Amos, utpote rusticum, alludere ad rusticorum opinionem, licet falsam, quæ censet Iridem bibere et haurire aquas e mari, de qua Rhodiginus, lib. XXII, cap. XXIX.

Tropologice : « S. Paulus, ait S. Hieronymus, quasi turbo violentus, et sæva tempestas, et tumentis maris gurges persequebatur et opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus a Domino, effusus est super faciem universæ terræ, ut prædicaret Evangelium de Hierosolymis usque ad Illyricum, etc., ut usque ad Hispanias tenderet, et a mari Rubro, imo ab Oceano usque ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum, et solem, de quo legimus : A summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus; ut ante eum deficeret terra, quam studium prædicandi. »

Vers. 9. 9. QUI SUBRIDET VASTITATEM SUPER ROBUSTUM. — Hebraice est מַבְלִיג *mablig*, quod *primo* Septuaginta vertunt : *Qui dividit contritionem super fortitudinem*, id est qui varias contritiones quasi divisas et dissectas jaculatur in fortes et potentes, ut eos sternat; quique, ut explicat Theodoretus, facile infirmos corroborat, et robustos infirmat et conterit; *secundo*, Chaldæus, Vatablus et Arias : *Qui fortificat debiles, eosque facit prævalere robustis et fortibus; tertio*, Lyranus : *Qui contemnit vastationem a robusto factam, et depopulationem*, id est populi stragem, et *abductionem e regno potenti facit; quarto*, Pagninus : *Qui roborat vastatorem super populum robustum; quinto*, Tigurina : *Qui contorquet vastatorem super fortem; sexto*, Arabicus : *Exaltans humilem super fortem, et infirmum super magnificantem se*; et Syrus : *Qui præficit vilem* (abjectum) *forti, et humilem super excelsum* (elevatum) *elevat*. Hæ omnes interpretationes eodem tendunt, scilicet significant Deum esse qui dat robur et victoriam cui vult, ac sæpe infirmos roborare, ut prævaleant fortibus. Sic tropologice ait S. Hieronymus : « Fortitudo corporis imbecillitas animæ est; rursum animæ fortitudo imbecillitas corporis est. »

Subrisus signum iræ despicientis adversarium.

Noster eodem fere sensu, sed nervosius magisque proprie, cum Aquila vertit : « Qui subridet, » id est, subridendo comminatur et immittit vastitatem. Iræ enim magnitudo subinde subridendo ostenditur, aut potius ab heroibus per risum dissimulatur, uti patet ex illo Virgilii, *Æneid*. X :

> Ad quem subridens mixta Mezentius ira :
> Nunc morere.

Ita Deus omnem humanam potentiam sibi adversam subridet, id est subridendo despicit, deridet et sternit. Risu ergo ostendit eam minorem esse sua ira, et indignam cui succenseat et irascatur; uti leo canes, lupos, ursos non dignatur sua ira : sed si ei obsistant, quasi ludens et ridens eos discerpit. Sic Deus ludens in orbe terrarum, deridet fastum homuncionum, et subridens mactat impios, cum per homines debiles et infirmos, resque viles eos contundit, uti Pharaonem contudit per ranas, locustas, ciniphes et muscas. Hic est ludus, hic risus Dei omnipotentis. Hinc a Castro ita explicat : « Qui subridet, » etc., id est qui solet quasi per risum exstimulare debilem quemque in robustissimum, ut eum devastet. Et Mariana : Deus, ait, « subridet, » id est videtur ludere in nostris malis. Et Emmanuel : « Subridet, » id est ridendo, vel deridendo facile immittit « vastitatem. » Sic de struthione ait Job cap. XXXIX, 18 : « Deridet equum et ascensorem ejus. » Et de Leviathan, cap. XLI, 20 : « Quasi stipulam æstimabit malleum, et deridebit vibrantem hastam. » Et Psaltes de Deo ait, *Psalm*. II, 4 : « Qui habitat in cœlis irridebit eos. » Et *Psalm*. XXXVI, 13 : « Dominus autem irridebit eum. » Et *Prov*. cap. I, 26 : « Ego quoque in interitu vestro ridebo. » Pulchre vero Sapiens, cap. XII, 25, cum dixisset impios Chananæos impie et insipienter instar infantium insensatorum vixisse, subdit : « Propter hoc tanquam pueris insensatis judicium in derisum dedisti, » *q. d.* Velut puerilibus et ridiculis pœnis (puta per vespas et crabrones) eos quasi pueros, graviter tamen et acriter punivisti : ubi in Græco pulchra est paronomasia inter παισὶν et ἐμπαιγμόν, *q. d.* Ridiculos ridicule irrisisti; pueros pueriliter lusisti et castigasti. Hoc est quod ait Claudius, II *in Eutrop.*: « Subrisit crudele pater. » Sic felis subridet murem quem cepit, id est subridens devorat : nam antequam devorat, cum eo quasi ridens gesticulatur et ludit. Sic est risus sardonicus, risus equinus, risus caninus : equi enim et canes dum ringunt et mordere parant, dentes nudant quasi ridentes. Sic Jupiter, inquit Hesiodus, iratus Prometheo, quod ignem e cœlo furatus in terram detulisset, risit risum subamarulentum. Dioscorides, lib. VI, inter venena prodidit herbam, quæ latine *ranunculus*, græce βατράχιον dicitur, et a regione in qua copiosius provenit, Sardoa, vel Sardonia nuncupatur, si potetur, vel comedatur, mentem adimere, labiisque contractis risus speciem præbere. Atque inde proverbium de Sardonio risu. Strabo, lib. XI *Geographiæ*, scribit in Cambysene, quæ flumen Alazonium accolit, aranearum genus quoddam nasci, quod alios ridendo cogat emori, alios flendo, desiderio suorum. Quin et Aristoteles, lib. III *De Partibus animalium*, ait, ictu etiam trajecta præcordia in præliis, risum attulisse subinde, idque accidere calore quem moveat vulnus. Jam vero : « Ridere de hoste risus est suavissimus, » ait Sophocles in tragœdia cui titulus : *Ajax flagellifer*. Ita lætatur non tantum Deus, sed et justus cum videt vindictam peccatorum.

Porro hebræum מבליג *mablig* significare *qui subridet*, patet ex Aquila, qui vertit μειδιῶν, id est *subridens*; et ex S. Hieronymo, dum ait : « Proprie μειδίαμα dicitur, quod nos subrisionem possumus appellare, quando quis irascitur, et apertis paululum labiis subridere se simulat, ut iræ ostendat magnitudinem. » Idem in caput *Jerem.* VIII, 18; Hebræum ait : מבליגית « *mabligit* est μειδίαμα, quod nos interpretari possumus rictum oris dolore contracti, et habentis risus similitudinem, qualis est risus caninus et sardonicus. » Jam quis non videt magis credendum Aquilæ et S. Hieronymo, quam modernis indoctis et infidelibus Rabbinis?

Vers. 10. 10. ODIO HABUERUNT CORRIPIENTEM (Prophetam) IN PORTA. — Prophetæ enim prædicabant in publicis plateis, et magis in portis, tum ob confluxum hominum, tum quia in portis sedebant judices, procuratores et advocati iniqui, pervertentes judicia et causas pauperum, quos redarguebat Amos aliique Prophetæ. Judæi enim sua tribunalia et judicia exercebant in portis, quia ad eos libere et facile convenire et confluere poterant, tam alienigenæ, quam indigenæ, tam coloni quam cives. Ita sanxit Moses *Deuteron.* cap. XXI, 19 : « Ducent, inquit, reum ad seniores civitatis et ad portam judicii. » Ita in portis prophetavit et prædicavit Jeremias, cap. XVII, 17, et Esdras, lib. II, cap. VIII, 2. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Vatablus et alii passim. In portis ergo erat quasi forum, tum civile rerum venalium, tum judiciale causarum forensium. Unde Tigurina vertit, *in foro.* Audi S. Gregorium, XXI *Moral.* XV : « Mos apud veteres fuit, ut ad portam sederent seniores, qui certantium jurgia judiciaria examinatione discernerent; quatenus urbem in qua concorditer oportet vivere discordes minime intrarent. Unde et per Prophetam dicitur : Constituite in porta judicium. » Quocirca subdit portam subinde capi pro judicio quod exercebatur in porta, ut cum Job ait : « Cum viderem me in porta superiorem : » *in porta*, id est in judicio.

LOQUENTEM PERFECTE ABOMINATI SUNT. — « Perfecte, » id est perfectum et sanctum sermonem, ut vertunt Septuaginta et Symmachus, ac *immaculatum*, ut vertit Theodotion; Tigurina, *loquentem integra.* Est periphrasis Prophetæ.

Vers. 11. 11. DIRIPIEBATIS PAUPEREM.— Septuaginta : *Pugno percutiebatis pauperem;* alii, *sprevistis*, confudistis et pudore affecistis; Pagninus, *onerastis pauperem;* proprie Tigurina, *conculcastis tenuem*, ut scilicet diriperetis et spoliaretis. Hebræum enim בושם *bosçes* potest deduci a radice בוש *bosç*, id est confundere, pudefacere; et a radice בוס *bos* per *samech*, id est spernere, calcare, conculcare, polluere, inquinare, diripere. Porro *bosç* vicinum est alluditque ad בז *baz*, id est spoliare, prædari, diripere.

ET PRÆDAM ELECTAM.— Septuaginta, *munera electa, q. d.* Judices aliique potentes extorquebant a pauperibus dona, non vulgaria, sed selecta et pretiosa. Clarius, Pagninus, Vatablus, Arias et R. David vertunt : *Et onus frumenti ab eo accepistis*, puta vi aut dolo extorsistis; onus intellige equi, vel hominis, quantum scilicet equus vel homo bajulus portare potest. Hebræum enim בר *bar*, et *electum* et *frumentum* significat. Hinc justam et congruam ejus pœnam subjungit dicens :

DOMOS QUADRO LAPIDE ÆDIFICABITIS, ET NON HABITABITIS IN EIS : VINEAS PLANTABITIS AMANTISSIMAS, ET NON BIBETIS VINUM EARUM. — Justa enim vindicta est, ut qui rapuit aliena, perdat sua. Æquum est ut qui ex rapina domos et vineas comparat vel acquirit, eas non possideat, iis non gaudeat, earum usu et gustu non fruatur, uti sæpe raptoribus et injustis justo Dei judicio accidere videmus.

12. QUIA COGNOVI MULTA SCELERA VESTRA, ET FOR- Vers. 12.
TIA PECCATA VESTRA. — « Fortia, » id est gravia, grandia, crudelia, adeo ut meam clementiam vincant, ligent et quasi obruant, illique justam vindictam et flagellum e manu extorqueant.

HOSTES JUSTI (id est justorum, supple eratis; Tigurina, *constringentes;* Vatablus, *affligentes justum*) ACCIPIENTES MUNUS (ut reum nocentem ob munera absolveretis, et innocentem impotentem ad ea dandum condemnaretis. Pro *munus*, Septuaginta, Symmachus et Theodotion vertunt, ἀλλάγματα, id est *commutationes.* Porro ἄλλαγμα juxta idioma Scripturæ *pretium* dicitur, ait S. Hieronymus.) ET PAUPERES DEPRIMENTES (Septuaginta, *declinantes;* Symmachus, *opprimentes*) IN PORTA,— id est in judicio quod fiebat in portis.

13. IDEO PRUDENS IN TEMPORE ILLO TACEBIT, QUIA Vers. 13.
TEMPUS MALUM EST. — Tigurina : *Idcirco prudens hoc tempore silere cogitur; quandoquidem periculosum est, q. d.* Propter injustitiam judicum et imprudentiam hominum hujus temporis odientium veritatem, tacent tum ipsi oppressi, feruntque in silentio suas injurias et rapinas; ne si clament aut conquerantur, gravius affligantur, inquit Arias; tum Prophetæ : irridentur enim eorum minæ et monita, nec illa monitio cederet ad emendationem, sed ad incrementum rapinarum et peccatorum (1). Ita Remigius, Albertus, Lyrarus et Vatablus. Ita Venerabilis Beda, lib. III *Hist. Anglic.* cap. XIX, narrat S. Furseum raptum ad tribunal Christi, accusatum a dæmonibus, inter alia dicentibus : « Scriptum est : Nisi annuntiaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem ejus

(1) Juxta Hesselbergum, is est sensus : « Qui prudens est more hominum, tacet hisce temporibus, sed Propheta *debet* loqui. » Sed, rectius observat Maurer, *tacere* hic non solum est non reprehendere sceleratos; et statutam ab Hesselbergo præterea oppositionem inter hominem e vulgo et Prophetam, temere illatam esse in verbis. Latius patet *tacere*, significatque quietum se tenere, se non immiscere rebus publicis aut aliorum quibuscumque privatis, eas nulla ex parte attingere, quod tum faciunt cives prudentiores, cum inopia est aut neglectio legum. Nihil igitur nisi maxima istius temporis pravitas et summa rerum perturbatio exprimitur hemistichio priore, quod ipsum nudis verbis declarat hemistichium posterius.

requiram de manu tua. Hic non annuntiavit digne peccantibus pœnitentiam; » verum angelum sanctum pro eo respondisse : « De hoc tempore scriptum est : Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus pessimum est; quando enim auditores despiciunt verbum, lingua etiam doctoris præpeditur, dum videt quod audita prædicatio despicitur. » Subdit Beda : « In omni contradictione dæmonum prævalida nimis exstitit pugna, donec, judice Domino, triumphantibus ejus angelis, contritis devictisque adversariis, immensa claritate vir sanctus circumfusus est, sanctorum angelorum choris concinentibus : Nullus labor durus videri debet, nullum longum tempus, quo gloria æternitatis acquiritur. »

Secundo, magisque apposite S. Hieronymus et Theodoretus, *q. d.* Idcirco, scilicet ob tot rapinas et scelera quæ jam recensui, prudens in tempore illo captivitatis Assyriacæ, videns Israelitas adeo horrende a Deo puniri, non conqueretur, quia tempus malum est, quo scilicet Deus decrevit impios plectere et perdere; sed tacebit, probans et laudans justumDei judicium, et impiorum supplicium; de hoc enim agit, ut patet ex præcedentibus. Nam alioqui Amos aliique Prophetæ non tacebant, sed acriter reprehendebant sceleratos, eisque dira quæque minabantur; esto scelesti ea contemnerent et riderent.

Tertio, nove Joannes Alba, *Electorum* cap. XXIII, sic explicat : *In tempore illo prudens tacebit, q. d.* Sapientes et principes populi ad silentium redigentur et obmutescent, ac præ malorum pondere profunda silentia servabunt. Sic dicitur I *Reg.* cap. II, 9 : « Impii in tenebris conticescent, » hoc est, præ malis obmutescent. Et de Tyro evertenda ait Ezechiel cap. XXVII, 32 : « Quæ est ut Tyrus, quæ obmutuit? » id est obmutescet. Et *Sapient.* cap. X, 21 : « Sapientia aperuit os mutorum. » Mutos vocat afflictos Hebræos, et ob Ægyptiam servitutem obmutescentes : vehemens enim dolor loquelam adimit. Horum Deus ora aperuit, cum dolorem ademit : et illos exhilaravit liberando ex Ægypto; tunc enim eruperunt in hymnos laudesque Dei, ac cecinerunt : « Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem projecit in mare, » *Exod.* cap. XV.

Vers. 14. 14. SICUT DIXISTI, — scilicet apud vos ipsos, id est sicut desiderastis. Nil enim aliud optabant quam Deum manere secum in terra quam eis dederat : eo enim manente, mansuri erant et ipsi : eo abeunte, ipsi quoque abituri erant in captivitatem. Ita Lyranus et Clarius. *Secundo, q. d.* Præstate quod promisistis, scilicet vos quæsituros bonum, non malum, ad hoc, ut Dominus sit vobiscum : agite quæ dixistis, et facta verbis consentiant, ut mores malos in bonos convertatis, quibus Deum vobis concilietis. Ita Theodoretus. Prior sensus simplicior, secundus plenior est.

Vers. 15. 15. CONSTITUITE IN PORTA JUDICIUM, — scilicet justum, hoc est justos judices, qui munera non accipiant, sed pauperes et innocentes tueantur.

SI FORTE MISEREATUR DOMINUS RELIQUIIS JOSEPH, — id est regno Israel, cujus institutor fuit Jeroboam, ortus ex Ephraim filio Joseph.

16. IN OMNIBUS PLATEIS ERIT PLANCTUS, ET IN CUNCTIS QUÆ FORIS SUNT (puta *in cunctis vicis*, ut vertunt Vatablus et Arias, pagis et villis) DICETUR : Vers. 16.
VÆ, VÆ! — Hebraice הו־הו *ho ho*, id est heu, heu! quæ vox est gementis et plangentis stragem Samariæ. Ita S. Hieronymus.

VOCABUNT AGRICOLAM AD LUCTUM ET AD PLANCTUM EOS QUI SCIUNT PLANGERE, — puta planctores et planctrices, sive præficas, qui ad funus mortui vocabantur, ut eum voce, et gestu, et tibiæ sonitu plangerent, de quibus dixi *Jerem.* cap. IX, 11, *q. d.* Tanta erit clades, ut omnes plangant, et urbani et rusticani : hi naturaliter more rusticano, illi ex arte et usu civili (1).

17. QUIA PERTRANSIBO IN MEDIO TUI, — quasi fulgur Vers. 17.
momento omnia pervadens, percellens et sternens. Unde Aquila vertit ἀνυπερθεσίαν, quasi citam et curationis minime capacem calamitatem, ait S. Hieronymus.

18. VÆ DESIDERANTIBUS DIEM DOMINI! — S. Hiero- Vers. 18.
nymus, Rupertus et Hugo hæc intelligunt de Judæis æque ac Israelitis : Arias de solis Judæis. Nam cap. seq. 1, nominat Sionem, quæ erat urbs et arx Judæorum, ac hic, vers. 22, agit de victimis Deo vero oblatis : hæ autem offerebantur in Judæa, non in Israele. Sensus ergo est, ait S. Hieronymus, *q. d.* Dicunt impudentes Judæi et Samaritæ : Veniat dies prædicta a Prophetis, veniat intentata captivis, dummodo quod promittitur per Prophetas, etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captivitatis injuria, quantum boni in his quæ post captivitatem Dominus pollicetur. Quibus Propheta respondet eos falli et falsa præstolari; nam post 70 annos captivitatis graviores clades eis obventuras. Cum enim jugum Chaldæorum evaseritis, inquit, incidetis in ursum, id est Cyrum et Darium, a quo eruti occurretis colubro, id est Alexandro Magno et Antiocho Epiphani. Verum ad Israelitas solos hactenus fuit sermo, hique vocantur, vers. 15, reliquiæ Joseph : hi etiam habuerunt sua altaria Deo vero dicata, quæ destruxit Achab et Jezabel, uti plangit Elias III *Reg.* cap. XIX, 10. Loquitur ergo Israelitis, qui irridebant minas captivitatis et excidii, quas eis intentabant Prophetæ, dicentes : « Manda, remanda; exspecta, reexspecta, » *Isaiæ* cap. XXVIII, 10. Sensus ergo est, *q. d.* Vos, o Israelitæ, irridetis nostra oracula, et irrisorie dicitis : Ubi est dies Domini? ubi est dies et vindictæ et excidii, quam ad ravim inclamant et intentant nobis Prophetæ? veniat, veniat. Nam ad

(1) Maxime est probabile, inquit Maurer, vocari ad planctum agricolas, aut quia vehementius clamare soleant rustici, aut, quod præferendum videtur, ut significet vates, tam amplam se oblaturam esse lamentandi materiam, ut undequaque accersendi sint præfici et præficæ.

hanc diem et vocem jam pridem occalluerunt aures nostræ : dies enim illa semper nobis objicitur, et nunquam venit. Quare minas hasce ut inanes spernimus; diem illum venturum non credimus, nec timemus. Et si veniat, non adeo horribilis erit, atque abibit uti venit; nec Deus populum suum derelinquet, sed paulo post restituet et restaurabit, uti vos, o Prophetæ, promittitis. Quibus respondet Propheta diem Domini fore terribilem, foreque diem nubis, caliginis et tenebrarum, id est plenam miseriarum, tristitiæ et ærumnarum, ac omnia infausta et acerba allaturam. Ita Theodoretus, Lyranus et Vatablus.

Vers. 19. Ursus, leo, coluber qui? 19. QUOMODO SI FUGIAT VIR A FACIE LEONIS. — Sensus est : Dies illa periculum ex periculo, cladem ex clade feret, perinde ac si quis leonem fugiens incidat in ursum, et ursum fugiens in domum, ibi mordeatur a colubro, *q. d.* In die illa omnia ubique erunt plena periculis et stragibus : nec foris, nec domi quis tutus erit : foris enim grassantur leones et ursi, domi in parietinis et foraminibus latent angues. Rursum minori periculo et malo succedet majus, sicut sævior est ursus leone : leo enim supplicibus parcit et mortuis, ursus nulli, quin et cadavera invadit et laniat. Addit a Castro per leonem intelligi Teglathphalasar, cui successit ursus sævior, scilicet Salmanasar, excurrens et populans agros Samariæ : ursum excepit nocentior coluber, id est idem Salmanasar Samariam evertens regnumque Israel exscindens.

Allegorice. Allegorice, Rupertus hæc refert ad duplicem Christi adventum : Leo, inquit, est Christus resurgens ut leo de tribu Juda, a cujus facie fugerunt Judæi : sed in eumdem incident quasi in ursum, cum secundo veniet ut judex orbis, quando Judæi conabuntur se tueri et abscondere in maceria et parietinis, hoc est in lege Mosis jam pridem ruente et abolita : sed ibi comprehendet eos coluber, id est Antichristus tyrannorum omnium sævissimus, de quo dixit Jacob *Genes.* cap. XLIX, 17 : « Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita. » Sic enim de Deo ait Jeremias *Thren.* cap. III, 10 : « Ursus insidians factus est mihi leo : in absconditis. »

Tropologice. Tropologice S. Hieronymus : Diabolus, ait, est leo, ursus, coluber : puta leo in hac vita, ursus in morte, coluber in gehenna : ibi enim damnatos mordet et cruciat ut aspis. Rursum Clarius : Væ, ait, illis qui desiderant diem Domini, id est diem mortis, ut præsentis vitæ mala evadant! nam incident in ursum, id est in terribile Christi judicium, et in colubrum, id est in gehennam ubi ab uno dæmone et tortore incident in alium et alium jugiter.

Denique hæc recte Epicuræis, politicis et atheis adaptes, qui hic voluptuantur, ventrique et veneri indulgent, ideoque sibi persuadere conantur animam hominis esse mortalem, et in morte cum corpore interituram. Hi enim non timent mortem, sed saturi et oppleti eam optant, ut in ea quiescant. Verum in morte incident in ursum et colubrum, id est in dæmones, qui ostendent eis animam esse immortalem, dum eam rapient ad æterna tormenta. Ibi agnoscent suam stoliditatem, cum dæmones eis objicient testimonium ipsius animæ, dicentque : Si nolebas credere S. Scripturæ, Ecclesiæ, consensui SS. Patrum et sapientum, qui omnes uno ore credunt et docent animam esse immortalem, debebas saltem credere animæ tuæ, quæ testatur se liberam, rationalem, creatam ad imaginem Dei, Deumque fore suum judicem et vindicem, præsertim iis qui omnem hanc vitam in voluptatibus et sceleribus transegerunt. Ubi? nisi in altera vita, eaque æterna. Id clamavit, id jugiter occlamavit tibi conscientia tua. Clamorem ejus surditate tua sopire voluisti, ac exstinguere non potuisti : semper tibi hæsit scrupulus, semper dubitatio, semper metus. Quid si anima sit immortalis? quid mihi post hanc vitam accidet? quas scelerum pœnas dabo? Stolide, in dubio tanto, ex quo sciebas æternitatem tuam pendere, eamque vel beatissimam, vel miserrimam, cur non tutiorem, cur non securiorem partem elegisti? Si dubites an via sit obsessa latronibus, aliam capessis, licet longiorem et difficiliorem. Cur idem non fecisti in hoc cæco animæ bivio? Hoc dilemma (quo nuper politicus quidam moriens convictus et conversus est) te sapientiam et prudentiam docere debebat : Vel est numen et vindex Deus post hanc vitam, vel non est. Si non est, attamen si id credidero, non mihi nocebit, imo proderit : inducet enim me ad vitam honestam et homine dignam; si est, et ego illud non credidero, imo negavero, quas ejus iras, quæ tormenta ab eo ob hanc perfidiam et blasphemiam exspectare me oportet? Potius ergo illud credam et confitebor, cum illud credere nocere nequeat; non credere autem gravissimos cruciatus mihi accersere possit. Rursum, vel sunt præmia bonorum et supplicia malorum, uti ipsa ratio dictat, post hanc vitam, vel non sunt. Si non sunt, ea tamen credere, sperare et timere non oberit, imo proderit ad omnem virtutem : si sunt, et ego ea non credens turpiter et scelerate vixerim, utique suppliciis hisce æternis mancipabor; longe ergo satius et prudentius est ea credere, quam non credere. Vide Tertullianum, lib. *De Testimonio animæ*.

20. NUMQUID NON TENEBRÆ DIES DOMINI, ET Vers. 20.
NON LUX? — Tenebræ symbolum sunt adversitatis, calamitatis et mœroris : lux vero prosperitatis, felicitatis et gaudii, *q. d.* Utquid contemnitis, imo irridendo provocatis et desideratis diem vindictæ Domini? Nescitis illam diem vobis fore tenebrosam, id est ærumnosam maxime et luctuosam, in qua bonis, libertate et vita spoliabimini? In qua occidet vobis sol hujus lucis, omnisque consolationis et boni, ac nox una perpetua vobis erit dormienda, in qua nullus erit splen-

dor, sed umbra mortis et æterna caligo, mœror et desolatio.

Vers. 21. 21. ODI, ET PROJECI FESTIVITATES VESTRAS. — Est prolepsis. Occurrit enim tacitæ objectioni, *q. d.* Vos confidentes in templo ejusque sacrificiis, dicitis et ingeminatis : Templum Domini, templum Domini est apud nos. Deus non sinet suum templum ab hostibus everti, nec populum se tot victimis colentem, ab iisdem capi et trucidari. Quibus Deus respondet : Frustra hæc jactatis, frustra in hisce confiditis. Nam ego odi sacrificia et festa vestra; odore et nidore eorum, dum cremantur, æque ac thymiamatis incensique vestri, non capior, imo offendor : quia ab hostibus meis, impiis et sceleratis mihi offeruntur, juxta illud *Isaiæ*, cap. I, 13 : « Incensum abominatio est mihi; calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea : facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. » Illa enim sacrificia valebant tantum et placebant Deo ex opere operantis, non ex opere operato, uti placet sacrificium legis novæ. Vide ibi dicta.

Vers. 22. 22. ET VOTA. — Septuaginta vertunt, *et salutares*, scilicet hostias, puta pacificas, quæ pro pace et salute domus vel populi offerebantur, vel sponte, vel ex voto; unde Noster vertit : « Vota pinguium vestrorum. » Hoc significat hebræum מְרִיאֵכֶם *meriechem :* sed Septuaginta legentes aliis punctis מַרְאֵכֶם *marechem,* vertunt ἐπιφανείας, id est *apparitionis*, vel præsentiæ vestræ, *q. d.* Hostias ad quas offerendas vos Deo præsentes in templo sistitis, non respiciam.

Vers. 23. 23. AUFER A ME TUMULTUM (Septuaginta, *sonitum;* S. Justinus *Contra Tryphon.*, *multitudinem*) CARMINUM TUORUM. — Canebant Judæi psalmos Davidis et cantica in templo in laudem Dei; sed Deus ea hic fastidit, vocatque *tumultum carminum : primo,* quia eadem canebant idolis; *secundo*, quia non prodibant ex interna devotione, sed ex usu et vanitate; *tertio,* quia erant hominum impiorum : ita S. Hieronymus; *quarto*, quia inconditis et confusis vocibus tumultuarie boabant, vel ululabant. Unde Syrus vertit : *Transfer a me vocem jubilationis tuæ.*

CANTICA LYRÆ TUÆ NON AUDIAM. — Septuaginta: *Psalmum organorum tuorum non audiam.* Psalmos enim et cantica partim canebant voce, partim instrumentis musicis, puta lyra, psalterio, organo, etc. Putabant crassi Judæi se sua deliria lyrando tegere, se suavi concentu aures Dei irati mulcere eumque quasi incantare, uti incantantur cervi et serpentes. Hinc Ægyptii hominem adulatione deceptum significabant per cervum cum tibicine, ait Horus II *Hierogl.* LXXXVII. Hujus enim concentu capitur cervus, et facile in venatorum manus incidit. Simili modo Circe voluptuaria incantavit socios Ulyssis, eosque in porcos et bestias convertit, uti fabulantur poetæ : sed Ulysses iis aures clausit, inde incantari non potuit. Verum errabant : Deus enim canticis cordis, non oris capitur.

Videant hic choraules et cantores christiani ne in psalmodia ex festinatione versus præcipitent, præmordeant, cum altero choro commisceant et confundant, ne audiant a Deo : « Aufer a me tumultum carminum tuorum.» Videant pariter, ne totam psallendi devotionem collocent in voce canora, in subtilitate modulandi, in agilitate tonos minuendi, etc., dum instar avium minuriunt, ut curiosorum aures titillent, ad se rapiant et ab oratione avocent; ne audiant a Deo : « Cantica lyræ tuæ non audiam. » Pro quo Arabicus vertit : *Ne distinctionem* (varietatem, flexus et gyros) *faciatis mihi in vocibus laudum vestrarum.* Quocirca discant illud Apostoli : « Psallam spiritu, psallam et mente. » Et illud S. Augustini et S. Athanasii, quem citat S. Augustinus lib. X *Confess.* cap. XXXII : « Tutius, ait, mihi videtur, quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset, quam canenti. » Et mox : « Commoveor non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem agnosco, ut per oblectamenta aurium, infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quæ canitur, moveat, pœnaliter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem. » Idem in *Psalm.* XXX, concione initio, docet psallenti induendos esse psalmi cujusque affectus. « Si orat psalmus, inquit, orate; et si gemit, gemite : et si gratulatur, gaudete; et si timet, timete. Omnia enim quæ hic conscripta sunt, speculum nostrum sunt. » Idem in *Psal.* XLII, initio : « Ejus (Christi) vocem in omnibus psalmis, vel psallentem, vel gementem, vel lætantem in spe, vel suspirantem in re, notissimam jam et familiarissimam habere debemus, tanquam nostram. » Idem in *Psalm.* CXIX : « Quam multi, inquit, sonant voce, et corde muti sunt! et quam multi tacent labiis, et clamant affectu! quia ad cor hominis aures Dei : sicut aures corporales ad os hominis, sic cor hominis ad aures Dei. Multi clauso ore exaudiuntur, et multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus et dicere : Multum peregrinata est anima mea; cum his qui oderunt pacem eram pacificus. » Hoc est quod Psaltes ait, *Psalm.* XLVI, 2 et 7 : « Jubilate, ait, Deo in voce exultationis. Psallite Deo nostro, psallite; psallite regi nostro, psallite. Quoniam rex omnis terræ Deus : psallite sapienter; » S. Augustinus legit : « Psallite intelligenter. » Quod explicans S. Bernardus, serm. 7 *in Cant.* : « Attendite, ait, principes vestros (angelos) cum statis ad orandum vel psallendum, et state cum reverentia et disciplina; et gloriamini, quia angeli vestri quotidie vident faciem Patris. Usurpemus officium, quorum sortimur consortium. Dicamus eis : Psallite Deo nostro, psallite, atque audiamus eos vicissim respon-

Moraliter, de cantu, ut is gravis sit.

dentes : Psallite regi nostro, psallite. Laudem ergo cum cœli cantoribus in commune dicentes, utpote cives sanctorum et domestici Dei, psallite sapienter. Cibus in ore, psalmus in corde sapit, etc. Mel in cera, devotio in littera est; alioquin littera occidit, si absque spiritus condimento glutieris. Si autem cum Apostolo psallas spiritu, psallas et mente, cognosces et tu de illius veritate sermonis quem dixit Jesus : Verba quæ locutus sum vobis spiritus et vita sunt. » Idem, *De Modo bene vivendi*, ad sororem, cap. LII : « Hoc, ait, tracta in mente, quod cantas in voce. Mens tua cum voce concordet, non aliud cogites, aliud cantes. » Et mox : « Psalmorum decantatio significat perpetuam laudem Dei in æterna gaudia, sicut scriptum est : Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Quicumque fideliter et intenta mente psalmos decantat, quodam modo angelis Dei sociatur. Quomodo? Quia homo illum pro modulo suo laudat in terris, quem angeli sine intermissione adorant et glorificant in cœlis. » Et inferius : « Sacrificium laudis honorificabit me, inquit, et illic iter quo ostendam illi salutare Dei. Ac si apertius diceret : In psalmis est iter laudis, quo ad æternam laudem pervenire possis. »

Vers. 24. 24. ET REVELABITUR QUASI AQUA JUDICIUM. — *Et*, id est *idcirco*, scilicet ob scelera vestra jam recensita, impiaque vestra sacrificia et carmina, revelabitur et profluet a Deo judicium, id est supplicium, quod ipse ex improviso in vos immittet, sicut revelatur et profluit aqua e fonte occluso et obturato, si is aperiatur, et multo magis ex torrente in valle aggeribus coarctato, si his increscat et exundet : tunc enim prata et campos obruit et sepelit.

Pro *revelabitur* hebraice est יגל *iiggal* : quod si a radice גלה *gala* deducatur, ut sit futurum *niphal* per apocopen, *iiggal* pro יגלה *iigale*, tunc significat *revelabitur* : sin autem deducas a radice גלל *galal*, et per crasin גל *gal*, tunc significat *volvet, convolvet, obruet*. Unde Septuaginta vertunt : *Volvetur sicut aqua judicium, et justitia sicut torrens invius*; Pagninus : *Volvet se sicut aqua judicium*, etc.; R. David : *Judicium ultionis meæ quasi moles aquarum inundantium affluet et revolvetur ad vos, q. d.* Ira et vindicta mea instar torrentis furioso impetu exundantis vos involvet, obruet et auferet. *Secundo*, Tigurina, Arias et Vatablus vertunt per optativum, vocemque *et* capiunt adversative pro *sed*. Unde sic vertunt : *Sed profluat*, vel *devolvat se, aquæ instar, judicium, et justitia ceu torrens vehemens, q. d.* Corrigite vestra judicia iniqua et oppressiones pauperum, quas paulo ante reprehendi, vers. 7, neque iis amplius indulgete : sed ex adverso colite judicium et justitiam pauperes et innocentes protegendo : quod si feceritis, me vobis reconciliabitis, minasque a me intentatas evadetis. Verum priorem sensum exigit Versio nostra, Septuaginta et Chaldæi : omnia enim hæc pœnam et vindictam inculcant.

25. NUMQUID HOSTIAS ET SACRIFICIUM OBTULISTIS MIHI IN DESERTO QUADRAGINTA ANNIS? — Quibus peregrinati estis in deserto, *q. d.* Non. Vers. 25.

Quæres, quomodo hoc sit verum? Respondent S. Hieronymus, Albertus, Rupertus, Hugo hic, et S. Chrysostomus et Beda in *Actor.* VII. Judæos primo anno quo in paschate, puta in martio, egressi sunt ex Ægypto, adorasse vitulum aureum 4 mense, puta 24 die junii : et ab illo tempore non sacrificasse Deo vero sponte sua, sed coactos a Deo et Mose. Verum obstat quod mox eos adorationis vituli pœnituerit, Deoque reconciliati sint; unde Deus cum eis fœdus iniit, ac tabernaculum sibi dedicari jussit anno 2 ab exitu ex Ægypto, mense 1, in qua dedicatione Hebræi multas victimas sponte obtulerunt Deo, ut patet *Exod.* cap. XL, *Levit.* cap. IX et X, *Num.* cap. VII. *Secundo* ergo melius respondent alii Hebræos post hanc dedicationem tabernaculi, atque consecrationem Aaronis et filiorum ejus in sacerdotes, nunquam vel raro obtulisse Deo solemne sacrificium in deserto, sicut in eodem non fuerunt circumcisi, ut patet *Josue* cap. V, 7 : quia versabantur in continua peregrinatione, nec certi erant de statione ad unum diem; quia mox ut movebatur ab angelo columna nubis incubans tabernaculo, debebant movere castra et proficisci : unde deinceps post cap. X *Levit.*, toto reliquo Levitico, Numeris et Deuteronomio nusquam legimus eos sacrificasse. Ita Lyranus, Vatablus, Arias et alii. Adde Hebræos in deserto proclives fuisse in murmura, ac crebro contra Deum et Mosem rebellasse, atque ad idola quæ recenter in Ægypto coluerant rediisse.

Nota : Vocantur hic quadraginta anni, cum fuerint tantum 38 et aliquot menses. Nam 2 anno ab egressu ex Ægypto erectum est tabernaculum, et in eo obtulerunt victimas; deinceps vero nullas, vel raras : hi ergo duo anni ex quadraginta subtrahendi sunt. Solet enim Scriptura integros numeros consignare, etiamsi illis aliquid desit, vel supersit. Sic vocantur septuaginta discipuli Christi, cum fuerint 72. Sic *Judic.* cap. IX, 5, dicitur Abimelech occidisse septuaginta fratres, filios Gedeonis, cum fuerint tantum sexaginta novem; nam unus, puta Joathan, fuga elapsus evasit.

26. ET PORTASTIS TABERNACULUM MOLOCH (*deo*, uti aliqui codices legunt) VESTRO. — Hebræum נשאתם *nesatem*, id est elevastis, erexistis, sustulistis in humeros vestros. S. Stephanus *Actor.* VII, legit, *suscepistis*. Pro *tabernaculum* hebraice est סכות *siccut*, quod Chaldæus et Vatablus censent esse nomen idoli; unde vertunt : *Portastis Siccut regem vestrum*; Arias vero ex R. Jona : *Portastis*, vel *sustinuistis auscultationem regis vestri*. Theodotion vertit, *visionem*. Verum *siccut* incognitum est nomen, nec alibi reperitur. Pro *siccut* ergo alio puncto legendum סכות *succot*, id est taberna- Vers. 26.

cula : ita Septuaginta, Symmachus, Noster, Tigurina et Aquila, quia vertit συσκιασμοὺς, id est *umbracula*. Quin et S. Stephanus *Actor.* VII, 43, legit *tabernaculum*. Denique pro *Moloch* hebraice est מלככם *malkekem*, id est regis vestri, vel regi vestro, ut vertunt Symmachus, Theodotion et Tigurina, puta Moloch. *Moloch* enim idem erat qui *Melchom*, ut vertit hic Aquila, et *Melech*, id est rex summus hominumque deumque, puta Jupiter, sive deus Ammonitarum. Quis fuerit Moloch, dixi *Levit.* XVIII, 21.

Quæres, quando Israelitæ portarunt tabernaculum Moloch, eumque coluerunt? Lyranus, Vatablus, Arias et a Castro hæc prophetice accipiunt quasi futura : *Portastis*, inquiunt, id est *portabitis*, *q. d.* Transferam vos trans Damascum in Assyriam, ibique Assyrii cogent vos captivos humeris portare Moloch, aliaque idola vestra per ludibrium, quod illi dii vani sint, qui vos a clade Assyriorum tutari non potuerint. Aut *portastis*, id est portabitis et luetis supplicium excidii et captivitatis, propter tabernaculum et idolum Moloch quod erexistis. Verum hic sensus durus est : tam enim Hebræa quam Septuaginta, Chaldæus et alii omnes vertunt, *portastis* in præterito ; τὸ enim *portastis*, pertinet ad 40 annos in deserto, qui præcesserunt, *q. d.* Quadraginta annis in deserto sacrificastis, non mihi, sed Moloch et idolis, Ita explicat S. Stephanus *Actor.* VII, 41 : « Et vitulum, inquit, fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, etc. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiæ cœli (stellis), sicut scriptum est in libro Prophetarum (in *Amos* hoc loco) : Numquid victimas et hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch. » Ubi vocula *et* adversativa est, capiturque pro *sed*, *q. d.* Non meum, sed Moloch tabernaculum et cultum suscepistis. Alii, ut Lyranus, censent Hebræos coluisse Moloch, non in deserto, sed in terra sancta, uti fecit Salomon II *Reg.* XI, 5. Verum hoc huic loco non convenire patet iisdem rationibus jam allatis. Quare alii passim, ut S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus et alii censent Hebræos in deserto coluisse Moloch ; Œcumenius, in *Actor.* VII, putat eos coluisse Moloch tunc, quando Moses cum Deo agebat in monte Sina : tunc enim conflarunt vitulum aureum, *Exod.* XXXII. Verum quia id accidit paulo post egressum ex Ægypto, cum necdum attigerant fines Ammonitarum, quorum deus et idolum erat Moloch ; hinc verius videtur quod ait Ribera, id eos fecisse *Num.* XXV, 1, dum fornicantes cum filiabus Moab coluerunt Beelphegor. Nam Josephus, lib. IV *Antiq.* VI, ait eos tunc non unum, sed multos deos coluisse : et Ammonitæ vicini erant et cognati Moabitis : quocirca hi ab illis acceperunt idolum et cultum Moloch. Nec Moses id impedire potuit, sicut impedire non valuit cultum Beelphegor in populo furente, et principibus populo consentientibus, imo illi in scelere præeuntibus, ut habetur *Numer.* XXV, 4. Licet ergo id Moses in Pentateucho non scripserit, tamen id revera contigisse patet ex Amos et ex Stephano, qui vel traditione majorum, vel revelatione Dei id acceperunt.

Sensus ergo est, *q. d.* Jam inde ab initio synagogæ, vos, o Israelitæ, coluistis idola in deserto, et exinde nunquam ab eorum cultu plane recessistis. Ergo ego Deus detestor sacrificia vestra, etiam mihi oblata : quia me cum Moloch et idolis componitis et colitis. Quare exscindam vos, uti minatus sum vers. 1, traducamque per Damascum in Assyriam. Nota τὸ *portastis* ; Judæi enim, more gentium, solemni pompa in tabernaculo secum circumferebant Moloch deum suum, religionis et protectionis ergo, quasi viæ suæ comitem et ducem ; sicut per desertum portarunt arcam et propitiatorium, in quo quasi throno residebat Deus. Sic gentes per viam secum duxisse tutelares deos docet Servius in illud *Æneid.* VI :

> Errantesque Deos, agitataque numina Trojæ.

Sic Rachel, furata idola patris sui, ea secum duxit in Chanaan, *Genes.* XXXI, 34. Jacob vero de Deo ait : « Socius fuit itineris mei, » *Genes.* cap. XXXV, 3.

ET IMAGINEM IDOLORUM VESTRORUM. — Pro *imaginem* hebraice est כיון *kiun*, quod retinuerunt in sua versione Aquila, Symmachus et Chaldæus. Quin et Syrus : *Portastis*, inquit, *tabernaculum Malchum, et Keuon similitudinem* (imaginem, simulacrum, idolum) *vestram, sidus quod fecistis vobis deum* ; R. David, Pagninus et Vatablus vertunt, *placentam*, quam suis idolis offerebant ; Theodotion vertit, ἀμαύρωσιν, id est *obscuritatem* ; Noster recte vertit, *imaginem*, vel statuam affabre apparatam, concinnatam et erectam ad cultum. Radix enim כון *kon* significat parare, concinnare, firmare, erigere ; Septuaginta vertunt : *Sidus dei vestri Rempham*, vel potius, ut Romani codices legunt *Rephan*. Septuaginta sequitur S. Stephanus, *Actor.* VII.

Quæres, unde Septuaginta acceperunt τὸ *Rempham*, quod non est in Hebræo, nec in ullo interprete? Theodoretus, Ribera et a Castro censent eos τὸ *Rephan* de suo addidisse, ut nomen idoli exprimerent. Verum dico Septuaginta hebræum *Kiun* vertisse *Rephan*. Id enim expresse asserit S. Hieronymus. « Pro eo, inquit, quod in Septuaginta legitur Ῥαιφὰν, Aquila et Symmachus ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt *Kiun*. » Et patet ; nam hebræo *Kiun*, apud Septuaginta non est vox alia quæ respondeat, nisi *Rephan*. Ubi adverte Septuaginta et ex eis S. Stephanum legisse hebræas voces inverso ordine, ac nonnullas transposuisse. Sic enim legerunt : *Cocab elohechem Kiun tsalmechem ascer ascitim*, id est *sidus dei vestri Kiun*

Rempham vel Rephan quid?

(pro quo ipsi vertunt *Rephan*) *figuras eorum quas fecistis*. Jam vero in Hebræo legitur : *Kiun tsalmechem cocab elohechem ascer ascitim*, id est *Kiun* (quod Noster vertit, *imaginem*) *figurarum*, vel *idolorum vestrorum, sidus deorum vestrorum, quos*, vel *quæ fecistis*. Sed qua ratione Septuaginta pro *Kiun* verterunt *Rephan?* Respondet primo Christophorus a Castro, id eos fecisse, quia idolum et sidus quod hebraice vocabatur *Kiun*, græce vocabatur ῥαιφὰν a ῥαιφάσσω, id est pure et caste vivo, eo quod pure luceret; sive a ῥαφὴ, id est *sutura*, eo quod sidus hoc positum esset in idoli calvaria, ea parte, qua ipsa suturam habet et commissuram : aut vocari ῥεμφὰν a ῥέμφος, id est rostrum aut os, eo quod sidus hoc in ore idoli positum esset. Verum obstat quod Repha, vel Rempham non videatur esse græca vox, sed hebræa, aut arabica, vel persica. Nam S. Stephanus loquens Hebræis hebraice, non græce, *Actor*. VII, vocat illud *Rephan*, aut potius significat ab illis ipsis vocari et invocari *Rephan*. Ait enim : « Sidus Dei vestri Rephan, » *q. d.* Vos deum vestrum vocatis Rephan. Illi autem loquebantur hebraice, non græce, nec cum Græcis ullam adhuc communicationem habuerant.

Secundo, ergo verisimilius nonnulli hebraice periti respondent *Kiun* idem esse quod *Rephan* : Septuaginta enim pro כיון *Kiun*, aliis punctis legisse כון *Keuan* : et deinde mutatione unius litteræ similis in similem, puta כ in ר pro *Keuan*, legisse *Rephan* : aut certe errore librariorum et descriptorum id factum esse, ut pro *k* scripserint *r*. Ita auctor *Thesauri Hebraici*, Drusus et Forsterus in *Lexico*; et aliqui similes, in fide licet heterodoxi. Favet huic conjecturæ, quod simili modo, *Nahum* I, 6, pro eadem littera כ Septuaginta legerunt ר, nimirum pro כאש *kaesç*. id est sicut ignis, alio puncto legerunt ראש *rosç*, id est caput, princeps; unde vertunt ἀρχὰς, id est *principatus*. Sic pro Achan legunt Achar, pro Abimelech, Achimelech, pro Casdin Chaldæi, ubi litteram *s* in *t* transmutant, perinde ac Latini, dum pro ὀδυσσεύς, vertunt dicuntque *Ulysses*. Sic alibi crebræ sunt similes litterarum metatheses. Sic hoc loco pro *Rephan*, Arabicus Alexandrinus vertit *Bacham simulacrum quod fecistis vobis*. Verum obstat huic sententiæ, quod omnes codices Hebræi habeant *Kiun*, non *Rephan*; ex adverso omnes codices Græci et Latini *Actor*. VII, constanter habeant *Rephan*, non *Keuan* aut *Kiun*. Non ergo est verisimile solos Septuaginta legisse in uno Hebræo codice *Rephan* pro *Keuan*; aut descriptores pro *Keuan*, in Septuaginta descripsisse *Rephan*, præsertim cum tota Ecclesia in Vulgata editione *Actor*. VII, constanter legat *Rephan*, quasi hæc vera et genuina sit lectio. Accedit quod in Hebræo apud Amos hoc loco non sit *Keuan*, sed *Kiun*, uti legunt S. Hieronymus, Aquila, Symmachus et alii passim; *Kiun* autem procul abest a *Rephan*.

Dico ergo cum Leone Castrio, *Apologet*. lib. VI, *Kiun* et *Keuan* idem esse quod *Rephan*, eo quod hoc idolum primitus nominatum et cultum ab Ismaelitis et Persis (uti passim Interpretes confitentur, et Rabbini tradunt) eorum lingua dictum sit *Kiuan*, vel *Keuan*, quam vocem ut barbaram cum non intelligerent Hebræi, levi unius litteræ commutatione, sua lingua vocarunt illud *Rephan*, id est gigantem : quomodo Syri Deum vocant gigantem sæculorum, quia ipse ut gigas omnia mundi, æque ac temporum spatia, sua immensitate et æternitate ambit et complectitur : aut certe *Rephan*, id est sanatorem, *q. d.* Hic est qui nos sanat et salvat. Unde ab eadem hebræa radice vocatur angelus Raphael, *q. d.* Medicina vel sanatio Dei. Aliqui codices pro *Rephan* legunt *Rompha*, quod hebraice dicitur רומפה *rumpe*, idemque est quod *celsitudo oris*. Forte idolum hoc habebat magnum altumque os, uti habent pleraque idola prisca quæ dabant oracula. Talia enim vidi in Vaticano, ac tale est celebre illud quod juxta Ecclesiam S. Mariæ in schola Græca, sive in Cosmedin, Romæ visitur, et vulgo vocatur *Bocca della verita*, id est os, vel oraculum veritatis. Porro licet vulgus Hebræorum nomen barbarum *Keuan* verterit vocaritque hebraice *Rephan*, *Rempham et Rompha*, doctiores tamen Hebræi retinuerunt originale *Keuan* quoad litteras, et lévi punctorum sive vocalium mutatione, hebræa voce vocarunt illud *Kiun* : ita enim habet hic Amos, Aquila et Symmachus. Nam *Kiun* deducitur a radice כון *kun*, quod significat paravit, aptavit, rectus fuit, direxit, verificavit, certificavit, firmavit, perfecit, decrevit. Unde *Kiun* idem est quod paratus, aptatus, erectus, perfectus, dans vera, certa et firma oracula ac decreta.

Quæres *secundo*, quis fuit hic *Rephan?* Giraldus in *Syntagmat*. lib. *De Hercule*, censet Repham significare gigantem, ab Hebræo *Rapha*, qui fuit pater gigantum. Unde Hebraice gigantes dicti sunt *Raphaim* : Repham ergo esse nomen Herculis; qui etiam a Gentilibus dictus sit hebræa voce *Con* vel *Conen*, id est stator, vel erectus, excelsus, ita ut Hercules dictus sit *Kon*, vel *Kiun*, et *Rapha*, sicut Jupiter dictus est stator. *Secundo*, Hebræi recentiores censent esse Saturnum : quia is ab Arabibus et Persis vocatur *Kiuan*, quod idem videtur esse cum *Keuan* et *Rephan*. *Tertio*, Ribera censet fuisse Jovem, qui habuerit stellam in vertice. *Quarto*, alii volunt fuisse Martem. *Quinto*, verisimilius S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Beda, Lyranus et alii censent esse stellam Veneris, quæ mane præiens solem vocatur Lucifer, vespere sequens solem vocatur Hesperus. Probatur idipsum ex eo quod hanc stellam quasi cœli reginam coluerint olim Syri, teste S. Hieronymo in *Vita S. Hilarionis*, et etiamnum colunt Saraceni : quin et Giraldus, *Syntagm*. lib. XIII, ex Æliano et aliis docet Venerem Uraniam, id est cœlestem, quæ non videtur alia esse quam Lucifer, cultam fuisse ab Ægyptiis, Phœnicibus et Assyriis. Huc Repha est Lucifer.

eos pellexit splendor et fulgor Luciferi, quem ita depingit Ovidius :

> Ecce vigil nitido patefecit ab ortu
> Purpureas aurora faces, et plena rosarum
> Atria, diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit
> Lucifer, et cœli statione novissimus exit.

Porro Lucifer dictus videtur *Kiun*, vel *Keuan* a radice כוה *cava*, id est ardere, urere, quia habet speciem ignis. Unde Poeta :

> Hespere, qui luces cœlo jucundior ignis.

Unde pro *Keuan* Arabicus vertit, *Bacham*, quod est nomen arboris cortice rubeo, quale est lignum quod vulgo Brasilicum dicitur, quasi ex ea fabricarint idolum. Color enim rubeus est ardens et igneus, ideoque refert ardorem stellæ Veneris. Aut dicitur *Kiun*, a radice כון *kun*, id est dirigere, præparare, quod solem vesperi sequens, mane vero præcedens, illum quasi dirigat, illique viam præparet. Luciferum ergo videntur coluisse Hebræi peregrinantes in deserto, tanquam ducem itineris, instar columnæ ignis et nubis : quia Lucifer auroræ, solis et diei dux est : solem enim adducit. Theodotion, et ex eo Œcumenius, *Actor.* VII, *Keuan* vel *Rephan* vertit, *obscuritatem*, *q. d.* Vos, o Hebræi, lucem a stella hac Luciferi, quasi a deo et idolo vestro, petitis, qui non est lux, sed tenebrosus et nocturnus, ipsaque obscuritas ; ac proinde lumine suo ad viam vobis præire nequit, sed vos obscurat et excæcat, et in avia inviaque abducit. Porro verisimile est idololatras hosce Luciferum figurasse quasi hominem excelsum et fulgidum, eique affixisse in fronte aut vertice stellam Luciferi ; sicuti Romani statuæ Julii Cæsaris stellam in vertice appingebant, teste Suetonio in Vita ejus, cap. LXXXVIII, et Plinio, lib. II, cap. XXV. Unde Horatius, lib. I, *ode* XII :

> Micat inter omnes
> Julium sidus, velut inter ignes
> Luna minores.

Et Virgilius, *eclog.* IX :

> Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,
> Astrum quo segetes gauderent frugibus.

Hinc patet *Rephan* vel *Remphan* alium fuisse a Moloch : nam Lucifer, sive sidus Veneris, aliud fuit a Moloch : uterque ergo fuit deus Gentium et Hebræorum, uti hic dicitur. Quare minus recte censent aliqui, ut Beda, Lyranus et Glossa, Remphan fuisse sidus, et stellam quæ affixa fuerit fronti vel vertici Moloch. Non improbabiliter tamen Sanchez hic et *Actor.* VII, censet Moloch esse Solem, Rempham Luciferum. Hinc stella, ait, Luciferi posita erat in fronte Moloch; quia Lucifer solem orientem antecedit ; sol enim est Moloch, id est rex stellarum. Hinc et Judæi cum Moloch filios suos consecrarent, eos per ignem traducebant, quia solis igneam esse naturam putabant. Quocirca reges Persarum, censentes solem esse Deum, solis nomen sibi aut imaginem assumebant, quasi dii quidam terrestres. Ita Sapor, ut tradit Marcellinus lib. VII, scripsit ad Constantium Imperatorem : « Rex regum Sapor, particeps siderum et frater Solis et Lunæ, Constantio fratri salutem. » Hac quoque de causa ignem sibi præferri curabant, cujus speciem habet stella Luciferi. Ita Q. Curtius, lib. III, et Rodiginus, lib. VIII, cap. II, tradunt in castris regum Persarum, super tabernaculum regis conspicuam omnibus promicare solis imaginem crystallino inclusam globo, et illi ignem prælucere : quia enim solem Persæ et Chaldæi colebant, hinc et ignem pro Deo coluere, utpote qui viva sit solis imago. Hæc Sanchez (1).

Tropologice *Repham*, id est Luciferum, colunt superbi, qui excellere, suamque lucem, id est doctrinam et sapientiam, ostentare satagunt ; qui ambiunt honores et prælaturas mox perituras. Hi enim Luciferiani ex Lucifero fient Hesperi, ex ortu ibunt in occasum, ex summo in imum, a luce in tenebras, uti facit stella quæ vocatur Lucifer ; atque a cœlo in gehennam, sicuti contigit Lucifero angelo superbo. Hinc Lucifer variæ fortunæ et sortis, ac inconstantiæ, æque ac calamitatis est symbolum, uti dixi *Isaiæ* XIV, 12, ad illa verba : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? » Omnis ergo mundi honor et gloria, est stella cadens ; splendet enim ad modicum ut Lucifer, sed mox occidit ut Hesperus, idque occasu æterno, et in omne ævum duraturo. Vere S. Augustinus in illud *Psalm.* LXXXIX : « Dies nostri sicut aranea meditabuntur : Aranea, ait, texit tota die, et labor grandis est, sed effectus nullus ; sic et vita hominum : possessiones quærimus, divitias appetimus, procreamus filios, in regna sustollimur, et omnia facimus ; et non intelligimus quod araneæ telam teximus, » et interim æternæ felicitatis, ad quam creati et vocati sumus, obliviscimur. Ita Heliogabalus imperator, ait Lampridius in ejus Vita, jubebat sibi deferri millena pondo aranearum, proposito præmio, diciturque collegisse decem millia pondo, dicens, et hinc conjiciendum, quam magna esset Roma.

Repham colunt superbi.

(1) Istum versum et potissimum dictiones ejus difficiliores, data opera commentati sunt Thom. Goodwin in *Antiqq. Judaic.* lib. IV, cap. II, § 17, edit. Carpzovii, et Carpzovius in *Annotationibus* sive *Apparatu*, pag. 488, 490 ; Jo. Braunius in *Selectis S. Script.* lib. IV, cap. IX, X ; Petr. Jurieu, *Histoire des dogmes et des cultes*, part. III ; *Traité du Veau d'or*, cap. IV ; Gottl. Jahn, *Dissert. duæ de* כיון *Kion, Amos*, V, 26. ; Meier, *Dissert. de sacello et basi idolorum, ad Amos* V, 26 ; P. E. Jablonskius, *Remphah Ægyptiorum deus ab Israelitis in deserto cultus nunc ex lingua et antiquitate Ægyptiaca erutus et illustratus ;* Deylingii *Observatt. S. Script.* tom. II, Observ. XXXVI, pag. 444 ; Christoph. Gottl. Frid. Wolf, *Disput. de Chiun et Remphan, ad Amos* V, 26 ; Nic. Guil. Schrœder, *Dissert. e tabernaculo Molochi et stella Dei Remphan.*

Quam multi hodie sunt Heliogabali, quam multi aranearum venatores, qui non aliud quam opes et honores, id est aranearum telas, aucupantur!

Vers. 27. 27. Et migrare vos faciam trans Damascum, — in Assyriam : eo enim ab Assyriis ex Samaria traductæ sunt decem tribus, ut patet IV *Reg.* xvii, 6. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Arias et alii.

Dices : Quomodo S. Stephanus, *Actor.* vii, 43, citans hunc locum, ait : « Et transferam vos trans Babylonem ? » alia enim est Babylon, alia Damascus. Respondet ibidem Œcumenius et Cajetanus, Damascum hic sumi non pro urbe, sed pro regione et ditione Damascena, quæ se extendebat usque ad Babylonem. Verum hoc non videtur verum; quia circum Babylonem quaquaversum late dominabantur Babylonii monarchæ, non Damasceni. Rursum S. Stephanus non ait : *Transferam vos Babylonem,* sed *trans Babylonem;* Damasceni autem nunquam trans Babylonem dominati sunt. Respondeo ergo S. Stephanum citare Amos non quoad verba, sed quoad sensum et rem. Nam reipsa decem tribus abductæ trans Damascum in Babylonem, etiam trans Babylonem in Mediam, Persiam aliasque regiones traductæ et dispersæ sunt. Salmanasar enim « transtulit Israel in Assyrios, posuitque eos in Hala et in Habor, juxta fluvium Gozam in civitatibus Medorum, » IV *Reg.* xvii, 6. Unde Tobias, cap. i, 16, invisit suos contribules captivos in Rages, civitate Medorum. Idem docet Josephus lib. IX *Antiq.* cap. ult., et lib. XI, cap. v. Ita S. Hieronymus, Beda, Rupertus, Ribera, a Castro et alii. Porro S. Stephanus id ex se, non ex Septuaginta dixit; Septuaginta enim hic habent ut Noster : *Trans Damascum,* non *trans Babylonem.*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Carpit Deus optimates, qui ex rapinis pauperum lasciviebant in stratis, bibebant vinum in phialis, etc., et nil patiebantur super contritione Joseph (*populi.*) *Quocirca, vers.* 8, *jurat per animam suam, quod illos funditus perdet et mactabit* (1).

1. Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ : optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel! 2. Transite in Chalane, et videte, et ite inde in Emath magnam : et descendite in Geth Palæstinorum, et ad optima quæque regna horum : si latior terminus eorum termino vestro est. 3. Qui separati estis in diem malum : et appropinquatis solio iniquitatis. 4. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris : qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. 5. Qui canitis ad vocem psalterii, sicut David putaverunt se habere vasa cantici. 6. Bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti : et nihil patiebantur super contritione Joseph. 7. Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium : et auferetur factio lascivientium. 8. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum : Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis. 9. Quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur. 10. Et tollet eum propinquus suus, et comburet eum ut efferat ossa de domo : et dicet ei qui in penetralibus domus est : Numquid adhuc est penes te? 11. Et respondebit : Finis est. Et dicet ei : Tace, et non recorderis nominis Domini. 12. Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus. 13. Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quoniam

(1) Hæc prophetia non ut præcedentes ad solos Israelitas, sed ad totam nationem Hebraicam spectat, continetque

Primo, præmonitionem qua, *primo*, optimates regnorum Judæ et Israelis perstringit, ut nimium confidentes et securos, 1; *secundo*, eos comparat cum vicinis regnis, ut magis et apertius illorum ingratitudinem ostendat, 2; *tertio*, eos edocet de destinata et propinquante afflictione, 3.

Secundo, enumerationem criminum utrique regno communium, scilicet *primo*, mollitiei et libidinis, 4; *secundo*, excessus in esu, musica et potu, 5; *tertio*, deficientis misericordiæ erga fratres, 6.

Tertio, denuntiationem afflictionum quæ erunt, *primo*, traditio urbium in manus hostium, 7, 8; *secundo*, evacuatio domorum per frequentes et continuatas mortes, 9-11; *tertio*, destructio regni Israelitici perpetua, Judæ temporaria, 12; *quarto*, impossibilitas propriis viribus, aut resistentia aut reparatio, 13, 14; *quinto*, vastitas omni Palæstinæ per Assyrios et Babylonios inferenda, 19.

convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium? 14. Qui lætamini in nihilo : qui dicitis : Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? 15. Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem : et conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti.

rs. 1. 1. Væ qui opulenti estis in Sion! — Hinc Arias putat Prophetam hic ab Israele divertere sermonem ad Judam : hic enim erat incola Sionis et Jerusalem. Unde ipse sic vertit : *Væ opulentis in Sion, et* (id est sicut) *confidentibus in monte Samariæ! q. d.* Sionitis idem væ imminet, quod huc usque intentavi Samaritis. Vox enim *et,* quando duo similia nectit et jungit, est nota comparationis, idemque valet quod *sicut,* ut patet in *Proverbiis,* singulis sæpe versibus.

Ex adverso Theodoretus ex Septuaginta putat hic sermonem esse ad solos Samaritas. Sic enim vertunt Septuaginta : *Væ spernentibus Sion,* id est Samaritis, qui despiciunt templum Dei in Sion, ut extollant sua fana in Dan et Bethel! Verum media hic via incedendum, ut utrumque jungamus. Propheta enim hic directe et primario pergit, uti cœpit, loqui Samaritis; secundario tamen compellat quoque Sionitas et Judæos. Id enim clare significat, cum ait : *Væ qui opulenti estis in Sion, et confidentibus in monte Samariæ!* Et quia vers. 6 et 8, vocat eos Joseph et Jacob, quibus nominibus proprie significantur Samaritæ. Denique clare vers. 15 : « Ecce, inquit, suscitabo super vos, domus Israel, » etc. Proprie ergo Israelem, id est Samaritas, hæc spectant, comitanter tamen ad Judæos quoque qui Israelis erant fratres tam scelere, quam sanguine, ideoque fratres pariter futuri in pœna et excidio, minas suas extendit Propheta, ut illos ab idololatria Israelis per ejus cladem et stragem imminentem avertat. Unde Chaldæus, vers. 12, sic habet : *Percutiet regnum magnum Israel percussione forti, et regnum minus Juda plaga remissiori.* Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus et Vatablus.

Nota : Pro *opulenti* hebraice est השאננים *hasçaanannim,* id est fertiles, divites, abundantes, securi. Unde S. Justinus *Contra Tryphon.* vertit : *Væ qui deliciis affluitis in Sion!* Pagninus : *Væ quietis in Sion!* Vatablus : *Væ tranquillis,* id est vitam degentibus in summo otio! Radix enim שאן *sçaan* videtur conflata ex אין ש *sçe en,* id est *qui nihil,* scilicet timent, nihil curant, nihil agunt. Rursum, quibus nihil deest, sed in summa pace et rerum affluentia securam, tranquillam, otiosam et delicatam agunt vitam. Unde R. David vertit. *Væ divitibus qui sunt quieti, qui fidunt quod nihil eis mali continget!* *Sçaanan* ergo est dives, qui secure et deliciose quiescit in suis opibus. Alii : *Væ insolentibus!* ex divitiis enim et deliciis homines insolescunt, instar vitulorum in pascuis lascivientium. Hoc spectasse videntur Septuaginta, Syrus et Arabicus, qui vertunt : *Væ spernentibus!* insolentes enim fastum induunt, aliosque spernunt. Aut certe hebræum *hasçaanannim* derivarunt a radice אין *ain,* et per crasin *en,* id est *non, nihil,* ut littera *scin* non sit radicalis, sed servilis, idem valens quod אשר *ascer,* id est *qui,* quasi *hassçaanannim* sint *annihilantes,* id est nihil facientes, qui non æstimant et nihil faciunt suos vicinos et fratres. Hoc enim innuit græcum ἐξουδενοῦσιν, quod pariter ab οὐδέν, id est *nullus, nihil,* derivatur, *q. d.* Qui alios annullant, nullos putant, nihili pendunt. Nisi quis suspicetur Septuaginta, pro duplici *nun* legisse litteram *teth,* cujus character est quasi duplex *nun,* puto pro השאננים *hassçaanannim,* legisse השאטים *hassçoatim,* id est spernentes. Radix enim שאט *sçaat* proprie significat, spernere, despicere, contemnere, diripere.

Huc allusit Christus *Lucæ* VI, 24, dicens : « Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis! »

Optimates. — Hebraice נקובי *nekube,* id est *perforati,* hoc est nominati, famosi, celebres, quos vulgo dicimus currere per linguas et ora hominum, uti sunt optimates et principes.

Capita populorum. — Hebræum ראשית *rescit* significat principium, primitiva, primitias, præcipua, id est duces et capita gentium, id est populorum, puta decem tribuum Israel, *q. d.* Ad vos, o optimates, qui estis capita Israelis, mihi est sermo. Ita S. Hieronymus. Aut *gentium,* id est gentilium, quia inter eos eminebat Israel, ejusque optimates, tanquam populus a Deo electus, Deique quasi primogenitus. Unde Arias vertit : *Notatissimi primitiæ gentium;* Tigurina : *Celebratissimi primitiarum gentium. Secundo,* alii hæc referunt non ad optimates, sed ad montes Sionis et Samariæ, *q. d.* Væ opulentis habitantibus in montibus Sionis et Samariæ! qui montes nominati et famosi fuerunt ab olim, puta *ab initio gentium,* ut vertit Pagninus, vel, ut Vatablus, *a primitiis gentium, q. d.* Montes isti nominati sunt a gentibus nobilissimis; in Sion enim et in Samaria habitarunt Chananæi, Amorrhæi, Jebusæi, aliæque gentes usque ad septem, antiquitate et robore celebres, *q. d.* Ego Deus dedi vobis, o Hebræi, montes hosce inclytos, expulique propter vos priores incolas robustos et celebres, cur ergo iis contra me ad luxum, lasciviam et idololatriam superbe et ingrate abusi estis? Huic sensui favent sequentia, ubi Sion et Samariam confert et præfert Chalanne, Emath, Geth, aliisque insignibus gentium urbibus. *Tertio,* Chaldæus vertit : *Væ opulentis, etc., qui imponunt nomen filiis suis secundum nomen filiorum gentium!* quasi hic taxentur Judæi, quod filiis suis imponunt nomina gentilia gentium vicinarum, puta Ægyptiorum, Ty-

riorum, Moabitarum, etc., cum quibus commercia et fœdera inibant. Quod notent christiani, qui suis filiis malunt gentilium quam christianorum nomina indere. *Quarto*, Syrus vertit : *Sejuncti* (designati) *sunt in capita gentium;* Arabicus Antiochenus : *Depasti sunt cum capitibus populorum;* Arabicus Alexandrinus : *Dilexerunt capita populorum; capita*, id est primas dignitates et officia. *Quinto*, nove vertunt Septuaginta in codice Complutensi : *Vindemiavi principatus*, vel *principes gentium*, *q. d.* Sustuli principes Chananæos ex Sion et Samaria, ut vos, o optimates Hebræorum, iis surrogarem. Unde in codice Romano, et apud Justinum *Contra Tryphon.* legitur: *Vindemiarunt* Israelitæ *primitias*, vel *principatus*, id est principes *Gentium, et ingressi sunt ipsi*, supple in eorum locum et gradum : forte pro נקובי *nekube*, legerunt נקבתי *nakabti*, id est perforavi, gladio trajeci, occidi; vel נקמתי *nakamti*, id est vindicavi, punivi; pro quo Septuaginta vertunt, *vindemiavi*, eo quod agatur hic de montibus Sion et Samariæ vitiferis, in quorum vindemia hi principes opulenti luxuriabantur, *q. d.* Vindemiabo vos sicut vos vindemiastis vineas Samariæ, in iisque vino et ventri indulsistis : *Et confiditis in monte Samariæ.* Ita Hebræa, Syrus et alii passim. Quare male vertit Arabicus : *Qui confidunt in sideribus cœli.*

INGREDIENTES POMPATICE DOMUM ISRAEL. — Domum vocat cœtum, congregationem, sive populum Israel adunatum. Pro *pompatice* hebraice est לחם *lachem*, id est sibi, vel ad seipsos. Tanto enim satellitio et pompa incedebant, tanto fastu et ostentatione pedes figebant, tanto studio per famulos turbam submovebant, solique cum suis plateas occupabant, ut, reliquis contemptis, viderentur sibi soli ingredi et incedere; uti videmus et hodie nonnullos potentes, et nonnullas matronas etiam vulgares, ita pompatice tanto syrmate incedere, ut ipsæ solæ pompæ, imo pavones et pappi esse videantur. Hinc vocavit eos *capita gentium*, quod gentilium principum quibus successerant, fastum, præsertim in incessu, imitarentur et referrent. Ita Remigius, Rupertus et S. Hieronymus, qui et addit : « Ut tumorem animi corpus ostendat, et pomparum ferculis similes esse videantur, » de quibus ita præcipit Cicero, lib. I *Offic.* : « Cavendum est ne tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur. » Recentiores vertunt : *Et ingressa est ad eos domus Israel;* ita Pagninus, Tigurina, Vatablus. Rursum Chaldæus : *Quibus innititur domus Israel;* aut, *et putant quod jungatur ad eos domus Israel;* Arabicus : *Ingressi sunt cum parte* (secta) *Israelis;* Syrus : *Captivaverunt sibi filios Israelis.* Verum nostra Versio, uti clarior et simplicior, ita germanior et nervosior est. Nam idem in incessu pompatico vitium apud Israelitas et Israelitides taxat Isaias, cap. III, 16 : « Pro eo, ait, quod elevatæ sunt filiæ Sion : et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, ambulabant pedibus suis, et composito gradu incedebant; decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, » etc. Vide ibi dicta. Præclare Solon dicebat « magnam curam incessus habendam. » Ex incessu enim colligitur animus : præceps arguit præcipitem, nimium lentus ignavum, pompaticus arrogantem. Ita Laertius lib. I, cap. IV. Imo Sapiens, *Eccli.* XIX, 27, tres indices animi assignat, vestitum, risum et incessum : « Amictus corporis, inquit, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo. » Quocirca Maximus Tyrius, *orat.* 4, ita virtutem pingit : « Decora, ait, aspectu, incessu quieta, sermone musica, oculis placidis et clementibus. »

2. TRANSITE (perperam Arias vertit, *transibitis*) IN CHALANNE, — id est in Babyloniam captivi, et in Antiochiam, et in Geth urbem Palæstinorum. Nusquam enim Judæos Antiochiam, vel Geth abductos legimus. Chalanne autem celebris potensque fuit civitas juxta Babylonem, condita a Nemrod, *Genes.* X, 10 : quæ postea, aucta a Parthis, ad exhauriendam Babylonem et Seleuciam, dicta est Ctesiphon, factaque regni metropolis. Vide Plinium lib. VI, cap. XXVI. Sensus est, *q. d.* Transite, o Hebræi, in Chalanne, Emath et Geth, urbes maximas et potentissimas, atque videbitis quod ipsæ non sint majores, fertiliores et meliores terminis et regione vestra, quam ex meo dono possidetis. Advertite ergo quam me spernendo et idola colendo, ac peccata peccatis cumulando, in me ingrati et inhumani sitis, qui vobis dedi terram hanc, qua nulla est feracior nec præstantior. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Vatablus et alii (1).

IN EMATH MAGNAM. — *Emath*, quæ et Hemath, Amath, Hammath, hebraice *Chamath* dicitur, civitas fuit potens, ita dicta, ait Josephus I *Antiq.* cap. VII, a conditore Amath vel Amathæo, qui hebraice *Chamati* vocatur, fuitque filius Chanaan, filii Cham, *Genes.* X, 18. Porro duplex erat Emath, ait S. Hieronymus, Ribera et alii : una major, quæ hic vocatur Magna, atque ab Antiocho conditore dicta est Antiochia, fuitque caput Syriæ; altera minor, quæ ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania, et Reblata, juxta Emesam, ubi a Nabuchodonosore excæcatus fuit Sedecias, IV *Reg.* XXV, 6. Unde Epiphaniam inter Apamiam et Palmyram, versus Mesopotamiam ponit Ortelius in *Theatro orbis* : « Hemath magna, ait S. Hieronymus, quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad distinctionem minoris Hemath, quæ appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Meso-

(1) Quem locum, ut intelligas, inquit Paulus de Palacio, notabis hunc prophetam prophetasse tempore Jeroboami filii Joas, regis Israel. Hic restituit Israeli Damascum, et Emath et vastissimam regionem ab introitu Emath usque ad mare Solitudinis (ut infra notat Cornelius); usus enim fuit Dei præsidio, sicut ei prædixerat Jonas propheta, IV *Reg.* XIV.

potamiam prima mansio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, sed pristini nominis vestigia retinens : cujus regio appellatur Reblata, in qua præsente Nabuchodonosor regis Judææ Sedeciæ interfecti sunt filii, et oculi illius excæcati. » Et in *Locis Hebr.* : « Emath, ait, Damasci civitas, quam oppugnavit rex Assyriorum, etc. Diximus de hac et supra, quod nobis videretur hanc esse Epiphaniam juxta Emesam, quæ usque hodie Syro sermone sic dicitur. » Nota quod ait, « nobis videretur; » non ergo certo id asserit, sed dubitanter et conjectando. Favet huic opinioni, quod etiamnum exstet urbs insignis nomine Emath, inter Tripolim et Aleppo, uti Romæ accepi a Reverendissimo D. Archiepiscopo Damasceno Maronita, et aliis qui recenter Syriam perlustraverunt, quæ sane Emath eodem pene sita est loco, quo fuit veterum Epiphania, ut patet ex tabulis cosmographicis.

Secunda. *Secundo*, alii ex adverso probabilius censent Scripturam tantum unam ponere Emath, scilicet Antiochiam, sitam post Libanum, ad Orontem fluvium in Syria Damasci (unde nunquam nominat Emath minorem), in qua primum S. Petrus cathedram collocavit, atque discipuli primitus vocati sunt Christiani. Hæc ab Amos, volente ex ejus magnitudine ostendere magnitudinem Hierosolymæ et Samariæ, dicta est *magna*, non respectu alterius minoris, sed quia amplissima fuit, adeo ut Strabo, lib. XVI, tradat eam fuisse tetrapolim, hoc est suo ambitu complexam quatuor civitates: *primam*, inquit, Antigonus, filius Philippi, construxerat; *alteram* multitudo habitatorum; *tertiam* Seleucus Callinicus; *quartam* Antiochus Epiphanes, a quo Epiphania, sicut et Antiochia, dicta est. Unde liquet eamdem civitatem nunc vocari Antiochiam, nunc Epiphaniam, nunc Reblata. Hinc Aquila hic vertit, *Epiphaniam.* Sic et Josephus, I *Antiq.* VII, et a Castro hic. Quin et S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, videtur dicere Rabbath magnam, id est Antiochiam, esse Epiphaniam, quanquam concise et confuse loquitur. Juxta hanc sententiam, omnia quæ in Scriptura de Emath dicuntur, accipienda sunt de Antiochia. Antiochia igitur fuit terminus Terræ sanctæ ad septentrionem; unde ejus longitudo in Scriptura ab introitu Emath (Antiochiæ) usque ad torrentem, seu rivum Ægypti censetur. Hinc eo usque pervenerunt exploratores Terræ sanctæ missi a Mose, *Num.* XIII, 22. Insuper Thou rex Emath, missis muneribus, pacem a Davide petiit et impetravit, II *Reg.* VIII, 9; sed Salomon Emath, id est Antiochiam, expugnavit, et ejectis inde Chananæis restauravit valideque communivit, II *Paral.* VIII, 3. Obtinuerunt deinde eam Syri; sed Jeroboam rex Israel tempore Amasiæ regis Juda, Jonæ prophetæ verbis excitatus, eamdem recuperavit, et Israeli restituit. Deinde expugnavit eam Sennacherib, IV *Reg.* XVIII, 24. Hinc ejus mentio crebra fit in Isaia, Jeremia, Ezechiele et Zacharia. Tenuit eam Nabuchodonosor, in eaque resedit, dum castra ejus obsiderent Hierosolymam, IV *Reg.* XXIII, 33, et cap. XXV, 21. Postea ab Alexandro Magno occupata, et ab Antiocho illustrata sedesque regni facta, dicta est Antiochia. Ibidem Jonathas Machabæus contra Demetrium castrametatus fuit, I *Machab.* XII, 25. Demum Romani, ac tandem Sarraceni eamdem sui juris fecerunt, uti etiamnum Turcis subjacet.

Objicit huic sententiæ Andreas Masius, exactus locorum Terræ sanctæ indagator, scribens in *Josue* XIX, 35, quod Emath a Zacharia, cap. IX, 2, et Jeremia, cap. XLIX, 23, ponatur intra ditionem et terminos Damasci; Antiochia autem duobus gradibus cum dimidio, Epiphania vero sesquigradu altior Damasco collocetur a Ptolomæo; quousque non videtur se extendisse ditio et regnum Damasci : ergo Emath non videtur esse Antiochia, nec Epiphania, sed tertia aliqua urbs post Sephaniam infra Jordanis ortum. Nam ibi ponitur Rebla (quæ dicitur fuisse in Emath, *Jeremiæ* XXXIX, 5), *Numer.* XXXIV, 11, eaque vicina erat Nephtalitis, quibus in sortem cecidit Emath, *Josue* XIX, 35. Huic opinioni favet Ortelius, qui in priscæ Chananææ descriptione ponit Chamath, sive Emath juxta Libanum et Sephaniam, inter Tyrum et Cæsaream Philippi : idem facit Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ.* Videtur id valde probabile; nam Emath hæc fuit in tribu Nephtalim, cujus sors non videtur se extendisse usque ad Antiochiam. Unde Marinus in *Lexico*, Emath Nephtaliam diversam ponit ab Emath vulgata et communi, ex eaque prognatos dicit Cinæos, ut liquet I *Paral.* II, 55, ubi dicitur : « Hi sunt Cinæi, qui venerunt de Calore patris, » hebraice, *de Chamath* vel *Emath.* Verum Masii ratio non plane convincit; nam ditio Damasci, æque ac Israelis, primitus longe admodum sese extendit, scilicet usque ad Euphratem, ut patet *Josue* XIV, *Deuter.* XI, 24. Imo non desunt qui censeant Damasci fines se extendisse usque ad Babylonem, ideoque pro eo quod ait Amos, V, 27 : « Migrare vos faciam trans Damascum, » S. Stephanum, *Act.* VII, dum citat verba Amos, dicere : « Transferam vos trans Babylonem. » Damascus enim totius Syriæ erat caput et domina. Magis urget ratio Marini, quod sors Nephtalim non videatur se extendisse usque ad Antiochiam. Sic enim longe superasset sortes aliarum tribuum. Rursum, quod ex Stephano, lib. *De Urbibus*, constet plures urbes (facile decem) dictas esse Antiochias, quatuor vero Epiphanias, sed in diversis provinciis. Ergo pariter plures videntur fuisse Emath. Denique maxime urget quod *Josue* I, 4, *Deuter.* XII, 24, pro Emath, terminus Terræ sanctæ ponatur Libanus, imo, ut Septuaginta vertunt, Antilibanus, a quo ulterius progrediendo Antiochia distat itinere quinque dierum. Quis credat ultra Libanum tanto spatio se extendisse fines Israelis, imo unius tribus Nephtalim? huic enim Emath attribuitur *Josue* XIX, 35. Quocirca nulli chorographi Terræ sanctæ in ejus Tertia

descriptione ponunt Antiochiam quasi ejus terminum, sed Libanum, et juxta eum Emath, ut patet ex tabulis Adrichomii, Ortelii et aliorum. Emath ergo, quæ ponitur terminus Terræ sanctæ ad aquilonem, fuit vicina Libano, nec longe a Damasco, cui ex adverso ad meridiem, terminus ejusdem Terræ sanctæ ponitur desertum, scilicet Arabiæ, per quod transierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præcise torrens Rinocoluræ : sicut ad orientem terminus ejusdem ponitur Euphrates; ad occidentem mare Mediterraneum. Tertia ergo hæc sententia chorographorum valde probabilis est. Sed quidquid de ea sit, consentiunt omnes hic apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orontem, illustrem et potentem Syriæ urbem, quæ et Epidaphnis dicta est, a suburbano et vicino fonte Daphnes, lauris et amœnitate inclyto. Hæc dicta est hebraice *Chamath* et *Chamma*, id est sol, quod quasi sol inter urbes Orientis effulgeret, uti postea effulsit in Christianismo, cum S. Petrus in eadem primo cathedram Pontificiam collocavit.

Et ad optima quæque regna horum. — Septuaginta, *et ad optimas*, scilicet civitates, *de regnis istis*, *q. d.* Ite et lustrate optimas urbes Syriæ, et videbitis Samariam et Sion iis præstare. Unde Arias, Pagninus et Vatablus vertunt : *Si meliora sunt regna horum regnis vestris* (1)?

Moraliter, de finibus piorum et impiorum.

Mystice, Israel sunt fideles et sancti; hi præ cæteris gentibus latiores habent terminos, eosque optimos : quia non exigui temporis limitibus, terræque puncto, ut impii et mundani, sed immensis æternitatis cœlique spatiis spes suas finesque felicitatis suæ, metiuntur, ita ut fidenter impiis dicere possint : « Si terminus vester latior termino nostro est. » Et illud *Zachar.* cap. IV, 10 : « Quis » vestrum « despexit dies parvos » hujus ævi momentanei? Et illud *Job* XXIV, 24 : « Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur. » Et illud *Psalm.* XXXVI, 35 : « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat : et quæsivi eum, et non inventus locus ejus. » Impii vero regerant piis et sanctis illud *Baruch* III, 24 : « O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus est, et non habet finem; excelsus et immensus. » Ipsi vero gementes suam sortem defleant, eo quod stulte parva magnis, brevia æternis, terrena cœlestibus prætulerint, dicantque illud *Sap.* V, 8 : « Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra, et tanquam nuntius præcurrens, et tanquam navis, » etc. Quam sapit qui cum Magdalena audit illud Christi : « Optimam partem elegit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum. »

3. Qui separati estis in diem malum (2), — scilicet captivitatis et excidii, *q. d.* A Deo ob scelera vestra, quasi anathemata separati, et dicati estis mactationi et excidio. *Secundo*, efficacius hebræum מנדים *menaddim*, vertas active, *separantes* vos ad diem malum, *q. d.* Ipsimet vos separatis, et devovetis excidio, dum minas Prophetarum contemnitis, et ultro in scelera ruitis, ob quæ quasi oves a Deo mactabimini; unde Septuaginta vertunt : *venientes*, vel *qui venitis ad diem malum.* Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo et alii. *Tertio*, Chaldæus, Clarius, Vatablus et Rabbini vertunt, *separantes diem malum*, id est qui a vobis separatis, et amoliri conamini diem excidii, quem Prophetæ intentant, ut liberius peccetis, dicentes illos falli, vel de futuris et longinquis sæculis loqui. Unde Tigurina vertit : *Qui in longinquum rejicitis diem malum* (3); Pagninus : *Qui longinquum putant diem malum.* Nam, ut ait Aristoteles II *Rhetor.* cap. V, « quæ longinqua sunt, non metuuntur; sciunt enim omnes fore ut moriantur, sed quia id prope esse non putant, ideo nullam curam suscipiunt. » Vers. 3

Et appropinquatis solio iniquitatis. — *Solium iniquitatis*, quod inducet Israelitis diem malum, est regnum, tyrannis et solium imperii Assyriorum, qua Israelitas judicabunt, id est vindicabunt, capient et punient, quasi submissi judices et vindices a Deo, ad ulciscendam idololatriam aliaque scelera in Deum commissa, *q. d.* Vestris continuis sceleribus accersitis Assyrios, et acce-

(1) Hujus versus difficilior sensus, præsertim si cum præced. et conseq. connectere velis. Juxta Rosenmuller, et hic est fere sensus a Cornelio expositus, ut magis et apertius illorum ingratitudinem ostendat, qui terræ a Deo ipsis concessæ bonis ad luxum et voluptatem abuterentur, et secure contemnerent prophetarum monita, invitat illos, ut vicinas urbes celebratissimas imperii et ubertatis, potentiæque nomine adeant et perlustrent, considerentque num ab illis superentur... Sunt quidem isti populi non mediocriter felices, et fines eorum satis ampli, non tamen feliciores sunt vobis, nec fines eorum ampliores vestris, quos meo beneficio possidetis, imo et felicitate et terminorum amplitudine vobis utrique cedunt. Maurer e contra hanc rationem a nexu prorsus abhorrentem judicat. Nam, cum vers. 1, et 3 et seqq., vates temerariam principum fiduciam perstringat, eosque falli dicat putantes occasum imperii procul abesse, versus secundi nequaquam eum qui Rosenmuller est probatus, sed illum exspectas quo exempla proponantur regnorum, quæ, licet majora et potentiora fuissent regnis Judæorum atque Israelitarum, tamen resistere hostibus non potuerint, cum jam non sint. Ex quo quam temeraria sit vestra fiducia intelligitis. *Fuisse*, quod negat esse in præsenti, regna illa potentiora regno Judaico atque Israelitico, vates non expressis verbis dicit, sed cogitatione supprimit, potuitque supprimere, quia *Chalane* modo expugnata erat ab Assyriis (cf. *Jesa.* X, 9), *Hamath* a Jeroboamo (II *Reg.* XIV, 25; cf. infra vers. 14 hujus capitis), *Gatha* ab Usia (II *Chron.* XXVI, 8).

(2) Subintelligendum juxta Ackermann, *væ vobis*, et הוי e vers. 1 ad initium vers. 3 repeti debet.

(3) Rosenmuller sic vertit : *O procul removentes diem malum, et facitis appropinquare consessum injustitiæ.* Observanda, inquit, antithesis, ac si hoc dicat Deus : Removetis a vobis indictum per prophetas supplicium, quasi aut nunquam futurum, aut certe post multos annos; et tamen non removetis id, unde paratum est vobis id malum.

leratis vestrum excidium. Sic tropologice peccatores qui peccata peccatis cumulant, appropinquant solio Luciferi et inferno. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Lyranus et S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christ.* cap. VII, ubi ex hoc loco Amos ostendit quanta in S. Scriptura sit eloquentia, nervus et vis dicendi.

Secundo, Chaldæus, Rabbini, Pagninus, Clarius et Vatablus jam citati sic vertunt et exponunt per antithesin : Separatis et amovetis a vobis diem malum excidii, solium autem violentiæ et injustitiæ (quo injuste judicatis, pauperesque opprimitis et spoliatis) prope adducitis, *q. d.* Vultis amovere a vobis pœnam, et interim acceditis ad culpam, cum non possitis a vobis amoliri pœnam, nisi prius amoliamini culpam.

Tertio, alii moraliter sic exponunt : Separatis a vobis diem malum, puta diem laboris, ideoque accersitis solium iniquitatis, *q. d.* Non vultis laborare, otiosi estis et pigri, ideoque vos ditare vultis ex iniquitate, injustitia et rapina pauperum, ut eorum bonis otiose lasciviatis et luxuriemini, ut sequitur:

Vers. 4. 4. QUI DORMITIS IN LECTIS EBURNEIS, ET LASCIVITIS IN STRATIS VESTRIS. — Ad lasciviam libidinis hæc referunt S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus et S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christ.* cap. VII, *q. d.* Væ vobis, lascivi et libidinosi! unde pro *lascivitis*, Vatablus et Pagninus vertunt : *Indecore se distendentes in stratis suis;* Chaldæus : *Qui submergunt se in stratis suis. Secundo* et aptius ad tricliniorum et mensarum luxum, puta ad pretiosos tapetes et stragula, quibus vestiebant cubicula et triclinia, et ad pretiosos toros et lectulos, in quibus molliter jacentes more gentis accumbebant mensæ, hæc referunt R. David, Arias, a Castro et Prado in *Ezech.* cap. XXIII, 41. Taxantur enim hic optimates et judices Israelis, quod ex rapinis pauperum luxu diffluerent, ac splendida et opipara instruerent convivia. Unde sequitur : « Qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem psalterii, etc., bibentes vinum in phialis. » Epulæ enim et cantilenæ triclinio et mensæ adhibentur, non cubili et veneri. Quocirca Septuaginta hic vertunt : *Qui affluitis deliciis in stratis vestris.* Ex Hebræo sic vertas : *Qui cubatis in toris eboris, et superfluitis in lectulis vestris,* quasi dicat : Qui superbo et superfluo apparatu et ornatu condecoratis lectulos vestros. Rursum, superfluis ferculis et deliciis instruitis mensas, iisque distenditis ventres vestros, quod est peccatum luxus et gulæ, æque ac lasciviæ. Unde Noster vertit, « lascivitis; » sicut enim vituli bene pasti sunt petulci, et lasciviunt saltitando, cornutando, erecta cauda cursitando, ita et convivæ bene saginati petulantes sunt, et quasi asoti lasciviunt indecoris verbis et gestibus. Unde Apostolus, *Ephes.* V, 18 : « Nolite, ait, inebriari vino, in quo est luxuria, » græce ἀσωτία, id est *lascivia*, qualis exercetur in saltationibus, choreis, psalteriis, etc. Item in pretiosis unguentis, coronis, balneis, tum præviis convivio, tum illud comitantibus et sequentibus. Uterque hic sensus huic loco congruit, et posterior priori subordinatur, in eumque desinit : nam ex mensis itur ad cubilia, ex gula in venerem : venter enim mero æstuans despumat in libidinem.

Porro lecti mensales dicti sunt *lecti* a legendis herbis et stramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Iidem dicti sunt *tori* a tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, ait Isidorus lib. II *Etymol.*, et Servius in illud lib. V *Æneid.* : Lectuli mensales quales?

> Proximus ut viridante toro consederat herbæ.

Inde triclinium dictum a tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Insuper triclinia fieri, insterni, et ornari solita ebore, auro et argento, docet illud lib. *Esther.* cap. I, 6, in convivio Assueri : « Lectuli quoque aurei et argentei super pavimentum, smaragdino et pario stratum lapide, dispositi erant. » Idem docent Plinius lib. XXXIII, cap. XI, et Varro, lib. VIII, et Horatius, lib. II, *satyr.* VI, dum ita canit :

> Rubro ubi cocco
> Tincta super lectos canderet vestis eburnos.

QUI COMEDITIS AGNUM DE GREGE, — de grege selectum, ut pinguiorem et meliorem cæteris.

ET VITULOS DE MEDIO ARMENTI — selectos, pingues et saginatos. Hebraice : *Et vitulum de medio saginarii*, id est de loco saginæ, in quo saginantur et impinguantur. Is locus vitulis grandioribus sunt pascua ; unde Noster, 1 *Reg.* XXVIII, 24, vertit, « vitulum pascualem. » Vitulis vero tenerioribus est stabulum, in quo, utpote loco obscuro et quieto (tam enim quies quam obscuritas facit ad concoctionem, ruminationem et impinguationem animalium) lacte, præsertim materno, saginantur et incrassantur.

5. QUI CANITIS AD VOCEM PSALTERII. — Septuaginta, ἐπικρατοῦντες, id est *prævalentes* (S. Hieronymus legit ἐπικροτοῦντες, id est *concrepantes*) *ad vocem organorum;* Hebraice הפרטים *happoretim*, id est *qui particularizant ad os nabli*, id est qui propria et particularia cantica concinunt, eaque varia juxta varium concentum nabli : ita Pagninus et Vatablus; vel, ut R. David, a Castro, qui vocem variis incisionibus, minutionibus, tonis, inflexionibus et modulationibus incidunt, et variant instar philomelæ minurientes. Taxat nimiam mollitiem et delicias musices in conviviis optimatum Israelis, qui huic suæ musicæ prætexebant exemplum David. Unde subdit : Vers. 5.

SICUT DAVID PUTAVERUNT SE HABERE VASA CANTICI, — id est instrumenta musica, quasi dicat : Luxum suæ musices convivalis excusant exemplo Davidis ; sed perperam : nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eamque gravem ; hi vero ea

molli et lasciva abutuntur ad gulam et luxuriam. Ita S. Hieronymus. Mirum est Septuaginta vertere : *Sicut stantia putaverunt, et non sicut fugientia, q. d.* Putarunt has delicias fore stabiles, cum sint fugaces et evanidæ. Aurea est hæc gnome, quam urgens et exaggerans S. Chrysostomus, hom. 1 *in Genes.* : « Et hæc, ait, cum experientia didicerint, quasi stantia arbitrati sunt et manentia, et non quasi fugientia, hoc est avolantia, et ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim sunt humana omnia, et carnalia, nondum recte advenerunt, et avolarunt : tale quiddam sunt deliciæ ; et tale quiddam humana gloria et potentia ; tale quiddam divitiæ ; tale quiddam universa hujus vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum ; sed magis quam fluminum fluenta prætercurrit, nudosque ac solos relinquit eos qui illis inhiant. Atqui spiritualia sunt firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, ad omne sæculum se extendentia. Quantæ igitur fuerit dementiæ nutantia cum immobilibus commutare, temporaria cum his quæ in sæculum duratura sunt, perpetuo manentia cum his quæ avolant ; et ea quæ nobis illic grave supplicium paritura sunt, cum his quæ in futuro sæculo felicitatem summam afferunt? »

Musica veterum in conviviis.

Nota : Veteres Hebræi et Gentiles in conviviis ad recreationem convivarum adhibebant musicam et vocum et instrumentorum, quam, si moderata sit et honesta, laudat Ecclesiasticus cap. XXXII, 5, 7, 8 ; loquens enim de symposiarcha, sive moderatore convivii : « Non impedias, ait, musicam. Gemmula carbunculi in ornamento auri, et (sic est, sic ornat convivium) comparatio, » id est concentus, « musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri (in aureo annulo, v. g.) signum, » id est sigillum et pala, « est smaragdi : sic numerus, » id est numerosa harmonia, « musicorum in jucundo et moderato vino. » Et cap. XL, 20 : « Vinum et musica lætificant cor : et super utraque dilectio sapientiæ. Tibiæ et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis. » Idem usus fuit tempore Christi ; unde *Lucæ* XV, 25, senior filius « audivit symphoniam et chorum, » quibus pater celebrabat convivium ob filii junioris reditum. Verum Prophetæ subinde hanc musicam carpunt, vel ob excessum, vel ob intemperantiam, vel quod canerent cantica inhonesta vel irrisoria : aut quod ita iis vacarent, ut negligerent curam reipublicæ et justitiæ, imo ea adornarent et instruerent ex rapinis pauperum. Ita Isaias, cap. V, 11 : « Væ, ait, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, etc. Cithara, et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis vestris ; » ut suavius et plenius vos inebrietis. *Psalm.* LXVIII, 13 : « In me psallebant qui bibebant vinum, » id est in me dictabant carmina : ego eram eorum cantilena, risus et fabula. Quocirca Apostolus christianos monet de sua agape et convivio eucharistico : « Nolite, ait, inebriari vino, in quo est luxuria : sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in hymnis et canticis spiritualibus, » *Ephes.* V, 18. Idem mos apud Gentiles. Unde Athenæus, lib. XIV *De Cœnis Sapientum*, docet lege et more majorum sancitum esse, ut in conviviis canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana canentibus, ait Clemens lib. II *Pædag.* IV. Quin et convivis tradebatur lyra, quam juxta propinationes resignabant alternatim et transverse : unde ob obliquam et transversam hanc lyræ circumlationem, carmina illa dicebantur σκολιὰ, id est *obliqua*, de quibus Athenæus lib. VIII et lib. XV.

6. BIBENTES VINUM IN PHIALIS. — Septuaginta, *vinum defæcatum.* Hoc enim bibitur ab opulentis in phialis aureis, aut vitreis, ut præstans et limpidum ; Tigurina : *Qui bibunt vinum in pateris;* Vatablus, *in vasis amplis et magnis, q. d.* Vinipotentes, qui ingentes pateras et crateres exhauriunt. Vers. 6.

Unguenta in conviviis cur?

ET OPTIMO UNGUENTO DELIBUTI. — Chaldæus : *Excellentia pretiosorum unguentorum unguntur ;* hebraice est, *capite unguentorum*, id est præcipuo aromate et unguento, v. g. balsamo, de quo Juvenalis, *satyra* II :

> Hirsuto spirant opobalsama collo.

Ex capite enim defluebant in faciem et collum. Veteres in conviviis adhibebant unguenta, tum ad voluptatem, tum ad sanitatem ; eo quod cerebrum natura frigidum et concretum, suo fraganti odore, calore et lenitate resolvant et recreent, inquit ex Aristotele Plutarchus, lib. *De Iside*, et Massarius apud Athenæum : « O felix, inquit, annon nosti sensus nostros qui sunt in cerebro, excitari suavibus odoribus, et puriores suavioresque effici, sicut Alexis ait : Sanitatis maximam partem bonos odores cerebro conciliare. » Hinc illud *Psalm.* CIII, 15 : « Ut exhilaret faciem in oleo. » Et *Psalm.* XXII, 5 : « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum. » Ita Magdalena effudit unguentum super caput Christi discumbentis, *Matth.* cap. XXVI, 7. Et Christus, *Matth.* cap. VI, 17 : « Tu autem, ait, cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, » *q. d.* Ut tuum jejunium dissimules et tegas, adhibe unctionem et lotionem in convivio adhiberi solitam, quasi ex eo prodeas. Denique Ecclesiastes, cap. IX, 8 : « Omni, ait, tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat, » *q. d.* Indulge balneis et conviviis : nam vestes candidæ et oleum symbola sunt balneorum et compotationum, eo quod a balneis exeuntes, albis vestibus induebantur, quas cœnatorias Romani vocabant, quod cum ipsis in cœna mensæ accumberent. Ita Philo, lib. *De Vita ruretica*, tradit Judæos in festis convivia albatos celebrare

solitos. Idem de Romanis tradit Horatius, lib. II, *satyra* II :

> Ille repotia, natales, aliosve dierum
> Festos albatus celebret.

Iisdem de causis coronabant capita convivarum coronis rosaceis, myrteis, aliisque floribus et herbis odoriferis, simul ad hoc, ut cerebrum iis confortatum minus læderetur vino, magisque resisteret ebrietati. Ita Ovidius, *Fastor.* lib. V :

> Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
> Et latet injecta splendida mensa rosa.

Rosa enim, odoris sui prodiga, citissime evaporatur : emittit enim odoris fluxum, indeque rosa a Græcis ῥόδος vocatur, *q. d.* Fluens odor, ait Plutarchus lib. III *Sympos.* cap. III, qui et addit : « Quo fit ut etiam celerrime marcescat : naturalem enim habet vim refrigerandi, aspectu igneum aliquid ostentans. Nam in superficie ejus tenuis efflorescit calor, eo a frigore expulsus. » Hic calor profusi odoris est causa. Unde voluptuarii dicunt, *Sapient.* cap. II, 7 : « Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. » Vide Plutarchum III *Sympos.* probl. 1, Athenæum, lib. V, Plinium, lib. XXI, cap. III. Merito nimias in hisce delicias carpit hic Propheta : quia effeminant animos viriles, adiguntque ad dolos, rapinas aliaque scelera. Quocirca Epaminondas dux Thebanorum, a quodam ad cœnam invitatus, cum bellariorum, obsoniorum et unguentorum mirum apparatum invenisset, subito recessit, dicens : « Ego te sacrificare, non lascivire putabam. » Ita Brussonius, lib. II, cap. II. Et Cicero in *Pisonem*, de Gabinio : « Erant compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ. » Et Tibullus, lib. III, *eleg.* VI :

> Jamdudum Syrio madefactus tempora nardo.

Hinc videtur quod Hebræi, æque ac Romani, incesserint nudo capite ; alioqui enim indecore illud perfusum fuisset unguento. Ita Sanchez.

Et nihil patiebantur super contritione Joseph. — Tigurina : *Neque illis dolet quod Joseph,* id est regnum Israel, *atteritur, q. d.* Non compatiebantur calamitati et paupertati multorum popularium suorum inter decem tribus, quæ hic a suorum regum patre et patriarcha vocantur Joseph : nimirum hi optimates Israel ex rapinis pauperum se ditantes, convivantes et lascivientes, ærumnas populi tum privatas, tum publicas non curabant, ac præsertim instans illi Dei judicium et excidium Assyriorum, per sana consilia, per pœnitentiam et emendationem vitæ, per preces, per leges pias et sanctas non conabantur ab eo avertere et amoliri. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Emmanuel, Mariana et Vatablus. Addit S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christ.* cap. VII, *Joseph* pro quovis fratre et proximo hic poni : quia in fratribus, inquit, Joseph est celebris, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit.

Moraliter, hic innuitur quod voluptatis filia propria et genuina sit immisericordia, juxta illud *Prov.* XII, 10 : « Novit justus jumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia. » Ita Sodomitæ ex deliciis crudeles evaserunt, juxta illud *Ezech.* XVI, 49 : « Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, etc., superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus : et (unde) manum egeno et pauperi non porrigebant; » quia putabant suo ventri, id est gurgiti voluptatum, decessurum id quod in eos expendissent. Ex adverso piorum et Sanctorum nota et virtus est misericordia. Unde Sanctus hebraice vocatur חסיד *chasid,* id est misericors, et eleemosyna solet vocari *justitia,* id est sanctitas, ut *Psalm.* CXI, vers. 9 : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est misericordia, eleemosyna) ejus manet in sæculum sæculi.» Vide S. Chrysostomum, conc. 1 *De Lazaro.*

Ita videmus id quod deplorat hic Amos etiamnum subinde fieri, nimirum ut optimates et magistratus qui sua quærunt, suo genio indulgent, suis commodis student, ærarium in convivia expendunt, dies in epulis transigunt, rem pauperum et populi negligere, jura habere venalia, muneribus justitiam vendere, pauperes opprimere, atque, ut verbo dicam, rempublicam perdere, imo hosti, si is eam emere velit, prodere. Ita olim de Roma luxu diffluente dixit Jugurtha, ait Brussonius lib. I, cap. I : « O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit ! » Nam, ut ait Pythagoras apud Laertium, lib. VII, cap. I, in civitates primo deliciæ irrepunt, mox saturitas, deinde violentia, denique excidium. Quocirca Sapiens, *Proverb.* cap. XXXI, 4 : « Noli, ait, regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum : quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas. Et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis. » Et *Eccles.* cap. X, 16 : « Væ tibi, terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt. Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. » Huic enim dediti, tam temperantiam et castitatem quam famam perdunt, vitamque abbreviant, et mortem accelerant.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium, — *q. d.* Optimates Israel inter primos capientur ab Assyriis; ipsi, quasi hirci gregis duces, ducent agmen captivorum euntium in Assyriam. Ita S. Hieronymus. Vers. 7.

Et auferetur factio lascivientium. — *Factionem* vocat cœtum optimatum, qui in scelere, puta in rapinis, conviviis, luxu et lascivia, simul convivantes et compotantes conspirabant, *q. d.* Ipsi factiones et symposia instituunt : sed ego Deus illas dissolvam et dissipabo. Septuaginta vertunt,

hinnitum : Et auferetur, inquiunt, *hinnitus ex Ephraim.* Est metaphora ab equis : sicut enim equi avena bene pasti et saginati hinniunt et lasciviunt, ita et hi optimates. Hebraice est מרזח *mirzach,* quod proprie significat convivium funebre in exsequiis mortui, *q. d.* Vestra convivia sunt funebria : quia ex rapinis pauperum quos emaciatis, itaque occiditis, ea instituitis. Unde Tigurina vertit : *Tunc recedet convivium luxuriosorum;* Syrus : *Auferetur gaudium a principibus eorum;* Arabicus : *Auferetur varietas* (ornatus et variegatæ vestes) *ab equitibus;* Vatablus et Pagninus : *Tunc appropinquabit luctus extensorum,* id est eorum qui se extendere solebant in lectis eburneis, ut dixit vers. 4. Hebræum enim סור *sur* significat et recedere, et accedere; Hebræi enim verbum simplex usurpant pro omnibus compositis, eo quod iis careant.

Factio tollenda sublato capite. Politice hic nota, ut factio et rebellio gentis tollatur, tollendos esse optimates : hi enim factionis sunt capita et duces. Id probe norat Tarquinius Superbus, qui nuntio dubiæ fidei ad filium nullas dedit litteras; sed, eo in hortum adducto, summa papaverum capita baculo decussit : quo facto nuntiato, filius intellexit quid pater vellet, nimirum præcipi sibi ut capita et optimates Gabinorum sibi resistentium demeteret, hoc est, vel occideret, vel in exsilium relegaret. Ita refert Livius, *decad.* I, lib. II; Valerius Maximus, lib. VII, cap. IV; Plinius, lib. XLVII, cap. IV et VIII. Idem suasit Trasybulus Milesiorum tyrannus Periandro Corinthiorum tyranno, qui eum per nuntium rogarat quid facto opus esset ut securus regnaret? Respondit enim ipso facto : nam nuntio in messem maturam adducto, summas frumenti aristas baculo decussit : ex quo cognovit Periander principum capita tollenda, si tyrannide potiri vellet. Ita narrant Aristoteles lib. III *Polit.* cap. IX, et lib. V, cap. X, et Laertius in *Periandro.*

Vers. 8. 8. JURAVIT DOMINUS DEUS IN ANIMA SUA, — per animam et vitam suam, dicendo : « Vigo ego, » id est juro per vitam meam.

DETESTOR EGO SUPERBIAM JACOB (Israelis), ET DOMOS EJUS ODI. — « Domos, » scilicet magnificas et superbas, quas ex usuris et rapinis ædificant, cum patres ejus, Abraham, Isaac et Jacob in casis et tentoriis habitarint, quasi exsules et peregrini in terra, ac cives cœli. Unde hebraice est ארמנות *armanoth,* id est palatia. Ita Chaldæus. Ita Deus superbas domos Joakim regis detestatur, *Jerem.* cap. XXII, 13, dicens : « Væ qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua non in judicio! Qui dicit : Ædificabo mihi domum latam, et cœnacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide. » Hinc ei pœnam intentans, vers. 19 : « Sepultura, ait, asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem. » Et Isaias, cap. V, 8 : « Væ qui conjungitis domum ad domum! numquid vos soli habitabitis in medio terræ? » Vide ibi dicta.

ET TRADAM CIVITATEM CUM HABITATORIBUS SUIS. — Hebraice : *Tradam urbem et plenitudinem ejus,* hoc est, Assyriis tradam Samariam et incolas ejus. Hi enim vocantur ejus plenitudo, quia eam suo numero et turba implent et replent. Per *civitatem* enim intelligi Samariam probat Theodoretus ex eo quod agat de decem tribubus : has enim vocat Ephraim, Jacob et Joseph; harum autem caput et metropolis erat Samaria. Ita et S. Hieronymus, Remigius, Hugo, qui tamen *secundo,* per *civitatem* accipiunt Jerusalem, quæ erat caput Jacob, id est duodecim, et postea duarum tribuum. Censent ergo excidium Jerusalem per Chaldæos, ac deinde per Titum et Romanos hic denotari. Utramque expositionem conciliabis, si cum Lyrano dicas per civitatem synecdochice hic accipi civitates quaslibet Hebræorum. Porro directe loquitur Propheta de Samaria et decem tribubus, indirecte et comitanter de Jerusalem et Judæis, uti dixi initio capitis.

9. QUOD SI RELIQUI FUERINT DECEM VIRI IN DOMO UNA, ET IPSI MORIENTUR, *q. d.* Si qui Israelitæ in domo aliqua absconditi manus Assyriorum effugerint, aut ab eis ut pauperes, viles vel ægri derelicti fuerint, hi quoque in eodem domo peste aut fame morientur. Vers. 9.

10. ET TOLLET EUM (id est unumquemque eorum (ita Septuaginta), qui scilicet peste et fame mortui sunt) PROPINQUUS (Pagninus et Vatablus, *patruus*) SUUS, — ut comburat nepotis vel cognati sui cadaver, ossaque reliqua sepeliat. Hæc enim erant justa funebria, quæ propinqui cognatis defunctis persolvebant, tam apud Hebræos, quam apud Romanos. Vers. 10.

ET COMBURET EUM. — Hebraice ומשרפו *umesarepho,* id est *et comburens eum : saraph* enim sive per *samech,* sive per *sin* scribatur (hæ enim duæ litteræ æquipollent), significat *comburere.* Unde angeli vocantur Seraphini, id est incendentes : quia Dei amore ardent, aliosque accendunt. Hinc Tigurina vertit, *vespillo :* hujus enim erat cadaver curare, et more gentis comburere ac tumulare. Et Chaldæus : *Tollet eum ab incendio propinquus ejus ad efferendum.* Imperite ergo Rabbini recentiores, quos sequuntur Pagninus et Vatablus, vertunt, *avunculus ejus.* Porro combusta fuisse mortuorum Israelitarum cadavera patet ex eo quod subdit : « ut efferat ossa » reliqua ex combustione cadaveris : ex quo patet Israelitas ad vitandum cadaverum fœtorem, putrefactionem, tabem et luem, ne scilicet illa pestem vivis afflarent, ea combussisse. Idem fecisse Romanos norunt qui Romam viderunt : Romæ enim in priscis sepulcris passim ingentes urnas testaceas conspicimus, in quibus cadaverum combustorum cineres servabantur. Græcos quoque cremasse defunctorum cadavera docent Thucydides, lib. II, et Lucianus, lib. *De Luctu :* « Græcus, ait, exurit, Persa defodit. » Porro fuerunt hac de re diversæ sapientium sen- Hebr. Græc. Rom. cadav. comb. ban

tentiæ. Nam; ut ait Servius in lib. XI *Æneid.*: « Heraclitus, qui vult omnia igne constare, dicit debere corpora in ignem resolvi : Thales vero, qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, ut possint humore resolvi. » Rursum Varro, lib. *De Sepultura* : « Heraclides, ait, Ponticus plus sapit, qui præcepit ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent (quasi resurrectura et rursum victura) : quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possemus. » Insuper Servius, in lib. III *Æneid.*, Romanos crematione funerum usos esse docet : « Romani, ait, contra faciebant comburentes cadavera, ut statim anima in generalitatem, id est in suam rediret naturam. » Et Ovidius lib. I *Trist.* eleg. IV :

Spiritus hic vacuas prius extenuandus in auras
Ibit, et in tepido deseret ossa rogo.

Et Silius Italicus, lib. X *in funere Pauli*, ubi et causam assignat :

Hæc Libys : atque recens crepitantibus undique flammis,
Æthereas anima exsultans evasit in auras.

Causam aliam dat Quintilianus, *declam.* X : « Dixerunt, inquit, animam flammei vigoris impetum perennitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant, et quo sacri torquentur axes, inde venire; unde omnium rerum auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire, nec solvi, nec ullo mortalitatis affici fato; sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, et exonerata membris mortalibus levi se igne lustraverit, petere sedes inter astra. » Christiani hanc cremationem sustulerunt, tum ut Dei sententiæ in Adam ejusque posteros latæ, *Genes.* III, magis se conformarent : « Pulvis es, et in pulverem reverteris; » tum ut naturam sequerentur, quæ sponte corpora defuncta in elementa sua resolvit; tum maxime ut fidem et spem resurrectionis superstitibus ingererent. Ideo enim cadavera terræ commendabant quasi in depositum, quod in die resurrectionis ea repetiturus sit Deus, ut resuscitet et vivificet. Idem fecisse Judæos fideles verique Dei cultores, patet *Genes.* L, 3 et 25; *Josue* VIII, 29; III *Reg.* XIII, 22; *Tobiæ* I, 22; *Josue*, XXIX, 43. Excipio funera regum, quæ publica pompa cum aromatibus honoris causa cremabantur. Israelitæ vero etiam plebeiorum ossa cremabant, vel quia idololatræ gentium idololatrarum ritus sequebantur : vel quia in communi lue et peste, eamdem reprimere igneque purgare, ne in superstites proserperet, conabantur. Cadavera ergo cum tabe et peste comburebant (1). Post cremationem faciebant ossilegium : cognati enim et amici ossa cremati colligebant, et in æneam, auream, argenteam vel marmoream urnam recondebant magna cura et cæremonia. Docet hoc Virgilius, *Æneid.* VI : Ossilegii ritus in funere.

Ossaque lecta cado jecit Corinæus aheno.

Quin et suorum conjugum, fratrum, filiorum, parentum, si alibi defuncti essent, ossa in patriam revehebant. Unde Ovidius in Scythia moriturus, ita de suis ossibus præcipit, lib. III *Trist.*, eleg. III :

Ossa tamen facito parva referantur in urna :
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

Ritum hujus ossilegii describit Tibullus lib. III, *eleg.* XX. *Primo* enim docet lecta fuisse ab amicis et propinquis :

Ergo ego cum tenuem fuero mutatus in umbram, etc.
Mœreat hæc genero, lugeat illa viro.
Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa,
Incinctæ nigra candida veste legant.

Ubi *secundo*, docet collectores ossium fuisse incinctos, id est soluta fluxaque veste more mulie-

(1) Rectius Rosenmuller sibi videtur vertisse, *et tollet eum propinquus et vicinus ejus*, ita autem ut statueret, duabus causis se duci passus est. Una est, quod humaverint, non combusserint Hebræi corpora mortuorum. Justo fidentius asseruisse J. D. Michaelem, Hebræos inde a Saulis tempore comburere mortuos cœpisse, eumque morem sensim invaluisse. De Saule quidem ejusque filiis certum esse, eorum cadavera ex muro Bethsan sublata, a Jabesitis combusta esse et ossa sepulta. Verum singulare hoc fuisse videri, ex metu factum, ne sepulta modo cadavera effoderentur denuo a Philistæis atque ludibriis afficerentur (I *Sam.* XXXI, 12 et seq.; cf. *ibid.* vers. 10). Cætera tria loca quibus probari velint cadavera Hebræis combusta fuisse (II *Chron.* XVI, 14; XXI, 19; *Jerem.* XXXIV, 5), plane aliena esse, ut quibus agatur de combustis *aromatibus*, non cadaveribus... Si hoc loco cogitemus de cadaverum crematione, qualis Romanis in usu erat, pergit Rosenmuller, haud unum, opinor, emerget absurdum. Quod si enim in tanta mortuorum frequentia singulis non exhiberi potuerunt sua justa, adeo ut caro demortui interim fuerit putrefacta, et vix ossibus hæserit, quis credat, *domi* carnes illas fuisse combustas, ut ossa saltem condi potuerint sepulcro? Quis, quæso, fœtor, si per singulas, aut saltem plerasque sedes, tale quid institutum? quis et quantus hic labor, tantam lignorum struem congerendi, quæ carnibus suffecerit absumendis? qui sumptus? quot lignorum cæduorum dispendia? quæ et quanta incendiorum illinc pericula? Annon expeditiori labore parari potuisset una uni, vel saltem pluribus capiendis fossa? Perpendat modo quis, quam caute in campum martium, aut extra urbem, intervallo bis mille passuum, aut sexaginta passuum a quavis casula, ob flammæ periculum, remiserint Romani, ne etiam fœtor molestiam crearet viciniæ (vide ad Guid. Pancirolli *Rerum memor.* lib. III, nott. Salmuthi, pag. 339); quid vero factum putas, si in ædibus privatis et simul quidem pluribus, arsissent busta?

Non obstantibus his Rosenmuller rationibus, Maurer asserit quemadmodum quod I *Sam.* I, factum narratur, singulari de causa factum est, sic hoc quoque loco statuendum videtur, quo corpora mortuorum commode putantur comburenda dici metu contagionis. De omnibus impedimentis quæ exaggerat Rosenmuller, vates ne ex longinquo quidem cogitavit, inquit Maurer. Acquiescendum est igitur in *combustoris* significatu, eoque confidentius quo incertior est illa *vicini propinqui* significatio.

rum; et atratos, hoc est nigra veste indutos. Insuper prius manus abluisse, dum ait :

> Perfusæque pias ante liquore manus.

Tertio, in ossa collecta lac et vinum infudisse, ac deinde in linteo ea ventilasse, ut humor vini infusi exsugeretur. Subdit enim :

> Et primum annoso spargant collecta Lyæo :
> Mox etiam niveo fundere lacte parent

(ut aptentur circulo lacteo, ad quem heroum animas post mortem deduci censebant Romani, teste Cicerone in *Somn. Scip.*) :

> Post hæc carbaseis humorem tollere ventis,
> Atque in marmorea ponere sicca domo.

Quarto, in ossa immisisse odores et aromata, ac denique lacrymas :

> Illic quas mittit dives Panchaia merces,
> Eoique Arabes, dives et Assyria.
> Et nostri memores lacrymæ fundantur eodem,
> Sic ego componi versus in ossa velim.

Quinto, matres et cognatæ ossa prius in sinum colligebant, quam ea in urnam inferrent. Docet id Tibullus, lib. I, *eleg.* III :

> Abstineas, mors atra, precor : non hic mihi mater,
> Quæ legat in mœstos ossa perusta sinus.

Et Seneca, *Consol. ad Helviam*, cap. XI : « Modo in eumdem sinum ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. »

Porro Augusti ossa, ait Suetonius in ejus Vita, cap. C, legerunt primores equestris ordinis, tunicati et discincti, pedibusque nudis. Hoc ultimum reverentiæ Augusti datum : nam nudipedes fuisse aliorum ossium collectores non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus! quid jam faciant Christiani Christianorum, imo sanctorum et martyrum, ossibus et reliquiis? quo honore ea prosequentur?

ET DICET (scilicet propinquus, qui quasi vespillo, sive pollinctor e domo mortuaria sibi cognatorum extulit ossa ad sepulturam : « dicet, » inquam, cum a sepultura redierit) EI QUI IN PENETRALIBUS (id est incolæ) DOMUS (mortuariæ suos defunctos lugenti) : NUMQUID ADHUC EST PENES TE (aliquis mortuus, cujus ossa efferam et sepeliam)? ET RESPONDEBIT (incola domus) : FINIS EST, — *q. d.* Omnes mortui elati sunt, nemo restat præter me, qui meam orbitatem et solitudinem lugeo. Unde Syrus vertit, *et dicet illi : Non est, quoniam perierunt; pro eo quod recordationem non facerent in nomine Domini.*

Stant tamen rationes a Rosenmuller allatæ, et ideo retinendo *combustoris* significationem, illam vocem intelligendam esse diceremus de iis qui circa cadaver suffumigationes faciebant adversi odoris pellendi causa.

11. ET DICET EI : TACE, ET NON RECORDERIS NOMINIS DOMINI. — Quæres, quis dicet? an incola domus, an propinquus vespillo? Et cur? *Primo*, Chaldæus : Dicet, inquit, propinquus incolæ domus lamentanti suos defunctos : *Tace*, noli flere; defunctus enim tuus juste a Deo morte punitus est, quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non invocabat. Sic enim vertit : *Remove* (lacrymas et lamenta), *quia dum vita fruebatur* (cognatus tuus defunctus), *non fundebat preces in nomine Domini. Secundo*, S. Hieronymus et Vatablus : Solebant, inquit, in lamentis et ærumnis, v. g. in funeribus nominare et invocare nomen Domini; Israelitæ vero adeo erant idolis addicti, ut nec in funere vellent Deum verum nominare et invocare. *Tertio*, Lyranus, Sanchez et Ribera censent esse verba incolæ domus, qui ex impatientia dicat propinquo eum solanti, et ut Dei opem invocet suadenti : Noli mihi refricare nomen Domini, ipse enim horum funerum et malorum omnium mihi est auctor. Ita ex impatientia delirant impii, cum, si saperent, in tribulatione ad Deum recurrerent, et omne suum refugium in eo collocarent. Imo Gentiles in afflictione suis diis, quasi ejus auctoribus maledicebant, uti etiamnum faciunt Sinæ et Japones, qui deos suos flagellant. Sic Æneas ob mortuam uxorem, *Æneid.* II :

> Quem non incusavi amens, hominumque deumque?

Sapienter enim Seneca, lib. VIII, *declamat.* « Diligentius, ait, dii coluntur irati. » Ita sapuit Job a Deo tot flagellis exercitus, cum dixit cap. XXIII, 3 : « Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus? » *Quarto*, alii censent ex desperatione dici, *q. d.* Ne mihi nomines Deum, eumque invocare suadeas : perimus enim, actum est de nobis, nec ipsa salus si velit, nos servare possit. *Quinto*, Ruffinus censet dici ex omine et terrore. Adeo enim malis a Deo inflictis perculsi erant, ut vel Deum nominare non auderent, formidantes ne, si vel eum nominarent, novam ab eo cladem et quasi novum fulmen exciperent. Unde Arabicus vertit : *Tacete, ut non nominetis in nomine* (nomen) *Domini. Sexto*, Arias et a Castro censent esse verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas hasce extremas concludat, *q. d.* Dicet propinquus incolæ domus lugenti suorum funera : Tace, ne fleveris : « Et ne recorderis, » id est, nam tunc recordari non licebit, « nominis Domini. » Tunc enim tanta omnes obruet calamitas et afflictio, ut non lubeat, nec liceat Deum nominare et invocare. Sic sæpe justo Dei judicio accidit peccatoribus, qui vitam in deliciis transigunt, et pœnitentiam in mortem differunt, ut in morte tot curis, doloribus et angoribus opprimantur, ut Dei et salutis suæ obliviscantur. Omnes pene hi sensus probabiles sunt : secundus tamen, tertius et quartus planiores sunt. Porro contrarie vertit Pagninus : *Nos enim sumus assueti commemorare nomen Domini, q. d.* Vespillo solabi-

tur incolam domus dicendo : Noli flere, sed de more invoca nomen Domini (1).

Vers. 12. 12. QUIA ECCE DOMINUS MANDAVIT (id est ordinavit, disposuit, decrevit, ac sicut decrevit, sic et exsequetur, atque) PERCUTIET DOMUM MAJOREM RUINIS, ET DOMUM MINOREM SCISSIONIBUS. — Τὸ *quia* recte cohæret cum sensu tertio Lyrani jam dato. Verum generalius referri potest ad omnia præcedentia, *q. d.* Tantæ clades et strages imminent tam Sioni quam Samariæ, quas a vers. 1 hucusque recensui, quia Dominus justus injuriarum suarum vindex «percutiet domum majorem,» id est regnum decem tribuum ac Samariam, «ruinis,» id est pleno interitu et perpetua captivitate, ut plane corruat et pereat regnum Israel instar testæ casu diffractæ, quæ reparari et redintegrari nequit. «Domum minorem» vero, id est regnum Sionis et Judæ, «percutiet scissionibus,» id est rupturas et scissuras ex eo auferet; partem ejus scilicet occidendo, partem captivando; sed has scissuras sarciet et restituet per Esdram et Nehemiam, cum, annuente Cyro, captivos ex Babylone in Judæam remittet. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Unde Chaldæus vertit : *Et percutiet regnum magnum percussione forti, regnum vero minus plaga remissiori.*

Nota : *Pro ruinis* Pagninus et Vatablus vertunt, *rimis*, vel fissuris, quasi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magnæ quam parvæ findendæ, et rimas acturæ sint. Hebraice est רסיסין *resisin*, quod Marinus, Forsterus et a Castro vertunt, *stillis*, vel *distillationibus*, quæ causant rimas et fissuras in domo, juxta illud *Cant.* cap. v, 2 : «Caput meum plenum est rore, et cincinni mei *resisin*,» id est distillationibus, et «guttis noctium.» Sensus est, ait a Castro, *q. d.* Deus per Assyrios percutiet et subvertet omnes domos Samariæ, tam majores, quæ multis constant habitatoribus, sigillatim illos interimendo, quam minores, quæ minus possunt resistere, simul et semel eas confringendo. Verum primus sensus jam datus, uti communior, ita verior et certior est. Unde hebræum *resisin* non tantum complutiones et distillationes, sed et fracturas et contritiones validas significat : ita enim vertunt Septuaginta, Chaldæus et Noster. Alludit enim רסיסין *resisin* per *samech* ad רציצין *retsitsin* per *tsade*, quod proprie fracturas et contritiones significat, omnium Hebræorum consensu. Adde hic non agi de unius Samariæ et decem tribuum, sed et de duarum, id est omnium duodecim tribuum excidio. Hoc enim significant illa verba vers. 15 : «Et conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti.» Hic enim limes et terminus ponitur non decem, sed duodecim tribuum, adeoque totius terræ promissæ, uti dixi vers. 2. Ita S. Hieronymus. Porro causam tanti utriusque gentis excidii subdit, ejus scelera, quod scilicet justitiæ, rerumque naturam et ordinem perverterit et subverterit : ideo enim lege talionis mereri, ut et ipsa utraque subvertatur et intereat. Ait ergo :

13. NUMQUID CURRERE QUEUNT IN PETRIS EQUI, AUT Vers. 13
ARARI POTEST IN BUBALIS? — Hebraice est : *Num current in petra equi? num arabit* (arator) *in bobus?* scilicet feris et indomitis, puta bubalis, uris, bisontibus; unde Noster vertit, *in bubalis.* Nam aliis bobus cicuribus et domesticis tam aratur, quam equis. Porro bubali olim tempore Amos, præsertim in Judæa, feri erant et indomiti, ut jugum et aratrum excuterent. Unde Martialis, lib. I :

> Illi cessit atrox bubalus atque bison.

Jam vero in Italia videmus eos eatenus cicurari, ut subjugales fiant, jugumque cursus admittant, et aratris serviant. Sensus est, *q. d.* Sicut impossibile est ut in petris currant equi, et arent jugumque suscipiant bubali indomiti : ita impossibile est vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura et saxea videtur; aut subire jugum legis Dei : quia vos estis quasi bubali indomiti, jugum omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit servire Deo, cui servire regnare est, serviet suis concupiscentiis, suæque præfractæ voluntati et diabolo, quæ gravissima est servitus. Quocirca Christus, repudiatis Judæis jugi Evangelici impatientibus, quasi bubalis, elegit gentes quasi boves cicures et domitos, dixitque illis : «Tollite jugum meum super vos;» qui proinde vomere Evangelicæ doctrinæ et vitæ terram infidelium proscindentes, fructum regno Dei operati sunt, magnamque animarum messem collegerunt. Ita Rupertus, qui putat ab Amos hic prædici Judæorum, quasi bubalorum reprobationem : gentium vero, quasi cicurum, electionem.

Secundo, recentiores passim repetunt τὸ *in petris*, sicque facile ad quosvis boves hæc adaptant, hoc modo : *Numquid current in petra equi? numquid arabit arans bobus in petra? q. d.* Vos, o Is-

(1) Postquam interroganti illi qui foris est, sunt ne etiam cadavera quæ domo efferat, is qui intus est respondit nulla esse, hic ipse subjicere vult formulam grati animi sensa testantem, quod ipsi licuerit esse superstiti, vel, quod eodem redit, putat ille qui foris est, velle eum qui intus est, talem formulam recitare. Fortasse in morem venerat apud Hebræos, recitare talia, quando efferebatur mortuus. Talia igitur grati in Deum animi verba cum superstes in eo est ut recitet, vel in eo esse putatur ut recitet, ille qui foris est eum interpellans : *Tace*, inquit, *neque enim laudandum est nomen Jovæ;* nam non est quod laudes Jovam, gratias agas Jovæ pro servata vita, nam *tibi* quoque moriendum est, moriendum est omnibus ad unum!... Hic solus sensus, ut aptissimus per se est, sic maxime est conveniens ad ea quæ præcedunt et subsequuntur. Versu 9 enim, si vel decem unius familiæ viri effugerint e manibus hostium, moriendum et ipsis esse dixerat, versu 11 autem, præmissa particula *causali*, Jovam constituisse dicit. funditus delere sine discrimine omnes.

raelitæ, perinde agitis, ac si in rupe quis equum ad cursum, aut bubalum vel bovem ad arandum incitaret, hoc est, agitis omnia ordine inverso et præpostero. Sicut enim ista naturæ repugnant, ita vos agitis repugnantia naturæ, rationi et Deo : quia judicium, id est justitiam, quæ naturæ, Deo et rationi consona, dulcis est et placet, vertistis in peccati absinthium et amaritudinem, quæ naturæ, Deo et rationi dissona, amara est et exsecranda. Ita Pagninus et Vatablus. Rursum, « sicut non solent equi currere in petris, neque agricolæ arare in petrosis locis, cum nullus inde fructus sit sperandus; sic ex tam impœnitenti vita vestra, nequaquam felicitas erit speranda, » inquit Clarius. Unde Syrus vertit : *Numquid currunt supra petram equi, aut trahunt in ea aratrum,* vel *vomerem?*

Insuper contra naturam est equi, inquit Palacius, « currere super rupe, et contra naturam bovis est arare super eadem rupe; itidem contra naturam judicis est currere et arare super injustitia. Si enim velint bos aut equus currere, vel arare super petra, frangent crura, et pectora lacerabunt. » Parœmia hæc ergo tria significat : *primo*, Israelitas in sua injusta et prava vita præpostere laborare; *secundo*, inutilem laborem eumque molestum suscipere, ac rem impossibilem tentare. Sic ait Poeta :

Non profecturis littora bobus aras;

tertio, laborem hunc non tantum fore inutilem eis, sed et noxium ac exitialem. Hic sensus facilis est et planus, ac valde Hebræo consonat. Simile proverbium est : « Fronti ocream, tibiæ galeam applicas. »

Huc pertinet expositio Sanchez, qui censet esse amplificationem ab impossibili. Cum enim quid inexspectatum aut valde absurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore jam impossibile factu, quasi dicat : Cum video quod Israel Deum dulcissimum amaricarit, et converterit in fel et absinthium, quod videbatur impossibile, dico jam naturam rerum inverti, ut deinceps equi cursuri sint in petris, bubali araturi, quod hactenus credebam esse impossibile. Sic Ovidius videns se proditum ab amico intimo, quod putabat esse impossibile, ait jam nihil impossibile esse judicandum. Sic enim canit lib. I *Trist.* eleg. VII :

Terra feret stellas, cœlum findetur aratro,
 Unda dabit flammas, et dabit ignis aquas.
Omnia naturæ præpostera legibus ibunt,
 Parsque suum mundi nulla tenebit iter.
Omnia jam fient, fieri quæ posse negabam ;
 Et nihil est, de quo non sit habenda fides.
Hæc ego vaticinor, quia sum deceptus ab illo,
 Laturum misero quem mihi rebar opem.

Et pastor ille videns Nisam Nympham speciosam nupsisse Mopso stolido, apud Virgilium, *eclog.* VIII :

Mopso Nisa datur : quid non speremus amantes ?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Porro idem pressius hæc applicat Israeli, *q. d.* Non est, o Israelitæ, quod putetis civitates vestras esse inexpugnabiles ab hoste, sicut petræ sunt inarabiles ab equis et bubalis : quia cum vos sceleribus vestris rerum naturam immutaveritis, et Deum suavissimum in fel converteritis; pariter ipse soli locique vestri naturam immutabit, facietque ut equi hostiles in petris vestris currere, easque subjugare, ac in iis bubali arare possint. Hæc expositio videtur concinna et plausibilis.

Tertio, S. Hieronymus, quem sequuntur Remigius, Albertus et Hugo, censet Israelem ruinis, Judam scissionibus comparari, quia scissa domus sarciri potest, ruinæ vero debent reædificari, restaurari nequeunt : ruinas Israelis comparari equis, qui nequeunt in petris currere; scissiones Judæ comparari bubalis, qui silvestres boves sunt, et tam indomiti, ut jugum cervicibus non recipiant, et propter feritatem nolint arare, *q. d.* Vos, o Israelitæ, stolidiores, duriores et deteriores estis equis et bubalis. « Cum enim hi naturam suam mutare non possint, vos mutastis naturam Dei, ut dulcem amaram faceretis, et fructum justitiæ ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima. » Hæc expositio mutationem naturæ et repugnantiam non in Israelitis eorumque moribus, sed in Deo constituit, quod scilicet Israelitæ suis sceleribus irritando Dei naturam, quæ est ipsa clementia, eam quasi commutarint in severitatem et vindictam acerrimam.

Quarto, Ruffinus : Certum est, inquit, quod nec bubalus juga portet, nec per saxa equus sponte incedat; vos autem, qui vos et juga discussisse, et frena rupisse gaudentes, videbamini vobis esse equi in luxuria, in virtute et libertate bubali, rebus probate quod spebus hausistis, id est quod nullis subjaceatis imperiis. Quod cum utique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hostium, perque itinera asperrima ingredimini, ac graves labores confracta cervice toleratis, confiteamini necesse, nec equos vos esse, nec bubalos, nec quidquam præsidii ac virium ad opes vestras comparasse. Sensus ergo Ruffini hic est : O Israelitæ, jactabitis vos esse liberos, quasi equos salaces et effrenes, qui non in petris, sed in campis quo volunt, currunt ; et bubalos indomitos, qui jugum aratri excutiunt. At ego jugum captivitatis per Assyrios vestro collo imposui, cogoque incedere et currere per petras et rupes, quasi mancipia in Babylonem. Ergo non estis equi effrenes, sed frenati; non bubali indomiti, sed domiti et capistrati. Verum hæc expositio multa subaudit et supplet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima et secunda expositio magis planæ sunt et genuinæ.

Quinto, Septuaginta hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim : *Si persequentur in petris equi, si tacebunt ad feminas?* Hebræum enim יחרוש *iacharos*, et *arare*, ut vertit Noster, et *tacere*, ut vertunt Septuaginta, significat. Rursum ipsi pro בבקרים *babbekarim*, id est in bobus,

videntur legisse בנקבים bannekebim, id est in feminis, ad feminas : utrobique enim hebraicæ litteræ sunt similes. Alludunt ad id quod vers. 7 verterunt : *Auferetur hinnitus equorum ex Ephraim,* pro quo Noster vertit : « Auferetur factio lascivientium. » Porro versionis Septuaginta hunc sensum dat Theodoretus : Sicut equi ad equas quas prospexerunt non tacent, sed adhinniunt ; sic hostes Assyrii in vos, o Israelitæ, expeditissimo impetu et clamore, quasi hinnientes ad prædam, irruent et grassabuntur. Tropologice S. Hieronymus, per equos accipit dæmones, qui formidant viros, insaniunt in feminas, id est homines molles et effeminatos : « Quando, ait, virilem viderint animum et Dei fortitudine roboratum, non audent accedere ; quando vero effeminatam mentem unguentis ac deliciis enervatam, et in muliebrem versam mollitiem, statim insaniunt, et se tenere non possunt, et gestiunt ad libidinem. » Unde Arabicus vertit : *Qui currere nimis faciunt equos in tædio, ut sileant* (quiescant) *a feminis.*

CONVERTISTIS IN AMARITUDINEM JUDICIUM, ET FRUCTUM JUSTITIÆ IN ABSINTHIUM. — *Judicium* et *justitia primo,* hic proprie accipi possunt, *q. d.* Pervertitis jura et justitiam in judiciis, absolvendo divites nocentes ob munera, et pauperes innocentes condemnando : hoc enim taxavit cap. IV, 1 ; *secundo,* generatim pro eo quod æquum et justum est, *q. d.* Pro æquo facitis iniqua, pro justo injusta et impia, pro honesto inhonesta, puta pro virtute vitia et scelera.

rs. 14. 14. QUI LÆTAMINI IN NIHILO. — Hebraice, *in non verbo,* id est *in non re,* in nihilo, *in* eo quod *non est aliquid,* ut vertit Pagninus. Sed Symmachus, ἀλόγως, id est *frustra,* absque ratione et causa, *q. d.* Qui exsultatis in vestris idolis, quæ sunt res nihili, aut in vanis fluxisque opibus et voluptatibus, ac præsertim in potentia hujus sæculi vestroque robore ac viribus, dicentes :

NUMQUID NON IN FORTITUDINE NOSTRA ASSUMPSIMUS NOBIS CORNUA ? — id est vires, animos et robur, quibus rempublicam tueamur et hostes invadamus. Ita superbi vires, quas a Deo acceperunt, imo quas non habent, sibi arrogant. Humilius et verius Psaltes, *Psalm.* XLIII, 6 : « In te, ait, inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis, » in nos. Est metaphora a tauris, quorum audacia et robur sunt in cornibus. Unde tauro rhinocerotem comparans Martialis in *Amphith.*, sic ait :

> Namque gravem gemino cornu sic extulit ursum,
> Jactat ut impositas taurus ad astra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id est animos viresque timido et pauperi. Nam lib. III, *ode* XXI, alloquens amphoram :

> Tu, *ait,* spem reducis mentibus anxiis
> Viresque, et addis cornua pauperi.

Sic Plautus ait : « Cornutam bestiam petis, » id est, lacessis animosum et paratum ulcisci. Et Moses, *Deuter.* cap. XXXIII, 17, de Joseph ait : « Cornua rhinocerotis cornua illius : in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ. » Porro, quia opes dant animos viresque, suntque quasi cornua divitum ; hinc per *cornua* aliqui cum Chaldæo hic intelligunt substantiam et divitias.

Tropologice, peccator lætatur in nihilo, id est in rebus frivolis et evanidis. Hinc peccatum vocatur *nihil* : *primo*, quia ipsum est res nihili, id est vana et nullius pretii vel momenti ; *secundo,* quia cito voluptas ejus transit et evanescit ; unde Psaltes, *Psalm.* LXXV, 6 : « Et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis ; » *tertio,* quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id est ad interitum et mortem, tum præsentem, tum æternam ; *quarto,* peccatum est nihil in genere moris et virtutis, quod est bonum morale ; peccatum enim non est bonum, sed malum morale ; *quinto,* quia peccatum est privatio boni : privatio autem non est ens positivum, sed negativum, puta nihil ; *sexto,* quia peccatum privat Deo, qui est omnia et omnium opifex, sine quo factum est nihil : cum ergo peccatum et peccator sit sine Deo, sequitur ipsum esse nihil in genere moris. Audi S. Augustinum in *Soliloq.* cap. III et IV : « Nihil est mors : nam per ipsam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et juste quidem hoc, Domine : nam digna factis recipimus, dum ad nihilum devenimus tanquam aqua decurrens ; quia sine te factum est nihil, et nos faciendo nihil, facti sumus nihil : quia sine te sumus nihil, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil. Væ mihi misero toties annihilato ! quia tu verbum per quod facta sunt omnia, et ego sine te, sine quo factum est nihil. » Et cap. V : « Miser factus sum, et ad nihilum redactus sum, et nescivi ; quia tu es veritas, et ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates : quia tu es Verbum per quod facta sunt omnia, sine quo factum est nihil : et ideo sine te factus sum nihil, quia est nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcumque per Verbum facta sunt, valde bona sunt. Quare bona sunt ? quia omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quia nihil bonum sine summo bono est ; sed malum est, ubi non est illud bonum quod utique nihil est : quia nihil aliud est malum, quam privatio luminis. Malum ergo nihil est, quia factum non est ; sed qualiter malum est, si factum non est ? Quia malum privatio boni est, per quod factum bonum est : esse ergo sine Verbo, malum est ; quod esse non est, quia sine ipso nihil est. Separari ergo a Verbo, est esse sine via, sine veritate, sine vita ; et ideo sine ipso nihil, et ideo malum ; quia separatur a Verbo, per quod facta sunt omnia valde bona. Separari autem a Verbo per quod omnia facta sunt, nihil aliud est quam deficere, et a facto transire in de-

Moraliter, peccator lætatur in nihilo ob septem rationes.

fectum, quia sine ipso est nihil. Quoties ergo a bono devias, a Verbo te separas, quia ipsum est bonum : et ideo nihil efficeris, quia sine Verbo es, sine quo factum est nihil. » Et paulo post : « Si ergo nihil fui, cum sine te fui, quasi nihil fui, et velut idolum quod nihil est, quod quidem aures habet, et non audit; nares habet, et non odoratur, oculos habet, et non videt. » Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait, cap. XXVII : « Ad nihilum deducta es, et non eris usque in perpetuum. » Et de ejus rege superbo, cap. XXVIII, 19 : « Nihili factus es, et non eris in perpetuum. » Et Apostolus, *Galat.* VI, 3 : « Si quis, ait, existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. » *Septimo,* proprie et physice peccatum est nihil, quia adhæret et lætatur in creaturis, easque opponit et anteponit Creatori : creaturæ autem, si cum Creatore comparentur, sunt umbræ rerum, non veræ res, ideoque sunt nihil. Dei enim essentia et nomen est : « Ego sum qui sum, » *q. d.* Ego sum qui solus habeo verum, plenum, solidum, æternum et immensum esse; creaturæ vero a me participant umbram tantum hujus veri esse, quia esse ipsarum tam est exile, diminutum, breve, fugax, instabile et caducum, ut si cum meo esse comparentur, potius dicendæ sint non esse, quam esse. Consequenter creaturæ sicut non habent verum esse, sic nec habent verum bonum, sed umbram tantum boni : ens enim et bonum convertuntur; quale ergo et quantum est esse, tale et tantum est bonum, quod intima entis est proprietas. Hinc Christus : « Quid, inquit, me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus, » *Luc.* cap. XVIII, 19, *q. d.* Tu censes me esse merum hominem, non Deum; noli ergo me vocare bonum, quia vera bonitas, sicut et vera entitas, non homini, sed soli competit Deo. Hinc et philosophi docent Deum in nullo esse prædicamento; quia prædicamenta sunt series rerum duntaxat creatarum. Deus ergo hæc omnia transcendens, solus unum verumque substantiæ rerumque omnium prædicamentum constituit, cujus respectu nostra prædicamenta, omnesque res eis contentæ, sunt tantum umbræ, imo nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, sapientia, potentia, justitia, sanctitate aliisque attributis. Hæc enim in Deo habent verum esse, in creaturis umbram essendi duntaxat. Quocirca Deus in Scriptura vocatur « solus sapiens, » *Rom.* cap. XVI, 27; « solus potens, » I *Timoth.* cap. VI, 15; « solus immortalis, » ibidem vers. 16; « solus Dominus, » *Isaiæ* cap. XXXVII, 20; « solus bonus, solus præstans, solus justus, » II *Machab.* cap. I, 24; « solus pius, » *Apoc.* cap. XV, 4; « solus gloriosus, » I *Corinth.* cap. I, 17, quia ipse solus habet veram, plenam, increatam et immensam sapientiam, potentiam, bonitatem, etc. Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in Creatore, hinc delectatur in umbra, in nihil, non in ente vero : sed quia hæ umbræ creaturarum in hujus vitæ caligine homini cæco magnæ apparent, perinde ut, occidente sole, magnæ altæque cadunt de montibus umbræ; hinc umbras hasce ipse admiratur et sectatur instar canis Æsopici, qui, visa umbra carnis in aqua, eam invasit (utpote quæ major carne apparebat in aqua), itaque carnem amisit, nec umbram obtinuit. Eia, Domine, aspiret dies tuæ claritatis æternæ, et inclinentur umbræ hujus caliginis, vanitatis et mortalitatis. Eia, Domine, dispelle tenebras nostras, illumina oculos nostros, ut non umbras bonorum, opum et deliciarum, quæ quasi præstigiæ in terra aciem mentis nostræ perstringunt, sed ipsos veros honores, opes et delicias, quas in cœlis, diligentibus te, abscondisti et præparasti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus et ambiamus. Amen.

Solus Deus est, creaturæ sunt umbræ rerum.

Nota : Peccatum hebraice vocatur אָוֶן *aven*, quod multa significat, scilicet mendacium, vanitatem, iniquitatem, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil et nihilum. Hæc enim omnia in se revera habet, imo reipsa est peccatum. Rursum אָוֶן *aven* per crasin est אוֹן *on*, id est dolor, nimirum peccatum in se contrahit paritque omnem dolorem. Insuper אָוֶן *aven* per crasin est אֵין vel אַיִן, id est *en* vel *ain*, hoc est *non*, sive negatio entis omnisque boni. Hoc enim est peccatum, uti jam ostendi. *Aven* ergo est *benoni*, hoc est, peccatum est filius, imo et pater doloris.

15. GENTEM, — Assyrios, qui vastent Samariam; Vers. et Chaldæos, qui vastent Jerusalem, itaque totam Chananæam; hujus enim terminus aquilonaris est Emath, meridionalis est torrens Ægypti, puta rivus ex Nilo derivatus de eremo veniens, qui Judæam dividit ab Ægypto, et inter Rinocoluram et Pelusium in mare influit. Unde alibi sæpe vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deserti, aliquando fluvius turbidus, id est Nilus, quia ex eo oritur et profluit. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et Arias. Alii tamen, ut Theodoretus, Vatablus, a Castro, per gentes solos Assyrios accipiunt; censent enim hic agi tantum de Samariæ et decem tribuum excidio, atque alludi ad robur et potentiam Jeroboam regis Israel, sub quo prophetavit Amos. Hisce enim verbis obterit ejus animos et vires, de quibus dicitur IV *Reg.* XIV, 28 : « Reliqua autem sermonum Jeroboam, et fortitudo ejus qua præliatus est, et quomodo restituit Damascum et Emath Judæ in Israel, nonne hæc scripta sunt, etc.? » Et vers. 25 : « Ipse restituit terminos Israel, ab introitu Emath usque ad mare solitudinis. » Huic præfidentiæ et robori Jeroboam et Israelis opponit se Deus per Amos, dicens totidem verbis, sed antistrophis : Ecce ego adducam Assyrios qui vastent Israel, ab Emath usque ad mare solitudinis, imo ulterius usque ad rivum Ægypti, et tunc videbunt quam infirma fuerit eorum firmitas, quam inane robur, quam vana et falsa prævidentia, cum eorum virtus in debilitatem,

gloria in contumeliam, jactantia in gemitus et lamenta transibit. Utraque sententia ita conciliianda est, ut dicamus Prophetam primario agere contra Samariam et decem tribus, secundario contra Jerusalem et Judæos, uti initio capitis ostendi. Quænam sit Emath, dixi vers 2.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos primo, locustam depascentem terram Israel. Secundo, ignem in illam immittit, sed utramque plagam deprecans precibus suis avertit. Videt tertio, Deum deponere trullam suæ curæ et providentiæ, qua incrustare et conservare solebat murum Israelis, indeque Israelem ruere in interitum. Rursum, vers. 10, *Amasias accusat Amos apud Jeroboam, quasi seditiosum, eique suadet ut in Bethel non prophetet; sed redeat in Jerusalem. Cui respondet Amos se non esse Prophetam, sed armentarium, a Deo tamen jussum prophetare in Bethel : quod cum impedire velit Amasias, ex Deo intentat illi uxoris stuprum, liberorum necem, expilationem, exsilium, totique Israeli captivitatem et excidium* (1).

1. Hæc ostendit mihi Dominus Deus : et ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis. 2. Et factum est : cum consummasset comedere herbam terræ, dixi : Domine Deus propitius esto, obsecro : quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? 3. Misertus est Dominus super hoc : Non erit, dixit Dominus. 4. Hæc ostendit mihi Dominus Deus : et ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus : et devorabit abyssum multam, et comedit simul partem. 5. Et dixi : Domine Deus, quiesce, obsecro : quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? 6. Misertus est Dominus super hoc : Sed et istud non erit, dixit Dominus Deus. 7. Hæc ostendit mihi Dominus : et ecce Dominus stans super murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii. 8. Et dixit Dominus ad me : Quid tu vides, Amos? Et dixi : Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus : Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel : non adjiciam ultra superinducere eum. 9. Et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur : et consurgam super domum Jeroboam in gladio. 10. Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens : Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel : non poterit terra sustinere universos sermones ejus. 11. Hæc enim dicit Amos : In gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua. 12. Et dixit Amasias ad Amos : Qui vides, gradere, fuge in terram Juda; et comede ibi panem, et prophetabis ibi. 13. Et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes : quia sanctificatio regis est, et domus regni est. 14. Responditque Amos, et dixit ad Amasiam : Non sum Propheta, et non sum filius Prophetæ; sed armentarius ego sum vellicans sycomoros. 15. Et tulit me Dominus cum sequerer gregem; et dixit Dominus ad me : Vade, propheta ad populum meum Israel. 16. Et nunc audi verbum Domini : Tu dicis : Non prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli. 17. Propter hoc hæc dicit Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur : et filii tui, et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur : et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.

(1) Hoc capite incipit altera pars libri Amos, comminationes continens figuratas, sive emblematicas. Et hoc quidem caput duas complectitur partes : *primo*, propheticam; *secundo*, historicam.

Primo, visiones tres in controversiam adductæ proponuntur a Propheta populo : repræsentabat autem earum, *prima*, sub imagine famis ex locustis immissis ortæ, vastationem ex Phulis incursione factam, ad Prophetæ tamen preces mitigatam, 1-3; *secunda*, sub imagine ignis magnam regionis partem absumentis, deportationem aliquot tribuum a Teglathphalasar factam, ad easdem tamen preces cohibitam, 4-6; *tertia*, sub imagine muri a cæmentario non illiti, et hinc collabentis, ruinam regni ob subtractam Dei tutelam eversi, 7-9.

Secundo, impugnantur ab Amasia sacrificulo idoli in Bethel, 10-13; sed vindicantur a Propheta, qui *primo*, legationem sibi a Deo extraordinarie delatam declarat, 14, 15; *secundo*, prophetiam jam factam repetit, 16; *tertio*, nova malorum familiæ sacrificuli instantium prædictione confirmat, 17.

Vers. 1. 1. ECCE FICTOR LOCUSTÆ. — « Fictor, » id est figulus, plastes et formator locustarum : hoc enim significat hebræum יוצר *iotser*. Alii legerunt aliis punctis יצר *ietser*, id est figmentum, plasma. Unde Chaldæus vertit : *Ecce creatio locustarum;* Septuaginta : *Ecce fœtus locustarum;* Tigurina : *Ecce examen locustarum, q. d.* Vidi Deum quasi plasten, fingere et formare ingens examen locustarum, ipsumque examen ab eo jam formatum et productum invadere terram Israel. Solus Arias vertit : *Fingens exactores.*

Porro hebræum גבי *gobe* significat *locustas*, eo quod elevent et exaltent pedes, a radice גבה *gaba*, id est exaltavit : *gobe* ergo, *q. d.* Gibbosi (et ut Itali dicunt, *gobi*) cruribus. Jam *gobim* plurale, in regimine habet *gobe*. Est enim hic quasi regimen genitivi, nimirum, « locustæ in principio, » id est locustæ principii, hoc est primi temporis germinantis ; tunc enim locustæ teneram herbam et germen, quo mire delectantur, depascentes, ingens satis campisque damnum inferunt. Nota : Prophetæ non tantum per verba, puta per locutionem internam, excipiebant et audiebant oracula Dei, sed subinde etiam videbant ideas, vel species quasdam oculis, aut potius imaginationi suæ objectas, per quas quasi per symbola edocebantur a Deo de futuris rerum eventis. Hæ enim species significabant et symbolice repræsentabant res futuras vel arcanas. Sic Jeremias, cap. I, 11 et 13, vidit virgam vigilantem, et ollam succensam, per quæ significabatur Nabuchodonosor, qui quasi virga percussurus, et quasi olla accensa combusturus erat Hierosolymam. Sic Ezechiel, cap. I, vidit currum cherubicum, quasi solium gloriosum judicis et vindicis Dei. Sic Isaias, cap. VII, 20, vidit novaculam acutam, quæ repræsentabat Assyrios, qui quasi novacula rasuri erant terram Israel. Pari modo Amos hic vidit fictorem quemdam et plasten, qui agmina locustarum fingeret et formaret, uti figulus fingit vasa vel animalia ex luto. Jam fictor hic est Deus, qui omnium animalium rerumque est creator et plasmator : hoc enim significat hebræum יצר *iotser*. Hic ergo examina locustarum, id est innumeros milites Assyrios, producit, et per turmas educit, ut terram decem tribuum depascantur et devastent. Locusta enim habet speciem militis armati, volentis insilire in hostem. Similes locustas vidit Joel, cap. I, 4 et 5, Joannes, *Apocal.* cap. IX, 1 et 2, ubi multa de iis dixi, quæ proinde hic non repetam. Porro Lyranus, Clarius, Vatablus et Arias locustas hic proprie accipiunt, quasi Deus famem et sterilitatem, ex frumenti corrosione futura a locustis, minetur Israeli, hoc non est improbabile: sub his tamen potius symbolice intelligit Assyrios, qui populum corroserunt, id est occiderunt vel captivarunt. Unde Propheta, ejus clade ingemiscens, ait vers. 2 : « Domine Deus, propitius esto, obsecro : quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? » id est ad paucitatem redactus. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Haymo, Dionysius et alii passim.

Moraliter, nota τὸ *fictor* significare Deum artem et curam suam intendere in locustis efformandis, sicut figulus omnem cogitationem et industriam adhibet in excogitando et effingendo vase figulino. In hisce enim animalculis elucet ars et potentia divina : « Nec in ullo magis quam in his tota natura est, » ait Plinius lib. XI, cap. II. Nimirum locusta, apis, musca, etc., si naturam, organa, membraque omnia spectes, magnum mirumque est Dei opus et artificium : sin usum consideres, multo est majus. Nam Deus quasi mirus artifex, locustas et muscas ita fingit et format, ut per eas domet tyrannos et reges potentissimos (uti Pharaonem) ac gravissima eis inferat supplicia. Hoc est quod ait per Jeremiam cap. XVIII, 11 : « Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem : » *fingo*, id est excogito et formo ita apposite, ut malum et pœna adamussim culpæ vestræ respondeat, eamque suo modo et modulo adæquet : sicut judex excogitat supplicium sceleri latronis congruum et commensum. Vide Tertullianum, lib. II *Contra Marc.* cap. XXIV. Sciant ergo coloni, sciant cives, cum grando uvas percutit, cum aurugo segetes afflat, cum tonitru et fulmen agros siderant, cum locustæ, erucæ, bruchi, etc., sata depascuntur, ea a Deo immitti : Deus enim horum omnium est factor et fictor. Quocirca ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum faciunt verbum ejus, ut ad ejus nutum feriant peccatores. Itaque procellis hisce et creaturis non indignentur mortales, uti faciunt stolidi canes, qui lapidem quo appetiti sunt insectantur et mordent, non hominem jacientem : sed ad creatorem et vindicem, qui eas fingit et format, oculos convertant : ab eo veniam et indulgentiam scelerum humili confessione efflagitent. Qui enim ipsi obstrepit et obmurmurat, majorem in se ejus iram provocat : « Nam cum culpa sua feriri se denegat, quid aliud quam justitiam ferientis accusat? » ait S. Gregorius lib. XXXII *Moral.* cap. V. Cogitet ergo illud S. Pauli, *Rom.* IX, 20 : « Numquid dicit figmentum ei qui se finxit : Quid me fecisti sic? » Moraliter, Deus fingit pœnam commensam culpæ.

IN PRINCIPIO GERMINANTIUM SEROTINI IMBRIS, — id est in principio veris, cum omnia germinare solent per imbrem serotinum, id est vernum. In Hebræo est : *In principio cum ascenderet serotinus,* scilicet imber vernus, qui prima educit et crescere facit germina. Matutinus enim imber Hebræis est, qui mane, id est tempore sementis depluit in octobri, ut semina riget, solvat et radicet in terra. Serotinus est, qui sero, id est tempore aristarum et messis, depluit in vere, ut aristas granis impleat, fecundet et maturet. Aut potius hunc serotinum explicat, dum subdit : « Et ecce serotinus post tonsionem regis, » *q. d.* Serotinum imbrem intelligo eum qui, postquam prima herba et gra-

mina luxuriantia detonsa essent pro fœno, ad alendos equos regios, depluit, facitque ut detonsa herba repullularet et recresceret, ac in culmos spicasque evaderet. Sensus est, *q. d.* Deus has locustas, id est Assyrios, finxit et emisit in terram Israel tempore verno, id est illo quo res Israeliticæ a cladibus respirare, vernare, prosperari et in segetem ingentem crescere incipiebant, adeo ut Israelitæ regi Assyriorum monarchæ tam potenti rebellare auderent. Ita S. Hieronymus. Pro *serotinus* hebraice est לקש *lekesç*, quod proprie significat imbrem serotinum : hunc enim significat מלקש *malcosç*, uti omnes Hebræi fatentur, quod ab eadem radice descendit, imo idem est cum *lekesç*. Pagninus tamen *lekesç* vertit : *Herba serotina;* Tigurina : *Herba renascens et repullulans* : per quam Vatablus accipit fœnum autumnale, sive *cordum*, puta herbam quæ in pratis, postquam illa falce demessa sunt, succrescere solet, estque apprime commoda ovibus, sicut vice versa fœnum vernum commodum est equis, *q. d.* Locusta hæc involavit in fœnum autumnale, quo pasci solent oves, illudque depasta magnam famem et cladem intulit ovibus. Alii, ut Clarius, melius per herbam serotinam accipiunt, non autumnalem, sed vernam : eam nimirum, quæ post primam graminis luxuriem et copiam resecta ad alimentum equorum regiorum mox repullulavit, ac in spicas et culmos succrevit : et sic hæc versio cum nostra in idem redit. Sensus enim est, *q. d.* Deus finxit locustas in principio germinationis, quæ post demessionem in pabulum equorum regiorum factam, rursum imbre serotino repullulavit in culmos; ac tunc illam invadens locusta radicitus depasta est.

Allegorice S. Cyrillus in *Zachar.* cap. X, et S. Hieronymus in *Job* XXVIII, pluvia matutina fuit lex vetus data per Mosen, qua semina jacta per patres legis naturæ germinabant : serotina vero est lex nova data per Christum, qua semina legis veteris germinantia maturuerunt, et ad perfectionem perducta sunt.

Et ecce serotinus post tonsionem regis. — Ita legendum cum Romanis; non, *post tonsorem gregis*, uti legunt nonnulli : sicque explicant, *q. d.* Locustæ hæ de more eo tempore enatæ sunt, quo depluente imbre serotino segetes (quas depascuntur) succreverunt, et quo pariter tonderi solent oves, scilicet sub æquinoctium vernum, « in quo oves neque frigus, si lanam detraxeris; neque æstum, si nondum detonderis, sentiant, » ait Columella lib. VII, cap. IV. Verum legendum est, *post tonsionem regis*, non *gregis*. Hoc enim significat Hebræum אחר גזי המלך *achar ghizzi ammelech. Secundo,* Septuaginta pro ז legentes affine ג, scilicet pro גזי *ghizzi*, גג *gog* vertunt : *Et ecce bruchus unus Gog rex*, vel, ut Complutensia, *in Gog regem;* nam pro אחר *achar*, id est *post*, legerunt אחד *achad*, id est *unus*, atque *lekesç*, quod prius verterant *serotinus*, æque ac Noster et alii hic vertunt, *bruchus* : forte pro *lekesç*, legerunt לקק *lekec*, id est *ligurio*, qui omnia lambit et lingit; qualis est bruchus. Videntur ergo Septuaginta bruchi innumerabilem multitudinem Gog genti sævissimæ comparasse, quæ terram Judæam vastatura describitur, ait S. Hieronymus. Septuaginta sequitur Arabicus Antiochenus, qui vertit : *Ostendit mihi Dominus, et* (quod) *ipse veniens cum pullis* (parvulis) *locustæ, adveniens, currens. Et hæc est quæ ivit in terram Og regis Basan, ad comedendum herbam ejus.* Et vicinius Arabicus Alexandrinus : *Locusta congregata est, et effervet* (ebullit) *de valle prima in principio hiemis, et ignis venit in fine æstatis : et ipse est Gog rex. Tertio,* Aquila pro *ghizzi* perperam legens עזה *aza*, id est *Gaza*, vertit : *Ecce serotinus post Gazæ regem. Quarto,* S. Hieronymus in *Comment.* vertit : *Ecce post serotinum tonsor* (sive *tonsura*) *regis*, sicque explicat : « Ostendit, inquit, Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, instar locustæ universa tondentis, esse venturum in principio imbris serotini, quando cuncta virent, et cunctarum rerum abundantiam pollicentur. Has autem locustas, quæ primo vere volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, et appellabatur tonsor, vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit. Hunc tonsorem Isaias, cap. VII, 20, acutam novaculam vocat, et statim explicat vocatque regem Assyriorum : novacula igitur et tonsor regis, exercitus Chaldæorum est, qui in modum bruchi universa populatus est. » Locusta ergo est Sennacherib cum suis agminibus : post quem sequitur bruchus, id est Nabuchodonosor cum suis, qui relicta a Sennacherib vastavit. Ita et Theodoretus, Remigius, Haymo, Albertus et Hugo. Aliter Rupertus et Ribera : Locusta, aiunt, est Salmanasar, qui decem tribus vastavit : bruchus est Sennacherib, qui duas tribus afflixit; sed, orante Ezechia rege, per angelum cæsa sunt ejus castra.

Verum hæc omnia proprie ad decem, non ad duas tribus spectare, colligitur *primo*, ex eo quod in Bethel, quæ erat decem tribuum, prophetabat Amos. Unde, vers. 13, ab Amasia inde jubetur egredi, et pergere ad duas tribus. *Secundo,* quia vers. 9, in tertia plaga comminatur regi Jeroboam et Israeli excidium : ergo prima vel secunda plaga nequeunt referri ad Sennacherib, qui duas tribus post excidium Jeroboam et Israelis afflixit. *Tertio,* quia duas priores hasce plagas a se intentatas Deus placatus precibus Amos suspendit et remisit. Constat autem cladem a Salmanasar et Nabuchodonosor reipsa Judæis fuisse inflictam, non autem suspensam, eamque fuisse integram et extremam; nam Salmanasar decem tribus, Nabuchodonosor duas evertit et abduxit. Denique in Hebræo et Latinis codicibus non habetur : *Et ecce post serotinum tonsor regis*, ut legit S. Hieronymus, sed vice versa τὸ *post* transponitur, diciturque : *Et ecce serotinus post tonsionem regis.* Quæ verba

sensum S. Hieronymi non admittunt, sed elidunt: significant enim serotinum imbrem non ante, sed post detonsam et demessam a ministris regis, pro ejus equis herbam, eam fecisse repullulare, ac tum in eam involasse locustam, ut eam depasceret, eo sensu quem jam subjungo.

Dico ergo hæc tantum ad decem tribus spectare : illarum enim tres clades ab Assyriis inflictas, sibi ordine succedentes, totidem visionibus prævidit ac prædicit hic Propheta. Unde ter repetit : « Hæc ostendit mihi Dominus. » Prima, quam hic describit, inflicta fuit a Phul, qui primus e regibus Assyriorum Israelem invasit. Huic ergo singulæ hujus prophetiæ et visionis partes ex æquo respondent. Propheta eas concise enarrat, aut potius convolvit. Accipe eas explicatas et adaptatas. Vidit Amos *primo*, herbam primo germinantem et luxuriantem : illa significabat res Israelis efflorescentes. *Secundo*, vidit eam tonderi et demeti a rege : hic est Benadad rex Syriæ, qui valde afflixit Israelem, ejusque opes totondit, et demessuit. *Tertio* : « Vidit serotinum post tonsionem regis, » hoc est vidit herbam a rege Benadad demessam, per imbrem serotinum, id est subsequentem, repullulare et reflorescere. Id factum tempore Amos per Jeroboam filium Joas regem Israel, qui suo robore et armis res Israelis afflictas restituit, ut patet IV *Regum*, XIV, 25. Inde *quarto*, vidit Amos in herbam repullulantem involare locustas a Deo formatas, eamque depasci. Id factum per Phul regem Assyriorum, qui regnum Israelis restauratum et restitutum a Jeroboam, invasit magno exercitu, regnante in Israele Manahem, sub finem regni Oziæ regis Juda. *Quinto*, Amos prævidens hanc locustarum, id est Assyriorum, irruptionem, precatur Deum ut cladem hanc ab Israele avertat; precatur et impetrat : « Misertus enim Dominus super hoc, dixit : Non erit. » Id ita contigisse patet : nam Manahem ex tributo quinquaginta siclorum singulis capitibus indicto, dedit Phul mille talenta argenti, quibus acceptis, Phul « reversus est, nec moratus in terra, » ut dicitur IV *Reg*. XV, 20. Ita a Castro quoad rem, licet in modo non tam explicate, nec tam adæquate.

Vers. 2. 2. ET FACTUM EST : CUM CONSUMMASSET (locusta) COMEDERE HERBAM TERRÆ. (« Cum consummasset, » id est cœpisset consummare : significatur enim actus inchoatus, non perfectus. Sic dicitur *Luc*. cap. II, 21 : « Postquam consummati (id est cœpti sunt consummari) dies octo, » id est die octavo. Sensus est, *q. d.* Cum in visione vidissem locustarum agmen incipere depascere terram Israel, adeo ut videretur eam omnino depasturum, et intellexissem a Deo per hoc significari, quod exercitus Phul et Assyriorum plane expilaturus et vastaturus esset terram Israel) DIXI (ego Amos, tantam Israelis vastitatem futuram prævidens, et ingemiscens) : DOMINE DEUS, PROPITIUS ESTO, OBSECRO (miserere Israelis tui ita affligendi et atterendi, ejusque expilationem et stragem tantam averte. Causam subdit) : QUIS SUSCITABIT JACOB, QUIA PARVULUS EST ? — « Parvulus, » scilicet *primo*, numero, id est paucus; *secundo*, robore, quia infirmus et invalidus; *tertio*, opibus, quia pauper et miser. Sensus est : Quis eriget Jacob, id est Israelem, si permittas Phul eum atterere, exhaurire et accidere? *q. d.* Nisi avertas, o Domine, ita hasce strages Phul, populus Israel ab eo ita accidetur et minuetur, ita fiet parvulus, id est paucus et modicus, ut instaurari nequeat, sed intereat et pereat. Ita S. Hieronymus. Dicit, « parvulus est, » non quod jam esset : nam jam Israel per vires et arma Jeroboam recreverat; sed *est* ponitur pro *erit*. Dicit tamen *est*, quia in symbolo locustarum terram depascentium, jam eum parvulum, id est certo expilandum et atterendum videbat Amos.

3. MISERTUS DOMINUS, DIXIT : NON ERIT — hæc Vers. 3.
plaga locustarum quam vidisti, *q. d.* Ego exoratus tuis et aliorum Prophetarum precibus, plagam hanc a me comminatam revoco, faciamque ut non veniat locusta, id est Phul, qui vastet terram Israel. Ita contigit : quia vastationem imminentem avertit et redemit Manahem rex Israel, dando Phul mille talenta argenti, uti superius dixi. Hic verum est illud Themistoclis apud Plutarchum in *Apophtheg.* : « Periissemus, pueri, nisi periissemus. » Perditus enim ad Deum confugiens, ab eo salutem et omne bonum impetrat; uti impetravit Themistocles exsul et profugus a Xerxe rege Persarum, nuper hoste suo, cum ejus opem implorans, ab eo magnis donis ornatus et ditatus est. Ita hic perditio Israelis prævisa a Propheta movit eum ad ardentes preces, quibus illi veniam opemque ac dona Dei conciliavit.

4. HÆC OSTENDIT MIHI DOMINUS. (Hæc est secunda Vers 4.
ostensio Dei, et visio Prophetæ, qua vidit Deum judicem mittere ignem in terram Israel, qui prius abyssum, id est molem magnam aquarum, absumpsit; deinde partem terræ selectam, ac pari modo reliqua omnia combussisset, nisi Amos precibus suis iram ignemque Dei stitisset et repressisset. Hoc est enim quod ait) : ET ECCE VOCABAT JUDICIUM AD IGNEM DOMINUS. — Arabicus : *Vocavit in justitia ignem* ; Syrus : *Vocavit ad judicandum in igne*, per ignem. Sic et Septuaginta. Est prosopopœia; tribuit enim Deus hic judicio personam quasi judicis, aut lictoris, quasi dicat : Deus judicium, id est sententiam suæ condemnationis et ultionis quasi justum vindicem mittet ad ignem, quasi ad tormentum, ut scilicet ignem excitet, eoque consumat terram Israel, et devoret *abyssum multam*; Tigurina, *abyssum profundam* ; Pagninus, *voraginem magnam*, id est populi, domorum et opum immensitatem ; *et partem*, id est portionem selectam et hæreditariam. Unde et Chaldæus vertit, *hæreditatem*, *q. d.* Deus sæpius variis suppliciis corripuit Israelitas; at cum vidit illos non resipiscere, decrevit tandem rem ad ignem

reducere, et obduratos concremare. Ita Emmanuel, Mariana et alii.

Secundo, Hebræum לריב *larib* sic verti potest cum Tigurina et Aria : *Et ecce vocans ad litem*, vel *ad jurgium in igne Dominus*, *q. d.* Deus juridice citavit, et in jus ad suum tribunal vocavit terram Israel, provocans ad ignem ; atque illi litem intendit, ut ageret eam ream ignis, et ad incendium damnaret. *Tertio*, Vatablus vertit : *Et ecce vocabat Dominus ad litigandum cum igne, q. d.* Vocabat Dominus ad sese angelos ministros justitiæ suæ, ut judicio suo damnatos plecterent igne, hoc est incendio magno abyssum multam, id est multam terræ regionem et partem, scilicet regiorum pratorum, absumerent.

Quæres, quodnam fuit hoc judicium ignis? Respondet Lyranus et Vatablus Deum immisisse in terram Israel ignem proprie dictum, aut, ut alii, ingentem solis ardorem, qui abyssum, id est mare Galilææ siccaret, ac magnam frugum fructuumque partem torreret et perderet. Tale fuit incendium quod sub Phaetonte rege contigit tempore Mosis, uti notat Eusebius in *Chron.*, de quo multa fingunt et fabulantur Poetæ.

Incendium Phaetontis quod?

Audi Ciceronem, lib. II *Officior.* : « Phaetonti, inquit, filio Sol facturum se esse dixit quidquid optasset ; optavit ut in currum patris tolleretur : sublatus est ; atque is, antequam constitit, ictu fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat in hoc promissum patris non esse servatum ? » Hinc dictus est Phaeton ἀπὸ τοῦ φάους, id est a luce, et αἴθω, id est uro, ait Servius in illud *Æneid.* V :

Auroram Phaetontis equi jam luce vehebant.

Et Ovidius, II *Metamorph.*, fuse fabulam enarrans ait :

Tunc vero Phaeton cunctis e partibus orbem
Aspicit accensum, nec tantos sustinet æstus :
Et mox arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Æthiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye raptis humoribus æstu
Arida.
Arsit et Euphrates, Babylonius arsit Orontes.
Æstuat Alphæus, ripæ Sperchiades ardent ;
Quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum.

Et inferius Jovem fulmine afflantem Phaetontem ita pingit :

Intonat, et dextra libratum fulmen ab aure
Misit in aurigam, pariterque animaque rotisque
Exuit, et sævis compescuit ignibus ignes.
At Phaeton rutilos flamma populante capillos
Volvitur in præceps, longoque per aera tractu
Fertur.

Hoc est quod pater ei prædixerat :

Phaeton, pœnam pro munere poscis.

Secundo, Arias per *ignem* accipit pestem, quam ait Deum immisisse Israeli, quæ abyssum, id est magnam populi multitudinem, et partem optimatum et principum absumpserit.

Tertio, S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et Ribera censent post cladem decem tribuum prima visione Amos præsignificatam, ac secunda ejus visione præsignificari cladem duarum tribuum, et excidium ac incendium Hierosolymæ infligendum a Nabuchodonosore et Chaldæis. Nam cap. præcedenti, vers. 1 et 12, significavit Amos se non tantum contra Samariam et decem tribus, sed etiam contra Sionem et duas tribus prophetare. Hæ enim devoraverunt abyssum, id est ingentem populi multitudinem et opum, quæ erat Hierosolymæ (ipsa enim erat quasi abyssus et oceanus hominum) ac partem, id est templum : hoc enim erat pars et hæreditas Dei, æque ac urbis sanctæ. Sed huic expositioni obstat *primo*, quod hoc capite directe contra decem tribus, non contra duas vaticinetur Amos, ubi ostendi vers. 1. *Secundo*, quod Amos orans hanc cladem precibus suis averterit : constat autem eum non avertisse excidium Hierosolymæ. Hoc enim de facto contigit, urbique reipsa inflictum est. Dices : Amos suis precibus impetravit ut hoc excidium sarciretur, scilicet ut Judæi post 70 annos Babylone redeuntes restaurarent Jerusalem. Respondeo : Id non sufficit. Nam Deus, flexus precibus Amos, dixit : « Sed et istud non erit ; » quæ verba significant plagæ non restaurationem, sed omnimodam cessationem et revocationem, *q. d.* Plaga hæc a me comminata non eveniet, retinebo eam, ignem quem comminatus sum, non immittam.

Quarto ergo et genuine, judicium hoc ignis in Israelem exercuit Deus per Teglathphalasar regem Assyriorum, qui post Phul quasi ignis ingenti ardore et ferocia invasit Israelitas, atque abyssum multam, id est innumeram turbam populi, puta tribus Ruben, et Gad, ac dimidiam tribum Manasse humiliore loco trans Jordanem, quasi in abysso sitas, insuper partem illam insignem Israelis cis Jordanem positam, puta tribus Nephtalim, Aser et Zabulon, abduxit in Assyrios, IV *Reg.* xv, 29, qui reliquas omnes pariter abduxisset, ac Samariam cum regno Israel evertisset, nisi Deus flexus precibus Amos ejus ardorem inhibuisset, ac reliquias Israelis conservasset. Ita a Castro.

Mystice, Christus judex vocabit judicium ad ignem, id est ignem ad judicium per hypallagen, ut ignis quasi lictor ipsi in die judicii assistat, et damnatos ab ipso comprehendat et convolvat in tartara, juxta illud *Psalm.* XCVI, 3 : « Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. » Et *Psalm.* XLIX, 3 : « Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida. »

Vocare judicium ad ignem quid ?

Audi S. Gregorium, lib. XXXIII *Moral.* VI : « Judicium, ait, ad ignem vocatur, cum justitiæ sententia ad pœnam jam æternæ concremationis os-

*

tenditur. Et multam abyssum devorat, quia iniquas atque incomprehensibiles hominum mentes concremat, quæ nunc se hominibus etiam sub signorum miraculis occultant. Pars autem domus Domini comeditur, quia illos quoque gehenna devorat, qui nunc quasi in sanctis actibus de electorum numero se esse gloriantur. »

Vers. 7. 7. HÆC OSTENDIT MIHI DOMINUS. — Est hæc tertia hujus capitis visio, qua Propheta videt Deum quasi cæmentarium stare cum trulla in manu, qua murum Israelis oblinere et incrustare solebat, pertæsum jam scelerum Israelis, deponere trullam, ut significet se curam et tutelam Israelis, qua eum suis legibus, fide et cultu quasi muris, quos sua ope et defensione quasi trulla et calce oblinere et roborare solebat, ob ejusdem idololatriam et crimina deponere et abjicere; itaque eum resignare et tradere Assyriis, qui eum ferro flammaque vastent. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Hugo, Lyranus, Ribera, Fernandius in *vision.* cap. XXXII, et alii. Ubi nota maximæ Dei iræ pœnæque signum esse, cum ipse a republica vel ab anima cujusque abit, eam deserit et derelinquit : hoc enim ipso tradit eam hostibus, utpote quibus illa sine Dei auxilio resistere nequit.

SUPER MURUM LITUM, — ideoque pulchrum aspectu, et firmum robore. Hinc et Aquila, ait S. Hieronymus, vertit ἀλείφωσιν, id est *stagnaturam*, vel inunctionem, aut illituram, qua murus stagnatur, id est inungitur, illinitur, incrustatur a cæmentario per trullam. Theodotion vertit, τηκόμενον, id est *tabescentem*. Hinc et Rupertus putat Amos hic prædicere excidium Hierosolymæ per Titum et Romanos. Verum obstat quod sequitur : « Et demolientur excelsa idoli. » Tempore enim Titi, Judæi non coluerunt idola. Agit ergo Amos de excidio Samariæ, post quinquaginta circiter annos futuro sub Hosee, anno sexto Ezechiæ regis Juda.

Nota : Murus litus est qui calce illinitur et incrustatur, non tantum ut sit elegantior, sed etiam idque magis, ut perseveret firmior contra nimbos et procellas. Muri enim male illiti procellis quassantur, finduntur, et tandem in ruinam eunt, juxta illud *Ezech.* XIII, 11 : « Dic ad eos qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit : erit enim imber inundans. » Trulla est instrumentum quo fabri lapides in fabrica componunt, ac calcem e vase hauriunt, et muro injiciunt illinuntque. Murus ergo illitus trulla Dei significat Israelem, dum a Deo oblinebatur et incrustabatur, id est tegebatur, roborabatur et protegebatur, stetisse integrum et invictum contra omnes hostium insultus. Porro trulla in manu Dei stantis super, id est juxta, prope (sic enim dicitur *Lucæ* IV, 38 : « Stans super (id est juxta) illam, imperavit febri ») murum, significat pervigilem jugemque Dei in tuendo Israele curam ac providentiam. Sicut enim cæmentarius cum trulla astat parieti, ex quo pluvia calcem dejecit, ut damna ruinasque omnes impacta trulla sarciat : ita pariter Israeli ab olim hucusque astitit Deus; sed jam offensus, et quasi desperans de restauratione tam ruinosi muri, id est Israelis, ponit abjicitque trullam suæ curæ et protectionis, sinitque eum ruere in interitum. Unde ait : « Non adjiciam ultra superinducere, » superlinere trulla et inscrutare. Hebraice : *Non adjiciam ut pertranseam eum*, scilicet eum oblinendo, sarciendo et roborando, *q. d.* Non pertransibo illum impune, sed puniam et occidam eum. Sic enim ait cap. VIII, 2 : « Non adjiciam ultra ut pertranseam eum. » Deus enim sua clementia, condonatione et gratia, quasi calce oblinit tegitque peccata, juxta illud *Psalm.* XXXI, 1 : « Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata; » Hebraice : *Beati dimissi prævaricatione, et tecti*, vel *operti peccato*. Cum vero Deus calcem et trullam ponit, sinit peccata cum peccatoribus quasi aperta et hiantia, ut pateant pluviæ et nimbis, id est divinæ vindictæ ab hostibus, a quibus dejiciuntur et aguntur in ruinam. Ita hic Deus ponens trullam Israelis, hoc ipso eum tradidit Assyriis. Significatur ergo hac depositione trullæ, ultima Israelis derelictio et strages, ac extremum excidium illi infligendum a Salmanasar anno 6 Ezechiæ regis Juda. Unde symbolice Clarius per trullam et calcem accipit flagella et clades Israeli impactas a Deo, ut resipisceret, et rectus in fide cultuque Dei consisteret. Has jam deponit Deus, quia eum obduratum et impœnitentem statuit omnino deserere, et hostili ferro ignique tradere et resignare.

Secundo, pro *trulla* hebræum אנך *anac*, quod hic tantum reperitur, Rabbini et hebraizantes moderni vertunt, *perpendiculum plumbeum*, vel stanneum, aut *normam* et *amussim*, ad quam fabri ædificare solent, ut recta, æqualis et commensa sit fabrica et muri. Ita R. David, Lyranus, Pagninus, Arias, Vatablus. Unde vertunt : *Ecce Dominus stans super murum perpendiculi, et in manu ejus perpendiculum*; vel, ut Tigurina : *Ecce Dominus constitit super murum ad normam exstructum, et habebat normam in manu sua.* Quod eodem sensu, quem jam de trulla dedi, accipi potest, *q. d.* Dominus ponit, id est deponit, perpendiculum, ad quod ædificare et restaurare solebat murum Israelis, hoc est, Dominus deponit reipublicæ et regni Israelis curam, sinitque illud ruere. Alii tamen, ut Vatablus et Arias, per perpendiculum, accipiunt Dei judicium, et justæ vindictæ mensuram, quasi dicat : Deus pro circulo et curvatura suæ misericordiæ, applicuit Israeli perpendiculum suæ justitiæ, ut eum ex æquo pro sceleribus puniat, ut deinceps non misericorditer ei parcat, sed juste eum plectat. Unde Chaldæus vertit : *Ecce Dominus consistit super murum judicii, et coram illo erat judicium. Et dixit Dominus : Quid tu vides, Amos ? et respondi : Judicium. Dixit ergo Dominus ad me : Ecce ego judicium exercebo in*

medio populi mei Israel, non addam ultra ut dimittam eis.

Tertio, Symmachus, Syrus et Septuaginta pro *trulla* hebræum *anach* vertunt, *adamantem*. Aiunt enim : *Et stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me : Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israel.* Hebræum enim *anach* nonnulli deducunt a radice נכה *nacha*, id est percussit, ut *anach* sit idem quod *percussor*, qui scilicet alia omnia percutit et confringit, ac a nullo alio percutitur et confringitur, qualis est adamas. Hinc adamas symbolum est duri judicii, ac rigidæ, irrevocabilis et inevitabilis vindictæ; æque ac perpendiculum, de quo jam dixi. Idem significat sartago ferrea, quam vidit Ezechiel cap. IV, 3, scilicet firmum Dei decretum evertendi Jerusalem. Hoc enim opponit hic Israeli in sceleribus suis obfirmato et obdurato. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Ostendit quasi hominem stantem super arcem de lapide adamantino, et in manu ejus lapis ex eo; et ego projicio hunc lapidem in medio populi mei Israël, et non addam requirere eum, et peribit subsannatio.* Quare mirum est Arabicum Antiochenum pro adamante vertere *legem*, sensumque dare contrarium. Sic enim vertit : *Et ecce ipse murus stans super respicientes. Et dixit mihi Dominus : Quid est hoc quod vidisti? Et dixi : Est lex. Et dixit Dominus mihi : Ecce ego confirmo legem in medio populi Israel, et non adjiciam declinare ab eo.*

damas mboli- est i de- retum gidum.

Sensus ergo est, *q. d.* Etiamsi animus, æque ac murus Israelis et Samariæ, sit durissimus et adamantinus, ego tamen ut adamas longe durior et fortior, eum confringam et conteram. Significat ergo adamas cuilibet potentiæ etiam adamantinæ oppositam esse Dei omnipotentiam, et vindictam quovis adamante fortiorem, juxta illud *Zachar.* VII, 12 : « Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem et verba, etc.: et facta est indignatio magna a Domino exercituum, etc. Et dispersi eos per omnia regna quæ nesciunt : et terra desolata est. » Ita Fernandius in *vision.* XXXIII. Simili modo Ezechiel, cap. III, 7, cum audisset a Deo : « Domus Israel attrita fronte est, et duro corde, » audit illico : « Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum : ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam. » Malo enim nodo malus quærendus est cuneus, et mens ac facies adamantina adamantino malleo contundenda est. Ita Theodoretus. Rursum, adamas significat rigidos, et ad misericordiam inflexiles sævosque Assyrios; hos enim imposuit Deus Israeli quasi malleos adamantinos, ut eum contunderent. Sic Ovidius, lib. IV *Metamorph.*, dicit inferni aditus clausos esse adamante, vel, ut Virgilius, VI *Æneid.*, columnis adamantinis, et Statius, lib. VII, regias Martis fores obserat adamante; ac Horatius Marti dat loricam adamantinam, id est invictam et omnia vincentem. Vide quæ de adamante dixi *Ezech.* III, 9.

Audi S. Hieronymum hic ex Xenocrate : « Adamas, ait, sui nominis lapis est, quem nos indomitum possumus appellare, eo quod, *primo*, nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam si ponatur super incudem et gravi ictu feriatur mallei, antea incus et malleus vulnus accipiunt, quam adamas conteratur. *Secundo*, Cum ignis omnia domet, et universa metalla consumat, reddit adamantem duriorem, ut ne parvulum quidem angulum vis nimii ardoris obtundat. *Tertio*, Vidi et in auro adamantem magnitudine milii, cumque vicinum consumatur aurum longo usu ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur. *Quarto*, Nulla lima imminui potest, sed e contrario limam terit, et quidquid atterit lineis sulcat. *Quinto*, Hic lapis durissimus et indomabilis solo hircorum cruore dissolvitur, et missus in calidum sanguinem perdit fortitudinem suam (hoc tamen alii negant, ut dixi *Ezech.* III). *Sexto*, Est autem parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli. *Septimo*, Quatuor adamantis genera describuntur : primus est Indicus; secundus, Arabicus; tertius, Macedonicus; quartus, Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiem possidentes. *Octavo*, Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, et maleficis resistere artibus. » Deinde hæc symbolice applicans Christo : « Talis, ait, est Dominus et Salvator, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, etc., factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. De quo Isaias scribit cap. LIII : Non est species illi, neque decor; vidimus eum, et non erat pulchritudo : despectum et novissimum hominum, virum dolorum, et scientem ferre infirmitatem. Hic stat super murum adamantinum, id est super Sanctos et Apostolos suos, quibus donavit ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo superati dicerent : Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Certus sum quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non prævaluerunt adversus eum (hac de causa Pontifices romani gestant crucem ex adamante, ut moneantur crucis Christi et S. Petri, ac utriusque fortitudinis adamantinæ, eamque imitentur). Hic vir et Dominus qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, quia nisi Dei teneatur manu, et illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evang. *Joan.* cap. X : Nemo potest rapere de manu Patris mei. Et in tantum robustus est ut dicatur ad eum : Si transieris per ignem flamma non comburet te, *Isaiæ* XLIII. Quanto-

S. Petrus est adamas.

que magis tentationibus cæditur, tanto fortior fit, et pro nomine salvatoris inter flagella lætatur. Cumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, et quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruor. Ponit ergo Dominus hujusmodi adamantem in medio populi sui Israel, etc., ut omnia hæreticorum mysteria, domumque Jeroboam, qui primus populum Dei separavit, percutiat gladio atque subvertat. »

Hactenus S. Hieronymus, quem secutus est Viegas in cap. XIX *Apoc.* Comment. I, sect. II : Adamas, ait, est Christus in manu Patris; murus adamantinus est Ecclesia, super quam est Christus. Pater ergo Christum quasi adamantem in medio gentium ac principum misit, quem tamen nulla potentia frangere unquam potuit; quam invictam fortitudinem ipse muro adamantino, id est Ecclesiæ suæ communicavit, dicens S. Petro Ecclesiæ capiti : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » *Matth.* XVI, 18.

Vers. 9. 9. ET DEMOLIENTUR (passive et active, id est destruentur et destruent, Assyrii) EXCELSA IDOLI. — « Excelsa, » intellige fana et altaria idolis dicata, in quibus iis sacrificabant. Hebr. *excelsa Isaac; Isaac*, id est Israelis, sive populi Israel, qui ab Isaac et Jacob prognatus est, ita Vatablus; vel, ut Clarius et R. David, dicuntur *excelsa Isaac*, quod in iis ad similitudinem et memoriam Isaac a patre Abrahamo immolati, filios suos idolis, uti Moloch, immolarent et concremarent. Melius Septuaginta, Arabicus et Syrus, *excelsa Isaac*, vertunt, *altaria risus*, vel derisionis (Isaac enim hebraice risum significat, et a risu nomen accepit : quia nascens risum et gaudium ingens sterilibus parentibus attulit), id est ridicula et deridenda, hoc est *excelsa idoli*, ut vertit Noster; idola enim hebraice vocantur *aven*, id est res vanæ, leviculæ, ludicræ; et *elilim*, id est deiculi, sive dii leviculi et ridiculi. Sic Jeremias, cap. X, 15, idolum vocat « opus risu dignum. » Et cap. LI, 18 : « Vana, ait, sunt opera (sculptilia idolorum) et risu digna. » Quid enim magis ridiculum, quam inanime idolum ex ligno, ære vel auro manu hominis efformatum, æstimare et colere ut deum, ut numen, quod omnia cognoscat, creet et gubernet? Vide *Baruch* toto cap. VI. Aliter Theodoretus; censet enim *aras risus* dici, quod idololatræ apud eas conviviis, hilaritati, risibus, cantibus et lusibus vacarent, juxta illud *Exodi* XXXII, 6 : « Sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere. »

ET SANCTIFICATIONES ISRAEL DESOLABUNTUR. — « Sanctificationes, » hebraice מקדשי *micdesce*, id est *sanctuaria*, puta templa vitulis aureis in Dan et Bethel aliisque urbibus consecrata : quæ enim paulo ante vocavit *excelsa idoli* ab objecto, hic a subjecto vocat *sanctuaria Israel*. Ita Lyranus, Vatablus, Arias et alii; licet Septuaginta vertant, *sacrificia*; Chaldæus, *sacra*. Remigius, Hugo et a Castro intelligunt ipsa idola, puta ipsos vitulos aureos. Verum hebræum *micdesce* proprie significat *sanctuaria*, id est templa. Significat ergo Assyrios combusturos templa vitulorum et idolorum Israelis, in quibus Deum ad iram et æmulationem provocaverat.

ET CONSURGAM SUPER DOMUM JEROBOAM IN GLADIO, — *q. d.* Trucidabo posteros Jeroboam, ejusque stirpem regiam exscindam. Jeroboam hic non est filius Nabat, auctor regni, schismatis et idololatriæ; sed alter eodem nomine, filius Joas, nepos Jehu, pater Zachariæ. Id ita contigisse patet; nam Zacharias, filius Jeroboam, occisus est a Sellum, qui regnum ab ejus familia ad suam transtulit, IV *Reg.* XV, 13, uti Jehu ejus proavo interminatus erat Deus, IV *Reg.* X, 30. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Lyranus et alii. Quare minus recte, et nimis ample Theodoretus per *domum Jeroboam* accipit totum regnum Israel, *q. d.* Regnum Israel cum suo rege Hosee exscindam per Salmanasar, anno 6 Ezechiæ regis Juda. Nam Hosee, ultimus rex Israel, non fuit e domo et stirpe Jeroboam. Hæc enim jam succisa erat in ultimo ex ea, rege Zacharia.

10. ET MISIT AMASIAS SACERDOS BETHEL AD JEROBOAM. — Amasias pontifex idolorum, puta vitu- Vers. 10.
lorum aureorum in Bethel, timens ne populus Israel oraculis et minis Amos perculsus idola abjiceret, et cultum veri Dei amplecteretur, itaque sibi oblationes et victimæ vitulis offerri solitæ decederent, ipseque pontificatu, forte etiam vita, privaretur, tanquam pseudopontifex et pseudopropheta, hac de causa accusat prophetam Amos apud Jeroboam regem, tanquam seditiosum et regni perturbatorem, quasi qui populum a Jeroboam avocare, et ad sceptrum Juda traducere et revocare moliretur. Ita faciunt hodie hæretici et politici in Anglia, Hollandia, Bohemia, etc., qui catholicos et sacerdotes insectantur, eosque apud magistratus accusant et calumniantur, reosque perduellionis agunt, quasi qui prætextu religionis reges et principes solio suo deturbare, aliosque reges et principes catholicos inducere moliantur, et ad id plebem sollicitent. « Rebellavit, inquiunt, contra te » novus hic « Amos; » et in Septuaginta, συστροφὰς, id est *congregationes et conjurationes facit contra te* : omnes enim congregationes ad verbum Dei, et ad Missæ sacrificium, æstimant esse conjurationes contra magistratum et statum politicum.

11. HÆC ENIM DICIT AMOS : IN GLADIO MORIETUR Vers. 11.
JEROBOAM. — Mentitur pseudopropheta. Non enim dixerat Amos : « In gladio morietur Jeroboam; » sed, « Consurgam super domum Jeroboam in gladio, » scilicet occidendo, non ipsum Jeroboam, sed ejus filium Zachariam, ut dixi vers. 9.

12. ET DIXIT AMASIAS AD AMOS. — Cum videret Vers. 12.
Amasias pseudopropheta regem Jeroboam suis criminationibus contra Amos non moveri, eum-

que ut Prophetam habere ac revereri, aggreditur ipsummet Amos, leni oratione et adulatione suadens ei ut, relicta Bethel, transeat in Judam : Noli, ait, mihi hanc facere injuriam, cum ego tibi non sim injurius; noli invadere parochiam et diœcesim meam, ego non invado tuam; noli populum meum a me avocare, ego non avoco tuum. Ego pontifex et propheta sum in Israel et Bethel: tu ex Thecua urbe Judæ oriundus Judæus es; vade ergo ad tuos Thecuitas, age prophetam in Juda; nil tibi cum meis Bethelitis. Hoc est quod sequitur :

Qui vides (id est o videns, o propheta Amos), fuge in terram Juda, — *q. d.* Ego tanquam amicus tibi amico suadeo fugam, quia in Bethel et Israel, utpote urbe et regione idolorum, rex ipse cæterique omnes idololatræ tibi parant insidias, necemque machinantur. In Juda vero securus eris, ac in pretio et honore habeberis, utpote Propheta Domini.

Comede (ergo) ibi panem,—id est ibi exerce munus prædicandi, ex eoque alimoniam et lucrum capta, uti ego capto in Bethel, *q. d.* Quiete et laute ibi vive ex tua prophetia, ac sine me pariter in Bethel pacifice et splendide vivere ex meo sacerdotio, oblationibus et victimis idolorum; nec mihi hanc offam tam pinguem e faucibus eripias. Ita S. Hieronymus, Remigius et Lyranus, Addit Arias, *q. d.* Fuge in terram Juda, ut ibi habeas panem, ac evadas famem quam Israeli obventuram vaticinatus es.

Vers. 13. 13. Et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio (hebraice מקדש *micdasç*, id est sanctuarium) regis est, et domus regni est, — *q. d.* Bethel est locus sanctus dicatus vitulis aureis, in quo rex habet suum palatium, æque ac templum et basilicam, in quo eosdem colit, quod est quasi domus sacra et fanum totius regni, ad quod orationis et sacrificii causa confluunt omnes Israelitæ ex toto regno decem tribuum. Bethel ergo est locus sacer, quem rex suis idolis sibique segregavit et sanctificavit. Si igitur videat ipse et populus te contra illud illiusque deos vaticinari, plane metuendum est ne capiat et occidat te. Quare consule tibi, et migra ex Bethel in Judam. Ita Remigius, Albertus et Arias. Nota : templa a regibus in palatio, vel juxta palatium, aut alibi, pro toto regno regio sumptu et magnificentia ædificata, dictæ sunt basilicæ, *q. d.* Regales, scilicet domus et delubra; βασιλεὺς enim Græcis est rex. Ita Constantinus Romæ palatium suum Lateranum in templum convertit, indeque vocata est basilica Lateranensis et Constantiniana.

Secundo, Bethel erat sanctuarium regis, quia a Jeroboam filio Nabat, primo rege Israel, in Bethel erecti sunt vituli aurei, eisque templum erectum, III *Reg.* XII, 32. Ita Lyranus et Arias.

Aliter S. Hieronymus; per regem enim accipit deum, puta Baal, sive Jovem, qui est « rex hominumque deumque, » *q. d.* Bethel regi, id est Baal, est sacra et dicata, ne ergo in illam Deum Juda, utpote alienum et contrarium, concionando inducas.

14. Respondit que Amos, etc. : Non sum propheta. Vers. 14.
— Septuaginta : *Non eram Propheta,* scilicet ex arte, instituto et professione mea, *q. d.* Officium meum non est prophetare, sed pascere armenta : Dominus tamen ab iis me abripuit, ut hæc vobis prophetem et annuntiem, quo peracto, rursum rediturus sum ad mea armenta. Alii enim prophetæ, sive prædicatores, a puero vel a Deo, vel a parentibus, vel ab aliis prophetis et prædicatoribus instituebantur et docebantur prophetare, id est prædicare. Amos vero a nullo fuerat institutus, nullas ejusmodi scholas frequentarat; sed ab armentis subito raptus est a Deo, factusque Propheta : ita S. Hieronymus, Albertus et Arias. Aliter S. Gregorius, lib. II *Moral.* cap. XL, Remigius et Hugo : putant enim eo tempore quo dixit hæc Amos, recessisse ab eo spiritum prophetiæ, ut vere dixerit Amos: « Non sum Propheta, » id est nunc non habeo, non sentio spiritum prophetiæ. Hic enim spiritus per intervalla prophetas corripiebat, docebat, movebatque ad prophetandum : non enim erat permanens et stabilis, sed transiens et abiens. Verum de hoc non agitur hic : nec enim Amasias postulabat ab Amos, ne hoc instanti, sed ut deinceps nunquam amplius prophetaret in Bethel contra vitulos aureos. Prior ergo sensus genuinus est, cui adde *secundo :* « Non sum Propheta, » *q. d.* Ex arte prophetandi non vivo, non aucupor lucrum, ut tu facis, Amasia, quia vivo ex meis armentis. Ita Sanchez. *Tertio,* alii, *q. d.* « Non sum Propheta, » vestitu et habitu, quia vestitum meum rusticanum ut rusticus retineo. Prophetæ enim proprium habebant habitum, puta saccum et cilicium, *Zachar.* cap. XIII, 4 (1).

Sed armentarius ego sum, — puta pastor boum, camelorum, mulorum, equorum et similium majorum animalium. Hæc enim vocantur armenta, quia idonea sunt ad opus armorum, ait Festus : vel, ut Valla, ab *arando,* quasi aramenta, indeque per crasin armenta. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt βουκόλος, id est, ut Arias,

Amos fuit armentarius et opilio.

(1) Licet Maurer satis confidenter dicat horum verborum vim veram non perspexisse interpretes, non contemnendam putamus hanc interpretationem ab illo datam : « Sensus hujus et sequentis versus hic est : Falsus es, sacrificule, quod me vatem dixisti, et munere me fungi putas, ex quo idonea merces mihi redeat (vers. 12); neque enim ex ordine prophetarum ego sum, prophetarum in scholis institutus, officii publici causa docens et habens unde bene vivam; sed opilio ego sum in re tenui natus, qui ne cogitavi quidem de prophetico munere inter vos colendo, donec ad id obeundum vis divina me impulit. » Propulsat igitur atque dissolvit falsissimam et nefandam sacrificuli Bethelensis criminationem colere se mercedis causa munus propheticum (Israeliticorum more prophetarum, vide *Osee* I, 1.)

bubulcus; unde Bucolica vocantur carmina ruralia pastorum apud Virgilium. Hoc enim proprie significat hebræum בוקר *boker*, a radice בקר *bacar*, id est bos, *q. d.* boum custos. *Secundo*, Septuaginta vertunt αἰπόλος, id est *caprarius*, sive pastor caprarum; S. Hieronymus, *opilio*, id est *pastor ovium*, ut vertit Arabicus, qui addit, *et agricola*. Nam mox ait Amos: « Et tulit me Dominus cum sequerer gregem, » hebraice הצאן *hatson*, id est oves, vel capras. Grex enim proprie est ovium, caprarum, porcorum, et similium minorum animalium. Ita S. Cyrillus, Præfat. *in Amos*: « Amos, ait, fuit opilio, pastoritiis moribus et institutis educatus. » Et Nazianzenus, *orat.* 25: « Quid ait Amos: nonne caprarius erat, morosque carpebat, cum Prophetæ illi delegatum est munus? » Hinc patet Amos et bubulcum fuisse, et caprarium, et opilionem. Nec id mirum: solent enim bobus et vaccis immisceri capræ et oves, cum iisque ire ad campos pabulatum. Unde Ovidius, IV *Metamorph.*:

> Mille greges illic, totidemque armenta per herbas
> Pascebant.

Et Virgilius, III *Georg.*:

> Hæc satis armentis; superat pars altera curæ,
> Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.

Porro officio Amos apte respondet ejus nomen: radix enim עמס *amas*, significat *onerare*: inde Amos, ait S. Hieronymus, epist. *ad Paulinum*, idem est quod *onustus*, scilicet gregibus; vel *onerans* et exonerans, scilicet boves et armenta.

Moraliter, disce hic Deum eligere infirma et stulta mundi, ut in eis ostendat suam sapientiam et potentiam, ac per ea confundat sapientes et potentes mundi. Ita elegit pauperes, rudes et viles Apostolos, per quos fidei suæ totum subegit orbem. Ita S. Joannes Baptista secutus humilitatem et verba Amos, negavit se esse prophetam, dicens se meram esse vocem: « Ego, inquit, vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, » *Matth.* III, 3. Quocirca a Christo meruit vocari plusquam Propheta, lucerna ardens et lucens, hominibus major, par angelis, imo angelus, *Matth.* XI, 9, 10, 11.

Pulchre S. Augustinus, serm. 59 *De Verbis Domini*: « Veni, ait, tu pauper, nihil habes, nihil nosti? sequere me, tam largo fonti vas inane admovendum est. » Et S. Hieronymus: Quia, ait, Amos humiliavit se dicens: Non sum propheta, sed armentarius, hinc meruit illico spiritu prophetico donari contra ipsum Amasiam, cui dura ex Deo supplicia libere intentavit. Hic verum est istud *Psalm.* VIII, 3: « Ex ore infantium et lactentium (rusticorum et rudium instar infantium) perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. »

VELLICANS SYCOMOROS. — Sic et Theodotion et Septuaginta. Id tripliciter accipi potest. *Primo*, *q. d.* « Vellicans, » id est vellendo evellens et decerpens folia sycomororum, easque defrondans, ut earum frondibus pascam mea pecora. Ita Remigius, Albertus et Hugo. Tria, inquit Servius in I *Æneid.*, sunt frondatorum genera: « Frondator, qui arbores amputat, et qui e frondibus manipulos facit hiemis tempore; animalibus ad pastum offerendos; et qui manibus vitium folia avellit, quo ardor solis uvam maturiorem reddat. » *Secundo*, « vellicans, » id est avellens et colligens ipsos fructus sycomororum, puta ipsa sycomora, ut iis vescar. Ita Pagninus et Tigurina. Unde aliqui hebræum בולס *boles* vertunt, *comportator*, *collector* sycomororum, quasi *boles* per metathesin idem sit quod סובל *sobel*, id est portans, comportans. Hic Aquila vertit, ἐρευνῶν συκομόρους, id est *scrutans sycomoros*; Symmachus, ἔχων συκαμίνους, id est *sycamina*, vel sycomoros. *Tertio* et proprie, « vellicans, » id est unguibus ferreis incidens et scalpens sycomora, et, ut Hesychius ait, *pungens*, ut matura fiant: sycomora enim, quia dura æque ac amara admodum sunt, incidi scalpique solent, ut a sole penetrentur, maturescant et dulcescant, teste Theophrasto, Athenæo et Dioscoride, lib. I, cap. CXLIV; alioqui a culicibus corrumpuntur, ait S. Hieronymus, idque ad hoc, ut iis vescantur tum boves mei, inquit Vatablus, tum ego ipse, *q. d.* Ego non propheto spe panis et lucri, ut tu facis, o Amasia, sed sycomoris agrestibus contentus victito. Hæc mihi ad victum sufficiunt; quocirca mensis et bursis alienis non inhio, ut tu.

SYCOMOROS. — *Sycomorus*, vel inverse *morosycus*, aut feminine *sycomorea*, dicta est a σύκη, id est *ficus*, et μορὸς, id est *morus*, eo quod arbor hæc ficui similis sit fructu, moro vero foliis; aut a μῶρος per ω mêga, id est fatuus, *q. d.* ficus fatua, quod insipidi et fatui saporis sit. A Plinio lib. XIII, VII, vocatur « ficus Ægyptia, » quod in Ægypto sola reperiatur, inquit ipse, sed fallitur. Nam, ut alia taceam, frequens erat hæc arbor in Judæa, ut patet ex hoc loco et aliis: crebra enim hujus mentio est in Scriptura. Porro sycomorum ex Galeno, Dioscoride, Theophrasto, Celso, Plinio, ita describit Ruellius lib. I *De Stirpib.* LXXIX: « Est arbor amplissima ficus similitudine, largo succo, foliis moro quam proximis. Fructus ex argumento gustus ignavi cognomines, ternos, aut quaternos anno fundit, eosque non ramis ut ficus, sed caudice ipso gerit, similes caprificis; dulcioresque grossulis, hoc est primitivis in fico pomis, sine granis interioribus. Nec maturescunt aliter quam scalpendo ferreis unguibus, magno proventu eorum in Caria et Rhodo, locisque prorsus parum tritici feracibus, populis in annonæ caritate pro pane frumentoque satisfaciunt. Tam restibilis pomi ejus ubertas et copia est. Pomum ventri quidem amicum, sed minimam præbet alimoniam. Hebraice vocatur שקמ *sekem*, in plurali *sekamim*: inde Septuaginta et Theodo-

Sycomorus quid?

tion vertunt συκάμινος; et Latini *sycaminus*. Porro S. Hieronymus censet per *sekem* hoc loco Amos non significare sycomorum, sed mora quæ in rubis crescunt: « Nobis, ait (quia solitudo in qua morabatur Amos, Thecue, nullam hujusmodi gignit arborem), magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac pastorum famem et penuriam consolantur. » Verum omnes alii, quin et ipse S. Hieronymus alibi passim, hebræum *sekem* vertit morum, vel sycomorum. Videtur ergo quod Thecue tempore Amos abundarit sycomoris, sed iis vel excisis, vel arefactis caruerit tempore S. Hieronymi. Sic regionum natura et feracitas variis temporum mutationibus, aut culturæ defectu perit et immutatur. Olim Libanus cedris abundabat, nunc iis pene caret. Olim Judæa erat terra lacte et melle manans, nunc lapidosa est et sterilis. Asia minor olim paradisus erat, nunc sub Turca multis in locis inculta squalet; quin imo vulgare dictum est: Quocumque pedem infert Turca, eodem sterilitatem inducit, utpote agricolis ob ejus tyrannidem diffugientibus.

Porro sycomorum, vel sycaminum Syriæ, ita mihi Romæ descripsit Illustrissimus Dominus Sergius Risius, Archiepiscopus Damascenus, oculatus testis: Arbor, inquit, hæc in Syria frequens, magna est et lata, sed moderatæ altitudinis, instar nucis non nimis altæ, dissimilis tamen foliis et cortice. Nam folia habet parva et rotunda; corticem planum et pene expolitum, in album colorem vergentem: fructus fert plurimos quidem, sed admodum parvos, qui mespilum forma et magnitudine referunt, verguntque in rubedinem: dulces sunt, sed non adeo ut ficus. Dicitur autem hæc arbor *gemmayz*, indigna quæ in vineis aut hortis inter cæteras habeatur, eo quod ingratos et insuaves fructus producens, inutiliter sua magnitudine terram meliorum feracem occupet: quare in plateis ut plurimum, vel ad viam consistere solet, vulgo subjecta, ut quisque ex ejus fructibus, utpote abjectis, et nullius decoris, saporis aut pretii colligat quantum libuerit. Hinc in proverbium abiit, ut de arbore, æque ac homine inutili, vel non in loco, qui ei convenit, commorante dicatur: « Est ut gemmayz in horto; » rhamnus inter quercus; anser inter olores. Hac de causa qui ejus fructus colligunt, tenues, egeni et viles habentur. Quocirca paupertatem suam, humilemque conditionem et statum sponte confitetur hic humilis, sanctus et a Deo electus Propheta, dicendo se ex eorum numero et ordine esse, qui sycomoros colligunt, iisque victitant; ut inde eluceat mira Dei optimi maximi, qui ignobilia et infirma mundi elegit, ut confundat gloriosa et fortia, bonitas et magnificentia, quæ eum ex imo in summum evexit, et ex pastore ac bubulco Prophetam illustrem effecit.

Ex dictis liquet *primo*, sycomorum aliam esse arborem a caprifico: distinguunt enim eas Dioscorides et Ruellius verbis jam citatis; illa tamen huic est similis. Unde Theophylactus et Euthymius, *Luc.* cap. XIX, 1, pro sycomoro legunt caprificum. *Secundo*, sycomorum in penultima scribi tam per ο micron, quam per ω mega, ideoque eam habere in carmine communem, id est brevem et longam: brevem, quia morus arbor a Græcis plerisque scribitur per ο micron; longam, tum quia μῶρος, id est fatuus, scribitur per ω mega; tum quia morus arbor græce scribitur quoque per ω mega in Lexicis Hesychii, Henrici Stephani, Joannis Scapulæ, æque ac a S. Luca XIX, 1; unde Poeta:

> Cornaque et in duris hærentia mora rubetis.

Et patet ex etymo; dicta est enim arbor morus per antiphrasin, quasi minime μῶρος, id est *fatua*; nam, ut ait Plinius lib. XVI, XXV, morus arborum est prudentissima, quia lædi se a frigore non sinit: unde non nisi plane exacto frigore germen emittit; sed cum germinare incipit, in tantum germinatio erumpit, ut una nocte peragat etiam cum strepitu. Alii sycomorum dictam volunt a ficu et mora, eo quod si unum pomum ex ea decerpas, illico alterum sine mora protuberet: tantæ enim est fecunditatis, ut uno anno septies fructus ferat. Verum hoc etymon latinum est, nec convenit græco μόρος, vel μῶρος.

Symbolice, sycomorus est crux Christi, ejusque doctrina, quæ gentibus et terrenis hominibus videtur fatua: sycomorus enim respondet arbori scientiæ boni et mali Adamo vetitæ: hæc enim a multis putatur fuisse σύκη, id est *ficus*. Ita Theophylactus et Beda in *Luc.* cap. XIX, 1. Porro Amos et viri sancti hanc sycomorum, id est crucem, crucisque doctrinam vellicare, id est mente et meditatione scalpere, et profunde expendere, ruminare et penetrare debent; quo magis id faciunt, eo magis ejus dulcedinem et arcana mysteria penetrant et gustant; præsertim cum simul vellicant affines sycomoros, id est expendunt et minutim inspiciunt corpora martyrum a tyrannis vellicata, id est scalpris, pectinibus, cultris incisa, laniata et lancinata. Hujus rei symbolo Zachæus, cupiens videre Christum, ascendit in arborem sycomorum, *Luc.* cap. XIX, 1, uti ibidem notat Ambrosius.

Sycomorus est crux, cur?

16. NON STILLABIS SUPER DOMUM IDOLI, — *q. d.* Ne, o Amos, prophetes amplius in et contra Bethel, quæ olim fuit Bethel, id est domus Dei, nunc a regibus nostris facta est Bethaven (ut tu, o Amos, eam nuncupas), id est domus idoli, puta vitulorum aureorum. Nota: Vox *stillare* Prophetis est frequens, et metaphorice significat effundere sensim, sive verba, sive res, easque vel bonas et beneficas, vel malas et pœnosas. Doctor enim et concionator, quando cum rudibus vel duris agit, debet stillare, non profundere suum sermonem. Si enim profundat, perdet: si stillet, sensim eos imbuet et emolliet. Verum est illud vulgi:

Vers. 16. *Stillare quid?*

> Stilla cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo:
> Sic homo fit doctus, non vi, sed sæpe studendo.

Id sciebat Moses, qui docens rudes et duros Hebræos, *Deuter.* cap. xxxii, 2 : « Concrescat, ait, ut pluvia, doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina. » Id imitantur sapientes ludimagistri, qui pueros sensim lenteque docent : sicut enim vasa angusti oris stillando sensim implentur, effundendo vero parum vel nihil liquoris hauriunt, ita et ingenia puerorum.

Huc spectat exemplum memorabile S. Isidori Hispalensis Archiepiscopi, qui floruit tempore S. Gregorii Magni romani Pontificis, fuitque frater S. Leandri (cui S. Gregorius libros *Moralium* dedicavit), ipsique in Archiepiscopatu Hispalensi successit. Hic enim in juventute a parentibus applicitus studiis, cum ingenio tardiore parum in iis proficeret, etsi ingenti labore iis incumberet, cogitavit iis relictis alteri rei se dedere. Cumque hæc cogitans staret juxta puteum, vidit et consideravit in ejus limbo, licet lapideo, sulcos, quos funes sitularum, longo earum attractu, in lapide sensim effecerant. Idipsum sibi applicans : Si funes, inquit, longo usu possunt excavare lapidem, quidni longo studio potero duritiem ingenii emollire, illique scientiam et doctrinam imprimere? Resumptis ergo ingenti animo libris, continua lectione et meditatione tantum in iis profecit, ut sui sæculi vir doctissimus in sacris æque ac profanis litteris, quin et in linguis, latina, græca et hebraica, evaserit, nec illo ævo haberet sibi parem; cui proinde Hispania et doctrinam, et seminaria, in quibus S. Ildefonsus, S. Braulius, aliique Prælati sancti æque ac eruditi, fuerunt et educati et instructi, debet. Ita habet ejus Vita apud P. Ribadeneiram et alios, die 4 aprilis.

Secundo, vox *stilla* significat minas et pœnas præsentes, quas intentant sceleratis Israelitis Prophetæ, esse tantum guttam si comparentur cum pœnis inferni, ubi imber est et torrens, imo oceanus ignis ardentis pice et sulphure, qui jugiter cremat, volvit et revolvit damnatos, juxta illud *Job* cap. xxvi, 14 : « Cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? » Hic ergo sunt stilla et sibilus, in inferno erunt mare et tonitru iræ Dei.

Vers. 17. 17. Propter hoc hæc dicit Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, — *q. d.* Quia tu, o Amasia, ob quæstum et lucra tua populum ad fornicationem spiritualem, id est ad idololatriam, impellis, mihique eam impugnanti resistis, idcirco congrue et juste punieris hac ignominia et indignatione, ut videas, licet fremens et frendens, uxorem tuam in civitate te relicto fornicari et adulterari, vel cum amasiis suis, ut vult Arias, vel cum hostibus tuis, puta Assyriis, a quibus capta urbe violabitur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Hugo. Unde S. Hieronymus ex Symmacho vertit πορνευθήσεται, id est *sustinebit fornicationem*.

Hæc *prima* Amasiæ est pœna, de qua S. Hieronymus : « Grandis, ait, dolor incredibilisque ignominia, quando maritus in media civitate uxoris injuriam prohibere non potest. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta : maritus enim libentius audit uxorem interfici, quam pollui. » *Secunda* est filiorum strages : « Filii tui, ait, et filiæ tuæ in gladio cadent. » *Tertia* est spoliatio et bonorum privatio : « Humus, ait, tua funiculo metietur, » *q. d.* Assyrii et Cuthæi, invadentes et occupantes Samariam et Bethel, tuos fundos agrosque funiculo inter se dimetientur et divident. Olim enim funiculis pro virgis mensoriis utebantur ad mensurandam et dividendam terram. Hinc funiculus, in Scriptura, significat sortem hæreditariam, sive portionem quæ cuique in hæreditatis divisione sortito obtingit, ut *Psalm.* xv, 6 : « Funes ceciderunt mihi in præclaris, » quod more suo, posteriore hemistichio explicat, dicens : « Etenim hæreditas mea præclara est mihi. » *Deuter.* cap. xxxii, 9 : « Jacob funiculus hæreditatis ejus, » *q. d.* Jacobæi, sive Israelitæ sunt sors et hæreditas Domini. *Josue* cap. xvii, 5 : « Ceciderunt funiculi (id est sortes) Manasse decem. » Et vers. 14 : « Dedisti mihi possessionem sortis et funiculi unius. » Et cap. xix, vers. 9 : « In possessione et funiculo Juda. » Et vers. 29 : « De funiculo Achziba. » *Quarta* est : « Tu in terra polluta (idololatria, infidelitate et sceleribus, puta in Assyria, ad quam captivus duceris) morieris. » *Quinta*, non tantum tu, sed et totus « Israel, » quem tu decipis, et in idololatriam sceleraque adigis, « captivus migrabit de terra sua » in Assyriam. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Haymo, Hugo et alii.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos uncinum pomorum, ut significet quod, sicut uncino poma ex arbore carpuntur, ita Israelitas ab Assyriis fore carpendos, et abducendos in Assyriam. Causam dat, vers. 4, quod pauperes oppresserint, eisque nimis care et fraudulenter frumenta vendiderint, utentes mensuris dolosis. Unde, vers. 9, tam atrox eorum fore excidium prædicit, ut sol obtenebrescat, omnesque saccum et calvitium sibi inducant. Denique, vers. 11, famem extremam tum corporalem, tum spiritalem eis intentat (1).

1. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: et ecce uncinus pomorum. 2. Et dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel: non adjiciam ultra ut pertranseam eum. 3. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur, in omni loco projicietur silentium. 4. Audite hoc qui conteritis pauperem, et deficere facitis egenos terræ, 5. dicentes: Quando transibit mensis, et venundabimus merces; et sabbatum, et aperiemus frumentum: ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum, et supponamus stateras dolosas, 6. ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calceamentis, et quisquilias frumenti vendamus? 7. Juravit Dominus in superbiam Jacob: Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum. 8. Numquid super isto non commovebitur terra, et lugebit omnis habitator ejus: et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti? 9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terrram in die luminis: 10. et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum: et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium: et ponam eam quasi luctum unigeniti, et novissima ejus quasi diem amarum. 11. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et mittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini 12. Et commovebuntur a mari usque ad mare, et ab aquilone usque ad orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient. 13. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti. 14. Qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan, et vivit via Bersabee: et cadent, et non resurgent ultra.

Vers. 1. 1. Hæc ostendit mihi Dominus, — *q. d.* Post tot visiones et minas, Deus hanc quoque uncini pomorum addidit, ut tot comminationibus quasi ictibus repetitis dura Hebræorum corda molliret et flecteret. Sic de Pharaone et Ægyptiis quos obduratos Deus mersit in mari Rubro, ait Psaltes *Psalm.* XVII, 15: « Fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. »

Ecce uncinus pomorum, — Hebraice כלוב קיץ *kelub kaits*, quod Chaldæus, Rabbini, Pagninus et Tigurina vertunt, *canistrum*, vel *corbem æstatis*, hoc est *fructuum æstivorum*, qui scilicet in æstate maturantur et maturi colliguntur. Syrus, *ecce signum finis;* legit enim קץ *kets*, id est *finis;* Arabicus vertit, *vasa venationis*, et mox *sagittam venationis*, vel capturæ. Uncinus pomorum, quid?

Melius Noster vertit, « uncinum pomorum. » *Primo*, quia agitur hic de instrumento quo poma attrahuntur et capiuntur: hoc autem est uncinus, non corbis: per uncinum enim significantur hastæ et arma Assyriorum. *Secundo*, quia hebræum *kelub* significat instrumentum venatorium

(1) Initio hujus capitis objicitur Prophetæ secunda visio, qua populi Israelitici excidium designatur sub uncini pomorum symbolo data, 1.

Primo, exponitur per instans Israelis excidium extremum et totale, et addit quæ ad hunc finem populi sint consecutura, 2, 3.

Secundo, affertur causa tam severi in eos exsequendi judicii, et hoc tanquam debitum violentiæ, injustitiæ et superbiæ commissæ supplicium, statuitur et juramento confirmatur a Deo, 4-7.

Tertio, eidem adjiciuntur alias et prædicuntur, *primo*, propter gravitatem superiorum facinorum, exsilium, et in exilio interitus Israelitarum, 8; *secundo*, prosperitatis ac lætitiæ conversio in extremam miseriam et tristitiam, 9, 10; *tertio*, penuria non tantum cibi et potus, sed prophetiæ etiam ac solatii divini, 11, 12; *quarto*, juventutis deliquium, corruptio et impietas, 13; *quinto*, docetur ad quos pertineat hæc prophetia, 14.

et attractorium : deducitur enim a כלב *keleb*, id est canis, quia sicut canis venatur et capit leporem aliasque feras, sic *kelub* venatur capitque poma : uterque enim longus est, gracilis, et acuto rostro rictuque. *Tertio*, quia Septuaginta vertunt, *vas*, id est instrumentum, *aucupis*. Et Jeremias, cap. V, 27, tam Septuaginta quam Noster vertunt, *decipulam*, qua decipiuntur et capiuntur aves. *Quarto*, quia uncinus pomorum multis in locis comprehendit et includit corbem, non vero e contra corbis comprehendit uncinum. « Uncinus » enim « pomorum » est uncus, puta fustis ab uno latere incurvus et hamatus, alligatus, vel appensus corbi, quo hortulani attrahunt ramos, ut poma decerpant et injiciant in corbem; aut quo corbem ad ramos suspendunt, ut ex iis lecta poma in illum inferant. Vidit ergo Amos uncinum, eique adjunctum corbem, ad colligendum poma. Per poma intellige quoque ficus, pyra, cerasa, pruna; omnes enim fructus, præsertim qui molliori sunt cortice, vocantur *poma*. Quin imo Plinius, lib. XV, cap. XXII, etiam nuces pomorum genere comprehendit.

Symbolice. Symbolice, uncinus hic significat Dei iram et vindictam, qua Deus tempus captivitatis populi Israel accelerabat, et quasi attrahebat, ut Israelitæ quasi poma ex sua regione decerperentur et caperentur ab Assyriis; quorum proinde arma bellica, quibus Israelitas in potestatem redegerunt, recte quoque per uncinum intelliguntur. Unde explicans uncinum, subdit : « Venit finis Israel. » Ita S. Hieronymus : « Est, inquit, sensus : Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captivitatis tempus attraxi. Unde hebræum *kelub* per metathesin alludit ad כבל *kebel*, id est compes vel catena ferrea, qua Israelitæ captivi constringendi erant. Poma enim in æstate matura symbolum sunt captivitatis opportunæ et punitionis tempestivæ, *q. d.* Jam arbor Israelitica maturos dat fructus, scilicet ficus pessimas (quales vidit Jeremias in Juda, cap. XXIV, 1); restat ergo ut colligantur et conterantur. Sic *Apoc.* cap. XIV, 15, ait angelus unus alteri : « Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ, » id est quoniam adest tempus maturum et opportunum puniendi impios, utpote cum ipsi mensuram peccatorum suorum jam impleverint. Hoc est quod ait Ezechiel cap. VII, 6 : « Venit finis, evigilavit adversum te, » id est maturo et opportuno tempore surrexit : quasi fructus æstivi qui in æstate maturi sunt, sic maturavit tuum exitium, sic finis adest tibi : colliges enim fructum arboris quam plantasti, et frugem quam seminasti metes.

Uncus eorum qualis? Alludit uncinus ad uncum, quo olim vincti trahebantur, vel etiam feriebantur rei, et hostes prælio victi captique. Unde Juvenalis de Sejano a Tiberio imperatore capitis damnato *satyr.* X, ait :

> Impactus Sejanus ducitur unco.

Et Cicero, *Philip.* I : « Uncus impactus est fugitivo illi, qui C. Marii nomen invaserat. » Idem, *Pro C. Rabirio* : « Nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terroribus neque res gestæ, neque acta æstas, neque nostri honores vindicabunt. » Et Horatius, lib. I Carm, ode 35, *ad Fortunam :*

> Te semper anteit sæva necessitas,
> Clavos trabales, et cuneos manu
> Gestans ahena, nec severus
> Uncus abest, liquidumque plumbum

Lampridius in *Commodo* scribit ipsi mortuo acclamatum a populo : « Qui senatum occidit, et templa spoliavit, unco trahatur. » Et Suetonius in *Vitellio* scribit eum, post mortem, unco tractum in Tiberim : hoc summum erat probrum. Insuper unco suspendebantur reorum, æque ac martyrum, corpora, uti in *Actis S. Sebastiani* legimus, corpus ejus inventum in cloaca pendens ex unco. Adhæc martyres uncis perinde ac ungulis lacerabantur, uti legimus in *Actis SS. Platonis et Pontiani martyrum.* Vide Gallonium, *De Cruciatibus Martyrum.* Significat ergo uncinus, quod Israelitæ, quasi captivi et damnati, unco ab Assyriis trahendi sint vel ad necem, vel in captivitatem. *Secundo*, uncino solent colligi paucula poma, quæ in arbore post excussionem sunt reliqua in ramis altioribus : uncinus ergo significat hic Israelitas, post varias clades et strages Syrorum et Assyriorum reliquos, ad extremum ultimo plenoque excidio urbis et gentis vastandos, etiam illos qui in locis editis, munitis vel abstrusis, remotis et inaccessis degebant, a Salmanasar anno sexto Ezechiæ. Ita Lyranus, Emmanuel, Mariana et alii. Unde Chaldæus vertit : *Ecce vas plenum extremis æstatis fructibus*, *q. d.* Sicut collectis uvis extremisque agri vel vineæ fructibus, deseritur ager, vel vinea, fructusque in vase collecti domum asportantur; ita desolabitur Samaria, civesque ejus universi in Assyriam abducentur.

Idem significant Septuaginta, sed alia metaphora, caveæ scilicet, vel retis et aucupis : vertunt enim, *ecce vas*, id est instrumentum, *aucupis*, puta rete, cavea, vel bacilli visco infecti, ut ei se implicent aves. Auceps est Salmanasar, rete sunt ejus castra et arma, quibus illaqueavit, cepit et abduxit Israelitas. Audi Theodoretum : « Visio, ait, hæc celerem et expeditam venationem Israel significat; sicut enim aves visco facile capiuntur, sic Assyriis populus apprehendetur. »

Tropologice Rupertus : Uncinus, inquit, est avaritia : rami et poma sunt divites, eorumque opes; pomum quippe res levis est, maximeque pueros mulcet : viris autem, et maxime sanis, pro minimo est. Sic nimirum bona præsentis sæculi levia sunt, et eos quidem qui sensu parvuli sunt nimis oblectant; sapientibus autem qui cœlestia sapiunt, contemptibilia sunt. Hinc primus homo cupiditatis crimen per quod periit, non per aurum, neque per argentum, sed per exiguum po-

mum commisit. Addit Rupertus : Sicut hortulanus uncino sensim sine strepitu, ramum quo vult crebro motu contorquet, donec poma decerpat; sic avarus, fur et fraudulentus mille habet capiendi et attrahendi artes, quibus innectit et aduncat opes aliorum, adeo occulte et dolose, ut ipsi sua damna nisi depauperati, seroque gementes, non sentiant, juxta illud *Psalm.* x, 9 : « Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem : rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se, et cadet cum dominatus fuerit pauperum. »

Mystice Ribera : Uncinus, inquit, est mors, quæ ramos et poma, id est omnes hominis dotes, virtutes et vitia, quamvis recondita attrahit, ut a Deo carpantur, et suis locis singula collocentur. Distinctius Fernandius, *visione* XXIII : Mors, inquit, variis uncinis, id est variis morborum et casuum generibus, attrahit ramos, in quibus plura sunt poma, id est familias, in quibus plura sunt capita, eaque robusta et valentia, quæ a morte videntur remotissima.

ita ho- inis est omum o octo analogias.

Vita enim humana recte comparatur pomis. *Primo*, quia, sicut poma cito in gemmas erumpunt, crescunt, maturescunt, carpuntur : ita et homines. *Secundo*, sicut e pomis alia matura, alia immatura sponte decidunt, alia in arbore putrescunt, alia rubent; sed si aperias, vermibus plena et corrosa invenies : alia manu carpuntur, alia baculo et vi decutiuntur : ita hominum alii in ætate virili; alii in juvenili naturali morte decedunt, alii in putri senectute, alii exterius rubent ut rosæ, sed intus sordibus et morbis scatent; alii in lecto, alii in bello, pugna, etc., violenta morte occumbunt. Hinc ait S. Job cap. IX, 26 : « Dies mei pertransierunt quasi naves poma portantes; » hæ enim naves celerius aguntur cæteris, ne poma quæ cito putrescunt, corrumpantur antequam ad portum, ubi vendenda sunt, appellant. Ita celerrime transit ævum nostrum.

Tertio, Varro lib. I *De Re rustica,* cap. XXXV, pomum dictum esse censet, eo quod potu indigeat : « Poma, inquit, quæ insita erunt siccitatibus, aquam addi quotidie vesperi : a quo, quod indigent potu, poma dicta esse possunt. » Ita vita hominum potu non tantum indiget, sed et abundat, ac deliciatur maxime.

Quarto, pomum Persicum in Perside, ob frigus veneni vim habere dicitur, eaque de causa in Italiam transmissum, ut incolis noceret; verum mutato solo, mutavit naturam, et salubre repertum est, ut ait Columella :

> Pomis quæ barbara Persis
> Miserat, ut fama est, patriis armata venenis :
> At nunc expositi parvo discrimine lethi,
> Ambrosios præbent succos oblita nocendi.

Ita voluptas vitæ humanæ in se, et in solo quasi nativo, venenata est : at si solum mutet, et in campum virtutis transplantetur, vitium ponit, et pro morte vitam et salutem affert.

Quinto, pomum rotundum gerit speciem orbis, qui rotundus est; et vitæ humanæ, quæ gyrat et in orbem semper recurrit. Quocirca anno Domini 1013, cum Henricus imperator recens creatus Romam ingrederetur, Benedictus Papa cum Clero et Senatu ei obviam processit, eique insigne imperii obtulit : pomum id erat aureum, circumcirca pretiosissimis gemmis distinctum, aurea cruce desuper eminente, ut dum illud respiceret, cogitaret, se sic debere imperare in mundo, ut illum crucis Christi vexillo subderet. Accepit pomum Imperator, ac manu tractans : « Nullis, ait, melius hoc pomum cernere et possidere congruit, quam illis qui pomis mundi calcatis crucem Christi sequuntur; » ac proinde illico misit illud ad Cluniacense monasterium in Gallia. Ita Glaber, et Baronius anno Christi 1013. Sic in bulla aurea Caroli IV, cap. XXII, traditur et sancitur ut in processione solemni, postquam creatus est imperator, ante illum deferat ensem dux Saxoniæ, sceptrum marchio Brandeburgensis, pomum comes Palatinus : pomum, quia sphæricum, repræsentat orbem. Unde *Chronic. Hirsaug.,* in inauguratione Comitis Hollandiæ, tradit imperatori inaugurato globum aureum in manum dari his verbis, quæ profert Palatinus Rheni : « Accipe globum sphæricum, ut omnes nationes Romano imperio subjicias, et Augustus gloriosus appellari valeas. » Se ergo, suumque cor in manu Dei statuat Imperator, ut cum mundo gestet, regatque illum Deus : ac simul meminerit orbis imperium parvum esse et exile instar pomi et globi, si cum cœlesti regno comparetur. Ad illud ergo anhelet, seque et suos omnes transferre satagat. Sapienter S. Franciscus Xaverius, lib. II, *epist.* 5, Joanni III Lusitaniæ regi (ac in eo cæteris principibus et prælatis) hoc saluberrimum dat consilium, ut quotidie per quadrantem horæ divinam illam sententiam meditando : « Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? » germanam ejus intelligentiam a Deo petat, cum sensu animi interiore conjunctam; et simul omnium suarum precationum illam velit esse clausulam : « Quid prodest homini si universum mundum lucretur, » etc., quoniam propius, inquit, quam ille existimat, adest hora, qua illum Rex regum, et Dominus dominantium ad rationem reddendam evocaturus est, illud intonans : « Redde rationem villicationis tuæ. » Verus fuit vates : nam paulo post rex vita functus est.

Sexto, pomo sæpe venenum homini propinatur, aut alio modo mors affertur. Mirum hac de re exemplum narrat Cardanus, *De Rerum. variet,* lib. XII, cap. LVI : Cum, inquit, Kemethus, rex Scotorum, Eruthlinthum Fenellæ filium occidisset, tum etiam Malconum Druffum regem et affinem Fenellæ; illa statuam mira arte fabricari jussit,

in cujus manu pomum aureum gemmis refertum erat; quod quicumque tetigisset, statim multis jaculis e pomo prosilientibus confodiebatur : eo regem nihil suspicantem invitatum in Festicarii oppido occidit. Ita voluptas hujus vitæ blandum est, sed exitiale pomum, quod inani quodam fulgore perstringit et illectat eorum oculos, quos decepturum et necaturum est : « Equo ne credite, Teucri. » Ita Nicolaus Causinus, lib. XI *Parab. histor.* cap. v. Rursum, si offeras puero pomum et simul aureum, puer pomum eliget præ aureo; quia pomi specie capitur, auri pretium non novit. Annon ergo bis pueri senes, qui voluptatem virtuti, id est mala bonis, terrena cœlestibus, caduca æternis, fallacia veris anteponunt? Vere pomum hoc illecebrosum est, diciturque malum. Quamobrem apud Martialem, lib. XIII, nuces pineæ ita viatorem affantur :

Poma sumus Cybeles, procul hinc discede, viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Præclare S. Bernardus, tract. *De Gradib. humilit.* : « Serpens Evæ, ait, porrigit pomum, et surripit paradisum. Hauris virus peritura, et perituros paritura. Perit salus, non destitit partus. Nascimur, morimur, ideoque nascimur morituri, quia prius morimur nascituri. Propterea grave jugum super omnes filios tuos usque in hodiernum diem. »

Septimo, est et alia pomi cum homine analogia, consideratione et commiseratione digna. Vides arborem florentem et floribus comptam, imo onustam; adverte ex quinquaginta floribus quibuslibet, vix unus in pomum maturum evadet; antequam enim gemmescant, plurimi vel vento decussi, vel æstu arefacti, vel a vermibus arrosi, vel humore deficiente marcescentes decident : ex iis vero qui gemmescent, plurimi pariter, antequam in poma maturescant, similibus casibus in terram corruent. Ita prorsus ex quinquaginta infantibus qui nascuntur, vix unus in virum evadit; sed alii in infantia, alii in pueritia, alii in adolescentia moriuntur. Quis non lugeat, quis non gemat miseram hanc hominum sortem? Sapienter philosophus ille : « Brevis, ait, vita prohibet suscipere longas spes, vel ad eas aspirare. »

Octavo, inter arbores « infirmissima est malus, maximeque quæ dulcis est, » ait Plinius lib. XVII, cap. xxiv, qui et addit : « Ægrotant aliquando et poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres, aut tepores, vel afflatus defuere, aut contra abundavere : decidunt enim aut deteriora fiunt. » Idem, lib. XVII, cap. ii : « Si, ait, cum defloruere protinus sequantur imbres, in totum poma depereunt, adeo ut amygdala et pyri, etiamsi omnino nubilum fuit austrinusve flatus, amittant fœtus. » Pari modo quid inter animalia infirmius homine? qui catharro, id est guttula aquæ, suffocatur, æstu uritur, aura infecta pestem haurit, qui plurimis, imo innumerabilibus, et sæpe novis ac medicis ignotis morbis laborat. In solo hominis oculo morbos centum numerat et nominat Galenus lib. qui inscribitur *Introductio*, seu *Medicus*, cap. *De Oculorum affectibus*. Vere S. Job, hæc expertus, hominem describens cap. xiv, 1 : « Homo, ait, natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. » Flos pomi mox ut effloruit, flavescit; pomum si decortices, aut scindas, antequam illud ori admoveas, illico cultrum nigrore inficit, vigorem perdit, marcescere incipit : ita et juvenis ætate florenti et vultu roseo, mox deflorescit, pallescit, senescit. « Quasi uvas in deserto inveni Israel, quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus vidi patres eorum, » ait Deus *Osee* ix, 10. Annon ergo cœtus hominum est uncinus et corbis pomorum? Quotidie ex arbore aliqua aut cadunt, aut leguntur poma, donec omnia in corbem inferantur : quotidie aliqui hominum vita hac decedunt, et in cœtum mortuorum transcribuntur, donec omnes ad unum sensim, sed brevi temporis spatio, in eumdem transferantur. Quocirca Cæsar a Ripa in *Iconographia*, mortem pingit cum falce, et uncino pomorum, ex hoc loco Amos : quia sicut falce omnia demetit, ita uncino omnia carpit, instar pomilegii et pomicarpii. Ite nunc, juvenes; florete, gaudete, exsultate, dicite : Nos poma natamus, cras mergendi, cras morituri.

Hæc considerans Cicero, gentilis licet, sapienter censet animum ab omni voluptate caduca et terrena avocandum, atque in stabili et cœlesti defigendum : « Alte, inquit ipse in *Somnio Scipionis*, spectare si voles, atque hanc sedem et æternum domum contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum : suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad rerum decus. Vestra quæ dicitur vita, mors est. » Idem, *Quæst.* IV *Academ.* : « Cogitantes superiora atque cœlestia, hæc nostra ut exigua et minima contemnamus. » Et *Tuscul.* I : « Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, et brevissima reperietur; tunc erimus beati, cum corporibus relictis cupiditatum et æmulationum erimus expertes. » Et in *Catone Majore* : « Ex ipsa vita discedimus tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo; commorandi enim nobis natura diversorium, non habitandi, dedit. Quis est, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum? O dii boni, quid est in hominis vita diu? Mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud quod præteriit, effluxit, tantum remanet quod virtute et recte factis sis consecutus. Horæ quidem cedunt, et dies, et menses, et anni, nec præteritum tempus unquam revertitur, nec quid sequatur sciri potest. » Rur-

sum *Tusculan.* I : « Duæ sunt viæ, ut ait Socrates, duplicesque cursus animorum e corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminarunt, et se totos libidinibus dediderunt, iis demum quoddam iter est seclusum a concilio Deorum : qui autem se integros castosque servarunt, quibusque fuit minima cum corporibus contagio, suntque in corporibus humanis vitam imitati Deorum, his ad illos, a quibus sunt profecti, facilis patet reditus. » Quid jam dicat, quid faciat christianus ?

rs. 2. 2. VENIT FINIS SUPER POPULUM MEUM ISRAEL. — « Finis, » id est excidium Israeli a me decretum et præfinitum. In Hebræo pulchra est paronomasia inter קיץ *kaits,* id est poma æstatis, et קץ *kets,* id est finis. Radix enim est קוץ *kots,* quæ significat compungi, angustiari, affligi : inde קוץ *kots* significat spinam pungentem ; et קיץ *kaits* significat æstatem, qua sol pungit, urit et maturat fructus, *q. d.* Uncinus hic *kaits,* id est pomorum æstivorum, uret te, o Israel, ut sol æstivus ; et punget te ut *kots,* id est spina ; ac denique tibi *kets,* id est finem et exitium, adducet. Quocirca הקיץ *hekits,* id est evigilavit et maturavit, pravum tuum *kaits,* id est pomum æstivum ; et tua *kots,* id est spina, et tuus *kets,* id est finis, ut ait *Ezechiel.* cap. VII, 6 (1).

NON ADJICIAM ULTRA UT PERTRANSEAM EUM, — ut dissimulem peccata ejus, ut eum sontem prætercam et impunitum relinquam, uti pertransit prætor, cum scelera et sceleratos videns præterit et dissimulat, *q. d.* Tanta sunt crimina Israelis, ut non possim ulterius connivere, non possim tacere et parcere ; sed illa sui enormitate et multitudine, quasi clamore jugi et valido cogant me ad ea vindicandum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus et alii.

rs. 3. 3. STRIDEBUNT CARDINES TEMPLI IN DIE ILLA. — Ita vertunt quoque Tigurina et Pagninus, *q. d.* Stridebunt cardines templi, cum hostes vi januas ejus perrumpent, ut illud spolient et vastent. Rursum stridebunt ex crepitu postium conflagrantium, cum templum ab hostibus incendetur. Ita Theodoretus. Arabicus : *Cadent altaria templi in die illa* ; quia scilicet Israelitæ templum idolis et sceleribus contaminarunt. Stridebunt ergo ejus cardines, cum illos illisus aries, aut mallei hostiles frangent, aut revellent ; cumque per illos agmina hostium in templum irrumpent. Aliter quoque Sanchez : Signum, ait, belli priscis erat, templi portas perstringere, juxta illud *Æneid.* VII :

> Sunt geminæ belli portæ, formidine Martis.
> Has ubi certa sedet patribus sententia pugnæ, etc.,
> Insignis reserat stridentia limina consul.

Verum hic mos fuit Romanorum, non Hebræorum. Adde agi hic de excidio urbis et templi, non de belli signo. Ad verbum Hebræa vertas : *Ululabunt cantica templi,* id est cantica templi vertentur in ululatus ; Syrus : *Corruent laudationes* (cantica, fama et gloria) *templi. Secundo,* Lyranus vertit : *Stridebunt cardines palatii,* scilicet regis et optimatum, cum hostes illorum palatia irrumpent. *Tertio,* Chaldæus vertit : *Ululabunt vice canticorum carmina palatii,* sive palatiorum, in quibus festivæ cantiones et musica instrumenta personare solebant ; et Vatablus : *Ululabunt cantica palatii.* Per *cantica* lætitiam intelligit, *q. d.* Cantica principum et potentum vertentur in ululatum et mœrorem. Noster cum Septuaginta et aliis jam citatis melius vertit, « cardines templi : » quia hebræum היכל *hechal,* proprie augustum et potens templum, sive basilicam significat, a radice יכול *iachol,* id est potuit, prævaluit, *q. d.* Basilica potens, cæterisque sua magnificentia prævalens. *Quarto,* Septuaginta vertunt : *Ululabunt laquearia templi, q. d.* Tantus erit clamor hostium et cæsorum ab iis in templo, ut totum templum ululatu compleatur, ipsaque laquearia vices ululantium instar echo reverberantia, ululare videantur. Sic et nostram versionem explicat, et cum Septuaginta conciliat S. Hieronymus : « Stridebunt, inquit, cardines templi, sive laquearia. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum est, quod tam grave malorum pondus incumbat, ut ipsi quoque portarum cardines et excelsa laquearia ululent, et incredibilem sentiant vastitatem. Unde patet, licet hebræum שירות *sciroth* passim alibi significet *cantica,* hic tamen significare *cardines* et *laquearia* (ita enim vertunt Septuaginta et S. Hieronymus, qui hebraicæ linguæ erant peritissimi), forte per onomatopœiam : vox enim *sciroth* refert et exprimit sonum cardinum stridentium, qui ipsorum quasi est cantus. Adde, a radice שור *sçur,* quæ recta intendere, extendere, canere, multaque alia significat, deducitur nomen שור *sçor,* id est murus, et ædificium ex quo prospicitur, vel quod procurrit et foras extenditur ; inde *sciroth* vocantur laquearia, quæ per totum templum superne extenduntur, quæque in totum templum prospiciunt.

Quæres, de quo templo loquatur hic Amos? An de Hierosolymitano Dei, an de Bethelino idolorum ? De Hierosolymitano accipiunt S. Hieronymus, Theodoretus et Rupertus. Alii, et planius, accipiunt de eo quod erat in Bethel dicatum vitulis aureis. In Bethel enim degebat et prophetabat contra vitulos aureos Amos, ut patet cap. VII,

(1) Apparet (ut bene notat Cornelius), visionis significationem positam esse in allusione duarum vocum *kaits* et *kets* ; scilicet quemadmodum sub finem æstatis terminus est fructuum, et tempus ut colligantur, cum jam tota æstate solis calore plane sunt maturati, nec diutius in arbore asservari possunt ; sic instat tempus a Jova definitum, ut puniantur Israelitæ, cum scelerum suorum mensuram impleverint... Cæterum, ejus quæ hic describitur, visionis idem est scopus, eademque significatio, ac superioris illius cap. VII, 7. Neque enim est prophetis insuetum, eamdem rem pluries inculcare, mutatis tantummodo verbis vel signis (Rosenmuller.)

vers. 13; unde hic vers. 2, celerem ei finem comminatur, qui et ei obvenit, cum Jerusalem multo tardius vastata sit. Sicut ergo Judæi suum templum in Jerusalem vocabant *hechal*, id est basilicam; ita eorum æmuli Samaritæ suum fanum in Bethel pariter nuncupabant *hechal*. Id ita esse patet ex vers. 7 : « Juravit Dominus in superbiam Jacob. » Jacob enim vocantur decem tribus, non duæ. Et ex vers. 14 : « Qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt : Vivit Deus tuus Dan. » Unde liquet hæc dici contra Samaritas, eorumque deos collocatos in terminis regni, puta in Dan et Bethel. Ita Ruffinus, Lyranus, Clarius, Arias et a Castro.

MULTI MORIENTUR. — Hebraice : *Multiplicabitur cadaver*, id est multa erunt cadavera, multi occidentur, *in omni loco projiciet tace*, id est silentium, *q. d. Multi morientur, et captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projicietur silentium*, ait S. Hieronymus, hoc est summam vastitatem inducam, omniaque plena populo redigam in solitudinem. Est metalepsis : silentium enim ponitur pro strage et desolatione : ex occisione enim et strage sequetur desolatio, ex desolatione solitudo, ex solitudine silentium. Unde Septuaginta vertunt : *In omni loco injiciam silentium.* Sic modo ait S. Hieronymus : « In toto orbe terrarum provectum est silentium Judæorum : ubicumque fuerint, mussitant potius quam loquuntur; » oppressi licet, mutire et hiscere non audent. *Secundo*, contrarie vertit et explicat Lyranus, nimirum accipiendo *beth*, id est *in*, pro *min*, id est *a, ab*, sic vertit : *Ab omni loco projicietur silentium*; quia in omni loco erit clamor, tam hostium occidentium, quam incolarum occisorum. *Tertio*, Vatablus sic vertit : *Multiplicabitur cadaver in omni loco* (qui) *projiciet* (dicet) *tace, q. d.* Pollinctor qui curam habet projiciendi cadavera in sepulcrum, agnoscendo justam Dei vindictam in tanta Israelitarum strage, dicet socio suo : Tace, noli conqueri de Domino Deo, quod tot nobis det funera : quia juste hæc patimur propter idololatriam et peccata nostra. Verum hic multa supplenda sunt, quæ non habentur in textu. *Quarto*, Tigurina vertit : *Multa cadavera* (hostis) *prosternet in omni loco, idque silentio. Quinto*, Arias, hæc aliter dispungens, et ad Amasiam sacerdotem idolorum referens, sic vertit et explicat : Adeo multa erunt cadavera, ut in omni loco projiciantur insepulta; at tu, o Amasia, quia hisce meis oraculis et minis non credis, tace et tacens exspecta rei eventum : videbis enim hæc omnia compleri, et tunc sero credes vel invitus. Verum primus sensus planus et genuinus est. Simili modo regio umbræ mortis, id est status et locus defunctorum, in quo summa est vastitas et horror, vocatur *terra* silentum, et hebraice *duma*, id est *silentium.* Nam, ut ait Ovidius V *Fastor.* :

> Mox etiam lemures animas dixere silentum.

Et Virgilius, VI *Æneid.* :

> Dî quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
> Et Chaos, et Phlegeton, loca nocte silentia late.

Et inferius :

> Quæsitor Minos urnam movet, ille silentum
> Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

Moraliter, disce hic strepitum et tumultum Israelitarum congrue puniri contrario, solitudine et silentio. Sicut enim medicorum in morbis axioma et praxis est, contraria contrariis curari, ita et judex Deus contraria scelera contrariis suppliciis curat, nimirum superbiam depressione, gulam fame, libidinem morbis et doloribus, acediam laboribus et sudoribus, tumultum desolatione. Quia enim Israelitæ magno strepitu, pompa, turba et tumultu celebrabant festa idolorum, puta vitulorum aureorum; eodemque invadebant et vastabant bona pauperum, ut dicitur vers. 4 et 5; hinc pariter Deus congrue mulctat eos omnium rerum spoliatione, strage et vastitate. Simili modo apud christianos, urbes et provincias in quibus magnus fuit rerum hominumque luxus, merciumque, usurarum et fraudum turba, punit deprædatione et desolatione. Pari ratione et jure monasteria et ordines in quibus abjecto silentio viguit dissolutio, garrulitas, detractio, murmuratio, invidia, etc., punit silentio, sinendo ea ab hæreticis vastari, comburi et redigi in solitudinem. Exempla sunt in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, in qua sola sub Henrico VIII, teste Sandero, *Moraliter, strepitus pœna est silentium.*

> Millia dena unus templorum sustulit annus.

In cæteris provinciis similiter plurima monasteria funditus eversa videmus, atque in nonnullis causa publica fuit omnibusque nota, nimirum silentii et disciplinæ religiosæ abjectio, vitaque monachorum licentiosa, et plus quam sæcularis. Dicat ergo talibus Deus : Quia vos projecistis disciplinam et silentium, ego silentio, quod vim a vobis patitur, succurram, illudque in omni loco restituam, imo projiciam, redigendo omnia in cineres camposque silentes.

5. QUANDO TRANSIBIT MENSIS (ita Romana, Hebræa et Septuaginta. Male ergo Remigius, Rupertus, Hugo et Lyranus legunt, *messis*) : ET VENUNDABIMUS MERCES (Septuaginta, *et negotiabimur*), ET (*quando transibit*, ita Syrus) SABBATUM, ET APERIEMUS FRUMENTUM. — Syrus, *horrea. Mensis* et *sabbatum* tripliciter accipi possunt : *primo*, synecdochice pro quolibet tempore generatim. Hebræi enim tempus omne mensurabant et dividebant per menses et sabbata. *Secundo*, magis particulatim mensis, hebraice *chodes*, vocabatur neomenia, id est prima dies cujuslibet mensis : et sabbatum proprie erat septima dies hebdomadæ. *Tertio*, specialissime, mensis sacer erat mensis septimus, puta september, quo post collectas *Vers. 5. Triplex mensis et sabbatum.*

fruges totum pene mensem sacrum festumque agebant, uti dixi *Levit.* cap. XXIII, 23 et sequent., ac proinde idem mensis erat sabbatum, non dierum, sed mensium : quia erat septimus mensis, isque festus. Juxta primam mensis et sabbati acceptionem, primus hujus loci sensus erit hic : Quolibet mense et sabbato, id est quolibet tempore, quo vos, o avari frumentipolæ, videtis frumentum vilis esse pretii, illud reconditis, ut tempus hoc transeat, et succedat post tempus copiæ tempus inopiæ, quo illud carius vendatis. Ita a Castro et Vatablus.

Juxta secundam acceptionem sensus secundus erit hic : Ita inhiatis lucro, ut doleatis advenire festum neomeniæ et sabbati, ac optetis illa cito transire, ut illis transactis illico ad mercimonia et lucra vestra redeatis, ac de more vestro care vendatis frumentum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Ruffinus, Remigius, Lyranus et Ribera. Ubi nota avarorum mercatorum vota, qui nil nisi merces, mercatus et lucra somniant, quibus proinde omnis res divina est longa, adeoque Missa dimidiæ horæ sæpe nimis est prolixa. Addit Sánchez : Calendas, inquit, sive primum mensis diem avide exspectabant avari mercatores; quia tunc pecunias dabant fœnori, et fœnebres exigebant usuras, ut patet ex Plutarcho, lib. *De Non fœnerando*, et ex Horatio, lib. I, *satyra* III; unde tunc debitorum, qui fœnus solvere non poterant, pignora vendebant, vel bona invadebant. Huc refertur expositio Chaldæi et Pauli Burgensis, qui per mensem accipiunt non quemvis, sed embolismalem, qui scilicet tertio quoque anno quasi decimus tertius, aliis duodecim anni mensibus addebatur ab Hebræis ad hoc, ut annum suum lunarem æquarent solari, ut dixi *Exod.* cap. XII, 2, *q. d.* Quando transierit annus ille tertius longior, post quem ob additum mensem solet citius frumentum deficere, et carius vendi, nos illud care vendemus. Rursum Chaldæus, Burgensis, Albertus et Arias sabbatum accipiunt non dierum, nec mensium, sed annorum, puta annum septimum remissionis, qui totus erat sacer et sabbatum, id est festus, *q. d.* Quando transierit annus septimus quo serere non licet, unde sequetur frumenti penuria, tunc care illud vendemus; quasi hoc Propheta dixerit instante vel præsente anno septimo et sabbatico, taxans abusus avarorum qui illo abutebantur ad turpia sua lucra.

Juxta tertiam acceptionem tertius sensus erit hic : Quando transierit tempus messis, quo ob copiam vilius solet esse frumentum; pariter et mensis septimus, quo feriantur Judæi, ac liberaliter fruges suas consumunt, mense octavo et sequentibus, cum frumentum jam deficere incipit, nos illud pretio caro ad libitum vendemus. Hunc sensum afferunt quoque Remigius, Albertus, Rupertus, Lyranus et Hugo. Favet huic expositioni articulus hebraicus *he* additus voci *chodes*, qui certum mensem, eumque cæteris illustriorem significat, qui sane alius esse nequit quam mensis septimus. Rursum favet rei natura : post mensem enim septimum carius erat frumentum, idque ordinarie quolibet anno. Non enim videtur loqui Propheta de anno septimo, vel simili extraordinario et rarius occurrente. Denique posset quis opinari per mensem hic significari mensem messis, quo scilicet metebant novas fruges, puta maium, vel junium; ac per sabbatum significari festum Pentecostes, quo ex messe primos panes quasi primitias Deo offerebant. Sabbatum enim Hebræis erat quintuplex : *primum* : dierum, puta septima dies hebdomadæ; *secundum*, hebdomadum, puta septem hebdomades numeratæ a Paschate, quæ conficiunt quadraginta novem dies, quibus expletis, sequens dies quinquagesima erat Pentecoste; *tertium*, mensium, puta septimus mensis, de quo jam dixi; *quartum*, annorum, puta annus septimus remissionis, qui proinde vocabatur sabbaticus, eratque festus; *quintum*, hebdomadis annorum : septem enim hebdomades, sive septenarii annorum, faciunt quadraginta novem annos, post quos annus sequens quinquagesimus erat jubilæus, et totus sabbatum, id est festum. Verum quia statim a messe et Pentecoste erat copia frumenti, ac proinde illud vilis erat pretii, hinc aliud tempus hi avari mercatores hic notare videntur, videlicet post septimum mensem, quando jam illud deficere, ejusque pretium carius effici incipiebat.

Et aperiemus frumentum, — aperiemus granaria tempore copiæ clausa, ut tempore penuriæ promamus, careque pro libito nostro vendamus frumentum. Porro quam hoc Deo sit invisum, docet ipse hoc loco, dum mox multas gravesque talibus pœnas intentat. Deum imitentur principes et magistratus, ut hosce monopolas, quasi mures tritici corrasores, imo corrosores, famem publicam afferentes capiant et plectant. Ita fecit B. Carolus Comes Flandriæ : cum enim Lambertus Stratensis, frater Bertolfi præpositi S. Donatiani, decimas in multos annos redemisset, plenaque horrea haberet, atque ingruente annonæ caritate ea egenis communicare nollet, jussit B. Carolus ejus horrea effringi, triticique vim ingentem egentibus gratis admetiri. Qua de causa a monopolis ei in templo oranti sacrilege mors violenta illata est, ipseque justitiæ æque ac annonæ publicæ tutor pro muneris sui fortiter obiti merito martyrii palmam tulit. Ita habet ejus Vita nuper a Belgis edita, et *Æmil.* lib. V. Celebris et sancta hujus facti memoria etiamnum Brugis Flandrorum perdurat, ubi locus, in quo Comes occisus, mihi olim ostensus est.

Moraliter, in monopolas frumenti.

Exempla B. Caroli.

Narrat Procopius, lib. III, Joannem præfectum prætorio Belisarii, bello Wandalico nauticum panem, ne bis coctus pondere levior redderetur, adhuc crudum ad publici balnei fornacem assari fecisse, ne quid ponderi decederet : at vix Methonem pervenisse, cum panes dissolvi cœpere, et

militibus per modios distributi gravissimos morbos invexere. Ita unius avaritia totum exercitum afflixit, et pene perdidit. Ad hosce avaros Tantali fabulam ingeniose transfert Horatius, lib. I *Serm.* satyra I, qui

Congestis undique saccis
Indormit inhians, et tanquam parcere sacris
Cogitur, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Porro Deus justo judicio avaros penuria punit, facitque ut frumentum quod avare asservant, a muribus corrodatur, vel tempestate aut naufragio mergatur, vel ab hostibus diripiatur, vel alio casu pereat.

S. Paulini. Memorabile est quod in *Vita Paulini* legimus, eum Christi imitatione et amore opes amplissimas in pauperes erogasse, et ex ditissimo factum pauperrimum. Cum quadam die pauper ab eo stipem peteret, dixit B. Terasiæ olim conjugi, nunc sorori suæ (cum ea enim vivebat in continentia), ut eam illi daret. Respondit Terasia se non habere nisi unicum panem. Jussit tamen Paulinus illum dari. Terasia, timens ne in prandio non haberet quod apponeret Paulino, panem non dedit, sed servavit. « Interea, inquit Gregorius Turonensis, lib. *De Gloria Confess.* cap. CVII, advenerunt quidam dicentes se missos a dominis suis, ut illi annonæ ac vini deferrent speciem; sed pro hoc se moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abstulerit navim. Tunc vir Dei conversus ad mulierem, ait : Intellige te illi pauperi unum panem fuisse furatum, et ideo hanc navim esse mersam. » Ex adverso dum idem Paulinus, jam Nolæ episcopus, adeo liberalis esset, ut cum fruges omnes erogasset in pauperes, tandem seipsum pro filio viduæ redimendo servituti manciparet, paulo post Dei nutu a rege Wandalorum agnitus cum suis civibus omnibus, atque onustis frumento navibus Nolam est remissus : « sicque factum est ut qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret, illum videlicet imitatus, qui formam servi assumpsit, ne nos essemus servi peccati. Cujus sequens vestigia Paulinus, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis, » ait S. Gregorius, lib. III *Dialog.* I.

S. Joannis Eleemosynarii. Simile est quod narrat Leontius in *Vita S. Joannis Eleemosynarii*, de mercatore quodam opulento, cujus fruges et merces naufragio perierunt, qui cum hoc suum infortunium lamentans narraret S. Joanni, audivit ab eo : « Scias hoc tibi nulla alia de causa accidisse, nisi quod hæc navis non juste, non honeste a te esset acquisita. » Jussit ergo ei dari unam ex navibus Ecclesiæ, onustam viginti millibus modiorum frumenti : cum qua felicissime navigans mercator, appulit in Britanniam fame tunc laborantem, ubi moderato pretio vendens frumentum, Britannorum indigentiæ dum consulit, ipse ditatus est. Hoc est quod ait Sapiens *Proverb.* cap. XI, 24 : « Alii dividunt propria, et ditiores fiunt : alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit impinguabitur, et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis : benedictio autem super caput vendentium. » Et S. Paulus, II *Cor.* IX, 6 : « Qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus (benefice, largiter, copiose), de benedictionibus et metet. » Vide ibi dicta.

Quocirca graviter et acriter monopolas insectans S. Ambrosius, lib. III *Offic.* cap. VI : « Cur, ait, ad fraudem convertis naturæ indulgentiam, quæ copiosas dat fruges? Cur invides usibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fecunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. » Et mox : « Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tanquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Lucrum tuum damnum publicum est. Joseph sanctus omnibus aperuit horrea, non clausit. Recte Salomon (*Proverb.* cap. XI) : Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus : quoniam avaritiæ emolumentum ad successorum jura non pervenit. Quod non legitime acquiritur, quasi ventis quibusdam, ita extraneis diripientibus dissipatur. »

UT IMMINUAMUS MENSURAM, ET AUGEAMUS SICLUM.— Pro *mensuram* hebraice est *epha*, quæ erat certa, usitata et communis mensura, sub qua omnes alias per synecdochen intelligit. Porro *epha* erat decima pars cori : corus autem continebat 30 modios Italicos : ergo *epha* continebat tres modios Italicos, et sex Hispanicos (modius enim Italicus duplus est ad Hispanicum). Quocirca *epha* Hebræum idem erat quod medimnus Atticus, teste Josepho lib. X *Antiquit.* cap. XII. Rursum satum erat tertia pars *epha*, puta modius unus Italicus. Vide ea quæ dixi de mensuris in fine Pentateuchi. Notat non tantum avaritiam, qua carissime vendebant, sed etiam dolum et fraudem mercatorum, quo in vendendo mensuram minuebant, id est mensura æquo minori rem quam vendebant emptoribus admetiebantur; e contrario vero augebant *siclum*, supponendo scilicet stateras dolosas, ut sequitur, quarum videlicet lanx altera, in qua apponendus erat siclus (ut videretur an justi esset ponderis), quem ementes pro merce empta solvebant, esset depressior et gravior, ita ut siclus alioqui justi ponderis, his dolosis stateris appensus, justo levior videretur, ac per consequens illi drachmas aliquas argenti vel auri, ementes adjicere deberent. Ita Clarius, Ribera, Arias et a Castro. Olim enim omnis pecunia, præsertim cum rudis esset, nec signata, semper ponderabatur, et ad pondus annumerabatur, atque

pro pondere majori vel minori suum habebat pretium majus vel minus, ut patet *Genes.* cap. XXIII, 16, *Jerem.* cap. XXXII, 9, *Isaiæ* cap. LV, 2.

Secundo, S. Hieronymus et Vatablus per *siclum* accipiunt, non monetam, sed pondus. Siclus enim hebraice idem est quod pondus, *q. d.* « Augeamus siclum, » hoc est cum ememus merces, majori æquo siclo, id est pondere, eas ponderemus; cum vero easdem aliis vendemus, minori æque pondere easdem appendamus. Unde Vatablus vertit : *Diminuamus modium, et augeamus pondus, et pervertamus bilancem dolosam;* huncque dat sensum : « Vendamus triticum nostrum mensura æquo minori, et pervertendo supponamus bilancem dolosam, » *q. d.* « In his quæ mensura vendi solent, ut modio, utemur mensura æquo minori : in his vero quæ accipiemus, majori æquo pondere utemur. »

Tertio, Remigius et Lyranus sic exponunt : « Augeamus siclum, » id est augeamus pretium frumenti, *q. d.* Conspiremus in pretium justo majus, ut nemo nostrum infra illud minoris vendat, ita ut cogantur emptores omnes pretio illo injusto a nobis taxato merces nostras emere, quod vitium vocatur *monopolium,* de quo vide P. Lessium, *De Justitia et jure,* lib. II, cap. XXI *De Emptione,* dub. 21.

Quarto, Mariana explicat, *q. d.* Post venditum frumentum et receptam pecuniam augeamus siclum, id est sicli pretium, ut sic crescat pretium pecuniæ, opesque nostræ.

Nota : *Siclus* hebraice idem est quod pondus, a radice שקל *sçakal,* id est appendit, ponderavit. Sic græce siclus dicitur στατὴρ a σταθμὸς, id est *libra, pondus, statera.* Siclus enim erat nummus vulgaris, communis et usitatus, pondere quatuor drachmarum, sive semunciæ, quo non tantum pecunia, sed et metalla, adeoque res quaslibet ponderabant. Valebat ergo siclus quatuor julios, sive quatuor regales Hispanicos : julius enim, æque ac regalis, pendit drachmam argenti. Erat et siclus æreus et aureus, ejusdem ponderis, sed pro materia majoris vel minoris pretii. Vide quæ de siclo dixi *Exodi* cap. XXX, 13.

Vers. 6. 6. UT POSSIDEAMUS IN ARGENTO (id est argento, pretio argenti. Hebræum enim *beth,* id est *in,* est nota pretii) EGENOS, ET PAUPERES PRO CALCEAMENTIS, — *q. d.* Ut hisce nostris artibus et fraudibus redigamus pauperes ad extremam inopiam, qua cogantur se vendere nobis in mancipia, itaque possideamus eos, ut nobis quasi jumenta serviant, idque parvo pretio, imo pro pari calceamentorum.

ET QUISQUILIAS FRUMENTI VENDAMUS — pro puro frumento. Nota hic avarorum mercatorum varias artes et dolos, quibus alios expilant et se ditant. *Primus* est, quod carissime merces suas divendant. *Secundus,* quod minuant mensuras. *Tertius,* quod augeant siclum, id est pondus. *Quartus,* quod supponant stateras dolosas. *Quintus,* quod cogant pauperes non tantum sua, sed et seipsos vendere pro calceamentis. *Sextus,* quod frumentum mixtum paleis, cicere, avena, arena, etc., vendant pro puro frumento. Unde Arabicus vertit : *Vendemus vasorum purgationes,* id est, quod post sublatum frumentum scopis aream purgando, convertitur et congeritur. Hinc ira Dei excita detonat in eos, aitque :

7. JURAVIT DOMINUS IN SUPERBIAM JACOB, — id est contra superbiam Israelis, qua superbe dominatur pauperibus, eosque deprædatur. Ita Septuaginta, S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii. Hebraice pro *superbiam* est גאון *gheon,* id est magnificentia, celsitudo, arrogantia. Unde Chaldæus vertit : *Juravit Dominus qui dedit magnitudinem Jacob;* Pagninus : *Juravit Dominus per celsitudinem suam notam in Jacob;* Arias et Tigurina : *Juravit Dominus per excellentiam ipsius Jacob, q. d.* Juravit per templum, quod erat gloria, præstantia, magnificentia, et quasi superbia Jacob. Sic ait Isaias cap. LX, 15 : « Ponam te in superbiam, » id est in magnificentiam et gloriam, « seculorum. » Ita Vatablus et Prado in *Ezech.* cap. VII, 24, explicans illud : « Et quiescere faciam superbiam potentium : » Templum, inquit, vocat superbiam potentium, id est arcem potentissimam, superbissimam, magnificentissimam et celsissimam. Prima versio et sensus nostri Interpretis, uti Hebræo congruentior, ita et nervosior est. Vers. 7.

SI OBLITUS FUERO. — Vox *si* est nota jurantis, et signum juramenti exsecratorii apud Hebræos, *q. d.* Juravit Deus dicens : Juro per me meamque veritatem, quod non obliviscar hæc opera et scelera Israelis, sed ea acriter puniam, adeo ut si eorum oblitus fuero, non habear verax, non habear Deus. Vox ergo *si* in juramento vel improprie capitur pro *non,* vel proprie si subaudias exsecrationem, v. g. hanc : Non habear Deus. Hanc enim Hebræi per euphemismum tam horroris, quam boni ominis causa subticent, et subaudiendam relinquunt.

USQUE AD FINEM, — in perpetuum.

8. NUMQUID SUPER ISTO NON COMMOVEBITUR TERRA, — scilicet vastitate, ut diripiatur et vastetur? Unde Chaldæus vertit, *desolabitur terra. Secundo,* hebraice est תרגז *tirgaz,* id est *contremiscet,* ut vertit Tigurina; Pagninus, *movebit se, q. d.* Tanta sunt scelera Israelis, tantæque ob ea illi clades imminent, ut merito terra hæc audiens, sustinens et sentiens, quasi terrore et stupore perculsa contremiscere, omnesque incolæ plangere et ejulare debeant. Est prosopopœia : ad pathos enim terræ insensili sensum, indignationem, horrorem et tremorem attribuit. Omnes enim creaturæ sensu naturali sentiunt vocem et nutum sui Creatoris, multoque magis ejusdem offensam et iram. Vers. 8.

ET ASCENDET QUASI FLUVIUS UNIVERSUS, ET DEFLUET QUASI RIVUS ÆGYPTI. — Aliqui, ut a Castro, per rivum accipiunt torrentem deserti, qui Judæam

disterminat a deserto et ab Ægypto, de quo dixi cap. VI, 15, *q. d.* Sicut hic torrens in mare defluit, et amplius non apparet, aquis ejus a mari haustis : ita Israelitæ haurientur ab Assyriis, ab eisque abducentur et dispergentur, ut amplius non appareant. Ita a Castro, qui et citat pro hac expositione S. Hieronymum et alios : sed in S. Hieronymo idipsum non reperi; atque ille torrens deserti, torrens est et vocatur, non fluvius. Adde, rivus Ægypti non alius est quam Nilus, vel rivus Nili; unde Septuaginta pro *rivus* vertunt, *fluvius Ægypti*.

Melius ergo Clarius, Arias, Vatablus et alii passim per *fluvium* intelligunt Nilum : hic enim paulo post vocatur rivus Ægypti, præsertim quia Nilus in septem rivos se dividit, quibus per totidem ostia in mare defluit. Apposite autem adducit Nilum, potius quam alios fluvios : quia Nilus quotannis exundans, et restagnans, oblimat fertilemque facit Ægyptum (non enim pluit in Ægypto, sed vice pluviæ est Nilus exæstuans). Unde messis Ægypti dicitur esse in Nilo, quasi in causa, juxta illud *Isaiæ* cap. XXIII, 3 : « In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus : et facta est negotiatio gentium. » Adde, Israelitæ mercatores frumentum emebant ex Ægypto; Ægyptus enim ita fertilis erat, ut esset horreum Romanorum, imo totius Orientis, *q. d.* Quia vos, o Israelitæ, frumentum Niliacum in Ægypto vili pretio emptum reconditis, ut care vendatis, quin et illud mixtis quisquiliis vitiatis, et injustis mensuris dolose divenditis, hac de causa ego adducam exercitum Assyriorum, qui instar Nili copia sua inundabit Israelem, eumque cum suo frumento et opibus evertet, et transferet in Assyriam. Alludit ergo ad ascensum, id est incrementum Nili intumescentis et exundantis, qui deinde statim detumescit et subsidit, ac partim absorbetur a terra, partim refluit in suum alveum, et ex eo in mare delabitur, *q. d.* Pari modo ascendente exercitu Assyrio in terram Israel, vos pariter ascendetis, et ab eis in magnam turbam congiobabimini, et conglobati turmatim expellemini in Assyrios, ibique dispergemini et absorbebimini, ut inter numerosissimam gentem dispersi, vix ulli esse appareatis. Unde Chaldæus vertit : *Irruet in eam rex cum exercitu suo maximo sicut aquæ fluvii, et eluet eam omnem, expelletque habitatores ejus ut fluvius Ægypti*; alii active vertunt : *Et transcendit* (Assyrius) *sicut fluvius universam illam* (terram Israel), *et deprimetur tanquam fluvio Ægypti, q. d.* Sicut terra Ægypti obruitur Nilo, sic terra Israel obruetur et opprimetur ab Assyriis. Rursum, sicut Nilus exundans everrit totam Ægyptum, sic Assyrii everrent omnes fruges et opes Israel. *Secundo,* Vatablus vertit : *Et ascendet tanquam amnis universa ipsa* (terra Israel), et *pelletur* (loco suo), et *absorbebitur sicut fluvius Ægypti,* sicque explicat, *q. d.* Terra Israel tota operietur aquis, et vertetur tota quasi in amnem : per aquam et amnem significat omnes clades et calamitates quibus illa quasi aquis obruenda erat ab ira et vindicta divina (1).

Tertio, Clarius explicat, *q. d.* Sicut Nilus evomit ea quæ ipsi innatant, sic terra Israel evomet ex se Israelitas, projicietque eos in Assyriam.

Nota τὸ *ascendet*, scilicet non *habitator*, sed *terra:* hebræum enim עלתה *aletha*, cum sit femininum, respicit terram : terra ergo Israel ascendet, ejicietur et defluet : *terra*, id est incolæ, fruges et opes terræ ascendent, id est in cumulum redigentur, ut auferantur ab Assyriis hostibus et prædatoribus.

Hinc consequenter τὸ *universus*, supple non *habitator*, sed *fluvius*, *q. d.* Sicut fluvius universus, id est totus, in Ægypto collectus ascendit et in altum assurgit : ita pariter totus cumulus Israelis abducendi ab Assyriis ingens erit, et in magnam summam ascendet. Jam in Hebræo legitur כלה *culla,* id est *omnis illa,* scilicet terra Israel, ascendet : sed noster Interpres aliis punctis legit כלה *cala,* id est completus, perfectus, universus, scilicet fluvius ascendet. Sic etiam legerunt Septuaginta, vertunt enim : *Et ascendet quasi flumen consummatio, et descendet quasi fluvius Ægypti : consummatio,* id est tota et consummata multitudo, æque ac substantia Israelis, quod mystice, vel potius accommodatitie electis et reprobis adaptat S. Hieronymus : « Ut qui egerit, inquit, pœnitentiam, ascendat cum fluvio scandente; qui autem perseveraverit in delictis, descendat sicut fluvius Ægypti, et ingressus mare absorbeatur, ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus æternis suppliciis devorandam. »

Denique pro *defluet* hebraice est נשקה *niskea,* id est demergatur in profundum, absorbeatur, eat in abyssum. Ubi nota, pro נשקה legendum נשקעה, uti legendum docent Masoretæ; littera ergo *ain* suppressa est vel vitio scriptorum, vel studio ab ipso Propheta, ut omnimodam demersionem innueret, inquit Marinus in *Lexico.* Radix enim est שקע per *ain,* id est profundari, demergi, ad ima trahi; non שקה per *he,* id est irrigari, potari : sic enim dicendum fuisset נשקתה *nisketa* in genere feminino, eo quod ארץ *erets,* id est terra, sit nomen femininum. Israel ergo ibit in abyssum perinde ac Babylon, de qua dicit Jeremias, cap. LI, 63, et ex eo S. Joannes, *Apoc.* cap. XVIII, 21 : « Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnam, et misit in mare, dicens : Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa

(1) Ex more Hebræorum, ut recte observat Ackermann, עלה *ula, ascendere,* non solum dicitur de re quæ ascendit, sed etiam de ea in quam quid ascendit, ut *Jes.* XXXIV, 13; *Prov.* XXIV, 31. Cæterum ex materia substrata patet, inundationem terræ Israeliticæ quidem cum illa Ægypti per Nilum comparari, ast nullo habito respectu ad effectum, cum hæc Niliaca regionem fœcundet, illa vero regionem destruat.

magna, et ultra jam non invenietur. » Postremo Syrus hoc loco vertit : *Ascendet quasi fluvius finis ejus, et repellet* (opprimet), *et descendet sicut fluvius Ægypti;* Arabicus Alexandrinus : *Ascendet quasi fluvius, et descendet quasi Nilus Ægypti;* Arabicus Antiochenus : *Et adveniet finis ejus quasi fluvius, et defluet, et ejicietur quasi fluvius Ægypti.*

Vers. 9. 9. Occidet sol in meridie, — non quod revera sol Israelitis occidet et abscondetur; sed quod nimio pavore et mœrore consternatis occidere et abscondi videatur. Pavor enim et mœror caliginem oculis æque ac menti inducunt, ut mœrentes in meridie videantur sibi versari in tenebris, nec lucem solis conspicere. Hoc est enim quod explicans subdit : « Et tenebrescere faciam terram in die luminis. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus et S. Chrysostomus, hom. 2 *ad Populum*, ubi idipsum Antiochenis suo illo tempore contigisse asseverat, eo quod ipsi ob violatam Theodosii imperatoris imaginem pavidi et anxii, in horas singulas ab ejus ira laqueos, furcas et ignes exspectarent.

Secundo, symbolice : « Occidet sol in meridie, » id est, in summa prosperitate et felicitate Israelis maxima ei accidet calamitas et captivitas, ut sit parabolica catachresis : sol enim et lux sunt causa et symbolum lætitiæ et prosperitatis, æque ac tenebræ calamitatis et tristitiæ. Ita Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. I. Rursum sol, id est mens et ratio, occidit irato et peccatori : quia tenebræ iræ et perturbationum animam ejus occupant, ut velut in nocte cæca positus, non videat quid agere debeat. Ita Cassianus, lib. VIII *De Institutis renunt.* cap. IX.

Allegorice, hæc de occasu et eclipsi solis, quæ per miraculum facta est in passione Christi, qua sol quasi pullatus incessit, et luxit necem sui Creatoris, exponunt S. Hieronymus, Ruffinus, Rupertus hic, et Eusebius lib. X *De Demonstr.* cap. VI; S. Augustinus, lib. *Quæst. ex utroque Testamento*, Quæst. XIII; S. Cyrillus, *Catech es.* 13; Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XLII; S. Cyprianus, lib. II *Ad Quirinum* cap. XXIII; Isidorus, lib. *De Passione Domini*, cap. XLV.

Vers. 10. 10. Et inducam super omne dorsum vestrum saccum, etc. — Efficiam ut omnes Israelitæ induant saccum, et capita radant, eaque decalvent : saccus enim et calvitium apud Judæos signa erant lugentium, et luctus maximi, ut patet *Jerem.* cap. VI, 26.

Et ponam eam quasi luctum unigeniti, — *q. d.* Affligam terram Israel gravissime, itaque faciam ut acerbissime lugeat; mortuo enim filio unigenito parentes, et maxime mater luget inconsolabiliter.

Et novissima ejus (ponam) quasi diem amarum, — *q. d.* Efficiam ut novissima et ultima Israelis sint luctuosissima et amarissima. Tropologice, cogitet hoc peccator, dum voluptuatur, quod scilicet Deus in hora mortis omnes delicias in dolores et angores convertet. Vere Pythagoras : « Omnium, ait, malorum maximum est voluptas, qua tanquam clavo ac fibula anima nectitur. »

11. Mittam famem in terram : non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini, — *q. d.* Efficiam ut tempore obsidionis et pugnationis Samariæ, ita affligantur, angantur, inopesque sint mentis et consilii Israelitæ, ut Prophetas, quos jam contemnunt, toto orbe perquirant, ut ex iis sciscitentur, et audiant tum oracula de obsidionis exitu, tum consilia ad eam evadendam : an videlicet, quando et quomodo sint liberandi. Vers. 11.

Tropologice S. Basilius, homil. *De Laudibus jejunii*, in fine, citans hæc Amos verba : *Non famem panis, sed famem audiendi verbum Dei*, subdit : « Quam ideo immisit justus judex, quod perspiceret eorum mentem verorum dogmatum penuria macrescere, externum vero hominem supra modum pinguescere, et obesum fieri. » Sæpe enim Deus divites et gulones punit fame et penuria cibi spiritalis, ut qui pinguescunt corpore, macrescant et emoriantur in spiritu : sicut ex adverso pauperes et abstinentes ditat et impinguat sua doctrina et gratia. Rursum hinc docet S. Gregorius lib. XXX *Moral.* XXXV : « Sæpe, inquit, doctori verbum pro gratia tribuitur auditoris, et sæpe propter culpam auditoris subtrahitur sermo doctori, » ut Ezechieli, cui ait Deus cap. III, vers. 26 : « Linguam tuam adhærere faciam palato tuo, et eris mutus, etc., quia domus exasperans est. »

12. Et commovebuntur a mari, etc. — *q. d.* Calamitate jam dicta, et fame, id est desiderio audiendi oracula commoti Israelitæ, vel mittent legatos in omnes terræ angulos, ut a mari Galilææ usque ad mare Mediterraneum prophetam aliquem perquirant, qui hæc eis enuntiet; fiet enim eis juxta illud *Psalm.* LXXIII, 9 : « Signa nostra non vidimus, jam non est Propheta, et nos non cognoscet amplius. » Ita Chaldæus, Lyranus et alii. *Secundo*, S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Arias hæc sensu, vel litterali, vel allegorico extendunt ad desolationem extremam Judæorum, quam etiamnum ob occisum Christum patiuntur et patientur usque ad finem mundi. Amos enim licet directe prophetet contra decem tribus, indirecte tamen et comitanter prophetat quoque contra duas, puta contra Judam et Benjamin. Sicut enim Judas in scelere, sic et in vastitate similis fuit Israeli fratri suo. Hujus ergo excidium illius fuit typus et præambulum. Vers.

Audi S. Hieronymum totum hunc locum Christo et Judæis adaptantem : « Possumus hunc locum et in Domini passione intelligere, quando sol hora sexta retraxit radios suos, et pendentem in cruce Dominum suum spectare non ausus est : quando tenebris cuncta complentibus, festivitates eorum et cantica, Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt : quando lacry-

marum, et pœnitudinis, et ciliciorum repleta sunt omnia; et capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus Filius Dei populus Israel, qui in unigenitum et vere Filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est. Nunc ergo illis habentibus tenebras qui repulerunt solem justitiæ, nos qui sedebamus in tenebris et in umbra mortis, vidimus lucem magnam, et illorum universa festivitas ad Ecclesiæ translata est mysteria. » Et post pauca : « Illi dormierunt in meretricis Synagogæ genibus, et diabolo tondente derasi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos, » instar Samsonis. Et inferius : « Ablata est ab eis lex, et Prophetæ æterno conticuere silentio : moventur a mari ad mare, et ab Oceano Britannico usque ad Oceanum Atlanticum, id est ab Occidente ad Meridiem, et ab Aquilone usque ad Orientem toto orbe peregrini (et vagi) verbum Dei non valent invenire. » Et mox famem verbi Dei explicans : « Quibus, inquit, ingerimus famem esse prædictam intelligentiæ spiritualis, in qua Christus cernitur, passio Domini et resurrectio reperitur. Circumeunt orbem, et quærunt verbum Domini, et non inveniunt; quia Verbum Domini negaverunt, quod factum est in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est, et habitavit in nobis. »

Vers. 13. 13. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti, — *q. d.* Non tantum spiritualis, sed et corporalis fames et sitis eis obvenient : hac enim tabescent virgines innuptæ, æque ac juvenes, ita ut, iis enectis, nulla posteritatis sit spes, sed tota quasi gens intereat. Unde Chaldæus vertit : *In illo tempore deliquium patietur cœtus Israel.* Ita Theodoretus, Albertus, Lyranus et Clarius.

Mystice S. Hieronymus : « Deficient, ait, virgines, quia verbum Domini non invenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pudicitiam, castitatem mori, abire virtutes; quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus ejus cibo audiet per Salomonem : Justus comedens saturat animam suam, animæ autem impiorum esurient, » *Proverb.* cap. xiii.

Vers. 14. 14. Qui jurant in delicto Samariæ, *q. d.* Ideo virgines, adolescentes et Israelitæ omnes punientur fame, siti et morte, quia adorant, colunt et jurant per vitulum aureum, quem Jeroboam erexit, et collocavit in Dan quasi deum Samariæ eumque opponunt et anteponunt Dei Verbo.

Et vivit via Bersabee. — Nota Israelitas non tantum per vitulos suos in Bersabee erectos jurasse, sed etiam per viam qua ad eos ibatur in Bersabee, quasi hæc sancta esset a sancto idolo, *q. d.* Punientur qui jurant per vitam viæ, qua itur in Bersabee : non quod via hæc viveret, sed vitam vel metaphoricam, vel metonymicam intelligunt. Metaphoricam, *q. d.* Vivat, id est floreat, teratur et frequentetur jugiter via Bersabee. Sic enim ex adverso viæ dicuntur mortuæ, vel lugere, cum neglectæ et desertæ jacent, juxta illud *Thren.* cap. i, 4 : « Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem. » (Metonymicam, *q. d.* Vivat vitulus aureus deus noster, ad quem ducit via tendens in Bersabee : vivat vitulus, cujus colendi causa tam longam inimus viam, ut a domo nostra eamus ad fines Israelis : ibi enim sita erat Bersabee. Ita Albertus et Lyranus. Jurant per hanc viam, quia in illa multa erant sacella et aræ idolis erecta (eo quod illis in locis diu versatus fuisset Abraham patriarcha) quæ peregrinantes adibant. Id patet IV *Reg.* cap. xxiii, 8, ubi Josias dicitur contaminasse « excelsa, ubi sacrificabant sacerdotes de Gabaa usque Bersabee. » Addit Vatablus significari hic idololatrarum studium, qui sanctitatem constituebant in longitudine itineris, ideoque ab uno termino Judææ peregrinabantur usque ad alterum, puta a Dan usque in Bersabee, *q. d.* Vivit vigetque peregrinatio quæ incipit a Bersabee, et desinit in Dan. In Dan enim et Bersabee quasi in duobus regni sui limitibus vitulos aureos collocavit Jeroboam, quasi tutelares Israelis deos. Arabicus vertit : *Jurant in indulgentia Samariæ, et dicunt quod Dan est Deus tuus et Bersabee.* Vide hic insanum idololatrandi studium, quo non tantum idolo, vel templo, sed et viæ bene precantur, imo per illam quasi numen jurant.

Cadent (ob hanc idololatriam), et non resurgent ultra, — *q. d.* Omnino et irreparabiliter corruent et peribunt. Ita contigit : nam decem tribus, excisa Samaria, abductæ in Assyrios nunquam inde redierunt.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos Deum stantem super altare, et jubentem angelo ut, percusso cardine, illud evertat, ob avaritiam et scelera populi, quem se perquisiturum et perditurum asserit, etiamsi is se in cœlo, abysso, vel inferno absconderet. Secundo, vers. 7, *comparat Israelitas Æthiopibus, Syris et Palæstinis, tam in culpa, quam in pœna excidii et dispersionis. Tertio, vers.* 11, *se eos per Christum restauraturum promittit, daturumque copiam frumenti et vini, adeo ut montes stillent dulcedinem* (1).

1. Vidi Dominum stantem super altare, et dixit : Percute cardinem, et commoveantur superliminaria; avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam : non erit fuga eis. Fugient, et non salvabitur ex eis qui fugerit. 2. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos : et si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos. 3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos : et si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos. 4. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos : et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum. 5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescet : et lugebunt omnes habitantes in ea; et ascendet sicut rivus omnis, et defluet sicut fluvius Ægypti. 6. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit : qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen ejus. 7. Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus ? numquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti : et Palæstinos de Cappadocia, et Syros de Cyrene ? 8. Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud a facie terræ : verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus. 9. Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro : et non cadet lapillus super terram. 10. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt : Non appropinquabit, et non veniet super nos malum. 11. In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit : et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant, instaurabo : et reædificabo illud sicut in diebus antiquis. 12. Ut possideant reliquias Idumææ, et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc. 13. Ecce dies veniunt, dicit Dominus : et comprehendet arator messorem, et calcator uvæ mittentem semen : et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt. 14. Et convertam captivitatem populi mei Israel : et ædificabunt civitates desertas, et inhabitabunt : et plantabunt vineas, et bibent vinum earum : et facient hortos, et comedent fructus eorum. 15. Et plantabo eos super humum suam : et non evellam eos ultra de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

(1) Ista est tertia et ultima visio qua liber prophetarum Amos absolvitur.

Primo, sub signo percussionis columnarum templi, refert decretum de Israelitarum ruina et clade, nullo modo declinanda, 1 : *primo,* ob Dei instantis ubique persecutionem, quod probat enumeratione locorum, ad quæ fugi potest, 2-4 ; *secundo,* ob ejusdem summam in omnia potentiam, 5, 6.

Secundo, cum Israelitæ supra modum sibi placebant, et confidentia et securitate magna præditi, jactabant se esse populum Deo charum, *primo,* ne existiment se apud Deum esse in aliquo pretio ; non pluris eos facere declarat, quam Æthiopas, Palæstinos, Syros, quibus non est concessa æterna possessio terræ illis data, 7 ; *secundo,* addit tamen promissionem, si ex æquitate justitiæ, peccatores et obduratos perdere decreverit, justos aut pœnitentes salvandi 8.

Tertio, promittit futuram per Christum religionis et Ecclesiæ, *primo*, suscitationem ac restaurationem, 11 ; *secundo,* diffusionem in omnem terram, 12 ; *tertio,* felicitatem et abundantiam donorum spiritualium in hac et altera vita, 13-15.

Vers. 1. 1. VIDI DOMINUM STANTEM SUPER ALTARE. — S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus et Ribera censent Amos hic prophetare excidium duarum tribuum et templi Hierosolymitani per Chaldæos. Probant, quia ejus restitutio, quæ facta est per Esdram et Nehemiam, promittitur vers. 11. Favet Chaldæus, qui non verbo tenus, sed paraphrastice ita vertit : *Vidi gloriam Domini conscendentis a Cherub, qui mansit super altare; nisi populus domus Israel convertatur ad legem, exstinguetur candelabrum, occidetur rex Josias, et destruetur domus Dei*, puta templum, *et dissipabuntur atria, et vasa domus sanctuarii in captivitatem ibunt.*

Probabilius est quod censent Ruffinus, Clarius et a Castro, Prophetam hic pergere prophetare contra decem tribus, ac consequenter hic prædicere excidium altaris et templi idololatrici, quod ipsæ sibi erexerant in Bethel. Probatur *primo*, quia ad decem tribus proprie missus fuit Amos in Bethel, ut patet cap. VII, 13; *secundo*, quia cap. VIII, egit contra decem tribus : ergo et hoc cap. IX : nam nihil est quod significet eum divertere sermonem a decem tribubus ad duas, imo eum continuare sermonem ad decem tribus, patet ex vers. 5, qui idem est cum vers. 8 cap. VIII, *tertio*, quia vers. 8 et 9, ait se loqui de domo Jacob et Israel : sic autem post schisma Jeroboam vocantur decem tribus, non duæ, præsertim quia addit : « Concutiam in omnibus gentibus domum Israel. » Hoc autem verum est de decem tribubus, non de duabus. Decem enim traductæ in Assyriam, Mediam et Persidem, inde per omnes gentes sparsæ sunt, teste Josepho : duæ autem traductæ in Babylonem, ibi manserunt, indeque post septuaginta annos sub Cyro reductæ sunt in Judæam. Ad argumentum prioris sententiæ respondebitur, vers. 11.

Quæres, quomodo vidit hæc Amos, an oculis corporis, an mentis? Corpoream fuisse visionem censent Albertus, Arias et Eusebius, lib. I *De Demonstrat.* cap. XVIII, ac proinde censent angelum in corpore assumpto reipsa concussisse cardines templi, idque oculis corporeis vidisse Prophetam.

Verius est hanc visionem fuisse imaginariam, non corpoream, tum quia tales fuerunt communiter visiones Prophetarum ; tum quia si visio hæc spectat templum Hierosolymitanum, ut multi volunt, non potuit hæc oculis corporeis videre Amos, utpote qui longe ab eo aberat, agebatque in Bethel; tum quia non est verisimile Deum hic assumpsisse corpus humanum, in eoque visum ab Amos, præsertim cum id non fecerit Isaiæ cap. VI, 1, ubi visus fuit ab Isaia oculis mentis, non corporis, sedere in throno excelso; nec Ezechieli I, 26, ubi visus fuit ab Ezechiele oculis pariter mentis insidere currui Cherubico. Sane si Deus voluisset videri oculis corporeis, id potius concessisset Isaiæ et Ezechieli, quorum visiones fuerunt augustissimæ, quam Amos prophetæ rusticano.

SUPER ALTARE, — vel thymiamatis, quod erat in Sancto sanctorum, ubi erant sedes et thronus Dei, ut vult Arias; vel holocaustorum, quod erat in atrio ante Sanctum, ut volunt Lyranus et Vatablus. Samaritæ enim, æmuli Judæorum, templum simile Hierosolymitano, ac consequenter simile atrium, Sanctum et Sanctum sanctorum, atque similia altaria thymiamatis et holocaustorum in Samaria, Dan et Bethel erexerunt. Porro de altari Bethel potius quam Dan aut Samariæ hic agi, liquet ex eo quod in Bethel vaticinabatur Amos, utpote loco Samaritis sacratissimo, tum quod Jacob patriarcha in eodem sacrificasset, et vidisset Deum scalæ innixum, ideoque locum vocasset Bethel, id est domus Dei ; tum quod Jeroboam primus Israelis rex, schismatis et novæ religionis auctor, in Bethel non tantum altare vitulis aureis dedicasset, sed et ipse sua manu iisdem in eodem sacerdotis officio functus incensum adolevisset, ut patet III *Reg.* cap. XI, 33; tum quod Jacobi et Jeroboami æmuli et asseclæ posteri eorum, reges Israelis, in Bethel sacrificantes, ibi quasi commune regni sui fanum statuissent; unde ab eis Bethel vocabatur, « sanctificatio regis, et domus regni, » uti dixi cap. VII, 18. In Bethel ergo, quasi in publico Israelis idolio, visus est Prophetæ Deus templo et altari ultor insistere, ac jubere illud exscindi, una cum idololatria et idololatrico Israelis regno. Unde apposite visus est hic Deus stans, quasi instans operi, scilicet subversioni altaris et templi.

ET DIXIT (Dominus, vel prophetæ Amos, ut opinantur S. Hieronymus et Remigius, vel potius angelo sibi assistenti, quasi voluntatis et operis sui administro, ut censent idem S. Hieronymus, Remigius, Ruffinus, Theodoretus et alii. Per angelos enim solet Deus ulcisci et plectere hostes suos. Angelo ergo dixit) : PERCUTE CARDINEM, — scilicet templi, ut hac percussione symbolica et imaginaria menti Amos objecta, repræsentes et significes quod Assyrii templum a cardine et ab imis fundamentis convulsuri et subversuri sint, una cum impio ejus cultu et cultoribus Israelitis. Ita S. Hieronymus, Emmanuel, Mariana, et alii jam citati. Unde Septuaginta vertunt : *Percute propitiatorium*; Arabicus Antiochenus : *Percute pavimentum ;* Arabicus Alexandrinus : *Percute Rationale pontificis;* Hebraice est : *Percute* הכפתור *haccaphtor*, quod Tigurina vertit, *limen;* Pagninus et Vatablus, *superliminare,* scilicet portæ templi. Proprie *caphtor* significat pomum (ut vertit Syrus) et sphærulam : et quia hæc sculpi solebant in liminibus, hinc significat limen. Noster hic vertit, « cardinem, » non limen, vel superliminare, quia ab eo distinguitur. Sequitur enim : « Et commoveantur superliminaria, » hæc enim commoveri nequeunt, nisi commoto cardine æque ac limine, cui superne quasi insistunt. Cardo ergo dicitur *caphtor*, quia

habet figuram spherulæ, et quia sua vertebra tegitur. Radix enim כפר *caphar* significat tegere, involvere, operire. Jubet ergo Deus angelo, ut percutiat tam limen portæ templi, quam cardinem liminis in quo ostium volvebatur, id est aperiebatur et claudebatur, ut significet portam templi, ipsumque templum, ac ingredientes in illud percutiendos et subvertendos ab Assyriis. Cardo enim est basis et fulcrum rei quam sustinet : unde cardo dicitur quasi cor januæ, quo scilicet illa movetur, ait Servius in illud *Æneid.* I :

Foribus cardo stridebat ahenis.

Hinc Romani coluerunt deam Cardineam, quæ cardinibus præesset. Ita Seneca in *Hippol.*, Jovi ait : « Celerique polum cardine versas. » Verius S. Anna mater Samuelis, I *Reg.* cap. II, 8 : « Domini, ait, sunt cardines terræ. » Et Sapiens, *Proverb.* cap. VIII, 26 : « Adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terræ. » Porro in cardine notantur stridor et horror convulsi et ruentis templi, juxta illud Statii, *Thebaid.* I :

Venti transversa frementes
Confligunt axemque emoto a cardine vellunt.

Et Virgilius, *Æneid.* VI :

Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ.

Ita in passione Christi terram universali terræ motu concussam, et e cardinibus fuisse convulsam censent Didymus in *Catena Græcorum* in *Job*, cap. IX, et alii. Pari modo multi censent totum orbem in die judicii concutiendum et e cardinibus convellendum, idque significare illis verbis Christi, *Matth.* cap. XXIV, 29 : « Et virtutes cœlorum commovebuntur. » Et *Job*, cap. IX, 6 : « Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur. » Vide dicta *Apoc.* cap. VI, in fine.

Et commoveantur superliminaria. — Syrus, *limina* ; Hebraice ספים *sippim*, quod David et ex eo Pagninus vertit : *Et contremiscent postes* ; Tigurina : *Et commoveantur postes*, puta laterales, quos architecti vocant *antas*. Sed eodem redit sensus : concusso enim et convulso limine et cardine ab angelo, necesse erat tam postes quam superliminaria, quæ postibus incumbebant, concuti et commoveri, imo ruere. Significatur enim hic ruina portæ et templi. Unde Arabicus vertit : *Commovebuntur portæ extrinsecæ*. Angelus enim tam valide quassavit cardines et portam, ut totus murus, ac consequenter totum templum illi incumbens ruere videretur. Arias et Eusebius, lib. I *De Demonstr.* cap. XVIII, censent hæc realiter esse peracta, ac realem fuisse hunc terræ motum, esseque illum cujus meminit Amos cap. I, 1, ubi ex eo numerat et consignat annum suæ prophetiæ. Verum ex dictis liquet aliam fuisse hanc concussionem ab illo terræ motu : ille enim fuit realis ; hæc vero fuit imaginaria.

Avaritia (Syrus, *dolus*) in capite omnium. — Causam excidii templi, urbis et totius Israelis assignat avaritiam. Pro *avaritia* hebraice est בצעם *betsaam*, id est *avaritia eorum*. Radix בצע *batsa* proprie significat lædere et vulnerare. Hebræi enim usuram et avaritiam vocant *vulnus* : quia tanquam gladius hominem vulnerat, et ipsius sanguinem exsugit. Pari modo, usuram vocant נשך *nescech*, id est morsum, quia mordet et lædit proximum : sicut Latini *fœnus* vocant quasi funus. Hinc *secundo*, Septuaginta Hebr. *betsaam* accipientes non ut nomen, sed ut verbum, imperativi *kal*, vertunt : *Disseca in capita omnium. Disseca*, scilicet tum gladio hostili, tum frustis postium et superliminarium ex percussione angeli dissilientibus ; unde alii legunt, *disjice, q. d.* Dissilientia frusta postium disjice in capita eorum, iisque ea disseca. Quocirca Tigurina vertit : *Universorum capitibus vulnus inflige* ; Arias accipit ut nomen, sed pari modo vertit : *Concisio eorum in capite omnium* ; *Tertio*, Vatablus *betsaam* accipiens ut verbum præteriti temporis, vertit : *In frusta concidit eos* (nempe qui sunt) *in capite omnium*, id est qui præsunt aliis omnibus. Hoc pertinet ad sacerdotes et magistratus : hos enim concidet Deus, vel angelus vice Dei : loquitur enim Deus, vel angelus de se in tertia persona. Hinc Pagninus pro *betsaam* legens in Benoni בצעם *botseam*, vertit in prima persona : *In frusta concidam eos, in capite omnes ipsos*. Hic sensus priori subordinatur hoc modo, *q. d.* Quia ipsi sua avaritia, puta suis usuris et fraudibus, vulnerarunt et conciderunt pauperes, idcirco pariter ipsi vulnerabuntur et concidentur ab hostibus. Hinc aliqui vertunt : *Avaritia in capita omnium*, scilicet recidet, meritaque ab eis supplicia exiget : quæ versio valde consonat cum verbis præcedentibus et sequentibus. Unde Arabicus vertit : *Percute caput uniuscujusque, et reliqui eorum gladio interficientur*.

Porro avaritia dicitur esse « in capite omnium, » quia omnibus dominatur, omnes possidet : omnes enim caput, sensus, curasque omnes eo intendunt, ut iniquis lucris se ditent, juxta illud *Jerem.* cap. VI, 13 : « A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student. » Avarus enim dicitur quasi avidus, quod immensas opes aveat. Unde P. Nigridius apud Gellium, lib. X, cap. V : « Avarus, inquit, appellatur, qui avidus æris est ; sed in ea copula, E, littera detrita est. » Item « locupletem ait dictum, qui pleraque loca, hoc est qui multas possessiones tenet. » Sic *Thren.* I, 5, dicitur : « Facti sunt hostes ejus in capite, » id est hostes dominati sunt Hierosolymæ. Avaritia ergo est « in capite, » non in calce ; quia caput, id est phantasiam animumque occupat, itaque illi est infixa ut vix evelli possit ; quia tenet arcem mentis, indeque quasi regina, imo quasi dea omnibus cogitationibus, sensibus, potentiis,

membris et actibus imperat tanquam mancipiis, cogitque ea sibi servire, suum regnum propagare, lucra ubique captare, opes sine termino coacervare. Hinc rursum ipsa est « in capite, » id est, est capitalis, et quasi caput avari, illi per omnia dominans, sicut caput dominatur toti corpori. Quocirca S. Paulus avaritiam nuncupat idolorum servitutem, id est idololatriam, *Ephes.* cap. v, 5. Avarus enim in mente gerit idolum quod adorat, scilicet pecuniam et Plutum. Hoc idolum est ipsi numen et deus, cui se substernit totumque se mancipat. Ita videmus avaros nil somniare, nil cogitare, nil loqui, nil tractare nisi lucra, nisi « affer, affer, » *Proverb.* cap. xxx, 15. Annon ergo avaritia est in capite avari ? *Secundo*, Lyranus : Avaritia, ait, est in capite, id est in regibus, ducibus et sacerdotibus populi. Quam enim hi dediti fuerint avaritiæ, patet tum ex Prophetis, tum ex Christo, *Matth.* cap. xv, 5, et cap. xxiii, 14 et 23, qui acriter eorum avaritiam incusant. Sic et modernos Judæos quoslibet totos usuris et lucris intentos videmus. Porro sacerdotum avaritiam hic proprie taxari patet ex vers. 1 : « Vidi Dominum stantem super altare, et dixit : Percute cardinem. »

Notat fontem omnis mali, scilicet avaritiam, indeque manantes fraudes et dolos. Nam, ut ait Apostolus I *Timoth.* cap. vi, 10 : « Radix omnium malorum est cupiditas.» Unde Sapiens, *Eccli.* cap. x, 9 : « Avaro, inquit, nihil est scelestius. » Porro hæc avaritia a summis manabat ad infimos ; perinde ut vitia principum et prælatorum manant ad subditos .Simili modo B. Petrus Damianus lib. II, epist. 2 *ad S. R. E. Cardinales*, et S. Bernardus, *De Consid. ad Eugenium Pontif.*, et in *Declamationibus*, docent omnia mala Ecclesiæ provenire ex avaritia, hancque valde foveri et augeri cupiditate Ecclesiasticorum et Prælatorum. Idque verum esse luce clarius vidi, dum agerem in provinciis transalpinis. Quis enim laicus credat Pastori ex Evangelio concionanti bona terrena esse contemnenda, et cœlestia ambienda, si terrena ab eodem aliisque Prælatis ita appeti, tam studiose congeri et conservari cernat? Qua fronte Prælatus audebit suos hortari ad liberalitatem et eleemosynam, si ipse avare suas opes recondat, et in pauperes sit immitis et immisericors? Quis non inhiet divitiis, prædiis, officiis congerendis ; si Ecclesiasticos videat beneficiis, pensionibus, redditibus, domibus, prædiis coacervandis totos intendere? Clericus es, cur sortem non in cœlo, sed in terra quæris? quo ore impudenter et mendaciter quotidie Deo, qui cor tuum avarum et terræ inhians intuetur, dicis : « Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi ? » Annon merito objiciet laicus Ecclesiastico : Deus levitis voluit esse sors et hæreditas, terram vero inter laicos, puta inter cæteras undecim tribus, distribuit. Nostra ergo est terra, tu cœlum et Deum quære : nobis laborandum est, ut opes comparemus, quibus nos, uxores, filios, filias, famulos et ancillas alamus ; tu qui solus es, cujus Deus est sors, eaque sufficiens et liberalis, cur plura semper appetis ? ut quid studes ditandis adeo nepotibus et cognatis ex patrimonio Christi? Itane res sacras Ecclesiæ adimis, easque laicis tibi propinquis, carnalis et infidelis Domini dispensator impendis? Annon hoc furtum, imo sacrilegium? ait S. Bernardus. Sanxit olim S. Urbanus, Pontifex et martyr, anno Domini 233, qui S. Cæciliam pluresque alios docuit, et animavit ad martyrium, ne bona Ecclesiæ in laicorum usus impendantur, idque sub gravi pœna : « Quia, inquit, hæc bona sunt oblationes fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum, » ut habetur cap. xvii, *Quæst.* IV, cap. *Attendendum.* Idem sanxerunt alii Pontifices. Unde S. Hieronymus *ad Pammachium :* « Pars, inquit, sacrilegii est, rem pauperum dare non pauperibus. » Res enim pauperum sunt res et bona Christi crucifixi. Quocirca omnes doctores censent esse peccatum mortale, si quis Ecclesiasticus opes, quas ex beneficio suo percepit, relinquat cognatis laicis, iisque eos locupletet. Cur ergo tu immodice, ait Doctor sapiens, beneficia beneficiis accumulas, pensiones pensionibus, itaque Ecclesiam ministris suis defraudas, ut paucos, eosque indignos habeat ? cur patrimonium pauperum devoras, ut amicos dites? Itane demens es, ut animam tuam propter amicos damnare, et æternis gehennæ incendiis addicere velis ? stulte, hac nocte animam tuam dæmones repetent a te, et quæ parasti cujus erunt? Amici quos ditasti, te ex inferno non liberabunt : imo pro gratiis sannas et maledictiones tibi in inferno rependent, quod eis per opes fueris causa luxus, scelerum, indeque damnationis ejusdem. Evigilate, Prælati, aperite oculos, Ecclesiastici. Ne vos amor stolidus cognatorum infatuet, ut sero gematis in æternum, dicatisque : Heu, quam fui fatuus, quam insensatus, qui non pro me, sed pro alio ditando, animam meam vendidi, occidi, perdidi ! Heu me ! nepotes mei, cognati mei traxerunt me ad tartara. « Frater non redimit, redimet homo ? non dabit Deo placationem pro anima sua. » Deo nemo fucum suis ratiunculis efficiet. Quo major es, eo majus das scandalum : quo potentior, eo potentius tormenta patieris : quia hæreditate possedisti sanctuarium Dei; imo fecisti ut gentes, ut laici venirent in hæreditatem Dei, et hæreditate possiderent sanctuarium ejus : ideoque tam catholicos, quam hæreticos, a fide et salute avertisti, eosque sanctum Christi et Ecclesiæ ejus christianæ nomen blasphemare fecisti. Aspice ex alto sponsam tuam, o Christe ! maculam hanc e veste ejus, imo tua, emunda. Utinam vel sanguine meo illam eluas ! Quam libens occumbam, ut ipsa suo nitori et decori cœlesti restituatur ! Mitte e cœlis angelum qui rursum percutiat cardines templi. Mitte novum Jeremiam qui

iterum intonet illud cap. VI, 12 : « Extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe usque ad majorem omnes student avaritiæ : et a Propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt dolum. »

Moraliter, de avaritia.

Moraliter, disce quantum malum sit avaritia, quæ, cum omnibus dominetur, omnes vulnerat, atque tam animæ avari, quam corpori proximi lethale sæpe vulnus infligit. Narrat Sabellicus, lib. VII, *Enneade* IX, Calipham Mahometanorum pontificem, inter auri acervos volutatum fame interiisse. Cum enim Halao Tartarorum regis frater occupasset Babylonem, omnemque populum trucidasset, Caliphas, qui magnum thesaurum congesserat, comprehensus, cumulo auri sui impositus, et per multos dies asservatus, inedia, vel sane pretiosa fame consumptus est. Sic et C. Caligulam pecuniæ avidissimum, inter immensos aureorum thesauros volutari solitum scribit Suetonius in ejus Vita, cap. XLIII, qui iis non diu gavisus, paulo post miserabili nece occubuit. Avaritiæ symbolum est serpens græce dictus δίψας, quod inexstinguibilem sitim morsu suo excitet. Dipsas, ait Lucianus lib. *De Dipsade*, est serpens non adeo magnus, viperæ similis, violento ictu, veneno crasso, qui dolores inducit intolerabiles. Ardores enim immittit inexstinguibiles, et putredines, ac totum corpus adurit incendio. Insuper qui ab illa icti fuerint, clamant perinde atque illi qui in ignem conjecti sunt : quo plus bibunt, eo plus sitiunt; nec sitim exstinxeris, etiamsi totum Nilum aut Danubium epotandum præstiteris. Ita et Ælianus lib. VI *De Animal.* cap. LI. Dipsas est avaritia, quæ inexplebili opum siti, æque ac curis, doloribus, periculis et cædibus avaros incendit. Nam

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

« Multo concitatior est avaritia in magnarum opum congestu collocata, ut flammæ infinito acrior vis est, quo ex majore incendio emicuit, » ait Seneca, lib. II *De Benefic.* cap. XXVII. Tales fuerunt Æneanes, qui ex oraculo persuadebant fore ut patriam terram amitterent, si particulam aliquam largirentur, ut ait Plutarchus in *Quæst. Græcan.* cap. XIV. Et illi de quibus Arnobius, lib. II *Contra Gentes* : « Exercent, ait, avidum atque injustissimum fœnus, et e miserorum sanguine supputandi se augent insania : millibus possessionum semper producunt fines, et quamvis provincias totas rus faciant unum, pro arbore una, pro sulco forum litibus terunt : cum amicis, fratribus inexpiabiles suscipiunt simultates. » Vere Cyprianus, *epist.* 2 : « Nec intelligit miser avarus, inquit, speciosa sibi esse supplicia, auro se alligatum teneri, possideri magis, quam possidere divitias atque opes. O detestabilis cæcitas mentium, et cupiditatis insanæ profunda caligo ! cum exonerare se possit et levare ponderibus, pergit magis fortunis augentibus incubare, pergit cumulis pertinaciter adhærere. »

S. Augustini septem axiomata de avaritia.

Quocirca Patres omnes acriter avaritiam et avaros insectantur, ac imprimis S. Augustinus, cujus hæc de ea sunt axiomata. *Primum* : Avaritia duriora jubet quam Christus. « Quid vis, inquit, in *Psalm.* XII, 8, ab avaritia possideri? dura jubet, levia jubeo : onus ejus grave, sarcina mea levis est. Jubet avaritia ut mare transeas, et obtemperas. Jubet ut te ventis procellisque committas. Jubeo ego ut ante ostium tuum ex eo quod habes des pauperi. Piger es ad faciendum ante te opus bonum, et strenuus es ad transeundum mare; quia avaritia imperat servis; quia Deus jubet, odisti. » *Secundum*, in *Psalm.* XXX, conc. 3 : « Dico avaro, quare invocas Deum, ut det tibi lucrum. Lucrum ergo invocas, non Deum. Ministrum lucri tui facis Deum. Viluit tibi Deus. Deus si ad te veniat sine auro et argento, non vis illum. Quid ergo tibi de his quæ fecit Deus sufficit, cui Deus ipse non sufficit? » *Tertium*, in *Psalm.* XXXVIII : « Vide, o avare, ne forte dum colligis, colligaris; ne forte cum vis esse prædo minoris, sis præda majoris. Non enim sentis te esse in mari, nec cernis minores pisces a majoribus devorari. Dic mihi, thesaurizas, cui congregabis ea ? Dicturus es : Filiis meis servo. Hæc est vox pietatis, excusatio iniquitatis. Servas transiturus transituris, imo vero transiens transeuntibus. Scis eum possessurum cui servas, aut si nondum natus est, scis nasciturum? Servas filiis, incertum est an futuris, an possessuris : nec reponis thesaurum ubi reponendus est : Thesaurizate vobis thesaurum in cœlo. » *Quartum*, in *Psalm.* CXXXVII : « Avaris etiam ipsa fecunditas (filiorum quæ cæteris felicior est) molesta est. Timent enim ne pauperes relinquantur, qui multi nasci potuerunt. » *Quintum*, Auctor serm. *ad Fratres in eremo*, qui exstat t. X S. Augustini, *serm.* 48 : « O homo, ait, an ignoras quod radix omnium malorum avaritia est, et servitus idololatriæ, mater usuræ, genitrix simoniæ, fomes culpæ, æternæ pœnæ via, nutrix gehennæ? O avaritia, abyssus insatiabilis ! Omnia in homine senescunt vitia, sola avaritia juvenescit. » Deinde subdit quam fatuum sit filiis vel nepotibus thesaurizare, qui eos in morte deserunt : « O admirabilis infidelitas ! ecce maritus dilectus ab uxore dilecta relinquitur, filius a matre projicitur, et pater a filiis, et filii a patre sub terra reconduntur. Solus ille dimittitur, et quilibet ad propria revertitur, et cito oblivioni traditus tanquam mortuus a corde. » Et sub finem : « Memorare novissima tua, quia conceptus es in culpa, natus in pœna, vivens in miseria, et necessario morieris in angustia. » *Sextum*, lib. *De Conflictu virtutum et vitiorum*, cap. XVI : « Avaritiæ morbus nunquam melius compescitur, nisi cum dies mortis sine fine meditatur, cum qualis post modicum in sepulcro futurus sit homo considerat. Hoc certe fixum manebat in illius (S. *Job* cap. XV) corde qui

dicebat : Homo putredo, et filius hominis vermis. Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. » Et Apostolus : « Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus. » *Septimo*, lib. *De Salutar. document.* XXX : « Avarus vir inferno est similis. Infernus enim quantoscumque devoraverit, nunquam dicit : Satis est; sic etsi omnes thesauri confluxerunt in avarum, nunquam satiabitur. »

S. Ambrosii sex axiomata de eadem. S. Ambrosii hæc de avaritia axiomata sunt. *Primum*, lib. I in *Lucam*, sub finem : « Est ærugo mentis, cum sæcularium sordibus cupiditatum religiosæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ. » *Secundum*, lib. II *Offic.* cap. XXI : « Avaritia est veluti quædam bonorum ariditas officiorum. » *Tertium*, serm. *in Domin.* VIII *post Pentecost.*, docet avarum esse similem insanienti, eumque semper aurum cogitare, omniaque in aurum convertere, ac gratius aurum intueri quam solem. Unde concludit : « Caveamus exemplum divitis istius, qui dum præsentes divitias concludit, et de futuris sollicitudinem gerit, divitiis pariter abreptus et vita, protrahitur ad tribunal horrificum, in quo accusatrix quidem ejus assistit ipsa illa, quæ et totius ejus vitæ comes exstitit, avaritia; defensor vero et intercessor nusquam ullus apparet. » *Quartum*, *serm.* 13 : « Qui pecuniam appetit, fidem perdit : qui aurum redigit, gratiam prodigit. Avaritia enim cæcitas est, errorem religionis inducit. Cæca, inquam, est avaritia, sed diversis fraudum oculata ingeniis : non videt quæ divinitatis sunt, sed cogitat quæ cupiditatis sunt. » *Quintum*, in *Psalm.* XXXVIII : « Fides militat Deo, avaritia tentatori » (diabolo). *Sextum*, lib. I *Offic.* cap. XLIX : « Sæpe quod avarus summa congesserit sollicitudine, præcipiti effusione dilapidat hæres luxuriosus, et diu quæsita turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improvidus, quadam absorbet voragine. »

S. Isidori Pelusiotæ. Ut cæteros prætercam, S. Isidorus Pelusiota, S. Chrysostomi discipulus, monachorum Pelusiaci montis in Ægypto abbas, doctrina et sanctitate illustris, sub Theodosio Juniore, anno Domini 440, *epistola* 233, egregie docet quantum vulnus capiti totique homini infligat avaritia, dum eum tantum non mutilat, et truncat oculis, auribus, pedibus, etc. Primo enim graphice eam comparat hydræ, quæ ventrem habet inexplebilem, et Briareo centum manibus armato, ac Scyllæ, quæ omnia sorbet : « Deinde feminæ, belluina, ait, forma præditæ, ignemque spiranti, ac sexcentas viperas crinium loco in capite habenti, perpetuo sibilantes, ac mortiferum venenum evomentes; sexcentis item manus unguibus abundantes, quarum opera alios lacerat, alios sagittis impetit, ab aliis pecunias extorquet. Ac denique sexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias struit; verum etiam adulatur, ac servilem in modum alloquitur, et pejerat, turpisque quæstus causa innumeras occasiones excogitat. » Mox ejus oculos depingit : « Oculos habet, non ut naturæ consentaneum est cernentes, aut quemquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem; verum asperum quiddam et acre, atque crudele et inhumanum, igneumque obtuentes. » Paulo post aures et pedes ita describit : « Aures usque adeo septas et obturatas habet, ut nec supplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantum vero abest ut pennas habeat (quæ saturitatem designant), ut ne pedes quidem ipsi vir ullus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus est, secedere potest; verum manus in omnes immittens, ferro quovis ac plumbo gravior insidet, ut omnia accipiat et omnes expilet, nunquam autem expleatur; verum eorum quæ accipit multitudinem, fomitis et incitamenti materiam habeat, rerumque acceptarum finem accipiendarum initium efficiat. » Unde concludit : « Ecquis igitur acerrimo hujusmodi et inexplebili furore, atque innumera peccata et maledicta, et dedecora, et intemperantias ac petulantias nobis conflante capiatur? Ecquis animum inducat, tum in hac vita misere vivere, ut dies noctesque velut flagris quibusdam laceretur, nec requiem ullam aut somnum sentiat; et in futura suppliciorum atque cruciatuum initium accipere. Quid autem initium dico? Hic enim eos quos ceperit, tyranno quovis acerbius torquet et excruciat, imo graviorem eis pœnam infert quam iiluant, qui ad metalla damnati sunt; nam illis, confecto opere, somno ac quiete frui licet; his autem ea somni quoque portum velut aggesta terra obstruens, noctu quoque sæva illa et inhumana edicta proponit. Est ergo bellua terra, ignem spirans, oculis auribusque capta, exsecranda, Deo invisa, implacabilis et crudelis.

Et novissimum eorum in gladio interficiam. — « Novissimum, » id est ultimum, aut abjectissimum et vilissimum, *q. d.* Omnes Israelitas usque ad ultimum et vilissimum gladio occidam. Loquitur enim de infinita multitudine quæ in Samaria, vel, ut alii volunt, in Jerusalem obsessa, et paulo post expugnanda, erat trucidanda. Est hyperbole : *omnes*, id est plerosque omnes; nonnullos enim evasisse, et cladi fuisse superstites constat; sed ii respectu cæsorum fuere perpauci.

2. Si descenderint usque ad infernum, inde ma- Vers. 2.
nus mea educet eos. — Pro *descenderint* hebraice est יחתרו *iachteru*, quod Septuaginta passive vertunt : *Si defodiantur in infernum*; Pagninus et Vatablus active : *Si foderint in inferno*, *q. d.* Si Israelitæ scrobem aut foveam foderint in inferno, ut in ea se abscondant a conspectu meo, inde extraham eos ad supplicium. Similiter : « Si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos. » Est hyperbole : per foveam enim inferni accipit foveam profundissimam, adeo ut videatur usque ad infernum descendere; per cœlum intelligit

montes altissimos, qui suo vertice cœlum tangere videntur. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Lyranus et Arias. Aut certe proprie accipit cœlum et infernum, *q. d.* Si fieri posset ut in infernum descenderent, aut in cœlum ascenderent, inde tamen per Assyrios detraham eos. Ita Vatablus. Simili modo S. Job immensitatem et omnipotentiam Dei, quam nemo evadere potest, describit cap. XI, 8 : « Excelsior, ait, cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari. » Et Psaltes, *Psalm.* CXXXVIII, 8 : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades; si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me. » Ita manu sua claudit homines et creaturas omnes, qui tribus digitis appendit molem terræ, et montes palmo ponderat.

Vers. 3. 3. ET SI ABSCONDITI FUERINT IN VERTICE CARMELI. — Duo erant Carmeli montes, unus in Judæa, ubi versati sunt Nabal et David, I *Reg.* XXV, 2; alter in Israel, imminens mari Mediterraneo, ubi versatus est, et latuit fugiens a facie Jezabel Elias, Elisæus et filii Prophetarum. De eo videtur hic agi, quia fit hic mentio maris, et quia in Israel et contra Israel vaticinatur Amos.

ET SI CELAVERINT (id est celare conati fuerint; revera enim nemo celari potest) SE AB OCULIS MEIS IN PROFUNDO MARIS) in insulis maris Mediterranei), IBI MANDABO SERPENTI, — id est hominibus feris et serpentinis, ut eos trucident, inquit Chaldæus et Arias. Sic Attila Hunnorum rege vastante Italiam, direptisque Aquileia, Ticino et Mediolano, cum infestus pergeret Romam, quam utique cepisset, nisi occurrens S. Leo eum avertisset, multi ex Italia, ut Hunnorum manus evaderent, profugerunt ad mare, puta ad insulas et æstuaria barbaris inaccessa, ibique urbem adventantium, puta Venetorum, condiderunt anno Domini 452, qui fuit Leonis Pontificis primi 13, Valentiniani Imperatoris 28, Marciani 3. Atque hæc est nobilis Venetiarum urbis et reipublicæ origo. Ita Baronius, anno Christi 452.

Secundo, simplicius S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus et alii proprie accipiunt hic profundum maris pro ipso fundo maris, ut vertit Vatablus. Quamobrem Pagninus transfert : *in pavimento maris*; hoc enim proprie hebraice significat קרקע *karka*, scilicet pavimentum, fundum, solum : deducitur enim per metathesin a radice רקע *raka*, id est firmavit, extendit, solidavit. Unde *rakia* vocatur firmamentum. Quocirca Septuaginta vertunt : *Si mersi fuerint ex oculis meis in fundamenta maris*, *q. d.* Etiamsi se mergant in fundum maris, ut ibi ab oculis et ira mea se abscondant, ibi tamen videbo eos. Est hyperbole.

IBI MANDABO SERPENTI. — Septuaginta *draconi*, hoc est pisci alicui ingenti et horrido, v. g. ceto, ut mordeat et devoret eum : « mandabo, » id est dabo illi hunc instinctum, et hanc phantasiam mordendi et devorandi; bruta enim hunc phantasiæ instinctum sequuntur quasi legem naturæ sibi a Deo inditam. Sic ceto dedit instinctum ut absorberet Jonam, cap. II, 1, ad quem hic alludi censet S. Hieronymus. Simili modo Deus dicitur mandare pesti, fami, gladio, cum ea exerit et immittit provinciis vel urbibus.

Tropologice S. Gregorius, in *Psalm.* VII *Pœnitent.* : « Quid est, ait, celari in profundo maris, nisi in altitudine delitescere desperationis? Celat vero se qui non confitetur peccata sua; non confitetur autem qui desperat de misericordia Dei : vel certe ille se ab oculis Dei celat, qui a mandatis ejus avertitur. Oculi enim Domini spiritus Dei, qui legem, id est mandata, dedit. Qui ergo se ab oculis Dei in profundo desperationis celaverint, potestatem accipit diabolus ut eos mordeat, et ut in ventrem eos suæ malitiæ inducat. Ipse est enim serpens cui dictum est : Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. »

4. ET SI ABIERINT IN CAPTIVITATEM CORAM INIMICIS Vers. 4.
SUIS, IBI MANDABO GLADIO, ET OCCIDET EOS, — *q. d.* Quod si non fuerint occisi in Samaria, faciam ut occidantur in Assyria a suis hostibus, puta ab Assyriis. Sic Romani captivos aliarum gentium, quos Romam ducebant in triumphum, post triumphum jugulabant. *Secundo*, Arias et a Castro *gladium* per catachresim accipiunt pro misera et ærumnosa vita et servitute, quam acturi erant Israelitæ in Assyria : servitus enim in jure æquiparatur morti, vocaturque « mors civilis : » nam Israelitas in Assyria occisos non legimus. Verum multa a Prophetis prædicta sunt, quæ expleta non dubitamus, etsi in historiis id scriptum non legamus. Prior ergo sensus uti litteralior, ita genuinior et communior est, puta S. Hieronymi, Remigii, Alberti, Lyrani et Vatabli.

ET PONAM OCULOS MEOS SUPER EOS IN MALUM, ET NON IN BONUM, — *q. d.* Ubique eis malefaciam, ubique affligam et puniam, donec perdam eos. Ita Vatablus. Nota : Negatio illa, « et non in bonum, » magnam auxesim continet, *q. d.* Nil boni, sed omne malum eis afferam et infligam.

5. ET DOMINUS DEUS EXERCITUUM, QUI TANGIT TER- Vers. 5.
RAM, ET TABESCET. — Arias, *et sterilescit*, sive fit sterilis; Tigurina, *et liquescit;* Pagninus, *et defluit;* Septuaginta, *et commovet eam*; quia, ut ait S. Hieronymus, concutiet fundamenta terræ. Hebræum תמוג *tamog* proprie significat *resolvi, liquescere*, uti cera ad ignem, nix ad solem in aquam resolvitur et liquescit, *q. d.* Ne vanas Dei minas putetis, scitote eum tam esse terribilem, quam omnipotentem; ipse enim solo attactu virtutis suæ, imo solo nutu facere potest, facitque interdum ut terra tabescat et consumatur, uti dum dedit legem in Sina, mons Sina fumo et igne tabescere videbatur, *Exod.* XIX et XX, juxta illud : « Qui tangit montes et fumigant; » aut facit ut terra in aquam mergatur, vel vertatur et diffluat, uti fecit

in diluvio tempore Noe, et in mari Rubro, dum per illud sicco alveo traduxit Hebræos, insequentem vero Pharaonem et Ægyptios redeuntibus aquis involvit et obruit. Sic sæpe insulas et continentem mari mergit, et in mare convertit. Simili modo, esto non eodem, Samariam per Assyrios vastabit, consumet, et quasi tabescere faciet. Hoc est quod dicitur *Psalm.* XVII, 8 : « Commota est, et contremuit terra : fundamenta montium conturbata sunt, et commota sunt, quoniam iratus est eis; » et vers. 16 : « Et apparuerunt fontes aquarum et revelata sunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ; » et *Isaiæ* LXIV, 1 : « Utinam dirumperes cœlos, et descenderes! a facie tua montes defluerent. Sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni. »

ET ASCENDET SICUT RIVUS. — Hunc versum iterat et repetit ex cap. VIII, 22, ubi eum explicui.

Vers. 6. 6. QUI ÆDIFICAT IN COELO ASCENSIONEM SUAM. — Hebraice מעלותו *maalotav*, id est *ascensiones* (ita Syrus) *suas*; Vatablus, *gradus suos, q. d.* Qui fecit cœlum quod multis sphæris constat, quæ certum ordinem habent inter se, ac velut gradus, per quos ascenditur gradatim usque ad cœlum summum et empyreum. Probat omnipotentiam et sapientiam Dei ex rebus creatis, ac præsertim ex cœlis. Unde Pagninus : *Qui ædificat in cœlo sphæras ejus, et elementa tria ejus super terram fundavit;* Arabicus Alexandrinus : *Qui ædificavit cœlum et superiora, qui firmavit pactum suum super terram. Secundo,* ascensio, vel ascensiones, vocatur altissimum Dei palatium in cœlo, ad quod multis ascensionibus scandendum est. Unde Chaldæus vertit : *Qui collocavit in excelso majestatem gloriæ suæ.* Ita Theodoretus, Lyranus, Arias, Mariana et alii. Hinc et Arabicus Antiochenus vertit : *Qui ædificat cœlum quasi tabernaculum, et præparatio ejus in terra dirigitur.* Est metonymia : ponitur enim ascensio pro sui termino, puta cœlo, in quod ascenditur. Sic sæpe actio capitur pro loco, in quo actio exercetur, ut oratio pro oratorio, in quo oratur; cœnatio pro cœnaculo, in quo cœnatur; deambulatio pro ambulacro, in quo ambulatur. Sic congregatio, quies, Ecclesia, mansio, habitatio locum significant illis actionibus destinatum. Ita Sanchez.

Mystice, R. Haccados apud Galatinum, lib. VII, cap. XV : « Via, ait, aquilæ in cœlis, est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictum est *Amos* cap. IX : « Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. » Unde et Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.* cap. XXXIV, sic legit et explicat : « Ad quam (resurrectionis promissionem) ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos : utique suis : ubi est et locus æternus, de quo Isaias : Quis annuntiabit vobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in justitia ? » *Isaiæ* XXXIII.

Tropologice S. Hieronymus, Remigius et Hugo per *ascensiones* accipiunt viros sanctos, quorum conversatio in cœlis est, quique eo ascensiones in corde suo disponunt, ut ait Psaltes *Psal.* LXXXIII, vers. 6, euntque de virtute in virtutem, donec videant Deum deorum in Sion. « Deus, ait S. Hieronymus, quotidie credentes de terris ad cœlum levat, ut in illis conscendat : Ascendit Dominus in cœlum cum Enoch : ascendit cum Elia : ascendit cum Moyse, cujus sepulturæ locus, quia in cœlum ascenderat, in terra non potuit inveniri ; ascendit cum Paulo in tertium cœlum. »

ET FASCICULUM (Syrus vertit, *promissionem*; Arabicus Alexandrinus, *pactum*; Arabicus Antiochenus, *præparationem*) SUUM SUPER TERRAM FUNDAVIT. — *Primo,* Lyranus, Clarius et Vatablus : « Fasciculum, » inquiunt, vocat colligationem trium elementorum, puta ignis, aeris et aquæ, quæ in terra quasi basi et centro fundata sunt. Unde Pagninus vertit : *Et elementa tria ejus super terram fundavit.* Hæc enim opponit ascensionibus, id est sphæris cœlestibus, *q. d.* Sicut Deus ædificavit magnas multasque, et tot stellis illustres sphæras in cœlo; ita pariter in terra fundavit tria rerum omnium sublunarium elementa, ex quibus cætera omnia fabricavit, eaque apta serie, ordine et nexu compaginavit, et quasi in unum fasciculum colligavit. Hic sensus videtur genuinus : celebrat enim Dei magnificentiam ex fabrica cœli et terræ. Unde et sequitur : « Qui vocat aquas maris, et effundit eas (vel per exundationem ex hoc suo alveo, vel per pluviam ex nubium fasciculo) super faciem terræ. » Ipse enim « ligat aquas in nubibus suis, » quasi in fasciculo, « ut non erumpant pariter deorsum, » *Job* cap. XXVI, 8. *Secundo,* Sanchez per *fasciculum* intelligit scabellum; in scabello enim est colligatio, vel lignorum et asserum, vel tomentorum et pannorum, puta cum scabellum est pulvinar, quod pedibus principum substerni solet instar scabelli, *q. d.* Dei sedes et thronus est cœlum, scabellum vero est terra, et omnia quæ super eam sunt.

Tertio, alii per *fasciculum* intelligunt legem multiplicem, qua Deus homines quasi colligat et coercet; ac, si eam violent, in ergastulo alligat et constringit.

Verum primus sensus est genuinus. Hebræum enim אגדה *aggudda* proprie significat aggregationem, turbam, turmam, congregationem, colligationem, facem, conglobationem, globum, ut patet II *Reg.* II, 25; quod ultimum huic loco optime congruit. Mundum enim sublunarem vocat conglobationem, vel globum elementarem, sicut a mathematicis idem vocatur globus vel sphæra terrestris. Hic ergo globus vocatur *fasciculus, Primo,* ob rerum aggregationem : quia sicut fasciculus ex multis lignis, floribus, vel herbis componitur; ita et globus hic terrestris ex multis elementis, mixtis et compositis conflatur. In eo enim sunt variæ species herbarum, arborum, plantarum, animalium, avium, piscium, lapidum, gem- Globus terræ est fasciculus sextupliciter.

marum, etc.; mixtorum enim innumeræ sunt species. Simili modo de damnatis ait Isaias cap. XXIV, 22 : « Congregabuntur in congregatione unius fascis (instar fascis) in lacum. » *Secundo*, globus hic vocatur *fasciculus*, ob rerum tam variarum, tam disparium, tam inæqualium, tam contrariarum et inter se pugnantium conjunctionem, et amicam consociationem. Deus enim sphæram hanc ex tam variis et contrariis apte colligavit, sicut fascis ex lignis tortuosis, rubis et spinis a perito bajulo apte colligatur. *Tertio*, fasciculus significat unam esse mundi inferioris congregationem et rempublicam, in qua res diversissimæ et plurimæ quasi in fasciculo alligatæ et congregatæ sunt a Deo. Unde rursum fasciculus significat Dei providentiam et curam, qua mundum hunc quasi suum fasciculum in hac unione et colligatione tuetur et conservat, ne elementum unum destruat contrarium, ne lupi devorent omnes oves, ne ignis omnia comburat, etc. *Quarto*, vocatur diminutive *fasciculus*, non fascis : quia in manibus Dei, qui, ut ait Isaias, tribus digitis appendit molem terræ, est instar exigui fasciculi. *Quinto*, quia ob sui elegantiam, in oculis et naribus Dei est quasi fasciculus aromatum vel florum. Unde fasciculus subinde idem est quod olfactoriolum. Ita Cicero, III *Tuscul.* « Fasciculum, ait, ad nares admovebis, incendes odores, et sertis redimiri jubebis et rosa.» Et sponsa, *Cant.* I : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi. » *Sexto*, fasciculus significat singularum rerum et specierum inter se aptum ordinem et collocationem, ut quasi in fasce unaquæque suo loco apposite et congrue ordinata et collocata esse videatur; in hoc enim ordine elucet mira Dei ordinatoris sapientia et providentia. Narrat Gellius lib. V, cap. III, Protagoram ex bajulo per fasciculum factum esse philosophum. Cum enim ipse in agro caudices ligni plurimos valde concinne colligasset in unum fasciculum, eumque humeris portaret, occurrit ei Democritus philosophus : « Videt eum cum illo genere oneris tam impedito, ac tam incoibili facile atque expedite incedentem. Et prope accedit, et juncturam posituramque ligni scite perfeteque factam considerat; petitque ut paulum acquiescat. Quod ubi Protagoras, uti erat petitum fecit; atque itidem Democritus acervum illum et quasi orbem caudicum brevi vinculo compressum ratione quadam quasi geometrica librari continerique animadvertit, interrogavit quis id lignum ita composuisset. Et cum ille a se compositum dixisset, desideravit uti solveret, ac denuo in modum eumdem collocaret. At postquam ille solvit, ac similiter composuit, tum Democritus animi aciem solertiamque hominis non docti demiratus : Mi adolescens, inquit, cum ingenium bene faciendi habeas, sunt majora melioraque quæ facere mecum possis. Abduxitque eum statim, secumque habuit, et sumptum ministravit, et philosophias docuit, et esse eum fecit, quantus postea fuit. » Si in Protagoræ fasciculo coordinationem lignorum, concinnitatem et ingenium mirabatur Democritus, quis non miretur in hoc Dei fasciculo et globo sublunari adeo concinnam et sapientem tot generum, tot specierum, tot individuorum diversissimorum, imo inter se pugnantium dispositionem, connexionem et ordinem? Quis non exclamet cum Sapiente, cap. XI, 21, et cum Apostolo, *Rom.* XI : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! » quam apposite « omnia in mensura, numero et pondere disposuisti! » imo in uno quasi fasciculo colligasti!

Fasciculus est Ecclesia.

Mystice, *fasciculus* hic est Ecclesia cœtusque fidelium Israelitarum, quos Deus fasciculo legis, æque ac providentiæ suæ fortiter colligatos, in terra Chanaan collocavit et formavit, uti pepigit et promisit. Unde Chaldæus vertit : *Et Ecclesiam suam in terra decoravit.* Ita Ruffinus, Hugo et Dionysius.

Fasciculus electorum cœtus.

Anagogice, *fasciculus* hic est sanctorum et electorum, vinculo charitatis in terra, et vinculo prædestinationis in mente Dei colligatus, de quo in Evangelio : « Ne timeas, grex parvule, quia complacuit Patri meo habitare in te, » inquit S. Hieronymus, qui et de eo ita loqui pergit : « Fasciculus una Domini religione constrictus est; unde et ipsa religio a religando, et in fascem Domini vinciendo nomen accepit. » Septuaginta vertunt : *Repromissionem suam fundat super terram, ut omnes illius repromissiones, quas* (de Christo et Christianis) *SS. Prophetæ suo ore cecinerunt, fundentur in terra, etc., ut quotidie peccato mortui, et vitiorum funibus alligati* (instar Lazari a Christo suscitati) *de sepulcro scelerum suorum jubeantur exire : quotidie sanguinis opera constringantur,* etc., Sic I *Reg.* XXV, 29, Abigail ait David : « Erit anima domini mei custodita quasi in fasciculo viventium; porro inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu et circulo fundæ, » *q. d.* Diutissime et securissime vives : hostes vero tui ruent in interitum, nam res recondita in ligamine, quo ligantur vitæ, seu vivi, ad hoc reconditur, ut servetur inter vivos; quod vero ponitur in funda, ad hoc ponitur, ut funda illud ejaculetur, ait ibidem Cajetanus. Anagogice id ipsum de electis et reprobis exponunt ibidem Eucherius et Angelomus. Fasciculus, inquiunt, viventium est numerus prædestinatorum, idque *primo*, quia, ut ait Eucherius, fasciculus astringitur ut conservetur, pari modo electi afflictionibus constringuntur, ut Deo fidem servent : reprobi vero, qui laxius vivunt, quasi lapides fundæ a Deo abjiciuntur. *Secundo*, quia, ut ait idem Eucherius, sicut fasciculus vinculo colligatur, ita sanctorum cœtus eadem fide et spe, eodemque charitatis nexu constringitur, et uno eodemque Dei præsidio undique vallatur. *Tertio*, quia, sicut fasciculus florum in manu ad oblectationem gestatur, ita electos omnes Deus in manu sua gestat, et virtutum odore qui ex illis continuo efflatur, mire delectatur. *Quarto*, quia sicut

fasciculus non nisi ex certis iisque selectis floribus conficitur; ita electorum numerus ex certis, iisque selectis, ac charitate omnique virtute præstantibus constituitur.

Qui vocat aquas maris. — Tigurina, *qui evocat ad se aquas maris*, scilicet resolvendo aquas per calorem solis in vaporem, eumque ad se sursum elevando in mediam aeris regionem : ubi facit eum concrescere in nubem, et nubem vi solis resolvit in pluviam, quam effundit super terram. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo, Lyranus et Vatablus. Solus Arias hæc accipit de exundatione maris, qua vicinam terram obruit. Symbolice Chaldæus per aquas accipit turmas Assyriorum, quasi Deus hic Israeli minetur eorum adventum.

Vers. 7. 7. Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel? — *Primo*, Chaldæus vertit : *Numquid non ut filii dilecti reputati estis vos coram me?* Videntur enim Æthiopes Judæis ob coloris differentiam et singularitatem, quasi quid rarum et mirabile fuisse in pretio et in deliciis, uti etiamnum principes in suis aulis alunt Æthiopem, vel Pygmæum ad delicias, et ad ostentationem. Unde et *Num.* xi, 1, uxor Mosis Æthiopissa, a Chaldæo vocatur uxor pulchra : nisi dicas esse antiphrasin, pulchra, id est atra et deformis. Et vice versa, Æthiops, id est minime Æthiops et niger, sed candidus et speciosus. Unde sic ex Hebræo vertas : *Numquid sicut filii Æthiopum vos mihi estis, o filii Israel? q. d.* Minime : nam Æthiopes sunt atri, deformes, invisi; vos vero mihi estis candidi, formosi, gratiosi et dilecti. Porro hanc dilectionem, æque ac versum sic explicat Arias, *q. d.* Æthiopes sunt symbolum servitutis : ab olim enim a Noe servituti sunt addicti, cum dixit *Genes.* ix, 25 : « Maledictus puer Chanaan, servus servorum erit fratribus suis : » a Cham enim ortus est Chanaam, et frater ejus Chus, qui fuit pater Æthiopum, qui inde hebraice vocantur *Chusim*, *Genes.* x, 6. Vos ergo, o Israelitæ, fuistis quasi Æthiopes, cum ab Ægyptiis aliisque gentibus dura servitute premeremini, sed ego vos diligens ea vos liberavi mihique ascivi. Æquum ergo est ut me redametis, mihique quasi liberatori et Domino vestro serviatis.

Secundo et aptius, Syrus et Arabicus hæc assertive accipiunt, quasi dicant : Vos, o Israelitæ, similes estis Æthiopibus, quia sicut Æthiopes ex Ægypto traduxi in Æthiopiam (hæc enim sita est ultra Ægyptum, illique adjacens et quasi subjecta est) : ita et vos ex Ægypto traduxi in Chanaan. Unde explicans mox subdit : « Numquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti ? » Huic etiam consonat quod præcessit : « Et fasciculum suum super terram fundavit, » *q. d.* Deus Israelem quasi suum fasciculum et peculium ex Ægypto traduxit in Chanaan, ibique eum stabilivit et fundavit. Item illud vers. 5 : « Et defluet sicut fluvius Ægypti. » Persistit enim in comparatione Nili et Ægypti, *q. d.* Nolite gloriari quod patrem habeatis Abraham, quia proximiores parentes habetis Ægyptios. Ibi enim nati sunt Moses ejusque coævi patres vestri, quos ex Ægypto traduxi in Chanaan, perinde ac Æthiopes ex eadem traduxi in Æthiopiam : vos ergo estis congeneres, et quasi fratres Æthiopum, tum origine et genere, tum moribus. Estis enim atri, deformes, indurati, et immutabiles in sceleribus vestris, ut non tam Abraham, quam Æthiopum fratres et filii esse videamini, ideoque vos a me abjiciam tradamque Assyriis. Simili modo ait Jeremias cap. xiii, 23 : « Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas : et vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum. » Et *Ezech.* xvi, 3 : « Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. » Unde S. Hieronymus : « In omnibus, ait, Scripturis Æthiopes dicuntur qui penitus in vitia demersi sunt. » Ita S. Chrysostomus, homil. 11 *in Matth.*, Lyranus, Pagninus, Vatablus et Ribera. Huc spectant vulgata adagia : « Æthiopem lavas, » id est tentas rem frustraneam et impossibilem; Æthiops enim quantavis lotione, quantovis lixuvio non albescit. « Æthiopem ex vultu judico : » Æthiops enim nigrore vultus, intortis capillis, labris tumentibus, dentium candore præ se fert patriam suam; nam vestem mutare potest Æthiops, faciem non potest. Hinc epigramma Luciani :

> Abluis Æthiopem frustra, quin desinis artem?
> Haud unquam efficies nox sit ut atra dies.

Monebat Pythagoras ne gustaremus de his quibus nigra est cauda, quo vetabat cum iis versari qui nigri essent morum improbitate. *Thren.* cap. iv, 7 : « Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, » nimirum cum pure vivebant, cum caste Deum colebant; at cum impure et inceste, « denigrata est super carbones facies eorum. » Porro licet quævis improbitas vocetur *nigredo*, tamen proprie ita vocatur detractio, qua quis alienam famam, et suam conscientiam denigrat : quocirca *niger* vocatur invidus, detractor, calumniator. Ita in titulo *Psalm.* vii, Saul Davidis insectator vocatur Chus, id est Æthiops. Et Horatius, *satyra* iv, lib. I :

> Absentem qui rodit amicum, etc.
> Hic niger est; hunc tu, Romane, caveto.

Hinc vulgare proverbium : « Albus, an ater sis nescio. » Et :

> Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Candor enim candidi animi, nigror maligni est symbolum. Addit S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et a Castro, Deum hic significare suam potestatem et ultionem in gentibus transferendis et evertendis, *q. d.* Vos, o Israelitæ, non superiores, ut jactatis, sed pares per omnia estis aliis gentibus. Nam æque ac Æthiopes, Palæstini et Syri a me creati, pari jure mihi subditi estis. Unde

pari providentia, qua illas gentes in suis provinciis collocavi, collocavi et vos in Chananæa : atque pari justitia, qua illas ex iisdem ob scelera expuli et contrivi, etiam vos e Samaria expellam et conteram. Unde subdit : « Ecce oculi Dei super regnum peccans, et conteram illud a facie terræ. » Porro quomodo et quando Æthiopes a Deo expulsi aut contriti sint, non liquet. Aliqui referunt hoc ad bellum quod Moses nomine Pharaonis gessit contra Æthiopes, quo eos subegit, uti narrat Josephus lib. II *Antiq.* cap. v. Verum historia hæc dubia est, quæ solo nititur Josepho; atque idem addit, illo bello Mosen non contrivisse Æthiopes, sed ad pacem coegisse, ac ducta regis Æthiopum filia in uxorem, amicum, imo generum ex ea recessisse.

Alii probabilius id referunt ad Asa regem Juda qui millionem Æthiopum cum suo duce Zara cecidit, II *Paralip.* XIV, 9 et 13. Verum hi cæsi sunt extra Æthiopiam, nec Asa Æthiopes coegit mutare sedes, aut ex Æthiopia in aliam regionem traduxit. Hæ ergo historiæ notæ erant tempore Amos : unde ipse de iis quasi tunc publicis loquitur; forte etiam conscriptæ fuerunt in chronicis illius ævi, quæ jam non exstant. Nam multi libri sacri, æque ac profani per tot annorum centurias, totque urbium et bibliothecarum exustiones aut vastationes, perierunt.

ET PALÆSTINOS DE CAPPADOCIA. (Cappadoces, hebraice כפתורים *caphtorim*, occuparunt Palæstinam, exclusis ab ea Hevæis primis incolis, uti narratur *Deuteron.* cap. II, 19, et *Jerem.* XLVII, 7. Vide ea quæ utrobique dixi.) ET SYROS DE CYRENE, — *q. d.* Cyrenenses venientes ex *Kir*, urbe et regione Assyriæ (uti dixi cap. I, 5; male ergo Theodoretus censet *Kir* esse Haran, sive Charras urbem Parthorum, in quam ex Ur, urbe Chaldeorum, Deus traduxit Abraham cum Thare, *Genes.* XI, 27), transtuli in Syriam Damasci, quæ prius ab Aram filio Sem, vocabatur *Aram*, a novis vero hisce incolis venientibus ex *Kir*, dicta est *Kiria*, indeque, ut nonnulli putant, euphoniæ causa *Syria*, sicut postea vice versa, cum Teglathphalasar expugnavit Damascum, ex ea rursum transtulit Syros in Mediam et Assyriam, puta in Kir, ex qua olim venerant. Sensus est, *q. d.* Ne blandiamini vobis, o Israelitæ, de mea in vos cura et providentia, qua vos olim eduxi de Ægypto et collocavi in Chanaan. Nam pari modo Cappadoces collocavi in Palæstina, Kirenses in Syria; et tamen illos ob sua scelera Palæstina per vos expuli, hos Syria per Teglathphalasar expellam. Scitote ergo me idem vobis facturum, ni scelera vestra castigetis, vitamque et mores emendetis. Nominat Palæstinos et Syros, quia his contermini tam situ quam moribus erant Israelitæ; unde tacite eos taxat : Syri enim male audiebant olim ob morum mollitiem. Unde proverbium : « Cum non sis Syrus, ne syrissa, » id est ne sumas personam parum decoram, aut, cum sis ingenuus, ne moribus agas servum et barbarum. Est acutus jocus ex amphibolia verbi συρίζω, quod significat *syrissare* et fistula canere. Et Cicero, lib. II *ad Quint. fratrem* : « Nos, ait, ita philologi sumus, ut vel cum fabris habitare possimus. Habemus hanc philosophiam non ab Hymetto, sed ab area (aliqui legunt *hara*) Syra, » id est a rusticana simplicitate.

Syriæ etymon.

8. VERUMTAMEN CONTERENS NON CONTERAM, — *q. d.* Plane et omnino non conteram Israelem, sed reliquias ex eo servabo et salvabo. Vers. 8.

9. SICUT CONCUTITUR TRITICUM IN CRIBRO. — Romæ enim et alibi in Italia cribrant frumentum, cribroque pro vanno utuntur. Idem videntur fecisse Israelitæ, uti hic indicat Amos, *q. d.* Sicut cum frumenta ventilantur in vanna, ut vertit Tigurina, vel cribrantur in cribro, paleæ vel avolant, vel per foramina cribri decidunt in pavimentum, lapilli vero et grana remanent in cribro; ita electi et probi ex Israel servabuntur, cæteri improbi peribunt. Unde Theodoretus : « Nec vero secus, ait, quam agricola a quisquiliis et purgamentis frumentum secernit, ego etiam salute dignos servabo, reliquos necandos tradam. » Metaphora cribri, ait S. Hieronymus, significatur ipsa terra Israel, cujus margines Deus magnitudine sua utraque manu tenens, quasi cribrum huc illucque concutiet, ut paleis ac sordibus peccatorum concussis, id est labore et calamitate exagitatis, et in terram cadentibus, ac gladio morientibus, purum frumentum remaneat, quod in horrea condatur. Quocirca cum subdit Amos : Vers. 9.

ET NON CADET LAPILLUS SUPER TERRAM. — Per *lapillum* intelligit *granum*, ut vertunt alii : quia granum est durum instar scrupuli et lapilli. Est catachresis; unde hebræum צרור *tseror* significat fasciculum et sacculum, ac metonymice res quæ in fasciculum colligi, aut in sacculum colligari solent, qualia sunt grana; item lapilli pretiosi aut pulchri, margaritæ, nummi aurei, argentei, etc. Radix enim צרר *tsarar* significat stringere, arctare, premere. Unde *tseror* est res arcta, stricta, pressa, quæ in sacco vel loculo stringi, densari et arctari solet, qualis est triticum. Unde Septuaginta vertunt σύστρεμμα, id est *convolutio*, globus, coagmentum, compactile, puta *granum* majusculum conglobatum et compactum, ut vertit interpres Complutensis.

Alii tamen *lapillum* hic proprie capiunt, idque varie. *Primo*, Rupertus censet hic agi de cribro, non frumentario, sed murario, quo lapides a pulveribus secernuntur : hoc refellit Ribera. *Secundo*, Palacius lapillis censet significari improbos, qui per cribri foramina nequeant evadere manum et vindictam Dei, et ideo manu ejusdem sint e cribro ejiciendi, id est ab hostibus occidendi, vel captivandi; ac consequenter per triticum significari probos. Sed hoc recte refellit Delrio *adagio* 981. Nam triticum per foramina cribri descendere et secerni non solet, nisi per triticum

non grana, sed farinam accipias; hæc enim a suis folliculis et glumis cribro transmissa secernitur. *Tertio*, Ruffinus censet purgantes triticum illi jungere lapillos in cribro: « Ad hoc, inquit, ut vim concussui addant marginibus illisi, et nihil de quisquiliis remanere patiantur. » Symbolice vero, « nomine lapillorum eorum indicat firmitatem, qui malis haud facile corrumpantur exemplis, ut illis temporibus Prophetas et alios justos fuisse legimus, qui cum reliquum vulgus, ut ligna ac stipulæ deperirent, illi velut solidi, perque hoc pretiosi lapides, permanebant, super quos merito Ecclesia fundaretur. » Ita et Sanchez. *Quarto*, Ribera putat Prophetam de more hic duas metaphoras jungere, scilicet unam tritici, alteram lapillorum, atque a cribri et frumenti similitudine transire ad rem significatam, puta ad domum Israel, de qua immediate ante dixit: « Concutiam in omnibus gentibus domum Israel, » ideoque nominare lapillos; lapides enim apti, imo necessarii sunt ad domum Israel reædificandam. Verum primus sensus quem dedi uti simplicior, ita germanior est, eumque exigit versio Septuaginta. Aliter Joannes Alba *Electorum* cap. LXI: Lapilli, inquit, sive lapides parvi sunt infimæ sortis homines, pauperes, plebeii, totumque ignobile vulgus, *q. d.* Universus populus ducetur captivus; ac proinde non in terra sua, sed in captivitate morietur. Solet enim inter homines loco infelicitatis haberi, quod quis extra patriam moriatur, præsertim in captivitate. Explicat enim id quod præcessit: « Concutiam in omnibus gentibus domum Israel. » Verum hæc phrasis nusquam eo sensu sumitur, præsertim quia Amos non ait, super terram suam, vel super terram Israel, sed absolute « super terram, » quod tam de terra Assyriæ, quam Israelis accipi potest. Constat autem Israelem in terra Assyriæ cecidisse et mortuum esse.

Vers. 11. 11. IN DIE ILLA (Chaldæus, *in tempore illo*) SUSCITABO (Septuaginta, *resuscitabo*; S. Jacobus, *Act.* XV, *reædificabo*; Syrus, *erigam*, scilicet firmiter et stabiliter) TABERNACULUM DAVID, QUOD CECIDIT. — Aliqui hanc suscitationem factam esse censent ab Ezechia, qui post abductas ab Assyriis decem tribus anno sexto regni sui, earum reliquias profugas excepit, et in veri Dei cultu veraque Ecclesia confirmavit, IV *Reg.* XVIII et XIX. Alii, ut Ruffinus et Chrysostomus, homil. 33 *in Acta*, eam factam censent esse ab Esdra et Zorobabel, qui, Cyro annuente, Judæos e Babylone reduxerunt in Jerusalem, ibique eorum rempublicam et Ecclesiam restituerunt. Verum hi a vero sensu aberrant, nam exilis fuit utraque hæc suscitatio; ea autem quæ hic promittitur, ampla fuit et augusta. Ait enim: « Reædificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes. » Quando, quæso, Ezechias aut Zorobabel possedit omnes nationes? Rursum, quando factum est istud: « Et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt? » Adde Zorobabelem tantum reduxisse duas tribus, æque ac Ezechias duabus fere tantum imperavit: hic autem promittitur Israelis, id est decem tribuum, instauratio. Respondeo ergo hanc promissionem ad Christum spectare, per eumque expletam esse. Id ita esse clare patet ex oratione S. Jacobi, qui, *Actor.* XV, 16, in Concilio Hierosolymitano, hæc verba Amos de Christo et gentium ad Christum conversione interpretatur. S. Jacobum sequuntur omnes Interpretes orthodoxi. Quocirca idipsum sub anathemate definivit Vigilius Papa. Cum enim hæc Amos verba Theodorus Mopsuestenus sic explicaret: « Hoc loco, inquit, reditum e Babylone prædicit, quando Zorobabel ex stirpe David regem habuerunt; Jacobus vero in Actis Apostolorum hunc locum ad Christum transtulit, in quo res est ad exitum verum perducta; » hanc ejus explicationem sub anathemate damnavit Vigilius Papa in Concilio Romano, quod habetur in Bibliotheca Vaticana, et ex ea transcripsit P. Turrianus super lib. II *Constit. Apost.* cap. V, eo quod locum, qui primario et in sensu litterali seu historico in Actis exponitur de Christo, asserat intelligendum esse in primo et litterali sensu de Zorobabele; in secundo, et per translationem de Christo, ubi, ut alia omittam, manifeste Theodorus errat, cum Zorobabel facit regem, qui tantum dux fuit populi e Babylone redeuntis. Pari modo idem Theodorus censebat oracula omnia, quæ ad litteram de Christo edita sunt, historice ad Davidem, Ezechiam, Zorobabelem et Judæos spectare; sed ex accommodatione, et ex rei eventu ab Apostolis et Evangelistis duntaxat adaptari Christo. Hoc est quod sub anathemate damnat Vigilius, et ante eum damnarat Synodus generalis V, quæ fuit Constantinopolitana II, ut patet ex ejus *actione* V, et ex Leontio, qui vixit tempore Justiniani Imperatoris, et Theodori errores recenset. Vide dicta in *Proœmio*, notat. 5. Propheta ergo hic de more, post expositam Dei ultionem, et desolationem Israelis, ejus restaurationem et consolationem per Christum afferendam subjungit (1).

Tabernaculum ergo Davidis proprie et formaliter non significat Ecclesiam (nec enim David fuit Ecclesiæ sacerdos, aut pontifex, sed regnum Davidis, puta domum ejus regiam, palatium et — Tabernaculum David est regnum Christi, puta Ecclesia.

(1) Accedit Prophetam nostrum nullam bellorum in hoc novo regno Davidico mentionem facere, ejusque restaurationem jungere reditui ex captivitate, ut alii Prophetæ, qui vaticinia de solvenda captivitate cum iis de Messia venturo componunt. Interim tamen magis indefinite loquitur, et ejus vaticinium ex collatione aliorum vaticiniorum Messianorum explicandum et illustrandum est. Cf. *Jes.* IX, 1-7; XI, 1-6; *Jerem.* XXIII, 5, 4; XXX, 9; *Ezech.* XXXIV, 23, 24; XXXVII, 24; *Mich.* V, 2, etc. Cæterum notatu dignissimum est, Amosum dicere, tabernaculum Davidis fore collapsum, id est, familiam ejus fore humiliatam et sceptro prorsus privatam, quod ab ætate Prophetæ longe temporis intervallo distabat. (Ackermann.)

thronum regium. Orientales enim olim in tabernaculis ex ramis, corio aut tabulis constructis degebant : inde quævis domus aut palatium vocatur *tabernaculum*, præsertim quia hebræum סכה *succa*, ad verbum idem est quod opertorium, velamentum, tegumentum, tectum, a radice סכך *sucach*, id est velavit, operuit, texit; quod tam domui et palatio quam tabernaculo congruit. Tabernaculum vero proprie hebraice dicitur אהל *ohel*, id est tentorium extensum et expansum, a radice אהל *ahal*, id est extendit, expandit. Vocat id tabernaculum potius quam palatium, tum quia David in assiduis bellis exercitus communiter in tabernaculis castrensibus degebat; tum ut significet regnum hoc Davidis mobile fuisse et temporaneum : Christi vero regnum ei successurum fore immobile et æternum. Hoc enim promisit angelus B.Virgini, dicens, *Lucæ* cap. I, 32 : « Regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis; » tum quia alludit ad tabernaculum Mosis in deserto, quod præerat, et quasi dirigebat omnia castra Hebræorum, quæ circa ipsum disposita erant : unde erat typus Ecclesiæ peregrinantis et militantis, *q. d.* Sicut olim tabernaculum, et cum illo Moses et Hebræi per desertum peregrinati sunt, perrexeruntque in terram promissam; ita Ecclesia Christi per desertum hujus vitæ peregrinatur tenditque in cœlum. Est ergo ipsa tabernaculum Davidis, id est Christi et Christianorum, *Hebr.* XIII, 14.

Quocirca materialiter et reipsa regnum hoc Christi est Ecclesia; quia regnum hoc Christi spirituale est et ecclesiasticum, quo nimirum Christus credentibus per fidem et gratiam dominatur. Itaque cum dicit : « Suscitabo tabernaculum David, » reipsa dicit, suscitabo Ecclesiam, sive cœtum populi fidelis, cui olim dominatus est David. Porro regnum hoc Davidis, æque ac Ecclesia fidelium, per varias rupturas cecidit, scilicet *primo*, cum Jeroboam decem tribus a regno Davidis et ab Ecclesia cultuque Dei ad se et ad vitulos aureos traduxit. *Secundo*, cum Israelitæ a Syris, Philistinis, Ægyptiis aliisque gentibus multoties fuerunt attriti. *Tertio*, cum decem tribus in Assyriam, duæ in Babylonem fuerunt abductæ. *Quarto*, cum Antiochus Epiphanes ejusque posteri, tempore Machabæorum posteros Davidis afflixerunt. *Quinto*, cum Herodes, sub quo natus est Christus stirpem Davidis regiam quasi exstinxit, totumque regnum ad se, puta ad alienigenam, transtulit. « In die ergo illa, » id est in tempore illo quo per tot ruinas, ac tandem per tyrannidem Herodis, regnum Davidis plane cadet et corruet, Deus, qui in rebus deploratis succurrere solet, mittet Messiam sive Christum, qui in tabernaculum hoc, quasi in propriam domum et in regnum avitum Davidis patris sui, jure hæreditario succedet, illudque restituet, imo augustius reddet, non dominio et dominatione temporali, sed spirituali, quæ sublimior et divinior est. Christus enim tam Judæos quam Israelitas in suum regnum suamque Ecclesiam ascivit et cooptavit, ac vice incredulorum, qui in illud ascribi noluerunt, surrogavit et adoptavit omnes gentes ex toto mundo, itaque fecit ut hoc regnum amplissimum totum orbem complecteretur, ut a Christo omnes vocentur christiani, et profiteantur se Christi subditos et discipulos. Gentes ergo loco Judæorum huic Davidis tabernaculo, quasi vivi lapides, inædificatæ sunt, et, ut ait Apostolus *Rom.* XI, 17, in hanc Davidis Deique oleam insertæ sunt. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus, Vatablus, Arias, Ribera, a Castro et alii passim.

Allegorice. Allegorice, tabernaculum David est corpus Christi a Judæis occisum per varias rupturas, id est vulnera ei inflicta, quod Deus tertio die a morte ad vitam gloriosum suscitavit, de quo Christus ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud, » *Joan.* II, 19. Christus enim vocatur David, quia Davidis filius et hæres. Ita Theodoretus et Cyrillus, lib. IV *in Joannem*, cap. XXXV. Imo Rabbini apud Galatinum, lib. VIII, cap. XXII, ubi R. Nahaman hunc locum sic legit : *Suscitabo casulam David dejectam*, id est corpus Christi crucifixum resuscitabo, ex eoque probat Messiam moriturum, ideoque eum ab Hebræis vocari *Barnephili*, id est *filium caducum*, asseverat. Hinc consequenter S. Chrysostomus, hom. 16 *in Joannem*, per tabernaculum David accipit naturam humanam peccato Adæ collapsam, quam Christus assumens reparavit et restauravit.

Refutatur Messias Judæorum. Ex dictis patet perperam Judæos hoc loco et similibus abuti, ut probent Messiam necdum venisse, sed venturum, ut temporale Davidis regnum restituat, ac Judæos in illud quasi primores regni asciscat. Nam, ut alia taceam, primo Amos hic proprie non agit de Judæis, sed de Israelitis, id est decem tribubus (has enim vers. 8, 9 et 14, vocavit domum Jacob et domum Israel), eisque post cladem restitutionem promittit, ut regno Davidis, a quo per schisma exciderunt, rursum inserantur et uniantur. Frustra ergo hæc sibi attribuunt Judæi moderni. Cumque constet Israelem nunquam ex captivitate Assyriaca rediisse, aut rediturum, æque ac Judæi e captivitate Titi et Romanorum per 1600 annos nunquam redierunt, nec redibunt; sequitur hæc de mystico Israelis reditu, puta de gentium in Christum credentium, qui sunt Israelitæ secundum spiritum, non secundum carnem, ut ait Apostolus *Rom.* IX, 8, conversione et salute intelligenda esse, uti fusius probavi *Daniel.* cap. II, 44, et *Daniel.* IX, 24. Idem rursus patet ex eo quod Deus similem restaurationem promittat Sodomitis, Assyriis, Ægyptiis, Ammon et Moab, qualem promittit hic et alibi Israelitis : atqui illa non fuit temporalis, sed spiritalis per Christum; ergo talis quoque fuit Israelitarum. Major liquet *Ezech.* XVI, 55 : « Et soror, ait, tua Sodoma, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam, » id est ad antiquam suam

sedem, opes et gloriam. Constat autem Sodomam et vicinas urbes cœlesti incendio cum omnibus suis incolis conflagrasse. Ergo hæc Sodomæ restitutio mystice accipienda est, non ad litteram ut sonat. Idem de Samaria promittit ibidem Ezechiel; constat autem Samaritas ad litteram ex Assyriaca captivitate non rediisse : ergo Samariæ hæc restitutio spiritualis per Christum, non litteralis et temporalis accipienda est. Idem Assyriis et Ægyptiis, æque ac Israelitis promittit Isaias cap. XIX, 24: « In die illa erit Israel tertius Ægyptio et Assyrio: benedictio in medio terræ. » Hoc ad litteram ut sonat falsum est, nec admittent, aut patientur Judæi sibi associari, et æquari Ægyptios et Assyrios. Ergo mystice id accipi debet. Idem Moabitis promittit Jeremias cap. XLVIII, 47 : « Et convertam captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus. » Et Ammonitis, cap. XLIX, 6 : « Et post hæc reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus. » Ad litteram autem nec Moabitæ, nec Ammonitæ e Babylone redierunt. Ergo reditus hic mysticus est, puta conversio ad Deum per Christum. Ergo pariter talis reditus et restauratio Israelis intelligenda est. Simile est templum quod promittit Ezechiel cap. XL et seq., scilicet magis mysticum quam litterale. Unde cap. XLVII, 1, 8, 9, vidit ex eo egredi aquas, et sensim in fluvium ingentem crescere, cujus rivulo sanabantur et dulcorabantur aquæ maris Mortui, quod in Scriptura vocatur salsissimum : quæ omnia mystice accipienda esse manifestum est. Disce hinc canonem moremque Prophetarum, nimirum solent ipsi post tristia læta subjungere, post desolationem consolationem, post excidia et ruinas gentium, earumdem restitutionem per Christum. Ipse enim est Messias, puta salus, consolatio, gaudium et desiderium cunctarum gentium, *Aggæi* cap. IX, 8.

Secundo assero hoc Christi regnum non tantum esse spirituale, sed et temporale. Christus enim per imperatores, reges, et principes christianos dominatur, et imperat etiam civiliter toti orbi christiano. Denique in die judicii ipse hoc regnum suum tam spirituale quam corporale perficiet facietque gloriosum, ut toti cœlo et terræ cum suis fidelibus dominetur in æternum, tumque plenissime hæc et similes prophetiæ implebuntur.

ET REÆDIFICABO APERTURAS MURORUM EJUS. — Hebraice גדרתי *gadarti*, id est *sepiam*, ut vertit Pagninus; *instaurabo*, ut Vatablus; *sæpe circumdabo*, ut Tigurina, *q. d.* Sarciam hiatus et aperturas murorum Davidis et Israelis; nimirum Deus instauravit ruinas Israelis : easque sarcivit multitudine gentium credentium Christo, quæ in locum Judæorum et Samaritarum incredulorum successerunt; sicut dæmonibus labentibus e cœlo surrogavit homines, iisque instauravit ruinas cœlestis Jerusalem. De fide enim, vocatione et electione gentium hunc locum explicat S. Jacob, *Actor.* XV, vers. 16. Censet Ribera hanc prophetiam impletam esse post excidium templi et urbis Hierosolymæ factum a Tito : tunc enim Judæis in sua cæcitate persistentibus, et per totum orbem dispersis, eorum loco gentes in Ecclesiam esse ascitas. Verum S. Jacobus, *Actor.* XV, suo tempore, id est mox a passione Christi, cum Paulus et Barnabas primi evangelizantes gentibus multos ex iis converterunt, impletam, id est impleri cœptam, asserit. Adde non agi hic de Juda et Hierosolyma, templique et urbis excidio et ruina per Titum, præsertim quia Christus templum hoc, jam tum Judaicum, sibique e diametro oppositum et resistens, non restauravit, sed vetus Davidis regnum et Ecclesiam legitimam. Fateor tamen post excidium Hierosolymæ plenius hanc prophetiam impletam esse : tunc enim S. Joannes, qui unus ex Apostolis superstes vivebat, ac viri Apostolici relictis Judæis, utpote jam eversis et dispersis, converterunt se ad prædicandum gentibus.

SICUT IN DIEBUS ANTIQUIS, — sicut in diebus Davidis et Salomonis. Davidem enim nominavit paulo ante : et tunc maxime floruit, imo cœpit gloria regni Israelis. Ita Remigius. Sic antiqua sæcula vocabantur *aurea*, in quibus cum virtute florebat respublica, de quibus Virgilius, VI *Æneid.*:

> Hic genus antiquum, Teucri pulcherrima proles,
> Magnanimi heroes, nati melioribus annis.

12. UT POSSIDEANT RELIQUIAS IDUMÆÆ, — *q. d.* Ut, Vers. 12.
sicut David subjugavit Idumæos cæterasque vicinas gentes, II *Reg.* VIII, 14; *Psalm.* LIX, 10 et 11, ubi dicitur : « In Idumæam extendam calceamentum meum, » id est possessionem capiam Idumææ; hæc enim olim capiebatur immissione calceamenti in rem possidendam : ita Christus per Apostolos virosque Apostolicos, Episcopos et presbyteros subjuget sibi suæque fidei, et subjugatas possideat easdem gentes, imo totum mundum. Nominat Idumæos, quia sicut Esau internecino odio persecutus est Jacobum fratrem suum, ita et posteri ejus Idumæi persecuti sunt posteros ejus, puta Jacobæos et Israelitas, eorumque fuere hostes jurati et infensissimi, *q. d.* Idumæi sub Christo et per Christum ponent hæc avita odia, et cum Israelitis conspirabunt in unum Christi jugum et regnum. Rursum nominat « reliquias Idumææ, » tum quia litteraliter David per Joab, cæsis plerisque Idumæis, eorum tantum reliquias servavit et subjugavit, ut patet III *Reg.* XI, 14; ac rursum paulo ante tempora Amos, cum Idumæa Judæis rebellaret, sibique proprium regem constitueret, Amasias rex Juda eamdem rursum subegerat, itaque ceciderat, ut ejus tantum reliquiæ remanerent, IV *Reg.* XIV, 7; tum quia parabolice sicut reliquias Israelis, sic et reliquias Idumææ aliarumque gentium, puta eas quæ crediderunt prædicationi Apostolorum, servavit Christus, cæteris manentibus incredulis, et ob infidelitatem pereuntibus : paucos enim ad Christum conver-

terunt Apostoli, si comparentur cum illis qui non fuerunt conversi, et persistiterunt in infidelitate. Ita S. Hieronymus et alii. Nota : Septuaginta quos sequitur S. Jacobus *Actor.* xv, hunc locum non verbo tenus, sed paraphrastice vertunt hoc modo : *Ut quærant me reliqui hominum.* Per Idumæos enim Propheta synecdochice quaslibet gentes et homines, præsertim a Christo alienissimas intelligit. Unde se explicans addit : *Et omnes gentes;* hæ enim in regnum Christi ascitæ sunt, cum illud requisierunt : nemo enim, nisi volens et postulans, in regnum Christi cooptatur. Quare quærere regnum Christi, idem est quod illud possidere et ab eo possideri. Unde ex Hebræo verti potest : *Ut possideant,* scilicet regnum hoc Davidis, id est Christi, *reliquiæ Idumææ et omnes gentes.* Qui enim possidetur a Christo, vicissim possidet Christum ejusque regnum. Addunt aliqui hebræum אדום *Edom* significare Idumæam; Septuaginta vero aliis punctis legisse אדם *Adam,* id est homo, ideoque vertere : *Ut quærant me reliqui hominum.* Verum Septuaginta utpote quos sequuntur S. Jacobus et S. Lucas, veram et genuinam hic secuti sunt tam lectionem, quam scriptionem. Ea autem habet *Edom,* id est Idumæa; non *Adam,* id est homo, præsertim quia exprimitur littera *vau,* quæ est in voce *Edom,* non vero in voce *Adam.* Propheta enim uti concionando pronuntiavit, ita concionem et prophetiam suam exarando, scripsit *Edom,* non *Adam.* Aliter Ribera : Judæa, inquit, id est laudans et confitens olim Deum, post occisum a se Christum, facta est Idumæa, id est terrena et cruenta (Edom enim hebraice significat terrenum ac rufum, rubrum, cruentum) sanguine Christi quem occidit; et hanc (Judæam) per cæteros hominum significarunt Septuaginta. Sed hoc uti obscurius, ita et alienius arctiusque videtur, uti fatetur ipse Ribera in *Abdiam,* num. 6. Idumæa ergo hic proprie capitur, ac præ cæteris nominatur, quia uti natura loci (utpote sita in rupe et monte) ac gentis robore erat munitissima; sic ad suscipiendum Christum, utpote e Judæis sibi inimicissimis prognatum, erat difficillima, cujus rei typo David invasurus eam, *Psalm.* LIX, 11, ait : « Quis deducet me in civitatem munitam? Quis deducet me usque in Idumæam? » Et respondet : «Nonne tu, Deus?» *q. d.* Non meis, sed Dei viribus id fiet. Id verius fuit in Idumæorum conversione ad Christum. Unde Amos pariter hic subdit : « Dicit Dominus faciens hæc; » Syrus, *omnia hæc.*

Eo QUOD INVOCATUM SIT NOMEN MEUM SUPER EOS, — *q. d.* Eo quod vocemini populus Dei, cœtus et Ecclesia Christi, puta christiani; ac vicissim Christus vocetur vester Deus, Dominus et Pater, quæ ingens est gloria, æque ac tutela et præsidium in omni re, ut merito de hoc nomine tam nobili vobis gratulari, Deo gratias agere, et apud gentes gloriari possitis. Habetis enim nomen Dei, tanquam res propria illius, et cujus ipse proprie est dominus, quæque est ejus peculium ipsique tota dicata.

Alii active exponunt, *q. d.* Eo quod invocetis, id est publice colatis, celebretis, et prædicetis nomen Domini. Hic sensus sequitur ex priori : ideo enim vocantur Ecclesia Dei, quia Deum colunt et celebrant. Proprie tamen hæc phrasis priorem sensum significat, ut patet *Isaiæ* IV, 1 : « Apprehendent septem mulieres virum unum dicentes : Tantummodo invocetur nomen tuum super nos, » *q. d.* Non aliud a te petimus, quam ut tu sis et voceris noster maritus, nosque simus et vocemur tuæ uxores, de cætero nos ipsæ nos alemus et vestiemus. Et *Genes.* XLVIII, 16, ait Jacob de nepotibus suis Ephraim et Manasse : « Invocetur super eos nomen meum, » id est vocentur filii mei, et constituant duas tribus in Israel, uti constituunt cæteri filii mei, sicut de facto Ephraim et Manasse suam quisque tribum constituit, eamque ex nomine suo vocavit et denominavit, ut patet ex vers. 5, ibid.

13. ET COMPREHENDET ARATOR MESSOREM, — *q. d.* Vers. 13.
Tanta erit fertilitas frugum, ut duret messis usque ad tempus arandi, et vindemia usque ad sementem sive tempus seminandi, illudque occupet : non sufficies frugibus demetendis, sed novæ sementis tempus urgebit te manum aratro admovere, et copia uvarum ac vini adiget te uvis colligendis et prælo exprimendis vacare, etiam tunc cum premet te tempus serendi. Audi Ruffinum, qui hic finit suum commentarium in minores Prophetas : « Frugum quoque vos faciam ubertate gaudere, ita ut toto anno colligenda suppeditent, et ad vindemiæ tempus messis nimium opima procedat, vindemiam sementis excipiat; secundum illud *Psalm.* LXIV, 12 : Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. » Coronam vocat continuationem illam fructuum toto anno, quæ annum undique quasi cingit et coronat, quæque homines continuo occupat ad eos colligendos et fruendos. Nota hæc typice et figurate dici; nam ad litteram vult dicere tantam fore copiam bonorum spiritualium tempore Evangelii, ut ea capere et explicare non possimus; tantam fore animarum conversionem, ut nullum permittant agricolis, id est Apostolis et presbyteris quietis tempus, sed ipsi agrum hunc Domini, puta Ecclesiam, assidue excolere debeant, nunc arando, nunc metendo, nunc vindemiando spiritualiter et mystice, puta nunc docendo et monendo, nunc baptizando, nunc reconciliando, nunc perfectiori statui consecrando, etc. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Vatablus, Ribera et alii. Audi S. Hieronymum : « Sic, ait, sibi invicem cuncta succedent, ut nulla dies sit absque frumento, vino et gaudio. In illo tempore plenis torcularibus uva calcabitur, et de Christi ac martyrum sanguine rubentia musta fundentur, et hujuscemodi calcator erit seminarium sermonis Dei, ut sanguis eorum magis clamet in mundo, quam clamavit san-

guis Abel justi. Quicumque autem merito virtutum suarum ad montana conscenderit, melle sudabit, imo stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est : Gustate et videte quam suavis est Dominus. Et : Quam dulcia eloquia tua gutturi meo super mel et favum ori meo! Et qui infra montes, imo secundi a montibus fuerint (quos sponsus transilit, *Cantic.* II, et appellat colles) consiti erunt, et imitabuntur paradisum Dei, ut omnia in illis poma pendeant doctrinarum. »

Idipsum clare cernere fuit, et etiamnum est in Apostolis et viris Apostolicis, ut S. Paulo, S. Vincentio Fererio, S. Antonio de Padua, S. Xaverio et aliis, qui serendo verbum Dei cum sanctitate, miraculis et efficacia concionandi ita commoverunt populos fideles et infideles, ut cum tempus adesset messis, id est eos inserendi Ecclesiæ, puta baptizandi, confirmandi, absolvendi, etc., aliæ gentes urbesque vicinæ inaudientes de hisce viris divinis, eorumque virtute et fructu, certatim eos ambirent, cogerentque ut pari modo apud se sererent verbum salutis, illicoque ad se transirent. Perperam ergo Judæi hæc ad litteram, ut sonant, exspectant sub suo Messia. Perperam quoque Theodoretus hæc plane ad litteram impleta censet in reditu e captivitate Babylonica, cum potius contrarium Judæis tunc acciderit, puta sterilitas frumenti et vini, ut patet *Aggæi* I, 6. Adde de Israelitis hic agi, non de Judæis, uti ostendi initio capitis. Denique Judæis non convenit illud vers. 13 : « Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua. » Nam Judæi per Titum e Judæa evulsi sunt, manebuntque usque ad finem mundi, uti prædixit Daniel cap. IX, vers. ultimo.

STILLABUNT MONTES DULCEDINEM (succum dulcem, puta mustum : hoc enim significat hebræum עשׂיס *asis*) ; ET OMNES COLLES CULTI ERUNT. — Septuaginta, *consiti erunt*, scilicet, vineis et oleis : nam « Bacchus amat colles. » Hebraice est תתמוגגנה *titmogagna*, liquescent, id est præ copia diffluent oleo et vino, aut lacte et melle, ex abundantia apum et pecorum, ut videantur, ait Ruffinus, effluere vina de rupibus, mella de montibus. Montes sunt Apostoli et viri Apostolici, qui stillarunt mustum dulcissimum Evangelicæ doctrinæ, gratiæ, charitatis, lætitiæ omniumque donorum Spiritus Sancti ; colles sunt concionatores, qui idem mustum, aut lac, id est suavitatem doctrinæ, effuderunt. Aut montes sunt Ecclesiæ magnæ et generales ; colles, parvæ et particulares. Aut montes sunt homines gradu aut virtute eminentes ; colles sunt parvi et plebeii, *q. d.* Omnes tam parvi, quam magni, affluent doctrina et gratia Evangelica. Alludit ad montes vinetis et olivetis luxuriantes olim in Judæa, æque ac ad hortos quibus gaudebant et abundabant Syri. Syria, inquit Plinius lib. XX, cap. III, « in hortis operosissima ; inde quoque Græcis proverbium : Multa Syrorum λάχανα. »

14. ET CONVERTAM CAPTIVITATEM, — *q. d.* Reducam populum meum Israel, id est fidelem credentem Christo, ex captivitate Salmanasar, id est diaboli et peccati, ut ædificent civitates, id est Ecclesias, in quibus plantent vineas et hortos, id est cœtus fidelium, ac corda piorum virtutibus et gratiis consita, quæ dabunt fructus et vinum operum suavissimorum et sanctissimorum. Hæc enim mystice debere accipi, non ad litteram, patet ex eo quod Israel, id est decem tribus e captivitate Assyria nunquam redierint, nec redituræ sint. Est ergo continua metaphora, petita ab iis qui e captivitate redeunt in patriam. Hi enim solent ædificare urbes, plantare vineas et hortos. Vers. 14.

15. ET PLANTABO EOS SUPER HUMUM, — puta in Ecclesia, quæ fundata est super petram, et cui portæ inferi non prævalebunt, *Matth.* XVI, 18. Plenius id fiet in Ecclesia triumphante in cœlo. Ita S. Hieronymus, Albertus, Ribera, a Castro, et alii. Et hoc fiet, quia Dominus Deus tuus, qui est omnipotens, id « dicit » et promittit, « cujus promissio lex naturæ est, » ait S. Hieronymus, puta firma et inviolabilis est, uti est lex naturæ. Vers. 15.

Domus spiritualis partes.

Tropologice, anima fidelis et sancta est tabernaculum Davidis, id est domus et templum Christi, juxta illud II *Cor.* VI, 16 : « Vos estis templum Dei vivi, » in quo pavimentum est humilitas, penuarium timor judiciorum Dei, tectum charitas, caminus oratio, parietes quatuor virtutes cardinales, fortitudo, justitia, temperantia et prudentia. Si tectum stillet, id est soluta vel laxata sit charitas ; si caminus, id est oratio, corruerit ; si pavimentum confractum sit, id est humilitas convulsa ; si parietes, id est virtutes cardinales, rimas vel ruinas egerint, illico singula hæc sarcienda et restauranda sunt, ne, sensim crescentibus rupturis et ruinis, tandem tota domus corruat, juxta illud *Eccle.* X, 18 : « In pigritiis (in tarda et pigra restauratione unius tabulæ, unius tegulæ unius clavi) humiliabitur (corruet) contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus. »

Cuique sua vinea est conscientia.

Secundo, anima sancta est vinea Domini, ob multas analogias quas recensui *Ezechiel.* XV. Ita S. Bernardus, serm. 63 *in Cant.*: Viro, ait, sapienti sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia. Nil quippe incultum desertumve in se sapiens derelinquet : stultus non ita. Cuncta apud eum neglecta invenies, cuncta jacentia, cuncta inculta et sordida. » Et inferius : « Bona vinea justus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Vides apud sapientem vacare nihil : sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini Sabaoth ? »

Quod ergo facit vinitor in vinea, hoc faciat cultor animæ in anima. Vinitor vites plantat, aggerat, rigat, ligat, putat, sarrit, ablaqueat, defrondat, vindemiat, torculari premit ut vinum expri-

mat. Eadem mystice faciat, qui vineam animæ suæ vel alienæ excolit, quales omnes fideles esse debent. Hinc Christus, *Matth.* XX, 1, singulis horis misit operarios in vineam suam. Et sponsa, *Cant.* I, 5, ait : « Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi. » Essentia ergo animæ est quasi vinea plantata in terra hujus corporis, cujus potentiæ, puta intellectus, voluntas, memoria, etc., sunt quasi vites, quarum vinum sunt opera charitatis misericordiæ : vites hæ alligandæ sunt palo crucis, cujus pedi foveam facimus, dum mortem instare cogitamus, et foveam sepulturæ meditamur. Servanda est hæc vinea ab apro exterminatore de sylva, *Psalm.* LXXIX, 14, id est de vitio obscenæ voluptatis, quod omnia bona exterminat : et a singulari fero, id est a vitio superbiæ, quod singularem hominem facit : et a vulpe astutæ adulationis, et a lupo voracitatis, et a cane detractionis. Rursum rogandus est Dominus, ut mittat pluviam doctrinæ suæ, et calorem gratiæ suæ, et stercora, id est memoriam mortis Filii sui et SS. Martyrum, quibus hæc vinea ad fructum ferendum excitetur et impinguetur. Flores et folia sunt sancta desideria, et pia colloquia, ac bene ædificantes sermones, quibus anima quasi vinea reviresit, ac producit lacrymas compunctionis, et suavem virtutis odorem emittit, juxta illud *Cantic.* II, 13 : « Vineæ florentes dederunt odorem suum, » ac tandem edit et producit uvas maturissimas et dulcissimas bonorum operum et virtutum omnium. Porro notandum quod scribit S. Bernardus, serm. 60 *in Cantic.* : « Aiunt, inquit, florescentibus vineis, omne reptile venenatum cedere loco, nec ullatenus novorum ferre odorem florum. Quod volo attendant novitii nostri, et fiducialiter agant cogitantes qualem spiritum acceperint, cujus primitias dæmones non sustinent. Si sic novitius fervor, quid erit absoluta perfectio ? » Et mox : « Cæterum si vineæ animæ flos, opus; odor, opinio est; fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est martyrum. »

Flos vineæ fugat venenata.

Tertio, anima est hortus, imo paradisus Domini, juxta illud *Cant.* IV, 12 : « Hortus conclusus soror mea sponsa. Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, Cypri cum nardo, etc. Surge, Aquilo, et veni, Auster, perfla hortum meum, et fluant aromata illius. » Et cap. V, 1 : « Veniat dilectus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum. » Et cap. VI, 1 : « Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, et lilia colligat. » *Eccli.* XXIV, 42, ait Sapientia: « Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum. » *Num.* XXIV, 5, Balaam videns agmina Israelis exclamat : « Quam pulchra tabernacula tua, Jacob, tentoria tua, Israel ! Ut valles nemorosæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas. » Quod ergo facit hortulanus in horto ut eum excolat, hoc fidelis faciat in anima, ut in ea plantet nardum humilitatis, lilia castitatis, malogranata charitatis, heliotropium resignationis, qua suam voluntatem cum divina conformet, cedrum spei et contemplationis, quercum constantiæ, hyacinthum cœlestium cogitationum et desideriorum, amaranthum crucis, thus orationis, myrrham mortificationis, rosas odoratas bonæ ædificationis et exempli, palmam contemptus mundi, humanæ laudis et vituperii, etc. Quoties ergo elicis vel exerces actum, præsertim heroicum, humilitatis, charitatis, mortificationis, resignationis, etc., toties illustrem nardum, speciosum malogranatum, insignem myrrham, præstans heliotropium, etc., offers Deo, eoque Dei hortum et paradisum quasi nova planta, quasi illustri flore et fructu exornas, ut ei cum sponsa fidenter dicas : « In portis nostris omnia poma : nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi. » *Cantic.* VII, 13.

Anima sancta est paradisus Dei.

FINIS.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ IIS IN DANIELEM. OSEE. JOELEM ET AMOS COMMENTARIIS EXPLICANTUR VEL OBITER ELUCIDANTUR.

Prior numerus paginam, secundus columnam denotat, ubi unicus tantum occurrit numerus, ad præcedentem referri signum est.

EX VETERI TESTAMENTO.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX NUMERIS.

EX DEUTERONOMIO.

EX LIBRO JUDICUM.

EX LIBRO I REGUM.

EX LIBRO II REGUM.

EX LIBRO III REGUM.

EX LIBRO IV REGUM.

EX LIBRO I PARALIPOMENON.

EX LIBRO II PARALIPOMENON.

EX LIBBO JOB.

EX DANIELE.

EX PROPHETIS MINORIBUS, LOCA QUÆ EXTRA ORDINEM LOCO NON SUO EXPONUNTUR.

EX OSEE.

EX JOELE.

EX AMOS.

EX ABDIA.

EX JONA.

EX MICHÆA.

EX NAHUM.

EX HABACUC.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM

QUÆ HIC IN DANIELEM, OSEE, JOEL, AMOS COMMENTARIIS CONTINENTUR.

A.

B.

D.

E.

F.

G.

H.

HEBRAICARUM VOCUM

EXPOSITARUM SYLLABUS.

I.

J.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

X.

Z.

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

AD EVANGELIA DOMINICARUM AC FESTORUM ALIQUOT ET FERIARUM PER ANNUM ACCOMMODATARUM, IN GRATIAM CONCIONANTIUM.

DOMINICA IV QUADRAGESIMÆ.

DOMINICA PALMARUM.

IN FESTO PASCHATIS.

FERIA II POST PASCHA

FERIA IV POST PASCHA.

DOMINICA II POST PASCHA.

DOMINICA III POST PASCHA.

DOMINICA IV POST PASCHA.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

IN VIGILIA ASCENSIONIS.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI.

DOMINICA INFRA OCTAVAM ASCENSIONIS.

IN DOMINICA PENTECOSTES.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

DOMINICA I POST PENTECOSTEN.

IN FESTO VENER. SACRAMENTI.

DOMINICA II POST PENTECOSTEN.

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

IN COMMUNI PONTIFICUM.

IN COMMUNI MARTYRUM.

IN COMMUNI CONFESSORUM.

IN COMMUNI ABBATUM.

IN COMMUNI VIRGINUM.

FINIS INDICIS.

VESUNTIONE. — EX TYPIS OUTHENIN-CHALANDRE FILII.